[Gen.] Poo. Stephanus. 1557.

36 - 2

LIBRARY
OF THE
Theological Seminary,
PRINCETON, N. J.

Case, Division SCF
Shelf. Section 1594
Book, No.

L. G.

Calvini Commentarius [illegible] 13 [illegible] 15 [illegible]

[illegible] Daniel [illegible] Brightman [illegible]

[illegible] way [illegible]

haec et plura m. Shepard [illegible] quendam: [Advenata]
sic retulit m^r mitchel in libro cui titulus
de patre meo. p. m.

1 [illegible] before god.
2 woe to [illegible]
3. [illegible]
4 let all submit to word of god.
5. do not [illegible]
6. [illegible]
7. [illegible] you have [illegible] of god.
8. [illegible] god.
9 [illegible] for [illegible] of all wants;
10. [illegible]
11. get into [illegible] favor of [illegible] god. [illegible]
12. [illegible] you [illegible]
13. do not [illegible] before god.
14. [illegible]
15. [illegible]

Comfort.

[Pres]ented to the Theological
[Semi]nary at Princeton N. J.
[by] Rev. Sam. Miller. D. D.

IOANNES CALVINVS PIIS ET ingenuis Lectoribus Salutem.

SI tantum vtilitatis afferat Eccleſiæ Dei commentariorum meorum lectio, quantum ego ex ſcriptione fructus percepi, non erit cur me ſuſcepti laboris pœniteat. Tametſi librum Pſalmorum in hac tenui noſtra ſchola expoſueram ante tres annos, hac opera perfunctus, ſtatueram non publicare latius quæ apud domeſticos familiariter depoſueram. Et priuſquam enarrationem aggrederer fratrum meorum rogatu, dixeram quod verum erat, me ideo ſuperſedere quòd fideliſſimus Eccleſiæ doctor Martinus Bucerus ſumma quam in hoc opere præſtitit eruditione, diligentia, & fide, id ſaltem conſequutus erat, ne tantus eſſet operæ meæ vſus. Nec verò de VVolphgangi Muſculi commentariis, ſi iam tunc in lucem prodiiſſent, tacere fas fuiſſet, quãdo & hic ſedulitate & induſtria non parum laudis bonorum iudicio meritus eſt. Nondum ad finem operis perueneram, dum ecce nouis precibus ſolicitor, ne meditationes meas fideliter & dextrè, non abſque magno labore exceptas, perire ſinam. Ego in propoſito manere: tantùm quod pridem in animo fuerat, promittere (ne genti noſtræ in libro tam vtili deeſſet adiumentum) me ſcripturum aliquid Gallicè. Id dum tentare cogito, repente præter conſilium inſtinctu neſcio quo periculũ in Pſalmo vno feci Latinæ enarrationis. Iam vbi ſucceſſus voto reſpõdens ſpem longè ſuperabat, creuit animus: itaque idem in paucis aliquot tentare incipio. Hoc animaduerſo familiares, acſi me tenerent obſtrictum, audacius ſtimulare ne in curſu deficerem. Vna mihi fuit obtemperandi ratio, quæ me initio ad primam experientiam impulerat, nequando me repugnãte vel inſcio emergerent in publicum quæ ex meis ſermonibus excepta fuerãt. Is certè metus ad opus texendum magis me pertraxit, quàm fuerit libera voluntas. Interea tamen in operis progreſſu certius intelligere cœpi quàm non ſuperuacua eſſet lucubratio: ac priuato quoque meo exemplo expertus ſum, me lectoribus non ita exercitatis commodum fore intelligendis Pſalmis adiutorem. Quàm varias ac ſplendidas opes contineat hic theſaurus, verbis aſſequi difficile eſt: equidem quidquid dicturus ſum, dignitate longè inferius fore ſcio. Sed quia præſtat guſtum aliquem tantæ vtilitatis vel tenuem dare lectoribus, quàm prorſus de ea tacere: breuiter attingere licebit quod rei magnitudo non patitur planè explicare. Librum hunc non abs re vocare ſoleo ἀνατομὴν omnium animæ partium: quando nullum in ſe affectum quiſquam reperiet, cuius in hoc ſpeculo non reluceat imago. Imò omnes hic dolores, triſtitias, metus, dubitationes, ſpes, curas, anxietates, turbulentos denique motus quibus iactari ſolent humanæ mentes, Spiritus ſanctus ad viuum repræſentauit. Reliqua Scriptura continet quæ Deus ſeruis ſuis mandata iniunxit ad nos perferenda. Hic verò Prophetæ ipſi cum Deo loquentes, quia interiores omnes ſenſus retegunt, quenque noſtrum vocant aut trahunt ad proprium ſui examen, nequid ex tot infirmitatibus quibus ſumus obnoxii, tótque vitiis quibus ſumus referti, occultum maneat. Rarus & ſingularis profectus, vbi excuſſis omnibus latebris, cor hypocriſi deterrima tabe abſterſum in lucem producitur. Denique ſi inuocatio Dei maximum ſalutis noſtræ præſidium eſt, quando non aliunde melior ac certior peti eius poteſt regula quàm ex hoc libro: vt quiſque in eius intelligentia optimè profecerit, bonam cæleſtis doctrinæ partem erit aſſecutus. Seria precatio, ex neceſſitatis noſtræ ſenſu primùm, deinde ex

quam de quærendis remediis admonebuntur. Atque adeo quicquid ad nos animandos facere poteſt vbi orandus eſt Deus, in hoc libro monſtratur. Nec verò tantum occurrunt promiſſiones: ſed inter Dei inuitationem & carnis impedimenta, nobis ſæpe in medio ſtatuitur qui ſe ad precandum accingit: vt ſi quando nos exagitent variæ dubitationes, luctari diſcamus, donec liber ad Deum animus aſſurgat. Neque id modo, ſed per hæſitationes, metus, trepidationes. nitamur tamen ad orandum, donec ſolatii nos non pœniteat. Sic enim ſtatuendum eſt, quanuis ianuam precibus noſtris præcludat diffidentia, non eſſe tamen cedendum quoties vacillant animi, vel inquietudine feruntur, donec ex ſuis certaminibus victrix emergat fides. Et multis in locis animaduertere licet, ſeruos Dei ita fluctuantes inter orandum, vt alternis vicibus ferè oppreſſi, palmam arduo conatu obtineant. Illic ab vna parte ſe prodit carnis infirmitas: ab altera verò ſe exerit vis fidei, ſi non tam ſtrenua quàm optandum foret, parata ſaltem ad certandum, donec paulatim ſolidum robur acquirat. Quia tamen quæ ad rationem ritè precãdi valent, toto opere ſparſa reperientur, ſuperuacua repetitione non onerabo lectores, neque etiam morabor eorum progreſſum. Tantùm hoc in tranſcurſu indicare operæpretium fuit, præſtari nobis hoc libro, quo nihil magis eſt optabile, non modò vt familiaris ad Deum pateat acceſſus, ſed vt infirmitates quas pudor hominibus fateri prohibet, fas ac liberũ ſit coram eo explicare. Iam verò ſacrificiũ laudum quod ſibi pretioſiſſimũ & ſuauiſſimi odoris eſſe pronuntiat Deus, quomodo rite offerre oporteat, hîc etiam ad amuſſim præſcribitur. Nuſquam magis luculenta tum ſingularis erga Eccleſiam Dei beneficentiæ, tum omnium eius operum præconia leguntur, nuſquam tot narrantur liberationes, vel tam ſplendide ornantur paternæ erga nos ipſius prouidentiæ & curæ documenta: nuſquam denique vel Dei laudandi plenior traditur ratio, vel ad præſtandum hoc pietatis officium acrius ſtimulamur. Ad hæc quanuis præceptis quæcunque ad vitam ſanctè, piè, iuſteque formandam valent, refertus ſit liber, præcipuè tamen nos ad crucis tolerantiam inſtituet: quæ vera eſt obedientiæ probatio, vbi propriis affectibus valere iuſſis, Deo nos ſubiicimus, patimurque eius arbitrio vitam noſtram ita gubernari vt quæ nobis acerbiſſimæ ſunt ærumnæ: quia ab ipſo proficiſcuntur, dulceſcant. Poſtremò non generalia ſolùm recitantur bonitatis Dei encomia, quæ doceant in ipſo ſolo acquieſcendum, vt certum in omni neceſſitate ab eo auxilium piæ mentes expectent: ſed gratuita peccatorum remiſſio, quæ ſola & Deum nobis placat, & tranquillam cum eo pacem nobis acquirit, ſic commendatur, vt nihil prorſus deſit ad ſcientiam æternæ ſalutis. Cæterùm ſi labor à me in his commentariis ſumptus lectoribus proderit, ſciant mediocri certaminum (quibus me Dominus exercuit) experientia me non mediocriter fuiſſe adiutum, non modò vt accommodarem ad præſentem vſum quicquid licuerat doctrinæ colligere: ſed vt ad conſilium ſcriptoris cuiuſque pſalmorum intelligendum familiarior pateret via. Et quum inter eos præcipuus ſit Dauid, vt eius querimonias de inteſtinis Eccleſiæ malis plenius cognoſcerem, mihi non parum profuit, eadem quæ ipſe deplorat, aut ſimilia perpeſſum eſſe à domeſticis Eccleſiæ hoſtibus. Neque enim, quanuis ab eo longiſſimè diſtem, imò ad multas quibus excelluit, virtutes ægrè lentéque aſpirans, contrariis vitiis adhuc laborem: ſiquid tamen mihi cum ipſo commune eſt, conferre piget. Ergo quanuis inter legenda fidei, patientiæ, ardoris, zeli, integritatis documenta, meritò innumeros mihi gemitus diſſimilitudo expreſſerit: magnopere tamen profuit, quaſi in ſpeculo cernere tum vocationis meæ exordia, tum continuum functionis curſum, vt quicquid præſtantiſſimus ille Rex ac Propheta pertulit, mihi ad imitationem fuiſſe propoſitum certius agnoſcerem. Conditio quidem mea quanto ſit inferior, dicere nihil attinet. Verùm ſicuti ille à caulis ouium ad ſummam imperij dignitatem euectus eſt, ita me Deus ab obſcuris tenuibuſque principiis extractum, hoc tam honorifico munere dignatus eſt, vt Euangelii præco eſſem ac miniſter. Theologiæ me pater tenellum adhuc puerum deſtinauerat. Sed quum videret legum ſcientiam paſſim augere ſuos cultores opibus, ſpes illa repente eum impulit ad mutandum conſilium. ita factum eſt, vt reuocatus à Philoſophiæ ſtudio, ad leges diſcendas traherer, quibus tametſi vt patris voluntati obſequerer,

fidelem operam impendere conatus ſum, Deus tamen arcano prouidentiæ ſuæ freno curſum meum aliò tandem reflexit. Ac primo quidem quum ſuperſtitionibus Papatus magis pertinaciter addictus eſſem, quàm vt facilè eſſet è tam profundo luto me extrahi, animum meum, qui pro ætate nimis obdurueat, ſubita conuerſione ad docilitatem ſubegit. Itaque aliquo veræ pietatis guſtu imbutus, tanto proficiendi ſtudio exarſi, vt reliqua ſtudia quãuis non abiicerem, frigidius tamen ſectarer. Necdum elapſus erat annus, quum omnes purioris doctrinæ cupidi ad me nouitium adhuc & tyronem diſcendi cauſa ventitabãt. Ego qui natura ſubruſticus, vmbram & otium ſemper amaui, tunc latebras captare: quæ adeo conceſſæ non ſunt, vt mihi ſeceſſus omnes inſtar publicæ ſcholæ eſſent. Denique dum hoc mihi vnum in animo eſt, ignobile otium colere, Deus ita per varios flexus me circumegit, vt nuſquam tamen quieſcere permitteret, donec repugnante ingenio, in lucem pertractus ſum. Eóque conſilio, relicta patria, in Germaniam conceſſi vt in obſcuro aliquo angulo abditus, quiete diu negata fruerer. Ecce autem quum incognitus Baſileæ laterem, quia multis piis hominibus in Gallia exuſtis, graue paſſim apud Germanos odium ignes illi excitauerant, ſparci ſunt eius reſtinguendi cauſa improbi & mendaces libelli, non alios tam crudeliter tractari quàm Anabaptiſtas, ac turbulentos homines, qui peruerſis deliriis non religionem modo, ſed totum ordinem politicum conuellerent. Ego hoc ab aulicis artificibus agi videns, non modò vt indigna ſanguinis innoxÿ effuſio, falſa ſanctorum Martyrum infamia ſepeliretur: ſed vt poſthac per cædes quaſlibet abſque vllius miſericordia graſſari liceret, ſilentium meum non poſſe à perfidia excuſari cenſui, niſi me pro virili opponerem. Hæc mihi edendæ Inſtitutionis cauſa fuit: primum vt ab iniuſta contumelia vindicarem fratres meos, quorum mors precioſa erat in conſpectu Domini: deinde quum multis miſeris eadem inſtarent ſupplicia, pro illis dolor ſaltem aliquis & ſolicitudo exteras gentes tangeret. Neque enim denſum hoc & laborioſum opus, quale nunc extat, ſed breue duntaxat Enchiridion tunc in lucem prodÿt: neque in alium finem, niſi vt teſtata eſſet eorum fides quos videbam ab impiis & perfidis adulatoribus ſceleratè proſcindi. Porrò an propoſitum eſſet mihi famam aucupari, patuit ex breui diſceſſu, præſertim quum nemo illic ſciuerit me authorem eſſe. Quod etiam alibi ſemper diſſimulaui, & in animo erat idem inſtitutum proſequi, donec Geneuæ non tam conſilio, vel hortatu, quàm formidabili Gulielmi Farelli obteſtatione retentus ſum, acſi Deus violentam mihi è cælo manum iniiceret, Quum rectum iter Argentoratum tendenti bella clauſiſſent, hac celeriter tranſire ſtatueram, vt non longior quàm vnius noctis mora in vrbe mihi foret. Paulo antè, huius optimi viri & Petri Vireti opera profligatus erat Papatus: ſed res adhuc incompoſitæ, & Vrbs in prauas & noxias factiones diuiſa. Vnus homo qui nunc turpi defectione iterum ad Papiſtas rediit, ſtatim fecit vt innoteſcerem. Hic Farellus (vt incredibili zelo promouendi Euangelÿ flagrabat) ſtatim ad me retinendum obnixè neruos omnes intendit. Et quum priuatis & occultis ſtudiis me intelligeret eſſe deditum, vbi ſe vidit rogando nihil proficere, vſque ad execrationem deſcendit, vt Deus otio meo malediceret, ſi me à ferendis ſubſidiis in tanta neceſſitate ſubducerem. Quo terrore perculſus ſuſceptum iter ita omiſi, vt mihi & verecundiæ & timiditatis meæ conſcius, obeundo certo numeri fidem meam non obſtringerem. Vix quatuor menſes præterierant, quum nos ab vna parte aggreſſi ſunt Anabaptiſtæ. ab altera, ſceleratus quidam apoſtata, qui clandeſtinis quorundam procerum opibus fretus, multum negotÿ faceſſere nobis poterat. Interea ſeditiones domeſticæ, & quidem aliæ ſuper alias mirificè nos iactarunt. Ego qui natura timido, molli, & puſillo animo me eſſe fateor, inter prima rudimenta has tam impetuoſos fluctus excipere coactus ſum: quibus etſi non ſuccubui, me tamen non tanta ſuſtinuit magnanimitas, quin turbulenta eiectione pluſquam decebat lætatus ſim. Atque hoc vocationis vinculo ſolutus & liber, ſtatueram primatus quieſcere, dũ preſtantiſſimus Chriſti miniſter Martinus Bucerus me iterum ſimili qua vſus fuerat Farellus, obſecratione ad nouam ſtationem retraxit. Ionæ itaque exemplo quod propoſuerat territus, in docendi munere perrexi. Atque etiã quum ſemper eſſem mei ſimilis, celebritatem fugitans, neſcio quo modo

ad Imperiales conuentus raptus ſum, vbi vellem nollem neceſſe mihi fuit in conſpectum multorum prodire. Poſtea quum Dominus verbis huius miſertus, exitiales illas turbas ſedaſſet, ac mirabili ſua virtute diſsipaſſet tam ſcelerata conſilia, quàm ſanguinarios conatus, mihi priſtinæ ſtationis repetendæ præter animi votum impoſita fuit neceſsitas. Etſi enim maiori curæ erat huius Eccleſiæ ſalus, quàm vt eius cauſa mortem oppetere recuſarem: mihi tamen multos excuſationis colores ſuggerebat mea timiditas, cur non libenter humeros deintegro ſubiicerem oneri tam arduo. Vicit tandem officii religio ac fides, vt gregi à quo auulſus fueram, me reſtituerem: quanto tamen cum mœrore, quantis lachrymis, & quanta anxietate, Dominus mihi optimus teſtis eſt, & multi pij homines, qui hac moleſtia liberatum me optaſſent, niſi idem metus quo vrgebar, conſtrictos ſimul mecum tenuiſſet. Ab eo tempore quàm variis certaminibus me exercuerit, & quibus experimentis probauerit ſi narrare velim, longa erit hiſtoria. Sed nequid inutili ſermone lectoribus faſtidij afferam, quod paulò antè attigi, breuiter nūc repeto, quum mihi ſuis veſtigiis viam monſtraret Dauid, non parum inde ſolatij me fuiſſe expertum. Nam ſicuti ſanctum illum Regem continuis bellis fatigarunt Philiſtæi, & alij exteri hoſtes, ſed interior perfidorum hominum malitia & improbitas grauius vulnerauit: ſic ego vndique laceſsitus vix momentum vnum vel ab externis, vel ab inteſtinis pugnis quietum habui. Quum multa ſæpius molitus ſit Satan ad diruendum huius Eccleſiæ ſtatum, eo vſque ventum eſt, vt ego qui imbellis ſum ac meticuloſus, mortiferos conflictus oppoſito meo corpore, frangere coactus fuerim. Totis quinque annis, quum nimia potentia inſtructi eſſent peruerſi homines, & pars etiam plebis eorum illecebris corrupta effrenem licentiam appeteret, pro diſciplina tuenda nobis abſque intermiſsione pugnandum fuit. Prophanis enim hominibus, cæleſtiſque doctrinæ contemptoribus ſuſque déque erat Eccleſiæ ruina, modò quam optabant poteſtatem adepti, pro libidine quiduis auderent. Multos etiam inedia & fames, quoſdam inexplebilis ambitio, vel turpis quæſtus cupiditas agebat in furorem, vt omnia miſcēdo, ſe potius nobiſcum peſſumdarent, quàm manerent in ordine. Hoc tam longo temporis tractu vix quidquam ab illis omiſſum puto in Satanæ officina fabricari ſoleat. Nec tandem alius improbis eorum machinationibus potuit eſſe finis, quàm in ignominioſa eorum clade, quæ etiam triſte mihi ſpectaculum præbuit. nam etſi quolibet ſupplicio digni erant, ſaluos tamen & incolumes florere mallebam, quod factum eſſet, niſi ſanis conſiliis fuiſſent prorſus immorigeri. Hoc quinquennij examen quamuis durum mihi ac moleſtum fuerit, non leuiſsime excruciat eorum malignitas, qui virulentis calumniis me, ac meum miniſterium oppugnare non deſinunt. Etſi enim bonam partem maledicendi libido excæcat, vt impudentiam ſuam cum dedecore ſtatim prodat, alios nō ita tegit ſua verſutia, quin ipſi quoque conuicti, probroſe taceant: vbi tamen cēties purgatus quis fuerit à crimine, abſque vlla cauſa repeti, toleratu acerba eſt indignitas. Quia arcana Dei prouidentia mundum gubernari aſſero, inſurgunt proterui homines, ac Deum hoc modo fieri peccati authorem cauſantur. Futilis calumnia, & quæ niſi cupidos auditores nacta eſſet, facilè per ſe euaneſceret. ſed multorum animos vel inuidia & liuor, vel ingratitudo, vel prauitas occupat, vt à nullo quātumuis præpoſtero, atque etiam prodigioſo mendacio abhorreant. Alij æternam Dei prædeſtinationem, quæ reprobos ab electis diſcernit, contendunt euertere: alij patrocinium liberi arbitrij ſuſcipiunt. mox in eorum partes multos rapit non tam inſcitia, quàm peruerſum neſcio quod ſtudium. Atque has moleſtias ſi inferrent profeſsi hoſtes, ferendum eſſet. Qui autem ſub nomine fraterno deliteſcunt, nec modo veſcuntur ſacro Chriſti pane, ſed eum quoque aliis miniſtrant: qui denique pleno ore gloriantur ſe Euangelij Pſal. 41. b. 10. *eſſe præcones: eos tam nefaria bella moliri, quàm deteſtabile eſt? Hic vero cum Dauide* Pſal. 55. c. 14. *cōqueri optimo iure licet, Homo pacis meæ, & qui mecū panem edebat, extulit cōtra me calcaneum. Item, Vnanimis meus, & collega qui mecum ad Templum Dei pergebat cū quo dulce communicabam cōſilium, me hoſtiliter probriis impetiuit. Alij de meis theſauris aliis de immēſa potentia friuolos rumores ſpargunt: ab aliis iactantur meæ lautitiæ. ſcilicet qui tenui victu & plebeio veſtitu cōtentus, nec à minimis etiam quibuſque plus frugalitatis requirit quàm in eo ſpectatur, is nimium lautus habebitur. Potentiæ cui in-*

inuident

uident, vtinam ipſi eſſent ſucceſſores. regnum enim meum mole qua obruor laborum æſtimant. Me non eſſe pecunioſum ſi viuus quibuſdam non perſuadeo, mors tandem oſtendet. Me quidem quia nihil plus quam ſuppetit appeto, minime pauperem eſſe fateor. His figmentis quum nullus ſit color, plauſum tamen apud multos ideo obtinent, quia maior pars hoc vnum tegendis ſuis flagitiis remedium eſſe confidit, ſi albis nigra miſceantur: atque hoc optimum impunitatis & licentiæ compendium fore, ſi concidat ſeruorum Chriſti authoritas. Accedunt etiam placentarij ſcurræ, de quibus conqueritur Dauid: nec menſarum liguritores ſolùm, ſed quicunque potentum gratiam falſis delationibus venantur. Pſal. 35. c. 16.
Ad has iniurias vorandas pridem aſſuetus, quamuis propè occalluerim, fieri tamen non poteſt, vbi creſcit proteruia, quin amaris interdum punctionibus feriar. Nec ſatis erat à vicinis ita inhumaniter tractari, niſi à mari etiam glaciali neſcio quæ intemperies hominum malefeꝛiatorum turmam contra me accenderet. Loquor adhuc inteſtinis Eccleſiæ hoſtibus, qui Euangelium Chriſti magnificè iactantes, quia craſſum de carnali Chriſti manducatione eorum commentum non amplector, pluſquam hoſtili impetu in me feruntur: de quibus etiam cum Dauide mihi teſtari licet, Dum pacem quæro, eos ad bellum Pſal. 120. 7
ruere. Porro in eo ſe prodit immanis omnium ingratitudo, quòd hominem, cui in defenſione cauſæ communis ſtrenuè laboranti ſuppetias debebant, à lateribus & tergo adoriuntur. Certè ſi vel exiguo humanitatis ſenſu præditi forent, maxima quæque odia placare debuerat qui in me effuſo impetu fertur Papiſtarum furor. Sed quando hæc Dauidis fuit conditio, vt de populo ſuo bene meritus, gratis tamen exoſus multis eſſet, ſicuti queritur ſe ſoluiſſe quod non rapuerat: mihi non leui ſolatio fuit, dum gratuitis eorum odiis Pſal. 69. 8. 5.
impetor quorum officiis ſubleuari me decebat, ad tale támque præclarum exemplar me formare. Atque etiam ad Pſalmos intelligendos non paruo mihi adiumento fuit hæc peritia, ne velut in regione incognita peregrinarer. Et agnoſcent lectores, niſi fallor, vbi intimos tam Dauidis, quàm aliorum ſenſus explico, non ſecus ac de rebus familiariter compertis diſſerere. Porrò quum fideliter ſtuduerim huius theſauri communem piis omnibus vſum facere, etiamſi non adeptus ſum quod volebam, nonnihil tamen gratiæ meretur hic conatus. Neque tamen aliud poſtulo, niſi vt ex ſua quiſque vtilitate & fructu quem percipiet, æquus ac ingenuus ſit laboris mei cenſor. Certè quod dixi, lectio ipſa clarè monſtrabit, me vt placerem nequaquam quæſiiſſe, niſi quatenus prodeſſem. Itaque non modò ſimplex docendi ratio vbique à me ſeruata eſt, ſed quo longius abeſſet omnis oſtentatio, à refutationibus vt plurimum abſtinui, vt liberior patebat plauſibilis iactantiæ campus. Neque vnquam contrarias ſententias attigi, niſi vbi periculum erat ne tacendo, dubios ac perplexos relinquerem lectores. Nec me latet quanto ſuauiores multis ſint illecebræ, ex multiplici congerie ſuggerere materiam ambitioſi ſplendoris: ſed nihil pluris fuit, quàm Eccleſiæ ædificationi conſulere. Faxit Deus, qui mihi hunc animum dedit, vt ſucceſſus etiam reſpondeat.

Geneuæ, x. Kalendas Auguſti. M. D. LVII.

temptum procedunt:ſed poſtquam cœperunt malis conſiliis aurem præbere,longius ſubinde eos Satan abducit, donec in manifeſtam defectionem ruant. Ideo à *conſilio* incipit Propheta: quo nomine intelligo prauitatem quæ nondum palàm ſe exerit. Deinde nominat *viam*, quæ ſumitur pro viuendi ratione vel inſtituto.Tertiò ponit *cathedram*:qua voce metaphoricè deſignat conceptam ex continuo viuendi more duritiem.Eodem etiã referri debent tria verba, *ambulare,inſiſtere,*&*ſedere*.Nam vbi quis ſponte poſt prauas concupiſcentias errauit,cum inebriat peccandi conſuetudo, vt ſui oblitus,in malitia obdureſcat: quod Propheta vocat *in via inſiſtere*:Tãdem ſequitur deſperata obſtinatio,quam ſeſſionis metaphora deſignat.An eadem ſit gradatio in vocibus חטאים רשעים &לצים,viderint alij;mihi quidem non videtur,niſi ſaltem in poſtrema.*Deriſores* enim dicuntur,qui abiecto omni Dei timore, peccandi licentiã ex fiducia impunitatis arripiunt,& quaſi nunquam ſit reddenda ratio, ſecurè Dei iudicio illudũt. Quia tamen חטאים vocant Hebręi palàm ſceleratos,non malè iungũtur cum profeſſa viuendi ratione.Cęterùm ſi Prophetę ſeculo neceſſe fuit pios Dei cultores,vt vitã ſuam rectè componerent,ab impiorum cõſortio retrahi,quò hodie corruptior eſt mundus,eo magis ſolicitè, vt ab eius inquinamentis puri ſeruemur,fugienda nobis eſt noxia omnis ſocietas.Quanquam nõ tantũ ab impiis recedere fideles iubet Propheta,ne eos inficiat cõtagio,ſed huc vſq; admonitio ſe extendit,ne ſibi quiſq; impietatis ſit magiſter.fieri enim poteſt vt qui nihil labis contraxit ex malis exẽplis,malos tamẽ ſponte imitando,eorũ ſit ſimilis.In ſecundo verſu nõ ſimpliciter beatos pronuntiat(vt alibi)qui Deũ timent,ſed pietatem deſignat per Legis ſtudium: quo docemur non aliter Deũ rite coli, niſi quũ obeditur verbo eius. Non ergo pro cuiuſque arbitrio fingenda religio eſt,ſed ex Dei verbo ſumenda eſt pietatis regula.Quòd de lege ſola hic loquitur,nõ perinde accipi debet ac ſi reliquæ Scripturę nullus daretur locus: quin potius quũ tota Scriptura nihil aliud fuerit quàm Legis expoſitio,ſub capite ipſo cõprehenditur corpus.Legem ergo cum ſuis acceſſionibus Propheta cõmendat. nec verò aliter ſtaret quod nuper diximus,propoſitum ei fuiſſe ad Pſalmos quoque legendos hortari fideles. Quòd autem primò requirit vt *deſiderium piorum* ſit *in Lege Domini*, ex his verbis diſcamus, minimè Deo probari coactũ vel ſeruilem cultũ,nec alios eſſe idoneos Legis diſcipulos,niſi qui hilari animo ad eam accedunt,&quos ita delectat eius doctrina,vt nihil potius ducant vel ſuauius quàm in ea proficere.Ex hoc Legis amore fluit aſſidua eius *meditatio* ,quã mox ſubiicit Propheta.Fieri enim non poteſt quin ſe libenter in ea exerceant quicunque vero eius amore tanguntur.

3 *Et erit tanquam arbor plantata ſuper riuos aquarũ, quæ fructum ſuum dabit tempore ſuo: & cuius folium non defluet,& quicquid faciet ſecundabitur.*	3 וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־פַּלְגֵי־מָיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעִתּוֹ וְעָלֵהוּ לֹא יִבּוֹל וְכֹל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ׃

Similitudine illuſtrat proximam ſententiam,& ſimul cõfirmat.nam quomodo fœlices cenſendi ſint qui Deum timent,oſtendit:quia ſcilicet non ad momentum duntaxat fluxa inaniq; lætitia fruantur,ſed ſtabilis ſit eorũ conditio.Subeſt autẽ tacita antitheſis inter vigorẽ arboris in loco irriguo plãtatę,& euanidã eius ſpeciẽ,quæ tametſi pulchrè viret,tamẽ propter ſoli ſterilitatẽ citò areſcit.Nã de Impiis videbimus Pſalmo 37. g.35. interdũ ſimiles eſſe cedris Libani.Omni enim opum & honorum copia ſic affluunt,vt nihil ad præſentem fœlicitatem deſit: ſed quantumuis in ſublime erecti ſint,longéque & latè ramos ſuos proiiciant, quia tamen ſub terra nulla eſt radix,neque etiam humor ſuppetit vnde ſuccum trahant,ſtatim euaneſcit ac perit,vel marceſcit totus eorum decor.Sola igitur Dei benedictio eſt quæ nos in proſpero ſtatu conſeruat.Qui ex hac ſimilitudine colligunt,fideles fructus ſuos tẽpeſtiuè proferre,quia prudenter diſcernunt quando bene agendum ſit:argutè,meo iudicio, philoſophantur,extra Prophetæ ſenſum. Nihil enim aliud voluit quàm perpetuò florere Dei filios, ſempérque irrigari arcana Dei gratia,vt quicquid illis accidit,adiumento ſit in ſalutem:quum impios rapiat ſubita tẽpeſtas,vel immodicus calor abſumat. Quòd autem *fructum proferre* dicit *tempore ſuo*, hoc verbo iuſtam maturitatem exprimit:quia impij licet præcoces fructus oſtentent, nihil tamen producunt niſi abortiuum.

4 *Non ſic impij ,ſed tanquam quiſquiliæ quas proiicit ventus.*	4 לֹא־כֵן הָרְשָׁעִים כִּי אִם־כַּמֹּץ אֲשֶׁר־תִּדְּפֶנּוּ רוּחַ׃

Iere.17.a.6. Poterat impios conferre arbori citò exareſcenti, ſicuti Ieremias ſimiles myricæ in deſerto creſcenti eos facit.Sed hac ſimilitudine non contentus,longè contẽptius eos deiicit:ſæpe quia non reſpicit lætam fortunam in qua ad breue tempus exultant : ſed magis expendit quiſnam demum eos exitus maneat.Senſus ergo eſt,Quanuis nunc fœliciter habeant impij,mox tamen quiſquiliis ſimiles fore:quia vbi Dominus eos ad inopiam redegerit,iræ ſuæ flatu huc & illuc diſpellet.Porrò hac loquendi forma docet nos Spiritus ſanctus,fidei oculis contemplari quod alioqui incredibile videri poſſet. Quanuis enim emineat impius inſtar proceræ arboris, ſtatuere tamen oportet, paleam vel glumam fore ſimul ac eius altitudinem flatu ſuo deiicere volet Deus.

5 *Propterea*

5 *Propterea non conſiſtent impij in iudicio, neque ſcelerati in concilio iuſtorum.* | 5 על־כן לא־יקמו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים:

6 *Quia nouit Iehoua viam iuſtorum, & iter impiorum peribit.* | 6 כי־יודע יהוה דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד:

Quinto verſu Propheta docet, fœlicis vitæ ſtatum in recta conſcientia fundatum eſſe: ideóque non eſſe mirum ſi ex fœlicitate quam ſibi imaginati ſunt impij, repente excidant. Subeſt autem ſpecies conceſſionis: ac ſi tacitè fateretur Propheta impios quidem ſibi placere, ſuóſq; triumphos agere quandiu res in mundo miſcentur: ſicuti latrones in ſyluis vel ſpeluncis extra iudicis conſpectum laſciuiunt, ſed res non ſemper ita fore confuſas: vbi autem in legitimum ordinem reductę fuerint, ſuas impiis iſtis delicias excuſſum iri, vt ſentiant ſe ebrios fuiſſe, dum fœlices ſibi viſi ſunt. Videmus nũc vt Propheta miſeros eſſe impios aſſerat: quia fœlicitas interius ſit conſcientiæ bonum. Non negat, antequam cogantur ad examen, proſperè illis ſuccedere omnia: ſed fœlices eſſe negat, niſi ſolida eos & firma integritas ſuſtineat. nam ex probatione iuſtorum vera demum integritas apparet. Porrò quãuis Dominus iudicium, quo iuſtos à reprobis diſcernit, quotidie exerceat, quia tamen id fit ex parte tantùm, altius oculos attollere conuenit, ſi cupimus conſilium iuſtorum, cuius hîc fit mentio, aſpicere. Incipit quidem nũc defluere impiorum proſperitas, quoties ſui iudicij ſigna profert Deus. tũc enim expergefacti velint nolint à cœtu iuſtorum ſe abdicari agnoſcunt. Sed quia nõ ſemper hoc, neque in omnibus completur, patienter expectandus eſt vltimæ reuelationis dies quo ſegregabit Chriſtus agnos ab hœdis. Quanquam tenendum eſt, generaliter miſerię addici impios, quia intus ſibi malè conſcij ſunt: & quoties reddenda eſt vitæ ratio, tãquam expergefacti, ſomnium fuiſſe intelligunt, quòd ſibi viſi ſunt extra ſeipſos fœlices. Cęterùm quia res videntur fortuitò hîc verſari, nec facile eſt in confuſa permiſtione agnoſcere quod dixerat Propheta, ideo nos ad aliud principium reuocat, Deum ſcilicet eſſe mundi iudicem. vnde ſequitur, fieri non poſſe quin rectis & iuſtis bene ſit, impiis autem peſſimum exitium impendeat. Quanuis ergo in ſpeciem nihil Dei cultoribus proſit ſua integritas, quia tamen proprium Dei munus eſt, ipſos tueri, & eorum ſaluti conſulere, ſub eius præſidio fœlices eſſe neceſſe eſt. Inde verò rurſum colligere licet, quia certus eſt ſcelerum vltor, quanuis ad tempus diſſimulet, tandem perditurum omnes impios. Quare ne fallat nos imaginaria eorum fœlicitas, in rebus turbatis ſemper nobis occurrat Dei prouidentia, cuius eſt ſtatum mundi ad rectam normam componere.

ARGVMENTVM PSALMI II.

Gloriatur David regnum ſuum, quanuis ingenti hoſtium multitudine & valida potentia oppugnetur, fore tamen perpetuum: quia Dei ſuffultum eſt manu & virtute. Addit etiam, inuitis hoſtibus propagatũ iri vſque ad vltimos terræ fines. Ideóque Reges & alios primores hortatur, vt depoſita ſuperbia, iugum à Deo impoſitum manſuetis animis ſuſcipiant: quia fruſtra excutere nitentur. Cæterùm hic typus vaticinium continet de futuro Chriſti regno.

Pſal. II.

1 *VT quid tumultuantur gentes, & populi fremunt inane?* | 1 למה רגשו גוים ולאמים יהגו־ריק:

2 *Conuenerunt Reges terræ, & Principes congregati ſunt ſimul contra Iehouam, & contra Chriſtum eius.* | 2 יתיצבו מלכי־ארץ ורוזנים נוסדו־יחד על־יהוה ועל־משיחו:

3 *Diſrumpamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipſorum.* | 3 ננתקה את־מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו:

Scimus quã multi conſpirauerint cõtra Dauidẽ, & conati ſint obſtare ne regnaret: à quibus ſic terreri potuit ſecũdũ carnis ſenſum, vt ſpẽ regnãdi protinus abiiceret. Nec verò dubiũ eſt quin anxiè cũ grauiſſimis tẽtationib. ei luctãdũ fuerit. Sed quia ſibi probè cõſcius erat, ſe nihil temere tẽtaſſe, vt ambitio prauáq; cupiditas plęroſq; ad res nouas impellit: quin potius certò perſuaſus erat, ſe, quũ nihil tale appeteret, diuinitus creatũ eſſe Regẽ: alta fiducia cõtra totum mũdũ ſeſe erexit, queẽadmodũ his verbis magnificè tã Regibus, quã eorũ copiis inſultat. Fatetur quidẽ ſibi arduũ eſſe certamẽ, quia nõ exigua tãtũ manus, ſed integri populi cũ Regibus in eũ cõſpirẽt: ſed deinde animoſè iactat, fruſtra id fieri: quia bellũ nõ cũ homine mortali, ſed cũ Deo ipſo ſuſcipiũt. Porrò incertũ eſt, loquatúrne tãtũ de hoſtibus inteſtinis, anverò querimoniã ſuã ad exteros quoq; extẽdat. Et certè quũ in eũ hoſtes vndiq; inſurrexerint, & poſtquam turbas in populo cõpoſuit, ſuo etiã ordine infeſti fuerint vicini: ego vtroſq; libẽter cõplector tã Iudęos quã Gẽtiles. Durũ enim eſſet ſub plurib. gẽtibus ac populis notari vnã gẽtem: itẽ de multis Regibus fieri ſermonẽ, ſi in vnũ Saulẽ reſpiceret. Adde quòd figuræ cõplemẽto meliꝰ quadrat, diuerſas hoſtiũ ſpecies cõiũgi: quia ſcimus Chri. nõ modò cũ domeſticis hoſtib. ſed etiã cũ extraneis fuiſſe negotiũ: quia cõmunis fuit ad machinãdã eius ruinã totius mũdi cõſpiratio. Et Iudęi quidẽ in Chriſtũ, ſicut in Dauidẽ, priores furere cœperũt: deinde alias gẽtes eadẽ inſania corripuit. Hęc sũma eſt, quálibet robuſtis pręſidiis valeãt qui conãtur eũ euertere, irri-

tos tamen eſſe eorum tumultus,& vana conſilia.Populis motum & fremitum aſſignans,Regibus & proceribus conuentum ad ineunda conſilia, aptiſſimè loquutus eſt. Interim ſignificat, vbi diu multúmq; cõſultauerint Reges,vbi populi effuderint ſuos impetus,omnes nihil profecturos. Sed notanda eſt fiduciæ ratio,quòd ſcilicet non temere vel priuato motu ſe ingeſſerit ad regnandũ,ſed tantùm Dei vocationem ſequutus ſit.Vnde colligit,in ſua perſona Deum impeti:quia fieri non poteſt quin regni,cuius eſt author,ſe vindicem oſtendat.Nam ſe titulo Meſſię vel Chriſti inſigniens,non niſi Dei auſpiciis ac mandato ſe regnare prædicat:quia allata per manum Samuelis vnctio eum Regem ex priuato homine creauerit.Non putabant quidem hoſtes Dauidis ſe contra Deum ruere,imò hunc ſibi eſſe animum fortiter negaſſent:non tamen abs re Dauid illis Deum opponit, quaſi rectà contra eum ſuos impetus dirigant: quia regnum ab ipſo erectum labefactare volentes, cæca ferocia in ipſum incurrunt. Nam ſi Deo ſunt rebelles quicunque poteſtati ab eo ordinatæ reſiſtunt,id longè verius competere debuit in ſacrum illud regnum quod ſingulari priuilegio ſancitum fuit.Sed iam ad figuræ ſubſtãtiam venire operępretium eſt. Quod enim de Chriſto vaticinatus fuerit Dauid, hinc certò liquet, quòd ſciebat regnum ſuum non niſi vmbratile eſſe. Atque vt ad Chriſtum referre diſcamus quæcunque de ſe olim cecinit Dauid,tenẽdum eſt principium iſtud quod paſſim in omnibus Prophetis occurrit,illum cum poſteris non tam ſua cauſa creatum fuiſſe Regem, quàm vt redemptoris imago foret.Tametſi autem hoc ſæpius repetendum erit, in præſentia tamen breuiter monendi ſunt lectores(quia temporale illud regnum velut arrha quædam veteri populo fuit æterni regni, quod demum in Chriſti perſona verè ſtabilitum fuit) quæ de ſe pronuntiat Dauid non violenter vel allegoricè ad Chriſtum torqueri,ſed verè de eo prædicta eſſe.Nam ſi regni naturam expendimus,abſurdũ foret,omiſſo fine vel ſcopo,ſubſiſtere in prima vmbra. Hîc quidem prophetico ſpiritu deſcribi Chriſti regnũ,Apoſtoli nobis idonei ſunt teſtes, qui videntes impios contra Chriſtum conſpirare,hac doctrina ſe ad precandum armãt,Actorum 4.e.24.Sed ne quibus cauillis obnoxia ſit fides noſtra, ex omnibus Prophetis palàm conſtat, propriè in Chriſtum competere quę teſtatus eſt Dauid de ſuo regno.Sit igitur hoc fixum,quicunque Chriſti imperio ſe nõ ſubiiciunt,eos cum Deo bellare. Nam quum Deo placeat nos per Filij ſui manum regere,fruſtra profitentur ſe eius imperium non abnuere qui parere ipſi Chriſto recuſant.Vera enim eſt ſententia. Quiſquis non honorat Filium, neque Patrem honorat qui miſit illum.Ac noſtra magnopere intereſt, indiuiduam hanc coniunctionem tenere,quòd ſicuti Dei maieſtas in Filio vnigenito refulſit, non niſi in eius perſona timeri & coli velit Pater.Iam ex hoc loco duplex conſolatio elici poteſt. nam quoties mundum tumultuari continget,vt Chriſti regnũ turbet vel moretur,ſi nobis occurrat in memoriam,impleri quod iam olim prædictum eſt,nulla nouitas nos percellet. Quinetiam quæ experti ſunt Apoſtoli, cum præſentibus exemplis conferre valde proderit. Per ſe quidem tranquillum eſſet Chriſti regnum,vnde etiam vera pax mundo exoritur: ſed fit hominum vitio & malitia vt nunquam ſine turbis emergat.Quare nihil mirum eſt vel inſolitum ſi tumultuetur mundus, ſimul ac erigitur Chriſto ſolium.Sequitur altera conſolatio,quòd vbi ſuas vires in vnũ contulerint impij,etiamſi immenſa ſua multitudine opibus & præſidiis confiſi,non modò ſuperbas blaſphemias deſpument,ſed cælum ipſum furioſè impetant:illis tamen inſultare tutò poſſumus, hoc vno verbo freti,quòd Deum in cęlis laceſſunt.Quare dum videmus hoſtium copia & viribus Chriſtum propè obrui,nobis in mentem veniat bellum ipſos Deo inferre, cui non præualebunt,ideóque irritum & inane fore quicquid moliri non ceſſant.Diſcamus pręterea hanc doctrinam ad totum Euangelij curſum extendere.Nam ad Chriſti perſonam non debere reſtringi,illa quam citaui Apoſtolorum precatio clarè teſtatur.

Iohan. 5. e.23.

3 *Diſrumpamus.* Proſopopœia eſt in qua Propheta loquẽtes ſuos hoſtes inducit,quo melius impium & ſacrilegum eorum conſilium exprimat:non quòd palàm Deo ſe rebelles eſſe profeſſi fuerint:(quouis enim potius colore tegebant ſuam contumaciam, ac ferociter iactabant Deum à parte ſua ſtare) ſed quum illis penitus decretum eſſet per fas aut nefas deiicere ex regio iure Dauidem,quicquid ore proferrent,hæc tamen eorum fuit conſultatio,quomodo poſſent regnum diuinitus ordinatum euertere.Nec verò mihi dubium eſt quin ſuum imperium metaphoricè *vincula & iugum* in eorum perſona appellans,faſtũ eorum obliquè perſtringat. nam quaſi de ſeruili & pudenda ſubiectione contemptim loquẽtes inducit:ſicuti videmus omnes Chriſti hoſtes non minus indignè ferre ſi cogantur ſubeſſe eius imperio,quàm ſi extrema illis ignominia imponeretur.

4 *Qui habitat in cœlis irridebit,Dominus ſubſannabit eos.*	4 יושב בשמים ישחק אדני ילעג־למו:
5 *Tunc loquetur ad eos in ira ſua, & in furore ſuo turbabit eos.*	5 אז ידבר אלימו באפו ובחרונו יבהלמו:
6 *Ego verò vnxi Regẽ meum ſuper Sion montem ſanctum meum.*	6 ואני נסכתי מלכי על־ציון הר־קדשי:

Poſtquam

Poſtquam & ſtrepitum,& conſilia,& ſuperbiam, apparatum & copias, vireſque & conatus hoſtium retulit Dauid,his omnibus opponit Dei potentiam,quam illis fore contrariam inde colligit,quia eius decretum oppugnant.Quemadmodum autem nuper Reges terræ appellãs, infirmum & caducum ſtatum notabat:ſic nunc rurſum Deum nominans cæli habitatorẽ,hoc elogio extollit eius potentiam:ac ſi diceret, illæſam, & integram mánere, quicquid homines moliantur.Quantumuis enim ſeſe efferant, nunquam pertingent in cælum vſque:imò dũ cælum terræ miſcere cogitant,ſaltant quaſi locuſtæ, Dominus interea quietus è ſublimi ſpectat veſanos eorum motus.Deo autem riſum tribuit ob duas cauſas: Primùm vt ſciamus nõ opus illi eſſe magnis præſidiis,vt compeſcat homines impiè tumultuantes, quaſi res difficilis eſſet & laborioſa,ſed hoc ludendo facturum quoties libuerit.Deinde ſignific..t non ceſſare Deum quandiu regnum Filij ſui turbari patitur,quia vel alibi ſit occupatus, vel ſuccurrere non poſſit,vel Filij ſui honorem negligat:ſed conſultò differre vindictam in maturum tempus,donec illorum furorem ludibrio expoſuerit.Teneamus ergo, ſi non ſtatim manũ ſuam exerat Deus contra impios,ſuum illi eſſe tempus ridendi:& quanquam nobis interea flendum ſit,hæc tamen cogitatio doloris acerbitatem mitiget,imò etiam lachrymas abſtergat, quòd Deus non diſſimulat tanquam lentus vel debilis:ſed quia vult ad tempus quieto cõtemptu hoſtium petulantiam frangere.Per aduerbium *tunc*,opportunum iudicij tempus notat:perinde ac ſi dixiſſet,poſtquam viſus fuerit Dominus pro nihilo ducere impios eorum conatus qui ſe regno Filij eius opponunt,repente mutata vice oſtendet nihil ſe grauius ferre tali audacia. Porrò ſermonem Deo attribuit,non vt erudiat hoſtes, ſed eorum dementiam tantùm conuincat. Imò *loquendi* verbo nihil aliud intelligit quàm demonſtrationem cæleſtis irę,quam impij non niſi experti ſentiunt.Putabãt hoſtes Dauidis ſibi in eo perdendo minimum fore negotij, quòd ex ignobili tugurio profectus,temere aſpiraſſet ad regnum. Prophetia & vnctio Samuelis illis inſtar fabulæ erat.Vbi verò tandem Deus,illis profligatis, Dauidem in regno locauit, non tam lingua quàm manu loquutus eſt,vt palàm faceret ſe regni illius authorem eſſe.Diſcamus ergo hîc de reali ſermone agi, quum Dominus verbum nullum proferens, decretum tamen ſuum manifeſtat.Sic quoties iræ ſuæ documentis regnum Filij ſui aſſerit contra impios, vtcũque taceat re ipſa,ſonorè loquitur. Poſtea Dauid ſub Dei perſona clarius explicat quomodo hoſtes ſui impiè contra Deum ipſum ruant:nempe quia ferre nequeant quẽ inſtituit Regem. Summa eſt,quantumuis proteruiant impij,ſenſuros tandem quid ſit bellum cælo inferre. Eſt autem emphaticum pronomen *Ego*,quo ſignificat Deus longius ſe ab hominibus terrenis diſtare,quàm vt ſuam vnius gloriam tota eorum multitudo vel minimum obſcuret. Quoties ergo formidabilis eſt nobis hominum potentia,veniat nobis in mentẽ quanto vnus Deus præponderet.Cæterùm his verbis immutabile Dei decretum, quod fidẽ noſtram inter turbulentas mundi procellas fulciat,nobis proponitur:quia ſcilicet Deus regnum Filij ſui,cuius author eſt,haud dubiè tuebitur ad finẽ vſque.Ideò quicquid machinentur homines,nobis hoc vnum ſufficiat,Dei vnctionem non poſſe ab ipſis deleri. *Montis Sion* diſertè hîc fit mẽtio,non quòd primò illic vnctus fuerit Dauid,ſed quia ſuo demum tempore ſolenni conſecrationis ritu patefacta fuit oraculi veritas,& effectu ſancita.Quanquam autem Dauid ſe & alios his verbis reuocauit ad Dei promiſſionem,ſimul tamen innuere voluit ſacrũ eſſe ſuum regnum,& à templo Dei inſeparabile.Id porrò verius in Chriſti regnum competit, quod & ſpirituale eſſe ſcimus,& Sacerdotio coniunctum,& præcipuam diuini cultus partem.

7 *Narrabo decretũ, Iehoua dixit ad me, Filius meus es, ego hodie genui te.*	7 אספרה אל חק יהוה אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך:
8 *Poſtula à me, & dabo Gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.*	8 שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחזתך אפסי־ארץ:

7 *Narrabo,&c.* Vt ignorantiæ prætextum eripiat Dauid ſuis hoſtibus,præconis munus ſuſcipit ad Dei edictum promulgandum,vel ſaltem profitetur ſe non venire ſine certo & liquido vocationis ſuæ teſtimonio:ac ſi diceret,non temere ſe prodire in medium,vt regnum occupet,ſed proferre Dei mandatum,ſine quo temere ſe in illum honorem extuliſſet.Cęterùm hoc in Chriſto verius impletum fuit: nec dubiũ eſt quin Dauid Spiritu prophetico in eũ præcipuè reſpexerit.Nam hoc modo inexcuſabiles redditi ſunt omnes impij, quòd nõ miraculis ſolùm probauit Chriſtus ſe legitima poteſtate à Deo fuiſſe inſtructum,ſed hoc palàm quoque fecit Euangelij præconio.Imò hoc idem teſtimonium quotidie in toto orbe perſonat. Nam quãuis initio Apoſtoli Chriſtum à Deo Patre creatum eſſe Regẽ teſtati ſint, deinde poſt eos idẽ munus obierint doctores:quia tamen legatione omnes pro Chriſto ipſo functi ſunt,rectè & aptè ſibi ipſe vnus vendicat quicquid per eos egit. Ideo etiam Paulus eius perſonæ tribuit quod euangelij miniſtri eius nomine egerunt.Veniens,inquit,annuntiauit pacem propinquis & longinquis.Atque hinc etiam melius ſancitur Euãgelij authoritas,quia licet ab aliis publicetur, Chriſti tamẽ vocari non deſinit.Sic enim ſtatuendum eſt,quoties ab hominibus Euangelium audimus, non tam ipſos,quàm eorum ore Chriſtum loqui. Atqui hoc ſingulare be- Ephe.2.d.17.

neficium eſt, quòd Chriſtus,ne dubia ſit nobis regni ſui maieſtas, propria voce nos ad ſe comiter inuitat.Quo magis cauendum eſt,ne quod promulgat edictum,impiè repudiemus. *Filius meus es.*Potuit quidem DAVID regij iuris intuitu cenſeri Dei filius, quemadmodũ ſcimus, Principes,eo quòd præ aliis excellãt,tam Deos quàm Dei filios vocari.Sed hîc Deus ſingulari elogio DAVIDEM ornans, eum non modò ſupra cunctos mortales, ſed etiam ſupra Angelos extollit.Quod prudenter expendit Apoſtolus ad Hebræos capite 1.a.5.dum hoc nulli vnquam Angelo fuiſſe dictum admonet.Quamuis enim Angelis inferior eſſet DAVID, quatenus tamen geſtauit Chriſti perſonam,meritò illis longè præfertur. Sciamus ergo hîc Dei filiũ nõ vnum quempiam ex multis,ſed vnigenitum deſignari,vt ſolus in cælo & in terra emineat.Quòd autem Deus ſe illum genuiſſe pronuntiat,referri debet ad hominum ſenſum,vel notitiã. DAVID enim genitus àDeo fuit,dum clarè apparuit eius electio.Itaque aduerbium *Hodie*,tempus illius demonſtrationis notat:quia poſtquam innotuit creatum DIVINITUS fuiſſe Regem, prodiit tanquam nuper ex Deo genitus:quia homini priuato tantus honor haberi nõ poterat.Eadem in Chriſto quoque relatio tenenda eſt. non enim genitus dicitur niſi quatenus Pater Filium ſuum eſſe teſtatus eſt. Scio locum hunc de æterna Chriſti generatione à multis fuiſſe expoſitum,qui & in aduerbio Hodie,argutè philoſophati ſunt, ac ſi perpetuum actum extra tempus notaret.Sed huius vaticinij fidelior ac magis idoneus interpres eſt Paulus, qui Actorum cap. 13.e.33.ad illam quam dixi cæleſtis Chriſti gloriæ demonſtrationem nos reuocat.Genitus ergo fuiſſe dicitur,non vt Filius Dei eſſe,quo ad ſe,inciperet,ſed vt talis patefieret mundo. DENIQ; hæc genitura non de mutuo Patris & Filij reſpectu intelligi debet: ſed tantùm ſignificat,eum qui fuerat ab initio abſconditus in arcano Patris ſinu, & obſcurè deinde ſub Lege adũbratus, ex quo prodiit cum claris inſignibus,cognitum fuiſſe Dei Filium: ſicuti etiam dicitur Iohan. 1.b.14.Conſpeximus gloriam eius tanquam vnigeniti Filij.Simul tamen memoria tenendum eſt quod docet Paulus ad Romanos cap.1.a.4.fuiſſe declaratum Filium in potentia dum reſurrexit à mortuis.Ideóque præcipuè in diem illum competit quod hîc dicitur. Quicquid ſit,ſolenne & legitimum manifeſtationis tempus Spiritus ſanctus hîc deſignat,ſicuti infrà Pſal.118. d.24.Hæc dies quam fecit Dominus,exultemus & lætemur in ea.

Iohan.17. 8 *Poſtula à me.* Verum quidem eſt,rogatum fuiſſe à Chriſto Patrẽ,vt ipſum gloria ornaret,quã apud eũ poſſederat ab initio ante creationem mundi:ſimplicior tamẽ ſenſus eſt, quòd
a.5. Pater Filio nihil negabit de propagãdo eius regno in vltimos vſque terræ fines.Sed in re noua inducitur Chriſtus ſeſe Patri cum precibus offerens,quò illuſtrior ſit gratuita in hac parte Dei liberalitas,quòd Filiũ ſuum toti mundo præficere dignatus eſt.Etſi enim quatenus æternus eſt Sermo Dei,penes eũ iure ſummũ imperiũ,& maieſtas ſemper fuit,vt nulla acceſſione creſcere potuerit:tamẽ exaltatus in carne fuit,in qua induerat ſerui formã.Quare non eſt hoc ſolius DEITATIS elogiũ,ſed ad totam Mediatoris perſonã extenditur:quia poſtquam exinanitus fuit Chriſtus,datum illi fuit nomen quod eſt ſuper omne nomen,vt coram eo flectatur omne
Philip. 2. genu.Quãquam aũt ſcimus DAVIDẽ præclaris victoriis potitũ latè regnaſſe, vt multæ gẽtes illi
b.9. tributariæ fuerint,minimè tamen cõpletum in eo fuit quod hîc dicitur. Nam ſi cum aliis monarchiis eius regnũ conferas, ſatis anguſtis finib.incluſum fuit. Ideo ne fruſtra atq; etiam abſurdè vaticinium hoc de immenſa Regni amplitudine editum fuerit, ad Chriſtum venire neceſſe eſt,qui ſolus mundum ſibi ſubegit,ac ſuo imperio terras omnes & populos cõplexus eſt. Itaque hîc, vt pluribus aliis locis, Gentium vocatio prædicitur:ne vnius tantùm gentis Rex credatur qui à Deo mittendus eſt redẽptor. Quòd autem regnum hoc diſſipatum,multis ruinis deforme mutilúmq; cernimus,ex hominũ malitia prouenit,quæ eos tam fœlici & optanda ſubiectione reddit indignos.Cęterùm quamuis impediat hominum ingratitudo ne perfectè floreat regnum Chriſti,non tamen huius prophetiæ effectum abolet:dum Chriſtus diſperſas reliquias vndique colligit,& in miſera vaſtitate ſuos retinet ſacro fidei vinculo coniunctos vt non vnus duntaxat angulus,ſed totus orbis eius imperio ſubiaceat. Adde etiã quòd vtcunque ferociant impij,eiúſque dominationem repudient: non tamen ſua contumacia ius & poteſtatem ipſius redigunt in nihilum:quò etiam pertinet quod proximè ſequitur.

9 *Conteres eos virga ferrea,quaſi vas figuli confringes eos.*	9 תְּרוֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם׃

Hoc diſertè expreſſum eſt,vt ſciremus potentia inſtructum eſſe Chriſtum,qua inuitis quoque & reluctantibus imperet. Subindicat enim DAVID non omnes ſponte iugum ſubituros, ſed multos fore pręfractos ac rebelles,quos tamen violenter domitos in ordinem coget. Regni quidem,de quo loquitur,ſpecies & decor in eo magis refulget, quòd volũtarius populus ad diem occurrit vt ſe morigerum præbeat : ſed quia maior pars indocili ferocia ſeſe contrà attollit,neceſſe fuit hoc quoque adiungi,talibus obſtaculis ſuperiorem fore hunc Regem. Atque huius quidem bellicæ virtutis ſpecimen exhibere cœpit Deus in perſona DAVIDIS, à quo ſcimus hoſtes quamplurimos armis fuiſſe victos ac proſtratos : ſed in Chriſto plenior conſtat veritas, qui non gladio vel haſta , ſed Spiritu oris ſui impios ad interitum vſque percutit. Mirum tamen videri poſſet, quum Prophetæ alibi Chriſti manſuetudinem , clementiam , & facilita-

facilitatem celebrent, hîc rigidum & auſterum, plenúmque terroris deſcribi. Sed quia ſeuera hæc ac formidabilis dominatio non niſi ad incutiendum hoſtibus metum poſita eſt, humanitati, qua ſuos Chriſtus blandè & ſuauiter fouet, minimè contraria eſt. Nam vt ſe placidis ouibus amabilem paſtorem exhibet, ita feras beſtias neceſſe eſt ab eo durius tractari, vt earum truculentiam vel corrigat, vel compeſcat. Itaque Pſalmo 110.b.5. poſtquã laudata eſt piorum obedientia, ſimul potentia armatur Chriſtus, qua Reges & exercitus ſibi aduerſos in die iræ ſuæ perdat. Et certè vtrunque illi aptè tribuitur: quia à Patre miſſus eſt vt pauperes ac miſeros Eſa. 61.a.
ſalutis nuntio exhilaret, captiuos ſoluat, ægrotos ſanet, triſtes & afflictos ex mortis tenebris 1.
educat in lucem vitæ. Rurſum quia multi ſua ingratitudine eius in ſe vindictam prouocãt, ad ſubigẽdam eorum duritiam quodammodo nouam perſonam induit. Sed quæritur quodnam ſit ferreum iſtud ſceptrum, quod Chriſto in manum dedit Pater ad frangẽdos hoſtes. Reſpondeo pro armis omnibus Spiritum oris ſui ei ſufficere, ſicuti nuper ex Ieſaia citaui. Ergo vt digitum non moueat Chriſtus, loquendo ſatis validè fulminat contra hoſtes ſuos, & ſola virga labiorum eos in nihilum redigit. Quantumuis enim fremant, calcitrent, ac furioſo impetu reſiſtant: coguntur tandem iudicem ſuum ſentire cui regium honorem negant. Denique variis modis conteruntur, donec fiant ſcabellum pedũ eius. Quomodo Euãgelij doctrina ſceptrum ſit ferreum, colligere licet ex Paulo, vbi docet eius miniſtros præditos eſſe armis ſpiritualibus 2.Cor.10.
vt deiiciant omnem altitudinem quæ ſe extollit aduerſus Chriſtum, &c. Fateor quidem etiam a.4.
ipſos fideles mactari Deo in ſacrificium, vt eos ſua gratia viuificet: quia humiliari nos prius oportet, quàm Chriſtus nobis manum porrigat. Sed quia Chriſtus diſcipulos ſuos ad pœnitentiam ita erudit, vt illis nequaquam terribilis appareat: quin potius oſtenſo paſtoris pedo, triſtitiam eorum mox in gaudium vertat: adeò non vtitur ſceptro ferreo ad ipſos frangendos, vt ſalutari manus ſuæ vmbra magis eos protegat, virtutéque fulciat. Quare non niſi in rebelles & incredulos competit fractura iſta, qui nõ pœnitentia ſubacti, ſed deſperatione oppreſſi Chriſto ſuccumbunt. Cæterùm quanquam non omnes voce compellat, quia tamen verbo ſuo denuntiat quæcunque in eos exercet iudicia, verè dicitur impium Spiritu oris ſui interficere. Pul 2. The. 1.
chra autem ſimilitudine ſtultam eorum ſuperbiam traducit. Quanuis enim dura ſit & pluſquã b.8.
lapidea eorum obſtinatio, vaſis tamen fictilibus magis fragiles eſſe docet. quia tamen non ſtatim conteri videmus quicunque Chriſto reſiſtunt, imò ſub ferreis eorum malleis Eccleſia infirmę teſtæ ſimilis eſt, pios omnes admonitos eſſe conuenit, vt quotidiana Chriſti iudicia tanquam horribilis ruinæ, quæ manet omnes impios, præludia reputando, diem vltimum patienter expectent, quo ipſos aduentus ſui flamma prorſus abſumet. Interim ſufficiat eum in medio hoſtium ſuorum dominari.

10 *Et nunc Reges ad mentem redite, erudimini Iudices terræ.*	10 וְעַתָּה מְלָכִים הַשְׂכִּילוּ הִוָּסְרוּ שֹׁפְטֵי אָרֶץ׃
11 *Seruite Iehouæ in timore, exultate in tremore.*	11 עִבְדוּ אֶת־יְהוָה בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה׃

Poſtquam vltionem Dei propoſuit Dauid tanquam iudicij eius præco: nunc Prophetæ ac doctoris partes ſuſcipiens, incredulos ad pœnitentiam hortatur, ne ſerò experiri cogãtur non futiles, nec irritas fuiſſe minas. Nominatim verò Reges & Proceres alloquitur, qui nõ ita facilè manſueſcunt. Adde quòd inanis ſapientiæ faſtus quo turgent, eos quid rectum ſit diſcere non patitur. Porrò ſi ne ipſis quidẽ Regibus parcit Dauid, qui videntur legibus ſoluti, & exempti communi ordine, multò magis ad vulgus hominum pertinet eius exhortatio, vt omnes à ſummo vſque ad infimum humiliet. Per aduerbiũ *Nunc*, ſignificat maturè illis eſſe reſipiſcendum: quia non ſemper eadem dabitur opportunitas. Interim ſubindicat adhuc ſe vtiliter eos monere, quia pœnitentiæ locus eſt ſi maturent. Quum eos iubet intelligentia eſſe præditos, obliquè falſam prudentiæ confidentiam in ipſis perſtringit: ac ſi dixiſſet, Hoc rectè ſapiendi initium eſſe, depoſito faſtu ſe addicere Chriſti imperio. Ergo quantumuis ſibi placeant mundi principes in ſuo acumine, ſciamus eos planè deſipere donec fiant humiles Chriſti diſcipuli. Porrò intelligendi modũ definit, eos Domino *ſeruire* iubens *in timore*. Nam quia altitudine ſua confiſi, ſe communi iure ſolutos ſomniant, hæc maximè ſuperbia eos excæcat, vt ne Deo quidem ſubeſſe dignentur. Ergo donec ipſum timere didicerint, recta mente priuatos eſſe admonet. Et certè quia eos indurat ſecuritas, vt obſequia ſua Deo ſubtrahant, primùm cogendi ſunt ad timorẽ, vt corrigatur eorũ rebellio. Cæterùm ne moleſta illis ſit hæc ſeruitus ad quam eos vocat, *Exultandi* verbo, ſuauem & optandam eſſe docet, quia materiam afferat veræ lætitiæ. Sed ne ſuo more laſciuiant, & inanibus gaudiis ebrij, ſe beatos eſſe fingant, dũ inimici ſunt Deo: iterum nomine *tremoris*, ad ſupplicem modeſtiámq; ſubmiſſionẽ eos hortatur. Eſt enim antitheſis inter lætũ & hilarẽ tranquillæ cõſcientiæ ſtatũ, dũ fideles Deũ quẽ reuerentur, ſibi propitiũ eſſe gaudẽt: & effrænẽ petulantiã, ad quã impios rapit Dei contẽptus & obliuio. Subindicat igitur Propheta, quandiu intemperanter pro carnis libidine exultant ſuperbi, ſuo exitio eos ludere: hoc verò vnicum & ſalutare eſſe gaudiũ, acquieſcere in Dei metu & reuerẽtia.

12 *Oſculamini Filium: nequando iraſcatur, & pereatis de via, quando exardebit breui ira eius: beati omnes qui confidunt in eo.*

21 נַשְּׁקוּ־בַר פֶּן־יֶאֱנַף וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ כִּי־יִבְעַר אַפּוֹ אַשְׁרֵי כָּל־חוֹסֵי בוֹ׃

Clarius adhuc exprimit quémnam Deus timorem & cultum exigat. Nam ſicuti regnare
vult per manum Filij ſui, & in eius perſona gloriæ ſuæ notas & inſignia inſculpſit: hæc noſtræ
erga eum obedientiæ & pietatis legitima eſt probatio, reuerenter amplecti quē nobis regem
han. 5. præfecit, ſecundum illud, Qui non honorat Filium, neque Patrē honorat qui miſit illum. Nam
23. Oſculi nomine, ſolenne honoris teſtimonium vel ſymbolum deſignat, quo ſubditi erga ſuum
Regē defungi ſolebant. Summa eſt, Deum honore ſuo fraudari niſi in Chriſto colitur. Quanquam
autem Hebraicum nomen בר tam filium quàm electum ſignificat: vtrouis tamē modo
accipias, idem manebit ſenſus. Verè enim electus à Patre fuit Chriſtus, cui data fuit omnis po-
han. 6. teſtas, vt ſolus ſupra homines & Angelos emineat. qua de cauſa etiam dicitur ſignatus eſſe à
27. Deo, quia peculiaris in eum dignitas collata eſt, quæ ab omnibus creaturis eum eximat. Quòd
Purum vertunt alij interpretes, durius eſt ac magis coactum: ego verò nomē Filij libenter re-
tineo, quod ſuperiori ſentētiæ reſpondet, vbi dictum fuit, Filius meus es, ego hodie genui te.
Quod ſequitur continuò pòſt, Chriſti contemptoribus non impunè ceſſurū eſſe ſuum faſtum,
admonet: acſi dixiſſet, Quia non ſpernitur Chriſtus abſque Patris contumelia, qui eum ſua glo-
ria ornauit, tale ſacrilegium Pater ipſe inultum non ſinet. Iam verò ne ſpe longioris moræ fru-
ſtra ſe lactent, atque ex præſenti quiete ſibi inanes faciant delicias, denuntiat iram eius breui
momento exarſuram. Videmus enim ſi ad tempus conniueat Deus, & impios toleret, ex illius
lenitate creſcere ipſis audaciam: quia eius iudicium niſi ex carnis ſenſu & experientia non con
cipiunt. Scio particulam כמעט ſecus à quibuſdam exponi, nempe ſimul ac ira Dei vel modicè
exarſerit, actum fore de reprobis: ſed magis conſentaneum eſt ad tempus referre, ne callum
ex ſuo torpore obducant ſuperbi, atque ex Dei patientia impunitatem ſibi promittant. Porrò
tametſi videtur cauſæ redditio eſſe, & aduerbium quod ponitur, ſępius apud Hebræos cauſale
eſt: nolui tamen ab interpretatione magis recepta diſcedere. Placuit tamen reddere per ad-
uerbium Quando, quod tam cauſam quàm tempus notat. *Perire de via* quidam exponūt Pro-
pter viam peruerſam, vel ſceleratam viuendi rationem. Alij reſoluunt, ne via veſtra pereat: ſe-
cundū illud Pſalmi primi, Via impiorum peribit. Mihi magis arridet diuerſus ſenſus, quòd
Dauid fore denuntiet, vt eos intercipiat ſubitus Dei furor, dum ſe putabunt adhuc eſſe in me-
dio ſtadio. Scimus enim vt Dei contemptores ſibi in ſecunda fortuna blandiri ſoleāt, & quaſi
Theſſ. in lato campo ſe iactent. Non abs re igitur minatur Propheta, quum dixerint, Pax & ſecuritas,
a.3. ſe procul diſtare à fine ſuo putantes, repentino interitu abreptum iri. Clauſula Pſalmi tēperat
quod prius de ſeueritate dictum fuit: quia promiſcuè omnibus terrorē incuteret ferrea Chri-
ſti virga, & igneus Dei furor, niſi addita eſſet hæc cōſolatio. Poſtquam ergo de horribili, quod
incredulis impendet, iudicio diſſeruit, nunc propoſita gratiæ Dei dulcedine, fideles & pios e-
Corint. ius cultores ad bene ſperandum inuitat. Eundem quoque ordinem Paulus tenet. Nam vbi di-
).b.6. xit in promptu ſibi eſſe vindictam contra incredulos, continuò pòſt addit, ſermonem ad fide-
les dirigens, Poſtquam impleta fuerit veſtra obedientia. Nunc tenemus Prophetæ cōſilium.
Quia enim fideles rigorem, de quo meminit, ad ſe extēdere poterant, aſylum ſpei ipſis aperit,
quò confugiant ab ira Dei: quemadmodum & Ioel poſtquam impios citauit ad horribile Dei
oel. 2. g. tribunal, conſolationem mox ſubiicit, Quiſquis inuocauerit nomen Domini, ſaluū fore. Seor-
ſum enim legenda mihi videtur exclamatio hæc, *Beati omnes qui confidunt in eo.* Quamuis au-
tem tam ad Deum quàm ad Chriſtum referri poſſit pronomen, melius tamen, meo iudicio,
conuenit de Chriſto intelligi quem prius oſculari iuſſerat.

ARGVMENTVM PSALMI III.

Dauid regno pulſus, licet vltima rerum omnium deſperatio vrgeret, Deum tamen inuocat, eiúſq; promiſſione ſe fulcit contra ingētes terrores, hoſtium ludibria, crudeléſq; impetus, ipſam denique mortem, quæ tunc ſe oculis ingerebat. Tandem, ſibi totique Eccleſiæ de fœlici exitu gratulatur. Pſal. III.

1 *Canticum Dauidis, quum fugeret à facie Abſalom filij ſui.*

1 מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ׃

Quàm acerbus fuerit Dauidis mœror in conſpiratione domeſtica, quæ ex proprij filij per-
fidia exorta erat, cuique noſtrum ex naturæ ſenſu colligere promptum eſt. Iam quum hāc cla-
dem ſua culpa diuinitus illatam ſibi eſſe ſciret, ob ſtuprum alienæ vxori oblatum, & fuſum in-
noxium ſanguinem, totus cōcidere potuit & anxietati ſuccumbere, niſi Dei promiſſione erectus,
vitam in morte ſperaſſet. Porrò quia peccata ſua non attingit, ſciendum eſt alteram ſo-
lùm precationum ſuarum partem hoc Pſalmo complexum eſſe. Quòd enim de adulterio, &
ſcelesta Vriæ proditione pœnam Deus ſumebat, non dubium eſt grauibus diríſque animi tor-
mentis initio fuiſſe conſtrictum. ſed poſtquam humiliatus coram Deo animum collegit, cer-
tus de impetrata venia, Deum à ſua parte ſęcurè ſtatuit, quem ſciebat regni ſui ſemper fo-
re præ-

re præſidē.De filio autē,totáque eius factione conqueſtus eſt:quia ſciebat eos ad labefactandum Dei decretum impiè inſurgere.Ita ſi quando Deus improbis & ſceleſtis hominibus ad nos caſtigandos tanquam flagellis vtatur,cauſam primò expendere conuenit, nihil ſcilicet nos perpeti,quod non promeriti ſimus:vt hæc meditatio nos ad pœnitentiā erudiat. Verùm ſi Deum potius quàm nos oppugnāt hoſtes, continuò pòſt ſuccedat hæc fiducia, eius præſidio nos fore ſaluos,cuius gratiam,quæ nobis promiſſa eſt,ſpernunt illi,& conculcant.

2 *Domine, quàm multiplicati ſunt oppreſſores mei: multi inſurgunt contra me.*	2 יְהוָה מָה־רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי׃
3 *Multi dicunt animæ meæ. Non eſt ſalus ipſi in Deo. Selah.*	3 רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ בֵאלֹהִים סֶלָה׃

Docet ſacra hiſtoria non modò regia poteſtate exutum fuiſſe Dauidem, ſed ab omnibus ferè deſertum: vt totidem ferè haberet hoſtes,quot ſubditos. Quanquā enim profugum comitati ſunt pauci quidam fideles amici,non tam eorum cuſtodia, quàm deſerti latebris tutus euaſit.Quare non mirum eſt,obiecta illa multitudine fuiſſe territum: quia nihil magis inopinatum accidere potuit,quàm tàm ſubita defectio. Sed raræ fidei ſignum fuit,quòd tāto metu perculſus, querimoniam ſuam in Dei ſinum deponere auſus eſt. Et certè hoc vnicum ſedandis noſtris timoribus remedium eſt,quicquid nos curarum angit, in eum reiicere:ſicuti viciſſim qui ſe ab eo reſpici non putant,proſtratos iacere neceſſe eſt. Deinde hoſtium ſuorum ſuperbiam clarius & magis emphaticè exprimit,quòd ſibi inſultent tanquam perdito ac deſperato.Significat autem inde illis creuiſſe audaciam, quia à Deo abiectū eſſe confiderent. Fortè etiam his verbis obliquè notatur eorum impietas,quòd pro nihilo ducerent Dei auxilium in Rege,quem elegerat,ſeruando. Atque hoc ſecundum magis probabile eſt. neque enim Abſalom Dei fauorem ſibi pollicitus eſt, ſed præterita eius ratione, victoriam ex ſuis viribus ſperauit.Dauid ergo eum & reliquos ita loquentes conſultò inducit, vt oſtendat inmani & barbaro Dei cōtemptu in furorem animari, ac ſi ſúſque déque ducerent quòd toties mirabiliter ereptus eſſet ex maximis periculis.Nam etſi impij dum inſurgunt ad nos perdendos,non palàm eò inſolentiæ prorumpunt vt Dei fauorem negēt quicquam nobis profuturum: quia tamen vel fortunę tribuunt omnia, vel vt quiſque viribus pollet, eum ſtatuunt fore victorem, & ideo per fas & nefas intrepidè ruūt, quòd illis perinde ſit Deum habere iratum,vel propitium:hinc cōſtat nihili ab eis æſtimari illius gratiam,& ludibrio haberi fideles,ac ſi nihil prodeſſet,ſub Dei manu & cuſtodia eſſe.Quòd vertunt quidam,Multi dicunt de anima mea pręſenti loco non quadrat.Nam etſi ל hoc ſenſu interdum capitur apud Hebræos, plus tamen aliquid exprimere nunc Dauid voluit, nempe ſua præcordia quodammodo transfigi hoſtium ludibriis. Ergo Anima ſedem affectuum mihi ſignificat. Atque huic ſententiæ ex oppoſito reſpondet quod alibi videbimus, Dic animæ meæ,Salus tua ego ſum. Docet igitur ſuo exemplo Dauid,quanuis vna voce totus mundus nos ad deſperationem impellat, Deum vnum potius audiendum eſſe,ac ſpem ſalutis ab eo,promiſſæ ſemper eſſe intus fouendam: & quia animas noſtras confodere tentant impij,precibus eſſe confirmandas. De voce Selah,non conueniunt inter ſe interpretes. Quidam tradunt affirmationis notam eſſe, tantundémque valere ac Verè,aut Amen. Alij accipiunt pro ſeculo. Sed quia סלל attollere ſignificat,probabilis eſt eorum opinio qui hac voce eleuationem in concentu notari putant. Quanquam ſimul tenendum eſt,canendi modulos ſententiæ aptatos fuiſſe, atque ita concentum cum re, vel ſubiecta materia (vt loquuntur) fuiſſe coniunctum. ſicuti nunc poſtquam conqueſtus eſt Dauid ſpem ſuam probroſè fuiſſe deriſam,acſi nihil eum iuuaret à Deo protegi,in hac blaſphemia inſiſtit, quæ eius animum grauiter vulnerabat:ſicuti paulo pòſt, vbi ſibi ſubiecit fiduciæ confirmationem,eandem vocem iterum repetet.

Pſa.35.a.3.

4 *Et tu Iehoua,clypeus es pro me, gloria mea, & exaltans caput meum.*	4 וְאַתָּה יְהוָה מָגֵן בַּעֲדִי כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי׃
5 *Voce mea ad Dominum clamaui, & exaudiuit me de monte ſanctitatis ſuæ. Selah.*	5 קוֹלִי אֶל־יְהוָה אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מֵהַר קָדְשׁוֹ סֶלָה׃

Copula in particulam aduerſatiuam reſolui debet, quia Dauid plenam fiduciæ vocem ſacrilegę hoſtium proteruię opponens,quicquid loquantur illi, ſe nihilominus in Dei verbum recumbere teſtatur. Porro certam ſpem liberationis prius ab eo fuiſſe conceptam hinc apparet,quòd nulla fit caſtigationis Dei manu inflictæ mentio. Quin potius Dei auxilio fretus, animoſè cum hoſtibus ſuis congreditur, qui legitimū Regem è ſolio deiicere volētes,impium & ſceleratum bellum gerebant. Denique culpam ſuam antè confeſſus, non niſi præſentem cauſam expendit.Sic enim Dei ſeruos,vbi ab improbis vexantur, poſtquam de peccatis ſuis ingemuerint,& ſuppliciter confugerint ad Dei miſericordiam, ad præſentis cauſæ intuitum oculos referre decet,vt non dubitent ſibi indignè vexatis Deum fore adiutorem. Præſertim

vbi per ipſorum moleſtias Dei veritas oppugnatur, hac fiducia magnificè in ſublime efferri decet, minimè dubium eſſe quin Deus promiſſionum ſuarum fidem contra perfidos nebulones aſſerat. Nam alioqui videri poſſet Dauid hæc ſibi falsò arrogare, quum ſe ipſum Dei gloria & auxilio nudaſſet. verùm quia perſuaſus eſt non prorſus ſe excidiſſe à gratia Dei, quin ſtet adhuc firma electio: ideo animum reſumit ad bene ſperandum. Ac primò quidem Deum clypeo comparans, ſe eius virtute munitum intelligit: hinc etiam colligit eundem eſſe ſuam gloriam: quia regiæ dignitatis qua ipſum dignatus erat, futurus ſit aſſertor & cuſtos. Hinc fiducia illa, vt capite erecto incedere audeat.

5 *Voce mea ad Dominum.* Declarat ſe nunquam ita fractum fuiſſe rebus aduerſis, vel impiis ludibriis deiectum, quin ſua vota ad Deum conuerteret. Atque hæc vera fuit fidei eius probatio, quòd eam precando exercuit inter ipſas anguſtias. Nihil enim minus conſentaneũ, quàm frænum rodendo gemitus noſtros à Deo ſubducere, ſi eius promiſſionibus fidem habemus. Neque eſt in his verbis pleonaſmos: ſed disertè vocis ſuæ meminit Dauid, quò melius exprimeret, vtcunque obſtreperent impij, ſe tamen minimè obmutuiſſe quin clarè ſonaret in ore ſuo Dei nomen: quod in tam graui duráque tẽtatione difficile fuit. Fieri etiam poteſt vt hanc precationis vocem opponat tumultuoſis eorum clamoribus qui vel fortunam accuſant, vel Deo maledicunt, vel ſine modeſtia eiulant: denique confuſo impetu profundunt doloris ſui intemperiem. Sed mihi hoc præcipuè videtur notaſſe Dauid, inter hoſtiũ blaſphemias, quibus tentabant fidem eius obruere, ſe non fuiſſe elinguem: quin potius vocem ad Deum extuliſſe, quem impij fingebãt ab eo auerſum. Addit non fruſtra ſe clamaſſe, vt ad eandem conſtãtiam pios omnes hortetur. Quòd dicit *è monte ſanctitatis*, vel (quod idem valet) *è monte ſancto*, nõ rectè à quibuſdam de cælo exponitur. Fateor quidem cælum alibi ſæpe vocari ſanctum Dei palatium: ſed hîc non dubitò quin Dauid reſpexerit ad Arcam fœderis, quæ iam in monte Sion locata erat. Disertè verò affirmat ſe illinc fuiſſe exauditum, licet in deſertum fugere coactus
2.Sam.15. c.24. eſſet. Refert enim ſacra hiſtoria, quum Abiathar ſacerdos Arcam à Leuitis portari iuſſiſſet, Dauidem hoc non fuiſſe paſſum. Atque in eo mira enituit ſancti viri fides. Quia enim ſciebat electum à Domino fuiſſe illud Arcæ domicilium, diuelli à ſacro illo Diuinæ præſentiæ ſymbolo maluit, non ſecus ac propriis viſceribus, quàm præter cæleſte decretum aliquid nouare. Nunc gloriatur quanuis priuatus eſſet Arcæ conſpectu, non tamen loci diſtantia factum eſſe quin votis ſuis propinquus eſſet Deus. Quibus verbis ſignificat ſe mediam viam tenuiſſe, ne vel ſignum viſibile contemneret, quod Dominus pro temporis ruditate inſtituerat: vel ſuperſtitioſè loco affixus, quicquam de gloria Dei carnale conciperet. Ita non temere voces in aërem euanidas ſparſit, vt ſolent increduli, qui precantur etiam ipſi, ſed quò debeant voces ſuas dirigere, incerti ſunt. Dauid autem rectà ſe ad Tabernaculũ conuertit, vnde promiſerat Deus ſe propitium fore ſeruis ſuis. Hinc orandi fiducia, cui non defuit ſucceſſus. Hodie quum in Chriſto nobis ſit exhibitum quod olim adumbrabant Legis figuræ, multo familiarior nobis ad Deum acceſſus patet, modò ne à via ſcientes ac volentes erremus.

6 *Ego decubui, & ſomnum cepi: & euigilaui, quia Dominus ſuſtentat me.*	6 אֲנִי שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה הֱקִיצוֹתִי כִּי יְהוָה יִסְמְכֵנִי׃
7 *Non timebo à myriadibus populi qui vndique aduerſum me poſuerunt caſtra.*	7 לֹא־אִירָא מֵרִבְבוֹת עָם אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ עָלָי׃

Si retinemus præteritum in verbis tempus, miram & propè incredibilem animi conſtantiam Dauid prædicat, quòd inter multas mortes tam ſecurus dormierit, ac ſi extra omne diſcrimen fuiſſet. Et certè quanuis inter ſæuos curarũ fluctus æſtuauerit, illos tamen fide ſedatos fuiſſe certũ eſt, vt ipſe quantumuis anxius in Deo quieſceret. Ita pij ſemper ab omni metu emergunt victores, ſicuti impios qui in Deum non recumbunt, etiam in minimis periculis obruit deſperatio. Quidam temporis enallagen eſſe putant, ideóque in tẽpore futuro reddunt, Iacebo & dormiam: quia mox futuri temporis verbum ſubiicitur, Dominus ſuſtentabit me. Sed quia continuum actum hîc deſignat, in tribus primis verbis, neceſſe eſſe non putaui mutare tempus. Sciendum tamen eſt, ſecuritatem hanc non referri propriè ad tempus afflictionis, vel ſaltem non reſtringi: potius enim, meo iudicio, quantum bonum ex fide & precibus adeptus fuerit, Dauid commemorat, nẽpe pacem & tranquillum animi bene cõpoſiti ſtatum. Hoc metaphoricè ſignificat, ſe ordinariis vitæ actionibus ſecurè perfunctũ eſſe, dicens, Ego, inquit, in lecto non iacui peruigil & inquietus, ſed placidè dormiui, quum anxiis & trepidis non contingat talis dormitio. Sed notemus, Dauidem Dei præſidio, non autem ſuo ſtupore fuiſſe ita ſecurum. Nam impios quoque ſopitos tenet mẽtis ebrietas, dum ſe fœdus cum morte pepigiſſe ſomniant. At ſecus Dauid, qui niſi Dei virtute ſuffultus & ope protectus, quietẽ non habuit. Proximo verſu ineſtimabilem vim eius fiduciæ amplificat, quam ex Dei protectione concipiunt pij omnes. Nam vt immenſa eſt Dei potentia, ita ſtatuunt inuictam fore contra quoſlibet impetus, furores, apparatus, & copias totius mundi. Et ſanè niſi hunc tribuimus Deo honorem, ſubinde concident nobis animi. Quare in periculis diſcamus non

metiri

metiri humano modo Dei auxilium: ſed quicquid obiectum fuerit terroris, ideo deſpicere, quia friuolum eſt quicquid aduerſus Deum moliuntur homines.

8 *Surge Domine, ſerua me Deus mi: quia percuſſiſti omnes inimicos meos in maxilla, dentes impiorum confregiſti:*	8 קומה יהוה הושיעני אלהי כי־הכית את־כל־איבי לחי שני רשעים שברת׃
9 *Domino eſt ſalus, ſuper populum tuum benedictio tua. Selah.*	9 ליהוה הישועה על־עמך ברכתך סלה׃

8 *Surge Domine.* Quia proximis verſibus gloriatus eſt Dauid de pacato ſtatu, videri poſſet nunc à Domino petere vt tota vita incolumis maneat: ac ſi dixiſſet, Domine quãdo abs te proſtrati ſunt hoſtes mei, hanc gratiã in finem vſque proſequere, & cõtinua. Sed quia nouum non eſt vt Dauid in Pſalmis permiſceat varios affectus, magis probabile videtur, poſtquam fiduciæ ſuæ mentionẽ inſeruit, ad eaſdem iterum preces redire. Seruari igitur petit, quia erat in præſenti diſcrimine. Quod ſequitur de hoſtibus percuſſis, bifariam exponi poteſt: vel vt precãdo in memoriã reuocet ſuperiores victorias, vel vt Dei auxiliũ expertus, & potitus ſuo voto gratiarũ actionem ſubiungat. in quã ſententiam libenter inclino. Primùm igitur refert, ſe ad Dei opem fugiſſe in periculis, & ſalutem ab eo ſuppliciter precatum. Deinde ob eam allatam gratias agit: quo teſtatur liberationem ſe Deo acceptam ferre.

9 *Domino eſt ſalus.* Quia ל iterdum pro מן accipitur apud Hebræos, quidam non incõmodè vertunt, à Domino eſt ſalus. Sequutus tamen ſum quod ſimplicius erat, penes Deum ſalutem conſtare. Quibus verbis non modò ſeruandi partes & laudem vni Deo vendicat, eius manum omnibus humanis ſubſidiis tacitè opponens: ſed vt mille immineant mortes, obſtare tamen Deo non poſſe quominus ad ſeruandum ſufficiat: imò in promptu exerat nullo negotio quam ſemper apud ſe habet ſalutem. In fine Pſalmi affirmat Dauid non tam ſibi priuatim hoc fuiſſe datum, quàm toti populo, ne peſſum iret quæ in eius regno fundata erat communis Eccleſiæ ſalus. Agnoſcit ergo Dauid, ideo diſſipatam fuiſſe impiam coniurationem, quia Deo curæ eſſet Eccleſiæ ſeruãdæ. Colligimus tamen ex hoc loco, Eccleſiam à malis omnibus ſemper liberatum iri: quia Deus, cui ſuppetit ſeruandi facultas, ab ea gratiam ſuam & benedictionem nunquam ſubducet.

ARGVMENTVM PSALMI IIII.

Poſtquam Deum initio precatus eſt Dauid vt ſibi opem ferat, ſtatim ſermonem ad hoſtes conuertẽs, Dei promiſſione fretus tanquam victor triumphat. Itaque ſuo exemplo nos docet, quoties res aduerſæ vrgent, vel extremæ anguſtiæ premunt, meditandas eſſe promiſſiones Dei, quibus ſpes ſalutis oſtẽditur: vt hoc clypeo obiecto, omnes tentationum motus perrumpere liceat. *Pſal. IIII.*

1 *PRæfecto in neginoth canticum Dauidis.*	1 למנצח בנגינות מזמור לדוד׃

Quo tempore compoſitus fuerit hic Pſalmus incertũ eſt, niſi quòd ex cõtextu probabilis cõiectura elicitur, tunc profugum fuiſſe & exulem. Ego itaque ad tempus refero, quo eum perſequebatur Saul. Et tamen ſi quis de altera fuga accipere malit ad quam eum compulit coniuratio Abſalom, non valde contendã. Sed quia paulò pòſt vno verbo notabit diuturnum ſibi fuiſſe certamen, melius conuenit quod priore loco adduxi. Scimus enim quàm variè iactatus fuerit anteq̃uã emergeret, ex quo infeſtus illi eſſe Saul cœpit. De vocibus quas hic verſus continet, hoc tantùm breuiter atingam: Quòd למנצח nonnulli vertunt In ſeculum, quaſi ad ordinariam cantionem editus fuerit Pſalmus: tanquam coactum reiicio. Rectius ſentiunt alij מנצח vocari, qui præ aliis excellit, & eminet. Sed quia de genere excellentiæ & dignitatis non inter omnes conuenit, nobis ſufficiat hac voce notari Præfectum cãtorum. Nam Victoris nomen mihi non probatur: quia licet præſenti argumento reſpondeat, aliis tamẽ locis, vbi repeti videbimus, nullo modo conuenit. נגינות ego à נגן deduco, quod ſignificat pulſare: ideóque non dubito inſtrumentum fuiſſe muſicum. Vnde ſequitur, Pſalmum non modò aſſa voce, ſed adhibitis quoque muſicis iuſtrumentis fuiſſe canendum, quæ regebat & moderabatur Præfectus ille cuius facta fuit mentio.

2 *Dum clamo, reſpõde mihi Deus iuſtitiæ meæ: in anguſtia dilataſti mihi, miſerere mei, & audi precationem meam.*	2 בקראי ענני אלהי צדקי בצר הרחבת לי חנני ושמע תפלתי׃

His verbis probatur Dauidis fides, qui ad extrema redactus, & quidẽ longa malorum ſerie ferè conſumptus, mœrori tamen non ſuccubuit: nec fractus fuit animo quin ad Deum liberatorem confugeret. Nam precando teſtatus eſt Dauid, ſibi omnibus præſidiis nudato ſpem in Deo fuiſſe reſiduam. Porrò *Deum iuſtitiæ ſuæ* appellat, ac ſi diceret iuris ſui vindicem, quòd paſſim omnes eum damnarent, & hoſtium calumniis, peruerſíſque vulgi iudiciis oppreſſa eſſet eius innocentia. Idque diligenter notandum eſt. Nam quum nihil ſit acerbius quàm nos

immeritò damnari,& vnà cum iniuſta vi perferre infamiam,id tamen quotidie ſanctis accidit vt ſcilicet bene agendo malè audiant:ſicque exerceri expedit,vt auerſi ab omnibus mundi,illecebris,ab vno Deo toti pendeant. Ergo iuſtitia pro bona cauſa capitur,cuius teſtem Deum conſtituens Dauid,conqueritur homines ſibi maleuolos eſſe & iniquos: ſuóque exemplo nos docet,ſi quando non appareat coram mũdo noſtra integritas, non decere tamen nos animis frangi, quia in cælo eſt vindex noſter. Dixerunt profani homines nullum eſſe virtuti melius theatrum conſcientia:atqui hæc conſolatio longè exuperat,quòd ſcimus nos in Dei & Angelorum conſpectu ſtare, dum iniuſtè homines nobis inſultant. Hac fortitudine præditũ fuiſſe
2. Cori. 4. videmus Paulum.Nam quũ apud Corinthios multi de eo ſparſi eſſent ſiniſtri rumores,ad Dei
5. tribunal prouocat. Eadẽ fiducia Ieſaias quęcunque in ipſum probra iaciebãt hoſtes, deſpicit.
Iſa. 50. c. Quare hæc vna patientię noſtræ fultura eſt,ſi nullus æquitati ſit locus in mundo,in Deũ reſpi-
& ſequẽbus. cere,eiúſque iudicio eſſe contentos.Obiici tamen poteſt quæſtio, quũ tota hominum puritas meræ ſint apud Deum ſordes, quomodo ſuam iuſtitiam in eius conſpectum proferre audeãt. Quod ad Dauidem ſpectat,facilis eſt ſolutio:quia nõ niſi hoſtium ſuorum reſpectu,de ſua iuſtitia gloriatur. ſibi enim probè conſcius erat,nihil ſe niſi ex Dei vocatione & mandato tentaſſe:ideóque non temere iuris ſui patronũ aduocat.Hinc colligimus,Dauidem,quò alacrius toti mundo Deum opponeret,hoc elogio ipſum ornaſſe. Quòd bis audiri poſtulat, in eo nobis & doloris vehementia, & precandi ardor exprimitur. Secundo etiam loco oſtendit vnde impetrandi fiduciam concipiat,nempe ex Dei miſericordia.Et certè quoties aliquid petimus, hinc initiũ facere conuenit,vt Dominus pro gratuita ſua bonitate miſeriis noſtris ſuccurrat.

Dilataſti mihi. Quidam putant Dauidem ſibi promittere quod nondũ erat expertus, & effectum gratiæ Dei ſpe ſua anteuertere.Atqui,meo iudicio, priſtina Dei beneficia potius cõmemorat,quibus ſe confirmet in poſterum. Sic enim ſolent fideles reuocare in mentem quæ ad fidei confirmationẽ valent.Et multi poſthac occurrent ſimiles loci,vbi Dauid quò fidẽ ſuam erigat contra terrores & pericula,varias experientias colliget,quibus didicerat ſemper Deum ſuis adeſſe,nec eorum vota vnquam fruſtari. Eſt autem metaphorica loquutio, qua ſignificat ſibi vndique obſeſſo & clauſo patefactum fuiſſe exitum. *Anguſtiam*,de qua loquitur, non minus ad animum quàm ad rem ipſam puto referri.neque enim ferreus fuit Dauid,quin res aduerſæ eum in miſeras anxietates coniicerent.

3 *Filij viri, vſquequo gloria mea ad ignominiã, diligetis vanitatem,quæretis mendacium? Selah.*	3 בני־איש עד־מה כבודי לכלמה תאהבון ריק תבקשו כזב סלה:
4 *At ſcitote quòd ſelegit Iehoua benignum ſibi, Iehoua exaudiet dum clamauero ad eum.*	4 ודעו כי־הפלה יהוה חסיד לו יהוה ישמע בקראי אליו:

3 *Filij viri.* Hunc ſuauiſſimum Dauidi fructum protulit ſua precatio, quòd collecto animo potuit nõ modò repellere hoſtiũ ſuorũ furorẽ, ſed vltrò eos laceſſere, ac intrepide deſpicere quicquid machinabantur.Quare vt firma nobis cõſtet fiducia,non niſi iiſdem armis inſtructos in arenam deſcendere cõuenit,quoties ab improbis impetimur.Summa autem eſt,quum Deus ſuo prçſidio Dauidẽ tueri velit,fruſtra ad eum perdendũ eniti cunctos mortales, quantumuis magnas alioqui ad nocẽdum vires afferant.*Filios* autem non Adã vel hominis,ſed *viri* appellans,obiter eorum arrogãtiam perſtringere videtur. Neque enim quibuſdam Hebræis aſſentior,qui proceres notari putant.Sed potius ironica eſt cõceſſio, qua eorum inſolentiam ſubſannat:quia nobiles & cordati ſibi eſſe videbantur,quũ tamen cæca dũtaxat eos rabies ad nefarios conatus impelleret.In voce *vſquequo*, damnatur praua eorum obſtinatio. Significat enim Dauid non ſubito tantùm aliquo motu fuiſſe incitatos:ſed penitus eorum cordibus infixum fuiſſe contumax nocendi ſtudiũ.Niſi enim eos recto ſenſu priuaſſet ſua malitia, multis experimentis,quæ eos ab incepto deſiſtere cogerẽt,probauerat Deus ſe Dauidis eſſe cuſtodẽ. Quia autem illis propoſitum erat,probroſè deiicere quem in ſolium regium extulerat Deus: quærit quouſque ſuam gloriã pergent in dedecus trahere.Notãdum autẽ eſt quòd apud ſummos & infimos omni genere ignominiæ grauatus, gloriæ tamen ſibi diuinitus conceſſæ poſſeſſionem animoſè retinet: nec dubitat quin eam tandẽ aſſerat Deus,quibuſcunque maculis indignè aſperſa fuerit. *Diligetis vanitatem.* His verbis partim exprobrat hoſtibus peruerſam libidinem qua videbat ipſos impelli,quanuis pium zelum falsò prætexerent: partim eorum ſtultitiã deridet,quòd contra Deũ pugnando, ſucceſſum tamen ſibi promittant. Et valde emphatica eſt obiurgatio.Nam impij quantũuis craſſa malitia in omne ſcelus ruãt, ſe tamen fallacibus blanditiis deludunt,nequis eos ſenſus mordeat.Exclamat ergo Dauid, quanuis ſponte cæcutiant, & fucato colore ornent ſuam iuſtitiam, nihil eos proficere. Et certè quanuis ſibi blandiantur impij,vbi ad ſerium examen tracti fuerint, ſemper hoc cõſtabit,ideo ipſos hallucinari quia ab initio propoſitum eſt fallaciter agere. Cæterùm ex hoc loco nobis ſumendus eſt inuictæ conſtantię clypeus,quoties prudentia & aſtu ſuperari nos videbimus ab improbis. Nam quibuſcunque machinis nos impetãt,ſi modò erimus nobis bene conſcij,ſtabit Deus à parte noſtra aduerſus quem non præualebunt. Polleant ingenio licet,ſupetat illis facultas

nos

nos lædendi,in promptu ſint rationes & ſubſidia,acutè omnia diſpiciant:quicquid tamen excudent,mendacium erit ac vanitas.

4 *Scitote quod ſelegit.* Confirmatio eſt ſuperioris ſententiæ. hanc enim ſibi fiduciæ cauſam eſſe oſtendit, quia Deo regni ſui authore nititur. Et certè tunc demum licebit ſecurè contra hoſtes noſtros gloriari, ſi nobis certa erit Dei vocatio. Itaque Dauid minimè hîc ſuas vires iactat,vel opes,vel exercitus, quibus ſibi regnum acquiſierit: ſed quia Diuinitus electus eſt, eos ſine profectu multa conari ſignificat, quia ſenſuri ſint Deum ſibi aduerſum, cuius potentiæ ſuccumbent.Ac primò quidem dicit ſe à Deo fuiſſe ſegregatum:quo ſignificat non hominum arbitrio,vel propria libidine,ſed cæleſti decreto eſſe eximium. Nam quũ פלה Hæbræis diuidere ſignificet,hoc loco ad excellentiã refertur:acſi diceret, Vos nullum Regem admittitis, niſi veſtris ſuffragiis electum, vel qui vobis adlubeſcit:atqui hoc proprium Dei munus eſt,quencunque voluerit,aſſumere. Per nomen *Benigni* non dubito quin ius regium ſibi ex re ipſa vel effectu aſſerat,acſi notam vel inſigne ſuæ vocationis proferret. Verè enim dictum fuit vetere prouerbio,Propriam dotem Regum eſſe clementiam.Deus autem quos honore dignatur,ne ſint mortua idola,donis ad ſuum munus exequendum neceſſariis inſtruere ſolet.Nonnulli חסיד paſſiuè accipiũt non pro benefico,ſed qui Dei fauore in ſolio locatus eſt. Sed quia nullum huius ſignificationis exemplum mihi in Scriptura occurrit, communem ſententiam ſequi tutius iudico,quòd Deus Regem elegerit qui verè ſuæ vocationi reſpondet, quia miſericors eſt ac beneficus.Hinc colligit ſe exauditum iri quoties ad Deum clamauerit.Nam in eo præcipuè fidem ſuam probat Dominus quòd opus ſuum non deſerit, ſed quos ſemel amplexus eſt,perpetuò tuetur.quo docemur,intrepidè ambulare in viis noſtris: quia nunquam irritum erit quicquid fuerimus aggreſſi ex eius nutu. Hoc nobis fixum maneat nunquam Dei auxilium defore ſyncerè in ſuo curſu pergentibus: ſine qua conſolatione ſingulis momentis fideles concidere neceſſe eſt.

5 *Contremiſcite, & nõ peccabitis: loquimini in corde veſtro ſuper cubile veſtrũ, & tacete. Selah.*	5 רגזו ואל־תחטאו אמרו בלבבכם על־משכבכם ודמו סלה:
6 *Sacrificate ſacrificia iuſtitiæ, & ſperate in Domino.*	6 זבחו זבחי־צדק ובטחו אל־יהוה:

1 *Contremiſcite.* Nunc hoſtes ſuos ad reſipiſcentiam hortatur,ſi fortè adhuc ſanabilis ſit eorum inſania.Primò autem contremiſcere eos iubet,vel tumultuari: quo verbo eorum ſtuporem perſtringit,quia Dei timore & viuo ſenſu vacui,præcipites ruant. Et certè hinc tantũ audaciæ impiis omnibus vt bellum cũ Deo ſuſcipere non dubitent,quia eos obdurat ebria ſecuritas:& eorum ſocordiæ callum obducit voluntarius ſtupor,dum & ſeipſos & Deum obliti,ſequuntur quocunque impellit libido. Hanc eorum furori optimam fore medicinam dicit, ne amplius peccent,ſi à ſuo veterno expergefacti, moueri ac trepidare incipiant: acſi diceret, Simul atque torporem veſtrum & indolentiam excuſſeritis,ita fiet vt reſideat peccandi cupiditas.Ideo enim bonis ac ſimplicibus moleſti ſunt impij tantáſque turbas excitant, quia ſecum nimis ſunt pacati.Poſtea admonet vt ſecum *in cubili loquantur*,hoc eſt,in otio, & quaſi in alto receſſu rationes ſubducant: quod opponitur intemperanti ipſorum feruori. Tandem ſilentium illis præcipit. Notandum vero eſt,huius ſilentij cauſam eſſe motum vel trepidationem cuius nuper meminit.Nam ſi quos ad peccandũ abripuit phrenetica temeritas,hoc principium eſt reditus ad ſanam mentem, ſe ex ſopore expergefacere ad metum & terrorem. Sequitur deinde compoſita meditatio:tũ voluunt ac reuoluunt:quò ſe proiecerint.ita demum qui nihil prius non audebant,diſcunt modeſti eſſe ac quieti,ſaltem veſanos ſuos impetus compeſcunt. *Loqui ſuper cubile*,ex communi vſu & experientia dictum eſt.Scimus enim,dum interdiu verſamur inter homines,ſenſus magis diſtrahi:deinde ſæpius perperam fieri iudicium ab externa ſpecie:contrà ſolitudo nos magis attentos reddit. Deinde non obſtat pudor quin verè quiſque ſua vitia reputet.Subducit ergo Dauid hoſtes ſuos à teſtibus vel arbitris, quo ſe rectius ac ſimplicius examinent. Hæc autem exhortatio ad nos omnes ſpectat: quia nihil procliuius eſt quàm vt alij alios inani plauſu decipiant, donec ſinguli in ſe ipſos deſcendant: ac ſecum ipſi loquantur.Paulus ad Epheſ.capite 4.f.26. hunc locum citans, vel ſaltem alludens ad ſententiam Dauidis,Græcam verſionem ſequutus eſt,Iraſcimini,& ne peccetis: prudenter tamen & concinnè ad ſuum propoſitum aptauit. Nam illic docet,quum vitioſè iracundiam ſuam profundant homines contra proximos,iuſtam in ſe ipſis iræ materiam habere,vt à peccato abſtineant: ideóque iubet potius intus eos fremere, ſibíque iraſci. deinde non tam ſuccenſere in perſonas,quàm in vitia.

6 *Sacrificate.* Plærique exiſtimant Dauidem ad reddendum pœnitentiæ teſtimonium hoſtes ſuos hortari: & certè fateor in hunc finem mandata ex parte fuiſſe Sacrificia, vt populum ſtimularent ad vitæ nouitatem.Sed dum ego expendo quale hominum genus Dauidem oppugnauerit,non dubito quin eorum hypocriſin mordeat,& retũdat fallacem iactantiam. Da-

uid enim quum profugum in deſertis,vel cauernis,vel montibus,vel in regionibus exteris erraret,videri alienus poterat ab Eccleſia Dei.Et certè vulgò eum putabāt inſtar putridi mem-
:r.7.a.4. bri à ſanctorum corpore reſectum.Interim penes hoſtes erat Arca fœderis, illi Tēplum occupabant,primi erant in offerendis ſacrificiis. Ergo eadem confidentia qua ſemper inflatos ſcimus fuiſſe hypocritas, ſeſe contra Dauidem iactabant. Nec dubium eſt quin ſuperbè Dei nomine abuſi fuerint,quaſi vnici eius cultores. Quemadmodum autem impiis exprobrat Ieremias,templum Domini mendaciter ipſos obtendere:ſic etiam Dauid Deum externis cæremoniis placari negat,quoniam requirat pura ſacrificia. Subeſt enim tacita antitheſis inter ſacrificia iuſtitiæ, & omnes inanes & adulterinos ritus in quibus ſibi placent fucati Dei cultores.Summa igitur eſt,Iactatis Deum à vobis ſtare,quia vobis patet altare eius, vt illic veſtras hoſtias cum magna pompa mactetis:me autem,quia à Sancta terra exulo, & à Templi acceſſu prohibeor putatis à Deo negligi.Atqui longè aliter colendus eſt Deus, ſi velitis in eo ſperare.nam impura veſtra ſacrificia quibus eius altare polluitis,nihil aliud quàm eius iram prouocant:tantùm abeſt vt reddant vobis propitium. Diſcamus igitur ex hoc loco, ſi nobis certamen ſit cum veræ pietatis corruptoribus, quanuis plenis buccis eius nomen detonent, & ſe venditent externo eius cultu,poſſe eorum iactantiam tutò refelli:quia recta ſacrificia non offerant.Sed interim ſimul cauendum eſt ne vana oſtentatio pietatis, præpoſteram confidentiam veræ ſpei loco in nobis foueat.

7 *Multi dicunt,Quis oſtendet nobis bonum? attolle ſuper nos lumen vultus tui Iehoua.*

8 *Dediſti lætitiã in corde meo pluſquã quo tēpore frumentũ eorum & vinum eorũ multiplicata ſunt.*

7 רַבִּים אֹמְרִים מִי־יַרְאֵנוּ טוֹב
נְסָה־עָלֵינוּ אוֹר פָּנֶיךָ יְהוָה׃
8 נָתַתָּה שִׂמְחָה בְלִבִּי
מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ׃

7 *Multi dicunt.* Quidam exiſtimant Duidem hìc cōqueri de crudeli hoſtium ſuorum malitia,quòd vitam ſuam cupidè appeterent.Ego autem non dubito quin Dauid vnicum votum quo ardebat,variis deſideriis comparet,quibus totus ferè mũdus huc illuc agitur. Nam quia principium hoc non tenent profani homines,ſolos demum omni ex parte eſſe beatos quibus propitius eſt Deus:deinde peregrinandum eſſe in terra,vt ſpe & patientia contendant ad meliorem vitam,in caducis bonis ſubſiſtunt. Itaque modò illis proſperè ſit ſecundum carnem, non magna Dei cura tanguntur. Quum ergo pecudum more hoc vel illud pro ſumma fœlicitate arripiant,meritò ſe ab illis Dauid ſeparat, ſcopum ſibi prorſus contrarium præfigens. Nec verò refello quod quibuſdam placet,Dauidem cōqueri de ſuis gregalibus,qui quum impares eſſent ferendis ærumnis,præ tædio & ægritudine gemebant,quietem ſibi optantes. Ego tamen latius extendere malo,vt Dauid vnico Dei fauore contētus, ſe nihil reſpicere vel morari teſtetur quid alij cupiant. Hæc autem cōparatio non parũ amplificat,dum fideles poſthabitis bonis præſentibus,in Deo acquieſcunt, nec quicquã pluris faciunt quàm illum ſibi propitium ſentire.Primùm ergo ſignificat Dauid,deſipere eos omnes qui ſibi optātes lætam fortunam,non incipiunt à Dei gratia:ita enim fieri vt illos vagi errores circumagant. Deinde aliud vitium perſtringit,quòd craſſi & terreni homines,carnis quieti & commodis addicti, in ſola eorum fruitione ſubſidant.Vnde etiam fit vt ſuſque deque illis ſit Deus,quaſi eo non indigeant,dum ſuppetunt reliqua ex voto.Ipſe verò contrà, vt aliis omnibus bonis careat, paternum Dei amorem ſibi inſtar omnium eſſe teſtatur. Hæc igitur ſumma eſt, tametſi cupidè præſentibus deliciis vel commodis vulgò inhient homines, ego tamē perfectam fœlicitatem non alibi quàm in Dei gratia ſtatuo. *Lumen vultus Dei* accipit pro ſerena facie, ſicuti rurſum videtur obſcura nobis & obnubila Dei facies,dum aliquod iræ ſignum oſtendit. Pulchra autem metaphora dicitur *attolli* hoc lumen,dum in cordibus noſtris refulgens,fiduciam & ſpem generat.Neque enim ſufficeret à Deo nos amari,niſi ad nos perueniret amoris ſenſus:ſed corda noſtra Spiritu ſuo irradians, vero & ſolio gaudio nos exhilarat. Docet autem hic locus, quanuis affluat rerum omnium copia, miſeros tamen eſſe quibus propoſitum non eſt, in Deo acquieſcere.Rurſum verò fideles,quanuis inter multas moleſtias vexentur,hoc vno verè beatos eſſe,quia illis refulget paterna Dei facies,quæ omnes tenebras illuminat, mortémque ipſam viuificat,vt ita dicam.

8 *Dediſti lætitiam.* Altera comparatione vim ſui affectus melius exprimit atque illuſtrat, quòd ſcilicet bonum illud quod optauerat, adeptus minimè inuideat aliorum opulentiæ & deliciis,ſed præclarè contentus ſit ſua forte.Summa eſt,pluris ſibi eſſe propitium Dei vultum, quàm ſi horrea frumento referta, celláſque vino plenas haberet. Quanquam autem in voce מעת,variant interpretes,quia nonnulli vertunt. A tempore, ac Dauidem intelligunt hoſtium ſuorum bonis fuiſſe lætatum:mihi tamen longè melius congruere videtur alter ſenſus, quòd ſcilicet ſe vno Dei fauore magis gaudere dicat,quàm terrenos homines dum bonis omnibus fruuntur,quorum deſiderio vt plurimum ardent. Dixerat enim: rebus proſperis intentos ac deditos Deum non magnopere curare:nunc verò addit,largo vini & frumenti prouentu non perinde eſſe lætos,vt ipſe eſt vnico Diuinæ bonitatis ſenſu. Atque hic verſus vtilem doctrinã

continet.

continet videmus enim vt terreni homines, poſtquam ſpreta Dei gratia, totos ſe ingurgitarunt in caducas delicias, adeò non ſatiari, vt ipſa copia magis eorum cupiditates inflammet. ita fit, vt in media ſaturitate, cæca inquietudo mentes eorum ſolicitet. Nunquam ergo tranquilla pax & ſolidum gaudium nobis obtinget, donec affulgeat Dei fauor. Etſi autem fideles ſua commoda ipſi quoque expetunt, præpoſtero tamen ardore ad ea non feruntur, quin patienter ſuſtineant illis priuari, modò ſe Deo curæ eſſe intelligant.

9 *In pace ſimul dormiam & quieſcam: quia tu Iehoua ſolus in fiducia locaſti me.*

9 בשלום יחדו אשכבה ואישן
כי־אתה יהוה לבדד לבטח תושיבני׃

Concludit, ſe perinde ſecurum eſſe ac quietum, quia protegitur Dei manu, acſi omnibus mundi præſidiis vallatus eſſet. Scimus autem bonum hoc præ aliis eſſe optabile, nempe vacuũ eſſe omni metu, nec torqueri vel angi vlla cura. Ideo confirmatio eſt proximæ ſentẽtiæ, quòd gaudium de luce paterni Dei amoris conceptum, meritò aliis omnibus præferat: quia interior pax animi, quæcunque fingi poſſunt bona exuperet. Multi locum hunc ita exponunt, quòd ſperet Dauid hoſtes ſibi reconciliatum iri, vt cum illis placidè dormiat: quia dederat illi Deus, ſine moleſtia & nemine obturbante quieſcere. Meo tamen iudicio hic aptior erit ſenſus, quòd ſeorſum non minus tranquillè aget, quàm in magna turma: quoniam ipſum Deus tuetur. Nã in particula, יחדו ſubaudio ב ſimilitudinis notam. Nec placet quod לבדד quidam ad Deum referunt, ita vertentes, Tu ſolus Domine in fiducia locaſti me, quia ſublata antitheſi inter duo aduerbia Simul & Seorſum, vel ſolitariè, multum gratiæ ex ſententia decedet. In ſumma, gloriatur ſibi ita ſufficere vnius Dei tutelam, vt ſub ea non minus ſecurè dormiat, licet omnibus humanis cuſtodiis nudatus, quàm ſi multas circum ſe excubias haberet, vel vndique munitus eſſet multis ſodalibus. Itaque eius exemplo diſcamus hunc honorem Deo tribuere, quoties ab hominibus nihil defenſionis apparet, vt ſola eius manus inſtar ingentis exercitus in pace nos contineat.

ARGVMENTVM PSALMI V.

Dauid grauiter iniuſta hoſtium ſæuitia oppreſſus, & plus adhuc malorum metuens, Dei auxilium implorat. Quo autem facilius impetret quod petit, poſtquam ex precandi ardore magnitudinẽ doloris ſui oſtendit, primò hoſtium ſuorum intolerabilem malitiam profert, quam à Deo relinqui inultam abſurdum foret. Deinde fidem & patientiam ſuam, conſolationem etiã inſerit, quaſi de proſpero ſucceſſu nihil dubitet. Tandẽ concludit, vbi liberatus fuerit, fructum gratiæ piis omnibus fore cõmunẽ. Pſal. V.

1 PRæfecto ſuper Nehilot. Cãticũ Dauidis.

1 למנצח אל־הנחילות מזמור לדוד׃

Hebraicam vocem quidam, Hæreditates, alij Exercitus vertunt. Priores hanc rationem afferunt ſuæ ſententiæ, quòd Dauid pro ſalute duodecim Tribuum preccatus ſit. Alteri verò, quia obſeſſus ab ingenti hominum multitudine, ſe contulerit ad Dei præſidium, atque ita particula Super valebit Contra. Sed quia ænigmatica iſtas inſcriptiones non probo, libenter ſubſcribo eorum ſententiæ, qui vel inſtrumentum, vel tonum muſicum fuiſſe docent: de ſpecie autem non admodum laboro.

2 *Verba mea auſculta Iehoua, intellige ſermonem meum.*

2 אמרי האזינה יהוה בינה
הגיגי׃ vel ſuſurrum.

3 *Aduerte ad vocem clamoris mei, Rex meus, & Deus meus, quia ad te precabor.*

3 הקשיבה לקול שועי מלכי
ואלהי כי־אליך אתפלל׃

Non audeo certò ſtatuere, vniúſne ſolum temporis quas ab hoſtibus ſuis iniurias perpeſſus eſt, deploret hoc Pſalmo Dauid: an verò generaliter de variis perſequutionibus queratur quibus diu vexatus fuit ſub Saule. Eum etiam quidam ex Hebræis ad Abſalom vſque extendunt, quia per viros doloſos & ſanguinarios putant Doeg & Achitophel notari. Mihi tamen magis probabile videtur, quum Saule mortuo tranquillam regni poſſeſſionem adeptus foret Dauid, preces quas in ſuis ærumnis & periculis meditatus fuerat, ſcriptis mandaſſe. Nam vt verba tractemus, quòd rem vnam tribus modis exponit, hæc repetitio affectus vehementiam notat, & longam orandi perſeuerantiã. Nec enim ſuperflua cõgerie delectatus eſt, vt abs re profunderet diuerſos loquẽdi modos: ſed queadmodũ ſeriò ad precãdũ intẽtus erat, multiplices ſuos gemitus repræſentauit. Significat ergo nec frigidè, nec paucul is tãtum verbis oraſſe, ſed prout vrgebat vis doloris, ſe in deflẽdis apud Deum ſuis malis fuiſſe anxium: & quia non ſtatim apparebat exitus, in iiſdẽ querimoniis repetẽdis fuiſſe aſſiduum. Quòd autẽ diſertis verbis vota non concipit, ſpecies eſt reticẽtiæ magis emphatica, quàm ſi diſtinctè loquutus foret. Nã quid cupiat in corde ſuo premens, melius oſtendit ſe intimos animi ſui ſenſus corã Deo ſic efferre, vt lingua ad loquendum non ſufficiat. Vox etiã *Clamoris* pro clamoſa vel ſonora voce, ad notandum ſtudij ardorẽ pertinet. Neque enim clamauit Dauid tanquam ad aures ſurdi, ſed feruor doloris, interiórque anxietas in clamorem erupit. Etſi autẽ verbum הגה (vnde nomẽ הגיג quo hìc vſus eſt Propheta) Hebræis tam clarè effari, quàm tacitè ſuſurrare ſignificat, videtur hæc ſecunda expoſitio melius præſenti loco cõgruere. Nam vbi verba ſua in genere propoſuit Dauid, ea videtur in obſcuras querimonias & clamorem partiri. Sub priore autem mem-

bro notat confuſum ſtrepitum, qualis in Cantico Ezechię deſcribitur, vbi vocem articulatam impedit dolor, Sicut grus & hirundo garriebam gemebam inſtar columbæ. Porrò ſiquando vel ignaui ſumus ad precandum, vel citò labaſcunt pij impetus, hinc ſtimuli ad nos pungendos petendi ſunt. Deum quoque vocando *Regem ſuum & Deum ſuum*, quia acrius ſe ad bene ſperandum incitauit: diſcamus hæc elogia in ſimilem aptare vſum, nempe vt Deum nobis familiarem reddamus. In fine teſtatur, ſe non frænum rodere, vt ſolent increduli: ſed ad Deum gemitus ſuos dirigere. Nam qui poſthabito Deo, vel intus fremunt, vel apud homines querulantur, indigni ſunt quos Deus ipſe reſpiciat. Quidam vertunt, Quando ad te precor. ſed mihi videtur potius eſſe cauſæ redditio, in qua Dauidi propoſitum fuit, animum ſuum in fiduciam attollere, ſumpto hoc generali principio, Quicunque Deum in ſuis malis inuocant, nunquam ab ipſo repulſam pati.

4 *Iehoua mane audias vocem meam: mane diſponam tibi, & ſpeculabor.*

4 יְהוָֹה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ־לְךָ וַאֲצַפֶּה׃

Poteſt etiam hæc ſententia in futuro tempore modi indicatiui legi. Ego tamen optâtis potius eſſe ſentio, quemadmodū reddidi. Poſtquam enim Deum rogauit vt ſuis votis annueret, nunc ad feſtinationem eum ſolicitat. Nam etſi non improbo, quòd quidam ipſum putant ad matutinas preces alludere, quæ in Templo quotidie Sacrificiis coniungi ſolebāt ex Legis præſcripto: non tamen dubito quin longioris moræ tędio cōpulſus, ſalutem ſuam accelerari cupiat: acſi dixiſſet, Simul atque expergiſcar, hæc prima futura eſt mea cogitatio. Tu itaque Domine opem qua indigeo, ne longius differas: ſed mox reſpondeas votis meis: *Diſponere* Deo tantundem valere interpretor, ac rectà ſe ad eum applicare. Plerique, quaſi ecliptica eſſet loquutio, ſubaudiunt Orationem. Sed potius (meo iudicio) teſtari voluit Dauid, ſe minimè flecti huc vel illuc, ac diſtrahi, ſed hunc ordinem ſibi eſſe ſtatutum vt ad Deum confugiat. Eſt autem tacita antitheſis inter vagos & erroneos eorum diſcurſus qui ad mundi auxilia circunſpiciunt, vel pendent ex ſuis conſiliis, & rectum fidei ductum: quò fit vt pij omnes à vanis illecebris retracti, ſe ad vnum Deum conuertant. Nam ערך Hebræis ordinare vel diſponere, interdum comparare vel aptare ſignificat. Optimè autem conuenit ſenſus, quòd profiteatur Dauid ſe minimè diſtractum iri per flexuoſos circuitus, ſed rectà ſe ad Deum venturum. *Speculandi* verbo tam ſpem & patientiam, quàm ſolicitudinem deſignat. Nam quum צפה apud Hebræos tam expectare quàm aſpicere ſignificet, non dubito quin dicere velit Dauid, poſtquam ſuas curas in Dei ſinum depoſuerit, ſe ſuſpenſo animo quaſi in excubiis fore, donec re ipſa pareat fuiſſe à Deo exauditum. Etſi autem deſiderio ſemper inquietudo aliqua ſubeſt: qui tamē ſpeculatur, quam expetit Dei gratiam patienter eam expectat. Docet itaque hic locus friuolas eſſe preces quibus non eſt ſpes annexa, quæ mentes velut in ſpeculam euehat.

5 *Quia non Deus volens impietatem tu: non habitabit tecum malum.*

6 *Non ſtabunt inſani coram oculis tuis: odiſti omnes qui iniquitatem perpetrant.*

7 *Perdes qui loquuntur mendacium: virum ſanguinarium & doloſum abominabitur Iehoua.*

5 כִּי לֹא אֵל־חָפֵץ רֶשַׁע אָתָּה לֹא יְנֻרְךָ רָע׃

6 לֹא־יִתְיַצְּבוּ הוֹלְלִים לְנֶגֶד עֵינֶיךָ שָׂנֵאתָ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃

7 תְּאַבֵּד דֹּבְרֵי כָזָב אִישׁ־דָּמִים וּמִרְמָה יְתָעֵב יְהוָֹה׃

Hîc ſibi Dauid ex hoſtium malitia & prauitate cōciliat Dei fauorem. Eſt quidem velut abrupta oratio, vt ſancti precando ſæpe balbutiunt: verùm hæc balbuties Deo gratior eſt, quàm omnes quantumuis nitidæ ac ſplendidæ rhetorum figuræ. Porrò ad hunc ſcopum tendit Dauid, quum ad ſummū crudelitatis & perfidiæ venerint hoſtes ſui, fieri non poſſe quin eos maturè Deus compeſcat. Ratiocinatur autem ab ipſius Dei natura. nam quum illi placeat iuſtitia & rectitudo, inde colligit, de improbis & ſceleratis omnibus vindictam ſumpturum. Quî enim fieri poteſt vt impunè effugiant eius manum, quandoquidem iudex eſt mundi? Locus notatu apprimè dignus. Scimus enim quantopere nos conſternet effrænis impiorū proteruia. nā quia Deus non ſtatim eā cohibet, vel ſtupemus attoniti, vel deſperatione concidimus. Atqui Dauid hinc potius fiduciæ materiam petit. Nam quo maiore licētia graſſantur hoſtes, eo alacrius Deum vindicem implorat, cuius officiū eſt improbos omnes perdere, quia odio habet omne ſcelus. Diſcant ergo pij omnes, quoties illis certamē eſt cum vi, fraudibus, & iniuſtitia, ad Deum aſſurgere, vt ſe ad certam ſpem liberationis animent: ſicuti etiam eos hortatur Paulus 2. ad Theſſ. 1. b. 5. Documentum, inquit, eſt iudicij eius, quòd nunc crucem ſuffertis: quia iuſtum eſt apud Deum rependere iis qui vos affligunt, afflictionem: vobis autē qui affligimini, relaxationem nobiſcum. Et certè alioqui non eſſet mundi iudex, niſi impiis omnibus apud eum merces ſua eſſet repoſita. Nunc tenemus huius doctrinæ vſum: nempe dum improbis laſciuientibus, nobis obrepit dubitatio an Deus curā noſtri gerat, vt hunc clypeum opponere

diſcamus,

diſcamus,Deus.cui odio ac deteſtationi eſt omnis iniquitas,iſtos elabi inultos non ſinet:licet verò ad tempus eos ferat,tandem conſcendet tribunal, ſéque vindicem oſtendet. Cæterùm hinc colligitur etiam vniuerſalis doctrina,Deum quãuis per Satanam & impios operetur,eorúmque malitia vtatur ad exequenda ſua iudicia,non tamen eſſe peccati authorem,nec peccatum ei placere:quia ſemper iuſtus ei finis propoſitus eſt:vt meritò eos damnet ac puniat quos arcana ſua prouidentia impellit quò viſum eſt. Verſu quinto רע quidam in maſculino genere accipiunt pro ſceleſto homine:ſed ego malitiam potius intelligo.Simpliciter enim pronũtiat Dauid,nullum Deo conſenſum eſſe cum iniuſtitia.poſtea ad homines ipſos deſcendit, negãs *inſanos coram eius oculis ſtaturos*.eſt autem optima conſequentia,Deo exoſa eſt iniquitas:ergo de omnibus iniquis iuſtam vltionem ſumet.Inſanos vocat,more Scripturæ, qui cæca cupiditate ad peccandum ruunt.Nihil enim magis furioſum impiis,qui abiecto Dei timore,nocendi libidine feruntur:imo nulla eſt amentia deterior,quàm Dei cõtemptus,quò fit vt fas omne peruertant homines.Quanuis autem hoc ſibi ad conſolationem proponat Dauid,ſimul tamen inde elicitur vtilis eruditio ad timorem Dei:nam Spiritus Deum ſcelerum vltorem fore pronuntians,frænum nobis iniicit,ne ſpe impunitatis peccemus.

8 *Et ego in multitudine miſericordiæ tuæ ingrediar domum tuam, adorabo in Teplo ſancto tuo in timore tui.*	8 וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל־קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ:

Copulam aduerſatiuè poſitam eſſe quidã putãt,quaſi Dauid ſe impiis comparãs,Deum ſibi propitium fore prędiceret:ſed expendant lectores annon magis conueniat illatiuè accipere,hoc modo,Quum impios ferre nequeas Domine,ego igitur manu tua ſeruatus,ſolennes tibi pro liberatione accepta gratias in templo tuo agam. Si prior expoſitio magis placeat,ſimpliciter ſuã erga Deum pietatem commendans Propheta,ſe ab eorum ordine diſiungit,de quibus loquutus eſt.Sed videtur circunſtantia loci poſcere vt Deo gratiarum actionem promittat: nam quia hoſtes ſuos nuper Deo exoſos eſſe dixerat,nũc concepta ſalutis fiducia,ſe ad gratitudinẽ inuitat. Veniam,inquit,ad Templũ *in multitudine miſericordiæ tuæ*:ac ſi diceret, quanuis nunc ferè perditus videri queat,ſe tamen Dei gratia ſaluũ fore & incolumem. Docet itaq; hic locus, quũ nos vrgent extremæ tentationes,ſtatuendã eſſe Dei gratiam ante oculos, vt inter ſumma quæq; diſcrimina bene ſperemus. Ad hæc quia caro gratiã Dei vel malignè extenuat, vel æſtimat vulgari modo,diſcamus ingentẽ eius magnitudinẽ efferre,quę ſufficiat vincendis terroribus. Quanquã autem conſiliũ Dauidis fuit,ſibi certã ſalutem polliceri ex Dei miſericordia: ſimul tamen oſtendit,vbi fuerit ſeruatus, gratũ ſe & memorẽ fore. Iam quia hypocritæ gratias agẽdo nihil aliud quàm nomen Dei profanant,vt ſunt impuri & polluti:ideo ſe aſſerit vẽturũ cum *Dei timore*,vt ſyncero & integro corde eum adoret. Cæterũ hinc colligere licet generalem doctrinã,donec ſuæ bonitatis guſtũ Deus nobis præbuerit,acceſſum nobis ad eum nõ patere:nec quenquã ritè orare,niſi qui gratiã eius expertus, ſibi propitiũ fore ſtatuit ac perſuaſus eſt. Adiungitur tamẽ Dei timor,qui rectam piámque fiduciã à carnis ſecuritate diſcernat.

9 *Iehoua deduc me in iuſtitia tua propter aduerſarios meos: dirige coram facie mea viã tuam.*	9 יְהוָה נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הוֹשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ:
10 *Quia non eſt in ore eorũ rectitudo: intimum eorum prauitates, ſepulchrum patens guttur eorum, linguis ſuis doloſè agunt.*	10 כִּי אֵין בְּפִיהוּ נְכוֹנָה קִרְבָּם הַוּוֹת קֶבֶר פָּתוּחַ גְּרֹנָם לְשׁוֹנָם יַחֲלִיקוּן:
11 *Fac eos errare Deus, cadant à conſiliis ſuis, in multitudine ſcelerum ſuorum diſperde eos: quia rebelles fuerunt tibi.*	11 הַאֲשִׁימֵם אֱלֹהִים יִפְּלוּ מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם בְּרֹב פִּשְׁעֵיהֶם הַדִּיחֵמוֹ כִּי־מָרוּ בָךְ:

9 *Iehoua deduc me.* Quidam ita exponunt, Oſtende mihi quid rectum ſit,& fac vt totus iuſtitiæ tuæ addictus ſim:idque propter aduerſarios,quia periculũ eſt ne ſancti malis & fraudulentis impiorũ artibus impulſi,à recta via declinent. Pia quidẽ & vtilis ſententia eſt:ſed altera expoſitio aptior,vt Deus ſeruum ſuum per medias hoſtiũ inſidias ſaluum deducat:& quum videbitur vndique captus & conſtrictus, exitum ei patefaciat. Dei ergo iuſtitia hoc loco (ſicuti plurimis aliis)pro fide & clementia eius capitur quã in tutandis fidelibus oſtẽdit. Ideóq; præpoſitio *In* tantundẽ valet ac Pro vel Secundũ. Dauid enim Deũ ſibi itineris ducẽ eſſe optãs,ex eius iuſtitia ſpem impetrãdi ſibi facit,ac ſi dixiſſet,Domine,quia iuſtus es,auxilio tuo me protegas vt prauas hoſtiũ machinationes euadã. Idẽ ſibi vult poſterius membrũ, vbi poſtulat *viã Dei coram facie ſua dirigi*. Hoc eſt diuinitus ſe eximi ab anguſtiis,quibus ſic incluſus erat,vt ſecundũ carnẽ,nunquã ſe exiturũ putaret. Sic autẽ fatetur ſe vitandis hoſtiũ inſidiis parẽ non eſſe niſi & prudentiã ſuppeditet Deus,& viã per inuia aperiat. Idẽ & nos eius exẽplo facere cõuenit

vt nobis diffiſi, quum nos conſilium deficiet, aut inualeſcet hoſtium improbitas, ad Deum properemus, in cuius manu ſunt exitus mortis, vt alibi videbimus.

10 *Quia non eſt in ore eorum.* Eaſdem querimonias denuo repetit, quo maiore odio ſuos aduerſarios apud Deum grauet: in ſe verò prouocet ipſius Dei miſericordiā, qui iniuſtè oppreſſis opem ſe laturum promiſit. Atque hoc notandum eſt, quo crudelius in nos ſæuiunt hoſtes, vel magis ſcelerate nos vexant, eo maiore fiducia gemitus noſtros in cælū eſſe tollēdos: quia Deus non patietur ad extremū vſque graſſari eorū furorem: malitiam quoque & peruerſos aſtus in lucē protrahet. Primo loco accuſat eos perfidię, quòd nihil rectū, aut ſyncerū loquātur: cauſam aſſignat, quòd intus referti ſint iniquitate. Poſtea cōparat eos ſepulchris, ac ſi diceret, voraciſſimos eſſe gurgites: quo notatur inexplebilis fundendi ſanguinis cupiditas. Tandem eorum fallacias iterum recenſet: vnde colligimus, non mediocribus iniuriis fuiſſe tentatum: ſed illi certamen fuiſſe cum hoſtibus deterrimis, & quibus nulla erat vel humanitas vel moderatio. tam miſerè oppreſſus, non modò cōtinuat ſuas preces, ſed ex ſtatu confuſo & deſperato materiam ſperandi petit. Quòd autem Paulus, Rom. 3. b. 13. locum hunc citans, ad totum genus humanum extendit, non facit præter mentem Spiritus. nam quum axioma iſtud pro confeſſo ſumat, ſub Dauidis perſona nobis deſcribi Eccleſiā tam in Chriſto capite quàm in membris: ſequitur, in hoſtium numero cenſeri debere quicunque non regeniti ſunt Dei Spiritu, ſiue exteri ſint, ſiue domeſtici. Neque enim Dauid hoc loco vel Aſſyrios vel Ægyptios ad Dei tribunal vocat: ſed Iudęos degeneres, qui in carne circuncíſi, ſe ex ſancta Abrahę progenie eſſe gloriabantur. Non ergo detorquet Paulus hæc verba à genuino ſenſu, ea ad cunctos mortales accommodans: ſed propriè aſſerit oſtenſum fuiſſe à Dauide quales natura ſint.

11 *Fac eos errare.* Quia אשם Hebręis, tam excindere vel perdere, quàm peccare, ſignificat, & metaphoricè pro Errare vel hallucinari capitur, vterq; ſenſus præſenti loco aptè quadrat: ſed quia cōtinuò pòſt ſubiicit Dauid *cadāt à ſuis conſiliis*, nō dubito quin hoc primū votū ſecundo affine ſit ac ſimile. Duo itaque hæc ſimul coniūgo, tanquā cauſam & effectū, vt Deus mēte priuatos in errorē impellat: deinde vt eos ſua cōſilia fruſtrētur. vnde enim fit vt impij fruſtra conſultēt, incōſideratè etiā ac ſine iudicio ferātur, & turpiter impingāt, niſi quia Dominus in aſtutia eos deprehendit? Intercipit eorū vafritiē, ſpiritu ſoporis & vertiginis eos inebriat, vt deſipiant in rebus minimis. Ergo ſi nobis timemus ab inſidiis & fraudibus hominum: & qui nobis nocere cupiunt, videmus ſagaces & acutos eſſe: redeat nobis in memoriā hęc ſententia, perpetuū eſſe Dei munus, ſtupore & amētia eos percutere qui ad peccandū ſapiunt. Sic fiet vt nobis dormientibus quāuis aſtutas eorū machinationes Dominus flatu ſuo diſſipet, ac tandē proſtituat eos ludibrio. In ſumma, optat Dauid manū Dei iniici ſuis hoſtibus, ac prohiberi à prauis ſuis deliberationibus. Et certè neceſſe eſt, quum Satan fraudum omniū artifex, omnes nocendi modos impiis ſuggerat, quæ callidè excogitant, Diuinitus in nihilū redigi. Cadere à cōſiliis, intelligit non aſſequi neque efficere quod ſtatuerāt. Pœnā deinde illis imprecatur quam meriti ſunt: quia dū homini innoxio iniquè & ſceleſtè fuerunt infeſti, *Deo* quoque *rebelles fuerunt.* Hoc quidē minimè cogitāt ſuperbi, tanti eſſe miſeros homunciones, vt lædatur Deus in ipſorum perſona: neque enim ictus ſuos magis in cælum putant vibrari, quàm ſi puluerem aut lutum pedibus calcarent. Atqui hanc inæſtimabilem mercedem ſuis cultoribus Deus rependit, quòd in ſe recipit ipſorum cauſam. Quiſquis ergo ſibi rectè conſcius erit, nec ab integritate deflexerit indignè vexatus, non eſt quod dubitet Deum inſtar clypei hoſtibus ſuis obiicere.

12 *Et "lætentur omnes ſperātes in te, in æternum "exultent: & protege eos, & "oblectentur in te diligentes nomen tuum.*	12 וְיִשְׂמְחוּ כָל־חוֹסֵי בָךְ לְעוֹלָם יְרַנֵּנוּ וְתָסֵךְ עָלֵימוֹ וְיַעְלְצוּ בְךָ אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃
13 *Quia tu benedices iuſto Iehoua, beneuolentia quaſi ſcuto circundabis eos.*	13 כִּי־אַתָּה תְּבָרֵךְ צַדִּיק יְהוָה כַּצִּנָּה רָצוֹן תַּעְטְרֶנּוּ׃

"vel, lętabuntur, exultabunt, gaudebunt.

12 *Et lætētur omnes.* Siue in futuro tēpore, ſiue in modo optādi legātur hæc verba, nō ita multū ad ſenſum intereſt. vtroq; enim modo fixū manebit quod voluit Propheta, nēpe ſi Dei manu liberetur fructū huius gratiæ piis omnibus fore cōmunē: ac ſi dixiſſet, Domine ſi mihi opē tuleris, nō in me ſolo reſidebit tuū beneficiū, ſed patebit ad omnes tuos cultores: quia ſic fiet vt magis confirmetur eorū fides, nomēnq; tuū celebrēt. Ergo vt facilius liberationē à Domino impetret, eam à fine vel effectu commēdat, quod piis omnibus maiorem fiduciā ſuggeret, eóſque animabit ad laudem & gratiarum actionem Deo reddēdam. Docet autē hic locus, nos Deo ingratos eſſe, niſi accommodamus in vſum noſtrū quæcunque in proximos noſtros confert beneficia: quibus teſtatur bonitatem ſuam cōmuniter piis omnibus ſemper expoſitam fore, ideóq; additur ratio lætitiæ, *quia* Dominus *eos proteget.* Nam quoties vni ex fidelibus ſe beneficū oſtēdit, ſtatuere debēt (vt diximus) eundē erga ſe fore. Porrò docet hic locus, nō aliunde quàm ex Dei præſidio naſci verum gaudiū: quia licet mille mortibus ſimus expoſiti, abundè nobis ſufficere hoc debet protegi nos Dei manu. Sed hoc fiet ſi nos inanes mundi vmbræ non

decipiant,

decipiant,vt ſub illis deliteſcamus.Hoc etiá notandum eſt,quòd in Deo ſperantes,dicit *nomen eius diligere.* Nec enim fieri poteſt quin ſuauis ſit Dei memoria, nóſque ſolidè oblectet:imò rapiat in amorem ſui,poſtquam ipſe nobis ſuę bonitatis guſtum prębuit.Sicuti rurſum omnes increduli ſepultum vellent Dei nomen,eiúſque memoriam cum horrore fugiunt.

13 *Quia tu benedices.* Confirmat ſuperiorem ſententiá:quòd ſcilicet ex ſua perſona cómune documentũ fidei ſumpturi ſint omnes Dei ſerui:quia ab vno exéplo iudiciũ de perpetua erga omnes pios gratia fieri velit.Atq; iterum admonet,nõ aliud eſſe legitimum gaudiũ,niſi quod ex ſenſu paternæ Dei beneuolentiæ cõcipitur.*Benedicendi* verbũ Hebræis(quũ de hominibus ſit ſermo)bene precari ſignificat:quum verò ad Deum refertur, tantundẽ valet ac bene fortunare(vt loquuntur)vel bonis omnibus cumulare.Nã quia efficax eſt fauor Dei,benedictio eius, bonorum omnium affluentiam ex ſe producit. Nomen *iuſti*,non ad vnum hominẽ reſtringitur,ſed indefinitè omnes Dei cultores ſignificat.Cæterùm iuſtos vocat Scriptura, non qui tales operum meritis cenſentur,ſed qui ad iuſtitiam aſpirant:quia poſtquã Dominus eos fauore ſuo cõplexus eſt,peccata non imputãdo, rectum ſtudium pro iuſtitiæ perfectione illis fert acceptum.Eodem pertinet quod ſequitur,*Coronabis eos gratuito fauore* vel beneplacito, *tanquam ſcuto*:intelligit enim probè fore vndiq; munitos fideles: quia nulla ex parte illis deerit gratia, quæ & inuictum eſt propugnaculum,& certam ſecum ſalutem adfert.Quanquam autem Coronandi verbum quo vtitur,ſæpe ornatum vel decus Hebræis notat:quia tamen additur ſimilitudo ſcuti,non dubito quin metaphoricè pro Munire vel circũdare ſumatur.Senſus ergo eſt, quantumuis magna & varia pericula iuſtos obſideant,Deo tamen propitio ſaluos fore.

ARGVMENTVM PSALMI VI.

Dauid manu Dei afflictus, quia ſe agnoſcit iram Dei ſua culpa prouocaſſe,vt leuationẽ impetret, peccatis ſuis veniam dari poſtulat:ſimúlque deplorat,ſi è medio tollatur,Dei laudandi facultatem ſibi ablatum iri.Deinde recepta fiducia,Dei gratiam celebrat,ſermonémque ad hoſtes conuertit,qui eius malis inſultauerant. *Pſal. VI.*

1 *PRæfecto in Neginoth ſuper octauam,Canticum Dauidis.* | 1 לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד׃

Cantici nomen oſtendit,Dauidem, poſtquam liberationem à malis quæ deplorat,adeptus fuerat,ſui doloris affectus hoc Pſalmo complexum eſſe.Quale verò fuerit caſtigationis genus, incertũ eſt.Nã qui reſtringunt ad morbum,rationẽ cur ita ſentiant,ſatis firmá non adducunt. Inſiſtunt in verbo אמלל quod ægrotare quidẽ ſignificat,ſed metaphoricè hîc accipi,magis probabile eſt.Obiiciunt,Ezech.ã,vbi à morbo conualuit,de morte idem cecinifſe. Atqui Pſalmo 116.vbi nulla fit morbi mentio,cadẽ querimonia in perſona totius Eccleſiæ legitur.Quáquam autem ex his verbis elicimus,Dauidem in vltimo diſcrimine verſatum eſſe:fieri tamen poteſt vt alio afflictionis genere quàm corporis morbo laborauerit. Quare ſumamus quod certius eſt,dura aliqua clade fuiſſe percuſſum,vel inflictá fuiſſe pœnam,quæ mortis tenebras vndique eius oculis offunderet.Illud quidem tenendum eſt,non eodem quo precatus eſt articulo Pſalmum fuiſſe compoſitum ſed quas in periculis,& triſtitia preces conceperat, poſtea data relaxatione,in monumẽtum fuiſſe ab eo digeſtas: ideóque mœrorem cum quo aliquandiu luctatum fuiſſe certum eſt,cum poſteriori lætitia coniungit. Quantum ad vocem *Octaua* ſpectat, quia alibi diximus נגינות organum muſicum eſſe, neſcio an conueniat citharam octo chordarum notari:facilè igitur patior referri ad tonum,vt certum cantus diſcrimen deſignet.Quanquam in re obſcura,& leuis etiam momenti,liberam cuique coniecturam relinquo.

2 *Iehoua, ne in furore tuo arguas me, & ne in ira tua corripias me.* | 2 יְהוָֹה אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל־בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי׃

Quamuis malũ fortè ab hominibus inflictũ eſſet,prudẽter Dauid,ſibi cum Deo negotiũ eſſe reputat.Malè enim in ſuis ærũnis proficiũt,quibus nõ ſtatim occurrunt ſua peccata,vt ſe irã Dei promeritos fuiſſe ſentiát.Et tamẽ videmus quãtus torpor omnes ferè occupet in hac parte.nã quũ ſe miſeros eſſe clamitẽt,ad manũ ferientẽ vix cẽteſimus quiſque reſpicit.Quare vndecunq; proueniant mala:diſcamus protinus ſenſus noſtros ad Deum referre,eúmq; agnoſcere iudicẽ,qui nos ad ſuum tribunal reos citat:quando ſpõte non anteuertimus eius iudicium. Sed quia ſæpe fit vt homines,dum cogũtur ſentire iratũ ſibi eſſe Deũ, potius ad impias querimonias proſiliát,quàm ſe ipſos incuſent,ac ſua peccata: notandum eſt, Dauidẽ nõ ſimpliciter quicquid ſuſtinet malorũ Deo aſcribere,ſed fateri iuſtã rependi mercedẽ ſuis peccatis. Nõ enim expoſtulat cũ Deo,quaſi infeſtus ſæuiat abſq; cauſa: ſed arguẽdi & caſtigãdi partes ei tribuẽs,tantùm optat pœnis ſtatui modũ. quibus verbis declarat iuſtum eſſe ſcelerum vltorem. Cęterùm vbi confeſſus eſt iure ſe corripi,ſummũ ius vel rigorem deprecatur.Neq; enim pœnã omnino refugit, quod iniquũ eſſet,atq; ei quoq; noxiũ magis eſſet quàm vtile: ſed tantùm irã Dei exhorret,quæ interitũ peccatoribus minatur.Nã iræ & furori tacitè opponitur paterna & leuis caſtigatio:ſicuti ex Ieremię verbis patet,Caſtiga me,inquit,Domine:ſed in iudicio,nõ in ira tua. Dicitur quidẽ iraſci De' peccatorib',quoties illis pœnas infligit,ſed impropriè:quia Iere. 10. d.24.

non modò aliquam gratiæ ſuę dulcedinem aſpergit,quæ dolorem mitiget,ſed pœnas temperans,& clementer manum ſuam ſuſtinens,ſe illis propitium eſſe demonſtrat. Quia tamen neceſſe eſt, quoties ſcelerum vltor apparet, horrore nos percelli, non abs re Dauid, pro carnis ſenſu,iram & furorem eius metuit.Senſus ergo eſt, Ego quidem Domine dignum me fateor quem in nihilum redigas:ſed quia ferēdæ tuæ ſeueritati par non eſſem,ne me pro meritis tractes:quin potius ignoſcas peccata,quibus iram tuam in me prouocaui. Nos verò quoties rebus aduerſis premimur,diſcamus,exemplo Dauidis,ad hoc remedium confugere, vt Deo reconciliemur:quia minimè ſperandum eſt vt nobis bene ſit, ac proſperè,niſi ipſo fauente.Vnde ſequitur,nunquam defore malorum congeriem,donec peccata nobis remittat.

3 *Miſerere mei Iehoua,quia infirmus ſum: ſana me Iehoua,quia territa ſunt oſſa mea.*

4 *Et anima mea territa eſt valde : & tu Iehoua vſquequo?*

3 חָנֵּנִי יְהוָה כִּי אֻמְלַל אָנִי רְפָאֵנִי יְהוָה כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי׃

4 וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתְּ יְהוָה עַד־מָתָי׃

3 *Miſerere mei.* Quū Dei miſericordiā implorat,hinc melius patet,iræ & furoris nominibus non ſæuitiā vel immodicum rigorem,ſed tantùm iudiciū notaſſe,quale Deus in reprobos exercet,quibus clemēter tanquā filiis non parcit.Nam ſi de iniuſta pœnæ grauitate cōqueſtus foret,nunc tātùm ſubiiceret,Moderare tibi,ne delicti menſurā puniendo excedas.Ergo ad ſolam miſericordiā ſe cōferens,nihil ſe aliud optare oſtēdit,quàm ne ſecum iure agatur. Iā quo Deus ad ignoſcendū magis propenſus ſit,ſe propè deficere teſtatur.Infirmū enim(vt prius admonui)non ſe vocat quia ęgrotet,ſed quia deiectus ac fractus ſit.Quia aūt hunc finē in pœnis ſumēdis Deo propoſitum eſſe ſcimus,vt nos humiliet, ſimul ac ferulis eius ſubacti ſumus,eius miſericordię aperta eſt ianua.Adde quòd quum proprium ſit eius munus infirmos ſanare,iacentes erigere,fulcire debiles,mortuis deniq; vitā reſtituere: hæc vna ratio ad petendam eius gratiā nobis ſufficit,ſi malis ſuccūbimus.Vbi verò ſpem ſalutis non alibi quàm in ſola Dei clèmentia ſibi repoſitam eſſe teſtatus eſt,ſuámq; deiectionem flebiliter in medium protulit:cauſæ ſubiicit ſuum effectum,ſanitatē à Deo petens. Atque hic ordo nobis tenendus eſt,vt quicquid petimus à Deo bonorum,ſciamus ex fonte gratuitæ bonitatis fluere: & pœnis tunc demum eximi,poſtquā noſtri miſertus eſt. *Quia territa ſunt.* Confirmat quod nuper attigi,ſe ex malorum grauitate ſpem concipere leuationis:quia Deus ad opem miſeris ferēdam eo promptior eſt,quo magis vrgeri & ferè obrui cernit.Porrò terrorem attribuit oſſibus,nō quòd ſenſu prædita ſint:ſed quia ex vehemētia doloris totum corpus concutitur.Nec carnem nominat quæ tenerior eſt,ſed oſſium nomine intelligit præcipuum robur ſuum fuiſſe tremefactū.Cauſam deinde aſſignat,animam ſuam valde territam eſſe dicens. Nam copula(meo iudicio)cauſalē particulam valet:ac ſi dictū eſſet,Tā grauis eſt ac violenta interior cordis anxietas, vt totū corporis robur cōturbet.Nā animā pro vita accipi,mihi nō probatur,neque etiam cōuenit.

4 *Et tu Iehoua vſquequo?* Ecliptica oratio ad exprimendā doloris vehementiam facit, quæ non animos modò tenet cōſtrictos,ſed fauces etiam:vt ſermonem in medio curſu abſorbeat. Senſus tamen hic in oratione abrupta ambiguus eſt.Quidam enim ſubaudiūt, Me affliges,vel corripere perges: Alij,quouſque differes miſericordiam tuam? Sed quæ proximè ſequitur ratio,hunc ſecundū ſenſum magis probabilem eſſe oſtendit: nempe dum optat Dauid ſe à Domino reſpici.Conqueritur ergo ſe nunc à Deo relictum eſſe,vel nullum haberi ſui reſpectum, ſicuti longè à nobis abeſſe videtur quoties eius auxilium vel gratia re ipſa non apparet. Hoc autem nobis pro ſua indulgentia concedit Deus,vt ipſum accelerare optemus ad opem nobis ferendam: vbi de mora conqueſti ſumus, ne votum noſtrum vel dolor vltra metas erumpat permittendum eſſe Dei arbitrio,ne aliter maturet quàm viſum fuerit.

5 *Conuertere Domine,eripe animam meam: ſaluum me fac propter miſericordiam tuam.*

6 *Quia nulla in morte memoria tui: in ſepulchro quis confitebitur tibi?*

5 שׁוּבָה יְהוָה חַלְּצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃

6 כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה־לָּךְ׃

5 *Conuertere Domine.* Sicuti abſentiam Dei nuper defleuit, nunc poſtulat ſibi dari ſignum eius præſentiæ. Nam in eo ſita eſt noſtra fœlicitas,ſi à Deo reſpicimur. Putamus autē à nobis alienum eſſe , niſi probet ſe habere curam noſtri. Vltimo in diſcrimine verſatum fuiſſe tunc Dauidem,ex his verbis colligimus,dum & animam ſuam eripi quaſi ex mortis faucibus, & ſe in ſalutem reſtitui precatur.Morbi tamen nulla fit mentio: ideóque de genere afflictionis iudicium ſuſpendo. Cæterùm rurſus confirmat Dauid quod ſecundo verſu attigerat de miſericordia Dei:nempe liberationem ſe non aliunde quàm ab ipſa ſperare.Quare nunquam miſeriis ſuis remedium inuenient homines,donec propria merita, quorum fiducia ſe decipiunt,obliti,ad gratuitam Dei bonitatem confugere didicerint.

6 Quia

6 *Quia nulla in morte.* Poſtquã omnia gratis in nos cõtulit Deus,nihil viciſſim exigit,niſi vt ſimus beneficiorũ ſuorũ memores. Ad hanc gratitudinẽ refertur quod dicit Dauid,nullam in morte fore Dei memoriam,in ſepulchro nullam fore eius laudem. Nã intelligit,ſi fuerit eius gratia à morte ſeruatus,gratũ ſe ac memorem fore. Deplorat autem hanc ſibi facultatẽ ereptũ iri,ſi fuerit è medio ſublatus:quia amplius non verſabitur inter homines,vt Dei nomen celebret. Porrò hinc perperam & inſcitè quidã colligunt mortuos carere omni ſenſu,nec vllum in ipſis vigere:quia nõ niſi de mutua gratiæ Dei prędicatione agitur,in qua ſe viui homines exercent. Scimus enim ideo nos in hac terra locatos eſſe,vt vno conſenſu & ore Deum laudemus, huncque eſſe vitæ noſtræ finem. Nunc quanuis mors finẽ afferat talibus præconiis,non tamẽ ſequitur,fideles animas corporibus exutas priuari intelligẽtia,vel nullo tangi Dei affectu. Adde quod in morte ipſa Dei iudicium apprehenderat Dauid:quod eum obmuteſcere cogebat, quoad laudes Deo canendas. Nam quum ſola Dei bonitas ſenſu percepta,os nobis ad eũ celebrandum aperiat,vbi ablata eſt hilaritas,laudes quoque ceſſare neceſſe eſt. Quare nihil mirũ ſi ira Dei,quæ nos terrore abſorbet,laudes eius extinguere dicatur. Atque hinc ſoluitur altera quæſtio,cur Dauid mortem tantopere exhorruerit,quaſi extra mundum nihil ſpei reſiduũ foret. Docti viri,tres cauſas numerãt cur Patres ſub Lege tanto cõſtricti fuerint mortis metu: nempe quòd gratia Dei nondũ Chriſti aduentu patefacta,non niſi obſcuræ promiſſiones tenuem futuræ vitæ guſtum dabant. Deinde quòd præſens vita,in qua ſe Deus patrem declarat, per ſe ſit optabilis. Tertiò quod anxij erant nequa poſt ſuum diſceſſum accideret in religione mutatio. Atqui mihi nõ ſatis ſolidę videntur iſtæ rationes. neq; enim ſemper idem timor Dauidis animum occupauit: vtpote qui ſatur dierum, animam in ſinũ Dei placidè ſuo tempore depoſuit. Secunda autem ratio nobis hodie eſſet cum vetuſtis Patribus cõmunis:quando magis illuſtribus documentis paternus Dei erga nos amor etiã in hac vita refulget. Ego verò (vt nuper dixi) in hac querimonia Dauidis aliud conſidero: nempe quòd Dei vltoris manum ſibi aduerſam inſtare ſentiens,metu obruitur,vt ferè obſtupeſcat. Idem & de Ezechia dicendum, quòd non ſimpliciter mortem,ſed iram Dei,& quidem non vulgarem, fuerit deprecatus. Ieſa.38. a.3.

7 *Laboraui in gemitu meo,natare faciam per ſingulas noctes lectum meum:lachrymis meis culcitram meam madefaciam.*	7 יגעתי באנחתי אשחה בכל־לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה׃
8 *Caligauit præ indignatione oculus meus: conſenuit in perſequutoribus meis.*	8 עששה מכעס עיני עתקה בכל־צוררי׃

Quanquam hyperbolicæ ſunt loquutiones, non tamẽ poeticè amplificat Dauid ſuum mœrorẽ ſed verè & ſimpliciter,quàm durus acerbúſque fuerit declarat. Nam ſemper illud tenendum eſt,non fuiſſe corporalibus malis tam grauiter vulneratũ, ſed quòd Deum ſibi infeſtum cogitans,quaſi apertos inferos cernebat:quæ triſtitia alias omnes ſuperat. Atq; vt quiſque ſincere Deo addictus eſt,eius ira durius percellitur. Quo factum eſt vt ſancti rara aliàs fortitudine præditi,tenerrimã mollitiem hac in parte oſtenderint. Nec aliud nos impedit,quàm carnis noſtræ ſtupor,quo minus in nobis experiàmur quod Dauid in ſe deſcribit. Qui verò mediocriter experti ſunt quid ſit certare cum formidine æternæ mortis,nullũ in his verbis exceſſum reperiẽt. Quare ſciamus Dauidẽ cõſciẽtię terroribus afflictum, nõ vulgari modo ſe ipſum cruciaſſe,ſed ferè iacuiſſe exanimẽ. Quod ad verba ſpectat, oculum ſibi caligaſſe dicit:quia & animi dolor facile ad oculos penetrat,& illinc ſe maxime profert. Quia verbũ עתק pro quo reddidi Conſenuit,interdũ ſignificat recedere è ſuo loco:nonnulli exponunt,euanuiſſe vel fugiſſe oculorum aciem. Alij intelligũt,tumore,qui ex fletu naſcitur,abſconditos fuiſſe oculos. Mihi tamen primum illud ſimplicius viſum eſt, quòd queratur Dauid, quaſi ſenio deficere oculos. Quòd addit *per ſingulas noctes*,hinc colligimus quaſi longo dolore contabuiſſe,& tamen nunquam deſtitiſſe à precibus.

9 *Diſcedite à me omnes operarij iniquitatis: quia audiuit Dominus vocem fletus mei.*	9 סורו ממני כל־פעלי און כי־שמע יהוה קול בכיי׃
10 *Audiuit Dominus deprecationem meam, Dominus orationem meam ſuſcipiet.*	10 שמע יהוה תחנתי יהוה תפלתי יקח׃
11 *Pudefiant & turbentur valde omnes inimici mei,retrocedant & pudefiant repente.*	11 יבשו ויבהלו מאד כל־איבי ישבו יבשו רגע׃

Poſtquã dolores ſuos & moleſtias exonerauit Dauid in ſinũ Dei, nunc quodãmodo induit nouam perſonam. Porrò nõ dubiũ eſt quin diuturno languore cõfectus fuerit,antequã ad hãc fiduciã emergeret: quia nuper vidimus multas ab eo noctes in cõtinuo fletu conſumptas fuiſſe. Núc quo moleſtius ei fuit moræ tędium,alacrius ad canendũ triumphũ ſeſe excitat. Sermonẽ verò in aduerſarios dirigens, ſignificat hãc non fuiſſe vltimã partẽ tentationis,quòd impij

homines tâquam perdito & deſperato inſultabant. Scimus enim quàm inſolẽter ſe efferat eorum ſuperbia & crudelitas cõtra Dei filios, vbi cruce oppreſſos videt. Et huc eos Satã impellit, vt ad deſperationem adigat fideles, dũ ſpem ſuã ludibrio haberi videt. Cæterùm docet hic locus gratiam Dei piis vnicã eſſe vitæ lucẽ: ſimul ac aliquod iræ ſuæ ſignũ dedit Deus, nõ modò expaueſcere, ſed ferè demergi in tenebras mortis. ruríus vbi Deum propitiũ agnoſcũt, vitam illis protinus reſtitui. Notandum autem quòd ter repetit DAVID, exauditas fuiſſe ſuas preces: quo teſtatur liberationẽ ſe Deo ferre acceptã: & in hac fiducia ſe confirmat, quòd nõ fruſtra ſe ad Deum contulerit. Atque ita ſtatuere oportet, ſi quẽ ex precibus noſtris fructũ percipere volumus, non fuiſſe ſurdas Dei aures ad vota noſtra. Per vocem *fletus* nõ modò vehemẽtiam & ardorẽ deſignat, ſed innuit ſe luctu & flebilibus querimoniis fuiſſe occupatum. Notãda quoque eſt confidentia & ſecuritas DAVIDIS, quam ſibi ex Dei fauore ſumit. Nam hinc docemur, nihil eſſe in toto mundo quod non deſpicere liceat, ſi perſuaſi ſumus nos à Deo amari. Et ſimul tenemus quid valeat paternus erga nos eius amor. Per aduerbium *repẽte* ſignificat, vbi deplorata videtur piorum ſalus, præter ſpem diuinitus ipſos eripi. Nam dum res confuſas in lætum ſtatum ſubito Deus cõuertit, eo magis illuſtrat, & admirabilẽ reddit ſuã potentiam.

ARGVMENTVM PSALMI VII.

Dauid iniqua calumnia grauatus, Deum ſibi patronum ac vindicem aduocat, eique tuendã commendat ſuam innocentiam. Ac primum quidem teſtatur ſe non malè conſcium ſibi eſſe. Deinde oſtẽdit magni referre ad Dei gloriam, vt iudicium contra impios exerceat. Tertiò, vt ſe ad fiduciam animet, Dei bonitatem & iuſtitiam ſecum reputat, & promiſſionem in mediũ proponit. Poſtremò quaſi voti cõpos, hoſtium ſuorũ ſtultitiam & irritos conatus deridet: imò Dei auxilio fretus, ſibi promittit, quicquid machinati fuerint, in eorum perniciem ceſſurum. *Pſal. VII.*

1 *Siggaion Dauidis, quod cecinit Iehouæ ſuper verbis Chus filij Iemini.*

1 שגיון לדוד אשר־שר ליהוה
על־דברי־כוש בן־ימיני:

De voce Siggaion nón conſentiunt inter ſe Hebræi interpretes. Quidam enim pro muſico inſtrumento accipiũt. Aliis videtur eſſe cõcentus ad carmẽ modulandũ. Alij putãt initiũ fuiſſe tritæ cãtilenæ, ad cuius modulos Pſalmũ hunc DAVID cantari voluerit. Alij Hebraicũ nomen Latinè Oblectationem reddunt. Mihi ſecunda opinio videtur maximè probabilis, certã fuiſſe melodiæ, vel cantici ſpeciẽ: acſi quis vel Sapphicũ vel Phaleucium carmẽ dicat. Sed ego de re leuis momenti non contẽdo. Porrò quòd Pſalmus fuiſſe cõpoſitus dicitur ſuper verbis Chus, mihi non placet (quod vulgò tamen receptum eſt) per Verba negotium intelligi. Fateor quidem Hebræis vſitatã eſſe loquẽdi formã, vt Verbum pro re vel cauſa ſumatur: ſed quia paulò pòſt exprimit DAVID falſi criminis inuidia ſe fuiſſe grauatum, nõ dubito quin de ipſa delatione vel calumnia hìc loquatur, cuius authorẽ vel certè miniſtrum fuiſſe interpretor Chus, aliquem ex conſanguineis Saulis. Neque enim ſatis firma ratione mouentur quidam, vt Saulem obliquè ſub nomine alieno perſtringi dicant. A vero nomine ſecundum ipſos, ideo abſtinuit DAVID, vt regiæ dignitati parceret. Plurimum (fateor) apud ipſum valuit ſacræ vnctionis reuerentia: ſed quum alibi diſertè Saulem nominet, vbi non minus acriter in eum inuehitur, nec minus atro carbone eum depingit, cur hìc potius eius nomen ſupprimeret? Meo itaque iudicio, hìc ſine figura proprio nomine exprimitur improbus delator, qui DAVIDI odium ex ficto crimine conflauerat: ſiue à Rege fuerit ſubornatus, ſiue fauorem captans, vltro DAVIDEM calumniatus fuerit. Scimus enim DAVIDEM vulgò magna infamia flagraſſe, quaſi in Regem & ſocerum ſuum ingratus ac perfidus fuiſſet. Quanquam autem Saul ex familia Iemini fuit, nihil tamen abſurdi erit, ſi dicamus vnum ex eius cognatis DAVIDEM falsò accuſaſſe.

2 *Iehoua Deus mi in te confido, ſerua me ab omnibus perſequentibus me, & libera me.*

3 *Ne fortè rapiat tanquam leo animam meã: diſcerpat, & non ſit qui liberet.*

2 יהוה אלהי בך חסיתי הושיעני
מכל־רדפי והצילני:

3 פן־יטרף כאריה נפשי פרק
ואין מציל:

Initio multos ſibi hoſtes eſſe dicit: ſecundo autem verſu vnum quẽpiam ſingulari numero deſignat. Et certè quum omnium animi in eum accenſi forent, meritò ab omnibus ſuis perſequutoribus eripi petiit. Sed quia impia Regis crudelitas, inſtar facis, cõtra hominẽ innoxium totius populi odia inflammabat, meritò etiam peculiariter in ipſum ſtylum conuertit. Ita primo verſu rem deſcribit qualis erat: ſecundo autem verſu fontem, vel cauſam mali oſtendit. Porrò quòd præfatur Deo ſe confiſum eſſe, in hoc verbo magna ſubeſt emphaſis. Eſt quidem præteriti temporis, ideóque propriè vertendum eſſet, In te cõfiſus ſum: ſed quia tempora verborum ſubinde mutantur apud Hebræos, malui vertere Confido: præſertim quum ſatis conſtet, continuum (vt loquuntur) actũ notari. Neque enim fiduciam iactat DAVID, à qua iam exciderit, ſed quam conſtanter fouet in ſuis anguſtiis. Atque hæc vera eſt fidei noſtræ probatio, quum rebus aduerſis afflicti, in Deo tamen ſperare non deſinimus. Hinc etiam colligimus,

claufam

clauſam eſſe precibus noſtris ianuam, niſi eam clauis fiduciæ aperiat. Nec ſuperuacuum eſt, quòd Iehouam appellat Deum ſuum,ſed hoc velut aggere oppoſito, tentationum fluctus repellit,ne fidem ſuam obruant.In ſecundo verſu, leonis ſimilitudine Saulis ſæuitiam amplificat,quò propenſior ſit Deus ad opem ferendam:ſicuti hoc ſibi munus vendicat, miſeras oues è faucibus luporum eripere.

4 *Iehoua Deus mi,ſi feci iſtud,ſi eſt iniquitas in manibus meis:*	4 יְהוָה אֱלֹהַי אִם־עָשִׂיתִי זֹאת אִם־יֶשׁ־עָוֶל בְּכַפָּי׃
5 *Si rependi pacem mecum colenti, malum: &* non *eripui qui me affligebat ſine cauſa:*	5 אִם־גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע וָאֲחַלְּצָה צוֹרְרִי רֵיקָם׃
6 *Proſequatur inimicus animam meã,& comprehendat: & proſternat in terram vitam meam, & gloriam meam in puluere detineat. Selah.*	6 יִרַדֹּף אוֹיֵב נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג וְיִרְמֹס לָאָרֶץ חַיָּי וּכְבוֹדִי לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה׃

4 *Iehoua Deus.* Hîc Dauid,vt ſibi Deũ concilict,ſe iniuſtè & nullum ob crimen vexari teſtatur.Et quo plus vehementiæ habeat teſtimonium,imprecatione vtitur. Nã ſiquid deliquir, paratum ſe eſſe dicit ad ſubeundam noxam:imò ſeſe ad grauiſſima quæque ſupplicia offcit,niſi ab eo crimine prorſus immunis ſit,cuius eum ferè conuictum omnes putabant. Quia autem non alia lege optat ſibi à Deo ſuccurri,niſi comperta fuerit ſua integritas,docet nos ſuo exemplo,quoties ad Deum confugimus,dandam in primis eſſe operam vt probè nobis ſimus conſcij de cauſæ noſtræ iuſtitia.Magnã n.ei iniuriam facimus, ſi eum accerſere velimus malæ cauſæ patronum.Pronomen *iſtud*,de re vulgò nota eum loqui ſignificat. Vnde colligere licet,calumniam quæ à Chus profecta erat,longe latéque ſparſam eſſe.Quum autem iniuſtis hominũ præiudiciis damnatus,nihil remedij in terra cerneret,ſeſe ad Dei tribunal recipit: ac ſatis habuit,coram cæleſti iudice ſuam innocentiam aſſerere.quod pios omnes imitari decet,vt contra peruerſos rumores vnico Dei iudicio contenti ſint. Clarius deinde profitetur nullum à ſe commiſſum fuiſſe crimen.Tandem duas ſpecies commemorat,quòd iniuriam nullam intulerit:quin potius ſtuduerit hoſtes ſuos iuuare,à quibus tamen ſine cauſa læſus fuerat.Sic autẽ reſoluo quintum verſum.Si quem in pace laceſſiui,ac non potius ſuppetias tuli indignis qui me gratis perſequebantur.Nam quum vulgò exoſus foret Dauid,ac ſi regnandi cupiditas eum ad perfidam defectionem impuliſſet,ad ſtruendas Sauli inſidias,cui obſtricta erat eius fides:priore membro ab illa infamia ſe purgat.Ideo fortè Saulem vocat pacatum ſuum, quia iure regio ſanctus ac tutus eſſe debebat,nequid hoſtile in eum tentare fas eſſet. Quãquam poteſt hoc nomen indefinitè accipi:ac ſi dixiſſet,Nemo qui modeſtè ſe ab iniuria continuerit,ac ſe humaniter erga me geſſerit, verè queretur ſe fuiſſe vllo meo maleficio offenſum. Et tamen ita vulgò perſuaſi erant de Dauide,in media pace eum mouiſſe graues turbas, & cauſam dediſſe bello. Vnde melius apparet, modò probetur Deo,in hac ſola conſolatione acquieſcere. In ſecunda parte verſus longius progreditur,nempe quòd non tantùm bonis amicus fuerit,ſed etiam improbis:nec tantùm ſe cohibuerit ab omni vindicta,ſed opem tulerit inimicis,à quibus graues iniurias perpeſſus erat.Et certè non admodum præclara virtus eſſet, bonos & placidos amore proſequi,niſi in malis quoque patiẽter ferẽdis moderatio & æquitas accederet.Vbi verò quiſpiam non modò acceptas iniurias nõ retaliat,ſed malum beneficentia vincere conatur,verum ſpecimen Diuinæ virtutis exhibet.atque hoc modo vnum ſe ex filiis Dei eſſe demõſtrat, quia non niſi à Spiritu adoptionis talis manſuetudo procedit.Quod ad verba ſpectat,quia חלץ diuidere ſignificat,quidam vt nihil ſubaudiant, ita exponunt hunc locum, Si ego me ſubduxi à perſequutoribus quin ſuppetias illis ferrem.Receptior tamen eſt altera interpretatio,vt ſit eripere vel eruere à periculo: quia ſeparamus quæ volumus in tuto locare. Ita ſubaudienda erit negatio,quod in Pſalmis non rarò fieri videbimus.

6 *Perſequatur inimicus.* Magnum optimæ fiduciæ ſignũ,quòd nullam quantũuis atrocis pœnæ ſpeciem recuſat Dauid,ſi in maleficio deprehenſus fuerit. Talem cõſcientiam ſi poſſemus coram Deo afferre,promptior ad ferendũ ſtatim nobis auxiliũ eſſet eius manus.Sed quia ſæpe fit vt qui nos infeſtant,prouocati à nobis fuerint:vel quia offenſi ardemus ſtudio vindictę,indigni ſumus,quibus Deus ſuccurrat:imò ianuam noſtra intemperies precibus noſtris claudit. Primò Dauid hoſtium libidini ſubiici paratus eſt,vt vitam ſuam comprehendant, & proſternant in terram:deinde proſtitui eorum ludibrio, vt etiam mortuus æternæ ignominiæ ſubiaceat.Quanquam nomen כבוד quidam pro vita ſumi volũt,vt ter idem repetat.Sed mihi plenior videtur fore ſenſus ſi referas ad memoriam:ac ſi dixiſſet,Nõ modò me hoſtis perdat, ſed mortuum quoque afficiat probris omnibus,vt nomen meum in luto vel ſtercore habitet.

7 *Surge Iehoua in furore tuo, euehere in hoſtium meorum indignationibus, & euigila*	7 קוּמָה יְהוָה בְּאַפֶּךָ הִנָּשֵׂא בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי וְעוּרָה

ſuper me ad iudicium quod *mandaſti.*
8 *Et congregatio populorum circundabit te: & propter hanc in excelſum reuertere.*
9 *Iehoua iudicabit populos: iudica me ô Iehoua ſecundum iuſtitiam meam, & ſecundum integritatem ſuper me.*

אֵלַי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ׃
8 וַעֲדַת לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָּ
וְעָלֶיהָ לַמָּרוֹם שׁוּבָה׃
9 יְהוָה יָדִין עַמִּים שָׁפְטֵנִי יְהוָה
כְּצִדְקִי וּכְתֻמִּי עָלָי׃

7 *Surge Domine* Hoſtiũ ſuorum indignationibus irã Dei opponit,atq; idem nobis in ſimili rerum noſtrarũ ſtatu agendum.Nã dum ardent impij,&ad nos perdendos furoris ſui flãmas proiiciunt,rogãdus eſt Deus vt ipſe quoq; incaleſcat:hoc eſt,re ipſa oſtẽdat nõ minus ſibi eſſe zeli & potentiæ ad nos ſeruãdos.Surgẽdi verbum metaphoricè ſumitur pro Conſcendere tribunal,vel ſe accingere ad reſiſtendum:quia dormire videturDeus quãdiu auxilium ſuũ differt. Ideo rogat etiam paulò pòſt Dauid vt expergiſcatur: quia hoc inſtar obliuionis erat,miſerum & oppreſſum omni ope deſtituere. In fine verſus oſtendit,ſe nihil petere niſi ex Dei præſcripto. Atque hæc nobis in precibus tenenda eſt regula, vt vota noſtra formemus ad eius voluntatem,ſicuti etiã Iohannes admonet.Nec ſanè aliter ex fide concipitur oratio,niſi dum in primis reſpicimus quid Deus pręcipiat,ne temere vel fortuitò proſiliãt animi noſtri ad appetendum pluſquam licet.Dauid ergo vt ritè precetur,in verbum Dei & promiſſionẽ recumbit: ac ſi diceret,Domine non me aliqua ambitio,vel ſtultus impetus,vel prauum deſiderium impellit vt incõſideratè petam quicquid carni meæ arridet:ſed mihi prælucet verbum tuum,cui ſecurè innitor.Nam quum Deus vltrò ipſum vocaſſet ad ſpem regni, eiuſdem partes erant ſeruum,quem delegerat,tueri& aſſerere.Itaque perinde eſt ac ſi dixiſſet,Quum ego priuata ſorte contentus eſſem,tibi placuit me Regem creare:nunc ergo tuũ eſt cauſam hanc ſuſcipere contra Saulem & eius aſſeclas,qui tuum decretum euertere moliuntur,dum me oppugnant. Verbum עורה poſſet etiã tranſitiuè accipi pro Erigere,vel ſtabilire Dauidi ius ſuum. Summa tamen huc redit,quòd Dei vocatione fretus,manum ſibi ab eo porrigi cupit. Ideóque fidelibus cauendum eſt ne has metas excedant,ſi Dei præſidium ſibi adeſſe cupiunt.

1. Ioan. 5. c.14.

8 *Et congregatio populorum.* Quidam locum hunc ad populum Iſraeliticum reſtringunt,ac ſi promitteret Dauid,ſimulac in regni ſolium euectus foret, ſe operam daturum vt populus antea diſſipatus,iterum coaleſceret in purum Dei cultum.Nam ſub Saule vel neglecta fuerat religio,vel tanta ſcelerum licentia graſſata fuerat,vt pauci ad Deum reſpicerẽt.Ergo ſecundum illos interpretes ſenſus eſt, Domine vbi Regem me cõſtitueris,totus populus ex vaga confuſáque alienatione in viam redibit,vt agnoſcant omnes te in medio ſui præſidere,téque vt Regem vnicum adorent.Sed hoc potius communiter de multis populis dictum accipio.Fructum enim liberationis ſuæ hîc commendat Dauid:quia longè latéque patebit eius fama:ac ſi dixiſſet,Domine regnum mihi aſſerendo,non priuatim modò beneficium hoc conferes in meam perſonam,ſed commune multis populis documentum erit iuſti tui iudicij, vt oculos conuertant ad tuum tribunal. Alludit enim Dauid ad coronam populi quæ Regem ſuum in ſolenni conuentu circundat.In eundem ſenſum continuò poſt ſubiicit,vtDeus qui ad tẽpus in ſilẽtio iacuit,in ſublime ſe attollat, vt gloriam ſuam conſpicuam reddat non vni vel alteri, ſed totis populis.Subeſt enim tacita comparatio,etiamſi vnius hominis ratio habenda non ſit, eſſe tamen conſentaneum vt Deus mundum in metu & reuerentia iudicij ſui contineat.

9 *Dominus iudicabit populos.* Pendet hæc ſentẽtia ex proximo verſu.Precatus fuerat Dauid vt Deus ſe populis iudicem oſtenderet: nunc ſumit hoc pro certo & confeſſo, proprium eſſe Dei munus iudicare populos.Nam futurum verbi tempus,vt in generalibus ſententiis,continuum actum denotat. Neque hîc de populo vno tantùm loquitur,ſed cũctas gentes comprehendit.Nam quia Deũ agnoſcit totius mundi iudicẽ,inde poſtea ratiocinatur,cauſæ ſuę & iuris aſſertorem fore.Atque hoc nobis,quoties deſerti oppreſsíque videmur,in memoriã redire debet,quia Dei eſt mundum gubernare, nequaquam poſſe fieri vt munere ſuo ſe abdicet: nihilo ſcilicet magis quàm vt abneget ſe ipſum.Ex hoc fonte, quantumuis longa malorũ ſeries nobis incumbat,fluet perennis conſolatio:quia tutò colligere licebit,tutãdę noſtræ innocentiæ illi fore curam.Abſurdum enim foret,eum qui multis populis præeſt,hominem vnum negligere.Neq; enim idem quod terrenis iudicibus,illi contingit,vt in magnis & publicis negotiis occupatus,priuatas cauſas negligat.Porrò iterum ſuam integritatẽ in medium profert, ne videatur,ſicuti ſolent hypocritę,falſò Dei nomen obtẽdere.Nam quia perſonas Deus non accipit, non niſi ex cauſæ bonitate ſperandum eſt vt ſtet à parte noſtra, nobíſque faueat. Sed quæritur quomodo ſuam integritatem iactet coram Deo Dauid,qui alibi deprecatur eius iudicium.Solutio facilis eſt,quia hîc non agitur quomodo reſpondeat, ſi exigat ab eo Deus totius vitæ rationem:ſed ſe hoſtibus ſuis comparans, non fruſtra ſe eorum reſpectu iuſtum eſſe aſſerit. Vbi autem pro ſe quiſque ſanctorum in Dei iudicium prodit,longè diuerſa eſt ratio:

quia

quia tunc vnicum illis aſylum ſupereſt in miſericordia Dei.

10 *Ceſſet quæſo malitia impiorum, & dirigas iuſtum: quia probans corda & renes Deus iuſtus.*

10 יִגְמָר־נָא רַע רְשָׁעִים וּתְכוֹנֵן צַדִּיק
וּבֹחֵן לִבּוֹת וּכְלָיוֹת אֱלֹהִים צַדִּיק׃

11 *Clypeus meus ſuper Deum, qui ſeruat rectos corde.*

11 מָגִנִּי עַל־אֱלֹהִים מוֹשִׁיעַ יִשְׁרֵי־לֵב׃

12 *Deus iudicans iuſtum, & contemptorem Dei quotidie.*

12 אֱלֹהִים שׁוֹפֵט צַדִּיק וְאֵל זֹעֵם בְּכָל־
יוֹם׃

10 *Ceſſet quæſo.* Initio precatur vt Deus impiorum malitiæ modum & finem imponat. vnde ſequitur, diuturnam, nõ exigui temporis fuiſſe crucem. Aliis potius videtur dira eſſe imprecatio, qui verbum גמר tranſitiuè accipiunt pro Perdere vel conſumere. Ita ſecundum eos optat Dauid, vt malum quod concipiunt impij, Deus in ipſorum capita retorqueat. Mihi tamen ſimplicius illud videtur, vt Dauid ſuis moleſtiis exitum dari poſtulet. ideóque votum à fine mox ſequitur, vt Deus, *iuſtum* vel *dirigat*, vel ſtabiliat. Nam vtrouis modo legas, parum intereſt. Senſus enim eſt, vt Deus iuſtos iniuſtè oppreſſos reſtituat & fulciat: vt cõſtet eos Diuinitus in ſuo ſtatu manere. *Quia probans corda.* Copula hoc loco non ineptè in cauſalem particulam reſoluitur. Neque enim dubium eſt quin addita ratione precationem ſuam cõfirmet Dauid. Quanquam autem iam tertiò oſtendit ſe bonæ conſcientiæ teſtimonio fretum audacter accedere, plus tamen exprimit quàm antea, quòd non externis tantùm operibus integer extiterit, ſed arcano etiam cordis affectu puritatem coluerit. Ac videtur fiduciam hanc, hoſtium ſuorum inſolentiæ opponere, à quibus probabile eſt tales calumniarum nebulas fuiſſe in vulgus ſparſas, vt miſerũ hominẽ cogerent *cor & renes* ſuos Deo in examen offerre. Fieri etiam poteſt vt fucoſos illis prætextus excutiat, quibus ſatis habebant, homines decipere. Oſtendit enim licet theatri plauſum tulerint, hoc nullius eſſe momenti: quia mox ad Dei tribunal venturi ſint, vbi non de titulis, vel externo ſplendore operum, ſed de cordis integritate erit cognitio.

11 *Clypeus meus.* Non mirum eſt quòd ſubinde precibus meditationes permiſcet Dauid, quibus ſe ad fiduciã animet. Quantumuis enim alacriter ad Deum feramur, ſtatim labaſcit vel ad languorem inclinat ardor noſter, niſi vires nouas colligat. Ergo vt eodẽ tenore preces ſuas continuet Dauid, ſententias ſibi ex communi pietatis doctrina ſuggerens, fidẽ ſuam fouet, atque etiam excitat. Dicit autẽ quia Deus *rectos corde ſeruat*, ſe eius præſidio ſatis munitum eſſe. Vnde ſequitur, rectè ſibi fuiſſe conſcium. Quum autem non iuſtos ſimpliciter, ſed rectos corde dicit, videtur ad interius illud cordis & renum examen reſpicere.

12 *Deus iudicans.* Alij legunt, Deus iudex iuſtus, & Deus iraſcitur quotidie. Quanquam autem hunc quoque ſenſum verba admittunt, quia tamen in priore plenior eſt doctrina, libẽter eum ſequutus ſum: ſicuti & doctiſſimis quibuſque magis probari video. adde quod ad præſentem cauſam melius quadrat. Quia enim hoc ſuis maledictis adepti erant Saul & ſimiles, vt Dauidem totus ferè populus damnaret: hac ſe vna ſpe pius vir ſuſtentat, quòd Deus, rebus in mundo confuſis, diſcernit tamen inter iuſtos & impios. Itaque à peruerſis hominum iudiciis ad eum prouocat qui falli nunquam poteſt. Quæritur tamen quomodo quotidianum iudicium Deo tribuat, quem videmus pœnas in longum tempus ſæpe differre. Et certè Scriptura non abs re eius μακροθυμίαν prædicat. ſed quanquam non ſtatim iudicia ſua exequitur, quia nullum tempus eſt, imò nullus dies præterit, quo non certis documentis probet, quæ peruerſa ſunt in mundo, à ſe diſcerni: fixum hoc manet, nunquam eum ab officio ſuo ceſſare. Quiſquis enim oculos attollet ad conſiderandum mundi regimen, clarè videbit, patientiam Dei longe à conniuentia differre: certè fideles de die in diem ad eum intrepidè confugient.

13 *Niſi conuerſus fuerit, gladium ſuum acuet: arcum ſuum tetendit, direxit illum:*

13 אִם־לֹא יָשׁוּב חַרְבּוֹ יִלְטוֹשׁ
קַשְׁתּוֹ דָרַךְ וַיְכוֹנְנֶהָ׃

14 *Et ei parauit vaſa mortis, ſagittas ſuas perſequentibus aptabit.*

14 וְלוֹ הֵכִין כְּלֵי־מָוֶת חִצָּיו
לְדֹלְקִים יִפְעָל׃

15 *Ecce parturiet iniquitatem, & concepit prauitatem, & pariet mendacium.*

15 הִנֵּה יְחַבֶּל־אָוֶן וְהָרָה עָמָל
וְיָלַד שָׁקֶר׃

13 *Niſi conuerſus.* Hi tres verſus duobus modis exponi ſolent. Quidam enim putant, ſi perrexerint hoſtes Dauidis in ſua malitia, denuntiari vindictam quam meretur eorum obſtinatio. ita in ſecundo membro nomen Dei ſubaudiunt: ac ſi dictum eſſet, Si non reſipiſcat hoſtis meus, ſentiet tandem Deum ſuis armis inſtructum eſſe ad tuendam iuſtorum ſalutem. Si hoc modo accipias, tertius verſus erit cauſæ redditio, quia impij quũ meras violentias concipiant,

parturiant iniquitatem,& fraudes pariant, recta Deum impetunt, & ex profeſſo in certamen prouocant. Sed rectius (meo iudicio) alij vno contextu legunt iſtos duos verſus: quanquam ne illi quidem in exprimenda mente Dauidis mihi ſatisfaciunt. Neque enim dubito quin Dauid horribiles hoſtium conatus referens, Dei gratiam hac deſcriptione magis illuſtret. Nam quũ validis copiis & armorum apparatu muniti, furiosè in eum irruerent, nihil niſi exitium ſperantes, quis non dixiſſet de ipſo actum eſſe? Subeſt autem ironiæ ſpecies, dum ſibi mortis formidinem ab ipſis proponit. Nam tantundem eſt ac ſi dixiſſet, Niſi animi propoſitum mutauerit hoſtis meus, vel impetum ſuum ac vires aliò conuerterit, quis impediet quominus ſub eius manus peream? Nam quum illi arma ſuppetant, cædem meã modis omnibus machinatur. Saulem verò propriè deſignat, ideóque dicit ſagittas aptaſſe perſequutoribus: quia multos ad manum habebat ſatellites, qui operam ſuam libenter ad perdendum Dauidem locaſſent. Prophetæ igitur conſilium fuit, ex periculi magnitudine ingentem Dei gratiã extollere. Conuerſio hîc non pro reſipiſcentia, ſed tantùm pro diuerſa voluntate accipitur: ac ſi dixiſſet, fuiſſe in arbitrio hoſtis, quicquid dictaſſet libido, perficere. Vnde melius apparet quàm admirabilis fuerit quæ repente præter ſpem ſequuta eſt mutatio. Quum dicit Saulẽ paraſſe arcui ſuo inſtrumenta mortifera, ſignificat nihil mediocre agitaſſe, ſed illi fuiſſe decretũ lethaliter vulnerare quem perebat. דולק ם Ardentes quidã vertunt, quia hæc quoque verbi ſignificatio eſt apud Hebræos: ſed præſenti loco magis conuenit quod reddidi. Conqueritur autem Dauid, ſibi non ab vno tantùm homine fuiſſe timendum, ſed à magna turba: quia Saul multos perſequutores in hominem miſerum & profugum armabat.

15 *Ecce parturiet.* Hactenus quàm formidabile inſtaret diſcrimen, expoſuit Dauid: nunc ſuperbos conatus Saulis cum magnifico apparatu deridens, irritos cecidiſſe prædicat. Aduerbio demonſtrandi miraculum amplificat in re inopinata: Ecce, inquit, quum iniquitatem enixus fuerit, ſicuti moleſtiam conceperat, demum exiit inanis flatus ac vanitas: quia Deus praua eius conſilia fruſtratus eſt. Iniquitas & moleſtia pro quibuſuis iniuriis ſumuntur, quas Saul Dauid inferre cogitabat. Quanquam autem in verbis ordinem eſſe inuerſum putant quidam interpretes, quia parturire antè ponitur, quàm cõcipere: ego tamẽ exiſtimo gradus apte fuiſſe diſtinctos, modò ita reſoluas, Ecce iniquitatẽ parturiet, quia moleſtiam cõcepit. hoc eſt, ſicuti pridem apud ſe meditatus eſt mihi perniciẽ, ita inferre conabitur. Poſtea addit peperiſſe mendacium, quia ſpe ſua deceptus fuerat: quemadmodum Ieſaias dicit, ventum parere incredulos, quorũ prauæ audaciæ non reſpondet euentus. Quoties ergo videbimus impios de nobis perdendis conſilia coquere, nobis in mentem veniat ipſos ſibi mentiri. Cæterùm patienter feramus, ſi vſque ad partum non appareat fruſtratio.

Ieſa. 26. c.18.

16 *Puteum fodit, & effodit eum: & cecidit in foueã quam fecit.*	16 בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל:
17 *Conuertetur prauitas eius in caput eius, & ſuper verticem eius violentia eius deſcendet.*	17 ישוב עמלו בראשו ועל־קרקרו חמסו ירד:

Hîc Dauid non tantùm ſucceſſu caruiſſe dicit impias machinationes, ſed mirabili Dei prouidentia in contrarium finem verſas eſſe. Id metaphoricè primùm canit, ſimilitudinem putei & foueæ vſurpans: deinde ſine figura idem ſimplicibus verbis pronuntiat, quòd ſcilicet iniquitas redierit in caput authoris. Non dubito autem quin prouerbialis fuerit apud Hebræos loquendi forma, quiſquis puteum fodiſſet, in eum cadere: quum notare vellent doloſos homines inſidiis ſuis ac fraudibus capi, vel necis artifices arte perire ſua. Duplex autem eſt huius doctrinæ vſus. nam quibuſcunque nocendi artibus polleant hoſtes noſtri, ſperandus eſt hic exitus quem Deus promittit, vt ſe ipſos proprio gladio confodiant. neque enim hoc fortuitum eſt, ſed malum quod innoxiis intendunt, Deus arcana manus ſuæ directione in eorum capita retorquet. Rurſum ſi quando nos carnis libido ad lædẽdos proximos, vel ad prauum aliquod facinus nos inſtigat, ſuccurrat hæc Dei vltio, Qui foueam aliis parant, in eam deiici. Ita fiet vt quantum ſibi quiſque, ſuæque ſaluti conſulere volet, ab omni ſe cohibeat iniuria.

18 *Celebrabo Iehouam ſecundum iuſtitiam eius: & canam nomini Iehouæ excelſi.*	18 אורה יהוה כצרקו ואזמרה שם־יהוה עליון:

Quia in hunc finẽ ſuos Deus liberat vt ſacrificia laudis ei viciſſim repẽdant, Dauid hîc pro accepta liberatione ſe gratũ fore promittit: & ſimul cõfirmat quòd elapſus eſſet à morte, hoc minimè eſſe dubiũ vel obſcurũ Dei opꝰ. Neq; enim verè & ex animo ſalutis ſuę laudẽ Deo adſcriberet, niſi ſeriò perſuaſus eſſet, aliter ſe quàm humanitus fuiſſe ſeruatũ. Quare nõ modò debitã ſuo liberatori gratitudinẽ promittit, ſed ſummatim affirmat quod receſuit toto Pſalm. ſe vitã Dei gratiæ debere, quia nõ paſſus eſſet ſibi à Saule eripi. Iuſtitia Dei hoc loco pro fide accipitur quam ſeruis ſuis pręſtat in tuẽda eorũ vita. Neq; enim iuſtitiam ſuam Deus intus abſconditã tenet, ſed eã profert in vſum noſtrũ, dũ nos contra omnem iniuſtã vim defendit, ab oppreſſione liberat: & quanuis à ſceleſtis hominibus oppugnemur, ſeruat tamen incolumes.

ARGV-

ARGVMENTVM PSALMI VIII.

Dauid paternam Dei erga humanum genus beneficentiam reputans, ſimplici gratiarum actione non contentus in admirationem eius rapitur.

1 *PRæfecto ſuper Haggithith canticum Dauidis.*	1 למנצח על־הגתית מזמור לדוד׃
2 *Iehoua Domine noſter, quàm admirabile eſt nomen tuum in tota terra, ad ponẽdum decus tuum ſupra cælos.*	2 יהוה אדנינו מה־אדיר שמך בכל־הארץ אשר־תנה הודך על־השמים׃

An גתית muſicum inſtrumentum ſignificet, an modulationis ſpeciem, an verò celebris ac noti carminis initium, ego incertum relinquo. Nam qui Pſalmum ita vocari putant, quòd in vrbe Gath fuerit compoſitus, coactam expoſitionem nimis procul accerſunt. Ex tribus verò primis ſententiis quam eligas, non magni intereſt. Quid verò cõtineat Pſalmus ipſe, & quorſum ſpectet, præcipuè videndum. Proponit quidem ſibi Dauid ante oculos miram Dei virtutem & gloriam in toto mundi opificio & gubernatione: ſed hanc partem leuiter tantùm perſtringens, in conſideratione ſummæ erga nos bonitatis inſiſtit. Et certè quãquam in toto naturæ ordine ampliſſima occurrit celebrandi Dei materia, quia tamen propria experiẽtia magis afficimur, non abs re ex profeſſo ſpecialem erga humanum genus gratiam Dauid cõmendat: quia hoc eſt maximè illuſtre ſpeculum in quo perſpicere licet eius gloriam. Mirum tamen eſt cur ab exclamatione incipiat, quum res ipſa prius narrari ſoleat, quàm extolli eius magnitudo. Atqui ſi tenemus quod alibi dicitur, non poſſe verbis exprimi Dei opera, nequaquam mirum videbitur, Dauidem hac loquendi forma ſe fateri narrationi imparem. Quia ergo Dauid inæſtimabilem gratiam, qua Deus humanum genus dignatus eſt, ſecum expendens, ſenſus omnes ſuos abſorberi ſentit vel obrui, exclamat rem admiratione dignam eſſe, quia verbis concipi non poteſt. Adde quòd Spiritus ſanctus, qui Dauidis linguam direxit, non dubium eſt quin communem hominum torporem in illius perſona exciter, ne immenſum Dei amorem, & innumera, quibus fruuntur, beneficia parcè tantùm & frigidè ſuo more laudẽt: ſed potius neruos omnes intendant ad hoc pietatis exercitium. Nam hoc epiphonema quo vſus eſt Dauid, declarat, vbi intenta ad hanc cogitationem fuerit tota humani ingenij facultas, longe infrà ſubſiſtere. Nomen Dei hîc poſitum eſſe interpretor pro celebri eius notitia, quatenus ſcilicet ſe nobis patefacit. nã arguta eorum ſpeculatio mihi non placet, quibus nihil aliud eſt Dei nomen, quã Deus ipſe. Nã hoc ad opera aut virtutes ex quibus cognoſcitur, potius quàm ad eſſentiam referri debet. Terram ergo admirabili Dei gloria plenam eſſe dicit, vt decus eius ſupra cælos conſcendat. Rectè enim (meo iudicio) verbum תנה quidam accipiunt in Machor, hoc eſt in infinitiuo modo, pro Locare. Nã in ſecundo membro amplificatio eſt: ac ſi dixiſſet minorem eſſe terram, quàm vt decus vel magnificam Dei formam contineat. Atq; hoc modo אשר non erit relatiuum, ſed expletiuam vel exegeticam particulam valebit.

3 *Ex ore infantium & lactentium fundaſti robur propter aduerſarios tuos, ad profligandum inimicum & vltorem.*	3 מפי עוללים וינקים יסדת עז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם׃

Iam in ipſum argumentum quod tractandum ſuſceperat, ingreditur: nempe quòd Dei prouidentia, vt ſe proferat in humano genere, non adultam ætatem expectet, ſed à prima vſque infantia clarè iam refulgeat quantum ſatis ſit ad refellendos omnes impios, qui profano ſuo contemptu Dei nomen extinguere cupeiẽt. Quòd quidam מפי tantundem ac בפי valere putãt, abſurdum eſt: quia emphaſin, qua vſus eſt Dauid, perperã diminuit. Senſus ergo eſt, Deum, vt prouidentiam ſuam commendet non opus habere magna Rhetorum facundia, ac ne formato quidem ſermone: quia mutas infantium linguas ad eam celebrandam ſatis promptas & diſertas habeat. Quæritur tamen quo ſenſu pueros gloriæ Dei faciat præcones. Stultè (meo iudicio) philoſophantur, qui hoc fieri putant, dum pueri articulatè incipiunt loqui, quia tunc quoque vis animæ intellectiua apparet. nam vt demus, paruulos ad ſeptẽnium vſque vocari quomodo à mamma pendere fingent, qui diſtinctè iam loquuntur? Nihilo melius conuenit allegoricè paruulos & lactentes ſumi pro fidelibus, qui Dei Spiritu renati, nihil veteris ſapiunt. Et quid attinet Dauidis verba torquere, quorum genuinus ſenſus tam aptè fluit? Paruulos & lactentes dicit ſatis validos eſſe patronos qui Dei prouidentiam aſſerant. Cur viris non mandat iſtas partes, niſi vt oſtendat linguas infantiles, antequam verbum effari queant, ſono etiamnũ loqui quàm liberalis ſit Deus erga genus humanum? Vnde enim ſtatim ab vtero egreſſis alimentum præſto eſt, niſi quia Deus mirabiliter ſanguinem in lac transformat? vnde etiam ſugendi induſtria niſi quia idem Deus arcano inſtinctu linguas eorũ aptat? Ergo optima ratione Dauid, quamuis ceſſent omnes virtutes linguæ, os elingue infantium ad celebrandã Dei laudem ſatis idoneum eſſe pronuntiat. Cæterum quòd paruulos non ſolùm teſtes vel præcones

Dei gloriæ inducit,ſed eorum ori attribuit firmum robur,magna energia non caret.Perinde enim eſt ac ſi dixiſſet inuictos eſſe Dei milites,qui totū impiorum exercitum,ſi ad conflictum ventum fuerit faciiè diſſipent ac proterant.Notandū enim eſt,contra quos infantibus munus iniungat tuendæ gloriæ Dei:nempe contra ferreos Dei contemptores, qui Gigantum more bellum cælis indicere non dubitant.Quum ergo Cyclopes iſti furioſo impetu conuellant, ac peruertant quicquid eſt pietatis in mundo, ſuáque duritie cælū ipſum perfringere conentur, DAVID per ludibrium in aciem puerorū ora educit,& ſatis validis armis inſtructa eſſe, ac fortitudine pollere dicit ad proſternendam eorum ſuperbiam.Ideo mox ſubiicit, *Propter aduerſarios.* Neque enim forti potentia bellare neceſſe eſt Deo ad vincendos fideles,qui ſpōte vocem eius ſequuntur,propenſúmque obſequium exhibent ſimul ac digito ſignum dederit.Fateor quidem lucere Dei prouidentiam pręſertim fidelium cauſa,quia ſoli oculati ſunt ad eam ſpectandam.Verùm quia dociles ſe præbēt,placidè ipſos Deus erudit:cōtra hoſtes verò propriè ſe armat,qui nunquam niſi coacti cedunt. Quidam *Fundandi* verbū nimis reſtrictè accipiunt, quòd ſcilicet in ipſo partu vel generatione hominis Deus gloriæ ſuæ fundamenta iaciat.Ego enim pro Stabilire poſitū eſſe nō dubito,acſi dixiſſet Propheta,pro bellicoſis & firmis copiis,puerorū ora Deo ad perdendos impios ſufficere. *Ad profligandū.* In verbo השבית variant interpretes.Propriè eſt facere ceſſare.nam eſt in coniugatione Hiphil à neutro שבת, quod ceſſare ſignificat.Sed metaphoricè plerunque ſumitur pro Perdere vel redigere in nihilum:quia interitus finem affert.Alij vertunt,vt compeſcas: quaſi intelligeret DAVID ſilentium illis imponi,vt maledicere vel obſtrepere deſinant.Sed quia ad hoſtile prælium plena gratiæ alluſio eſt in hoc loco(vt nuper expoſui)mihi verbum militare placuit.Ad profligandum.Sed quæritur quomodo hoſtes ſuos profliget Deus, quorum ſacrilega petulantia violenter contra omnia DIVINÆ prouidentiæ exempla impingere non ceſſat. Reſpondeo, non profligari quòd ad moleſtiám cogantur:ſed quia cum ſuis blaſphemiis & canino latratu turpiter confuſi iacent. Summa eſt,à prima hominis generatione vel exortu ita conſpicuum eſſe DIVINÆ prouidentiæ fulgorem,vt infantes à matrum vberibus pendentes eorum furorē proſternant: quia etiamſi centies crepent,fruſtra robur quod in illa debilitate ſe profert,ſubuertere nituntur.Quanquam autem in omnibus incredulis regnat vlciſcendi libido,ſicuti Deus filios ſuos manſuetudinis Spiritu regit:tamen pro loci præſentis circumſtantia hoc epithetum Propheta Dei contemptoribus attribuit,qui non modò truculenti ſunt in homines,ſed veſana rabie ad Deum quoque oppugnandum ardent.Quod ad explicandam Prophetæ mentem attinet, iam defunctus ſum fidi interpretis officio. Tantùm reſtat vnus ſcrupulus, quia videtur Chriſtus Matthæi cap.21. b.16. teſtimonium hoc aliò trahere, dum id ad pueros decennes accommodat.Sed facilis ſolutio eſt,Chriſtum à maiori ad minus ratiocinari:nihil ſcilicet abſurdi eſſe ſi Deus, qui pueros adhuc infantes gloriæ ſuæ vindices conſtituit, poſtquam ad ſeptem annos & vltra progreſſi ſunt,præconium ex eorum linguis eliciat.

4 *Quando video tuos,opera digitorū,cælos tuorum, lunam & ſtellas,quas concinnaſti.*

4 כִּי־אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ
יָרֵחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנָנְתָּה׃

5 *Quid eſt homo, quòd memor es eius, & filius hominis,quia[a] eum viſitas?*

5 מָה־אֱנוֹשׁ כִּי־תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן־אָדָם
כִּי תִפְקְדֶנּוּ׃

[a] vel, eius recordaris.

Quoniam particula כי apud Hebræos tantundem ſæpe valet ac Latinis Quia,& ſimpliciter affirmat, Græci ferè & Latini veteres ſeorſum legerunt quartum verſum,acſi perfecta eſſet ſententia:ſed non dubium eſt quin ſequenti conueniat. Itaque duos verſus contexere neceſſe eſt. Rurſum tamen Hebraicum illud כי aduerſatiuè exponi poſſet pro Quanuis, hoc ſenſu,Tametſi in cæleſti machina incomparabilis Dei maieſtas refulget, ac meritò in ſui intuitu detinet hominum oculos:peculiari tamen modo gloriam eius in tam benigno.quo homines proſequitur, fauore ſpectari.nec ſenſus hic malè quadraret: ſequi tamen libuit quod magis receptum erat.Cæterùm ad notandum Prophetæ conſilium attentos lectores eſſe conuenit, nempe quòd hac comparatione ingentem Dei bonitatem amplificat: quia mirum ſit cæli Creatorem, cuius tam ſublimis gloria ſurſum nos in ſui admirationem rapit, eouſque deſcendere vt curam generis humani ſuſcipere dignetur. Atque hæc antitheſis ex voce אנוש colligitur,quia hominem à fragilitate potius quàm virtute denominat. Videmus enim miſeros homines in terra reptando, viliſſimis quibúſque creaturis eſſe permiſtos. meritò itaque deſpicere poſſet eos Deus,nullóque loco ducere,ſi rationem haberet dignitatis.Ideo interrogatiuè eorum ſortem extenuat Propheta,ſignificans, inde clarius perſpici munificam Dei bonitatem,quòd tantus opifex, cuius refulget in cælis maieſtas, calamitoſum hoc & nullius precij animal,ſumma gloria ornare,& innumeris opibus locupletare velit.Neque enim,ſi in animo erat liberalitatem ſuam exercere,neceſſe ei fuit ex puluere & luto deligere homines,quos præferret aliis omnibus creaturis;quia ſuppetebat in cælis materia.Ergo quiſquis non ſtupeſcit ad hoc miraculum, pluſquam ingratus & ſtupidus eſt.huc ſpectat quòd cælos vocat Dei, & opera digitorum eius. Quî fit enim vt ab illa tam nobili & præclara opificij ſui parte

egreſſus

egreſſus,ad nos vermiculos ſe demittat,niſi vt bonitatem ſuam magis illuſtret? Vnde etiã colligimus, nimis perperam Dei gratia eos abuti, qui ex ſua præſtantia ſuperbiendi anſam arripiunt. Quaſi verò aut eam adepti ſint propria induſtria,aut merito eam poſſideant:ac non potius ſua eos origo admoneat,abiectis alioqui & ſordidis prorſúſque indignis eſſe collatã. Ergo quicquid in nobis honorificum cernimus,ad gratuitum Dei fauorem celebrandum,ſenſus noſtros excitet. In fine quarti verſus, pro eo quod alij vertunt Præparare vel fundare,reddere viſum eſt Cõcinnare. videtur enim reſpicere Propheta ad pulcherrimum ordinem quo Deus ſtellarum ſitum tam aptè diſtinxit, & curſum moderatur, Deum memorem eſſe hominis, tantundem valet, ac paterno amore hominem complecti, tueri ac fouere ſub fide ſua:& prouidentiam ſuam ad eum vſque extendere. פקד quia omnes ferè interpretes pro viſitare accipiunt,nolui ab eis diſcedere, quum ſenſus optimè congrueret. Quia tamen recordari interdum ſignificat, & iteratio eiuſdem ſententiæ ſub diuerſis verbis frequenter in Pſalmis occurrit, non incommodè ita vertetur, quaſi dixiſſet hoc mirum eſſe quòd Deus aſſiduè de hominibus cogitet.

6 *Quia minuiſti eum paululum à Deo, & gloria & decore coronaſti eum.*

7 *Præfeciſti eum operibus manuum tuarum: omnia poſuiſti ſub pedibus eius.*

6 ותחסרהו מעט מאלהים
וכבוד והדר תעטרהו:
7 תמשילהו במעשי ידיך כל
שתה תחת־רגליו:

6 *Quia minuiſti.* Mihi dubium non fuit quin copula Hebraica כי in aduerbium cauſale mutanda fuerit:quaſi poſitum eſſet, Nam certè. confirmat enim quod nuper dixit de immenſa Dei gratia erga homines,quòd ſcilicet illis ſe propinquum & eorum memorem oſtendat. Ac primò quidem tot decoribus ornatos eſſe dicit,vt eorum conditio, Diuina & cęleſti gloria nõ lõgè ſit inferior. Deinde externum in omnes creaturas imperium & ius cõmemorat. ex quo apparet in quàm altum dignitatis gradum eos Deus extulerit. Equidem non dubito quin pręclaras dotes commendet quæ declarant homines ad imaginem Dei formatos eſſe, & creatos ad ſpem beatæ vitæ & immortalis. nam quòd ratione præditi ſunt, qua diſcernant inter bonum & malum, quòd illis inditum eſt religionis ſemen, quòd mutua eſt inter eos communicatio ſacris quibuſdam vinculis aſtricta, quòd inter eos viget honeſti reſpectus & pudor, & legum moderatio:hæc non obſcura ſunt ſummæ & cæleſtis ſapientiæ ſigna. Quare nõ immerito exclamat Dauid, gloria & decore ornatum eſſe humanum genus. Coronari enim, metaphoricè hîc capitur, quaſi dixiſſet veſtitum eſſe & decoratum honoris inſignibus, quæ non longè à Diuino fulgore abſint. Quòd אלהים Græci verterunt Angelos,mihi nõ diſplicet. Certè nomen hoc ſæpe ad Angelos transferri notum eſt, & verba Dauidis perinde valere interpretor,ac ſi dixiſſet,parum abeſſe homines à Diuino & cæleſti ſtatu. Quia tamẽ magis genuina videtur altera verſio,& in eam ferè Hebræi conſentiunt, eam ſequutus ſum. Nec obſtat quòd Apoſtolus ad Hebręos 2.b.7. ab Angelis,poſuit, nõ autem,à Deo:quia ſcimus quàm liberè ſibi permiſerint Apoſtoli citare Scripturæ locos:non quidem vt torquerent in alienum ſenſum,ſed quia illis ſatis fuit digito monſtrare, quod docebant, Dei oraculis eſſe ſancitum. Quare modò de ſumma rei conſtaret,verba mutare,nulla illis fuit religio. In nodo altero ſoluendo plus eſt difficultatis. nam quum hîc de præſtantia hominum diſſerat Propheta,& dicat eos ad Deum propè accedere, Apoſtolus ad Chriſti exinanitionem trahit. Primò videndum eſt,quî conueniat,quod de toto genere humano dictum eſt, Chriſti perſonæ aptari. Deinde quomodo exponere liceat, Chriſtũ fuiſſe imminutum in morte ſua, dum ſine forma & decore,ſub crucis probro & maledictione quaſi deformis iacuit. Tametſi verò ſufficeret ad primam quæſtionem ſoluendam,quod quidam dicunt, aptam & congruam eſſe anagogen à membris ad caput:ego tamen vltrà progredior:quia non tantùm omnis creaturæ primogenitus eſt Chriſtus,ſed humani generis inſtaurator. nam quæ hîc recenſet Dauid, propriè ad creationis initium & integram naturam ſpectant. Porrò ſcimus Adæ lapſu totum humanum genus à natiua ſua origine excidiſſe:quia & propè deleta fuit Dei imago, & exuti fuimus præcipuis donis quæ nos quaſi ſemideos factura erant: denique ex ſumma excellentia ad triſtem fœdámque inopiam redacti. Tali corruptione ceſſauit Dei liberalitas,quàm hîc Dauid prædicat:ſaltem vt in puro ſuo nitore minimè appareat. Quanuis enim non prorſus extincta fuerit, quantula tamen portio inter miſeras ruinas cernitur? Sed quia rurſus donorum omnium plenitudinem cæleſtis Pater in Filium ſuum contulit, vt ex hoc fonte hauriamus omnes: iure in eum primo gradu competit quicquid per ipſum nobis Deus largitur. imò ipſe eſt viua Dei imago, ad quam nos reformari oportet: vnde reliqua omnia dependent. Si quis excipiat, Dauidem prius rogaſſe, quidnam eſt homo, quia tam liberaliter Deus in animal contemptibile & nullius pretij fauorem ſuum effudit,talem non eſſe in Chriſto admirationis cauſam,qui non vnus quilibet eſt ex vulgo hominũ,ſed vnigenitus Dei filius:facilis ſolutio eſt,quod humanę Chriſti naturæ datum eſt,eſſe gratuitum:imò hoc maximè illuſtre miſericordiæ Dei ſpeculum eſſe,quòd mortalis homo & filius Adæ,vnicus eſt Dei filius,& Dominus gloriæ,& Angelorum

caput. Et ſimul notandum eſt, quicquid donorum accepit, ideo magis gratuitum cenſeri, quia magis ad nos pertinet. Ergo præſtantia eius & cæleſtis dignitas ad nos quoque extenditur in quorum gratiã ea ditatus eſt. Quod de breui abiectione deinde tractat Apoſtolus, nõ eſt exegeticum, ſed κατ' ἐπεξεργασίαν ad ſuum inſtitutum deflectit, quod alio ſenſu dictũ fuerat. Neq; enim dubitauit Paulus hoc modo per amplificationem ornare Moſis verba, vbi dicit, Quis aſcendet in cælum, &c. Non ergo tantùm ſpectauit Apoſtolus quid Dauid ſenſiſſet, verùm ad nomen *diminutionis & decoris* alludens, illam in morte Chriſti, hoc in reſurrectione cõſtituit. Eodem ferè accedit expolitio illa Pauli, ad Epheſios capite 4.b. 8. qua locum Pſalmi 68. d. 19. non tam interpretatur, quàm pia deflexione ad Chriſti perſonam accommodat.

Rom.10. b.6. Deut.30. c.12.

7 *Præfeciſti eum.* Iam ad ſecundum illud quod nuper attigi, caput deſcendit: hinc ſcilicet conſtare quanto amore complexus fuerit Deus homines, & quanti eos fecerit, quũ illis dominium contulit rerum omnium. Nam quum ipſe nulla re indigeat, in illorum vſus deſtinauit omnem cæli & terræ opulentiam. Rarus certè & incomparabilis honor, quòd mortalis homo vice Dei in mundo tanquam ſuo iure dominatur: & quocunque flectat oculos videt nihil ſibi ad beatam vitã deeſſe. Porrò quòd primæ ad Corin.15.d.27. citatur hic locus, vbi de ſpirituali Chriſti regno agitur, ſi cui videtur ab hoc ſenſu nimis remotum: in promptu eſt reſponſio, nẽpe generale hoc eſſe, totum mundi ordinem ita eſſe compoſitum, vt hominum fœlicitati ſeruiat. Quomodo id vni Chriſto propriè conueniat, iam oſtendi paulo antè. Hoc videndũ modò reſtat, quàm longè pateat omnium ſubiectio. Certè ſiquid aduerſum eſt hominibus in cælo vel in terra, iam collapſa eſt illa ordinis integritas. vnde ſequitur, humanum genus, poſtquã defectione Adæ diſſipatum eſt, non modò hac tam præclara & honorifica ſorte priuatum eſſe, ac priori dominio non potiri: ſed captiuum teneri ſub deformi pudendáque ſeruitute. Quãquam autem Chriſtus legitimus eſt cæli & terræ hæres, per quem recuperãt fideles quod ipſis in Adam ablatum fuerat, non tamen adhuc re ipſa plenam imperij ſui poſſeſſionem adiit. Vnde colligit Apoſtolus hoc ſolidè completum non iri, donec abolita mors fuerit. Sic itaque ratiocinatur, Si Chriſto ſubiecta ſunt omnia, nihil eius membris aduerſum eſſe debet. Atqui videmus mortis tyrannidem adhuc graſſari. Sequitur ergo manere ſpẽ melioris ſtatus. Hoc autẽ ab illo quod dixi principio manat, naturaliter in hunc finem conditum eſſe mundum, vt ad fœlicitatem hominis ſpectent ſingulæ eius partes tanquam ad ſuum ſcopum. Sic alibi probat, omnes nos ad Chriſti tribunal eſſe olim ſiſtendos vltimo die, quia ſcriptum ſit, Mihi flectetur omne genu. Subaudienda enim eſt minor propoſitio multos adhuc ſuperbè & contumaciter excutere iugum, & minimè ad genu flexionem eſſe propenſos.

8 *Oues & boues vniuerſos, atque etiam iumenta agreſtia.*	8 צֹנֶה וַאֲלָפִים כֻּלָּם וְגַם בַּהֲמוֹת שָׂדָי׃
9 *Volucres cælorum & piſces maris, quod perambulat ſemitas marium.*	9 צִפּוֹר שָׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם עֹבֵר אָרְחוֹת יַמִּים׃
10 *Iehoua Domine noſter, quàm admirabile eſt nomen tuum in tota terra.*	10 יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ׃

Nondum penitus ſoluta videtur proxima quæſtio. nam ſi expoſitiuè narrat hîc Propheta quomodo Deus omnia nobis ſubiecerit, talis ſubiectio ad præſentẽ terrenę vitę vſum reſtringitur. Reſpondeo, Prophetam hîc non omnia cõplecti, de quibus loquutus erat: ſed exẽplum in parte vna duntaxat vel ſpecie proferre. imò eam maximè partem elegit, quæ rudibus quoque & craſſis ſatis cõſpicua eſt. Nemo enim tam hebeti vel tardo eſt ingenio, qui, ſi aperiat oculos, non videat mirabili Dei prouidẽtia fieri vt equi & boues hominibus ſua obſequia prębeant: vt ad eoſdem veſtiendos lanam producant oues, vt iiſdem alimentum ex propria carne omne genus animalia ſuppeditent. Quo magis viſibile eſt dominij huius documentum, quoties vel cibo veſcimur, vel fruimur reliquis commodis, Diuinæ gratię ſenſu nos magis decet affici. Non ergo ſimpliciter intelligit Dauid, omnibus Dei operibus pręfectũ eſſe hominem, quia ſe lana & pellibus veſtiat, quia animalium carne veſcatur, quia eorum laborem ad ſua commoda applicet: ſed tantùm demonſtrat in hoc ſpectaculo dominium illud quo ipſum Deus ornauit. Huc autem ſpectat ſumma, Deum in homine creando ſpecimen immenſæ erga eum gratiæ & pluſquam paterni amoris edidiſſe, quod meritò nos omnes reddere debeat attonitos. Iam quanuis hominis defectione conditio illa ferè peſſum ierit, manere tamen adhuc quaſdam illius Diuinæ liberalitatis reliquias, quæ ad creandam nobis admirationem ſufficiant. Sed quia in hac lugubri diſſipatione non amplius refulget legitimus ille naturæ ordo, fideles tamen, quos Deus ſub Chriſto capite ad ſe colligit, reſidua bonorum, quibus in Adam ſpoliati fuerant, parte ſic potiri, vt ampla illis admirationis materia ſuppetat, quòd tam benignè ab eo tractentur. Etſi autem Dauid tãtùm in temporalibus Dei beneficiis ſubſidit, noſtrũ tamen eſt altius progredi, & inæſtimabiles cęleſtis regni theſauros, quos in Chriſto explicuit, & quæcunque ad ſpiritualem vitam pertinent dona, reputare, vt hæc conſideratio corda noſtra ad

ſtra ad pietatis ſtudium accendat, nec torpere nos ſinat in celebrandis eius laudibus.

ARGVMENTVM PSALMI IX.

Dauid poſtquam receſuit ſuperiores quas adeptus erat victorias, ac in earum ſucceſſu, Dei gratiã & virtutem magnificè extulit: nunc denuò ſurgentibus nouis hoſtibus & periculis, implorat eiuſdẽ Dei fidem quem prius Liberatorem erat expertus, eorúmque ſuperbiam proſterni optat. *Pſal. IX.*

1 *PRæfecto Almuth Laben, canticum Dauidis.*	1 למנצח על־מות לבן מזמור לדוד׃

Inſcriptio hæc variè exponitur. Nõnulli enim transferũt, Super morte Laben: & hũc præcipuum aliquem ex ducibus hoſtium fuiſſe volunt. Alij malunt, fictitium fuiſſe nomen: putántq; in hoc Pſalmo notari Goliath. Alij muſicum fuiſſe inſtrumentum docent. Mihi verò rectius, vel ſaltem (vt in re obſcura) magis probabile videtur, initium fuiſſe celebris carminis, ad cuius modulos compoſitus fuit Pſalmus. Quòd autem diſputant Interpretes quam victoriã hîc prædicet Dauid, meo iudicio inane eſt. Primùm quòd epiniciũ eſſe exiſtimant, in quo ſimpliciter Deo gratias agat Dauid, contextus eorum errorem coarguit. Etſi enim maior pars in canendis Dei laudibus conſumitur, tamen hoc totum ad precationem referri debet. nam vt animum ſuum ad fiduciam erigat, more ſuo commemorat quàm inſigni Dei potentia ereptus antè fuiſſet ex vi & manu hoſtium. Quare abſurdum eſt, gratiarum actionem, quam multas liberationes complecti voluit, ad victoriam vnam reſtringere.

2 *Celebrabo Iehouam in toto corde meo: narrabo omnia mirabilia tua.*	2 אודה יהוה בכל־לבי אספרה כל־נפלאותיך׃
3 *Lætabor & exultabo in te, pſallam nomini tuo ô Excelſe.*	3 אשמחה ואעלצה בך אזמרה שמך עליון׃
4 *Dum vertuntur inimici mei retrorſum, concidunt & profligantur à facie tua.*	4 בשוב אויבי אחור יכשלו ויאבדו מפניך׃

2 *Celebrabo Iehouam.* Ita præfatur vt Deum ad opem in præſentibus malis ferendam ſibi concilet. Nam quia Deus continuo tenore gratiam ſuã erga fideles proſequitur, quicquid in nos contulit, ſpem noſtram in poſterum tempus fouere debet. Eſt quidem in iis verbis gratitudinis profeſſio, ſed tamen ſe hac memoria ſimul animat Dauid ad bene ſperandum: & hoc modo ianuam ſuæ precationis aperit. Totum cor pro integro accipitur, vel ſincero, quod opponitur duplici. Ita ſe non ſolùm à craſſis hypocritis diſcernit, qui ſummis tantùm labris, abſque interiore affectu, Deum laudãt: ſed quicquid præclarè hactenus geſſit, ſe in ſolidum teſtatur agnoſcere profectum à mera Dei gratia. Nam quamuis profanos quoque homines, vbi aliqua memorabili victoria potiti ſunt, Deum ſua laude fraudare pudeat, videmus tamen, poſtquam vno verbo confeſſi ſunt à Deo ſe fuiſſe adiutos, ſtatim ad vanam iactantiam relabi: & ſibi ipſis canere triumphos, ac ſi Deo nihil deberẽt. Denique nihil aliud quàm ludunt, quoties obtendunt Dei nomen ſuis rebus geſtis: quia poſt oblatum Deo libamen, ſacrificant ſuis cõſiliis, induſtriæ, virtuti, copiis. ita enim ſub vnius ſuperbi Regis perſona, communis omnium ambitio ſcitè perſtringitur à Propheta Abacuc capite 1. d. 16. Imò videmus veteres illos & famoſos duces, quum ſuo nomine ſupplicationes decerni peterent, nihil minus quàm falſorum deorum honorem curaſſe: ſed tantùm fallaci titulo ad ſuam iactantiam fuiſſe abuſos. Quare meritò Dauid filiis huius ſeculi ſe diſſimilem eſſe affirmat quorum fallaciam detegit praua illa partitio, dum eius laudis, quam ſe Deo tribuere finxerant, maiorem ad ſe partem rapiunt. nam certè hoc non eſt Deum laudare in toto corde, ſi vel minimũ ex eius gloria delibat mortalis homo, quod ſibi arroget: tantum abeſt vt tolerabilis ſit ſacrilega eorum ſuperbia, qui ſe ipſos efferendo, gloriam eius, quantum in ipſis eſt, obſcurant. *Narrabo omnia mirabilia.* Confirmat hoc membro quod prius dixi, non de vna tantùm victoria aut liberatione verba fieri: quia ſibi in genere meditanda proponit Dauid quæ Deus in eius gratiam miracula ediderat. Porrò miracula appellat, non quæuis beneficia ſibi Diuinitus præſtita, ſed liberationes illas magis inſignes & memoratu dignas, in quibus cæleſtis potentiæ ſpecimen lucebat. Nam etſi Dominus bonorum omnium author vult agnoſci: quibuſdam tamẽ donis clariores notas inſculpit, quæ ſenſus noſtros alioqui torpentes melius expergefaciunt. Ergo perinde eſt ac ſi teſtetur Dauid ſe non vulgari modo fuiſſe à Deo ſeruatum, ſed cõſpicuam illic fuiſſe Dei virtutem, quia manum ſuam ſupra communem & vſitatum ordinem mirabiliter extulerit.

3 *Lætabor & exultabo.* En quomodo ſincerè & abſque fuco Deum celebrent fideles: nẽpe dum in ſe ipſis minimè acquieſcunt, nec eos inebriat ſtulta carnis confidentia, ſed in Deo ſolo lætantur. quod nihil aliud eſt quàm lętitię materiam ex mera eius gratia petere, quoniam in ea conſiſtat tota fœlicitas. Tenenda eſt enim antitheſis inter gaudiũ quod ex ſe ipſis captant homines, & quod in Deo quærũt. Ac quo melius exprimat Dauid, ſe nihil ſibi facere reliquũ

quod ipſum vana delectatione detineat vel occupet, Exultandi verbum addit, quo ſignificat plenum lætitiæ cumulum ſibi in Deo omni ex parte conſtare, vt ne minima quidem gutta alibi quærenda ſit. Iam memoria quoque repetere conuenit quod ſupra attigimus, Dauidem priora gratiæ Dei documenta ſibi proponere, vt alacrius ſua ad Deum vota concipiat. nam qui precationis ſuæ exordio ſibi lætitiæ materiam in Deo ſuppetere affirmat, optima fiducia ſe præmunit.

4 *Dum vertuntur.* His verbis cauſam reddit, cur Dei laudes ſuſcipiat canendas: quia ſcilicet ſe toties victorem non propria nec militum ſuorum virtute, ſed gratuito Dei fauore fuiſſe agnoſcat. Priore membro hiſtoricè narrat, hoſtes fuiſſe proſtratos vel in fugam compulſos: poſtea ex fidei ſenſu adiungit hoc non accidiſſe humanitus vel fortuitò, ſed quia Deus contra ipſos in acie ſteterit. Prudenter tergo Dauid, quum hoſtes ſuos terga dare conſpiceret, mentis oculos ad Deum extulit, vt ſentiret non aliunde quàm ex abſcondito eius auxilio victoriam ſibi manare. Et certè ipſe vnus eſt qui Spiritu conſilij regit ſimplices, rurſúmque aſtutos dementat, ſtuporéq; percutit: qui mollibus & pauidis inſpirat fortitudinem, audaciſſimos verò quoſque metu percellit: qui infirmos inſtruit nouo robore, robuſtos verò debilitat: qui manus imbelles ſuſtentat, gladios verò à bellicoſis defluere facit: denique qui proſperum vel triſtem pugnę euentum quocunque vult, inclinat. Ergo quoties videbimus hoſtes noſtros cadere, cauendum eſt ne ſenſus noſter in hoc aſpectu ſubſiſtat, ſicuti profani homines videndo cæcutiunt: ſed nobis occurrat hæc doctrina, quæ retro aguntur, profligari à facie Domini. Verba futuri temporis in præſens conuerti, quia Dauid Dei gratiam, quæ illi pridem oſtenſa fuerat, ſibi ante oculos iterum proponit.

5 *Quia feciſti iudicium meum & cauſam meam: ſediſti ſuper ſolium iudex* "*iuſtus.*	5 כי־עשית משפטי ודיני ישבת לכסא שופט צדק:
6 *Increpaſti Gentes, profligaſti impium. nomen eorum deleuiſti in ſeculum & ſemper.*	6 גערת גוים אבדת רשע שמם מחית לעולם ועד:

"vel iuſte

Vltrà progreditur hoc verſu, ſibi manum adiutricem à Deo fuiſſe porrectam, quia iniuſtè affligebatur. Et certè vidēdum eſt vt militemus ſub Dei auſpiciis, ſi cupimus cũ nobis adeſſe. ideo appellat ipſum iudicem iuſtitiæ, vel iuſtum, quod idem valet: ac ſi diceret, Deum egiſſe pro more ſuo & ratione perpetua, quoniam bonas cauſas ſoleat tuendas ſuſcipere. Epithetum Iuſti malui edere in nominandi caſu, quia ſic magis emphatica eſt loquutio: ac ſi dixiſſet Deũ tandem ſuſcepiſſe iudicis perſonam, tribunálque conſcendiſſe vt iudicis partes impleret. Ideóque ius & rectum à ſua parte ſtetiſſe gloriatur, iuris ſui & cauſæ Deum vindicem fuiſſe dicens. Quò etiam pertinet quod proximo verſu ſequitur, profligatum fuiſſe impium. Neque enim hoſtes proſtratos videns, eorum cladi ſimpliciter inſultat: ſed eos iniuſtitię condemnans, dicit quas meriti erant pœnas, dediſſe. Gentium nomine intelligit non paucos tantùm impios fuiſſe deletos, ſed ingentes copias, & quidem ex diuerſis partibus inſurgentes. Hinc autem melius refulget Dei bonitas, quòd in vnius ſerui ſui fauorem ne totis quidem populis pepercerit. Quòd famam eorum dicit in ſeculum fuiſſe extinctam, ſic accipe, quòd ſine ſpe reſurgendi exciſi, & æternæ ignominiæ addicti fuerint. Neque enim alioqui diſcernere liceret quomodo ſepeliat Deus nomen impiorum cum ipſis, niſi quia pronuntiat memoriam iuſti ſemper in benedictione fore.

Pro. 10. a.6.

7 *Inimice, finitæ ſunt vaſtitates in ſeculũ, & vrbes deſtruxiſti: perijt memoria ipſarũ cũ ipſis.*	7 האויב תמו חרבות לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה:
8 *Iehoua perpetuò ſedet, ſolium ſuum ad iudicium parauit.*	8 ויהוה לעולם ישב כונן למשפט כסאו:
9 *Et ipſe iudicabit orbem in iuſtitia, iudicabit populos in rectitudine.*	9 והוא ישפט תבל בצדק ידין לאמים במישרים:

7 *Inimice, finitæ.* Variè exponitur ſeptimus verſus. Quidam enim literam ה, pro interrogationis nota accipiunt, ac ſi Dauid hoſtes ſuos compellans, quæreret ſíntne implerę vaſtitates, ſicuti ipſi ſtatuerant omnia perdere. Nam verbum תמם nunc perficere, nunc finē imponere ſignificat. Ita ironicè perſtringeret Dauid ſtultam hoſtium confidentiam. Alij ſine interrogatione magis apertam ironiam faciunt, putántque duplicem ſtatum deſcribi: quia Dauid priore loco hoſtes inducit ſæuo impetu graſſantes, & obſtinatè pergentes in ſua ſæuitia, vt videri poſſint nullum finem facturi, niſi penitus exciſo Dauidis regno. Deinde è regione ſtatuit Deum in ſolio ſedentem, vt furioſos illos conatus reprimat. Si placeat hic ſenſus, copula ו in aduerſatiuam particulam reſoluenda erit, hoc modo, Tu quidem hoſtis nihil niſi cædes & vrbium ruinas ſpirabas: atqui demum ſe iudicem in cælo ſedere Deus oſtendit, qui res in terra turbatas componat. Aliis videtur Dauid gratias Deo agere, quòd quum impiis decretum eſſet

omni

omnia perdere finem impoſuerit eorum vaſtationibus. Coactius alij impletas vaſtitates exponunt, quòd Deus iuſta vindicta, quæ in Dauidē machinati fuerant impij, in eorum capita verterit. Alij primùm Dauidem conqueri exiſtimant, quòd Deus miſeram populi ſui diſſipationem tacitus diu tulerit: atque ita factum ſit vt impij pro libidine omnia perderét: poſtea conſolationis loco ſubiicere, Deū tamen præeſſe rebus humanis. Mihi non diſplicet, ironice primò deſcribi quàm formidabilis inter primos motus fuiſſet hoſtium potentia: deinde opponi Dei iudicium, quod illorum progreſſus repente præter ſpem abrupit. Scimus enim impios, quamuis non apertè abrogēt Deo imperium: tamen non minus audacter ad omnem ſcelerum licentiam ruere, quàm ſi compedibus vinctus eſſet. Similem ferè loquendi formam annotauimus Pſalmo 7.c.13. Atq; hæc comparatio auxilij Diuinitus allati miraculum optimè illuſtrat, quòd nec impij ſibi nocendi modū ſtatuerint, niſi omnibus funditus deletis, & imò viſa fuerit inſtare vltima vaſtitas: rebus verò ita confuſis tempeſtiuè apparuerit Deus. Ergo quoties nihil præter interitum nobis occurrit, meminerimus oculos coniicere ad cæleſte ſolium, vnde rebus humanis proſpicit Deus. Omnes enim tētationum conflictus hoc clypeo repellere conuenit: licet in mundo ad vltimam deſperationem redacti ſimus, Deum nihilominus in cælo iudicem ſedere. Imò quum diſſimulat, nec ſtatim medetur malis noſtris, fidei ſenſu apprehendere conuenit occultam eius prouidentiam. Primò dicit Deum perpetuò ſedere: quo intelligit, quantumuis altè ſe efferat hominum violentia, & ſine modo prorumpat eorum furor, Deum tamen nunquam ex ſua ſede poſſe detrahi: nec fieri poſſe vt ſe iudicis officio & poteſtate abdicet. quod ſecundo membro clarius exprimit: dicit enim non ideo tantùm regnare, vt ſublimis emineat eius maieſtas & gloria, ſed vt mundum iuſtè gubernet.

9 *Et ipſe iudicabit.* Sicuti nuper teſtatus eſt Dauid, Deum non otioſa potentia eſſe præditum, vt deliciis indulgeat, ſed vt in recta iuſtáque mundi gubernatione exerceat ſuum imperium: ſic nunc huius doctrinæ vſum addit, quòd ſcilicet cælo incluſa non ſit Dei virtus, ſed ſe ad homines iuuandos patefaciat. Atque hæc vera theologia eſt, Deum non imaginari, cum Epicuro, vacantem otio vel deliciis, & qui ſe vno contentus, humanum genus negligat: ſed in ſolio potentiæ & ęquitatis locare, vt certò perſuaſi ſimus, etiamſi non ſtatim ſuccurrat iniuſtè oppreſſis, nunquam tamen eorum curam abiicere. Et certè ita ſtatuendum eſt, quum diſſimulat, non deſerere ſuas partes, ſed exercere ſuorum patientiam: idcóque pacatis animis expectandum eſſe exitum. Pronomen demonſtratiuum apud me pondus habet: ac ſi diceret, non poſſe hoc Deo eripi quin ipſe mundum iudicet, ſuáque iudicia ad omnes populos extendat. Vnde ſequitur, multo magis ſuorum fore iudicem. Et iudicia hæc recta eſſe pronuntiat Dauid, vt iniuſtè & crudeliter vexati, auxilium ab ipſo certa ſpe petamus: quia quum populos in rectitudine iudicet, nec iniuſtas violentias ſemper impune graſſari ſinet, nec innocentiam ope ſua fraudabit.

10 *Et erit Iehoua munimentum pauperi, protectio* opportunis *temporibus in tribulatione.*

10 ויהי יהוה משגב לדך משגב לעתות בצרה:

11 *Et ſperabunt in te qui cognoſcunt nomen tuū: quia non derelinquis quærentes te Iehoua.*

11 ויבטחו בך יודעי שמך כי לא־עזבת דרשיך יהוה:

12 *Pſallite Iehouæ habitatori Sion, annuntiate inter populos geſta eius.*

12 זמרו ליהוה ישב ציון הגידו בעמים עלילותיו:

13 *Quia requirens ſanguinem, eius recordatus eſt, non eſt oblitus clamoris pauperum.*

13 כי־דרש דמים אותם זכר לא שכח צעקת עניים:

10 *Et erit Iehoua.* Occurrit tentationi quæ duriter infirmos percellit, dum ſe ac ſui ſimiles impiorum libidini vident expoſitos, ſilente Deo. Nam admonet, ideo ſuam opem differre, & in ſpeciem relinquere ſuos fideles, vt laborantibus & afflictis magis opportunè tādem ſuccurrat. vnde ſequitur, ipſum minimè ceſſare in ſuo officio, ſiquando bonos & innoxios ad inopiam redigi patitur, ſi in lachrymis & querimoniis eos exercet: quia hoc modo lucernam accendit, vt melius appareant ſua iudicia. ideo etiam exprimit, præſidium ſuum tempeſtiuè in ipſa afflictione proferre: quo docemur, eius prouidentiæ dandum eſſe ſpatium, vt tandem ſe in neceſſitate proferat. Quare ſi nihil nobis melius eſt quàm Dei manu protegi, paternúmque eius fauorem ſeruire, ne adeò moleſtum ſit cenſeri coram mundo pauperes & miſeros: ſed dolorem noſtrum leniat hæc conſolatio, non procul abeſſe Deum, quem ad nos iuuandos ærumnæ noſtræ acceerſunt. Quibuſdā בצרה videtur eſſe ſimplex dictio, quæ Hebræis prohibitionem ſignificat: hîc autem metaphoricè pro anguſtia accipiunt, dum quis in arctum coactus, nullum exitum inuenit. Magis autem probabilis eſt eorum ſententia, quia ב ſeruilem literam eſſe docent. dicitur itaque præſto eſſe Deus ad opportunitates, nempe dum pios vrget afflictio. Verſu vndecimo fructum hunc conſequi docet, quoties iuſtos liberat Dominus, vt ipſi & reliqui omnes in fiducia gratiæ eius magis ac magis proficiant. niſi enim perſuaſum nobis ſit

Deo curæ eſſe res humanas,continua inquietudine nos vexari neceſſe erit.ſed quia plurimi ad Dei iudicia cæcutiũt,profectũ hunc Dauid ad ſolos fideles reſtringit.& certè vbi nulla eſt pietas,nullus eſt operum Dei ſenſus.Notandum etiam quòd fidelibus tribuit notitiam Dei, quia hinc naſcitur religio,quæ ignorantia & ſtupore hominum extinguitur. Porrò quãuis Dei nomen multi ſimpliciter pro Deo accipiunt,ego tamen(vt iam alibi dixi)amplius aliquid exprimi arbitror:nam quia occulta & incomprehenſibilis eſt eius eſſentia, quatenus ſe nobis patefacit,maieſtas eius in nomine ſtatuitur.Sperandi cauſam deinde exponit,quia Deus non deſerit qui ipſum quærunt. Fit autem hoc duobus modis, vel inuocatione & precibus, vel ſtudio ſanctè rectéque viuendi.Et hoc quidem ſemper cum illo coniunctum eſt:ſed quia hîc de pręſidio Dei agitur,in quo ſita eſt piorũ ſalus.Quærere Deũ,interpretor,ad eius fidem cõfugere.

12 *Pſallite Iehouæ.* Dauid non contentus priuata gratiarum actione,fideles ad conſenſum laudandi Dei hortatur:non modò quia ad hoc pietatis officium alij alios incitare debent: ſed quia liberationes,de quibus agitur,publico ſolennique præconio dignæ erant.quod etiam ſecundo membro clarius exprimitur,vbi eas annuntiari iubet inter populos.Senſus enim eſt,nõ ſatis pro ſua dignitate celebrari,niſi ſua fama totum orbem impleant. Quãuis autem hoc eſſet quaſi ſurdis canere:hac tamen loquẽdi forma teſtari voluit Dauid,magis anguſtos eſſe Iudææ fines quàm vt immẽſam illam laudum Dei amplitudinem poſſent capere. Deum *habitatorem Sionis* vocat,vt eum à fictitiis omnibus Gentium idolis diſcernat. Eſt enim tacita comparatio inter Deum illũ qui fœdus ſuum cum Abrahã & Iſraele pepigerat, & deos omnes qui paſſim in mundo temere colebantur.Neque enim ſatis eſt,confuſum Dei numen in pretio &honore eſſe,niſi vero & vnico Deo diſtinctè tribuitur ſuus cultus. Porrò quia Deus locum illum delegerat vbi nomen ſuum inuocaretur,meritò Dauid hoc illi quaſi proprium domicilium aſſignat:non quòd ipſum fas ſit loco includere,quem cæli cælorum non capiunt: ſed quia promiſerat illam fore ſuam requiẽ in ſeculum ſeculi,vt alibi videbimus.Neq; enim Dauid ſuo arbitrio ſedem illic Deo aſſignauerat,ſed oraculo edoctus erat, Deo ipſi placere,ſicut à Moſe ſæpius prædictum erat.Quo etiam confirmatur quod prius dixi,Pſalmum hunc non fuiſſe compoſitum de cæde Goliath:quia nonniſi ſub finem regni Dauidis,ex Dei mandato,Arca fœderis Sionem tranſlata fuit.Durum enim & coactum eſt quod nonnulli coniiciunt, de re futura ſpiritu prophetico Dauidem loquutum eſſe.Cæterùm videmus, ſanctos Patres,dum Sionem concurrerent ad offerenda Deo ſacrificia, nihil aggreſſos eſſe proprio motu : ſed in fide verbi fundatos,ſuam obedientiã Deo probaſſe.Vnde ſequitur, perperam obtẽdi eorum exemplum ad excuſandos cultus quos ſibi ſuperſtitioſi homines ſpõte fabricant.Adde quòd tunc non ſatis fuit à verbo Dei pendere fideles, niſi externis ſymbolis adiuti, ſurſum mentes attollerent, ipſúmque ſpiritualiter colerent. Vera quidem præſentiæ ſuæ ſigna exhibuit Deus in illo viſibili ſanctuario,ſed non vt populi ſenſus terrenis elementis alligaret: quin potius externa illa ſymbola,ſcalarum loco eſſe voluit, quibus in cælum vſque aſſurgerent fideles. Nam ab initio Deus & ſacramenta & externa omnia pietatis exercitia ad hunc finem retulit,vt populi ſui ruditati conſuleret.Itaque hic legitimus hodie eſt illorum vſus, ſi nos ad Deum ſpiritualiter in cæleſti ſua gloria quærendum adiuuant:non autem occupant in mundo,vel retinent in carnis figmentis.qua de re poſthac opportunior erit tractandi locus. Sicuti autem olim Dominus, quum ſe incolã Sionis vocaret,ſolidam fiduciæ,quietis,& gaudij materiã populo ſuo dare voluit:nunc poſtquã egreſſa eſt Lex è Sion,& ex illo fonte ad nos fœdus gratię manauit:ſciamus eum vbiq; præſidere in medio fidelium,qui eum purè & rite ex pręſcripto verbi eius adorant.

13 *Quia requirens.* Nomen Sanguinũ plurali numero hîc poſitum eſt:ideo relatiuum quod ſubiicitur,commodè eodem referemus,quia tamen Hebræis ſatis tritum eſt,ordinem antecedentis & relatiui inuertere, quidam de pauperibus exponunt hoc modo, Requirens ſanguinem,recordatus eſt ipſorum nempe pauperum de quibus paulò pòſt loquitur. Quãquam autem ad ſummam rei parum intereſt vtrouis modo vertas: prior tamen ſenſus melius fluit.Eſt autem repetitio eius quod nuper dixerat, Dei virtutem in miſericordia cum ſeruis ſuis iniuſtè afflictis præcipuè conſiderandam eſſe. Vnam enim operum Dei ſpeciem ex multis tanquã apprime memorabilem commendat, quòd ſcilicet pauperes à morte liberet : & ſi quando ipſos affligi ſinit,deinde tamen illatas iniurias vlciſcatur. Quanquam autem verba quibus vtitur continuum actum deſignẽt: mihi tamen dubium non eſt quin Deum requirere innoxium ſanguinem,&clamoris ſuorum memorem eſſe,ex illis,quę retulit,exemplis agnoſci velit.Atq; iterum inculcat quod prius attigi,Deum non ſemper maturè,vt vellemus,occurrere iniuriis, neque inter ipſa initia frangere impiorũ conatus:ſed potius auxilium ſuum ſuſpendere, vt irritus videri poſſit clamor noſter:quod tenere operæpretium eſt.nam ſi Dei auxilium metimur ſenſu noſtro,ſubinde nobis labaſcent animi,nec tandem guttam bonæ ſpei retinebimus.Vellemus(vt dixi)ipſum procul extenta manu anteuertere quas nobis parari videt moleſtias: ipſe autem diſſimulat,nec prohibet quo minus ſanguis innoxius fundatur.ſed hęc conſolatio nos ſuſtineat,quòd tandẽ re ipſa oſtẽdet,pretioſum ſibi fuiſſe ſanguinẽ noſtrũ.Siquis obiiciat,ſerũ eſſe Dei auxilium poſtquam malis omnibus defuncti ſimus:reſpondeo,ipſum non vltra quieſcere quàm nobis vtile eſt ſub cruce humiliari.nec ideo vindictam auxilio pręferre,quaſi non

ſemper

ſemper ad nos iuuandos voluntarius ſit ac paratus: ſed quia manifeſtandæ gratiæ non ſemper idoneũ eſſe tempus agnoſcit. Interim hoc ſingulare eſt non modò paterni eius erga nos amoris, ſed & beatæ immortalitatis teſtimonium, quòd mortuos etiã curat. Nam ſi gratia ſua nos ſemper præueniret, quis non affixus eſſet præſenti vitæ? Sed dum mortem noſtram vlciſcitur, hinc apparet, coram ipſo nos manere ſuperſtites. neque enim hominum more colit eorũ memoriam quos ſeruare viuos non potuit: ſed re ipſa probat foueri in ſuo ſinu & cuſtodia qui videntur ſecundum carnem extincti. Hæc ratio eſt cur dicat Dauid, ipſum recordari ſanguinis, dum eum requirit: quia licet ſuos in ipſo articulo ex impiorum gladiis non liberet, cædes tamen inultas non patitur. Eodem & poſterius membrum ſpectat, *non obliuiſci clamoris*: quia licet ad ſuorum querimonias non ſtatim ſe attẽdere, effectu probet: tandem à ſe obſeruatas fuiſſe demonſtrat. Clamoris verò diſertè fit mentio, vt vota ſua, gemitus, & preces ad Deum dirigant quicunque eum cupiunt ſentire liberatorem aut vindicem.

14 *Miſerere mei Iehoua, vide afflictionem meam ab ijs qui me perſequuntur, tu qui me exaltas è portis mortis:*

14 חָנְנֵנִי יְהוָֹה רְאֵה עָנְיִי מִשֹּׂנְאָי מְרוֹמְמִי מִשַּׁעֲרֵי־מָוֶת׃

15 *Vt recitem omnes laudes tuas in portis filiæ Sion, exultem in ſalute tua.*

15 לְמַעַן אֲסַפְּרָה כָּל־תְּהִלָּתֶיךָ בְּשַׁעֲרֵי בַת־צִיּוֹן אָגִילָה בִּישׁוּעָתֶךָ׃

14 *Miſerere mei.* Hanc exiſtimo ſecundam eſſe partem Pſalmi. Aliis ſecus videtur, quod ſcilicet Dauid vt plerunq; ſolet, inter agẽdas gratias ſimul etiã narret quid inter ipſas neceſſitatis anguſtias precatus ſit: & fateor eiuſmodi exempla paſſim occurrere. Sed dum omnes circunſtãtias propius expẽdo, in diuerſam partem inclinare cogor: principio ſcilicet collatas ſibi gratias celebraſſe, vt viã ſibi ad orandũ ſterneret. nã Pſalmus demũ precatione clauditur. Non ergo hîc obiter inſerit quæ prius inter media pericula & curas vota conceperat: ſed ex profeſſo Dei opẽ implorat, petitq; vt idẽ ille, quem ſæpe liberatorẽ erat expertus, gratiæ ſuæ curſum cõtinuet. Ac fieri poteſt vt hoſtes iã aliquoties victi, collectis nouis viribus & animis, extrema tentauerint: vt ſæpe videmus deſperatos tumultuoſius & maiore impetu furere. Certũ quidem eſt, quum precatus eſt Dauid, oblatũ fuiſſe illi maximũ terrorem. neque enim abs re Deũ ſuæ afflictionis teſtẽ aduocat. Notandũ autem eſt, dum ad Dei miſericordiam ſuppliciter confugit, æquo & modeſto animo crucem ſibi impoſitã ferre. Sed in primis notandum eſt epithetũ quo Deũ ornat, ſuum exaltatorẽ à portis mortis vocans. neq; enim melius nomẽ occurrit pro Hebraico מרומם. Nam primò fidẽ ſuã ab experiẽtia cõfirmat, quia ſæpe ereptus fuerat è ſummis periculis: deinde ſalutẽ ſibi promittit in ipſis mortis faucibus, quia cõſueuerit Deus nõ tãtùm vſitatis modis ſeruos ſuos iuuare, corúmque malis mederi, ſed ipſos è ſepulchro educere, poſt quam ſpes vitæ præciſa eſt. portas enim mortis metaphoricè appellat vltima diſcrimina quæ interitum minantur, imò iam apertum ſepulchrum oſtentant. Ergo ne vel malorũ præſentium grauitas, vel impendentiũ metus fidem noſtrã abſorbeat, vel preces noſtras abrumpat: reuocemus in memoriam, non fruſtrà hoc Deo munus aſcribi, quòd ſuos extollat à portis mortis.

15 *Vt recitem.* Quanquam ſimpliciter intelligit Dauid, per omnes cœtus, & vbicunque erit maxima populi frequentia, ſe Dei laudes celebraturum (quia tunc in portis ſolebant agere cõuentus) videtur tamen alluſio eſſe ad portas mortis. ac ſi dixiſſet, poſtquam ereptus eſt à ſepulchro, ſe daturum operam vt Dei gratiam in maxima luce teſtetur. Sed quia non ſufficit, Dei laudes in linguis noſtris ſonare, niſi ex animo proficiſcantur, additur interior lætitia. ac ſi dixiſſet, non alium in finem ſibi in animo eſſe, præſenti vita frui, quàm vt gaudeat ſe à Deo ſeruatum eſſe. Sub Filiæ nomine, populum vel ciuitatem intelligi notum eſt, ſed vrbem ipſam à præcipua parte denominat.

16 *Demerſæ ſunt gentes in foueam quam fecerunt: in rete quod abſconderunt, captus eſt pes eorum.*

16 טָבְעוּ גוֹיִם בְּשַׁחַת עָשׂוּ בְּרֶשֶׁת זוּ טָמָנוּ נִלְכְּדָה רַגְלָם׃

17 *Notus eſt Iehoua iudicium faciendo: in opere manuum ſuarum illaqueatus eſt impius. Higgaion Selah.*

17 נוֹדַע יְהוָֹה מִשְׁפָּט עָשָׂה בְּפֹעַל כַּפָּיו נוֹקֵשׁ רָשָׁע הִגָּיוֹן סֶלָה׃

16 *Demerſa ſunt.* Iam Dauid fiducia erectus, hoſtibus ſuis inſultat. Ac primùm quidem metaphoricè dicit, propria eos aſtutia & inſidiis fuiſſe irretitos. Deinde hoc idem ſine figura exprimit, quòd in ſuo ſcelere illaqueati fuerint. Hoc verò non fortuitò cecidiſſe, ſed opus Dei & illuſtre iudicij eius ſpecimen eſſe affirmat. Porrò non temere venatoribus vel aucupibus comparat hoſtes ſuos. quanuis enim violentia & impetu ſæpe graſſentur impij, ſemper tamen fraudibus & obliquis artificiis patrem ſuum Satanam imitantur, qui mendacij pater eſt: itaque quicquid habent ingenij, ad malitiam & noxia conſilia deflectunt. Quoties

ergo doloſè perniciem nobis machinantur impij, veniat nobis in mentem, minimè nouum eſſe ſi Dei filiis retia & laquei tendãtur. Simul autem conſolatio hæc ſuccurrat, quicquid tentent, euentum non eſſe in eorum manu, ſed Deum illis aduerſum fore: non modò vt eos fruſtretur, ſed etiam vt deprehendat in prauis conſiliis quæ ſibi fabricant: omnéſque eorum copias conuertat in ipſorum capita.

17 *Notus eſt Iehoua iud. fa.* Sic ad verbum legitur, Cognitus Iehoua iudicium fecit: ſed abrupta eſt oratio, quam obſcuram reddit breuitas: ideóque duobus modis exponitur. Quidam enim exponunt, tum demum cognoſci Deum, vbi pœnas de improbis exigit. Sed alter ſenſus melius quadrat, palàm eſſe & omnibus manifeſtum, quoties impios illaqueat ſua malitia, Deum iudicis partes implere. In ſumma, quoties contra illos retorquet Deus quaſcunque excogitant nocendi artes, iudicium eius magis illuſtre eſſe prædicat, quàm vt vel naturæ vel fortunæ adſcribi queat. Nos verò, ſiquando Deus manus ſuæ virtutem clarè exerat, diſcamus aperire oculos vt fidem noſtram confirment iudicia quæ contra Eccleſiæ hoſtes exercet. Cur interpoſita ſit vox הִגָּיוֹן, quæ propriè meditationem ſignificat, non alia magis probabilis ratio mihi occurrit, quàm quòd pias mentes retinere voluit Dauid in meditandis Dei iudiciis. Eôdem ſpectat vox סלה, quam alibi diximus ſic cantum temperaſſe, vt ipſa modulatio rei & argumento congrueret.

18 *Conuertentur impij in infernum: omnes gentes oblitæ Deum.*	18 יָשׁוּבוּ רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה כָּל־גּוֹיִם שְׁכֵחֵי אֱלֹהִים׃
19 *Quia non in æternum obliuioni erit pauper: ſpes humilium non vſque peribit.*	19 כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח אֶבְיוֹן תִּקְוַת עֲנִוִּים תֹּאבַד לָעַד׃

18 *Conuertentur.* Multi in optatiuo transferunt Conuertãtur, ac ſi eſſet imprecatio: ſed potius (meo iudicio) ſe & alios omnes pios Dauid in poſterum confirmat, quicquid conẽtur ſcelerati, ipſis infœliciter ceſſurum pronuntians. Conuertendi verbo, alium quàm putent exitum eos manere ſignificat. ſubeſt enim tacita antitheſis inter altitudinem audaciæ & ruinam. Quia enim nullo Dei metu tenentur, ſeſe efferunt ſupra nubes. Deinde quaſi illis fœdus eſſet cum
Ieſa.28.d. morte, (quemadmodum dicit Ieſaias) multo ſuperbius inſoleſcunt. dum ipſos tam ſecurè fure-
15. re videremus, admonet Propheta præcipites amentia ferri, vt tandem in ſepulchrum decidãt, à quo putabant ſe longiſſimè diſtare. Hîc ergo ſubita & inopinata mutatio nobis deſcribitur, qua Deus, vbi viſum eſt, res turbatas in ordinem reſtituit. Quoties ergo extrà omne diſcrimen altè volitant impij, fidei oculis cõtemplemur quod illis paratum eſt ſepulchrum: certóq; perſuaſi ſimus, Dei manum, licet occulta ſit, propè inſtare, quæ eorum curſum, quo cælum petebant, ad inferos momẽto retorqueat. Nomen Hebraicum שאולה quod dubium erat, per infernum reddere non dubitaui. Tametſi enim non diſplicet quòd alij vertũt Sepulchrum: certum tamen eſt, notari aliquid à Propheta vltra communem mortem alioqui nihil de ſceleratis diceret, quod non etiam promiſcuè caderet in omnes fideles. Sicuti ergo non ſimpliciter de æterno interitu loquitur, ita etiam ſub metaphora ſepulchri, impios omnes perituros ſignificat & exitialem illis fore ſuam confidentiam, qua per omne nefas ad calcandam iuſtitiam & innoxios opprimendos conſcendunt. Deſcendunt quidem & fideles in ſepulchrum, ſed non illo violento impulſu, qui eos ſine ſpe exitus demergat: quin potius in ſepulchro reconditi, ſpe tamen in cælo habitant.

19 *Quia non in finem.* Confirmatio eſt prioris ſententiæ, quòd Deus non deſeret in perpetuum inopes & afflictos. Quibus verbis ſignificat, videri quidem poſſe ad tempus derelinqui. Quare ſciamus nobis hac lege Dei auxilium promitti, vt tamen non præueniat noſtras afflictiones: ſed vbi nos diu cruce domuerit, tandem ſuccurrat. Et de ſpe vel expectatione nominatim loquitur Dauid, vt nos ad preces hortetur. Ideo enim ad noſtras ærumnas conniuet Deus, quia vult precibus noſtris expergeſieri. nam vbi vota noſtra exaudit, quaſi memor noſtri eſſe incipiat, manum ſuam potentia inſtructam ad nos iuuandos porrigit. Sed iterum repetit Dauid, non ſtatim id fieri, ne deſinamus bene ſperare, quamuis non ſtatim arrideat proſper euentus.

20 *Surge Iehoua, ne roboretur homo: iudicentur Gentes in conſpectu tuo.*	20 קוּמָה יְהוָה אַל־יָעֹז אֱנוֹשׁ יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם עַל־פָּנֶיךָ׃
21 *Impone Iehoua terrorem ipſis, vt cognoſcant Gentes quòd homo ſint.*	21 שִׁיתָה יְהוָה מוֹרָה לָהֶם יֵדְעוּ גוֹיִם אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶּלָה׃

20 *Surge Iehoua.* Surgendi verbum non ad Deum, ſed ad externam rei ſpeciem & ſenſus noſtros refertur. Quia non ſentitur Deus ſuorum liberator, niſi quum oculis noſtris, velut pro tribunali ſedens apparet. Ratio additur, quæ Deum ad vindicandas ſuorum iniurias inducat, *ne* ſcilicet *roboretur homo*: quia ipſo ſurgente, omnem impiorum ferociam protinus concide-

re neceſſe

re neceſſe eſt. Vnde enim fit vt improbi vel tam audacter inſoleſcant, vel tantum valeant ad nocendum, niſi quia Deus quieſcit, frenúmque laxat? Simul verò ac ſignum iudicij ſui oſtenderit, ſolo nutu compeſcet ſuperbos eorum tumultus viréſque franget. Docemur autem hac precandi forma, quantumuis impotenter ſuperbiant hoſtes noſtri, tamen in manu Dei eſſe, nec plus poſſe, quàm illis permittit: nec dubium eſſe quin Deus, quoties volet, redditurus ſit omnes eorum conatus vanos & irritos. Ideóque nomen Hominis ponit quod ab ærumnis deductum eſt, ac ſiquis Latinè diceret mortalem hominem, vel caducum. Porrò Deus Gentes coram facie ſua iudicare dicitur, quum eas quodammodo ad tribunal ſuum ſtare cogit. Scimus enim incredulos, donec violenter trahantur in conſpectum Dei, tergum illi obuertere, vt iudicem ſuum non cogitent.

21 *Impone Iehoua.* מורה Græcus interpres legiſlatorem vertit: à ירה deducens, quod docere interdum ſignificat. Sed circunſtantia loci poſtulat vt pro metu vel terrore ſumamus. ídque inter omnes ſani iudicij doctores conuenit. Porrò videndum eſt de qua timoris ſpecie loquatur. nam Deus cõmuniter electos etiam ſuos timore ſubigit ad obſequiũ. Sed quia ſuum erga eos rigorem temperat, & ſimul emollit lapidea ipſorum corda, vt ſponte & placidè ſe ſubmittant, propriè non dicitur eos metu cogere. Erga reprobos diuerſum agendi modum tenet. quia enim inflexibilis eſt eorum durities, vt facilius ſit eos frangi quàm corrigi, violenter indomitam ipſorum contumaciã ſubigit: non quòd reſipiſcant, ſed quia, velint nolint, illis exprimitur ſuæ infirmitatis confeſſio. Quantumuis enim fremant, atque ebulliat ipſorum rabies, imò truculentia ſuperent feras beluas: obiecto Dei terrore, cum ſuo impetu ſternuntur, atque etiam mole ruunt ſua. Quòd quidam exponunt de Dauide, vt ſub eius iugũ Deus Gentes mittat, eiúſque imperio reddat tributarias, frigidum eſt ac coactum. Terror enim generaliter quæuis Dei flagella comprehendit, quibus retunditur eorum contumacia, qui Deo nunquam parerent niſi inuiti. Sequitur deinde quorſum gentes adigi oporteat, nempe vt ſe mortales homines cognoſcant. Quod etſi prima ſpecie videtur leuis eſſe momenti, non vulgarem tamen doctrinam continet. Quid enim eſt homo, vt digitum à ſe ipſo mouere audeat? Atqui perinde exultat impiorum omnium licentia, ac ſi omnibus impedimentis ſoluti eſſent. Sibi quidem falſa imaginatione arrogant quicquid Dei proprium eſt: denique nunquam eò intemperantiæ ruerent, niſi illis ignota eſſet ſua conditio. Non intelligit quidem Dauid eò vſq; profecturos eſſe impios ſub Dei ferulis, vt verè ſe & ex animo humilient: ſed cognitio de qua loquitur, tantùm eſt experimentalis: ac ſi dixiſſet, Fac Domine, quando eos ignoratio ſui in furorem præcipitat, vt re ipſa ſentiant vires ſuas ſtultæ confidentiæ eſſe impares, ac vbi eos fruſtratæ erunt vanæ ſpes, pudefacti iaceant. Hoc verò ſæpe accidere poteſt, vt tamen non reſipiſcant, quibus oſtenſa eſt ſua infirmitas: ſed ſatis eſt cum ludibrio ſacrilegam eorum audaciam traduci, vt re ipſa appareat ridiculam fuiſſe quam de ſua virtute fiduciam præſumpſerãt. Quantum ad electos Dei ſpectat, aliter eos proficere cõuenit, vt infirmitatis ſuæ ſenſu deiecti, ſponte ſe ab omni fiducia exinaniãt. hoc verò fiet ſi homines ſe meminerint. Scitè enim & prudenter ab Auguſtino dictum eſt, totam hominis humilitatem in ſui notitia poſitam eſſe. Porrò quoniam omnibus ingenita eſt ſuperbia, neceſſe eſt promiſcuè omnibus à Deo terrorem incuti, vt fideles modeſtiam diſcant: reprobi verò, licet conſcendere non deſinant ſupra humanam ſortem, cum dedecore retrocedant.

ARGVMENTVM PSALMI X.

Suo & piorum omnium nomine conqueritur Dauid, fraudes, rapinas, crudelẽ violentiam, omnéque iniuſtitiæ genus paßim graſſari in mundo: cauſámque aßignat, quòd impij & ſcelerati homines læto & proſpero rerum ſuarum ſucceſſu ebrij, excuſſo Dei metu, ſibi quiduis impune licere confidãt. Itaque opem Dei implorat, vt remedium afferat extremis malis. Tandem ſpe liberationis ſe & alios fideles conſolatur. Porrò hæc deſcriptio viuam publici ſtatus corrupti & peruerſi imaginem quaſi in ſpeculo repræſentat. Quare vbi iniquitas inſtar diluuij exundat, ne fidem percellat tentationis nouitas, vt animum deſpondeant filij Dei, oculos ad hoc ſpeculum referre diſcant. Nam ad leuandum dolorem, plurimum valet hæc comparatio, nihil nobis hodie accidere quod non olim experta ſit Eccleſia Dei, imò in eadem arena nos exerceri cum Dauide ſanctiſque alijs Patribus. Deinde monẽtur fideles, in rebus ita confuſis quærendum eſſe Deum: quia niſi ſuccurrendi partes tribuant Deo, nihil cæco fremitu & iactis in aerem querimonijs proficient.

Pſal. X.

1 *VTquid Iehoua ſtas procul? conniues ad opportuna* tempora *in anguſtia?*	לָמָה יְהוָה תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק תַּעְלִים לְעִתּוֹת בַּצָּרָה׃ 1
2 *In ſuperbia impius * perſequitur pauperem, comprehendantur in aſtutiis quas cogitant.*	בְּגַאֲוַת רָשָׁע יִדְלַק עָנִי יִתָּפְשׂוּ בִּמְזִמּוֹת זוּ חָשָׁבוּ׃ 2

* vel, perſequutionem pauper.

1 *Vtquid Iehoua.* Videmus vt Propheta deſperatis malis remedium quærens, ſtatim ab initio, vel initio Deum rectà compellet. Atque hæc nobis tenenda eſt ratio, vt turbati & anxij ſolatium petamus ex Dei prouidentia: quia inter curarum noſtrarum agitationes & æſtus fixa manere

debet hæc perſuaſio,proprium eius eſſe munus,miſeros & afflictos auxilio iuuare. Impropriè tamē & per anthropopathiam,Deum in loco remoto ſtare dicit,cuius oculos nihil fugit.Sed quia Dominus ſecum humano more agere nobis permittit,nihil abſurdum continent iſtę loquutiones,modò ſciamus figuratè ad Deum transferri quod ex præſenti rerum intuitu ſenſus noſter concipit. nam fieri quidem poteſt vt homo quiſpiam iuſtus iniuriam ante oculos ſuos pauperi factam non compeſcat.quia deeſt facultas:id autem in Deum non competit,qui ſemper armatus eſt inuicta potētia:quare ſi diſſimulat,perinde eſt ac ſi procul ſe ſubduceret. Verbum תעלים quod abſcondere ſignificat,duobus modis exponitur. nam ſecundum quoſdam, expoſtulat Dauid cum Deo, quòd ſe occultet,quaſi res humanas cura ſua non dignetur. Alij accipiunt pro Claudere oculos quod ſimplicius videtur.Porrò notādum eſt,quanuis hîc quęratur Dauid Deum longè abeſſe,de eius tamen præſentia certò fuiſſe perſuaſum. alioqui fruſtrà eum aduocaſſet. Interrogatio autem qua vtitur,huc tendit, Quid hoc ſibi vult Domine, quum tuum ſit mundum gubernare,& quem virtute tua ſuſtines,iuſtitia quoque moderari, vt non citius contra tantam impiorum audaciam te vindicem oſtendas? Quanquam Dauid non tam expoſtulandi cauſa ſic loquitur,quàm vt ſeipſum ad impetrandi fiduciam animet.Pro infirmitate quidem ſenſus ſui minimè conſentaneum eſſe dicit vt Deus ab officio ſuo tandiu ceſſet: non deſinit tamen interea ſuum illi honorem deferre, & tantum moleſtiæ onus, quo grauatur,precibus in eius ſinum deponit.Eodem pertinet quod ſequitur, Ad opportunitates. Nam vt Deus ſingulis momentis manum ſuam non proferat: vbi tamen ſimplices & innoxios opprimi conſpicit,non eſt amplius ceſſandi tempus.Agendi enim opportunitas breuiter definitur,quum verſantur fideles in anguſtia. De qua loquendi forma diximus proximo Pſalmo,verſu 10. Quòd nomen בצרה volunt quidam accipi pro coarctatione vel prohibitione, ac deducunt à בצר, ac ſi ב eſſet radicalis litera,& nomen hoc eſſet genitiui caſus, non tam aptè quadrat.

2 *In ſuperbia.* Priuſquam imprecationem concipiat contra impios,crimen eorum breuiter exponit,quòd ſcilicet miſeros non alia de cauſa crudeliter vexent,niſi quia ſuperbè eos deſpiciunt.Sæuitiam verò non parum amplificat hæc circunſtantia, quòd humanitatis obliti, pauperibus & afflictis contumelioſè inſultent. Superba quidem ſemper eſt crudelitas,imò ſuperbia omnium iniuriarum mater eſt:quia niſi quis faſtu ſe efferret ſupra proximos,& plus æquo ſibi arrogans,illos deſpiceret,nobis communis humanitas modeſtiæ & æquitatis legem præſcribit.ſed hîc exprimere voluit Dauid, impiis,quos accuſat, non niſi altos & feroces ſpiritus in cauſa eſſe cur,non laceſſiti,ſęuiant contra miſeros & inopes.Quiſquis ergo iuſtè & ſine noxia verſari cum fratribus cupit,ne ſibi placeat cum aliorum contumelia,ſed animum ſuum ſuperbiæ morbo imprimis purgare ſtudeat.דלק Hebręis tā pati quàm inferre perſequutionem ſignificat:ideo quibuſdam magis placet in neutro genere accipere. Non malè etiam verti poſſet,pauperem ardere in ſuperbia impij:quia hæc frequentior eſt verbi ſignificatio. nam faſtus impiorum miſeros homines inſtar ignis deuorat.

3 *Quia* ſe *laudat impius ſuper deſiderio animæ ſuæ*, *& violentus* ſibi *benedicit: ſpernit Iehouam.*

4 *Impius in altitudine naris ſuæ non exquirit,omnes eius verſutiæ,non Deus.*

3 כי־הלל רשע על־תאות נפשו
ובצע ברך נאץ יהוה:

4 רשע כגבה אפו בל־ידרש אין
אלהים כל־מזמותיו:

3 *Quia ſe laudat.* Variè exponitur hic verſus.Quidam in accuſatiuo caſu vertunt impium & violentum:quia durum eſſe putant,verba tranſitiua abſolutè poſita eſſe.ſed quum ſatis conſtet, frequenter apud Hebræos caſum ſubaudiri, vbi eadem patientis & agentis eſt perſona, commodior(meo iudicio)& aptior erit illa interpretatio quam ſequutus ſum: nempe quòd ſe impius laudet,vel glorietur ſuper deſiderio animæ ſuæ,ſibíque benedicat.Nunc quęritur quale ſit iſtud animæ deſiderium.Sic quidem ferè accipi ſolet, impios ſibi blandiri & applaudere, dum fortuna reſpondet eorum votis,& quicquid illis in mentem venit optare,conſequuntur: ſicuti paulò pòſt ſubiiciet,proſpero ſuo ſtatu ad quiduis audendum abuti. Sed *deſiderium animæ* hîc mihi libidinem & intemperantiam magis notat: vt ſenſus ſit ſuauiter eos ſibi indulgere in prauis ſuis cupiditatibus,& contempto Dei iudicio,ſecurè à reatu ſe abſoluere. Pro quo Moſes Deuteronomij 29.cap.19.dicit Benedicere animæ ſuę ſuper inuentionibus vel figmentis cordis.Dicet quidem paulò pòſt Dauid, impios ſua proſperitate abuti, vt ſibi delicias faciant:ſed nunc grauius aliquid (meo iudicio) exprimit: quòd ſcilicet laudem acquirant ex audacia,& in ſceleribus ſuis glorientur: quæ ſecuritas effrænis proteruiæ cauſa eſt. Itaque Laudandi & Benedicendi verba eodem ſenſu poſita interpretor: ſicuti Impius & Violentus ſynonyma ſunt, quod ad præſentem locum attinet: licet inter ſe differant tanquam genus & ſpecies. His conuenit quod proximè additur in fine verſus, impios illos Deum ſpernere. Nam quòd aliqui Blaſphemare vertunt,alij, Ad iram prouocare,à contextu remotius eſt. quin potius Dauid ſupinæ illius indulgentiæ cauſam eſſe docet craſſum Dei contemptum. Nam qui

Deum

Deum fore iudicem reputat, ei terror obiicitur ne animæ ſuæ benedicere audeat, dum ſibi malè conſcius eſt.

4 *Impius in altitudine.* Vertunt,alij præ violentia iræ ſuæ,vel in ſuperbia quam præ ſe fert, Deum non requirit impius.Sed partim ſenſum deprauant: partim extenuant quod exprimere voluit Dauid.Primò verbum Exquirēdi abſolutè poſitum,perperam reſtringitur, quum ſimpliciter intelligat Dauid,impios ſine examine ſibi quiduis permittere , vel non diſcernere inter fas & nefas:quia illis ſua cupiditas pro lege eſt.imò tāquam legibus ſoluti, licitum ſibi eſſe fingunt quicquid libuit. Principium rectè agendi in tota vita, inquiſitio eſt:dum ſcilicet neq; temerè pro noſtro ingenio,neque peruerſæ carnis noſtræ impetu rapimur.Studiū verò inquirendi ex modeſtia naſcitur,dum nobis Deum arbitrum & moderatorem præficimus,vt æquū eſt.Rectè ergo Propheta impios dicit,omni delectu poſthabito, quicquid cōcupiſcunt, ſecurè aggredi:quia elati ſuperbia,nullam Deo iudicij poteſtatem relinquunt. אף nō dubito hoc loco acceptum eſſe in proprio & natiuo ſenſu,non autem metaphoricè pro ira:quia faſtuoſi homines vultu quoque impudentiam ſuam produnt. In ſecundo membro durius eos vel ſaltem apertius accuſat Propheta,quòd omnes eorum prauæ cogitationes oſtendant nullum eſſe illis Deum. Quibus verbis intelligo,ſacrilega audacia fas omne & ius peruertere,ac ſi nullus ſederet in cælo Deus.Nam ſiquem eſſe Deum perſuaſi forent,comprimeret eos futuri iudicij metus.Non quòd diſtinctè negent eſſe Deum,ſed quia ſua illum virtute ſpoliant. idoli autem inſtar erit Deus,ſi otioſa eſſentia contentus,iudicis officio ſe abdicet. Deum itaque,quantum in ſe eſt, abolent quicunque mundum non ſubiiciunt eius prouidentiæ, vel ad eum regendum non ſentiūt manum eius eſſe extentam.Neque verò ſufficit frigidam de iudicio Dei notitiam concipere:quia is demum verus eſt prouidentiæ eius ſenſus,qui nos in eius reuerentia cōtinet. Maior pars interpretum generaliter hoc ſumit,omnes impij hominis cogitationes tendere ad Deum negandum.Ego מזמות(vt ſæpe aliâs) in malam partem accipi arbitror, pro aſtutis & iniquis cogitationibus : vt ille ſit ſenſus quem notaui , quum impij nihil non machinari audeant,ſatis inde liquere,omnem Dei metum ex eorum cordibus eſſe deletum.

5 *Proſperantur viæ eius omni tempore: altitudo iudicia tua coram ipſo.in omnes inimicos ſuos ſufflat.*	5 יָחִילוּ דְרָכָו בְּכָל־עֵת מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ מִנֶּגְדּוֹ כָּל־צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם׃
6 *Dicit in corde ſuo, Non nutabo in generationem & generationem, quia nō in malo.*	6 אָמַר בְּלִבּוֹ בַּל־אֶמּוֹט לְדֹר וָדֹר אֲשֶׁר־לֹא בְרָע׃

In principio verſus non parum variant interpretes. Græcus,quia putabat à radice חלל deduci futurum יחילו, vertit,Inquinatæ ſunt viæ eius.Atqui inter Hebræos ſatis conuenit eſſe à radice חיל. Sed multi actiuè ſumunt pro Terrorē incutere,vel moleſtiam afferre:ac ſi dictum eſſet,Viæ impij formidabiles ſunt bonis,eóſq; excruciant. Quidam etiam ad Deum referunt, quòd viç eius veniant,hoc eſt ſuccedant,omni tempore:nimis tamen coactè,meo iudicio.Sed quum in aliis Scripturæ locis idem valeat quod proſperari , miror de loco præſenti inter doctos eſſe controuerſiam , quum ſecundo membro mox clarè oſtendat Propheta ſe de fœlici impiorum ſtatu loqui,& continuo lætitiæ tenore qui eos inebriat. Porrò non tantùm de iſta fœlicitate conqueritur Propheta,ſed eorum crimen inde exaggerat, quòd Dei benignitate ſe ad malitiam obdurent. Ideóque ſic reſoluo, quoniam illis continua proſperitas fluit ; Deum ſibi obſtrictum eſſe ſomniant.ita fit vt procul à ſe repellant eius iudicia.Quòd ſiquis aduerſetur,ſtatim ſe ſtatu poſſe diſcutere confidunt. Tenemus nunc ſimplicem Prophetæ ſenſum; quòd ſcilicet Deo illudant impij,tolerantiæ eius prætextu:ſicuti nequam ille Dionyſius in ſecunda nauigatione iactabat , deos ſacrilegis fauere. Hinc fit vt Dei iudicia longiſſimè repellant.Nam quòd alta illis eſſe Dei iudicia,nonnulli tantundem valere putant,ac ſi diceret Propheta,nimis clementer ipſis ignoſci:quemadmodum alibi conqueritur eximi à communibus miſeriis:verbis non tam aptè conuenit,imò durum ac contortum eſſe apparet.Dicuntur ergo iudicia Dei,altitudo eſſe impiis,quia freti longa diſtantia,non modò ſibi inducias in totam vitam,ſed æternum cum more fœdus promittunt. Videmus enim vt tempus ſibi prorogando, veternum ſibi obducant:imò Deum cælo incluſum fingentes,quaſi nihil ſibi eſſet cum eo negotij,ſeſe ad ſpem impunitatis confirment.Sicuti apud Ieſaiam, Prophetarum minas ſuis ſannis excipiunt,Edamus & bibamus,cras moriemur.Nam quum ſeuera denuntiatione vindictæ Dei,populum terrerent Prophetę,iſti fabulas eſſe clamitabant.Ideóque acriter in eos inuehitur Deus,quòd ſe ad luctum,cinerem, & ſaccum vocante, ipſi ad citharam & epulas populum inuitauerint.Tandémque iuſiurandum ſubiicit, Viuo ego,ſi vnquam delebitur iniquitas hæc. Attollunt quidem fideles in ſublime oculos,vt Dei iudicia ſuſpiciant : ſed non ſecus metuunt ac ſi iam capitibus ſuis inſtarent. Impij verò contrà, quanuis ea deſpiciant, ne tamen eorum metu vel cura turbentur,in cælum ablegant:ſicuti Epicurei Deum palàm negare nō audentes;

Ieſa.22.d.13.

fingunt in otio deliciari. Ex illo ſtupore manat confidentia de qua loquitur Dauid, quòd ſolo flatu ſe perdituros non dubitant quicquid hoſtium extiterit. Nam verbum סוח quod illaqueare interdum ſignificat, hîc pro ſufflare aptius ſumitur. Eandem ſententiam proximo verſu confirmat, quòd ſtatuāt in cordibus ſuis ſe extra omne mutationis diſcrimen verſari. Quanuis autem ſuperbas eiuſmodi voces ſæpe euomant, ſolum tamen prauæ arrogantiæ occultum vlcus, quod intus fouent, perſtringit Dauid: ideóque non recitat quid ore loquantur, ſed quid ſibi in corde perſuadeant. Quæritur tamen cur in aliis accuſet Dauid quod de ſe ipſo toties profitetur. nam Dei præſidio fretus, periculis omnibus animoſè inſultat. Et certè filios Dei ſalutem ſuam in tuto locare conuenit, vt mundo centies ruente, ſtabiles ſe manſuros cogitent. At ſolutio facilis eſt, fideles ſibi ſtabilitatem non alibi quàm in Deo promittere, & quidem talem vt ſe tamen omnibus procellis expoſitos eſſe nouerint, & patienter ſubiiciāt. Longè verò duo hæc inter ſe differunt, Dei contemptorem, qui proſpera fortuna hodie fruitur, humanæ conditionis obliuiſci, vt ſibi quietum nidum falſa imaginatione ſupra nubes figat: rurſus pium hominem, dum vitam ſuam de filo pendére, milléque mortibus obſeſſam eſſe reputat, ſéque ad ferendas quaſlibet ærumnas offert, nec ſecus in mundo agit ac ſi in mari procelloſo nauiget, ſolius tamen gratiæ Dei fiducia moleſtias & anxietates ſuas lenire ac ſolari. Dicit impius, Non mouebor, vel Non nutabo in perpetuum. quia ſcilicet roboris ſui duritiem ad omnes impetus ſuſtinendos ſatis validam eſſe putat. Dicit fidelis, Vt nutare mihi contingat, imò etiam cadere, ſubindéque in profundum demergi, non erit tamē exitialis ruina: quoniam ſupponet Deus manum ſuam. Hinc & altera quæſtio ſoluitur. nam fideles in ſeipſis trepidi, ad gratiæ Dei aſylum properè confugiunt: impij verò quanuis expaueſcant ad ſtrepitum folij cadentis, & in continua inquietudine verſentur, callum tamen ſtuporis ſibi obducunt, vel accerſunt ſibi inſanam vertiginem, vt extra ſe poſiti mala ſua non ſentiant. Cauſæ redditio, quæ ſequitur, *quia non in malo*, duos ſenſus recipit, vel quòd ex priori immunitate ſpem quieti & læti ſtatus concipiant impij, vel quòd ſe à communi hominum ordine, fallaci imaginatione, ſeparent: Sicuti apud Ieſaiam dicunt, Quum tranſibit tempeſtas, nos tamen minimè attinget.

Ieſa. 28. d. 15.

7 *Execratione os eius plenum eſt, & fraudibus, & malitia: ſub lingua eius afflictio & iniquitas.*	7 אלהי פיהו מלא ומרמות ותך תחת לשונו עמל ואון:
8 *Sedebit in inſidiis pagorum, in latebris occidet innocentem: oculi eius ad pauperem collimabunt.*	8 ישבי במארב חצרים במסתרים יהרג נקי עיניו לחלכה יצפנו:
9 *Inſidiabitur in abſcōdito, quaſi leo in cubili ſuo inſidiabitur ad rapiēdum pauperem: rapiet pauperem attrahendo eum in rete ſuū.*	9 וארב במסתרי כאריה בסכה יארב לחטף עני יחטף עני במשכו ברשתו:
10 *Atteret ſe, deiiciet: tum cadet, in fortitudinibus eius cœtus afflictorum.*	10 ודכה ישח ונפל בעצומיו חלכאים:

7 *Execratione os, &c.* Huc tendunt quatuor iſti verſus, ſi Deus ſeruis ſuis ſuccurrere velit, nunc opportunum adeſſe tempus: quia ad extremum vſque licentiæ proruperit impiorum licentia. Primò conqueritur, eorum linguas periuriis & fraudibus refertas eſſe, geſtare, vel occultare, moleſtiam & iniurias: quia nihil cum ipſis negotij tractari queat niſi cum damno. אלה quod maledictionem vertunt, non eſt verborum execratio quam in alios torqueant, ſed potius deuotio proprij capitis: quia non dubitant ſibi quiduis imprecari, quo melius fallant. Ideóque non malè à quibuſdam vertitur Periurium, debet enim hoc nomen aliis duobus coniungi. Maledicunt ergo, quatenus ad fraudandum & nocendum expedit: hinc moleſtia & iniquitas, quia laqueos ex dolis, periuriis, & malitia contextos, ſine ſuo incommodo ſimplices effugere nequeunt.

8 *Sedebit in inſidiis.* Verba futuri temporis, quia continuum actum deſignant, conſultò in aliud tempus mutare nolui: quia hic Hebraiſmus in alias quoque linguas manauit. Deſcribit ergo Dauid quid facere ſoleant impij. Ac primo quidem latronibus eos comparat, qui viarum anguſtias obſident, & latebras ſibi deligunt, ex quibus incautos viatores deprehendant. Dicit etiam oculos eorum intētos eſſe, ſimilitudine à iaculatoribus ſumpta, qui collimant ſemiclauſis oculis, vt rectius feriant. Neque verò hîc de vulgo latronū ſermo eſt: ſed in magnos prædones ſtylum dirigit, qui ſub honorificis titulis, pompáque & ſplendore flagitia ſua occultant. Ideo חצרים nonnulli vertunt palatia: quaſi Dauid eos ex magnificis atriis ſpoliaria feciſſe dicat, in quibus miſeros homines iugulent. Ego verò vt alluſionem eſſe cōcedam, continuum tamen ſimilitudinis filum retineo: atque ita interpretor, non ſecus ac latrones villa-

rum

rum exitus obſident,ita iſtos, vbicunque ſint, ſuas inſidias tendere proximo verſu alia comparatione,eorum ſæuitiam grauius exaggerat,dicens eos ad prædam inhiare non ſecus ac leones in ſuis luſtris. æquare verò truculentas beſtias,maior eſt immanitas,quàm latronum more graſſari. Notandum autem quòd fraudes & inſidias ſemper violentiæ coniungit, vt clarius exprimat, modis omnibus miſeros fore Dei filios,niſi cæleſti auxilio iuuentur. Additur etiam altera ſimilitudo quæ doloſas captiones ſæuitia mixtas clarius exprimat. Dicit enim eos rapere,ſed in rete ſuum trahendo. quibus verbis intelligit non modò aperta vi & impetu ipſos ruere, ſed ſimul tendere quoque retia quibus decipiant. Hoc totum decimo verſu rurſus inculcat,geſtum ipſum quaſi per hypotypoſin oculis ſubiiciens. Atterunt ſe, inquit, & demittunt, ne ſcilicet truculētia ſua procul terreant: quia potius illecebris ſuis captare volunt quos non poſſunt niſi propiore acceſſu lædere. Videmus vt duo ſimul cõiungat, aucupia vel decipulas:deinde ſubitam violentiam, quoties in illorum manus incidit præda. Nam ſecunda parte intelligit, ſæuo impetu præter ſpem irruere, dum ſimplices vident ſuæ libidini eſſe obnoxios,ac ſi leo ex ſua cubatione furioſè conſurgeret ad prædam lacerandam. Senſus apertus eſt, vndique metuendos eſſe impios, quia ſuam crudelitatem diſſimulant, donec plagis ſuis irretitos teneant quos vorare cupiunt. In verbis aliqua eſt obſcuritas. Nam vbi vertimus exercitum afflictorum, vox Hebraica חלכאים quibuſdam videtur eſſe quatuor literarum: rectius tamen ſentiunt qui docent eſſe compoſitam,& duas valere. Quamuis ergo verbum ſit ſingularis numeri, collectiuè tamē per חלכאים magnam turbam deſignat Propheta, quæ affligitur ab vnoquoque iſtorum leonum. עצומים ſubſtantiuè reddidi fortitudines: quia non dubium eſt, quin Propheta hoc nomine vngues & dentes leonis denotet, in quibus præcipuum eſt belluę illius robur. Quia tamen propriè eſt nomen Toar, non malè conueniet per ſimilitudinem vngues ipſos & dentes vocari robuſtos milites. Eodem verò ſenſus redit, licet fraudulēta demiſſione vires ſuas tegant, fore tamen illis in promptu quaſi armatam ſatellitum turmam,vel vngues & dentes,ſimulac oblata fuerit nocendi occaſio.

11 *Dixit in corde ſuo,oblitus eſt Deus: abſcondit faciem ſuam ne videat in perpetuum.*	11 אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בל־ראה לנצח׃
12 *Surge Iehoua Deus, attolle manum tuam, ne obliuiſcaris pauperum.*	12 קומה יהוה אל נשא ידך אל־תשכח עניים׃
13 *Vt quid ſpernit impius Deum? dicit in corde ſuo, Non requires.*	13 על־מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרש׃

11 *Dixit in corde.* Iterum fontem audaciæ notat: quòd ſcilicet impij ex Dei conniuentia impunitatem ſibi promittant. Quia verò non palàm ore proferunt ſacrilegam iſtam blaſphemiam, Deum eſſe oblitum,& clauſiſſe oculos ne vnquam videat,ſed profundas ſibi cogitationes abſcondunt,vt Ieſaias loquitur: Propheta eandem loquēdi formam (quam prius) vſurpat, & mox tertiò repetet, impios ſibi intus in cordibus dicere, res humanas à Deo minimè curari. Notandum autem quòd impij ex præſenti intuitu ſic æſtimant ſuam fortunam, vt Deum quodammodo ſibi obſtrictum imaginentur. Vnde fit vt in perpetuum ſecuri ſint, quia non reputant, poſt longam Dei tolerantiam grauius inſtare iudicium. Ieſa. 29. c.12.

12 *Surge Iehoua.* Quanquam hoc morbo communiter laborant cuncti mortales, vt Deum pro carnis ſuæ ſenſu, otiari vel iacere fingant, dum ſua iudicia non exequitur: longum tamen diſcrimen eſt inter fideles & reprobos: quia hi errorem ex carnis infirmitate obiectum fouent ſibique blanditias ex ſtupore cupidè accerſunt, donec tandem impia pertinacia ad craſſum Dei contemptum ſe obdurent. Illi autem priores ſtatim è ſuis mentibus falſam imaginationem excutiunt: ſéque caſtigant & vltro reuocant ad ſanam mentem. cuius rei illuſtre ſpeculum nobis in hoc loco proponitur. Humanis enim loquendi formis Propheta eundem ſibi errorem obrepſiſſe declarat, quem nuper in Dei contemptoribus damnauit. Sed maturè ad eum corrigendum occurrit,& iniecta manu ſecum luctatur: vel mentem ſuā cohibet, ne quid concipiat à Dei iuſtitia & gloria alienum. Commune ergo tentationis ſemen omnibus eſt inſitum, vt Deo manum ſuam & iudicium occultante, de eius prouidentia dubitare incipiant. ſed longe differunt pij à reprobis: quia alij carnis ſenſum fide ſtatim corrigunt: alij verò in peruerſa imaginatione ſibi indulgent. Sic Dauid Surgendi verbo non tam Deum excitat, quàm euigilat ipſe, vel ſe expergefacere conatur, vt aliud ſperet de auxilio Dei, quàm conſpicit. Continet itaque hic verſus vtilem doctrinam: quo magis ſupinæ ignorantiæ callum ſibi impij obducunt, vt Deum res humanas non curare ſibi perſuadeant, nec ſcelerum fore vindicem: vt nos eo magis in contrariam partem nitamur. Imo nobis incitamento eſſe debet illorum impietas, vt acriter dubitationes repellamus, quas illi non modò admittunt, ſed ſibi data opera fabricant.

13 *Vt quid ſpernit.* Quanquam rationes Deo proferre ſuperuacuum eſt, quibus eum perſua-

dcamus:nobis tamen in precibus ſecum familiariter (non ſecus ac filius terrenum patrem alloquitur) agere permittit. Nam vſus precandi ſemper notandus eſt: vt ſcilicet Deus omnium noſtrorũ affectuum teſtis ſit: non quòd alioqui ipſum lateant, ſed quia, dum corã ipſo effundimus corda noſtra, tantundem leuantur curæ noſtræ, & augeſcit impetrandi fiducia. Sic Dauid in præſentia ſibi proponens quàm abſurdum & intolerabile eſſet, Deum impune ſperni ab impiis, inde ſpem remedij concepit. Idem verbum nunc repetitur, quo prius vſus fuerat: quod alij vertunt Prouocare, alij Blaſphemare. Sed illa quam prætuli, ſignificatio haud dubiè aptior eſt contextui: quia vbi Deo eripitur poteſtas & munus iudicandi, contumelioſè ex ſuo ſolio detractus, quaſi in ordinẽ cogitur. Porrò quum nuper conqueſtus eſſet, impios negare Deum vel fingere, neglecta hominũ cura, perpetuò dormientẽ, nũc eodem ſenſu dicit nõ requirere.

14 *Vidiſti, quoniam tu moleſtiã & vexationem conſideras, vt ponas in manũ tuã: ſuper te relinquit pauper, orphano tu eris adiutor.*

15 *Contere brachium ſcelerati & improbi: quæres impietatem eius, non inuenies.*

14 רָאִתָה כִּי־אַתָּה עָמָל וָכַעַס תַּבִּיט
לָתֵת בְּיָדֶךָ עָלֶיךָ יַעֲזֹב חֵלְכָה
יָתוֹם אַתָּה הָיִיתָ עוֹזֵר׃

15 שְׁבֹר זְרוֹעַ רָשָׁע וָרָע תִּדְרוֹשׁ־רִשְׁעוֹ
בַל־תִּמְצָא׃

14 *Vidiſti quoniam, &c.* Hîc repentè Dauid ſancto zelo accenſus in arenam prodit: fidéque inſtructus: ſacrilegas illas opiniones acriter repellit. cæterùm quia nihil apud homines proficere poterat, ſe ad Deum conuertit. Nam ſicut impij proteruam ſcelerum licentiam ſibi facere volẽtes, procul ſe à Deo ſubducunt, & peruerſo mentis errore ſibi fingunt longam diſtãtiam: ita ex oppoſito fideles à vagis & erraticis opinionibus ſe colligere operę pretium eſt, & ſurſum erectis mentibus, Deum quaſi præſentem alloqui. Meritò itaque Dauid, ne hominum blaſphemiis ſuccumbat, mentis ſuæ intuitum ab hominibus auertit. Additur ratio ad confirmationẽ huius ſententię, quia Deus moleſtiam & vexationem conſideret. Nam quia omnium iniuriarum cognitio Dei propria eſt, Dauid fieri non poſſe colligit vt impiis per ſas & nefas graſſantibus, cæcutiat. Porrò à genere ad ſpeciem vel hypotheſim deſcendit: quod diligenter notandum eſt. Nihil enim facilius quàm generaliter fateri, mundum & res humanas Deo eſſe curæ: ſed hanc doctrinã aptare ad quotidianos vſus, difficillimum. Et tamen friget quicquid de potentia & iuſtitia Dei Scriptura prædicat, niſi quiſque ſibi, prout neceſſitas tulerit, hoc ipſum accommodet. Diſcamus itaque exẽplo Dauidis ratiocinari, quum Dei ſit notare quicquid noxæ infertur bonis & ſimplicibus, ab eo conſiderari moleſtias noſtras & dolores, etiam dum ad tempus conniuet. Addit etiam, Deum non otioſa ſpeculatione è cælo deſpicere quæ hîc fiũt, ſed ſuſcipere iudicium. Nam ponere in manum nihil aliud eſt quàm ſeriò & cum effectu cognoſcere. Sed noſtrum eſt patienter quieſcere, quandiu in manu Dei repoſita erit vindicta, donec brachium ſuum ad opem ferendam extendat. Ideo mox ſequitur, *Super te relinquet pauper.* Quibus verbis ſignificat Dauid, dandum eſſe tempus Dei prouidentiæ, vt pij homines, dum miſerè premũtur, ſuas curas in Dei ſinum reiiciant: & poſtquam ſuam ei ſalutem commendauerint, non feſtinent in ſuis votis: ſed exonerati reſpirent, donec oſtendat re ipſa Deus opportunum eſſe agendi tempus. Deo igitur relinquit quiſque in eius fidem ſe ita confert, vt fidelem depoſitarium eſſe perſuaſus, maturum redemptionis tẽpus placidè expectet. Quidã paſſiuè legunt Relinquetur. Sed prior ſenſus rectior eſt, & cum ratione grãmaticæ cõuenit, niſi quòd defectiua eſt loquutio: quia non exprimitur quid relinquat. Sed hic defectus Hebræis tritus eſt, & in re ipſa nulla eſt obſcuritas: non fore ſcilicet irritas preces omnium piorum, vbi ſe totos ſuáque negotia Deo cõmiſerint. Nam duo hæc membra cohærent. Super te relinquet pauper, orphano tu eris adiutor. Et pupillum metaphoricè nominat quem prius dixerat pauperem. Verbum autem præteriti temporis continuum actum deſignat.

15 *Contere brachium.* Idem valet hæc loquendi forma, ac frangere potentiam. Non eſt autem ſimplex precatio: ſed quia impotens hoſtium furor vt plurimum animos noſtros percellit, ac ſi nullo obſtaculo inhiberi poſſet, hãc fidei ſuæ fulturam ſupponit Dauid, ne terroribus ſuccumbat, quòd ſimulac Deo placuerit impios frangere, eos & quicquid machinantur, in nihilum rediget. Quare vt ſenſus clarior ſit, in hunc modum reſoluenda eſt oratio, Domine, ſimul ac tibi viſum fuerit frangere brachium impij, momento efficies vt diſpereant, & euaneſcant robuſti impetus, quibus ad nocẽdum effertur. Precatur quidem Dauid vt Deus auxilium ſuum & vindictam acceleret: ſed interim hac ſe conſolatione ſuſtentat, quòd impij non laſciuiant niſi Dei permiſſu: quia in eius arbitrio eſt, vbi tribunal conſcenderit, ſolo conſpectu eos delere. Et certè non ſecus ac ſol exoriẽs nebulas & vapores ſuo calore diſcutit, aërémque obſcurum ſerenat: ſic Deus, vbi manum ſuam exerit ad exequendas iudicis partes, quicquid in mundo turbulentum fuit ac confuſum, reſtituit. *Sceleratum & improbum* augẽdi cauſa (meo iudicio) poſuit: ac ſi dixiſſet, quantumuis in ſua malitia & impietate inſaniant improbi, Deo tamen promptum in manu eſſe remedium.

16 *Iehoua*

16 *Iehoua Rex ſeculi & ſemper: perierunt gentes è terra eius.*
17 *Deſiderium inopum exaudiſti Iehoua: " diriges cor eorum: audiet auris tua.*
18 *Vt iudices pupillum & pauperem, ne pergat amplius terrere homo è terra.*

16 יְהוָה מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ׃
17 תַּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְהוָה תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ׃
18 לִשְׁפֹּט יָתוֹם וָדָךְ בַּל־יוֹסִיף עוֹד לַעֲרֹץ אֱנוֹשׁ מִן־הָאָרֶץ׃

" vel ſtabilies.

16 *Iehoua Rex ſeculi & ſemper.* Nunc Dauid, quaſi votis ſuis potitus, in ſanctam gratulationem inſurgit. Nam quod Deum appellat æternum Regem, fiduciæ & lætitiæ teſtimonium eſt. Regis nomine, mundi gubernandi partes ei aſſerit: æternitas verò regni huc ſpectat, temporum anguſtiis perperam ipſum includi. Nam quia breuis eſt humanæ vitæ tranſitus, etiam qui maximis imperiis pollent mortales, ſeruos ſuos vt plurimum fruſtrantur: ſicuti Pſalmus admonet, non eſſe fidendum in Principibus, vel filiis hominum, in quibus non eſt ſalus: quia exibit ſpiritus eorum, & reuertetur in terram ſuam: quia peribũt omnes eorum cogitationes. Sæpe enim vires eos deficiunt, & dum tardius ſe ad iuuandum accingunt, occaſio illis effluit. Atqui de cœleſti Rege magis honorificè ſentiendum, quia ſi non ſtatim exequitur ſua iudicia, ſemper eadem penes ipſum & integra facultas manet: denique non ſibi priuatim, ſed nobis in æternum & vſque regnat: ne quid illum impediat longior mora, quo minus opportunè ad opem mortuis vel deſperatis ferendam manum extendat. *Perierunt gentes.* Senſus eſt, terram ſanctam inquinamentis & ſordibus, quibus polluta fuerat, purgatam demum eſſe. Indigna enim erat illa profanatio, quum terra in hæreditatem data populo Dei, ſanctíſque eius cultoribus dicata, impios & ſceleſtos incolas aleret. Neque enim per Gentes, exteros nominat, ſed hypocritas qui Dei nomine iniuſtè gloriabantur: ſicuti hodie plærique titulo-tenus Chriſtiani locum in Eccleſiæ gremio occupãt. Nec verò nouum eſt Prophetis apoſtatas, quia à ſanctis Patrum moribus deſciuerant, probrosè vocare gentes: nec tantum incircunciſis conferri, ſed etiam Chananæis qui maximè erant deteſtabiles. Pater tuus Chanaam, mater tua Chittæa. Alij ſimiles loci ſæpe occurrunt. Falſos ergo & adulterinos Abrahæ filios Gentium nomine infamans, gratias Deo agit quòd tales corruptelas expulerit è ſua Eccleſia. Cæterùm hoc exemplo docemur, non eſſe nouum ſi hodie quoque profani homines Eccleſiam Dei cõtaminant. Rogandus tamen eſt Deus vt domum ſuam citò repurget, nec ſacrum ſuum templum porcis & canibus inſtar ſterquilinij exponat.

Pſal.1.45. a.3.

Ezech.16. a.3.

17 *Deſiderium inopum.* Confirmat his verbis Propheta quod nuper dixi: nempe dum hypocritæ in Eccleſia regnant, vel ſua multitudine fideles obruunt aſſiduè rogandum eſſe Deum vt eos exterminet nam veros Dei cultores meritò angere & vrere debet tam fœda confuſio. Et Spiritus ſanctus hoc oraculo confirmat, quod olim Deus Patrum precibus conceſſit, nos hodie impetraturos, ſi modò erimus (vt decet) de Eccleſię liberatione ſoliciti. Quod ſequitur, *diriges cor eorum*, variè exponunt interpretes. Tantundem quibuſdam valet, ac dare votis ſucceſſum. Aliis eſt cor formare, ne quid petant fideles, niſi quod rectũ ac iuſtum eſt: ſicuti Paulus docet Spiritum intus dictare gemitus inenarrabiles, Romanorum 8.c.26. Vtraque fortè expoſitio nimis eſt reſtricta. Primò enim Dei gratiam in eo cõmendat Dauid, quia ſuos cultores in rebus turbatis ſuſtinet, ne animos deſpondeant: fortitudine & patientia inſtruit, erigit in bonam ſpem, incitat etiam ad preces. Nam verbum כּוּן non modò dirigere, ſed ſtabilire ſignificat. Eſt autem ſingulare Dei beneficium, dum in tentatione ſenſus noſtros retinet, nec patitur aliò reflecti. Mox ſequitur alterum membrum, non fruſtra dirigi piorum affectus, vt cum ſpe & patientia ad obſequium compoſiti, ad Deum reſpiciant, ipſúmque inuocent: quia Dei aures ad exaudiendos gemitus nequaquam ſurdæ erunt. Ita mutuus duplicis gratiæ conſenſus hîc laudatur, quòd Deus cultores ſuos deficere, vel à fide excidere, vel precibus renuntiare non ſinat, ſed ad ſe reuocet, donec re ipſa appareat ſpem eorum non vanam nec irritam fuiſſe. Poſſet non malè ita reſolui oratio, Stabilies cor ipſorum donec audiet auris tua.

18 *Vt iudices.* Proximam ſententiam in hunc ſpecialem vſum accommodat, ne dubitent fideles, vbi iniuſtè oppreſſi fuerint, Deum tandem fore vindicem qui ipſos liberet. Quibus verbis admonet, fortiter durandum eſſe ſub cruce & ærumnis: quia ſæpe Dominus non antè ſeruis ſuis vult opitulari, quàm ad extrema redacti fuerint. Id quidem factu difficile eſt, quia cuperet quiſque noſtrum prorſus immunis eſſe à moleſtia: ideóque niſi Deus citò præueniat, lentus & ſegnis videtur. Verùm ſi locum dare cupimus eius auxilio, domandus eſt feruor noſter, ſed inde impatientia, mitigandi dolores, vſquedum miſeriæ noſtę Dei gratiam prouocent. *Ne pergat amplius.* Iterum Dei potentiam ad frangendos impios commendat, vt inter tumultuoſos eorum impetus firmũ nobis maneat iſtud principium, ſimul ac Domino viſum fuerit, euanidum fore quicquid moliuntur. Verbum ערץ quidam in neutro genere accipiunt, vt ſit ſenſus, ne amplius mortalis homo timeat. Sed ratio poſtulat tranſitiue exponi: nec abſurdum eſt, impios, licet capita ſupra nubes extollant, vocari mortales, vel homines multis

ærumnis obnoxios: quia obliquè hoc modo perſtringitur veſana eorũ audacia, dum ſuæ ſortis obliti, atroces minas ſpirant, efflant horrendos terrores, perinde ac ſi eorum libidini reprimendæ ne Deus quidem ſufficeret. Particula etiam *è terra*, tacitam continet antitheſin inter humile terræ domicilium, & cælorum altitudinem. Vnde enim ad oppugnandos Dei filios prodeunt? è terra ſcilicet, perinde, ac ſi vermiculi è terræ fiſſuris emergerent. Atqui hoc modo Deum ipſum impetunt, qui è cælo auxilium ſeruis ſuis promittit.

ARGVMENTVM PSALMI XI.

Duæ ſunt huius Pſalmi partes: in priori refert Dauid quàm duros exceperit tentationum inſultus, & quanta anxietate cõſtrictus fuerit quo tempore eum perſequebatur Saul. Deinde ſibi de ſalute Diuinitus oblata gratulatur, Deique iuſtitiam in mundo regendo prædicat. *Pſal. XI.*

1 *PRæfecto, Pſalmus Dauidis. In Iehoua cõfido: quomodo dicitis animæ meæ, Migrate in montem veſtrum, ſicut auis?*	1 למנצח לדוד ביהוה חסיתי איך תאמרו לנפשי נודו הרכם צפור:
2 *Certè ecce impij tendent arcum, aptarunt ſagittas ſuper neruum, vt iaculentur in occulto contra rectos corde.*	2 כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על־יתר לירות במו־אפל לישרי־לב:
3 *Certè fundamenta deſtructa ſunt: iuſtus quid fecit?*	3 כי השתות יהרסון צדיק מה־פעל:

1 *In Iehoua, &c.* Omnes ferè interpretes querimoniã eſſe putant, in qua Dauid populares ſuos accuſet, quòd latebras vbique quæritans, nihil vſquam humanitatis inueniat. Et verum quidem eſt, quum huc & illuc erraret Saulis ſæuitiam fugiens, nuſquam tutum illi fuiſſe perfugium, ſaltem vbi diu quietus ſtaret. Quare meritò cum ſua gente expoſtulare potuit, quòd nullus hoſpitio profugum excipere dignatus eſſet. Sed ego altius eum reſpicere exiſtimo. nam quum certatim omnes ad deſperationem eum impellerent, neceſſe fuit pro carnis infirmitate non leuiter eum percelli. ſed fide munitus, intrepidè & cõſtanter in Dei promiſſiones recubuit, vt tentationibus minimè cederet. Has ſpirituales luctas nunc commemorat, quibus inter vltima diſcrimina eum exercuit Deus. Itaque Pſalmum (vt nuper admonui) in duo membra diſtinguere conuenit. Antequam enim Dei iuſtitiam in tuenda piorum ſalute celebret Dauid, ſe cum ipſa morte conflixiſſe exponit: & tamen fide rectáque conſcientia adeptum eſſe victoriam. Initio quoniam ſuadebãt omnes vt relicta patria, in aliquod exiliũ ſe abderet, vt nulla ſpes vitæ reſidua ei fieret, niſi ſe abdicaret à promiſſo Regno, huic peruerſo conſilio ſuæ in Deo fiduciæ clypeum opponit. Sed antequam de re plura dicam, operæ pretium eſt verba interpretari. Verbum נוד quod vertimus migrare, ſcribitur in numero plurali: in ſingulari tamen legitur: quod corruptè fieri arbitror. Nam quia hoc ſibi vni dictum refert Dauid, doctores Hebræi numerum pluralem non congruere putantes, auſi ſunt aliter legere quàm ſcriptum erat. Quod inde clarius colligitur, quia nonnulli eorum, ſenſum literalem retinere volentes, anxiè ſe torquent cur Migrate potius dictum ſit, quàm Migra: & tandem ad frigidam argutiam confugiunt, quaſi fugæ authores compellent tam corpus quàm animam. Atqui in re non difficili tantopere laborare ſuperuacuum fuit: quia certum eſt non dictum eſſe Dauidi vt ſolus fugeret, ſed vnà cum ſuis comitibus, quos omnes idem periculum manebat. Quãuis ergo vnum Dauidem præ aliis aggreſſi ſint, ſocios tamẽ complexi ſunt, quorum & communis erat cauſa, & ſimile periculum. In eo etiam quod ſequitur, variant interpretes. multi vertunt, De monte veſtro, ac ſi eſſet מהרכם & ſecundũ eos eſt mutatio perſonæ: quia dicendum erat, Tranſmigra è monte noſtro. Sed hoc per ſe durum ac coactũ eſt. Nihilo etiam melius conuenit quod ipſi volunt, Iudæam vocari montem. Alij legendum putant הר כמו צפור hoc eſt, in montem ſicut auis, abſque pronomine. Verùm ſi ſequimur quod dixi, optimè fluet contextus, *Migrate in montem veſtrum*, quia habitandi locus in patria non datur. Neque tamen exiſtimo quempiam certum montem notari, ſed ablegatum fuiſſe Dauidem in rupes deſertas, quò illum ſors duceret. Huius conſilij authores damnans, teſtatur ſe Dei promiſſione fretum, ad tale exilium minimè animum adiicere. Hæc igitur fuit Dauidis conditio, vt in extrema neceſſitate eum omnes procul in loca deſerta extruderent. Cæterùm quia innuere videtur diffidentiæ hoc fore ſignum, ſi in fuga ſalutem ſtatuat, quæritur annon licuerit ei fugere. Imò ſcimus variis exiliis ſubinde fuiſſe circumactum: in ſpeluncis quoque interdum latitaſſe. Reſpondeo, quanuis inſtar trepidæ auiculæ fuerit inſtabilis, & per diuerſos errores deflexerit ab hoſtium aucupiis: tamen ſic firmum in fide ſtetiſſe, vt ſe à populo Dei nunquam alienaret. Quanuis enim aliis eſſet deſperatus, quaſi putridum membrum, ſe tamen ab Eccleſiæ corpore nunquam diſiunxit. Et certè vox illa Fugite, ad meram deſperationem tendebat. Huic verò trepidationi cedere non debuit, vt de euentu incertus aufugeret. Et ideo expreſſit,

animæ

animæ ſuæ hoc fuiſſe dictum, ſignificans pectus ſuum penitus fuiſſe confixum probroſa illa reiectione: ſicuti non aliò (vt dixi) dirigi videbat, quàm ad labefactandam fidem ſuam. Summa eſt, quum ſemper vixiſſet innoxius, vt decebat purum Dei cultorem, fuiſſe tamen æterno exilio addictum. Docet autem hic verſus, quamlibet nos mundus exagitet, ſemper tamen in ſtatione noſtra manendum eſſe, ne a Dei promiſſionibus excidamus, vel ne ipſæ nobis excidant: atque, vt ſurſum & deorſum feramur, in fide noſtra vocationis pedem eſſe figendum.

2 *Certè ecce impij.* Quidam hoc excuſationis loco additum putant in eorũ perſona qui iubebant Dauidem fuga ſibi conſulere. Secundum alios expoſtulat Dauid cum ſuis popularibus, qui mortem illi vndique intentatam videntes, hoſpitiũ tamen negabant. ſed potius (meo iudicio) narrationem ſuam proſequitur. Conſilium enim eius eſt, non modò pericula quibus obſeſſus fuit, ſed mortem ipſam ante oculos ponere. Ideò dicit, quocunque ſe abdiderit, non poſſe tamen ex hoſtium manibus elabi. Porrò, tam miſeri ſtatus deſcriptio oblatam à Deo poſtea ſalutem magis illuſtrat. Quantum ad verba ſpectat, quòd dicit intentos eſſe impios ad iaculandum in occulto, quidam metaphoricè accipiunt, quia aſtutè & per inſidias eum circumuenire tentabant. Mihi tamen ſimplicior ſenſus magis arridet, nihil eſſe tam abſconditum, quò non penetrent hoſtium iacula: ideóque mortem in omnes cauernas ſibi fore indiuiduam comitem.

3 *Certè fundamenta.* השתות quidam vertunt Retia: quo ſenſu alibi ſæpe nomẽ hoc Scriptura vſurpat: & exponunt, diſſipatas fuiſſe impiis fraudes quibus Dauidem adorti fuerant impij. Quod ſi recipimus, vbi continuò pòſt addit, Iuſtus quid operatus eſt: ſenſus erit, minimè ſua opera vel induſtria factum eſſe vt ſaluus euaderet: quin potius quietum & quaſi dormientem, Diuinitus ex retibus vel plagis hoſtium fuiſſe ereptum. Sed nomen Fundamenti contextui melius quadrat: quia referre pergit quibus anguſtiis fuerit conſtrictus, vt iam nihil ſaluum eſſet. Nondum tamen inter interpretes de ſenſu conuenit. Quidam exponunt, nuſquam eſſe locum figendi pedis. alij, fœdera in quibus debebat eſſe ſtabilitas, ſubinde à Saule rupta eſſe. Sunt etiam qui allegoricè intelligant, iuſtos Dei ſacerdotes, qui erant terræ fultura, è medio ſublatos. Sed ego metaphoram ab ædificiis ſumptam eſſe non dubito, quæ dirutis fundamentis, tota concidere & peſſum ire neceſſe eſt: vt queratur Dauid ſe coram mundo funditus euerſum, vt nihil in ſuis fortunis ſaluum maneat. Poſtea iterum repetit ſe immeritò tam crudeliter plecti: idque facit partim vt bonæ conſcientiæ teſtimonio ſe in malis ſoletur: partim vt ſibi ad ſpem liberationis tranſitum faciat. Nam inde ad fiduciam animatus fuit, quòd ex cauſæ bonitate conciperet Deum à parte ſua ſtare, ſibíque fore propitium.

4 *Iehoua in palatio ſanctitatis ſuæ, Iehoua in cælis ſolium eius: oculi eius videbunt, palpebræ eius conſiderabunt filios hominum.*	4 יְהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ יְהוָה בַּשָּׁמַיִם כִּסְאוֹ עֵינָיו יֶחֱזוּ עַפְעַפָּיו יִבְחֲנוּ בְּנֵי אָדָם׃
5 *Iehoua iuſtum probabit, impium verò & qui diligit iniquitatem, odit anima eius.*	5 יְהוָה צַדִּיק יִבְחָן וְרָשָׁע וְאֹהֵב חָמָס שָׂנְאָה נַפְשׁוֹ׃

4 *Iehoua in palatio.* Nunc ſequitur illa quam dixi gloriatio. nam humanis auxiliis excluſus Dauid, ad Dei prouidentiam ſe confert. Inſignis verò (vt alibi dixi) hæc fidei probatio eſt, quum tenebris vndique in mundo circundamur, lucem è cælo petere, quæ nos in ſpem ſalutis dirigat. Nam etſi fatentur omnes Diuinitus mundum regi: vbi tamen triſtis rerum confuſio caliginem obducit, pauci ſunt quorum animis hæc perſuaſio firma penitus inſideat. Atqui Dauidis exemplo ſic nobis reputanda eſt Dei prouidẽtia, vt rebus perditis remedium ex eius iudicio ſperemus. Subeſt enim inter cælum & terram antitheſis: quia ſi in terreno & viſibili rerum ſtatu fixus ſtetiſſet Dauidis ſenſus, nullũ exitum reperiſſet. Nunc verò quamuis in mũdo proſtrata iaceat omnis æquitas, perierit fides: Deum tamen integrum in cælo ſedere cogitat, à quo ſperanda ſit collapſi ordinis reſtitutio. Neque enim ſimpliciter dicit Deum habitare in cælo, ſed regnare tanquam in palatio regio, & ſolium iudicij illic tenere. Et certè non aliter iuſtus honor ei defertur, niſi quum hoc nobis certò perſuaſum eſt, miſeris omnibus & iniuſtè oppreſſis ſacrum eſſe aſylum, eius tribunal. Quare dum in terra graſſantur fraudes, doli, perfidia, crudelitas, violentiæ, & rapinæ, denique omnia iniuſtitiæ & ſcelerum tenebris permiſta ſunt, prælucea: tamen nobis fides ad conſpiciendum cæleſte Dei ſolium: atque hic intuitus nobis ad tolerantiam ſufficiat. Templum ſanctitatis, vel ſanctum (quod ſæpius pro Sanctuario capitur) hîc haud dubiè cælum ſignificat: quod etiam repetitio oſtendit. Certum enim eſt idem bis dicere. *Oculi eius videbunt.* Ex proxima ſententia colligit, nihil Deum latere: ideóque facta hominum in rationem tandem cum ipſo ventura. Nam ſi Deus in cælo regnat, & illic locatum eſt eius ſolium: ſequitur, fieri non poſſe quin rebus humanis intentus ſit, vt tandem iudicium ſuum exerceat. Nam epicurus & ſimiles, qui otioſum fingunt, potius ſternunt illi cubile, quàm tribunal erigant. Hæc autem fidei gloria eſt, Deum mundi opificem minimè negligere ordinem à ſe conditum. Quanquam autem ad tempus iudicia ſuſpendat, in ſolo tamen

eius intuitu acquiſcere nos decet: ſicuti nunc Dauidem videmus vnico hoc ſolatio contentum eſſe, quòd Deus præſideat humano generi, & quæcunque in mundo geruntur, obſeruet: quanuis non protinus appareat eius cognitio. Clarior etiã expoſitio mox additur, Deum inter iuſtos & iniuſtos diſcernere: & quidem vt minimè ſit ignauus ſpectator. Probare enim iuſtum dicitur, & odio proſequi impios. Verbum בחן, quod Probare vertimus, examen ſæpe notat: ſed hoc loco ſimplicius interpretor, Deum ſic inquirere de vniuſcuiuſque cauſa, vt iuſtos ab impiis diſtinguat. Exoſos autem ei eſſe dicit qui iniuriis & noxis ſtudent: quia ſicuti mutuam inter homines conſuetudinem inſtituit, eam vult à nobis illæſam coli. Ergo vt ſanctum ſuum ordinem tueatur, improbis, qui aliis moleſti ſunt, hoſtem eſſe oportet. Iuſto etiam Dei odio amor iniuſtitiæ opponitur, vt ſciamus eos qui ſibi in maleficiis placent, talibus blanditiis nihil proficere.

6 *Pluet ſuper impios, laqueos, ignem, & ſulphur, & ventum turbinum: pars calicis eorum.*	6 יַמְטֵר עַל־רְשָׁעִים פַּחִים אֵשׁ וְגָפְרִית וְרוּחַ זִלְעָפוֹת מְנָת כּוֹסָם׃
7 *Quia iuſtus Iehoua iuſtitias diligit, rectũ probat facies eius.*	7 כִּי־צַדִּיק יְהוָה צְדָקוֹת אָהֵב יָשָׁר יֶחֱזוּ פָנֵימוֹ׃

6 *Pluet ſuper, &c.* Iam poſtremò conſtituit Dauid, licet pauliper ceſſet Deus ac differat, venturum tamen vltionis tẽpus. Ita videmus gradatim eum ad ſpẽ fœlicis exitus conſcendere, ne rerũ omnium diſſipatio fidem eius labefactet: quia Deo ſtabile manet in cælo tribunal, eius intuitu ſe ſuſtinet. Deinde expendit quid requirat iudicis officiũ. vnde colligit facta hominum Dei oculos non effugere: & quanuis non ſtatim pœnam exigat de maleficiis, odio tamẽ proſequi omnes improbos. Tandem ſubiicit, quum armatus ſit Deus potentia, irritum vel inane non fore illud odium. Ita quantiſper à pœnis quieſcit Deus, agnitio iuſtitiæ eius, ſpem noſtram probè fouebit, donec effectu probet ſe nunquam à ſua ſpecula diſceſſiſſe. Scitè autem quas Deus infligit pœnas, pluuiæ cõparat. ſicuti enim non ſunt continuæ pluuiæ, ſed eas Dominus, quoties viſum eſt, emittit: imò vbi maxima eſt ſerenitas, repẽtè grandinẽ aut violẽtum imbrẽ excitat: ita repẽtinam vindictã ſignificat impiis inſtare, vt hilares & deliciis ſuis ebrij, momento pereant. Interea tamen verum eſt Dauidem ad Sodomę & Gomorrę excidium alludere. Sicuti enim Prophetæ, quum Dei gratiam electis promittere volunt, redemptionem ſemel factam cõmemorant: ita dum reprobos terrere volunt, minantur Sodomæ & Gomorræ exitium. nec abs re, quum in eo perpetuum iræ Dei documentum extare admoneat Iudas in ſua Epiſtola. Prudenter etiam & concinnè, antequam ad ignem & ſulphur veniat, laqueos ponit. Scimus enim impios, quandiu illis parcit Deus nihil metuere, ſed proteruè exultare quaſi in libero campo: deinde ſiquid aduerſi impendet, effugia ſibi comminiſci; denique ſemper illudere Deo, quaſi deprehendi nequeant, donec laqueis ſuis conſtringat. Deus ergo vindictæ ſuę exordium à laqueis facit, omnia impiis ſubterfugia præcludens: vbi autem irretitos & vinctos tenet, diris & horrendis modis in eos fulminat: ſicuti igne cæleſti Sodomam & vicinas vrbes conſumpſit. Nomen זלעפות alij vertunt Incenſiones vel ardores: alij Cõmotiones vel terrores: ſed contextus, quam adduxi interpretationem, poſtulat: quia ventis procelloſis mouetur tempeſtas, quam ſequitur fulminatio. *Pars calicis eorum.* Hoc verbo teſtatur certa fore & rata Dei iudicia, vtcunque fallaci adulatione impij ſe deludant. Frequenter occurrit in Scripturis hęc metaphora. Quia enim nihil eius difficilius ſibi perſuadet caro, quàm clades & miſerias, quę fortuitę videntur, Diuinitus iuſto tẽperamento accidere, Deus perſonam patriſfamiliâs ſibi induit, qui ſingulis diſtribuat ſuam menſuram vel demenſum. Hoc itaque loco ſignificat Dauid, repoſitam certò mercedem impiis, fruſtráque repugnaturos quum Dominus iræ ſuæ calicem bibendum porrexerit: nec verò paratum eſſe calicem quem guttatim de-
Ezech.23.c.34. libent: ſed quem ſorbere totũ cogantur, ſicut illis denuntiat Propheta, Vſque ad fæcẽ hauries.

7 *Quia iuſtus Iehoua.* Nuper ab officio Dei ratiocinatus eſt, vindictã ſumpturũ de reprobis: nunc ab eius natura, bonis & rectis auxiliatorem fore colligit. Nam quia iuſtus eſt, conſequens eſſe oſtendit vt iuſtitiam diligat. alioqui enim ſe ipſum abnegaret. Frigida etiam ſpeculatio eſſet, iuſtitiam in Deo incluſam concipere, niſi in mentẽ nobis veniret, Deum agnoſcere quicquid ſuum eſt, atque huius rei ſpecimen in mundi gubernatione edere. Quidam rem ipſam pro perſonis accipiunt, ac ſi dixiſſet Homines iuſtitiarũ: ſed melius cõuenit literalis ſenſus, Deo gratam eſſe rectitudinẽ, ideóque fauere bonis cauſis. vnde concludit rectos homines ab eo aſpici. Paulò antè dixerat alio ſenſu, Deum intueri filios hominum, nempe quia iudicaturus eſt de cuiuſque vita: hîc verò rectos & ſimplices peculiari cura dignari ſignificat, vt fide ſua tueatur. Atque hæc clauſula ſatis declarat quid toto Pſalmo voluerit: nempe Dei præſidio ſaluos fore omnes qui eius gratiæ innixi, iuſtitiam ſincerè colunt: ex quorum numero ipſe vnus, adeóque præcipuus erat. Quanquam autem variè exponitur hoc poſtremum membrum, *Rectum probat facies eius:* genuinum tamen ſenſum eſſe non dubito, quòd Deus rectorum perpetuam rationem habeat, nec vnquam ab illis auertat oculos. Illud enim coactum eſt, Rectos viſuros faciem Dei. Sed ego in refutandis aliis opinionibus non inſiſto.

ARGV-

ARGVMENTVM PSALMI XII.

David perditum ſtatum populi deplorans & extremā recti ordinis diſsipationem, precatur vt Deus ſuis maturè ſuccurrat. Deinde vt ſe & omnes pios ſoletur, poſtquam Dei promiſsionem retulit de ferendo ſuis auxilio, fidem eius & conſtantiam in ſeruandis promiſsis commendat. Vnde concludit, tandem etiam in maximis corruptelis, piorum liberatorem fore. *Pſal. XII.*

2 *PRæfecto ſuper octauam Canticum Dauidis.*

2 *Serua Iehoua, quia defecit miſericors, quia conſumpti ſunt veraces ex filiis hominum.*

3 *Fallaciam loquitur quiſque cum ſocio ſuo, labiis blanditiarum in corde & corde loquuntur.*

1 לַמְנַצֵּחַ עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר
לְדָוִד׃

2 הוֹשִׁיעָה יְהוָה כִּי־גָמַר חָסִיד
כִּי־פַסּוּ אֱמוּנִים מִבְּנֵי אָדָם׃

3 שָׁוְא יְדַבְּרוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ
שְׂפַת חֲלָקוֹת בְּלֵב וָלֵב יְדַבֵּרוּ׃

1 *Præfecto ſuper oct.* De octaua duæ ſunt interpretum ſententiæ. quibuſdam muſicum eſt inſtrumentum: alij tonum eſſe malunt. Quia autem parum intereſt vtramuis eligas, in hac re non adeò laboro. Quod initium carminis nonnulli fuiſſe diuinant, non adeò mihi probabile videtur. hoc quidem conuenit ad modulationem referri. Initio conqueritur Dauid, terram ſceleratis hominibus, & ad omne ſcelerum genus proiectis ita fuiſſe coopertam, vt nullum recti & æqui ſtudium vigeret, nemo bonorum eſſet defenſor: nulla denique humanitas vel fides amplius reſtaret. Credibile autem eſt tēpus notari quo cum perſequebatur Saul: quia tunc ſummi & infimi quique ad inſontem & miſerum hominem perdēdum conſpirauerant. Horrendum tamen dictu eſt, ſic in populo electo euerſam fuiſſe iuſtitiam, vt omnes vno conſenſu bonæ cauſæ infenſi, ad ſæuitiam & crudelitatem ferrentur. Neque enim hîc alienigenas accuſat, ſed hoc iniquitatis diluuium graſſari in Eccleſia teſtatur. Quare ne hodie in triſti corruptiſſimi & prorſus confuſi ſtatus aſpectu animos deſpondeant fideles, ferendum patienter cogitent, ſi eadem ſit ſua conditio, quæ olim fuit Dauidis. Notandum verò quòd Deum hac de cauſa inclamat Dauid ad opem ferendam, quia nulla ſupereſt inter homines rectitudo: vt eius exemplo in ſumma deſperatione ad Deum confugere diſcamus. Nam & hoc ſtatuendum eſt, quo res magis in mundo confuſæ ſunt, Deo maximè opportunum eſſe ſeruandi tempus.

2 *Defecit miſericors.* Querimoniam nonnulli eſſe putant de indigna cæde iuſtorum: ac ſi dixiſſet, quicunque æquitatem fidémque colebant, crudeliter à Saule fuiſſe occiſos. Ego verò ſimplicius accipio, nihil amplius beneficentię aut veritatis eſſe reſiduum inter homines. Duabus autem vocibus expreſſit vnde conſtet vera iuſtitia. Quemadmodum enim duæ ſunt iniuſtitiæ ſpecies, violentia & fraus: ita iuſtè viuitur, quum bona fide verſantur inter ſe homines abſque iniuria, & mutuam inter ſe ſocietatem rite fouent, quum neque leones ſunt, neque vulpes. Quòd ſi tamen quæ hîc deſcribitur confuſio nos premat, cauendum eſt ne vlulemus cum lupis, vel communis ſcelerum licentia nos abripiat: ſed potius ad exemplum Dauidis nos referamus.

3 *Fallaciam loquitur.* Partem illam iniuſtitiæ hoc verſu notat quæ veritati contraria eſt. Dicit in eorum ſermone nihil eſſe ſincerum vel ſimplex, quia ad fallendum intenti ſint. Modum poſtea definit, quia ſcilicet blanditiis quiſque ſocium illaquect. Fontem quoque & primam cauſam deſignat, quia corde duplici loquantur. Hæc verò cordis (vt ita loquar) duplicitas bilingues & flexiloquos homines reddit. Vnde & blanditias Hebræi חלקות à diuiſione nominant. Nam vt integrum cor ingenuè expandunt quibus propoſitum eſt veraciter agere cum proximis: ita perfidi & fallaces partem affectus ſui reconditam tenent, & ſimulationis fuco tegunt, vt nihil certi queat ex eorum ſermone colligi. Sit ergo ſimplex ſermo noſter, vt character ſit recti animi.

4 *Excidat Iehoua omnia labia blanditiarum, linguam magnificentias loquentem.*

5 *Qui dixerunt, Linguis noſtris roborabimur, labia noſtra penes nos ſunt: quis noſter Dominus eſt?*

4 יַכְרֵת יְהוָה כָּל־שִׂפְתֵי
חֲלָקוֹת לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת׃

5 אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר
שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ׃

Querelæ imprecationem annectit, vt Deus abſcindat perfidas linguas. Quanquam verò dubium eſt optétne deſtrui perfidos homines, an priuari tantùm nocendi facultate: contextus tamen ad priorem ſenſum magis nos deducit, vt Deus quoquo modo aboleat peſtem illam. Quòd autem præterita malitia tam ardēter in linguas virulentas inuehitur, hinc colligimus quanto ex his plus noxæ ſenſerit: & certè gladiis ac telis omnibus magis exitiales ſunt fraudes & calumniæ. Cæterùm ex ſecundo membro clarius patet quales illæ fuerint adulationes quarum proximo verſu facta fuit mentio. Quidam enim ſeruiliter & putidè adulanter,

vt parati ſint quiduis facere & pati:ſed hîc diuerſum genus Dauid notat,nempe qui blandiendo ſe tamen magnificè iactant,& captionibus audaciam permiſcent. Non ergo de ſordido & plebeio adulatorum grege loquitur, ſed aulicos calumniatores perſtringit, qui non modò ſuauiter ſe inſinuant,ſed grandiloqua mentiendi libidine obruunt miſeros homines.Quod & ſequenti verſu melius confirmat. nam ſumma authoritate præditos eſſe oportet,qui in mendaciis ſibi ſatis eſſe præſidij ſtatuunt. Atque hic eſt ſummus impietatis cumulus, cum tali fiducia inſurgere,vt improba verborum iactantia ius & fas omne peruertere nihil pudeat.perinde enim faciunt ac ſi apertè Deo ipſi prælium indicerent. Quod quidam legunt, Linguas noſtras roborabimus:etſi tolerabile eſt, minus tamen cum ratione grammatica cõuenit propter additam literam ל. Deinde aptior eſt hic ſenſus, linguis ſuis inſtructos quouis prorumpere: quemadmodum genus hoc hominum ſuis calumniis omnia deformans, ſolem tenebris tantùm non obducit.

6 *Propter vaſtationem inopum, propter gemitũ pauperum nũc exurgam, dicet Iehoua: ponam in ſalute quem illaqueat.*	6 מִשֹּׁד עֲנִיִּים מֵאַנְקַת אֶבְיוֹנִים עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה אָשִׁית בְּיֵשַׁע יָפִיחַ לוֹ׃
7 *Eloquia Iehouæ eloquia pura: argentũ fuſum in eximio catino terræ, purgatum ſepties.*	7 אִמֲרוֹת יְהוָה אֲמָרוֹת טְהֹרוֹת כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם׃

6 *Propter vaſtationem.* Iam ſibi materiam conſolationis proponit Dauid, quòd non paſſurus ſit Deus impios ſine fine & modo ita graſſari. Verùm vt ſe & alios in hac doctrina efficacius confirmet, Deum ipſum inducit loquentem. Eſt enim hoc magis emphaticum, vbi in medium prodit Deus, & ore ſuo liberatorem ſe miſeris adeſſe pronuntiat. Subeſt etiam magna emphaſis in aduerbio *nunc*, quo ſignificat Deus ſalutem apud ſe nobis ita eſſe repoſitam, vt non ſtatim eam proferat. ſe enim hactenus iacuiſſe dicit, donec ſuorum miſeriis & clamoribus expergefactus fuerit.Ergo quoties iniuriæ hoſtium, rapinæ, & vaſtationes nihil nobis præter lachrymas & gemitus reliquum facient, meminerimus iam adeſſe tempus quo Deus ad iudicium ſurgere velit. Hæc eadem doctrina animos noſtros ad tolerantiam formare debet, ne moleſtum nobis ſit inter miſeros & inopes cenſeri,quorũ Deus ſe vindicem fore promittit. In ſecundo membro verſus variant interpretes.*Ponere in ſalute* nonnullis tantundem valet ac ſalutem dare vel afferre,ac ſi ב ſuperuacuum eſſet. ſed potius iniuſtè oppreſſis reſtitutio in integrum promittitur. Sed quod ſequitur,plus difficultatis in ſe continet.Verbum פוח nunc ſufflare,nunc illaqueare,interdũ etiã loqui ſignificat. Qui pro Loqui hoc loco poſitum putant, ipſi quoque inter ſe diſſentiunt.Quidam vertunt, loquetur ſibi Deus, hoc eſt apud ſe decernet:quæ ſuperuacua foret ac frigida repetitio, quia iam retulerat Dei decretum. Magis etiam coactum eſt, quòd alij ad quemlibet piorum referunt: quaſi Dauid viciſſim ipſos de fide & conſtantia Dei loquentes inducat. Nam huic verbo contexunt proximam ſententiam, *Eloquia Domini,&c.*Magis probabilis aliorum opinio,qui decreto Dei,ſermonem ſubiici volunt qui ad pios dirigitur. Neque enim ſatis foret, Deum apud ſe ſtatuere quid facturus ſit in ſalutem noſtram,niſi rectà nos & nominatim compellet. nam inde nobis ſpes ſalutis affulget, quum Deus voce ſua oſtendit ſe nobis fore propitium. Alloquitur quidem ipſos quoque incredulos,ſed ſine fructu,quia ſurdi ſunt: ſicuti etiam ſine fructu liberaliter ipſos tractat, quia ſtupidi ſunt,ac ſine ſenſu,eius beneficia deuorant.Ego autem quia ſub verbo יאמר promiſſiones commodè & aptè comprehendi poſſe video,ne idem bis dicatur,libenter illum quem poſui ſenſum amplector, Deum ſe reſurrecturum dicere,vt in ſalutem reſtituat qui vndique hoſtium laqueis impliciti & capti videntur:ac ſi dictum eſſet, Quanuis inopes & miſeros impij irretitos teneant quaſi partam prædam, ego tamen eos locabo in tuto. Nec verò nouum eſt, demonſtratiuum pronomen loco relatiui ſumi. Siquis Sufflandi verbum malit, non valde repugno:nam hoc modo ſcitè impiorum ſuperbiam perſtringeret Dauid, qui ſolo flatu quiduis ſe poſſe confidunt,vt viſum eſt Pſalmo 9.

7 *Eloquia Iehouæ.* Nunc Deum in ſuis promiſſis certum, fidum, ac conſtantem eſſe prædicat. Hoc autem verbi Dei encomium fruſtra interponeret, niſi prius ſe & alios vocaſſet ad meditandas Dei promiſſiones in rebus aduerſis. Itaque hęc ſeries tenẽda eſt,poſtquam retulit, Deum ſeruis ſuis ſpem propinquæ liberationis facere in vltimis anguſtiis, iam ad fidei & ſpei fulturam ſubiicere, nihil futiliter vel fruſtrandi cauſa à Deo promitti. Quanquam autem leuę hoc in ſpeciẽ videtur, ſiquis tamen propius & attentius expendat quàm propenſa ſint ad diffidentiam & impias dubitationes, hominum ingenia, facilè agnoſcet quàm vtile ſit fidem noſtram hoc teſtimonio fulciri, quòd Deus fallax non ſit, nec inanibus verbis nos lactet, nec immodicè vel potentiam vel bonitatem ſuam iactet: ſed verbo offerat quod re ipſa præſtare vult. Nemo quidem eſt qui non ex animo ſe idem ſentire profiteatur. quod tradit Dauid,Eloquia Domini pura eſſe: ſed qui in vmbra & otio, verbi Dei fidem ſuis præconiis libera-

liberaliter extollunt,vbi ad ſerium cōflictum ventum eſt, etiā ſi palàm blaſphemias in Deum euomere non audent:ſæpe tamen malæ fidei eum inſimulant. Simul enim ac opem ſuam differt,fidem eius requirimus:ac perinde obſtrepimus,ac ſi nos fraudaſſet. Quanquam ergo nihil generali omnium conſenſu magis receptum eſt, quàm Deum eſſe veracem: pauci tamen ſolidè in rebus aduerſis in hanc eius laudem ſubſcribunt: ideóque magnopere expedit, anſam diffidentiæ noſtræ præcidere:& quoties de fide promiſſionum Dei obrepit aliqua dubitatio,ſtatim hunc clypeum opponere conuenit, ſermones Dei eſſe puros. Similitudo argenti quam ſubiicit, tantæ quidem rei dignitate & præſtantia longè inferior eſt: ſed optimè ſenſus noſtri modulo reſpondet. Nam argentum ſi probè excoctum eſt, in legitimo pretio apud nos habetur. At Dei verbum cuius inæſtimabile pretium eſt, non pari honore dignamur:ac vilior nobis eſt eius puritas, quàm corruptibilis metalli. Quinetiam bona pars ſcorias in ſuo cerebro fabricat, quibus nitorem qui in Dei verbo relucet, deformet vel obſcuret. Multi vocem בעליל, quaſi ſimplex eſſet, Dominum interpretantur. ſecundum eos hic eſſet ſenſus, Verbum Dei inſtar eſſe argenti puriſſimi, quod exactè ſummáque arte & cura omni fæce purgatum eſt,non in vſum vulgarem,ſed principis terræ. Ego tamen aliis magis aſſentior,qui ב ſeruilem literam eſſe dicunt, & עליל nitidum vel bene politum vas, vel catinum eſſe docent.

8 *Tu Iehoua cuſtodies eos, ſeruabis eum à generatione hac in æternum.*

9 *Circumcirca impij ambulant, dum exaltantur opprobrium filiis hominum.*

8 אַתָּה יְהוָה תִּשְׁמְרֵם תִּצְּרֶנּוּ
מִן־הַדּוֹר זוּ לְעוֹלָם׃

9 סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן כְּרֻם
זֻלּוּת לִבְנֵי אָדָם׃

8 *Tu Iehoua cuſtodies.* Quibuſdam repeti videtur precatio,ideóque verba in optatiuo modo vertunt. Ego autem magis probo, Dauidem fiducia animatum, gloriari de certa piorum ſalute,cuius ſe fore cuſtodem aſſerit Deus,qui nec fallere nec mentiri poteſt.Neque tamē eos penitus improbo, qui rurſus precari ſentiunt. ad ſermones verò Dei impropriè hoc torquetur. Mihi certè dubium non eſt, Dauidem ad pauperes illos de quibus loquutus erat,redire. Quòd verò numerum mutat,Hebræis ſatis tritū eſt:nec ideò ambiguus ſenſus redditur. Idem ergo ſignificant hæc duo,*Cuſtodies eos & ſeruabis eum*:niſi fortè ſecundo loco ſub vnius hominis perſona dicamus exprimi bonorum paucitatem:quod à ratione non diſcrepat,acſi dixiſſet: etiam ſi vnus tantùm bonus in mundo ſuperſtes maneret, Dei tamē gratia & præſidio ſaluum fore. Sed quia Hebræi dum indefinitè loquuntur, ſubinde numerum mutant,liberum relinquo iudicium lectoribus. Hoc quidem extra controuerſiam eſt, per nomen Generationis, ingentem turbam impiorum & totum ferè populi corpus notari. Nam quum דור Hebræis tam homines qui eodem ſeculo viuunt, quàm ſpatium temporis ſignificet: hoc loco haud dubiè Dauid intelligit, non aliter ſaluos fore Dei ſeruos, quàm ſi Deus eos tueatur contra totius populi malitiam,& ab improbis peruerſiſque ætatis ſuæ hominibus eos eripiat. Vnde colligimus adeò corruptum fuiſſe ſeculum, vt probroſè Dauid quaſi in vnum faſciculum omnes ad vnum coniiciat. Porrò iterum memoria repetere conuenit quod prius dixi,hîc verba non fieri de exteris Gentibus,ſed de Iſraelitis & electo populo. quod notatu dignum eſt, ne immenſa impiorum multitudo nos exanimet, ſi quando magna paleæ congeries appareat in area Domini:ſubtus verò pauca tantùm grana lateant.Deinde quantumuis exiguus ſit bonorum numerus, fixa hæc hæreat in animis noſtris perſuaſio, Deum fore eorum cuſtodem, & quidem perpetuum.Nam ideo additur עולם,vt fiduciam noſtram procul extendere diſcamus: quia non ſemel,neque ad vnum modò diem Deus opem à ſe ſperare iubet,ſed quandiu graſſabitur hoſtium improbitas. Quo tamen ſimul monemur,non ad breue tempus duntaxat paratum nobis eſſe bellum,ſed quotidie in acie ſtandum eſſe.Quòd ſi occulta erit Dei cuſtodia, patienter expectent fideles donec exurgat Deus:& quo maius diluuium exundat,ſeſe in metu & ſolicitudine contineant.

9 *Circumcirca.* סביב Hebræis circuitum ſignificat:ideo quidam allegoricè exponūt,impios occupare omnes exitus, vt bonos vndique obſideant. alij etiam ſubtilius, ambagibus & flexuoſis artibus inſidias obliquè tendere.Ego ſimplicem ſenſum eſſe arbitror, ſic occupare totam terram,vt per omnes eius plagas vagentur:ac ſi diceret,quocunque vertantur oculi,ipſorum turmas hincinde occurrere. Proximo membro conqueritur ipſorum tyrannide contumelioſè opprimi humanum genus:ſi tamen placet diſiunctio.nam hîc diſſentiunt interpretes: videtur tamen propius hoc accedere ad Prophetę mentem.Quidam ita vertunt vno contextu, impij paſſim volitāt per circuitum,dum probra inter filios hominum,hoc eſt nihili homines, vel quiſquiliæ exaltantur:quæ expoſitio non malè conuenit. Contingit enim vt plurimum, ſicuti morbi à capite in membra defluunt,ita à principibus ad totum populum manare corruptelas.Quia tamen magis recepta eſt prior expoſitio, & doctiſſimi Grammatici זלות nomen ſingulare eſſe docent,ego illam ſequutus ſum:non quòd poſterior diſpliceat, ſed quia alterutram eligere oportuit:

ARGVMENTVM PSALMI XIII.

Eiuſdem ferè argumenti eſt hic Pſalmus cum proximo. Dauid enim non ſolùm extremis anguſtiis conſtrictus, ſed oppreſſus longa ac multiplici malorum congerie, quod vnum remedium ei ſupererat, Dei fidem implorat & auxilium. tandémque collecto animo, inter mortis terrores certam vitæ fiduciam ex Dei promiſſione concipit.

PSAL. XIII.

1 PRæfecto Canticum Dauidis.	1 לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
2 Vſquequo Iehoua obliuiſceris mei in æternū? vſquequo abſcondes faciem tuam à me?	2 עַד־אָנָה יְהוָה תִּשְׁכָּחֵנִי נֶצַח עַד־אָנָה תַּסְתִּיר אֶת־פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי׃
3 Vſquequo ponā conſilia in anima mea? anxietatem in corde meo quotidie? vſquequo exaltabitur inimicus meus ſuper me?	3 עַד־אָנָה אָשִׁית עֵצוֹת בְּנַפְשִׁי יָגוֹן בִּלְבָבִי יוֹמָם עַד־אָנָה יָרוּם אֹיְבִי עָלָי׃

1 *Vſquequo Iehoua.* Verum quidem eſt, tanto peſſim odio ob falſas calumnias grauatum fuiſſe Dauidem, vt omnes ferè putarent Deum non minus ei eſſe infenſum, quàm Saulem & reliquos hoſtes. Sed hìc non tam ex aliorum opinione, quàm ex proprio ſenſu à Deo ſe negligi conqueritur: nō quòd in eius animo extincta eſſet promiſſionum Dei fides, vel in eius gratiam non recumberet, ſed quia fieri aliter nō poteſt, vbi diu malis vrgemur, nec apparet vllum opis diuinæ ſignum quin ſe ingerat hæc cogitatio, Deum noſtri oblitum eſſe. Neque enim humano modo vel naturæ ſenſu in noſtris miſeriis agnoſcimus, Deo noſtri eſſe curam: ſed fide inuiſibilem eius prouidentiam apprehendimus. Sic Dauid, quantum ex re ipſa æſtimari poterat, ſibi viſus eſt à Deo deſeri. Simul tamen, præeunte fidei luce, vſque ad Dei gratiā (quanuis eſſet abſcondita) mentis oculis penetrauit. Itaque nihil vſquam bonæ ſpei cernens, quàm longè ſe humani ingenij captus extendere poterat, dolore coactus, exclamat ſe non reſpici à Deo: hac tamen eadem querimonia teſtatur, fide ſe altius attolli, vt præter carnis iudicium, ſalutem ſuam in Dei manu eſſe ſtatuat. alioqui quomodo gemitus ſuos ad ipſum votáque dirigeret? Sic nobis cum tentationibus luctandum eſt, vt in ipſo conflictu fides nobis dictet ſuperanda eſſe mala quæ nos ad deſperationem ſolicitant: quemadmodum Dauidem non prohibuit à quærendo Deo carnis infirmitas, ſed affectus in ſpeciem contrarios optimè coniunxit. Porrò impropria loquutio eſt, *Quouſque in æternum*: ſed cui multo plus ſubeſt efficaciæ, quàm ſi vſitato loquendi more rogaſſet. Cur tandiu? Significat enim vt ſpem ſuam foueret, ſéque animaret ad patientiam, procul reſpexiſſe: ideóque non conqueri de malo paucorum dierum, quemadmodum ſolent teneri & puſillanimes, qui tantùm cernunt ante pedes, & ad primum inſultum ſtatim ſuccumbunt. Quare ſuo exemplo nos docet quàm longiſſimè extendere mentes noſtras ne præſens dolor ſpem nobis præſcindat.

2 *Vſquequo ponam.* Scimus in rebus aduerſis homines æſtuare, ac circunſpicere huc & illuc ad quærēda remedia: præſertim vbi ſe deſtitui vident, anxiè torquētur ac diſtrahuntur in varias partes: atque in magnis periculis ſolicitudo & metus ſubinde conſilia mutare cogunt, vbi nulla certa occurrit ratio. Conqueritur ergo Dauid, dum hinc inde accerſit conſilia, tali congerie fruſtra ſe fatigari: dolorem quotidianum coniungens, fontem huius inquietudinis deſignat. Nam ſicuti in morbis acutis cuperent ægroti ad ſingula momēta locum mutare: & quò acrius dolores vrgent, magis ſubiti ſunt & feruidi ad nouos motus aut mutationes: ſic vbi animos occupat dolor, raptātur miſeri homines, ac illis leuius eſt ſine profectu ſe cruciare, quàm ſedatis & quietis animis mala ſua perpeti. Quanquam autem Dominus ſpiritum cōſilij fidelibus ſe daturum promittit, nō tamen ſemper ipſum in primo articulo ſuppeditat, ſed quaſi per flexuoſas ambages ad tempus diſcurrere patitur, vel perplexos inter ſpinas hærere. יומם nonnulli pro toto die accipiunt: ſed mihi potius notari videtur alia aſſiduitas, nempe quòd ſingulis diebus recurrat dolor. In fine verſus aliud malum deplorat, quòd aduerſarij audacius inſultēt dum ipſum vident diuturno languore prorſus confici. Plurimum autem in precibus valet hęc ratio, quia Deo nihil minus eſt tolerabile iſta crudeli inſolentia, dum hoſtes non ſolùm miſeriis noſtris paſcuntur, ſed quo nos magis deprimi vident, eo altius inſurgunt.

Iſa. 19.

4 Reſpice, reſponde mihi Iehoua Deus meus: illumina oculos meos, nequando dormiam in morte.	4 הַבִּיטָה עֲנֵנִי יְהוָה אֱלֹהָי הָאִירָה עֵינַי פֶּן־אִישַׁן הַמָּוֶת׃
5 Nequando dicat inimicus meus, Præualui contra eum: qui me affligunt, exultent ſi lapſus fuero.	5 פֶּן־יֹאמַר אֹיְבִי יְכָלְתִּיו צָרַי יָגִילוּ כִּי אֶמּוֹט׃

4 *Reſpice, reſponde.* Quoniam ideo videtur Deus non protinus auxilium ſuis ferre, quia eorum neceſſitates non reſpicit, priore loco petit Dauid vt reſpiciat Deus: ſecundo, vt ſuccurrat. Neutrum quidem in Deo prius aut poſterius eſt: ſed iam prius dictum fuit, ſæpiúſque erit poſthac iterandum, Spiritum ſanctum precādi formas ad ſenſum noſtrum data opera accommodare.

modare. Niſi perſuaſus fuiſſet Dauid ſe eſſe ſub Dei oculis, nihil profuiſſet ad Deum clamare: ſed hæc erat fidei cognitio. Interim donec re ipſa Deus ad opitulandum manum exerat, clauſos eſſe eius oculos dictat carnis ratio. Cæterùm tantundem valet loquutio: ac ſi Dei miſericordiam priore loco ſtatueret: deinde adiungeret eius auxilium. quia tunc demum nos exaudit Deus, dum noſtri miſertus, ad nos iuuandos flectitur. Illuminare oculos, Hebræis tantundem valet ac dare ſpiritum vitalem. vitæ enim præcipuus vigor in oculis apparet. Hoc ſenſu dicit Pro.29.b.
Solomon, tam miſeri hominis, quàm rapacis oculos à Domino illuminari. Et quum Ionatas 13.
præ inedia deficeret, dicit ſacra hiſtoria caliginem fuiſſe offuſam eius oculis: rurſus poſtquam 1.Sam.14
fauum mellis guſtauit, lucem eius oculis fuiſſe redditam. Similis ferè metaphora eſt in verbo d.27.
Dormiendi, quum ad mortem trahitur. Cæterùm in ſumma fatetur Dauid, niſi à Deo affulgeat lux vitæ, ſe mortis tenebris ſtatim iri obrutum: ac ſe tam eſſe quaſi exanimem, niſi Dominus vigorem inſpiret. Hinc verò nobis vitæ fiducia, quòd licet mille mortes nobis intentet mundus, tamen eſt in manu Dei vitæ noſtræ inſtauratio.

5 *Ne quando dicat inimicus.* Iterum repetit quod de hoſtiũ ſuperbia nuper dixerat: indignũ ſcilicet eſſe, vt Deus ſeruum ſuum impiis ridendum propinet. Erant autem quaſi in excubiis Dauidis hoſtes, vt ludibriis inſectarentur eius ruinam. Atqui quum proprium Dei ſit munus, compeſcere improborũ proteruiam, quoties in ſuis ſceleribus gloriãtur, meritò à tali iactantia arceri poſtulat Dauid. Sed notandum eſt, ſuæ integritatis probè fuiſſe conſcium, ac fretum etiam cauſæ æquitate: vt indignũ eſſet atq; abſurdum deſeri in periculo, & ab hoſtibus opprimi. Quare tunc demũ cum eo nobis communis erit hæc precatio, ſi ſub Dei imperio & auſpiciis militamus, vt nos vincere hoſtes nequeant, quin de ipſo Deo impios agant triumphos.

6 *Ego autem in bonitate tua confido: exultabit cor meum in ſalute tua, cantabo Domino, quia mihi benefecit.*	6 ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה ליהוה כי גמל עלי:

Tametſi nondũ ſentit Propheta quãtum profecerit orando, ſpe tamen liberationis ex verbo Dei cõcepta fretus, ſpei clypeum tentationibus opponit, quarum terrore percelli poterat. Quanuis ergo duriter angatur, ac multæ curæ ipſum ad deſperationem ſolicitent, ſe tamen in fiducia gratiæ Dei & ſalutis ſtaturum pronuntiat. Hac verò eadem fiducia præditos ſuffultóſque eſſe cõuenit pios omnes, vt in precibus rite perſeuerent. vnde etiã colligimus quod prius admonui, fide apprehendi Dei gratiam, quæ carnis iudicio abſcondita eſt. Quanquam autem ex diuerſis verborum tẽporibus elicere diuerſos ſenſus liceat: ego tamen non dubito quin teſtetur Dauid, ſe firmũ ſtetiſſe in ſpe promiſſæ ſalutis, & ſtaturum vſque in finem, quãlibet graue tentationum onus incumbat. Itaque in verbo Exultandi futurũ tempus continuum actum deſignat: quòd ſcilicet fidei gaudium nullus vnquam mœror ei excutiet. Notãdum verò quòd Dei bonitatem ordine priorem ſtatuit, tanquam ſalutis cauſam. *Cantabo Domino* Hoc poſtremum refero ad futurũ tempus. Quanuis enim nondum votis ſuis potitus ſit, Deum tamen iam adeſſe liberatorem non dubitans, ad gratias agendas ſe obligat. Et ſanè ita nos ad precandum accingi decet, vt ſimul ad canendas Dei laudes parati ſimus: quod fieri non poteſt, niſi certò perſuaſi ſimus, vota noſtra non fore irrita. Quanuis enim non ſimus à dolore immunes, neceſſe tamen eſt vt emergat hæc fidei alacritas, quæ futuræ lætitiæ canticũ nobis dictet ſicuti Dauid ad celebrandam Dei gratiam prius ſe comparat, quàm appareat malorum exitus. Verbum גמל quod alij Retribuere vertunt, non aliud hîc ſignificat, quàm merum beneficium conferre, ſicuti & pluribus aliis locis. Qualis enim eſſet iſta gratiarum actio, Deum mercedem ſeruo ſuo debitam rependiſſe? quo inepta eorum & friuola argutia refellitur, qui ad probanda operum merita locum hunc detorquent. Denique ad canenda Dei beneficia, antequam ea perceperit, feſtinans, ſalutem quæ tunc procul remota erat, ſibi ante oculos ſtatuit.

ARGVMENTVM PSALMI XIIII.

Principio impium Dei contemptum deſcribit, ad quem ſe totus ferè populus proiecerat: & quò plus grauitatis habeat querimonia, ſub Dei perſona eum indicat. Deinde ſpe remedij quod Diuinitus inſtare perſuaſus eſt, quanuis anxiè interim ſuſpiret, ſe & alios conſolatur. *Pſal. XIIII.*

1 *PRæfecto Dauidis. Dixit ſtultus in corde ſuo, Non eſt Deus: corruperunt, abominabile fecerunt opus: non eſt qui faciat bonum.*	1 למנצח לדוד אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו התעיבו עלילה אין עשה טוב:

Plerique ex Iudæis vaticinium in hoc Pſalmo editum eſſe volunt de futura gentis ſuæ oppreſſione: ac ſi Dauid in Spiritu Eccleſiam Dei ſub Gentium tyrannide afflictam defleret. Itaque quod hîc dicitur, ad præſentem ſuam diſſipationem referunt, ac ſi eſſent pretioſa illa Dei hæreditas quam deuorant feræ beſtiæ. Sed facilè apparet, dum gentis ſuæ dedecus tegere volunt, ad Gentes ſine ratione torquere quod de peruerſis Abrahæ filiis dictum eſt. Certè nullus Rom.3.c.
Paulo Apoſtolo magis idoneus erit interpres, qui ad populum legalem diſertè accommodat. 19.

Deinde vt nobis deſit illud teſtimonium, contextus clarè demonſtrat domeſticos potius fidelium tyrannos & hoſtes, quàm exteros à Dauide notari. quod tenere noſtra magnopere refert. Scimus enim quàm duriter nos cruciet hæc tentatio, quum in media Eccleſia graſſari ſcelerum colluuiem, bonos & ſimplices iniuſtè affligi, improbos crudeliter pro ſua libidine dominari cernimus. Triſte enim hoc ſpectaculum nos ferè exanimat: quare exemplo, quod nobis Dauid proponit, nos muniri non parum vtile eſt, vt in deploratis Eccleſiæ ruinis fiducia liberationis nos ſuſtentet. Ego quidem non dubito, confuſum & perditum Iudææ ſtatum hîc deſcribi, quem inuexit Saul quum palàm furere cœpiſſet. tunc enim perinde ac extincta Dei memoria, pietas omnis diffluxerat, nec maior vigebat inter homines integritas. *Dixit ſtultus.* Quum נבל Hebræis non ſtultum modò, ſed peruerſum quoque & nequam hominem ſignificet, non incommodè poſſet ita exponi in hoc loco: ego tamen quod magis receptum eſt, libenter ſequor, vt veſaniæ damnentur omnes prophani homines, qui abiecto Dei metu, ſe ad iniuſtitiam proiiciunt. Neque enim vulgaris ſtultitiæ hoſtes ſuos inſimulat Dauid, ſed potius in eorum vecordiam, inſanámque duritiem inuehitur, quos mundus valde ſapere iudicat. Nam qui maximè prudentes & conſulti tam ſibi quàm aliis videntur, eos vt plurimum videmus fodere aſtutiæ latebras, vt Deum ſpernendo ac ridendo, ingenij ſui acumen exerceant. Primò itaque ſciendum eſt, quantumuis mundus verſutis & naſutis hominibus applaudat, qui ſibi quiduis licentiæ indulgent, inſaniæ tamen ipſos à Spiritu ſancto damnari: quia nullus eſt magis brutus ſtupor, quàm Dei obliuio. Simul tamen notandum eſt vnde colligat eos exuiſſe omnem pietatis ſenſum: nempe quia ordinem omnem peruerterint, vt nullum maneat iuſti ac iniuſti diſcrimen, nulla honeſti cura, nullum humanitatis ſtudium. Non igitur de abſcondito cordis affectu pronuntiat Dauid, niſi quatenus impij ſuo indicio ſe produnt: ac ſi diceret, Quî fit vt homines iſti adeò importunè laſciuiant, nulla ſit recti vel æqui apud eos ratio, denique vt immaniter ruant in omne ſcelerum genus, niſi quia excuſſo pietatis ſenſu, omnem Dei memoriam, quantum in ſe eſt, ex animis ſuis delerunt? Nam quorum animis inſidet aliqua religio, eos ſemper neceſſe eſt aliquo modeſtiæ fræno retineri, ne quiduis audeant. vnde ſequitur, vbi ſuæ libidini abſque pudore impij tam præfractè & audacter indulgent, exuiſſe Dei notitiam. Dicit autem eos in corde ſuo loqui: quia licet execrabilem hanc blaſphemiam ore non euomant, effrænis tamen vitæ licentia clamat, corda ipſorum omni pietate vacua, hanc ſibi cantilenam ſuauiter canere. Non quòd ſubducta ratione, vel formatis (vt aiunt) ſyllogiſmis nullum eſſe Deum ſtatuant (Deus enim ſceleratiſſimos etiam quoſque, vt magis ſint inexcuſabiles, arcanis conſcientiæ punctionibus ſubinde exercet, vt ſuum numen & imperium agnoſcere cogantur) ſed ipſi quicquid rectæ notitiæ Deus inſtillat, partim ſuffocant ſua malitia, partim adulterant, donec emortua iaceat religio. Quanuis enim non planè Deum eſſe negent, cælo tamen includunt iuſtitia & virtute ſua ſpoliatum: quod eſt idolũ loco Dei fingere. Nam perinde ac ſi nihil vnquam ſibi futurum eſſet cum eo negotij, à ſingulis vitæ actionibus procul eum repellunt. Vbi autem detrahitur è ſolio ſuo Deus, vt iudex eſſe deſinat, ad ſummum cumulum peruenit impietas: vt veriſſimè dictum ſit à Dauide, qui ſecurè omnium ſcelerum impunitatem ſibi promittunt, in corde ſuo Deum negare. Cæterùm quia Pſalmus 53. paucis mutatis verbis, nihil aliud quàm huius repetitionem cõtinet, quid inter ſe differant, ſuis locis monebo. Vbi hîc conqueritur Dauid, eos abominabile feciſſe opus: illic, pro opere ponitur iniquitas. Obſeruent autem lectores, non de vno vel altero opere Dauidem loqui, ſed quemadmodum dixerat eos peruertiſſe, vel corrupiſſe omnem legitimum ordinem, ita nunc addit, totam vitam ſuam fœdaſſe, vt ſit abominabilis: cuius rei probationem adducit, quia nullam inter ſe iuſtitiam colant, ſed omnis beneficentiæ ſint obliti.

2 *Iehoua è cælis proſpexit ſuper filios hominum, vt videret an ſit qui intelligat, qui requirat Deum.*	2 יְהוָה מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל־בְּנֵי אָדָם לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת־אֱלֹהִים׃
3 *Quiſque receßit, ſimul putridi facti ſunt: non eſt qui faciat bonum, ne vnus quidem.*	3 הַכֹּל סָר יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ אֵין עֹשֵׂה טוֹב אֵין גַּם־אֶחָד׃

2 *Iehoua è cælis.* Hoc magis emphaticum eſt, Deum loquentem induci, quàm ſi ſententiam tuliſſet Dauid in ſua perſona. Nam quum Deus in ſolio ſuo cognitor locatur, prodigioſum, in modum ſtupidi ſumus, niſi terrorem incutiat eius maieſtas. Facit enim peccandi conſuetudo, vt obdureſcant homines in ſuis peccatis, ac tanquam in denſa caligine nihil diſcernant. Dauid ergo vt talibus blanditiis nihil eos proficere doceat, dum impunè regnant ſcelera in mundo, Deum è cælo teſtatur ſpeculari & inquirere, vt ipſum non lateat quid inter homines agatur. Etſi autem nulla inquiſitione opus eſt Deo, non tamen fruſtra terreni iudicis formam ſuſcipit, vt pro modulo noſtro paulatim arcanam eius prouidẽtiam apprehendamus, quæ ſtatim ſenſu noſtro concipi non poteſt. Atque vtinam huc vſque nos deducat hæc loquendi ratio, vt diſcamus nos citare ad Dei tribunal: ac nobis torporem excutiat hæc ſententia, dum ſibi delicias mundus facit, ac reprobi ſua vel ſocordia, vel hypocriſi, vel impudentia peccata ſua

ſepeliunt,

ſepeliunt,& cæcutiunt in temulenta ſua peruicacia, Deum tamen è cælo proſpicere. *An ſit qui intelligat.* Quia hinc pendet bene & iuſtè viuendi ratio, vt luce intelligentiæ regamur, meritò Dauid initio Pſalmi, ſtultitiam docuit eſſe omnium ſcelerum radicem. & hoc loco integritatis & rectæ vitæ exordium à ſana mente facit. Sed quia perperam maior pars ingenium ſuum ad vafritiem applicat, continuò pòſt Dauid veram intelligentiam definit vno verbo, nempe ſi quæritur Deus: quo ſignificat non aliter probè vitam inſtitui poſſe, niſi homines ſe totos Deo addicant. Quidam nimis reſtrictè accipiunt nomen משכיל, quum in genere pronuntiet Dauid omni ratione & iudicio reprobos prorſus deſtitui. *Quiſque receſſit.* Verbū סר quidam Fœtere vertunt, vt proximo verbo reſpondeat, quod Hebræis eſt Putridum fieri. Sed nulla neceſſitas cogit duo verba eodem modo exponere, ac ſi idem bis dicatur. Imò melius conuenit, damnari homines impiæ defectionis, quia alienati ſint, vel procul receſſerint à Deo: poſtea notari fœtidam corruptelam in tota eorum vita: ſicuti apoſtatæ nihil niſi putridum ſpirant. Et verbum Hebraicum vbique ferè in hoc ſenſu capitur. Deinde Pſalmo 53. ponitur verbum סג quod idem valet. In ſumma, pronuntiat Dauid ſic omnes vagis cupiditatibus fuiſſe abreptos, vt nihil in eorum vita ſincerum vel integrū maneat. Hæc eſt vniuerſalis defectio, quæ omnem pietatem extinguit. Porro nō partem aliquam duntaxat perſtringit, ſed omnes pariter in eundem coniicit reatum. Hoc verò deteſtabile portentum fuit, omnes Abrahæ filios, qui in ſacrum Dei peculium electi erant, à primo ad vltimum ſic eſſe corruptos. Sed quæritur quomodo exceptionem tollat Dauid, vt ne vnus quidem integer ſuperſit: quum tamen paulò pòſt miſeros & afflictos commemoret in Deum ſperare. Deinde, ſi omnes impij erant, quiſnam fuit ille Iſrael, cuius futuram redemptionem prædicat in fine Pſalmi? Imò quum ipſe vnus eſſet è corpore populi, cur ſaltem à reliquis ſe non excipit? Reſpondeo, Quia inuehitur in carnales Abrahæ filios, in eorum ordine exiguum ſemen, quod ſibi Deus ſegregauerat, non cenſeri. Atque hæc ratio eſt cur Paulus ad Rom. 3. b. 10. ad totum humanum genus extendat hanc ſententiam. Quanquam enim Dauid confuſam vaſtitatem, quæ ſub Saule fuit, deplorat: minimè tamen dubium eſt ab eo tacitè conferri cum Dei filiis quicunque non ſunt Spiritu regeniti, ſed feruntur carnis ſuę ingenio. Quidam ita ſoluunt, non vrgeri à Paulo teſtimonium Dauidis, quaſi dixiſſet naturaliter vitioſos eſſe homines, ſed proponi hanc ſimilitudinem, quòd proceres electi populi ſcelerati fuerint: ne mirum ſit iniuſtitiam paſſim regnare in mundo. Verùm nimis frigida ſolutio eſt: quia illic minimè diſputat Paulus qualis ſit maior pars hominum, ſed quicunque ſuapte natura feruntur & aguntur. Notandum igitur eſt, quum ſe & exiguas piorum reliquias toti populo Dauid opponit, manifeſtum ſtatui diſcrimen inter Dei filios, qui Spiritu eius reformati ſunt, & omnes poſteros Adæ, in quibus dominatur corruptio & prauitas. Vnde ſequitur, nos omnes quum naſcimur, amentiam hanc quæ deſcribitur à Dauide, & totius vitæ fœtorem afferre ex vtero, taléſque manere donec arcana ſua gratia nos Deus in nouas creaturas refingat.

4 *An non cognoſcunt omnes operarij iniquitatis? comedentes populum meum, comedunt panem: Dominum non inuocant.*

4 הֲלֹא יָדְעוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן
אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם יְהוָה
לֹא קָרָאוּ׃

Interrogatio hæc addita eſt, quæ ſuperiorem doctrinā amplificet. Nam quum dixiſſet Propheta, Deum è cælo facta hominū notare, ac deprehendiſſe omnes eſſe peruerſos: nunc inducit cum admiratione clamantem, Quænā eſt iſta dementia, quòd ferarū more abſque vllo humanitatis ſenſu, in populum meum graſſantur qui eum fouere & omnibus officiis proſequi debebant? Porrò hanc Deo tribuit perſonam, nō quòd ei nouū quicquam ſit vel inopinatum, ſed quò eius indignationem magis exprimat. Sic & propheta Ieſaias, cap. 59. c. 16. idem ferè argumentum tractans, dicit etiam ipſe, Deum vidiſſe & miratum eſſe quod nemo intercederet. Tales quidem affectus in ſe Deus nō ſuſcipit, ſed eorum induit formam ac ſimilitudinem, quò maiori horrore nos percellat, dum ſcelerū noſtrorum portentis ſe quodāmodo turbari dicit. Nos verò, niſi pluſquam ſaxei ſumus, totos expaueſcere conuenit, quum Deus tale deteſtationis ſignum nobis proponit. Iam verò confirmat hic verſus quod initio dixi, non de externis tyrannis, vel profeſſis Eccleſię hoſtibus haberi ſermonem, ſed de proceribus ipſius populi, qui potentia & honore pollebant. Neque enim hoc aptè in homines à Dei cultu prorſus alienos competeret: quia nihil mirum eſſet, eos qui viuendi regulam non tenent, violēter prędari. Sed hac circunſtantia non parum augetur indignitas, quòd ipſi paſtores gregem crudeliter deuorant: ac ne Dei quidem populo & hæreditati parcunt. Similis etiam querimonia legitur Michæę 3. a. 1. Audite principes domus Iſrael, an non veſtrum eſt ſcire iudicium? Rapitis verò pellem à populo meo, & carnem ab oſſibus eius, &c. Si in Babylonios vel Ægyptios [illegible] ſæuirent qui Deum ſe colere profitentur, minimè tamen excuſabilis eſſet eorum iniuſtitia: ſed dum ſanguine & carne fidelium paſcuntur non ſecus ac pane, hoc verò mōſtrum eſt quod meritò tam Angelos, quàm homines reddat attonitos. nā ſi gutta illis maneret ſanę mentis, retraheret eos à tanto furore. Neceſſe igitur eſt à diabolo eſſe excæcatos, vt nihil penitus ſentiāt, dum ſcientes

& volentes tam atrociter excoriant ac deglutiũt populum Dei. Docet autem hic locus quantopere diſpliceat Deo & abominabilis ſit crudelitas, quam aduerſus pios exercent laruati paſtores. In fine verſus, vbi ipſos dicit Deum non inuocare, iterũ, fontem & cauſam deſignat tam effrænis iniuſtitiæ, quòd ſcilicet nulla tangantur Dei reuerentia. Nam religio mutuę inter nos æquitatis optima eſt magiſtra. vbi verò extinctum eſt eius ſtudium, concidit etiam omnis iuſtitiæ reſpectus. Cæterùm Dei inuocatio, quia præcipuum eſt pietatis exercitium, non hîc ſolùm, ſed pluribus Scripturæ locis totum Dei cultum per Synecdochen complectitur.

5 *Illic trepidarunt trepidatione, quia Deus in generatione iuſta.*	5 שָׁם פָּחֲדוּ פַחַד כִּי אֱלֹהִים בְּדוֹר צַדִּיק׃
6 *Conſilium inopis probro afficitis, quòd Iehoua ſit ſpes eius.*	6 עֲצַת עָנִי תָבִישׁוּ כִּי יְהוָה מַחְסֵהוּ׃

5 *Illic trepidarunt.* Nunc Propheta ſe & reliquos fideles optima cõſolatione animat, quòd Deus non deſeret ſuos ad extremum vſque, quin tandem appareat eorum vindex. Aduerbium loci quidam ita exponunt quaſi Deus in ſanctorum conſpectu pœnas ſumpturus ſit de reprobis: quia in illos exercuerunt ſuam tyrãnidem. ſed potius exprimitur pœnæ, quam daturi ſunt, certitudo, ac ſi eam digito monſtraret. Quanquam ex Pſalmo 53. colligere licet ſubitum quoque & inopinatum Dei iudicium notari: illic enim additur, Non eſt, vel, non fuit timor. Scio quidem membrum illud ab interpretibus variè accipi. Quidam enim ſubaudiunt: nullum parem eſſe timorem: alij referunt ad cæcas perturbationes, quibus vexãtur mentes impiæ. Nam
Leuit. 26. c.17. & hoc Legis ſuę tranſgreſſoribus tormentum Deus minatur, vt fugiant nemine perſequente, & paueſcant à ſtrepitu folij cadentis: ſicuti videmus ipſos eſſe ſuos carnifices, ac intus ſecum tumultuari ſine externo metu. Sed ego aliam eſſe Prophetæ mentem iudico: quòd ſcilicet rebus tranquillis & proſperis, repentè in ipſos Deus fulminet. Nam vbi dixerint Pax & ſecuritas, eorum capitibus ſubitum & incredibile exitium impendet. 1.Theſſ.5. a.3. Ergo hac ſpe fideles erigit ac ſuſtinet Propheta, quòd impij, dum ſe immunes putabũt ab omni periculo, imò ſecurè triumphos ſuos agent, ſubita ruina perdentur. Additur ratio, quia Deus iuſtos ſuo patrocinio tueri velit. Porrò vt ſalutem eorum afferat, neceſſe eſt ipſum contra iniuſtos & violentos eorum hoſtes è cælo fulminare. Eſt tamen in voce דור aliqua ambiguitas. nam quia Hebræis nomen hoc, ſeculum, vel curſum humanæ vitę interdũ ſignificat, poſſet hic elici ſenſus, Quanuis Deus ad tempus diſſimulet iniurias: ipſum tamen ſemper adeſſe ſuis ſeruis, ſuáque gratia eos per totam ætatem proſequi. Simplicius tamen videtur, Deum à parte iuſtorum ſtare: vt דור idem hoc loco valeat quod interdum Latinis Natio. Pſalmo 53. addit, Quoniam diſſipauit Deus oſſa obſidentis te, pudore afficies: quoniam Dominus reiecit eos. Quibus verbis clarius explicat Propheta, quomodo iuſtis præſideat Deus: nempe dum eos eripit è mortis faucibus, ac ſiquis obſidione liberet qui in anguſtum redacti erant. Vndę ſequitur, patienter nobis ferendam eſſe oppreſſionem, ſi cupimus Dei manu opportunè ſeruari. Oſſa autem metaphoricè robur vel potentiam ſignificant: quia non aliter ſatis pateret, Dei manu conteri impios, niſi opibus & copiis eſſent formidabiles. Hortatur deinde fideles ad ſanctam gloriationem, ne dubitent reprobis inſtare probroſum interitum: quia ſcilicet Dominus ipſos reiecit, quo aduerſo omnia infœliciter cedere neceſſe eſt. Quia מאס ſpernere interdũ ſignificat, quidam ita vertunt, Quia Deus ſpreuit eos: ſed impropriè, meo iudicio. Magis quadraret, Contemptibiles eos reddidit, vel, probro & ignominiæ ſubiecit. Vnde ſequitur nihil ſibi quàm dedecus accerſere, dum in ſublime quaſi Deo inuito contendunt.

6 *Conſilium inopis.* Inuehitur in iſtos Gigãtes quibus ludibrio eſt fidelium ſimplicitas, dum in ſuis miſeriis Deum liberatorem, quieti expectant. Et certè nihil carni videtur magis abſurdum, quàm ad Deum confugere, dum malis noſtris non ſuccurrit: quia ſcilicet Deum ex præſenti gratiæ eius intuitu æſtimat. Ideo increduli quoties malis obrui vident Dei filios, inanem (vt ipſis quidem videtur) confidentiam illis exprobrant, ſanníſque ſuis exagitant hanc ſecuritatem, quòd in Deum, à quo nihil ſentiunt auxilij, recumbant. Itaque huic ſuperbiæ inſultans Dauid, hanc quoque exitij cauſam illis fore denuntiat, quòd ſtultitię damnent pauperes & miſeros, quia freti Dei præſidio, malis non ſuccumbant. ac ſimul admonet nihil magis eſſe conſultum, quàm à Domino pendere: atque hanc eſſe optimam prudentiam, quanuis ſimus afflicti, quieſcere in ſalute ab eo promiſſa.

7 *Quis dabit ex Sion ſalutem Iſrael? Vbi conuerterit Iehoua captiuitatem populi ſui, lætabitur Iacob, exultabit Iſrael.*	7 מִי יִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּב יְהוָה שְׁבוּת עַמּוֹ יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל׃

7 *Quis dabit.* Dauid propoſita conſolationis doctrina, iterũ ad vota & gemitus redit. Quo docet, etiamſi diu languere nos Deus ſinat, non debere tamen nos tædio frangi, quin ſemper in ipſo gloriemur: deinde hoc in diuturnis moleſtiis optimum eſſe ſolatium, vota ſubinde repetere.

repetere. Porrò non reſpicit ad dextram vel ſiniſtram, vt ab vno Deo oculos deflectens, alium liberatorem quærat: ſed ſciſcitando quis dabit ſalutem, tantùm feruorem deſiderij exprimit: acſi dixiſſet, Quando tandem Deus ſalutem ſuam proferet? nam addito Sionis nomine, ſpem ſuam in Deo fixam eſſe teſtatur. nam ille erat ſacer locus vnde promiſerat Deus ſe exauditurum ſeruorum ſuorum preces: illud erat domiciliũ Arcæ fœderis, quæ arrha & ſymbolum erat præſentiæ Dei. Non ergo dubitat quiſnam futurus ſit ſalutis author: ſed anxiè rogat quando tandem prodibit ſalus illa, non aliunde ſperanda quàm ab vno Deo. Quæritur tamen, ſi hæc precatio pertinet ad tempus Saulis, quî conueniat Sionem nominari tanquam Dei ſanctuarium. Sicui placeat, Spiritu prophetico fuiſſe prædictum à Dauide quod nondum palàm factum erat, non repugno. mihi tamẽ probabile videtur, poſtquam Arca fœderis in monte Sion locata erat, compoſitum fuiſſe hunc Pſalmum. Scimus enim, Dauidem, vt poſteris conſuleret, per otium æternæ memoriæ mandaſſe quæ longo antè tempore acciderant. Cæterùm quòd Iſraelem liberari cupit, hinc cognoſcimus non tam priuatim de ſe cogitaſſe, quàm de communi Eccleſiæ ſalute fuiſſe ſolicitũ. Quod eò diligentius notãdum eſt, quia dum proprius dolor vnumquenque occupat, ferè negligitur publica fratrum ſalus. Atqui ſingulos ſuis malis Deus admonet, vt curas ſuas ad totum Eccleſiæ corpus conuertant, quemadmodũ Dauid ſecum Iſraelẽ complectitur. *Vbi conuerterit.* Statuit his verbis Dauid, Deum minimè paſſurum vt ſub perpetuo mœrore tabeſcant fideles, ſicut alibi dicitur, Qui ſeminant in lachrymis, in Pſal. 126.
exultatione metent. Neque enim dubium eſt quin ſe & pios omnes rurſus confirmet, atque a.5.
hortetur ad ſpem liberationis promiſſę. Primò itaque dicit, Deum, licèt moram trahat, vel ſaltẽ non feſtinet pro noſtro deſiderio, vindicẽ tamen fore qui ſuos à captiuitate redimat. Deinde à lætiore exitu mitigat eorum dolorem, quia in gaudium tandẽ vertetur. Captiuitas porrò cuius meminit, non eſt Babylonica, vel diſperſio inter prophanas Gentes, ſed domeſtica potius oppreſſio quum tyrannicè in Eccleſia dominantur improbi. Quare docemur his verbis, dum tales beſtiæ Dei gregem vaſtant ac diſperdunt, vel ſuperbè conculcant, ad Deum confugere cuius proprium munus eſt, ex diſſipatione colligere ſuum Iſraelem. Ipſum verò *Captiuitatis* nomen docet, vbi impij pro ſua libidine rectum ordinem peruertunt, in medio Eccleſiæ ſinu Babylonem eſſe vel Ægyptum. Quanuis autem ſancti populi lætitiam Dauid in tempus liberationis differat, conſolatio tamen hæc non modò ad temperandum dolorem noſtrum valere debet, ſed etiam lætitia condiendum.

ARGVMENTVM PSALMI XV.

Docet hic Pſalmus qua lege Deus ſibi Iudæos in populum delegerit, ſuúmque ſanctuarium locauerit in medio ipſorum: nempe vt iuſtè rectéque viuendo, ſe peculiarem & ſacrum eius populum eſſe teſtentur.

Pſalm. XV.

Canticum Dauidis.

1 *Iehoua quis habitabit in tabernaculo tuo? quis requieſcet in monte ſanctitatis tuæ?*	1 מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה מִי־יָגוּר בְּאָהֳלֶךָ מִי־יִשְׁכֹּן בְּהַר קָדְשֶׁךָ׃
2 *Qui ambulat integer & facit iuſtitiam, & qui loquitur veritatem in corde ſuo.*	2 הוֹלֵךְ תָּמִים וּפֹעֵל צֶדֶק וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ׃

1 *Domine quis, &c.* Quia nihil magis tritum eſt in mundo, quàm falsò obtendere Dei nomen, idque ſibi magna pars hominum ſecurè indulget: conſultò Dauid hominibus relictis, Deum ipſum compellat, ſignificans, cunctos mortales, ſi fallaci titulo abutãtur, ſuis blanditiis nihil proficere, quia Deus ſemper manet ſui ſimilis: & quemadmodum fidelis eſt, ita mutuò fidem vult ſibi præſtari. Quanuis enim gratis adoptauerit Abraham ſtipulatus tamẽ eſt vt viueret integer: atque hæc eſt generalis regula fœderis quod ab initio cũ tota Eccleſia pepigit. Summa eſt, fruſtra ab hypocritis, qui locum in templo Dei occupant, prętexi Dei nomen: quia neminem inter ſuos agnoſcit, niſi qui iuſtitiam & rectitudinem colit tota vita. Videbat Dauid templum ingenti hominum multitudine refertum, quæ eundem cultum profitebatur, ſéque externo ritu in Dei conſpectum ſiſtebat: ideo admirantis perſonam ſuſcipit, & ſermonem conuertit ad Deum, qui in confuſa hominum miſtura ſuos ab alienis diſcernit. Triplex autem eſt huius doctrinæ vſus. Primò enim, ſi verè cenſeri cupimus inter Dei filios, admonet Spiritus ſanctus vitæ integritate hoc eſſe probandum: quia non ſufficiat cæremoniis Deum colere, niſi rectè & innoxiè viuamus. Secundò, quia ſæpe contingit Eccleſiam Dei multis inquinamentis deformem cernere, nequis ad hoc ſcandalum impingat, diſcrimen ponitur inter perpetuos Eccleſiæ ciues, & inquilinos, qui ad tempus ſunt illis permiſti. Valde neceſſaria admonitio, ne, ſi Dei templum multis ſordibus infectum ſit, faſtidium & moroſitas nos ad defectionem impellant. Sordes intelligo, vitæ impuræ & corruptæ vitia. Nam modò pura religio quo ad doctrinam & ritus vigeat, hominum delictis non ita nos offendi conuenit, vt propterea ſcindamus vnitatem. Atqui omnium temporum experientia docet quàm grauis ſit iſta

tentatio, Eccleſiã Dei, quæ abſterſis omnibus maculis pura nitere debebat, multos impios hypocritas vel ſceleratos homines in ſinu ſuo fouere. Hæc olim Catharis, Nouatianis, & Donatiſtis fuit occaſio vt à ſocietate piorum deſciſcerent. Et eadem hodie diſſidia renouant Anabaptiſtæ: quia non putant veram eſſe Eccleſiam, quę vitia tolerat. Verùm non fruſtra Chriſtus ſibi munus vendicat ſegregandi agnos ab hœdis: quin potius admonet ferenda eſſe mala quæ corrigere non licet, donec maturum adueniat purgationis tempus. Simul tamen iubentur fi-
Matth. 25 c.32. deles, pro ſe quiſque dare operam, vt à corruptelis purgetur Dei Eccleſia. Atque hic tertius eſt quem notaui, doctrinæ vſus. Quanquam enim non ante vltimum diem perfectè mundabitur ſacra Dei area, dum Chriſtus ſuo aduentu foras paleam eiiciet: hoc tamen facere nunc incipit Euangelij ſui doctrina, quam ideo ventilabrum nominat. Quare minimè torpẽdum eſt in hac parte: ſed acriter potius eniti conuenit vt ſe in caſta puráque diſciplina contineant quicunque nomen Chriſto dederunt. Sed illud præcipuè memoria tenendum eſt, arceri iniuſtos omnes à ſanctuarij ingreſſu, & ſacrilegam eorum audaciam damnari, dum ſine vlla reuerentia prorumpunt in cœtum piorum. Tabernaculi meminit, quia nondum extructum erat templum. Summa tamen eſt, non patere ad Deum acceſſum niſi puris eius cultoribus.

2 *Qui ambulat integer.* Notanda eſt tacita antitheſis inter inanem tituli iactãtiam, vel nudam profeſſionem quæ cęremoniis conſtat: & hoc ſolidum pietatis teſtimonium, quod cõmendat Dauid. Quæri tamen poſſet, quum Dei cultus charitatis officia ordine præcedat, cur hîc nulla fidei ac precationum fiat mentio. nã certè iſtis notis decebat legitimos Dei filios ab hypocritis diſtingui. In promptu ſolutio eſt, fidem, Dei inuocationem, ſpiritualia ſacrificia minimè à Dauide excludi: ſed quia multis cæremoniis hypocritæ ſe vt plurimum venditant (quorum tamen impietatem coarguit vita exterior, dum pleni ſunt faſtu, crudelitate, violentia, fraudibus & rapinis dediti) vt in lucẽ trahantur quicunque tales ſunt, veræ & ſinceræ fidei probationem peti ex ſecunda Legis tabula. Nam vt quiſque iuſtitiam & æquitatem cum proximis ſuis colit, re ipſa demonſtrat ſe Deũ timere. Nõ ergo politica iuſtitia contentus eſt Dauid, quaſi ſatis ſit hominibus reddere quod ſuum eſt, Deum verò fraudare iure ſuo liceat: ſed probos Dei cultores deſignat à iuſtitiæ fructibus. Ac primo quidem loco ſinceritatem requirit, vt ſimpliciter & ſine malo aſtu in negotiis verſentur: deinde iuſtitiam, vt ſtudeant proximis benefacere, neminem lædant, & abſtineãt ab omni noxa. Tertiò, fidem in ſuis ſermonibus, nequid fallaciter vel captioſè loquãtur. *Loqui in corde*, dura quidem & impropria eſt loquutio, ſed quæ melius exprimit ſenſum Dauidis, quàm ſi dixiſſet, ex corde. Talem enim cordis & linguæ conſenſum & ſymphoniam notat, vt ſermo ſit viua latentis affectus effigies.

3 *Qui non detrahit lingua ſua, nõ infert ſocio ſuo malum, & opprobriũ non tollit contra proximum ſuum.*

3 לֹא־רָגַל עַל־לְשֹׁנוֹ לֹא־עָשָׂה
לְרֵעֵהוּ רָעָה וְחֶרְפָּה לֹא־נָשָׂא
עַל־קְרֹבוֹ׃

Poſtquam breuiter complexus eſt Dauid, quibus dotibus præditos eſſe oporteat quicunque locum in Eccleſia tenere cupiunt, vitia quædam enumerat, à quibus puros eſſe cõuenit. Ac primò quidem denuntiat, ne ſint obtrectatores: deinde vt ab omni maleficio & iniuria ſibi temperent: tertiò, ne calumnias & falſa probra ſuo patrocinio adiuuent. Reliqua deinde videbimus. Maledicentiam ergo Dauid, tanquam primum iniuſtitiæ caput quo læduntur proximi, ſtatuit. Nam ſi nomẽ bonũ multis diuitijs præcellit, nulla grauior noxa inferri poteſt hominibus, quàm dum violatur eorum fama. Porrò non quodlibet conuitium hîc damnatur, ſed obtrectandi morbus ac libido, quæ ad ſpargẽdas calumnias malignos homines incitat. Quanquam non dubium eſt quin Spiritus ſancti conſilium ſit, falſas omnes vel improbas criminationes damnare. Quod proximè ſequitur, debere à filiis Dei procul abeſſe omnẽ iniuſtitiam,
Prou. 22. a.1. latius patet: nequid ſcilicet damni fratribus ſuis inferant. Socios autem & proximos intelligit, non eos tãtùm quibuſcum familiaris vſus vel neceſſitudo intercedit, ſed omnes etiam qui communi humanitatis vinculo deuincti ſunt ac coniuncti: idque facit augendæ inuidiæ cauſa, quo magis abhorreant fideles ab omni maleficio: quandoquidem ius humanæ ſocietatis violat quiſquis alteri nocet. In tertio membro non cõſentiunt interpretes. nam Leuare probrum quidam pro Cõminiſci, accipiunt: quia improbi calumnias de nihilo ſuſcitant. ita eſſet repetitio eiuſdem ſententiæ, ne ſibi fideles lingua detrahere permittant. Sed ego aliud vitium reprehendi puto, nempe credulitatẽ nimiam, qua ſiniſtros de proximis ſermones vel auidè haurimus, vel temere admittimus: quibus ſupprimendis danda potius erat opera. Nam qui ficta mendacia repudiant, quaſi patiuntur in terram excidere: qui verò ſpargunt, & de manu in manum tradunt, non ineptè, tollere dicuntur.

4 *Contemptus in oculis eius reiectus: qui verò timentes Dominum honorat, quum iurauerit ad damnum inferendum, non mutat.*

4 נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס
וְאֶת־יִרְאֵי יְהוָה יְכַבֵּד נִשְׁבַּע
לְהָרַע וְלֹא יָמִר׃

Prima pars huius verſus variè exponitur. Quidam ſenſum hunc eliciunt, quòd Dei cultores apud ſe contemptibiles ſint nullóque in pretio. quem ſi recipimus, ſubaudienda erit copula, quam Dauid non exprimit. Ego præterquam quòd aſyntheton video durum eſſe, alia ratione adducor vt Dauidem aliud voluiſſe credam. Nam res duas inter ſe oppoſitas comparat, peruerſos & nihili homines deſpicere, iuſtos autem & pietatis ſtudioſos honore proſequi. Hæc duo membra vt inter ſe reſpondeant, non aliter poſſum quod de contemptu dicitur accipere, quàm impios à filiis Dei cõtemni, & referre quam merẽtur ignominiæ mercedem. Verum quidem eſt, fideles, quamuis magna cum laude viuant, nõ tamen efferri confidentia: quin potius ſibi diſplicere, quia ſentiunt quantum adhuc ad perfectionem ſibi deſit. Sed dum expẽdo quid poſtulet circunſtantia loci: non tam humilitatem vel modeſtiam laudari puto, quàm ingenium & ſincerum iudicium, vbi neque improbis parcitur, & virtuti debitus habetur honor. Nam adulatio quæ vitia tegendo alit, nõ minus peſtiferum eſt quàm vulgare malum. Fateor quidem, ſi dominentur improbi, non ita ſpernendos eſſe quin illis parcamus quãtum feret officij noſtri ratio: cauendum tamen eſt ne ſeruilis aſſentatio eodem nos cum ipſis reatu implicet. Nam qui eorum ſcelera non modò diſſimulat, ſed etiam honore dignatur, ſibi probari quantum in ſe eſt, oſtendit. Ideo docet Paulus ſpeciem impiæ communicationis eſſe, vbi Eph.5.c.11
ſcelera nõ coarguimus. Et certè hoc nimis peruerſum eſt, in hominum fauorem obliquè Deo illudere: quod faciunt quicunque improbis gratificari ſtudent. Quanquam non tam perſonas reſpicit Dauid, quàm delicta ipſa. Nam qui honorificè coli impios videt, ac mundi applauſu obſtinatiores reddi in malitia, ſi conſenſum ſponte adiungat, quid aliud quàm regnum vitiis attribuit? Væ autem qui dicunt malum eſſe bonum, & tenebras lucem, inquit Ieſaias. Cę- Ieſ.5.c.20.
terùm quòd reiectos poſuit Dauid pro turpibus & flagitioſis, etiãſi in alto honoris gradu locati ſint, non debet aſperum videri, vel coactum. Nam ſi aruſpicibus & aliis profanis vatibus repulſos vocare licuit homines nequam & perditos, licet & dignitate & opibus pollerent (quemadmodum author eſt Cicero De aruſpicum reſponſis) cur cæleſtis interpres non probroſis annumeret quicunque reprobãtur à Deo? Summa igitur eſt, filios Dei liberè iudicare de cuiuſque factis, neque gratia ad prauam aſſentationem inflecti, vt improbos in ſua malitia foueant. Non vulgaris etiam virtus eſt, quæ proximè ſequitur, honore proſequi pios homines & iuſtos. Nam quia ſæpe ſunt quaſi mundi catharmata, ſæpe fit vt qui ſunt illis amici, paſſim mundi odia in ſe excitent. Ergo maior pars bonorum amicitiam reiicit, & contemptos iacere patitur: quod fieri non poteſt ſine graui & atroci Dei iniuria. Diſcamus ergo non à cenſu, vel pecunia, vel fluxis honoribus æſtimare, ſed pietatem habere in pretio. Et certè nemo ad pietatis ſtudium vnquam animum adiiciet, niſi qui Dei ſeruos reuerebitur: ſicuti viciſſim eorum obſeruantia ad imitationem quoque incitat. *Quum iurauerit ad damnum.* Optimè quadraret Græca verſio, niſi puncta obſtarent: quibus tametſi nunquam caruerunt Hebræi, credibile tamen eſt non ſemper ſcribendo ab illis fuiſſe expreſſa. Ergo tamen receptam lectionem ſequor. Senſus autem eſt, fideles potius iacturam facturos, quàm vt à fide dſcedant. Nulla enim fidei approbatio eſt, vbi quiſque ſtat ſuis promiſſis, quatenus ſibi commodum eſſe videt. atqui nihil magis tritum eſt, quàm ex leui aliquo damno prætextum captare ad pacta reſcindẽda, ſimul ac quidpiam alij aliis polliciti ſunt. Scorſum expendunt ſinguli quid ſibi vtile ſit: &, ſi grauantur promiſſis ſtare, ingenioſè excogitant longè plus damni, quàm timẽdum ſit. Honeſta quidem excuſatio videtur, vbi quis conqueritur iacturam ſe facturum niſi à pacto reſiliat. Hinc tanta perfidiæ licentia inter homines, quòd ſe, fide data non vltrà obſtringi putant, quàm ferat cuiuſque vtilitas. Dauid ergo iſta leuitate damnata, aliam in promiſſis cõſtantiam à filiis Dei requirit. Hîc iam oriũtur quæſtiones, Si latroni promiſeris redemptionis pretium, atque ita dimiſſus fueris, an præſtanda ſit fides. Deinde, ſiquis indignè fraudatus fuerit, an iuſiurandum reſcindere liceat. Quod ad latronem ſpectat, qui pecuniam illi afferet, in aliud incurret vitium: quia communem humani generis hoſtem non ſine publica pernicie ſumptibus ſuis alet. Nec verò hanc neceſſitatem fidelibus imponit Dauid, ſed tantùm priuatis commodis ſua promiſſa, maximè ſi iuramento ſancita ſint, præferri iubet. Vbi quis dolo malo circunuentus iurauit, tanti debet eſſe nominis Dei ſanctitas, vt damnuhi potius patienter ſuſtineat, quàm violet iuſiurandum: modò tamen priuatæ vtilitatis reſpectu non ducatur, fraudem ſibi factam detegere licebit. nulla etiam ratio impediet quo minus cum parte aduerſa placidè tranſigat. Perperam multi Hebræi interpretes locum hunc ad vota reſtringunt: quaſi hortetur Dauid fideles ad implẽda vota, vbi promiſerint ſe ieiunio affligere. Nihil enim magis remotum ab illius mente: quia non niſi de ſecunda Legis tabula & mutua inter homines rectitudine diſſerit.

5 *Pecuniam ſuam non ponit in fœnore, & munus ſuper innocentem non accipit. qui facit hæc, non mouebitur in ſeculum*

5 בַּסְפּוֹ לֹא־נָתַן בְּנֶשֶׁךְ וְשֹׁחַד עַל־נָקִי לֹא־לָקָח עֹשֵׂה אֵלֶּה לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם׃

Hoc verſu fidelibus Dauid præcipit ne vel fœnore grauent proximos ſuos, vel muneribus

corrupti,iniuſtis cauſis faueant. Quod ad prius membrum ſpectat,quia videtur Dauid in genere & ſine exceptione damnare vſuras omnes,nomen ipſum paſſim deteſtabile fuit.Sed quũ aſtuti homines ſibi fabricaſſent ſpecioſos titulos,hoc artificio elapſos ſe putantes, maiore licentia prædati ſunt,quàm ſi palàm & apertè fœnerati eſſent.Atqui Deus ſophiſticè & fucoſis coloribus minimè vult ſecum agi:ſed rem ipſam ſimpliciter reſpicit. quare nulla deterior eſt fœnoris ſpecies,quàm iniuſta contrahendi ratio,vbi mutua æquitas non colitur. Sciamus ergo,contractus omnes quibus alter ex alterius damno lucrum iniquè captat,quocunque tandẽ nomine veſtiantur,damnari.Quæritur tamen an hoc loco habendæ ſint omnes vſuræ.Si præcisè damnentur,periculum eſt ne multi in eas anguſtias putantes ſe redactos, vt quocunque ſe vertant, vndique immineat peccatum, ipſa deſperatione audaciores facti, abſque delectu ſe præcipitent.ſimul verò ac quidpiam conceſſum fuerit,multi ſibi habenas laxabunt,fœnerandi licentiam ſine modo putantes ſibi factam eſſe.Primo itaque loco admonitos eſſe lectores velim,ne ingenioſi ſint,ad captandos fraudandi colores:nec ſibi fingant quicquam eſſe licitum, quod aliis graue & damnoſum ſit. Iam quod ad fœnus ſpectat,vix fieri poteſt vt inueniatur in mundo fœnerator,qui non idem ſit rapax & iniquo turpíque quæſtui deditus.Itaque non immeritò olim Cato in eodem ferè gradu poſuit fœnerari & hominem occidere : quia huic hominum generi propoſitum eſt,alienum ſanguinem exugere. Eſt etiam valde indignum, dum ſinguli laborioſè victum ſibi acquirunt,dum ſe agricolæ quotidianis operis fatigant, opifices multum ſudando aliis ſeruiunt,mercatores non modò ſe exercent laboribus,ſed multa quoq; incommoda & pericula ſubeunt,ſolos trapezitas ſedendo vectigal ex omnium labore colligere.Ad hæc ſcimus, vtplurimum nõ eos qui diuites ſunt,fœnore exhauriri:ſed tenues homines, qui potius leuandi erant.Quare non abs re Deus fœnerari vetuit,rationem hãc addens, Si at-

Leui.25. c.25. tenuatus fuerit populus meus,non grauabis eum vſura. Videmus finem Legis,ne crudeliter opprimãtur pauperes, qui potius miſericordia digni erãt. Quanquam autẽ politica fuit Lex quam Deus peculiariter Iudæis tulit: communis tamen gentium & ætatum omnium eſt iſta æquitas,ne miſeros homines & attritos deuoremus.Vnde ſequitur,ſub illicito fœnore nõ cõprehendi lucrum,quod ſine cuiuſpiam iniuria facit qui mutuò dat pecuniam. Nomen etiam נשך quo vtitur Dauid , à mordendo deductum,ſatis oſtendit,vſuras,quatenus furandi & prę-

Ezech.18. a.4. dandi licentiam ſecum trahũt, damnari. Ezechiel quidem quoduis augmentum videtur damnare:ſed nõ dubiũ eſt quin ad iniuſtas & captioſas lucrandi artes reſpiciat, quibus diuites egenam plebem rodebant.Summa hæc ſit,modò cordibus noſtris inſculpta ſit, quam Chriſtus

Matth. 7. b.12. præſcribit,æquitatis regula,Quod quiſque ſibi fieri vult,vt proximis faciat,longa diſputatione de vſuris minimè opus fore.Quod poſtea ſequitur in contextu,propriè quidem ad iudices ſpectat , qui mercede conducti , ius & fas omne peruertunt : longius tamen extendi poteſt. quia ſæpe contingit priuatos quoque homines lucro corrumpi, vt ſuum patrociniũ malis cauſis accommodent.Tales igitur corruptelas,quibus à vero & recto abducimur,in genere complectitur Dauid. Quidam iudicum rapacitatem notari putant, dum redemptionis pretium extorquent ab innoxiis,quos gratis iuuare debuerant:ſed diuerſum eſſe ſenſum ex ſimili Ezechielis loco patet. *Qui facit hæc.* Hæc clauſula rurſus admonet,non omnes qui ſe ingerũt in ſanctuarium,perpetuos eſſe ciues cæleſtis Hieroſolymæ,ſed cum Iſmaele (cui ſimiles ſunt) eiectum iri hypocritas, & quicunque ſanctorum titulo mendaciter ſe venditant. Quod autem Pſalmus 46.toti Eccleſiæ tribuit, ad vnumquenque fidelium hîc Dauid accommodat. Ratio illic exprimitur,quia Deus in medio Hieroſolymę habitat.ſcimus autem à perfidis & improbis,qui ore tantùm & labiis fictè ad eum accedunt,longè remotum eſſe.

ARGVMENTVM PSALMI XVI.

Initio Dauid ſe Dei tutelæ commendat: deinde ex meditatione beneficiorum eius ad gratias agendas ſe accendit. Et quanquã ſuo cultu nihil Deo commodet , ſe tamen ei vni addicit, & à ſuperſtitionibus alienum fore teſtatur.Cauſam quoque adducit, quia plena & ſolida ſit fœlicitas in vno Deo acquieſcere,qui nihil ſuis deeſſe patitur.

Pſal. XVI.

1 *Mictham Dauidis cuſtodi me Deus,in te confido.* | 1 מִכְתָּם לְדָוִד שָׁמְרֵנִי אֵל כִּי־חָסִיתִי בָךְ׃

De voce מתכם non conuenit etiam inter Hebræos interpretes. Quidam à כתם deducunt, acſi eſſet aureum inſigne. Alij putant initium eſſe carminis tunc celebris & noti.Aliis potius videtur eſſe modulationis ſpecies:quibus ego aſſentior.Sequitur mox,

Precatio,qua ſe Dauid in Dei fidem committit. Nec verò (vt alibi ſæpe) Dei auxilium in aliquo certo periculo implorat, ſed in totam vitã petit ſibi eſſe cuſtodẽ: ſicuti nõ aliter quàm ſub eius præſidio tuti ſumus tum in vita tum in morte.Quod de fiducia ſequitur, tantundem valet ac ſi nobis ore Dauidis promitteret Spiritus ſanctus,Deum ad opem nobis omnibus ferendam paratum eſſe,modò certa fide & ſtabili in eum recumbamus. non alios verò in tutelã ab eo ſuſcipi,niſi qui ſe ei ex animo commẽdant.Simul tamen monẽdi ſumus, Dauidem,quibuſcunque malorum procellis agitatus fuerit,ſtetiſſe hac fide ſubnixum.

2 *Dices*

2 *Dices Iehouæ, Dominus meus es, beneficentia mea non ad te.*

3 *Sanctis qui in terra ſunt & præclaris, omnis voluntas mea in ipſis.*

2 אמרת ליהוה ארני
אתה טובתי בל־עליך׃
3 לקרושים אשר־בארץ
המה ואדירי כל־חפצי־בם׃

2 *Dices Iehouæ.* Præfatur Dauid ſe nihil poſſe Deo conferre, non modò quia nulla re indigeat, ſed quia ad eum ſuis obſequiis promerendum nulla ſuppetat facultas homini mortali. interea tamen animum colligit: & quia gratam habet Deus noſtram pietatem, ſe vnum ex cultoribus eius fore profitetur. Porrò vt ſe ad hoc officium efficacius hortetur, animam ſuam cõpellat. Eſt enim verbum fœminini generis quod non niſi in animam competit. Sicui magis placeat in tempore præterito legere, dixiſti, non reclamo: quia de continuo animi ſui ſenſu diſſerit, ac ſi dixiſſet, Mihi quidem penitus infixum eſt ac perſuaſum, nihil vtilitatis vel fructus ad Deum ex me redire: ſanctis tamen me adiungam ſocium, vt eum laudum ſacrificiis ſimul colamus. Duo autem hic diſtinctè ponũtur, Deum iure ſuo poſſe omnia à nobis exigere, quos ſibi tenet in ſolidum obſtrictos. nam herile imperium ei tribuens Dauid, ſe & ſua omnia eius eſſe prędicat. Poſtea inopiam ſuam fatetur. Quanquam hoc poſterius membrum duobus modis exponunt interpretes. Nam quia עליך verti poteſt, ſuper te, quidam ſenſum hunc eliciũt, Deum nullis noſtris beneficiis onerari, vt quicquam nobis debeat: ac beneficentiæ nomẽ paſſiue accipiunt, ac ſi Dauid aſſereret, quicquid ſibi Diuinitus collatum eſt, non prouenire ex obligatione aliqua vel merito. Sententia tamen (meo iudicio) latius patet, quòd homines quantumuis ſedulò ſe impendere Deo conentur, nihil tamen præſtare queant: quia ſcilicet ad eum vſque non pertingat quicquid in manu noſtra eſt: nõ modò quia ipſe nullius rei indiget, ſe vno contentus, ſed quia nos bonorum omnium vacui & egeni ſumus: nec quicquam nobis ſuppetit, quo ſimus erga eum liberales. Ex hac tamen doctrina ſequetur illud quod prius attigi, Deum nullis meritis obſtringi poſſe, vt ſit hominibus debitor. Sũma eſt, quum ad Deum accedimus, exuendam eſſe omnem cõfidentiam. Nam ſiquid penes nos eſſe fingimus, quia præcipuam honoris ſui partem ei detrahimus, non mirum eſt ſi nos repudiet. Si verò noſtra obſequia agnoſcimus per ſe nihili eſſe, nullóque pretio digna, hæc humilitas quaſi ſuffitus eſt boni odoris, qui illis gratiam conciliet.

3 *Sanctis qui in terra ſunt.* Vno ferè conſenſu omnes accipiunt hunc locum ac ſi ſubiiceret Dauid, vnum hunc Dei ritè colendi modum eſſe, ſi de ſanctis eius ſeruis bene mereri ſtudemus & certè quia nulla noſtra beneficia ad Deum perueniũt, fideles ſubrogat in ſuum locum, erga quos ſe exerceat noſtra charitas. Hic ergo legitimus eſt Dei cultus, quum homines inter Matth. 5.
ſe mutuò ſunt benefici. Et ſi autem ad indignos quoque extendere ſe charitas noſtra debet (ſi- g 45.
cuti Pater cæleſtis ſolẽ ſuum oriri facit ſuper bonos & malos) meritò tamen Dauid ſanctos aliis præfert, ac in gradu altiore locat. Ego verò licet hanc doctrinam ſub verbis Dauidis comprehendi non negem, longius tamẽ eum progredi arbitror: nempe quòd ſe applicabit ad pios Dei cultores, & illis ſocius erit, vel comes: ſicuti omnes Dei filios fraternæ coniunctionis nexu inter ſe deuinctos eſſe oportet, vt eodem affectu & ſtudio Patrem ſuum colant. Nunc videmus, Dauidem, poſtquam confeſſus eſt nihil ſe reperire quod Deo afferat, cui ſe totum debet, ideo ad ſanctos animum adiicere, quia Deus à cœtu fidelium in mundo celebrari velit, & in hunc finem eos adoptauerit, vt ſub auſpiciis & Spiritus ſancti ductu vnanimes agant. Docet itaque hic locus, nullum gratius Deo ſacrificium eſſe, quàm vbi ſeriò animum adiicimus ad ſocietatem fidelium: vt ſancto pietatis vinculo coniuncti, fraternam beneuolentiam colamus. Hæc eſt ſanctorum communicatio, quæ ipſos à profanis mundi pollutionibus ſeparat, vt ſacrum ſint Dei peculium. Sanctos autem qui in terra ſunt, diſertè exprimit, quia Deus etiam in hoc mundo illuſtres gloriæ ſuæ notas extare vult, quibus nos ad ſe deducat. Ac ideo fideles imaginem eius geſtant, vt nos ſuo exemplo incitent ad cæleſtis vitæ meditationem. Eadem cauſa præclaros vocat, vel magnificos, quia iuſtitia & ſanctitate, in quibus relucet Spiritus eius claritas, nihil pretioſius eſſe nobis debet: ſicuti proximus Pſalmus præcepit in pretio habendos eſſe qui Deum timent. Quare ſumma attentione obſeruandi ſunt nobis ſinceri Dei cultores, vt nihil pluris nobis ſit quàm in eorum cœtum nos aggregare. quod ita demum fiet, ſi prudenter reputemus quænam vera ſit præſtantia & dignitas, nec vanus mundi ſplendor & fallaces pompæ oculos nobis perſtringant.

4 *Multiplicabuntur eorum dolores qui offerunt alieno: nõ libabo libamina eorum de ſanguine, nec tollam nomina eorum labiis meis.*

4 ירבו עצבותם אחר מהרו
בל־אסיך נסכיהם מדם ובל־
אשא את־שמותם על־שפתי׃

Iam rationem definit colendi cum ſanctis fraterni conſenſus, pronuntians cum incredulis ſuperſtitioſis nihil ſibi fore commune. Neque enim aliter in vnum Eccleſiæ corpus coaleſcimus ſub Deo, quàm dum abrumpimus omnes impios nexus, diſiungimus nos ab idololatris, & ab omnibus inquinamentis, quæ purum Dei cultum corrumpunt ac vitiant, integri ſu-

mus ac immunes. Huc quidem certum eſt tendere Dauidis cõſilium,ſed in verbis variant in-terpretes. Nam עצבות quidam vertunt idola,vt ſenſus ſit,poſtquam ſemel falſos deos ſibi cõ miniſci ſtulti homines cœperunt,nullum eſſe inſaniæ modum,donec immenſam deorum turbam accumulent. Sed quia nomen hoc in genere fœminino poſitum legitur, potius retineo Dolores vel moleſtias.quanquam multiplex adhuc poteſt eſſe ſenſus. Nonnullis videtur eſſe imprecatio,ac ſi Dauid ſancto zelo accenſus,iuſtæ Dei vindictæ ſuperſtitioſos addiceret. Alij (quibus libentius ſubſcribo) non mutant futurum verbi tempus:ſed mihi nõ videntur ſatis diſtinctè exprimere quales moleſtias deſignet Dauid. Dicũt quidem miſeros homines noua aſſiduè figmenta ſibi accerſere in quibus ſe anxiè torqueant: verùm ego finem ſimul notari puto, quòd ſcilicet non modò ſine profectu ſe macerent,ſed etiam miſerè & infœliciter ſatagãt in ſuam perniciem. Nam quo ſe longius abducat ab eorum conſortio,hoc axioma ſumit,adeò nihil ipſos proficere vanis ſuis ſuperſtitionibus,vt ſtrenuè laborãdo, grauioribus ſubinde malis ſe inuoluãt. Quis enim euẽtus manet miſeros homines,qui ſponte ſe diabolo mãcipant,niſi vt eos ſpes ſua fruſtretur? quemadmodum Deus conqueritur apud Ieremiã, Dereliquerũt me fontem aquæ viuæ & foderunt ſibi ciſternas aridas,quæ rimis vndique perfluunt. In proximo etiam membro aliqua eſt ambiguitas. Verbum מהר Hebræis in coniugatione Cal,ſignificat dotare vel dare. ſed quia in coniugatione Piel, ſæpius accipitur pro currere, vel feſtinare, multis placuit hæc poſterior interpretatio, quòd ſuperſtitioſi homines cupidè feſtinent poſt alienos deos. Et certè videmus illos tanquam furore percitos: præcipites ruere:atque hunc importunum ardorem Prophetæ illis ſæpe exprobrant. Itaque mihi placeret hic ſenſus ſi eum communis linguæ vſus admitteret. cæterùm quia notant Grammatici alium ſimilem locum non occurrere,alteram ſententiam in verſione ſequutus ſum. Hæc verò ſumma erit,dum ſubſtantiam ſuam profundunt ac dilapidant increduli, non modò perdere quæcunque idolis ſuis offerunt dona,ſed iram Dei in ſe prouocando,nouis ſubinde moleſtiis ſe obruere. Fortè etiam ad communem Scripturæ doctrinam alluſit Propheta, quòd idololatriæ ſpiritualis cum vero Deo coniugij fidem violando,cum idolis paciſcantur. Nam Ezechiel non abs re Iudæis exprobrat,quum amator ſcortum donis alliciat,ipſos mercedem obtuliſſe idolis quibus ſe proſtituerent. Optimè tamen conſtat ſimplex ſenſus,dum falſos deos muneribus ornant increduli,non modò ſumptum perdere,ſed cumulare ſibi alios atque alios dolores, quia infœlix tandem erit exitus. *Non libabo libamina.* Nonnulli ſacrificia ex ſanguine intelligunt vel cruenta vel ex rapinis parta. Sed quoniam Propheta hîc non inuehitur in homines crudeles & ſanguinarios, ſed in genere fictitios ac vitioſos cultus damnat: deinde non ſimpliciter ſacrificia nominat,ſed deſignat libandi ritum: minimè dubito quin tacitè legali cæremoniæ opponat ſanguinis libamen. Scimus enim guſtum ſanguinis tam in victu communi quàm in ſacrificiis, veteri populo fuiſſe vetitum,quo magis à cædibus & omni ſæuitia abhorreret. Rurſus teſtantur hiſtoriæ Gentes in ſuis ſacrificiis ſanguinem libare ſolitas. Pronuntiat ergo Dauid ſe non modò alienum fore à prauis erroribus, qui idololatras ſeducunt, ſed in externa quoque profeſſione ſibi curæ fore ne vllum det ſignum conſenſus. Eodem ſpectat quod continuò pòſt ſequitur, Nõ ſumam eorum nomina in labiis meis. Tanto enim odio & deteſtationi ſibi fore idola dicit,vt ab eorum nominibus,tanquam à nefando ſacrilegio,ſibi caueat: non quòd fas nõ ſit eorum nomina proferre,quæ ſubinde in Prophetis occurrunt,ſed quia non aliter exprimere potuit Dauid ſummam deteſtationem,qua falſos deos perſequi debent fideles. Quod etiam apparet in loquendi forma qua vtitur. relatiua enim tantùm ponens, idola ipſa ſubiicet. Quare ſuo exemplo præcipit fidelibus non modò vt errores caueant ac impias opiniones, ſed etiam vt ab omni conſenſus ſimulatione abſtineant. Palàm enim eſt de externo cultu eum loqui,qui vel puræ vel peruerſæ religionis teſtimonium eſt. Quòd ſi fidelibus fas non eſt vllo ſymbolo oſtendere ſibi cum ſuperſtitioſis eſſe conſenſum, non eſt quòd ſibi indulgeant laruati Nicodemitę friuolo iſto prætextu,occultam ſe fidem intus fouere, dum ſe Papiſtarum ſacrilegiis adiungunt. Sunt qui *alienos*,& *eorum nomina* de cultoribus falſorum deorum exponant: ſed Dauid potius ipſos deos (meo iudicio) intelligit. Nam hic ſcopus eſt,quanuis ſuperſtitionum colluuie referta ſit terra,& increduli in ornandis ſuis idolis ſine modo prodigi ſint: piis tamen & ſanctis abominabile ſemper fore quicquid illi confingunt.

5 *Iehoua pars portionis meæ & calicis mei, tu ſuſtentas ſortem meam.*	5 יְהוָה מְנָת־חֶלְקִי וְכוֹסִי אַתָּה תּוֹמִיךְ גּוֹרָלִי׃
6 *Funes ceciderunt mihi in amœnis: vtique hæreditas pulchra eſt mihi.*	6 חֲבָלִים נָפְלוּ־לִי בַּנְּעִמִים אַף־נַחֲלָת שָׁפְרָה עָלָי׃

5 *Iehoua pars*, &c. Clarius nunc ſententiam ſuam explicat. cauſam enim oſtendit cur ſe ab idololatris diſiungẽs, in Eccleſia Dei manere velit: & ſocietatem eorum cum deteſtatione fugiens,ad purum Dei cultum aſpiret: nempe quia in vno vero Deo acquieſcat. Nam inde miſera illa inquietudo,vt phrenetico impetu huc illuc diſcurrant ac vagentur cæci homines,quia vera Dei notitia priuati ſunt. Nec certè fieri aliter poteſt quin ſæpe vacillent quicunque non ſunt

Ierem. 2. c.13.

Ezech.16. d.33.

ſunt in Deo fundati:& qui rectam fidem non tenet, intra cuius metas ſe contineant,quin eos abripiat errorum impetus. Cæterùm docet hic locus, eos demum rite in vera pietate edoctos eſſe,quibus vnus Deus ſufficit.Nam Dauid partem ſortis ſuæ & hæreditatem vocando, & calicem, ſe eo vno ita contentum affirmat, vt nihil apetat extra ipſum, nec prauis deſideriis titilletur. Diſcamus ergo,vbi ſe Deus nobis offert, ita eum amplecti, vt omnes ſalutis noſtræ partes ac numeros in eo quæramus. nam ex hoc fonte omnes quæ vnquam in mundo graſſatæ ſunt ſuperſtitiones,manaſſe certum eſt, quia ſuperſtitioſis hominibus vnus Deus non ſatisfecit. Atqui non aliter à nobis poſſidetur, quàm ſi portio ſit ſortis noſtræ,hoc eſt,ſi nos ſibi in totum addictos teneat,ne vlla amplius infidelitatis cura nos ſolicitet. Ideo Iudæos apoſtatas accuſans,quòd poſt idola diſcurrerent,Ipſi,ipſi,inquit,ſint portio tua. Quibus verbis oſtendit ſe idolis locum cedere, niſi in ſolidum nobis ſufficiat.Ac tres quidem ſimilitudines ponit Dauid.nam primùm hæreditati Deum comparat:deinde calici:tertiò vindicem poſſeſſionis facit. Alludit autem ad hæreditates,quas ſcimus inter Iudæos Diuinitus fuiſſe ita diſtributas, vt ſua quenque ſorte contentum eſſe Lex iuberet. Iam ſub voce Calicis, vel hæreditarij fundi prouentus notatur, vel(per ſynecdochen)ordinarius victus:ac ſi dixiſſet, Deum & proprietate & fructu ſuum eſſe.Nec ſuperuacua eſt tertia comparatio:quia plerunque contingit à ſua poſſeſſione depelli iuſtos dominos, quia nullus eos tuetur. Deus verò ita ſe nobis in hæreditatem dedit,vt eiuſdem virtute ſalua nobis maneat fruitio.Parum enim iuuaret nos ſemel ipſo potitos eſſe,niſi contra quotidianos diaboli impetus poſſeſſionem aſſereret. Quod exponunt quidam,Tu fundus es in quo ſita eſt mea portio,mihi frigidum videtur.

6 *Funes ceciderunt mihi.* Melius confirmat quod iam dixit proximo verſu, nempe ſedato ac tranquillo animo ſe in vno Deo acquieſcere:imò ita gloriari, vt magnificè deſpiciat quicquid extra ipſum optabile ſibi mundus fingit.Nam honorifico elogio Deum extollēs,ſe quicquam amplius expetere negat. Cæterùm multiplex huius doctrinæ vſus eſt:quia non tantùm ab omnibus ſuperſtitionum figmentis retrahere nos debet, ſed etiam ab omnibus carnis & mundi illecebris. Quoties ergo nobis obrepunt quæ nos ab vno Deo abducant, ex oppoſito hæc ſententia occurrat, præclarè nobiſcum actum eſſe, quòd ſe nobis fruendum dederit ille qui perfectam in ſe continet bonorum omnium ſummam. Sic fiet vt nobis ſemper iucunda ſit ac ſuauis noſtra conditio:quia nulla beatæ vitæ parte deſtituitur qui Deum poſſidet.

7 *Prædicabo Iehouam qui mihi dat conſiliū: etiam noctibus erudiunt me renes mei.*

7 אברך את־יהוה אשר יעצני
אף־לילות יסרוני כליותי:

Poſtremò fatetur Dauid hoc quoque mera Dei gratia ſibi fuiſſe datum, vt in tāti boni poſſeſſionem fide veniret.Nihil enim prodeſſet,Deum ſe nobis liberaliter offerre, niſi fide eum reciperemus:quando reprobos & electos communiter ad ſe inuitat,ſed priores ſua ingratitudine tanto bono ſe fraudant. Sciamus ergo vtrunque prouenire ex gratuito Dei dono, quòd ipſe noſtra eſt hæreditas, & eum fide poſſidemus.Hoc *conſilium* eſt cuius Dauid meminit: interior ſcilicet Spiritus illuminatio, ne pro carnis noſtræ cæcitate, ſalutem ad quam nos vocat,reſpuamus.Vnde colligimus,non minus inſcitè quàm impiè gratiam Dei lacerari,vbi eius optio vel reiectio in libero hominis arbitrio ſtatuitur. De externa verò doctrina hîc nō agi, ex verbis clarè patet:quia dicit ſe nocte erudiri,dum remotus eſt à cōſpectu hominū. Deinde quum hoc dicit fieri in renibus ſuis,non dubium eſt quin arcanas inſpirationes deſignet. Iam vbi dicit hoc fieri noctibus,obſerua numerum pluralem.Dauid enim nō fidei modò initium aſcribit Deo,ſed aſſiduè ſe in eius ſchola proficere agnoſcit,quemadmodum neceſſe eſt mentis noſtræ vanitatem tota vita corrigi,accendi clarius fidei lumen, & modis omnibus nos ad ſpiritualem prudentiam altius prouehi.

8 *Poſui Iehouam coram me iugiter: quoniam à dextris meis eſt,non mouebor.*
9 *Propterea gaudet cor meū,& lætatur lingua mea:etiam caro mea habitat confidenter.*

8 שויתי יהוה לנגדי תמיד כי
מימיני בל־אמוט:
9 לכן שמח לבי ויגל כבודי
אף־בשרי ישכן לבטח:

8 *Poſui Iehouam.* Iterum fidem ſuam predicat.nam Deum in conſpectu ſtatuere, nihil aliud eſt quàm tenere ſuos omnes ſenſus ligatos,ne aliò diffluant. Neceſſe quidē eſt aliis quàm carnis oculis ipſum conſpicere:quia rarò apparet, niſi ſupra mundum conſcendimus. ſed fides tamen nos coercet,ne tergum ei obuertamus.Senſus ergo eſt, Dauidem ſic intentum fuiſſe & affixum Dei prouidentiæ,vt certò perſuaſus eſſet, quoties inſtaret aliqua neceſſitas,illum ſibi præſto fore ad opem ferendam.Addit etiam *iugiter*, vt ſciamus conſtanter innixum fuiſſe Dei auxilio,vt variis certaminibus agitatū nullus metus aliò reflectere oculos cogeret. Atque ita nos à Deo pendere conuenit,vt certò ſtatuamus,etiam quum longiſſimè abeſſe videtur, eum nobis propinquum eſſe. hic conſpectus efficiet ne inanibus huius mundi ſpectris ludamur. *Quoniam à dextris meis eſt.* Hoc ſecundum membrum disiunctim lego. nam quod alij contexunt,Poſui Dominum in conſpectu meo quia à dextris mihi eſt,frigidum videtur, & doctri-

nam multum extenuat:ac ſi diceret Dauid ſe experientia metiri Dei præſentiam: quod minimè decet.Meo itaque iudicio, plena fuit hæc ſententia, quòd ſibi Deum præ oculis ſtatuerit, vt ſe in omnibus periculis ad eum reciperet.Nunc vt alacrior ſit ad bene ſperandum,quid valeat Dei auxilium & paterna cura, ſibi proponit: nempe vt ſuos quibus adeſt, in firmo ſtatu contineat.Securus ergo eſt ab omni diſcrimine, & ſibi certam ſalutem promittit: quia Deum fidei oculis quaſi præſentem intuetur.Porrò hoc loco euertitur Sorbonicum illud commentum,fideles de perſeuerantia finali dubios eſſe: quia Dauid gratiæ Dei fiduciam in futurum tempus clarè extendit.Et certè miſera eſſet conditio, in ſingula momenta trepidare, ac ſi de continuo gratiæ progreſſu nihil nobis extaret.

9 *Propterea gaudet cor meum.* Commendat hoc verſu incomparabilem fidei fructum, cuius paſſim meminit Scriptura: nempe quòd non modò tranquilli,ſed læti etiam & hilares ſub Dei præſidio degimus.Scimus præcipuum beatæ vitæ caput eſſe εὐθυμίαν,ſicuti nihil infœlicius eſt quàm inter varias curas & pauores æſtuare. Atqui impij quantumuis ſpiritu vecordiæ aut ſtuporis ſe inebrient, nũquam tamẽ vera lætitia fruuntur,nec ſerena mentis quiete: quin potius turbidos motus intus ſentiunt,qui ſubinde illos perturbant,ac excutiunt torporem.Denique nemini placidè gaudere contingit,niſi qui recumbere didicit in vnum Deum,ſuámque ſalutem in eius manu reponere. Quum ergo nos innumeræ perturbationes vndique obſideant, ſciamus hoc vnicum eſſe remedium, oculos noſtros ad Deum dirigere:nec modò animos noſtros placabit fides, ſed pleno etiam gaudio perfundet. quanquam Dauid non tantùm ſe intus gaudere affirmat,ſed linguam quoque ſuam,imò carnem huius gaudij participem facit.Et meritò, quia fideles non modò in arcano cordis affectu ſpirituale gaudium fouent, ſed lingua etiam proferunt quatenus Deum ſalutis ſuæ cuſtodem eſſe gloriantur.Nomen כבוד quod propriè gloriam ſignificat,non dubitò hìc pro lingua ſumi,ſicuti Geneſis 49.a.6.nam alioqui trimembris partitio non quadraret.Quanuis autem corpus ab incommodis & moleſtiis immune non ſit:quia tamen non ſolùm animas noſtras,ſed etiam corpora Deus tuetur,non temere Dauid carni ſuæ commune facit hoc beneficium,vt ſecurè habitet.

10 *Quia non deſeres animam meam in ſepulchro: nec pones ſanctum tuum vt videat foueam.*	10 כִּי לֹא־תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא־תִתֵּן חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת׃

Pergit in explicatione ſuperioris doctrinæ: ideo ſcilicet nihil ſibi ad plenum lætitiæ cumulum deeſſe,quia ab interitu ſibi nõ metuat.Vnde ſequitur, neminem verè Deo fidere, niſi qui ſalutem ſibi à Deo promiſſam ita apprehendit,vt mortem deſpiciat.Porrò notãdum eſt,Dauidem non de certa aliqua ſpecie liberationis reſtrictè loqui(quẽadmodum Pſalmo 49. d. 16. Redemit Deus animam meam è manu ſepulchri, & aliis ſimilibus) ſed æternæ ſalutis fiduciã certò concipere, quæ anxietate & metu eum liberet: ac ſi dixiſſet paratum ſibi ſemper fore exitum è ſepulchro,ne in corruptione maneret. Nam Deus ſuos ab aliquo diſcrimine liberans,non niſi ad breue tempus vitam illis prorogat. Quantula verò & quàm ieiuna conſolatio hæc eſſet,pauliſper reſpirare, donec mors tandem ſine ſpe ſalutis nos abſorbeat? Hinc ſequitur,Dauidem fuiſſe ita loquutum,eo quòd ſe attolleret ſupra communem generis humani

Gen. 3. d.19. ſorte.Nã quando in omnes Adę filios lata eſt ſentẽtia,quia puluis ſunt,redituros in puluerem, eadem ſine exceptione omnes manet conditio. Quare niſi in mediũ prodeat Chriſtus,qui eſt primitiæ reſurgentium,ſub putredine ſemper iacebunt. Vnde meritò colligit Petrus, non po-

Actor. 2. c.30. tuiſſe Dauidem ita gloriari,niſi Spiritu prophetico,& in authorem vitæ ſibi promiſſum reſpexiſſet,qui ſolus hoc priuilegio ornandus erat. Hoc tamen non obſtat quin Dauid iure ſibi immunitatem à morte promiſerit: quia Chriſtus non ſibi priuatim reſurgendo immortalitatem peperit, ſed nobis omnibus. Quòd autem Petrus Actorum 2.c. 30. & Paulus 13.e. 33. in ſola eius perſona impletum fuiſſe hoc vaticinium contendunt , ſic accipe, ipſum à ſepulchri corruptione fuiſſe prorſus & ſolidè exemptum, vt membra ſua gradatim, & pro cuiuſque menſura in ſocietatem ſuam vocet.Nam quum Dauidis cadauer in puluerem redactum ſit, aptè colligunt Apoſtoli ipſum à corruptione non fuiſſe immunem.Eadem ratio ad fideles omnes pertinet, quorum nemo à putredine intactus, vitæ incorruptibilis ſit particeps. Vnde ſequitur, vitæ plenitudinem, quæ in capite ſolo reſidet, guttatim ſolùm vel per partes ad membra defluere.Poſſet tamen de Chriſto eadem ferè quæſtio obiici (qui & ipſe in ſepulchrum deſcendit)ſed quæ ad ſoluendum facilis eſt. Notanda eſt enim vtriuſque vocis etymologia. Sepulchrum enim שאול vocatur, tanquã inexplebilis gurges qui omnia conſumit: שחת verò à corruptione.quare non tam locus hìc notatur quàm qualitas:ac ſi dictum eſſet,vitam Chriſti à ſepulchri iure fore immunem,quia ne mortuum quidem eius corpus corruptioni erit obnoxiũ. Porrò ſepulchrum Chriſti viuifico Spiritus eius odore ſcimus perfuſum fuiſſe, vt ei ianua foret ad immortalem gloriam.fateor veteres tam Græcos quàm Latinos interpretes hæc verba in diuerſum ſenſum traxiſſe,quòd anima Chriſti ex inferis reducta fuerit: ſed præſtat in genuina illa ſimplicitate manere, ne ridiculi ſimus Iudæis, deinde ne vna argutia plures alias gignens,nos in labyrinthum coniiciat. Certè in ſecundo membro minimè dubium eſt fieri corporis mentionem: atqui ſcimus Dauidi nihil magis eſſe tritum quàm idem bis repetere.

נפש autem

נפש autem licet Latinè Anima vertamus, Hebræis tamen nihil aliud eſt quàm vitalis ſpiritus vel ipſa vita.

11 *Notam mihi facies viam vitæ: ſatietas lætitiarum in facie tua, iucunditates in dextera tua ſemper.*

11 תודיעני ארח חיים שבע
שמחות את־פניך נעמות
בימינך נצח׃

Confirmat ſententiam proximi verſus, modúmque explicat quo Deus à mortis ſeruitute eum eximet, nempe quia eius ductu, certò ad vitam perueniet. Vnde iterum colligimus quod prius dixi, hic fideles ab extraneis & reprobis diſcerni quo ad perpetuum ſtatum. nam ſiquis oſtenſam viam vitæ Dauidi fuiſſe dicat, quia viuendi tempus prorogatum ei fuerit, merum erit cauillum. Nimis enim extenuatur Dei gratia, ſi dicamus eum ſuis ad pauculos tantùm annos vitæ eſſe ducem: quia hoc modo nihil à reprobis differrent, quibus commune eſt ſolis lumen. Quòd ſi hìc peculiarem Dei gratiam, qua non niſi filios ſuos dignatur, commendat Dauid: hæc vitæ oſtenſio haud dubiè ad beatam immortalitatem extenditur, imò ille demum vitæ tenet viam, qui ſic Deo coniunctus eſt, vt in ipſo, non extra ipſum viuat. Poſtea ſubiicit, Deo propitio nihil ad plenum fœlicitatis cumulum deeſſe. Quanquam autem Dei facies, pro aſpectu tam paſſiuo quàm actiuo poteſt accipi, ego tamen vtrunque ſimul complector: quia ad lætitiæ cauſam ordine præcedit paternus eius fauor, dum nos ſereno vultu aſpicit: neque tamen aliter nos exhilarat, quàm viciſſim amabilem eius vultum conſpicimus. Quin etiam hoc membro diſertè exprimere voluit Dauid ad quos pertineant deliciæ, quarum plena in manu Dei repoſita eſt copia. Qui fit enim, quum penes Deum ſint amœnitates quibus totum mundum repleat, vt triſtis & mortifera caligo maiorem humani generis partem occupet, niſi quia non omnes peræquè Deus ſerenis & paternis oculis aſpicit, neque etiam omnibus aperit oculos, vt non alibi quàm in ipſo gaudij materiam quærant? Porrò ſatietas fluxis mundi illecebris opponitur, quæ poſtquam aliquandiu luſerunt miſeros homines, ieiunos tãdem & famelicos relinquunt. Quantùuis enim ſe in voluptates ingurgitent, faſtidio tamen potius languẽt quàm ſatiantur: deinde temporales deliciæ non ſecus ac ſomnia euaneſcunt. Teſtatur ergo Dauid, nuſquam inueniri ſolidum gaudium in quo acquieſcant hominum mentes, niſi in ſolo Deo: ideóque ſolos fideles qui vnica eius gratia contenti ſunt, numeris omnibus beatos eſſe.

ARGVMENTVM PSALMI XVII.

Pſalmus hic cõtinet triſtem querimoniã de crudeli hoſtium ſuperbia. Deinde teſtatur Dauid, præter meritum ita ſe inhumaniter vexari, quia nullam illis ſæuiẽdi cauſam dederit. Simul Deum vindicem implorat, vt eius manu liberetur. Etſi autem inſcriptio nullum tempus deſignat, probabile tamen eſt Dauidem hic de Saule & eius aſſeclis conqueri.

Pſal. XVII.

1 *PRecatio Dauidis. Audi Iehoua iuſtitiam, attẽde ad clamorẽ meũ: auſculta precationẽ meã, quæ nõ eſt in labiis fraudulẽtis.*

2 *A præſentia vultus tui iudiciũ meum prodeat: oculi tui aſpiciant rectitudines.*

1 תפלה לדוד שמעה יהוה
צדק הקשיבה רנתי האזינה
תפלתי בלא שפתי מרמה׃

2 מלפניך משפטי יצא עיניך
תחזינה מישרים׃

Initio cauſæ ſuæ bonitatem in medium adducit, quia promiſit Deus ſe minimè paſſurum vt innoxij opprimantur, quin tandem illis ſuccurrat. Nam quòd Iuſtitiæ nomen quidam exponunt Precationem iuſtam, mihi frigidum videtur. Potius Dauid ex ſua integritate fiduciam concipiens, inter ſe & hoſtes Deum ſtatuit quaſi arbitrum, vt de cauſa cognoſcat. Alibi enim vidimus, vbi, cum peruerſis hominibus nobis negotium eſt licere coram Deo innocentiã noſtram teſtari. Sed quia non ſufficeret fidelibus, ſibi eſſe rectè conſcios precationem ſecũdo loco adiungit. Sæpe enim continget, profanos quoque homines iure gloriari de bona cauſa: quia tamen non agnoſcunt Diuinitus mundum gubernari, ſubſidunt in conſcientiæ ſuæ theatro, (vt loquuntur) ac frænum rodentes, contumaciter magis quàm conſtanter ferũt iniurias, quia ex fide & inuocatione Dei nullum petunt ſolatium. At fideles non tantùm nituntur cauſæ ſuæ bonitate, ſed eam Deo tuendam cõmendant: & quoties aliquid contingit aduerſi, confugiunt ad eius auxilium. Hæc igitur ratio eſt contextus, vt Deus, ſi Dauidem cognoſcat iuſtè & ſine noxa officio fuiſſe perfunctum, ideóque iniquè vexari ab hoſtibus eum reſpiciat: præſertim quia fretus eius auxilio bene ſperat, & interea ſyncerè ipſum precatur. Per *clamorem & precationem* idem ſignificat: ſed vox Clamoris & eiuſdem ſententiæ repetitio ad vehementiam notandam valent. Porrò quia hypocritæ ſe magnificè iactant, & in fiduciæ ſignum vocem tumultuosè efferunt, negat Dauid ſe dolosè loqui, hoc eſt, fumos obtendere tegendis ſuis delictis, ſed ingenuè prodire in conſpectum Dei. Ergo hac precandi forma Spiritus ſanctus nos ad ſtudium rectè viuendi inſtituit, vt ſi qui nobis infenſi ſint, gloriari liceat nos extra culpam eſſe. Deinde quoties improbi nos oppugnant, idem Spiritus ad precandum nos inuitat: quia ſiquis

bonæ conſcientiæ teſtimonio fretus, preces negligat, Deum fraudat legitimo ſuo honore, iudicandi munus ei non deferens. Diſcamus præterea, vbi ad Deum accedimus, fucosè agendum non eſſe: quia tota rhetoricæ noſtræ gratia coram Deo mera eſt ſimplicitas.

2 *A præſentia vultus tui.* Ad verbum eſt, ab ante faciem tuam, vel Coram facie tua: quibus verbis intelligit David, niſi Deus exurgat vindex, ius ſuum calumniis obrutum latere, ſéq; pro dãnato haberi. Tacitè enim mendaciorum tenebris opponitur Dei cognitio: ac ſi dixiſſet ſe non alium expetere iudicem quàm Deum, nec fugere eius tribunal, quia & cor putum & bonam cauſam afferat. Eodem ſpectat quod mox ſubiicit de aſpectu. Neque enim Deum cæcitatis inſimulat: ſed tantùm precatur vt re ipſa oſtendat, minimè ſe conniuere ad hominum ſcelera, vel ſúſque déque habere miſeros homines qui præter meritum malè tractantur. Iudicij nomen quidam nimis reſtrictè pro iure regni promiſſi accipiunt, ac ſi peteret ſe Dei manu in ſolio locari, quia & ab ipſo Rex electus erat, & eius auſpiciis ac nomine per manum Samuelis vnctus. Sed non dubito quin multis ac variis iniuriis oppreſſus, in fidem ac patrocinium Dei ſe conferat.

3 *Probaſti cor meum, viſitaſti nocte: examinaſti, non inuenies: cogitatio mea non tranſibit os meum.*	3 בָּחַנְתָּ לִבִּי פָּקַדְתָּ לַּיְלָה צְרַפְתַּנִי בַל־תִּמְצָא זַמֹּתִי בַּל־יַעֲבָר־פִּי׃
4 *Ad facta hominum, in verbo labiorum tuorum ego cuſtodiui vias diſſipatoris.*	4 לִפְעֻלּוֹת אָדָם בִּדְבַר שְׂפָתֶיךָ אֲנִי שָׁמַרְתִּי אָרְחוֹת פָּרִיץ׃

3 *Probaſti cor.* Quidam præteritum tempus in primis tribus verbis loco futuri poſitum exiſtimant: rectius ac magis perſpicuè ita reſoluunt alij, Si cor meum probes, ac viſites nocte, & penitus examines, non repetietur vlla fallacia. Cæterùm vt nihil mutetur, non malè ſenſus quadrabit hoc modo, Tu Domine qui arcanos omnes cordis mei ſenſus tenes, ſicuti tuum eſt probare homines, optimè noſti me non eſſe duplicem, nec quicquam fraudis intus alere. Certè conſilium Dauidis ambiguum non eſt. quia enim perperam falſa inuidia grauatus, nullam apud homines æquitatem impetrare poterat, prouocat ad Deum iudicem: ſed ne temere id faciat, ſerium examen ſibi indicit, quia externa ſpecie non fallatur Deus, cuius proprium eſt occultos cordis receſſus excutere. Tempus noctis in Dei viſitatione exprimit, quia vbi quis ſubductus eſt ab hominum oculis, clarius videt quę alioqui laterent vitia: ſicuti rurſum hominum cõſpectus pudore vitia noſtra obducit: ac ſi dixiſſet, Domine, quum noctis tenebrę conſcieniam ſublatis integumentis magis aperiant, & tunc ſine teſtibus & arbitris liberius ſe proferant affectus, ſi eo articulo me examines, nihil in corde meo reperietur perfidiæ. Hinc colligimus quanta fuerit Dauidis ſinceritas, qui ſe ipſum intus colligens, tam intrepidè ſe Dei iudicio explorandum permittit. Nec verò ſe ab externis tantùm criminibus purgat, ſed etiam ab omni clandeſtina malitia: quòd ſcilicet ingenuè præ ſe tulerit quæ agitabat in animo. Nam cogitare noſtrum dicitur *os tranſgredi*, quum fallẽdi cauſa aliud verſat animus, quàm lingua affirmet. quanquam זמה poteſt in malam partem accipi pro captioſis & fallacibus conſiliis.

4 *Ad facta hominum.* Variè hunc verſum exponunt interpretes. Quidam enim ב pro Contra ſumi putantes, vertunt, Ad facta hominum, quæ contra verbum tuum perpetrant. ſed ego aliis potius aſſentior, qui hîc rectum iudicium laudari dicunt, quod ad prę̨ſcriptum verbi Dei exigitur. Sunt enim qui ſolertia præditi, ſedulò quidem obſeruant facta hominum, ſed nõ ſecundum verbum Domini. Nondum tamen plenum huius loci ſenſum tenemus. adhuc enim videndum eſt quaſnam *vias* dicat *diſſipatoris.* Videtur quibuſdam ſuos ſodales notare, qui ſtatim ad rapinas, prædonum more volaſſent, niſi eos compeſcuiſſet: vtpote qui ad vltima redacti, deſperatione erant audaces. Scimus enim quàm acris ſit ſtimulus neceſſitas. Verùm illa etiam expoſitio videtur mihi coacta: potius itaque ad hoſtes refero. Iam & in verbo obſeruandi, variant interpretes. Quidam enim ita accipiunt, quaſi Dauid ſe proteruis hominibus & per ſcelera graſſantibus, ſtrenuè oppoſuerit. Alij, quòd intentus fuerit ad diſcrimen recti & iniqui vt ſibi caueret à malis exemplis: quæ autem videret verbo Dei congruere, illa imitaretur. Atqui non dubito aliam fuiſſe Dauidis mentem, nempe quòd teſtari voluit, quantumuis eum improbi homines ad malum impellerent, ſe tamen retentum fuiſſe Dei verbo, ne vi & iniuriis certaret, vel malum pro malo rependeret. Dicit igitur, qualiacunque fuerint opera hominum, ſe ita ſemper addictum fuiſſe verbo Dei, & quaſi ab ore eius pependiſſe, vt ſibi licitum minimè putaret, quanuis eſſet prouocatus iniuriis, parem mercedem hoſtibus referre. Scimus quàm dura ſit hæc tentatio, & ad vincendum difficilis, non reſpicere qualiter ſe nobiſcum gerãt homines, ſed quid Deus vetet aut iubeat. Nam qui ad æquitatem propenſi ſunt, vt prodeſſe omnibus ſtudeant, neminem verò lædere velint: vbi ſunt laceſſiti, prorumpunt cæco impetu ad vindictã: præſertim vbi videmus ius & fas omne peruerti, talis confuſio nos excæcat, vt non dubitemus vlulare cum lupis. Ergo exemplo Dauidis, hæc nobis optima erit moderationis ratio, vbi nos ſuis maleficiis hoſtes ad nocendum ſtimulant, oculos in verbum Dei coniicere.

coniicere. Ita enim fiet vt nunquam excutiant mentes noſtræ, quin ſibi caueant à viis peruerſis: quia Deus non tantùm præceptis ſuis affectus noſtros frænabit, ſed promiſſionibus quoq; ad patientiam erudiet. Neque enim tantùm nos vetando prohibet à maleficiis, ſed vindicem noſtrum ſe fore pronuntians, ſimul admonet vt demus locum iræ.

5 *Suſtenta greſſus meos in ſemitis tuis, ne labantur plantæ meæ.*	5 תמך אשרי במעגלותיך בל־נמוטו פעמי׃
6 *Ego inuocaui te, certè exaudies me Deus: inclina aurem tuam mihi, audi ſermonem meum.*	6 אני קראתיך כי־תענני אל הט־אזנך לי שמע אמרתי׃

5 *Suſtenta greſſus.* Si Dei ſemitas accipimus pro Legis præceptis, ſenſus clarus erit, nempe quòd Dauid licet verè gloriatus ſit ſe inter grauiſſimas tentationes conſtanter iuſtitiam coluiſſe puro animo, propriæ tamen infirmitatis ſibi conſcius Deo ſe regendum tradat, ſibíque dari petat perſeuerandi gratiam: ac ſi dixiſſet, Sicut hactenus te duce in recto curſu perrexi, ita in futurum tempus retine greſſus meos, ne labantur. Et certè vt quiſque maximè excellit, ſibi à præcipitio metuere debet. Hæc enim Satanæ aſtutia eſt, ex virtute fabricare carnis confidentiam quæ torporem inducat. Quanquam autem hunc ſenſum non prorſus repudio: probabilius tamen mihi eſt, Dauidem hîc fœlicem à Domino ſucceſſum precari: ac ſi dixiſſet, Domine quando vides me integritati fuiſſe deditum, ita me guberna vt omnibus appareat te meum eſſe cuſtodem, nec me ſinas hoſtium libidine deiici. Ita per vias Domini intelliget nõ doctrinam qua vita noſtra regitur, ſed virtutem qua nos fulcit, ac præſidium quo nos conſeruat: nec tantùm ideo ſic vocat, quòd omnes euentus in eius ſint manu, ſed quia vbi curam noſtri habet, fluunt omnia nobis commodè. Quum addit, *ne labantur plantæ meæ*, ſignificat ſingulis momentis multos caſus aduerſos inſtare, & periculum eſſe ne pereamus niſi nos Dei manus ſuſtineat.

6 *Ego inuocaui.* Verbum hoc præteriti temporis cõtinuum actum deſignat, ideóque præſens tempus complectitur. Si particula כי hoc loco eſt cauſalis, ſenſus erit, Dauidem inde ſumpſiſſe precandi fiduciam, quia fretus Dei promiſſione, vota ſua non fore irrita ſperabat. Niſi fortè magis placeat mutare tempus verbi (ſicuti quidã faciunt) hoc ſenſu, Orabo, quia expertus ſum hactenus preces meas abs te fuiſſe exauditas. Ego tamen quod mihi viſum eſt ſimplicius elegi: Dauid enim (meo iudicio) hîc ſe bona ſpe ad Deum inuocandum hortatur & animat: ac ſi dixiſſet, Quum ego te inuocem, certè ô Deus, vota mea non ſpernes. Mox tamen poſtulat ſibi concedi quod dixerat ſe ſperare.

7 *Mirifica miſericordias tuas ſeruator ſperantium, ab his qui ſe efferunt contra dexteram tuam.*	7 הפלה חסדיך מושיע חוסים ממתקוממים בימינך׃
8 *Cuſtodi me vt pupillam filiam oculi, in vmbra alarum tuarum abſconde me.*	8 שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני׃
9 *A facie impiorum qui me perdere conantur, inimicorum meorum qui in anima obſident me.*	9 מפני רשעים זו שדוני איבי בנפש יקיפו עלי׃

7 *Mirifica miſericordias.* Quoniam verbum הפלה nunc admirabilem vel eximiũ reddere, nunc ſegregare ſignificat, vterque ſenſus præſenti loco non malè conueniet. Nam (vt alibi dicitur) bonitas Dei recondita eſt eius cultoribus inſtar peculiaris theſauri, vt eam opportunè Pſal. 31. c. 20. depromat etiã in vltimo deſperationis articulo. Ergo ſi vertere placeat, Segrega: ſenſus erit, vt Deus illam gratiæ ſpeciem, qua ſolos electos dignatur, erga ſeruum ſuum Dauidem proferat. Nam quum promiſcuè in diſcrimen coniiciat bonos & malos, diuerſo exitu tandem probat ſe non confuſè miſcere paleam tritico, quia ſuos ſeparatim colligit. Dauid tamen (meo iudicio) quia videbat non niſi raro & inſolito modo ſe poſſe liberari, ad mirificam Dei virtutem confugit. Nam qui putãt eum optare vt Deus perſequutoribus gratiã ſuam arceat, nimis violenter contextum torquent. Porrò hac circumſtantia, periculi magnitudo exprimitur: quia alioqui ſatis fuiſſet vſitato & vulgari modo Dauidem iuuari, ſicuti ſuos quotidie Deus fauore ſuo proſequi, & auxilio ſuo tueri ſolet. Coëgit ergo eum grauiſſima anxietas miraculũ in ſua ſalute expetere. Elogium quo hîc ornatur Deus, ad ſpem impetrandi facit. nam quũ ſibi Deus ſeruandi partes aſſerat quotquot in ipſo confidunt, meritò Dauid qui vnus erat ex illorum numero, ſalutem promittere ſibi potuit. Ergo quoties ad Deum accedimus, primùm nobis in mentem veniat, quia non fruſtrà vocatur Deus ſperantium ſeruator, modò in eius gratiam recumbat fides noſtra, minimè timendum eſſe quin paratus ſit ad opem nobis ferendam. Quòd ſi clauſæ ſint omnes viæ, ſimul etiam in mentem veniat, penes ipſum eſſe incredibiles auxiliandi modos qui eius potentiam melius illuſtrent. Cæterùm quia participium Sperantes, ſine adiectione ponitur, quidam interpretes cum fine verſus coniungunt, ac ſi inuerſus

eſſet verborum ordo. Sic ergo reſoluunt, Seruator ſperantium in dextera tua ab iis qui inſurgũt. Sed quia hoc durum eſt, expoſitio verò quam attuli, melius fluit, & magis eſt recepta, eam ſequamur. Vno itaque complexu Deo tribuit ſuos tuendi & ſeruandi munus contra omnes impios qui ad oppugnandam eorum ſalutem inſurgunt. Dicuntur autem ſe efferre contra Dei manum, quia moleſtiam piis quos Deus ſeruandos ſuſcepit, inferendo, apertè bellum ei intentant. Atque hæc ſententia doctrinam continet apprimè vtilem, violari Deum in noſtra perſona, quia ſe noſtræ ſalutis cuſtodem ſemel profeſſus, quoties iniuſtè oppetimur, manum ſuam pro clypeo opponit. Atque huc ſpectant duæ ſimilitudines quas Dauid ſubiunxit de pupilla oculi & auium pullis. Nam quum Deus exprimere volens quantam curam ſuorum habeat, ſe gallinæ & aliis auibus ſimilem faciat, quæ fouendis & tegendis ſuis pullis alas extendunt: ac pronuntiet ſibi non minus charos eſſe quàm eſt hominibus oculi pupilla, pars tenerrima corporis: ſequitur, bellum contra ipſum moueri quoties ad lædendos fideles conſurgitur. Nam quum hæc precandi forma à Spiritu ſancto dictata ſit, promiſſionem in ſe continet. Incredibilis verò Dei bonitas, quòd ſe eouſque demittit, & quodammodo transformat, vt fidem noſtram ſupra omnes carnis ſenſus extollat.

9 *A facie impiorum.* Iterum hoſtes ſuos accuſans, gratiam Dei ab innocentiæ commendatione ſibi conciliat: ſimul tamen conqueritur de ipſorum ſæuitia, quo Deus ad auxiliandum propenſior ſit. Dicit enim primò, vaſtandi & perdendi libidine ipſos ardere. Deinde addit ſe obſideri in anima: quo ſignificat, non alio pretio quàm morte ſua contentos fore. Itaque quo plus terroris nobis incutit hoſtium crudelitas, eo etiam magis precandi ſtudium acuere debet. Quanquam autem monitore opus non habet Deus, hic tamen eſt precationis vſus & finis, vt fideles dum ſua mala & ſolicitudines exonerant in Dei ſinum, certò ſtatuant ſuas neceſſitates ab ipſo reſpici.

10 *Adipe ſuo ſe clauſerunt, ore ſuo loquuti ſunt cum ſuperbia.*	10 חלבמו סגרו פימו דברו בגאות׃
11 *In veſtigiis noſtris nunc circundederunt me: oculos ſuos poſuerunt ad deprimendum in terram.*	11 אשרנו עתה סבבוני עיניהם ישיתו לנטות בארץ׃
12 *Similitudo eius vt leonis, expetit ad rapiendum atque vt catuli leonis habitantis in occultis.*	12 דמינו כאריה יכסוף טרף וככפיר ישב במסתרים׃

10 *Adipe ſuo.* Si quis vertere malit vt faciunt alij, Adipem ſuum clauſerunt, eodem redibit ſenſus. Nam quòd Hebræi quidã exponunt, Adipe refertos, quia impeditum erat eorum guttur, caruiſſe libera voce, nimis dilutum eſt. Ego verò per vocem Adipis, faſtum, quo non ſecus ac pinguedine turgebant, notari exiſtimo. Eſt autem concinna metaphora, pectus eorum ferocia non ſecus ac pinguedine fuiſſe obthuratum. Neque tamẽ nego, cõqueri Dauidem, opulentia & delitiis fuiſſe inflatos: ſicuti impios videmus, quo pinguius ſaginantur, magis contumelioſè ſuperbire: ſed interius vitium hîc puto deſcribi, quòd ſcilicet confidentia vndique ſtipati, ſe ab omni humanitate ſubducunt. eius deinde ſignum in lingua extare dicit. Summa igitur eſt, intus ſuperbia tumere: neque verò eam diſſimulare, dum verborum ampullas proiiciunt. Nam in Oris nomine hîc non eſt pleonaſmos, vt ſæpe alibi: quia intelligit Dauid, palam & plenis buccis efflare coutumelias, quæ teſtes ſunt eorum ſuperbiæ.

11 *In veſtigiis noſtris.* Confirmat quod prius dixit de furioſa nocendi libidine, qua flagrabant hoſtes. dicit enim tam crudeliter fuiſſe intentos ad machinandum exitium, vt quocunque deflecteret, non deſinerent à tergo inſtare. Quum dicit Greſſus noſtros, haud dubiè ſuos comites complectitur, quanquam ſtatim ad ſe vnum redit: niſi quis fortè alteram lectionem magis probet, quia nonnulli codices habent סבבונו plurali numero. Sed in eo parum eſt momenti: ſimpliciter enim conqueritur Dauid, niſi Deus è cælo manum porrigat, iam ſibi nullum effugium reſtare, quia ſimul ac pedem mouit, inſectatur hoſtes, greſſúſque omnes obſeruant. Per aduerbium temporis Nunc, ſignificat non ſolùm in præſenti periculo ſe verſari, ſed ſingulis momentis, quamcunque in partem ſe vertat, greſſus ſuos ab hoſtibus inſiſti & vrgeri. Poſterius membrum ita exponunt quidã, ac ſi venatoribus hoſtes conferret Dauid, qui oculis in terram deiectis, taciti prædæ inhiant. Geſtum ergo notari putãt in oculis deorſum fixis. Et certè fraudulenti homines ſæpe ita compoſito ſunt vultu: rectius tamẽ intelligunt alij, hac figura notari continuum & infatigabilem ardorẽ quo feruntur impij ad euertenda omnia. Ponere itaque oculos, nihil aliud erit quàm applicare totum ſuum acumen, & conatus intẽdere. Quod autem ſequitur, Ad deiiciendum in terram, tantundem valebit atq; ad proſternendum. Nam impij quaſi ſtante mundo ſibi concidere neceſſe eſſet, totum humanum genus euerſum cuperent: ideóque ad omnes proſternendos ſtrenuè ſe comparant. Id ſimilitudine amplificat proximus verſus, vbi dicuntur ſimiles eſſe leonibus & catulis leonum. Tenenda autem illa ratio eſt, quo inſolentius contra nos ſæuiunt impij, propiorem nobis eſſe Dei manũ, vt eorum

truculentiæ

truculentiæ ſe opponat: cuius hæc propria laus eſt, feras & ſanguinarias belluas compeſcere. Luſtra, vel occultas latebras ideo nominat, quia hoſtes eius variis lædendi artibus pollebant: & facultas etiam ad manum erat, vt difficile eſſet reſiſtere.

13 *Surge Iehoua, præueni faciem eius, proſterne eum: eripe animam meam ab impio, gladio tuo.*	ה 13 קוּמָה יְהוָה קַדְּמָה פָנָיו הַכְרִיעֵהוּ פַּלְּטָה נַפְשִׁי מֵרָשָׁע חַרְבֶּךָ׃
14 *A viris manu tua Iehoua, à viris qui ſunt à ſeculo: quorum portio eſt in vita, quorum ventrem imples bonis tuis reconditis: ſaturantur filij, & reſiduum ſuum dimittunt paruulis ſuis.*	14 מִמְתִים יָדְךָ יְהוָה מִמְתִים מֵחֶלֶד חֶלְקָם בַּחַיִּים וּצְפִינְךָ תְּמַלֵּא בִטְנָם יִשְׂבְּעוּ בָנִים וְהִנִּיחוּ יִתְרָם לְעוֹלְלֵיהֶם׃

Quo violentius premebatur Dauid, ſubitum quoque Dei auxilium implorat: *faciem* enim pro rapido impetu accipit, ad quem arcendum ſumma feſtinatione opus erat. Quibus verbis docet Spiritus, vbi iam mors ſe propè oſtentat, Deum præſentibus remediis eſſe inſtructum, quæ momento interponere poterit. Nec tantùm liberandi partes tribuit Deo, ſed ad impios conterendos ſimul armat potentia. Quanquam eorum deiectionem non optat, niſi quatenus humiliari neceſſe fuit, vt à maleficiis ceſſarent: quemadmodum ex ſequenti membro colligimus, vbi iterum poſtulat animam ſuam eripi. facilè enim paſſus eſſet integros ſtare, niſi viribus ſuis iniuſtè & crudeliter abuſi eſſent. Sciamus ergo Deum ſuis cõſulere, dum impios euertit, frangítque ipſorum robur: vt ſcilicet ab exitio liberet innoxias animas. Cæterùm quod interpretes appoſitiuè legũt ab impio, qui gladius tuus eſt: Item, A viris qui ſunt manus tua, mihi non probatur. Fateor quidem, vndecunque proueniant mala, nos Dei manu caſtigari, impióſque eſſe eius flagella, atque hoc aptiſſimum eſſe patientiæ argumentum: ſed quia modus loquendi hoc loco eſſet aſperior, deinde precationi non admodum quadraret, aliam expoſitionem libentius amplector: nempe vt Deus gladio ſuo ipſum eripiat, viros quorum nimis diuturna fuit potentia & fœlicitas, manu ſua percutiat. Gladium enim Dei humanis ſubſidiis opponit, ac ſi diceret, niſi Deus prodeat ipſe vindex gladiúmque ſuum exerat, nullam ſpem liberationis reliquam eſſe. Quod proximo verſu ſequitur, A viris manu tua Domine, à viris qui ſunt à ſeculo: ita contexo, Domine vindica me tua manu, vel ope cæleſti, à viris, à viris inquam, quorum tyrannis nimis diu viguit, & quos nimis diu in proſperitatis ſuæ fæcibus reſidere paſſus es. Hæc autem repetitio emphatica eſt: quia Dauid indignitate retentus, primò ſuſpendit ſententiam: deinde collecto ſpiritu, qua de re angatur, exponit. Cæterùm quia numero ſingulari nuper vſus fuerat, iam declarat complures ſibi eſſe infeſtos, & quidem validos ac potentes. vt nulla niſi à Dei ope ſpes ſuperſit. Particula A ſeculo, variè exponitur. Quidam vertunt, Temporales, ac ſi negaret Dauid eorum ſtatum fore durabilem: quod minimè conſentaneum videtur. Alij ſic vocari putant qui penitus mundo ſunt dediti, ac nihil niſi terrenum ſapiunt. Itaque ſecundum eos, Dauid brutis animalibus hoſtes ſuos comparat: atque huc quoque referunt quod proximè ſequitur, Partem eorum eſſe in vita: quia ſcilicet ſpiritu vacui bonisque caducis affixi, ſupra mundum non conſcendunt. Portio enim cuiuſque dicitur, in quo ſuam quiſque fœlicitatem locat. Sed quum חלד Hebræis ſeculum, vel humanæ vitæ curſum ſignificet, non dubito quin Dauid queratur hoſtes ſuos viguiſſe vltrà iuſtum tempus. Nam vt tolerabilis ſit ad exiguum tempus impiorum proteruia, eos tamen, dum contra Deum laſciuiunt, ſtabiles manere abſurdum eſt. Atque hunc ſenſum confirmat præpoſitio מן qua exprimit Dauid, non à triduo duntaxat, vel nuper emerſiſſe, ſed iam à ſeculo duraſſe eorum fœlicitatem, quam momento euaneſcere oportuit. Niſi fortè à ſeculo eos denominet, quia rerum potiuntur inter homines, honoribus & copiis exultant: ac ſi in eorum tantùm gratiam conditus eſſet mundus. Quod verò dicit, portionem eorum eſſe in vita, ſic interpretor, ab omnibus incommodis eſſe immunes, ac deliciis affluere, adeóque à communi ſorte eſſe exemptos: ſicut viciſſim miſeri hominis portio in morte eſſe dicitur. Hoc ergo minimè conſentaneum eſſe dicit, impios volitare lætos & alacres extra mortis metum, ſibique quaſi iure hæreditario vendicare quietam ac beatam vitam. Eodem ſpectat quod mox adiungit Dauid, Deum bonis ſuis abditis farcire eorum ventres: vt certè videmus eos non tantùm communi luce, & ſpiritu, alimentis, & reliquis commoditatibus promiſcuè frui, ſed lautius ſæpe ac ſplendidius tractari à Domino, ac ſi præ aliis delicatos filios in gremio foueret. Itaque abſcondita Dei bona vocantur raræ & magis exquiſitæ lautitiæ. Dura hæc tentatio eſt, ſiquis Dei fauorem à terrena fœlicitate æſtimet: itaque non mirum eſt hac circunſtantia vehementer fuiſſe turbatum. Sed meminerimus ex pia querimonia leuationem eum petere, non autem obſtrepere Deo, vt nos quoque eius exemplo gemitus noſtros diſcamus in cælum dirigere. Quidam ſubtilius exponunt, vocari abdita Dei bona, quæ impij ipſi cum ſtupore vorant, vel quia non apparet ratio cur tam liberaliter ſua bona Deus in ipſos profundat. Sed illa quam attuli expoſitio, vt ſimplex ac genuina eſt, alias per ſe ſatis refellit. Vltimus gradus eſt,

quòd continua ſucceſſione diuitias ſuas ad filios & nepotes vſque tranſmittunt. Nam quum ex filiis Dei non ſint, quibus promiſſa eſt hæc benedictio, ſequitur in diem mactationis eos ſaginari. Ideóque finis querimoniæ eſt, vt maturè vindictam ſuam exerat Deus, quando tandiu abuſi ſunt eius indulgentia.

15 *Ego in iuſtitia videbo faciem tuam: ſatiabor quum euigilauero, effigie tua.* | אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ׃ 15

Poſtquam anxiè moleſtias quæ ipſum vrebant & torquebant, coram Deo expoſuit, ne tentationum mole obruatur, alis fiduciæ ſe attollit in ſerenam trãquillitatem, in qua res legitimo ſuo ordine compoſitas videat. Nam hîc primum tacita comparatio eſt inter ſtatum bene ordinatum, vbi Deus ſuo iudicio reſtituet quę nunc confuſa ſunt, & turbulentam caliginem quę tacente Deo faciémque ſuam occultante, mundum occupat. Nam Dauid inter illas quas retulit, afflictiones, videri poterat in æternas tenebras demerſus: impij enim proſpera fortuna, honoribus & diuitiis florentes, videntur Deo propinqui. Atqui Dauid ſuperbæ ipſorum iactantiæ inſultat: & quanuis in ſpeciem procul à Deo ſit reiectus, ſibi tamen familiarem eius conſpectum promittit. Pronomen *Ego* emphaticum eſt ac ſi dixiſſet ſuas ærumnas & probra non fore obſtaculo quominus ex paterno Dei amore plenam lætitiam rurſum percipiat. Nam & hoc notandum eſt, hoc vno contentũ eſſe ad ſummam beatitudinis, ſi Deũ ſibi propitium ſentiat, quo aduerſo impij fruſtrà ſe fœlices imaginantur. Dei enim conſpectus nihil aliud eſt, quàm paterni fauoris ſenſus, quo nos non modò exhilarat, abſterſis noſtris doloribus, ſed in cælum vſque rapit. Iuſtitiæ nomine ſignificat ſe bonæ conſcientiæ mercede nequaquam fruſtratum iri. Quandiu enim cruce & miſeriis ſuos humiliat Deus, mundus eorum ſimplicitati petulanter illudit, ac ſi temere & ſtultè puritati ſtuderent. Cũ hoc ludibrij genere Dauid nunc luctatur, ſibíque repoſitum pietatis fructum eſſe aſſerit, modò ab obedientia iuſtitiæ Dei non diſcedat: quemadmodum Ieſaias fideles hortatur vt ſe hac perſuaſione ſuſtineant, Iuſto bene erit. Neque tamen ideo ſalutis ſuæ cauſam aſcribit operibus, quia non diſputat quibus meritis recipiendus ſit in Dei gratiam: ſed tantùm hoc ſtatuit, operam non perdere quicunque Deum colunt: quia vtcunque ad tempus faciem ab illis ſuam ſubducat, opportunè lucidum eius conſpectum tandem reſtituit. *Satiabor.* Argutè quidam interpretes magis quàm propriè ad vltimam reſurrectionem hoc reſtringunt, ac ſi Dauid ſpem beatæ lætitiæ differret, ac deſiderium ſuſpenderet vſque in futuram vitam. Et ſatietas quidem hæc de qua loquitur, non ante vltimum Chriſti aduentum ſuis omnibus numeris conſtabit, fateor: ſed quia ſancti, vbi Deus amoris ſui notitia eos irradiat, in hac luce acquieſcunt, meritò hanc pacem Dauid, vel gaudium Spiritus, ſatietatem vocat. Nam etſi impij ſua abundantia crepent: quia tamen inexplebilis eſt eorum cupiditas, vel quia vento paſcuntur, vel quia attoniti, bona ſua non ſentiunt, vel quia diris conſcientiæ tormentis laborant, nunquam animis ſunt ſedatis & tranquillis, ſed inter cęcas agitationes æſtuant. Vna eſt igitur Dei gratia quę nobis ſufficit, ne intempeſtiuis deſideriis huc illuc raptemur. Itaque non dubito quin Dauid ad inanes mundi lætitias alludat, quæ nihil quàm appetitus irritant: vt non alios ſolido gaudio frui oſtendat, niſi quibus vnus Deus ſatisfacit. Quia autem ad verbum Hebraicè dicit, Satiabor in euigilando faciem tuam, vel facie tua: nonnulli priorem ſenſum magis probantes, euigilare faciem Dei vel expergiſci intelligunt, quum lumen gratiæ eius quod prius nebulis obductũ erat, emergit. Verùm mihi aptius videtur, referre verbum Euigilandi ad Dauidem, vt tantundem valeat ac reſpirare à triſtitia. Etſi enim ſtupore nunquam fuerat oppreſſus, fieri tamen non potuit quin poſt longam fatigationem quaſi ſopitus iaceret. Neque enim omnes conflictus tam animoſè ſuſtinent ac repellunt ſancti, quin pro carnis infirmitate langueſcant ad tempus, vel tanquam effuſis tenebris expaueſcant. hanc igitur perturbationem Dauid ſopori comparat. Vbi autem iterum affulſerit Dei fauor, ſe recepto vigore tranquillum fore dicit. Verè quidem dicit Paulus, quandiu in mundo peregrinamur, per fidem incedere, non per aſpectum: ſed quia nihilominus effigiem Dei non tantùm in Euangelij ſpeculo, ſed in tot documentis gratię eius quotidie cernimus, ſe quiſque à torpore excitet, vt nos ſatiet ſpiritualis fœlicitas, donec facie ad faciem ſe nobis fruendum exhibeat Deus.

Ieſa. 3. b. 10.

2. Cor. 5. b. 7.

ARGVMENTVM PSALMI XVIII.

Scimus per quas difficultates, & quàm ardua obſtacula Dauid ad regnum peruenerit. nam vſque ad mortem Saulis exul & profugus, trepidè vitam inter multas mortes protraxit. Deinde quum Deus iam eum ſua manu in ſolio locaſſet, exceptus fuit inteſtinis diſcordiis: & quum potentior eſſet aduerſa factio, parùm ſæpe abfuit ab interitu. Hoſtes verò externi eum ad ſenium vſque duriter exercuerunt. His malis, niſi Dei virtute adiutus, nunquam ſuperior fuiſſet. Multas ergo & inſignes victorias adeptus, non ſibi (vt ſolent profani homines) triumphum canit: ſed Deũ illarum authorem iuſtis encomiis celebrat. Pſalmus ergo hic initiũ eſt, quo magnificè Dauid tam in regno ſuo auſpicando, quàm in tuendo eius ſtatu admirabilem Dei gratiam extollit. Deinde oſtendit in regno ſuo adumbratam fuiſſe regni Chriſti imaginem, vt ſtatuant fideles, quanuis inuito & reluctante toto mundo, Chriſtum incredibili Patris potentia ſemper fore victorem.

Pſal. XVIII.

1 Praefecto

1 *PRæfecto, ſerui Iehouæ Dauidis, qui recitauit Iehouæ verba Cantici huius, die quo eum Iehoua eripuit è manu omnium hoſtium eius, & è manu Saulis.*

1 למנצח לעבד יהוה לדוד אשר דבר ליהוה את־דברי השירה הזאת ביום הציל־יהוה אותו מכף כל־איביו ומיד שאול׃

Non parum ad rem facit temporis notatio, vt ſciamus Dauidem rebus pacatis non luxuriaſſe in ebria lætitia: ſicuti profani homines, vbi data eſt illis à malis relaxatio, excuſſa beneficiorum Dei memoria, vel ſe immergunt in craſſas voluptates, vel criſtas erigunt, vel iactantię ſuæ fumis Dei gloriam obſcurant. Refert enim ſacra hiſtoria, quum iam ætate ferè confectus eſſet, defunctúſque omnibus moleſtiis quietus ſederet, cecinisſe hoc canticum Domino, 2. Samuelis 22. capite. Conuenit etiam inſcriptio hæc, quam non temere fuiſſe appoſitam, ex iſtis rationibus colligimus. Tempus verò deſignat, poſtquam eum Deus eripuerat ab omnibus inimicis, vt ſciamus tunc prorſus tranquillam fuiſſe regni poſſeſſionem, & non ſemel, neque in vno tantùm hoſtium genere Deum illi opem tuliſſe, quum ſubinde renouarentur certamina, finis vnius belli, initium eſſet alterius: imò ſæpe multiplices copiæ aduerſus eum ſurgerent. Vix enim quiſquam alius reperietur à mundo creato, quem tam variè exercuerit Deus. Sed quia eum crudelius quàm reliqui omnes, maioréque furore & pertinacia Saul perſequutus fuerat: ideo diſertè exprimitur eius nomen, quum prius generalis facta eſſet omnium hoſtium mentio. Neque enim poſtremo loco ponitur quaſi eſſet recentior, qui iam ante annos circiter triginta mortuus erat, à cuius morte complures exteros hoſtes debellauerat ipſe Dauid, & coniurationem filij Abſalom extinxerat. Quia ergo apprimè hanc eſſe memorabilem Dei gratiam nouerat, quòd per tot annos ab innumeris mortibus elapſus eſſet: imò quot ferè dies ſub regno Saulis tranſegerat, totidem ſe miraculis fuiſſe Diuinitus redemptum, non ſine cauſa pręcipuè huius liberationis hiſtoriam celebrat. *Seruum Dei* ſe nominans, de ſua vocatione haud dubiè teſtari voluit: ac ſi negaret ſe temere inuolaſſe in regnum, ſed tantùm Dei oraculo paruiſſe. Hæc autem in tot procellis maximè neceſſaria fultura: imò in naufragiis hic vnicus portus fuit, ſibi de cæleſti mandato probè eſſe conſcium. Nihil enim in rebus aduerſis homine miſerius, ſi ingenij ſui motu diſcrimen ſubiit. Optimo itaque conſilio Dauid teſtatum eſſe voluit, ſe neque ambitione fuiſſe impulſum ad hæc certamina, quibus grauiter perculſus fuit, neque malis artibus præter fas quicquam tentaſſe: ſed præluxiſſe Dei mandatum. Quod nobis cognitu non parum vtile eſt, ne immunitatem ſperemus ab omni moleſtia, vbi ſequimur vocantem Deum: ſed nos potius ad duram militiam paremus. Ergo Serui nomen ad publicum munus hoc loco (vt ſæpe alibi) refertur: ſicuti quum Prophetæ & Apoſtoli ſe Dei ſeruos vocant, ac ſi diceret ſe non eſſe Regem à ſe ipſo creatum, ſed Diuinitus electum. Interim digna obſeruatu eſt eius modeſtia, quòd tot victoriis nobilis, tot gentium domitor, tanta dignitate & opulentia præditus, non alio quàm ſerui Dei elogio ſe inſignit: ac ſi hoc omni mundi præſtantia magis honorificum cenſeret, fideliter munus à Deo iniunctum obiiſſe.

2 *Et dixit, Diligam tè Iehoua fortitudo mea.*
3 *Iehoua petra mea, munitio mea, & liberator meus: Deus meus, rupes mea, ſperabo in eo: clypeus meus, & cornu ſalutis meæ, refugium meum.*

2 ויאמר ארחמך יהוה חזקי׃
3 יהוה סלעי ומצודתי ומפלטי אלי צורי אחסה־בו מגני וקרן־ישעי משגבי׃

2 *Et dixit.* Ego hîc vel ſyllabas, vel paucas voces curioſius non perſequar, in quibus ab hoc Pſalmo differt Canticum illud quod 2. Samuelis refertur. Tantùm ſi quod maioris momenti occurret diſcrimen, ſuo loco perſtringam: ſicuti notabilis eſt huius ſententiæ omiſſio, Diligam te Domine fortitudo mea. Porrò quia verbum רחם non niſi in coniugatione Pihel Scriptura vſurpat pro Diligere: hîc autem poſitum eſt in coniugatione Cal, Hebræi quidam interpretantur Miſericordiam quærere, ac ſi dixiſſet Dauid, Domine quando te miſericordem ſum toties expertus, perpetuò in tuas miſericordias recumbam. atque hæc quidem expoſitio non malè quadraret: nolui tamen ab altera magis recepta diſcedere. Notandum verò eſt, amorem Dei tanquam præcipuum pietatis caput hîc poni: quia nulla re melius colitur Deus. Fateor quidem Reuerentiæ nomine magis exprimi quem illi debemus cultum, vt in ſuo gradu emineat eius maieſtas: ſed quia nihil magis requirit quàm vt omnes cordis noſtri affectus poſſideat, nullum ei præſtantius ſacrificium eſt, quàm vbi liberalis & ſpontanei amoris vinculo nos ſibi deuinctos tenet: ſicuti viciſſim nuſquam melius, quàm in gratuita bonitate, eius gloria refulget. Ideo Moſes ſummam Legis colligere volens, Nunc, inquit, Iſrael quid à te petit Deu. 10. c.
Dominus Deus, niſi vt ipſum diligas? Quanquam ſimul oſtendit Dauid, ſe non ita affixum eſſe 12.
Dei beneficiis, vt in authorem ſit ingratus. quod vitium omnibus ſeculis fuit nimium vulgare. Et hodie videmus vt maior pars mundi, neglecto, vel poſthabito Deo, ſuauiter in eius donis ſe oblectet. Dauid autem ne in hanc ingratitudinem incidat, his verbis quaſi nuncupat ſolenne votum, Domine, quia tu fortitudo mea es, ſincero amore tibi addictus ero.

3 *Dominus petra mea.* Quòd multa elogia congerit quibus Deum ornet, non eſt ſuperuacuum. Scimus enim quàm difficile ſit mẽtes & corda hominum tenere Deo addicta. Nam vel Deum ſibi non ſufficere imaginantur, vt ſemper alibi ſubſidia requirant: vel primo quoque tentationis impulſu ab eius fiducia excidũt. Dauid ergo varios ſeruandi modos Deo tribuens, modò eum habeat ſalutis ſuæ præſidem, ſatis ſupérque ſe munitum eſſe teſtatur: ac ſi diceret, non modò contra vnum diſcriminis genus tutos eſſe quos Deus auxilio ſuo vult tueri, ſed omni ex parte ita ſeptos eſſe valido præſidio, vt nullæ mortes metuẽdę ſint. Videmus ergo non modò gratitudinis cauſa hîc celebrari Dei laudes, ſed inſtrui firma & conſtanti fide animos, vt ſubinde ad Deum recurrant, quicquid acciderit: & certò perſuaſi ſint multiplicem eſſe eius virtutem, prout varias nocendi ſpecies excogitant impij. Nec verò abs re (vt nuper admonui) in hac parte tam copioſus eſt Dauid. nam ſi nos vno modo adiuuerit Deus, ſimulac exorta eſt noua tempeſtas, non ſecus expaueſcimus ac ſi nunquam eius auxilium eſſemus experti. Et qui in vna moleſtia defenſionem ab eo expectant, poſteà malignè reſtringunt eius potẽtiam: perinde faciunt ac ſi quis in conflictum deſcendens, de pectore ſecurus ſit, quia thorace & clypeo munitus eſt: capiti verò metuat, quia caret galea. Ideo Dauid panoplian hîc ſuppeditat fidelibus, vt ſentiant ſe ad nullos ictus eſſe expoſitos, modò armati ſint Dei virtute. Atq; hunc conſilij ſui finem declarat quum dicit *Sperabo in eo.* Quare diſcamus eius exemplo, quæcunq; nos anxietates imperant, obiicere hos Dei titulos: imò noſtræ memoriæ inſideant, vt quicquid timoris ingerat Satan, procul ab ingreſſu arceatur. Neque enim tantùm in malis præſentibus vacillamus, ſed fingimus etiam nobis vana pericula in futurum tempus, quæ fruſtrà nos cõturbent. 2. Samuelis 22. a. 3. pro *Deus meus rupes mea*, habetur Deus rupis meæ. Et poſt nomen *refugij*, habetur Arx mea, ſeruator meus, à violentia ſeruabis me: quę pleniorem efficiunt ſententiam, ſed eodem ſpectant.

4 *Laudatum inuocabo Iehouam, & ab inimicis meis ſeruabor.*	4 מהלל אקרא יהוה ומן־איבי אושע׃
5 *Circundederant me*" *funes mortis, torrentes impietatis terruerant me.*	5 אפפוני חבלי־מות ונחלי בליעל יבעתוני׃
6 *Funes*" *ſepulchri circundederant me, præuenerant me laquei mortis.*	6 חבלי שאול סבבוני קדמוני מוקשי מות׃
7 *In anguſtia mea inuocaui Iehouam, & ad Deum meum clamaui: & audiuit de templo ſuo vocem meam, & clamor meus coram eo peruenit ad aures eius.*	7 בצר־לי אקרא יהוה ואל־אלהי אשוע ישמע מהיכלו קולי ושועתי לפניו תבא באזניו׃

" Vel contritiones.

"Vel, corruptionis.

4 *Laudatum inuocabo.* Quanquam inuocatio Dei (vt alibi dictum eſt) totum ſæpe cultum comprehendit, quia tamen hîc ſequitur precationis effectus, non dubito quin hîc ſignificet Conferre ſe in fidem Dei, & ſalutem ab eo petere. Atque hoc ſpei ſuæ teſtimoniũ Dauid ſubiecit, quia Dei opem implorat in neceſſitate quiſquis in eo ſperat. pronuntiat igitur ſe ſaluum fore, & omnium hoſtium victorem, quia ad Deum confugiet. Vocat autem Deum laudatum, non modò quia dignus ſit laude, vt omnes ferè exponunt: ſed vt ſignificet preces ſuas laudibus miſtas fore. Sic enim videtur exigere loci circunſtãtia, quòd de ſuperioribus beneficiis gratias agens, eius opem nouis votis expetet. Et certè niſi qui gratiæ Dei memoria ſe eriget, nũquam liberè precabitur. Ideo Paulus hortatur fideles, vt in omni precatione cum gratiarum actione curas ſuas & petitiones deponant in ſinum Dei. Adde quòd obſtrepunt Deo, & cum eo expoſtulant quicunque laudem eius ſuis votis non coniungunt.

5 *Circundederant me.* Iam narrare incipit Dauid quàm certis & illuſtribus documentis expertus ſit, manum Dei ſatis eſſe ad repellendum quoduis malorum genus validam & robuſtam. Nec mirum eſt poëticè & ſplendido verborum ornatu amplificari quæ ſimplicius, & æquabili ſtylo deſcribi poterant: nam Spiritus ſanctus cum malignis & prauis hominum ingeniis certare volens, Dauidem hîc quaſi hyperbolica facundia inſtruxit, quæ ad conſideranda Dei beneficia mundum expergefaceret. Vix vllum eſt tam palpabile Dei auxilium, quod non obſcuret noſtra malignitas. Ergo Dauid, vt efficacius ſenſus noſtros penetret, ſalutem ſibi Diuinitus allatam, in toto mundi opificio conſpicuam fuiſſe dicit. Hoc eius conſilium tenendum eſt, ne putemus in ſtylo altiore modum excedere. Porrò ſumma eſt, quum iam redactus eſſet in vltimas anguſtias, cõfugiſſe ad opem Dei, & mirabiliter fuiſſe ſeruatum. Quod ad verba attinet, חובלים vocant Hebręi vel funes, vel dolores, vel etiam quoduis exitiale malum: quia hominem corrumpit, ac tendit in eius interitum. Vt Pſalmus reſpondeat Cantico, mihi non diſplicet pro contritione accipi, quia illic habetur משברי מות quod nomen à conterendo deductũ eſt. Sed quia verbo Circundandi aptior erat metaphora ſumpta à funibus vel laqueis, ac ſi dixiſſet ſe mortis periculis fuiſſe vndiq; implicitũ: hâc interpretationẽ libenter ſum amplexus.

Philip. 4. a. 6.

Quod

Quod ſequitur de torrẽtibus,tantundẽ valet acſi dixiſſet,violẽto impetu nõ ſecus ac naufragio ſe fuiſſe obrutum.Cæterùm torrẽtes Belial vocat,quia in eũ conſpirauerãt improbi homines ac peruerſi.Nam apud Hebræos nomen illud latè patet:de etymologia non cõſentiunt interpretes.Cur Hieronymus verterit,abſque iugo,neſcio.Magis recepta opinio eſt, compoſitum eſſe ex בלי,& יעל,quia non aſcendunt impij,vel non proficiunt.Certè quoduis ſcelus deteſtabile hac voce deſignãt Hebræi:vnde probabile eſt,Dauidem ad ſuos hoſtes reſpexiſſe,qui impiè & ſceleſtè exitiũ ei machinabantur.Quanquã ſiquis Mortiferos torrentes exponere malit, non repugno.Proximo verſu iterum repetit ſe corruptionibus vel funibus ſepulchri fuiſſe obſeſſum.Quum idem ſit Hebraicum nomen,placuit etiam hoc loco Funes vertere,non tãtùm quia Obſidendi verbo vtitur,vel Cingendi,ſed quia mox eodem ſenſu(vt ego quidẽ arbitror) adiungit laqueos mortis. Hæc eſt periculi deſcriptio,quæ liberationis gloriam illuſtrat: quia quum in tantam deſperationem coniectus eſſet Dauid,humanitus eripi non potuit.

7 *In anguſtia mea.* Quòd Dauid iam in gurgitem mortis ferè demerſus,cor ſuum precibus in cælum extulit,præclarũ raræ fidei teſtimonium fuit.Sciamus ergo tale ſpeculũ nobis ſtatui ante oculos,nequa malorum atrocitas nos à precando deterreat. Quòd autem fructum hunc attulit precatio,hinc melius innotuit Diuinitus eſſe liberatum. Clamandi verbo ardorem (vt alibi diximus)vehemẽnſque ſtudium denotat. Deinde appellans Deum ſuum,ſe à craſſis Dei contemptoribus vel hypocritis diſcernit,qui neceſſitate quidem coacti,cæleſte numen cõfuſè inuocant:ſed nec familiariter,nec puro corde ad Deum accedunt,de cuius paterna gratia nihil tenent. Vbi ergo prælucet fides,vt perſuaſi ſimus Deum nobis eſſe Patrem, tunc demum mutuæ communicationi aperta eſt ianua. Adde quòd Dauid Deum à parte ſua ſtatuens, hoſtibus ſuis aduerſum facit,quod ad commendationem pietatis eius pertinet.Per nomen Templi hoc loco non ſanctuarium(vt alibi ſæpe)ſed cælum intelligitur.Nam figura quam ſtatim ſubiiciet, non poſſet ſanctuario aptari.Senſus ergo eſt,quum in mundo deſertus eſſet,ac ſurdæ eſſent omnium hominum aures Deum è cælo manum porrexiſſe.

8 *Tunc mouit ſe,& contremuit terra,& fundamenta montium tumultuata ſunt,& mouerunt ſe, quia iratus erat.*	8 וַתִּגְעַשׁ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וּמוֹסְדֵי הָרִים יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה לוֹ׃
9 *Aſcendit fumus in nares eius,& ignis ex ore eius conſumpſit:carbones ſuccenſi ſunt ab eo.*	9 עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ־מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ׃
10 *Et inclinauit cælos,& deſcendit: & caligo ſub pedibus eius.*	10 וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו׃
11 *Et equitauit ſuper Cherub,& volauit:& delatus eſt ſuper pennas venti.*	11 וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּדֶא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃
12 *Poſuit tenebras latibulum ſuum,per circuitus eius,tabernaculum eius tenebroſitas aquarum,nubes cælorum.*	12 יָשֶׁת חֹשֶׁךְ סִתְרוֹ סְבִיבוֹתָיו סֻכָּתוֹ חֶשְׁכַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃

8 *Tunc mouit ſe.* Quia non poterat Dauid pro dignitate ſatis attollere quod expertus erat Dei auxilium,imaginem eius in cælo & terra depingit: ac ſi diceret tam fuiſſe viſibile, quàm manifeſtæ ſunt mutationes quæ cælo & terræ diuerſam faciem induunt. Nam ſi æquabilis & idem ſemper flueret rerum tenor, non ita ſenſibilis eſſet Dei potentia. Vbi autem vel ſubito imbre,vel tonitru,vel procellis cælum transformat, neceſſe eſt qui prius torpebant,expergefieri:quia tam inopinatæ vices Dei præſentiam melius oſtendunt.Sereno quidem & tranquillo cælo planè conſpicua eſt Dei maieſtas: ſed quia ſenſus ſuos ad eam reputandam non erigunt homines donec propius deſcendat:Dauid vt nos efficacius tangat,repẽtinas quibus percelli ſolemus, mutationes enumerat,Deúmque inducit nunc veſtitũ obſcura nube, nunc procellis turbantem,nunc præcipiti ventorum impetu ſecantẽ medium aëra, nunc fulgurantem, nunc iaculãtem grandines & fulmina.Summa huc redit, Deum illum qui omnes mundi partes ſua virtute,quoties ita viſum eſt concutit,vbi Dauidi liberator adeſſe voluit, non minus apertè certíſque indiciis apparuiſſe,quàm ſi virtutẽ ſuam ſurſum & deorſum in omnibus creaturis exeruiſſet.Primò dicit concuſſam fuiſſe terrã,quia nihil eſt magis formidabile terræ motu.Pro Fundamentis montium,in Cantico habetur,Cælorum fundamenta,eodem tamen ſenſu,nihil ſcilicet tam ſtabile vel firmum fuiſſe in mundo quod nõ trepidauerit,ac loco motum fuerit.Neque tamẽ(vt iam præfatus ſum)hoc hiſtoricè refert Dauid,ſed iſtas ſimilitudines adhibet dubitationis tollendæ cauſa, propter hominum ſocordiam, qui Deum nõ apprehendũt niſi in externis ſignis. Quòd enim hæc palàm edita fuiſſe miracula quidam ſentiunt, vix cre-

dibile eſt,quum in narranda eius vita Spiritus ſanctus de his prorſus taceat.Nec verò hyperbolicus iſte loquendi modus calumniis obnoxius eſſe poteſt,ſi nobis in mẽtem veniat noſtra ſocordia:deinde etiam prauitas,ſicuti nuper admonui.Dauid enim qui longè oculatior & magis perſpicax fuit vulgo hominum,quia apud tardos & hebetes ſimplici loquendi modo ſatis proficere non poterat,quam ipſe fide & Spiritu ſenſerat Dei potentiam, ſub externis figuris deſcribit.Certè minimè dubium eſt, præſentiſſimum Dei numen certius apprehenſum fuiſſe à Dauide,quàm ſtupidum hominum vulgus in terræ motibus,procellis,fulminibus, triſti cælorum obductione,rapidis ventis Dei manum ſentiat.Simul expendere conuenit, quantumuis, mirabiliter teſtatam feciſſet Deus gratiam ſuam in Dauide ſeruando, multos tamen putaſſe vel ſua induſtria,vel fortuitò,vel aliis naturalibus modis proſperè illi omnia ceſſiſſe.nam talis ſtupor vel malitia eum coegit vt creaturas omnes teſtes aduocaret. Prudenter etiam & rectè quidam obſeruant, eum in hac tota deſcriptione ad communem Eccleſiæ redemptionem alludere.Nam quum tunc perpetuum documentum ſtatuerit Deus,vnde colligerent fideles ſalutis ſuæ eſſe vindicem,quæcunque poſtea vel publicè,vel priuatim beneficia in populum ſuum contulit,primæ illius redemptionis quædam fuerunt velut appendices. Ideo aliis quoque locis vt auxilia populo diuinitus præſtita commendet, illud tam memorabile ſpecimen quaſi archetypum gratiæ Dei proponit.Et certè quum eum extorrem à patria multi ludibrio haberent,quaſi abdicatum à Dei familia, multi fremerent regnum violenter fuiſſe ab eo raptum, optima fuit ratio cur ſuæ ſalutis præſidium ſub cõmuni populi liberatione includeret:ac ſi diceret ſe immeritò repudiari tanquã alienum quem Deus re ipſa probaſſet coram ſe nobile & eximium Eccleſiæ membrum cenſeri. Videmus enim vt Prophetæ,quoties ſpem ſalutis facere volunt populo,eam ad primum fœdus reuocent,quod miraculis illis in Ægypto, in tranſitu Maris rubri,& in monte Sinai editis ſancitum fuerat. Terram irato Deo tremuiſſe dicit impiorum reſpectu.Sic enim ſæpe loquitur Deus, ſe indignatione & zelo accenſum pro aſſerenda fidelium ſalute arma induere.

9 *Aſcendit fumus.* אף Hebræis vel naſum vel nares propriè ſignificat:ſed quia metaphoricè interdum pro iracundia capitur,quidam ita vertunt, Aſcẽdit fumus in furore eius meo iudicio,parum appoſitè.Nebulas enim & vapores, quibus cælum obtenebreſcit, Dauid craſſiori fumo comparat,quem exhalant nares irati hominis.Atque hinc melius cognoſcitur quàm formidabilis ſit ira Dei,dum flatu ſuo cælum obnubilat:ſoliſque & ſtellarum omnium fulgorem nobis auferẽs,tenebris nos opprimit. Nec verò aliter quadraret quod proximè ſequitur,ignẽ ex ore eius profectum conſumere.ſignificat enim Deum abſque maiore conatu, ſimul ac flatum emiſerit è naribus,& os aperuerit,ignem excitaturum,qui fumo ſuo totũ mũdum obſcuret:deinde ardore deuoret.Nam quod addit,carbones eſſe ſuccenſos,ad diſtinctionẽ euanidæ flammæ valet.Inclinatio cælorum tempus obnubilum deſignat. Nam vbi denſi vapores medium aërem occupant,videtur nubes capitibus noſtris incũbere:neque id ſolùm,ſed Dei maieſtas propiore acceſſu nobis horrorem incutit, & anxietate conſtringit, qui ſereno cælo latè effuſi eramus in lætitiam.Cæterùm meminerimus ſub cæli caligine iram Dei nobis depingi: quia ſicuti pura luce iucunda Dei facies nos exhilarat:ita cælo turbido,quaſi minacibus ſuperciliis in nos rueret,frontem contrahere præ triſtitia cogimur.Interea monemur nullam in cælo vel terra mutationem fieri,quæ Dei præſentiæ non ſit teſtis.

11 *Et equitauit ſuper Cherub.* Quemadmodum in nubibus & aëris contractione ſignum iræ Dei nobis depinxit,ac ſi fumum è naribus efflaret,ac minitabundus deſcenderet ad homines terribili virtutis ſuæ mole vrgendos: item in fulguribus & fulgetris ignem flammantem ab ore eius exire dixit:ita nunc ſuper ventos & turbines equitantem inducit, vt celeri curſu, vel pernici volatu potius totum orbem perluſtret.Similis etiam deſcriptio Pſalmo 104.a.3.habetur vbi dicitur Deus vehi ſuper alas ventorum,& illos quaquauerſum vt celeres nuntios emittere.Cæterùm non ſimpliciter Deum facit vẽtorum moderatorem,& qui ſua virtute eos impellat,ſed ſimul dicit equitare ſuper Cherub,vt ſciamus ipſos ventorum impetus eius mandato per Angelos gubernari.Scimus enim ſub figura Cherubim repræſentatos fuiſſe Angelos. Itaque non dubito quin Dauidis conſilium fuerit ad Arcam fœderis alludere. Sic enim Dei potentiam in naturæ miraculis hîc ſpectandam proponit,vt tamen à templo non recedat,vbi ſciebat peculiari modo Deum ſe filiis Abrahę patefeciſſe.Non igitur Deum mundi opificem ſolummodo celebrat,ſed qui cum Iſraele fœdus pepigit, ſibique in medio eius elegit ſacrum domicilium. Poterat enim ſuo nomine vocare Angelos: ſed conſultò viſibile Arcæ ſymbolum poſuit,vt fideles ad templi cultum animos referrent.Quod ſequitur de obſcuro Dei tentorio, repetitio eſt ſuperioris ſententiæ ſub aliis verbis: quòd ſcilicet Deus tenebris aërem obducens,homines quodammodo prohibeat à ſui conſpectu:perinde ac ſi Rex quiſpiam populo infenſus,in receſſum & latebras ſeſe abdat. Falluntur enim qui generaliter hunc verſum trahunt ad probandam arcanam Dei gloriam, ac ſi Dauid humanæ curioſitatis audaciam cohibere volens Deum latere in tenebris diceret. Habitat quidem Deus lucem inacceſſam, fateor:ſed non dubito quin hæc loqutio ad loci præſentis circunſtantiam reſtringi debeat, eo quem attuli ſenſu.

13 *Præ fulgore in conſpectu eius nubes eius tranſierunt, grando & carbones ignis.*

14 *Et intonuit in cælis Iehoua, excelſus edidit vocem ſuam, grando & carbones ignis.*

15 *Et miſit ſagittas ſuas, & diſsipauit eos: & fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.*

16 *Et apparuerunt gurgites aquarum, & retecta ſunt fundamenta orbis ab increpatione tua Iehoua, à flatu ſpiritus " naris tuæ.* "vel, iræ tuæ.

17 *Miſit è ſublimi, aſſumpſit me: eduxit me ex aquis magnis.*

18 *Eripuit me ab hoſte meo robuſto, & ab aduerſario meo: quoniam præ me roborati erant.*

19 *Præuenerant me in die confractionis meæ: & fuit Iehoua in firmamentum mihi.*

20 *Et eduxit me in latitudinem: eripuit me, quia mihi bene volebat.*

13 מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ עָבָיו עָבְרוּ בָּרָד
וְגַחֲלֵי־אֵשׁ׃
14 וַיַּרְעֵם בַּשָּׁמַיִם יְהוָה
וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קֹלוֹ בָּרָד וְגַחֲלֵי־אֵשׁ׃
15 וַיִּשְׁלַח חִצָּיו וַיְפִיצֵם
וּבְרָקִים רָב וַיְהֻמֵּם׃
16 וַיֵּרָאוּ אֲפִיקֵי מַיִם וַיִּגָּלוּ
מוֹסְדוֹת תֵּבֵל מִגַּעֲרָתְךָ יְהוָה
מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפֶּךָ׃
17 יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי
יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים׃
18 יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז וּמִשֹּׂנְאַי
כִּי־אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃
19 יְקַדְּמוּנִי בְיוֹם־אֵידִי וַיְהִי
יְהוָה לְמִשְׁעָן לִי׃
20 וַיּוֹצִיאֵנִי לַמֶּרְחָב יְחַלְּצֵנִי
כִּי־חָפֵץ בִּי׃

13 *Præ fulgore, &c.* Iterum redit ad fulgetra, quæ diſcuſſis nubibus cælum aperiunt. ideóque dicit nubes Dei (hoc eſt, quas ſibi oppoſuerat in ſignum iræ, vt luce vultus ſui priuaret homines) tranſiſſe prę fulgore eius, vel à fulgore. nam ſubitæ iſtæ mutationes vehementiore potentiæ Dei ſenſu nos afficiunt. Addit, grandinem ſubſequutam eſſe cum carbonibus ignis. nam quum ſcinduntur nubes tonitru, vel erumpunt fulmina, vel nubes ſe in grandinem reſoluunt.

14 *Et intonuit.* Idem aliis verbis inculcat, Deũ è cælo tonuiſſe: ipſum verò tonitru appellat vocem Dei, ne putemus vel fortuitò, vel naturalibus cauſis gigni abſque cæleſti imperio. Vident quidem philoſophi medias vel inferiores cauſas, nempe vbi frigidi & humidi vapores ſiccis & calidis exhalationibus in ſublime tendentibus viã claudunt, ex conflictu atque etiam nubium fragore ſonitum excitari: ſed Dauid ſupra meteora ſpiritu conſcendens, Deum præſidem ſtatuit, qui ſuo iuſſu penetret in abditas terræ venas, ac inde educat exhalationes: deinde in ſpecies diſtribuens, per aërem ſpargat, conglomeret inde vapores, cóſque cum raris & ſiccis caloribus in pugnam committat, quaſi vocem ipſe emitteret ex ore ſuo. Hanc repetitionem Canticum proſequitur: ſenſus tamen per omnia conuenit. Tenendum verò eſt quod prius dixi, Dauidem ſub his figuris terribilem Dei potentiam nobis deſcribere, quò gratiam eius in ſua liberatione melius illuſtret. Et ipſe mox cõſilium ſuum exponit, quum hoſtes ſuos ſcribit *fuiſſe diſsipatos* ſagittis Dei: ac ſi diceret, non manibus hominum vel gladiis fuiſſe proſtratos, ſed Deum in ipſos palàm fulminaſſe: non quòd rem ita fuiſſe geſtam hiſtoricè aſſerat, ſed quia rudes & maligni aliter adduci non poterant vt Deum ſentirent eſſe eius liberatorem: ac ſi diceret, Deum è cælo tonare negent, ac in toto naturæ ordine, præſertim verò in mirandis vicibus potentiam eius aboleant quicunque non agnoſcũt eius manu me fuiſſe ſeruatum. Quia autem fulgura Deus tanquam ſagittas iaculatur, metaphoram priore loco poſuit: deinde rem expreſſit ſuo nomine.

16 *Et apparuerunt.* Hoc verſu haud dubiè ad miraculum in tranſitu Maris rubri editum alludit. quo cõſilio id fiat, prius admonui. Nam quia ſpecialibus beneficiis, quæcunque olim Deus in ſingulos Abrahæ filios contulit, fœdus ſuum ſemel cum toto populo ſancitum ſubinde reuocauit in memoriam, vt de continua eius gratia certò perſuaſi eſſent, atque vna liberatio ſpecimen illis vel pignus eſſet perpetuæ ſalutis: Dauid opportunè auxilium ſibi priuatim è cælis oblatũ cum illa antiqua Eccleſiæ redemptione coniungit. Quia enim gratia illa quam ſibi exhibitam fuiſſe prædicat, à prima redemptione non erat ſeperãda, quum pars eius & appendix eſſet: quaſi vno momento & miraculum ſiccati Maris rubri, & auxiliũ ſibi præſtitum intuetur. Summa eſt, Deum qui ſemel viam per Mare ſuis patefecit, & hac lege ſe vindicem eorum oſtendit, vt confiderent ſub eius cuſtodia perpetuò ſe fore incolumes, iã rurſus in vno homine ſeruando admirabilem ſuã virtutem exeruiſſe, vt antiquæ illius hiſtoriæ memoriam renouaret. Vnde melius liquet, Dauidem in his hyperbolis non poeticè fabulari, ſed methodum fidelibus à Deo pręſcriptam tenere. Simul etiam notanda eſt illa ratio quæ ad amplificandam Dei gratiam eum coegit, quòd maior pars populi eam clauſis oculis præteriret ſiue

malitia;ſiue ſtupore. Nomē Hebraicum אפיקים quod ego verti *gurgites*, propriè alueos ſignificat: ſed minimè ambiguum eſt quin hoc loco ſignificet Dauid, ipſas aquarum ſcaturigines fuiſſe conſpicuas, atque ita potuiſſe diſcerni vnde fluminibus ad continuum curſum inexhauſta vis & copia aquarum ſuppetat.

17 *Miſit è ſublimi.* Hîc breuiter tam ſplendidæ narrationis finis oſtēditur: nempe vt ſciamus Dauidem ex profundis abyſſis non propria induſtria, neque etiam hominū opibus emerſiſſe, ſed Dei manu fuiſſe extractum. Dicitur enim Deus è ſublimi auxilium mittere, vbi mirabiliter & modis inſolitis nos ſeruat: atque ità hæc miſſio terrenis ſubſidiis opponitur, quibus perperam ſolemus mentes noſtras affigere. Non improbo eorū ſentētiam qui de Angelis exponunt, latius tamen extēdo: quia quibuſcūque ſeruemur modis, Deus creaturas ſuas, quę prę ſto ſunt ad eius nutum, nobis deſtinat, eáſque ad opem nobis ferendam accingit. Cęterùm licet è cælo proficiſcatur quoduis auxilij genus, non immeritò Dauid manum ſibi ab excelſo fuiſſe porrectā affirmat, vt beneficium hoc incredibile aliis magis cōmunibus κατ᾽ ἐξοχὴν prę ferat. eſt enim tacita cōparatio inter hanc virtutem inſolitam & alios vulgares ac quotidianos iuuandi modos. Quòd ſe dicit ex aquis magnis fuiſſe Diuinitus eductum, metaphorica loquutio eſt. hoſtium enim ſæuitiam rapidis torrētibus ſimilem faciens, quibus centies abſorberi poterat periculi magnitudinē clarius exprimit: ac ſi diceret ſe ex alto naufragio præter ſpem fuiſſe ereptum. Proximo verſu rem ipſam abſque figura ſimpliciter narrat, quòd ſcilicet liberatus fuerit ab hoſte robuſto, qui eum capitaliter oderat, ac perſequebatur. Nam inde commēdat Dei potentiam, quòd nullæ hominum vires obſtiterint quo minus ſalutem in vltima deſperatione afferret. In fine verſus quia habetur particula כי apud Hebræos vt plurimum cauſalis, in hanc ferè ſententiam conueniunt interpretes, Mihi Deus ex alto ſuccurrit, quia magis inualuerant hoſtes, quàm vt ſperandum quicquā eſſet ab hominibus. Vnde etiam colligitur vtilis doctrina, tunc maximè opportunum eſſe Deo tempus ad ſuos iuuādos, quum ſuſtinendis hoſtibus ſunt impares: imò fracti & afflicti, eorum violentiæ ſuccumbunt, non ſecus ac ſi naufragus, ſpe enatandi amiſſa, in profundum raperetur. Poſſet tamen etiam aduerſatiuè exponi, quanuis ſuperior eſſet hoſtis, Dauidem fuiſſe nihilominus ſeruatum.

19 *Præuenerant me.* Aliis verbis cōfirmat proximā ſententiā, quia ſuffultus fuerit Dei auxilio, vbi iam nulla euaſio erat. Vndique enim ſe fuiſſe circunuentū refert: neque id vulgari obſidione, ſed vt hoſtes miſerū vrgendo affligerent. Ex qua circunſtantia melius apparet, nō niſi Dei manu eductū fuiſſe in latitudinē. Vnde enim tam ſubita à morte in vitam reſtitutio, niſi quia Deus teſtari voluit penes ſe eſſe mortis exitus? Cauſam demū adſcribit non aliam fuiſſe quàm merū Dei beneplacitū, vt tota & ſolida laus penes ipſum reſideat. Beneplaciti verò meminit, ad vocationem ſuā reſpiciens. In hoc enim præcipuè incūbuit, certamina quibus agitatus fuerat, non aliunde fuiſſe excitata, niſi quòd paruerat Deo vocanti, eiúſque oraculum obedienter amplexus fuerat. Ambitioſi enim & turbulenti homines, quia ſua cupiditate præcipites ad quiduis audendum feruntur, ſibíque temere pericula accerſunt, quanuis ſtrenuè & animoſè luctando ſæpe votis potiantur, infœliciter tamen ad extremum concidunt, quia indigni ſunt quos fulciat Deus, quum ipſi inſanas moles ſine vocationis fundamento in cęlū efferāt. In ſumma, teſtatur Dauid ſibi paratam ſemper fuiſſe opem Dei, quia non ſpōte ſe ingeſſerat: ſed quum tenui fortuna cōtentus foret, libentérque in caulis ouium vel patris tugurio lateret, vnctus fuerat manu Samuelis: quod gratuitæ electionis Dei ſymbolum erat.

21 *Retribuit mihi Iehoua ſecundum iuſtitiam meam: ſecundum puritatem manuum mearum rependit mihi:*	21 יגמלני יהוה כצדקי כבר ידי ישיב לי:
22 *Quia cuſtodiui vias Iehouæ, & non impiè defeci à Deo meo:*	22 כי שמרתי דרכי יהוה ולא רשעתי מאלהי:
23 *Quia omnia iudicia eius coram me, & edicta eius à me non reieci:*	23 כי כל־משפטיו לנגדי וחקתיו לא־אסיר מני:
24 *Et fui integer cum eo, & cuſtodiui me ab iniquitate mea.*	24 ואהיתמים עמו ואשתמר מעוני:
25 *Et rependit Iehoua mihi ſecundū iuſtitiam meam, ſecundum puritatem manuum mearum coram oculis eius.*	25 וישב יהוה לי כצדקי כבר ידי לנגד עיניו:

21 *Retribuit mihi.* Videri poſſet Dauid primo intuitu ſecum pugnare: nam qui nuper Dei beneplacito omnia accepta retulit, nunc ſibi iuſtàm mercedem repenſam fuiſſe iactat. verùm ſi tenemus in quem finem hæc ſuæ integritatis elogia ſubiungat Dei beneplacito, facilis erit vtriuſque ſententiæ conſenſus. Prius teſtatus eſt ſe non niſi Deo duce veniſſe in ſpem regni, neque

neque hominũ ſuffragiis fuiſſe euectum, vel proprio motu prorupiſſe: ſed quoniam ita Deo placuerat, nunc ſecundo loco addit, ſe fidele obſequium præbuiſſe Deo, vt nunquam ab eius nutu deflexerit. Vtrunque enim fuit neceſſarium, vt gratis Dauidem ſuo fauore præueniret Deus, ipſúmque Regem eligeret: Dauid autẽ viciſſim obedienter & pura conſcientia regnum ſibi Diuinitus oblatum ſuſciperet: deinde quicquid tentarent impij ad labefactandam eius fidem, conſtanter teneret rectum vocationis ſuæ curſum. Nunc videmus adeò nihil eſſe diſſidij inter duas iſtas ſententias, vt aptiſſimè inter ſe reſpondeant. Dauid hîc Deum velut agonothetam ſtatuit, cuius auſpiciis & ductu productus fuerit ad obeunda certamina. hoc verò ab electione pendet, quia fauore ſuo eum complexus, Regem creauerat. Poſtea addit, ſe iniunctas ſibi partes quo debuit obſequio ad finem vſque obiiſſe. Non mirum ergo ſi Deus athletam ſuum quem ipſe vltro aſciuerat, & quem videbat bona fide officio defunctum, præſidio ſuo tutatus ſit, atque etiam apertis miraculis teſtatus ſit eius ſe eſſe vindicem. Nec verò hîc captandæ laudis cauſa manem iactantiam effutiuit, ſed per os eius vtilem nobis doctrinam dictare voluit Spiritus, nunquam defore nobis auxilium Dei, modò nobis conſtet vocationis noſtræ ratio, nec quicquam iniuſſu eius tentemus. Interim quoque illud fixum maneat, initium recti curſus eſſe, beneplacitum quo nos Deus adoptat, & vocationem qua nos vltro præuenit. Adhuc tamen reſtat vna quæſtio. Nam ſi Deus mercedem iuſtitiæ rependit, videtur vt quiſque promeritus eſt, ita in quenque eſſe liberalis. Reſpondeo, mercedis nomine nõ oſtendi quid Deus nobis debeat, ideóque perperam & falsò meritum vel operum dignitatem ex eo colligi. ſic enim Deus iuſtus iudex, cuique retribuit ſecundũ ſua opera, vt tamen omnes ſibi teneat obnoxios, nemini verò ſit ipſe aſtrictus. Ratio eſt non ea ſolùm quam Auguſtinus reddit, nullam eum iuſtitiam in nobis inuenire cui præmium reddat, niſi quàm gratis donauit: ſed etiam quia operum noſtrorum maculis ignoſcens, iniuſtitiam imputat quod iure reſpuere poſſet. Quòd ſi nihil operum noſtrorum abſque venia Deo placet, ſequitur non meriti, ſed indulgentiæ eſſe mercedem. Cæterùm hîc ſpecialis notanda eſt ratio. neque enim hîc Dauid quaſi legitima iuſtitia fretus coram Deo ſe ingerit: ſed ſtudium ſuum, quod Deo probari ſciebat, contra impias hoſtium calumnias aſſerere volens, arbitrium defert ipſi Deo. Scimus enim quàm indignè falſa inuidia grauatus fuerit: neque verò tam eius fama probris iſtis impetebatur, quàm communis totius Eccleſiæ ſalus. Quanuis enim Saulẽ priuatus dolor in rabiem ageret, aliíque omnes vt Regi nauarent operam, acriter & violento impetu contra Dauidem ruerent: minimè tamen dubium eſt, Satanæ impulſu regnum illud tantopere fuiſſe oppugnatum: quia in vnius hominis perſona Deus ſpem publicæ ſalutis poſuerat. Hæc ratio eſt cur tam ſollicitè & vehementer contendat Dauid in aſſerenda cauſæ ſuæ iuſtitia. Porrò vbi ad tribunal Dei cum hoſtibus ſuis litigat, non agitur de tota vita, ſed de certa cauſa. Tenendus ergo eſt diſceptationis ſtatus, quòd Dauidem ſcilicet multis criminibus onerabãt, primùm defectionis & perfidiæ, quia à Rege & ſocero ſuo deſciuerat: deinde latrocinij, ac ſi inſtar prædonis, regnum occupaſſet: ſeditionis etiam, quaſi tranquillum regni ſtatum turbaſſet: poſtremò crudelitatis & multorum ſcelerum, quaſi cauſam dediſſet cædibus, & multis illicitis artibus conſpirationem ſuam proſequutus eſſet. Ipſe autem coram Deo ſuam innocentiam tueri volẽs, affirmat ſe integrè & ſincerè in hac cauſa fuiſſe verſatum: quia neque aggreſſus ſit quicquam præter Dei mandatum, & quicquid moliti ſint hoſtes, ſe tamen intra ſuas metas continuerit. Hinc ſtultè infertur, Deum hominibus propitiũ eſſe prout dignos fauore ſuo iudicat: quia tantùm hîc aſſeritur cauſæ bonitas contra improbos calumniatores: non autem in examen vocatur tota hominis vita, vt gratiam quis obtineat, iuſtúſque cenſeatur. In ſumma, Dauid ab effectu colligit, ſuam cauſam placuiſſe Deo, non quòd vna victoria perpetuum ſit bonæ cauſæ ſignũ: ſed quia manifeſtis ſignis auxilij ſui oſtenderit Deus ſe ſtare à parte Dauidis.

22 *Quia cuſtodiui.* De puritate manuum ſuarum loquutus erat: quia tamen videbat peruerſa de ſe iudicia fieri, vias Domini ſe ſeruaſſe affirmans, prouocat quodammodo ad eius tribunal. Solent idem confidenter iactare hypocritæ, imò nihil illis promptius eſt, quàm per luſum obtendere ſacrum Dei nomen: ſed Dauid nihil in medium profert, quod non re ipſa compertum eſſet hominibus, ſi qua viguiſſet inter ipſos æquitas. Quare eius exemplo danda inprimis opera eſt vt nobis bene conſcij ſimus. Accedat deinde hæc magnanimitas, vt ſpretis hominum falſis iudiciis, vindicem noſtrum in cælo quæramus. Addit, ſe non impiè defeciſſe à Deo: quia ſemper ad metam vocationis ſuæ rectà tendebat, quanuis multa impij ad euertendam eius fidem machinarentur. Verbum enim quo vtitur, non lapſum vnum denotat, ſed defectionem, quæ hominem à Deo prorſus alienat. Quanuis autem Dauid pro carnis infirmitate interdum deliquerit: nunquam tamen receſſit à ſtudio pietatis, vel mandatam ſibi militiam deſeruit.

23 *Quoniam omnia iudicia.* Iam oſtendit vnde illa rectè agendi inflexibilis conſtantia inter tot grauiſſimas tentationes: quia ſcilicet mentem ſuam retulerit ad Dei Legem. Sicuti enim nouos aſſiduè inſultus nobis mouet Satan, ita etiam ad arma confugere neceſſe eſt. arma autem nobis ſuppeditat Diuinæ Legis meditatio. Diſcant igitur quibus cordi eſt integritas, ſe in verbi Dei ſtudio quotidie exercere. Simul enim ac negligitur doctrina, facilè ſocordia

obrepit & euaneſcit omnis Dei timor. Inter iudicia & edicta ſubtilius hîc non diſtinguo:ſi-cui tamen libeat ponere diſcrimen, Iudicia ad ſecundam Legis tabulam referre conueniet: Statuta autem, quæ Hebræis חוקות vocantur, de cultu pietatis accipere. *Fuit integer cum eo.* Verba hæc apud Dauidem omnia ſunt futuri temporis: quia non de euanido aliquo actu gloriatur, ſed de firma perſeuerantia. Quod autem prius admonui,quia iniuſtè ſe Dauid damnari ab hominibus videbat, Deum ſibi ferre iudicem,hinc clarius patet, quum dicit ſe fuiſſe integrum cum eo.Sic quidem de ſanctis aliquãdo Scriptura loquitur,vt eos ab hypocritis diſcernat, quibus ſatis eſt externam cęremonię laruam pręferre:ſed hoc loco Dauid ad refutãdos ſiniſtros rumores ſecurè Deum appellat. Quod etiam confirmat repetitio quæ paulò pòſt ſequetur. *Secundum munditiem manuum mearũm coram oculis eius*: in quibus verbis non obſcura antitheſis apparet inter Dei oculos & confuſum vel malignum mundi intuitum:ac ſi diceret ſe iniquas calumnias nihil morari, modò coram Deo ſit integer, cuius iudicium nulli maligni & præpoſteri affectus peruertunt. Porrò integritas quam ſibi aſſerit, non perfectio eſt, ſed ſinceritas quæ ſimulationi opponitur. quod etiam ex proximo membro licet colligere, vbi dicit, *Cuſtodiui me ab iniquitate mea.* Tacitè enim fatetur ſe non ita à vitioſis affectibus purum fuiſſe & immunem, quin ſæpe hoſtium improbitas eum pungeret. Inteſtinum igitur ei bellum fuit cum multis tẽtationibus:quia (vt homo erat) fieri non potuit quin multas carnis punctiones ſentiret. Sed hæc fuit virtutis eius probatio, manum ſibi iniicere, & quicquid ſciebat verbo Dei aduerſum, cohibere. neque enim quiſquam in pietatis ſtudio perget, niſi qui ſedulò ſe cuſtodiet ab iniquitate ſua.

26 *Cum manſueto manſuetè ages, cum viro integro integrum te præſtabis.*
27 *Cum puro purus eris, & cum peruerſo peruerſè ages.*
28 *Quia tu populum afflictum ſeruabis, & oculos ſuperbos deiicies.*

26 עם־חסיד תתחסד
עם־גבר תמים תתמם:
27 עם־נבר תתברר
ועם־עקש תתפתל:
28 כי־אתה עם־עני
תושיע ועינים רמות תשפיל:

26 *Cum manſueto, &c.* Eandem ſententiam proſequitur. Dei enim gratiam, qua liberatus fuerat, ſuæ integritatis teſtem adducens, de cæcis & indignis hoſtium calumniis triumphum agit. Fateor quidem hoc hypocritis quoque ſolenne eſſe.proſperi enim ſucceſſus eos ita efferunt vt non modò cõtra homines,ſed contra Deum ferociter exultent.Sed quum illi Deo palàm illudant, vbi eos ſua tolerantia ad pœnitentiam inuitat,improbæ eorum confidentiæ nihil affine habet hæc Dauidis gloriatio. Neque enim ex Dei indulgentia fucum induxit ſuis ſceleribus, ſed tot auxilia, quibus certò expertus erat ſibi propitium eſſe Deum, pro illuſtribus fauoris eius documentis iure ſumpſit. Atque hoc diſcrimen tenendum eſt, quòd impij rebus proſperis ebrij, impudenter iactant ſe Deo placere: quum tamen Deo poſthabito, fortunæ potius ſacrificent.fideles autem ex interiore conſcientiæ ſenſu, Dei gratiam prædicant in rebus proſperis.Ita hoc loco Dauid propter cauſæ ſuæ æquitatem ſe Diuinitus fuiſſe adiutum gloriatur. Primò enim ad contextum accommodanda eſt hæc ſententia, quòd Deus hominem innoxium toties à præſenti morte eripiens,benignum ſe erga benignos, & purum erga puros re ipſa probauerit.Deinde communem doctrinam elicere conuenit, Deũ nunquam fruſtrari ſeruos ſuos, quin benignè eos tractet, ſi modò eius auxilium cum manſuetudine & patientia expectent.Sic dicebat Iacob, Reuerti faciet ad me Deus iuſtitiam meam. Finis eſt, vt bona ſpe fideles ſe ad colendam integritatem animent,quia ad vnumquenque redibit iuſtitiæ ſuæ fructus. Poſterius membrum,vbi dicitur peruersè agere Deus cum peruerſis, licet aſperius ſit,nihil tamen abſurdi continet:imò non ſine optima ratione hunc loquendi modum Spiritus vſurpat, vt hypocritas & craſſos Dei contemptores à ſua ſomnolẽtia expergefaciat. Videmus enim,vbi de ſeueris & tremendis Dei iudiciis concionatur Scriptura,vbi Deus ipſe horribilem vindictã denuntiat, quàm ſecurè hæc omnia tranſiliant. Hic ergo brutus & quaſi prodigioſus ſtupor Deum cogit excutere nouas loquendi formas,& quaſi alienam perſonam induere. Sic etiam Leuitici 26.c.21.Si mecum ambulabitis peruersè,vel temerè,ego viciſſim contra vos peruersè vel fortuitò ambulabo.Ac ſi diceret,peruicaciam eorum in cauſa fore vt ſolitæ moderationis oblitus,quaquauerſum in eos irruat.Hoc enim proficiunt tãdem ſua duritie præfracti homines,vt Deus ad eos conterendos ſeſe magis obduret, ac contra ſaxeos ferreus reddatur.Adde quòd Spiritus ſermonem ad impios dirigẽs,ex eorum ſenſu vt plurimum loquitur.Atqui vbi ſeriò Deus in ipſos fulminat,cæcis ſuis terroribus eum transfigurant, quia nihil in ipſo concipiunt niſi ſæuum, atrox, & immane. Iam videmus cur Dauid non ſimpliciter Deo tribuat iudicis nomen & officium,ſed violento impetu armet: ſicuti prouerbio dicitur,malo nodo quærendum eſſe malum cuneum.

Gen. 30. c.33.

28 *Quia tu populum afflictum.* Hic verſus continet ſpeciem correctionis: quia enim experientia demonſtrat ſæpe duriter affligi manſuetos, & ſinceros inuolui triſtiſſimis moleſtiis,

nequis

nequis falsò dici putet Deum clementer agere cum manſuetis, admonet Dauid finem eſſe expectandum: quia etſi non protinus accurrat Deus ad opem bonis ferendam, vbi tamen eorum patientiam aliquandiu exercuit, proſtratos erigit, & deſperatis ſalutē affert: vnde ſequitur non niſi ab exitu æſtimandum eſſe quomodo placidè & humaniter agat Deus cum manſuetis, & purum ſe gerat cum puris. Niſi enim ſuſpenſos expectatione teneret fideles, proprium eius non eſſet afflictos ſeruare. Atque hoc non vulgare in rebus aduerſis ſolatium eſt, conſulto differri quod alioqui paratum eſt Dei auxilium, vt afflicti ſeruemur. Nec verò nimis acerbæ nobis eſſe debent quas perferimus iniurias, quæ ſalutiferum Dei fauorem nobis conciliant. In ſecundo membro diuerſa eſt lectio Cātici: vbi habetur, Oculi tui contra ſuperbos ad deiiciendum. Sed hæc varietas in ſenſu nihil mutat: niſi quòd illic ſuperbis Spiritus ſanctus magis apertè denuntiat, quum ad ipſos euertendos aduigilet Deus, nō poſſe ruinam effugere. Vtriuſque verò loci hæc ſumma eſt, quo magis ſecuri impij ſibi indulgent, magiſque proteruè miſeros ſub pedibus ſuis deſpiciunt, eo propiores eſſe exitio. Quoties ergo nobis crudeliter inſultant, ſciamus hoc tantùm obſtare, quo minus præfractam eorum contumaciam retundat Deus, quia nondum ad cumulum vſque peruenit eorum ſuperbia.

29 *Quia tu illuminabis lucernam meam Iehoua: Deus meus illuminabit tenebras meas.*

29 כִּי־אַתָּה תָּאִיר נֵרִי יְהֹוָה
אֱלֹהַי יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי׃

30 *Quia in te perrumpam cuneum turmæ, & in Deo meo tranſiliam murum.*

30 כִּי בְךָ אָרֻץ גְּדוּד
וּבֵאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר׃

31 *Dei integra via eſt: ſermo Iehouæ excoctus, clypeus eſt omnibus confidentibus in ipſo.*

31 הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת
יְהֹוָה צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל
הַחוֹסִים בּוֹ׃

32 *Quoniam quis Deus præter Iehouam? & quis fortis præter Deum noſtrum?*

32 כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְהֹוָה
וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ׃

33 *Deus qui præcinxit me virtute, & poſuit integram viam meam.*

33 הָאֵל הַמְאַזְּרֵנִי חָיִל
וַיִּתֵּן תָּמִים דַּרְכִּי׃

29 *Quia tu illuminabis.* Paulò expreſſior eſt loquendi forma in Cantico, vbi Deus non lucernam dicitur accēdere, ſed ipſe vocatur lucerna, ſenſus tamen eodem redit, nempe factū eſſe Dei gratia vt Dauid tenebris immerſus, in lucē rediret. Neque enim ſimpliciter gratiæ ei agūtur quòd Dauidi præluxerit, ſed quòd illuſtrauerit eius tenebras. Itaque fatetur Dauid in eas anguſtias ſe redactum, vt ſimilis eſſet perdito ac deſperato: res enim confuſas, tenebris comparat. Poteſt quidem hoc per anagogen ad ſpiritualem mentis illuminationem transferri, ſed interim ſpectandum quid agat Dauid, ne à genuino eius ſenſu recedamus. Quemadmodum autem agnoſcit ſe Dei fauore, non ſecus ac luce viuifica, fuiſſe recreatum, nos quoque eius exemplo ſtatuamus nullum rebus noſtris aduerſis exitum fore niſi Deus caligine diſcuſſa, lucem lætitiæ nobis reſtituat. Interim ne moleſtum ſit per tenebras iter facere, modò lucernæ vices nobis præſtet Deus. Proximo verſu ſuas victorias Deo aſcribit, quòd ipſe duce perfregerit cuneos hoſtiū vel phalanges, & vrbes munitas expugnauerit, ita videmus, quātumuis ſtrenuus eſſet bellator, eum tamē nihil ſibi arrogare. In tēporibus verborū hoc ſemel teneant lectores, præteritum & futurum ſubinde in hoc Pſalmo promiſcuè vſurpari: non tantùm quia diuerſas hiſtorias complectitur Dauid, ſed quia ſe ſtatuit velut in re præſenti, & continuum tenorem gratiæ Dei ſimul contexit.

31 *Dei integra via eſt.* Via Dei hîc non pro doctrina, ſed ratione agendi quam tenet erga ſuos, capitur, ſenſus ergo eſt, Deum nūquam fruſtrari ſeruos ſuos, neque in ipſo articulo deſerere, ſicuti homines clientibus ſuis opem non ferunt niſi quatenus expedit: ſed bona fide tueri quos ſuſcepit in ſuam fidem. Cæterùm quia nobis cum Deo nihil eſſet negotij, niſi cū verbo ſuo nobis occurreret: ideo Dauid poſtquā aſſeruit, Deum non fallaciter iuuare ſuos, ſimul addit, ſermonem eius eſſe purgatum. Sciamus, minimè eſſe dubitandum quin ſe Deus integrū effectu ipſo erga nos præſtet, quia pollicitus eſt fore ſalutis noſtræ cuſtodem: eius autem promiſſio certa eſt veritas. Porrò hîc per Sermonem, non præcepta, ſed promiſſiones intelligi, ex proximo membro colligitur, vbi dicit *clypeum eſſe confidentibus.* Videtur quidem vulgare hoc elogium. Sermonem Dei purum eſſe omni fraude & fallacia, inſtar argenti à ſcoria ſua purgati: ſed noſtra infidelitas facit vt Deus ſub hac ſimilitudine fidem ſuam magnificè commendet: quia nihil magis procliue eſt quoties ſpei noſtræ euentus non reſpondet, quàm vt impiæ de verbo Dei dubitationes ſtatim nobis obrepant. Reliqua petant lectores ex Pſalmo 12.

32 *Quoniam quis Deus.* Hîc Dauid vanis hominum figmentis inſultans, qui temere ſibi fabricant tutelares deos, cōfirmat quod prius dixi, ſe nihil vnquam niſi Dei auſpiciis & man-

dato fuiſſe aggreſſum. nam ſi progreſſus eſſet vltra vocationis metas, non licuiſſet tanta fiducia Deum in partes ſuas trahere. Quanquam autem vni vero Deo fictitios omnes opponit: ſimul tamen proſternit omnes vanas ſpes quibus mundus circumagitur, ne in Deo acquieſcat, Neque enim hîc de nudo Dei titulo agitur: ſed pronuntiat Dauid, nihil aliunde auxilij quærẽdum eſſe, quia ſolus ipſe potentia ſit præditus. Conſilium tamen eius quod notaui, tenendum eſt: quòd ſcilicet omnibus ſuis hoſtibus Deum tanquam ducem, ſub quo militauit, intrepidè opponens, ſe nihil libidinosè vel mala conſcientia tentaſſe affirmat.

33 *Deus qui præcinxit.* Metaphora eſt vel à balteo ſumpta, vel ab ipſis renibus, in quibus Scriptura interdum vigorẽ aut robur locat. Perinde eſt igitur ac ſi diceret ſe virtute Dei fuiſſe fortem, qui alioqui futurus erat mollis & eneruis. Poſtea de ſucceſſu ipſo loquitur: quia non ſufficeret animis promptos eſſe & alacres, viribus etiam pollere, niſi accederet fœlix euentus, quem prophani homines vel à ſua prudentia, vel à fortuna prouenire imaginantur: Dauid autem vni Deo abſcribit. Nam *via* pro curſu actionum ponitur: ac ſi diceret, quicquid aggreſſus eſt, Deum proſperè ſua benedictione direxiſſe.

34 *Ponens pedes meos ſicut ceruarum, & ſuper excelſa mea ſtatuit me.*	34 משוה רגלי כאילות ועל במותי יעמידני:
35 *Inſtituens manus meas ad prælium: & conteretur arcus chalybeus brachiis meis.*	35 מלמד ידי למלחמה ונחתה קשת־נחושה זרועתי:
36 *Et dediſti mihi ſcutum ſalutis tuæ, & dextra tua fulciuit me, & clementia tua auxit me.*	36 ותתן־לי מגן ישעך וימינך תסעדני וענותך תרבני:
37 *Dilataſti greſſus meos ſub me, & non nutarunt tali mei.*	37 תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו קרסלי:

Quia multas arces occupauerat Dauid, quæ ob arduum & difficilem acceſſum inexpugnabiles creditæ fuerant, Dei gratiã hac in parte extollit. Nam *pedes ſicut ceruarum* ſibi datos fuiſſe dicens, celeritatem inſolitã notat, & quæ in homines naturaliter non competit. Senſus ergo eſt extraordinario modo fuiſſe Diuinitus adiutũ, vt inſtar capreæ pernici curſu rupes inacceſſas tranſcenderet. Vocat autem *excelſa ſua* arces quibus victor iure belli potitus eſt: quia meritò gloriari potuit ſe nihil alienum occupare, quum ſe Diuinitus illuc vocatum ſciret. Quum dicit *manus ſuas edoctas* & formatas fuiſſe *ad prælium*, fatetur pugnandi dexteritatẽ ſibi propria induſtria non fuiſſe partã, vel exercitatione & vſu: ſed obtigiſſe ſingulari Dei dono. Etſi autem generaliter hoc verũ eſt, vim & peritiam bellandi non niſi ab arcano Dei inſtinctu eſſe: continuò tamen pòſt oſtendit Dauid ſe præter cõmunem & vſitatum hominum morem fuiſſe ad obeunda certamina fortitudine inſtructum: quia brachia eius ad frangendos arcus æneos ſatis valida fuerint. Nã vt fuerit homo neruoſus, humilis tamen deſcribitur eius ſtatura: & ipſa ſimilitudo aliquid humana virtute altius deſignat. Proximo verſu ſe vna Dei gratia tutum & ſaluum fuiſſe prædicat. Nã ſub *clypeo Diuinæ ſalutis* ſignificat, niſi à Deo mirabiliter ſeruatus eſſet, ad multos lethales ictus ſe fuiſſe expoſitũ: atque ita clypeus ſalutis, Dei tegumẽtis omnibus & armis quibus munitus erat, tacitè opponitur. Eius rei cauſam iterum refert ad gratuitam Dei bonitatem, qua dicit ſe auctum fuiſſe, vel magis ac magis prouectum. Augendi enim verbo cõtinuos fauoris Dei progreſſus notat. Per dilatationem ingreſſus, intelligit viam ſibi æquabilem per inuia fuiſſe patefactã. Subeſt enim antitheſis inter latum ſpatium & anguſtias, ex quibus pedem mouere non licet. Senſus eſt, quum in extremam deſperationem coniectus eſſet, Diuinitus fuiſſe expeditum. Atque hæc ad corrigendam noſtram diffidentiam apprimè vtilis eſt admonitio. niſi enim nobis amœna ſit ante oculos planities in qua liberè exultet caro, trepidamus ac ſi nos terra deficeret. Teneamus ergo, non fruſtra minus hoc Deo aſcribi, vt vias noſtras dilatet ac cõplanet. Huius gratiæ effectum ſubiicit, quòd pedes ſui non nutarint, hoc eſt, nullo aduerſo caſu deiectus fuerit.

38 *Perſequar inimicos, & comprehendam eos: nec reuertar donec conſumpſerim eos.*	38 ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד־כלותם:
39 *Afflixi eos, nec potuerunt ſurgere, ceciderunt ſub pedibus meis.*	39 אמחצם ולא־יכלו קום יפלו תחת רגלי:
40 *Et accinxiſti me fortitudine ad prælium: incuruaſti inimicos meos ſubtus me.*	40 ותאזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתי:
41 *Et inimicorum meorum dediſti mihi ceruicem, & oſores meos perdidiſti ipſos.*	41 ואיבי נתתה לי ערף ומשנאי אצמיתם:

In hoc

In hoc totus eſt Dauid vt ab effectu demonſtret,Deo ſe propitio in omnibus victoriis vſum eſſe:vnde ſequitur,rectam & iuſtam fuiſſe eius cauſam. Nam etſi impiis quoque & ſceleratis proſperos ſucceſſus interdum Deus concedit, exitu tamen oſtendit, ſe illis aduerſum fuiſſe & infenſum.Signa autem fauoris qualia patefecit erga Dauidem, ſoli eius ſerui ſentiunt:vt hoc modo teſtetur,eos ſibi probari & gratos eſſe. Quanquam autem nimium militariter videtur loqui, dum pronuntiat ſe finem cædibus nõ facturum,niſi omnibus hoſtibus cõſumptis : imò videtur manſuetudinem illam obliuiſci,quæ lucere debet in cunctis fidelibus,vt Patrem cęleſtem referant:quia tamen nihil tentabat,præter Dei mãdatum, & ſpiritus eius fræno affectus ſuos regebat, ſciamus has non eſſe hominis ſanguinarii vel truculenti voces,ſed qui iudicium ſibi à Deo iniunctũ fideliter exequitur.Et certe ſcimus tanta ingenij mãſuetudine fuiſſe præditum,vt vel à gutta ſanguinis fundenda abhorruerit,niſi quatenus ferebat officij ratio & neceſſitas.Ergo tenẽda eſt Dauidis vocatio : deinde purus zelus, & ab omni carnis perturbatione vacuus. Notãdum præterea eſt,hic vocari hoſtes quorũ indomabilis pertinacia talem Dei vindictam prouocauit.Nam quatenus ſuſtinuit Chriſti perſonam, non niſi de obſtinatis vltimam pœnam ſumpſit,qui humano imperio in ordinem cogi non poterant, res enim ipſa demonſtrat,nihil ei magis cordi fuiſſe,quam vt reſipiſcentibus parceret. Sicuti Chriſtus ad pœnitentiam comiter omnes inuitans,ferreo ſceptro conterit qui peruicaciter ad extremum reſiſtunt.Summa eſt, Dauidẽ,quum militaret ſub Dei auſpicus Rex ab ipſo electus, & nihil niſi ex iuſſu eius agendum ſuſcipiens,fuiſſe quoque Diuinitus adiutum vt inuictus ſtaret contra omnium hoſtium inſultus,imò ingentes & validiſſimas copias profligaret. Porrò ſub hoc typo ſciamus inuictum regni Chriſti ſtatum fuiſſe adumbratum, vt Dei virtute fretus, proſtratis ſuis hoſtibus emergat ſemper ſuperior,Réxque maneat inuito mundo. Quum verò nobis communes ſint eius victoriæ, ſequitur, inexpugnabile nobis præſidium cõtra omnes diaboli conatus,omnes peccati machinas & carnis tentationes promitti.Quamuis itaque tranquillum regnum Chriſtus non niſi bellando obtineat,nobis ſatis ſit ad eius conſeruationẽ, ſemper paratam fore Dei manum.Profugus quidem ad tempus fuit Dauid, vt vitam ſuam ferarum cauernis vix tegeret, ſed Deus tandem terga hoſtium vertit, nec modò coniecit in fugam, ſed etiam profligandos tradidit.ita quamuis ad tempus immineant ceruicibus noſtris hoſtes, faciet tandem Deus vt non ſolùm terga nobis vertant,ſed ante oculos noſtros pereant vt digni ſunt. Memores interim ſimus ad quam militiam nos Deus vocet, cum quo hominum genere confligere nos velit,& quibus armis inſtruat:vt nobis ſufficiat,ſpirituali eius virtute diabolum,carnem,& peccatum ſub pedibus noſtris proſterni. Quibus autem gladium dedit, ſi modò ſub Chriſto capite regnent,eos etiam tuebitur,nec iniuſtè opprimi ſinet. Quod attinet ad verba,interpretes ferè vno conſenſu vertunt,Dare hoſtes dorſum,pro In fugam cõiicere, ſed quia ערף propriè ceruicem Hebræis ſignificat,non incommodus erit ſenſus,datam fuiſſe hoſtium ceruicem,quia Deus mactandos tradiderit.

42 *Vociferabuntur,& nullus ſeruator: ad Iehouam,nec reſpondebit illis.*	32 ישועו ואין מושיע על־יהוה ולא ענם:
43 *Et comminuam eos tanquam puluerem à facie venti: velut lutum platearum calcabo eos.*	33 ואשחקם כעפר על־פני־רוח כטיט חוצות אריקם:
44 *Eripies me è contẽtionibus populi: cõſtitues me caput Gentiũ: populus quem nõ cognoui, ſeruient mihi.*	44 תפלטני מריבי עם תשימני לראש גוים עם לא־ידעתי יעבדוני:
45 *Ad auditũ auris obedient mihi: filij alienorum mentientur mihi.*	45 לשמע אזן ישמעו לי בני נכר יכחשו־לי:
46 *Filij alienorum deficient,trepidabũt ex penetralibus ſuis.*	46 בני־נכר יבלו ויחרגו ממסגרותיהם:

42 *Vociferabuntur.* Mutatio temporis in verbo,contextum narrationis nõ abrumpit, ſic itaque reſolui debet,Quamuis ad Deum clamarent,reiectas fuiſſe eorum preces.Proſequitur verò quod prius dixerat,tãdem exitu patefactum eſſe quàm falſò iactarent hoſtes Dei nomen, qui ſe ab illis auerſum oſtendit.Verum quidẽ eſt,ſic eos interdũ proſperè agendo fuiſſe elatos,vt vulgò creditum fuerit Deum illis fauere, quum interea Dauid nocte & die clamando nihil proficeret:ſed vbi ſerui ſui patientiam ſatis exercuit Deus, illos ſpe vana deiecit ac fruſtratus eſt:imò nec preces eorum dignatus eſt audire.Tenemus nunc conſilium Dauidis: quia enim diu perperam Dei nomine abuſi fuerant impij fallacem eorum iactantiam deridet.Porrò notandum eſt,de hypocritis qui nunquam ſincero affectu Deum inuocant, haberi ſermonem.nũquam enim fallet promiſſio,Deum propè eſſe omnibus qui eum in veritate quærunt. Pſal. 145. d.18.
Non ergo repudiatos fuiſſe hoſtes ſuos dicit Dauid,quum ſerio cordis affectu ad Deum con-

fugerent ſed quum ſolita impudentia putarēt eum ſibi obſtrictum ad ſceleratos ſuos conatus iuuandos. Nam dum vota in vltima neceſſitate concipiunt impij, etſi pauore deiecti, metúque tremētes, humilitatem præ ſe ferunt: non tamen mutant propoſitū vt reſipiſcant. Adde quòd illis audacia & durities pro fide eſt, vel dubitādo quærimonias ſuas profundunt, magis vt Deo obſtrepant, quàm vt ſuam fiduciam in eius ſinu deponant. Cæterùm hinc colligenda eſt vtilis admonitio, quicūque miſeris crudeliter inſultauerint, ac ſuperbè reiecerint ſupplices, Deum etiam ad ſua vota ſurdum ſenſuros. Proximo etiam verſu docemur poſtquam impios Deus abiecit, proiicere ad omnem contumeliam, & inſtar luti calcandos tradere. Neque enim tantùm denuntiat, ſuperbis & crudelibus clauſas fore ſuas aures, ſed minatur etiam ſe facturum vt mercedem eadem menſura recipiant.

44 *Eripiens me è contentionibus.* Summatim colligit DAVID ſe Dei auxilium modis omnibus expertum eſſe: nam & magnum ei diſcrimen ex domeſticis turbis inſtabat, niſi mirabiliter ſedatæ eſſent, ferocia populi in ordinem coacta. Hoc etiam ſecundum præter communem opinionem accidit, vt longè latéque victor, gētes vicinas proſterneret, quæ nuper totū ferè Iſraelem fregerant. Fuit enim illa incredibilis renouatio: quòd non modò populum clade affectum ſubitò reſtituit, ſed tributarios ſibi reddidit, à quibus pax impetrari non poterat. Fuiſſet iam hoc præclarum, ſi populus, accepta graui clade, incolumis ſtetiſſet, ac viribus iterum collectis recuperaſſet priorem ſtatum: ſed hoc longè preſtātius beneficium ex inſperato Deus cōtulit, vt ſubigeret ſuos victores. Vtrumque DAVID commemorat, quum tumultuaretur in eum populus, illos inteſtinos motus non niſi diuinitus fuiſſe compoſitos: deinde eiuſdem Dei auſpiciis & virtute, validis gentibus ſub iugum redactis, propagatum fuiſſe imperium quod debile & ſemifractum fuerat ſub Saule. hinc patet, non minus intus & domi, quàm contra exteros hoſtes fuiſſe adiutum. Porrò quum nobis in hoc typo Spiritus ſanctus regnum Chriſti depingat: ſciamus hunc tam erigendi quàm conſeruandi eius eſſe modum, vt Deus non ſolum exerto brachio pugnet contra profeſſos hoſtes qui aliunde inſurgunt, ſed etiam domeſticos tumultus & rixas cōpeſcat. Quod etiam in Chriſti perſona palàm oſtenſum fuit ab initio, quia primum ei obſtaculum fuit ab inſana gentis ſuæ contumacia: iam temporum omnium experientia oſtēdit, diſſidia & contentiones, quibus Eccleſiam ſcindunt & lacerant hypocritæ, non minus noxia eſſe ad labefactandū Chriſti regnū quàm violentos hoſtiū conatus niſi Deus manum ſuam opponeret. Ergo vt regnum filij ſui promoueat ac tueatur, non modò externos hoſtes coram ipſo proſternit, ſed eum liberat à domeſticis contentionibus. In Cātico aliud verbum habetur pro In caput Gentiū ponere, nempe תשמרני quod cuſtodire ſignificat, ideóque ad ſtabilem & diuturnam regni poſſeſſionem refertur. Scimus enim quàm difficile ſit in officio retinere qui iugo nondum aſſuefacti ſunt. Ideóque nihil frequentius quàm imperia nuper parta nouis motibus concuti. DAVID autem in Cantico Deum pronuntiat dignitatis, quam ipſo auſpice adeptus erat vt Gentibus dominaretur, fuiſſe cuſtodem.

44 *Populus quem non cognoui.* Totus hic cōtextus optimè cōfirmat quod nunc attigi, non reſtringi narrationē hāc ad DAVIDIS perſonā, ſed vaticinium eſſe de futuro Chriſti regno. Potuit quidem gloriari DAVID, populos quorū mores & ingenia non penitus nouerat, ſibi fuiſſe ſubiectos: ſed quoſcunque deuicit, non fuiſſe vel prorſus incognitos, vel tam procul diſſitos, certum eſt. Quare tunc Deus nō niſi ſub obſcura vmbra delineauit immēſum Filij ſui regnū, cuius amplitudo ab Ortu ſolis vſque ad Occaſum patet, totúmque mundum occupat. Eodem etiam facit quod proximè ſequitur, Ad ſolam famam obedient mihi. nam etſi nomē adeò celebre ſibi cōciliauerat DAVID ex victoriis, vt multi armis depoſitis vltro ad deditionem deſcēderēt, quia tamen armorum potentia illi quoque fracti fuerunt quā ſub oculis ipſorū infœliciter experti erant vicini, propriè non dicētur obſequium præſtitiſſe ad ſolam famam. Verius hoc in Chriſtū competit, qui verbo ſubigit ſibi mundum, & ad ſolum auditum morigeros ſibi reddit qui prius rebelles fuerāt. Ergo quatenus Chriſti perſonā ſuſtinuit DAVID, Deus Gentes remotas, & quę prius Iſraeli, quo ad cōſuetudinem, fuerāt incognitę, eius imperio ſubiecit. Sed fuit illud præludium promiſſæ Chriſto dominationis, cuius fines ad vltimas vſque mundi plagas oportuit extendi. Armis etiam & bellica virtute tantum nomen ſibi DAVID peperit, vt multi ex hoſtibus metu fracti deditionem facerent. Sed ita ſub typo oſtēſa fuit Gentium ſubiectio, quæ ſolo Euāgelij præconio in ordinem coactæ ſunt. Nam fidei obedientia, in qua fundatum eſt Chriſti imperium, ex auditu eſt.

46 *Filij alienorum.* Hoc loco deſcribitur quod in nouis dominationibus vt plurimum accidere ſolet, vt ſcilicet victorem ſuppliciter adorēt qui redacti ſunt in poteſtatem: ſed ficta & coacta humilitate, quia ſeruiliter nō ſponte parent. Nam quòd Mentiēdi verbum quidam interpretes aliò trāsferunt, quaſi diceret vel inani ſpe deluſos fuiſſe hoſtes, vel vt pœnam effugerent, mendaciter negaſſe quicquam hoſtile ſe machinatos. non ſatis exprimere videtur DAVIDIS mentem. Quare generaliter, vt alibi (meo iudicio) pro ſeruiliter humiliari capitur. Nam verbum כחש quod Hebręis eſt mentiri, metaphoricè interdū tātundem valet atque humiliari, vel ſubiectionis iugū ſuſcipere, ficto tamē & illiberali modo. Filios autem alieni vocat, vel alienorum, qui prius ſui iuris prorſus ab Iſraele diuiſi fuerant. Hoc verò videmus etiam in

Chriſto

Chriſto impleri, ad quem multi ſupplices accedunt duplici & perfido animo: quos ideo aptè Spiritus alienigenas vocat: quia etſi electo populo permixti ſunt, ſincera tamen fide non coaleſcunt in idem corpus, vt Eccleſiæ filij cenſeri debeant. Verum quidem eſt, cunctos Gentiles initio ex alienis fuiſſe aſcitos: ſed vbi induunt nouum affectum, qui prius erant hoſpites & aduenæ, ſiunt ciues ſanctorum, & domeſtici Dei. Quod additur continuò pòſt, Filij alieni defluent, trepidabunt ex ſuis penetralibus, terrificum illud nomen de quo diximus, amplificat. Eſt enim hoc reuerentiæ non vulgare ſignum, qui latebris teguntur, altiſque munitionibus ſunt incluſi, metu percuſſos in lucem prodire. Porrò ſicuti hoſtes Dauidis ex ſuis penetralibus extraxit timor, vt ſupplices occurrerent: ita incredulos Euangelium timore percuſſos ad præſtandum Chriſto obſequium cogit. Hæc enim (teſte Paulo) vis eſt prophetiæ, vt conſcientias arguens, & manifeſtans occulta cordium, qui rebelles antè fuerant, metu proſternat, ad dandam Deo gloriam. 1.Cor.14. c.24.

47 "*Viuat Iehoua, & benedictus fortis meus & exaltetur Deus ſalutis meæ.*	47 חַי־יְהֹוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרוּם אֱלֹהֵי יִשְׁעִי׃ "vel, viuit.
48 *Deus qui dat vindictas mihi & ſubigit, populos ſub me.*	48 הָאֵל הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת לִי וַיַּדְבֵּר עַמִּים תַּחְתָּי׃
49 *Liberator meus ab inimicis meis: etiam ab his qui contra me inſurrexerãt extuliſti me, à viro violento eruiſti me.*	49 מְפַלְטִי מֵאֹיְבָי אַף מִן־קָמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חָמָס תַּצִּילֵנִי׃
50 *Propterea celebrabo te in Gentibus Iehoua, & nomini tuo canam.*	50 עַל־כֵּן אוֹדְךָ בַגּוֹיִם יְהֹוָה וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּרָה׃
51 *Magnificans ſalutes Regis ſui, & præſtãs miſericordiam Chriſto ſuo Dauidi, & ſemini eius in perpetuum.*	51 מַגְדִּל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

47 *Viuat Iehoua.* Si placet in optandi modo legere, Viuat Deus: aſpera erit loquutio, quam tamen ſumpta ab hominibus tranſlatio excuſat, quibus moris eſt in hunc modum non tãtùm bene precari, ſed etiam honorifica acclamatione ſuos duces in ſublime extollere, ita eſſet quaſi triumphale elogium. Non malè tamen quadrat ſimplex affirmatio qua Dauid pronuntiet Deum viuere, hoc eſt ſumma virtute eſſe præditum. Cæterùm vita hæc ad Dei eſſentiam non reſtringitur, ſed potius ex operibus æſtimanda eſt quæ vitam eius nobis manifeſtant. Simul enim ac virtutem ſuam ab oculis noſtris ſubduxit, euaneſcit etiam ex animis ſenſus ac notitia vitæ eius. Itaque viuere dicitur, quatenus claris potentiæ ſuæ documentis mundum ſua manu contineri demonſtrat. Hanc Dei vitam quia experimento ſenſerat Dauid, laudibus & gratiarum actione proſequitur. Nam ſi in præſenti modo legamus, Viuit Dominus, copula quæ ſequitur, illationem valet: ideóque ſic reſoluenda eſt, Ergo benedictus ſit fortis meus. Iam epitheto *fortis*, deinde Seruatoris, confirmat quod prius dixi, Deum non clàm viuere in ſe ipſo duntaxat, ſed vigorem ſuum proferre in gubernatione totius mundi. צור enim tranſitiuè hîc ponitur pro eo qui robur confert.

48 *Deus qui dat vindictas.* Rurſus acceptas Deo refert quas adeptus eſt victorias. ſicut enim nunquam eas ſperaſſet niſi fretus Dei auxilio: ita nunc eundem agnoſcit vnicum authorem: ac ne defunctoriè laudis partem aſpergere videatur, diſertè repetit, nihil ſe habere niſi quod datum eſt. Ac primò quidem fatetur ſe virtute cæleſti fuiſſe inſtructum, vt de hoſtibus quas meriti erant pœnas exigeret. Quia autem primo intuitu abſurdum videri poſſet, à Deo armari fideles ad vindictam, tenenda eſt (vt prius admonui) Dauidis vocatio. Neque enim priuatus homo erat, ſed pro regia poteſtate, iudicium quod exequutus eſt, Diuinitus ei iniunctũ erat. Quiſquis læſus eſt, ſi ad ſe vlciſcendum proſilit, Dei partes occupat: Itaque non ſine ſacrilega temeritate illatas ſibi iniurias retaliant priuati homines: ſed Deus qui ſe vindicem eſſe pronuntiat, Reges & Magiſtratus gladio armans, vltionum ſuarum miniſtros conſtituit. Itaque Vindictas poſuit Dauid pro iuſtis pœnis quas Dei mandato repoſcere licuit modò tamen ritè compoſito Spiritus zelo ageretur, non carnis impetu. Niſi enim ad vocationem talis moderatio accedat, fruſtra iactabunt Reges ſibi vltionem à Deo mandatam: quia non minus præpoſterum eſt, permiſſo gladio ad carnis libidinem abuti, quàm cum Dei iniuſſu arripere. Eccleſiæ ſub Chriſti auſpiciis militanti non alia quàm aduerſus obſtinatos vindicta permittitur. Iubemur beneficiis certare cum hoſtibus, pro eorum ſalute precari: ergo ſimul optanda illis eſt reſipiſcentia, & ſanitas mentis, donec certò conſtet perditæ eſſe ac deſperatæ malitiæ. Interim reſignanda eſt arbitrio Dei vindicta, ne ante tempus præcipites feramur. Deinde ex periculis & difficultatibus colligit ſe aliter non potuiſſe ſaluum euadere, niſi Dei manu ſeruatus eſſet. Huc

enim pertinet eleuatio de qua loquitur, mirabiliter fuiſſe ſublatum; ne victrici hoſtium violentiæ ſuccumberet.

50 *Propterea celebrabo te.* Hoc verſu docet beneficia Dei quæ retulit, nouo & inſolito præconio digna eſſe, vt eorum fama ad Gentes vſque penetret. Subeſt enim tacita comparatio inter ordinarium Dei cultum quo tunc ſolebant fideles in templo defungi, & hanc gratiarum actionem quæ tam anguſtis finibus capi non poterat. Senſus eſt igitur, Domine non tantùm ex præſcripto Legis ritu gratias tibi agam in cœtu fidelium: ſed longius manabunt laudes tuę, ſicuti per totum orbem memorabilis eſt tua in me gratia. Cæterùm hinc vaticinium de futuro Chriſti regno elicitur: quia niſi in ſocietatem electi populi allectæ fuiſſent Gentes, fruſtra inter ſurdos & abſurdè cantatæ fuiſſent laudes Dei. Quare ſcitè Paulus & appoſitè hoc teſtimonio probat non eſſe fortuitam Gentium vocationem. Pluribus enim locis poſtea videbimus Dei laudibus ſacrum domicilium aſſignari in Eccleſia. Quare alibi quàm in Iudęa non potuit rite & cum fructu celebrari Dei nomen, donec perforatæ eſſent aures Gentibus: quod factum eſt vbi eas Deus per Euangelium aſciuit.

Rom. 15. b.9.

51 *Magnificans ſalutes.* Verſus hic à fine demonſtrat cur tam liberaliter Deus egerit cum Dauide: quia ſcilicet eum vnxerat in Regem. Nam ſe Regē Dei vocando, ſe nec temere irrupiſſe, nec prauis factionibus obtruſum fuiſſe teſtatur, ſed iure legitimo regnaſſe, quia ſic Deo placuit. Id vnctionis ſymbolo probat. quia Deus, Samuelis manu eum vngendo, non ſecus ius regnandi aſſeruit, quàm ſi manu ſua palàm è cælo exertà in regio ſolio locaſſet. Hanc electionem continua ſalutum ſerie magnificè fuiſſe ſancitam dicit: vnde ſequitur, ex profeſſo cum Deo bellare omnes quibus rata non eſt eius vocatio. Cauſam ſimul aſcribit Dei clementię: vt ſciamus in mero Dei beneplacito fundatum fuiſſe illud regnum. Iam ex clauſula apertius conſtat quod prius dixi, Dauidem non tam hiſtoricè narrare mirificas & varias gratię Dei ſpecies quas in ſe expertus erat, quàm de perpetuo regni ſtatu vaticinari. Ac notandum eſt, Seminis nomine non quoſlibet poſteros intelligi, ſed peculiariter notari ſucceſſorem illum cui ſe fore in patrem Deus pollicitus fuerat. Nam quum prædicta eſſet regni ſtabilitas, quandiu ſol & luna in cælo fulgerent, neceſſe fuit ad eum deſcendere, qui Rex æternus non temporalis futurus erat. Itaque ſemen ſuum nobis commendat Dauid eximia illa promiſſione ornatum, quæ nec in Solomonem, nec in alium quempiam ex ſucceſſoribus perfectè competit, ſed in Filiū Dei vnigenitum: ſicuti Apoſtolus hac dignitate ipſum Angelis antecellere docet. Ita rectè proficiemus in hoc Pſalmo, ſi vmbra nos ad corpus deducat.

2. Sam.7. c.11.

Heb. 1.b. 4.

ARGVMENTVM PSALMI XIX.

Dauid fideles ad conſiderandam Dei gloriam hortari volens, primò eius ſpeculum in cælorum machina & exquiſiti ordinis artificio propoſuit: deinde ad Legem nos reuocat, in qua magis familiariter ſe Deus patefecit electo populo. Itaque hanc peculiarem gratiam pluribus verbis proſequitur, Legis vſum commendans. Tandem Pſalmum precatione claudit. Pſal. XIX.

1 *PRæfecto Canticum Dauidis.*	1 לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
2 *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat expanſio.*	2 הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ׃
3 *Dies ad diem eructat ſermonem, & nox ad noctem annuntiat ſcientiam.*	3 יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה־דָּעַת׃
4 *Non ſermo & non verba, vbi non audiatur vox eorum.*	4 אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם׃
5 *In omnem terram exiuit ſcriptura ipſorum, & ad extremitatem orbis, ſermones ipſorum: ſoli poſuit tabernaculum in ipſis.*	5 בְּכָל־הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם׃
6 *Et ipſe tanquam ſponſus egreditur è thalamo ſuo: exultat tanquam vir robuſtus ad currendum ſpatium.*	6 וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח׃
7 *Ab extremitate cælorum egreſſus eius, & circuitus eius ſuper extrema eorum: nullúſque abſconditur à calore eius.*	7 מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ׃

2 *Cæli enarrant.* Dixi iam huius Pſalmi duas eſſe partes, quarum in priore Dei gloriam celebrat Dauid ab operibus: in altera autem notitiam plenius in verbo relucentem prædicat.

Quanquam

Quanquam autem non niſi cælorum meminit, non tamen dubium eſt quin ſub nobiliſſima parte,& cuius excellentia magis conſpicua eſt, totum mundi opificium per ſynecdochen deſignet. Nihil certè tam eſt obſcurum vel contemptibile in minimis terræ angulis, in quo non aliqua virtutis & ſapientiæ Dei nota cernatur: ſed quia cælis inſculpta eſt expreſſior imago, hos præcipuè Dauid elegit, quorum ſplendor nos ad totum mundum luſtrandum dirigeret. Nam vbi quis ex cæli intuitu Deum agnouerit, non modò in terræ ſuperficie, ſed in minimis quibuſque plantulis eius ſapientiam & virtutem reputare & mirari diſcet. Primo verſu rem vnam ſuo more bis repetit. Cælos enim inducit tanquam teſtes ac præcones gloriæ Dei, perſonam mutæ creaturæ alienam attribuens, quæ magis ingratitudinem exprobret hominibus, ſi tam clarum teſtimonium ſurdis auribus prætereunt. Efficacius enim mouet ac afficit hæc loquutio, quàm ſi dixiſſet cælos monſtrare. Eſt quidem hoc magnum, in cælorum ſplendore oculis noſtris offerri viuam Dei imaginem: ſed quia ſenſus melius excitat ſonoræ vocis prædicatio, vel certius ſaltem ac maiore cum profectu docet, quàm ſimplex conſpectus cui nulla coniuncta eſt admonitio: notanda eſt huius figuræ emphaſis, quòd cælos ſuo præconio Dei gloriam enarrare dicit. Repetitio quæ ſecundo membro additur, exegetica eſt. Exponit enim Dauid quomodo gloriam Dei cæli nobis prædicent: quia ſcilicet apertè teſtentur non ſe fortuitò conflatos eſſe, ſed ab opifice præſtantiſſimo mirabiliter conditos. Fieri enim non poteſt quin ad ipſum vſque authorem nos attollat cælorum intuitus, ac mirabilis quæ illic apparet diſtinctio, ornatus, & ſplendor luculentum eius prouidentiæ teſtimonium reddant. Creationis quidem tempus & modum Scriptura explicat: ſed etiam Deo tacente, cæli ipſi eius manibus ſe compoſitos fuiſſe clamitant quod ipſum ad teſtandam eius gloriam abunde ſufficit. Simul enim ac Deum agnoſcimus mundi opificem, mentes noſtras in admirationem immenſæ eius bonitatis, ſapientiæ, & potentiæ rapi neceſſe eſt.

3 *Dies ad diem.* Quanquam ſubtilius intelligunt Philoſophi quàm pulchrè diſtincti ſint ſtellarum ordines, vt in tanta multitudine nihil ſit confuſum, huius tamen prouidentiæ Dei rudibus & illiteratis certius documentum eſt continua dierum ſucceſſio. Dauid ergo hîc à cælis non deſcendit ad alias mundi partes, ſed ab effectu magis ſenſibili & propinquo confirmat quod nuper dixit, in cælis non ſolùm ſplendere, imò etiam reſonare Dei gloriam. Etſi autem variè exponi poſſunt verba, ſenſus tamen ferè idem manet. Nonnulli ſic reſoluunt, nullum diem præterfluere, quo non inſigne aliquod documentum ſuæ virtutis Deus edat. Alij verò notari volunt doctrinæ incrementa, vt ſemper dies poſterior noui aliquid afferat. Durius eſt quod intelligunt quidam, dies & noctes inter ſe colloqui, & de conditoris ſui gloria diſſerere. Neque verò dubito quin Dauid ex ordinatis dierum & noctium vicibus, ſolis & lunæ ſtellarúmque curſum & reuolutionem mirabili Dei conſilio temperari doceat. Siue autem Diem de die vertamus, ſiue Diem ad diem, parum intereſt: quia tantùm notatur & concinna temporum ſeries quam dierum & noctium ſucceſſio efficit. Dies quidem vnus, ſi ſatis attenti eſſemus vt decebat, nobis idoneus eſſet gloriæ Dei teſtis: nox etiam vna idem officium præſtaret. Sed quum videmus ſolem & lunam quotidie ſuo ambitu mundum complecti, interdiu ſolem ſuper capita noſtra extare, lunam ſuccedere vicibus, gradatim ſolem aſcendere, & ſimul propius ad nos accedere, poſtea iter ſuum reflectere, vt à nobis paulatim recedat, hinc dierum vel noctium longitudinem confici, & hanc varietatem æquabili lege ita eſſe diſpoſitam vt quotannis recurrat, hæc longè clarior teſtificatio eſt. Quare non immeritò Dauid, quanuis Deus nullum verbum faciat, dierum tamen & noctium tam bene aptatam ſeriem de gloria Dei magnificè concionari dicit: nec iam ignorantiæ prætextum reliquum eſſe hominibus, quia quum doctorum officio tam probè fungantur dies & noctes, ſatis ſcientię ex eorum magiſterio conſequi poſſint.

4 *Non ſermo.* Duas ferè contrarias interpretationes recipit hic verſus, quarum tamen vtraque eſt probabilis: quia ad verbum ſic legitur, Non eloquium & non ſermones, non auditur vox eorum. Quidam ſimul contexunt duos verſus, ac ſi ſuſpenſa eſſet ſententia vſque ad poſterius membrum, *In omnem terram*, &c. Itaque ſecundum eos ſenſus eſt, quanuis muti ſint cæli, nec loquendi facultate præditi, ſatis tamen alta & canora voce prædicare Dei gloriam. Sed ſi hoc voluit Dauid, quorſum attinebat ter repetere, non eſſe illis articulatum ſermonem? frigida ſanè eſſet rei notæ inculcatio. Altera igitur expoſitio, vt magis recepta eſt, ita melius congruere videtur. Nam in lingua Hebraica, quæ conciſa eſt, ſæpe aliquid ſubauditur: præſertim Hebræis tritum eſt relatiua omittere. Adde quòd tertia negatio בלי exceptionem magis denotat à membris prioribus: ac ſi dictum eſſet, non obſtare linguarum diſcrepantiam quin vbique exaudiatur cælorum præconium. Facit enim linguarum diſſonantia vt ceſſet mutua inter varias gentes communicatio: & qui facundiſſimus eſt in ſua gente, inter exteros obmuteſcat, vel barbarus ſit ſi loqui tentet. Imo ſiquis linguarum omnium notitia ſit inſtructus, non poterit tamen Græcum ſimul & Latinum compellare: imò ſimulac ſermonem ad hos vel illos conuerterit, ab aliis intelligi deſinet. Dauid ergo tacita comparatione amplificat huius teſtimonij efficaciam quod cæli Creatori ſuo reddunt: ac ſi diceret, quanuis inter ſe populi linguis differant, tamen ad omnes pariter docendos communem cælis ſermonem eſſe:

nec quicquam præter ſocordiam obſtare quo minus alieniſſimi quique quaſi ex ore vnius doctoris proficiant.

5 *In omnem terram exiuit.* Hîc declarat quomodo cæli apud omnes populos ſine diſcrimine promiſcuè concionentur: nempe quia vbique terrarum intelligant homines cælos ad celebrandã Dei gloriam propoſitos eſſe teſtes. Cæterum quia nomen קו nunc lineã, nunc ſtructuram Hebræis ſignificat, quidã hunc ſenſum eliciunt, quòd cælorũ architectura quaſi lineatim ad regulam compoſita, longè latéque Dei gloriam prædicet. Sed quum metaphoricè cæleſtis machinæ ſplendorem Dauid hîc inſtar doctoris de gloria Dei concionantem inducat, frigida eſſet iſta loquutio, lineam cælorum exire in vltimos vſq; terræ fines. Adde quòd ſtatim proximo membro verba vbiq; exaudiri ſubiicit. quid autẽ verbis affine cum ſpecie ædificij? Quòd ſi vertamus Scripturam, hæc duo optimè conuenient, in cælis, tanquam in volumine omnibus conſpicuo, deſcriptam eſſe Dei gloriam, & ſimul inditam illis eſſe ſonoram vocem quæ ad omnium aures perueniat. Atque ita monemur, viſualé (vt ita loquar) eſſe ſermonem illum, cuius facta prius fuit mentio. Oculis enim, non auribus loquuntur cæli: vt meritò eorũ ſpeciem tam diſtinctè ordinatam ſcripturæ comparet Dauid. Porrò quòd nomen קו verſum in ſcriptione ſignificet, ſatis patet ex Ieſaiæ 28. c. 10. vbi Deus Iudæos pueris nondum ſatis per ætatem docilibus comparans, ſic loquitur, Erit illis præceptum ad præceptum, præceptum ad præceptum, verſus ad verſum, verſus ad verſum, pauliſper ibi, pauliſper ibi. Itaque (meo iudicio) ſenſus eſt, gloriam Dei non obſcuris literulis notatam, ſed ſplendido charactere expreſſam eſſe, cuius lectio omnibus expoſita ſit ac facilis. Hactenus genuinũ Prophetæ ſenſum expoſui. Nam quòd pars iſta Pſalmi ad allegorias detorta fuit, nulla ratione factum eſſe lectores facilè agnoſcent. Initio monui, quod etiam ex contextu patet, antequam Dauid ad Legem veniat, Dei gloriam in mundi opificio ſpectandã proponere. Nunc ſi ex cælis Apoſtolos, & ex ſole Chriſtum facimus, locũ amplius non habebit illa partitio. adde quòd prępoſtera fuiſſet ratio, Legem in contextu Euangelio poſtponere. Sed quia nihil magis clarum eſt quàm Dei notitiam hîc tractari, quæ in mundi ſpeculo naturaliter omnibus offertur, à longiori diſputatione ſuperſedeo. Tantùm, quia ex Pauli verbis occaſionem ſumpſerunt allegorici iſti interpretes, nodus hic ſoluendus erit. Paulus de Gentium vocatione differens, principium illud ſumit, Saluum fore quiſquis inuocauerit nomen Domini: deinde addit non poſſe inuocari, donec ex Euangelij doctrina cognitus fuerit. Cęterùm quia Iudæi ſpecie ſacrilegij non carere ducebant quòd Paulus ſalutis promiſſionem Gentibus vulgaret, quærit annon ipſi quoque audierint. Ac reſpondet, ex hoc loco apertam illis fuiſſe ſcholam in qua pietatem & Dei cultum diſcerẽt, quia In omnem terram exiuit, &c. Verùm intempeſtiuè tunc Paulus dixiſſet Euangelij vocẽ ex ore Apoſtolorum fuiſſe in toto mũdo auditam, quę vix dum ad paucos peruenerat. Certè illorũ prædicatio nondum exierat in regiones lõginquas, ſed Iudææ finibus adhuc manebat incluſa. Porrò eius conſilium minimè ambiguum eſt: dicere enim voluit, iam anteactis ſeculis Deũ pateſeciſſe Gentibus ſuam gloriam, atque hoc amplioris doctrinæ fuiſſe præludium. Nam etſi ad tempus ſeparata fuit electi populi conditio à Gentibus, mirum tamen videri non debuit quòd vtriſque tandem Deus promiſcuè ſe patefecit, quos pridem communiter ad ſe inuitauerat: ſicuti alibi dicit, quo tẽpore paſſus eſt Deus Gentes errare per vias ſuas, non tamẽ ſe reliquiſſe ἀμάρτυρον. Vnde colligimus, nimis craſſè deceptos fuiſſe qui Paulũ à literali ſenſu diſceſſiſſe finxerunt. Quod lectores facilius etiamnum ex noſtris in locum illum Cõmentariis intelligent. *Soli poſuit tabernaculum.* Sicuti ex tota mundi machina cælos præcipuè elegit Dauid in quibus imaginem Dei ſpectandam proponeret, quia illic tanquam in ſublimi theatro melius cõſpicitur: ita nunc ſolem in altiſſimo gradu poſitum demonſtrat, quia in eius fulgore luculentius ſe profert Dei maieſtas. Nam etſi aliis planetis ſunt etiam ſui curſus & quaſi ſtadia, & firmamentum ſtellas omnes fixas in ſuam reuolutionem trahit: rudibus tamen & indoctis aſtrologiæ arcana Dauid fruſtra conatus eſſet tradere. Itaque ſatis habuit craſſo ſtylo ingratitudinis arguere totũ mundum, niſi ex ſolis conſpectu in pietate proficiat. Hæc ratio eſt cur dicat tentorium ei paratum eſſe: deinde egredi ipſum ab vna cæli extremitate, & tranſire celeriter in partem oppoſitam. Neque enim argutè inter Philoſophos de integro ſolis circuitu diſputat, ſed rudiſſimis quibuſque ſe accommodans, intra ocularem experientiam ſe continet. Ideóque dimidiam curſus partem quæ ſub hemiſphærio noſtro non cernitur, ſubticet. Tria verò in ſole conſideranda proponit, formæ ſplendorem ac præſtantiam, deinde curſus celeritatem: tertiò incredibilem vim caloris. Dignitatem & ornatum ſimilitudine ſponſi commendat: addit deinde ſimilitudinem curſoris. Mira enim fuit olim eorum pernicitas qui vel quadrigis vel pedibus in ſtadio certabant: quæ etſi longiſſimè abfuit à celeritate ſolis, nihil tamen in communi hominum vſu inuenire potuit Dauid quod propius accederet. Quòd vegetatiuum calorem in tertio membro notari quidam putant, mihi non probatur. Eſt quidem mirabile hoc Dei opus, & inſigne bonitatis ſpecimen, quòd vis ſolis in terram vſque penetrans, ſua inſpiratione eam fœcundat: ſed quia dicit, neminem vel nihil abſcondi ab eius calore, de violento ęſtu, quo tam homines quàm reliqua animantia, plantæ etiam & arbores torrentur, potius intelligo: quia viuificum calorem, quo nos vegetari ſentimus, effugere nullus cupit.

Act. 14. c. 16.

8 *Lex*

8 *Lex Domini perfecta, inſtaurans ani-*
mam: teſtimonium Iehouæ fidele, erudiens
in ſapientia paruulum.
9 *Statuta Iehouæ recta, exhilarantia cor:*
præceptũ Domini purum, illuminans oculos.
10 *Timor Iehouæ ſincerus, permanẽs in ſe-*
culũ: iudicia Iehouæ veritas, iuſtificata ſimul.

8 תּוֹרַת יְהוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ
עֵדוּת יְהוָה נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי׃
9 פִּקּוּדֵי יְהוָה יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב
מִצְוַת יְהוָה בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם׃
10 יִרְאַת יְהוָה טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד
מִשְׁפְּטֵי יְהוָה אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו׃

7 *Lex Domini, &c.* Sequitur nunc pars ſecunda Pſalmi. Poſtquã enim totũ humanũ genus oſtendit ſatis à mutis magiſtris doceri de vnico Deo, Iudæos nunc aggreditur, quibus magis Deus innotuerat per verbũ ſuum. Nam quòd de ipſo teſtãtur cæli, nõ eo vſque deducit homines, vt verã pietatẽ perdiſcãt: ſed tãtùm huc valet, vt reddãtur inexcuſabiles. Verũ quidem eſt, niſi eſſemus nimis hebetes, eſſe in mũdi theatro ſatis multa documẽta quæ nos ad pietatẽ inuitẽt: ſed quia in luce clara cæcutimus, ſine verbi ſubſidio nihil nobis prodeſſet ſplendida iſta gloriæ Dei repræſentatio, licet ſonoræ concionis loco eſſe debeat. Itaq; Deus quos ad ſalutẽ vocare ſtatuit, peculiari gratia dignatur: ſicuti olim, quamuis omnibus ſine exceptione teſtatus ſit ſe eſſe Deũ: tamẽ Abrahæ filiis ſeorſum Legẽ dedit, quæ certiore & magis propinqua notitia eos imbueret. vnde ſequitur, Iudæos duplici vinculo ad Deũ colendũ obſtrictos eſſe. Nã quum Gentes, quibus tantùm per mutas creaturas loqutus eſt Deus, nulla ignorantia excuſet, quanto minus tolerabilis eſt eorum ſtupor, qui vocem ex ſacro eius ore profectam audire negligunt? Hic ergo finis eſt vt ſe alacrius addicant Iudæi in Dei obſequiũ, quos ſanctiore vinculo ſibi deuinxit. Porrò ſub Legis nomine non tantùm intelligit regulã iuſtè viuendi vel decem præcepta: ſed cõprehendit totum fœdus quo Deus populum illum à reliquo mundo diſtinxerat: ac totã Moſis doctrinã, cuius partes deinde enumerat ſub vocibus Teſtimonij, Statutorũ, & aliis. Neque enim elogia hæc, quibus Legẽ commendat, ſolis decem præceptis quadrarent, niſi accederet adoptio gratuita, & quæ ex ea dependent promiſſiones: denique totum illud doctrinæ corpus ex quo conſtat vera religio & pietas. Quantũ ad voces Hebraicas, ideo curioſè in cuiuſque ſignificatione tradenda non laboro, quia ex aliis locis colligere prõptum eſt interdum confundi, עדות quidem generaliter pro conuentione accipitur, qua Deus, vbi ſe in Deum fore pollicitus eſt Abrahæ filiis, viciſſim ab ipſis fidem & obedientiã ſtipulatur. Eſt igitur mutua inter Deum & populũ pactio. פקורים quæ ego alios ſequutus, Statuta verti, quidã ad cæremonias reſtringunt, nõ rectè (meo iudicio) quia pro edictis in genere paſſim video accipi. Itaque מצות quod proximè ſequitur, ferè ſynonymũ eſt. De aliis videbimus ſuo loco. Prima Legis cõmendatio eſt, quòd ſit integra vel perfecta: quo verbo ſignificat Dauid, ſi quis in Lege Dei ritè ſit edoctus, ei ad perfectã ſapientiã nihil deforе. Quamuis enim profanis ſcriptis aſperſæ ſint veræ & vtiles ſententiæ, & Deus aliquã iuſtitiæ notitiam indiderit hominũ animis: facit tamen naturæ corruptela ne qua inter homines reperiatur pura lux doctrinæ, ſed mutila quędam principia, & quidẽ implicita ignorantiæ tenebris. Vnde meritò Dauid laudem hanc vendicat Legi, quòd in ſe perfectã & abſolutã ſapientiam contineat. Quia animæ cõuerſio quam paulò poſt ſubiicit, procul dubio pro inſtauratione ponitur, non dubitaui ita vertere. Sunt enim qui nimis argutè hic philoſophantur de pœnitentia & reformatione hominis. Fateor quidem non recreari animam Dei Lege, quin renouetur in iuſtitiã: ſed tenẽdus interea ſimplex eſt Dauidis ſenſus, quòd ſicut anima vegetat corpus, ſic etiam Lex vita ſit animæ. Dicit autem animam reſtitui, ad miſerum ſtatum alludens in quo omnes naſcimur. Etſi enim quædam primæ originis reliquiæ adhuc ſuperſunt, quia tamen nulla pars ab inquinamẽto & labe pura manet, ſic vitiata animæ conditio parũ à morte differt, prorſúſque ad mortem tendit. Itaque neceſſe eſt vt Deus adhibito Legis ſuæ remedio ſuccurrat: non quòd per ſe id præſtet Legis litera, vt poſtea fuſius dicetur: ſed quia Deus ad reſtituendas animas, verbi ſui organo vtitur. Deum vocat *teſtimonium Iehouæ fidele*, repetitio eſt proximæ ſententiæ, vt Legis integritas & fides, aut veritas teſtimonij idem valeant: nempe vbi nos Dei verbo regẽdos tradimus, non eſſe errandi periculum, quia certò hac via Dominus ſuos in ſalutem dirigit. Eruditio in ſapientia videtur adiecta eſſe tanquam inſtaurationis animæ principium. Nam quum præſtantiſſima animæ facultas ſit intelligentia, eam Dauid ex Lege petendam docet, quia naturaliter ea deſtituimur. Neque enim Paruulorum nomine vnam tantùm hominum ſpeciem deſignat, ac ſi alij per ſe ſatis ſaperent: ſed primò admonet nullos recta intelligentia præditos eſſe, donec in Lege Dei profecerint. Simul etiam oſtẽdit quales Deus diſcipulos poſtulet: nempe qui ſtulteſcant apud ſe, & in puerorum ordinem deſcendant, ne impediat proprij ſenſus altitudo quo minus Dei verbo ſe penitus dociles afferant.

8 *Statuta Iehouæ.* Quanquam nihil niſi vulgare dicere videtur, quum ſtatuta Domini recta vocat: ſi quis tamen antitheſim conſideret inter rectitudinẽ Legis & flexuoſas vias quibus

ſe inuoluũt homines dum ſenſum proprium ſequuntur,hoc elogium non parui eſſe momenti intelliget.Scimus quantopere ſibi quiſque addictus ſit, & quàm difficile ſit falſæ prudentiæ confidentiam ex animis noſtris reuellere. Emphatica igitur doctrina eſt, rite aliter non poſſe inſtitui vitam hominis,quàm ſi formetur ad Dei Legem, extra quam ſemper in tortuoſis ambagibus erratur.Addit ſecundò,*ſtatuta Dei exhilarare cor*,quia nulla alia eſt niſi bonæ conſcientiæ ſolida lætitia:qua tunc demum fruimur,vbi certò ſumus perſuaſi vitam noſtram Deo placere. Verè quidem pacis origo eſt ex fide quæ nos gratis Deo reconciliat:ſed hinc etiam piis Dei cultoribus inæſtimabile gaudium oritur, quòd ſciunt non temerè nec fruſtra ſe fatigari,quum Deum vitæ ſuæ arbitrum & approbatorem habent.In ſumma,hæc hilaritas prauis omnibus illecebris & voluptatibus opponitur, quæ exitialiter miſeras animas ineſcant. ac ſi diceret Dauid,quicunque peccando ſe oblectant,multiplicem dolorum materiam ſibi accerſere,ſincerum verò gaudium Legis Dei ſtudio acquiri.In fine verſus, regulam diuinæ Legis puram eſſe,& oculos illuminare tradens, ſubindicat perperam aliunde peti boni & mali diſcrimen,quia vitæ puritatem inquinet ſuis fæcibus quicquid ex ſe comminiſcuntur homines. Deinde cum toto ſuo acumine cæcos eſſe, & ſemper in tenebris errare, donec ad cæleſtis doctrinæ lucem conuertant oculos.Vnde ſequitur non alios rectè ſapere niſi qui Deum ſequuntur ducem & magiſtrum,& ad pacem quam verbo ſuo præ ſe fert,attenti ſunt. Verùm hinc emergit non parua quæſtio,quia hæc Legis encomia quæ referuntur à Dauide, Paulus funditus euertit.Quomodo enim hæc inter ſe conuenient,quòd Lex recreet animas, ſit tamen mortua & exitialis litera:quòd corda exhilaret, ſpiritum tamen ſeruitutis afferens, incutiat terrorem: quòd illuminet oculos,velo tamen oppoſito lucem intus ſupprimat? Sed primò memoria tenendum eſt quod primò admonui, Dauidem non de nudis præceptis diſſerere, ſed complecti totum fœdus quo ſibi Deus Abrahæ filios in populum adoptauerat: itaque regulæ bene viuendi gratuitas ſalutis promiſſiones adiungit,imò Chriſtum ipſum, in quo fundata erat adoptio. Paulus verò cui negotium erat cum peruerſis Legis interpretibus, qui eam à gratia & Spiritu Chriſti ſeparabant,nudum Moſis miniſterium attingit. Porrò certum eſt,vbi Legem non viuificat Spiritus Chriſti,non inutilem modò, ſed mortiferam quoque eſſe ſuis diſcipulis.Nam extra Chriſtum,non niſi inexorabilis rigor in Lege viget, qui totum humanum genus iræ Dei & maledictioni ſubiicit.Deinde manet in nobis carnis rebellio, quæ Dei & Legis odium in nobis accendit: vnde manat triſtis illa ſeruitus & horror. Hæc diuerſa Legis acceptio facilè ſpeciem diſſidij in Dauidis & Pauli verbis conciliat: quia Pauli conſilium eſt oſtendere quid Lex ſeorſum (quatenus ſine promiſſione gratiæ ſeuerè, quod debemus Deo, exigit)præſtare nobis queat:Dauid totam Legis doctrinam commendat,cui Euangelium reſpondet:ideóque Chriſtum ſub ea includit.

9 *Timor Iehouæ ſincerus.* Hîc per timorẽ intelligitur ratio colendi Dei:itaque actiuè ſumitur hoc nomen, pro doctrina quæ nobis præſcribit quomodo Deũ timere oporteat. ſic enim vt plurimum metuunt homines Deũ,vt falſos & vitioſos cultus excogitãdo,irã eius magis in ſe prouocent.Meritò igitur Dauid præpoſtera hominũ ſtudia obliquè damnãs,obſeruantiam Legis puram ab omni ſorde eſſe affirmat.Addit *perpetuò ſtare*, ac ſi vocaret æternæ fœlicitatis theſaurũ.Videmus enim vt cæco impetu mũdus ad res euanidas feratur:quo fit vt inanẽ beatę vitæ vmbrã captando,verã beatitudinem amittat.In ſecũdo membro,Dei præcepta veritatis elogio inſigniẽs,quicquid poſthabita Lege ex arbitrio ſuo ſuſcipiunt homines,vanitatis inſimulat.Nec certè melius nos ad ſtudiũ amorẽmque Legis incitare poterat quàm iſta admonitione,eos omnes qui ſibi extra Legẽ Dei capiunt viuendi conſilium,ſe ipſos fallere,meráſque impoſturas ſectari.Falluntur autẽ(meo iudicio)qui iudicia tãtùm de ſecũdæ tabulæ præceptis exponunt,quum Dauidi propoſitum ſit fructum quem ex Dei Lege percipiunt fideles, variis loquendi modis celebrare.Quòd dicit *iuſtificata ſimul*,tantundẽ valet atque omnia ſine exceptione ad vnum recta eſſe. Hoc elogio Legem Dei ab omnibus profanis doctrinis diſcernit, quia nihil maculæ aut vitij in ea deprehendatur,ſed abſoluta ſit omnibus numeris.

11 *Deſiderabilia præ auro & obrizo multo, & dulcia præ melle & ſucco fauorum.*	11 הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים:
12 *Etiã ſeruus tuus in illis circũſpect⁹ redditur,& in eorũ obſeruatione retributio multa.*	12 גם־עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב:

Legem Dei iam commẽdat tam à pretio,quàm à dulcedine.Pendet autem hoc elogium ex ſuperioribus:quia tot ac tãtæ vtilitates,quas nuper recẽſuit, meritò efficiunt vt auro & argento poſthabitis,ſummi & vnici theſauri loco nobis ſit cæleſtis doctrina. Pro *auro obrizo* quidã Gemmã vertunt:ſed hæc magis recepta interpretatio eſt de auro puro &probè recocto,quam & multi Scripturæ loci confirmant.Eſt autem nomen deductum à פזז quod roborare ſignificat:vnde coniicere licet non certæ regionis aurũ ſic vocari, vt Ophir, ſed artificio purgatum. Quin potius apparet ex Ieremiæ cap.10.b.9.terram Vphaz inde nomen ſumpſiſſe, quia auri nitidiſſim

nitidiſſimi fodinas haberet. Etymologia auri obrizi incerta eſt, niſi quòd Hieronymus diuinat quaſi ophrizon ita dici, hoc eſt allatũ ex terra Ophir. Summa eſt, non æſtimari pro merito Legem, niſi eam omnibus mundi diuitiis præferimus. Hæc autem æſtimatio ſi apud nos obtineat, facilè nimia auri & argenti cupiditate animos noſtros purgabit. Porrò ad hanc reuerentiam accedat etiam amor & delectatio neceſſe eſt, vt Lex non modò ad obſequium nos cogat, ſed ſuauiter etiam alliciat: quod fieri non poteſt quin ſimul corrigantur carnis deliciæ, quibus nos ineſcari mirum non eſt, quandiu inſipido guſtu iuſtitiam Dei reſpuimus. Cæterùm hinc iterum colligere licet, non de nudis præceptis & mortua litera haberi ſermonem: ſed promiſſiones quibus offertur gratia, ſimul comprehendi: nam ſi Lex tantùm iubendo terreret, quomodo eſſet amabilis? Certè ſi à ſpe veniæ & Chriſti Spiritu ſeparetur, tam procul abeſt à mellis dulcedine, vt ſua potius amaritudine miſeras animas interficiat.

12 *Etiam ſeruus tuus.* Quanquã hoc generaliter ad quoſlibet pios extendi poteſt, rectè tamen de ipſo Dauide accipitur, vt teſtetur ſe proprio experimento probè tenere quicquid hactenus docuit. Et certè nemo de cęleſti doctrina verè & ſeriò diſſeret, niſi qui eam penitus animo infixam alit. Fatetur ergo Dauid ſe quicquid habet prudentię ad regendã & formandam vitam, ex Dei Lege adeptum eſſe. Quamuis tamen de ſe propriè loquatur, generalem in ſuo exemplo regulam proponit, ſi ratio vitæ bene inſtituendæ quæritur, vnã Dei Legem ſatis ſupérque ſufficere: ſimulatque ab ea diſceditur, multis erroribus obnoxium eſſe cui ſum. Ac notandum eſt quòd Dauid ex abrupto ſermonẽ ad Deum conuertens, cum ſui dicti teſtem citat, quo certius perſuadeat ſincere ſe & ex intimo affectu loqui. Quia verbum זהר tam docere quàm cauere ſignificat, quidam hoc loco vertant, Docetur, vel admonetur ſeruus tuus per Legis mandata. Sed quia plenior ſententia eſt, circumſpectum reddi vel cautum qui ſe Deo regendum tradit, mihi hæc verſio magis placuit. Secundo membro declarat, quicunque ſe Deo addicunt ad ſeruandam quam præſcribit iuſtitiam, minimè operam ludere, quia ampla illis merces apud eum repoſita eſt. Porrò hæc quoque non vulgaris eſt commendatio Legis, quòd in ea Dominus nobiſcum paciſcitur, ſéque ad remunerãda noſtra obſequia quodãmodo obligat. Etſi enim iure ſuo à nobis exigit quicquid Lex cõtinet: liberaliter tamen quam non debet mercedẽ, ſeruis ſuis promittit. Verum quidẽ eſt, irritas eſſe legales promiſſiones, noſtro vitio, quia longè à plena iuſtitia vel perfectiſſimus quiſque abeſt: nulla autem hominibus ſperãda eſt operũ merces, donec Legi in ſolidum ſatisfecerint. Ita hæc duo bene inter ſe conueniũt, vitam æternam operum mercedem fore, ſiquis Legem omni ex parte impleat: & tamen in Lege denuntiare maledictionem cũctis hominibus, quia totus mundus operũ iuſtitia deſtituitur. Quod etiã mox ex proximo verſu patebit. Poſtquam enim hoc Legis beneficiũ celebrauit Dauid, quod Dei cultoribus amplã mercedem offert, ſtatim aliò ſermonẽ transferens, exclamat, Delicta quis intelligit? vbi reos æternæ mortis pronuntians cunctos homines, quicquid ex operũ meritis concipi poteſt fiduciæ, in nihilũ redigit. Siquis obiiciat, fruſtra Legem iſto encomio ornari quod effectu caret, prompta reſpõſio eſt, quia in fœdere adoptionis incluſa eſt gratuita peccatorum venia, ex qua dependet iuſtitiæ imputatio, fideliũ operibus mercedẽ quamuis indebitã rependi. Nam quod in Lege Deus perfectis iuſtitię obſeruatoribus promittit, fideles paterna eius indulgentia obtinent, dum illorũ conatũ & piũ obſequendi ſtudiũ pro iuſtitiæ perfectione gratũ habet.

13 *Errores qui intelliget? ab occultis meis munda me.*	13 שְׁגִיאוֹת מִי־יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי׃
14 *Etiam à ſuperbiis contine ſeruum tuum, ne dominentur mihi: tunc integer ero, & mundabor à ſcelere multo.*	14 גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל־יִמְשְׁלוּ־בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב׃
15 *Sint ad beneplacitum eloquia oris mei, & meditatio cordis mei coram te Iehoua, fortitudo mea & redemptor meus.*	15 יִהְיוּ־לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי׃

Hæc exclamatio oſtendit quomodo Legis promiſſiones, quibus addita eſt cõditio, accipere conueniat: nempe ſimulac in medium prodeunt, vt quiſque vitam ſuam examinet, nec facta modò ſua, ſed cogitationes etiã exigat ad perfectã illam iuſtitiæ normã quæ in Lege traditur. Sic fiet vt ad vnum omnes, ſpe mercedis abſciſſa, ad Dei miſericordiam confugere neceſſe habeant. Neque enim reputare ſatis eſt quid Legis doctrina contineat, niſi etiam veniamus ad noſtras perſonas in quibus reperietur defectus. Papiſtæ ſimulac audiũt, Qui fecerit hæc, viuet in ipſis, ſecurè operum ſuorum meritis ęternã vitam alligant, ac ſi in eorum arbitrio eſſet Legem præſtare, cuius omnes ſumus tranſgreſſores, non tantùm in vno apice, ſed in ſingulis partibus. Ideóque Dauid quaſi labyrintho obſeſſus, delictorũ multitudine ſe obrui cũ admiratione fatetur. Hoc igitur primò tenendũ, quia Legis iuſtitia deſtituimur in noſtris perſonis: ideo etiam à ſpe mercedis quæ illic promittitur, excludi: deinde non vno aut altero delicto, ſed innumeris Leuit. 18. a. 5

nos coram Deo reos conſtringi: vt cum acerbiſſimo dolore deflenda ſit noſtra prauitas, quæ non tantùm Dei benedictione nos priuat, ſed vitam conuertit in mortem: ſicuti non dubium eſt quin Dauid, poſtquam Deum liberaliter præmium offerre dixerat omnibus qui Legem obſeruant, horrore perculſus eruperit in hanc vocem. Per שגיאות vel errores, quidam minora delicta notari putant: verùm Dauid (meo iudicio) ſimpliciter dicere voluit, pluribus Satanæ fallaciis nos implicari, quàm vt quiſque centeſimam malorum ſuorum partem ſentiat. Errore quidem & incogitantia ſæpe delinquunt ſancti: ſed contingit etiam Satanæ laqueis irretitos non perſpicere craſſa peccata. Vnde meritò errores in genere vocantur, quibus ſibi præ ſtupore homines & carnis illecebris decepti indulgent. Se enim & alios ad Dei tribunal citás, quanuis ſibi conſcij non ſint, non tamen ideo abſolui admonet, quia Deus longè acutius cernit quàm hominum conſcientiæ, vt attentiſſimos quoſque maior pars ſui reatus fugiat. Confeſſioni ſubiicitur veniæ precatio. Mundandi enim verbum non ad regenerationis donum, ſed ad gratuitam condonationem refertur. Nam Hebræis נקה innocentem eſſe ſignificat. Iam de erroribus quoque mentem ſuam clarius explicat, occulta peccata vocans, in quibus ſcilicet homines ſeipſos decipiunt, nec ſponte modò & accerſitis blanditiis, ſed quia ad Dei iudicium non penetrant. Porrò ad nos iuſtificandos inanis eſt ignorantiæ prætextus, nec cæcutire quicquam prodeſt, quia in propria cauſa nemo idoneus eſt iudex. Itaque à Dei abſolutione petenda munditiès. Iam ſi in iudicium Dei venire neceſſe eſt quæ nos fugiunt errata, niſi venia deleantur, quomodo impune euadet qui arguente ipſum cõſcientia, ſuus iudex eſſe cogitur? Iam memoria tenendum, non vno tãtùm reatu nos teneri, ſed obrui innumera colluuie. Nam quo diligẽtius in ſe quiſque inquiret, fatebitur cum Dauide, nullum fore modum vel finem, ſi Dominus occulta mala noſtra detegat: quia nemo comprhendit quot modis ſit obnoxius. Vnde etiam apparet quàm ſupina hypocriſis dementauerit Papiſtas, quibus facile & expeditum negotium eſt, ſemel quotannis omnia peccata in faſciculum colligere. Iubet decretum Lateranenſis concilij confiteri ſemel in anno omnia peccata: nulla ſpes veniæ niſi ſub conditione hac relinquitur. quiſque in aurem ſacerdotis demurmurans, pulchrè ſe defungi exiſtimat, quaſi digitis ſupputare poſſet quæcunque toto anno peccata admiſit: quum ſeuero examine vix ad partem centeſimam ſancti perueniant, ideóque conſentiant in hanc vocem Dauidis, Errata quis intelliget? Nec valet exceptio, ſatis eſſe ſi faciant ſinguli quod in ſe eſt. Nam quum impoſſibile ſit præſtare quod Lex iubet, neceſſe eſt, quiſquis ſerio timoris Dei ſenſu præditus eſt, deſperatione obrui, quandiu hac neceſſitate obſtringi ſe putat: qui autem hoc modo exonerant peccata, prorſus eſſe ſtupidos. Scio alios ſecus exponere, vt directione Spiritus ſui Dominus ab erroribus eum reuocet. Verùm ad veniam amplius refertur hæc precatio: ſicuti quæ mox ſequitur proximo verſu, opem ad ſuperandas tentationes auxiliúmque Spiritus ſancti implorat. *A ſuperbiis*, inquit Dauid, *prohibe ſeruum tuum*: per ſuperbias intelligens apertas tranſgreſſiones, quibus adiuncta eſt contumacia. Prohibendi verbo ſignificans, quæ carnis eſt ad peccandum procliuitas, ſanctos etiam ſtatim diffluere, vel præcipites ferri, niſi ſua cuſtodia Deus eos arceat. Notandum enim quòd ſeruum Dei ſe nominans, fatetur tamen ſe opus habere fræno, ne contumaciter ad tranſgrediendam Dei Legem erumpat. nam etſi Dei Spiritu regenitus gemebat ſub vitiorum ſuorum onere, ſciebat tamen quanta ſit carnis peruicacia, & quàm facilè obrepat Dei obliuio: vnde naſcitur contemptus & impietas. Quod ſi à tranſgreſſionũ periculo tutus non fuit Dauid, qui in Dei timore vſque adeo profecerat, quomodo ſibi per liberum arbitrium moderabitur homo carnalis, in quo dominãtur innumeræ libidines? Diſcamus igitur, quamuis iam abnegatione noſtri domita ſit carnis laſciuia, nobis tamen metuere: quia niſi nos contineat Deus, furioſè ebulliet ſuperbia contra Deum. Atque hanc ſententiam confirmat mox addita ratio, *ne dominentur mihi*. clarè enim hoc verbo affirmat, ſe non modò imparem fore ad reſiſtendum, niſi ſuccurrat Deus, ſed ſcelerũ imperio ſe prorſus fore addictum. Docet ergo hìc locus, non modò totum humanum genus naturaliter peccato mancipatum eſſe, ſed ipſos quoque fideles, niſi ad eos regendos aſſiduè inuigilet Deus, & in perſeuerantia confirmet, fore peccati mancipia. Altera etiam vtilis admonitio hìc traditur, Nunquã pro impetranda venia orandum eſſe, quin ſimul petamus Dei virtute in poſterum nos armari, ne præualeant tentationes. Quanquã autem ſtimulis concupiſcentiæ punguntur, non tamen deſpondere animos conuenit, ſed rogãdus eſt Deus vt nos cohibeat. Optaſſet quidem Dauid nullum in ſe vitioſum motum ſentire: ſed quia agnoſcit, donec exuerit corruptam naturã, ſe nunquam à peccati reliquiis fore immunẽ, ſe ad pugnandum Spiritus gratia inſtrui poſtulat, ne iniquitas victrix dominetur. In fine verſus duo notanda ſunt: nam quum affirmat Dauid ſe tunc integrum fore & purum à multo ſcelere, primò hunc honorem ſpirituali Dei præſidio tribuit, vt eo fretus, certam ſibi victoriam contra omnes Satanæ exercitus promittat. Deinde fatetur, niſi Diuinitus adiutus fuerit, ſe immenſa malorum turba & congerie oppreſſum iri. Neq; enim ab vno tantùm vel altero ſcelere mũdum ſe fore dicit, ſed à multis. Vnde ſequitur, ſimulac nos deſtituit gratia Dei, nullum fore peccati genus quo nos Satan non illaqueet. Hæc igitur Dauidis confeſſio, precandi ſolicitudinem in nobis acuat, quia inter tot ac tam multiplices inſidias minimè torpẽdum eſt. Rurſum pia illa gloriatio in cordibus noſtris palmã obtineat, quãlibet

multis

multis & validis copiis nos oppugnet Satan, modò auxilietur nobis Deus, inuictos tamen fore,atque ita ſtaturos vt nobis maneat incolumis integritas.

24 *Sint ad beneplacitum.* Expreſſius Dei gratia ad rectè ſanctéque viuendũ muniri ſe poſtulat.Summa enim eſt, Vt non modò à tranſgreſſionibus eum Deus prohibeat,ne in externũ actum erumpant,ſed vt linguam quoque & animum formet in obſequium Legis ſuæ.Scimus quàm difficile ſit etiam perfectiſſimis,verba & cogitationes ita frænare vt nihil Dei voluntati aduerſum,vel animo vel ore concipiant: & tamen hæc interior puritas præcipuè à nobis in Lege exigitur.Quo autem rarior eſt virtus,exacta hæc cordis & linguæ continentia,eo magis diſcamus quàm neceſſaria ſit nobis Spiritus gubernatio ad vitam rectè probéque inſtituendam.Per nomen beneplaciti,oſtendit non aliam eſſe bene viuendi regulam,quàm ſi Deo placere ac ſe probare homines ſtudeant. Quòd in clauſula vocatur Deus fortitudo & redemptor, ad impetrandi fiduciam valet.

ARGVMENTVM PSALMI XX.

Communis Eccleſiæ precatio pro Rege Iſraelis,vt ei Deus auxilium in diſcrimine ferat:& pro ſtatu Regni,vt eum tueatur incolumem,quia publicam ſalutem in ſe continet.Cui adiungitur promiſſio, Deũ regni iſtius,cuius author eſt, fore præſidem,vt perpetuæ eius conſeruationi inuigilet. *Pſal.* X X.

1 *PRæfecto Canticum Dauidis.*
2 *Exaudiat te Iehoua, in die tribulationis protegat te nomen Dei Iacob.*
3 *Mittat auxilium tibi è Sanctuario,& è Sion ſuſtineat te.*

1 לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
2 יַעַנְךָ יְהוָה בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃
3 יִשְׁלַח עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָּ׃

Quanquam inſcriptio oſtendit Pſalmum à Dauide fuiſſe compoſitum, nihil tamen abſurdi eſt quòd de ſe in aliorum perſona loquitur. Nam quum iniũctum ei eſſet Prophetę munus, meritò fidelibus dictauit precandi formam, non tam imperio vel regio edicto ſe ipſum commendans, quàm ex doctoris officio oſtendens, ad totius Eccleſiæ ſtudium & curam ſpectare, vt regnum quod erexit Deus,ſaluum maneat.Quòd verò multi interpretes ad certum tempus precem hanc reſtringunt,mihi non probatur.Fieri poteſt vt prima occaſio ſumpta ex vno bello fuerit,ſiue contra Ammonitas,ſiue cõtra alios hoſtes.Cõſilium tamen Spiritus ſancti(meo iudicio)fuit,ordinariam precandi formam Eccleſiæ tradere,cuius vſum ex verbis fuiſſe colligimus quoties diſcrimen aliquod inſtabat. Cæterùm quanquam filiis ſuis in genere præcipit Deus pro Regibus orare, peculiaris tamen fuit huius regni & ab aliis omnibus diſtincta ratio:quia Deus populum ſuum non niſi per manum Dauidis & ſeminis eius gubernare & tueri ſtatuerat.Pręcipuè verò notandum eſt ſub typo regni temporalis deſcriptum fuiſſe longè melius regimen,vnde pendebat plena Eccleſiæ lætitia & fœlicitas. Itaque hac conſultò reſpexit Dauid vt omnes Dei filios hortetur ad piam ſolicitudinem pro regno Chriſti gerendam, quę nos ad continuas preces extimulet.

2 *Exaudiat te Iehoua.* Spiritus ſanctus populum orantem inducens, vt Deus Regis votis reſpondeat,ſimul admonet Reges ipſos officij,vt in ſuis negotiis fidem Dei implorent.Diem tribulationis nominans, à moleſtiis non fore immunes oſtendit, ne animos deſpondeant ſiquando eos periclitari contingat Summa eſt,quòd fideles,ne à capite corpus ſeparetur,communibus ſuffragiis preces Regis adiuuant. Quòd nomen Dei pro Deo ipſo ponitur, ratione non caret:nam quia nobis incomprehenſibilis eſt Dei eſſentia, quatenus nobis patefacta eſt eius gratia & virtus,in eum ſperare conuenit. Itaque ex nomine, inuocandi fiducia naſcitur. Cupiunt ergo fideles Regem protegi Dei auxilio, cuius nomen inuocatur inter filios Iacob.Neque enim eorum opinioni aſſentior, qui putant mentionem patriarchæ fieri, quem Deus non abſimili modo ac ſeruum ſuum Dauidem exercuit.Potius exiſtimo,vſitato Scripturæ more,populum electum hac voce intelligi: quia hæc quoque adoptionis pars erat, ſub tutela Regis Diuinitus præfecti degere. Hinc tenenda eſt anagoge quam attigi. Quando enim Chriſtus Rex noſter pro æterni Sacerdotij ratione apud Deum intercedere non deſinit, totũ Eccleſiæ corpus eius precibus ſuccinere conuenit: ſicuti etiam nulla ſpes eſt nos exauditum iri, niſi ipſo præeunte. Hæc verò non exigua leniendis noſtris doloribus conſolatio eſt, quòd noſtras anguſtias, quoties affligimur, ſuas eſſe ducit modò ſimul in mentem veniat, animos in tribulatione colligere, quia hìc Spiritus oraculo prædictum eſt,regnum Chriſti periculis & incommodis obnoxium fore.

3 *Mittat auxilium è Sanctuario.* Hoc eſt, auxilietur tibi è monte Sion,vbi Arcam fœderis locari iubẽs,domicilium ſibi illic delegit.Nam quia non patitur carnis infirmitas vt in cælum vſque homines euolent,obuiam ipſe prodit,& per externa fidei exercitia oſtendit ſe illis propinquum.Sic Arca fœderis,præſentiæ eius pignus fuit populo veteri:& Sãctuarium,cæli imago,Sed Deus quia mõtem Sion deſignãs,vbi perpetuò ipſum colerent fideles, regnum ſacer-

dotio coniunxerat, hoc ſacrum vinculũ Dauid haud dubiè ſpectauit. Atque hinc coniicio Pſalmum hunc à Dauide iam ſene ſub extremum vitę tempus fuiſſe compoſitum. Nam quòd prophetice quidam de Sione loquutum putant, priuſquam in eo delecta eſſet Arcæ ſtatio, coactum videtur, parúmque probabile.

4 *Recordetur omnis oblationis tuæ, & holocauſtum tuum pingue reddat Sela.*

5 *Det tibi ſecundum cor tuum, & omne conſilium tuum impleat:*

6 *Vt exultemus in ſalute tua, & in nomine Dei noſtri trophæum erigamus, vbi implebit Iehoua omnes petitiones tuas.*

4 יזכר כל־מנחתך ועולתך ידשנה סלה׃

5 יתן־לך כלבבך וכל־עצתך ימלא׃

6 נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגל ימלא יהוה כל־משאלותיך׃

4 *Recordetur, &c.* Verbum hoc pro attendere accipio, ſicuti aliis pluribus locis: ita Obliuiſci ſæpe tantundem valet ac negligere, vel non dignari ſua cura & intuitu. Sũma eſt vt Deus re ipſa demonſtret ſibi accepta fuiſſe Regis ſacrificia. Duæ quidem ſpecies ponuntur, מנחת, quæ ornandis omnibus victimis legitima erat acceſſio, & per ſe etiam offerebatur: deinde holocauſtum: ſed per ſynecdochen omnia ſacrificia notare voluit Dauid: ſicuti etiam ſub ſacrificiis vota & preces complexus eſt. Scimus enim, quoties orabant Patres ſub Lege, ſpem impetrandi fundatam in ſacrificiis fuiſſe: ſicuti etiam hodie non aliter gratæ ſunt noſtrę orationes Deo, niſi quatenus eas ſui ſacrificij odore Chriſtus perfundit & ſanctificat. Ergo ſolennes Regis preces, quæ victimis & oblationibus annexæ erant, cupiunt fideles valere ad proſperum ſucceſſum. Quod etiam clarius ex proximo verſu colligitur, vbi affectus & cõſilia Regis Deo commendant. Porrò quia abſurdum eſſet à Deo petere vt morem gerat ſtultis praníſque deſideriis, tenendum principium eſt, Regem hîc deſcribi non ambitioni ſuæ deditum, non flagrantem auaritia, non pro ſua libidine quiduis appetentem, ſed intentum muneri ſibi iniuncto, publicæque ſaluti addictum, vt nihil niſi Spiritus inſtinctu & præſcripto oris Dei poſtulet.

6 *Vt exultemus.* Poſſet etiam duobus aliis modis hic verſus exponi, ſicuti quidam precationem contexunt, ac ſi dictum eſſet, Fac Domine vt exultemus. Alij verò putant fideles officio precandi defunctos in bonam ſpem ſe erigere, imò certa ſpe erectos, quodammodo iam triumphũ agere: ſicuti Dauid eiuſmodi gratulationes precibus ſubinde permiſcet, quibus ad continuandum creſcat alacritas. Sed ego omnibus propius expenſis, finem Diuinæ gratiæ vel fructum notari exiſtimo, ideóque ſubaudiendam duxi particulam Vt. Nã fideles quo facilius Regi ſuo impetrẽt Dei fauorem, communem lætitiam, & gratiarum actionem in mediũ proponunt: ac ſi dicerent, non pro capite vnius hominis ſe eſſe ſolicitos, ſed de totius Eccleſię vtilitate. Cæterùm quod dicitur, *in ſalute tua*, etſi tam ad Deum quàm ad Regem poteſt referri; quia ſæpe Dei ſalus vocatur quam ipſe confert: cõtextus tamen poſtulat de Rege magis intelligi. nam quia populus in Regis vmbra viuebat (ſicuti dicit Ieremias Thren. 4. d. 20.) ideo nũc teſtantur fideles, eo ſaluo & florẽte ſe omnes hilares fore ac beatos. Interea vt ſuum gaudium à profanis tripudiis, diſtinguant, profitentur ſe vexillum erecturos in nomine Dei. Hebraicum verbum tantundem valet ac vexillare, ſi apud Latinos receptum foret. Senſus autem eſt, agnituros Dei gratiam fideles, vt eius triumphum celebrent.

7 *Nunc cognoui quòd ſeruauerit Iehoua vnctũ ſuum, exaudiet illũ è cælis Sanctuarij ſui* ["] *in fortitudinibus ſalutis dexteræ ſuæ.*

" vel, in fortitudinibus ſalus dexteræ eius.

8 *Hi in curru, & hi in equis: nos autem nominis Iehouæ Dei noſtri recordabimur.*

9 *Hi incuruati ſunt & ceciderũt: nos verò ſurreximus & erecti ſumus.*

10 *Iehoua ſerua: Rex exaudiat nos die quo inuocabimus.*

7 עתה ידעתי כי הושיע יהוה משיחו יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו׃

8 אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם־יהוה אלהינו נזכיר׃

9 המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד׃

10 יהוה הושיעה המלך יעננו ביום־קראנו׃

7 *Nunc cognoui.* Nunc ſequitur gratulatio, in qua recitant fideles ſe expertos eſſe Dei bonitatẽ in tuenda Regis ſalute. Simul tamen annexa eſt fidei doctrina, quòd Deus re ipſa oſtẽderit, ſua virtute ſtare regnum Dauidis, quia in ſua vocatione fundatũ ſit. Senſus ergo eſt, certa

experientia

experientia liquere,Deum cuſtodem eſſe eius regni quod ipſe inſtituit,& cuius eſt autor.nam Meſſiæ epitheto in hunc finem ornatur Dauid,vt ſtatuãt fideles legitimum eſſe & ſacrum Regem,quem Deus à ſe electũ extrema vnctione teſtatus fuerat. Quòd ergo ex maximis periculis ereptus fuerat Dauid, hoc Dei gratiæ adſcribũt fideles: ſimúlq; cauſam addunt, quia Deus ſuo præſidio tegere ac tutari voluerit quem iuſſerat vngi in Regem populi ſui.Spem verò futuri temporis clarius adhuc confirmãt altero membro,quòd Deus eum è cælo exaudiet. Retineo enim futurum verbi tempus:quia non dubito quin documentum quod iam exhibuerat Deus,extendant ad continuam regni confirmationem. Hîc verò iam alterius Sanctuarij mẽtio fit,nempe cæleſtis.Sicut enim Deus per Arcam fœderis ad populũ deſcendere tunc dignatus eſt,quo familiarius innoteſceret:ſic etiam rurſum mentes ſuorum ad ſe ſurſum trahere voluit,ne quid de ipſo carnale vel terrenum conciperent:atque vt ſcirent toto mundo ſuperiorẽ eſſe.Ita ſub viſibili & manu facto Sanctuario commendatur paterna Dei indulgentia, & familiaris vſus quem cum populo ſuo habet:ſub Sanctuario autem cælorum,immenſa potẽtia,imperium,& maieſtas. *In fortitudinibus ſalutis* tantundem valet ac ſi dixiſſet potentes ſalutes,vel potẽtias ſalutares. Itaque in ipſa loquutione eſt hypallage.Senſus tamen huc redit,Et pro ſua admirabili virtute ſeruet Deus Regem ſuo mandato vnctum : quia Spiritus qui hanc precem dictauit, tot Satanæ furioſis conatibus videbat fore obnoxiũ, vt vulgari modo ſtare non poſſet.Non tamen diſplicet altera expoſitio quã in margine notaui:nempe quòd fideles,vt ſe melius animent,ſibi proponunt ſalutem dexteræ Dei eſſe in fortitudinibus,hoc eſt,ſatis validam ad ſuperanda quæuis obſtacula.

8 *In curru.* Hoc ad hoſtes Iſraelis non reſtringo,vt alij interpretes:ſed potius fideles cum reliquo mundo conferri arbitror.Hoc enim cunctis ferè mortalibus videmus eſſe ingenitum, vt quantis quiſque opibus,potentia, vel militaribus copiis præditus eſt, tantum concipiat animi & fiduciæ. Teſtatur ergo populus Dei ſe nõ vulgari hominum more ſpem locaſſe in armis vel bellico apparatu,ſed tantùm in auxilio Dei. Quum autem hæc duo inter ſe opponit [illegible]tus,notandum eſt,ſimulac mentes noſtras occupat carnis fiducia, Dei obliuionem quodammodo obducere. Fieri enim non poteſt vt qui ſua virtute confiſus victoriam ſibi promittat,in Deum reſpiciat.Ideo Recordandi verbo vtitur Propheta,vt oſtendat fideles nõ niſi vacuos omnibus impedimẽtis,ad Deum confugere. Porrò hęc Dei recordatio primùm fideles, quibuslibet copiis polleant,retrahit tamen à vana cõfidentia, ne quid aliunde quàm ex mera Dei gratia expectent.Deinde ſi omnibus ſubſidiis orbati ſint ac deſtituti,confirmat tamen vt intrepidè & conſtanter Deum inuocent. Sicuti rurſum profani homines, vbi viribus pollent, ſuperbia excæcati,non dubitant ſecurè Deum contemnere:ad inopiam verò redacti, miſerè expaueſcunt. Denique nobis hîc Dei memoriam commendat Spiritus, quæ tam in nuditate quàm in copiis vigorem ſuum retinens,vanas ſpes quibus inflari ſolet caro, ſubigat. Verbum נזכיר quia eſt in cõiugatione Hiphil, tranſitiuè quidã exponũt,Recordari faciemus.Sed quia nouum non eſt neutraliter etiam accipi verba apud Hebræos,quæ propriè tranſitiua ſunt,amplexus ſum quod præſenti loco melius quadrabat.

9 *Hi incuruati ſunt.* Probabile eſt hîc tanquam digito monſtrari Iſraelis hoſtes, qui Diuinitus proſtrati fuerant,quum nihil minus futurum putarent.Subeſt autem tacita antitheſis inter ferociam qua ad tempus elati fuerant hoſtes, quum audacter irruerent ad omnia perdenda & populi Dei oppreſſionem.Sicuti enim Surgere non niſi eorum eſt qui prius iacebant,ita Incuruari & Cadere propriè dicuntur quos prius ſua ſecuritas in ſublime extulit. Ergo ab euentu docet Propheta,quanto ſatius ſit ſpes omnes noſtras ad Deum vnum applicare,quàm propriis viribus inniti.

10 *Iehoua ſerua* Quidam vno contextu legunt, Iehoua ſerua Regem: forte quia abſurdũ illis videtur ad Regem terrenum, quod Dei proprium eſt,transferri, vt ſcilicet inuocetur atque exaudiat. Verùm ſi in Chriſtum,vt oportet,coniicimus oculos:non erit cur miremur Dauidi & eius ſucceſſoribus,quatenus perſonam eius geſtarunt,per ſimilitudinem attribui quod in ipſum competit.Quia autem per eius manum nos regit Deus ac ſeruat,non aliunde ſperãda eſt ſalus,ſicut etiam fideles olim ad Regem ſuum,tanquam ſaluificæ Dei gratię miniſtrum, confugere ſolebant. Hinc illud Ieremiæ quod prius citaui. Spiritus oris noſtri Chriſtus, de quo diximus,In vmbra tua viuemus inter Gentes.Ideo etiam quoties reſtitutionem Eccleſiæ ſuæ promittit Deus,ſymbolum ſalutis proponit in regno. Nunc videmus non abſque optima ratione fideles induci auxilium à Rege petẽtes, cui in fidem & cuſtodiam dati ſunt,& qui Dei loco in capite eorum præſidet. Sicuti Micheas dicit, Tranſibit Rex coram ipſis,& Iehoua in capite eorum. Quibus verbis ſignificat,Regem fore inſtar ſpeculi,in quo affulgeat Dei imago. Redeo nunc ad præſentem locum.Ecliptica loquutio,quum dicitur, Serua Domine, maiorem continet emphaſin, quàm ſi adiectum fuiſſet nomen : quia hoc modo oſtendit Dauid, communiter ad totum Eccleſiæ corpus ſpectare ſalutem iſtam.Et Pſalm.118.d.15. eadem verborum forma concipitur precatio, quam eandem eſſe certum eſt.Summa eſt,vt Deus Regem ſuum benedicendo,totius populi Seruator appareat.Deinde exprimitur ſalutis modus,vt Rex Dei virtute inſtructus ſit ad liberãdum populum,quoties eius opem implorauerint : quia non

Thren.4.d.21.

Mich. 2.d.13.

aliter quàm eius manu & opera promiſerat Deus ſuos fore ſaluos. Hodie manifeſtato Chriſto diſcamus hunc honorem deferre, ne aliam ſalutem, niſi quam nobis à Patre afferet, ſperemus. Eius verò tunc demum futuri ſumus participes, ſi omnes ſub communi noſtro capite in vnum corpus collecti, mutuam alij pro aliis curam geramus, non autem ſeorſum quiſque ſibi conſulat.

ARGVMENTVM PSALMI XXI.

Pſalmus hic publicam gratiarum actionem pro fœlici Regis ſtatu continet. Eius autem & ſuperioris ſimilis ferè eſt ratio nam ſicuti illic dictata fuit communis precandi forma vt totus populus pro capitis ſui ſalute eſſet ſolicitus: ita nunc oſtenditur, incolumẽ Regis ſtatum ad publicam lætitiam ſpectare: quia hoc modo Deus totum corpus ſeruare integrum volebat. Præcipuè verò Spiritus Sanctus fideliũ mentes in Chriſtum direxit, qui Regni huius finis erat & perfectio: vt ſcirent, non aliter quàm ſub capite Diuinitus ordinato, ſe fore ſaluos.

Pſal. XXI.

1 *PRæfecto canticum Dauidis.*	1 לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
2 *Iehoua in virtute tua lætabitur Rex, & in ſalute tua quàm exultabit valde?*	2 יְהוָה בְּעָזְּךָ יִשְׂמַח־מֶלֶךְ וּבִישׁוּעָתְךָ מַה־יָּגֶיל מְאֹד׃
3 *Deſiderium cordis eius dediſti ei, & quod protulit labiis ſuis, non negaſti. Selah.*	3 תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּה לּוֹ וַאֲרֶשֶׁת שְׂפָתָיו בַּל־מָנַעְתָּ סֶּלָה׃
4 *Quoniam præuenies eum benedictionibus boni: impones capiti eius coronam auream.*	4 כִּי תְקַדְּמֶנּוּ בִּרְכוֹת טוֹב תָּשִׁית לְרֹאשׁוֹ עֲטֶרֶת פָּז׃

2 *Iehoua in virtute.* Poterat Dauid priuatim gratias Deo agere pro victoriis & aliis inſignibus donis quibus ornatus fuerat: ſed teſtari propoſitum habuit, nõ modò ſe, Deo authore, regnare, ſed etiam quicquid in eum Deus contulerat, in publicam omnium vtilitatem redire. Ac initio quidem ſtatuunt fideles ita Regem Dei auſpiciis creatum eſſe Dauidẽ, vt eius tuendi curam Deus ipſe ſuſceperit. Itaque apparet Pſalmum in hunc quoque finem compoſitum fuiſſe, vt ſibi promitterent ſtabilem ac diuturnam fore hanc Dei gratiam ſicuti neceſſe erat, vt ſtarent in firma fiducia, de Rege bene ſperare, cuius conſpectus, Dei propitij & fauentis ſpeculum erat. Senſus autem verborum eſt, Domine, virtute tua Regem ſuſtinens, efficies vt per te ſaluus maneat: atque ita ſalutem ſuam potentiæ tuę aſcribens, non vulgari modo in te lætetur. Robur enim & ſalutem haud dubiè pro valido & robuſto auxilio poſuit, ſignificans Dei potentiam in Rege tuendo fore talem, vt eum ab omni periculo liberum & ſaluum præſtaret. Secundo verſu notatur gaudij cauſa, quòd Regis vota exaudierit Deus, ac liberaliter dederit quęcunque optabat. nam hoc teneri, & penitus animis infixum eſſe, operæ pretium fuit, proſperos omnes Dauidis ſucceſſus totidem eſſe Dei beneficia, atque etiam documenta legitimæ eius vocationis. Ac Dauid quidem his verbis ſignificat ſe carnis deſideriis vota non laxaſſe, vt profani homines libidinoſè huc & illuc animos ſine delectu applicant: ſed ita fręnaſſe ſuos affectus, vt nihil niſi æquum & rectum expeteret. Etſi enim quibuſdam vitiis (vt fert hominum infirmitas) laborauit, bis etiam turpiter lapſus eſt: continua tamẽ regni adminiſtratio talis fuit, vt facilè conſtaret Spiritum ſanctum primas illic tenere. Sed quia Spiritu prophetico in Chriſtum maximè reſpexit, qui non ſibi, ſed in bonum noſtrum regnat, & cuius vnicum votũ ad ſalutem noſtram tendit, hinc colligere licet vtiliſſimam doctrinam, minimè timendum eſſe quoties pro Eccleſia oramus, ne Deus preces noſtras repudiet, quas non niſi præeunte cæleſti noſtro Rege concipimus.

4 *Quoniam præuenies.* Mutatio temporis in verbis, rei contextum non abrumpit: itaque hanc ſententiam libenter in tempus futurum transfero, ſicuti Hebræis ſcimus ſatis tritam eſſe hanc enallagen. Porrò qui Pſalmum hunc reſtringunt ad vltimam victoriam quam de exteris Gentibus adeptus eſt Dauid, & coronam, cuius hic fit mentio, Regis Ammon eſſe putant, quam celebrat Sacra hiſtoria: meo iudicio nimis extenuant quod de perpetua regni fœlicitate dictauit Spiritus ſanctus. Nec verò mihi dubium eſt quin poſteros ſuos vſque ad Chriſtum complexus fuerit Dauid: atque ita aſſiduos gratiæ Dei progreſſus in ſeruando regno illo cõmendauerit. Neque enim de vno tantùm homine dictum fuerat, Ero illi in Patrem, & ipſe erit
2.Sam. 7. b.14. mihi in Filium: ſed oraculum illud à Solomone vſque ad Chriſtum extendi debuit: ſicuti optimus teſtis eſt Ieſaias, completum fuiſſe docẽs, quum Filius datus eſt vel exhibitus. Porrò quũ
Ieſa.9.b.6 dicit, Præuenies, ſignificat vltro Deum fore liberalem, & ad largiendum propenſum, vt non modò rogatus annuat, ſed etiam vota Regis anteuertens, omni bonorum genere præter ſpem eum cumulet. Per *benedictiones* intellige affluentiam vel largitatem. Quòd quidam Hebraicũ טוב bonitatem vertunt, mihi non placet: potius enim pro beneficẽtia vel gratuitis Dei muneribus & donis accipitur: ac ſi dictũ eſſet, nihil Regi defore ad beatę vitæ ſummam, quia Deus ſponte eum multiplici bonorum copia ad locupletandũ eum occurret. *Coronam* verò diſertè nominat, quia regni erat inſigne: ac ſi dixiſſet, Deum eius Regis, quem ipſe creauerat, fore cuſtodem. Iam verò quum Propheta cidarim, poſtquam ad longum tempus iacuiſſet, reponendam

nendam in Chriſti capite teſtetur, colligimus hoc cantico erectas fuiſſe pias mentes in ſpem æterni regni, cuius vmbra tantùm vel obſcura imago in filiis Dauidis propoſita fuit. Quare hîc regni Chriſti perpetuitas aſſeritur, quia non hominum fauore vel ſuffragiis impoſitus fuerit ſolio, ſed Deus è cælo caput eius corona ornauerit.

5 *Vitam petiit abs te, dediſti ei protractionem dierum in ſeculum & ſemper.*	5 חַיִּים שָׁאַל מִמְּךָ נָתַתָּה לּוֹ אֹרֶךְ יָמִים עוֹלָם וָעֶד׃
6 *Magna gloria eius in ſalute tua, ſplendorem & decorem poſuiſti ſuper eum.*	6 גָּדוֹל כְּבוֹדוֹ בִּישׁוּעָתֶךָ הוֹד וְהָדָר תְּשַׁוֶּה עָלָיו׃
7 *Qui poſuiſti eum benedictiones in ſeculũ, exhilaraſti eum lætitia coram vultu tuo.*	7 כִּי־תְשִׁיתֵהוּ בְרָכוֹת לָעַד תְּחַדֵּהוּ בְשִׂמְחָה אֶת־פָּנֶיךָ׃

5 *Vitam petijt.* Confirmat hic verſus quod nuper attigi, Pſalmum hunc ad vnius hominis perſonam minimè reſtingi. Quamuis enim prorogata fuerit Dauidis vita vſque dum ſenio confectus & ſatur dierum è terra migraret: breuius tamen fuit eius curriculum, quàm vt ad iſtam dierum longitudinem acceſſerit, quæ pluribus ſeculis conſtare dicitur. Imò ſi tempus à primordio regni Dauidis ad exilium Babylonicum ſupputes, non reperietur hæc longitudo in Dauidis ſucceſſoribus. Quare non dubium eſt quin Regem æternum hîc comprehẽdat Dauid. Subeſt autem hîc comparatio inter obſcurum & contemptibile, imò grauiſſimis periculis refertum, & deſperationi affine regni principium, deinde incredibilem illam gloriam quæ ſequuta eſt, quum Deus regnum illud à communi ordine eximens, ferè ſupra cælos locauit. Neque enim vulgare eſt elogium, quàndiu ſol & luna in cælo fulgebunt, ſtabile fore regnum illud. Ergo Dauid ſe vitam petiiſſe commemorans, tacitè in quas ſæpe anguſtias redactus fuerit notat: vt ſit ſenſus, Domine, ex quo ſeruum tuum ſacra vnctione ad ſpem regni vocaſti, talis fuit eius conditio vt pro ſingulari beneficio duceret elabi è faucibus mortis: iam verò non ſolùm tua gratia ſaluus euaſit, ſed pollicitus etiam es continuam per multa ſecula in eius poſteris ſucceſſionem. Atque hoc non parum amplificat Dei gratiam, quòd miſerum hominem ferèque exanimem, quum trepidè mortem deprecaretur, inæſtimabili hoc honore dignatus ſit, vt regale ſceptrum ad poſteros in ſeculum vſque transmitteret. Quòd quidam exponunt, Dediſti ei vitam quam petebat, & quidem vt dies eius protraheres in ſeculũ & perpetuò, frigidum eſt ac coactum. Tenenda eſt enim illa antitheſis inter principium regni infimum & ignobile, & illud inopinatum decus quo Deus ſeruum ſuum ornauit, teſtem aduocans lunam, ſi quando ſemen eius deficeret. Simile in Chriſto quoque ſpecimen editum fuit, quem Pater à contemptu, ignominia, morte, ſepulchro, deſperatione, in cæleſte imperium extulit, vt ſedeat perpetuò ad eius dexteram, futurus tandem Iudex mundi.

6 *Magna gloria eius.* Significat his verbis populus Regem ſuum, quia Dei manu protegitur & auxilio liberatur, magis illuſtrem fore quàm ſi vel tranquillè cum omnium plauſu regnaret, vel hominum opibus & præſidio defenſus eſſet, vel ſua denique virtute & induſtria ſtetiſſet inuictus: quia inde clarius apparuit, non niſi Dei auſpiciis & mandato dignitatem regiam adeptum eſſe. Hoc ergo Regibus profanis relinquunt fideles, vt ſe rebus ſuis geſtis nobilitent, famámque ſibi comparẽt ex propria virtute, quia Diuinæ gratiæ approbationem pluris quàm omnes mundi triumphos faciũt. Interim tale ſibi promittunt Dei auxilium quod Regi magnificè ornando ſufficiat.

7 *Poſuiſti eum benedictiones.* Quidam ſimpliciter exponunt, Regem hunc à Deo electum eſſe in quem affatim gratias ſuas effundat. certum tamen eſt, plus aliquid hac loquendi forma exprimi: nempe tam vberem bonorum copiam affluere Regi, vt meritò Diuinæ beneficentiæ exemplar eſſe poſſit: vel etiam vt inter precandum vulgò futurum ſit eius nomen celebre ad exemplum. Dicunt enim Hebræi poni in maledictionem qui ſic redduntur deteſtabiles, & quibus tam horribilis infligitur Dei vindicta, vt imprecationibus & diris ſeruiat eorum nomen: ita viciſſim dicitur in benedictionẽ poni, ſub cuius nomine vota cõcipimus: quemadmodum ſiquis dicat, Deus te eodẽ fauore quo ſeruũ ſuum Dauidem, proſequatur. Ego tametſi interpretationem hanc nõ reiicio, illa tamen ſum contentus, quòd Rex omni genere bonorum abundans, præclarum ſit liberalitatis Diuinæ exemplar. Quod proximè ſequitur de lætitia, diligenter notandum eſt. non enim tantùm intelligit populus Deum Regi benefacturũ, quia benignè & paterno oculo eum reſpiciet: ſed hãc propriam deſignat gaudij cauſam, quòd Rex ipſe Deum ſibi propitium agnoſcet. Neque enim ſufficeret, Deũ curam noſtri gerere, nobíſque proſpicere, niſi viciſſim nobis ſereno ſuo vultu irradians, bonitatis ſuæ guſtum præberet, quemadmodum Pſalmo 3. vidimus, Multi dicunt, Quis oſtẽdet nobis bonum? Illuſtra Domine faciem tuam ſuper nos, & ſalui erimus. Et ſanè hæc ſolida eſt fœlicitas, Deum nobis propitium ſentire, vt quaſi ſub eius oculis habitemus.

8 *Quia Rex ſperat in Iehoua, & in bonitate excelſi non nutabit.*	8 כִּי־הַמֶּלֶךְ בֹּטֵחַ בַּיהוָה וּבְחֶסֶד עֶלְיוֹן בַּל־יִמּוֹט׃

9 *Inueniet manus tua omnes inimicos tuos, dextera tua inueniet oſores tuos.*

9 תִּמְצָא יָדְךָ לְכָל־אֹיְבֶיךָ יְמִינְךָ תִּמְצָא שֹׂנְאֶיךָ׃

10 *Pones eos tanquam in fornacem ignis in tempore iræ tuæ Iehoua: in ira ſua opprimet eos & conſumet eos ignis.*

10 תְּשִׁיתֵמוֹ כְּתַנּוּר אֵשׁ לְעֵת פָּנֶיךָ יְהוָה בְּאַפּוֹ יְבַלְּעֵם וְתֹאכְלֵם אֵשׁ׃

11 *Fructum eorum è terra perdes, & ſemen eorum à filiis hominum.*

11 פִּרְיָמוֹ מֵאֶרֶץ תְּאַבֵּד וְזַרְעָם מִבְּנֵי אָדָם׃

8 *Quia Rex ſperat.* Hîc rurſum gloriantur ſancti Regem ſuum fore ſtabilem, quia Deo innititur: & modum quoque exprimunt, nempe in ſpe, vel fiducia. Ego vno contextu totum verſum lego, vt tantùm ſit vnum principale verbum, Regem, quia ſpe fundatus erit in Deo eiúſque bonitate, ruinis quæ huius mundi Regna euertunt, non fore obnoxium. Porrò quum antè dictum fuerit, quæcunque Regi ſuo tribuunt fideles, ſpectare ad totum Eccleſiæ corpus, communis hîc offertur promiſſio, quæ nos inter varias mundi iactationes in tranquilla ſtatione contineat. Quanuis enim tanquam in rota voluatur mundus, vnde fit vt repente decidant qui in ſummum culmen fuerant euecti: regnum tamen Iuda, & ſub eius typo regnum Chriſti excipitur. Sed meminerimus hac demum firmitate ſubniti qui certa fide in Dei gremium ſe coniiciunt, eiúſque miſericordia freti, ſalutem ei ſuam commendant. Nam & ſperandi materia ſimul exprimitur, quòd Deus clementer ſuos foueat, quos gratuitò amplexus eſt.

9 *Inueniet manus tua.* Hactenus deſcripta fuit interior regni fœlicitas: nunc additur, ſicuti neceſſe erat, inuictum cõtra hoſtes robur. perinde enim hoc valet ac ſi Rex hoſtium omnium victor prædicaretur. Dixi autem hoc membrum minimè eſſe ſuperuacuum quia non ſatis eſſet intus florere regnum, & pace, opibus, omníque bonorum copia refertum eſſe, niſi ab externa quoque violentia probè munitum foret. Atque hoc præſertim regno Chriſti conuenit, cui nunquam hoſtes deſunt in mundo. Etſi enim non ſemper oppugnatur aperto marte, ſed aliqua interdum relaxatio conceditur, malitiam tamen & nocendi libidinem nunquam exuunt Satanæ miniſtri: ideóque euerſionem regni Chriſti moliri nunquam deſinunt. Bene autem habet quòd Rex noſter, qui manum ſuam opponit ad nos protegendos, omnibus eſt ſuperior. Porrò quia verbum מצא ſufficere interdum ſignificat, & hîc in priore mẽbro interiicitur ל, propter diuerſam ſyntaxin verbum ipſum variè accipiunt quidam interpretes: ac ſi dictum eſſet, Manus tua omnibus inimicis ſufficiet, dextera tua inueniet qui te oderunt. Ita gradatim aſcenderet ſententia, Manus tua ad reſiſtendum par erit, dextera tua hoſtes apprehendet, vt cladẽ non effugiant. Additur etiam horribilis vindictæ ſpecies, ex qua colligimus non de quibuſlibet hîc fieri ſermonem, ſed de impiis & veſanis Dei contemptoribus, qui contra vnigenitum eius Filium, Gigantum more inſurgunt. ipſa enim pœnæ atrocitas ſceleris grauitatem oſtendit. Putãt quidam Dauidem alludere ad ſupplicij genus quod eum de Ammonitis ſumpſiſſe refert Sacra hiſtoria: ſed magis probabile eſt metaphoricè exponi horrendum exitium quod omnes Chriſti aduerſarios manet. Quanuis enim furore ardeant contra Eccleſiam, & ſua ſæuitia mundum inflammẽt: vbi tamen ad cumulum peruenerit eorum impietas, hæc illis merces repoſita eſt apud Deum, vt in ſuam fornacem coniectos abſumat. Primo autem membro Rex ipſe vltor vocatur, deinde transfertur munus hoc ad Dei perſonam: tandem vltionis exequutio igni tribuitur. quæ tria optimè inter ſe conueniunt. Scimus enim Chriſto mandatum fuiſſe iudicium vt hoſtes ſuos in ignem æternum præcipitet: ſed operę pretium fuit diſertè exprimi, non hominis, ſed Dei eſſe iudicium. Non minus etiam vtile fuit extremam & terrificam vindictæ ſpeciem exponi, quo expergefieret eorum torpor qui Dei minas alioqui ſecurè contemnunt. Iam hoc idem ad piorum conſolationem non parum valet: ſcimus enim quàm formidabilis ſit impiorum crudelitas, cui facilè ſuccumberet fides noſtra, niſi ad Dei iudicium aſſurgeret. Tempus iræ admonet patienter ferendam eſſe crucem, donec exercere nos & humiliare Domino placuerit. Diſcamus ergo, ſi non ſtatim potentiam ſuam exerit ad perdendos impios ſpem noſtram ad tempus illud extendere, quod cæleſtis Pater iudicio ſuo præfixit, & Rex noſter terrifica ſua virtute armatus, prodibit ad ſumendam vltionem. Nunc enim quandiu diſſimulat, non oblitus eſt vel ſui, vel noſtri: ſed ridet eorum amẽtiam qui impune graſſando, plus audacię in dies colligunt. Etſi autem nobis parum ſuauis eſt iſte Dei riſus, militia tamen noſtra defungi nos oportet, donec adueniat vltionis dies, qui idem redemptionis annus erit, ſicuti Ieſaias loquitur. Cæterùm non diſplicet, in poſtremo membro, Chri- Ieſa. 34. b.8.
ſti hoſtibus denuntiari exitium quo Sodomam & Gomorrham olim Deus perdidit. Quia enim illud fuit præ aliis Diuini in omnes impios iudicij memorabile documentum, imò illa fuit viſibilis imago æternæ gehennæ quæ reprobis parata eſt: frequenter in Scriptura occurrit hæc ſimilitudo.

11 *Fructum eorum è terra.* Hac circunſtantia amplificat Dauid iræ Dei magnitudinem, quia

quia ad ipſos quoque filios peruagabitur. Eſt autem hoc ſatis tritum doctrinæ caput in Scriptura, Deum non modò de primis ſcelerum authoribus pœnam exigere,ſed reiicere in ſinum filiorum. Neque tamē dum ita vindictam ſuam perſequitur in tertiam & quartam generationem temere inſontes ſceleſtis inuoluit:ſed quum maledictum ſit impiorum ſemen quod gratia ſua priuauit,& omnes ſint filij iræ vltimo exitio deuoti:non minus in filios quàm in patres iuſta eſt eius ſeueritas.Quis enim litem intentet,ſi gratiam qua ſuos complectitur,ab indignis ſubducit?Vtroque enim modo quàm ſibi charum ſit ac pretioſum Chriſti regnū, demonſtrat: quòd ad fidelium poſteros miſericordiam producit vſque ad mille generationes,& in reprobis reſidet ira eius vſque in tertiam & quartam generationem.

12 *Quia" expanderunt ſuper te malum,cogitauerunt ſuper te fraudem quam non poterunt perficere.*

12 כִּי־נָטוּ עָלֶיךָ רָעָה חָשְׁבוּ מְזִמָּה בַּל־יוּכָלוּ׃

"vel, declinauerunt.

13 *Quoniam pones eos tumulum, in funibus tuis præparabis contra facies eorum.*

13 כִּי תְּשִׁיתֵמוֹ שֶׁכֶם בְּמֵיתָרֶיךָ תְּכוֹנֵן עַל־פְּנֵיהֶם׃

14 *Exaltare Iehoua in virtute tua, cantabimus & pſallemus fortitudinem tuam.*

14 רוּמָה יְהוָה בְעֻזֶּךָ נָשִׁירָה וּנְזַמְּרָה גְּבוּרָתֶךָ׃

12 *Quia expanderunt.* Hoc verſu pronuntiat Dauid quale prædixit excidium impios eſſe promeritos: quia non homini ſolùm terreno moleſti fuerint, ſed impetum ſuæ ſuperbię cōuerterint in Deum ipſum. Quemadmodum enim Pſalmo 2. dictum fuit, regnum illud in Dauidis perſona,Dei mandato conſecratum violare nemo potuit, quin Deo nefarium ac ſacrilegum bellū inferret: multo autem magis in oppugnatione regni Chriſti violatur Dei maieſtas, qui nō niſi per eius manum dominari vult in mundo. Porrò quia verbum נטה Hebręis nunc expandere,nunc diuertere ſignificat,vtroque modo non incommodè verti poteſt: quòd ſcilicet impij quaſi expanſis retibus conati ſint Dei potentiam ſibi ſubiicere, vel eius opprimendę cauſa malitiam ſuam deflexerint:quemadmodum ſiquis torrentem,cauata foſſa,in locum aliquem deriuet.Dicit poſteà cogitaſſe fraudem,vel conſilium quod effectu caribit. quibus verbis perſtringit cæcam eorum audaciam, qui aduerſus Deum bellando, quiduis tentare non dubitant.

13 *Pones eos tumulum.* Quia שכם Hebręis humerum propriè ſignificat,quidam ſenſum illum retinent,ac ſi diceret capita hoſtium deiectum iri, vt in corporibus curuatis humeri emineant: ita ſecundum eos metaphoricè notatur futura hoſtium ſubiectio. Magis tamen altera expoſitio inter Hebræos quoque recepta eſt,quòd Deus in aliquem angulum retruſos à maleficiis arcebit. Nā שכם pro parte,vel regione,vel loco ſæpe accipitur: ſed quia paulò pòſt Deū producit arcu inſtructum,vt ſagittas ſuas in eorum faciem dirigat,non dubito quin metaphoram continuans,eos tumulo comparet vbi figi ſolet ſcopus, ita pulchrè ſenſus fluet, Tu Domine ſtatues eos inſtar tumuli in quem ſagittas tuas emittas. Semper autem in hoc eſt vt nos ad patientiam erudiat,donec ad ſuum finem Deus oppotunè adducat impios.

14 *Exaltare Iehoua.* Tandem Pſalmus precatione clauditur, quæ rurſus confirmat regnū, cuius fit mentio,cum Dei gloria ſic coniunctū eſſe,vt illic reluceat eius potentia. Quanquam autem Deus in extollendo Dauide virtutem ſuam olim extulit:quod tamē hîc dicitur, nō niſi in Chriſto ſolidè impletum eſt:qui ita nobis præfectus eſt in Regem à Patre cæleſti, vt idem ſit Deus manifeſtatus in carne. Cæterùm vt reprobis meritò terrorem incutere debet Diuina eius virtus,ita nobis ſuauiſſimæ conſolationis plena deſcribitur,quę nos ad gaudium,cantica, & gratiarum actiones incitet.

ARGVMENTVM PSALMI XXII.

Dauid hoc Pſalmo in eas anguſtias redactum ſe conqueritur, vt ſimilis ſit homini deſperato. Poſtquam tamen mala quæ ipſum miſerè angebant recenſuit,ex tentationum abyſſo emergens,animum colligit ad bene ſperandum. Interim verò in ſua perſona typum Chriſti proponit,quem prophetico Spiritu ſciebat deijci oportere miris & inſolitis modis,antequam eum Pater extolleret. Ita Pſalmus duobus membris illud Ieſaiæ vaticinium explicat,E carcere & iudicio ſublatus eſt: generationem eius quis enarrabit? Ieſa. 53. c.8.

Pſal. XXII.

1 *PRæfecto, ſuper ceruam auroræ canticum Dauidis.*

1 לַמְנַצֵּחַ עַל־אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר מִזְמוֹר לְדָוִד׃

Quanquam hæc inſcriptio obſcura eſt,vt tamen in ea ſe plus æquo torquerent interpretes, inde factum eſt quòd myſterium neſcio quod ſublime in re parua quærebant. אילת quidam pro ſtella matutina,alij pro fortitudine accipi volunt:rectius tamen pro cerua accipitur. Iam quia prophetiam eſſe de Chriſto, Apoſtoli luculenti ſunt teſtes, putarunt veteres non ſatis magnificè ornari Chriſti dignitatem,niſi Ceruæ nomē allegorico ſenſu ad ſacrificium transferrent.Idem tentarunt quibus magis placebat nomen Auroræ, ſed quia in iſtis argutiis nihil

ſolidi reperio, præſtabit quod ſimplicius ac magis genuinum eſt, eligere. Mihi certè credibile eſt initium fuiſſe cantilenæ vulgaris: nã quomodo alioqui inſcriptio Pſalmi argumento conueniat, non video. Ex cõtextu autem apparet, Dauidem hîc non vnam modò perſequutionẽ, ſed quaſcunque ſub Saule paſſus eſt, complexum eſſe: an verò rebus ſuis iam proſperis Pſalmũ hunc compoſuerit, incertum eſt: niſi quòd ſtatuere licet quæ in mediis curis, anxiet tibus, & mœroribus meditatus eſt, hîc deſcribi.

2 *Deus meus, Deus meus, quare dereliquiſti me, remotus à ſalute mea, verbis rugitus mei?* | 2 אֵ־לִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי רָחוֹק מִישׁוּעָתִי דִּבְרֵי שַׁאֲגָתִי׃

3 *Deus meus, clamo per diem, & non exaudis: & nocte, nec ſilentium eſt mihi.* | 3 אֱ־הַי אֶקְרָא יוֹמָם וְלֹא תַעֲנֶה וְלַיְלָה וְלֹא־דוּמִיָּה לִי׃

2 *Deus meus, &c.* Primus verſus duas notabiles ſententias continet: quæ etſi in ſpeciem videntur contrariæ, quotidie tamen piorum animis ſimul obrepunt. Quòd ſe à Deo relictum & abiectum dicit, querimonia videtur eſſe hominis deſperati: quæ enim reſidua eſt fidei ſcintilla, vbi in Deo nihil auxilij ſentitur? Et tamen quòd Deum ſuum bis appellat, ſuóſque gemitus in eius ſinum deponit, non obſcura eſt fidei confeſſio. Atqui hoc inteſtino conflictu pios exerceri neceſſe eſt, quoties fauoris ſui ſigna Deus ſubducit, vt quocunque vertant oculos, nihil præter noctis tenebras occurrat. Atque hoc fidelibus accidere dico, vt ſecum luctando tã carnis infirmitatem prodant, quàm fidem teſtentur. Reprobos enim, quia diffidentiæ ſuæ indulgent, obruit ſua anxietas, vt ad Dei gratiam fide non aſpirent. Quòd autem ſe Dauid ſuſtinuerit, neque à tentatione fuerit abſorptus, ex verbis colligere promptum eſt: quia etſi eum grauiter vrgebat triſtitia, non tamen in hanc vocẽ erupit, niſi ſtrenuè reſiſtendo, Deus meus, Deus meus. Idem quotidie quiſque fideliũ in ſe experitur, vt pro carnis ſenſu, à Deo ſe reiectum & deſertum exiſtimet: fide tamen apprehendat abſconditam gratiam. ita fit vt in eorum precibus contrarij affectus ſimul permixti ſint ac impliciti. Fieri non poteſt quin Deum vel propitium vel aduerſum carnis ſenſus præſenti rerum aſpectu concipiat: ergo vbi nos diu in mœrore iacere & quaſi tabeſcere ſinit, perinde nos affici neceſſe eſt ſecundum carnem, ac ſi eum cepiſſet noſtri obliuio. Vbi totam hominis mentem occupat talis anxietas, demergit in profunda incredulitate, vt ad remedium amplius non aſpiret. Si verò ex oppoſito ſuccurrat fides, idem ille qui ex re ipſa Deum ſibi infenſum vel alienum æſtimat, in promiſſionis ſpeculo latentem ac remotam eius gratiam conſpicit. Inter hos duos affectus alternant hi, dum Satan obiectis iræ Dei ſignis, eos ad deſperationem impellit, & præcipites agere molitur. Fides autem ad promiſſiones eos reuocans, patienter quieſcere, & in Deum recumbere docet, quouſque paternam faciem rurſus proferat. Nunc tenemus ex quo fonte profecta ſit tam hæc exclamatio, Deus meus, Deus meus, quàm querimonia quæ ſtatim additur, *vt quid me dereliquiſti?* Nam quum doloris vehementiæ, & carnis infirmitas vocem hanc exprimeret, Ego à Deo relictus ſum: ne oppreſſus ſuccumberet, correctionem dictauit fides, vt Deum ſuum intrepidè vocaret à quo ſe relictum putabat. Imò videmus priores dediſſe partes fidei, quia antequam ſibi permittat querimoniam proferre, occupandi cauſa præfatur ſe nihilominus ad Deum ſuũ confugere. Et ſanè quia carnis affectus ſimulac ebulliunt, non facilè cohibentur, imò nos abripiunt vltra metas: maturè inter ipſa principia frænandi ſunt. Itaque optimum ordinẽ tenuit Dauid, fide præueniens dolorem ſuum, & pia inuocatione temperans quod poſtea de malorũ ſuorũ magnitudine deplorat. Si enim præciſè dixiſſet, Cur Iehoua me deſeris? viſus eſſet acerba expoſtulatione fremere aduerſus Deum: imò periculum erat nequa immodica doloris amaritudo eius animum inficeret. nunc verò fidei repagulum ſibi opponens, ſenſus omnes ſuos compeſcit, ne vltra iuſtum modum proſiliant. Nec ſuperuacua eſt repetitio, dum bis Deum ſuum nominat: atque etiã paulò pòſt tertiò inculcat idem elogium. Nam quia arduum eſt ac moleſtum cum hac tentationis ſpecie certamen, vbi Deus quaſi abiecta noſtri cura, ad noſtras miſerias & gemitus conniuet, ideo in quærenda confirmatione enixius Dauid inſiſtit. Neque enim primo ſtatim congreſſu palmam obtinet fides, ſed multis agitationibus exercita, victrix tandem emergit. Interea non dico Dauidem tam animoſum & infractum fuiſſe athletam, vt non vacillauerit eius fides. Quamlibet enim ſeriò conẽtur fideles, ſubacto carnis ſuę ſenſu, totos ſe Deo addicere, aliqua tamen infirmitate ſemper laborant. Hinc illa claudicatio ſancti Iacob, cuius mentio fit apud Moſen: quia licet ſuperior fuerit in lucta, vitioſi tamen defectus notam geſtauit. Talibus exemplis ſuos ad perſeuerantiã animat Deus, ne infirmitatis ſibi conſcij, animos deſpondeant. Quare hæc nobis ratio tenẽda eſt, quoties tumultuatur caro noſtra, & quaſi violentis procellis ad impatientiam nos rapit, vt contrà nitamur ad cohibendos eius impetus. Sic fiet vt duriter quidem iactemur, ex naufragio tamen ſemper emergat fides noſtra. Cæterùm Dauidem non fruſtra verba, quibus fulciret fidem ſuam, iteraſſe, ex ipſa querimonię forma elicimus. Neque enim ſimpliciter pronuntiat ſe à Deo relictum, ſed addit *remotum eſſe à ſalute ſua:* quòd ſcilicet periclitari eum vidẽs, nullum bonæ ſpei ſignum daret. Nam quum penes Deum ſit iuuãdi facultas, vbi ſalutem noſtram hoſtium libidini expoſitã videns,

Gen. 32. f. 24.

quieſcit

quieſcit tamen perinde ac ſi non curaret,quis nō dicat manum ſuam retrahere ne nos liberet? Iam per *verba rugitus* ſignificat non lenibus tormentis ſe fuiſſe cruciatum.Certè non ea fuit animi eius mollities,vt ob vulgare aliquod malum ſæuos vlulatus ederet:ingentem ergo mœſtitiam fuiſſe oportet, quæ homini manſueto & ad ſubeundas ærumnas infracto rugitum extorſit. Iam quum Chriſtus in cruce pendens,inter vltimos ſpiritus eandem vocem ediderit,videndum eſt quî conueniat vnigenitum Dei Filium tanto doloris motu perculſum fuiſſe, vt ſe à Deo Patre relictum clamaret.Coegit hæc abſurditas multos interpretes ad captandum effugium.Itaque dixerunt Chriſtum ex vulgi magis opinione quàm proprio ſenſu ita conqueſtum eſſe.Sed interea non viderunt ſe multum detrahere ex beneficio redemptionis,dum Chriſtum à terroribus,quos peccatoribus incutit Dei iudicium,prorſus immunem fuiſſe fingunt. Inanis verò fuit hic metus,quòd veriti ſunt Chriſtum tanto dolori ſubiicere,ne eius gloriam minuerent.Nam quum clarè teſtetur Petrus Act.2.d.24. impoſſibile fuiſſe eum retineri à doloribus mortis,ſequitur non fuiſſe immunem ab illis,& penitus liberum.Et certè ſuſcepta noſtra perſona,noſtróque reatu,neceſſe habuit ad Dei tribunal ſe inſtar peccatoris ſiſtere. Hinc horror ille & pauor qui ad deprecandam mortem eum coegit: non quia tam acerbum illi foret è vita migrare,ſed quia ante oculos erat Dei maledictio quę peccatoribus incumbit.Quòd ſi primo conflictu elicitæ fuerunt ſanguinis guttæ,vt opus fuerit conſolatore Angelo,non mirum eſt ſi in vltimo agone confeſſus eſt tantum dolorem. Interea notandum eſt, ſic humanos affectus paſſum eſſe Chriſtum,vt carnis infirmitate lapſus non ſit: quia naturæ integritas purum ab omni exceſſu eum pręſtabat. Tentationes ergo,quibus eum aggreſſus eſt Satan,ſine vllo vulnere quod notam claudicationis relinqueret,vincere potuit. Minimè verò dubium eſt quin illo clamore palàm oſtenderit Chriſtus,quamuis hîc ſuas miſerias deploret Dauid, Pſalmum hunc tamen prophetico Spiritu de ſe fuiſſe compoſitum.

Matt. 27. c.46.

Luc. 22. 43.

3 *Deus meus clamo.* Hoc verſu longam mali durationem exprimit, quæ moleſtiam ac tædium augebat. Acceſſit etiam grauior tentatio,quòd clamando viſus eſt operam ludere. Nam quum vnicum malis noſtris remedium ſit,Deum inuocare, ſi precibus nihil proficimus, quid amplius reſiduum eſt? Cōqueritur ergo Deum ad ſua vota quodammodo ſurdum eſſe.Quum in ſecundo membro dicit non dari ſibi ſilētium,ſenſus eſt, nihil ſolatij eum ſentire,quod eius animum tranquillet. Quandiu enim eum vrgebat afflictio, animi inquietudine impulſus fuit ad clamandum.Atque hîc perſpicitur fidei conſtantia,quam non fregit malorum diuturnitas. Hæc enim rite precādi regula eſt,vt qui viſus eſt diu ſine profectu aërem verberaſſe,non propterea deſiſtat. Interim hoc fidelibus conceditur paterna Dei indulgentia , vt ſi voto ſuo fruſtrati ad tempus fuerint,ſuas anxietates in eius ſinum exonerent.

4 *Tu autem ſanctus,inhabitans laudes Iſrael.*	4 ואתה קדוש יושב תהלות ישראל
5 *In te ſperauerunt Patres noſtri ſperauerunt, & liberaſti eos.*	5 בך בטחו אבתינו בטחו ותפלטמו:
6 *Ad te clamauerunt, & ſeruati ſunt:in te ſperauerunt,& non ſunt pudefacti.*	6 אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו:
7 *At ego vermis, & non vir: opprobrium hominum,& contemptus populi.*	7 ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם:
8 *Omnes videntes me,ſubſannant me,diducunt labium,mouent caput.*	8 כל ראי ילעיגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש:
9 *Deuoluit ad Iehouam , eripiat eum , liberet eum:quia ei bene vult.*	9 גל אל יהוה יפלטהו יצילהו כי חפץ בו:

4 *Tu autem ſanctus.* Copula quæ Hebraicè legitur, in aduerſatiuam particulam haud dubiè reſolui debet.Sunt qui putant æternum & immutabilem Dei ſtatum opponi miſeriis quas ſentiebat Dauid.quibus nō ſubſcribo:quia ſimplicior & magis genuinus occurrit ſenſus,nempe quòd Deus ſe electo populo ſemper oſtenderit propitium.. Neque enim hîc agitur qualis ſit in cælo,ſed qualem ſe hominibus oſtenderit.Nunc quęritur,ſuámne querimoniam his verbis exaggeret Dauid, quòd ſolus ipſe nihil à Deo impetret an verò tanquam clypei obiectu tentationem repellat, dum ſibi Deum proponit perpetuum ſuorum liberatorem. Ego vt fatear hoc ad doloris auxeſin valere,non tamen dubito quin diffidentiæ remedium ſibi acceſſat Dauid. Quia enim periculoſa erat tentatio, videre ſe à Deo deſeri, ne eam aſſidua meditatione aleret,mentem ad continua documenta gratiæ Dei reflexit, ex quibus conciperet aliquod bonę ſpei fomentum.Non ergo tantùm quærere voluit quî fieret vt Deus,qui clementer ſemper egerat cum populo ſuo nunc miſerum hominem,quaſi naturę ſuę oblitus,omni ſolatio & ope deſtituat:ſed clypeum etiam arripere,quo ſe tegeret contra ignita Satanæ tela.Deū vocat

ſanctum,quia ſemper maneat ſui ſimilis.Dicit *inhabitare laudes Iſrael*, quia beneficus erga electum populum , laudis materiam continuò gratiarum tenore ſuppeditet. niſi enim bonitatis ſuæ guſtum præbeat Deus nos obtumeſcere neceſſe eſt. Iam quum Dauid ſit vnum ex membris contra obſtacula nititur , vt ſperet ſe in ſocietatem corporis tandem receptum iri ad canendas Dei laudes.

5 *In te ſperauerunt.* Redditio cauſæ eſt cur Deus inter laudes populi ſedeat:quia ſcilicet ad fideles ſeruandos manum ſemper habuerit exertam. Dauid enim (vt nuper dixi)ætatum omnium exempla colligit,quibus ſe erigat & confirmet,certóque ſibi perſuadeat , quando neminem vnquam ex electo populo repudiauerit Deus, ſe quoque vnum fore ex eorum numero quibus ſalus in Dei manu repoſita eſt.Ideo diſertè commemorat ſe ex eorum progenie ortum eſſe qui exauditi fuerant, ſignificans ſe eiuſdem quam experti erant gratiæ hæredem eſſe. Reſpicit enim ad fœdus quo Deus Abrahæ genus ſibi adoptauerat: quia parū eſſet tenere quæ Deus ſeruis ſuis exhibuit miſericordiæ documenta, niſi ſe ad eorum ordinē quiſque noſtrum aggreget,ſicuti Dauid in Dei Eccleſia ſe includit. Quòd ter repetit , Patres ſperando ſalutem adeptos eſſe,non dubium eſt quin verecundè inſinuet cōmunem ſibi cum illis ſpem eſſe: qua ſit vt promiſſionum effectus ad nos perueniat. Nam vt in vſum ſuum quis accommodet quæ Deus olim ſeruis ſuis præſtitit beneficia, in promiſſiones gratuitas & fidem illis ſubnixam oculos dirigere conuenit.Porrò vt fiduciam hanc non fuiſſe frigidam vel emortuā demonſtret, ſimul dicit eos *clamaſſe*.Se enim Deo fidere,impudenter mentitur quiſquis in malis ſuis torpens,eius opem non implorat. Ergo ex precibus cognoſcitur fidei veritas , ſicuti bonitas arboris ex fructu.Interim notandum eſt,non alias cenſeri coram Deo legitimas preces,niſi quę ex fiducia manant,& cum ea ſunt coniunctæ.Neque enim temere Dauid inter verba Sperandi medium clamorem locat.

7 *At ego vermis*.Non obmurmurat Deo,quaſi indignè ſecum agatur,ſed ſortem ſuam deplorans,quo magis Dei miſericordiam prouocet, dicit ſe non haberi hominis loco. Videtur quidem primo intuitu,ad deiiciendum animum,imò ad fidem abolendam id ſpectare: ſed ex contextu certò patebit,ex oppoſito proferre,quàm miſera ſit ſua conditio, vt inde ſpem leuationis concipiat.Ergo ab impoſſibili arguit,fieri non poſſe quin tandem manū porrigat Deus afflictiſſimo & deſperato. Nam ſi omnium qui mediocriter fuerunt vnquam afflicti, miſertus eſt,quomodo ſeruum ſuū deſereret in profundiſſima omniū malorum abyſſo demerſum?Hoc modo quoties ingenti afflictionum mole obruimur , inde petendum eſt ſperandæ liberationis argumentum potius quàm deſperationi nos dedamus. Quòd ſi hunc præſtantiſſimum ſuum ſeruum tam duriter exercuit Deus,& eò vſque deiecit vt locus ei non eſſet inter contemptiſſimos homines,ne moleſtum nobis ſit eius exemplo humiliari. Quāquam in mentem nobis præcipuè venire debet Filius Dei , in quo etiam hoc fuiſſe impletum ſcimus:ſicuti Ieſaiæ vaticinio teſtatum fuerat,Contemptus fuit,nec reputauimus eum: vir fuit dolorum, non forma ei,neque decor: vt quiſque abſconderet ab eo faciem ſuam. Quibus verbis ſatis refellitur friuola eorum argutia,qui in Vermis nomine philoſophati ſunt,ac ſi ſingulare aliquod myſterium in Chriſti generatione notaret Dauid,ac non potius ſe infra homines deiectum fuiſſe,& quaſi ex animantium numero reſectum diceret. Quòd autem huc ſe redigi paſſus eſt Dei Filius,imò ad inferos vſque deſcendit adeò cæleſtem eius gloriam non obſcurat, vt potius illuſtre ſpeculum ſit incomparabilis erga nos eius gratiæ.

8 *Omnes videntes me.* Eſt exegeſis proximæ ſententiæ.dixerat ſe infimis quibuſque,& quaſi populi quiſquiliis eſſe probro:nunc quibus vulgò affectus fuiſſet probris recitat,nēpe quòd verborum probris non contenti,tum labia protrahendo,tum quatiendo capita, petulātiam in geſtu ipſo prodiderint.Nam quòd Aperire in labio, pro Conuitia proferre quidam exponūt, mihi congruere non videtur:ב enim ſuperuacuum eſt,vt ſæpe apud Hebræos. Itaque vertere placuit,*diducunt labium*,quia hic geſtus eſt palàm & contumelioſè illudentiū.Sed quod ſequitur,longè atrocius fuit,quum obiicerent,Deum quem ſibi Patrem profeſſus fuerat, ab eo eſſe auerſum.Scimus enim Dauidem,vbi ſe iniuſtè damnari in mundo videbat, huc confugere ſolitum,vt ſibi bene conſcius,Deum haberet in cælo vindicem.Nunc illi exprobrāt omnes,inani iactantia temere gloriatum eſſe de auxilio Dei: Vbi eſt ille Deus, inquiunt,in quem recubuit? vbi ille amor quo confiſus eſt ? Nullum eſt Satanæ magis lethale telum ad vulnerandas animas, quàm dum promiſſiones Dei in ludibrium vertendo , ſpem nobis excutere tentat. Quanquam non ſimpliciter irritas fuiſſe Dauidis preces,& fallacem quem iactabat Dei amorem dicunt:ſed eum obliquè perſtringunt tanquam hypocritam,qui falſò Dei nomen, à quo alienus erat,obtenderet. Quàm acerba fuerit tentatio , quiſque ex proprio ſenſu æſtimare poteſt:ſed remedio quo vſus eſt,ſincerum fiduciæ ſuæ affectum probauit:quia niſi Deum habuiſſet certum teſtem,nunquam auſus eſſet querimoniam hanc ad eum deferre.Quare danda opera eſt,quoties hypocriſin nobis obiectant homines, vt interior cordis ſinceritas apud Deum pro nobis reſpondeat. Atque hæc nobis ſacra ſit anchora, quoties mordacibus ſannis fidem, nobis excutere molitur Satan, Deum citare teſtem,vt ſuam in nobis tuendis iuſtitiam aſſerat quando nulla fœdior blaſphemia inuri poteſt eius nomini, quàm dicere,vana fiducia inflatos

qui ſpem

qui ſpem in eo reponunt, ſeque irrita opinione decipere qui ſe Deo charos eſſe perſuaſi ſunt. Iam quum eo ſcelere appetitus fuerit Filius Dei, nihilo magis fidelibus, qui eius membra ſunt, parcet Satan. Quare hoc clypeo munitos eſſe conuenit, quamuis deplorati ſint apud homines, ſi tamen curas ſuas in Deum coniiciant, non fore irritas eorum preces. Verbo גל optimè exprimitur natura & vis fidei, quæ in Dei prouidentiam reclinans, curarum & moleſtiarum onere animos noſtros leuat.

10 *Certè tu eductor meus es ex vtero, fiducia mihi auctor ſuper vbera matris meæ.*	10 כי־אתה גחי מבטן מבטיחי על־שדי אמי:
11 *Super te proiectus ſum è vulua, de ventre matris meæ Deus meus es.*	11 עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה:
12 *Ne procul diſcedas à me, quia tribulatio propinqua eſt, quia nemo auxilium ferens.*	12 אל־תרחק ממני כי־צרה קרובה כי־אין עוזר:

10 *Certè tu eductor meus.* Rurſum nouam munitionem erigit Dauid, qua Satanę machinas ſuſtineat ac repellat. Colligit enim Dei beneficia, quibus pridem didicerat ipſum ſibi eſſe Patrem. Imo antequam naſceretur, tale paterni amoris ſpecimen ſibi fuiſſe à Deo exhibitum refert, vt meritò mortis caligine oppreſſus, vitam ab ipſo ſperare audeat. Hanc enim prudétiam dictat Spiritus fidelibus, vt in rebus trepidis teſtimonia Diuinæ bonitatis colligant, quæ valeant ad fulciendam fidem. Sic enim ſtatuendum eſt, quum Dei nunquam fatigetur liberalitas, nec eius diuitias exhauriat largitio, ſicut à prima infantia Patrem eum experti ſumus, talem ad vltimum vſque ſenium nobis fore. Quòd ſe fatetur manu Dei eductum *ex vtero & ſuper vbera matris* ſibi datam eſſe fiduciæ materiam, ſenſus eſt, ita naturaliter in lucem prodire infantes, & lacte materno paſci, vt illic relucéret admirabilis Dei prouidentia. Vileſcit quidem hoc miraculum aſſiduo vſu: verùm niſi ingratitudo ſtupore oculos noſtros velaret, in ſui admirationem nos raperent quotquot eduntur in mundo partus. Quid enim obſtat quominus in ſuo fœtore centies putreſcat fœtus, antequam inſtet naſcendi maturitas, niſi quia Deus arcana & incomprehenſibili virtute in ſepulchro viuum cuſtodit? Iam in lucem editus, quam ſit obnoxius tot miſeriis, digitum autem ad ſe iuuandum mouere nequeat, quomodo ad diem vnum viueret, niſi eum exciperet Deus paterno gremio fouendum? Meritò itaque dicitur infans ſuper eum proiici: quia niſi teneros fœtus paſcat, præſitque omnibus nutricis officiis, in ipſo naſcendi articulo iam eos expectant centum mortes, quibus ſtatim ſuffocarentur. Concludit tandem Deum ſuum fuiſſe. etſi enim ad bruta quoque animalia ſimilis eius gratia in ſpeciem oſtenditur: Patrem tamen humano tantùm generi peculiariter ſe oſtendit. Quamuis autem infantes non ſtatim imbuat Deus ſui notitia, dicitur tamen illis fiduciam dare: quia re ipſa oſten- Pſal. 147. b.9.
dens ſibi curæ eſſe eorum vitam, ad ſe quodam modo eos reuocat, ſicuti alibi dicitur pullos coruorum qui eum inuocant, alere. Quum autem Deus ratione carentes ita præueniat, quæſitus & rogatus ſpem ſuorum minimè fruſtrabitur, quo etiam argumento luctatus eſt Dauid ad tentationem domandam.

12 *Ne procul diſcedas.* Alia ratione prouocat Dei miſericordiam, quòd vrgeatur ſummis anguſtiis. Nec verò mihi dubium eſt quin ſibi propoſuerit quod paſſim Deo officium tribuit Scriptura, vt miſeris ſuccurrat, & paratior ſit ad opem ferendam, quo res noſtræ magis anguſtæ ſunt. Ergo ipſa deſperatio inſtar ſcalæ fuit, quæ eius mentem ad precandi affectum attolleret. Ita nos malorum ſenſus colligere debet ſub alas Dei, vt auxilij ſui præſentia ſollicitum ſe de ſalute noſtra eſſe demonſtret.

13 *Circundederunt me tauri validi, tauri Baſan obſederunt me.*	13 סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני:
14 *Aperuerunt ſuper me os ſuum, vt leo rapiens & rugiens.*	14 פצו עלי פיהם אריה טרף ושאג:
15 *Sicut aqua diffluxi, & diſſoluta ſunt omnia oſſa mea: fuit cor meum inſtar ceræ, liquefactum eſt in medio viſcerum meorum.*	15 כמים נשפכתי והתפרדו כל־עצמותי היה לבי כדונג נמס בתוך מעי:
16 *Aruit tanquam teſta vigor meus, & lingua mea faucibus meis adhæret: & in puluerem mortis poſuiſti me.*	16 יבש כחרש כחי ולשוני מדבק מלקוחי ולעפר מות תשפתני:

17 *Quia circundederunt me canes, cœtus malignantium circundederunt me: foderunt manus meas & pedes meos.*

17 כי־סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני כארי ידי ורגלי׃

13 *Circundederunt me, &c.* Iam de hoſtium ſuorum ſæuitia & truculento furore conqueritur: ac primò quidem tauris, deinde leonibus, tertiò canibus eos comparat. Scimus, vbi accenſa eſt taurorum ira, quàm terribili impetu ferantur: leo etiam infeſtum & humano generi formidabile animal: iam canibus quàm acris & infeſta ſit ad nocendum audacia, vbi in hominem irati inſiliunt, notum eſt. Summa eſt, hoſtes Dauidis adeò fuiſſe ſanguinarios & crudeles, vt feris belluis ſimiles magis eſſent quàm hominibus. Non autem ſimpliciter vocat tauros, ſed robuſtos. Nam quòd quidam רבים Multos transferunt, mihi non placet. Verum quidem eſt, ingentibus copiis Dauidem fuiſſe oppugnatum: ſed ex ſecundo membro patet, de fortitudine, non de numero hîc agi. *Tauros* enim *Baſan* vocat quaſi bene ſaginatos, ideóque proceros & fortes: quia montem illum ſcimus opimis & pinguibus paſcuis fuiſſe nobilem.

15 *Sicut aqua diffluxi.* Hactenus dixit ſe à feris belluis obſeſſum, non procul à morte abfuiſſe, ac ſi ſingulis momentis vorandus eſſet: nunc inferiorem quoque mœſtitiam deplorat: vnde colligimus, ad pericula minimè fuiſſe ſtupidum. non enim vulgarem metum fuiſſe oportet quo propemodum euanuit, quo diſſoluta ſunt eius oſſa, & cor liquefactum. Videmus ergo, Dauidem non inſtar immotæ rupis verberatum fuiſſe fluctibus, ſed intus duris agitationibus fuiſſe perculſum: quibus ſuſtinendis pro carnis infirmitate impar erat, niſi Spiritus virtute fuiſſet adiutus. Quomodo autem paſſiones iſtę in Chriſtum competant, nuper admonui. Nam vt verus erat homo infirmitatibus carnis noſtræ verè obnoxius fuit, citra corruptelam dũtaxat. Integra enim naturæ puritas quæ in eo fuit, humanos affectus non abolet, ſed moderatur tantùm ne exceſſu ſint vitioſi. Dolorum itaque magnitudo ſic eum debilitare potuit, vt compoſito tamen animo inter quæuis tormenta ſe Deo ſubiiceret. Nobis etſi idem non datur, qui & affectus turbulentos patimur, & eos nunquam ita cohibemus quin ſua intemperie huc vel illuc nos impellant: exemplo tamen Dauidis animos colligere oportet, & infirmitate ferè exanimes ad Deum gemere, vt nos inſtauret.

16 *Aruit tanquam teſta, &c. Vigorem* intelligit quem nobis ſuppeditat radicalis humor. Eodem pertinet quod adiungit, linguam faucibus affixam eſſe. ſcimus enim, immodico mœrore non modò abſumi vitales ſpiritus, ſed omnem ferè ſuccum aduri. Poſtea dicit ſe addictum ſepulchro eſſe, ſignificans omnem ſibi ſpem vitæ ablatam. quo ſenſu etiam dicit Paulus ſe accepiſſe mortis iudicium. Hyperbolicè autem de ſe loquutus eſt Dauid, vt nos longius deduceret: quia horribile Chriſti cum morte certamen, quo elicitus fuit ſanguis pro ſudore, deſcenſus ad inferos, quo iram Dei peccatoribus debitam guſtauit, exinanitio denique ipſa nullis vulgaribus loquendi formis ſatis exprimi potuit. Iam de morte loquitur Dauid, vt ſolent perturbati homines, qui pauore attoniti, nihil præter puluerem & nihilum concipiunt. Quoties autem ſanctorum mentes occupat hæc caligo, permiſta ſemper eſt aliqua infidelitas quæ eos non ſtatim ad lucem nouæ vitæ emergere patitur. In Chriſto autem mirabiliter duo hæc fuerunt coniuncta, terror ex Dei maledictione ſe ingerens, & patientia ex fide tranquillans omnes motus, vt ſub Dei imperio quieſceret. Nos qui pari non ſumus virtute præditi, ſi quando nihil niſi interitum cernentes, attoniti ad tempus iacemus, paulatim tamen eniti oportet ad ſpem quæ mortuos viuificat.

2. Cor. 1. b. 9.

17 *Foderunt manus meas.* Ad verbum habetur, Sicut leo manus meas. Quum verò in hanc lectionem hodie conueniant omnes libri Hebraici: à tanto cõſenſu recedere mihi religio eſſet, niſi ita cogeret ſententiæ ratio, & probabilis eſſet coniectura, locũ à Iudæis fraude eſſe corruptum. Certè non dubium eſt quin Græcus interpres literam ו legerit, vbi י nunc habetur. Quod enim garriũt Iudęi, de induſtria inuerſum fuiſſe literalem ſenſum, colore prorſus caret. Quid enim opus erat in re nõ neceſſaria tã audacter ludere? In eos verò cadit non leuis falſitatis ſuſpicio, quibus vnicum ſtudiũ eſt Ieſum crucifixum ſpoliare ſuis inſignibus, ne Chriſtus & redemptor appareat. Si recipimus quod volunt, perplexus & valde obſcurus erit ſenſus. Primùm defectiua erit loquutio, ad quam ſupplendam repetendum eſſe dicunt Obſidendi verbum. Sed quid illud eſt, manus & pedes cingere? Nam ad has partes nihilo magis ſpectat obſidio, quàm ad totum hominem. Deprehenſi, ad deliras fabulas ſuo more confugiũt, leonem, vbi quiſpiam occurrit, circulum facere cauda antequã ad prædã ruat: vnde ſatis apparet, ratione eos deſtitui. Iam quũ ſimilitudine leonis proximo verſu vſus fuerit, ſuperuacua nunc eſſet iteratio. Omitto quòd ex noſtris quidã obſeruant, nomẽ cum nota ſimilitudinis coniunctum, ferè aliter punctuari. Neq; tamen de ſubigendis Iudæis laboro, quorum indomita eſt ad rixandum pertinacia: tantùm breuiter oſtendere volui quàm improbè ob diuerſam huius loci lectionem Chriſtianos exagitent. Nam quòd obiiciunt, ex Legis præſcripto nemině confixum fuiſſe clauis, in eo craſſam hiſtorię inſcitiã produnt: quia certum eſt Romanos multa ex patrio more in prouincias trãstuliſſe. Si Dauidẽ obiiciant nunquã fuiſſe cruci affixũ, facilis ſolutio eſt,

metaphoricè

metaphoricè conqueſtum eſſe,non ſecus ſe conſtringi ab hoſtibus, quàm qui perfoſſis manibus & pedibus ad lignum affigitur:quales etiam metaphoræ paulò pòſt occurrent.

18 *Numerabo omnia oſſa mea: ipſi aſpiciunt & intuentur me.*	18 אספר כל־עצמותי המה יביטו יראו־בי:
19 *Diuidunt ſibi indumenta mea, ſuper veſtem meam mittunt ſortem.*	19 יחלקו בגדי להם ועל־לבושי יפילו גורל:
20 *Et tu Iehoua, ne procul abſis: fortitudo mea, ad auxilium meum feſtina.*	20 ואתה יהוה אל־תרחק אילותי לעזרתי חושה:
21 *Eripe à gladio animam meam, è manu canis vnicam meam.*	21 הצילה מחרב נפשי מיד־כלב יחידתי:
22 *Serua me ex ore leonis, & è cornibus vnicornium exaudias me.*	22 הושיעני מפי אריה ומקרני רמים עניתני:

18 *Numerabo,&c.* עצמות dicuntur oſſa Hebræis à robore,ideo hoc nomen interdum vel ad amicos,quorum præſidio fortes ſumus:vel in defenſione,ad argumenta & rationes quę cauſæ robora ſunt,transfertur. Ideo quidam ſic præſentem locum exprimunt, Rationes meas numerando nihil proficiam,quia ſemel decretum eſt hoſtibus meis,per fas aut nefas,nullo ęquitatis reſpectu,me perdere. Alij verò,Si colligam quæcunque ad me iuuandum facere videntur auxilia,nihil proderunt. Sed quia expoſitio quæ magis recepta eſt, ſimplicior & magis genuina videtur,eam libentius amplector:nempe vt quæratur Dauid, in corpore macie cōfecto oſſa apparere:mox enim adiungit,hoſtes voluptatem capere ex tali ſpectaculo. Concinnè autem fluit contextus,tam inexplebilem eſſe hoſtium ſæuitiam,vt miſerum hominem languore confectum,& quaſi tabidum cernentes,oculos tamē tam triſti ſpectaculo paſcant. Quod proximo verſu de veſtibus ſequitur,tranſlatitium eſt.perinde enim eſt ac ſi dixiſſet fortunas omnes ſuas in prædam eſſe expoſitas,vt ſolent victores vel ſpolia diripere,vel inter ſe ſortiri quid cuique obtingat. Sua enim ornamenta,opes ſuas,& quæcunque poſſederat, veſtibus comparans, conqueritur poſtquam illis ſpoliatus eſt cum ludibrio inter hoſtes diuidi tanquam præmium victoriæ:quo magis augetur indignitas,quia nō ſecus ac de homine mortuo triumphum agebant. Quod autem literaliter (vt aiunt) & abſque figura locum hunc citant Euangeliſtæ, in eo nihil eſt abſurdi:nam quo certius ſciremus, in hoc Pſalmo Chriſtum nobis prophetico Spiritu deſcriptum eſſe,eorum quę adumbrata ſunt in Dauide viſibile complementum cęleſtis Pater in perſona Filij ſui extare voluit. Matthæus paralyticos,cæcos, & claudos ſuis morbis ſana- Matth. 8. c.17.
tos referens,hoc modo completum fuiſſe dicit Ieſaiæ vaticinium,quòd Chriſtus ad tollendas noſtras infirmitates miſſus fuerit:quum tamen Propheta ſpiritualem illic medicum nobis Filium Dei proponat. Sed vt ad credendum tardi ſumus & difficiles, nihil mirum ſi pro noſtra craſſitie palpabilis demonſtratio nobis fuit exhibita,quæ ad expergefaciendum ſtuporem noſtrum ſufficeret.

20 *Et tu Iehoua.* Tenendum memoria eſt quicquid hactenus de ſe expoſuit Dauid. Nam quum nihil ad miſeriarum cumulum deeſſet, nec interim ſcintilla vlla micaret futuræ liberationis:quòd non ſolùm patienter durauit, ſed ex deſperationis abyſſo emerſit ad Dei inuocationem,admirabile eſt fidei documentum. Notemus ergo,Dauidem ſuas lamentationes non fudiſſe tanquam vanas & irritas, vt ſæpe anxij homines temere proiiciunt ſuos gemitus: quia preces additæ ſatis demonſtrant ſperaſſe quē optabat exitum. Imò quū Deum nominat ſuam fortitudinem, in hoc epitheto clarius fiduciæ ſuæ teſtimonium reddit. Non enim dubitanter concipit ſua vota,ſed ſibi promittit quod nondum videt auxilium. Per *gladium*, per *manum canis*,per *os leonis*,& *cornua vnicornium* intelligitur præſens mortis periculum, & quidem multiplex. Vnde colligimus,quum in ſe prorſus deficeret,à morte obſeſſus, ſtetiſſe tamen fortem in Domino, & vitæ ſpiritum ſemper in eius animo viguiſſe. Quòd *animam vnicam* pro chara & pretioſa quidam accipiunt,non conuenit:quia potius ſignificat,inter tot mortes nihil ſibi opis in toto mundo offerri,ſicuti Pſalmo 35.c.17.eodem ſenſu vnica anima ponitur pro ſolitaria,& quæ ſubſidiis omnibus deſtituitur: quod etiā ex Pſalmo 25.c.16.clarius patebit, vbi pauperem & vnicum ſe vocans Dauid,haud dubiè amicis omnibus ſe orbatum, & à toto mundo deſertum cōqueritur. In fine 22.verſus,vbi dicitur,Reſponde mihi,vel Exaudi me à cornibus:quanquam loquutio Hebraica Latinis auribus nōnihil obſcura eſt,ſenſus tamen nō eſt ambiguus, quia tantùm cauſa pro effectu ponitur. Inde enim liberatio, quia nos Deus exaudit. Si roget quiſpiam quomodo hoc Chriſto aptari poſſit,quem Pater non eripuit à morte: reſpondeo vno verbo,fuiſſe potentius ereptum, quàm ſi periculo occurſum foret: quanto ſcilicet plus eſt reſurgere à morte,quàm graui morbo ſanari. Quare mors non obſtitit quo minus teſtata ſit demum reſurrectio,Chriſtum fuiſſe exauditum.

23 *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio cœtus laudabo te.*	23 אֲסַפְּרָה שִׁמְךָ לְאֶחָי בְּתוֹךְ קָהָל אֲהַלְלֶךָּ׃
24 *Timentes Iehouam laudate ipſum, omne ſemen Iacob glorificate ipſum: & metuite ab eo omne ſemen Iſrael.*	24 יִרְאֵי יְהֹוָה הַלְלוּהוּ כָּל־זֶרַע יַעֲקֹב כַּבְּדוּהוּ וְגוּרוּ מִמֶּנּוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל׃
25 *Quia non ſpreuit, neque auerſatus eſt pauperem, neque abſcondit faciem ſuam ab eo: & quum clamaret ad eum, audiuit.*	25 כִּי לֹא־בָזָה וְלֹא־שִׁקַּץ עֱנוּת עָנִי וְלֹא־הִסְתִּיר פָּנָיו מִמֶּנּוּ וּבְשַׁוְּעוֹ אֵלָיו שָׁמֵעַ׃

23 *Narrabo nomen tuum, &c.* Dauid promittens, vbi liberatus fuerit, ſe non fore ingratum, confirmat quod prius dixi, ſe nunquam tentatione ſic fuiſſe deiectum, quin ſe ad reſiſtendum colligeret. Quomodo enim ſe ad ſacrificium gratiarum actionis pararet, niſi ex præſumpta ſalutis fiducia? Nam vt demus Pſalmũ fuiſſe compoſitũ poſtquam re ipſa obtinuit Dauid quod volebat. non tamen dubium eſt quin meditationes illo tempore à ſe conceptas poſtea in carmen retulerit. Notandum verò quòd non vulgare gratitudinis ſymbolum promittit, ſed quale pro raris beneficiis Deus exigebat. nempe vt fideles in Sanctuarium venirent, atque illic ſolenni ritu teſtatam facerent quam experti erãt gratiam. Huc enim pertinet publica gratiarum actio, primùm vt ſe modis omnibus exerceant fideles in Dei cultu, & alij alios mutuò inuitẽt. Scimus autem incredibilem Dei potentiam, & quidem non vno genere miraculi, in ſeruando Dauide refulſiſſe. Quare mirum non eſt ſi ad profitendam ſuam pietatem ſolenni voto ſe obliget. Per *fratres* deſignat Iſraelitas, nõ ſolùm quia ex eodem genere orti erant, ſed magis quia communis religio eos tanquam ſacrum vinculum ſpirituali cognatione inter ſe deuinctos tenebat. Hunc verſum Apoſtolus ad Hebræos 2.c.12. ad Chriſtum accommodans, colligit eiuſdem nobiſcũ naturæ fuiſſe participem, nobíſque vera carnis ſocietate fuiſſe coniunctum, quos pro fratribus agnoſcit, támque honorifico nomine dignatur. Dixi iam aliquoties (quod idem ex fine Pſalmi euincere promptum erit) ſub Dauidis typo Chriſtum hîc nobis fuiſſe adumbratum: ſcitè ergo Apoſtolus & prudenter obſeruat, ſub hoc nomine ſancitum nobis fuiſſe cum Chriſto ius fraternæ coniunctionis. Etſi autem competit hoc aliquatenus in totum genus hu-
Ioan. 20. d.17. manum, vera tamen fruitio penes fideles ſolos reſidet. Qua ratione etiam Chriſtus ore ſuo titulum hunc reſtringit ad diſcipulos, Vade, nuntia fratribus meis & Petro, Aſcendo ad Patrem meũ & Patrem veſtrum. Illã enim carnis cognationem, qua nos ſibi ſociauit, impij diſſidio incredulitatis ſuæ abrumpunt, vt ſua culpa alieni prorſus reddantur. Quemadmodũ enim Dauid totum Abrahæ genus hac voce complexus, ſermonẽ continuò pòſt ad veros Dei cultores ſpecialiter dirigit: ita Chriſtus qui diruta maceria cunctis Gentibus adoptionem publicauerat, ſéque hoc modo obtulerat in fratrem, non alios quàm fideles in gradu fratrum retinet.

24 *Timentes Iehouam, &c.* Hîc rurſum certius exprimitur ille quẽ dixi publicæ gratiarum actionis fructus: nempe inuitatio qua quiſque pro ſe Eccleſiã ad Deum laudandũ ſuo exemplo ſtimulat. recitat enim ſe in hũc finem in cœtu celebraturũ nomen Dei, vt fratres ſuos ad idem agendum hortetur. Sed quia ſe in Eccleſiam vt plurimũ ingerunt hypocritæ, & in area Domini palea tritico permiſta eſt, nominatim pios & Deum timentes compellat. Et certè quanuis pleno gutture Dei laudes impuri homines detonent, nihil aliud quàm profanant ſacrum eius nomen. Eſſet quidem optandus omniũ mundi ordinũ concentus: ſed quia prima pars harmoniæ ex ſincero cordis affectu fluit, nemo legitimus erit gloriæ Dei præco, niſi qui eũ reuerenter colet. Poſtea quidem nominat ſemen Iacob & Iſrael, ad communem populi vocationem reſpiciens: & certè per eum non ſtetiſſet quominus omnes filij Abrahæ Deum vno ore laudarent: ſed quia multos videbat degeneres Iſraelitas, ab illis veros & integros diſcernit: ſimúlq; oſtendit, non ritè celebrari Dei nomen, niſi vbi viget interior pietas. Ideóque reuerentiam iterum coniungit Dei laudibus in ſua exhortatione, Metuite, inquit, ab eo, quia luſorium eſt quicquid hac in parte oſtentant hypocritæ. Porrò metum commendat, non qui abſterreat fideles à Dei acceſſu, ſed verè humiliatos in eius Sãctuarium adducat, ſicuti dictum fuit Pſalmo 5. Siquis miretur Dauidem hortari ad laudandum Deum, quibus nuper hanc laudem dederat: prompta eſt reſponſio, ſanctiſſimos etiam quoſque tam pleno Dei timore nunquam eſſe imbutos, quin opus habeant continuis ſtimulis. Quare minimè ſuperuacuum eſt quòd timentes Deum iubet ab eo metuere, vt ſupplices coram eo ſe proſternant.

25 *Quia non ſpreuit.* Hæc mutua inter fideles communicatio vigere debet, vt alij aliis gratulantes, gratias pro cuiuſque ſalute communiter agãt: ſicut etiam docet Paulus 2. ad Corinth. ca.1.b.11. Vt ex multis perſonis, inquit, pro dono in nos collato per multos gratiæ agantur pro nobis. Cæterùm hæc Dauidis confeſſio in alterum quoque finem ſpectauit, vt eandem erga ſe Dei fore miſericordiã ſinguli ſperarẽt. Interea docemur his verbis patiẽter ferendas eſſe afflictiones quãdiu viſum fuerit Domino ad inopiã redigere, vt tandẽ miſerè oppreſſis ſuccurrat.

26 *[a]A te laus mea in cœtu magno : vota mea reddam coram timentibus eum.*	26 מאתך תהלתי בקהל רב נדרי אשלם נגד יראיו:
27 *Comedent pauperes, & ſaturabuntur: laudabunt Iehouam qui quærunt eum, viuet cor veſtrum perpetuò.*	27 יאכלו ענוים וישבעו יהללו יהוה דרשיו יחי לבבכם לעד:
28 *Recordabuntur, & conuertentur ad Iehouam cuncti fines terræ : & proſternent ſe coram facie eius omnes tribus gentium.*	28 יזכרו וישבו אל־יהוה כל־אפסי־ארץ וישתחוו לפניך כל־משפחות גוים:
29 *Quia Iehouæ eſt regnum, vt dominator ſit in gentibus.*	29 כי ליהוה המלוכה ומשל בגוים:
30 *Comedent & adorabunt omnes pingues terræ: coram facie eius ſe inclinabunt omnes qui deſcendunt in puluerem, & qui animam ſuam non viuificat.*	30 אכלו וישתחוו כל־דשני־ארץ לפניו יכרעו כל־יורדי עפר ונפשו לא חיה:

[a] vel, De te.

26 *A te laus mea.* Etſi alteram verſionem non repudio, mihi tamen videtur Hebraica loquutio ſenſum hunc exigere, quòd Dauid canendi argumentum ex Deo petet. Itaque verbum ſubaudio, Proueniet, vel Profluet laus mea à te. Quod ideo dictũ interpretor, vt ſalutem ſuam Dauid teſtetur ſe Deo in ſolidũ acceptam ferre. Scimus enim quàm multi, laudandi Dei prætextu, ſuas & ſuorũ laudes ebuccinẽt; & relicto Deo, hinc inde accerſant materiam ad canendos ſuos triumphos. Porrò idem quod nuper attigerat repetit, ſe publicè editurum gratitudinis ſuæ ſigna quibus alios ædificet, idq; non abſque ſolenni pietatis exercitio, quod Lex mandabat. Nam in arduis negotiis, & vbi inſtabat aliquod diſcrimen, vouere ſolebant ſacrificium pacificum, quod voto ſuo potiti ſoluebant. Ergo quum vnus eſſet ex ſanctorũ numero Dauid, ad communem Eccleſiæ normam, vt decebat, ſe compoſuit. Hæc vota ſunt quæ ſe nuncupaſſe inter extremas anguſtias ſignificat, & ad quorum ſolutionem magno & alacri, fiducięque pleno animo ſe accingit. Quãquam autem promiſcuè coram omnibus cæremonia hac ipſum defungi oportuit: ſe tamen iterum cupere fatetur vt quicunque aderunt teſtes, puri ſint cultores Dei. Ita quamuis in manu noſtra non ſit purgare Dei Eccleſiã, officij tamen noſtri eſt puritatem optare. Papiſtæ verò locum hunc ad fictitia ſua vota torquẽtes, magis inſulſi ſunt ac ridiculi, quàm vt longa refutatione opus ſit. Quid enim ſimile puerilibus ineptiis, quibus pro ſua imaginatione Deum placare tentant, cum hoc ſancto gratitudinis teſtimonio, quod nõ modò Patribus dictauit pietatis ſenſus, ſed Deus ipſe præcepit Lege ſua, ratumque habuit? Imò qua fronte ſtultas & fœtidas ſuas ſuperſtitiones ſacrificio omnium præſtãtiſſimo æquare audent, nempe gratiarum actionis? ſicuti Scriptura oſtendit præcipuam cultus Dei partem in eo ſitam eſſe, vt teſtentur fideles Deum ſe agnoſcere bonorum omnium authorem.

27 *Comedent pauperes.* Reſpicit ad morem tunc receptum: ſolebant enim epulari in ſacrificiis, vt ſatis notum eſt. Tale verò epulum promittit, quo exerceat ſuam charitatem ac probet. Ac ſanè ea demũ grata ſuauiſque Deo oblatio eſt, cui annexa eſt humanitas & miſericordia: alioqui cæremoniæ quibus Dei cultum profitentur homines, cum toto ſuo ſplendore & pompa in fumum euaneſcunt. Quãquam non ſimpliciter (fateor) erogaturum ſe promittit pauperibus & famelicis vnde ipſos paſcat, ſed alia de cauſa dicit epuli fore participes: vt ſcilicet oblata conſolationis materia, reuigeſcat in eorũ animis hilaritas. Nam quaſi in ſpeculo intuebantur Dei bonitatem miſeris omnibus expoſitam, quæ incredibili ſolatio leniret malorum omniũ dolorem. Ideo addit, *Laudabũt Iehouam qui quærunt eum* Etſi enim ſaturitas ipſa ad gratias Deo agendas incitare debuit, non tamen dubium eſt finem ſacrificij notari: quod clarius etiamnum ex clauſula verſus liquet. Neque enim viuificandis in ſeculum cordibus prandium vnum ſufficere poterat, ſed ſpes de parato apud Deum auxilio concepta: quia liberationem vnius hominis cuncti fideles ad ſe meritò trahebant. Vnde ſequitur, ita celebratas fuiſſe Dei laudes in pacificis, vt ſpem quoque ſuam illic exercuerint. Cæterùm quia hypocritis ſatis eſt mortua cæremonia defungi, hunc legitimum vſum ad veros & ſanctos Iſraelitas reſtringit. Hæc enim certa eſt pietatis nota, Deum quærere. Quòd ſi ſacris epulis in ſpiritualem vitam refecti fuerunt patres ſub Lege, multo vberius hodie hæc vis ſe proferet in ſacra Chriſti cœna, modò verè & ex animo Dominum quærant quicunque ad eius participationem accedũt.

28 *Recordabuntur, &c.* His locus citra controuerſiam oſtendit, Dauidẽ in ſua perſona non ſubſiſtere, ſed promiſſum Chriſtũ deſcribere ſub typo: quia tunc notũ principiũ eſſe debebat, diuinitus creatũ eſſe regẽ vt ſub vno capite populus in beatã vitam coaleſceret: quod ſolidè tandẽ in Chriſto cõpletũ fuit. Fateor quidẽ magnũ & celebre fuiſſe inter vicinas gẽtes nomen

Dauidis:ſed quantula hæc fuit mũdi portio? Adde quòd exteros quibus imperij ſui iugum impoſuit, nũquam adduxit ad purum Dei cultum. Quare multum abfuit coacta illa ſeruitus quæ terreno Regi profanas Gentes ſubiecit, à voluntario pietatis obſequio, quod ex diſſipatione ad Deum eas colligeret. Nõ vulgaris autẽ his verbis notatur mutatio, redituras eſſe ad Deum vbi probè eius gratiam agnouerint. Quinetiam ad ſacri epuli ſocietatẽ eas inuitans, in Eccleſiæ corpus manifeſtè inſerit. Quòd verbum *Recordandi* quidam ad renouatã in Gentibus fidei lucem trahunt, ac ſi tunc illis ſubiiſſet Dei memoria cuius oblitæ fuerant ad tempus: nimis argutum & remotum videtur. Conuerſio quidẽ vel reditus cuius fit mentio, ſignificat (fateor) impia defectione alienatas prius fuiſſe à Deo: ſed recordatio non aliò ſpectat niſi quòd inſignibus Dei miraculis expergefactæ Gentes, ad puram religionem, à qua dilapſæ erant, iterum ſe conferent. Notandum autem eſt, cultum Dei ex eius notitia deduci: quia ſupplices ad eum adorandum venturos dicit qui in meditatione operum Dei hucuſque profecerint, ne amplius ſuperbo contemptu contra ipſum laſciuiant. Quem ſenſum expreſſius confirmat quę mox additur ratio, *Iehouæ eſſe regnum, vt Gentibus imperet.* Nam quod alij interpretantur, non mirum eſſe ſi Gentes ad tribuendum Deo honorem cogantur à quo creatæ ſunt, & cuius reguntur manu, licet cum ipſis vitæ fœdus non pepigerit: ego tãquam frigidum repudio. Nec enim dubium eſt quin conueniat hic locus cum aliis pluribus vaticiniis, quibus erigitur ſolium Dei in quo Chriſtus ad gubernandum orbem præſideat. Quanquam ergo promiſcuè ad totũ orbem patet Dei prouidentia, ſciamus tunc verè dominari, vbi diſcuſſis tenebris & effuſa verbi ſui luce conſpicuus eminet. Talis apud Ieſaiã eſt regni eius deſcriptio, Iudicabit populos & arguet

Ieſa. 2. a. 4. Gentes. Porrò quum orbem terrarum non antè ſibi Deus ſubegerit, quàm dum Euangelij prædicatione ſponte ſe paſſi ſunt in ordinem cogi qui prius indomiti fuerant, conuerſionem hanc nonniſi Chriſti ductu & auſpiciis factam eſſe, colligere licet. Si quis obiiciat, nunquam totum orbem fuiſſe conuerſum: facilis ſolutio eſt, tempus quo repente per Euangelium paſſim innotuit Deus, conferri cum veteri illo ſtatu, dum ſui notitiam Iudææ finibus incluſam tenuit. Scimus enim, fulgetri inſtar celeriter Chriſtum ab ortu in occaſum penetraſſe, vt vndique Gentes in Eccleſiam accerſeret.

30 *Comedent, & adorabunt.* Nequis pro abſurdo ducat, nunc pingues terræ admitti conuiuas ad epulum quod nuper pauperibus tantùm deſtinare viſus eſt: ſciamus pauperibus ideo datum eſſe priorem locum, quia illis maximè propoſita erat in exemplo Dauidis conſolatio. Secundo tamen loco diuites & beatos adiungi neceſſe fuit, ne putarẽt ab eiuſdem gratiæ participatione ſe excludi. Quanuis enim ad quærendum doloris ſolatium eos non vrgeat præſentium malorum neceſſitas: remedio tamen opus habent, ne ſe inebrient deliciis, ſed potius gaudium ſuum in cælo reponant. Deinde quum ipſi quoque obnoxij ſint variis incommodis, maledicta erit eorum opulentia, ſi in terris mentes ipſorum detineat. Summa eſt, commune fore ſacrificium hoc tam vegetis & pinguibus, quàm macilentis ac ſemimortuis: vt priores, depoſita ferocia, coram Deo ſe humilient: alteri verò quanuis deiecti, animos ſpirituali gaudio attollant ad Deum bonorum omnium authorem: ſicuti vtroſque Iacobus admonet, Glorietur

Iaco. 1. b. 10. frater magnus & diues in humilitate ſua: contemptus autem & ignobilis in ſua altitudine. Quòd ſi Deus ſub Lege plenos famelicis, ſplendidos obſcuris, fœlices miſeris ita coniunxit, multò magis hodie ſub Euãgelio valere debet iſta ratio. Quum ergo ſibi diuites alibi victum offerri audiunt quàm in terrena abundantia, diſcant ita ſobriè libare quę ad temporalem vſum largitus eſt Deus, ne illis inſipidæ ſint ſpirituales epulæ, vel ad eas nauſeent prę faſtidio. Quandiu enim reſidebunt in ſuis fæcibus, nunquam eas pio deſiderio appetent, vel oblectationem vllam capient ex guſtu. Sicuti autem macerari pingues conuenit, vt Deo ſe paſcendos offerant: ita famelicos certa & intrepida fiducia animat Dauid, ne ipſos impediat ſua inopia ab acceſſu: imò ipſos quoque mortuos ad epulandum inuitat, vt qui ſunt deſpectiſſimi & ferè coram mundo fœtidi, ſe tamen ad ſacram Dei menſam ingerere audeant. Mutatio numeri in fine verſus ſenſum nonnihil obſcurat: certum tamen eſt Prophetam hoc velle, eiuſdem gratiæ ſibi fore ſocios qui iam videntur in cinerem redacti, & in quibus nulla ſperatur à morte in vitam reſtitutio.

31 *Semen ſeruiet ei, cenſebitur Domino in generationem.*	31 זֶרַע יַעַבְדֶנּוּ יְסֻפַּר לַאדֹנָי לַדּוֹר׃
32 *Venient & narrabunt iuſtitiam eius populo qui naſcetur, quia fecit.*	32 יָבֹאוּ וְיַגִּידוּ צִדְקָתוֹ לְעַם נוֹלָד כִּי עָשָׂה׃

Quò beneficij magnitudinem magis extollat, tale fore dicit, cuius nunquã ad poſteros delenda ſit memoria: modum tamen eius perpetuandæ exprimit, quia orbis conuerſio de qua loquutus eſt, non momentanea tantùm erit, ſed per continuas ætates propagabitur. Vnde iterum colligimus, hîc non celebrari Dei gloriam quæ ex caduco & euanido rumore nata, ad Gentes peruenerit, ſed quæ ſuis radiis mundum illuſtrabit vſque in finem. Quare hîc inſigni elogio aſſeritur Eccleſiæ perpetuitas, non quòd ſemper floreat, vel æquabili tenore fluat eius

ſucceſſio:

ſucceſſio: ſed quia Deus nomẽ ſuũ in mundo extingui nolens, ſemper aliquos ſuſcitabit à quibus piè colatur. Iam tenendum eſt, ſemen hoc in quo cuſtodiendus erat cultus Dei, fructum eſſe incorruptibilis ſeminis: quia non aliunde Eccleſiam ſuam gignit Deus & propagat, niſi ex verbo. *Cenſeri Domino in generationem*, duobus modis exponitur. Quidam nomen Hebraicum דור pro ætatum ſucceſſione accipiunt, alij pro generatione, quo ſenſu Latinis dicitur hominum natio. Quia vterque ſenſus non male quadrat, & in idem ferè recidunt, per me libera ſit electio lectoribus: niſi quòd mihi magis placere fateor, electum Dei populum & peculiarem gentem hac voce deſignari, quæ cenſeatur Dei hæreditas. Cæterùm quia non legitur hîc eſſentiale nomen Dei Iehoua (vt paulò antè) ſed Adonai, non improbo eorum ſententiã quibus videtur diſertè Chriſtus Eccleſiæ præfici, vt in cenſum ſuum referat quotquot nomẽ Deo Patri dederint. Et verò quia cæleſtis Pater electos omnes Filio in fidem & cuſtodiam dedit, pro ſuis non agnoſcit niſi qui ex illius grege fuerint. *Venient & narrabunt.* Cõfirmat quod antè dixi, quia patres beneficij notitiam ad filios quaſi per manus tranſmittent, ſemper celebre fore eius nomen. Vnde & alterum illud colligitur, ſola gratiæ Dei prædicatione fieri vt nunquam intereat Eccleſia. Simul cura & ſtudium propagandæ veræ doctrinæ nobis iniungitur, quo poſt mortem noſtram ſuperſtes maneat. Nam quum hoc piis omnibus commune tribuat officium Spiritus ſanctus, operam dare inſtituendis liberis vt noua ſoboles ad Deum colendum ſuccedat, ſummæ turpitudinis damnatur eorum ignauia quibus Dei memoriam æterno ſilentio obruere nulla religio eſt: vt per eos non ſtet quominus intercidat. *Iuſtitiæ* nomen hoc loco refertur ad fidem quam in ſuis ſeruandis præſtat, cuius memorabile documentũ fuit Dauidis liberatio: nam ſeruum ſuum à vi & iniuria improborum vindicans, iuſtum ſe probauit. Atque hinc colligere licet quam chara ſit Deo noſtra ſalus, quòd eam cum iuſtitiæ ſuæ laude coniungit. Si ergo in eo relucet Dei iuſtitia, quòd ſpem noſtram non fruſtratur, nõ deſerit nos in periculis, ſed præſidio ſuo ſaluos & incolumes præſtat: non magis metuendum eſt ne deſit nobis, quum ita feret neceſſitas, quàm ne obliuiſcatur ſui. Cæterùm meminerimus, non pro aliquo particulari auxilio, ſed pro humani generis redemptione, confeſſionem laudis à nobis exigi. In ſumma, Spiritus ſanctus per os Dauidis præconium reſurrectionis Chriſti nobis commendat. In fine Pſalmi quidam interpretes particulam כי reſoluunt in pronomen אשר, ac ſi dictum eſſet. Iuſtitiam quam fecit: plenior tamen loquutio eſt, Eo quòd iuſtitiæ ſuæ ſpecimen exhibuerit Deus, effectu vel re ipſa demonſtrans ſe fidum eſſe ſuorum cuſtodem.

ARGVMENTVM PSALMI XXIII.

Pſalmus hic neque preces habet admiſtas, neque mala deplorat petendæ leuationis cauſa, ſed meram gratiarũ actionem continet. vnde apparet eo tempore fuiſſe compoſitum, quo Dauid tranquillum regnum adeptus, proſperè & ex voto agebat. Ergo in rebus lætis & proſperis, ne ſimilis ſit profanis hominibus qui dum ſibi videntur fortunati, ſepulto Deo ſuauiter in delicias ſe immergunt, in ipſo proſperi ſtatus authore ſe oblectat: nec tantùm agnoſcit eius beneficio quietum nunc, ab omnibus incommodis moleſtiíſque immunem ſe agere, ſed eiuſdem prouidentia vſque in finem beatum fore confidit: & quidem in eum finem vt ſe in puro eius cultu exerceat.

Pſal. XXIII.

1 *CAnticum Dauidis. Iehoua paſtor meus, non deſtituar.*	מזמור לדוד יהוה רעי לא אחסר׃ 1
2 *In paſcuis herboſis accubare me facit: ad aquas leniter fluentes deducit me.*	בנאות דשא ירביצני על־מי מנחות ינהלני׃ 2
3 *Animam meam reſtituit: ducit me per vias iuſtitiæ, propter nomen ſuum.*	נפשי ישובב ינחני במעגלי־צדק למען שמו׃ 3
4 *Etiamſi ambulauero in valle vmbræ mortis, non timebo malum, quia tu mecũ es: virga tua & pedum tuum, ipſa me conſolantur.*	גם כי־אלך בגיא צלמות לא־אירא רע כי־אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני׃ 4

1 *Iehoua paſtor meus, &c.* Quum ſuis beneficiis tanquã paternæ ſuæ dulcedinis guſtu Deus nos blandè ad ſe inuitet, nihil tamen magis procliue eſt quàm vt in pace & lætitia nobis obrepat eius obliuio: imò non tantùm plurimos inebriat fœlicitas vt ſine modo exultẽt, ſed etiam ferociam parit, vt ſuperbè proteruiant aduerſus Deum. Itaque vix centeſima pars, dum ſuis commodis fruitur, ſe temperanter continet in timore Dei. Quo diligentius obſeruandũ nobis eſt hoc exemplum Dauidis, qui in ſummo dignitatis gradu, in ſplendore opum & honorum, in maxima opulentia, inter regales delicias non modò teſtatur ſe Dei eſſe memorem, ſed ex eius beneficiis ſcalas ſibi facit quibus ad eum propius cõſcendat. Atque hoc modo non tantùm frænat carnis laſciuiam, ſed ſe acrius ſtimulat ad gratitudinem & pietatis exercitia

quemadmodum ex clauſula Pſalmi patet, vbi ſe dicit habitaturum in domo Domini in longitudinem dierum. Sic & Pſalmo 18. quo tempore plauſus ei vbique dabantur, ſeruum Dei ſe vocando quàm compoſito eſſet ad modeſtiam affectu, oſtendit: ſimúlque ſuam gratitudinē celebrandis eius laudibus profeſſus eſt. Porrò ſub paſtoris ſimilitudine, Dei erga ſe prouidentiam commendat: ac ſi dixiſſet, non ſecus habitā ſui curam à Deo ipſo, quàm paſtor ſolicitus eſt de ouibus ſibi commiſſis. Quòd autem frequenter in ſcriptura, paſtoris nomen Deus vſurpat, perſonámque induit, non vulgare eſt teneri in nos amoris ſignum. Nam quum humilis & abiecta ſit loquendi forma, ſingulariter erga nos affectus ſit oportet, qui ſe noſtra cauſa ita demittere non grauatur. mirum itaque niſi tā blanda & familiaris inuitatio ad eum nos alliciat, vt tutò & placidè ſub eius cuſtodia quieſcamus. Sed notandum eſt, nō aliis paſtorē eſſe Deū, niſi qui & infirmitatis inopiæque ſuæ conſcij, eius præſidio ſentiunt ſe egere: & ſponte in eius ouili manentes, ei ſe regendos tradunt. Dauid qui virtute & copiis præſtabat, libenter tamen ouem ſe confeſſus eſt, vt Deū haberet paſtorem: quis ergo noſtrum ſe ab hac neceſſitate eximet, quos omnes propria infirmitas cōuincit pluſquam eſſe miſeros, niſi ſub eius paſtoris tutela degamus? Cæterùm memoria tenere cōuenit, in eo fœlicitatis ſummam cōſtitui, ſi ad nos gubernandos extenta ſit eius manus, ſi degamus ſub eius vmbra, eiúſque prouidentia in ſalutem noſtram inuigilet. Quare vt omnia nobis abundè ſuppetant, ſciamus nō aliunde nos beatos eſſe, niſi quia Deus in ſuo grege cenſere nos dignatur. Adde quòd tūc demum cum legitimo honore tribuitur officium paſtoris Deo, vbi perſuaſi ſumus vnicam eius prouidentiam nobis ſufficere. Nam ſicut in ſumma abundantia vacui ſunt & famelici quorum Deus non eſt paſtor: ita certum eſt nobis, quos in curam ſuam ſuſcepit, nihil ad plenam bonorum copiam defore. Ideo Dauid ſe à nullo defectu metuere pronuntiat, quia à Deo paſcitur.

2 *In paſcuis herboſis.* Quantum ad verba ſpectat, paſcua vel campos herbæ, pro herboſis & pinguibus poſuit. Quāquam ſunt qui נאות vertunt Tuguria: quòd ſi magis placeat, ſenſus erit, paratum eſſe ſtabulum in paſcuis opimis, ſub quo tegatur à ſolis æſtu. Nā ſi in frigidis regionibus moleſtus eſt ouium gregi immodicus ardor, multo minus tolerabilis foret æſtas in Iudæa ſine ſtabulis: quò etiam videtur referri verbum רבץ. *Aquas quietum* dixit, pro leniter fluentibus: quia ad ouium potum incommodi ſunt rapidi torrentes, atque etiam vt plurimum noxij. Exponit autem Dauid hoc verſu & ſequentibus, particulam illam *Non deſtituar*: refert enim quàm liberaliter ſibi proſpectum ſit, à ſimilitudine qua vſus eſt non diſcedens. Summa tamen huc redit, nihil à cæleſti paſtore fuiſſe omiſſum quo minus fœliciter degeret ſub eius cura. Largam igitur abundantiam ad omnes vitæ vſus, pratis herbidis comparat, & aquis leniter fluentibus: vel etiam commoditatem tuguriis: quia non ſatis eſſet pabulo ſaturari, niſi aquarum potus & vmbra ſtabuli in refrigerium accederet. Iam quia munus quoque boni paſtoris eſt fouere ſuas oues, vel etiam infirmas refocillare, hoc à Deo beneficium ſe recipere prædicat Dauid. Nam *reſtitutio animæ* (vt vertimus) vel conuerſio (vt habetur ad verbum) tantundem valet ac reficere, vel reſtaurare, quemadmodum Pſalmo 19. dictum eſt. *Vias* autem *iuſtitiæ*, pro facilibus & planis poſuit: nam quum in ſua metaphora perſiſtat, abſurdum eſſet de Spiritus Sancti directione accipere. Quemadmodum ergo nuper dixit, quæcunque ad vitæ conſeruationem ſpectant, benignè ſibi à Deo ſuppeditari: ita nunc addit, ſe protegi ab omni moleſtia. Summa eſt, Deum nulla in parte fidelibus ſuis deeſſe, quia & eos ſua virtute ſuſtinet, vegetat, viuificat, & noxas omnes auertit, vt per vias æquabiles commodè incedant. Cæterùm nequid ſuæ dignitati arroget, tantæ liberalitatis cauſam Dei bonitati adſcribit, hæc omnia præſtare dicens *propter nomen ſuum.* Et certè quòd nos ſibi in oues eligit, & nobis impendit paſtoris officia, prorſus gratuitum beneficium eſt: vt Pſalmo 65. videbimus.

4 *Etiamſi ambulauero.* Quia fideles, quanuis tutò ſub Dei manu habitent, nō tamen procul abſunt à multis periculis: imò quo melius ſentiāt quàm ſibi neceſſaria ſit Dei protectio, communibus miſeriis ſubiacent obnoxij: nominatim hîc cōmemorat Dauid, ſiquid aduerſi contigerit, ſe recūbere in Dei prouidentiam. Ita nō modò ſibi non promittit continuas delicias, ſed etiā ad varios euentus fortiter ſubeūdos Dei auxilio ſe munit. Porrò in metaphora perſiſtens, quam Deus in gubernandis fidelibus curā adhibet, paſtoris baculo & pedo cōparat, eo ſe ad vitæ tutelam contentum eſſe dicens. Quemadmodū enim ſi per vallem obſcurā oberret ouis, ſola paſtoris præſentia ab incurſu ferarum aliiſque noxis tutā ipſam præſtat: ita nūc pronuntiat Dauid, quoties in aliquod diſcrimen inciderit, ſibi in paſtorali Dei cura ſatis fore præſidij. Iam videmus vt in proſpera lautáque fortuna nunquam oblitus fuerit ſe hominem eſſe, ſed tunc etiam quæ accidere poterant aduerſa, maturè fuiſſe meditatum. Et certè hinc tanta nobis trepidatio vbi nos Deus cruce exercet, quòd quiſque vt placidè dormiat, carnis ſecuritate ſe inuoluit. Atqui ab hoc torporis ſomno lōgè differt fidei quies: imò quum rebus aduerſis fidem examinet Deus, ſequitur neminem verè fidere, niſi qui ad omnes vincēdos metus inuicta conſtantia armatus eſt. Neque tamen ſe omni metu vacuum eſſe iactauit Dauid, ſed tantùm fore ſuperiorem, vt intrepidè, quocunque deductus fuerit à paſtore ſuo, pergat: quod ex contextu melius patet. Primò dicit, *Non timebo malum*: ſed cauſam mox reddēs, apertè fatetur ſe in baculi paſtoralis reſpectu quærere timoris remedium. Quorſum enim *conſolatio* iſta, niſi

quia

quia metus eum ſolicitat? Tenendum igitur eſt, quum Dauid animo apprehenderet quæ incidere poterant incommoda, non aliter fuiſſe tentationum victorē, niſi quia ſe in Dei curam reiecit: quod ipſum (licet obſcurius) hac etiam particula antè dixerat, Quia tu mecum es: neque enim Dei pręſentiam requireret timoris vacuitas. Adde quòd non vulgaribus tantùm & quotidianis malis opponit Dei præſidium, ſed quæ mortis caligine mentes perturbant. Nā צלמות Grammaticis Hebræis videtur eſſe dictio compoſita, quaſi dicas lethalem vmbram. Alludit autem Dauid ad obſcuros receſſus aut ferarum cauernas: quò ſiquis acceſſerit, ſtatim primo ingreſſu occurret mortis terror. Nunc quando Deus in Filij vnigeniti perſona ſe nobis luculentius quàm olim Patribus ſub Lege paſtorem exhibuit, non ſatis honoris tribuimus eius cuſtodiæ, niſi coniectis in eam oculis calcamus omnes formidines.

5 *Parabis in conſpectu meo menſam coram perſequutoribus meis, perunges oleo caput meum: calix meus exuberans.*	5 תערך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה׃
6 *Utique bonum & clementia perſequētur me cunctis diebus vitæ meæ, & habitabo in domo Iehouæ in longitudinem dierum.*	6 אך טוב וחסד ירדפוני כל־ימי חיי ושבתי בבית־יהוה לארך ימים׃

5 *Parabis.* Verba futuri temporis continuum actum hoc loco deſignant. Dauid ergo iam ſine figura reperit quæ ſub paſtoris ſimilitudine hactenus narrauit de Dei beneficentia. dicit enim eius largitate ſibi ſuppetere quæcunque neceſſaria ſunt ad vitæ vſum. *Parare menſam* tantundem valet ac ſine moleſtia & difficultate victum largiri, perinde ac ſi pater filio cibum porrigeret. Atque beneficium hoc amplificat circunſtantia addita, quòd licet ſibi inuideant multi maleuoli, perditúmque cupiant, imò Dei benedictione fraudare conentur: Deus tamen ipſe liberalem ſe ac beneficum præſtare non deſinat. Quod de *oleo* ſubiicit, pertinet ad morem tunc vſitatum: ſcimus enim tunc lautioribus conuiuiis adhibita fuiſſe vnguenta, vt nemo ſuos hoſpites vel conuiuas ſplendidè excipere videretur niſi vnguētis delibutos. Porrò tam effuſa olei copia, quàm plenitudo calicis, ad eam abundantiam referri debet quæ exuperat neceſſarios vſus. Eſt enim commendatio regalis illius opulentiæ qua Sacra hiſtoria teſtatur eum fuiſſe non mediocriter ornatum. Quanquam autem non omnes peræquè liberaliter tractantur, nemo tamen reperietur quem non Deus ſua beneficentia obſtringat: vt fateri neceſſe ſit beneficum ſuis omnibus eſſe patrem: interea ſe quiſque pro vberiore donorum copia ad gratitudinem incitet. Nam ſi malignus eſt qui in pane cibario paternam Dei prouidentiam non agnoſcit, quantò minus tolerabilis erit eorum ſocordia, qui ſine guſtu Diuinæ bonitatis plena copia ſe ingurgitant? Dauid ergo ſuo exemplo diuites officij admonet, vt eo maiore animo prorumpant ad gratiarum actionem, quo indulgentius ipſos Deus paſcit. Cæterùm meminerimus, etiam quibus affluit largior copia, moderationem nihilominus tenendam eſſe, quàm ſi ad mediocrem & temperatum modò vſum facultas ſuppeteret. Nam quum plus ſatis ad luxuriem proni ſimus natura, non ideo profuſus eſt Deus erga fideles, vt hunc in ipſis morbum irritet. Tenenda eſt enim omnibus illa Pauli regula, vt ſciant non minus abūdare quàm penuriam pati. Ne egeſtas nos deiiciat, tolerantia fulciri opus eſt: rurſus ne vltra modum efferat largitas, cohiberi opus eſt temperantiæ fræno. Dominus etiam dum fideles locupletat, ſimul laſciuas carnis cupiditates reſtringit continentiæ ſpiritu vt modum ſponte ſibi præſcribant ipſi: nō quòd nefas ſit diuitibus frui liberalius præſenti copia, quàm ſi reſtrictè cum illis Deus ageret, ſed quia omnibus cauendum eſt (adeóque ipſis Regibus) ne deliciis & luxuria diffluant. Quamuis enim Dauid ſibi plus iure permiſerit, quàm ſi vnus quiuis fuiſſet è vulgo, aut ſi in tugurio paterno manſiſſet: ſibi tamen moderatus eſt inter lautitias, vt eum pinguedo minimè ſaginaret: vnde factum eſt vt paratam ſibi Diuinitus menſam ab hara diſcerneret. Hoc quoque notatu dignum eſt, quum ex prædiis, vectigalibus, alióque regni prouentu viueret Dauid, Deo tamen gratias egiſſe, ac ſi ex eius manu quotidie cibum perciperet. Vnde colligimus non fuiſſe opibus ſuis excæcatum, ſed Deum ſemper ſtatuiſſe patremfamiliás, qui cibum & potum ex ſuo penu depromptum opportunè diſtribueret.

6 *Vtique bonum & clementia.* Poſtquam gratias ſibi à Deo collatas recenſuit, nunc earum tenorem extendit vſque ad finem vitæ ſuæ. Vnde autem fiducia hæc, vt Dei beneficentiam & clementiam æternas ſibi fore comites promittat, niſi ex promiſſione qua Deus ſua erga fideles beneficia condire ſolet, ne inſipido palato temere vorentur? Nam antea quum ſibi diceret in mortis tenebris intentos fore oculos ad contemplandam Dei prouidentiam, ſatis teſtatus eſt ſe non pendêre à rebus externis, nec gratiam Dei carnis ſuæ ſenſu metiri: ſed etiam vbi omnia terrena adiumenta deficient, ſibi fidem manere in verbo Dei incluſam. Quamuis ergo eum experientia ad bene ſperandum alliceret, præcipuè tamen promiſſionem amplexus eſt qua ſuos Deus in poſterum confirmat. Si quis obiiciat, temere hominem in hac caduca

vita ſibi æquabilem proſperæ fortunæ curſum promittere, reſpondeo, Dauidem non ita loquutum eſſe vt legem Deo imponeret, ſed quantum fert mundi conditio, Dei erga ſe beneficentiam ſperaſſe qua cõtentus foret. Neque enim dicit calicem perpetuò fore plenum, vel caput delibutũ vnguentis: ſed in genere, quia infatigabilis eſt Dei bonitas, colligit ſibi in finem vſque fore beneficium. *Habitabo in domo Iehouæ.* Hac clauſula apertè demonſtrat, ſe in terrenis voluptatibus aut commodis minimè ſubſiſtere, ſed ſcopum ſibi in cælo figere ad quem omnia referat. Perinde enim eſt ac ſi dixiſſet ſe non viuere tantùm vt viuat, ſed potius vt ſe exerceat in Dei timore & cultu, & in tota pietate in dies proficiat. Manifeſtum enim diſcrimen inter ſe & profanos homines ſtatuit, quibus ſatis eſt ventrem ſuum lautè farciri: neque id modò, ſed etiam tanti ſibi eſſe ſignificat Deo viuere, vt inde omnes carnis commoditates æſtimet. Palàm affirmat, hunc ſe finem in omnibus quæ retulit Dei beneficiis ſpectaſſe, vt habitaret in domo Domini. Vnde ſequitur, ſublata huius boni fruitione eum pro nihilo duxiſſe reliqua omnia: ac ſi dixiſſet, non aliter ſe oblectari terrenis commodis, niſi ſimul ex Dei

Pſal. 144. d. 15. grege eſſet: ſicut etiam alibi ſcribit, Beatum dicent populum, cuius hæc ſunt, beatus populus cuius Iehoua eſt Deus. Quorſum enim tantopere appeteret in templo verſari, niſi vt ſacrificia ſimul cum aliis offerret, aliiſque fidei exercitiis proficeret ad meditationem cęleſtis vitæ? Certum igitur eſt, Dauidem præſentium bonorum adminiculis ad ſpem æternæ hæreditatis fuiſſe euectum: vnde colligimus, belluinos eſſe homines quibus propoſita eſt alia fœlicitas quàm ad Deum tendere.

ARGVMENTVM PSALMI XXIIII.

Quum Deus totum humanum genus condiderit, & imperio ſuo contineat, gratiam qua electum populum dignatus eſt, hac comparatione amplificat Dauid: nempe quòd Sanctuarium inſtar domicilij erexit, vt habitaret inter filios Abrahæ: ſimúlque oſtendit, quanuis Iudæis omnibus expoſitum eſſet Sanctuarium, non tamẽ quibuſlibet Deum propinquum eſſe, ſed veris tantùm pietatis cultoribus qui ſe à mundi ſordibus purgarunt, vt ſanctitati & iuſtitiæ ſe addicerent. Porrò quia extructo templo, luculentius apparuit Dei gratia, eam ſplendido elogio commendat, quò alacrius fideles in eius colendi ſtudio proficiant.

Pſal. XXIIII.

1 *Canticum Dauidis. Iehoua eſt terra & plenitudo eius, orbis, & qui habitãt in eo.*	1 לדוד מזמור ליהוה הארץ ומלואה תבל וישבי בה׃
2 *Quia ipſe ſuper maria fundauit eam, & ſuper flumina diſpoſuit eam.*	2 כי־הוא על־ימים יסדה ועל־נהרות יכוננה׃
3 *Quis aſcendet in montem Iehouæ? quis ſtabit in loco ſanctitatis eius?*	3 מי־יעלה בהר־יהוה ומי יקום במקום קדשו׃
4 *Mundus manibus, & purus corde, qui nõ extulit in vanum animam ſuam, & non iurauit ad fraudem.*	4 נקי כפים ובר־לבב אשר לא־נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה׃

1 *Iehoua eſt terra.* Videbimus aliis compluribus locis conferri filios Abrahæ cum reliquo mundo: vt melius inde pateat gratuita Dei bonitas, quòd eos ex omnibus populis ſuo fauore amplexus eſt. Huc ergo tendit Pſalmi exordium, Iudæos nihil habere à ſe ipſis cur ad Deum propius quàm Gentes, vel magis familiariter accedant. Nam quũ Deus ſua prouidentia mundum in ſtatu conſeruet, peræquè ad omnes extẽditur imperij eius poteſtas, vt meritò vbique colendus ſit, ſicuti omnibus ſine exceptione paternam erga eos curam oſtendit. Porrò quum Iudæos prætulerit aliis Gentibus, ſacrum aliquod coniunctionis vinculum intercedere oportet quod eos à profanis hominibus diſcernat. Hoc argumento ad ſanctitatem eos inuitat & hortatur Dauid, quia æquum eſt quos ſibi in filios Deus adoptauit, proprias notas geſtare, ne prorſus exteris ſimiles ſint: non quòd ad Deum præueniẽdum eos incitet, vt ſibi eius gratiam concilient: ſed à fine electionis admonet, ratam demum & firmam honoris poſſeſſionem fore ſi ad piè rectéque viuendum aſpirent. Fruſtra enim ſeorſum collecti eſſent in peculiũ Dei, niſi ſanctitati darent operam. In ſumma, Deum totius mundi Regem eſſe prædicat, vt ipſo naturæ iure cuncti mortales ad eius cultum ſint obſtricti. deinde commemorãs cum exigua hominum parte pepigiſſe ſalutis fœdus, & erecto tabernaculo dediſſe filiis Abrahæ præſentiæ ſuæ ſymbolum, vt certi eſſent ipſum in medio ſui reſidere: cordis & manuum puritati dãdam eſſe operam docet, ſi in ſancta eius familia cenſeri cupiant. *Plenitudinis* nomine quanquam omnes copias, quibus ornata eſt terra, comprehendi fateor, & id probat etiam Pauli authoritas: non tamen dubito quin homines ipſos deſignet, qui maximè illuſtre ſunt terræ ornamentũ & decus. Nam ſi deficerent, non minus deformis eſſet vaſtitas & ſolitudo terræ, quàm ſi reliquis opibus eam Deus nudaret. Quorſum enim tam multiplices fructus, tanta abundantia & amœnitas, niſi vt vſus & commoditas perueniat ad homines? Itaque Dauid proximo

membro

membro mentem ſuam explicat,quòd de hominibus maximè loquatur. Nam quum idem ſoleat bis repetere,idem valent *terræ plenitudo* & *orbis habitatores.* Neque tamen nego, diuitias quibus in vſum hominum affluit, ſimul comprehendi. Ideo ſcitè Paulus, quum de cibis diſſerit,hoc teſtimonio confirmat, nullum alimenti genus immundum eſſe, quia Domini eſt terra & plenitudo eius. 1.Cor.10. f.26.

2 *Quia ipſe ſuper maria.* Confirmat,iure ſub Dei manu eſſe homines,vt eum vbique orbis Regem agnoſcat,idque ab ipſo creationis ordine:quia palàm in tota terræ ſuperficie admirabilis Dei prouidentia reluceat Sumit autem quod maximè conſpicuum eſt eius rei documẽtum.Quî fit enim vt terra ſuper aquas emineat,niſi quia Deus conſultò hoſpitium parare hominibus voluit? Nam & Philoſophi fatentur,quum aquæ elementum terra ſuperius ſit, fieri præter naturam vt vlla regio ſicca & habitabilis maneat. Itaque hoc inſigne miraculum magnificè extollitur Iob cap.28.d.25. quòd Deus violentos maris impetus compeſcat, ne ſtatim terra obruta,ſuccedat horribilis confuſio. Nec etiam taceatur à Moſe in hiſtoria creationis. Gen.1.a.9 poſtquam enim aquas narrauit ita effuſas fuiſſe vt totã terram obtegerent:addit, ſpeciali Dei mandato ceſſiſſe,vt ſpatium vacuum relinquerent animalibus poſtea creandis. Hinc colligimus, antequam extarent homines,iam Deo curæ ipſos fuiſſe,quòd hoſpitium aliáſque commoditates eis parauerit:nec prorſus reputaſſe alienos, quibus non minus benignè proſpexit, quàm propriis liberis paterfamiliâs.Etſi autem non diſputat philoſophicè David de terræ ſitu,vbi dicit ſuper maria fundatam,ſed populariter loquens, ad rudium captum ſe accommodat: non tamen ratione caret loquendi forma quæ ſumpta eſt ab ipſo conſpectu. Terrę quidem elementum quatenus in ordine ſphærico infimum locum occupat, infra aquas ſubſidit: ſed quum pars habitabilis aquis ſit ſuperior,vnde fieri dicemus vt ſtabilis maneat hæc diſtinctio,niſi quòd aquæ Diuinitus inſtar fundamenti ſubſtratæ ſunt?Iam ſi ab ipſa mundi origine paternam curam Deus ad totum humanum genus extendit, prærogatiua honoris quá cæteris præſtant Iudæi,ex gratuito delectu naſcitur.

3 *Quis aſcendet.* Quòd erecto Sanctuario domicilium ſibi inter Iudæos elegit Deus,meræ eſſe gratiæ,quia per ſe notum erat, tacitè hîc ſolùm notatur. Præcipuè verò David in altero membro inſiſtit,vt veros Iſraelitas à falſis diſcernat.nam inde argumentum ſumit, vt Iudæos ad ſanctam & rectã vitam hortetur, quia ſegregati ſint à Deo in peculium.Quamuis enim reliqui homines quatenus ab ipſo creati ſunt,pertineant ad eius imperium: qui tamen locum in Eccleſia obtinet,propius ad eum accedit.Ergo quoſcunque admittit Deus in gregem ſuum, ipſa adoptione ad ſanctitatem vocat.Porrò his verbis obliquè hypocritas perſtringit David, quibus nulla religio erat ſacrum Dei nomen falsò obtendere, vt ſcimus ipſos inanibus tantùm titulis & externis inſignibus efferri: imò data opera celebrat hanc ſingularem Dei gratiam, vt pro ſe quiſque diſcat, niſi ſe ad purum Dei cultum ſanctificet, ab acceſſu Sanctuarij arceri. Verum quidem eſt,impios & ſceleratos frequentaſſe Tabernaculum, ideóque illis per Ieſaiam Deus exprobrat quòd indignè terant pauimentum atrij ſui: ſed hîc diſputat David Ieſ.1.d.12 quibus iure ingreſſus pateat. Nam quum ſacra ſit Dei domus, ſi qui perperam illuc & præter fas irumpunt,eorum corruptela & abuſus nihil quàm pollutio eſt. Quia ergo legitimus non eſt eorum aſcenſus, David eum pro nullo ducit:imò ſub his verbis incluſa eſt grauis obiurgatio,quòd impuri homines dum aſcendere audent in Sanctuarium, ſuis illud ſordibus inquinent. qua de re plura dixi Pſalm. 15: Cæterùm in ſecunda parte verſus videtur perſeuerantiam notare:ac ſi dixiſſet, Quis aſcendet in montem Sion, vt ſe in Dei conſpectum ſiſtat? קום Hebræis(fateor)ſurgere ſignificat,ſed pro Stare plerunque accipitur, vt viſum fuit Pſalmo primo quanquam autem repetitio eſt eiuſdem rei,non tamen ſimplex eſt:ſed finem aſcenſus exprimens,auget,vt ſæpe alibi.Hæc ſumma eſt, vtcunque tempore Davidis permiſti in Eccleſia eſſent boni mali: declarat tamen quàm friuola ſit externa profeſſio, niſi accedat interior veritas. nam quod de tabernaculo fœderis dicit,ad perpetuum Eccleſiæ regimen accommodare oportet.

4 *Mundus manibus.* Manuum & cordis puritate,& nominis Dei reuerentia totam pietatem complectitur,& vitam rectè compoſitam deſignat. Vera quidem puritas in corde ſedem habet,ſed fructus ſuos in operibus manuum profert. Ideóque ſcitè puro cordi adiungitur totius vitæ munditíes: quia ridiculè quis iactabit ſibi integrum cor eſſe, niſi bonam radicem à fructibus demonſtret:neque rurſum ſufficiet manus,pedes, & oculos ad iuſtam normam formare,niſi externam continentiam præcedat cordis puritas. Sicut abſurdum videtur, priorem locum manibus tribui:facilis reſponſio eſt,ſæpe effectus nominari ante ſuas cauſas:non quòd præeant ordine,ſed quia interdum vtile eſt incipere à rebus magis notis. Vult ergo David, Iudæos in Dei conſpectum afferre puras manus, & quidem ex corde non ficto. *Extollere*, vel aſſumere *animam*, non dubito quin ſumatur pro Iurare. Itaque exigitur à Dei cultoribus religio in iureiurando: & per ſynecdochen ſub vna ſpecie notatur fides in omni negotio ac integritas. Quod autem de iuramentis ſermo ſit, ex particula exegetica quæ mox additur, colligere licet,vbi dicit, *neque iurauit ad fraudem.* Quia tamen duplex lectio eſt in voce Animæ, hoc eſt,legi poteſt, Animam meam,vel animam ſuam,propter punctum Hirec: quidam He-

bræi interpretes relatiuum primæ perſonæ de ipſo Deo accipiunt: quod ego tanquam durum & coactum repudio. Eſt autem emphatica loquutio, quę ſignificat, animas ſuas quaſi vades offerre Deo quicunque iurant. Niſi forte magis placeat Tollere animam, poſitum eſſe pro Applicare ad mendacium: quod in medio relinquo, quia ad ſenſum parum intereſt. Naſcitur tamen hæc quæſtio, cur fidem & Dei inuocationem ne verbo quidem attingat Dauid: ſed quæ facilis eſt ad ſoluendum. Quia enim rarò contingit vt quis cum fratribus ſuis iuſtè & innoxiè ſe gerat niſi vero Dei timore præditus vt ſolicitè ambulet in eius conſpectu, non abs re pietatem ab his teſtimoniis æſtimat Dauid. Qua ratione Chriſtus vocat præcipua Legis, miſericordiam, iudicium, & fidem. Et charitas à Paulo dicitur nunc finis Legis, nunc perfectionis vinculum.

Mat. 23. c.23. 1.Tim.1. a.5. Col. 3. c. 14.

5 *Accipiet benedictionem à Iehoua, & iuſtitiam à Deo ſalutis ſuæ.*	5 יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְהוָה וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ׃
6 *Hæc generatio quærentium eum, inquirentium faciem tuam, Iacob. Selah.*	6 זֶה דּוֹר דֹּרְשָׁו מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה׃

5 *Accipiet benedictionem.* Quo efficacius permoueat animos, pronuntiat, nihil eſſe optabilius, quàm cenſeri in Dei grege & inter Eccleſiæ domeſticos. Tenenda verò eſt antitheſis inter veros Iſraelitas ac degeneres: nam quo ſibi plus licentiæ indulgēt improbi, eo cōfidentius nomen Dei obtēdūt, ac ſi obſtrictum ſibi tenerent: quia iiſdē ornati ſunt ſymbolis quibus fideles. Itaque demonſtratiuū pronomen *Hæc* in verſu ſequenti, pondere nō caret: quia diſertè excludit totam illam adulterinā gentem quæ tantùm cęremoniarum larua ſuperbiebat. Et nunc quum de bedictione loquitur, ſignificat, non omnes qui ſe titulo-tenus pro Dei cultoribus venditant, promiſſæ benedictionis fore participes: ſed qui ſuæ vocationi ex animo reſpondēt. Cæterùm (vt iam diximus) hæc valde efficax eſt ad pietatem & probam vitam exhortatio, dum audiunt fideles ſe in iuſtitia colenda operam nō ludere, quia certa benedictio apud Deum repoſita ſit. *Iuſtitiæ* nomen duobus modis poteſt exponi, vel pro omnibus Dei beneficiis quibus ſe iuſtum eſſe probat ac bonæ fidei erga fideles: vel pro iuſtitiæ fructu. Mens quidem Dauidis minimè dubia eſt, ſperandū non eſſe vt ad eos perueniat iuſtitiæ merces qui iniuſtè ſacrum eius cultum profanant: rurſus fieri non poſſe vt veros ſuos cultores fruſtretur Deus, quia proprium eius eſt beneficiis iuſtitiam ſuam teſtari.

6 *Hæc generatio.* Iam nuper monui, hac demonſtratione deleri ex catalogo ſeruorum Dei fictitios omnes Iſraelitas, qui Circunciſione tantùm & pecudum ſacrificiis freti, ſe ipſos Deo offerre non curant: interim ſe temere ingerunt in Eccleſiam. Tales enim quamuis Dei ſtudio ſe teneri ſimulent, templi acceſſu nihil aliud habent propoſitum quàm ſe longius ſubducere. Quia autem nihil magis tritum in ore omnium erat, quàm omnes eſſe ſanctū ſemen, nomen Sanctæ generationis reſtrinxit ad puros Legis obſeruatores: ac ſi dixiſſet, non omnes qui ſecūdum carnem progeniti ſunt ex Abraham, legitimos propterea filios eſſe. Verè quidem dicitur aliis pluribus locis, vt Pſalmo 27. videbimus, eos faciem Dei quærere qui teſtādæ pietatis cauſa coram arca fœderis ſe in cæremoniis exercent: nempe ſi ſincerus affectus illuc eos ducit. Sed quoniam hypocritis externa quædam Dei quærendi ſpecies communis eſt, quem tamen ſuis ambagibus fugitant: pronuntiat hoc loco Dauid, non verè quæri Deū, niſi præeunte ſanctitatis & iuſtitiæ ſtudio. Et quo plus energiæ habeat ſententia, eam in ſecunda perſona repetens, ſermonem ad Deum conuertit. Perinde enim eſt ac ſi hypocritas qui pro nihilo ducunt coram mundo abuti Dei nomine, ad ipſius Dei tribunal citaret: ſignificans, quicquid garriant apud homines, aliud fore Dei iudicium. Nomen *Iacob* collectiuè additum eſt ad eiuſdem doctrinæ confirmationem: ac ſi dixiſſet, licet totum carnale ſemen Iacob à Gentibus diſtinguat Circunciſio, non aliter cognoſci electum populum quàm Dei reuerentia & timore: ſicut Chriſtus dicebat, Hic eſt verus Iſraelita, in quo dolus non eſt.

Ioan. 1. g.47.

7 *Attollite portæ capita veſtra, & eleuamini portæ æternæ, & intrabit Rex gloriæ.*	7 שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד׃
8 *Quis iſte Rex gloriæ? Iehoua fortis & potens Iehoua fortis imperio.*	8 מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה עִזּוּז וְגִבּוֹר יְהוָה גִּבּוֹר מִלְחָמָה׃
9 *Attollite portæ capita veſtra, attollite inquā portæ æternæ, & intrabit Rex gloriæ.*	9 שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד׃
10 *Quiſnam hic Rex gloriæ? Iehoua exercituum, ipſe Rex gloriæ.*	10 מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה׃

7 *Attollite portæ.* Quia nondum extabat magnificus ille templi ſplendor, in quo plus fuit

externæ

externæ dignitatis quam in tabernaculo, Dauid hîc de futura eius ſtructura concionatur: atque hoc modo fideles animat vt libentius, maioréque fiducia cæremoniis legalibus operam impendant. Fuit enim beneficium Dei non vulgare, quòd Deus viſibili ſymbolo in medio ipſorum reſidebat, cæleſtéque ſuum domicilium volebat in terra conſpici. Atque huius doctrinæ vſus inter nos quoque hodie vigere debet: quia inæſtimabilis Dei gratia eſt, nos pro carnis noſtræ infirmitate pietatis exercitiis ſurſum ad Deū attolli. Quorſum enim verbi prædicatio, Sacramenta, ſacri ipſi conuentus, totúmque externum Eccleſiæ regimen, niſi vt nos Deo coniungant? Non abs re igitur Dauid cultum legalem tam celebri encomio commendat, quum ſe Deus in arca fœderis fidelibus offerret, certúmque pignus daret præſentis ſui auxilij, quoties fuiſſet inuocatus. Etſi autē non habitat Deus in templis manu factis, neque eum oblectant externæ pompæ: quia tamen vtile fuit, & ita etiam placuit Deo, rudem & quaſi infantilem populum terrenis elementis ad Deū euehi, non dubitat hìc Dauid ſumptuoſum templi ædificium ad fidei confirmationem proponere, vt certò ſtatuant Iudæi non eſſe illud inane theatrum: ſed vbi Deum ex præſcripto verbi eius rite colunt, ſtare ſe ante eius oculos, vt effectu propinquum ſentiant. Summa igitur eſt, templum quod ſibi Deus in monte Sion extrui iuſſerat, quo maiori ſplendore vincebat tabernaculum, eo magis illuſtre fore ſpeculum gloriæ & potentiæ Dei inter Iudæos habitantis. Interea ſicuti ipſe ingenti templi deſiderio flagrabat, ſic eundem ardorem in omnem piorum cordibus accendit vt magis ac magis in Dei timore proficiant, legalibus rudimentis adiuti. *Portas* vocat *æternas*, quarum diuturna ſtabilitas in verbo Dei fundata erat. Etſi enim materia & artificio excelluit templum illud, ſumma tamen præſtantia in eo ſita fuit, quòd eius ædificio inſculpta erat promiſſio Dei, quam alibi videbimus. Hæc requies mea in ſeculum ſeculi. Pſal. 132. d.14. Cæterùm non dubito quin ſubaudienda ſit tabernaculi antitheſis. Nam quum tabernaculo nunquam fixa fuiſſet ſedes, ſed variis hoſpitiis ſubinde exceptum, quodammodo peregrinaretur: vbi mons Sion electus eſt, firma cœpit eſſe Dei ſtatio. Iam quia Chriſti aduentu viſibilis illa vmbra euanuit, mirum non eſt, in mōte Sion templum non conſpici, cuius amplitudo totum orbem occupat. Siquis obiiciat, tempore Babylonici exilij dirutas fuiſſe quas Solomon ædificauit portas: reſpondeo, in illa temporali ruina ſtetiſſe decretum Dei, cuius virtute paulò pòſt ſequuta eſt templi inſtauratio: quod perinde fuit ac ſi ſemper integrum duraſſet. Locum hunc inſcitè corrupit Græcus interpres. Etſi enim ראשים Hebræi metaphoricè interdum vocant principes, relatiuum tamen annexum non alium ſenſum admittit, quàm vt portæ capita ſua attollant: alioqui dicendum eſſet principes veſtri vel veſtros. Ideo quòd quidam hoc loco Reges & Magiſtratus officij ſui moneri volunt, vt patefaciant Deo ingreſſum, quanuis plauſibile commentum eſt, à mente tamen & verbis Prophetæ remotum eſt. Quàm verò ſtultè ac turpiter hoc loco abuſi ſint Papiſtæ ad craſſa ludibria quibus Chriſtum ad inferos penetrantem inducunt, ex genuino verborum ſenſu plus ſatis patet. Hinc verò diſcamus ſanctum Dei verbum ſobriè reuerentérque tractare, ac Papiſtas deteſtari qui in eo peruertendo nefariis ſuis ſacrilegiis quaſi impunè ludunt.

8 *Quis eſt iſte.* Huc ſpectant elogia quibus extollitur Dei virtus, vt ſciant Iudæi, non ſedere otioſum in templo, ſed vt præſtò ſit ad opem ſuis ferendam. Porrò magnam emphaſin continet tam interrogatio, quàm geminatio eiuſdem ſententiæ. Perſonam enim admirantis ſuſcipit Propheta, quo efficacius doceat inexpugnabili virtute Deum venire inſtructum ad tuendam populi ſalutem, vt ſub eius vmbra ſalui ſint fideles. Iam verò dictum fuit, non habitaſſe Deum in templo, ac ſi immenſa eius eſſentia illic incluſa foret: ſed illam virtutis & gratiæ fuiſſe præſentiam vt ferebat promiſſio per Moſem data, Vbi memoriam poſuero nomini meo veniam ad te, & benedicam tibi. Exod. 20. d.24. Id ſibi nō fruſtra eſſe promiſſum, ſed Deum verè in medio ſui ſtare ſenſerunt fideles, qui non ſuperſtitioſè quaſi templo affixum quærebāt, ſed externo templi cultu adiuti, tendebant in cælum. Summa eſt, quoties Deum populus in templo inuocauerit, effectu ipſo palàm fore quàm non inane ſit vel luſorium præſentiæ Dei ſymbolū arca fœderis, quia Deus potentem manum ſuam protegendæ fidelium ſaluti ſemper exerit. Repetitio autem admonet fideles in hac meditatione non poſſe nimis eſſe aſſiduos vel ſedulos. Iam quum Filius Dei carne indutus apparuit *Rex gloriæ*, & Iehoua exercituum, non vmbratili figura tantùm, ſed verè templum ſuum ingreſſus eſt, vt in medio noſtri habitet. Quare nihil obſtat quo minus gloriemur nos eius virtute fore inuictos. Quanquam autem neque mons Sion hodie locus eſt Sanctuario dicatus, neque amplius arca fœderis imago Dei eſt habitantis inter Cherubim: quatenus tamen communis nobis ratio eſt cum Patribus, vt verbi prædicatio & Sacramenta Deum nobis coniungant, hæc adminicula reuerenter amplecti conuenit, quia fieri non poteſt, ſi impio faſtu ſpernuntur, quin Deus ſe tandem prorſus à nobis ſubducat.

ARGVMENTVM PSALMI XXV.

Pſalmus hic meditationes precibus miſtas continet. Dauid enim hoſtium ſæuitia duriter vexatus, vt opem à Deo impetret, primùm agnoſcit peccata ſua hoc modo iuſtè à Deo ipſo caſtigari: ideóque eorum

veniam petit, quo Deum habeant propitium ac liberatorem. Deinde gratiam Spiritus ſancti implorat, qua fretus, inter varias tentationes ſe contineat ſub Dei timore. Meditationes verò pluribus locis inſerit quibus vel ſe ad bene ſperandum ſtimulet, vel à mundi illecebris ſenſus ſuos ad Deum colligat.

Pſal. XXV.

1 *DAuidis. Ad te Iehoua animam meam leuaui.*	1 לְדָוִד אֵלֶיךָ יְהוָֹה נַפְשִׁי אֶשָּׂא׃
2 *Deus mi, in te ſperaui: ne pudefiam, ne lætentur inimici mei de me.*	2 אֱלֹהַי בְּךָ בָטַחְתִּי אַל־אֵבוֹשָׁה אַל־יַעַלְצוּ אֹיְבַי לִי׃
3 *Etiam omnes qui te expectant, nō pudefient: pudefiant qui perfidè agunt ſine cauſa.*	3 גַּם כָּל־קֹוֶיךָ לֹא יֵבֹשׁוּ יֵבֹשׁוּ הַבּוֹגְדִים רֵיקָם׃

1 *Ad te Iehoua.* Præfatur ſe non circumagi huc & illuc infidelium more, ſed ſpem ſuam & vota dirigere in vnum Deum. Nihil enim veræ & ſinceræ Dei inuocationi magis cōtrarium, quàm vacillando circunſpicere (ſicuti profani homines ſolent) an aliqua mūdi auxilia ſuccurrant. Interea verò Deum omittere, vel non rectà ſe conferre in eius fidem & tutelam. Nam qui putant Dauidem teſtari ſe fuiſſe penitus Deo addictum, ac ſi in ſacrificium ſe obtuliſſet, non ſatis attendunt rationem contextus. Potius ad impetrandi fiduciàm ſumit quod in precibus maximi eſt momenti, ſpem ſibi fuiſſe in Deo fixam, nec mundi illecebris fuiſſe impeditum vel retentum quominus liber & ſolutus ad Deum aſcenderet. Quare hæc ſit nobis rite orandi regula, non diſtrahi in ſpes varias & ancipites, nec in terrenis auxiliis ſubſiſtere: ſed Deo tribuere hunc honorem, vt ex intimo affectu vota noſtra ad Deum tollamus. Cæterùm in mutando verbi tempore alios interpretes ſequutus ſum: quanquam per futurum tempus continuum actum deſignat.

2 *Deus mi, in te ſperaui.* Ex hoc verſu colligimus, quod deinde clarius patebit, Dauidi fuiſſe cum hominibus negotium: ſed quia perſuaſus erat, hoſtes ſuos eſſe quaſi Dei ferulas, meritò eius manu compeſci poſtulat, ne magis inſoleſcant. Sperandi verbo cōfirmat quod nuper dixit de animæ ad Deum eleuatione. Nā vel ita modus exprimitur quo ſe fideles animæ ſurſum attollunt: vel fiducia & ſpes additur tanquam illius effectus cauſa. Et certè his alis è mundo ſublati, ſurſum erigimur. Dauid ergo toto animi deſiderio ad Deum raptus fuit, quia promiſſionibus eius fretus, ſalutem haud dubiam inde ſperabat. Deprecatio qua vtitur, ex communi Scripturæ doctrina ſumpta eſt, pudefieri nunquam poſſe quicunque in Deo ſperant. Hæc etiam ratio ad prouocandam Dei miſericordiam notanda eſt, ne obnoxius ſit hoſtium ludibriis, quorum improbitas non magis pios animos vulnerat, quàm Deum ipſum laceſſit.

3 *Etiam omnes qui te expectent.* Si verba in optandi modum reſoluas, hoc verſu precationem ſuam continuat Dauid, & quod de ſe vno dixerat, communiter ad cunctos fideles extendit. Sed ego in diuerſam potius ſententiam inclino, vt Dauid fructum gratiæ Dei oſtendat, qui ex liberatione ſua proueniet. Pondus autem ſubeſt in particula Etiam. nam quia ſciebat multorum oculos in ſe eſſe coniectos, nec obſcura erat eius in Deo fiducia, ſuum exemplum longè patere intelligit: quia ſcilicet omnes Dei filios eriget, ac proſternet improborum ferociam. Poſſet etiam alius eſſe ſenſus, ac ſi in fidei ſuæ confirmationem ſibi proponeret Dauid quod paſſim Deus promittit. Sed illa quam attuli interpretatio, mihi videtur aptiſſima eſſe: nam per ſceleſtos qui perfidè agunt ſine cauſa, non dubium eſt quin peculiariter hoſtes ſuos intelligat. Ergo vbi liberatus fuerit, docet non fore priuatum beneficium, cuius ad omnes perueniet fructus: ſicuti fieri non poterat quin multorum labaſceret fides, ſi fuiſſet à Deo relictus. In membro oppoſito ratiocinatur, ſi confuſi iaceant improbi, ad Dei gloriam id ſpectare: quia eorum in rebus proſperis exultatio palàm Deo illudit, dum contemptio eius iudicio audacius ad licentiam peccandi ruunt. Quod addit, *ſine cauſa*, ad crimen amplificandum valet. Minus enim ferenda eſt eius prauitas, qui nulla iniuria laceſſitus, vltro ad lædendos homines innoxios fertur.

4 *Vias tuas Iehoua fac me intelligere, ſemitas tuas doce me.*	4 דְּרָכֶיךָ יְהוָֹה הוֹדִיעֵנִי אֹרְחוֹתֶיךָ לַמְּדֵנִי׃
5 *Dirige me in veritate tua, & doce me: quia tu Deus ſalutis meæ, te expectaui toto die.*	5 הַדְרִיכֵנִי בַאֲמִתֶּךָ וְלַמְּדֵנִי כִּי־אַתָּה אֱלֹהֵי יִשְׁעִי אוֹתְךָ קִוִּיתִי כָּל־הַיּוֹם׃
6 *Recordare miſerationum tuarū Iehoua, & bonitatum, quia fuerunt à ſeculo.*	6 זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְהוָֹה וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה׃

7 *Tranſgreſsionũ iuuentutis meæ, & iniquitatum mearum ne memineris: ſecundum clementiam tuam recorderis mei tu propter bonitatem tuam, Iehoua.*

7 חַטֹּאות נְעוּרַי וּפְשָׁעַי
אַל־תִּזְכֹּר כְּחַסְדְּךָ זְכָר־לִי
אַתָּה לְמַעַן טוּבְךָ יְהוָה׃

4 *Vias tuas.* Per vias Domini interdum ſignificat Dauid lætos & ſalutares exitus, vt alibi viſum fuit: ſępius verò intelligit ſanctè iuſtéque viuendi regulã. Hîc, quia mox additur veritas, precationis ſumma eſt (meo iudicio) vt Deus ſeruum ſuũ in fide promiſſionũ ſuarũ retineat, neque ſinat huc vel illuc dilabi. Ita enim compoſitis ad patientiam animis, nihil perperã tentamus, ſi toti pendemus à Dei prouidentia. Nõ ergo ſimpliciter hoc loco poſtulat Dauid Spiritu Dei ſe regi, ne à recto curſu deflectat: ſed ſibi patefieri quàm verax & fidelis ſit Deus in ſuis promiſſis, vt quietus ſub eius oculis degat. Siquis generalem eſſe ſenſum malit, ac ſi Dauid Deo ſe gubernandum traderet, non valde repugno: quia tamen mihi probabile eſt, ſub Veritatis nomine in proximo verſu exponi quaſnã vias & ſemitas vocet, ad pręſentem circunſtantiam votum hoc referre non dubito quòd ſcilicet Dauid vel ab impatiẽtia, vel à cupidine vindictę, vel ab illicito quouis feruore metuens, promiſſiones Dei penitus cordi ſuo inſculpi poſtulet. Diximus enim, quãdiu viget in animis noſtris hęc cogitatio, Deo nos curæ eſſe, domandis tentationibus optimum eſſe frænum. Quòd ſi tamen vias Dei & ſemitas pro doctrina accipere placeat, mihi ſemper illud fixum eſt, Dauidem ad cæcos impulſus reſpicere, qui nos rebus aduerſis iactatos præcipitant in longos errores, donec verbo Dei cohibiti fuerint vel ſedati. Ita ſenſus eſt, Quicquid acciderit, ne vnquam permittas Domine, me excidere à viis tuis, vel contumacia, vel praua aliqua cupiditate abripi: ſed potius pacatum me ſub quieta obedientia contineat tua veritas. Quòd autem inculcat ſibi patefieri vias, ſéque doceri in illis & dirigi, non ſuperuacuum eſt. Nam quum ſenſus noſtros obtenebrent res aduerſæ, quàm difficile ſit in illa caligine diſcernere quid ſequi oporteat, vnumquenque docet propria experiẽtia. Quòd ſi Dauidi tam eximio Prophetæ, tantáque luce intelligentiæ prædito hęc demonſtratio neceſſaria fuit, quid nobis fiet, niſi Deus in afflictionibus nebulas diſcutiat, ne lucis ſuæ conſpectum impediant? Semper igitur petẽdum, quoties aliqua tentatio nos perturbat, vt nobis præluceat Dei veritas, ne peruerſa conſilia captando, per flexuoſas ambages vagemur. Notanda eſt quæ additur cauſæ redditio. *Deum enim ſalutis* ſuæ vocando, quæ iam ab eo perceperat beneficia, ad ſpem futuri temporis applicat: deinde fiduciam ſuam iterum repetit. Ita prius argumentum ſumptum eſt ab ipſius Dei natura, & quaſi à proprio officio: quia ſcilicet hac lege tuendam ſuſcipit fidelium ſalutem, & eorum neceſſitatibus ſubuenit, vt eandem gratiam in finem vſque velit proſequi. Sed quia huic tantæ bonitati neceſſe eſt vt reſpondeat noſtra fiducia, hanc quoque profert Dauid vnà cum perſeuerantiæ teſtimonio. Nam per *totum diem*, vel per omnes dies, ſignificat ſe infatigabili conſtantia pependiſſe ab vno Deo. Atque hoc fidei proprium eſt, inter ſummas anxietates reſpicere in Deum, & quaſi tacita quiete in promiſſum eius auxilium recumbere. Cæterùm vt memoria beneficiorum Dei ſpem noſtram foueat ac ſuſtineat, reputare diſcamus qualem ſe iam nobis exhibuerit: ſicuti Dauid hanc ſibi fulturam ſtatuit, quòd Deum expertus ſit ſalutis authorem.

6 *Recordare, &c.* Primò hinc apparet, Dauidem fuiſſe grauiter afflictum, vt omni ferè miſericordiæ Dei guſtu priuatus foret. Perinde enim ad gratiæ ſuæ memoriam reuocat Deum, ac ſi eius eſſet oblitus: hęc igitur hominis non parum anxij & mœſti querimonia eſt. Cęterùm hinc colligimus, etiamſi ad tempus ſubtrahat Deus omne bonitatis ſignum, & ad mala noſtra conniuens, tanquam alienos deſerat, fortiter tamen luctandum eſſe, donec ex hac tentatione ad votum quod audimus, animus noſter perrumpat: nempe vt Deus quaſi ad priſtinam ſuam conſuetudinem reuerſus, clementius nobiſcum denuo agere incipiat. Neque enim hæc precandi forma locum habeat, niſi vt faciem ſuam à nobis abſcondit, ſéque vlla noſtri cura tangi diſſimulat. Porrò Dauid ad miſerationes & bonitates confugiens, nihil ſe de ſuis meritis ſpei præſumere teſtatur. Nam qui ex ſolo miſericordiæ Dei fonte haurit, nihil in ſe reperit quod Deum ad remunerationem obſtringat. Sed quia aditum claudebat interruptio, optimo remedio hoc obſtaculum ſuperat: quòd ſcilicet Deus qui natura miſericors eſt, quanuis ad tempus ſuſpendat manum ſuam: non tamen vel ſeipſum abneget, vel ingenitum ſibi miſericordiæ affectum exuat, qui deficere nihilo magis poteſt, quàm æterna eius eſſentia. Hæc nobis doctrina tenenda eſt, Deum ab initio fuiſſe miſericordem: vt ſiquando rigidus erga nos & inexorabilis appareat, non tamen ſui diſſimilem putemus, vel propoſitum mutaſſe. Atque hinc colligimus in quem vſum paſſim Scriptura referat, eum omnibus ſeculis ſuos clementer reſpexiſſe. Fixum quippe hoc manere debet, quanuis Dei bonitas interdum lateat quaſi ſepulta, nũquam tamen extingui.

7 *Tranſgreſsionum iuuentutis.* Quia peccata noſtra maceriam opponunt inter nos & Deum, ne exaudiat vota noſtra, vel manum ad nos iuuandos extendat, hoc impedimentum nunc tollit Dauid. Verum quidẽ eſt in genere, præpoſterè & fruſtra orare homines, niſi à peccatorum remiſſione exordium faciant. Nulla enim ſpes obtinendæ gratię, niſi Deo propitio: quomodo

autem nos amabit,niſi prius gratis ſibi reconciliet? Hic ergo(vt dixi) legitimus eſt orandi ordo,primo acceſſu petere vt peccata nobis condonet. Sed diſertè hîc confeſſus eſt Dauid, ſe non aliter quàm abolitis peccatis, gratiæ Dei fore participem. Ergo vt ſuæ bonitatis memor ſit Deus, eum peccata noſtra obliuiſci neceſſe eſt, quorum conſpectus fauorem eius à nobis auertit. Iam verò apertius confirmat quod prius dixi, quanuis iniuſtè in eum ſæuirent improbi,ſe tamen acceptum ferre peccatis ſuis quicquid patiebatur. Quorſum enim ad Dei miſericordiam confugiens,peccatis ſuis veniam dari poſceret, niſi quia meritas ſe pœnas dare agnoſcit? Prudenter ergo animum conuertit ad primam mali cauſam, vt verum remedium inueniat:atque ita ſuo exemplo nos docet, quum vrget nos externa aliqua afflictio, non modò rogandum eſſe Deum vt nos ab ea eripiat,ſed vt peccata noſtra deleat, quibus & iram eius & flagella prouocauimus. Alioqui imitabimur malos medicos,qui neglectis morborum cauſis, dolorem tantùm leniunt, & aduentitia tantùm fomenta adhibent ad curationem. Nec verò ſolummodo fatetur Dauid leuia delicta,vt ſolent hypocritæ,qui defunctoriè vno verbo reatum fatentes,vel effugia quærunt,vel extenuant culpæ grauitatem: ſed repetit ab ipſa pueritia quot modis iram Dei in ſe concitauerit. Non enim quę adoleſcens peccata admiſit ideo commemorat,quaſi nullius recentis culpæ ſibi ſit conſcius, ſed quò maiori ſe reatu obſtringat. Ac primùm quidem ſe non cœpiſſe nuper reputans, ſed pridem peccata peccatis cumulaſſe, ſub ipſa congerie quodammodo ſe incuruat. Deinde ſi Deus ſummo iure agere velit,non heſterna modò, vel paucorum dierum delicta in iudicium ventura ſignificat, ſed quicquid à puero deliquit,poſſe nunc meritò imputari. Quoties ergo nos iræ ſuæ iudiciis terrebit Deus, non ſolùm in mentem nobis veniat poſtrema offenſa,ſed nouum pudorem nouóſque gemitus afferant omnes anteactę vitę tranſgreſſiones. Porrò quò melius exprimat gratuitam ſe veniam petere,Deo nihil præter meram eius bonitatem obiicit. Dicit igitur, *Recorderis mei ſecundum clementiam tuam*: facit enim peccatorum obliuio vt nos Deus paternis oculis aſpiciat. Huius autem aſpectus non aliam ſibi cauſam proponit, niſi quia Deus bonus eſt: vnde ſequitur, vt nos in gratiam recipiat, non niſi bonitate ſua adduci. Quanquam vbi dicitur noſtri recordari Deus ſecundum clementiam ſuam, ſubaudienda eſt antitheſis inter duas recordationis ſpecies:nempe dum peccatores in ira ſua viſitat, vel quos contemnere aliquandiu viſus eſt, ſuo fauore iterum dignatur.

8 *Bonus & rectus Iehoua:ideo docebit peccatores in via.*	8 טוב־וישר יהוה על־כן יורה חטאים בדרך׃
9 *Diriget pauperes in iudicio, & docebit pauperes viam ſuam.*	9 ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו׃
10 *Omnes viæ Iehouæ, clementia & veritas cuſtodientibus fœdus eius, & teſtimonium eius.*	10 כל־ארחות יהוה חסד ואמת לנצרי בריתו ועדתיו׃
11 *Propter nomen tuum Iehoua,propitius ſis iniquitati meæ,quia multa eſt.*	11 למען שמך יהוה וסלחת לעוני כי רב־הוא׃

8 *Bonus & rectus.* Quaſi à continuo precandi tenore pauliſper deſiſtens, Dei bonitatem ſecum meditatur:quò ſe rurſus magis accendat. Sentiunt enim fideles,niſi nouis ſubinde aculeis inter orandum ſe excitent, animos ſuos ſtatim langueſcere: adeò rara & difficilis res eſt, conſtans & indefeſſa attentio. Atque omnino vt fouendo igni materiam ſæpius ingerere neceſſe eſt: ita ſtudium orandi,ne torpeſcat & tandem deficiat, talibus adminiculis opus habet. Quare Dauid ſe ad perſeuerantiam animare volens,ſeipſum alloquitur,Deúmque bonum & rectum eſſe affirmat,vt hac meditatione refectus,alacrior iterum ſurgat ad precandum. Notanda autem hæc conſequentia eſt,Deum, quia bonus eſt & rectus,peccatoribus manum porrigere,vt eos in viam reducat. Nam Deo æquitatem tribuere qua tantùm erga dignos & bene meritos vtatur,frigida & ieiuna eſt imaginatio: & tamen non aliter vulgò Deum mundus bonum cognoſcit. Vnde enim fit vt Dei miſericordiam vix centeſimus quiſque ad ſe applicet,niſi quia eam ad dignos reſtringunt? Atqui hîc dicitur rectitudinis ſuæ ſpecimen edere, dum tranſgreſſores in via docet,quod tantundem valet atque vocare ad pœnitentiam,& inſtituere ad rectè viuendum. Et certè niſi ad inferos penetret Dei bonitas,neminem vnquam attinget. Fictitias ſuas præparationes iactent Papiſtæ: nos verò teneamus,niſi anteuertat Deus homines ſua gratia,actum eſſe de omnibus. Hanc præuenientem(vt loquuntur) gratiam nunc commendat Dauid: ſiue quum Deus ab initio nos vocans, regenerationis Spiritu corruptam naturam refingit:ſiue quum peccatis alienatos, à defectione reducit. Nam quum peccatores dicantur quos Deus recipit in diſcipulos, ſequitur,eius Spiritu renouari vt dociles & morigeri eſſe incipiant.

9 *Diriget pauperes.* Hîc de ſecunda gratia loquitur,quã Deus erga fideles ſuos exerit,poſtquam ſubacti ad iugum ferendum,obedienter eius imperio ſe ſubmittunt. Hæc verò docilitas nuſquam

nuſquā reperietur, donec elatus ſuperbia animus domitus fuerit. Quia ענוים Hebræi pauperes vocant vel afflictos, & metaphoricè nomē hoc transferunt ad māſuetos & humiles: mihi probabile eſt, Dauidem tam afflictiones quibus retunditur carnis ferocia, quàm ipſam modeſtiæ virtutem complexum eſſe: ac ſi dixiſſet, Poſtquam humiliauit Deus, manu benignè porrecta, toto vitæ curſu eos deducit. Cęterùm quidā *Iudicium* & *Viam* Domini pro iuſta & bene compoſita viuendi ratione accipiunt. Alij verò referunt ad Dei prouidentiam: quod rectius videtur, & ad contextum aptius, quia mox addit, *Omnes viæ Iehouæ, clementia & veritas*. Senſus ergo eſt, qui verè in ſe ipſis deiecti, ſe in Dei fidem contulerint, ſenſuros quàm bene filiis ſuis conſulat. Ergo iudicium & via eius nihil aliud eſt quàm gubernatio qua declarat ſe, vt optimum patrem decet, curare ſuorum ſalutem, vt oppreſſos ſubleuet, deiectos erigat, mœſtos exhilaret ac ſoletur, miſeris ſuccurrat. Nunc tenemus quales ſint gratiæ Dei erga nos progreſſus: nempe quòd primùm errantes & palatos, imò profugos in viam reducit, compeſcit noſtram contumaciam, & prius indomitos in obſequium iuſtitiæ ſuæ flectit. deinde quòd afflictos & laborantes non deſerit, ſed poſtquam eos cruce formauit ad humilitatem & modeſtiam, prouidum ſe in regenda eorum vita patrem declarat.

10 *Omnes viæ Iehouæ.* Falluntur interpretes qui veram & ſuauē Legis doctrinā in hoc verſu dici putāt, talémque re ipſa ſentiri ab eius cultoribus: ac ſi congrueret hic locus cum illo Chriſti dicto, Iugum meum ſuaue eſt, & onus meum leue. Neque enim ſolum coacta eſt eiuſmodi interpretatio, ſed facilè refelli poteſt ex multis ſimilibus locis, vbi viæ Domini ſumuntur paſſiuo ſenſu, pro paterna quam in ſuis tuendis & fouendis tenet, ratione: imò pro tota gubernatione qua res humanas temperat. Summa igitur eſt, ſic Dominum agere cum ſuis fidelibus, vt omni ex parte propitium & veracem eum ſentiant. Neque enim hîc narrat Dauid qualē promiſcuè ſe Deus erga humanum genus præſtet, ſed qualem ipſum experiantur eius filij. Vidimus enim Pſalmo 18.d.26. præfractis durum eſſe & rigidum: atque vt clementer ignoſcat, videmus tamen nullo dulcedinis eius ſenſu affici: tantum abeſt vt eius promiſſionibus innixi, plenam ab eo fœlicitatem expectent. Imò ſimulátque aliquid aduerſi contigit, fremunt & indignantur, Deum crudelitatis inſimulant, vel ſurdum eſſe ſuis precibus queruntur, in lætitia verò, eius conſpectum fugitant. Quare non immeritò Dei clementiam & fidem quaſi peculiarem theſaurum fidelibus deſignat: ac ſi diceret non eſſe timendum ne Deus nos fruſtretur, ſi manemus in ſuo fœdere. *Fœdus* & *Teſtimonium* idem valet, niſi quòd ſecundū exegeticè additum eſt. Cōprehendit autem totam Legis doctrinam, in qua cum electo populo paciſcitur. Matth.11.d.30.

11 *Propter nomen tuum Iehoua propitius, &c.* Quia copula interponitur, putant quidam hoc membrum eclipticè poſitum eſſe, vt verbum aliquod ſubaudiendum ſit. deinde ſententiam illam ſeorſum legunt, *Propitius ſis iniquitati meæ.* Itaque ſecundum eos ſenſus eſſet, Domine licet fœdus tuum non exactè cuſtodierim, ne tamen propterea deſinas beneficum te erga me oſtendere, ac ne tuam beneficentiam arceat mea iniquitas, eam mihi condona. Sed ego aliis potius aſſentior qui copulam (ſicut aliis pluribus locis) ſuperuacuam eſſe putant, vt vno contextu cohæreat totus verſus. In verbi etiam tempore diſſentiunt interpretes. quidam enim præteritum retinent, ac ſi gratias Deo ageret Dauid ob remiſſum ſibi peccatum. Sed verior eſt altera expoſitio, quæ etiam magis recepta eſt: Dauidem ſcilicet iterum ad miſericordiæ Dei aſylum confugere vt veniam obtineat. Nam ו eſt temporis conuerſiuum: futurum verò optatiui loco ſumitur. Porrò hunc verſum ita cum præcedentibus coniungo, Quum ſecum meditatus eſſet Propheta, Deum beneficum & fidelem eſſe ſuis cultoribus, iam in ſe deſcendens, agnoſcit non niſi intercedente venia, poſſe in hoc numero ſe cenſeri, ideóque ad deprecationem ſe conferre: ſicuti Pſalmo 19.c.13. vbi concionatus eſt de mercede quæ repoſita eſt fidelibus, vbi Legem ſeruauerint: repente exclamat, Delicta quis intelliget? Quamuis ergo non ignoret Dauid quàm liberaliter promittat Deus cuſtodientibus pactum ſuum, quicquid ad beatam vitam pertinet: quia tamen ſimul videt quàm procul adhuc à perfecta Legis iuſtitia abſit, non ſubſiſtit in illa fiducia, ſed multis delictis, quorum ſibi conſcius eſt, remedium quærit. ita vt Deus nos in ſeruis ſuis reputet, ſemper rogandus eſt vt paterna indulgentia infirmitates noſtras toleret: quia ſine gratuita remiſſione peccatorum nulla operum retributio ſperanda eſt. Cæterùm quò certius exprimat totum ſe à mera Dei gratia pendêre, diſertè ponit, Propter nomen tuum, ſignificans Deum quoties ignoſcit ſuis, non aliunde cauſam ſumere quàm à ſe ipſo: ſicuti paulò antè dixit eodem ſenſu, propter bonitatem tuam. Quanquam ipſa culpæ magnitudine coactus fuit ad implorandum Dei nomen: quia mox ſequitur confeſſio, quòd magna ſit vel multa iniquitas (vtroque enim modo verti poteſt nomen רב) ac ſi dixiſſet, Magno quidem onere me premunt peccata, vt ipſa magnitudo vel grauitas ſpem veniæ præcidere mihi queat: ſed pluris eſt immenſa tui nominis gloria, Domine, quàm vt me repudies.

12 *Quis eſt vir timens Iehouam? docebit eum in via quam eligat.*	12 מי־זה האיש ירא יהוה יורנו בדרך יבחר:

13 *Anima eius in bono morabitur,& ſemen eius hæreditate poßidebit terram.*	13 נַפְשׁוֹ בְּטוֹב תָּלִין וְזַרְעוֹ יִירַשׁ אָרֶץ׃
14 *Conſilium Iehouæ timentibus eum, vt notum faciat illis fœdus ſuum.*	14 סוֹד יְהוָֹה לִירֵאָיו וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעָם׃
15 *Oculi mei ſemper ad Iehouam,quia ipſe educet è reti pedes meos.*	15 עֵינַי תָּמִיד אֶל־יְהוָֹה כִּי הוּא־יוֹצִיא מֵרֶשֶׁת רַגְלָי׃

12 *Quis eſt vir,&c.* Iterum ſecũ meditando qualem ſe Deus ſeruis ſuis exhibeat,nouũ vigorem colligit.Diximus enim,nihil magis eſſe procliue quàm vt flacceſcat precandi attentio, niſi promiſſionũ Dei recordatio eam ſuſtentet. Interea dubium nõ eſt quin ſe partim accuſet Dauid,partim verò meliore ſpe cõcepta,ad Dei timorem hortetur. Primùm enim ſignificās, ideo rečta intelligẽtia ſanóque iudicio deſtitui homines,quia Deo ſe cũ reuerentia & timore regendos non offerunt:ſuæ ſocordiæ imputat,quòd obtenebrata mente poſt ſuas cupiditates vagatus ſit.rurſum verò ſi Deo ſe addicat & docilẽ prębeat,Spiritum ſanctũ ſibi vię ducẽ promittit.Videtur autẽ interrogatio notare eorum paucitatem qui Deum timent. Nam etſi promiſcuè omnes orant,& prę ſe ferunt aliquod pietatis ſtudium,quotuſquiſque ſe penitus excutit?imò ſuo torpori indulgent ferè omnes. Itaque rariſſimus eſt Dei timor:quo fit vt Spiritu conſilij & prudentiæ mundus vt plurimum priuetur.Quod quidã interpretes in verbo *Eligat* futurum tempus in præſens reſoluunt,ac ſi dictũ eſſet,Deum monſtrare viam quam ipſe probat,& per quam vult homines incedere:mihi non placet.nã electio hæc (meo iudicio) potius ad vnumquẽque refertur,ac ſi dictum eſſet,Modò nos ad Dei timorem ſimus cõpoſiti,ipſum non defore ſuo officio,quin Spiritu prudentiæ ad viam eligẽdam nos dirigat.Nam quum nobis inſtituenda eſt vitæ ratio, velut in biuio ſtamus, imò in ſingulis ferè actionibus hæremus ſuſpenſi & perplexi,niſi Deus nobis ad viam monſtrandam occurrat.Dicit ergo Dauid,Quanuis neſciant homines quid rectum ſit, & quid ipſe eligere oporteat: modò tamẽ pia docilitate ſe ad Deum ſequendum accingãt,illum ſemper certum ac fidum ducem fore. Porrò quia hic timor Dei non eſt nobis ingenitus,temere hinc quiſpiam ratiocinetur Deum ceſſare donec ſua pręparatione ſe inſinuent homines in eius gratiam, vt rectos eorum conatus adiuuet. Nam de prima hac gratia nuper concionatus eſt Dauid, quòd Deus tranſgreſſores doceat: nunc verò ſecundam addit, quod regendos ſuſcipiat qui iam domiti ſunt ac manſuefacti, vt præeunte Spiritus luce teneant quid facto opus ſit.

13 *Anima eius.* Si ſumma eſt hominis fœlicitas,nihil aggredi vel tentare niſi authore Deo, ſummum quoque & incomparabile beneficium eſt, illum habere viæ ducem ne vnquam aberremus: ſed adiungitur acceſſionis vice terrena etiam benedictio, in qua prioris gratiæ fructus palàm apparet:ſicuti etiam docet Paulus,Pietati non ſolum æternam ſalutem, ſed quæ ad

1.Tim. 4. c.8. præſentem vitam ſpectant,etiam promitti. Summa eſt, veros Dei cultores non ſpiritualiter modò beatos eſſe,ſed ab eo quoque benedici quod ad præſentis vitæ ſtatum. Verum quidem eſt,non ſemper ex animi voto eos tractari, nec certo & æquabili modo fluere quas optarent commoditates:imò ſæpe quum impij deliciantur,moleſtiis & ærumnis vexari eos contingit. Sed ſciendum eſt,quoties ſuam benedictionem Deus ſubducit, eos expergefieri vt ſe procul adhuc à perfecto Dei timore diſtare ſentiant. Interea tamen quatenus expedit, ſic fruuntur Dei beneficiis,vt præ hominibus profanis & Dei contemptoribus verè ſint fœlices: quia in extrema inopia Deum tamen ſibi eſſe præſentem perſuaſi, in hoc tuto conſolationis portu quieſcunt.Hoc certè veriſſimum eſt,ex vno fonte oriri omnes noſtras miſerias, quia curſum benedictionis Dei noſtris peccatis abrumpimus,& tamen eius gratiam in hac tã confuſa perturbatione lucere, vt ſanctorum conditio melior ſit:quia etiamſi bonis nõ ſaturantur, paternum Dei fauorem aſſiduè guſtant. atque huc libenter refero *Animæ* nomen : quòd ſcilicet in percipiendis Dei donis non ſint inſipidi, vt ad eos placandos longè plus valeat mediocritas, quàm impiis ſatisfaciat ſumma abundantia. Ergo ſua vt quiſque ſorte intus contentus eſt, & cum hilaritate patiẽtiam & quietem colit,eius anima dicitur habitare in bono.Quòd quidam interpretes iſtud Habitare ad tempus mortis trahũt, argutum magis eſt quàm firmum:potius enim(vt dictum eſt)de terrenæ vitæ ſtatu loquitur. Deinde amplificandi cauſa ſecundo loco addit, Poſteros fidelium, terræ fore hæredes:vnde ſequitur, Deum ſuo fauore eos proſequi. Vnde rurſus colligimus mortem ſeruis Dei non eſſe interitum,nec extingui,dum migrant ex hoc mundo,ſed manere ſuperſtites.abſurdum enim eſſet, Deum vita priuare in quorum gratiam aliis benefacit. Quatenus autem terræ hæreditas ad filios ſanctorum perueniat, vt alibi dictum fuit,tum fuſius videbimus Pſal.37.

14 *Conſilium Iehouæ.* Confirmat aliis verbis quod nuper dixerat,Deum omnibus piis doctorem & magiſtrum fore:& ſuo more bis idem repetit in eodẽ verſu. Neque enim aliud eſt fœdus Dei quàm ſecretũ vel conſilium:ſed nomine Secreti,doctrinæ excellentiam commendat,quæ nobis propoſita eſt in Lege Dei. Vtcunque enim alto faſtu profani homines Moyſen &

ſen & Prophetas deſpiciant,agnoſcunt tamen fideles in eorum doctrina ſibi cælorum arcana pateficri, quæ humanæ ſapientiæ modum longè ſuperant. Itaque quiſquis in Lege ritè proficere cupit,reuerenter ſuſpiciat quam continet doctrinam. Iam verò hic locus nos ad modeſtiam & humilitatem inuitat, ne freti proprio ingenio aut ſolertiæ noſtræ confiſi, perrumpere tentemus ad myſteria, quorum notitiam ſingulare eſſe Dei donum pronuntiat David. Pſal. 111.
Deinde quum timor Dei, ingreſſus eſſe dicatur ad rectam intelligentiam, quantum quiſque b.10.
in fide creſcere cupit,progreſſus etiam in Dei timore faciat. Cæterùm vbi viget pietas, periculum non eſt ne in Deo quærendo operam ludamus. Arcanum quidem eſt Dei fœdus, humano captu altius: ſed quum Deus non fruſtra quæri velit, quicunque ad eius cultum recto ſtudio aſpirant, Spiritus ductu peruenient ad cæleſtem ſapientiam, quæ in eorum ſalutem deſtinata eſt. Obliquè autem literales diſcipulos Legis perſtringit David, qui falſò & inaniter fœderis Dei participes ſe iactabant. Etſi enim voce ſua promiſcuè alloquitur Deus bonos &
malos,niſi tamen adſit ſincerus affectus,ſurdis canit:quemadmodum dicit Ieſaias, Impiis Le- Ieſa.29.d.
gem eſſe ſimilem clauſo & obſignato libro. Itaque mirum non eſt, puros Dei cultores quibus 11.
arcanum ſuum reſerat,à ſceleſtis vel hypocritis diſcerni. Hac verò ſpe ſibi propoſita David fidenter ad Dei ſcholam accedens, & alios ſecum adducens, non obſcurè oſtendit deteſtabile eſſe eorum figmentum, qui à Scripturæ non ſecùs ac labyrinthi acceſſu totam plebem arcent: quaſi verò non diſertè ex quolibet ordine vocentur ad fœderis Dei notitiam quicunque eum ex corde timent.

15 *Oculi mei ſemper.* Hîc fidē ſuam eiúſq; perſeuerantiam non iactantiæ cauſa celebrat David, ſed vt impetrādi fiducia alacrior reddatur ad precandū. Nam quia omnibus qui in Deum reſpiciunt, data eſt promiſſio, ſpem eorum non fore irritam, nec poſſe pudefieri: ſæpe ſe hoc clypeo ſancti muniunt. Interea ſuo exemplo legitimam precandi rationem aliis præſcribit, vbi ſcilicet defixos contineant in Deo ſuos ſenſus. Nam Oculorum nomine, quorum ſenſus acerrimus eſt, & totum hominem ad ſe rapit, omnes affectus notari rarum non eſt. Ratio quæ additur, ſpem deſiderio eſſe coniunctam clarius oſtendit: ac ſi dixiſſet ſe non dubitāter ac trepidè mentem ſuam coniicere in auxilium Dei, ſed quia perſuaſus eſt ſibi fore liberatorem: & pronomen *Ipſe* emphaticum eſt: docet enim ſe non circunſpectare huc & illuc, corúmque more qui alternando varias ſibi ſalutes confingunt, ſed Deo vno contentum eſſe.

16 *Reſpice ad me, miſerere mei, quia vnicus ſum & pauper.*	16 פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי כִּי־יָחִיד וְעָנִי אָנִי׃
17 *Afflictiones cordis mei ſe dilatarunt, de anguſtiis educas me.*	17 צָרוֹת לְבָבִי הִרְחִיבוּ מִמְּצוּקוֹתַי הוֹצִיאֵנִי׃
18 *Vide afflictionem meam & laborem meum, & tolle omnia peccata mea.*	18 רְאֵה עָנְיִי וַעֲמָלִי וְשָׂא לְכָל־חַטֹּאותָי׃
19 *Vide inimicos meos, quia multiplicati ſunt, & odio violento oderunt me.*	19 רְאֵה־אוֹיְבַי כִּי־רָבּוּ וְשִׂנְאַת חָמָס שְׂנֵאוּנִי׃
20 *Cuſtodi animam meam, & erue me ne pudefiam, quia ſperaui in te.*	20 שָׁמְרָה נַפְשִׁי וְהַצִּילֵנִי אַל־אֵבוֹשׁ כִּי־חָסִיתִי בָךְ׃
21 *Integritas & rectitudo cuſtodiant me, quia te expectaui.*	21 תֹּם־וָיֹשֶׁר יִצְּרוּנִי כִּי קִוִּיתִיךָ׃
22 *Redime Deus Iſraelem ex omnibus tribulationibus eius.*	22 פְּדֵה אֱלֹהִים אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל צָרוֹתָיו׃

16 *Reſpice ad me.* Quia nobis hoc dictat carnis ſenſus, Deum, niſi ab eo iuuemur, oblitum noſtri eſſe: ordinem ſequitur David, quo nos ducit natura, rationem ſui à Deo haberi petens, ac ſi antè neglectus foret. Sic autem reſoluo verba, Reſpice ad me vt miſerearis mei. Cauſam enim ſalutis ponit Dei intuitum, cui deinde effectus ſubiicitur. quia ſimul ac nos dignatus fuerit Deus ſua cura, manus etiam ad auxilium ferendum parata erit. deinde ad flectendū Deum miſeriam ſuam proponit, vocans ſe *Vnicum*, hoc eſt ſolitarium, deinde *Pauperem*. Nec verò dubium eſt quin ad promiſſiones alludat, quibus pronuntiat Deus ſe miſeris & deſperatis præſtò fore ad opem ferendam.

17 *Afflictiones cordis mei.* Fatetur hoc verſu non modò externum ſibi bellū eſſe cum hoſtibus & moleſtiis quas inferunt, ſed intus etiam mœrore & angoribus ſe torqueri. Et notāda eſt loquutio qua ſignificat tantā eſſe curarū congeriē, vt omnes cordis ſui partes occupet: quemadmodum ſi violentæ aquæ longè latéque graſſando, regionem aliquam obruerent. Quando autem totum cor Davidis videmus anxietate fuiſſe poſſeſſum, non eſt quòd miremur ſi nos

interdum ſua mole tentationes deiiciant:ſed cum Dauide petamus vt nobis Deus quaſi in deſperationis articulo ſuccurrat.

18 *Vide afflictionem meam.* Querimonias iſtas toties inculcans,ſatis oſtendit non leuibus ſe malis fuiſſe tentatum:quod ſedulò notandum eſt, vt nobis quum eodem exercebimur modo, ſuppetat ratio orandi. Tale enim ſpeculum nobis Spiritus ſanctus proponit, ne afflictionum multitudini vel oneri mentes noſtræ ſuccumbant.Sed vt malis ſuis leuatione obtineat,rurſus petit remitti ſibi peccata, ſibi reuocans in memoriam quod paulo antè attigerat,ſe non aliter ſperare Deum propitium,niſi gratuita venia recôciliatus eſſet. Et certè nimis ſtupidi ſunt qui externa liberatione contenti,mala inteſtina non excutiunt,ſed quantum in ſe eſt,cuperent obliuione ſepulta eſſe. Ergo Dauid vt remedium inueniat ſuis moleſtiis à peccatorũ remiſſione incipit,quia Deo irato & infenſo, omnia infœliciter nobis cedere neceſſe eſt: peccatis autem noſtris meritò ſemper iraſcitur.Atque hæc regula tenenda eſt, quanuis ob diuerſos fines Dominus ſuos cruce erudiat,quoties tamen affligimur, ad conſcientiæ examen nos vocari, vt ſupplices reconciliationem cum Deo quæramus.

19 *Vide inimicos.*Hoc verſu de hoſtiũ copia & crudelitate expoſtulat,quia eo propẽſior eſt Deus ad ſuos inuãdos,quo magis premũtur,&pro grauitate periculi potẽtius ſuccurrit.*Odium* חמס,hoc eſt *violentia*,pro Crudeli & ſanguinario capitur. Quia verò tantus erat hoſtium furor,vt placari non poſſet niſi Dauidis morte,cuſtodem vitæ ſuæ Deũ aduocat: vnde colligitur extrema illa quam dixi neceſſitas. Quod proximè ſequitur,*ne pudefiam*,duplicem ſenſum admittit.quidam futurũ tempus retinent,ac ſi ſtatueret Dauid ſe iam exauditum eſſe, & in optato ſucceſſu,ſpei mercedem ſibi promitteret.Ego tamen in diuerſam partem magis inclino,vt precationem ſuam continuet. Summa eſt,quando in Deum recumbit,ne eum ſpes de ſalute concepta fruſtretur:nullus enim ad ſeriũ precandi affectũ efficacior ſtimulus quàm vbi teſtari licet,in ipſo nos confidere. Quo magis rogandus eſt Deus vt ſpem nobis augeat, ſi exigua eſt,torpentem excitet,nutantem ſtabiliat,debilem confirmet,erigat etiam collapſam.

21 *Integritas & rectitudo.* Quibuſdam videtur ſimplex eſſe precatio,ac ſi Dauid ſe ab omni noxa immunem ſeruari poſtulet, quemadmodum innoxiè ſe geſſit, & abſtinuit tam ab omni fraude quàm iniuria.Alij votum duplicant, vt ſibi purum & integrum cordis affectum donari petat,ne ſcilicet ad vindictam,vel alia tuendæ vitæ ſuæ illicita media proſiliat:ita ſenſus eſſet, Domine, quanquam me caro ad quærenda quælibet ſubſidia ſolicitet, hoſtes etiam ſua importunitate huc me impellant, cohibe tamen prauos in me affectus, vt me in pura & integra æquitate contineam : atque æquitas & rectitudo tanquam duæ optimæ ſalutis cuſtodes mihi ſufficiant. priorem tamen ſenſum magis amplector,quia mox adiungit ſuæ integritatis teſtimonium. Quiſquis enim Deum expectat placido & manſueto ſpiritu, quiduis potius perferet, quàm vt ſibi permittat, iniuſtitia cum hoſtibus certare. Itaque (meo iudicio) profitetur Dauid ſe ita rectè verſatum eſſe inter homines,vt ipſum hoſtes immeritò laceſſant. & quia ſibi optimè conſcius eſt,Deum implorat innocentiæ ſuæ vindicem.Sed quum iam tribus locis confeſſus ſit,iure ſe caſtigari,mirũ videri poſſit quòd nunc de ſua integritate gloriatur. Alibi iam ſoluta fuit hæc quæſtio, vbi diximus ſanctos,quantum ad ſe attinet, in Dei conſpectum ſemper cum veniæ deprecatione ſupplices prodire : hoc tamen non obſtare quominus cauſæ ſuæ bonitatem coram Deo commemorent.Et tamen quòd ſe in Deo ſperaſſe dicit,neceſſariò addi oportuit : quia vt noſtri defenſionem ſuſcipiat Deus, non ſatis eſt ius & rectitudinem à parte noſtra ſtare, niſi Dei promiſſionibus innixi,ſub eius patrocinio tutelâque quieſcimus. Ita ſæpe contingit vt ſtrenuis & cordatis viris,dum ingenio ſuo freti,vel à fortuna pendentes. bonas cauſas defendunt,non tamen reſpondeat ſucceſſus. Ergo vt Deus noſtræ integritatis vindex ſit & protector,primum colenda eſt cum hoſtibus noſtris iuſtitia & integritas,deinde committenda eſt Deo noſtra ſalus.

22 *Redime Deus Iſraelem.*Hac clauſula oſtendit Dauid quale fuerit illud hoſtium genus de quibus conqueſtus eſt. Inteſtinos enim fuiſſe credibile eſt, qui Dei populo,quaſi malum viſceribus incluſum,moleſti erant. Nam & ex verbo Redimendi colligimus, dura ſeruitute oppreſſam tunc fuiſſe Eccleſiam.Itaque non dubito,Saulẽ,& qui tyrannicè cum eo dominabantur,in hoc Pſalmo perſtringi.Cæterùm ſimul oſtendit ſe non priuatim cõſulere ſuæ ſaluti,ſed complecti communem totius populi ſtatum : quemadmodum mutua inter ſanctos ſocietas poſtulat vt ſinguli publicis miſeriis affecti,apud Deum vno conſenſu gemant.Hoc verò ad fidei confirmationem non parum valuit, quòd Dauid nihil ſe à toto fidelium corpore ſeparatum habere cogitans, quas patiebatur iniurias, ſibi cum omnibus piis duxit eſſe communes: ſed illa etiam tenenda ratio,vt dum ſua quiſquè mala deplorat,ſimul etiam curas ſuas & vota extendat ad totam Eccleſiam.

ARGVMENTVM PSALMI XXVI.

Pſalmus hic ſuperiori ferè ſimilis eſt.Propheta enim multis iniuriis oppreſſus, nec quicquam inueniens ſubſidij in mundo, implorat Dei fidem,vt cauſam hominis iniuſtè afflicti ſuſcipere & innocentiam aſſerere velit. Et quoniã certamen erat illi cum hypocritis,ad iudicium Dei prouocat,odioſè eos perſtrin-

perſtringens, quòd falsò Dei nomen obtenderent. Tandem quaſi voti compos, ſacrificium laudis pro liberatione promittit.

Pſal. XXVI.

1 *DAuidis. Iudica me Iehoua, quia ego in integritate mea ambulaui, & in Iehoua ſperaui, non nutabo.*

2 *Proba me Iehoua, & tenta me, examina renes meos & cor meum.*

3 *Quia bonitas tua coram oculis meis: ideo ambulaui in veritate tua.*

4 *Non ſedi cum hominibus vanitatis, & cum verſutis non ingrediar.*

1 לְדָוִד שָׁפְטֵנִי יְהוָֹה כִּי אֲנִי בְּתֻמִּי הָלַכְתִּי וּבַיהוָֹה בָּטַחְתִּי לֹא אֶמְעָד׃

2 בְּחָנֵנִי יְהוָֹה וְנַסֵּנִי צָרְפָה כִלְיוֹתַי וְלִבִּי׃

3 כִּי חַסְדְּךָ לְנֶגֶד עֵינָי וְהִתְהַלַּכְתִּי בַּאֲמִתֶּךָ׃

4 לֹא יָשַׁבְתִּי עִם מְתֵי שָׁוְא וְעִם נַעֲלָמִים לֹא אָבוֹא׃

1 *Iudica me Ieh. &c.* Dixi iam Dauidem ad Dei iudicium confugere, quia nihil reperiebat æquitatis in hominibus. Iudicare autem Hebræis dicitur qui cauſæ cognitionem ſuſcipit, perinde igitur eſt ac ſi Dauid appellet Deum iuris ſui vindicem. Nam quum ad tempus nos hoſtium iniuriis & petulantiæ exponit, videtur cauſam noſtram negligere: vbi verò cohibet hoſtes noſtros ne pro libidine graſſentur ad nocendum, re ipſa demonſtrat ſibi curæ eſſe defenſionem iuris noſtri. Itaque diſcamus exemplo Dauidis, vbi deſtituimur hominum præſidio, conferre nos ad Dei tribunal, & in eius protectione acquieſcere. Quæ ſequuntur, variè exponunt interpretes. Quidam vno contextu legunt, Iudica me, quia ego in integritate mea ambulaui. Alij vero ad poſterius membrum referunt, Quia ambulaui in mea integritate, ideo non nutabo. Ego verò libenter extendo ad vtrunque. Nam quia proprium Dei munus eſt bonas cauſas aſſerere ac tueri, eum ſibi patronum conſtituens, integritatis ſuæ & ſpei teſtem citat. vnde & fiduciam opis impetrandæ concipit. Si tamen disiungere placet, magis probabile videtur, ſeorſum hanc ſententiam legere, Iudica me Iehoua: deinde ſequatur altera precatio, ne Deus nutare ipſum permittat, quia ſe innoxiè & ſincerè geſſit, &c. Cæterùm in pronomine poſſeſſiuo notanda eſt emphaſis, quam interpretes malè prætereunt. Non enim ſimpliciter teſtatur ſe integrum fuiſſe, ſed conſtanter perrexiſſe in recto curſu, nec deiectum fuiſſe à propoſito, quamlibet violentis machinis impulſus fuerit. Scimus enim, vbi nos improbi inuadunt, ſi vi aut malis artibus nos obruant, quàm difficile ſit eundem retinere animum. In eo enim ponitur ſpes victoriæ, ſi fortiter & ſtrenuè arma armis & fraudes fraudibus opponimus. Atque hæc tentatio probos & moderatos homines vt plurimum percellit: qui alioqui rectè agendi ſtudio tenentur, vt hoſtium importunitate coacti, à via deflectant. Itaque diſcamus exemplo Dauidis, etiam quum datur nocendi occaſio, & quum hoſtes variis modis nos laceſſunt & ſolicitant, firmi in gradu noſtro manere, nec ab integritatis noſtræ tenore ſinamus nos vllo modo abduci.

2 *Proba me.* Quo ſe magis indignè & præter meritum calumniis premi videbat Dauid, accenſus fuit doloris vehementia, vt intrepide iuſtitiam ſuam aſſereret: nec tantùm ab externis ſceleribus ſe purgat, ſed etiam de cordis ſui rectitudine puróque affectu gloriatur: ſimul cum hoſtibus ſuis tacitè ſe comparat. Nam quia craſſi erant hypocritæ, ſuperbè iactantes Dei nomen, hanc eorum impudentiam ac duritiem traducit coram Deo. Declarat verò hęc conteſtatio quàm bene ſibi conſcius fuerit, quum audet Dei iudicio omnes animæ ſuæ receſſus examini ſubiicere. Notandum ſemper eſt, hoſtium improbitate fuiſſe coactum vt ſe tam magnificè efferret. Niſi enim iniuſtè damnatus fuiſſet ab hominibus, ſuppliciter deprecatus fuiſſet tale examen. ſciebat enim rectè agendi ſtudium quo flagrabat, procul adhuc à ſumma perfectione abeſſe. Sed vbi ſe falsò grauari videt, hominum iniquitas eum animat vt ad Dei tribunal accedere non dubitet. Cæterùm quia ſciebat externam innocentiæ ſpeciem illic non magni eſſe momenti, ſinceram cordis rectitudinem in medium profert. Nam quod ita nonnulli diſtinguunt, vt *cor* ſuperiores affectus ſignificet, *renes* verò ſenſuales (vt loquuntur) & magis craſſos, ſubtile eſt magis quàm firmum. Scimus enim Hebręos Renum nomine, quod maximè in hominibus reconditum eſt, notare. Dauid ergo bene ſibi conſcius totum ſe Deo examinandum offert: non vt ſecuri homines, vel potius ſtupidi, qui ſibi blandientes, ſuis deliciis fucum ſe Deo facturos putant. neque enim dubium eſt quin ſe probè & penitus excuſſerit antequam ita confidenter prodiret in conſpectum Dei. Atque hoc inprimis videndum eſt, ſi cupimus nos Deo probare, vt non modò abſtinuerit ab iniuria qui iniuſtè læſus eſt, ſed etiam perſtiterit in recto affectu.

3 *Quia bonitas tua.* Poteſt vno contextu hic verſus legi, & diuidi in duo membra: eodem tamen ferè ſenſu. Si contexere vno tenore placeat, vtrunque verbum principale erit, hoc modo, Quia mihi bonitas tua, Domine, verſata ſemper eſt ante oculos, & in fide tua quieui,

prauas omnes cupiditates frænaui in animo meo, ne hoſtium malitia laceſſitus, ad retaliandum impellerer. ita in hoc verſu eſſet cauſæ redditio. Probabilis etiam eſt altera expoſitio, Quia bonitas tua mihi ante oculos fuit, ambulaui in veritate quam præcipis. Sed tunc ſuperuacua eſſet copula: quod Hebræis ſatis vſitatum eſt. Etſi autem affinis eſt hæc ſententia priori, ſequi tamen malo quod à verbis minus remotum eſt. Quia enim rara & difficilis virtus eſt, non tantùm ſe cohibere à maleficiis, vbi omnia huc prouocant, ſed à cordis integritate non deflectere: declarat Propheta quomodo inter tam arduas tentationes proſequutus ſit rectum curſum: nempe quia Dei bonitatem qua ſolicitè ſuos conſeruat, ob oculos ſibi propoſuit, ne ad peruerſas artes declinans, illius patrocinio ſe priuaret: fidémque eius ſequutus, animam ſuam in patiētia poſſederit: quia certò perſuaſus erat fieri non poſſe vt Deus fideles ſuos deſerat, qui in eum recumbunt. Et certè niſi Dei bonitate fretus, inter tot ac tam duros inſultus pedem in colenda integritate non fixiſſet. Atque hoc inter Dei filios & profanos homines notabile diſcrimen eſt: quòd illi meliorem exitum à Domino ſperantes, ab eius verbo pendent, neque inquietudine ad noxias artes feruntur: hi verò poſteriores, quanuis bonas cauſas ſuſtineant, quia tamen ignota eſt illis Dei prouidentia, rapiantur huc & illuc, illicita conſilia captant, confugiunt ad fraudes: denique nihil aliud habent propoſitum, quàm malum malo vincere. Vnde etiam miſeri & triſtes, interdum etiam tragici exitus: quia poſthabita Dei gratia, tantùm ad verſutias & calliditates intenti ſunt. Summa eſt, Dauidem in ſeruanda iuſtitia conſtantem fuiſſe, quia Deum ſibi ducem ſtatuerat. Priore autem loco, mentionem facit Bonitatis: deinde addit *Veritatem*: quia non niſi ex promiſſionibus cognoſcitur bonitas, quę nos infracta animi magnitudine per omnes tentationes dirigat.

4 *Non ſedi.* Iterum profitetur ſe longè fuiſſe diſſimilem hoſtibus ſuis. Nam ſemper antitheſis notanda eſt, quòd praui homines nocendo & lædendo, probitatis ſtudium ei nunquam excuſſerint. Poſſet etiam hic verſus cum ſuperiore coniungi tanquam ſententiæ complementum, quòd Dauid confiſus Dei gratia, ſe ab impoſtoribus ſubduxerit. Sedendi autem & *Ingrediendi* verbis, conſilij participatio & operum ſocietas notatur: ſicuti Pſalmo primo dictum eſt. Negat enim Dauid ſibi cum vanis & fraudulentis hominibus fuiſſe quicquam commune. Et certè hoc optimum remedium eſt quod nos à conſeſſu impiorum reuocet atque arceat, ſi oculos in Dei bonitatem defigimus: ſicuti nunquam ad eorum vafritiem accedet qui in Dei fide ambulabit, eius prouidentiæ omnes euentus committens. Quos priore membro dicit *homines vanitatis*, eoſdem נעלמים paulò pòſt vocat: hoc eſt tectos & fallaciis implicitos. Nam inde ſimulandi vanitas, quòd homines verſuti aliud habent in animo reconditum, quàm lingua oſtendant. Hoc verò nomen ab עלם deduci abſurdum eſt: nec ad rem pertinet eorum impoſturas puerorum ludo conferri. Fateor quidem, quicunque fraudibus dediti ſunt, ſubſannatores eſſe: ſed quorſum tam coacta expoſitio, quum palàm ſit fontem monſtrari vnde prodeunt mendacia & fraudes? Ita ſcitè fides quæ in Dei promiſſiones intenta eſt, flexuoſis omnibus & prauis conſiliis opponitur, quibus nos inuoluit incredulitas quoties Dei præſidio ſuum honorem non tribuimus. Docet enim ſuo exemplo Dauid, minimè timendum eſſe, ne impiis in prædam nos exponat noſtra ſimplicitas, vbi promittit Deus nos ſub manu ſua tutos fore. Sua quidem etiam filiis Dei prudentia eſt, ſed quæ longè à carnis aſtutia differt. ſic enim duce & rectore Spiritu inſidias præcauent, vt tamen ſibi ad nullam vafritiem habenas laxent.

5 *Odi cœtum tranſgreſſorum, & cum ſceleratis non ſedebo.*	5 שָׂנֵאתִי קְהַל מְרֵעִים וְעִם־רְשָׁעִים לֹא אֵשֵׁב׃
6 *Lauabo in puritate manus meas, & circundabo altare tuum, Iehoua.*	6 אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת־מִזְבַּחֲךָ יְהוָה׃
7 *Vt audire faciam vocem laudis, & enarrem omnia mirabilia tua.*	7 לַשְׁמִעַ בְּקוֹל תּוֹדָה וּלְסַפֵּר כָּל־נִפְלְאוֹתֶיךָ׃

5 *Odi cœtum.* Conteſtationem illam iterum repetit, quantopere ſcilicet ab impiis abhorreat. Prius negauit conſuetudinem ſibi cum illis fuiſſe: nunc apertius declarat, cum deteſtatione ſe fugiſſe illorum conſortium: id enim exprimitur Odij nomine. Verum quidem eſt paſſim odio haberi improbos, ſed quotuſquiſque ſe ab illis ſubducit, ne illorum mores imitetur? Dauid vtrunque ponit, ſibi fuiſſe exoſos illorum cœtus, ſéque cum illis non communicaſſe. vnde apparet, non tam cum perſonis quàm cum vitiis ei fuiſſe bellum. Aliam quoque moderationem ponit, ſe ita fugere improbos, vt tamen eorum odio Eccleſiam Dei non deſerat, neque ſe à ſocietate Diuinitus mandata abdicet. In hac autem parte non leuiter à multis peccatur, qui dum vident malos bonis permiſtos eſſe, pollui ſe contagione exiſtimant, niſi protinus diſceſſionem fecerint à toto grege. Iam olim Donatiſtas & antea etiam Catharos ac Nouati diſcipulos ad noxia diſſidia impulit hæc moroſitas. & noſtro ſeculo Anabaptiſtæ eodem

dem faſtu diuortium à ſanctis Eccleſiis fecerunt, quia videbant nõ purgatas eſſe omni ſorde, ſicuti optandum fuerat. Imò quum Donatiſtæ pertinacius verbis inſiſterent, ridiculos ſe fecerunt in actione quadam. Indictus fuerat conuentus ad ſedandas diſcordias, quum honoris cauſa ſedere iuſſi eſſent à Tribuno, ſtare ſe dixerũt, quia nefas eſſet cum improbis ſedere. tunc lepidè Auguſtinus excepit, Cur ergo ad nos intrare vobis religio nõ fuit? Vtrumque enim ſimul ſcriptum eſt, Ad malignos non ingrediar, & cum ſceleratis non ſedebo. Prudenter itaque Dauid zelum ſuum temperat, vt ſe ab impiis ſeparans, non tamen deſinat templum frequentare, quoad poſtulat Dei mandatum, & præſcripta in Lege ratio. Certe dum cœtum improborum nominat, colligere licet, non exiguum fuiſſe eorum numerum. tunc igitur volitaſſe credibile eſt, quaſi ſoli in populo Dei excellerent, atque etiam dominarentur. hoc tamen nõ obſtitit quominus Dauid ad ſacrificia pro more accederet. Publicè quidem curandum eſt ne tali flagitio inquinetur Eccleſia: priuatim etiam pro ſe quiſque eniti debet ne remiſſio & indulgẽtia vitiorum morbos foueat. ſiquando tamen non viget ea ſeueritas, ſingulos fideles nõ impedit talis corruptio, quin piè & ſanctè in Eccleſiæ ſocietate maneant. Interea notandum quid Dauidem retinuer t, nempe ſacrorum participatio.

6 *Lauabo in puritate.* Hîc ſe in communi ſacrorum vſu à ſceleratis ſeparat, qui eundem profitebantur Dei cultum, ſéque magna pompa primos ingerebant, ac ſi penes eos eſſet templi dominium. Quum igitur hoc Dauid cum hypocritis haberet commune, quòd ſimul templum ingrediebantur, & altare circundarent: vt ſe probet verum Dei cultorem, non externis tantùm cæremoniis ſe defungi teſtatur, ſed ſincera pietate ad Deum colendum ſe venire. Neque enim dubium eſt quin ad ſolennem ablutionis ritum alludat, qui ſub Lege in vſu fuit. Sed quum hypocritæ vera puritate neglecta, tantùm in aqua mundiciem quærerent, hîc craſſa eorum ſuperſtitio perſtringitur. volebat enim Deus ſymbolo illo homines ſuæ pollutionis admonitos ad pœnitentiam hortari. Adeò igitur externa lotio per ſe nihil profuit, vt hypocritas longius arceret à Dei acceſſu: ideo plus ſordium & fœditatis ab illis lauando contrahi arguit Propheta, vbi ſuam ablutionem in puritate fore pronuntiat. נקיון enim mũdiciem cuiuſlibet rei ſignificat, indéque ad innocentiam transfertur: ita inane ſtudium quo ſe fatigant hypocritæ videmus rideri, vbi eorum lotionibus detrahitur puritas. Nos verò exemplo Dauidis, vtcunque in Eccleſia emineant improbi, templáque occupent eorum turmæ, ſi colamus externam profeſſionem fidei, ne falsò obtendamus externa ſymbola, veræ pietatis loco: deinde vt ab omni ſcelerum macula puri & vacui ſimus. Quia populo altare attingere non licebat, *Circundandi* verbo vſus eſt Dauid.

7 *Vt audire faciam.* His verbis oſtendit ſacrificia ſe in legitimum vſum ac finem referre, à quo hypocritæ procul abſunt. Quorſum enim pietatis exercitia inſtituerit Deus minimè tenent, atque etiam parui pendunt: quia ſatis eſt ſimulationis pompam vel ſpectrum Deo obtrudere. Ergo Dauid ſpiritualem cultum à luſorio & ficto diſcernere volens, ſe ad celebrandum Dei nomen in templum venire affirmat. Eſt autem ſynecdoche in eius verbis, quia vnica tantùm ſpecies attingitur. Sacrificiis enim non tantùm mandata fuit gratiarum actio, ſed etiam meditatio pœnitentiæ ac fidei. Sed quia vltimus finis eſt, vel ſaltem præcipuus reſpectus, vt cognitis Dei beneficiis celebretur eius bonitas, abſurdum non fuit ſub hac parte reliquas comprehendi. Sic etiam Pſalmo 50.c.14. omnibus externis cæremoniis opponitur vnicum laudis ſacrificium, ac ſi in eo poſita eſſet pietatis ſumma. Item Pſalmo 116.b.12. Quid rependam Domino pro omnibus eius muneribus? Calicem ſalutum accipiam, & nomen Iehouæ inuocabo. Cæterùm quo melius illuſtret Dauid raram Dei potentiam, ciúſque beneficia ſplendidius extollat, vtitur *Mirabilium* nomine: ac ſi diceret non vulgari modo ſe fuiſſe à Deo adiutum.

8 *Iehoua, dilexi habitaculum domus tuæ & locum domicilij gloriæ tuæ.*	8 יהוה אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך׃
9 *Ne colligas cum impiis animam meam, & cum viris ſanguinum vitam meam.*	9 אל־תאסף עם־חטאים נפשי ועם־אנשי דמים חיי׃
10 *Quia in manibus eorum malitia, & dextra eorum plena eſt muneribus.*	10 אשר בידיהם זמה וימינם מלאה שחד׃
11 *Ego autem in integritate mea ambulabo: redime me, & miſerere mei.*	11 ואני בתמי אלך פדני וחנני׃

8 *Iehoua, dilexi.* Confirmat hoc verſu ſe non defunctoriè venire in templum, ſed ſerio affectu. Nam profani homines, quamuis etiam ipſi venirent ad ſacros cœtus, latebras tamen hoc modo quærunt ad fugitandum Dei conſpectum: pij vero & integri homines non vanæ oſtentationis cauſa frequentant templum, ſed quia rectà aſpirant ad quærendum Deum, libenter & cupidè quæ illic offert Deus adiumenta, ad ſuum vſum accommodant. ac vtilitas iſta

deſiderium & amorem in eorum cordibus accendit. Oſtendit autem hæc conteſtatio, Dauidem quamlibet alios fide præcelleret, veritum tamen fuiſſe ne vulgaribus iſtis rudimẽtis, quæ Deus Eccleſiæ ſuæ tradiderat, eum priuaret tyrannica hoſtium violentia. Nam ſe communi diſciplina & ordine opus habere videns, de retinenda templi poſſeſſione ſolicitè contendit. Vnde colligimus quàm prauum ſit eorum faſtidium qui tanquam ſuperuacua contemnunt pietatis exercitia, quibus ne ipſe quidem Dauid carere potuit. Fuit quidem alia eius temporis ratio, fateor quum Lex adhuc inſtar pædagogi veterem populum ſeruiliter præ nobis regeret: hoc tamen nobis commune eſt, quod adminiculis opus habet fidei noſtræ infirmitas. Quum verò in hunc vſum deſtinauerit nobis Deus tam Sacramenta, quàm totum Eccleſiæ ordinem, væ eorum ſuperbiæ qui ſecurè tranſuolant quæ videmus ſanctis Dei ſeruis tanto in pretio fuiſſe. מעון quidam deducunt ab oculo: atque ita pulchritudinem vel aſpectum vertunt: quod ſequutus eſt Vetus interpretes. Sed quia vbique ferè pro domicilio capitur, quod ſimplicius erat, retinere malui. Iam quòd Sanctuarium domus Dei vocatur, & locus domicilij gloriæ eius, ſcimus quàm frequenter in Scriptura occurrant huius generis loqutiones, ad teſtandam Dei præſentiam: non quòd Deus vel in tentorio habitaret, vel etiam animos ſuorum terrenis ſymbolis affixos tenere vellet: ſed quia neceſſe fuit fideles de præſenti Dei virtute commonefieri, ne ſe putarent fruſtra eum quærere, ſicuti iam alibi dictum fuit. Cæterùm, vt inter nos habitet Dei gloria, viuam eius imaginem in verbo & Sacramentis lucere oportet. Vnde ſequitur, quæcunque cenſentur templa in Papatu, fœda potius eſſe Satanæ proſtibula.

9 *Ne colligas.* Poſtquam de ſua innocentia teſtatus eſt, ad precationem redit, Deum vindicem implorans. Videri quidem primo intuitu poſſet abſurda precatio, ne Deus iuſtum eodem exitio cum ſceleratis inuoluat: ſed Deus pro paterna indulgentia tam liberas expoſtulationes ſuis permittit, vt precando ſuas ipſi anxietates corrigant. Dauid enim hoc votum cõcipiens, ſibi ante oculos poſuit iuſtum Dei iudicium, vt ſolicitudine ac metu ſe eximeret: quia à Deo nihil magis alienum ſit, quàm promiſcuè bonos reprobis miſcere. Nam quũ אסף Hebræis nunc colligere, nunc perdere ſignificet, hoc loco poſitum eſſe interpretor pro Congerere in aceruum, ſicut in confuſa ſtrage fieri ſolet. Talis fuit Abrahæ obiectio Gene. cap. 18. c. 25. Abſit à te, vt iuſtum interficias cum impio: ſítque eadem conditio iuſti & impij. Sciamus ergo dictari à Spiritu ſancto has precandi formas, vt certò perſuaſi ſint fidèles Deum nunc de cuiuſque cauſa cognoſcere, vt tandem æquum iudicium proferat. Pro Sceleratis ponit Sanguinarios in ſecundo membro, amplificans quod dixerat. Etſi enim non ſtatim ad cædes vſque prorumpunt multi improbi, ſe tamen temporis ſucceſſu ad ſæuitiam obdurant. nec verò Satan quieſcere eos ſinit, quouſque in cruenta facinora præcipiter.

10 *Quia in manibus eorum.* זמה Hebræis propriè interior dolus eſt ac machinatio. Sed hîc non ineptè ad manus transfertur: quia exprimere voluit Dauid, impios, de quibus loquitur, non modò ſecum tacitè fraudes agitare, ſed etiam manibus ſtrenuè exequi quicquid malitiæ in animis concipiunt. Iam quum *dexteras eorum* dicit *plenas eſſe muneribus*, hinc colligere licet nõ quoſlibet è medio vulgo homines, ſed proceres ipſos notari, in quos hoc genus corruptelæ competit. Nam etſi mercede cõduci poſſunt gregarij & ſordidi homines: ſcimus tamẽ munera iudicibus & aliis proceribus, penes quos eſt poteſtas, offerri. Scimus etiam tunc peſſimos homines rerum potitos eſſe: ideóque non eſſe mirum ſi quæratur Dauid ius fuiſſe expoſitum nundinationi. Monemur autem hoc verbo, fieri aliter non poſſe quin ſe ad iniquitatem proſtituant qui muneribus delectantur. Nec certè fruſtra pronunciat Deus excæcari donis oculos prudentum, & peruerti iuſtorum corda.

11 *Ego autem in integritate mea.* In hac repetitione notanda eſt circunſtantia, quæ Dauidis iuſtitiam melius illuſtrat: quia ſcilicet inter tot tentationes conſtanter in via perrexit. Videbat plurimos muneribus repente diteſcere, vt hodie quicunque gubernacula tenent, breui tẽporis ſpatio accumulant magnam vim opum, extruunt ſumptuoſa palatia, prædia longè latéque extendunt: quòd nullis illecebris ad æmulationem flexus fuit, documentum exhibuit raræ & heroicæ virtutis. Meritò igitur ſe affirmat, quamuis illos mundus beatos duceret, non fuiſſe à ſolita integritate abductum: vt inde pateat plus tribuiſſe prouidentiæ Dei quàm malis artibus. ideo ſe redimi poſtulat, quia ſcilicet iniuriis oppreſſus, variíſque modis tentatus, ab vno tamen Deo pependit, eum redemptorem ſperans. Vnde etiam colligimus, duris anguſtiis tunc fuiſſe conſtrictum. Porrò hanc redemptionem ex Dei gratia tanquam ex proprio fonte deducit. cauſam verò effectui ſuo ſubiici prius vidimus.

12 *Pes meus ſtetit in rectitudine, in cœtibus benedicam te Iehoua.*	12 רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְהוָה׃

Duobus modis exponi poteſt hic verſus. Putant enim quidam Dauidem his verbis aſſerere quam inter homines æquitatem coluerat: ſed mihi magis placet, celebrari Dei gratiam, ſimúlque gratitudinem promitti. Metaphoricè ergo dicit ſe fuiſſe ſeruatum incolumem. Quia verò ſciebat ſe non niſi Dei manu ſuffultum ſtetiſſe, ideo ad laudem & gratiarum actionem ſe accingit.

ſe accingit. Nec verò tantùm dicit ſe priuatim fore beneficij memorem, ſed publicos etiam conuentus teſtes fore, quia ad exemplum intereſt, quam quiſque expertus eſt Dei gratiam palàm celebrari.

ARGVMENTVM PSALMI XXVII.

Hoc Pſalmo vota & meditationes recitat Dauid, quibus ſe inter magna diſcrimina exercuerat. Nam gratiarum actio quam admiſcet, compoſitum fuiſſe oſtendit poſtquam liberatus fuerat Dauid. Et fieri poſt vt quas diuerſis meditationibus preces conceperat, ſimul commemorit. Videre autem hic licet quam inuicta animi magnitudine ſanctus vir præditus fuerit, ad ſuperãdos grauiſſimos hoſtium inſultus. Mira etiam eius pietas in hoc relucet, quòd neque optauit in alium finem viuere, quam vt Deũ coleret: neque vlla anxietate vel cura ab hoc propoſito deflecti potuit. *Pſal. XXVII.*

1 DAuidis. *Iehoua lux mea & ſalus mea, à quo timebo? Iehoua fortitudo vitæ meæ, à quo trepidabo?*	1 לְדָוִד יְהוָה אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא יְהוָה מָעוֹז חַיַּי מִמִּי אֶפְחָד׃
2 *Quum appropinquarent ad me maligni ad vorandam carnem meam, oppreſſores mei & hoſtes mei in me corruerunt, & ceciderunt.*	2 בִּקְרֹב עָלַי מְרֵעִים לֶאֱכֹל אֶת־בְּשָׂרִי צָרַי וְאֹיְבַי לִי הֵמָּה כָשְׁלוּ וְנָפָלוּ׃
3 *Si conſiſtant aduerſum me caſtra, non timebit cor meum: ſi conſurget in me prælium, in hoc ego confidam.*	3 אִם־תַּחֲנֶה עָלַי מַחֲנֶה לֹא־יִירָא לִבִּי אִם־תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בוֹטֵחַ׃

1 *Iehoua lux mea.* Sic quidem accipi poteſt hoc initium, vt Dauid iam Dei miſericordiam expertus, teſtimonium gratitudinis ſuæ edat. Sed ego in diuerſam potius ſententiam inclino, quòd propoſitum ſibi cum grauiſſimis tentationibus certamen videns, ſe præmuniat ac fiduciæ materiam colligat: ſicuti neceſſe eſt ſanctos acriter ſecum luctari, vt dubitationibus ad quas nimis propenſa eſt caro, repulſis aut ſubactis, alacres & expediti ad orandum properent. Dauid ergo variis agitatus procellis, tandem ſe ipſum colligit, & victricem aduerſus curas quibus æſtuauerat, vocem emittit, Deo propitio & fauente nihil eſſe metuendum. Huc etiam ſpectat verborum congeries, quòd Deum non modò lucem ſuam nominat, ſed ſalutem quoque & vitæ ſuæ rupé vel robur. Nam hunc quaſi triplicem clypeũ variis terroribus opponere voluit, qui ad eos excipiendos ſufficeret. Lucis autem nomine iucunditatem & beatæ vitæ ſummam notari, ſatis tritum eſt. Expoſitionis cauſa adiungit ſalutem eſſe ac robur vitæ: quia ſcilicet Dei ope tutus ſit, & immunis ſeruetur à mortis tenebris. inde certè metus omnes oriri deprehendemus, quòd nimis chara ſit nobis vita: eius verò non agnoſcimus Deum cuſtodem. Itaque nulla erit animis tranquillitas, donec perſuaſi erimus vitam noſtram probè munitam eſſe, quia eam Dominus manu virtutéque ſua tuetur. Interrogatio autem oſtendit quantum Dei præſidio tribuat Dauid, quum ſecurè cunctis hoſtibus & noxiis inſultat. Et certè non aliter Deo iuſtus defertur honor, niſi dum eius ope freti, de certa ſalute gloriari audemus. Itaque Dauid quaſi in trutina appendens quicquid potentię eſt in mundo & inferis, totum hoc pluma leuius eſſe ducit, quia vnus Deus longè præponderet. Diſcamus ergo tanti facere Dei virtutem ad nos ſeruandos, vt ad profligandos omnes metus præualeat: non quòd in hac carnis infirmitate à pauore ſemper intactæ ſint fidelium mentes, ſed quia ſtatim recepto vigore, ex alta fiduciæ arce pericula omnia deſpicimus. Ideo trepidant qui nunquam guſtarunt Dei gratiam, quia recumbere in ipſum nequeunt, quem ſibi ſæpe infenſum concipiunt, vel ſaltem à ſe procul remotum. Verùm vbi nobis ante oculos verſantur Dei promiſſiones, eiúſque gratiam offerunt, atrocem ei iniuriam facit noſtra incredulitas, niſi imperterrito animo cum omnibus noſtris hoſtibus audemus opponere. Quum ergo blandè nos ad ſe Deus inuitet, ac ſalutis noſtræ fore præſidem aſſerat, vbi eius promiſſiones amplexi ſumus (quia perſuaſi ſumus eum eſſe veracem) ſimul eius potentiam in ſublime extollere conuenit, vt animos noſtros in ſui admirationem rapiat. Tenenda enim eſt iſta comparatio, Quid ad Deum omnes creaturæ? Porrò hanc fiduciam longius extendere conuenit, vt omnes conſcientiæ formidines diſcutiat: ſicuti Paulus de æterna ſalute differens, liberè exclamat, Si Deus pro nobis, quis Rom. 8 f.31.
contra nos?

2 *Quum appropinquarent.* Cur hæc ſententia reddatur in futuro tempore, ſicuti faciunt nonnulli interpretes, nulla eſt ratio. Cæterùm, vt retineamus præteritum tempus quo vſus eſt Propheta, duplex tamen adhuc ſenſus eſſe poteſt: vel vt Dauid celebret quam Dei beneficio adeptus erat victoriam: vel referat qualiter ſe ad bene ſperãdum animauerit in ipſa tentatione, priora ſcilicet Dei beneficia ſecum reputando: quę poſterior expoſitio magis arridet. Summa autem huc redit, non eſſe cur dubitet in poſterum Dauid de auxilio Dei, quod antè expertus fuerat, quia ad fidei confirmationem nihil magis valet, quàm earum rerum recordatio, in

quibus Deus clarum tam gratiæ quàm veritatis & potentię ſpecimen nobis edidit. Itaque hûc verſum & proximè ſequentem ſimul connecto. In hoc enim priore Dauid in memoriam ſibi reducit quas antè ſub Dei auſpiciis victorias tulerat. Inde verò concludit, quibuſcunque obſeſſus fuerit copiis, & quicquid machinĕtur hoſtes, ſe intrepidè ſtaturum. קרוב appropinquare ſignificat, ſed hîc refertur ad irruptionem quam fecerunt hoſtes Dauidis, quum eum vrgerĕt. Quod alij Pugnare vertunt, frigidum eſt. vocat autem eos peruerſos vel malignos, teſtandæ ſuæ innocentiæ cauſa. Immanem verò truculentiam exprimit, eos ad vorandam carnem ſuam inſtitiſſe, referens.

3 *Si conſiſtant adue ſum me.* Infert (ſicut dixi) ex ſua experientia, quicquid acciderit aduerſi, bene ſperandum eſſe, nec de potentia Dei iam vſu perſpecta dubitandum. Id quidem primo verſu teſtatus erat, ſed probatione interpoſita iterum repetit. *Caſtrorum* & *Exercitus* nomine complectitur Propheta quicquid formidabile eſt in mundo, ac ſi diceret, Quanuis conſpirent cuncti mortales in ſuam perniciem, ſe eorum vires paruipendere: quia ſuperior ſit Dei virtus, quam ipſe à ſua parte ſtare nouit. Porrò ſe pronuntians ſecurum fore, non prorſus à metu ſe eximit: (quod magis ſtupori tribuĕdum eſſet, quàm virtuti) ſed opponit fidei Clypeum, ne obiectis terroribus cor ſuum ſuccumbat. Particulam, *In hoc*, quidam trahunt ad ſequentem verſum, quòd ſe habitaturū in domo Dei confidat. ſed potius ex ſuperiori doctrina pendet. Tunc enim fructum ſuum opportuno tempore fides profert, quum in mediis periculis fortes & intrepidi ſtamus. Intelligit ergo Dauid, quia Dei præſidio innititur, vbi ad rem vĕtum fuerit, ſpē ſuam inuictam fore.

4 *Vnum petij à Iehoua, hoc perſequar, vt inhabitem in domo Iehouæ cūctis diebus vitæ meæ, ad cōſpiciendam pulchritudinem Iehouæ, & viſitandum templum eius.*	4 אַחַת שָׁאַלְתִּי מֵאֵת־יְהוָה אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שִׁבְתִּי בְּבֵית־יְהוָה כָּל־יְמֵי חַיַּי לַחֲזוֹת בְּנֹעַם־יְהוָה וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ׃
5 *Quia abſcondet me in tugurio in die mali, occultabit me in ſecreto tentorij ſui, in rupe exaltabit me.*	5 כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסֻכֹּה בְּיוֹם רָעָה יַסְתִּרֵנִי בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ בְּצוּר יְרוֹמְמֵנִי׃
6 *Et nunc exaltabit caput meum ſuper inimicos meos qui me obſident, & ſacrificabo in tĕtorio eius ſacrificia iubili, cantabo & pſallam Iehouæ.*	6 וְעַתָּה יָרוּם רֹאשִׁי עַל־אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַיהוָה׃

4 *Vnum petij.* Quidam hoc ad vaticinium referunt de perpetuo regni ſtatu, in quo non priuata modò Dauidis ipſius, ſed totius populi fœlicitás ſita erat: ac ſi diceret, ſe tam ſingulari gratiæ teſtimonio contentum, nihil aliud dies & noctes cogitaſſe. Mihi tamen ſimplicior videtur eſſe ſenſus, Quum patria extorris, vxore ſpoliatus, cognatis orbatus, cunctis denique opibus priuatus foret: ſe tamen horum deſiderio non ita fuiſſe anxium, prout ipſum vrebat ac cruciabat hæc moleſtia, quòd exularet à Sanctuario Dei, & ſacrorum vſu careret. Subeſt igitur in voce Vnum, tacita antitheſis, quia commodis omnibus poſthabitis, intĕtus fuit Dauid ad cultum Dei, vt minus acerbum eſſet, domus ſuæ acceſſu, quàm Sanctuarij prohiberi. Vno igitur contextu hæc legenda ſunt, vnicè Dauidem optaſſe vt habitaret in templo Domini. Neque enim probabile eſt, obſcurum aliquod votum notari quod ſupprimat, quum apertè clamet qua maximè cura angeretur. Conſtantiam deinde propoſiti adiungit, quòd non deſinet has preces iterare: multos enim videmus magno impetu incitari, in quibus non modò ſucceſſu temporis langueſcit ardor, ſed momento ferè extinguitur. Ergo in hoc voto ſe tota vita perſeueraturum affirmans, hac nota ab hypocritis ſe diſcernit. Videndum tamen eſt quænam ratio tantopere Dauidem ſtimulauerit: poterat certè extra templum Deum inuocare: quocunque etiam profugus migraret, ſecum ferebat eximiam Dei promiſſionem, vt externi ædificij cōſpectum morari non debuerit. videtur etiam neſcio quid craſſum imaginari de ipſo Deo, ac ſi eum ligno & lapidibus alliget. Verùm ſi prudenter expendimus verba, colligere promptum erit, aliò ipſum ſpectaſſe, quàm ad præclaræ ſtructuræ & quamlibet pretioſi & ornatus cōſpectum. Loquitur quidem de templi pulchritudine. ſed eam nō tā in oculari ſpecie locat, quàm in typo cæleſti, qui Moyſi fuit propoſitus, vt habetur Exo. 25. d. 40. Vide vt omnia facias iuxta exemplar quod tibi in monte oſtenſum fuit. Quia igitur non ad hominis arbitrium compoſita fuit templi forma, ſed rerum ſpiritualium imago fuit, ad hunc finem oculos ſuos omnéſque ſenſus direxit Propheta. Quo magis deteſtabilis eſt eorum væſania qui locum hûc ad picturas & idola detorquent, quæ adeò inter templorum decora numerári non merĕtur, vt potius ſtercora ſint & ſpurcitiæ quæ totam ſacrorum puritatem inquinant. Videndum nunc an ſimiliter affecti eſſe debeant fideles ſub Chriſto. Etſi autem fateor longè nos à Patribus differre,

quatenus

quatenus tamen ſuos adhuc ſub externo aliquo ordine Deus continet, terreniſque rudimētis ad ſe deducit, manere adhuc templis ſuum decorem, qui affectus votáque fidelium meritò ad ſe rapere debeat. Nam verbum, ſacramenta, preces publicæ, aliáque huius generis adminicula reiici nequeunt abſque impio Dei contemptu, qui illic velut in ſpeculo vel imagine ſe nobis repræſentat.

5 *Quia abſcondet me.* Hîc ſibi promittit non fore irritam ſuam precationem. Quanuis enim ad tempus viſibili Sanctuario careat, non tamen dubitat, vbicúque ſit, Dei manu ſe protectum iri. Alludit autem ad templum quod fidelibus ſymbolum erat præſentiæ Dei: ac ſi diceret, In concipiendo voto quod retulit, ſe minimè luſiſſe operam, quia quiſquis Deum verè & ſincero animo quæret, tutus latebit ſub vmbra præſidij eius. Ita non inanem templi figuram eſſe teſtatur: quia illic alas ſuas quodammodo expādit Deus, vt fideles ſub tutelam ſuam colligat. Vnde concludit, quia nihil magis in votis habet, quàm ſub iſtas alas cōfugere, temporibus aduerſis paratum ſibi fore aſylum in protectione Dei, quod *Rupis* ſimilitudine inexpugnabile eſſe dicit. ſolebant enim arces olim munitionis cauſa in locis excelſis extrui. Quanquam autem nunc vndique cingatur ab hoſtibus, ſe tamen ſuperiorem fore gloriatur. Loquutio quidem trita eſt in Scripturis, qui mœrore oppreſſi ſunt, curuos incedere ac demiſſo vultu: contrà autem, reddita lætitia, caput attollere. Sic Pſalmo 3. a. 4. loquutus eſt Dauid, Tu Domine exaltas caput meum. Sed quia hîc obſidio ab altera parte ponitur, exprimere voluit ſe in illo Dei receptu ſublimem fore, vt ſecurè tela hoſtium deſpiciat, quibus alioqui fuiſſet cōfoſſus. Quòd verò in tales anguſtias redactus, quæ propinquam mortem minitabantur, ſe victorem fore cōfidit, inſigne fidei ſuæ ſpecimen præbet: quo docemur non metiri Dei auxilium externa ſpecie, vel externo modo: ſed media quoque in morte ſalutem ſperare ex victrici eius manu.

6 *Et ſacrificabo in tentorio.* Votum gratiarum actionis nūcupans, poſtquam ex diſcrimine ereptus fuerit, ſe iterum in ſpe liberationis confirmat. Scimus fideles ſolenni ritu, vbi aliquod memorabile Dei beneficium experti erant, vota ſoluiſſe ſub Lege. Hîc ergo Dauid in ſuo exilio, vbi prohibebatur à templi acceſſu, ſe iterum ad altare venturum gloriatur, vt Deo laudem ſacrificet. Videtur tamen ſacram iubilationem & cantica quibus ſe Deo gratias acturum profitetur, tacitè opponere profanis mundi triumphis.

7 *Audi Iehoua vocem meam qua clamo, miſerere mei, & reſponde mihi.*	7 שמע יהוה קולי אקרא וחנני ועננני:
8 *[a]Tibi dixit cor meū, Quærite faciem meā, faciem tuam Iehoua quæram.*	8 לך אמר לבי בקשו פני את־פניך יהוה אבקש:
9 *Ne abſcondas faciem tuā à me, ne abijcias in ira ſeruum tuum: fortitudo mea fuiſti, ne deſeras me, & nō derelinquas me Deus ſalutis meæ.*	9 אל־תסתר פניך ממני אל־תט באף עבדך עזרתי היית אל־תטשני ואל־תעזבני אלהי ישעי:

[a] vel, De te.

7 *Audi Iehoua.* Iterùm ad preces reuertitur. Recitat autem quibus armis inſtructus fuerit ad eluctandas tentationes. *Clamandi* verbo vehementiam notat (vt alibi diximus) quo Deū ad opem ferendam citius flectat. Eodem etiam fine paulò pòſt commemorat ſuam miſeriam: quia quo magis premuntur fideles, ipſa neceſſitas Dei gratiam conciliat.

8 *Tibi dixit cor.* Fecit perſonæ mutatio in verbis, vt locum hunc variè exponerent interpretes. Verùm quiſquis propius expendet mentem Dauidis, videbit contextum optimè fluere. Quia enim noſtrum non eſt temere irrumpere ad Deum, niſi prior ipſe nos inuitet, initio refert Dauid ſe fuiſſe meditatum quàm comiter & blandè ſuos Deus præueniat, dum ad faciē ſuam quærendam vltro hortatur. poſtea aſſerit, ſe alacritate concepta venturum quò Deus vocat. In dictione לך ambiguus poteſt eſſe ſenſus. tantundem Hebræis valet ac Latinis, Tibi. Sed quia litera ſeruilis ל non rarò pro De ſumitur, non malè vertetur, De te dixit cor meum: in quam partem maior pars interpretum inclinat. Mihi tamen (vt ingenuè loquar) magis probatur, notari mutuum Prophetæ cum Deo colloquium. Dixi nuper fieri non poſſe vt quiſquā fide aſſurgat ad Deum quærendum, donec eius inuitatione patefactus fuerit aditus: quemadmodum etiam alibi oſtendi Prophetæ teſtimonio, Dicam illis, Vos populus meus: & illi viciſſim mihi, Tu Deus noſter. Iam ergo Dauid ſe hac claue ianuam ſibi ad Deum quærendum fuiſſe apertam dicit: quia veluti Deo ſuccinens, promiſſionem hanc in medium attulerit. & certè niſi hac præeunte ſymphonia, nemo inuocationis chorum ducet. Simul ergo ac Deum ſe liberaliter nobis offerre audimus, prompto animo reſpondeamus, Amen: eiúſque promiſſiones non ſecus reputemus nobiſcum, ac ſi familiaris cum eo nobis ſermo eſſet. Ita nihil opus eſt anxium artificium & longas ambages quærere, quibus ſe fideles in Dei gratiam inſinuēt: quando hæc præfatio facilem illis viam ſternit, Quantumuis indigni ſimus quos excipias Domine, mandatum tamē tuum quo accedere nos iubes, ſatis animi nobis facit. Vox ergo Dei in

Zach. 13. d. 9.

animis noſtris,non ſecus atque echo in concauis locis, reſonare debet, vt ex mutuo concentu emergat inuocationis fiducia. *Faciem* pro auxilio vulgò exponunt: ac ſi dictum eſſet, Quærite me.Sed non dubito quin Dauid hîc quoque ad Sanctuarium alludens, manifeſtationis modum intelligat,quo ſe Deus aliquatenus viſibilem reddebat. Quãquam enim de eo nihil craſſum vel carnale imaginari fas eſt: quia tamen arcam fœderis præſentiæ ſuæ teſſeram eſſe voluit,non abſurdè paſſim vocatur eius facies. Verum quidem eſt peregrinari nos à Deo quandiu in mundo degimus,quia remota eſt fides ab aſpectu:ſed ęquè verum eſt,in ſpeculo & ęnigmate Deum à nobis cerni,donec vltimo die palàm ſe nobis exhibeat. Quare non dubito ſub hac voce notari adminicula quibus Deus nos ad ſe tollit, ex ſua immenſa gloria ad nos deſcendens,atque in terra nobis proponens imaginem cæleſtis ſuæ gloriæ Cæterùm quia in vnius Dei arbitrio eſt,ſe nobis conſpiciendum prębere(quod facit in Verbo & Sacramentis)in hoc intuitu retineri oculos noſtros decet:ne idem nobis contingat quod Papiſtis, qui Deum erraticis ſuis figmentis impiè transformant, dum ei pro libidine affingunt quaſcunque in ſuo cerebro pinxerunt imagines.

9 *Ne abſcondas faciem.* Eleganter continuat eandem loquendi formam, licet diuerſo ſenſu. Facies enim Dei ad ſenſibilem gratiæ eius & fauoris effectum hîc transfertur:ac ſi dictum eſſet,Fac Domine vt re ipſa experiar te mihi fuiſſe propinquum, tuámque virtutem in ſalute mea palàm contempler.Tenenda enim eſt anagoge à verbo Dei ad experimentalem (vt loquuntur)gratiæ notitiam:quia vt Deus ſe nobis actu)vt vulgò dicũt)præſentem exhibeat,ante in verbo quærendus eſt. Quod ſequitur,*Ne abijcias in ira ſeruum tuum*, quidam Hebræi interpretes paulò coactius exponunt,ne ſeruum tuum occupari ſinas in prauis mundi curis,quæ nihil ſunt quàm ira & furor.Ego autẽ verbum נטה pro Aduerſari,vel remouere,libẽter accipio,ſicuti etiam multi vertunt.Probabilior eſt eorum ſententia qui dicunt, Ne declinari ad iram facias ſeruum tuum: quia fieri non poteſt quin vbi à Deo ad extremum vſque quiſpiam deſeritur,tumultuosè fremat, ſéque indignationis feruore pręcipitet. Si quis Dauidem huic tentationi putet nunc obuiam ire,non repugno.meritò enim ſibi ab impatientia timuit, quæ nos labefactat & deiicit è gradu. Ego tamen primam expoſitionem retineo,quam & duo verba quæ poſtea ſequuntur,confirmant,atque ita in *Iræ* nomine tacita erit peccati cõfeſſio:quia Dauid licet agnoſcat iure ſe à Deo poſſe deiici,iram eius deprecatur. Iam priora Dei beneficia in memoriam reuocando,ſeſe ad ſpem impetrandi animat:& hoc argumento Deum ad opem ſuam continuandam inducit,ne mutilum opus ſuum deſerat.

10 *Quando pater meus mater mea deſeruerint me Iehoua colliget me.*

11 *Doce me Iehoua viam tuam,& deduc me per ſemitam rectitudinis,propter aduerſarios meos.*

12 *Ne tradas me deſiderio oppreſſorum meorum, quia ſurrexerunt in me teſtes mendaces, & proferẽs violentiam.*

10 כִּי־אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי
וַיהוָה יַאַסְפֵנִי׃

11 הוֹרֵנִי יְהוָה דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי
בְּאֹרַח מִישׁוֹר לְמַעַן שׁוֹרְרָי׃

12 אַל־תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי
כִּי־קָמוּ בִי עֵדֵי שֶׁקֶר וִיפֵחַ
חָמָס׃

10 *Quando pater,&c.* Quia ex Sacra hiſtoria patet, Iſai, quatenus facultas tulit, filio ſuo Dauidi quod debebat officium præſtitiſſe:allegoricè quidam hic proceres & conſiliatios notari putant:quod nullo modo conuenit. Et verò in hoc ſcrupulo fruſtra inſiſtunt:quia hîc non conqueritur Dauid ſe inhumaniter à patre vel matre fuiſſe proditum: ſed hac comparatione magis amplificat Dei gratiã quòd ſemper ſibi paratam ſentiet quanuis omni hominum auxilio deſtitui contingat.Etſi enim particula כי apud Hebræos vt plurimum eſt cauſalis, ſæpe tamen pro aduerbio tẽporis poni notum eſt. Voluit igitur exprimere Dauid quicquid beneuolentiæ,amoris, ſtudij, curæ, officij inter homines inueniri poteſt,longè inferius eſſe paterna Dei miſericordia,qua ſuos complectitur. Summus certè hominum amor in parentibus reſidet,qui non minus tenero affectu liberos quàm propria viſcera diligũt.Atqui Deus nos altius

Ieſa. 49. d.15. euehit,pronuntians per Ieſaiam, etiamſi mater obliuiſcatur fœtus ſui, ſemper noſtri ſe fore memorem.In hoc gradu eum collocat Dauid,vt ipſe qui fons eſt omnis bonitatis,longè ſupra cunctos mortales emineat, qui natura maligni ſunt ac reſtricti. Defectiua autem oratio eſt, qualis illa Ieſaiæ 63.d.16. Abraham neſciuit nos, nec Iſrael nos agnouit, tu tamen pater noſter es. Summa huc tendit, Quanuis naturaliter propenſi ſint terreni parentes ad prolem ſuam iuuandam,imò ardenter eius fouendę curam ſuſcipiant:tamen vbi extincta fuerit omnis in mundo pietas.Deum erga ſuos fideles patris ſimul & matris officio functurum.Vnde ſequitur,perperam à nobis æſtimari Dei gratiam,niſi omnes carnis ſenſus fides noſtra ſuperet. centies enim continget euerti naturæ ordinem potius quàm vt Deus ſuis deſit.

11 *Doce me viam tuam.* Putant multi Dauidẽ hîc à Deo poſtulare vt eius Spiritu regatur, ne cum hoſtibus improbè & ſceleratè agendo certet: quæ doctrina perutilis eſt, ſed præſenti loco

loco quadrare non videtur. Simplicius eſt (meo iudicio) Dauidem cupere manum ſibi Diuinitus porrigi, tutóque deduci ad fœlicem exitum quò hoſtium inſidias & vim euadat. Viæ enim rectitudinem difficultatibus, obſtaculis, ſalebris, & præcipitiis opponit: quibus ſuperandis impar erat, niſi ducis partes ad eum regendum Deus ſuſciperet. Cæterùm quiſquis ita ſe Deo cõmittere cupiet, primùm ab aſtutia & malis artibus abſtineat neceſſe eſt. Neque enim ſperandum vt obliquis & prauis conſiliis Deus benedicat, qui non niſi ſimplicibus, & qui ſe in eius fidem conferunt, optabilem euentum promittit.

12 *Ne tradas me deſiderio oppreſ.* Nomen נפש id eſt animæ ſiue deſiderij tantundem valet ac ſi dixiſſet, Ne me permittas arbitrio vel libidini hoſtium atque ita ſignificat, cupidè inhiare ad ſe perdendum. Duobus enim modis ſuos Deus eripit, vel impiorum ſæuitiam placando, vt manſueſcant: vel vbi furore ardere ſinit, manus eorum & violentiam compeſcendo, vt fruſtra nocere cupiant ac conentur. Adiungit deinde, tam calumniis falsíſque delationibus, quàm vi aperta ſe oppugnari. *Proferre* enim *violentiam* eos dicit qui præter arma & cædes nihil iactãt. Ita videmus ſanctum virum vndique fuiſſe miſerè oppreſſum. Neque enim eius integritas, quam ſcimus fuiſſe ſingularem, eum à virulentis calumniis eximere potuit. interim ab altera parte viribus & potentia obruebatur. Quare ſi quando impij in nos non tantùm minaciter & crudeli impetu ſurgant, ſed etiam mendaciis infament, vt videantur iure nobis infeſti: veniat nobis in memoriam Dauidis exẽplum, qui vtroque modo impetitus fuit. imò ſuccurrat, Chriſtum Dei filium non minus iniuriæ à linguis mendacibus, quam à gladiis paſſum eſſe. Cęterùm in ſolatium nobis dictata fuit hæc precatio, vt Deus innocentiam noſtram aſſerat, & defenſionis ſuæ clypeum opponat hoſtium truculentiæ.

13 *Niſi crediidiſſem videre bonum Iehouæ in terra viuentium.*	13 לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב יְהוָה בְּאֶרֶץ חַיִּים׃
14 *Expecta Iehouam, roborare, & confortabit cor tuum, & expecta Iehouam.*	14 קַוֵּה אֶל־יְהוָה חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל־יְהוָה׃

13 *Niſi credidiſſem.* Satis conuenit inter interpretes orationem eſſe defectiuam. Quidam tamen particulam לולא, affirmãdi cauſa poſitam eſſe putant, ac ſi ſpecies eſſet iuriſiurãdi, ſicuti Hebræis tritum eſt ecliptice iurare. abrupto enim verborum contextu imprecationem ſubaudiunt, vel periurij pœnam. Plures tamen in diuerſam ſententiam deſcendunt, quòd Dauid ſola fide ſe fuiſſe ſuffultum dicat: quia alioqui centies periiſſet. Hunc igitur ſenſum eliciunt, Niſi Dei promiſſione ſubnixus, certò ſtatuiſſem me incolumem ſeruatum iri, ſtetiſſémque in hac fide: extinctus eram nec apparebat vllum remedium. Quod nonnulli terram viuorum ad cæleſtem hæreditatem referunt, coactum eſt, atque etiam ab vſu Scripturæ diſſidet. Nam quũ Ieſ.38.c.11 Ezechias conqueritur in ſuo Cantico, ſpem ſibi fuiſſe ablatam videndi Dei in terra viuorum, præſentem vitam haud dubiè deſignat, quia mox ſequitur, Non aſpiciam hominem vltrà cum habitatoribus orbis. & ſimilis loquendi forma alio loco nobis occurret. Credidit autem Dauid ſe adhuc fruiturum bonitate Dei in hoc mũdo, quia omni gratiæ eius guſtu ad tempus priuatus nullam lucis ſcintillam aſpicere poterat. Ergo ex mortis caligine ſibi gratiæ Dei aſpectum promiſit, & hac fide ſuſtinuit ſuam vitam, quanuis ſecundum carnis ſenſum deplorata eſſet ac perdita. Notandum tamen eſt, Dauidem non temere progreſſum eſſe vltra quàm pollicitus eſſet Deus. Tametſi enim pietas promiſſiones habet non tantùm futuræ vitæ, ſed etiam præſentis, Dauid tamen nunquam hanc hypotheſin ſumere auſus eſſet, niſi ſpeciali aliquo oraculo inſtructus. & certè promiſſus erat ei ſucceſſor qui ſemper in ſolio eius ſederet. Meritò itaque ſe nunquam moriturum ſperauit, niſi hoc completo. Quare nequis præpoſtera exempli eius imitatione, fidei metas tranſiliant, tenere conuenit quid ipſe propriũ & à nobis ſeparatum habuerit, in genere tamen nos omnes ſperare oportet, quanuis non apertè nos liberet Deus, & fauorem ſuum viſibili modo declaret, propitium tamen in hac quoque vita ſemper nobis fore.

14 *Expecta Iehouam.* Dubitari poteſt an à ſe ipſo Dauid ſermonem ad alios cõuertat, ſuóque exemplo eos hortetur ad fortitudinem & patientiæ conſtantiam, ſicut in fine Pſalmi 31. f.19. poſtquam de ſe priuatim loquutus eſt, tranſitum facit ad omnes pios. Sed quia hìc in ſingulari numero loquitur, nec vllam notam apponit vnde colligere liceat ſermonem ad alios dirigere, mihi probabile eſt, eum ſibi ipſi addere ſtimulos ad fiduciam, ne vnquam animo labaſcat. Quia enim ſibi infirmitatis erat conſcius, ſalutem verò ſuam nouerat, ſub fidei cuſtodia ſeruatam eſſe, opportunè ſe in futurum tempus cõfirmat. Porrò ſub verbo Expectandi ſe admonet de nouis exercitiis, crucémque ſibi tolerandam proponit. Tunc enim Deum expectare dicimur, vbi ſubducta gratia ſua languere nos ſub ærumnis patitur. Dauid ergo vno certamine defunctus, ad alia obeunda ſe deintegro comparat. Quia autem nihil magis difficile eſt quàm tribuere Deo hunc honorem, vt ab eo pendeamus quum ſe procul occultat, vel auxiliũ ſuum differt: ideò ſe Dauid ad robur colligendum incitat, ac ſi diceret, Si tibi obrepit trepidatio, ſi fidem tuam tentatio concutit, ſi carnis tuæ ſenſus fluctuat, ne ſuccumbas: ſed potius eni-

tere infatigabili animi virtute. Cæterùm hinc diſcimus non contumacia fortes eſſe Dei filios, Eſa. 30. d.15. ſed patientia, vbi Deo ſuas animas placidè commendant: ſicuti dicit Ieſaias, in ſpe & ſilentio erit fortitudo veſtra. Iam quia ad tam arduos conatus ſufficere non poterat Dauid, robur ſibi à Deo precarium acceſſit. Si tantùm dixiſſet, Viriliter age, viſus eſſet in medium proferre liberi arbitrij ſui motus. ſed quum mox vice correctionis ſubiicit, Deum præſto adfore, qui robur ſuppeditet: ſatis clarè oſtendit, quum ſtrenuè laborant ſancti, aliena virtute pugnare. Neque enim (vt fingunt Papiſtæ) in primam aciem conatum ſuum emittit Dauid poſtea Dei ſuppetias aduocat: ſed vbi ſe ad officiũ hortatus eſt, quia viribus ſe deſtitui agnoſcit, defectus remedium quærit in Spiritus gratia. Iam quia tota vita ſciebat militãdum eſſe, ac ſubinde emergere nouos conflictus, & ſæpe in longum tempus extrahi ſanctorum moleſtias, iterum repetit quod dixerat de expectando Deo.

ARGVMENTVM PSALMI XXVIII.

Dauid poſtquam ope Domini ex ingentibus periculis ereptus fuerat, ſuo more primùm quæ inter anguſtias conceperat vota deinde gratulationẽ & Dei laudes conſcripſit, vt alios ſuo exemplo ad idẽ agendum adduceret. Probabile autem eſt de Saulis perſequutionibus hic tractari. Pſal. XXVIII.

1 *DAuidis. Ad te Iehoua clamabo, fortitudo mea, ne taceas à me: ſi fortè ſileas à me, tũc aſſimilabor deſcendentibus in ſepulchrum.*
2 *Audi vocem precationum mearum dum clamo ad te, dum tollo manus meas ad Sacrarium ſanctitatis tua.*

1 לְדָוִד אֵלֶיךָ יְהֹוִה אֶקְרָא
צוּרִי אַל־תֶּחֱרַשׁ מִמֶּנִּי פֶּן־תֶּחֱשֶׁה
מִמֶּנִּי וְנִמְשַׁלְתִּי עִם־יוֹרְדֵי בוֹר׃
2 שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי
אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל־דְּבִיר
קָדְשֶׁךָ׃

1 *Ad te Iehoua, &c.* Præfatur ſibi receptum eſſe ad vnius Dei opem, quo tam de fide ſua quàm de bona conſcientia teſtetur. Etſi enim multis paſſim miſeriis laborant homines, vix tamen centeſimus quiſque ad Deum cõfugit: ſed maior pars vel frænum contumaciter arrodit, vel in aërem ſpargit inanes vlulatus, vel deſperatione victa, malis ſuccumbit: quia & omnes ferè ſibi malè conſcij ſunt, neque vnquam guſtarunt quid valeat Dei gratia, vt in eam reſpiciãt. Deũ robur ſuum vocando, melius confirmat, non modò in vmbra & quiete ſe perſuaſum fuiſſe de auxilio Dei, ſed eandẽ fidem in vltimis tentationibus adhuc fouere. Poſtea adiungit quãta neceſſitas vrgeat, mortuis ſe comparans: quanquam non modò exprimere voluit periculi magnitudinem, ſed etiam, ſimul profeſſus eſt, quum ſalute indigeat, ſe non huc & illuc circunſpicere: ſed ita pendêre ab vno Deo, vt extra eius gratiam nullas ſpes ſibi reſiduas faciat. Perinde enim eſt ac ſi dixiſſet, Nullus ſum ſi à me diſceſſeris: niſi tu vnus ſuccurras perij. Neque enim ſufficeret, eum qui miſerè affligitur, ſuas miſerias ſentire, niſi inopiæ ſuæ conuictus, ac diffiſus mundi præſidijs, ad Deum vnum ſe colligeret. Sicut autem Scriptura Deum reſpondere dicit fidelibus, dum re ipſa oſtendit eorum vota ſibi curæ fuiſſe: ita ſenſibili ac præſenti eius auxilio opponitur *Silendi* verbum, vbi ſe preces audire diſſimulat.

2 *Audi vocem precationum.* Repetitio, hæc anxietatis ſignum eſt. Precandi etiam ardor & vehemẽtia ex *vocis* nomine & *Clamandi* verbo colligitur. Significat enim ſe cura & metu perculſum, non frigidè precatum eſſe, ſed flagraſſe ingenti deſiderio: vt qui doloris impetu compulſi clamorem attollunt. ſecundo membro per ſynecdochen ſigno res notatur. Trita omnibus ſeculis fuit cæremonia, vt homines precandi cauſa manus ſurſum leuarent. Geſtum hunc profanis quoque & idololatris extorſit natura, vt viſibili ſigno ad Deum vnũ ſenſus ſuos dirigerent. Certum quidem eſt, maiorem partem, vbi cæremonia hac defungitur, in figmentis ſuis euaneſcere: ſed tamen ipſa manuum leuatio, vbi abeſt hypocriſis & fallacia, pię & veræ precationis eſt appendix. Non tamen Dauid hîc ſe in cælum dicit manus tollere, ſed ad Sanctuarium, vt ſcilicet illo ſubſidio adiutus, in cælum vſque facilius conſcenderet. Neque enim tam craſſus fuit, vel ſuperſtitioſè affixus externo Sanctuario, quin ſciret Deum ſpiritualiter quærendum eſſe: ac tunc demum ad ipſum accedere homines, dum relicto mũdo, fide in cæleſtem gloriam penetrant. Sed quia hominem ſe eſſe meminerat, noluit hoc infirmitatis ſuæ adminiculum negligere. Nam quia fœderis Dei teſſera erat Sanctuarium, promiſſæ gratiæ præſentiam Dauid illic non ſecus ac in ſpeculo intuebatur. Sicuti nunc fideles vt Deum ſibi propinquum eſſe ſtatuant, ad Chriſtum rectà intendere conuenit, qui ſub humili carnis habitu ad nos deſcendit, vt ad Patrem eueh at. Sciamus ergo Dauidem non aliter in Sanctuario hęſiſſe, quàm vt promiſſione Dei ſubnixus, mundi elementa tranſcenderet, in quibus tamen ſe ex Legis præſcripto exercuit. דביר interior locus eſt Tabernaculi, vel adytum, in quo locata erat Arca fœderis. Sic autem vocatur à reſponſis vel oraculis, quæ Deus inde ad teſtandam populo gratiæ ſuæ præſentiam edebat.

3 Ne

3 *Ne trahas me cum impijs & cum operarijs*
iniquitatis, qui pacem loquuntur cum proximis
ſuis, quum in cordibus eorum ſit malitia.
4 *Da illis ſecundum opera ipſorum, & ſecun-*
dum malitiam facinorum ſuorũ: ſecundum opus
manuum ſuarum da illis, rependе mercedẽ illis.
5 *Quia nõ animaduertunt ad opera Iehouæ,*
& ad opus manuum eius, deſtruat eos, nec æ-
dificet eos.

3 אַל־תִּמְשְׁכֵנִי עִם־רְשָׁעִים
וְעִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן דֹּבְרֵי שָׁלוֹם עִם־
רֵעֵיהֶם וְרָעָה בִּלְבָבָם׃
4 תֶּן־לָהֶם כְּפָעֳלָם וּכְרֹעַ
מַעַלְלֵיהֶם כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם תֵּן־לָהֶם
הָשֵׁב גְּמוּלָם לָהֶם׃
5 כִּי לֹא יָבִינוּ אֶל־פְּעֻלֹּת
יְהוָה וְאֶל־מַעֲשֵׂה יָדָיו יֶהֶרְסֵם וְלֹא
יִבְנֵם׃

3. *Ne tradas me.* Summa eſt, Ne in cauſa diſſimili Deus iuſtum cum ſceleratis promiſcuè eodem exitio permiſceat. Porrò non dubium eſt quin hoſtes ſuos deſignanans, ſuã integritatẽ obliquè aſſerat. Neque tamen in hunc modum precatus eſt, quaſi Deum putaret nullo delectu habito, temere in homines ſæuire, ſed potius à natura Dei ratiocinatur ſibi eſſe bene ſperandum, quia proprium eius ſit pios à reprobis diſcernere, ac ſingulis rependere iuſtam mercedem. Per *operarios iniquitatis* intelligit homines in totum ſceleribus deditos. nã etſi interdum labantur filij Dei, vel aberrent, vel quouis modo delinquant: non tamen eos oblectant ſua vitia: quin potius ad reſipiſcentiam eos ſolicitat Dei timor. Poſtea eorum malitiam definit & amplificat, quòd amicitiæ ſimulatione perfidè bonos circumueniant, aliúdque lingua proferant, aliud occultum gerant in corde. Eſt autem tolerabilior aperta prauitas, quàm hæc vulpina aſtutia, quæ ſe ad nocendum blandè inſinuat. Monemur autem hac ſententia Deo maximè eſſe deteſtabiles quicunque blanditiis, tanquam veneno, adoriuntur ſimplices & incautos.

4 *Da illis.* Poſtquam innocentiæ ſuæ rationem à Deo haberi petiit, contra hoſtes ſuos imprecatione fulminat. Congeries autem verborum oſtendit, diu multúmque ſub onere gemuiſſe, antequam ad expetendam hanc vindictam prorumperet. Nam eos non ſemel, nec exiguo tempore, neque in vno genere peccaſſe ſignificat, ſed eò progreſſos eſſe continuis maleficiis, vt prorſus intolerabilis eſſet eorum audacia. Scimus autem quàm moleſta & grauis tentatio ſit, cernere impios abſque modo & fine graſſantes: perinde acſi conniueat Deus ad eorũ audaciam. Dauid ergo quaſi diuturna tolerantia feſſus, & ſub mole fatiſcens, poſtulat vt tandem compeſcat Deus hoſtium laſciuiam, qui pridem ſcelera ſceleribus addere non ceſſabant. Ita videmus in hoc verſu nihil eſſe ſuperuacuum, vbi *operibus* adiungit *facinorum malitiam*, & *opera manuum*: & quod meriti ſunt, rependi tertiò poſtulat. Adde quòd eadem opera iduciam ſuam teſtatur: quam iactantiam filiis Dei ſæpe exprimunt hypocritæ, dum ſuis cauilis mundi iudicia eludunt. Videmus enim vt improbiſsimus quiſque ſua impunitate nõ conentus, vltro in crimen vocet innoxios: & lupus (vt eſt in prouerbio) agnos de aqua turbata acuſet. Dauidem igitur hæc neceſſitas ad implorandam Dei fidem compulit. Hîc rurſum de cuiditate vindictæ, perplexa oritur quæſtio: quam tamen paucis expediam, quia alibi tractata uit. Ac primò certum eſt, ſi nos ad vindictam expetendam caro incitat, affectum hunc coram eo peruerſum eſſe. Præterquam enim quòd Deus hoſtibus malum imprecari, priuatæ iniuæ reſpectu quenque noſtrum vetat: fieri non poteſt quin affectus omnes qui ex odio naſcunur, ſint turbulenti. Non eſt igitur quod Dauidis exemplum obtendant qui ſua intemperie feuntur ad expetendam vindictam. Neque enim ſanctus Propheta priuato dolore hîc excanecit, vt hoſtes exitio deuoueat, ſed depoſito carnis affectu, de re ipſa iudicat. Quare vt impiis alè quis precetur, antè omnis perturbatio faceſſat neceſſe eſt. Deinde adhibenda eſt quoque rudentia, ne malorum quæ nos offendunt, indignitas ad inconſideratum zelum nos præcipiet: quod ipſis Chriſti diſcipulis accidit, dum igne cæleſti abſumi cupiunt qui Magiſtro ho- Luc. 9. g.
itium negauerant. Atque hoc quidem ſe facere obtendunt Eliæ exemplo: Chriſtus tamẽ eos 54.
ucrè increpans, neſcire dicit quò ſpiritu agantur. In primis tenenda eſt communis regula, vt obis totius generis humani ſalus cordi ſit ac curæ: ita fiet vt non modò locum demus miſecordię Dei, ſed etiam optemus reduci ad ſanam mentem qui deuoto animo videtur in ſuam ernicicm ruere. In ſumma, Dauid liber & vacuus omni præpoſtero impetu, præditus etiam iritu diſcretionis & iudicij, non tam ſuam quàm Dei cauſam hìc egit: & hac precatione ſe alios fideles admonuit, impios, quamuis ad tempus impune proteruiant, venturos tandem l cæleſte tribunal.

5 *Quia non animaduertunt.* Hoc verſu radicẽ impietatis detegit, improbos dicens ita eſſe daces ad nocendum: quia dum hominibus infeſti ſunt, nec ab vlla maleficij ſpecie abſtinent, n putant ſibi cum Deo eſſe negotium. Etſi enim eos pungit conſcientia, ſe tamẽ blanditiis mulcent, tandémque contumacia ad ſtuporem obdurant. Ac primò quidem reb. proſpeebrij, Deum ſibi amicum eſſe fingunt: bonos verò qui multis ærumnis oppreſſi sũt, ab eo

non curari: denique fortuitò rotari mundum. ita ſponte cæcutiunt in clara luce. Sic aduerſarij Dauidis quum volentes ignorarent eum Diuinitus creatum eſſe Regem, animos ad eum perſequendum ſumpſerunt. Quare de hac eorum craſſa ignorantia conqueritur: ſicuti eam generaliter omnibus impiis exprobrat Ieſaias 5.e.20. Hæc porrò doctrina duplicem vſum continet, Quia non mediocre filiis Dei ſolatium eſt, ita perſuaſos eſſe dum iniquè vexantur, Dei prouidentia vtiliter exerceri ad patientiam: & rebus in mundo turbatis ac cõfuſis, Deum ſedere nihilominus in cælo moderatorem. Deinde ad ſubigendos carnis noſtræ impetus aptiſſimum eſt hoc frenum, ne tanquam Andabatæ in tenebris certemus, acſi Deus res humanas non reſpiceret. Quare ſedulò reputare diſcamus quæcunque Deus exercet iudicia, quæ totidẽ ſunt iuſtitiæ eius in regendo humano genere documenta. Quòd ſi etiam omnia confuſè miſceri contingat, fidei oculos ad conſideranda occulta Dei iudicia in cælum attollere conuenit. Sed quum Deus etiam in magna caligine nunquam deſinat proferre quædam ſuæ prouidentiæ ſigna inexcuſabilis ſocordia eſt ad ea non attendere. quam prauitatem exaggerat Propheta iterum repetens *Opus manuum Dei.* Innuit enim, reprobos ſecurè pergendo, quicquid ad frænandum eorum furorem operum Dei occurrit calcare. *Deſtruat eos, nec ædificet.* Quidam ſubſtantiui loco eſſe volunt quod in hoc verſu præceſſit: acſi dixiſſet, Belluinus hic furor eos deſtruet. ſed potius ſubaudiendum eſt nomen Dei: atque ita optimè fluet contextus. Quia tamen verba ſunt futuri temporis, poteſt ita exponi ſententia: vt Dauid iam ſibi promittat quem reprobis nuper optauit interitum: neq; hunc ſenſum repudio: quanquam (meo iudicio) vota ſua adhuc continuat. Sic autem peſſundari cupit impios, vt rurſus nunquam emergant, vel recuperent priorem ſtatum. Hoc enim ſibi vult trita Hebræis figura, Deſtruat: & non ædificet: ſicuti Ma-
Malac. 1. 2.4. lachias primo capite loquitur de Edom. Nos verò ne inſanabili plaga feriamur, diſcamus expergefacere ſenſus noſtros ad reputanda Dei opera, quæ nos ad timorem eius erudiant, contineant in patientia, & in pietate confirment.

6 *Benedictus Iehoua, qui audiuit vocem deprecationum mearum.*	6 בָּרוּךְ יְהוָה כִּי שָׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנָי׃
7 *Iehoua fortitudo mea, & clypeus meus: in ipſo ſperauit cor meum, & adiutus ſum: ideo exultabit cor meum, & cantico meo celebrabo eum.*	7 יְהוָה עֻזִּי וּמָגִנִּי בּוֹ בָטַח לִבִּי וְנֶעֱזָרְתִּי וַיַּעֲלֹז לִבִּי וּמִשִּׁירִי אֲהוֹדֶנּוּ׃
8 *Iehoua fortitudo illis, & robur ſalutum Chriſti ſui ipſe.*	8 יְהוָה עֹז לָמוֹ וּמָעוֹז יְשׁוּעוֹת מְשִׁיחוֹ הוּא׃

6 *Benedictus Iehoua.* Hæc eſt ſecunda pars Pſalmi, in qua Deo gratias agere incipit Propheta. hactenus enim vidimus quomodo ſe inter diſcrimina precãdo exercuerit: hac verò gratulatione docet non vanas fuiſſe preces: atque ita ſuo exemplo confirmat, Deum quoties verè & ex animo quæretur, præſto ad opem ſuis ferendam fore. Eandem ſentẽtiam proximo verſu fuſius declarat, Deum appellans fortitudinem ſuam & clypeum. Nam hinc ſe exauditũ fuiſſe perſuaſus erat, quòd mirabiliter ſeruatus eſſet. Addit ſe fiduciæ ſuæ vel ſpei reſpectu fuiſſe adiutum: quia ſæpe fit vt qui Deum inuocant, ſua incredulitate reſpuant nihilominus eius gratiam. Tertiò dicit lætitiæ ſuæ coniunctum fore teſtimonium gratitudinis. nam etſi ad Deum confugiunt impij & hypocritæ dum anguſtiis vrgentur, ſimul tamen ac elapſi ſunt, liberatoris ſui obliti, phrenetico tantùm gaudio exultant. Summa igitur eſt, Dauidem non fruſtra ſperaſſe, quia reipſa expertus fuerit Deum præſenti virtute inſtructum eſſe ad ſuos ſeruãdos: atque hanc veri ſolidíque gaudij fuiſſe materiam, quòd Deum ſibi fuiſſe propitium ſentiret. Vnde etiam ſe memorem & gratum fore promittit. & certè ideo Dominus hilaritate corda noſtra perfundit, vt ora nobis ad canendas ſuas laudes aperiat.

8 *Iehoua fortitudo illis.* Exegeticè repetit quod dixerat, Deum ſibi fuiſſe robur: nẽpe quia ſuis copiis benedixerat. Vſus enim fuerat hominum manu & opera DAVID: vni tamẽ Deo victoriam aſcribit. Nam quum à Deo profectum ſciret quicquid humanitus auxilij obtigerat, proſperum etiam ſucceſſum à gratuito eius fauore manaſſe: in illis etiam mediis intuitus eſt eius manum, ac ſi apertè ſe è cælo exereret. Et certè nimis indignum eſt vt media humana (quæ nihil aliud ſunt quàm inſtrumenta potentiæ DEI) eius gloriam obſcurent: quo tamen vitio nihil eſt magis commune. Emphaticum verò eſt, quòd de militibus ſuis loquens, pronomine tantum vtitur, acſi digito eos monſtraret. Poſterius membrum eſt cauſæ redditio. Se enim cum toto exercitu, victrici fortitudine DIVINITVS armatum fuiſſe aſſerit, quia ſub DEI auſpiciis militabat. Hoc enim ſibi vult *Chriſti* nomen: quia niſi DEVS ipſum creaſſet Regem, & gratuita adoptione amplexus foret, non fuiſſet in eum propenſior quàm in Saulem. Atque hoc modo ſolam DEI virtutem qua in regnum euectus fuerat, extollens, ſuæ induſtriæ aut virtuti nihil reliquum facit. Interea diſcamus, vt quiſque legitimæ vocationis ſibi conſcius eſt, ita ad bene ſperandum hac doctrina animari. Quanquam præcipuè tenendum eſt quod alibi attigimus, ex hoc fonte fluere quæcunque in nos DEVS confert beneficia, quia gratis in Chriſto

in Chriſto nos elegit. Et *Salutu* plurali numero ponit, quia non ſemel, nec vno modo ſeruatus fuerat. Senſus eſt igitur, Ex quo Deus per manum Samuelis Dauidem vnxerat, nunquam ab eo iuuando ceſſaſſe, ſed innumeris modis fuiſſe eius liberatorem, donec opus gratiæ ſuæ in eo compleret.

9 *Serua populum tuum, & benedic hæreditati tuæ: paſce eos, & extolle eos vſque in perpetuum.*

9 הוֹשִׁיעָה אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם׃

Hac clauſula non tam propriam, quàm totius Eccleſiæ ſalutem ſibi fuiſſe curæ oſtēdit. Imo priuatim ſibi nec vixiſſe nec regnaſſe, ſed in commune populi commodum. Probè enim tenebat, non alio fine ſe electum fuiſſe Regem. Atque in eo, filij Dei perſonam ſe gerere oſtendit, Zach. 9. b. 9.
quem dum Zacharias prædicit ſeruandum fore, haud dubiè nihil ſeorſum à membris ei promittit, ſed vt ſalutis effectus ad totum eius corpus ſe diffundat. Interim legē terrenis Regibus ſuo exemplo præſcribit, vt publicæ vtilitati addicti, nō niſi populi cauſa ſalui eſſe cupiant. Sed quàm procul abſint ab hoc affectu, dicere nihil attinet. Faſtu enim excęcati, perinde reliquum mundum deſpiciunt, ac ſi ex communi hominum ordine eos eximeret ſuus ſplendor ac dignitas. Neque tamen mirum eſt, tam ſuperbè & cōtumelioſè calcari humanum genus, quod magna ex parte à ferēdo Chriſti iugo abhorret. Nos verò meminerimus Dauidem inſtar ſpeculi eſſe, in quo continuum gratiarum ſuarum tenorem nobis Deus proponit. Tantùm videndum eſt vt paterno eius amori reſpondeat fidei noſtræ obedientia, vt nos populum ſuum & hæreditatem agnoſcat. Quanquam autem Paſtoris nomine Scriptura Dauidem ſæpe inſigniat: hoc tamen munus ipſe Deo aſſignans, minimè idoneum ſe fatetur, niſi quatenus Dei miniſter eſt.

ARGVMENTVM PSALMI XXIX.

Vt coram Deo humiliet cunctos mortales à ſummis vſque ad infimos celebrat formidabilē eius potentiam à variis naturæ miraculis: quibus non ſecus ad dandam ipſi Deo gloriam expergefieri nos dicit, ac ſi ipſe ſua voce imperiū ſibi aſſereret. Poſtquam verò ſuperbos, qui non libenter cedūt, metu perculſos non ſine obiurgationis ſpecie hortatus eſt, fideles ſuauiter ad voluntarium Dei cultum inuitat.

Pſal. XXIX.

1 *Canticū Dauidis. Afferte Iehouæ, filij fortium, afferte Iehouæ gloriā & robur.*

1 מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהוָה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃

2 *Afferte Iehouæ, gloriā nominis eius: adorate coram Iehoua in ſplendore Sanctuarij eius.*

2 הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ׃

3 *Vox Iehouæ ſuper aquas, Deus gloriæ tonat, Iehoua ſuper aquas magnas.*

3 קוֹל יְהוָה עַל־הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהוָה עַל־מַיִם רַבִּים׃

4 *Vox Iehouæ in virtute, vox Iehouæ in decore.*

4 קוֹל יְהוָה בַּכֹּחַ קוֹל יְהוָה בֶּהָדָר׃

1 *Afferte Iehouæ.* Tametſi cōſilium Dauidis fuit, ad Dei cultum & timorem adducere cunctos mortales: quia tamē proceres qui dignitate excellunt, difficilius eſt in ordinē cogere, eos disertè compellat. Græcum interpretem vocis affinitate deceptum fuiſſe, certum eſt, vt Filios arietum verteret. Ac de vocis quidem ſignificatione inter ſe conueniunt omnes Hebræi: ſed vbi ad rem ventū eſt, frigidis commentis peruertunt vel obſcurant genuinū ſenſum. Quidam enim de Angelis, alij de ſtellis exponunt: alij verò proceres iſtos, quorū fit mētio, ſanctos Patres eſſe volunt. atqui faſtum potius corrigere voluit Dauid, quo ebrij Principes mundi huius, cornua aduerſus Deū erigunt. Atque hæc ratio eſt cur Deum terrifica voce per tonitrua, grandines, procellas, & fulmina, duros iſtos & præfractos Gigantes cogentem inducat, qui niſi metu perculſi nullum cęleſte numen reuereri ſuſtinent. Videmus ergo cur ad filios potentū, aliis omiſſis, peculiariter ſermonem conuertat: quia ſcilicet nihil eis magis tritum eſt, quàm altitudine ſua ad ſacrilegium abuti, dum ſibi furioſè arrogant quicquid Dei propriū eſt: ſaltem vt modeſtè ſe Deo ſubiiciant, & ſuę fragilitatis memores, recumbant in eius gratiā, quaſi vi compelli neceſſe eſt. Ideo iubet afferre Deo robur, quia falſa imaginatione deluſi, virtutē qua pręditi ſunt, ſibi aliunde quàm è cælo, ſuppetere reputant. Summa eſt, vt faſtu depoſito, falſaque propriæ virtutis opinione, Deum glorificent, ſicuti meretur. *Gloriam* enim *nominis eius*, vocat eius maieſtate dignam, qua eum proceres mundi fraudare ſolent. Repetitio quoque oſtendit, vehementius vrgendos eſſe, vt illis iuſta confeſſio extorqueatur. *Per ſplendorem Sanctuarij* non cælum, (vt quidam volunt) ſed Tabernaculū fœderis intelligit, ſymbolis gloriæ Dei ornatum. ſic enim liquebit ex contextu. Et conſultò eius loci meminit Propheta, in quo ſe verus Deus patefecerat, vt ad purum eius cultum ſuperſtitionibus valere iuſſis, ſe conferant cuncti mortales. Neque enim ſufficeret, confuſè numen aliquod cæleſte coli, niſi vnus & idem Deus colatur. quod fieri non poteſt, donec reuocatus fuerit mundus ab omnibus figmentis.

3 *Vox Iehouæ ſuper aquas.* Nunc ea quę nuper attigi, naturæ miracula commemorat: ac Dei quidem non minus potentiam quàm bonitatem poterat in operibus eius celebrare: deinde quum nihil ſit in ordinario naturæ curſu, in tota cæli & terræ machina, quod nos ad Dei noPſal. 19. a. 1. titiam non inuitet, poterat (ſicut alibi) ſolem & ſtellas, totúmque cælorum exercitum, terrámque cum ſua opulentia in medium proferre. ſed ea tantùm Dei opera eligit, quæ non ſolùm teſtantur orbem ab eo ſemel fuiſſe conditum, eiúſque imperio gubernari: ſed torpentes quoque expergefaciunt, & quaſi inuitos trahunt ad eum ſuppliciter adorandum. quod etiam fateri coactus eſt Horatius, non profanus modò poëta, ſed Epicureus, & impurus Dei contemptor,

Parcus deorum cultor & infrequens,
Inſanientis dum ſapientiæ
Conſultus erro, nunc retrorſum
Vela dare, atque iterare curſus
Cogor relictos. nanque Dieſpiter
Igni coruſco nubila diuidens,
Plerunque per purum tonantes
Egit equos, volucrémque currum:

Quò bruta tellus. & quæ ſequuntur. Et experientia ipſa loquitur, qui audaciſſimè Deum contemnunt, ad tonitrua, procellas, & ſimiles impetus maximè expaueſcere. Non abs re igitur Propheta nos ad ſpecies iſtas reuocat quæ barbaris & ſtupidis incutiunt aliquem Diuinitatis ſenſum, & quantumuis ignauos ac ſocordes excitant. Non dicit ſolem quotidie oriri, ſpargi eius radiis viuificam lucem, nō dicit pluuiam leniter ſtillare, quæ ſuo ſucco terrā fœcundet: ſed tonitrua, violentos imbres, & quæ terrifico motu mentes hominum percellunt, in teſtimonium adducit. Loquitur certè Deus in omnibus ſuis creaturis: ſed eas voces nunc commemorat Propheta, quæ dura increpatione ſomnolentiam noſtram vel potius veternum corrigant. Diximus enim, præcipuè ad eos ſpectare hunc ſermonem, qui præfracta duritie omnem Dei notitiam, quantum in ſe eſt, repellunt. Et ipſæ loquendi figuræ ſatis exprimunt, Dauidi fuiſſe propoſitum, terrore ſubigere contumaciam, quæ alioqui non libenter cedit. Ter enim inculcat, vocem Dei magnis & impetuoſis imbribus audiri: & proximo verſu addit, plenam virtutis & magnifici ſplendoris eſſe.

5 *Vox Iehouæ, confringens cedros, confringit inquàm Iehoua cedros Libani.*	5 קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָה אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן׃
6 *Et exilire facit Libanum quaſi vitulum, & Sirion quaſi filium vnicornium.*	6 וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן־רְאֵמִים׃
7 *Vox Iehouæ, excidens flammas ignis.*	7 קוֹל־יְהוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ׃
8 *Vox Iehouæ contremiſcere facit deſertũ, contremiſcere facit Iehoua deſertum Cades.*	8 קוֹל יְהוָה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ׃

5 *Vox Iehouæ confringens.* Videmus vt Propheta ad frangendam hominum duritiem, ſingulis verbis Deum formidabilem inducat. Ac videtur quidem obliquè ſuperbis & vana confidentia turgidis amentiam exprobrare, quòd vocem Dei tonantem non audiant, quæ ſcindit aërem fulminibus, concutit excelſos montes, proceriſſimas quaſque arbores proſternit ac deiicit. Quale enim portentum eſt, vbi omnes brutæ mundi partes coram Deo tremunt, ſolos homines ſenſu & ratione præditos non moueri? Adde quòd, ſi ingenio & doctrina valent, ſibi obſtruendis auribus incantationes accerſunt, ne ad eorum ſenſum vox Domini, quantumuis ſonora, penetret. Neque enim de cauſis inferioribus ſatis argutè ſibi videntur diſſerere Philoſophi, niſi longa diſtantia Deum à ſuis operibus ſeparent. Diabolica autem hæc ſcientia eſt, quæ in naturæ contemplatione nos retinens, à Deo auertit. Siquis hominem cognoſcere appetens, præterita tota facie, intuitum in extremos tantùm vngues defigat, meritò ridebitur eius ſtultitia. atqui maiore amentia laborant Philoſophi, qui ex mediis & propinquis cauſis vela ſibi contexunt, ne manum Dei palàm operantem agnoſcere cogantur. *Cedros Libani* præcipuè commemorat, quia illic admodum proceræ & formoſæ erant. Libani & montis Hermon, item *deſerti Cades* meminit, quia hæc loca Iudæis notiora erant. Metaphora verò planè poëtica, & cui coniuncta eſt hyperbole, vtitur, dicens *Libanum ſaltare ad vocem Dei quaſi vitulum, Sirion* verò (qui idem eſt mons Hermon) *inſtar vnicornis*, quod ſcimus perniciſſimum eſſe animal. Alludit autem ad terrificum tonitruum fragorem, qui montes videtur à ſuis radicibus ferè conuellere. Similis eſt figura, vbi dicit, *Iehouam excidere flammas ignis*, dum ſcilicet exhalationes quaſi eius malleo percuſſæ, in fulgetra & fulmina erumpunt. De his rebus acutiſſimè Ariſtoteles in Meteoris diſputat, quantum ad propinquas cauſas, niſi quòd præcipuum caput omittit. Eſſet quidem vtilis & iucunda earum rerum inueſtigatio, ſi nos vt decebat, manu duceret ad ipſum naturæ authorem: ſed vbi totidem obſtaculis nos

lis nos moratur ac retardat,quot occurrunt mediæ cauſæ,nihil eſt magis prępoſterum.perinde enim eſt acſi quis in primis rudimentis tota vita ſubſiſtat.Denique hoc eſt ita diſcere, vt nihil vnquam ſcias. Vnum igitur laude dignum acumen eſt, vehiculis iſtis attolli in cælum vſque,vt non tantùm confuſus ſonitus aures noſtras feriat,ſed vox Domini ad pietatem erudiat. Quidam verbum יחיל aliter exponunt,quòd *Deus parturire faciat deſertum Cades*,quia in populi tranſitu multa in eo miracula edita fuerunt: quem ſenſum tanquam longè petitum & nimis coactum repudio. Videtur enim potius alludere Dauid ad communẽ hominum ſenſum. nam quum per ſe horridæ ſint ſolitudines, plus illic terroris incutiunt tonitrua, grandines & procellæ:non diſplicet tamen,pro feris ipſis deſertum accipi per ſynecdochen: atque ita proximus verſus,vbi ceruarum ſit mentio,exegeticè additus erit.

9 *Vox Iehouæ præturire facit ceruas, & retegit ſyluas,& in tẽplo eius omnes dicunt laudẽ.*
10 *Iehoua diluuio præſidet, præſidet inquam Iehoua Rex in perpetuum.*
11 *Iehoua robur populo ſuo dabit, Iehoua benedicet populo ſuo in pace.*

9 קוֹל יְהוָה יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף
יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד׃
10 יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב
יְהוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם׃
11 יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה יְבָרֵךְ
אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃

9 *Vox Iehouæ parturire facit.* Subeſt (vt diximus) tacita comparatio. Eſt enim pluſquam abſurdum & mõſtro ſimile,homines Dei voce non affici,cuius vis tã efficaciter ſe exerit erga feras beſtias.Iam quidem fœda ingratitudo eſt,in toto naturæ ordine, non ſentire eius prouidentiam & imperium : ſed deteſtabilis eſt iſta ſocordia,raris ſaltem & inſolitis eius operibus, quæ feras beſtias ad obſequium cogunt,ipſos non doceri.Quòd *ceruas* potiſſimùm nominari quidam interpretes exiſtimant ob difficilem partum,non diſplicet.Dicitur autem *vox Domini ſyluas detegere*,vel quia nullis integumentis arcetur quominus in abditiſſimos quoſque receſſus & cauernas penetret:vel quia fulmina,imbres,& procelloſi venti foliis decuſſis arbores denudant.Vterque enim ſenſus non malè conuenit. *In templo eius.* Quum vox Dei totũ mundum impleat,ſéque diffundat in vltimas vſque plagas:eius tamen gloriam in ſola Eccleſia celebrari dicit Propheta:quia ſcilicet Deus illic non modò articulatè loquitur,ſed blande etiã fideles ad ſe inuitat.Terrifica enim eius vox,quæ variis modis in aëre tonat, ſic verberat hominum aures,& corda pulſat,vt tamẽ recedere quàm appropinquare malint. Omitto quòd bona pars ſurdis auribus ſonitum vocis Diuinæ in procellis,imbribus,tonitru,& fulminibus prꝗterit.Quia ergo non eo vſque proficiunt homines in illa vniuerſali ſchola,vt ſe Deo ſubiiciant: ſcitè Dauid ſpecialiter fideles dicit, laudes Dei in templo eius canere: vtpote qui familiariter edocti paterna eius voce,totos ſe addicunt in eius cultum & conſecrant.Nemo enim ritè gloriam Dei prædicat,niſi qui voluntarius eſt eius cultor.Ac poſſet hoc in modum querimoniæ accipi,vt Dauid accuſet totius mundi ſilentium:quia quum vbique vox eius perſonet, nuſquã prædicentur eius laudes niſi in vnico templo.Videtur tamen piorum exemplo totum humanum genus hortari ad celebrandum Dei nomen, & conſultò templum ſtatuere quaſi auditorium gloriæ Dei:vt ſciremus,ad Deum verè cognoſcendum & laudandum, alia voce opus eſſe,quàm per tonitrua,imbres & procellas in aëre,montibus, & ſyluis auditur,niſi enim articulatè nos doceat,& quidem paterni amoris guſtum præbens,ad ſe blandè alliciat : muti ſemper iacebimus.Sola eſt igitur ſalutis doctrina quæ eius gratiam,totámque voluntatem nobis clarè patefaciens,corda noſtra exhilarat, oráque noſtra aperit ad canendas eius laudes.Itaq; hinc eius laudandi ratio diſcenda eſt:& certè videmus,nullũ tunc in toto orbe,excepta Iudça,fuiſſe pietatis lumen:imò Philoſophi qui viſi ſunt ad Dei notitiam propius accedere , nihil prorſus afferunt quod eum verè glorificet.Quicquid enim de religione diſſerunt,non modò frigidum eſt,ſed ferè inſipidum.Ergo in ſolo eius verbo lucet veritas, quæ nos ad pietatem adducat.

10 *Iehoua diluuio præſidet.* Quidam Dauidem ad illam memorabilem Dei vindictam alludere putant,quum ſemel orbem terrarum ſubmerſit:quia tunc teſtatum fecit omnibus ſeculis ſe hominum eſſe iudicem. Quibus etſi ex parte aſſentior,ſententiam tamen longius extendo. Idem enim, meo iudicio, argumentum proſequitur Dauid,admonens, ipſas quoque inundationes quæ terræ interitum minantur, ſic temperari Dei prouidentia, vt ipſum gubernacula ſemper tenere appareat.Ergo inter alia potentiæ Dei documenta hoc commemorat Dauid,etiam quum maxima aëris intemperie videntur elementa ſimul inter ſe miſceri & confundi, Deum tamen è ſolio ſuo cęleſti regere ac moderari iſtas perturbationes.Ideo exegeticè addit, Deum perpetuò ſedere Regem.

11 *Iehoua robur populo ſuo dabit.* Redit ad ſuperiorem ſententiã,Deum ſcilicet,quamuis promiſcuè virtutem ſuam viſibilem exhibeat toti mũdo,peculiari tamen modo erga electum populum exerere:imò longè aliter quàm ſuprà,nunc eum deſcribit,qui ſcilicet non metu & formidine proſternat quos alloquitur,ſed potius ſuſtentet, foueat ac confirmet.Roboris nomen totum ſtatum continet. Ita quicquid ad tuendam vitam fidelium pertinet , à ſola Dei gratia

pendêre ſignificat. Id amplificat Benedicendi verbo. Dicitur enim benedicere Deus in pace quos tam liberaliter ac benignè tractat,vt nihil ad proſperum vitæ curſum , plenámque fœlicitatem deſit.Hinc ergo diſcamus ſic reuereri Dei imperium,vt tamen ab eo proſpera omnia ſperemus:& quantum ipſe valet immenſa potentia,certò perſuaſi ſimus,inuicto præſidio nos munitos eſſe.

ARGVMENTVM PSALMI XXX.

Dauid ex magno aliquo diſcrimine liberatus,non ſolum ipſe priuatim Deo gratias agit,ſed ſanctos omnes ad hoc officium inuitat ſimul & hortatur. Deinde fatetur, quia ſibi in rebus proſperis nimis ſecurè blanditus fuerat,confidentiam ſuam meritò correctam fuiſſe.Tertiò,poſtquam breuiter mœrorem ſuum expoſuit,ad gratiarum actionem iterum reuertitur.

1 *Pſalmus cantici dedicationis domus Dauid.*	1 מִזְמוֹר שִׁיר־חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד׃
2 *Exaltabo te Iehoua,quia extuliſti me,neque exhilaraſti inimicos meos de me.*	2 אֲרוֹמִמְךָ יְהוָה כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא־שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי׃
3 *Iehoua Deus mi,clamaui ad te, & ſanaſti me.*	3 יְהוָה אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי׃
4 *Iehoua,aſcendere feciſti è ſepulchro animam meam,viuificaſti me à deſcendentibus in foueã.*	4 יְהוָה הֶעֱלִיתָ מִן־שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיּוֹרְדֵי־בוֹר׃

Dubitant interpretes à Dauidéne compoſitus fuerit hic Pſalmus,an author eius fuerit quiſpiam ex Prophetis,poſtquam ab exilio Babylonico reuerſi ſunt Iudęi.Domus enim templum illis ſignificat.Sed quum inſcriptio diſertè nomen Dauidis exprimat,magis videtur probabile,de priuatis ædibus haberi ſermonem.Porrò quòd diuinant quidam, Dauidem,quum palatium dedicare vellet , graui morbo fuiſſe correptum , ſolida ratione non nititur : quin potius conijcere ex Sacra hiſtoria licet,ſimul ac palatium ſuum ędificauit,tranquillè & commodè il-
2. Sam. 7. a.2. lic habitaſſe.Dicebat enim Prophetę Nathan,pudendum ſibi eſſe quòd quieſceret ipſe in domo cedrina,arca verò fœderis ſub pellibus iaceret.Deinde ad morbum reſtringere quòd hîc de periculo refertur,nulla ratio cogit.magis credibile eſt,quum extincto Abſalom,deletáque eius factione,& compoſito exitiali illo motu,quaſi poſtliminio in priſtinum regni ſtatum reuerſus eſſet,hãc Dei gratiam celebraſſe.Commemorat enim ſe ideo fuiſſe Dei manu caſtigatum , quia lætiore fortuna nimis exultans & ferè ebrius falsò & ſtultè æternam à rebus aduerſis immunitatem ſibi promiſerat.Porrò magnificam & regiam illam domum,cuius paulò antè memini,iam incolere cœperat,regno vix dum bene pacato.tunc igitur nondũ humanę fragilitatis obliuio obrepere potuit,quæ iram Dei prouocaret, periculúmque accerſeret : quod ab vltimo interitu parum abfuit. Quare abſurdum non eſt,ob recuperatum priorem ſtatum, hoc Pſalmo celebrari Dei gratiam. Domum enim quę inceſtis ſtupris Abſalom, aliiſque flagitiis polluta fuerat,iterum dedicare neceſſe fuit,& ſub hoc nomine videtur notari reſtitutio tam in vitam quàm in regnum:ac ſi diceret,hunc ſe hymnum ceciniſſe Deo, poſtquam rebus publicè compoſitis,domum quoque ſuã ſolenni more dedicauit,vt in ſua familia degeret.Cęterùm de hac legali cæremonia breuiter hoc notandum eſt, quia ad reputanda Dei beneficia ſegnes admodum & frigidi ſumus:hoc genus exercitij veteri populo fuiſſe mãdatum, vt agnoſceret nullius rei vſum ſine gratiarum actione purum & legitimum eſſe.Ergo ſicut in primitiis prouentum totius anni Deo ferebant acceptum,ſic etiam domos conſecrando , Dei ſe inquilinos eſſe fatebantur,quia eos hoſpitio exciperet.Ideo ſi delectus ad bellum fiebat,hæc iuſta vacationis cauſa fuit.Adde quòd hoc ritu ſimul admonebantur, tunc rite & ordine vnumquenque domo ſua frui , ſi quoddam eſſet Dei Sacrarium, vbi vigeret pietas & ſyncerus eius cultus.Nunc quanuis ceſſauerint Legis figuræ,tenenda eſt tamen Pauli doctrina, Quæcunque Deus in vſum noſtrum deſtinat,fide & precibus demum ſanctificari.

2 *Exaltabo te Iehoua.* Quia tanquam è ſepulchro in auram vitalem ſublatus fuerat,nomen Dei ſe exaltaturum promittit.Sicut enim Deus nos in profundo demerſos, manu ſua in altum erigit,ſic viciſſim noſtrum eſt laudes eius ore & lingua efferre.Hoſtes quibus lætitiæ materiã non fuiſſe præbitam dicit,tam domeſticos quàm exteros intelligere licet. Quanuis enim improbi & maleuoli ſeruili adulatione eum coluerint,occultum tamen odium fouebant, vt parati eſſent ad inſultandum , ſi oblata fuiſſet occaſio.Secundo verſu ratiocinatur ſe Dei gratia ſaluum eſſe,quia in ipſo mortis articulo vota ſua ad Deum vnum direxerit, ac repente ſenſerit non fruſtra ſe id feciſſe.Nam hinc certius colligimus,Deũ nobis ſalutis eſſe authorẽ,vbi preces noſtras exaudiuit.Cæterum quia verbum רפא Hebræis ſignificat *ſanare*,hac ratione inducti ſunt interpretes vt ad morbum reſtringerent.Sed quia certum eſt,interdum ſumi pro reſtituere,imò ad altare vel domum transferri , vbi inſtaurationis fit mentio: aptè hîc de qualibet liberatione exponere licebit. Neque enim tantùm in morbis periclitatur hominis vita, ſed

etiam

etiam aliis pluribus modis.& ſcimus hanc loquendi formã paſſim in Pſalmis occurrere, quòd Dauidi reddita fuerit vita, quoties eũ Dominus è graui ſummóq; aliquo diſcrimine eripuit. Itaq; amplificãdi cauſa mox ſubiicitur, *Aſcẽdere feciſti è ſepulchro animã meã.* neque enim gratiæ magnitudinẽ ſe verbis aſſequi putauit, niſi ſepulchro & foueæ cõferret illius tẽporis caliginẽ, quo ſe in fugã trepidè coniicere coactus eſt, vt latebris vitã ſuã protegeret, donec ſedata eſſet tumultus flamma. ergo tanquã rediuiuus, ſe mirabiliter à præſenti morte extractum fuiſſe prędicat. Et certe quanta rerum omnium deſperatio miſerè eum vrgeret, ex Sacra hiſtoria patet.

5 *Canite Iehouæ manſueti eius, & confitemini memoriæ ſanctitatis eius.*	5 זַמְּרוּ לַיהוָה חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ׃
6 *Quia momentum in ira eius, vita in beneplacito eius: veſpere morabitur fletus, & mane veniet exultatio.*	6 כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה׃

Vel, pſallite ad memoriam.

5 *Canite Iehouæ manſueti eius.* Quo ſuam gratitudinem melius teſtetur, ſanctos omnes ad canendas Dei laudes ſibi ſocios aduocat, & ab vna ſpecie tranſit ad totũ genus. Quia enim pręter ſpem ſeruatus, hoc exemplo de perpetua & immenſa erga cunctos fideles Dei bonitate edoctus fuerat, in hanc exhortationem erumpit, qua communem totius Eccleſiæ ſalutem cum ſua complectitur. Neque enim recitat tãtùm qualẽ ipſe Deum expertus fuerit, ſed quàm liberaliter propenſóque fauore ſuos omnes iuuare ſoleat. Denique vno documẽto admonitus ad generalem doctrinã ſenſus ſuos refert. Quid valeat epithetũ חסידים, quo ſæpe fideles inſignit Dauid, dictum eſt Pſalmo 16. Cęleſtis enim adoptio eos ad beneficentiæ ſtudiũ accendere debet, quo Patris ingenium referant, qui ſolem ſuũ oriri facit ſuper bonos & malos. Nihil autem eſt quo propius ad Deum accedãt homines, quàm beneficentia. *Memoria ſanctitatis* in ſecundo membro verſus, ad Tabernaculum referri poteſt: ac ſi iuberet Dauid, omnes Dei filios prodire coram Arca fœderis, quæ memoriale erat præſentiæ Dei. Litera enim ל locum ſæpe denotat. Libenter tamen eorum ſententiæ ſubſcribo, quibus Memoria tantundem valet ac Nomen. & certè ſuis operibus memorabilem ſe Deus reddit, vbi relucet gloriæ eius imago, cuius intuitu nos ad eum laudandum expergeſieri conuenit. Mat 5. g. 45.

6 *Quia momentum in ira.* Vitam momento opponi, extra controuerſiam eſt, ideóque pro longa duratione, vel continuo diuturni temporis progreſſu accipi. Fatetur autem Dauid, ſi quando ſuos caſtigat Deus, non tantùm mitigare pœnarum rigorem, ſed ſtatim placari, & iræ ſuæ modum imponere: indulgentiam verò & fauorem prorogare in longum tempus. Ac generalem ſententiam (vt dixi) proferre maluit, quàm ſpeciatim de ſe loqui, vt intelligant pij omnes continuum hunc gratiæ tenorem ad ſe pertinere. hinc tamen colligimus quanta ſpiritus manſuetudine, & quàm prompto obſequio, Dei ferulis tergum ſubiecerit. Scimus, à primo ætatis flore, toto ferè vitæ tractu, multiplici afflictionum congerie ita fuiſſe exercitum, vt miſer & ærumnoſus præ omnibus aliis cenſeri potuerit: Dei tamen bonitatem prædicans, ſe leuiter exiguo tempore, & quaſi in tranſcurſu rebus aduerſis iactatum fuiſſe agnoſcit. Porrò hinc tanta moderatio & æquitas, quòd pluris æſtimauit Dei beneficia, & in cruce toleranda magis ſe placidum præbuit quàm vulgò mundus ſoleat. Si proſperè nobis eſt, ſine ſenſu voramus Dei beneficia, certè nobis per ſocordiam effluunt. ſimul verò ac triſte aliquid & aduerſum accidit, perinde conquerimur de eius rigore ac ſi nunquam benignè & clementer nobiſcum egiſſet. Denique moroſitas noſtra & tædium in dolore ſeculum ex momento facit: malignitas verò & ingratitudo gratiam Dei, quantumuis in nos prorogetur, momentaneam eſſe fingit. Sola igitur noſtra prauitas impedit quominus re ipſa ſentiamus omnes iram Dei breuem eſſe, gratiam verò toto vitæ curſu in nos propagari. Neque enim fruſtra toties pronuntiat ſe miſericordem & propitium eſſe in mille generationes, longæ patiẽtiæ, tardum ad iram, ad dandam veniam propenſum & facilem, & quod dicit per Ieſaiam, quia ad regnum Chriſti Ieſa. 54 c.
ſpectat, quotidie impleri neceſſe eſt, Ad momẽtum in ira mea afflixi te, ſed miſericordiis ſem- 7.
piternis te colligam. Conditio noſtra, fateor, tot miſeriis in hoc mundo implicita eſt, tantáque varietate agitatur vt nullus ferè dies ſine moleſtia & dolore prætereat. deinde inter tot dubios euentus fieri non poteſt quin aſſiduè anxij ſimus ac trepidi. Quocũque igitur ſe vertant homines, labyrinthus malorũ eos circundat: ſed quamlibet multis iræ ſuæ ſignis terreat Deus atque humiliet fideles ſuos, dulcedinem tamen gratiæ ſuæ ſemper aſpergit, quæ mœrorem temperet ac leniat. Ergo ſi iuſta trutina examinent iram & *beneplacitum*, ſemper verum erit, illam eſſe momentaneam, hoc autem extendi vſque ad vitæ finem. quanquam vltrà progredi conuenit. perperam enim includitur Dei gratia intra huius caducæ vitę fines. Ac omnino ſic habendum, nullos, niſi qui cæleſtis vitæ guſtu ſupra mundum feruntur, ſeriò hunc indefeſſum & perpetuum gratiæ Dei curſum ſentire, vt alacriter eius caſtigationes perferant. Itaque eò nos reuocat Paulus, vt inuicta tolerantia confirmet. Momentanea leuitas afflictionis noſtræ, mirè ſupra modum æternum pondus gloriæ parit, nobis non ſpectantibus quæ videntur, ſed 2. Cor. 4.
quæ ſunt abſcondita. Interea tenẽdum eſt, Deum ſuis nunquam tam graues vel diuturnas pœ- d. 17.

nas infligere, quin manum ſubinde retrahat, & aliquo ſolatio condiat doloris acerbitatem. Ita quiſquis ad vitæ cæleſtis meditationem erectus erit, nunquam afflictionibus licet continuis, ſuccumbet: & illis ingentes ac multiplices Dei gratias conferens, tantum his deferet honoris, vt bonitas centuplo iram præponderet. Secundo membro figuratè eandem ſententiam repetit. non intelligit ſimpliciter vnius noctis fore afflictionem: verùm ſiqua tanquam veſpere aut in ſolis occaſu caligo incubuerit, lucem paulò pòſt exorituram, quæ triſtes animos recreet. Huc tendit Dauidis conſilium, niſi eſſemus nimium præcipites, Dominum, etiam vbi ad breue tempus nos malorum caligine obruere viſus eſt, ſemper opportunè ſuggerere lætitiæ materiam, ac ſi poſt noctem ſurgeret aurora.

7 *Ego autem dixeram in quiete mea, non mouebor perpetuò.*	7 ואני אמרתי בשלוי בל־אמוט לעולם׃
8 *Iehoua, in beneplacito tuo ſtabilieras monti meo robur, abſcondiſti faciem tuam, fui perculſus.*	8 יהוה ברצונך העמדתה להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל׃
9 *Iehoua, ad te clamaui, & ad Dominũ meum deprecatus ſum.*	9 אליך יהוה אקרא ואל־יהוה אתחנן׃
10 *Quæ vtilitas in ſanguine meo vbi deſcendero in foueam? an celebrabit te puluis? an prædicabit veritatem tuam?*	10 מה־בצע בדמי ברדתי אל־שחת היודך עפר היגיד אמתך׃
11 *Exaudi Iehoua, & miſerere mei, Iehoua ſis mihi adiutor.*	11 שמע יהוה וחנני יהוה היה עזר לי׃

7 *Ego autem dixeram.* Hæc eſt confeſſio cuius antea memini, in qua ſe agnoſcit iuſtè & meritò dediſſe ſtultæ ſecuritatis pœnam, quia ſcilicet conditionis ſuæ oblitus, nimium rebus proſperis ſe addixerat. *Quietis* enim nomine tranquillum & fœlicem Regni ſtatum intelligit. Alij שלוה vertunt abundantiam: quo ſenſu alibi ſæpe accipitur: ſed contextui melius quadrat nomen Quietis, ac ſi diceret, Vbi vndique arriſit fortuna, nec quicquam apparuit periculi vnde metuendum eſſet, mentem ſuam quaſi ſopore fuiſſe perfuſam, vt ſibi continuum fœlicitatis curſum promitteret. Hæc enim fiducia carnis, etiam ſanctis, dum in ſuis deliciis tanquam in fæcibus, reſident, ſubinde obrepit: ideo Ieremias ſe indomito vitulo comparat antequam ſubigeretur à Domino, & aſſuefieret ad iugum. Etſi autem prima ſpecie leue eſſe videtur hoc vitium, colligere tamen ex pœnis licet quantopere Deo diſpliceat: quod nobis mirum non erit, ſi reputemus ex qua radice naſcatur, & quos rurſum fructus ex ſe pariat. Quum enim innumeræ aſſiduè mortes nobis verſentur ante oculos, & tot mutationum exempla nos ad timorem curámque ſolicitent, diabolica ſuperbia faſcinatos eſſe oportet qui ſibi perſuadent vitam ſuam à communi totius mundi ſorte immunem fore. vident confuſa varietate miſceri totam terram, & ſingulas eius partes quodammodo huc illuc verſari, perinde ac ſi non eſſent ex hominum numero, imaginantur ſe fore ſemper ſtabiles, nec vllis mutationibus obnoxios. hinc carnis laſciuia, vt ſuis cupiditatibus licenter indulgeant: hinc faſtus & crudelitas, hinc etiam precandi negligentia. Quomodo enim ad Deum confugerent, quos nullus ſtimulat vel mouet ſuæ neceſſitatis ſenſus? Eſt etiam Dei filiis ſua pia ſecuritas, quæ turbulentis mundi procellis, tranquillos eorum animos tenet: ſicuti Dauid etiamſi totum mundum quaſſari vidiſſet, Dei promiſſioni innixus, de regni ſui perpetuitate bene ſperare debuit. Sed fideles quamuis fidei ſuæ alis in ſublime elati, res aduerſas deſpiciant: quia tamen reputant communibus moleſtiis ſe eſſe obnoxios, comparant ſe ad tolerantiam, ſingulis horis intenti ſunt ad excipiendos ictus: in ea militia ad quam ſe norunt deſtinatos, excuſſo torpore ſe exercent, trepidè ſe conferunt in fidem Dei, nec ſe alibi tutos fore confidunt, quàm ſub eius manu. Aliter Dauid, qui proſperi ſtatus illecebris captus, æternam ſibi quietem ex proprio ſenſu magis quàm ex Dei verbo pollicitus eſt. Idem accidit & ſancto Regi Ezechiæ, qui nuper afflictus graui morbo, ſimulac bene & ex voto ſucceſſit, carnis vanitate ad ſuperbiam & oſtentationem rapitur. quò magis cauere nos decet, ne inter lætos ſucceſſus blanditiis ſuis nos faſcinet Satan. Quò igitur quiſque benignius tractatur à Deo, à talibus inſidiis diligentius ſibi caueat. Neque tamen credibile eſt, ſic obtorpuiſſe Dauidem, vt Deo contempto, malis omnibus inſultaret: ſicuti multos Cyclopes videmus, dum ſuauiter in ſua crapula demerſi ſunt, proteruè ridere omnia Dei iudicia. ſed mollis quædam inertia mentem eius occupauerat, vt frigidior eſſet ad precandum, non penderet à Dei fauore, denique fluxæ & caducæ fœlicitati nimium confideret.

Iere. 31.c.18.

2. Paral. 32.f.24.

8 *Iehoua in beneplacito tuo.* Hoc verſu notatur diſcrimen inter fiduciam quæ in verbo Dei fundata eſt, & carnis ſecuritatem quæ ex arrogantia emergit. Neque enim fideles, dum in Deum recumbunt, ſegnes interea ſunt ad precandum: quin potius ſedulò reputantes quanta diſcriminum

diſcriminum congerie cingantur, & quotquot humanæ fragilitatis exempla cernunt, his admoniti, ad Deum ſuſpirant. Hac igitur in parte deliquit Propheta, quòd anchoram ſuam figens in præſenti opulentia & pace, aut vela expandens ad ſecundos ventos, à gratuito Dei fauore non pependit, vt ſingulis momentis paratus eſſet, quicquid contulerat, in eius manum reſignare. Notanda eſt enim antitheſis inter ſtabilitatem, cuius fiducia ex pace concipitur, & quæ locatur in gratuito Dei fauore. Quòd *ſtabilitum monti ſuo robur* fuiſſe dicit, quidam interpretes de monte Sion exponunt. Alij accipiunt pro arce munita, quia olim ſolebāt in montibus & locis editis propugnacula extrui. Ego ſicuti metaphoricè pro ſolida fultura nomen hoc accipio, ita libenter aſſentior, Prophetam ad montem Sion alludere. Stultitiā ergo ſuam accuſat Dauid, quòd non reputauerit vt decebat, nihil in nido quem ſibi fingebat, eſſe firmitatis, ſed in ſolo Dei beneplacito. *Abſcondiſti faciem tuam.* Nunc fatetur, poſtquam priuatus eſt Dei donis, hoc quaſi ellebro mentem ſuam à prauæ confidentiæ veterno fuiſſe purgatam. Mira certè & incredibilis ratio, quòd Deus abſcondita facie ſua, tanquam obductis tenebris, ſerui ſui oculos illuminauit, qui in clara luce nihil videbant. Sed ita neceſſe eſt nos violenter concuti ad abigendas blanditias, quæ & fidē ſuffocant, & inuocationem Dei morantur, & dulci amentia nos prorſus obſtupefaciunt. quòd ſi tali remedio opus habuit Dauid, non ea præditi ſumus ſanitate quin vtile nobis ſit, pinguedinem ſecuritatis, inopia abſtergi. Itaque non eſt quòd miremur Deum ſubinde abſcondere faciem ſuam, ad cuius intuitum, dum ſerena affulget, perperam cæcutimus.

9 *Iehoua ad te.* Iam ſequitur caſtigationis fructus, quòd Dauid in vtramque prius aurem dormiens, ſuámque pigritiam obliuione fouens, repente expaueſactus clamare ad Deum incipit. Nam ſicut ferrum, vbi diuturna quiete rubiginem contraxit, accommodari ad vllos vſus non poteſt, donec igne recoctum & malleo cōtuſum fuerit: ſic poſtquam ſemel præualuit carnis ſecuritas nemo ſe ad precandum alacriter accinget, niſi cruce maceratus, & probè ſubactus. Atque hæc præcipua eſt afflictionum vtilitas, dum miſeriæ noſtræ conſcios ad expetendam Dei gratiam reuocant.

10 *Quæ vtilitas.* Nonnulli ita exponunt, Quid profuerit me vixiſſe, niſi eo vſque vitam meam proroges, donec curſum vocationis meæ abſoluero? Verùm nimis reſtricta videtur eſſe ſententia hæc. nec certè *Sanguis* hîc pro vita, ſed pro morte ponitur: ac ſi diceret, Quem ex morte mea fructum elicies? Quod ex altero membro certius colligere licet, vbi cadauer ſuum ad annuntiandas Dei laudes inutile fore conqueritur. Diſertè tamen videtur facta eſſe *veritatis* mentio: quia conſentaneum non erat, Dauidem immatura morte è medio abripi, antequam præſtaret Deus quod de futuro hærede promiſerat. Nam quum mutua ſit relatio inter Dei promiſſiones & fidem noſtram, veritas quaſi media eſt, qua Deus palàm oſtendit ſe non ideo liberaliter verbis nobiſcum agere, vt nos inani ſpe lactet ac demum fruſtretur. Porrò vt longiorem vitam obtineat, argumentum ducit à Dei laudibus, ad quas celebrandas nati ſumus & conditi: ac ſi diceret, quorſum me creaſti ô Deus, niſi vt toto vitæ meæ curriculo teſtis ac præco ſim tuæ gratiæ ad illuſtrandum nomen tuum? atqui hoc ſtudium mors mea abrumpet, quia extinctus ad æternum ſilentium redigar. Exoritur tamen quæſtio, annon mors etiam fidelium, perinde ac vita, Deum glorificet. Sed Dauid non ſimpliciter loquutus eſt de morte, quia circunſtantiam addidit quam tractaui Pſalmo 6. Nam quia ſucceſſorem illi Deus promiſerat, hac ſpe præciſa non immeritò terruit cū fruſtratio, vt coactus exclamaret, Quę vtilitas in ſanguine meo? Gloriæ enim Dei intererat, ſuperſtitem cū manere, donec voti ſui compos, fidei præſtitæ ac completæ teſtimoniū Deo redderet. In fine verſus quęrens an puluis confitebitur Deo, nō prorſus eripit mortuis eius laudandi facultatem, vt Pſalmo 6. expoſui. Nam ſi fideles carnis onere grauati, in hoc tamen pietatis officio ſe exercent, quomodo exuti & ſoluti corporis vinculis reſides ceſſarent? Tenendum igitur eſt, Dauidem non tractare ex profeſſo quid agant, vel in quo ſe exerceant mortui, ſed tantum reſpicere in quem finem viuamus in hoc mundo, nempe vt alij aliis viciſſim gloriæ Dei ſimus præcones. hac meditatione defuncti vſque ad vltimam vitæ metam, in morte obmuteſcimus.

11 *Exaudi Iehoua.* Hac clauſula priorem querimoniam temperat & corrigit. abſurdum enim fuiſſet, quaſi deſperata ſalute, expoſtulare cū Deo, & in hoc fremitu deſinere. Poſtquam ergo flebiliter rogauit quid morte ſua Deus proficeret, ſe ad liberiorem precandi formam animat, & noua ſpe concepta implorat Dei miſericordiam & auxilium. priori autem loco gratiam Dei ſtatuit, vnde opem quam flagitat, ſperare debuit.

12 *Conuertiſti luctum meum in tripudium mihi, ſoluiſti ſaccum meum, & cinxiſti me lætitia,*	12 הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה׃
13 *Vt pſallat tibi gloria, & non ſileat: Iehoua Deus mi, perpetuò celebrabo te.*	13 לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְהוָה אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ׃

12 *Conuertiſti.* Gratiarum actione à qua exorſus fuerat, Pſalmum claudit. Nam quòd in-

columis euaſit, Dei opus & beneficium eſſe confirmat. deinde cauſam finalem adiungit, vt quod reliquum eſt vitæ, ad canendas Dei laudes impendat. Porrò ſicuti fatetur Dauid ſe in malis non fuiſſe ſtupidum vel ferreum quin triſtis & mœſtus lugeret, ita oſtendit, luctu ipſo ad deprecandam iram Dei ſe fuiſſe deductum. Vtrunque maximè dignum eſt obſeruatu, ne Stoicam duritiē fingamus in ſanctis, quæ omnē doloris ſenſum eis ademerit. deinde, vt ſciamus, lugendo pœnitentiam meditatos eſſe. hoc poſterius *Sacci* nomine deſignat. Solēne enim fuit veteri populo, ſaccum in luctu induere, & quidem non alia de cauſa, niſi vt reorum more, ſuppliciter in ſordido habitu ad veniam impetrandam coram cœleſti Iudice prodiret. atque etiam ſcimus Orientales populos præ aliis ad cæremonias fuiſſe procliues. Iam tenemus, Dauidem, quanuis patienter ſe Deo ſubiiceret, non fuiſſe dolore vacuum. Sed videmus ſimul, triſtitiam eius fuiſſe ſecundum Deum, ſicuti Paulus loquitur: quia teſtandæ pœnitentiæ cauſa ad ſaccum ſe contulit. *Tripudij* voce non intelligitur laſciua quæuis vel profana ſaltatio, ſed grauis & ſancta profeſſio lætitiæ, qualem recitat Sacra hiſtoria, quū Dauid Arcam fœderis in locuum ſuum deferret. Cæterum ſi dandus eſt coniecturis locus, hinc etiam colligere licet, magnum hoc diſcrimen, de quo loquutus eſt Dauid, ad morbum aliquem perperam reſtringi: neque enim veriſimile eſt, ſaccum induiſſe, quum lecto affixus iaceret. Non eſſet quidem per ſe hæc ſatis firma ratio, ſed tamen in re dubia pondere non caret. Significat igitur Dauid, ſe depoſita lugubri veſte, à ſqualore & ſordibus ad lætitiam fuiſſe reuerſum: idque vnius Dei gratiæ aſcribens, liberatorem ſuum fuiſſe teſtatur.

2. Cor. 7. c.10.

2. Sam. 6. c.16.

13 *Vt pſallat tibi gloria.* Clarius exprimit hoc verſu ſe agnoſcere in quē finem Diuinitus à morte ereptus fuerit, ſibique curæ futurum vt iuſtum gratitudinis officium Deo rependat. Gloriæ nomen alij ad corpus, alij ad animam aut ſuperiores animæ ſenſus referunt. Quia autem non additur pronomen, alij vertere malunt in accuſatiuo caſu, & ſubaudiunt particulam Quiſque, ac ſi diceret Propheta, beneficium hoc eſſe dignum quod publicis omnium præconiis celebretur. Sed quia coactæ ſunt eiuſmodi interpretationes, maneo in ſententia quam po ſui. Nomen כבוד pro lingua interdum metaphoricè ſumi certum eſt, & viſum fuit Pſalmo 16. c. 9. Porrò quum Dauid mox adiiciat, *perpetuo celebrabo te*, contextus exigit vt peculiariter officium ſuum hîc commemoret. Senſus ergo eſt, Domine, quia me ideo ſeruatum agnoſco vt laudes tuæ in lingua mea reſonent, hanc tibi operam fideliter præſtabo, & partibus meis ad mortem vſque defungar. *Pſallere & non ſilere* apud Hebræos amplificat, ac ſi dictum eſſet, Ne lingua mea muta ſit, vel debita laude fraudet Deum, ſed potius ſe in eius gloriā conſecret.

ARGVMENTVM PSALMI XXXI.

Dauid ex ſummo aliquo diſcrimine, vel etiam pluribus liberatus, primùm quas preces conceperit, obiectis ſibi mortis terroribus, recitat. Deinde adiungit gratiarum actionem, eámque non vulgarē: quia in celebranda liberatione multis verbis inſiſtit, piósque omnes ad bene ſperandum hortatur, quia tam præclarum in ſe & memorabile bonitatis Dei exemplum videant. *Pſal. XXXI.*

1 *PRæfecto canticum Dauidis.*	1 לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
2 *In te Iehoua ſperaui, ne pudeſiam in æternum, in iuſtitia tua libera me.*	2 בְּךָ יְהוָֹה חָסִיתִי אַל־אֵבוֹשָׁה לְעוֹלָם בְּצִדְקָתְךָ פַלְּטֵנִי׃
3 *Inclina ad me aurem tuam, celeriter eripe me, ſis mihi in rupem fortitudinis, in domum munitionum ad ſeruandum me.*	3 הַטֵּה אֵלַי אָזְנְךָ מְהֵרָה הַצִּילֵנִי הֱיֵה לִי לְצוּר מָעוֹז לְבֵית מְצוּדוֹת לְהוֹשִׁיעֵנִי׃
4 *Quia arx mea, & propugnaculū meum tu & propter nomen tuum" diriges me, & deduces me.*	4 כִּי־סַלְעִי וּמְצוּדָתִי אָתָּה וּלְמַעַן שִׁמְךָ תַּנְחֵנִי וּתְנַהֲלֵנִי׃
5 *Erue me è reti quod abſconderunt mihi, quia tu fortitudo mea.*	5 תּוֹצִיאֵנִי מֵרֶשֶׁת זוּ טָמְנוּ לִי כִּיאַתָּה מָעֻזִּי׃

" vel dirige me, & deducas me.

2 *In te Domine.* Quòd putat quidam compoſitum fuiſſe Pſalmum poſtquam Dauid ex deſerto Maon præter ſpem incolumis euaſerat, mihi non diſplicet: quanuis dubia tantū ſit coniectura. certè vel maximā aliquod è ſuis periculis, vel plura etiam cōmemorat. Initio autem qua precationis forma in ſuo cruciatu & anxietate vſus ſit, refert. in quibus verbis mirè ardētes affectus ſpirat. Fiduciæ argumentum ſumit, quia ſperauit in Domino, vel etiam confidat. verbum enim præteriti temporis videtur continuum actum notare. Tenebat enim principiū illud fieri non poſſe vt ſpes quæ in Deum recumbit, nos fruſtretur. Interea nihil affert præter vnicam fidem, ſalutem ſibi ideo tantum promittens, quia Dei ope & gratia ſaluū ſe fore credat. quia iam alibi expoſita fuit hæc ſententia, & ſæpius recurret, ſatis eſt eam vno verbo attigiſſe. Vtinā ſic in ea omnes ſe exerceant, vt cum Dauide, quoties ad Deum accedimus, præfari liceat, ex hoc fonte manare preces noſtras, quia ſalutem noſtram in Dei manu repoſitā eſſe perſuaſi

perſuaſi ſumus. Particula *In æternum*, duobus modis exponi poteſt. quia enim gratiam ſuam interdum ſubducit Deus, non malè côueniet ſenſus, quamuis nunc ope tua deſtituar, ne tamen ad finem vſque, vel perpetuò me abiicias. ita Dauid contra tentationes ſe patientia armare volens, temporalibus anguſtiis fruſtrationem opponeret. Siquis ita accipere malit, quicquid acciderit malorum, vt ſemper ad opem ferendam præſto ſit Deus, ſubindéque, prout res poſtulabit, manũ porrigat: hunc quoque ſenſum non repudio. Petit autem *liberari in iuſtitia Dei*, eo quòd Deus fidem ſeruis ſuis datam præſtando, iuſtum ſe probet. Nimis argutè philoſophantur qui Dauidem ad iuſtitiam quam Deus gratuitò ſuis largitur, confugere dicunt, quia propria operum iuſtitia vacuus ſit. Stultè verò alij, qui Deum pro iuſtitia ſua ſeruare ſanctos putant: quia ſic meriti ſunt, vt æquum ſit mercedem illis rependi. Nam ex frequenti Pſalmorum vſu colligere promptum eſt, iuſtitiam Dei pro fide accipi, qua ſuos omnes tuetur, qui ſe eius præſidio tutelæque committunt. Ergo à natura Dei ſpem ſuam confirmat Dauid, quia ſe ipſum abnegare nequeat.

3 *Inclina ad me aurem tuam.* Exprimunt hæc verba quanto ardore accenſus fuerit animus Dauidis ad precandum, neque enim rhetorum more orationis ſplendorem vel ornatum affectat: ſed tantum affectus ſui vehementiam aptis verborum figuris deſcribit. In feſtinatione etiam oſtenditur periculi magnitudo. ac ſi diceret, mox de vita ſua actum fore, niſi Deus auxilium ſuum acceleret. *Arcis, propugnaculi, & rupis* nominibus ſignificat ſe hoſtibus ſuis imparem eſſe ad reſiſtendum: ideóque vnicam ſpem reſtare in Dei præſidio.

4 *Quia arx mea.* Poteſt vno contextu legi hic verſus, Quia tu mihi es inſtar arcis munitę, propter nomen tuum dirigas me ac deducas toto vitæ curſu: atque ita copula (vt ſæpe aliâs) ſuperuacua eſſet. Ego tamen in diuerſum ſenſum inclino, quòd Dauid hac meditatione interpoſita, non modò ad ſtudium precandi, ſed impetrandi quoque fiduciam animet. Scimus enim hoc illi eſſe familiare, precibus miſcere quæ ad tollendam dubitationem, & certitudinem confirmandam valeant. Poſtquam ergo ſuam neceſſitatem expoſuit, iam vt animum colligat & erigat, ſtatuit certum fore voti ſui ſucceſſum. Prius dixerat, Sis mihi in rupem & propugnaculum: nunc addit, Certe tu es arx mea *& propugnaculum*: ſignificans ſe non temere iactaſſe has voces: vt multa optare ſolent à Deo increduli, quos dubij euentus timor ſuſpenſos tenet. Hinc etiam alterum deducit, quòd perpetuo vitæ curſu Deum habiturus ſit ducem ac gubernatorem. Ac duobus quidem verbis rem vnam deſignat, propter varios caſus (vt ego quidem interpretor) & inæquales vices quibus circumagitur hominum vita ac ſi dixiſſet, Siue per mõtes arduos repẽdum, ſiue per ſalebras enitendum, ſiue inter ſpinas ambulandum ſit, te mihi perpetuum ducem fore confido. Porrò quia ſemper vacillandi materiam in ſe reperiunt homines, diſertè petit Dauid vt Deus nomen ſuum vel gloriam reſpiciat: ſicuti non aliunde ad nos iuuandos propriè inducitur: atque ita tenendum eſt, Dei nomen quatenus meritis omnibus opponitur, vnicam ſalutis noſtræ cauſam cenſeri. Proximo verſu inſidias & fraudes, quibus circumuentus fuerat ab hoſtibus, ſub *retis* ſimilitudine videtur notare. Scimus enim de eius morte inita ſæpe fuiſſe conſilia, quæ nullum effugium relinquerent: & quum magna aſtutia pollerent hoſtes, propter incredibile odium, acrius ad eum perdendum fuiſſe intentos, quàm vt ſibi humanitus cauere potuerit. Hac de cauſa Deum appellat ſuam fortitudinem: ac ſi diceret, ſufficere ad ſcindendos omnes laqueos quibus irretitos videt miſeros homines.

6 *In manu tua commendabo ſpiritum meum, redemiſti me Iehoua Deus veritatis.*	6 בידך אפקיד רוחי פדית אותי יהוה אל אמת:
7 *Odio habui omnes obſeruantes vanitates fallaces: ego autem in Iehoua ſperaui.*	7 שנאתי השמרים הבלי־שוא ואני אל־יהוה בטחתי:
8 *Exultabo & lætabor in bonitate tua: quia reſpexiſti afflictionem meam, cognouiſti in anguſtiis animam meam:*	8 אגילה ואשמחה בחסדך אשר ראית את־עניי ידעת בצרות נפשי:
9 *Et non concluſiſti me in manu inimici: ſtatuiſti in latitudine pedes meos.*	9 ולא הסגרתני ביד אויב העמדת במרחב רגלי:

6 *In manu tua.* Iterum fidem ſuam Deo proponit Dauid, ac teſtatur ſe tantum honoris tribuere Dei prouidentiæ, vt ſuas omnes curas in eam exoneret. Quiſquis enim ſe committit in Dei manum & cuſtodiam non modò eum ſibi fert arbitrum vitæ & mortis, ſed placidè inter omnia pericula in eius præſidium recumbit. Verbo futuri temporis continuum actum haud dubiè deſignat. itaque in præſenti aptè vertitur. Notandum verò eſt, fieri non poſſe vt quis vitam ſuam Deo verè commendet, niſi qui mille mortibus ſe expoſitum reputans, illam vel de filo pẽdere ſentit, vel ab euanido flatu nihil ferè differre. Sic Dauid in ſumma deſperatione

vnum hoc ſibi reliquum facit, vt Deo vitæ cuſtode ac preſide fretus, in curſu ſuo pergat. Mirum eſt autem, quum nos omnes tam multa ſolicitent, vix centeſimum quenque huc vſque ſapere, vt vitam ſuam in Dei manu deponat. Læti & ſecuri in diem multi viuunt, ac ſi eorum cōditio nidus eſſet tranquillus, & ab omni incommodo reconditus. ſimul verò ac metus aliquis obiectus eſt, prorſus eos exanimat anxietas. Ita fit vt nunquam ſe ad Deum referant: quia vel ſe decipiunt vanis illecebris, vel trepidatione perculſi, pauoréque attoniti nullum paternæ eius ſolicitudinis guſtum capiunt. Porrò quum nos varij curarum æſtus exagitent, ac interdum etiam præcipites deiiciant, vel abripiant à recto officij curſu, vel ſaltem de gradu moueāt: omnibus ſedandis vnicum hoc remedium eſt, Deum, qui nobis author eſt vitæ, eundem quoque eſſe conſeruatorem: vnum hoc omnium onerum leuamen, ne mœrore oppreſſos deſperatio abſorbeat. Quando itaque Deus vitæ noſtræ curā ſuſcipere & gerere dignatur, quanuis ſubinde variæ mortes impendeant, diſcamus ſemper ad hoc aſylum confugere: imò quò pluribus quiſque periculis obnoxius eſt, in hac meditatione attentius ſe exerceat. hic denique nobis contra omnes inſultus diſcriminum clypeus ſit, contra omnes iactationes & procellas ſit ſtatio, Quanuis de ſalute noſtra actum ſit, Deum tamen fidum eſſe eius cuſtodem: hinc deinde emergat precatio, vt eam Deus tuendam & aſſerendam ſuſcipiat. Efficiet etiam hæc fiducia vt quiſque ſe ad obeundum vocationis ſuę munus prompto obſequio accingat, & conſtanter intrepidéque contendat ſemper ad metam. Vnde enim fit vt tam multi ſegnes ſint ac reſides, alij perfidè officium deſerant, niſi quia nimium prouidi terrentur periculis & incōmodis: nullum interea Dei prouidentiæ locum relinquunt? Denique quiſquis in Dei præſidio non acquieſcit, vt eius fidei & tutelæ vitam ſuam commendet, nondum quid ſit viuere, bene didicit. Contrà verò quiſquis Deum ſtatuet vitæ cuſtodem, eam vel in media morte ſaluam fore non dubitabit. Neque enim vitam noſtram ideo tantùm deponere oportet in manu Dei, vt illam in mundo ſuperſtitem conſeruet: ſed etiam vt ab interitu vindicet in ipſa morte, ſicuti Chriſtus exemplo ſuo docuit. Quemadmodum enim Dauid vitam ſibi inter mortis diſcrimina prorogari optauit: ſic Chriſtus caducæ huius vitæ metam egreſſus eſt, vt in morte ſpiritus ſaluus foret. Generalis ergo eſt iſta precatio qua vitam ſuam Deo commendant fideles: primùm vt eam manu ſua protegat, quandiu periculis mundi huius obnoxia eſt: in morte verò, in qua nihil præter interitum cernitur, arcana ſua cuſtodia ſeruet incolumem. Sic porrò ſtatuendum eſt, nec in vita nec in morte à Deo nos vnquam deſeri: quia quos præſidio ſuo ſaluos ad finem vſque deducit, tandem ad ſe recipit morientes. Hic vnus eſt ex præcipuis Scripturæ locis ad corrigendam diffidentiam maximè idoneus: primùm ne ſe peruerſis curis & moleſtiis vltra modum torqueant fideles: deinde, ne metu fracti, ab officio diſcedant, ne ad captandas vanas ſpes & fallacias ſubſidia defluant vel labantur, ne terroribus ſuccumbant, ne denique mortem exhorreant: quæ licet carnis ſit interitus, animas tamen non extinguit. Præcipuè verò ad ſuperandas omnes tentationes valere hoc debet, quòd Chriſtus animam ſuam moriens Patri commendans, omnes ſuorum animas cuſtodiendas ſuſcepit: ideo & Stephanus eum cuſtodem inuocat. Domine Ieſu, ſuſcipe ſpiritum meum, inquit. Cæterum,
Act. 7. g. 59. quia anima ſedes eſt vitæ, ideo pro vita accipi ſatis notum eſt. *Redemiſti me.* Quòd præteritum tempus quidam in futurum conuertunt, mihi non videtur ratione fieri. nec enim dubito quin ſe ad fidendum animet Dauid, quæ iam expertus erat gratiæ Dei documenta, in memoriam reuocans. Hoc enim non leuiter nos in poſterum confirmat, vt certò perſuaſi ſimus, Deo vitam noſtram fore curæ, ſi iam prius liberator noſter fuerit. Atque huc pertinet epitethum, quo Deum inſignit. Deum enim veracem vel fidelem nominat, quia eundem perpetuò futurum credat, qualis antea fuit. ita hoc vinculo, precandi fiduciam & ſpem futuri auxilij cum ſuperioribus beneficiis connectit, acſi diceret, Domine, tu qui ſimilis tui ſemper manes, neque hominum more animum mutas, iam re ipſa teſtatus es te ſalutis meæ eſſe vindicem nūc igitur in manu tua animam, cuius fuiſti ſeruator, depono. Quod Dauid hîc de terrena vita pronuntiat, Paulus ad æternam ſalutem transfert, Noui, inquit, cui crediderim, & quòd potens ſit ad ſer-
2. Tim. 1. c. 12. uandum depoſitum. Et ſanè quum ex liberatione temporali Dauid tātum conceperit fiduciæ, pluſquam maligni & ingrati ſumus, niſi contra omnes Satanæ machinas inuicta fortitudine inſtruit redemptio Chriſti ſanguine parta.

7 *Odio habui.* Quò melius exprimat fidem ſuam in Deo penitus defixam eſſe vitioſis affectibus, qui mentes noſtras auertere à Deo ſolent, & quibus vt plurimum laborant increduli, purum ſe fuiſſe affirmat. Nam contrariorum antitheſis (vt ſcimus) rem melius illuſtrat. Cæterum nomen הבל ad magicas artes reſtringi (vt faciunt quidam interpretes) abſurdum eſt. Fateor quidem talibus impoſturis valde addictos fuiſſe Orientales, vt vulgare inter eos fuerit malum: ſed quum innumeris fraudibus, hominum mentes illaqueet Satan, & totidem illecebris à Deo auertat, ſpeciem vnam duntaxat notari à Propheta, nequaquam probabile eſt. Quaſcunque ergo vanas ſpes nobis fingimus, quę nos à Dei fiducia retrahant, *vanitates* generaliter appellat Dauid, & quidem falſitatis vel mendacij: quia etſi ad tempus magnifica oſtentatione nos paſcunt, tandem deludunt ac fruſtrantur. Itaque teſtatur ſe abiectis vanitatibus, quas ad ſpes ſibi fabricandas imaginari homines ſolent, in ſolum Deum recūbere. Quia verò non

non modò ſe quiſque inebriat fallacibus mundi illecebris, ſed alij alios decipiunt: diſertè aſſerit Propheta ſibi odio fuiſſe omnes qui ſe talibus mendaciis implicant. vt certè ſummopere nobis fugiendi ſunt, niſi vltro velimus noxiis eorum captionibus irretiri. Secundum verò membrum coniunctim legendum eſt, *in Iehoua ſperaui*, quia & cauſam odij aſſignat, & ſimul teſtatur, non aliter ſpem ſuã homines Deo addicere, niſi ab omnibus auocamẽtis abhorreãt.

8 *Exultabo.* Hîc inſeritur gratiarum actio: quanquam multi ſuſpenſam orationem eſſe malunt, ac Dauidem votum concipere, ſi fuerit è præſenti diſcrimine liberatus. Sed quia nulla cõditio apponitur, magis in illam ſententiam inclino, eum abrupto precandi contextu ſibi exitum promittere, de quo gratias meritò agat. nec verò mirum eſt, diuerſos affectus in Pſalmis miſceri, in quibus tam ſuas tentationes quàm fidei luctas expoſuit Dauid: deinde quum iam ſalutem adeptus cecinerit Dei laudes, interdum diuerſa tempora complectitur: ſicuti hîc dicit *reſpectam fuiſſe afflictionem ſuam* à Deo, per reſpectum allatæ ſibi opis, effectum intelligens. & quò hoc melius confirmet, addit ſe non fuiſſe traditum in manus inimici: in quibus verbis tacita antitheſis ſubeſt: quum eſſet vndique concluſus duris anguſtiis, mirabiliter à Deo fuiſſe ereptum. Eodem etiam pertinet quod additur, pedes eius in latitudine fuiſſe poſitos: quia notatur ſubita & inopinata mutatio.

10 *Miſerere mei Iehoua, quia tribulatio mihi: cõputruit præ ira oculus meus, anima mea, & venter meus.*	10 חָנֵּנִי יְהוָה כִּי צַר־לִי עָשְׁשָׁה בְכַעַס עֵינִי נַפְשִׁי וּבִטְנִי׃
11 *Quia defecit præ dolore vita mea, & anni mei præ gemitu, concidit in ærumna mea virtus mea, & oſſa mea computruerunt.*	11 כִּי כָלוּ בְיָגוֹן חַיַּי וּשְׁנוֹתַי בַּאֲנָחָה כָּשַׁל בַּעֲוֹנִי כֹחִי וַעֲצָמַי עָשֵׁשׁוּ׃
12 *Propter omnes hoſtes meos fui opprobrium, etiam vicinis meis valde, & terror notis meis: & videntes me foris, receſſerunt à me.*	12 מִכָּל־צֹרְרַי הָיִיתִי חֶרְפָּה וְלִשְׁכֵנַי מְאֹד וּפַחַד לִמְיֻדָּעָי רֹאַי בַחוּץ נָדְדוּ מִמֶּנִּי׃
13 *Obliuioni traditus ſum ſicut mortuus à corde, ſimilis factus ſum vaſi confracto:*	13 נִשְׁכַּחְתִּי כְּמֵת מִלֵּב הָיִיתִי כִּכְלִי אֹבֵד׃
14 *Quia audiui conuitium* " *multorum: pauor circunquaque, dum conſultant ſimul contra me, & de capienda anima mea cogitant.*	14 כִּי שָׁמַעְתִּי דִּבַּת רַבִּים מָגוֹר מִסָּבִיב בְּהִוָּסְדָם יַחַד עָלַי לָקַחַת נַפְשִׁי זָמָמוּ׃

" vel magnorum.

10 *Miſerere mei Iehoua.* Multis querimoniis amplificat miſeriæ ſuæ, & doloris grauitatẽ, vt Deum ad ſuccurrendum flectat: non quòd rationibus ad eum perſuadendum opus ſit, ſed quia fideles vt curas ſuas exonerent, familiariter ſecum agere patitur. Nam quò pluribus vrgentur malis, dum ea coram Deo deplorant, tantundem ſe erigunt ad ſpem auxilij impetrandi. Etſi autem hyperbolicæ videri poſſent loquutiones, Dauidi tamen propoſitum fuiſſe non dubito, ſenſus ſuos in medium proferre. Primò dicit, oculos ſuos, animam, & ventrem contabuiſſe mœrore. vnde apparet, nec leuiter, nec ad breue tempus his malorum tormentis fuiſſe vexatum. Ea certè manſuetudine præditus erat, vt non excandeſceret exiguo impulſu, neque triſtitiæ intemperantia ſe conficeret. Deinde ad mala toleranda pridem erat aſſuefactus. Ergo nõ niſi duriſſime, imò incredibili modo afflictus, eo vſque indignationis prorupit. Iam per vocem iræ, oſtendit non ita ſe in conſtantia ferreum, vel paſſionum expertem fuiſſe, quin prorumperet eius dolor ad nimiam vehementiam & ardorem. Vnde colligimus, ſanctis durum ſæpe, & arduum fuiſſe cum ſuis paſſionibus certamen: nec eorum patientiam fuiſſe immunitatem à triſtitia, ſed anxie luctando, hoc tandem eſſe adeptos, ne eos malorum congeries obrueret. Per *vitam* intelligunt quidam ſenſus vitales: quod etſi non prorſus reiicio, ſimpliciter tamen exponere placet, quòd mœrore conſumptus, vitam ſuam & annos effluere & deficere ſenſerit. Atque his verbis iterum non tam mollitiem ſuam, quàm malorum atrocitatem deplorat. etſi Dauidem minimè puduit infirmitatem ſuam, cui remedium quærebat, liberè fateri. Quòd dicit, *Robur ſuum concidiſſe ſub ærumna*, quidam interpretes malunt Sub iniquitate, & עון, fateor, vtrunque Hebræis ſignificat, imò ſæpius delictum & culpam: ſed quum pro pœna interdum ſumatur, quod melius contextui congruere viſum eſt, elegi. Quanquam autem verum eſt, quicquid vnquam malorum perpeſſus eſt Dauid, culpæ ſuæ aſcribere ſolitum: quia tamen tantùm hìc recitans ſuas miſerias, cauſam ſubticet, probabile eſt, rem vnam pluribus modis ſuo more exprimere.

12 *Propter omnes hoſtes meos.* Alij vertunt, præ hoſtibus, & quia litera מ ſępe apud Hebręos comparatiuè accipitur, ſenſum hunc eliciunt, quòd amici & familiares Dauidis eum ſupra omnes eius hoſtes probroſum duxerunt. Sed aliud, meo iudicio, voluit: quũ paſſim eſſet exoſus, totúmque ferè populum in ſuam factionem traxiſſent hoſtes, infamia ſe apud amicos & pro-

pinquos flagraſſe, ſicuti commune iudicium quaſi violenta tempeſtas, abripere animos noſtros ſolet. ideo copulam ו amplificandi cauſa poſitam fuiſſe arbitror, quòd deteſtabilis fuerit Dauid, non alienis modò, quibus antè fuerat ignotus, ſed præcipuis amicis. Addit etiam, quum procul aſpicerent, fugiſſe. Nam aduerbio *Foris*, ſignificat non fuiſſe dignatos miſerum hominem propiore acceſſu: imò ne qua mali contagio ad ipſos pertingeret, omnem quanuis remotum conſpectum fugiſſe: quòd ſibi fraudi & dedecori fore ducerent, vllum oſtendere amicitiæ ſignum.

13 *Obliuioni traditus ſum.* Proſequitur eandem ſententiam, ſéque non ſecus ex omnium memoria deletum fuiſſe conqueritur, ac ſi mortuus fuiſſet. Etſi enim quorundam poſt mortẽ viget memoria apud ſuperſtites, ſæpius tamen contingit euaneſcere: quia nec quicquã eſt commercij, nec viui mortuos aliquo officij genere proſequi aut iuuare poſſunt. Idem confirmat ſimilitudine vaſis corrupti, qua extremus contemptus & deiectio notatur: ac ſi dixiſſet, nullo iam loco vel numero ſe dignũ cenſeri. Addit poſtremò, ſe exagitatum vulgò fuiſſe multis probris, & perculſum fuiſſe terroribus. Quanquã mihi magis placeret רבים Magnos vertere, quàm Multos. Inde enim augetur indignitas, ſi primores, qui non minus iudicio quàm authoritate pollent, nos traducunt & infamant, quaſi ſceleratos: quia apud plebeios inſtar eſt præiudicij, quicquid ab illis profectum eſt. Optimè ergo congruet ſenſus, à toto procerum ordine contumelioſè damnatum fuiſſe Dauidem, vt eorum ſplendore oppreſſa fuerit afflicti hominis innocentia. quam ſententiam confirmat quod continuò pòſt adiungit, *Pauor circunquaque, dum conſultant ſimul.* Nam quum de iiſdem loquatur, aptius in primores hoc competere certum eſt, quàm in obſcurum vulgus. Porrò videmus, impios ſic fraudulentis cõſiliis inter ſe conſpiraſſe ad perdendum Dauidem, vt prius inuidiam ei conflauerint tanquam homini ſceleſto & reprobo. Sic etiam conuitiis eum laceraſſe, vt proteruiam fuco grauitatis tegerent, de eius pernicie inter ſe conſultando, ac ſi iam minimè ferendus eſſet. itaque non mirum eſt, tot ac tam acerbis tentationibus (ſicut nuper viſum fuit) vulneratum fuiſſe eius animum.

15 *Ego tamen in te ſperaui, Iehoua, dixi, Deus meus es.*

16 *In manu tua ſunt tempora mea, erue me è manu hoſtium meorum, & à perſequentibus me.*

17 *Lucere fac ſuper ſeruum tuum faciem tuam, ſerua me in bonitate tua.*

18 *Iehoua, ne pudefiam, quia inuocaui te pudefiant impij, ſileant in ſepulchro.*

19 *Obmuteſcat labia mendacia, quæ loquuntur aduerſus iuſtum durè in ſuperbia & contumelia.*

15 וַאֲנִי עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְהוָה אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה׃

16 בְּיָדְךָ עִתֹּתָי הַצִּילֵנִי מִיַּד־אוֹיְבַי וּמֵרֹדְפָי׃

17 הָאִירָה פָנֶיךָ עַל־עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ׃

18 יְהוָה אַל־אֵבוֹשָׁה כִּי קְרָאתִיךָ יֵבֹשׁוּ רְשָׁעִים יִדְּמוּ לִשְׁאוֹל׃

19 תֵּאָלַמְנָה שִׂפְתֵי שָׁקֶר הַדֹּבְרוֹת עַל־צַדִּיק עָתָק בְּגַאֲוָה וָבוּז׃

15 *Ego tamen in te ſperaui, &c.* Hîc ponitur copula ו, ſed aduerſatiuæ particulæ loco. Nam fidei ſuæ conſtantiam omnibus quas retulit, tentationum machinis opponens Dauid, negat ſe fuiſſe labefactatum, ſed potius firmum ſtetiſſe in ſalute à Deo ſperanda: neque tamen ita ſe fuiſſe magnanimum prædicat quin pro carnis infirmitate ferè oppreſſus iacuerit. Hæc enim quanuis in ſpeciem contraria, ſimul coniungi debent, cum dolore contabuiſſe, vigoréque omni fuiſſe priuatum: & tamen bona ſpe ſuffultum, vt à Dei inuocatione non deſiſteret. Sic ergo in triſtitiæ dirorúmque cruciatuum tenebris fuit demerſus, vt occulta lux fidei intus fulgeret in eius corde: ſic gemuit ſub ingenti tentationum mole, vt animum tamen ad Deum inuocandum colligeret. Ergo per multa obſtacula enixus eſt vt ad hanc confeſſionem emergeret. Modum poſtea ſpei ſuæ definit, quòd ſcilicet ſecum ita reputauerit, Deum ſibi nunquam defore. ſed loquutio notanda eſt, *Dixi Deus meus es tu:* quo verbo ſignificat ita ſtatuiſſe penitus in animo ſuo, vt nullam contrà dubitationem admitteret. Donec enim præualuerit iſta perſuaſio, vt ſenſus noſtros occupet, ſemper incerti vacillabimus. Notandum tamen eſt, iſtud Dicere, non modò interius eſſe & arcanum, vt in corde potius quàm in lingua reſonet: ſed ad Deum ipſum quaſi vnicum teſtem dirigi. Nihil enim difficilius eſt, vbi fidem noſtram deludi videmus à toto mundo, quàm ſermonem ad Deum vnum dirigere, & acquieſcere in hoc conſcientiæ noſtræ teſtimonio, quòd ſit Deus noſter. Atque hæc vera demum fidei probatio eſt, quamlibet violenti fluctus inſurgant, quamlibet etiam duri impetus nos cõcutiant, ſtabile hoc principium retinere, nos ſub Dei eſſe tutela, & liberè cum ipſo in hunc modum loqui, Tu Deus noſter es.

16 *In manu tua.* Quo alacrius ſalutem ſuam Deo cõmendet, præfatur ſe eo cuſtode fretum non imaginari fortuitos & cæcos euẽtus, quos vulgo metuunt homines. Perinde enim eſt ac ſi dixiſſet, Domine, penes te mortis ac vitæ meæ arbitrium eſt & poteſtas. quanquã non temere

plurali

plurali numero vſum eſſe arbitror,ſed vt caſuum varietatem notaret,qua agitatur vita hominum.frigidè enim exponi videtur hoc nomen de vitæ termino : quia vel tempus ſuū vel dies ſuos Dauid in manu Dei eſſe ſimpliciter dixiſſet. Ego itaque non dubito quin varias reuolutiones cogitans,tótque diſcrimina quæ aſſiduè impendent, tot inopinatos euentus qui ſubinde accidunt,ſecurè nihilominus recumbat in Dei prouidentiam:quia ſtatuit eam moderatricem eſſe vtriuſque fortunæ,vt loquuntur. Videmus primò , vt non in genere tantùm vocet Deum mundi gubernatorem,ſed vitam ſuam affirmet eſſe in eius manu: neque id ſimpliciter, ſed quibuſcunque verſari modis cōtingat,inter omnes viciſſitudines poſitam ſemper eſſe ſub Dei manu:hinc precationem deducit,vt ſeruetur è manu hoſtium.

17 *Lucere fac ſuper ſeruum tuum faciem tuam.* Diximus alibi,& poſtea videbimus pluribus locis,hanc loquendi formam ductam eſſe à communi hominum ſenſu , qui ſe à Deo nō reſpici exiſtimant,niſi re ipſa & effectu oſtendat ſe gerere eorum curam. Non enim ſecus faciem eius obſcurant afflictiones,ac nebulæ ſolis ſplendorē. Petiit igitur Dauid, præſentis Dei auxilio ſibi palàm fieri, ipſum ſibi propitium eſſe ac fauentem:quod in afflictionum caligine cernere,non ita facile erat. Quanquam duobus modis faciem ſuam ſuper nos illuſtrare dicitur: vel quum oculos aperit ad res noſtras curandas,vel quum fauorem ſuum nobis oſtēdit. Sunt quidem hæc duo ſimul cōiuncta,imò alterum ex altero pendet:ſed in priore loquutione, pro ſenſu carnis noſtræ tribuitur Deo mutatio,quæ propriè in Deum non competit. Secūda autem loquutio exprimit,nobis potius quàm Deo clauſos eſſe vel hebetes oculos,quādiu videtur miſerias noſtras non curare.*Serua :di* verbo quid prius voluerit,explicat.quia autem nulla tunc extabat ſalutis ratio,ad eam ſperandam propoſita bonitate ſe animat.

18 *Iehoua ne pudefiam.* Proſequitur ſuam precationem,& quo plus ſpei concipiat,ſe hoſtibus ſuis opponit.quia bis abſurdum fuiſſet,illos impunè elabi,quorum impietas iram Dei apertè prouocabat:innoxium verò hominem qui in Deum recubuerat, cum fruſtratione ludibrio exponi.Tenemus nunc quid valeat comparatio.Porrò ſpei vel fiduciæ loco nūc inuocatio ponitur,& meritò:quia neceſſe eſt vt ad Deum confugiat , & vota ſua clamoréſq; dirigat quiſquis in eius prouidentia recumbit.*Silere in ſepulchro* , tantundem valet,atq; impios morte cōpeſci ne amplius noceant.Silentium verò tam doloſis & perfidis machinationibus quàm tumultuoſo faſtui opponitur.Ideo mox proximo verſu addit, *Obmuteſcant labia mendacij.* qua voce eum complecti interpretor tam vafritiem,fictos ad perſuadendum colores & calumnias, quàm ventoſam iactantiam. Dicit enim durum vel præfractum loqui contra iuſtos , ídque in ſuperbia & contemptu:quia tam audaces ad mentiendum reddebat hoſtes Dauidis peruerſa elatio,quæ ſemper ferè contumeliam ex ſe parit : quia fieri vix poteſt quin alios contemptim deſpiciat quiſquis arrogat ſibi plus iuſto.

20 *Quàm multa bonitas tua quam abſcondiſti timentibus te,exercuiſti confidentibus in te, coram filiis hominum.*

20 מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר־צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ פָּעַלְתָּ לַחוֹסִים בָּךְ נֶגֶד בְּנֵי אָדָם׃

21 *Abſcondes eos in abſcondito vultus tui,à ſuperbiis viri occultabis eos in tugurio,à rixa linguarum.*

21 תַּסְתִּירֵם בְּסֵתֶר פָּנֶיךָ מֵרֻכְסֵי אִישׁ תִּצְפְּנֵם בְּסֻכָּה מֵרִיב לְשֹׁנוֹת׃

22 *Benedictus Iehoua,quia mirabilem reddit bonitatem ſuam erga me in ciuitate munita.*

22 בָּרוּךְ יְהוָה כִּי־הִפְלִיא חַסְדּוֹ לִי בְּעִיר מָצוֹר׃

20 *Quàm multa bonitas.* Hoc verſu exclamat benignum erga ſuos cultores & beneficum eſſe Deum,ſuprà quàm ſenſus noſter capiat.Bonitas enim hîc pro effectu ſuo capitur.Interrogatio autem vehementia non caret : quia non ſimpliciter prædicat Dauid benignum eſſe Deum, ſed in admirationem bonitatis quam expertus erat,rapitur.Neque enim dubium eſt quin pro ſua experientia erumpat in hāc vocem,quia mirificè & inopinato modo ex ſuis malis liberatus fuerat. Itaque fideles ſuo exemplo iubet ſupra mentis ſuæ captum aſſurgere, vt longè plus ſibi promittant & expectent à gratia Dei , quàm concipiat humana ratio. Bonitatem Dei cultoribus abſconditam eſſe dicit,quia peculiaris eſt eorum theſaurus.Etſi enim ſeſe variis modis extendit ad profanos & indignos,ipſiſque promiſcuè eſt expoſita : longè tamen vberius & luculentius ſe profert erga fideles:quia etiam ſoli omnib. Dei beneficiis fruuntur in ſalutem. Adde quòd Deus,licet ſolem ſuum oriri faciat ſuper bonos & malos,imò ſe brutis quoque animalib. liberalem exhibeat: ſe tamen verè & in ſolidum Patrem nō declarat niſi ſeruis ſuis.Quare nō abs re abſcondita dicitur fidelibus Dei bonitas, quos propius & magis familiariter fauore ſuo proſequi dignatur.Quidam ſubtilius bonitatem Dei abſconditam intelligunt,quia Deus ſæpe filios ſuos cruce & miſeriis exercens, ſuam erga eos gratiam occultat,neque tamen eorum obliuiſcitur.Probabilius tamen eſt,pro repoſito theſauro ſumi:niſi forte ad piorum ſenſum id referre placeat:quia ſoli (vt dictum eſt) diuinæ benefi-

Mat. 5. g. 45.

centiæ fructum animis percipiunt: quum impios impediat brutus ſtupor, ne Deum agnoſcāt beneficum Patrem, dum ſe ingurgitant eius opibus. ita fit vt Dei bonitas omnes mundi partes impleat ac occupet, vulgo tamen ignota ſit. Sed Prophetæ mentem certius aperiet antitheſis inter fideles & extraneos. Sicut enim homo prouidus, ita erit in omnes liberalis, vt filios tamen vel domeſticos non defraudet, nec prodigè largiendo exhauriat domū ſuam: ita Deus exteris benefaciens, filiis tamen ſeruare nouit quod in ipſos competit quaſi hæreditario iure. Auguſtinus parum appoſitè his verbis probat, eos qui ſine fide horrent iudicium Dei, nō guſtare eius bonitatem, & eius error clarius proximo membro refellitur, vbi Dauid pronūtiat, ipſum Deum coram mundo hoc teſtatum facere, nempe inæſtimabili bonitate ſe erga cultores ſuos eſſe præditum, vt eorum ſaluti proſpiciat. Vnde colligimus, non de æterna beatitudine, quæ pios in cœlis manet, hîc tractari, ſed de auxiliis ac beneficiis quæ ad prȩſentis vitȩ cōſeruationem pertinent: quæ adeò manifeſta eſſe docet, vt profani quoque homines, oculati eorum teſtes eſſe cogantur. etſi enim omnia Dei opera clauſis oculis præterit mundus, ac maximè paternam eius erga ſanctos curam ignorat: certum tamen eſt, quotidie ſic fulgere eius documenta, vt ne reprobos quidem lateat, niſi quatenus oblatam ſibi lucem ſuffocant. Itaque verè pronuntiat Dauid, Deum coram filiis hominum exercere bonitatis ſuæ teſtimonia erga fideles, vt certò conſtet, non temere nec fruſtra eum coli.

21 *Abſcondes eos in abſcondito.* Gratiam Dei hac in parte ſpecialiter commendat, quòd fideles ab omnibus noxis defendit ac tuetur. Nam quum aſſiduè & innumeris modis eorū ſalutem oppugnet Satan, eiſque maior pars mundi infenſa ſit, multis diſcriminibus obnoxios eſſe neceſſe eſt. Itaque niſi eos ſua manu Deus protegeret, ac ſubinde ad opem ferendam occurreret, miſerrima eſſet eorum conditio. Alludit autem ad illam abſconſionem cuius nuper memini t. quanquam primo intuitu durior eſſe videtur metaphora: aptiſſimè tamē exprimit, hoc vno tutos & ſaluos eſſe fideles, ſi Dominus eos reſpicit. Itaque magnificè hoc elogio extollitur prouidentiæ Dei virtus, quòd ſola ad omne malorum genus repellēdum ſufficiat, ac radiis ſuis perſtringat improborum omnium oculos, manúſque eneruet. Quibuſdam alludere videtur Propheta ad Sanctuarium: quod etſi non reiicio, non ſatis tamen ſolidum arbitror. Dicit autē abſcondi fideles à ſuperbiis viri & rixis linguarum quia niſi compeſcat Deus reprobos, ſcimus quàm furioſo impetu contra bonos & ſimplices efferre ſe audeant: ſed quamlibet effrænis ſit eorum libido & inſolentia, nequid tamen bonis noceat, mirabiliter Deus ex fulgore aſpectus ſui vmbram opponit. Alij רוכסים vertunt conſpirationes, alij prauitates: ſed nulla ratione. nec verò reſpondet etymologia: quia non ab eleuando deductum eſt. Superbiæ additur contentio linguarum: quia etſi Dei filiis metuenda ſit hoſtium crudelitas, ſuperat tamen virulenta eorū maledicentia: quod plus ſatis expertus eſt Dauid. Quum autem nobis meritò charior debeat eſſe integritas quàm vita noſtra, diſcamus ſic iuſtitiam colere, vt freti Dei patrocinio, falſas omnes calumnias ſpernamus: ſempérque nobis in mentem veniat, hoc proprium eſſe Dei munus ſuos ab iniuſtis probris aſſerere.

22 *Benedictus Iehoua* Generales quas poſuit ſententias, priuatim ad ſe accommodat, ac prædicat, in liberatione vitæ ſuæ mirificam fuiſſe Dei bonitatem. Quia verò de auxilio loquitur quod in rebus confuſis & perditis repente & præter ſpem allatum erat, rectè ſentiunt interpretes qui ſubaudiunt ſimilitudinis notam, quaſi in vrbe munita. nam quum ad omnes ictus pateret Dauid, iniuriiſque omnibus expoſitus foret, ſibi in hac nuditate & inopia pluris fuiſſe Dei auxilium iactat, quàm vrbem bene munitam, vel inexpugnabile propugnaculum.

23 *Ego autem dixeram in* [a] *trepidatione mea, Proiectus ſum à conſpectu oculorum tuorum. Vtique tamen exaudiſti vocem deprecationum mearum, dum clamaui ad te.*

[a] Vel, feſtinatione.

24 *Diligite Iehouam, omnes manſueti eius: fideles cuſtodit Iehoua, & rependit* [b] *abundè ſuperbè ſe gerenti.*

[b] Vel, per excellentiam.

25 *Fortiter vos gerite, & roborabit cor veſtrum omnes qui ſperatis in Iehoua.*

23 ואני אמרתי בחפזי נגרזתי מנגד עיניך אכן שמעת קול תחנוני בשועי אליך:

24 אהבו את־יהוה כל־חסידיו אמונים נצר יהוה ומשלם על־יתר עשה גאוה:

25 חזקו ויאמץ לבבכם כל־המיחלים ליהוה:

23 *Et ego dixi.* Fatetur hoc verſu Dauid ſe diffidentia ſua promeritum fuiſſe vt deſertus & abiectus à Deo periret. probroſum hoc quidem erat corā hominibus: ſed quo melius illuſtret Dei gratiā, non dubitat vitij ſui dedecus palàm facere. Eandem ferè cōfeſſionem repetet Pſal. 116. Ego dixi in præcipitatione mea, Omnis homo mendax. Scio חפז à quibuſdam exponi

pro

pro fuga, quaſi Dauid mortem fugitans, propterea quòd impar eſſet ad reſiſtendum, hoc panore fuerit perculſus. Sed ego ad animi perturbationem magis refero. Itaque ſiue feſtinationem vertas, ſiue alio modo, intelligit, ſe quaſi præcipitem fuiſſe abreptum, vt ſe putaret à Deo negligi. Opponitur autem hæc feſtinatio rationi ſedatæ & compoſitæ: quia etſi metu perculſus fuit Dauid, non tamen ſuccubuit, ac ſi fixa in eius mente ſtetiſſet hæc perſuaſio. Scimus enim, ſæpe terroribus inquietari fideles, & feruore impatientiæ, vel nimium celeribus votis quaſi præcipites impelli, ſed poſtea redire ad ſe ipſos. Quòd autem hac tentatione nunquam excuſſa fuerit Dauidi fides, ex contextu patet: quia mox addidit exauditas fuiſſe ſuas preces. atqui extincta fide ſeriũ precandi affectum cõcipere non potuit. quare hic feſtinationis tantùm lapſus fuit. Quòd ſi ſanctum Dei Prophetam, tantáque præſtantia ornatum in deſperationem rapere potuit præpoſtera cogitationis feſtinatio: quantopere nobis timendum eſt ne exitiali ruina animi nobis concidant? etſi autem ad amplificandam Dei gratiam pertinet hæc confeſſio, vt diximus: ſecundo tamen membro ſatis demonſtrat Dauid, fidem ſuam, quamuis concuſſa fuerit, non fuiſſe tamen radicitus euulſam: quia precari interea non deſtitit. Ac ſæpe hoc modo luctantur Sancti cum propria diffidentia, vt partim labaſcant, partim animos ſuos colligant & afferant ad precãdum. Nec obſtat carnis infirmitas quominus etiam ferè deiecti, indefeſſos Deo athletas ſe præbeant. Quanquam autem tentationi Dauid ſtrenuè repugnauerat, ſe tamen indignum fuiſſe agnoſcit Dei gratia, quam ſua dubitatione quodammodo arcebat. Nam particula אכן, hoc loco aduerſatiuè capitur: quòd ſcilicet præter meritũ ſaluatus fuerit Dauid, quia cum eius infidelitate certauit immenſa Dei bonitas. Quia tamen nota eſt affirmationis apud Hebræos placuit reddere, vtique tamen. Nec verò dubito quin variis eam tentationibus opponat, quibus animum eius huc illuc impulſum fuiſſe credibile eſt.

24 *Diligite Iehouam.* Non hortatur hîc, meo iudicio, pios ad Dei timorem & reuerentiam, ſicut multi volunt: ſed tãtùm eos ad fiduciam animat, ac ſi iuberet prorſus addictos eſſe Deo, ſpes omnes ſuas in eum conijcere, & in eo penitus acquieſcere, ne aliò ferantur. vnde enim fit vt nos oblectent noſtra figmenta, niſi quia non ſapit nobis Deus vt par erat: nec ei ſenſus omnes noſtri adhærent? quare dilectio hæc, votorum omniũ ſummam in ſe continet. Naturaliter bene & beatè ſibi eſſe cupiunt omnes: ſed dum maior pars illecebris mundi capta, mẽdacia & impoſturas diligit, vix centeſimus quiſque mentem ad Deum applicat. Senſum hunc confirmat quæ ſtatim additur ratio. Manſuetos enim ad Deum amandum hortatur Propheta, quia veraces cuſtodiat, perinde ergo eſt ac ſi contentos eſſe iuberet eius præſidio. Interim admonet, rectæ conſcientiæ ſtudendum eſſe, & integritatem colendam, quia Deus rectorũ ac veracium ſe fore cuſtodem promittit. Ex oppoſito pronuntiat, Superbis abundè rependere mercedem, ne, vbi videmus illis proſperè ad tempus ſuccedere, praua æmulatio nos ſolicitet, vel certè nos frangat & exanimet eorum ferocitas, dũ quiduis ſibi licere putant. Summa igitur eſt, Quanuis ſibi plaudant impij, dum impune in ſceleribus ſuis graſſantur, fideles autem in multis timoribus & periculis verſentur: vos tamen Deo addicite, & recumbite in eius gratiam: quia veraces ſemper defendet, ſuperbis verò quam meriti ſunt mercedem rependet. In particula על-יתר non conſentiunt interpretes. Superbiam quidam vertunt, hoc ſenſu, Deus pro ſuperbia retribuet ſuperbe agentibus. Alij exponũt, ad cumulum, vel, vltra menſuram, quia יתר Hebræis reſiduum ſignificat, pro quo poſſumus *abundè*. Nonnulli intelligunt, vſque ad filios & nepotes, qui reſidui manebunt ex illorum ſemine. Cæterùm quia eadem vox pro Excellẽtia ſæpius accipitur, non dubito quin Propheta facetè ſuperbos perſtringat, qui ſuam præſtantiam ſibi non modò clypei, ſed inuictæ munitionis loco contra Deũ eſſe fingunt. Quia erga eos excæcat vel faſcinat ſua poteſtas, vt intemperanter ac ſine modo abiectis & debilibus inſultent: eleganter Propheta dicit, pro excellentia qua turgent, repoſitam illis eſſe mercedem.

25 *Fortiter vos gerite.* Eodem pertinet hæc exhortatio. hæc enim conſtantia de qua præcipit, in illo Dei amore fundata eſt: vbi toto corde quam promittit ſalutem, omnibus illecebris valere iuſſis, amplectimur. Neque tamen ſuperuacua eſt fortitudinis & conſtãtiæ mentio, quia vbi quis in Deum recubuerit, ad multos Satanæ impetus ſuſtinendos ſe cõparet atque armet neceſſe eſt. Primũ ergo eſt, vt nos placidè in Dei fidem & tutelam tradamus, ac bonitatis eius guſtus ſenſus omnes noſtros retineat. Deinde vt firma conſtantia & infatigabili virtute inſtructi, ſubinde ad noua prælia ſtemus accincti. Quia tamen nemo ſponte ſua ad pugnandum ſufficeret, Dauid Spiritum fortitudinis ſperare à Deo & petere nos iubet. quod notatu apprimè dignum eſt. Nam hinc colligimus, vbi nos officij admonet Spiritus Dei, non expendere qualis ſit cuiuſque facultas, nec officium ipſum propria hominum virtute metiri: ſed potius ad preces nos accendere, vt defectum noſtrum ſolus, qui poteſt, Deus corrigat.

ARGVMENTVM PSALMI XXXII.

Dauid probè & ſeriò expertus quàm miſerum ſit Dei manum ſentire ob peccata infeſtam, exclamat, hoc ſummum & vnicum eſſe beatæ vitæ caput, ſi Deus hominem abolito reatu, ſibi gratuitò reconciliet. Poſtquam verò de impetrata venia gratias egit, alios ſecum in huius fœlicitatis ſocietatem inuitat, eius obtinendæ modum ſuo exemplo præſcribens.

1 *ERudiens Dauidis. Beati quibus remiſſa eſt iniquitas, quorũ tecta eſt tranſgreſſio.*
2 *Beatus homo cui non imputat Iehoua iniquitatem, & in cuius ſpiritu non eſt dolus.*

1 לְדָוִד מַשְׂכִּיל אַשְׁרֵי נְשׂוּי־פֶּשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה׃
2 אַשְׁרֵי־אָדָם לֹא יַחְשֹׁב יְהוָה לוֹ עָוֺן וְאֵין בְּרוּחוֹ רְמִיָּה׃

Inſcriptio guſtum aliquem argumenti præbet. Quidam putant nomen משכיל, ex verſu 7. deſumptum eſſe: ſed rectius eſt, ex toto cõtextu fuiſſe Pſalmo impoſitũ. Dauid enim poſt longos & horribiles cruciatus, quum Deus propoſitis iræ ſuæ ſignis, eum ſeuerè torqueret, tãdem gratiam adeptus, documentum hoc ad ſuum & totius Eccleſiæ vſum accommodat, vt ſe alióſque erudiat in præcipuo ſalutis capite. Quia enim fieri non poteſt quin miſerè trepident cuncti mortales, donec certò perſuaſi ſint, Deum ſibi eſſe propitiũ, vel, quod deterius eſt, ſe ipſos & Deum obliti, in mortifero ſtupore iaceant: non alibi quàm in gratuita peccatorum venia, ſitam eſſe fœlicitatem docet: quia nec quicquam miſerius ſit quàm Deum habere aduerſum, nec aliter nobis propitius ſit, quàm vbi paterna indulgentia peccatis noſtris ignoſcit.

2 *Beati quibus.* Tam ex ardenti cordis affectu quàm ex ſeria meditatione erumpit in hanc exclamationem. Nam quum totus ferè mũdus à Dei iudicio ſenſus ſuos auertens, mortiferam ſibi obliuionem inducat, falsíſque deliciis ſe inebriet: Dauid ſicuti irę Dei metu fuerat perculſus, vt ad quærendam miſericordiam ſe conferret, alios etiam clara & ſonora voce expergefacit: pronuntiãs, eos demum beatos eſſe, quibus placatus eſt Deus, vt pro filiis agnoſcat, quibus meritò inimicus eſſet. Tametſi autem alios hypocriſis & ſuperbia excæcat, alios craſſus Dei contemptus, vt de quærenda venia minimè ſoliciti ſint: fatentur tamen omnes venia ſibi opus eſſe: nec ſane quiſquam eſt quem non ad Dei tribunal accuſet propria conſcientia, multíſque ſtimulis pungat. Hanc igitur confeſſionem profanis quoque hominibus extorquet ipſa natura, quia nemo perfectus eſt, neceſſariam omnibus eſſe veniam: ac tum demum præclarè nobiſcum agi, quum peccata Deus remittit. Sed interea multis caliginem obducit hypocriſis, multos demulcet peruerſa carnis ſecuritas, vt nullo aut frigido iræ Dei ſenſu tangantur. Et accedit duplex error, quòd peccata ſua omnes extenuant, nec centeſima ex parte reputant quàm ſint Deo obnoxij. Deinde friuolas ſibi expiationes fingunt, quibus ſe à noxa liberent, Deíque gratiam redimant. Ita omnibus ſeculis paſſim inualuit hæc opinio, Quanuis ſinguli vitiis laborent, ſimul tamen ornatos eſſe meritis, quæ illis gratiam concilient coram Deo: deinde quanuis iram Dei prouocent ſuis delictis, in promptu eſſe piacula, & ſatisfactiones quibus ſe abſoluant. Atque hæc Satanæ impoſtura communiter in Papiſtis, Turcis, & Iudæis, aliíſque gentibus regnat. Itaque quiſquis non furioſa amentia abreptus fuerit in Papatu, ſententiam hanc admittet, Miſeros eſſe homines, niſi cum illis clementer agat Deus, peccata non imputando. Sed longius progreſſus eſt Dauid, totam hominum vitam iræ & maledictioni Dei ſubiiciens, niſi quatenus mera gratia Deus ad ſe recipere dignatur: cuius rei Spiritus qui per Dauidem loquutus eſt, per os Pauli certus nobis eſt interpres ac teſtis. Niſi vſus fuiſſet hoc teſtimonio Paulus, nunquam ad genuinam Prophetæ mentem penetraſſent lectores: ſicuti Papiſtę licèt cantillent in templis ſuis, Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, tamen quaſi vulgare aliquod leuíſque momenti dictum prętereũt. Atqui Paulo hęc plena eſt iuſtitiæ fidei definitio, ac ſi dixiſſet Propheta, tunc demũ beatos eſſe homines, quum Deo gratis reconciliati, pro iuſtis cenſentur. Hæc igitur beatitudo quam celebrat Dauid, omnibus hominũ meritis in nihilum redactis, operũ iuſtitiam euertit. Nam commentum partialis iuſtitiæ, quo ſe Papiſtę & alij deludũt, futile eſt. quia ne inter eos quidem qui cæleſtis doctrinæ luce carent, quiſquã reperietur tam veſanus, qui ſibi perfectam iuſtitiam arroget: quod etiã teſtantur expiationes, lauacra, & alia placandi Dei remedia, quæ ſemper in vſu fuerunt cunctis gentibus. Sed interea ſuas virtutes perinde obtendere Deo non dubitant, ac ſi magnã beatitudinis partẽ ſibi ipſi acquirerẽt. Dauid autem longè aliũ ordinem præſcribit, vt in quærenda fœlicitate omnes ab hoc principio incipiant, non aliter ſibi propitium fore Deum, quàm ſi gratis ignoſcat: & fauore ſuo dignetur qui æterno interitu digni eſſent. ac meritò pronuntiat Dauid, ſublata miſericordia, miſeros in ſolidum & maledictos eſſe cunctos mortales: quia quum naturaliter tãtùm ad malum ferantur omnes, donec regeniti fuerint, totam eorum vitam Deo exoſam & abominabilem eſſe, certum eſt. Deinde etiam poſt regenerationem quum nullum hominis opus ſine venia placere Deo queat, à ſpe ſalutis excludi neceſſe eſt. Certè nihil præter anxiam trepidationem illis reſtabit. Durum hoc Papiſtis videtur, ſanctorum opera, quia maculis aſperſa ſunt, mercede indigna eſſe. ſed in eo craſſam inſcitiam produnt, quòd Dei iudicium cui obſcurus eſt ſtellarum ſplendor, ex ſuo ſenſu æſtimant. Fixa igitur maneat doctrina hæc, quia non aliter iuſti coram Deo reputamur, niſi gratuita peccatorum remiſſione, hanc æternæ ſalutis eſſe ianuam: ideóque ſolos eſſe beatos qui in Dei miſericordiam recumbunt. Tenenda enim eſt illa quam notaui, antitheſis inter fideles, qui remiſſionem peccatorum amplexi, acquieſcunt in mera Dei gratia, & reliquos omnes, qui ad gratiæ aſylum confugere negligũt. Porrò quòd ter idem inculcat

Rom. 4. a.6.

inculcat Dauid non eſt ſuperuacua repetitio. Per ſe quidem hoc ſatis clarum erat, beatum eſſe hominem cui remiſſa eſt iniquitas: ſed quàm ſit perſuaſu difficile, vt cordibus penitus infixum maneat, experientia oſtendit. Maior pars (vt admonui) ſuis illecebris capta, quantum in ſe eſt, conſcientiæ terrores, omnémque iræ Dei metum procul à ſe depellit. Quanquã autem Deum ſibi propitium appetunt, fugitant tamen magis eius conſpectum, quàm ad eius gratiam ex animo ſinceréque aſpirent. Quos verò Deus verè expergefecit, vt tangantur viuo miſeriæ ſuæ ſenſu, aſſidua inquietudo exagitat, vt difficile ſit eorum animos pacare. Guſtant quidem Dei miſericordiam, & eam apprehendere conantur: ſed ſubinde ad multos inſultus vel expaueſcunt, vel nutant. His duabus de cauſis, pluribus verbis in teſtanda peccatorum remiſſione inſiſtit, nempe vt ſopitos excitet, ſecuris ſollicitudinem iniciat, torpentéſque impellat: deinde vt trepidas & anxias mentes certa conſtantique fiducia tranquillet. Apud priores talis eſt huius doctrinæ vſus, Quid facitis miſeri? ſi vos vna & altera punctio non ſollicitat, ſi ad incutiendum terrorem non ſufficit qualiſcunque peccatorum agnitio: quàm peruerſum tamen eſt, immenſa congerie obrutos, ſecurè adhuc dormire? Apud debiles autem & trepidos non parum ſolatij & confirmationis continet hæc repetitio. nam quum ſubinde recurrant dubitationes, non ſatis eſſet vna in lucta ſuperiores ſtare. Ergo ne inter varios motus quibus turbantur, deſperatio eos abſorbeat, Spiritus ſanctus remiſſionem peccatorum pluribus verbis confirmat & ſancit. Iam expendere conuenit quid valeant loquendi formæ. Certè remiſſio de qua hîc agitur, cum ſatisfactionibus non conuenit. Deus enim leuando aut tollendo, deinde tegendo & non imputando peccata, gratis ignoſcit. Quare Papiſtæ ſatisfactiones ſuas, & ſupererogationis (vt vocant) opera ingerendo, beatitudine iſta ſe priuant. Adde quòd Dauid verba hæc ad plenam veniam extendit. Itaque intempeſtiua hîc eſt pœnæ & culpæ diſtinctio, qua Papiſtę dimidiam tantùm veniam faciunt. Nunc tandem videndum eſt ad quos pertineat hæc fœlicitas, quod ex circumſtantia temporis colligere promptum eſt. Nam quum didicit Dauid, ſe vnica Dei miſericordia beatum eſſe, non erat ab Eccleſia alienus: imò præ aliis multis profecerat in timore cultúque Dei, & vitæ ſanctitate, ſéque exercuerat in omnibus pietatis officiis. Poſt iſtos progreſſus ita eum exercuit Deus, vt proram & puppim ſalutis ſuæ in gratuita cum Deo reconci- Luc. 1. g.
liatione locaret. Nec verò fruſtra Zacharias in ſuo Cantico hanc ſalutis ſcientiam vocat, tene- 77.
re remiſſionem peccatorum. Ergo vt quiſque ſanctitate maximè excellit, ſe à iuſtitiæ perfectione adhuc longè abeſſe ſentiat, ne alibi confidat quàm in mera Dei miſericordia. Vnde apparet nimis craſſè hallucinari qui in peccatorum remiſſione non niſi initium iuſtitiæ eſſe putant. Nam quum ſe quotidie multis delictis obſtringant fideles, nihil proderit viam ſemel adeptos eſſe, niſi eadem eos gratia vſque ad vltimam vitæ metam proſequatur. Siquis obiiciat, beatos alibi vocari qui timent Dominum, qui ambulant in viis eius, qui integri ſunt corde, &c. facilis reſponſio eſt, quia nullibi reperietur perfectus Dei timor, Legis obſeruatio, & cordis integritas, quin quid vbique Scriptura de beatitudine prædicat, in gratuito Dei fauore quo nos ſibi reconciliat, eſſe fundatum.

2 *In cuius ſpiritu non eſt dolus.* Hac particula fideles diſcernit tam ab hypocritis quàm à ſtupidis contemptoribus, quorũ vtriſque nec curæ eſt iſta fœlicitas, nec eius potiundæ ratio conſtare poteſt. Malè ſibi conſcij ſunt ſcelerati, ſibi tamen in ſuo fœtore placent: obſtinant ſe ad impudentiam, minas ludibrio habent, vel ſaltem fallacibus blanditiis ſe inuoluunt, ne cogantur in Dei conſpectũ prodire. ergo quamuis vrantur miſeriæ ſuæ ſenſu, vel cęcis tormentis vexentur, peruerſa tamen obliuione metũ omnem Dei ſuffocant. Hypocritæ, ſiquando eos mordeat conſcientia, inanibus pharmacis leniunt dolorem: ſi eos Deus ad tribunal ſuũ citat, laruas neſcio quas pro defenſione opponunt: nec vnquam integumentis carent, quibus lucem è cordibus ſuis arceant. Hos omnes impedit interior dolus, ne fœlicitatẽ quærant in paterno Dei amore. Quin etiam multi eorum vel proteruiunt coram Deo, vel ſuperba cõfidentia turgent, vt ſe beatos ſomnient quamuis aduerſo Deo. Significat ergo Dauid, neminè antè guſtare quid valeat peccatorum remiſſio, quàm ex eius corde abſterſus fuerit dolus. Porrò quid intelligat per hoc nomen, ex his quæ dixi colligere licet. Quiſquis ergo ſe non examinat coram Deo, quin potius Dei iudicium fugitans, vel ſe abdit in tenebras, vel foliis obtegit: ſecum doloſè agit, & cum ipſo Deo. Ita non mirum eſt ſi malum nõ ſentiens, medicinam reſpuit. Huius doli notandæ ſunt duæ illæ quas attigi ſpecies. Quanquam autem non ita obduruerunt multi, quin tangantur aliquo timore & gratiæ deſiderio: ſibi tamen interea indulgent, vel frigidè mouentur ad veniam quærendam. Hinc fit vt nondum capiãt quàm inæſtimabilis ſit fœlicitas, Deum habere propitium. Talis fuit ad tempus Dauid, cui obrepſit doloſa ſecuritas ad obtenebrandam eius mentem, ne ad huius fœlicitatis ſtudium emergeret. Hoc eodem morbo laborant ſæpe ſancti. Quare ſi hac fœlicitate quã nobis proponit Dauid, frui cupimus, ſedulò curãdum eſt ne Satan fallaciis corda noſtra occupans, miſeriæ noſtræ ſenſum nobis adimat: in qua tabeſcere neceſſe eſt quicunque ſubterfugia quæritant.

3 *Quando tacui, contabuerunt oſſa mea, & quum eiularem tota die.*	3 כִּי הֶחֱרַשְׁתִּי בָּלוּ עֲצָמָי בְּשַׁאֲגָתִי כָּל־הַיּוֹם׃

4 *Quia interdiu & noctu ingraueſcebat ſuper me manus tua, verſus eſt in ſiccitates æſtatis viror meus. Selah.*

4 כִּי יוֹמָם וָלַיְלָה תִּכְבַּד עָלַי יָדֶךָ נֶהְפַּךְ לְשַׁדִּי בְּחַרְבֹנֵי קַיִץ סֶלָה׃

3 *Quando tacui.* Sententiam quam poſuit, propria experientia confirmat, quòd ſcilicet humiliatus Dei manu, ſenſerit nihil eſſe miſerius quàm ab eius gratia alienari: quibus verbis ſignificat non poſſe doctrinam hanc ritè percipi, donec iræ ſuæ ſenſu nos Deus exercuerit. Nec verò de mediocri tantùm examine loquitur, ſed extremo rigore ſe penitus ſubactum fuiſſe refert. Et certè mira eſt in hac parte carnis noſtræ non modò pigritia, ſed etiam durities. Itaque niſi violentis modis tracti, nunquam ad reconciliationem cum Deo quærendam iuſto feruore properabimus. In ſumma, ſuo exemplo Propheta docet, tunc demum nos capere quanta ſit fœlicitas, Deum habere propitium, vbi grauibus tentationū luctis intus exercitati, probè ſenſimus quàm formidabilis ſit ira Dei. Dicit autem, ſiue taceret, ſiue clamore ac rugitu exonerare tentaret ſuum dolorem, ſemper oſſa ſua ſenuiſſe: ac ſi diceret totum robur ſuū fuiſſe emarcidum. Vnde ſequitur, quocunque ſe vertat peccator, & quoſcunque induat affectus, non tamen leuare ſuum malum, nec quicquam proficere, donec cum Deo redierit in gratiam. Sæpe enim contingit, grauiſſima triſtitia conſtringi qui frænū arrodunt, intúſque deuorant ac comprimunt ſuum dolorem: poſtea quaſi ſubito furore abripi, & vim doloris eo maiore impetu erumpere, quo ſe diutius cohibuerunt. Silentij nomine non indolentiam vel ſtuporē deſignat, ſed affectum qui medius eſt inter tolerantiam & contumaciam, vitio & virtuti affinis. Neque enim oſſa eius quaſi ſenio conſumpta eſſent, niſi inter diros animi cruciatus: & tamen ſpei vel obedientiæ non fuit ſilentium, quod miſero nihil ſolatij attulit.

4 *Quia interdiu.* Hoc verſu clarius explicat vnde tantus mœror, quia ſcilicet Dei manum ſenſit infeſtam ſibi eſſe. Hic enim malorum omnium cumulus eſt, vrgeri Dei manu, vt ſentiat peccator ſibi cum eo iudice negotium eſſe, cuius ira & ſeueritas præter æternam mortem innumeras mortes in ſe continet. Hinc conqueritur David ſuccum ſuum exaruiſſe, non modò quòd ſimpliciter reputaret ſua mala, ſed cauſam & fontem agnoſceret. Tunc enim concidit totus hominum vigor, vbi Deus iudex apparet, ac propoſitis iræ ſuæ ſignis eos humiliat ac proſternit. Tunc impletur illud Ieſaiæ, Exaruit herba & emarcuit flos, quia ſpiritus Domini
Iſa.4.b.7. ſufflauit in eo. Dicit autem non vulgare fuiſſe caſtigationis genus, quod didicit verè iram Dei metuere, quia manus Domini noctes & dies ingraueſcere non ceſſauit. Certè iam à puero ad Dei timorem tam arcano Spiritus inſtinctu, quàm doctrina formatus erat ad pietatem. Et tamen ad hanc ſapientiam diſcendam adeò non ſatis fuerūt rudimenta quibus fuerat imbutus, vt tanquam nouitium in medio curſu erudiri neceſſe fuerit. Imò quum iam longo vſu aſſueuiſſet ad gemenda ſua peccata, de integro ad diuturna exercitia retractus eſt. vnde colligere licet quam ſerò reſipiſcant homines, vbi ſemel lapſi ſunt: atque etiam quàm ſint ad parendum tardi, donec ſubinde plagas ſuas ingeminet Deus, & continuando augeat. Si quis roget de Dauide, an callum obduxerat ad plagas, quas ſciebat Diuinitus ſibi infligi: reſponſio ex contextu petenda eſt, detentūm fuiſſe & conſtrictum in perplexis doloribus, & lentis tormentis fuiſſe diſtractum, donec bene domitus manſueſceret: quod principium eſt quærendi remedij. Vnde iterum colligimus, non fruſtra iterari caſtigationes quibus in nos videtur Deus ſæuire, nec fruſtra manum eius aggrauari, donec ferocia noſtra ſuccumbat, quam ſcimus eſſe indomitam, niſi duriſſimis plagis cogatur.

5 *Peccatum meum tibi notum feci, & iniquitatem meam non abſcondi: dixi, Confitebor ſuper me ſcelus meum Iehouæ: & tu remiſiſti" noxam peccati mei. Selah.*

"Vel, pœnam.

5 חַטָּאתִי אוֹדִיעֲךָ וַעֲוֹנִי לֹא־כִסִּיתִי אָמַרְתִּי אוֹדֶה עֲלֵי פְשָׁעַי לַיהוָה וְאַתָּה נָשָׂאתָ עֲוֹן חַטָּאתִי סֶלָה׃

6 *Propterea orabit ad te omnis manſuetus tempore inueniendi: vtique in diluuio aquarum multarum ad eum non appropinquabunt.*

6 עַל־זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל־חָסִיד אֵלֶיךָ לְעֵת מְצֹא רַק לְשֵׁטֶף מַיִם רַבִּים אֵלָיו לֹא יַגִּיעוּ׃

7 *Tu latibulum mihi, à tribulatione cuſtodies me, canticis liberationis circundabis me. Selah.*

7 אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה׃

5 *Peccatū meum notum feci.* Iā exitū ſuæ miſeriæ deſcribit Propheta, vt eius fœlicitatis, de qua meminit, potiundę omnibus in promptu expoſita ſit ratio. Quum ergo infœliciter eū angeret ac torqueret iræ Dei ſenſus, hæc vnica leuatio fuit, ingenuè ſe damnare corā Deo, & ad veniæ deprecationem ſuppliciter confugere. Non dicit autem ſimpliciter ſibi in mentē veniſſe peccata. nam & Cain & Iudæ idem contigit, ſed nullo profectu: quia dū ſibi malè conſcij ſunt reprobi, non deſinunt ſeipſos exedere, & fremere aduerſus Deū: imò quanuis inuitos ad iudiciū ſuum cogat, cuperent tamen ſe abſcondere. Sed hîc longè diuerſa peccati agnitio deſcribitur,
dum

dum ſcilicet peccator ſponte ad Deum ſe cõfert: quia ſpem ſalutis non in pernicacia vel hypocriſi, ſed in veniæ deprecatione ſtatuit. Hæc enim voluntaria confeſſio cum fide ſemper coniuncta eſt: quia alioqui latebras ſemper captabit peccator, quibus effugiat conſpectum Dei. ac verba Dauidis apertè oſtendunt, ſincerè & ex animo prodiiſſe ante Dei oculos, nequid cælaret. Nam quum dicit ſe notum feciſſe peccatum, nec abſcõdiſſe: poſterius membrũ more Hebraico ad amplificandum additur. Quare dubiũ non eſt quin Dauid coram Deo ſe ſiſtens, ſenſus omnes ſuos effuderit. Scimus vt ſua mala extenuent hypocritæ, vel fucos inducant, vel tergiuerſando obſcurent: denique nunquam ingenuè & pleno ore rectam confeſſionem afferant. Hac prauitate ſe fuiſſe implicitum negat Dauid, quia ſine vlla ſimulatione patefecerit Deo quicquid eum premebat. quod etiam confirmat *Dicendi* verbo. Nam quum reprobi trahãtur, perinde ac ſi iudex ſceleratos in quæſtionem ageret, conſultò & propenſo animi motu ſe veniſſe teſtatur. Nam iſtud dicere, nihil aliud eſt quàm ſecum deliberare: vnde ſequitur, veniã ſibi fuiſſe pollicitum à Dei miſericordia, ne liberæ confeſſioni viam precluderet terror. Particula *Super me*, vel contra me, ſignificat omiſſos fuiſſe à Dauide omnes prætextus quibus bona pars hominum ſe exonerat, culpam aliò transferens, vel deriuans. Statuit ergo Dauid ſeſe Dei iudicio penitus ſubiicere, proferréque ſuum reatum, vt apud ſe damnatus veniam impetraret. *Et tu remiſiſti.* Membrũ hoc moleſtis & diris agitationibus opponitur, quibus ſe vexatum fuiſſe dixit antequam fide gratiam Dei apprehenderet. Cæterũ his verbis docet, quoties ſe peccator cum ingenua confeſſione offeret, reconciliationem cum Deo paratam fore: quia non ſibi vni placabilem fuiſſe Deum recitat, ſed communem in ſuo exemplo doctrinam tradit, ne dubitẽt qui laborant, ſub onere ſibi fore propitium, ſimulac rectà & volũtario affectu ad eum ſe contulerint. Siquis hinc colligat, pœnitentiam igitur & confeſſionem cauſam eſſe obtinendæ gratiæ: ſolutio non difficilis eſt, Dauidem hîc non diſſerere de cauſa, ſed modum oſtendere quo ſe Deo reconciliat peccator. Quamuis enim interueniat confeſſio, altius tamen penetrãdum eſt, nempe quòd fides corda noſtra aperiens & linguas, eadem quoque veniam impetret. Neque enim ſemper quicquid neceſſariò requiritur, inter cauſas numerare conuenit. Siquis rudius malit, veniã confeſſione ſua adeptus eſt Dauid, non quòd eam actu ipſo loquendi promeritus fuerit, ſed quia fide directrice iudicem ſuum ſuppliciter deprecatus eſt. Porrò quum eadẽ inter nos hodie vigere debeat confitendi ratio quæ olim Patribus ſub Lege fuit, ſatis hoc loco refellitur tyrannicum Papæ edictum quo nos à Deo ad ſuos ſacrificos ablegat.

6 *Propterea orabit.* Diſertè exprimit, quicquid hactenus propoſuit in ſua perſona, communiter ſpectare ad omnes Dei filios: quod ſedulò notandum eſt, quia ob diffidentiã nobis ingenitam maior pars ægrè & malignè Dei gratiam ad ſe admittit. Hinc etiam colligimus confeſſionis actum, vt loquuntur, veniam non fuiſſe promeritum, ſed fide magis & precibus: quia hunc potiundæ eiuſdem modum fidelibus præſcribit, vt ad orationem confugiant, quę verum eſt fidei ſacrificium. Cæterum diſcamus, in Dauide editum fuiſſe à Deo clementiæ ſpecimen, quod non tantùm ad nos omnes pertineat, ſed etiam oſtendat quomodo reconciliatio quærenda ſit. Quãquam autem vniuerſalis nota ad confirmationem cuiuſque piorum valet: ſimul tamen oſtendit, nemini ſpem ſalutis aliter fieri, quàm ſi coram Deo ſupplices ſe proſternant, quia eius miſericordia omnes ad vnum indigent. *Tempus inueniendi* quod mox ſubiicitur, quidam ad ſolennes & ſtatas precandi horas referunt. ſed rectius alij, meo iudicio, locum hunc comparant cum illo Ieſaiæ, Quærite Iehouam dum inueniri poteſt: inuocate eum dum prope eſt. Semper quidem tempeſtiuè quæritur Deus. quia ſingulis momentis egemus eius gratia, & ipſe etiam vltro nobis occurrit: ſed quia nos ſegnities, vel etiam ſocordia impedit ab eo quærendo, hîc Dauid articulos propriè deſignat quibus fideles ſua neceſſitas ſolicitat. Quòd hoc loco abuſi ſunt Papiſtæ, vt ſibi accerſerent è cælo patronos, indigna quidem refutatione eſt inſulſitas: hinc tamen perſpicere licet vel quàm ſceleratè corruperint totam Scripturam, vel quàm craſſa inſcitia in rebus apertis hallucinati fuerint. *In diluuio aquarum multarum.* Congruit hoc dictum cum illo Ioelis vaticinio, Quiſquis inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. Senſus eſt, etiamſi nos vndique circundent profundi mortis gurgites, metuendum non eſſe ne nos abſorbeant: ſed tutos & incolumes fore, modò nobis fide receptus ſit ad Dei miſericordiam. Emphatica igitur circunſtantia eſt, in ipſa morte ſalutem certam fore fidelibus, modò ſe in aſylum gratiæ Dei conferant. Nam ſub Diluuij voce notantur quæuis diſcrimina, quibus vitandis nulla ratio apparet. Tandem ad gratias agendas ſe conuertit. Quanquam autem paucis verbis celebrat Dei gratiam: ſubeſt tamen in hac breuitate multa energia. Nam primò alium ſalutis portum eſſe negat, quàm Deum ipſum: deinde fidum ſibi in poſterum fore cuſtodem promittit. libenter enim retineo futurum verbi tempus quod alij nulla ratione in prçteritum vertunt. Neque tamen ſe immunem à tribulationibus fore putat, ſed illis Dei prçſidium opponit. Poſtremò quicquid acciderit malorum, ſibi Deum liberatorem fore confirmat. Nam verbo *Circundandi* multiplices ac varias ſalutis ſpecies deſignat: ac ſi diceret, innumeris modis ſe Deo fore obſtrictum, vt vberrima hinc inde materia eius laudandi ſuppetat. Videmus interea vt ſuo more gratitudinis officium Deo offerat, pro auxilio cantica ereptionis ponens.

Ieſa. 55. b. 6.

Ioel 2. g. 31.

8 *Erudiã te,& docebo te in qua via ambules conſulam ſuper te oculo meo.*

9 *Ne ſitis ſicut equus, ſicut mulus quibus non intelligentia: capiſtro & fræno maxillam eius conſtringes, ne calcitrent contra te.*

10 *Multi dolores impio: at ſperantem in Iehoua bonitas circundabit.*

11 *Lætamini in Iehoua,& exultate iuſti, cantate omnes recti corde.*

8 אַשְׂכִּילְךָ וְאוֹרְךָ בְּדֶרֶךְ זוּ תֵלֵךְ
אִיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי׃

9 אַל־תִּהְיוּ כְּסוּס כְּפֶרֶד אֵין
הָבִין בְּמֶתֶג־וָרֶסֶן עֶדְיוֹ לִבְלוֹם בַּל
קְרֹב אֵלֶיךָ׃

10 רַבִּים מַכְאוֹבִים לָרָשָׁע
וְהַבּוֹטֵחַ בַּיהוָה חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ׃

11 שִׂמְחוּ בַיהוָה וְגִילוּ צַדִּיקִים
וְהַרְנִינוּ כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב׃

8 *Erudiam te.* Quo plus energiæ habeat exhortatio, ſermonem ad ſingulos dirigit. Nã facilius in animos penetrat quod dicitur, vbi quiſque peculiariter doctrinam ipſam ad ſe applicat. Porro quum omnibus Dei filiis ſalutis via hîc monſtretur, ſummopere cauendum eſt ne ab ea vel minimum quis deflectat. Diſcamus autem ex hoc loco, hac lege nos Deo reconciliari, vt quiſque fratres ſuos eiuſdem beneficij participes facere ſtudeat, ad ſolicitudinem ſuam per oculi intuitum melius declarat. Interea tenendum eſt, quicunque de ſalute noſtra ſoliciti ſunt, eos nobis à Domino conſtitui viæ duces. Vnde apparet quàm paternè nobis proſpiciat.

9 *Ne ſitis ſicut equus.* Breuiter nunc ſui conſilij quod ſe daturum præfatus eſt, ſummam exponit. omnes enim ad placidam docilitatem hortatur: atque vt depoſita contumacia, manſuetudinis ſpiritum induant. Prudenter autem de corrigenda duritie pios admonet: quia ſi attenti eſſemus ad Dei ferulas vt decebat, certatim quiſque ad quærendam Dei gratiam properaret. nunc vnde tanta in omnibus tarditas, niſi quia vel ſtupidi ſumus, vel etiam refractarij? Brutis autem animalibus præfractos omnes comparans Dauid, pudorem illis incutit, & ſimul denuntiat, contra ſtimulos calcitrando, nihil proficere. Homines (inquit) equorum ferociam ſubigere norunt frænis, & lupatis: quid igitur Deum putant facturum, vbi eos intractabiles expertus fuerit?

10 *Multi dolores impio.* Sine figura pronuntiat qualis rebelles & obſtinatos maneat conditio. Prius dixerat Deum non carere frænis vel lupatis, quibus eorum proteruiam compeſcat: nunc addit nullum illorum miſeriis finem vel modum fore, donec prorſus conſumpti fuerint. Quamuis ergo ad tempus nobis parcat Deus, terreat nos hæc denuntiatio, ne temporalis impunitas nos obduret: neque ſic nos decipiat proſperitas cui Deus maledicit, quin reconditi iſti dolores quos Deus reprobis omnibus minatur, nobis in mentem veniant. Sicut autem innumeris vindictis armatum eſſe Deum contra reprobos dixit, rurſum addit, Immenſa bonitate inſtructum eſſe qua ſuos omnes ſubleuet. Summa eſt, non aliud eſſe malis noſtris remedium, niſi vt humiliati ſub Dei manu, ſalutem noſtram in ſola eius miſericordia fundemus: eos verò qui in Deum recubuerint, omnibus numeris beatos fore: quia vndecunque eos oppugnet Satan, Dominus cum ſuo præſidio occurret.

11 *Lætamini in Iehoua.* Poſtquam Dauid veram fœlicitatem piis omnibus promptam & expoſitam eſſe docuit, non immeritò eos ad lætitiam hortatur. Iubet autem in Iehoua lætari, ac ſi diceret, nihil obſtare quominus Deum ſibi propitium eſſe ſtatuãt qui tam benignè & comiter ad reconciliationem ſe offert. Interea notemus hunc incõparabilem eſſe fidei fructum, quem etiam commendat Paulus, dum ſcilicet piorum conſcientiæ tranquillę & hilares pace & gaudio ſpirituali fruuntur. Nam vbicunque vigebit fides, eam ſequetur hæc ſancta gloriatio. Sed quia mũdo ſua impietas obſtaculum eſt ne ad huius gaudij participationem accedat: ideo ſolos iuſtos compellat Dauid, quos eoſdem *rectos corde* nominat, vt ſciamus externæ iuſtitiæ ſpeciem quę hominibus arridet, nihil eſſe coram Deo. Sed quomodo iuſtos vocat, quorũ tota fœlicitas in gratuita Dei clementia poſita eſt, dum illis peccata non imputat? Reſpondeo, non alios recipi in gratiam, niſi qui ſibi in vitiis diſplicent, & ex animo reſipiſcunt: non quòd pœnitentia ſibi veniam acquirant, ſed quia à Spiritu regenerationis diuelli nũquam poteſt fides. Iam verò vbi ſe Deo addicere cœperunt, rectitudinem cordis illorum perinde acceptam habet ac ſi integra eſſet ac perfecta. neque enim ſolum hominem Deo reconciliat fides, ſed quicquid in eo adhuc eſt imperfectum ſanctificat, vt gratuita Dei indulgentia iuſtus ſit, qui nullo merito tantum bonum acquirere ſibi poſſet.

ARGVMENTVM PSALMI XXXIII.

Dauid, aut quiſquis huius Pſalmi fuit author, vt fideles ad laudandum Deum incitet, argumentum proponit in generali eius prouidentia, qua ſuſtinet, tuetur, ac gubernat totum mundum. Deinde paternam erga electum populum eius curam celebrat: ſimul oſtendens quàm neceſſe ſit peculiari eius tutela pios foueri.

Pſal. XXXIII.

Exultate

1 EXultate iuſti in Iehoua, rectis" decora eſt laus.

2 Celebrate Iehouam in cithara, in nablo & decachordo pſallite illi:

3 Cantate ei canticum nouum, ſtrenuè canite cum iubilatione:

4 Quia rectum verbum Iehouæ, & omnia opera eius in fide.

" Vel, amabilis.

1 רננו צדיקים ביהוה לישרים נאוה תהלה׃

2 הודו ליהוה בכנור בנבל עשור זמרו־לו׃

3 שירו לו שיר חדש היטיבו נגן בתרועה׃

4 כי־ישר דבר יהוה וכל־מעשהו באמונה׃

1 *Exultate iuſti in Iehoua.* Nominatim fideles vel iuſtos compellat, quia ſoli idonei ſunt gloriæ Dei præcones. Neque enim increduli qui Dei bonitatem nunquam guſtarunt, eum poſſunt ex animo laudare: & Deus nomen ſuum impuris eorum linguis attingi non vult. Sed ex contextu melius patebit cur hæc exhortatio ſolis fidelibus propriè conueniat. atque ita poſterius membrum exponunt multi, rectis laudem congruere: quia ſi ad idem tentandum ſe accingunt impij, vel hypocritæ, id in Dei probrum & dedecus magis vergit quàm in laudem: imò nihil quàm ſacrum eius nomen profanant. ac verè quidem hoc dicitur, quemadmodum iam admonui, Deum ſibi conſultò in hunc finem gratuita adoptione creare Eccleſiam in mundo, vt nomen ſuum rite à legitimis teſtibus laudetur. Genuinus tamen ſenſus eſt, laudem rectis decoram eſſe, quia nihil ſit potius in quo ſe exerceant. Et certè quum aſſiduis beneficiis Deus celebrandæ ſuæ gloriæ materiam ipſis præbeat, ac immenſa (vt alibi vidimus) eius bonitas & proprium theſaurum ipſis ſit repoſita, eos de laudibus Dei ſilere turpe & abſurdum foret. Huc autem ſumma redit, hoc præcipuum eſſe ſtudium in quo iuſtos occupari deceat, vt iuſtitiam, bonitatem, & virtutem Dei, quarum notitiam animis infixam gerunt, prædicent apud homines. Vbi ego alios interpretes ſequutus, *decoram laudem* tranſtuli, aptè etiam legi poſſet Deſiderabilem, ab אוה quod optare vel expetere ſignificat. Et certè quum fideles tam ſuauiter alliciat Deus, totis animi votis ad laudes eius c[illegible]mendas eos ferri conuenit. Notandum quòd vbi iuſtos poſuit Propheta, nomine Rectitudinis, ſub quo comprehenditur interior animi ſinceritas, ſtatim quæ vera ſit iuſtitia, definit.

2 *Celebrate Iehouam.* Non dubium eſt quin vehementiam & ardorem affectus in Deo laudando hoc verſu exprimat, vbi in hunc vſum inſtrumenta muſica applicari iubet. nihil enim vult à fidelibus omitti quod mentes ſenſúſque hominum ad canendas Dei laudes accendat. Etſi enim non niſi articulata voce propriè celebratur Dei nomen, hęc tamen adminicula quibus ſe magis incitare fideles ſolent, non fruſtra addidit, pręſertim quum ad veterem populum verba faceret. Diſcrimen nanque tenendum eſt, ne quicquid Iudæis olim præceptum fuit, promiſcuè ad nos trahamus: nec verò mihi dubium eſt quin cymbala pulſare, canere ad citharam & nablium, totúmque illud muſicæ genus, cuius mentio frequenter in Pſalmis recurret, pars fuerit legalis pædagogiæ: loquor de ſolenni templi cultu. Nam & hodie ſi muſicis inſtrumentis ſe exhilarent fideles, fateor hoc illis debere eſſe propoſitum, ne à Dei laudibus ſuam lætitiam ſeparent: ſed dum ſacros ſuos conuentus peragunt, nihilo magis ad canendas Dei laudes congruere arbitror muſica inſtrumenta, quàm ſiquis ſuffitus, lucernas, & ſimiles Legis vmbras in vſum reuocet. Stultè itaque hoc, vt alia multa, à Iudæis mutuati ſunt Papiſtæ. Homines externis pompis deditos oblectat ille ſtrepitus: ſed Deo magis placet quam nobis per Apoſtolum ſuum commendat ſimplicitas. Nam Paulus Deum in publico fidelium cœtu benedicere non niſi lingua cognita permittit. Certè vox hominis, quamuis non vulgò intelligatur, mortuis omnibus organis præſtat. Quid ergo de cantillatione dicendum, quæ tantùm inani ſonitu aures verberat? Siquis obiiciat, muſicam ad excitandos hominum animos plurimum valere: fateor id quidem, ſed timendum ſemper eſt nequa corruptela obrepat, quæ & purum vitiet Dei cultum, & homines ſuperſtitione illiget. Porrò quum de periculo nos diſertè Spiritus ſanctus admoneat per os Pauli, vltrà quàm illic docemur progredi, non modò inconſideratum zelum, ſed impiam peruicaciam eſſe dico.

1. Cor. 14. d. 16.

3 *Cantate ei canticum nouum.* Quum de magnificis Dei operibus, ac de Eccleſiæ præſertim conſeruatione poſtea diſſerat, non mirũ eſt de nouo cantico, hoc eſt raro & exquiſito, cũ præcipere. Nam quo prius & diligentius expendunt fideles Dei opera, altius etiam in eius laudes efferri æquum eſt. Iubet ergo meditari non vulgare canticum, quod tam ſplendidæ materiæ reſpondeat. Eodem pertinet ſecundum membrum, vt ſtrenuè pſallendo incumbant. Sic enim verbum היטיב interpretor, quod tamen alij ad modos concinnè aptandos referre malunt.

4 *Quia rectum verbum Iehouæ.* Generalem (vt nuper dixi) Dei prouidentiam qua regitur totus mundus, initio proponit, ac dicit, in toto operum ſuorum curſu Deum ſic imperium ſuum exercere, vt refulgeat vbiq; ſumma æquitas & fides. Verbum & opus quidam volunt eſſe ſynonyma: ſed ego ita diſtinguo, vt verbum tantũdem valeat ac cõſilium Dei, vel mandatum: opus

verò ſit eius effectus & executio. Fateor geminari eandem ſententiam diuerſis verbis, vt alibi paſſim: ſed rara non eſt in repetitionibus modica deflexio, vt idem variè & pluribus modis dicatur. Summa eſt, quicquid ſtatuit Deus ac mandat, rectum eſt: quicquid opere ipſo perficit, fidele & verax. interea notandum eſt, verbum non accipi pro doctrina, ſed pro mundi gubernandi ratione.

5 *Diligit iuſtitiam & iudicium, bonitate Iehouæ plena eſt terra.*	5 אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְהוָה מָלְאָה הָאָרֶץ׃
6 *Verbo Iehouæ cæli firmati ſunt, & Spiritu oris eius omnis exercitus eorum.*	6 בִּדְבַר יְהוָה שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם׃
7 *Congregauit ſicut cumulum aquas maris, poſuit in theſauris abyſſos.*	7 כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת׃
8 *Timeat à Iehoua omnis terra, ab ipſo paueant omnes incolæ orbis.*	8 יִירְאוּ מֵיְהוָה כָּל־הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃
9 *Quia ipſe dixit, & fuit: ipſe mandauit & ſtetit.*	9 כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד׃

5 *Diligit iuſtitiam & iudicium.* Confirmatio eſt proximæ ſententiæ, quia Deus ſcilicet natura iuſtitiam & æquitatem amet. Vnde ſequitur, fieri non poſſe vt eum præpoſteri affectus, more hominum, ad praua conſilia rapiant. Videtur quidem primo intuitu hoc vulgare & friuolum eſſe Dei elogium, quia fatentur omnes Deum in ſuis operibus optimam æquitatis regulam tenere. Quorſum ergo (dicet quiſpiam) noui cantici, quaſi in re inuſitata, nuper facta eſt mentio? Sed primò plus ſatis conſtat quàm turpiter cæcutiat bona pars mundi ad Dei iuſtitiã, dum vel neglectim præterit innumera prouidentiæ eius documenta, vel etiam fortuitò accidere imaginatur. Accedit autem deterius vitium, quòd niſi Deus votis noſtris obſequitur, ſtatim obſtrepimus eius iuſtitiæ: ita poſtquam hoc principium in ore omnium pro confeſſo volitauit, Deum iuſtè omnia agere, vix centeſimus quiſque fixum in animo ſuo retinet. alioqui ſimulac prodit hæc doctrina in medium, Deo ita placere, quiſque ſe eius arbitrio obedienter ſubiiceret. Nunc vbi in rebus aduerſis ægerrimè coguntur homines in ordinem, vt Deũ agnoſcant ac profiteantur iuſtum eſſe, in proſperis verò diffluunt & euaneſcunt: nõ mirum eſt ſi affirmet Propheta, Deo iuſtitiam eſſe cordi, vt rectum moderatorem eſſe perſuadeat. Itaq; quiſquis hanc doctrinam penitus imbiberit, ſciat ſe multum profeciſſe. Alij exponunt, Deũ amare in hominibus rectitudinem: quod verum quidem eſt, ſed à contextu remotum: quia hîc Spiritus ſancti conſilium eſt, cõtra impietatis venenum, quod in multorum cordibus reſidet, Dei gloriam aſſerere. In ſecunda parte verſus alterã virtutis ſpeciem in Deo commendat Propheta quòd *plena ſit terra eius bonitate.* Etſi autem Dei iuſtitia ad celebrandum eius nomen meritò ſtimulare nos debet, acrior tamen ſtimulus eſt eius bonitas: quia vt quiſque beneficum & miſericordem ipſum ſentit, magis ad eum colendum afficitur. Porrò adhuc de omnibus Dei beneficiis ſermo habetur, quæ ſpargit in totum humanum genus: ea dicit Propheta, quocunque vertamus oculos, paſſim occurrere.

6 *Verbo Iehouæ cæli firmati ſunt.* Quò nos ad reputanda Dei opera melius expergefaciat, ipſam mundi creationem nobis proponit. Donec enim agnitus fuerit Deus mundi creator & opifex, quis credat ab eo curari res humanas, mundíque ſtatum eius cõſilio & manu gubernari? Mundi autem creatio ad Dei prouidentiam continua ſerie nos deducit: non quòd tam dextrè ratiocinentur omnes, vel tam recto iudicio præditi ſint, vt mundum ſtatuant eadem Dei virtute, quæ ſe in illo creando ſemel exeruit, hodie ſuſtineri: quin potius maior pars eum è cælo otioſum ſpectare fingit quicquid in terris agitur. Sed aliter rite nemo tenet mundum à Deo conditum, niſi perſuaſus quoque ſit, ab eodem foueri & conſeruari in ſuo ſtatu. Scitè igitur & aptè Propheta, vt nobis certitudinem infigat prouidentiæ Dei in continuo naturę ordine, nos ad ipſam mundi originem reuocat. Porrò nomen Cælorum ſynecdochicè pro vniuerſa mundi machina poſuit: quia (vt alibi dictum eſt) eorum maximè conſpectu in admirationem rapimur. Ideo mox addit eorum exercitum: qua voce ſydera & ſtellas intelligit, vſitato Scripturæ more. nam ſi hoc ornatu carerent cæli, quodammodo vacui eſſent. Cælos autem dicens verbo Dei conditos, potentiam eius magis amplificat; quòd ſolo nutu contentus, neque accerſiuerit aliunde ſubſidia, neque etiam multum operæ vel laboris impenderit ad tam ſplendidum & nobile opificium. Quanquam autem verbum Dei & ſpiritum oris tam externis omnibus mediis, quàm laboris difficultati quæ in Deo fingi poſſet, oppoſuit Propheta: verè tamen & certò hinc colligitur, mundum per æternum Dei ſermonem, qui Filius eſt vnigenitus, fabricatum eſſe. Subtilius veteres hoc elogio vſi ſunt contra Sabellianos, vt æternam Spiritus Deitatem aſſererent. Atqui ex aliis locis patet, ac pręſertim ex Ieſaię cap. 11. a. 4. ſpiritu oris notari ſermonem. illic

nem. illic enim de Chriſto dicitur, Percutiet terram virga oris ſui, & ſpiritu labiorum interfi-ciet impium. Sicut autem poteſtate & efficacia plenus ſermo allegoricè vocatur oris ſceptrũ: ita alio fine poſtea dicitur halitus, ad diſcrimen notãdum ſermonis Dei & inanis reſonantię, quæ ex ore hominum prodit. Ergo in probanda Deitate Spiritus, hoc teſtimonio Sabellium vrgere non auderem. Quare nobis ſufficiat, Deum verbo ſuo ita cælos formaſſe, vt hinc probetur æterna Chriſti Diuinitas. Siquis obiiciat non fore diſtinctas Perſonas, ſi voces Verbi & Spiritus ſint ſynonymæ: reſpondeo non ſimpliciter ſpiritum hîc poni vt aliis locis, in quibus apertè à Verbo diſtinguitur, ſed figuratè ſpiritum oris pro ipſa pronuntiatione ſumi, ac ſi dictum eſſet: Simulac halitum vocis ſuæ emiſit Deus, vel protulit verbo quid fieri vellet, cælos repente extitiſſe, & quidem incredibili ſtellarum copia & varietate inſtructos. Verum quidem eſt, ſimilitudinem hanc ab hominibus ſumptã eſſe: ſed alibi ſæpe docet Scriptura, æterno illo Sermone, qui vnigenitus Dei filius in carne apparuit, mundum fuiſſe creatum.

7 *Congregauit ſicut cumulum aquas maris.* Non omnia quæ de ſingulis mundi partibus dici poterat, proſequitur, ſed breuiter ſub vna parte alias omnes deſignat. Commendat autem inſigne in mundi ſuperficie, & dignum notatu miraculum, quòd Deus elementum aquæ fluidum & inſtabile, inſtar ſolidi acerui collectum ſuo arbitrio teneat. Fatentur enim Phyſici, & experientia palàm clamat, aquas terra ſuperiores eſſe. quum liquidæ ſint & diffluant, quî fit vt ſe non effundant ad terram obruendam, & hæc quæ loco inferior eſt, ſicca emineat? Hîc certè perſpicimus, Deum vt generis humani ſaluti conſuleret, arcanis aggeribus aquas cohibuiſſe, & hodie tenere clauſas: & eleganter Propheta, iuſſu Dei conſiſtere pronũtiat ac ſi firmæ & ſolidę materiæ aceruus foret. nec abs re hoc Diuinæ virtutis ſpecimen alibi commendat Spiritus, ſicuti Ieremiæ 5. c. 22. & Iob. 38. a. 8. Secunda parte verſus videtur hoc ipſum repetere, ſed cum amplificatione: quia Deus non tantùm immenſam aquarum molem in mari compeſcat, ſed in ipſis quoque terræ viſceribus mira & incomprehenſibili virtute recondat. Nam quiſquis elementa inter ſe confert præter naturam fieri dicet, vt abyſſi vel immenſi gurgites aquarum ſubtus terram lateant, qui potius debuerant eam ſubmergere. atque hîc altera quoque Dei virtus refulget, quòd terram tot caui meatus & voragines non ſingulis momentis abſorbeant. Nam etſi chaſmate interdum pereunt vrbes & agri, corpus tamen ipſum in ſuo gradu manet.

8 *Timeat à Iehoua omnis terra.* Concludit iuſtam eſſe cauſam cur reuerenter ſubiiciat ſe totus orbis imperio Dei, à quo ſuam habet originem, & à quo ſeruatur. Nam Timere & metuere à Iehoua nihil aliud eſt quàm formidabilem eius poteſtatem ſuſpicere. Eſt autem hoc nimis craſſi ſtuporis, non intendere ad Dei præſentiam, à quo eſt noſtrum eſſe, & in quo ſtatus noſter conſiſtit. vtrunque enim attingit Propheta, orbem fuiſſe ſimulac Deus loquutus eſt. & eiuſdem mandato aliquem habuiſſe ſtatum: quia non ſatis fuiſſet momento eſſe conditũ, niſi ſuffultus Dei virtute ſtaret. Deus ergo non magno apparatu ad mundi creationem vſus eſt: ſed vt probaret immenſam Verbi ſui potentiam, iuſſit vt imperium protinus eſſet opus. Cæterùm verbum Mandandi confirmat quod paulò antè diximus, ſermonem nihil aliud eſſe quàm nutum, & loqui nihil aliud quàm iubere: quod tamen ſic accipere conuenit, vt in hoc nutu vel mandato ſe proferat æterna Dei ſapientia.

10 *Iehoua diſſipat conſilium Gentium, tollit cogitationes populorum.*	10 יְהֹוָה הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים׃
11 *Conſilium Iehouæ in æternum ſtabit, cogitationes cordis eius in ſeculum & ſeculum.*	11 עֲצַת יְהֹוָה לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר׃
12 *Beata gens cui Iehoua Deus eſt, populus quem elegit in hæreditatem ſibi.*	12 אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר־יְהֹוָה אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ׃

10 *Iehoua diſſipat conſilium Gentium.* Poſtquam breuiter attigit mundi creationem, ad inſtitutum ſermonem redit, quotidianos ſcilicet euentus certos eſſe prouidentiæ Dei teſtes. Porrò ne quis miretur, Deum hic induci à Propheta quaſi hominibus aduerſum, qui diſſipet eorũ conſilia potius quàm ſtabiliat, & ad proſperum ſucceſſum adducat, exemplum elegit quod ad piorum conſolationem maximè valebat. Scimus enim quàm multa aſſiduè audeant homines, & præter ius & fas machinentur, vt ſuis artibus totum mundum peruertere conentur, vt ſe tyrannicè efferant ad calcandos bonos & ſimplices. quid ergo nobis miſerius, ſi in tanta libidine permiſſa illis eſſet exequendi libertas? At vbi ex alto pronuntiat Deus, ſuarum eſſe partium, diſcutere quicquid decernunt, & in nihilum redigere quicquid deliberant: nihil obſtat quominus ipſis feruidè tumultuantibus, quietem colamus. Quare dicitur euertere Deus conſilia hominum, non quòd eorum fruſtratione ex profeſſo ſe oblectet, ſed vt compeſcat eorum temeritatem: quia omnia protinus miſcerẽt, ſi ſuccederet ex voto: imò quia bellum cum Deo ſuſcipere, contra æquitatem ruere, probos & innoxios vexare non deſinunt, neceſſe eſt eorum furori opponi Dei præſidium. Imò quia maior hominum pars cõtempta modeſtia, in confu-

ſam licentiam fertur,non de ſingulis tantum hominibus,ſed de totis populis loquitur Propheta.ac ſi diceret,Quanuis inter ſe conſpirent homines, magníſque copiis hoc vel illud aggredi deliberent,conſilia tamen eorum fore irrita: quia Deo non erit plus negotij in diſſipanda ingenti multitudine,quàm in paucis cohibendis. Quanquam autem Deo propoſitum fuit, nos bona ſpe contra improborum audaciam munire, ſimul tamen cauendum eſſe admonet, nequid niſi ſuo iuſſu & auſpiciis tentemus.

11 *Conſilium Iehouæ.* Immenſam Dei potentiam ſic extollit Propheta,vt in eius altitudine fidem noſtram ædificet. neque enim conſilium laudat quod nos in cælo abſconditum procul ſuſpicere & reuereri velit,ſed quia paſſim teſtatur,ſibi cordi eſſe iuſtitiam & rectitudinem, ſibi curæ eſſe iuſtos & probos, ſibi in animo eſſe opitulari ſuis cultoribus,dum iniuſtè premuntur:intelligit Propheta hoc ſtabile & ratum fore.ita declarat in quem finem Deus cōſilia Gētium diſſipet, quia ſcilicet ad violādum omnem ordinem nullo delectu feruntur. Primùm ergo diſcamus, Dei conſilium inſpicere in verbi ſpeculo: vbi verò ſtatuerimus, nihil eum promittere niſi quod præſtare apud ſe decreuit.ſtatim nobis occurrat hæc firmitas de qua diſſerit Propheta. Sed quia eius curſum innumeris obſtaculis abrumpere multi contendunt,imò toti interdum populi:veniat quoque in mentem prior ſententia, Vbi multa agitauerint homines, in Dei manu & arbitrio eſſe diſſipationem.In hac practica notitia fidem noſtram haud dubiè exerceri voluit Spiritus:quia frigidum alioqui & fructu vacuum elogium hoc eſſet. Atqui vbi nobis propoſitum fuerit, Deum ſuos tueri velle, & eripere ex omnibus periculis quicunque eius nomen inuocant,quicquid moliantur in perniciem noſtram impij,nos minimè terrebunt eorum ſtudia & conatus : quia ſimulac Deus ſe oppoſuerit, nulla erit aſtutia quæ eius conſilium eludat.

12 *Beata gens cui Iehoua,&c.* Aptè cohæret hic verſus cum proximo: quia parum prodeſſet quod de perpetuitate conſilij Dei dictū fuit tenere, niſi ad nos pertineat. Ergo beatos eſſe exclamans Propheta quos Deus in tutelam ſuſcepit,conſilium cuius nuper meminit, non eſſe reconditum admonet,ſed vigere & ſpectari in Eccleſiæ ſalute. Atque ita videmus,non eos qui frigidè ſpeculantur Dei potentiam, ſed qui in ſuum præſentem vſum aptant, ritè demum agnoſcere mundi gubernatorem.Porrò quum beatitudinem noſtram in eo locat, Si Iehoua ſit Deus noſter,fontē Diuini erga nos amoris deſignans, vno verbo complectitur quecunque ad vitam fœliciter degendam expeti ſolēt.Nam quòd ſalutis noſtræ curam ſuſcipere, fouere nos ſub alis ſuis,neceſſitatibus proſpicere,opem auxiliúmque in periculis ferre dignatur, hoc totum ex eius adoptione pendet.Cæterū ne quis putaret,tantum bonum cōſequi homines proprio marte vel induſtria,nominatim ex fonte gratuitæ electionis fluere docet quòd cenſemur in Dei populo. Verum quidem eſt,hac lege creatos initio fuiſſe homines in Adæ perſona,vt omnes filij Dei eſſent:ſed alienatio quæ ex peccato ſequuta eſt,tanto bono nos priuauit.Ergo donec gratuitò nos adoptet Deus, miſeri ſumus naturaliter omnes, nec alia eſt fœlicitatis ianua,quàm vt mero beneplacito indignos eligat.Vnde apparet quàm inſulsè corrumpant hūc locum qui ad homines transferunt quod Deo aſſignat Propheta,ac ſi eum ſibi in hereditatem eligerent.Fateor quidem,verum Deum ab idolis fide diſcerni: ſed tenendum eſt principium iſtud,Nihil cum eo nobis eſſe commune,niſi ſua gratia nos præueniat.

13 *E cælis reſpexit Iehoua,vidit omnes filios Adam.*	13 מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְהוָה רָאָה אֶת־כָּל־בְּנֵי הָאָדָם׃
14 *Ex habitaculo ſolij ſui proſpexit ad omnes incolas terræ.*	14 מִמְּכוֹן־שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃
15 *Qui finxit ſimul corda eorum,qui intelligit omnia opera eorum.*	15 הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם׃
16 *Nō ſeruatur Rex in multitudine exercitus, nec Gigas eripietur in multitudine roboris.*	16 אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב־חָיִל גִּבּוֹר לֹא־יִנָּצֵל בְּרָב־כֹּחַ׃
17 *Fallax equus ad ſalutem,& in multitudine virtutis ſuæ non liberabit.*	17 שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט׃

13 *E cælis,&c.* Proſequitur eandem doctrinam,non verſari ſcilicet fortuitò res humanas, ſed Deum occultè dirigere quicquid agitur.Porrò Dei intuitum ideo commendat,vt nos viciſſim fidei oculis inuiſibilem eius prouidentiam aſpicere diſcamus.Etſi enim ob occulos nobis aſſiduè verſantur clara eius documenta,maior tamen pars hominum cæcutit,& pro ſua cęcitate fortunam cæcam fabricat.imò quò vberius & pleniore copia ſuam bonitatem in nos effundit,minus ad eum attollimus ſenſus noſtros,ſed præpoſterè in externa quæ circūſtant media,fixi ſubſidūt. Hāc indignitatē caſtigat Propheta, quia nulla grauior Deo fieri poteſt iniuria, quàm vbi cælo otioſus includitur:quia perinde eſt ac ſi in ſepulcro iaceret ſepultus.qualis enim

enim Dei vita, ſi nihil cernat, vel curet? Porrò ſub voce *Solij* à conſequentibus oſtendit quàm abſurdus ſit pudor, Deum ſenſu & intelligentia nudare. Significat enim, cælũ non ad delicias, vt ſomniant Epicurei, otioſum eſſe palatium, ſed Regiam è qua imperium ſuum per omnes mundi partes exerceat. Quòd ſi in cælorum ſacrario ſedem ad orbem regendum ſibi locauit, ſequitur, minimè negligere res terrenas, ſed ſumma ratione & ſapientia eas moderari.

15 *Qui finxit ſimul corda.* Videtur hoc data opera fuiſſe additum, quò ſibi certò perſuadeant fideles, vtcunque ſe aſtutiis, fraudibus, & clandeſtinis artibus ſubducere à Dei conſpectu conētur impij, & ſibi cauernas effodere: Dei tamē oculos penetrare in iſtas tenebras. Ab ipſa autem creatione ratiocinatur, fieri non poſſe quin Deus ad rationem & iudicium conſilia hominum factáque vocet. quia etſi flexuoſos quiſque receſſus in animo ſuo occultat, vt mirè alij ab aliis differant, ac in tāta varietate cõfuſa ſit caligo: Dei tamen oculos nõ perſtringi neq; offuſcari, quin idoneus ſit operis ſui cognitor. Ergo per aduerbium *Simul*, non intelligit, vno temporis momento formata fuiſſe hominũ corda, ſed omnia ad vnum & ſine exceptione formata eſſe, vt fruſtra notitiam fictoris ſui latere vel ſubterfugere conentur. Huc etiam ſpectare poteſt ſentētia, homines erraticis cogitationum ſuorum figmentis nõ minuere Dei imperiũ quominus arcana ſua prouidentia temperet quæ putāt fortuitò accidere. Videmus enim vt vanas ſpes ſibi fabricando, Dei virtutem huc & illuc transferant, nec eius ope ſe putent egere, quãdiu ad ſe tuēdos mediis & adminiculis ſunt inſtructi: ideóque ſequitur, *Non ſeruatur Rex*, vt oſtēdat, vitam hominum non propria virtute, ſed vnius Dei gratia ſtare incolumem. *Reges* & *Gigantes* potiſſimùm nominat, qui ſorte communi exempti, ſibi videntur extra telorum iactum eſſe. quòd ſiquid aduerſi acciderit, facilem ſibi exitum promittunt. Denique virtutis ſuæ confidentia ebrij, vix ſe reputant mortales eſſe. hanc quoque ſuperbiam magis obdurat ſtulta vulgi admiratio, dum ad eorum potentiam obſtupeſcit. Quòd ſi neque Rex ſuis copiis, nec Gigas ſuo robore, ſimulac ventum eſt ad aliquod diſcrimen, ſaluus euadit: fruſtra totum humanum genus relicta Dei prouidentia, ad terrenas opes circunſpicit. Vnde ſequitur, nihil eſſe miſerius tam fortibus quàm infirmis, donec in Dei præſidium recũbant. Proximo verſu ſub voce *Equi* quoduis auxilij genus per ſynecdochē deſignat: ſiquidem in genere ſentit, qui terrenis mediis vitam ſuam probè munitam exiſtimant, vt plurimum in ipſo articulo deſtitui, & miſere deluſos perire, vt hoc modo eorum ſtultitiam Deus coarguat. Verum quidē eſt nec fruſtra Reges armari gladio, nec ſuperuacuũ eſſe equorũ vſum, nec quas Deus opes & copias ad tuēdam hominum vitam ſuppeditat, eſſe inutiles: ſiquidem rectum quiſque modum in vſu ipſo teneret. ſed quia maior pars quo pluribus cincta eſt munimentis, eo longius à Deo recedit, falſáque imaginatione portum ab omni moleſtia immunem ſibi fingit: iure Deus hanc veſaniam fruſtratur. Hinc fit vt ſæpe ſine effectu effluant Dei dona: quoniam ea mundus ab authore ſeparans, eius quoque benedictione priuatur.

18 *Ecce oculus Iehouæ ſuper timentes eum, qui ſperant in miſericordia eius.*	18 הנה עין יהוה אל יראיו למיחלים לחסדו:
19 *Ut eripiat à morte animas eorum, & viuificet eos in fame.*	19 להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב:

18 *Ecce oculus.* Poſtquam docuit, nihil ſæpe prodeſſe quæcunque putantur ad tuendos homines optima eſſe præſidia, imò nihili eſſe, vbi in illis locatur ſalus: iam ex oppoſito demonſtrat, fideles quanuis neque magna potentia ſint pręditi, neque opibus abundent, vnica tamen Dei gratia ſatis eſſe tutos, & perpetuò ſaluos fore. Nõ parum illuſtrat Prophetę mentem hęc cõparatio, quòd Reges & Gigantes nihil iuuet inexpugnabile ſuum robur: ſanctos verò in fame & penuria Deus viuificet ac ſi reſtituat vitã mortuis. Nũc melius tenemus quorſum Propheta totum mundi robur deiecerit, non vt proſtrati iaceant homines ſcilicet, vel deſperatione fracti marceſcant, ſed vt depoſita omni ſuperbia contrahant omnes ſuos ſenſus ad vnum Deum, & ab eius tutela vitam ſuam pendēre ſtatuant. Porrò oculum Dei ad ſeruandos ſuos cultores intentum eſſe dicens, plus exprimit, quàm ſi dixiſſet, ad eos ſuſtinendos manum eius & virtutem ſufficere: quia obrepere infirmis poterat dubitatio an ad ſingulos eam extendere Deus vellet: nunc verò dum ipſum quaſi in excubiis ſedentem inducit, vt fidelibus proſpiciat, non eſt cur quiſque amplius trepidet, ac ſecum diſceptet, de pręſenti Dei auxilio certus, modò ſub eius prouidentia quietus maneat. Hinc clarius elucet quàm verè prius dixerit beatum eſſe populum, cujus Iehoua eſt Deus, quia extra ipſum quicquid virtutis & opum ſuppetat, inane, fallax, & euanidum tãdem erit. ipſe autem ſolo intuitu fideles ſuos protegat, ſuccurrat eorum inopię, famelicos paſcat, mortíque deſtinatos viuificet. Etſi autem Dei prouidentia fouetur totum humanum genus, ſcimus tamen cum paterna cura non niſi ſuos filios peculiariter dignari, vt verè ab eo ſuas neceſſitates reſpici ſentiant. Porrò quum ſibi Deus in fame & morte prompta remedia ad ſeruandam piorum vitam eſſe aſſerat, monemur tunc eius prouidentiæ deferri iuſtum honorem, dum in extrema penuria animos non deſpondēt fideles: quin potius è ſepulcro ſpem ſurſum attollunt. quia Deus in hunc finem eſurire ſuos ad tempus patitur, vt

poſtea ſatiet: mortíſque tenebras offundit, vt vitæ lucem reddat. imò tunc demum fiduciam noſtram ſolidè in eo locare incipimus, vbi mors ante oculos nobis verſari cœpit, quia mundi ſubſidia, donec ſuæ vanitatis experimentum dederint, ſenſus noſtros tenēt implicitos, ſibíque addictos. Fideles duobus inſignit titulis, quibus tota vitæ noſtrę perfectio continetur. primùm enim eſt, vt Deum reuerenter colamus, deinde vt intenti ſimus in eius gratiam. Et certè hypocritæ quamuis fidem plenis buccis iactent, nunquam tamen Dei bonitatem vel ſummis labris guſtarunt, vt ab eo expectent quod ſibi neceſſe eſt. Quòd autem in Dei cultum & reuerentiam ſe totos fideles dedunt, hic affectus ex fide naſcitur: imò præcipua hæc pars cenſetur legitimi cultus, quòd ab eius miſericordia pendent.

20 *Anima noſtra expectat Iehouā: auxilium noſtrum, & ſcutum noſtrum ipſe eſt.*	20 נפשנו חכתה ליהוה עזרנו ומגננו הוא:
21 *Certè in ipſo lætabitur cor noſtrum, "quia in nomine ſancto eius ſperabimus.*	21 כי־בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו:
22 *Sit miſericordia tua ſuper nos Iehoua, quemadmodum ſperauimus in te.*	22 יהי־חסדך יהוה עלינו כאשר יחלנו לך:

"vel certè.

20 *Anima noſtra.* Quicquid hactenus de prouidentia Dei, ac præſertim fideli, qua ſuos tuetur, cuſtodia, diſſeruit, non tam à ſe ipſo protulit, quàm ex ore Spiritus ſancti. Nunc verò in perſona totius Eccleſiæ ſuccinit, nihil eſſe melius quàm ſalutem noſtram Deo committere. Ita videmus fructum ſuperioris doctrinæ cunctis fidelibus proponi, vt ſecurè excelsóque animo in paternam Dei curam ſe reiicere non dubitent. Nam hac de cauſa nihil priuatim de ſe Propheta teſtatur, ſed ſibi pios omnes adiungit in eiuſdem fidei conſenſum. ac ſubeſt emphaſis in voce Animæ: quia etſi Hebræis trita eſt loquutio, ſerium tamen affectum exprimit: ac ſi dicerent fideles, ſe integro ac ſincero corde reſpicere in Deum, quia *ſcuti & auxilij* loco ſibi eſſe ducant.

21 *Certè in ipſo lætabitur.* Quia particula כי quæ hîc bis repetitur, variè ſumitur apud Hebræos duplex poteſt eſſe ſenſus. Nam ſi vtroque membro affirmatiuè exponimus, tam de ſua lætitia, quàm de ſpe gloriabuntur fideles. nec mihi diſplicet, vno contextu, diſtinctè tamen hæc duo referri, Certè Deus ſemper noſtra lætitia erit, certè ſacrum eius nomen inſtar arcis inuictæ nobis erit ad refugium. Vnde enim fit vt in Dei inuocatione cōſtanter perſiſtāt fideles, niſi quia eius gratia contenti, in triſtitia & mœrore retinent ſolatium iſtud quod eorum alacritatem ſuſtineat? Probè igitur affirmant priore loco fideles cor ſuū lætari in Domino, quia non vagantur poſt mundi illecebras, vt pro varia fortunæ inclinatione nutent ac vacillent, ſed in gratuito & paterno Dei fauore totam beatæ vitæ ſummam includunt. Deinde ſecundò addunt, *ſe ſperare in nomine ſancto eius.* Si tamen particulam כי cauſaliter accipere libeat, nō minus aptè & concinnè ſenſus fluet, Quia ſpes noſtra in Deo defixa fuit, nō deerit ipſe ſuis partibus, quin perennem gaudij materiam ſuppeditet. Et certè experientia conuincit, mœrore obrui homines, & in curis, doloribus & anxietate tabeſcere, vt mercedem ſuæ vanitatis reportent: quia nihil difficilius eſt quàm ſpes eorum vni Deo aſtringi, ne exultent in fallacibus ſuis blanditiis.

22 *Sit miſericordia tua.* Clauditur tandem Pſalmus precatione, quam Propheta piorum omnium nomine concipit, vt re ipſa ſentiant, non fruſtra ſe Dei bonitate fuiſſe ſubnixos. Interea Spiritus hanc orandi regulam per os Prophetę dictando, ianuam Dei gratiæ aperiri docuit, vbi nō aliunde ſalus vel expetitur vel ſperatur. Suauiſſima interim conſolatio hinc elicitur, modò ne ſpes noſtra in medio curſu fatiſcat, minimè timendum eſſe quin Deus ſuam erga nos miſericordiam continuo tenore proſequatur vſque in finem.

ARGVMENTVM *Pſal. XXXIIII.*

1 *DAuidis, dum ipſe mutauit vultum ſuum coram Abimelech, qui expulit eum, & abijt.*	1 לדוד בשנותו את־טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך:

Dauid ob inſignem liberationem gratias Deo agit: & hac occaſione perpetuam Dei gratiam erga pios omnes celebrat, cóſque tum ad fidem, tum ad pietatis ſtudium hortatur, hanc vnam rationem vitæ fœliciter atque ex voto tranſigendæ eſſe affirmans, purè & innoxiè ſub Dei cultu & timore verſari in mundo. Porrò ex titulo patet quodnam hîc prædicet Dei beneficium. Nam quum ad Regem Achis tractus eſſet, quem infeſtiſſimum omnium hoſtem, excepto Saule, habebat, credibile non erat, inpune dimiſſum iri. Ergo vnicus vitæ redimendę modus fuit, ſaliuæ ſpumis, toruo aſpectu, & vultus deformitate inſaniam fingere. Nec mirum: quia Achis certa ſpe victoriæ depulſus, quum iacturam ſuam & dedecus vni Dauidi aſcriberet, feruebat implacabili in eum odio. Quòd ergo præter ſuam & omnium ſpem emiſſus fuit,

1. Sam. 27.a.2.

memorabile

memorabile gratiæ Dei ſpecimen in eo editum fuiſſe agnoſcit, quod ad commune totius Eccleſiæ exemplum pertineat. Quòd loco Achis ponitur *Abimelech*, probabile eſt, nomen hoc poſterius fuiſſe in vulgari vſu apud Philiſtinos, ſicuti Reges ſuos Ægyptij vocarunt Pharaones: & Romani imperatores nomen Cęſarum mutuati ſunt à Iulio qui primus tyrannidem occupauerat. Et ſcimus, multis ante natum Dauidem ſeculis Reges qui ætate Abrahæ dominati ſunt in Gerar, ſic fuiſſe vocatos. Quare mirum non eſt, de manu in manum tranſiſſe ad poſteros hoc nomen vt omnibus Regibus Palæſthinæ commune foret. Vox Hebraica טעם, pro qua *vultum* reddidi, quia guſtum & intelligētiam quoque ſignificat: poſſet hoc modo aptè exponi, quòd inſipidus apparuerit. Verbum à quo deducitur, quum propriè guſtare ſignificet, transfertur ad rationem, intelligentiam & omnes ſenſus. Bene ergo conueniet Intelligentiæ nomen, quia Dauid ſe mente alienatum finxit. ſed quia ex ſermone & vultu compoſito maximè homo cognoſcitur, vt de ipſo iudicium fiat, rectè verterūt alij, Dauidem mutaſſe vultum, quia hoc modo guſtum & notitiam ſui abſtulit. Quanquam autē hoc artificio elapſus eſt Dauid, Diuinitus tamen ſe fuiſſe ereptum non dubitat: nec inſaniæ ſimulationi tribuit ſalutis laudem, ſed potius agnoſcit, arcano Dei inſtinctu mitigatam fuiſſe hoſtis ſæuitiam, vt qui rabie prius ardebat, ludibrio contentus fuerit. Et certè minimè ſperandum fuit vt Achis tam ſtrenuum hominem, quem toti regno ſuo exitialem expertus erat, & à quo fuerat grauibus damnis affectus, contemptim expelleret. Naſcitur etiam hîc quęſtio an Spiritus ſancti ductu væſaniam finxerit Dauid. Hæc enim duo ſimul coniungere videtur, ſtultitiæ fictionem, & optabilem ſucceſſum. Vnde coniicere licet, eundem Spiritum, à quo dictatus fuit Pſalmus Dauidi, ad fallendum Regem Achis authorem ac ducem fuiſſe. Reſpondeo, ſi Dominus ita ſuos interdum liberet vt aberrent ipſi in eligendis mediis, vel labantur, in eo nihil eſſe abſurdi. Ergo liberatio, Dei opus fuit: vitium intermedium, quod culpa nō vacauit, Dauidi adſcribi debet. Sic Iacob benedictionem adeptus eſt Dei fauore & beneplacito, ſimul tamen admiſta fuit matris aſtutia, quam fuiſſe vitioſam conſtat. Continget ergo, aliquam actionem regi à Dei Spiritu, & tamen ſanctos qui eius organa ſunt, à recta linea deflectere: ideóque in excuſando Dauide laborare ſuperuacuum eſt: qui potius culpandus videtur, quòd vitam ſuam Deo ſimpliciter non committens, ſe, & gratiam Spiritus quo regebatur, ludibrio expoſuerit apud impios. Etſi enim aſſerere nihil audeo, aliquod tamen infirmitatis ſignum in hoc mēdacio apparet. Siquis excipiat, Dauidem celebrare Dei gratiam, quòd vultu & ſermone mutato mortem effugerit, reſpondeo iterum, disertè circunſtantiam exprimi à Dauide, quæ Dei gratiam magis illuſtret, quia non imputatus fuerit lapſus.

2 *Benedicam Iehouam omni tempore, ſemper laus eius in ore meo.*	2 אֲבָרְכָה אֶת־יְהוָה בְּכָל־עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי׃
3 *In Iehoua gloriabitur anima mea, audient humiles, & gaudebunt.*	3 בַּיהוָה תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ׃
4 *Magnificate Iehouam mecum, & exaltemus nomen eius ſimul.*	4 גַּדְּלוּ לַיהוָה אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו׃
5 *Quæſiui Iehouam, & reſpondit mihi, & ex omni pauore meo eripuit me.*	5 דָּרַשְׁתִּי אֶת־יְהוָה וְעָנָנִי וּמִכָּל־מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי׃
6 *Aſpicient ad eum, & confluent, & facies eorum non pudefient.*	6 הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל־יֶחְפָּרוּ׃
7 *Iſte pauper clamauit, & Iehoua audiuit, & ex omnibus anguſtiis ſeruauit eum.*	7 זֶה עָנִי קָרָא וַיהוָה שָׁמֵעַ וּמִכָּל־צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ׃

2 *Benedicam Iehouam.* Beneficij memorem ſe tota vita fore promittens, eius magnitudinem extollit. Etſi enim quotidie ſuos Deus iuuat, vt ſe in eius laudibus aſſiduè exerceant: certum tamen eſt, beneficium quod æterna memoria dignum vocatur, ab aliis vulgaribus diſtingui. Itaque ſanctis quidem hæc tenenda eſt regula, vt quicquid in ipſos bonorum Deus contulit ſubinde in mentem reuocent: ſi quando tamen in illis ſeruandis ſplendidius exerat ſuam virtutem, eo maiore ſtudio ad teſtandam ſuam gratitudinem eniti decet. Quòd ſi vnico beneficio nos ſibi Deus vſque ad vitæ finem obſtringit, vt nūquam fas ſit à canendis eius laudibus ceſſare: quid vbi nos innumeris cumulat? Initio ſecundi verſus, laudem, quam prius in ore ſuo fore perennem dixerat, ex corde profecturam addit: vt ab inani linguæ ſonitu, quo ſe venditāt multi hypocritæ, illam diſcernat. Sic enim perſonare Dei laudes in ore noſtro debent, vt pręeat ſemper interior animi affectus. Itaque hoc loco anima non ſpiritum vitalem, ſed affectuū ſedem ſignificat: ac ſi diceret, ſincero animo gloriandi materiam ſibi in vno Deo fore, vt tantā ſalutem nulla vnquam obliuio obſcuret. Altero membro fructum gratiarum actionis notat,

quia ſcilicet inde bonam ſpem concipiēt afflicti & miſeri homines. Nam עֲנָוִים Hebræi vocāt nō quoſlibet miſeros, ſed qui malis ſubacti & humiliati, nihil ferociæ ſpirant, ſed demiſſi ſunt ac ſupplices. Hos participes gaudij fore dicit non ſimpliciter pro charitatis affectu (vt quidam nimis frigidè exponunt) ſed quia in exemplo Dauidis commune gratiæ documentum à Deo propoſitum eſſe perſuaſi, animos à mœrore ſurſum erigēt. Gaudium ergo ex ſpe oriturum eſſe pronuntiat: quia velut accepto ſalutis pignore alacriter ſe ad Deum conferent.

4 *Magnificate Jehouam.* Alterum fructum commemorat gratiarum actionis, quia alios ſcilicet exemplo ſuo ad idem pietatis officium impellet: imò pios omnes in ſocietatem accerſit, & inuitat, hortatúrque vt Deum vno conſenſu magnificè extollant. Itaque docemur, quoties vnicuique ſuorum opem Deus tulerit, nos incitari ad bene ſperandum: & dum quiſque accepta priuatim beneficia commemorat, publicè omnes ſimul ad Deū laudandū ſtimulari. Nā & in hunc finem palàm apud homines gratias Deo agimus, non tantùm vt gratitudinis noſtrę ſint teſtes, ſed vt ipſi quoque ſequantur noſtrum exemplum.

5 *Quæſiui Iehouam.* Apertius iam & fuſius explicat quod nuper attigerat de gaudio: ac primò ſuas preces auditas fuiſſe refert. Hoc ad pios omnes accommodat, vt tam præclaro pignore confirmati, ſe ad precandum animent. Quid ſit Deum quærere, ex proximo membro patet: nam alibi diuerſo ſenſu capitur: tātundem enim valet atque animum adiicere, & ſtudia ſua applicare ad Deum colēdum, & intentos habere ad eum omnes ſenſus. hîc verò nihil aliud eſt quàm confugere ad eius opem, quia mox ſequitur. Deum reſpondiſſe: propriè autem votis & precibus reſpondet. *Pauores* ſuos pro ipſis periculis quę animum eius metu perculerant, accipit, effectum ſcilicet pro cauſa. quāquam minimè dubium eſt quin ſe territum fuiſſe, & timoribus agitatum fateatur. Neque enim ſedato animo ſua diſcrimina quaſi procul è ſublimi deſpexit, ſed diris curarum tormentis vexatus, meritò potuit ſuos metus ac pauores narrare. imò plurali numero oſtendit, ſe non vno tantùm modo fuiſſe expauefactum, ſed huc illuc inter varias perturbationes ſe diſtractum fuiſſe. Et certè ab vna parte ſe ad carnificinam adductum videbat. ſubire etiam poterat diuerſus timor, ne eum Achis ad Saulem gratificandi cauſa mitteret, vt ſolent impij vltrò citróque luſus ſibi facere ex Dei filiis. Iam quia ſemel proditus fuerat ac detectus, vix fieri potuit quin vndique, ſi fortè elapſus foret, inſidias tēderent Saulis latrones. Sed odium Achis quod ex morte Goliath & exercitus ſui clade cōceperat, multas formidines gignere potuit: quum & in prōptu eſſet vltio, nec leui ſupplicio placabilis videri poterat crudelitas. Hoc diligenter notandum eſt, ne ſi quādo terremur noſtris periculis, nos à Dei inuocatione impediat noſtra mollities: quia ne Dauid quidem, quē heroica virtute inter alios excelluiſſe ſcimus, ferreo animo metus & trepidationes repulit, ſed ipſe quoque pauoribus vehementer concuſſus fuit.

6 *Aſpicient ad eum.* Iam admonui verſum hunc & ſequentem, cum proximo debere contexi. Suam enim experientiam retulit Dauid, quæ aliis exemplo futura erat, vt ad Deum rogandum intrepidè accederent. Nunc ergo venturos dicit, & quidem fœlici ſucceſſu. Cæterùm quanquam in duobus primis verbis præteritum tempus Hebraicè ponitur: non tamen dubito quin ſic reſolui ſententia debeat, Vbi ad eum aſpexerint, & confluxerint, non pudefiēt eorum facies. Itaque per futurum tempus reddidi: quia non narrat Dauid quid geſtum fuerit, ſed gratiæ ſibi exhibitæ fructum commendat. Scio particulam Ad eum, à quibuſdam referri ad Dauidē, quia & continuò pòſt de ſe in tertia perſona loquitur. rectius tamen de ipſo Deo alij interpretes exponunt. Non conſentiunt etiam omnes in verbo נהרו quod nonnulli deduci putantes à radice אור, vertunt Illuminari. Sed mihi genuina verbi ſignificatio huic loco congruerę viſa eſt, ac ſi dixiſſet, Nunc ſpeculum extabit, in quo liceat ſerenam & propitiam Dei faciem conſpicere. Audebunt igitur poſthac miſeri homines ſurſum attollere oculos, & ad Deum quaſi expediti accurrere, quia nulla amplius dubitatio eos tardabit, vel ſegnes reddet. Quòd ſi tamen magis arrideat Illuminandi verbum, ſenſus erit, Qui in tenebris antè torpebant, quaſi exorta luce oculos ad Deum erigent: & qui pudore oppreſſi iacebant, nouam vultus alacritatem induent. Quia eodem recidit ſumma, minus contendo vtra interpretatio aptior ſit.

7 *Iſte pauper clamauit.* Pios omnes Dauid de ſe loquentes inducit, quo magis emphaticè exprimat quantum momenti ad eos animandos habeat ſuum exemplum: Pauper iſte, inquiūt, clamauit: ergo pauperes omnes Deus ad clamandum inuitat. Nam in Dauide expendunt quæ ad communem piorum vſum pertinent: quia non magis eum exaudiuit Deus, quàm hodie exaudire vult & paratus eſt omnes miſeros qui eadem fide gemitus ſuos, vota, & clamores ad ipſum dirigunt.

8 *Caſtrametatur Angelus Iehouæ in circuitu timentium eum, & eripiet eos.*

9 *Guſtate & videte vt bonus ſit Iehoua: beatus vir qui ſperat in eo.*

8 חֹנֶה מַלְאַךְ־יְהוָה סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם׃

9 טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי־טוֹב יְהוָה אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה־בּוֹ׃

10 *Timete*

10 *Timete Iehouam ſancti eius, quia nihil deeſt ti-*
mentibus eum.
11 *Catuli leonum deſtituti ſunt & eſurierunt: ti-*
mentes autem Iehouam non indigebunt vllo bono.

10 יִרְאוּ אֶת־יְהוָה קְדֹשָׁיו
כִּי־אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו׃
11 כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי
יְהוָה לֹא־יַחְסְרוּ כָל־טוֹב׃

8 *Caſtrametatur, &c.* Nunc in genere Dauid concionatur de Paterno Dei erga pios omnes fauore: ſimúlque docet, in ipſo ſatis ad ſeruãdum eſſe virtutis, quia ad innumeros telorũ iactus expoſita eſt hominum vita: præſertim verò fideles, qui velut oues ſunt in medio luporum, quaſi multis mortibus obſeſſos, in ſingula momenta nouũ aliquod diſcrimen ſollicitat. Ideo aſſerit Dauid, Angelorum præſidio Dei cultores protegi ac defendi. Huc quidem tẽdit, vt certò perſuaſi ſunt fideles, quamuis multis noxis obiecti ſint, Deum tamen fidum eſſe vitæ ſuæ cuſtodem. Sed quo magis eos in hac ſpe confirmet, non fruſtra ſimul addit, manu & opera Angelorum tueri quoſcunque vult eſſe ſaluos. Sufficeret quidem Deo ad hoc pręſtandum ſua vnius virtus: ſed vt noſtræ infirmitati indulgeat, Angelos adhibere miniſtros dignatur. neque enim parum hoc valet ad fidei confirmationem, pręſto ſemper eſſe ad Dei obſequium ingẽtes copias, quoties vult opem nobis ferre: imò Angelos, qui vocantur cæleſtes principatus & virtutes, ad vitæ noſtræ cuſtodiam ſemper eſſe intentos, quia hoc ſibi munus iniunctum eſſe nouerunt. Meritò quidem vocatur Deus Eccleſiæ ſuę murus & quoduis genus propugnaculi: ſed auxilij ſui pręſentiam pro modulo ruditatis noſtrę in Angelis ſuis explicat. Cęterum quod de vno Angelo pronuntiat numero ſingulari, ad omnes extendere conuenit: quia vocantur ſimul omnes Spiritus miniſtratorij ad ſalutem noſtram curandam, & alibi Scriptura docet, plu- Heb. 1. d. 14.
res ſingulis deſtinari Angelos, prout ſcilicet Domino viſum eſt, nobíſq; vtile eſſe nouit. Summa hæc ſit, quamlibet multi hoſtes nos oppugnent, multáque diſcrimina nos obſideant, Angelos tamen inuicta Dei potentia armatos excubare, & ab omni parte opponere ſuum auxilium, vt nos eripiant à malis omnibus. 2. Reg. 6. c. 15. Pſal. 91. c. 11.

9 *Guſtate & videte.* Obliquè homines inſimulat ſocordiæ, quia Dei bonitatem, quæ Luc. 16. c. 22.
notiſſima illis eſſe debuerat, non teneant. Verbo enim Guſtandi inſipidos eſſe arguit: & ſimul cauſam aſſignat, quòd ſine guſtu deglutiant Dei beneficia, vel maligno faſtidio ſupprimant. Tantùm ergo expergefieri eorum ſenſus iubet vel palatum afferri aliquo guſtu præditum, vt Dei bonitas innoteſcat, imò perſpicua ſit. Ad verbum eſt, Guſtate & videte, quia bonus: ſed particula כִּי exegeticè capitur. Summa eſt, per Deum minimè ſtare quominus certis experimentis compertam habeant eius bonitatem fideles, quos hîc peculiariter Dauid compellat. vnde colligimus ipſos quoque communi ſtuporis vitio laborare. Hanc doctrinam confirmat promiſſio mox addita. Ideo enim *beatus* eſt *qui in eo ſperat*, quia neminem gratiæ ſuæ cupidum fruſtratur. Sed nobis ſola incredulitas obſtat quominus largè & munificè omni bonorum affluentia ſatiet.

10 *Timete Iehouam.* Hîc fideles, vt ianuam aperiant Dei beneficiis, ad ſanctitatem & iuſtitiam colendam hortatur. Scimus quomodo ſibi vulgò proſpicere ſoleant homines, vt quiſque vel ad fraudes, vel ad rapinas, vel ad iniuſtam violentiam declinet. fieri verò non poteſt quin fideles titillet æmulandi cupiditas, vt ſibi permittant vlulare inter lupos: atque vt libenter abſtineant ab omni iniuria, publica tamen viuendi ratio quaſi tempeſtas eos abripit, ſéque interea neceſſitate excuſari putant. His tẽtationibus frænum iniicit Dauid: ac omnia optimè ceſſura promittit, modò ſe in Dei timore contineant, quem omnibus iniquis artibus & conſiliis opponit: quia maior pars ſtultitiæ damnat quicunque ſimplicitati ſtudet, quòd ita ſibi ac ſuis commodis malè conſulant. Quamuis ergo ſibi metuant profani homines ab inopia, vnde eos carnis ſenſus ad quiduis tentandum ſollicitat: Dauid hic teſtatur Deo curæ eſſe fideles, ne vnquam ipſos egere ſinat. Nullus inquit, metus vel diffidentia vos abducat à recti ſtudio: quia bonos & probos Deus nunquam deſtituit. Itaque hunc Deo honorem deferre iubet, vt plus ab eo vno expectẽt, quàm impij ab illicitis ſuis artibus. Cęterùm quia effræni quodam feruore paſſim ebullit in mundo iniquitas, ſanctos diſerte alloquitur, vt ſibi caueant: quia apud promiſcuam multitudinem nihil proficeret. Eſt enim hoc paradoxõ, quum malorum libidini expoſita ſit bonorum & ſimplicium integritas, in hac tamen plus eſſe præſidij, quàm in omnibus peruerſis remediis. Nec verò abſurdum eſt ſanctis qui iam ſponte innocentiam colunt, pręceptum hoc dari, ne recedant à Dei timore: quia ſcimus quàm procliue ſit, dum nulla ſpes proſperè & beatè viuendi, niſi in mundi illecebris apparet, lucem pietatis obrui & extingui. Et aptiſſima comparatione doctrinam hanc illuſtrat, quòd Deus ſuis ſuppeditet quantum ſatis eſt, ac eorum egeſtati ſuccurrat, quum leones, qui truculentia ſuperant omnes mundi prædones, tamen oberrent famelici. Cæterùm quod metaphoricè ſub leonum nomine quidam violentos & rapaces notari putant, meo iudicio nimis eſt argutum. Simpliciter enim aſſerit Dauid, qui ſibi ab omni iuſtitia temperent, plus hoc modo profecturos, quàm rapiendo & prædando: quia ipſi quoque leones feræque beſtiæ ad prædam natæ, ſæpe eſuriant quum Dominus ſuos paſcit. Potius ergo leones inedia & fame dicit perituros, quàm vt neceſſario victu

fraudet Deus rectos & ſimplices,qui ſola eius benedictione contenti,non aliunde quàm ex e-ius manu alimenta quærunt. Quiſquis verò ita in Deum reiiciet ſuas curas, ſibíque nutritium ac patrem fore ſtatuet,quietus & placidus inter homines abſque vlla noxa verſabitur. Siquis obiiciat,bonos & probos ſæpe à penuria non eſſe immunes: reſpondeo, tempeſtiuè ad opem ferendam,vbi in vltimas anguſtias redacti ſunt, manum Dei extentam eſſe, vt ſemper vltimus euentus demonſtret,non fruſtra quicquid opus eſt ad tolerandam vitam,ab ipſo peti.

12 *Venite filij, audite me, timorem Iehouæ docebo vos.*	12 לכו־בנים שמעו־לי יראת יהוה אלמדכם׃
13 *Quiſnam eſt vir cupiens vitam, amans dies quibus videat bonum?*	13 מי־האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב׃
14 *Cuſtodi linguam tuam à malo, & labium tuum ne loquatur doloſé.*	14 נצר לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה׃
15 *Declina à malitia, & fac bonum inquire pacem, & perſequere illam.*	15 סור מרע ועשה־טוב בקש שלום ורדפהו׃

12 *Venite filij, &c.* Vehementius inſiſtit ad cohortandos fideles, ne quicquam ſibi vtilius eſſe putent,quàm iuſtè & innoxiè cum omnibus verſari. Nam quia maior pars optimum proſperè & commodè agendi compendium eſſe imaginatur, ſi quiſque vi, fraudibus, iniuriis, & aliis nocendi modis ſuperior eſſe contendat,neceſſaria eſt huius doctrinæ repetitio.Cæterùm quia ſubactis animis opus eſt,filios appellãs,blãdo hoc & amabili nomine prauos omnes affectus mitigat.Neque enim quiſquam inter tot inſultus quietus ſtabit, niſi qui manſuetudinis Spiritu formatus fuerit ad ſummam modeſtiam.Præfatur itaque Propheta,quam tradit viuendi legem,ſeruari & coli non poſſe,niſi à manſuetis & morigeris. Eodem etiam ſpectat quod dicit,Venite:& attentos eſſe iubet,nempe vt depoſita omni contumacia,ſedatóque impetu & feruore, dociles ſe ac tractabiles præbeant. *Timorem Iehouæ* pro ipſa piè viuẽdi regula poſuit: ac ſi dixiſſet, quum virtus & iuſtitia in omnium ore volitent:paucos tamẽ eſſe qui vitam probè & ritè inſtituant:quia ignorant quid ſit Deum colere.

13 *Quiſnam eſt vir.* Non interrogat Propheta an quiſquam ita ſit affectus ac ſi ſponte omnes miſeriam ſibi accerſerent: ſcimus enim bene & fœliciter agẽdi commune omnibus eſſe votum:ſed in præpoſteris ſtudiis cæcitatem & amentiam perſtringit. Quòd quum ſtrenuè omnes ad captandum quod ſibi vtile ſit, curſitent, vix centeſimus quiſque in animum inducat pacem,tranquillúmque & optabilem vitæ ſtatum iuſtitia & æquitate redimere. Suos ergo diſcipulos admonet Propheta totum ferè mundum iuſtitia labi & errare, dum aliunde ſibi beatam vitam promittit, quàm ex Dei benedictione, qua ſolos ſimplices & integros dignatur. Sed plus vehementiæ in ſe continet hæc exclamatio, vt melius expergeſiant torpentes & ſopiti animi: ac ſi dixiſſet, Quum omnes fœlicitatem appetant, qui fit vt ad eam obtinendam nemo fere adiiciat animum? ac ſibi potius quiſque ſua culpa varias moleſtias accerſat.

14 *Cuſtodi linguam tuam.* De rara virtute hîc præcipit, vt ſimus in ſermonibus veraces & minimè aſtuti.Quanquam alij latius extendunt, putantes maledicentiam hoc priore membro damnari.Simplicius tamen ac rectius eſt intelligere quod ſecundo membro repetit, *ne doloſè* cum proximis *loquamur*,vt verba noſtra laquei ſint ad circumueniendum.Quia antẽ nihil difficilius eſt quàm ita moderari ſermones noſtros, vt lingua purus ſit mentis character:ideo ſedulam cuſtodiam exigit Dauid,ne ad fallendum eam diffluere ſinamus.

15 *Declina à malitia.* Iubet vt filij Dei ab omni iniuria abſtineant, ſéque exerceant ad beneficentiam. Vulgò citari ſolet hic verſus ac ſi de duabus pœnitentiæ partibus concionatus eſſet Dauid. Nam hic primus eſt reſipiſcentiæ gradus, vt peccator vitia quibus addictus eſt,abiiciat,prioríque vitæ renuntiet:deinde mores ſuos formet ad iuſtitiam.Sed hîc propriè quomodo verſari cum proximis oporteat,docemur. Quia autem ſæpe contingit vt qui in aliquam hominum partem liberalis eſt, vel etiam prodigus, ſaltem ſuis officiis multos iuuat, fraudando & nocendo lædat alios:ab hac parte meritò incipit Dauid,vt ſibi à malo temperent qui Deo vitam ſuam probare cupiunt.Rurſum quia pleríque,ſi fraudem,aut vim,aut damnum nemini attulerint,probè ſe defunctos exiſtimant, meritò adiunxit alterum præceptum de beneficentia.neque enim ſuos Deus otioſos eſſe patitur, ſed in commune ſuas operas conferre, vt alij aliorum commodis mutuò conſulant ac ſtudeant.Pacis fouendæ curam deinde cõmendat.Scimus autem humanitate & tolerantia foueri.ſed quia ſępe negotium eſt cũ moroſis hominibus,vel præfractis, vel ingratis, vel quos minima quæque occaſio ad pugnas inflammat: quia multi improbi nos ſubinde laceſſunt, alij ſua prauitate quantũ in ſe eſt,bonorum animos à ſe alienant,alij videntur offenſiones de induſtria captare: non ſimpliciter querẽdam eſſe pacem docet, verùm ſiquando fugitare nos videbitur, ad eam perſequendam conſtanter eniti iubet,

iubet. Eſt quidem hic aliquis modus: quia vbi omnia tētauerint probi & modeſti homines ad pacem redimendam, adeo non emollient, vel ad æquitatem flectent improborum animos, vt potius eorum acuant malitiam. Deinde eorum impietas nos ſæpe cogit ad diſſidia: imò dum ipſi Deum prouocant quaſi bello apertè indicto, perfidia eſſet non repugnare. Sed hîc tantùm Dauid in priuatis negotiis vult nos manſuetos eſſe & faciles, & ſedulo operam dare ne pax effluat, vtcunque eam retinere moleſtum ſit ac incommodum.

16 *Oculi Iehouæ ſuper iuſtos, & aures eius ad clamorem eorum.*	16 עיני יהוה אל־צדיקים ואזניו אל־שועתם:
17 *Vultus Iehouæ ſuper facientes malum, & deleat è terra memoriam eorum.*	17 פני יהוה בעשי רע להכרית מארץ זכרם:
18 *Clamauerūt, & Iehoua audiuit, & ex omnibus anguſtiis eorum liberauit eos.*	18 צעקו ויהוה שמע ומכל־צרותם הצילם:

16 *Oculi Iehouæ.* Hæc optima patientiæ fultura, dum perſuaſi ſumus, nos à Deo reſpici: atque vt quiſque ſe in recti & æquitatis ſtudio continet, illius præſidio tutum & incolumem fore. Ergo ne fideles mundi libidini ſe expoſitos eſſe putent, dum innocentię dant operam, atque hic metus à via eos abducat: hortatur Dauid vt mentes referant ad Dei prouidentiam: nec dubitent eius alis ſe protegi. Dicit autem oculos Dei intentos ad cuſtodiam iuſtorum, quo alacrius in ſua integritate pergāt boni & ſimplices. Interim ad vota & preces eos ſtimulat ſiquando iniuſtè laceſſat eos mundus. Nam aures Dei ad clamorem apertas eſſe dicens admonet hoc opportunum eſſe remedium in omnibus ærumnis, vt Deum vltorem imploret qui præter ius & meritum affligitur. Pronuntiat etiam ex aduerſo, quanuis interdum ad hominū ſcelera Deus in ſpeciem conniueat: quia non ſtatim pœnas exequitur, nihil tamen fugere eius conſpectum. Dum ſceleratis, inquit, peccandi audaciam addit impunitas, vigilat Deus vt in nihilum redigat eorum memoriam, & tale pœnæ genus conſultò exprimit: quia impij non modò ad finem vſque vitæ beatos ſe fore confidunt, ſed immortalitatem quoque ſibi fingunt in mundo. Teſtimonium hoc ſcitè accommodat Petrus ad mitigandos noſtros dolores, & ſedādam impatientiam quoties malorum proteruia tranſuerſum nos impellit: quia ad moderationem ſeruādam 1.Pet.3.b.10. nihil vtilius eſt quàm pendere ab auxilio Dei, & bona conſcientia fretos ei deferre iudicium. Siquis obiiciat, longè aliud experiri bonos, qui diu multúmque vexati, nihil tandem auxilij ſentiunt. reſpondeo, Deum neque palàm, neque ſemper eodem modo bonis ſuccurrere, ſed tamen ita temperare eorum miſerias vt eos non deſerat. Adde quòd etiam optimi Dei præſidio ſe defraudant, quia vix centeſimus quiſque innocentiam adeò purè colit, quin ſua culpa aliquid mali ſibi acceſſat. Deus autem ſimulac lapſi ſunt, ne peccata in ipſis radices agāt, ſtatim eos caſtigat, & quidem durius quàm reprobos, quibus indulget in exitium. Et tamen vtcunque res in mundo permiſtæ ſint ac confuſæ, ſentient probi homines non fruſtra opem Dei contra vim & iniurias ſibi eſſe promiſſam.

18 *Clamauerunt.* Significat quoties clamant, audiri. Eſt enim cōtinua doctrina, quia non refert quid ſemel aut iterum factum ſit à Deo, ſed quid perpetuò facere ſoleat. Eſt autem proximæ ſententiæ confirmatio, vbi dixerat aures Dei patere ad clamorem iuſtorum: ac nunc effectu ipſo demōſtrat Deū ſurdum non eſſe, vbi noſtras querimonias & gemitus ad eum deferimus. Cæterū Clamandi verbo admonet, quāuis Deus iuſtos tueatur, non tamen eſſe à rebus aduerſis immunes. mirificè enim temperat ſuū in illis ſeruandis præſidium, vt multis certaminibus eos exerceat. Hic etiam non leuis ad precandum ſtimulus nobis eſſe debet, quòd liberatio non promittitur niſi Deum inuocantibus. neque enim prouidentiā ſuam ita vult à piis reputari, vt otioſi torpeant: ſed potius vt ſalutis ſuæ cuſtodem eſſe perſuaſi, ad eum vota ſua dirigant.

19 *Propè eſt Iehoua confractis corde, contritos ſpiritu ſeruabit.*	19 קרוב יהוה לנשברי־לב ואת־דכאי־רוח יושיע:
20 *Multa mala iuſti, & ex omnibus illis liberabit eum Iehoua.*	20 רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו יהוה:
21 *Cuſtodit omnia oſſa eius, vnum ex his non eſt fractum.*	21 שמר כל־עצמותיו אחת מהנה לא נשברה:
22 *Occidet impium malitia, & odio habentes iuſtum perdentur.*	22 תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו:
23 *Redimit Iehoua animam ſeruorum ſuorum, & non peribunt quicunque confidunt in eo.*	23 פודה יהוה נפש עבדיו ולא יאשמו כל־החוסים בו:

19 *Propè eſt.* Amplificat & longius extendit ſuperiorem doctrinam, Deum liberatorem ſuorum eſſe, quanuis ad vltima redacti, ægrè iam ſpiritum trahãt. Nam hæc dura eſt probatio, gratiam Dei vſque eò differri, & ſubduci à ſenſu noſtro dum ſpiritus nos deficiat: imò hoc incredibile eſt paradoxon, vbi cordis languore confecti fideles ferè tabeſcunt, Deum illis eſſe propinquum. Sed ita clarius refulget eius virtus, dum è ſepulcro nos attollit. Adde quòd fideles prorſus deiici & atteri conuenit, vt non niſi in Deo reſpirent. Vnde etiam colligimus, veræ tolerantiæ nihil eſſe magis aduerſum, quàm altitudinem illam de qua garriũt Stoici: quia non prius verè humiliati cenſemur, quàm dum cordis afflictio coram Deo nos proſternit, vt iacentes erigat. Plena ſuauiſſimæ conſolationis doctrina, Deum ne tunc quidem à nobis diſcedere, quum malorum congeries nos quaſi exanimatos obruit.

20 *Multa mala iuſti.* Præuenit cogitationes quæ vt plurimum mentibus noſtris obrepunt, quî fieri poſſit vt iuſti curæ ſint Deo, qui aſſiduè tot aduerſis fluctibus iactãtur. Quorſum enim Dei protectio, niſi vt placido otio fruantur qui vitam quietam agũt? & quid magis abſurdum quàm tumultuoſè vexari qui nemini faceſſunt negotium? Ergo ne fidem prouidentiæ Dei nobis excutiant tentationes, quibus aſſiduè impetimur: tenenda eſt hæc admonitio, quanuis iuſtos Deus gubernet, illíſque proſpiciat, ſubiectos tamen & obnoxios eſſe multis miſeriis: vt probati talibus experimentis ſpecimen edant inuictæ ſuæ conſtantiæ, Deúmque liberatorem melius ſentiant. Nam ſi liberi eſſent ac vacui omni moleſtia, torperet fides, ceſſaret Dei inuocatio, incognita & ſepulta lateret eorum pietas. Ergo variis documentis eos exerceri vtile eſt, ac præcipuè in hunc finem, vt agnoſcãt inter mortes innumeras ſe mirabiliter à Domino ſeruari. Fortuitum enim videri poſſet quod rarò contingeret: vbi autem nullo fine & modo alia atque alia mala recurrunt, ſi Dominus ſemper manum porrigat, non iam obſcura eſt eius gratia. Dauid ergo quicquid malorum impendeat, fideles animis paratos eſſe iubet, quia nunquã eos Deus fruſtrabitur, cui non magis arduum eſt millies quàm ſemel à morte eripere. Quod addit de *oſsibus*, nõ parum ad amplificationẽ valet: vt ſciamus, omni ex parte illæſos fore quos Deus tuendos ſuſcepit. Deum ergo facturum pronunciat ne vnum ex oſſibus noſtris frangatur. quo ſenſu dicit Chriſtus, capillos capitis noſtri numeratos eſſe. Luc. 12.a.7.

20 *Occidet impium malitia.* Alij רעה pro miſeria accipere malunt, vt ſit ſenſus, impios miſerè perituros, quia tandem malis ſuccumbent. Sed altera interpretatio plenior, quòd eorum improbitas quà ſe munitos putant, in eorum capita recidet. Sicut ergo prius docuit, nuſquam melius eſſe præſidium quàm in recta & innoxia vita: ita nunc denuntiat quicquid peruerſè aggreſſi fuerint impij, ipſis exitiale fore, quanuis aliunde nemo quicquã moueat. Secundo membro hoc fieri in gratiam iuſtorum dicit, quòd impij ſibi ſunt propriæ mortis artifices. *Perdentur*, inquit, *quicunque iuſtos odio habent.* Sit igitur hic nobis murus aheneus & inexpugnabilis, quanuis ingentes hoſtium copiæ nos circundent, non eſſe metuendas, quia iam exitio ſunt deuotæ. Hoc idem iterum confirmat Dauid vltimo verſu, quòd Deus redemptor ſit ſeruorum ſuorum. Nam quomodo inter tot diſcrimina vel momento vno ſalui eſſent, niſi Deus manum ſuam opponeret? Sed verbo *Redimendi* exprimitur ſeruandi modus, à quo valde caro abhorret. Prius enim morti addictos eſſe oportet, quàm Deus redemptor appareat. Vnde ſequitur, eos gratiæ Dei ianuam præcludere qui nimis præcipites ferũtur: ac niſi eorum feſtinationi reſpondeat, virtutem eius non apprehendunt. Cæterùm nequis ſeruos Dei à morali (vt loquuntur) vel philoſophica virtute tantùm æſtimet: hac præcipua nota inſignit Dauid, quòd in Deo ipſo confidunt, vnde etiam ſalus pendet.

ARGVMENTVM PSALMI XXXV.

Quandiu infeſtus Dauidi fuit Saul, vt ſemper in aulis Regum graſſatur adulatio, proceres & quicunque tunc aliqua authoritate pollebant, certatim conſpirauerant in perniciem hominis innoxij: deinde in odij ſui & crudelitatis ſocietatem promiſcuum ferè vulgus traxerant. ita factum eſt vt ſummi quique & infimi implacabili in eum furore arderent. Sed quia maximam partem nouerat errore & ſtultitia inconſideratè impelli, eos tantùm ſibi hoſtes proponit qui ſceleratè & deſtinata malitia obſequium ſuum Sauli venditabãt. Contra hos Deum vindicẽ implorat. Ac primùm quidem, quia nullius mali ſibi conſcius erat, ſuam innocẽtiam coram Deo in medium profert: deinde quum præter meritum vexetur, Deum liberatorem implorat. Vbi de impia illorum ſæuitia conqueſtus eſt, pœnam qua digni erant imprecatur. Quia autem oraculo & ſacra vnctione fretus, meliorem exitum ſperabat, gratitudinis ſuæ teſtimonia paßim admiſcet: atque hæc tandem eſt Pſalmi clauſula, poſtquam ſeruatus fuerit, tota vita Dei laudes celebraturum.

Pſal. XXXV.

1 *DAuidis. Litiga Iehoua cum litigantibus mecum, præliare cum præliantibus mecum.*	1 לְדָוִד רִיבָה יְהוָה אֶת־ יְרִיבַי לְחַם אֶת־לֹחֲמָי׃
2 *Apprehende clypeum, & ſcutum, & ſurge in auxilium meum.*	2 הַחֲזֵק מָגֵן וְצִנָּה וְקוּמָה ב בְּעֶזְרָתִי׃

3 *Exere*

3 *Exere lanceam, & obſiſte ad occurſum perſequutoribus meis: dic animæ meæ, Salus tua ego ſum.*	3 וְהָרֵק חֲנִית וּסְגֹר לִקְרַאת רֹדְפָי אֱמֹר לְנַפְשִׁי יְשֻׁעָתֵךְ אָנִי׃

1 *Linga Iehoua.* Quia non modò vitam Dauidis aperto marte impetebant hoſtes, ſed calumniis & falſis delationibus moleſti erant, vtriuſque mali remedium poſtulat. Priori enim loco Deum aduocans cauſæ ſuæ patronum, ſignificat, cum improbis & maledicis negotium ſibi eſſe: deinde ad arma ſuſcipienda eum incitans, ſe violenter opprimi oſtendit. Etſi autem valde indignum eſt, ſanctum virum qui de omnibus optimè ſemper meritus fuerat, neminẽ læſerat, tam publicè quàm priuatim dignus propter ſuam humanitatem & modeſtiā erat omnium fauore, non tamen hoc fuiſſe adeptum vt virulentas linguas effugeret: nobis tamen vtile eſt cognitu, & apprime ad exemplum prodeſt. Neque enim mirum aut nouum videri debet, ſi nos carpant ac mordeant homines maligni, qui ne Dauidi quidem pepercerunt. Sed vt nobis grauis acerbáq; ſit eorum iniuria, incomparabile ſolatium hinc offertur, quòd ſuum patrocinium Deus ipſe talibus accuſationibus opponit. Surgant ergo calumniatores, fictíſque criminibus nos proſcindant, modò contrà Deus partes defenſoris agere ne grauetur. Secundo membro non dubium eſt, Dauidem precari vt Deus armatæ hoſtium violentiæ reſiſtat. Summa eſt, quod mendaciis obrutus, & crudelitate oppreſſus, nec quicquam reperiens auxilij in mundo, tam vitam ſuam quàm famam Deo tuendam commendat.

2 *Apprehende clypeum.* Impropriè hoc ad Deum transferri certum eſt, qui nec lancea, nec clypeo indiget, ſolo flatu vel nutu contentus ad hoſtes ſuos profligandos. Huiuſmodi tamẽ figuras quæ primo intuitu aſperæ videri poſſent, non abs re Spiritus ſanctus vſurpat, quo certius pro ſenſus noſtri ruditate præſentiā auxilij Domini infigat cordibus noſtris. Nam quum ſe oculis noſtris ingerant noxæ & pericula, vndique occurrant manifeſti terrores, mors deniq; ipſa palàm appareat: difficile eſt abſconditam & inuiſibilem Dei virtutem concipere, quę nos omni cura metúque liberet. Deorſum enim ſenſus noſtri, vt craſſi ſunt & terreſtres, feruntur. Ergo vt gradatim fides noſtra ad cęleſtem Dei potentiam conſcendat, inducitur hominũ more gladio & clypeo inſtructus: ſicuti & alibi quum dicitur vir bellicoſus, certum eſt noſtræ infirmitati hoc concedi: quia non aliter pro ſuo modulo caperent mentes noſtræ immenſam illam virtutem, quæ omnes auxiliandi formas in ſe continet, nec aliunde ſubſidia accerſit. Senſus autem eſt, vt Deus arcana ſua & intrinſeca virtute armatus ſe vnum ſufficere demonſtret, contra omnes impiorum apparatus & copias. Nomen צנה quidam iaculum, aut aliud tel genus eſſe volunt: ſed quia ſcutum propriè ſignificat, vt vidimus Pſalm. 5. non video cur in alienũ ſenſum torqueri hoc loco debeat. Nec verò abſurdum eſt clypeo (vt alibi ſæpe) ſcutum adiũgi: & magis conſentaneum erat, quoduis telum poni cum lancea, cuius proximo verſu fit mẽtio. Incipit ergo Dauid ab armis defenſoris, vt Deus hoſtium impetus ſuſtineat ac repellat. Verbũ ריק quod eſt euaginare vel nudare, ſimpliciter pro depromere, vel exerere accipio. Verbum סגר quod tranſtuli *obſiſte*, tantundem valet ac Claudere apud Hebræos: ſed quum velit Dauid quaſi interpoſito muro vel aggere, Dei obiectu prohiberi hoſtes ab acceſſu, ſenſum fideliter reddere mihi viſus ſum: niſi quis malit, Intercludere occurſũ, vel obſtaculo morari: quę omnia eodem redeunt. Nam eorum opinio qui nomen eſſe contendunt, nullo modo probabilis eſt.

3 *Dic animæ meæ.* Quidam exponunt, Arcana inſpiratione mihi declara: alij autem, Fac vt re ipſa ſentiam ſalutem meam in manu tua eſſe. Equidem non dubito Dauidem optare penitus animo ſuo infixum eſſe ac perſuaſum quod ex præſenti rerum intuitu ſtatui non poterat, ſalutis ſuæ autorem eſſe Deum. Nam quæ noſtra ſocordia eſt ac ſtupiditas, Deus ſæpe dormientes ac nihil tale ſentientes nos liberat. Quare emphatica loquutio eſt, qua ſibi viuum gratiæ Dei ſenſum dari precatur, vt hoc clypeo armatus, quoſlibet inſultus ſuſtineat, & per omnia obſtacula & anguſtias perrumpat. ac ſi diceret, Domine, quicquid ſe ad labefactandum cor meum ingerat, firmum in hac fiducia me retine, ſalutem mihi apud te certò eſſe repoſitam, atque vt me huc vel illuc impellant tentationes, ſenſus meos ad te reuoca, vt ſalus tua omnibus periculis ſuperior emineat: imò perinde ac ſi vocem ore emitteres, intrepidè ſtatuam, te propitio, me ſaluum fore.

4 *Erubeſcant & pudefiant qui quærunt animam meam, vertantur retrorſum, & pudore afficiantur cogitantes malum meum.*	4 יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיַחְפְּרוּ חֹשְׁבֵי רָעָתִי׃
5 *Sint quaſi palea coram vento, & Angelus Iehouæ impellat eos.*	5 יִהְיוּ כְּמֹץ לִפְנֵי רוּחַ וּמַלְאַךְ יְהוָה דֹּחֶה׃
6 *Sit via eorum caligo & lubricitates, & Angelus Iehouæ perſequatur eos.*	6 יְהִי־דַרְכָּם חֹשֶׁךְ וַחֲלַקְלַקּוֹת וּמַלְאַךְ יְהוָה רֹדְפָם׃

7 *Quia ſine cauſa abſconderunt mihi foueam retis ſui, ſine cauſa foderunt foueam animæ meæ.*

7 כִּי־חִנָּם טָמְנוּ־לִי שַׁחַת
רִשְׁתָּם חִנָּם חָפְרוּ לְנַפְשִׁי׃

4 *Erubeſcant & pudefiant.* Iam demum contra hoſtes ſuos vltorem implorat: nec tantùm rogat vt fruſtretur ac irritos reddat eorum conatus, ſed etiam vt mercedem quam meriti ſunt, rependat. Primùm optat eos pudefieri, dum ſcilicet ſpe ſua votóque deiecti fuerint. longius deinde progreditur, vt ſimiles ſint paleæ vel quiſquiliis qui ſibi videntur altis radicibus bene firmati. Sicut autem vento agitantur quiſquiliæ, ita inquietudinem illis optat ab arcano Angeli impulſu. Grauior eſt quæ ſequitur imprecatio, vt quocunque pedem moueant, illis occurrant tenebræ & loca lubrica: ancipites autem & dubios Angelus Domini perſequatur. In ſumma, quicquid tentent, & quocunque ſe vertant, cupit illis omnia conſilia & conatus infœliciter cedere. Porrò quum eos ab Angelo impelli optat, colligimus ideo turbari impios, nemine perſequente, quia ſpiritu vertiginis eos Deus percellit, & inquietudine diſtrahit, vt ſecum ipſi tumultuentur. Idem clarius exprimit proximo verſu, vt per caliginem & loca lubrica Angelus inſtabiles rapiat, vt neque conſilium ſuppetat neque ratio, ac ne reſpirãdi quidem detur tempus. Has partes Angelis mandari mirum non eſt, per quorum manum iudicia ſua Deus exequitur: etſi non minus de diabolis quàm de Angelis cæleſtibus ad Dei obſequium promptis locus exponi poteſt. Scimus enim diabolo permitti quam in reprobos exerceat tyrannidem.
1.Sam. 18. vnde ſæpe dicitur malus Dei ſpiritus Saulem inuaſiſſe. ſed quia diaboli non niſi inuiti trahun-
c.10. tur ad exequenda Dei mandata, etiam vbi eorũ opera Deus vtitur, Scriptura electos & ſanctos Angelos quaſi in ſuperiore gradu miniſtros ſtatuit. Exercet ergo Deus ſua iudicia per angelos reprobos, ſic tamen vt electos Angelos ipſis præficiat. Qua ratione etiam ſoli vocantur legitimi principatus, Epheſ.3.b.10. Coloſſ.1.c.16. & aliis ſimilibus locis. Siquis obiiciat, non eſſe conſentaneum vt Angeli qui miniſtri ſunt gratiæ & ſalutis, datíque fidelibus cuſtodes, contra reprobos ſæuiant: ſolutio eſt in promptu, non poſſe excubare ad piorum tutelam, quin ſimul ad bellandum inſtructi ſint, nec poſſe ſuo auxilio eos protegere quin eorum hoſtibus infeſtos ſe opponant. Quantum ad imprecationes ſpectat, tenendum memoria eſt quod alibi dixi, Dauidem neque priuatam cauſam agere, nec temere effutire quicquid dictauit bilis, nec zelo inconſiderato ad perniciem hoſtibus ſuis optandam ferri: ſed duce Spiritu moderata vota in reprobos concipere, à quibus procul abſunt quicunque vindictæ cupiditate, vel odio, vel incompoſito alio carnis motu aguntur.

7 *Quia ſine cauſa.* Teſtatur ſe non fruſtra abuti Dei nomine, nec perperam ſibi accerſere patronum. profert enim ſuam innocentiam in medium, & ſe nulla ſua culpa tam duriter affligi conqueritur. quod diligenter notãdum eſt, ne quis in Dei conſpectum temere proſiliat, vel eum aduocet vindicem niſi bona conſcientia fretus. Quum autem ſe inſidiis & malis fraudibus impetitum fuiſſe dicit, in eo ſubeſt tacita integritatis ſuæ commendatio.

8 *Veniat ei tumultus quem ignorat, & rete eius quod abſcondit apprehendat eum, cum tumultu cadat in illud.*

9 *Et anima mea exultabit in Iehoua, lætabitur in ſalute eius.*

10 *Omnia oſſa mea dicent, Iehoua, quis ſimilis tibi, eripiens pauperem ab eo qui robuſtus eſt præ ipſo, pauperem & miſerum à direptore eius?*

8 תְּבוֹאֵהוּ שׁוֹאָה לֹא־יֵדָע וְרִשְׁתּוֹ
אֲשֶׁר־טָמַן תִּלְכְּדוֹ בְּשׁוֹאָה
יִפָּל־בָּהּ׃

9 וְנַפְשִׁי תָּגִיל בַּיהוָה תָּשִׂישׂ
בִּישׁוּעָתוֹ׃

10 כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְהוָה
מִי כָמוֹךָ מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ
וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ׃

8 *Veniat ei tumultus.* Iterum precatur vt Deus in hoſtium capita retorqueat quam homini iuſto & innoxio machinati erant perniciem. Mutatio numeri quàm trita ſit Hebræis, ſatis notum eſt. Itaque quod hîc tanquam de vno homine dicitur, ad omnes in genere pertinet: niſi fortè magis placeat, Saulem vel alium quempiam ex proceribus notari. Sed quia hoc votum à capite ad totum corpus extendi certum eſt, in ea re parum eſt momenti. Nomen שואה nunc tumultum, nunc cladem ſignificat: ideo multi vertunt, Veniat illi perditio, aut vaſtitas, aut ruina. Sed alter ſenſus melius videtur congruere, quia paulò pòſt ſubiicit, *capiat eum rete ſuum: cadat in illud cum tumultu.* Certè quod alij reddunt, In cladem ipſam cadat, aſperum & coactum eſt. Optimè autem fluit ſententia, quoniam ſecurè in ſuis fæcibus quieſcunt, & quaſi procul eſſent ab omni telorum iactu, nihil metuunt: vt malum inopinatum eos repente, quaſi tempeſtas, obruat. Nihil enim minus illis credibile eſt, quàm ſuas artes, & aſtutias, prauáque ſtudia, & quaſcunque bonis & ſimplicibus captiones intentant, ipſis autoribus exitio fore. Aptiſſimè itaque Dauid optat eos cadere in retia quæ tetenderunt, cum tumultu: hoc eſt, vt ad malum ſubitum expaueſcant: quia quo maiore licentia exultant homines propter ſpem impunitatis falſò conceptam, eo magis attonitos reddit improuiſus terror. Interea mihi dubiũ non eſt quin

eſt quin Dauid cladem aliquam nouam & inuſitatã denotet. Veniat ergo tumultus quẽ ignorat: hoc eſt, vbi pacem fallacibus illecebris ſibi promiſerit, percellat eum horror inſolitus, & cum tumultuoſo pauore ſentiant ſe laqueis ſuis deprehenſum.

9 *Et anima mea.* Alij in optatiuo legunt, *exultet ac lætetur.* Sed Dauid (meo iudicio) non tam vota continuat, quàm ſe Deo gratum fore promittit. quod melius ex proximo verſu patet, vbi magnificè beneficium hoc extollens, eius memoriam omnibus corporis ſui partibus celebraturum ſe dicit. Ergo quum alij fortunæ tribuant quòd ſeruati ſunt, alij ſuæ induſtriæ, pauci admodum integram Deo laudem reddant: Dauid hîc ſe acceptę gratiæ memorẽ fore aſſerit: Anima mea, inquit, non in liberatione ſibi ignota, ſed in Dei ſalute lætabitur. Sed amplificandi cauſa præconium gloriæ Dei ad oſſa ſua transfert, ac ſi linguæ officio non contentus, omnia corporis ſui membra applicaret ad canendam Dei laudem. Etſi autem hyperbolicè loquitur, tamen ſine fictione demonſtrat eo ſtudij feruore ſe eſſe præditum, vt neruos & oſſa impendere cupiat ad teſtandam pietatem.

10 *Iehoua, quis ſimilis tibi.* Clarius definit ſuum illud in ſalute Dei gaudium, nempe quòd vni Deo in ſolidum aſcribet quam adeptus eſt ſalutem. Sic enim vulgò laudatur Deus inter homines, vt vix decimam iuris ſui partem obtineat. Dauid autem ab aliis omnibus eum ſeparans, diſtinctè pronuntiat totam liberationis gloriam in eum ſolum competere. Et certè ita Deo quod ſuum eſt aſſeritur, quum ornatus ſua virtute ſpes omnes noſtras ſibi addictas tenet. Quid enim attinet nomen Dei ſonare in ore noſtro, ſi eius potentiam & bonitatem pro arbitrio noſtro partimur? Piè ergo Dauid magnitudinẽ Dei hoc elogio commendat, quòd vindex ſit pauperum, quòd inopes & afflictos eripiat à violentis prædonibus. ac ſi diceret, proprium eius officium eſſe opem ferre miſeris: quibus verbis docemur bonam ſpem in afflictionibus retinendam eſſe: quia non eſt cur animos noſtros debilitent hoſtium vires & copiæ, quãtumuis præualeant, dum è cælo pronuntiat Deus, in hunc finem ſe regnare vt validis & fortibus reſiſtat. Quòd ſi gutta ſanæ mentis eſſet in filiis huius ſeculi qui potentiam ſuam ad nocendum, & debiles opprimendos effundunt, ſubſiſteret profectò eorum audacia, neque ad iram Dei prouocandam vltrà tenderent.

11 *Surgunt teſtes violenti, quæ non noui quærunt ex me.*
12 *Rependunt mihi malum pro beneficentia in orbitatem animæ meæ.*
13 *Mihi autem in ægrotatione eorum, indumentum meum ſaccus: afflixi in ieiunio animã meã, & precatio mea ſuper ſinũ meũ verſa eſt.*
14 *Quaſi ſocius, quaſi frater mihi eſſet, ambulaui, ſicut lugẽs matrem pullatus humiliaui me.*
15 *Ipſi autẽ in claudicatione mea lætati ſunt, congregati ſunt, congregati ſunt inquam aduerſum me abiecti quos non noueram: ſciderũt labia, & non tacuerunt.*

11 יְקוּמוּן עֵדֵי חָמָס אֲשֶׁר לֹא־
יָדַעְתִּי יִשְׁאָלוּנִי׃
12 יְשַׁלְּמוּנִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה
שְׁכוֹל לְנַפְשִׁי׃
13 וַאֲנִי בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי שָׂק
עִנֵּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי וּתְפִלָּתִי עַל־
חֵיקִי תָשׁוּב׃
14 כְּרֵעַ כְּאָח לִי הִתְהַלָּכְתִּי
כַּאֲבֶל־אֵם קֹדֵר שַׁחוֹתִי׃
15 וּבְצַלְעִי שָׂמְחוּ וְנֶאֱסָפוּ נֶאֶסְפוּ
עָלַי נֵכִים וְלֹא יָדַעְתִּי קָרְעוּ וְלֹא־
דָמּוּ׃

11 *Surgunt teſtes.* Futuro tempore deſignat quid diu paſſus ſit. Deplorat autem ſe calumniis ita fuiſſe oppreſſum, vt defenſioni locus non fuerit: quo nihil grauius & acerbius accidere poteſt ingenuis hominibus, ſibíque bene conſciis. Nec verò tantùm falſis criminibus ſe grauatum fuiſſe dicit, ſed audaciam ac proteruiam in teſtibus accuſat, quòd violenter ſurrexerint. Huc pertinet quod addit, *ſibi quæ neſciebat, obiecta fuiſſe.* Non ergo fortunis tantùm ſpoliatus fuit Dauid, & in exilium indignè eiectus, ſed etiam iuris prætextu oneratus infamia & probris. In has anguſtias coniectus, rectà ſe ad Deum contulit, innocentiæ ſuæ vindicem ſperans. Ita filiis Dei ambulandum eſt per infamiam & bonam famam, & patienter ferendæ calumnię, donec eorum innocentiam Deus è cælo aſſerat. Nam quod olim prouerbio inter homines profanos iactatum fuit, Nullum pulchrius theatrum eſſe bona conſcientia: magnificè quidem in eo loquuti ſunt, ſed fieri non poteſt vt quempiam ſuſtineat conſcientiæ puritas niſi ad Deum confugiat.

12 *Rependunt mihi.* Rurſus hoſtium malitiam exaggerat, quòd non modò inſontem, & nihil tale meritum improbè vexabant, ſed quòd multis magniſque beneficiis affecti, iniquiſſimam mercedem rependebant. Etſi autem hæc indignitas quo ad ſenſum carnis maximè vulnerat probos homines, videtúrque minimè tolerabilis: dici tamen non poteſt quantum hoc afferat ſolatij, vbi teſtari coram Deo licet, nos officiis omnibus perfunctos eſſe, quæ ad

humanitatem flectere deberent hoſtium animos,ſed eos implacabili ſæuitia ad nocendum rapi.Deus enim barbaram hanc & feram ingratitudinem non ſinit inultam. Altera etiã circunſtantia melius exprimitur eorum crudelitas,quòd manſueti & placidi hominis animam orbare conati ſint, hoc eſt ita nudare & deſtituere,vt deſperatione obrutũ perderent. Poſtea quædam ſua officia enumerat,quæ ſanctiora quædam mutui amoris vincula eſſe debebant,ſi quis apud eos vigeret æquitatis ſenſus.Non dicit autem ſe pecunia,vel opibus eos iuuiſſe,vel fuiſſe aliis modis liberalem:quia fieri poteſt vt manu exporrecta reſtrictus interdum ſit animus:ſed veri & ſerij amoris certiores notas profert, quòd non ſecus indoluerit coram Deo, & anxius fuerit eorum malis, quàm ſi lugeret matris mortem : denique non aliter erga eos atque germanos fratres affectus fuerit.Quum iure ita ſibi deuinctos teneret,quid hac ingratitudine fœdius,quòd rebus eius aduerſis odij ſui venenum in eum euomuerint? Quod ad verba ſpectat, *ægrotationem* metaphoricè accipio pro quouis incommodo vel triſtitia. Significat enim David quoties illis malè eſſet,ſocium ſe doloris fuiſſe.Huius rei teſtis fuit precatio,quàm ſe in ſinum fudiſſe narrat.Nam hic genuinus eſt ſenſus , quòd non ambitiosè vota ſua coram hominibus iactauerit,vt multi longè plus oſtentant quàm in animo lateat:ſed tacitè ſecum & remotis arbitris precando teſtatus ſit quam ſincerè & ex animo doleret. Sicut enim eos dicimus gaudere in ſinu qui arcano & interiore ſenſu contenti ſunt: ita etiam in ſinu flere & precari aptè dicetur qui ſuas lacrymas & vota in aërem non ſpargit ad captandam hominum gratiam,ſed contentus vno Deo teſte,affectus ſuos apud ſe continet. Quanquam non nego hac loquendi forma notari precantis geſtum:ac ſi diceret, capite demiſſo,& complicatis brachiis vt mœſti ſolent,corpus ſe curuaſſe ad orandum.ſed tenendum præcipuè eius conſilium eſt, quòd in votis nihil fictũ fuerit.Quòd aliis videtur eſſe obteſtatio,& hunc ſenſum eliciunt,Domine,niſi illis proſpera omnia optauerim,quicquid mali eſt,in me ipſum vertatur:coactum eſt.Nihilo etiam plus coloris habet altera expoſitio, Quia pro ipſis orando, nihil profeci,fructus orationis ad me reuerſus eſt.Propius ad mentem Prophetæ & verba hoc accederet, Non ſecus pro ipſis ac pro me oraui. Sed quod ſuprà attuli de arcano affectu, ſanis lectoribus (vt ſpero) ſatisfaciet. *Saccum & ieiunium* tanquam precationis adminicula poſuit.Etſi enim pranſi quoque orant fideles,nec quotidie ieiunium ſibi indicunt orandi cauſa , nec ſaccum induere neceſſe habent quoties prodeunt in Dei conſpectum: ſcimus tamen vbi maior aliqua vrgebat neceſſitas, adhibita fuiſſe hæc exercitia:in clade publica vel periculo ſaccum omnes induebãt , & ieiunium omnibus commune erat,vt ſimpliciter reatum ſuum confeſſi,iram Dei placarent. Siquis priuatim affligebatur,iiſdem luctus inſignibus ſe ad precandi ardorem ſtimulabat. Tantundem ergo valuit ſaccus in Dauide,ac ſi reum ſe ſubſtitueret hoſtium loco , qui infeſti ruebant in eius perniciem.Porrò vt ſaccum & cinerem numeremus inter ritus legales,hodie idem manet apud nos ieiunij vſus. Quare ſi nos Deus oſtenſis iræ ſuæ ſignis ad pœnitentiam inuitat , meminerimus non modò preces ſolito more fundendas eſſe , ſed addendos etiam ſtimulos qui ad humilitatem nos ſolicitent. Dicit tandem non ſecus erga eos ſe fuiſſe verſatum , ac ſi quiſque eorum ſibi fuiſſet frater.

15 *Ipſi autem in claudicatione.* Cur in voce Claudicationis laborent interpretes non video. Diuinant quidã eius Dauidi fuiſſe luxatum:alij ex morbo claudicaſſe ſomniant. Sed ſiquis totum contextum expendat, nihil clarius eſt quàm notari caſus aduerſos. ac ſi dixiſſet, Simul ac labaſcere me viderunt,& ruinæ propinquum,quaſi facto concurſu,ſimul conati ſunt me prorſus euertere.Ergo hîc eadem ferè metaphora eſt, quæ nuper in voce Morbi. Fuit autem hoc nimis truculenti furoris,quum ſæpe hoſtiũ ſuorum infortunio manſueſcant homines,vt miſeros odiſſe vel perſequi deſinant,veteres Dauidis amicos eius deiectione ad inſultãdi proteruiam accendi.Quanquam autem paucos initio deſignat,mox tamen promiſcuum & ignobile vulgus adiungit augendæ indignitatis cauſa, non quòd peræquè accuſet omnes , ſed vt melius pateat quàm hoſtiliter fuerit oppugnatus.Credibile enim eſt,qui tunc rerũ potiebantur,faces ad excitandum commune incendium fuiſſe,vt certatim populus ad Dauidem perdendum manus tolleret.Bis autem repetit fuiſſe congregatos,ad notandam pertinaciam. niſi fortè ita reſoluere libeat , Congregati ſunt non modò quibus aliquis prætextus erat,ſed vſque ad contemptiſſimos.נכים propriè dicuntur flagellati vel percuſſi:ſed rectè accipitur hoc nomen pro hominibus probroſis,vel contemptis.Quanquam nonnulli interpretes à כאה deducunt,quod eſt dolore afficere, & actiuè exponunt, dolorem inferentes : ſed prior ille ſenſus melius congruit,Dauidem à ſordida plebis fæce contumelioſè fuiſſe tractatum. Particula *Non noui*,tam ad cauſam quàm ad perſonas referri poteſt.Ego tamẽ de perſonis interpretor,hoc ſenſu,Tantum abeſt vt queri poſſint aliqua iniuria ſe fuiſſe à me laceſſitos. vt mihi prorſus ſint ignoti. Simul autem incluſa erit querimonia,quòd populus nulla ratione inſaniat, quãdo nullius ſceleris ſibi ſit conſcius Dauid,nec ſuſpicari poſſit vnde tantum odium.In poſtrema quoque parte verſus quanquam diſſentiunt interpretes, mihi verum & germanum ſenſum attuliſſe ſufficiet.Ad verbum eſt,*Sciderunt,& non tacuerunt.*ſed ſcindendi verbo non dubium eſt metaphoricè notari oris apertionẽ.ac ſi diceret,labiis diſtentis petulanter ſua conuitia iactaſſe.Et quod addit,non tacuiſſe , repetitio eſt Hebræis trita ad vehementiam exprimendam vel exceſſum

ac ſi

ac ſi diceret, maledictis nullum fuiſſe modum vel finem, dum pleno gutture improbi homines quicquid in buccam venit profundunt.

16 *Inter perfidos ſubſannatores ſubcinericij panis, frendent ſuper me dentibus.*

16 בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו׃

17 *Domine quouſque videbis? eripe animam meam à tumultibus eorum, à leonibus vnicam meam.*

17 אדני כמה תראה השיבה נפשי משאיהם מכפירים יחידתי׃

18 *Celebrabo te in cœtu magno, in populo multo laudabo te.*

18 אודך בקהל רב בעם עצום אהללך׃

16 *Inter perfidos.* Vertunt alij Cum hypocritis: ſed ſimpliciter, meo iudicio, narratur à Dauide conſpiratio hoſtium. Et ſumma eſt, inter homines doloſos & ad fallendum natos, deinde proiectí pudoris, vnum hoc aſſiduè agitari, quomodo miſerum hominem perdant. Atque nunc redit ad duces & capita, ex quibus malum oriebatur: quia hoc elogium in magnam plebis partem quæ agebatur inconſiderato motu, non congrueret. Diſertè igitur aulicos proceres, alióſque non abſimiles accuſat ſæuitiæ, quod velut rabidæ feræ dentibus contra ſe frendãt. Primo autem vocat perfidos vel ſceleratos quo facilius opem & auxilium à Deo impetret, vt in vltima neceſſitate vocans: deinde *ſubſannatores* ſignificat perfricta fronte, & omni verecundia excuſſa profectos eſſe ad quiduis audendum. De voce מעוג quæ proximè ſequitur, nõ ſatis cõuenit. propriè ſignificat panem in foco ſub cineribus coctum. Quidam tamen quia ſenſum appoſitum elicere non poterant, ſumi putarent pro garrula dicacitate vel ſermone otioſo. Alij longius recedere auſi ſunt, quòd dicatur illis ſubſannatio eſſe loco panis, quia ſcilicet paſcant ſe & oblectent ſannis & ludibriis. Mihi propria nominis ſignificatio videtur retinenda. Quanquam poteſt adhuc duplex eſſe ſenſus. quidam enim מעוג ſumentes pro placenta, putãt hîc perſtringi liguritores, qui lautas & opiparas menſas aucupabantur: quales ſemper multi in aulis principum circumuolitant. Aliis verò magis placet, ſeruiles & ſordidos homines perſtringi, qui in nummo linguas ſuas ad maledicendum addicerent: ſicuti omnibus ſeculis reperti ſunt qui fruſto panis (vt loquuntur) linguas venales proſtituerent. Ego quum alios locos expendo, vbi Dauid ingenia moréſque hoſtium ſuorum deſcribit, in hanc coniecturam inclino, menſarios ſcurras notari, qui inter pocula de eius cæde diſputabant. Conqueritur ergo inter delicias cœnarũ agitatos de ſua nece ſermones fuiſſe ab impiis, qui pudorẽ omnẽ abiecerant.

17 *Domine quouſque videbis.* Particula quam vertimus Quouſque, apud Hebræos ambigua eſt, Latinè ſignificat, quouſq; videbis, vt tacitus ceſſes. Sed æquè quadrabit altera verſio. Quando tandem poſt longam diſſimulationem videre incipies? Cæterùm eodẽ redit ſumma. Conqueritur enim Dauid de longa tolerantia Dei, quòd nimis diu conniueat laſciuientibus impiis, vindictamque ſuſpendat. Etſi autem Deus fideles iubet quietos expectare, dum ipſe maturum ferendi auxilij tempus eſſe iudicet: permittit tamẽ vt moræ tædium quo vtuntur, in precibus deplorent. Simul oſtendit, ſe non importunè præcipitem ferri tali deſiderio, ſed quia vltimis anguſtiis cogitur. Nam & tumultuosè ipſos vitam ſuam impetere dicit, & *leónibus* comparat, & *animam ſuam* vocat ſolitariam. Nam qui *vnicam* accipiunt pro chara & pretioſa, non ſatis attentè reputant mentem Dauidis. Pſal. 22. d. 21. dictum fuit.

18 *Celebrabo te.* Rurſus gratitudinem hoc verſu promittit, quia nihil eſt quod rependant Deo fideles præter ſacrificium laudis, vt Pſal. 116. c. 17. videbimus. Hoc etiam modo ad impetrandi fiduciam ſe animat, dum in mediis curarum & diſcriminũ fluctibus, quaſi iã voti compos, in gratiarum actionem erumpit. In quo illuſtre perſpicitur inuictæ fortitudinis teſtimonium, quòd profugus & extorris, nudatus omni auxilio, denique in ſumma deſperatione tamẽ adhuc de laudanda Dei gratia cogitet, votáque nuncupet ſolennis ſacrificij, ac ſi in mediis tenebris fulgeret liberatio, nec tantùm de priuata gratiarum actione loquitur, ſed quam erepti ex maximis periculis, ex præſcripto Legis edere ſolebant in cœtu publico. Quod populũ fortem aut robuſtum alij vertunt, mihi non probatur. argutè excogitant, magna virtute prẹditam eſſe Eccleſiam: ideóque vocari populum fortem. Sed quum ſimpliciter Dauid frequentiam & multitudinem populi deſignet, quæ ad ſacros conuentus agendos in Sanctuarium aſcendere ſolebat: non dubito quin ſuo more bis idem repetens, poſt *magnam Eccleſiam*, ſubiiciat *populum multum*. Nam Hebraicum nomen vtrunque ſignificat.

19 *Ne lætentur de me qui immeritò inimici mei ſunt, neque oculis nictent qui ſine cauſa oſores mei ſunt.*

19 אל־ישמחו־לי איבי שקר שנאי חנם יקרצו־עין׃

20 *Quia non loquuntur pacem, & ſuper ſciſſuras terræ verba fraudulenta concinnant.*

20 כי לא שלום ידברו ועל־רגעי־ארץ דברי מרמות יחשבון׃

21 *Diduxerunt contra me os ſuum, dixerunt, Ha, ha, vidit oculus noſter.*	21 וירחיבו עלי פיהם אמרו האח האח ראתה עיננו:
22 *Vidiſti Iehoua, ne taceas, Domine ne procul abſis à me.*	22 ראיתה יהוה אל־תחרש אדני אל־תרחק ממני:
23 *Expergiſcere & euigila ad iudiciũ meum, Deus mi, & Domine mi ad cauſam meam.*	23 העירה והקיצה למשפטי אלהי ואדני לריבי:

19 *Ne lætentur.* Quia ex ruina & interitu Dauidis tripudium captabant hoſtes, precatur ne tam improbo voto Deus indulgeat. Porrò vt Deum cauſæ ſuę propitium habeat, iterum teſtatur, nulla ſua culpa ſe illis exoſum eſſe, ſed mera prauitate impelli ad tam crudelem affectum. Magni enim intereſt, bonæ conſcientiæ teſtimonium afferre coram Deo, vt ſit ad nos iuuandos propenſior. Nam quòd שקר quidã accipiunt pro fallaciter, ac ſi inſidioſos hoſtes hac voce notaret Dauid nimis argutè philoſophantur: ac repetitio quæ mox ſequitur, oſtendit Dauidem conqueri de voluntario ipſorum odio, quòd homini amico & benemerito, nulla offenſa prouocati ſponte infeſti eſſent. קרץ hîc accipitur pro nictare limis oculis per ludibriũ: ſicuti Pſal. 22. b. 8. caput mouere, & diducere labia. Proximo verſu rurſus declarat ſibi negotium eſſe cum implacabili hoſtium genere, & ad ſæuitiam prorſus obſtinato, quo plus fiduciæ de propinquo Dei auxilio concipiat. Sic enim ſtatuere conuenit, quo durius vrgemur, eo certius ſperandam eſſe liberationem. Dicit igitur nihil ſonare præter tumultus & cædes. Poſterius membrum nonnihil obſcurum eſt propter dubiam ſignificationem nominis רגע. nam quum eius radix, nunc Scindere, nunc Quieſcere ſignificet, quidam vertunt, Manſuetos terræ. Alij autem, Cum quietis terræ: ac intelligunt pingues & ſaturos qui placido otio fruuntur. Vtrique mihi videntur coactos ſenſus accerſere. Nihilo etiam alij rectius exponũt, In cauernis vel locis abditis: ne ſcilicet praua & verſuta eorum conſilia pateant. Atqui aptiſſima metaphora, per *ſciſſuras terræ*, intelligere licebit homines calamitoſos, qui velut fracti ſunt ac mutili. Dicit igitur Dauid, hoſtes ſuos ſimulac rupturam aliquam patère vident, toto conatu incumbere ad euerſionem. Nam qui contra Dauidem integra & florẽte eius fortuna, ne mutire quidem vnquam auſi eſſent, labenti exitium machinari cœperunt: vt ſciamus impios homines, ſeruili ingenio, & timidos vt plurimum eſſe, neque efferri ad ferociam niſi quum ex bonorum & ſimplicium ærumnis oblata eſt occaſio. Eodem pertinet quod continuò pòſt diſtento ore clamantes inducit, Euge, Euge: & ſibi cum plauſu gratulantes, quòd Dauidem viderint proſtratum iacere, atque ita læto ſpectaculo potiti ſint.

22 *Vidiſti Iehoua.* Subeſt antitheſis inter hunc Dei aſpectum, & illum priorem de quo ſibi plaudebãt improbi: ac ſi diceret, Vos cupidè oculis hauritis meas miſerias: atqui Deus quòque oculatus eſt ad notandam ſceleratam eorum malitiam, qui tam crudeliter paſcuntur alienis incommodis. Quanquam Dauid cum illis non diſceptat: quin potius rectà ſe ad Deum confert, & machinis illis quæ duriter eius animum quatefacere poterant, Dei prouidentiam inſtar valli opponit. Et certè hæc demum ſolida munitio eſt contra hoſtium ludibria, vbi illis omiſſis mentes noſtras ad Deum colligimus, & paterna erga nos cura eius freti, petimus vt re ipſa declaret ſibi non incognitas eſſe moleſtias noſtras: imò quò feruentius inhiare videt improbos ad noſtram perniciem, celerius ad opitulandum accurrat. quod pluribus loquendi formis exprimit Dauid ne taceas, ne recedas à me, excitare, euigila. Has voces ritè emittere potuit Dauid, qui iam perſuaſus erat, pauperes & afflictos à Deo reſpici, & obſeruari omnes iniurias. Ergo vt ritè compoſita ſint vota noſtra, fulgeat in cordibus noſtris primùm neceſſe eſt fides prouidentiæ Dei: nec tantùm ordine præcedat omnes affectus, ſed etiam temperet ac dirigat.

24 *Iudica me ſecundum iuſtitiam tuam Iehoua Deus mi, & ne lætentur de me.*	24 שפטני כצדקך יהוה אלהי ואל־ישמחו־לי:
25 *Ne dicant in corde ſuo, Euge anima noſtra: ne dicant, Perdidimus eum.*	25 אל־יאמרו בלבם האח נפשנו אל־יאמרו בלענוהו:
26 *Pudefiant & erubeſcant pariter qui lætantur malo meo, induantur pudore & ignominia qui ſe magnificant ſuper me.*	26 יבשו ויחפרו יחדו שמחי רעתי ילבשו־בשת וכלמה המגדילים עלי:
27 *Iubilent & lætentur, quibus placet iuſtitia mea: & dicant ſemper, Magnificetur Iehoua qui diligit pacem ſerui ſui.*	27 ירנו וישמחו חפצי צדקי ויאמרו תמיד יגדל יהוה החפץ שלום עבדו:

28 Et

28 *Et lingua mea loquetur iuſtitiam tuam, quotidie laudem tuam.*

28 וּלְשׁוֹנִי תֶּהְגֶּה צִדְקֶךָ כָּל־
הַיּוֹם תְּהִלָּתֶךָ׃

24 *Iudica me.* Confirmat proximam ſententiam, vt Deus iuris ſui patronus ſit atque aſſertor. Nam quia ad tempus quaſi neglectus iacuerat, iuſtitiam Dei ſibi proponit, quæ non patitur vt rectos & iuſtos ad extremum deſerat. Quædam igitur obteſtatio eſt, vt Deus, quia iuſtus eſt, ſeruum ſuum in bona cauſa defendens, documentum edat ſuæ iuſtitiæ. Et certè vbi omni auxilio priuati excluſique videmur, nullum eſt vincendæ tentationi efficacius remedium quàm Dei iuſtitiam non poſſe excidere, ex qua pendet noſtra liberatio. Sic Paulus, vt fideles ad patientiam hortetur, Iuſtum, inquit, eſt apud Deum rependere iis qui vos affligunt, 2. Theſ. 1
afflictionem. Ac rurſus Dei iuſtitiam appellat hac in parte, vt compeſcat hoſtium inſolen- b.6.
tiam. Nam quo ſuperbius inſultant, eo Deus paratior eſt ad ſuccurrendum. Graphicè autem depingit eorum ferociam, loquentes iterum inducens, vt oſtendat, ſi pro libidine eorum ſuccedat, nullum proteruiæ modum facturos. Quia autem tanto magis in ſe prouocant Dei vindictam quanto ſe magis efferunt, non immeritò Dauid hoc argumēto ſpem ſuam erigit, precéſque ſuas ſancit & obſignat.

26 *Pudefiant & erubeſcant.* Hæc imprecatio alibi expoſita iam fuit: niſi quòd notandum eſt, emphaſim ſubeſſe in voce *Pariter* vel Simul. Nam & ſibi bellum à magna turba motum fuiſſe oſtendit, neque tamen ſe exanimari terrore quin ſtatuat, ſimulac Deus manum ſuſtulerit, omnes ad vnum poſſe vno ictu facilè proſterni. Quum dicuntur malum Dauidis appetere, in eo crudele odium apparet. Quòd autem ſe extollunt vel magnificant, ſignum eſt ſuperbiæ. ergo vt Deo exoſos reddat Dauid, contumelia & faſtu plenos eſſe dicit. Iam quum à Spiritu ſancto dictata fuerit hæc precandi forma, ſuperbos omnes haud dubiè manet exitus qualis hîc prædicitur, vt cum pudore & ignominia retrorſum abeant.

27 *Iubilent & lætentur.* Commodè etiam hæc duo verba in futuro tēpore vertere liceret, non minus quàm in optandi modo: ſed quia in eo parum eſt momenti, in medio relinquo. Dauid enim à fructu commendat quam ſibi optat liberationem à Deo: quia ſcilicet communis erit piis omnibus gaudij & bonæ ſpei materia, ſimúlque ad canendas Dei laudes ipſos excitabit. Fidelibus autem hunc affectum tribuit, quòd ius hominis innoxij ſaluum manere cupiant. Etſi enim vulgo magna inuidia flagrabat Dauid quòd rudes & imperiti falſis rumoribus imbuti fuerant: certum tamen eſt alioquos fuiſſe in populo æquos & moderatos iudices, quibus dolebat ſanctum & notę probitatis hominem indignè & præter meritum obrui. Et certè hoc humanitas poſtulat, vt quoſcunque iniuſtè cernimus affligi, ſi iuuandi ratio non ſuppetit, ſaltem fauore proſequamur. Magnificentiam Dei videtur tacitè opponere impiorum faſtui cuius nuper meminit. Quia enim omnia audendo, gloriam Dei quantum in ſe eſt, obſcurant: optima ratione votum hoc ex oppoſito concipiunt fideles, vt reluceat Dei maieſtas, dum re ipſa demonſtrat ſeruorum ſuorum cura ſe tangi, ſibíque cordi eſſe eorum pacem. Tandem in Pſalmi clauſula repetit, quibus pat eſt laudibus ſe Dei iuſtitiam celebraturum qua ſeruatus fuerit.

ARGVMENTVM PSALMI XXXVI.

Putant ferè omnes Dauidem hoc Pſalmo in genere mirari Dei bonitatem, quòd fauore & clementia ſua reprobos toleret, à quibus tamen impiè contemnitur. Ego verò paulò aliter ſentio, ſanctum Prophetam grauiter ab improbis & ſceleratis vexatum de eorum prauitate conqueri: tum deinde cōfugere ad immenſam Dei bonitatē, qua non ſolùm promiſcuè cunctos mortales, ſed peculiariter filios ſuos proſequitur, vt in hac fide reſpiret, quòd Deo propitio tādē liberabitur. quod patet ex clauſula, vbi ſe Dei præſidio ſaluum fore reputans, contra omnes impiorū inſultus ſeſe armat ac munit. Pſal. XXXVI.

1 *PRæfecto, Serui Iehouæ Dauidis.*

1 לַמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד יְהוָֹה לְדָוִד׃

2 *Dicit impietas ſcelerato in medio cordis mei, nullus timor Dei coram oculis eius.*

2 נְאֻם־פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי
אֵין־פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו׃

3 *Quia blanditur ſibi in oculis ſuis, donec iniquitas eius inueniatur ad odium.*

3 כִּי־הֶחֱלִיק אֵלָיו בְּעֵינָיו
לִמְצֹא עֲוֺנוֹ לִשְׂנֹא׃

4 *Verba oris eius iniquitas & fraus, ceſſat intelligere vt benefaciat.*

4 דִּבְרֵי־פִיו אָוֶן וּמִרְמָה חָדַל
לְהַשְׂכִּיל לְהֵיטִיב׃

5 *Iniquitatem cogitat ſuper cubili ſuo, inſiſtit in via non bona, malum non abominatur.*

5 אָוֶן יַחְשֹׁב עַל־מִשְׁכָּבוֹ יִתְיַצֵּב
עַל־דֶּרֶךְ לֹא־טוֹב רָע לֹא יִמְאָס׃

2 *Dicit impietas.* Cur hîc tantùm & Pſalmo 18. ornetur Dauid titulo Serui Dei potius quàm alibi, incertum eſt, niſi quòd in lucta maximè omnium difficili ſuperior, inuictum ſe Dei athletam probauit. Scimus enim quàm rara ſit virtus, vbi impunè graſſatur impietas, &

caliginem nobis offundit, ſuſpicere fidei oculis Dei prouidentiam, quæ animis noſtris ad patientiam cõpoſitis, conſtanter nos in pietate retineat. Porrò verſum primum variè exponunt interpretes. Ad verbum eſt, dictũ trãſgreſſionis: vel dicit trãſgreſſio impio. Quia tamen ל interdum pro מן ſumitur, vertunt quidã, Impietas de ſcelerato loquitur in corde meo. ac ſi diceret Propheta ſe penitus ſentire ex ſceleribus quæ perpetrant impij, nullo ipſos tangi Dei timore. Sed quia à verborũ proprietate diſcedere opus nõ eſt, ego aliis potius aſſentior, quòd ſcilicet Propheta dicat malitiã impij hominis quæ videtur latere incognita, clarè in corde ſuo loqui, ſéque certum eſſe teſtem quid ipſa ſuggerat. Ac primò quidem notandum eſt, non de externis ſceleribus loqui Prophetã, ſed penetrare ad fontem ipſum: ac ſi diceret, Quãuis aſtuta ſimulatione tegant impij ſuam malitiã, mihi tamen ſatis cõperta eſt, vt mihi videar eã loquẽtem audire. Verum quidem eſt, quia ruunt impij & profani homines in omne ſcelerum genus ac ſi nulla vnquam reddẽda eſſet ratio, tale ex eorum vita iudicium poſſe ferri: ſed hoc expreſſius eſt, quòd interior ipſorum peruerſitas ſeruis Dei apertè ſe prodat. Loquitur autem Dauid non de quibuſlibet, ſed de perditis Dei contemptoribus. multi enim laſciuiunt in ſuis vitiis, quos tamen non occupat hic veſanus furor. Sed vbi obduruit quiſpiam ad peccandũ, tandem impietas hanc ei ſocordiam dictat, vt contẽpto Dei iudicio ſine metu perrumpat quocunque libido impulerit. Itaque peccandi ſecuritas præſertim vbi accedit contẽptus & ludibrium, quaſi Satanæ faſcinum eſt quod hominẽ deſperatum prodit. Etſi autẽ vera religio pias mentes cõtinet in Dei timore, & impias cogitationes procul arcet: hoc tamen non obſtat quominus in corde ſuo perſpiciãt horribili furore agitari impios, dum nec Deum curant, nec iudicio eius tanguntur. *Nullus timor Dei.* Malarum ſuggeſtionum finem breuiter demonſtrat, nempe vt ſenſu boni & mali extincto vel ſuffocato, quiduis audeant, ac ſi non ſederet Deus in cælo iudex. Senſus ergo eſt, Sceleratum hominem alloquitur impietas in corde meo, eum ad extremam veſaniam ſolicitans, vt abiecto Dei metu, ſe ad peccandum proiiciat hoc eſt, Non ſecus mihi notum eſt quicquid volutant impij in corde ſuo, ac ſi Deus me teſtem & arbitrum locaſſet ad retegendam hypocriſim, qua deteſtabilem ſuam malitiam profundè ſepultam eſſe putant. Quòd ergo nulla Dei reuerentia impios cohibet à peccando, ex occulto iſto alloquio oritur, quo eos dementat ſua prauitas, vt brutorum animalium inſtar ſibi indulgeãt. Quia oculi ſunt quaſi vitæ duces, & alios ſenſus motu ſuo huc vel illuc trahunt: ideò dicitur timor Dei eſſe ante oculos, quum vitam hominum regit, ac quocunque ſe vertunt, occurrens, obiectu ſuo libidines refrænat. Ergo contraria loquendi forma ſignificat Dauid, ſine Dei reſpectu licentiosè vagari impios, quia eos excæcauit ſua prauitas.

3 *Quia blanditur ſibi.* A fructibus vel ſignis oſtendit nullum vigere Dei timorem apud impios, quia in ſceleribus ita ſe oblectant: vt aliis omnibus execrabiles, foueant tamen ſuam pertinaciam, ſéque vltro ad pergendum obdurent. Primò dicit eos blanditiis alere ſua vitia, ne ſibi peccando diſpliceant. Sed quum addit, *donec inueniatur iniquitas ad odium*, his verbis notatur extrema obſtinatio. ſenſus enim eſt, Dum ſibi falsò adulantur, huc vſque progredi, vt eorum iniquitas ſit omnibus execrabilis. Vertunt quidam, Vt ipſe ſuam iniquitatem ad odium inueniat: ſic intelligunt, intemperanter eos ruere, donec ex ſocietate obrepat faſtidium. Nemo enim adeò nequam eſt quin ſibi interdum diſpliceat. Sed prior ille ſenſus genuinus eſt, Impios, quanuis omnibus ſint exoſi, quia eorum iniquitas patefacta & deprehenſa bilem omnibus mouet: nulla diſplicentia tãgi, quin potius ſibi plaudere dum eos populus exſibilat, & ſceleſtam eorum vitam exhorret. Hanc igitur amentiam in illis damnat Propheta, quòd eos non moueat ſcelerum ſuorum fœditas quæ omnes offendit: quia omne boni & mali diſcrimen quantum in ſe eſt, abolent, ac ſuæ conſcientię ſtuporem inducunt, ne illos ad reſipiſcentiam ſtimulet. Attentè certè conſiderandus eſt hic ſtupor, quòd homines in ſenſum reprobum coniecti, dum in ſe prouocant omnium mortalium odia, malorum tamen ſuorum ſenſu priuati ſunt.

4 *Verba oris eius.* Vtrunque membrum huius verſus eodem referri poteſt, quòd ſcilicet mendaciis ludentes nullam intelligentiæ lucem admittant. Et certè hanc eſſe Dauidis mentẽ exiſtimo, quia hîc non ſimpliciter impios accuſat quòd dolis & captionibus alios circumueniãt ſed potius quòd nihil in ipſis rectum ſit, vel ſincerum. Diximus iam antè eum non agere de vitioſis hominibus in quibus manet aliquod Dei ſemen, ſed de profanis contemptoribus qui ſuis peccatis ſunt prorſus addicti. Dicit ergo, illis ſemper fallaces eſſe in ore prætextus, quibus ſanam omnem doctrinam illudant. Poſtea addit, vltro ſupprimere omnem delectum boni & mali, quia meliores eſſe nolint. Scimus rationem ad bene agendum hominibus ducem eſſe. Eam ergo dicit reprobos fugitare, ne vitã ſuam in melius corrigere cogantur. Docemur autẽ his verbis, ſi quando à via deflex imus, hoc vnicum eſſe remedium, aperire mentis oculos, vt boni & mali diſcrimen ab errore nos reuocet: contrà, vbi quis intelligentiam reſpuit, hoc deſperationis ſignum eſſe. Proximo verſu notatur interior malitia & profunda obſtinatio. multos enim continget, licet aliâs non peſſimè affecti ſint, labi & delinquere, quia repente ſe offert occaſio. Dauid autem reprobos, vbi ſubducti ſunt ab hominum conſpectu, conſilia malè agendi intus coquere dicit: atque ita quanuis nulla ſe illecebra obiiciat, nullum eos

incitet malum exemplū,ſibi ipſis eſſe ſcelerum authores ac magiſtros abſque alieno impulſu. Porrò quum hac nota reprobos inſigniat, quòd meditentur ſcelera ſuper cubile ſuum: docentur fideles longè aliò ſua ſtudia conferre vbi ſoli ſunt, nempe vt vitam ſuam examinando, malas cogitationes ſtrenuè à ſe repellant. Additur deinde pertinacia, quòd in via obliqua & peruerſa inſiſtant, hoc eſt ſcientes & volentes ſe ad peccandum obdurent. Tandem ratio additur quia illis malum non diſpliceat. Volūtaria enim cæcitas eos præcipitat, vt ſceleribus vltro ſe mancipent. Iam nobis occurrat antitheſis inter reprobos & fideles. illi ſe ipſos falſis adulationibus decipiunt: hi verò ſeueri in ſe ſunt cēſores. illi laxis habenis in vitia rapiuntur: hi cohibētur fræno timoris Dei. illi cauillis obtegunt vel fucant ſua delicta, & lucem in tenebras conuertunt: hi verò libenter agnoſcunt ſe peccaſſe, & ingenua confeſſione ad pœnitentiam ſe hortantur: illi repudiant ſanū omne iudicium, hi ad vitæ lucem emergere ſemper cupiūt. illi ſuper cubile excogitant varios peccandi modos: hi ſedulò intenti ſunt ne ſibi peccandi cupiditatem accerſant. illi altè ſe demergunt in Dei contemptu: hi verò in malorum ſuorum diſplicentia libenter ſeſe exercent.

6 *Iehoua, ad cælos miſericordia tua, veritas tua vſque ad nubes.*	6 יְהוָה בְּהַשָּׁמַיִם חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ עַד־שְׁחָקִים׃
7 *Iuſtitia tua ſicut montes Dei, iudicia tua abyſſus magna, hominem & iumentum ſeruas Iehoua.*	7 צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי־אֵל מִשְׁפָּטֶךָ תְּהוֹם רַבָּה אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ יְהוָה׃
8 *Quàm pretioſa bonitas tua Deus! itaque filij hominum in vmbra alarum tuarum confident.*	8 מַה־יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן׃
9 *Saturabuntur pinguedine domus tuæ, & flumio deliciarum tuarum potabis eos:*	9 יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם׃
10 *Quia apud te eſt fons vitæ, & in lumine tuo videbitur lumen.*	10 כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה־אוֹר׃

6 *Iehoua, ad cælos, &c.* Putant interpretes poſtquam expoſuit Dauid quanta paſſim graſſetur in mundo corruptio & peruerſitas, occaſione hinc ſumpta prorumpere in admirationem incredibilis patientiæ Dei, quòd humanum genus tanta ſcelerum colluuie refertum fauore & beneuolentia proſequi non deſinat. Ego verò nuper dixi me paulò aliter ſentire. Propheta enim vbi de ſumma hominum prauitate diſſeruit, ne ipſe quoque tāquam diluuij impetu abreptus deficiat, ſe ipſum colligit. Sic enim ferè damnamus impios, vt ſe in animos noſtros inſinuet contagio ac vix centeſimus quiſque purum ſe & illibatū in vera pietate cōſeruat, poſtquam de aliorum malitia conqueſtus eſt. Senſus ergo eſt, Quāuis triſtis & horrenda confuſio appareat, quæ inſtar vaſti gurgitis abſorbere poſſet pias mentes, Dauidē nihilominus ſtatuere mundum plenum eſſe Dei bonitate ac iuſtitia, & optima æquitate cælum & terram ab ipſo regi. Et certe quoties animos noſtros concutit ac percellit mundi corruptio, cauendum eſt ne ſenſus noſter ſubſiſtat in hominum malitia qui miſcent omnia ac perturbant. Sed in hac turbulenta caligine occultam Dei prouidentiam ſuſpicere cōuenit. Cæterùm Dauid hîc quatuor præcipuas Dei virtutes per ſynecdochen enumerat, ſignificans in ſumma, inæſtimabilem Dei virtutem ac potentiam cum pari iuſtitia reputandam nobis eſſe, licèt mundum temere verſari dictet carnis ſenſus. Bonitatem Dei vſque ad cælos eſſe dicens, altitudine cælos ipſos ęquare intelligit. Eadem ratione adiungit veritatē eius pertingere vſque ad nubes. Porrò veritas hoc loco vel pro fide accipitur quam Deus in ſuis promiſſis præſtat, vel pro iuſto temperamēto in quo liquida & minimè fallax rectitudo eius perſpicitur. Sed complures alij loci ad promiſſiones referre coguntur. in quibus ſeruandis fideliter ſibi cōſtat Deus. Et ſequitur etiā continuò pòſt iuſtitię elogium, quam excelſis montibus comparat (ſcimus enim Hebręis Diuinum vocari quicquid excellit) quia illic clarius refulget eius gloria. Poſtremò dicit, iudicia Dei magnis & profundis abyſſis ſimilia eſſe: quibus verbis admonet, quocūque vertamus oculos, ſurſum & deorſum iuſto Dei iudicio omnia diſponi. Solet in diuerſum ſenſum citari hic locus, quòd ſcilicet iudicia Dei captum noſtrum longè ſuperent, ſintque magis abſcondita quàm vt eorū ratio apprehendatur. nec ineptè huc aptatur ſimilitudo abyſſi. Latius tamen patere Dauidis verba colligitur ex contextu, nempe quantumuis magna ſcelerum abyſſus inter homines exundet, terrámque obruat, maiorem tamen eſſe prouidentiæ Dei abyſſum, vt iuſtè omnia diſpenſet ac tēperet. Quoties ergo in cæca & obſcura iactatione vacillat fides noſtra, veniat nobis in mentem, in tota mundi gubernatione iudicia Dei merito cōferri abyſſo quæ cælum & terram implet atque occupat, vt immenſa ſua amplitudine curas omnes noſtras & moleſtias deglutiat. Quòd addit in fine verſus, tam iumenta quàm homines à Deo ſeruari: huc

ſpectat, quum Deus ad bruta vſque animalia curam ſuam dignetur extendere, multò magis eum proſpicere rebus humanis. Et ſanè quoties de prouidentia Dei obrepit dubitatio, clypeum hunc opponere conuenit, fieri nõ poſſe vt Deus qui pecoribus alimenta ſuppeditat, tuetúrque in ſuo ſtatu, negligat humanum genus. Nam quod iumenta quidam de belluinis hominibus allegoricè exponunt, tanquam nimis coactum repudio.

8 *Quàm pretioſa eſt bonitas tua.* Quòd exponunt quidam pretioſam eſſe clementiam Dei, & pretioſos qui in ea confidunt hominum filios, à verbis remotum eſt. Nimis etiam argutè quidam, diis, hoc eſt angelis & filiis hominum eximiam eſſe Dei clementiam. Et miror Rabbinos ita perperam ſudare in fabricandis cõmentis, quum per ſe dilucidus ſit Prophetæ ſenſus, nempe quia excellit & ſe magnificè profert Dei miſericordia, ideo in vmbra eius cõſidere filios hominum. Nam quum eatenus Dei bonitatem laudauerit Dauid, quæ ſe in omnes creaturas diffundit, rectè (meo iudicio) ſentiũt alij, hîc agi de peculiari fauore quo filios ſuos complectitur. Etſi enim communiter de filiis hominum videtur haberi ſermo: quæ tamẽ mox ſequuntur, propriè in ſolos fideles competunt. Atque ita conſultò nominat illuſtrandę gratiæ Dei cauſa, quòd mortales ex Adã progenitos ſub alas ſuas colligere non grauetur: ſicuti Pſal. 8.b 5. dictum eſt, Quid eſt homo quòd memor es eius: vel filius hominis quòd viſitas eum? Nunc ſummam huius loci tenemus, Quanuis perditè luxurient in ſceleribus impij, non tamen obſtare hanc tentationem quo minus fideles Dei bonitate freti, in paternam eius curam ſe coniiciant: cuius bonitatis guſtum impiorum mentes, vt ſunt inſipidæ, nunquam percipiunt, vt inde ad fidem deducti, ſub vmbra alarum Dei quieſcant. *Alarum* ſimilitudo ſatis in Scripturis trita eſt, qua Deus exprimit non aliter ſua tutela nos foueri, quàm pullos ſub matribus: atque ita familiariter & blandè ad ſe nos inuitat.

9 *Saturabuntur pinguedine* Non dubito quin pinguedinem domus Dei appellet bonorum affluentiam quæ non omnibus promiſcuè eſt propoſita, ſed repoſita filiis qui totos ſe eius fidei committunt. Quidam reſtringunt ad ſpirituales gratias: ſed mihi videtur magis probabile, comprehendi omnia Dei beneficia, quæ tam ad præſentis vitæ vſum, quàm ad æternam & cęleſtem beatitudinem pertinent. niſi quòd notandum eſt, ita coniungi cum puro fidei ſenſu: quo fit vt ritè & legitimè illis in ſalutem noſtram fruamur. Nam quum ſe ingurgitent impij bonorum Dei copia, ſaginatur quidem eorum caro perinde ac porcorum, ſed anima eorum ſemper eſt famelica. Solos (vt dixi) fideles ſatiat Dei liberalitas, quia illis pignus eſt paterni erga eos amoris. *Cibo & potu,* plena & perfecta notatur ſatietas: *fluuij* verò nomine, copioſa vbertas.

10 *Quia apud te fons eſt vitæ.* Confirmat proximam doctrinam, cuius tam vtilis eſt cognitio, vt nullis verbis exprimi queat. Nam quum impio abuſu optima quæque Dei dona profanent increduli, niſi diſcrimen illud quod poſui tenemus, præſtaret nos centies inedia perire, quàm largiter Dei beneficentia paſci. Ergo quum minimè agnoſcant increduli ſe in Deo moueri, viuere, & eſſe, quin potius propria virtute ſtare imaginentur: hîc ex ſenſu piorum & quaſi in eorum perſona affirmat Dauid, fontem vitæ eſſe in Deo: quo ſignificat nullam vitæ guttam extra ipſum poſſe inueniri, & quæ non fluat ex eius gratia. In metaphora *Luminis*, emphaſis eſt expreſſior, luce carere homines, niſi quatenus eos Dominus irradiat. Quod ſi hoc de luce vitali verè prædicatur, quomodo ad vitæ cæleſtis intuitum erimus oculati, niſi Dei Spiritus nos illuminet? Nam tenendum eſt, ſic naturaliter præditos eſſe homines intelligentia, vt lux in tenebris luceat, quam tenebræ non comprehendunt: quòd autem illuminantur, ſupernaturale eſſe donum. Interea ſoli fideles ſentiunt, lumen ſe à Deo mutuari, ne in tenebris ſepulti iaceant.

11 *Extende miſericordiam tuam ad eos qui te cognoſcunt, & iuſtitiam tuam ad rectos corde.*	11 מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי־לֵב׃
12 *Ne veniat in me pes ſuperbiæ, & manus impiorum ne commoueat me.*	12 אַל־תְּבוֹאֵנִי רֶגֶל גַּאֲוָה וְיַד רְשָׁעִים אַל־תְּנִדֵנִי׃
13 *Illi ceciderunt qui faciunt iniquitatem: impulſi ſunt, nec poterunt ſtare.*	13 שָׁם נָפְלוּ פֹּעֲלֵי אָוֶן דֹּחוּ וְלֹא־יָכְלוּ קוּם׃

11 *Extende, &c.* Nunc ſe Dauid ad precandum conuertit. Primùm quidem in genere poſtulat vt Deus erga pios omnes miſericordiam ſuam contineat: deinde priuatam cauſam ſuam agit, auxiliũ Dei contra hoſtes ſuos implorans. Porrò nimis pueriliter errant qui Deum protendere dicunt ſuam miſericordiam, eo quòd ſupra cælos emineat. Nam vbi nuper ita loquutus eſt Dauid, non voluit (vt dictum eſt) illam cælo includere: ſed ſimpliciter teſtatus eſt, vbique eſſe expanſam. Hîc autem nihil aliud optat, niſi vt Deus ſuam miſericordiam erga pios ad finem vſque proſequatur. Huic iuſtitiam annectit tanquam effectum ſuæ cauſæ. Diximus autem alibi, in eo lucere Dei iuſtitiam, quòd ſuorum patrocinium ſuſcipit, eorum innocentiam

tuetur.

tuetur, iniurias vlciſcitur ac reprimit, & in aſſerenda eorum ſalute fidelem ſe probat. Hoc verò totum quum gratuitò illis præſtet, meritò à bonitate incipit Dauid, eámque ordine priorem locat, vt ex mera eius gratia pendere diſcamus. Iam notanda ſunt epitheta quibus deſcribit fideles, nempe quod Deum cognoſcant: deinde recti ſint corde. Nam hinc colligimus, à Dei notitia oriri veram pietatem: & rurſum fieri non poſſe quin lux fidei corda noſtra ad rectitudinem formet. Interea tenendum eſt, tunc rite à nobis Deum cognoſci, dum ei ſuum honorem tribuimus, nempe vt in eum recumbat noſtra fiducia.

12 *Ne veniat.* Precationem quam concepit (vt paulò antè admonui) ad ſuam perſonam accommodat. ſed communiter pro omnibus Dei filiis votum cõcipiens, teſtari voluit ſe nihil ſibi priuatim petere, ſed tantùm optare Deum propitium, quia vnus ſit ex piorum & rectorum numero qui ad Deum reſpiciunt. Pedem ſuperbum & manum ſceleratorum eodem ſenſu poſuit. Nam quum impij in bonorum perniciem audacter ruant, pedes attollant ad eos calcandos, manus etiam ad quoduis facinus habeant paratas, rogat Dauid vt compeſcat tam ipſorum pedes quàm manus: atque ita fatetur ſe illorum inſolentiæ & contumeliis ac violentiæ fore obnoxium, niſi maturè Deus ſuccurrat.

13 *Illic ceciderunt.* Fiduciã ex voto ſuo colligit, non dubitans quod petiit ſe iam impetraſſe. Atque ita videmus vt fidei certitudo ſanctos ad precandum dirigat. Cæterùm quò certius ad bene ſperandum ſe animet, impiorum ruinã licet adhuc ſit abſcondita, quaſi digito oſtendit. Neque enim ſuperuacuum eſt aduerbium *Illic*: quia dum ſecunda fortuna ſuperbiunt impij, illis mundus plaudit: Dauid quaſi è ſublimi fidei ſpecula procul aſpicit eorum interitum, nec minus ſecurè de eo pronuntiat quàm ſi propè inſtaret. Cæterùm vt nobis conſtet eadem fiducia, meminerimus, perperam eos facere qui temporis articulos ex votorum ſuorum feruore definiunt: ſed dandum eſſe locum prouidentiæ Dei, vt ſurgat in iudicium quando eius arbitrio opportunum fuerit tempus. Quum dicit eſſe *impulſos*, in lubrico eos agitari intelligit, vt minimè ſtabilis ſit eorum fœlicitas. Tandem addit exitialem fore eorum caſum, vt nunquam ſperanda ſit reſtitutio.

ARGVMENTVM PSALMI XXXVII.

Pſalmus hic quem inſcriptio, Dauidis eſſe oſtendit, doctrinã continet apprimè vtilem. Nam quum fideles quandiu peregrinantur in mũdo, res videãt mirè confuſas, niſi ſpe melioris exitus triſtitiã ſuã ſolentur, ſubinde animos deſpondebunt. Quo quiſque audacius Deum contemnit, ſéque proſtituit ad omne ſcelus, eo videtur fœlicius agere. Nunc dum proſperitas Diuini erga impios fauoris videtur ſignum eſſe, quid inde colligere licebit niſi vel fortuitò regi mũdum, fortunámque dominari, vel nullum Deo eſſe bonorum & malorum diſcrimen? Contra hos tẽtationum inſultus nos Dei Spiritus munit & confirmat in hoc Pſalmo. Nam vtcũque proſperè habeant ad tempus impij, caducam & euanidam eorum fœlicitatem eſſe pronũtiat: ideóque miſeros eſſe, & maledictam qua exultant lætitiam: pios autẽ & ſanctos Dei cultores etiam in ſummis ærũnis beatos eſſe, quia Deo curæ ſunt qui tẽpeſtiuè demum eis ſuccurrit. Hoc quidem paradoxon eſt, à quo abhorret carnis ſenſus. Nam quia boni prolixè eſuriunt, diu ſub multis incommodis languent, probris & iniuriis ſaturantur, dũ ſuos triumphos agunt ſcelerati & improbi, ſuíſque deliciis ſe oblectant: eis nõ obrepat opinio, Deum res humanas nõ curare: Quo vtilior (vt nuper ſũ præfatus) eſt huius Pſalmi doctrina, quæ ſenſus noſtros à præſenti intuitu auertens, iubet in Dei prouidẽtia tantiſper quieſcere, dum ſeruis ſuis manum porrigat, & rationem ſeuerè ab impiis repoſcat, tanquam furibus & ſacrilegis qui paterna ſua beneficẽtia fœdè abuſi ſunt.

Pſal. XXXVII.

1 *DAuidis. Ne ſucceſeas ob malos, neq. æmulatione tãgaris ob faciẽtes iniquitatẽ.*	1 לדוד אל־תתחר במרעים אל־תקנא בעשי עולה׃
2 *Quia ſicut fœnum velociter ſuccidentur, & tanquam herba virens marceſcent.*	2 כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון׃
3 *Spera in Iehoua, & benefac: inhabita terram, & paſcere fideliter.*	3 בטח ביהוה ועשה־טוב שכן־ארץ ורעה אמונה׃
4 *Et oblectare ſuper Iehoua, & dabit tibi petitiones cordis tui.*	4 והתענג על־יהוה ויתן־לך משאלות לבך׃
5 *Deuolue ſuper Iehouam vias tuas, & confide in eo, & ipſe efficiet.*	5 גול על־יהוה דרכך ובטח עליו והוא יעשה׃
6 *Et educet quaſi lucem iuſtitiam tuam, & iudicia tua quaſi meridiem.*	6 והוציא כאור צדקך ומשפטך כצהרים׃

1 *Ne ſuccenſeas.* Hoc generale principium ſumit Dauid, non eſſe cur filios Dei torqueat, vel anxios habeat impiorum læta conditio, in qua ſuauiter ſibi placent, quia breui euaneſcet. Contrà quanuis ad tempus laborent fideles, talem eſſe eorum exitum vt meritò ſua ſorte contenti eſſe debeant. Pendet autem hoc totum à Dei prouidentia: quia niſi perſuaſi ſimus, iuſto eius imperio mundũ gubernari, ſtatim vacillabunt, & tandem concident mentes noſtræ. Porrò duos vitioſos affectus cohibet Dauid, qui tamen inter ſe plurimùm ſunt affines, & quorũ alter alterum gignit, Ne ſuccenſeant in reprobis fideles. deinde ne praua æmulatio eos ſolicitet. Primùm enim dum vident impiis bene eſſe, quia colligere proptum eſſet, Deo non eſſe curæ res humanas, periculũ eſt ne abiiciant Dei timorem, & alienentur à fide. Altera tẽtatio ſequitur, quia eos titillat exemplum, vt ſcelerum ſocietate ſe inuoluant. Hæc germana eſt ſententia. Nã quòd alij אל תתחר interpretantur, Ne te miſceas, coactum eſt, ac refelli poterit ex cõtextu. nam certè verſu octauo, vbi diſertè furoris & iracundiæ fit mẽtio, abſurdum eſſet, verbum hoc quòd ſubiicitur eodem ſenſu & in eundem finẽ, aliò trahere. Deinde optimũ ordinem tenet Dauid: quia vbi indignationem nobis mouit impiorum proſperitas, mox lapſus ad æmulationem nimium procliuis eſt. Priũs ergo cauendum admonet, ne mentes noſtras irritet caduca vel potius imaginaria fœlicitas: deinde inuidia nos ad peccandum conciter. Additur ſecundo verſu ratio, quia ſi hodie florent inſtar herbæ viridis, cras ſuccifi exareſcent. Non mirum eſt ſi hæc ſimilitudo frequenter occurrat in Scripturis, quia valde appoſita eſt. Videmus enim quàm emarcidus ſit herbarum vigor, qui vel vnico venti flatu deiectus, vel ſolis æſtu exuſtus, ſponte concidit ſine manu hominis. Atqui Dei iudicium inſtar falcis fore pronuntiat Dauid ad eos excidendos, vt momento exareant.

3 *Spera in Iehoua.* Iam ad ſecundum membrũ deſcendit, fidelibus, quia ſub Dei tutela ſunt, bene & fœliciter ceſſura eſſe omnia. Cæterùm quia nihil melius vel optabilius eſt quàm foueri Dei præſidio, ad locandam in eo fiduciam, & ſimul colendum probitatem hortatur. Nec verò temere à fidei doctrina incipit: quia nihil difficilius quàm homines, dum circumaguntur in mundo, manere ſedatis & compoſitis animis, nec vlla perturbatione quatefieri. Iam quia vident improbos diteſcere malis artibus, creſcere, & potentiam acquirere peccandi licentia: non minus difficile eſt in ſtudio probitatis conſtanter ſtare. Adde quòd non ſatis eſt negligere quæ nimio ardore vulgo ſolent expeti. Nam ea præditi fuerunt animi altitudine quidam ex Philoſophis, vt opes contemnerent iniuſtè partas, à fraudibus & rapinis abſtinerent: quinetiam ſeuerè exagitarent vanum impiorum ſplendorem quem ſtultè vulgus miratur. ſed fide vacui Deum fraudarunt ſuo honore: vnde factum eſt vt eos laterer vera fœlicitas. Sicut autem à fide facit exordium, vt Deum oſtendat bonorum omnium eſſe authorem, nec ſperandos eſſe proſperos ſucceſſus niſi ab vnica eius benedictione: ita notanda eſt probitatis eius coniunctio, quia rectè & innoxiè viuet, ac beneficentiæ ſtudebit quiſquis Dei fidei ſe committet. *Inhabita terram.* Significantius loquitur quàm ſi promitteret iuſtos tutò habitaturos in terra. nam perinde eſt ac ſi eos in rem præſentem adducens, in poſſeſſione locaret. Cæterùm his verbis diuturnum fore illorum ſtatum pronuntiat: quia etſi hoſpites & inquilini ſunt in mundo, Dominus tamen ſua manu eos protegit, vt ſecurè quieſcant. quod rurſus confirmat proxima particula, *Paſcere fideliter.* Nam Dei cuſtodia fretus, ſine cura & anxietate quieſcere ipſos iubet. Mirum eſt quòd tam variis expoſitionibus hunc locũ torqueant interpretes ac lacerent. Quidam Paſcendi verbum actiuè accipiunt: & aliis quidem Fidem paſcere tantundem valet, atque Alere in cordibus Dei promiſſiones. Aliis videtur Dauid præcipere vt fide paſcamus fratres noſtros, purum Dei verbum quo ſpiritualiter aluntur animæ, illis miniſtrantes. Alij fidem accipiunt pro ſinceritate, vt fidem paſcere ſit veraciter ſe gerere inter homines. Sed prorſus exigit loci circunſtantia, quod etiam patitur Hebraicæ linguæ proprietas, vt רעה paſſiuè ſumatur. Huc etiam inclinat maior pars interpretum, qui tamen poſtea inter ſe diſſident. Quibuſdam enim placet nos paſci fide, quum nobis Dei promiſſiones ſufficiunt, & quaſi illis ſatiamur. Alij exponunt, Paſce te fructu fidei: quia Deus re ipſa oſtendet, non fruſtra verbo ſuo habitam fuiſſe fidem. Alij reſoluunt, Cibus tuus ſit veritas, nec quicquam te magis oblectet quàm ſimpliciter & ingenuè cum proximis verſari. Affinis eſt alia expoſitio, quanquam nõnihil differt, ne viuas ex rapto, ſed legitimo victu cõtentus ſis. Certè in re perſpicua ſic hallucinatos eſſe doctos homines turpe ac pudendum eſt. Niſi enim data opera quenque ad quærendum nouum commentum impelleret ſua ambitio, ſtatim occurreret germanus Prophetæ ſenſus, Inhabita terram, vt ea fruaris ſtabili quiete. אמונה enim nõ ſolùm Hebræis eſt veritas aut fides, ſed etiam firma diuturnitas. Quis autem non videt, poſtquam iuſtis data erat terræ poſſeſſio, hoc poſterius exegeticè fuiſſe additum?

4 *Et oblectare ſuper Iehoua.* Hæc oblectatio vanis & fallacibus mũdi illecebris opponitur, quæ profanos homines ſic inebriant, vt ſpreta Dei benedictione non aliam ſomnient beatitudinem, quàm quæ ad momentum ſe ingerit eorum oculis. Atque hæc antitheſis inter erratica & veſana gaudia quibus ſe mundus decipit, & veram quietem, in qua ſe continent fideles, diligenter notanda eſt: quia ſiue nobis arrideant omnia, ſiue nos Dominus infortuniis exerceat, ſemper retinẽdum eſt illud principium, Quia Deus portio noſtra eſt, funiculũ præclarè nobis

cecidiſſe,

cecidiſſe, ſicuti Pſalmo 16.b.5. vidimus. Quare huc ſedulò reuocandi ſunt aſſiduè animi, non aliter nobis bene eſſe niſi quatenus propitius eſt Deus, vt lætitia quam de paterno eius fauore concipimus, omnes mundi voluptates ſuperet. Præcepto additur promiſſio, ſi vno Deo ita contenti erimus, ipſum quicquid optauerimus, liberaliter daturum. non quòd ſtatim obtineant fideles quicquid inconſideratè illis in mentē venerit: ſicut neque vtile eſſet, Deum prauis cupiditatibus morem gerere: ſed tantùm hoc voluit Dauid, ſi aliis poſt ſua figmenta vagantibus, ſiſtimus in ſolo Deo ſenſus noſtros, alia ſuo ordine acceſſura.

5 *Deuolue ſuper Iehouam.* Clarius exprimit & confirmat proximam ſententiam. Vt enim Deus votorum nos compotes faciat, curas noſtras ſpe & patientia in eum conijcere oportet. Itaque hinc diſcimus quomodo inter moleſtias, diſcrimina & perturbationum fluctus tranquillis animis ſimus futuri. Vias pro negotiis omnibus accipi non dubium eſt. Itaque vias ſuas in Deum deuoluit qui actionum ſuarum euentum eius arbitrio reſignans, & patienter expectans vtranque fortunam, curas quibus angitur, & quicquid oneris eum premit, in eius ſinum exonerat: quòd Gallicè dicimus, *luy remettre ſes affaires.* Ideo rurſus in eum ſperare iubet, ſignificans, ſola ſpe iuſtum tribui Deo honorem, vt vitam noſtram moderetur: atque ita communi morbo quo ferè omnes laborant, medetur. Vnde enim fit vt reprobis inuideant filij Dei, ſæpe æſtuent aut vacillent, dolori intemperanter indulgeant, interdum etiam fremant ac tumultuentur, niſi quòd ſe immodicè curis implicāt, & ſibi nimis cupidè abſque Deo proſpicere volentes, quaſi in abyſſum ſe demergunt? ſaltem coaceruant ſibi curarum molem, cui tandem ſuccumbere coguntur. Huic vitio occurrens Dauid, nos admonet, ſi volumus ſuſcipere vitæ noſtræ regimen, conſulere rebus noſtris, ac ſi eſſemus tāto oneri ferendo, longè falli: ideóque vnum eſſe remedium, vt coniectis in Dei prouidentiam oculis, inde anxietatum omnium ſolatium petamus. Quiſquis huic conſilio parebit, ex horribili quo ſe fruſtra omnes fatigant, labyrintho emerget: quia vbi negotia noſtra Deus regenda ſuſceperit, nunquam deerit fœlix ſucceſſus. Vnde enim fit vt nos deſerat ac fruſtretur, niſi quia ei viam præcludimus, nimium ſapere nobis volentes? Quare ſi eum agere permittimus, fungetur ipſe ſuo officio, neque ſpem noſtram eludet, ſicuti iuſtè incredulitatem noſtram punit.

6 *Educet quaſi lumen.* Occupatio eſt, qua dubitationes præuenit quæ nos vt plurimum angunt, dum nobis videmur Deum purè colendo, & cum proximis iuſtè agendo, operam ludere: imò dum noſtra integritas vel improborum calumniis eſt expoſita, vel nobis damnoſa eſt apud homines, ideóque cōtemni à Deo creditur. Dauid ergo Deum paſſurum negat vt ſemper in tenebris lateat noſtra iuſtitia, ſed vindicem eius fore, vt conſpicua fulgeat, dum ſcilicet mercedem rependet qualem optamus. Porrò ad noctem alludit, cuius tenebras aurora repente exoriens diſcutit: ac ſi diceret, Quoties indignè grauamur & Deus ſibi innocentiā noſtram probari diſſimulat, non eſſe cur nos magis conturbet iſta viciſſitudo, quàm dum noctis tenebræ operiunt terram, quia diurnæ lucis expectatio ſpem noſtram ſuſtinet.

7 *Sile Iehouæ, & expecta eum, ne ſuccenſeas in eo qui proſperè dirigit viam ſuam, in viro "perpetrante ſcelera.*	7 דום ליהוה והתחולל לו אל־תתחר במצליח דרכו באיש עשה מזמות׃
8 *Deſine ab ira, relinque furorem, ne ſuccenſeas vtique ad peccandum.*	8 הרף מאף ועזב חמה אל־תתחר אך להרע׃
9 *Quoniam improbi excidentur, expectantes autem Iehouam hæreditate poßidebunt terram.*	9 כי מרעים יכרתון וקוי יהוה המה יירשו־ארץ׃
10 *Adhuc paululum, & non erit impius: & attendens ad locum eius, nec inuenies*	10 ועוד מעט ואין רשע׃ והתבוננת על־מקומו ואיננו׃
11 *Manſueti verò hæreditate poßidebunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis.*	11 וענוים יירשו־ארץ והתענגו על־רב שלום׃

" aliàs, per agente ſcelera.

7 *Sile Iehouæ, & expecta eum.* Proſequitur eandem doctrinā, nempe vt patienter & moderatè feramus quicquid inquietare animos noſtros ſolet. Nam inter tot certaminum agitationes patientia non vulgari opus eſt. Silentij verò metaphora (quę frequenter in Scripturis occurrit) aptiſſimè declarat fidei naturam. nam vt affectus noſtri Deo obſtrepunt, ita fides in placidum obſequium nos componens, tumultus omnes in cordibus noſtris compeſcit. Hoc itaque verbo Dauid nos tumultuari vetat, ſicuti faciunt increduli, vel cum fremitu nos opponere eius imperio, ſed quietis animis cedere vt opus ſuum in ſilentio peragat. Porrò quia חול Hebræis nunc dolere, nunc expectare ſignificat, quidam verbum התחולל accipiunt hoc loco pro temperatè dolere, vel ferre patienter dolorem. Simplicius etiam poſſet exponi pro dolere coram Deo, vt teſtis ſit omnium noſtrarum moleſtiarum: quia dum hærent increduli, magis obmurmurant contra ipſum, quàm ſuas querimonias coram eo proponant. quia tamē

Eſa. 30. c. 15. diuerſus ſenſus magis receptus eſt, ego eum libenter amplector, quòd ſcilicet Dauid ad ſpem & tolerantiam nos hortetur. Nã Ieſaias quoque ſpem ſilentio coniungit eodem ſenſu. Poſtea reperit quod dixerat primo verſu, Ne ſuccenſeas in homine cui proſperè ſuccedit, vel qui vias ſuas perducit ad optabilem ſucceſſum, & in viro ſceleratè ſe gerente, vel exequente conſilia: quod ſecundum melius quadrat cõtextui. Fateor quidem nomen מזמות ſæpius accipi in malam partem pro fraudibus & captionibus noxiis: ſed quum זמם interdum generaliter cogitare ſignificet, ſenſum hunc admittit linguæ Hebraicæ proprietas, vt Facere conſilia tantundem valeat atque perficere quod quis ſtatuit. Gallicè dicimus, *venir à bout de ſes entrepriſes.* Videmus autem hæc duo connecti, vias ſuas ex animi voto diſponere, vel ſecundare, & facere conſilia. Durum enim hinc ſcandalum nobis obiicitur, vbi impiis arridet fortuna, ac ſi Deus impiorum ſceleribus faueret: imò in nobis tunc accenditur indignatio. Itaque Dauid breui admonitione non cõtentus, prolixius in hac re inſiſtit. non enim ſuperflua eſt verborum congeries quæ proximo verſu ſequitur, vbi iracundiæ frænum iniicit, furorem ſedat, & indignationem mitigat: ſed plura remedia, vt neceſſe eſt, ad morbum difficilem curatu adhibet. Atque hoc modo quàm irritabiles ſimus & propenſi ad cõcipiendas offenſas, admonet, niſi ſtrenuè luctando, turbulentos noſtros affectus in obſequium cogamus. Quãuis autẽ non ſine moleſtia & ſudore carnis impetus ſubigant fideles, vbi eos ad impatientiã ſtimulat impiorũ proſperitas, hæc tamen repetitio in lucta perſeuerandum eſſe docet: quia ſi conſtanter perſtemus, non irriti tandem erunt noſtri conatus. Vltimam particulam ſecus interpretor quàm reliqui: vertunt enim, *ſaltem ad peccandum*, ac ſi iuberet Dauid iram mitigare, ne ad nocendum proſiliat. Sed quum אך ſæpe affirmet apud Hebræos, nõ dubito quin Dauid potius doceat fieri aliter non poſſe, niſi ſtatim ac celeriter offenſiõni noſtræ occurrimus, quin ad peccandum nos impellat: ſicuti in alio Pſalmo dicitur, Abrumpet Deus funes impiorum, ne iuſti manus ſuas ad iniquitatem extendant.

9 *Quoniam improbi excidentur.* Non abs re idem ſæpius inculcat, lætam & ſecundam for-
Pſal. 125. a.3. tunam qua potiuntur impij, nihil eſſe aliud quàm laruam aut ſpectrum quia primus intuitus ſenſus noſtros occupat ne ad exitum attendãt, vnde iudicium fieri decet. Notanda autem eſt antitheſis inter duo membra. Prius impios exciſum iri pronuntians, ſignificat virere & florere donec maturum adueniat excidij tempus. Deinde fidelibus terram hæreditario iure aſſignans. intelligit ſic victuros, vt Dei benedictio eos ad mortem vſque proſequatur. Porrò à fine (vt paulò antè docui) æſtimanda eſt hominum conditio. Ex epitheto etiam quod filiis Dei aſcribit, colligimus dura militia eos exerceri, vt probetur eorum fides. Non enim pios vel iuſtos nominat, ſed expectantes Iehouam. Quorſum autem iſta expectatio, niſi ſub crucis onere gemerent? Cæterùm terræ poſſeſſio quam filiis Dei promittit, non ſemper eſt oculis expoſita, quia & peregrinos in ea vagari oportet, nec patitur Dominus ſedem vſquam figere: quin potius circumagit, vt alacrius ad cæleſtem quietem aſpirent. Caro enim ſemper hîc nidulari cupit. atqui niſi inſtabiles huc & illuc feramur, obrepit cæli ac æternæ hæreditatis obliuio. In hac tamen inquietudine non eripitur iſta terræ poſſeſſio cuius meminit Dauid: quia & certò ſciunt ſe legitimos eſſe mundi hæredes: vnde fit vt tranquilla conſcientia pane ſuo veſcantur: & quanuis inopia laborẽt, Deus tamen ipſorum neceſſitatibus in tempore ſuccurrit. Poſtremò quanuis è mundo eos exterminare conentur impij & indignos reputent qui hauriãt communem aërem, Deus tamen extenta manu eos protegit. Denique ſic eos virtute ſua ſuſtinet, vt ſecurius in exilio viuant, quàm impij in ſuo nido cui affixi ſunt. Ita hoc bonum quod celebrat Dauid, interius eſt ac occultum ex parte, quia non capit carnis noſtræ ſtupor quid ſit poſſidere terram. Et tamen verè ac luculento effectu ſentiunt fideles, non fruſtra ſibi illud promiſſum eſſe: quoniam iacta in Deum anchora vitam de die in diem placidè tranſigunt. Et Deus re ipſa declarat vmbram manus ſuæ ad eos tuendos ſufficere.

10 *Et adhuc paululum.* Confirmatio proximæ ſententiæ, obiicere enim promptum eſſet, longè alium mundi ſtatum à nobis conſpici, quàm prædicet Dauid, quia impij in ſuis deliciis exultant, fideles verò aſſiduo languore miſerè tabeſcunt. Itaque à præcipiti iudicio nos reuocans, ad exiguum tempus quieſcere nos iubet, dum radicitus illos Dominus euellat: gratiæ verò ſuæ efficaciam erga eos declaret. Hanc ergo prudentiam à fidelibus requirit, vt iudicium ſuum pauliſper ſuſpendant, donec è cælo oſtendat Deus adeſſe tempus plenitudinis: atque ita non ſubſiſtant in ſingulis momentis, ſed mentem extendant ad Dei prouidentiam. Quòd nũc pro expectantibus Iehouam, *Manſuetos* ponit, optima ratione nititur. Niſi enim quis ſtatuat Deum mirabiliter ſuos tueri non ſecus atque oues inter lupos, vim vi repellere ſemper tentabit. Sola igitur ſpes manſuetudinẽ ex ſe parit, quia frænando carnis impetus, feruorémque placando, ad æquitatem & tolerãtiam erudit qui ſe Deo ſubiiciunt. Atque hinc videtur ſumpſiſſe Chriſtus quod habetur Matthæi cap. 5. a. 5. Etſi autem *Pacis* nomen generaliter apud Hebræos ſumitur pro omni proſpero rerum ſucceſſu, melius tamen huic loco conueniet alter ſenſus, quòd dum impij turbas ſibi mouebunt, & Deus vndique ipſos terroribus implicabit, fideles ſe multa pace oblectabunt: non quòd expertes ſint omnis moleſtiæ, ſed quia interior animi tranquillitas illos fulciet, vt momentaneum eſſe reputantes quicquid perturbationum

ſuſtinent,

ſuſtinent, ſpe ſerenitatis promiſſæ interea lætentur.

12 *Cogitat impius contra iuſtum, & fremit contra eum dentibus ſuis.*

13 *Dominus irridebit eum, quia videt quod veniat dies eius.*

14 *Gladium educunt impij, & arcum ſuũ tendunt, vt proſternant pauperem & egenum, vt mactent rectos via.*

15 *Gladius eorum intrabit in cor ipſorum, & arcus ipſorum frangetur.*

12 זֹמֵם רָשָׁע לַצַּדִּיק וְחֹרֵק עָלָיו שִׁנָּיו׃

13 אֲדֹנָי יִשְׂחַק־לוֹ כִּי רָאָה כִּי־יָבֹא יוֹמוֹ׃

14 חֶרֶב פָּתְחוּ רְשָׁעִים וְדָרְכוּ קַשְׁתָּם לְהַפִּיל עָנִי וְאֶבְיוֹן לִטְבוֹחַ יִשְׁרֵי־דָרֶךְ׃

15 חַרְבָּם תָּבוֹא בְלִבָּם וְקַשְּׁתוֹתָם תִּשָּׁבַרְנָה׃

12 *Cogitat impius contra iuſtum.* Præuenit quod obiici poterat contra proximam ſententiam. Vbi enim ſerena quies & lætitia, quum improbi inſaniant, & nihil non moliantur contra Dei filios? deinde quomodo in poſterũ bonam ſpem fouebunt qui vident multis ſe mortibus circumdatos? Reſpondet igitur Dauid, quanuis eorum vita petatur variis periculis, quicquid tamen machinentur impij, tutos eſſe Dei ope, & præſidio, ac in perpetuum fore ſaluos. Ita conſilium Dauidis eſt, timori noſtro occurrere, ne impiorum malitia nos vltra modum terreat, ac ſi eſſemus eorum libidini expoſiti: fatetur autem eos tam fraudibus inſtructos eſſe ad nocendum, quàm virulentia & rabie ardere, quum dicit eos conſilia inſidioſè excudere & frendere dentibus. Sed hoc conceſſo, mox addit, irritos fore eorum conatus: quanquam frigidè videtur noſtris doloribus mederi. Tantùm enim Deum ridentem inducit. quòd ſi curæ habet ſalutem noſtram, cur non maturè ad reſiſtendum feſtinat, ſéque acriter opponit hoſtiũ noſtrorum furori? Sed hæc iuſta patientiæ noſtræ probatio eſt, vt dictum fuit Pſalmo 2.b.4. quòd Deus non ſtatim armatus prodit ad impios profligandos, ſed cõniuet ad tempus, manúmque ſuſpendit. Quia autem ſenſus carnis tunc nimis lentum eſſe putat, & ex ceſſatione colligit, otio ſuo contentum negligere res humanas: nòn parum efficax iſta conſolatio eſt, cum ridẽtem fide intueri: quia inde ſtatuimus non ſtare in cælo ignauum, vel clauſis oculis mũdi gubernationem fortunæ permittere, ſed conſultò ceſſare, quia inanem eorum ſtultitiam deſpicit. ac ne rurſus obmurmuret caro, cur ridere malit Deus quàm vlciſci, ratio additur, quia videt propinquum eſſe diem interitus. Vnde enim fit vt rerum indignitas nos conturbet, niſi quia vbi ſubitum remedium nõ apparet de meliore ſtatu deſperamus? Quia autem videt carnificem exerto gladio ſtare à tergo ſcelerati hominis, iam vindictã non expetit, ſed læto potius ſpectaculo fruitur. Ideo admonet Dauid, minimè conſentaneum eſſe vt Deus noſtro more ſuccenſeat, qui impios videt exitio propinquos eſſe. Tacitè enim hîc Deus ab hominibus diſcernitur, qui inter res turbulentas cæcutiunt, neque præ anxietate & metu poſſunt ridere: quin potius moræ tædio fremunt & indignantur. Atqui non ſatis eſt tenere aliam eſſe Dei rationem, niſi diſcamus patienter flere in Dei riſu, vt lachrymæ noſtræ ſint obedientiæ ſacrificium. Interim rogandus eſt vt nos ſuo lumine illuſtret: quia ſic fiet vt fidei noſtræ aſpectus eiuſdem riſus nos faciat participes in media triſtitia. Quidam aliò referũt duos iſtos verſus, ac ſi diceret Dauid, Pios adeò fœliciter agere, vt ipſis inuideant mali. Sed facile iam agnoſcent lectores id minimè accedere ad Prophetæ mentem.

14 *Gladium educunt impij.* Nunc longius progreditur Dauid, quòd ſcilicet impij gladio & arcu armati, mortem filiis Dei minitentur: ídque facit vt tentationes præueniat, quibus alioqui nos deiici neceſſe foret. Neque enim Dei promiſſiones in vmbra & quiete locum habent, ſed in grauiſſimis pugnis. Ergo nunc docet, pace illa de qua paulo antè diſſeruit, minimè priuari iuſtos, quanuis præſentẽ illis mortem impij intentent. ac ſic reſolui debet oratio, Quanuis gladium exerant peccatores, & arcum tendant in perniciem iuſtorum, quicquid tamen conantur, exitiale ipſis fore. Notandæ autem ſunt loquutiones quibus exprimitur miſera iuſtorum conditio, donec ipſis tandem ſuccurrat Deus. Vocantur enim egeni & pauperes: deinde comparantur victimis, quia nulla ad vim hoſtium repellendam ſuppetit facultas, ſed potius ſub eorum pedibus oppreſſi iacent. Vnde ſequitur, minimè fœlicitatem eis in hoc Pſalmo promitti cuius æquabilis tenor ſemper appareat, ſed in miſeriis & afflictionibus ſpem illis læti exitus proponi quo ſe ſuſtineant. Cæterùm quia malos quoque ſæpe contingit ſua culpa exoſos eſſe, & duriter vexari, addit, *rectos via*, præter meritũ affligi ſignificans. Prius dixerat rectos corde: quo verbo laudata fuit interior cordis integritas: nunc verò probitatẽ in externis vitæ officiis commendat: atque ita oſtendit nõ modò iniuſtè affligi quia nullis maleficiis hoſtes ſuos prouocauerint: ſed dum laceſſuntur iniuriis, non deflectere tamen à rectitudine. Porrò non iam de riſu Dei loquitur Dauid, ſed vindictam impiis denuntiat, ſicuti & Pſalmo 2.a.4. vidimus, poſtquam diſſimulando aliquandiu paſſus eſt Deus impios proteruire, deinde in ira ſua loqui ad eos proſternendos. Summa autem eſt, adeò nihil profecturos, vt gladius quem ſtrinxerant, rediturus ſit in eorum viſcera, & arcus conterendus.

16 *Melius pauxillum iuſto quàm opulentia impiorum magnorum:*
17 *Quia brachia impiorum frangentur, ſuſtentat autem iuſtos Iehoua.*
18 *Nouit Iehoua dies integrorum, & hæreditas eorum perpetua erit.*
19 *Non pudefient tempore aduerſo, & in diebus famis ſaturabuntur.*

16 טוֹב מְעַט לַצַּדִּיק מֵהֲמוֹן
רְשָׁעִים רַבִּים׃
17 כִּי זְרוֹעוֹת רְשָׁעִים
תִּשָּׁבַרְנָה וְסוֹמֵךְ צַדִּיקִים יְהוָה׃
18 יוֹדֵעַ יְהוָה יְמֵי תְמִימִם
וְנַחֲלָתָם לְעוֹלָם תִּהְיֶה׃
19 לֹא יֵבֹשׁוּ בְּעֵת רָעָה
וּבִימֵי רְעָבוֹן יִשְׂבָּעוּ׃

16 *Melius pauxillum iuſto.* Verſus hic ſine vlla probabili cauſa variè exponitur, המון quidem Hebræis nunc magnam hominum turbam, nunc rerum abundantiam ſignificat: interdum etiam epitheton numeri pluralis cum ſubſtantiuo ſingularis numeri iungitur. Sed qui in hunc ſenſum trahunt verba Dauidis, paucos iuſtos impiorum multitudini præſtare, apertè ea deprauant, ac totam ſententiam corrumpunt. Non recipio etiam quod docent alij, exiguum quod poſſidet iuſtus, melius eſſe magna impiorum affluentia. nulla enim neceſſitas cogit contra grammaticæ rationem nomen רבים, quod multos vel magnos ſignificat, torquere ad nomen המון. Itaque non dubito quin Dauid tenuem vnius iuſti hominis fortunam cum opibus & copiis multorum impiorum comparet. Quanquam epitheton רבים nõ ineptè ſumetur pro magnatibus, qui authoritate & potentia valent. Dauidis certè conſiliũ minimè obſcurum eſt: quanuis impij excellant in mundo, referti ſint magna abundantia, & ſuis opibus cõfidant: pauxillum tamen quod poſſidet iuſtus pluris eſſe quàm omnes illorum aceruos. Atque hinc colligimus, Dauidem non tam de externo ſtatu diſſerere, quàm de arcana benedictione Dei quæ verè iuſtos locupletat: quia etſi in diem victitent, è cælo tamen non ſecus ac manna paſcuntur: quum impij ſemper eſuriant, vel in ſua abundantia ſepulti putreſcant. Quò etiam ſpectat quæ proximo verſu additur ratio, quòd ſcilicet nulla ſit in mundo ſtabilitas niſi ſuffulta Dei manu. atqui pronuntiat ſolos iuſtos à Deo fulciri, impiorum verò robur frangendum eſſe. Atque hîc iterum videmus vt rite & prudenter æſtimetur vera fœlicitas, oculos in futurum tempus tollendos eſſe, imò dirigendos ad occultam Dei gratiam, & abſcondita iudicia: quia niſi fide perſuaſi ſimus Deum nos in ſinu paterno fouere, ſemper nobis moleſta erit noſtra tenuitas: rurſus niſi occurrat nobis iſta brachiorum fractio, impiorum fortuna nobis in pretio erit. Quòd ſi penitus infixa erit cordibus hæc doctrina, vbi didicerint fideles in fulturam benedictionis Dei recumbere, non minus ſuauiter & iucundè pauxillo ſe oblectabunt, quàm fortiter altos opum cumulos, quibus gloriantur impij, quaſi ex alto deſpicient. Interea monemur, quandiu propriis viribus nituntur, & ſuo robore inſolenter ſe iactant impij, expectandũ eſſe dum conterat Deus ipſorum brachia. Noſtrę autem infirmitatis hoc optimum eſſe ſolatium, quòd nos Deus ipſe ſuſtinet.

18 *Nouit Iehoua dies integrorum.* Non abs re toties inculcat Dauid, ideo beatos eſſe iuſtos quia eorum neceſſitatibus Deus proſpicit. Videmus quàm propenſa ſint ad dubitationem hominum ingenia, & quàm eos torqueant ſuperfluæ curæ, quibus finem & modum ponere nequeunt. Interea obrepit alterum vitiũ, dum volunt vltra quàm liceat eſſe prouidi: & tamen vt acumine & induſtria polleant, ſubinde in capiendis conſiliis labũtur. deinde ſucceſſus eos non rarò deſtituit. Quare nihil vtilius eſt quàm aſſiduè nobis proponi Dei prouidẽtiam, quæ ſola optimè nobis conſulere poteſt. Hac ratione nunc dicit Dauid dies iuſtorum Deo eſſe cognitos, hoc eſt eum minimè latere quibus ſubiaceant periculis, & quibus ſubſidiis opus habeant. Huius autem doctrinæ vſus ad ſingulas mutationes aptandus eſt quæ nobis ruinam minãtur. vtcunque enim verſemur ac iactemur, atque ipſa varietas ſingulis momentis pręſentem mortem oſtentet, ſufficere nobis debet hæc conſolatio, non ſolùm dies noſtros à Deo numeratos eſſe, ſed varios etiam caſus qui nobis ſubeundi ſunt, ei eſſe cognitos. Quum ſic inuigilet Deus ad tuendam noſtrã ſalutem, in hac peregrinatione non ſecus animis quieſcere nos conuenit, quàm in fundo hæreditario. Quoniam enim à Deo reſpicimur, inde colligit Dauid hæreditatem noſtram eſſe perpetuam. Quum autem integros ſic dicit protegi à Domino, nos ad ſincerum probitatis ſtudium hortatur: ac ſi cupimus ſub Dei præſidio tuti latêre, manſuetudinem colamus, faceſſátque à nobis diabolicum illud prouerbium, Inter lupos vlulandum eſſe.

19 *Non pudefient tempore aduerſo.* Docet etiam hic verſus non promitti immunitatem fidelibus qualem expeteret caro, ab omnibus incommodis, ſed liberationem: quæ etſi re ipſa percipitur, non tamen guſtatur niſi fide. Nam duo hæc coniungere oportet, ſicuti malis in hoc mundo permiſti ſunt fideles, ita famem & res aduerſas vtriſque eſſe communes: vnum eſſe diſcrimen, quòd Deus ſuis in neceſſitate manum porrigens, impios deſerit. Siquis obiiciat, malos ſępe tẽpore famis lautè epulari, & largiter ſaginari, quum boni inedia laborent: reſpondeo ſaturitatẽ cuius hîc fit mentio, præcipuè in eo ſitam eſſe, quòd quum tenuiter victitent fideles,

imò

imò ieiuni & ſteriles ad parcum victum ſuſpirent, Deus tamen ipſos alit non ſecus ac ſi ſuppeteret longè vberior copia, quàm increduli qui totum mundum ſine ſatietate ingurgitant. Adde etiam, temporales iſtas benedictiones (vt alibi diximus) non ſemper eſſe conſpicuas, vt æquali modo fluant. Nam quamuis aperta ſit Dei manus, ipſi ſumus reſtricti, & noſtra infidelitas non leue obſtaculum eſt eius beneficentiæ. Iam quia ſtatim diffluerct caro noſtra, reſtrictius nobiſcum agit Deus: & ne ſua indulgentia nos corrumpat, parcè erogando quod alioqui plena copia largiri paratus eſſet, ad frugalitatem nos erudit. Certè quiſquis expendet quàm ſimus omnes ad laſciuiam & delicias propenſi, eſuriem qua Deus exercet ſuos fideles, non mirabitur. Cæterùm quamuis non ſuppeditet Deus quantum ſatis eſſet ad nos ſaturandos, niſi tamen nobis obſtet noſtra ingratitudo, in fame etiam & egeſtate ſentiemus benignè & liberaliter ab ipſo nos ali.

20 *Quia impij peribunt, & inimici Iehouæ quaſi pretioſum agnorũ conſumentur, in fumo cõſumetur.*

20 כִּי רְשָׁעִים יֹאבֵדוּ וְאֹיְבֵי יְהוָה כִּיקַר כָּרִים כָּלוּ בֶעָשָׁן כָּלוּ׃

21 *Mutuatur impius, & non ſoluit: iuſtus autem miſeretur & donat.*

21 לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם וְצַדִּיק חוֹנֵן וְנוֹתֵן׃

22 *Quia benedicti eius hæreditate poßidebũt terram, & maledicti eius excidentur.*

22 כִּי מְבֹרָכָיו יִירְשׁוּ אָרֶץ וּמְקֻלָּלָיו יִכָּרֵתוּ׃

20 *Quia impij peribunt.* Particulam cauſalem כי aduerſatiuè poſitam interpretor: niſi fortè altius ſententiam repetere placeat. Sed aptius cohærent iſta antitheta, quòd iuſti ſatientur in fame, impij autem etiam in media abundantia pereant: quia ſcilicet vbi ſua copia cõfidunt, Deus occultis modis eos in nihilum redigit. Dei autem inimicos vocans, admonet eius vindicta iuſtè opprimi, quam ſuis ſceleribus ſibi acceiſunt. Quòd dicit *conſumi tanquam pretioſum agnorum*, quidam de adipe accipiunt. Sed quum יקר præſtantiam (vbi alibi diximus) Hebræis ſignificet, non dubito agnos ſelectiores, & eximiæ pinguedinis notari: quod optimè ad antitheſin quadrat. Hinc enim diſcimus (quod etiam docet alter Propheta) ſaginari impios in diem mactationis, vt eorum interitus maturior ſit, quo lautius fuerint tractati. *Conſumi in fumo* tantundem valet ac breui euaneſcere, ac ſi dictum eſſet, nihil ſubeſſe in illis firmi vel ſolidi. Qui per nomen Pretij adipem intelligunt, ad fumum conſumi interpretantur ſicuti pinguedo liqueſit, vel areſcit. Sed vident lectores priorem ſenſum melius congruere.

21 *Mutuatur impius.* Falluntur qui putant hîc malæ fidei damnari impios, quòd fraudando alienũ rapiant: rurſus laudari in filiis Dei humanitatem, quòd parati ſint ad leuandam fratrum inopiam. Potius enim Dei benedictionem erga pios cõmendat Propheta, & ex oppoſito teſtatur, impiis nunquã ſatis eſſe. Summa igitur eſt, Deũ abũdè largiri ſuis vnde ſint erga alios benefici: impios autẽ ſemper eſſe famelicos, vt eos ad fraudes & rapinas cogat inopia. Et certè niſi oculis noſtris obiectũ eſſet ſtuporis & ſocordiæ velum, quotidie apparent huius rei documenta. Nam quantũuis abundent impij, facit tamẽ inexplebilis eorum cupiditas vt hinc inde quaſi prædones rapiant, neque vnquam ſint ſoluendo, interea ſuppeditat Deus filiis ſuis quod non modo ſufficit in mediocres vſus, ſed vnde etiam alios iuuent. Equidem nõ nego reprehendi impios quòd intemperanter omnia vorando, ſuos creditores fraudẽt: laudari etiam iuſtos, quòd in rectũ finem vtantur Dei beneficentia: ſed conſiliũ Prophetæ eſt docere quid valeat Dei benedictio. Atque hanc ſententiã melius confirmat proximus verſus, vbi diſcrimen ſtatuitur in Dei benedictione vel maledictione. Ergo ſi quæritur vnde filiis Dei ad inopes iuuandos, & exercendã beneficentiam facultas: cur impij æs alienũ aſſiduè contrahant, cuius ſolutio extorqueri nũquam poteſt: reſpondet Dauid illos eſſe benedictos à Domino, hos autem eius maledictione perfundari. Quod actiuè quidã מבורכיו exponunt benedicentes iuſto, coactum & abſurdum eſt. Summa enim eſt, neque à cælo neque à terra nobis prouenire quicquid ad tuendam vitam, & colenda humanitatis officia neceſſarium eſt, ſed profluere à ſolo Dei fauore: ſi autem gratiam ſuam ſubducat, totius mundi affluentiam non poſſe nobis ſufficere.

23 *A Iehoua greſſus viri diriguntur, & viam eius diliget.*

23 מֵיְהוָה מִצְעֲדֵי־גֶבֶר כּוֹנָנוּ וְדַרְכּוֹ יֶחְפָּץ׃

24 *Quum ceciderit, nõ collidetur: quia Iehoua ſupponit manum ſuam.*

24 כִּי יִפֹּל לֹא יוּטָל כִּי יְהוָה סוֹמֵךְ יָדוֹ׃

25 *Puer fui, etiam ſenui, nec vidi iuſtum derelictum, ac ſemen eius quærens panem.*

25 נַעַר הָיִיתִי גַּם־זָקַנְתִּי וְלֹא רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ־לָחֶם׃

26 *Quotidie miſeretur, & dat mutuò, & ſemen eius ad benedictionem.*

26 כָּל־הַיּוֹם חוֹנֵן וּמַלְוֶה וְזַרְעוֹ לִבְרָכָה׃

23 *A Iehoua greſſus.* Quidam ſimul hæc duo connectunt, Dei gratia præparari greſſus piorum, quòd ſcilicet non propria virtute ſequantur homines quod iuſtum eſt ac rectum, ſed quatenus Spiritus Domini eos gubernat: vnde ſecundum colligunt, Deum fauore proſequi & probare quod ſuum eſt. Sed David ſimpliciter diuinæ erga pios benedictionis elogia continuat, in quibus hoc meritò celebrandum eſt, quicquid inſtituunt, in fœlicem & optabilem ſucceſſum dirigi. Sed notanda ſimul ratio eſt cur Deus ſecundet ac benè fortunet omnes euentus in curſu vitæ noſtræ: nempe quia nihil tentamus quod non ei placeat. Nam copulam, particulæ cauſalis loco in ſecundo membro poſitam eſſe interpretor, atque ita ſententiam reſoluo, Quoniam Deo grata eſt piorum via, greſſus ipſorum ad lætum finem adducit: vt ſenſus ſit, Quia videt Deus fideles recta conſcientia agere, neque deflectere à via quam præſcripſit, ideo benedicit ipſorum ſtudia. Et certè quum generaliter loquatur Propheta, certum tamen ſit de ſolis fidelibus haberi ſermonem: poſterius membrum expoſitiuè accipere neceſſe eſt: ita *via* pro inſtituto & ratione viuendi ponitur: ac ſi diceret, nihil aliud eſſe propoſitum piis, niſi vt ad Dei vocationem vitam ſuam forment, ac ſequantur quod ille mandat. Greſſus autem ad externos euentus refero.

24 *Quum ceciderit.* Vulgò hic verſus obtinuit locum prouerbij, ſiquando iuſtus delinquat, lapſus eius nō eſſe mortiferos. ſed nihil hoc ad Dauidis mentē, qui de piorum fœlicitate concionatur. Simplex ergo doctrina eſt, vbi Deus ſeruos ſuos calamitatibus affligit, eas ſimul mi-
1.Cor. 4. tigare, vt non prorſus ſuccumbant, ſicut Paulus dicit, deiici quidem ipſos, ſed non perire: labo-
c.9. rare, ſed non deſtitui. Quidam non collidi iuſtos dicunt, quia nón deſpondent animum, ſed potius inuicta fortitudine ſuſtinēt quicquid oneris incumbit. Et certe fateor hanc eſſe cauſam cur non obruantur, quia propter mollitiem non ſuccumbant oneribus. Latius tamen extendo verba, ſic paterna Dei clementia temperari piorum ærumnas, vt ſub mole non fatiſcant, vel cadendo non ruant præcipites. Ex quibus verbis diſcimus, fideles quanuis Deū purè colant, & innocentiæ ſtudeant, non tamen ſtabiles ſemper manere in eodem gradu, ſed multis incommodis quatefieri & deiici: tantùm hoc inter eos & incredulos eſſe diſcrimen, quòd ruinæ lethales non ſunt. Scimus enim, etiamſi leuiter percutiat Deus reprobos, cedere illis in cauſam
Pro.24.b. vltimi exitij. Vlterius progreditur Selomo dicens, Iuſtum ſepties vno die cadere, & toties
16. ſurgere. quibus verbis admonet, non rarò affligi pios in vita, ſed quotidianis exercitiis probari, neque tamen vnquam deſeri à Domino. Breuiter etiam notandum eſt, leuiſſimum quenque caſum ad nos conterendos ſatis fore, niſi Dominus manum ſupponeret.

25 *Puer fui, etiam ſenui.* Senſus verborum minimè ambiguus eſt, Dauidem quum ad ſenium vſque progreſſus eſſet, non vidiſſe quenquam ex iuſtis vel ex eorum poſteris mendicare panem. ſed ex re ipſa difficilis & perplexa quæſtio naſcitur: quia certum eſt multos iuſtos ad mendicitatem redactos eſſe. Quod autem de ſua experientia prædicat David, ad omnes ætates pertinet. Adde quòd ex Moſe ſententiam hanc hauſit. nam mendicitas Deuter. 25. a. 4. inter Dei maledictiones cenſetur: & ab ea Dei cultores Lex illic diſertè eximit. Quomodo igitur
Luc. 16.a. conueniet, neminem ex iuſtis mendicum fuiſſe, quum Lazarum inter abiectiſſimos mendicos
20. ſtatuat Chriſtus? Reſpondeo, memoria tenendum eſſe quod prius attigi, in temporalibus Dei beneficiis non poſſe præfigi certum & æquabilem modum. Sunt enim multiplices cauſæ cur non peræquè ſuum erga omnes pios fauorem declaret Deus in mundo, quia alios caſtigat dum aliis parcit: quorundam occultos curat morbos, ab aliis abſtinet, quia opus non habent ſimili remedio: quorundam patientiam examinat prout Spiritu fortitudinis inſtruxit: quoſdam denique proponit in exemplum. Promiſcuè autem omnes iræ ſuæ ſignis humiliat, vt talibus ſtimulis excitentur ad pœnitentiam. Denique variis afflictionibus ad cæleſtis vitæ meditationem eos inuitat: neque tamen irritum eſt vel inane quòd Lex pronuntiat, terrenis benedictionibus Deum ſeruos ſuos dignari, vt documenta ſint ſui erga eos fauoris. Fateor inquam non fruſtra neque de nihilo promitti fidelibus copiam quæ ad victum ſufficiat: modò addatur exceptio, quatenus ſcilicet expedire Deus nouerit. ſic enim fiet vt refulgeat in communi hominum vita, Dei benedictio: & tamen inopia quidam fideles laborēt, quia ipſis vtile eſt. Quòd ſi ad mendicitatem redigi contingat quempiam ex fidelibus, ſurſum tollendæ ſunt mentes ad beatam illam hæreditatem, vbi largè rependet Deus quicquid fluxis ſuis benedictionibus nūc deeſt. Tenendum etiam alterum illud, ſi fideles communiter iiſdem pœnis inuoluat, quibus impios vlciſcitur, quum iiſdem videat morbis implicitos, in eo nihil eſſe abſurdi. Nam etſi vſque ad Dei contemptum non proſiliunt, neque addicti ſunt ſceleribus, neque etiam ſibi placent, vel defixi ſunt in ſuis vitiis: non tamen ſoluti ſunt omni reatu. Quare non mirum eſt ſi temporalibus pœnis interdum ſubiaceant. Hoc interea verum eſt, Deum ſuis proſpicere, vt ſorte ſua contenti, nulla re egeant, quia parcè victitando, liberaliter interim viuunt: ſicuti di-
Phili.4.c. cit Paulus, Didici abundare, didici & penuriam pati.
12. 26 *Quotidie miſeretur.* Repetit quod iam ſemel dixerat, Dei gratiam inexhauſtū eſſe bonorum omnium fontem, ideóq; dum ſe exerit erga fideles, nō modò ipſis ſuppetere quod ſatis ſit in priuatum vſum, ſed vnde aliis largiantur. Quod addit de eorū *ſemine*, variè exponitur. quin de piorum filiis loquatur minimè dubiū eſt, idque colligitur ex verſu proximo: ſed quòd illos

ad bene

ad benedictionem fore dicit, quidam ſic accipiunt ac ſi dixiſſet, fore beneficentiæ Dei miniſtros, ita ſecundum eos ſenſus eſſet, patrum imitatores fore in iuuãdis pauperibus, & liberalitate erga omnes exercenda. ſed vereor ne hoc nimis ſit argutum. Non recipio etiam quod docẽt alij, tam inſignem fore erga filios piorum Dei gratiam, vt in formulam bonæ & fauſtæ precationis trahantur. Fateor hanc loquendi formam pluribus locis ita accipi: ſed hîc (meo iudicio) nihil aliud voluit Dauid quàm celebrare continuam fauoris Dei à patribus in filios ſeriem: ac ſi diceret, non extingui Dei benedictionem vbi iuſtus quiſpiam moritur, ſed peruenire vſque ad eius filios. Et certè nulla eſt certior hæreditas in quam nobis ſuccedant filij, quàm vbi illos nobiſcum Deus paterno ſuo fauore complexus, benedictionis ſuæ conſortes facit.

27 *Recede à malo, & fac bonum: & inhabita in ſeculum.*

27 סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב וּשְׁכֹן לְעוֹלָם׃

28 *Quia Iehoua amat iudicium, & non derelinquit manſuetos ſuos, in ſeculum cuſtodientur: & ſemen impiorum excidetur.*

28 כִּי יְהוָה אֹהֵב מִשְׁפָּט וְלֹא־יַעֲזֹב אֶת־חֲסִידָיו לְעוֹלָם נִשְׁמָרוּ וְזֶרַע רְשָׁעִים נִכְרָת׃

29 *Iuſti hæreditate poßidebunt terram, & habitabunt in ſeculum ſuper eam.*

29 צַדִּיקִים יִירְשׁוּ־אָרֶץ וְיִשְׁכְּנוּ לָעַד עָלֶיהָ׃

27 *Recede à malo.* Concludit hoc verſu Dauid, vt fruamur hac fœlicitate cuius meminit, abſtinendum eſſe ab omni iniuria, colenda eſſe officia humanitatis, & beneficentiæ dandam operam. Quanquam autem ſententia hæc minimè congruit cum ſenſu carnis, certum tamen eſt, totum genus humanum non aliam ob cauſam tot incommodis ac moleſtiis inuolui, niſi quia pro ſe quiſque iniuriis, fraudibus, rapinis & maleficiis deditus, Dei benedictionem reſpuit. Se ergo ipſos homines impediunt, quo minus agant fœliciter in mundo, & quiſque lętus ac tranquillus quod ſuum eſt, poſſideat. Non temere igitur Dauid à ſuperiore doctrina ad hãc exhortationem delabitur: quia ſi manſueti terram poſſident, vt quiſque ſibi bene eſſe optat, ſic etiam debet ad probitatem & beneficentiam eniti. Notandum etiam eſt, hæc duo non ſine ratione ab eo coniungi, vt beneficentię ſtudeant fideles, & ab omni maleficio ſibi temperent. Nam vt Pſalmo 34. viſum fuit, continget ſæpe aliquem non modò humaniter ſe gerere erga certos homines, ſed plena etiam manu de ſuo largiri, ſed interim aliunde rapere ac prædari vnde ſuam liberalitatem oſtentet. Ergo quiſquis officia ſua cupit Deo probari, ſic bene mereri ſtudeat de fratribus qui ope eius egebunt, ne vni ſuccurrat cum alterius iactura, vel hunc illius mœſtitia exhilaret. Atque his duobus verbis breuiter ſecundam Legis tabulam complexus eſt Dauid: primùm vt manus ſuas ab omni noxa puras contineant fideles, ac nemini præbeant querimoniæ materiã: deinde ne ſibi viuant, ac priuatis commodis ſint addicti, ſed quoad ſuppetet facultas, in commune prodeſſe cupiant. Diximus autem antehac hanc Dei benedictionem quæ *iuſtis* promittitur, non ſemper æquali modo perſpici, vt *terram inhabitent*: ac cauſam attulimus, quia vix vllum tantę integritatis exemplum reperiat Deus inter homines, quin ſua culpa miſerias ſibi procreent qui ſunt inter alios perfectiſſimi: ideo nihil mirum ſi Dominus ſuam benedictionem ſubducat, ſaltem aliqua ex parte: deinde ſcimus vt luxurient affectus carnis, niſi Dominus frænum iniiciat. Adde quòd ad meditationem cæleſtis vitæ nemo ſatis alacriter properat, niſi variis ſtimulis vrgeatur. Hinc fit vt poſſeſſio terræ, quam Dauid aſſignat filiis Dei, non ſemper ſit pedum poſitio, quia multæ inquietudines eos perturbant. Neq; tamen fictitium eſt quod promittit: quanuis enim experientia communis nondum liquidò demonſtret filios Dei hæredes eſſe terræ, ſentimus tamen pro menſura noſtræ fidei quid valeat Dei benedictio, quæ aſſiduè inſtar fontis inexhauſti ſcaturit. Certè pluſquam cęci ſunt qui non vident præmium hoc iam rependi iuſtis hominibus, quòd Deus eos ſuo præſidio tuetur ac ſuſtinet.

28 *Quia Iehoua amat.* Notanda eſt hæc confirmatio proximæ ſententiæ, quia ſumitur ex altiore principio, nempe, Deo placere iuſtitiam & rectitudinem. Quod videtur quidem eſſe mutilum, ſed quia pro confeſſo ſumit Dauid, quod piorum omnium cordibus infixum eſſe debet, mundum regi Dei prouidentia, optimè ratiocinatur. Primò itaque tenendum eſt, Deo curæ eſſe ſtatum generis humani, nec agitari fortuitò, ſed conſilio eius dirigi, vt rerum omnium euentus ſuo arbitrio moderetur, manúque gubernet. Addendum ſecundò quod hîc commemorat Dauid, placere Deo iuſtitiam. Inde ſequitur, quiſquis iuſtè & innoxiè verſatus fuerit inter homines, beatum fore quia Deo propitio, tandem illis bene ſuccedere neceſſe eſt. Sed meminerimus, promiſſionem de qua agitur, inde pendêre, quòd Deus piorum cuſtodiam ſuſcepit, non vt eos ſemper foueat in vmbra & otio, ſed vbi cruce exercuerit, tandem illis ſuccurrat. Magnum enim his verbis pondus ſubeſt, quòd *non relinquat Deus manſuetos ſuos.* Perperam ergo interpretantur hunc Pſalmum, qui Dei gratiam, qua ſuos

fideles in hac vita proſequitur, à ſpe & patientia auellunt. imò ne iudicium repentè quis præcipitet, pias mentes ſuſpendit Propheta, donec iudicium ſuum poſt mortem impiorum erga eorum poſteros demonſtret.Perinde enim hoc valet ac ſi iterum aſſereret,quamuis non ſtatim appareat Dei iudicium, impios & ſceleratos nihilò meliore eſſe loco, quia iuſta eos pœna in filiis ſuis manet.Quòd ſi erga illos Dei maledictio non ſtatim vim ſuam exerit,mirum non eſt ſi fauorem ſuum erga fideles occultum contineat.

29 *Iuſti hæreditate poßidebunt.* Non eſt ſuperuacua huius doctrinæ repetitio, quam animis noſtris inſculpere admodum difficile eſt. Nam quum omnes fœlicitatem expetant, vix tamen centeſimus quiſque eam à Deo expectat: quin potius vt bene ſibi conſulant, quaſi data opera certatim prouocant Dei vindictam, dum alij fraudibus & periuriis ſe contaminant, alij feruntur ad rapinas,alij genus omne ſæuitiæ exercent, alij cædibus quoque & veneficiis graſſantur. Quomodo autem perpetua habitatio intelligi debeat,nuper & iam antè aliquoties admonui, nempe quia inter motus turbulentos Deus tamen eos ſuis alis protegit: & quum nihil ſit ſub Luna ſtabile, quaſi in tuto portu ſaluos præſtat. Huc deinde accedit interior tranquillitas, quæ centum vitis præcellit: atque ita meritò pro incomparabili priuilegio cenſetur.

30 *Os iuſti loquetur ſapientiam, & lingua eius proferet iudicium.*	30 פִּי־צַדִּיק יֶהְגֶּה חָכְמָה וּלְשׁוֹנוֹ תְּדַבֵּר מִשְׁפָּט׃
31 *Lex Dei ſui in corde eius: non nutabunt greſſus eius.*	31 תּוֹרַת אֱ־לֹהָיו בְּלִבּוֹ לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו׃
32 *Obſeruat impius iuſtum, & quærit interficere ipſum.*	32 צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ׃
33 *Iehoua nõ relinquet ipſum in manu illius, nec dãnabit eum quum iudicabitur.*	33 יְהוָה ל־א־יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ בְּהִשָּׁפְטוֹ׃

30 *Os iuſti loquetur ſapientiam.* Quia hypocritis ſolenne eſt,quicquid de iuſtis & rectis prædicat Spiritus Dei,ſecurè ad ſuum commodũ obtendere.definit Dauid quam à filiis ſuis Deus exigit iuſtitiam, ac eam in tria capita diſtinguit, quòd ſermo eorũ ſincerus ſit,quòd *Lex Dei* in eorum animis dominetur,quòd vitam rectè inſtituant. Primum membrum quidam aliter exponunt,quòd ſcilicet iuſti aliis ad bene viuendum duces ſint ac magiſtri:itaque diſſerere de ſapientia, & de iudicio loqui, tantundem illis valet ac pia doctrina formare alios & inſtituere in timore Dei.Quod tametſi non improbo,vereor tamen ne ſit nimis reſtrictum.Sapientia enim & rectitudo tam profanis ſermonibus & impuris,quibus Dei nomen impij delere conantur,quàm verſutiis & fraudibus,omnéque genus inſidiis, ſimúlque minis ac terroribus opponitur.Senſus ergo eſt,iuſtos honorificè & reuerenter Dei iuſtitiam extollere, vt ſe & alios in tota pietate erudiant:deinde tam in ſuis quàm in aliorum negotiis, quod rectum eſt,ſine fuco probare, nec ſophiſticè colorem inducere malis cauſis: denique nunquam à verò deflectere. Additur *cordis* integritas: quæ etſi ordine præcedit, non tamen abſurdum eſt ſecundo loco eam poni: quia Scriptura in virtutibus aut vitiis recitandis non tam curioſè ordinem obſeruat. Hinc porrò iſta cordis integritas, ſi Lex Dei cordi inſideat,quæ ſola & optimam vitæ regulam præſcribit, & frænat prauos omnes affectus & libidines, & animos ad iuſtitiæ ſtudium format.Neque enim fieri poteſt vt quis conſtãter ſe addicat rectitudini, poſthabito ſui reſpectu,fratribus ſe impendat,renuntiet auaritiæ, ſuperbiam domet, & cum proprio ingenio bellum gerat,niſi timore Dei ſit præditus. Sequitur tertium membrum, quod ad externa officia refertur.Putant alij promiſſionem eſſe.Sed non dubito quin Dauid iuſtitię definitionem huc uſque continuet.Senſus igitur eſt,quamuis multę peccandi occaſiones filios Dei ſollicitent,ac magna etiam hominum pars quantum in ſe eſt, prauitate ſua eos à Dei timore abducat: quia tamen Lex Dei occupat & regit eorum corda,non vacillare,ſed fixo gradu ſtare in propoſito, vel certè rectum curſum tenere.

31 *Obſeruat impius.* Clarius modum exprimit poſſidendæ terræ,quòd ſcilicet Deus fideles ſuos vndique hoſtibus obſeſſos tueatur.Vnde iterum colligimus, antehac non fuiſſe illis promiſſum quietum ſtatum,& ab omni moleſtia immunẽ:neque enim congruerent hæc inter ſe, fideles in pacata hæreditate vacare otio ac deliciis, & tamen quaſi oues è faucibus luporũ quotidie eripi. Interea continent hi duo verſus raram conſolationem,quòd inter varias noxas,ſalui tamen Dei auxilio euadent. Præmonet ergo Dauid fideles, vbi hoſtes ſuos in excubiis ſedere viderint,& captare omnes nocendi rationes,ſpeculãdam ex oppoſito eſſe quam pro ſuorum ſalute curam Deus gerit,& quas agit excubias, vt eos ſeruet incolumes. Fatetur quidem Dauid formidoloſas per ſe eſſe inſidias quibus impij non modò fortunas bonorum appetunt, ſed vitam,quia crudeliter in eorum exitium conſpirant: iubet tamen nos infractis animis ſtare:quia Deus ſe vindicem fore promiſit. Et notanda eſt circunſtantia liberationis, quòd eam

ſcilicet

ſcilicet eo vſque differat dum iam mors imminet. Proximo membro monemur etiam, quanuis ſedulò boni ſibi ab omni inuidia caueant, conentur de omnibus bene mereri, fugiant omnes offenſas & iurgia, fore tamen falſis accuſationibus expoſitos. Neque enim pronuntiat Dauid, plaudente toto mundo, eorum virtutes celebratum iri iuſtis laudibus: ſed vbi in iudicium tracti fuerint, & calumniis ferè oppreſſi, vt damnatis ſint ſimiles, contentos eſſe iubet Dei præſidio, qui tandem ab iniquis hominum iudiciis aſſeret eorum innocentiam. Siquis obiiciat multos ex filiis Dei poſtquam damnati fuerant, ſæua & acerba morte fuiſſe multatos: reſpondeo, eorum tamen vindicem in cælis ſedere. Nam quanuis ad crudeliſſimam mortem cum ſumma ignominia raptus fuerit Chriſtus, ab illa tamen damnationis anguſtia ſublatus eſt (vt dicit Ieſaias) & ſic Deus agit quotidie cum eius membris. Siquis rurſum excipiat, Dauidem hìc non de futura vita, ſed de præſenti piorum ſtatu concionari, repetenda eſt quam prius attuli, ſolutio, terrenas ſcilicet Dei benedictiones reſtringi ad eius conſilium: atque ita quatenus expedire nouit, nunc ſupprimi vel in totum, vel ex parte, nunc conſpicuas extare, non autem fluere æquabili modo. Continget ergo ſanctos martyres vbi damnati fuerint, morti etiam addici quaſi à Deo relictos: quia ne ipſis quidem quicquam melius vel magis optabile eſt, quàm vt Dei gloriam morte ſua illuſtrent. Neque tamen ipſe idem qui impiis ad exercendam ſæuitiam frænum laxat, aſſertor eſſe deſinit iuſtitiæ ſuorum, quia coram Angelis & tota Eccleſia ſibi probari demonſtrat, & ſe cognitorem fore oſtendit: imò è tenebris in quibus demerſi ſunt, eos attollens, facit vt eorum cineres ſuauiſſimum odorem ſpirent. Denique vbi paſſus fuerit Dominus indignis probris ipſos obrui, feret ipſe ſententiam, qua iuſtam eorum cauſam ab iniuſtis calumniis aſſerat.

Ieſa. 53.c. 8.

34 *Expecta*[*] *Iehouam, & cuſtodi viam eius: & exaltabit te, & hæreditate poſsideas terram, dum excidentur impij, videbis.*

35 *Vidi impium*[**] *robuſtum, & ſe extendentem inſtar lauri viridis:*

36 *Et tranſiuit, & ecce non erat: & quæſiui locum eius, neque inuentus eſt.*

34 קַוֵּה אֶל־יְהוָה וּשְׁמֹר דַּרְכּוֹ וִירוֹמִמְךָ לָרֶשֶׁת אָרֶץ בְּהִכָּרֵת רְשָׁעִים תִּרְאֶה׃

35 רָאִיתִי רָשָׁע עָרִיץ וּמִתְעָרֶה כְּאֶזְרָח רַעֲנָן׃

36 וַיַּעֲבֹר וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ וָאֲבַקְשֵׁהוּ וְלֹא נִמְצָא׃

[*] vel, ad Iehouã.

[**] vel, terrificum.

34 *Expecta Iehouam.* Iterum ad exhortationem redit Dauid, vt fideles freti Dei promiſſionibus ac ſuffulti, nullis tentationibus ſe huc illuc per vias obliquas & peruerſas trahẽdos permittant, ſed maneant conſtantes in obſequio Dei. Primùm itaque ad ſpem & patientiam eos hortatur, ac ſi iuberet in rebus confuſis intentos eſſe ad Deum, & quieſcere donec faciẽ ſuam quam abſcondit, denuo oſtendat. Hinc naſcitur iſtud alterum, ne deflectant à via Domini: vbicunque enim vigebunt ſpes & patientia, facile mentes frænabunt ne ad quicquam illicitum proſiliant. Et certè quòd quiſque malis artibus ſua commoda procurat, hanc reperiemus eſſe cauſam, quia nemo in Deum recumbit: vel vbi mox fortuna non arridet, fruſtra integritatem coli putat. Porrò diſcamus ex hoc loco, ſi multi etiam ex probis & ſimplicibus vitam miſerè & in continuis laboribus trahũt, pœnam hác meritò luere, quòd vix centeſimus quiſque Deum patienter expectat, rectúmque curſum proſequitur: tantum abeſt vt certò ſtatuant proprium illius eſſe munus, non modò ex ſtercore ſuos erigere, ſed eruere etiam ex ſepulchris. Nec verò Dauid *Exaltandi* verbo abs re vſus eſt, vt ſciamus tunc demum fidelibus ſæpe à Deo manum porrigi, vbi calamitatum mole obruti videntur. Subiicit poſtea Dauid perituros *impios* coram oculis piorum: quia niſi diuerſus eſſet exitus, optimos quoſque facilè ad peccandum alliceret conditio in qua ad tempus reprobi lætantur. Et ſanè eiuſmodi ſpectaculis nos quotidie Deus oblectaret, ſi ad cernenda eius iudicia oculati eſſemus. Et tamen quanuis totus mundus cæcutiat, non deſinit Deus ſceleribus hominum iuſtam mercedem rependere, niſi quòd occultioribus modis illa puniens, fructum hunc quo nos priuat ſtupor noſter, à nobis ſubducit.

35 *Vidi impium.* Propria experientia confirmat quod nuper dixi, quanuis impios inebriet ſua fœlicitas, & admirationi ſit apud omnes, caducam tamen eſſe & euanidam, ideóque nihil aliud quàm merum figmentum. Ac priore quidem verſu hoc non eſſe nouum vel inſolens dicit, ſi impius proſpera fortuna elatus, ſe longe latéque extendat, & terrorem etiam incutiat ſimplicibus. Poſtea addit, momento euaneſcere illam magnitudinem quæ non ſine admiratione ſpectata fuit. Quòd ad verba pertinet, עריץ tam fortis vel robuſtus, quàm formidabilis exponi poteſt, quia verbum à quo deducitur, nunc terrere, nunc roborare ſignificat. Participium מתערה quidam accipiunt pro viridi: ſed potius tantundem valet ac ſe diſcooperiens vel extendens, ſicut arbores proceræ & patulæ ramos diffundunt. Nec verò dubito quin ferociam eorum perſtringat Dauid, qui ſe intemperanter efferunt. *Tranſire* ſecundo verſu poſitum eſt pro euaneſcere. atque ita admonet, pauliſper ſedendum eſſe, dum ex tranſitu appareat, nebulam duntaxat fuiſſe quicquid mundus in fortuna impiorum miratur.

37 *Obſerua integrum* hominem,*& conſidera rectum: quia finis huius hominis,pax.*

38 *Tranſgreſſores autem delebuntur ſimul, finis impiorum excidetur.*

39 *Salus verò iuſtorum à Iehoua, fortitudo eorum in tempore afflictionis.*

40 *Et auxiliabitur illis Iehoua, & eruet eos, eruet eos ab impiis: ſeruabit eos, quia ſperant in eo.*

37 שמר־תם וראה ישר כי־
אחרית לאיש שלום׃
38 ופשעים נשמרו יחדו
אחרית רשעים נכרתה׃
39 ותשועת צדיקים מיהוה
מעוזם בעת צרה׃
40 ויעזרם יהוה ויפלטם
יפלטם מרשעים ויושיעם
כי־חסו בו׃

37 *Obſerua integrum.* Hortatur Dauid fideles,vt attentius quæcunque occurrunt tam gratiæ Dei quàm iudicij exempla conſiderent.ſed ſimul docet,perperam fieri iudicium ex proximo intuitu:quia niſi ſedatis mentibus expectetur opportunitas quę in Dei arbitrio poſita eſt, ſæpe extincta fide,ſimul affectus promiſſionum Dei peribit. Hæc ratio eſt cur requirat cuſtodiam,& aſpicere iubeat,quia dum ſenſus noſtros occupat quæ ſemel oblata eſt oculis tentatio,nobis feſtinatio,hallucinandi cauſa eſt.Quòd ſiquis velut è ſpecula oculos ſuos procul extendat,verè hoc dictum fuiſſe agnoſcet,fine tandem diſcerni reprobos à iuſtis.Atque hæc ſententia correctionis loco addita videtur,vt diſcamus iudicium ſuſpendere,ſi nō ſtatim exequitur Deus quod hactenus docuit: etſi vota noſtra nimis ebulliunt, ſtatim occurrat hæc moderatio,nondum veniſſe finem, dandúmque Deo eſſe tempus quo res confuſas in ordinem reſtituat.Quidam nomen אחרית de poſteris accipiunt:ſed malè, quia tātum in exitu diſcrimen ponit Dauid:quia Deus poſtquam ſeruos ſuos duriter exercuit,rebus eorum aduerſis benedicens,impiorum lætitiam in luctum conuertit.

39 *Salus iuſtorum à Iehoua.* Summa eſt,quicquid accidat,iuſtos tamen ſaluos fore, quia in manu Dei ſunt,& nunquam poteſt eorum obliuiſci. quod diligenter notandum eſt, vt afflictiſſimos hęc fiducia ſuſtentet,quam à Deo ſperāt ſalutem,certā eſſe:quia æternus eſt Deus, ſuóque imperio mundum gubernat: ſicut dicebat Chriſtus, Pater qui vos dedit mihi, maior
Ioan.10.e. 29. omnibus eſt. Retinet autem Dauid principium illud, Quia Deo probatur iuſtitia, fieri non poſſe vt ſinceros eius cultores deſerat fraudétque ſuo auxilio. Itaque fideles in ipſum recumbere iubet,non ſolùm dum ex voto res procedunt,ſed vbi premunt afflictiones. Quibus verbis docet,ſufficere ſi modò virtutem ſuppeditat ſeruis ſuis Deus, ne anguſtiis conſtricti deficiant, vel ſub grauibus miſeriis gementes, oneri ſuccumbant. Huc pertinet etiam quòd bis *Eruendi* verbum inculcat Dauid,vt ſe ad tentationes ferendas aſſuefaciant filij Dei: & ſi longius eos Deus extrahat,ſubinde in memoriam reuocent, vbi ſatis expertus fuerit eorum patientiam,demum liberatorem fore.

ARGVMENTVM PSALMI XXXVIII.

Dauid morbo aliquo (vt coniicere licet) graui & acerbo laborans,quia ſe à Domino caſtigari agnoſcit,eius iram deprecatur. Quò autem Deum ad miſericordiam melius flectat,multis circunſtantiis, mali ſui atrocitatem deplorat,quas ſatius erit ſuo loco & ordine ſingulas notare. *Pſal. XXXVIII.*

1 *Canticum Dauidis ad reminiſcendum.*

2 *Iehoua,ne in furore tuo arguas me,& in ira tua corripias me.*

3 *Quia ſagittæ tuæ deſcenderunt in me,deſcendit ſuper me manus tua.*

4 *Non eſt integritas in carne mea à facie iræ tuæ,neque pax oſſibus meis à facie peccati mei.*

5 *Quia iniquitates meæ tranſcenderunt caput meum,ſicut onus graue aggrauatæ ſunt præ me.*

6 *Putruerunt, contabuerunt liuores mei à facie ſtultitiæ meæ.*

1 מזמור לדוד להזכיר׃
2 יהוה אל־בקצפך תוכיחני
ובחמתך תיסרני׃
3 כי־חציך נחתו־בי ותנחת
עלי ידך׃
4 אין־מתם בבשרי מפני זעמך
אין־שלום בעצמי מפני חטאתי׃
5 כי עונתי עברו ראשי
כמשא כבד יכבדו ממני׃
6 הבאישו נמקו חבורתי
מפני אולתי׃

Inſcriptio ad argumentum refertur. Nam quòd initium vulgaris cantici quidam fuiſſe putant,ſicuti in aliis Pſalmis aſcribi ſolet cantilenæ exordium vnde petenda erat modulatio: frigidū eſt.Potius ergo Dauid ne ſtatim efflueret caſtigatio qua defunctus erat, memoriale hoc tam ſibi quàm aliis compoſuit.ſciebat enim quàm facilè & citò nobis euaneſcant pœnæ diuinitus inflictæ,quibus in totam vitam nos erudiri decebat:deinde memor erat ſuæ vocationis.

Nam

Nam quum toti Eccleſiæ præfectus eſſet magiſter & doctor, quicquid in ſchola Dei priuatim didicerat, in communem vſum aptare debuit, vt omnibus prodeſſet. Atque ita monemur, vtile eſſe exercitij genus, memoria ſæpe repetere quas ob peccata noſtra Deus pœnas exegit.

2 *Iehoua ne in furore.* Quia ſextus quoque Pſalmus ab hoc verſu incipit, vbi eum expoſui: ne fruſtra lectores onerem, nunc ero breuior. Nō ſimpliciter pœnā ſibi remitti poſtulat Dauid, ſed tantum vt Deus rigorem iræ ſuę moderetur. vnde colligimus Dauidem carnis ſuę votis fræna non laxaſſe, ſed precatum eſſe ex affectu pietatis recte compoſito. Naturaliter enim optarent omnes ſibi dari impune peccandi licentiam. Atqui Dauid ſeipſum cohibet, nec Dei indulgentiam ſine modo extendit, ſed contentus eſt pœnæ mitigatione. acſi diceret, Ego me tibi permitto caſtigandum: ſed vide interea ne me durius tractes quàm ſim ferendo, ac iudicium tuum ad infirmitatis meę modum attemperes, ne mali grauitas me prorſus obruat. Hæc (vt dixi) precatio ad pietatis normam compoſita fuit, quia nihil aliud continet quàm quod Deus omnibus ſuis filiis promittit. Iam verò notandum eſt, Dauidem non intus ſecum fremere, ſed querimoniam ſuam proferre coram Deo: neque obſtrependi cauſa, ſed ſuppliciter cum ingenua confeſſione, deinde cum veniæ fiducia. *Iram & furorem* pro ſummo rigore poſuit Dauid & paternæ caſtigationi oppoſuit.

3 *Quia ſagittæ tuæ.* Oſtendit ſumma neceſſitate ſe cogi ad petendam malis ſuis leuationem, nempe quòd oneris magnitudini ſuccūbat. Hæc ſemper in precibus tenēda eſt regula, vt Dei promiſſiones nobis verſentur ante oculos. Promiſit autem Deus ſe pœnas de ſuis, non quas meriti ſunt, ſed quas ferre poſſunt, ſumpturum. Hæc ratio eſt cur toties ſancti ſuam infirmitatem commemorent, dum nimis grauiter premuntur. Prudenter autem Dauid ſagittas Dei, & *manum*, vel plagam nominat quā patitur morbum: quia niſi perſuaſus eſſet, Diuinitus ſe affligi, ad petendum inde vulneris remedium, nunquam animum induxiſſet. Videmus vt excutiāt ferè omnes in Dei iudiciis, ac fortuitos eſſe caſus ſomnient: vix autem centeſimus quiſque manum Dei reſpiciat. Atqui Dauid in morbo, ſicut in aliis rebus aduerſis, manum Dei ſuis oculis proponit ad punienda peccata armatam. Et ſane quiſquis in mali ſui ſenſu ſubſiſtit, nihil à pecudibus differt. Sed quum nos de iudicio admoneant omnia eius flagella, hæc vera fidelium prudentia eſt, manum percutientis reſpicere, vt Propheta loquitur. Itaque pronomen emphaticum eſt, ac ſi dixiſſet non eſſe ſibi cum homine mortali negotium, cuius manus ſagittas pro virtutis ſuæ modo vibraret, ſed Deum longè alio impetu iaculari ſua tela. Ieſ. 9. c. 13.

4 *Non eſt integritas.* Quòd alij formam vertūt, non videtur tam apertum eſſe. Iam verò ſequitur alterum membrum in quo iuſtitiæ laudem Deo tribuit Dauid, ſine quo prior notitia nihil aut minimū prodeſſet: imò interdū animos hominum exaſperat, vt iram Dei magis prouocent, dum eum inſimulant crudelitatis, & execrandas blaſphemias in eum euomunt. Quare nihil magis præpoſterum quàm imaginari nudam & abſolutam (vt loquuntur) Dei potentiā, quæ eum iuſtitia ſua ſpoliet: Ideo Dauid ſimulac Deum ſibi infenſum concepit, conuertitur ad ſua peccata, quia iam antè ſtatuit non eſſe tyrannum qui iniuſtè ſæuiat, ſed æquū iudicem qui nunquam iraſcitur niſi offenſus. Ergo ſi velimus iuſtam Deo laudem tribuere, diſcamus exemplo Dauidis, iræ eius coniungere noſtra peccata. Proximo verſu conqueritur, ſub ingēti mole ita ſe eſſe demerſum, vt prorſus deficiat, iterum tamen cōfirmat ſuperiorem doctrinam, quòd Deum meritò ita ſeuerum & formidabilem ſentiat. Etſi enim nomen עון pro pœna ſæpe ſumitur, ſcimus tamen id eſſe tranſlatitium. Neque etiam nego quin Dauid ad effectum transferat quod cauſæ proprium eſt, dum *iniquitates* vocat quas ſua culpa pœnas contraxit: diſertè tamen ſimul fateri vult imputādum eſſe ſuis peccatis quicquid malorum ſuſtinet. Neque enim exemplo Cain cum Deo expoſtulat de immodica pœnæ atrocitate: dicebat ille, Maior eſt pœna mea quàm vt ſim ferendo: & quidem eadem voce עון illic vtitur Moſes, vt in verbis Dauidis & Cain ſit aliquid ſimile. Sed Dauidis conſiliū longè diuerſum fuit. nam quum obreperēt eius animo tentationes iſtę, Quàm duriter te Deus tractat? certè quum nullam habeat tui leuandi rationem, vult te perditum & extinctum: non modò ſpernit tuos gemitus, ſed quo magis deiectum videt, violentius perſequitur: vt impiis iſtis figmentis aditum præcluderet, clypeum hunc oppoſuit, iuſto Dei iudicio ſe affligi. Nā & nuper aſcripſit peccatis ſuis totam iræ Dei grauitatem: & paulò pòſt repetet, quicquid patitur, ſua amentia fuiſſe conflatum. Quanuis ergo ſua mala deplorans, videri poſſit in ſpeciem cum Deo litigare, hanc tamen modeſtiā retinet (quia Deus puniendo, modum non excedit) nihil præter deprecationem ſibi reſtare: quum impij quantumuis malè ſibi conſcij ſint, Deo tamen obmurmurent, non ſecus ac feræ indomitæ catenas quibus conſtringuntur, dentibus mordent. Gen. 4. b. 13.

6 *Putruerunt.* Mali diuturnitatem hoc verſu commemorat, quod leuationi impetrandæ valere debuit. Nam quum Dominus apud Ieſaiam pronuntiat, impletam fuiſſe Eccleſiæ malitiam, & ſe pro peccatis duplicia ei rependiſſe: ſignificat, vbi ſatis exegit pœnarum, ſe maturè placari: imò ſi longius proſequutus fuerit ſuam vindictam, pro ſua clementia quaſi tædio affici, vt liberationem acceleret, ſicut alibi dicit, Examinaui te, ſed non inſtar argenti ne te conſumerem. Huc ergo ſpectat quòd de mali duratione conqueritur Dauid, vt iuſtis pœnis perfunctus, tandem leuationem obtineat. Fuit autem hæc non leuis tentatio ſeruo Dei, continuo lan- Ieſ. 40. a. 2. Ieſ. 48. b. 19.

guore confectum,quaſi in malis ſuis putreſcere & in ſaniem liqueſieri. In quo magis miranda eſt eius conſtantia,quæ non magis fracta fuit moræ longitudine,quàm immenſo malorum oneri ſuccubuit.Quòd porrò *ſtultitiam* noſtram loco peccati ponit, ad extenuandam culpam minimè pertinet:ſicut hypocritæ dum effugere reatum nequeunt, vt tamen excuſent dimidia ex parte,fucum ignorantiæ obtendunt,vel errore & incogitantia ſe lapſos eſſe tergiuerſantur: ſed ſecundum Hebraicæ linguæ phraſin per Stultitiæ nomen ſe deſipuiſſe fatetur,quòd carnis libidini obſequutus fuerit aduerſus Deum.Et certè paſſim quantumuis atrocia ſcelera Spiritus deſignans,non ſubleuat reatum hominum, acſi leuibus tantùm delictis obſtricti eſſent: quin potius veſani eos furoris accuſat,quòd prauis deſideriis excæcati,contra opificem ſuum ruant. Itaque ſemper cum ſtultitia vel amentia coniūctum eſt peccatum.Et hoc ſenſu Dauid de ſtultitia ſua loquitur:acſi diceret ſe fuiſſe mente alienatum,& inſtar pecudis abreptum,& circumactum bruto impetu, dum neglecto Deo,ſuas cupiditates ſequutus eſt.

7 *Incuruatus ſum,humiliatus ſum valde,quotidie niger incedo:*

8 *Quoniam renes mei impleti ſunt combuſtione,nec eſt integritatis in carne mea.*

9 *Colliſus ſum & contritus valde, rugiui à rugitu cordis mei.*

10 *Domine,coram te omne deſiderium meum, & gemitus meus abs te non eſt abſconditus.*

11 *Cor meum circuiuit,deſeruit me virtus mea, & lumen oculorum meorum, ipſum quoque non eſt mecum.*

7 נַעֲוֵיתִי שַׁחֹתִי עַד־מְאֹד כָּל־הַיּוֹם קֹדֵר הִלָּכְתִּי׃

8 כִּי כְסָלַי מָלְאוּ נִקְלֶה וְאֵין מְתֹם בִּבְשָׂרִי׃

9 נְפוּגוֹתִי וְנִדְכֵּיתִי עַד־מְאֹד שָׁאַגְתִּי מִנַּהֲמַת לִבִּי׃

10 אֲדֹנָי נֶגְדְּךָ כָל־תַּאֲוָתִי וְאַנְחָתִי מִמְּךָ לֹא־נִסְתָּרָה׃

11 לִבִּי סְחַרְחַר עֲזָבַנִי כֹחִי וְאוֹר עֵינַי גַּם־הֵם אֵין אִתִּי׃

7 *Incuruatus ſum.* Deſcriptio hæc ſatis oſtendit extremis doloribus oppreſſum fuiſſe ſanctum virum,vt mirum ſit,ſub tanta malorum congerie viguiſſe fidem quæ animum eius ſurſum attolleret.Porrò quum ſe curuatum fuiſſe dicit,videtur tacitè ſuam deiectionem opponere multorum peruicaciæ,qui nullis Dei flagellis humiliātur,quin potius duritie ſua cum ipſo luctantur, etſi enim malis ſuis cruciari neceſſe eſt, ſe tamen quodammodo obſtupefaciunt. Hac ergo circunſtantia Dauid cæleſtem ſuum iudicem ad miſericordiam flectit,quòd nō fuerit vnus ex præfractis qui rigida ceruice ſtant erecti contra Dei manum,ſed deiectus iacuerit: 1. Pet.5.b.6. ſicuti etiam pios omnes Apoſtolus hortatur vt ſe humilient ſub robuſta Dei manu.Quare diſcamus non aliud leuandis malis noſtris eſſe remedium,niſi vt depoſita omni, peruicacia curuemur ſub Dei ferulis.Nomen קודר pro quo *nigrum* reddidi, alij pullatum vertunt, ac interpretantur de externo veſtitu,cuius niger color ſemper inſigne luctus fuit.Sed verior eorū ſententia qui nigredinem cutis intelligunt.ſcimus enim vt macie & ſqualore homines deformet mœſtitia.Ergo à ſigno,doloris magnitudinem oſtendit Dauid,quòd natiuus color perierit in ſua facie,& ſimilis ſit cadaueri iam arefacto.In proximo verſu כסלים quidā vertunt ilia.Magis tamen recepta opinio eſt,locum notari ſub renibus qui vergit ad coxendices, vel medium inter femora & ilia,vbi creditur fuiſſe vlcus.In voce quoque נקלה variant interpretes. Ego in verſione eos ſum ſequutus qui primam verbi originem retinent.קלה enim Hebræis comburere ſigificat.Neque tamen malè alij pro fœditate accipiunt: quanquam ad vlcus reſtringere non placet,quia ſimplex,meo iudicio,ſenſus eſt,renes ardore corruptos eſſe,vel ilia,vel femora:aut certè fœtore ſcatere. Nam & vſtionibus pars illa maximè obnoxia eſt, & illuc quoque vt plurimum defluunt putridi humores.Quòd allegoricè exponunt quidam,Dauidem ſibi viſum fuiſſe fœtidum,dum ſuam ignominiam expenderet,nimis coactum eſt. Quum addit ſe *debilitatum & contritum*,confirmatio eſt ſuperioris ſententiæ. Exprimere enim variis loquendi formis voluit quàm intolerabilis eſſet doloris vehementia.Nam quum parum virile exiſtimetur erumpere in clamorem vel rugitum,Dauidem verò ſciamus ad mala ferenda mollem non fuiſſe:ſæuiſſimis tormentis cruciatum fuiſſe colligimus,quia lacrymis non contentus, vociferari etiam coactus fuerit.Etſi autem nomen נהמה,quod rugitum vertimus, ab alio verbo deductum eſt quàm quo hîc vſus eſt Dauid:ſenſus tamen clarus eſt, ſe tumultuoſo cordis impetu compulſum fuiſſe ad clamorem.

10 *Domine coram te.* Hoc addit,non tam Dei reſpectu quàm vt ſe inſtrueret impetrandi fiducia, atque ita ad precandum animaret. Quanquam autem duplex poteſt eſſe ſenſus, vel quòd Dauid ſtatuat vota ſua & gemitus exaudiri à Domino, vel quòd teſtetur ſe curas ſuas & moleſtias depoſuiſſe in ſinum Dei:vterque tamen ſenſus in eūdem finem redit.Quandiu enim dubitant homines an gemitus ſui ad Deum perueniant, miſera conſternatio huc & illuc

eos

eos exagitat,mentéſque eorum deuinctas tenet ac captiuas,ne ad Deũ aſſurgant. Hinc autem precandi alacritas naſcitur,vbi perſuaſi ſumus gemitus noſtros nõ euaneſcere,in medio aere, ſed familiariter à Deo exaudiri.hoc igitur non mediocre ſolatium Dauidi eſſe potuit,non ac- Pſal.56.b.9.
cedere dubio & trepido animo ad Deum,ſed præſumpta hac quam diximus fiducia,ſicut alibi loquutur,lachrymas ſuas repoſitas eſſe in vtre Dei. Nam vt nobis ad Deum pateat aditus,credendum eſt ipſum eſſe remuneratorem,vt dicit Apoſtolus ad Hebręos cap.11.b.6.Sed alterum ſenſum potius amplector,quòd Dauid referat ſe exoneraſſe mœrores ſuos in gremium Dei. Nam ideo nihil proficit maior pars hominũ gemendo in ſuis doloribus,quia vota & ſuſpiria ad Deum nõ dirigit.Ergo Dauid vt intrepidè ſibi promittat Deum fore liberatorem,ſuarum anxietatum teſtem ſemper & conſcium fuiſſe dicit: quia neque frænũ intus momorderit,neque querelas & vlulatus in aërem profuderit(vt ſolent increduli)ſed coram Deo ipſo expoſuerit ſuos omnes affectus.

11 *Cor meum circuiuit.* Verbum quo vtitur Dauid Peregrinari, aut Vagari ſignificat. hîc verò pro agitatione capitur,quam generat anxietas vbi deſtituimur conſilio.prout enim vexantur inquietudine homines,ita ſe in omnes partes verſant:atque ita circumagitur cor ipſorum,vel diſcurrit.Sed quum fides,vbi nos addicit Deo in obſequium,ſenſus noſtros eius verbo affixos teneat,obiici poteſt quæſtio,quomodo cor Dauidis perculerit hîc vagus error.Reſpondeo,quamuis fulcitus Dei promiſſionibus in ſuo gradu conſiſteret,non fuiſſe tamen humanæ infirmitatis expertem. Nec certe fieri aliter poteſt quin ſimulatque incidimus in aliquod diſcrimen, caro noſtra varios circuitus nobis ingerat, & ad captanda conſilia diſtrahat in multos errores:hic firmiſſimus quiſque labaſceret,niſi ſibi frænum iniiceret, quo retentus ac cohibitus fuit Dauid,nempe ſenſus omnes ſuos verbi Dei cancellis incluſos tenens.Imò in precibus quietis plus ſatis experimur quàm erraticæ ſint mentes noſtræ,quas difficile eſt eodem tenore intentas ad finem vſque dirigere. Si hoc extra ſerium examen contingit,quid fiet in grauibus tempeſtatum procellis,quæ mille mortes oſtentant,nullum exitum? Quare mirum non eſt ſi cor Dauidis abripuerint,vt inter æſtus turbulentos variis agitationibus obnoxium fuerit. Addit ſe virtute fuiſſe priuatum,proinde acſi homini mortuo ſe conferret. Quod addit de *lumine oculorum* quidam ita accipiunt,nihil fuiſſe reſiduum conſilij vel prudentiæ, adeò vndique vrgebat deſperatio.Simplicior tamen ſenſus erit,ablatum ei fuiſſe vita lumẽ, quia illic præcipuus ſe exerit animæ vigor.

<table>
<tr><td>

12 *Amici mei & ſocij mei è regione plagæ meæ ſteterunt,& propinqui mei è longinquo ſteterunt.*

13 *Et laqueos tetenderunt qui quærebant animam meam: & qui captabant malum meum,loquuti ſunt prauitates,& dolos quotidie meditantur.*

14 *Ego autem tanquam ſurdus non audio, & quaſi mutus non aperiens os ſuum.*

15 *Et fui tanquam vir non audiens,& in cuius ore non ſunt redargutiones.*

</td><td>

12 אֹהֲבַי וְרֵעַי מִנֶּגֶד נִגְעִי יַעֲמֹדוּ וּקְרוֹבַי מֵרָחֹק עָמָדוּ׃

13 וַיְנַקְשׁוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי וְדֹרְשֵׁי רָעָתִי דִּבְּרוּ הַוּוֹת וּמִרְמוֹת כָּל־הַיּוֹם יֶהְגּוּ׃

14 וַאֲנִי כְחֵרֵשׁ לֹא אֶשְׁמָע וּכְאִלֵּם לֹא יִפְתַּח־פִּיו׃

15 וָאֱהִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־שֹׁמֵעַ וְאֵין בְּפִיו תּוֹכָחוֹת׃

</td></tr>
</table>

12 *Amici mei & ſocij.* Alias circumſtantias ad augendam mali grauitatem addit, quibus Deum ad miſericordiam prouocet.Vna eſt,quod apud homines nihil opis vel ſolatij reperiat. Nam *amicos e regione ſtare* dicens,intelligit ceſſare ab omni humanitatis officio.Id autem accidere potuit vel ſuperbia,vel timore.Si contemptu ſe ab homine miſero ſubduxerunt,crudeles erant ac ſuperbi:ſi inuidiæ metu operam negarunt,timiditas fuit minimè excuſabilis. Sed interim Dauidis calamitatem non parum exaggerat quòd ne amici quidem & propinqui ſignum aliquod miſerationis oſtendere auſi ſunt.Eſt autem iſta acerbiſſima tentatio, vbi quis magna amicorum copia floruit,deinde ab omnibus deſeritur.Sequitur altera circunſtantia q̃ hoſtes tendiculas poſuerint,loquuti ſint in eius perniciem,& dolos inter ſe machinati ſint.Summa eſt, Quum amici ignaui ſedeant, hoſtes ſtrenuè ſatagere & acriter incumbere ad ipſum perdendum.*Quærere animam ſuam* dicit,quia vt capitales erant hoſtes ac ſanguinarij,mediocri damno non contenti,eius interitum feruidè expetebant,interim tamen nõ tam queritur vi & armis fuiſſe graſſatos,quàm doloſas eorum conſpirationes accuſat, quas metaphoricè primò deſignat per *laqueos*:deinde ſine figura addit,eos in perniciem ſuam loqui,& quaſi occultis ſuſurris inter ſe conſulere quomodo noceant.Iam quia certum eſt Dauidem nõ petere fucatam rhetoricam ex foro qua Deum ſibi conciliet,ſed potius argumenta ex Dei verbo ſumere: in vſum noſtrum aptandæ ſunt quas hic ad fidei ſuæ confirmationẽ ſententias colligit.Si nos deficiunt omnia mundi præſidia,alij nos fraudant iuſtis officiis, alij nihil quàm cædem noſtram ſpirant:veniat nobis in mentem,non fruſtra hæc inter precandum Deo proponi, cuius pro-

prium eſt ſuccurrere miſeris,perfidè deſertos ac proditos in ſuam tutelam ſuſcipere,compeſcere improbos,nec modò reſiſtere eorum violentiæ,ſed aſtutis etiam conſiliis ire obuiam, fraudéſque eludere.

14 *Ego autem tanquam.* Duas ob cauſas muto & ſurdo ſe comparat.Nam primò ſignificat falſis & peruerſis iudiciis ita ſe obrutum,vt ne verbum quidem iuſtæ defenſionis cauſa facere liceat.Deinde patientiam ſuam in medium profert coram Deo,quo magis eum ad miſericordiam inclinet.Talis enim manſuetudo non tantùm calamitoſis & innoxiis hominibus fauorē meritò conciliat,ſed veræ quoque pietatis ſignum eſt. Nam qui pendent è mundo, & tantùm hominum reſpectu aguntur,ſi iniurias ſuas vlciſci non poterunt vociferando,quāta intemperie ferueat ipſorum animus,oſtendent.Ergo vt quis placidè & ſine tumultu petulantiam hoſtium,iniuſtos impetus,calumnias & fraudes perferat, eum neceſſe eſt in Deum recumbere. Cæterum quiſquis ita ſtatuet,Deum eſſe ſuum vindicem,ſpem ſuam in ſilentio fouebit,eiúſque opem implorans,compeſcet ſuos affectus. Ideò Paulus concinnè dicit tunc dari locum iræ,vbi coram mundo oppreſſi,acquieſcimus tamen in Deo,ſicuti rurſum quiſquis frenum laxat ſuis paſſionibus,præripit quoad poteſt Deo vindictam,nec eius auxilio aditum concedit. Certum quidem eſt,Dauidem,ſi data eſſet audientia,paratum ad ſuam innocentiam tuēdam fuiſſe :ſed quum nihil proficeret,imò quum videret excludi ſe ac prohiberi omni patrocinio, ſe in tolerantia cōtinuit,cæleſtem iudicem expectans.Ergo ſe perinde tacuiſſe dicit acſi iam conuictus obmuteſceret.Eſt autem perquàm difficile,vbi rectè nobis ſumus conſcij,patienter & clauſo ore ferre iniuſtam damnationem,acſi nos deficerent omnes rationes,& nulla reſidua eſſet excuſatio.

Rom. 12. d.18.

16 *Quia ad te Iehoua expecto,tu reſpondebis Domine Deus mi:*	כי־לך יהוה הוחלתי אתה 16 תענה אדני אלהי:
17 *Quia dixi,Ne fortè lætentur de me,in lapſu pedis mei aduerſum me ſe extulerunt.*	כי אמרתי פן־ישמחו־לי 17 במוט רגלי עלי הגדילו:
18 *Certè ego ad claudicationem paratus ſum, & dolor meus coram me eſt ſemper.*	כי־אני לצלע נכון ומכאובי 18 נגדי תמיד:
19 *Certè iniquitatem meam annuntio,expaueſco à peccato meo.*	כי־עוני אגיד אדאג 19 מחטאתי:
20 *Inimici autem mei roborantur & magnificantur qui mihi aduerſarij ſunt iniuſtè.*	ואיבי חיים עצמו ורבו 20 שנאי שקר:
21 *Et qui rependunt malum pro beneficentia, aduerſantur mihi, eo quòd ſequutus ſim bonum.*	ומשלמי רעה תחת טובה 21 ישטנוני תחת רדופי־טוב:

16 *Quia ad te Iehoua.* Hic fontem patientiæ demonſtrat Dauid,quòd ſcilicet Dei gratia confiſus,omnes mundi tentationes ſuperauit.Et certè nunquam ad lenitatem compoſitus erit hominis animus,neque etiam motus ſuos frænabit, donec in ſpei ſtatione reſidere didicerit. Simul etiam addit ſe aſſidua meditatione ſpem ſuam aluiſſe ne deficeret. Atque hæc vnica eſt perſeuerandi ratio,quum Dei promiſſionibus inſtructi,eum interpellamus. Imò fidem eius, & in ſeruandis promiſſis conſtantiam,ante oculos ponendo,nobis ſumus ipſi pro eo ſponſores.Itaque Paulus non abs re patientiam ſpei coniungit & conſolationi.Repetitio autem verborum oſtendit,ſanctum virum in ardua & difficili fuiſſe lucta :*Tu*, inquit,*Domine mi,Deus mi exaudies*.nempe quia Deo moram trahente, periculum erat ne vel tædio langueſceret,vel in deſperationem caderet, niſi hac duplici munitione oppoſita, conſtanter & intrepidè pugnaſſet.

Rom.5.a. 4.

17 *Quia dixi, Ne fortè.* Hac quoque circunſtantia fidem ſuam & precandi ſtudium confirmat, Quòd ſi contigerit eum deſeri,triumphum acturi ſint hoſtes. Hæc autem indignitas non parui eſt apud Deum momenti, vt nobis opem ferat:quia improbi proternè inſultando, nōn modò bellum cum carne noſtra gerunt,ſed rectà oppugnant fidem noſtram,& labefactare conantur quicquid eſt in nobis pietatis.Quorſum enim tendunt eorum ludibria,niſi vt irritū & inane eſſe perſuadeant quicquid pollicitus eſt Deus?Porrò mox addit,non fruſtra ſe percelli hoc metu,quia iam expertus ſit ſuperbas eorum iactantias.Docemur autem hoc loco,eo plus ſpei concipere de propinquo Dei auxilio,quo crudelius inſoleſcunt hoſtes noſtri,vel iam rebus aduerſis grauatos magnifico ſuo faſtu calcarunt.

18 *Certè ego ad claudicationem.* Fecit hic verſus vt putarent interpretes Dauidem laboraſſe aliquo vlcere,ex quo timenda eſſet perpetua claudicatio. Sed quàm infirma ſit hæc diuinatio,

natio, ſuprà Pſalmo 35.c.15. oſtendi. Certè nulla maior ratio eſt cur Dauidem fingamus fuiſſe claudum, quàm Ieremiam, vbi dicit hoſtes ſuæ claudicationi inhiare,vel eſſe intentos.Potius itaque metaphorica loquutio eſt,qua ſignificat Dauid,niſi Deus celeriter ſuccurrat,ſpem nullam ſibi eſſe recuperandi priſtini ſtatus: ſed ita eſſe afflictum, vt tota vita mutilus vel debilis incedat.Et expoſitionis loco ſequitur,*dolorẽ ſemper cum eo verſari*.ſenſus enim eſt,vſque adeò vrgeri,vt ne ad momentum quidem aliquid relaxationis concedat obliuio. Vtroque membro fatetur Dauid malum ſuum eſſe incurabile,niſi remedium à Deo impetret: nec ſe ferendo eſſe parem, niſi ipſius Dei manu erectus & ſuffultus fuerit. Hinc fit vt ſenſus omnes ſuos, & vota ad vnum Deum colligat: quia ſimul atque ab eo deflexerit, præſentem ruinam cernat. Ierem.21. c.10.

19 *Certè iniquitatem meam.* Comparatione amplificat quod nuper dixit de hoſtium faſtu & probris.dicit enim,quum ipſe in ſordibus & ſqualore iaceat inſtar ſcelerati hominis, ipſos alacres & lætos volitare: imò criſtas attollere,quia potentia & viribus polleant. Sed prius notare operæ pretium eſt quo ſenſu dicat ſe peccatum annuntiare. Falluntur enim meo iudicio qui ſimpliciter hunc locum accipiunt ac ſi petendæ veniæ cauſa reum ſe coram Deo profiteretur. Volunt illi nunc ferè idem repeti quod Pſalmo 32.b.5. vidimus,Peccatũ meum tibi notum feci,iniquitatem meam non operui, &c. Atqui hoc loco non tam de ſua pœnitentia loquitur,quàm triſtem & calamitoſum ſuum ſtatum deplorat: ideóque peccatũ & iniquitas pro afflictionibus ſumuntur vel pœnis,quæ ſigna erant iræ Dei:ac ſi diceret,manũ Dei ſibi aduerſam eſſe & infeſtam,vt ex miſeriæ intuitu vulgò iudicet mundus hominem eſſe damnatum & reprobum. Quo clarior ſit ſenſus, coniunctim duo iſti verſus legendi ſunt: Ego iniquitatem meam annuntio,inimici autem mei viuunt:Paueo à peccato meo,illi autem roborantur.Neque tamẽ interea nego quin reputet quæ ſuſtinet mala,ſibi à peccatis prouenire.In hoc enim differunt pij homines à profanis, quòd rebus aduerſis admoniti de ſuo reatu, ſuppliciter ſe ſiſtunt ad Dei tribunal.Ergo à ſignis vel effectis cauſam æſtimans,duo ſimul cõplectitur:quòd proſtratus ſub ingenti malorum congerie iaceat:deinde quòd hæc omnia mala iuſtę ſint caſtigationes.*Viuere* iſtud quod hoſtibus tribuit,tantundem valet ac florere rebus proſperis.Itaq; addit *roborari* & *augeri potentia*. Sic enim verbum רבב hoc loco interpretor, quia Multiplicari impropriè diceret.Neque enim conqueritur eorum numerum creſcere,ſed potius eos attolli, vt cum opibus ſimul maiorem audaciam colligant ad bonos & ſimplices opprimendos.Addit nullo ſuo merito ab illis ſe oppugnari,quo Deum magis propitium inueniat. Et certè vt nos ſuo fauore protegat Deus,ſemper danda opera eſt ne quem lædamus, & ne cuiuſquam in nos prouocemus odium:cuius ſententiæ continuò pòſt ſequitur plenior confirmatio, quòd iniurias pro beneficiis rependerent. Quanquam his verbis vltrà progreditur Dauid, quòd ſcilicet non tãtùm ab omni maleficio abſtinuerit, ſed etiam de illis ſit benemeritus. quo minus excuſabilis eſt eorum rabies,quæ non modò ſine cauſa eos ad nocendum impellit,ſed neque vllis officiis mitigari poteſt. Magnopere quidem ingenuas mentes excruciat hæc indignitas, dum tam iniquam mercedem rependunt mali & peruerſi homines. ſed vbi ſuccurrit hæc conſolatio,hac ingratitudine non minus Deum offendi,quàm eos qui iniuriam ſuſtinent:nõ eſt quod vltra modum turbentur.Ergo ad leniendum dolorem ſemper valeat hæc doctrina, Quoties iniuriis nos afficiunt improbi quibus ſtudemus benefacere,Deum fore certum iudicem.Summus gradus deſperatæ malitiæ adiungitur,quòd exoſum habuerint integritatis ſtudium in Dauide.Nimis enim præpoſteros eſſe oportet,prauóque & contorto ingenio quibus ita rectitudo diſplicet,vt data opera cum eius cultoribus bellum ſuſcipiant.Eſt quidem iſta grauis tentatio quo ſincerius ad Deum colendum pij incumbunt,eo ſibi plures moleſtias accerſere: ſed abũde illis ſufficere debet hæc cõſolatio,quòd nõ modò eos ſubleuat bona cõſcientia, ſed Dei miſericordiam erga ſe hac maximè de cauſa propenſam eſſe norunt: qua fiducia freti, in Dei conſpectum prodire audent:& quia communis eſt ei cauſa,vt eius patrocinium ſuſcipiat familiariter rogare. Certè Dauid regulam ſuo exẽplo cunctis fidelibus præſcripſit,vt omnia mundi odia potius prouocent,quàm vt minimum declinent ab officio: neque hoſtes habere refugiant quos vident bono & omni iuſtitiæ aduerſari.

22 *Ne derelinquas me Iehoua Deus mi, nec procul abſis à me.*

23 *Feſtina ad auxilium meum Domine, "ſalus mea.* "Vel, ſalutis meæ.

22 אַל־תַּעַזְבֵנִי יְהוָה אֱלֹהַי אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי׃

23 חוּשָׁה לְעֶזְרָתִי אֲדֹנָי תְּשׁוּעָתִי׃

In hanc clauſula votorum ſuorum caput,& totius precationis ſummam breuiter perſtringit, vt ſcilicet ab hominibus deſertum, & miſerè omnibus modis afflictum Deus excipiat & erigat. Tribus autem loquendi formis vtitur: ne ipſum deſerat, vel eius curam abiiciat Deus:ne remotus ſit: ſed opem ſuam acceleret. Perſuaſus quidem erat Dauid, Deum ſemper propinquum eſſe ſeruis ſuis,nec momento vno longius tardare quàm oportet:ſed quemadmodum alibi vidimus,nihil mirum ſi ſancti dum curas ſuas & mœrores exonerãt in gremium Dei,vo-

ta concipiant ex carnis ſuæ ſenſu. Neque enim vel infirmitatem ſuam fateri pudet: vel quę obrepunt dubitationes tegere expedit. Interea quamuis mora Dauidi ſecundum carnem moleſta eſſet, vno tamen verbo clarè demonſtrat ſe non dubitanter precari quum Deum appellat ſalutem ſuam, vel ſalutis præſidem. Nam quòd alij, ad ſalutem vertunt, coactum eſt: potius enim Dauid machinis omnibus quibus impetitam fuiſſe eius fidem vidimus, murum hunc opponit, Indubiam ſibi nihilominus in Deo ſalutem eſſe.

ARGVMENTVM PSALMI XXXIX.

Refert initio Dauid quanta doloris amarulentia ad querelas nimia intemperie feruentes impulſus fuerit. Fatetur enim quum ad tolerantiam & ſilentium ſe paraſſet, mœroris tamen vehementia prorupiſſe quò minimè volebat. Deinde expoſtulationes precibus mixtas recitat, quæ ſummam animi perturbationem oſtendunt: vt ſatis appareat, non vulgari conatu cum deſperatione luctatum eſſe.

Pſal. XXXIX.

1 *PRæfecto Ieduthun Canticum Dauidis.*	1 לַמְנַצֵּחַ לִידִיתוּן מִזְמוֹר לְדָוִד׃
2 *Dixi, Cuſtodiam vias meas: ne peccem in lingua mea, cuſtodiam ad os meum capiſtrum dum ſtat impius coram me.*	2 אָמַרְתִּי אֶשְׁמְרָה דְרָכַי מֵחֲטוֹא בִלְשׁוֹנִי אֶשְׁמְרָה לְפִי מַחְסוֹם בְּעֹד רָשָׁע לְנֶגְדִּי׃
3 *Obmutui ſilentio, tacui à bono & dolor meus turbatus eſt.*	3 נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה הֶחֱשֵׁיתִי מִטּוֹב וּכְאֵבִי נֶעְכָּר׃
4 *Incaluit cor meum intra me, in meditatione mea exarſit ignis, loquutus ſum lingua.*	4 חַם־לִבִּי בְּקִרְבִּי בַּהֲגִיגִי תִבְעַר־אֵשׁ דִּבַּרְתִּי בִּלְשׁוֹנִי׃

Satis notum eſt Ieduthun vnum fuiſſe ex cantoribus quos Sacra hiſtoria celebrat. Ideo mihi probabile eſt Pſalmum hunc datum præfecto cantorum qui erat ex eius familia. Nam quòd ad modulationem quidam referunt, & initium fuiſſe putant alterius cantici coactum eſt. Nihilo magis recipio quòd alij Dauidem hîc de morbo aliquo conqueri diuinant: quia niſi vrgeat ratio, generales ſententias ad vnam ſpeciem reſtringere abſurdum eſt. imò ex tam diro cruciatu quem deſcribit, coniicere licet, vel multas afflictiones comprehendi, vel certè vnam ex omnibus grauiſſimam, & quæ in longum tempus protracta fuerit. Tenendum verò eſt, Dauidem hoc Pſalmo non prædicare virtutem ſuam, quòd vota ad pietatis regulam compoſita coram Deo conceperit: ſed potius infirmitatis ſuæ vitium fateri, quòd efferbuerit immodico dolore, & impetu raptus fuerit ad expoſtulandum.

2 *Dixi, Cuſtodiam.* Hac circunſtantia amplificat Dauid doloris atrocitatem, quòd præter animi ſui propoſitum in acerbiſſimas querelas proruperit. Summa enim eſt, Quum animo ad patientiam compoſito ſilentium ſibi imperaſſet, vi tamen doloris hoc conſilium excuſſum fuiſſe, & voces extortas, ex quibus pateret, nimis intemperanter eum dolere Dicendi verbo, notum eſt, ſæpe non externum ſermonem, ſed quid animo quiſque conceperit notari: ideóque interdum additur In corde. Intelligit ergo Dauid ſe non oſtentaſſe fortitudinem in hominum oculis, ſed coram Deo fuiſſe longa meditatione probè munitum ad mala perferenda. Atque hæc ſedulitas notanda eſt. Neque enim ad cauendum fruſtra tantopere intentus fuit: ſed quia ſuæ fragilitatis conſcius erat, deinde ſciebat quàm multiplices inſidias ſtruere ſolebat ſatan: circunſpexit huc & illuc, & cuſtodiam in omnes partes appoſuit, ne à dextra vel ſiniſtra furtim obrepens tentatio, in animum penetraret. Ergo clauſi vndique erant aditus, niſi ingenti doloris acerbitate violenter perrupta & euerſa fuiſſet eius cõſtantia. Iam quòd ſe *capiſtro os clauſiſſe* dicit *ne loquendo peccaret*, non ita intelligere cõuenit quaſi ſatis habuerit intus premere & vorare quicquid eum angebat: (nihil enim quàm fucum faciunt qui vultu & ſermone ſpeciem manſuetudinis præbent, quum intus contumacia turgeant) ſed quia lingua nihil eſt magis lubricum, teſtatur Dauid ſe tanto ſtudio incubuiſſe ad frænandos affectus, vt ne verbum quidem ex ore efflueret quo proderet aliquam impatientiam. Et certè rara fortitudine præditum eſſe oportet quiſquis verè & ſincera deliberatione linguam ſuam continet, cuius tam procliuis eſt lapſus. Particulam quæ ſequitur, *dum ſtat impius coram me*, ſic ferè omnes accipiũt ac ſi mœrorẽ ſuum texiſſet Dauid, ne blaſphemandi occaſionem daret improbis, qui ſimul ac filios Dei vident malis ſuccumbere, petulanter inſultant non ſine ipſius Dei ludibrio. Sed plus quiddã exprimere videtur *Standi* verbo: nempe quòd impios rerum potiri videns, hanc indignitatẽ (quę alioqui non parum bonos vrit & cruciat) tacitus perferre decreuerit. Non ſimpliciter ergo dicit ſe improborum conſpectu fuiſſe retentum, ne illis ridendum ſe propinaret: ſed quum florerent peſſimi homines, & ſuperiores gradu alios deſpicerent, ſibi fixum fuiſſe in animo placidè quieſcere. Certè clarè oſtẽdit ſe fuiſſe obſeſſum ſceleratis hominibus, vt liberum gemitũ edere non poſſet quin cederet in riſum & fabulam. Iam quum Dauid tam difficile fuerit lin-

guam ſuam compeſcere,ne obmurmurando peccaret,diſcamus eius exemplo,quoties nos angunt moleſtię,ad moderandos noſtros affectus acriter eniti, ne qua impia aduerſum Deum obtrectatio nobis excidat.

3 *Obmutui ſilentio*.Iam oſtendit non euanidū fuiſſe illud concilium cuius meminit, ſed re ipſa teſtatum feciſſe quàm penitus cordi infixū eſſet. Dicit ergo ſe inſtar muti ad tēpus tacuiſſe:quod inſigne patientiæ documentum fuit.Itaque nō vt ſolēt leues homines,tacere propoſuit,vt effectu careret voluntas,ſed diu & conſtanter ſe ad patientiam exercuit:neque id ſilēdo tantùm,ſed prorſus obmuteſcendo ac ſi elinguis foret.Particulam *à bono*,ſic exponūt quidam, quòd non modò nullā protulerit impiam,vel temerariam vocem,ſed in totū à loquendo abſtinuerit.Alii putant ſiluiſſe à bono,quia miſeriis obrutus,nihil vſquam ſolatii inuenerit,vel cū dolor prohibuerit à canendis Dei laudibus.Sed genuinus,meo iudicio,ſenſus eſt,Quāuis ſuppeteret iuſta defenſio,vel non deeſſent honeſti expoſtulandi prætextus,vltrò tamē ceſſiſſe. Quamuis ergo aduerſus improbos opponere liceret iuſtum innocentiæ ſuæ patrocinium,cauſam tamen ſuam deſerere maluit,quàm ſibi ad aliquam doloris intemperiem frænum laxare. Poſtea ſubiicit,vbi ſe aliquandiu ita conſtrinxit,tandem violētia doloris perrupta fuiſſe clauſtra quæ linguæ ſuæ oppoſuerat.Quòd ſi Dauid tam ſtrenuus athleta,in medio curſu certaminis defecit,quanto magis ſimilem lapſum metuere nobis neceſſe eſt? *Turbatum* verò *dolorem ſuum fuiſſe* dicit:quia magis accenſus fuerit eius ardor ad tumultuandum,vt ſtatim videbimus. Quidam Corruptum vertunt,acſi factus eſſet deterior,ſicuti vulnus putredine vel tabe ingraueſcit.ſed hoc coactum eſt.

4 *Incaluit cor meum*. Nunc ſimilitudine amplificat doloris magnitudinem, quòd dolor occultè ſuppreſſus,plus caloris conceperit, donec ardor ingens magis ac magis inualeſceret. Atque hinc vtilem admonitionem colligere licet,nempe quo ſe quiſque magis ad Dei obſequium comparat,totóque ſtudio enititur ad patientiam,eo acrius pungi, quia totas ſuas vires ad eū oppugnandum Satan exerit,qui ſtupidis non adeò moleſtus eſt.Itaque ſi quando in nobis ferueant magnæ vſtiones,memoria reuocandum erit certamē hoc Dauidis,ne animos deſpondeamus,vel ſaltem ne ad deſperationem infirmitas noſtra nos præcipitet. Siccæ & calidæ exhalationes quas ſol æſtate excitat,ſi nihil in medio aëre obſtaret,ſurſum abſque tumultu aſcenderent:nubes autem oppoſitæ dum liberum curſum impediūt,ipſo conflictu tonitrua generant.Idem & piis contigit,quibus ſurſum aſcendere in animo eſt.nam ſi ad vagas cogitationes transferrent animum,quaſi liberi eſſent diſcurſus:nunc dum ſe Deo addicere conantur ex carnis impedimentis exoritur repugnantia. Ideo quoties impetus ſuos emittet caro,& ignem in cordibus noſtris accendet:ſciamus nos eodem tentationis genere exerceri quod plurimum moleſtiæ Dauidi exhibuit.In fine verſus fatetur ſe mali grauitate victum,ſtultas & temerarias voces profudiſſe. Nam in ſua perſona, humanæ infirmitatis ſpeculum nobis ante oculos ponit,vt periculo admoniti,ſolicitè ſub vmbrā alarum Dei confugere diſcamus. Et quum dicit *lingua ſe loquutum eſſe*,non eſt pleonaſmus,ſed plenior delicti confeſſio,quòd ſcilicet in apertos clamores eruperit.

5 *Notum fac mihi Iehoua finē meum,& numerum dierum meorum, vt ſciam cuius ego ſim aui.*

6 *Ecce,inſtar palmorum poſuiſti dies meos,& æuum meum acſi nihil eſſet coram te: certè tota vanitas,omnis homo dum conſiſtit.Selah.*

7 *Certè in vmbra obambulat vir, certè in vanum tumultuatur: coaceruant, & neſciunt quiſnam colliget.*

5 הוֹדִיעֵנִי יְהוָה קִצִּי וּמִדַּת יָמַי
מַה־הִיא אֵדְעָה מֶה־חָדֵל
אָנִי׃

6 הִנֵּה טְפָחוֹת נָתַתָּה יָמַי וְחֶלְדִּי
כְאַיִן נֶגְדֶּךָ אַךְ כָּל־הֶבֶל כָּל־
אָדָם נִצָּב סֶלָה׃

7 אַךְ־בְּצֶלֶם יִתְהַלֶּךְ־אִישׁ
אַךְ־הֶבֶל יֶהֱמָיוּן יִצְבֹּר וְלֹא־
יֵדַע מִי־אֹסְפָם׃

5 *Notum fac*. Hinc apparet,perperā & vitioſo exceſſu fuiſſe abreptum,quia cum Deo expoſtulat,ſicuti ex contextu clarius patebit.Miſcebit quidem paulò pòſt ſanctas & ritè compoſitas preces:ſed hîc indignè fert,quū fluidus ſit & caducus homo,ſe non mitius tractari:cuiuſmodi querelis ſermones Iob.ferè referti ſunt.Non ergo ſine ſtomacho & indignatione dicit, Quando tu Deus mecum tam ſeuerè agis,fac ſaltem vt ſciam quantū mihi temporis præſcripſeris ad viuendum.atqui momentum eſt vita mea.Quid ergo ſibi vult tātus rigor?& cur immenſam malorum congeriem in caput meum accumulas, acſi multis ſeculis adhuc victurus eſſem?quid iuuat me natum eſſe, vt per continuam malorum ſeriem breuiſſimum vitæ tempus miſerè traducam?Ideo coniunctim legi debet proximus verſus,*Ecce poſuiſti dies meos inſtar palmorum*.Eſt autem quatuor digitorum menſura,quę hîc pro exigua menſura ſumitur.acſi diceret,vitam hominis ſubitò tranſuolare,& finem eius initio ferè eſſe contiguū.Vnde conclu-

dit cunctos mortales coram Deo meram eſſe vanitatem. Quantũ ad verba ſpectat, non poſtulat Dauid ſibi oſtẽdi vitæ breuitatem quaſi eſſet incognita: ſed ironiæ ſpecies eſt, ac ſi dixiſſet, Supputemus annorum numerum qui mihi adhuc reſidui ſunt, an ad malorum quæ perfero, compenſationẽ ſufficient. חלד, quidam mundanum vertunt, alij temporalem. Poſterior interpretatio quadrare non poteſt, quia nondum palàm exprimit vitæ ſuæ breuitatem, ſed ambiguè adhuc loquitur. Si nomen Mundani placeat, ſenſus erit, oſtende an mihi vitam vſque ad mũdi finem protogare velis. Sed rectius meo iudicio eſt quod ſequutus ſum: & in voce poteſt eſſe metatheſis, ד & ל. Quanquam poteſt etiam propriè pro ætate, aut vitæ ſpatio accipi, vbi *æuum ſuum quaſi nihilum coram* Deo eſſe dicit: quo magis ad miſericordiam eum permoueat, ſuæ fragilitatis teſtem ipſum citat, ſignificans eũ minimè latere quàm euanida ſit hominis vita. *Tota vanitas* vel *omnis*, tantundem valet ac ſi dixiſſet, in toto humano genere nihil eſſe prętermerã vanitatem: hoc autem prædicat de hominibus vbi conſiſtunt, hoc eſt dum in præcipuo ſuo vigore volunt aliquid cenſeri. Etſi autem has querimonias Dauidi expreſſit mœror, notandum tamen eſt, tunc demum ſentire homines quàm nihil ſint, dum premantur rebus aduerſis. Res enim ſecundæ eos inebriant, vt ſuæ ſortis obliti & torpore ſtupidi, ſomnient immortalem ſtatum in terra. Quanquam autem apprimè vtilis eſt fragilitatis noſtrę notitia, cauendum tamen eſt ne prauo tædio nos ad indignationem ſtimulet. Verè Dauid & ſapiẽter pronuntiat, etiam dum maximè excellere homo videtur, totum nihil aliud eſſe quàm bullam ex vanitate conflatam. in eo ſolum peccat, quòd anſam expoſtulandi cum Deo inde arripit. Sic ergo nobis miſera noſtra conditio diſpliceat, vt proſtrati & ſupplices ad Dei miſericordiam tollamus oculos: quod etiam mox facit Dauid, ſe ipſum corrigens. Neque enim ſubſiſtit in illa confuſa lamentatione, ſed fidei ſenſu tranſcendit ad cęleſte ſolatium.

7 *Certè in vmbra.* Proſequitur eandem ſententiam. Vmbræ enim nomine ſignificat nihil eſſe in homine ſolidum, ſed inanem (vt loquuntur) apparentiam. Tenebras quidam vertunt, vt ſenſus ſit, vitã hominis euaneſcere antequam poſſit cognoſci: ſed ſimpliciter prædicat Dauid de ſingulis hominibus quod Paulus ad totum mundum extẽdit, nempe tranſire eius figuram:
1. Cor. 7. f. 31. Atque ita negat firmum in illis eſſe ſtatum, quia ſpecies virtutis quæ ad breue tempus apparet, mox effugiat. Quòd addit, fruſtra eos tumultuari, cumulus eſt vanitatis. ac ſi dixiſſet, videri in hoc natos homines, vt bis ridiculi ſint, quia patũ à ſpectris differãt: & tamen ſtultis, imò inſanis curis fruſtra ſe fatigent. Clarius autem exprimit eos deſipere, quòd dum ſe anxiè occupãt in coaceruandis opibus, illis in mẽtem non venit ſubita migratio. Quorſum enim ſe adeò macerarent, niſi quia imaginantur nihil ſibi ſufficere? Perinde enim ſua inexplebili cupiditate omnes mundi copias ingurgitant, ac ſi centum ſeculis eſſent victuri. Porrò non eodem omnino
Eccle. 5. b. 9. ſenſu Dauid hominum auaritiam deridet, quo Solomo: quia non tãtùm de hæredibus loquitur, ſed generaliter dicit eos ſatagere, quum tamen neſciant ad quem peruenturus ſit fructus. vellent quidem ſibi conſulere: ſed quæ dementia eſt infœliciter ſe torquere inanibus curis quę nullum finem nec modum habeant? Feruidas enim & prę cipites curas damnat, quibus abrepti profani homines, cælum terræ miſcent, dum ſe mortales eſſe non reputant: tantum abeſt vt agnoſcant vitam ſuam ad quatuor digitos reſtringi. Quanquam autem Dauid ex incompoſito & turbato animi affectu hoc protulit, per ſe tamen vtilem doctrinam continet, nullum ad temperandas ſuperuacuas curas melius remedium eſſe, quàm vt in mentem nobis veniat, vitæ noſtræ curriculum quaſi palmare eſſe.

8 *Et nunc quid expecto Domine: ſpes mea ad te eſt.*	8. וְעַתָּה מַה־קִּוִּיתִי אֲדֹנָי תּוֹחַלְתִּי לְךָ הִיא׃
9 *Ex omnibus peccatis meis eripe me, opprobrium* "*ſtulti ne ſtatuas me.*	9 מִכָּל־פְּשָׁעַי הַצִּילֵנִי חֶרְפַּת נָבָל אַל־תְּשִׂימֵנִי׃
10 *Obmutui, non aperiam os meum, quia tu feciſti.*	10 נֶאֱלַמְתִּי לֹא־אֶפְתַּח פִּי כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ׃

"vel, nequam. vel, reprobi.

8 *Et nunc quid expecto?* Poſtquã confeſſus eſt Dauid ſe animi feruore fuiſſe nimis turbatũ iam ad ſanam & quietam mentẽ ſe recipit: vnde melius apparet quod prius admonui, Pſalmũ, ex precibus rectè ordinatis & ex inconſideratis querelis eſſe compoſitum. Dixi autem Dauidẽ hîc facere initium ritè precandi. Idem interdum ſentiũt profani homines quod ipſe confeſſus eſt: ſed non eo vſque eos adducit propriæ vanitatis notitia, vt ſolidam fulturã in Deo quęrant: imò ſe ipſos ſponte ſtupefaciunt, vt ſuauiter dormiant in ſua vanitate. Cæterùm diſcamus ex hoc loco, neminem ſeriò ad Deum reſpicere, vt ab ipſo pendeat vel ſpem in eo defigat, donec ſuę fragilitatis cõuictus fuerit, adeóque in nihilum redactus. Pondus enim ſubeſt in aduerbio *nunc.* ac ſi dixiſſet, ex blanditiis quibus ſopitę hominum mentes tenentur, ſe iam expergefactũ. Sed vltra hoc rudimentum progredi neceſſe eſt: quia non ſatis eſt trepidè quærere quid nobis agendum ſit, niſi occurrat nobis Deus in quem recumbat noſtra expectatio. Quia ergo profanis hominibus nihil prodeſt de ſuo nihilo ita conuinci, vt tamen in eo ſubſiſtant: diſcamus ad vlteriorem

vlteriorem progreſſum eniti, vt Deus nos exanimes viuificet, ſicuti proprium munus eius eſt, ex nihilo omnia creare: quia tunc homo vanitas eſſe deſinit, & verè incipit aliquid eſſe, vbi Dei manu exceptus ſurſum aſpirat.

9 *Ex omnibus peccatis.* Pergit in contextu piæ ſanctæque precationis. Neque enim iam rapitur doloris impetu, vt cum Deo expoſtulet, ſed reum ſe coram Deo ſuppliciter ſtatuens ad miſericordiam eius confugit: quia dum ſe à ſceleribus eripi poſtulat, Deo iuſtitiæ laudē aſcribens, miſeriæ quam ſuſtinet, culpam in ſe ſuſcipit: neque vnius tantùm peccati ſe accuſat, ſed fatetur multiplici reatu ſe eſſe obſtrictum. Atque hæc regula nobis tenenda eſt ſi leuationē in malis noſtris quærimus: quia donec fons ipſe exhauſtus fuerit, nunquam mala ex malis fluere deſinent. Certè mitigationem ſuorum malorum petebat David: ſed quia ſperabat, ſimul ac reconciliatus eſſet Deo, futurum quoque vt ſcelerum pœnæ finem acciperent: tantùm petit ſibi remitti peccata. Monemur autem exemplo Dauidis, non tantùm ab ærumnis quæ nobis moleſtæ ſunt, leuationem petere, ſed incipere ab ipſa cauſa, vt Deus peccata nobis non imputet, ſed aboleat noſtrum reatum. Quod ſequitur de *opprobrio ſtulti*, tam actiuè quàm paſſiuè exponi poteſt, hoc eſt ne Deus ipſum proſtituat impiorum ludibriis, vel ne eodē probro, cui addicti ſunt impij, ipſum inuoluat. Quia vterque ſenſus non malè conueniet, libera ſit lectoribus optio. adde quòd נבל non modò ſtultum, ſed etiam contemptibilem ac nihili vel nequam ſignificat. Certum quidem eſt, reprobos omnes intelligi quos Scriptura ſtultitiæ damnat: quia recta intelligentia priuati, furioſè in Dei contemptum feruntur.

10 *Obmutui, non aperiam os meum.* Hic iam ſe obiurgat David, quòd non tenuerit ſilentium illud, quod antè vidimus doloris vehementia fuiſſe abruptum. Ergo quòd ſe obmutuiſſe dicit, non æquabilis & perpetuæ moderationis elogiū eſt, ſed vitij correctio, ac ſi impatientiā ſuam caſtigans, ita ſecum loquutus foret, Quid facis? num ſilentium tibi iniunxeras: nunc autem obmurmuras & obſtrepis Deo. quid autem hac tua audacia proficies? Continet autem hic locus valde vtilem doctrinam: quia nihil ad compeſcēdos doloris impetus aptius eſt quàm vbi nobis in mentem venit, non cum homine mortali, ſed cum Deo eſſe negotium, qui ſemper iuſtitiam ſuam contra omnes obſtreperos hominum ſuſurros, imò contra inſanos clamores aſſeret. Vnde enim fit vt in tantā impatientiam ruat maior pars hominum, niſi quia non reputat ſe cum Deo rixari? Ergo dum alij in fortunam reiiciunt, alij in homines, quicquid mali acciderit, alij varias cauſas ſibi fingunt, vix autē centeſimus quiſque agnoſcit Dei manum: liberè ſibi in querimoniis indulgent. Contrà David, vt prauos omnes & vitioſos exceſſus cohibeat, ſe ad Deum conuertit: & quia ab eo profectum ſit quod patitur, ſibi obmuteſcendū eſſe ſtatuit. Iam quum David extremis malis afflictus; quia Deum agnoſcit eorum authorem, legem tacēdi ſibi imponat: hoc ſciamus vnū eſſe ex præcipuis exercitiis fidei noſtræ, humiliari ſub forti Dei manu, & cum ſilentio acquieſcere eius iudiciis. Cæterùm notandum eſt, tunc demum placidè & ſedatis animis homines ſe Deo ſubiicere, vbi perſuaſi ſunt, non ſolùm abſoluta potentia facere quicquid libuerit, ſed iuſtum eſſe iudicem. nam etſi impij ſe eius manu percuti ſentiunt, quia tamen eum inſimulant ſæuitiæ & tyrannidis, non deſinunt horrendas in ipſum blaſphemias euomere. Interea ſic David occulta Dei iudicia reuerenter ſuſpicit & adorat, vt ſola eius voluntate contentus, nefas eſſe ducat verbum contrà facere.

11 *Aufer à me plagam tuam: à *vulnere manus tuæ ego defeci.*

12 *In correptionibus propter iniquitatem caſtigas virum, & tabeſcere facis quaſi tinea præſtantiam eius: certè vanitas, omnis homo. Selach.*

11 הָסֵר מֵעָלַי נִגְעֶךָ מִתִּגְרַת יָדְךָ אֲנִי כָלִיתִי׃

12 בְּתוֹכָחוֹת עַל־עָוֺן יִסַּרְתָּ אִישׁ וַתֶּמֶס כָּעָשׁ חֲמוּדוֹ אַךְ הֶבֶל כָּל־אָדָם סֶלָה׃

*vel contentione.

11 *Aufer à me plagam.* Confirmat ſuam precationem David, vt veniam adeptus clementer tractetur. Neque tamen hæc oratio ſilentium illud, cuius nuper meminit, perturbat. quia vota noſtra ſi ad Dei præſcriptum formentur, minimè turbulenta ſunt, vt iram Dei prouocent, ſed ex fidei & patientiæ ſilentio manant. Verum quidem eſt, vbi quis ardenter Deum compellat, fieri non poſſe quin permiſceat ſuos affectus, querimonias profundat, & egerat immodicū ardorem. Sed videmus, Dauidem, qui tumultuoſè nuper mala ſua deflebat, nūc pacato animo expendere quid meritus ſit, & veniam precari. Summa autem eſt, vt Deus pœnam quam inflixit, relaxet. Ratio additur, quia *deficiat à contentione manus eius.* Nihil excuſationis affert ad leuandam culpam, ſed infirmitati ſuæ parci cupit. Sicut autem priuatim ſe conſumptum eſſe dicit, quia Dei manum ſentiat ſibi aduerſam: mox quoque generalem ſententiam addit, Si Deus ſummo iure nobiſcum agere aggreſſus fuerit, nihil fore reliquum, niſi vt omnes eo irato deficiant. ac diſertè oſtendit ſe non de quolibet homine, vel de gregariis tantùm loqui: quia ſi viros caſtiget Deus, quicquid in ipſis pretioſum eſt, liquefaciet. Summa eſt, neminē mortalium tanta virtute aut gloria excellere, quem ira Dei, ſi vehementius in eum exarſerit, non ſit protinus in nihilum redactura: ſed verba propius excutere conuenit. Neq; enim David ſimpliciter

commemorat quàm formidabilis ſit ira Dei: ſed in omnibus pœnis exigendis iuſtitiam eius prædicat. Profanis etiam hominibus iudicia Dei interdum terrorem incutiunt, ſed in furorem eos impellit ſua cæcitas, vt nihilominus cum ipſo litigēt. Per *correptiones* intelligit ſeueras pœnas, quæ meri rigoris teſtes ſunt ac iræ ſigna. Scimus enim Deum ſæpe ferulis ſuis percutere fideles, vt puniendo, clementiæ & amoris guſtum ſimul præbeat: nec ſolùm tēperet ipſas pœnas, ſed ſolatij condimento ſuaues reddat. hîc ergo non de paterna caſtigatione concionatur Dauid, ſed quam reprobis infligit, dum iudicium quale meriti ſunt, in eos tanquam inexorabilis iudex exercet: hoc rigore dicit cunctos mortales ſtatim liquefieri, vel *tabeſcere*. Sed primo intuitu abſurda videri poſſet comparatio Dei cum *tinea*. Quid enim affine habet vermiculo immenſa Dei maieſtas? Reſpondeo, aptiſſimè Dauidem hac ſimilitudine fuiſſe vſum, vt ſciamus, quanuis non palàm fulminet è cælo Deus, non aliter tamen occulta eius maledictione conſumi reprobos, ac tinea cæco morſu pannum vel lignum abſumit: & ſimul reſpicit ad excellentiam, quam dicit quaſi putredine corrumpi, vbi Deus infeſtus eſt, ſicuti pretioſiſſimas quaſque veſtes ſua tabe conficit tinea. Hoc modo Scriptura varias ſimilitudines ex optimis
Ieſa. 38. c. 13. cauſis ſumptas ad diuerſos reſpectus aptare ſolet. Ezechias, quum Deum ſimilem facit leoni, refert hoc ad animi ſui ſenſum, quia pauore exanimatus conciderat. Hîc verò admonet Dauid, quanuis non perſpiciat mundus horribilem Dei vindictam, reprobos tamen arcano eius morſu conſumi. Opportunè verò iterum nunc repetitur ſententia illa, quòd *omnis homo ſit vanitas*, quia nunquam, niſi manu Dei proſtrati, in nos deſcendimus, vt vanitatis noſtræ cognitio omni fiducia nos exinaniat. Vnde enim fit vt ſibi tam ſtultè placeant omnes, atque etiam applaudant, niſi quia ſponte ad ſuas infirmitates cęcutiunt, quandiu illis parcit Deus? Vnum igitur remedium eſt purgandæ ſuperbiæ, vbi territi iræ Dei ſenſu, non modò ſibi diſplicere, ſed prorſus ſe deiicere incipiunt.

13 *Audi precationem meam Iehoua, & clamorem meum auſculta, ad lachrymas meas ne ſileas, quia peregrinus ego coram te, inquilinus ſicut omnes Patres mei.*	13 שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְהוָה וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל־דִּמְעָתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ כִּי גֵר אָנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשָׁב כְּכָל־אֲבוֹתָי׃
14 *Deſine à me, vt roborer antequam abeam, & non ſim.*	14 הָשַׁע מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְאֵינֶנִּי׃

13 *Audi precationem meam.* Gradatim amplificat precandi vehementiam. Secūdo enim loco *clamorem* ponit, tertio *lachrymas*. Neque tamen hæc gradatio eſt rhetorica, quę ad ornatum & ſplendorem verborum tantùm valeat: ſed quemadmodum Dauid ex ſerio & intimo cordis affectu fleuit, nobis omnibus præſcribit orandi legem. Quòd ſe *peregrinum* & *inquilinum* vocat, his vocibus iterum oſtendit quàm miſerabilis ſit ſua conditio: & diſertè addit, *coram Deo*: non tantùm quòd à Deo peregrinantur homines quandiu in mundo habitant, ſed eodem quo prius ſenſu dixit, Dies mei tanquam nihilum apud te: quia ſcilicet Deus abſque monitore ſatis nouerit homines breue itineris ſpatium in terra cōficere, vel exiguo tempore in ea manere tanquam inquilinos. Summa eſt, Deum è cęlo videre quàm miſera ſit noſtra conditio, niſi nos ſua miſericordia excipiat.

14 *Deſine à me.* Ad verbum eſt, Claude à me: ideo quidam exponunt, fac vt maceria ſit inter nos interpoſita, ne manus tua ad me perueniat. Alij ſubaudiunt Oculos: ſed quod ad rem ipſam, parum intereſt: quia poſtulat Dauid ſibi dari pauxillum relaxationis, dum vires recuperet, vel ſaltem reſpiret ante mortem. Cæterùm hæc clauſula perturbationem carnis reſpicit: quia videtur expoſtulando, liberum moriendi tempus ſibi petere, vt ſolent homines mœroris ſui tædio confecti. Verè quidem agnoſcit, nullam ſpem eſſe recuperandæ ſalutis, donec ab ira ſuperſedeat Deus: ſed perperàm inducias ſibi tantùm ad moriendum dari poſtulat. Poſſet quidem excuſari hoc votum: ac ſi dixiſſet, Domine quia ſi ita in me ſæuire pergis, mihi neceſſe erit miſerè perire: da ſaltem aliquod temporis momentum quo tranquillus animam meam in manus tuas deponam. Sed ex verbis facilè colligimus, doloris amaritudine infectum fuiſſe eius animum, vt puram & fidei dulcedine conditam precationem concipere non poſſet. Dicit enim, *antequam abeam, & non ſim*. Quæ loquendi forma propè ad deſperationem accedit: non quòd mortem Dauid putaret eſſe interitum, vel abiecta ſpe ſalutis, exitio ſe addiceret: ſed quia dolore occupatus, animum ſuum non ita alacriter vt decebat, ſurſum attollit. Atque hæc ſententia in querimoniis Iob non ſemel legitur. Sciendum igitur eſt, quamuis ſedulò compeſceret Dauid carnis ſuæ affectus, hîc tamen adhuc aliquid turbationis fuiſſe paſſum, vt modum excederet in dolore.

ARGVMENTVM PSALMI XL.

Dauid ex ingenti aliquo periculo liberatus, & fortè non vno, ſed multis, gratiam Dei magnificè celebrat: & hac occaſione in admirationem prouidentiæ Dei euehitur, quæ ſe extendit ad totum humanum genus. Deinde totum ſe Deo fore addictū profitetur, ac breuiter definit quomodo ritè colēdus ſit.

Mox

Mox iterum ad gratiarum actionem redit, multiſque elogiis proſequitur eius laudes. Tandem vbi conqueſtus eſt de ſu hoſtibus, Pſalmum noua precatione claudit. *Pſal. XL.*

1 *PRæfecto Dauidis Canticum.*	1 לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר׃
2 *Expectādo expectaui Iehouam, & inclinauit ad me, & audiuit clamorem meum:*	2 קַוֹּה קִוִּיתִי יְהוָה וַיֵּט אֵלַי וַיִּשְׁמַע שַׁוְעָתִי׃
3 *Et extraxit me è puteo reſonante, è luto cœnoſo, & ſtatuit ſuper rupem pedes meos, firmauit greſſus meos.*	3 וַיַּעֲלֵנִי מִבּוֹר שָׁאוֹן מִטִּיט הַיָּוֵן וַיָּקֶם עַל־סֶלַע רַגְלַי כּוֹנֵן אֲשֻׁרָי׃
4 *Et poſuit in os meum canticum nouum, laudem Deo noſtro: videbunt multi, & timebunt, & ſperabunt in Iehoua.*	4 וַיִּתֵּן בְּפִי שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּה לֵאלֹהֵינוּ יִרְאוּ רַבִּים וְיִירָאוּ וְיִבְטְחוּ בַּיהוָה׃

2 *Expectando expect.* Exordium Pſalmi eſt gratiarum actio, qua Dauid non modò è periculo, ſed ex præſenti morte ſe ereptum fuiſſe commemorat. Cur diuinent quidam de morbo, nulla ratio eſt: imò coniicere potius licet, multa pericula quibus defunctus erat, hîc complecti. Et certè non ſemel ad extremum vſque de vita periclitatus eſt: vt meritò dicat exitiali ſe gurgite fuiſſe abſorptum, & demerſum in *luto cœnoſo*. Fidei tamen ſuæ conſtantiam oſtendit, quòd non deſierit ſperare in Deo, quanuis mali diuturnitas patiētiam excutere poſſet. Neque enim ſimpliciter ſe expectaſſe dicit, ſed repetitione ſignificat diu ſe fuiſſe anxium. Ergo quo longius extracta fuit tentatio, eo clarius enituit fidei documentum, vbi moram æquo & quieto animo pertulit. Summa igitur eſt, quum opem ſuam ſuſpenderet Deus, non tamen Dauidis animum tædio elanguiſſe: poſtquam verò iuſtum patientię ſuæ ſpecimen edidit, tandem fuiſſe exauditum. Porrò nobis in eius exemplo vtilis doctrina proponitur, Quanuis non ſtatim appareat Dei auxilium, quin potius data opera nos ſuſpenſos & anxios teneat, non tamē cedendum eſſe: quia fides nonniſi longa tolerantia ſolidè probatur. Animum etiam addere debet exitus quem prædicat: quia licèt pro deſiderij noſtri feruore tardius ſuccurrat Deus, multum à fruſtratione diſtat eius quies vel diſſimulatio. Nam ſi inuictum fidei robur nos ſuſtineat, tandem aderit opportunum liberationis tempus.

3 *Et extraxit me.* Lacum deſolationis quidam vertunt quia verbum שאה vnde nomē שאון deſcendit, tam perdere aut vaſtare, quàm reſonare ſignificat. Sed aptior eſt alluſio ad profundos gurgites vbi tumultuoſo impetu aqua fertur. Nam metaphoricè oſtendit, non longius ſe abfuiſſe à mortis periculo, quàm ſi in altum puteum, & violento aquarum feruore perſtrepentem proiectus foret. Eodē ſpectat ſimilitudo luti cœnoſi, qua ſignificat tenaciter ſe fuiſſe defixum in ſuis malis, ex quibus non facile eſſet eum auelli. Subiicitur deinde ſubita & incredibilis mutatio, quæ magnitudinem gratiæ optimè illuſtrat, dum *pedes ſuos in rupe locatos fuiſſe* dicit quum totus antè aquis obrutus eſſet: gradus ſuos vel ſtabilitos, vel directos, qui prius non tantùm in lubrico vacillabant, ſed erant in cœno defixi. Concludit, datum ſibi à Deo fuiſſe *in ore canticum nouum*: quo genere loquendi finem liberationis notat. Nam quocunque modo opituletur nobis Deus, nihil viciſſim compenſationis exigit, niſi vt grati ſimus ac memores. Itaque quotquot beneficiis nos proſequitur, toties os nobis aperit ad celebrandum ſuum nomen Quum ergo Deus liberaliter nobiſcum agendo, ad canendas laudes ſuas inuitet, meritò reputat Dauid, quandoquidem tam mirabiliter fuit ereptus ſuggeſſam ſibi noui cātici materiam: & *nouum* poni pro ſingulari & exquiſito: ſicuti genus liberationis non vulgare erat, ſed æterna memoria dignum: Etſi enim nullum eſt tam leue Dei beneficium quod non magnificè prædicare deceat, quo tamen potentius manum ſuam exerit ad nos iuuandos, vehementius ad hoc pietatis exercitium nos accendi æquum eſt, vt cantica noſtra, gratię magnitudini reſpondeant.

4 *Videbunt multi, & timebunt.* Auxilij quod expertus eſt fructum latius extendit, quia ſcilicet multis commune erit documentum. Et certè quæ in vnumquenque fidelium beneficia confert Deus, teſtimonia eſſe vult ſuę perpetuę erga omnes bonitatis, vt alij aliorum exemplo edocti, eandem gratiam ſibi expoſitam fore non dubitent. Quanquam autem primo intuitu minimè inter ſe congruere videntur *timere & ſperare*, non tamen ſine ratione ea ſimul coniunxit Dauid. Neque enim ſpem quiſquam de gratia Dei concipiet, niſi qui prius imbutus fuerit eius reuerentia. Nam generaliter timorem accipio pro ſenſu pietatis, quem in nobis generat potentiæ, æquitatis, & clementiæ eius agnitio. Valuit quidem iudicium Dei quod exercuit contra hoſtes Dauidis ad omnes terrendos: ſed potius intelligit Dauid (meo iudicio) ſalute quam adeptus erat, multos expergefactum iri vt ſe Deo addicant, & reuerenter ſe contineant ſub eius imperio, quia agnoſcunt iuſtum mundi iudicem. Iam verò quiſquis ex animo ſe Dei imperio ſubiecit, ſpem cum reuerentia neceſſariò coniunget: præſertim vbi ante oculos

verſabitur gratiæ teſtimonium,quo Deus ipſe communiter omnes ad ſe inuitat. Diximus enim Deum miſericordem & beneficum erga alios ideo nobis proponi, vt ſtatuamus eundem erga nos fore.Iam iſtud *videre* cuius meminit Dauid,non ad oculos tantùm, ſed præcipuè ad mentis ſenſum refertur: quia etſi promiſcuè viderunt omnes quod acciderat, multis tamen non venit in mentem agnoſcere liberationem Dauidis opus eſſe Dei. Quia ergo in conſiderandis Dei operibus tam multi cæcutiunt: ſciamus eos modò cenſeri oculatos, quibus datus eſt intelligentiæ Spiritus,vt non occupentur in euentis, ſed occultam Dei manum fide perſpiciant.

5 *Beatus vir qui poſuit Iehouam ſpem ſuam, & non reſpexit ad ſuperbos & qui diuertunt ad mendacium.*	5 אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־שָׂם יְהוָה מִבְטַחוֹ וְלֹא־פָנָה אֶל־רְהָבִים וְשָׂטֵי כָזָב׃
"Magna. 6 "*Multa feciſti tu Iehoua Deus meus mirabilia tua: & cogitationes tuas ſuper nos non licet ordinare ad te: narrabo & loquar, præualent ſupra narrationem.*	6 רַבּוֹת עָשִׂיתָ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהַי נִפְלְאֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ אֵין עֲרֹךְ אֵלֶיךָ אַגִּידָה וַאֲדַבֵּרָה עָצְמוּ מִסַּפֵּר׃

5 *Beatus vir qui.* Recitat qualem bene ſperandi materiam ſua liberatio piis omnibus datura ſit:nempe vt contemptis omnibus mundi illecebris, ſe totos in eius fidem ſecurè comittant: nec modò perſuaſi ſint beatos eſſe qui in vno Deo ſperant, ſed omnes ſpes contrarias, fallaces & maledictas fore. Nam iſta perſuaſio non naſcitur nobiſcum: ſed partim ex verbo Dei,partim ex operibus concipitur. quanquam ſolus operum Dei conſpectus, vt nuper dixi, hanc lucem minimè in nobis accenderet,niſi Deus verbo ſuo prælucens, beneuolentiam nobis ſuam oſtenderet.Vbi autem ſe nobis propitium fore pollicitus eſt,certis etiam documentis bonitatem ſuam teſtatam faciens,quod ore protulit,manu obſignat. Itaque Dauid non abs re commemorat,quia ex profunda morte extractus eſt in vitam,fideles hoc experimento eſſe edoctos,quod naturaliter homines ſibi non facilè perſuadent, beatum eſſe quiſquis vno Deo contentus eſt.Porrò quia nos ingenij noſtri vanitas ferè deorſum retrahit:& quũ vltro ad fallacias ſimus omnes propenſi,multis prauis exemplis tentamur:continuò pòſt ſubiicit Dauid, beatum eſſe *qui non reſpicit ad ſuperbos.* רהבים quidam vertunt Diuites, vel Magnates huius ſeculi:ſed perperam(meo iudicio) quia coniunctim hæc duo ponuntur,ſuperbia & abſtractio ad mendacium. Reſpicere ergo ad magnates,non ſignificat quod illi imaginantur, ad eorum potentiam & opes ſe applicare, quaſi inde penderet ſalus:ſed tantundem valet atque eorum exemplo ad imitationem rapi.nam quum paſſim volitent ſuperbi homines,qui Deo contempto,fœlicitàtis ſummam in ſua ambitione,in fraudibus,in rapinis,in aſtutia locant:ſtatim obrepit peruerſa æmulatio,preſertim vbi illis pro voto ſuccedit,vana ſpes ad idem tentandũ nos ſolicitat. Quare prudenter & non ſine magna neceſſitate Dauid, vt in pura vnius Dei fiducia ſenſus noſtros contineat,à malis exemplis cauere præcipit, quæ nos ad defectionem vndique ſolicitant.Cæterùm quod dicit ſuperbos *ad mendacium diuertere*,hoc modo ſtultã carnis confidentiam breuiter definit.quid enim aliud eſt eorum ſuperbia,qui figmenta ſua inDei locum ſubrogant,quàm fallax illuſio?Certè quiſquis vel minimum ſibi arrogat,vẽto ſtultæ opinionis inflatus,ſibi in perniciem ſuam blãditur.In ſumma,piæ quæ in vnum Deum recumbit, fiduciæ opponitur ſuperbia & vanitas: quia nec quicquam carni difficilius eſt quàm acquieſcere in vno Deo:& mundus ſemper faſtuoſis hominibus refertus eſt,qui ſibi in vanis illecebris placentes, piorum animos ſtatim labefactarent, niſi iniectum eſſet frænum hoc ad cohibendas omnes erroneas & vagas opiniones.

6 *Multa feciſti.* Quanquam in verbis nonnihil diſſentiunt interpretes,ſatis tamen conuenit,Dauidem hîc cum admiratione expendere Dei prouidẽtiam qua gubernat humanum genus.Ac primò quidem exclamat,*magna* vel *multa eſſe operum Dei miracula*: ſignificans, Deum inæſtimabili ſapientia ſic moderari res humanas,vt eius opera quæ aſſiduo vſu vileſcunt, lõgè humanum captum ſuperent.Ita videmus ab vna ſpecie ad totum genus cõſcendere: ac ſi diceret,non hoc tantùm vno facto Deum probaſſe quam de humano genere paternam curam gerit,ſed generaliter in ſingulis mundi partibus fulgere admirabilem eius prouidẽtiam.Deinde adiungit,*conſilia Dei* in nobis curandis altiora eſſe ac magis recondita quàm vt diſtinctè *ordinari poßint.* Quidam exponunt particulam אלינו ſuper nos,cõparatiuè:ac ſi dictum eſſet, Dei conſilia ſenſu noſtro altiora eſſe.Sed Dauid potius,quam Deus ſuſcipere de nobis curã dignatur,commendat.Quia autem hoc modo abrumpitur contextus,coguntur verbum ערוך ſecus accipere quàm tranſtuli,nempe quòd nullus æquari vel cõferri Deo poſſit. Verùm vt à longa refutatione abſtineam,hunc genuinum eſſe ſenſum prudens lector mihi cõcedet,Deũ incomprehenſibili ſapientia ita regere humanum genus, vt eius opera in ſuum & legitimũ ordinem digerere noſtrum non ſit:quia ſenſus noſtri priuſquam in tantam altitudinem perueniant,ſua tarditate deficiũt.Additur ad Deum, quia etſi ex parte reputamus quàm mirificè nobis Deus

proſpiciat,

proſpiciat,reſtringitur tamen hæc cognitio ad modulum noſtrum: ideóque Infra immenſam Dei gloriam longè ſubſiſtit. Nam qui exponunt,Dei cõſilia ad Deum non referri,quia maior pars caſum & fortunam dominari imaginantur: quaſi David hominum ingratitudinem perſtringeret qui Deum laude ſua fraudant:haud dubiè falluntur. Nam mox ſubiiciens,vtcunque opera Dei referre conetur,ſe in media narratione deficere:ſatis oſtendit,piam & ſanctam meditationem in qua ſe exercent filij Dei,non vltra tenuem guſtum cõſcendere. Tenemus nunc mentem Dauidis:nam de ſalute ſibi Diuinitus allata præfatus,occaſione inde ſumpta Dei prouidentiam in fouendis & tuendis hominibus generaliter prædicat. Eſt autem propoſitum fideles hortari ad conſiderandam Dei prouidentiã,ne in eam ſuas omnes curas reiicere dubitent. Quòd enim alij vel inquietudine æſtuant,vel ad minimos quoſque flatus trepidant,alij terrenis præſidiis ſe munire ſatagunt,ex doctrinæ huius inſcitia oritur, quòd Deus res hominũ ſuo arbitrio gubernet. Iam quia maior pars Dei prouidentiam ſuo ſenſu æſtimans, eam malignè obſcurat vel extenuat:prudenter David eam in ſuo gradu locans,obſtaculum hoc tollit. Quare huc ſpectat ſententia, vt reuerenter ſuſpiciant homines in operibus Dei quod ſenſu non comprehendunt,& quoties eos caro ad obſtrependum ſollicitat,ſeſe ſupra mundum euehanr. Dormire videtur Deus ſi ceſſat,nempe quia externis mediis eius manum alligantes,occultis modis agere non reputamus. Quare diſcamus ex hoc loco,quamuis nos fugiat operum eius ratio,ſemper in conſiliis ſuis admirabilem eſſe. Cohæret autem hic verſus cum proximo: quia nemo ritè Deum ſibi in ſolidam fiduciam proponit,niſi qui clauſis oculis permittit ſe regendum eius arbitrio. Nec temere,quum hactenus in tertia perſona loquutus eſſet,ſermonem ad Deum nunc repentè conuertit,quo nos efficacius in hac ſobrietate & modeſtia erudiat. Cæterum quum negat diſtinctè opera Dei poſſe cognoſci:non ideo nos vel notitia,vel inquiſitione abſterret:ſed temeritatẽ noſtram compeſcit,quæ in hac parte nimis alioqui exultat. Atque in hunc finem diſertè exprimitur particula *ad te*, qua monemur,etiamſi quis ſedulò ad meditanda Dei opera ſit intentus,tantùm fines vel circuitus attingere. Quamuis ergo procul à nobis diſtet tanta altitudo,danda eſt tamẽ opera quoad in nobis erit, vt per continuos profectus magis ac magis ad eam accedamus,ſicuti etiam videmus manum à Deo nobis porrigi,vt hæc mirabilia,quorũ minimè ſumus capaces,quatenus expedit,nobis patefaciat. Nihil enim magis præpoſterum, quàm appetere craſſam inſcitiam prouidentiæ Dei, quia nondum perfectè à nobis comprehenditur,ſed tantùm ex parte guſtatur:ſicuti hodie videmus quoſdã totis neruis ad eam obruendam non alio prætextu eniti,niſi quia intelligentiam noſtram ſuperat. quaſi verò æquum ſit non plus Deo permittere,quàm nobis ſenſus carnis conſentaneũ eſſe dictet. Longè aliter David,qui aciem ſuam immenſo fulgore oppreſſam ſentiens, fatetur mirabilia eſſe,quorum rationem non capit:neque interim abſtinet ab omni eorũ mentione, ſed pro ſua menſura ad piam meditationem incumbit. Vnde colligimus,quàm ſtulta ſit & futilis iſta cautio:quia ardua ſunt conſilia Dei,prorſus de illis tacendum eſſe. Atqui David oneri ſuccũbens, conſcendere tamen non deſtitit,nec propterea obmutuit, quia ad narrandum impar eſſet:ſed ſatis habuit fidem ſuam & ſermonem admiratione claudere.

7 "*Sacrificium & oblationem non amaſti: aures aptaſti mihi, holocauſtum & piaculum non poſtulaſti.*	7 זֶבַח וּמִנְחָה לֹא חָפַצְתָּ אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי עוֹלָה וַחֲטָאָה לֹא שָׁאָלְתָּ׃ "Heb. 10. 5.
8 *Tunc dixi,Ecce venio:in volumine libri ſcriptum eſt de me.*	8 אָז אָמַרְתִּי הִנֵּה־בָאתִי בִּמְגִלַּת־סֵפֶר כָּתוּב עָלָי׃
9 *Vt faciam beneplacitũ tuum Deus meus: volui, & Lex tua in medio viſcerum meorum.*	9 לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי חָפָצְתִּי וְתוֹרָתְךָ בְּתוֹךְ מֵעָי׃

7 *Sacrificium & oblationem, &c.* Hîc David non modò ſacrificium laudis, aut vitulos labiorum,ſicut loquitur Oſeas Propheta,ſed teſtandæ gratitudinis ſuæ cauſa Deo ſe totum offert ac conſecrat:ac ſi dixiſſet,ſe iam penitus addictum eſſe Deo,quia liberatus incredibili eius virtute,vitam ei bis debeat. Interea tamen de vero eius cultu diſſerens: oſtendit non eſſe poſitum in externis cæremoniis,ſed ſpiritualem potius eſſe. Itaque ſenſus eſt, nõ accedere ipſum cum externa tantùm pompa & legalibus figuris in conſpectum Dei, ſed integram cordis pietatem afferre. Scimus autem,quum omniũ animos occupet religio,vt nemo ſe palàm & in totum ab eius obſequio ſubducere audeat: magnã tamẽ partem flexuoſis ambagibus diuertere. Quo fit vt perfunctoriè Deum colendo,ferè ludant. Hac occaſione David,qui ſnã rationalis ſit Dei cultus,memorat,vt ſe diſcernat ab hypocritis, qui ore ſolùm ad Deum appropinquãt,vel certè frigidis cæremoniis eum placare volunt. Venio nunc ad verba. Non dubiũ eſt quin David per quatuor ſpecies quas recenſet,omnia Legis ſacrificia deſignet. Quare ſumma eſt,Deũ à ſuis cultoribus non exigere cæremonias,ſed ſincero cordis affectu, fide & vitæ ſanctimonia contentum eſſe:neque oblectari viſibili Sanctuario,altari,ſuffitu,victimis,luminaribus,veſtitus ſplendore,externis ablutionibus. Vnde colligit, aliam ſibi Dei colendi legem ac regulam

tenendam eſſe:nempe vt ei ſe totum tradat. *Aures perforaſti.* Quidam ad præceptum Legis quod Exod.21.b.6.legitur Dauidem putant alludere. Si quis enim ſeruus, quum tempus manumiſſionis aduenerat,libertatem negligeret,in publicum productus hoc coram populo dicebat:tum ſubula aurem perforabat herus,vt ſtigma eſſet perpetuæ ſeruitutis.Sed mihi videtur coacta argutia.Simplicius alij tantundem valere docent,atque Aptare in obſequium.neque enim vnam duntaxat aurem,ſed vtráque nominat. Iam ſcimus natura ſurdos eſſe homines,quia hebetudine aures illis obſtructæ ſunt,donec eas perforet Deus.Ergo hac voce notatur docilitas,ad quã formamur Spiritu ſancti gratia.Ego tamen hoc loquendi genus ad circunſtantiam huius loci propius accommodo , Dauidem non fuiſſe graui & tardo auditu, ſicuti vulgus hominum,vt in ſacrificiis nihil niſi terrenũ intelligeret: ſed purgatas fuiſſe eius aures , vt melior eſſet Legis interpres,externóſque omnes ritus ad ſpiritualem Dei cultum referret.Nã aurium perforationem quaſi parentheſi includit,de ſacrificiis ex profeſſo tractans: vt aptè reſolui poſſit oratio in hunc modum,Domine tu mihi aures aperuiſti,vt dextrè agnoſcam quorſum ſpectet quicquid mandaſti de ſacrificiis, nempe ea per ſe nihil afferre oblectationis: quia tu, qui Spiritus es,non moraris terrena hæc elementa, nec carne vel ſanguine indiges:ideóq; aliquid altius & præſtantius requiri.Iam ſiquis obiiciat ſacrificia tamen ex Dei pręcepto fuiſſe oblata: nuper dixi,Dauidem hîc ſpiritualem Dei cultum ab vmbratili diſtinguere. In hac verò comparatione,nihil mirum ſi ſacrificia nullius momenti eſſe dicat, quia tantùm adminicula erant pietatis,tendebántque in alium finem. Quum ergo talibus rudimentis ad fidem & pœnitentiam populum ſuum exercuerit Deus:colligimus,ſacrificiis coli nolle. Semper enim illud tenendum eſt,quicquid per ſe Deo non placet,ſed propter aliud duntaxat,ſi pro vero eius cultu cenſetur repudiari.

8 *Tunc dixi:Ecce venio.* Aduerbio *tunc*,ſignificat non prius ſe idoneum fuiſſe diſcipulum, quàm Deus aures aperuiſſet:cæterùm vbi arcano Spiritus inſtinctu edoctus fuit,dicit ſe prompto & alacri fuiſſe animo ad parendum. Atque hîc optimè à ſeruili coactóque obſequio vera obedientia diſcernitur. Sciamus ergo,quicquid offerant homines Deo , friuolum & putidum eſſe,niſi ſe ipſos offerant : deinde hanc quoque oblationem nullius eſſe pretij, niſi voluntaria ſit.Notanda enim ſunt hæc verba, *Ecce venio*,Item,*Volui facere beneplacitum tuum.* Siquidem Hebraicum verbum חפצתי tantundem valet ac Complacuit mihi,vel libenter acquieui.Notatur itaque tam promptitudo ad parendum, quàm liberalis affectus & pergendi conſtantia. ac ſi dixiſſet, liberè ſe prætuliſſe colendi Dei ſtudium aliis omnibus curis & votis: nec ſponte duntaxat ſe fuiſſe morigerum , ſed firmo animi propoſito ſe regulam piè viuendi amplexum eſſe.Quod iterum tertio membro melius confirmat,*Legem Dei viſceribus ſuis* infixam eſſe aſſerens.Nam hinc ſequitur,quantumuis reſplendeant hominum opera,niſi tamen ex viua cordis radice naſcantur,meras eſſe laruas:deinde fruſtra in obſeruationem Legis componi pedes & manus,& oculos,niſi à corde incipiat obſequium. Cæterùm ex aliis Scripturæ locis notum eſt,proprium eſſe munus Spiritus ſancti,Legem Dei cordibus noſtris inſculpere.Nõ agit quidem in nobis Deus tanquam in lapidibus, vt ſine cordis noſtri ſenſu vel intrinſeco motu nos rapiat:ſed quum naturaliter ingenita ſit nobis voluntas, naturæ autem corruptione vitiata ſit, vt ſemper ad peccandum inclinet:corrigit eam in melius,vt liberè appetamus iuſtitiam, à qua toto affectu prius eramus auerſi: atque hinc vera libertas , vbi corda noſtra, quæ prius mancipata erant peccato, Deus in obſequium ſuum format. *In volumine libri.* Quia Græcus interpres nomen Capitis poſuerat,dum volũt quidam argutè philoſophari,cum ſuis ineptis commentis ridiculi fuerunt. Atqui nominis Hebraici במגלת eadem eſt etymologia, quæ Voluminis apud Latinos barbari rotulum dicerent. Sed videndum eſt quo ſenſu peculiariter ſibi vendicet Dauid quod omnibus commune eſt ac promiſcuum.Nam quum Lex cunctis hominibus pręſcribat ſanctè viuendi rationem:non videtur in vnum hominem vel paucos competere quod hîc dicitur.Reſpondeo,quanuis communiter ad omnes pertineat literalis doctrina Legis,quia tamen per ſe mortua eſt,& nihil aliud quàm aërẽ verberat:Deum alio modo ſuos docere,& quatenus interior & efficax iſta Spiritus doctrina, proprius eſt eorum theſaurus: in arcano Dei libro non niſi de ipſis ſcriptum eſt,vt Dei voluntatem compleant. Perſonat quidem vox Dei per totum orbem,vt inexcuſabiles reddantur quicunque non obtemperant: ſed tantùm in corda piorum penetrat,quibus in ſalutem deſtinata eſt.Sicuti ergo Imperator militum ſuorũ nomina recipit,vt certus ſit eorum numerus: ſicuti magiſter ſuos diſcipulos in catalogum refert:ita Deus filios ſuos in libro vitæ deſcriptos habet, vt ſub iugo ſuæ diſciplinæ eos contineat.Reſtat ſcrupulus vnus:quia videtur Apoſtolus in epiſtola ad Hebræos violenter locum hunc torquere, dum ad Chriſtum ſolum reſtringit quod prædicatur de omnibus electis,& præciſè contendit abrogata eſſe Legis ſacrificia , quæ tantùm per comparationem negat Dauid Deo grata eſſe:& Græci interpretis potius quàm Prophetæ verba recitãs, plus colligit quàm Dauidi propoſitum fuerit docere.De Chriſti perſona ſolutio facilis eſt:quia Dauid non ſuo tantùm priuato nomine loquutus eſt,ſed in genere quid cõueniat omnibus Dei filiis, oſtendit.Vbi autem in medium prodit Eccleſiæ communitas ad caput ipſum aſcendere neceſſe eſt.Nec obſtat quod paulò pòſt,quæ ſuſtinet mala, culpæ ſuæ imputat:quia minimè nouum

eſt ad

eſt ad Chriſtum impropriè vitia noſtra transferri. De abrogatione legalis cultus ita reſpondeo, non ineptè ex Prophetæ verbis elici: neque enim hic locus aliis compluribus ſimilis eſt, vbi ſacrificia reſpuit Deus ac damnat, quæ ab hypocritis oblata, meritò ob eorũ immũditiem ſordebãt: quia illic propter abuſum & corruptelam damnat Deus externam ſpeciem, quæ nihil aliud erat quàm inane figmentum: hîc verò quum de ſe Propheta diſſerat, qui ſincerus erat Dei cultor, & Deum ſacrificiis oblectari neget: inde colligere promptũ eſt, ſpectaſſe in alium finem, & puerilia fuiſſe rudimenta quæ veteri populo Deus ad tempus mandauerat. quòd ſi eorum veritas & ſubſtantia in Chriſto continetur, certum eſt eius aduentu fuiſſe abolita. Dauidis quidem ſeculo adhuc vigebat eorum vſus, ſed tamen admonet, perfectũ Dei cultum abſque ſacrificiis, conſtare ſuis omnibus numeris: & cæremonias quiddam eſſe aduentitium vel accidentale, vt loquuntur. idque obſeruatu dignum eſt: vt ſciamus, Deum, vbi figuras ſuſtulit quas ad tempus præceperat, non tamen eſſe ſui diſſimilem, quia tantùm in his exercitiis hominum habuit rationem. Quod autem Apoſtolus Græcum interpretem ſequutus, vocẽ Corporis quæ apud Dauidem non habetur, ad ſuum propoſitum deflexit: in hac alluſione nihil eſt abſurdi neque enim ex profeſſo mentem Dauidis ſumit explicandam: ſed quia prius dixerat, vnico Chriſti ſacrificio alia omnia fuiſſe abolita: ſimul addit, corpus aptatum fuiſſe Chriſto, cuius oblatione voluntatem Dei perficeret.

10 *Annuntiaui iuſtitiam in cœtu magno: ecce labia mea non prohibebo, Iehoua tu noſti.*	10 בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא יהוה אתה ידעת:
11 *Iuſtitiam tuam non abſcondi in medio cordis mei: veritatem tuam & ſalutem tuam prædicaui, non celaui bonitatem tuam & veritatem tuam in cœtu magno.*	11 צדקתך לא־כסיתי בתוך לבי אמונתך ותשועתך אמרתי לא־כחדתי חסדך ואמתך לקהל רב:
12 *Tu Iehoua ne prohibeas miſerationes tuas à me: bonitas tua & veritas tua ſemper cuſtodiant me.*	12 אתה יהוה לא־תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני:

10 *Annuntiaui, &c.* Hîc rurſus Dauid gratitudinem ſuam in medium profert, non alio conſilio niſi vt Deum prouocet ad continuum beneficentiæ curſum. Nam quum Deus, quoties ſe oſtendit erga nos liberalem, ad gratias agendas non inuitet: hæc quoque vna ratio eſt cur ſui ſimilis eſſe pergat, dum nos videt gratos eſſe ac memores. Etſi priore autem loco, *iuſtitia* nomen ſimpliciter ponit: ſubaudienda tamen eſt iuſtitia Dei quæ paulò pòſt exprimitur. Nec verò arcano tantùm affectu vel priuatim Deo ſe laudem dediſſe affirmat, ſed publicum eius ſe fuiſſe præconem in ſolenni conuentu: ſicut tunc fideles hoſtiis pacificis ſolebant teſtari ſuam pietatem, ſiqua inſignis liberatio ipſis contigerat. Nam *cœtus magnus*, de quo loquitur, non ad forenſem vel profanum concurſum refertur, ſed legitimam Eccleſiam quam tunc ſcimus ſolitam congregari ad Sanctuarium. Ideo etiam dicit, ſe non occultaſſe in corde iuſtitiam Dei, quam celebrare palàm conuenit in mutuam ædificationem. Et certè quiſquis eam intus ſupprimit, ipſum Dei nomen, quantum in ſe eſt, ſepultum vellet. Atque huius rei teſtem appellat Deum, non tantùm vt ſe diſcernat ab hypocritis, qui plenis ſæpe buccis reſonant Dei laudes abſque vllo affectu: ſed quò certius teſtatum faciat ſedulò & ingenuè ſe operá dediſſe narrandis Dei laudibus, ſibíque curę fuiſſe ne qua parte eum fraudaret. hęc autem aſſeueratio non leuis momenti rem tractari admonet. Etſi enim præconiis noſtris non indiget Deus, multis tamen de cauſis vult hanc inter nos mutuam exercitationem vigere.

11 *Iuſtitiam tuam non abſcondi.* Notanda eſt nominum congeries, quæ ad idem notandum pertinet. Iuſtitiæ enim Dei coniungitur veritas, ſalus & miſericordia. Quorſum, niſi vt pluribus elogiis Dei beneficium illuſtret? Notandum tamen eſt quomodo inter ſe differant: quia inde colligere licebit quàm rectè & aptè competant in liberationem de qua nunc tractatur. Si hæc quatuor in ſuum ordinem digerere placeat, *miſericordia* tenebit primum gradum, qua ſola adducitur Deus vt nos reſpicere dignetur. *Iuſtitia* eſt continua eius protectio, qua ſuos tuetur, & benignitas, qua ipſos fouet: ſicuti iam alibi dictum eſt. Porrò ne quis dubitet, perpetuo tenore æquabilem fluere, additur *veritas*: quo nomine docemur, Deum ſui manere ſimilẽ, nec iuuando fatigari, nec vnquam manum ſuam retrahere. Quanquam ſimul tacita ſubeſt promiſſionum indicatio: quia nemo ritè iuſtitiã Dei apprehendet, niſi qui in verbo, vbi offertur, eam amplexus fuerit. *Salus* iuſtitiæ effectus eſt, quia Deus gratuitum ſuum fauorem erga ſuos proſequitur, aſſiduè opem ferendo, donec ſaluos in ſolidum præſtiterit.

12 *Tu Iehoua ne prohibeas.* Clarius videmus quod nuper attigi, Dauidem loqui de ſua gratitudine, vt Deum retineat propitiũ: & os aperuiſſe ad canendas Dei laudes, vt nouas ſubinde gratias eliceret: quibus ſilentij noſtri malignitas vt plurimum ianuã claudit. Quare diligenter

notanda eſt relatio, vbi Dauid ſe labia non clauſiſſe dicit, vt viciſſim Deus ſuas miſericordias non obſeret vel cohibeat. qua docemur, Dei bonitatẽ ſemper fore nobis promptam: imò inſtar fontis inexhauſti erga nos diffluere, niſi eius curſum abrũperet noſtra ingratitudo. *Miſerationes* vel רחמיך de quibus loquitur, parum à bonitate differunt: neque tamẽ de nihilo placuit Dauidi hæc varietas: ſed quia aliter ſibi ſatisfacere non poterat in gratia Dei extollenda: deinde quia fontem clementiæ vel bonitatis oſtendi operę pretium fuit: nempe dum miſeriis noſtris mouetur ad opẽ nobis ferendam. Poſtea ſalutis ſuę cuſtodiã in Dei bonitate & fide locat, quia initiũ (vt paulò antè dixi) à gratuito Dei fauore facere neceſſe eſt, vt ad nos vſque perueniat eius liberalitas. Sed quia Deum nõ antè nobis propitiũ concipimus quàm nobis amoris ſui fidem faciat, meritò conſtantia eius, & in ſeruandis promiſſis veritas annectitur.

13 *Quia circundederũt me mala vſque in immenſum, comprehenderũt me iniquitates meæ vt videre non potuerim: multiplicata ſunt ſupra capillos capitis mei, cor meum deſeruit me.*	13 כִּי אָפְפוּ עָלַי רָעוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר הִשִּׂיגוּנִי עֲוֺנֹתַי וְלֹא־יָכֹלְתִּי לִרְאוֹת עָצְמוּ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי וְלִבִּי עֲזָבָנִי׃
14 *Placeat tibi Iehoua liberare me: Iehoua ad auxilium meum feſtina.*	14 רְצֵה יְהוָה לְהַצִּילֵנִי יְהוָה לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה׃
15 *Pudefiant & erubeſcant ſimul qui quærunt animam meam ad perdẽdum eam: auertantur retrorſum & pudefiant qui quærunt malum meum:*	15 יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ יַחַד מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי לִסְפּוֹתָהּ יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיִכָּלְמוּ חֲפֵצֵי רָעָתִי׃
16 *Diſperdantur pro mercede pudoris ſui, qui dixerunt" mihi, Euge euge.*	16 יָשֹׁמּוּ עַל־עֵקֶב בָּשְׁתָּם הָאֹמְרִים לִי הֶאָח הֶאָח׃

" vel de me.

13 *Quia circundederunt.* Phraſis Hebraica plus exprimit quàm Latinè redditur. Dicit enim עלי, ſuper me: ſignificans, non modò vndique ſe ad omne latus eſſe obſeſſum, ſed capiti etiam ſuo malorum congeriem incumbere. Interea non conqueritur, vel immeritò, vel ſupra culpę ſuæ modũ ſe affligi: quin potius ingenuè fatetur rependi peccatis ſuis mercedem. Nã etſi עון (vt alibi ſæpius vidimus) pœnam quoque ſignificat, etymologia tamen ſpectanda eſt. Ergo quum Dauid, quas ſuſtinet pœnas, fructus vel effectus iniquitatis vocet, ſubeſt modeſta confeſſio: vnde colligimus quanta manſuetudine & reuerentia, Dei iudiciis ſe ſubmiſerit, qui ingenti malorum congerie oppreſſus, ſuas iniquitates ex oppoſito longè latéque extendit, ne Deum nimij rigoris inſimulet. Iam dum videmus tam ſeuerè tractatum fuiſſe Dauidem, diſcamus etiam ſub extremis malis gementes, iudicem noſtrum ſuppliciter deprecari. Adde quòd ſe non fuiſſe ſtupidum vel lapideum oſtendit, quum relictus vel deſertus fuerit à corde ſuo. Perinde enim eſt ac ſi non modò fractum, ſed exanimatum ſe iacuiſſe dicat. *Cordis* tamen defectum vel deliquium intellige de carnis ſenſu: quia precãdi conſtantia certo documento eſt, fidem nunquam penitus in eo fuiſſe extinctam: ſed quum inops conſilij & virtute exinanitus ſecundum hominem eſſet, non abs re cor ſuum euanuiſſe dicit.

14 *Placeat tibi Iehoua.* Verbum quo vtitur Dauid, ex mero beneplacito velle ſignificat. Ergo liberari cupit gratuita Dei miſericordia, De feſtinatione alibi dictũ eſt. Nã etſi tardante Deo, contra tædiũ nobis luctandũ eſt: pro ſua tamẽ indulgentia hãc precandi formã cõcedit, vt pro voto noſtro acceleret. Poſtea ſuo more inimicos ad Dei tribunal citãs, ex eorũ crudelitate & iniuſtis ſceleratíſq; odiis fiduciã exorãdi petit. Nã ita ſtatuendũ eſt, quo iniquius nobis moleſti ſunt hoſtes, ac infeſtius in nos ſęuiunt: Deum ad nos iuuandos magis propenſum fore. Atq; hæc non vulgaris cõſolatio eſt, cum eorũ improbitate certare Dei miſericordiam, vt paratior ſit ad ferendũ auxilium, quo ardẽtius illi ad nocendũ feruntur. Cæterùm quo affectu iſtas imprecationes conceperit Dauid, iam aliquoties dictum eſt: atque hîc memoria repetere conuenit, ne quis iracundiæ ſuæ fræna laxãs, eius exemplũ prætexat. Semper enim dãnabitur eorum κακοζηλία, qui carnis impetũ pro Spiritus zelo ducẽ ſequuntur. Quum ipſos *ſuper mercede opprobrij ſui perire* optat: ſenſus eſt, Sicuti hoc vnũ ſpectarunt vt me ignominia opprimerẽt, & confuſo ac perdito petulãter inſultarẽt: ita ſimilis cõfuſio in eorũ capita recidat. Nã ſecũdo membro genus illud confuſionis deſignat, falſos pæanas referẽs, quibus miſerũ & calamitoſum hominẽ traduxerãt. Porrò vt hinc docemur, vbi nos atrociter inſectati fuerint hoſtes, paratã illis mercedem eſſe, vt in eorum capita quicquid machinati ſunt, Deus retorqueat aut reuoluat: ſic eadem doctrina moderationis frænum eſſe debet, vt nos humaniter cum proximis geramus.

17 *Exultent & lætentur in te omnes inquirentes te: & dicant, Semper magnificetur Iehoua, qui diligunt ſalutem tuam.*	17 יָשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ בְּךָ כָּל־מְבַקְשֶׁיךָ יֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְהוָה אֹהֲבֵי תְּשׁוּעָתֶךָ׃

18 *Ego*

18 *Ego autem pauper & inops. Iehoua proſpexit mihi: auxilium meum & liberator meus, tu Deus mi ne tardes.*

18 ואני עני ואביון אדני יחשב־לי עזרתי ומפלטי אתה אלהי אל־תאחר׃

17 *Exultent & lætentur.* Alio argumento, quod etiá alibi ſæpe vſurpat, vtitur ad impetrandam liberationem. non quòd ad Deum perſuadendum rationes proferre opus ſit, ſed quia fidem noſtram his fulturis confirmare vtile eſt. Quia ergo Deus communiter ab omnibus, nõ tantùm ab vno vel altero, vult agnoſci miſericors: quoties vnum ex ſuis aliquem liberat, cõmune beneficium præſtat, quod ſimul fideles in ſe transferre debent, dum in vnius hominis perſona ſpectant qualis erga omnes futurus ſit Deus, qui ſibi non eſt diſſimilis. Ergo ſe nihil priuatim ſibi petere oſtendit, quod non ad totam Eccleſiam pertineat. Precatur vt Deus ſanctos omnes exhilaret, vel communem ipſis præbeat gratulandi materiam, vt de eius auxilio certi alacriter ad ipſum ſe conferant. Vnde ſtatuimus Deum in ſingulis hominibus ſuæ erga nos bonitatis ſpecimen edere. Quod etiam dicit amare Dei *ſalutem*, notatu dignum eſt: quia hinc colligimus, verè demum fidem noſtram probari, ſi non aliunde quàm ab vno Deo ſeruari ſperamus aut cupimus. Nam qui ſibi varias imaginantur ſalutes in hoc mundo, ſalutem quam à ſe peti Deus iubet, negligunt vel reſpuunt. Idem valet quod prius dixerat, Deum quærere: quia vt quis à Deo totus pendeat, & cupiat eius gratia ſaluus eſſe, neceſſe abiecta omni vana ſpe ad amplexandam eius virtutem adiicere omnes ſenſus. Hic rurſus notanda ſunt duo antitheta. Dixerat nuper, improbos quærere vitam ſuam: nunc fidelibus diuerſum affectum tribuit, quod Deum quærant. Illorum ſubſannationem retulerat, Euge, Euge: hos aliter loquentes inducit, vt *ſemper magnificetur* Deus.

18 *Ego autem pauper.* In hac clauſula gratiarum actioni precationem miſcet. quanquam fieri poteſt, vt votum inter anguſtias conceptum referat. Porrò initium verſus ita reſolui poteſt, Quamuis miſer eſſem & inops, Deus cogitauit de me. Quia enim vt quiſque miſer eſt, à mũdo contemnitur: ita fingimus Deo non eſſe curæ: ſtatuendum eſt, miſerias noſtras non parere Deo faſtidium, vt nobis cõſulere grauetur. Sic tamen potius legamus. Quum ego miſer ac egenus eſſem, Dominus meam neceſſitatem reſpexit: vt hac circunſtantia, Dei gratiam amplificet. Nam ſi maturè nos Deus ſua bonitate præueniens, non expectat dum nos res aduerſæ vrgeant, non tam clarè apparet eius erga nos fauor. Hæc igitur comparatio non parum illuſtrat Dei gloriam in liberatione Dauidis, quod homini deſpecto & ab omnibus reiecto, ſpéque & ope deſtituto manum porrigere dignatus ſit. Iam ſi Dauidem huc inopiæ redigi oportuit, non mirum ſi gregarij homines eodem ſæpe modo humilientur, quo ſentiant & ſeriò agnoſcãt Dei manu ſe ex deſperatione fuiſſe ereptos. Precationis ſimplex ac genuinus hic ſenſus eſt, Domine auxilium meum es & liberator meus: ergo ne moreris. Quia enim dubio & vacillanti animo ad Deum accedere abſurdum eſt, fiduciam ab experientia colligit ſuo more, ſibíque perſuadet ſibi minimè defore auxilium quo hactenus ſeruatus eſt.

ARGVMENTVM PSALMI XLI.

Quum Dauid manu Dei grauiter afflictus, iniquis ſe multorum iudiciis premi videret, ac ſi iam æterno exitio deuotus eſſet atque addictus: contra hanc tentationem ſpei conſolatione ſe munit. Conqueritur interea partim de crudelitate, partim de perfidia hoſtium ſuorum. Et quanquam agnoſcit de ſuis peccatis iuſtam ſ mi pœnam, eorum tamen malitiam accuſat, quòd hominem bene meritum improbè vexarent. Poſtremò gratulationem attexit, quòd ſeruatus fuerit Dei gratia. *Pſal. XLI.*

1 PRæfecto Canticum Dauidis.

2 *Beatus qui prudenter iudicat ſuper egenum: in die mala liberabit eum Iehoua.*

3 *Iehoua cuſtodiet eum, & viuificabit eum: beatus erit in terra, & non trades eum deſiderio hoſtium eius.*

4 *Iehoua fulciet eum ſuper lectum doloris: omne ſtratum eius vertiſti in infirmitate eius.*

1 למנצח מזמור לדוד׃

2 אשרי משכיל אל־דל ביום רעה ימלטהו יהוה׃

3 יהוה ישמרהו ויחיהו יאשר בארץ ואל־תתנהו בנפש איביו׃

4 יהוה יסעדנו על־ערש דוי כל־משכבו הפכת בחליו׃

2 *Beatus qui prudenter, &c.* Vulgò multi interpretes laudari putant humanitatis officia, dum curæ ſunt miſeri homines & iuuantur. Sed rectius alij expendunt. Dauidis conſilium, quòd ſcilicet eorum æquitatem laudet, qui prudenter & moderatè iudicant de hominibus afflictis. Nec verò aliter accipi poteſt participium משכיל. Sed tenendum ſimul eſt cur Dauid beatos eſſe pronunciet qui prudenter ſanáque intelligentia æſtimant Dei ferulas, dum ſeruos ſuos caſtigat. Diximus, certamen illi fuiſſe cum præpoſteris iudiciis: quia quum duriter eum vrgeret afflictio, putarunt multi perditum eſſe ac deſperatum. Neque enim dubium eſt idem

ei contigiſſe quod ſancto Iob, quem amici ſeuerius à Deo tractari videntes, omnium ſceleratiſſimum iudicant. Et ſanè hoc nimis commune vitium eſt, vt maior pars hominum miſeros exitio adiudicet. Nam ſicuti diuitibus & aliis quibus proſpera fortuna arridet, vulgus quoque hominum applaudit, Dei fauorem ex caduca fœlicitate æſtimans: ſic & miſeris contumelioſè inſultant, & temerè Deo exoſos eſſe imaginatur, quia illis non tam clementer parcit vt reprobis. Hæc malè & ſiniſtrè iudicandi prauitas ſeculis omnibus regnauit. Clamitat paſſim Deus ſe pluribus de cauſis probare fideles rebus aduerſis, nunc vt eos ad patientiam exerceat, nunc vt ſubigat vitioſos carnis affectus, nunc vt ſuperfluas carnis cupiditates excoquat & purget, nunc vt eos humiliet, nunc vt aliis ſtatuat in exemplũ, nunc vt ad vitæ cæleſtis meditationem excitet. Sed nos plurimum abſque diſcrimine præcipites ferimur, & quicunque ſub cruce laborant, eos demergimus infra omnes abyſſos (vt ita loquar) huius temeritatis frænandæ cauſa dicit Dauid beatos eſſe qui non ita crudeliter ſæuiunt peruerſis iudiciis, ſed prudenter diſcernunt inter plagam & plagam, adeóque malignum illum rigorem carni ingenitum, Spiritus prudentia temperant. Exemplum nuper in perſona Iob propoſui, quem dum amici extrema calamitate confectum aſpiciunt, reprobum & deploratum eſſe non dubitant. Si in tale ſpectaculum incideret æquus & humanus arbiter, prudentiam adhiberet quam nunc laudat Dauid. Nos verò hoc Spiritus teſtimonio admoniti, cohibere diſcamus nimiam noſtram feſtinationem. Prudenter autem iudicandum eſt de afflictis fratribus, vt de eorum ſalute bene ſperemus: ne ſi inclementer ante tempus à nobis damnati fuerint, hîc iniuſtus rigor in capita noſtra recidat. Præcipuè tamen notandum eſt quod ſuprà attigi, Dauidem malignis ſæuiſque iudiciis ferè obrutum, hac conſolatione ſe armaſſe, ne tentationi ſuccumberet. Diſcamus ergo & nos, ſiquando ſuperbis hominum iudiciis fidem noſtram labefactare molitur ſatan, ſenſus noſtros ad hanc prudentiam referre, ne deſperatio nobis obrepat. H c genuinus eſt præſentis doctrinæ vſus. *In die mala liberabit.* Quidam ſuperiori membro coniungunt: & tolerabilis eſſet lectio, niſi hæc diſtinctio aptior foret, quam & accentus adiuuat. Certè hinc plenior elicitur doctrina, Dominum liberatorem fore pauperis in die aduerſo. Putant nonnulli Dauidem bene precari dextris & moderatis hominibus. ac ſi diceret, Dominus, ſiquando illos contingat miſerè affligi, viciſſim rependat clementiæ mercedem. Alij ſentiunt referri illorum verba, ex quibus eorum prudentia & rectitudo perſpici queat. Falluntur tamen vtrique (meo iudicio) dum ſententiam hanc optatiuè legunt. Siue autem in ſua, ſiue in illorum perſona loquatur Dauid, breuiter æquitatem commendat, quæ nobis ſeruanda eſt erga miſeros: nempe quanuis ad tempus ſe Deus illis infenſum oſtendat, propitium tamen fore, vt lætior demum exitus appareat, quàm iudicium ferri queat ex præſenti intuitu. Videmus nunc quanto hoc vberius ſit & magis emphaticum, ſperari à Domino ſalutem, etiam in die malo. nam alioqui nullus ex dolore emergeret. Neque enim ſolùm hortatur fideles Spiritus ſanctus, vt propenſi ſint ad manſuetudinem, quoties vident fratres ſuos affligi, ſed remedium quoque oſtendit leniendi doloris, quoties rebus aduerſis concutitur fides noſtra.

3 *Iehoua cuſtodiet.* Proſequitur eandem ſentẽtiam, quòd Dominus miſerum hominem cuſtodiet quem crudeles & iniqui perditũ eſſe iactãt. Semper autem repetenda eſt antitheſis inter diem malum & liberationis gratiam. Eodem ſenſu additur reſtitutio in vitam, & fœlicitas in terra. Significat enim Dauid, quanuis ſimilis fuerit mortuo, ſibi & piis omnibus ſpem vitę non fuiſſe extinctam. Poſſet quidem videri abſurdum, quòd ſibi beatam vitam in mundo promittit: quia malè nobiſcum ageretur, niſi alibi melior nos conditio maneret. Sed quia de ipſo multi deſperauerant, diſertè exprimit, ſe adhuc tamen fore ſuperſtitem, & quidem non ſine manifeſtis gratiæ Dei ſignis. Quibus verbis ſpem melioris vitæ minimè excludit. Quod ſequitur de *lecto dolorum*, quoſdam induxit ad diuinationem (meo iudicio) parum firmam. Quod enim indefinitè de afflictione narratur, ad morbum reſtringunt. Atqui minimè nouum eſt, qui mœſto ſunt animo, conicere ſe in lectulum, & decumbere, quia homines magis interdum triſtitia exanimat quàm morbus. Certè probabile eſt grauiorem aliquam cladem tunc fuiſſe Dauidi inflictam, quę ſignum eſſet non vulgaris iræ Dei. In ſecũdo membro verſus ſubeſt aliqua obſcuritas. Quidam enim *ſtratum vertere* ita accipiunt, quaſi Deus, vt refocillationem daret ſeruo ſuo, culcitram eius compoſuerit, vt ægrotis fieri ſolet quò mollius recumbant. Alij rectius (meo iudicio) verſum dicunt eſſe lectum, qui morbo deſtinatus erat, vbi reddita fuit Dauidi ſanitas: hoc ſenſu, quanuis nunc mœſtus iaceat quem Dominus ſub cruce erudit, breui tamen ab eiuſdem Dei manu continget leuatio, qua vires recuperet.

5 *Ego dixi, Iehoua miſerere mei, ſana animam meam: quia peccaui tibi.*	5 אֲנִי אָמַרְתִּי יְהוָה חָנֵּנִי רְפָאָה נַפְשִׁי כִּי־חָטָאתִי לָךְ׃
6 *Inimici mei dixerunt malum de me, Quando morietur, & peribit nomen eius?*	6 אוֹיְבַי יֹאמְרוּ רַע לִי מָתַי יָמוּת וְאָבַד שְׁמוֹ׃

7 *Quòd*

7 *Quòd ſi venit ad viſendum, mendaciter loquitur, cor eius accumulat iniquitatem ſibi: vbi egreſſus erit foras, loquetur.*

7 ואם־בא לראות שוא ידבר לבו יקבץ־און לו יצא לחוץ ידבר:

5 *Ego dixi.* Oſtendit hoc verſu in ſuis malis ſe minimè captaſſe blanditias, ſicuti maior pars ſibi adulatur, & ſuos dolores vanis ſolatiis mulceri cupit. Et certè quiſquis Spiritu Dei regitur, pœnis admonitus ſponte ſua peccata agnoſcet, ac placidè fratrum ſuorum correctiones ſuſcipiet: imò eas præueniet voluntaria confeſſione. Porrò hac nota diſcernit ſe Dauid à reprobis & deſperatis, quòd ſuppliciter culpam deprecatus ſit, ſéque contulerit ad Dei miſericordiam. Petit quidem pœnam ſibi laxari: ſed altius orditur, nempe vt veniam adeptus reconcilietur Deo. Peruertunt enim ordinem, vt alibi diximus, qui externis malis remedium optantes, cauſam ipſam negligunt: perinde ac ſi quis febrim alendo, tantùm ſitim reſtingui vellet. Ergo antequam de animæ ſanitate verbum faciat, dicit, *Miſerere mei:* cui debet coniungi quod paulò pòſt ſequitur, *quia peccaui tibi.* Deum enim meritò ſibi offenſum fatetur, nec aliter propitium fore quàm abolitis peccatis. Particulam כי in proprio & natiuo ſenſu accipio, non aduerſatiuè, vt quidam volunt. Ergo ſibi ignoſci petit, quia peccauit. Hinc ſanitas, quæ interponitur quaſi miſericordiæ effectus, quia confidit Dauid, impetrata venia ſe à calamitate leuatum iri.

6 *Inimici mei dixerunt.* *Dicere* pro imprecari hîc ponitur. Hac verò indignitate ad miſericordiam, vt alibi dictum fuit, Deum prouocat, qui ad opem miſeris ferendam eo benignius inclinat, dum inclementer eos tractari videt. Atque ita ſuo exemplo nos ad fiduciam excitat & erigit, quia hoſtium noſtrorum ſæuitia quo iniquior eſt, plus nobis fauoris apud Deum cõciliat. Forma etiam imprecationis quàm crudele fuerit odium, teſtatur: quòd non niſi interitu, & quidem probroſo, placari poteſt. Cuperent enim vnà cum ipſo memoriam eius deleri. Quod proximo verſu ſequitur, ad perfidos amicos ſpectat. Nam qui ex profeſſo hoſtes erant, palàm eum inſectabantur, idque proximè oſtendit. Nunc contexit alteram querimoniam, multos ficto animo, ac ſi amici eſſent, accedere, qui tamen poſtea virus ſuum euomerent. Eſt autem hoc hoſtium genus magis timendum qui malitiam ſuam tegunt & fouent, ſéque inſinuant ad nocendum. Poſtquam ergo de hoſtibus manifeſtis conqueſtus eſt, ad ſimulatos amicos deſcendit, quos dicit non alio fine venire, niſi vt *mendaciter loquantur*: interim fraudes in cordibus verſare, adeóque clàm *ſibi coaceruare iniquitatem*: perfidiam verò ſuam prodere, *vbi foras egreſſi ſunt.*

8 *Simul aduerſum me ſuſurrant omnes oſores mei ſuper me cogitant malum mihi,*

9 *Facinus Belial adhæret ei, & qui iacet, non addet vt reſurgat.*

10 *Etiam homo pacis meæ in quo ſperaui, comedens panem meũ, cõtra me extulit calcaneũ.*

9 יחד עלי יתלחשו כל־שנאי עלי יחשבו רעה לי:

9 דבר־בליעל יצוק בו ואשר שכב לא־יוסיף לקום:

10 גם־איש שלומי אשר־בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עקב:

8 *Simul aduerſum me, &c.* Generaliter nunc videtur vtroſque complecti, tam qui palàm & hoſtiliter tentabant eum opprimere, quàm qui ſub amicitiæ prætextu doloſè & per inſidias idem machinabantur. Dicit ergo de ſuo exitio ſermones ab omnibus conferri, ſicut multis ſuſurris improbi homines vltro citróque ſuas proditiones agitãt. Ideo addit *cogitandi* verbum, quo peruerſas & ſceleſtas eorum cõſultationes notat. Cæterùm ex proximo verſu patet, ideo ſic conſpiraſſe in eius perniciem, quòd reprobum hominem ducerent dignúmque mille mortibus. Atque hæc ſuperba inſultatio ex maligno illo iudicio oriebatur, cuius in principio Pſalmi meminit. Dicunt ergo *facinus Belial* tenere eum concluſum & velut coarctare. Hoc enim propriè ſignificat verbum יצוק Hebræis. Quanquam in verſione ſequutus ſum quod magis receptum erat.

9 *Adhæret ei.* Quod alij reddunt, fundet, in eum, nimis coactum videtur. De voce Belial diximus Pſalmo 18. Quia autem Grammatici compoſitam eſſe volũt ex בלי & ועל, quod eſt non aſcendere, verbum *Belial* hoc loco interpretor ſcelus inexpiabile, vel à quo non ſit regreſſus: niſi fortè quis ad cladem ipſam referre malit, ac ſi dicerent hoſtes, malo inſanabili conſtringi. Quicquid ſit, ſtatuunt Deum prorſus infeſtum eſſe Dauidi, & fore implacabilem, quia tam atrociter eum puniat. Nam ſpem melioris fortunæ mox præcidunt hoc verbo, *non adijciet vt reſurgat.* Fuit autem hæc non leuis tentatio, quum ſibi rectè conſcius eſſet, ſic præcipitari hominum dãnatione vſque ad vltionis inferos. ſed ita placuit Deo ſeruum ſuum probare, vt contentus bona conſcientia nullis hominum probris cederet. Ac eius quoque exemplo nos docere voluit alibi quàm in terra quærendam eſſe iuſtitiæ mercedem, quia videmus quàm iniqua trutina ſæpe mundus virtutes & vitia ponderet.

10 *Etiam homo pacis meæ.* Hanc quaſi malorum clauſulam ponit Dauid, quòd in præcipuo amico,vel etiam pluribus eandem expertus ſit perfidiam. Numeri enim mutatio ſatis vſitata eſt Hebræis, vt de pluribus loquantur quaſi de vno. Ita ſenſus eſſet, non modò vulgus hominum,vel alieni quibuſcum mihi propior neceſſitudo non erat, ſed prçcipuus quiſque ex amicis, imò ipſi familiares ac domeſtici, quos ad menſam & conuictum meum admiſi,contumeliosè mihi inſultant. Viros pacis Hebræi nominant propinquos & affines. ſed hoc ſanctioris amicitiæ ſymbolum,*panem* Dauidis *comedere*:quia perinde valet ac ſi diceret, contubernalem. Quòd ſi quis de certo aliquo proditore accipere malit,non repugno. *Efferre calcem* metaphoricè accipitur (meo iudicio)pro contumelioſè inſurgere in hominem deiectum. Alij interpretantur, inſidias moliri: ſed alter ille ſenſus aptior : quum viderent improbi homines Dauidem nutare,vel iam eſſe proſtratum, hac occaſione fuiſſe abuſos, vt eum obliquè & tamen ſimul proteruè impeterent. quod ſolenne eſt prauis & ſeruilibus naturis. Chriſtus locum hunc citans Ioh. 13.b. 18. ad perſonam Iudæ accommodat. Et certè ſciendum eſt, quanuis de ſe loquatur in hoc Pſalmo Dauid, non tamē quaſi priuatum hominem loqui,ſed qui ſuſtineat Chriſti perſonam: quia commune eſt totius Eccleſiæ exemplar: idque notatu dignum eſt,vt quiſque noſtrum ad eandem ſortem obeundam ſe comparet.Nam ſicut ſolidè in Chriſto impleri oportuit quod inchoatum erat in Dauide : ita quotidie in ſingulis eius membris vſu venire neceſſe eſt, vt non tantùm violenter & aperto Marte vexentur,ſed etiam domeſticos habeant proditores: ſicuti Paulus non tantùm pugnas foris,ſed intus quoque timores Eccleſiæ inſtare dicit.

11 *Et tu Iehoua miſerere mei: erige me,& rependam illis.*	11 ואתה יהוה חנני והקימני ואשלמה להם׃
12 *In hoc cognoui quòd placuerim tibi, quia non iubilabit inimicus meus ſuper me.*	12 בזאת ידעתי כי־חפצת בי כי לא־יריע איבי עלי׃
13 *Et ego,in integritate mea ſuſtentabis me, & ſtabilies me coram facie tua in perpetuum.*	13 ואני בתמי תמכת בי ותציבני לפניך לעולם׃
14 *Benedictus Iehoua Deus Iſrael à ſeculo & vſque in ſeculum. Amen,& amen.*	14 ברוך יהוה אלהי ישראל מהעולם ועד־העולם אמן ואמן

11 *Et tu Iehoua.* Iterum ex hoſtium ſuorum iniuſta crudelitate colligit precandi fiduciam, Subeſt autem antitheſis inter Deum & homines:ac ſi diceret, quando nihil in mundo ſubſidij vel opis reſtat, imò vbique fera immanitas graſſatur, vel interior malitia, tu ſaltem Domine, miſericordia tua ſubleues. atque hæc ratio miſeris omnibus tenenda eſt, quos iniuſtè mundus perſequitur, ne ſe tantùm in deflendis iniuriis occupent, ſed Deo commendēt ſuam cauſam:& quo magis eorum mentes percellere conatur ſatan, húcque & illuc diſtrahere, eo attentius in vnum Deum eas colligant. Iterum verò ſuæ reſtitutionis cauſam ponit miſericordiam Dei. Sed durum eſt quod ſequitur de vindicta. Nam ſi nuper verè & ex animo confeſſus eſt,meritò ſe affligi, cur non aliis dat veniam, ſicut ſibi dari poſtulat? Hoc certè perperam eſſet abuti Dei gratia, vbi nos reſtituit, nos imitari eius clementiam. Adde quòd non fuiſſet humilitatis vel modeſtiæ,adhuc in media morte ſpirare vindictam. Sed hîc duo tenenda ſunt, Dauidem non fuiſſe quemlibet è vulgo, ſed Regem Diuinitus poteſtate inſtructum: deinde non carnis impulſu, ſed pro ratione officij pœnam hoſtibus denuntiare quam meriti ſunt. Ergo ſi quiſque promiſcuè,dum ſe de hoſtibus vlciſcitur, Dauidis exemplum obtendat, primò notandum eſt perſonæ diſcrimen, deinde vidēdum vt idem in nobis regnet zelus,imò vt eodem regamur Spiritu. Dauid quum Rex eſſet, Dei vindictam iure ſuo exequi potuit: nobis manus ſunt ligatæ. ſecundò vt Chriſti perſonam geſſit, ita induit puros & ſinceros affectus, vt non iracundiæ ſuæ morem gereret, ſed Deo impenderet fidelem operam. Denique eodem modo exercuit iuſtum Dei iudicium, quo nobis precari licet vt Dominus ipſe pœnas ſumat de impiis.Nam quia non ſumus armati gladio, noſtrum eſt ad cæleſtem iudicē confugere:ſed compoſito animo rogandus eſt vt ſe vindicem noſtrum oſtendat:& cauendum, ne excuſſo Spiritus fræno, vota noſtra intemperanter exultent. Quod ad Dauidem ſpectat, ſic tulit eius vocatio,vt cogeret in obſquium rebelles,ac in puniendis omnibus ſceleratis legitimus eſſet Dei miniſter.

12 *In hoc cognoui.* Iam ad gratiarum actionem deſcendit : niſi fortè mutato verbi tempore ita contexere placeat cum proximo verſu, In hoc cognoſcam te mihi propitium eſſe, ſi non fueris paſſus hoſtes meos triumphum agere. ſed gratulatio melius conuenit. Poſtquam enim retulit ſuas preces,iam Deo liberationem ſuam adſcribit,& prædicat hoc clarum & inſigne eſſe eius beneficium. Quæri tamen poteſt, an hæc ſatis firma ſit notitia Diuini in nos amoris, dum hoſtibus noſtris triumphare non permittit. Continget enim ſæpe aliquem eripi ex periculo, qui tamen propterea Deo gratus non erit. Adhæc beneplacitum Dei non ex nuda experientia,

perientia, ſed præcipuè ex verbo eius cognoſcitur. Reſponſio facilis eſt, Dauidem non fidei fuiſſe expertem, ſed in eius confirmationem amplexum eſſe quæ Deus adminicula verbo ſuo poſtea addidit. Adde quòd non communem tantùm fauorem quo proſequitur Deus omnes fideles, ſed ſpecialem gratiam qua electus fuerat in Regem, videtur notare: ac ſi dixiſſet, Iam Domine, magis ac magis confirmor in fide adoptionis qua me dignatus es, vt primogenitus eſſem inter Reges terræ. Hoc modo auxilium Dei quo leuatus fuerat ab vna clade, ad totum regni ſtatum extendit.

13 *Et ego in integritate mea.* Quidam ita exponunt, quia Dauid integritatem coluerit, porrectam illi fuiſſe manum à Deo. Sed hoc ſuperiori ſententiæ non admodum quadraret, vbi confeſſus eſt, meritò ſe plecti: & quanquam eius calamitas hoſtium inſultationi erat obnoxia, non tamen veriſimile eſt eos fuiſſe authores: ideo tempeſtiua non eſſet integritatis mentio in hunc finem: quia tunc Dominus reſpicere integritatem noſtram dicitur, vbi ab hominum iniuriis nos vindicat. Quærendus itaque alius ſenſus. Et quidem integritas tam ad corpus quàm ad animam referri poteſt. Ego incolumis ſtabo, quia tu me ſuſtentabis ac reſtitues. Videtur tamen longius extendere Dei gratiam, ac ſi non ſemel tantùm eius manu ſe adiutum diceret, ſed quandiu proſperè vixit, ſalutem ſuam fuiſſe eius virtute ſuffultam. Si de pietate vel ſincero affectu intelligere quis malit, quod optimè conueniet, non gloriatur Dauid de vita anteacta: ſed in ipſo examine, quamuis ſatan & improbi eius fidem labefactare conati ſint, non tamen ſe fuiſſe alienatum à timore Dei narrat. Ergo patientiam ſuam hoc modo in medium proferret, quòd grauiter agitatus & concuſſus, non tamen à rectitudine deſciuerit. Verùm ſi hæc ſententia placeat, notandum eſt, continuò pòſt adſcribi Deo beneficium hoc, quòd ſteterit Dauid inuictus, & illos tentationum impulſus fortiter ſuſtinuerit: & in futurum tempus non de alia quàm manus Dei fultura eum ſperare. Si de externo ſtatu loquatur, contextus etiam bene fluet, Deum non antè finem gratiæ ſuæ facturum, quàm ſeruos ſuos in finem vſque ſaluos præſtet. Dicitur autem *ſtabilire coram facie ſua*, quos ita tuetur vt claris ſignis paternam erga eos curam demonſtret: ſicuti dicitur faciem abſcondere, dum videtur ſuorum obliuiſci. Confirmat & repetit vltimo verſu gratiarum actionẽ quam nuper attigerat, & nominatim *Deum Iſrael* exprimens, fœdus cum Patribus percuſſum ſibi in animo penitus hærere teſtatur, quia ex hoc fonte manauerat liberatio. Duplex *Amen* ad vehementiam poſitum eſt, quò melius incitarentur omnes pij ad laudandum Deum.

ARGVMENTVM PSALMI XLII.

Primò oſtendit Dauid, quum profugus erraret ob Saulis ſæuitiam, nihil ſibi fuiſſe acerbius quàm prohiberi à Sanctuarij acceſſu, quòd Dei cultum terrenis omnibus commodis præferret. Deinde quàm difficilis cum deſperatione ſibi fuerit lucta commemorat. Precem etiam & gratiæ Dei meditationem admiſcet: confirmandæ ſpei ſuæ cauſa. Poſtremò interius illud cum mœrore ſuo certamen repetit.

Pſal. XLII.

1 *PRæfecto erudiens filiis Coræ.*	1 לַמְנַצֵּחַ מַשְׂכִּיל לִבְנֵי־קֹרַח׃
2 *Sicut ceruus clamat ad fontes aquarum,*	2 כְּאַיָּל תַּעֲרֹג עַל־אֲפִיקֵי־מָיִם
ita anima mea clamat ad te Deus.	כֵּן נַפְשִׁי תַעֲרֹג אֵלֶיךָ אֱלֹהִים׃
3 *Sitiuit anima mea ad Deum, ad Deum viuum:*	3 צָמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים
quando ingrediar vt appaream coram facie Dei?	לְאֵל חָי מָתַי אָבוֹא וְאֵרָאֶה
	פְּנֵי אֱלֹהִים׃
4 *Fuerunt mihi lachrymæ meæ panis die & no-*	4 הָיְתָה־לִּי דִמְעָתִי לֶחֶם
cte, quum dicitur mihi quotidie, vbi eſt Deus	יוֹמָם וָלָיְלָה בֶּאֱמֹר אֵלַי כָּל־
tuus?	הַיּוֹם אַיֵּה אֱלֹהֶיךָ׃

1 *Filij Coræ.* Quia non aſcribitur nomẽ Dauidis, conijciunt multi filios Coræ Pſalmi eſſe authores: quod mihi nullo modo probatur. Nam quum in Dauidis perſona ſit compoſitus, quem ſcimus Spiritu Prophetico excelluiſſe inter omnes alios, quis credet ei fuiſſe aliunde dictatum? Communis erat totius Eccleſiæ doctor, & inſigne Spiritus organon: Leuitis, quorum pars erant filij Coræ, Pſalmos alios canendos tradiderat. quid igitur opus fuiſſet cum precario ab illis mutuari hãc operam, cui præſtandæ longè ſuperior erat? Mihi itaque probabile eſt ideo nominari filios Coræ, quia fuit apud eos depoſitus theſauri loco, vt ſcimus ex cãtoribus alios atque alios Pſalmorũ delectos fuiſſe cuſtodes. Quod ſupprimitur Dauidis mentio, nihil eſt in eo incõmodi, quia idem videmus factum in alijs Pſalmis, quorũ tamen ipſum eſſe authorem certis cõiecturis licet colligere. De voce משכיל aliquid attigimus Pſalmo 32. Fateor quidem non ſemper adſcribi, quoties refert Dauid ſe Dei ferulis fuiſſe caſtigatum: hoc tamen notandum eſt, propriè in caſtigationes competere, quarum finis eſt filios Dei erudire, vbi non ſatis ex doctrina proficiunt. De tempore etiam non prorſus conuenit. Volunt enim

quidam Dauidem hîc de clade ſua conqueri, quum à filio Abſalom eſſet expulſus. Ergo verò bonis rationibus (niſi fallor) adductus, in contrariam ſententiam magis inclino. Nam coniuratio Abſalom ſtatim ſedata fuit, vt diu à Sanctuarij acceſſu Dauidem non impedierit. Atqui diſertè diuturnum exilium hîc deplorat, ſub quo ferè contabuerit. Neque enim paucorum dierum mœrorem tertio verſu deſcribit. imò totus contextus palàm oſtendet diu ipſum iacuiſſe in miſero iſto ſtatu de quo loquitur. Quòd obtendunt: Arcam fœderis ſub regno Saulis fuiſſe neglectam, vt non ſit veriſimile Dauidem tunc ſolennes choros duxiſſe, non adeò firmum eſt. quanquam enim non niſi defunctoriè Deum colebat Saul, noluit tamen profanus videri. Et Dauid ipſe alibi oſtendit ſedulò, feſtis præſertim diebus, ſacros conuentus frequentaſſe. Certe quòd videbimus Pſalmo 55. In domum Dei profecti ſumus pariter, vel vnanimes: ad tempus Saulis pertinet.

2 *Sicut ceruus clamat.* Hi duo verſus nihil aliud continent quàm Dauidem omnibus commodis, opibus, deliciis, honoribus denique prętuliſſe liberum Sanctuarij acceſſum, vt mandatis in Lege exercitiis fidem pietatémque ſuã aleret ac confirmaret. Nam quòd ſe *ad Deum viuum clamare* dicit, nõ ſimpliciter accipitur, pro flagrare Dei amore & deſiderio: ſed in mẽtem venire debet quomodo nos ad ſe inuitet Deus, & quibus adminiculis ſurſum attollat mentes noſtras. Neque enim iubet rectà nos in cælum conſcendere, ſed imbecillitati noſtræ conſulens, propius ad nos deſcendit. Clamauit igitur Dauid ad Deum, ſibi viam clauſam eſſe reputans, quia ab externo cultu erat excluſus: quod vinculum eſt ſacrę cum Deo coniunctionis: non quòd per ſe Deo nos ceremoniæ concilient, ſed quia pietatis ſunt exercitia, quibus carere non ſuſtinet noſtra infirmitas. Itaque à Sanctuario exulans Dauid, non aliter anxius eſt, quàm ſi à Deo ipſo eſſet alienatus. Non deſtitit quidem interea preces ſuas in cælum dirigere, imò ad ipſum quoque Sanctuarium, ſed infirmitatis ſuæ conſcius, viam qua ad Deum perueniunt fideles, ſibi clauſam eſſe dolenter ferebat. Quo exemplo refellitur eorum arrogãtia, qui media hæc ſecurè prætereunt, imò ſuperbè contemnunt, ac ſi in eorum arbitrio eſſet in cælum momentaneo volatu penetrare. quaſi verò Dauidem zelo & alacritate animi ſuperent. Neque tamen ſubſtitit in terrenis elementis Propheta, ſed quia ſciebat alas ſibi deeſſe quibus volaret, ſcalis vſus eſt, per quas ad Deum contenderet. Similitudo cerui, ſummum deſiderij ardorem exprimit. Quòd exponunt quidam fluuios expeti à ceruis, vt ſe ex laſſitudine reficiant, nimis fortè reſtrictum eſt. Fateor quidem, ſi venator ceruum vrgeat & canes inſtent, occurſu fluminis nouas vires colligere: ſed ſcimus etiam certis anni temporibus ceruos incredibili ardore pluſquàm ſitienter aquas expetere: quam ſitim à Propheta notari arbitror: etſi ea de re non contendo. Poſterior autem verſus clarius demonſtrat quod dixi, Dauidem non loqui ſimpliciter de præſentia Dei, ſed cum circunſtantia, quoniam ſibi Tabernaculũ, Altare, ſacrificia ritúſque alios proponit, quibus teſtatus fuerat Deus ſe propinquũ fore populo ſuo. atque ita fideles initium inde facere oportuit quum accedere ad Deum cuperent, non vt illic manerent affixi, ſed vt gloriam Dei, quæ per ſe abſcondita eſt, ſignis adiuti quærerent. Ergo vbi notas præſentiæ Dei in verbo vel ſignis habemus inſculptas, dicere licet eũ Dauide, illic extare Dei faciem, modò puros animos afferamus ad eum ſpiritualiter quærendum. Vbi autem Deum præſentẽ aliter imaginamur quàm ſe verbo & ſacris ſignis patefecit, vel craſſum aliquid terrenúmque concipimus de cæleſti eius maieſtate, fingimus meras laruas, quæ Dei gloriam deformant, eiúſque veritatem conuertunt in mendacium.

4 *Fuerunt mihi lachrymæ.* Alium doloris aculeum refert, quo eius animum pungebant reprobi & maleuoli. Nec dubium eſt quin talibus flabellis vſus fuerit ſatan, quo eum grauius vreret, Quid tibi vis? nónne te à Deo reiectum eſſe vides? Nam certè in tabernaculo vult adorari, à cuius acceſſu arceris & exulas. Erant violenti impetus ad cõcutiendam ſancti viri fidem niſi rara Spiritus virtute ſuffultus acriter repugnaſſet. Apparet autem quàm ſerio affectu tactus fuerit. Contingit enim nos ſæpe moueri, vt tamen non abſtrahamur à cibo & potu: ſed vbi quis cibum ſponte abiicit, lachrymis ita indulget vt ſe fraudet quotidiano victu, aſſiduus eſt in mœrore: non leuiter torqueri apparet. Dicit autem Dauid, non alibi ſe plus reperiſſe ſolatij quàm in lachrymis: itaque ſe illis fuiſſe deditum, non ſecus ac homines cibo oblectantur, ſéque reficiunt: ídque quotidie, non ſolùm ad breue tempus. Tenendum igitur eſt, quoties nobis inſultant impij, & odioſè exprobrãt Deum nobis eſſe aduerſum, à ſatana impelli, vt fidem noſtram deiiciat: ideóque non eſſe locum deliciis vbi tam periculoſum bellum nobis mouetur. Accedit etiam altera ratio, quòd impiis ludibrio eſt nomen Dei, quia non ſine eius probro ſubſannant fidem noſtram. Niſi ergo ferrei ſimus, grauiſſimo dolore nos vulnerari par eſt.

5 *Hæc dum recordor, effundo ſuper me animã meam, quia tranſibam in numero deducens eos vſque ad domum Dei, in voce exultationis & laudis multitudinem tripudiantem.*	5 אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבר בסך אדדם עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוגג:

6 Cur

6 *Cur deiceris anima mea & tumultuaris in me? expecta Deum, quia adhuc confitebor ei ſalutes vultus eius.*

7 *Deus mi, anima mea ſuper me deiecta eſt dũ recordor tui è terra Iordanis, & Hermonim à mõte Mizar.*

6 מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי נַפְשִׁי וַתֶּהֱמִי
עָלָי הוֹחִלִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד
אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעוֹת פָּנָיו:

7 אֱלֹהַי עָלַי נַפְשִׁי תִשְׁתּוֹחָח
עַל־כֵּן אֶזְכָּרְךָ מֵאֶרֶץ יַרְדֵּן
וְחֶרְמוֹנִים מֵהַר מִצְעָר:

5 *Hæc dum recordor.* Hic verſus propter temporum varietatem nõnihil obſcurus eſt. Non tamen dubito quin genuinus ſit ſenſus, Dauidem, quum memoria repeteret priorem ſtatum, plus triſtitiæ ex comparatione ſenſiſſe: recordatio, inquam, præteriti temporis ad mala eius augenda non parum momenti attulit, quòd nunc templo careat qui dux & anteſignanus reliquis fuerat ad obeundos ſacros cœtus. Scimus, qui à prima pueritia malis ſunt aſſueti, callum contrahere, & ipſa malorum aſſiduitas generat in nobis quandã duritiem: quare nihil mirum ſi Dauid, qui non vnus è vulgo fuerat, ſed nuper ordinem primum duxerat inter fideles, durius crucietur, ſe prorſus reiectum videns, ac ne infimum quidem ſibi locum patere. Ita pronomen demonſtratiuũ *Hæc* cum proxima narratione contexo, nempe quòd recordatus fuerit Dauid ſe tranſire ſolitum in numero piorum, & eos deducere ad domũ Dei. *Effundere animam* metaphoricè quidam exponunt pro mœrorem ſuum euomere: aliis tantundem valet ac lætitia diffundi. Sed mihi potius videtur dicere, affectus ſuos fuiſſe liquefactos ſiue gaudio ſiue mœrore. Nam anima hominis quæ eum ſuſtinet, quandiu collectum tenet ſuum vigorem, diſſoluitur immodico affectu, & quaſi euaneſcit. Dicitur ergo animam effundere qui ſui compos non eſt, quin ſenſus ſui diſſipati effluant: ac ſi diceret Dauid animum ſuum præ triſtitia liqueſcere ac deficere, dum reputat vnde ceciderit. Si de gaudio exponere libeat, talis erit comparatio, Mihi olim tam iucundum fuit ducere populi ordines ad Sanctuarium, vt gaudio animus meus liqueſceret, neque apud me eſſem: & ſi hoc idem bonum mihi redditum fuerit, eadem lætitia ſenſus meos rapiet. Ego tamen, quid mihi magis placeret, ſuprà expoſui. Cęterùm non eſt quòd putemus Dauidem humano more fuiſſe obrutum triſtitia, ſed quia ex præſenti miſeria iudicium fecit de ira Dei, piè ſe ipſum cruciauit, quòd ſua culpa Deum in ſe prouocaſſet. Atque vt hoc omittam, videmus vnde conceptus fuerit dolor. Tot enim priuatis incommodis grauatus, ob vnum Sanctuarium angitur, vt oſtendat ſibi mitius eſſe carere vita, quàm à Dei conſpectu exulare. atque ita affectus noſtros temperari conuenit, nempe vt gaudium noſtrum ad paternum Dei fauorem reſpiciat: doloris noſtri cauſa ſit, eum habere infeſtum. Nam hęc eſt ſecundum Deum triſtitia, cuius meminit Paulus. Per *numerum*, qui סך Hebraicè dicitur, non dubito quin choros intellexerit Dauid quia non confusè vel turmatim, ſed per certos ordines gradiebantur, quum feſtis diebus ad Tabernaculum venirent. 2.Cor. 7. c.10.

6 *Cur deiceris anima mea.* Hinc apparet Dauidem fortiter luctatum eſſe cum dolore, ne tentationi ſuccumberet. ſed notemus, arduum & durum ei fuiſſe certamen antequam victor emergeret: imò non vno tantùm inſultu vel prælio fuiſſe defunctum, ſed ſæpius retractum fuiſſe ad nouas pugnas. Nec mirum eſt tam grauiter fuiſſe perculſum, quum nullum fauoris Dei ſignum occurreret. Porrò ſe nobis ſtatuit Dauid quaſi in duas partes diuiſum. Quatenus enim fide in Dei promiſſiones recumbit, inuictæ fortitudinis Spiritu inſtructus contra affectus carnis ſuæ ſurgit, vt eos compeſcat: & ſimul caſtigat ſuam mollitiem. Quanquam autem bellum cum ſatana & mundo gerit, non tamen rectà vel apertè cum illis confligit, ſed ſe ipſum potius deligit antagoniſtam. Et certè hæc optima eſt vincendi ſatanæ ratio, non egredi extra nos, ſed cum propriis affectibus ſuſcipere intra inſecum certamen. Ac notandum eſt quod fatetur Dauid, animam ſuam fuiſſe deiectam. Nam dum noſtræ infirmitates quaſi fluctus inſurgunt, quia iam putamus actum de fide noſtra, ſolo terrore victi, non audemus manus conſerere. Quoties igitur obrepet hæc ignauia, veniat nobis in mentem, hác ordinariam eſſe piorum luctam, proprios affectus in ordinem cogere, ac præſertim bellum gerere cum diffidentia. Porrò duo vitia hîc ponuntur, in ſpeciem diuerſa, quæ tamen animos noſtros ſimul occupant, deiectio & tumultus. Nam dum iacemus proſtrati, ſimul tamen inquietudo ad fremitum nos impellit. Vtriuſque verò remedium additur, nempe ſpes in Deum, quæ ſola facit primùm vt conſiſtant animi noſtri inter maximas tempeſtates, deinde vt patienter quieſcant. Poſtea vim & naturam ſpei optimè exprimit Dauid his verbis, *adhuc confitebor*: nempe vt mentes noſtras ad gratiæ abſconditæ intuitum procul euehat. Hac enim voce *Adhuc*, fatetur os ſibi in præſentia eſſe obſtructum ad canendas Dei laudes, quia vndique prematur anguſtiis: ſpem ſuam nihilominus in longum tempus extendit. Atque vt emergat ex præſenti mœrore, ſibi promittit quod non apparet: neque tamen quicquam temerè imaginatur ex proprio ſenſu, ſed fretus Dei promiſſionibus, non modò ad bene ſperandum ſe animat, ſed ſibi ſpõſor eſt certæ ſalutis. Neque enim aliter gratiæ Dei apud fratres noſtros idonei erimus teſtes, quàm ſi eã primùm cordibus noſtris teſtati erimus. Particula quę ſequitur, variè poteſt

exponi. Maior pars interpretum ſubaudit Propter, vt materiam vel cauſam gratiarum actionis deſignet. Quod ego libenter recipio. Quanquam non malè conueniet ſenſus, ſi ſeorſum legamus, *ſalutes* eſſe *vultus* Dei: quia ſimul ac reſpicere ſuos dignatur, ſaluos præſtat. Vultus enim Dei pro fauoris declaratione capitur, quia tunc ſerena eius facies refulget: ſicuti eam obnubilant vel obſcurant res aduerſæ.

7 *Deus mi.* Si nihil ſubaudire placeat, conſtabit verſus duabus diſtinctis ſententiis. Sic enim eſt ad verbum, Deus, mi, anima mea ſuper me deiecta eſt, ideo memor ero tui, &c. Sed maior pars interpretum עַל כֵּן exponit propterea quòd, vt ſit cauſæ redditio. Et certè optimè hoc quadrabit, quoties Dauid è terra Iordanis, in qua exul latebat, animum ad Sanctuarij recordationem applicuit, magis auctum fuiſſe eius mœrorem. Quòd ſi tamen placeat verſum diſtinguere: tenendum erit, Dauidem non vt dolorem ſuum alat, Dei recordari in exilio, ſed eius leniendi cauſa. Neque enim eos imitatus eſt qui nullum niſi in Dei obliuione ſolatium inueniunt: ſed eius manu vulneratus medicum tamen agnouit. Ita tantundem valebit oratio ac ſi dixiſſet, Quanquam nunc exulo à Templo, & alienus à familia Dei videor, id tamen non obſtabit quominus ad eum reſpiciam. vtcunque enim ſacrificiis deſtituar quæ mihi vtilia eſſent, verbo tamen ſuo me non priuauit. Sed quia prior ſenſus magis receptus eſt, deinde expoſitionis vice additus videtur, præſtabit ab eo non diſcedere. Animam ergo ſuā Dauid mœrore oppreſſam eſſe conqueritur, quia ſe ab Eccleſia Dei eiectum eſſe videat. Subeſt autem tacita antitheſis: ac ſi diceret, neque vxoris, neque domus neque vllorum bonorum deſiderio æquè ſe torqueri, atque hac vna cura, quòd à Dei cultu prohiberi ſe videat Hinc verò diſcendum eſt, quamuis nos deficiant adminicula quæ Deus ad fidei noſtræ & pietatis ædificationem inſtituit, ſedulò tamen acuendas eſſe mentes noſtras, ne vnquam obrepat Dei obliuio. Sed hoc præcipuè notandum eſt: ſicuti proximo verſu vidimus, Dauidem inſtar fortis athletæ cum propriis affectibus certaſſe, ita nunc oſtendi qua ratione conſtanter perſtiterit: nempe quia ad Dei opem cōfugerit tanquam ad ſacrum aſylum. Et certè niſi nos ad precandum ſollicitet promiſſionū Dei meditatio, ad nos ſuſtinēdos impar erit. Quomodo enim fieri poteſt, niſi virtutem Deus ſuppeditet, vt tot prauis cogitationibus ſimus ſuperiores, quæ ſingulis momentis ſe ingerunt? Eſt enim hominis anima quaſi officina ſatanæ ad fabricandos mille deſperationis modos. Quare meritò Dauid vbi ſecum luctatus eſt, mox ſe ad preces recipit, Deúmque ſui doloris teſtem aduocat. Per *terram Iordanis* intelligitur regio quæ Iudææ reſpectu transfluuialis erat: quod melius probatur ex nomine *Hermonim.* Sic enim plurali numero vocatur continuus tractus montis Hermon propter diuerſa cacumina. & fortè numerum pluralem conſultò poſuit, quia cum huc illuc diſcurrere & vagari cogeret timor. *Mizar* exiguum multi interpretantur, & volunt obliquè conferri cum monte Sion, quaſi Dauid collem alioqui paruum monti altiſſimo præferret. quod mihi videtur coactum.

8 *Abyſſus ad abyſſum clamat ad vocem canalium tuorum: omnes fluctus tui & omnes illuuiones tuæ, ſuper me tranſierunt.*

9 *Die mādabit Iehoua bonitatē ſuā, & nocte canticum eius mecum, oratio ad Deū vitæ meæ.*

8 תְּהוֹם־אֶל־תְּהוֹם קוֹרֵא לְקוֹל צִנּוֹרֶיךָ כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ׃

9 יוֹמָם יְצַוֶּה יְהוָֹה חַסְדּוֹ וּבַלַּיְלָה שִׁירֹה עִמִּי תְּפִלָּה לְאֵל חַיָּי׃

8 *Abyſſus ad Abyſſum.* His verbis tam malorum grauitas, quàm congeries & diuturnitas exprimitur: ac ſi dixiſſet, non vno tantùm genere malorum ſe premi, ſed varia ſubinde recurrere, vt nullius ſit finis nec modus. Primò *abyſſi* nomine oſtendit, tentationes quibus impetebatur, meritò poſſe gurgitibus conferri: poſtea de longa continuatione queritur, & quidem aptiſſima figura, quòd tentationes ſe procul inclament, & aliæ alias accerſant. In ſecunda parte verſus metaphoram proſequitur, quòd *omnes fluctus & inundationes Dei ſuper* caput ſuum *tranſierunt.* Quibus verbis ſignificat afflictionum mole ſe fuiſſe obrutum & quaſi abſorptum. Sed notandum eſt quòd ſæuitiam Saulis & hoſtium ſuorum, *Dei inundationes* appellat, vt meminerimus ſemper in rebus aduerſis nos humiliare ſub forti Dei manu quę nos affligit. Vltrà deinde progredi operæ pretiū eſt: ſi in nos violēter pluere velit Deus, ſimulac ſuas cataractas aperuerit vel canales, nullum finem malis noſtris fore, donec placatus fuerit. Habet enim miras & incognitas rationes, quibus nos perſequatur. Ita vbi in nos ira eius efferbuerit, non vna modò erit abyſſus ad nos deglutiendos, ſed abyſſus ad abyſſum clamabit. Quoniam ea eſt hominum ſocordia, vt non ſatis metuant Dei minas: quoties agitur de eius vindicta, veniat nobis hic verſus in mentem.

9 *Die mandabit.* Quanquam verbum eſt futuri temporis, non nego poſſe in præteritum reſolui, vt quidam faciunt, qui Dauidem putant ſuperiora Dei beneficia colligere, vt de triſti & miſero ſtatu in quo angitur, vehementius expoſtulet: ac ſi dixiſſet, Quî fit vt Deus qui ſe mihi tam clementem antè exhibuit, nunc quaſi mutato animo ſummū rigorem exerat? Sed quia nulla ratio cogit tempus verbi mutare, adeóque altera expoſitio contextui videtur aptior,

eam ſequamur. Equidem non repugno quin Dauid Dei beneficia quæ iam expertus fuerat, in fidei ſuæ ſubſidium adducat: exiſtimo tamen eum ſibi promittere in futurum tempus liberationem adhuc occultam: ideo de præterito vel futuro tempore nolim rixari, modò hoc fixum maneat, Dauidem ita ratiocinari, Cur non ſperarem Deum mihi fore propitium, vt interdiu mihi occurrat eius bonitas, & nocte canticum lætitiæ mecum cubet? Certè hanc conſolationem mœrori opponit, quem ex horrendis quæ proximo verſu retulit, iræ Dei ſignis, cõcipere poterat. *Oratio* cuius in fine meminit, non eſt hominis afflicti vel anxij, ſed gratulationem complectitur, vbi Deus fauore ſuo nos exhilarans, liberum ad ſe acceſſum reſerat. Et ideo appellat *Deum vitæ ſuæ*, quia ex hac notitia emergit alacritas cordis.

10 *Dicã Deo rupi meæ, Quare oblitus es mei? quare pullatus incedo in oppreſſione hoſtis?*	10 אומרתי לאל סלעי למה שכחתני למה קדר אלך בלחץ אויב׃
11 *Occiſio in oſſibus meis, dũ me probro afficiunt inimici mei, dicentes mihi quotidie, Vbi eſt Deus tuus?*	11 ברצחי בעצמותי חרפוני צוררי באמרם אלי כל־היום אית אלהיך׃
12 *Quare deiecta es anima mea? & quare tumultuaris in me? ſpera in Deũ, quia adhuc confitebor ei ſalutes vultus mei, & Deus meus.*	12 מה־תשתוחחי נפשי ומה־תהמי עלי הוחילי לאלהים כי־עוד אודנו ישועת פני ואלהי׃

10 *Dicam Deo rupi meæ.* Si proximũ verſum legamus in tẽpore præterito, ſenſus erit, Quum ſe mihi Deus antea oſtenderit tã beneficũ, eo maiore fiducia precabor. nã audacem experientia me reddet. Si placeat futurũ tempus, coniunget Dauid precationem meditationi quam ex fide cõceperat. Et certè quiſquis ſibi de paterno Dei fauore perſuadet quod nuper dixit, etiam eius exemplo animoſius precabitur. Nunc ergo talis erit ſenſus, Quia mihi polliceor Deum propitiũ, vt interdiu ſuam miſericordiã mihi emittat, eámq; continuet, vt nocte quoque ſuppetat canẽdi materia, liberius apud eum mala mea deflebo, Domine *rupes mea quare oblitus es mei?* Cæterùm hac querela non intelligũt fideles, ſe prorſus à Deo reiectos: quia niſi crederẽt ſub eius cura & tutela ſe eſſe, fruſtra eũ inuocarent: ſed ex carnis ſuæ ſenſu ita loquuntur. Quare hæc obliuio refertur tam ad externã ſpeciem quàm ad inquietudinẽ qua turbantur fideles ſecundum carnem, licèt interea fide ſtatuant ſe à Deo reſpici, nec ſurdas ſibi fore eius aures.

11 *Occiſio in oſſibus.* Quanquã oratio verbis eſt perplexa, in ſumma tamen rei nulla eſt obſcuritas. Aſſerit enim Dauid ſe non minori cũ dolore fuiſſe vulneratum hoſtiũ probris, quàm ſi oſſa perforaſſent. quia ברצח occidere ſignificat, ſenſum hunc in verſione retinui. Neque tamen eorum improbo ſententiã, qui vertũt, gladium occiſorum. Diuerſa autem lectio eſt, quia quidam loco ב ponũt כ notam ſimilitudinis. Ego in re dubia malui literam prorſus omittere quæ ſæpius ſuperuacua eſt. Sed de re ipſa (vt dixi) planè liquet, niſi quòd interpretes non ſatis expendunt ſub voce *oſſium* notari acerbitatem doloris, quæ maior ſentitur ex oſſium percuſſione, quàm ſi gladius per viſcera vel flexibiles alias partes corpus transfodiat. Nec verò filiis Dei hæc ſimilitudo hyperbolica videri debet: ac ſi quis Dauidem miratur tam moleſtè tuliſſe hoſtium ſubſannationem, ipſe ſuum ſtuporẽ prodit. Nam atrocius nihil accidere poteſt inter ſæuiſſima quæque mala, quàm dum, vbi laceratur Dei maieſtas, fidéſque noſtra lethaliter impetitur. Nota eſt Pauli doctrina de perſequutione Iſmael. etſi enim puerilis riſus pro nihilo à multis ducitur, quia tamen eò tendebat vt luſorium eſſet fœdus Dei, ſæuiſſima perſequutio ſecundum iudicium Spiritus ſancti cenſeri debet. Ideo non immeritò Dauid probra hoſtium ſuorum, quibus verbum Dei cum ſua fide calcari videbat, gladio occiſorio confert, qui per oſſa & medullas penetrat. Atque vtinam diſcerent quicunque ſe iactant pro filiis Dei, priuatas ſuas iniurias æquius perferre: vbi autem fides eorum cum Dei contumelia oppugnatur, & verbum etiam quod eos viuificat, in idem trahitur ludibrium, hunc Dauidis zelum induere. Gal. 4. d. 19.

12 *Quare deiecta es anima mea?* Repetitio hæc admonet, nõ ita vno cõgreſſu Dauidẽ viciſſe ſuas tentationes, quin ad idẽ certamen deſcẽdere coactus fuerit. Quo exẽplo monemur, quamuis eandem nobis moleſtiam faceſſat ſatan, non tamen debere nos tædio frangi. Poſterior pars verſus vocem vnam diuerſam habet à verſu ſexto, quum tamẽ reliqua omnia conueniant. Hîc enim ponitur relatiuum primæ perſonæ *Salutes vultus mei.* Neſcitur autẽ an deſit in hoc loco litera ו quæ tertiam perſonam conſtituit: quia tamen in hac quam retuli lectione, conueniunt omnes codices, non abſurdè Dauid vocare Deum potuit, ſalutes vultus ſui, quòd ſperaret claram & certã liberationem: ac ſi Deus viſibili modo, ſalutis vindicem ſe offerret. Certũ quidem eſt, hoc loco appoſitiuè Deum vocari *ſalutem*, quia continuò pòſt ſequitur, *& Deus meus.*

ARGVMENTVM PSALMI XLIII.

Pſalmus hic proximo affinis eſt. Nam Dauid, quẽ probabile eſt eius authorem eſſe, iniuſta hoſtium violentia & tyrannide fugatus & expulſus à patria, Deum vindicem implorat, ſéque ad ſpem reſtitutionis hortatur.

Pſal. XLIII.

1 *IVdica me Deus, & diſcepta litẽ meam: à gẽte nõ manſueta, à viro doloſo & improbo eripe me.*

2 *Quia tu Deus fortitudinis meæ: quare alienatus es à me? quare triſtis incedo in oppreſſione hoſtis?*

3 *Mitte lucem tuam & veritatem tuam: ipſæ dirigant me, deducant me ad montem ſanctitatis tuæ, & ad tabernacula tua.*

4 *Et ingrediar ad altare Dei, ad Deum lætitiæ exultationis meæ: & celebrabo te in cithara, Deus Deus meus.*

5 *Cur te deiicis anima mea, & quare tumultuaris in me? Spera in Deo, quia adhuc celebrabo eum ſalutem vultus mei, & Deum meum.*

1 שָׁפְטֵנִי אֱלֹהִים וְרִיבָה רִיבִי
מִגּוֹי לֹא־חָסִיד מֵאִישׁ מִרְמָה
וְעַוְלָה תְפַלְּטֵנִי׃

2 כִּי־אַתָּה אֱלֹהֵי מָעוּזִּי לָמָה
זְנַחְתָּנִי לָמָּה קֹדֵר אֶתְהַלֵּךְ בְּלַחַץ
אוֹיֵב׃

3 שְׁלַח־אוֹרְךָ וַאֲמִתְּךָ הֵמָּה
יַנְחוּנִי יְבִיאוּנִי אֶל־הַר־קָדְשְׁךָ
וְאֶל־מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ׃

4 וְאָבוֹאָה אֶל־מִזְבַּח אֱלֹהִים
אֶל־אֵל שִׂמְחַת גִּילִי וְאוֹדְךָ
בְכִנּוֹר אֱלֹהִים אֱלֹהָי׃

5 מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי נַפְשִׁי וּמַה־תֶּהֱמִי
עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד
אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי׃

1 *Iudica me Deus.* Primò expoſtulat David de hoſtium ſuorum ſæuitia: paulò pòſt tamen oſtendet, nihil ſibi triſtius fuiſſe quàm priuari Sanctuarij acceſſu. Eſt autẽ hoc bonæ conſcientiæ ſignum, quòd Deo cauſæ ſuæ patrocinium commendat. Nam *iudicare* iſtud quod primo loco ponit, nihil aliud eſt quàm cauſam tuendam ſuſcipere: & clarius deinde ſenſum ſuum exprimit per *diſceptationem litis.* Hæc quidem ſumma voti fuit, eripi ab improbis & ſceleſtis, à quibus indignè affligebatur. Sed quia miſeris & innoxiis, qui præter meritum vexantur, auxilium ſuum promittit: David primo loco ſe examinandum offert, vt cognita cauſæ bonitate & perſpecta, tandem ſuppetias ferat. Sicuti autem ſuauiſſima hinc conſolatio ad nos redit, quòd Deus cauſæ noſtræ cognitor eſſe non grauetur: ita fruſtra ſperabimus eum fore iniuriarum noſtrarum vltorem, niſi in medium prodeat noſtra integritas, quæ fauorem nobis contra aduerſarios conciliet. Per *gentem non manſuetam* intelligitur tota hoſtium factio, quæ immitis erat ac humanitatis expers. Quod ſequitur de *viro* doli & iniquitatis, ad Saulem quidem referri poteſt, ſed videtur potius enallage eſſe numeri.

2 *Quia tu Deus fortitudinis.* Parum differt hic verſus à decimo Pſalmi ſuperioris: ídque magis in verbis quàm in re. Tentationi enim hunc clypeum opponens, quòd Dei virtutem ſibi adeſſe expertus fuerit, queritur ſe mœſtum incedere, quia hoſtium libidini ſit quaſi expoſitus. Nam quia hoc pro certo & cõfeſſo ſumebat, nõ plus hoſtibus eſſe poteſtatis ad inferẽdas ſibi moleſtias, quàm Dominus permitteret: ideo tanquam de re abſurda, quærit, quî fiat vt præualeant hoſtes quum ipſe ſub Dei fide ſit ac tutela. Hinc verò animum colligit ad precandum, vt Deus gratiam ſuã iterum exerat, quam ad tẽpus viſus eſt abſcondere. Per *lucem* intelligitur fauor: quia ſicuti res aduerſæ non modò obſcurant Dei faciem, ſed cælum quoque nobis obnubilant: ita in Dei benedictione refulget læta ſerenitas: imò lux vitæ caliginem ſub qua mœſti obruebamur, diſcutit. Atque hoc verbo ſignificat, non aliunde contingere omnes miſerias, niſi quia Deus paterni amoris ſigna ſubducit: ſimul verò ac lætam ſerenámque faciem oſtendere dignatur, liberationem & ſalutem emergere. *Veritatem* adiungit, quia lucem non niſi ex Dei promiſſionibus ſperabat. Nam increduli, quanuis Deum ſibi propitium eſſe cupiant, non tamen ad eius lucem attollunt oculos: quia ſemper in terram procliue eſt hominis ingenium, niſi Dei verbo ſurſum erigatur. Hinc ergo David fiduciam gratiæ Dei concipit, quia Deus, qui verax eſt ac fallere non poteſt, ſeruis ſuis ſe adfuturum ſit pollicitus. Itaque ſic reſoluenda eſt oratio, Emitte lucem tuam, quæ fidei tuæ mihi ſpecimen ſit ac documentum, vel quæ re ipſa & effectu probet te fidum eſſe in promiſſis ac minimè fallacem. Etſi enim cognitio gratiæ Dei ex verbo petenda eſt, nec fides aliter ſtabilis erit niſi verbo nitatur: non vulgaris tamen verbi & fidei confirmatio eſt ipſa experientia, dũ ad nos iuuandos manũ extendit Deus. Iam quid maximè expetat, & quem ſibi proponat reſtitutionis ſcopum, exponit, *Dirigant me* (inquit) & *adducant ad montem ſanctum ſuum.* Sicut enim præcipua mœroris cauſa erat, exulare à cœtu piorum: ſic etiam caput omnium bonorum fore ducit, ſi frui liceat pietatis exercitiis, Deúmque in Sanctuario colere. Tacitè quidem David votũ gratiarum actionis nuncupat, ſed minimè dubium eſt, his verbis notari quem ſpectabat liberationis finem, vt ſcilicet liber pateret reditus in Sanctuarium, vnde hoſtium tyrannide expulſus & profligatus erat. Ídque notatu digniſſimum eſt, quum vxore, fortunis, domo, aliíſque commoditatibus ſpoliatus eſſet, templi ſemper deſiderio ſic æſtuaſſe, vt alia omnia ferè negligeret. Sed hoc breuiter nunc

attingere

attingere mihi ſufficit, quia de tam pio affectu fuſius proximo Pſalmo diſſerui. Quæritur tamen quomodo montis Sion fiat mentio,qui non niſi poſt mortē Saulis deſignatus fuit ad Dei cultum.Cuius nodi non alia occurrit ſolutio , niſi quòd Dauid longo pòſt tempore Pſalmum componens , quod aliàs in genere de Tabernaculo dicturus erat , ſimul ad reuelationem ſibi poſtea datam deflexerit,in quo nihil eſt abſurdi.

4 *Et ingrediar ad altare.* Solenne Deo ſacrificium promittit in memoriam liberationis.Neque enim de quotidiano tantùm vel ordinario cultu loquitur, ſed *Altaris* nomine,vbi offerri ſolebant pacifica,illud quod dixi gratitudinis ſignum,exprimit:ideóque vocat *Deum lætitiæ* ſuæ,quia ex mœrore ad hilaritatem traductus hoc beneficium profiteri in animo habeat. Et *lætitiam* vocat *exultationis*, vt liberationis gratiam ſplendidius commendet. Nam poſterior genitiuus epitheton valet:quo ſignificat non vulgari ſe gaudio fuiſſe perfuſum,vbi Deus eum præter ſpem reſtituit. De quinto verſu, quia proximo Pſalmo quantum res poſtulabat, diſſerui,nunc dicere ſuperſedeo.

ARGVMENTVM PSALMI XLIIII.

Conſtat Pſalmus hic tribus præcipuis membris. Initio enim commemorant fideles immenſam Dei miſericordiam erga populum ſuum,& tot documenta quibus paternum amorem teſtatus fuerit. Deinde queruntur Deum ſe propitium non iam ſentire,vt olim Patribus fuerat. Tertiò in medium proferunt fœdus cum Abraham percuſſum,quod ſe optima fide coluiſſe aſſerunt, quamuis duriter afflicti eſſent:& ſimul obiiciunt,non aliâ de cauſa crudeliter ſe vexari,niſi quòd in ſyncero Dei cultu cōſtanter permaneant.Subiicitur tandem precatio,ne Deus indignam ſuorum oppreſſionem negligat,præſertim quæ redundat in pietatis contumeliam.

Pſal. XLIIII.

1 *PRæfecto filiorum Coræ,erudiens.*

1 לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל׃

Quis fuerit Pſalmi author,incertum eſt,niſi quòd liquidò conſtat, à quouis potius quàm à Dauide fuiſſe compoſitum. Querimoniæ autem quas continet,propriè conueniunt in miſerum illud & calamitoſum tempus,quo graſſata eſt ſæuiſſima tyrannis Antiochi.niſi fortè latius extendere libeat:quia poſt reditum ab exilio, nullum ferè tempus à duris moleſtiis vacuum fuit.Certè ætati Dauidis, ſub cuius regno floruit Eccleſia,non quadraret tale argumentum.Fieri etiam poteſt vt in ipſo exilio vnus quiſpiam ex Prophetis querimoniam hanc populo dictauerit. Quanquam ſimul notandum eſt, imaginem Eccleſiæ, qualis poſt Chriſtum manifeſtatum futura erat, hîc depingi.Paulus enim (vt ſuo loco iterum videbitur) non ita accipit,quaſi illa fuerit vnius ſeculi conditio: ſed admonet,iiſdem ærumnis Chriſtianos eſſe deuotos,nec aliud ſperandum illis eſſe vſque ad finem mundi,quàm quod in Iudæis ab exilio reuerſis quaſi præludium oſtendit Deus. Apparuit quidem poſtea Chriſtus Eccleſiæ Redemptor,ſed nō in eum finem, vt luxurietur caro in terra,ſed potius vt ſub cruce militemus vſque dum cæleſtis regni quies non excipiat.Quid ſibi velit nomen משכיל,alibi dictum eſt. Nam etſi interdum lætis argumentis inſcribitur, eius tamen vſus frequentior eſt , vbi agitur de rebus aduerſis:quia hęc optima eruditionis ſpecies eſt,vbi Dominus ferociam noſtram domando,ſub iugum nos cogit.

Rom.8. g.36.

2 *Deus auribus noſtris audiuimus, Patres noſtri narrarunt nobis opus quod feciſti in diebus ipſorum,diebus priſcis.*

3 *Tu manu tua Gentes expuliſti,& plātaſti eos, contriuiſti populos,& propagaſti eos.*

4 *Quia non in gladio ſuo adepti ſunt terram,& brachium ſuum non ſeruauit eos,ſed dextera tua, & brachium tuum , & lumen vultus tui: quia beneuolus fuiſti erga eos.*

2 אֱלֹהִים בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ־לָנוּ פֹּעַל פָּעַלְתָּ בִימֵיהֶם בִּימֵי קֶדֶם׃

3 אַתָּה יָדְךָ גּוֹיִם הוֹרַשְׁתָּ וַתִּטָּעֵם תָּרַע לְאֻמִּים וַתְּשַׁלְּחֵם׃

4 כִּי לֹא בְחַרְבָּם יָרְשׁוּ־אָרֶץ וּזְרוֹעָם לֹא־הוֹשִׁיעָה לָּמוֹ כִּי־יְמִינְךָ וּזְרוֹעֲךָ וְאוֹר פָּנֶיךָ כִּי רְצִיתָם

2 *Deus auribus noſtris.* Recenſent Dei bonitatem, qua erga Patres olim vſus fuerat Deus, vt ipſa diſſimilitudine ad clades ſuas leuādas eum prouocent.Præfantur autem,ſe nequaquam de rebus obſcuris vel dubiis loqui,ſed referre hiſtorias ab idoneis authoribus probè teſtatas. Nam quòd ſe *auribus* ſuis dicunt *audiſſe*,non eſt pleonaſmos,ſed emphaticè exprimunt, tam celebrem fuiſſe gratiæ Dei famam,vt ſublata ſit omnis dubitatio. Addunt, notitiam hanc ab oculatis teſtibus per manus fuiſſe traditam:non quòd Patres qui ex Ægypto redempti fuerant, poſt annos mille & quingentos expoſuerint poſteris Dei beneficia , ſed quia continua ſerie non tantùm prima liberatio,ſed varia auxilia, quæ ſubinde attulerat Deus populo ſuo,de manu(quod aiunt) in manum vſque ad vltimam ætatem peruenerint. Quia ergo ex ore primæ generationis loquuti ſunt qui poſt multa ſecula teſtes fuerunt ac præcones gratiæ Dei,meritò dicunt fideles,quod ſibi narratum fuit à Patribus, compertum ipſis fuiſſe: quia cognitio,

vetuſtate non interciderat, ſed vigebat propter continuam memoriam. Summa eſt, Deum non decem aut viginti annis beneficum fuiſſe erga Abrahæ filios, ſed ex quo eos complexus fuerat, non ceſſaſſe à continuis gratiæ ſuæ documentis.

3 *Tu manu tua.* Expoſitio eſt proximi verſus. Nondum enim diſertè notauerat opus illud Dei, Patrum ſermone celebratum. Nunc ergo addit, Deum *expuliſſe manu* ſua *Gentes*, vt in earum locum filios Abrahæ plantaret: malè illas multaſſe, vt propagaret eoſdem Abrahæ filios. Veteres incolas terræ Chanaan cõparat arboribus, quia longa poſſeſſione illic radices egerãt. Subita igitur quæ contigit mutatio, perinde fuit ac ſiquis reuulſis arboribus, in earum locum alias ſubſtituat. Sed quia non ſatis fuiſſet populum vno die plantari: additur ſecunda metaphora, qua fideles factum Dei benedictione fuiſſe docent, vt electus populus augeſceret: ſicuti arbor temporis ſucceſſu tam radicem quàm ramos longius emittens, magis confirmatur in loco quem occupat. Quorſum autem hanc Dei gratiam nunc prædicent fideles, notare operæpretium eſt. nam inde ſæpe nobis oboritur deſperationis materia, dum colligimus, nos à Deo eſſe repudiatos, quia non eadem, quibus patres noſtros dignatus eſt, beneficia erga nos proſequitur. Eſſet autem abſurdum, fideles qui ſe ad precandum comparãt, tali obſtaculo fiduciam ſuam impedire. Ego certè verum eſſe fateor, quo magis in mentem nobis veniunt quæ Deus in alios contulit beneficia, eo maiore triſtitia nos pungi, vbi rebus noſtris aduerſis non ſuccurrit. Sed fides in alium finem nos dirigit, vt ſtatuamus nos quoque tandem aliquid ſenſuros leuationis, quia Deus ſui ſimilis manet. Nec dubium eſt quin hoc conſilio fideles nunc reuocent in memoriã quæ Deus in Eccleſiæ ſuæ ſalutem olim egerat, vt ſe in meliorem ſpem erigant, ſicuti viſum fuit initio Pſalmi 22. Neque enim ſubſiſtunt in nuda cõparatione, quæ diuortium faceret inter eos qui Diuinitus fuerunt ſeruati, & qui nunc ſub afflictionibus laborant & gemunt: quin potius vinculum ſanctæ coniunctionis ſibi proponunt in Dei fœdere, vt inde colligant ad ſe pertinere quicquid vnquam in Deo bonitatis experta eſt Eccleſia. Expoſtulãt quidem primis verbis, quærentes quid ſibi velit paterni fauoris interruptio: ſed mox ſe ipſos colligũt, quia ſuccedit noua cogitatio de fide & conſtantia Dei, qui eos non minus quàm Patres adoptauit. Quanquam mirum non eſt, in animis piorum diuerſos inter ſe affectus etiam precando cõfligere. Sed Spiritus ſanctus immodicum dolorem ſedando, querimonias omnes cum patientia & obediendi ſtudio conciliat. Cæterùm quod dicunt, redemptionẽ ſibi narratam fuiſſe à Patribus: præcepto Legis reſpondet, quo iubentur patres docere filios ſuos. Atque hodie idem onus ſibi à Deo eſſe iniunctum meminerint fideles: quia doctrinam ſalutis deponit apud eos hac lege, vt ad poſteros tranſmittant: & quantum in ſe eſt, ſtudeant eius imperium prorogare, quo per continuas ætates vigeat eius cultus.

4 *Quoniam non in gladio.* Confirmat à contrariis quod nuper docuit. nam ſi propriò Marte & induſtria, terræ hæreditatẽ adepti non ſunt, ſequitur, aliena manu fuiſſe plantatos. Quanquam enim egreſſa eſt ex Ægypto magna multitudo hominum: tamen quum imbelles eſſent, & ſeruilibus tantùm operibus aſſueti, ſtatim cõſumpti fuiſſent ab hoſtibus, qui & copiis & virtute longè præſtabant. Deniq; claris ſignis tam ſua infirmitas populo, quàm Dei virtus teſtata fuit: vt meritò fateri debuerint, terram non ſuo gladio partam fuiſſe, & ſalutem Dei manu ſibi fuiſſe allatam. *Dextra* autem coniungitur *brachium*, amplificandi cauſa: vt ſciamus non vulgari modo fuiſſe ſeruatos. *Lumen vultus* hoc loco (vt alibi) pro fauoris declaratione capitur: quia ſicuti Deus faciẽ ſuam oppoſitis miſeriis quodammodo obnubilat & contrahit: ſic rurſum Iſraelitæ, quum eius virtute freti, hoſtes ſine magna difficultate longè latéque proſternerent, ſerenam & lucidam eius faciẽ intuiti ſunt, ac ſi palàm ſe illis propinquũ oſtenderet. Notanda autem ratiocinatio eſt qua vtitur Propheta, populum gratuito Dei dono, terræ eſſe hæredem, quia virtute ſua eam minimè acquiſierit. Tunc enim demum tribuere Deo incipimus quod ſuum eſt, vbi expendimus quàm nihili ſint vires noſtræ. Et certè quod malignè ſepeliũt vt plurimum Dei beneficia homines, non aliunde fit niſi quòd falſa imaginatione aliquid ſibi proprium arrogant. Quare hæc optima gratitudinis ratio, vbi ſtulta proprię virtutis opinio euanuerit. Sequitur deinde illuſtrius gratiæ Dei elogium: vbi tota cauſa in Dei beneplacitum confertur. Neque enim aliquã in Abrahæ perſona dignitatem Propheta fingit, vel in eius poſteris aliqua merita fabricat, cur tam liberaliter cum ipſis egerit Deus: ſed totum aſcribit Dei
Deut.4.f.37. beneplacito. quod ſumptum videtur ex Moſis conteſtatione, Non quia plures eſſetis aliis gentibus vel præſtantiores, elegit vos Deus, ſed quia dilexit Patres veſtros. Etſi autem ſpecialis hîc fit mentio terræ Chanaan, generale tamen ſumpſit principium Propheta, cur populum illum Deus in grege ſuo cenſere dignatus ſit. Et certè hic fons & origo eſt Eccleſię, nempe gratuitus Dei amor: & quibuſcunque beneficiis proſequitur Deus ſuam Eccleſiã, ex eodem fonte manat. Ideo quòd collecti ſumus in Eccleſiam, quòd fouemur ac protegimur Dei manu: cauſa non alibi quàm in Deo quærenda eſt. Nec verò hîc de communi Dei beneuolentia agitur, quæ ſe extendit ad totum humanum genus, ſed diſtinguitur electus populus à reliquo mundo, & diſcriminis cauſa ad merum Dei beneplacitum refertur.

5 *Tu ipſe Rex meus, Deus manda ſalutes Iacob.*	5 אַתָּה־הוּא מַלְכִּי אֱלֹהִים צַוֵּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב׃

6 *In te aduerſarios noſtros cornu petiuimus: in nomine tuo calcauimus inſurgentes contra nos.*	6 בך צרינו ננגח בשמך נבוס קמינו:
7 *Quia non in arcu meo ſperabo, & gladius meus non ſeruabit me:*	7 כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני:
8 *Certè ſeruaſti nos ab hoſtibus noſtris, & oſores noſtros pudefeciſti.*	8 כי הושעתנו מצרינו ומשנאינו הבישות:
9 *In Deo laudabimus toto die, & nomini tuo in ſeculum confitebimur. Selah.*	9 באלהים הללנו כל־היום ושמך לעולם נודה סלה:

5 *Tu ipſe Rex.* Hoc verſu clarius exprimunt quod paulò antè attigi, nempe Dei bonitatem non ſolùm in liberando populo fuiſſe conſpicuam, ſed per continuas ætates fluxiſſe: ideo dicit, *Tu ipſe Rex meus.* Hoc enim valet (meo iudicio) demonſtratiuum הוא: ac ſi Propheta longam beneficiorum Dei ſeriem in prima redemptione contexeret: vt appareat, Deum qui ſemel redemptor fuerat populi ſui, nō diſſimilem fuiſſe erga poſteros. Niſi fortè emphaticè poſitum ſit aſſerendi cauſa, vt omnibus aliis excluſis & valere iuſſis, Deum vnum ſalutis ſuæ præſidem celebrent. Hinc precationem quoque deducunt, vt Deus nouas ſalutes ordinet ac emittat populo ſuo. Nam quia innumeros ſeruandi modos in manu habet, *ſalutes* dicitur, quaſi nuntios, quocunque viſum fuerit, deſtinare.

6 *In te aduerſarios.* Exponit Propheta quomodo ſe Deus Regē populi oſtenderit: tantum enim virtutis ſuppeditaſſe, vt cunctis hoſtibus eſſent formidabiles. Nam huc pertinet ſimilitudo à tauris ſumpta, plus quàm humano robore fuiſſe inſtructos, vt quicquid obuium eſſet, cornibus diiectum ac proſtratum calcarent. *In Deo, & in nomine Dei,* idem valent, niſi quod poſterior loquutio ſignificat, victorem ideo fuiſſe populum, quia ſub Dei auſpiciis militabat. Cęterùm quod de Patribus nuper dixerāt, nunc applicāt ad ſe ipſos: quia idem erat Eccleſiæ corpus. & conſultò id faciunt ad colligendam fiduciam: quia ſi à Patribus ſe diſiungerent, diuerſa ratio curſum gratię Dei quodammodo interrumperet. Nunc vbi datū ſibi eſſe fatentur quicquid in patres Deus contulerat: ſecurè petere licet vt continuet opus ſuum. Porrò tenendū eſt quod ſuprà admonui, hac ratione Deo in ſolidum aſcribere ſuas victorias, quia nihil tale gladio vel arcu ſuo conſequi poterant. Antitheſis enim iſta melius illuſtrat Dei gratiam, vbi reputamus quanta ſit noſtra inopia, & quàm nihil ſimus extra Deum. Iterum ergo repetunt, ſe Diuinitus fuiſſe ſeruatos, ab eodem Deo expulſos fuiſſe hoſtes & pudefactos.

9 *In Deo laudabimus.* Concluſio eſt primæ partis. Nam in ſumma agnoſcunt tantam ſeculis omnibus fuiſſe Dei bonitatem erga filios Abrahæ, vt continua gratiarum actionis materia ſuppeteret. Perinde enim ac ſi adhuc in re præſenti forent, aſſiduam ſe Deo laudem debere agnoſcunt: quia non vno ſeculo vel exiguo tempore, ſed continuis ætatibus floruerint. nam quicquid fœliciter contigerat, acceptum referunt eius gratiæ. Et certè tunc demum ex rebus proſperis ſancta & rite compoſita lętitia concipitur, dum erumpit in laudes Dei. Ergo verſum hunc meminerimus ad lætum illud tempus referri quo Deus populum ſuum fauore proſequebatur: deinde hîc fideles teſtari ſuam gratitudinem, dum omni falſa iactantia depoſita, fatentur ab vno Deo profectas eſſe omnes victorias, quibus in ſublime elati fuerant, & vnica eius virtute ſe hactenus ſtetiſſe incolumes. Tertiò non ſemel vel iterum duntaxat ſibi datam canendi fuiſſe cauſam, ſed longo tempotis ſucceſſu varia paterni fauoris documenta ſibi exhibita fuiſſe, vt meritò longa poſſeſſio ſpem eorum ſtabilire debuerit.

10 *Veruntamen" abominatus es & pudefeciſti nos, & non egrederis cum exercitibus noſtris.*	10 אף־זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו:
11 *Conuertiſti nos retrorſum ab affligente & oſores noſtri conculcauerunt ſibi.*	11 תשיבנו אחור מני־צר ומשנאינו שסו למו:
12 *Dediſti nos quaſi oues in cibū: & inter Gentes diſperſiſti nos.*	12 תתננו כצאן מאכל ובגוים זריתנו:
13 *Vendidiſti populum tuum, nec inde diuitias, & non auxiſti pretia ipſorum.*	13 תמכר־עמך בלא־הון ולא רבית במחיריהם:
14 *Poſuiſti nos opprobrium vicinis noſtris, ludibrium & ſubſannationem his qui circum nos ſunt.*	14 תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו:
15 *Poſuiſti nos prouerbium in Gentibus, agitationem capitis in populis.*	15 תשימנו משל בגוים מנוד ראש בלאמים:

" vel, oblitus es.

10 *Veruntamen abominatus.* Nunc ſequitur expoſtulatio qua præſentes ærumnas,& extremam calamitatem deplorant.Deſcribitur autem mutatio, quæ nō modò teſtetur Deum à ſolita beneuolentia deſtitiſſe,ſed palàm eſſe aduerſum populo ſuo & infeſtum. Primò queruntur,ſe per odium fuiſſe reiectos.Id enim propriè ſignificat verbū חנז,quod abominari,cum aliis,vertimus.Quanquā ſiquis malit,obliuiſci,vel longè abeſſe,non reclamo. Addunt poſtea, ſe probro fuiſſe expoſitos:quia ſcilicet nudatis Dei præſidio infœliciter omnia ſuccedere neceſſe fuit.Quòd etiam mox declarant, vbi dicunt, Deum iam *non egredi* quaſi ducem vel anteſignanum,vbi ad bellandum prodeunt.Poſtea longius extendūt ſuas querimonias,quòd Deus ipſos in fugam coniecerit,quòd in prędam & cibum expoſuerit.Nam quia ſanctis hoc perſuaſum eſt, fortes & animoſos eſſe homines quatenus eos Deus ſuſtinet arcana ſua virtute: ſtatuunt,in fuga & trepidatione diuinitus metum incuti, vt ratio & cor deferant miſeros homines.Atque hæc ſententia ſumpta eſt ex Lege,vbi dicit Moſes,Quomodo coram vno fugerent mille, vel duo fugarent decem millia,niſi quia Dominus tradidit nos, & concluſit in manum hoſtium?Quum ergo hoc fidelibus teſtatum foret:non imputant fortunæ quod expaueſcūt ad hoſtium conſpectum,in quos prius intrepidè fortes impetus facere ſoliti erant:ſed cæleſti decreto fieri ſentiunt vt agantur retrorſum.Et ſicuti antea confeſſi ſunt,fortitudinem ſuam priorem fuiſſe donum Dei,ſic viciſſim timiditatem à Deo ſibi inflictam eſſe agnoſcunt. Vbi autem ita Deus animos fregit,dicūt ſe patere hoſtium libidini.Sic enim interpretor particulam למו,quòd hoſtes pro arbitrio &ſine vlla repugnantia quaſi ſuam prędam diripuerint.Eodem pertinet altera comparatio,vbi dicunt ſe datos fuiſſe *in cibum* quo ſignificat Propheta,iam ante prælium deuictos, ad ſatiandam hoſtium ingluuiem,vltro,ante pedes iacuiſſe. Notandum verò eſt,Deum fieri harum calamitatum authorem, non obſtrependi cauſa, ſed vt confidentius ab eadem manu quæ percuſſit & vulnerauit,remedium petant fideles. Et certè fieri non poteſt vt qui fortunæ imputant ſua mala,ſeriò ad Deum confugiant,vel ab eo auxilium expectent & ſalutem. Quare vt medeatur Deus noſtris miſeriis, ſtatuere conuenit,non eas temere vel caſu accidiſſe,ſed eius manu eſſe inflictas.Vbi autem ſe proiectos hoſtibus fuiſſe dixerunt, ſimul addunt ſe diſperſos fuiſſe inter gentes. quæ diſſipatio,centum mortibus erat acerbior. Nam quum tota illius populi gloria & fœlicitas in eo poſita eſſet, vt ſub Deo vno & Rege vno collecti vnum eſſent corpus, miſceri Gentibus quaſi lacera membra, ſignum fuit extremæ maledictionis.

Deut.32.c.30.

13 *Vendidiſti populum.* Venditos ſe abſque lucro fuiſſe dicentes, intelligunt ſe proſtitutos quaſi vilia & nihili mancipia. Secundo etiam membro videntur ad morem licitandi alludere. Scimus enim vænales ſeruos non antè fuiſſe addictos emptoribus quàm licitatio pretium auxiſſet. Intelligunt ergo, quia pro nihilo habiti fuerint,ſe fuiſſe proiectos,vt deterior eſſet ſua conditio quàm omnium ſeruorum.Quòd autem ſe potius ad Deum conuertunt quàm ad hoſtes,de quorum ſuperbia & crudelitate conqueri iure poterāt,hinc diſcamus nihil melius nobis eſſe vel vtilius,quàm in rebus aduerſis reputare Dei prouidentiam & iudicium. Etſi enim vbi nobis moleſti ſunt homines,cum diabolo qui eos inſtigat,nobis negotium eſt, ad Deum tamen ipſum conſcendere neceſſe eſt, vt ſciamus ab eo nos probari & examinari, ſiue vt nos caſtiget,ſiue vt patientiam noſtram exerceat,ſiue vt vitioſos ſubigat carnis noſtrę affectus,ſiue vt nos humiliet erudiátque ad noſtri abnegationem. Iam quum audimus tam probroſe habitos fuiſſe qui ſub Lege vixerunt patres, non eſt cur nos vllæ contumeliæ deiiciant ſiquando huc nos Deus pertrahat. Neque enim Deus hic ſimpliciter quemlibet populum, ſed ſuum vendidiſſe dicitur,ac ſi iam contemptibilis eſſet ei ſua hæreditas. Ac idem hodie etiam licebit in precibus noſtris conqueri, modò fidem noſtram fulciat hoc exemplum, ne animos quantumuis afflicti deſpondeamus. Alio ſenſu dicit apud Ieſaiam Deus populum à ſe venditum ſine pretio,vt doceat nihil ſibi in illis redimendis fore negotij,quia fidem emptoribus non habeat obſtrictam.

Ieſa. 52.a.3.

14 *Poſuiſti nos.* De vicinis loquitur quibus omnibus vel ſimultas,vel apertum odium erat cum populo Dei:ac ſæpe quidem accidit, vt vicinitas quæ ad conciliandum mutuum amorem valere debebat,inuidiam, diſcordias & contentiones generet. Sed peculiaris fuit ratio in Iudæis qui omnibus inuitis terram occupauerant, & quorum religio apud alios quaſi belli claſſicum.Erat etiā in multis peruerſa æmulatio,vt Idumæis quibus Circunciſio inflabat animos, ac ſi Deum Abrahæ ipſi quoque colerent.Hęc verò maior fuit indignitas,ſubiici eorum ludibriis quibus propter verum Dei cultum exoſi erant. Mali atrocitatem alia circunſtantia amplificant fideles,quòd vndique hæc probra ingerantur: quia toto circuitu obſeſſi erant ab hoſtibus,vt ne momentum quidem illis quietum foret à moleſtia,niſi mirabiliter fuiſſent à Deo protecti. Procedunt deinde longius, ſe etiam inter Gentes procul diſſitas communem fuiſſe fabulam.Quanquam nomen משל quod *prouerbium* vertunt,poſſet tam pro graui imprecatione,quàm pro dicterio ſumi: ſenſus tamen eodem redit, nullum fuiſſe ſub cælo magis deteſtabilem populum:quia vulgò eius nomen contumelię cauſa inter prouerbiales figuras volitaret. Huc quoq; ſpectat *concuſſio* vel *agitatio capitis*,de qua dictum fuit Pſalmo 22.b.8. Nec dubium eſt quin Dei vindictam, cuius mentio in Lege fiebat, fideles in ſe compleri animaduerterint.

Nam

Nam quo melius ſe expergefacerent ad conſideranda Dei iudicia,quicquid pœnarum de ipſis Deus exegit,cum eius minis conferre, curæ illis fuit. Lex autem, iſta Gentium ludibria quæ commemorant,ad verbum denuntiauerat.Et vbi dicit *in Gentibus & populis* emphatica eſt repetitio,quia minimè conſentaneum erat vt profanæ gentes populum à Deo electum ſuis blaſphemiis proſcinderent.Porrò non abs re conqueſtos eſſe, vel vnus Ciceronis locus pro Flacco luculentè teſtatur, vbi profanus ille rhetor pro ſua ſuperbia, non minus Deo,quàm Iudæis inſultat,ſatis conſtare gentem eſſe diis inuiſam,quæ tot cladibus ſubinde attrita,ad extremum miſerrima ſeruitute oppreſſa erat.

16 "*Quotidie opprobrium meum coram me, & ignominia vultus mei obtexit me.*	16 כָּל־הַיּוֹם כְּלִמָּתִי נֶגְדִּי וּבֹשֶׁת פָּנַי כִּסָּתְנִי׃	" vel toto die.
17 *A voce exprobrantis & conuitiantis,à facie aduerſarij & vltoris.*	17 מִקּוֹל מְחָרֵף וּמְגַדֵּף מִפְּנֵי אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם׃	
18 *Totum hoc venit nobis , & non obliti ſumus tui,nec perfidè egimus in fœdere tuo:*	18 כָּל־זֹאת בָּאַתְנוּ וְלֹא שְׁכַחֲנוּךָ וְלֹא שִׁקַּרְנוּ בִּבְרִיתֶךָ׃	
19 *Non deflexit retro cor noſtrum,nec declinauit,greſſus noſter à ſemita tua.*	19 לֹא־נָסוֹג אָחוֹר לִבֵּנוּ וַתֵּט אֲשֻׁרֵנוּ מִנִּי אָרְחֶךָ׃	
20 *Licet contriueris nos in loco draconum,& operueris nos vmbra mortis.*	20 כִּי דִכִּיתָנוּ בִּמְקוֹם תַּנִּים וַתְּכַס עָלֵינוּ בְצַלְמָוֶת׃	
21 *Si obliti ſumus nomen Dei noſtri,& expandimus manus noſtras ad Deum alienum:*	21 אִם־שָׁכַחְנוּ שֵׁם אֱלֹהֵינוּ וַנִּפְרֹשׂ כַּפֵּינוּ לְאֵל זָר׃	
22 *An non Deus requiret hoc? quia ipſe nouit abſcondita cordis.*	22 הֲלֹא אֱלֹהִים יַחֲקָר־זֹאת כִּי־הוּא יֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת לֵב׃	

16 *Quotidie.* כל היום longam durationem ſignificat,ſed poteſt accipi pro toto vel integro die à manu vſque ad veſperum,vel pro dierum recurſu.Vtrumuis expoſitionem eligas,ſumma eſt,nullum eſſe malorum finem.Quòd iterum mutatur numerus nihil abſurdi eſt, concipi totius Eccleſiæ ſermonem quaſi in perſona vnius hominis. Sequitur poſtea cur pudore obruti vultum & oculos attollere non audeant:quia nulla datur à petulantia & hoſtium conuitiis reſpiratio.Nam ſi permiſſum fuiſſet in latebras ſe abdere,deuoraſſent vtcunque in ſilentio ſuas miſerias:ſed vulnus duplicatum eſt, quum proteruè illuderent hoſtes. Hunc ergo malorum cumulum ſibi impoſitum eſſe deplorant: quòd aſſiduè cogantur probra & blaſphemias audire,& hoſtes ſuos vocant vltores.quo nomine apud Hebræos truculentia & crudelitas notatur cum faſtu coniuncta,ſicuti diximus Pſalmo 19.

18 *Totum hoc venit.* Quum prius Deo aſcripſerint quicquid patiebantur malorum, ſi nunc ſe immeritò affligi dicant,Deum inſimulant iniuſtitiæ:ita iam non ſancta eſſet precatio, imò ſacrilega blaſphemia. Sed notandum eſt, fideles , etiamſi in ſuis rebus aduerſis apertas cauſas non perſpiciant,manere tamen in hoc principio defixos, conſtare Deo rationem cur eos tam ſeuerè & duriter tractet.Simul tamen notare operæpretium eſt,hic non de tempore præterito verba fieri,ſed potius in medium proferri tolerantiam,quæ non vulgare pietatis ſignum erat, quum obedienter iugo Dei collum ſubiicerent. Videmus enim vt maior pars,non ſecus atque equi feroces calcitrant , aduerſus Deum fremat,& peruicaciter inſaniat. Quare nonparum in vero Dei timore profecit qui ſe in afflictionibus continet ſub pia cuſtodia, ne qua impatiétia tráſuerſum feratur.Nam & hypocritis facile eſt in rebus proſperis Deo benedicere:qui ſimul ac rigidus apparet, in furorem erumpunt. Commemorant ergo fideles , quanuis tot malis à recto curſu abripi potuerint,ſe tamen non oblitos fuiſſe Dei,quin ſemper eum colerent,licet minus propitium ac clementem.Non ergo prædicant ſuperiorum temporum virtutes,ſed tantum obiiciant ſe inter medias afflictiones conſtanter retinuiſſe Dei *fœdus*. Et certè ſatis conſtat,longè antequam ſæuiret Antiochus,populum multis corruptelis fuiſſe refertum,quæ Dei vindictam prouocarunt,vt iactari ab ipſis non debuerit quę hîc laudatur integritas. Verum quidem eſt,vt paulò pòſt videbimus,Deú illis pepercíſſe,vt ob eius nomen magis quàm propria delicta afflicti fuerint:ſed hæc Dei indulgentia efficere non debuit vt ſe eximerent reatu. Tenendum igitur eſt,nihil aliud nunc, quàm ſuam patientiam in medium proferre, quia à Dei cultu inter graues & duras tentationes non defecerant. Primò autem negant ſe fuiſſe oblitos Dei, quia res aduerſæ cælum quodammodo obnubilant,vt Dei memoria facile nobis intercidat,ac ſi longè eſſemus ab eo diuiſi. Addunt ſe nõ fuiſſe fallaces vel *perfidos in eius fœdere*: quia tunc maximè,vt dixi,retegitur hominum impietas,vbi præter animi ſententiã vrgemur. Tertiò *cor* ſuum negant *retro* fuiſſe verſum.Poſtremò *greſſus ſuos non declinaſſe à Dei ſemitis.* Nam

ſicuti quotidie nos Deus inuitat, ſic corda noſtra ſemper ad eius vocationem intenta eſſe decet. Hinc ſequitur viarum directio: quia externis operibus & tota vita teſtamur, *cor noſtrum* Deo ſyncerè addictum eſſe. Vbi poſui *non declinauit greſſus*, altera etiam à quibuſdam affertur probabilis lectio, declinare feciſti greſſum noſtrũ. Nam & verbũ נטה trãſitiuè poteſt accipi, & nulla negatio ponitur. quanquam de ſenſu ab illis diſſentio, quia locum hunc comparant cum
Ieſa.63.d. 17. illo Ieſaiæ, Quare nos errare feciſti vt non ambulemus in viis tuis? Potius enim huc tẽdit querimonia, quoniam Deus manum ſuam ab illis ſubduxerit, miſerè per deuia erraſſe. nam ſemitæ Dei non ſemper referuntur ad doctrinam, ſed ad ſecundos & optabiles euentus.

20 *Licet contriueris nos.* Particula cauſalis כי vel in aduerſatiuam reſolui debet, vel in aduerbium temporis. Cohærent enim hi tres verſus, & pendet ſententia vſque ad illã clauſulam, quia ipſe nouit abſcondita cordis. Pluribus autem verbis recitãt quod nuper vidimus, etiamſi in profundum malorum fuerint demerſi, ſtetiſſe tamen rectos in ſuo gradu. Porrò ſi expendimus in quas redacti fuerint anguſtias, non videbitur nobis hyperbolicum, quòd ſe dicunt vſque in abyſſum fuiſſe contritos. Nam per *locum draconum* non intelligo deſerta & ſolitudines, ſed profundiſſimos gurgites maris, ideóque תנים potius de balenis interpretor, ſicuti & pluribus aliis locis. atque hanc ſententiam confirmat poſterius mẽbrum, vbi queruntur ſe fuiſſe opertos *vmbra mortis*: quod tantundem valet ac fuiſſe abſorptos à morte ipſa. Sciamus autem in his verbis dictari nobis à Spiritu ſancto precandi formam: ideóque inuictam fortitudinem nobis præcipi, quæ nos ſub malorum omnium congerie ſuſtentet, vt verè teſtari liceat, etiam in ſumma deſperatione, nos ſperaſſe in Deo, nullis tentationibus excuſſum nobis fuiſſe eius timorem, nulla denique mole afflictionum fuiſſe fractos, quin ſemper in eum reſpexerimus. Sed locutiones quibus vtuntur propius notare operæpretium eſt. Nam vt oſtendant ſe purum retinuiſſe Dei cultum, animis & manibus non niſi ad vnum Deum Iſrael ſe intentos fuiſſe aſſerunt. Neque enim ſatis fuiſſet confuſam aliquam opinionem deitatis apud ſe fouêre, niſi vera religio apud eos viguiſſet. Nam & qui Deo obmurmurant, quamuis cogantur numen aliquod agnoſcere, fabricant tamen ſibi Deum pro arbitrio. Atque hoc diaboli artificium eſt, quia non ſtatim poteſt è cordibus euellere omnem religionis ſenſum, mẽtes noſtras concutere his machinis, quærẽdum eſſe alium Deum, vel, quem hactenus coluimus, alio modo placandum eſſe, vel aliunde quàm ex Lege & Euangelio petendam eſſe gratiæ eius certitudinem. Quum ergo inter malorum agitationes & fluctus, pluſquam difficile ſit rectè compoſitos in pura fide manere, ſedulò tenenda eſt iſta obteſtatio, quòd ſancti patres miſeriis omne genus confecti, non deſtiterint tamen recumbere in verum Deum. quod etiam clarius deinde in contextu exprimũt, *non expandimus manus noſtras*, &c. Quibus verbis ſignificant ſe vno Deo contentos, non habuiſſe ſpes huc & illuc diuiſas, neque circunſpexiſſe vt alia ſubſidia quærerent. Vnde colligimus, quicunque animos ſuos diſtrahunt in ſpes varias, obliuiſci veri Dei: cui non tribuimus ſuum honorem, niſi in eo ſolo acquieſcimus. Et certè in legitimo eius cultu primum gradum obtinet fides, & quæ inde naſcitur inuocatio: quia præcipua gloriæ ſuæ pars ei eripitur, dum extra eum quærimus vel minimam ſalutis noſtræ partem. Meminerimus ergo, hoc verum eſſe pietatis examen, vbi in abyſſos deiecti, oculos, ſpes, & vota dirigimus in ſolum Deum. Quo conuincitur impietas Papatus, vbi poſtquam verbo tenus confeſſi ſunt ſe credere vnum Deum, proſtituunt eius gloriam ad creaturas. Etſi enim excuſent, ſe ad Chriſtophorum & quos finxerunt ſanctos confugere, vt illis patronis gratiam coram Deo inueniant, conſtat tamen in forma inuocandi nullum eſſe diſcrimen. Deinde etiamſi recipimus quod dicunt, friuola tamen excuſatio eſt, patronos ſibi quærere: quia non ſufficiat Chriſtus, imò ſepultum ſit apud eos eius officium. Diligẽter autem notanda eſt circunſtantia huius loci. nam fideles ſe negant manus expandiſſe ad alios deos: quia vitium eſt nimis vulgare, ſi continua mala vrgeant, Deo poſthabito, quærere alia remedia. quandiu nos blandè & ſuauiter fouet Deus, ad eum nos conferimus: ſed vbi quid aduerſi contigit, mox incipimus ambigere. Si verò vlterius premimur, imò ſi nullus eſt malorum finis, ipſa aſſiduitas ſollicitat nos ad deſperationem, deſperatio generat peruerſas fiducias. hinc nouorum deorum fabrica. De eleuatione manuum alibi dictum eſt.

22 *An non Deus requiret.* Grauis eſt & ſeria obteſtatio, dum audent Deum ſuæ integritatis arbitrum ſtatuere: vnde conſtat eos non egiſſe cauſam ſuam coram mundo, ſed ſecum loquutos quaſi ad Dei tribunal. confidentius etiam addunt nihil Deo eſſe abſconditum. Vnde enim fit vt ſæpe Deum teſtem citent hypocritæ, niſi quia dum fuco obtegunt ſuam prauitatem, ſe ex Dei iudicio elapſos eſſe putant: atque ita transfigurant Deum, quaſi ſuis fallaciis oculos eius perſtringerent. Quoties ergo prodimus in conſpectum Dei, veniat ſimul in mentem eius memoria, quoniam eſt cordium cognitor, vanis coloribus nihil apud eum profici.

23 *Certe propter te occidimur quotidie, æſtimati ſumus tanquam oues mactationis.*

23 כִּי־עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל־
הַיּוֹם נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה׃

24 *Exurge*

24 *Exurge, quare obdormis Domine? euigila, ne obliuiſcaris in finem.*
25 *Quare faciem tuam abſcondis? obliuiſceris miſeriæ noſtræ & afflictionis noſtræ?*
26 *Quoniam afflicta eſt ad puluerem anima noſtra, adhæſit terræ venter noſter.*
27 *Exurge in auxilium nobis, & redime nos propter bonitatem tuam.*

24 עוּרָה לָמָּה תִישַׁן אֲדֹנָי הָקִיצָה אַל־תִּזְנַח לָנֶצַח׃
25 לָמָּה פָנֶיךָ תַסְתִּיר תִּשְׁכַּח עָנְיֵנוּ וְלַחֲצֵנוּ׃
26 כִּי שָׁחָה לֶעָפָר נַפְשֵׁנוּ דָּבְקָה לָאָרֶץ בִּטְנֵנוּ׃
27 קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃

23 *Certe propter te.* Alia ratione, Dei miſericordiam ſibi conciliant fideles, quia non ob ſua maleficia plectantur, ſed tantùm propter Dei nomen infeſtos ſibi habeant incredulos. Videtur quidem primo intuitu ſtulta eſſe querimonia: nam ſpecioſior fuit illa reſponſio Socratis in obiurganda vxore, quum diceret, Satius eſſe inſontem perire, quàm ſua culpa. Imò conſolatio quam proponit Chriſtus, videtur longe ab his verbis differre. Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam. Item Petrus, Si quis propter nomen Chriſti patitur, hæc potius materia eſt lætitiæ & gratulationis. Reſpondeo, Quanuis optimum ſit doloris ſolatium, cauſam nobis eſſe coniunctam cum Chriſto: nõ tamen fruſtra nec perperam fideles Deo obiicere, indignè ſe eius cauſa affligi: quo ſe acrius vindicem opponat. quia æquum eſt, rationem ab ipſo haberi ſuæ gloriæ, cui tunc inſultant impij, dum proteruè ſæuiunt contra eius cultores. Hinc verò clarius patet, quo tempore in exilio languebat populus, vel Antiochus vaſtabat Eccleſiã, compoſitum fuiſſe hunc Pſalmum. quia tunc religio, afflictionum cauſa fuit. Nam Babylonios ad rabiem adigebat populi conſtantia: quum viderent à victis & profligatis ſuas ſuperſtitiones adhuc damnari: & tota Antiochi rabies ad extinguendum Dei nomen ferebatur. Augetur etiam indignitas, quòd impiorum libidinem adeo non cõpeſcit Deus, vt laxatis habenis aſſiduè in ſua truculentia pergant. dicunt ergo ſe *quotidie occidi*, deinde nõ alio eſſe in pretio *quàm oues mactationi* deſtinatas. Cæterum memoria repetere conuenit quod ſupra attigi, nõ ita fuiſſe puros ab omni noxa, quin Deus iuſtas de eorum peccatis pœnas exigeret. ſed pro ſua incõparabili indulgentia ſepultis peccatis, iniuſtis perſecutionibus nos exponit: vt alacrius gloriemur nos crucem ferre cum Chriſto: vt beatæ Reſurrectionis ſocij ſimus & conſortes. diximus autem nõ alia de cauſa furorem hoſtium tantopere accenſum fuiſſe, niſi quia populus à Lege deſciſcere, & verum Dei cultum abiicere nollet. Iam aptãda eſt in vſum noſtrum doctrina: ac primò tenendum eſt illud, exemplo Patrum placidè ferendas eſſe afflictiones, quibus ſancienda eſt fidei noſtræ confeſſio. deinde in profundiſſimis mortis tenebris conſtanter inuocãdum eſſe Dei nomen, & in eius timore perſtãdum. Paulus tamen vltra progreditur ad Rom. 8. d. 23. non tantùm exempli loco hoc recitans, ſed depingi aſſerens perpetuã Eccleſiæ ſortem. Sic ergo ſtatuere conuenit. cæleſti decreto iniunctam nobis eſſe perpetuam crucis ferẽdæ militiam. verum quidem eſt, interdum inducias vel relaxationem dari, quia infirmitati noſtrę Deus parcit: ſed quanuis non ſemper exerti ſint contra nos gladij, quia tamen ſumus Chriſti membra, ad ſocietatem crucis paratos eſſe nos oportet. Ergo ne crucis acerbitas nos terreat: ſemper hæc Eccleſiæ conditio nobis verſetur ante oculos, quatenus adoptati ſumus in Chriſto, addictos eſſe mactationi. alioqui idem nobis continget quod videmus multis apoſtatis: nam quia viuendo aſſiduè mori, exponi ludibriis, momentum à metu vacuum non habere, nimis durum eſt ac miſerum, eorum iudicio: vt ſe hac neceſſitate eximant, turpiter deſerunt & abnegant Chriſtum. Ergo ne tædium vel horror crucis à pietate nos auellat, ſit hæc continua noſtra meditatio, bibendum eſſe calicem quem nobis porrigit Deus, nec poſſe Chriſtianum eſſe, niſi qui ſe in ſacrificium Deo offert.

Matth. 5. a.8.
1. Pet. 4. c.14.

24 *Exurge, quare obdormis?* Iam poſtulant Sancti, vt Deus tandem ipſorum miſertus, opẽ & remedium afferat. Quanquam autem hanc balbutiem Deus in ſanctorum precibus toleiat, dum exurgere vel expergefieri optant: certò tamen perſuaſos eſſe conuenit, eum pro ſalute ſua agere excubias. Neque enim Deum Epicuri fingere licet, qui ſe otio & deliciis oblectet. ſed quia pro ſenſus noſtri tarditate, non ſtatim apprehendimus quam de nobis gerit curam, petunt fideles vt re ipſa demonſtret, neque ſe obliuioſum neque ſegnem eſſe. Statuẽdum quidem eſt, à Deo nos reſpici, etiamſi diſſimulet: quia tamen hæc perſuaſio fidei eſt, non carnis, contrarium illum ſenſum quem ex præſenti rei aſpectu concipiunt, familiariter exonerant in ſinum Dei: atque hoc modo purulentos affectus ex animis ſuis eiiciunt, quo deinde pura & liquida fides emergat. Siquis excipiat, orationem, qua nihil magis ſacrum eſt, hoc modo pollui, dum peruerſa carnis imaginatio cum ea miſcetur: fateor id quidem: ſed dum hac licentia vtimur quam Dominus permittit, ſciamus eius indulgentia abſtergi vitium hoc, ne preces noſtras contaminet.

26 *Quoniam afflicta eſt.* Iterum deplorant malorum ſuorum grauitatem, & ſe inuſitato

modo affligi,referunt: quò Deus ad auxilium ferendum ſit propenſior. nam hac metaphora non tantùm ſe deiectos eſſe ſignificant, ſed terræ alliſos & affixos, vt ſurgendi nulla ſit facultas. *Animam* pro corpore quidam accipiunt,vt ſit eiuſdem ſententiæ iteratio: ſed malo pro parte vitali accipere, ac ſi dixiſſent, ſe in terram proiectos eſſe, & pronos iacere abſque vlla ſpe ſurgendi:hîc querimoniæ precem ſubiiciunt,vt Deus *ſurgat in auxilium.* Interea *redimendi* verbo ſignificant non vulgare ſe genus auxilij petere, quia aliter quàm redemptione ſeruari nequeant. Neque tamen dubium eſt quin mentes eorum in præcipuam redemptionem intentæ fuerint, quæ riuos ſuos emittit,dum nos quotidie variis modis redimit Deus ac liberat. Etſi autem nuper piè gloriati ſunt de fidei ſuæ conſtantia , vt tamen appareat merita non iactaſſe,hîc non repoſcunt quicquam mutuum,ſed contenti ſunt gratuita Dei bonitate,ad ſalutis ſuæ cauſam.

ARGVMENTVM PSALMI XLV.

Deſcribitur & ſplẽdidis elogiis laudatur Salomonis gratia & decor, virtutes in regni adminiſtratione:potentia,diuitiæ.Præſertim verò quia vxorem alienigenam ex Ægypto duxerat,huic coniugio promittitur Dei benedictio,ſi modò noua ſponſa, amore gentis ſuæ valere iuſſo, totam ſe marito dedat. Interea non dubium eſt quin ſub hac effigie maieſtas,opulentia & propagatio Regni Chriſti,ſuis titulis ornetur:vt ſciant fideles nihil ſibi eſſe beatius vel magis optabile quàm ſubeſſe Regis huius præſtantiſſimi imperio.

Pſal. XLV.

1 *PRæfecto ſuper lilia, filiorum Chore,erudiens carmen amorum.*

1 לַמְנַצֵּחַ עַל־שֹׁשַׁנִּים לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל שִׁיר יְדִידֹת׃

1 Sicuti Pſalmum hunc de Solomone eſſe compoſitũ certò conſtat,ita incertus eſt eius author.Mihi probabile eſt, ſiue poſt eius mortem,ſiue eo adhuc ſuperſtite,vnum quempiam ex Prophetis vel piis doctoribus hoc argumentum ſumpſiſſe ſibi tractandum, vt doceret, quicquid in Solomone ſpectatum fuerat, altius tẽdere.Porrò vocatur *carmen amorum*,nõ quia paternum Dei amorem in beneficiis quibus ornatus fuit Solomo , celebret , ſicuti quidam volunt:ſed quia gratulationem de læto & fœlici coniugio cõtinet.ita genitiuus epithetum valebit,vt ſit carmen amatorium.Vocatus quidem fuit Solomo ידידיה quaſi Deo dilectus.ſed cõtextus,meo iudicio,poſtulat ידידות referri ad mutuum amorem quo ſe complecti debent cõiuges. Sed quia amores interdum in ſiniſtram partem inclinant, imò coniugalis dilectio nũquam ita rite cõpoſita eſt, quin admixta ſit aliqua intemperies carnis,ideo carmen ſimul vocatur משכיל vt ſciamus nõ agi de obſcœnis vel minus pudicis amoribus,ſed ſub Solomonis figura ſanctam & diuinam Chriſti cum Eccleſia cõiunctionem nobis proponi. Reliquã partẽ inſcriptionis variè torquent interpretes שושן propriè ſignificat lilium:& Pſalmus 60.ſingulari numero ita inſcribitur:hîc autem,& Pſalmo 80.pluralis numerus ponitur:quare veriſimile eſt vel principium fuiſſe vulgaris cantici,vel organon muſicum.ego,vt de re nõ magni momenti,ſuſpendo ſententiam,quia ſine iactura hoc vel illud ſequi liberum erit.

2.Sam.12. f.25.

2 *Ebullit cor meum verbum bonum. dicam ego opera mea de Rege.lingua mea,calamus ſcribæ velocis.*

2 רָחַשׁ לִבִּי דָּבָר טוֹב אֹמֵר אָנִי מַעֲשַׂי לְמֶלֶךְ לְשׁוֹנִי עֵט סוֹפֵר מָהִיר׃

3 *Pulcher es præ filiis hominum,diffuſa eſt gratia in labiis tuis,propterea benedixit te Deus in æternum.*

3 יָפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם הוּצַק חֵן בְּשְׂפְתוֹתֶיךָ עַל־כֵּן בֵּרַכְךָ אֱלֹהִים לְעוֹלָם׃

4 *Accingere gladio tuo ſuper femur tuum ô fortis,decore & gloria.*

4 חֲגוֹר חַרְבְּךָ עַל־יָרֵךְ גִּבּוֹר הוֹדְךָ וַהֲדָרֶךָ׃

5 *Et decore tuo proſperare: equitare ſuper verbũ æquitatis,& manſuetudinis & iuſtitiæ: & docebit te terribilia dextera tua.*

5 וַהֲדָרְךָ צְלַח רְכַב עַל־דְּבַר־אֱמֶת וְעַנְוָה־צֶדֶק וְתוֹרְךָ נוֹרָאוֹת יְמִינֶךָ׃

6 *Sagittæ tuæ acutæ (vt populi ſub te cadant) in corda inimicorum Regis.*

6 חִצֶּיךָ שְׁנוּנִים עַמִּים תַּחְתֶּיךָ יִפְּלוּ בְּלֵב אוֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ׃

2 *Ebullit cor meum.* Præfatio ſatis oſtendit non eſſe vulgare huius cantici argumentum: quia promittit,quiſque fuerit author,verba ſe facturum de rebus magnis & præclaris. Quum autem non ſoleat Spiritus buccas inflare ad ſpargendum inanem ſonitum , colligere licet, hîc non diſſeri de caduco tantùm Regno,ſed aliquid excellentius tractari.quorſum enim tam magnifica oratio pertinet, *cor* Prophetæ *ebullire*, vt laborem ſuum & operam narrandis Regis laudibus impendat?Quanquam autem aliis magis placet verbum emittere,altera tamen verbi

ſignificatio

ſignificatio melius congruere viſa eſt, quam probat nomen ex hoc verbo deductum מרחשת hoc eſt, ſartago vbi friguntur placentæ: quod ſemel & iterum occurrit apud Moſen. acſi dixiſſet cor ſuum aliquid præclarum & memorabile ſpirare. Conſenſum deinde cordis & linguæ prædicat, vbi *linguam calamo ſcribæ celeris* & prompti comparat. Orditur autem ab encomio pulchritudinis: deinde addit eloquentiæ laudem. Porrò formæ elegantia in Rege laudatur, non quòd per ſe decor oris, magni æſtimari debeat, qui inter virtutes locum nullum obtinet: ſed quia in ipſo vultu ſæpe reluceat generoſa indoles: ſicuti ſolo aſpectu oſtẽdere potuit Solomo ſe eximiis dotibus eſſe præditum. Non immeritò autem laudatur in Rege facundia: cuius partes ſunt non modo conſilio & authoritate populum regere, ſed etiam rationibus & ſermonis gratia allicere in obſequium: ſicut veteres in ore Herculis aureas catenas finxerunt, quæ vulgus hominum auribus traherent. Atque hinc hodie conuincitur Regũ ignauia, qui ſuæ dignitati minimè conſentaneum eſſe putant verba facere quibus flectantur ſubditi: imò barbaram tyrannidem eo produnt, quòd illis propoſitũ eſt cogere magis quàm perſuadere, & mancipiis potius abuti, quàm æquitate & legibus gubernare docilem & morigerum populum. Cęterum vt hæc dexteritas in Solomone ſpectata fuit, ſic longè plenius deinde refulſit in Chriſto, cui doctrina pro ſceptro eſt: ſicuti paulo pòſt fusè dicendum erit. Particula על כן non ponitur illatiue hoc loco, acſi Solomo propter formæ & eloquentiæ gratiam benedictus eſſet, quum vtrunq; horum, Dei ſit benedictio: ſed potius cauſæ redditio eſt, cur Solomo his donis excelluerit: quia ſcilicet Deus eum benedixerat. Nam quod alij exponunt, Deus tibi ob præſtantiam tuam benedicet, frigidum eſt ac coactum.

4 *Accingere gladio* Hic tam à bellica fortitudine, quæ terrorem hoſtibus incutit, quàm à virtutibus, quæ reuerentiam apud ſubditos conciliant, laudatur Solomo. nam & ſuos tueri ac defendere Rex non poterit, niſi formidabilis ſit hoſtibus: & parum erit, audacter bellare contra exteros, niſi interior regni ſtatus ad æquitatem & iuſtitiam compoſitus ſit. Primò ergo dicit, gladium quo accinctus erit, inſigne fore bellici roboris ad profligandos hoſtes: deinde etiam potentiæ, ne ſit inter ſuos contemptibilis. ſimul adiungit, gloriã qua florebit, non euanidam fore, ſicuti vana Regum oſtentatio ſtatim cõcidit: ſed proſperos & diuturnos habituram ſucceſſus. Secundo deſcendit ad virtutes, quæ in pace & tranquillo ſtatu melius nitent: quas eleganti metaphora docet veras eſſe regni fulturas. Videtur quidẽ primo intuitu aſpera locutio, *equitare ſuper veritatem, manſuetudinem, & iuſtitiam:* ſed quemadmodũ dixi, aptiſſimè has virtutes vehiculis comparat, quæ Regem in ſublime attollant: & eas opponit non modo inanibus pompis, quibus ſe iactant terreni Reges, ſed vitiis & corruptelis, quibus vt plurimum conantur authoritatem ſibi acquirere. Dicit Solomo ipſe in Prouerbiis, Iuſtitia & clementia ſtabiliri Regis thronum. Atqui dum volunt profani Reges potentiam ſuam efferre & munire, equi eorum & quadrigæ ſunt ambitio, faſtus, ferocia, crudelitas exactiones, rapinæ, violentia: itaque non mirum ſi Deus ſæpe ex ventoſis vel putridis ſoliis eos deturbet. Quare hæc vera eſt ac ſolida Regnorum ſtabilitas, fidem & iuſtitiam colere, & clementia moderari ſuum imperium. Poſterius membrum admonet, fœliciter ceſſurum quicquid Solomo tentabit, ſi temperamentum iuſtitiæ & manſuetudinis, bellicæ fortitudini adiungat. nam qui cæco & turbulento impetu feruntur Reges, etiamſi ad momentum metu & pauore omnia repleant, mole ſtatim ſua concidunt. facit igitur iuſta & æqualibis moderatio vt manus fortium tremendæ ſint. Proximo verſu redit ad bellicam potentiam, quum dicit *ſagittas Regis acutas* fore, vt penetrent *in corda hoſtium*: quibus verbis ſignificat tela in manu eſſe, quibus procul feriat hoſtes quicunque eius imperio repugnauerint. quo etiam ſenſu *populos* ſibi eo *ſternendos* fore dicit: acſi diceret, Quicunque auſi fuerint ad labefactandum Regni eius ſtatum inſurgere, miſerè perituros: quia ad frangendam omnium contumaciam ſatis erit præſidij in Regis manu. Prou. 20. d. 28.

7 *Solium tuum Deus in ſeculum & vſque—:*	ז כִּסְאֲךָ אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד
ſceptrum rectitudinis, ſceptrum regni tui.	שֵׁבֶט מִישֹׁר שֵׁבֶט מַלְכוּתֶךָ׃
8 *Diligis iuſtitiam, & odio habes impietatem:*	ח אָהַבְתָּ צֶּדֶק וַתִּשְׂנָא רֶשַׁע
propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ	עַל־כֵּן מְשָׁחֲךָ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ
præ conſortibus tuis.	שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן מֵחֲבֵרֶךָ׃

7 *Solium tuum.* Alias regias virtutes in Solomone commendat, quòd ſolium eius æternum ſit: deinde quòd iuſta rectáque gubernandi ratio. Nam quòd Iudæi locum hunc deprauant, quaſi ad Deum fieret ſermo, nimis putidũ eſt. Quòd etiã alij אלהים in genitiuo caſu legunt, ratione caret, ac prodit eorum impudentiam, dum Scripturam turpiter lacerare non dubitant, ne Meſſiæ Diuinitatẽ cogantur fateri. Simplex autem & genuinus ſenſus eſt, Solomonem non tyrannicè dominari, vt plęroſque Reges, ſed rectis & æquis legibus, ideóque ſolium eius omnibus ſeculis fore ſtabile. Quanquam autem *Deus* vocatur, quia Regibus aliquam gloriæ ſuę notam Deus inſculpſit, non potuit tamen elogium hoc in homine mortali ſubſiſtere:

quia nuſquam legimus vel hominem vel Angelum hoc titulo ornatum eſſe abſque vlla adie-
Exod. 7. a.1. ctione. Sic quidem plurali numero vocantur tàm Angeli quàm Iudices,ſed nemo vnus voca-
tur אלהים quin addatur aliqua reſtrictio:ſicuti dũ Moſes cõſtituitur in Deum Pharaonis:vn-
de colligere licet,canticum hoc altiùs quàm ad vmbratile regnũ ſpectare,vt mox videbimus.
Proximo verſu ponitur clarior definitio rectitudinis,quòd ſcilicet non minus ſeuerus ſit ini-
quitatis vindex quàm aſſertor iuſtitiæ.Scimus enim quātas diſſipationes gignat impunitas &
licentia,vbi Reges in puniendis ſceleribus molles ſunt & remiſſi:vnde illud vetus dicterium,
Prou. 17. c.15. Deterius eſſe viuere ſub Principe ſub quo licent omnia,quàm ſub quo nihil licet.Nota eſt e-
tiam Solomonis ſententia,Qui iuſtificat impium & condemnat iuſtum,vterque abominatio
eſt Deo. Recta igitur moderatio his duobus membris conſtat,vt qui præſunt,ſeuerè coerceāt
maleficia,& iuſtitiam ſtrenuè aſſerant:ſicuti à Platone ſcitè & prudenter dictum eſt, politicũ
ordinem duabus partibus conſtare,præmiis,& pœnis.Quòd addit *vnctum fuiſſe præ ſocijs*,non
ponitur tanquam effectus iuſtitię,ſed potius cauſa eſt:quia inde recti & æqui ſtudium Solomo
ni quòd populo in Regem Diuinitus præfectus eſſet. Nam Deus ad honorem & imperiũ de-
ſtinās,ſimul neceſſariis dotibus eũ inſtruxit:itaque particula על כן rurſus hoc loco valet quia:
acſi diceret,non mirum eſſe quòd Solomo tam præclarus ſit iuſtitiæ cultor, quandoquidem
electus eſt ex fratrum numero,qui Sacra vnctione Rex adoptaretur.Nam cœleſti oraculo, an-
tequam naſceretur,nuncupatus eſt regni ſucceſſor:& poſtquam impoſitus eſt ſolio regiis quo-
que virtutibus ornatus eſt.vnde ſequitur,vnctionem ordine priorem fuiſſe iuſtitia, atque ita
non poſſe eius cauſam cenſeri.*Oleum lætitiæ* vocatur ab effectu,quia Eccleſiæ fœlicitas & ſalus
ex regno illo pendebat.

Huc vſque literalem ſenſum expoſui:nunc Solomonis cum Chriſto comparatio, quam o-
biter attigi,paulò vberius nobis tractanda eſt. quanquam piis & modeſtis hominibus ſuffi-
ciet,quod frequenti Scripturæ vſu notum eſt, Veteri populo in poſteris Dauidis propoſitam
fuiſſe Chriſti imaginem,quia tamen Iudæi & alij profani homines non facilè veritati cedunt,
ex contextu ipſo breuiter colligere operæpretium eſt,non ſolidè nec perfectè in Solomonem
competere partem eorum quæ hîc dicuntur.Ac tale ſanè,vt initio admonui, Prophetę conſi-
lium fuit,à trepidatione reuocare pias mentes,quam incutere potuit triſtis mutatio,quæ pau-
lo pòſt accidit.Promiſſa fuerat regni ęternitas,quod vno homine mortuo collapſum eſt.Exci-
pit igitur Propheta,Quamuis abſciſſa magna parte populi, in fines anguſtos redactus fuerit
Rehabeam,qui primus fuit tam ſplendidi & opulenti regni ſucceſſor, non eſſe tamen cur la-
baſcat Eccleſiæ fides:quia illic exhibita fuerit figura æterni regni quod adhuc ſperādum erat.
Ac primùm quidem *Regis* nomen per excellentiam Solomoni tribuitur, vt ſciamus non de
Rege quolibet haberi ſermonē,ſed memorabili illo Rege,cuius ſolium Deus ſtaturũ promi-
Pſal. 72. a.5. ſit,donec fulgeant in cælo Sol & Luna.Dauid certè Rex fuerat & qui deinde ſequuti ſunt.No-
tatio igitur eſt in hac voce,acſi hunc vnum ex aliorum ordine delectũ Spiritus ſanctus in ſum-
mo gradu locaret.Iam bellicam fortitudinē in Salomone tantopere celebrari quî conueniet,
qui & manſueto fuit ingenio,& tranquillum ſtatũ adeptus,pacis artes tantùm coluit, nullum
vnquam in bello edidit ſui ſpecimē?Sed nihil hoc teſtimonio clarius afferri poteſt,vbi aſſeri-
tur Regni perpetuitas. Neque enim dubium eſt quin notetur oraculum cuius nuper memini,
Pſal.72.a. 5. Donec Sol & Luna in cælo manebunt,ſtabit quoque ſolium Dauidis.Atqui hoc Iudæi etiam
ipſi coguntur ad Meſſiam referre. Ergo Propheta quāuis de filio Dauidis ſermonem inchoa-
uerit,ſpiritu tamen altius aſcendens,Regnum veri & perpetui Meſſiæ cõplexus eſt. Huc acce-
dit nomen אלהים,quod etſi communiter ad Angelos & homines trāsfertur,ſimpliciter tamē
in vnum hominem non quadrat,itaque non dubium eſt quin Diuina Chriſti maieſtas diſertè
hîc notetur.Nunc deſcendo ad ſingulas partes,quas tamen obiter tantùm percurram. Diximus carmen ita vocari *amatorium* vel *nuptiale*,vt ſancta eruditio primum locum obtineat, ne
quos fingamus laſciuos amores vel terrenos.Eodem ſenſu ſciamus Chriſtum vocari *ſpecioſum
formæ*, non quòd oris pulchritudine ſpectabilis fuerit, ſicuti craſſi homines ſomniant: ſed
quia eximiis dotibus ornatus fuerit, quibus alios omnes ſupereminet. Neque enim nouum
eſt,quod in Chriſto ſpirituale eſt,ſub terrenis figuris deſcribi.Regnum Chriſti opulētum fo-
re dicitur:additur magnificus ſplendor, qualis in fœlici abundantia & magna potentia con-
ſpicitur:adduntur etiam deliciæ,atqui nihil horum conuenit Chriſti regno,quod alienum eſt
à mundi pompis.ſed Prophetæ,quum ſuam doctrinam accommodare vellent ad captum po-
puli,non de illo ſecus ac de cultu Dei loquuti ſunt,quem adumbrant ſub Legalibus cæremo-
niis. Hanc anologiam ſi tenemus,nulla reſtabit huius loci obſcuritas. Iam quod Rex Diuinus,
poſtquam laudatus eſt à facundia,armatur etiam gladio, notatu dignum eſt: nam & oris fa-
cundia voluntarios ac dociles gubernat:& quia multi omnibus ſeculis rebelles fuerunt & im-
morigeri,ac futuri ſunt,neceſſe eſt omnes incredulos exitio ſuo ſentire, Chriſtum non veniſ-
ſe inermem.Ergo dum nos ſuauiter ad ſe inuitat,ſubeamus prompto obſequio eius iugum,ne
gladio & mortiferis ſagittis accinctus in nos ruat.Meritò quidem dicitur,in labiis eius diffu-
ſam eſſe gratiam,quia Euangelium , vitæ odorem natura ſua ſpirat:verùm ſi præfracti ſimus,
hæc gratia in terrorem vertetur: & Chriſtus ex ſalutis doctrina,gladium ſibi & ſagittas con-
flabit.

ſtabit. Hinc etiam nobis ſuggeritur non parua conſolatio, ne multitudo & ſuperbia hoſtium Chriſti nos exanimet. Videmus quàm ſuperbè Papiſtæ Chriſtum repudient, quem ſibi iactāt eſſe Regem: quàm prophano etiam contemptu maior pars mundi illudat: quàm petulanter Turcę & Iudęi maledicant. Ergo in rebus tam confuſis occurrat nobis vaticinium hoc, Chriſto gladium & ſagittas ſternendis & perdendis hoſtibus ſuppetere. Iterum breuiter hoc repetam quod antè attigi: vtcunque verſum hunc ſuis cauillis eludere Iudæi conentur, Solium tuū Deus in ſeculum ſeculi, ſatis tamen valere ad æternam Chriſti diuinitatem probandam: quia dum nomē אלהים vel Angelis vel hominibus aſcribitur, ſimul addi ſolet nota aliqua quę diſcernat eos à vero & vnico Deo: hîc autem ſimpliciter confertur in Chriſtum & abſque vlla exceptione. Iam verò notare operæ pretium eſt, ſermonem hîc de Chriſto haberi, quatenus Deus eſt manifeſtatus in carne. Etſi enim Deus vocatur, quia Sermo eſt à Patre genitus ante ſecula, hîc tamen ſtatuitur in perſona Mediatoris: vnde & paulò pôſt, Deo ſubiicitur. Et certè ſi ad Diuinam eius naturam reſtringas quod dicitur de æterno eius regno, peribit nobis inæſtimabilis fructus, quem ex hac doctrina percipimus: dum intelligimus, quatenus caput eſt Eccleſiæ, & ſalutis noſtræ cuſtos ac preſes, non regnare ad tempus, ſed æterno imperio potiri; quia hinc nobis ſolida tam in vita quàm in morte ſecuritas. Clarè etiam ex proximo contextu patet, Chriſtū nobis mediatorem proponi, quia vnctus à Deo ſuo dicitur, & quidem præ ſociis. Id autem in æternum Dei Sermonem non competit, ſed in Chriſtum carne indutum, in qua & ſeruus Dei eſt, & frater noſter.

9 *Myrrha & aloe, & caſia omnibus veſtimentis tuis, ex palatiis eburneis vnde lætificauerunt te.*

10 *Filiæ Regum inter honorabiles tuas: aſtitit coniunx ad dextram tuam in auro Ophir.*

11 *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam: & obliuiſcere populum tuum & domum patris tui.*

12 *Et amabit Rex decorem tuum: quia ipſe dominus tuus, & adorabis eum.*

13 *Et filia Tyri cum munere: vultum tuum deprecabuntur diuites populi.*

9 מר־ואהלות קציעות כל־בגדתיך מן היכלי שן מני שמחוך:

10 בנות מלכים ביקרותיך נצבה שגל לימינך בכתם אופיר:

11 שמעי־בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך:

12 ויתאו המלך יפיך כי־הוא אדניך והשתחוי־לו:

13 ובת־צרי במנחה פניך יחלו עשירי עם:

9 *Myrrha & aloe.* Ego de vocibus anxiè non diſputo, quia ne inter Hebræos quidem ſatis conuenit quid ſignificet tertium nomē, niſi quòd ex ſimilitudine coniicere licet eſſet caſiā. Satis eſt quòd Propheta dicit veſtes Regis, aromaticis & pretioſis odoribus eſſe perfuſas. Solomonem verò deſcribit prodeuntem ex eburneo palatio, vnde omnes ei gratulantur & applaudunt. Particulam enim מני non interpretor, ex me, quia nullum tolerabilem ſenſum inde elicere liceret, ſed refero ad palatia. Quanquam autem nō in plebe modò, ſed in Regibus quoque vitio non carent luxuria & ſuperfluæ deliciæ: ab altera tamen parte cauenda eſt nimia auſteritas, ne moderatum ſplendorem, qui eorum dignitati reſpōdeat, prorſus damnemus, ſicuti paulò pôſt inducitur Regina ſumptuosè & magnificè ornata. Interea tamen ſciendum eſt, non probatum fuiſſe Deo quicquid hîc laudatur in Solomone. Atque vt de aliis taceam, Deo certè ſtatim ab initio diſplicuit polygamia. Atqui inter benedictiones Dei ponuntur concubinæ. neque enim dubium eſt quin per *honorabiles* Propheta ſignificet vxores quarum alibi fit mentio. Quāuis enim ſummum gradum teneret vxor Ægyptia, alias tamē quas Sacra hiſtoria in medio ordine ponit, liberaliter & honorificè tractatas fuiſſe apparet: quas ideo filias Regū vocat Propheta, quòd ex illis nōnullæ regio genere ortæ eſſent. Quomodo igitur polygamiā quā Deus in prauitatis omnib. nominatim verò in Regibus improbat, in Solomonis laudibus recenſet Propheta? Certè colligere promptum eſt, dum vulgari more celebrantur Regis opulentia & gloria, non probari abuſum: quia Prophetæ conſilium non fuit, exemplum hominis in certamen cum Dei regula committere: fuit quidem potentia, dignitas & ſplendor Solomonis, non vulgaris Dei benedictio: ſed quam ipſe (vt fieri ſolet) multis corruptelis vitiauit, dum ſibi non ſatis temperat, ſed largiore copia ad carnis ſuæ licentiam abutitur. In ſumma, quàm liberaliter Deus rerum omnium abundantiam in Solomonem effuderit, hîc narratur. Quòd autem ſibi coaceruauit multas vxores, nec frugalem modum in ſplendore adhibuit, hoc eſt quaſi accidentale.

11 *Audi filia.* De vxore Ægyptiaca, quam nuper dixit ſtare ad dextrum latus Regis, ſer-

monē haberi non dubito. Etſi autem Solomoni alienigenam ducere vxorem fas non fuit, merito tamen hoc quoque numeratur inter Dei dona, quòd à Rege potentiſſimo quæſita fuerit illius affinitas. Iam verò quia ex Legis præſcripto Iudæos oportuit dare operam, vt vxores ante congreſſum aſſuefacerent ad purum cultum Dei, & ſuperſtitionibus exuerent, puellam ex profana gente natam, quę per nouum coniugium inſita erat in Eccleſiæ corpus, Propheta à praua educatione reuocans, iubet depoſita memoria patriæ & paternæ domus, induere aliud ingenium & alios mores. Alioqui enim periculum erat non modò ne priuatim foueret vitioſos cultus, quibus aſſueuerat, ſed etiam ne publicè ſuo exemplo multos in ſocietatem criminis traheret: quod poſtea contigit. hęc fuit exhortationis ratio, in qua vt authoritatem ſibi conciliet, *filiæ* nomine vtitur, quod in perſona cuiuſlibet priuati hominis fuiſſet ineptum. Iam quo melius pateat quanti interſit nouam nuptam prorſus renouari, attentionem pluribus verbis exigit, *Audi, conſidera, & inclina aurem tuam.* Nam certè hîc vehemētia & acribus ſtimulis opus eſt, vbi de abnegatione eorum omnium agitur, quæ natura vel conſuetudine nobis placent. Admonet autem non eſſe cur filia Pharaonis ægrè patrem, cognatos, totámque Ægyptum deſerat: quia ad ſedandam abſentiæ triſtitiam præclara compenſatio occurrat. Contentam enim tali marito eſſe iubet, vt patria libenter careat. Redeamus nunc ad Chriſtum. ac primò meminerimus, quod ſpiriuale eſt in eius Regno, figuratè nobis deſcribi: ſicuti propter hominum craſſitiem coacti ſunt Prophetæ ſimilitudines mutuari à rebus terrenis. Si tenemus hanc loquendi rationem quæ paſſim trita eſt in Scripturis, non mirabimur quod Propheta de palatiis eburneis, auro, gemmis & aromatibus prædicat. ſignificat enim fœlici bonorum omnium affluentia refertum fore. Quanquam autem donorum ſpiritualium, quibus Eccleſiā ſuam Deus locupletat, ſplendor & dignitas à mundo contemnitur, coram Deo tamen præſtat omnibus mundi diuitiis: etſi neceſſe non eſt ſingula membra curiosè ad Chriſtum aptari. quale eſt quod de multis vxoribus dicitur. Nam ſi plures fingantur Eccleſiæ, lacerabitur cor-
1. Cor. 3. d.17. poris Chriſti vnitas. Verùm quidem eſt, ſicuti quiſque fidelium vocatur templum Dei, ita
Gal. 4. d. 26. quodammodo poſſe vocari Chriſti ſponſam: ſed propriè loquendo vnica eſt ſponſa, quę ex vniuerſo piorum cœtu colligitur. Dicitur autem ſedere ad latus Regis, non quod peculiare aliquod imperium exerceat, ſed quoniam in ea dominatur Chriſtus. quo ſenſu vocatur noſtra omnium mater. Continet autem hic locus inſigne vaticinium de futura Gentium vocatione: qua factum eſt vt filius Dei affinitatem cum alienis & hoſtibus ſuis contraxerit. Erat enim inter Deum & omnes incircunciſos populos hoſtile diſſidium: & maceria interpoſita, quæ illos ab electo Abrahæ genere diſcerneret: quia fœdus quod cum Abraham pepigerat Deus, Gentes à regno cælorum vſque ad Chriſti exhibitionem arcebat. Sacro itaque coniugio mūdum dignatus eſt, non ſecus ac ſi olim Iudæus vxorem è Gente extera & profana ſumpſiſſet. Porrò vt caſtam & integram ſponſam Propheta Chriſto ſiſtat, hortatur Eccleſiam ex Gentibus aſcitam, vt prioris vitæ oblita, penitus ſe marito deuoueat. Et quia mutatio hæc qua transfigurantur in nouos homines, qui ex filiis Adæ filij Dei eſſe incipiunt, difficilis eſt, eam vehementius vrget Propheta. Nam hac verborum congerie, Audi, vide, inclina aurem, ſignificat fideles non ſine arduo & laborioſo conatu ſe ipſos cum priſtina educatione exuere: quia apud propenſos & voluntarios ſuperuacua eſſet talis exhortatio. Et certè experiētia oſtendit quàm ſegnes ac tardi ſimus ad ſequendum Deum. Verbo autem *videndi* meritò perſtringitur noſtra ſocordia, quia inde tam cæcus noſtri amor, falſa opinio prudentiæ & virtutis, mundi illecebræ, arrogantia denique & faſtus, quòd non reputamus quàm pretioſum theſaurum Deus in Filio ſuo vnigenito nobis offerat. niſi obſtaret hæc ingratitudo, moleſtum non eſſet, Pauli exemplo, quicquid miramur, pro ſtercore vel nihilo ducere, vt ſuis nos opibus Chriſtus dita-
Philip. 3. b.8. tet. Sicut autem *Filiæ* nomine nouam Eccleſiam blandè & ſuauiter demulcet, ita & pręmio allicit, vt libenter in Chriſti gratiam, quicquid hactenus charum habuit ſpernat ac relinquat. Neque enim vulgare ſolatiū eſt nos filio Dei in ſummis deliciis fore, vbi terrenum ingenium exuerimus. Interea diſcamus, noſtri abnegationem ſacræ cum Chriſto coniunctionis principium eſſe. Nam per *domum patris & populum*, haud dubiè corruptelas omnes intelligit Propheta, quas ex vtero afferimus, vel quas imbibimus mala conſuetudine. imò ſub hac loquutione cōplectitur quicquid ex ſe ipſis habēt homines: quia nulla naturę pars integra eſt, vel à corruptione immunis. Notanda etiam eſt quæ additur ratio, iuſtam & legitimam ſubiectionem excutere Eccleſiam, niſi Chriſto ſe addicat. Nam *adorandi* verbo non externa modò cæremonia, ſed pius reuerentiæ & præſtandi obſequij affectus per ſynecdochē notatur. Atque vtinam probè, vt par erat, expenſa fuiſſet hæc admonitio: quia & Chriſti imperio melius paruiſſet Eccleſia, & hodie de eius authoritate non eſſet nobis tantum cum Papiſtis certamen, qui Eccleſiam non ſatis honorificè haberi putant, niſi effræni licentia contra maritum exultet. Nam etſi ſummum imperium verbo-tenus Chriſto concedunt, vt coram eo flectatur omne genu, quū tamen immenſam in ferendis legibus poteſtatem Eccleſiæ arrogant, quid hoc aliud eſt quàm fræno ſoluere, vt ſine modo laſciuiat? Omitto quòd ſceleratè titulum Eccleſiæ ad ſe rapiunt. ſed hoc non ferendum ſacrilegium eſt, Chriſti ſpoliis ipſam ornare. Eſt quidem hæc non parua dignitas, ſedere ad dexteram Regis, ſicuti non vulgaris honor eſt, piorum omnium

cenſeri

cenſeri matrem, quæ ſub diſciplina ſua eos contineat. ſed ex innumeris Scripturæ teſtimoniis colligere promptum eſt, Chriſtum Eccleſiam ſuam minimè extollere, vt de ſuo iure quicquã minuat vel abroget.

13 *Et filia Tyri.* Hæc pars eſt compenſationis, qua Propheta mitigat vel potius abolet deſiderium prioris fortunæ, quòd venient Tyrij ſupplices cum muneribus. Scimus autem quàm celebris fuerit fama Tyri olim: ideo ſummi honoris loco ponit, ex tam nobili & opulenta vrbe venturos ad ſummiſſionem præſtandam. Etſi autem minutias omnes ſectari vtile non eſt, vt in Eccleſia reperiamus quęcunque de vxore Solomonis hîc dicuntur, hodie tamen fructum aliquem guſtamus huius vaticinij, quum facit Deus vt nonnulli ex mundi proceribus, licèt Chriſti iugum non ſuſcipiant, Eccleſiam tamen ſua humanitate foueant ac tueantur.

14 *Tota glorioſa filia Regis intrinſecus, ex veſtibus auro intextis indumentum eius.*	14 כָּל־כְּבוּדָּה בַת־מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמִּשְׁבְּצוֹת זָהָב לְבוּשָׁהּ׃
15 *In veſtibus acu pictis adducetur Regi: puellæ poſt eam, proximæ eius adducentur tibi.*	15 לִרְקָמוֹת תּוּבַל לַמֶּלֶךְ בְּתוּלוֹת אַחֲרֶיהָ רֵעוֹתֶיהָ מוּבָאוֹת לָךְ׃
16 *Adducentur in lætitijs & exultatione, ingredientur palatium Regis.*	16 תּוּבַלְנָה בִּשְׂמָחֹת וָגִיל תְּבֹאֶינָה בְּהֵיכַל מֶלֶךְ׃
17 *Pro patribus tuis erunt filij tui, conſtitues eos principes in tota terra.*	17 תַּחַת אֲבֹתֶיךָ יִהְיוּ בָנֶיךָ תְּשִׁיתֵמוֹ לְשָׂרִים בְּכָל־הָאָרֶץ׃
18 *Memorabile reddam nomen tuum in omni generatione & generatione: propterea celebrabũt te populi in ſeculum & vſque.*	18 אַזְכִּירָה שִׁמְךָ בְּכָל־דֹּר וָדֹר עַל־כֵּן עַמִּים יְהוֹדוּךָ לְעֹלָם וָעֶד׃

14 *Tota glorioſa.* Duplex poteſt eſſe ſenſus, Reginam non modò quum in populi conſpectum prodit, ſed etiam vbi cubiculo ſedet, ſemper magnificè veſtitam eſſe: vel ſplendorem ornatus non eſſe fucatum, ad fallendos ſimplicium oculos, ſed ex ſolida opulentia conſtare. Fœlicem itaque Reginæ ſtatum hac circunſtantia amplificat Propheta, quòd non tantùm rarę oſtentationis cauſa ſumptuoſas veſtes habeat, ſed ad quotidianum ornatum. Alij exponunt, totam gloriam eius in hoc ſitam eſſe, quòd eam Rex ad ſe familiariter inuitet. quia mox tranſitus in cubiculum deſcribitur cum magno & ſplendido comitatu. Etſi autem pompa hæc modum excedit, docet tamen interim Propheta, non ita pretioſè veſtiri Eccleſiam, vt in ſe conuertat vulgi oculos, ſed tantùm in gratiam Regis. Iam quòd hodie Eccleſia ſpirituali decore conſpicua non eſt, in quo refulgeant Chriſti diuitiæ, ingratitudini hominum imputandum eſt: qui vel ſua ſegnitie liberalitatem Dei reſpuunt: vel poſtquam ditati erant, ad inopiam rediguntur.

17 *Pro patribus tuis erunt filij.* Hoc quoque ad regni præſtantiam facit, quòd poſteritas dignitate Patribus non cedet, atque ita non minuetur poſt mortem Solomonis nobilitas generis: quia filij qui ex eo naſcentur, proauos omni virtutum excellentia æquabunt. Poſtea addit *Principes* fore *in tota terra*, tam latè propagato imperio, vt cõmodè in plurima regna diſtribui queat, Porrò vaticiniũ de Chriſto hoc eſſe facilè colligitur: quia tantùm abeſt vt filij Solomonis propter regni amplitudinem prouincias inter ſe partiti ſint, vt primus eius hæres exiguam tantùm partem retinuerit. Ita nemo ex legitimis ſucceſſoribus ad eius potentiam acceſſit, ſed omnes vnius tantùm tribus & dimidiæ domini, quaſi in anguſtias concluſi fuerunt. Vbi autem ad Chriſtum venitur, qui medius fuit inter veterem & nouam Eccleſiam, verè filios genuit, numero & præſtantia patribus non cedentes, quos orbi vniuerſo præfecit. Etſi enim coram mundo crucis deformitas Eccleſiæ gloriam obſcurat, ſi tamen reputamus quàm mirabiliter aucta, & quibus ſpiritualium virtutum dotibus ornata fuerit, fatebimur, non immeritò celebrari eius gloriam. Notandũ tamen eſt principatum hunc, cuius mentio fit, non conſiſtere in perſonis hominum, ſed referri ad caput: nam paſſim dominatio & poteſtas quæ propriè eſt capitis, & peculiariter ſoli Chriſto conuenit, transfertur ad membra. ſcimus enim, qui in Eccleſia maximè eminent, & eam gubernant, Chriſti nomine non dominari, ſed potius eſſe ſeruos: ſed quia Euãgelium ſuum apud eos depoſuit Chriſtus, quod regni eius ſceptrum eſt, eius poteſtatem quodammodo exercẽt. Certè Chriſtus per ſuos miniſtros ſibi orbem ſubegit, ac totidem ſibi erexit principatus, quot fuerunt in diuerſis regionibus collectæ Eccleſiæ.

18 *Memorabile reddam.* Nihilo hoc magis Solomoni congruit, qui turpi & nefanda defectione memoriam nominis ſui fœdauit: nam quum ſuperſtitionũ ſordibus terram Deo ſacram polluit, nónne ſe conſperſit æterno dedecore & probro? Certè dignus fuit cuius nomen perpetua obliuio ſepultum tegeret. Nihilo plus gloriæ promeritus eſt Rehabeam, qui ſtolida

ſua ſuperbia bonam regni partem amiſit. Ergo vt nobis conſtet elogij veritas, ad Chriſtum tranſire neceſſe eſt, cuius memoriam ſemper viget ac floret. nam etſi contemnitur à mundo, imò ſuperbi homines ſacrum eius nomen vel lacerant, vel contumelioſè deiiciunt, manet tamen ei ſalua maieſtas. Quanquam vndique emergunt hoſtes innumeri ad opprimendum eius regnum, coram eo tamen flecti incipit omne genu, donec poteſtates omnes ſibi contrarias ſternat ſub pedes ſuos. Nam furioſi Satanæ & totius mundi conatus extinguere non potuerunt Chriſti nomen, quin tranſmiſſum ad poſteros, per ſingulas ætates gloriam ſuam obtineat: ſicuti hodie adhuc videmus linguis omnibus celebrari. Quanquam autem maior pars mundi ſacrilegis blaſphemiis illud proſcindit, ſatis tamen eſt quòd Deus vbique præcones excitat qui Chriſti laudes ſyncerè perſonent. Interea noſtrum eſt, ſedulò dare operam ne vnquam intercidat memoria hæc, quæ ſeculis omnibus ſuperſtes vigere debet in æternam hominum ſalutem.

ARGVMENTVM PSALMI XLVI.

Videtur gratiarum eſſe actio, potius pro certa liberatione, quàm pro continuo Dei auxilio quo ſemper ſtatum Eccleſiæ tutatus eſt. Colligere enim licet, quum ingenti metu perculſa eſſet Ieroſolyma, & laboraret in ſummo diſcrimine, fuiſſe præter ſpem ſubita & mirabili Dei virtute ſeruatam. Ideo Propheta, quiſquis fuerit Pſalmi author, tam inſigne Dei beneficium commendãs, hortatur fideles vt ſe intrepidè in eius tutelam cõmittant, nec dubitent, eo cuſtode & ſalutis ſuæ vindice freti, contra omnes hoſtiles inſultus, perpetuò ſe fore ſaluos: quia propriũ eius munus ſit omnes motus ſedare. *Pſal. XLVI.*

1 *PRæfecto filiorum Kore, ſuper Alamoth canticum.*

1 למנצח לבני־קרח על־עלמות שיר׃

2 *Deus nobis protectio & robur, auxilium in tribulationibus*" *inuenitur valdè.*

2 אלהים לנו מחסה ועז עזרה בצרות נמצא מאד׃

" vel, inuẽtus eſt.

3 *Propterea non timebimus dum mouebitur terra, & concident montes in cor maris.*

3 על־כן לא־נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים׃

1 *Super Alamoth.* In voce עלמות non conſentiunt interpretes: omiſſis tamen pluribus ſententiis, duas tantùm referam: vel fuiſſe muſicum inſtrumentum, vel initium celebris & noti carminis: atque hęc poſterior coniectura magis mihi probatur. Porrò quo tempore compoſitus fuerit Pſalmus incertum eſt, niſi fortè quando repentè ſoluta fuit vrbs obſidio grauiſſima clade in exercitum Sennacherib. Diuinitus inflicta. quod ego libenter recipio, quia cum toto contextu optimè conuenit. Certè memorabilem aliquam gratiam Dei celebrari patet,
2.Reg.19. 35. qualis illa fuit.

2 *Deus nobis protectio.* A generali ſententia incipit, antequam ad ſpeciem liberationis deſcendat. Præfatur enim, ſatis eſſe in Deo præſidij ad ſuos ſeruandos, illiſque dare idoneam ſperandi materiam. id enim propriè ſignificat nomen מחסה. In ſecunda parte verſus, verbum נמצא præteriti eſt temporis: ſed poſſet non incommodè reſtringi ad ſalutem ſemel allatã, ſicut etiam alij vertunt, Inuentus eſt auxilium. ſed quia *Tribulationes*, in numero plurali adiũgit Propheta, de continuo actu exponere placuit, quòd Deus ſe tempeſtiuè offerat quoties vrgẽt aliquæ afflictiones. Quanquam ſi de experimentis gratiæ Dei loquatur Propheta, præteritum tempus melius quadrabit. Prophetæ quidem conſilium eſt, extollere Dei potentiam & bonitatem erga ſuos: promptum etiam auxilium laudare, ne in rebus aduerſis aliò circunſpiciant, ſed vna eius protectione contenti ſint. ideo diſertè exprimit, talem eſſe Deũ erga ſuos, vt ſciat Eccleſia peculiariter ſe ab eo defendi. Nec verò dubium eſt quin hac voce electum populũ ab alienis & profanis gentibus ſeparet: atque ita commendet adoptionis priuilegium, quo Deus filios Abrahæ dignatus erat. Proinde quum dixi generalem eſſe ſententiã, nolui promiſcuè extẽdere ad quaſlibet perſonas, ſed ad omnia tempora: quia docet qualiter ſe Deus erga ſuos omnes gerere ſoleat. Sequitur deinde illatio, nullam eſſe fidelibus trepidandi cauſam, quũ Deus ſemper ad eos liberandos paratus ſit, & quidem inuicta potentia inſtructus. Oſtẽdit autẽ Propheta quęnam vera ſit & legitima ſpei probatio, vbi ſcilicet rebus ita confuſis, vt propemodũ videatur cælum ruere, terra loco moueri, & montes à radicibus dehiſcere, ſtamus tamen tranquillis & ſecuris animis. Facilè enim eſt, magnam fiduciam præ ſe ferre quandiu periculũ nullum impendet: verùm ſi totius mundi concuſſio animos noſtros labefactet, neque eorũ quietem perturbet, hinc facilè apparet. Dei potentiæ iuſtum honorem deferri. Porrò quum dicit, *Non timebimus*, pias mentes ab omni ſolicitudine vel metu nõ penitus eximit, ac ſi ſenſu carerent (ſtupor enim à fidei conſtantia longiſſimè abeſt) ſed tantùm docet, quicquid acciderit, nunquam eos terrore obrui, ſed potius vires colligere quæ ad placandum terrorem ſufficiant. *Terram mutari, & montes cadere in cor maris*, loquutiones ſunt hyperbolicæ, ſed quæ ſignificant totius orbis conuerſionem. Nam quod nonnulli *cor maris* de terra exponunt, mihi non probatur. Sed vt conſtet nobis plena doctrina, ad reliqua pergamus.

4 *Sonabunt*

4 *Sonabunt &* "*tumultuabuntur aquæ eius, concutientur montes in eleuatione eius. Selah.* "vel, intumeſcēt.

5 *Fluminis riuuli eius lætificabunt ciuitatem Dei, Sanctuarium tabernaculorum Excelſi.*

6 *Deus in medio eius: non mouebitur, adiuuabit eam Deus ad conſpectum auroræ.*

4 יֶהֱמוּ יֶחְמְרוּ מֵימָיו יִרְעֲשׁוּ הָרִים בְּגַאֲוָתוֹ סֶלָה:

5 נָהָר פְּלָגָיו יְשַׂמְּחוּ עִיר־אֱלֹהִים קְדֹשׁ מִשְׁכְּנֵי עֶלְיוֹן:

6 אֱלֹהִים בְּקִרְבָּהּ בַּל־תִּמּוֹט יַעְזְרֶהָ אֱלֹהִים לִפְנוֹת בֹּקֶר:

4 *Sonabunt.* Cum hoc verſu coniungi debet etiam poſterior, quia implet ſententiam, ac ſi dixiſſet, Quanuis tumultuentur & intumeſcant aquæ maris, ac violento ſuo impetu montes ipſos concutiant, inter horribiles turbas hilariter & placidè quieſcet Dei ciuitas, exiguis riuis contenta. Nam pronomen relatiuum ſupetuacuum eſt ex cōmuni vſu linguæ Hebraicæ. Simpliciter enim dicere voluit Propheta, tenues riuos fluminis ſanctæ vrbi plenam lætitiæ materiam daturos, ſi fortè contingat totum mundum labaſcere. Iam nuper attigi quàm vtilem doctrinam contineat hic locus, nempe tunc demum ritè probari fidem noſtram, vbi ad grauiſſimos conflictus ventum eſt, adeóque inferi ipſi videntur aperti vt nos abſorbeāt. Ita nobis depingitur fidei victoria, contra totum mūdum, vbi è ſcilicet rebus confuſis ſic emergit, vt creaturis omnibus exitium minitantibus, omnes tamen metus ſuperet. Non quòd rideant in periculis filij Dei, aut iocosè de morte garriant: ſed quia promiſſum ſibi à Deo auxilium pluris æſtimant, quàm mala omnia quæ terrorem incutiunt. Præclara videtur Horatij ſententia de viro iuſto & ſibi optimè conſcio, Si fractus illabatur orbis, Impauidum ferient ruinæ: Sed quia nunquam repertus eſt ille quem fingit, nihil aliud quàm nugatur. Hæc igitur animi magnitudo in ſolo Dei præſidio fundata eſt, vt verè iactare queant qui recumbunt in Deum, non modò ſe impauidos, ſed etiam tutos & ſaluos fore quum ruinæ totum mundum obruent. Nominatim verò Propheta *Ciuitatem Dei lætam* fore dicit, quanuis non mare aliquod tumultuoſum habeat quod opponat fluctibus illis quos retulit, ſed tenuem duntaxat fluuium. alludit autem ad riuum fluentem ex Siloah qui præterfluebat Ieroſolymam. Porrò non dubito quin obliquè perſtringat Propheta fallaces eorum confidentias, qui terrenis opibus muniti, extra iactum telorum ſe eſſe ſomniant. Nam qui ſibi hinc inde anxiè accerſunt inuicta mundi præſidia videntur quidem hoſtes poſſe longe ab acceſſu arcere, non ſecus ac ſi vndique mari cincti eſſent, ſed ſæpe à ſuis munitionibus peſſundari contingit: quemadmodum ſi tempeſtas inſulam diluuio vaſtet ac euertat. Qui verò Dei tutelæ ſe committunt, quanuis ſecundum mundum, expoſiti ſint omnibus iniuriis, nec ſatis muniti ſint ad prohibendos inſultus, quieſcunt tamen ſecuri. Hac de cauſa Iudæos reprehendit Ieſaias, quòd ſpernentes aquas Siloah leniter fluentes, profundos & rapidos fluuios appetant. Eſt autem illic concinna antitheſis inter riuulum Siloah ab vna parte, & Nilum ac Euphratem ab altera: quaſi diceret, Deum ab ipſis fraudari ſuo honore, quaſi non prouiderit quum elegit vrbem Ieroſolymam, quibus præſidiis ad eam tutandam opus foret. Ac probabile eſt, ſi Pſalmus hic, poſt exercitum Sennacherib cæſum & profligatum, fuerit compoſitus, autorem eius cōſultò eandem vſurpaſſe metaphoram: vt fideles in poſterum, ſine mundi opibus vnicam Dei gratiam ſibi ſufficere diſcerēt. Eadem quoque opera nos hodie ad hanc conſtantiam hortatur & animat Spiritus, vt contemptis eorum copiis qui magnificè contra nos ſuperbiunt, inter omnes motus & turbas tranquilli ſtemus: nec pigeat nos vel pudeat noſtræ nuditatis, modò ad nos ſeruandos extenta ſit Dei manus. Ergo quanuis Dei auxilium tenuiter in ſpeciem quaſi per riuulos diſtillet, plus trāquillitatis nobis afferat, quàm ſi tota mundi potentia ad nos iuuandos ſimul coaceruata eſſet. Quum Ieroſolymam vocat *Sanctuarium tabernaculorum Excelſi*, concinna alluſio eſt ad ſtatum illius temporis. quanuis enim per ſingulas tribus imperium ſuum Deus haberet, hanc tamen regiam ſedem elegerat vnde totum populum regeret. Itaque quum per totam Iudæam diuiſa eſſent tabernacula Excelſi, ſub vnum tamen Sanctuarium colligi oportuit, vt Deo ſubeſſent.

Ieſa. 8. b. 6.

2. Reg. 19. g. 35.

6 *Deus in medio eius.* Nunc oſtendit vnde tanta Eccleſiæ ſecuritas, quia ſcilicet Deus in medio eius reſidet. nam verbū, *mouebitur*, fœminini generis eſt, nec poteſt ad Deum referri, quaſi futurus ſit immobilis: ſed ita reſolui debet oratio, Non mouebitur è ſtatu ſuo ſancta ciuitas: quia Deus illic reſidet. atque ad opem ferendam ſemper eſt paratus: *conſpectus* enim *auroræ* tantundem valet ac ſi dixiſſet, quotidie ſimulac ſol terris exoritur. Summa eſt, ſi cupimus Dei manu protegi, dandam in primis eſſe operam vt inter nos habitet: quia ex ſola eius præſentia pendet ſpes ſalutis. Ipſe autem non aliam ob cauſam inter nos habitat, niſi vt nos præſtet incolumes. Cæterùm quanuis non ſemper ad nos iuuandos feſtinet Deus pro votorum noſtrorum feruore, ſatis tamen opportunè nobis aderit, vt facilè appareat verum eſſe quod alibi dicitur, nunquam dormire, ac ne dormitare quidem Eccleſiæ cuſtodem.

Pſal. 121. a. 4.

7 *Tumultuati ſunt populi, mota ſunt regna: dedit vocem ſuam, liquefacta eſt terra.*

7 הָמוּ גוֹיִם מָטוּ מַמְלָכוֹת נָתַן בְּקוֹלוֹ תָּמוּג אָרֶץ:

8 *Iehoua exercituum nobiſcum: arx nobis Deus Iacob. Selah.*

9 *Venite, conſiderate opera Iehouæ: quas poſuerit ſolitudines in terra.*

10 *Ceſſare facit prælia vſque ad extremum terræ: confringit arcum, diſsipat arma, currus exurit igni.*

11 *Quieſcite & cognoſcite quòd ego ſim Deus: exaltabor in gentibus, exaltabor in terra.*

12 *Iehoua exercituum nobiſcum: arx nobis Deus Iacob. Selah.*

8 יהוה צבאות עמנו משגב
לנו אלהי יעקב סלה׃
9 לכו חזו מפעלות יהוה אשר־
שם שמות בארץ׃
10 משבית מלחמות עד־קצה
הארץ קשת ישבר וקצץ חנית
עגלות ישרף באש׃
11 הרפו ודעו כי־אנכי אלהים
ארום בגוים ארום בארץ׃
12 יהוה צבאות עמנו משגב
לנו אלהי יעקב סלה׃

7 *Tumultuati ſunt.* Quoniam Eccleſia Dei nunquã caret hoſtibus, & quidem nimium validis, deinde qui eam crudeliter & effræni intemperie oppugnant, Propheta nunc doctrinam quam poſuit de inexpugnabili Dei tutela, ab experientia confirmat. deinde generalem conſolationem elicit: quòd perpetuũ ſit Dei munus, compeſcere tumultus omnes ac ſedare, & quòd ſatis robuſta ſit eius manus ad frangendos omnes hoſtium conatus. Poſſet, fateor, locus hic indefinitè accipi: quòd obnoxia quidem ſit Dei ciuitas multis tempeſtatibus, ſed tamen Dei beneficio incolumis ſemper maneat: verùm magis probabile eſt, vt initio diximus, ſermonẽ haberi de inſigni aliqua liberatione, in qua Deus æternæ ſuæ in ſeruanda Eccleſia, virtutis & gratiæ ſpecimen præbuerat. Refert igitur Propheta quid cõtigerit, nempe horribili apparatu hoſtes Eccleſiæ veniſſe ad eam perdendam, ſed mox Dei voce fuiſſe quaſi liquefactos. Atq; hinc ad nos redit inæſtimabilis conſolatio, vbi audimus, quamuis totus mundus contra nos ſurgat, & veſano feruore omnia perturbet, poſſe momento redigi in nihilum, ſimulac Deus ſe nobis fauere oſtenderit. Quanuis autem *Vox* Dei, imperium vel nutum ſignificet, videtur tamen ad Dei promiſſiones alludere Propheta, quibus teſtatus eſt ſe fore Eccleſiæ cuſtodem. Interim notanda eſt antitheſis inter vocem Dei, & turbulentos regnorum motus.

8 *Iehoua exercituum.* Hoc verſu docemur qualiter in vſum noſtrum accommodare liceat quæ paſſim de immenſa Dei virtute prædicat Scriptura, nempe, ſi perſuaſi ſimus ex eorum nos eſſe numero, quos Deus paterno amore amplexus fouere velit. nam iterum adoptionem commendat, qua ſegregatus erat Iſrael à communi Gentium omnium ſorte: alioqui nõ niſi formidinem incuteret potentię Dei commemoratio. Hinc igitur gloriandi fiducia, quòd nos ſibi in peculiarem populum delegit, vt virtutem ſuam ad nos ſeruandos exerat. Qua ratione Propheta poſtquam *Deum exercituum* vocans, eius potentiam celebrauit, ſtatim adiungit alterum epithetum, quo fœdus cum Abraham olim percuſſum confirmat. vt non dubitent eius poſteri, ad quos promiſſæ gratiæ hæreditas pertinet, Deum ſibi quoque fore propitium. Nam vt ſolidè quieſcat fides noſtra, in Deo ſimul hæc duo conſideranda ſunt: nempe immenſa virtus, qua ad totum mundum ſubigendum inſtructus eſt: deinde paternus amor, quem verbo ſuo patefecit. Vbi autem hæc duo coniuncta ſunt, nihil obſtare poteſt quominus cunctis hoſtibus inſultet fides noſtra. neq; enim dubium eſt, velítne opitulari nobis Deus, qui ſe hoc facturum promiſit iam virtus ad id implẽdum ſuppetit, quia Deus eſt exercituum. Hinc colligimus miſerè eos vagari in Scriptura, qui in aëre ſuſpenſum relinquunt quicquid de potentia Dei prædicatur, nec ſtatuunt ſibi fore in patrem, eo quòd ſint ex grege eius, & adoptionis participes.

9 *Venite, conſiderate.* Videtur perſequi hiſtoriam liberationis, qua teſtatus fuerat Deus, ſe optimum & fideliſſimum eſſe protectorem Eccleſiæ ſuæ: vt inde petant fideles arma & vires ſuperandis tentationibus quæcunque in poſterum emergent. Debent enim ante oculos nobis verſari documẽta gratiæ Dei, quæ re ipſa exhibuit in nobis ſeruandis, vt promiſſionum fidem in animis noſtris ſanciant. Cæterùm hac exhortatione tacitè obiurgat eorum ſocordiam, qui Dei potentiam non æſtimant quanti par erat: imò totum ferè mundum ingratitudinis arguit. quia vix centeſimus quiſque ſatis ſibi in Deo præſidij eſſe agnoſcit: ita cæcutiunt omnes ad opera Dei, imò ſponte claudunt oculos: quod ad ædificandam eorum fidem maximè valeret. Videmus vt multi fortunæ aſcribant quod Dei prouidentiæ decebat ferre acceptum: alij imaginentur ſe propria induſtria adeptos eſſe quicquid Deus cõtulit: vel quicquid ab eo ſolo profectum eſt, transferant ad medias cauſas, alij prorſus ſtupeant. Quare non fruſtra omnes accerſit, & ad reputanda Dei opera hortatur: ac ſi diceret homines ideo non reponere in Deo ſpem ſalutis, quia vel ignaui ſunt vel maligni in conſiderãdis eius operibus. Quum verò ſermonem dirigat promiſcuè ad omnes colligimus pios quoque torpere & frigere donec expergefiant. Porrò magnificè Dei virtutem in ſeruando electo populo extollit: quæ contemni ſolet, vel

non expenditur pro merito,vbi vulgari more operatur. Vaſtitates ergo &alia miracula in medium proponit,quæ ſenſus hominum efficacius moueát.Quod proximè ſequitur,*Ceſſare facit prælia*,ſi de ſpeciali Dei auxilio accipere libeat,referri tamé ad hunc finem debet,vt idem in futurum tempus expectent fideles,quod iam experimento perſpectum habent. Et ſanè videtur Propheta, ex vno actu indefinitè oſtendere quàm potéter Deus Eccleſiam ſuam defendere ſoleat,quanquam nó ſemel accidit,vt fractis animis,& arcu contrito, plauſtríſque exuſtis, motus omnes per Iudæam Deus ſedaret, belláque procul abigeret.ac conſentaneum eſt,Prophetam,occaſione ſumpta, Iudæis reuocaſſe in memoriá quàm ſæpe Deus maximos hoſtium conatus fregiſſet.Certum quidem eſt,his epithetis Deum ornari,vt toto mundo tumultuante,pacem ab eo ſperemus.

11 *Quieſcite & cognoſcite.* Videtur iam ſermonem peculiariter conuertere ad hoſtes populi Dei,qui nocendi libidini audacius indulgent. quia dum exhibent ſanctis moleſtias,bellum ſe Deo inferre non cogitát.quia ergo negotium ſibi tátùm cum hominibus eſſe putantes,inſolenter ſine metu & pudore ruunt,eorum intemperiê hìc refrænat Propheta:& quo plus vehemétiæ habeat ſermo,Deum ipſum loquentem inducit. Iubet autem primò quieſcere,vt ſe Deum eſſe cognoſcant.videmus enim,dum inconſideratè ferútur homines,nullum moderationi locum eſſe: ideo non abs re Propheta quietem ab hoſtibus Eccleſiæ exigit , vt feruore placato ſentire incipiant cum Deo ſe confligere.Similem ferè ſententiam habuimus Pſalmo 4.b.5,Contremiſcite,& ne peccetis:cogitate in cubilibus veſtris,& ſilete.Summa eſt,vt mundus ſubactis domitíſque turbulentis affectibus, Deo Iſrael,quam meretur gloriam tribuat.quòd ſi furere pergant,denútiat virtutem ſuam nó eſſe incluſam Iudææ finibus, ſibíque non fore difficile brachium ſuum procul extendere ad Gentes,quò ſe vbique glorificet. Poſtea repetitur quod prius dictum fuerat,Deum ad ſeruandam Eccleſiam quam adoptauit,ſatis ſupérque armis & viribus pollere.

ARGVMENTVM PSALMI XLVII.

Putant nonnùlli,Pſalmum hunc fuiſſe compoſitum quando dedicatum fuit templum,& arca fœderis in Sanctuario locata.ſed quia parum firma eſt diuinatio,præſtabit,niſi fallor,omiſſa illa circunſtantia,expendere quid contineat,& in quem præcipuè vſum aptãdus ſit.Dubium quidem non eſt ad ſolennes conuentus fuiſſe deſtinatum:quod ex toto contextu colligere promptum eſt. imò fieri poteſt vt ante templum extructum quum adhuc in tabernaculo quieſceret arca,Leuitis fuerit dictatus à Dauide.Quiſquis autem fuerit author,hortatur non Iſraelitas modò,ſed omnes populos ad purũ vnius veri Dei cultũ.Quãquã præcipuè gratiã,qua Deus genus Abrahæ pro illo tẽpore dignatus erat,extollit:ſicuti etiã ex fonte ſalus toti mũdo oritura erat. Vaticinium tamen de futuro Chriſti regno continet,quia gloriam quæ tunc in vmbratili Sanctuario fulgebat,longè latéque conſpicuam fore docet:quando Deus ipſe gratiæ ſuæ radios procul emittet,vt in ſocietatem coaleſcant Reges & populi cum Abrahæ filiis. *Pſal. XLVII.*

1 *PRæfecto filiorum Koræ Canticum.*	לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ 1
2 *Omnes populi plaudite manu, iubilate Deo in voce exultationis:*	2 כָּל־הָעַמִּים תִּקְעוּ־כָף הָרִיעוּ לֵאלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה׃
3 *Quia Iehoua excelſus,terribilis,Rex magnus ſuper vniuerſam terram.*	3 כִּי יְהוֹה עֶלְיוֹן נוֹרָא מֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃
4 *Ordinauit populos ſub nobis, & Gentes ſub pedibus noſtris.*	4 יַדְבֵּר עַמִּים תַּחְתֵּינוּ וּלְאֻמִּים תַּחַת רַגְלֵינוּ׃
5 *Selegit nobis hæreditatem noſtram, gloriam Iacob quem dilexit.Selah.*	5 יִבְחַר־לָנוּ אֶת־נַחֲלָתֵנוּ אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב אֲשֶׁר־אָהֵב סֶלָה׃

2 *Omnes populi plaudite.* Quòd populos iubet in ſignum lætitiæ & gratulationis plauſum dare Deo, imò ad inſolitum gaudium hortatur,cuius vehementia in externam exulationem erumpat,de eorum ſalute verba fieri certum eſt.Nam ſi Deus regnũ inter Gétes formidabile erigeret, potius deiiceret omniũ animos & deſperatione obrueret,quá daret tripudiádi materiam. Adde quòd non vulgari Dei gratia concionatur, ſed quæ totum orbem incredibili lætitia perfundens,omnium animos ad celebrandas Dei laudes extimulet. Ergo quod paulo pòſt addit,redactos fuiſſe cunctos populos ſub Iſraelis obſequiú,neceſſe eſt nó de ſeruili ſubiectione intelligere,ſed quæ regnis omnibus potior eſſet magíſque optabilis.Neque enim cóſétaneum foret,eos qui vi & metu coacti ſeruiét,præ gaudio exultare.Tributarij quidé Dauidi eiúſque filio Solomoni fuerunt populi complures:ſic tamen vt fremerent,atque iniquis animis ferrent impoſitum ſibi iugú:tantùm abeſt vt læti & hilares gratias agerent Deo. Ergo quũ nulla fœlix ſit & expetéda ſeruitus,niſi qua Deus,Chriſti filij ſui auſpiciis domat & ſubigit qui prius rebelles erant,ſequitur,elogium hoc non competere niſi in Chriſti regnum : qui

Rex excelſus ac terribilis non ideo vocatur, quòd tyrannica violentia expaueſaciat miſeros homines quibus imperat:ſed quia eius maieſtas quæ prius habita fuerat contemptui,ad frangendam totius mundi contumaciam ſufficiet. Notandum enim eſt Spiritus ſancti conſilium, quum diu contumelioſè tractati & oppreſſi fuiſſent Iudæi,ac variis ſubinde calamitatibus afflicti:tanto nunc illuſtriorem eſſe Dei beneficētiam erga eos,quia domitis vndecumque gentibus vicinis,florentiſſimum erat Dauidis regnum:interea verum eſſe,quod monui,nempe in regnum Chriſti hoc competere,ex contextu verborum colligere promptum eſt,vbi *Deus Rex & terribilis & magnus vocatur ſuper omnem terram.* Ergo non dubium eſt quin his elogiis celebrata fuerit Dei gratia ad confirmandos piorum animos inter medio tempore:quo non tantùm collapſa erat populi Iſraelitici dignitas,ſed extremis cōtumeliis oppreſſus,nullo Dei gratiæ guſtu recreari poterat, niſi in ſolas promiſſiones recumberet. Scimus quàm longa fuerit huius magnificæ potentiæ interruptio, à morte Solomonis vſque ad Chriſti aduentum. Erat hoc veluti chaſma,quod abſorbere poſſet pias mentes,niſi Dei verbo ſuffultę eſſent. Ergo quū ſpecimen huius regni, quod nunc prædicatur,à Deo fuiſſet editum ſub Dauide, quanquam paulo pòſt ſequuta eſt triſtis & ferè pudenda imminutio,deinde grauiſſimæ clades,& tandem exilium, & miſerrima diſperſio, quæ ab interitu parum diſtabat: Spiritus ſanctus fideles ad continuandum plauſum hortatus eſt,donec veniret promiſſus redemptor.

4 *Ordinauit.* Quod alij vertunt ſubiicere, cum hac mea interpretatione conuenit. paulò remotius eſt quod alij ducere exponunt. alienum verò prorſus à mente Prophetæ, quod verbum ידבר alij accipiunt pro perdere. Neque enim dubium eſt quin ſubiectio vtilis,læta,& optabilis notetur. ſi quis futurum verbi tempus retinere malit,mihi non diſplicet: quia tamen certum eſt ſub typo celebrari futuram Dei gratiam, libenter amplexus ſum quod magis probant alij interpretes. Porrò quanuis hoc verſu peculiariter gentiles ſuos hortetur Propheta ad gratitudinem,quòd per Dei gratiam cunctis populis dominarentur:certum tamen eſt,eos qui ſub iugum redacti erant, in ſocietatem gaudij coniungi ipſis Iudæis. Ergo quantum ab vmbra differt corpus, tantum diſcrimen fuit inter fictitium plauſum, quem olim dederunt profanæ gentes Dauidi,& eum quo fideles Chriſtum excipiunt: quia ex voluntario cordis obſequio manat. Et certè ſi poſt arcam in templum adductam nulla apparuiſſet ſublimior veritas,quaſi puerile erat ludicrum,in anguſto illo domicilio Deum locari: ſed vbi Dei maieſtas quæ in tabernaculo habitauerat,toti mundo patefacta fuit, & cunctæ gentes ſub eius imperium fuerunt redactæ,tunc enituit prærogatiua iſta generis Abrahæ. Itaque his verbis regnū illud cuius meminerat Propheta,definit:ſubiectionem gentium commemorans,vt electo populo parere nō recuſent. Neque enim de arcana prouidētia hîc agitur,qua Deus totum mundum gubernat,ſed de ſpeciali poteſtate quā per verbum ſuum exercet. itaque vt propriè Rex vocetur,neceſſe eſt talē à ſuis agnoſci. Quæritur tamen,dum ſuis auſpiciis & cæleſti potentia reſtituit Chriſtus Eccleſiam, quo ſenſu dicantur populi ſubiecti eſſe Iudæis: quia ſcimus non aliter ritè compoſitum eſſe Eccleſiæ ordinem,niſi emineat vnicum caput,& fideles omnes à ſummo vſque ad infimum inter membra ſe contineant: imò quum imperium ſuum erexit Chriſtus in toto orbe,communis eſſe cœpit cunctis gentibus adoptio, quæ propria vnius populi antea fuerat. Hoc autem modo libertas omnibus ſimul data eſt, vt fraterno iure inter ſe coniuncti,ad cæleſtem hæreditatem aſpirent. Sed facilis eſt ſolutio: quando Gentib. impoſi-
Gal. 4.d tum fuit Legis iugum,dominum adeptos eſſe Iudæos: quemadmodū Paſtores iuriſdictionem
26. Spiritus verbo exercent. Sic Eccleſia vocatur Regina & piorum omnium mater: quia apud eam depoſita fuit cęleſtis doctrina,quæ inſtar ſceptri eſt ad nos omnes ſubigendos. Quanuis ergo Iudæi,quo tempore in lucem emerſit Chriſti regnum,miſerè & probroſè profanis gentibus ſeruierint,fuerintque veluti illatum mancipia,verè tamen & meritò imperium illis tribuitur, quia Deus virgam virtutis ſuæ emiſit è Sion. quum ipſi Legis eſſent cuſtodes, munus eorum fuit eius autoritate gentes frenare: quia non aliter ſub Dei obſequium collectus fuit reliquus orbis,niſi dum homines Spiritu Dei renouati, vltrò ſe præbuerūt Iudæis dociles ac
*Zach.*8.*d.* morigeros,ſéque paſſi ſunt eorū magiſterio regi: quemadmodū alibi dicitur, In illa die appre-
23. hendent ſeptem viri fimbriam vnius Iudæi,ac dicent, Ambulabimus poſt Deum veſtrum,&c.

5 *Selegit nobis hæreditatem.* Clarius celebrat Propheta peculiarem illā gratiā,qua dignatus fuerat Deus electum & ſanctū genus Abrahę. Sicuti enim,poſthabito toto mundo,paucos homines & ignobiles ſibi adoptauerat: ita illud tam inſigne paterni amoris pignus ſegregari oportuit à cōmuni beneficentia qua totum humanum genus proſequitur. Itaque emphaticū eſt Seligendi verbum ac ſi diceret Deum nō egiſſe cum Abrahę filiis, vt promiſcuè ſolet cum aliis gentibus,ſed quaſi hęreditario iure dignitatem cōtuliſſe qua reliquos omnes pręcellant. quod idē continuò pòſt exprimit ſub nomine *Gloriæ*. Ergo gratias Deo agere iubet Propheta, quòd in perſona Iacob populum electum extulerit in ſummum honoris gradum: vt gloriari poſſet ſortem ſuam ab aliis omnibus diſtinctā eſſe. Simul etiam docet factum id eſſe gratuito fauore Dei. nam relatiuum pronomen,cauſalis particulę vice ponitur,ac ſi cauſam dignitatis & pręſtantię in Deo ipſo ſtatueret Propheta. Atque hęc regula tenenda eſt,quoties laudatur Dei gratia erga Iudæos,quia Patres eorum dilexerit,merita omnia in nihilū redigi: iam quum

tota

tote ſanctiPatriarchæ dignitas ex mero Dei beneplacito pendeat, quis ſibi proprium quicquam arrogare audeat? diſcamus ergo, quicquid nobis peculiariter confert Deus ſupra alios, paterno eius amori aſcribere: quia nos ſibi in gregem elegit. Colligimus etiam ex hoc loco, gratiam quam Deus erga electos ſuos exerit, non communiter ad omnes patêre, ſed priuilegium eſſe quo paucos à maiori numero diſcerint.

6 *Aſcendit Deus in iubilo, Iehoua in voce tubæ.*	6 עלה אלהים בתרועה יהוה בקול שופר:
7 *Pſallite Deo, pſallite, pſallite Regi noſtro, pſallite.*	7 זמרו אלהים זמרו זמרו למלכנו זמרו:
8 *Quia Rex vniuerſæ terræ Deus, pſallite intelligens.*	8 כי מלך כל־הארץ אלהים זמרו משכיל:
9 *Regnum obtinuit ſuper gentes, Deus ſedet ſuper ſolium ſanctitatis ſuæ.*	9 מלך אלהים על־גוים אלהים ישב על־כסא קדשו:
10 *Principes populorum congregati ſunt ad populum Dei Abrahæ: quia Deo clypei terræ, valde exaltatus eſt.*	10 נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כי לאלהים מגני־ארץ מאד נעלה:

6 *Aſcendit Deus.* Alluſio eſt ad veterem Legis ritum. nam quia ad celebrandos ſacros conuentus adhiberi ſolebat tubarum clangor, dicit Propheta Deum aſcendere, quum buccinæ ad extollendam eius potentiam hortãtur populum & animant. Id enim tantundé valebat olim, acſi rex magnifico ſplendore ad ſuos ingrediés, venerationem ſibi conciliet. Interea nõ dubium eſt quin ſub illa vmbratili cæremonia alium aſcenſum Propheta cõmendauerit: népe dum Chriſtus ſupra omnes cælos euectus mundi totius imperium adeptus eſt, cæleſti virtute inſtructus ſuperbiam omnem & altitudinem ſubiugauit. Porrò memoria repetendũ eſt quod prius admonui, ad arcam tranſcribi *Iehouæ* nomen: quia tametſi illic non incluſa erat Dei eſſentia vel maieſtas, nec virtus etiam alligata, non tamé inane erat præſentiæ Dei ſymbolum. Nam ſicuti promiſerat Deus ſe habitaturum in medio populi, quandiu eum ex Legis præſcripto Iudæi colerent: ita re ipſa monſtrabat verè ſe illis adeſſe, nec fruſtra inuocari inter ipſos. verius tamen hoc in gloriæ manifeſtationem competit, quæ tandem refulſit in Chriſti perſona. Summa eſt, quum canerent apud Iudæos buccinæ ex Legis præſcripto, nõ euanuiſſe in aëre ſonitum illum, quia Deus qui in arca fœderis præſentię ſuæ pignus ac teſſeram dederat, verè præſideret in cœtu illo. Hinc exhortationis argumentum duxit Propheta, vt Deo pſallant fideles: quia non ſint id facturi fortuitò. ſicut ſuperſtitioſi quum nihil habeant certitudinis, fruſtra eiulát coram ſuis idolis. Cauſam ergo fidelibus ſuppetere docet Propheta, cur alacriter laudes Dei perſonent: quia certò ſciunt præſentem ſibi adeſſe, acſi inter eos regale ſolium locaſſet. Cæterùm poſtquam vocauit Regem electi populi, continuò pòſt dicit Regem eſſe totius terræ. atque hoc modo ius & honorem primogenituræ aſſerens Iudæis, Gentes deinde ſocias adiungit. His autem verbis ſignificat Propheta longè nobilius fore Dei regnum aduentu Meſſiæ, quàm ſub Legis figuris, quia propagandum ſit in vltimos terræ fines: ideo maioris vehementiæ cauſa, quinquies repetit verbum *Pſallite*. In voce משכיל mutatio eſt numeri: nam omnes canendi peritos ad hoc exercitium inuitat, ſed quamuis loquatur de ſcientia artis muſicæ, requirit tamen in canendis Dei laudibus veram intelligentiam, ne linguæ tantùm reboent, vt ſcimus fieri in Papatu. Requiritur ergo ad legitimum pſallendi ritum ſcientia, ne vano clamore nomen Dei profanetur.

8 *Regnum obtinuit ſuper gentes.* Quia verbum מלך, ſub tempore præterito continuũ actum deſignat, ideo vertimus regnũ obtinuit. Porrò quum toties repetat Propheta, Deũ ſuper gentes regnare, colligere promptũ eſt de nouo & prius inaudito regnandi modo haberi ſermoné: Subaudiéda enim eſt antitheſis inter Legis tempus, quo Deus imperium ſuũ continuerat intra Iudææ limites, & Chriſti aduentũ quo illud ampliauit quàm longè latéque patet totus orbis. Quanquam autem Dei maieſtas ſcintillis quibuſdá enituit inter gẽtes, quum eas ſibi tributarias fecit Dauid: non tamen propriè dixiſſet Propheta Deum inter illas regnaſſe, quia & eius cultum aſpernabãtur, & optaſſent extinctam prorſus eſſe Eccleſiam. quare vt conſtet vaticinij huius complementum, ad Chriſtum venire neceſſe eſt. Quod additur ſecũdo membro, *Deum ſedere ſuper ſoliũ ſanctitatis ſuæ*, duplicẽ ſenſũ recipit. Sæpe enim hac loquutione tabernaculũ vel templũ intelligitur: interdum verò cælũ ſignificat. Si de tẽplo exponere libeat, ſenſus erit, Deum ſic præeſſe toti mũdo, ac populos omnes ſub imperio ſuo complecti, vt primaria tamen eius ſedes Ieroſolymæ maneat: ſicuti etiá inde fluxit Euágelij doctrina, qua ſibi Deus cunctos mortales ſubegit. De cęlo tamen commodè accipere licebit, quòd Deus manũ

ſuam exerens ad homines ſub obſequium ſuum cogendos,palàm oſtendat,ſe ex ſolio cœleſti, dominari ſuper homines: quia niſi propinquis & claris ſignis virtutem ſuam demonſtret, mundi gubernator non agnoſcitur.

10 *Principes populorum.* Exornat & amplificat pluribus verbis proximam ſententiam.rur ſus enim definit qualiter ſibi Deus regnũ acquiſierit ſuper Gẽtes,dum ſcilicet qui prius alieni erant in eundem fidei conſenſũ coaluerunt cum Iudæis. Atque ita ex miſera diſſipatione in vnum corpus variæ gentes collectæ ſunt.nam quum illuxit Euangelij doctrina,non abduxit Iudæos à fœdere quod pridẽ Deus cum illis pepigerat,ſed potius non illis adiunxit.Quum ergo vocatio Gentium nihil aliud fuerit quàm inſitio in familiã Abrahæ,meritò dicit Propheta,vndique fuiſſe congregatos extraneos ad illam gentem electã: vt talis acceſſio regnũ Dei per omnes terræ plagas diffũderet.Qua ratione dicit Paulus,vt hæreditatis æternæ participes eſſent Gẽtiles,factos fuiſſe Iudæis concorporeos.Quanquam autẽ abolitis cæremoniis,ſublatus eſt inter medius paries,qui alios ab aliis ſeparabat:verum tamen eſt,non aliter nos cenſeri
Ephe. 3. a.6. inter Dei filios,niſi quia inſiti ſumus in genus Abrahæ . Nec de vulgo tãtũ loquitur Propheta,ſed ipſis quoque principibus nihil ad ſummã fœlicitatem potius fore dicit, quàm vt ſe aggregẽt ad Iudæos,ſicuti alibi videbimus,De Siõ dicetur,Hic & ille in ea natus eſt.Porrò col-
Pſal.87. a.5. lectio futura dicitur ad populum Dei Abrahæ,vt ſciamus nullam carnis dignitatem tribui Iudæis,quę in ipſorum perſonis reſideat,ſed totam eorum pręſtantiam inde pẽdere,quia purus Dei cultus inter ipſos floreat,& emineat cæleſtis doctrina.Quare nihil hoc ad reiectitios Iudæos pertinet,quos ſua incredulitas ab Eccleſia abdicauit. Sed quia radicis ſanctæ,vt Paulus
Rom.11 b. 16 docet,rami naturaliter ſancti ſunt;nõ obſtitit maioris partis defectio,quin reliquiis maneret
Ieſa.10.c. 23. hic honor. Itaque conſumptio illa quæ ſecundum Ieſaiæ vaticinium exundauit in totum terram,vocatur populus Dei Abrahæ.Continet autẽ hic locus vtilem doctrinam,& eam duplicem.Primò enim hinc diſcimus,quicunque inter Dei filios numerari volũt,debere locum in Eccleſia quærere,vt fraternam vnitatem cum piis omnibus colant:deinde vnitatem Eccleſiæ non aliunde eſſe æſtimandam, quàm ex ſincero ad obſequium verbo Dei præſtandũ conſenſu,vt ſit vnius ouilis vnus paſtor. Monentur etiam , qui honore & opibus excellunt in mundo,depoſita omni ſuperbia libenter & modeſtè commune iugum ſubire,vt ſe obſequẽtes Eccleſiæ filios probẽt. Quod proximè ſequitur,*Dei eſſe clypeos terræ*,multi de principibus intelligunt. Et fateor quidem metaphorã hanc frequenter in Scriptura occurrere:deinde videtur hoc nõ malè quadrare ad contextũ:acſi dixiſſet Propheta, in arbitrio Dei eſſe proceres mundi in Eccleſiam ſuam inſerere,quia illis quoque dominetur. Sẽſus tamen ſimplicior eſt,quia mũdus protegitur,ſeruatúrque ab vno Deo,iure tãtam celſitudinẽ cum admiratione ſuſpici, quæ ad tam arduã cuſtodiã ſufficit. Nam ideo clypeos plurali numero ponit,quia in variis & propè innumeris periculis , quæ aſſiduè ſingulis mundi partibus impendent, multiplicem Dei prouidentiam,tanquam multos clypeos , interuenire neceſſe eſt.

ARGVMENTVM PSALMI XLVIII.

Hoc pſalmo celebratur memorabilis quædam Ieroſolymæ liberatio , quum in eius excidium conſpiraſſent multi Reges.Vbi autem Propheta(quiſquis fuerit author)Deo gratias egit,occaſione inde ſumpta magnificis elogiis fœlicem eius vrbis ſtatum extollit , quòd Deum habeat perpetuum ſalutis ſuæ cuſtodem.Neque enim ſatis fuiſſet ,pios ſentire & agnoſcere ſemel Dei manu ſe fuiſſe ſeruatos ; niſi in poſterum confiderent ſe Dei einſdem præſidio ſaluos fore,quia in populum peculiarem adoptati eſſent.Ideo Propheta in eo præcipuè inſiſtit,non fruſtra in mõte Sion erectũ eſſe ſãctuariũ Dei.ſed illic inuocari eius nomẽ,vt in populi ſui ſalutem virtus eis conſpicua appareat. Porrò ex argumẽto colligere licet,Pſalmum poſt mortem Dauidis fuiſſe cõpoſitũ.Fateor quidẽ Dauidi infeſtos fuiſſe quoſdã exteros Reges , nec per eos ſtetiſſe quominus Ieroſolymã fũditus delerẽt:huc vſque tamẽ progreſſos fuiſſe nõ legim9,vt eã obſidione premerẽt,vt oprotuerit admirabili Dei virtute reprimi illorũ conatus. Potius credibile eſt notari tẽpus Regis Achaz,quo ſoluta repẽtè fuit obſidio in ſumma deſperatione,vel etiã tẽpus Ioſaphat:quia tũc ſcimus nõ niſi cæleſti auxilio Ieroſolimã ab extrema clade mirabiliter ſeruatã fuiſſe.Hoc quidẽ pro certo tenẽdũ eſt,ſpecimẽ vnũ Dei gratiæ proponi fidelibus , in quo agnoſcãt bene & fœliciter ſecũ agi.quòd domiciliũ ſibi elegerit Deus in monte Sion,vnde ipſis in ſalutem præſideat. Pſal. XLVIII.

1 C*Anticum Pſalmi filiorum Koræ.*	1 שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי־קֹרַח׃
2 *Magnus Iehoua & laudabilis valde, in ciuitate Dei noſtri, in monte ſanctitatis eius.*	2 גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ׃
3 *Pulcher ſitu, gaudium totius terræ , mons Siõ* ad *latera Aquilonis,ciuitas Regis magni.*	3 יְפֵה־נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל־הָאָרֶץ הַר־צִיּוֹן יַרְכְּתֵי צָפוֹן קִרְיַת מֶלֶךְ רָב׃
4 *Deus in palatijs eius , notus eſt in præſidium.*	4 אֱלֹהִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ נוֹדַע לְמִשְׂגָּב׃

2 *Magnus*

2 *Magnus Iehoua.* Antequam ſpeciale illud quod attigi,gratiæ Dei exemplũ commemoret Propheta,docet in genere beatam eſſe Ieroſolymam, quòd eius tuendæ curam Deus ſuſcipere dignatus fuerit.Atque hoc modo Dei Eccleſiam à toto mundo ſeparat: ſicuti hoc inæſtimabile beneficium eſt,quòd Deus ex toto genere humano exiguum numerum complectitur paterno fauore.Quanuis ergo in vniuerſa mundi gubernatione ſapientia eius,bonitas & iuſtitia ſic refulgeant,vt nulla pars vacua ſit ab eius laude, ſed vbique eius laudandi materia occurrat:in Eccleſiæ tamen protectione Dei gloriam nũc Prophetæ celebrat.*Magnũ & laudabilem* eſſe dicit in vrbe ſancta,an non etiam in toto mundo?Certè,vt dixi,nullus eſt angulus tam reconditus,quò non penetrent eius ſapientia,iuſtitia,bonitas & reliquæ virtutes:ſed quia præcipuè vult eas in Eccleſia ſua conſpici,nõ temere hoc ſpeculum nobis ante oculos ponit,in quo Deus magis ad viuum faciem ſuam exprimit ac repræſentat.Cęterùm *Montem ſanctum* nominans,breuiter admonet quo iure Ieroſolyma ſit Dei ciuitas,nempe quia eius mãdato arca fœderis illic erat locata:ac ſi diceret,Ieroſolymã non proprio ſuo merito ſublime eſſe theatrum, in quo Deus magnitudinem ſuam ſpectari velit: ſed quia arca fœderis, cæleſti mandato illic in ſymbolum ſingularis gratiæ depoſita fuerit.

3 *Pulcher ſitu.* In confirmationem proximę ſententiæ,prædicat dotes quibus tunc excelluit mons Sion,quia in illis ſpectabilis fuit Dei gloria cuius nuper meminit. Etſi autem naturalis hæc fuit Situs gratia quam Propheta primo loco recenſet,ſignificat tamen in ipſa vrbis ſpecie inſculptas ab initio fuiſſe notas Diuini fauoris,vt intuitus ipſe oſtenderet ſpecialiter locum illum fuiſſe Diuinitus ornatum vt aliquando in talem vſum conſecraretur. Quanquam formoſum & delectabilem locum non ſimpliciter vocari arbitror, quia parem in Iudæa non habuerit,quum ſatis conſtet alias vrbes tam fœcunditate quàm amœno proſpectu,& aliis commoditatibus Ieroſolymæ non ceſſiſſe: ſed coniunctim meo iudicio,vnà cũ vrbis ſitu aduentitiam dignitatem complectitur,quæ ex templo originem ducebat. Ergo quum laudari audimus vrbis pulchritudinem,veniat nobis in mẽtem ſpiritualis ille decor,qui poſt vaticinium de perpetua arcæ ſtatione ad loci naturam acceſſit. De voce נוף non conſentiunt interpretes. Quidam pro eleuatione accipiunt, ac ſi dictum eſſet, in excelſo & edito loco Ieroſolymam ſitam eſſe.Alij clima vertunt,quia metaphoricè Hebræi climata vocant ramos,quòd in longum extendantur.Ego in re non magni momenti nolui tantopere eſſe curioſus. Tantum elegi quod magis erat probabile,Regionem illam aſpectu præ aliis iucundam & amœnam eſſe. Dubium autem eſt ponátne in laudibus mõtis Sion,quòd verſus Aquilonem expoſitus fuerit,an ita reſolui debeat oratio,Quanuis ad Septentrionem ſpectet mons Sion,hoc tamen de eius pulchritudine nihil diminuit.Quanquam prior ſenſus magis genuinus videtur. Atque hoc quoque elogio montem ipſum inſignit Ieſaias præſtantiam eius notare volens. Sic enim capite 14.d.14. in perſona Sennacherib loquitur,Aſcendam ſuper excelſa nubium,& ſedebo ſuper montẽ teſtimonij in lateribus Aquilonis. Vocat deinde *Gaudium totius terræ*,non tantùm quòd ſalubris eſſet regio illa propter aëris temperiem,vt inſulſè nugantur Iudæi, vel quòd proferret ſuaues & eximios fructus,qui exteris gentibus poſſent afferre lætitiam,quod etiam frigidum eſt commentum:ſed quia inde exoritura erat ſalus toti mundo, ſicuti inde vitæ lucem & cæleſtis gratiæ teſtimonium mutuatæ ſunt omnes gentes. Nam ſi extra Deum lætantur homines,exitialis tandem eſt exitus,riſúſque conuertitur in ſtridorem dentiũ.Chriſtus autem è Sion cum Euangelio ſuo apparuit, vt ſolido gaudio æternáque fœlicitate mundum perfunderet. Quanquam autem Prophetæ ætate nondum ad exteros manauerat Euangelij cognitio, meritò tamen hac loquutione vſus eſt, vt ſcirent Iudæi non aliunde petendam eſſe beatitudinem , quàm ex gratuito Dei fœdere quod in illo ſacrario depoſitum erat.Interea etiam prędixit quod nouiſſimo demum tempore impletum fuit Chriſti aduentu. Hinc autem diſcamus ad exhilarandas pias mentes,planè ſufficere vnicum Dei fauorem : ſicuti eo ſublato , neceſſe eſt cunctos mortales miſera inquietudine & triſtitia torqueri. Quod continuò pòſt additur de *Ciuitate Regis magni*,in hunc finem tendit, montem Sion non modò ſanctum eſſe, ſed donatum tanto priuilegio,vt vrbem totam ſanctificet,quia ſedem ſibi Deus illic delegerat,vt cuncto populo dominaretur. Tertio verſu vbi dicit *Deum eſſe notum in palatiis Ieroſolymæ*,ruſus dignitatem eius commendat ab Dei præſidio,ſicuti Pſalmo 46.a.6.vidimus,Deus in medio eius,non mouebitur. Palatia verò diſertè expreſſit ad antitheſin,vt ſcirent Iudæi, quanuis ciuitas ſancta validis turribus munita foret,ædéſque haberet ſplendidas & ſimiles propugnaculis, ſolo tamen Dei auxilio tutam eſſe. Proinde his verbis monentur fideles, quanuis in arcibus vel palatiis habitent, ſedulò cauendum eſſe ne ſplendor ille vel altitudo potentiam Dei obruat. ſicuti profani homines terrenis opibus contenti , pro nihilo ducunt Deum habere cuſtodem. Porrò quia hæc nobis ingenita eſt prauitas, vt terrena opulentia oculos nobis perſtringens, Dei obliuionem inducat,ſumma attentione meditanda nobis eſt hæc doctrina , ne virtutis, & gratiæ Dei notitiam obſcuret quicquid videtur in nobis eſſe pretio dignum: ſed in cunctis dotibus quibus ornati erimus, ſemper clarè fulgeat Dei gloria, vt ſtatuamus non alibi quàm in ipſo , nos beatos eſſe.

5 *Quia ecce Reges congregati ſunt, tranſierunt ſimul:*

5 כִּי־הִנֵּה הַמְּלָכִים נוֹעֲדוּ עָבְרוּ יַחְדָּו׃

6 *Ipſi viderunt, ſic admirati ſunt, trepidauerũt, præcipites acti ſunt.*

6 הֵמָּה רָאוּ כֵּן תָּמָהוּ נִבְהֲלוּ נֶחְפָּזוּ׃

7 *Tremor apprehendit eos, illic dolor quaſi parturientis.*

7 רְעָדָה אֲחָזָתַם שָׁם חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃

8 *Per ventum Orientalem confringes naues Tharſis.*

8 בְּרוּחַ קָדִים תְּשַׁבֵּר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ׃

5 *Quia ecce Reges.* Hîc ſpecialis illa quam dixi, liberatio attingitur. Refert enim Propheta, quum Reges ſimul congregati eſſent ad perdendam Ieroſolymam, impetus tamen eorũ irritos tranſiiſſe, non ſecus ac nebulæ euaneſcunt: imò dicit, ſolo aſpectu fuiſſe perditos, neque id vulgariter, ſed quemadmodum mulier parturiens, ſubito dolore opprimitur. Etſi autẽ certò non liquet quam hiſtoriam commemoret Propheta, aptiſſimè tamen quæ hîc dicũtur, tam in tempus Achaz, quàm Ezechiæ vel Aſa conueniunt. fuit enim mirabile illud Dei opus, quum duo potentiſſimi Reges Syriæ & Iſrael, ingenti exercitu inſtructi, tanto metu perculiſſent vrbem, vt Rex cum populo ferè exanimis iaceret, repentè frangi, & fruſtrari certa ſpe potiũdæ vrbis. vnde & Ieſaias per ludibrium titiones fumantes vocat: quum duæ quaſi faces accenſæ eſſent ad conſumendam incendio Iudæam. Nec minus ſtupendum fuit miraculum, innumeras copias Sennacherib nocte vna ſine hominum manu ab Angelo deleri. Iam quũ Rex Æthiopum collecta myriade ad oppugnandã Ieroſolymam veniſſet, memorabile fuit potẽtię Dei ſpecimen, tantum apparatum diſiicere. Quicquid ſit, Iudæos claro documento expertos eſſe dicit, Deum fuiſſe ſanctæ vrbis cuſtodẽ, dum inuicto hoſtiũ robori ſe oppoſuit. Ideo dicit fuiſſe *cõgregatos Reges*: quo verbo ſignificat initũ fuiſſe fœdus in Eccleſiæ perniciẽ. Verbũ *Tranſeundi* bifariam exponi poteſt: vel quòd copiæ ab illis collectę, in nihilũ redactæ fuerint: vel quòd ſimul & vno conſenſu, quaſi inſtructa acie expeditionẽ ſuſceperint. Et hoc ſecundum videtur contextui eſſe aptius: quia poſtea ſequitur ad conſpectũ vrbis ſtetiſſe attonitos. Quanquã licebit non incommodè hunc verſum accipere, quaſi amplificãdi cauſa additum. Sed quia ad rei ſummã hoc non adeò facit, eligant lectores vtrum magis placuerit. Cæterùm vbi dicit *Miratos fuiſſe vrbe viſa, trepidaſſe, actos fuiſſe præcipites, correptos dolore tanquam ſubiti partus*, exornat quibuſcũque poteſt elogiis miraculum quod exhibuit Deus in profligando tanto apparatu. Sic autem reſolui debet oratio, ſimulac viderunt, miratos eſſe. Notum eſt illud Cæſaris dicterium, Veni, vidi, vici, quo Ægyptiacæ victoriæ facilitatem notauit: Propheta hîc contrà, impios dicit obſtupuiſſe ſolo cõſpectu vrbis, ac ſi Deus ſplendore gloriæ ſuæ eorum oculos hebetaſſet. Et particula כן tranſlatiuè poſita eſt, quaſi ad rem digito monſtrandã, ſicuti paulò pòſt ſequitur eodem ſenſu aduerbium loci שם. Similitudo parturientis ad exprimendam ſubitã mutationẽ pertinet. nam hac circunſtantia luculentius enituit gratia Dei, quòd inopinato metu perculſi, ſubitò animis conciderint, & ex ſecuro faſtu acti fuerint præcipites. Monemur autẽ hoc loco nihil noui hodie accidere ſi validis copiis oppugnetur Eccleſia, ac formidoloſos impetus ſuſtineat: quia ſic Deus ab initio ſuos humiliare conſueuit, quo admirabilem ſuam potentiã magis conſpicuam reddat. Interea nobis occurrat, ſolum Dei nutum ſufficere ad nos liberandos: atque, vt nobis obruendis vndique immineant hoſtes, in eius arbitrio eſſe, quoties placuerit, ſtupore percutere eorum animos, vt inter medios conatus momento deficiant. Atque hæc cogitatio mentes noſtras, quaſi iniecto fræno, compeſcat, ne huc & illuc circunſpiciant ad humana media.

Ieſa. 7. a. 4.

2. Reg. 19. g. 35.

8 *Per ventum Orientalem.* Etſi hunc locum variè exponunt interpretes, contenti ſimus genuino ſenſu, non ſecus afflictos & exitio demerſos fuiſſe Eccleſiæ hoſtes, ac Deus ſubitis procellis naues Cilicię in mare profundum deiicit. Commemorat autem Dei potentiã quam exercere ſolet in magnis & violentis tempeſtatibus, ac ſi diceret, non eſſe mirum ſi Deus, qui confringit ventorum impetu robuſtas naues, hoſtes quoque virium ſuarum confidentia inflatos proſtrauerit. Per *Mare Tharſis*, apud Hebręos Mediterraneum intelligitur, propter Ciliciam, quæ ſic olim vocata fuit, etiam Ioſepho teſte: licèt tandem nomen hoc ad vrbem vnam reſtrictum fuerit. Quia autem præcipua nauigatio Iudeis erat in Ciliciam, per ſynecdochen huic regioni tribuunt quod aliis remotioribus & minus notis commune erat.

9 *Sicut audiuimus, ſic vidimus in vrbe Iehouæ exercituum, in vrbe Dei noſtri: Deus ſtabiliet eam vſque in perpetuum. Selah.*

9 כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן רָאִינוּ בְּעִיר־יְהוָה צְבָאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד־עוֹלָם סֶלָה׃

10 *Expectauimus Deus miſericordiam tuam in medio templi tui.*

10 דִּמִּינוּ אֱלֹהִים חַסְדֶּךָ בְּקֶרֶב הֵיכָלֶךָ׃

11 *Sicuti*

11 *Sicuti nomen tuum Deus, ſic laus tua ſuper extrema terræ, iuſtitia plena eſt dextera tua?* | 11 כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כֵּן תְּהִלָּתְךָ עַל־קַצְוֵי־אֶרֶץ צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ׃

9 *Sicut audiuimus.* Duplex ſenſus poteſt huic loco congruere: prior erit, ſi in perſona fidelium dicat Propheta, qualem Deus olim potentiam exeruerat in liberandis Patribus, proſe[illegible]utum nunc fuiſſe erga nepotes & poſteros. Audierant enim ex ore Patrum, & ex Sacris hiſtoriis didicerant, quàm clementer & paternè Deus Eccleſiam ſuam iuuiſſet: nunc ſe oculatos eſſe teſtes prædicant, quia re ipſa eandem erga ſe miſericordiã ſint experti. Summa igitur eſſet fideles non modò in hiſtoriis habere bonitatis & potentiæ Dei teſtimonium, ſed vſu & experientia ſentire, adeó que perſpicere oculis quod prius cognouerant ex auditione & relatu Patrum. Itaque Deum ſemper manere ſui ſimilem, qui vetuſta gratiæ ſuæ exempla ſubinde aſſiduis documentis confirmet: Alter ſenſus paulo argutior eſt, optimè tamen quadrat, Deum ſcilicet re ipſa præſtitiſſe quod pollicitus fuerat populo ſuo. acſi dicerent fideles, ſibi ante oculos fuiſſe exhibitum quod prius tantùm auribus perceperant: quia vbi nudæ tantùm promiſſiones apparent. Dei gratia & ſalus in ſpe adhuc abſcondita eſt, effectu autem conſpicua redditur. Si hæc interpretatio placeat, continet vberem doctrinam, nempe quòd Deus ſpem verbo ſuo datam minimè fruſtretur: nec magis liberaliter promittere ſoleat, quàm implere quod promiſit. Vbi dicitur, *In vrbe*, ב accipitur loco מן vel ל, hoc eſt, de vrbe, vel quo ad vrbem. Neque enim dicere voluit Propheta, Ieroſolymæ narratum fuiſſe fidelibus, Deum ſeruis ſuis opem eſſe laturum: ſed Deum ab initio fidum vrbis ſuæ fuiſſe cuſtodem, & ſemper talem fore. Et nominatim vrbis Dei fit mentio, quia non eandem promiſcuè omnibus ſalutem promittit, ſed populo electo & peculiari. Nomen *Iehouæ* ad exprimendam Dei virtutem poſitum eſt: ſed mox addunt fideles *ſuum eſſe Deum*, notandæ adoptionis cauſa, vt in eum ſperare, & familiariter ad eum confugere audeant. Quòd verò in concilio Niceno ſecundo, hunc locum torſerunt boni patres, vt probarent non ſufficere doctrinam in templis, niſi ad confirmationem accederent picturæ & imagines: nimis pudenda fuit inſulſitas & relatu indigna, niſi quod vtile nobis eſt intelligere horrendũ in modum percuſſos fuiſſe ſpiritu vertiginis & ſtuporis, quibus propoſitum erat Eccleſiam Dei corruptela illa inficere. Clauſula verſus, Ieroſolymam à cunctis mundi vrbibus diſcernit, quæ ſuas habent viciſſitudines, vt nõ niſi ad tempus floreant. Quia autem ſtatus Ieroſolymæ à Deo fundatus eſt, inter varias mundi conuerſiones firmus permanet. Non mirum igitur ſi per continuam ætatum ſeriem. Deus vrbem à ſe electam tueatur, in qua nominis ſui inuocationem ſemper vult reſidere. Quòd autem abducto in exilium populo vrbs ſemel exciſa fuit, cum hac ſententia non pugnat. quia Iere.27.d.22. iam antè vaticinio Ieremiæ oſtẽſa fuerat reſtitutio, ideóque tunc maximè quàm ſtabile eſſet opus ſuum, probauit Deus. Nunc, poſtquam aduentu ſuo ſeculum renouauit Chriſtus, quicquid olim de vrbe illa dictum fuit, ad ſpiritualem Ieroſolymã pertinet, quę per omnes mundi plagas diſperſa eſt. Atque hæc doctrina, quoties animis fluctuamur, ſuccurrere nobis debet, quicquid diſcriminum immineat, ſalutem Eccleſiæ quam Deus ſtabiliuit, poſſe quidem grauiter concuti, ſed non ita labefactari vt cadat. Cæterùm verbum futuri temporis, in preteritum reſolui poteſt, ſed eodem ſenſu.

10 *Expectauimus.* Docet hic verſus fideles fuiſſe Diuinitus ſeruatos, quia in ſumma rerum omnium perturbatione patienter quieuerint, donec tandem miſertus ipſorum Deus opem afferret. Verbum enim Hebraicum דמם, quod eſt propriè ſilere, animi tranquillitatẽ notat, vnde colligimus fuiſſe periculis agitatos fideles, vt pro carnis ſenſu conſternari poſſent vel expaueſcere, quemadmodum ſcimus homines in continuo tumultu verſari, & quaſi contrariis fluctibus huc & illuc impelli, donec eorum mentes fides tranquillet, & ad ſilentium componat. Summa igitur eſt, fideles, quum miſerè affligerentur, non fuiſſe tamen è gradu deiectos, quin recumberent in Dei auxilium: quin potius eius gratię patientia & ſpe ianuam pateſeciſſe. Porrò hoc ad illuſtrandam Dei gratiam valuit, quòd quum ab eius expectatione penderent, non fuerint fruſtrati. Vnde etiam colligi poteſt vtilis admonitio, prohiberi à nobis Dei auxilium, quià diffidimus eius promiſſionibus, nec præ tumultu patimur ad nos vſque fluere gratiam, quæ ſilentibus eſt repoſita. Sed quid ſibi vult, *In medio templi*? an quòd illic tantùm ſpem ſuam aluerint fideles? quum autem quiſque domum ſuam eſſet reuerſus, ſperare deſierint? Imò certum eſt ſpem in templo conceptam domum retuliſſe, vt in ea conſtanter ſtarent. Verùm, quia promiſerat Deus, locum illum vbi inuocaretur, ſedem & domicilium virtutis & gratię ſuæ fore, nunc dicunt fideles ſe oraculo illo fretos, non dubitaſſe quin ſe Deus miſericordem & propitium oſtenderet, quia certum haberent, præſentiæ eius inſigne. Neque enim noſtrum eſt ex proprio ſenſu imaginari, Deum fore nobis liberatorem, ſed quatenus vltrò ſe nobis offert. Iam ſi vmbratile illud præſentiæ Dei ſymbolum ſub Lege, valere eo vſque debuit, vt vitam ſperarent fideles in media morte: quum ad nos deſcenderit Chriſtus, vt multò plenius nos Patri ſuo coniungeret, quãuis ſurſum ac deorſum miſceatur mundus, iuſta nobis quieſcendi cauſa eſt. Tantùm danda eſt opera vt purus & integer apud nos vigeat Dei cultus, quo templum eius in medio noſtri refulgeat.

11 *Sicuti nomen tuum.* Quidam hunc verſum cum proxima ſententia contexunt:acſi dictum eſſet,Domine,tu non fruſtra nomen tuum vis celebrari:quia ſimul ſuppeditas materiam laudis.Ita ſenſus erit,nomen Dei prædicari cum effectu:vel eius potentiam ſimul cum promiſſionibus extare. Alii paulo argutius exponunt,opera Dei congruere cum nomine eius,quia vocetur אל à potentia,dum re ipſa demonſtrat non temere hoc nomen ſibi fuiſſe impoſitũ,ſed veram ac debitam laudem tribui.Prior expoſitio,ſicuti minus coacta eſt,ita propius accedit ad verba & mentem Prophetæ , Deum ſcilicet operibus teſtari,ſe non fruſtra coli apud Iudæos pro vero & vnico Deo. Sed dum particulam expendo,quæ ſequitur,*Super extrema terræ*,Prophetam aliud velle exiſtimo,nempe , quocunque peruenerit nominis Dei fama , cognituros homines ipſum eſſe ſumma laude dignum,ſubeſt enim his verbis tacita antitheſis. Scimus tũc paſſim volitaſſe idolorum nomina per totum orbem:ſed quantumuis celebres eſſent fictitij dii,iuſta laude caruiſſe, quòd nullum illic extaret ſignum diuinitatis. Propheta autem hîc contrà:Domine,vbicunque auditum fuerit nomen tuum , cum ſolida laude coniunctum erit, vel ſecum proferet laudis materiam,quia intelliget totus mundus qualem te præſtiteris electo populo.Eodem pertinet quod mox additur, *Dexteram Dei plenam eſſe iuſtitia*, nempe quòd auxilium ſuis ferendo,quaſi porrecta manu,iuſtitiam ſuam palàm demõſtret : nec vnum modò vel alterum ſpecimen edat ſuæ iuſtitiæ,ſed omnes numeros impleat. Porrò tenendum eſt quod alibi diximus, Iuſtitiam Dei accipi pro fide quam in ſuis tuendis ſeruat.vnde inæſtimabilis ad nos redit conſolatio,quòd in ſalute noſtra curanda velit iuſtus agnoſci. Iam tenemus Prophetæ mentem , nempe falſorum deorum nomen per ora hominum volitare,ſine re & vera laude:aliam eſſe rationem in Deo Iſrael,quia quocunque perlata fuerit eius fama , intelligent omnes liberatorem eſſe populi ſui,qui ſpem & vota ſuorum non fruſtratur , nec eos in diſcrimine deſerit.

12 *Lætabitur mõs Sion,exultabunt filiæ Iudæ, propter iudicia tua.*

13 *Circundate Sion,& circuite eam,numerate turres eius.*

14 *Adiicite cor veſtrum ad murum eius,exaltate turres eius,vt narretis generationi poſteræ.*

15 *Quia hic Deus,Deus noſter in ſeculum & vſque:ipſe deducet nos vſque ad mortem.* vel à pueritia.

12 יִשְׂמַח הַר־צִיּוֹן תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ׃

13 סֹבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ׃

14 שִׁיתוּ לִבְּכֶם לְחֵילָה פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן תְּסַפְּרוּ לְדוֹר אַחֲרוֹן׃

15 כִּי זֶה אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם וָעֶד הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל־מוּת׃

12 *Lætabitur.* Nunc gratulationem ſuam abſoluit,quòd Ieruſalem & aliæ Iudææ vrbes,iuſtitiæ materiam habebunt,quia Deum verè ſenſerunt vindicem ſuæ ſalutis. Nam *Iudicij* nomen ideo poſitum eſt,quòd Deus Eccleſiæ ſuæ cauſam ſuſcipiens,eius oppreſſoribus ſe hoſtẽ profeſſus ſit,vt eorum ferociã compeſceret.Deinde rurſus Propheta ſitum & pulchritudinem Ieroſolymæ cõmendat,acſi diceret vrbem eſſe optimè munitam & inexpugnabilem:quia aliqua ex parte in his externis notis fulgebat Dei benedictio. Quanquam memoria tenendum eſt quod prius dixit,Deum in eius palatiis conſpici in arcem.Neque enim *turres* vel *murum* nunc cõmemorans,vult piorum mentes in illis ſubſiſtere,ſed potius ſpeculum proponit quod Dei faciem repræſentet.*Circundate* ergo *Sion*,inquit,hoc eſt , attentè circumſpicite : *numerate turres,& ſtudium veſtrum applicate ad conſiderãdum eius murum*:æſtimate pro dignitate palatia eius.ita facilè conſtabit vrbem eſſe Diuinitus electam:quia longè ſupra alias omnes emineat. Nam in hoc totus eſt vt appareat qualitas illa & perſona qua Dominus Ieroſolymã induerat: eam ſibi in ſacrarium & in domicilium populo ſuo erigens.Cæterùm Propheta finẽ notando, vt narretur poſteris forma & ſplendor vrbis ſanctæ,tacitè innuere videtur venturũ aliquando tẽpus quo non amplius poterit conſpici.Quorſum enim narratio in re manifeſta & ante oculos poſita?quanquã ergo paulò ante dixit,vrbem illam perpetuò ſtabilitam eſſe,nunc per modum correctionis admonet qualis futura ſit perpetuitas,nempe quæ ad renouationem duntaxat Eccleſiæ duret.Nos enim ſumus illa poſteritas ad quam pertinet ac dirigitur narratio.quia quęcunque veteri populo Deus beneficia contulit,nobis communia ſunt:non quòd ſplendor ille externus,quo admirabilis fuit Ieroſolyma,hodie inter nos emineat,ſed quia ſpiritualibus donis non minus ſplendidè ornata fuit Eccleſia poſt exhibitum Chriſtum , quàm olim muris & turribus inſtructa Ieruſalem ſub Legis vmbris. Verbum פסגו,verti Exaltate,ad æſtimationem præſtantiæ referens. Nam quod alij exponunt Roborate , minus videtur eſſe conſentaneum.ſicui magis probetur aliorum interpretatio,Aſpicite,non repugno.

15 *Quia hic Deus.* Hinc melius liquet non loquutum fuiſſe Prophetam de palatiis Ieruſalem vt illic defixi hærerent piorũ oculi:ſed vt ſe ad initiũ gloriæ Dei attollerent.Nã quocunque ſe verterent,voluit Deus inſculptas gratiæ ſuæ notas cerni,imò ſe agnoſci quaſi præſentem. Vnde colligimus,quicquid dignitatis vel præſtantiæ in Eccleſia refulgeat, non aliter

eſſe conſiderandum, quàm vt nobis Deus occurrat, atque in ſuis donis celebretur. Porrò demóſtratiuum pronomen זה minimè ſuperuacuũ eſt, ſed vnicum Deum ab omnibus fictitiis adhibita certitudine diſcernit. Quantumuis enim audacter Dei nomẽ vſurpent increduli, ac de religione garriant, ſi quis tamẽ propius inquirat, reperiet nihil ſubeſſe certi vel firmi: imò quicunque in vera fide fundati non ſunt, neceſſe eſt in ſuis figmentis euáneſcere. Hoc itaque fidei proprium eſt, diſtinctam nobis Dei notitiam proponere, in qua non vacillemus: ſicuti ſuperſtitio imaginarios & multiplices deos ſemper ingerit. Quo magis notáda eſt emphatica iſta demonſtratio, cui ſimilis ferè eſt iſta Ieſa. 25. c. 9. Ecce Deus noſter hic, expectauimus eũ, & ſaluabit nos: hic Iehouah, expectauimus eum. Acſi profiteantur fideles nõ eſſe ſibi incertum Deum, vel quem confuſa opinione apprehendant, ſed cuius firma ipſis conſtet veritas. Prædicant autem fideles Deum perpetuò conſtantem fore in ſeruanda Eccleſia, vt ſe hortentur ac confirment ad pergendum in continuo fidei tenore. Quod proximè ſequitur mébrum, videtur exegeticum eſſe, *Deducet nos ad mortem*. Deum enim ſibi hoc verbo æternum ducem ac cuſtodem fore promittunt fideles. Quanquam nõ intelligũt ſe Dei gubernatione tantùm in hac vita fore tutos, vt in media morte deſerantur: ſed craſsè deſignant quod dixi, vſque ad finem Deo curæ eſſe quicunque in ipſum recumbunt. Si עלמות coniunctim legere, vt ſit ſimplex nomen, & pro ſeculo accipere libeat, idem erit ſenſus. Alij pueritiam interpretátur hoc ſenſu, Sicuti ab exordio Eccleſiam ſuam fouere cœpit Deus, quemadmodum pater filios à pueritia educat, ita perget in eodẽ curſu. Sed prior ſententia, meo iudicio, aptius fluit. Æquè remotum eſt quod alij interpretantur, In abſcondito. Niſi fortè ex profeſſo gubernationem Dei abſconditam dixerit Propheta, vt eam non ſenſu carnis, ſed fide æſtimemus.

ARGVMENTVM PSALMI XLIX.

Quia vt plurimũ contingit impios homines, vel terrenis deliciis addictos, proſperè & fæliciter agere, veros autem Dei cultores, vel rebus aduerſis primi, vel ſub miſeriis ſuis languere: ne priores nimis in ſua fortuna ſuperbiant, alij verò deſpondeant animos, docet Propheta, quanuis bonis omnibus pro voto affluãt profani homines, quandiu à Deo alieni ſunt, vmbratilem fælicitatẽ in qua ſibi placẽt, quæ inſtar ſoni euaneſcit, minimè expetẽdã eſſe. bonos autẽ quãuis contumelioſe tractentur, vel affligantur multis malis, reſpici tamen à Deo, et tandem ipſos liberet.

Pſal. XLIX.

1 P*Ræfecto filiorum Koræ Canticum.*	1 לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃
2 *Audite hoc omnes populi, auſcultate omnes incolæ orbis.*	2 שִׁמְעוּ־זֹאת כָּל־הָעַמִּים הַאֲזִינוּ כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד׃
3 *Tam filij mortalium, quàm filij viri, ſimul diues & pauper.*	3 גַּם־בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי־אִישׁ יַחַד עָשִׁיר וְאֶבְיוֹן׃
4 *Os meum loquetur ſapientias: & meditatio cordis mei, intelligentiæ.*	4 פִּי יְדַבֵּר חָכְמוֹת וְהָגוּת לִבִּי תְבוּנוֹת׃
5 *Inclinabo ad parabolam aurem meã, aperiam cum cithara ænigma meum.*	5 אַטֶּה לְמָשָׁל אָזְנִי אֶפְתַּח בְּכִנּוֹר חִידָתִי׃

2 *Audite hoc.* Quoniam Pſalmus hic à quocunque fuerit compoſitus; vnum ex præcipuis cæleſtis philoſophiæ capitibus continet, non abs re tam ſplendidis verbis author præfatur, de rebus magnis & reconditis ſibi fore ſermonem, quo ſibi attentionem conſiliet. Putaret fortè quiſpiam prima ſpecie, nonniſi vulgare argumentum tractari, quia de breuitate huius vitæ diſſeritur, & de vana fiducia qua ſeipſos plurimi inebriant, quorum vtrũque videtur ſatis eſſe notum. Finis autem eſt vt probi & pietatis ſtudioſi homines, quibus res ſunt minus proſperæ in mundo, hac conſolatione dolorem ſuum mitigent ac tædium leuent, ſibi tandem melius fore, vbi Deus res confuſas in ordinem reſtituet. Sed altius conſcendit Propheta, vtcunque non ſtatim Deus palàm oſtendat mundum ſua prouidẽtia regi, patienter tamen expectãdum eſſe exitum, qui carnis ſenſu non percipitur. Hoc quidem Philoſophi quoque ipſi præcipiunt, quanuis miſerè vexemur in mundo, nullis tamen afflictionibus cedendum eſſe. Deinde ſtultè ſibi placere qui beati cenſentur, quia diuitiis, honoribus, & deliciis nihil ſit magis euanidum: ſed ad fontem ipſum non perueniunt: quia vbi optimè diſputant de beata vita, contenti ſola virtute, non conſtituũt Deum in medio, qui res humanas gubernet, vt in eum recumbere diſcant, quibus alioqui nihil præter deſperationem apparet. Friget igitur philoſophica de his rebus præceptio. Itaque Spiritus ſanctus licet in medium proponat quæ experimento nota ſunt, mox tamen altius conſcendit, mundum ſcilicet Diuinitus regi, & dum improbi intemperanter exultant, boni autem contumelioſè calcãtur, Deum ſemper in cælo iudicem ſedere, vt opportunè reprobis delicias excutiat quibus ſe oblectant: ſuos autem cultores è profundis tenebris erutos, vero gaudio perfundat. Hinc verò petenda eſt ſolida conſolatio in omnibus miſeriis, quæ formidabili conſpectu nos obruunt, niſi illuceat Dei facies. quia niſi perſuaſi

ſimus ipſum habere ſalutis noſtræ curam,nullum cernimus remedium nec finem.Hæc,vt dixi, ratio eſt cur Propheta nos attentius iubeat mentes & ſtudia erigere ad ſuam doctrinam: quia de rebus præclaris & ſublimibus verba facturus ſit.duo tamē notātur in hoc verſu:quòd ſcilicet doctrinæ quam proponit vtilitas, omnibus ſit communis: deinde quòd omnes ſeria admonitione opus habeant:quia nemo animum ad rectam conſiderationem,niſi expergefactus,erigat.Pro eo quod vertimus *Incolas orbis*,quidam vertunt Habitatores temporis:quod tametſi præſenti argumento non malè conuenit, aſperius tamen eſt.nobis ſufficiat cunctos mortales promiſcuè vocari à Propheta,quia æquè ad omnes pertineat quod dicturus eſt. Per *Filios Adam*,plebeios & ignobiles intelligit:per *Filios viri*,proceres ac nobiles,vel qui dignitate aliqua excellunt.Præfatur ergo,ſummos quoſque & infimos, ſine exceptione, ſibi docendos eſſe: quia nemo eorum ſponte ſapiat, quum tamen doctrinam proferre inſtituat quæ peræquè attingit totum humanum genus.

4 *Os meum loquetur.* Meritò his elogiis doctrinam ſuam Propheta commendat. Quanuis enim poſtea ab experientia coarguat hominum ſtultitiam, principium tamen docendi quod ſumet,non cadit ſub communem ſenſum.quanquam hoc procemio vtitur non ſolùm vt doctrinam ſuam vendicet à contēptu,ſed etiam vt mentes ſopitas excitet:& quo id faciant efficacius,non alios modò hortatur ad ſtudium diſcendi, ſed profitetur ſe ſimul fore attentum. hoc autem modo conſtituit ſe vnum ex diſcipulis,qui doctoris partes exequendo, proficere ipſe quoque cupiat.Et certè ita omnes Dei Prophetas affectos eſſe conuenit,vt Deum libenter habeant communem magiſtrum cum reliquo populo,& vocem eius, quam ore ſuo perferunt ad alios,primi omnium excipiant.Cæterùm Prophetæ conſilium fuit, authoritatem & reuerentiam ſuæ doctrinę aſſerere,quia non futiliter garriat de ſuis cōmentis,ſed tantùm proferat quod didicit in ſchola Dei.hęc autem vnica eſt probè docendi ratio in Eccleſia Dei, vt qui aliis præfectus eſt magiſter, aurem ad diſcendum inclinet priuſquam os aperiat ad loquendum.atque ita fideliter de manu in manum tradat quod à Domino accepit. Et certè ſapientia non naſcitur in hominis ingenio, ſed è cælo petenda eſt:ideóque nemo prudenter & ſcitè in ædificationem Eccleſiæ vnquam loquetur, niſi qui Deo ſe prius docilem præbuerit. Quantum ad verba ſpectat,in tertio verſu quidam vertunt intelligentias:ſed quia impropria & dura eſſet locutio,ſi dicatur cordis meditatio loqui,ſequutus ſum quod ſimplicius erat. In quinto verſu nomen משל quod *Parabolam* verti,propriè ſimilitudinem ſignificat:ſed ſæpe ad graues ſententias transfertur.quia figuris & tranſlationibus vt plurimum ornatur.Eodem ferè ſenſu capitur nomen חידה quod ænigma vertunt:itaque Ezechielis 17.a.2. duo verba & nomina ſimul iunguntur, חוד חידה ומשל משל hoc eſt, Ænigmatiza ænigmate, & paraboliza parabola.Fateor quidem illic notari allegoricum ſermonem:ſed iam dixi cur Hebræi ænigmata & ſimilitudines vocent inſignes & notatu dignas ſententias.Nam *Aperiendi* vel retegendi verbo teſtatur Propheta ſibi minimè eſſe propoſitum res de quibus acturus eſt, perplexis & obſcuris ambagibus inuoluere. Et certè quanuis longe à ſenſu noſtro remota ſit cæleſtis doctrina propter ſuam ſublimitatem,Spiritus ſanctus ad captum noſtrum ſic temperauit ſua oracula, vt tota Scriptura vtilis ſit nobis ad ædificationem.vnde fruſtra ignorantiæ prætextus à multis captatur:quia nihil tam arduum eſt vel difficile,quod non rudibus & idiotis ſit patefactum.Quòd mentionem *Citharæ* factam eſſe putant multi interpretes, vt cantus ſuauitas & illecebra mitigaret ſi quid eſſet aſperum,neſcio an ſatis firmum ſit. Mihi ſatis eſt,pro recepto more loquutum fuiſſe Prophetam, quia tunc ſolenne erat Pſalmos ad citharā canere.

6 *Cur timebo in diebus mali? iniquitas calcanei mei circundabit me.*	6 לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע עֲוֹן עֲקֵבַי יְסֻבֵּנִי׃
7 *Confidunt ſuper opulentia ſua, & in multitudine diuitiarum gloriantur.*	7 הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם וּבְרֹב עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ׃
8 *Frater non redimet redimendo: nullus dabit Deo pretium redemptionis eius.*	8 אָח לֹא־פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ לֹא־יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ׃
9 *Et pretioſa erit redemptio animæ eorum, & duratio in ſeculum,*	9 וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם וְחָדַל לְעוֹלָם׃
10 *Vt viuat amplius in perpetuum, nec videat ſepulchrum.*	10 וִיחִי־עוֹד לָנֶצַח לֹא יִרְאֶה הַשָּׁחַת׃

6 *Cur timebo.* Iam in ipſam doctrinæ tractationem ingreditur Propheta,non debere filios Dei vltra modum turbari rebus aduerſis,etiamſi proteruè eos vrgeant impij,& iam pro libidine vndique concluſos teneant:quia ſcilicet Dominus,quanuis diſſimulet ac quieſcat, non tamen dormit in cœlo,ſed iudicia ſua in tempus opportunum differt ac ſuſpendit. Porrò interrogatio magis emphatica eſt,quàm ſi ſimpliciter aſſereret ſe in rebus aduerſis ęquo & trāquillo

quillo animo fore. Secundo membro verſus ſpecialiter deſignat afflictiones quę plus acerbitatis in ſe continent, & grauius vulnerant animos, dum ſcilicet improbi dominantur, & violentiam ſuam impunè exercent. ideo ſubaudiendum eſt aduerbium temporis, dum *iniquitas*, &c. Sunt quidam interpretes qui alium ſenſum eliciunt, Si timeam in diebus malis, & mihi nimis anxiè proſpiciam, ſicut ſolent increduli: vbi tandem ad mortem ventum fuerit, iniquitates meæ tenebunt me obſeſſum. Ita *Calcaneum* pro vitæ exitu accipiunt. ſed hoc totum tanquam longè petitum repudio, Neque etiam video qua ratione alij ad cogitationes referant: nullum enim exemplum huius metaphoræ alibi reperiri poſſe exiſtimo. Plus coloris habet quod alij vertunt inſidiatores, quia verbum עקב ſignificat decipere: ac ſi dixiſſet Propheta, Quamuis mihi tendant inſidias perfidi & aſtuti homines, non eſt tamen cur timeam. Sed ego abſque figura accipere malo. Quando me obſidebit hoſtium iniquitas, qui vrgendo quaſi me ſupplantant. Sicut etiam Gallicè dicimus, *Pourſuyure iuſques aux talons*. Fateor eum de hoſtibus loqui, ſed iniquas eorum perſequutiones calcaneo ſuo hærere dicit, quia potentia præualeant, & quaſi talos pede prementes, immineant ad ipſum obruendum.

7 *Confidunt ſuper opulentia*. Sequitur ratio cur non debeant filij Dei trepidare in rebus aduerſis, ac multò minus ſuccumbere: etiam dum videntur conſtringi ſub hoſtium manu vt eorum violentiam vel fraudes effugere nequeant: nempe quia vmbratili potentia fruſtra turgét, quæ ſtatim euaneſcit. Ratiocinatur ergo Propheta, dum homines metuimus, vano & fallaci metu nos turbari: quia non reputamus qualis ſit eorum conditio: perinde ac ſi ab vmbra vel ſpectro quiſpiam ſibi metuat. *Gloriantur*, inquit, *in multitudine diuitiarũ*: & nos ſtultè in eundem errorem abripimur, quia non reputamus quàm caduca ſit & momentanea terrenæ huius vitę conditio. Altius tamen reſpicit Propheta. neque enim tãtùm ex re ipſa oſtendit, falsò putari beatos qui delicijs, vel opibus, vel honore excellunt in mundo, ſed ex eorum ſenſu, vel potius ſtupore miſeros eſſe coarguit. Nam quum fœlicitas in eius ſenſu qui fruitur, ſit poſita; ſtultos & ſocordes, nemo fœlices eſſe dicet, quia intelligentia carent. Propheta autem profanos homines veſanos eſſe oſtẽdit quia confidere in ſua opulentia, & in diuitiis gloriari, certum amẽtiæ ſignum ſit, vbi ſtulti homines non vident quod eorum oculis eſt expoſitũ. Quotidie enim experiuntur, nullo pretio cuiuſque vitam ab aliis poſſe redimi. vnde ſequitur, non minus intelligentia priuatos eſſe quàm phreneticos. Si magis placeat vertere, Fratrem vir redimendo non redimet: idem manebit ſenſus, & phraſis Hebraica hoc patitur. Sunt qui את pro vno accipiant: quod tametſi non reiicio, videtur tamen non tam aptè congruere. Quod poſtea dicitur, *Nemini eſſe pretium* quod Deo ſoluat pro alterius redemptione: huc pertinet, omnium vitam in vnius Dei manu arbitrio eſſe: nec poſſe vlla pactione tranſigi, vt tempus prorogetur quoties Deo viſum fuerit hunc vel illum euocare. Eandem ſententiam confirmat ſequenti verſu, Quòd pretioſa ſit eorum redemptio. Significat enim non modò ratam eſſe, ſed nuſquam poſſe inueniri. ſicut primo Samuelis, 3. a. 1, dicitur, ſub ſacerdotio Heli rara fuiſſe oracula, quia tunc deſierant viſiones. Summa ergo eſt, non poſſe inter homines inueniri pretium quo ſibi, vel aliis æternitatem in mundo rediment. Vbi nos vertimus, *Et duratio eorum in ſeculum*, alij חדל verbum eſſe putant, quod ceſſare interpretantur: acſi diceret Propheta, Nullum pretium tãti erit, vt locum habeat. Ceſſabit igitur perpetuò, quia nunquam ad ſuum effectum perueniet. ſed quia nomen חדל vt Pſalmo 39. a. 5, vidimus, præfixum vitæ tempus ſignificat, viſa eſt illa magis genuina interpretatio. Quum dicitur verſu decimo, *vt adhuc viuat*, clarius exprimit Propheta, non ſolùm poſtquam mortui fuerint homines, non poſſe redimi, ſed dum ſuperſtites adhuc agunt in mundo, non poſſe longius illis prorogari vitam. Docet enim, prefixum cuique eſſe viuendi finem, quem tranſilire nequeat: itaque dum in ſua peruerſa fiducia deſipiunt profani homines, propinquos eſſe ſepulchro, à quo fruſtra ſe eximere tentabunt. Etſi autem non videtur ænigmaticè loqui Propheta, dum ſubmiſſo & humili ſtylo populariter diſſerit, quia tamen quaſi è ſublimi Dei ſolio ſtuporem hominum hîc damnat, qui ſuperbia excæcati obliuiſcuntur ſe eſſe homines: quiſquis rem ipſam expendet, fatebitur ænigmata hic propoſi. Interea in verbis perſpicitur illa apertio cuius meminit, quia Deus articulatam doctrinam tradere vult, quæ ne rudiſſimos quidem idiotas lateat.

11 *Quia videbit vt ſapientes moriuntur, ſimul ſtultus & inſipiens peribunt, & relinquent alienis opulentiam ſuam.*

12 *Intimum eorũ domus eorũ in ſeculum, habitationes eorum in generationem & generationem, vocauerunt nomina ſua ſuper terras.*

13 *Et homo in excellentia non manebit, ſimilis factus eſt iumentis, intereunt.*

11 כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו ועזבו לאחרים חילם:

12 קרבם בתימו לעולם משכנתם לדור ודר קראו בשמותם עלי אדמות:

13 ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו:

11 *Quia videbit.* Ego verſum nonum cum decimo coniunctim lego, quia Prophetę conſilium eſt, oſtẽdere quanta ſit eorum vecordia qui ſibi imaginantur æternam in mundo vitam, ſtudiáque ſua applicant ad fabricandam ſibi in terra perpetuam ſedem, quum tamen aſſiduè videant diffluere cunctos mortales. Vulgari prouerbio dicitur, experientiam eſſe magiſtram ſtultorum: ergo pluſquam ſtulti ſunt, qui tot & tam claris exemplis conuicti, non reſipiſcunt, vt ſe mortales eſſe natos cogitent. Sic ergo cohærent verba Prophetæ, Quum videant cæci iſti Dei contemptores, mortem omnibus eſſe communem, & ſapientes promiſcuè cum ſtultis mori: non deſinunt tamen æternum ſibi in terra domicilium fingere. perinde enim vitam inſtituunt, acſi nunquam hinc migrandum foret. Videt igitur quiſque eorum quid aliis contingat, hoc eſt, ſine diſcrimine in eundem interitum inuolui omnes, quorũ diuerſa fuit cõditio in terris: imò vident multorũ opulentiã trãsferri ad alienos. Nam אחרים (quanuis ad quoſlibet ſucceſſores extendi poſſit hoc nomen, quod ſimpliciter tam alios quàm alienos ſignificat) legitimis vel ſuis hęredibus opponi arbitror: quia ſi hęredẽ quis relinquat ex ſuo ſemine, videtur in illius perſona quodámodo ſuperſtes. Vbi verò ad mortem accedit orbitas, nomẽ hominis penitus extinguitur. quo minus ſolatij eſt profanis hominibus, in quorũ locum non ſuccedunt filij, qui perſonam eorum ſuſtineant. Sed adeò nihil proficiunt his documentis, vt nihil aliud in corde verſent, quam æternam vitam in terra. Nam Hebraicũ nomen קרב quum medium cuiuſque rei ſignificet, metaphoricè pro corde hominis vel inteſtinis capitur. Senſus itaque clarus eſt, quòd fictitia terrenæ vitę perpetuitas intimos eorum ſenſus occupet. Argutior interpretatio ab aliis affertur. nam quia קרב interdũ ſumitur pro ſepulchro, rideri putát eorum ſtultitiã qui magnifica palatia ingenti ſumptum extruunt, in quibus habitet eorũ memoria poſt mortẽ. ſed hoc cõmẽtum nimis frigidum eſt. Et quod cõtinuò pòſt ſequitur, priorem ſententiã melius confirmat, nempe iſtos homines mũdo deditos *Vocare nomina ſua ſuper terras*, hoc eſt, magno conatu incumbere vt famã obtineant inter mortales. huc deberent tendere eorum vota, vt nomen ipſorum ſcriptũ eſſet in libro vitæ, ac benedictũ coram Deo & Angelis: nunc perperam rapiuntur in contrarium affectum, vt famoſi ſint ſuper terram, & altè reſonent nomina ſua. Nam vocandi verbo inanem ſonitũ obliquè deſignat Propheta, quo celebrantur profani homines. Quibuſdam magis placet diuerſus ſenſus, Indiderunt nomina ſua regionibus, vt gloriæ monumentum poſteris relinquerent. Sed non dubito hãc eſſe Prophetæ mentem, laborioſè ipſos eniti vt ſibi celebrem famam in terra comparent.

13 *Et homo in excellentia.* Poſtquã inſanas cogitationes deriſit, quibus ſe ſponte decipiunt increduli, nunc addit, quanuis ita ſibi placeant, inſtare tamẽ illis communẽ cum brutis pecudibus exitum. Etſi enim quo ad animas inter homines & bruta animalia magnum eſt diſcrimen, meritò tamen Propheta de præſentis vitæ ſtatu loquens, incredulos iumentis ſimiles in morte fore dicit. Neque enim opus erat diſputare de futura vita, quia negotium erat cum filiis huius ſeculi qui ad illius ſpem nõ penetrãt, nec animis aliam fœlicitatẽ concipiunt, quàm qua nunc fruuntur. Ergo eorum vecordiæ inſultans, Vos quidem, inquit, quaſi exempti communi hominum ſorte, cornua effertis ſupra nubes: ſed mors vobis imminet quæ abolebit veſtram iſtam ſuperbiam, vt nihil inter vos & aſinos vel canes interſit. Nam quod ſubtilius ludunt nonnulli interpretes, mihi non probatur, fieri homines iumentis ſimiles quia nõ intelligunt ad quam præſtantiam ſint conditi, nempe dum animam illis Deus indidit quæ nunquam dormiet vel morietur. Nam mens Prophetæ ſatis perſpicua eſt, fruſtra ſibi blandiri profanos homines propter caducã vitam, quia mox ſuperueniet interitus, qui eos brutis pecudibus aggreget. Ac vltimo verbo ſeipſum declarat Propheta, cur comparet terrenos homines iumentis: quia ſcilicet exciduntur, vel pereunt. Quod alij ſubaudiunt relatiuum אשר in eo parum eſt momenti.

14 *Hæc via eorũ ſtultitia ipſis, & poſteri eorum ori ipſorum acquieſcent. Selah.*	14 זה דרכם כסל למו ואחריהם בפיהם ירצו סלה׃
15 *Tanquam oues in ſepulchro ponuntur, mors paſcet eos, & dominabũtur eis recti mane, & "robur eorũ vt veteraſcat: ſepulchrũ à domicilio eius.* (vel forma)	15 כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו בם ישרים לבקר וצורם לבלות שאול מזבל לו׃
16 *Atqui Deus redimet animã meam è manu ſepulchri, quia ſuſcepit me Selah.*	16 אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה׃

14 *Hæc via.* Quia variè exponitur hic verſus, antequam verum ſenſum profero, aliorum ſentẽtias breuiter perſtringam. quia nomen כסל ilia interdum ſignificat Hebræis, quidam argutè hoc loco pro adipe accipiunt: acſi dictum eſſet, Hæc cogitatio illis eſt inſtar adipis, quæ ſenſus ſuos tegunt ac ſuffocát. Sed hoc aſperius eſt quàm vt longa refutatione indigeat. Quidam ſic diſtingunt, Hæc via eorum quaſi ſtultitia eſt: quaſi diceret Propheta eos peruerſè vitam inſtituere, quia ſanæ mentis nõ ſũt cõpotes. nec enim fieri poſſe vt adeò turpiter delirẽt homines, niſi carerent omni iudicio. Nam ſi qua inteligentiæ gutta eſſent prædicti, an non

reputarent

reputarent quorſum creati ſunt,mentéſque in cælum attrigerent?ſic illi. Ego autem Prophetam exiſtimo ſimpliciter hoc velle,euentum tandem coarguere,mente fuiſſe priuatos qui ſic fœlicitatem ſuam in mundo locant:acſi diceret,detegi tandem cum magno dedecore eorum veſaniā qui in mundo ſubſidunt:& quamuis ſe rara prudentia pollere exiſtiment,ſibíque plaudant in ſuo acumine,pateſieri tamen cum iuſto ludibrio, quàm fuerint inſipidi. Hoc autem conſultò dicit Propheta,vt filiorum amentiam magis amplificet,qui Patrum exemplis edocti non reſipiſcunt.Quia autem hoc quoque poſterius membrum variè torquetur ab interpretibus,primò referam quid alij ſentiant. Verbum רצה accipiunt pro ambulare,& nomen פי pro menſura:acſi dictum eſſet, filios ſecundum Patrum rationem incedere vel progredi. atque ita literam ב in כ reſoluunt notam ſimilitudinis,quod Hebręis ſatis tritum eſt.Atque hic ſenſus,fateor,non adeò longè diſtat à verbis & ſententia Prophetæ. Quod alii ad iumenta referunt, nimis eſt contortum. Sed rectius meo iudicio ſentiunt alij,nomen *oris* pro inſtitutis vel precęptis ſumentes.deinde melius conuenit verbum רצה ſecundum communem &magis receptum ſenſum, accipere, vt conſenſum vel beneplacitum notet. ideo verti acquieſcere. Hoc autem vult Propheta, quum profanis hominibus vana ſua confidentia cedat in ſtultitiam, vt meritò apud omnes ſint ridiculi,prodigioſum eſſe in poſteris furorem, qui ne tali quidem experimento admoniti,ſapere incipiunt,ſed ſe oblectant iiſdem deliriis, idem ſentiunt ac loquuntur quod Patres.Porrò quum velit Deus expendi ſua iudicia in mundo,eos attentius decebat reputare quid actum ſit cum Patribus:nunc dum præteritis ac neglectis tam inſignibus exemplis præcipites in eandem vanitatem ruunt, eo magis conuincitur bruta eorum amentia.

15 *Tanquam oues.* Similitudo valde appoſita deſcendere iſtos homines in ſepulchrum, ſicuti oues ſub manu paſtoris in ſuum ouile aggregantur.Nam vix ſuperbo homini ſufficit totus mundus:adeo vanis ſuis figmentis turgent ſinguli, vt ferè proprium ſibi ſolem, aërem, terram ſeorſum appetant.Ab illo immenſo faſtu quo ſe longè lateque extendunt, Propheta eos quaſi oues coaceruat in ſepulchrum,& morti paſcendos tradit. Senſus ergo eſt, quum ſibi primatum vſurpent inter homines,venturos tandem ſub iugum mortis,vt ſeriò diſcāt de nihilo ſe fuiſſe gloriatos. Nam proſtratos iacere ſub tyrannide mortis, miſerior eſt ſeruitus ac fœdior,quàm ſubeſſe quibuſlibet hominum imperiis.Secundo membro ab hac triſti & infauſta ſorte ſeparat Propheta Dei filios:atque ita anticipat quod alioqui promptum fuiſſet obiicere Tu quidem verè prædicas morituros eſſe qui in hoc mundo confidunt:ſed quid noui affers?vel cur hominibus exprobras naturæ Legem,quum omnibus impoſita ſit iſta neceſſitas?deinde quid mortalibus inſultas?quaſi non ſis vnus ex numero. Huic obiectioni ſcitè occurrit Propheta,quaſi diceret,ſi mors eſſet totius hominis interitus,nihil dicerem noui, ſed quia increduli meliore vita ad quam conditi ſumus omnes,indignè ſe priuant,meritò &rectè eorum vecordiam inſector. Nimis enim peruerſum eſt,vt beati ſint ad momentum,& quaſi ſomnio abiicere ſpem & meditationem futuræ vitæ,ſéque abdicare cæleſti gloria. Iam videmus quod initio dixi,longè differre huius Pſalmi doctrinam à præceptis philoſophicis.nam eleganter & facundè ridetur à Philoſophis mundi ambitio, refelluntur ſtultæ hominum cupiditates,coarguitur etiam caduca hominum fragilitas ſed quod præcipuum eſt,ab illis omittitur,nos,quia regimur Dei prouidentia, beatos eſſe: deinde fœlicem omnibus noſtris malis fore exitū,quia nos manet æterna in cælo hereditas.Nunc ſi quæratur quale futurum ſit rectorum dominium expedita eſt reſponſio:quia reprobos omnes proſterni ſub Chriſto capite noſtro oportet,vt ſint ſcabellum pedum eius,hoc quoque ad omnia eius membra pertinere. Nam quod dicitur traditurus regnum Deo & Patri,hoc certè non faciet vt aboleat ſuam Eccleſiam,ſed vt ſit Deus omnia in omnibus.Ac in aduerbio temporis *manè*, apprimè concinna eſt tranſlatio.Nam quia nunc in tenebris verſamur,vita hominis ſuper terram tacitæ comparatur nocti vel ſomno,idque præſertim reſpectu infidelium, qui in terra quaſi ſopiti deſident:imò tam confuſa eſt rerum omnium caligo,vt piæ quoque mentes torpore obruantur, niſi quatenus per verbum ſuum Deus affulget. Certè non niſi per ſpeculum & in ænigmate cernimus,ideóque aduentus Domini inſtar auroræ erit,qua tam electi quàm reprobi ſuo modo euigilent:priores ſcilicet,quia excuſſa tarditate & pigritia, diſcuſſis etiam nebulis, claro intuitu facie ad faciem Chriſtum ſolem iuſtitiæ,& in eo plenum vitę fulgorem cernent:hi verò qui nunc prorſus cæcutiunt,à ſua ſocordia excitati,cognoſcere incipient nouam vitam cuius nullum guſtum nunc percipiunt. Atque hæc admonitio non ideo tantùm neceſſaria eſt quia caro noſtra ſemper nos deorſum trahit, & magna ex parte fidei lucem ſuffocat vel obſcurat:ſed quia profani homines ex continuo mundi circuitu colligunt nullam fore aliam vitam,quemadmodum etiam Petrus admonet ridere eos ſpem Reſurrectionis,quoniam ab initio continuus naturæ ordo fluxerit per tot ſecula. Quare ne eorum petulantia nos conturbet, ſuccurrat nobis hoc Prophetæ dictum,quamuis nunc demerſus ſit in tenebris mundus, exoriturum ſubitò nouum mane, quod faciem verę & æternæ vitæ nobis reſtituet. Sequitur poſtea,*robur eorum*,vel figura ad vetuſtatem,vel *vt veteraſcat* Nam vtroque modo exponitur nomen צורם.Si legamus robur,optimè quadrabit ſenſus valere iſtos opibus & potentia,ſed ad

breue tempus,quia ſtatim marceſcunt & concidunt,imò, potius liqueſiunt.Sed quia maiori conſenſu recepta eſt diuerſa ſententia,libenter ſubſcribo,figuram eorum ad defectionem tendere. Sicut enim Paulus dicit,Præterire figuram huius mundi, ſignificans terreni ſtatus euanidam duntaxat eſſe ſpeciem:ſic Propheta eleganter figuræ comparat gloriam inanem, & cui nulla ſubeſt ſoliditas.Quod ſequitur,nonnihil obſcurum eſt:quidam vertunt, ſepulchrum eſt domicilium illis:& tum מ faciunt literam formatiuam nominis.Sed verbis & menti Prophetæ melius congruit diuerſa interpretatio,ſepulchrum illos à domicilio ſuo manere. Nam mutatio numeri Hebræis familiaris eſt.intelligit autem Propheta,quanuis nunc in ſplendidis ædibus habitent,vbi videntur fixum ſibi habere nidum, breui tamen fore vt egredi cogantur, ac ſepulchrum eos excipiat. Fortè etiam tacitè alludit ad ambitioſos eorum tranſitus, quia nunquam in publicum prodeunt ſine magna pompa.negat igitur Propheta hoc illis fore perpetuum,quia tandem in ſepulchrum deſcendent.

1. Cor. 7. c.31.

16 *Atqui Deus.* Poteſt etiam particula אך transferri certè. Nam quod in genere dixit Propheta,iuſtos mane dominaturos,nunc in peculiarem vſum ſuum applicat,quo fidem ſuam certius ædificet. Eſt igitur quaſi appendix ſuperioris ſententiæ: dum ad ſuam perſonam accommodat Propheta quod nuper de iuſtis omnibus dixerat. *Manum* pro imperio & poteſtate accipi,ſatis notum eſt. nam quod alij pro plaga accipi volunt, nimis eſt coactum. His autem verbis fatetur Propheta ſe quidem naturaliter morti eſſe obnoxium,ſed Deum fore vindicem ſuum & redemptorem. Porrò hîc,præclarum habemus teſtimonium fidei, in qua vixerunt & mortui ſunt ſancti Patres ſub Lege. Videmus enim non ſubſtitiſſe eos in præſenti vita,ſed mentibus in cælum ſublatis,cucurriſſe per huc mundum, donec ſtadium ſuum peragerent. Nam ſi ſperaret Propheta ab vno vel altero periculo ſe eſſe redimendum: hoc etiam filiis huius ſeculi commune eſſet,quos ſæpe Deus ex magnis diſcriminibus eruit.Sperauit igitur vitam in morte,quia ſuperatis mundi tenebris, oculos ad illud mane dirigebat quod ſecum afferret æternum diem.Vnde etiam colligimus ſpirituales fuiſſe promiſſiones Legis,quibus freti ſancti Patres,ſponte & libenter peregrinati ſunt in mundo, vt in cæleſti hereditate tandem quieſcerent. quo magis mirum eſt Sadducæos qui in Lege educati erant, eò ſtuporis delabi potuiſſe,vt animam hominis putarent nihil aliud eſſe quàm halitum. Pluſquam enim cæcus erit qui hunc locum tranſiliet acſi nulla in eo fieret cæleſtis vitæ mentio. Quomodo enim torquebitur quod proximo verſu de nouo & inſolito mane dixit?Certè quotidie exoritur Lucifer terris:ſed diem certum illic deſignat:quo Deus ipſe ſolis partes implebit,vt nos illuſtret gloriæ ſuæ conſpectu. Iam verò quum ſubiicit, certè *Deus animam meam redimet ab imperio ſepulchri*,nonne ſibi peculiare aliquid promittit,quod non competit in reliquos homines? Quòd ſi redimi à morte priuilegium eſt ſolis Dei filiis datum, certò colligimus meliorem vitam ſperandam eſſe.Notare etiam operæ pretium eſt quod prius attigi,ritè nos demum proficere in Dei promiſſionibus,dum ſibi quiſque accommodat quod generaliter omnibus Deus offert. hanc rationem nunc tenet Propheta. Vnde enim de animæ ſuæ redemptione certus eſt,niſi quia futura eſt olim alia conditio piorum, quàm nunc in mundo appareat? ipſe autem ad Dei filios ſe aggregans, huius gratiæ ſe quoque participem eſſe ſtatuit. Quod poſtea ſubiicit.Hebraicè ad verbum ſic legitur,*quia ſuſcipiet me*.Sed quidam cauſalem particulam כי in aduerbium temporis reſoluũt:& verbum לקח accipiũt pro tollere è medio: vt ſit ſenſus,quando me Dominus ex hac vita ad ſe colliget,animam meam eruet ex poteſtate ſepulchri. Sed vereor ne hoc ſit nimis contortum. Rectius ſentiunt alij, futurum tempus loco præteriti poſitum eſſe, & propriam ſignificationem cauſalis particulæ retinent. Neque enim Prophetæ in ſe ipſo quærenda fuit ſpes ſuæ reſurrectionis, ſed in gratuita Dei adoptione:quia eum amplexus ſuo fauore Deus fuerat,eúmque aſſumpſerat in ordinem ſuorum. Quanquam tempus verbi mutare neceſſe non eſt, ſicui hæc ſententia arridet, Deus animæ meæ cuſtodiam ſuſcipiet in morte,ideo eam aſſeret ab interitu. Vnde enim fit vt de ſe vulgò actum eſſe putent homines vbi in ſepulchrum deſcenderint,niſi quia animas ſuas Dei tutelæ & fidei non commendant? quia non reputant eas,inſtar pretioſi depoſiti, ſaluas manere ſub eius cuſtodia?Ergo vtcũque in ſpeciem euaneſcat hominis anima dum migrat à corpore,ſtatuendum tamen eſt,colligi tanquam in Dei ſinum, vt illic fideliter ſeruetur vſque ad diem reſurrectionis.

17 *Ne timeas quum ditabitur vir,quum multiplicabitur gloria domus eius:*	אַל־תִּירָא כִּי־יַעֲשִׁר 17 אִישׁ כִּי־יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ׃
18 *Quia non auferet omnia in morte,non deſcendet poſt eum gloria eius:*	כִּי לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל 18 לֹא־יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ׃
19 *Quia animæ ſuæ in vita ſua benedicet,& confitebuntur tibi quum benefeceris tibi.*	כִּי־נַפְשׁוֹ בְּחַיָּיו יְבָרֵךְ 19 וְיוֹדֻךָ כִּי־תֵיטִיב לָךְ׃

10 *Veniet*

20 *Veniet ad ætatem patrum ſuorum, vſque in perpetuum non videbit lucem.*	20 תָּבוֹא עַד־דּוֹר אֲבוֹתָיו עַד־נֵצַח לֹא־יִרְאוּ אוֹר׃
21 *Homo in excellentia, & non intelliget: ſimilis factus eſt iumentis, interibunt.*	21 אָדָם בִּיקָר וְלֹא יָבִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ׃

17 *Ne timeas.* Eandem quam prius habuimus, ſententiam repetit ſub forma exhortationis, fruſtra ſcilicet terreri Dei filios hoſtium ſuorum diuitiis & potentia, nec eſſe cur illis inuideant, quia inſtar vmbræ citò præterit caduca hæc fœlicitas: ac ne in terra ſubſidãt animi noſtri, finem vitæ vult ſemper nobis verſari ante oculos. Sic enim fiet vt nos minimè obruat tędium miſeriarum, quibus nos in hoc breui curriculo exerceri oportet: deinde vt alto animo ſpernamus fallaces pompas, in quibus ſibi tantoperè plaudunt profani homines. Ne ergo eiuſmodi ſpectaculis turbemur, prudenter nos Propheta ad mortis conſiderationem reuocat, quæ momento ſuperueniens, fucato iſto ſplendore exutos in ſepulchrum deiiciet. Hoc enim ſignificat his verbis, *non auferet omnia in morte.* vt præclarè agatur cum mortalibus, non poſſe tamen vltra vitæ finem, in eadem manere gloria. & hanc nuditatem proximo membro confirmat, quum dicit, *non deſcendet poſt eum gloria eius.* Quantumuis enim luctentur miſeri homines, & quaſi inuita natura aliquid poſt mortem gloriæ ſibi aſſerere conentur, putredinem tamen & nuditatis probrum non effugiunt, quemadmodum ſcitè à poeta dictum eſt, mors ſola fatetur Quantula ſint hominum corpuſcula.

19 *Quia animæ ſuæ.* Verſus hic variis modis torquetur. Quidam ita reſoluunt verba, Animæ ſuæ debuerat benedicere in vita. Alij prius membrum ad incredulos referunt, ſecundum verò ad fideles qui Deum celebrant in omnibus ſuis beneficiis. Quidã etiam totum contextum de fidelibus accipiunt, ſed perperam. Ego verò eos rectè ſentire non dubito qui hîc quoque notari docent homines carnis deliciis addictos. Ac priore quidem membro dicit eos *animæ ſuæ benedicere*, quandiu in mundo agunt: quòd ſuauiter ſe oblectent ac ingurgitent terrenis voluptatibus, ſecurè denique ſibi in belluina intemperãtia indulgeant. ſicuti à Chriſto deſcribitur apud Lucam diues ille, Epulare anima mea ad ſatietatem, &c. vel certè quòd nõ alibi quàm in mundo fœlicitatem expetant: quia nullo cæleſtis vitæ ſtudio tangantur. Quòd alij benefacere vertunt, mihi non placet. videtur enim mihi locus hic congruere cum illo Moſis, Deuteronomij 29. c. 19. Ne fortè errore quis ſeductus, animæ ſuæ benedicat. hoc eſt, ne ſibi blandiatur quaſi Deum impune contemneret. Ridetur enim hîc eorum ſocordia qui ſe beatos ſomniantes, delicias ſibi faciunt. In altero autem membro, perſonæ mutatio eſt, atque apoſtrophe ad voluptuarios iſtos homines qui ſe in mundo beatos eſſe ſomniant. Intelligit enim Propheta eos non proprio tantùm errore inflari dum ſemideos ſe eſſe putant, ſed demẽtari fallaci mundi plauſu: dum paſſim laudantur habentúrque in pretio, & vulgi opinione fœlices cenſentur: dum libidines ſuas explent poſthabita cæleſtis vitæ cura. Luc. 12. c. 19.

20 *Veniet ad ætatem.* Iam admonet quàm fallaces ſint illæ blanditiæ quibus ſe decipiũt increduli, & ab aliis etiam falluntur. Poſtquã, inquit, inebriati fuerint tam proprio errore quàm vulgi plauſu, non tamen peruenient vltra patrum ætatem. Atque vt maximè ſint longæui, non tamen fruentur perpetua luce. Alij paulò ſecus interpretantur Venire ad patrũ ætatem pro eo quod eſt in ſepulchrum vnà cum patribus colligi, ſicuti mors vulgò dicitur, via vniuerſæ carnis. Et paulo antè dixit Propheta turmatim aggregari in ſepulchrum, quaſi in ouile. Ita hunc volunt eſſe ſenſum, Quia in cælum nõ aſpirant, ſed iacent in mundo defixi & terræ putredine, venturos ad finem patrum. Ita ſecundum eos lumen perpetuò non videre, tantundem valet ac demergi in æternas tenebras, vel prorſus extingui. quia à Deo alienari longè deterius eſt omni interitu. Ego autem malo cõiunctim legere Quanuis ſe inanibus blanditiis deludãt, non tranſibunt tamen metam cunctis mortalibus præfixam. Cæterùm quia ad ſummam rei parum intereſt, libera ſit electio. Tantùm notandum eſt, ſi hæc poſterior interpretatio magis probetur, quod ſequitur de *luce* ſic debere intelligi, luce vitali non potiri incredulos niſi ad breue tempus: quia ſimulac è mundo migrauerint, non alia vita illis ſupereſt. Monemur autem ſedulò cauendum eſſe ne in hac vita nobis benedicamus, ſed potius dandam operam, vt extra mundum egreſſi, ad cęleſtem benedictionem toti feramur: nec minus etiam cauendum eſſe, ne vani hominum plauſus nos abripiant. Hoc idem dixerunt profani homines, - non ſiquid turbida Roma Eleuet, accedas, examénve improbum in illa Caſtiges trutina: nec te quæſiueris extra. Sed quia nobis ferè ingenitus eſt hic error, vanis adulationibus nimium credere, audienda eſt hæc Prophetæ admonitio.

21 *Homo in excellentia.* Quoniam prius videri poterat nimis contemptim loquutus eſſe de præſenti vita, quæ ſi per ſe æſtimetur, ſingulare eſt Dei beneficium, ſpeciem correctionis adhibet, vel ſententiam prius à ſe dictam, vno verbo interpoſito mitigat, quòd ſcilicet homines in iumenta degenerent, quia inſipidè vorant quicquid bonorum illis largitur Deus, atque ita excellentiam qua Deus ipſos dignatus fuerat, quaſi in nihilum redigunt. Inuehitur ergo

Propheta in peruerſum abuſum, vbi ſine vllo pietatis guſtu abſorbent profani homines quicquid bonorum in eos Deus cõfert: præſertim verò vbi obſtupeſcunt in caduca dignitate, quæ potius adminiculum eſſe debebat mentibus eorum ſurſum erigendis. Hanc ingratitudinem damnat Propheta, quòd indignè præſtantiam ſuam corrumpant profani homines, & à recto vſu deſciſcendo, lucem conuertant in tenebras. vnde etiam colligimus nonniſi noſtra culpa nos in mundo eſſe miſeros: quia ſi bona noſtra agnoſceremus, quibus nos proſequitur Deus, illiſque ritè vteremur, iam hîc emicarent quædam futuræ beatitudinis ſcintillæ. Sed honor hic corruptela noſtra perit. Quanquam autem increduli quoque ipſi, quantiſper in mundo viuunt, præcellunt brutis pecudibus, quia ratione & intelligentia præditi, notas adhuc aliquas imaginis Dei retinent: verè tamen à fine ipſo pronuntiat Propheta *iumentis* fore *ſimiles*, quia inani ſua gloria ſpoliati, in eundem cum pecudibus interitum cadent. Nam quòd ſuperſtites à morte erunt eorum animæ, id minimè obſtabit quominus in æternum dedecus mors ipſos demergat.

ARGVMENTVM PSALMI L.

Quia ſemper hypocritis referta fuit Eccleſia, qui defunctoriè externis tantùm cæremoniis Deum ſibi colendum fingerent: præſertim quia apud Iudæos multi legales figuras, poſthabita veritate, perperam ſectati ſunt, ac ſi tantum ſacrificia & alios ritus Deus exigeret: craſſum hunc errorem caſtigat Propheta: ſeueréque denuntiat, impiè profanari Dei nomen, dum in cæremoniis locatur pietas: & ſpiritualem eſſe Dei cultum oſtendit, cuius præcipuæ partes ſint inuocatio & gratiarum actio. *Pſal. L.*

1 *CAnticum Aſaph. Deus deorum Iehoua loquutus eſt, & vocauit terram ab ortu ſolis vſque ad occaſum.*	1 מִזְמוֹר לְאָסָף אֵל אֱלֹהִים יְהוָה דִּבֶּר וַיִּקְרָא־אָרֶץ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבֹאוֹ׃
2 *E Sion perfectione pulchritudinis Deus reſplenduit.*	2 מִצִּיּוֹן מִכְלַל־יֹפִי אֱלֹהִים הוֹפִיעַ׃
3 *Veniet Deus noſter, & non ſilebit, ignis in conſpectu eius vorabit, & in circuitu eius turbo agitabitur valde.*	3 יָבֹא אֱלֹהֵינוּ וְאַל־יֶחֱרַשׁ אֵשׁ־לְפָנָיו תֹּאכֵל וּסְבִיבָיו נִשְׂעֲרָה מְאֹד׃
4 *Vocabit cælos supernè, & terram ad iudicandum populum ſuum.*	4 יִקְרָא אֶל־הַשָּׁמַיִם מֵעָל וְאֶל־הָאָרֶץ לָדִין עַמּוֹ׃
5 *Congregate mihi manſuetos meos, qui percutiunt fœdus meum ſuper ſacrificiis.*	5 אִסְפוּ־לִי חֲסִידָי כֹּרְתֵי בְרִיתִי עֲלֵי־זָבַח׃

1 *Deus deorum.* Quanquam Pſalmus inſcribitur Aſaph, neſcitur tamen fueritne eius author: an verò, quum vnus eſſet ex præcipuis cantoribus, eum ex manu Dauidis ſuſceperit. Sed quoniam in ea re parum eſt momenti, potius videamus quod ad rem magis pertinet. Multi putant hîc deſcribi renouationem Eccleſiæ: & hæc opinio paſſim obtinuit, huc ſpectaſſe Prophetæ conſilium, vt Iudæos moneret, vmbratilem Legis cultum non niſi temporalem eſſe, qui paulò pòſt abrogandus eſſet. Hoc quidem veriſſimum eſt, Deum olim talibus rudimentis Iudæos quaſi pueros, exercuiſſe, vſque dum adoleſceret Eccleſia, & veniret tempus plenitudinis, vt Paulus vocat: ſed nunc aliud quæritur, dirigátne Propheta ſermonem ad ſeculi ſui homines, & legalis cultus abuſum & corruptelam ſimpliciter damnet, an vaticinium edat de futuro Chriſti regno. Ex contextu verò facile patebit, Prophetam apud ſuos æquales fuiſſe Legis interpretem, vt doceret, cæremonias, quo tempore vigebant, nullius per ſe eſſe momenti, ſed referri potius in alium finem. Et quod obtenditur, Deum nunquam totum orbem vocaſſe, niſi quum Euangelium promulgatum fuit, quia Legis doctrina certum & peculiarem populum ſibi collegit: nullo negotio refelli poteſt. Neque enim intelligit Propheta totum orbem aduocandum, vt communem doctrinam pariter audiant omnes Gentes, ſed vt coram toto genere humano Deus cauſam ſuam cum Iudæis diſceptet. Conuenit enim hæc conteſtatio cum illa Moſis, Audite cæli quæ loquar, audiat terra verba oris mei. Item, Conteſtor hodie cælum & terram quòd tibi propoſuerim viam vitæ & mortis. Cum illa etiam Ieſaiæ, Audite, cæli, & auſcultet terra: quia Dominus loquutus eſt. Et hæc vehementia apud hypocritas neceſſaria fuit, vt excuſſis blanditiis ſeriò ad Dei iudicium attenderent. Præſertim verò in hac cauſa neceſſe fuit grauius expergeſieri Iudæos. Nam quum propenſi ſint homines ad externas laruas, Deum ex ſuo quoque ingenio metiuntur, atque ita optimè ſe erga eum defunctos putant, vbi cæremoniis operam dederint. Ita Iudæis procliue fuit Legis figuras temere arripere, ac ſi earum obſeruatione Deum ritè placarent. & ſcimus de hac ſuperſtitione acerrimum ſemper fuiſſe certamen Prophetis, quia peſſimi quique & impuriſſimi homines ſe pro veris Dei cultoribus audacter venditabant, ſi modò ſuam impuritatem tegere poſſent

Gal.4.a.4

Deut. 32.a.1.

Deu. 30.d.10.

Ieſa.1.a.2.

poſſent fallaci aliqua pietatis ſpecie. Quare non ſatis habuit Propheta ſimpliciter docere corrumpi & violari Dei cultum, vbi neglecta fide & puritate cordis, tantùm ad externos ritus intenti ſunt homines: ſed vt torporem excuteret ac fallacem fiduciam corrigeret, neceſſariò ſeueram hanc denuntiationem adhibuit. Quòd ergo Deum hîc Gentes omnes ad ſuum tribunal citantem inducit, non ita interpretor, quaſi promiſcuè toti mundo veræ & ſynceræ pietatis regulam tradat, & vndique Eccleſiam colligat in ſuum obſequium, ſed vt hypocritæ ſuo more ſibi adulari deſinant. Nam ad eos pungendos hic non leuis fuit ſtimulus, teſtes improbæ ſuæ diſſimulationis habere cunctos mortales, & ſpoliari larua illa pietatis qua ſe venditabant. Huc etiam pertinet, quòd Iehoua Deum deorum nominat, quia niſi iniecto ſerio terrore, nunquam Deo illudere deſinunt. Quod etiam ex reliquo contextu melius patebit, vbi Dei maieſtas formidabilis deſcribitur: vt ſentiant hypocritæ nihil ſe proficere puerilibus nugis, quia negotium ſit cum tam ſeuero iudice. Sed ne quis obiiciat diuerſum quicquam à Lege hîc tradi, & conuelli cultum à Moſe præſcriptum, nominatim exprimit Propheta, conſentaneum cum Lege fore iudicium hoc, cuius eſt præco. Deum enim verba facere *è Sion*, tantundem valet ac Legis ſuæ authoritatem ſancire. ideóque Prophetæ, quoties hac loquendi forma vtuntur, ſe Legis interpretes eſſe aſſerunt. Nam quia mons ille non hominum temeritate fuerat delectus, relationem habet ad Legem. Itaque nunc Propheta anſam diſputandi præcidit Iudæis, quia Deus ipſe non aliquo nouo iure reos faciat qui cordis impuritatem fucata ſpecie tegunt, ſed ex Lege ſua per Moſen lata cum ipſis diſceptet. *Sion* autem vocat *perfectionem decoris* honorifico nomine: quia Deus Sacrarium illud elegerat, vbi nomen ſuum inuocaretur, & illic eius imago in Legis doctrina fulgebat.

3 *Veniet Deus noſter.* Quòd repetit venturum, ad confirmationem doctrinæ valet, vt vehementius concutiat torpẽtes animos: Veniet, inquit, nec ſilebit vſque in finem: ne eius patientia abuti pergatis *Deus noſter.* Duobus modis hoc poteſt exponi, vel quòd Propheta ſe veris Dei cultoribus, qui pauciſſimi erant numero, aggregans, ſe ex aduerſo ſtatuat, vt demonſtret hypocritas falſò & inaniter iactare, Deum ſibi eſſe communem cum ſanctis Patribus. Verùm alter ſenſus mihi magis arridet, quòd Propheta, quaſi vnus è populo, pronuntiet Deum illum cuius nomen obtendebant omnes filij Abrahæ, violati ſui cultus fore vindicem. Veniet ergo Deus noſter, quo nos gloriamur, Deus ille qui fœdus pepigit cum Abraham, idem ille qui per manum Moſis Legem nobis dedit. Quod de *igne* & *turbine* ſequitur, tametſi ad expergefaciendos Iudæos poſitum eſt, vt tandẽ expaueſcere diſcant ad Dei iudicium, quod hactenus nimis ſecurè ſpreuerunt: alluſionem tamen continet ad horribile illud ſpectaculum quod Deus in monte Sinai exhibuit. Scimus enim tonitrua in toto aëre ſonuiſſe vnà cum tubis, cælum referturn fuiſſe fulguribus, flammam vndiq; ex monte micuiſſe: vt Deus populi animos ad reuerentiam Legis ſuæ ſubigeret. Itaque ſenſus eſt, Quemadmodum olim tremefecit Deus populum in Lege ſua promulganda: ita nunc terrifica potentia armatum fore, vt craſſum doctrinæ ſuæ abuſum vlciſcatur. Exod. 19. c. 16.

4 *Vocabit cælos.* Ex his verbis colligere promptum eſt quorſum prius dixerit vocandam eſſe terram. nunc enim idem repetens, Deo nonniſi cum Iudæis litem & iudicium fore affirmat, ſed præſente toto mundo. quia ſcilicet ſolenne hoc & inſolitum iudicium, longè ab ordinariis differet, quæ Deus quotidie exercet per ſuos Prophetas. Ergo ne ſemper in ſuis latebris deſideant hypocritæ, cauſam illis Propheta agendam eſſe denuntiat coram Angelis & cunctis mortalibus, nec poſſe effugere quin trahantur ad tam celebrem conuentum. Quæri tamen poteſt cur reos citet Propheta pios Dei cultores, quum expoſtulatio, quam mox ſubiiciet, non niſi in fucatos & perfidos Iudæos competat. Reſpondeo hîc Deum de tota ſua Eccleſia loqui: & quanquam magna pars generis Abrahæ à pietate deſciuerat, reſpicere tamen ordinem à ſe inſtitutum. *Manſuetos* ergo vocat, non vt omnibus promiſcuè reddat veræ pietatis teſtimonium, ſed vt melius ad finem vocationis ſuæ attendant. ideóque ſpecies ironiæ ſubeſt quoad degeneres & ſimulatos Iudæos: quia obliquè mordentur, quòd profeſſioni ſuæ minimè reſpondeant. Siquis ſubtilius exponere malit, Segregate mihi pauculos qui ſynceré & ex animo me colunt, ab iſta promiſcua multitudine quæ nomen meum ſcelerate polluit: ne poſthac fallaci externi cultus integumento ſe inuoluant: non repugno quin hoc Prophetæ conſilio & cauſæ quam agit, bene conueniat. Nihil tamen abſurdi erit, ſi dicamus, in Eccleſia corrupta, piis & integris, quantuis pauci reſidui eſſent, deferri tantum honoris, vt eorum reſpectu mixta ex bonis & malis turba ſanctus Dei populus vocetur. Quod poſtea ſequitur, in varios ſenſus trahunt interpretes. Quidam enim *ſuper ſacrificia* putant dici loco Præter: quaſi Deus in veris cultoribus hoc laudet, quòd altius aliquid in ſuo fœdere requiri agnoſcant quàm externas cæremonias, ideóque non ſubſiſtant in terrenis vmbris. Putant alij directè opponi ſacrificiis ſpiritualem Dei cultum: ac ſi dictum eſſet, Pro ſacrificiis, vel illorum loco *fœdus meum* legitimo ritu ſanciunt: quia ſyncerum cordis obſequium mihi conſecrant. Atqui Propheta, meo iudicio, potius verum & genuinum vſum legalis cultus hîc commendat. Magni enim interfuit, probè cognoſci quem in finem exigeret Deus ſacrificia in Lege. Propheta

autem clarè hîc denuntiat nihil eſſe momenti in ſacrificiis, niſi vt ſint quaſi ſigilla,vel ſyngraphæ,vel alia adminicula ad ſanciendum Dei fœdus. Imò alludit ad morem paſſim receptum. nam vt maior eſſet fœderibus religio & fides,ſcimus interpoſitis ſacrificiis fuiſſe confirmata. Itaque Deus quo ſanctius populum ſibi obſtringeret, atque vt firmum ratúmque eſſet ſuum fœdus, ſacrificia inſtituit. Locus notatu dignus: ex quo apparet quinam apud Deum pro veris Eccleſiæ membris cenſeantur:nempe qui ſpiritu manſuetudinis prædití,æquitatem colunt cum fratribus, & oblatum ab ipſo fœdus adoptionis ſyncero fidei obſequio confirmant. Quicunque ergo alium prætexunt Dei cultum, & à pura cæleſtis doctrinæ ſanctione deflectunt,vt millies plenis buccis ſe Dei eſſe Eccleſiam iactent, eos Spiritus ſanctus ab Eccleſia Dei exterminat: quia non aliò ſpectent ſacrificia & omnes cæremoniæ, quàm vt in nobis obſignetur pura Dei veritas. Vnde ſequitur ritus omnes qui non pendent ex Dei verbo, adulterinos eſſe, & cultum omnem qui illuc non refertur, nihil aliud eſſe quàm pietatis corruptelam.

6 *Et annuntiabunt cæli iuſtitiam eius, quia Deus iudex ipſe. Selah.*	6 ויגידו שמים צדקו כי־אלהים שפט הוא סלה:
7 *Audi popule mi, & loquar tecũ: tu Iſrael, & annuntiabo tibi, Deus Deus tuus ſum ego.*	7 שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי:
8 *Non ſuper ſacrificiis tuis arguam te, & holocauſta tua coram me ſemper.*	8 לא על־זבחיך אוכיחך ועולתיך לנגדי תמיד:
9 *Non ſumam è domo tua vitulum, è caulis tuis hircos:*	9 לא־אקח מביתך פר ממכלאתיך עתודים:
10 *Quia meæ ſunt omnes beſtiæ ſyluæ, animalia in montibus mille.*	10 כי־לי כל־חיתו־יער בהמות בהררי־אלף:
11 *Noui omnem volucrem montium: & beſtia agri penes me eſt.*	11 ידעתי כל־עוף הרים וזיז שדי עמדי:
12 *Si eſuriam, nõ dicam tibi: quoniam meus eſt orbis & plenitudo eius.*	12 אם־ארעב לא־אמר לך כי־לי תבל ומלאה:
13 *An comedam carnem taurorum, & ſanguinem hircorum bibam?*	13 האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה:

6 *Annuntiabunt cæli.* Quia tantum erat ſtuporis in Iudæis,vt ludendo & ineptiendo ſe fingerent implere omnes iuſtitiæ numeros, minatur Propheta, quamuis nunc conniueat Deus, patefacturum iuſtitiam ſuam è cælo, quæ refellat & exinaniat omnia eorum commenta. Putatíſne,inquit,veſtris fallaciis placari Deum,quibus habetur ludibrio?vtcunque nunc ſpargatis fumos iſtos,Deus tandẽ è cælo patefaciet ſuam iuſtitiam,& afferet à prauis veſtris figmentis:teſtes erunt cæli ipſi veſtræ perfidiæ,quòd contempta vera ſanctitate corruperitis ſyncerum Dei cultum:quia non amplius patietur Deus ſe veſtro arbitrio transformari,ac ſi in rationem coram eo non veniret interior veſtra malitia,quam friuolo prætextu nunc fucatis.Videmus iam appoſitè loquutum fuiſſe Prophetam pro cauſæ quam agit ratione. Nam vt fateantur homines Deum eſſe iudicem,quia tamen luſus deinde ſibi fabricant,quibus tranſigãt cum eo,obliquè iudicandi munus & poteſtatem ei abrogantes, à vanis eorum cauillis neceſſe eſt quam laturus eſt ſententiam afferi.

7 *Audi popule mi,& loq.* Poſtquam officio præconis functus eſt Propheta,& addidit etiam quæ merito percellerent hominum mentes, Deum continuo tenore loquentem inducit: atque vt iterum oſtendat cauſam maximi ponderis tractari, attentionem excitat pluribus verbis.Nam Deus populum ſuum appellans,authoritatem verbo ſuo vendicat: deinde admonet non vulgarem ſibi ſermonem fore, ſed expoſtulandi ſibi eſſe materiam, quòd à legibus pacti ſui deſciuerint.Vertunt quidam,conteſtabor contra te.Sed ex communi Scripturæ vſu colligimus notari potius conteſtationem de mutuo iure,ac ſi Deus fœderis ſui memoriam renouaret:ac ſolenni ritu,quod ſibi ex pacto debetur,exigeret ab electo populo.Eadem ratione præfatur ſe Deum eſſe Iſraelis, vt Iudæos ad ſuum vnius arbitrium ac nutum reuocet. atque emphatica eſt nominis Dei repetitio:ac ſi diceret,Deum me alligatis veſtris figmentis,quantum diſtat hæc audacia & temeritas ab ea quæ mihi debetur reuerentia? Nam quum Deus ſim, compeſcere omnem proteruiam debebat maieſtas mea,vt ad vocem meam ſileret omnis caro.Inter vos autem quibus me patefeci in Deum,eo plus obſequij merebar.

8 *Non ſuper ſacrificiis.* Hic eſt cauſæ ſtatus,Deum ſacrificia nihil morari,neque dignari vllo

pretio

pretio ſi per ſe æſtimentur. non quòd fruſtra ſacrificauerint Iudæi, & abſque vllo fructu: quia nimis abſurdum foret, quicquam inutile fuiſſe à Deo præceptum. Sed quum Deus officia quędam ſimpliciter probet, pietatis verò exercitia, quatenus referuntur in legitimum finem, vbi ſignis nulla veritas coniuncta eſt, ea meritò repudiat Deus. Atque hæc loquendi forma Prophetis trita eſt, vt diximus aliquoties, ac præſertim Pſalmo 41. Quoniam ergo cæremoniæ ſi per ſe reputentur, nullius ſunt momenti: negat Deus eas ſe flagitare ac ſi in illis occupari vellet ſeruos ſuos, quũ tantùm ſint ſpiritualis cultus adiumenta. Sic Ieremię 7.c.22. negat ſe quicquam mandaſſe de ſacrificiis. Sic Propheta Michæas dicit, Nunquid abs te poſtulat Deus tuus Mich. 6. vt immoles greges arietum? aut in millibus arietum beneplacitum eius? quin potius vt facias b.7. iudicium, diligas æquitatem, &c. Sic Oſeas, Miſericordiam volo, & non ſacrificium. Denique Oſee 6.c. referti ſunt Prophetæ hac doctrina: maximè apud Ieſaiam inſignes ſunt loci cap.1.c.12. & 58.a. 6. 1. & 66.a.3. Quanquam ſæpe Deus vbi ſacrificia ab impiis vitiata eſſe conqueritur, non modò fructu vacua eſſe pronuntiat, & reſpuit, ſed addit etiam, talibus corruptelis iram ſuam prouocari. Hæc autem diſtinctio tenenda eſt, vbi viget inter homines Dei inſtitutio, & ſe in cæremoniis ad fidem ſuam alendam & confirmandam exercent, in parte verę pietatis locari, cuius ſunt adminicula. vbi autem non modò ſine fide eas hypocritæ obtrudunt, ſed neglecta cordis munditie, ad propitiandum Deum fingunt eſſe piacula: non tantùm pro nihilo duci quaſi friuolas nugas, ſed grauiter damnari tanquam inquinamenta quæ Dei cultum profanant. Tenemus quid ſibi Deus velit his verbis, Non arguam te ob ſacrificia: quòd ſcilicet altius reſpiciat. Poſterius membrum commodè ita poteſt accipi, quòd holocauſta ante Dei oculos ad ſatietatem, imò faſtidium vſque verſentur, quemadmodum Ieſaiæ 1.d.13. dicit nauſeam ſibi prouocari. Alij negationem ſubaudiunt, & contexunt cum priore membro, quòd Deus rationem exigere nolit de omiſſis ſacrificiis, ſi Iudæi in illis non tam vt decebat, ſeduli fuerint. Probabilis tamen eſt eorum ſententia, qui relatiuo interpoſito legunt, de ſacrificiis quæ coram me iugiter. ac ſi dictum eſſet, quanuis ex Legis præcepto aſſiduè holocauſta mihi offerri conueniat, ego tamen de hoc neglectu litem vobis non mouebo.

9 *Non ſumam è domo tua.* Duas adducit rationes cur ſacrificia nõ curet, neque illis oblectetur. prior eſt, quòd etiamſi veſcatur ſacrificiis, non tamen indigeat hominum opera, quoniam tota mundi plenitudo ſit ſub eius manu. altera eſt, quòd cibo & potu nihil opus habeat, quæ ſubſidia ſunt humanæ infirmitatis. Priore igitur loco ſuam opulentiam profert Deus in medium, vt minimè opus ſit quicquam ab hominibus mutuari: atque hanc doctrinę partem proſequitur quatuor verſibus. Deinde ſe diſiungit ab hominibus, qui caducam vitam cibo & potu tolerant: quum propria vita, quæ totum mundum viuificat, abundè contentus ſit. Etſi autem nihil dicere videtur Propheta quod non palàm omnibus notum ſit ac teſtatum, quia tamen ad carnalem Dei cultum natura tam ſumus procliues vt Deum æſtimemus ex noſtro ingenio: hæc admonitio valde vtilis eſt, arcanámque ſapientiam continet, vbi omnia conati fuerint homines, nihil tamen poſſe Deo commodare, ſicuti Pſalmo 16.a.2. vidimus, Beneficẽtia mea non ad te. Secundò, Deum nihil in vſum ſuum poſcere, ſed quum ſua perfectione contentus ſit, hominum vtilitatem quærere in omnibus præceptis. Eodem ferè tendit illud Ieſaiæ, Cælum Ieſa.66.a. ſedes mea, terra ſcabellum pedum meorum. Quam igitur domum extruetis mihi, &c. Item, 2. Nónne manus mea hæc omnia fecit? Quibus verbis ſe ab omni neceſſitate eximit, quia ipſe ſit æternus: mundus autem initium habuerit. Vnde ſequitur, penes ipſum plenam eſſe αὐτάρκειαν quia vt non ſuppetat aliarum rerum copia, ſibi ipſe ſufficit.

14 *Sacrifica Deo laudem, & redde Excelſo vota tua.*	14 זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך:
15 *Inuoca me in die afflictionis, eruam te & glorificabis me.*	15 וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני:

14 *Sacrifica Deo laudem.* Hæc ſecunda pars non parum lucis addit ſuperiori doctrinę. Nam ſi tantùm ſacrificiis nihil pretij eſſe dixiſſet, dubitari poterat cur ſibi Deus offerri iuſsiſſet: nunc comparatio veri cultus illam obſcuritatem tollit, quia inde colligitur nõ contemni à Deo ſacrificia, ſi modò legitimus vſus accedat. Principium illud naturaliter omnium cordibus inſixum eſt, nec poteſt excuti, Deum eſſe colendum. Quia verò omnium ingenio nihil magis repugnat, quàm purè & ſpiritualiter Deũ colere, figmẽta imaginari neceſſe eſt quibus vmbram aliquam obtendant. Quòd ſi intelligant ſe nihil proficere, manent tamen implicati ſuis illis fallaciis: quia verentur, imò exhorrent, omnem Dei cultum abiicere. Ita donec regula probè & rite colendi Dei innotuerit, regnum ſemper obtinent cæremoniæ. Porrò in vocibus *laudis & precationis* eſt ſynecdoche, quia partem vnam duntaxat veri cultus attingit Propheta, quum iubet Deum agnoſcere authorem bonorum omnium, & quam meretur laudem, ei tribuere ne iure ſuo fraudetur: deinde ad eius fidem cõfugere, in eius ſinum deponere omnes curas: nec

alium expetere liberatorem in precibus, vt tandem pro accepta ſalute, ei gratiæ agantur. Fides enim & abnegatio noſtri, & vitæ nouitas, & tolerantia crucis, vera ſunt ſacrificia quæ ſibi placere Deus pronuntiat. Sed quia ex fide naſcitur Dei inuocatio, & cum patientia ſemper coniuncta eſt, & carnis mortificationem ſecum trahit, neque etiam poteſt conſtare vera gratitudo ſine integro & ſyncero cordis affectu: non mirum eſt ſi ſub hac ſpecie totum genus complexus fuerit Propheta. Porrò vt doceat ſpiritualem eſſe Dei cultum, laudem Dei & inuocationem cæremoniis quibuſlibet ac externæ pietatis profeſſioni opponit. Nec verò ordinē inuertit à Dei laude incipiens. Videri quidem poſſet hæc ratio eſſe præpoſtera, quum inuocatio gratiarum actionem præcedat: ſed quia hinc orandi principium ducitur, quum aſcribitur Deo iuſtus ac debitus honor, atque hæc etiam fidei rudimenta ſunt, Deum quærere, tanquam vnicum bonorum omnium fontem, non temere Propheta laudem in primo gradu locauit. Adde, quum ſuis beneficiis nos etiam nōdum natos præueniat, antequam ad opem eius implorandam nos vrgeat vlla neceſſitas, iam ei deberi gratitudinis teſtimonium. Denique ſi ſecum ex vtero afferrent homines rationem & iudicium, à ſacrificio laudis eos incipere deceret. Quanquam hac in re non adeò anxiè ſudandum eſt: quū ſatis Prophetæ fuerit pro vulgi captu craſſè deſcribere ſpiritualem Dei cultum ſub laude, precibus, & gratiarum actione. Quòd de *votis reddendis* additur, alluſio eſt ad veterem Legis ritum, ſicuti & Pſalmo 116. a. 3. Quid rependam Domino ſuper omnibus quæ contulit mihi? Calicem ſalutis accipiam, & nomen Iehouæ inuocabo. Poſtulat in ſumma gratitudinem à filiis Dei: quam olim ſolebant teſtari ſolennibus ſacrificiis. Sed quia locus apprimè obſeruatu dignus eſt, fuſius tractandum eſt hoc doctrinæ caput. Ac primò notandum eſt quod hîc traditur, Deum ſpiritualiter colendum eſſe, Iudæis nobiſcum fuiſſe commune ab initio. Nam dum Chriſtus probare vult non alium cultum Deo gratum eſſe, hac ratione nititur, Deum eſſe Spiritum. Atqui non cœpit demum eſſe Spiritus quum abrogauit cæremonias legales. Sequitur itaque, eodem quo nunc modo voluiſſe coli à Patribus. Quòd autem eos cæremoniis onerauit, hoc fecit pro temporis ratione, ſicuti in abrogatione nobis conſuluit. Cæterùm idem cultus quoad ſubſtantiam, externa tantùm ſpecie diuerſus eſt, quòd Deus olim ad rudis & infirmi populi captum ſe attemperans, per cæremonias & eiuſmodi rudimenta manum porrexit: nobiſcum verò qui poſt Chriſti aduentum adoleuimus, ſimplicius agit: in ipſo interim nulla mutatio. Nam quod blaterabant Manichæi mutatum fuiſſe Deum propter varium Eccleſiæ regimen: non minus putidum fuit cauillum, quàm ſiquis mutabilem eſſe Deum garriat, quia non æquabilis eſt anni tenor, ſed ver hyemi, & rurſum veri æſtas, ſicut æſtati autumnus per vices ſuccedit. Iam quum per ſe frigeant ac ieiuni ſint omnes externi ritus, & tantùm ad ædificandam fidem ſint vtiles, vt purè inuocetur Deus: verè denuntiat Propheta fruſtra hypocritas ſatagere, qui inanes tantùm pompas oſtentant. Siquis obiiciat, ſacrificia perperam omitti, quorum vſus non fuit ſuperuacuus ſub Lege: ſolutio in promptu eſt, quum Propheta Iudæos ad metam vocat, vel ſcopum illis proponit, non tollere adiumenta, ſed vitium duntaxat corrigere, quòd illis Iudæi tanquam obſtaculis, à recta via abducerentur. Notandum autem quòd verſu 15. primum inuocatio præcipitur: deinde inſeritur promiſſio non fore irritas eorum preces qui ad Deum confugerint: tertium locum gratiarum actio occupat. Quum autem dicitur *in die afflictionis*, non ita reſtringitur hac temporis circunſtantia officium orandi, quin quotidie & ſingulis momentis illud perſequi debeant fideles. Ergo quanuis quieti ſimus, & immunes ab omni moleſtia: proſperè fluant nobis omnia, nec vllo incommodo premamur: minimè tamen à precibus ceſſandum: quia de nobis actum fore ſcimus ſi vel momento ſubmoueat Deus ſuam gratiam. Sed quia rebus aduerſis magis ſerium fidei noſtræ examen agitur, non abs re tempus anguſtiæ exprimitur: ac ſi diceret Propheta, Deum in omni neceſſitate quærendum eſſe, quia vnicus ſit ſalutis portus. Iam quia ad Dei conſpectum ferè trepidant homines, vel quòd immenſa eius gloria terrentur, vel quòd propriæ indignitatis ſenſus eos deiicit, mox additur promiſſio quæ nos ad orandi fiduciam animet, atque etiam ſtimulet. Vbi autem pollicitus eſt Deus ſe votis noſtris fore propitium, viciſſim à nobis gratitudinem poſtulat. Porrò vbi audimus inuocationem quaſi primas tenere in Dei cultu, ſi cupimus noſtram pietatem vero experimento teſtari hunc Deo honorem ſummo ſtudio integrum & illibatum deferre conuenit. Quo fœdior ac magis deteſtabilis fuit corruptela quæ adhuc hodie graſſatur in Papatu, Angelos & homines mortuos temere Deo miſcere. Excuſant ſe quærere patronos, quorum precibus apud Deum iuuentur. Sed primò ſatis conſtat, quia non agnoſcitur Chriſtus mediator, in eius locum ſubrogari qui patroni vocantur. Deinde formæ precandi palàm conuincunt nullum Dei & cuiuſlibet Sanctuli haberi diſcrimen, quoniam nullo adhibito delectu tātundem à Claudio, quantum à Deo poſtulant: & dominicam orationem ad ſtatuam Catharinæ perinde effutiunt acſi Deo ſupplicarent. Nec verò Papiſtæ ſuo iudicio, mortuos inuocando quicquam Dei honori derogant, quia nullum ſtatuunt eius cultum in precibus. Sic enim balbutiunt de adoratione latriæ, vt nihil inuocationi faciant reſiduum. Atqui ſi probè expendimus Prophetæ verba, colligere promptum erit collapſam eſſe totam pietatem, niſi inuocetur ſolus Deus. Siquis Papiſtas roget, An licuerit ſacrificare hominibus mortuis: fortiter negabūt, & verè: atque hodie nefas eſſe

Ioan. 4. d. 24.

concedunt

concedunt,ſacrificium offerre Petro vel Paulo,quia à tam craſſo ſacrilegio abhorret communis ſenſus. Atqui Deus inuocationem ſui nominis præferens omnibus ſacrificiis, annõ palàm demonſtrat non poſſe abſque ſummo piaculo inuocari mortuos homines? Vnde ſequitur,Papiſtas quamuis millies genua flectant coram Deo, præcipuum tamen gloriæ ſuæ caput ei eripere,dum vota ſua ad ſanctos conuertunt. Quòd autem expreſſa ſit mentio afflictionis,nõ parum ſolatij affert infirmis ac trepidis mentibus. Nam ſimulac ſignum gratiæ ſuæ Deus ſubducit,obrepit dubitatio an curam ſuſcipere velit ſalutis noſtræ, imò diffidentia nos ſollicitat. Contrà verò, Deus rebus aduerſis quaſi ſtimulis nos pungit ad ſe quærendum & inuocãdum. Hoc quoque diligenter notandum eſt, tunc preces noſtras ad regulam probè orandi formari, vbi nos præcepto ſuo inuitat Deus, & addita promiſſione ad fiduciam impetrandi animat. Quòd locum hunc de votis reddendis,Papiſtæ ad quælibet vota trahunt, quibus temere & ſine delectu permittunt ſibi cum Deo ludere,nimis pueriliter ineptiunt. Certum eſt,vt nuper diximus,de ſolenni gratiarum actione agi:ipſi autem votis ſuis cum Deo paſciſcuntur ad ſe redimendos. Deinde in votis nuncupandis adeò non curant quid Deo probetur, vt vouere non dubitent quæ palàm repugnent eius verbo.

16 *Impio autem dixit Deus, Quid tibi ad enarrandum ſtatuta mea, vt ſumas fœdus meum ſuper labiis tuis?*	16 וְלָרָשָׁע אָמַר אֱלֹהִים מַה־לְּךָ לְסַפֵּר חֻקָּי וַתִּשָּׂא בְרִיתִי עֲלֵי־פִיךָ׃
17 *Et tu odiſti correctionem, & proieciſti verba mea poſt te.*	17 וְאַתָּה שָׂנֵאתָ מוּסָר וַתַּשְׁלֵךְ דְּבָרַי אַחֲרֶיךָ׃
18 *Si videas furem, curres cum eo, & cum adulteris portio tua.*	18 אִם־רָאִיתָ גַנָּב וַתִּרֶץ עִמּוֹ וְעִם מְנָאֲפִים חֶלְקֶךָ׃
19 *Os tuum emittis ad malum, & lingua tua nectit dolum.*	19 פִּיךָ שָׁלַחְתָּ בְרָעָה וּלְשׁוֹנְךָ תַּצְמִיד מִרְמָה׃
20 *Sedebis contra fratrem tuum loqueris, contra filios matris tuæ ſtatues probrum.*	20 תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְדַבֵּר בְּבֶן־אִמְּךָ תִּתֶּן־דֹּפִי׃

16 *Impio autem.* Nunc apertius inuehitur in fucatos Dei cultores, quorum tota religio erat cæremonias obiicere Deo, ac ſi fumum oculis eius aſpergerent: vt ſcimus mundum libenter ſub falſis vmbris deliteſcere. Hîc ergo pronuntiat Deus, nihil apud ſe proficere qui impuro cordi & ſceleratæ vitæ cæremonias obtendunt. Hæc ſententia, quæ recipi debuerat communi omnium conſenſu, ægerrimè & valde iniquis auribus apud Iudæos accepta fuit. Vno quidem verbo fatentur omnes,pollui Dei cultum niſi ſyncerè & ex animo colatur: prophanis etiam poetis extorta fuit hæc confeſſio: & ſcimus ſceleſtos à ſacrificiis & templorum ingreſſu fuiſſe prohibitos. Interim quod omnium cordibus inſculptum erat,ſuffocat hypocriſis, adeóque penitus obliterat, vt audeant impuriſſimi quique ſe ingerere in conſpectũ Dei, quaſi friuolis nugis eum ſibi deuinctum tenerent. Itaque non ſine ſumma neceſſitate toties doctrinam hanc inculcant Prophetæ: quo magis laborant impij in ſimulanda pietate, eo grauius ſibi acceſſere iudicium talibus fallaciis. Imò vtcunque clamet Spiritus Dei, ſacrilegum eſſe nominis Dei abuſum, ſine vera fide & pœnitentia, externam pietatis ſpeciem oſtendere: Papiſtis diabolicus hic error excuti non poteſt, ſufficere finalem intentionem (vt loquuntur) vt euanidæ nugæ Deo placeant. Fatentur quidem non mereri de condigno niſi qui ſunt in ſtatu gratiæ: ſed hæc perſuaſio apud eos obtinet, valere ad præparationem nuda pietatis exercitia, quamuis abſit cordis integritas. Ita ſi monachus ab impuro lecto ſurgens,os ſuum pollutum & fœtidum obtrudat Deo, & Pſalmos ſine vllo cordis affectu cantillet: ſiquis vel ſcortator,vel periurus, vel rapinis deditus, Miſſis, votiuis peregrinationibus, & ſimilibus nugis ſcelera ſua redimat: nolunt irritum eſſe laborem. Ex aduerſo autem reclamat Deus,non modò operam perdere qui externa pietatis ſigna à fide & ſyncero cordis affectu diſiungunt, ſed ſacrilegij reos eſſe,quia nomine ſuo perperam abutuntur. Atque hoc loco tritam obiectionem diluit Propheta & refutat, Quid? an non aliquo ſaltem loco admittet Deus quæ in eius honorem fiunt ſacrificia? Oſtendit enim meritò hoc illis in crimen imputari:quia Deo mentiuntur,quantum in ſe eſt,ſacrúmque eius nomen indignè profanant. Improbam enim eorum audaciam coarguit his verbis,*Quid tibi vt ſtatuta mea enarres?* hoc eſt,ſimules te vnum eſſe ex ſancto populo, quaſi ad te pertineat fœdus meum? Cæterùm,quum totam pietatis profeſſionem hîc repudiet Deus quæ non prodit ex puro corde,quid de cæremoniis fiet, quæ infra verbi Dei prædicationem ſubſidunt?

17 *Et tu odiſti correctionem.* Conuincit hypocritas ſuæ perfidiæ, quòd pietatem quam ore iactãt,vita & operibus abnegent. Contemptũ verò Dei hinc probat, quòd nullam eius verbo

reuerentiam deferant:hæc enim vera eſt timoris probatio, vbi nos verbo Dei ſubiicimus, & libenter amplectimur quicquid illic præcipit ac docet.Atqui huc ſemper tendit hominũ hypocriſis vt longis & tortuoſis ambagibus hanc obedientiam effugiant. Ideo fontem impietatis Propheta deſignat,vbi verbum Dei poſt tergum proiici conqueritur, & principium veri cultus ſtatuit in fidei obedientia. Simul etiam huius peruicaciæ cauſam notat: quòd ſcilicet impuri homines non ſuſtineant ferre Dei iugum. Libenter enim hanc gloriam concederent, quicquid ex ore eius prodit, verum eſſe & rectum. ſed quia Deus loquendo in ordinem nos cogit,frænúmque inijcit ad cohibendos omnes carnis noſtræ affectus, moleſtus eſt ac odioſus nobis eius ſermo.Itaque ferocia noſtra nos exaſperat contra Dei verbum,quia correctionem non libenter ſuſcipimus. nec fieri poteſt vt quis manſueto & docili animo Deũ loquentem audiat,eiúſque verbo obtemperet,donec ſe regendum & corrigendum ei tradat. Poſtea fructus impietatis recenſet Propheta,quòd hypocritæ furtis & adulteriis addicti, ſacrum Dei nomen talibus flagitiis inuoluunt ac permiſcent.Porrò ſpecies tantùm quaſdam attingens,ſignificat,præfractos omnes & immorigeros qui correctionem reſpuunt,quocunque tulerit libido,vel prouocauerint mala exempla, cupidè & effræni licentia ruere. Ponit furta,deinde adulteria,tertiò calumnias & falſa probra. Verbum תרץ maior pars interpretum pro currere accipit. quanquam alij deducunt à רצה vt ſit conſentire. Quantum ad Prophetæ mentem, quia parum intereſt vtrumuis legamus,& vtrunque eſt probabile,iudicium lectoribus in medio relinquo. Quum dicit hypocritas *os ſuum mittere ad malum*, fortè non modò obtrectandi morbum perſtringit, ſed alios omnes noxios ſermones:quia ſtatim ſequitur, *lingua tua concinnat dolos*. Scimus autem quàm variis nocendi lædendíque artibus inſtructæ ſint mendaces & doloſæ linguæ.*Sedendi* verbo alludere videtur ad iudicia,ac ſi diceret, ſub legitimæ cenſuræ prætextu fratres iniuſtè proſcindere. quanquam poteſt de vulgari petulantia exponi, quia garruli homines ſedendo ſuum otium in maledicentia conſumunt. Sed mihi magis probatur atrocius illud crimen damnari, vbi ſcilicet in foro ipſo,bonos & ſimplices calumniantur improbi,& falſa inuidia grauant. *Fratres & filios matrum* nominans, magis emphaticè exprimit quàm crudelis ſit eorum maledicentia:quia communis naturæ obliti,ne vterinis quidem fratribus parcunt.

21 *Hæc feciſti & tacui: exiſtimaſti quòd eſſem futurus tui ſimilis: coarguam te, & ordinabo coram oculis tuis.*	21 אֵלֶּה עָשִׂיתָ וְהֶחֱרַשְׁתִּי דִּמִּיתָ הֱיוֹת־אֶהְיֶה כָמוֹךָ אוֹכִיחֲךָ וְאֶעֶרְכָה לְעֵינֶיךָ׃
22 *Hoc nunc intelligite qui obliuiſcimini Deũ: ne rapiam, & non ſit qui eripiat.*	22 בִּינוּ נָא זֹאת שֹׁכְחֵי אֱלוֹהַּ פֶּן־אֶטְרֹף וְאֵין מַצִּיל׃
23 *Sacrificans laudem glorificabit me: & qui viam diſponit, ei oſtendam ſalutem Dei.*	23 זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים׃

21 *Hæc feciſti.* Quia hypocritæ,donec infeſtam ſentiant Dei manum,in ſocordia ſe obdurant,nec vllis quamlibet ſeueris reprehenſionibus facilè mouentur: ideo vehementius inſiſtit Propheta,& denuntiat,quanuis ad tempus conniueat Deus, eos malè & in ſuum exitium vanis adulationibus ſe mulcere:imò hoc ludibrium Dei grauiſſimè exagitat, quòd eum ſceleribus fauere exiſtiment. Neque enim atrociore contumelia poteſt affici,quàm dum iuſtitia ſua ſpoliatur.Non quòd palàm ſic loquantur hypocritæ, ſed quia praua imaginatione Deum transformant:vt ſibi delicias faciant ex eius tolerantia.nam ſi ſeriò perſuaſi eſſent,Deum abominari ſcelera,neceſſe eſſet continua inquietudine ipſos torqueri.Ergo tam ſupina indulgentia oſtendit ipſos Deo imponere falſas perſonas,nec modò detrahere iudicis munus,ſed etiam fingere ſcelerum patronum & approbatorem. Simul etiam hypocritas obiurgat,quòd Dei lenitate & patientia tam perperam abutantur,vt ſpem impunitatis inde ſibi faciant.Itaque denuntiat breui in apertam lucem trahendos eſſe, vt cernere oculis ſuis cogantur quæ à Dei oculis abſcondere conati ſunt flagitia.Sic enim interpretor verbum *ordinare*,quòd Deus diſtincto ordine catalogum omnium ſcelerum proponet, quem (velint nolint) legere & agnoſcere cogantur.

22 *Hoc nunc intelligite.* Hæc obiurgatio rurſus demõſtrat,vbi cũ ſecuris hypocritis negotiũ eſt,niſi acerrimis aculeis pungantur,doctrinã omnem contemptim eludere. ſic tamẽ minatur Propheta & terret vt ſpem veniæ reſiduam faciat,modò feſtinent.Sed ne tarditati indulgeant, tam ſeueritatem iudicij Dei, quàm celeritatem proponit: ac ſimul probroſè ingratitudinem obiicit,quòd Deum obliti ſint. Hoc porrò inprimis notabile eſt gratiæ Dei ſpecimen, quòd ſceleratis pietatis corruptoribus manum porrigit, quanuis eius cultum improbè violaſſent, quanuis ſacrilega audacia riſiſſent eius patientiam,& in craſſa flagitia proiecti forent: etſi,modò ad ſanam mentem redeant,oſtendit ſe illis fore propitium. Neque enim ad pœnitentiam homines inuitat,niſi ſpe reconciliationis propoſita,vt alacriter ante eius conſpectum prodire audeant.Hæc certè inæſtimabilis eſt clementia:perfidos apoſtatas & fœdifragos qui deſciuerant à

rant à doctrina pietatis in qua fuerant educati, rurſus ad ſe inuitat, vt locum obtineant in Eccleſia. Et certè nihil hîc dicitur quod nos magna ex parte non ſimus experti, quos Deus incredibili miſericordia rurſus in ouile ſuum collegit, quum perfida defectio nos ab eo alienaſſet. Notandum ſimul, quod admonet Propheta, niſi maturent ad Deum redire, qui ab eo deſciuerunt, non ſemper apertam fore ianuam. Et ſanè cauendum ſemper eſt ne per ignauiam nobis effluat tempus beneplaciti, vt fruſtra deinde exemplo Eſau, vlulemus. Huc enim pertinet comminatio, vbi rapuerit Deus, nullum fore liberatorem. Gen. 27. c.34.

23 *Sacrificans laudem.* Iam tertio inculcat Propheta, Deo nihil eſſe acceptius ſacrificio laudis, quo noſtram erga eum gratitudinem teſtamur. Nec ſuperuacua eſt repetitio, ob duas cauſas. nam & beneficiorum Dei facilè nobis obrepit obliuio, imò etiam ex mille vix vnum leuiter & defunctoriè guſtamus. Deinde laudem Dei minimè quo decebat pretio æſtimamus. Nam quum præcipuum ſit pietatis officium, in quo nos tota vita exerceri vult Deus, quaſi vulgare aliquid ac friuolum negligitur. Itaque pronuntiat, legitimũ Dei cultum, laudis ſacrificio contineri. *Glorificandi* enim verbo ſignificat Deus, ritè demum ac verè hoc ſe modo coli, & tribui quàm poſtulat gloriam, vbi ſua beneficia ſyncero gratóque animo celebrantur inter homines: alia verò ſacrificia, quibus ſedulò incumbunt hypocritæ, nihil ſe morari, nec in cultu reputare. Interea tenendum quoque eſt quod ſupra attigi ſub Laude comprehendi tam fidẽ quàm inuocationem: ſola enim experiẽtia nobis os aperit ad Deum laudandum. Atqui Dei bonitatem non ſentimus niſi fide. Vnde ſequitur, à poſteriori, vel ab effectu, totum ſpiritualem cultũ hic notari: ideo paulò pòſt generaliter requirit Propheta vt iam rectè inſtituant qui cupiunt ſua obſequia probare Deo. Nam quòd *viam ponere*, quidam nihil aliud eſſe putant quàm peccata conteri: alij autem interpretantur, tollere offendicula è medio & viam ſternere quam omnes ſequantur, vtrunque videtur eſſe coactum. Ego autem non dubito quin rectam viam Propheta flexuoſis eorum erroribus opponat, qui Deum ſe quærere ſimulant: atque ita ſignificet, non niſi ſyncero corde & ſimplici rectitudine ad Deum accedi. *Salutem Dei* non accipio pro inſigni & memorabili: (vt nonnulli volunt) ſed Deum in tertia perſona de ſe loquutum arbitror, vt clarius exprimeret, ſe patefacturum veris ſui cultoribus, quàm non fruſtra cenſeri velit eorum ſeruator.

ARGVMENTVM PSALMI LI.

Inſcriptio quam mox videbimus, oſtendit qua de cauſa cõpoſitus fuerit hic Pſalmus. nam quũ poſt admiſſum grauiſſimũ ſcelus, diu in lethifero torpore iacuiſſet Dauid, poſtquam cum ſua obiurgatione expergefecit Nathan, non modò ſibi ſeriò diſplicuit, & humiliatus eſt coram Deo, ſed palam apud omnes teſtari voluit ſuã pœnitẽtiam, cuíſque monumẽtum ad poſteros relinquere. Ac initio quidẽ ſceleris ſui atrocitatem ſibi proponẽs, vt ſe ad ſpem veniæ erigat, immenſam Dei miſericordiam variis elogiis magnificè extollit: & ſuppliciter fatetur non vno modo ſe reum eſſe, ſed dignũ multis mortibus: quo melius Dei miſericordiam prouocet. Deinde quia æternã abdicationem meritus erat, vt meritò ſpoliandus eſſet omnibus Spiritus ſancti donis, ſolicitè precatur in integrum reſtitui. Tandem ſi veniã impetrauerit, ſe gratum & memorẽ fore affirmat. Ad hæc oſtendit totius Eccleſiæ referre vt à Deo exaudiatur. Et certè quum Deus apud ipſum gratiæ ſuæ fœdus depoſuerat, videri potuit in vnius hominis perſona, collapſa eſſe omnium ſalus.

Pſal. LI.

1 P*Ræfecto canticum Dauidis,*	לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ 1
2 *Quum venit ad eum Nathan Propheta poſtquam ingreſſus fuerat ad Bathſeba.*	בְּבוֹא־אֵלָיו נָתָן הַנָּבִיא כַּאֲשֶׁר־בָּא אֶל־בַּת־שָׁבַע׃ 2

2 *Quum venit ad eum Nathan.* Conſultò hîc memoratur Prophetæ aduentus, ad ſtuporem Dauidis coarguendum: fuit enim hoc prodigio ſimile, quòd potuit tãtus vir, tantáque Spiritus excellentia præditus, vltra annum torpere in ſuo vitio, ac ſi mente alienatus eſſet. Quis enim non diceret fuiſſe à Satana faſcinatum, quòd ſopita conſcientia, Dei iudicium cõtempſerit, vel ſaltem neglexerit? hæc ergo vecordiæ nota crimen amplificat, quòd nulla punctione ſponte tactus eſt, donec ad eum miſſus eſſet Propheta. Sed eadem ratio ad illuſtrandam Dei gratiam non parum valet, quòd vagum & errantem, per manum ſui Prophetæ ad ſe reducere conatur: quò pertinet repetitio eiuſdem verbi Venire, in quo ſubeſt antitheſis. Poſtquam veniſſet Dauid ad Bathſeba, dicitur ad eum veniſſe Propheta Nathã. Atqui impuro illo acceſſu, longè à Deo receſſerat: clarius ergo in eo enitet Dei bonitas, dum ad fugitiuum retrahẽdum, manum ſuam procul extendit. Neque tamẽ putandum eſt, ſic caruiſſe omni ſenſu, quin Deum in genere agnoſceret mũdi iudicem: quotidie precaretur: nec modò ſe exerceret in eius cultu, ſed vitam quoque & officia ſua ad Legis normam exigere ſtuderet. Sciamus ergo, non omni Dei timore fuiſſe penitus vacuum, ſed excæcatum in vna ſpecie, vt ſenſum iræ Dei peruerſis blanditiis ſopiret. Ita pietas eius quæ alioqui multas ſcintillas emittebat hac in parte ſuffocata fuit. Porrò quum ſancto Prophetæ & præſtantiſſimo Regi obrepſerit tam bruta ſocordia, nemo eſt qui non ad eius exemplum expaueſcere debeat. Quòd autem ad Prophetæ vocem ſta-

tim perculſus eſt, ac depoſita omni contumacia docilem ſe ac morigerum præbuit, hinc colligimus nõ fuiſſe extinctũ in eius animo pietatis ſenſum: quia non tam facilè nec ſubitò erumperet in illam vocem Peccaui Domino, quid faciam? niſi retinuiſſet aliquod pietatis ſemen, licet abſconditum. Docemur autem hoc exemplo, non eſſe expectandum, vbi peccauimus, dum è cælo tonet Deus, ſed placidè & libenter obtemperandum eſſe eius Prophetis, quorum ore ad pœnitentiam nos inuitat.

1.Sam.12.d.13.

3 *Miſerere mei Deus ſecundum clementiam tuam: ſecundum multitudinem miſerationũ tuarum dele iniquitates meas.*	3 חָנֵּנִי אֱלֹהִים כְּחַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְשָׁעָי׃
4 *Multiplica ad me lauãdum à peccato meo, & à ſcelere meo munda me.*	4 הַרְבֵּה כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי וּמֵחַטָּאתִי טַהֲרֵנִי׃

3 *Miſerere mei.* Iam præfatus ſum Dauidem à precatione veniæ incipere: deinde non ſimpliciter & vno verbo petere vt Deus ignoſcat, ſed pro atrocitate criminis anxiè ſupplicare vt ſe Deus exorabilem præſtet. Itaque poſtquam clementiǽ meminit, addit *multitudinem miſerationum:* eo quòd non vulgari miſericordia indigeat, tanto reatu implicitus. Si tantùm optaſſet Deum ſibi eſſe propitium, ſecundum clementiam vel bonitatem ſuam, hoc modo fuiſſet confeſſus ſe hominem eſſe perditum: ſed dum ſcelera in medium proponens, diſertè exprimit non poſſe aliter deleri quàm ſi Deus cũ immenſa miſerationum copia ſuccurrat, non parum exaggerat culpæ ſuæ grauitatem. Subeſt enim tacita antitheſis multitudinis ſcelerum. Sed magis emphaticum eſt quod cõtinuò poſt ſequitur, vt Deus *multiplicet lauare*: nam quòd הרבה quidam nomen eſſe putant, ab vſu loquendi paulò remotius eſt: quanquam eodem etiam rediret ſenſus, vt Deus abundè & cum multiplicatione lauet. Phraſin tamen illam quæ proprietati linguæ melius conuenit libentius amplector. Interea minimè ambiguum eſt quin clarè aſſerat non leues eſſe ſuas ſordes, vt modica lotione elui queãt, ſed tenaciter hærere, imò eſſe profundas, vt iteratis lotionibus ad eas purgandas opus ſit: non quòd Deus ipſe aliqua difficultate laboret in hominum purgatione, ſed quia peccator, quò ſe magis inquinatum ſentit, magis ſeipſum incitare debet ad anxios gemitus, quo tandem è terroribus conſcientiæ emergat. Quod ad metaphoram pertinet, ſcimus frequenter in Scripturis occurrere. Quia enim peccata, quaſi ſordes & immunditiæ, nos in Dei cõſpectu fœdant ac polluunt fœtidóſque reddũt, eorum remiſſio meritò ablutio vocatur. Atque hæc doctrina tam ad commendationem gratiæ Dei, quàm ad peccati odium & deteſtationem valere debet. Nimis enim ſtupidi ſunt quos horrore non percellit hæc locutio.

5 *Quia peccata mea ego cognoſco, & ſcelus meum coram me eſt ſemper.*	5 כִּי פְשָׁעַי אֲנִי אֵרָע וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד׃
6 *Tibi, tibi ſoli peccaui, & malum coram oculis tuis patraui, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, mundus ſis iudicando.*	6 לְךָ לְבַדְּךָ חָטָאתִי וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ׃
7 *Ecce in iniquitate genitus ſum, & in peccato concepit me mater mea.*	7 הֵן־בְּעָוֹן חוֹלָלְתִּי וּבְחֵטְא יֶחֱמַתְנִי אִמִּי׃
8 *Ecce veritatem dilexiſti in intimis, & in occulto ſapientiam mihi patefeciſti.*	8 הֵן אֱמֶת חָפַצְתָּ בַטֻּחוֹת וּבְסָתֻם חָכְמָה תוֹדִיעֵנִי׃

5 *Quia peccata.* Oſtendit cur tam anxiè & ardenter in flagitanda venia inſiſtat: quia ſcilicet non poſſit quietus manere donec reconciliatus ſit Deo. Atque hoc modo teſtatur ſe nihil afferre ſimulationis: qualiter interdum magno verborum ſplendore, gratiam Dei in remittendis peccatis ornant, qui tamen eam frigidè curant, quia non admodum eius iudicio tanguntur. Dauid ergo vt veniam impetret, non abs re dicit continuis ſe tormentis vexari, & inquietudine quam patitur, cogi ad hanc precandi vehementiam. Vnde colligimus, non alium reconciliationis modum eſſe, niſi dum nos propria conſcientia vulnerat & affligit, & aſſidua inquietudine ſolicitat, donec propitiatus ſit Deus, vt nos miſericordia ſua tranquillet. Tunc ergo ſeriò à Deo petimus vt nobis ignoſcat, dum ſcelerum atrocitas oculis noſtris ſe ingerens, horrorem ſimul incutit. Vnde ſequitur, quandiu ſibi indulgent homines, magis in ſe accendere Dei vindictam, vt ſeuerius ipſos puniat. Ideo diſcamus, non modò ore nos dam nare, ſed rigidum & formidabile examen habere de peccatis noſtris, ſi cupimus à Deo abſolui. Neque enim Dauid ſe apud homines fateri peccata dicit, ſed intus ſentire, & quidem non

ſine

ſine diro cruciatu: quum hypocritæ à tergo ſecurè proiiciant, vel praua obliuione ſepeliant quicquid vitiorum eos pungit. Ac cæterum notandus eſt in Peccatis pluralis numerus. Quanquam enim ex vno fonte omnia manabant, multiplex tamen eius culpa erat, quòd adulterio adiunxerat perfidiam & crudelitatem: nec vnum hominem modò proiecerat vel paucos, ſed totum exercitum, pro ſalute Eccleſiæ Dei pugnantem. Itaque non abs re in vno ſcelere multas ſpecies agnoſcit.

6 *Tibi, tibi ſoli.* Sic quidam exponunt hæc verba, quòd Dauid, tametſi in homines deliquerat, nõ niſi Deum habuerit ſceleris ſui teſtem. Duplex enim iniuria quam Vriæ intulerat, hominibus erat incognita: quòd exercitum ſibi militantem ad cædem & carnificinam nõ minus perfidè quàm crudeliter obiecerat, id quoque erat occultum. Scelera ergo in ſolum Deũ admiſſa intelligunt, quorum nullus mortalium erat conſcius. Alij ſecus interpretantur, quanuis offenderit Dauid homines, hoc tamen vno maximè cruciari, quod violauerit Dei Legem. Sed ego tantundem valere arbitror hęc verba, ac ſi dixiſſet, Domine etiamſi me totus mundus abſoluat, mihi tamen pluſquam ſatis eſt, quòd te ſentio iudicem meum, quòd me conſcientia ad tribunal tuum citat & trahit: vt nihil proficiant hominum leuationes, ſi vel mihi parcant, vel adulandi cauſa extenuent ſcelus meum, vel blanditiis dolorem meum leniant. Significat ergo ſe oculos & ſenſus omnes habere defixos in Deum, ideóque non reſpicere quid ſentiãt vel loquãtur homines. Quiſquis autem ſic premitur iudicij Dei grauitate, vel etiam obruitur, non opus habet alio accuſatore, quia Deus vnus pro mille ſufficit. Nec dubito quin Dauid, vt aulicas omnes delicias excluderet, ne ſe illis mulcendum præberet, totum ſe ad Dei iudicium reuocauerit: ac ſtatuerit, quanuis nullus mortalium eſſet moleſtus, ſibi plus ſatis fore cum Deo negotij. Atque hæc regula nobis tenenda eſt, ſi cupimus vero pœnitentiæ affectu imbui. Et ſanè quid nobis prodeſt hominum ſuffragiis abſolui, vel cõniuentia effugere reatum, ſi cõſcientia nos coram Deo accuſat? vel ſaltem Deus ipſe nobis infeſtus eſt? Hæc autem vna eſt ratio, ne vanis imaginationibus ludamur, atque aptiſſimum remedium, ingredi in nos ipſos, & ſenſus omnes ad Deum colligere, vt coram ipſo expaueſcamus, ac metus iræ eius, delicias omnes nobis excutiat. Secundam partem verſus, *vt iuſtificeris in ſermonibus tuis*, quidã interpretes violenter torquent, dum contexunt cum primo verſu, ac ſi ad proximam ſententiam referri non debeat. Atqui præterquam quòd abrumpunt verborum tenorem, non video quem tandem ſenſum poſſint elicere ex hac precandi forma, Miſerere mei, vt purus ſis in tuo iudicio. Paulus verò ad Romanos cap. 3. a. 5. dubitationem omnem tollit, hominum iniquitatẽ, Dei iudicio opponens. Quid ergo, inquit: an ſi quidam ex Iudæis fuerunt increduli, iniuſtus erit Deus? abſit: imo ſit Deus verax, omnis autem homo mendax, ſicut ſcriptum eſt, Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, &c. Videmus enim hic aptari teſtimonium, quòd in hominum ſceleribus ſemper reluceat Dei iuſtitia, & in mendaciis veritas. Porrò, vt ſciamus quid ſibi velit Dauid, & quorſum tendat, operæ pretium eſt in memoriam reuocare fœdus quod pepigerat Deus cum ipſo. Nam quum apud eum depoſita eſſet ſalus mundi, promptum impiis erat calumniam hãc euomere, Si hic fuit Eccleſiæ columna, quid nunc miſeris hominibus fiet, qui eius ſanctitati innixi ſunt? ſi hic erat inſtar ſolis vel luciferi, quomodo ſe ad inferos proiecit? poſt tam turpẽ eius lapſum, quomodo ab eius ſemine petenda eſſet ſpes ſalutis? Ergo quum videret prauis hominum iudicus materiam captari oppugnandæ Dei iuſtitiæ, maturè occurrit, ac pronũtiat indignè tranſcribi vllam culpæ partem in Deum: ſe enim ita obnoxium teneri, vt Deus maneat integer, ſtet illæſa eius iuſtitia & veritas. Quanquam per ſermones non intelligo promiſſiones, ſicuti quibuſdam placet, ſed potius iudicium quod de ipſo Dauide laturus erat Deus: niſi gratuita remiſſione deletus fuiſſet eius reatus cum culpa. Neque enim dubito quin ſuo more, idem bis repetat. Itaque Deum *iuſtificari in ſuis ſermonibus*, & *iudicando purum eſſe*, vnũ & idẽ ſignificant. Sed quia videtur Paulus tam vocem hanc, quàm ſententiam totius verſus aliò inflectere, breuiter oſtendam quomodo propriè eius inſtituto conueniat quod dicit Dauid. Hæc Rom. 3. a. 4.
quidem verba citat, vt probet quãuis fœdifragi ſint Iudęi, & à gratia ſibi promiſſa exciderint, Deum tamen non eſſe mendacem: quod primo intuitu non videtur hinc poſſe colligi. Verùm ſi illa cuius memini, circunſtantia nobis in mentem veniat, facilè videbimus appoſitè adduci teſtimonium. Nam quum Rex & propheta eſſet in Eccleſia conſpicuus, adeóque vt præcipua columna, non dubium eſt quin multorum animos cõcuſſerit eius ruina, imò fidem promiſſionum Dei labefactarit. Certè putaſſent multi, quia Deus hominem illum ſibi tanta neceſſitudine coniunxerat, partem aliquam culpæ ſuſtinere. Huic calumniæ occurrit dicens, Domine quanuis me è cælo detractum ad inferos præcipites, iacebo & ſuccumbam: tu interea tribunal tuum tenebis vt dignus es, nec ſi tibi obtrectent homines, quicquam decedet tuæ iuſtitiæ. In hac tantùm parte à Prophetæ verbis diſcedit Paulus, quòd Gręcum interpretem ſequutus, Iudicandi verbum paſſiuè accipit: & pro Mundum eſſe, ponit vincere. Cæterum non adeò in recitandis verbis curioſos fuiſſe Apoſtolos quoties ex Lege & Prophetis teſtimonia adducunt, ſatis notum eſt. Ideo ſufficere nobis debet, quòd rectè hunc locum Paulus propoſito ſuo accommodet. Atque hinc colligenda eſt generalis doctrina, Quicquid reperietur culpæ in ho-

tamen auditus lætitiæ ad mitigandos eorum dolores ſufficit. ſicuti gaudium ſpiritus à fide eſt
inſeparabile. Notanda eſt etiam hęc locutio, vbi Deus *abſcondere* dicitur *faciem ſuam à peccatis*,
dum ea remittit: nam exegeticè mox additur, *iniquitates meas dele*. Hinc autem intelligimus iu
ſtificari nos coram Deo, vbi voluntaria obliuione peccata noſtra delet: atque hanc eſſe noſtrã
puritatem, dum gratuita venia nos dignatur. Cæterùm hîc repetendum quod prius dixi, Da-
uidem quum vnum à Deo poſtulat, nempe recipi in gratiam, non fruſtra congerere tot verba,
ſed exprimere quàm anxiè expetat quòd ſibi fecerat difficile impetratu. Et certè vbi quis de-
functoriè tantùm pro remiſſione peccatorũ vota concipit, nondum didicit quàm horribilis
Pro. 28. d. 14. ſit Dei offenſio: ideo beatos eſſe pronuntiat Solomo, qui ſe ipſos terrent: quia ſcilicet triſtitia
quæ eos excruciat, ianuam ad verum gaudium aperit. Sed hîc quæritur, Quum iam ex ore Na
2. Sam. 12. d. 13. than prophetæ audiſſet Dauid, ablatum eſſe ſuum peccatum: cur non abſolutionem hanc fue-
rit amplexus, vt placidè vero gaudio frueretur. nam fidem abrogare Prophetæ non potuit,
quin Deo faceret iniuriam. Sicuti hodie non Angelos è cælo mittit Deus, ſed hominum voce
Iohan. 20 f. 23. ad nos recreandos contentus eſt: ſicuti dicit Chriſtus, quicquid remiſerint in terra diſcipuli,
remiſſum fore in cælo. Et Paulus Euangelij miniſtros docet legatione fungi ad reconcilian-
2. Cor. 5. d. 20. dos homines Deo. Videtur ergo ſignum infidelitatis fuiſſe in Dauide, quòd audita voce
Nathan, perplexus & dubius nouam certitudinem adhuc quærit. Duplex huius quæſtionis
afferri poteſt ſolutio. nam fieri poteſt vt non ſtatim promiſerit Nathan, placatum eſſe Deum.
Neque enim nouum eſt contexi in Scriptura quæ ſimul tempore non cohærent. Nec verò ab-
ſurdum eſt, poſtquam ſeruum ſuum perculit Deus in illa anxietate, aliquandiu voluiſſe eum
torquere, quò melius humiliaret. hoc modo referret Dauid quãtopere territus fuerit, & quàm
diros cruciatus pertulerit, vbi in peccati ſui notitiam adductus fuit, antequàm veniæ nuntium
acciperet. Quanquam fidei naturæ minimè repugnat, qui iam de gratia Dei facti ſunt certio-
res, ardenter tamen & ſolicitè in petenda venia inſiſtere. Quare vtcunque Dauid iam leuatus
eſſet parte aliqua mœroris, non deſtitit tamen nouas ſubinde punctiones ſentire, quæ ad Dei
miſericordiam ſuppliciter & timidè refugere ipſum cogerẽt. Etſi enim Deus veniam nobis
promittens, liberaliter nos ad pacem inuitat, noſtrum tamen eſt reputare quàm grauiter fue-
rit offenſus, vt cordibus noſtris inſideat profundus dolor. Adde quòd exiguo noſtræ fidei mo-
dulo, non ſtatim recipimus illam quę offertur gratiæ plenitudinem. Quare nihil mirum ſi Da
uid anguſtiis cõſtrictus, tertiò & quartò in petenda venia perſtiterit, & ſæpius in Dei conſpe-
ctum ſe obtulerit, quò ſe plenius confirmaret. imò ſic habendum eſt, non poſſe nos feriò pre-
cari vt Deus peccanti ignoſcat, niſi iam fide conceperimus, ipſum fore placabilem. Quis enim
aperire os auderet, niſi de paterno eius fauore perſuaſus? Atqui ſemper initium precãdi à pe-
tenda venia facere conuenit: vnde apparet non pugnare hæc duo inter ſe, vbi fide amplexi ſu-
mus Dei gratiam, precari tamen vt peccata noſtra aboleat. Atque huc ſpectat precandi for-
Matth. 6. b. 9. mula, quæ nobis à cæleſti magiſtro tradita eſt, vbi ab exordio Deum vocantes Patrem, poſtea
tamen addimus vt peccata remittat. Quamuis enim Deus in ſolidum ignoſcat, non admittit ta
men fidei noſtræ anguſtia tam effuſam eius bonitatem: ſed neceſſe eſt vt paulatim diſtillet. I-
deóque hoc ad fidei noſtræ captum refertur, quòd ſæpius iteramus eandem precationem. quia
licèt non paulatim mitigetur Deus, more hominum, lęti tamen ſunt fidei noſtræ progreſſus,
qui ad plenam certitudinem nos deducunt. Iam verò admonet nomen *expiationis hyſſopi & a-
ſperſionis*, quoties pro remiſſione peccatorum vota facimus, mentes noſtras ad ſacrificium eri-
Hebr. 9. f. 22. gendas eſſe quo Patrẽ Chriſtus placauit. Neque enim ſine ſanguine, vt docet Apoſtolus, re-
mittuntur peccata: & quod Deus ſub figuris Legis teſtatus eſt veteri populo, plenius Chriſti
aduentu manifeſtauit. Ergo vt gratiam impetret peccator, primò ad Chriſti ſacrificium men-
tem ſuam conuertat, quo expiata ſunt mundi peccata. deinde ſacram Cœnam & Baptiſmum
in fidei ſuę confirmationem aduocet. quia minimè ſperandum eſt vt Deus (qui iudex eſt mun-
di) redeat nobiſcum in gratiam, niſi intercedente placationis pretio.

12 *Cor mundum crea in me Deus, & ſpiritum re-ctum innoua in viſceribus meis.*	12 לֵב טָהוֹר בְּרָא־לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי׃
13 *Ne proijcias me à facie tua, & Spiritum ſan-ctitatis tuæ ne auferas à me.*	13 אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל־תִּקַּח מִמֶּנִּי׃
14 *Reſtitue mihi gaudium ſalutis tuæ & Spiri-tu liberali ſuſtentes me.*	14 הָשִׁיבָה לִּי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי׃

12 *Cor mundum.* Hactenus precatus eſt Dauid pro obtinenda peccatorum venia: nunc ſe
gratia ſpiritus, qua priuatus erat, vel ſaltem dignus erat priuari, iterum donari poſtulat. Magni
autem intereſt, duas iſtas precationes, quas perperam docti quidam viri cõfundunt, diſtingue-
re. Ergo hactenus de gratuita peccatorum remiſſione egit, nunc trãſit ad vitæ nouitatem. Nã
quia ſe dignum agnoſcit qui ſpolietur omnibus Spiritus donis, imò ſentit magna ex parte il-
lis ſe eſſe exutum, meritò ad inſtaurationem aſpirat: ac verbo *Creandi* ſignificat, donec mirabi-
liter

ſiter renouatus fuerit Dei virtute, ſe fore quaſi inutilem truncum. quo elogio pœnitentiæ donum, vt par eſt, commendat. Sophiſtæ, quamuis non negent opus nobis eſſe auxilio Spiritus, & fateri cogantur tam præeunte quàm ſubſequente gratia nos iuuari, Dei tamen gloriam extenuant vel obſcurant, dum in medio gradu conſtituunt rationem hominis quæ eligat, & voluntatem in præbendo aſſenſu. Atqui Dauid Creandi verbo magnificũ & ſingulare Dei opus extollit in renouatione hominũ, ac ſi de integro nouas creaturas fingeret. Porro quia iam prędit as fuerat Spiritu illo, petit in ſe renouari. Creandi tamen verbo prius confeſſus eſt, ſiue ab initio nos regeneret Deus, ſiue lapſos in gradũ reſtituat, quicquid eſt in nobis rectitudinis, gratuitum eſſe eius donum. Neque enim petit cor ſuum infirmum adiuuari, & ſpiritum debilem fulciri aliquo ſubſidio: ſed fatetur nihil eſſe in corde ſuo rectum vel purum, donec aliũde proueniat. Vnde ſequitur totum cor hominis, vbi in ſua natura conſideratur, contortum eſſe & peruerſum: quia ſi vlla eſſet à natura rectitudo vel munditiès, non hanc vocaret Dauid Spiritus donum, illam verò Dei creationem. Proximo verſu idem votum proſequitur, & remiſſionem peccatorum cum Spiritus gubernatione connectit: ſicuti hoc a gratuita reconciliatione pendet, Spiritu adoptionis nos regi: ac ſi Deus tanquam filios in ſinu ſuo nos foueret. Quia ergo Spiritus ſui participatione non dignatur niſi quos diligit, & in ſuis reputat: ideo Dauid, vt maneat in poſſeſſione Spiritus, ſibi adoptionis gratiam manere ſaluam cupit. quia niſi locum obtineat inter Dei filios, nihil ſibi amplius reſiduum fore videt. Porrò colligere ex his verbis licet, quamuis ſuffocata eſſent in eo Spiritus dona, non tamen fuiſſe in totum ablata. Et certe res ipſa oſtendit non fuiſſe exinanitas dotes quibus antè pollebat. neque enim interea deſtitit præclare Regis officio fungi, prècibus & alijs pietatis exercitijs incumbere, vitámq; ſuam formare ad Dei cultum. Quamuis ergo in vna parte ſtupefactus eſſet, non erat tamen coniectus in reprobum ſenſum. Et ſanè non tam facile & ſubitò expergefactus eſſet ad obiurgationem Prophetæ Nathan, niſi occultum timoris Dei ſemen latuiſſet in eius animo. Nam quod nuper *Spiritum innouari*, precatus eſt, reſtringi debet ad partem. Quę doctrina vtilis eſt cognitu: quia docti quidam homines inconſideratè putant, ſi in peccatum mortale labantur electi, extingui in illis Dei Spiritum, & alienari à Deo: quum Petrus clarè affirmet, verbum quo regeniti ſumus, eſſe ſemen incorruptibile: & Iohannes etiam doceat retineri electos ne prorſus excidant. Ergo quamuis interdum Deus eos abiiciat in ſpeciem, non tamen ita exuit donis omnibus, quin tandem appareat non fuiſſe penitus abdicatos, etiam quo tempore in illis gratiæ ſigna nõ fulgebant. Si quis obiiciat, dubitanter loqui Dauidem, ac ſi priuari metueret Dei Spiritu: reſpondeo, Fideles quum peccarunt, meritò eſſe anxios, quia repudiarunt quantum in ſe eſt Dei gratiam: debere tamen in hoc articulo conſiſtere, quia ſemen Dei incorruptibile eſt, gratiam qua præditi ſemel fuerant, nunquam poſſe euaneſcere. Sic Dauid peccatum ſuum reputans, timore perculſus fuit: ex oppoſito tamen ſtatuit, quia vnus erat ex Dei filijs, quod ſua culpa perdiderat, ſibi adhuc manere. 1. Pet. 1. d. 23. 1. Iohan. 3. b. 19.

14 *Reſtitue mihi.* Iterum repetit mœrori ſe fore addictum, donec pacem cum Deo fuerit adeptus. & certe nimis ſtupidi ſunt qui Deo infenſo quietem ſibi indulgẽt. Docet ergo Dauid ſibi nullam fore quietem donec affulgeat paternus Dei fauor. Secundum membrum eodem pertinet quò ſuperiores duo verſus: ne ſcilicet exuatur Spiritus ſancti donis, ſed maneat in illis integer. In verbis aliqua eſt ambiguitas: nam verbum תסמכני quidam interpretes volunt eſſe tertiæ perſonę, quia nomẽ רוח fœmininum eſt: itaque vertũt, Spiritus me ſtabiliat. Sed hęc diuerſitas quoad ſenſum nõ magni eſt momẽti. Plus eſt difficultatis in epitheto נדיבה. quũ verbum נדב ſignificet liberaliter agere, Hebræi κατ' ἐξοχὴν principes appellant נדיבים. Ideo docti homines exiſtimant Dauidem hic loqui de *Spiritu principali* vel regio, ſicut etiam Græci ἡγεμονικὸν verterunt. competeret autem hęc precatio in perſonam Dauidis, cui neceſſe fuit, quũ Rex creatus eſſet, heroica virtute excellere ad exequendum ſuũ munus. Etſi autem hic ſenſus mihi non diſplicet, nec male quadrat, longius tamen hanc ſententiam extendo, quod Dauid ſe peccati mancipium agnoſcens, & reatu ſuo conſtrictus, ad liberum illum & vltroneum Spiritum aſpiret, à quo ferè exciderat. Quia enim ſe peccato mancipauerat, illud inæſtimabile libertatis donum non niſi ſingulari Dei gratia recuperare potuit.

15 *Docebo ſceleratos vias tuas, & impij ad te conuertentur.*

15 אַלַמְּדָה פֹשְׁעִים דְּרָכֶיךָ וְחַטָּאִים אֵלֶיךָ יָשׁוּבוּ׃

16 *Libera me à ſanguinibus Deus Deus ſalutis meæ, & cantabit cum iubilo lingua mea iuſtitiam tuam.*

16 הַצִּילֵנִי מִדָּמִים אֱלֹהִים אֱלֹהֵי תְּשׁוּעָתִי תְּרַנֵּן לְשׁוֹנִי צִדְקָתֶךָ׃

17 *Domine labia mea aperias, & os meum annuntiabit laudem tuam.*

17 אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ׃

15 *Docebo ſceleratos.* Hîc ſe Deo gratum fore promittit, ſi fuerit exauditus: & fructum ſuæ gratitudinis commemorat, nempe ſe daturum operam vt ſuo exemplo alij reſipiſcant. Et

certè non modò hoc præſcribit charitatis regula, vt manum aliis porrigant qui erecti ſunt à Domino:ſed huc etiam impellere eos debet pietatis ſtudium & zelus gloriæ Dei,vt omnes, quantum in ſe eſt,eiuſdem gratiæ participes faciant. Iam ſuæ doctrinæ conuerſionis effectum adiungens,laboris ſui profectum ſe ſperare oſtēdit.Etſi enim ſurdis ſæpe fabula canitur,dum ſtudemus in viam reuocare errantes,non tamē ſemper ludimus operam, quia Dominus verbo ſuo benedicit.

16 *Libera me.* Hinc apparet quàm non ſibi blanditus ſit Dauid, & quàm arduum ſuſtinuerit certamen cum terroribus mortis,quòd toties ad petēdam veniam recurrit. Quòd *ſanguines* quidam pro iniuſta cæde Vriæ accipiunt & clade exercitus, cuius ſibi conſcius erat Dauid,mihi non probatur. Nam quia per ſanguines Hebræi quoduis ſcelus capitale ſignificant, potius videtur, ſe mortis ſupplicio obnoxium facere, vt oſtendat vnicam ſibi ſpem reſtare in Dei miſericordia.*Iuſtitia* autem Dei,quam ſe cum iubilo celebraturum dicit,pro bonitate accipitur.Neque enim iuſtitiæ elogium,vt vulgò putant,tribuitur Deo quòd rigidus ſit ad exequendam vindictam, ſed potius quòd in ſeruādis promiſſis & tuenda ſuorum ſalute fidelis ſit, neque vnquam miſeros homines fruſtretur quicunque eius opem implorant. Cæterùm vbi dicit, *Deus Deus ſalutis meæ*, ſubeſt in hac repetitione emphaſis aut vehementia: vnde etiam colligimus,trepidè ſemper & cum anxio gemitu reputaſſe quid eſſet promeritus. Interim ita ſe inquietudine torqueri & deſiderio flagrare demonſtrat, vt tamen armis fidei ſit inſtructus: quia ſalutem ſibi in Deo repoſitam eſſe ſtatuit. Eodem ſpectat proximus verſus, vbi precatur labia ſibi aperiri:quod tantundem valet ac pręberi laudis materiam.Scio locum hunc ita ſolere exponi,quaſi Dauid linguam ſuā dirigi optaret à Spiritu Dei, vt idoneus ſit ad canendas eius laudes.& certè niſi Deus verba nobis ſuppeditet,prorſus muti erimus.Sed aliud voluit Dauid,ſe nūc quodammodo obmuteſcere,donec veniam adeptus, ad gratiarum actionem vocetur.Eodem mihi videtur ſenſu nunc ſibi labia aperiri poſtulare,quo alibi prædicat datum ſibi
Pſal. 40.a.4. in ore fuiſſe cāticum nouum.Atque ita rurſus gratum Deo ſe fore teſtatur,& beneficij memorem quia non alio fine in gratiam ſe recipi poſtulat, niſi vt apud omnes gratiæ Dei clamoſus ſit præco.Eſt enim loquutio emphatica.*Os meum annuntiabit laudem tuam*: ac ſi promitteret, clara & ſonora voce palàm ſe Deo gratias acturum.

18 *Quia nō acceptum habebis ſacrificium:etiamſi dem holocauſtum,non placebit.*	18 כִּי לֹא־תַחְפֹּץ זֶבַח וְאֶתֵּנָה עוֹלָה לֹא תִרְצֶה׃
19 *Sacrificia Dei ſpiritus afflictus,cor afflictum & contritum Deus non deſpicies.*	19 זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה לֵב־נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה׃
20 *Benefac in beneplacito tuo Sion,ædifica muros Ieruſalem.*	20 הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָם׃
21 *Tunc accepta habebis ſacrificia iuſtitiæ, holocauſtum & oblationem:tunc aſcendent ſuper altare tuum vituli.*	21 אָז תַּחְפֹּץ זִבְחֵי־צֶדֶק עוֹלָה וְכָלִיל אָז יַעֲלוּ עַל־מִזְבַּחֲךָ פָרִים׃

18 *Quia non.* Hoc loco docet, quamuis nihil compenſationis ad Deum afferat, ſe gratuita eius miſericordia fretum,certò ſperare illum ſibi fore exorabilem. Ac primò quidem ſe inopem & vacuum accedere fatetur:ſed hoc obſtaculum non fore quo minus impetret quod cupit,quia non moratur Deus ſacrificia. Nec verò dubium eſt quin tacita comparatione craſſum vulgi errorem perſtringat, quem ſcimus ferè omnibus ſeculis regnaſſe apud Iudæos. Nam quum ſacrificiis expiari peccata Lex doceret, vt operibus ſuis diffiſi, ſatisfactionem ab vno Chriſto peterent:illi audacter,ac ſi dato pretio redimerēt ſe à iudicio Dei,cum ſacrificiis prodibant.Præpoſterum hunc faſtum à Dauide rideri certum eſt,quum ſibi quicquam ſuppetere negat,quo Deum reconciliet,qui ſacrificiis non oblectatur.Iubebat quidem Deus ſibi offerri ſacrificia,& Dauid cultum hunc minimè neglexit:non ergo ſimpliciter loquitur, ac ſi reſpueret Deus quæ ex eius mandato offerebantur ſacrificia,vel quiſpiam ea poſſet quaſi ſuperuacua omittere,imò nuper vidimus Dauidem cum toto piorum cœtu,Legis ceremoniis fuiſſe adiutum:ſed finem tantùm ſpectauit,quia hypocritæ praua fiducia excæcati, Deum ſe promereri fingebant.Tametſi ergo ſe in ſacrificiis ſedulò exercuit: ſicuti Deum ſibi placabilem fore nemo confidet,niſi qui in medio ſiſtet vnicum Chriſti ſacrificium,quo expiata ſunt mūdi peccata:verè tamen & meritò nihil ſe compenſationis afferre teſtatus eſt: quia gratuitam reconciliationem petebat.Neque enim,propriè loquendo, ex ſe ipſis quicquam afferebant Iudæi,ſacrificia mactando,ſed potius à Chriſto mutuabantur quod cunctis mortalibus deeſt, redemptionis pretium:adeóque ſacrificia Legis hominum reſpectu,merè paſſiua erant.

19 *Sacrificia Dei.* Poſtquam ſacrificiis detraxit propitiandi Dei virtutem,quam falsò affinxerant

ſinxerant Iudæi, nunc dicit, Etiam ſi nihil præter cor contritũ & humiliatum afferat, hoc Deo abundè ſufficere. quia vnum hoc exigat à peccatoribus vt deiecti & proſtrati, miſericordiam implorent. Neque fruſtra plurali numero vſus eſt, quo melius exprimeret pœnitentiæ ſacrificium, pro omnibus vnum ſufficere. Si dixiſſet boni odoris eſſe hoc ſacrificij genus, promptum fuiſſet Iudæis cauillari, alias tamen eſſe ſpecies quæ non minus Deo placerent Sicuti videmus hodie Papiſtis, ſua opera Dei gratiæ miſcere, ne gratuita ſit peccatorum remiſſio. Conſultò itaque Dauid, vt omnia ſatisfactionum commenta excluderet, vnicam ſpiritus deiectionem, quæcunque Deus probat ſacrificia, in ſe complecti aſſeruit. Et quum ſacrificia Dei nominat, videtur obliquè mordere hypocritas, qui ſuo tantùm arbitrio ſacrificia æſtimant, dum ad propitiandum Deum valere imaginantur. Hìc tamen exoritur difficilis quæſtio: quia ſi afflictus ſpiritus pro omnibus ſacrificiis cenſetur coram Deo, ſequetur, pœnitentia nos veniam conſequi. quod ſi verum eſt, iam deſinet eſſe gratuita. Reſpondeo Dauidem hìc non diſſerere quid pretij Deo perſoluant homines, vel quo merito remiſſionem peccatorum obtineant. imò dareis opera ſpiritum afflictum, fictitiis compenſationibus opponens, nuditatem hominum detegere voluit: ſicuti etiam non aliò tendit ſpiritus deiectio, quàm vt hominem exinaniat, vel in nihilum redigat. Neq; enim fieri poteſt, vbi quid reliquum nobis facimus, quin ſe animus noſter in aliquam fiduciam tollat. Vnde ſequitur, corde contrito iacere omnia merita, vt nihil mutuum afferant homines. Siquis excipiat, fidem præſtantius eſſe ſacrificium, & ad placãdum Deum maioris efficaciæ: quia Chriſtum cum vera & ſolida placatione in medium producit. Primo tenendum eſt non poſſe fidem ab hac humilitate de qua loquitur Dauid ſeparari. Etſi enim expaueſcant coram Deo impij, fouent tamen intus peruerſam cõtumaciam, nec fremere vel obſtrepere deſinunt: & quanuis ſuam ferociam non palàm deſpument, cor tamẽ ſemper inflatum manet. Quum ergo ſpiritus afflictionis & cor contritum, hominem iræ Dei ſenſu vulneratum, vero timore & diſplicentia non modò ſubigant, ſed verè mortificent, vt nullus ſit apud ſe, ſed totam ſuam ſalutem ex Dei miſericordia petat: non mirum eſt ſi Deum hoc vno ſacrificio contentum eſſe, Dauid pronuntiet: quia nec fidem diſiungit, nec ſubtiliter numerat ſingulas pœnitentiæ partes, ſed tantùm docet non aliter gratiam nos conſequi apud Deum, quàm dum in nobis deiecti & confuſi, in ſolam eius miſericordiam recumbimus, dum ſupplices prodimus cum ingenua nuditatis noſtræ confeſſione: denique curui & fracti iacemus vt nos erigat.

20 *Benefac, &c.* Iam non pro ſe vno priuatim orat, ſed totam Eccleſiam adiungit, neque immeritò: quia per eum non ſteterat quominus concideret totum Chriſti regnum. Nam Rex in hunc finem vnctus vt Eccleſiam Dei colligeret, turpi defectione illã diſſipauerat, vt timenda eſſet exitialis ruina. Quanuis ergo ſua culpa euerterit Dei Eccleſiam quantum in ſe erat, petit tamen eam gratuita Dei miſericordia reſtitui. Neque verò aliorum innocentiam allegat, ſed tantùm innititur Dei beneplacito, ac ſi diceret, Eccleſiæ reſtaurationem vbi collapſa eſt, non aliunde quàm ex mera Dei gratia ſperandam. Quanquam autem iam extructa erat Hieroſolyma, pro eius tamẽ ædificatione adhuc precatur, quia nondum ſcilicet in ſuam perfectionem venerat, quum deeſſet præcipua pars. reſpexit enim Dauid ad oraculum in quo pollicitus erat Deus fixam illic Arcæ fœderis ſtationem fore: deinde regiam ſedem. Ideóque templum nondum cõditum quaſi tugurium erat. Cęterùm docet hic locus proprium eſſe Dei opus, Eccleſiam ædificare, ſicut alibi dicitur, Fundamenta eius in montibus ſanctis. neque enim Dauid externum duntaxat ſtructuram reſpexit, ſed animum præcipuè applicuit in ſpirituale Dei ſacrarium, quod hominum manu & induſtria erigi non poteſt. Pſal. 87.a.1. Verum quidem eſt, quãtumuis lapidum & cementi congerant homines, nihil tamen ſuo labore profecturos in extruendis terrenis muris: ſed peculiaris eſt Eccleſiæ erectio quæ admirabili Dei virtute, in terris fundata ſupra cælos attollitur. Adde quod non tantùm de vnius menſis vel anni ædificio hìc agitur, ſed vt Deus ſtatum Eccleſiæ ſuę incolumem vſque ad Chriſti aduentũ tueatur. Verùm quum Dauid initio Pſalmi & toto contextu profeſſus ſit ſe eſſe perditum & deſperatum, vnde nunc repente tanta audacia, vt totam Eccleſiam Deo commẽdare non dubitet? Quomodo enim alios omnes in cælum euehet, qui vix ex inferis emerſit? Hîc certè videmus, ſimulac recõciliati ſumus Deo, non tantùm liberam cuique pro ſalute ſua precãdi fiduciam permitti, ſed nos etiam pro aliis admitti ſuffragatores: imò quod magis honorificum eſt, regni Chriſti gloriam, quæ magis pretioſa eſt quàm totius mundi ſalus, commendare licet.

21 *Tunc accepta habebis.* Hic primo intuitu ſpecies aliqua repugnantiæ occurrit, ſed quæ nullo negotio diſcutitur. Dixerat, nullius per ſe momenti eſſe ſacrificia: nunc quatenus exercitia ſunt fidei, & pœnitentiæ, & gratiarum actionis ſymbola, Deo grata fore dicit. *Sacrificia* autem *iuſtitiæ* diſertè vocat, hoc eſt recta vel legitima, quæ ritè ex Dei præſcripto offeruntur. Qua etiam loquutione Pſalmo 4.b.6. vſus eſt, vanas eorum pompas deridens qui tantùm fallaci titulo ſuperbiebant. Rurſus verò ſe ad gratitudinem hortatur: & ſuo etiam exemplo pios omnes: vt voti compotes, non modò tacitè ſecum reputent Dei gratiam, ſed in celebri etiam conuentu prædicent. Ad nomen generale ſacrificij duas ſpecies adiungit. Quanquam nonnulli כליל & עולה volunt ſynonyma eſſe: mihi tamen magis arridet eorum ſententia qui

prius nomen diſtinctè poſitum eſſe intelligunt pro ſacerdotũ ſacrificio, quia libatio illic comburebatur. Cæterùm, hac varietate ſignificat Dauid non aliter placere Deo legales omnes ritus, quàm dum referuntur ad iuſtum finem. Quòd totum hunc verſum metaphoricè quidam accipiunt, trahentes ad Chriſti regnum, nimis argutum eſt & coactum. Fateor *vitulos labiorum* vocari ab Hoſea, laudes quibus gratiæ aguntur Deo: ſed minimè obſcurum eſt, cum puro affectu cordis hîc coniungi ſolennes cæremonias, quibus ſuam pietatem profitebantur ſub Lege cultores Dei.

Hoſe. 14. a. 3.

ARGVMENTVM PSALMI LII.

1. Sam. 21.

Quum occiſo Achimelech, & reliquis Sacerdotibus paßim terror iniectus eſſet toti populo, ne quis Dauidem iuuare auderet, ac Doeg ob proſperũ impiæ delationis ſucceſſum, triumphos ſuos ageret, ſanctus vir nihilominus animum fide erigens, Pſalmũ hunc compoſuit: vbi improbi delatoris crudeli perfidiæ inſultat, ſéque ad bene ſperandum hortatur, quia Deus in cælo iuſtus iudex ſedeat, tum ad opem ſeruis ſuis ferendam qui ſpes ſuas omnes in eum coniiciunt, tum ad vlciſcendam eorum ſuperbiam, qui eo contempto, quiduis ſibi pro libidine indulgent. *Pſal. LII.*

1 *PRæfecto erudiens Dauidis.*	1 למנצח משכיל לדוד:
2 *Quum veniſſet Doeg Idumæus, & nuntiaſſet Sauli, ac ei dixiſſet Dauidem veniſſe in domum Achimelech.*	2 בבוא דואג האדמי ויגד לשאול ויאמר לו בא דוד אל בית אחימלך:

Quantum attinet ad nomen משכיל, iam antè diximus propriè ſolere Pſalmis inſcribi, vbi Dauid ſe Dei manu caſtigatum fuiſſe commemorat, vel ſaltem aliquo afflictionis genere admonitum, vt proficeret tanquam ſub magiſtri ferula, cuius rei exempla habuimus Pſalmo 32. & 42. Diuerſa Pſalmi 45. ratio fuit, nempe vt ſcirent lectores, in illo amatorio carmine nihil eſſe laſciuum, ſed ſacrum & ſpirituale Chriſti cum Eccleſia coniugium illic deſcribi. Huic autem Pſalmo & ſequentibus conuenit eruditio ex correctione profecta. nec enim dubito quin ſignificet Dauid, ſe non vulgari modo fuiſſe tunc probatum & examinatum, vt totum ſe Deo reſignare diſceret. Nota verò eſt hiſtoria, quum profugus erraret Dauid, veniſſe in Nob ad Achimelech Sacerdotem, & quum diſcrimen ſuum detegere non auderet, ſimulaſſe cum arcanis mandatis ad grauia quædam negotia ſe fuiſſe à Rege miſſum. ita & viaticũ obtinuit, & gladium quo occiderat Goliath. Quum verò Doeg, qui Regiis paſtoribus præfectus erat, impia delatione fauorem Saulis venatus eſſet, tyranni rabiem non modò in vnum hominem innoxium, ſed in omnes Sacerdotes accendit. Ita factum eſt vt omnes aditus præcluſi eſſent miſero exuli: quia tam formidabili ſæuitię exemplo territi erant omnes, ne vllũ humanitatis officium præſtarẽt. Iam quia Doeg hoc ſcelere inflatus, ferocius ſe gerebat: & perfidiæ merces quã adeptus erat, inſtar ſtimuli poterat eſſe ad alios inſtigandos, quo certatim ruerent in Dauidis perniciem: ſanctus vir pia conſolatione ſe in ſublime erigens, ſceleratam illius audaciam refutat.

3 *Quid gloriaris in malitia potens? bonitas Dei quotidie.*	3 מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום:
4 *Prauitates computat lingua tua, quaſi nouacula acuta fraudulenter agens.*	4 הוות תחשב לשונך כתער מלטש עשה רמיה:
5 *Diligis malitiam præ bonitate, fallaciam potius loqui quàm iuſtitiam. Selah.*	5 אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק סלה:
6 *Diligis omnia verba abſconſionis linguæ doloſa.*	6 אהבת כל דברי בלע לשון מרמה:

3 *Quid gloriaris.* Quum proditio ex voto ceſſiſſet ſcelerato homini Doeg, grauis (vt dixi) & dura illa fuit tentatio ad percellendum Dauidis animum. Itaq; nõ dubito quin ſe ad luctam ſancta hac gloriatione armauerit. ac primò quidem exaggerat crimen Doeg, quod in potentia nefario ſcelere parta, exultet. Nec verò mirum eſt præfectum paſtorum tam ſplendido titulo ornari, quia non fuit homo pecuarius, qui cuſtodiendis gregibus operam locaret. ſed cum authoritate ordinatus paſtorum magiſter: quales fortè hodie ſunt in aulis Regum, ſummi equiſonum præfecti. Dicit igitur non eſſe cur ſibi in ſua magnitudine applaudat Doeg, quandiu ad crudelitatem & ſcelus ea perperam abutitur. imò cur ſuperbiat de nouo fauore Regis, quem ſibi acquiſiuit impia calumnia: quia ſola integritas, fidelis eſt potentiæ & dignitatis cuſtos. Nulla autem vis tyrannica, nulla perfidia vel iniquitas diuturna. Secundò autem membro clarius exprimit vnde tanta impiis vecordia & cæcitas, vt excuſſo Dei metu, & extincto pudore, in malitia ſibi placere audeant: nempe quia contemptos & humiles ſpernendo, quiduis in eos ſibi licere fingunt: nam indignos eſſe putant quorum Deus ſuſcipiat curam. Imò Dei prouidentiam qua ſuos tuetur, pro nihilo ducentes, æternam ſibi peccandi licentiam promittunt. Ex oppoſito, Dauid ſancta confidentia inſurgit, ſuperbis iſtis gigantibus exprobrans,

quòd

quòd Dei bonitati nihil honoris deferant. Cæterùm quia non ſemper æquali curſu fluit gratia Dei, quin potius videtur magnis obſtaculis procul eſſe à nobis remota: contra hanc tentationem Dauid ſe munit, dicens eam ſingulis diebus vigere. Neque enim dubito quin ſignificet, non obſtare multas interruptiones quin Deus ſubinde bonitatis ſuæ documenta renouet. Hac quidem voce, quod antè expertus erat, ſe in poſterum ſperare oſtendit: quia Deus ſuos iuuando, & eorum miſerias leuando non fatigetur: ſed vt centies rebus aduerſis affligi permittat, ſemper ad opem ferendam paratum fore.

4 *Prauitates meditatur.* Non facit Dauid quod vulgò ſolent qui iniuſtè læſi ſunt: neque enim conuitia euomit, vt ſe vlciſcatur, ſed hoſtem ſuum coram Deo accuſans, ſpei materiam inde colligit. Nam quo inſolentius proteruiunt mali, eo magis iram Dei ipſos accendere certum eſt. vnde optima conſolatio ad nos redit, maturum inſtare liberationis tempus, dum ſe ad extrema quæque ſcelera proiiciunt qui ſalutem noſtram iniuſtè oppugnant. Non recenſet igitur Dauid hoc loco aduerſarij probra, quibus eum infamet apud homines, ſed Dei iudicium ſibi ante oculos ponens, contra tam atroces quas paſſus erat iniurias, ſe ad bonā ſpem animat. Porrò etſi crudelis & ſanguinarius erat Doeg, hìc arguitur præcipuè interior eius prauitas, quòd occulta delatione, per inſidias & fraudem prodiderit innoxios Sacerdotes. & ideo comparat eius linguam nouaculæ acutæ, ſicuti Pſal. 120. a. 2. virulentæ omnes linguæ dicuntur ſimiles eſſe ſagittis acutis. Particulam *Faciens dolum*, multi ad nouaculam referūt, quia doloſè ſcindat, non autem aperto ictu vt gladius: atque hæc quidem eſt comparationis ratio. ſed mihi ſyntaxis videtur fore aptior, ſi hoc epithetum iungatur linguæ. Nomen בלע quod perditionem vertunt, quum ſit etiam Hebræis abſorptio, mihi ſenſus hic poſterior magis placuit. Videtur enim alludere Dauid ad linguæ abſtractionem, quæ eſt deglutiendi principium. Et concinnā eſt metaphora, linguā Doeg appetere fraudulenta verba, quæ ſimplices & innoxios abſorbeant. Porrò his verſibus nihil aliud vult Dauid, quàm ab extrema & deplorata hoſtis ſui iniuſtitia, ſpei confirmationem petere, quo certius liberationem à Deo expectet.

7 *Etiam Deus perdet te in æternum, rapiet te, & euellet à tabernaculo, & eradicabit te è terra viuentium. Selah.*	7 גַּם־אֵל יִתָּצְךָ לָנֶצַח יַחְתְּךָ וְיִסָּחֲךָ מֵאֹהֶל וְשֵׁרֶשְׁךָ מֵאֶרֶץ חַיִּים סֶלָה׃
8 *Et videbunt iuſti, & timebunt, & ſuper eum ridebunt.*	8 וְיִרְאוּ צַדִּיקִים וְיִירָאוּ וְעָלָיו יִשְׂחָקוּ׃
9 *Ecce vir qui non poſuit Deum fortitudinem ſuam: & confiſus eſt in multitudine diuitiarum ſuarum, & roboratus eſt in prauitate ſua.*	9 הִנֵּה הַגֶּבֶר לֹא־יָשִׂים אֱלֹהִים מָעֻזּוֹ וַיִּבְטַח בְּרֹב עָשְׁרוֹ יָעֹז בְּהַוָּתוֹ׃

7 *Etiam Deus perdet te.* Clarius oſtendit quod nuper attigi, ſe in hunc finem exagitare crimen Doeg, quo maiore fiducia propinquum ei iudicium denūtiet: neque id tam illius terrendi cauſa, quàm ad ſpem ſuam erigendam. Colligit ergo, Quanuis ad tempus ceſſet Deus, non paſſurum ſemper vt tam ſcelerata proditio inulta maneat. Quia autē nihil magis præfractum eſt impiis, quandiu proſperè habent: & quia ſe extra telorum iactum imaginantur, deſpiciunt ac ſubſannāt omnia Dei iudicia: pios etiam terret illorum potentia, & dum firmis opibus munitos vident, ferè exanimantur. Pluribus verbis eandem ſententiam confirmat Propheta, vt quod difficile eſt creditu, melius ſibi perſuadeat. Hac ergo verborum cōgerie, Perdet te Deus, deſtruet, euellet, eradicabit, tollet è medio, ſuperbi hominis ſecuritati inſultans Dauid, animū ſuum ad bene ſperandum attollit: & timiditatem caſtigat: quaſi diceret, Quamlibet profundas radices egerit Doeg, ac validum ſit eius robur, Deum ad eius euulſionem ſatis ſupérque potentem fore. Eodem pertinet quod dicit *à tabernaculo*, & *terra viuorum*, quanuis tuto nidulentur impij, & in ſuo tabernaculo ſuauiter lateant, quia nihil aduerſi putent poſſe illuc penetrare, & de perpetua vitæ poſſeſſione glorientur, ſubitò, vbi maturum venerit iræ Dei tempus, deiectum iri. Quanquam fieri poteſt, vt in voce Tabernaculi, alluſerit ad perſonam Doeg: quia ſolebant in tabernaculis habitare paſtores.

8 *Et videbunt iuſti & timebunt.* A fine etiam argumentatur, fieri non poſſe vt quā meritus eſt pœnam effugiat Doeg: quia ſcilicet ideo ſua iudicia exercet Deus, vt maiorē ſibi reuerentiam apud fideles concilìet, atq; eos exhilaret iuſtitiæ ſuę documentis. Etſi enim reprobis quoque & Dei contemptoribus ſpectabile futurum erat exitium Doeg, duas tamen ob cauſas peculiariter eius intuitum ad ſolos iuſtos reſtringit. Nam in manifeſtis quoq; Dei operibus cæcutiunt reprobi, vt mirum non ſit in eius iudiciis nihil proficere: ideóque meritò iuſtos viſuros dicit Dauid, quia oculati ſunt. Accedit altera ratio, quòd Deus in ſuorum gratiam, vt quam pro tuenda eorum ſalute ſolicitudinem gerit, illis teſtetur, retundit impiorum ferociam, atque ita eorum dolores in gaudium conuertit. Itaque nō mirum eſt ſi eos Dauid compellet teſtes, quibus tale ſpectaculum propriè exhibet Deus. Porrò Timor hoc loco non formidinē ſignificat, quo ſæpe homines conſternant & expaueſciunt Dei vindictæ: ſed pro læta & alacri re-

uerentia accipitur, dum agnoſcunt fideles tanti ſe fieri coram Deo, vt cauſas eorum ſuſcipiens eorum hoſtibus ſe opponat. Quandiu enim expoſiti iniuriis non ſentiunt Deũ vindicem, multis dubitationibus æſtuant, ac ſi eum non attingeret cura regendi mundi. Experimenta autem iuſtitiæ eius, ad ſerium pietatis ſtudium ſopitas mentes excitant: atque hic timor, riſum quem mox ſubiicit Dauid, minimè impedit: quia duo hæc optimè inter ſe cõueniunt: vt ſe reuerẽter Deo ſubiiciant fideles, quem iniuſtæ crudelitatis vltorem agnoſcunt: & eum videntes à parte ſua ſtare, inæſtimabile gaudium concipiant. quia dum ſe nobis coniungere dignatur in commune bellum, hęc ſocietas potior eſt triumphis omnibus. Elegans paronomaſia quę eſt in verbis Hebraicis inter Videre & Timere, Latinè reddi non poteſt: qua notare voluit Propheta, intuitum de quo loquitur, non otioſum ſed efficacem fore.

9 *Ecce vir.* Putant quidam hoc prouerbij loco in vulgus fuiſſe iactatum de ſuperbia Doeg. Sed hoc videtur nimis reſtrictum: potius exiſtimo exegeſin eſſe timoris & riſus, quia voluit exprimere Dauid quomodo proficiant in Dei iudiciis fideles. Nam impiorum fruſtratio eos admonet patienter ferendam eſſe ſuperbiam, quæ ſuo impetu ruit: deinde eos quoque erudit ad modeſtiam, ne ſimili vanitate inflati, contra Deum & homines inſoleſcant. Riſuros ergo fideles de reproborum interitu aſſerit Dauid, non tantùm vt ipſis inſultẽt, ſed vt ſe quietos contineant ſub Dei auxilio, & valedicentes mũdi illecebris, ei ſe libenter ſubiiciant. Quoties ergo nobis occurrunt eiuſmodi exempla, Deus ſenſus noſtros, qui ad vagandum nimis alioqui propenſi ſunt, ad ſe retrahit, vt eos ſolus poſſideat. Porrò aduerbium, Ecce, δεικτικῶς hîc ſumitur, ac ſi in theatrum produceret Dauid infœlicem exitum, qui ſuperbos Dei contemptores manet: ſicuti hæc non vulgaris prudentia eſt, ex vno documento colligere miſeros eſſe omnes, ac peſſimo exitio deſtinatos, qui alibi quàm in Deo ſpem ſuam conſtituunt. Cæterùm coniunctim legenda ſunt hæc duo membra, *Non poſuit Deum robur ſuum, & ſperauit in multis diuitiis:* quia ſignificat Dauid nunquam ſyncerè homines in Deum recumbere, donec proprię inopiæ conſcij, ſe ipſos prorſus exinaniant. Quantiſper enim imaginantur in ſe aliquid reſidere, fieri non poteſt vt ad Deum conſcendant: ita hoc perpetuum eſt, quantum ſibi arrogant homines, tantundem Deo detrahere: & qui ſuis diuitiis confidunt, non ponere Deum robur ſuum. Et quod de vna ſpecie hîc pronuntiat Dauid ad omnes extenditur: quoties in mundo & terrenis opibus ſubſidunt hominum mentes, totidem obſtaculis prohiberi à quærendo Deo. Nomen הוה (quod malitiam vertit bona pars interpretum, quidam etiam pro pernicie actiuè accipiunt) videtur hoc lòco potius notare ſubſtantiam. Scimus enim Dauidi nihil eſſe magis familiare, quàm rem vnam repetere diuerſis verbis. Ergo optimè fluit hic contextus, hominem qui diuitiis ſuis confidit, & roboratur in ſua ſubſtantia, vel in ſuo eſſe (vt loquuntur) Deum fraudare iuſto honore.

10 *Ego autem ſicut oliua frondoſa in domo Dei: ſperaui in bonitate Dei in ſeculum & vſque.*

11 *Celebrabo te in ſeculum, quia feciſti: expectabo nomen tuum, quia bonum eſt coram manſuetis tuis.*

10 וַאֲנִי כְּזַיִת רַעֲנָן בְּבֵית אֱלֹהִים בָּטַחְתִּי בְחֶסֶד אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד׃

11 אוֹדְךָ לְעוֹלָם כִּי עָשִׂיתָ וַאֲקַוֶּה שִׁמְךָ כִי־טוֹב נֶגֶד חֲסִידֶיךָ׃

10 *Ego autem.* Poſtquam Dauid fidei & ſpei alis in ſublime euectus, ſplendorem opulentiæ Doeg, quo ſecundum carnis ſenſum fuiſſet obrutus, animoſè deſpexit: exurgit etiam ipſe ex ſuis miſeriis. Et quanquam inſtar inutilis ac putridi trunci proiectus iacet propter ſpem futurę inſtaurationis, oliuæ ſe comparat. Et certè nulla ex interitu Doeg conſolatio redire poterat ad Dauidem, niſi perſuaſus fuiſſet, ſumptam fuiſſe diuinitus vindictam de hominis crudelitate quam aduerſus innoxios exercuerat. Ergo Deum, malorum quæ indignè perpeſſus fuerat, vltorem eſſe reputans Dauid, quod reliquum eſt ſibi promittit, vt collecto nouo vigore iterum floreat: ſimul tamen oſtendit hoc proſperi ſtatus ſummum ſibi fore caput, inter Dei cultores cenſeri & locum tenere, vt ſe in profeſſione pietatis exerceat: ſicut alibi vidimus acerbius ei fuiſſe exulare à Dei Sanctuario, quàm vxore, & bonis omnibus priuatum errare per ferarum ſpeluncas. Quòd tacitam perſonæ Doeg antitheſin quidam ſubeſſe volunt, quia fallaci prætextu, tanquam ſedulus Dei cultor, ſpeculandi cauſa ad Tabernaculum acceſſerit, ex remota cõiectura petitum eſt. Potius tam ipſi Doeg quàm aliis ſuis hoſtibus ſe opponit Dauid, quòd licet nunc profugus à Terra ſancta, Tabernaculi conſpectu careat: ſe tamen reſtitutionem ſperare, vbi euulſi fuerint hypocritæ, qui non modò locum illic occupant, ſed Templo ſoli potiuntur, quod tamen inquinant & polluunt ſuis ſordibus. Hîc ergo memoria repetamus quod alibi dictum fuit, hunc viuendi finem ſemper nobis eſſe ſpectandum, vt reputemur in grege Dei: & quia infirmitas noſtra externis adminiculis indiget, ſingularis beneficij loco ducẽdum eſſe, dum ſacros conuentus, vbi fideles alij alios ad Deum colendum & inuocandum incitant, frequentare licet. Adde quòd Deus, ſicuti vnus eſt, ita vt vnũ in ſe ſimus, communibus Sacramentis in ſpem beatę æternitatis nos colligit, vnóque omnium ore nomen ſuũ vult celebrari.

Ergo

Ergo Dauidis exemplo, fallaciis omnibus præferre diſcamus locum in Dei Eccleſia. Additur ratio cur futurus ſit ſimilis oleæ frondoſæ, quia ſcilicet *ſperauit in bonitate Dei.* cauſalem enim particulam ſubaudio: atque hoc modo antitheſin quam nuper attigi proſequitur, quanuis hoſtes eius virerent, longéque extenderent ſuos ramos, procera etiam altitudine ſuperbirẽt, radicem tamen eorum breui emarcidam fore, quia in Dei bonitate fixa non erat: itaque dum illi areſcent, ſuccum & vigorem ſibi nunquam defore, quia ſpem ſuã in Deo repoſuit. Porrò quia longo malorum tractu confici potuit, niſi fiduciæ ſuæ conſtantiam in longum tempus produceret, diſertè exprimit ſe non præſcripſiſſe Deo certum aliquod tempus, ſed æternitatem ſpe ſua fuiſſe complexum. Neque enim ſperare *in ſeculum* potuit quin Deo permitteret liberam mortis & vitæ ſuæ poteſtatem. Vbi perſpicimus quid legitimos Dei filios diſcernat ab hypocritis. nam quum vtrique in Eccleſia ſimul permixti ſint, ſicuti in area triticum paleæ mixtum eſt: alios tamen ſpes ſua in perpetua ſtatione confirmat, alios ſua vanitas inſtar paleæ diſcutit.

11 *Celebrabo te.* Pſalmum concludit hac gratiarum actione, qua ſe ex animo & ſyncerè defungi dicit, quia agnoſcat hoc eſſe Dei opus, quod obſeruatu dignum eſt. quia: vt maligni ſunt homines, quanuis ore gratitudinem aliquam teſtentur, vix tamen centeſimus quiſque ſeriò Dei beneficia reputat & expendit, vt ſentiat ipſum eſſe authorem. Statuit ergo Dauid, quòd elapſus fuerit è manu Doeg, quòd etiam non centies deinde perierit, id fieri non potuiſſe, niſi protectus eſſet Dei auxilio: nec ſe vno tantùm die gratum fore promittit, ſed perpetuò vel tota vita. Et certè quum in aliis omnibus pietatis officiis Dei filios ad perſeuerãtiam niti conueniat, hac in parte maximè eos ſibi inſtare neceſſe eſt: quia & facilè obrepit obliuio, & maior pars etiam dum ſe defunctam putat tridui laudibus, ſtatim ſepelit quod æterna memoria colendum erat. Poſtremò ſpem ſuam cum gratitudine coniunctam fore dicit. nam *expectare nomen* Dei, nihil aliud eſt, quàm patienter attendere ad eius gratiam quanuis ſit abſcondita, & ab eius verbo pendere, quanuis effectus in longum tempus extrahatur. Et quo meliore animo id faciat ſpem ſuam negat fore irritam, *quia bonum* ſit Dei nomen coram fidelibus. Quidam neutraliter accipiunt, quod bonum ſit ſperare, ſicuti Pſalmo 118.b.8. ſed alter ſenſus meo iudicio, ſimplicior eſt, quòd Deus fideles ſuos nunquam fruſtretur, quin ſuam bonitatem illis conſpicuam exhibeat. Quanuis ergo incredulis odioſum ſit Dei nomen, adeóque terrorem incutiat quoties inſonat eorum auribus, quia expertes ſunt eius bonitatis, dicit Dauid fideles ſemper continuis experimentis ſenſiſſe quàm ſuaue & iucundum ſit Dei nomen. *Manſuetos* autem vocari Dei filios, quia humanitate & beneficentia cæleſtem Patrem referre debeant, diximus Pſalmo 16.a.3.

Pſal. LIII.

Quia Pſalmus iſte idem ferè eſt cum XIIII. illinc huius interpretatio petatur.

1 *PRæfecto ſuper Mahalath, erudiens Dauidis.*	1 למנצח על־מחלת משכיל לדוד:
2 *Dixit ſtultus in corde ſuo, Non eſt Deus: corruperunt, abominabile fecerunt opus: non eſt qui faciat bonum.*	2 אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו והתעיבו עול אין עשה טוב:
3 *Deus è cælis proſpexit ſuper filios hominum, vt videret an ſit qui intelligat, qui requirat Deum.*	3 אלהים משמים השקיף על־בני אדם לראות היש משכיל דרש את־אלהים:
4 *Quiſque receſſit, ſimul putridi facti ſunt: non eſt qui faciat bonum, ne vnus quidem.*	4 כלו סג יחדו נאלחו אין עשה־טוב אין גם־אחד:
5 *Annon cognoſcũt omnes operarij iniquitatis? comedentes populum meum, comedunt panem, Iehouam non inuocant.*	5 הלא־ידעו פעלי־און אכלי עמי אכלו לחם אלהים לא קראו:
6 *Illic trepidarunt trepidatione vbi non eſt trepidatio: quoniã diſperſit Deus oſſa caſtrametantis contra te. pudore affeciſti, quoniam Deus ſpreuit eos.*	6 שם פחדו־פחד לא־היה פחד כי־אלהים פזר עצמות חנך הבשתה כי־אלהים מאסם:
7 *Quis dabit ex Sion ſalutẽ Iſrael? vbi conuerterit Deus captiuitatem populi ſui, lætabitur Iacob, exultabit Iſrael.*	7 מי־יתן מציון ישעות ישראל בשוב אלהים שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל:

uerentia accipitur,dum agnoſcunt fideles tanti ſe fieri coram Deo,vt cauſas eorum ſuſcipiens eorum hoſtibus ſe opponat.Quandiu enim expoſiti iniuriis non ſentiunt Deũ vindicem,multis dubitationibus æſtuant, ac ſi eum non attingeret cura regendi mundi. Experimenta autem iuſtitiæ eius,ad ſerium pietatis ſtudium ſopitas mentes excitant:atque hic timor, riſum quem mox ſubiicit Dauid,minimè impedit:quia duo hæc optimè inter ſe cõueniunt:vt ſe reuerẽter Deo ſubiiciant fideles,quem iniuſtæ crudelitatis vltorem agnoſcunt: & eum videntes à parte ſua ſtare,inæſtimabile gaudium concipiant. quia dum ſe nobis coniungere dignatur in commune bellum,hęc ſocietas potior eſt triumphis omnibus.Elegans paronomaſia quę eſt in verbis Hebraicis inter Videre & Timere, Latinè reddi non poteſt: qua notare voluit Propheta, intuitum de quo loquitur,non otioſum ſed efficacem fore.

9 *Ecce vir.* Putant quidam hoc prouerbij loco in vulgus fuiſſe iactatum de ſuperbia Doeg. Sed hoc videtur nimis reſtrictum: potius exiſtimo exegeſin eſſe timoris & riſus, quia voluit exprimere Dauid quomodo proficiant in Dei iudiciis fideles.Nam impiorum fruſtratio eos admonet patienter ferendam eſſe ſuperbiam,quæ ſuo impetu ruit: deinde eos quoque erudit ad modeſtiam,ne ſimili vanitate inflati,contra Deum & homines inſoleſcant. Riſuros ergo fideles de reproborum interitu aſſerit Dauid,non tantùm vt ipſis inſultẽt, ſed vt ſe quietos contineant ſub Dei auxilio,& valedicentes mũdi illecebris,ei ſe libenter ſubiiciant. Quoties ergo nobis occurrunt eiuſmodi exempla, Deus ſenſus noſtros, qui ad vagandum nimis alioqui propenſi ſunt,ad ſe retrahit,vt eos ſolus poſſideat.Porrò aduerbium,Ecce,δεικτικῶς hîc ſumitur,ac ſi in theatrum produceret Dauid infœlicem exitum,qui ſuperbos Dei contemptores manet:ſicuti hæc non vulgaris prudentia eſt, ex vno documento colligere miſeros eſſe omnes,ac peſſimo exitio deſtinatos, qui alibi quàm in Deo ſpem ſuam conſtituunt. Cæterùm coniunctim legenda ſunt hæc duo membra, *Non poſuit Deum robur ſuum, & ſperauit in multis diuitiis:* quia ſignificat Dauid nunquam ſyncerè homines in Deum recumbere,donec proprię inopiæ conſcij,ſe ipſos prorſus exinaniant. Quantiſper enim imaginantur in ſe aliquid reſidere, fieri non poteſt vt ad Deum conſcendant: ita hoc perpetuum eſt, quantum ſibi arrogant homines,tantundem Deo detrahere: & qui ſuis diuitiis confidunt, non ponere Deum robur ſuum.Et quod de vna ſpecie hîc pronuntiat Dauid ad omnes extenditur:quoties in mundo & terrenis opibus ſubſidunt hominum mentes, totidem obſtaculis prohiberi à quærendo Deo. Nomen הוה (quod malitiam vertit bona pars interpretum, quidam etiam pro pernicie actiuè accipiunt) videtur hoc loco potius notare ſubſtantiam. Scimus enim Dauidi nihil eſſe magis familiare,quàm rem vnam repetere diuerſis verbis. Ergo optimè fluit hic contextus,hominem qui diuitiis ſuis confidit, & roboratur in ſua ſubſtantia, vel in ſuo eſſe(vt loquuntur) Deum fraudare iuſto honore.

10 *Ego autem ſicut oliua frondoſa in domo Dei: ſperaui in bonitate Dei in ſeculum & vſque.*	10 וַאֲנִי כְּזַיִת רַעֲנָן בְּבֵית אֱלֹהִים בָּטַחְתִּי בְחֶסֶד אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד׃
11 *Celebrabo te in ſeculum, quia feciſti: expectabo nomen tuum, quia bonum eſt coram manſuetis tuis.*	11 אוֹדְךָ לְעוֹלָם כִּי עָשִׂיתָ וַאֲקַוֶּה שִׁמְךָ כִי־טוֹב נֶגֶד חֲסִידֶיךָ׃

10 *Ego autem.* Poſtquam Dauid fidei & ſpei alis in ſublime euectus,ſplendorem opulentiæ Doeg,quo ſecundum carnis ſenſum fuiſſet obrutus, animoſè deſpexit: exurgit etiam ipſe ex ſuis miſeriis.Et quanquam inſtar inutilis ac putridi trunci proiectus iacet propter ſpem futurę inſtaurationis,oliuæ ſe comparat.Et certè nulla ex interitu Doeg conſolatio redire poterat ad Dauidem, niſi perſuaſus fuiſſet, ſumptam fuiſſe diuinitus vindictam de hominis crudelitate quam aduerſus innoxios exercuerat.Ergo Deum, malorum quæ indignè perpeſſus fuerat, vltorem eſſe reputans Dauid,quod reliquum eſt ſibi promittit,vt collecto nouo vigore iterum floreat:ſimul tamen oſtendit hoc proſperi ſtatus ſummum ſibi fore caput, inter Dei cultores cenſeri & locum tenere, vt ſe in profeſſione pietatis exerceat: ſicut alibi vidimus acerbius ei fuiſſe exulare à Dei Sanctuario, quàm vxore,& bonis omnibus priuatum errare per ferarum ſpeluncas. Quòd tacitam perſonæ Doeg antitheſin quidam ſubeſſe volunt, quia fallaci prætextu,tanquam ſedulus Dei cultor, ſpeculandi cauſa ad Tabernaculum acceſſerit, ex remota cõiectura petitum eſt.Potius tam ipſi Doeg quàm aliis ſuis hoſtibus ſe opponit Dauid, quòd licet nunc profugus àTerra ſancta,Tabernaculi conſpectu careat:ſe tamen reſtitutionem ſperare,vbi euulſi fuerint hypocritæ, qui non modò locum illic occupant, ſed Templo ſoli potiuntur,quod tamen inquinant & polluunt ſuis ſordibus.Hîc ergo memoria repetamus quod alibi dictum fuit, hunc viuendi finem ſemper nobis eſſe ſpectandum, vt reputemur in grege Dei:& quia infirmitas noſtra externis adminiculis indiget,ſingularis beneficij loco ducẽdum eſſe,dum ſacros conuentus, vbi fideles alij alios ad Deum colendum & inuocandum incitant, frequentare licet.Adde quòd Deus,ſicuti vnus eſt,ita vt vnũ in ſe ſimus, communibus Sacramentis in ſpem beatę æternitatis nos colligit,vnóque omnium ore nomen ſuũ vult celebrari.

Ergo

Ergo Dauidis exemplo, fallaciis omnibus præferre diſcamus locum in Dei Eccleſia. Additur ratio cur futurus ſit ſimilis oleæ frondoſæ, quia ſcilicet *ſperauit in bonitate Dei.* cauſalem enim particulam ſubaudio: atque hoc modo antitheſin quam nuper attigi proſequitur, quanuis hoſtes eius virerent, longéque extenderent ſuos ramos, procera etiam altitudine ſuperbirēt, radicem tamen eorum breui emarcidam fore, quia in Dei bonitate fixa non erat: itaque dum illi areſcent, ſuccum & vigorem ſibi nunquam defore, quia ſpem ſuā in Deo repoſuit. Porrò quia longo malorum tractu conſici potuit, niſi fiduciæ ſuæ conſtantiam in longum tempus produceret, diſertè exprimit ſe non præſcripſiſſe Deo certum aliquod tempus, ſed æternitatem ſpe ſua fuiſſe complexum. Neque enim ſperare *in ſeculum* potuit quin Deo permitteret liberam mortis & vitæ ſuæ poteſtatem. Vbi perſpicimus quid legitimos Dei filios diſcernat ab hypocritis. nam quum vtrique in Eccleſia ſimul permixti ſint, ſicuti in area triticum paleæ mixtum eſt: alios tamen ſpes ſua in perpetua ſtatione confirmat, alios ſua vanitas inſtar paleæ diſcutit.

11 *Celebrabo te.* Pſalmum concludit hac gratiarum actione, qua ſe ex animo & ſyncerè defungi dicit, quia agnoſcat hoc eſſe Dei opus, quod obſeruatu dignum eſt. quia: vt maligni ſunt homines, quanuis ore gratitudinem aliquam teſtentur, vix tamen centeſimus quiſque ſeriò Dei beneficia reputat & expendit, vt ſentiat ipſum eſſe authorem. Statuit ergo Dauid, quòd elapſus fuerit è manu Doeg, quòd etiam non centies deinde perierit, id fieri non potuiſſe, niſi protectus eſſet Dei auxilio: nec ſe vno tantùm die gratum fore promittit, ſed perpetuò vel tota vita. Et certè quum in aliis omnibus pietatis officiis Dei filios ad perſeuerātiam eniti conueniat, hac in parte maximè eos ſibi inſtare neceſſe eſt: quia & facilè obrepit obliuio, & maior pars etiam dum ſe defunctam putat tridui laudibus, ſtatim ſepelit quod æterna memoria colendum erat. Poſtremò ſpem ſuam cum gratitudine coniunctam fore dicit. nam *expectare nomen* Dei, nihil aliud eſt, quàm patienter attendere ad eius gratiam quanuis ſit abſcondita, & ab eius verbo pendere, quanuis effectus in longum tempus extrahatur. Et quo meliore animo id faciat ſpem ſuam negat fore irritam, *quia bonum* ſit Dei nomen coram fidelibus. Quidam neutraliter accipiunt, quòd bonum ſit ſperare, ſicuti Pſalmo 118.b.8. ſed alter ſenſus meo iudicio, ſimplicior eſt, quòd Deus fideles ſuos nunquam fruſtretur, quin ſuam bonitatem illis conſpicuam exhibeat. Quanuis ergo incredulis odioſum ſit Dei nomen, adeóque terrorem incutiat quoties inſonat eorum auribus, quia expertes ſunt eius bonitatis, dicit Dauid fideles ſemper continuis experimentis ſenſiſſe quàm ſuaue & iucundum ſit Dei nomen. *Manſuetos* autem vocari Dei filios, quia humanitate & beneficentia cæleſtem Patrem referre debeant, diximus Pſalmo 16.a.3.

Pſal. LIII.

Quia Pſalmus iſte idem ferè eſt cum XIIII. illinc huius interpretatio petatur.

1 *PRæfecto ſuper Mahalath, erudiens Dauidis.*	1 למנצח על־מחלת משכיל לדוד:
2 *Dixit ſtultus in corde ſuo, Non eſt Deus: corruperunt, abominabile fecerunt opus: non eſt qui faciat bonum.*	2 אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו והתעיבו עול אין עשה טוב:
3 *Deus è cælis proſpexit ſuper filios hominum, vt videret an ſit qui intelligat, qui requirat Deum.*	3 אלהים משמים השקיף על־בני אדם לראות היש משכיל דרש את־אלהים:
4 *Quiſque receſſit, ſimul putridi facti ſunt: non eſt qui faciat bonum, ne vnus quidem.*	4 כלו סג יחדו נאלחו אין עשה־טוב אין גם־אחד:
5 *Annon cognoſcūt omnes operarij iniquitatis? comedentes populum meum, comedunt panem, Iehouam non inuocant.*	5 הלא ידעו פעלי און אכלי עמי אכלו לחם אלהים לא קראו:
6 *Illic trepidarunt trepidatione vbi non eſt trepidatio: quoniā diſperſit Deus oſſa caſtrametantis contra te. pudore affeciſti, quoniam Deus ſpreuit eos.*	6 שם פחדו־פחד לא־היה פחד כי־אלהים פזר עצמות חנך הבישתה כי־אלהים מאסם:
7 *Quis dabit ex Sion ſalutē Iſrael? vbi conuerterit Deus captiuitatem populi ſui, lætabitur Iacob, exultabit Iſrael.*	7 מי יתן מציון ישעות ישראל בשוב אלהים שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל:

ARGVMENTVM PSALMI LIIII.

Hoc Pſalmo recitat Dauid quas apud Deum preces conceperit, dum ſe à Zyphæis proditũ intelligens, in præſentiſsimum vitæ diſcrimen veniſſet: atque hoc modo inuictũ fidei ſuæ robur oſtẽdit, quòd morte ante oculos poſita, Deum tamen inuocare non deſtiterit. *Pſal. LIIII.*

1 *PRæfecto in Neginoth, erudiens Dauidis:*	1 לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מַשְׂכִּיל לְדָוִד׃
2 *Dum venerunt Zyphæi, & dixerunt Sauli, Annon Dauid latet apud nos?*	2 בְּבוֹא הַזִּיפִים וַיֹּאמְרוּ לְשָׁאוּל הֲלֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר עִמָּנוּ׃

2 Dauidem ſæpius quæſiſſe latebras in illa deſerti parte quæ vicina erat Zyphæis, notum eſt ex ſacra hiſtoria. Bis verò ab accolis fuiſſe proditum apparet ex primi libri Samuelis cap. 23.b.11. & 26.a.1. Hanc temporis circunſtantiam non abs re deſignat, vt ſciamus nullis malis vnquam fuiſſe ita fractum, quin ſpe ad Deũ aſſurgeret. Certè raræ & heroicæ fortitudinis ſpecimen fuit, quum hoſtilibus copiis vndique occluſus, quocunque pedem moueret, ſibi videret occurrere exitium, non tamen deſperatione obrui, ſed ex profundis illis tenebris ad implorandam Dei opem emergere. Neque enim precari ſic potuit, niſi perſuaſus foret, tam facile eſſe Deo, mortuum è ſepulchro educere, quàm viuum & incolumem in ſtatu ſuo tueri: quando nihil iam reſtabat, niſi vt animam in ſpeluncæ latebris deponeret.

3 *Deus in nomine tuo ſerua me, & in virtute tua iudica me.*	3 אֱלֹהִים בְּשִׁמְךָ הוֹשִׁיעֵנִי ו וּבִגְבוּרָתְךָ תְדִינֵנִי׃
4 *Deus audi precationem meam, auſculta ad ſermones oris mei:*	4 אֱלֹהִים שְׁמַע תְּפִלָּתִי ה הַאֲזִינָה לְאִמְרֵי־פִי׃
5 *Quia alieni ſurrexerunt in me, & formidabiles quæſierunt animam meam: non poſuerũt Deum in conſpectu ſuo. Selah.*	5 כִּי זָרִים קָמוּ עָלַי וְעָרִיצִים בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי לֹא שָׂמוּ אֱלֹהִים לְנֶגְדָּם סֶלָה׃

3 *Deus in nomine tuo.* Quia ſcimus Dauidem tunc omnibus humanis opibus & ſubſidiis fuiſſe exutum, ſubaudienda eſt antitheſis inter Nomen ac virtutem Dei, & inter media omnia (vt loquũtur) quibus iuuari ſolent homines. Etſi enim nihil eſt auxilij extra Deum, ordinarios tamen modos habet quibus exerat erga nos gratiam ſuam & virtutem. Vbi autem ita nos deſtituit, vt nihil auxilij ſub cælo appareat, tunc per ſeipſum agit. Ergo Dauid, quum in creaturis nihil ſpei eſſet reſiduum, meritò ad ſacrum hoc aſylum confugit, vt ſola Dei virtute contentus, miraculo ſe fore ſaluum confideret. Cæterùm in ſecundo membro Deum vindicem aduocans, qui cauſam ſuam diſceptet, hoc modo ſuam innocentiã aſſerit. Et ſanè vt nos Deus tuendos ſuſcipiat, danda inprimis opera eſt vt probè & rectè nobis ſimus conſcij: quia nihil magis peruerſum eſt, quàm temerè ad eum inuocandum proſilire, ac ſi malarum cauſarum eſſet patronus. Dauid igitur, cauſæ ſuæ bonitate, & probitatis conſcientia ad petendam ſalutem animatur. Neque enim dubitat, dum ſuam integritatem Dei iudicio examinandam proponit, eum ſibi fore propitium, ſimúlque in vlciſcenda hoſtium perfidia & crudelitate, ſeuerum fore iudicem.

4 *Deus audi.* His verbis affectus ſui vehementiam exprimit. Nec verò dubium eſt, quum tanta vrgeret neceſſitas, anxiè & ſummo ardore precatum eſſe: quia fieri non poteſt quin ex animo æſtuante verba prorumpant; ídque etiam proximo verſu declarat, vbi conqueritur ſibi cum barbaris feríſque hominibus eſſe negotium, quos nulla religio à ſcelerum audaciã cohibet. neque id facit quòd monitore opus habeat Deus: ſed metus & inquietudinis ſuæ cauſam referens, in illius ſinum curas ſuas exonerat. Porrò ſiue ſolos Zyphæos, nomine *alienorum* intelligat, ſiue illis coniũgat totum Saulis exercitum, mihi videtur immanem eorum barbariem ita perſtringere. Multi putant vocari alienos, qui degeneres erant filij Abrahę, & abiecto pietatis ſtudio deſciuerant in profanas Gentium corruptelas. Et fateor Iudæos ſæpe extraneos vocari à Prophetis, quia impiè & ſceleratè viuendo, ab Eccleſia Dei ſe abdicauerint. Sed huius loci mihi videtur diuerſa eſſe ratio. nam quum vicinitas, hoſtes quoque ipſos ad aliquam humanitatem flectere ſoleat, Dauid vt eorum truculẽtiam amplificet, à quibus nõ minus violenter impetebatur, quàm quiſpiã ignotus, & ferè natus in alio orbe, dicit Ab alienis in ſe impetum fieri: ſignificans belluino furore ruere. Quo etiam pertinet ſecundum epitheton, *formidabiles.* Nam qui robuſtos vertunt, nimis extenuant atrocitatem rei. Senſus eſt igitur, hoſtes Dauidis abiecto omni humanitatis ſenſu, non ſecus ac rabioſas feras in eius perniciẽ ferri. Vnde mirum non eſt eum expaueſcere, vt trepidè ſub Dei tutelam confugiat. *Quærere* verò *animam* dicuntur, quorum crudelitas nulla mediocri læſione contenta, ſatiari non poteſt niſi

niſi morte. Iam quo melius effrænem rabiem exprimat, nullum illis eſſe Dei reſpectum dicit: quia hoc ſolum erat frænum quo poterant cohiberi, ſi veniſſet illis in mentem, ſedere mundi iudicem in cælo, ad cuius tribunal ſemel omnibus reddenda eſt vitæ ratio: excuſſa verò Dei memoria nullus erat moderationi locus.

6 *Ecce Deus mihi auxiliator, Dominus inter fulcientes animam meam.*	6 הִנֵּה אֱלֹהִים עֹזֵר לִי אֲדֹנָי בְּסֹמְכֵי נַפְשִׁי׃
7 *Rependet malum aduerſarijs meis, in veritate tua ſuccide illos.*	7 יָשׁוֹב הָרַע לְשֹׁרְרָי בַּאֲמִתְּךָ הַצְמִיתֵם׃
8 *Voluntariè ſacrificabo tibi, celebrabo nomẽ tuum Iehoua, quia bonum.*	8 בִּנְדָבָה אֶזְבְּחָה־לָּךְ אוֹדֶה שִּׁמְךָ יְהוָה כִּי־טוֹב׃
9 *Quia ex omni anguſtia eruit me, & in aduerſariis meis vidit oculus meus.*	9 כִּי מִכָּל־צָרָה הִצִּילָנִי וּבְאֹיְבַי רָאֲתָה עֵינִי׃

6 *Ecce Deus mihi adiutor.* Docet hic verſus Dauidem non fortuitò vota in aërem iecisse, ſed precatum eſſe ex viuo fidei ſenſu. Et demonſtratiuum aduerbium magnam emphaſin continet. Quum iam ne inter feras quidem tutò lateret, vbi iſta Dei propinquitas? quum ferè in ſepulchro demerſum obrueret mortis caligo, quomodo Deum præſentem aſpicere potuit, & quaſi digito monſtrare? quum trepidus in ſingula momenta interitum expectaret, quomodo de præſenti certóque Dei auxilio gloriari potuit? Ergo neceſſe fuit mira fidei virtute excellere, qua tot obſtacula tranſcendens, ab ipſis inferis vſque ad Deum celeriter penetraret. Cæterùm, vbi Deum inter defenſores animæ ſuæ numerat, non ſimpliciter intelligit vnum eſſe ex illis: quia parum tribueret honoris, eum locando in hominum gradu: ac præſtaret nullam eius fieri mentionem, quàm ita in ordinem cogere. ſed potius ſignificat Deum ſtare ab eorũ parte quibus curæ erat ipſius ſalus, qualis erat Ionathan, & ſimiles. Quũ verò illi & numero pauci eſſent, & debiles, & timidi, hac tamen fiducia ſe ſuſtentat, quòd Deo præſide, & directore futuri ſint omnibus impiis fortiores. Forté etiam alludit ad ſuam nuditatem. Nam (quia omnium mortalium ope deſtituebatur) poteſt ita reſolui locutio hæc, ac ſi dixiſſet, vnius Dei fulturam ſibi pro innumeris ſufficere.

7 *Rependet malum.* Quia verbum יָשׁוּב tantundem valet ac, redire faciet, non modò videtur pœnam minari, ſed ſpeciem pœnæ ſimul notare: quòd Deus praua eorum conſilia, malignas artes, & improbos conatus in eorum capita retorquebit. Etſi autem nõ improbo eorum ſententiam qui optatiuè accipiunt verbum futuri temporis, magis tamen placet propriũ ſenſum retinere, vt Dauid, quaſi voti compos, ſecurè quod precatus eſt expectet. Et ſæpe videmus (quo acrius ſe ſtimulet ac perſeuerandi ſtudium erigat) eum talibus ſententiis interpoſitis precandi contextum abrumpere: quare nihil abſurdi ſi votis ſuis ſententiam hanc permiſceat, Deum fore iuſtum vltorem, qui mercedẽ rependat impiis & ſceleratis. Iam ad ſpei confirmationem hoc non parum valet, Deo *ſuam veritatem* produci in medium: quia niſi in tentationum procellis fixa maneret perſuaſio, Deum qui ſalutis noſtræ curam ſibi vendicat, eſſe veracem, neque inanibus verbis ſuos lactare, quoties auxilium ſuum differt ac ſuſpendit, labaſcerent mentes noſtræ. Non temerè igitur Dauid ſpem impetrandi in eo locat, quòd Deus non magis fidem ſuam abnegare poteſt, quàm ſe ipſum.

8 *Voluntariè ſacrificabo.* Suo more promittit ſe, vbi fuerit liberatus, gratiæ Dei memorem fore. Nec dubium eſt quin promittat, ſimul ac data fuerit facultas, ſolennes ſe Deo gratias acturum. Etſi enim interiore affectu contentus eſt Deus, non debuit tamen Dauid ritus Lege præſcriptos negligere. Ergo ſacrificiis accepti beneficij memoriã teſtatus eſt, vt ferebat commune piorum officium, vt ſuo quoque exemplo alios excitaret. Se verò hoc liberaliter facturum dicit, non modò quia pro ſuo arbitrio cuique liberum erat ſacrificia gratiarum actionis offerre, ſed quòd libenter & alacri animo, periculo iam defunctus votum ſuum ſoluet. Scimus enim maiorem mundi partem, vbi aliqua neceſſitate conſtringitur, ſatis largè polliceri ſe fore in Dei obſequio: mox verò vbi quiſque elapſus eſt, reuolui ad ſuum ingenium, Deíque gratiam obliuiſci. Dauid ergo ſpontanea ſacrificia vouet, vt ſe ab hypocritis diſcernat, qui nonniſi ſeruiliter & metu coacti, Deo ſe ſubiiciunt. Diſcamus itaque ex hoc loco quoties prodimus in Dei conſpectum, liberales afferre animos, ſi cultum noſtrum cupimus ei probare. Poſterius membrum cum vltimo verſu ad tempus lætum & tranquillum referri debet. Quanuis enim totum Pſalmum poſt liberationem compoſuerit, hactenus tamen recenſuit qua precandi forma vſus eſſet adhuc in ipſo diſcrimine laborans: nunc omni anxietate ſolutus ac liber, nouam gratiarum actionem ſubiungit. ac fieri poteſt vt vno exemplo admonitus, plura Dei beneficia, quæ diuerſis temporibus erat expertus, quaſi in faſciculum collegerit: ideóque generaliter pronuntiat *nomen Dei eſſe bonum*, *& ſe ereptum ab omni anguſtia:* Quid ſibi velit iſtud Videre, alibi diximus Pſalmo 35. Notat enim hæc locutio ſuauem &

tè eſſe poſitum,quo oſtenderet Dauid non ſecus in publico graſſari licentiam peccãdi, quàm latrones in ſyluarum latebris homines ſpoliant. Eodem pertinet quod ſequitur,in muris excubare hæc vitia. Nam quum muris cingantur vrbes, vt à rapinis & violentis incurſibus tutæ ſint,inuerſum naturæ ordinem deplorat Dauid,quòd loco munitionum, rixæ & oppreſſiones vrbem circundant,vel per circuitum occupant muros. De vocibus עמל&און,alibi dictũ fuit. Fontem quoque deſignat, *prauitates in medio eius* habitare dicens, *dolum & fraudem in plateis regnare*.Fieri enim non poteſt, vbi fraudandi cupiditas, & improbæ peruerſæque artes locum obtinent, quin ad prædandum & rapiendum, ad vexandos ſimplices & quietos proſiliant qui ſe impunè id facturos vident. Breuiter, politiæ bene compoſitæ, fœdam & deteſtabilem quæ ſub Saule paſſim erat ἀταξίαν opponit,ac ſi diceret,omnem illius iuſtitiam,omnem ordinem, omne recti honeſtique ſtudium exulare. Quod ſiue de vna tantũ vrbe,ſiue de pluribus dictũ ſit,portenti certè loco habendum eſt, in tam craſſas corruptelas fuiſſe progreſſos, qui ſe iactabant ſacrum Dei populum,vt eorum vrbes eſſent quaſi latronum ſpoliaria. Interea tenendum eſt,vrbes ita vitiatas,& prauis moribus imbutas, non ſolùm imprecatione Dauidis, ſed Spiritus ſancti iudicio in æternum exitium deuoueri.

13 *Certe non inimicus opprobrio me affecit,nam ſuſtinuiſſem: non aduerſarius magnificatus eſt ſuper me,nam me abſcondiſſem ab eo.*	13 כִּי לֹא־אוֹיֵב יְחָרְפֵנִי וְאֶשָּׂא לֹא־מְשַׂנְאִי עָלַי הִגְדִּיל וְאֶסָּתֵר מִמֶּנּוּ׃
14 *Tu verò homo ſecundum ordinem meũ,dux meus & familiaris meus,*	14 וְאַתָּה אֱנוֹשׁ כְּעֶרְכִּי אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי׃
15 *Qui ſimul ſuauiter fruebamur ſecreto,in domum Dei ibamus in ſocietate.*	15 אֲשֶׁר יַחְדָּו נַמְתִּיק סוֹד בְּבֵית אֱלֹהִים נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ׃
"vel, Irruat. 16 *" Sit mors exactrix ſuper eos,deſcendant in ſepulchrum viui: quia malitiæ in habitaculo eorum,in medio eorum.*	16 יַשִּׁימוֹת עָלֵימוֹ יֵרְדוּ שְׁאוֹל חַיִּים כִּי־רָעוֹת בִּמְגוּרָם בְּקִרְבָּם׃

13 *Certè non inimicus.* Exaggerat iniuriæ atrocitatem,eo quòd non ſolũ profeſſi hoſtes moleſti eſſent,ſed etiam fucati & perfidi amici.creſcit enim indignitas,vbi perniciẽ nobis moliũtur qui iuuare debuerãt.Sed quia malè exponitur verbum נשא,acſi diceret Dauid ſe patiẽter laturum fuiſſe ſi probrũ intuliſſet apertus hoſtis: monendi ſunt lectores, potius eum cõqueri quòd ſibi ab occultis inſidiis cauere non potuerit.Ego enim repetitionem expendo, *tuliſſem, & abſcondiſſem me*,vel delituiſſem.Ferre igitur hoc loco,non tolerare ſignificat,ſed potius ictũ eleuãdo repellere:quod Gallicè dicimus *I'euſſe receu le coup*. Nam quũ ad cauendos hoſtes intenti ſimus,perfidi homines ad lædendum facilius penetrãt,ſimulatę amicitię prætextu.Dicit igitur non fuiſſe hoſtem, cuius ictum excipere poterat vel ſuſtinere: non fuiſſe aduerſarium, à cuius noxa deflectere poterat.Quod *magnificandi* verbum quidam accipiunt pro,verbis inſultare:meo iudicio nimis reſtrictum eſt.tantũdem enim valet ac violenter ſe efferre, vel exurgere contra aliquem nocendi cauſa. Conqueritur in ſumma Dauid, ſe clandeſtinis artibus fuiſſe oppreſſum,quibus nullam defenſionem opponere potuit.Quem verò hîc perſtringat incertum eſt. Vt eorum ſententiæ ſubſcribam qui volũt eſſe Achitophel, adduci nequeo: quia totus contextus in perſecutionem Abſalom non competit. Quod alij putant proditorem aliquem notari ex vrbe Ceila,in medio relinquo. Quanquam non minus probabile eſt, vnum ex aulicis proceribus accuſari,cuius ſancta cum Dauide coniunctio & familiaritas vulgo nota eſſet. Niſi forte quis ad plures extendere hoc malit: ſicuti facilè coniicere licet non vnum duntaxat fuiſſe fœdifragum,ſed vt quiſque honore pollebat, ne Regis gratiam amitteret,ſancto Prophetæ fuiſſe infeſtũ. Nihil ergo impedit quo minus primarios ex regia cohorte vnà cum capite ſuo hîc compellet. Vbi autem videmus Dauidem non modò fuiſſe vi aperta oppugnatum,ſed etiam malitiosè proditũ ab amicis,in eius perſona nobis depingitur piorum omnium conditio, vt quiſque noſtrum ad ſubeundum hoc duplex certamen paratus ſit. Non enim gladiis tantùm & cædibus Eccleſiam Dei Satan infeſtat, ſed ſubornat etiam hoſtes domeſticos qui eam per inſidias & fraudes adoriantur.Quod genus hoſtium(vt dicit Bernardus)neque fugere neque fugare datur.Quiſquis autem hic fuerit,primò Dauid eum vocat *hominem ſui ordinis*. ſic enim ערך interpretor,quia nomẽ æſtimationis nõ conuenit:ſiue paſſiuè ſumatur pro æqualitate,ſiue actiuè pro ipſius Dauidis iudicio,ſicuti quidã vertunt, Tu eras æqualis meus:alij autẽ, Perinde fuiſti à me reputatus atq; alter ego. Hoc autẽ optimè quadrat quòd Dauid queratur,mutuæ ſocietatis vinculum,quo Deus homines inter ſe copulat, fuiſſe abruptum

abruptum. Sicuti enim eadem ſtatio milites in caſtris conſociat, ita in omnibus vitæ partibus æquum eſt vt neceſſitudo & communis vſus, commune etiam officium, amicitiã inter homines cõciliet. Ergo quum ad munus aliquod duo ſimul vocantur, Deus eos quaſi ſuis auſpiciis coniungit, vt fraterne mutuo ſe iuuent. Crimen ergo proditoris hac circunſtantia auget Dauid: ſicuti etiam quum *ducem* ſuum vel præfectum nominat. Tertiò quum exprobrat quòd ſecretum communicauerint cum ſumma dulcedine. Poſtremò quòd ſimul celebrauerint ſacros cõuentus. Nam רגש *rághes* ſocietatem hoc loco potius ſignificat (ac ſi diceret, ſe huic per fido amico fuiſſe proximum comitem) quàm ad turbæ ſtrepitum referri debeat. Cæterùm hoc vltimo membro conqueritur proditum ſe fuiſſe ab eo homine, quo non ſolùm in terrenis negotiis, ſed etiam in Dei cultu, ſocio atque etiam magiſtro vſus fuerat: quum tamen religio ſacratiſſimum ſit humanæ coniunctionis vinculum. Interea ſciamus damnari à Spiritu ſancto eos omnes qui ſacra naturæ fœdera violant quibus erant inter ſe deuincti. Quædam eſt totius humani generis ſocietas: ſed quo quiſque propius ad nos accedit, eo ſanctiore vinculo nobis eſt coniunctus. Nam principium quod profanis hominibus incognitum fuit, nobis tenendum eſt, non fortuitò, ſed Dei prouidentia fieri, vt vicinitas, cognatio, vocatio communis, homines ipſos inter ſe conſociet. Sacratiſſimum autem eſt pietatis fœdus.

16 *Irruat mors.* Iam contra totam factionem inuehitur, neque tamen promiſcuè ſub hac imprecatione totum populum inuoluit, ſed duces vel anteſignanos, qui nulla de cauſa ſceleſte eum perſequabantur. Diximus autem alibi Dauidem non ita fuiſſe hoſtibus ſuis imprecatum cæco vel prauo affectu: quia non priuatam, ſed Dei cauſam agebat, & moderatorem habebat illius Spiritum. Non fuit igitur votum hoc vel turbidi & inconſiderati zeli, vel iracundiæ, nequis ſibi exemplo Dauidis licere putet, ſimulac læſus fuerit, diras & maledictiones euomere: quia ſi nos agat vindictæ cupiditas, perperam ſanctum Prophetam æmulabimur, qui ſyncero & compoſito zelo hîc Deum vindicem implorat contra reprobos qui iam æterno exitio deuoti erant. Quod verbum ישי quidam vertunt condemnet, coactum eſt: ſicut etiam quod aliis placet, mortem exactricem conſtituat. ego quod ſimplicius erat elegi. Libenter autem recipio quod annotant quidam, vbi optat viuos in ſepulchrum deſcendere ſuos hoſtes, alludere ad pœnam Choræ, Dathan, & Abiron, eorúmque factioni inflictã. etſi mihi videtur ideo ſubitum & inopinatum mortis genus ponere, quia ſua opulentia tutos ſe à morte fore putabant: ac ſi diceret Dauid, Domine quoniam, ſua potentia excæcati, non amplius reputant ſe eſſe ex ordine mortalium, fac vt terra viuos deglutiat: hoc eſt, nequid impediat quominus ad pœnam qua digni ſunt, cum ſuo faſtu trahantur. Cauſæ redditio iterum oſtendit Dauidẽ non tam in perſona hoſtium ſuorum ferri, quàm pœnam denuntiare improbis omnibus qui Dei Eccleſiam infeſtis moleſtiis affligunt. *Malitiæ*, inquit, *in tabernaculis ipſorum*, ac ſi diceret, Vbicunque domicilium ſibi eligant, illic habitare multas prauitates. Quod poſtea melius exprimit, dicens reſidere *in medio eorum*, quod tantundem valet atque intus ab ipſis foueri, ideóque indiuiduas eſſe comites, vel in eodem contubernio manere. Num. 16. c. 31.

17 *Ego ad Deum clamabo, & Iehoua ſeruabit me.*	17 אני אל־אלהים אקרא ויהוה יושיעני:
18 *Veſpere, & mane, & meridie orabo & ſtrepitum edam: & audiet vocem meam.*	18 ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי:
19 *Redemit in pacem animam meam à prælio quod mihi erat: quoniam in multis fuerunt mecum.*	19 פדה בשלום נפשי מקרב־לי כי ברבים היו עמדי:
*20 *Audiet Deus, & " affliget eos, & qui ſedet ab initio. Selah. quia non ſunt mutationes ipſis: & non timent Deum*	20 ישמע אל ויענם וישב קדם סלה אשר אין חליפות למו ולא יראו אלהים:

" vel, reſpondebit eis.

17 *Ego ad Deum clamabo.* Retineo futurum tempus in verbis, quia non tam refert quid egerit quàm ſe ipſum animat & hortatur tam ad precandi ſtudiũ, quàm ad ſpem & fiduciam. Quamuis ergo nullum effugium pateat, vt nihil propemodum à mortuo differret: profitetur tamen ſe finem precandi non facturum, & ſibi ſucceſſum promittit. Proximo verſu perſeuerantiam ſibi expreſſius iniungit. neque enim ſatis erat vno verbo dixiſſe, orabo: quia idẽ perfunctoriè faciunt multi qui mox fatiſcunt. Primò autem notatur aſſiduitas, deinde vehementia. Et quòd *mane, veſperum, & meridiem* nominat colligere licet ſtatas fuiſſe piis horas ad precandum iſtis temporibus. Nam quum mane & veſperi quotidie ſacrificia offerebãtur in templo, quiſque admonebatur priuatim quoque domi ſuæ eſſe orandum. Medium tempus aliis ſacrificiis deſtinatum erat. Iam quia ſumus æquo tardiores ad orandum, niſi quiſque ſe ipſum ſollicitet ac vrgeat, præcipuũ hoc pietatis officium apud nos frigebit, adeóque obrepet pre-

candi obliuio, niſi nos fræno aliquo retineamus. Deus ergo certas horas præfigens, infirmitati noſtræ mederi voluit: quæ eadem ratio transferri debet ad priuatas preces, ſicuti patet ex
Dani. 9. a.3. hoc loco: cui etiam reſpondet Danielis exemplum. Quanquam autem hodie abolita ſunt ſacrificia, quia tamen ab ea pigritia quam talibus adminiculis expergeſieri olim neceſſe fuit, non ſumus immunes, communis nobis cum Patribus eſt ratio, vt ſinguli noſtrum certas ſibi horas præſcribant, quas non patiantur ſibi elabi abſque precibus. In verbo *tumultuandi*, vt diximus, notatur feruor: quod tanquam ſummæ ægritudinis & valde anxij metus ſignum poſuit Dauid. Neque enim ſonitum vel clamorem edidit niſi quem anxietas animi vel mœſtitia extorquebat. Teſtatur igitur nullos cruciatus vel dolores ſibi fore obſtaculo quominus ſuas querimonias ad Deum dirigat, & ſpem ſalutis fixam ac firmam foueat in corde ſuo: quia certò perſuaſus ſit vota ſua à Deo exauditum iri.

19 *Redemit in pacem.* Qui duo ſuperiores verſus in tempore præterito legunt, videntur aliqua ratione niti, ac ſi Dauid hîc probaret ſe fuiſſe exauditum, quia redemptus fuerit, ſed hoc facilè diluitur, vel quòd de ſalute ſua perſuaſus, glorietur ſe ſaluum eſſe: vel quòd diuerſas meditationes permiſceat. ſicuti ſcimus votis interdum adiungi narrationem euentus qui ſequutus eſt. Poſtquam ergo narrauit ſuas preces, profectum quoque addit, vt pro liberatione gratias agat. Dicit autem ſe redemptum fuiſſe in pacem, vel ad pacem: quia vltimo diſcrimine oppreſſus, eam non niſi ſingulari miraculo adeptus ſit. Quod poſtea ſequitur, *in multis fuerunt mecum*: duplicem ſenſum admittit. Quidam de hoſtibus exponunt: ac ſecundum eos, *mecum* tantundem valet ac contra me. Ita confirmatio eſſet redemptionis de qua nuper loquutus eſt: quòd ingenti hoſtium turba obſeſſus, nonniſi admirabili Dei gratia ſaluus euaſerit. Alij de angelis intelligere malunt, quos ſcimus turmatim pro nobis pugnare,
Pſal. 34. b.8. vt caſtra locant in circuitu timentium Deum. Literam verò ב, vt ſæpe aliàs, ſuperuacuam eſſe putant, ac ſi dixiſſet ſimpliciter, multi fuerunt mecum. Atque hic poſterior ſenſus doctrinam continet plenam conſolationis, quòd Deus, licèt alienis ſubſidiis non indigeat, infirmitatis tamen noſtræ cauſa multis adiutoribus ad ſalutem noſtram vtatur. Sed forte aptius erit ad hoſtes referre, vt Dauid eorum multitudinem commemorans, liberatricem potentiam magis inde extollat.

20 *Audiet Deus.* Quia verbum ענה teſtificari interdum ſignificat, ſic quidam accipiunt, Deus ex aduerſo teſtis contra eos exurget. Sed neſcio an ſyntaxis patiatur: quia vbi de conteſtatione agitur, Hebræi addunt literam ב. Ego verò non dubito quin Dauid verbum hoc poſuerit pro affligere, in ambiguitate tamen quaſi ironicè ludens. nam vt plurimum ענה Hebræis ſignificat reſpondere. Dixerat autem, *Audiet Deus*: quod ad ſuam perſonam haud dubiè refert. Nunc ergo addit ſe fuiſſe exauditum, vt Deus vindex exurgeret in hoſtibus eius affligendis. Simul Deum epitheto ornat, ex quo non parum ſolatij piæ mentes ſentiunt in rebus turbulentis ac confuſis. Vnde enim tantus impatientiæ feruor qui nos præcipitat, niſi quia ad Dei æternitatem mentes non attollimus? Atqui nihil magis peruerſum, quàm mortales homines, qui ſingulis momentis inſtar vmbræ diffluunt, Deum ſenſu ſuo metiri: quia hoc modo eum ab æterno ſolio detractum, variis mundi inclinationibus ſubiiciunt. *Quia non mutationes.* Quia חלף tam excindere quàm mutare ſignificat, quidam putant Dauidem conqueri quòd Deus nimis diu eorum interitum differat, qui ſubita pœna digni erant. Sed quomodo hoc conueniat non video. melius ergo alij *mutationes* vertunt. Quanquam hîc quoque variant interpretes. Quidam enim ita intelligunt, quòd nulla conuerſio in melius ſperanda ſit, quia perdita ſit eorum obſtinatio, adeóque ſint addicti ſuæ malitiæ, vt ad pœnitentiam ſint inflexibiles, ac natiua quædam crudelitas eorum animos occupet, ne ad miſericordiam vel humanitatem vnquam inclinent. Rectius alij exponunt ſub querimoniæ ſpecie hoc dici, quòd continuo tenore fluat eorum proſperitas, ac ſi non eſſent communibus incommodis ſubiecti. Tanta verò Dei indulgentia eos corrumpi dicit, vt omnem metum exuant, ac ſi immunes forent ab omnium hominum ſorte. Hoc modo copula Hebraica illationem valebit, Non ſunt mutationes, ideóque non timēt Deum. Et certè quo diutius torpent in ſuis deliciis, in malitia quoque magis obdureſcunt: & vbi dominatur ſuperbia, quandiu Dominus nobis parcit, non reuocamus in memoriam nos eſſe homines. Obliquè verò perſtringit eorum amentiam qui ſe imaginatur quaſi ſemideos, quia rebus aduerſis non ſubiaceant vt reliqui. quantulum enim humanæ vitæ curriculum eſt, ſi ad æternam Dei ſeſſionem conferatur? Sedulò igitur cauendum ne rebus proſperis obrepat nobis ſecuritas. quæ etiam contra Deum exultet.

21 *Miſit manus ſuas in paces ſuas, violauit fœdus ſuum.*	21 שלח ידיו בשלמיו חלל בריתו:
22 *Lenia præ butyro verba oris eius, & cor eius prælium: dulces ſunt ſermones eius præ oleo, & ipſi iacula.*	22 חלקו מחמאת פיו וקרב לבו רכו דבריו משמן והמה פתחות:

23 *Proiice ſuper Iehouam tuum" dare, & ipſe te paſcet: non permittet in æternum" nutationem iuſto.*	23 חשלך על־יהוה יהבך והוא יכלכלך לא־יתן לעולם מוט לצדיק׃
24 *Tu Deus proijcies eos in puteum corruptionis: homines ſanguinarij & doloſi non dimidiabunt dies ſuos: ego autem ſperabo in te.*	24 ואתה אלהים תורדם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא־יחצו ימיהם ואני אבטח בך׃

" vel onus, " vel lapſum.

21 *Miſit manus.* Quoniam paulo pòſt in plurali numero loquetur, probabile eſt, antequam ad turbam deſcendat, perſtringere authorem & caput impiæ conſpirationis. Obiicit autem quòd bellum intulerit in media pace, atque hoc modo fidem violauerit. Quibus verbis eum perfidiæ accuſat, quòd neque laceſſitus iniuria, neque bello legitimè indicto, vim & arma ex inopinato intentauerit. Longè enim ſceleratior eſt qui fœderatos ſuos ſine cauſa adoritur, quam qui ſuas iniurias apertè & ingenuè vindicat. Quod fuſius deinde proſequitur, dicens butyrum & oleum eſſe in labris eius, quum tamen prælium ſit in corde, & ipſi quoque ſermones ſint iacula. Tametſi enim nihil præter dulcedinem primo guſtu ſaperent, occulta tamen virulentia non ſecus ac gladio vel ſpiculis vulnerabant: velut prouerbio dicitur, fallaces homines venenum melle illitum ore gerere, ac crudelitas ex corde manans illic quoque ſe exerebat. Porrò ſcimus Saulem ſæpe blandis verbis omnia fuiſſe pollicitum: imò adulatum eſſe Dauidi, vt eum in ſuas naſſas alliceret. nec dubium quin eandem vafritiem ſequuti ſint aulici. Et certè hoc peculiare eſt certamen filiis Dei, vt illecebris deceptos, aſtuti homines conentur in perniciem illaqueare. Sed interea Spiritus ſanctus omnes obliquos aſtus damnans, præſertim fallaces blanditias, eos ad ſimplicitatem colendam hortatur.

23 *Proijce ſuper Iehouam.* Quia verbum יהב Hebræis dare ſignificat, ratio Grammaticæ poſtulat vt יהבך hoc loco vertatur *tuum dare* vel *donum.* Etſi autem maior pars interpretum diuerſum ſenſum probat, nullam tamen rationem affert cur verti debeat, onus tuum. Nuſquam enim verbum יהב pro onerare ſumitur, & quod nomen inde deductum, onus ſignificet, nullo exemplo conſtat. Vnde apparet, quia illis dura & abſurda erat loquutio, *proiice donum tuum ſuper Iehouam,* neceſſitate compulſos ſenſum illum excogitaſſe. Pia quidem ſententia eſt, curas omnes & moleſtias quibus grauamur, in Dei ſinum exonerandas eſſe: quia nullum ægris animis leuandis aliud remedium eſt quàm ſi in Dei prouidentiam recumbant. Quia tamen nullum occurrit ſimile exemplum in Scripturis, libenter alteram ſententiam amplector, quæ vtilem & valde vberem in ſe doctrinam continet: ſiquidem dare noſtrum accipimus paſſiuè pro beneficiis omnibus quæ nobis à Deo conferri expetimus. Huc itaque tendet exhortatio, vt curam eorum omnium quæ nobis vſui ſunt, Deo reſignemus. Neque enim ſatis eſt à Deo petere vt neceſſitatibus noſtris ſuccurrat, niſi etiam petitiones noſtræ & vota in eius prouidentiam recumbant. quia plæroſque videmus tumultuosè precari: & dum ſine modo laborant vel ſolliciti ſunt, Deum ad ſuas leges velle adigere. Quare non fruſtra Dauid modeſtiam hanc in precibus commendat, vt fideles eorum quæ poſtulant curam remittant Deo. nec enim aliter corrigi poteſt nimiæ feſtinationis vitium, quàm ſi Dei arbitrio ſubiicimus quid nobis concedi oporteat. Qui verò exponunt, Agnoſce Deum tibi hactenus tot bonorum fuiſſe authorem, vt de eius liberalitate adhuc ſperare debeas: nimis longè recedunt à genuino ſenſu. Siue autem Dauid alios hortetur, ſiue ſeipſum compellet, parum intereſt. quanquam mihi probatur, ſuo exemplo communem piis omnibus doctrinam ipſum præſcribere. Quod proximè ſubiicit, *ipſe te paſcet,* optimè doctrinam illam confirmat quam expoſui. Nam quia multis ſubſidiis indiget vita noſtra, ſemper ferè ſumus inquieti & fluctuamus. Dauid autem promittit Deum fore paſtoris loco, qui neceſſitates noſtras curæ habeat, nobiſque ſuppeditet quæcunque vſus noſter flagitabit. Addit poſtea non paſſurum vt iuſti vnquam labantur: vel perpetuò nutent. Nam ſi מוט pro lapſu accipias, ſenſus erit, Stabiliet Deus ſemper iuſtum, ne in æternum labatur. quem ſenſum tametſi non improbo, magis tamen inclino in alterum. Videmus enim ad tempus nutare iuſtos: & dum agitantur huc & illuc quaſi variis procellis, propè labaſcere. Quia autem nihil miſerius eſt quàm ita inter continuos æſtus verſari, finem tandem fore promittit Dauid, quia Deus paſſurus non ſit vt ſemper anxietatibus obnoxii ſint, vel periculis & curis concutiantur, ſed daturus ſit tranquillum ſtatum.

24 *Et tu Deus.* Iterum ad hoſtes ſuos redit, vt diſcrimen oſtendat inter ſuum & illorum exitum. Nam quum ad tempus quaſi victores exultent, pii autem iaceant proiecti ſub eorum pedibus, vnum hoc ſolatium reſtat, vt quietem ſibi paratam eſſe confidant, qui trepidantes inter multa diſcrimina vix ſe ſuſtinent: fide etiam ſpeculantur quod hoſtibus ſuis impendeat iudicium. Quod ad verba ſpectat, quia ponitur nomen *putei,* & additur שחת quod ſepulchrum ſignificat: impropriè autem dictum eſſet, trahendos eſſe in puteum ſepulchri: ideo multi interpretes etymologiam vocis Hebraicæ (deducitur enim à שחת, quod eſt corrumpere, vel perdere) potius ſequuntur, ac vertunt, foueam corruptionis. Quia ad ſummam rei parum intereſt

vtrumuis eligas,in medio relinquo. ſignificat enim Dauid,non temporalem modò cladem inſtare ſuis hoſtibus,ſed æternum interitum. Atque ita eos à fidelibus diſcernit,qui & ipſi merguntur ſæpe in profundas malorum foueas,ex quibus poſtea reſurgunt:ſed lethalem hoſtium ſuorum ruinam Dauid fore pronuntiat:quia Deus in ſepulchrum eos deiiciet,vbi putreſcent. *Viri ſanguinarii.* Generali ratione confirmat quod dixit. Nam quum certa Dei vltio crudeles & doloſos omnes maneat,hoſtes ſuos(quorum ſæuitiam & dolos erat expertus) illam effugere non poſſe colligit. Atqui reclamat experiẽtia. Tyrannis enim nihil eſt magis ſanguinarium, qui totum genus humanum pro ſua libidine cædibus addicunt. Viuet autem tyrannus ad ſenectutem vſque qui trecenta hominum millia occiderit,& tales diſertè notat Dauid, non autem vulgares ſicarios. Reſpondeo,quãuis non ita ſubitò pœnas Deus ſemper exigat, multis tamen documentis planum fieri quod hîc dicitur. Satis autem eſt temporales pœnas vt plurimum conſpici:nec præciſè exigendus eſt in illis æqualis modus,ſicuti Pſalmo 37. fuſius diſſerui. Deinde vtcunque ſcelerati homines vitam longius producant, agere tamen trepidam & inquietam vitam,vt verſentur in vmbra mortis,& propriè loquendo, vitam minimè viuere. Quum verò omni morte deterior ſit vita quæ ſic maledicta eſt à Domino,in rationem venire non meretur,præſertim vbi mala conſcientia ſuis tormentis, tanquam ſæuiſſimus carnifex, eos excruciat. Et certè ſi probè reputamus quid ſit iuſtum vitæ curſum peragere, non alij ad metam perueniunt,quàm qui Deo viuunt & moriuntur: quia illis ſolis tam mors quàm vita lucrum eſt. Atque hæc valde tempeſtiua eſt conſolatio,quoties improbi vel gladio vel fraudibus nos oppugnant,non diu victuros:quia quaſi repentino turbine Deus ipſos abripiet: ac diſcutiet,tanquam nebulas,eorum conatus,quibus videntur totum mundum perdituri. Clauſula quoque Pſalmi admonet iudicium hoc nonniſi fide & patientia cerni:quia Dauid ſalutis ſuæ cuſtodiam in ſpe reponit. Vnde colligimus,nõ ita maturè è medio tolli impios,quin diuturnis iniuriis ad tædium vſque nos exerceant.

ARGVMENTVM PSALMI LVI.

Pſalmus hic partim querimonias precibus miſcet,partim dolorem mitigat,gratiæ Dei meditatione. Nam auxilium Dei contra ſæuitiam Saulis & hoſtium ſuorum implorans Dauid,de ſucceſſu gloriatur:fieri tamen poteſt vt iam defunctus periculo iſtam gratiarum actionem addiderit. Pſal. LVI.

1 *PRæfecto ſuper columba muta in remotis, Dauidis Michtam,quum apprehendiſſent eum Philiſtim in Gath.*

1 למנצח על־יונת אלם רחקים לדוד מכתם באחז אותו פלשתים בגת:

1 Hiſtoria cuius meminit inſcriptio,habetur priore libro Samuelis, capite viceſimo primo. Nam quum nulla iam in latebris omnibus quies eſſet, coactus eſt tandem fugere ad regem Achis. Quanquam hîc ſe dicit fuiſſe comprehenſum in itinere:& ex Sacra hiſtoria idem colligere licet,vbi dicit Achis,Ecce vidiſtis hominem inſanum,vt quid introduxiſtis eum ad me? Et probabile eſt, fuiſſe ſuſpectum acſi eſſet proditor, vel aliquid machinaretur. Etſi autem mortis diſcrimen ſtultitiæ diſſimulatione effugit,hîc tamen ſatis declarat, ſe compoſita mente conſtanter inuocaſſe Deum, vt fides ſub illa infirmitate occulta,virtutem ſuam coram Deo exereret. Non fuit igitur talis animi perturbatio quæ eum ad illicita media præcipitem ageret:ſed in re deſperata aſtutum conſilium excogitare coegit eum metus, vt vitæ ſuæ potius quàm dignitati conſuleret. Quo autem minus enituit eius magnanimitas apud homines,eo magis ſtrenuè cum cæcis timoribus intus luctata eſt eius fides, ſicuti ex Pſalmo apparet. Quòd autem dicit, *ſuper columba muta*, quidam initium tritæ cantilenæ fuiſſe putant. Aliis placet,Dauidem metaphoricè vocari columbam. & certè argumento optimè conuenit hoc epitheton. Eodem etiam pertinet, *in remotis*: quia hoſtium furore pulſus in hoſtilem terram, meritò conqueſtus eſt, ſe procul velut in deſerta loca eiectum eſſe. Nam quod alij *Palatium* vertunt,coactum eſt. De voce Michtam alibi dictum fuit. Quanquam autem nihil aſſero, vbi Hebræi quoque interpretes inter ſe diſſentiunt:probabile tamen videtur, vt tunc dixi, ſpeciem fuiſſe melodiæ,vel muſicum inſtrumentum.

2 *Miſerere mei Deus,quia deuorat me homo, quotidie* ["] *oppugnans coarctat me.*
3 *Deuorant inimici quotidie,certè* ["] *multi ad coarctandum me excelſè.*
4 *Quo die timui,ego in te ſperaui.*
5 *In Deo laudabo verbum eius:in Deo ſperaui, non timebo quid faciat caro mihi.*

["] vel cõcidens.
["] aut,validi.

2 חנני אלהים כי־שאפני אנוש כל־היום לחם ילחצני:
3 שאפו שוררי כל־היום כי־רבים לחמים לי מרום:
4 יום אירא אני אליך אבטח:
5 באלהים אהלל דברו באלהים בטחתי לא אירא מה־יעשה בשר לי:

2 *Miſerere*

2 *Miſerere mei*. Incertum eſt de externíſne hoſtibus,an domeſticis loquatur. Certè quum ad regem Achis deductus eſſet, quaſi vnica erat ouis inter duas luporum turmas: quum eſſet Philiſtinis capitaliter exoſus. nec minus atrociter in eum ſæuirent Gentiles. Porrò *hominem* ſingulari numero dicens, indefinitè conqueritur ſe nihil inter homines humanitatis reperire: ac ſi diceret, Domine iam vltima neceſſitas fidem auxiliúmque tuum flagitat: quia ad me vorandum totus mundus inhiat. nam ſtatim plurali numero eandem ſententiam repetit. Particula *quotidie* Sauli eiúſque factioni magis conuenit. Cæterum miſeriam ſuam deplorat Dauid. quia magna & potenti hoſtiũ multitudine prematur,& oppugnetur ſumma crudelitate. Quod ad verba ſpectat, quidam שׁאף exponunt reſpicere: ſed non dubito elegãti metaphora exprimi inexplebilem illam rabiem qua ad eum deglutiendum ardebant hoſtes. Verbum etiam לחם quod poſt alios reddidi per verbum oppugnare, etiam Hebræis comedere ſignificat. ita eſſet cõtinuatio metaphoræ. Sed quia pluribus locis priore ſenſu capitur, nolui mutare quod magis receptum erat. Hoc tantùm breuiter attingam, malè ſenſum corrumpere qui ſecundo loco vertunt, Multi pugnantes mecum: ac ſi diceret, Angelos ſibi eſſe ſubſidio. abrumpunt enim querimoniam, quæ continua eſt toto verſu.

4 *Quo die timui*. Verba ſunt futuri temporis, ſed quæ in præteritum reſolui debent. Confeſſio autem infirmitatis eſt in timere: ſed cum exceptione, quòd tamen non ſuccubuerit timori. Quantumuis enim angerent eum pericula negat tamen ſpem ſibi fuiſſe excuſſam. Non iactat ergo heroicam animi altitudinem, qua ſecurè contempſerit omnes caſus, ſed confeſſus de ſuo metu, ſe tamen ſemper in ſpe gratiæ Dei perſeueraſſe dicit. Et certè hoc verum eſt fidei noſtræ examen, vbi nos pro ſenſu carnis, timores ſollicitant, non tamen exturbãt animos noſtros è gradu. Videntur quidem timor & ſpes magis eſſe contrarij affectus, quàm vt in eodem corde habitent: ſed experientia oſtendit verè demum illic ſpem regnare vbi partem cordis occupat timor. Neque enim tranquillo animi ſtatu ſpes exercetur, imò quaſi ſopita eſt: ſed vim ſuam tunc demum exerit vbi animum curis deiectum erigit, ęgritudine turbatum ſedat, formidine perculſum ſuſtinet ac fulcit. Ac proinde hæc ſeria fuit probatio fidei in Dauide, quòd metuens non deſtitit ſperare in Domino: ac periculi magnitudine anxius, animum tamen collegit, quod Deum liberatorem fore conſideret.

5 *In Deo laudabo*. Hoc verſu animum ſperando ſibi creuiſſe docet: quod ſolet omnibus Dei ſeruis accidere. Nam etſi ægrè in ſpe initio conſiſtunt, imò non ſine arduo certamine timoribus oppreſſi in ſpem aſſurgunt: nitendo tamen vires colligunt ad emergendum, donec maiore fiducia, tanquam ſtrenui athletæ, ad inſultus repellendos progreſſum faciant. Porrò *laudare* tantundem hîc valet ac gloriari: ac ſi diceret, ſe victrice fiducia inſtructum, iam certa ſpe exultare. Huius verò lætitiæ materiam ſtatuit in Dei verbo, ſubindicans, vtcunque videri poſſit ab eo deſertus, & quaſi proditus, ſibi tamen fidem datam ſufficere, quia certò perſuaſus ſit, eſſe veracem in ſuis promiſſis. Non deſinam (inquit) gloriari in Deo: quia acquieſcam in verbo eius. atque vt palàm non iuuet, imò ſubtrahat manum ſuam ab ope ferenda, contentus tamen ero vnico eius verbo. Hæc ſententia memorabilis eſt. Videmus quales ſint noſtræ deliciæ & moroſitas, vbi Deus mox votis noſtris non reſpondet. Nam etſi obſtrepere non audemus, fremit tamen intus caro, quia præter nudas promiſſiones nihil appareat. Multum ergo profecit qui inter tẽtationes vnico Dei verbo fretus, viriliter pergit in eius laude. Quod poſtea ſequitur, primo intuitu videtur non magni eſſe momenti. Quis enim tam amens, vt hominum vires pluris ad nocendum æſtimet, quàm immenſam Dei potentiam ad iuuandum? Sed prauæ huius & malignæ diffidentiæ, qua Dei potentiam ſub creaturis deiicimus, quiſque noſtrum ſibi nimis idoneus eſt teſtis. Itaque non vulgarem fidei profectum hîc expreſſit Dauid, ſe ad ſpernendas hoſtium minas fortitudine inſtructum dicens. Atque hoc certaminis genere præcipuè ſe exercere debent pij omnes, vt Dei auxilium noxis omnibus præferendo, quicquid terroris eſt deſpiciant. Simulatque in nos inſiliunt hoſtes, veniant nobis in mentem, eorum impetus contra Deum ipſum irruere, ac ſi eo ſuperiores eſſe contenderẽt. Iam quid magis indignum, quàm in æquilibrio, vt loquuntur, furioſos iſtos conatus cum inuicta Dei virtute relinquere? Sicut enim fidem noſtram labefactando, verbum Dei & auxilium quod promiſit, euertere tentant: ita niſi ſtatuimus Deum à parte noſtra ſtantem, minimo digito vel ſolo flatu ſatis valere ad frangendos eorum conatus, & copias diſſipandas, obliquè eius potentiam extenuamus: imò nihilo plus ei deferimus, quàm homini mortali, qui tãtùm vni par, à duobus vincitur. Sed quæritur quomodo omnem infirmitatem ſic repentè exuerit Dauid, vt qui nuper mortem horrebat, nunc intrepidè hoſtibus ſuis inſultet. Reſpondeo, hac fiducia non notari vacuitatem timoris, ac ſi extra telorum iactum poſitus, ſuauiter rideret omnia diſcrimina: ſed quia adeò timori non cedebat, vt victor emergeret, ac oppoſito ſpei clypeo metus omnes repellens, munitus eſſet certa ſalute, meritò ſancta iactantia efferri, *in Deo ſperans non timebo*. Contemptim verò homines Carnem appellat, vt ſe de ſtulta eorum audacia commonefaciat, dum ſui obliti tam multa moliri non dubitant.

Vota autem Dei intellige,ac ſi dicam pecuniam quæ in manu mea eſt,eſſe creditoris,quia ipſe quoque ſum in eius ære.Dauid ergo liberatus,ſalutem hanc à Deo profectam fatetur:ideóque votis quæ conceperat ſe oneratum dicit: quia conditio iam impleta erat. De quibus autem votis loquatur,patet ex ſecunda parte verſus. Quod ideo notandum eſt,ne quis inconſideratè cum Papiſtis,vota quęlibet probari imaginetur.Dicit enim ſe redditurum laudes,vel laudum ſacrificia.Nam hoc nomen quãuis laudes ſignificet, ad ſacrificia,tamen quatenus earum ſymbola erant,transfertur. Sciebat quidem Dauid,Deum ſacrificia neque præciſè & per ſe exigere,neque morari:ſed quia Legi ſubiectus negligere ſacras cæremonias non debuit, quæ toti populo mandatæ erant, veriſimile eſt de ſolenni teſtimonio loqui,quale ſolebant reddere fideles quum inſigni aliquo Dei beneficio affecti eſſent.

14 *Quia liberaſti.* Confirmat quod nuper dixi,ſe vitam ſuam Deo acceptam ferre,quia perierat, niſi mirabiliter ſeruatus foret. Nam quo dubitationem eximat, dicit non modò ſe à fraude,malitia,impetu & gladiis hoſtium fuiſſe ſeruatũ,ſed ab ipſa morte. Idem alia loquendi forma exprimit, Quum præceps rueret, ſe retentum eſſe Dei manu. מדחי enim quidam malè vertunt,à lapſu:quum potius violentum impulſum ſignificet Dauid.In ſumma,colligit ex magnitudine periculi,ſe diuinitus fuiſſe ſeruatum. Atque id nobis agendum eſt, vbi nos eripuit Deus ex aliquo diſcrimine,vt meminerimus quantum & quàm formidabile fuerit. Sumus enim in ipſis malis plus ſatis meticuloſi: ſed poſtea ſimul cum metu euaneſcit gratiæ Dei memoria. *Ambulare in luce viuorum*, nihil aliud eſt quàm vitali ſolis luce frui. Sed particula interpoſita, *coram Deo*, diſcrimen notat inter fideles, quibus propoſitum eſt vitam ſuam referre ad Deum:& profanos homines,qui velut fugitiui, licentioſè oberrant: non quòd fugiant Dei oculos,ſed quia tergum ei obuertunt.

ARGVMENTVM PSALMI LVII.

Duæ ſunt huius Pſalmi partes:Priore enim ſuas anxietates exponit Dauid:atque vt neceſſitas ferebat,opem Dei implorat contra Saulem & reliquos hoſtes ſuos.Deinde liberationis ſpe concepta, ad ſoluendum Deo ſacrificium ſe accingit.

Pſal. LVII.

1 P*Ræfecto ne perdas,Dauidis Michtham, quum fugeret à facie Saul, in ſpelunca.*	1 לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי־שָׁאוּל בַּמְּעָרָה׃
2 *Miſerere mei Deus,miſerere mei:quoniã in te confidit anima mea,& in vmbra alarum tuarum"* (" vel, hoſpitabor.) *ſperabo,donec tranſeat iniquitas:*	2 חָנֵּנִי אֱלֹהִים חָנֵּנִי כִּי־בְךָ חָסָיָה נַפְשִׁי וּבְצֵל־כְּנָפֶיךָ אֶחְסֶה עַד יַעֲבֹר הַוּוֹת׃
3 *Clamabo ad Deum excelſum,ad Deum qui perficit erga me.*	3 אֶקְרָא לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן לָאֵל גֹּמֵר עָלָי׃
4 *Mittet è cælo, & ſeruabit me" ab opprobrio abſorbentis me,mittet Deus clementiam ſuam & veritatem ſuam.* (" vel, in opprobrium expectantis me.)	4 יִשְׁלַח מִשָּׁמַיִם וְיוֹשִׁיעֵנִי חֵרֵף שֹׁאֲפִי סֶלָה יִשְׁלַח אֱלֹהִים חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ׃

1 *Dauidis Michtham.* Quia de voce Michtham nihil præter coniecturã afferri poteſt, poſthac nihil attingam.Nihilo etiã certior ratio afferri poteſt cur Pſalmus inſcriptus ſit *Ne perdas.* ideóque,vt in re obſcura & dubia,variant interpretes. Quidam initiũ fuiſſe putant veteris cantilenæ.Alij vocem hanc Dauidi expreſſam fuiſſe putãt,quum nullum pateret effugiũ,O Deus ne perdas.Alij hac voce laudari putant Dauidis probitatẽ, qui Abiſai in cædẽ Saulis ruentem, ab impetu reuocauit:quia etiam in Sacra hiſtoria hæc obiurgatio ponitur, *Ne perdas.* Sed quia antè precatus fuerat Dauid, quadrare non poteſt illa opinio. Ergo alterutrum ex illis duobus eligere conuenit:vel quòd ad numeros tritæ cantilenæ cõpoſitus fuerit Pſalmus:vel quòd Dauid precationem ſubito metu ſibi extortã,vt in re memorabili,breuiter hic notare voluerit.

2 *Miſerere mei.* Precatio duplicata oſtendit Dauidem non leui mœrore,cura & metu fuiſſe conſtrictum. Sed ratio petendæ miſericordiæ notanda eſt, quòd in Deo ſperauerit. Quanquam emphaſis etiam ſubeſt in nomine Animæ,ac ſi ex intimo cordis affectu ſe ſperaſſe diceret:vel ſpem ſuam non eſſe volaticam, vt loquuntur,ſed penitus altas radices egiſſe. Idẽ metaphoricè mox repetit,vmbram alarum Dei ſibi integumento fore dicens. Quanquã enim verbum חסה interdũ ſperare ſignificat, vt ego etiã verti:quia tamẽ etiam idem valet ac hoſpitari vel protegere,non diſplicet ita accipi hóc loco vbi mentio fit vmbrę alarum.Summa huc tendit,quando ſe totum commiſit Dauid Dei tutelæ,vt nunc ſentiat quod Pſalmo 91.a.1.videbimus,Qui in protectione Dei habitant,tuto & excelſo loco quieſcere.Cęterùm Dei cuſtodiam vmbræ alarum conferri, alibi diximus, quia Deus vt nos familiarius ad ſe inuitet, dicit ſe inſtar gallinæ vel auis, alas expandere ad nos fouendos. quo minus excuſabilis eſt noſtra ingratitudo

titudo & prauitas, niſi ad tam blandam inuitationem celeriter accurrimus. Adde quòd ſpem ſuam non ſine circunſtantia fixam in Deo fore dixit, & ſub vmbra alarum eius quieturam, ſed quo tempore inſtar procellæ vel turbinis tranſibit iniquitas. Niſi quis fortè nomen הוה malit potentiam vertere. Quicquid ſit, affirmat Dauid ſibi fore in Deo refugium, & alas eius ſibi fore loco integumenti quouſque tranſierint omnes afflictionum procellæ. Et certè quamuis interdum nobis ſereno & tranquillo cælo apricari liceat: quia tamen ſubitis procellis quotidie obnoxia eſt hæc vita, ſpes noſtras in Deum contrahere conuenit, vt nos operiant alę eius. Spei inuocationem ſubiicit: quia fieri non poteſt vt non preces ſuas ad Deum dirigant qui in eum confidunt. ideóque ſpem ſuam ab effectu probat Dauid, quia ad Deum in neceſſitate confugiet. Deum autem ornat inſigni epitheto, nempe quòd erga ſe compleat quæcunque eſt pollicitus: vel quòd ad finem vſque perducere velit quod incepit opus. Eodē enim ſenſu hîc poſitum eſſe interpretor verbum גמר, quo legitur Pſalmo 138. b. 8. quia eadem vtrobique ratio eſt. Atque hoc nobis occurrere debet ad fulciendam ſpei noſtræ perſeuerantiam, Deum, quia opus manuum ſuarum non deſerit, ſalutem fidelium numeris omnibus complere, & illis ſemper fore ducem, donec eos ad metam vſque perduxerit. Quòd alij vertunt, *ad Deum qui rependit mihi*, frigidum eſt. Melius quadraret, meo iudicio, *Ad Deum qui deficit erga me.* Aduerſatiuè autem hoc modo reſoluenda eſſet ſententia, Licet nunc Deus me deſtituat, neque me exerta manu iuuet, clamabo nihilominus ad eum. Coactior ſenſus eſt, Clamabo ad Deum qui perficit, vel perfectè exequitur rigorem ſuum erga me. & contextus poſtulat potius ad Dei beneficia referri, vt ſemper nobis occurrat Dei conſtantia in proſequenda ſua bonitate, quia opus manuum ſuarum inchoatum non deſerit.

4 *Mittet è cælo.* Dixi iam ſępius, Dauidē pias meditationes inſerere ſuis precibus vt ęgrum animum ſoletur, quaſi ſibi repræſentans ſpei ſuæ fructum. Ita nunc nō ſecus ac ſi manum Dei præſentem cerneret, de eius auxilio gloriatur. Quū dicit *Mittet è cælo*, quidā ſubaudiūt Angelos, mihi indefinita locutio melius videtur congruere: quòd ſcilicet non obſcurè, nec vulgari modo, ſed potenter & euidenti miraculo proferet Deus quam facturus eſt ſalutem. Ergo hac voce magnificum & ſingulare liberationis genus Dauid ſe ſperare intelligit. Atque ita cælum opponit terrenis mediis vel naturalibus. Quod ſequitur, poteſt duobus modis exponi. Qui vertunt *ab opprobrio*, ſubaudiunt literam מ. Sed fortè non minus commodum eſſet appoſitiuè accipere, *Seruabit me in opprobrium deuorantis me.* Quanquam participium שואף pro expectante ſumi poſſet: ac ſi dixiſſet Dauid, Hoſtes quidem mei cupidè inhiāt meo exitio, & ex inſidiis occaſionem me perdendi captant: ſed Deus cum ipſorum dedecore me eripiet. Pudorem enim & probrum incutere Deus impiis dicitur, dum ſpes eorum fruſtratur. Sicuti autem prius mirificam & planè cæleſtem ſibi liberationem promiſit Dauid, ita nunc ſe eam ſperare dicit à Dei clementia & fide: eáſque ſtatuit tanquam auxiliares eius manus.

5 *Anima mea in medio leonū, iaceo inter ardentes, inter filios hominum: quibus dētes lancea ſunt ac ſagittæ, & lingua eorum gladius acutus.*	5 נַפְשִׁי בְּתוֹךְ לְבָאִם אֶשְׁכְּבָה לֹהֲטִים בְּנֵי־אָדָם שִׁנֵּיהֶם חֲנִית וְחִצִּים וּלְשׁוֹנָם חֶרֶב חַדָּה׃
6 *Exaltare ſuper cælos Deus: ſuper omnē terram gloria tua.*	6 רוּמָה עַל־הַשָּׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ׃
7 *Rete parauerunt greſſibus meis: incuruata eſt anima mea: foderunt coram me foueam, ceciderunt in eam. Selah.*	7 רֶשֶׁת הֵכִינוּ לִפְעָמַי כָּפַף נַפְשִׁי כָּרוּ לְפָנַי שִׁיחָה נָפְלוּ בְתוֹכָהּ סֶלָה׃

5 *Anima mea.* Deſcribit rurſus hoſtium ſuorum ſæuitiam: quo Deum citius ad opem ferendam inclinet. Primum comparat leonibus: deinde furore ardere dicit vel implacabili odio, & dentes eorum ſimiles eſſe lanceæ & ſagittis. Quod de lingua ſubiicit, aptè intelligi poteſt de virulentis calumniis, quæ altius penetrant ad vulnerandos innoxios quàm vlli gladij. Et ſcimus Dauidi præcipuum fuiſſe certamen cum falſis criminibus quibus eum improbi grauabant. Quando autem ſanctum virum ita crudeliter & variis modis oppugnatum fuiſſe audimus, ne moleſtum nobis ſit in eandem arenam trahi: ſed querimonias noſtras coram Deo deferre ſufficiat, cuius eſt fallaces linguas & ſceleratas manus à noxa compeſcere. Ideo mox eum Dauid vindicem implorat. Etſi enim extra rem videtur eſſe hæc precatio, *Exaltare ſuper cælos Deus: ſuper terram gloria tua*, ſi tamen reputamus quanta ſit impiorum proteruia, & quàm ſupinus faſtus vbi Deus ad iniurias conniuet, facilè iudicabimus non abs re hoc eſſe dictum: pręſertim quia Saul & totus populus ſimul conſpirauerant, Deum pręclaro modo exurgere oportuit ad ſternendam illam altitudinem. Atque hinc ſumma ad nos conſolatio redit, dum ſe oſtendit Deus nobis ſuccurrere vt gloriæ ſuæ conſulat. nam ei non minus quàm nobis inſultant impij: ipſe autem gloriæ ſuæ iacturam facere non vult, nec ſacrum ſuum nomen eorum ludibriis proſtituere. Poſtea iterum redit ad querimonias: & cum antehac crudeliter ſe vexari

dixerit,nunc ſibi inſidias & fraudes intendi deplorat.Incuruatam animam dicit, quemadmodum trepidi homines ſolent ſe contrahere: adeóque aues ipſæ dum ſibi metuunt ab aucupio, non audent pennas mouere,ſed humi proſtratæ iacent.Alij vertunt,*incuruauit animam meam.* Sed alter ſenſus ſimplicior eſt, & verbum כפף neutraliter ſæpe accipitur. Quanquam autem נפש Hebræis eſt fœmininum,alibi tamen quoque maſculinis verbis iungitur.

8 *Paratum cor meũ Deus,paratum cor meum: cantabo & pſallam.*	8 נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים נָכוֹן לִבִּי אָשִׁירָה וַאֲזַמֵּרָה׃
9 *Exurge lingua mea,exurge nablum & cithara,excitabor diluculo.*	9 עוּרָה כְבוֹדִי עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָׁחַר׃
10 *Celebrabo te in populis Domine, pſallam tibi in nationibus:*	10 אוֹדְךָ בָעַמִּים אֲדֹנָי אֲזַמֶּרְךָ בַּלְאֻמִּים׃
11 *Quia magna ad cælos bonitas tua,& ad nubes veritas tua.*	11 כִּי־גָדוֹל עַד־שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד־שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ׃
12 *Exaltare ſuper cælos Deus,ſuper omnem terram gloria tua.*	12 רוּמָה עַל־שָׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ׃

8 *Paratum.* Quidam iſtud נכון exponunt confirmatum eſt: & verbum hoc Hebræis tam ſtabilire quàm parare ſignificat.Si placeat illa verſio,ſenſus erit,Dauidem probè & diu meditatum eſſe quas nunc Deo ſoluit laudes.ac ſi diceret, Non repentè,quorundam more, ebullio in gratiarum actionem,ſed firmo & conſtanti animi propoſito canendis Dei laudibus me addixi. Cæterùm mihi altera expoſitio magis arridet, quòd ſe alacriter accedere dicat Dauid ad laudandum Deum.ſicuti Gallicè dicimus, *Ie ſuis diſpos,ou deliberé.* Quanquam autem prompta hęc voluntas vbi naſcitur ex ſerio affectu,conſtantiam ferè comitem trahit,operę pretium tamen fuit monere lectores quid verbum Hebraicum valeat. Cor ergo paratum Dauid tam hypocritarum labris,quàm aliorum torpori opponit:ac ſi diceret,ſe ſyncero zelo accenſum eſſe,ſegnitie diſcuſſa, & omnibus impedimentis valere iuſſis, ſe attentum eſſe ad voluntarium hoc ſacrificium. [illegible]

9 *Excitare lingua mea.* Poeticè exprimit Dauid vehementiam illam & ardorem cordis ſui. Linguam enim ſuam,citharam & nablum aduocat vt ſibi præſto ſint ad celebrandum Dei nomen.כבוד non ſine cauſa linguam reddidi. Etſi enim ſæpius pro gloria ſumitur,ex multis tamen locis patet ad linguam quoque transferri, vt diximus Pſalmo 16. Hanc verò ſignificationem exigit contextus,vbi mox fit mentio nabli & citharæ:ac ſi diceret Dauid, ſe tam aſſa voce quàm muſicis inſtrumentis nomen Dei celebraturum. Primas quidem partes cordi dedit: ſed adiungit oris confeſſionem:tertiò, adminicula adhibet,quæ ſtudium magis accendant.Si verbum העיר tranſitiuè accipere libeat,perinde erit. Nam qui ſeriò expergefactus eſt ad laudandum Deum,nulla in parte ceſſat.

10 *Celebrabo te in populis.* Quia gentes & populos gratitudinis ſuæ fore teſtes promittit Dauid,colligimus,in his afflictionibus geſtaſſe Chriſti perſonam:ídque ſcire magnopere noſtra refert,vt nobis conditio noſtra ante oculos quaſi in ſpeculo verſetur. Quòd autē his verbis reſpexerit in Chriſti regnum, Pauli authoritate primùm,deinde etiam clara ratione conſtat.Etſi enim cani poſſunt Dei laudes inter rupes & ſaxa, abſurdum tamen eſſet dicere,narrabo ſurdis nomen Dei. vnde ſequitur Gentes ad Dei notitiam fuiſſe vocandas , vt præconium hoc ad eas perueniret.Summatim deinde attingit quam ſibi ſumpturus ſit canendi materiam, nempe quòd bonitas Dei & veritas totum mundum impleant.Diximus autem alibi, non abs re initium fieri à Dei bonitate, & deinde fidem eius coniungi : quia vt propenſus ſit Deus & liberalis ad promittendum,non aliunde quàm gratuita ſua bonitate adducitur.Sed ne facilitas hæc putetur conſtantia carere,fidei & veritatis elogio ſanciuntur omnes promiſſiones.In fine Pſalmi ad preces iterum conuertitur, ne Deus ſua tolerantia impiis augeat proteruiam, hócq; modo ſuam gloriam obſcuret. Niſi fortè hîc,poſtquam vaticinium edidit de Gentium vocatione, votum etiam de ea acceleranda concipiat : ac ſi diceret , Domine non modò in Iudæa potentiam tuam illuſtres innoxiis iuuandis , ſed per totum mundum iudicia exerceas quibus imperium tibi aſſeras apud omnes populos.

Rom. 15. b.9.

ARGVMENTVM PSALMI LVIII.

Duæ ſunt huius Pſalmi partes : primò enim ſuam probitatem aſſerit Dauid contra hoſtium calumnias.Vbi verò conqueſtus eſt,indignè ſe perpeti graues iniurias ab hoſtibus,nec minus fraudibus & inſidiis quàm crudelitate eorum ſe oppugnari: prouocat tandem ad Dei iudicium, illiſque exitium precatur quale meriti ſunt.

Pſal. LVIII.

I *Præfecto,*

1 *PRæfecto, Ne perdas, Dauidis Michtham.*

1 למנצח אל-תשחת לדוד מכתם:

2 *An verè congregatio iuſtitiam loquimini? recta iudicatis filij hominum?*

2 האמנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם:

3 *Quin potius in corde malitias agitatis, in terra violentiam manus veſtræ appendunt.*

3 אף-בלב עולת תפעלון בארץ חמס ידיכם תפלסון:

4 *Alienati ſunt impij à vulua, errauerunt ab vtero loquentes mendacium.*

4 זרו רשעים מרחם תעו מבטן דברי כזב:

5 *Venenum illis ſecundum ſimilitudinem veneni ſerpentis, ſicut aſpidis ſurdæ quæ obturat aurem ſuam.*

5 חמת-למו כדמות חמת-נחש כמו-פתן חרש יאטם אזנו:

6 *Quæ non audit ad vocem incantantis magi, magicam exercentis ſcienter.*

6 אשר לא-ישמע לקול מלחשים חובר חברים מחכם:

2 *An verè congregatio.* Dauid hoſtes ſuos interrogatione vltro laceſſens, oſtendit quãtum habeat fiduciæ in bona cauſa. Nam vbi audemus teſtimonium petere à parte aduerſa, oſtẽdimus nihil eſſe in re ipſa dubitationis: quia ſi cauſa obſcura eſſet, ſtultæ confidentiæ eſſet aduerſarium citare teſtem. Dauid ergo bona conſcientia fretus, liberè prodit in medium, & futiles calumnias quibus eum grauabant apud ſimplices, refutat, ídque proprio eorum iudicio. ac ſi diceret, Ego vos teſtes habeo meæ innocẽtię, vos tamen fictis criminibus improbè me vexatis: quomodo vos non pudet innoxium ita gratis opprimere? Tenendum verò eſt quóſnam Dauid accuſet. Vocat eos congregationẽ, deinde *filios hominum.* Nã qui אלם putant epitheton eſſe iuſtitiæ, & vertunt mutam, aberrant meo iudicio, à mẽte Dauidis. Cæterùm de voce Congregationis non conſentiunt interpretes. Quidam odioſe perſtringi exiſtimant hoſtes Dauidis, quòd ſuos haberent conuentus ineundis peruerſis conſiliis: ſicut improbi ſæpe ad noxas excogitandas capita inter ſe conferunt. Ego tamen aliis potius ſubſcribo, qui honorificè, ſed per conceſſionem, Saulis conſiliarios notari putant, qui in eius perniciem coibant quaſi acturi de bono publico. Alij qui literam ב coniungunt cum voce אלם, ad eundem ſenſum accedũt. Sed quia commentum illud à verbis remotum eſt, præſtat genuinã illam verſionem retinere. Cœtum ergo illum compellat Dauid, quem ſub ſpecie legitimi cõſilij vocabat Saul ad inſontem opprimendum. Fortè verò contemptim vocat filios hominum, detrahẽs quod titulo tenus conceſſerat: quia potius latronũ turba erant quàm iudicum cõuentus. Niſi magis placeat, quum præualida manu ſe oppugnari videret Dauid, & omnes ferè vulgi animos in illam ſceleſtam factionem propẽſos eſſe, tamẽ excelſo animo deſpicere illã multitudinẽ. Docemur autẽ hoc loco, quamuis à toto mundo impetantur ſerui Dei, nullũ terrorem illis obſtare, modò ſibi rectè conſcij ſint, quominus tam Regibus ipſis & eorum conſiliariis, quàm populi quiſquiliis inſultent. Nos verò diſcamus, Dauidis exemplo, quamuis totus mundus ſurdus ſit, in bonã conſcientiam recũbere, atque ita prouocare ad Dei tribunal. Auguſtinus qui Græcã tantum verſionem tenebat, argutè hîc diſputat, hominibus rectũ eſſe iudicium in generalibus principiis: ſed vbi ad hypotheſin ventum eſt, hallucinari: quia vitioſi affectus rectas notitias obſcurãt vel deprauant. Hoc quidem dictu plauſibile eſt atque etiam vtile, ſed nihil ad Dauidis mentem.

3 *Quin potius.* Poſtquam de craſſa eorum impudentia conqueſtus eſt, iam eos aggreditur, quòd corde machinentur iniuſtitiam, & manibus exequantur. Itaque particulam אף verto Quin potius. quia non dubito, vbi falſas calumnias à ſe depulit Dauid, vlterius nunc progredi, & eorum crimina proferre in medium. Secũdum membrum duobus modis verti poteſt: *Violentiam appenditis manibus veſtris.* vel, Manus veſtræ violentiam appendunt. Quia tamen non mutatur ſenſus, ſequantur lectores vtrum volent. Quòd autem appendere dicit pro exercere, putant quidam hanc eſſe metaphoræ rationem, quòd iſti Dauidem opprimerent ſub æquitatis prætextu, ac ſi perfidus & contumax fuiſſet aduerſus Regem, & publicæ quietis turbator. Nec dubium eſt quin ſuam tyrannidem fucauerint honeſtis titulis: vt hypocritæ, etiam ſi nihil habeant coloris, obtendunt tamen ſemper aliquid. Sed quia verbum Hebraicum פלס latius patet, ſumitúrque pro dirigere vel aptare, ſimplicior fortè ſenſus erit, eos ordinare vel diſponere quas corde iniquitates conceperant. Particulam *in terra* tantundem valere puto, ac palam: vt hîc de effræni eorum licentia expoſtulet: quia non clanculum vel in obſcuro angulo violentiam ſuam exercebant.

4 *Alienati ſunt.* Eorum malitiam exaggerat, quòd non cœperint nuper ad peccandum ſe proiicere, ſed nati ſint ad prauitatem. Scimus enim pleroſque non malo alioqui ingenio præ-

ditos,vel leuitate & libidinis impetu abripi, vel corrumpi malis exemplis,vel aliqua occaſione ſe proſtituere ad malum.contrà autem pronuntiat Dauid hoſtes ſuos malitia imbutos eſſe ab vtero:ac ſi diceret,perfidiam & crudelitatem cum ipſis natas eſſe. Etſi enim vitioſi omnes naſcimur,& omnibus Adæ poſteris ingenita eſt prauitas, vt nihil recti tentare poſſint quantiſper ſuo ingenio feruntur:ſcimus tamen arcano Dei fræno retineri maiorem partem, ne ſe ad quoduis flagitium proiiciat.Ergo quanuis corruptio originalis peccati in toto humano genere graſſetur,experientia tamen oſtendit,quoſdam eſſe verecundos & honeſtis moribus: alios mediocri tantùm corruptela imbutos:alios verò naturæ adeò peruerſæ,vt ſint prorſus intolerabiles.Hanc igitur effrænem malitiam quæ in communi hominum prauitate deteſtabilis eſt,Dauid in hoſtibus ſuis regnare affirmat: quaſi diceret, ſibi cum ſcelerum portentis eſſe negotium.

5 *Venenum illis.* Pergit in ſua amplificatione: & quanquam ſæuitia ardebant eius hoſtes, virulentiã tamen magis illis exprobrat,ſicuti aliis locis vidimus.Nam quòd alij furorem vertunt,aſpidum ſimilitudini non videtur congruere.Neque repugnat etymologia, quia nomẽ à calore deductũ eſt. Scimus enim veneni genus eſſe quod frigore ſuo necat:alterũ verò quod vredine & æſtu conſumit partes vitales. Senſus ergo eſt, hoſtes Dauidis venenata malitia ad nocendum æquè refertos eſſe ac ſerpentes.Veteratoriam deinde aſtutiam expreſſius deſignat, ſimiles eſſe dicens ſurdis aſpidibus,quæ aures ſuas ad vocem incantantium claudũt:ac ſi diceret,non eſſe ex vulgo ſerpentum,ſed vafritie ſuperare callidiſſimas quaſque aſpides, quæ ſibi à magorum inſidiis cauent.Siquis quærat,an igitur ſit ars aliqua incantandi:Reſpondeo,ſi nullæ eſſent incantationes,puerile & abſurdũ fore quod hîc dicitur. ſumeret enim ex nihilo ſimilitudinem:niſi fortè magis placeat ex communi vulgi errore locutum eſſe Dauidem. Videtur tamen innuere faſcinis incantari ſerpentes: idque ſine periculo fateri licet. Atque olim Marſi hac ſcientia pollere in Italia crediti ſunt.Certè ſi nullæ eſſent incantationes, fruſtra Lege Dei
Deut. 18. c.11. prohibitæ ac damnatæ eſſent. Neque tamen rationem vel artem eſſe concedo in faſcinationibus,ſed meris diaboli præſtigiis hoc fieri,cuius impoſturis Deus inter cæcos,hoc eſt incredulos,frænum laxat.ſuis autem, quibus per Verbum & ſpiritum ſuum affulget, non ita illudere permittit.Si tamen anſam curioſis quæſtionibus præcidere libeat, ſequamur quod nuper attigi, Dauidem ex communi errore ſimilitudinem hanc eſſe mutuatum: ac ſi dixiſſet,nullã poſſe in ſerpentibus verſutiam inueniri quæ non in hominibus iſtis regnet:etiam ſi quæ aſpides aduerſus incantationes aſtu ſuo munitæ ſint,non magis tamen eſſe callidas.

7 *Deus contũde dentes ipſorum in ore eorũ: maxillas leonum contunde Iehoua.*	7 אלהים הרס־שנימו בפימו מלתעות כפירים נתוץ יהוה:
8 *Diffluant ſicut aquæ,abeant ſibi: extendant arcum ſuum ac ſi ſe confringerent.*	8 ימאסו כמו־מים יתהלכו־למו ידרך חצו כמו יתמללו:
9 *Quemadmodũ limax liquefactionis euaneſcat,abortiuum mulieris quod nõ videt ſolẽ.*	9 כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל־חזו שמש:
10 *Antequã ſentiãt* "*ollæ veſtræ rhamnum, ſicut crudum quaſi turbo diſperdat eum.*	10 בטרם יבינו סירתיכם אטד כמו־חי כמו־חרון ישערנו:

"vel, ſpinæ veſtræ.

Deus contunde. Iam deſcẽdit ad imprecationem,Deúmque vindicem appellat,ſicut propriæ ſunt eius partes impiorum violentiæ reſiſtere, dum innoxiis moleſtiam faceſſunt. Sed hic ordo notandus eſt,quòd prius de hoſtium ſuorum malitia conqueſtus eſt Dauid,& bonam conſcientiam in medium produxit, quàm Deum aduocet cauſæ ſuæ patronum aut iudicem . quia minimè ſperandum eſt vt malas cauſas tuendas ſuſcipiat.Petit autem hoc verſu,vt Deus virtute ſua frangat improbos,ac compeſcat nocendi rabiem qua flagrant.Nam per *dentes* ſignificat non ſecus laniandi ac diſcerpendi eſſe cupidos ac feras beſtias: quod ſecunda parte clarius exprimit,eos leonibus comparans.Vnde apparet quàm furioſè in eius perniciem ruerẽt. Proximo verſu & aliis ſequentibus eandem ſententiam proſequitur,& aptiſſimis ſimilitudinibus exornat. Primum rogat vt eos diffluere faciat Deus aquarum inſtar, hoc eſt quàm citiſſimè. Quo verbo non vulgarem fidem teſtatus eſt.Videbat hoſtes ſuos magnis copiis &opibus inſtructos:videbat altis radicibus inniti, & optimè fundatum eſſe eorum robur : denique videbat ſaxeis montibus eſſe ſimiles:imò quum totus populus eſſet infenſus, multas rupes ſibi videbat oppoſitas, quarũ conſpectus ingẽti terrore deiicere poterat eius animum. Ergo Deum precari vt tantam duritiem liquefaciat,& diffluere faciat tam arduas moles, raræ ſpei & conſtantiæ fuit.res enim erat incredibilis,niſi Dei potentiam extuliſſet ſupra omnia mundi obſtacula. Sequitur altera ſimilitudo,vt irriti eorum conatus abeant. ſenſus enim verborum eſt, Quum arcum ſuum intenderint, vt ſagittæ fruſtrà concidant tanquam confractæ. Quia ergo implacabilis erat eorum crudelitas,poſtulat Dauid vt fruſtretur Deus ipſorum conatus.Porrò hoc votum concipere non potuit, niſi inuicta fortitudine inſtructus, vt formidabiles hoſtium apparatus,

apparatus, Dei arbitrio ſubiiceret: imò ita precando, totam eorum potentiam ſub Dei pedibus proſternit. Ergo hæc circunſtantia notanda eſt, ne langueſcant preces noſtræ, quanuis aptatæ iam ſagittæ mortiferos ictus minentur.

9 *Quemadmodum limax.* Duę iſtæ comparationes in eundem tendunt ſcopum quo prima, nempe vt celeriter tanquam res fluidæ aboleantur. Poſſet hoc videri ridiculum, robuſtiſſimos Gigãtes cochleis vel limacibus conſerri, niſi hunc honorem Deo tribueret Dauid, poſſe momento & abſque negotio diſcutere ac redigere in nihilum quicquid in mundo inſuperabile ducitur. Sed fidei oculis, Dei iudicia conſiderans, ſperat, vires illas, quarum fiducia ſuas deliberationes in decem ſecula extendunt, ſtatim poſſe diſſolui. Videtur autem alludere ad ſubitos exortus impiorum. ac ſi diceret, repentinum interitum ſimilem fore origini: ne facilibus incrementis fruſtra ſuperbiant. Eadem eſt abortiui ratio: quia ſi reputamus quantum temporis inani fiducia deuorent, facilè ſtatuemus, antequam viuere incipiant, quaſi ab ipſis carceribus retrorſum trahi.

10 *Antequam ſentiant.* In hoc verſu partim ob voces ambiguas, partim ob perplexum contextum ſubeſt nõnulla obſcuritas. quia סירות ollam & ſpinam ſignificat, duplex ſenſus poteſt elici, Antequam adoleſcant ſpinæ veſtræ in rhamnum, hoc eſt, creſcant in maiorem altitudinem, & denſiores fiant. Vel, antequam ollæ veſtræ ſentiant ignem ex ſpinis accenſum. Si de ollis exponimus, *viuum* ſumetur pro carne cruda, ſicuti etiam nos vertimus. ſi autem pro ſpinis, ſumetur pro immaturo vel tenero. Prophetæ tamen conſilium minimè ambiguum eſt: nam feſtinationem vindictę Dei his verbis denotat, ideóque precatur quaſi turbine eos abripi: vel, antequam adoleſcant in iuſtum robur, ſicut ſpinę in rhamnum dureſcunt: vel, antequam matureſcant, ſicuti caro quæ in òlla vel lebete coquitur. Hic tamen poſterior ſenſus videtur melius fluere, vt ira Dei turbulento impetu abripiat impios quaſi carnem incoctam: & quæ primum calorem nondum ſenſit.

11 *Lætabitur iuſtus* "quum viderit vindictam: manus ſuas lauabit in ſanguine impij.

12 *Et dicet homo, Atqui fructus eſt iuſto, atqui eſt Deus iudicans in terra.*

11 ישמח צדיק כי־חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע: "vel, quia viderit.

12 ויאמר אדם אך־פרי לצדיק אך יש־אלהים שפטים בארץ:

11 *Lætabitur iuſtus.* Quanquam videtur affectum à pia manſuetudine longè remotum iuſtis tribuere: ſi tamẽ memoria tenemus quod alibi ſæpius dixi, laudari à Dauide puros & bene cõpoſitos affectus, in eo nihil eſt abſurdi, fideles duce & moderatore Spiritu ſancto gaudium ex Dei iudiciis percipere. Vnde enim fit vt crudeliter vulgò gaudeãt homines inimicis ſuis percuntibus, niſi quia turbidis paſſionibus odij, iracundiæ, & impatientiæ feruntur? vt vindictam intemperanter expetãt? Ergo vbi dominatur caro, nihil rectũ eſt vel ſyncerum. Qui verò Spiritus zelo iuſtæ Dei vindictæ animum ſuũ conformat, non minus rectè gaudebit quoties pœnas Diuinitus impiis cernet infligi, quàm humaniter eorũ conuerſionem optabit vt ſalui fiãt. Sicuti enim Deum ſua miſericordia non impedit quominus tempeſtiuè ſeuerus ſit iudex vbi nullus eſt reſipiſcentiæ locus: nec rurſus ſeueritas eius clementiæ repugnat: ſic etiam iuſti iniurias placidè tolerando, hoſtes ſuos libenter in viam ſalutis reuocarent, & reſipiſcere mallẽt quàm perire. vbi tamen ad maturum vindictæ tempus eos adduxit ſua obſtinatio, iuſtam habent gaudendi materiam: quia hoc modo vitam ſuam Deo pretioſam eſſe agnoſcunt. Sicuti ergo gemunt ac torquentur quandiu ad eorum afflictiones Deus conniuet: ita fieri non poteſt quin illis iucundum ſit iuſtam ſceleribus mercedem rependi.

12 *Et dicet homo.* Ex cauſa & fine gaudij, qualis hîc deſcribitur, clarius apparet affectum hunc in ſanctis purum eſſe omni vitio. Quanquam videtur paſſim ad quoſuis extendere quod prius tãtùm de iuſtis dixerat. Sed quia confeſſio hæc nõ poteſt niſi fidelibus quadrare, qui verè oculati ſunt, eos ſolos ſub nomine hominis notari arbitror: cum hac tamẽ ratione, vt ſignificet Dauid multos qui perculſi fuerant ac turbati, redituros ad tranquillam mentem. Quanuis ergo nonniſi filios Dei intelligat, meritò indefinitè loquitur quaſi de multitudine: quia ſcimus quàm multos res in mundo confuſæ & inordinatæ concutiant: qui rurſus patefacta Dei iuſtitia, animos colligunt, vt paſſim mutentur iudicia vbi Deus manum ſuam è cælo exerit. Longè ergo latéque patebit hæc confeſſio, ſicut etiam dicit Ieſaias, Vbi apparuerint iudicia tua ô Deus, iuſtitiam diſcent habitatores terræ. Quanuis autem particula אך interdum ſimpliciter affirmet apud Hebræos: quia tamẽ ſæpius amplificat, non dubito quin hîc ſubaudienda ſit antitheſis inter tentationem, qua premuntur infirmæ mentes quantiſper Deus vindictam ſuam ſuſpendit, & fiduciam quam ex eius iudiciis concipiunt. Aduerſatiua igitur particula dubitationem illam repellunt, quæ ex diſſimulatione & tolerantia Dei obrepere ſolet, ac ſi expergefacti ſoporem ſuum corrigerent. Eſt autem hic nõ exiguus profectus ad pietatem, bene & penitus nobis eſſe perſuaſum, iuſtos ſollicitè in Dei timore ambulando, non ludere operã. Ideóque Ieſaias ad hanc ſapientiam filios Dei eniti iubet, Dicite Iuſto, bene erit, laborem manuum ſuarum comedet: quia niſi mox iuſtorum probitati reſpondeat fructus, ad diffidentiam lubrici

Ieſa. 26. b. 9.

Ieſa. 3. b. 10.

ac proni ſunt omnium animi, ac ſi Deus abiecta mundi cura otium in cælo coleret. Qua de re fuſius tractabimus Pſalmo 73. Rationem cur fructu ſuæ pietatis non careant filij Dei, adiungit, quia ſcilicet *Deus eſt Iudex mundi.* fieri enim non poteſt, ſi Dei prouidentia regitur mundus, quin tandem diſcrimen apud ſe eſſe oſtendat inter bonos & malos. Nomen *terræ* diſertè exprimitur: quia profani homines fortunam putantes dominari in mundo, imperium Dei cęlo includunt.

ARGVMENTVM PSALMI LIX.

Inſcriptio quæ mox ſequetur, declarat qua occaſione ſcriptus fuerit Pſalmus, qui ferè proximo ſimilis eſt. Priore enim loco, quo grauius iniuſtam hoſtium ſæuitiam accuſet, nullo ſuo merito ſibi tam infeſtos eſſe affirmat. Cõqueſtus autem de illorum iniquitate, implorat opem Dei: & poſtquam ſanctis meditationibus ad bonam ſpem ſe animauit, de infauſto illorum exitu vaticinatur. In fine promittit ſe liberationis fore memorem, vt Dei gratiam celebret.

Pſal. LIX.

1 *PRæfecto, Ne perdas, Dauidis Michthã, quum miſit Saul, & cuſtodierũt domum, ad eum interficiendum.*	1 למנצח אל־תשחת לדוד מכתם בשלח שאול וישמרו את־הבית להמיתו:
2 *Libera me ab inimicis meis Deus mi, ab inſurgentibus in me attolle me:*	2 הצילני מאיבי אלהי ממתקוממי תשגבני:
3 *Libera me ab operariis iniquitatis, & à viris ſanguinum ſerua me:*	3 הצילני מפעלי און ומאנשי דמים הושיעני:
4 *Quia ecce inſidiati ſunt animæ meæ, congregati ſunt aduerſum me robuſti: nõ peccatũ meum, & non ſcelus meum Iehoua.*	4 כי הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים לא־פשעי ולא־חטאתי יהוה:
5 *Sine iniquitate cucurrerunt, & ſe inſtruxerũt. excitare in occurſum meum, & vide.*	5 בלי־עון ירצון ויכוננו עורה לקראתי וראה:
6 *Et tu Iehoua Deus exercituum, Deus Iſrael expergiſcere ad viſitandas omnes gentes: ne miſerearis omnium iniquè tranſgredientium. Selah.*	6 ואתה יהוה אלהים צבאות אלהי ישראל הקיצה לפקד כל־הגוים אל־תחן כל־בגדי און סלה:

1.Sam.19. b.11. 1 Nota eſt hiſtoria cuius hîc fit mentio. Certè quum militum turma obſeſſus domi ſuæ eſſet Dauid, & omnes vrbis exitus tenerent miſſi à Saule cuſtodes, nulla ſpes effugij aut vitæ reſidua erat. Tametſi autem vxoris aſtu elapſus eſt, non tamen alibi quàm in Dei miſericordia ſalutem quæſiuit. Et certè quanuis fallendis patris militibus figmentum illud excogitauerit Michol, certum tamen eſt, pium virum nonniſi mirabili Dei præſidio ereptum fuiſſe. Ergo *cuſtodia domus* hîc ponitur ac ſi dictum eſſet, concluſum tunc fuiſſe in mortis anguſtias. Miſſi enim fuerant à Saule, non qui viuum caperent, ſed qui interficerent.

2 *Libera me.* Quo ſe magis ad Deum inuocandum hortetur, violentam hoſtium potentiam deſcribit. *Surgendi* enim verbo non modò audaciam notat, vel ſtrenuos ac feruidos impetus, ſed vires quibus præualebant: & tamen in altum attolli rogat, vt ſuperior ſit iſta quaſi exundatione. Atque hæc loquutio notanda eſt, ne dubitemus ſeruandi modum in Dei manu eſſe, quantumuis ſupra capita noſtra hoſtes emineant. Sequenti verſu non modò ſe obrutum eſſe dicit, ſed etiã expoſtulat de iniuſta, & ſceleſta hoſtium ſuorum crudelitate. Poſtea vtrunque complectitur, nempe ſe viribus deſtitui ad reſiſtendum, & tamen nulla ſua culpa tam graues & duros inſultus perpeti. Diximus autem alibi, imò ſæpius repetiuimus, quo ſibi melius conſcij ſunt fideles, eo plus ad quærendum Deum fiduciæ illis ſuppetere: quia liberior patet aditus, eo quòd communem ſuſtineant cum Deo ipſo cauſam. Nam quia Deus iuſtitiæ aſſertor eſt, ac bonarum cauſarum patronus, bellum cum eo ſuſcipit quiſquis innoxios aggreditur. Primò ergo queritur valida conſpiratione ſe opprimi, & inſidiis eſſe circunuentum. vnde ſequitur nihil reliquum eſſe ſubſidij in mundo. Poſtea ad innocentiæ ſuæ teſtimonium deſcendit. Quanuis enim Deus, ſuos affligendo, eorum peccata caſtiget, meritò tamen Dauid, Saulis reſpectu, ab omni culpa ſe eximit, atque hoc modo integritatis ſuæ Deo iudicium defert, quę peruerſis calumniis apud homines ſuccubuerat. Quicquid iactent, inquit, non reperietur in me ſcelus nec peccatum. Quanuis tamen bellandi ratione careant, dicit eos *currere* vel ſatagere. quibus verbis intelligit nihil eos omittere ad extremam diligentiam: adeò ſcilicet in perniciem miſeri hominis cupidè intentos eſſe.

5 *Excitare in occurſum.* Alludit ad hoſtium feſtinationem, de qua loquutus eſt, ne minus ſedulò Deus auxiliari maturet quàm illi ad perniciem incumbunt. Rurſus tamẽ vt ſibi fauorem conciliet

conciliet coram Deo teſtem ac iudicem cauſæ ſuæ ipſum appellat. Porrò quum dicit *vide*, ſenſum carnis permiſcet doctrinę fidei. perinde enim ac ſi prętèriiſſet Deus clauſis oculis omnes iniurias vſque ad illum diem, rogat vt nunc incipiat videre: hoc pro ruditate humanæ mentis. Interea tamen videndi partes Deo tribuens, fide agnoſcit nihil eius prouidentiæ eſſe abſconditum. Quanquam notandum eſt, Dauidem humanitus ita balbutire, vt iam perſuaſus ſit ſuas afflictiones ſimul cum integritate & hoſtium iniuriis Deo eſſe cognitas. Sed hac voce totam rem Dei iudicio examinandam proponit. Proximo verſu eandem precationem vehementius proſequitur: ac primò Deum ornat nouis epithetis, vocans *Deum exercituum & Deum Iſrael*: quorum priore immenſam eius potentiam commēdat, altero peculiarem quam de filiis ſuis, & tota Eccleſia gerit curam. Emphaticum etiam eſt pronomē אתה quaſi diceret nō poſſe magis fieri vt Deus abiiciat iudicandi munus quàm vt ſe ipſum abneget, vel exuat ſuam eſſentiā. Hortatur autem ad viſitandas omnes gentes, non quòd tam latè pateret cauſæ quam agit cognitio, ſed ratiocinatur à maiori ad minus: quum ne profani quidem & extranei manū & vindictam Dei effugiant, certius & magis horribile iudicium inſtare hoſtibus inteſtinis, qui ſub fraterno titulo piis moleſti ſunt, & ordinem diuinitus in Eccleſia ſancitum conturbant. Quāquam ergo Dauidi bellum non erat cum omnibus populis, Deum ad omnes viſitandos excitans, abſurdum fore oſtendit ſi domeſticos Eccleſiæ hoſtes impunè graſſari ſinat. Simul etiam contra tentationem luctatur, qua probabile eſt duriter fuiſſe agitatum. premebatur enim non à quatuor vel quinque improbis, ſed ab ingenti turba: contra tamen ſe attollit, proprium Dei munus eſſe reputās non modò paucos in ordinem cogere, ſed pœnas exigere de ſceleribus totius mundi. Nam Dei iudicium ad vltimos vſque terræ fines extendens, ea multitudine terreri non debuit quæ exigua erat generis humani portio. Quanquam vt paulò pòſt iterum videbimus, non incommodè poteſt hoc de Iſraelitis intelligi, qui in ſuas tribus, quaſi in populos, diuiſi erant. Dei verò miſericordiam ab iniquis trāſgreſſoribus prohibens, non dubium eſt quin reprobos tantùm notet, quorum deplorata erat iniquitas. Quanquam ſimul tenendum eſt quod antea attigimus, tam priuato affectu fuiſſe exutum, quàm purgatum omni turbida intemperie. Præterquam ergo quòd exitio iam addictos eſſe nouit, de quibus tam ſeuerè loquitur, puro & compoſito Spiritus zelo, communem potius Eccleſię cauſam, quàm ſuam agit. Ideo non eſt, cur eius exemplum obtendant quos ad crepanda anathemata impellit priuatus dolor.

7 *Reuertentur ad veſperum, ſtrepitum edent vt canis, & circuibunt vrbem.*	7 יָשׁוּבוּ לָעֶרֶב יֶהֱמוּ כַכָּלֶב וִיסוֹבְבוּ־עִיר׃
8 *Ecce garrięt ore ſuo, gladij in labiis ipſorum, quia Quis audiet?*	8 הִנֵּה יַבִּיעוּן בְּפִיהֶם חֲרָבוֹת בְּשִׂפְתוֹתֵיהֶם כִּי־מִי שֹׁמֵעַ׃
9 *Tu autem Iehoua ridebis eos, ſubſannabis omnes Gentes.*	9 וְאַתָּה יְהוָה תִּשְׂחַק־לָמוֹ תִּלְעַג לְכָל־גּוֹיִם׃
10 "*Fortitudinem eius ad te cuſtodiam, quia Deus arx mea eſt.*	10 עֻזּוֹ אֵלֶיךָ אֶשְׁמֹרָה כִּי־אֱלֹהִים מִשְׂגַּבִּי׃ "vel, Fortitudo eius ad te.

7 *Reuertentur ad.* Comparat hoſtes ſuos famelicis & rabioſis canibus, quos fames ad varios circuitus ſine fine inſtigat: atque hoc modo accuſat inexplebilem eorum ſæuitiam, quòd nocendi libidine ardentes, nullum ſatagendi faciant modum. Dicit enim ad veſperum reuerti, non quòd reliquo tempore quieſcerent, ſed quia infatigabili ſtudio pergerent in ſua malitia. Si nihil toto die profecerint, inquit, veſper tamen adhuc curſitantes deprehendet. Aptè autem latratus ſimilitudo conuenit ad formidabiles eorum inſultus exprimendos. Sequenti verſu eorum ferociam deſcribit. *Garrire* enim, vel ebullire ore ſuo dicens, intelligit palàm & abſque diſſimulatione nefanda ſua conſilia proferre. Nam etſi verbum נבע metaphoricè Hebręis loqui ſignificat, quia tamen propriè tantundem valet ac ſcaturire, plus videtur notare quàm ſimpliciter loqui. Senſus quidem eſt, non modò clanculum agitare ſecreta conſilia in perniciē hominis inſontis, ſed publicè & cum iactantia effutire quid animis conceperint. Ideo quod ſequitur *gladios eſſe in labiis eorum*, tantundem valet ac ſpirare meras cædes, vel totidem ad iugulandum miſerum hominem euomere gladios, quot voces proferunt. Tandem ſubiicit eò licētiæ ipſos ruere, quia nullum dedecus inde metuant. Quanuis autem probabile ſit, Dauidem hîc ſuo more perſtringere veſanam impiorum ſocordiam, qui metus excutiendi cauſa, Deum in cælo dormire fingunt: meo tamen iudicio conqueritur, eo ſecurius agitare praua conſilia, & quaſi medio foro publicare, quia in poſſeſſionem nocendi pridem venerint. Sic enim faſcinauerant totum vulgus, & Dauidem ſuis calumniis deformauerant, vt nemo pro excuſatione miſeri hominis mutire auderet. Imò quo quiſque atrocius in Regis gratiam perſequebatur miſerum hominem, eo maiore erat in pretio quaſi boni publici cordatus defenſor.

9 *Tu autem Iehoua.* Contra hæc obſtacula Dauid ſe nihilominus erigit ad meliorem fi-

duciam. Appoſitè autem *ridendi* ſimilitudine vtitur, quo Dei potentiam altius extollat: quaſi diceret, Vbi omnia machinati ſunt impij, Deum nullo negotio & quaſi per iocum diſſipare omnes eorum conatus. Quantiſper enim conuiuet Deus, gliſcit eorum proteruia, & inſolẽtius erumpit: quia non intelligunt, Deum, vbi otiari videtur, ſolo nutu iudicia ſua exequi. Contemptim ergo dicit non opus eſſe magno apparatu: quia ſimul ac volet Deus pœnas ſumere, ludẽdo eos in nihilum rediget. Grauiter autem hoc modo inuehitur in cæcum eorum furorẽ, quia vires ſuas intemperanter efferendo, Deum ſopitum iacere fingant. Quod additur ſecundo membro de cunctis Gentibus, huc ſpectat, etiamſi numero æquarent totum mundum, ludibrio tamen fore cum ſuis opibus & copiis. Quanquam poteſt ita reſolui, Sicuti tu ſubſannas omnes Gentes. Certum quidem eſt Dauidem eludere ſtultam hoſtium ſuorum iactantiam, qui multitudine ſua freti, nihil non audebant.

10 *Fortitudinem eius.* Fecit huius loci obſcuritas, vt eum ſuis commentis variè flexerint interpretes. Nulli tamen magis violenter torquẽt, quàm qui fingunt in relatiuo *eius*, eſſe perſonæ mutationem, ac ſi Dauid loquens de ſe ipſo, tertiam perſonã primę loco poneret. Mouit fortè tam eos quàm Græcũ interpretem ratio parum firma, quia poſtremo verſu legitur, Fortitudinem meam tibi canam, vel Fortitudo mea tibi. Atqui vbi vẽtum illuc fuerit, ſatis liquebit quàm aptè ad ſe transferat Dauid quod prius de Saule dixerat. Dubium igitur non eſt quin relatiuum de Saule debeat intelligi. Quidam enim ſeorſum particulam hanc exponunt, Saulis eſſe fortitudinẽ: quia longe ſuperior ſit viribus, vt iã penes eum ſit victoria. Alij ſic coniũgunt, Quanuis hodie ſis illius fortitudo, ô Deus, quia eum ſuſtines in regno ac tueris: ego tamẽ non deſinam ſperare dum me quoque in regium ſolium extollas, ſicuti pollicitus es. Propius ad Prophetæ mentem accedunt qui vno contextu legentes Fortitudinem eius ad te cuſtodiam, hunc eliciunt ſenſum, Quanuis hoſtis meus roboris ſui fiducia intemperanter ſe iactet, ego tamen quietus manebo: quia ſcio, quicquid conetur, occulta tua prouidentia frænari. Et certè ſic cogendi ſunt in ordinem cũcti mortales, vt conatus eorum & vires ſubiiciamus Dei arbitrio. Mihi tamen melius videtur congruere alia verſio, Fortitudo mea ad te: cuſtodiam. Sicuti etiã in fine Pſalmi, non dubito quin nominandi caſu vertẽdum ſit, *Fortitudo mea ad te: canã.* Quod ad ſummam rei non admodum intereſt: quia Dauid ſpeculam fidei conſcẽdit, vnde intrepidè violentos hoſtis ſui impetus deſpiciat, ſtatuens nihil poſſe niſi Dei permiſſu. Verùm ſi duo hęc ſeparatim accipias, Fortitudo eius ad te, cuſtodiam: ſentẽtia erit dilucidior. Priore enim loco Dauid, potentiam Deo vendicans qua gubernet totum mundum, hoſtem ſuum arcano fręno conſtringi, totúmque eius robur aliũde pendere colligit, vt ne digitum quidem mouere queat niſi annuente Deo. Poſtea ſubiicit, ſe pacato & tranquillo animo fore, vt patienter quemlibet euentum expectet. Verbum enim *cuſtodiam* hîc tantundem valet, ac me continebo: vel, tacitus attendam quidnam Deo placeat. Atque in coniugatione Niphal hoc ſenſu capitur Ieſaiæ 7.a.4. Hîc quidem ponitur in coniugatione Kal, ſed nihil impedit quominus vertamus, Tacitè obſeruabo quemcunque Deus euentum dare volet. Interea non diſplicet quod quidam annotant, Dauidem alludere ad cuſtodes obſidendæ domus ſuæ cauſa miſſos: ac ſi diceret, ex oppoſito ſibi aliam eſſe cuſtodiam, dum quieta mente & compoſita, quid facturus ſit Deus ſpeculatur.

11 *Deus clementiæ meæ præueniet me: Deus videre me faciet in aduerſariis meis.*	11 אלהי חסדו יקדמני אלהים יראני בשררי׃
12 *Ne interimas eos, ne forte obliuiſcatur populus meus: vagari fac eos in virtute tua, & diſiice eos clypeus noſter Domine.*	12 אל־תהרגם פן־ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו מגננו אדני׃
13 *Peccatum oris eorum, ſermo labiorum ipſorũ. deprehendantur in ſuperbia ſua, & de execratione & mendacio verba faciant.*	13 חטאת־פימו דבר־שפתימו וילכדו בגאונם ומאלה ומכחש יספרו׃

11 *Deus clementiæ meæ.* Scribitur quidem hîc affixum tertiæ perſonæ, ſed punctus apponitur qui primam perſonam notat. Græcus quidem interpres tranſtulit in tertia perſona: & hoc teſtimonio ſæpe Auguſtinus vtitur contra Pelagianos, vt probet Dei gratiam anteuertere omnia hominum merita: piè quidem, ſed nimis argutè. ſicuti etiam proximum verſum ſępe adducit, vt retundat quicquid liberi arbitrij viribus arrogant homines. Cuſtodiam, inquit, ad te fortitudinem meam. hoc eſt, modeſtè & humiliter ſubiicere ſe Deo debent homines, quia nulla fortitudine pręditi ſunt niſi quam ſuppeditat. Dictu quidem plauſibile eſt, fortitudinem ſuã ad Deum cuſtodire, qui ſibi extra ipſum nihil virium tribuendo, ab vna eius virtute pendent. Sancta etiam & vtilis eſt doctrina: ſed nobis ſedulò cauendum eſt ne Scripturam torqueamus. Certè verbum קדם nihil aliud hîc ſignificat quàm maturè occurrere. Nec aliud intelligit Dauid quàm promptum ſibi fore auxilium Dei quo opportunè ſeruetur. Summa igitur eſt,

Vtcunque

Vtcunque ceſſet Deus,vel opem ſuam differat,in ipſo tamen articulo aderit.Et certè niſi immodicus votorum noſtrorum feruor præcipites nos ageret,ſatis perſpecta nobis foret Dei ſedulitas & feſtinatio ad nos iuuandos:ſed dum nimis properamus, videtur nobis tardare. Iam confirmandæ fidei ſuæ cauſa,Deum appellat clementiæ ſuæ,quem ſæpe miſericordem expertus erat:ſuperioris enim temporis documēta certam ſpem dabant ſimilis in poſterum gratiæ. Nam quòd actiuè quidam accipiunt,ac ſi laudem clementiæ ſibi tribueret Dauid, frigidum & coactum eſt.trita eſt autem paſſiua locutio.

12 *Ne inter.mas eos.* Prudenter hoc ſibi Dauid ad patientiæ materiam ſuggerit. Niſi extemplò Deus ad nihilum redigat hoſtes noſtros,fingimus elapſos eſſe ex Dei manu:& quãuis eos lenta & diuturna tabe paulatim conficiat,non reputamus pœnam de illis ſumi.Quia igitur præpoſtere inhiant ferè omnes ad ſubitam hoſtium ſuorum perniciem,Dauid ſe ipſum cohibens,Dei iudicium in leuioribus etiam malis ſub quibus languent reprobi,expendit. Certum quidem eſt,niſi oculos nobis obſtrueret ſocordia,in ſubita impiorum clade magis cōſpicuam eſſe Dei vindictam: ſed quia ſtatim memoria nobis effluit, non fruſtra optat Dauid quotidie renouari idem ſpectaculum, vt iudicij Dei cognitio penitus cordibus infixa maneat. Quanquam,vt dixi,contra longioris moræ tædium hac doctrina ſe armat & munit, Deum conſultò vltimam vltionem differre: ne ſi impios vno momento deleat, ſtatim memoria extinguatur. Atque ita populi Iſraelitici ingratitudinem oblique perſtringit, quòd tam malè in illuſtribus Dei iudiciis proficeret.Hic verò morbus hodie quoque nimis regnat in mundo, vt Dei iudicia quæ notiora ſunt quàm vt clauſis oculis præteriri queant,impia obliuione in tenebras mergantur:vt neceſſe ſit quotidie in theatrum nos deduci,vbi Dei manum aſpicere cogamur. Atque hoc nobis in mentem veniat vbi Deus non ſtatim contra impios fulminat, nec tollit eos de medio,ſed ſenſim atterendo conſumit.Rogat autē vt Deus eos faciat vagari:nempe vt homines malis & egeſtate afflicti,huc illuc oberrent,dum nuſquam inueniunt dolori ſuo ſolatiū. Quod melius exprimitur altero verbo *fac deſcēdere*,vel dilue. Cupit enim ex honorifico gradu detractos,quaſi ad pedes proiici,vt in ſua miſeria & probris continuum iræ Dei ſpectaculum exhibeant.Quod ergo nonnulli nomē חיל vertunt exercitum,& accipiunt pro Dei populo coactum eſt.Potius Dei virtutē appellat Dauid ad perdendos impios, quia terrenis opibus freti,putabant ſe eſſe inexpugnabiles.Porrò quo facilius impetret quod poſtulat,in fine verſus oſtendit ſe cauſam totius Eccleſiæ agere. Huc enim ſpectat pluralis numerus,*clypeus noſter Domine*. Et certe quia diuinitus electus erat in Regem,in eius perſona continebatur ſalus Eccleſiæ.Ideóque non priuatim ipſe impetebatur,ſed totus populus, cuius ſaluti hoc modo conſulere Deus volebat. Eadem etiam fuit ratio cur patienter tulerit Deum moderari ſua iudicia, vt in aſſidua eorum meditatione populum retineret.

13 *Peccatum oris.* Subaudiunt quidam interpretes particulam cauſalem *propter*, vt cohæreat hæc ſententia cum ſuperiore verſu. Et certè non dubium eſt quin hîc ſit cauſæ redditio, cur æquum ſit eos iactari,vt inſtabiles & inquieti ſemper vagentur. Optimè tamen conueniet abrupta & defectiua locutio: ac ſi diceret Dauid non opus eſſe longo examine, quia palàm ſe prodat eorum iniquitas in linguæ proteruia. Peccatum, inquit, eminet in eorum ore: quia plenis buccis ſuperbiam & crudelitatem ſuam euomunt.Atque hunc ſenſum confirmat quod cōtinuò pòſt ſequitur,*deprehendantur in ſuperbia ſua*. Nam fontem inſolentiæ deſignat,quòd tam petulanter & ſine pudore ſua magniloquentia opprimerent innoxium.Specialiter deinde explicat quomodo ſcelera ſua ore proferrent,eos dicēs *verba facere de execratione & mendacio.* Quo verbo ſignificat, nihil præter diras maledictiones crepare, totóſque eſſe addictos fraudibus & calumniis.Qui paſſiuè accipiunt verbum ספר ac interpretātur, in exemplū fore vindictæ Dei impios quibus certas & memorabiles eius notas inſculpſit: longius videntur recedere à mente Dauidis.

14 *Conſume,in furore conſume, vt non ſint: & cognoſcant quòd Deus dominator ſit in Iacob, vſque ad fines terræ.Selah.*	14 כלה בחמה כלה ואינמו וידעו כי־אלהים משל ביעקב לאפסי הארץ סלה:
15 *Et reuertentur ad veſperum: latrabunt vt canis,& circuibunt vrbem.*	15 וישבו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר:
16 *Ipſi vagabuntur ad comedendum: ſi nō fuerint ſaturati,etiam pernoctabunt.*	16 המה ינועון לאכל אם־לא ישבעו וילינו:
17 *Ego verò cantabo fortitudinem tuam, laudabo mane clementiam tuam: quia fuiſti arx mihi,& refugium in die tribulationis meæ.*	17 ואני אשיר עזך וארנן לבקר חסדך כי־היית משגב לי ומנוס ביום צר־לי:

18 *Fortitudo mea ad te, pſallam: quia Deus arx mea, Deus clementiæ meæ.*	18 עזי אליך אזמרה כי־אלהים משגבי אלהי חסדי׃

4 *Conſume.* Videtur ſibi contrarius eſſe Dauid, dum nunc vltimum interitum imprecatur hoſtibus, quos prius nolebat tam citò interfici. Quorſum enim conſumptio in furore, niſi vt repẽte tollat è medio Deus qui perdendi ſunt, non autem mediocres vel tardas de illis pœnas ſumat? Sed nõ dubium eſt quin diuerſum tempus notet. atque ita facilè tollitur diſſidium, quòd in exemplum diu propoſitos, tandem vltimo exitio deuouet, vbi ſcilicet maturum aduenerit tempus. Scimus imperatoribus Romanis ſolenne fuiſſe, poſtquam captiuos ad diem triumphi ſeruatos per vrbem circunduxerant, vbi in Capitolium ventum erat, illos tradere in manus lictorum vt ſtatim iugularentur. Sic nunc precatur Dauid, vbi Deus impios ad tempus ſuperſtites reliquerit, donec celebrem de ipſis triumphum ageret, tandem in exitium tradi. Iam hæc duo inter ſe optime conueniunt, iudicia Dei nobis ſtatui ante oculos longo temporis ſucceſſu, ne excidat eorum recordatio: & tamen vbi ſatis edoctus fuerit mundus, infenſo & aduerſo Deo nihil reprobis ſupereſſe præter lentam tabem, mature tunc ad ſuum exitiũ deduci, quo melius expergefaciat tale ſpectaculum pigras mentes vel leuioribus pœnis minus attentas. Ideo ſubiicit, *vt cognoſcant vſque ad vltimos fines terræ Deum in Iacob dominari.* Nam quòd alij copula interpoſita exponunt, Vt cognoſcant Deum in Iacob & reliquis mundi plagis dominari: mihi nõ placet, ac ſenſum peruertit. Potius enim exquiſitum ſupplicij genus notat Dauid, cuius fama ad remotiſſimas quoque Gentes perueniat, & cæcis ipſis ac profanis hominibus incutiat Dei metum. Nominatim verò imperiũ Dei agnoſci vult in Eccleſiæ gubernatione: quia valde abſurdum videri poterat, res illic tam confuſas eſſe vbi ſibi Deus erexerat regium ſolium, vt ſacrarium eius nihil à cauerna latronum differret.

15 *Et reuertentur.* Non ita multum refert ſiue in futuro tempore legamus hæc verba, ſiue reſoluamus in tempus optatiuum, vt precationem ſuam continuet Dauid. Quanquam libẽter in eam ſententiam inclino, poſtquam Dauid votis ſuis finem impoſuit, nunc ſpem concipere fœlicis ſucceſſus quem optauerat. Eſt autem concinna alluſio ad id quod prius dixerat de rabioſa eorum fame. Neque enim nunc eodem ſenſu verba quibus antè vſus fuerat repetit, ſed ironicè dicit alio modo fore famelicos, & aliter quàm ſperaſſent ipſis ceſſurum. Prius conqueſtus eſt inſtar canum latrare, nempe quia eos agebat inexplebilis nocendi cupiditas & furor: nunc verò improbos eorum conatus ſubſannans, dicit, vbi ſatagendo ſe toto die fatigauerint, fruſtratum iri ſuis votis. Itaque ſuperiori querimoniæ opponitur hæc gratulatio de irrita & inani eorum diligentia. In fine verſus 16. quidam particulam אם־לא hoc eſt ſi non, volũt iuriſiurandi eſſe formulam. Sed quia nimis ſubtiliter deflectunt Prophetæ verba, eorum commento non aſſentior. Alij volunt bis repeti negationem, Si non fuerint ſaturati, neque pernoctabunt. Sed hoc quoque videtur remotum eſſe. Simplex verò & genuinus ſenſus ſpõte occurrit, Quanuis non fuerint ſaturati, cogentur tamen ire cubitum. atque hac circunſtantia magis augetur inediæ & famis incommoditas, quòd vbi ſine profectu totum diem mẽdicando conſumpſerint, feſſi tamen ieiunum & vacuum ventrem in lectum afferant.

17 *Ego verò cantabo.* Non modò intelligit his verbis ſibi fore canendi materiam, ſed iam ſe ad gratiarum actionẽ accingit. Ac primò liberationem ſuam fatetur magnificum fore virtutis Dei opus, deinde gratuitum beneficium. Verum quidem eſt, Dauidem ſine ſtrepitu furtiua vxoris ſolertia tunc elapſum eſſe ex hoſtium manibus: ſed quia hoc ſtratagemate eluſit Deus apparatum & copias Saulis, meritò dicitur exercuiſſe robur ſuum, Quáquam Dauid exemplo vno admonitus, videtur longius reſpexiſſe, atque ita complexus eſſe varia auxilia quæ ſubinde expertus eſt.

18 *Fortitudo mea ad te.* Clarius exprimit ſe acceptum Deo ferre quòd ſaluus eſt. Nam virtutis ſuæ laudem Deo reſignans, nihil ſibi facit reliquum. Prius dixerat fortitudinem hoſtis ſui eſſe ad Deum: idem nunc de ſua prædicat. Sed eleganter ambiguam locutionẽ diuerſo ſenſu ponit. Nam Deus fortitudinem impiorum cõtinet, vt cohibeat ac frænet, imò oſtendat fallaces & nullas eſſe quas illi vires ſibi arrogant. Interea ſuos fulciens, robur illis ſuppeditat, ne vnquam deficiant. Antehac ergo gloriatus eſt ſe fore ſecurum, quòd Saul arcana Dei prouidentia conſtrictus, ne ad leuandum quidem digitum idoneus foret. Nunc quantumuis ipſe debilis ſit, prædicat ſatis ſibi virtutis eſſe in Deo: ideóque ſubiungit ſibi iuſtam eſſe pſallendi cauſam: ſicuti Spiritus per os Iacobi lætos & hilares ad pſallendum inuitat. Quod alij legunt, fortitudinem meam ad te canam: duriuſculum eſſe lectores vident. Itaque non dubito diſtincta eſſe hæc duo membra, ſicuti antè attigi.

Iacob. 5. c. 13.

ARGVMENTVM PSALMI LX.

Dauid iam locatus in ſolio, & inſignibus aliquot victoriis potitus, quæ ad ſtabiliendum regnum eius valere poterant, Dei gratiam prædicat & extollit: neque id teſtandæ modò gratitudinis cauſa, ſed vt reſiduum populum, qui iugum ſubire adhuc recuſabat, ſibi conciliet, atque ita colligat lacerum populi corpus. Poſtquam autem dixit fulgere aperta benedictionis Dei ſigna, quæ teſtentur ipſum diuinitus electum

electum eſſe Regem, præcipuè ad oraculum reuocat fideles, vt intelligant ſe coaleſcere Dei auſpicijs, ſi vnctionem à Samuele factam conſenſu ſuo approbent. Simul etiam preces admiſcet, vt perficiat Deus quod cœpit.

1 *PRæfecto, ſuper Suſan eduth, Dauidis Michtham ad docendum,*

1 לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוּשַׁן עֵדוּת מִכְתָּם לְדָוִד לְלַמֵּד׃

2 *Quum præliaretur contra Syrios Meſopotamiæ, & contra Syrios Soba, reuerſúſque Ioab cecidiſſet Idumæos in valle Salis ad duodecim millia.*

2 בְּהַצּוֹתוֹ אֶת־אֲרַם נַהֲרַיִם וְאֶת־אֲרַם צוֹבָה וַיָּשָׁב יוֹאָב וַיַּךְ אֶת־אֱדוֹם בְּגֵיא־מֶלַח שְׁנֵים עָשָׂר אָלֶף׃

1 *Præfecto, &c.* De priore inſcriptionis parte quia alibi dictum eſt, minus nunc laboro: niſi quod iterum repeto *Suſan eduth* quod lilium teſtimonij vel pulchritudinis vertunt, mihi videri initiū veteris cantilenę. Quod poſtea additur, *ad docendum*, vulgò huc referunt, quod datus fuerit Pſalmus Leuitis quem ediſcerent. Sed alij hoc commentum meritò repudiant: quia peculiari nota nō quadraret in re Pſalmis omnibus communi. Magis ergo probabile eſt notari doctrinæ genus, quod huic Pſalmo conueniat. Coniicere autem licet, quum Dauid tot præclaris victorijs ornatus, nondum tamen pacato regno frueretur hac voce notaſſe finem ſibi propoſitum, vt factionibus abolitis, qui antè rebelles fuerāt, tot documentis victi, tunc ſaltem agnoſcerent, regem diuinitus creatum: acſi diceret, Saltem experientia doceat regnum meum Deo placere, quod multis benedictionibus nobilitat in oculis hominum. Venio nunc ad circunſtantiam hiſtoriæ & temporis. Hoc canticum dicitur eſſe quaſi epiniciō victoriæ quam adeptus eſt de Syriis, & alijs fœderatis gentibus. Hebręi, quia Meſopotamiā aliáſque regiones cenſent in Syria, quam ipſi Aram nominant, poſtea in ſpecies diſtinguere coguntur: ſicuti hoc loco ponitur Syria נהרים pro Meſopotamia, quam ex Latinis quidam Græcos æmulati, Interamnem vocauerūt. Deinde ponitur Syria צובה, quam non abſque ratione quidam Sophenem eſſe coniectunt. quia ad ripam Euphratis adiacet. Dicitur autem 2. Samuelis 8.a.3. Roheb rex Soba percuſſus à Dauide, quum profectus eſſet ad occupandum imperium Fluminis. Tertia etiam Syria Damaſci illic ponitur, quæ Iudææ propior eſt, adeóque contigua. Aliis etiam Scripturæ locis Syria latius extenditur, & pro locorum diuerſitate adduntur alia epitheta. Quum autem tunc Dauidi bellum à vicina quoque Syria illatum fuerit, & exercitum qui illinc ad iuuandos Ammonitas venerat, communiter profligauerit exoritur hic quęſtio, cur tantum incolas Meſopotamię & regionis Soba nominet. Mihi veriſimile eſt, de longinquis gentibus, quia plus formidinis incuſſerant, habitum fuiſſe ſermonem: quia illuſtrius hoc fuit ſpecimen gratiæ Dei, tam longè propagari Dauidis imperium. Ergo vicinis gentibus præteritis longinquos & ſola fama terribiles populos Dauid commemorat, quorum ſtrages propter nouitatem ferè incredibilis erat. Quòd autem in Sacra hiſtoria viginti duo millia numerantur, quum inſcriptio hæc nonniſi duodecim millia cōtineat: ſolutio facilis eſt. Illic enim dicitur Abiſai profligaſſe copias, quarum ſtrages hìc ad fratrem eius Ioab refertur. Verùm ſimul notandum eſt, inter ſe partitos fuiſſe exercitum. Quum autem Abiſai gradu honoris & authoritate inferior eſſet, mirum non eſt, quanuis communiter ambo hoſtes percuſſerint, laudem totius victoriæ ſummo duci tribui: ſicuti etiam primo Samuelis, Dauidi, cuius auſpiciis res geſta eſt, totū hoc tribuitur. interea probabile quoque eſt, in ipſo prœlij congreſſu occiſum fuiſſe circiter dimidium numerum: alios autem diſperſos, in fuga cæſos fuiſſe à Ioab. 1.Sam.18.b.7.

3 *Deus* "*repuliſti nos, diſſipaſti nos: iratus es, reuertere ad nos.*

"vel, abominatus es.

3 אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ פְרַצְתָּנוּ אָנַפְתָּ תְּשׁוֹבֵב לָנוּ׃

4 *Tremere feciſti terram, feciſti dehiſcere: ſana contritiones eius, quia concuſſa eſt.*

4 הִרְעַשְׁתָּה אֶרֶץ פְּצַמְתָּהּ רְפָה שְׁבָרֶיהָ כִי־מָטָה׃

5 *Oſtendiſti populo tuo durum, potaſti nos vino ſtuporis.*

5 הִרְאִיתָ עַמְּךָ קָשָׁה הִשְׁקִיתָנוּ יַיִן תַּרְעֵלָה׃

3 *Deus repuliſti nos.* Incipit à precatione, quo ſe & alios melius excitet ad reputandam Dei gratiam. Interponitur enim comparatio, ex qua melius pateat Regnum Saulis à Deo fuiſſe reprobatum. Ergo de miſera triſtíque diſſipatione conqueſtus, precatur vt rebus in melius mutatis, propitium ſe Deus exhibeat populo ſuo. Nam quod putant quidam Dauidem loqui de ſuis afflictionibus, non adeò quadrat. Fateor quidem, antequam regno ſit potitus, duriter fuiſſe probatum: ſed quum ſe toti populo adiūgat, ac deploret communes omnium miſerias, mihi non dubium eſt quin per comparationem illuſtret gratiam Dei, quæ ſtatim ab exordio regni eius nouo modo illuxerat. Hac igitur ratione deplorat graues & longas calamitates, quibus probè afflicta fuerat Eccleſia ſub Saule. Atque hoc notatu dignum eſt, quum gentiles ſuos

18 *Fortitudo mea ad te, pſallam: quia Deus arx mea, Deus clementiæ meæ.*	18 עֻזִּי אֵלֶיךָ אֲזַמֵּרָה כִּי־אֱלֹהִים מִשְׂגַּבִּי אֱלֹהֵי חַסְדִּי׃

4 *Conſume.* Videtur ſibi contrarius eſſe Dauid, dum nunc vltimum interitum imprecatur hoſtibus, quos prius nolebat tam citò interfici. Quorſum enim conſumptio in furore, niſi vt repẽte tollat è medio Deus qui perdendi ſunt, non autem mediocres vel tardas de illis pœnas ſumat? Sed nõ dubium eſt quin diuerſum tempus notet. atque ita facilè tollitur diſſidium, quòd in exemplum diu propoſitos, tandem vltimo exitio deuouet, vbi ſcilicet maturum aduenerit tempus. Scimus imperatoribus Romanis ſolenne fuiſſe, poſtquam captiuos ad diem triumphi ſeruatos per vrbem circunduxerant, vbi in Capitolium ventum erat, illos tradere in manus lictorum vt ſtatim iugularentur. Sic nunc precatur Dauid, vbi Deus impios ad tempus ſuperſtites reliquerit, donec celebrem de ipſis triumphum ageret, tandem in exitium tradi. Iam hæc duo inter ſe optime conueniunt, iudicia Dei nobis ſtatui ante oculos longo temporis ſucceſſu, ne excidat eorum recordatio: & tamen vbi ſatis edoctus fuerit mundus, infenſo & aduerſo Deo nihil reprobis ſupereſſe præter lentam tabem, mature tunc ad ſuum exitiũ deduci, quo melius expergefaciat tale ſpectaculum pigras mentes vel leuioribus pœnis minus attentas. Ideo ſubiicit, *vt cognoſcant vſque ad vltimos fines terræ Deum in Iacob dominari.* Nam quòd alij copula interpoſita exponunt, Vt cognoſcant Deum in Iacob & reliquis mundi plagis dominari: mihi nõ placet, ac ſenſum peruertit. Potius enim exquiſitum ſupplicij genus notat Dauid, cuius fama ad remotiſſimas quoque Gentes perueniat, & cæcis ipſis ac profanis hominibus incutiat Dei metum. Nominatim verò imperiũ Dei agnoſci vult in Eccleſiæ gubernatione: quia valde abſurdum videri poterat, res illic tam confuſas eſſe vbi ſibi Deus erexerat regium ſolium, vt ſacrarium eius nihil à cauerna latronum differret.

15 *Et reuertentur.* Non ita multum refert ſiue in futuro tempore legamus hæc verba, ſiue reſoluamus in tempus optatiuum, vt precationem ſuam continuet Dauid. Quanquam libẽter in eam ſententiam inclino, poſtquam Dauid votis ſuis finem impoſuit, nunc ſpem concipere fœlicis ſucceſſus quem optauerat. Eſt autem concinna alluſio ad id quod prius dixerat de rabioſa eorum fame. Neque enim nunc eodem ſenſu verba quibus antè vſus fuerat repetit, ſed ironicè dicit alio modo fore famelicos, & aliter quàm ſperaſſent ipſis ceſſurum. Prius conqueſtus eſt inſtar canum latrare, nempe quia eos agebat inexplebilis nocendi cupiditas & furor: nunc verò improbos eorum conatus ſubſannans, dicit, vbi ſatagendo ſe toto die fatigauerint, fruſtratum iri ſuis votis. Itaque ſuperiori querimoniæ opponitur hæc gratulatio de irrita & inani eorum diligentia. In fine verſus 16. quidam particulam אם־לא hoc eſt ſi non, volũt iuriſiurandi eſſe formulam. Sed quia nimis ſubtiliter deflectunt Prophetæ verba, eorum commento non aſſentior. Alij volunt bis repeti negationem, Si non fuerint ſaturati, neque pernoctabunt. Sed hoc quoque videtur remotum eſſe. Simplex verò & genuinus ſenſus ſpõte occurrit, Quamuis non fuerint ſaturati, cogentur tamen ire cubitum. atque hac circunſtantia magis augetur inediæ & famis incommoditas, quòd vbi ſine profectu totum diem mẽdicando conſumpſerint, feſſi tamen ieiunum & vacuum ventrem in lectum afferant.

17 *Ego verò cantabo.* Non modò intelligit his verbis ſibi fore canendi materiam, ſed iam ſe ad gratiarum actionẽ accingit. Ac primò liberationem ſuam fatetur magnificum fore virtutis Dei opus, deinde gratuitum beneficium. Verum quidem eſt, Dauidem ſine ſtrepitu furtiua vxoris ſolertia tunc elapſum eſſe ex hoſtium manibus: ſed quia hoc ſtratagemate eluſit Deus apparatum & copias Saulis, meritò dicitur exercuiſſe robur ſuum, Quãquam Dauid exemplo vno admonitus, videtur longius reſpexiſſe, atque ita complexus eſſe varia auxilia quæ ſubinde expertus eſt.

18 *Fortitudo mea ad te.* Clarius exprimit ſe acceptum Deo ferre quòd ſaluus eſt. Nam virtutis ſuæ laudem Deo reſignans, nihil ſibi facit reliquum. Prius dixerat fortitudinem hoſtis ſui eſſe ad Deum: idem nunc de ſua prædicat. Sed eleganter ambiguam locutionẽ diuerſo ſenſu ponit. Nam Deus fortitudinem impiorum cõtinet, vt cohibeat ac frænet, imò oſtendat fallaces & nullas eſſe quas illi vires ſibi arrogant. Interea ſuos fulciens, robur illis ſuppeditat, ne vnquam deficiant. Antehac ergo gloriatus eſt ſe fore ſecurum, quòd Saul arcana Dei prouidentia conſtrictus, ne ad leuandum quidem digitum idoneus foret. Nunc quantumuis ipſe debilis ſit, prædicat ſatis ſibi virtutis eſſe in Deo: ideóque ſubiungit ſibi iuſtam eſſe pſallendi cauſam: ſicuti Spiritus per os Iacobi lætos & hilares ad pſallendum inuitat. Quod alij legunt, fortitudinem meam ad te canam: duriuſculum eſſe lectores vident. Itaque non dubito diſtincta eſſe hæc duo membra, ſicuti antè attigi.

Iacob. 5. c. 13.

ARGVMENTVM PSALMI LX.

Dauid iam locatus in ſolio, & inſignibus aliquot victoriis potitus, quæ ad ſtabiliendum regnum eius valere poterant, Dei gratiam prædicat & extollit: neque id teſtandæ modò gratitudinis cauſa, ſed vt reſiduum populum, qui iugum ſubire adhuc recuſabat, ſibi conciliet, atque ita colligat lacerum populi corpus. Poſtquam autem dixit fulgere aperta benedictionis Dei ſigna, quæ teſtentur ipſum diuinitus electum

electum eſſe Regem,præcipuè ad oraculum reuocat fideles,vt intelligant ſe coaleſcere Dei auſpicijs, ſi vnctionem à Samuele factam conſenſu ſuo approbent. Simul etiam preces admiſcet,vt perficiat Deus quod cœpit.

1 *PRæfecto,ſuper Suſan eduth, Dauidis Michtham ad docendum,*

2 *Quum præliaretur contra Syrios Meſopotamiæ, & contra Syrios Soba, reuerſúſque Ioab cæcidiſſet Idumæos in valle Salis ad duodecim millia.*

1 לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוּשַׁן עֵדוּת מִכְתָּם לְדָוִד לְלַמֵּד׃

2 בְּהַצּוֹתוֹ אֶת־אֲרַם נַהֲרַיִם וְאֶת־אֲרַם צוֹבָה וַיָּשָׁב יוֹאָב וַיַּךְ אֶת־אֱדוֹם בְּגֵיא־מֶלַח שְׁנֵים עָשָׂר אָלֶף׃

1 *Præfecto,&c.* De priore inſcriptionis parte quia alibi dictum eſt, minus nunc laboro:niſi quod iterum repeto *Suſan eduth* quod lilium teſtimonij vel pulchritudinis vertunt,mihi videri initiũ veteris cantilenę. Quod poſtea additur,*ad docendum*,vulgò huc referunt, quod datus fuerit Pſalmus Leuitis quem ediſcerent. Sed alij hoc commentum meritò repudiant: quia peculiari nota nõ quadraret in re Pſalmis omnibus communi. Magis ergo probabile eſt notari doctrinæ genus,quod huic Pſalmo conueniat.Coniicere autem licet,quum Dauid tot præclaris victoriis ornatus,nondum tamen pacato regno frueretur hac voce notaſſe finem ſibi propoſitum,vt factionibus abolitis,qui antè rebelles fuerãt,tot documentis victi, tunc ſaltem agnoſcerent,regem diuinitus creatum:acſi diceret,Saltem experientia doceat regnum meum Deo placere, quod multis benedictionibus nobilitat in oculis hominum. Venio nunc ad circumſtantiam hiſtoriæ & temporis. Hoc canticum dicitur eſſe quaſi epiniciõ victoriæ quam adeptus eſt de Syriis,& aliis fœderatis gentibus.Hebręi,quia Meſopotamiã aliáſque regiones cenſent in Syria,quam ipſi Aram nominant,poſtea in ſpecies diſtinguere coguntur:ſicuti hoc loco ponitur Syria נהרים pro Meſopotamia,quam ex Latinis quidam Græcos æmulati,Interamnem vocauerũt.Deinde ponitur Syria צובה,quam non abſque ratione quidam Sophenem eſſe coniiciunt.quia ad ripam Euphratis adiacet.Dicitur autem 2. Samuelis 8.a.3.Roheb rex Soba percuſſus à Dauide,quum profectus eſſet ad occupandum imperium Fluminis.Tertia etiam Syria Damaſci illic ponitur, quæ Iudææ propior eſt,adeóque contigua.Aliis etiam Scripturæ locis Syria latius extenditur, & pro locorum diuerſitate adduntur alia epitheta. Quum autem tunc Dauidi bellum à vicina quoque Syria illatum fuerit,& exercitum qui illinc ad iuuandos Ammonitas venerat,communiter profligauerit exoritur hic quęſtio,cur tantum incolas Meſopotamię & regionis Soba nominet.Mihi veriſimile eſt,de longinquis gentibus,quia plus formidinis incuſſerant,habitum fuiſſe ſermonem:quia illuſtrius hoc fuit ſpecimen gratiæ Dei,tam longè propagari Dauidis imperium. Ergo vicinis gentibus præteritis longinquos & ſola fama terribiles populos Dauid commemorat,quorum ſtrages propter nouitatem ferè incredibilis erat. Quòd autem in Sacra hiſtoria viginti duo millia numerantur,quum inſcriptio hæc nonniſi duodecim millia cõtineat:ſolutio facilis eſt. Illic enim dicitur Abiſai profligaſſe copias, quarum ſtrages hìc ad fratrem eius Ioab refertur. Verùm ſimul notandum eſt,inter ſe partitos fuiſſe exercitum.Quum autem Abiſai gradu honoris & authoritate inferior eſſet,mirum non eſt,quamuis communiter ambo hoſtes percuſſerint, laudem totius victoriæ ſummo duci tribui:ſicuti etiam primo Samuelis,Dauidi,cuius auſpiciis res geſta eſt, totũ hoc tribuitur.interea probabile quoque eſt,in ipſo pręlij congreſſu occiſum fuiſſe circiter dimidium numerum:alios autem diſperſos,in fuga cæſos fuiſſe à Ioab. 1.Sam.18. b.7.

3 *Deus *repuliſti nos,diſsipaſti nos:iratus es,reuertere ad nos.*

4 *Tremere feciſti terram, feciſti dehiſcere:ſana contritiones eius,quia concuſſa eſt.*

5 *Oſtendiſti populo tuo durum, potaſti nos vino ſtuporis.*

*vel, abominatus es.

3 אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ פְרַצְתָּנוּ אָנַפְתָּ תְּשׁוֹבֵב לָנוּ׃

4 הִרְעַשְׁתָּה אֶרֶץ פְּצַמְתָּהּ רְפָה שְׁבָרֶיהָ כִי־מָטָה׃

5 הִרְאִיתָ עַמְּךָ קָשָׁה הִשְׁקִיתָנוּ יַיִן תַּרְעֵלָה׃

3 *Deus repuliſti nos.* Incipit à precatione, quo ſe & alios melius excitet ad reputandam Dei gratiam.Interponitur enim comparatio,ex qua melius pateat Regnum Saulis à Deo fuiſſe reprobatum.Ergo de miſera triſtíque diſſipatione conqueſtus,precatur vt rebus in melius mutatis,propitium ſe Deus exhibeat populo ſuo. Nam quod putant quidam Dauidem loqui de ſuis afflictionibus,non adeò quadrat.Fateor quidem, antequam regno ſit potitus, duriter fuiſſe probatum:ſed quum ſe toti populo adiũgat,ac deploret communes omnium miſerias, mihi non dubium eſt quin per comparationem illuſtret gratiam Dei, quæ ſtatim ab exordio regni eius nouo modo illuxerat.Hac igitur ratione deplorat graues & longas calamitates,quibus probè afflicta fuerat Eccleſia ſub Saule.Atque hoc notatu dignum eſt,quum gentiles ſuos

acerrimos & ſæuiſſimos ſenſiſſet hoſtes, vbi nunc ſolio potitus eſt obliuiſci omnes illorum iniurias, quia ſuæ vocationis memor eſt: ideóque prodire in conſpectum Dei quaſi vnum ex populo. *Diſsipationem* verò ponit quaſi præcipuum malum: quia fractis vel attritis Saulis opibus, ſic expoſita hoſtibus terra erat in prædam, vt nemo domi ſuæ tutus lateret, ſed omnes ad fugã & exilium eſſent parati. Poſtea hanc vaſtitatem iterum metaphoricè deſcribit, dicens non minori deformitate affectam eſſe terram, quàm ſi *hiatu abrupta fuiſſet*. Neque enim terram chaſmate diuulſam fuiſſe intelligit: ſed ita collapſum fuiſſe vel deiectum populi ſtatum, vt calamitas vbique conſpiceretur qualis terræ motum & hiatum ſequi ſolet. Ex quo enim à Deo Saul defecit, cœperunt res eius peſſum ire, donec in totum ipſe periit, & populum reliquit ferè perditum ac deploratum. Certè omnes tunc erant in ſummo metu ac trepidatione: hoſtibus autẽ ludibrio erat Abrahę ſemen: nec iugum refugiſſet, ſi modò tolerabilis oblata eſſet ſeruitutis conditio. His ſignis oſtendit Dauid alienatum fuiſſe Deum à Saule, ideóque fontem omnium malorum detegit, Deum iratum fuiſſe dicens. Cæterùm eundem qui percuſſit medicum nunc implorat, rogans vt ſanet fracturas.

5 *Oſtendiſti.* Primò dicit populum aſpere tractatum fuiſſe: & ſtatim malorum acerbitatem ſimilitudine exaggerat, quòd inebriati fuerint vino ſoporis aut vertiginis. De nomine תרעלה ne Hebræi quidẽ interpretes inter ſe conueniunt, quia multi transferunt venenũ. Sed facilè eſt colligere Prophetam de venefica potione ſpecialiter loqui, quæ mentes ſenſu & intelligentia priuat: ac ſi dixiſſet Iudæos malis fuiſſe obſtupefactos. Voluit enim Dei maledictionem, quæ ſub Saule graſſata fuerat, illis ante oculos ponere: vt depoſita peruicacia, ſoliũ à Deo reprobatum ſuis auxiliis fulcire deſinerent.

6 *Dediſti timentibus te vexillum, ad vexillandum coram veritate. Selah.*	6 נָתַתָּה לִּירֵאֶיךָ נֵּס לְהִתְנוֹסֵס מִפְּנֵי קֹשֶׁט סֶלָה׃
7 *Vt liberentur dilecti tui ſerua dextera tua, & exaudi me.*	7 לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנוּ׃
8 *Deus loquutus eſt in ſanctitate ſua, lætabor: diuidam Sichem, & vallem Suchoth dimetiar.*	8 אֱלֹהִים דִּבֶּר בְּקָדְשׁוֹ אֶעְלֹזָה אֲחַלְּקָה שְׁכֶם וְעֵמֶק סֻכּוֹת אֲמַדֵּד׃
9 *Meus Galaad, & meus Manaſſé, & Ephraim robur capitis mei: Iehuda* [vel, dux.] *legiſlator meus.*	9 לִי גִלְעָד וְלִי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם מָעוֹז רֹאשִׁי יְהוּדָה מְחֹקְקִי׃
10 *Moab olla lotionis meæ, ſuper Edom proijciã calceum meum: Palæſthina Iubila ſuper me.*	10 מוֹאָב סִיר רַחְצִי עַל־אֱדוֹם אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי עָלַי פְּלֶשֶׁת הִתְרוֹעָעִי׃

6 *Dediſti.* Quidam præteritum verbi tempus transferunt in optatiuum modum, vt continua ſit precatio. Atqui Dauid potius gratulationem votis permiſcens, admonet, in mutatione quæ contigerat, apparuiſſe clarum ſignum fauoris Dei. Agit ergo Deo gratias totius populi nomine, quia vexillum erexerit ad recreandos animos, & colligendam diſperſionem. Particulam quæ ſequitur, *coram veritate*, frigidè, meo iudicio, & ieiunè accipiunt qui putant Deum Iudæis ideo propitium fuiſſe, quia veraces & integri deprehenſi erant. Scimus enim proceres fuiſſe bis & ter perfidos. totum etiam vulgus cum ſuo capite fuiſſe fœdifragum: quia à primo ad vltimum omnes ad extinguendam Dei gratiam conſpirauerant. Itaque non dubito quin ſignificet Dauid exortam è tenebris fuiſſe Dei veritatem, vbi præter ſpem reſtitui ſubito cœpit Eccleſia. quis enim non putaſſet irritas eſſe promiſſiones Dei in tanta deſperatione? Dauide igitur in ſolium euecto, ſimul emerſit Dei veritas quæ ſuffocata diu fuerat. Quanquam autem toti populo beneficium hoc præſtitum fuit, Dauid tamen admonet Deum reſpexiſſe ſuos cultores, quantumuis paucos numero, vt eorum ſaluti conſuleret. Poſtea ad precationem iterum redit. Niſi fortè initium verſus *vt euadant dilecti tui*, cum ſuperiore ſententia contexere magis placeat: in quam partem ego libenter inclino. nam in ipſa varietate Dauid magnitudinem gratiæ commendat, quòd Deus ſuos animauerit ad tollendum vexillum, qui prius ſine ſpe effugij in extremas anguſtias redacti erant, vt certa inſtaret perditio, niſi mirabiliter erepti eſſent. Quos autem prius dixit timentes Dei, eoſdem nunc vocat dilectos: qua voce ſubindicat non ita rependere Deum ſuis cultoribus mercedem, quin ſimul gratuitæ dilectionis reſpectum habeat. Quòd preces adiungit, eo monemur, quanuis in ſublime Deus nos extulerit ſuis beneficiis, modeſtè tamen & humiliter ſemper rogandum eſſe vt opus ſuum proſequatur.

8 *Deus loquutus eſt.* Hactenus experimenta attigit, ex quibus perſpici poterat nouus & iã aliquot annis inſolitus Dei fauor: quia ſcilicet populum ex afflicto florentem reddiderat, & ita conuerterat fortunam, vt ſecunda victoria primam exciperet, ſecundam tertia. Nunc quod præcipuum erat, populi mentes reuocans ad promiſſionem, dicit Deum ore ſuo teſtatum eſſe quod effectu poſtea ſanciuit. Nam vtcunque Deus innumeris gratiæ ſuę exemplis nos obruat, nulla tamen vigebit eorum notitia, niſi præfulgente verbo. Poſſet autẽ hoc tam in totius populi

puli quàm in Dauidis perſona legi, & certe Dauid etiamſi ſeorſum loquatur, minimè tamen ſe ab vniuerſo corpore ſeparat, cui præfectus fuerat in caput. Iubet ergo populum, ſi non ſufficiant documenta gratiæ Dei, animos ad hoc oraculum erigere, quo Rex fuerat deſtinatus cum præclaris elogiis. Ac Deum quidem loquutum eſſe dicit *in ſanctitate ſua*: quod ſicuti de Spiritu ſancto accipi non placet, quia nimis argutum videtur commentum: ita neſcio an de Sanctuario intelligere conueniat. neque enim legimus reſponſum illic datum fuiſſe Samueli. Rectius ergo erit retinere nomen ſanctitatis: quia vt rata eſſet oraculo fides, cõſtantiam ſuam atque adeò efficaciam promiſſionis multis ſignis declarauerat. Quia ergo nullus erat dubitationi locus, epitheto inſignit quod per os Samuelis pronuntiatum fuerat. Subiicit continuò pòſt, ſe in hoc Dei verbo præcipuè acquieſcere. Tametſi enim multas victorias adeptus erat, quæ procul dubio animum addiderant, ſe tamen plus lætitiæ cepiſſe ſignificat ex vocali teſtimonio, quàm ex aliis omnibus ſignis. Et certe quamuis ad nos exhilarãdos plurimum valere debeant omnia Dei beneficia, merito tamen ſummum gradum obtinet fides, quæ & lethales omnes triſtitias aboleat, & ſpirituali gaudio mortuos viuificet. Porrò non ſolum priuatim ſe lætatum eſſe dicit, ſed pios omnes accerſit in ſocietatem gaudii. Refert deinde oraculi ſummã, ſed ita vt in ipſa narratione, fidei ſuę certitudinem declaret. loquitur enim quaſi de re ſibi probè comperta & indubia: ſéque facturum gloriatur quod Deus promiſerat. *Diuidam*, inquit, *Sichem & vallem Suchoth dimetiar*. Partes autem nominat quę ſerò in eius poteſtatem venerunt: ac eo tempore Pſalmus videtur eſſe compoſitus quo adhuc manebat earum poſſeſſio penes filium Saulis. Quia ergo magnum de his regionibus certamen fuit Dauidi, quanuis ſerò, iugũ tamen ſubituras eſſe dicit, quia Deus fidem ſuam interponere dignatus ſit. Eadem etiam ratio eſt *Galaad, & Manaſſé* Quantum ad Ephraim ſpectat, quoniam tribus illa maximè populoſa fuit, merito vocet robur capitis ſui, hoc eſt principatus. Iam quo plus fidei oraculo conciliet vetuſtas, tandem addit *Iehudah fore ſibi ducem*: acſi diceret, non aliter ritè poſſe coaleſcere Abrahæ poſteros, niſi colligantur ſub tribum Iehudah, vel ducem qui inde progenitus fuerit: quia ſic olim prædictum fuit à Patriarcha Iacob. Nam ad vaticinium illud alludit quod refertur à Moſe Geneſ. 49. b. 10. Non exibit ſceptrum de Iuda, &c. Et illic etiam ponitur nomen מחוקק quod legiſlatorem vertunt. Hinc ergò conſtat nullam fore ſtabilitatẽ imperij, niſi reſideat in tribu Iehuda, quia Deus ab initio non modò ſic decreuit, ſed pronuntiauit ſibi placere. Porrò aptius hoc ad totum populum refertur quàm ad Dauidem, ſicuti nuper admonui nõ tam priuato nomine loqui, quàm ſuſcipere totius Eccleſiæ perſonam.

10 *Moab olla*. Tranſit iam ad alienigenas, quos longe diſcernit à ſuis popularibus. dominari enim cum oportuit filiis Abrahæ tanquam fratribus, non autem mãcipiis: in profanos verò & incircunciſos permiſſum erat durius imperium, quo eos violenter ſubigeret. Neque tamen victoribus licebit tyrannidis prætextum hinc petere, vt gentes bello deuictas pro libidine opprimant: quia ſpectandum eſt Dei mandatum, in quo longe differunt à Dauide: qui non tantùm regia poteſtate ornatus fuit, ſed creatus à Deo vltor Eccleſiæ, præſertim aduerſus implacabiles illos aduerſarios qui humanitatis obliti, cognatis ſuis moleſti eſſe non deſtiterant. Contemptim Moabitas ſibi pelum fore dicit ad pedes lauãdos: quia ſcimus pedum lotionem fuiſſe in vſu communi Orientalibus. Eadem eſt ratio in proiectione calcei ſuper Edom. Eſt enim hoc ſignum contumeliæ: quia ſicuti ſacro & electo populo ſuperbè inſultauerãt, ita ſeruiliter erant tractandi. Quod ſequitur de Palæſthina, ambiguum eſt. Quibuſdam videtur eſſe ironica loquutio, quaſi exprobret Dauid inanes iactantias Philiſtinis: quia integris adhuc viribus petulanter eum inceſſere ſolebant. Et רוע non modò clamare iubilãdo ſignificat, ſed etiã tumultuari, vbi ſe ad prælium concitant milites. Alij ſimpliciter exponunt de ſeruili applauſu: quia vtcunque præfractis animis iugum odiſſent, coacti tamen ſunt victori ſuo adulari, ſicuti Pſalmo 18. d. 45. vidimus, Filij alienorum mentientur mihi.

11 *Quis deducet me in vrbem munitam? quis deducet me vſque ad Edom?*	11 מי יובלני עיר מצור מי נחני עד־אדום׃
12 *Annon tu Deus qui repuleras nos, & non egrediebaris Deus inter exercitus noſtros?*	12 הלא־אתה אלהים זנחתנו ולא־תצא אלהים בצבאותינו׃
13 *Affer nobis auxilium à tribulatione, quia vana ſalus hominis.*	13 הבה־לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם׃
14 *In Deo faciemus virtutem, & ipſe conculcabit aduerſarios noſtros.*	14 באלהים נעשה־חיל והוא יבוס צרינו׃

11 *Quis deducet me.* Iam per modum occupationis vltrà progreditur, ſéque reliqua à Deo ſperare dicit, donec captis hoſtium munitionibus, ſolidam victoriam adeptus ſit. Nam quum adhuc multi acriter reſiſterẽt, videri potuit ante tempus gloriari. Sed quia pollicitus eſt Deus æmulos omnes populos ſub eius poteſtatem venturos & manum, quaſcunque adhuc difficul-

tates vel diſcrimina teſtare cernat, Deo præeunte ſecurè pergit tanquam ad ſucceſſus indubios. Vrbem munitam quidam interpretantur Rabath, quæ metropolis erat Moabitarum. Sed rectius alij heteroſin numeri eſſe docēt, ac Dauidem indefinitè loqui de hoſtium vrbibus quarum receptaculo confiſi, ſtatuerant minimè cedere. Ipſe autem Deū ſibi ad illas expugnādas ducem fore prædicat, ſicuti in acie victoriam contulit. Iterum verò comparatione gratiam amplificat, quæ affulſerat ſub eius regno, vt inde legitimam ac ſanctam eſſe ſuam vocationem probet. Deus (inquit) qui nos antehac deſeruerat, & paſſus fuerat infœliciter bellare, nunc patefaciet mihi vrbium portas, vt per cunctas hoſtium munitiones perrumpam.

13 *Affer nobis.* Iterum ad precationem redit: imò ab illa quam vidimus ſpei certitudine deducitur ad precandi ſtudium. dicit autem, modò auxilietur Deus, vt non aliunde quicquam ſubſidij accedat in ſola eius manu plenam eſſe ſalutem. Sic enim ad verbum legitur, *& vana ſalus hominis.* acſi diceret, Domine ſicuti nullo adiutore indiges quum virtutem tuam exerere placet: ita ſimulac teſtatus fueris te nobis fauere, nō erit cur humanam opem amplius expetamus: quia potentiæ tuæ fulgore omnes terrenæ opes euaneſcunt. Quia tamen omnium ferè conſenſu copula hìc in cauſalem particulam reſoluitur, ego quoque hanc interpretationem libenter admitto. Atque vtinam probè cordibus noſtris inſideret hæc ſentētia. Vnde enim fit vt totus ferè mundus ſemper vacillet, vel ſpes vanas concipiat ad ſe inflandum, neglecto Deo, niſi quòd nemo guſtat ſalutem Dei, quæ vna ſufficere debebat, quum extra eam quæcunque ſe ab hominibus offerunt auxilia, fallaces ſint prǽſtigię? Nam quòd ſalutem hominum, quæ nulla eſt, opponit Dei ſaluti, impropria eſt loquutio. nempe quia ſtultè varias ſalutes nobis in mundo imaginamur, per conceſſionem figmentis noſtris tribuit rei nomen. Neque enim ſi quādo vtitur Deus opera hominum in nobis ſeruandis, vel munus illis ſuum reſignat, vel eos ornat ſuis ſpoliis. Verè igitur ea quoque ſalus, Dei cenſetur, quam per homines adminiſtrat. Sed nihil aliud voluit Dauid, quàm fictitium eſſe quicquid aliunde quàm à ſolo Deo auxilij ſperatur. Hanc ſententiam vltimo verſu confirmat, quia nec quicquam poſſumus niſi eius virtute, & ipſo iuuante inuicta fortitudine ſumus inſtructi. Duobus enim membris conſtat quod dicit *In Deo faciemus virtutem,* nempe ſimul ac gratiam ſuam ſubduxerit Deus, conſidere, & effluere quicquid in hominibus creditur eſſe virtutis. rurſum qui in ſolo Deo fortes ſunt, perfecta virtute eſſe præditos, vt ſuperandis cunctis difficultatibus pares ſint ac idonei. Ac ne putetur dimidiam ſolùm fortiter agendi laudem Deo aſpergere, totum opus in ſolidum ei poſtea vēdicat, quum addit *conculcaturum hoſtes.* Quòd ſi contra homines pugnando, laudem agendi inter nos & Deum partiri fas non eſt: quanto minus tolerabile eſt ſacrilegium, in ſalute promerenda vires liberi arbitrij, Spiritus ſancti gratiæ opponere, acſi æqualis eſſet concurſus? Sua itaque ſuperbia ſe præcipitant quicunque ſeorſum à Deo ſibi arrogant vel minimam guttam virtutis.

ARGVMENTVM PSALMI LXI.

Quanquam Pſalmus hic à precatione incipit, vel ſaltem breuiter refert orationem à Dauide conceptam quum eum premeret grauis anxietas: maior tamen pars in Dei laudibus & gratiarum actione conſumitur: quia prædicat ſe diuinitus ab ingenti periculo, qualecūque illud fuerit liberatum fuiſſe, & in ſolio regio ſtabilitum.

Pſalm. LXI.

1 *PRæfecto ſuper Neginoth Dauidis.*	1 לַמְנַצֵּחַ עַל־נְגִינַת לְדָוִד׃
2 *Audi Deus clamorem meum, attende precationi meæ.*	2 שִׁמְעָה אֱלֹהִים רִנָּתִי הַקְשִׁיבָה תְּפִלָּתִי׃
3 *Ab extremo terræ ad te clamabo dum angitur cor meum, in arcem quæ exaltatur ſupra me deduces me:*	3 מִקְצֵה הָאָרֶץ אֵלֶיךָ אֶקְרָא בַּעֲטֹף לִבִּי בְּצוּר־יָרוּם מִמֶּנִּי תַנְחֵנִי׃
4 *Quia fuiſti ſpes mihi turris fortitudinis à facie inimici.*	4 כִּי־הָיִיתָ מַחְסֶה לִי מִגְדַּל־עֹז מִפְּנֵי אוֹיֵב׃
5 *Habitabo in tabernaculo tuo in ſecula, tutus ero in abſcondito alarum tuarum. Selah.*	5 אָגוּרָה בְאָהָלְךָ עוֹלָמִים אֶחֱסֶה בְסֵתֶר כְּנָפֶיךָ סֶלָה׃

2 *Audi Deus.* Tametſi non prorſus certum eſt quo tempore compoſitus fuerit hic Pſalmus, coniectura tamen magis probabilis eſt, Dauidem aliquandiu potitum fuiſſe regno dum in has de quibus loquitur, inſidias incidit. Et ego libenter eorum ſubſcribo ſententiæ qui ad tempus conſpirationis Abſalom referunt: quia non potuit niſi profugus, ab extremis terræ finibus clamare, quod ſecundo verſu dicit ſe facturum. Iam in ipſa prece vehementem affectum *clamoris* nomine deſignat: quia ſiue ſubmiſsè conqueſtus ſit apud Deum, ſiue altius vocem extulerit, interior tamen animi impetus & zeli ardor clamori merito confertur. Repetitio quoque oſtendit conſtanter perſeueraſſe in precibus. Atque hæc aſſiduitas exemplo nobis eſſe debet, ne fatigemur orando, quamuis non ſtatim palàm faciat Deus ſe votis noſtris fuiſſe propitium.

tium. Per *extremam terræ* non dubito quin locum exilij denotet, vt prohiberetur ab acceſſu Sanctuarij & vrbis regiæ. Nam quòd nonnulli allegoricè accipiunt, ac ſi diceret ex profunda abyſſo ſe orare: parum ſolidum mihi videtur. Iam quia poſtea ſe Regem nominat, quod nuſquam dixiſſe legitur ante Saulis mortem, colligere promptum eſt notari tempus illud quo trepidè fugiens furorem filij Abſalom, in deſertum Mahum & alios receſſus ſe abdidit. Nam quia Deus montem Sion elegerat tam domicilio Arcæ fœderis, quàm Regis ſolio, dicit Dauid ſe eiectum eſſe in extremos terrę angulos, quia à pręcipua & maximè optabili parte eiectus erat. Iam ſi Dauid ſub vmbratili Legis cultu, quanuis à Sanctuario lõge profugus eſſet, orare tamen non deſtitit, nulla erit hodie temporis noſtri excuſatio, niſi fide in cælum conſcendimus, quæcunque obſtacula nobis obiiciat Satan, quando nos ad ſe tam benignè Deus inuitat, & via patefacta eſt per Chriſti ſanguinem. Ergo quibus ablata eſt Verbi prædicatio, & qui Sacramẽtis priuati, ab Eccleſia Dei exulant, Dauidis tamen exemplo diſcant, ab ipſo deſerto & longa diſtantia ad Deum clamare. Triſtitię & mœroris poſtea meminit. Deinde adiungit, ſe ab omnibus refugiis fuiſſe excluſum, quo clarius in ipſo exitu refulgeat Dei gratia. Quia verbum עטף Hebræis tegere interdum vel inuoluere ſignificat, vertunt quidam hoc loco, *Dum voluitur cor meum*: ac ſi diceret iactari ſurſum & deorſum, vel æſtuare. Verum hæc expoſitio durior eſt. Rectius alij, Dum curis & moleſtiis inuoluitur vel obruitur cor meum. Ego quod ſimplicius erat ſequi malui: quanquam metaphorã illam non repudio. Cęterum hac particula teſtatur ſibi triſtitiam non obſtare quominus ad Deũ confugiat. De externa tẽtatione nuper diximus, quum à Sanctuario procul remotus eſſet, diſtantiam, quæ interpoſita erat, ſuperaſſe, vt clamorẽ ſuum ad Deum dirigeret: nunc fatetur non fuiſſe ſibi cor ferreum, vel Stoica duritie obſtupefactum contra dolores & moleſtias, ſed intus quoque difficilem ſibi fuiſſe luctam cum mœſtitia & anxietate cordis. Ergo quo magis ſe conſtringi ægritudine vel cura ſentiunt fideles, eo fortius eniti conuenit, vt hæc impedimenta perrumpant. Hæc verò ſumma eſt, vt Deus in tutũ aſylum, à quo videtur excludi, eum recipiat. Rupis enim vel *arcis* nomine ſecurã protectionem intelligit: ab ea ſe dicit arceri, quia, niſi Dei manu erectus, gradum promouere nequeat. Nã quum vndique circunſpiceret, tuta omnia & tranquilla loca quodammodo in ſublime attolli putabat, & acceſſum negare. Conqueritur ergo omnia auxilia ſibi abripi, & à ſe procul alienari: ſed interim quanuis nulla appareat liberationis ratio, ſe tamen non dubitat fore ſaluum, ſi modo Deus porrigere manum velit. Simplex itaque abſque figura ſenſus eſt, Quanuis mihi ſubtrahantur omnia auxilia, & totus mundus effugia omnia præcludat, tu Deus præter ſpem me eripies. Quæ doctrina apprime notatu digna eſt, vt diſcamus ſalutem, quæ à Deo ſperãda eſt, proprio carnis ſenſu non metiri, nec ſubſtitere in mediis quę occurrunt, ſed Dei arbitrio permittere arcanos ſeruandi modos. Nam quiſquis formam præſcribere tentat, videtur data opera immenſam Dei potentiam in arctum cogere.

4 *Quia fuiſti ſpes mihi.* Vel ſuperiora Dei beneficia confirmandæ fidei ſuæ cauſa in memoriam reuocat: vel ſibi iam de præſenti liberatione gratulatur. Vtrunque enim probabile eſt. nam quum nihil nos ad bene ſperandum melius animet, quàm recordatio cognitæ & perſpectæ Dei gratiæ, in hac meditatione Dauid ſæpe inter precandum ſe exercet. Quia tamen reliquum Pſalmum in gratiarum actione cõſumit, abſurdũ non erit hinc exordium facere. Quanquam ſi placeat hic ſenſus, particula כִּי affirmatiua potius erit quàm cauſalis. Verſu quidẽ proximè ſequenti ſecurè gloriatur ſibi poſthac locum ſemper fore in Sanctuario Dei. Nam quòd putant quidam adhuc eum profugum, & à patria extorrem, reditum ſibi promittere, neſcio an conueniat. magis enim videtur de reſtitutione lætari, quàm longinquam conſolationem doloris ſedandi cauſa accerſere: quod ex ſequenti contextu melius patebit. Quanquam autem poſtliminio in ſuum palatium reuerſus erat, Regiæ tamen dignitati, opibus, ſplendori, & deliciis cultum Dei præfert. Sicuti enim alibi oſtendit, inter ſæuiſſimas calamitates nullo dolore ęquè ſe cruciari, quàm quòd pietatis exercitiis carebat: ſic nũc ad fœlicitatem pluris ęſtimat, ſuppliciter coram altari iacere, quàm ſedere in Regis ſolio. Cæterùm continuo pòſt declarat ſe ſub externis illis figuris non ſuperſtitioſè coluiſſe Deum, vt ſolebant craſſi homines. ſibi enim quietem elegit *ſub vmbra alarum* Dei. Nam quum viſibili Tabernaculo rude vulgus Deum alligeret, Dauid hoc ſymbolo admonitus, ſpiritualem fidei intuitum ſurſum extulit. Neque tamen inficior quin vbi de vmbra alarum loquitur, ad Cherubim alludat. Tantùm hoc nobis fixum maneat Dauidem non fuiſſe retentum in mundi elementis, ſed rurſum fuiſſe euectum, vt ſpiritualiter Deum quæreret ac coleret.

6 *Quia tu Deus audiuiſti vota mea, dediſti hæreditatem" timentibus nomen tuum.*	6 כי־אתה אלהים שמעת לנדרי נתת ירשת יראי שמך׃
7 *Dies ſuper dies Regis adiicies, anni eius ſicut generatio & generatio.*	7 ימים על־ימי־מלך תוסיף שנותיו כמו־דר ודר׃

" vel, timentium.

8 *Habitabit in ſeculum coram facie Dei: clementiam & veritatem para, cuſtodient eum.*

8 ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרהו:

9 *Sic canam nomini tuo in ſeculum, vt reddam vota mea quotidie.*

9 כן אזמרה שמך לעד לשלמי נדרי יום יום:

6 *Quia tu Deus aud.* Confirmat quod nuper dixit de quieta ſtatione ſub alis Dei. Inde enim ſubita lætitia, quòd Deus exauditis eius precibus, tenebras in lucem verterat. In nomine *votorum* eſt ſynecdoche. nam quia precando vota nuncupauerat, ſub vna parte totum intelligit. Summa eſt, quanuis prudenter colligendis viribus tempus ſumpſiſſet, Sacerdotum etiam fauore, & ſtrenua militum opera eſſet adiutus, ſtatum tamen ſuum nonniſi certa & manifeſta Dei virtute recuperaſſe. Si in nomine יראי eſſet litera ל, nulla eſſet ambiguitas quin generaliter diceret, Deum hæreditatem dediſſe ſuis cultoribus. Nunc poteſt alter ſenſus non male quadrare, datam fuiſſe Dauidi hæreditatem quæ manet omnes Dei cultores. Ego tamen generalem ſententiam libentius amplector, Deum nunquam fruſtrari ſeruos ſuos, quin perfunctos certaminibus & moleſtiis, quibus exercet ac probat eorum fidem, æterna tandem fœlicitate donet. Obliquè enim ſtultam confidentiam ridet Dauid, qua exultant impij in rebus proſperis, quantiſper illis indulget Deus, vel parcit. Illa enim fœlicitas, in qua ſibi placent, nonniſi imaginaria eſt, ſtatímque euaneſcit. Dauid autem nomine *hæreditatis* ſeruos Dei non euanida proſperitate, ſed ſolido firmóque gaudio frui docet: quia temporales vel momentaneæ afflictiones, quibus probantur, adiumenta ſunt æternæ ſalutis. Gratias itaque agit Deo, quia non ad triduum duntaxat exhilaret ſuos cultores, ſed in certa & ſtabili vita eos confirmans, quaſi hæreditarium illis fundum aſſignet. Et certè quum fide non poſſideant impij Dei beneficia, quaſi ex rapto in diem viuunt. Vera autem & legitima bonorum fruitio penes ſolos Dei cultores reſidet.

7 *Dies ſuper dies.* Non poteſt ad Dauidis perſonam reſtringi hæc gratulatio. Etſi enim prorogata fuit eius vita vſque ad vltimum ſeniū, & pacato Regni ſtatu, tradita etiam filio ſucceſſione, ſatur dierum mortuus eſt: non tamen exceſſit vnius hominis ætatem: & maior etiam vitæ pars multis ærumnis, curis & doloribus miſerè confecta fuit. Quare non dubium eſt quin iſtam annorum ſeriem atque etiam ætatum ad Chriſtum vſque continuet. diximus enim iam ſæpius qualis fuerit illius Regni conditio: nempe vt Deus populum vnum ſub vno capite collectum tueretur: ac rurſus ex diſſipatione colligeret. Iam verò ad nos quoque pertinet iſta ſucceſſio, quia Chriſtum non in ſe modò, ſed in ſuis membris vſque ad finē mundi viuere oportet, ſicut dicitur Ieſaiæ 53.b.8. Generationem eius (vel ætatem) quis enarrabit? Quanuis enim variæ tempeſtates & procellæ, variíque hoſtium inſultus quotidie multas ruinas Eccleſiæ minentur, denuntiat tamen Propheta ſeculis omnibus fore ſuperſtitem: Dauid verò vſque ad Chriſti ipſius aduentum continuam Regni propagationem prædicit.

8 *Habitabit in ſeculum.* Simplicior loquutio eſt, quàm quum nuper dicebat, Habitabo in Tabernaculo. Se enim Dei protectione ſecurum & tranquillum fore dicit, quia eum habebit vitæ ſuæ cuſtodem. Neque enim dubium eſt quin per *Dei faciem* notetur prouidentia & paterna cura quam de ſuis ſuſcipit. Et certe inter tot pericula quibus vndique obſidemur, ne ad momentum quidem ſtaremus, niſi nos Dei oculus ſaluos præſtaret. Hæc autem vera eſt beatæ vitæ ſtabilitas, vbi perſuaſi ſumus diuinitus eam gubernari. Sequitur altera poſtulatio, vt Deus *clementiam & fidem decernat*, cuſtodiendo & tuendo Regem: cuius poteſt duplex eſſe ſenſus. Quia enim humanitas & fides veræ ſunt Regnorum fulturæ, non abſurdum eſſet, Dauidem ſibi petere manſuetudinis vel clementiæ & integritatis ſpiritum, vt hoc modo in regno ſtabiliatur. Meo tamen iudicio probè conueniet alter ſenſus, vt Deus ad cuſtodiēdum Regem clementia & veritate ſua ſe accingat. Nam מנה non tantum parare, ſed etiam præficere vel decernere ſignificat: ac ſi dixiſſet Regni ſui fidelem cuſtodiam in ſola Dei miſericordia & fide includi. Interea verbo *parandi*, vel præcipiendi oſtendit Deo eſſe in promptu media quibus ſuos conſeruet. Tandem concludit ſe conſtanter & aſſiduè operam daturum canendis Dei laudibus ad vota ſua ſoluenda. vbi iterum notanda eſt harmonia inter duas inuocationis Dei partes: quia Dauid non minus in mediis periculis ad Dei opem confugit, quàm gratum ſe oſtendit poſtquam liberatus fuerat.

ARGVMENTVM PSALMI LXII.

Pſalmus hic magna ex parte meditationes cōtinet, quibus Dauid ſe & alios ad ſpem in Deo locandam animat, & contra tentationum certamina armat & inſtruit. Quia verò nihil procliuius eſt quàm ſenſus noſtros fallacibus mundi illecebris à Deo abſtrahi, vt effluant & euaneſcant, acriter in hanc vanitatem inuehitur, vt ſe & alios in ſolo Deo contineat.

Pſal. LXII.

1 *PRæfecto ſuper Ieduthun Pſalmus Dauidis.*

1 למנצח על־ידותון מזמור לדוד:

2 *Veruntamen*

2 *Veruntamen ad Deum ſilet anima mea, ab ipſo ſalus mea.*

2 אַךְ אֶל־אֱלֹהִים דּוּמִיָּה נַפְשִׁי מִמֶּנּוּ יְשׁוּעָתִי׃

3 *Veruntamẽ ipſe eſt rupes mea & ſalus mea, arx mea: non mouebor grauiter.*

3 אַךְ־הוּא צוּרִי וִישׁוּעָתִי מִשְׂגַּבִּי לֹא־אֶמּוֹט רַבָּה׃

Quia ſcitur Ieduthun vnum fuiſſe ex præcipuis cantoribus, putant quidam mandatas ei fuiſſe partes canendi huius Pſalmi. Et certè Pſalmo 39. probabile eſt notari cantorem ex illa familia. Sed hîc diuerſa videtur ratio, quia non dicitur Pſalmus ipſi Ieduthun fuiſſe datus, ſed ſuper Ieduthun. Vnde nonnulli coniiciunt celebris cantilenæ fuiſſe initium. Cęterùm quia particula על tantundem ſæpe valet atque Latinum ad, vel propter, vel coram, vel apud, non malè quadrabit, Pſalmum hunc fuiſſe depoſitum apud poſteros Ieduthun. Hoc de inſcriptione breuiter dictum ſit. Si placeat verſio quam poſui, Pſalmus ex abrupto incipiet, ſicuti patheticæ ſententiæ vt plurimum defectiuæ ſunt: ac omnino tale initium eſt Pſalmi 73. Nam, vt illic clarius videbitur, Propheta ex diſceptationibus inter quas æſtuauerat, mentem ſuam colligens, ac ſi anſam contrariis rationibus præcideret, aduerſatiuè pronuntiat, Deus tamen Iſraeli ſuo bonus eſt. Idem & de præſenti loco ſentio. Scimus non ita compoſitas eſſe piorum mentes, quin ſæpe alternis fluctuationibus iactari contingat. Dei quidem verbũ placido ſilentio excipere cupiunt: & ſi eos caſtigat, obmuteſcere: ſed interim multi incõpoſiti affectus tumultuando, fidei & patientiæ ſilentium perturbant: vnde fit vt ebulliant homines: nec minus ſua impatientia moleſtiam & inquietudinem ſibi accerſant, quàm Deo ſint obſtreperi. Particulam אך quia ſæpe excluſiua eſt apud Hebræos, quidam vertunt Tantummodo: quia verò aliquando affirmat, alij reddunt per vtique vel certe. Sed plenior ſenſus conſtat repugnantiam illam ſubaudiendo, à qua ſe violẽter expedit David, ac ſi captiuos tenens ſuos ſenſus, in obſequium cogeret. Quia igitur turbulentos in eo affectus excitauerat Satan, cumque impulerat ſuis machinis ad aliquam intemperiem: nunc ſe ipſum refrenans, ſtatuit ſibi *tacendum eſſe*: quo verbo intelligit patienter & ſedato animo ferendam eſſe crucem. opponitur enim inquietudini, qua contra Deum inſurgimus. denique ſilẽtium hoc nihil aliud eſt quàm cõpoſita ſubiectio, dum acquieſcunt fideles in Dei promiſſionibus, locum dant eius verbo, imperio obtemperant, omnémque affectuũ ſtrepitum in cordibus ſuis cohibent. דּוּמִיָּה quidam nomen formale eſſe putant. ſed quia ad ſummam rei parum refert, non adeò laboro. Tertio verſu iterum אך aduerſatiuè ſumi ſentio. Neque enim ſufficit vno prælio vel congreſſu victores eſſe fideles in tentationibus: quia mox de integro nouas illis pugnas mouet Satan. Ergo David, quamuis iam emerſerit ex ipſo gurgite, quia tamen non omnes difficultates euaſit, ſecundò luctatur. Quinetiam hæc particula ſexies in hoc Pſalmo nobis occurret. Atque hæc ratio eſt cur Deum multis epithetis inſigniat, vt totidem ſcilicet clypeis excipiat ac repellat Satanæ inſultus. In fine verſus, vbi dicit *non labar*, vel non mouebor *grauiter*, ſubindicat fieri quidem poſſe vt prematur rebus aduerſis, quia ſciebat communibus incommodis ſe eſſe obnoxiũ: ſed ſibi perſuadet caſus non fore mortiferos, quia Deus ſupponet manum ſuam. Poſtea ſimpliciter dicet abſque adiectione *Non nutabo*, vel, non labar: fortè quia orando profecerat, vt confidentius afflictiones deſpiceret. Quanquam potius videtur idem velle vtroque loco. Et certè quamuis ad tempus afflicti iaceant fideles, quia tamen non ſuccumbũt quin ſaltem Deus eos attollat, hoc non eſt propriè cadere: imò quum Deus Spiritu ſuo eos ſuſtentet, non eſt percelli nec labi.

4 *Quouſque* "*protrahetis inſidias viro? occidemini vos omnes, quaſi paries inclinatus, & maceria impulſa.*

4 עַד־אָנָה תְּהוֹתְתוּ עַל־אִישׁ תְּרָצְּחוּ כֻלְּכֶם כְּקִיר נָטוּי גָּדֵר הַדְּחוּיָה׃

"vel, irruetis ſuper virum.

5 *Tamen de eleuatione eius conſultant ad impellendum: diligunt mendaciũ, ore ſuo benedicũt, & in cordibus ſuis maledicunt. Selah.*

5 אַךְ מִשְּׂאֵתוֹ יָעֲצוּ לְהַדִּיחַ יִרְצוּ כָזָב בְּפִיו יְבָרֵכוּ וּבְקִרְבָּם יְקַלְלוּ־סֶלָה׃

6 *Veruntamen ad Deum ſile anima mea, quia ab ipſo expectatio mea.*

6 אַךְ לֵאלֹהִים דּוֹמִּי נַפְשִׁי כִּי מִמֶּנּוּ תִּקְוָתִי׃

7 *Veruntamen ipſe rupes mea, & ſalus mea, arx mea, non labar.*

7 אַךְ־הוּא צוּרִי וִישׁוּעָתִי מִשְׂגַּבִּי לֹא אֶמּוֹט׃

4 *Quouſque.* Verbum תהותתו putant quidã ſumi pro cogitare vel machinari inſidias. Alij interpretantur linguam protrahere in ſignum ludibrij. Alij vertunt, irruere. Mihi videtur optimè quadrare, Quouſque cogitabitis ſuper virum? vel peruerſis cogitationibus nõ deſinetis exitium viro machinari? Hoſtes enim ſuos inſimulat obſtinatæ malitiæ, quòd nullum nõ moueant lapidem ad nocendum, nouáque ſubinde exitia moliantur. Quo exemplo docemur, pa-

tienter ferendum eſſe quoties hoſtes noſtri infatigabili ſæuitia pergunt nefaria in perniciem noſtram conſilia iuire: & Satan etiam noua ſubinde artificia illis ſuppeditat. Sed videndum quorſum ſpectet ſimilitudo quæ mox additur. Quidam putant impios conferri *parieti inclinato*, quia aſſiduè minatur ruinam, ſicuti illi in ſuis ſceleribus ad ſingula momenta labaſcunt, donec ruant præcipites. Mihi potius aliò ſpectaſſe videtur Dauid. nã ſicut paries malè coagmentatus ventrem proiicit & ferè ſuam latitudinem externa ſpecie duplicat, quum interior vacuitas in ruinam tendat: ſic impij faſtus ſui vento turgentes, ſuarum conſultationum terrorem dilatant. Sed quemadmodum paries vitioſus, intúſque corruptus, ſubito impetu cadẽs, non modò ſe ipſum frangit propria mole, ſed conterit in minutas partes, ita hoſtibus ſuis Dauid inexpectatam ruinã denuntiat, & qua prorſus conterantur. Nam quum גדר *gader* propriè quamlibet clauſuram ſignificet ex leui infirmáque materia compoſitam, additur tamen epitheton, impetuoſi & violenti caſus exprimendi cauſa. Significat ergo Dauid, quanuis in ſublime erecti ſint hoſtes ſui, & ex largo faſtuoſóque pulmone atroces minas crepent, ruituros tamen ſubito & quidem præcipiti caſu, inſtar parietis impulſi.

5 *Tamen de eleuatione eius.* Semper aduerſatiuè interpretor particulam אך: quia ſicut Dauid ab vna parte ædificat fidem ſuam, vt firma recumbat in gratiã Dei: ita ſibi ex aduerſa parte proponit hoſtium machinationes, ſuperbiæ, crudelitatis, fraudum, & audaciæ plenas: ac ſi diceret, Quanuis omnia conando, nihil aliud proficiant niſi quòd ſe impellunt præcipites, furore tamen correpti non deſinunt ſemper noui aliquid intendere ad me deiiciendum. Obliquè verò ſubindicat, non tam ſibi quàm Deo bellum inferri: ſicut apud Poëtas pingitur impietas ſub Gigantum perſona. Neque enim ſatis animoſi Dei hoſtes ſibi videntur, niſi caput efferant ſupra nubes. Primùm Dauid in tertia perſona ſic de ſe loquitur, vt tamen diuinitus ſe exaltatum fuiſſe intelligat. Quanquam poteſt etiam commodè intelligi Dei ipſius eleuatio, ſumma tamen huc redit, impios toto conatu incumbere ad eum opprimendum quem Deus extulit, & in ſua altitudine vult tueri. Sequitur autem, bellum eos ſuſcipere cum Deo, qui opus eius euertere conantur. Huc pertinet ſecundum membrum, *diligere fallacias:* quia ſcilicet legitimam eius vocationem non ferentes, peruerſa conſilia quotidie excudere non ceſſabant, quæ in ipſorum capita reciderent, ſicut etiã Pſalmo 4.a.3. dixit, Filij viri vſquequo gloria mea opprobrio? diligitis vanitatem, quæritis mendacium? Selah. Quanquam poteſt etiam mendacij nomẽ referri ad occultas fraudes, quibus inſidioſè adoriebantur ſanctum virum: quia mox ſequitur, *ore ſuo benedixiſſe, quum tamen in corde maledicerent.* Vtcunque ſit, contra omnem perfidiam, omnes fraudes & noxas hoc vno ſe munit Dauid, quòd in Dei fulturam recumbens, fruſtra omnibus aduerſis machinis impetitur.

6 *Veruntamen ad Deum.* Videtur quædam eſſe repugnantiæ ſpecies. Nam quod antè animam ſuam feciſſe iactauit: nunc hortatur vt faciat. Si iam Deo ſilebat eius anima, quorſum opus fuit nouum ſilentium indici, quaſi tumultuaretur? Sed notandum eſt, nunquã ita bene pacatas eſſe mentes noſtras quin ſentiant cæcos motus: quemadmodum ſi mare commoueat leuis aura, non vt magno feruore ſurgant fluctus, ſit tamẽ aliqua fluctuatio. Quum ergo nõ ſine aliqua iactatione ſe contineant piorum mentes, non abs re Dauid animã ſuam, quæ iam quieta erat, conticeſcere iubet. ac ſi diceret, ſibi magis ac magis proficiendum eſſe in hoc ſilentio, donec carne in totum ſubacta, compoſitus ſit ad Dei obſequium. Deinde videmus vt ſępius ad nouam inquietudinem titillet Satan qui videntur optimè ſedati. Vt autem ſumus inſtabiles, & ad varios motus plus ſatis proni opus eſt noua confirmatione. Quare ne miremur ſi Dauid animam ſuam quæ iam ſilentio aſſueta erat, rurſus tacitam eſſe iubet: quia inter carnis impulſus nunquam perfectè quieſcimus vt decebat. Et periculum eſt ne exorietibus ſubinde nouis ventis, turbetur interior noſtra tranquillitas, ideóque exemplo Dauidis, ad pergendum nos hortemur. Silentij ſui cauſam ponit, quia etſi non ſtatim reſpondeat Deus, in eo tamen tutò ſperet. Nam *expectationem ſuam à Deo* eſſe dicit, quia ſuorum patientiam nunquam fruſtratur: Repoſita (inquit) certa eſt merces ſilentio meo, ideóque me cohibebo, ne feſtinatio mea ſalutis meę curſum perturbet.

8 *Ad Deum ſalus mea, & gloria mea, rupes fortitudinis meæ, ſpes mea in Deo.*	8 עַל־אֱלֹהִים יִשְׁעִי וּכְבוֹדִי צוּר־עֻזִּי מַחְסִי בֵּאלֹהִים׃
9 *Sperate in eo omni tempore populi, effundite coram facie eius corda veſtra: Deus ſpes nobis: Selah.*	9 בִּטְחוּ בוֹ בְכָל־עֵת עָם שִׁפְכוּ לְפָנָיו לְבַבְכֶם אֱלֹהִים מַחֲסֶה־לָּנוּ סֶלָה
10 *Veruntamen vanitas filij Adam, mendacium filij viri, in ſtatera vt aſcendant ipſi præ vanitate ſimul.*	10 אַךְ הֶבֶל בְּנֵי־אָדָם כָּזָב בְּנֵי־אִישׁ בְּמֹאזְנַיִם לַעֲלוֹת הֵמָּה מֵהֶבֶל יָחַד׃

11 *Ne confidatis in*" *oppreſſione & præda, ne euaneſcatis: diuitiæ ſi affluant, cor ne apponite.* | 11 אַל־תִּבְטְחוּ בְעֹשֶׁק וּבְגָזֵל אַל־ תֶּהְבָּלוּ חַיִל כִּי־יָנוּב אַל־תָּשִׁיתוּ לֵב

" vel, rapina.

8 *Ad Deum ſalus mea.* Accumulat quicquid poteſt ad ſe retinendum: quia nihil infirmitati carnis noſtræ procliuius eſt, quàm dilabi ad vagos errores. Fatebimur vno verbo, non alium ſe quàm ab ipſo petendam ſalutem eſſe: ſed eius virtute diffiſi, hinc inde cupiemus accerſere ſubſidia quæ defectum ſuppleant. Quotquot ergo elogiis celebrat Dauid potentiam Dei ad ſeruandum, totidem fulturis ad conſtantiam ſe confirmat: totidem etiam frænis compeſcit carnis ſuæ leuitatem, ne quam ſalutis ſuæ partem alibi quàm in Deo quærat. Poſtquam verò probè ſe animauit, ſermonem conuertit ad alios, & ad certaminum ſocietatem inuitat, quo victoriæ & triumphi pariter ſint conſortes. *Populum* appellans, mihi dubium non eſt quin Iudæos deſignet: quia antequam Gentibus illuxiſſet religio, & Dei notitia, non alibi quàm in Iudæa vigere poterat ſpes, ac Dei inuocatio: & clarè electum populum à profanis Gentibus diſcernit: ac ſi diceret, indignum eſſe niſi ſe totos Deo addicãt Abrahæ filij, quibus patefacta eſt eius gratia, & quos in ſuum patrocinium recepit. *Tempus* autem omne intelligit ſiue proſperum, ſiue aduerſum: ſignificans perperam eos facere qui ad minimam quanque inclinationem cedunt, ac declinant. Quanuis itaque afflictionibus ſuos probet Deus, fortiter in ſpe & tolerantia ſtandum eſſe admonet Dauid. Nam hypocritæ, qui in rebus lætis Deo plaudentes, ſimulac contigit aliquid aduerſi, animis deficiunt, non ſine graui eius iniuria ianuam præcludunt eius potentiæ. Dandus itaque honor eſt Deo, ne in grauiſſimis quibuſq; malis ſolari nos deſinat hæc cogitatio, penes ipſum eſſe exitus mortis. Iam quia in anguſtias contrahuntur corda hominum rebus aduerſis, & hoc vitio nihil aliud quàm ſeipſos exaſperant contra Deum, mœroréмque ſuum augẽt, optimum remedium adhibet Dauid, vt fideles curas ſuas in Deum exonerando, quodammodo *ante eius oculos corda ſua effundant.* Quantiſper enim obſeruatum eſt cor dolere, nunquam exeunt liberæ preces. Ergo ne obruant nos tentationum onera, hinc nobis leuatio petenda eſt, quòd ægritudini noſtræ ſuccurret Deus, modò ne in illius ſinum eam reiicere negligamus. Porrò quum maligna quædam reſtrictio omnium ferè animos occupans, tandem in deſperationem coniiciat, eo nobis vtilior eſt Dauidis admonitio. Nam quanuis omnes ad quærendos malis ſuis exitus non minus ſolertes ſint quàm ſeduli, quia tamen data opera ſubterfugiunt Dei conſpectum, meros ſibi labyrinthos fabricant. In ſumma, Dauid morbum naturæ noſtræ ingenitum corrigit, quia dolorem noſtrum occultando, frænum intus rodere malumus quàm pias querimonias & preces apud Deum fundendo, nos leuare. Vnde fit vt magis ac magis impliciti doloribus, mergamur in deſperationem. Iam quod de ſe vno prædicauerat, extendit ad totum populum, ſaluum fore pronuntians ſub Dei cuſtodia.

10 *Veruntamen vanitas.* Si אך affirmatiuè accipere libeat pro certe, vel vtique, erit ſuperioris ſententiæ confirmatio: & à repugnantibus oſtendet Dauid, quũ homines ipſa vanitate ſint vaniores, nihil aliud reſtare, quàm vt ſpes omnes ſuas ad vnum Deum referant. Aptè tamen contextus fluet ſi dicamus, quia videbat Dauid ſine profectu ſurdis ſe canere hanc doctrinam, quòd populus pro ſuo ingenio difflueret in ſpes fallaces, nunc præ indignatione exclamare, Atqui mera vanitas regnat in filiis hominum. Hoc modo damnaret cæcam hominum incredulitatem, quibus ſatius eſt vanis illecebris ſe decipere, quàm inniti Dei promiſſionibus, quæ fallere nequeant. Porrò quia tantam vanitatem deprehendebat Dauid in electis Abrahæ filiis, pronuntiat in genere totum humanum genus mendacus eſſe deditum. Nam per aduerbium יחד ſignificat cunctos ſine exceptione appetere errandi cauſam. Iam verò vbi audimus non in paucis hominibus damnari hanc prauitatem, vt vanitate vaniores ſint, ſed in ipſa natura: quid reſiduum fieri dicemus rationi, & prudentiæ, ac libero arbitrio? Nec obſtat quòd fideles hoc morbo purgat Deus: quia ſi regeneratione Spiritus in illis corrigitur mendaciũ & vanitas, ſequitur natura fuiſſe mendaces. Etſi autem primus homo integer à Deo creatus eſt, ſuo tamen lapſu in hanc corruptionem nos traxit, vt prorſus obtenebratum ſit quicquid lucis diuinitus nobis datũ erat. Siquis obiiciat, reſidere tamen in hominibus nõn ſpernenda Dei dona, quibus inter omnes alias creaturas excellunt: ſolutio facilis eſt, Quanuis præclaris dotibus ornati ſint homines, corrumpi tamen peccati labe, & euaneſcere in nihilum. Sola enim Dei cognitio facit vt ſuã præſtantiam retineat quicquid donorum in nos contulit Deus: alioqui vitiantur peccati contagione, quæ nullam integritatis guttam in hominibus reliquit. vnde merito exclamat Dauid cunctos mortales vanitatem eſſe ac nihilum.

11 *Ne confidatis.* Hìc admonet Dauid, non antè ſolide confidere homines Deo, quàm exuerint fallaces omnes fiducias, quæ totidem ſunt auocamenta. Itaque omnia impedimenta tolli iubet, & vitiis quæ Dei locum occupant, animos purgari. Quanquam autem ſpecies tantùm quaſdam attingit, per ſynecdochen ſignificat nunquam ſyncerè & abſque fuco cor hominis Deo eſſe addictum, donec ſe contrariis omnibus fiduciis explicuerit. Per rapinas & prædam intelligere poſſumus tam ipſum rapiendi actum, quàm res malè & iniuſtè partas. Certum quidem eſt hac exhortatione reprimi libidinum audaciam, quæ mentes excæcat, vt

licere putent quicquid impune conceditur.In contextu etiam variant interpretes. Quidam enim ſingulis nominibus ſua verba attribuunt,hoc modo, Ne confidatis in rapinis, ne euaneſcatis in præda:&,ſi diuitiæ affluant, nolite cor adiicere. Alij cum vno verbo contexunt rapinas & prædam.Verbum autem euaneſcendi ſeorſum indefinitè legunt. Vtrauis ſyntaxin eligas,non multum ad ſummam rei intereſt:quia vbi væſanam audaciam,qua inflati ſunt prædones,damnauit Propheta, proprio eam nomine deſignat, quòd ſcilicet mera ſit illuſio, in qua euaneſcunt homines.Imò Propheta vno verbo pronuntiat,ſpes omnes quæ à Deo ad creaturas nos abſtrahunt,luſorias eſſe ac mendaces,præſertim vbi malis & peruerſis artibus diteſcere appetimus.Poſtquā autē prauas cupiditates damnauit,in quibus palàm apparet ſcelus, ſubiicit continuo pòſt,cauendum etiam eſſe ne opes quanuis iuſtis modis partæ, nos teneant ſibi
Rom. 11. c.20. affixos. Porrò *Cor adiicere ad diuitias*, non tantùm ſignificat nimis cupidè ad eas inhiare, ſed earū fiducia perperam efferri,& altum ſapere,vt dicit Paulus.Iam verò quàm non ſuperuacua ſit hęc admonitio,quotidiano vſu docemur.Nihil enim magis cōmune,quàm ferociam gigni ex abundantia:mentes verò faſtu excęcatas non minus in Deum proteruire,quàm inſoleſcere effræni nocendi licentia,præſertim metuenda eſt furioſa illa cæcitas, ne cum Dei contumelia ſupercilium nimis altè tollat qui potentiæ ſuæ fiducia ebrius,ſuæ fragilitatis obliuiſcitur.

12 **Semel loquutus eſt Deus,bis hoc audiui,quòd poteſtas ſit Deo,*

13 *Et tibi Domine clementia. certe tu rependes cuique ſecundum opus ſuum.*

12 אחת דבר אלהים שתים זו־ שמעתי כי עז לאלהים׃

13 ולך אדני חסד כי־אתה תשלם לאיש כמעשהו׃

12 *Semel loquutus.* Concludit non aliter poſſe abſtrahi animos à vanitate,quàm ſi penitus & conſtanter in Dei iudicium intenti ſint.Quum igitur huc & illuc ideo raptentur hominum mentes,aut ſaltē vacillent,quia ad varias mundi inclinationes alternant,trāquilla ſtatio oſtenditur à Dauide,vbi ſcilicet patienter acquieſcimus in verbo Dei.Cæterùm quia ad Deum qui lucem habitat inacceſſam, nemo perueniet niſi fide directrice, Propheta verbum nobis pro-
1. Tim.6. d.16. ponit,quo teſtatur Deus mundum ſe regere iuſto imperio.Et quia magnopere intereſt nos in Verbi fide ſtabiliri,eius certitudinem commendat. Quanquam autem duobus modis contexi poſſunt verba,finis tamen eſt Deum ſibi probè conſtare, vt minimè timēda ſit mutatio quum ſermonem protulit. Multi ita legunt,Semel ac bis,vel altera vice loquutum eſſe Deum: vt repetitus ſermo ad confirmationem valeat:ac ſi dixiſſet,Deum clarè ſuam potentiam & bonitatem ſemel atque iterum aſſeruiſſe,vt iam ambigere fas non ſit.Et locus Iob,33.b.14. non multum videtur abſimilis, quòd Deus ſemel & altera vice loquatur. eadem enim ſunt verba, niſi quòd copula interponitur.Sicui magis adlubeſcat altera diſtinctio, Semel loquutus eſt Deus, hoc bis audiui:fruatur ſuo ſenſu. Nam & circunſtantiæ loci bene conuenit,& inde elicitur vtilis doctrina:quia Deus vbi ſemel loquutus eſt ſermonem, non retractat:noſtrum eſſe, diu & prolixè meditari quicquid ex ſacro eius ore profectū eſt.quaſi dixiſſet Dauid,Deus verbo ſuo nos docet:quod inſtar perpetui & immutabilis decreti habendum eſt: ego verò in verbo eius me ſæpius exercui,ne tēporis ſucceſſu obreperet huius doctrinæ obliuio. Sed quia ſimplicior eſſe videtur altera loquutio,Semel & bis loquutum eſſe Deum, in illam facilè inclino. Interea tamen repudianda eſt eorum argutia,qui dicunt Semel loquutum eſſe in Lege,iterum deinde in Prophetis:quia nihil aliud voluit Dauid quàm huius doctrinæ authoritatē probè ſancitam eſſe: ſicuti firmius ac magis ratū nobis eſſe ſolet quod ſæpius promulgatur. Interea meminerimus,ſimul ac verbum protulit Deus,mox abſque controuerſia acquieſcēdum eſſe:ſicuti impuri quidam canes doctrinam amplecti recuſant quæ non ſit probata tribus vel quatuor Scripturæ teſtimoniis. Nam & ita apud nòs blaterare auſus eſt nebulo ille,qui gratuitam Dei electionem & arcanam prouidentiam euertere tentabat. Neque enim Dauidi propoſitum fuit Deo legem imponere ſæpius loquendi,ſed dubitationem eximere eius doctrinæ, quæ diſertis verbis, non ambiguis teſtata eſt. Dauid poſtea exemplo ſuo docet,pia attentione reuerenter excipiendum eſſe Dei ſermonem,neque reſpuendum quo maior pars ſolet faſtidio. Quia verò non promiſcuè quælibet doctrinæ capita hîc notat,contexere operæpretium eſt quod continuò poſt addit,Si cupimus firmis animis excipere tentationum fluctus,tribuendum eſſe Dei potentiæ & clementiæ ſuum honorem. quia nunquā à recta linea deflectet quiſquis ſerio perſuaſus erit,nihil cōtingere niſi Dei arbitrio,eúmq; non minus clementia,quàm imperio pollere. Poſtquam ergo honorificè Dauid de verbi Dei fide præfatus eſt, nunc dicit ſe edoctum eſſe de eius omnipotentia & bonitate. Quidam interpretantur inſtructum eſſe Deum potētia ad iuuandos fideles: ſimúlque ſua clementia adduci vt velit. Rectius tamen, meo iudicio,alij diſtinguunt,robur eſſe Deo ad coercendos impios,quantumuis ſuperbè exultent,imò ſatis robuſtum eſſe ad frangendā eorum duritiem:ſuos autem fouere & tueri,quia nunquam clementiæ ſuæ & bonitatis obliuiſcitur.Quiſquis autem ad hanc Dei potentiam & bonitatem,quas à Deo ſeparare fas nō eſt, ſenſus ſuos referet, inter ſæuiſſimas quaſq; iactationes rectus & quietus ſtabit.vbi autem Deum exuimus ſua virtute,vt vulgò fieri ſolet,æquū eſt nos viciſſim præ-

ſidio

ſidio iſto nudari quod ad repellendas omnes tentationes ſufficeret. Quia mundus otioſum Deum imaginatur, quomodo non ad minimos quoſque motus trepidaret, qui ad cæcos fortunæ impetus ſe expoſitum eſſe putat? Hinc ergo tranquilla ſecuritas ſi mundum ſubiicientes Dei imperio, nos illi ac vitam noſtram permittimus. A potentia autem incipere conuenit, ne dubitemus tuto munimento protegi quicunque ſub eius manu degunt: ſed ſtatim clementiam adiungi conuenit, nequa nos anxietas torqueat. Alioqui in animum ſubibit hæc diſceptatio, Quid nobis prodeſt Dei imperio ſubeſſe mundum? an propterea nobis auxiliabitur qui indigni ſumus eius cura? Non temerè igitur David robur & clementiam ſimul copulat quia duabus iſtis alis ad Deum euehimur, & iſtis duabus fulturis ſolidè innitimur, ne vlla tentationum naufragia nos demergant. Hæc ſumma eſt, quoties terror aliquis obiicitur, veniat nobis in mentem Dei potentia, cui facile ac promptum eſt diſcutere omnes noxas quantumuis ſint formidabiles. vbi ita in animis noſtris præualebit, facile quicquid eſt ſaluti noſtræ contrarium proſternet. Quid enim timendum, vbi idem Deus, qui nos ſub vmbram alarum ſuarum colligit, ſolo nutu gubernat totum mundum? Satanam & omnes impios deuinctos tenet arcanis catenis? omnia denique omnium conſilia, ſtudia, & conatus moderatur? modò ſimul hoc fixum maneat, bonitatem eius piis omnibus, qui ab ipſa pendent, eſſe expoſitam. *Tu rependes.* Propius ad ſuum inſtitutum accommodat quod dixit: nam Dei prouidentiæ ita mundum ſubeſſe pronuntiat, vt futurus ſit iuſtus iudex. Hæc autem expectatio ſi in animis noſtris vigeat, eos à fluctuatione colliget, ſedabit omnem impatientiam, frænabit etiam omnem intemperiem, ne ad retaliandas iniurias proſiliant. Nam hoc fine ad Dei tribunal ſe & alios omnes citat ac ſiſtit David, vt in ſpe futuræ liberationis ſe confirmet, fortíque animo deſpiciat temulentam eorum audaciam: quia fieri non poteſt quin veniãt in rationem omnium opera coram Deo: qui non magis ceſſabit ab officio iudicis, quàm abnegabit ſe ipſum. Vnde ſequitur, quamlibet multis iniuriis ſimus obnoxij, imò nos profani homines pro reiectamentis habeant, reſpici tamẽ noſtras ærumnas à Deo vt tempeſtiuè ſuccurrat: quia ſuorum tolerantiam nõ fruſtrabitur. Quòd autem his ſententiis probare contendunt Papiſtę, nos operum meritis iuſtitiam & ſalutẽ conſequi: quàm friuolum ſit, alibi docuimus. Simulatque facta eſt operum mentio, hoc arripiunt, acſi Deus tantum cuiuſque merita æſtimans, debitam mercedem rependeret. Atqui longè alio conſilio Spiritus mercedem operibus promittit, nempe vt innocentię ſtudeant, non autem ſuperbiant ſacrilega fiducia, quæ totam ſalutem à radice euertit. Sic ergo iudicat Deus de operibus fidelium, vt eorum pretium & æſtimatio primum à gratuita peccatorũ remiſſione pendeat, qua ſibi reconciliat indignos: deinde à mera indulgentia, quæ mutilis ipſis & ſordidis fauorem conciliat. Scimus enim nullum opus coram Deo prodire vel perfectum, vel purũ, nullàque labe infectum. Vnde ſequitur, merę eſſe liberalitatis, quòd mercedem inueniunt. Quum ergo Scriptura mercedem filiis Dei promittens, tantum eos ad ſtudium pietatis & iuſtitiæ incitet, quo alacrius Deo militent, nihil autem Dei ipſius miſericordiæ deroget: nimis inſulſè inferunt Papiſtæ mereri fideles quod illis rependitur. Quantum ad pœnas, nulla eſt dubitatio quin eas meritò Legis ſuæ contemptoribus infligat Deus.

ARGVMENTVM PSALMI LXIII.

Pſalmus hic non tam preces continet, quàm pias meditationes, quas ſibi inter extremas moleſtias, anxietates, ac diſcrimina in ſolatium propoſuit. Vota etiam admiſcet, quæ obiectis terroribus anxius Deo nuncupauerat.

Pſal. LXIII.

1 *CAnticum Dauidis, quum ipſe eſſet in deſerto Iehuda.*	1 מזמור לדוד בהיותו במדבר יהודה׃
2 *Deus tu Deus meus es, mane quæram te: ſitiuit ad te anima mea, concupiuit te caro mea in terra ſqualida, & ſiticuloſa ſine aquis.*	2 אלהים אלי אתה אשחרך צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי־מים׃
3 *Sic in Sanctuario conſpexi te ad videndum robur tuum & gloriam tuam.*	3 כן בקדש חזיתך לראות עזך וכבודך׃
4 *Quia melior clementia tua quàm vita, labia mea laudabunt te.*	4 כי־טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך׃
5 *Sic benedicam tibi in vita mea, in nomine tuo leuabo manus meas.*	5 כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי׃

1 *In deſerto.* Per deſertum Iehuda intelligi deſertum Ziph, vbi Dauid diu oberrans latuit, minimè dubium eſt. Porrò quia fideliter recitat quomodo inter ipſa pericula fuerit affectus, colligimus nullis vnquam miſeriis ſic fuiſſe proſtratum, quin ſua vota in cælum attolleret: imò certa & conſtanti fide recumberet in Dei promiſſiones. Quod eo magis notandũ eſt,

vt in ſummis etiam doloribus ad Deum enitamur, quibus minimæ quæque tentationes omnem ferè eius notitiam excutiunt. Atqui Dauid non modò eum implorat,ſed Deum ſuum eſſe ſtatuit,ne dubitet ſuas curas in eius ſinum conijcere, quum tamen deſertus omni auxilio, in vaſta & arida ſolitudine quodammodo tabeſceret. Fides hæc qua perſuaſus erat Deum ſibi propitium eſſe,& ſalutis ſuæ cuſtodem,deſiderium in eius corde accendit, vt aſſiduis votis & ardentibus expeteret quam ſperabat gratiam. Quum dicit *animam ſuam ſitire & carnem concupiſcere*, ad egeſtatem & penuriam alludit qua premebatur in deſerto: quaſi diceret,quanuis ieiunus & famelicus omnibus vitæ ſubſidiis indigeat,Deum tamen ſibi eſſe inſtar cibi & potus, vt illuc feratur ſua eſuries.Quòd animæ ſitim,carni famem tribuit, non debet ſcrupuloſè accipi iſta partitio: quia ſimpliciter intelligit ſe anima & carne Deum appetere. Quanuis enim nullo appetitu per ſe mouetur corpus,tamen ſatis conſtat animæ affectus illuc vſque penetrare & diffundi.

3 *Sic in Sanctuario.* Confirmat quod nuper attigi,ſe, quum in deſerto rerum omniũ inops ageret,nunquam tamen Dei fuiſſe oblitum.Nam particulæ *Sic* non leue pondus ineſt:ac ſi diceret, Quanuis in hac ſolitudine nihil niſi triſte & horridum appareat, vt ipſa loci aſperitas poſſit obtenebrare oculos: ego tamen in gloriæ & virtutis tuæ intuitu me exerceo, perinde ac ſi in Sanctuario eſſem.Quandiu liberum fuerat Dauidi Sanctuarium adire,cultum illum legalem minimè neglexerat:quia ſciebat talibus adiumentis ſibi eſſe opus. Nunc vbi prohibetur ab acceſſu,mẽtem ſuam oſtendit non eſſe externis ſymbolis affixam: quia in ſpirituali Dei aſpectu nihilominus ſe oblectat. Et ſimul etiam re ipſa demonſtrat quàm bene profecerit in illis pietatis exercitiis quæ Dominus in Lege mandauerat. Craſſi & ſuperſtitioſi homines, quantiſper ante oculos verſantur cęremoniæ,videntur zeli ardore in cęlum ferri:ſed vnà cum ſpectaculi figura ſtatim religio illis euaneſcit. Dauid autem, quanuis nunc priuatus ſit cæremoniis,earum tamen memoriam retinet,vt ad Deum aſpiret ac nitatur. Quare diſcamus,eius exemplo,etiamſi nos externis omnibus gratiæ Dei ſymbolis ſpoliari contingat,inter medias quoque abyſſos Deum fidei oculis aſpiciendum nobis eſſe, ne tergum ei obuertamus ſimulac viſibiles figuræ nobis ablatæ erunt. Sic tota vita ſpirituale lauacrum quod ſemel Chriſtus nobis in Baptiſmo repræſentauit, fixum in ſenſu noſtro manere debet. Sic arcana Chriſti cum membris ſuis ſocietas non modò in Cœnæ actione, ſed ſemper occurrere nobis debet. Imò ſiqua vis tyrannica ſacram Cœnam & alia pietatis ſubſidia nobis fortè eripiat, cauendum tamen eſt ne ſe vnquam mentis noſtræ oculi à Deo auertant, Quum dicit ſe *conſpicere ipſum ad videndum*, ſedulam attentionem notat: ac ſi diceret, Studia mea ad hanc meditationem diligenter applico, vt mihi occurrat Dei gloria & virtus, quarum imago in Sanctuario refulget.

Ephe. 5.f. 26. Tit.3.b.5.

4 *Quia melior clem.* Quanquam eorum ſententiam non repudio qui vno contextu legunt hunc verſum,prius tamen membrum,meo iudicio, cum ſuperiore verſu aptius cohæret. Mihi enim cauſam reddere videtur Dauid cur tantopere Deo fuerit addictus. Ac primò quidem notandum eſt,ſub *vitæ* nomine comprehendi media omnia quibus ſtatum ſuum tuentur homines.Quandiu enim videmur nobis probè muniti,in mentem non venit ad Dei miſericordiam confugere.Denique noſtrum eſſe,vt ita loquar, perſtringit nobis oculos, ne cernamus ſola Dei gratia nos ſubſiſtere. Quia ergo terrenis ſubſidiis ſuffulti,Deum ferè obliuiſcimur, hîc aſſerit Dauid,melius nobis eſſe in ipſa morte ſubniti Dei miſericordia, quàm in vitæ apparentia confidere. Frigidius ac dilutius alij exponunt, vitam noſtram, quanuis pretioſa ſit, poſtponi Dei miſericordiæ:ac ſi diceret, omnibus bonis hoc vnum meritò præferri, quum Deus nobis eſt propitius.Atqui tenenda eſt antitheſis inter incolumem ſtatum, in quem recumbunt homines: & Dei miſericordiam, quæ labentibus & mox perituris ſubuenit, & quæ ad ſupplendos(vt ita loquar)omnes defectus vnicum remedium eſt.Quòd Auguſtinus in numero plurali argutè philoſophatur,non ſatis firmum eſt.חיים Hebræi vitam nominant. Quia vitas legebat Auguſtinus,putauit, prout quiſque vel diuitiis inhiat, vel deditus eſt voluptatibus,vel delicias ſectatur, vel honores appetit, vel ad ingluuiem ſuam proiectus eſt, ita ſingulis tribui propriam vitam. His autem omnibus vitis vitam æternam opponit, quæ ſecundum ipſum metonymicè vocatur Dei miſericordia:quia mera gratia nobis donatur, non acquiritur operum meritis. Atqui ſimplicior eſt, vt dixi Prophetæ ſenſus, nihil eſſe ſi affluant homines omnibus bonis,ſi opibus floreant,omnibus denique modis ad vitę ſecuritatem muniti ſint:quia præſtat à ſola Dei miſericordia pendere,quàm in eſſentia noſtra, omnibúſque eius fulturis fundari. Vnde ſequitur,quanuis laborent inopia fideles, premantur iniuriis, ſub morbis langueant, eſuriant ac ſitiant,multis curis & doloribus angantur,nihil tamen obſtare eorum fœlicitati, quia Deo propitio in ſolidum illis bene eſt. Rurſum incredulos, quanuis totus illis mundus arrideat, miſeros tamen eſſe, quia Deo aduerſo, ipſorum conditio maledicta eſt. Hinc colligit Dauid laudandum ſibi eſſe Deum, ſicuti bonitatis eius cognitio os nobis aperit. Atque idem clarius proximo verſu declarat, quum dicit *benedicturum in vita.* Quanquam aliqua eſt in verbis ambiguitas. Nam particula ſic, liberationem notare poteſt: ac ſi diceret, iuſtam ſibi Dei benedicendi cauſam eſſe, quia re ipſa expertus ſit longè melius

eſſe nobis viuificari ab ipſo quàm apud nos viuere. Poteſt etiam de calamitoſo & afflicto Dauidis ſtatu accipi: quia nuper dixit ſolitudinem deſerti ſibi non obſtare quin ad Deum reſpiciat. Vita etiam poteſt accipi tam de ipſa ſalute Diuinitus oblata, quàm de toto vitæ curſu. Ac videtur prior ſenſus, ſicut vberiorem doctrinam continet, ita melius congruere, hoc modo, Quia tuo beneficio ſaluus & incolumis ſuperſum, alacrius tibi benedicam. Sic etiam alibi, Non moriar, ſed viuam, & narrabo opera Domini. Item, Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui deſcendunt in ſepulchrum: ſed nos qui viuimus, benedicemus Domino, &c. Secunda parte verſus per *eleuationem manuum* vota & preces intelligit: ac ſi diceret ſe non modò gratias acturum, ſed ſumpturum quoque fiduciam precandi, & ita in Dei inuocatione aſſiduum fore. Et ſanè Deus ipſe liberaliter nobiſcum agendo, non modò ad gratitudinem nos incitat, ſed ſpem noſtram confirmat in futurum tempus, ne de ſolido complemento gratiæ dubitemus, cuius initia ſumus experti. Quidam Leuare manus in nomine Dei referunt ad plauſum. Alij tantundem valere putant ac ſi diceret Dauid, ſe fretum Dei auxilio, intrepidè congreſſurum cum hoſtibus. Sed iam expoſui quid mihi magis placeat.

Pſal. 118. c.17. Pſal. 115. d.17.

6 *Sicut adipe & pinguedine ſatiabitur anima mea, & labiis iubilationis laudabit os meũ.*	6 כמו חלב ודשן תשבע נפשי ושפתי רננות יהלל־פי׃
7 "*Certe memor ero tui ſuper lectum meũ: in vigiliis meditabor de te:*	7 אם־זכרתיך על־יצועי באשמרות אהגה־בך׃
8 *Quia fuiſti auxilium mihi, & in vmbra alarum tuarum iubilabo.*	8 כי היית עזרתה לי ובצל כנפיך ארנן׃
9 *Adhæſit anima mea poſt te, me ſuſtinebit dextera tua.*	9 דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך׃

"vel, quãdo.

6 *Tanquam adipe.* Eſt proximæ ſententiæ cõfirmatio: quia Dauid metaphoricè ſibi à Deo promittit vberrimam bonorum omnium copiam, quæ lætitiæ & iubilationis materiam præbeat. Etſi autem in otio & abundantia Pſalmum hunc compoſuit, probabile tamen eſt, quum adhuc inops & famelicus erraret in deſerto, ſatietatem hanc à qua procul aberat, ſperaſſe. Atque hæc inſignis eſt fidei probatio, quum Dei gratia, licèt abſcondita, eminus perſpicitur. Et hoc exemplum diligenter notandum eſt, ne animos deſpondeamus quoties lautè ſaturantur impij, imò ſe ingurgitant, & ſine modo luxuriantur in ſua copia: nos verò aridi & inopes eſurimus. Nam Dauidem quoque potuit ſua egeſtas ad deſperationem impellere: ſed quia ſciebat proprium eſſe Dei munus, ſatiare animam famelicam, ſperauit, eo propitio nihil ſibi defore. Iam quia multis neceſſitatibus patientiam noſtram Deus probare vult in hac vita, diſcamus, vſquedum aduenlat tempus plenæ ſatietatis, patienter ferre noſtras iniurias. Porrò notandum eſt, ſub metaphora *adipis & pinguedinis* non intelligi ſaginam qualis cernitur in profanis hominibus, qui intemperanter luxuriando, ingluuiem ſuam replent: atque ita obruti, quaſi mente alienantur. modum enim ſatietatis ſtatuit, Dauid, vt tanto alacrius ſe accingat ad canendas Dei laudes.

7 *Certe memor ero.* Poſſet etiam legi, Quando, vel Quoties memor ero tui, in vigiliis precabor. Sed quia conditionalis particula אם non ſolum pro aduerbio tẽporis ſumitur, ſed quãdoque etiam affirmat: nolui ſine cauſa à recepto ſenſu recedere. Si affirmatiuè legas, idem valebunt Memorem eſſe, & Meditari: eritque eiuſdẽ ſententiæ repetitio. Sin magis placeat conditionalis particula ſenſus erit, Quoties in mentem venerit Dei nomen, Dauidem libenter cogitaturum, & verba etiam facturum de eius beneficiis. Ponit autem noctis vigilias, quia vbi ſubducti ſumus ab hominum conſpectu, non modò recurrunt curæ, ſed animus liberius ſe applicat ad has vel illas cogitationes. Sequitur cauſæ redditio, quia Dei auxilio ſeruatus fuerat. Talis autem experientia (vt ſæpius iam dixi) non modò ſtimulare nos debet ad laudes Dei canendas, ſed etiam ad inuocandum eius nomen, ſicut dicitur Pſalmo 5. c. 8. In multitudine bonitatis tuæ ingrediar templum tuum. Secunda pars verſus ad ſpem refertur, quòd ſcilicet exultabit Dauid, vel iubilando, triumphos ſuos aget ſub vmbra alarum Dei: quia non minus ſecurè læto & hilari animo quieſcet ſub præſidio Dei, quàm ſi eſſet extra omnem aleam.

9 *Adhæſit anima* Quia verbum דבקה ſæpe apprehendere vel perſequi ſignificat, preſertim vbi cum præpoſitione אחר conſtruitur, non minus quadrabit hæc verſio. Anima mea poſt te perget vel contendet. Quòd ſi adhærendi verbum magis placeat, vtroque tamen modo ſignificat Dauid cor ſuum firma perſeuerentia ſemper affixum fore Deo. Hoc enim valet dictio אחריך, Quanuis longum ac difficile iter facere oporteat, multæque remoræ impediant, imò quanuis Deus ipſe procul diſcedat, Dauidem minimè defatigatum iri quin conſtanter pergat. Poſterius membrum ſimpliciter poſſe accipi de illa, cuius prius meminit, liberatione: ac ſi diceret optimam ſibi fulturam eſſe, ne deficiat Deum quærendo & ſequendo, quia eius

manu hactenus rectus & integer ſtetit. Ego tamen longius extendo, quòd ſibi donum cõſtantiæ à Spiritu Dei promittat Dauid. Nimis enim magnificè iactaſſet, ſibi ad extremum vſque in Deo perſequendo vel amplexando conſtantem fore animi affectum, niſi mox addita fuiſſet hæc correctio, cor eius ita firmum fore quatenus Dei manu ſuſtinebitur.

10 *Et ipſi dum quærunt ad perdendum animam meam, ibunt in infimas partes terræ.*

11 *Deiicient eum in aciem gladij, pars vulpium erunt.*

12 *Rex autem lætabitur in Deo, & gloriabitur quiſquis iurat per eum: quia obſtruetur os loquentium mendacium.*

10 והמה לשואה יבקשו נפשי
יבאו בתחתיות הארץ:

11 יגירהו על־ידי־חרב מנת
שעלים יהיו:

12 והמלך ישמח באלהים
יתהלל כל־הנשבע בו כי יסכר
פי דוברי־שקר:

10 *Et ipſi dum quærunt.* Hîc iam ſecurius Dauid, quaſi potitus victoria exultat. Quanquam autem Pſalmum compoſuit rebus ſuis pacatis, non dubium tamen eſt, quum adhuc è filo pẽderet eius vita, hæc eadem ſperaſſe quæ poſtea cecinit. Summa eſt, Hoſtes, quamuis immineãt eius capiti, breui tamen perituros: quia Deus præcipites deiiciet: neque modò tradet in exitium, ſed efficiet vt inſepulta iaceant eorum cadauera. Nam *partem vulpium eſſe*, tantundem valet atque à feris vorari & laniari. Sæpe autem pœnam hanc minatur Deus reprobis, vbi hoſtili gladio perierint, prædã fore lupis & canibus, quia ſepulchri honore ipſos priuabit. Contingit quidem interdum idem optimis quibuſque, ſicuti temporales pœnas bonis & malis communes eſſe ſcimus: ſed hoc eſt diſcrimen, quòd Deus ſeruorum ſuorum oſſa, etiam dum huc & illuc diſſipata ſunt, colligit, & reponit ſub fideli cuſtodia, ne quod ex illis pereat: in reprobis autem oſſium diſperſio æterni interitus præludium eſt.

12 *Rex autem lætabitur in Deo.* Quia Deus non modò priuatim auxiliatus eſt Dauidi, ſed in eius perſona, totius Eccleſiæ ſaluti conſuluit, meritò publicam lætitiam cum ſua hîc coniungit: ſicuti etiam à capite pendebat totius corporis incolumitas. Ac pia magnanimitas notanda eſt, quòd multis mortibus obſeſſus, Regem tamen ſe vocare non dubitat: quia licèt regno promiſſo non fruatur, eius tamen poſſeſſionem fide retinet. Lætitiam verò ſe in Deo capturum dicens, gratum ſe fore prædicat: ſed extollit Dei gratiam, quia ad piorum omnium conſeruationem pertineat. Diximus enim ſtatum electi populi tunc non aliter potuiſſe eſſe ſaluum quàm vigente & florente Dauidis regno. quia ſub figura illa docere nos voluit Deus, totam noſtram fœlicitatem & gloriam in Chriſto fundatam eſſe. Per eos *qui iurant in Dei nomine*, pios omnes eius cultores ſynecdochicè deſignat. Quia enim ſpecies eſt Diuini cultus, ſtatuere eum teſtem ac iudicem, pietatis profeſſio ſæpe per iuſiurandum intelligitur. non quòd Deus inter ſeruos ſuos cenſeat quicunque in ore habent ſacrum eius nomen, quando & multi ſceleratè peierando atroci eum contumelia afficiunt: alij etiam leuibus & friuolis iuramentis violant vel imminuunt eius maieſtatẽ: hypocritæ verò perperam eius nomine abutuntur: ſed Dauid non alios hîc deſignat niſi qui ſobriè & reuerenter per Dei nomen iurant, & quorum linguis reſpondent corda. quod etiam ex antitheto melius liquet. Iurantibus enim per nomen Dei opponit *loquentes mendacia*: qua voce non tantùm perfidos & doloſos homines perſtringit, ſed etiam qui ſacrilegis fallaciis Dei nomen profanant.

ARGVMENTVM PSALMI LXIIII.

Continet hic Pſalmus querimoniam precibus miſtam: Nã quo magis Deum ad miſericordiã inclinet Dauid, tam de iniuſta hoſtium ſuorum ſæuitia, quàm de inſidiis peruerſiſque machinationibus cõqueritur. Tandem oculos ad Deum conuertens, ſibi de meliore exitu gratulatur. *Pſal. LXIIII.*

1 *PRæfecto Pſalmus Dauidis.*

2 *Audi Deus vocem meam in precatione mea: à terrore inimici cuſtodi vitam meam.*

3 *Abſconde me à conſilio malignorum, à cœtu operantium iniquitatem.*

4 *Quoniam acuerunt quaſi gladium linguam ſuam, direxerũt ſagittã ſuam ſermonẽ amarũ.*

5 *Ad iaculandũ in occultis contra integrum: repentè iaculabuntur, nec timebunt.*

1 למנצח מזמור לדוד:

2 שמע אלהים קולי בשיחי
מפחד אויב תצר חיי:

3 תסתירני מסוד מרעים
מרגשת פעלי און:

4 אשר שננו כחרב לשונם
דרכו חצם דבר מר

5 לירות במסתרים תם
פתאם ירהו ולא ייראו:

6 *Obfirmant ſibi facinus. impium, ſermonem conferunt de abſcondendis laqueis : dicunt, Quis videbit eos.*	6 יְחַזְּקוּ־לָמוֹ דָּבָר רָע יְסַפְּרוּ לִטְמוֹן מוֹקְשִׁים אָמְרוּ מִי יִרְאֶה־לָּמוֹ׃
7 *Scrutati ſunt iniquitates, impleuerũt ſcrutinium ſcrutatum, & intimum cuiuſque ; & cor profundum.*	7 יַחְפְּשׂוּ עוֹלֹת תַּמְנוּ חֵפֶשׂ מְחֻפָּשׂ וְקֶרֶב אִישׁ וְלֵב עָמֹק׃

2 *Audi Deus vocem meam in precatione mea.* Præfatur ſe orare ſerio & ardenti affectu, & ſimul neceſſitatem oſtendit. Ardoris & vehementiæ ſignum eſt vocalis precatio. Mox ad anguſtias quibus vrgetur deſcendit, commemorans mortis terrores qui ingerebantur ab hoſtibus: deinde alias circunſtantias, quibus gratiam ſibi conciliet. Deum enim vitæ ſuæ cuſtodem implorans, de ea ſe periclitari ſignificat. Secundo verſu dicit ſibi eſſe cum multis certamen, ideóque imparem eſſe ad ſuſtinendos eorum inſultus, niſi Deus ſuccurrat. Quanquam verborem ambiguitas ſenſum duplicem nobis parit. סוד enim quod arcanum ſignificat, quidam hic accipiunt pro occultis machinationibus: alij verò pro cœtu conſultantium. Ego *conſilij* nomẽ, quod Latinis quoque dubium eſt, poſui. Secundo loco additur nomen רגשת quod aliquando ſtrepitum vel clamorem, aliquando conuentum hominum ſignificat. Deducitur autem à radice רגש quòd eſt tumultuari. Si סוד pro clãdeſtinis inſidiis accipere libeat, רגשת violentus erit impetus. Hoc modo Dauid protegi cuperet tam à fraudulenta malitia hoſtium, quàm à vi & armis, vbi meditati quomodo noceant, ad conſilia ſua exequenda proſiliunt. Simplicior tamen magiſque genuina eſt prior ſententia, Dauidem quo magis in ſe prouocet Dei miſericordiam, de multitudine hoſtium ſuorum conqueri. Interea teſtatur Dauid, quantumuis magna turba obruatur, ſibi ſufficere protectionem quam è cælo expetit. Cauſam quoque ſuam ab hoſtium malitia & improbitate commendat. nam quo vel iniquius, vel crudelius nobiſcum agunt, eo certius ſtatuere licet propitium nobis Deum fore.

4 *Quoniam acuerunt quaſi gladium linguam ſuam.* Quamuis in eum capitaliter ſæuirent hoſtes, eorum tamen virulentiam præcipuè accuſat. Probabile autem eſt, de falſis delationibus & calumniis eum loqui, quibus ſciebat ſe immeritò grauari, totíque populo reddi inuiſum. Comparat ergo linguas eorum gladiis: amarum & virulentum ſermonem, ſagittis. Ex oppoſito ſuam probitatem aſſerit, eos iaculari dicens contra hominem rectum & innoxium. Hac igitur impetrandi fiducia ſe animauit, quòd ſibi nullius culpæ conſcius, indignè & perfidioſe à prauis & ſceleſtis hominibus impetebatur. Iam eos clàm & in occulto iaculari, teláque repente vibrare dicens, ſignificat eos multiplici aſtutia pollere: nec modò acriter intentos eſſe ad nocendum, ſedulóque vigilare, ſed etiam ingenioſos eſſe ac ſolertes, vt citius transfodiant pectus incauti hominis, quàm ſuſpicari queat ſibi quicquam mali inſtare. Porrò quum audimus Dauidem, qui tam ſanctè ac purè iuſtitiam colnerat, fuiſſe tamen ſiniſtris criminationibus obnoxium: ne miremur ſi quando Deus nos qui longè à Dauidis integritate abſumus, ſimili tentationis genere exerceat. Hoc verò vnicum erit ſolatium, ad Deum confugere, vt bonæ cauſæ patrocinium ſuſcipiat. Adiungit aliam circunſtantiam, quòd ſine pudore & metu *ſagittas veneno illitas ex ore ſuo vibrent.* Talis autem ſecuritas, perditæ audaciæ ſignum eſt, vbi improbi centies deprehenſi, obſtinatè tamen pergunt: quia nec vllus Dei metus, nec hominum verecundia eos retinet quin ſe gladiatorio & deſperato impetu proiiciant.

6 *Obfirmant ſibi facinus impium ſermonem, &c.* Nunc de pertinacia & ſceleratis conſpirationibus hoſtium ſuorum conqueritur. Poſtremò addit confidentiam, qua ſe ad quiduis audendum incitant. Porrò non dubium eſt quin plus illis addiderit animi infirmitas Dauidis, vt petulantius vexarent miſerum & profugum hominem, quem videbant omni auxilio deſtitui. Poſtquam dixit eſſe inſanabiles, & quos ad humanitatem flecti poſſe nulla ſpes ſit: addit vltro citróque inter ſe colloqui quomodo per inſidias illum perdant. Sequitur tãdem ferocia, quoniam aſtus ſuos inuiſibiles eſſe putent. Scimus enim quàm ſecurè improbi ſua vafritie confiſi, ſimplicibus inſultent: quia putant centum rationes ſibi ſemper in promptu fore tegendis ſcelerum ſuorum flagitiis. Particulam למו tam ad ipſos fraudum architectos, quàm ad laqueos & inſidias commode referre licet. Malo tamen de ipſis intelligere, quia ſuperbia excæcati audacter & licentioſè ruunt quocunque impellit libido: quia nulla eos Dei reuerentia, nullus hominum pudor cohibet. Proximo verſu grauius exagitat eorum fraudes. Dicit igitur omnes nocendi artes fuiſſe percontatos, vt nihil ad exactam ſcrutinium omiſerint. *Scrutinij* verò nomine intelligit occultas nocendi artes. Et addit altos eſſe receſſus malitiæ ipſorum. Nam per *cor profundum & penetralia* vel intimas partes, latebras intelligit, quibus improbi ſe inuoluũt. Quidam nomen איש indefinitè accipiunt hoc modo, Quicquid conſilij & aſtutiæ inuenitur in mortalibus, hoſtes mei ad ſe colligunt. Sed quoad ſummam rei parum intereſt: quia tenere ſufficit, non tantum aperto marte, ſed recondita etiã malitia hoſtes Dauidi machinatos fuiſſe

perniciem: atque ad hoc inſtructos fuiſſe ſumma perſpicacia, vt inopinatos nocendi modos quaſi ex profundis tenebris eruerent.

8 *Et iaculabitur* in *eos Deus ſagittam, repente erunt plagæ ipſorum.*

9 *Et impingere facient ſuper ſe ipſos linguam ſuam &* ʺ *fugient quicunque viderint eos.*

ʺvel, trepidabũt.

10 *Et videbunt omnes homines, & narrabunt opus Dei, & rem eius geſtam* ʺ *intelligent.*

ʺvel, intelligere facient.

11 *Lætabitur iuſtus in Iehoua, & ſperabit in eo, & gloriabuntur omnes recti corde.*

8 וַיֹּרֵם אֱלֹהִים חֵץ פִּתְאוֹם הָיוּ
מַכּוֹתָם׃
9 וַיַּכְשִׁילֻהוּ עָלֵימוֹ לְשׁוֹנָם
יִתְנוֹדְדוּ כָּל־רֹאֵה בָם׃
10 וַיִּירְאוּ כָּל־אָדָם וַיַּגִּידוּ פֹּעַל
אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂהוּ הִשְׂכִּילוּ׃
11 יִשְׂמַח צַדִּיק בַּיהוָה וְחָסָה בוֹ
וְיִתְהַלְלוּ כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב׃

8 *Et iaculabitur in eos Deus.* Iam ad gratulationem exurgit Dauid, perſuaſus non irrita fore ſua vota, imò iam exaudita eſſe à Deo. Etſi autem nondum oculis conſpicua erat Dei vindicta, Dauid tamen repentinam fore pronuntiat: in quo non vulgare profert fidei ſuæ documẽtum, quòd dum impios rebus proſperè fluentibus obdurari videt, atque ex conniuentia & ſilentio Dei impunitatem ſibi promittere, non ſuccumbit tamen tædio, ſed animum ſuum ſuſpendit, donec poſt longam tolerantiam ſubito Deus appareat iudex: ſicuti emergere præter ſpem ſolet ac deprehendere impios, dum ſe elapſos putantes, ſine modo proteruiunt. Itaque ſemper in diuturnis malis hoc nobis ſolatium occurrat, Deum pœnas quas de impiis ſumpturus eſt, conſultò differre, quo violentius in eos fulminet: quúmque dixerint, Pax & ſecuritas, eos obruat repentino interitu.

Ier.8.d.11.

9 *Et impingere facient ſuper ſeipſos linguam ſuam.* Proſequitur eandem ſententiam: quicquid veneni coquunt in ſuis conſiliis, & lingua ſua egerunt, fore tandẽ illis mortiferum. Idem alibi diuerſa loquendi figura exprimit, irretientur ſuis laqueis, & cadent in foueam quam fecerunt. Hæc enim iuſta eſt merces, vt in eorum capita retorqueat Deus quicquid noxarum bonis & ſimplicibus intentant. Etſi autem huius iudicij permulta quotidie exempla Deus coram oculis noſtris profert, nobis tamen res eſt difficilis creditu. Quo magis ad hanc meditationem incumbere nos decet, Deum excubare pro nobis, vt quicquid fraudum in nos excudunt improbi, conuertat in eorum perniciem, acſi data opera præmium tale captaſſent. in fine verſus admonet notabile fore vindictæ genus, quia *fugient* vel trepidabũt *quicunque fuerint eius ſpectatores.* Nam quum cæcutientes hominum oculos præterfluant Dei iudicia, inſignes notas extare neceſſe eſt vt ad metum & conſternationem cogatur mundus.

Pſ.57.b.7.

10 *Et videbunt omnes homines.* Fructum qui ex Dei iudicio proueniet, plenius explicat nẽpe quòd nouo & inſolito ſpectaculo expergefacti qui prius Dei prouidentiam pro nihilo ducebant, melius conſiderare incipient quod prius illis erat incognitum, vt etiam alij aliis narrent. Neque enim huius tam memorabilis gratiæ notitiam ad paucos reſtringit Dauid, ſed dicit paſſim fore celebrem. Ideo ponit cunctos homines. Porrò quum verbum שׂכל in cõiugatione hiphil tam neutraliter quàm actiuè ſumatur: qui verbum neutrum eſſe volunt, hunc eliciunt ſenſum, Cogentur vulgo agnoſcere homines diuinum hoc eſſe opus: atque vbi intellexerint, eius etiam erunt præcones. Sed quia vt plurimum ſolet Dauid rem vnam bis repetere, non male conueniet tranſitiua ſignificatio. Vltimo verſu deſcribitur vberior fructus, nempe liberationem hanc, lætitiæ, ſpei & ſanctæ gloriationis materiam fore piis omnibus: quia ſcilicet eundem erga ſe Deum fore colligent qualis apparuit erga ſeruum ſuum Dauidem. Notandum eſt *vocari rectos corde* quos paulo antè *iuſtos* dixerat: vt ſciamus nullam Deo iuſtitiam probati, niſi quam ex ſe profert interior cordis ſinceritas. Qua de re alibi fuſius diſſerui.

ARGVMENTVM PSALMI LXV.

Pſalmus hic miſtus eſt ex precibus & gratiarum actione. Etſi autem inſeritur vaticinium de cõmuni Gentium fide: ſpecialibus tamen elogiis deſcribitur paternus Dei erga Eccleſiam fauor, & quæ inde fluunt benedictiones. Et ſpecialiter oratur Deus vt eandem quam experti fuerant Iudæi, liberalitatem continuet. Duplex autem memoratur Dei gratia: quòd terram ſuam potenter defenderit, & bonorum omnium opulentia ditauerit.

Pſal. LXI

1 *PRæfecto, Dauidis Pſalmus canticum,*

2 *Te expectat laus Deus in Sion, & tibi reddetur votum.*

3 *Exaudiens orationem, ad te omnis caro veniet.*

1 לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד שִׁיר׃
2 לְךָ דֻמִיָּה תְהִלָּה אֱלֹהִים
בְּצִיּוֹן וּלְךָ יְשֻׁלַּם־נֶדֶר׃
3 שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה עָדֶיךָ כָּל־בָּשָׂר
יָבֹאוּ׃

4 *Verba*

4 *Verba iniquitatum prævaluerunt ſuper me: ſcelera noſtra tu expiabis.* | דִּבְרֵי עֲוֹנֹת גָּבְרוּ מֶנִּי פְּשָׁעֵינוּ אַתָּה תְכַפְּרֵם׃ 4

2 *Te expectat.* Ad verbum eſt, Tibi ſilet laus. ſed verbum רומיה metaphoricè pro quieſcere accipitur, ac deinde pro expectare. Senſus autem huc redit, Deum eſſe ita beneficum erga ſuos, vt quotidie illis ſuppeditet nouam materiam laudis. Etſi enim ſe in totum mundum diffundit eius liberalitas, peculiari tamen fauore Eccleſiam ſuam dignatur. Huc etiam accedit, quòd alij, vtcunque ſaturentur eius beneficiis, non tamen ſentiunt vnde proueniant. ita in ſilentio abſorbent ac conſumunt quicquid bonorum largitur illis Deus. Nominatim tamen exprimere voluit Propheta, Dei bonitatem ſic in Eccleſia fulgere, vt meritò illic prædicetur. Eodem pertinet alterum membrum, vbi de voti redditione agitur. ſic enim gratitudinē promittit in populi nomine, vt tamen à poſteriori ſignificet ſemper nouum fore argumentum teſtandæ celebrandæque Dei bonitatis: quia non deſinit ſuam Eccleſiam aſſiduo fauore proſequi. Cohæret etiam proximus verſus, vbi Deus audire dicitur ſuorum preces. Cauſam ergo reddendi voti aſſignat, quia nunquam fruſtretur Deus ſeruos ſuos, dum ab illis inuocatur, ſed propitius annuit eorum votis. atque ita quod ſecundo loco poſitum eſt, ordine tamen prius eſt. Cæterùm hoc epitheton quo Deum inſignit Dauid, doctrinam continet apprime vtilem, nunquam irritas fore noſtras preces: quia eas repudiādo Deus quodammodo naturam ſuam exueret. Neque enim recitat Dauid quid ſemel factum, ſit ſed perpetuo ornatu Deum veſtit: ac ſi diceret, non magis fieri poſſe vt Deus ſurdus ſit ad ſuorum vota quàm vt ſe ipſum abneget. Hoc ſi penitus inſculptum erit cordibus noſtris, proprium eſſe Deo & inſeparabile exaudire preces, nunquam excutietur nobis orandi fiducia. Iam quum nunquam deſtituatur facultate iuuandi, lætum & proſperum ſucceſſum indubiè ſperabimus. Nec minus notatu dignum eſt quod ſequitur, ideo *carnem omnem ad Deum venturam,* quia ſicuti nemo coram Deo ſiſtere ſe auderet, niſi perſuaſus eſſet eum ſibi fore exorabilem: ita vbi ſponte occurrit ac pronuntiat nō fruſtra ſe inuocari, aperta eſt ianua, vt certatim omnes ad eum confluāt. Etſi enim hypocritæ & prophani homines, dum neceſſitate vrgentur, vota in aërem fundunt: hoc tamen non eſt ad Deum verè accedere, vbi fidei certitudinem nō afferunt ex Dei verbo conceptam, ſed pendent ab expectatione fortuiti euentus. Præluceant ergo Dei promiſſiones neceſſe eſt, vt via ritè orandi pateat, quia illis ſublatis, prohibemur à Dei acceſſu, ſicuti hunc ordinem ſtatuit Paulus ad Epheſios capite tertio, c. 12. vt quiſquis accedere ad Deum cupit, præditus ſit fide per Chriſtum, quæ eum ad fiduciam animet. Hinc colligimus, regulam precandi nullam eſſe in Papatu, vbi ſuſpenſis & dubiis animis ſemper Deum orant. Inæſtimabile autem ſemper eſt priuilegium hoc quod per Euangelium conſequimur, vt liber nobis ad Deum ingreſſus pateat. Omnem verò carnem generaliter nominans Propheta, breuiter indicat, quod tūc ſingulare erat Iudæis, fore aliquando cunctis Gentibus commune. Atque ita vaticinium eſt de futuro Chriſti regno.

4 *Verba iniquitatum.* Non conqueritur populum falſis calumniis grauari, ſed ſimpliciter fatetur iniquitates eſſe obſtaculo quominus Deus pro more facilem ſe & humanum Iudæis exhibeat. Conuenit autem hic locus cum illo Ieſaiæ 59.a.1. Non eſt aggrauata auris Domini quominus audiat: ſed iniquitates noſtræ diſtantiam ponunt inter nos & ipſum. In ſumma, quòd Deus qui ſuos liberaliter iuuare ſolet, imò comiter & blandè ad ſe inuitat, manum ſuam ad tempus retrahit, huius mali culpam ſuis & populi peccatis imputat Dauid. Nam priore Dani. 9.
loco reatum ſuum agnoſcit, quemadmodum Daniel: ſed mox totum populum ſibi ſocium ad a.5.
iungit. Hanc verò ſententiam inſeruit Propheta, non vt ſe & alios prohiberet ab orandi fiducia, ſed potius vt ſupra obſtaculum emergeret, quod arceret cunctos mortales à Dei acceſſu: niſi ſtatuerent indignos quoque exaudiri. Probabile verò eſt præſenti aliquo iræ Dei ſigno perculſos fuiſſe tunc fideles, quia contra hanc tentationem luctatur Dauid. Porrò videmus in promptu ei fuiſſe remedium, quia ex oppoſito reputat proprium eſſe Dei munus dare veniam peccatis, eáque expiare. Ita hic quoque verſus cum ſuperiori contexi debet, atque aduerſatiuè reſolui, hoc modo, Quanuis iniquitates noſtræ vt repulſam merentur, procul nos à conſpectu tuo eiiciant: quia tamen te ad reconciliationem paratum oſtendis, curſum precibus noſtris non abrumpent. Docemur autem hoc loco, non aliter exorari Deum à nobis poſſe, niſi dum ſuppliciter veniam deprecamur noſtris peccatis. Interea dubitandum non eſt quî gratuita peccatorum remiſſio Deum nobis concilict. Quòd ſi paulìſper gratiam ſuam ſubmoueat, adeóque tergum nobis obuertat, Dauidis tamen exemplo ad ſpem expiationis erumpere conuenit. Quod ſingulari numero fatetur ſe peccatis obrutum, ratio afferri poteſt, quòd Rex quum eſſet, totum populum repræſentabat: vel quòd hac docendi forma, ſicuti Daniel, ſingulos hortetur ad ſe priuatim examinādos, vt quiſque propriam reatus confeſſionem afferat. Scimus enim hypocritas defunctoriè ſe inuoluere in communi catalogo, vt peccata ſua occultent. Atqui Dauid non tantùm fictæ modeſtiæ cauſa, ſed ſerio affectu à ſe ipſo exorſus, coram Deo reos omnes peraget.

5 *Beatus* quem *elegeris,& propinquum feceris* tibi: *habitabit in atriis tuis: ſatiabimur bono domus tuæ Sanctuarij palatij tui.*	5 אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך נשבעה בטוב ביתך קדש היכלך:
6 *Terribilia in iuſtitia reſpondebis nobis Deus ſalutis noſtræ, ſpes omnium finium terræ, & maris longinquitatum:*	6 נוראות בצדק תעננו אלהי ישענו מבטח כל־קצוי־ארץ וים רחקים:
7 *Stabiliens montes virtute ſua accinctus fortitudine.*	7 מכין הרים בכחו נאזר בגבורה:
8 *Compeſcens ſonitum marium, & ſonitum fluctuum eorum, & fremitum Gentium.*	8 משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאמים
9 *Et timebũt habitatores finium à ſignis tuis: exitus matutinos & veſpertinos ouare facies.*	9 וייראו ישבי קצות מאותתיך מוצאי בקר וערב תרנין:

5 *Beatus quem.* Quia nuper confeſſus fuerat populũ ſuis peccatis diſſidium à Deo feciſſe, ideóque eſſe indignum qui exaudiatur: nunc in aſylum confugit gratuiti Dei fauoris, ſub quo incluſa eſt peccatorũ remiſſio. Atque ita confirmat quod de expiatione dixit, oſtendens quæ cauſa Deum miſeris peccatoribus propitiet: quia ſcilicet gratis paterno fauore immeritos complexus eſt. Nam venia qua nos quotidie proſequitur, ex adoptione pendet: ſicuti etiam in ea fundatæ ſunt preces noſtræ. Quo enim iure in Dei conſpectum prodire auderet peccator ad reconciliationem quærendam, niſi perſuaſus eſſet hunc ſibi eſſe patrem? Cæterùm hîc non extendit gratiam Dei ad Gentes, ſicuti paulò antè: ſed pro ætatis ſuæ ratione loquitur. Solos enim Iudæos tunc in grege ſuo cenſebat Deus, ſolóſque in Sanctuarium admittebat: nunc quia ſublato diſcrimine Gentes cum illis promiſcuè vocauit, omnibus ad eum familiariter accedere licet. Chriſtus enim eſt pax noſtra, qui propinquos & remotos coniunxit. Tenemus nunc quorſum tendat conſilium Dauidis. Nam quia Eccleſiæ & electo populo promiſſa eſt remiſſio peccatorum, exclamat beatos eſſe quos Deus in gregem ſuum recepit, vt hoc incomparabili priuilegio fruantur. Porrò electionem non omnibus tunc communem fuiſſe docet: Iudæos hac prærogatiua extollens, quia eos Deus prætulerit reliquis gentibus. Nam ſi anteuerterent homines Dei gratiam, nõ reſideret penes ipſum electio, cuius poteſtas & ius ei tribuitur. Atqui non alio nomine præſtabant Iudæi, niſi quia eos peculiari gratia Deus fuerat dignatus. Nunc etſi rupta eſt maceria, vt Deus Gentes quoque ſimul vocet, conſtat tamen non omnes peræquè vocari: & experientia, eorum inſcitiam coarguit, qui communem omnibus ſine delectu Dei gratiam eſſe garriunt. Quam enim cauſam imaginari licet cur Deus nõ omnes pariter ad ſe inuitet, niſi quia gratuita eius electio alios ab aliis diſcernit? Fides quidem & inuocatio media ſunt, quæ nobis concilient Dei gratiam, ſed fons extra nos quærendus eſt. Beati quidem ſumus in Deum ſperando, amplexando eius promiſſiones: beati inquam ſumus vbi Chriſto mediatore freti, ſtatuimus illum nobis eſſe Patrem, votáque noſtra ad eum dirigimus: ſed vnde fides & inuocatio, niſi quia natura alienos gratia coniunxit? Quòd ergo nobis manum ad inferos vſque porrigere dignatus eſt, hinc propinquitas, non autem quòd ſponte præuenerimus. Imò, propriè loquendo, poſtquam nos elegit, ſuum erga nos amorem vocatione teſtatur. Etſi autem Deus ſemen Abrahæ ſibi in peculium ſegregauerat, vt circuncíſio locum illis in templo daret: dubium tamen non eſt quin diſcrimen aliquod inter Iudæos ipſos ſtatuat Dauid: quia neque omnes efficaciter ad ſe vocauerat Deus, neque iure omnes locum in templo occupabant. Alludit quidem Propheta ad externum Sanctuarium, Iudæos dicens electos eſſe, vt appropinquent Deo: ſed memoria tenendum eſt quod Pſalmo 15. & 24. a. 3. vidimus, non omnes legitimos fuiſſe Eccleſiæ ciues qui templi pauimentum terebant: quia præcipuè requiritur integritas cordis, & puritas manuum. Quare propinquos Deo fieri intellige, non qui externa tantùm ſpecie locum obtinent in templo, ſed qui ſincera fide ſe offerunt in conſpectum Dei. Iam hîc vocatio adiungitur electioni: ne quis ſomniet oues perpetuò vagari, neque vnquam colligi in ouile. Nam hoc effectu ſe oſtendit gratuita Dei adoptio, dum Spiritu eius duce, ad eius Sanctuarium accedimus. Fructum beatitudinis commendat Propheta, ſatiari dicens templi opulentia fideles. Nam quanuis accedant illuc quoque hypocritæ, vacui tamen & ieiuni domum redeunt, quantum attinet ad fruitionem ſpiritualium bonorum. Ac notanda eſt perſonæ mutatio, vbi Dauid ad fidelium numerum ſe aggregat: quia in ſe ipſo experimentum proponit ſatietatis, de qua loquitur. Cæterùm intellige ſatiari fideles non vno momento, ſed gradatim: quia etſi inſtillet Deus Spiritus ſui dona, ſuos tamen quatenus vtile eſt locupletat, donec adducat ad ſolidam perfectionem. Verum certè eſt illud Pſalmi 103. a. 5. Satiari Dei beneficentia os noſtrum

Epheſ. 2. c. 14.

Epheſ. 2. c. 14.

os noſtrum,ſed etiam notandum quod alibi dicitur, Aperi os tuum,& implebo illud. Impediunt autem noſtræ anguſtiæ,ne tantam nobis copiam bonorum ingerat Deus:ſed prout reſtrictos videt,ita liberalitatem ſuam ad modulum noſtrum attemperat. Bona Sanctuarii vocando,externa adminicula commendat,quæ nos ad bonorum cæleſtiũ fruitionem deducunt. Etſi enim poterat olim Deus manum è cælo porrigere ſeruis ſuis,voluit tamen per Legis doctrinam,per ſacrificia & alios ritus,externáque pietatis ſubſidia, ſatiare fideles animas: ſicuti hodie quoque erga nos ſimilibus mediis vtitur. Et quanquam in illis ſubſiſtere non conuenit,negligere tamen fas non eſt. Pſal.81.c.11.

6 *Terribilia in iuſtitia reſp.* Confirmat alio genere dicendi, non fruſtra ſe beatos vocaſſe, quibus Deus templum ſuum aperuit,vt domi eius paſcantur. Dicit autem reſponſurum populo ſuo Deum in miraculis, vel ſignis terrificis: acſi diceret,Domine tu nos ſemper exaudies, vt mirificis liberationibus perinde virtus tua pateſiat,atque olim dũ egreſſi ſunt patres noſtri ex Ægypto. Eccleſiam enim ſemper Deus nõ vulgari vel ordinario modo,ſed terribili potentia ſeruauit. Atque hoc cognitu fuit vtile, vt in rebus perditis non tamen bene ſperare deſinerent filij Dei. Porrò vbi Dei ſalutem Iudæis deſtinauit,ſimul addit eſſe ſpem extremitatum terræ vſque ad vltimos mundi receſſus. Vnde ſequitur gratiam Dei ad Gentes quoque extendi.

7 *Stabiliens montes.* Per occaſionem attingit virtutem Dei,quæ in vniuerſa mundi fabrica conſpicitur. Nam illa ætate nouum erat Gentes eiuſdem cum Iudæis ſpei ſocias facere. Ideóque vt tollatur abſurditas, tempeſtiuè admonet Dauid fortitudinem Dei extare in cunctis mundi partibus. Montes autem potius quàm planas regiones nominat,quia in illa immenſa terræ congerie altiſque rupibus rarior apparet Dei potentia. In proximo verſu non conſentiunt interpretes. nam in prima voce quidam ſubaudiunt notã ſimilitudinis,hoc ſenſu, Deum compeſcere ſtrepitus hominum audacia excitatos, ſicuti compeſcit omnes maris ſtrepitus. Alij metaphoricam loquutionem eſſe volunt,quam deinde ſine figura exprimat Dauid. Ego autem ſimplicius Dauidem loquutum eſſe iudico: ac priore quidem membro documentum potentiæ Dei in mari proferre,altero autem in hominibus: acſi diceret, Deus ſedando fluctus ac tempeſtates maris, quanta ſit præditus fortitudine demonſtrat. Idem in hominibus ſpecimen exhibet,tumultus compeſcens ab illis excitatos.

9 *Et timebunt habitatores.* Non dubito quin ſigna Dei appellet opera eius inſignia & memoratu digna, quibus notas gloriæ ſuæ inſculpſit. Nihil eſt quidem tam minutum vel contẽptibile in cælo vel terra,quod nõ repræſentet nobis Dei gloriam: ſed miraculis κατ' ἐξοχὴν tribuitur hoc nomen, quia illic clarius refulget Dei maieſtas. Summa eſt, tam illuſtres fore Dei gratias erga Eccleſiam, vt ad reuerentiam & admirationem barbaras etiam gentes & longiſſime remotas cogant. Poſterius membrum ita à quibuſdam accipitur, quum ſol mane exoritur, recreari eius luce homines: quum etiam viciſſim nocte fulgent luna & ſtellæ, leuari quam alioqui triſtitiam ex tenebris conciperent. Hoc modo ſubaudienda eſſet dictio propter: acſi dixiſſet Propheta,Domine tam mane quàm veſperi exortu ſolis, lunæ & ſtellarum, homines exhilaras. Sed quia verba,vt ſonant,continent aptum & vtilem ſenſum, mihi non placet aliunde accerſere quod ſententiam impleat. Dixerat Dauid ad extremos vſque terræ angulos venturum timorem eſſe ex Dei miraculis nunc idem de lætitia prædicat: acſi diceret, ab hortu vſque ad occaſum ſolis non formidabilem modò fore Deum ſed gaudij quoque authorem.

10 *Viſitaſti terram,& irrigaſti eam copioſè ditaſti eam: riuus Dei plenus aquis: parabis frumẽtum eorum quia ſic illam præparas.*	10 פקדת הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים תכין דגנם כי־כן תכינה׃
11 *Sulcos eius inebrias, deſcendere facis pluuiam in ſulcos eius, imbribus madefacis eam, germini eius benedicis.*	11 תלמיה רוה נחת גדודה ברביבים תמגגנה צמחה תברך׃
12 *Coronas annum beneficentia tua,& ſemitæ tuæ ſtillabunt pinguedinem.*	12 עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן׃
13 *Stillant ſuper "habitacula deſerti,& exultatione colles accingentur.*	13 ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה׃
14 *Operiuntur paſcua pecudibus, & valles operiuntur frumento, clamant, etiam canunt.*	14 לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו־בר יתרועעו אף־ישירו׃

" vel. paſcua.

10 *Viſitaſti terram, & irrigaſti eam.* Verbum hoc & quæ ſequuntur alia,deſignant continuum actum: ideóque commodè in præſenti tempore vertentur. In ſecundo verbo interpre-

tes variant:quia nonnulli à שוק deducunt, quod deſiderare ſignificat:alij à שקה quod eſt potum dare. Priores ita reſoluunt, Domine poſtquam longo æſtu & ſiccitate feciſti ſitire terram, demum eam viſitas. Melius tamen fluit altera interpretatio, Deus tu irrigatione terram viſitas. Et contextus hoc modo melius cohæret:quia proximè ſequitur, *tu ditas eam copioſè*: quod amplificandi cauſa additum eſſe patet. Dubitari tamen poteſt ſolámne Iudæam intelligat, an totum orbem. Ego quanuis fatear hæc omnia verè de toto orbe prædicari, exiſtimo tamen Dauidem propriè loqui de Iudæa, ſicuti hactenus celebrauit peculiares Dei gratias erga Eccleſiam. Atque huic ſententiæ aſtipulatur quod ſtatim adiungit, *fluuium Dei*, vel riuum *plenum eſſe aquis*. Nam quòd fluuium Dei pro magno vel amplo quidam accipiunt, durum eſt ac coactum: & potius dixiſſet fluuios plurali numero. Opponit autem, meo iudicio, fluuiis naturalibus qui Regiones ſuas fœcundant, tenuem & exiguum riuum Siloah: alludens ad locum illum Moſis, Terra quam Deus tuus dabit tibi, non erit ſimilis Ægypto, quam fœcundat Nili exundatio: ſed terra hæc expectat pluuiam è cælo. Vel fortè metaphoricè appellat pluuiam ipſam, Dei fluuium. Certe hoc ad Iudæam reſtringi debet, ſicuti etiam per paſcua vel habitacula deſerti intelligitur ſicca & aſperior regio, quam Scriptura vocat montanam. Cæterum quanuis hîc celebretur Dei liberalitas familiarius nota electo populo: noſtrum tamen eſt, vbicunque habitemus, diuitias bonitatis Dei in terræ prouentu & fertilitate agnoſcere. Neque enim ſua virtute multiplicem bonorum affluentiam generat, niſi quatenus eam Deus paſcendis hominibus aptauit. Ideo ſcitè & concinnè Dauid parari dicit hominibus frumentum, quia ſic parata eſt terra à Domino, ſenſus autem eſt, opulentiam hanc prouenire ex terra, quia Deus inſtar optimi patrisfamiliâs hominibus proſpicere volens, eam formauit vt alimenta ſuppeditet.

Deu.11.b.10.

11 *Sulcos eius.* Quidam verba hæc reſoluunt in modum optatiuum, vt ſit precatio. Atqui non dubito quin gratiarum actionem contineat Dauid, eo quòd trram pluuiis madefaciens ac ſaturans, fructificandi vim ſuggerat. Quibus verbis ſignificat totum naturæ ordinem teſtimonium eſſe paterni erga nos Dei amoris, quòd quotidiani victus noſtri curam ſuſcipere dignetur. Pluribus autem verbis inculcat hanc Dei gratiam, quam maior pars mundi impiè ſceleratéque obſcurat. Nam vt quiſque perſpicacior eſt in obſeruandis naturalibus mediis, ita illis affixus manet, vt ad Deum minimè conſcendat. Debebat quidem philoſophia, quo penitius excutit arcana Dei, propius nos ad ipſum adducere, niſi obſtarent prauitas noſtra & ingratitudo. Sed quia acutiſſimi quíque pluuiæ originem in aëre & elementis quærentes, oculos & ſenſus à Deo auertunt, magis nos expergefieri neceſſe fuit.

12 *Coronas annum bene.* Vertunt alij, coronas annum beneficentiæ tuæ: quaſi diceret Dauid, annos fertiles excellere ſingulari decore, acſi eos corona ornaret Deus: quemadmodum ſi abundantior ſolito ſit meſſis & copioſæ vindemiæ, hæc erit anni corona. Et certe fateor non æqualem Dei benedictionem in ſingulis annis fulgere: ſed vt alij alios præcellant, nullus tamen ornatu ſuo prorſus caret. Ita ſimplex mihi videtur ſenſus, Dei beneficentiã per ſingulos annorum circuitus conſpicuã eſſe. Poſtea ſenſum ſuũ explicat, vbi dicit *ſemitas Dei ſtillare pinguedinem*, nubes ita metaphoricè appellans, in quibus inequitat Deus, queadmodum dicitur Pſal. 104. a. 3. Quoniã igitur vbertas terræ ex ſucco & humore, humor ex pluuia, pluuia ex nubibus prouenit, eleganter nubes dicit pinguedinem ſtillare, & quòd ſint Dei ſemitæ, aut vehicula: acſi diceret, quocunque iter facit Deus fluere ad eius pedes frugum copiam & vbertatem. Proximo verſu hanc gratiam amplificat, quòd pinguedo illa ſe ad incultas vſque regiones diffundat. *Deſerta* quidem vocat non aridas ſolitudines, in quibus nihil naſcatur, ſed loca minus culta, & in quibus non tanta hominum frequentia habitat: ſed tamen hinc melius refulget Dei benedictio, dum ſuper montium cacumina pinguedinem ſtillat. Poſtea ad valles & planas regiones deſcendit, vt oſtendat nullam eſſe terræ partem Dei opibus vacuã, quia eius liberalitas ad locupletãdum totum orbem ſufficit. Additur etiam commendatio ab ipſa varietate, quòd *valles* & loca demiſſa *tam ouibus, quàm frumento veſtiantur*. Gaudium rebus inanimatis impropriè tribuit: ſicuti etiam ridere dicuntur agri, quum ſua pulchritudine exhilarant hominum oculos. Mirum tamen eſt quòd iubilationi cantum adiungat, interpoſita etiam particula אף quàm ſcimus eſſe emphaticam: quum tamen minus ſit canere, quàm iubilare. Sed ego ad continuationem gaudii refero quod dicit *etiam canent* vt ſciamus non vnius tantum anni fore gaudium, ſed aſſiduos recurſus. Deinde ſcimus quàm trita ſit Hebræis ordinis inuerſio.

ARGVMENTVM PSALMI LXVI.

Quanquam fieri poteſt vt Propheta vnam præcipuè liberationẽ ſub perſona Eccleſiæ celebret, multiplices tamẽ gratias complectitur, quibus Deus electum populum perſequi non deſtitit. Sicut autem miſeris & afflictis prædicat Diuinitus allatam fuiſſe ſalutem: ita conſolationis & patiẽtiæ materiam ſuggerit, examinatos fuiſſe dicens inſtar argenti, quũ tyrannidi hoſtium ſubiecti fuerunt. In fine videtur priuatim de ſe loqui, integritatis ſuæ documentũ proferens, quòd fuerit à Deo exauditus: qui impios & ſceleratos repudiat.

Pſal. LXVI.

1 *Præfecto*

1 *PRæfecto Canticum Pſalmi. Iubilate Deo omnis terra,*

2 *Canite gloriam nominis eius, ponite gloriam "laudem eius.*

3 *Dicite Deo, Quàm terribilis es in operibus tuis! in multitudine roboris tui mentientur tibi inimici tui.*

4 *Omnis terra adorabit te, & canent tibi, canent nomen tuum. Selah.*

1 למנצח שיר מזמור הריעו לאלהים כל־הארץ׃

2 זמרו כבוד שמו שימו כבוד תהלתו׃ "vel, laudi.

3 אמרו לאלהים מה־נורא מעשיך ברב עזך יכחשו־לך איביך׃

4 כל־הארץ ישתחוו לך ויזמרו־לך יזמרו שמך סלה׃

1 *Iubilate.* Generalis eſt præfatio, quam mox ſequentur hypotheſes. Quia verò ſermonem ad totum orbem dirigit, non dubito quin vaticinium ſit de futura regni Dei amplitudine, quæ Chriſti demum aduentu ſpectata fuit: Secundo verſu idem cum maiore vehementia confirmat, quo melius pigros alioqui & tardos extimulet ad Deum laudandum. Quid ſit *Canere gloriam nominis Dei*, obſcurum non eſt, nempe pro merito ac dignitate extollere ſacrum eius nomen, vt iuſtam & ſolidam gloriam obtineat. In ſecundo membro ſubeſt aliqua ambiguitas. Quidam enim ſub aliis verbis idem repeti putantes, vertunt, *Ponite gloriam laudis eius.* Ego autem aliis potius ſubſcribo, qui laudem vertunt in accuſatiuo caſu. Interea non placet quod exponunt, non alibi eſſe gloriandum, quàm in Dei laudibus. Rectius & ſimplicius eſt, magnificè extollere Dei laudem, vt glorioſa ſit. Neque enim mediocri præconio contentus eſt Propheta, ſed vult Dei beneficia pro ſua amplitudine ſplendidè prædicari.

3 *Dicite Deo.* Iam materiam ſuggerit cur velit Deum laudari. Quia autem ſolent plurimi frigidè apud alios de laudibus Dei diſſerere, vt efficacius ſenſus fidelium tangat Propheta, & expergefaciat, ſermonē ad Deum iubet dirigi: quia vbi quis cum ſine teſtibus & arbitris compellat, fictioni nō eſſe locum videns, ſeriò quod in corde habet probè meditatum, in medium profert. Nihil enim melius ad Dei reuerentiam nos cogit, quàm vbi nos ſiſtimus coram eius facie. Atque vt hunc affectum magis accendat, hoſtes dicit *mentiri Deo ob multitudinem virtutis eius.* Nam ſi duri & præfracti, qui ſe libenter eius imperio ſubducerent, velint nolint coguntur ſe coram eo humiliare: quid fidelibus agendum eſt, quos non terroribus ſibi ſubiicit, ſed blandè ad ſe inuitat? Subeſt enim hæc tacita comparatio inter voluntarium cultum, quem præſtant fideles, dulcedine gratiæ illecti: & ſeruilem coactámque ſubiectionem, ad quam increduli vi trahuntur. Hoc enim ſignificat *mentiri*, fieri ſupplicem non alacri obſequio, neque libere, ſed quia neceſſitas extorquet: ſicuti Pſalmo 18.d.45. diximus. Nam quod alij exponunt, Agnoſcent tandem hoſtes ſpe fallaci deceptos ſe fuiſſe: alij verò, Negabunt ſe quicquam hoſtile fuiſſe in te molitos: nimis remotum eſt à verbis ac mente Prophetæ. Quanquam autem multis modis Deo mentiuntur hypocritæ, nihil tamen hoc loco aliud voluit Propheta, quàm Dei robur hoſtibus quoque eſſe formidabile, vt inuitos ſubigat.

4 *Omnis terra ador.* Quòd tam multus eſt Propheta in hoc capite tractando, non eſt præter rationem. nam quum huic argumento impares ſint omnes linguæ, videmus quàm parci & maligni ſint homines, vt vix tenui & ieiuna laude aſpergant Deum ad quem celebrandum debuerant neruos omnes ac conatus intendere. Rurſus autem vaticinatur Propheta, quanuis tunc ſoli Iudæi in ſuo angulo Deum colerent, omnes tamen Gentes ſub eius imperium venturas. Neque verò nunc, ſicut nuper, iugum ſubituros dicit, qui cuperent, ſi liberum eſſet, reſiſtere: ſed verum ac ſincerum cultum exprimit. Pſallent tibi, pſallent nomini tuo. Eſt enim hoc præcipuum laudis ſacrificium, vt habetur Pſalmo 50.c.14.d. 23. ac verum etiam teſtimonium pietatis.

5 *Venite & videte opera Dei: terribilis opere ſuper filios hominum.*

6 *Conuertit mare in aridam: per fluuium tranſierunt pede: ibi lætati ſumus in eo.*

7 *Dominatur in fortitudine ſua ſeculo, oculi eius ſuper Gentes ſpeculantur: defectores non exurgent ſibi. Selah.*

8 *Benedicite populi Deum noſtrum, & reſonate vocem laudis eius.*

5 לכו וראו מפעלות אלהים נורא עלילה על־בני אדם׃

6 הפך ים ליבשה בנהר יעברו ברגל שם נשמחה בו׃

7 משל בגבורתו עולם עיניו בגוים תצפינה הסוררים אל־ירימו למו סלה׃

8 ברכו עמים אלהינו והשמיעו קול תהלתו׃

9 *Qui poſuit animas noſtras in vitam, & non dedit ad lapſum pedes noſtros.*

9 הַשָּׂם נַפְשֵׁינוּ בַּחַיִּים וְלֹא־נָתַן
לַמּוֹט רַגְלֵנוּ׃

5 *Venite.* Hîc obliquè perſtringit omnium ferè ignauiam, cuius culpa fraudatur Deus meritis laudibus. Vnde enim fit vt clauſis oculis prætereat maior mũdi pars Dei opera, niſi quia vix centeſimus quiſque ad eorũ conſiderationem ſtudium ſuum applicat? Stimulis ergo opus eſt, qui torpentes inſtigent. Similem ferè locum habuimus Pſalmo 46.b.9. vnde huius loci explicationẽ petere licebit. Summa huc redit, quia homines videt Propheta vel occupari vanis negotiis, vel in peruerſis & erraticis ſtudiis vagari, hortatur vt ſe accingant ad videnda Dei opera: & hortando ſimul obiurgat tardos ac reſides. Dicendo etiam, *videte,* perperam cæcutire admonet in re manifeſta: quia niſi in propatulo eſſent opera Dei, fruſtra conſpici iuberet. Speciem quoque operum Dei ponit, ad quorum intuitum vult omnes eſſe attentos, nempe rationem quam tenet in gubernando humano genere. Hęc enim experimentalis (vt ita loquar) notitia magis afficit. Ideo Paulus Actorum cap. 17.f.27. poſtquam diſſeruit in genere de potentia Dei, ſermonem huc reſtringit, iubétque vnumquenque in ſe deſcendere, quia illic Deum præſentem ſentiet. Sic interpretor particulam iſtam *Deum eſſe admirabilem opere ſuper filios hominum:* non quòd emineat eius maieſtas ſupra homines, ſed quòd in tuendo ac conſeruando eorum ſtatu maximè admirabilis ſit eius prouidentia, ſicuti etiam Pſalmo 40.b.6. diximus. Ergo quanuis non longius circumſpiciant homines, in ſe ipſis ſatis reperient cauſæ cur Deum reuereantur ac timeant. Tandem à conſeruatione generis humani ad ſpecialem Eccleſiæ curam tranſitum facit Propheta, commemorans electi populi redemptionem. In quo membro eſt ſynecdoche: quia minimè dubium eſt quin breuiter commonefaciat fideles de innumeris Dei beneficiis, quibus poſtea ſanciuit hanc liberationis gratiam. Quod etiam breuiter ſignificat, mox adiungens, *ibi lætati ſumus in eo.* Neque enim ad eum & alios poſteros ſpectaret redemptionis lætitia, niſi quatenus continui amoris pignus ac documentum à Deo editum foret erga totum Eccleſiæ corpus. Sed quia tunc ſuorum æternus apparuit ſeruator, ex hoc etiam fonte commune ad omnes pios gaudium profluxit.

7 *Dominatur.* עולם Hebræis nunc ſeculũ eſt vel temporis perpetuitas, nunc ipſa mundi fabrica. atque hic poſterior ſenſus contextui videtur melius quadrare, & receptior eſt, Deũ fortitudine præditum eſſe qua ſub imperio ſuo contineat totum orbem. Quò etiam refertur proximum membrum, *oculos eius ſpeculari ſuper Gentes.* Quanuis enim ſub Lege propriam imperij ſedem erexerat in Iudęa, ſemper tamen prouidentia ſua totum orbẽ complexus eſt: nec obſtitit ſingulare illud priuilegium quo dignatus eſt filios Abrahæ fœderis reſpectu, quin ad reliquas etiam Gentes fouendas & alendas aſpectum ſuum extenderit. Cõfirmat Deo curæ eſſe Gentes, quia illic etiam pœnas exigat de ſceleratis ac reprobis. Ita nullã generis humani partem à Deo negligi probat ab effectu Propheta, quòd impios præcipites deiiciat. Etſi enim multa confuſè in mundo miſcentur, nunquam tamen ſic in abdito latere patitur ſua iudicia, quin ſigna quædam eorum, & quidẽ ſatis illuſtria, oculatis & attentis ſpectatoribus proponat.

8 *Benedicite populi.* Quanquam populos omnes communiter hortatur ad laudandũ Deum: ſpeciale tamen aliquod Dei auxilium commemorat quo reſtituta fuit ſalus Eccleſię. Ita innuere videtur, Gentes aliquando eius gratiæ fore participes, cuius tũc guſtum electo populo Deus præbebat. Interea admonet inſignem & memoratu dignam eſſe liberationem, cuius famam vbique vult reſonare. Quanquam autem redditam Iudæis fuiſſe vitam prædicat (quo genere loquendi, non vulgariter adiutos fuiſſe docet) mox tamen oſtendit, potius ſeruatos fuiſſe à periculo, quàm poſtliminio reſtitutos ab aliqua clade. Nam quum *à lapſu* dicat *ſeruatos fuiſſe pedes,* ſequitur non cecidiſſe, ſed maturè fuiſſe occurſum vt firmi ſtarent. Neque tamen ideo gratiam Dei extenuat Propheta quòd malum anteuerterit: ſed fatetur fuiſſe viuificatos qui Dei beneficio ſeruati erant incolumes.

10 *Quia probaſti nos Deus, examinaſti nos ſicut examinatur argentum:*

11 *Deduxiſti nos in laqueum, poſuiſti coarctationem in lumbis noſtris.*

12 *Equitare feciſti hominem ſuper capita noſtra: venimus in ignem & aquam, & eduxiſti nos in planitiem.*

10 כִּי־בְחַנְתָּנוּ אֱלֹהִים צְרַפְתָּנוּ
כִּצְרָף־כָּסֶף׃

11 הֲבֵאתָנוּ בַמְּצוּדָה שַׂמְתָּ
מוּעָקָה בְמָתְנֵינוּ׃

12 הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאנוּ
בָאֵשׁ וּבַמַּיִם וַתּוֹצִיאֵנוּ לָרְוָיָה׃

10 *Quia probaſti nos.* Poſſet hoc per conceſſionem legi, interpoſita particula quanuis: ita amplificaret Propheta Dei gratiã, quia populum liberauerit ex grauiſſimis malis. Quod tametſi libenter recipio, Prophetam tamẽ ſimul alterum quoque finem ſpectaſſe arbitror, nempe

vt optimo

vt optimo ſolatio, quod ex eius verbis colligitur, pioru͂ triſtitiam leuaret. Nihil enim vtilius eſt quàm reputare nos affligi Dei manu quoties nos res aduerſæ premu͂t: & quidem non alio conſilio, niſi vt ſaluti noſtræ conſulat. Huc ſpectat probatio & examen de quibus loquitur Propheta. Etſi autem ſuos inſtar argenti examinet Deus, vt purget eorum vitia, ac ſi igne excoqueret ſcorias: ſimul tamen intelligit documentum fuiſſe captum eorum patientiæ. Et *argenti* ſimilitudine, exprimere videtur fuiſſe ad viuum probatos, ſicuti argentum non ſemel in ignem conijcitur. Etſi enim gratias Deo agunt fideles, quòd tantùm probati fuerint afflictionibus, non prorſus conſumpti: malorum tamen varietas & grauitas clarè exprimitur non tantùm hoc verbo, ſed toto contextu, vbi dicunt ſe in laqueum fuiſſe coniectos, redactos in vltimas anguſtias, hominem fuiſſe impoſitum capitibus ſuis: denique per naufragiu͂ & incendium tranſiiſſe. Et quum *lumbis ſuis coarctationem* vel catena͂ poſitam fuiſſe dicunt, aggrauant quod prius dixerant de laqueo. Senſus enim eſt, non modò filis ſe fuiſſe irretitos, ſed coarctatos duro & inſolubili vinculo. *Equitandi* etiam verbo intelligunt tyrannos contumelioſè & petulanter fuiſſe dominatos, & quaſi iumentis fuiſſe abuſos. Per *ignem* & *aquam* minimè dubium eſt intelligi multiplices ærumnas: ac ſenſus eſt, nullum fuiſſe afflictionis genus quo non exercuerit Deus ſuam Eccleſiam. Sicut autē duo hęc elementa ad fouendam hominis vitam plurimum valent, ita rurſus ad extinguendam. Notandum autem primò eſt, quòd Propheta, quaſcunque iniurias perpeſſus erat populus hoſtium ſæuitia, pro pœnis diuinitus inflictis recēſet: ne exiſtiment fideles eo ſopito, vel aliud agente, tam duriter ſe fuiſſe vexatos. Eccleſiæ autem conditio veluti in ſpeculo ſtatuitur hîc nobis ante oculos: ne vbi contigerit ab igne in aquam nos raptari, & iactari huc & illuc, ipſa nouitas nos exanimet vel terreat. רויה propriè terram irriguam ſignificat. Sed metaphoricè hîc pro læto & iucundo ſtatu capitur, ac ſi in campis amœnis & fertilibus ſuauiter & liberaliter paſcerentur fideles. Summa eſt, quamuis temporalibus pœnis duriter caſtiget ſuos Deus, ſemper tamen dare proſperum & lætabilem exitum. Falluntur enim meo iudicio qui ad poſſeſſionem terræ Chanaan reſtringunt: quia hîc non fit tantùm mentio deſerti, ſed omnium temporum ærumnas quibus humiliatus fuerat populus, comprehendit Propheta.

13 *Veniam in domum tuam cum holocauſtis, ſoluam tibi vota mea,*	13 אָבוֹא בֵיתְךָ בְעוֹלוֹת אֲשַׁלֵּם לְךָ נְדָרָי:
14 *Quæ protulerunt labia mea, & os meu͂ loquutum eſt in afflictione mea.*	14 אֲשֶׁר־פָּצוּ שְׂפָתָי וְדִבֶּר־פִּי בַּצַּר־לִי:
15 *Holocauſta pinguiu͂ offera͂ tibi cum ſuffitu arietum, faciam boues cum hircis. Selah.*	15 עֹלוֹת מֵחִים אַעֲלֶה־לָּךְ עִם־קְטֹרֶת אֵילִים אֶעֱשֶׂה בָקָר עִם־עַתּוּדִים סֶלָה
16 *Venite, audite, & narrabo omnibus timentibus Deum quæ fecerit anima meæ.*	16 לְכוּ שִׁמְעוּ וַאֲסַפְּרָה כָּל־יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָשָׂה לְנַפְשִׁי:

13 *Veniam in domum.* Quanquam hactenus totius Eccleſiæ perſonam ſuſtinuit Propheta, magis tamen emphaticè nunc ex priuato animi ſui ſenſu loquitur: & vehementius ſingulos ad pietatis officiu͂ incitat: quia vbi quiſque ſeorſum ad gratias agendas probè animatus erit, ſymphoniam laudum in commune alacrius conferent. Summa eſt, indignè ſupprimi Dei gloriam quoties in rebus aduerſis nobis ſuccurrit, niſi liberationem ſequatur ſolēnis gratiarum actio. Nec ſimpliciter gratitudinem promittit. Vota ſe in media afflictione nuncupaſſe dicens, fidei ſuæ conſtantiam oſtendit. Nota eſt Iacobi exhortatio, Oret qui angitur ac triſtis eſt: qui lætus eſt, canat. Pleroſque enim videmus, licèt in proſpera fortuna blandè fictis laudibus Deu͂ mulceant, ſimul ac paulò durius vrgentur, vel tumultuosè contra eum fremere, vel fractos torpere. Atqui hæc vera eſt pietatis probatio, ſi quis inter ſummos dolores ad Deum ſuſpiret, fideíque & tolerantiæ ſuæ perſeuerantiam orando probet: deinde gratitudinem teſtetur. Nec abs re dicit ſe *labiis protuliſſe vota*, ſignificans nunquam ſe ita mœrore fuiſſe conſtrictum, quin diſertè preces concipiens, profiteretur ſe in manu Dei ſalutem ſuam deponere. De votis quod alibi fuſius tractatum fuit, breuiter repetendum eſt. Primò, nihil vnquam ſanctos Patres vouiſſe Deo, niſi quod ei probari ſcirent. Deinde non vouiſſe aliu͂ in finem, niſi vt gratitudinis ſuæ teſtimonium redderent. Quare nimis inſulſè illorum exemplum obtendunt Papiſtæ non modò temerariis, ſed etiam ſacrilegis votis, dum primò futiliter obtrudunt Deo quicquid in buccam venit: deinde nihil ſibi minus proponunt quàm rectum finem, & diabolica ſuperbia de rebus ſibi non conceſſis paciſcuntur. Iacob. 5. c. 13.

15 *Holocauſta pinguium.* Vel Dauidem, vel aliquem ex ſummis proceribus hîc loqui oportet: quia vt tenuis fortunæ homines tam opima & ſplendida ſacrificia offerrent facultas non ſuppetebat. Probabile igitur eſt Dauidē Pſalmi eſſe authorem, qui ſumptum regalem facturum ſe denuntiat in ſacrificiis. Scimus autem cur ſibi tunc Deus victimas offerri iuſſerit pro gratiarum actione, nempe vt ſciret populus ſua immunditie pollui & vitiari Dei laudes, niſi aliunde

ſanctificentur. Nam vtcunque nobis ſit propoſitum laudare Dei nomen, impuris tamen labiis Hebr.10. ipſum profanamus, niſi quatenus ſe Chriſtus ſemel hoſtiã obtulit vt nos & noſtra omnia ſan- b.7. ctificet. Ideóque docet Apoſtolus per ipſum placere laudes quas Deo referimus. Suffitum ſui holocauſti hîc commendat Propheta quum inde non niſi grauis ac putidus odor in cælũ aſcenderit: ſed quatenus figuræ erant Chriſti, arietes aliæque victimæ, ſuauiter coram Deo redolebant. Nunc abolitis legalibus figuris, manet nobis ſpiritualis veritas, quæ proximo verſu melius exprimitur, vbi Propheta beneficiorum Dei præconem ſe fore denuntiat. Nam & ſub Lege huc referri oportuit externas cæremonias: quia alioqui inutilis fuiſſet earum pompa. Præconium ergo gratiæ Dei, verum condimentum fuit ne inſipida eſſent ſacrificia. Quòd autem aduocat pios omnes, ſuo exemplo docet non ſatis gratos eſſe Deo niſi qui deſiderio flagrant publicandæ quam experti ſunt gratiæ, non modò vt incitentur omnes ad eum vno conſenſu laudandum, ſed vt documentis gratiæ eius animentur ad fidem & ſpem. Quòd autem narrationem ſuam deſtinat ſolis Dei cultoribus, ratio eſt, quia ſoli idonei ſunt auditores: profanis autem & hypocritis tanquam ſurdis canitur.

17 *Ad ipſum ore meo clamaui, & exaltaui eum ſub lingua mea.*	17 אֵלָיו פִּי־קָרָאתִי וְרוֹמַם תַּחַת לְשׁוֹנִי׃
18 *Iniquitatem ſi reſpexi corde meo, non audiet Dominus.*	18 אָוֶן אִם־רָאִיתִי בְלִבִּי לֹא־יִשְׁמַע אֲדֹנָי׃
19 *Vtique audiuit Deus, attendit ad vocem precationis meæ.*	19 אָכֵן שָׁמַע אֱלֹהִים הִקְשִׁיב בְּקוֹל תְּפִלָּתִי׃
20 *Benedictus Deus qui non amouit precationem meam, & miſericordiam ſuam à me.*	20 בָּרוּךְ אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא הֵסִיר תְּפִלָּתִי וְחַסְדּוֹ מֵאִתִּי׃

17 *Ad ipſum.* Confirmat, ſe Dei auxilio ſaluum eſſe, quia eũ precatus, ipſo effectu ſenſerit fuiſſe ſibi propitium. Votorum enim fructus, gratiam Dei non parum illuſtrat, vt nobis ſit certior. Iterum per *os* & *linguam*, ſicuti paulò ante, precandi vehementiam & ardorem exprimit. Niſi oraſſet ex intimo cordis affectu, repudiatus quidem eſſet: ſed linguam facit cordis comitem, vt ſciamus non frigidè eum oraſſe. Quòd nonnulli *ſub lingua*, tantundem valere putant atque *in corde*, abſurdum eſt. Sermo enim qui ex linguæ reflexu procedit, ſub lingua naſci dicitur: ſicut alibi, Venenum aſpidum ſub labiis eorum. *Exaltandi* verbo ſignificat non alia honoris ſpecie melius coli Deum, quàm vbi ab ipſo expetitur ſalus. Vnde apparet in Papatu ſpo-
Pſal. 13. a. 3. liari ipſum præcipua gloriæ ſuæ parte, vbi vel ad mortuos, vel ad ſtatuas diſtrahuntur hominũ vota: & inuocatio Dei ferè pro nihilo ducitur. Sed interim legem purè & rectè orãdi ſibi cit Propheta, ne præterita fide & pœnitentia, temerè ſe quiſque ad Deum inuocandum ingerat. Scimus, quoties in genere pronuntiat Scriptura, inuocandũ eſſe Deum, quàm audacter irrumpant hypocritæ & profani homines, ſéque permiſceant fidelibus. Ergo Propheta vt talibus ludibriis ianuam præcludat, cordis integritatem requirit. Fateor quidem Prophetam his verbis ſuam innocentiam aſſerere, quemadmodum ſæpe Dauid probitatem ſuam reali, vt ita dicam, gratiæ Dei teſtimonio à calumniis aſſerit: ſed conſiliũ maximè fuit tradere ſuo exemplo communem regulam, vt diſcamus ad Deum puro corde accedere. Similis eſt locus ille Ioannis 9. f.31. Deus impios non exaudiet. Verum quidem eſt non alios quàm peccatores audiri, quia omnibus ad vnum præſcripta eſt forma vt peccata ſibi remitti petant. Sed quamuis ingenuam reatus ſui confeſſionem coram Deo afferant fideles, hoc tamen ipſo iam peccatores eſſe deſi-
2. Ti.2. c. 19. nunt, quia Deus ſupplices abſoluit. Tenenda enim eſt Pauli admonitio, Vt ab iniquitate diſcedat quiſquis inuocat nomen Domini. Porrò *iniquitatem aſpicere in corde*, nõ eſt eſſe ſibi male conſcium (quia videre ſua vitia coguntur filij Dei, vt ſibi in illis diſpliceant: atque hæc cognitio pro ſumma virtute cenſeri meretur) ſed intentum eſſe & addictum iniquitati. Quanquam ideo diſertè cordis meminit Propheta, vt oſtenderet non modò puras ſibi eſſe manus, vel ſe coram hominibus eſſe innoxium, ſed vt coram Deo ſibi aſſereret veræ integritatis laudem. Niſi enim externæ vitæ reſpondeat interior cordis veritas, ſed recondita malitia lateat: quod ſplendebit coram hominibus, abominatio erit coram Deo. Subiicit autem cum affirmatione, exauditas fuiſſe preces vnde colligitur, nunquam fore ſpem noſtram irritam, modò ex animo Deum quæramus.

20 *Benedictus.* Pſalmum gratiarum actione claudit, vnde exorſus fuerat: & cauſam addit quòd repulſam non fuerit paſſus: figuratè enim dicitur Deus *orationem à ſe depellere*, ſiquem auxilio non dignetur, ac ſi tergum obuerteret. Fontẽ verò deſignat, quia non ſubduxerit Deus ſuam miſericordiam. Neque enim aliud quàm gratuitus eius fauor vel nobis eum reddit placabilem, vel pretium ac impetrandi gratiam conciliat precibus noſtris, ne ſint infructuoſæ.

ARGVMENTVM PSALMI LXVII.

Precatio eſt pro fælici Eccleſiæ ſtatu, non ſolùm vt Deus in Iudæa eum tueatur incolumem, ſed etiam vt noua

vt noua et inſolita propagatione augeat. vbi etiam breuiter diſſerit de regno Dei, quod Chriſti aduentu in toto orbe erigendum erat.

Pſal. LXVII.

1 PRæfecto in Neguinoth, Pſalmus cãticũ.
2 Deus miſereatur noſtri, & benedicat nobis: lucere faciat vultum ſuum in nobis. Selah.
3 Vt cognoſcant in terra viam tuam, in omnibus gentibus ſalutem tuam.
4 Celebrent te populi Deus, celebrent te populi omnes.
5 Lætentur & exultent populi, quoniam iudicabit populos in æquitate, & populos in terra diriges. Selah.
6 Celebrent te populi Deus, celebrent te populi omnes:
7 Terra dedit prouentum: benedicet nos Deus Deus noſter.
8 Benedicet nos Deus, & timebunt eum omnes fines terræ.

1 לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר׃
2 אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה׃
3 לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ׃
4 יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם׃
5 יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה׃
6 יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם׃
7 אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ׃
8 יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ׃

2 *Deus miſereatur.* Quanquam vaticinatur in hoc Pſalmo Propheta de regno Chriſti, ſub quo Dei adoptio cõmunis toti mundo futura erat: Iudæis tamen peculiariter gratiá Dei precatur: ſicuti primogenitos fuiſſe ſcimus, vt meritò ab ipſis incipere debuerit quæ per cunctas gentes ſpargenda erat Dei benedictio. Quanquam autem in optatiuo modo reddidi totũ hũc Pſalmum, quia in hunc ferè ſenſum conueniunt omnes interpretes: non minus tamen cõmodè in tempore futuro verba omnia vertere liceret, ſicuti Hebraicè leguntur: ita eſſet ſancta gratulatio ad fulciendas pias mentes, ne ambigerent de continuo fauoris Dei ſucceſſu, quin potius incrementa eius ſperarent. Quia tamen communi ferè conſenſu receptum eſt, Prophetam hîc precari, mihi ſatis eſt lectores monuiſſe. Porò quum ſermonem habeat non de extraneis, ſed de Eccleſia ipſa, & tamen quicquid bonorũ in eam conferri optat, deriuet ex fonte gratiæ Dei: ſequitur, quandiu viuimus, non aliunde nos eſſe fœlices, affluere bonorũ copia, denique proſperè agere, niſi quia gratuito nos amore proſequitur. Quod ſi verum eſt, quis eum præueniet ſuis meritis? Sub *vultus illuminatione* vtrunque videtur complecti: quia vbi & amoris ſui ſenſum cordibus noſtris inſpirat Deus, & re ipſa declarat ſe propitium eſſe, dicitur ſuper nos lucere ſerena eius facies: ſicuti obnubilari dicitur, dum peccatis noſtris offenſus, conſcientias noſtras terret, ſignáque aufert ſui fauoris.

Exod.4.c.22.

3 *Vt cognoſcant.* Hîc clarum eſt vaticinium de propagatione gratiæ Dei, qua factum eſt vt Gentes in vnum corpus cum ſemine Abrahæ coaleſcerent. Optat igitur Propheta cõſpicuum eſſe Dei fauorem in electo populo, vt Gentes ſuo fulgore in eiuſdẽ ſpei ſocietatem adducat. Per *viam Dei* intelligitur fœdus quo ſe patefecit veteri populo in Patrem, clarius deinde per Euangelium, quo datus eſt vberior adoptionis Spiritus, vnde manat ſalus: ſicuti etiã Chriſtus docet hanc eſſe vitam æternam, cognoſcere verum Deum, &c. Ioan.17.a.3.

4 *Celebrent te.* Quia ſaluificæ Dei notitiæ cunctos populos dixit fore participes, nunc tãtæ gratiæ præcones fore dicit, ſimúlque ad gratitudinem hortatur. Et repetitio clarius exprimit ſermonẽ fieri de re noua & inſolita. Neque enim ſi conſueto more & ordine vſitato ſuam erga filios Abrahæ gratiam proſequutus eſſet Deus, tanta vehementia opus erat. Nam primò dicit, Celebrent te populi, celebrent te populi omnes. Deinde hãc exclamationem paulò pòſt iterat. Sed opportunè gaudium cum ſua cauſa medium inſeritur: quia verè & ſeriò laudari non poteſt Deus, niſi tranquillis & hilaribus animis, vbi Deo reconciliati gloriamur in certa ſpe ſalutis, & pax Dei exuperans omnem ſenſum, palmam obtinet in cordibus noſtris. Ipſa verò cauſæ redditio planè demonſtrat Gentium vocationem: quia Dei gubernatio cuius hîc mẽtio ſit, non de generali imperio accipitur, ſed de Spirituali iuriſdictione quam in Eccleſia ſua exercet. Neque enim, propriè loquẽdo, alios Deus regendos ſuſcipit, niſi quos Legis ſuæ doctrina colligit in ſuum obſequium. Et nomen *æquitatis* diſertè exprimitur ad commendationem huius regiminis. Deinde eadem ferè verba leguntur apud Ieſaiam & Michæam, vbi de ſpargenda per totum orbem ſalutis doctrina concionantur.

Phili.4.b.7.
Ieſa. 11.a.
Mich. 4.a.3.

7 *Terra dedit fructum.* Pòſtquam de præcipua Dei gratia loquutus eſt, addit Deum terrenis

quoque benedictionibus proſequi quos amore ſuo dignatur, vt nihil prorſus,eo propitio,ad beatam & fœlicem vitam deſit. Tenendum verò memoria eſt quod antè diximus,quoties illum veterem populũ ſuis beneficiis Deus ornauit,quaſi accenſa lampade præluxiſſe toti mundo,vt ad ſe quærendum Gentes alliceret. Ideo ſi liberaliter ſuppeditet Deus populo ſuo quicquid opus eſt,ex hac beneficentia,quaſi ex fonte,oriturum prædicat timorem Dei: quia ſcilicet omnes mundi fines eo libentius ſe eius imperio addicent, vbi experientia edocti fuerint tam benignum eſſe erga ſuos Patrem.

ARGVMENTVM PSALMI LXVIII.

Quanuis Dauidi propoſitum ſit in hoc Pſalmo, quas Dei gratia adeptus erat de hoſtibus victorias celebrare,initio tamẽ potentiam & bonitatẽ Dei in genere cõmendans,materiam eius laudandi proponit in totius mundi gubernatione,Poſtea ad redemptionẽ electi populi deſcendit:cui etiã adiungit curſum paternæ Dei beneficentiæ,quã ſemper erga genus Abrahæ exerere dignatus eſt?Tãdem argumentum quod ex profeſſo ſuſcepit,copioſè proſequitur, & ſplendidis elogiis memorabilem illã Dei virtutem prædicat quã ipſe priuatim fuerat expertus,& quæ ſimul toti populo fuerat conſpicua.Vnde colligit,ſe Rege creato ſtatum Eccleſiæ fuiſſe ritè compoſitum:vt Deus quaſi erecto ſolio,tunc denuò regnare inciperet, qui antè viſus fuerat procul receſſiſſe. Nec verò dubium eſt quin magnificam Dei gloriam quæ in Chriſto demum apparuit,ſub hoc typo delineet.

Pſal. LXVIII.

1 *PRæfecto,Dauidis Pſalmus canticum.*
2 *Exurget Deus,diſpergentur inimici eius,& fugient qui oderunt eum à facie eius.*
3 *Sicut propellitur fumus, propelles:ſicut liqueſcit cera à facie ignis, peribunt impij à facie Dei.*
4 *Iuſti autem lætabuntur,exultabunt à facie Dei,& geſtient præ lætitia:*
5 *Canite Deo,pſallite nomini eius, exaltate equitantem in nubibus in Iah nomine eius, & exultate coram facie eius.*
6 *Pater pupillorum,& cognitor viduarum, Deus in habitaculo ſanctitatis ſuæ.*
7 *Deus habitare faciens ſolitarios in familia,educens vinctos compedibus: at rebelles habitabunt in terra arida.*

1 לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר שִׁיר׃
2 יָקוּם אֱלֹהִים יָפוּצוּ אוֹיְבָיו וְיָנוּסוּ מְשַׂנְאָיו מִפָּנָיו׃
3 כְּהִנְדֹּף עָשָׁן תִּנְדֹּף כְּהִמֵּס דּוֹנַג מִפְּנֵי־אֵשׁ יֹאבְדוּ רְשָׁעִים מִפְּנֵי אֱלֹהִים׃
4 וְצַדִּקִים יִשְׂמְחוּ יַעַלְצוּ לִפְנֵי אֱלֹהִים וְיָשִׂישׂוּ בְשִׂמְחָה׃
5 שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו׃
6 אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת אֱלֹהִים בִּמְעוֹן קָדְשׁוֹ׃
7 אֱלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת אַךְ סוֹרְרִים שָׁכְנוּ צְחִיחָה׃

2 *Exurget Deus.* Hoc primo verſu quaſi præfatur Dauid de quibus rebus diſſerere velit in hoc Pſalmo. Hæc ſumma eſt, Quanuis Deus ad tempus quieſcat,impiis proteruè & crudeliter Eccleſiam affligentibus,tandem ſurgere vindicem: & ſatis eſſe præſidij fidelibus in eius auxilio ſimul ac manum ſuam contra impios exerit.Quòd ſententiam hanc ex Moſe ſumptã fuiſſe putant interpretes,libenter ſubſcribo. Nec enim mihi dubium eſt quin Moſes ſeculis omnibus dictauerit precandi formam:vt freti arca fœderis fideles, tanquam viſibili præſentiæ Dei ſymbolo,ſe fore ſaluos confiderent.Hoc tantùm diſcrimen notãdum eſt, quòd Moſes Deum ipſum compellans precatur: Dauid autem re ipſa hoc quotidie impleri gloriatur & canit.Nam qui vertunt in modo hortandi, Exurgat Deus: non ſatis mihi videntur ad eius conſilium attendere.Hæc enim ſumma eſt,Experientia verum cognoſci quod ſemel docuit Moſes:nempe Deum,ſimul ac ſurrexerit, præditum eſſe ſatis valida potentia ad ſternendos omnes hoſtes,ac profligandos.Quãquam hortandi modus mihi non adeò diſplicet,modò reſoluas vt dixi,ac ſi dixiſſet,Non opus eſſe magno apparatu vt Deus hoſtes ſuos perdat:quia in eius arbitrio eſt, ſimul ac digitum ſuſtulerit,omnes diſſipare. Interea tacitè ſubindicat,fieri Dei tolerantia, vt interdum præualeãt hoſtes:& quantumuis inſoleſcant,nihil poſſe niſi eius permiſſu:quia nondum eſt tempus ſurgendi.Hoc quoque ſuauiſſimæ conſolationis plenum eſt, vocari *Dei hoſtes* quicunque eius Eccleſiam infeſtant:quia cùm nos ſuſceperit tuendos, non ſecus afficitur noſtris iniuriis ac ſi violaretur ſua ipſius maieſtas. Pulchra etiam ſimilitudine melius exprimit quàm facile Deo ac promptum ſit omnes hoſtium noſtrorum conatus diſcutere: nempe *ſicut fumus vento diſcuſſus euaneſcit*,vel *cera liqueſcit coram igne*. Eſt autem hoc ferè incredibile,tam firmi roboris diſſipationem fore momentaneam:ſed Spiritus hoc modo nimiam carnis noſtræ timiditatem corrigere voluit: ac ſi diceret,non ſubeſſe hoſtibus noſtris quam putamus firmitudinem: ſed quaſi fumo hebetari noſtros oculos: falli etiam nos in ipſa duritie,

Num. 10.d.35.

ritie,quia non reputamus ſolo Dei conſpectu liqueſieri montes ipſos.

4 *Iuſti autem lætabuntur.* Hîc explicat Dauid,præcipuè in ſalutem Eccleſiæ ſuæ,Deũ formidabilem eſſe impiis.Et videtur lætitiã hanc obliquè opponere mœrori, quo diu ſub Saule occupati fuerãt animi piorum:ac ſi dixiſſet,Poſtquã humiliauit ſuos ad tẽpus Deus, afferre nouã gaudij lucẽ,ne ſemper ſub triſtitia demerſi iaceãt.Interea docet,tũc verè demũ exhilarari pios, dum ſibi propitiũ eſſe Deum cernunt,ſuámq; ei ſalutem charam eſſe. Quanquam autem מפני & לפני Hebræis idem ſæpe valent:hîc tamen conſultò diſtingui à Propheta exiſtimo:quia fugiunt impij à facie Dei,quam exhorrent: iuſti verò ad eandem faciem exultant,quia nihil illis optabilius quàm ſentire propinquum ſibi eſſe Deum. Vidimus autem Pſalmo 18.c.26. vt Dei conſpectus alios expaueſaciat,alios verò ſuauiter exhilaret: quia ſicuti mãſuetus eſt erga manſuetos,ita cum præfractis præfractè agit. Plurium verborum congerie exprimit Propheta non mediocrem fore piorum lætitiam,ſed quæ omnes eorum affectus in ſe rapiat & occupet.

5 *Canite Deo.* Iam hortari incipit fideles ad laudandum Deum:materiã tamen initio in genere proponit, ſicuti nuper attigi,quòd ſuo imperio & virtute cõtineat totum orbem:deinde quòd miſerrimos quoſque & cõtemptibiles fouere ſua cura & patrocinio tueri dignetur.Hoc ergo elogiũ eſt immenſæ Dei potentiæ,quòd equitet ſuper nubes,vel cælos,quia ſequitur toto mundo ſuperiorem eſſe. Nam etſi hac loquendi forma admonet Spiritus ſanctus nihil craſſum vel terreſtre concipiendum eſſe de ipſo,præcipuè tamen commendat ſummũ imperium, vt nos ad reuerẽtiam adducat:ac ſi diceret,ita ſupereminere, vt laudes omnes infra ipſum ſubſidant.Nam vbi neruos omnes intenderimus, non comprehendemus certè cælum & terram, quæ tamen amplitudinem gloriæ Dei æquare nequeunt. Quod additur continuò pòſt de *Ia nomine eius*, variè poteſt accipi. Scimus literã ב *beth* ſæpe apud Hebræos ſuperuacuã eſſe,ideo poſſet transferri,Ia eſt nomen eius. Vertunt alij, In Ia eſt nomen eius:ad verbum. quod mihi non diſplicet,tametſi *nomen* quoque in ablatiuo caſu ponere malui.ſed de verbis minus laborandum eſt,quia non eſt obſcurum Dauidis conſilium.Nam quia tunc vanis deorum figmentis ſuperſtitio repleuerat totum orbem,voluit vni Deo ſuum gradũ aſſerere,ac ſi omnia idola faceſſere iuberet vbi in medium prodit Deus Iſrael. Sed quia non ſatis eſſet, ſuppliciter coli Deum à fidelibus,quem impij quoque dum expaueſcunt & tremunt, reuereri coguntur, *lætos* & alacres accedere ad ipſum iubet:ideóque de mira eius bonitate paulo pòſt cõcionatur,quòd ad *pupillos* vſque & *viduas* ſe demittere non grauetur: ac ſi diceret, Incomprehenſibilem Dei gloriam non eſſe cauſam diſtantiæ,vt nos,quamlibet miſeri ſimus, ac in ſordibus demerſi,deſpiciat. Nam viduas & pupillos nominans, haud dubiè per ſynecdochen complectitur quos mundus,quaſi auxilio indignos,præterire ſolet. Nam vt plurimum noſtra officia ibi locamus vnde ſpes aliqua compenſationis apparet. Deinde primum ferè locum occupat dignitas & ſplendor:vnde ſit vt contempti iaceant pauperes. Quod ſequitur,*Deum eſſe in habitaculo ſanctitatis ſuæ*,ſiue ad cælum referas,ſiue ad templum,optimè preſenti argumento conueniet.Neque enim cælo incluſus eſt Deus vt otium colat, ſed potius ſolij inſtar eſt ei cælum vnde orbem iudicet.Iam quia domicilium ſibi delegit inter homines,vnde familiariter eos ad ſe inuitat:nihil aptius erigere pauperum fiduciam poteſt,quàm vbi audiunt non procul quærendum eſſe.Proximo verſu alias quoque ſpecies adiungit,quòd orbis & *ſolitariis* det copioſam ſobolem,& *vinctos* ſoluat è compedibus. Poſtremo autẽ membro Dei iudicium impiis & profanis eius contemptoribus denuntiat, non modo ad incutiendum illis metum, ſed ne eorum ſorti inuideant fideles.Summa eſt,quocunque afflictionis genere premamur, in Dei manu eſſe ſolatium,quo dolores noſtros leniat,& curas exoneret.Quanuis autem impij ad tempus ſibi placeant,quicquid tamen nunc videtur illis maximè proſperum, tãdem infœliciter illis ceſſurum eſſe. Nam *habitare in arido* ſignificat quaſi in deſertum relegari, ne amplius paterna Dei beneuolentia,qua improbè abuſi ſunt fruantur.

8 *Deus quum egrediebaris coram populo tuo, quum iter faciebas in deſerto: Selah.*	8 אֱלֹהִים בְּצֵאתְךָ לִפְנֵי עַמֶּךָ בְּצַעְדְּךָ בִישִׁימוֹן סֶלָה׃
9 *Terra mota eſt, etiam cæli ſtillarunt coram facie Dei huius: Sinai à facie Dei Dei Iſrael.*	9 אֶרֶץ רָעָשָׁה אַף־שָׁמַיִם נָטְפוּ מִפְּנֵי אֱלֹהִים זֶה סִינַי מִפְּנֵי אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
10 *Pluuiam liberalem fluere facies Deus ſuper hæreditatem tuam,& laſſam tu inſtauras.*	10 גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ׃
11 *Congregatio tua habitabit in ea: parabis in bonitate tua pauperi Deus.*	11 חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ בָהּ תָּכִין בְּטוֹבָתְךָ לֶעָנִי אֱלֹהִים׃

8 *Deus quum egrediebaris.* Nunc Dei bonitatẽ propriè in Eccleſia reſidere prædicat,quam peculiariter in eum finem delegit vt theatrum eſſet paternæ ſuæ ſolicitudinis.Hoc autẽ diſertè additur à Propheta,vt quod antea dictum eſt,filij Abrahæ propius ad ſe accommodẽt: quia ſunt ex electo populo. Porrò quia redemptio ex Ægypto præcipuum & æternum erat amoris

pignus,quo etiam ſancita fuerat adoptio pridem in manu Abrahæ facta, eius hiſtoriam breuiter attingit.Summa huc tendit,Deum in illo memorabili exitu teſtatum eſſe omnibus ſeculis quantopere Eccleſiam ſuam diligeret. Quorſum enim tot miracula, terræ cælique concuſſio, & montium tremor,niſi vt palàm fieret Dei virtutem cum ſalute populi coniunctá eſſe? Ideo partes ducis tribuit Deo,qui ſuis auſpiciis populum deduxerit.Neque id ſolum in traiectu maris Rubri, ſed etiam quandiu in deſerto vagati ſunt Iſraelitæ. Porrò *terræ motum* intelligo non ſolùm in Legis promulgatione:ſed quia in continuo itineris progreſſu ſępius mutatus eſt ordo naturæ,ac ſi elementa omnia trepidarent ad Dei conſpectū.Quia tamen præcipuè in monte Sinai terribilem ſuam potentiam oſtendit Deus,quia & tonitrua audiebantur in cęlo,& totus aër fulgetris plenus erat:diſertè montem illum nominat Propheta, in quo ſpectabilis fuit ſplendidius quàm alibi vſquam Dei maieſtas.Pronomen demonſtratiuum זה frigidè ad Sinai quidam referūt:quum potius David gloriam Dei Iſraelis illuſtret.Nam ſimili figura Prophetæ non ſemel declarant, Deum qui colitur inter Abrahæ filios non eſſe imaginarium:nec religionem quæ eius Lege tradita fuit, ambiguam eſſe.Sic Ieſaias 25.c.9. Hic hic Deus noſter, ſeruabit nos.Ergo David,quaſi in præſentem Dei conſpectum ſuos adduceret,fidei certitudinem confirmat,diſtinguítque à dubiis Gentium erroribus:& ſimul obliquè perſtringit mundi amentiam,qui Deum ſibi in lignis & lapidibus auro & argento figurans, adeò non proficit in Dei notitia,vt in ſuis fallaciis longius euaneſcat.

10 *Pluuiam voluntatum.* Hîc David perpetuum gratiæ Dei curſum prædicat, ex quo terram ſibi promiſſam ingreſſus eſt populus.Ipſa enim vocatur Dei hæreditas, quam aſſignauerat filiis ſuis.Alij Eccleſiam intelligunt,ſed impropriè: quia paulo pòſt ſubiiciet in ea habitare cœtum Dei.Meritò autem terra Chanaan nomē hoc obtinet, quæ hæreditario iure à Patre cæleſti tradita fuerat.Porrò ex quo in ea locati ſunt filij Abrahæ,David cōmemorat nunquā Deum ceſſaſſe ab optimi & indulgentiſſimi patrisfamilias officio: quia victus parandi cauſa,pluuiam ſemper excitauerit.Porrò quū נדבה (quod nomē hîc in genitiuo plurali vice epitheti ponitur) Hebræis ſpontanea ſit voluntas, vel mera liberalitas, libenter interpretibus aſſentior qui ad gratuitum Dei beneplacitum referunt: ac ſi dixiſſet David, Deum ſemper alendi populi ſui ſponte curam habuiſſe.Nam quòd alij pluuiam voluntatum,optabilem vertunt,quam Gallicè dicimus *A plaiſir*:alij mitem, vltróque fluentem ſine impetu, quam Gallicè vocamus *pluye mouillante*:neſcio an conueniat.Sunt etiam qui largam &vberem pluuiam interpretantur.Sed iam quid mihi magis placeret, oſtendi. Liberalitatis ergo ſuæ ſignum exhibuit Deus,terram opportuna pluuia irrigans. Nec dubito quin ad Iudææ ſitum reſpexerit, cuius fœcunditas erat à rore vel pluuia cæleſti.Eadem ratione dicit *laßitudine effœtam refici.* Additur ratio,quia illam Deus electo populo habitandam dederit:ac ſi diceret,Non alio reſpectu ſic benedici,niſi quia ſacrum eſt Eccleſiæ domicilium.Ac quo melius hanc beneficentiam agnoſcant Iudęi,comparat eos *famelicis* qui in diem aluntur.Etſi enim lautè ad ſatietatem vſque adipe frumenti, vini copia,melle & oleo paſcebat eos Deus, ſic tamen gratiam ſuam temperauit, vt à ſe vno penderet eorum expectatio. Quod alij טובה pro copioſo victu accipiunt,etſi non refello, potius tamen inclino in diuerſum ſenſum,Deum non alio quàm beneficentiæ ſuę reſpectu induci,vt ſuis tam prouidè conſulat.

12 *Dominus dabit ſermonem annuntiatricibus exercitus magni.*	12 אדני יתן־אמר המבשרות צבא רב׃
13 *Reges exercituum fugient, fugient: & habitatrix domus diuidet ſpolia.*	13 מלכי צבאות ידדון ידדון ונות בית תחלק שלל׃
14 *Si iaceatis inter ollas, pennæ columbæ opertæ argento, & poſteriora eius in pallore auri.*	14 אם־תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ׃
15 *Quum diſſiparet Omnipotens Reges in ea,* " *dealbabis in Salmon.*	15 בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון׃

" vel, alba fuit.

12 *Dominus dabit.* Hîc iam victorias cōmendat David,quibus Deus virtutem ſuam in tuenda populi ſalute pręclarè extulerat.Quum verò ipſe profligatis hoſtibus terrā pacaſſet,ac ampliaſſet regni terminos, omnium ſtratagematum laudem in Deum transfert. Nam partes Dei eſſe aſſerens,carmen vel pręconium triumphale dare,proſperos belli euentus in eius manu eſſe hac figura docet.Porrò *annuntiatrices exercitus* dicit,quia receptum erat vetuſto more, epinicia cani à mulieribus:ſicuti Miriā ſoror Moſis cum mulierum choro Dei laudes ad tympanum celebrauit:& mulieres etiam cithariſtriæ Dauidis triumphum cecinerunt occiſo Goliath,ſtratíſque Philiſtinis. Cantici tamen nomine, vt nuper dixi, ſignificat David nonniſi ab vno Deo proficiſci victorias. Quanquam ſimul officij admonet fideles vt Dei beneficia qua decet gratitudine prædicent.Proximo verſu docet, quālibet magnis & validis copiis inſtructi

Exo. 15.c. 20.

1. Sam.18. b.6.

proſiliant

proſiliant hoſtes ad perdendam Eccleſiam, diſſipatum tamē iri. Ac videtur muliebre canticū referre: quanuis in eius perſona non minus rectè accipere liceat. Hæc verò circunſtantia non parum illuſtrat Dei gratiam, quòd fugati ſint potentiſſimi Reges, quorum viribus longè impares fuiſſent Iudæi. Vnde enim factum eſt vt non modò irriti diſceſſerint, ſed etiam in longinquam fugam diſpulſi, quibus facile erat terram obruere ſuis viribus, niſi quia defenſorem ſe populi ſui Deus mirabiliter oppoſuit? Et *fugiendi* verbum bis repetere videtur, quia ſæpius hoſtium impetus cæleſti auxilio fuerant repulſi. *Prædæ* verò magnitudinem hac circunſtātia notat, quòd pars ad mulieres domi quietas perueniret: acſi diceret. Non ſolum milites ſpoliis bene ornatos è prælio reuerſos eſſe, ſed præ ingenti opulentia imbelles quoque mulieres fuiſſe prædæ ſocias.

14 *Si iaceatis.* Quia Deum pro ſuo populo præliari ſolitum eſſe dixerat, nunc per modum correctionis addit, etiamſi fideles interdum contingat iacere in tenebris, Deum nihilominus in tēpore prodire liberatorem. Nec dubium eſt quin obliquè miſerum illud & calamitoſum tempus perſtringat quo populus Dei ſub Saule duriter fuerat afflictus: quia illuſtrior & magis notabilis fuit reſtitutio, quum repentè populus è tenebris in lucem emerſit. Quanquā longius patet doctrina: quia generaliter admonet, inter medias afflictiones arcana & mirifica Dei virtute fideles quaſi integros ſeruari, vel ſubito reſtitui, vt nulla malorum ſigna appareant. Vtrunque enim ſenſum verba admittunt, quòd *iacentes in fuligine* & tenebris, nitere tamen non deſinant: vel quòd liberatio contractam ex malis nigredinem diſcutiat. Vtrumuis eligas, ſumma huc redit, nunquam afflictionibus vel cōſumi vel obrui fideles quin ſua illis maneat incolumitas. Id autem concinna figura docet perinde eſſe acſi *columbæ* inter ollas vel lebetes nullā in aliis nigredinem contraherent, ſed retinerent natiuam pulchritudinem coloris. Vnde ſequitur non ſemper iucunda ſerenitate frui Eccleſiam, ſed ex tenebris erutam ſplendorem recuperare, acſi ab omni malo intacta foret.

15 *Quum diſſiparet.* Quia verbum פרש extendere vel diuidere ſignificat, poſſet etiam verti hic locus, Quum in triumpho traduceret. Melius tamen conuenit diſperſio: & fugæ cuius paulo antè meminit, reſpondet. Plus eſt obſcuritatis in ſecundo membro, quia verbum תשלג quidam ad Dei congregationem referunt: quaſi diceret Dauid, albedine fuiſſe ſpecioſam. Secundæ tamen perſonæ etiam eſſe poteſt, hoc ſenſu, Deus tu eam dealbas non ſecus ac mōtem Salmon niuibus. Quia tamen ad rei ſummam nihil ferè intereſt: ſequantur lectores vtrū malint. Hoc quidem mihi dubium non eſt, Dauidem proſequi quod nuper dixerat de cādore argenti. Quanuis ergo in turbulento hoſtium inſultu, caligine obtecta eſſet terra, dicit Dauid recuperaſſe ſuam albedinem, vt eſſet quaſi niuei coloris ſicut mons Salmon, quem fuiſſe niuoſū ſatis conſtat. Alij putant eſſe nomen appellatiuum, & exponunt, vmbra obſcura. Sed præſtat à recepta lectione non diſcedere. Interea mihi probabilis eſt alluſio ad etymologiam nominis. nam quia צלם vmbra ſignificat, mons Salmon dictus fuit quaſi obſcurus. Et aptiſſima erit ſimilitudo, ſicuti montem obſcurum dealbant niues, ita obſcuritate abſterſa reſplenduiſſe candidā in faciem terræ.

16 *Mons Dei, mons Baſan, mons celſitatum, mons Baſan.*	16 הר־אלהים הר־בשן הר גבננים הר־בשן׃
17 *Ut quid exilitis montes celſitatum? mons in quo placuit Deo habitare: vtique habitabit Iehouah in perpetuum.*	17 למה תרצדון הרים גבננים ההר חמד אלהים לשבתו אף־יהוה ישכן לנצח׃
18 *Currus Dei viginti millia millium Angelorum. Dominus in illis, Sinai in Sanctuario.*	18 רכב אלהים רבתים אלפי שנאן אדני בם סיני בקדש׃

16 *Mons Dei.* Hic cauſam & principium tantæ Dei beneficentiæ notat, quod montem Sion ſibi in Regiam & templum elegerit, vnde eius gratia in totum populum flueret. Quia verò Dauidi hęc promiſſio data fuerat, meritò inde ſe probat Regem legitimum & diuinitus ordinatum: quia hac dignitate & præſtantia mons *Sion* erat ornatus. Fuerunt enim res coniunctæ, Dauidem in regio ſolio ad gubernandum populum ſedere: & Deo ſacrum eſſe domicilium in monte illo. Duplex tamen poteſt eſſe verborum ſenſus: vel quòd montem Dei monti Baſan comparet tanquam ſimilem: vel quòd opponat. Prior receptus eſt omnium ferè interpretum conſenſu quamlibet pinguis ſit fertilitas montis Baſan, Sionem tamen præcellere. Etſi autem ad ſummam rei parum refert, non minus tamen apta erit diſtinctio, ſi ſeorſum legamus, *Mons Dei*: deinde ex oppoſito, *mons Baſan* cum ſua celſitate iubeatur cedere ſacro monti: acſi dixiſſet Dauid, Vnus eſt mons Dei, nempe quem ſibi oraculo conſecrauit. Quanuis autē mons Baſan excelſus ſit & nobilis ſua pinguedine, veniat tamen cum reliquis montibus, non erit cur ſuperbiant vel inſultent: quia æquare non poterunt Sionem quem Dominus ſuo beneplacito aliis omnibus prætulit. Si tamen vno contextu totum verſum referas ad montem Sion vocabitur mons excelſus & optimus: quia Dei benedictio qua Iudæi excellebant præ cunctis mortalibus, illinc manabat.

17 *Quare ſaltatis*. In hoc verſu nihil eſt obſcurum vel ambiguum. Poſtquam enim retulit Dauid montem vnicum Deo placuiſſe in toto orbe, cogit in ordinem altiſſimos quoſque montes. Cæterùm quia in plurali numero nunc repetit quod nuper dixerat de monte Baſan: hac ratione adducor vt primò mõtem Baſan, deinde quicquid eſt altitudinis in mundo, Sioni exiſtimem opponi. Porrò quum metaphoricè de montibus loquatur Dauid, ſimplex ſenſus ex hac figura debet elici, Regnum Chriſti, quod Deus in perſona ipſius Dauidis auſpicatus erat, longè excellere ſupra omnes mundi glorias. Interea non abs re ad retundendam mundi confidentiam inſurgit Dauid: quia ſcimus vt contemptibile ſit Chriſti regnum terrenis & profanis hominibus, qui deliciis ſuis vel opibus addicti, ad ſpirituales Dei gratias cæcutiunt. Atque eo latius patet eius doctrinæ vtilitas, quo magis exultat caro inani ſuperbia, ſimulac tenuis occaſio data eſt. Nã ſi à ſuperbia temperare ſibi nequeunt quibus nulla eſt ratio, quomodo potẽtes & opulenti non ſibi arrogabunt aliquid eminentiæ? Cæterùm quantumuis ſibi applaudãt, fideles tamen hac vna prærogatiua contentos eſſe decet, quòd Deo placuit habitare in medio ipſorum. Quandiu enim coniuncti ſunt Deo, in quo ſolo reſidet plena eorum fœlicitas, non eſt cur eos ſuæ conditionis pœniteat.

8 *Currus Dei.* Quia malignè vt plurimum, nec iuſto pretio æſtimatur Dei præſentia, eam magnifico elogio commendat hîc Dauid. Nam vt procliue nobis ad dubitationem ingenium eſt, quicquid occurrit diſcriminum in mundo, in trutina ſenſus noſtri virtutem Dei præpõderat. Hinc trepidatio in minimis quibuſque tẽtationibus: quia Deum exuimus immenſa ſua potentia, vel ſaltem eam nimis extenuamus. Ergo hunc morbum ſanare volens Dauid, proponit in medium innumeras Angelorum copias quæ facilè diſcutiant omnia mundi impedimenta. Quanquam autem duas tantùm myriades nominat, tantundem valet locutio acſi diceret, præſto eſſe in obſequium Dei ingentes exercitus ad ſalutem noſtram tuendam. quod abundè ad erigendos animos ſufficere debet, quamuis centum mortes nobis immineant. Quòd adiungit *Deum eſſe in illis*, etiam ad commendationem præſentiæ Dei pertinet, acſi dixiſſet, non magis eximi poſſe Deum ſua virtute quin ſub ſe quaſi incluſos teneat omnes Angelos, quàm ſeparari à ſua eſſentia. Quanquam interim ſimul admonet pluris eſſe vnum Deum quàm decem Angelorum mundos, vt ita loquar. Iam ne longa diſtantia, quam imaginari ſolemus inter nos & Deum, curſum fidei noſtræ abrumpat, proponit nobis Sinai vbi palam apparuit eius maieſtas. vnde ſequitur quieſcere adhuc in ſuo Sanctuario. Quorſum enim ſe illic Deus mirabiliter patefecit, niſi vt oſtenderet fœdus ſuum vinculum eſſe ſacræ vnionis inter ſe & filios Abrahæ? ſi-
Deu. 30. c. 12. cuti etiam dicebat Moſes, Ne dixeris in corde tuo, Quis aſcendet in cælum? quis deſcendet in abyſſos? quis traiiciet mare? Propè eſt enim verbum in ore tuo, &c. Ergo ſub nomine *Sinai*, ſignificat Dauid, vt inuicto præſidio tuti ſimus, non aliunde quærendam eſſe certitudinem præſentiæ Dei, quàm ex Lege & Prophetis.

19 *Aſcendiſti in altum, captiuam duxiſti captiuitatem, accepiſti dona in hominibus: atque etiam rebelles, vt inhabitet Iah Deus.*	19 עָלִיתָ לַמָּרוֹם שָׁבִיתָ שֶּׁבִי לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם וְאַף סוֹרְרִים לִשְׁכֹּן יָהּ אֱלֹהִים׃
20 *Benedictus Deus per ſingulos dies onerabit nos Deus ſalute noſtra. Selah.*	20 בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה׃
21 *Deus nobis, Deus in ſalutem, & Iehouæ Domino exitus mortis.*	21 הָאֵל לָנוּ אֵל לְמוֹשָׁעוֹת וְלֵיהוִה אֲדֹנָי לַמָּוֶת תּוֹצָאוֹת׃
22 *Certè Deus vulnerabit caput inimicorum ſuorum, verticem capilli eius qui ambulat in ſceleribus ſuis.*	22 אַךְ־אֱלֹהִים יִמְחַץ רֹאשׁ אֹיְבָיו קָדְקֹד שֵׂעָר מִתְהַלֵּךְ בַּאֲשָׁמָיו׃
23 *Dixit Dominus, Ex Baſan cõuertam, conuertam è profundis maris.*	23 אָמַר אֲדֹנָי מִבָּשָׁן אָשִׁיב אָשִׁיב מִמְּצֻלוֹת יָם׃
24 *Intingatur pes tuus in ſanguine, lingua canum tuorum ex inimicis ab ipſo.*	24 לְמַעַן תִּמְחַץ רַגְלְךָ בְּדָם לְשׁוֹן כְּלָבֶיךָ מֵאֹיְבִים מִנֵּהוּ׃
25 *Viderunt ingreſſus tuos Deus, ingreſſus Dei mei Regis mei in Sanctuario.*	25 רָאוּ הֲלִיכוֹתֶיךָ אֱלֹהִים הֲלִיכוֹת אֵלִי מַלְכִּי בַקֹּדֶשׁ׃

19 *Aſcendiſti in altum.* Minimè dubium eſt, comparatione diuerſi temporis illuſtrari nouam gratiam, quæ ſub Saule ſepulta, Dauide Regnum adepto, iterum illuxerat. Subeſt enim tacita antitheſis inter iacere, & in ſublime attolli: acſi dixiſſet, in triſti populi diſſipatione non apparuiſſe Dei gloriam, qualis olim conſpicua fuerat. Regnum enim Saulis, ſicuti à prauis & illicitis exordiis cœperat, maledici oportuit, donec ſub Dauide gratiæ ſuæ

lucem

lucem Deus reſtitueret: quo fœlici ſucceſſu palàm factum eſt, Dauidem legitimis auſpiciis regnare: quia diuinitus electus erat. Etſi autem fortiter præliatus erat Dauid, victoriæ tamen laudem à ſe remouens, vni Deo vendicat. Nam hoſtes dicit ab eo fuiſſe captos & tributum pēdere coactos: rebelles etiam fracta ferocia tractos in ſubiectionē. Porrò quos hîc סוררים vocat, hoc eſt rebelles, vel præfractos, vel defectores, certū eſt ab aliis hoſtibus diſtingui, quos paulò antè dixerat captos fuiſſe. Quaſi diceret, non modò ſub iugum fuiſſe compulſos, qui viribus ſuis diſfiſi ceſſerunt, ſéque dédere maluerunt quàm pertinaciter reſiſtere, ſed etiam ſuperbiſſimos quoſque fuiſſe domitos. Finē deinde notat, *vt Deus inhabitet* in medio populi ſui, ſuáque protectione beatos eſſe demonſtret quicunque ſub eius protectione delitéſcunt. Cæterùm, quia locum hunc Paulus ſubtilius ad Chriſtum deflectit ad Epheſios capite 4. b. 8. videndum eſt, quàm bene hoc cum mente Dauidis conueniat. Certè principium illud euerti nullo modo poteſt, Dauidem ea lege præfuiſſe veteri populo, vt ſub figura illa Chriſtus Rex æternus ſuum imperium inchoaret. Semper enim tenenda eſt promiſſio æternæ ſucceſſionis, quę in Chriſti demum perſona ſancita fuit. Sicuti ergo per manum Dauidis virtutem ſuam aſſeruit Deus, vt in altum euectus, populum ſuum erigeret ita in Filio ſuo vnigenito ſummā ſuam altitudinem monſtrauit. Iam, vt inter ſe conueniant ſingula membra, Chriſtus, antequam extolleretur ſe ipſum exinaniuit. nō modò accepta ſerui forma, ſed etiā humiliatus vſque ad mortem crucis. Ergo vt vmbra veritati reſpondeat verè in Chriſti perſona in pletū eſſe dicit Paulus quod Dauid prædixerat, quia antequam aſcenderet, deiectus fuerat vſque ad infimas partes terræ, dum factus eſt opprobrium hominum, & contemptus plebis. Porro ne aſcenſio ita reſtringatur ad corpus Chriſti, vis eius & fructus deſcribitur, nempe quòd imperio ſuo cælum & terram ſubiecit. Nam qui prius indomiti erant hoſtes, eos coegit ad obſequium, ſibíque fecit tributarios: ſicuti huc tendit Euangelij doctrina, vt increduli, depoſito carnis faſtu & contumacia, ſe ſuáque omnia Chriſto dedant, & omnis altitudo in ordinem cogatur, captiui fiant ſenſus hominum & affectus. Quantum verò ad diabolos & omnes reprobos ſpectat, quos obſtinata malitia ſemper ad defectionem inſtigat, eos arcana ſua potentia conſtrictos tenet, ne pro ſua rabie miſceant & perdant omnia. Huc vſque optimè cohæret ſimilitudo Quòd autem Paulus dicit Chriſtum dona dediſſe hominibus, diſcedit quidem à verbis Dauidis, quia (vt ſe rudibus accommodet) Græcam verſionem ſequitur, ſed in re ipſa nihil eſt repugnantiæ. Nam vt Deus hoſtium ſpoliis non ſe, ſed populum ſuum ditauit: ſic Chriſtus locupletari non quæſiuit, quum nulla re indigeat, ſed ornādę Eccleſiæ ſuæ cauſa hoſtes ſibi reddidit tributarios. Ergo reſpectu arcanæ inter caput & corpus ſocietatis, vtrunque verè & propriè dicitur, Deum in carne manifeſtatum diſtribuiſſe ſuis quę à captiuis accepit dona. Nec minus in Chriſtū cōpetit quod dicitur in fine verſus, victorem fuiſſe Deum, vt inter nos habitet: quia nō migrauit à nobis Chriſtus vt procul quærendus ſit, ſed vt omnia impleat, quemadmodū etiam Paulus dicit. Nam & Deitatis ſuæ virtutem multo plenius in cælū aſcendens exeruit: & quamuis ſecūdum carnem in terra nō verſetur, carne tamen ſua & ſanguine animas noſtras ſpiritualiter paſcit: quia non obſtat locorum diſtātia quominus caro eius verè ſit nobis cibus, & ſanguis eius verè ſit potus.

Pſal. 22. a. 7.

Epheſ. 4. b. 10.

20 *Benedictus Deus.* Sic temperat Dauid quæ de ſingularibus Dei auxiliis recenſet elogia, vt nunquam tamen ab hoc ſcopo deflectat, Eccleſiam perpetua Dei cuſtodia & defenſione ſtare incolumem. Ideo nunc dicit, Benedictus ſit Dominus quotidie. Et addit ſalutem ab eo ſperādam cum omni bonorum copia. Verbum יעמס alij vertūt onerabit, alij portabit. ſed in re nihil eſt diſcriminis. Itaque tenere ſufficiat, continuum liberalitatis tenorem fidelibus promitti: ac ſi diceret Dauid nunquam in curſu beneficētiæ ſuæ fatigari quin nouis ſubinde bonis populum ſuum cumulet. Fortè etiam emphaticè poſita eſt litera ה, quę ſępe demonſtratiuum pronomen valet apud Hebręos: ac ſi digito oſtēderet Deum, cui pios omnes inniti decet: ſicuti etiā proximo verſu, quum dicit, האל *nobis eſt*, non videtur ſuperuacua eſſe demōſtratio. Cohærent autem iſtæ ſententię: quia ſumma huc tendit, Deum Eccleſię ſic perpetuū eſſe liberatorē. Et quia nimium erraticæ ſunt hominum mentes, frænum inijcitur quod ſub vnico & certo Deo illas contineat. Quanquā autem omnibus expoſita eſt ſalus Dei, meritò tamen ad electos reſtringitur priuilegium hoc, vt ſentiāt modis omnibus ſe à Deo ſeruari: quia reprobi ſua ingratitudine vitam in mortem cōuertūt. Nec abs re *ſalutes* poſuit numero plurali, vt ſciamus, quamuis nos obſideant innumeræ mortes, innumeros quoque ſeruandi modos Deo eſſe in promptu, vt hodie erepti, in craſtinū bene ſperemus. Eodem refero poſterius membrum, vbi in arbitrio eius eſſe docet *exitus mortis*. Nam quod alij vertunt exitus ad mortem, quaſi intelligat Dauid promptum & facile eſſe Deo vlciſci & perdere ſuos hoſtes: mihi coactum videtur. Alter verò ſenſus optimè fluit, miras eſſe & varias & abſconditas rationes Deo, quibus ſuos à morte in vitam excitet. Definit enim quomodo ſuorum ſit Deus ſeruator: non quòd præueniat ſemper mortem ipſam, ſed quia vbi paſſus eſt quodammodo abſorberi, repētè dat mirabiles exitus. Idque eo magis notādum eſt, vt diſcamus, eius auxilium nō metiri ſenſu proprio, ſed in abyſſos demerſi, ad Dei manum ſpes noſtras referamus, cuius proprium eſt viam per inuia patefacere.

22 *Certe Deus.* Quia vt Eccleſia hinc inde à validis & ſæuis hoſtibus impetitur,aſſiduóſq; inſultus ſuſtinet,non aliter ſeruari poteſt quàm forti & violenta defenſione,Deum ad ſternẽdos omnes impios terribili potentia armatũ inducit Dauid.Quia verò eandem continuat doctrinam,poteſt particula אך illatiuè accipi: ſimplex tamen affirmatio ſufficere viſa eſt.Primò autem notandum eſt,vocari Dei hoſtes quicunque piis iniuſtè moleſti ſunt : ne dubitemus ipſum ſemper fore intermedium ad nos tuendos.Quàm verò ſollicitus ſit de ſalute noſtra, his loquẽdi formis optimè exprimitur,*Transfiget Deus caput inimicorum,& verticem capilli* ac ſi diceret lethaliter vulnerandos eſſe,vel plaga inſanabili quicunque Eccleſiam Dei infeſtant:præſertim verò vbi paulò pòſt,Deum per multas ſtrages ruentem deſcribit.

23 *Dixit Dominus.* Ne victoriis ſuis profanum in morem lætentur Iſraelitæ, ſed Deum agnoſcant earum authorem, eos ad principia reuocat Dauid. atque etiam vt confidant ſe eius gratia perpetuò fore ſaluos,reuocat in memoriam quomodo ſtatim iam à prima origine quaſi ex inferis emerſerint eorum patres Dei manu victrice.Tantundem enim valet hæc ſententia ac ſi dixiſſet,Non ideo eripuit ſemel Deus populum ſuum è gigantum manibus,& gurgitibus maris Rubri,vt eum nunc in ſimilibus periculis deſerat:ſed quoties ita tulerit neceſſitas, præſto aderit liberator.Scimus enim tritum hunc Prophetis eſſe morẽ,quoties magnificè extollere volunt Dei gratiam,redemptionis hiſtoriam in medium proferre:vt ex ipſa ſalutis origine colligant fideles,eoſdem fore in poſterum progreſſus.Ac quo plus energiæ habeat oratio, Deum inducit loquentem.Aſſerit autem his verbis virtutem & munus excitãdi à morte in vitam:quia populi egreſſus ex mari Rubro,& victoria cõtra bellicoſos gigantes,quædam reſurrectio fuit. Quod alij exponunt, Fugabo ex Baſan hoſtes:ſtare non poteſt, & contextui repugnat:quia ſequitur cõtinuò pòſt,Reducam ex profundis maris.Quod verò Deum *ſanguine madidum* vel rubicundum inducit Dauid,accipi non debet quaſi ſignum ſæuitiæ, ſed quo melius ſentiant fideles quàm ſint ei chari & pretioſi,dum tantopere pro eorum ſalute excãdeſcit. Nã & Dauidem ipſum ſcimus minimè truculento ingenio fuiſſe:ſed quum puro &integro animo expenderet Dei iudicia,potuit ſancto zelo in pernicie reproborum lætari. Atque etiam notãdum eſt adſcribi Deo quod eſt totius Eccleſiæ commune: ſicut per manus ſuorum exequitur iuſtas contra reprobos vindictas. Quod in fine verſus particulam *ab ipſo*, quidam trahunt ad Regem hoſtium,alienum eſt à ſenſu Dauidis. Senſus ergo eſt,linguas canum ſanguinem lambendo rubicundas fore:tantus erit paſſim cadauerum numerus.

25 *Viderunt.* Poteſt hic verſus tam de præliis vel ductu bellorum,quàm de gratiarum actione intelligi.Scimus enim,quum aliqua nobilis victoria contigerat, fideles ordine ſolitos fuiſſe progredi,vt in templo pacificas victimas offerrent.Sunt igitur qui *Dei ingreſſus* ad cateruas populi referant in Sanctuarium confluentes. Mihi tamẽ non diſplicet Deo tribui ſummi ducis partes ad ordinandos & regẽdos exercitus.Nam quod paulò pòſt ſequitur *in Sanctuario*, concinna alluſio eſt ad viſibile præſentiæ Dei ſymbolum.Vnde enim factum eſt vt regẽdi populi curam ſuſciperet Deus,& ad repellendos hoſtiũ impetus præiret,niſi quia pollicitus fuerat ſe ex Sanctuario auditurum ſuorum preces? Ergo perinde ac ſi ex illa ſacra ſede prodiret, dicitur fuiſſe conſpectus,ad populum fœlicibus auſpiciis ducendum.Ideóque Dauid,appellãs eum *Regem ſuum*,populi oculos à ſe auertit,ne regium nomẽ precario apud hominem mortalem depoſitum,cæleſtem eminentiam ſummi capitis obſcuret. Quanquam enim loquitur in perſona totius populi,ſe tamen è numero minimè eximit.

26 *Præceſſerunt cantores,ſequuti ſunt pſallentes,in medio puellæ tympaniſtriæ.*	26 קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות:
27 *In congregationibus benedicite Deum,Dominum è fonte Iſrael.*	27 במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל:
28 *Illic Beniamin paruulus dominator eorum, principes Iehuda in congregatione ipſorum,principes Zebulon,principes Nephthali.*	28 שם בנימן צעיר רדם שרי יהודה רגמתם שרי זבלון שרי נפתלי:

26 *Præceſſerunt cantores.* Iam haud dubiè non de exercitu ad bellum inſtructo, ſed de ſolenni populi conuentu loquitur,vbi in victoriæ gratulatione canẽdę ſunt Dei laudes.Quia autem palam oſtenderat Deus ſe fuiſſe bellorum ducem,meritò triumphus ei defertur: Diſtinctos igitur choros canendis Dei laudibus hîc inducit,& nominatim ponit tympaniſtrias:quia tympana pulſare tũc moris fuit mulieribus,quod hodie abſurdũ apud nos foret.Quod poſtea ſequitur,*ex fonte benedicite Deo*,quidam de corde accipiunt:quia ſcimus fictas laudes, quæ tantùm in labiis perſonãt,coram Deo maledictas eſſe.Genuinus tamẽ hoc loco ſenſus vocis eſt, vt ad Deum laudandum conueniant quicunque originem ducunt à ſancto Patriarcha Iacob. Etſi enim non omnes vocationi ſuæ reſpondebant,meritò tamen totum genus, quod erat Diuinitus electum,ad hoc pietatis officium inuitat.Siquis tamẽ malit Fontis vel Originis nomine hypocritas,qui ſe falsò gloriabantur eſſe Abrahæ filios, quum eſſent degeneres, à probis & ſanctis

& ſanctis diſcerni,non repugno.Soli enim fidei imitatores inter legitimos filios cēſentur.Sed quum generaliter de ſanctis populi conuenientibus loquatur, mirum eſt primo loco ſtatui tribū Beniamin.Diuinant quidam interpretes,quia propter viciniā,Dauidi præſto erant Beniamitæ: duæ etiam tribus,Zebulon & Nephthali,quanuis locorum ſitu longe diſtarent, magis cōiunctæ & amicæ erant:habitum illis fuiſſe hunc honorem. Alij per ſynecdochen per remotos & propinquos totum populum notari volunt. Sed quia potuit alia eſſe ratio quæ nobis eſt incognita,ſatius eſt in medio relinquere:etſi probabiles coniecturas non repudio.Quòd Beniamin multi *paruulum* vocari putant propter hominū paucitatem, quia tribus illa propter ſcelus Gibeonitarum ferè extincta fuerat: non videtur quadrare: quia Dauid præcipuos laudum Dei præcones accerſens,probrum illud nō memoraſſet.Cæterùm quum Prophetæ de familiis loquentes ſæpe ad Patriarchas alludant,non mirum eſt,poſteros Beiamin, patris ſui reſpectu, qui minimus erat inter filios Iacob,vocari gentem paruulam: quanuis ante acceptam cladem non adeò populoſa fuerit. Vix etiam recipio quod magno conſenſu tradunt interpretes,*dominatorem* vocari Beniamin, quia primus Rex Saul ex tribu illa oriundus erat, cuius memoriam importunè renouaſſet Dauid: quum ἀταξίαν illius temporis vbique in Scriptura damnari ſciamus:& dominatio Saulis,Dauidis electione(quæ hîc maximè celebratur) ſepulta fuerit. Sed potius mihi veriſimile eſt, reſpectu paucitatis, ornari tribum illam dominationis elogio: ac ſi diceret Beniamitas,quanuis neque magno numero,neque potentia excellerent,caput tamē vnum efficere, & hoc videtur aptè quadrare: niſi cui forte magis placeat primarium aliquē ducem ex tribu illa fuiſſe, vt in duabus reliquis quas memorat: vel forte totum populum,inſignē in aliquo prælio nauaſſe operam.Quanuis autem honorifico elogio iſtas tribus ornet,reuocat tamen paulò pòſt ad ſummum caput,proceres Iehudah colligendis omnibus copiis præficiēs. Subaudiunt aliqui copulam,Principes Iehudah,& congregatio ipſorum. Alij vertunt,lapidationem.Sed illud primum,iudicio meo,rectius eſt, cōgregationem referri ad eam tribum ſub cuius auſpiciis militabat. Itaque primatus & imperij dignitas aſſeritur tribui Iehudah, penes quam ius cogendi populi fuit.

29 *Mandauit Deus tuus robur tuum: robora Deus quod operatus es in nobis.*

30 *E templo tuo ſuper Ieruſalem tibi offerent Reges munus.*

31 *Perde cœtum arundinis, congregationem taurorum cum vitulis populorum, calcantem in fruſtis argenti: diſſipa populos qui bella volunt.*

29 צוה אלהיך עזך עוזה אלהים זו פעלת לנו׃

30 מהיכלך על־ירושלם לך יובילו מלכים שי׃

31 גער חית קנה עדת אבירים בעגלי עמים מתרפס ברצי כסף בזר עמים קרבות יחפצו׃

29 *Mandauit Deus tuus.* Quia nihil procliuius eſt, quàm vt ſibi arrogent homines quod Deo acceptum ferre decebat:iterum inculcat Dauid,populum ſuum non fuiſſe proprio marte ſuperiorem hoſtibus,ſed virtutem è cælo fuiſſe ſubminiſtratam. Deum enim authorē virtutis fuiſſe prædicat, quum ſtrenue præliati ſunt Iſraelitæ: & hoc modo ad gratitudinem eos hortatur:& arrogantiam corrigit,qua mūdus vt plurimum Dei gratiam obſcurat ac ſuffocat. Iam verò vt melius ad modeſtiam eos flectat,ſimul admonet eiuſdem gratiæ continuatione in poſterum quoque opus eſſe.Vnde enim carnis ſuperbia, niſi quòd inopiæ noſtræ obliti, non cōfugimus ſupplices ad Deum,vt defectus noſtros ipſe ſuppleat?Interim docemur hoc loco, non ſatis eſſe ſi nos gratia ſua præueniat Deus,niſi ſuo quoque auxilio in totam vitam nos ſuſtineat.Nam ſi hoc verè de externa bellandi virtute dictum eſt,vbi cum carne & ſanguine eſt negotium,longe verius in animas noſtras competit.Ergo vbi cum Satana, peccato & mundo pugnandum eſt, ſingulis momentis concidere & deficere neceſſe erit, niſi nos Deus ad perſeuerantiam confirmet. Tenendum igitur eſt, quicquid habemus virtutis, à ſolo Deo fluere, eiúſque mandato inſtillari: nec modò initium ab ipſo eſſe, ſed ipſam quoque perſeuerantiam. Quod proximo verſu ſequitur *E templo tuo*, cum eadem ſententia cohæret. Ratio enim redditur cur ſua virtute populum illum magis quàm alios inſtruere dignatus ſit: quia ſcilicet virtutem ſuam volebat exerere è Sanctuario & Arca fœderis. Qua ratione etiam nuper expreſſit Dauid Deum eſſe populi Iſraelitici. Quia ergo non fruſtra iuſſerat Deus ſe in Sanctuario coli, vnde etiam pollicitus fuerat ſe propinquum fore populo: ideo nunc dicitur è templo mandaſſe ſuam virtutem, quia ex fœdere & promiſſionibus petenda erat gratiæ certitudo.Quod alij vertunt, in Ieruſalem:frigidum eſt ac Prophetæ ſenſum peruertit.Precatur enim virtutem è Sanctuario effundi ſuper electum populum,qui ſub nomine Regiæ vrbis per ſynecdochen comprehenditur.Quæritur tamen cur tēpli meminerit quod nondum extructum erat.Magis probabile eſt,templum vel palatium ſumi pro tabernaculo,quàm fingere prolepſin,ſicuti multis placet. Arcam verò fœderis iam tunc in Sione fuiſſe locatam certum eſt.Sicuti autem prius,quas adeptus erat victorias Deo aſcripſit, ita nunc earum fructum vendicat.Dicit enim,Reges qui in ordinem coacti fuerint,non ſibi modò & ſucceſſori-

bus ſore tributarios,ſed agnituros Deum victorem. quo magis decuit fideles ipſos laudis ſacrificia ſponte offerre Deo.

31 *Perde cœtum.* Vertunt quidam,Increpa.Mihi tamen placet diſtinctio quã linguæ Hebraicæ peritiſſimi obſeruãt,Verbũ hoc גער,vbi interponitur ב *beth*,ſumi pro increpare:ſed dũ ſimpliciter conſtruitur,pro perdere accipi.Nomen verò חית pro beſtia hîc accipi nullo modo conuenit.Certa quidem eſt Dauidis precatio,vt Deus populũ ſuum peculiarem, perditis ſanguinariis hoſtibus,tueatur.Quòd vocat cœtum cannæ vel arundinis,non notatur hoc epitheto debilitas,ſed genus armaturæ,ac ſi diceret lancearios.Nam quum in regionibus quibuſdam arboreſcant calami,vel ſaltem ligneam firmitudinem contrahant, ſolebant inde confici iacula.Scimus autem Orientales populos fuiſſe vt plurimum iaculatores in prælιis. Vocat deinde *turbam* vel multitudinem *taurorum*,truculentiæ cauſa. Quanquam enim אבירים dicuntur Hebræis robuſti:quia tamen ad tauros transfertur hoc nomen,vt alibi vidimus,& continuò pòſt ſubiicit Dauid *vitulos populorum*,non dubito quin metaphoricè perſtringat hoſtium feritatem ac ſæuitiam:vel ſaltem eorum vires extollens, fateatur Iſraelitas impares ad reſiſtendum fore, niſi diuinitus adiutos.Proximum membrum ambiguitate non caret,*calcantem in fruſtis argẽti.* רפס Hebręis calcare ſignificat:ſed quia in cõiugatione Hithpael hîc poſitum eſt,reſolui debet ad verbum,qui ſe calcare facit:quod de gloriatione vel iactantia quidam accipiũt. Alij eliciũt ſenſum prorſus contrarium, nempe quòd ſe humilient hoſtes,atque in ſignum ſubiectionis afferant fruſta argenti. Sed quorſum peteret Dauid perdi & excidi hoſtes deuictos, qui fractis animis ſupplices tributum iam pendebant? Reſpondent illi,Quanuis non palàm ferociant qui armis exuti ſunt,non tamen ferociam deponere quin ſemper ad rebellandum parati ſint, præſertim verò Eccleſiæ hoſtes:quia ſemper virulenta odia fouent: quanuis ad tempus ſe contineant,ſimulac data eſt occaſio,ebulliunt in nouum furorem.Sed quia nihil opus eſt ſic torquere verba Dauidis,malui ſimpliciter accipere,quòd exultẽt calcando fruſta argenti. Et fieri poteſt vt fibulas argenti in calceis geſtauerint,vt ſcimus in populis Orientalibus ſemper viguiſſe immodicum luxum.Certè quod proximè ſequitur, illam de abiectione interpretationem nõ admittit,*diſſipa populos qui delectantur prælio*: vbi oſtendit ſine cauſa expetere bella & tumultus:& quanuis nemo eos laceſſat,vltrò tamen & cupidè quietos impetere.Cęterùm quum Dauid toties victor,Deo,ſalutis ſuæ & totius populi defenſionem commẽdet:hinc diſcamus minimè ſperandum eſſe in hoc mundo tranquillum Eccleſiæ ſtatum:quia ſubinde alios atque alios hoſtes ſuſcitat Satan:& Deus etiam hoc modo patiẽtiam noſtrã exercet ac probat. Quòd autem comparat tauris & vitulis,dicitque *bellis oblectari*,his verbis ad manſuetudinem hortatur fideles,vt paratum inueniant auxilium in Deo. Nam quo petulantius ruunt hoſtes noſtri, ſuęque libidini furioſius indulgent,eo propenſior erit Deus ad opem ferendam: quando proprium munus eius eſt,tauros & bellicoſos gigantes compeſcere.Quum igitur precatio hæc ſimul doceat Deum omnibus violentis, qui improba cupiditate ad nocendum ferũtur, fore aduerſum:quoties iniuſtè impetimur,ſi quietis animis confugimus ad opem Dei,ſperanda haud dubie nobis eſt hoſtium noſtrorum diſſipatio.

32 *Venient primates ex Ægypto, Æthiopia celeriter protendet manus ſuas ad Deum.*	32 יאתיו חשמנים מני מצרים כוש תריץ ידיו לאלהים:
33 *Regna terræ cantate Deo, pſallite Domino, Selah.*	33 ממלכות הארץ שירו לאלהים זמרו אדני סלה:
34 *Equitanti in cœlis cælorum antiquitatis: ecce emittet in voce ſua vocem virtutis.*	34 לרכב בשמי שמי־קדם הן יתן בקולו קול עז:
35 *Date robur Deo ſuper Iſrael: magnificentia eius & robur in nubibus.*	35 תנו עז לאלהים על־ישראל גאותו ועזו בשחקים:
36 *Terribilis es Deus à Sanctuariis tuis: Deus Iſrael ipſe dabit robur & fortitudines populo: benedictus Deus.*	36 נורא אלהים ממקדשיך אל ישראל הוא נתן עז ותעצמות לעם ברוך אלהים:

32 *Venient primates.* Iterum ad gratulationem reuertitur,& confirmat quod paulò antè dixit, Reges ad ſoluendum Deo tributum venturos. Quod nominatim de Ægyptiis & Æthiopibus teſtatur. Vnde colligimus vaticinium hoc ad Chriſti perſonam extendi, cuius tandem ductu iugum Dei ſubierunt Ægyptij & Æthiopes. Verbum תריץ, quod nos vertimus celeriter protendet,tantundem valet accurrere faciet.Sed Metaphoræ aſperitas mitiganda fuit. Cæterùm dubium eſt an promptitudinem obſequij notet, an verò intelligat ſuppliciter protenſis ad Deum manibus veniam petituros: quia hic eſt precantium geſtus.Sed quia vtroque modo exprimitur ſubiectio, ſatis eſt tenere conſilium Dauidis, Æthiopiam & Ægyptum ſub Dei poteſtatem venturas:neque eas modò,ſed longè diſſitas mundi plagas. Ac iam lõgius progreditur

ditur quàm antea,dum *regna mundi cantare Deo* iubet.qua loquẽdi forma volũtarios Dei cultores fore pronuntiat qui prius eum contempſerant. Sola enim Dei cognitio, vt alibi dictum eſt, linguas reſerat ac ſoluit ad prædicandum Dei nomẽ. Ideóque hinc probatur Gentiũ vocatio,quòd Moſes & Prophetæ eas ad offerendum laudis ſacrificium accerſant. Porrò ne quis abſurdum ducat,totum orbem colligi in cultum Dei, qui hactenus contentus fuerat populo vno,ſubiicit Dauid legitimum tamen ei eſſe imperium in omnes terræ partes,quia *equitat ſuper omnes cælos*:qua voce intelligit,quemadmodum initio huius Pſalmi diximus,præeſſe eum ſummo imperio omnibus creaturis,totúmque orbem ſuo arbitrio moderari. Etſi autem hoc generaliter dictum,reuerentiam Dei maieſtati conciliat,circunſtantia tamen loci negligi non debet:quia Gentium mentionem faciens,quæ tunc extraneæ erant ab Eccleſia,Dei potentiam creationis iure ad eas extendit:acſi diceret,nihil eſſe mirum ſi Deus cælis inſidẽs,cunctos terræ incolas cõplectitur. Ideo *cælos antiquitatis* vocat,vt ſciamus ſtatim à principio ſub eius manu fuiſſe totum humanum genus. Hîc verò clarius refulget Dei gloria, quòd quum immenſa ſit cælorum machina,tam rapidus motus,ac tam diuerſę reuolutiones inter ſe confligant,conſtet tamen optima ſymmetria & temperamentum, & hic tam concinnus & pulcher ordo tot ſeculis æquabili tenore continuatus fuerit. Videmus ergo vt cælorum antiquitas melius commendet mirabile Dei opificium. Poſtquam verò creationis meminit ſtatim deſcendit ad tonitrua,quæ per *robuſtam vocem* deſignat,ſicut Pſal.29.a.4.vidimus. Quãquam loquutio bifariam reſolui poteſt:vel quòd mandato ſuo tonitrua excitet,quæ violento ſonitu cælum & terram cõcutiunt:vel quòd vocem ſuam in tonitru robuſtam edat. Fuſius autem in eo,quem nuper citaui,loco,diſſerui,non abs re proponi nobis tonantem Deum,quia nihil ad incutiendum terrorem efficacius penetrat hominum mentes. Atque vt noſtrã incogitantiã expergefaciat,vel potius ſocordiam corrigat, quaſi in re præſenti nos ſiſtens,vtitur demonſtratiua particula *Ecce*.

35 *Date robur*. Alludit ad proximã ſententiam, vbi dixerat Deum robuſtam vocẽ edere, neque enim,propriè loquendo,quicquã ei dare noſtrum eſt. Sed quia iuſto eum honore fraudamus,poſtquam eum horribili fragore tonãtem induxit Dauid,iubet nos viciſſim reſonare eius laudes. Cæterùm ne euaneſcãt Gentes ſolito more in ſuis cõmentis,reuocat eas ad Legis doctrinã qua ſe Deus patefecit:quaſi diceret, à creatione mundi & gubernatione neceſſarios eſſe progreſſus ad eam doctrinam qua Deus familiariter ad homines acceſſit,ne perperam vagentur. Huc pertinet epitheton *Dei Iſrael*. Cæterùm non tantùm linguis vult prædicari Dei virtutem,ſed ad fidem ſimul hortatur:quia tunc propriè tribuimus Deo robur ſuum, dum acquieſcimus in ſolo eius prẹſidio. Ideo poſtquam dixit,*virtutem eius eſſe in nubibus*,ſtatim addit, *tremendum eſſe à ſuis Sanctuarijs*,hoc eſt virtutem è templo ſuo exerere,quę ſatis ad conſternãdos hoſtes valeat. Nam quod quidam de cælo & terra exponunt,non reſpõdet contextui:quia mox ſequitur,*Deum Iſrael daturum fortitudines populo*. Vnde colligimus,de protectione Eccleſiæ Dei haberi ſermonẽ. Sãnctuaria autẽ dicit plurali numero,vt alibi vidimus:quia Tabernaculũ in tres partes diſtinctũ erat. In ſumma,Arcã fœderis quaſi fiduciæ ſignũ proponit fidelibus,vt promiſſione illa freti,Ego in medio veſtri habito:tranquilli ſub Dei alis quieſcãt,& intrepidè eum inuocent. Neque enim alio iure excelluit populus Iſrael,vt ſub Dei cuſtodia tutò deliteſceret,niſi quia gratuito Dei fœdere electus erat in Dei peculium. Notandũ verò quòd tremendas illas fortitudines quarum paulo antè meminit,applicat nunc in Eccleſiæ ſalutem. Exod. 25. a 8. & 29. g 45.

ARGVMENTVM PSALMI LXIX.

Pſalmus hic viceſimo ſecundo affinis eſt. Nam initio conqueritur Dauid de atrocibus hoſtiũ ſuorum iniurijs & immani violentia:tamen ſe non ita turbari affirmat quin ſe patiẽter ſub Dei præſidio continẽs,integritatem colere pergat. Imò pietatis cauſa,& quòd in aſſerẽda Dei gloria ſtrenuus fuerit,omnes ſibi infenſos eſſe teſtatur. Poſtquã verò iterum conqueſtus eſt,ſe nõ minus cõtumelioſè quam crudeliter ab hoſtibus opprimi,quam meriti ſunt pœnam,illis imprecatur. In fine, quaſi victor exultans,ſolenne laudis ſacrificium Deo promittit. *Pſal. LIX.*

1 PRæfecto ſuper Soſannim Dauidis.	1 לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוֹשַׁנִּים לְדָוִד׃
2 Serua me Deus,quia intrarũt aquæ vſque ad animam.	2 הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מַיִם עַד־נָפֶשׁ׃
3 Demerſus ſum in lutum profunditatis,vbi nõ ſtatio:veni in profunditates aquarum,& fluctus aquæ inundauit me.	3 טָבַעְתִּי בִּיוֵן מְצוּלָה וְאֵין מָעֳמָד בָּאתִי בְמַעֲמַקֵּי־מַיִם וְשִׁבֹּלֶת שְׁטָפָתְנִי׃
4 Defeſſus ſum clamando,raucum factum eſt guttur meum, defecerunt oculi mei expectando ad Deum meum.	4 יָגַעְתִּי בְקָרְאִי נִחַר גְּרוֹנִי כָּלוּ עֵינַי מְיַחֵל לֵאלֹהָי׃

5 *Multiplicati ſunt ſupra pilos capitis mei, qui o-*
" vel roborati. *derũt me gratis." aucti ſunt qui me perdere cupiũt,*
aduerſarij mendaces: quæ non rapui, tunc exolui.
6 *Deus tu noſti inſipientiam meam, & delicta*
mea non ſunt à te abſcondita.

5 רַבּוּ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי שֹׂנְאַי
חִנָּם עָצְמוּ מַצְמִיתַי אֹיְבַי שֶׁקֶר
אֲשֶׁר לֹא־גָזַלְתִּי אָז אָשִׁיב׃
6 אֱלֹהִים אַתָּה יָדַעְתָּ לְאִוַּלְתִּי
וְאַשְׁמוֹתַי מִמְּךָ לֹא־נִכְחָדוּ׃

1 *Super Soſannim.* De voce Soſannim alibi dictum eſt. Vt in re incerta & obſcura libẽter ſubſcribo eorum coniecturæ qui initium cantilenæ fuiſſe exiſtimant. Quanquam ſiquis malit pro inſtrumento muſico accipere, non contendo. Friuola autem eorum diuinatio eſt qui pſalmum putant compoſitum fuiſſe verno tempore, dum florere incipinnt lilia. Porrò antequam vltrà progrediamur, notandum eſt, Dauidem non tam priuato nomine ſcripſiſſe hunc Pſamũ, quàm in totius Eccleſiæ perſona, quum geſtaret capitis imaginem, ſicuti ex contextu melius patebit. Et hoc notatu apprime dignum eſt, quo magis attenti ſimus ad hoc ſpeculum, in quo nobis proponitur communis piorum omniũ conditio. Cæterùm mihi probabile eſt, Dauidẽ non vnum modò perſequutionis genus fuiſſe complexum, ſed quicquid malorum multis annis perpeſſus fuerat.

2 *Serua me Deus, quia intrauerunt aquæ.* Sub aquarum figura deſcribit extremis ſe malis ad deſperationem vſque fuiſſe obrutum: & tamen ſcimus nõ mollem, nec fœmineo animo fuiſſe, quum incredibili virtute ſuperauerit horrendas tentationes. vnde colligimus quibus tunc anguſtiis oppreſſus fuerit. *Animam* frigidè meo iudicio pro vita accipiunt quidam: cor potius notari exiſtimo. Quanuis enim quis in altum gurgitem deciderit, poterit tamen aliquantiſper ore & naribus occluſis, aquas prohibere: ſed tandẽ, quia ſine ſpiratione non viuimus, coget ſuffocatio dare aquis ingreſſum, vt ad cor vſque penetrent. Hoc ſibi vult iſta metaphora Dauid, non modò ſe aquis fuiſſe obrutum, ſed eas quoque ingurgitaſſe. Deinde ſuas afflictiones comparat profũdo luto, vbi plus eſt periculi: quia ſi quis in fundo ſolido pedem figat, poterit ſe attollere, vt videmus multos ex aquis emergere cum impetu: qui autem luto adhæret, periit. Iam alias quoque addit circunſtantias, *fluxu aquarum ſe fuiſſe inundatum.* quibus verbis tumultuoſas fuiſſe ſuas iactationes ſignificat.

4 *Defeſſus ſum clamando.* Raræ & mirabilis patiẽtię exemplum fuit, in tam deplorato ſtatu Deum quærere. Conqueritur autem Dauid, vſque ad raucedinem clamando abſque profectu ſe fuiſſe defeſſum. Quo verbo nõ ceſſationem intelligit, quaſi abiecerit ſtudium precandi, poſtquam ſe nihil proficere videbat: ſed potius infatigabilem perſeuerantiam deſcribit, ſicuti per *exaſperatum guttur* & *deficientes oculos.* Certè neque ambitioſè clamorẽ ſuum extulit corã hominibus, neque raucedo hæc vno die contracta fuit. Videmus ergo, vtcũque deficerẽt corporales ſenſus, vigorem tamen fidei minimè fuiſſe extinctum. Iam quum loquutus fuerit Dauid quaſi ex ore Chriſti, & ex ore piorum omnium: quatenus ſunt Chriſti membra, videri nobis abſurdum non debet ſi quando morte obrutis nulla apparet vitæ ſcintilla: imò dum nobis parcit Deus maturè ad hanc meditationem accingere nos diſcamus, vt in profundiſſimis quibuſque malorum gurgitibus fides nos ſuſtentet, imò ad Deum erigat: ſicuti, teſte Paulo, nulla eſt vel altitudo, vel profunditas, quæ nos ſeparare debeat ab immenſo eius amore, qui abyſſos omnes & inferos quoque abſorbet. Rom.8.g.39.

5 *Multiplicati ſunt ſupra pilos capitis mei.* Iam ſine figura exprimit quod metaphoricè dixerat tam de luto quàm de violento aquarum fluxu. Nam quum inſtaret tanta hoſtium multitudo, iure ſibi metuebat ab innumeris mortibus. Nec vero hyperbolicè dicit *plures fuiſſe pilis capitis ſui,* quũ toti populo exoſus ac deteſtabilis foret, quia omnibus perſuaſum erat, impium eſſe ac ſceleratum patriæ proditorem. Deinde ſcimus ex Sacra hiſtoria, quàm multis & validis copiis eum perſequutus fuerit Saul. Capitale odium exprimit, dicens incumbere in ſuam perniciem, quia ſuccisum cupiunt: & tamen aſſerit præter meritum ſe tam duriter affligi. quia חנם quod vertunt gratis, tantundem valet ac nulla iniuria læſos, vel maleficio prouocatos, cupidè ferri ad nocendũ. Ideóque vocat hoſtes שקר, hoc eſt mendaces: quibus ſcilicet nulla eſt bellandi ratio. Ergo eius exemplo danda nobis opera eſt, ſi quando affligimur, vt nos ſuſtineat teſtimonium bonæ conſcientiæ, ac liberè coram Deo profiteri liceat hoſtes noſtros eſſe gratuitos. & quo magis difficile eſt ad hanc moderationem aſſueſcere, eo magis eniti conuenit. Inepta autem eorum mollities, quibus intolerabile videtur, iniquè affligi, ſcitè refellitur nobili illo Socratis reſponſo. Nam quum vxor in carcere lamẽtaretur, eum iniquè damnatum eſſe. Quid ergo, inquit, an nocentem perire malles? Subiicit etiam Dauid, ſe non modò iniuriis fuiſſe afflictum, ſed probra etiam & contumelias pertuliſſe, acſi multorum ſcelerum conuictus foret. quod homini ingenuo acerbius eſt, quàm centum ſubire mortes. Multi enim ad mortẽ parati reperientur, qui ad ferendam infamiam pares non erunt. Dicit autem Dauid non modò ſuas fortunas fuiſſe à prædonibus raptas, ſed ſe inſtar furis vel raptoris mutilatum eſſe. Et certè quũ ipſum ſpoliarent hoſtes, iudices ſe hominis ſcelerati eſſe iactabant: & ſcimus honorificè pro

judicibus fuiſſe habitos. Quare diſcamus hoc exemplo, non modò ad incommoda, moleſtias, mortem denique placide ferendam nos parare, ſed etiam ad ignominias & probra, ſi quando falſis calumniis grauari nos contingat. Imò quum ne Chriſtus ipſe quidem, ſons omnis iuſtitiæ & ſanctitatis, à falſis calumniis immunis fuerit, cur nos exanimaret ſimilis conditio, quando hoc verũ probitatis eſt examen, conſtanter manere in iuſtitiæ colendæ ſtudio? quanuis tam iniquum præmium à mundo reportemus.

9 *Deus tu noſti inſipientiam meam.* Fruſtra laborat Auguſtinus quomodo in Chriſtum hoc competere potuerit: & tandem in membra transfert quod de capite non fuiſſet propriè dictũ. Ironica enim loquutio eſt, qua Dauid, iniquis hominum iudiciis oppreſſus, ſe ad Deum confert, cúmque implorat vindicem. Hoc verò magis emphaticum eſt quàm ſi palàm & ſine figura dixiſſet, notam eſſe ſuam integritatẽ Deo: quia hoc modo hoſtes ſuos mordaciter perſtringit, & quaſi ex alto deſpicit eorum maledicta: quemadmodum & Ieremias loquitur, Decepiſti me Domine, & deceptus ſum. Qui etiam locus violenter à quibuſdam indoctis exponitur, quaſi ſe deceptum fuiſſe aſſereret: quum potius odioſè ſuos calumniatores exagitet: quia dum ipſum improbant, contumelioſi ſint ac blaſphemi in Deum ipſum. Sic etiam hoc loco Dauid, ne peruerſis hominum iudiciis ſuccumbat, Deum ſtatuit cauſæ ſuæ iudicem: & quia ſibi bene conſcius eſt, pro nihilo ducit iniquas hominum ſententias. Eſſet quidem optandum, vt hominibus quoque probata eſſet noſtra integritas: neque id tam noſtra cauſa, quàm in fratrum ædificationem: ſed vbi nos ſtuduimus hominibus probare, ſi trahant in ſiniſtram partem ac deprauent quicquid à nobis rectè fit ac dicitur, tenẽda nobis eſt hęc magnanimitas vt Dei vnius iudicio contenti, mundum & diabolos omnes ſpernamus. Neque enim fieri poterit quin ſubinde deficiant qui nimis bonæ famæ addicti erunt. Parati quidem ſemper ſimus ad ſatisfactionem: ſed ſi negetur audientia, per infamiam non ſecus ac per bonam famam pergamus, ſicuti Paulus ad Dei iudicium intrepide prouocat, qui reuelabit abſcondita tenebrarum.

Iere.20. b.7.

1. Cor. 4 a.5.

7 *Ne erubeſcant in me qui te expectant Domine, Iehoua exercituũ: ne pudefiant in me qui quærunt te, Deus Iſrael:*	7 אַל־יֵבֹשׁוּ בִי קֹוֶיךָ אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת אַל־יִכָּלְמוּ בִי מְבַקְשֶׁיךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
8 *Quia propter te ſuſtinui opprobrium, operuit ignominia faciem meam.*	8 כִּי עָלֶיךָ נָשָׂאתִי חֶרְפָּה כִּסְּתָה כְלִמָּה פָנָי׃
9 *Extraneus fui fratribus meis, & alienus factus ſum filiis matris meæ.*	9 מוּזָר הָיִיתִי לְאֶחָי וְנָכְרִי לִבְנֵי אִמִּי׃
10 *Quia zelus domus tuæ comedit me: & opprobria exprobrantium tibi, ceciderunt ſuper me.*	10 כִּי־קִנְאַת בֵּיתְךָ אֲכָלָתְנִי וְחֶרְפּוֹת חוֹרְפֶיךָ נָפְלוּ עָלָי׃

7 *Ne erubeſcant in me qui te expectant Domine.* Commemorat Dauid ſe propoſitum eſſe in exemplar, vnde ſpei vel deſperationis materiam pij omnes concipiant. Quanuis enim deteſtabilis eſſet toti populo, pauculi tamen reſtabant ęqui & candidi teſtes innocentiæ eius: quum ſcirent illi iniuſte eum grauari, & ſemper inniti Dei gratiæ, nec vllis frangi tẽtationibus quin firmus in pietatis cultu ſtaret, ex triſti & infauſto euentu nihil aliud colligere poterant, quàm operam luſiſſe, piè Deum colendo. Sicuti enim, quoties auxiliatur ſeruis ſuis Deus, totidem ſigillis ſuam erga nos gratiam confirmat: ita fieri aliter non potuit quin conciderent animis fideles, ſi Dauid fuiſſet in extrema neceſſitate deſertus. Hoc periculum nunc Deo obiicit, non quòd vlla admonitione indigeat, ſed quia familiariter ſecũ agere nobis permittit. *Expectandi* verbum propriè ad ſpem refertur, ſicuti *Deum quærere*, ad preces. Atque hęc copula vtiliter docet fidem non eſſe ignauam, quia nos ad quærendum Deum ſolicitat.

8 *Quia propter te ſuſtinui opprobrium.* Iam clarius exprimit quod ironicè dixerat, delicta ſua non eſſe Deo abſcondita. Imò longius progreditur, nõ modò præter ius & fas ſe affligi, ſed communem ſibi eſſe cum Deo ipſo cauſam: quia nihil niſi ex eius mandato aggreſſus ſit: Etſi enim alias cauſas habebat Saul, vel ſaltem alios prætextus: quia tamen hoc veriſſimũ erat, creatam fuiſſe Dauidi inuidiam ex Dei vocatione, quia eum in Regẽ vnxerat: meritò teſtatur non proprio vllo ſcelere, ſed quia Deo obſequutus ſit, ſe omnium ſentẽtiis perperã damnari Hinc verò non parum ſolatij capiunt fideles, vbi teſtari licet, nihil ſe præter legitimam Dei vocationem tentaſſe. Quòd ſi ob fidei confeſſionẽ nobis infeſtus ſit mũdus (ſicuti videmus nunquam acrius furere impios, quàm vbi Dei verbum & pietatem oppugnant) duplicatur nobis fiducia. Interea etiam admonet hic locus quàm prodigioſa ſit hominum malitia, qui ſtudium gloriæ eius in dedecus conuertunt. Bene autẽ nobiſcum agitur, quòd probra quibus nos onerant impij, non modò abſtergit, ſed etiam illuſtrat, vt ſuperent omnes mundi triumphos. Hac etiam circunſtantia amplificat ſuam querimoniam, quòd à ſuis conſanguineis & propinquis fuerit inhumaniter reiectus. Vnde etiam docemur, poſthabito carnis & ſanguinis reſpectu, ſequendum eſſe Deum, ſi pietatis cauſa, fratrum noſtrorum offenſas effugere non liceat.

10 *Quia zelus.* Quanuis profiterentur Dauidis hoſtes ſibi nihil minus eſſe in animo, quàm attingere ſacrum Dei nomen, falſos tamen eorum prætextus refutans, confirmat ſe pro Deo certare: modúmque oſtendit, quia zelo Eccleſiæ Dei ardeat. Quãquam non tantùm tractat de cauſa, ſed dicit, quantumuis indignè tractetur, ſe tamen quaſi oblitum ſui induere ſanctum affectum tuendæ Eccleſiæ, & ſimul gloriæ Dei. Hoc vt melius liqueat, notandum eſt, quanuis ore iactent omnes ſe Deo relinquere ſuam gloriam, vbi tamẽ ad Legem, ad regulã piè viuendi ventum eſt, Deo illudere: neque id modò, ſed furioſè quoque impetere ipſum in ſuo verbo. Quaſi verò in aëre tantùm coli velit, ac non potius erexerit ſibi ſolium inter homines, ex quo eos gubernet. Ideo Dauid Eccleſiam hîc ſubſtituit in Dei locum, non vt ad eam trãsferat quod illius proprium eſt, ſed vt oſtendat fabricari inane Dei nomen, vbi repudiatur vera pietatis regula, cuius Eccleſia fidelis eſt cuſtos. Adde quòd Dauidi certamen erat cum laruato & adultermo Dei populo. Tota enim ſecta Saulis venditabat ſe titulo Eccleſiæ, Dauidem verò apoſtatam, vel putridum membrum eſſe iactabat. Hac indignitate Dauid adeò non frangitur, vt libenter ſuſtineat inſultus omnes pro veræ Eccleſiæ defenſione. Interim negat ſe priuatis conuitiis moueri: quia depoſita ſui cura tantùm ob Eccleſiæ oppreſſionem anxius ac mœſtus ſit, imò dolore ardeat, & doloris ardore conſumatur. Eodem pertinet ſecundum membrum: quia ſe nihil à Deo ſeparatum habere ſignificat. Aliter quidem accipiunt nonnulli, Impios, quum irruere vellẽt in Dauidem, ſuos impetus vertiſſe in Deum, & ita ſuis blaſphemiis ſanctum virum obliquè pupugiſſe: quia ſciebant nihil ei fore moleſtius ad ferendum. Sed hæc interpretatio nimis coacta eſt, ſicut & altera, Dauidem non ſecus fuiſſe ſupplicẽ quoties videbat Dei nomen probroſè lacerari, quàm ſi reus fuiſſet læſæ maieſtatis. Retineo igitur quod iam dixi, Dauidem, ſui oblitum, quicquid ſenſit doloris, hauſiſſe ex ſancto zelo, quo flagrabat quum videret ſacrum Dei nomen indignis contumeliis affici. Quo exẽplo docemur, quum natura nimis teneri ſimus & delicati ad ferendam ignominiam, mutandum eſſe præpoſterum hũc affectum, vt magis excrucient probra quæ in Deum redundant. hîc enim & excandeſcere & fulminare oportet: priuata autẽ maledicta placidè vorare. Quoad enim didicerimus negligere propriam famam, nunquam in nobis accendetur verus zeli feruor, vt pro aſſerenda Dei gloria certemus. Porrò quum Dauid totius Eccleſiæ perſonam ſuſtinuerit, quicquid de ſe prędicat, impleri neceſſe fuit in ſummo capite. Ideóque non mirum eſt, locum hunc ab Euangeliſtis Chriſto aptari. Eadem quoque ratione Paulus, vbi ad Chriſti imitationem hortatur fideles, ſecundũ membrum ad eos omnes extẽdit: vbi etiam admonet quàm latè pateat hæc doctrina, nempe vt Dei gloriæ prorſus addicti, in omnibus ſuis dictis & factis eam ſtudeant ſeruare incolumem, & attentè caueãt ne ſua culpa obſcuretur. Iam verò quum Chriſtus, in quo refulget ſolida Dei maieſtas, non grauatus ſit ſe probris omnibus obiicere ad tuendum Patris nómen, quàm turpe nobis ac pudendum erit, eandem ſortem recuſare?

Iohan. 2. c.17.
Rom. 15. a.3.5.6.

11 *Et fleui, in ieiunio anima mea, ídque fuit in opprobrium mihi.*	11 ואבכה בצום נפשי ותהי לחרפות לי׃
12 *Et poſui veſtimentum meum ſaccum, & fui illis in dicterium.*	12 ואתנה לבושי שק ואהי להם למשל׃
13 *Fabulantur in me ſedentes in porta, &* ſum *cantilenæ bibentibus ſiceram.*	13 ישיחו בי ישבי שער ונגינות שותי שכר׃
14 *Ego autem precatio mea ad te Iehoua, tempus beneplaciti Deus: in multitudine clemẽtiæ tuæ reſponde mihi in veritate ſalutis tuæ.*	14 ואני תפלתי־לך יהוה עת רצון אלהים ברב־חסדך ענני באמת ישעך׃

11 *Et fleui.* Hîc à ſignis vel effectis probat ſe puro & rite compoſito zelo ſtuduiſſe gloriæ Dei, quòd ſcilicet non efferbuerit carnis intẽperie: ſed potius ſuppliciter ſe demittẽdo, Deum elegerit mœroris ſui teſtem. quo magis conuincitur inflexibilis hoſtium eius contumacia. Sępe contingit, vt qui ſe animoſè opponunt pro gloria Dei, impios magis prouocent & exaſperent, quia contentioſè & ſine modeſtia dimicant: Dauid autem hîc teſtatur ſic temperatum fuiſſe ſuum zelum, vt mollire debuerit vel ferream duritiem. Quanquam hac circunſtantia oſtendit quantopere fuerit oppreſſus hoſtium ſuorum petulãtia, vt ne mutire quidem liberum eſſet, nec aliud reſtaret, quàm lachrymis & mœrore Dei cauſam defendere. Sublata enim, vt ſcimus, loquendi erat libertas: imò atrocibus conuitiis repulſus fuiſſet damnati hominis ſermo. quo maioris conſtantiæ fuit, non deſiſtere à ſuo zelo, nec abiicere voluntarium illum luctum, quem pietatis cauſa ſuſceperat Dicit ergo *ſe fleuiſſe, animam ſuam fuiſſe in ieiunio, ſéq; ſacco veſtitum*, quæ luctus erant inſignia Iudæis. Quum hoc totum in ludibria & dicteria ab illis conuerſum fuerit, ſequitur diabolico furore fuiſſe correptos. Et hoc exemplo muniri nos conuenit, ne ſimilis hodie cõtumacia, qua hoſtes Euãgelij diabolos ſe magis quàm homines produnt, nos exanimet. Danda interim opera eſt ne oleum addamus camino, ſed imitemur Dauidem

dem & Lot,quibus etſi impios reprehendere non licebat, animos tamen ſuos excruciarunt. Imò etiam vbi nos audire cogentur impij,optimum tamen ſancti zeli condimentum erit modeſtia & humilitas. Qui Dauidem volunt reatum ſubiiſſe pro ſuis hoſtibus,hoc confirmant, quia ſaccum induerit.Sed ſimplicius accipio,quum videret res adeò confuſas, ſubiiſſe voluntarium mœrorem, quo teſtatum faceret nihil ſibi eſſe acerbius, quàm videre ſacrum Dei nomen contumeliis expoſitum.

13 *Fabulantur in me ſedentes in porta.* Si à vulgaribus tantùm ſcurris & quiſquiliis hominum vexatus fuiſſet,hoc magis erat tolerabile(neque enim mirum eſt,ſordidos homines,quibus nulla eſt honeſti cura,ſe abſque verecundia proſtituere) ſed quum Iudices ipſi in eandem ſe petulantiam,grauitatis obliti,proiiciunt, multum creſcit indignitas. Ideo diſertè conqueritur Dauid,ſe ipſis proceribus fuiſſe in prouerbium. Nam quòd *ſedentes in porta* quidam de toto populo exponũt:primò frigidum eſt, deinde remotum à verbis Dauidis.etſi enim omnium ordinum erat conuentus in porta, ſoli tamen Iudices ſedebant. Atque id confirmat ſecunda parte verſus:quia per *bibentes ſiceram*, haud dubiè primores,qui opibus & dignitate pollebãt, deſignat. Hæc verò ſumma fuit atrocitas,non modò gregarios homines exagitaſſe ſanctum virum,ſed ipſos iuſtitiæ præſides & Eccleſiæ antiſtites aliis fuiſſe anteſignanos.Et quum idem hodie vſu veniat,non abs re hoc exẽplar nobis ante oculos ſtatuit Spiritus. In Papatu vt quiſque honore excellit,quo ſtrenuum ſe probet fidei catholicæ patronum, eo petulãtius bacchatur contra Euangelium eiúſque miniſtros. Imò hic morbus in cunctis ferè Principibus graſſatur:quia ſuam præſtantiam non in virtute,ſed effræni licentia conſtituunt.Probi autẽ Chriſti ſerui quo ſunt apud eos loco? Certè hæc vna eſt neq; poſtrema ex eorum curis,iocoſè non modò in menſa, ſed in ſuis ſoliis eos dicteriis proſcindere,vt fidem abrogent. Generaliter etiam piis omnibus illudunt,& ſuauiter cantillant de eorum ſimplicitate, quaſi pietatis cauſa temerè ſe fatigent ac macerent.

14 *Ego autem.* Raræ fuit virtutis, ne illa quidem duritie percelli,vt deſponderet animum Dauid.Docet autem ſimul quo remedio ſe munierit contra graue ſcandalum.Nam quum ſuas facetias impij quaſi machinas ingererent ad labefactandam eius fidem, dicit ſe precationem fudiſſe,qua inſultus omnes repelleret:non dubium eſt quin apud homines obmuteſcere coactus fuerit.excluſis igitur à mundo,ad Deum ſe conuertit.Nunc quoque eodem modo,quanuis apud impios nihil proficiant fideles,victores tamen ſtabunt,ſi ſe ipſos contrahant ac colligant ad Deum orandum.Summa eſt,quum omnia expertus Dauid,laborem ſuum irritum videret,relictis hominibus,egiſſe cum ſolo Deo. Quod ſequitur, *tempus beneplaciti Deus*,ſecus exponunt multi interpretes,vno ſcilicet contextu legentes,*Ego Deum precatus ſum tempore beneplaciti*,iuxta illud Ieſaiæ,Inuocate ipſum dum propè eſt.Alij ſic reſoluunt, Precatus ſum vt veniret tempus beneplaciti, atque vt Deus mihi propitius eſſe inciperet. Ego autem potius Ieſa.55.b.
exiſtimo Dauidem referre quid tunc ſolatij conceperit,quia hoc ſecum meditatus eſt, Quan- 6.
uis nunc tempus ſit tu bulentũ, vbi nihil videor orando proficere,erunt tamen Dei beneplacito ſuæ vices.Sic & Habacuc ſtaturum ſe dicit ſuper ſpeculam. Eodem modo Ieſaias & Iere- Hab. 2.
mias,Expectabo Dominum,qui abſcondit faciẽ ſuam à Iacob,Hæc enim eſt vnica nobis vin- a.1.
cendi ratio,dum ſpes nobis in tenebris illucet,ac beneplaciti expectatio nos ſuſtinet.Poſtquã Ieſa. 8. d.
ita ſuam perſeuerantiam Dauid fulciuit,ſtatim adiungit, *Reſponde mihi in multitudine bonitatis* 17.
tua,fiduciam iterum colligens ex Dei natura.Et bonitati adiũgit *ſalutis veritatem*:ac ſi diceret, Iere.14.d.
certo effectu probari ſemperDei clementiam,dum ſuis in deſperatione ſuccurrit.Hinc autem 22.
fluxit precatio, quòd ſenſus ſuos ad Deum retrahens, ne ab impiis iactatus euaneſceret,perſuaſus fuerit,diſcuſſis tenebris,fore aliquando ſerenum tempus beneplaciti.

15 *Erue me de luto vt non immergar,liberer ab aduerſariis meis & à profundis aquarum.*	15 הצילני מטיט ואל־אטבעה אנצלה משנאי וממעמקי־מים:
16 *Ne inundet me fluctus aquarum,& ne deglutiat me profundum, & ne claudat ſuper me puteus os ſuum.*	16 אל־תשטפני שבלת מים ואל־תבלעני מצולה ואל־תאטר־עלי באר פיה:
17 *Reſponde mihi Iehoua,quia bona clemẽtia tua:in multitudine miſerationum tuarum reſpice ad me.*	17 ענני יהוה כי־טוב חסדך כרב רחמיך פנה אלי:
18 *Et ne abſcondas faciem tuam à ſeruo tuo, quia afflictio mihi,feſtina,reſponde mihi.*	18 ואל־תסתר פניך מעבדך כי צר־לי מהר ענני:
16 *Accede ad animam meam, redime eam, propter aduerſarios meos libera me.*	19 קרבה אל־נפשי גאלה למען איבי פדני:

15 *Erue me ex luto.* Eandem qua antè vſus eſt, ſimilitudinem repetit, diuerſo tamen modo. Prius dixerat ſe demerſum, nunc rogat ne mergatur. Denique quæ ſibi accidiſſe cõqueſtus eſt, nunc deprecatur ne accidant. Sed hæc varietas facilè diluitur, quia initio ex ſuo ſenſu & experientia loquutus eſt: nunc autem ad exitum reſpiciens, ſpe liberationis in media morte viuit. Atque id clarius exprimit vltima particula, *ne claudat puteus os ſuum:* quod tantundē valet ac ſi dixiſſet, Ne me obruat afflictionū moles, atque abſorbear à dolore. Obteſtatio verò per Dei clementiam & miſerationes, demonſtrat quibus anguſtiis conſtrictus fuerit ſanctus Propheta. Neque enim dubium eſt quin difficilem luctam ſuſtinuerit dum arripuit hæc arma. Et certè ardui negotij res eſt, ſtatuere Deum nobis propitium dum iraſcitur, & propinquum eſſe dum remotus eſt. Ideo colligit Dauid quod huic diffidentiæ opponat: & Dei clementiam ac magnas miſerationes implorans, ſe ideo tantùm bene ſperare oſtendit, quia Deus ſit miſericors. Quod dicit, *Reſpice ad me,* tantundem valet ac ſi dixiſſet, fac vt re ipſa appareat me fuiſſe exauditum, dum ſcilicet mihi ſuccurres. Proximo etiam verſu idem agit. Subinde autem eadem iterando, tam acerbitatem doloris, quàm ſtudij ardorem declarat. Petit ne faciem ſuam abſcondat Deus, nō quia ſibi timeat à repulſa, ſed quia fieri non poteſt quin anxietas huc & illuc miſeros homines agitet. Quia autem peculiariter ſeruos ſuos ad ſe inuitat Deus, vnū ſe eſſe prædicat ex illorum numero. Neque enim (vt alibi admonui, & fuſius poſtea dicendum erit) obſequia iactat quibus quicquam promeritus fuerit, ſed potius gratuitæ Dei electioni innititur: niſi quòd ſimul pietatis ſuę teſtimonium reddit, quia fideliter Deum coluerit à quo fuerat vocatus. De feſtinatione etiam alibi ſatis diſſerui.

19 *Accede ad animam meam.* Quanuis fide perſuaſus eſſet, Deum ſibi eſſe propinquum, vt tamen ab effectis metiri ſolemus Dei præſentiam vel abſentiam, Dauid hîc ex carnis ſenſu tacitè conqueritur procul à ſe abeſſe. Nam *appropinquandi* verbo intelligit nullā ſalutis ſuæ curam fuiſſe Deo: nempe quantum ex re ipſa colligi poterat. Porrò Deum implorans vt appropinquet ad vitā ſuam, quam viſus fuerat deſerere, præclarum exhibet fidei ſuæ documentū: imò quo crudelius vrgetur, eo magis confidit Deum ſibi fore redemptorem: ſicuti alibi dictū fuit,
Iacob. 4. b.6. principium hoc ſemper tenendum eſſe, Quia Deus ſuperbis reſiſtit, quanuis ad tempus diſſimulet: fieri tamen nō poſſe quin tandē compeſcat eorum inſolentiā qui ſine modo reſiſtunt.

20 *Tu noſti opprobrium meum & confuſionem meam, & ignominiam meam: coram te omnes aduerſarij mei.*	20 אַתָּה יָדַעְתָּ חֶרְפָּתִי וּבָשְׁתִּי וּכְלִמָּתִי נֶגְדְּךָ כָּל־צוֹרְרָי׃
21 *Opprobrium fregit cor meum, & afflictus ſum: & expectaui qui commiſeraretur, & non erat: conſolatores, & non inueni.*	21 חֶרְפָּה שָׁבְרָה לִבִּי וָאָנוּשָׁה וָאֲקַוֶּה לָנוּד וָאַיִן וְלַמְנַחֲמִים וְלֹא מָצָאתִי׃
22 *Et poſuerunt in eſcam meam fel, & in ſiti mea potauerunt me aceto.*	22 וַיִּתְּנוּ בְּבָרוּתִי רֹאשׁ וְלִצְמָאִי יַשְׁקוּנִי חֹמֶץ׃

20 *Tu noſti opprobrium meum.* Cōfirmatio proximæ ſentētiæ. Vnde enim fit vt maior pars, vbi impotenter ruere videt impios, ac inſtar diluuij graſſari, animos deſpondeat, niſi quia putant obnubilatum eſſe cælum, vt Deus nihil in terris videat? Ergo Dei prouidentiam hîc nobis ſuccurrere oportet ne dubitemus auxilio nobis maturè venturum: quia neque oculos claudere poteſt ad noſtras miſerias, nec pati impunitam malorū licentiam, niſi ſe ipſum abneget. In hoc ergo ſolatium recumbit Dauid, quòd Deum habeat doloris ſui, metus, ægritudinum & curarum teſtem: quia ſcilicet mundi iudicem & gubernatorem nihil latet. Nec verò in repetitione ignominię nimis verboſus eſt: quia tam grauibus tentationum machinis quę fortiſſimū animum labefactare poterant, firmam munitionem opponere neceſſe fuit. Nihil ingenuis & cordatis hominibus acerbius eſt ignominia. dum verò ea duplicatur, imò plures ſimul aggeſtę cumulum efficiunt: quàm ſingulari robore opus eſt ne obruamur? Nam moræ tædio facilè deſperatio obrepit. Ergo ne oneri ſuccumbat Dauid, colligit, tam multas afflictiones quibus grauatur, nō eſſe Deo incognitas. Ignominiæ verò & probra tam ad externam ſpeciem, quàm ad eius affectum aptè referentur: quia & paſſim fuiſſe deriſum ſatis liquet, & fieri nō potuit quin verecundiam vnà cum dolore tales ſannæ incuterent. Eadem ratione ſubiicit, *notos eſſe hoſtes ſuos Deo:* ac ſi diceret, Domine tu ſcis me inſtar ouis vnius circundari à millibus luporum.

21 *Opprobrium fregit cor meum.* Clarius exprimit ſe nō modò triſti deſertionis ſpecie fuiſſe pudefactum, ſed mœrori propemodum ceſſiſſe, quum diu pudefactus iaceret. Vnde colligimus non ſine lucta eum viciſſe: nec ideo tam conſtanter ſuſtinuiſſe tentationum fluctus, quòd eius animum non attingerent: ſed quia duriter percul ſus, nō minori fortitudine reſtiterit. Addit aliam circunſtantiam, deſtitui ſe omnibus humanitatis officiis: non eſſe qui condoleat, vel in quem exoneret ſuos dolores. nam verbum נוד quidā accipiunt pro narrare: quia dum querimonias noſtras effundimus apud amicos, inde aliquid leuationis capimus. Hoc modo ſibi

concilias

conciliat Dei miſericordiam, quia omnibus mũdi auxiliis & ſolatiis priuatus eſt. Deinde rurſum inculcat, nihil hoſtes ſuos ad extremam ſæuitiam omittere. Quanquam autem metaphoricæ ſunt loquutiones, *miſcere fel* aut venenum *cibo*, & *potui acetum*, ſicuti apud Ieremiam, mittere lignum in panem: Iohannes tamen non fruſtra impletam fuiſſe Scripturam memorat, vbi milites acetum Chriſto propinarunt in cruce: quia viſibili ſigno repræſentari in Chriſto oportuit quam reprobi crudelitatem exercent in eius membra. ſicuti Pſal. 22. c. 19. diximus, quum partitio veſtium Chriſti facta fuit inter milites, non intẽpeſtiuè citari verſum illũ, Partiti ſunt inter ſe veſtes meas & ſuper veſtitũ meum iecerunt ſortem: licet Dauid figuratè intelligat ſe fuiſſe ſpoliatum, ſuáſque fortunas inſtar prædæ fuiſſe direptas. Tenendus tamen genuinus eſt ſenſus, ſancto Prophetæ nihil relaxationis fuiſſe datum: quemadmodum ſi homo miſere alioqui afflictus cibum quoque & potum amarulentia corruptum reperiat.

Iere. 11. d. 19. Iohan. 19. e. 29.

23 *Sit menſa eorum coram ipſis in laqueum, & pacifica eorum in rete.*	23 יְהִי־שֻׁלְחָנָם לִפְנֵיהֶם לְפָח וְלִשְׁלוֹמִים לְמוֹקֵשׁ׃
24 *Obtenebrentur oculi eorum ne videant, & lumbos eorum ſemper fac tremiſcere.*	24 תֶּחְשַׁכְנָה עֵינֵיהֶם מֵרְאוֹת וּמָתְנֵיהֶם תָּמִיד הַמְעַד׃
25 *Effunde ſuper eos iram tuam, & furor indignationis tuæ comprehendat eos.*	25 שְׁפָךְ־עֲלֵיהֶם זַעְמֶךָ וַחֲרוֹן אַפְּךָ יַשִּׂיגֵם׃
26 *Sit palatium eorum deſertum, in tabernaculis eorum non ſit habitans.*	26 תְּהִי־טִירָתָם נְשַׁמָּה בְּאָהֳלֵיהֶם אַל־יְהִי יֹשֵׁב׃
27 *Quia quem tu percuſſiſti perſequuti ſunt, & ſuper dolorem vulneratorum tuorum numerarunt.*	27 כִּי־אַתָּה אֲשֶׁר־הִכִּיתָ רָדָפוּ וְאֶל־מַכְאוֹב חֲלָלֶיךָ יְסַפֵּרוּ׃
28 *Adde iniquitatem ſuper iniquitatẽ eorum, & ne ingrediantur in iuſtitiam tuam.*	28 תְּנָה־עָוֹן עַל־עֲוֺנָם וְאַל־יָבֹאוּ בְּצִדְקָתֶךָ׃
29 *Deleantur de libro viuentium, & cum iuſtis ne ſcribantur.*	29 יִמָּחוּ מִסֵּפֶר חַיִּים וְעִם צַדִּיקִים אַל־יִכָּתֵבוּ׃
30 *Ego autem pauper & dolens: ſalus tua exaltabit me.*	30 וַאֲנִי עָנִי וְכוֹאֵב יְשׁוּעָתְךָ אֱלֹהִים תְּשַׂגְּבֵנִי׃

23 *Sit menſa eorum coram ipſis in laqueum.* Sequuntur diræ imprecationes, in quibus tenendum eſt quod alibi docuimus, Dauidem non ſibi laxaſſe habenas, vt bilem ſuam profunderet (ſicuti maior pars hominum iniuriis affecta, dolori ſuo intemperanter indulget) ſed duce Spiritu ſancto iuſtum Dei iudicium imploraſſe contra reprobos: deinde non egiſſe priuatam cauſam, ſed ſanctæ gloriæ Dei zelo fuiſſe impulſum vt ad eius tribunal citaret impios. Vnde etiam factũ eſt vt turbulẽta paſſione minimè abreptus fuerit, ſicuti qui ſe ipſos vlciſci cupiũt. Quum ergo Spiritus prudentiæ, rectitudinis & moderationis has imprecationes dictauerit Dauidi, non eſt cur eius exemplum obtendant qui vel ſuam iracundiam euomũt in quoſlibet: vel impatientia perperam ferũtur ad vindictam, vt neque intenti ſint in rectum finem, neq; modum ſeruent. Prudentia enim opus eſt, quę diſcernat inter reprobos, & qui adhuc ſunt ſanabiles: rectitudine, vt nemo priuatim ſibi ſit addictus: moderatione, quæ animos ad placidã tolerãtiam componat. Hæc tria quum in Dauide fuiſſe minimè dubium ſit, quiſquis eum probè imitari cupiet, nõ temerè cæco impetu proſiliat ad diras: deinde compeſcat turbidas animi ſui paſſiones: neque ſibi priuatim ſit addictus, ſed ſtudia ſua affectúſque ad quærendam Dei gloriã adiiciat. Denique, vt veri ſimus imitatores Dauidis, primùm induere Chriſti perſonam neceſſe eſt: ne idem quod olim diſcipulis obiecit, in nos hodie quoque torqueat, Neſcitis cuius Spiritus ſitis. Iam quia conqueſtus fuerat Dauid, hoſtes poſuiſſe fel in cibum ſuum: nunc precatur vt menſa illis cedat in laqueum: & quæ ad pacem ſunt, vertantur in rete: his verbis metaphoricè optans, vt quæcunque illis in vitam & proſperã commoditatem deſtinata erant, Deus conuertat in exitium. Vnde colligimus, ſicuti Deo propitio, quæ naturaliter & per ſe noxia eſſent, adiumento ſunt in bonum: ita eo infeſto, maledici quæcunque vtilia erant, vt totidem ſint nobis exitij cauſæ. Atque hæc Dei vltio non leuem metum incutere nobis debet, dum Spiritus ſanctus pronuntiat, reprobis mortifera eſſe omnia vitæ adminicula, vt ſol ipſe ſanitatem in alis ſuis portans, nonniſi peſtiferum odorem illis ſpiret.

Luc. 9. g. 55. Tit. 1. d. 15. Malac. 4. a. 1.

24 *Obtenebrentur oculi eorum ne videant.* Quia duas hîc præcipuè facultates notat, libenter eorũ ſententiam amplector qui hanc volunt ſummã eſſe, Domine priua eos ratione, & intelligentia: deinde enerua eorũ vires, vt prorſus inutiles ſint ad omnem actionem. Scimus enim ni-

hil rectè poſſe agi, niſi præluceat conſilium, ſimúlque ad exequendum accedat facultas. Iam
quum Eccleſiæ hoſtibus immineat hæc maledictio, nõ eſt quod nos terreat impiorum vel ma-
litia, vel rabies: quia in manu Dei eſt ſubitò eos percutere cæcitate, vt nihil videant, & lumbos
confringere, vt iaceant confuſi.

25 *Effunde ſuper eos iram tuam.* Non mirum eſt, Dauidem longius inſiſtere in iſtas impre-
cationes: quia furioſos Eccleſiæ hoſtes, quibus metum iniicere voluit, ſcimus nõ facile moue-
ri. Ergo vt deſiſtant à ſua petulantia, vehementius contra eos inſurgit. Cæterùm fideles præci-
puè reſpexit Dauid, qui malis oppreſſi, non alia fultura nituntur, niſi dum audiunt ex ore Dei,
quàm horribilis maneat vltio ipſorum hoſtes, ſiquidem reprobi ſunt. Nam ſanabiles optaſſet
Dauid pœnis corrigi, ſed deſperatos exitio ſuo deuouet: ne pœná quę illis decreta eſt, & quam
merentur, effugiant. Proximo verſu vltrà progreditur, nempe vt Deus ad poſteros vſque iram
ſuam effundat: ſicuti non nouum eſt patrum ſcelera reiici in ſinum filiorũ. Nam ſicuti Spiritus
Exod.20. inſtinctu diras iſtas concepit Dauid, ita etiam ſumpſit ex ipſa Lege, vbi pronuntiat Deus ſe
a.5. pœnas de impiis cõtemptoribus ſumpturum vſque ad tertiam & quartam generationem. Hoc
modo maledici cupit eorum memoriam, vt ne mortuis quidem parcat Deus.

27 *Quia quem tu percuſſiſti.* Crimen eorum profert, vt appareat digniſſimos eſſe tam atro-
cibus pœnis. Quidam autem hunc verſum ita exponunt, Domine, plagis tuis non contenti, ſæ-
uierunt in hominem miſerum, qui iam manu tua vulneratus erat. Et certè quum humanitas o-
pem afflictis afferre pręcipiat, belluinam ſęuitiam prodit quiſquis inſultat oppreſſis. Hanc ſen-
tentiã alij refellunt, neſcio an ſatis firmo argumento, quòd non propriè percuſſus fuerit Dauid
manu Dei, quia toto Pſalmo de violenta hoſtium libidine cõqueſtus eſt. Argutum igitur ſen-
ſum excogitant: ac ſi diceret, Hoſtes ſuos improbè finxiſſe ſibi eſſe iuſtam cauſam, quia gloria-
bantur ſe Dei miniſtros ad pœnam de ſcelerato homine ſumendam: ſicuti vt plurimũ impij,
huius coloris obtentu, ſibi quiduis impune contra miſeros licere putant: ſicut etiam alibi dici-
Pſal.71.b. tur, Venite affligamus eum: Deus enim deſeruit ipſum, &c. Ego autem potius vocari percuſ-
11. ſum exiſtimo, quem Deus humiliare voluerit tãquam vnum ex filiis ſuis, vt in ipſa caſtigatio-
ne nota aliqua paterni amoris inſculpta eſſet. *Vulneratos* autem *Dei* nominat eodem ferè ſen-
Ieſa.26.d. ſu quo Ieſaias mortuos Dei, nempe qui in ipſa morte ſub Dei cuſtodia manebant. Neq; enim
19. promiſcuè ad omnes hoc extendi poteſt, ſed ad fideles ſolos pertinet, quorum obedientiam
Deus cruce examinat. Inde ſi arripiant impij occaſionem maioris licentiæ, nõ mirum eſt ipſos
grauius damnari. Propoſitis enim talibus exemplis, eos ita ſecum ratiocinari decebat, Si in vi-
Luc.23.e. ridi hoc fit, quid igitur in arido? Nunc quum magis obdureſcant, apparet contemptu & odio
31. pietatis contra filios Dei ſic inſoleſcere. Verbum יספרו, quod verti ſolet narrabũt, ſecus inter-
pretor. ſignificat enim propriè numerare: ideóque appoſitè transfertur ad augmentum, quòd
ſcilicet mala malis addendo, ad ſummum vſque cumulum dolorem perduxerint.

28 *Adde iniquitatem.* Quia און Hebræis tam culpa interdũ eſt, quàm iniquitas, ſic à quibuſ-
dam vertitur hoc loco, vt Deus pœnas pœnis accumulet. Alij etiam longius trahunt, vt ſcele-
rati homines de horum ſceleribus pœnas exigant. Atqui ex ſecundo membro ſatis liquet, id
potius Dauidem precari, quod etiam communi ferè conſenſu receptum eſt, vt Deus impios
Spiritu ſuo deſtituens, coniiciat in ſenſum reprobum, ne vnquam ad reſipiſcendum aſpirent.
Nam quod interpretantur quidam *venire in iuſtitiam*, pro abſolui, videtur paulo dilutius quàm
exprimat loquutio. Ideo ſic reſolui debent verba, Creſcat magis ac magis eorum iniquitas, &
à correctione abhorreant, vt conſtet prorſus alienatos eſſe à Deo. Hęc autem loquendi forma,
quum Scripturę ſit familiaris, & ſubinde occurrat, non debet videri nobis aſpera: & eam vitan-
dæ abſurditatis cauſa inflectere, vt quidam faciunt, friuolum eſt. Exponunt Deum addere pec-
cata peccatis, permittendo: & obtendunt hanc eſſe phraſin linguæ Hebraicæ: quod nemo He-
bræus fatebitur. Nec verò cauillis iſtis opus eſt ad Deum excuſandũ: quia ſufficit, dum repro-
bos excæcat, iuſtas ei cauſas eſſe: vt fruſtra obmurmurent homines vel litigent, quaſi non pec-
carent niſi illius impulſu. Etſi enim excæcationis cauſæ interdum latent in arcano Dei cõſilio,
ſua tamen quemque conſcientia redarguit: & noſtrum eſt reuerenter adorare & mirari quæ
Pſal.36.b. ſenſum noſtrum ſuperãt Dei myſteria. Neque enim abs re dictum eſt, iudicia eius profundam
7. eſſe abyſſum. Certè quod ad præſentem locum ſpectat, vbi iudicia ſua exequitur Deus, nimis
præpoſterum eſſet eum inuoluere in partem culpæ. Summa eſt, iuſta Dei vindicta impios de-
Apo.22.c. mergi in profundum iniquitatis gurgitem, vt nunquam ad ſanam mentem redeant: vt qui ſor-
11. det, ſordeſcat adhuc. Cæterùm *iuſtitiam Dei* non interpretor actiuè, qua donat ſuos electos,
Spiritu ſuo eos regenerans: ſed vitæ ſanctitatem quæ ei probatur.

29 *Deleantur de libro viuentium.* Hæc vltima eſt imprecatio, & omnium maximè formida-
bilis, quæ tamen ſemper impœnitentiam & obſtinatã duritiem, de qua nuper loquutus eſt, ſe-
quitur. Poſtquã ergo ſpem reſipiſcentiæ illis abſtulit, æternũ quoque interitum denũtiat: quia
perire neceſſe eſt quicunque in libro vitæ ſcripti non reperientur. Eſt quidem impropria lo-
quutio, ſed quæ ad noſtrum modulum non malè accommodatur: quum liber vitæ nihil aliud
Ephe.1.a. ſit, quàm æternum Dei conſilium quo ſuos prędeſtinauit in ſalutem. Certum eſt nihil poſſe in
4. eo mutari. Deinde ſcimus, qui adoptati ſunt in ſpem ſalutis, eos ante cõditum mundum fuiſſe
ſcriptos.

ſcriptos. Sed quia incomprehenſibilis eſt ęterna Dei electio, reſpectu humani ſenſus ſcribi dicuntur quos Deus palàm & apertis ſignis populo ſuo accenſet. Sic rurſus eadem ratione delentur quos Deus palàm abdicat & exterminat è ſua Eccleſia. Quia ergo Dauid manifeſtari cupit Dei vindictam, meritò hoſtium ſuorum reprobationem ad ſenſum noſtrū accommodat: ac ſi diceret, Ne recenſeas eos Deus in tuorum numero, vel ordine, nec colligantur cum tua Eccleſia, ſed potius, eos perdendo, declares abs te reiectos: & quanuis locum ad tempus occupent inter fideles, tandem eos reſeca, vt appareat extraneos fuiſſe, quum domeſticis permiſti forent. Sicuti etiam dicit Ezechiel, Non inueniantur in arcano catalogo populi mei. Interea Ezec.13.a.
verum manet illud Iohannis, neminem qui verè fuit ex filiis Dei, vnquam deficere. Sed quia 9.
faſtuoſè iactant hypocritæ ſe in Eccleſia eſſe primos, eorum abdicatio hac ſimilitudine aptè 1. Iohan
exprimitur, quum Spiritus pronuntiat eos deleri è libro vitæ. Porrò notandum eſt, *iuſtos* voca- 2.c.19.
ri ſecundo membro, omnes Dei electos: quia non ad immunditiem, vt Paulus dicit, ſed ad ſanctimoniam vocati ſumus, vt poſſideat quiſque vas ſuum in honore, 1. Theſſa.4.a.4. Et nota eſt 1. The.4.
illa Pauli gradatio, ad Romanos cap.8.f.30. Quos elegit, eos vocat: quos vocauit, iuſtificat, &c. b.7.

30 *Ego autem pauper.* Ex hoc verſu melius liquet quàm procul abſuerit à turgido & feroci affectu, ſicuti qui ſuas vindictas impotenter deſpumant. Neque enim dubium eſt quin ſe cum ſacrificio contriti & humiliati ſpiritus Deo hîc offerat, vt hac manſuetudine gratiam ſibi conciliet. Ideo addit continuò pòſt, *Salus mea exaltabit me.* Certè qui ſua intemperie feruntur ad vindictam, adeò non ſunt deiecti, vt ſe nimium extollant. Hîc autem mutua ponitur relatio inter dolorem quo iacebat oppreſſus, & Dei auxilium, quo ſe erectum iri ſperat. Interea quod alij ad deſperationem trahebant, cauſam ſalutis ſibi fore promittit. Poſſet etiam aduerſatiuè reſolui ſententia, Quanuis nunc afflictus mœream, ſalus tamen tua me exaltabit. Mihi tamen certum eſt Dauidem impetrandę miſericordię cauſa ſuam afflictionem in medium proferre. Nec tantùm ſe erectum iri dicit, ſed diſertè ponit exaltationem, alludens ad arces in locis excelſis poſitas. Hoc enim propriè ſignificat verbum שגב.

31 *Laudabo nomen Dei in cantico, & magnificabo eum in laude:*	31 אֲהַלְלָה שֵׁם־אֱלֹהִים בְּשִׁיר וַאֲגַדְּלֶנּוּ בְתוֹדָה׃
32 *Et placebit hoc Iehouæ præ boue iuueco, qui profert cornua & vngulas.*	32 וְתִיטַב לַיהוָה מִשּׁוֹר פָּר מַקְרִן מַפְרִיס׃
33 *Viderunt afflicti, & lætabuntur quærentes Deum: & viuet cor veſtrum.*	33 רָאוּ עֲנָוִים יִשְׂמָחוּ דֹּרְשֵׁי אֱלֹהִים וִיחִי לְבַבְכֶם׃
34 *Quia audiuit ad afflictos Iehoua, & vinctos ſuos non deſpexit.*	34 כִּי־שֹׁמֵעַ אֶל־אֶבְיוֹנִים יְהוָה וְאֶת־אֲסִירָיו לֹא בָזָה׃

31 *Laudabo nomen Dei.* Hîc iam alacriter exurgit, & certa ſpe liberationis fretus, triumphum canit victoriæ. Quanquam enim Pſalmum hunc diſcriminum metu perfunctus, compoſuit, certum tamen eſt, quum anxiè trepidaret, hæc eadem fuiſſe meditatum: quia gratiam, licèt adhuc ſpe abſconditam, certa fide apprehendebat. *Magnificari* autem dicitur Deus *laudibus noſtris*, nō quòd immenſæ eius gloriæ quicquam accedat, ſed quia inter homines extollitur eius nomen. Iam quo ſe melius confirmet Dauid, gratiarum actionem, quam reddere Deo parat, boni ſuauiſque odoris ſacrificium fore docet. Nullus enim ad gratitudinem acrior adhiberi poteſt ſtimulus, quàm vbi conſtat tātoperè Deo placere hoc pietatis officium: ſicuti non aliam bonorum omnium quæ nobis largitur, compenſationem exigit, quàm vt celebretur per nos nomen ſuum. Quo minus excuſabilis eſt eorum ignauia qui laudes eius ſilentio vel obliuione ſupprimunt. Quanuis autē non omiſerit Dauid neque neglexerit externa ſacrificia quæ Lex mandabat, meritò tamen ſpiritualem cultum prætulit, qui omnium cæremoniarum finis erat. Qua de re plenius diſſeruimus Pſalmo 50.b.8.c.14. Interim notanda eſt Dauidis modeſtia, quòd licèt ad cęleſte exemplar conſcenderet, non tamen grauatus eſt ſe demittere ad communē vſum Eccleſiæ, quaſi vnus eſſet ex vulgo: vt ex figuris legalibus diſceret quod poſtea Euangelio clarius patefactum eſt, laudes Dei, quatenus ex ore noſtro manāt, impuras eſſe donec per Chriſtum ſanctificentur. Nunc verò pluſquam ſtupida eſt eorum ſuperſtitio, qui externas rituum pompas, quæ ſacrificio mortis Chriſti ſunt abolitæ, in vſum adhuc reuocant: & vbi ſe fatigarunt nihil agendo, Deum putant ritè placatum eſſe: quod nihil aliud eſt quàm craſſis velis obtegere legitimum hunc cultum, quem cæremoniis Diuinitus mandatis Dauid longe præferre non dubitat. Per *bouem iuuencum* intelligitur ſelectiſſimus: ac ſi diceret, nullum eſſe tam opimum vel pretioſum ſacrificium quod æquè placeat Deo atque gratiarum actio.

33 *Viderunt afflicti.* Fructum ſuæ liberationis aliis etiam cōmunem fore docet, ſicuti Pſalmo 22.e.23.f.26. & pluribus aliis locis iam vidimus: idque facit partim vt gratiam Dei apud fideles commendet, partim vt Deus ipſe ad eum iuuandum ſit propenſior. Porrò non intelligit fideles tantū amicitię fraternæ cauſa hoc ſpectaculo lętos fore, ſed quia in vnius hominis per-

ſona commune dabitur ſalutis pignus. qua etiam ratione afflictos vocat. Quicunque, inquit, Deum quęrunt, quanuis malis ſint afflicti, animos recipiẽt meo exemplo. Hæc enim duo coniunctim ſunt legenda: quoniam non cohæreret ſenſus niſi hoc modo, exemplum Dauidis cauſam fore lætitiæ piis Dei cultoribus, dum ſuis afflictionibus remediũ quærent. Et meritò ſtudium quærẽdi Dei coniungit cum afflictione: quia ſub Dei ferulis non omnes ita proficiũt vt ſyncero fidei affectu ab eo ſalutem petãt. In vltima parte verſus mutatio eſt perſonæ, quæ tamen ſenſum minimè obſcurat: imò hæc apoſtrophe quaſi in re præſenti efficacius exprimit quod volebat Dauid. Nam eos cõpellans qui malis oppreſſi iacebãt quaſi exanimes, quandam effigiem reſurrectionis ante oculos ſtatuit: ac ſi diceret, Vobis, ô mortui, reſtituetur nouus vigor. non quòd intereat fides in Dei filiis donec extinctã alienæ liberationis exemplum viuificet, ſed quia ſuffocatũ lumen denuò accenditur, vt quodammodo reuiuiſcat. Modũ continuò pòſt definit, quòd ſcilicet commune ſibi documentum gratiæ Dei in Dauide exhibitũ perſuaſi, ſecurè colligẽt reſpici inopes, & vinctos non deſpici. Videmus enim perinde accipere quod vni præſtitum fuit ac ſi Deus re ipſa mõſtraſſet ſe miſeris omnibus ad opitulandũ pręſto fore.

35 *Laudent eum cœli & terra, maria, & quicquid reptat in eis.*

36 *Quia Deus ſeruabit Sion, & ædificabit vrbes Iehuda, & habitabunt illic, & hæreditate obtinebunt eam:*

37 *Et ſemen ſeruorum eius hæreditario poſsidebunt eam: & qui diligunt nomen eius, manebunt in ea.*

35 יהללוהו שמים וארץ ימים וכל־רמש בם׃

36 כי אלהים יושיע ציון ויבנה ערי יהודה וישבו שם וירשוה׃

37 וזרע עבדיו ינחלוה ואהבי שמו ישכנו־בה׃

35 *Laudent eum.* Hinc certius colligere promptum eſt quod antè attigi, Dauidem in hoc Pſalmo totius Eccleſiæ fuiſſe interpretem, quia nunc in eam transfert quod de ſe peculiariter dixerat. Quòd autem elementa ſenſu carentia hortatur ad laudandum Deum, hac hyperbolica loquendi forma oſtendit non ſatis ſeriò nos eſſe animatos ad canendas Dei laudes, quarum immenſitas totum mundũ ſuperat, niſi aſcendimus ſupra ſenſus noſtros: præſertim verò hunc ardorem accendit in corde Dauidis, Eccleſiæ conſeruatio. Nec verò dubium eſt quin Spiritu Prophetico complexus ſit totum illud tempus quo Deus regnum & ſacerdotium in veteri populo ſtare voluit. Orditur tamen ab ea inſtauratione quæ eius opera & manu repẽte poſt mortem Saulis illuxit, quũ triſtis diſſipatio tam Diuini cultus interitum, quàm terræ vaſtitatẽ minitaretur. Primò autem Sionem dicit ſaluã fore, quia Deus locum in quo volebat inuocari, tuebitur, nec cultũ à ſe præſcriptũ aboleri ſinet. Poſtea ab Arca fœderis & Sanctuario, benedictionem Dei ad totam terram extendit: quia in religione fundata erat populi fœlicitas. Cæterùm intelligit mutationem in melius non fore momentaneã, ſed fixo & ſtabili Dei præſidio ſemper incolumem fore populum. Ideo regni ſui auſpiciis verè ſancitum eſſe docet quod toties Deus in Lege promiſerat, perpetuò ſcilicet fore terræ illius hæredes. Quieta enim ſtatio tẽporali hoſpitio opponitur: ac ſi diceret, iã erecto ſacro ſolio veniſſe tempus quo filij Abrahæ abſque migrationis timore fruantur quiete ſibi promiſſa. Vltimo verſu ad cõtinuam ætatum ſeriem id extendit vt patres filiis, filij nepotibus acceptã poſſeſſionem de manu in manũ tradãt. Nam ſolida bonorum omnium perpetuitas Chriſto innititur, cuius figura erat Dauid. Interea tamen breuiter admonet, terræ demũ hæredes fore qui legitimi erũt Abrahæ filij. Blanditias enim excuti oportuit hypocritis, qui freti ſola generis origine, quum à fide Patrũ deſciuiſſent, terram hæreditario iure ſuam eſſe perperam iactabant. Quanuis autem terra illa vſq; ad Chriſti aduentum electo populo data fuerit, meminerimus cæleſtis patriæ fuiſſe ſymbolum, ideòque verius hodie ac ſolidius impleri quod hîc ſcribitur de Eccleſiæ protectione: quia timendum non eſt ne excidat ſpiritualis templi ædificatio, in qua cæleſtis Dei virtus apparuit.

ARGVMENTVM PSALMI LXX.

Quia Pſalmus hic pars eſt duntaxat quadrageſimi, hoc fortè ſibi vult inſcriptio Ad reminiſcendum, quia Dauid quinque iſtos verſus aliunde ſumptos in ſpecialem aliquem vſum accommodauerit. Verba tantùm hîc referam: interpretatio ex ſuo loco petatur.

Pſal. LXX.

1 P*ræfecto Dauidis, ad reminiſcendum.*

2 *Deus ad liberandum me, Iehoua ad auxilium meum feſtina.*

3 *Erubeſcant & pudefiant qui quærunt animam meam, conuertantur retrorſum & pudefiant qui optant malum meum.*

1 למנצח לדוד להזכיר׃

2 אלהים להצילני יהוה לעזרתי חושה

3 יבשו ויחפרו מבקשי נפשי יסגו אחור ויכלמו חפצי רעתי׃

4 *Perdantur*

4 *Perdantur ſuper mercede pudoris ſui qui dicunt mihi, Euge, euge.*

4 ישובו על־עקב בשתם
האמרים האח האח:

5 *Exultent & lætentur in te omnes qui te quærunt: & dicant, Semper magnificetur Deus, qui diligunt ſalutem tuam.*

5 ישישו וישמחו בך כל־
מבקשיך ויאמרו תמיד יגדל
אלהים אהבי ישועתך:

6 *Ego autem pauper & inops, Deus feſtina ad me: auxilium meum & liberator meus es tu: Iehoua ne moreris.*

6 ואני עני ואביון אלהים
חושה־לי עזרי ומפלטי אתה
יהוה אל־תאחר:

ARGVMENTVM PSALMI LXXI.

Dauid de ſua in Deum fiducia præfatus, partim eum liberatorem implorat: partim conqueritur de ſuperbia hoſtium ſuorum: partim fidei ſuæ confirmandæ cauſa, ſe ad teſtãdam gratitudinem comparat & accingit.

Pſal. LXXI.

1 *IN te Iehoua confido, ne pudefiam in æternum.*

1 בך יהוה חסיתי אל־אבושה
לעולם:

2 *In iuſtitia tua eripe me, & libera me, inclina ad me aurem tuam, & ſerua me.*

2 בצדקתך תצילני ותפלטני
הטה־אלי אזנך והושיעני:

3 *Sis mihi in rupem fortitudinis, in quam ingrediar ſemper mandaſti ad ſeruãdum me, quia arx mea & propugnaculum meum tu es.*

3 היה לי לצור מעון לבוא
תמיד צוית להושיעני כי־סלעי
ומצודתי אתה:

4 *Deus mi libera me à manu impij, à manu improbi & violenti.*

4 אלהי פלטני מיד רשע מכף
מעול וחומץ:

1 *In te Iehoua.* Pſalmum hunc ſcriptum fuiſſe putant de conſpiratione Abſalom: & quia ſenectutis ſuæ meminit Dauid probabilis eſt coniectura. Iam quia nobis ad Deum accedentibus ſola fides ianuam aperit, vt impetret Dauid quod poſtulat, teſtatur ſuo more, ſe non concipere fictas preces, ſed ſeriò ad Deum confugere: quia certò perſuaſus ſit in eius manu repoſitam eſſe ſuam ſalutem. Nam qui circumagitur huc & illuc, & ſpes ſuas variè partitur, vel trepidè ſecum diſputat, vel contumaciter reſpuit Dei auxilium, vel impatienter fremit ac tumultuatur: indignus eſt cui opituletur Deus. Particula autẽ לעולם in fine primi verſus, duplicem ſenſum recipit, ſicuti docui Pſalmo 31.a.2. Nam vel tacita eſt antitheſis inter prǽſentes ærumnas, & lætiorem exitum quem ſperabat Dauid: ac ſi dixiſſet, Domine nũc quidem iaceo velut confuſus, ſed efficies vt aliquando liberer. Vel *non pudefieri in ſeculum*, tantundem valet ac nunquam pudefieri. Quia verò reliqua ferè conueniunt cum principio Pſalmi 31. quicquid hîc ſciens prætereo, inde petant lectores, quos cupio tædio ſubleuare. In hac particula, *ad quem veniam ſemper*, quæ illic non ponitur, breuiter petit Dauid, ita expoſitam ſibi eſſe opem Dei, vt tutum receptum inueniat quoties periculi aliquid inſtabit. hoc eſt, Domine ſemper mihi apud te parata ſit defenſio: & quoties ad te confugiam, propitius occurras. Quod ſequitur, *mandaſti ad ſeruandum me*, quidam interpretes reſoluunt in tempus optatiuum: ac ſi Dauid peteret ſe committi Angelorum cuſtodiæ. Sed melius eſt retinere præteritum verbi tempus, vt ſe prioribus experimentis ad bene ſperandum animet. Ad Angelos etiam reſtringere neceſſe non eſt verbum Mandandi: quia etſi illorum opera vtitur Deus ad ſuos tuendos, quia tamen innumera media ſeruandi penes eum ſunt, indefinitè accipio, Deum mandare de ſuorũ ſalute quod decreuit, quoties fauorem ſuum palàm exerit aliquo ſigno, & nunc ſolo nutu, nũc per homines vel alias creaturas exequitur quod apud ſe ſtatuit. Interea non dubito quin ſignificet Dauid Deo ſufficere ſuum imperium, quamuis aliunde ſubſidia non accerſat: ac ſi diceret, ſatis ad nos ſeruandos authoritatis eſſe in ſolo Dei præcepto.

4 *Deus mi.* Quanquam ſingularis numerus ponitur, non tamen vnum modò hominem deſignat: quia credibile eſt totas hoſtium copias, à quibus oppugnabatur, complecti. Diximus autem alibi quantum hoc ad impetrandi fiduciã valeat, vbi nobis conſcij ſumus propriæ integiratis, vt liberè coram Deo conqueri liceat, iniuſtè nos & ſceleratè ab hoſtibus oppugnari. quia minimè dubitandum eſt, quin cauſam noſtram Deus ſuſcipiat, qui patronum ſe fore promiſit iniuſtè oppreſſis.

5 *Quia tu expectatio mea, Domine Iehoua, fiducia mea à pueritia mea:*

5 כי־אתה תקותי אדני יהוה
מבטחי מנעורי:

6 *Super te ſuſtentatus ſum ab vtero, à viſceribus matris meæ tu extractor meus, in te laus mea ſemper.*	6 עָלֶיךָ נִסְמַכְתִּי מִבֶּטֶן מִמְּעֵי אִמִּי אַתָּה גוֹזִי בְךָ תְּהִלָּתִי תָמִיד׃
"vel, multis. 7 *Quaſi prodigium fui" magnis, & tu fiducia mea robuſta.*	7 כְּמוֹפֵת הָיִיתִי לְרַבִּים וְאַתָּה מַחֲסִי־עֹז׃
8 *Replebitur os meum laude tua, quotidie gloria tua.*	8 יִמָּלֵא פִי תְּהִלָּתֶךָ כָּל־הַיּוֹם תִּפְאַרְתֶּךָ׃

5 *Quia tu.* Repetit quod paulo antè dixerat de fiducia: niſi fortè hanc ſententiam ad rem magis quàm ad cordis affectum referre placeat, quaſi diceret, èx beneficiis Dei, ſibi materiam bene ſperandi datam eſſe. Et certè non ſimpliciter hîc refert, ſe in Deum ſperaſſe, ſed experientiam quoque ſimul coniungit, fatetúrque ſibi iam puero exhibita fuiſſe gratiæ documenta, ex quibus diſcere potuerit nonniſi in ſolo Deo recumbendum eſſe. Etſi autem ab effectu ipſo realem, vt ita loquar, fidei cauſam deſignat, colligere tamen inde licet quàm efficax ad fouendam ſpem eius fuerit beneficiorum Dei recordatio. Cum hoc verſu proximus etiam cohæret: niſi quòd longius progreditur Dauid. Celebrat enim non modò quę à puero expertus fuerat beneficia, ſed quibus, antequam in lucem ederetur, iam affectus fuerat. Ac ſimilis ferè confeſſio habetur Pſalmo 22.b. 10. qua meritò prædicatur admirabilis Dei virtus, & inæſtimabilis bonitas in hominum generatione cuius ratio, niſi ad eam eſſemus aſſucti, prorſus incredibilis foret. Nam ſi ad hiſtoriam diluuij obſtupeſcimus, dum refert Moſes in fœtida ſtercorum congerie Noe vixiſſe cum familia decem menſes, quum vitalem ſpiritum trahere non liceret: cur non æquè mirabimur fœtum matris vtero incluſum vitam in ſordibus degere, quæ ſemihoræ ſpatio robuſtiſſimos quoque ſuffocarent? Sed ita ſcilicet nobis vſu vileſcunt Dei miracula. Spiritus autem non abs re ingratitudinem hanc caſtigat, tam memorabilem Dei gratiam in ortu noſtro commendans. Iam quum edimur in lucem, quanuis mater officium ſuum præſtet, adſit obſtetrix, multíque alij opitulentur, niſi tamen Deus manum ſuam quodammodo ſupponens, ſuſciperet nos in ſuum gremium, quid nobis fieret? & quæ ſpes eſſet prorogandæ vitæ? imò exitus ab vtero, ingreſſus eſſet in mille mortes. Quare non abs re vocatur Deus *extractor ab vtero.* Cui etiam reſpondet clauſula verſus, *in te laus mea ſemper.* Significat enim materiam laudandi Dei ſibi continua ſerie fuiſſe ſuggeſtam.

Gen. 8. c. 13.

7 *Quaſi prodigium.* Tranſit nunc ad quærimoniam, quòd propter ingentes miſerias quibus opprimebatur, paſſim fuerit deteſtabilis. Etſi autem aliqua in ſpeciem repugnantia eſt in his verbis, Dei beneficiis ſemper fuiſſe ornatum, & prodigij loco habitum, quia miſerè afflictus eſſet, vtiliſſimam tamen doctrinam elicimus, nulla calamitatum mole obrutum fuiſſe quem de bonitate Dei guſtum conceperat. Quanuis ergo ſe abominationi eſſe videret, non potuit tamen vllis tenebris extingui memoria bonorum, quæ ad fidem dirigendam, inſtar lampadis, erat in eius corde. *Portenti* verò nomine nō vulgaris calamitas exprimitur: quia niſi inſolito modo oppreſſus fuiſſet, non exhorruiſſent ad tantam deformitatem quibus non ignota erat miſera hominum conditio. Quo magis laudabile ſpecimen conſtantiæ fuit, non frangi nec debilitari pudore: ſed, quo magis reiiciebatur à mundo, magis in Deum recumbere. Aduerſatiuè enim reſolui debet ſententia, Quanuis inſtar prodigij execrati ſint eum homines, Deo tamen ſubnixū fortiter ſtetiſſe. Si רבים vertere libeat multos, ſenſus erit, vulgo notas & celebres fuiſſe miſerias Dauidis: ac ſi in theatrum productus, populi oculos in ſe conuerteret. Melius tamen conueniet, meo iudicio, de magnis vel proceribus intelligere. Hæc verò indignitas quamlibet fortes animos non leuiter percellit, ſi miſerum hominem horrori habent qui videntur prudentia & iudicio excellere, & qui authoritate præditi ſunt. Mox quaſi potitus voto ſuo, futuræ, gratitudinis teſtimonium addit. Et quo alacrius in bonam ſpem aſſurgat, plenis buccis ſe Dei laudes cantaturum promittit: neque id ſemel, ſed infatigabili perſeuerantia.

9 *Ne proiicias me tempore ſenectutis, ſecundum defectionem virtutis meæ ne deſeras me.*	9 אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי לְעֵת זִקְנָה כִּכְלוֹת כֹּחִי אַל־תַּעַזְבֵנִי׃
10 *Quia dixerunt inimici mei de me: & qui obſeruant animā meam, conſultauerunt ſimul,*	10 כִּי־אָמְרוּ אוֹיְבַי לִי וְשֹׁמְרֵי נַפְשִׁי נוֹעֲצוּ יַחְדָּו׃
11 *Dicendo, Deus dereliquit eum: perſequimini, & comprehendetis eum: quia non eripiens.*	11 לֵאמֹר אֱלֹהִים עֲזָבוֹ רִדְפוּ וְתִפְשׂוּהוּ כִּי־אֵין מַצִּיל׃

12 *Deus ne procul abſis à me Deus mi ad auxilium meum feſtina.*	12 אלהים אל־תרחק ממני אלהי לעזרתי חושה׃
13 *Pudeſiant, deficiant aduerſarij animæ meæ, operiantur probro & pudore quærẽtes malum meum.*	13 יבשו יכלו שטני נפשי יעטו חרפה וכלמה מבקשי רעתי׃

9 *Ne proiicias.* Quia nuper retulit, Deum ſuſceptorem fuiſſe animæ ſuæ ab infantia, deinde etiam in pueritia nutritum, totóque vitæ curriculo fuiſſe ſalutis cuſtodem: nunc ſenio confectus, in paternum eius gremium ſe reiicit. Nam quo nos magis deficiunt vires ſicut ipſa neceſſitas ad Deum quærendum nos ſollicitat, ſic etiam ſperanda eſt eius ad nos iuuandos propenſio. Summa eſt, Domine, qui me vegetum in flore ætatis ſuſtinuiſti, ne iam caducum & fere emarcidum deſtituas: ſed quo magis tua ope indigeo, te ad miſericordiam flectat meus defectus. Ex hoc verſu non temere coniiciunt interpretes ſermonem haberi in hoc Pſalmo de coniuratione Abſalon. Et certe horribile illud & tragicum ſpectaculum facere potuit vt non modò promiſcuum vulgus, ſed qui pollebant grauitate, quaſi à mõſtro deteſtabili auerterent oculos, quũ filius patrem regno expulſum per ipſa quoque deſerta ad necem quæreret.

10 *Quia dixerunt inimici.* Alia etiam circunſtantia Dei miſericordiam ſibi conciliat, quòd maiore licẽtia in ipſum ſæuiant improbi, dum exiſtimant à Deo ipſo reiectum ac proditum. Scimus enim peſſimis etiam quibuſque creſcere animos & audaciam, vbi innoxios vexando fingunt ſibi nihil cum Deo eſſe negotij: quia non modò ſpes impunitatis eos confirmat, ſed etiam de ſucceſſu gloriantur, vbi nihil ad cohibendam eorum libidinem obſtaculi apparet. Porrò quod tunc Dauidi accidit, filiis Dei propè ordinarium eſt, vt nihil non audeant contra ipſos improbi, dum ſibi Diuinitus in prædam expoſitos eſſe fingunt. Quia enim Dei gratiam præſenti tantùm fortuna metiuntur quoſcumque affligi patitur, contemni, relinqui, & proiici ab eo putant. Hinc ſe ad quiduis tentandum mutuò hortantur & acuunt, quia miſeris nullus ſit futurus vindex. Atqui proterua hæc eorum inſultatio viciſſim animos noſtros debet erigere: quia Dei gloriæ intereſt reipſa comprobari quod toties promittit, pauperibus & afflictis ſe opem laturum. Nec verò quòd ſibi veniam à Deo promittunt impij, hæc ſtulta eorum imaginatio culpam extenuat: quin potius bis in Deum ſunt contumelioſi, eripiendo quod ei maximè proprium eſt.

12 *Deus ne procul.* Quàm difficilis & aſpera fuerit illa tentatio, quum Dauidem ſtatuerint impij à Deo reiectum eſſe, vix ſatis poteſt exprimi. Neque enim vocem hanc inconſideratè ſpargebant: ſed quum viſi eſſent omnia prudenter expendere, quaſi de re comperta ferebãt ſententiam. Ideóque heroicæ fortitudinis fuit ſuperare peruerſa eorum iudicia, vt Deum nihilominus ſibi propitium eſſe conſideret Dauid, & familiariter ad eum confugeret. Nec dubium eſt quin *Deum ſuum* appellans, grauem illum durúmque inſultum hoc clypeo repellat. Auxilium verò Dei implorans, ſimul precatur vt pudefiant aduerſarij, donec conſumpti fuerint. Quanquam hæc verba in futuro tempore legere non erit abſurdum, quia Dauid precatione ſua defunctus, ſæpe inſurgere ſolet contra hoſtes, & quaſi triumphum de ipſis agere. Sequutus tamen ſum quod contexui melius quadrabat. Quia autẽ iam alibi expoſui quomodo intelligi debeat hæc imprecatio, nunc repetere nihil opus eſt.

14 *Et ego ſemper ſperabo, & adijciam ſuper omnẽ laudem tuam.*	14 ואני תמיד איחל והוספתי על־כל־תהלתך׃
15 *Os meum narrabit iuſtitiam tuam, quotidie ſalutem tuam, quia non cognoui numeros.*	15 פי יספר צדקתך כל־היום תשועתך כי לא ידעתי ספרות
16 *Incedam in fortitudinibus Domini Iehouæ: memorabor iuſtitiæ tuæ ſolius.*	16 אבוא בגברות אדני יהוה אזכיר צדקתך לבדך׃

14 *Et ego ſemper.* Iterum quaſi victor emergens, gratiarum actionem meditatur. Quanquam non dubium eſt, quo tempore eius ſimplicitatem ludibrio habebant impij, inter illas anguſtias ſic fuiſſe luctatum: quod colligimus ex verbo *ſperandi*. Quanuis ergo neque malorum vllus ſe oſtenderet exitus, & impij non deſinerent ſuperbè ridere eius fiduciam: ſibi tamen in ſpe eſſe perſeuerandum ſtatuit: ſicuti hæc vera eſt fidei probatio, attendere ad ſolam Dei promiſſionem, vt ſola eius luce per denſiſſimas afflictionum tenebras regatur. Hoc igitur ſperare, cuius meminit Dauid, ex certaminibus quæ tunc ſuſtinuit æſtimandum eſt. Et ſe *additurum* pronuntians *ſuper reliquas Dei laudes*: quàm ſecurus ſit de optabili exitu demonſtrat. perinde enim eſt ac ſi diceret, Domine quia pridem ad tua beneficia aſſuefactus ſum, nõ dubito quin noua acceſſio nouam quoque materiam mihi datura ſit celebrandæ tuæ gratiæ. Clarius deinde exprimit quale laudis ſacrificium Deo offerre inſtituat, aſſiduum iuſtitiæ &

ſalutis eius præconem ſe fore affirmans. Sæpius vero antehac docui, non vocari Dei iuſtitiam qua cuique rependit quod ſuum eſt, ſed fidem quam ſuis preſtat in ipſis fouendis, tuẽdis, ac liberandis. Atque hinc naſcitur inæſtimabilis conſolatio, dũ ſalutẽ noſtram audimus, ita inniti Dei iuſtitiæ, vt eandem cum hac firmitudinem habeat. *Salutem Dei* actiuè ſumi hoc loco ſatis notum eſt. eam iuſtitiæ adiungit tanquam cauſæ effectum: quia non aliunde perſuaſus erat ſe fore ſaluum, niſi quia iuſtus erat Deus, nec ſeipſum abnegare poterat. Iam quia toties, ac tam variis modis, támque mirabiliter ſeruatus fuerat, ideo continuum ſibi ſtudium fore dicit celebrandæ gratiæ Dei. Particulam כי aduerſatiuè quidam reſoluunt, Quanuis incomprehenſibilis mihi ſit Dei ſalus, vel captum meum excedat, ego tamen eam narrabo. Sed propria ſignificatio aptius conuenit: quia nihil eſt quod magis accendere animos noſtros debeat ad canendas Dei laudes, quàm vbi nos innumeris beneficiis proſequutus eſt. Nam vt ad ſpecimen vnum vel alterũ torpeant, vt frigeant in exiguo numero, ipſa tamen immenſa multitudo torporem & frigus niſi corrigat, minimè excuſabilis eſt noſtra ingratitudo. Diſcamus ergo non leuiter & quaſi cũ faſtidio guſtare Dei bonitatem, ſed ſenſus omnes noſtros extendere ad eius amplitudinem, vt nos in admirationem rapiat. Porrò mirum eſt quomodo in mentem venerit Græco interpreti vertere, non noui literaturam. Indignus error eſt notatu, niſi quòd olim fanatici homines, vt ſibi applauderent in ſua inſcitia, iactabant Dauidis exemplo ſpernendas eſſe omnes literas, & ſcientias liberales: ſicut hodie Anabapriſtæ non alio prætextu ſe pro ſpiritualibus venditant, niſi quòd omnis ſcientiæ ſunt expertes.

16 *Incedam in fortitudinibus.* Commodè etiam vertere licet, ingrediar in fortitudines. atque hæc interpretatio non minus eſt probabilis. Sicuti enim in periculis animos noſtros occupat trepidatio & anxietas, quia ad reputandam Dei virtutem non ſatis ſumus attenti: ita vnicum leuandæ in malis anxietati remedium eſt, penetrare in Dei fortitudines, vt nos vndique muniant. Sed quia optimè conuenit altera lectio quæ magis recepta eſt, diſcedere ab ea nolui. quanquam in ſenſu variant interpretes. Quidam exponunt, prodibo ad bellum, fretus Dei virtute: quod meo iudicio, nimis reſtrictum eſt. Incedere enim tantundem valet ac manere in firmo ac perpetuo ſtatu. Etſi enim non ſine moleſtia nituntur fideles, neque alacriter volitant, quin potius præ laſſitudine gemunt: quia tamẽ obſtacula & difficultates inuicta animi magnitudine ſuperant, neque retrocedunt, neque declinant à recta via, ſaltem deſperatione non cõcidunt, ideo dicuntur pergere, donec curſum abſoluerint. In ſumma, gloriatur Dauid ſe nunquam fruſtratum iri Dei auxilio, donec ad metam pertigerit. Quia autem nihil in hac tanta infirmitate difficilius vel rarius eſt, quàm perſeuerare, ſenſus omnes ſuos colligit ad vnam Dei iuſtitiam. Quòd enim ſe tantùm illius memorem fore dicit, huc ſpectat, ſe relictis omnibus prauis fiduciis, quibus totus ferè mundus circũagitur, in Dei protectione fore prorſus defixum, ne vagetur poſt ſuas imaginationes, vel huc & illuc abſtrahatur. Auguſtinus plus centies ad euertenda operum merita hoc teſtimonio vtitur, & plauſibiliter iuſtitiam quę gratis à Deo donatur, meritoriæ hominum iuſtitiæ opponit. fatendum tamen eſt, in alienum ſenſum torqueri verba Dauidis, qui ſimpliciter intelligit neque cõſilio proprio, neque induſtrię, neque virtuti inniti, neque vllis opibus, vt ſecurè ſibi ſalutẽ promittat: ſed hoc vnum ſibi eſſe propoſitum, quia iuſtus eſt Deus, fieri non poſſe vt ab eo deſeratur. Iuſtitia enim Dei, vt nuper attigimus, non gratuitum illud donum quo ſibi reconciliat homines, vel regenerat in vitæ nouitatem, ſed fidem in ſeruandis promiſſis ſignificat, qua ſe æquum, & rectũ, & veracem probare vult erga ſuos cultores. Solam verò Dei iuſtitiam ſibi in oculis & memoria fore dicit: quia niſi attentè ad eam reſtringimus ſenſus omnes noſtros, miras habet illecebras Satan quibus nos in vanitatem abducat. Simul enim ac varię ſpes obrepſerint, nihil procliuius eſt quàm diffluere: & quiſquis Dei gratia non contentus, vel tantillum ſubſidij aliunde accerſet, documentũ ſuo lapſu aliis præbebit quàm euanidæ ſint omnes mundi fulturæ quę Dei auxilio miſcentur. Quòd ſi in externo vitæ ſtatu gradum aliter tenere non potuit Dauid, quàm ſe, abdicatis omnibus aliis fiduciis, reiiciẽdo in Dei iuſtitiam: vbi de ſpirituali æternáque vita agitur, ſi vel minimum delapſi fuerimus à gratia Dei, qualis futura eſt noſtra firmitas? Negari igitur non poteſt, quin partitio quam inter liberum arbitrium & Dei gratiam comminiſcuntur Papiſtæ, miſeras animas in ruinam præcipites agat.

17 *Deus docuiſti me à pueritia mea, & hucuſque annuntiabo mirabilia tua.*

18 *Et etiam vſque ad ſenectutem & canitiem, Deus, ne deſeras me, donec annuntiem robur tuum generationi, cunctis venientibus fortitudinẽ tuam.*

17 אלהים למדתני מנעורי ועד־הנה אגיד נפלאותיך׃

18 וגם עד־זקנה ושיבה אלהים אל־תעזבני עד־אגיד זרועך לדור לכל־יבוא גבורתך׃

19 *Et*

19 *Et iuſtitia tua, Deus, vſque in excelſum: quia feciſti magnifica: Deus quis ſimilis tibi?*

19 וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד־מָרוֹם אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ גְדֹלוֹת אֱלֹהִים מִי כָמוֹךָ׃

17 *Deus docuiſti me.* Iterum recitat quantopere obſtrictus ſit Dei beneficiis, non modò vt ſe ad gratitudinem hortetur, ſed vt ſpem ſuam continuet in futurum tempus, ſicuti patebit ex proximo verſu. Iam quum Deus tam verbo quàm factis nos doceat, ſecundā ſpeciem hîc notari certum eſt, quòd ſcilicet à pueritia vſque continuis experimentis didicerit Dauid, nihil melius eſſe quàm recumbere in vnum Deum. Porrò ne vnquam priuetur hac reali doctrina, teſtatur ſe in ea ritè profeciſſe. Nam in hunc finem mirabilium Dei ſe præconem fore dicit, ne ſua ingratitudine, beneficentiæ Dei curſum abrumpat. Hinc verò dependet iſta precatio, ne in ſua ſenectute excidat. Sic enim ratiocinantur, Quum te ab initio ſemper tā liberalem oſtenderis, ô Deus, nunc quum me deficere vides, num manum porriges ad opitulandum? Atque omnino ſic ſtatuendum eſt, poſtquam nos adhuc infantes dignatus eſt amore ſuo Deus, pueros complexus eſt eodem fauore, totóque vitæ curriculo benefacere nō deſiit, fieri non poſſe quin ſibi ad extremum conſtet. Ideo particula גם illatiuè accipitur: ac ſi colligeret, Deum cuius nunquam exhauritur bonitas, & qui mutabilis non eſt inſtar hominum, eundem erga ſenes fore qui fuit erga pueros. Alio deinde argumento precationem ſuam confirmat, quia ſi fatiſcat in ſenio, ſimul etiam euaneſcet gratia Dei, qua hactenus fuit ſuſtentatus. Nam ſi gratiam ſuam Deus tenui guſtu libatam mox ſubducat, nonniſi ad momentum vigebit eius memoria. Si verò pluribus ſuis beneficiis ornatos in extremo vitæ actu deſerat, hoc etiam modo gratiam perdet eius liberalitas. Se ergo ad finem vſque iuuari Dauid poſtulat, vt poſteris cōmendet æquabilem gratiæ Dei curſum, ac in morte ipſa teſtetur, Deum fideles qui ad eum confugiunt, nunquam fruſtrari. Nam per *generationem* & *eos qui venturi ſunt*, filios & nepotes intelligit, ad quos non aliter poteſt gratiæ Dei memoria propagari: donec numeris omnibus abſoluta, curſum ſuum compleuerit. *Robur* & *fortitudinem* tanquam effectus iuſtitiæ Dei recenſet. Interim tamen his elogiis ornat liberationis modum, de qua ſibi gratulatur. ac ſi diceret, exhibitum in eo fuiſſe raræ virtutis & potentiæ documentum.

19 *Et iuſtitia tua.* Alij hunc verſum contexunt cum proximo, & verbū narrabo ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetentes, iuſtitiæ nomen vertunt in accuſatiuo caſu. Sed quia in eo parum eſt momenti, non inſiſto. Pluribus quidē verbis idem quod prius dixerat, proſequitur Dauid. ac primò iuſtitiam Dei in ſublime dicit eſſe euectam: deinde magnificè operatum eſſe: tandémque præ admiratione exclamat, Quis ſimilis tibi? Eſt autem hoc notatu dignum, iuſtitiam Dei, cuius propinqui nobis & conſpicui ſunt effectus, locari tamen in excelſo, quia ſenſu noſtro non comprehenditur. Nam dum eam noſtro modulo metimur, minima quæque tentatio nos abſorbet. Ergo, vt ei aditus ad nos ſeruandos pateat, ad concipiendam eius amplitudinem, ſurſum ac deorſum, longè & latè mentes noſtras diffundi oportet. Eodem refertur ſecundum membrum de magnificis Dei operibus: quia ſi cognitæ eius virtuti tribuimus iuſtam ac debitam laudem, nunquam nos deficiet bene ſperandi argumētum. Tandem eò vſque progredi oportet bonitatis Dei ſenſum, vt nos in admirationem rapiat. Sic enim fiet vt in Deo ſolo acquieſcant mentes noſtræ, quæ huc & illuc ſubinde praua inquietudine feruntur. Nam ſiqua nobis ingeritur tentatio, protinus ex muſca facimus elephantem: imò fabricamus altiſſimos mōtes, qui Dei manum à nobis arceant. Interim Dei potentiam malignè reſtringimus. Huc ergo tendit exclamatio Dauidis, vt diſcamus fide perrumpere, & omnibus impedimentis præferre Dei potentiam, ſicuti meretur. Nam etſi fatentur omnes verbo, nullum eſſe Deo ſimilem, vix tamen centeſimus quiſque penitus ac ſerio perſuaſus eſt, eum vnum ad ſeruandum ſufficere.

20 *Quia videre me feciſti tribulationes magnas & malas, conuerſus viuificabis me, & ex abyſſis terræ conuerſus extolles me.*

21 *Multiplicabis magnitudinem meam, & conuerſus conſolaberis me.*

22 *Etiam ego canam tibi in organo muſico veritatem tuam Deus meus, pſallam tibi in cithara ſancte Iſrael.*

23 *Exultabunt labia mea dum pſallam tibi, & anima mea quam redemiſti.*

20 אֲשֶׁר הִרְאִיתַנוּ צָרוֹת רַבּוֹת וְרָעוֹת תָּשׁוּב תְּחַיֵּנוּ וּמִתְּהֹמוֹת הָאָרֶץ תָּשׁוּב תַּעֲלֵנוּ׃

21 תֶּרֶב גְּדֻלָּתִי וְתִסֹּב תְּנַחֲמֵנִי׃

22 גַּם־אֲנִי אוֹדְךָ בִכְלִי־נֶבֶל אֲמִתְּךָ אֱלֹהָי אֲזַמְּרָה לְךָ בְכִנּוֹר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃

23 תְּרַנֵּנָּה שְׂפָתַי כִּי אֲזַמְּרָה־לָּךְ וְנַפְשִׁי אֲשֶׁר פָּדִיתָ׃

24 *Etiam lingua mea quotidie annuntiabit iuſtitiam tuam: quia pudefacti ſunt, quia ignominia affecti ſunt quærẽtes malum meũ.*

24 גם לשוני כל היום
תהגה צדקתך כי בשו כי חפרו
מבקשי רעתי׃

20 *Quia videre me.* Scitur verbum Videndi apud Hebræos transferri ad alios ſenſus: itaque mala ſibi oſtenſa fuiſſe queritur Dauid, quæ perpeſſus fuerat. Sicuti autem Deo fert acceptas ſuas liberationes: ita rurſum nonniſi eius conſilio & voluntate ſibi quicquid pertulerat malorum fuiſſe inflictum agnoſcit. Sed primò tenendum eſt eius conſilium. nam vt comparatione illuſtret Dei gratiam, recẽſet quàm duriter afflictus fuerit. Si proſpera fortuna ſemper æquabiliter vſus eſſet, erat cur ſibi gratularetur: ſed non ſenſiſſet quid ſit incredibili Dei virtute eripi ab interitu. Nam ad mortem vſque deſcendere neceſſe eſt vt Deus appareat redemptor. Quia enim naſcimur ſine ſenſu & intelligentia, prima vitæ noſtræ origo non ſatis clarè authorem ipſum nobis demonſtrat: ſed vbi in deſperatione ſuccurrit Deus, reſurrectio ipſa nobis illuſtre eſt gratiæ eius ſpeculum. Hoc modo Dei beneficium amplificat Dauid quòd demerſus in profundam abyſſum, eius tamen manu eductus in lucem emerſerit. Neque ſolùm Dei beneficio ſe incolumem eſſe prædicat, ſed dignitate fuiſſe auctum: quę mutatio velut reſtitutionis cumulus fuit, perinde ac ſi ex inferis in cælum vſque euectus foret. Quòd tertiò repetit, Deum fuiſſe conuerſum, ad prouidentiæ eius commendationem ſpectat: ac ſi diceret, nihil ſibi fortuitò accidiſſe aduerſi: quia ſimulac illuxit Dei fauor, mutatæ fuerint vices.

22 *Etiam ego.* Prorumpit adhuc in gratiarum actionem: quia intelligit in hunc finem tam liberaliter Deum ſuis opem ferre, vt celebretur eius bonitas. In nominibus *Nebel* & *Cithara* alludit ad morem tunc receptũ. nec enim dubium eſt quin pars illa fuerit legalis pædagogiæ, & vmbratilis cultus, ad citharam & nablum canere Dei laudes. de publicis gratiarum actionibus loquor: quia etſi priuatim non vetamur interponere muſica inſtrumenta, à templis tamen manifeſto Spiritus ſancti edicto arcentur, dum Paulus nõniſi cognita lingua benedicere vel orare permittit. *Veritatis* nomine intelligit, quum Diuinitus ſeruatus eſt, mercedem ſpei ſuæ fuiſſe redditam. Sunt enim res coniunctæ inſeparabili nexu, promiſſiones Dei & veritas in ipſis præſtandis. Niſi autem pendeamus ex Dei verbo, inſipida nobis erunt quæcunque beneficia conferet. Nunquam etiam vel ad preces, vel ad gratiarum actiones incitabimur, niſi eodem verbo prælucente. Quo magis deteſtabilis eſt diabolici hominis Serueti furor, qui precandi regulam peruerti docet ſi fides promiſſionibus alligatur. quaſi verò nobis ad Deum acceſſus pateat, donec ſua voce nos inuitet. Proximo verſu melius exprimit ſe non ſimulatè, nec defunctoriè gratias acturum Deo: quia ſerio feruore ad hoc pietatis officium proſiliet. Figuris enim quibus vtitur, breuiter intelligit nullum ſibi maius oblectamentum fore, quàm in Deo laudando: atque ita obliquè profanam eorum lætitiam perſtringit, qui poſthabito Deo, ſibi in rebus proſperis gratulantur. Eodem vltimus quoque verſus tendit, nullum ſcilicet ſuaue & optabile ſibi fore gaudium, niſi coniunctum cum Dei laudibus, & hunc ſibi iucũdiſſimum fore fructum, celebrare laudibus ſuum redemptorem.

1. Cor. 14. c. 15.

ARGVMENTVM PSALMI LXXII.

David totius Eccleſiæ nomine, vota pro continuo regni ſibi promiſſi ſucceſſu concipiens, ſimul docet veram piorum felicitatem in eo eſſe poſitam, dum ſub manu Regis diuinitus electi reguntur.

Pſal. LXXII.

1 *S"Olomonis. Deus iudicia tua Regi da, & iuſtitiam tuam filio Regis.*

" vel, pro Solomone.

1 לשלמה אלהים משפטיך למלך
תן וצדקתך לבן מלך׃

2 *Iudicabit populum tuum in iuſtitia, & pauperes tuos in iudicio.*

2 ידין עמך בצדק ועניך במשפט׃

3 *Proferent montes pacem populo, & colles in iuſtitia.*

3 ישאו הרים שלום לעם וגבעות
בצדקה׃

4 *Iudicabit pauperes populi, ſeruabit filios afflicti, & confringet calumniatorem.*

4 ישפט עניי עם יושיע לבני
אביון וידכא עושק׃

5 *Timebunt te cum ſole, & coram luna generatio generationum.*

5 ייראוך עם שמש ולפני ירח
דור דורים׃

6 *Deſcendet ſicut pluuia" in herbam ſectã, ſicut imbres irrigantes terram.*

" vel, ſuper pratũ detonſum.

6 ירד כמטר על גז כרביבים
זרזיף ארץ׃

1 *Solomonis.* Inſcriptio Pſalmi authorem non deſignat. nam quum diſerte in fine dicatur hanc fuiſſe vltimam orationem Dauidis, magis probabile eſt Pſalmum ab eo fuiſſe ſcriptum. Niſi fortè votum patris ſui Solomo ſucceſſor, quo notius eſſet ac magis in populo celebre, in numeros digeſſit. quod à veriſimilitudine non abhorret. Sed quia ל Hebræis plura ſignificat, reſoluere licebit, carmen hoc fuiſſe in gratiam Solomonis compoſitum. Quod ſi recipimus, notandum tamen erit, ſub vnius hominis perſona comprehendi perpetuum regni ſtatum. Ceterùm omnibus probè expenſis, in hanc coniecturã libenter inclino, quod Dauid inter vltimos ſpiritus precatus fuerat, redactum fuiſſe in formam Pſalmi à filio, vt ęternę memorię cõſecraretur. Nam hoc videtur vt de re maximè ſeria, conſultò fuiſſe additum vltimam eſſe Dauidis precationem: quo attentius fideles & maiori ardore cum memorabili ſancti Regis voto ſua ipſi quoque coniungerent. Cæterùm quia Solomo argumentum à patre ſumptum poetico tantùm nitore ornauit, ſit nobis Dauid præcipuus author. Qui ſimpliciter vaticinium eſſe volunt de regno Chriſti, videntur nimis violenter torquere verba. Deinde ſemper cauendum eſt ne Iudæis obſtrependi detur occaſio, acſi nobis propoſitum eſſet ſophiſticè ad Chriſtum trahere quæ directè in eum non cõpetunt. Sed quum Dauid Dei mandato vnctus in Regem, ſciret hac lege ſe & poſteros ſuos ſolium tenere, vt tandẽ poteſtas & imperium ad Chriſtum perueniret: deinde in hoc regno ita contineri ad tempus terrenam populi ſalutem, vt ex vmbra illa pręſtantius tãdem aliquid emergeret, nempe ſpiritualis & æterna fœlicitas: meritò de huius regni perpetuitate ita fuit ſolicitus, támque ardenter pro ea precatus eſt, vt inter extremos ſpiritus votum ſuum repetens, teſtatum eſſe voluerit, hanc ex omnibus ſuis curis ſummam eſſe. Nam quod de æterna dominatione hîc habetur, non ad vnum hominem, vel paucos, imò ne ad viginti quidem ſecula reſtringi poteſt: ſed notatur ſucceſſio, quæ in Chriſto finem & ſolidum complementum habuit.

1 *Deus iudicia.* Quanquam Dauid, apud quem depoſita fuerat promiſſio, anxiè ſub mortem, filium qui regni ſucceſſor futurus erat, Deo commendauit: non dubium tamen eſt quin dictauerit toti Eccleſiæ communem orandi formam, tum vt ſinguli fideles non aliter ſibi benè & fœliciter fore perſuaſi, quàm ſub vno capite, legitimum hunc ordinem colerent: tum vt ab illo vmbratili regno ad Chriſtũ vſque deducerentur. Summa autem eſt, vt Deus Regem à ſe electum ſpiritu rectitudinis & prudentię inſtruat. Nam *iuſtitiæ* & *iudicij* nominibus formam gubernandi rite compoſitam intelligit: eam tyrannicæ & effræni profanorum Regum licentiæ opponens, qui poſthabito Deo, pro arbitrio ſuo dominantur. atque ita à terrenis aliis Regibus ſacrum Iſraelis Regem cæleſti vnctione præditum diſtinguit. Quanquam interea colligimus ex eius verbis, nullum regimen poſſe in mundo rite conſtitui, niſi Dei auſpiciis, & præeunte eius Spiritu. Nam ſi propria virtute ſatis inſtructi eſſent Reges, fruſtra aliunde precario rogaret Dauid quod ipſis domi ſuppeteret. Nunc verò Dei iuſtitiam & eiuſdem iudicium Regibus dari poſtulans, nullos ad obeundum munus idoneos eſſe admonet, niſi quatenus Prou. 8. b.
Dei manu formantur. Ideo apud Solomonẽ clamat eius ſapientia Reges per ſe regnare. Nec 15.
verò mirum eſt, quum res ſit præſtantiſſima ordo politicus Deum velle agnoſci eius authorẽ ſibique omnem eius laudem vindicare. A genere tamen ad ſpeciem deſcendere conuenit: quia quum ſingulare Dei opus ſit rectum in mundo principatum erigere ac tueri: multo magis neceſſe fuit, in ſacro illo regno, quod præ aliis elegerat, fouendo & conſeruando peculiarem Spiritus ſui gratiam proferre. Per *filium Regis* non dubium quin ſucceſſores intelli- Pſal. 132.
gat. Quanquam ſimul ad oraculum reſpicit, De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam. b 11.
Atqui nulla in poſteris Dauidis reperietur talis ſoliditas, donec ad Chriſtũ ventum fuerit. nã ſcimus, mortuo Solomone, collapſam fuiſſe regni dignitatem, ab eo tempore imminutas & acciſas fuiſſe opes: donec populo in exilium traducto, & Rege probroſè occiſo, funeſta regni clades accidit. Nec verò poſt reditum talis fuit reſtitutio, quæ magnam ſpem faceret, donec tandem ex arido trunco Iſai prodiit Chriſtus. Ideóque inter Dauidis filios primum gradum tenet.

2 *Iudicabit populum tuum.* Quidam optatiuè legunt. Alij retinent futurum tempus, vt ſit prophetia. ſed rectius eſt aliquid medium ſubaudire. Quæcunque enim poſtea dicentur, manant ex illa Dei benedictione, ſi Rex ornatus fuerit iuſtitia & iudicio. Ita igitur reſolui oratio debet, Guberna Deus Regem noſtrum vt iudicet. vel hoc modo, Vbi donatus fuerit tua iuſtitia, tunc verè iudicabit. Eſt enim donum longè præſtantius, bene regere populum, quàm vt è terra proueniat. Spirituale verò Chriſti regimen, quo omnia inſtaurantur in perfectum ordinem, multò magis cæleſte eſt donum. Quanquam autem in genere de toto populo, priore membro loquitur, nominatim adiungit *pauperes*, qui propter inopiam ſuam & infirmitatem alieno ſubſidio indigent, & quorum gratia Reges armati ſunt gladio, vt iniuſtis eorum oppreſſionibus ſuccurrant. Hinc etiam naſcitur pax, cuius fit mentio verſu 3. Nam quum hoc nomen Hebræis nõ quietem modo, ſed proſperos omnes ſucceſſus denotet, Dauid populum tunc fœliciter habiturum docet, ſi formatus fuerit publicus ſtatus ad iuſtitiæ normam. *In prouentu* verò *pacis*, metaphora eſt à terræ fœcunditate ſumpta, acſi dixiſſet nullum fore angulum fœlicitate vacuũ. Nam *montes* vt plurimũ laborant ſterilitate, vel ſaltem non abundãt

tanta frugum copia vt valles. Cæterum tam *pacis* quàm *iuſtitiæ* nomen cohæret vtrique membro, & bis repeti debet, acſi dixiſſet, In iuſtitia pacem diffuſum iri per omnes terræ partes. Alij ſimpliciter legunt iuſtitiam: ſed ב non videtur eſſe ſuperuacuum.

4 *Iudicabit pauperes.* Finem & fructum iuſtæ gubernationis proſequitur, & quod breuiter attigerat de afflictis populi, fuſius explicat. Tenendum eſt verò illud principium, non aliter fieri vt ſe contineant Reges in iuſtitia & æquitate, niſi per Dei gratiam: quia vbi non præeſt è cælo Spiritus rectitudinis, omne imperium in tyrannidem & latrocinium vertitur. Quia autem pollicitus fuerat Deus ſibi curæ fore pauperes & afflictos populi ſui, vt obtineat Dauid quod pro Rege concipit votum, id in pauperum ſolatium tendere oſtendit. Nulla quidem eſt apud Deum perſonarum acceptio: ſed non abs re Deus tenues, qui iniuriis & violentię magis ſunt obnoxij, præ aliis commendat. Tollantur enim leges & iudicia, quo quiſque erit potentior, ad fratres ſuos quoque opprimendos prędualebit. Qui ergo non niſi publica defenſione tuti ſunt, his Regem fore præſidio Dauid ſpecialiter commemorat, vindicémque fore teſtatur vbi indignè violati fuerint. Porrò trita eſt loquendi forma Hebræis, filios afflicti pro afflictis dicere: ſicuti Græci interdum loquuntur, vt quum υἱοὺς ἰατρῶν dicunt pro medicis. Quia verò in ſubleuandis & tuendis pauperibus partes obire Rex non poteſt quas ei aſſignat Dauid, quin authoritate & manu compeſcat improbos, non temerè additur in fine verſus, *violentos* vel prædones, vbi vigebit iuſtitia, *confractum iri.* Neque enim expectandum eſt dum vltrò cedant, ſed gladio reprimendi ſunt, ne laſciuiat eorum improbitas & audacia. Cordatum igitur principem eſſe oportet, atque animoſè paratum ad cohibendos improbos: vt māſueti & modeſti ius ſuum obtineant. Atque ita nemo ad regendum populum erit idoneus niſi qui didicerit ſeuerus eſſe vbi res ita poſtulat: quia fieri non poteſt quin ſub molli & ignauo principe, vel etiam nimis facili & remiſſo, graſſetur licentia. Ac verè olim dictum fuit, deterius eſſe ſub principe viuere cuius indulgētia omnia licēt, quàm ſub tyrāno vbi nulla eſt libertas.

5 *Timebunt te.* Si per apoſtrophen legas, poterit hoc ad Regem non incommodè referri, hæc ſcilicet præcipua fore dignitatis inſignia quæ reuerentiam ei apud ſubditos concilient, ſi ius cuique ſuum æquabiliter reddat: humanus ſit ad iuuandos miſeros, & ad domandam malorum audaciam ſeuerus. Sed melius conueniet ſine mutatione perſonæ interpretari de ipſo Deo. Quanquam enim inæſtimabile bonum eſt, æquitatem mutuò coli inter homines, maio-
1. Tim. 2. a. 3. ri tamen in pretio meretur eſſe Dei cultus. Ideóque piæ ſanctæque gubernationis fructū non abs re Dauid commendat, quòd pietatem & timorem Dei ſecum afferet. Ideóque Paulus iubens orare pro Regibus, finem hunc diſertè exprimit, vt tranquillam ſub ipſis vitam degamus cum omni honeſtate & pietate. Quia ergo periculum eſt ne collapſo ordine politico, diſſipetur Religio ac peſſum eat Dei cultus, poſtulat Dauid, vt Deus nominis ſui ac gloriæ reſpectum habeat in Rege conſeruando. Hoc eodem argumento & Reges admonet ſui officij, & populum ad precandum ſtimulat: quia nihil præſtantius eſt quàm ad procurandum Dei cultum votis omnibus eniti. Iam vbi ad Chriſtum venitur, hoc longè verius in eum competit: quia nō alibi quàm in eius regno fundata eſt vera pietas. Et certè Dei cultum vſque ad finem mundi protendens Dauid, obiter ſignificat, ſe animo conſcendere ad æternum illud regnum quod pollicitus fuerat Deus.

6 *Deſcendet.* Quanquam videtur aſperior eſſe ſimilitudo, concinnè tamen & ſcitè exprimit quantum vtilitatis in cōmune proueniat ex probo & legitimo regni ſtatu. Scimus enim tonderi prata initio æſtatis, vbi iam dominatur calor: ita niſi humorem nouum ſugeret terra, ipſæ quoque radices propter terræ nuditatem areſcerent. Docet ergo Dauid, non aliter Deum conſulere Eccleſiæ ſuæ ſaluti, ſub Regis manu eam protegendo, quàm irrigatione terram ab æſtu defendit. Hoc verò præcipuè in Chriſto videmus impleri, qui arcanam gratiam ſtillando, facit Eccleſiam ſuam pullulare.

7 *Florebit in diebus eius iuſtus: & multitudo pacis, donec non ſit luna.*

8 *Et dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos terræ.*

9 *Coram ipſo procident incolæ deſerti, & inimici eius puluerem lingent.*

10 *Reges Tharſis & inſularum munus afferent: Reges Scheba & Seba donū adducet.*

11 *Et proſternent ſe coram eo omnes Reges, omnes gentes ſeruient ei.*

7 יִפְרַח בְּיָמָיו צַדִּיק וְרֹב שָׁלוֹם עַד־בְּלִי יָרֵחַ׃

8 וְיֵרְדְּ מִיָּם עַד־יָם וּמִנָּהָר עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ׃

9 לְפָנָיו יִכְרְעוּ צִיִּים וְאֹיְבָיו עָפָר יְלַחֵכוּ׃

10 מַלְכֵי תַרְשִׁישׁ וְאִיִּים מִנְחָה יָשִׁיבוּ מַלְכֵי שְׁבָא וּסְבָא אֶשְׁכָּר יַקְרִיבוּ׃

11 וְיִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָל־מְלָכִים כָּל־גּוֹיִם יַעַבְדוּהוּ׃

7 *Florebit.* Neceſſe non eſt ſæpius repetere quod ſemel dixi, pendere has omnes ſententias ex primo verſu. Ergo vt floreat iuſtus, & proſperè habeat populus, precatus eſt Dauid, Regem ornari iuſtitia & iudicio. Solomonis quidem officium fuit iuſtos tueri: ſed proprium Chriſti eſt iuſtos facere: quia non tantùm ius ſuum cuique reddit, ſed Spiritu ſuo animos reformat. Et hoc modo iuſtitiam poſtliminio reducit, quæ alioqui exularet à mundo. Hanc ſequitur Dei benedictio, qua ſuos omnes exhilarat, dum ſub Rege Chriſto nihil ſibi ad ſolidã fœlicitatem deeſſe vident. Si nomen *pacis* in proprio ſenſu & magis reſtricto accipere libeat, nõ repugno. Et certè ad ſummam beatæ vitæ nihil pace optabilius: quãdo inter bellicos tumultus nihil feré iuuat rerum omnium abundantia, ſed corrumpitur & perit. Quòd autem dies Regis prorogat vſque ad finem mundi, hinc melius liquet, Dauidem non modò comprehendere poſteros ſuos qui terrenum ſolium occuparunt, ſed conſcendere ad Chriſtum, qui à morte reſurgens, cæleſtem ſibi vitam ac gloriam acquiſiuit, vt Eccleſiam ſuam ſine fine moderetur.

8 *Et dominabitur.* Quia Dominus terram populo ſuo in hæreditatem promittens, hos quatuor limites aſſignauerat, ſignificat Dauid, ſaluo & incolumi regno integram fore promiſſæ terræ poſſeſſionem: vt intelligant fideles nõniſi florente regno Dei benedictioné cõſtare ſuis omnibus numeris. Dominaturum ergo pronuntiat à Mari rubro, vel ſinu illo maris Ægyptiaci vſque ad mare Syriacũ quod Paleſtinæ vocant: deinde ab Euphrate vſque ad deſertum magnum. Iam ſiquis excipiat, Non congruere tam anguſtos ſines Chriſti imperio, quod propagari debuit ab ortu ſolis vſque ad occaſum: ſolutio facilis eſt, Dauidem accõmodare ſuo tempori, quia nondũ amplitudo illa clarè patefacta erat. Exorſus eſt igitur ab ea deſcriptione quæ ſub Lege & Prophetis nota & celebris erat: imò & Chriſtus ipſe regnum ſuũ inde auſpicatus eſt antequam penetraret in vltimas terræ plagas: ſicuti Pſalmo 110.a.2. dicitur, Sceptrũ virtutis tuæ emittet Dominus è Sion. Sed paulo pòſt ampliare fines incipit, tranſmarinos Reges fore etiam tributarios docens, ſicuti incolas deſerti, iugũ ſubituros. Quantum ad צִיִּים non dubito quin hoc nomine deſignet qui verſus Meridiẽ longius aberant à terra Chanaan. Et in genere ſtatim addit Propheta *hoſtes Regis terram oſculaturos* in ſignum reuerentiæ. Scimus enim Orientales hac cæremonia fuiſſe vſos, ad quam Alexander quoque Macedo poſt domitũ Orientem ſuos cogere voluit, vnde ortæ ſunt magnę lites, quòd Macedones cõtumaciter reſpuerent tam ſeruile & ſordidum obſequiũ. Senſus ergo eſt, Regem Diuinitus electum in Iehudah longe lateque hoſtium fore victorem, vt ſuppliciter eum venerentur. Gen. 15. d. 18.

10 *Reges Tharſis.* Proſequitur quod cœpit dicere de propagatione regni. Tharſis vocant Hebræi totam plagã quæ ad Ciliciam vergit. Ergo per *inſulas* totum maris Mediterranei tractum ſignificat à Cilicia in Græciam vſque. Quia enim Iudæi contenti patriæ ſuæ commodis, non procul nauigabant vt aliæ Gentes: imò Deus eos data opera incluſerat, ne ſe corrũperent externis moribus: hinc factum eſt vt regiones, quibus oppoſitum erat mare, vocarent inſulas. Fateor quidem Cyprum & Cretam, aliáſque inſulas comprehendi: ſed hoc nomẽ patere dico ad omnes terras quæ vltra mare Mediterraneũ ſitæ erant. Per מנחה & אשכר quoduis tributum aut vectigal intellige, non autem voluntarias oblationes: quia loquitur de hoſtibus deuictis, & de ſubiectionis teſtimonio. Quanquam videtur Scriptura, vt rem odioſam mitiget, conſultò vti illis vocibus, ac ſi obliquè ſubditos argueret, ſi vectigalibus fraudarẽt ſuos Reges. Per שבא quidam volunt notari Arabiam, per סבא verò Æthiopiam. Quanquã probabilis eſt eorum coniectura qui priore voce intelligunt totã partem ſinus Arabici quæ ad Africam inclinat: ſecunda verò quæ per ס ſcribitur, Sabæã, quæ fertilior erat, magíſque amœna regio. Quàm inſulsè detortus fuerit hic locus ſub Papatu, dicere nihil attinet. Cantillãt enim verſum hunc de Philoſophis vel Magis qui ad Chriſtum adorandum venerunt. Quaſi verò ex Philoſophis Reges ſubitò creare in eorũ arbitrio fuerit. Deinde etiam mutare plagas mundi, vt ex Oriente Meridiem vel Occaſum facerent. Proximo verſu clarius exprimit totum orbem Chriſti imperio ſubiectum fore. Nam certè regnum Iehudah nunquam magis quàm ſub Solomone floruit. atqui tunc nonniſi pauci Reges tributum pendebant, & quidem moderatum: deinde hac lege, vt liberi ſuis legibus viuerent. Dauid ergo à filio ſuo & nepotibus exorſus, Prophetico ſpiritu ad ſpirituale Chriſti regnũ conſcendit. quod apprime notatu dignum eſt, vt ſciamus nõ temere nos in ſpem æternæ ſalutis fuiſſe aſcitos: ſed quia iam cæleſtis Pater nos Filio ſuo deſtinauerat, hinc etiam colligimus, in Eccleſia & grege Chriſti eſſe Regibus locum: quos hîc Dauid non exarmat gladio, nec diademate ſpoliat, vt admittat in Eccleſiam, ſed cum ſua dignitate venturos eſſe dicit vt ſe coram Chriſto proſternant.

12 *Quia eripiet pauperem clamantem, & inopem cui non eſt adiutor.*	12 כִּי־יַצִּיל אֶבְיוֹן מְשַׁוֵּעַ וְעָנִי וְאֵין־ עֹזֵר לוֹ׃
13 *Miſerebitur ſuper egenũ & pauperem, & animas pauperum ſeruabit.*	13 יָחֹס עַל־דַּל וְאֶבְיוֹן וְנַפְשׁוֹת־ אֶבְיוֹנִים יוֹשִׁיעַ׃

14 *A fraude & violẽtia redimet animas eorũ, & pretioſus erit ſanguis eorum in oculis eius.*

15 *Et viuet, & dabit ei de auro Seba: & orabit pro eo ſemper, quotidie benedicet eum.*

14 מתוך ומחמס יגאל נפשם
ויקר דמם בעיניו:

15 ויחי ויתן־לו מזהב שבא ויתפלל
בעדו תמיד כל־היום יברכנהו:

12 *Quia eripiet.* Rurſus teſtatur, regnum quod celebrat, minimè tyrannicum vel crúdele fore ſicuti maior pars Regum neglecta communi ſalute, propriis commodis addicta eſt: vnde fit vt miſeros populos inhumaniter premant. imò quo quiſque magis eſt formidabilis, omniáque ingurgitat, eo præſtantior habetur. Atqui ſi de toto genere humano prouerbij vice celebrata fuit ſententia, nulla re magis ad Deum accedere mortales, quàm beneficentia: virtutem hanc in Regibus non fulgere, nimis abſurdũ eſt, quos ſibi Deus propius coniunxit. Quare non abs re Dauid, vt Regem diuinitus electum amabilem reddat, non modò iuſtitiæ & æquitatis cuſtodem fore dicit, ſed adeò humanum & miſericordem, vt contemptiſſimis quibuſque paratum ſit in eo præſidium. quod in Regibus nimis rarum eſt, qui ſplendore ſuo excæcati, longè ſe à miſeris ſubducũt: ac ſi cura hæc, ſua dignitate eſſet inferior & indigna. Atqui ſanguinem plebeium, qui vilis eſſe ſolet, ac pro nihilo ferè duci, apud hunc Diuinum Regem ſummo in pretio fore Dauid prædicat. Conſtantia etiam & magnanimitas notatur in verbo *redimendi:* quia non ſatis eſſet, Regi non placere fraudes & rapinas, niſi ſe vindicem fortiter opponeret. Sub *fraude* verò & *violentia* omne maleficij genus complectitur: quia homo nocendo aut leo eſt, aut vulpes. Alij enim aperta vi graſſantur: alij autem inſidioſè & occultis artibus ad iniqui-
Mat. 28. d. 18. tatem obrepunt. Porrò ſcimus datum eſſe Chriſto ſummum imperium in cælo & in terra, vt ſuos non modò protegat à temporalibus noxis, ſed præcipuè ab omni Satanæ iniuria, donec omni moleſtia exemptos in æternam quietem colligat.

15 *Et viuet.* Quod nonnulli verbũ hoc ad pauperes referunt, videtur coactum. Longa igitur vita, quæ non vltima eſt inter terrenas Dei benedictiones, Regem hunc donandum eſſe affirmat Dauid. Quæ poſtea ſequuntur, indefinitè legenda ſunt: ac ſi dixiſſet, Dabitur ei aurum Arabicum, paſſímque concipientur vota pro ſalute eius. Iterum repetit quod de potentia dixerat: quia ſi Arabia pendat tributum, quanta opum cõgeries ex tot regionibus magis vicinis contrahetur? Etſi autem non regnat Chriſtus ad aurum coaceruandum, figuratè tamen docere voluit Dauid, remotiſſimos quoſque populos fore in officio, vt ſe ei totos ſuáque omnia addicant. Neque enim nouum eſt ſpiritualis regni gloriam ſub externo ſplendore delineari. Opulentiſſimum ergo fore Chriſti regnum prædixit Dauid, ſed pro ſpirituali eius natura. Vnde apparet quàm ſcelerate & nequiter hoc loco abuſi ſint Papiſtæ, vt ad ſe corraderent caducas mundi opes. Iam ſub communibus populi votis quibus commendabitur ſalus Regis Deo, ſignificat ſubditos fore voluntarios, vt nihil ſibi optabilius eſſe ducãt, quàm eius imperio parere. Etſi autem iugum detrectant multi, hypocritæ etiam tacitè apud ſe fremunt, & ſi daretur optio, libenter abolerent Chriſti memoriam: verè tamen in omnes pios competit hic affectus non modò quĩa terrenis quibuſque Regibus officium hoc præſtari iubet Scriptura, ſed quĩa peculiari ſtudio & cura tangi debent propagandi huius regni, in quo & relucet Dei maieſtas, & eorum ſalus ac fœlicitas incluſa eſt: ideóque videbimus Pſal. 118. precandi formam toti Eccleſiæ dictari, vt Deus Regem hunc benedicat: non quòd indigeat ſuffragiis noſtris Chriſtus: ſed hoc pietatis teſtimonium meritò exigit à ſuis cultoribus, quo etiam ſe exerceant ad poſtulandum regni Dei aduentum.

16 *Erit palma tritici in terra in capite mõtium, concutietur ſicut Libani fructus eius, & egredientur ex vrbe quaſi plantæ terræ.*

17 *Erit nomen eius in ſeculum, coram ſole propagabitur nomẽ eius, & benedicent ſe in eo omnes Gentes, & beatũ prædicabũt illum.*

18 *Benedictus Iehoua Deus Deus Iſrael, faciens mirabilia ſolus:*

19 *Et benedictum nomen gloriæ eius in ſeculum, & repleatur gloria eius omnis terra: Amen & amen.*

20 *Finiunt orationes Dauidis filij Iſai.*

16 יהי פסת־בר בארץ בראש
הרים ירעש כלבנון פריו ויציצו מעיר
כעשב הארץ:

17 יהי שמו לעולם לפני־שמש
ינין שמו ויתברכו־בו כל־גוים
יאשרהו:

18 ברוך יהוה אלהים אלהי ישראל
עשה נפלאות לבדו:

19 וברוך שם כבודו לעולם
וימלא כבודו את־כל־הארץ
אמן ואמן:

20 כלו תפלות דוד בן־ישי:

16 *Erit palma.* Probabilis eſt eorum opinio quibus palma tantundẽ valet ac exigua portio.

His autem duabus circunſtantiis raram & inſolitam fœcunditaté notari putant, quòd vbi pauxillum tritici, quantum ſcilicet palma capere poteſt, ſeminatum fuerit, & quidem in montium verticibus, qui vt plurimum non adeò ſunt feraces: vberrimum tamen prouentum fore, vt ariſtæ non aliter reſonent quàm arbores in Libano. Neſcio tamen an adeo ſubtilis comparatio inter ſationem & meſſem, Dauidis verbis reſpondeat. Simplicius ergo accipere licebit, tantam fore copiam tritici in verticibus montium, vt metatur plena manu. Sub hac autem ſpecie depingitur Dei benedictio: ac ſi dixiſſet Dauid, plenam fore bonorum abundantiam ſub Rege Chriſto. Additur & propagatio ſobolis: ac ſi diceret, non modò omni genere fructuum fertilem terram fore, ſed vrbes quoque fore generandis hominibus fœcundas. Nomen *Libani* malui reddere in caſu genitiuo, quia durior eſt Metonymia, quam alij relinquunt, nomen *montis* pro arboribus ponentes.

17 *Erit nomen eius.* Rurſus iterat quod de huius regni perpetuitate prius aſſeruit. Nec dubium eſt quin ſedulò illud diſcernere voluerit à terrenis monarchiis, quæ vel ſtatim euaneſcunt, vel ruunt tandem ſua mole: certè ſuo interitu oſtendunt, nihil eſſe in mundo diuturnum & ſtabile. Quòd *nomen eius perpetuum* fore dicit, non ita debet accipi quaſi ſuperſtes futura ſit mortui fama: vt profanos quoque homines ſollicitat hæc ambitio, ne ſuum nomen vnà ſepeliatur cum corpore: ſed de regno loquens Propheta, nomen eius ſemper glorioſum & celebre fore dicit. Quod quidam exponunt לפני שמש ac ſi decus quod daturus erat Deus Regibus Iehuda, præferret ſolis ſplendori, contextui repugnat. Eodem enim ſenſu prius dixit, Cum ſole, & coram luna. Nunc ergo poſtquam meminit ſeculi, exegeticè addit, *propagatum iri nomen coram ſole.* Ad verbum eſt, filiabitur: quia ſicuti ſol quotidie oritur mundo, renouabitur huius Regis vigor, vt perpetua ſit ſucceſſio. Sic alibi videbimus ſolem & lunam eiuſdem æternitatis Pſal. 89.f.
vocari teſtes. Vnde ſequitur, non poſſe hoc intelligi de terreno imperio, quod in familia Da 38.
uidis non niſi ad breue tempus floruit: nec modò in tertio ſucceſſore fuit emarcidum, ſed tandem ignominioſè etiam extinctum. Chriſti verò regnum etſi in terra ſæpe labaſcit, vt totius mundi furioſis odiis impetitur, & concutitur grauiſſimis Satanæ machinis, mirabiliter tamen à Deo fulcitur, ne concidat. Quod ſequitur, *In eo ſe benedicent Gentes,* duplicem ſenſum admittit. Sæpe enim ita loquuntur Hebræi, dum quiſpiam in exemplar benedictionis ſumitur. ſicuti in Dauide ſibi benedicit, qui Deum ſibi precatur non minus eſſe beneficum & liberalē, quàm Dauidi fuit: ſicuti etiam rurſum dicitur in Sodoma & Gomorrha maledicere, qui vrbium illarum nomina ad execrationem arripit. Si ergo in eundem ſenſum hæc duo verba poſita ſunt, benedicent ſe in illo, & beatum dicēt: benedicere ſibi in Rege, tantundem valebit ac ſibi eandem precari fortunam, quia omnibus admirationi erit eius fœlicitas. Si vero diſtinguere inter hæc duo verba placeat (quod non minus probabile eſt) benedicere in Rege, idem erit ac petere ab eo fœlicitatis ſuæ cauſam: quia nihil optabilius ſibi eſſe videbunt Gentes, quàm leges ab eo ſuſcipere.

18 *Benedictus.* Poſtquam ſuis ſucceſſoribus bene precatus eſt Dauid, quia oraculo certior factus erat vota ſua non fore irrita, effertur in Dei laudes. Niſi enim fidei oculis ſpeculatus eſſet quæ hactenus vidimus, non tam libera & alacris fuiſſet eius exultatio. Quod dicit, *mirabilia facere Deum ſolum,* ad præſentem cauſam referri minimè dubium eſt: non modò vt regni excellentiam commendet, ſed etiam ſe ipſum & alios admoneat, opus fore ad eius conſeruationem mirifica & incredibili Dei virtute. Et certe per omnes ferè eius poſteros non ſtetit quominus ſolium illud centies caderet, atque etiam abſorberetur. Ne longius progrediar, nónne turpiſſima Solomonis defectio digna fuit exitiali ruina? Reliqui verò ſucceſſores, exceptis Ioſia, Ezechia, & Ioſaphat, paucíſque aliis, nónne certatim prolapſi ſunt in deterius, & Dei maledictionem ſic prouocarunt quaſi data opera, vt mirum ſit non ſtatim fulminaſſe ad perdendam totam ſobolem? Iam, vt ſpiritu prophetico donatus erat Dauid, quia eum non latebat, Satanam Eccleſiæ ſaluti ſemper fore infeſtum, colligere potuit non ſine magnis & arduis difficultatibus Dei gratiam, de qua nunc diſſerit, in ſua gente fore æternam. Et certè euentus poſtea docuit quot miraculis ſua promiſſa Deus impleuerit, ſiue reditum à Babylonico exilio ſpectemus, ſiue incredibiles, quæ ſequutæ ſunt, liberationes, donec Chriſtus quaſi ſurculus ab emortua ſtirpe prodiit. Hinc meritò precatur vt gloria nominis eius repleat totam terram, quando ad vltimos vſque mundi fines ampliandum erat regnum illud. Atque vt ſerio affectu, imò ardore, his votis ſe pij omnes ſocios adiungant, additur confirmatio *Amen & amen.*

20 *Finiunt orationes.* Diximus hoc non fruſtra expreſſum fuiſſe à Solomone. ſiquidem ipſe poeticis numeris argumentum hoc ornauit, non modò ne patrem ſuum fraudaret debita laude, ſed vt acrius ſtimularet Eccleſiam ad eaſdem fundendas preces, quas Dauid vſque ad vltimum ſpiritum continuauerat. Meminerimus ergo, tam ſerio affectu, quàm indefeſſa aſſiduitate orandum eſſe Deum, vt ſub manu filij ſui Eccleſiam tueatur. Et videtur nomen patris Iſai reuocare memoriam originis, vt inde magis illuſtretur Dei gratia, quòd hominem ignobilem ex pecudum ſtabulo, qui etiam minimus & contemptiſſimus erat inter fratres, in tam excelſum honoris gradum extulerit vt Regem præficeret electo populo.

ARGVMENTVM PSALMI LXXIII.

Initio Dauid, vel quiſquis ſit author, quaſi repugnante carnis ſuæ ſenſu, Dei iuſtitiam & bonitatem prædicat. Deinde fatetur, quum impios videret opibus florere, & ſuauiter deliciari, contumelioſè etiam Deo illudere, & inhumaniter vexare bonos & ſimplices: quo autem quiſque integritatem maiore ſtudio coleret, eo pluribus incommodis grauari: imò omnes Dei filios ſub curis & doloribus quaſi macie tabeſcere: Deum verò, quaſi in cælis otioſus deſideat, rebus tam confuſis non mederi: ſe grauiter fuiſſe perculſum, vt propè curam religionis & Dei timorem abiiceret. Tertiò ſtultitiam ſuã coarguit, quòd ex præſenti rerum ſtatu perperam feſtinauerit iudicium ferre: & tolerantia opus eſſe docet, ne fides in perturbationibus labaſcat. Tandem concludit, ſiquis arcanæ Dei prouidentiæ ſuos progreſſus cõcedat, in ipſo fine clarum fore diſcrimen vnde appareat neque iuſtos ſuo præmio fraudari, neque impios effugere iudicis manum.

Pſal. LXXIII.

1 *PSalmus Aſaph. Atqui bonus Iſraeli Deus rectis corde*	1 מִזְמוֹר לְאָסָף אַךְ־טוֹב לְיִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים לְבָרֵי לֵבָב:
2 *Quantum ad me, propemodũ fluxerunt pedes mei, quaſi effuſi ſunt greſſus mei:*	2 וַאֲנִי כִּמְעַט נָטָוי רַגְלָי כְּאַיִן שֻׁפְּכָה אֲשֻׁרָי:
3 *Quia æmulatus ſum in ſtultis, pacem impiorum videns.*	3 כִּי קִנֵּאתִי בַּהוֹלְלִים שְׁלוֹם רְשָׁעִים אֶרְאֶה:

De Pſalmi authore non anxiè diſputo. quãquam mihi veriſimile eſt, quia eius canendi prouincia mandata fuerit ipſi Aſaph, nomen eius poni, præterito Dauidis nomine, ſicuti res per ſe notæ ſæpe taceri ſolent. Porrò quàm vtilis ſit nobis huius doctrinæ meditatio, ex Prophetæ exemplo colligere promptum eſt, qui tametſi non vulgari modo exercitatus erat in vera pietate, vix tamen ſe retinuit in hac tam lubrica vacillatione: imò antequam ad ſanam mentem rediret, ad brutum ferè ſtuporem collapſum ſe fuiſſe fatetur. Nos verò quàm tenuiter guſtauerimus Dei prouidentiam, experientia demonſtrat. Fatemur omnes mũdum diuinitus regi: ſed ſi cordibus noſtris id verè eſſet infixum, longè alia eſſet fidei noſtræ conſtantia ad ſuperandas res aduerſas. Nunc quum minima quæque occaſio excutiat nobis hanc notitiam, apparet nondum ſeriò & verè nos fuiſſe perſuaſos. Adhæc innumeris artificiis tenebras nobis obducit Satan: & in confuſis mundi rebus tantum eſt caliginis, vt difficile ſit ſtatuere, Deo curæ eſſe terram. Triumphos ſuos vt plurimum agunt impij: & quum data opera Dei vltionem prouocent, impunè videntur illudere dum illis parcit. Boni & ſimplices inopia confecti, multis incommodis oppreſſi, vexati multis iniuriis, operti ignominia & probro, gemunt & ſuſpirant: quo magis ſtudent prodeſſe omnibus, eo maiore licentia eorum tolerantia abuti improbi audent. Quem non ſollicitet impia cogitatio, mundum fortuitò volui? Certè mentes infidelium penitus occupat, quas Deus non illuſtrat ſuo Spiritu, vt ad æternam vitam ſe attollant: ideo dicit Solomo repleri corda hominum impietate, & Dei cõtemptu, quia promiſcuè omnia eueniunt bonis & malis: quia ſcilicet res inordinatas non eſſe ſub Dei manu exiſtimant. Scimus quoſdam fuiſſe ex philoſophis qui Dei prouidentiam aſſererent: ſed vſus docuit adhuc non fuiſſe ſeriò perſuaſos, vt rebus præter animi ſententiam cadentibus, quod profeſſi erant, apertè ſint deteſtati. Cuius rei memorabile habemus in Bruto exemplũ: nihil poteſt fingi animoſius illo homine, & omnes eius æquales confeſſi ſunt cordatiſſimum eſſe hominem: atque, vt homo Stoicus, virtutem & prouidentiam Dei magnificè prædicabat: victus tamen ab Antonio, exclamat, quicquid de virtute crediderit, eſſe meras nugas: & ſtudiũ rectè viuendi luſorium eſſe, quia fortuna dominetur in rebus humanis. Ita vir ille heroici pectoris, & qui ſpeculum erat miræ conſtantiæ, virtuti renuntians, & ſub eius nomine Deo maledicẽs, turpiter euanuit. Ita omnium impiorum iudicia huc & illuc conuertunt varij euentus. Et quomodo tam validis & violentis machinis reſiſterent profani homines, qui Dei Spiritu non ſunt regeniti: quum ſingulari cæleſtis gratiæ ſubſidio opus ſit, ne præualeat eadem tentatio in cordibus piorum, & contingat etiam ipſos interdum concuſſos labaſcere: ſicuti Dauid nunc fatetur ſe parum abfuiſſe à lapſu? Sed nunc ad verba deſcendo.

1 *Atqui bonus.* Aduerbium אך quo vtitur, non affirmat ſimpliciter hoc loco, ſed aduerſatiuè capitur pro veruntamen. Quod autem abruptum facit exordium, notare operæ pretium eſt: antequam in hanc vocẽ erumperet Dauid, inter dubias & pugnantes ſententias æſtuaſſe. Nam vt ſtrenuus athleta, ſe ipſum exercuerat in pugnis difficillimis: poſtquam verò diu multúmque ſudauit, diſcuſſis impiis imaginationibus, conſtituit Deum tamen ſeruis ſuis eſſe propitium, & ſalutis eorum fidum eſſe cuſtodem. Ita ſubeſt antitheſis inter prauas imaginationes quas ſuggeſſerat Satan, & hoc veræ pietatis teſtimonium quo nunc ſe confirmat: ac ſi malediceret carnis ſuæ ſenſui qui dubitationem admiſerat de prouidentia Dei. Nunc tenemus quàm emphatica ſit exclamatio: quia non aſcendit Dauid ſuggeſtum, vt diſputet philoſophicò more, & concinno artificio ſermonem contexat: ſed quaſi ex inferis emergeret, pleno ſpiritu iactare quam

quam adeptus erat victoriam. Nam vt ſuo exemplo doceat quàm arduum ſit certamen, viſcera ſua quodammodo profert in medium, & plus aliquid vult intelligi quàm verbis exprimat. Summa eſt, quanuis in ſpeciem negligat Deus ſuos cultores, fauore tamẽ ſuo eos ſemper complecti, nam ſpecialiter Dei prouidentiam celebrat in regendis fidelibus: vt ſciant non modò cum aliis creaturis diuinitus ſe gubernari, ſed Deum in eorum ſalutem peculiari cura attendere, nõ ſecus ac paterfamiliâs ſollicitè curat ſuos domeſticos. Tametſi ergo totum orbem moderetur, Eccleſiam tamen ſuam, quam tuendam ſuſcepit, propiore intuitu dignatur. Hæc ratio eſt cur Propheta *Iſraelem* nominet: atque etiam protinus hoc nomen reſtringat ad *rectos corde*: in quo eſt correctionis ſpecies. Multi enim qui ſuperbè obtendũt Iſraelis nomen, ac ſi præcipua eſſent Eccleſiæ membra, Iſmaelitæ ſunt ac Edomitæ. Dauid ergo expungere volens è catalogo piorum degeneres Abrahæ filios, neminem agnoſcit in Iſraele niſi purum & integrum Dei cultorem. ac ſi diceret, Quum Deum prędico Iſraeli ſuo bonum eſſe, non de omnibus intelligo, qui externa tantùm profeſſione contenti, fallacem titulum prę ſe ferunt: ſed de ſpiritualibus Abrahæ filiis, qui ſe puro cordis affectu Deo conſecrant. Quod exponunt quidam, *Deum Iſraeli*, hoc eſt electo populo, *bonum eſſe*: deinde etiam alienigenis, qui modò veram rectitudinem colũt: frigidum eſt ac coactum. Teneamus ergo quod dixi. nam Dauid bonitatem Dei erga electum populum & Eccleſiam commendans, reſcindere multos hypocritas coactus fuit qui deſciuerant à Dei cultu: ideóque paterno Dei fauore erãnt indigni. Cæterùm his Prophetæ verbis reſpondet Chriſti dictum, Hic eſt verus Iſraelita in quo dolus non eſt. Nam quia apud Iudęos, extincto Dei timore, ſola ferè manualis reſtabat circuncifio, Chriſtus legitimos Abrahæ filios à fucatis hac nota diſcernit, quòd dolo puri ſint ac vacui. Et certè in Dei cultu primas partes obtinet interior cordis ſynceritas. Ioan. 1. g. 47.

2 *Quantum ad me.* Ad verbum eſt, Et ego: quod emphaticè legi debet: quia intelligit Dauid, tentationes iſtas quæ in Deum ſunt contumelioſę, fidémque obruunt, non accidere tãtùm plebeiis hominibus, vel, qui leniter tantùm aliquo pietatis guſtu præditi ſunt: ſed ſibi quoque fuiſſe communes, qui præ aliis in Dei ſchola proficere debuerat. Se igitur in exemplum proponens, eo magis excitare nos volnit & ſtimulare ad ſollicitum cauendi ſtudium. Etſi autem non ſuccubuit. ſe tamen parũ à lapſu abfuiſſe dicens, admonet, omnibus inſtare cadendi periculum, niſi eos forti manu Deus retineat. Poſtea explicat ipſam tentationis ſpeciem, quòd ſcilicet impios ex præſenti fortuna fœlices æſtimans, inuidia tactus fuerit. Grauis & noxia tentatio, vbi non modò tacitè cum Deo litigamus, quòd res in ordinem nõ componat, ſed etiam habenas nobis laxamus ad peccandi audaciam, dum nobis videmur id impunè facturi. Celebre eſt illud Dionyſij minoris dicterium, quum ſpoliato templo proſperam nauigationẽ haberet. Videtíſne deos, inquit, fauere ſacrilegis? Ita eorum proſperitas peccandi eſt illecebra: quia fingimus Deo placere quibus tam ſuauiter indulget. Sic Dauidem pupugit proſpera illorum conditio, ac ſi nihil melius foret quàm ſe adiungere ſociũ. Impios verò *ſtultos* vocans, vel inſanos, nõ intelligit inſcitia vel errore peccare, ſed eorum veſaniam timori Dei opponit, qui eſt caput ſapientiæ. Quamlibet enim aſtuti ſint impij, quia tamen principium recti iudicij non tenent, ad Dei arbitrium formandam eſſe vitam noſtram, in ſua cæcitate inſaniunt.

4 *Quia non ſunt ligamina ad mortem ipſorum, & pingue robur eorum:*	4 כִּי אֵין חַרְצֻבּוֹת לְמוֹתָם וּבָרִיא אוּלָם׃
5 *In labore hominis non ſunt, & cum homine non flagellantur.*	5 בַּעֲמַל אֱנוֹשׁ אֵינֵמוֹ וְעִם־אָדָם לֹא יְנֻגָּעוּ׃
6 *Propterea circundat inſtar torquis eos ſuperbia, operuit eos amictus violentiæ.*	6 לָכֵן עֲנָקַתְמוֹ גַאֲוָה יַעֲטָף־שִׁית חָמָס לָמוֹ׃
7 *Egreſſus eſt præ pinguedine oculus eorum, tranſierunt cogitationes cordis.*	7 יָצָא מֵחֵלֶב עֵינֵמוֹ עָבְרוּ מַשְׂכִּיּוֹת לֵבָב׃
8 *Diffluunt, & loquuntur in malitia rapinam, è ſublimi loquuntur.*	8 יָמִיקוּ וִידַבְּרוּ בְרָע עֹשֶׁק מִמָּרוֹם יְדַבֵּרוּ׃
9 *Poſuerunt in cœlum os ſuum, & lingua eorum perambulat in terra.*	9 שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בָּאָרֶץ׃

4 *Quia non ſunt ligamina.* Deſcribit impiorum cõmoditates, quæ totidem ſunt ad labefactandam piorum fidẽ machinæ. Et à proſpera quidẽ valetudine incipit, quòd vegeti ſint ac robuſti, nec ægrè per continuos languores ſpiritũ trahant. Quidam ligamina ad *mortem* accipiũt pro remoris. ac ſi dixiſſet eos repẽte mori in temporis articulo: neque luctari cum doloribus. ſicut etiam in libro Iob 21. b. 13. terrena cenſetur fœlicitas, vbi ſe oblectauerunt profani in ſuis

lautitiis, in puncto ad ſepulchrum deſcendere. Et Iulius Cæſar, pridie quàm occideretur, ſibi ἀθανασίαν videri dixit, ſubitò & ex inopinato mori. Ergo ſecundum illos interpretes conqueritur Dauid ſine moleſtiis & ægritudine impios facili & æquabili curſu tranſire ad mortem. Sed eorum ſententiæ potius ſubſcribo, qui coniunctim legunt hæc duo membra, pingue eſſe robur eorum, & non eſſe ligamina ad mortem, eò quòd non trahãtur ad mortem quaſi captiui. Nam quia morbi vires noſtras proſternunt, totidem ſunt mortis nuntij, qui nos fragilitatis noſtræ admonent. Ideo non fruſtra comparantur vinculis, quibus nos Deus ad iugum ſuum aſtringit, ne vigor & robur ad petulantiam nos incitent. Secundo loco dicit impios læta quiete frui, & quaſi priuilegio quodam immunes eſſe à miſeriis, quibus obnoxiũ eſt totum genus humanum. Quanquam enim ipſos quoque inuoluunt communiter cum bonis afflictiones, & ſua in eos iudicia ſępe Deus exercet: Deus tamen conſultò nonnullos ſemper in theatro locat, examinandæ fidei noſtræ cauſa, in quibus apparet exemptio à miſeriis qualis hîc deſcribitur.
Gen. 3. d. 19. Hæc autem grauis tentatio eſt, quum laborioſa ſit & miſeriis referta hominum vita, atque omnibus præſcripta ſit hæc lex ac ratio viuendi, cernere Dei contemptores in ſuis deliciis quieſcere, ac ſi è mundo in cæleſtem aliquem nidum ſublati forent.

6 *Propterea circundat.* Longius progreditur hæc querimonia, quòd Deus, quum ipſos videat ſua humanitate indignè & ſceleratè abuti, eorum tamen ingratitudinem & cõtumaciam toleret. Vtitur autem ſimilitudine veſtitus, vt eos oſtẽdat in maleficiis gloriari. Verbum ענק à torque deducitur. Itaque impios dicit ſua audacia & furore non ſecus gloriari ac ſi ſplendidè aureo torque ornati forent: violentiam illis eſſe pro amictu, quoniam in ea pulcherrimum decus eſſe exiſtimant. Nam quòd שית nonnulli vertũt nates, à contextu nimis eſt remotum. Ego itaque non dubito quin Dauid, poſtquam à capite vel collo incepit (nam verbũ ענק etiam coronare ſignificat) nunc vno verbo complecti voluerit totum veſtitum. Summa autem eſt, excæcari impios ſua fœlicitate vt magis ac magis inſoleſcant. Et aptè ſuperbiam priore loco ſtatuit, deinde violentiam addit comitem. Vnde enim fit vt rapiant ac prædentur vndecunque impij, tantúmque ſæuitiæ exerceant, niſi quia pro nihilo ducunt omnes alios? quin potius ſibi natum eſſe fingunt humanum genus. Ergo ſuperbia omnis violentiæ mater.

7 *Egreſſus eſt præ pinguedine.* Subiicit non eſſe mirum ſi ita petulanter ferociũt impij, quum ipſa pinguedo & ſagina ferè eiiciat eorum oculos. Verbum Egredi, quidam ita accipiunt, ac ſi oculi ſuffocati euaneſcerent è ſuo loco. Sed quia pinguedo facit vt promineãt oculi, proprium ſenſum retinere malo. Quanquam ſciendum eſt non de forma corporis loqui Dauidem, ſed metaphoricè exprimere faſtum quo inflantur impij ob nimiam ſaturitatem. Nam ita ſe ingurgitant in ſuam abundantiam, vt arrogantia deinde crepent. Bifariam etiam exponitur poſterius membrum. Quidam per verbum עבר effrænem audaciam notari putant, quia ſe non continent impij intra communem modum, ſed erraticis ſuis conſultationibus nubes tranſcendũt: ſicuti ſæpe agitant quomodo occupare poſſint totum mundum: imò vellent ſibi creari alios mundos: denique, vt ſunt inſatiabiles, vaga & effręni cupiditate tranſuolant cælum & terram. Atque hic ſenſus non malè quadraret, ſtultas eorum cogitationes nullo modo temperari, nulliſque finibus cohiberi. Sed altera quoq; interpretatio optimè quadrat, proſperos eorum ſucceſſus ſuperare quicquid animo concipiunt. Et certè videmus quoſdam plus adipiſci quàm optarint, ac ſi ipſis dormientibus fortuna in eorum gratiam retia tenderet: ſicuti lepidè hac forma pinxerunt Demetrium regem, qui tot vrbibus potitus erat, homo alioqui, neq; induſtrius, neque vigilans, neque magni conſilij. Si ita accipere libeat, exegeticè additum erit hoc membrum ad pinguedinem (cuius antè meminit) definiendam, quòd ſcilicet Deus ſupra vota & cogitationes, bonorum omnium copiam illis ingerat.

8 *Diſſiunnt.* Quidam verbum ימיקו tranſitiuè accipiunt: ſed quia grãmatica ratio neutralem quoque ſenſum admittit, elegi quod cõtextui erat aptius: quòd ſcilicet homines ſe eſſe obliti, & diſſoluta audacia pudorem omnem calcantes, ſuã improbitatem non diſſimulẽt: imò palàm glorientur de ſuis rapinis. Et certè videmus, impios, vbi aliquandiu votorum ſuorum fuerunt compotes, exuere omnem verecundiã, nec captare latebras ad peccandum, ſed pleno ore ſuam turpitudinem efflare: Quid? an non poſſum te ſpoliare omnibus fortunis, atque etiam iugulare? Poſſunt quidem hoc latrones: ſed metu ſe occultant. Gigantes autem iſti, vel Cyclopes, de quibus loquitur Dauid, non modò ſe exleges eſſe fingunt, ſed immemores ſuæ infirmitatis intemperanter deſpumant, ac ſi nullum eſſet recti & iniqui diſcrimen. Quòd ſi tamen magis arrideat diuerſa interpretatio, mihi etiam non diſplicet, impios ſcilicet oppreſſiones ſuas iactando, formidinem incutere ſimplicibus & quietis. Nam quum ſe videant expoſitos corũ libidini, fieri non poteſt quin tremant, & quaſi liqueſiant, vbi vident tantum ipſis licere. Quòd dicit *loqui è ſublimi*, tantundem valet ac ſuas cõtumelias euomere in omnium capita. Sicut enim deſpicere apud Latinos, & καταβλέπειν apud Grecos, dicuntur ſuperbi homines, qui neminem recto aſpectu dignantur: ſic Dauid ipſos è ſublimi loquentes inducit: quia nullam ſibi cum hominibus ſocietatem eſſe putant. Proximo verſu dicit tam in Deum quàm in homines eſſe contumelioſos: quia nihil illis eſt arduum, ſed ſuo arbitrio ſubiiciunt cælum & terram. Siquis ergo illis Dei potentiam obiiciat, audacter perrumpũt: ab hominibus nihil ſibi difficultatis fore

putant

putant:ita nullis obſtaculis cedit magniloqua eorum lingua, quin totam terram pera
Quanquam autem videtur hyperbolica loquutio, ſi tamen expendimus quàm eſtræn
rum proteruia,fatebimur Prophetam non aliud docere quàm experientia demonſtr

10 *Propterea reuertetur populus eius huc, & aquæ pleni calicis exprimentur illis.*	ן יָשׁוּב עַמּוֹ הֲלֹם וּמֵי מָלֵא :ו
11 *Et dicunt, Quomodo intelligit Deus? & an eſt ſcientia in Excelſo?*	רו אֵיכָה יָדַע אֵל וְיֵשׁ דֵּעָה בְעֶלְיוֹן:
12 *Ecce iſti impij, & tranquilli in ſeculo, coaceruant diuitias.*	12 הִנֵּה־אֵלֶּה רְשָׁעִים וְשַׁלְוֵי עוֹלָם הִשְׂגּוּ־חָיִל:
13 *Certè fruſtra mundaui cor meum, & laui quotidie manus meas:*	13 אַךְ־רִיק זִכִּיתִי לְבָבִי וָאֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי:
14 *Et fui flagellatus quotidie, & increpatio mea ſingulis matutinis.*	14 וָאֱהִי נָגוּעַ כָּל־הַיּוֹם וְתוֹכַחְתִּי לַבְּקָרִים:

10 *Propterea reuertetur.* Variè hanc ſententiã torquent interpretes:primò quia relatiuũ ſine antecedẽte ponitur,quidã indefinitè accipiũt de impiis,ac ſi dictũ eſſet, Impios ſemper reuolui ad iſtã cogitationem:& *populum* accipiunt de magna caterua, quia nemo impius ſignũ tollit quin ſecum trahat multos comites.Putãt ergo illi Prophetã dicere, turmatim multos cõfluere ad vnumquenque impiũ.Deinde in ipſorũ aulis contentos eſſe aquæ potu: adeò illos faſcinat peruerſa imaginatio.Atqui multò rectior eſt ſenſus,qui etiã maiori cõſenſu receptus eſt, populũ Dei reuerti illuc.Nam quod הלום quidã accipiũt pro afflicto,coactũ eſt.Nondũ tamẽ ſatis cõſtat quid Propheta velit.Quidã cõiunctim legunt,Populũ Dei huc reuerti, vt plenos calices hauriat aquæ mœroris.Ego verò verſum hunc pẽdere arbitror ex ſuperiori ſermone, vt ſenſus ſit,multos qui habiti fuerant in Dei populo, abripi hac tentatione, ac naufragio etiam abſorberi.Neq; enim videtur de electis loqui,ſed tãtùm notare laruatos Iſraelitas,qui locum in Eccleſia occupãt.Hos ergo dicit in exitiũ demergi,quia ſtulta æmulatione decepti, Deo & pietati valedicũt. Quanquã poterit etiã cõmodè hoc referri ad electos,quorũ permultos adeò impetuoſè exagitat iſta tẽtatio vt ſe cõuertãt ad obliquos errores: nõ quòd ſceleribus ſe addicant,ſed quia nõ perſiſtũt in firmo gradu.Sẽſus ergo erit,nõ modò profanũ vulgus,ſed fideles ipſos,quibus propoſitũ eſt Deũ colere,impelli ad illicitã æmulationẽ. Quod poſtea ſequitur, *aquas pleno calice illis exprimi*,videtur eſſe cauſæ redditio:quia eos torquet mœſtitia dũ nullus apparet pietatis fructus.Nã aquis ſaturari, trãſlatitiè poſitũ eſt ꝓ haurire immodicos dolores.

11 *Et dicunt.* Quod tradunt quidam interpretes Prophetam redire ad impios,& referre eorum ludibria & blaſphemias,quibus ſe ad peccandum inſtigant,mihi non probatur.Potius enim explicat Dauid quod proximo verſu dixerat,fideles ad impia commenta delabi,vbi caduca impiorum fœlicitas oculos ipſis perſtringit: nempe quia diſputant ſítne in Deo ſcientia. Quantum ad profanos homines ſpectat,nimis inter eos vulgaris eſt hæc inſania. Eſt quidem hoc carmen Ouidij,Sollicitor nullos eſſe putare deos:ſed quia ſcimus à Poetis exprimi communes hominum ſenſus,profeſſus eſt quaſi in populi perſona,ſimulatque aliquid aduerſi contigit,effluere omnẽ Dei notitiã.Neq; tamẽ ambigũt ſitne Deus,ſed cũ eo diſceptãt ac iurgantur. Quid enim ſibi vult illa vox, Nec Saturnius hæc oculis pater aſpicit æquis, niſi quod Ioui ſuo iniuſtitiã exprobrat mulier quæ ex animi ſententia non tractatur?Ergo hoc inter incredulos nimis vulgare ac tritum,negare mundũ curæ eſſe Deo. Sed hîc refert Dauid,ipſos quoque fideles vacillare,non quòd prorumpant in iſtam blaſphemiam,ſed quia non poſſunt ſtatim ſe cohibere vbi ceſſare videtur Deus in ſuo officio.Nota eſt illa expoſtulatio Ieremiæ, Iuſtus es Ierem.12. a.1.
Domine,& recta iudicia tua:interim venit in mentẽ litigare tecum, quòd via impiorum proſperetur.Hinc apparet quomodo pias quoq; mentes pungat dubitatio de prouidentia Dei:ſed tamen nõ penitus vulneret:quia præfatur Ieremias,frẽnũ hoc modo ſibi iniiciens.Neq; tamen ſemper ita maturè præoccupant Satanæ inſidias,quin dubitãdo inquirant quomodo fieri poſſit vt Deus,ſi mundum reſpicit, rebus tam inordinatis non ſuccurrat. Eorum qui impiè contra Deum blaterant,eius prouidentiam negando,ſunt duo genera. Quidam enim palàm euomunt ſuas blaſphemias,quòd Deus otio ſuo & deliciis cõtentus,fortunę omne imperium permittat. Alij, quamuis taciti intus ſorbeant ſuas cogitationes, fremunt tamen nihilominus, & Deũ iniuſtitię vel torporis accuſant,quòd conniueat ad ſcelera,pios negligat,ſinátque omnia diſſipari ac peſſum ire.pij autẽ antequã prauæ iſtæ & nefandæ cogitationes penetrẽt in eorum animos,ſeſe exonerant in Dei ſinum:neque aliud petũt quàm acquieſcere in arcanis eius iudiciis,quorũ ratio ipſos fugit.Senſus ergo huius loci eſt,nõ modò impios,quũ vidẽt res in mundo turbulentas,fortunæ dare cæcum imperium:ſed ipſos quoque fideles concuti,vt ambigant de prouidentia Dei:& mirabiliter retineri Dei manu,ne in hac abyſſo prorſus mergantur.

12 *Ecce iſti.* Quaſi per hypotypoſin demonſtrat qualis fuerit iſta æmulatio quæ eius animũ propè labefactauit, Ecce quum iſti ſcelerati ſint homines, quieſcũt tamẽ beati in ſuis deliciis, & potentia eminẽt, neque id ad paucos dies, ſed diuturno & quaſi perpetuo curſu. Quid autem minus conſentaneum, quàm liberaliter à Deo tractari quorum apud homines infamis eſt ac deteſtabilis improbitas? עולם perperam hîc pro mundo multi accipiunt: quia potius conquerītur Dauid de ſtabili & diuturna fœlicitate impiorum, quæ tædio moræ bonos conficit. Quum ergo ſceleratos videat Dauid tam ſuauiter à Deo foueri, ad ſe ipſum deſcendit: & quia ſibi veræ probitatis conſcius eſt, ſecum diſceptat quid profuerit iuſtitiam colere, eo quòd miſerè affligetur. Dicit enim ſe *quotidie flagellari*, & quoties ſol exoritur, aliquid incommodi ſibi paratum eſſe, vt nullus ſit miſeriarum finis. Summa eſt, Certè fruſtra ſtudui mundum habere cor & puras manus, quum me aſſiduæ afflictiones maneant, & quaſi excubias agant ad me excipiendum prima aurora. Hæc enim conditio oſtendit nullam eſſe coram Deo innocentiæ mercedem: quia ſuos cultores paulo humanius tractaret. Porrò quia duabus partibus conſtat vera integritas piorum, nempe puritate cordis, & externa operum iuſtitia, vtranque partem Dauid ſibi vendicat. Nos quoque, eius exemplo, diſcamus eas coniungere, ac incipere quidem à munditie cordis, deinde verò eam teſtari rectitudine & iuſtitia apud homines.

15 *Si dixero, Narrabo ſic, Ecce" generatio filiorum tuorum: tranſgreſſus ſum.*	15 אם־אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי׃
16 *Etſi applicui animũ ad hoc ſciẽdum, moleſtia id fuit in oculis meis.*	16 ואחשבה לדעת זאת עמל היא בעיני׃
17 *Donec ingrediar in Sanctuaria Dei, intelligam nouiſſimum eorum.*	17 עד־אבוא אל־מקדשי־אל אבינה לאחריתם׃

" vel, in generationem filiorum tuorum tranſgreſſus ſum vel feſelli.

15 *Si dixero.* Quia Dauid cogitationes, quibus tentatus fuerat, peruerſas eſſe videt, frænum ſibi iniicit, ſuámque leuitatem coarguit quòd ſibi ambigere permiſerit. Etſi autem conſilium Dauidis minimè obſcurũ eſt, in verbis ſubeſt aliquid perplexũ. בגד ſignificat trãſgredi, atque etiam fallere. Ideo vertunt quidam, feſelli generationem: acſi dixiſſet, Fraudarem hoc modo ſpe ſua filios tuos. Vertũt alij, tranſgreſſus ſum in generationem. hoc eſt facerem iniuriã fidelibus. Sed quoniam verba Prophetæ ſic habent, *ecce generatio filiorum tuorum, tranſgreſſus ſum:* ex quibus optimus ſenſus elicitur, ſimpliciter ita interpretor, Si impiæ dubitationi aſſentiar, tranſgredior, quia ecce perdurant fideles in mundo, & ſemper populum aliquem tibi conſeruas. Ita nihil ſubaudiendum erit, & verbum בגדתי ſeorſum abſque conſtructione legetur. Diximus autem alibi nomen דור propriè ad tempus referri. Nunc clarè tenemus quid velit Dauid, quum ſibi indulgeant profani homines in ſuis ſpeculationibus, donec ſe ipſos tandem obdurent, & excuſſo Dei metu, ſimul abiiciant ſpem ſalutis: ſanctus vir, ne in tale præcipitiũ ruat, ſeipſum compeſcit. *Narrare* hîc tantundem valet ac pronuntiare quod meditatus ſis. itaque ſenſus eſt, Si iudicium quaſi de re certa proferam, ſcelerata erit tranſgreſſio. Quum ergo ante ſuſpenſus hæreret, nunc ſe grauiter peccaſſe agnoſcit. Ratio interponitur, quia Deus populum aliquem in mundo ſuperſtitem tueatur. Et videtur demonſtratiuam particulam *ecce*, repetere ex oppoſito: quia paulo antè dixerat, Ecce iſti ſcelerati. Eccleſiam verò, quæ tam furioſè à Satana & innumeris hoſtium copiis impetitur, ſaluam manere, verè diuinum miraculum eſt.

16 *Et applicui animum.* Verbum חשב quo vtitur propriè ſupputare ſignificat, interdum verò conſiderare vel expendere. ſed adiectio ſenſum quem poſui flagitat, quòd animum ſuum ad hoc ſciendum applicuerit. Cæterùm quanuis tranſgreſſionis ſe damnauerit, nunc tamen fatetur ſe non fuiſſe explicitum ab ambagibus quæ eius animum diſtrahebant, donec ingreſſus eſt Sanctuaria Dei. Summa enim verborum huc tendit, quanuis huc & illuc mentem ſuam verteret, ratiocinando tamen nõ potuiſſe aſſequi quomodo inter tantas perturbationes Deus mundum gubernet. Porrò de ſeipſo loquens, admonet quouſque perueniant homines vbi proprio ſenſu duce aguntur: nempe deficere ſub moleſtia, quia nihil certum vel ſtabile reperiant. Nec enim dubium quin Sanctuaria opponat carnis rationi. Vnde ſequitur, quicquid ex ſe homines ſapiunt, friuolum eſſe & euanidum: quia ſola docilitas illis prudẽtiæ loco eſt, dum à verbo Dei pendent. Neque verò de incredulis loquitur, qui ſponte cæcutiunt, ſe ipſos inuoluunt erroribus, ſcandala etiam cupidè arripiunt, quæ procul à Deo ipſos alienent. Sed quum modeſtè nõ minus quàm ſedulò incumberet ad piam inquiſitionem, reuerenter etiam non minus quàm attentè ſuſpiceret Dei iudicia, fatetur tamen ſe euanuiſſe. *moleſtia* enim tantundem valet ac inutilis labor vel irritus. Quiſquis ergo naturaliter ratiocinando, de iudiciis Dei certior fieri volet, abſque profectu ſe fatigabit: ideóque in ſuperiorem gradũ tranſire neceſſe eſt. Per *Dei Sanctuaria* quidam etiam ex Hebræis cæleſte domicilium intelligunt, in quo habitant piȩ animæ & Angeli: ac ſi dixiſſet, donec agnoſcam non eſſe creatos homines hac lege, vt pauliſper floreant ac delicientur in mundo, ſed vt peregrinando aſpirent in cælum. Et ſanè de prouidentia Dei neminem fateor rectè iudicare, niſi qui ſupra terram conſcendit: ſimplicius tamen ac magis

magis genuinum erit Sanctuarij nomine intelligere cæleſtem doctrinam. Quia enim Lex repoſita erat in Sanctuario, inde petenda erant oracula, & hæc vera erat diſcendi ratio, ſcite Dauid *ingredi Sanctuaria* poſuit pro accedere ad Dei ſcholam. acſi diceret, Donec ſit Deus mihi magiſter, & ex eius verbo diſcam quod alioqui mens mea non capit, in reputanda mundi gubernatione deficio. Quũ ergo audimus, homines, niſi aliunde ſapiant quàm ex ſeipſis, non eſſe idoneos ad conſiderandum prouidentiæ Dei ordinem, quod iam erit noſtrum ſapere, niſi obedienter amplecti quod Deus tam verbo ſuo quàm Spiritu docet? Etſi enim Dauid Sanctuarij voce ad externam illam docendi rationem alludit quam inſtituerat Deus in populo ſuo, arcanam tamen Spiritus illuminationem ſimul cum verbo complectitur. Per *finem illorum* vel nouiſſima, nõ intelligit vitæ exitum qui perſpicitur ab omnibus: (quid enim opus fuiſſet in Sanctuaria Dei ingredi?) ſed extẽditur hic finis ad Dei iudicia, quibus palàm facit, quum dormire vulgo creditur, ſe in opportunũ tempus pœnas differre quas promeriti ſunt improbi. Hoc paulo fuſius explicandum eſt. Si ex Deo qualis ſit impiorũ conditio diſcere cupimus: reſpondet, vbi pauliſper floruerint, ſubitò marſcere. Quòd ſi continuo curſu fluat illis fœlicitas vſque ad mortem, hoc tamen nihil eſt, quũ eorum vita nihil ſit. Quum ergo Deus impios omnes male perituros pronuntiet, ſi apertam in hac vita vindictam de illis ſumit, occurrat nobis Dei iudicium. Si autem nulla vltio in terra appareat, mentes noſtras ſuſpendere conuenit: quia nondum aduenit finis vel nouiſſimus dies. Denique ſi in conſiderandis Dei operibus rite proficere cupimus, primùm rogandus eſt vt nobis aperiat oculos: (quia nihil aliud quàm deſipiunt qui à ſeipſis volunt eſſe oculati & perſpicaces:) deinde authoritas verbo eius danda eſt.

18 *Certe in lubricis poſuiſti eos, deijcies eos in deſolationes.*
19 *Quomodo fuerunt in vaſtitatem quaſi momento? perierunt, conſumpti ſunt ab horroribus.*
20 *Quaſi ſomnium poſt expergefactum* homi- nem: *Domine in ſuſcitando imaginem eorum contemptibilem reddes.*

18 אַךְ בַּחֲלָקוֹת תָּשִׁית לָמוֹ
הִפַּלְתָּם לְמַשּׁוּאוֹת׃
19 אֵיךְ הָיוּ לְשַׁמָּה כְרָגַע סָפוּ
תַּמּוּ מִן־בַּלָּהוֹת׃
20 כַּחֲלוֹם מֵהָקִיץ אֲדֹנָי
בָּעִיר צַלְמָם תִּבְזֶה׃

18 *Certe in lubricis.* Iam Dauid luctis perfunctus quaſi nouus homo eſſe incipit: & compoſitè loquitur quaſi ex alta ſpecula. ſicuti hoc remedium in rebus turbatis Propheta Habacuc ſuo exemplo nobis præſcribit, Aſcendam, inquit, ſuper ſpeculam meam. Oſtẽdit ergo Dauid quantum proſit Deo appropinquare. Video, inquit, Domine, quid agas. quanuis enim pauliſper ſubſiſtant impij, in lubrico tamen agitantur, vt breui concidant. Vtrumque verbum præteriti temporis eſt: ſed ponere in lubrico, de præſenti tempore capitur, acſi diceret ideo raptari in ſublime vt caſu grauiore ruant. Hoc quidem videtur etiam bonis commune eſſe, quia totus mundus lubricus eſt: ſed quia è cælo pendent fideles, imò fundati ſunt in Dei virtute, quãlibet ſint fragiles, & incerta eorum conditio, non dicuntur in lubrico ſtare. Quòd ſi nutent, vel etiam labantur, Dominus ſuppoſita manu nutantes confirmat, & lapſos erigit. Inde autem lubricitas impiorum, quòd in ſua potentia quaſi in glacie pedem figunt, ſéque veſana eleuatione ad præcipitium comparant. Neque enim imaginanda eſt nobis fortunæ rota quæ temere omnia voluendo miſceat: ſed tenendum Dei conſilium quod attingit Propheta, & quod piis omnibus dicit in Sanctuario patefieri, nempe occulta Dei prouidentia impelli. Qua de re lectores, ſi volent, videant pulchrum Claudiani carmen libro primo contra Rufinum. Habac. 2. a. 1.

19 *Quomodo fuerunt.* Hæc admiratio non parum ad confirmationem proximæ ſententiæ valet. nam ſicuti torporem nobis adeóque ſtuporem inducit proſperitas impiorũ, ita inopinata pernicies melius nos expergefacit, vt inquirere quiſque cogatur quomodo factum ſit quod omnes putabant fieri non poſſe. Ergo quaſi de re incredibili interrogat Propheta. Simul tamen admonet Deum ſic quotidie operari, vt nobis iuſta ſit mirandi occaſio, niſi oculi deeſſent. Imò ſi fide eminus proſpiceremus iudicia Dei, nihil nouum vel difficile creditu cõtingeret, quia admiratio ex ſocordia naſcitur. Quòd dicit impios *conſumi à terroribus*, duplicem ſẽſum admittit: vel quòd fulminet Deus contra eos inſolitis modis, qui propter nouitatem, formidinem incutiunt: vel quòd Deus, licet manum non admoueat, ſolo flatus ſui horrore exanimet hoſtes ſuos, & in nihilum redigat, quum tamen ſecurè deſpiciant omnia pericula, acſi eſſent extra telorum iactum, & fœdus haberent cum morte. ſicuti prius vidimus cum hac iactãtia proteruientes induci, Quis noſter dominus eſt? Ego vt priorem ſenſum magis amplectar, Pſal. 12. a. hac ratione inducor, quòd Deus, vbi nos adeò tardos ad conſideranda iudicia ſua videt, vt tor- 5. porem noſtrum corrigat, violenta iudicia exercet, ac inuſitatis modis perſequitur impios, acſi terram concuteret.

20 *Quaſi ſomnium.* Hæc ſimilitudo frequenter in Scriptura occurrit, ſicuti Ieſaias hoſtes Ieſa. 29. b. Eccleſiæ ſimiles fore dicit nocturnæ viſioni. Sed alios locos adducere longum eſſet atque ſu- 7.

peruacuum. Aptiſſimè autem conuenit ad locum præſentem. Vnde enim tãta fortunæ impiorum admiratio, niſi quia ſopor mẽtes noſtras occupat? denique nõ ſecus fingimus beatos eſſe ac fœlices, quàm ſomniando fabricamus regna quæ nunquam fuerunt. Nam qui verbo Dei illuminati vigilant, quamuis ante eorum oculos ſplendeant impij contrario ſplendore qui longè ſuperat, retinentur. Nos ergo expergefieri Propheta iubet, vt appareat meram vanitatem eſſe quicquid ſuſpicimus in mundo: ſicuti ipſe nunc rediens ad ſanam mentem, ſe prius ſomniaſſe ac deliraſſe agnoſcit. Cauſa additur, quia Deus *imaginem eorum contemptibilem* & probroſam *reddet*. Hac autem voce perperam, meo iudicio, quidam intelligunt animã hominis, quia formata ſit ad Dei imaginem: quum ſimpliciter externam pompam derideat Propheta, quæ oculos perſtringens, ſimul effugit: quemadmodum & Pſalmo 39.b.7. habuimus, Certè in imagine tranſit homo. quod tantundem valet ac fluere inſtar aquæ, cui nulla ineſt ſoliditas: vel potius inſtar figuræ, quæ in ſpeculo refulgens, ſubſtantia tamẽ caret. Imago igitur hîc ſignificat quod vulgo dicimus apparentiam. Atque ita obliquè errorem noſtrum coarguit Propheta, quia de nihilo nobis phantaſmata concipimus. Particula בעיר propriè ſignificat in vrbe: ſed quia frigidè hoc dictum eſſet, multi prudenter tantundem valere iudicant atque בהעיר. quod etiam ex puncto camés colligitur. Ita vertendum eſt *in ſuſcitando*, hoc eſt, vbi trãſierint ſomnia iſta quę nos deludunt. Id autem fit nõ modò quum Deus res turbatas in tolerabilem ordinem reſtituit, ſed quum tenebris diſcuſſis, mentes quoque noſtras ſerenat. Etſi autem nunquam res in mundo compoſitæ cernuntur vt optandum foret: quia Deus ſpei noſtræ fouendæ cauſa perfectum ſtatum differt vſque ad diem vltimum iudicij: quoties tamen manum ſuam exerit contra impios, illucet quædam aurora ne denſior caligo nos ſopore occupet. Trahũt hoc quidam ad vltimũ iudicium: acſi dixiſſet Dauid pollere opibus & potentia impios in mundo, & confuſam hãc noctem durare vſque dum ſuſcitabit Deus mortuos. Etſi autem vtilis eſt doctrina, hîc locum non habet: quia à contextu prorſus aliena eſt. Sicui magis placeat legere in vrbe, ſenſus erit, non obſcuram fore Dei vindictam, quum fluxum impiorum decus ſubiiciet opprobrio: ſed hoc palàm fore & conſpicuum, quaſi in frequenti vrbis foro. Sed melius cohæret Suſcitãdi verbum, quod ſomniis opponitur.

21 *Quia excanduit cor meum, & renibus meis compunctus ſum.*	21 כִּי יִתְחַמֵּץ לְבָבִי וְכִלְיוֹתַי אֶשְׁתּוֹנָן׃
22 *Et ego ſtultus, nec cognoui: quaſi iumenta fui apud te.*	22 וַאֲנִי־בַעַר וְלֹא אֵדָע בְּהֵמוֹת הָיִיתִי עִמָּךְ׃
23 *Ego verò ſemper tecum, tenuiſti manum dexteram meam.*	23 וַאֲנִי תָמִיד עִמָּךְ אָחַזְתָּ בְּיַד יְמִינִי׃
24 *Conſilio tuo diriges me: & tãdem in gloriam ſuſcipies me.*	24 בַּעֲצָתְךָ תַנְחֵנִי וְאַחַר כָּבוֹד תִּקָּחֵנִי׃

21 *Quia excanduit.* Iterum confeſſionem repetit quam prius ediderat, quòd ſcilicet prauæ æmulationis punctiones in animo ſentiens, ſtomachosè litigauerit cũ Deo. Bilem fermento comparat. Alij vertunt, aceto cor fuiſſe perfuſum. Sed melius conuenit cor fuiſſe acidum, vel turgidum inſtar fermenti: ſicut etiam apud Plautum mulier iracundia feruens, dicitur tota eſſe in fermento. Alij legunt, compũcti ſunt renes mei: & א in principio dictionis poſitum eſſe volunt loco ה, quod ad ſenſum parũ intereſt. Scimus autem כליות (quo nomine Hebręi renes intelligunt) deduci à כלה quod eſt appetere, quia ſedem cupiditatum ponunt in renibus. Perplexis itaque cogitationibus quaſi ſpinis ſe fuiſſe cõfixum dicit. Vnde autem hæc tam acris indignatio Dauidi, antè diximus. Multi enim profani homines, quamuis cæleſti prouidentia mundum regi negẽt, non tamen ſe magnopere diſcrutiant, ſed rident Fortunæ luſus. Quo autem magis perſuaſum eſt fidelibus, Deum eſſe mundi iudicem, eo magis excandeſcunt vbi non reſpondet eorum votis. Mox verò ſeuerè ſe, vt par erat, caſtigans, ſtultum primò vocat: deinde accuſat ſuam ignorantiam: tertiò dicit ſe beſtiis fuiſſe ſimilem. Si tantùm de ſua inſcitia confeſſus eſſet, quæri poterat vnde vitium vel defectus. Hoc igitur ſtultitiæ ſuæ aſcribit, quam magis amplificat, comparans ſe brutis animalibus. Summa eſt, prauam illam æmulationem, cuius meminit, ex inſcitia & errore natam eſſe: erroris verò culpam in ipſo reſidere, quia mente alienatus deſipuerit: neque id vulgari modo, ſed ad brutum ſtuporem vſque. Etſi enim verum eſt quod antè diximus, homines de operibus Dei nunquam rectum iudicium facere, quia in illis conſiderandis deficiunt omnes eorum ſenſus: meritò tamen Dauid culpam ſibi imputat, quòd ab humano iudicio ad brutas pecudes deſciuerit. Cæterùm quoties non placebit nobis conſilij Dei ratio in mundi gubernatione, meminerimus id ſenſus noſtri prauitate fieri. Particula עמך comparatiuè hîc accipitur pro coram te acſi dixiſſet, Domine, quamuis aliqua ratione excellere viſus ſim in mundo, cæleſtis tamen ſapientiæ tuæ reſpectu fui quaſi iumentum. Nec abs re hanc particulam interpoſuit. vnde enim fit vt homines ſua vanitas ſic demulceat,

niſi

niſi quia dum alius aliũ reſpicit,omnes ſibi blaudiũtur? Luſcus enim ſibi videtur quiſque inter cæcos: ſaltem hoc vno contentus eſt,quòd alij nihilo magis ſapiunt. Vbi autem ad Deum venitur,iacet ille,cui indormiebant communis error.

23 *Ego verò ſemper tecum.* Hîc alio ſenſu dicit ſe fuiſſe cum Deo.gratias enim agit,quòd in illa ruinæ procliuitate retentus ab eo fuerit ne prorſus excideret. Huius verò gratiæ magnitudinem illuſtrat cõfeſſio illa quòd veſanus fuerit,& brutum animal. Bis enim ac ter dignus erat qui abiiceretur vbi fremere audebat contra Deum. Cæterùm duobus modis apud Deum eſſe homines dicuntur,nempe vel ſenſu & cogitatione, dùm perſuaſi ſunt ſe agere ſub illius oculis,eiúſque manu regi & virtute ſuſtineri: vel dum illos palantes ac vagos Deus arcano fræno continet,nec in totum alienari patitur. Qui ergo ſe à Deo negligi fingit,non eſt apud Deum, proprio ſenſu: ſed occulta eius gratia apud eum manet, quia non deſeritur. Denique propinquus eſt ſemper Deus electis ſuis: quia licet tergum obuertant,eos tamen paterno ſemper intuitu proſequitur. Per apprehenſionem dexterę ſignificat mirabili Dei virtute ſe fuiſſe retractum à profunda illa abyſſo in quam ſe proiiciunt reprobi. Quòd ergo ſe cohibuit Dauid ne prorumperet ad manifeſtas vſque blaſphemias,ne obdureſceret in errore, quòd etiã ſeipſum ſtultitiæ damnauit,hoc Dei gratiæ fert acceptum,quòd porrecta dextra ipſum à præcipitio erexerit. Hinc verò perſpicimus quàm pretioſa Deo ſit ſalus noſtra,quòd,dum procul ab ipſo vagamur,ſollicite tamen nos reſpicit,manúmque extendit ad nos colligẽdos. Non debet quidem hoc obtendi in prætextum ignauiæ,ſed tamẽ experientia docet,quum ſtupidi torpemus, nos Deo curæ eſſe,adeóque fugitiuis & erronibus propinquum eſſe. Et notanda eſt vis metaphorę,quum *dextram apprehendere* dicitur. nulla enim tam leuis eſt tẽtatio quę non facilè nos deiiciat,niſi diuinitus fulciamur. Quòd ergo non ſuccumbimus etiã in grauiſſimis pugnis,non aliunde eſt quàm ex Spiritus ſancti auxilio: nõ quòd ſplendidè ſemper in nobis exerat ſuã virtutem,quia ſæpe eam perficit in noſtra infirmitate: ſed ſatis eſt quod cæcis & neſcientibus ſuccurrit,labantes ſuſtentat,imò etiam lapſos erigit.

24 *Conſilio tuo.* Quoniam verba ſunt futuri temporis hunc genuinum eſſe ſenſum exiſtimo, Domine poſtquam nunc tuo ductu in viam ſemel reductus ſum,poſthac etiam regere me perges,donec tandem in gloriã tuam ſuſcipiar. Scimus enim,Dauidi ſolenne eſſe,vbi gratias ag[?]t cõcipere fiduciam in futurum tempus. Poſtquam ergo cõfeſſus eſt infirmitates ſuas, celebrauit quam expertus erat adiutricem Dei gratiam: nunc de eiuſdem perſeuerantia ſpem ſibi fie[?]t. Directio conſilij priore loco ponitur: quia etſi ſtultis & inconſideratis res interdum bene ſuccedunt(quia noſtris erroribus medetur Deus,& quæ male tentata fuerant,in lętiorem exitum vertit) ordinaria tamen & plenior eius benedictio eſt dare ſuis prudentiam: & hoc inprimis petendum,vt ſpiritu conſilij & iudicij nos gubernet. Quiſquis enim ſua prudentia fretus,quicquam aggredi audebit,quia ſibi arrogat quod Dei proprium eſt,cum hac ſua temeritate pudefiet. Si enim Dauidi neceſſe fuit pręeuntem habere Deum,quanto magis eodem duce nobis opus eſt? Conſilio deinde adiungitur *gloria*,quæ,meo iudicio, ad æternam vitam reſtringi non debet,ſicuti faciunt quidam; ſed totum fœlicitatis noſtræ curſum complectitur, à principio quod nunc cernitur in terra: vſque ad finem,quem ſpęramus in cælo. Sibi ergo æternam gloriam à gratuito Dei fauore promittit Dauid,non tamen excludit benedictiones quibus in terra ſuos proſequitur, vt aliquam fœlicitatis partem iam delibent.

25 *Quis mihi in cælo? & tecum non optaui in terra.*

25 מִי־לִי בַשָּׁמָיִם וְעִמְּךָ לֹא־
חָפַצְתִּי בָאָרֶץ׃

26 *Defecit caro mea & cor meum: robur cordis mei,& portio mea Deus in ſeculum.*

26 כָּלָה שְׁאֵרִי וּלְבָבִי צוּר־
לְבָבִי וְחֶלְקִי אֱלֹהִים לְעוֹלָם׃

27 *Quia ecce,qui diſcedunt abs te,peribunt: perdidiſti omnem fornicantem abs te.*

27 כִּי־הִנֵּה רְחֵקֶיךָ יֹאבֵדוּ
הִצְמַתָּה כָּל־זוֹנֶה מִמֶּךָּ׃

28 *Quantum ad me, appropinquare Deo,mihi bonum eſt: poſui in Domino Iehoua ſpem meam,vt enarrem omnia opera tua.*

28 וַאֲנִי קִרֲבַת אֱלֹהִים לִי
טוֹב שַׁתִּי בַּאדֹנָי יְהוִה מַחְסִי
לְסַפֵּר כָּל־מַלְאֲכוֹתֶיךָ׃

25 *Quis mihi in cælo?* Clarius demonſtrat quantum profecerit in Sanctuario Dei: quia ipſo vno contentus,quęcunque ſe præter ipſum offerũt,reiiciat. Eſt quidem aliis linguis aſpera loquendi forma qua vtitur,ſed Hebræis trita, dum interrogatio & affirmatio ſimul iunguntur. In ſenſu quidem nulla eſt ambiguitas, Dauidẽ præter Deum nihil in cęlo vel in terra appetere,& illo excepto fœtere quæcunque homines ad ſe alliciunt. Et certè tunc demum ſuam apud nos gloriam obtinet Deus,ſi huc & illuc non circunferimur,ſed vnus ipſe nobis ſufficit. Quòd ſi vel minimam partem affectus noſtri addicimus creaturis,eatenus Deum fraudamus debito honore. Et tamẽ hoc ſacrilegio nihil magis vulgare fuit omnibus ſeculis,nec hodie eſt. Quo-

tus enim quiſq; ſenſus ſuos in ſolo Deo incluſos tenet? Videmus quàm multos ei comites adiungat ſuperſtitio. quanuis enim fateâtur Papiſtæ à Deo pendere omnia, innumera tamen ſibi hinc inde ſubſidia accerſunt. Alij ſuperbia inflati, vel ſe vel alios homines ſocios Deo obtrudunt. quo diligentius notanda eſt hæc doctrina, nobis fas non eſſe quẽquam appetere præter Deum. Quanquam autem *cæli* & *terræ* nominibus deſignat quicquid imaginari poſſunt homines, videtur tamen duas ſpecies diſtinctè notare. neminem ergo ſe præter Deum in cælo quærere dicens, repudiat omnes fictitios deos quibus cælum replet communis mundi error ac ſtultitia. Quòd negat ſe quenquam optare in terra, refero ad fallacias, quibus totus ferè mũdus ſe inebriat. Nam qui priore illo Satanæ artificio non falluntur, vt ſibi falſos deos fabricent: vel arrogantia ſe decipiunt, dum ſua induſtria, aut virtute, aut prudentia confiſi, vſurpant quod Dei proprium eſt: vt ſe ineſcant fallacibus illecebris; dum recumbunt in hominum fauorem, vel ſuis opibus aliiſque ſubſidiis nituntur. Hæc igitur vna eſt quærendi Dei ratio, vbi non abſtrahimur per varios circuitus, & exuti omni ſuperſtitione & ſuperbia, ad Deum vnum nos rectà conferimus. Nam particula hæc, *tecum neminem volui*, tantundem valet acſi dixiſſet, Quia te cognoui vnum mihi ſatis ſupérque eſſe, non raptor poſt varios appetitus, ſed in te acquieſco. Porrò vt Deo vno ſatiemur, operęprętium eſt cognoſcere quam bonorum plenitudinem nobis offerat.

26 *Defecit caro mea.* Priorem partem verſus ita quidam accipiunt, quòd præ deſiderij ardore defecerit cor & caro Dauidis, atque ita teſtari putant quàm ſeriò ad Deum ſenſus ſuos applicuerit. Quanquam autem ſimilis alibi loquutio occurret, videtur tamen alium ſenſum exigere quod continuò pòſt additur, *Fortitudo cordis mei Dominus*. Potius antitheſin eſſe arbitror inter defectum quem in ſe Dauid ſentiebat, & robur diuinitus ei ſuggeſtum, acſi diceret, Quanuis à Deo ſeparatus nihil ſim: omniáque mea in nihilum recidant, veniens tamẽ ad eum reperio illic plenam fortitudinem. Atque hoc apprimè neceſſarium eſt, reputare quid ſimus ſine Deo: quia nemo ſe prorſus in Deum coniiciet, niſi qui ſe deficere ſentiens, de ſuis facultatibus deſperat. Neque enim à Deo petimus niſi quod nobis intus deeſt. Atque hoc quidẽ fatentur omnes, & maior pars ſufficere putat, ſi infirmitatem ſubleuet Deus, vel inopiæ ſuppetias ferat. Longè plenior eſt Dauidis cõfeſſio, dum ſuam (vt ita loquar) nullitatem coram Deo proponit. itaque meritò addit *Deum eſſe portionem ſuam*: qua ſimilitudine ſignificat Scriptura ſortem qua quiſque contentus eſt. Quum ergo transfertur hoc ad Deum, ſciamus hanc eſſe rationem, quia vnus ipſe nobis abundè ſufficiat, & in eo conſtet perfecta fœlicitas. Vnde ſequitur, nos ingratos eſſe ſi aliò reflectimus animum, ſicuti dictum eſt Pſalmo 16.a.4. vbi rationem metaphoræ clarius Dauid explicat. Quòd nugantur quidam vocari Deum portionem noſtrã quia anima ex eo ſumpta ſit: neſcio vnde tam futilis argutia illis venerit in mentem, quæ non minus remota eſt à ſententia Dauidis, quàm cælum à terra: & ſecum trahit Manichæorum delirium, quo faſcinatus fuit Seruetus. Sed hoc vt plurimum contigit, homines in Scripturis non exercitatos, & non imbutos vera Theologia, licet periti ſint linguæ Hebraicæ, hallucinari tamen in primis rudimentis. Porrò licet cordis nomine totam animam comprehendat, non tamen eſſentiam deficere intelligit, ſed vires omnes concidere, quas nonniſi ex Dei liberalitate precario obtinet.

27 *Quia ecce qui.* A repugnantibus probat nihil eſſe melius, quàm ſimpliciter acquieſcere in vno Deo: quia ſimulac ab eo quiſpiã diſceſſerit, horribilis ipſum interitus manet. Diſcedere autem ſciamus omnes qui ſpes ſuas variè partiuntur ac diſſipant. Eodẽ pertinet *fornicandi* verbum: quia peſſimum adulterij genus eſt, cor noſtrum diuidere, ne in ſolo Deo fixũ maneat, quod facilius erit cognitu ſi definiatur ſpiritualis mentis noſtræ caſtitas, quæ in fide, inuocatione Dei, cordis integritate, & verbi obedientia ſita eſt. Quiſquis ergo ſe verbo Dei non ſubiicit, vt bonorum omnium authorem vnicum ſentiens, ab eo pendeat, ſe tradat ei regendum, ad eum ſemper confugiat, omnéſque affectus ei addicat, ſimilis eſt mulieri adulteræ, quæ relicto marito, alienis ſe proſtituit. Perinde igitur eſt acſi Dauid omnes apoſtatas pronuntiet eſſe adulteros.

28 *Quantum ad me.* Ad verbum, *Et ego*. Sed Dauid ſeorſum de ſe loquens, affirmat, quanuis totum mundum videat vagis erroribus à Deo alienari, ſe tamen ſub Dei manu ſemper fore: Pereant, inquit, alij, ſi reſtringi non poteſt eorum libido quin ferantur poſt mundi fallacias: in hoc tamen propoſito firmus manebo, vt ſacram cum Deo coniunctionem colam. Appropinquandi modum continuò pòſt ſubiicit, dum in eo fiducia noſtra reſidet. Neque enim aliter nos Deus retinebit, niſi perſuaſi ſimus non aliter quàm eius gratia nos ſaluos ſtare. Notandus eſt autem hic locus, ne toto mundo ad incredulitatem labente, mala exempla nos abripiant ad communem licentiam: ſed nos ad vnum Deum reſtringere diſcamus. In fine ſignificat, poſtquam vni Deo ſe conſecrauerit, nunquam ſibi defore eius laudandi materiam: quia ſcilicet ſpem ſuorum nunquam fruſtratur. Vnde ſequitur, non alios Deo maledicere, vel obſtrepere, niſi quia ſponte nebulas ſibi obducunt, ne perſpecta eius prouidentia, eius fidei tutelæque ſe permittant.

ARGVMENTVM PSALMI LXXIIII.

Queruntur ſancti de Eccleſiæ vaſtatione, quæ nomen Iſraelis propè ad interitum adduxerat. Etſi autem ex ſupplicibus votis apparet eos aſcribere peccatis ſuis quicquid ſuſtinent malorũ, Deo tamen obijciũt fœdus ſuum, quo genus Abrahæ ſibi adoptauit: Deinde in memoriam reuocant quam potẽter & magnificè virtutem ſuam exeruerit in liberanda Eccleſia: & ſpe inde cõcepta, precantur vt Deus opem & remedium tandem afferat rebus perditis & deploratis. *Pſal. LXXIII.*

1 *ERudiens Aſaph. Vtquid Deus repuliſti in perpetuum. fumabit ira tua in gregem paſcuorum tuorum?*

2 *Recordare congregationis tuæ*, quam *pridem poſſediſti*, quam *redemiſti, virgæ hæreditatis tuæ, montis Sion huius in quo habitaſti.*

3 *Eleua percuſſiones tuas ad deſolationes perpetuas contra omnem maleficum hoſtem Sanctuario.*

4 *Rugierunt aduerſarij tui in medio Sanctuariorum tuorum, poſuerunt ſigna ſua.*

5 *Cognitus eſt quaſi elatus in ſublime, in perplexitate ligni ſecures.*

6 *Et nunc ſculpturas eius ſimul in bipenni & malleis confringunt.*

7 *Miſerunt in igne Sanctuaria tua ad terram polluerunt domicilium nominis tui.*

8 *Dixerunt in corde ſuo, Populemur eos pariter. incenderunt omnia Tabernacula Dei in terra.*

1 משכיל לאסף למה
אלהים זנחת לנצח יעשן אפך
בצאן מרעיתך׃
2 זכר עדתך קנית קדם
גאלת שבט נחלתך הר ציון זה
שכנת בו׃
3 הרימה פעמיך למשאות
נצח כל־הרע אויב בקדש׃
4 שאנו צורריך בקרב מועדך
שמו אותתם אתות׃
5 יודע כמביא למעלה
בסבך־עץ קרדמות׃
6 ועת פתוחיה יחד בכשיל
וכילפורת יהלמון׃
7 שלחו באש מקדשך לארץ
חל לו משכן שמך׃
8 אמרו בלבם נינם יחד
שרפו כל־מועדי־אל
בארץ׃

1 *Erudiens Aſaph.* Inſcriptio משכיל optimè argumento conuenit. nam etſi rebus lætis interdum aptatur, ſicuti viſum eſt Pſalmo 45. vt plurimum tamen admonet ſermonem haberi de iudicijs Dei quibus coguntur in ſeipſos deſcendere homines, ſuáque peccata examinare, vt ſe coram Deo humilient. Pſalmum verò à Dauide non fuiſſe compoſitum, ex argumẽto colligere promptum eſt, quia non potuit ſua ætate talem Eccleſiæ diſſipationem & cladem deflere. Qui aliter ſentiunt, Spiritu Prophetico à Dauide fuiſſe prædictum excuſant quod nondum euenerat. Sed quum Pſalmos cõplures probabile ſit poſt mortem Dauidis fuiſſe compoſitos à diuerſis authoribus: hunc vnum eſſe ex numero non dubito. De qua tamen calamitate hîc tractetur, non adeò certum eſt. Duæ ſunt ſententiæ. quidam enim ad vrbis & templi excidium referunt, quum populus traductus fuit Babylonem ſub Nabucadneſer. Alij ad Templi profanationem quæ ſub Antiocho contigit. Vtraque aliquid coloris habet: prior ſcilicet, quòd hîc deplorant fideles ſe iam deſtitui ſignis ac Prophetis: quum ſatis conſtet floruiſſe multos Prophetas quum abductus in exilium fuit populus. Rurſum quia paulò antè dicitur, exuſta fuiſſe Sanctuaria, deletas ſculpturas, & nihil integri reliquum fuiſſe: non cõpetit in Anthiochi ſæuitiam ac tyrannidem. Tametſi enim templum fœdè polluit Gentium ſuperſtitionibus, manſit tamen ſaluum ædificium, nec igni tunc flagrarunt ligna & lapides. Obtendunt quidam, per Sanctuaria intelligi Synagogas, vbi non Ieroſolymæ modò, ſed in reliquis Iudæę vrbibus ſolebant haberi ſacri conuentus. Fieri etiam poteſt vt fideles, templi horrendã vaſtationem cernentes, tam lugubri ſpectaculo admoniti, mentes etiam retulerint ad incendium illud quo abſumptum fuerat à Chaldæis, atque duas clades ſimul complexi ſint. Ita coniectura erit magis probabilis, ad tempus Antiochi ſpectare has querimonias, quia tunc Prophetis caruit Dei Eccleſia. Quanquam ſi magis ad exilium Babylonicum referre placeat, huius nodi facilis erit ſolutio: quia licet tunc viuerent Ieremias, Ezechiel & Daniel, ſcimus tamen quaſi vocationis ſuę curſu perfunctos tacuiſſe ad tempus: donec ſub diem liberationis rurſus in lucem prodiit Daniel, qui exules ad reditum animaret. Quò reſpicere videtur Ieſaias capite 40. a. 1. in his verbis, Conſolamini, conſolamini populum meum: dicet Deus veſter. Verbum enim futuri temporis indictum fuiſſe Prophetis temporale ſilentium denotat.

1 *Vtquid Deus.* Si hæc querimonia ſcripta fuit in exilio Babylonico,quanuis annus ſeptuageſimus redemptionis præſcriptus fuiſſet à Ieremia,mirum tamen non eſt tam lõgę moræ tædium pluſquam acerbum fuiſſe,vt quotidie ingemiſcerent, ac tam longum ſpatium inſtar perpetui ſeculi fuiſſe. Qui verò Antiochi crudelitatem perpeſſi ſunt,quia nullum illis erat definitum tempus,meritò de perpetua Dei iracundia conqueri poterant:præſertim quum viderent ſine ſpe ſolatij in dies augeri hoſtium truculẽtiam,& res ſuas in deterius collabi. Multis enim aduerſis bellis prius attriti,quæ ſubinde à vicinis oriebantur, ad vltimam ferè conſumptionem tunc venerunt. Notandum autem eſt quod fideles à profanis gentibus vexati,oculos tamen ad Deum attollunt, acſi plagas omnes ſola eius manus infligeret. Sciebant enim nonniſi infenſo Deo,tantum licentiæ contra ſe permitti profanis gentibus.Ergo perſuaſi non eſſe ſibi bellum cum carne & ſanguine,ſed iuſto Dei iudicio ſe affligi,cauſam ipſam & fontem omnium malorum conſiderant,quòd Deus,quo propitio antè fœliciter vixerant,nũc eos abiecerit, neque cenſere amplius in grege ſuo dignetur. Nam verbum זנח reiicere ac deteſtari, interdum etiam ſe procul ſubducere ſignificat:nec multum intereſt quocunque modo hîc accipias.Summam hanc tenere ſufficiat,quoties premimur rebus aduerſis,nõ temere in nos iactari fortunæ tela,ſed arcano Dei impulſu flagella hæc aut ferulas excitari,quibus peccata noſtra caſtiget.Cæterùm *reiectio* & *ira* referri debent ad ſenſum carnis.Etſi enim,propriè loquẽdo,non iraſcitur Deus electis ſuis,quorum morbos afflictionibus quaſi medicinis ſanat: quia tamen ſenſus ipſe pœnarum iram eius nos aprehendere cogit,per nomen iræ, Spiritus de ſuo reatu admonet fideles.Vbi ergo Deus vindictã in nos ſuam exequitur, noſtrum eſt reputare quid ſimus meriti. Et quanquam nullum iracundiæ motum patitur Deus,per nos tamen non ſtetiſſe quominus peccatis noſtris grauiter offenſus in nos excandeſceret. Iam verò vt ſibi miſericordiam concilient,confugiunt ad fœderis memoriam, quo fuerant in filios adoptati. *Gregem* enim *paſcuorum Dei* ſe vocando,gratuitam electionem commendant, qua ſegregati fuerant à Gentibus.Quod etiam clarius exprimunt proximo verſu.

2 *Recordare congregationis.* Peculium Dei ſe fuiſſe iactant,non ſuo merito, ſed adoptionis gratia. Eodem pertinet antiquitas,quòd non venerint à paucis menſibus ſub Dei imperiũ, ſed hæreditaria fuerit ſucceſſio.Nam quo pluribus ſeculis amorem ſuum proſecutus fuerat erga ſemen Abrahę,eo melius ſtabilita fuit eorum fides. Recitant ergo,ſe ab initio fuiſſe Dei populum,nempe ex quo Deus inuiolabile fœdus cum Abraham pepigerat.Additur etiam redemptio,qua ſancita adoptio fuerat,neque enim verbo ſolùm,ſed re ipſa tunc imperium aſſeruit Deus.Hæc Dei beneficia ad fiduciæ materiam ſibi proponunt,& ipſi Deo authori cõmemorant,ne opus ſuum deſerat. His etiam freti continuò ſe vocant *virgam hæreditatis*,hoc eſt, hæreditatem quam ſibi ipſe dimenſus eſt.Nam quia perticis ſicut funiculis ſolebant agros terminare,alludit ad morem illum.Quanquam alij שבט tribum malunt vertere.magis tamẽ placet illa metaphora: quòd Deus arcana deſignatione ſui beneplaciti,quaſi decempeda, Iſraelẽ ſibi in proprium fundum diſtinxit à reliquis gẽtibus.Poſtremo loco ponitur Tẽplum in quo Deus ſe habitaturum promiſerat:non quòd incluſa illic eſſet eius eſſentia, vt iam ſæpius dictũ eſt:ſed quia fideles virtute & gratia illic propinquum & præſentem ſibi eſſe ſentiebant. Nunc tenemus vnde precãdi fiduciam populus ſumpſerit,nempe ex gratuita Dei electione,promiſſionibus,& cultu ſibi tradito.

3 *Eleua percuſſiones:* Viciſſim hoſtibus imprecantur lethalem plagam,prout crudeliter ſæuierunt in Sanctuarium Dei: acſi dicerent non ſufficere mediocrem pœnam tam impio & ſacrilego furori:perdẽdos ergo eſſe abſq; vlla ſpe ſanationis qui tam hoſtiliter contra Dei templum & populum egerunt:quia deſperata ſit eorum impietas.Porrò quum hanc orandi formã dictauerit Spiritus,immenſum erga nos Dei amorem inde colligimus,quòd iniurias nobis illatas tam ſeuerè velit vlciſci. Deinde quo in pretio habeat numinis ſui cultũ,cuius violationem ita perſequitur.Quantum ad verba ſpectat,quidam פעמים transferunt pedes aut greſſus, atque hunc eliciunt ſenſum,Domine leuato gradu celeriter aduola ad percutiẽdos hoſtes. Alij vertunt malleos,quod aptè conuenit.Mihi tamen religio non fuit ſequi eorum ſententiam qui ad percutiendi actum & ictus ipſos referunt.Poſterius membrum à quibuſdam aliter exponitur,quòd inimicus omnia corruperit in Sanctuario.Sed quia nuſquam alibi occurrit hæc ſyntaxis,nolui à lectione probata & recepta diſcedere.

4 *Rugierunt.* Leonibus comparant hoſtes, truculentiæ notandæ cauſa quam in ipſis Dei Sanctuariis exercuiſſe conqueruntur.Templum autem hoc loco malo intelligere, quàm Synagogas nec enim abſurdum eſt plurali numero vocari *Sanctuaria*,vt alibi ſæpe, quia in tres partes diuiſum erat. Quanquam ſi quis de Synagogis intelligere malit, non contendo. Imò nulla ratio prohibet ad totam terram extendere quam ſibi Deus conſecrauerat. Sed illud magis emphaticum,hoſtium rabiem ita paſſim graſſatam eſſe, vt ne templo quidem Dei pepercerint. Quòd dicit *poſuiſſe ſigna ſua*, ad notandam contumeliam pertinet, quòd ſcilicet erectis trophæis ſuperbè triumphauerint de ipſo Deo. Nam quod ad magicas diuinationes

Ezec. 21. c.21. quidam trahunt (ſicuti Nabuchadneſer, Ezechiele teſte, auguria ſua captauit) nimis eſt reſtrictum.Prior autem ille ſenſus optimè quadrat. Nam quiſquis terram ſanctã ingrediebatur,

illic

illic ſciebat vigere peculiarem Dei cultum:& templum erat quaſi inſigne præſentiæ Dei,acſi extentis vexillis populum illum ſub imperio ſuo teneret.His ſymbolis quæ populum Dei ſeparabant à prophanis Gentibus,ſacrilega ſigna ab hoſtibus in templum illata nunc Propheta opponit:ideóque nomen duplicans,auget indignitatem,quòd euerſis pietatis inſignibus, hoſtes alienas notas ſubſtituerint.

5 *Cognitus eſt.* Hac circunſtantia iterum magis aggrauat Propheta barbaram & feram hoſtium crudelitatem,quod ædificium tanto ſumptu extructum,tanta elegantia, ſplendoreq; ornatum,tãta induſtria & arte expolitum immaniter diſſipauerint.In verbis ſubeſt aliqua obſcuritas:ſenſus tamen hic ferè obtinuit,Quum extruendum eſſet Templum, cæſores arborum fuiſſe celebres ac famoſos. מביא quidam actiuè accipiunt,& exponunt,quaſi offerrēt Deo ſacrificia,fuiſſe illuſtres & cognitos.Et *perplexitas arborum* politis trabibus opponitur,vt melius pateat quàm exquiſito artificio rudes arbores & aſperas in tantam elegantiam formauerint. Vel,quod magis placet, ſignificat Propheta in ſyluis denſis ac perplexis delectũ ſedulo habitum fuiſſe,nequa arbor niſi eximia cæderetur. Quid ſi ita accipias?in illa denſitate cognitas & probè notatas fuiſſe arbores quibus admouēda erat ſecuris,quaſi iam in ſublimi locatę eſſent, & expoſitæ ſpectantium oculis. Certè dubium non eſt quin hoc verſu commendet materiæ præſtantiam,quia ſic delecta erat vt poſſet omnium oculos in ſe conuertere,ſicut initio proximi verſus formam ipſam,quæ ſingulari artificio expolita erat,per ſculpturas vel cælaturas intelligit.Nunc vero dicit Chaldæos nullo reſpectu in tam præclarum ædificium ſecures & malleos immittere,acſi in delēda tam magnifica ſtructura,Dei gloriam pedibus calcare propoſitum fuiſſet.Poſtea de incendio templi conqueritur,quo prorſus deletum fuit,quum machinis nonniſi ſemirutum eſſet.Multi, quia videbant commodum ſenſum ex verbis non poſſe elici, putarunt inuerſum eſſe ordinem,ideo ſic reſoluunt,Miſerunt ignem in Sanctuaria tua. Ego verò,quamuis repugnet accentus,non dubito genuinum eſſe ſenſum quem poſui,quòd incendio ignis templum in terram proiectum fuerit. Atque hic verſus melius confirmat,templum ob tres partes, Adytum ſcilicet interius,Sanctuarium quod medium erat,& Atrium,plurali numero vocari:quia mox ſequitur,*domicilium nominis tui.* Ponitur autem *Dei* nomen,vt ſciamus non fuiſſe illic comprehenſam eius eſſentiam,ſed virtute ſua in templo habitaſſe. quo maiore fiducia illic à populo inuocaretur. Atque vt melius ſæuitiæ atrocitatem exprimat Propheta, inducit eos vltro citróque ſe exhortātes,ne quis fieret vaſtationi modus. Quaſi parum animati,inquit,eſſent ad nocendum,vnuſquiſque ſocio ſuo ſtimulos addit,vt ſine exceptione vaſtēt ac perdant totum Dei populum. Tandem dicit incenſas fuiſſe omnes Synagogas.Sic enim nomen מועדים libenter interpretor, quia generalis nota additur: & diſerte exprimit Propheta Sanctuaria totius terrę.Frigidè enim exponunt quidam,quia cęleſti Dei Sacrario nocere non poterant,aut vim afferre,in templum terrenum vel Synagogas vertiſſe ſuam rabiem. Simpliciter enim conqueritur Propheta,hoſtes ita fuiſſe intentos ad nomen Dei abolendum vt nullus angulus ab illis relictus fuerit integer.Nomē verò מועדים,quod de ſanctuario vt plurimũ accipitur,non malè ſecundum etymologiam transfert ad ea loca vbi ſolebant agi ſacri conuentus,non modò ad legendos & enarrandos Prophetas, ſed etiam ad inuocandum Dei nomen:quaſi diceret,nihil omiſſum fuiſſe ab impiis quo extinguerent Dei cultum in Iudæa.

9 *Signa noſtra non videmus, non eſt amplius Propheta, & non eſt nobiſcum qui cognoſcat vſquequo.*	9 אתותינו לא־ראינו אין־עוד נביא ולא־אתנו יודע עד־מה:
10 *Uſquequo Deus exprobrabit aduerſarius? contumelia afficiet hoſtis nomen tuum perpetuó?*	10 עד־מתי אלהים יחרף צר ינאץ אויב שמך לנצח:
11 *Quouſque conuertes manum tuam, & dexteram tuam? in medio ſinus tui conſume.*	11 למה תשיב ידך וימינך מקרב חוקך כלה:
12 *Deus autem Rex meus ab initio operans ſalutes in medio terræ.*	12 ואלהים מלכי מקדם פעל ישועות בקרב הארץ:

9 *Signa noſtra.* Grauitatem malorum exaggerant fideles,quia nihil ad eam leuandam ſuppetat ſolatij.Nam hoc vnum præcipue ad erigendos piorum animos valet,vbi Deus ſpem reconciliationis affert,ſe in media ira miſericordiæ memorem fore promittens. Signa quidam ad miracula reſtringunt,quibus olim teſtatus fuerat Deus populo quē affligebat,ſe adhuc fore propitium. Atqui potius queruntur fideles ablata ſibi eſſe ſigna gratiæ. quòd Deus faciem ſuam quodammodo abſconderit:acſi dicerēt ſe tenebris eſſe obrutos,quia Deus pro more nō affulgeat.quemadmodum vulgo dicimus ſigna dari vel amoris vel odij. In ſumma queruntur nō modò nubiloſum eſſe tempus & obſcurũ,ſed ſe iacere in dēſis tenebris,vt ne ſcintilla qui-

dem lucis appareat. Quia autem præcipuum ex ſignis erat,à Prophetis futuram liberationem promitti,ideo deplorat non eſſe amplius Prophetam qui finem aliquem malis præuideat.Vnde colligimus iniũctũ fuiſſe conſolationis munus Prophetis,vt ſpe miſericordię,animos mœrore collapſos erigerent.Scimus quidem præcones fuiſſe ac teſtes irę Dei,vt præfractos ac rebelles minis & terroribus ad pœnitentiam cogerent:verùm ſi præcisè denuntiaſſent vindictã Dei,nonniſi in exitium ceſſiſſet eorum doctrina, quæ tamen in populi ſalutem deſtinata erat, Ideo illis tribuitur prædictio exitus futuri: quia ſub pœnis temporalibus proponitur paterna Dei caſtigatio,quæ triſtitiam mitigat,quũ perpetua ira miſeros peccatores prorſus exanimet. Proinde nos quoque ſi materiam patientiæ & conſolationis quęrimus,vbi nos Deus caſtigat, diſcamus ad iſtam moderationem,qua nos Deus ad ſpem inuitat,oculos intẽdere:atque inde ſtatuamus,Deum ita iraſci vt non deſinat tamen eſſe pater. Correctio verò quæ ſalutem afſert,lætitiam continet dolori admiſtam. Ad hunc ſcopum doctrinam ſuam dirigere,Prophetis omnibus curæ fuit.Etſi enim ſeuerè ac duriter ſæpe agunt, vt populi contumaciam metu ſubigant: vbi tamen proſtratos homines vident,mox ſubiiciunt conſolationem,quę nulla eſſet ſine ſpe futuræ liberationis.Obiicitur tamen quæſtio,An Deus mitigare triſtitiam volens in ſuis flagellis,annos & dies ſemper numerauerit.Reſpondeo,quãquam non ſemper tempora certò definierint Prophetæ,ſæpius tamen propinquam ſalutem fuiſſe pollicitos:omnes verò loquutos fuiſſe de futura Eccleſiæ reſtitutione. Siquis rurſum excipiat, perperam feciſſe populum afflictum,quòd generales prõmiſſiones ad ſe non traheret,quas certum eſt communes fuiſſe omnibus ſeculis:reſpondeo, Quum Deus ad ſingulas afflictiones adiungere ſoleret redemptionis nuntium,vbi nunc nullus Propheta data opera miſſus appareret,non abs re populum conqueri,ſigna gratiæ quibus aſſuetus erat deficere. Fuit enim vſque ad Chriſti aduẽtum apprimè neceſſarium,ſingulis ætatibus renouari promiſſæ liberationis memoriam,vt in vnaquaque afflictione ſcirent fideles adhuc ſe à Deo reſpici.

10 *Quouſque Deus.* Significant nullo ſe dolore magis cruciari,quàm dum vident nomen Dei expoſitum eſſe impiorum probris. Atque hac precandi forma zelum aſſerendæ Dei gloriæ in cordibus noſtris accendere voluit. Et certè quum naturaliter ad mala ferenda nimis delicati ſimus ac molles,hoc verum eſt pietatis experimentum, ſi nos magis vrit ac torquet Dei contumelia,quàm quicquid nos patimur.Non dubium eſt,ſub ſæuiſſimo tyranno & barbara gente multis modis deriſos fuiſſe miſeros Iudæos,nec vno ludibrij genere traductos. Atqui Propheta in perſona totius Eccleſiæ loquens,probra illa, quæ in capita populi ingerebantur,
Pſal. 69. b.10. nihili ferè ducit præ ſacrilegis in Deum blaſphemiis,iuxta illud, Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt ſuper me. Dictio *perpetuò*,iterum additur,quia diuturna impunitas ad audaciã obdurat impios,præſertim vbi Deo maledicunt, ipſe autem diſſimulat. Ideo continuò pòſt ſubiicit,*Quouſque Deus manum tuam conuertes*? Quanquam autem obſcurum non eſt quò tendat Propheta,in verbis tamen variant interpretes.Quòd quidã ſub manus nomine in priore membro,ſiniſtram intelligunt,friuolum eſt:quia potius per nomen dextræ idem duplicat ſuo more. Quidam in fine verſus verbum כלה vertũt prohibe acſi diceret Propheta, Exere tandẽ manum tuam, quæ ſe nimis diu in ſinu continuit.Sed illi ſine colore ad coactum ſenſum cõfugiunt. Qui vertunt,conſume,*medium ſinus Dei* allegoricè accipiunt pro templo ipſo: quod mihi non probatur. Multo rectius continuabitur interrogatio vſque ad vltimum verbum hoc modo,Quouſque conuertes manum tuam?nempe è medio ſinus tui cõuertes?Cõſume igitur impios iſtos,qui tam ſuperbè te contemnunt.Licebit etiam hoc modo non incommodè accipere,Tametſi hoſtes,quia non tumultuaris,neque palàm attollis manum tuam, te reſidem & otioſum eſſe fingunt:fac vt reipſa ſentiant tibi in ſolo nutu ſatis eſſe potentiæ ad eos perdendos,vtcunque digitum non moueas.

12 *Deus autem.* Miſcent(vt alibi ſæpe fieri vidimus)precibus ſuis meditationem:qua nouum fidei vigorem colligant,ſéque excitent ad precandi ſtudium.Scimus enim quàm difficile ſit ſupra omnes dubitationes aſſurgere,vt ſoluto & libero curſu intrepidè orando pergamus. Hîc ergo ſibi in memoriam reuocant fideles documenta miſericordiæ & virtutis Dei,quibus per continuas ætatum ſeries teſtatus eſt ſe Regẽ eſſe electi populi.Docemur autem hoc exemplo,quia nõ ſufficit vota labiis concipere,niſi ex fide oremus:animos ſemper reuocandos eſſe ad beneficia,quibus paternum ſuum amorem Deus erga nos facit,& quæ electionis eius teſtimonia eſſe debent. Nam *Regis* nomen quod Deo tribuit Propheta,nõ ad ſolum imperium reſtringi patet: ſed quia populum illum regendum ſuſceperat vt ſaluum & incolumem præſtaret.Quid valeat particula *ab initio*,iam diximus. Per *medium terræ* quidam Iudæam ideo no-
Exod.8.f.22. tari putant,quòd ſita eſſet in vmbilico mundi habitabilis. Atqui ſatis conſtat pro loco conſpicuo ſumi:ſicuti quum Pharaoni dictum eſt,Cognoſcat Deus in medio terræ. Simplex itaque ſẽſus eſt,multas ſalutes manifeſtas fuiſſe exhibitas electo populo quaſi in illuſtri theatro.

13 *Tu fregiſti in virtute tua Mare: contriuiſti capita draconum ſuper aquas.*	13 אַתָּה פוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ יָם שִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל־הַמָּיִם׃

14 *Tu*

14 *Tu confregiſti caput Leuiathan, poſuiſti eum eſcam populo in deſerto.*

14 אתה רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לציים:

15 *Tu ſcidiſti fontem & torrentem: tu ſiccaſti fluuios validos.*

15 אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות איתן:

16 *Tuus eſt dies, etiam tua eſt nox tu* " *ordinaſti lucem & Solem.*

16 לך יום אף־לך לילה אתה הכינות מאור ושמש: " vel, ſtabiliſti.

17 *Tu fixiſti omnes terminos terræ, æſtatem & hyemem tu formaſti.*

17 אתה הצבת כל־גבולות ארץ קיץ וחרף אתה יצרתם:

13 *Tu fregiſti.* Species quaſdam ſalutum maximè memorabiles colligit Propheta. Quanquam omnes ad primam redemptionem pertinent, qua Deus populum ſuum ab Ægyptiaca tyrannide aſſeruit. Poſtea deſcendet ad generale elogium gratiæ Dei, quæ in totū orbem diffunditur. Ita à ſpeciali gratia, qua Deus Eccleſiam ſuam dignatus eſt, tranſitum ſibi facit ad beneuolentiam qua proſequitur totum humanum genus. Dicit primò Mare fregiſſe vel ſecuiſſe. Proximum membrum quidam annexum eſſe putant, quòd cetos & alios maximos piſces ſiccato mari Deus interfecerit. Ego tamen Pharaonem & eius exercitū metaphoricè notari arbitror: quia hæc ratio loquendi Prophetis valde trita eſt, præſertim vbi fit mentio de Ægyptiis, quorum terram alluit piſcoſum mare, Nilus verò præterfluit. *Leuiathan* ergo non abs re Pharao vocatur propter commoditates maris, quia illic regnum ſuum quaſi balæna exerceat. Porrò quia hoc fine Deus potentiam ſuam in liberando populo tunc exeruit, vt ſperaret Eccleſia perpetuum ſalutis ſuę fore cuſtodem, non debuit hoc documentum ad ętatem vnam reſtringi. Ideóque merito ad poſteros aptatur, vt inde fidem ſuam confirment. Cæterùm quanuis non omnia miracula recenſeat quæ Deus in exitu populi edidit: per ſynecdochen tamen complectitur quicquid fuſius narratur apud Moſen. Quod dicit Leuiathan ceſſiſſe in cibum Iſraelitis, & quidem in deſerto, concinna alluſio eſt ad Pharaonis interitum: ac ſi diceret, annonam fuiſſe tunc repoſitam, qua veſceretur populus, quia extinctis hoſtibus ſecuritas nō aliter ac cibus vitam protraxit. ac per deſertum intelligit non Regiones maritimas, quanuis ſteriles ſint & aridæ, ſed ſolitudines procul à mari remotas. Sequēti verſu proſequitur idem argumentum, vbi dicit *fontem ſciſſum fuiſſe*, quum ſcilicet aqua è rupe elicita fuit. Tandem addit, *ſiccatos fuiſſe fluuios validos*, quum ſcilicet reflexo curſu Iordanis, Deus tranſitum populo ſuo prębuit. Nam ratione caret quod nonnulli איתן proprium nomen eſſe volunt.

16 *Tuus eſt dies.* Deſcendit ad Dei beneficia, quę communiter ad humanum genus patent. Poſtquam enim exordium fecit à ſpecialibus gratiis, quibus ſe Deus patrem electo populo oſtendit, nunc opportunè commemorat cunctis mortalibus ipſum eſſe beneficum. His autem verbis ſignificat non fortuitò inter ſe ſuccedere noctes & dies certis vicibus, ſed Dei arbitrio præfixum fuiſſe hunc ordinem. & ratiò additur, quia Deus Soli indiderit vim & munus illuminandæ terræ. Vbi enim lumen poſuit, Solem adiungit quaſi præcipuum eius vehiculum. In hoc ordine quum apertè refulgeat incomparabilis Dei bonitas erga mortales, nō abs re Propheta fiduciæ materiam inde petit. Eodem ſpectat quod proximè ſequitur de finibus terræ diſtinctis, de mutuo hyemis & æſtatis recurſu. Dubium tamen eſt extremáſne orbis plagas intelligat, an verò ſpeciales terminos, quibus ſingulę regiones diuiſæ ſunt. Etſi enim turbantur violentia hominum, dum inſatiabilis cupiditas & ambitio quicquid diſtinctionis in mundo eſt perrumpit, renitet tamen Dei ſingulare beneficium, quòd ſingulis Gētibus ſuā habitationem attribuit. Ego tamen fines potius intelligo, qui hominum libidine miſceri nequeunt, quòd ſcilicet Deus terræ ſpatium hominibus deſtinauerit quantum ad hoſpitium ſufficeret. Iam hyemis & æſtatis vices clarè teſtantur quàm benignè Deus hominum neceſſitatibus proſpexerit. Vnde prudenter colligit Propheta, nihil minus eſſe conſentaneum, quàm vt erga gregem ſuum, & domeſticos, patris officium facere negligat.

18 *Recordare huius, aduerſarius exprobrauit Iehouæ: & populus nihili contumelia affecit nomen tuum.*

18 זכר־זאת אויב חרף יהוה ועם נבל נאצו שמך:

19 *Ne des beſtiæ animam turturis tuæ, congregationis pauperum tuorum ne obliuiſcaris in finem.*

19 אל־תתן לחית נפש תורך חית עניך אל־תשכח לנצח:

20 *Reſpice ad fœdus: quia impletæ ſunt obſcuritates terræ habitaculis violentiæ.*

20 הבט לברית כי־מלאו מחשכי־ארץ נאות חמס:

21 *Ne reuertatur miſer pudefactus: pauper & inops laudent nomen tuum.*	21 אַל־יָשֹׁב דַּךְ נִכְלָם עָנִי וְאֶבְיוֹן יְהַלְלוּ שְׁמֶךָ׃
22 *Surge Deus, diſcepta diſceptationẽ tuam: recordare opprobrij tui quod à ſtulto infertur quotidie.*	22 קוּמָה אֱלֹהִים רִיבָה רִיבֶךָ זְכֹר חֶרְפָּתְךָ מִנִּי־נָבָל כָּל־הַיּוֹם׃
23 *Ne obliuiſcaris vocis aduerſariorũ tuorum, tumultus inſurgentium cõtra te aſcendit ſemper.*	23 אַל־תִּשְׁכַּח קוֹל צֹרְרֶיךָ שְׁאוֹן קָמֶיךָ עֹלֶה תָּמִיר׃

18 *Recordare eius.* Poſtquam vnà cum Dei potentia & virtute animos piorum extulit Propheta, nunc ad precationis ſuæ contextum reuertitur. ac primùm expoſtulat quòd hoſtes impune Deo maledicant. Loquutio autem emphatica eſt, quum dicit, Recordare huius: ſicuti etiam nõ leue crimen eſt, ſacrum Dei nomen ludibrio habere. Ex oppoſito dicit homines nihili aut veſanos ita petulanter probra ſua contra Deum iactare. נבל enim nõ modò ſtultum ſignificat, ſed etiam flagitioſum ac turpem. Quare meritò Propheta Dei, contemptores populum nequam vel nihili appellat.

19 *Ne des beſtiæ.* חית interdum animam Hebræis ſignificat, & quidam ita interpretantur paulo pòſt hoc eodem verſu. Hîc certũ eſt pro fera beſtia, vel pro multitudine accipi. Vtrouis modo ſumere placeat, aptiſſima erit comparatio inter animam imbellis timidæque auiculæ, & robuſtum exercitum, vel crudelem feram. Comparat enim Eccleſiam turturi: quia etſi in aliquo numero erant fideles, longè tamen impares erant ſuis hoſtibus: imò in prædam erãt expoſiti. Poſtea addit, *ne obliuiſcaris animæ*, vel cõgregationis pauperum tuorum. Repetitur enim nomen חית, ac gratia non caret quod propter ambiguitatem diuerſo ſenſu poſitum eſt. Congregationem tamen vertere malui quàm animam: quia videtur orare Propheta vt contra ingentes hoſtium copias Deus puſillum ſuũ gregem cuſtodiat & tueatur. Quo autẽ magis ad miſericordiam flectatur, ad fœderis memoriam eum reuocat Propheta: ſicuti hoc perpetuũ ſanctis aſylum fuit in ſummis periculis, ſalutẽ ſperare, quia pepigerat Deus ſe fore illis in patrem. vnde etiam colligimus non alia fultura ſolidè niti preces noſtras, niſi quia Deus gratuita electione nos ſibi in populum adoptauit. Vnde etiam apparet quàm diabolicus fuerit furor impuri canis Serueti, qui non dubitat ineptum & ſtultum luſum vocare, quòd ſuas Deo promiſſiones inter precandum obiicimus. Ac iterũ admonent fideles quàm dura ipſos neceſſitas vrgeat, quia ſcilicet vbique graſſetur violentia & oppreſſio, ac ſi loca omnia eſſent ſpoliaria & cauernæ latronum. *Obſcuritates* autem *terræ* intelligit, quia vbi Deus faciem ſuam abſcondere videtur, improbi ſibi latebras ad quoduis ſcelus vbique eſſe putant.

21 *Ne reuertatur.* Iſtud reuerti, quia relationem habet ad Deum, tantundem valet ac vacuum diſcedere. Petunt igitur fideles ne repulſam paſſi pudefiant. Vocant autem ſe afflictos, pauperes, & inopes, quo ſibi miſericordiam concilient. Notandum tamẽ eſt, neque fictè ipſos loqui, neque hyperbolicè aggrauare ſuas miſerias: ſed tot cladibus fuiſſe deiectos, vt nihil opis in mundo reſiduum eſſet. Quo exemplo monemur, vbi maximè deiecti ſumus, egeſtati noſtrę paratum eſſe remedium in Dei inuocatione.

22 *Surge Deus.* Iterum rogant fideles vt tribunal conſcendat Deus. Surgere enim dicitur vbi poſt longam tolerantiam re ipſa oſtendit ſe officij ſui minimè oblitum. Porrò vt animoſius cauſam hanc ſuſcipiat, eum implorant iuris ſui vindicem: ac ſi dicerent, Domine quia hîc res tua & negotiũ agitur, nõ eſt ceſſandi locus. Quomodo autẽ cauſa hæc ſit Dei propria, ſimul declarant, quia ſtultorũ opprobriis quotidie ſubiaceãt. Quanquam נבל hîc iterum *homines nihili* vertere licebit. Mali atrocitatem amplificat circunſtantia, quòd ludibrio vno non contenti, ſuas ſubſannationes aſſiduè continuant. Ideo concludunt, ne huius proteruiæ obliuiſcatur Deus: quia non modò obloqui audent eius maieſtati, ſed ferociter & tumultuosè blaſphemias ſuas euomunt. Etſi autem obliquè id facere videntur, quia tamen Deum vilipendunt, ideo inſtar Gigantũ cęco faſtu contra Deum inſurgere, & eorum altitudinem ſine modo efferri dicit.

ARGVMENTVM PSALMI LXXV.

Communis eſt Eccleſiæ gratulatio, dum reputat ſolo Dei arbitrio gubernari mundum: ſe verò eius gratia & virtute ſuſtineri. Qua fiducia ſuperbis Dei contemptoribus inſultat, quos veſana ſua temeritas ad effrænem licentiam præcipites agit.

Pſal. LXXV.

1 *PRæfecto, Ne perdas, Pſalmus Aſaph, Canticum.*	1 לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת מִזְמוֹר לְאָסָף שִׁיר׃
2 *Celebrabimus te Deus, celebrabimus, & propinquum nomen tuũ: narrabunt mirabilia tua.*	2 הוֹדִינוּ לְּךָ אֱלֹהִים הוֹדִינוּ וְקָרוֹב שְׁמֶךָ סִפְּרוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ׃
3 *Quum aſſumpſero" cœtum, ego recta iudicabo.*	3 כִּי אֶקַּח מוֹעֵד אֲנִי מֵישָׁרִים אֶשְׁפֹּט׃

" vel, tempus ſtatutum.

4 *Diſſoluta eſt terra & omnes incolæ eius, ego ſtabiliam columnas eius. Selah.*

4 נְמֹגִים־אֶרֶץ וְכָל־יֹשְׁבֶיהָ אָנֹכִי תִכַּנְתִּי עַמּוּדֶיהָ סֶּלָה׃

5 *Dixi inſanis, Ne inſaniatis: & impiis, Ne attollatis cornu.*

5 אָמַרְתִּי לַהוֹלְלִים אַל תָּהֹלּוּ וְלָרְשָׁעִים אַל־תָּרִימוּ קָרֶן׃

6 *Ne attollatis in altum cornu veſtrum, ne loquamini collo duro.*

6 אַל־תָּרִימוּ לַמָּרוֹם קַרְנְכֶם תְּדַבְּרוּ בְצַוָּאר עָתָק׃

7 *Quia neque ab Oriente, neque ab Occaſu, neque à Deſerto ſunt exaltationes.*

7 כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים׃

8 *Quia Deus iudex eſt: hic humiliat, & hic eleuat.*

8 כִּי־אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים׃

1 *Ne perdas.* De hac inſcriptione dixi quantum ſatis erat Pſal.57.a.1. De authore non admodum laboro. Siue fuerit Dauid, ſiue alius quiſpiã, ſtatim ab initio Propheta ſe in gaudium & gratulationem effundit. Et repetitio emphatica eſt ad exprimendum ſtudij ardorem in canendis Dei laudibus. Etſi autem verba ſunt præteriti temporis, ratio tamen poſtulat in futurum tempus reſolui: quod apud Hebræos ſatis tritum eſt. Niſi fortè commemoret Propheta, Deum olim ob beneficia quæ præſtitit, laudatum fuiſſe in populo ſuo: vt hoc modo eum ad perſeuerantiam inducat, vt ſui ſimilis eſſe pergens, ſubinde noua laudum argumenta ſuppeditet. Mutatio perſonæ in ſecundo membro quoſdam interpretes impulit ad ſubaudiendũ pronomẽ relatiuum אשר, ac ſi dictum eſſet, Domine celebrabimus te, & nomen tuum prope eſt iis qui narrant mirabilia tua. Ego autẽ non dubito quin Propheta indefinitè poſuerit verbum *narrabunt*, & copulã vſurpauerit vice cauſalis copulæ, vt ſæpe fieri ſolet. Senſus igitur hoc modo optimè fluet, Confitebimur tibi Deus, quia propinquum eſt nomen tuum: ideóq; referentur mirabilia tua. Eoſdem enim haud dubiè præcones fore dicit mirabilium Dei, quos dixerat celebraturos eius laudẽ. Et certè Deus, virtutem ſuam exerendo, ſeruis ſuis os aperit ad enarranda ſua opera. In ſumma, intelligit iuſtam laudandi Dei materiam ſuppetere: quia ſe oſtendit præſtò fore ad opem ſuis ferendam. *Nomen* Dei pro potentia ſumi ſatis notum eſt: *præſentia* verò eius vel propinquitas cenſetur ab auxilio quod in neceſſitate offert ſeruis ſuis.

3 *Quum aſſumpſero.* יעד Hebræis locum vel diem condicere ſignificat: nomen verò מועד ex eo deductum, quo hîc vtitur Propheta, tam ſacros conuentus quàm dies feſtos, cœtum etiam in Dei nomine collectum ſignificat. Porrò quum certum ſit, Deum hîc loquentem induci, vterque ſenſus non malè quadrat: quòd Deus aſſumpto populo ſuo res diſſipatas reuocaturus ſit in legitimum ordinem: vel quòd opportunum iudicandi tempus ſibi ſumpturus ſit. Nam populum ſuum ad tempus exponens hoſtium libidini, videtur eum negligere: quemadmodum ii grex abſque paſtore diſperſus vagetur. Remedium ergo promittere volens rebus confuſis, meritò ab Eccleſiæ collectione incipit. Si tamen magis placeat de tempore intelligere, hac voce admonet Deus patienter ferendum eſſe, dum re ipſa declaret veniſſe maturum tempus corrigendis vitiis: quia ſolus ipſe annos & dies in poteſtate habeat, & optimè teneat articulos & momenta. Et certè huc magis inclino, Deum arbitrio ſuo ſubiicere quod libenter ad ſe homines raperent, nempe finem & modum malis præfigere, & tempeſtiuè, quum viſum fuerit, ſurgere ad ſuos liberandos. Quanquam prior etiam interpretatio de colligenda Eccleſia mihi ſatis arridet. Abſurdum verò videri non debet neque aſperum, hîc induci Dei perſonam, vt viciſſim fidelium votis reſpondeat. Hæc enim hypotypoſis multò efficacior eſt quàm ſi ſimpliciter dixiſſet Propheta Deum tandem fore tempore ſuo Eccleſiæ vindicem, vt diſperſam & laceram colligat. Huc tendit verborum ſumma, Quanuis non ſtatim opituletur ſuis Deus, nunquam tamen eorum obliuiſci, ſed remedium quod in promptu eſt, differre in tempus idoneum. *Recta iudicare* tantundem valet atque res turbatas & incompoſitas adducere in meliorem ſtatum: ſicut dicit Paulus conſentaneum eſſe iuſtitiæ Dei, relaxationem dare affli- 2.Theſ.1.
ctis: & qui innoxios affligunt, viciſſim affligere. Deus ergo ſui officij eſſe pronuntiat moderari c.6.
res turbatas, & ad æquitatem componere, vt nos hæc expectatio in omnibus miſeriis ſuſtineat ac ſoletur.

4 *Diſſoluta eſt terra.* Hoc multi interpretes propriè exiſtimant competere in Chriſti perſonam, cuius aduentu concuti oportuit terram cum ſuis incolis: quia ſcimus in hoc regnare vt veterem hominem aboleat, & ſpirituale eius regnum incipere à carnis interitu: ſic tamen vt deinde ſequatur noui hominis inſtauratio. Quò etiã referunt ſecundam partẽ verſus *ſtabiliam columnas eius*: ac ſi Chriſtus diceret, Simulatque in medium prodiero, terra cum ſuis incolis liqueſcet ac ſoluetur: ſed mox eam firmis ac ſolidis fulturis ſtabiliã quia electi Spiritu meo renouati, nõ amplius herbis vel emarcidis floribus erunt ſimiles, ſed præditi noua & inſolita fir-

mitudine. Atqui non puto hanc argutiam veniſſe Prophetæ in mente: ideóque ſimpliciter interpretor, quanuis diſſoluta ſit terra, in Dei tamen manu eſſe eius fulturas. Cohæret enim hic verſus cum ſuperiore. Cõfirmat enim Deum opportuno tempore æquum & rectum fore iudicem: quia facilè ei ſit, etiamſi tota mundi machina cõciderit, reparare omnes eius ruinas. Interéa non dubito quin reſpexerit Propheta ad ipſam rerũ naturam. Quanuis enim locum infimum cæleſtis circunferentiæ occupet terra, quibus tamen fundamentis nititur, niſi quòd ſuſpenſa eſt in medio aëre? Deinde quum tot aquæ penetrent per medias eius venas, annon ipſa quoque difflueret, niſi arcana Dei virtute ſtabiliretur? Cæterùm Propheta ad naturã alludens, altius tamen cõſcendit: quanuis collapſus ſit orbis, penes Deum eſſe dare nouam firmitatem.

5 *Dixi inſanis.* Poſtquam ſibi & aliis fidelibus Dei officium ante oculos ſtatuit, nunc de impiis omnibus triumphat, quorum inſaniam & cæcum furorem accuſat: quia cõtempto Deo ſeſe intemperanter efferant. Pendet autem ſancta hæc iactantia, ex iudicio quod inſtare denuntiauit in perſona Dei: quia dum fideles Deum expectant iudicẽ, breuíque affore perſuaſi ſunt, inter medias oppreſſiones non deſinunt gloriari. Etſi enim furor ex impiorũ inſania ebulliẽs fluctus ad eos mergẽdos proiicit, ſufficit tamẽ Dei manu ſalutẽ ſuã protegi, cui facile eſt ſubigere omnẽ faſtũ, & cõpeſcere temerarios conatus. Nã cõtẽptim deridẽt fideles quicquid moliuntur impij atq; agitãt, deſiſtere iubent ab inſania, quia hoc modo ſignificant fruſtra eos tumultuari, vt furioſos homines ſua amẽtia huc & illuc impellit. Notãdũ verò quòd ſuperbiam facit audaciæ cauſam vel matrẽ, ſicuti omnino verũ eſt, non ita præcipitãter ruere homines, niſi quatenus excæcati ſuperbia, ſibi nimiũ arrogant. Quia verò morbus hic non facilè euellitur ex cordibus hominũ, ſecundò repetit, *ne attollãt cornu ſuum in ſublime.* Deinde ne præfractè loquãtur. hoc enim per *collum pingue* vel durũ intelligit, quia faſtuoſi homines rigida ceruice minas ſuas efflare ſolent. Alij vertũt, ne loquamini duriter collo. Sed altera interpretatio verior.

7 *Quia neque ab Oriente.* Optimum corrigendæ ſuperbiæ remedium, dum admonet Propheta, altitudinem non à terra eſſe, ſed à ſolo Deo. hoc enim vt plurimũ perſtringit hominum oculos, vbi dextram & ſiniſtram partem circunſpiciunt, & vndique contrahunt opes & ſubſidia, quibus freti libidinem ſuam expleant. Quia ergo extra mundum nõ egrediuntur, Propheta longè eos errare affirmat: quia altitudo & deiectio in ſola Dei manu poſitæ ſint. Videtur quidem cum experientia communi hoc pugnare, quòd maior pars mundi vel aſtutia ſua, vel gratia & fauore pópuli, vel aliis terrenis mediis ad ſummos honorum gradus perueniat. Videtur etiã frigida eſſe cauſæ redditio, quòd Deus ſit iudex. Reſpondeo, quanuis multi vel malis artibus, vel mundi adiumentis in altitudinem conſcendant, hoc tamen non accidere fortuitò: ſed arcano Dei conſilio ſic attolli, vt mox quaſi quiſquilias vel paleã diſiiciat. Iam non ſimpliciter iudicium Deo tribuit Propheta, ſed quale illud ſit definit: nempe vt hunc deiiciens, & illum exaltans, res humanas prout viſum eſt ordinet. Dixi autem, hac ratione optimè humiliari ſublimes animos, quia hinc profanis hominibus audendi licentia, quòd Deum cælo includunt, nec ſe arcana eius prouidentia frænari reputant. Denique abrogant Deo imperium, vt libidini ſuæ vacuum & liberum curſum reperiant. Ergo vt ſobriè & modeſtè in gradu noſtro quieſcere diſcamus, iudicium Dei vel gubernandi mundi ordinem clarè definit, quòd penès eũ ſit ex hominibus attollere quos viſum eſt, vel deiicere. Vnde ſequitur, eos omnes qui expanſis vanitatis ſuæ alis ad aliquam altitudinem temerè aſpirant, quantum in ſe eſt, Deo ius ſuum & poteſtatem eripere: idque facilè apparet non modò ex temulentis conſiliis, ſed etiam ſacrilega iactantia, Quis me impediet? quid mihi obſtabit? Quaſi verò Deo promptum non ſit, ſolo nutu mille obſtacula repentè obiicere ad frangendos eorum impetus. Sicuti autem prophani homines ſua temeritate & peruerſis conſiliis Deum ſpoliare Regis honore conantur: ita quoties nimium ad illorum minas trepidamus, infidelitas noſtra Dei imperium malignè reſtringit. ſimulac increpuit aliquis motus, non aliter expaueſcimus, quàm cæleſti fulmine percuſſi. tanta conſternatio ſatis declarat nondum nos probè tenere quid ſit mundũ à Deo gubernari. Puderet quidem nos eum ſpoliare titulo iudicis: imò omniũ ferè animi horrerent ad hanc blaſphemiam: ſed vbi naturæ ſenſus hanc confeſſionem nobis extorſit, Deũ eſſe mundi Iudicem, ac Regem, otioſum neſcio quod imperium imaginamur, ac ſi humanũ genus manu & conſilio ſuo non regeret. Cæterùm qui principium hoc tenuerit, Deum ſtatuere de cunctis mortalibus quod viſum eſt, vt ſingulis fortunam ipſe fingat, non ſubſiſtet in terrenis mediis. Vſus autem huius doctrinæ eſt, vt ſe fideles Deo totos ſubiiciant, nec fallaci confidentiæ vento ſe efferant. Vbi autem viderint impios proteruire, contemnere non dubitent ſtultam & veſanam eorum confidentiam. Quanquam autem ſumma eſt imperij poteſtas penès Deum, vocatur tamen Iudex, vt ſciamus optima æquitate res humanas ipſum moderari. Hinc fiet vt quiſque ab omni iniuria & malefico abſtinens, iniuſtè læſus, ad Dei tribunal confugiat.

9 *Quia calix in manu Iehouæ, & vinũ rubicũdũ: impletus eſt miſtione, & effundet ex eo: vtique fæces eius expriment, bibent omnes ſcelerati terræ.*	9 כִּי כוֹס בְּיַד־יְהוָה וְיַיִן חָמַר מָלֵא מֶסֶךְ וַיַּגֵּר מִזֶּה אַךְ־שְׁמָרֶיהָ יִמְצוּ יִשְׁתּוּ כֹּל רִשְׁעֵי־אָרֶץ׃

10 *Ego*

10 *Ego verò annuntiabo in perpetuum, pſallam Deo Iacob.*

10 ואני אגיד לעלם אזמרה לאלהי יעקב:

11 *Et omnia cornua impiorum confringam, exaltabuntur cornua iuſti.*

11 וכל־קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק:

9 *Quia calix.* Iudicium illud cuius nuper meminit, propius accommodat in vſum piorum Deum enim regnare aſſirmat, nequa iniquitas maneat inulta: ſed vbi laſciuierint ſcelerati homines, eos ad pœnas quas meriti ſunt, trahat. Vnde iterum colligimus qualiter reputanda ſit nobis Dei prouidētia, nempe quæ ſingulas vitæ noſtræ partes præſenti virtute moderetur. Dicit igitur calicem eſſe in Dei manu, quo ſceleratos inebriet. חמר tam fęculētum quàm rubrum ſignificat. ſed quia vinum rubrum apud Hebræos fortiſſimum & acutiſſimum erat, apte conuenit hęc ſimilitudo, vinum tumoſi ſaporis eſſe in Dei manu, quo impios exitialiter inebriet. ac ſi diceret incredibilem vindictæ Dei celeritatem eſſe: ſicut forte vinum citò & validè in cerebrum penetrans, vel furorem generat, vel febrim accendit. Dicit ergo vinum in calice Dei rubeſcere, ſicut in Prouerbiis dicitur, Ne reſpicias vinum quum rubeſcit in vitro. Nec obſtat Prou. 23. d.31.
quod paulo pòſt adiungit *miſtionem.* quia non malè inter ſe conueniunt hæc duo, vindicta Dei cito inebriari impios, & eam ebibere vſque ad fæcem donec intereant. Nam qui nomen Miſtionis aliò trahunt, quòd in calidis regionibus ſoleant vinum diluere, nimis dilutè loquuntur ipſi. Potius augendi cauſa hoc eſſet additum, vt vino aromatico conſerat Propheta vehementiam iræ Dei ac feruorem. Significat autem his figuris Propheta, non poſſe impios effugere quin ſugendo ad vltimam vſque guttam, calicem ebibant à Deo propinatum.

10 *Ego verò annuntiabo.* Hæc Pſalmi clauſula oſtendit fideles ſibi gratulari quòd Deum in rebus ſuis aduerſis liberatorem experti ſint. Videntur enim propriam experientiam notare in narratione & cantico. Hinc etiam colligunt ſe Dei auxilio fracturos quicquid erit potentiæ in reprobis: ſe verò iuſtitia & æquitate ſatis ad tuendam ſuam ſalutem fore inſtructos. Nam *exaltari cornua iuſti* tantundem valet acſi dixiſſent, filios Dei probè & innoxie viuendo, plus ſibi præſidij acquirere, quàm ſi per omne ſcelus emergere ſtuderent.

ARGVMENTVM PSALMI LXXVI.

Hic celebratur Dei gratia & veritas, quòd ſe vrbis Hieroſolymæ cuſtodē fore pollicitus, incredibili potentia eam aduerſus bellicoſos & validè inſtructos hoſtes defenderit.

Pſal. LXXVI.

1 *PRæfecto in Neginoth, Pſalmus Aſaph canticum.*

1 למנצח בנגינת מזמור לאסף שיר:

2 *Notus in Iudæa Deus, in Iſrael magnum nomen eius.*

2 נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו:

3 *Et fuit in Salem tabernaculum eius, & habitatio eius in Sion.*

3 ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון:

4 *Illic fregit ſagittas arcus, clypeum, & gladiū, & bellum. Selah.*

4 שמה שבר רשפי־קשת מגן וחרב ומלחמה סלה:

5 *Illuſtris, tu terribilis præ montibus prædæ.*

5 נאור אתה אדיר מהררי־טרף:

6 *Spoliati ſunt robuſti corde, dormierunt ſomnū ſuum: & non inuenerunt cuncti homines fortitudinis manus ſuas.*

6 אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא־מצאו כל־אנשי־חיל ידיהם:

7 *Ab increpatione tua Deus Iacob, ſopiti ſunt currus & equus.*

7 מגערתך אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס:

1 *Præfecto in Neginoth.* Probabile eſt Pſalmum hunc longè poſt mortē Dauidis fuiſſe compoſitum: ideóque putant nonnulli hiſtoriam liberationis deſcribi quæ contigit ſub rege Ioſaphat contra Ammonitas. Ego autem in diuerſam partē magis inclino. nam Aſſyrij duce Sennacherib, non modò Iudęam ingreſſi ſunt, ſed vrbem ipſam, regni caput, violenter aggreſſi. Et ſcimus quàm mirabiliter ſoluta fuerit obſidio: quum horribili clade per manū Angeli, Deus exercitum illum nocte vna deleuit. Vnde non abs re dicit Propheta Deum illic fregiſſe ſagittas, gladios & clypeos. Hoc tamen præcipuè cognitu neceſſariū eſt, perpetuam Dei curam in tuenda quam elegit Eccleſia hîc laudari, vt de eius protectione fideles gloriari non dubitent. 2.Reg.19. g.35.

2 *Notus in Iudæa Deus.* Initio Pſalmi admonet Propheta non humanitus eſſe factum vt hoſtes diſceſſerint irriti, ſed memorabili Dei auxilio. Vnde enim notitia Dei, & magnitudo nominis, de quibus loquitur, niſi quia Deus manum ſuam inuſitato modo exeruit, vt palàm

conſtaret ſub eius patrocinio & tutela eſſe vrbem & populum? Dicit igitur Propheta palàm apparuiſſe Dei gloriam, hoſtibus tali miraculo proſtratis. Sequenti verſu rationem aſſignat cur Aſſyriis profligatis, vrbem illam Deus aſſerere ac tueri dignatus ſit: quia ſcilicet domicilium illic ſibi delegerat in quo nomen ſuum inuocaretur. Summa eſt, non eſſe quòd ſibi homines in hac vrbis liberatione quam deſcribit, quicquam arrogent, quia magnificè innotuit Deus: & manum ſuam è cælo conſpicuam protulit. Deinde nonniſi gratuitæ electionis ſuæ reſpectu adductum fuiſſe Deum vt ſe hoſtibus eius oppoſuerit. Iam quia illo documento teſtatus eſt quàm inuictum ſit ſuum robur in ſeruanda Eccleſia, fideles hîc hortatur Propheta vt ſub vmbra eius ſecurè quieſcant. Nam ſi Deo pretioſum eſt nomen ſuũ non vulgare eſt fidei pignus, dum audimus ipſum virtutis ſuæ magnitudinem in Eccleſiæ ſuæ ſalute velle cognoſci. Porrò quum Eccleſia inſigne ſit gloriæ Dei theatrum, ſedulò ſemper cauendum eſt ne beneficia in eam collata, præcipuè quorum memoria vigere debet omnibus ſeculis, ingratitudo noſtra obruat. Cæterùm quamuis nunc in tabernaculo viſibili non colatur Deus, quia tamen per Chriſtum in medio noſtri & in nobis ipſis habitat, experiemur haud dubiè quoties opus fuerit, nos ſub eius protectione ſaluos ac tutòs eſſe. Nam ſi terrenum Sacrarium Hieroſolymæ ſalutem attulit, non minorem hodie curam noſtri geret quos in templa ſibi eligere dignatus eſt in quibus per Spiritum ſuum habitet. Simplex vrbis nomen hîc ponitur, quod antiquum fuiſſe apparet ex capite Geneſis 14.d.18. Quidam ſucceſſu temporis compoſitum fuiſſe nomen exiſtimant, quaſi Iebuſalem: quia nomen hoc poſtea medio tempore obtinuit, ſicut patet ex Iudicum capite decimo nono v. decimo, quòd eam incolerent ac tenerent Iebuſæi. Rectior tamen eſt etymologia à verbo ירא quod eſt videbit, quia dixerat Abraham Deus ſibi ſacrificium videbit. Gen. 22. b.8.

4 *Illic confregit.* Definit qualis fuerit illa Dei notitia, nempe quum admirabile virtutis ſuæ ſpecimen in vrbe ſeruanda edidit. Porrò ſub figuris deſcribitur hoſtium profligatio, quia deiici aliter non poterant niſi armis ſpoliarentur. Dicit igitur *fractas fuiſſe ſagittas, gladios & clypeos*, omnéſque machinas bellicas: quia impiis erepta fuit vis nocendi. Quanquam autem telis integris cæſi & extincti fuerunt, non tamen malè conuenit hæc metonymia. רשפים quidã vertunt cuſpides. Propriè vertendum eſſet, ignes: ſed rectius eſt pro ſagittis accipi. Nam & aues metaphoricè interdum ſic vocantur propter celeritatem. Sagittis autem tribuitur volatus Pſalmo 91.b.6. Iam addit Deum & *illuſtrem eſſe & terribilem præ montibus prædæ*, quo nomine violenta & prædatoria regna deſignat, ſicut ab initio ſcimus, quo quiſque plus valebat latrocinando, fines ſuos magis ampliaſſe. Magnos ergo illos Reges, qui ſibi ampla dominia per vim & iniuſtas cędes acquiſierant, comparat feris beſtiis quę viuunt ex rapto, & eorum regna ſyluoſis montibus, quos beſtiæ ad prædas aſſuetæ occupant. Quamuis ergo hoſtes Hieroſolymæ violenter graſſari ſoliti eſſent. Deum tamen ſupra omnes longè excellere Propheta affirmat, ne terroribus ſuccumbant fideles.

6 *Spoliati ſunt.* Alia loquendi forma extollitur Dei virtus in hoſtibus perdendis. Verbum quo vtitur, deductũ eſt à שלל, & א ponitur loco ה. Nam quòd alij infatuatos vertunt, coactum eſt. Quanquam fateor tantundem valere ac ſi dixiſſet cõſilio & fortitudine fuiſſe priuatos. Sed tenenda eſt verbi proprietas. Eodem ſpectat quod additur ſecundo membro; viros *robuſtos non inueniſſe manus ſuas*, hoc eſt, nihilo magis ad pugnandum fuiſſe idoneos, quàm ſi mutilæ & truncatæ fuiſſent eorũ manus. Summa eſt, vires quibus gloriabantur fuiſſe proſtratas. Eodem pertinet quod dicit *dormiſſe ſomnium ſuum*, hoc eſt, quum prius eſſent alacres & ſtrenui, ignauia & torpore fuiſſe quaſi ſôpitos. Spoliatos ergo dicit fuiſſe hoſtes heroica illa virtute quam iactabant, & quæ tantum dabat audaciæ, vt neque mens, neque cor, neque manus, neque reliquæ partes officium ſuum fecerint. Quibus verbis admonet in manu Dei eſſe quicquid facultatis ſuppetere videtur hominibus, vt ſingulis momentis quam dedit prudentiã eripere queat, corda effœminare, manus reddere imbelles, totúmque robur conterere. Ac conſultò extollitur tam animoſitas quàm potentia hoſtium, vt diſcant fideles ex oppoſito attollere Dei virtutem. Eandem ſententiam rurſus confirmat, dicens, *ſopitos fuiſſe currum & equum ab increpatione Dei*: ac ſi diceret, quicquid agilitatis erat in hoſtibus, ſolo Dei nutu fuiſſe deiectum. Ergo vt nos omnia ſubſidia deſtituant, ſufficiat nobis vnicus Dei fauor, quando non opus habet magnis copiis ad repellendos totius mundi impetus, ſed ſolo flatu diſcutere eos poteſt.

8 *Tu terribilis, tu, & quis conſiſtet coram facie tua, ex quo ira tua?*	8 אתה נורא אתה ומי־יעמד לפניך מאז אפך׃
9 *E cælis audire feciſti iudicium: terra timuit, & quieuit.*	9 משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה׃
10 *Quum exurgeret ad iudicium Deus, ad ſeruandum omnes manſuetos terræ. Selah.*	10 בקום־למשפט אלהים להושיע כל־ענוי־ארץ סלה׃

11 *Certè*

11 *Certè indignatio hominum confitebitur tibi, reſiduum indignationum ligabis.*

11 כִּי־חֲמַת אָדָם תּוֹדֶךָּ
שְׁאֵרִית חֵמֹת תַּחְגֹּר׃

12 *Vouete & reddite Iehouæ Deo veſtro: quicunque in circuitu eius ſunt afferant munus terribili.*

12 נִדְרוּ וְשַׁלְּמוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם
כָּל־סְבִיבָיו יֹבִילוּ שַׁי לַמּוֹרָא׃

13 *Vindemiabit ſpiritum Principum, terribilis Regibus terræ.*

13 יִבְצֹר רוּחַ נְגִידִים נוֹרָא — " vel, ob terrorē.
לְמַלְכֵי־אָרֶץ׃

8 *Tu terribilis, tu.* Repetitio pronominis excluſiuam particulam in ſe continet: ac ſi dixiſſet, quicquid eſt in mundo potentiæ facilè efflari & cōcidere in nihilum vbi Deus in medium prodit: itaque meritò ipſum ſolum eſſe formidabilem. quod etiam cōfirmat comparatio mox addita. Significat enim quanuis ſuperbia crepent impij, Dei tamen conſpectum minimè eis fore tolerabilem. Sed quia interdum diſſimulat, videtúrque otioſus ſpectator, disertè exprimit Propheta, ſimulac iraſci cœperit, omnibus impiis ruinam inſtare. Quanuis ergo ad tempus non modo conſiſtant, ſed etiam furore ſuo tranſcendant nubes, expectandum eſſe admonet Propheta iræ tempus. Notemus etiam, terrorem hunc ita denuntiari impiis, vt ſuauiter ad Deum alliciat fideles.

9 *E cælis.* Cælorum nomine emphaticè exprimit illuſtrius fuiſſe Dei iudicium, quàm vt potuerit vel fortunæ vel hominum induſtriæ aſcribi. Aliquando enim iudicia ſua obſcurè exequitur, ac ſi è terra emergerent. quemadmodum ſi pium & cordatum ſuſcitet Principem, ſancta & legitima quæ vigebit gubernatio, iudicium Dei erit: ſed non videbitur pleno fulgore è cælis oriri. quia ergo inſolitum fuit hoc genus auxilij, peculiari elogio inſignitur. Huc etiam pertinet *auditus:* quia plus eſt clarè reſonare tanquam aliquod tonitru Dei iudicia, & ſuo fragore omnium aures percellere, quàm ſi oculis cernerentur. Nec verò dubito quin ad concuſſionem illam alluſerit Propheta, quę homines metu attonitos reddit. Nam quod terram quieuiſſe dicit, ad impios propriè refertur, qui expauefacti palmam Deo concedunt, neque audent amplius ſuo more tumultuari. Quia ergo ſolo metu coguntur in ordinem, meritò ſilentij cauſam, timorem ponit: non quia ſponte ſe contineant, ſed quia Deus inuitos conſtringit. Summa eſt, vbi detonat è cælo Deus, ceſſare tumultus quos rebus confuſis excitat impiorū proteruia. Simul tamen admonet quid proficiant ſua peruicacia homines: quia fulminibus conteri neceſſe erit quicunque paternam Dei vocem cum ſtrepitu contempſerint.

10 *Quum exurgeret.* Nunc declarat quorſum iudicium illud: nempe vt ſpecimen ederet Deus paterni erga pios omnes amoris. Deum ergo non ore, ſed manu loquentem inducit, vt palàm oſtendat quàm illi chara ſit piorum ſalus. Surgendi verbo ad ceſſationem reſpicit, vnde tantum ſibi licentiæ ſumpſerant improbi. dicitur enim tribunal conſcendere, vbi claro effectu oſtendit, ſibi curæ eſſe Eccleſiam. Huc enim tendit Prophetæ conſilium, non magis fieri poſſe vt Deus miſeros & innoxios deſerat, quàm vt ſe ipſum abneget. Notandum enim eſt, Deum vocari iudicem, vt pauperibus iniuſte oppreſſis ſuccurrat. Nam *manſuetos terræ* vocat fideles, qui afflictionibus domiti, nihil altum ſpirant, ſed ſuppliciter gemēdo, crucis onus placidè tolerant. Hic enim optimus eſt afflictionum fructus, animos noſtros ferocia purgatos, ad manſuetudinem ac modeſtiam flectere: quia inde certò colligimus, nos Dei clientes eſſe quibus opitulari velit.

11 *Certè indignatio.* Quidam intelligunt, hoſtes, vbi Deo ſuccubuerint, victoriæ laudem ei daturos: quia fateri cogentur ſe fractos fuiſſe potenti eius manu. Alij ſubtiliorem ſenſum eliciunt, Dum impios ſuſcitat Deus, & rabiē ipſorum impellit, magis hoc modo illuſtrare ſuam Rom. 9.d.
gloriam. ſicuti Pharao in hoc fuiſſe excitatus dicitur. Etſi autem hic ſenſus continet vtilem 17.
doctrinam, quia tamē vereor ne ſit nimis argutus, ſimpliciter accipio, Quanuis initio hoſtium furor omnia perturbans, quaſi tenebras obducat, tandem ceſſurum in laudem Dei: quia euentu palàm fiet, quicquid moliantur, nihil tamen poſſe contra Deum. Poſterior etiam pars verſus bifariam poteſt accipi. quia enim verbum חגר cingere ſignificat, quidam ſubaudiunt pronomen te, hoc ſenſu, Quanuis nondum profligati ſint omnes Eccleſiæ hoſtes, tu tamen Deus ad perdendos quicunque reſidui ſunt, te accinges. Verùm ſimplicior eſt altera interpretatio, Quanuis non deſinant hoſtes truculentiam ſpirare, tu tamen impedies ac conſtringes, ne exequantur ſuos conatus. Non malè etiam fortè quadraret, Tu colliges in faſciculum. ſicuti Gallicè dicimus *trouſſer*. Diſcamus ergo, dum obnubilent impij imperium Dei, patiēter expectare, dum lætiore ſucceſſu ſeipſum glorificet Deus, & cum ludibrio veſanam eorum audaciam conterat. Quòd ſi ſubinde emergant noui motus, veniat nobis in mētem, proprium eſſe Dei munus reliquias indignationum conſtringere, ne ſe longius diffundant. Interea ne miremur ſubinde pullulare nouos furores, quia vſque ad finem mundi ſemper habebit Satan quos ad vexandos Dei filios inſtiget.

12 *Vouete.* Iam ad gratitudinem fideles hortatur. Quia autem ſub Lege pro ſingularibus Dei beneficiis vouebant ſacrificia, quibus confitebantur ſalutem ſuam Deo ſe acceptam ferre, ad hunc pietatis cultum eos reuocat Propheta. ac *reddendi* verbo conſtantiam deſignat, ne ſcilicet in ſubitam confeſſionem erumpant ſolùm, ſed continuo temporis ſucceſſu teſtentur penitus infixam eſſe cordibus ſuis liberationis memoriam. Præcipuum quidem eſt vt apud ſe reputent Deum eſſe ſalutis authorem: ſed non ſuperuacua eſt ſolennis pietatis profeſſio, qua non modò ſe quiſque ad officium ſtimulat, ſed alij alios. Secundo membro videtur vicinas etiam Gentes alloqui: ac ſi diceret, ſpeciem hanc gratiæ dignam eſſe quæ ab exteris & incircuncisis gentibus celebretur. Mihi tamen aptius eſſe ad Prophetę mentem videtur, compellari vel Leuitas, vel omnes Abrahæ poſteros: quorum vtrique non abs re dicuntur *eſſe in Dei circuitu*: quia & tabernaculum in medio caſtrorum locatum erat quandiu in deſerto peregrinati ſunt Iſraelitæ, & ſtatio arcæ delecta fuit in monte Sion, vt vndique illuc confluerent. Leuitis autem ſeruandi templi partes mandatæ erant, vt in circuitu agerent excubias. Particulā למורא maior pars interpretum ad Deum refert: ita eſſet nomen toar. Quanquam *timoris* nomen paſſiuè pro Deo ipſo interdum ſumitur. Si ad Gentiles & profanos homines referas, ſenſus erit, tributarios fore Deo: quia metu perterriti non audebunt amplius reſiſtere. Sed magis probabile eſt, nomen hoc ad Deum transferri, quem Propheta iure metuendum eſſe dicit poſt illud tam nobile virtutis ſpecimen editum.

13 *Vindemiabit.* Quia verbum בצר Hebræis nonnunquam roborare ſignificat, quidam ita vertendum putant hoc loco. Sed quum duplicatio ſit eiuſdem ſententiæ, non dubito priorē membro Prophetam intelligere principibus auferri mentem & prudentiam: deinde in genere exprimi Deum illis eſſe terribilem, quia ex ſua altitudine eos deiiciat præcipites. Quoniam autem principium rei bene gerendæ, ſanum eſt conſilium, quo ſæpe indigent fideles, quia inter ſuas anguſtias perplexi hærent, dum impij in ſuis aſtutiis nimis ſunt perſpicaces: hic Propheta in manu Dei eſſe pronuntiat ſpiritu priuare & excæcare qui videntur præ aliis acuti. Et quia maior ferè principum numerus Eccleſiæ Dei infenſus eſt, diſertè exprimit Propheta ſatis eſſe in Deo terroris ad ſubigendos totius orbis Reges. Quòd tamen illis eripi ac vindemiari ſpiritum dicit, reſtringi debet ad tyrannos & prædones quos infatuat Deus: quia videt ingenium & conſilia omnia ad nocendum applicare.

ARGVMENTVM PSALMI LXXVII.

Quiſquis fuerit author Pſalmi, videtur Spiritus per os eius communem precandi formam pro afflicta Eccleſia dictaſſe, vt in ſæuiſſimis quibuſque perſequutionibus vota ſua nihilominus in cælū dirigerent. Neque enim priuatus vnius perſonæ dolor, ſed electi populi gemitus & lamētatio hic exprimitur. Redemptionem verò ſemel factā prædicant fideles, quæ monimentum erat perpetuæ Dei gratiæ: vt hoc modo ſe animent & melius confirment in ſtudio precandi.

Pſal. LXXVII.

1 *PRæfecto ſuper Iedithun Pſalmus Aſaph.*	1 לַמְנַצֵּחַ עַל־יְדוּתוּן לְאָסָף מִזְמוֹר׃
2 *Vox mea ad Deum, & clamaui: vox mea ad Deum, & exaudiuit me.*	2 קוֹלִי אֶל־אֱלֹהִים וְאֶצְעָקָה קוֹלִי אֶל־אֱלֹהִים וְהַאֲזִין אֵלָי׃
3 *In die afflictionis meæ Dominum quæſiui: manus mea nocte effuſa eſt, & non ceſſauit: renuit conſolationem anima mea.*	3 בְּיוֹם צָרָתִי אֲדֹנָי דָּרָשְׁתִּי יָדִי לַיְלָה נִגְּרָה וְלֹא תָפוּג מֵאֲנָה הִנָּחֵם נַפְשִׁי׃
4 *Recordabor Dei, & inquietus ero: meditabor & mærore opprimetur ſpiritus meus. Selah.*	4 אֶזְכְּרָה אֱלֹהִים וְאֶהֱמָיָה אָשִׂיחָה וְתִתְעַטֵּף רוּחִי סֶלָה׃
5 *Tenuiſti vigilias oculorum meorum: contritus ſum, & non loquar.*	5 אָחַזְתָּ שְׁמֻרוֹת עֵינָי נִפְעַמְתִּי וְלֹא אֲדַבֵּר׃
6 *Recenſui dies antiquos, annos ſeculorum.*	6 חִשַּׁבְתִּי יָמִים מִקֶּדֶם שְׁנוֹת עוֹלָמִים׃
7 *Recordabor carminis mei nocte: cum corde meo meditabor, & inueſtigabit ſpiritus meus.*	7 אֶזְכְּרָה נְגִינָתִי בַּלָּיְלָה עִם־לְבָבִי אָשִׂיחָה וַיְחַפֵּשׂ רוּחִי׃

2 *Vox mea ad Deum.* Non puto nudam eſſe querimoniam, ſicuti ſentiunt quidam interpretes: quaſi mirentur fideles, Deum, qui prius annuere ſolitus fuerat eorum votis, nunc ſurdum eſſe, & ſine profectu inuocari. Mihi magis probabile eſt, vel de præſenti ſuo affectu Prophetam loqui: vel repetere memoria quàm propenſum & facilem ad preces ſuas exaudiendas Deum expertus eſſet. Ego autem libentèr huc inclino, Prophetam referre quanto mœrore torqueatur

torqueâtur ac meo iudicio tā præterito quàm futuro verborū tempore cōtinuū actū deſignat. Primò autē narrat non ſe temere eiulaſſe in aciē, vt multi ſine ratione intēperiem doloris effundunt: ſed rectà ſe ad Deum ſermonem vertiſſe quum neceſſitas clamorē exprimeret. Nam copula quæ adiungitur verbo Clamandi, in aduerbium temporis reſolui debet. Dum clamaui, vox mea ad Deū profecta eſt. Simul etiam oſtendit non fuiſſe ſibi exciſiam perſeuerantiam, quamuis ſæpius iterandi eſſent clamores. Quod cōtinuò poſt additur, fidei cōfirmatio eſt. Copula enim, vt ſæpe aliàs, vicē aduerbij cauſalis ponitur, quaſi diceret, Ego ad Deū clamo: quia mihi propitius & exorabilis eſſe ſolet. Proximo verſu clarius exprimit quàm grauis & dura tūc fuerit Eccleſiæ oppreſſio. Quanquā in verbis nōnulla eſt ambiguitas. יד metaphoricè interdū ſignificat vulnus: ideo hūc ſenſum eliciūt multi interpretes. Vulnus meū diſſluxit noctè, & non ceſſauit, hoc eſt ſanies, non fuit exinanita vt ſiſtatur flux o. Atqui potius in genuino ſeſu *manū* accipio, quia verbū נגר quo vtitur, nō modo diffluere, ſed etiā diffundi vel extēdi ſignificat. Iā quum ſe in die afflictionis Deū quæſiſſe, & manus ſuas ad eū extentas noctè fuiſſe dicit, hęc diſtributio denotat continuū tempus: acſi diceret, infatigabili ſtudio ſe ad preces fuiſſe intentum. Clauſula verſus aduerſatiuè legi debet, Quamuis anima Prophetæ nullum ſolatiū ad lenīendos cruciatus inueniat, ipſum tamen manus ad Deū tendere. Atque ita cū deſperatione luctari nos decet, vt dolor licet inſanabilis, ianuam tamen votis noſtris minimè præcludat.

4 *Recordabor.* Pluribus verbis doloris ſui vehementiam, & ſimul mali grauitatem exprimit. Nam quod vnicum erat remediū ſedādæ mœſtitiæ: ſibi inquietudinis fuiſſe cauſā deplorat. abſurdum quidē videri poſſet, turbari Dei recordatione pias mētes: ſed ſimpliciter intelligit Propheta, quāuis Dei recordatus ſit, non tamen ſanatam fuiſſe ſuam anxietatem. Fit quidē ſæpe vt tormētum piis augeat Dei recordatio in rebus aduerſis, vbi ſcilicet iratum ſibi & infenſum concipiunt. Sed non intelligit Propheta cor ſuum nouis agitationibus perculſum fuiſſe quoties memor erat Dei: tantùm conqueritur nulla Dei cōſolatione ſe fuiſſe pacatum, quæ grauiſſima eſt tentationis ſpecies. Incredulos diris tormentis cruciari mirum non eſt: quia quum à Deo recedere ſtudeāt, iuſtas defectionis ſuæ pœnas luunt. Sed vbi Dei recordatio, vnde malis noſtris lenimen quærimus, animos noſtros non tranquillat, videtur nobiſcū ludere. Atqui docet hic locus, vtcūque fremitu, mœrore, tumultu pleni ſimus, inter hæc tamen obſtacula pergendū eſſe in Dei vocatione. Eodem pertinet proximus verſus, vbi dicit totas noctes ſe peruigiles duxiſſe, quòd Deus nihil relaxationis daret. Quia enim nox in plures vigilias ſolebat diſtribui, metaphoricè cuſtodias vocat aſſiduam ægritudine m, quæ ſomno locum non dabat. Sed quum paulò antè dixerit ſe clamoſa voce Deum precari, nunc taciturum ſe dicat, videtur ſpecies aliqua eſſe repugnantiæ. Hæc quæſtio iam Pſalmo 32. ſoluta fuit vbi docuimus fideles mœrore oppreſſos non ſeruare æquabilem ſtatum, ſed nunc erumpere in gemitus & querimonias, nunc, quaſi præcluſæ eſſent fauces, obmuteſcere. Quare non mirum eſt ſi Propheta ſe malis fatetur ita fuiſſe oppreſſum & quaſi ſuffocatum vt vocem non emitteret.

6 *Recenſui dies.* Non dubium eſt quin priſtinæ lætitiæ memoria dolorem ſuum mitigare conatus ſit, ſed profectum tam ſubito ſenſiſſe negat. Quanquam per *dies antiq & annos ſeculorum* non modò breuis vitæ ſuæ curriculum videtur notare, ſed plures ætates cōplecti. Et certè fideles, non modò quæ experti ſunt Dei beneficia, ſed quæcūque omnibus ſeculis in Eccleſiam ſuam contulit ſibi in afflictionibus proponere & in animū reuocare debent. Quanquā ex cōtextu colligere promptum eſt, quum ſuperiores Dei gratias in animū colligeret Propheta à proprio experimento cœpiſſe. Neque enim dubito quin per *carmen ſuum* deſignet gratiarum actiones quibus ſe in rebus lætis, & proſperis exercuerat. Etſi autem nullum eſt ſanandis malis noſtris aptius remedium, ſicuti nuper dixi, Satan tamen aſtutè nobis ſæpe Dei beneficia ſuggerit, vt ſenſus ipſe priuationis acrius animos noſtros vulneret. Ideò veriſimile eſt acerbis pūctionibus lancinatum fuiſſe Prophetā, dum anteacti tēporis lætitiam cōferebat malis præſentibus. *Noctis* autē diſertè meminit, quæ plures curas & cogitationes generat, dum ſolitarij ſumus, ſubductique ab hominum conſpectu. Idem valet quod mox additur *meditari cum corde:* hoc enim affert ſolitudo, vt ſe colligant homines, penitus ſeipſos excutiāt, ac ſeriò remotis arbitris ſecū loquātur. Poſterius mēbrum verſus ſeptimi duplicem ſenſum admittit. Quia verbū חפש maſculinum eſt apud Hebræos, nomen verò רוח fœmininū aliquando, quidā ſubaudiunt Dei nomen. acſi diceret, Domine nihil eſt tam abſcōditum in corde meo, quò nō penetraueris. Et ſanè propiè dicitur Deus ſcrutari hominis ſpiritū, quem expergefacit à torpore, viciſque tormētis examinat: quia tunc excutiuntur latebræ omnes, & obſcuri receſſus, & in lucem protrahūtur affectus prius incogniti. Cæterùm quia ratio Grāmaticæ patitur ambiguum eſſe genus nominis, liberius alij vertunt, inueſtigauit ſpiritus meus. Quam ſententiam, vt magis recepta eſt & longè melius fluit, libēter amplector. In illa igitur diſceptatione cuius meminit ſcrutatus eſt quaſnam ob cauſas tātopere affligeretur: deinde quis tādem foret exitus malorū. Et certè vtilis eſt hæc meditatio, ad quam nos etiam Deus rebus aduerſis ſollicitat: quia eorū ſocordia qui ſub dei flagellis obdureſcunt: nihil magis peruerſum eſt. Solùm tenendus eſt modus, ne dolor nos abſorbeat: deinde ſi omnia Dei iudicia peruestigare tentemus, abyſſus nos

obruat. Significat autem Propheta, quum hinc inde omnia colligeret, nihil ſolatij apparuiſſe ad placandum dolorem.

''vel elõgabitur.

8 *An in ſecula'' repellet Dominus? nec adijciet vltrà vt ſit beneuolus?*

8 הַלְעוֹלָמִים יִזְנַח אֲדֹנָי וְלֹא־יֹסִיף לִרְצוֹת עוֹד׃

9 *An deſiit in æternum clementia eius? conſumptum eſt oraculum in generationem & generationem?*

9 הֶאָפֵס לָנֶצַח חַסְדּוֹ גָּמַר אֹמֶר לְדֹר וָדֹר׃

10 *An oblitus eſt miſereri Deus? an clauſit in ira miſericordias ſuas? Selah.*

10 הֲשָׁכַח חַנּוֹת אֵל אִם־קָפַץ בְּאַף רַחֲמָיו סֶלָה׃

'vel, ægritudo mea ''vel mutationes.

11 *Et dixi,'' Occidere meum'' anni dexteræ Excelſi.*

11 וָאֹמַר חַלּוֹתִי הִיא שְׁנוֹת יְמִין עֶלְיוֹן׃

8 *An in ſecula.* Hæc fuit haud dubiè pars inquiſitionũ quas reuoluit in ſuo ſpiritu. Interea ſignificat diuturno malorũ tractu ſe propè fuiſſe cõfectum. Neque enim in hãc vocẽ prorupit niſi poſt longam tolerantiã, vt vix ſperare auderet Deum aliquando fore propitiũ. Meritò autem ſecum Propheta diſputauit annõ beneuolus eſſe pergeret Deus: quia hac lege nos ſua beneuolentia cõplectitur Deus, vt eam vſque in finem continuet. Porrò nõ præciſè expoſtulat, ſed potius ſecum diſceptans, ratiocinatur à natura Dei, fieri non poſſe quin proſequatur gratuitum ſuum fauorẽ erga pios, quibus ſemel patrem ſe exhibuit. Iam ſicuti ex gratuito Dei beneplacito deduxit quaſi ex fonte quæcũque ex eius manu beneficia percipiunt fideles ita paulò pòſt adiungit bonitatem. ac ſi diceret, Quomodo curſum abrũperet Deus paterni fauoris, qui naturã exuere nõ poteſt? Videmus ergo vt bonitatis Dei obiectu tẽtationum inſultus repellat. Dum quærit *an conſumptum ſit eloquium,* vel oraculum, ſignificat omni ſe cõſolatione deſtitui, quia ad fidem fulciendã nulla occurrat promiſſio. Hæc autem eſt abyſſus deſperationis, vbi Deus promiſſiones ſuas, quibus incluſa eſt ſalus noſtra, è medio tollit. Si quis obiiciat, non potuiſſe Dei eloquio deſtitui, cui Lex erat præ manibus: reſpõdeo, pro tẽporis infirmitate ſpeciales promiſſiones tunc fuiſſe neceſſarias. Ideo Pſalmo 74. b. 9. conqueſti ſunt fideles, ſe vſitata ſigna amplius non videre, neque eſſe amplius Prophetã qui inter eos cognoſcat. Si Dauid author fuerit huius Pſalmi, ſcimus ſolitum fuiſſe in rebus dubiis & perplexis Deum cõſulere, datáque ei fuiſſe reſpõſa. Si hęc in malis ablata illi fuit leuatio, iure deplorat ſibi nõ occurrere ſermonem quo fidẽ ſuam ſuſtineat. Sin verò alius fuit author, cõgruit hæc querimonia medio tempori inter reditum ab exilio & Chriſti aduentum: quia tunc abruptus quodãmodo Prophetiæ curſus fuit: & nullus fuit peculiari Spiritus dono inſtructus, qui collapſos animos erigeret, vel fulciret. Adde quòd interdum, qãuis offeratur nobis Dei ſermo, non tamen ad nos vſque peruenit quia anguſtiis conſtricti, nullam cõſolationis guttam admittimus. Sed ego priorẽ ſenſum amplector. quòd ſcilicet ſpecialibus Prophetiis caruerit Eccleſia, quæ adhuc ſuſpenſa, à ſolo vmbrarum intuitu, opus habebat quotidianis fulturis. Quanquam hinc vtilis admonitio colligitur, nõ debere nos vltra modum turbari, ſi quãdo verbum ſuum Deus nobis ſubducat, ſicuti exercere ſuos miris modis, vt imaginentur aliò conuerti totam ſcripturam: & quãuis Deum audire loquentem cupiant, adduci tamen nequeũt vt in vſum ſuum applicent eius verba. Eſt quidem, vt dixi, hoc in primis triſte & acerbum, non tamen debet precibus noſtris aditum obſtruere.

10 *An oblitus eſt.* Pergit adhuc in illa diſceptatione Propheta, cuius tamen finis eſt non ſpem labefactare, ſed potius erigere. Neque enim interrogat de re dubia: ſed perinde eſt ac ſi diceret, An oblitus eſt Deus ſeipſum? vel mutauit naturam? quia Deus eſſe non poteſt quin ſit miſericors. Fateor quidem non ſtetiſſe incõcuſſum, quaſi ferreo eſſet pectore: ſed quo durius impetebatur, eo magis in hanc doctrinam recubuit, ſic coniunctam eſſe bonitatem cum Dei eſſentia, vt impoſſibile ſit eum non eſſe miſericordem. Ideo quoties in curis & doloribus dubitationes nobis obrepunt, diſcamus ſemper ad hunc ſcopum tendere, An Deus naturã ſuam exueret, vt nõ ſit miſericors? Eodem ſpectat poſterius membrum, *an clauſit* vel prohibuit *miſerationes ſuas in ira?* Celebre enim ſanctis Patribus erat elogium illud, Deum longæ eſſe tolerantiæ, tardum ad iram, ad veniam propenſum, & exorabilem. Vnde etiam dictum illud ſumpſit Habacuc in ſuo cantico, in ira, miſericordiæ memor erit. Propheta igitur hic colligit, caſtigationem quam ſentit, non obſtare quominus ſe Deus iterum placatus ad ſolitum benefaciẽdi morem conuertat: quia nonniſi ad momentum ſuis iraſcitur. Imo ſigna iræ ſuæ oſtendens, tenerrimè diligit quos caſtigat. Manet quidem ira eius perpetuò ſuper reprobos: ſed Propheta vnum ſe inter eius filios numerans, & verba faciens de reliquis fidelibus, ab impoſſibili, meritò arguit temporalem iram Dei curſum miſericordiæ non abſcindere.

Habac. 1. a.2.

11 *Et dixi.* Variè exponitur hic locus, Quidam verbum חלותי deducunt ab חלה quòd eſt

occide-

occidere,& hunc eliciunt ſenſum, Prophetam malorum congerie obrutum, non poſſe aliud ſentire,quam ſe Diuinitus addictum eſſe vltimo exitio:acſi cõfeſſio eſſet deſperationis. Alij ęgrotare vel infirmari vertunt,quod ipſum non malè contextui quadrat. Nondum tamen de ſenſu conuenit:quia ſecũdum quoſdam interpretes,ſe hîc accuſat & coarguit Propheta,quòd tam debili ac molli fuerit animo,nec ſe virilius oppoſuerit ad reſiſtẽdum. Et tolerabilis eſſet hæc ſententia:quia ſancti poſt ſuas vacillationes animum ſolent colligere. Ego tamen diuerſum ſenſum potius amplector, vt dicat Propheta hunc morbum eſſe temporalem: atque ita morti oblique comparet,ſicuti Pſalmo 118.c.18.dicitur, Caſtigans caſtigauit me Dominus, & morti non tradidit me.Item, Non moriar,ſed viuam.Probabile hoc,vt ſe exoneret Propheta,ſtatuens ad tempus duntaxat ſe deiici: ideóque patienter ferendam eſſe ægritudinem, quia lethalis non eſt.In ſecundo etiam membro diſſentiunt interpretes.Nam qui verſum hũc contexunt cum ſuperioribus,putant Prophetam ita initio fuiſſe fractum vt de ſalute ſua actum eſſe crederet:deinde per vices caput extuliſſe,ſicuti naufragi ex aquis ſubinde emergunt. Porrò vocem hanc hortantis eſſe volunt,vt ſibi in memoriã reuocet Propheta annos quibus propitium Deum expertus erat. Recipi quidem hoc poteſt ſicuti alterum, Non eſt quod te ipſum vltro morti deſpondeas,quia tantùm laboras ſanabili morbo,ſic enim reſtituere ſolet Dei manus quos percuſſit.Neque enim repudio eorum ſententiam qui שנות vertunt mutationes.nã quũ שנה mutare vel iterare ſignificet,שנות Hebręi vocãt annos,à reuolutione,quia vertuntur in ſuos circulos.Vtrouis tamen modo accipere libeat,ſtabit illa quam dixi conſolatio,quòd ſcilicet Propheta aliam viciſſitudinem ſibi promittens,morti ſe minimè deuoueat. Paulò aliter interpretãtur qui alioqui accedunt:acſi diceret Propheta, Cur nunc ſeueritatem Dei non toleres,cuius beneficentia ſuauiter antehac te fouit?ſicuti Iob dicebat, Si bona recepimus e manu Dei,mala etiam cur non feremus? (Io.2.c.10.) Quãquam magis probabile eſt Prophetam reſpicere in futurum tempus:acſi diceret expectandos eſſe annos vel reuolutiones dextræ Excelſi,donec propitius affulgeat.Sed dum omnia diligentius expendo,cõtinuat ſuam querimoniam:& inſtar hominis deſperati,actum eſſe pronuntiat de ſua ſalute, quòd Dei manum quæ antè auxiliaris fuerat,nunc ſentiat in ſuam perniciem eſſe armatam. Continuò enim poſt ſolatium ſubiicit quo leuatus eſt ex tanto mœrore.

12 *Recordabor operum Dei certè recordabor ab initio mirabilium tuorum.*	12 אֶזְכּוֹר מַעַלְלֵי־יָהּ כִּי־אֶזְכְּרָה מִקֶּדֶם פִּלְאֶךָ׃
13 *Et meditabor in cunctis operibus tuis,& in factis tuis commentabor.*	13 וְהָגִיתִי בְכָל־פָּעֳלֶךָ וּבַעֲלִילוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה׃
14 *Deus in Sanctuario via tua,quis Deus magnus ſicut Deus?*	14 אֱלֹהִים בַּקֹּדֶשׁ דַּרְכֶּךָ מִי־אֵל גָּדוֹל כֵּאלֹהִים׃
15 *Tu Deus faciens mirabilia, ſcire feciſti in populis robur tuum..*	15 אַתָּה הָאֵל עֹשֵׂה פֶלֶא הוֹדַעְתָּ בָעַמִּים עֻזֶּךָ׃

12 *Recordabor.* Iam animoſius contra tentationes exurgit Propheta, quæ ferè ad opprimendam eius fidem præualuerãt.Nam recordatio hæc operum Dei,ab ea cuius antè meminit differt:quia tunc eminus intuebatur Dei beneficia,quæ lenire vel minuere dolorem nondum poterant. Hîc verò arripit quaſi certa teſtimonia perpetuæ gratiæ:& ideo vehementiæ cauſa ſententiam repetit,interpoſita etiam aſſeueratione.Nam particula כי hoc loco tantùm cõfirmat, vel amplificat. Ergo quaſi victor exultat in memoria operum Dei:quia certò perſuaſus eſt non alium fore quàm ſe ab initio oſtendit. Secundo autem membro magnificè extollit quam in ſuis ſeruandis potentiam exeruit Deus.Ponit quidem *arcanum* vel mirabile,ſed mutato numero obſcuritatem corrigere non dubitaui:ſicuti etiam paulo pòſt eodem numero ſingulari plura miracula notabit.Summa eſt,mirificam Dei virtutẽ qua ſemper vſus eſt in tuenda ſuorum ſalute, ſi modò probè à nobis expenditur, ſufficere ad ſuperandos omnes dolores. Hinc verò diſcamus,licet interdum operum Dei recordatio non ſatis afferat nobis ſolatii,luctandum tamen eſſe,ne tædio frangamur,quod diligenter notãdum eſt. Optamus ſemper in dolore reperire quod acerbitatem mitiget.hæc autem eſt vnica ratio,curas noſtras reiicere in Deum. Atqui ſæpe continget,Deum,quò propius accedit in ſpeciem augere noſtra tormenta.Multi igitur,quando hac via nihil proficiunt,nihil ſibi putant eſſe melius quàm Deum obliuiſci.Ita verbum eius faſtidiunt, cuius auditu magis exacerbatur eorum triſtitia quàm dulceſcat:imò cupiunt Deum procul faceſſere qui ita exulcerat & inflãmat ipſorum dolores. Alij vt ſepeliant eius memoriam,totos ſe profanis occupationibus addicunt. Longè aliter Propheta:quia etſi non ſtatim profectum qualem optabat expertus eſt,non tamẽ Deum ſibi ante oculos ſtatuere deſtitit:prudenter hac cogitatione fidem ſuam ſuſtinens,Quia Deus animum & ingenium non mutat,fieri non poſſe quin ſuis tandem appareat propitius. Diſcamus etiam ad intuitum operum Dei aperire oculos,quorum præſtantia propter hebetudinem nobis vi-

leſcit,quæ attentos in ſui admirationem rapiet. Idem repetit verſu duodecimo, ſe in hac meditatione fore aſſiduum,donec legitimo tempore maturum eius fructum percipiat. Nã quòd nihil nobis proſunt tot gratiæ Dei exempla,nec fidem noſtrã ædificant,inde fit, quia ſimulac ea guſtare cœpimus,alio nos abſtrahit noſtra leuitas,& in ipſis principiis euaneſcimus.

14 *Deus in ſanctuario.* Qui בקדש vertunt in ſanctitate,id faciunt coacti:quia videtur frigida eſſe & ieiuna loquutio,Dei vias in Sanctuario eſſe. Sed quia hoc ratio Grammaticæ vix patitur,videndum eſt annon ex genuina nominis ſignificatione vtilis elici queat doctrina. Quòd quidam abruptam exclamationem eſſe volunt,Deus qui es in Sanctuario,ô viæ tuæ! mihi nõ probatur:quia illi quoque violenter torquent Prophetæ verba. Vno igitur contextu legendum eſt hoc membrum,& nomen *Sanctuarij* vel pro cælo,vel pro templo capitur. Ego autẽ ad cælum referre malo,vt ſenſus ſit, vias Dei altè ſupra mundum excellere,vt neceſſe ſit conſcendere ſupra omnes cælos,ſi cupimus eas verè cognoſcere. Etſi enim aliqua ex parte nobis manifeſta ſunt Dei opera,notitia tamen hæc infra immenſam eorum altitudinem longè ſubſidit. Adde quòd ne minimò quidem guſtu fruuntur,niſi qui fide in cælum aſſurgunt.& tamen hoc ſemper extremum eſt, reuerenter ſuſpicere abſcõditam Dei ſapientiam & virtutem quę in operibus eius refulgens, captum tamen mentis noſtræ longè excedit. Si quis excipiat, vias Dei,quæ diffuſæ ſunt per totum mundum,perperam cælo includi facilis ſolutio eſt. Quamuis enim nullus ſit terræ angulus vbi non ſpecimen aliquod Deus exhibeat ſuæ virtutis, fugit tamen hominum oculos admirabilis operum eius ratio. Si quis de templo intelligere malit, ſimilem ferè habuimus ſententiam Pſalmo 73.c.16. Hæc ſtultitia & fatigatio ſpiritus, donec ingrediar Sanctuarium Dei. Et certè templum in quo ſe patefecit Deus,fuit quaſi cælum terreſtre. Tenemus quidem Prophetæ mentem:quia principio turbulentas querimonias effuderat,nunc pacato animo miratur & adorat ſublimes vias Dei, ſuæque imbecillitatis conſcius, ſe intra menſuram ſuam placidè & ſobriè continet: nec ſibi de arcanis Dei iudiciis iudicium facere permittit ex carnis ſenſu. Ideo mox exclamat, *Quis Deus magnus ſicut Deus?* Qua comparatione nõ innuit plures eſſe deos,ſed obliquè perſtringit mũdi dementiam,quòd vno Deo non contentus,cuius gloria ſic conſpicua eſt,plures ſibi fabricet. Nam ſi puris oculis conſpicerent homines Dei opera,in eo ſolo facilè acquieſcerent.

15 *Tu Deus.* Confirmat eandem ſententiam,magnitudinem Dei probans ab operum miraculis. acſi diceret ſe nõ loqui de abſcõdita Dei eſſentia,quæ cælum & terram implet, ſed de virtutis,ſapientiæ,bonitatis,iuſtitiæ documẽtis,quæ palàm apparent,licet modum intelligentiæ noſtræ excedant. Ad verbum eſt,faciens miraculum:ſed numeri mutatio eſt,vt nuper dixi. Hinc verò colligimus,magis propinquam nobis eſſe Dei gloriam, & clarius perſpici, quàm vt iuſta ſit ignorãtiæ excuſatio. Mirabiliter enim operatur Deus,vt ne profanas quidem gentes ſua cæcitas excuſet. Ideóque additur *feciſti ſcire in populis robur tuum.* Quod tametſi ad Eccleſiæ liberationem pertinet,oſtendit tamen non poſſe contemni Dei gloriam ſine ſacrilegio, quam ipſe clarè & potenter inter Gentes aſſeruit.

16 *Redemiſti in brachio populum tuum,filios Iacob & Ioſeph. Selah.*	16 גאלת בזרוע עמך בני־יעקב ויוסף סלה׃
17 *Viderunt te aquæ Deus, viderunt te aquæ: timuerunt etiam contremuerunt abyſſi.*	17 ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו אף ירגזו תהמות׃
18 *Exundare aquas fecerunt nubes, vocem dederunt cæli: quinetiam ſagittæ tuæ diſcurrunt.*	18 זרמו מים עבות קול נתנו שחקים אף־חצציך יתהלכו׃
19 *Vox tonitrui tui in ſphæra: illuxerunt fulgura orbi: tremuit,& concuſſa eſt terra.*	19 קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ׃
20 *In mari via tua & ſemitæ tuæ in aquis magnis: & veſtigia tua non ſunt cognita.*	20 בים דרכך ושביליך במים רבים ועקבותיך לא נדעו׃
21 *Duxiſti quaſi populum tuum in manu Moſis & Aaron.*	21 נחית כצאן עמך ביד־משה ואהרן׃

16 *Redemiſti.* Præ aliis omnibus Dei miraculis celebrat populi redemptionẽ ad quam vbique Spiritus ſanctus pios reuocat,vt ſpem ſalutis ſuæ foueant. Tunc verò robur Dei Gẽtibus fuiſſe patefactum, ſatis conſtat: quia etſi factum eſt Satanæ artificio vt multis fabulis corrũpta fuerit hiſtoriæ veritas,hoc tamen imputandum eſt eorum malitiæ,qui oculati teſtes quũ eſſent ſponte tenebras ſibi obducere maluerunt. Quî enim factum eſt vt Moſen fingerẽt fuiſſe neſcio quem magum, tótque portenta comminiſcerentur quæ collegit Ioſephus contra

Appionem:

Appionem: niſi quòd data opera volebant obruere Dei potentiam? Prophetæ tamen hoc loco non tam propoſitum eſt Gentes ingratitudinis reas facere, quàm ſibi & aliis Dei filiis ſuggerere bonæ ſpei materiam: quia tunc documentum in omnia ſecula edidit Deus ſui erga electos amoris. *Brachium* metaphoricè hîc accipitur pro inſigni & memorabili virtute: quia Deus non occultè & vulgari modo populum ſuum liberauit, ſed quaſi brachio extento. Filios Iacob & Ioſeph nominans, cauſam aſſignat cur illos Deus in populo ſuo cenſuerit, nempe reſpectu fœderis quod cum ſanctis eorũ patribus pepigerat. Etſi autem duæ tribus quæ progenitæ fuerunt à duobus filiis Ioſeph, communem originem trahebant à Iacob, honoris tamẽ cauſa nomen Ioſeph exprimitur, cuius opera & beneficio incolume ſeruatum fuit totum ſemen Abrahæ.

17 *Viderunt te aquæ.* Miracula quædam breuiter attingit, in quibus brachium ſuum Deus oſtenderat. Figuratè autem dicit viſum fuiſſe Deum ab aquis, quòd ſcilicet velut arcano inſtinctu motæ eius imperio paruerint ad dandum electo populo tranſitũ. Neque enim vel Mare vel Iordanis ſponte cedendo, naturam ſuam mutaſſent, niſi vtrunque tetigiſſet potẽtię Dei ſenſus: non quòd iudicio vel intelligentia curſum reflexerint, ſed quia in illo receſſu oſtendit Deus mortua quoque elementa ſibi ad reddendum obſequium præſtò eſſe. Subeſt autem obliqua antitheſis ad pungendum hominum ſtuporem, niſi Dei præſentiam, quæ aquis viſibilis fuit, in liberatione populi agnoſcant. Quod additur de *abyſſis*, tantundem valet ac ſi dictum eſſet, non modò ſuperficiem aquarum Dei conſpectu fuiſſe perculſam, ſed vim eius ad profundiſſimos etiam gurgites penetraſſe.

18 *Exundare fecerunt.* Quia nomen מים non poteſt in cõſtructione accipi, verbum tranſitiuè poſitum eſſe nõ dubito: etſi ad ſummã rei parũ intereſt. neque enim obſcurus eſt Prophetæ ſenſus, Nõ more ipſum modò & fluuium Iordanem Deo tribuiſſe meritum honorem, ſed aquas etiam in nubibus pendentes: quia cælum tonitru concuſſum, largas pluuias effudit. Docere autem vult, quocunque homines vertant oculos, vbique ſurſum ac deorſum à cælis vſque ad abyſſos in populi redemptione illuſtrem patere Dei gloriam. Porò quam hiſtoriam deſignet, non ſatis certum eſt: niſi fortè quæ refertur Exodi cap. 9. c. 23. grandinem ſcilicet, tonitru & fulgetris miſtum, horrendam cladem Ægyptiis intuliſſe. Nam & per *ſagittas ambulantes* non dubium eſt quin metaphoricè fulmina ſignificet. Cohæret verſus proximus vbi dicit *vocem tonitru* auditam fuiſſe in ſphæra, illuxiſſe fulgura orbi vſque ad terræ cõcuſſionem. Summa huc tendit, ſatis ſupérque in exitu populi teſtatam fuiſſe Dei potentiam oculis & auribus, quum & cælum pertonuerit, & totus aër coruſcauerit fulgore, & terra fuerit tremefacta.

20 *In mari via.* Aliis verbis iterum deſcribit miraculum in mari ſiccato. Nam quod in Iſraelitas propriè competit, ad Deum transfert, cuius auſpiciis & ductu per aridum maris Rubri ſinum tranſierunt illi. Prædicat autem, iter inſolito modo fuiſſe patefactum, quia nec hominum induſtria exhauſtum fuit mare, vel flumẽ aliò deriuatum: ſed per medias aquas ambulauit populus in quibus mox demerſus fuit cũ ſuo exercitu Pharao, qua ratione dicit *veſtigia Dei non fuiſſe cognita* quia traiecto populo vſitatum aquis curſum reſtituit. Finis additur, Eccleſiæ liberatio, quæ ad ſperandam ſalutem optimi pignoris loco debuit eſſe piis omnibus. Populum ouibus cõparans, ſubindicat, nihil conſilij, nihil virtutis in illo fuiſſe, niſi quòd Deus paſtoris officio fungi dignatus eſt, vt per mare & deſertum, aliáque obſtacula gregem rerum omnium inopem & egenum abduceret in hæreditatem promiſſam. Id confirmat ex perſona Moſis & Aaron. Etſi enim nobile & memoratu dignum fuit eorum miniſterium: hac tamen circunſtantia non parum illuſtrauit Deus ſuam potẽtiã, quòd duos homines obſcuros & contemptos ſuperbiſſimi Regis furori & ingentibus copiis oppoſuit. Quid enim contra formidabilem tyrannum & gentem bellicoſam potuit virga exulis & profugi, & vox miſeri mancipij? Eo igitur magis enituit Dei virtus, dum in vaſis illis teſtaceis ac fictilibus operata eſt. Quanquam non repugno quin miniſtros ſimul commendet, quibus tam honorificum munus Deus iniunxit.

ARGVMENTVM PSALMI LXXVIII.

Vt breui compendio multas res complectamur, notandum eſt duo præcipua eſſe Pſalmi huius capita. Nam ab vna parte narrat Propheta quomodo ſibi Eccleſiã Deus adoptauerit ex ſemine Abrahæ, quàm ſuauiter ac benignè eam fouerit, quàm mirificè ex Ægypto collegerit, quàm variis beneficiis eam fuerit proſequutus: ab altera parte exprobrat quàm peruersè ſubinde & ſceleratè à Patre tam liberali deſciuerint Iudæi, quos ſibi tantopere obſtrinxerat: vt appareat inæſtimabilis Dei bonitas, non ſolum in fonte ipſo gratuitæ adoptionis, ſed quia cõtinuo tenore certare non deſtitit cum tam perfidæ & indomitæ gentis contumacia. Cæterùm gratiæ renouationem, & quaſi electionem ſecundariam cõmemorat, vbi Deus ex tribu Iuda Dauidem elegit qui regno præeſſet.

Pſal. LXXVIII.

1 E*Rudiẽs Aſaph. Auſculta popule mi [a] Legẽ meã: inclinate aures veſtras ad verba oris mei*	מַשְׂכִּיל לְאָסָף הַאֲזִינָה עַמִּי 1 תּוֹרָתִי הַטּוּ אָזְנְכֶם לְאִמְרֵי־פִי׃

[a] Aliàs, doctrinam.

2 Aperiam in parabolam os meum: eloquar ænigmata à tempore *antiquo.*

3 Quæ audiuimus & cognouimus, & patres noſtri narrarunt nobis.

4 Nō occultabimus à filiis eorū in generationem poſterã, narrãtes laudes Iehouæ & fortitudinē eius, & mirabilia eius quæ fecit.

5 Et ſtatuit teſtimonium in Iacob, & Legem poſuit in Iſrael: quia mãdauit Patribus noſtris vt nota facerent ea filiis ſuis.

6 Vt cognoſcat generatio poſtera, filij qui naſcentur ſurgant, & narrent filiis ſuis.

2 אֶפְתְּחָה בְמָשָׁל פִּי אַבִּיעָה חִידוֹת מִנִּי־קֶדֶם׃

3 אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ וַנֵּדָעֵם וַאֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ־לָנוּ׃

4 לֹא נְכַחֵד מִבְּנֵיהֶם לְדוֹר אַחֲרוֹן מְסַפְּרִים תְּהִלּוֹת יְהוָה וֶעֱזוּזוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה׃

5 וַיָּקֶם עֵדוּת בְּיַעֲקֹב וְתוֹרָה שָׂם בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדִיעָם לִבְנֵיהֶם׃

6 לְמַעַן יֵדְעוּ דּוֹר אַחֲרוֹן בָּנִים יִוָּלֵדוּ יָקֻמוּ וִיסַפְּרוּ לִבְנֵיהֶם׃

1 *Auſculta.* Ex fine Pſalmi cōiectura meo iudicio, probabilis ſumi poteſt, fuiſſe ſcriptum lōgè poſt Dauidis mortem: quia illic celebratur regnum diuinitus erectū in familia Dauidis. Deinde per contentionem opponitur tribus Ephraim, quæ dicitur fuiſſe repulſa. vnde apparet, decem tribus tunc fuiſſe alienatas à corpore reliquo. neque enim fruſtra regnum Ephraim quaſi adulterinum, dedecore notatur. Cæterùm quiſquis fuerit author, non inducit loquētem Deum, vt quidam putant, ſed in doctoris perſona Iudæos cōpellat. Nec obſtat quòd ſuum nominat populum, ſicut & Legem ſuam: quia nouum non eſt Prophetis, nomen eius à quo miſſi ſunt, mutuari, quo maior conſtet doctrinæ authoritas. Quæ verò apud ipſos depoſita eſt veri-
Ro.2.c.16 tas, ipſis non abs re tribuitur. ſic Paulus gloriatur de ſuo Euangelio, non quod ipſe fabricauerat, ſed cuius præco erat ac teſtis. Neſcio tamen an nomen תורה aptè interpretes verterint Legem, quia videtur generalius eſſe, ſicuti in altero membro patet, vbi *verba oris* eodē ſenſu ponit. Porrò ſi reputamus quàm ſegniter Deum audiant, qui etiam maximè profitentur ſe eius eſſe diſcipulos, fatebimur nō fruſtrà hoc prooemio vſum fuiſſe Prophetā. Nō alloquitur quidem indociles ac præfractos, qui Dei verbo ſe ſubiicere proteruè recuſant: ſed quia in ipſis quoque fidelibus vtplurimum nimia eſt tarditas, non ſuperuacua apud pigros fuit hæc exhortatio. Iam quo ſibi plus attentionis conciliet, aſſerit magnis & arduis de rebus verba ſe facturum. Nomen enim משל graues & inſignes ſentētias Hebræis ſignificat, quales ſunt parœmię, vel prouerbia, & apophthegmata, Quia igitur materia ipſa, ſi grauis & pōderoſa eſt, expergefacit hominū ſenſus, mera apophthegmata proferre ſibi in animo eſſe teſtatur author Pſalmi. חידות quę alios ſequuti, ænigmata vertimus, nō tam pro obſcuris ſententiis, quàm argutis vel notatu dignis poſitum eſt. Neque enim ambagibus inuoluet ſuum canticum Propheta, ſed dilucidè & explicatè diſſeret tam de beneficiis Dei, quàm de populi ingratitudine. Tantùm, vt dixi, conſilium eius eſt lectores acuere, vt attentius concionem hanc expendant. Citatur hic
Matth.13. locus à Matthæo, & accommodatur ad Chriſti perſonam, vbi obſcuris parabolis mentes po-
c.33. puli tenet ſuſpenſas. Voluit enim hoc modo probare ſe eximium Dei Prophetam, quo maiore reuerentia exciperetur. In hanc igitur parte quum ſimilis Prophetæ fuerit, quia de ſublimibus myſteriis cōcionatus eſt altiore dicendi forma appoſitæ transfertur ad eius perſonam quod Propheta de ſe affirmat. Cæterùm ſi in Pſalmo hoc relucet maieſtas, quæ iure ſuo ad diſcendi ſtudium excitet lectores & accendat, hinc colligimus quàm ſeria attētione Euāgelium excipere nos conueniat, vbi cæleſtis ſapientiæ theſauros nobis aperit Chriſtus.

3 *Quæ audiuimus.* Quòd præfatus de rebus magnis & abſcōditis ſe verba facturum, nunc ſubiicit, communem eſſe doctrinam, & per manus traditam: videtur nonnihil eſſe repugnantiæ. Nam ſi patres filiis narrare oportuit quæ hîc dicuntur, debuit familiariter nota eſſe doctrina toti populo, ac rudiſſimis quibuſque idiotis. Vbi igitur ænigmata quorum nuper meminit? Reſpondeo, facilè hæc conciliari: quia tametſi Pſalmus res vulgo notas cōtineat, ſplendido tamen ornatu eas illuſtrat, quo magis afficiat corda hominum, ſibíque plus authoritatis acquirat. Interim notandum eſt, quantumuis excelſa ſit verbi Dei maieſtas, non tamen obſtare quin perueniat eius vtilitas ad rudes quoque & paruulos: ſicuti eos non fruſtrà Spiritus ſanctus ad diſcendum inuitat. Quod diligenter notandum eſt. Nā ſi Deus, ad captum hominū ſe accommodās, ſubmiſſus loquitur, contemptui eſt humilis docendi ratio. Sin verò altius aſſurgens, reuerentiā Verbo ſuo comparat, obſcuritas ad ignauiæ excuſationem obtēditur. Quum his duobus vitiis mundus laboret, Spiritus ſanctus ſtylum ita temperat, ne ſublimitas doctrinę etiam minimis ſit recondita, ſi modò placidā docilitatem & ſerium proficiendi ſtudiū afferant. Prophetæ autē conſilium eſt, omnem dictis ſuis dubitationē eximere: quia nihil nouum proferre inſtituat: ſed res pridem optimè compertas, & ſine cōtrouerſia receptas in Eccleſia.

Ideo

Ideo non modò *auditus* meminit,ſed adiungit quoque *ſcientiam*,quia multa temere ſpargũtur quibus tamen non conſtat ſolida fides.imo nihil magis cõmune, quàm fabulis repleri hominum aures.Non abs re igitur Propheta quæ audita eſſe dixerat,ſimul obſignat certo teſtimonio.Addit, Iudæos ita fuiſſe à Patribus edoctos:non quòd ſemper omni vitio careat quod eſt domeſticũ,ſed quia maior eſt figmentis locus,ſi quid affertur ex regione longinqua.Præcipuè tamen notandum eſt,non quoſlibet hîc notari patres, ſed qui electi erant in peculiarem Dei populum,& apud quos depoſita erat cæleſtis doctrina.

4 *Non occultabimus.* Verbum נכחד quidam accipiunt in niphal,ac vertunt non eſſe celata.ſed quia ratio Grammaticæ poſtulat aliter legi,ſic reſolue, Vt non celemus poſteros noſtros,ſed quod traditum fuit nobis à maioribus, ſtudeamus tranſmittere ad eorum nepotes. atque hoc modo tollitur omnis ignorantiæ prætextus, quia voluit hæc Deus per cõtinuas ætatum ſeries promulgari,vt per ſingulas familias de manu in manum tranſmiſſa, ad vltimos vſque peruenirent.Finis etiam oſtenditur,vt *celebrarent laudes Dei & fortitudinem in miraculis editis*.Cæterùm quia cõſenſus hominum ad plenam doctrinæ fidem non ſufficeret, Propheta vltrà progreditur,Deum authorẽ faciens. Refert igitur,patres non ſuo arbitrio,ſed Dei mandato imbuiſſe filios hac doctrina. Quod *ſtatutũ* & *Legem* quidam ad præſentem narrationem referunt, quòd Deus poſuerit decretum in Iacob inſtar regulæ inuiolabilis, vt ſemper in ore omnium ſonaret liberatio populi:nimis videtur reſtrictum. Itaque ad Legem ſcriptam extẽdo,quæ tamen ex parte in hoc data fuit,vt redemptionis memoria populum qui ſemel collectus fuerat,retineret ſub Dei obſequio.Intelligit ergo Propheta Deum non modò potẽti manu Iudæos ſibi acquiſiſſe.ſed obſignaſſe ſuam gratiam,ne vnquam aboleretur eius notitia. Et certè quaſi publicis tabulis conſignata fuit, vbi per legem ſcriptàm ſancitum fuit fœdus, vt ſcirent poſteri Abrahę ſe ab aliis gentibus fuiſſe ſegregatos. Nam tenere duntaxat nudam hiſtoriam rerum geſtarum,res fuiſſet leuis momenti,niſi ad gratuitam adoptionem eiúſque fructũ ſpectaſſent.Hoc igitur eſt decretum, vt patres Legis doctrina imbuti, quaſi ex ore Dei, filiis commemorent, ſe non modò ſemel fuiſſe redemptos, ſed collectos in vnum Eccleſiæ corpus:vt Deum liberatorem ſanctè puréque omnibus ſeculis colerẽt. Particulam אשר exegeticè hoc loco poſitam eſſe non dubito,pro,nempe.Ego reddidi per quia, quod idem valet. Proximo verſu cõfirmat quod dixit de perpetua doctrinæ ſucceſſione. Nam hoc ſcire noſtra magnopere intereſt,non vni tantùm ſeculo datam fuiſſe Legem,ſed *quam patres ad filios tranſmitterent* quaſi hæreditario iure,ne vnquam intercideret,ſed ſuperſtes maneret vſque ad finem mundi Hæc ratio eſt cur dicat Paulus,Eccleſiam eſſe columnam & firmamentũ veritatis:non
quòd per ſe infirma ſit,vel indigeat alienis ſubſidiis,ſed quia per miniſtros eam Deus propa- 2. Tim. 3. d.
gat, qui dum fideliter incumbunt in munus docendi,quodammodo ſuis humeris ſuſtinẽt veritatem.Admonet autem Propheta,dandam eſſe operam vt in obeundis docẽdi partibus alij
aliis ſuccederẽt.Quemadmodum igitur Lege nondum ſcripta,de Abraham dicitur, Inſtituet Gen. 18. c.
filios ſuos in viis,& mandatis & præceptis Domini:ita poſt eius mortem iniuncta Patriarchis 19.
fuit eadem neceſſitas. Lege lata Sacerdotes præfecit Deus Eccleſiæ ſuæ:qui publici eſſent ma
giſtri & doctores.Hoc idem ſub regno Chriſti eſſe obſeruandum teſtatus eſt per Ieſaiam,di- Ieſa 59. d.
cens,Ponam verbum meum in ore ſeminis tui,& ſeminis quod inde naſcetur in perpetuũ vſ- 21.
que.Peculiare tamen interea mandatum datur Patribus, vt ſinguli ſuas familias ſedulò erudiant,& promiſcuè monentur omnes,operam hanc gratiſſimam eſſe Deo,ſi nomen eius trãſmittere ſtudeant ad ætates futuras. Neque enim paucos tantùm deſignat his verbis Propheta,filij qui naſcentur ſurgant:ſed quotquot naſcũtur,totidem vult præcones ſuccreſcere, quorum opera ſemper floreat ac vigeat pura religio.

7 *Ut ponant in Deo ſpem ſuam, neque obliuiſcantur operum Dei,& vt mandata eius obſeruent.*	7 וישימו באלהים כסלם ולא ישכחו מעללי־אל ומצותיו ינצרו:
8 *Et nõ ſint ſicut patres ſui generatio deſectrix & exaſperãs,generatio q̃ nõ direxit cor ſuũ,& cuius ſpiritus fidelis nõ fuit erga Deũ.*	8 ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא־הכין לבו ולא־נאמנה את־אל רוחו:
9 *Filij Ephraim armati iaculantes arcu verſi ſunt in die prælij.*	9 בני־אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב:
10 *Non cuſtodierunt fœdus Dei,& in Lege eius recuſarunt ambulare.*	10 לא שמרו ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת:
11 *Et obliti ſunt operum eius,& mirabilium quæ oſtendit illis.*	11 וישכחו עלילותיו ונפלאותיו אשר הראם:

7 *Vt ponunt.* Vſum doctrinæ notat: primũ vt tã pretioſo laboris ſui fructu alacrius ſtimu-
lentur patres ad filios docẽdos, vbi ſe & purũ Dei cultũ aſſerere, & filiorũ ſaluti conſulere vi-
dent: Deinde vt filii viciſſim maiore deſiderio accenſi, feſtinent ad diſcendũ, neque vagentur
in friuolis ſpeculationibus, ſed ad rectum ſcopum colliment. Eſt enim illa infelix & miſera fa-
. Tim. 3. tigatio, ſemper diſcere, vt nunquam ad ſcientiam veritatis peruenias. Ergo quũ audimus quor-
7. ſum lex tradita ſit, hinc colligere promptum eſt quænam vera ſit atque vtilis ritè proficiendi
ratio. Spem vero locat in ſummo gradu: deinde obſeruationem mandatorum exigit: medio
autem loco ſtatuit memoriam operum Dei, quæ ad fidei confirmationem valet. quaſi diceret,
hãc cæleſtis ſapientiæ eſſe ſummam, vt populus Deo affixus ſyncera fide eum inuocet, atque
alendæ fiduciæ ſuæ cauſa, meditandis eius beneficiis ſe exerceat, deinde vt ſe purè addicat in
eius obſequium. Cæterùm hinc diſcamus legitimum Dei cultũ à fide incipere: quia præcipua
honoris ſui parte fraudatur, ſi aliò tranſferimus ſpes noſtras.

8 *Et non ſint ſicut.* Hac circunſtantia melius admonet quàm neceſſaria ſit hæc concio, quòd
ſcilicet procliues ſint Iudæi ad defectionem, niſi firmis vinculis retineantur. Nã pro confeſſo
ſumit nihilo meliore prçditos eſſe ingenio quàm patres, quos dicit perfidos, rebelles, tortuo-
ſos, & immorigeros fuiſſe. Statim igitur diffluerent, niſi aſſiduis fulturis cõfirmarẽtur eorum
corda. Imò quod Horatius de gente ſua ſcribit, experiẽtia demõſtrat vbique verũ eſſe, Ætas
parentũ peior auis, tulit Nos nequiores, mox daturos Progeniem vitioſiorem. Quid ergo fie-
ret niſi ſuccurreret Deus mũdo ita in deterius labenti? Iam quũ ex patrum malitia & prauita-
te doceat Propheta ſeueram diſciplinã Iudçis neceſſariam eſſe, quç à malis exemplis eos reuo-
cet, hinc colligimus quàm ſtultè ſibi mundus perſuadeat patrũ imitationem inſtar eſſe Legis.
Nec verò de quibuſlibet populis hîc agit Propheta, ſed de ſancto & electo genere Abrahæ:
nec paucos tãtùm perſtringit, ſed totã ferè gentẽ, in qua paſſim tam peruicacia, quàm obliuio
gratiæ Dei & perfida ſimulatio graſſata fuit. Nec vnius tantùm ætatis patres cõmemorat, ſed
longam antiquitatẽ complectitur, ne ex peccãdi vetuſtate captetur defenſio. Quare delectus
prudenter habendus eſt inter patres, quoſnã imitari expediat. Et quia difficile reuellitur præ-
poſtera illa patrũ æmulatio, quorũ reuerentia naturaliter ingenita eſt, pluribus verbis eorum
ſcelera Propheta exaggerat, apoſtaſiam, irritationẽ, perfidiam, & hypocriſin exprobrans: quæ
etſi grauiſſima ſint probra, modum tamẽ non excedere, ex cõtextu mox patebit. Verbum הכין
vertunt alij ſtabilire: ſed meo iudicio potius intelligit Propheta per obliquos receſſus ſemper
à Deo deflexiſſe. Verbum etiam נאמנה quidam accipiunt pro initi: ſed rectior eſt altera inter-
pretatio, non fuiſſe conſtanter & bona fide addictos Deo, qui tamen iurauerãt in eius nomẽ.
Porrò quòd ex hoc loco colligũt Papiſtæ, eſſe in hominis arbitrio flectere cor, ac dirigere in
vtranque partem, friuola eſt conſequentia. Quanuis enim iure Propheta eos accuſet qui cor
ſuum nòn direxerunt: non tamen ex profeſſo diſſerit quid à ſe ipſis valeãt. Etſi enim proprium
Dei opus ſit, intrinſeco Spiritus motu conuertere ad ſe hominũ corda, non tamen à culpa exi-
mentur, vel pœnam effugient quos ſua libido & prauitas aliò trahit. Cæterùm ex vitiis quæ
hîc notantur, diſcẽdum eſt qualiter à nobis coli Deus velit. Primò enim depoſita peruicacia,
iugum eius ſubeundũ eſt: deinde induendus manſuetudinis ſpiritus, cordis affectus in Dei ob-
ſequium ordinandi, & ſectãda rectitudo: & quidẽ non euanido feruore, ſed ſyncera cõſtantia.

9 *Filij Ephraim.* Exemplum illius infidelitatis proponit in filiis Ephraim. Et quia non
facilè ſimplici doctrina reſipiſcũt qui pertinaciter addicti ſunt malo, ex pœnis à Deo inflictis
probat filios Ephraim reprobos fuiſſe. Nam quum bellicoſi eſſent, ſignum iræ Dei fuit, terga
vertere in prælio. ac diſertè exprimit *ſagittandi* fuiſſe *peritos*: quia abſurdius eſt metu fugari
qui ad hoſtes eminus feriendos telis inſtructi ſunt. vnde etiam apertius conſtat, Deũ illis fuiſ-
ſe offenſum, qui eos non modò deſtituerit auxilio ſuo, ſed emollierit ipſorum corda. Quçritur
cur filios Ephraim ſolos iam accuſet, quum in genere nuper tribus omnes comprehenderit.
1. Par. 7. d. Quidam interpretes ad cladem referunt quæ à Githeis illata fuit quum ad recuperanda ſpo-
20. lia obuiam filiis Ephraim progreſſi ſunt. Quod nimis reſtrictũ eſt. nam fieri poteſt vt regnũ
Iſrael, quo tempore compoſitus fuit Pſalmus, collapſum & magna ex parte dirutum fuerit.
non malè igitur alij ſynecdochẽ eſſe ſentiunt, & filios Ephraim accipiũt pro toto populo: niſi
quòd inconſideratè prætereunt fuiſſe data opera nominatos, quia aliis fuerant defectionis au-
thores, quum Iarobeam vitulos erexit. Memoria enim tenere cõuenit quod diximus, circa fi-
nem non fruſtra conferri repulſam tribum Ephraim cum electione tribus Iehudah. Ideóque
nunc quoque de filiis Ephraim comparatiuè ſermo habetur, vt veros Abrahæ filios admoneat
eorum exemplo qui ſe ab Eccleſia abdicauerant, & ſe tamen iactabant inani Eccleſiæ titulo.
Nam quum multitudine & opibus præſtarent, ad fallendos ſimplices nimium valebat eorum
authoritas qua nunc ſpoliat eos Propheta, Dei auxilio nudatos fuiſſe docens. Nam huc ſpectat
cauſæ redditio, quòd *non cuſtodierint fœdus Domini*. Fuit quidem aliis etiam crimen hoc com-
mune, ſed conſultò vindictæ Dei exemplum protulit in tribu illa, quæ ſua authoritate totum
ferè populum corruperat. Quia ergo ſplendor ac dignitas Ephraim turpis apoſtaſiæ vexillum
fuerat, cauere voluit Propheta ne fallendis ſimplicibus larua illa adhuc maneret. Porro nõ le-
uiter eos accuſat, ſed exprobrat perfidiam in totius Legis contemptu, & fœderis violatione.

tametſi

tametſi enim vtrunque nomen eodem ſenſu accipiat, *fœdus* tamen priore loco ponens, ſatis oſtendit ſe non ſolùm de regula bene viuendi agere, ſed de toto cultu Dei, de fide promiſſionum, & inuocatione, & pietatis doctrina, cuius fundamentum erat adoptio. Fœdifragos itaque nominat: quia promiſſionum fide exciderant, quibus Deus pepigerat ſe illis fore in patrem. Appoſitè tamen *Legem* poſtea adiungit, in qua velut in publicis tabulis conſignatũ fuerat fœdus. Auget criminis atrocitatem *renuendi* verbũ, quo ſignificat non fuiſſe ſolùm impetu quodam temere abreptos, vt leuitate, imperitia, vel errore peccarent, ſed ex profeſſo & deliberata peruicacia violaſſe ſacrum Dei pactum. Fontem quoque tam fœdę impietatis deſignat ingratitudinem, quòd redemptionem æterna memoria dignam malignè ſepelierint, ac pro nihilo duxerint. Fuit certè ſimilis portéto hæc ſocordia, diſcedere à Deo Iſraelitas, cui tot modis deuincti erant. nec fieri vllo modo poterat vt ſic à Satana faſcinarentur, niſi tot miraculorum obliti eſſent, quæ totidem erant ad eos ſub metu Dei & obſequio retinendos vincula. Ac nequa excuſatio ſuperſit ad leuandam culpam, ſplendidiore elogio inſignit opera illa: quaſi diceret non fuiſſe vulgarem agendi modum, vt obrepere potuerit obliuio: ſed Iſraelitas peruerſè & nequiter clauſiſſe oculos, ne gloriæ Dei intuitu retinerentur.

12 *Coram Patribus eorum egit mirabiliter in terra Ægypti in campo Soan.*
13 *Scidit mare & traduxit eos, & ſtatuit aquas velut cumulum.*
14 *Et deduxit eos in nube interdiu, & omni nocte in ſplendore ignis.*
15 *Scidit rupes in deſerto, & eos potare fecit in abyſſis magnis:*
16 *Et eduxit fluenta è rupe, & deſcendere fecit aquas velut fluuios.*

12 נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים שדה־צען׃
13 בקע ים ויעבירם ויצב־מים כמו־נד׃
14 וינחם בענן יומם וכל־הלילה באור אש׃
15 יבקע צרים במדבר וישק כתהמות רבה׃
16 ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים׃

12 *Coram patribus eorum.* Tametſi poſteros adhuc in reatum trahit, commodè tamen ſimul incipit de primis gentis authoribus concionari: ac ſi diceret, iam à prima origine fuiſſe omnes prauo ingenio & rebelli. Quia tamen filios Ephraim dixerat prolapſos in apoſtaſiam fuiſſe, quia mirabilium Dei obliti eſſent, ſententiam hanc adhuc perſequitur. interea, vt dixi, opportunè tranſitum ſibi facit ad Patres in eundem reatum trahendos. Primo loco miracula attingit in medio Ægypti ſinu ante populi egreſſum edita. Locum verò celeberrimum nominat illuſtrioris notitiæ cauſa. Poſtea ad Maris tranſitum deſcendit, vbi repetit quod alibi vidimus, mutatum eſſe naturæ ordinem, vt aquæ curſum ſuum ſiſterent, adeóque in firmos cumulos velut montes eleuarentur. Tertio loco narrat traiecto mari Rubro, Deum itineris fuiſſe ducem populo: & ne momentanea tantùm eſſet redemptio, porrecta manu continuaſſe ſuam gratiam. Nam quum difficile ac moleſtum eſſet per arida & ſabuloſa loca pergere, non vulgare beneficium fuit, oppoſita nube protegi ab æſtu ſolis. Quanquam fuit illud excellentioris gratiæ pignus, quòd ſcilicet Deus populum hunc ſub protectione ſua eſſe teſtatus eſt, donec in cęleſtem hæreditatem perueniret. Vnde etiam Paulus in nube illa, Baptiſmi ſpeciem fuiſſe docet, ſicuti in Maris tranſitu, cuius fructus non in hac caduca vita incluſus eſt, ſed ad ſalutem vſque æternam pertinet. 1. Cor. 10. a. 2.

15 *Scidit rupes.* Aliud paterni amoris ſymbolum producit, quo Deus oſtendit quantæ ſibi curæ eſſet illius ſalus. Porrò non dicitur ſimpliciter Deus potum ſuppeditaſſe, ſed id feciſſe præter naturam. Oriuntur quidem interdum ex rupibus flumina, ſed rupes quam percuſſit Moſes, arida prorſus erat. vnde conſtat aquam illam non fuiſſe elicitam ex ſcaturigine aliqua, ſed erutam ex profundiſſimis abyſſis: quaſi diceret ex ipſo terræ centro. Itaque ſenſum Prophetæ aſſequuti non ſunt qui interpretantur in profundis abyſſis potaſſe Iſraelitas, quoniam aquæ larga abundãtia fluerent. Potius miraculum amplificat Moſes, quòd ex remotiſſimis venis aquas illas Deus fluere iuſſerit. Idem confirmat proximo verſu, fuiſſe amplum & magnum flumen vbi nulla prius fuerat aquæ gutta. Nam ſi tenuis ſolùm riuulus manaſſet, poterat à profanis hominibus obſcurari Dei gratia: ſed vbi tanta copia aquarum repentè erumpit, quis non mutatum potius videt naturæ curſum, quàm occultam ſub terris venam apertam fuiſſe?

17 *Et adiecerunt adhuc ad peccandũ contra eũ, ad exaſperandũ Excelſũ in deſerto.*
18 *Et tentauerunt Deum in corde ſuo ad petendum cibum* " *animæ ſuæ.*

17 ויוסיפו עוד לחטא־לו למרות עליון בציה׃
18 וינסו־אל בלבבם לשאל־אכל לנפשם׃ " vel, cupiditati.

19 *Et loquuti ſunt contra Deũ, dixerunt,*
An poterit Deus parare mẽſam in deſerto?
20 *En percuſſit rupẽ, & fluxerunt aquæ,*
& flumina inundarunt. an etiã poterit pa-
nem dare? an parabit carnem populo ſuo?
21 *Propterea audiuit Iehoua & indigna-*
tus eſt, & ignis accenſus eſt in Iacob, atque
etiam ira aſcendit in Iſraelem:
22 *Quia non crediderunt in Deo, & non*
ſperauerunt in ſalute eius.

19 וַיְדַבְּרוּ בֵּאלֹהִים אָמְרוּ הֲיוּכַל
אֵל לַעֲרֹךְ שֻׁלְחָן בַּמִּדְבָּר׃
20 הֵן הִכָּה־צוּר וַיָּזוּבוּ מַיִם
וּנְחָלִים יִשְׁטֹפוּ הֲגַם־לֶחֶם יוּכַל
תֵּת אִם־יָכִין שְׁאֵר לְעַמּוֹ׃
21 לָכֵן שָׁמַע יְהוָה וַיִּתְעַבָּר וְאֵשׁ
נִשְּׂקָה בְיַעֲקֹב וְגַם־אַף עָלָה
בְיִשְׂרָאֵל׃
22 כִּי לֹא הֶאֱמִינוּ בֵּאלֹהִים וְלֹא
בָטְחוּ בִּישׁוּעָתוֹ׃

17 *Et adiecerunt.* Poſtquam breuiter expoſuit Propheta continua beneficiorũ ſerie Deum palàm feciſſe quantopere amaret Abrahæ filios, nunc addit, poſtquam eos ſibi tam ſanctè obligauerat, pro ſuo more & ingenio ſcelerate in eum inſurrexiſſe. Ac primò quidem eos accuſat, quòd mala malis pertinaciter addẽdo, eum exaſperauerint: deinde ſpeciem irritationis deſignat. *Exaſperandi* autem verbo ſignificat non leue fuiſſe delictũ, ſed malitiã intolerabilem. Iam loci quoque circunſtãtia exaggerat criminis magnitudinem, quòd in ipſo deſerto, recenti adhuc liberationis memoria, vbi quotidie oculis ingerebantur ſigna præſentiæ Dei, vbi neceſſitas ipſa ad obſequium eos cogere debebat, ſuam intemperiem non cohibuerint. Quòd ergo coram ipſo Deo, qui præſenti gloriæ ſuæ intuitu eos terrebat, qui tam benignè & ſuauiter eos ad ſe alliciebat: quum rerum omnium inopia ad eos cohibẽdos optimum remedium eſſet, petulanter tamen ſe geſſerint: prodigioſus certè fuit furor.

18 *Et tentauerunt.* Hæc fuit irritatio cuius meminit: non quòd cibum petere, ſi cogeret inedia, per ſe eſſet illicitum, quis enim vitio vertat ſi famelici Deum nutritium implorent? Sed in eo peccarunt, quòd cibo diuinitus ſibi deſtinato non contenti, laxarunt ſuæ libidini habenas. Deus enim iam eos Manna paſcere cœperat, vt mox iterũ videbimus. Eius autem alimenti faſtidio impulſi, nouos cibos appetunt, ac ſi reſpuerent Patris ſui demenſum. Hoc ſignificat Propheta nomine *animæ, petiiſſe cibum*, non quòd eſuries cogeret, ſed quia eorum concupiſcentiæ non ſufficeret, cibo diuinitus ordinato veſci. Hac ratione dicit eos tentaſſe Deum: quia vltra fines ſibi à Deo præſcriptos tranſilierint. Quiſquis enim poſthabito & neglecto Dei permiſſu, ſuæ intemperantiæ indulgens, pluſquam fas eſt appetit, dicitur Deum tentare: ac ſi eum vellet ſubiicere ſuo arbitrio, vel inquireret an plus poſſit quàm velit. Et certè quiſquis Dei potentiam à voluntate ſeparat, Deum ipſum, quantum in ſe eſt, diſcerpit. id autem faciũt qui experiri cupiunt an plus daturus ſit, quàm petere concedat. Ideóque ne carnis libido ad Deum tentandum nos ſollicitet, diſcamus frænare noſtra deſideria, & modeſtè quieſcere intra fines nobis præſcriptos. Nam ſi liberè exultet caro, pane quotidiano non contenti, ſubinde variis modis contra Deum tumultuabimur. Quia autem dixerat ipſos tentaſſe Deum in corde, addit non eſſe veritos palàm impuro & blaſphemo ore proferre quã intus conceperant impietatem. vnde melius apparuit cor eorum malitia & prauitate penitus fuiſſe occupatum. Sic enim concupiſcentia peccatum concipit dum admittitur prauo conſenſu Deinde peccatum ipſum longius prorumpit, ſicuti videmus Iſraelitas ad ſacrilegam laſciuiam progreſſos eſſe, dum interrogant de potentia Dei, ac ſi eam pro nihilo ducerẽt, niſi quatenus ſuæ libidini morẽ gereret. Per *menſam paratam* lautitias intelligit, quibus antè aſſueuerãt in Ægypto. Neque enim eorum animos placabat vnus & ſimplex cibus, niſi multiplici copia & varietate ſe oblectarẽt. Quum dicit, *En Deus aquas profluere iuſſit*, & cætera: non dubito quin amarulenta ironia mordeat ipſorum petulantiam. Neque enim veriſimile eſt ſic loquutos eſſe, ſed quaſi ex eorum perſona refert Propheta quæ ſub eorum erant oculis.

21 *Audiuit Iehoua.* Iſtud audire Dei, tantundem valet ac legitima cognitio, ſimilitudine à terrenis iudicibus ſumpta, qui niſi cauſa probè cognita punire ſontes nequeunt. Sicuti ergo ſuos audire dicitur quorum votis propitius ſuccurrit: ſic rurſus audire dicitur blaſphemias quę iudiciũ eius non effugiunt. Cæterùm ne putetur iræ Dei atrocitas modũ excedere, grauitatem ſceleris iterum deſcribit Propheta, quòd Deo non crediderint, nec ſperauerint in ſalute eius. Sumit autẽ pro confeſſo, promiſſiones illis fuiſſe datas, quibus acquieſcere ipſos decebat, niſi eos tranſuerſos egiſſet importuna veſania. *Sperare in ſalute Dei* tantundem valet ac recumbere in paternam eius prouidentiam, vt ſufficientia noſtra penes eum tota reſideat. Atque hinc colligimus non modò quàm abominabilis Deo ſit incredulitas, ſed quænam vera ſit fidei natura, & quos ex ſe fructus pariat. Vnde enim fit vt placidè ſe Deo ſubiiciant homines, niſi quia perſuaſi ſalutem ſuam vnicè ei charam eſſe, daturum quoque ſtatuunt quicquid expedierit, atque ita ſe permittunt eius arbitrio regendos? Fides ergo, veræ pietatis radix eſt, quæ bona omnia

omnia ab vno Deo ſperare & expetere docet, & nos in eius obſequiũ format: ſicuti ſemper Deo obſtrepere & rebelles eſſe neceſſe eſt quicunque diffidunt. Huc ſpectat Prophetæ contextus, fidem falsò obtendere qui ſalutem ab eo non expectant: quia vbi Deo creditur, ſtatim exoritur ſalutis fiducia, quæ bonorum omnium ei laudem tribuit.

23 *Mandauerat autem nubibus deſuper & ianuas cæli aperuerat.*

23 ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח:

24 *Et pluerat ſuper eos Man in cibum, & frumentum cælorum dederat illis.*

24 וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן־למו:

25 *Panem fortium comederat homo, cibum miſerat ipſis ad ſaturitatem.*

25 לחם אבירים אכל איש צידה שלח להם לשבע:

23 *Mandauerat.* Qui putant miraculum hoc referri hiſtorico ordine, lõgè falluntur: quia potius hac comparatione aſperius Iſraelitas vrget Propheta, quòd manna ſaturi non deſtiterint concupiſcere quas ſibi à Deo negari lautitias ſciebant. Nam ter & quater fœda ingratitudo fuit, reſpuere cæleſtem cibum, qui eos Angelis quodammodo ſociabat. Siquis in Gallia vel in Italia degens, ægrè ferat ſe non veſci Ægyptiaco pane, & vino Aſiatico priuari, nónne Gigantum more cũ Deo & natura bellũ geret? In Iſraelitis minus excuſabilis fuit intẽperies, quibus non modò terrenos cibos ad ſatietatem ſuggerebat Deus, ſed panẽ cœleſtem in alimẽtum dabat. Si paſſi fuiſſent longam inediam, decebat tamen modeſtius cibũ à Deo petere: ſi furfure tantùm & quiſquiliis victitaſſent, decebat eos agnoſcere in deſerto non vulgarem Dei gratiam: ſi verò tantùm datus fuiſſet cibarius panis, erat cur ingentes gratias agerent. Quid nunc, vbi Deus nouum alimẽti genus creauit, quod è cælo quaſi porrecta manu vbertim & copioſè ſuppeditat? Hæc ratio eſt cur *Man* vocaretur *triticũ cæleſte, & panis fortium*. Quod autẽ אבירים quidam pro cælis accipiũt, quanquã non repudio, minus tamen placet quàm de Angelis accipere, ſicuti Chaldæus interpres & poſt eum alij ſumpſerunt. Certũ quidem eſt, magnificè ideo celebrari miraculum, quo magis deteſtabilis reddatur populi impietas: quia longè præſtantius fuit Man è cælo pluere, quàm ſi ſatiati fuiſſent vel herbis vel fructibus, vel alio terræ prouentu. Alio ſenſu Paulus prioris ad Corinth. cap. 10. a. 3. Man appellat ſpiritualem cibum, quia figura & ſymbolum erat Chriſti. Sed hìc Prophetæ conſilium eſt, coarguere duplicem populi ingratitudinem, quòd non modò vulgares cibos, qui ex terra proueniunt, ſed Angelicũ panem contempſerit. Tollendæ ambiguitatis cauſa tempus plusquamperfectum in verbis reddere malui: quo melius intelligerent lectores in memoriam reduci quod antè geſtum fuerat.

26 *Pergere fecit ventum Orientalem in cælis, & excitauit in virtute ſua Auſtrum.*

26 יסע קדים בשמים וינהג בעזו תימן:

27 *Et pluit ſuper eos quaſi puluerẽ carnem, & quaſi arenã marium volucrem pennatam.*

27 וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף:

28 *Et cadere fecit in medium caſtrorum eius per circuitum ad tabernacula eius.*

28 ויפל בקרב מחנהו סביב למשכנותיו:

29 *Et comederunt, & ſaturati ſunt valde, & deſiderium eorum attulit ipſis.*

29 ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יבא להם:

30 *Non alienati ſunt à deſiderio ſuo: adhuc cibus erat in ore ipſorum.*

30 לא־זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם:

31 *Quum ira Dei aſcendit in eos, & occidit pingues eorum, & electos Iſrael proſtrauit.*

31 ואף אלהים עלה בהם ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע:

26 *Pergere fecit.* Narrat Propheta Deum morem geſſiſſe populo ſuo, non quod obſtreperum illud votum propitius exaudierit, ſed vt effectu ipſo probaret ſibi in manu eſſe quod illi non crediderant. Vnde etiam patet quàm perperam carnem cum Manna coniungant quidam interpretes, quorum prorſus diuerſa eſt ratio: quia in Manna patris officium præſtabat Deus: carnibus repleuit ingluuiem eorum, vt ipſa ingurgitatio eos ſuffocaret. Etſi autẽ Deo nõ fuiſſet difficile coturnices creare in medio deſerto, ventorum tamen impetu illuc aduehi voluit, vt diſcerent Iſraelitæ elementa omnia parere eius imperio, nec obſtaculo eſſe locorum diſtantiam quominus eius virtus ſtatim ab Oriente in Occaſum penetret. Clarum ergo virtutis, cui malignè detraxerant, experimentum habent increduli, vbi elementa omnia præſto ſunt ad obſequium, & quicquid mandauit celeriter exequuntur. Porrò non dubium eſt quin vẽtos pro ſi-

tu caſtrorum excitauerit:quanuis promptũ eſſet nullis mediis carnes in medium afferre. Dicit autem comediſſe & fuiſſe ſaturatos, nõ tantùm vt ſciamus copiam auium illis fuiſſe oblatam, qua largiter farcirent vẽtres ſuos:ſed mera intẽperantia fuiſſe impulſos ad petẽdas carnes, non autem ſollicitos fuiſſe de victu. Dixerat quidem prius Man illis datum fuiſſe ad ſatietatem, ſed hîc luxuriam & voracitatem diſertè perſtringere voluit, in qua ſe prodidit effrænis eorũ cupiditas. Quanquam autem alibi ſingularis priuilegij loco promittit Deus fidelibus ſe facturum quod optauerint: alio tamen modo hîc obſequutus dicitur peruerſis impij populi votis: quia quod propitius negaſſet, iratus conceſſit. Quod exemplũ notatu dignũ eſt, ne queramur vota noſtra arcano Dei conſilio corrigi, dum intẽperantius effluũt. Tunc enim verè exaudit, vbi nõ indulget ſtultis cupiditatibus, ſed beneficentiam ſuã ſalutis noſtræ modo attẽperat. ſicuti plus impiis largiendo, quàm ipſis vtile ſit, non eos propriè exaudit, ſed exitiali mole onerat, quæ ipſos in exitiũ præcipites agat. Id clarius exprimit cõtinuò pôſt ſubiiciẽs lethalẽ illis fuiſſe ſaginam illã. quaſi vnà cũ cibo flammã iræ Dei voraſſent. *Non alienatos fuiſſe à deſiderio ſuo*, tantundem valet, ac ſua cupidine adhuc flagraſſe. Siquis excipiat, hoc nõ congruere cum proxima ſententia, vbi dictũ fuerat comediſſe ad ſatietatẽ, facilis eſt ſolutio. Scimus enim, niſi intra fines rationis & tẽperantiæ ſe contineant hominũ animi, eſſe inexplebiles, ideóq; ſaturitate non reſtingui praui appetitus ardorẽ. Quidã vertũt, non fuiſſe fruſtratos: alij, nondũ habuiſſe cibũ faſtidio: quod poſterius mentẽ Prophetæ non malè exprimit: ſed à verbo זור remotum eſt. Duobus ergo verbis exprimere voluit Propheta præſentem oblectationem: quia vbi vindictam de illis ſumpſit Deus, adhuc laſciuiebant in ſua crapula. Cæterùm *ira Dei* metaphoricè *aſcendere* dicitur, dum repentè in iudicium conſurgit: quia diſſimulans ad peccata, videtur quodammodo ſopitus eſſe. Quanquam autem per ſingulos ordines graſſata fuit pœna, *pingues* tamẽ & *electos* conſultò Propheta nominat, vt clarius refulgeat Dei iudicium. Neque enim temerè accidit, vt robuſtiſſimos quoſque & eximio vigore præditos tabes conficeret. Deinde quia vt plurimum homines fallit ſua virtus, vt audacius proteruiant contra Deum, quia infirmitatis ſuæ immemores, quiduis ſibi licere putant. ideo mirum non eſt durius in eos ſæuiſſe iram Dei.

32 *In omnibus his peccauerũt adhuc & non crediderunt mirabilibus eius:*	32 בכל־זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאתיו:
33 *Et conſumpſit in vanitate dies eorum, & annos eorum in feſtinatione.*	33 ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה:
34 *Quum occideret eos, quærebãt eum: reuerſi ſunt, & mane properabant ad Deum.*	34 אם־הרגם ודרשוהו ושבו ושחרו־אל:
35 *Et recordati ſunt quòd Deus rupes eorũ & Deus excelſus redemptor eorum.*	35 ויזכרו כי־אלהים צורם ואל עליון גאלם:
36 *Et blanditi ſunt ore ſuo, & lingua ſua mentiti ſunt ei:*	36 ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו־לו:
37 *Cor autem eorum non fuit rectum coram eo, & non fuerunt veraces in fœdere eius.*	37 ולבם לא־נכון עמו ולא נאמנו בבריתו:

32 *In omnibus.* Vulgare prouerbiũ eſt, ſtultos plagis ſapere. Vnde ſequitur prorſus eſſe deſperatos qui ſæpius à Deo caſtigati non reſipiſcunt: Talem cõtumaciam deſcribit Propheta in Iſraelitis, quę nullis flagellis corrigi potuerit. Hæc formidabilis erat Dei vindicta, tantam fortium virorum ſtragem cernere. Quòd ergo tali portento cõmoti non ſunt, eo cõuincitur portentoſa eorum durities. Quanquam per *mirabilia* nõ ſolùm pœnam de qua nuper loquutus eſt intelligit, ſed alia etiam ſigna cõprehendit quorum antè facta fuit mentio. Duplicis ergo malitiæ eos inſimulat, quòd non modò fidẽ abrogauerint verbo Dei, ſed etiã eius miracula contempſerint. Ideo ſubiicit auctas fuiſſe pœnas, ſicuti per Moſen denuntiat ac minatur Deus ſeptuplo durius ſe acturum cum præfractis qui in ſceleribus ſuis pergent. Cæterùm quia de toto populo hîc loquitur, quaſi diceret, ſine exceptione omnes à minimo vſque ad maximũ celeriter fuiſſe conſumptos, probabili ratione referri hoc poſſet ad grauiſſimam illam pœnam quæ iureiurando ſancita fuit, perituros omnes in deſerto, duobus tantùm exceptis, Ioſue & Caleb quia iam propinqui terræ Chanaan curſum retro flexerant. Quum ergo ſibi clauſiſſent ingreſſum, cecidit in deſerto quadraginta annis immenſa multitudo. *dies* priore loco ponit, deinde *annos*: ac ſi diceret Dei maledictione præciſum illis fuiſſe vitæ tẽpus, vt facilè conſtaret in medio curſu ipſos deficere. Conſumpti ergo fuerunt *dies in vanitate*, quia euanuerunt inſtar fumi: *anni in feſtinatione*, quia celeri tranſitu fluxerunt. בהלה quidam vertunt terrorem, ego mallem tumultum: quia haud dubiè ſignificat Propheta tumultuariè abruptam illis fuiſſe vitam.

Sed

Sed feſtinationis nomen quod clarius erat,mutare nolui.Hæc autem iuſta pertinaciæ fuit merces,vires quibus ſuperbiebant,emarcidas reddere,vt celeriter inſtar vmbræ diffluerent.

34 *Quum occideret eos.*Hac circunſtantia crimen auget:quia vbi ſcelerum conuicti,ſe iuſtè fatentur pœnas dare, non ſyncero autem animo ſupplices fiũt,imò praua ſimulatione Deum eludunt:minus excuſabilis eſt eorum impietas.Siquis mente captus mala ſua nõ ſentiat, ignoſcitur ſtupori:qui verò reatum agnoſcere cogitur,ſui tamen ſimilis manet,vel fucata deprecatione functus,ſtatim ad ingenium redit:hac perfidia ſe inſanabilem eſſe demonſtrat. Subindicat autem Propheta non vulgares vel obſcuras fuiſſe pœnas,quibus gens illa tam obſtinata ad quærendum Deum compulſa fuit:neque ſolùm refert ſcelerum fuiſſe conuictos,ſed etiam redemptionis à qua exciderant,ſenſu & memoria fuiſſe tactos.Hoc modo melius tollitur ignorantiæ prætextus:ac ſi diceret non fuiſſe inconſideratè abreptos, vel deceptos errore,ſed quaſi data opera perfidè agendo , in ſe prouocaſſe iram Dei:ſicuti in hunc finem aperuit illis Deus oculos,vt perditam eorum malitiam apertius detegeret, ac ſi hypocriſin & blanditias eorum diſcutiens,è ſuis latebris eos traheret in lucem.Perfidiam verò accuſans Propheta,quia neque recto corde confeſſi fuerint culpam, neque verè gloriam redemptionis Deo tribuerint, dicit eos *ore blanditos & lingua mentitos fuiſſe*, nõ quòd nulla eſſet agnitio, ſed quia oris confeſſio affectu carens, voluntaria non erat. quod notatu dignum eſt:quia hinc colligimus non modò craſſam hypocriſin cauendã eſſe, vbi aliud apud homines profitetur lingua,quàm animus ſentiat:ſed ſimulationem quoque magis occultam,vbi metu coactus ſeruiliter blãditur Deo peccator , qui tamen libenter iudicium eius effugeret. Atqui maior pars hoc morbo exitialiter laborat:quia licet Dei maieſtas aliquam illis reuerentiam extorqueat,cuperet tamẽ extinctam eſſe omnem lucem doctrinæ. Quare non ſatis eſt annuere verbo Dei , niſi accedat ſerius affectus,nec cor noſtrum duplex ſit vel diuiſum. Ideo ſimulationis cauſam & fontem Propheta notat,quòd non fuerint *ſtabiles ac veraces*,ac ſi diceret,mẽdacium & fallaciam coram Deo reputari,niſi quod ex pura cordis ſinceritate profectum fuerit. Quia verò talis integritas paſſim requiritur in Lege,tanquam fœdifragos accuſat qui fœdus Dei non coluerint qua decebat fide.Mutua enim(vt alibi dictum fuit)relatio inter fidem noſtram & Dei fœdus tenenda eſt, vt huius veritati viciſſim non fallax illius conſenſus reſpondeat.

38 *Et ipſe miſericors expiauit iniquitatem & non perdidit:& multiplicauit ad auertendam iram ſuam & non excitauit omnem indignationem ſuam.*

39 *Et recordatus eſt quia caro ſunt: ſpiritus tranſiens & non reuertens.*

40 *Quoties exacerbauerunt eum in deſerto,mœrore affecerunt in ſolitudine?*

41 *Et reuerſi ſunt & tentauerunt Deum, & ſanctum Iſraelis circunſcripſerunt.*

38 וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ׃

39 וַיִּזְכֹּר כִּי־בָשָׂר הֵמָּה רוּחַ הוֹלֵךְ וְלֹא יָשׁוּב׃

40 כַּמָּה יַמְרוּהוּ בַמִּדְבָּר יַעֲצִיבוּהוּ בִּישִׁימוֹן׃

41 וַיָּשׁוּבוּ וַיְנַסּוּ אֵל וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל הִתְווּ׃

38 *Et ipſe miſericors.* Quo melius pateat nulla ratione fuiſſe flexibiles vt redirent ad ſanam mentem,nunc dicit multa eorum peccata Deum toleraſſe:ſed quoties veniam dedit, non minus impiè eius indulgentia fuiſſe abuſos,quàm præfracti fuerant aduerſus rigorẽ. Interea cauſam aſſignat cur non in totum perierint.Etſi enim digni erãt interitu,Deum tamen iram ſuam temperaſſe refert, vt maneret aliquod reſiduum ſemen. Nequis ergo ex illis vindictæ exemplis colligeret,Deum ſummo iure egiſſe,Propheta hîc admonet, mediocres imò mites fuiſſe pœnas præ atrocitate criminum:quia Deus manum ſuam ſuſtinuerit,non tam quid meriti eſſent reſpiciens,quàm locum dare volens ſuæ miſericordiæ.Non eſt autem cur propterea imaginemur mutabilem eſſe Deum,dum nunc aſperius nos caſtigat,nũc comiter ad ſe allicit:quia pro incomparabili ſua ſapientia diuerſis modis experitur num quæ ſit ſpes ſanandi. Sed hinc creſcit reatus,ſi neque ſeueritas eius nos corrigit,neque emollit clementia. Notandum autem eſt,quòd Deus pepercerit populo,cauſam aſcribi eius miſericordiæ,quæ naturaliter in ipſo reſidet:vt ſciamus non aliunde fuiſſe adductum vt tam propenſus eſſet ac facilis ad dandam veniam.Porrò quia non ſemel neque vno modo ignouit Deus,dicit Propheta *expiaſſe iniquitatem,vt non perderet.*deinde quum ſæpius [illegible] eſſet prouocatus,auertendæ iræ ſuæ non feciſſe finem: poſtremò mitigaſſe pœnas,ne ipſa grauita[illegible] populum obruerent.

39 *Et recordatus eſt.*Nunc alteram cauſam [illegible]ducit,quòd ſcilicet experiri noluerit Deus robur ſuum contra homines natura fluxos & euanidos. Loquutiones enim quas vſurpat,fragilitatem notant,qua miſerabilis eſt hominum conditio. Carnẽ cum ſpiritu frequentius Scriptura committit per antitheſin, non modò vbi per carnem intelligitur corrupta & vitioſa natu-

Ieſa.31.b.3. ra, per ſpiritum integritas, ad quam renaſcuntur filij Dei: ſed etiam vbi homines caro vocantur, quia nihil in ipſis firmum ſit vel ſolidum. ſicuti apud Ieſaiam, Ægyptus caro eſt, & non ſpiritus. Verùm hoc loco Propheta eodem ſenſu *carnem* & *ſpiritum* poſuit: priori voce corruptioni & putredini obnoxios eſſe homines ſignificans, altera verò flatū, vel neſcio quid vmbratile. Quia enim continua defluxio homines ad interitum compellit, comparat eos vento ambulanti, & qui proprio motu concidit ſine reditu. Peracto enim ſtadio non ordimur nouā vitam in terra, ſicuti & Iob cap.14.b.7. dicitur, Arbores quotannis renaſci: & herbas vbi hyeme fuerint emortuæ, iterum vireſcere: hominem verò poſtquam interierit, non recuperare vires. Nunc tenemus Prophetæ ſenſum, Deum pro ſua miſericordia toleraſſe Iudæos, non quòd digni eſſent: ſed quia caduca & fluxa eorum conditio veniam illis impetrauerit. Similē ferè ſententiam habebimus Pſalmo 103.c.14. vbi dicet Propheta, Deum nobis eſſe propitium, quia videt herbæ ſimiles, ſtatímque inſtar fœni areſcere. Quòd ſi in nobis nihil præter miſeriā reperit Deus, quo flectatur ad miſericordiam, ſequitur nonniſi mera & gratuita bonitate induci vt nos ſuſtineat. Cæterùm vbi negat Propheta, *reuerti* homines peracto curſu, minimè excludit ſpem futuræ reſurrectionis. tantùm enim in ſe ipſis conſiderat homines, ac de terreno eorum ſtatu loquitur. Renouatio autem in cæleſtem vitam miraculum eſt longè altius natura. Eodem ſen-
Sap.16.b.14. ſu alibi dicetur, Exit ſpiritus eius: & non reuertitur: quia ſcilicet ſpem futuræ inſtaurationis ex vtero minimè afferunt homines, ſed ex regenerationis gratia eis petenda eſt.

40 *Quoties exacerbauerunt.* Confirmat proximam ſententiam: quia ſcilicet immenſa ſcelerum congerie toties Deum prouocauerint in deſerto, vt millies perire neceſſe fuerit, niſi millies propitius illis fuiſſet Deus. Interrogatio autem magis emphaticè exprimit, nullum feciſſe peccandi modum. *Deſerti* nomen, tam loci quàm temporis circunſtantiam in ſe continet: ac ſi ingratitudinem argueret Propheta, quòd tam recentibus Dei beneficiis, imò quotidiano eorum aſpectu non ſaltem retenti fuerint: deinde violentam intemperiem damnaret, quòd intra breue tempus tot peccata cumulauerint. Eodem ſenſu continuo pòſt addit, iterato curſu tētaſſe Deum. Neque enim verbum *reuerti*, mutationem hîc ſignificat, ſed continuā peccandi ſeriem. Pulchra autem metaphora exprimit quàm atroci contumeliâ Deum afficiant homines ipſum tentando. Verbum enim תוה quo vtitur, propriè ſignare vel deſcribere ſignificat. Sed docet, vbi pro ſua libidine media Deo præſcribere auſus eſt populus, fuiſſe quaſi cancellis circundatum, & immenſam eius potentiam infidelitatis anguſtiis fuiſſe concluſam. Et certè quoties in ſuo ſenſu homines ſubſiſtunt, perinde eſt ac ſi Deum metiri vellent ſuo modulo: quod nihil aliud eſt quàm eum ex ſolio ſuo detrahere. Nobis enim ſubiicietur eius maieſtas, ſi ita noſtro arbitrio in ordinem cogatur.

42 *Non recordati ſunt manus eius die quo redemit eos ab affligente.*	42 לא־זכרו את־ידו יום אשר־פדם מני־צר:
43 *Quando poſuit in Ægypto ſigna ſua, & prodigia ſua in campo Soan:*	43 אשר־שם במצרים אתותיו ומופתיו בשדה־צען:
44 *Dum cōuertit in ſanguinem fluuios eorum, & fluenta eorum, ne biberent.*	44 ויהפך לדם יאריהם ונזליהם בל־ישתיון:
45 *Miſit in eos miſtionem quæ vorauit eos, & ranam quæ perdidit eos.*	45 ישלח בהם ערב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם:
46 *Et dedit brucho fructum eorum, & laborem eorum locuſtis.*	46 ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה:
47 *Et occidit grandine vitem ipſorum, & ſycomoros ipſorum lapide grandinis.*	47 יהרג בברד גפנם ושקמותם בחנמל:
48 *Et tradidit grandini iumenta ipſorum, & pecora ipſorum lapidibus ignitis.*	48 ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים:
49 *Miſit in eos indignationem iræ ſuæ, furorem, iracundiam & afflictionem, immiſſionem angelorum malorum.*	49 ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים:
50 *Direxit ſemitam iræ ſuæ: non prohibuit à morte animam ipſorum, & iumentum ipſorum in peſtem concluſit.*	50 יפלס נתיב לאפו לא־חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגיר:

51 *Et*

51 *Et percuſsit omne primogenitũ in Ægypto, principium virtutum in tabernaculis Cham.*

51 וַיַּךְ כָּל־בְּכוֹר בְּמִצְרָיִם רֵאשִׁית אוֹנִים בְּאָהֳלֵי־חָם׃

42 *Nõ recordati ſunt.* Pergit in exprobratione,quia ſola beneficiorũ Dei memoria eos fræ-
nare poterat,niſi quæcũq; experti fuerãt, ſpõte & malignè eſſent obliti. Ex hac impia obliuio-
ne naſcitur proteruia & omnis rebellio. *Manũ* Dei pro virtute per Metonymiã accipi ſatis no
tũ eſt. Fuit aũt in prima illa liberatione populi, nouo & inſolito modo extẽta Dei manus. quo
magis deteſtabilis fuit populi impietas, in quã nũc inuehitur Propheta,pro nihilo ducere, vel
ſtatim ſepelire quod nulla vetuſtate obſoleſcere debuerat. Iã aliquot cõmemorat potẽtiæ Dei
exẽpla,quæ primò *ſigna* vocat,deinde *prodigia*:quò rurſum perſtringat fœdũ populi ſtuporem.
Quanquã autẽ rẽ vnã bis exprimit,in ſecũdo tamẽ mẽbro augmentũ eſt:ac ſi diceret,inauditis
modis incuſſum tunc fuiſſe terrorem,qui non debuit tam citò ex populi animis euaneſcere.

44 *Conuertit in ſanguinem.* Non enumerat ordine miracula,quibus ſuam potẽtiam teſtatus
eſt Deus in redimendo populo : quia ſatis habuit notas hiſtorias in memoriam reuocare quæ
ſufficerent ad detegendam populi malitiam & ingratitudinem. Neque etiam hîc longius in-
ſiſtere opus eſt,quum Moſis hiſtoria clarius doceat quæ hîc breuiter recitãtur. Hoc ſolum te-
neant lectores, quamuis aliâs ſæpius grandine aliiſque corruptelis vltus fuerit Deus Gentium
peccata,quicquid tunc accidit in Ægypto, fuiſſe extraordinarium, & nunquam ante auditum.
ideo pluribus verbis tã memorabiles Dei vindictas exaggerat Propheta,quòd *miſerit indigna-
tionem iræ ſuæ iracundiam,furorem & anguſtiam.* Huc enim ſpectat verborũ congeries,vt ſopitę
mentes expergefiant ad tam denſa miracula, quorum & numerus & præſtantia cæcis ipſis eſt
palpabilis. Tandem addit, Deum *iudicia hæc exercuiſſe per Angelos.* Etſi enim cælo & terræ
certas impoſuit leges ſuo arbitrio,& totũ ordinẽ naturę ſic gubernat,vt ſingulis creaturis pro-
prium ſit munus ſuum,Angelos tamen,quoties viſum eſt, miniſtros adhibet ad exequẽda ſua
imperia,non conſuetis vel naturalibus mediis, ſed arcana & nobis incomprehenſibili virtute.
Quòd diabolos quidam hîc notari putant,quia dicuntur angeli noxij, nõ refello: niſi quòd ra-
tio qua nituntur,parum firma eſt. Dicunt enim, Sicuti per electos Angelos ſua beneficia no-
bis Deus diſpenſat:ita etiam per reprobos iram ſuam exequi,ac ſi eſſent eius carnifices. Quod
etſi ex parte verum eſſe fateor,perpetuum tamen eſſe nego:quia in contrariam partem occur-
runt plurima Scripturæ teſtimonia. Quis enim Aſſyrium edita ingenti ſtrage in eius exercitu,
ab Vrbis ſanctæ obſidione repulit,niſi Angelus,tunc datus Eccleſiæ præſes? Sic & Angelus qui 2 Reg.19. g.35.
primogenita occidit,non tantùm irę Dei fuit miniſter & executor contra Ægyptios,ſed etiam Exod. 11.
populi ſaluti conſuluit. Rurſum quum auari & ſanguinarij Reges, vel potius latrones, cælum b.5.
terræ miſcerent, Daniel tamen pronuntiat præfectos illis fuiſſe ſanctos Angelos. Etſi autem
probabile eſt reprobis Angelis addictos fuiſſe ac mancipatos Ægyptios,prout digni erãt,no- Dan.10.c.
xios tamẽ ſimpliciter hîc accipere licebit ab effectu, quòd aduerſis cladibus hoſtes populi Dei 13.
multauerint, vt eorum tyrannidem & ſæuitiam reprimerent. Hoc enim modo tam cæleſtes
electíque Angeli, quàm cacodæmones, miniſtri noxarum verè cenſentur : ſed diuerſis mo-
dis.quia priores voluntarium Deo obſequium præſtant:alij verò quum ſemper inhient ad no-
cendum,& totum orbem euerſum cupiant,idonea ſunt organa malis infligendis.

50 *Direxit ſemitam.* Secundò repetit,iram Dei inſtar violenti torrentis inundaſſe totã Æ-
gyptum,ne quã excuſationem ingrato populo relinquat, quòd tam præclaris gratiæ ſibi præ-
ſtitæ documentis non fuerit retentus ſub Dei obſequio. Tandẽ attingit Propheta miraculum
vltimo loco editum,quod ſcilicet omnia Ægypti primogenita vna nocte per manum Angeli
Deus interfecerit. Vocat autẽ ſecundũ communẽ & receptum linguę Hebraicæ vſum *primitias
virtutis.* Nam quum ætatis decurſu ad interitum declinent ſenes:quia tamen renouantur quo-
dammodo in ſobole, & vigorem in ſe collapſum recuperant, transfertur Virtutis nomen ad
liberos Eius autem principiũ dicuntur primogeniti,ſicuti plenius expoſui Gene.49.a.3. *Ta-
bernacula Cham* vocat domos Ægypti, quia Miſraim, qui nomen regioni impoſuit, fuit filius Gen. 10.
Cham. Porrò gratuitum Dei amorem erga poſteros Sem,Propheta hîc commendat,quòd eos a. 6.
prætulerit omnibus filiis Cham,quum tamen nulla propria dignitate excellerent.

52 *Et tranſire fecit quaſi oues populũ ſuũ, & deduxit quaſi gregem in deſerto.*

53 *Et deduxit in tuto, & non timuerunt: & aduerſarios eorum operuit mare.*

54 *Et adduxit eos ad terminum ſanctitatis ſuæ montem hunc*" quem *acquiſiuit dextra eius.*

52 וַיַּסַּע כַּצֹּאן עַמּוֹ וַיְנַהֲגֵם כַּעֵדֶר בַּמִּדְבָּר׃

53 וַיַּנְחֵם לָבֶטַח וְלֹא פָחָדוּ וְאֶת־אוֹיְבֵיהֶם כִּסָּה הַיָּם׃

54 וַיְבִיאֵם אֶל־גְּבוּל קָדְשׁוֹ הַר־זֶה קָנְתָה יְמִינוֹ׃ "Vel poſſedit.

55 Et expulit à facie eorum Gentes,& proiecit eas in ſortem hæreditatis: & habitare fecit in tabernaculis ipſorum filios Iſrael.

56 Et tentauerũt,& exacerbauerũt Deum excelſum,& teſtimonia eius non cuſtodierunt.

57 Et auerſi ſunt & perfidè egerunt, ſicut patres ſui: reflexi ſunt quaſi arcus doloſus.

58 Et ad iracundiam prouocauerunt eum in excelſis ſuis: & in ſculptilibus ſuis ad iram eum concitauerunt.

55 וַיְגָרֶשׁ מִפְּנֵיהֶם גּוֹיִם וַיַּפִּילֵם בְּחֶבֶל נַחֲלָה וַיַּשְׁכֵּן בְּאָהֳלֵיהֶם שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

56 וַיְנַסּוּ וַיַּמְרוּ אֶת־אֱלֹהִים עֶלְיוֹן וְעֵדוֹתָיו לֹא שָׁמָרוּ׃

57 וַיִּסֹּגוּ וַיִּבְגְּדוּ כַּאֲבוֹתָם נֶהְפְּכוּ בְּקֶשֶׁת רְמִיָּה׃

58 וַיַּכְעִיסוּהוּ בְּבָמוֹתָם וּבִפְסִילֵיהֶם יַקְנִיאוּהוּ׃

52 *Et tranſire fecit.* Iterum paternum Dei fauorem celebrat erga electum populum, quem (vt alibi diximus) gregi ouium comparat, eo quòd nihil vel cõſilij vel opis ad ſe tutandum habuerit, niſi Deus paſtoris munus ac partes ſuſcipere dignatus foret. Hoc autem non vulgare eſt amoris ſpecimen, quòd Deus eouſque deſcendere grauatus non eſt vt oues ſuas paſceret. Nec verò imbellis multitudo quicquam aduerſus hoſtes robuſtos ac bellicoſos poterat. Scimus enim ad tempus ſordidis opificiis addictũ fuiſſe populum illum, quaſi damnatus eſſet ad metalla vel lapidicinas. Dicit autem fuiſſe deductos ſine metu: non quòd ſecurè ipſi trãquilliſque animis in Deum recubuerint, ſed quia duce & cuſtode ſalutis ſuæ Deo, nõ habuerint iuſtã timendi cauſam, niſi eos ſua infidelitas ad trepidandum cõpuliſſet. Vnde obſtreperæ illæ voces, Cur nos coniecit Deus in has anguſtias? annon erant ſepulchra in Ægypto? Non ergo ad ſenſum populi refertur ſecuritas, ſed ad Dei præſidium, quo factum eſt, vt hoſtibus demerſis pacati in deſerto quieſcerẽt. Alia quoque Dei beneficia & ſimul alias tranſgreſſiones recitat, quę magis prodũt ingratitudinẽ populi: nempe quòd hæreditatẽ ſibi promiſſam adepti, quaſi Deo nihil deberent, peruicaci ſemper ac intractabili fuerint ingenio. Clauſula hæc fuit liberationis, locare eos in poſſeſſione terræ Chanaan, cuius ſe ingreſſu prohibuerãt: niſi Deo fuiſſet decretum, ſuperata eorum prauitate, numeris omnibus abſoluere quod cœperat. Porrò terram ipſam nominat *Fines ſanctuarij Dei*: quòd eã populo ſuo Deus aſſignans, ſibi etiam conſecrauerat. Vnde turpius apparet flagitiũ populi, qui eadem inquinamẽta illuc intulit, quibus olim polluta fuerat. Cuius enim fuit demẽtiæ, quum ſciret populus Iſrael expulſos fuiſſe ob ſua ſcelera veteres incolas, cum ipſis omni ſcelerũ genere certare? ac ſi de induſtria propoſitum eſſet in ſe accerſere quam in aliis perſpexerat Dei vindictam. Quod poſtea addit *montem hunc*, non rectè, meo iudicio, quidam ad totam terrã extendunt, quæ etſi mõtuoſa erat, habuit tamen regiones planas & æquabiles, ſatis amplas & longas. Quare non dubito quin amplificandi cauſa montẽ Sion, vbi domiciliũ ſibi & primam ſedem elegerat Deus, honorificè addiderit. Fateor quidẽ ſynecdochen eſſe: modò teneant lectores locum diſertè exprimi, ex quo velut ex fonte manabat totius terræ ſanctitas. *Montem hunc dextra Dei vel poſſeſſum fuiſſe vel acquiſitum* dicit: (nam verbum קנה vtrunque ſignificat) ne ſe efferant Iſraelitæ, quaſi proprio marte terram acquiſierint, vel eius poſſeſſione fruantur: ſicuti Pſalmo 44.a.4. dictum fuit: Quia non in gladio ſuo facti ſunt hæredes terræ, nec brachium eorum ſeruauit eos: ſed dextra tua, & brachium tuum, & lumen vultus tui, quia dilexiſti nos. Et mox ſequitur explicatio, *expulſas fuiſſe Gentes ac proiectas in ſortem*: quibus verbis modum acquirendi definit Propheta: ac ſi diceret, Neque populum Iſrael adeo fuiſſe bellacẽ, neque gẽtes illas tam fuiſſe timidas, niſi parta fuiſſet victoria Dei auſpicio ac virtute. Adde quòd legitima non fuiſſet poſſeſſio, niſi Deus ſpoliatis prioribus incolis, in ius & locum eorum ſuccedere alienos voluiſſet.

Exo.14.c.11.

56 *Et tentauerunt.* Hîc iam exprobrat quòd tot beneficiis ornati non deſierint perfidè ſe gerere: imò quũ nouis ſubinde gratiis reuocarantur ad obſequium, ſua contumacia iugum excuſſerint. Quid valeat *tentandi* verbum, prius diximus. Sed addit Propheta generaliter *eos exacerbaſſe: quia fœdus eius non cuſtodierint*. Hac autẽ poſtrema particula melius cõuincitur aperta & craſſa rebellio, quòd familiariter de officio ſuo edocti, recuſauerint tamen Deo ſubeſſe. Nam & Legẽ vocat *teſtimonia*, quòd hac paciſcendi formula Deus populũ illũ ſibi deuinxerat, ſicuti certis legibus inter ſe conueniunt homines. Quanquam autem his verbis nõ leuiter eos perſtrinxit, apoſtaſiam tamen & perfidiam illis poſtea obiiciens, cumulum reatus adiungit. Adoptauerat eos Deus ſibi in populum: cõtempto eius fauore, vltrò ſe abdicant. Collegerat eos ſub alas ſuas: petulanter ad diſſipationem ruunt. Pollicitus fuerat ſe illis fore patrem: recuſant filij eſſe. Viam illis ſalutis monſtrauerat: ſponte ſe in exitium errando proiiciũt. Concludit ergo Propheta, populũ hunc omnibus ſeculis impiũ fuiſſe & ſceleratum. Atque iterũ notandum eſt, nullum damnari atrocius crimen in poſteris, niſi quòd patribus nimium fuerint ſimiles: ne quẽ decipiat peruerſa imitatio, ac ſi iuſtæ excuſationis eſſet clypeus. Aptiſſima deinde ſimili-

tudin

tudine(qua etiam Oſeas cap.7.d.16. vtitur)eorum leuitatem exprimit. Nam ſicuti falluntur iaculatores qui arcum malè firmum vel malè intenſum habent, vel obliquum & flexibilem: ita dicit *reflexum fuiſſe hunc populũ*, & lubrica flexuoſáq; verſutia elapſum ne manu Dei regeretur.

58 *Prouocauerunt in excelſis.* Speciem defectionis profert qua palàm teſtati ſunt Iſraelitæ ſe fidem & obſequium negare Deo. Satis enim & ſuper admoniti fuerãt, peruerti & contaminati Dei cultum, niſi ab eius Verbo penderent: nunc tota Lege poſthabita, ad ſua figmenta perrumpunt. Atque hos fructus ſemper producit Legis contemptus, vt craſſis ſuperſtitionibus ſe addicant qui ſequi proprium ſenſum, quàm Deo ſe ſubiicere malunt. Duobus autem modis vitiatum fuiſſe Dei cultum conqueritur. primò, quòd Dei gloriam deformauerint, idola & ſculptilia ſibi fingendo: deinde, quòd ad Deum placandum extraneos & vetitos ritus excogitauerint.

59 *Audiuit Deus, & iratus eſt, & execratus eſt valde Iſraelem.*	59 שָׁמַע אֱלֹהִים וַיִּתְעַבָּר וַיִּמְאַס מְאֹד בְּיִשְׂרָאֵל׃
60 *Et deſeruit habitationem Siloh, tabernaculum vbi habitauit inter homines.*	60 וַיִּטֹּשׁ מִשְׁכַּן שִׁלוֹ אֹהֶל שִׁכֵּן בָּאָדָם׃
61 *Et dedit in captiuitatem robur ſuũ & pulchritudinem ſuam in manum affligentis.*	61 וַיִּתֵּן לַשְּׁבִי עֻזּוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ בְיַד־צָר׃
62 *Et incluſit in gladium populum ſuum, & hæreditati ſuæ iratus eſt.*	62 וַיַּסְגֵּר לַחֶרֶב עַמּוֹ וּבְנַחֲלָתוֹ הִתְעַבָּר׃
63 *Electos eius vorauit ignis, & virgines eius non ſunt laudatæ.*	63 בַּחוּרָיו אָכְלָה אֵשׁ וּבְתוּלֹתָיו לֹא הוּלָּלוּ׃
64 *Sacerdotes eius in gladio ceciderunt, & viduæ eius non luxerunt.*	64 כֹּהֲנָיו בַּחֶרֶב נָפָלוּ וְאַלְמְנֹתָיו לֹא תִבְכֶּינָה׃
65 *Et expergefactus eſt tanquam dormiens Dominus, tanquam fortis clamans præ vino.*	65 וַיִּקַץ כְּיָשֵׁן אֲדֹנָי כְּגִבּוֹר מִתְרוֹנֵן מִיָּיִן׃
66 *Et percuſſit aduerſarios ſuos retrò, opprobrium æternum poſuit in ipſis.*	66 וַיַּךְ צָרָיו אָחוֹר חֶרְפַּת עוֹלָם נָתַן לָמוֹ׃

59 *Audiuit Deus.* Rurſus oſtendit Propheta, quum videret Deus ſe nihil tolerãtia proficere qua non ſine ludibrio abutebatur populus ad peccandi licentiam, ſeueras de eo pœnas ſumpſiſſe. Cæterùm ſimilitudo quã ſumit à iudicibus terrenis, frequenter occurrit in Scriptura. Audire enim dicitur Deus, non quòd inquiſitione opus ſit, ſed quia non temerè ad ſua iudicia proſilit, nequis putet eſſe præcipitem. Summa eſt, populũ ſua ſcelera ſic continuaſſe, vt tandem clamor in cælum aſcenderit, & ipſa pœnæ grauitas culpæ atrocitatem arguit. Poſtquam enim dixit Iſraelem, quem Deus tantopere dilexerat, fuiſſe abominationi, ſubiicit fuiſſe etiam orbatum & ſpoliatum præſentia Dei quæ vnica erat eius fœlicitas, atque etiam in malis ſolatium. Fuit igitur hæc Iſraelis deteſtatio quum Deus Arcam fœderis aliò abripi paſſus eſt, acſi ipſe migrans à Iudæa, populo valediceret. Certum quidem eſt nõ fuiſſe Deum viſibili ſymbolo affixum: ſed quia hanc ſuæ cum populo coniunctionis teſſeram dederat, illa ablata, ſe quoque diſcedere teſtatus eſt. Quia autem in Siloh diuturna fuit ſtatio Arcæ, illícque capta fuit à 1. Sam. 4. c.11.
Philiſtinis, vocatur habitatio ipſius Dei. Sed modus habitandi paulo pòſt eleganter exprimitur: nempe quia domicilium fuit inter homines. Quanuis enim impleat Deus cælum & terram, quia tamen ad immenſam eius altitudinem non pertingimus, ſua virtute & gratia ad nos deſcendens, quoad expedit & modulus noſter ferre poteſt propinquum ſe nobis facit. Eſt autem valde emphatica loquutio, Deum continuis populi ſceleribus ita fuiſſe offenſum, vt locum quem vnum in terris delegerat, coactus ſit deſerere. Proximo verſu idem proſequitur: *robur Dei* quo protecti ac defenſi fuerant Iſraelitæ, *tunc fuiſſe captiuum*: non quòd alligata virtus eius fuerit ſigno externo, ſed quatenus antea ſe hoſtibus oppoſuerat, gratiam qua tutatus erat populum, quodammodo captiuam eſſe voluit. Neque tamen hoc refertur ad Philiſtinos, quaſi Deo potiti fuerint: ſed intelligit ſimpliciter Propheta ſpoliatos & nudatos fuiſſe Iſraelitas Dei præſidio, atque ita veniſſe in hoſtium poteſtatem: non ſecus ac duce capto, profligatur exercitus. Vocatur etiam Arca *pulchritudo Dei*: quia quum per ſe eſſet inuiſibilis, formam illam induerat, vel ſpeculum illud ſtatuerat in quo poſſet conſpici. Quanquam autem dura eſt ac in ſpeciem abſurda hyperbole, robur Dei fuiſſe captum à Philiſtinis, conſultò tamẽ poſita eſt ad ſcelus populi aggrauandum. Nam quum brachij ſui potentiam ad populum iuuandum magnificè proferre ſolitus eſſet, grauiſſimis ſceleribus offenſum eſſe oportuit, quum paſſus eſſet ſym-

bolum illud virtutis ſuę violenter à profanis gentibus abripi.Quod autē de Siloh hîc refertur,
Iere. 7.c. 18. Ieremias ad omnes ſpectare docet qui vano præſentiæ Dei obtentu fallaciter ſuperbiunt. Ite in Silo,inquit,& videte quantæ ignominiæ damnauerit Deus locum illum,vbi olim reſplenduit eius maieſtas.Ideóque niſi ſyncerè, qua decet reuerentia Deum excipimus,dum familiariter ad nos accedit, timendum eſt ne idem nobis quod Siloitis contingat. Quo putidior eſt Papæ & ſuorum iactantia, qui Romanam ſedem hoc ſolo titulo extollunt quia Romæ olim floruerit Eccleſia.Quaſi verò Chriſtus,qui verum eſt Deitatis templum, non fuerit natus in Bethlehem,educatus in Nazareth:quaſi in Capernaum & Ieruſalem non habitauerit,& concionatus ſit:quarum vrbium vaſtitas horribile eſt iræ Dei theatrum.

62 *Incluſit in gladium.* Alias cladis partes quæ accepta fuit ſub ſacerdote Heli, commemorat. Arcæ diſceſſu oſtendit Deus ſubductam eſſe ſuam gratiam à populo. Id etiam effectu cōprobatum eſt,quia quicquid floris fuit,abſumpſit ira Dei,quam ſub *ignis* nomine Propheta
1. [illegible].4. b.10. metaphoricè deſignat.Hoſtili enim gladio perierunt electi Iſrael vſque ad triginta millia, non autem incendio.Sed hoc modo vis repētina ad terrorem exprimitur:acſi diceret,citò fuiſſe voratos,vt flammâ ſolent quiſquiliæ. Stragem hanc alia figura cōfirmat,quòd virorum penuria virgines innuptæ manſerint.Dicit enim *non fuiſſe laudatas*, quòd in nuptiis epithalamia canere ſolerent.Indignitatem auget, quòd *Sacerdotes ipſi*,quos Deus peculiariter in ſuum patrocinium receperat,promiſcuè cum aliis perierint.Quòd *viduas luxiſſe negat*,ita accipio, vel ante tempus mœrore fuiſſe extinctas:vel quum abductę eſſent ab hoſtibus,prohibitas fuiſſe à luctu.His autem verbis in ſumma docere voluit,nihil reſiduum fuiſſe ad extremam malorum congeriem.

65 *Et expergefactus eſt.* Quidam hoc de Iſraelitis dictum eſſe volunt, alij de eorum hoſtibus. Si arrideat prior ſenſus,non mirum erit Iſraelitas vocari *Dei aduerſarios*, ſicuti apud Ie-
Ieſ.1.f.24. ſaiam,Heus,ego me de hoſtibus meis vlciſcar.Senſus autem erit magno conſtitiſſe Iſraelitis quòd ex Dei patientia plus licentiæ ſumpſerant:quia repentè expergefactus, maiore impetu in eos irruit. Sed quia Prophetas videmus ex Moſe haurire ſuam doctrinam, verba etiam formare ad illud exemplar,non minus probabilis eſt eorum opinio qui de Philiſtinis accipiunt:
Deu.32.d. 27. quia videtur hunc ordinem ex Moſis Cantico mutuatus Propheta noſter,vbi Deus non ita ſe pœnas exigere de populo ſuo pronuntiat, quin rurſus compeſcat hoſtes ſuos. Nam quia vulgari prouerbio fertur, incertos eſſe bellorum exitus:ſi nulla ſequuta fuiſſet mutatio, poterat hæc pœna eſſe obſcurior. Vbi autem afflictis Iſraelitis victores Deus ſine hominum manu præter ſpem mundi, & conſuetum vſum aggreditur,hinc melius apparet, nonniſi Diuinitus proſtratos fuiſſe Iſraelitas. Interea admonet ſimul Propheta neceſſitate cōpulſum fuiſſe Deū ad ſumendam duriorem pœnam: quia Philiſtinos deinde caſtigans,fœdus ſuum, cuius videri oblitus poterat,prēclarè aſſeruit.Quanquam enim quodammodo ſe Philiſtinis ad tempus adiunxerat,noluit tamen prorſus amorem abiicere erga Abrahæ filios, ne irrita eſſet eius fides. Similitudo ebrij hominis, quamuis aſperior,non abs re tamen poſita eſt,quia accommodatur ad populi ſtuporem,nam ſi pura fuiſſet ac defæcata mente,non ita ſe trāsformaſſet Deus, neque ſumpſiſſet alienam perſonam.Eum ergo coegit populi ebrietas,hoc eſt ſocordia,vt ſe homini ebrio conferret:quod ipſis valde pudendum fuit.Quod ad Deum ſpectat,nihil eius gloriæ derogat ſimilitudo.Videtur ſopitus eſſe,niſi maturè remedium adhibeat malis noſtris.Vnde autem ſopor, quum fortitudine Gigantes omnes ſuperet? quibus facile eſt perferre longas vigilias,& qui modico ſomno contenti ſunt.Ceſſatio eius perinde accipitur à ſtupidis acſi attonitus eſſet ipſe. Dicit autem ſubitam excitationem Dei magis turbulentam fore,quàm ſi primo momento manum ſuam extuliſſet:quemadmodum ſi Gigas temulentus,necdum exhalata crapula,repentè à ſomno ſurgat.Quòd dicit *retrò percuſſos fuiſſe hoſtes*, multi ad plagā Phi-
1. Sam. 4. d.2. liſtinis inflictam reſtringunt .Et conuenit nomen *æternæ ignominiæ*,quia dolor ille in anis vlceroſis probroſus fuit.Sed quum ſenſum ſimpliciorem admittāt verba,fuiſſe à tergo percuſſos, hoc ego in medio relinquo.

67 *Et reprobauit tabernaculū Ioſeph, & tribum Ephraim non elegit.*	67 וַיִּמְאַס בְּאֹהֶל יוֹסֵף וּבְשֵׁבֶט אֶפְרַיִם לֹא בָחָר׃
68 *Sed elegit tribum Iehuda, montem Sion quem dilexit.*	68 וַיִּבְחַר אֶת־שֵׁבֶט יְהוּדָה אֶת־הַר צִיּוֹן אֲשֶׁר אָהֵב׃
69 *Et extruxit quaſi excelſa Sanctuarium eius,quaſi terram quam fundauit in ſeculum.*	69 וַיִּבֶן כְּמוֹ־רָמִים מִקְדָּשׁוֹ כְּאֶרֶץ יְסָדָהּ לְעוֹלָם׃
70 *Et elegit Dauid ſeruum ſuum,& aſſumpſit eum è caulis ouium:*	70 וַיִּבְחַר בְּדָוִד עַבְדּוֹ וַיִּקָּחֵהוּ מִמִּכְלְאֹת צֹאן׃

71 *A tergo*

71 *A tergo lactantium aſſumpſit eum, vt paſceret in Iacob populo ſuo, & in Iſraele hæreditate ſua:*

72 *Et pauit eos in integritate cordis ſui, & in prudentia manuum ſuarum deduxit eos.*

71 מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו:

72 וירעם כתם לבבו ובתבונות כפיו ינחם:

67 *Et reprobauit.* Qui putant Iſraelitas nuper vocatos fuiſſe hoſtes Dei, contexunt hos verſus acſi diceret Propheta incurabile fuiſſe quod illis vulnus Deus inflixit. Ego verò, qui in diuerſam ſententiam magis inclino, nempe vbi Deus duriter mulctauit Philiſtinos, palam feciſſe non eſſe irritum fœdus ſuum cum populo, cuius tam ſeuerus erat vindex: potius interpretor correctionis vice hoc fuiſſe additum, acſi dixiſſet Propheta, non fuiſſe placatum impiis defectoribus quin pœnarum reliquiæ extarent. Hæc igitur meo iudicio contextus ratio eſt, Quũ à Philiſtinis capta fuit Arca, Deum quodammodo fuiſſe ſopitum, quia populi peccatis inebriatus fuerat, ne ad illum tuendum ſuo more excubias ageret: neque tamen diu obtorpuiſſe in ſomno, ſed quum gens profana eius gloriæ inſultaret, tam atroci iniuria fuiſſe commotum, perinde acſi Gigas in media crapula expergeſieret: neque tamen ſic fuiſſe commotum in gentem profanam & incircunciſam, quin ſigna aliqua caſtigationis in ſceleſto & ingrato populo Iſrael vſque in finem extarent. Huc tendit reprobatio de qua nunc loquitur, priuatos fuiſſe Iſraelitas honoris priuilegio quo antè Deus ipſos ornauerat, dum Arcam ſuam aliò transferri voluit. Duo igitur capita hîc notãda ſunt, quum turpi vlcere percuſſi ſunt Philiſtini, claro documento apparuiſſe, nonniſi Deo volente, Iſraelitas fuiſſe ab illis deuictos. Neque enim nouas vires recuperauit Deus, vel exercitum nouum collegit, vt paulo pòſt inuaderet victores, neque ad eam rem adiutus fuit alienis opibus. Alterum caput eſt, quanuis Deus manum exeruerit contra Philiſtinos, vt ſe aliqua fœderis ſui memoria & electi populi cura adhuc tangi probaret, non tamen ſic reſtituiſſe populum Iſrael, quin deſertio Silo perpetuũ iræ ſuę monimentum foret. Reprobauit igitur tribum Ephraim, non quòd eos abdicauerit in totum, vel abſciderit à reliquo Eccleſiæ corpore, ſed quia amplius noluit reſidere illic Arcam ſuam. Nam tribui Ephraim opponitur tribus Iehuda, vbi ſibi domicilium poſtea elegit Deus. Hoc modo incipit oſtendere Propheta, quum ſtatio data fuit Arcæ fœderis in monte Sion, quodammodo renouatũ fuiſſe populum: & dato reconciliationis ſymbolo, in gratiam vnde exciderat, poſtliminio reduſſe. Iſraelitas enim, quum Deus eorum culpa quodammodo exulaſſet, ac captiuum fuiſſet eius robur, hoc memoriali doceri vtile fuit, ſic diſplicuiſſe eorum ſcelera, vt prę faſtidio, prioris domicilij aſpectum non ferret. Etſi autem poſt diuortiũ illud (quò magis ſolicitè ſibi in poſterùm caueret populus) non fuit integra ſolidáque inſtauratio: non vulgaris tamen clementiæ fuit, Deum fixam Arcæ ſuæ ſedem rurſus deligere. Quòd autem in Gath, & Accaron, aliiſque locis peregrinata eſt Arca poſt reditum, vſque dum miraculo mons Sion oſtẽſus fuit, medij illius temporis non habetur ratio: quia Prophetæ conſilium fuit tam pœnæ exemplum, quàm inſperatam Dei gratiam memoriæ mandare. Tenendum etiam eſt quod ſæpius repetitur apud Moſen, Vbi locum elegerit Deus tuus in quo inuoces eius nomen. Quia auté propter diuturnum hoſpitium Silo famam illam vulgo obtinuerat, vbi ad hoſtes traducta fuit Arca, in aliam ſpem erectę fuerunt hominum mentes, donec cognita eſſet loci electio. Quanquam autem non reiectæ tunc fuerunt decem tribus, quibus & regnum & ſacerdotium commune erat cum tribu Iehuda, poſtea tamen ſucceſſu temporis eos abſcidit ſua defectio. Atque hæc ratio eſt cur odioſe dicat Propheta reprobatam fuiſſe tribum Ephraim, nec electã fuiſſe tribum Ioſeph vnde illa trahebat originem.

68 *Sed elegit tribum.* Nempe quia prætulit reliquo populo, Regem ſibi ex ea deligens, quem Iſraelitis omnibus non minus quàm Iudæis præficeret. *Montem* verò *Sion* elegit ſedem in ea aſſignans ſuo Sanctuario. Porrò ne cauſa extra Deum quæratur, gratuita eius dilectione factum eſſe Propheta docet, vt mons Sion, poſthabitis omnibus locis, tanta pręſtantia ornatus fuerit. Relatiuum enim, cauſalis aduerbij loco hîc ponitur: acſi dixiſſet, non in loci dignitate, ſed in mero Dei beneplacito fundatum illic fuiſſe Dei Sanctuariũ. Neque enim minus gratuita eſſe debuit poſterior hæc reſtitutio, quàm prima adoptio populi, vbi Deus cum Abrahã fœdus ſuum pepigit, vel populum redemit ex Ægypto. *Dilectio* autem loci reſpectum habuit ad homines. vnde ſequitur, mera Dei gratia & liberalitate ſemper ab initio collectã fuiſſe Eccleſiam: quia neq; in hominibus reperiri vnquam potuit intrinſeca dignitas, & res eſt pretioſior quàm vt pẽdeat à virtute hominum. Proximo verſu nihil aliud intelligit Propheta quàm montem Sion donatum fuiſſe inſigni pulchritudine, quę tamẽ ad cęleſte exemplar referri debet. Neque enim vel in ſplẽdore ædificij, vel in cæremoniarum pompa occupari voluit Deus
ſuorum mentes, ſed attollere ad Chriſtum, in quo exhibita fuit vmbrarum veritas. Ideo dicit Ieſ. 2.a 2.
extructum fuiſſe Sanctuarium quaſi excelſa, hoc eſt conſpicuũ fuiſſe inter ſublimes omnes mon- Mich. 4.
tes, ſicuti Ieſaias & Michæas, vbi vaticinantur de noui & ſpiritualis Templi inſtauratione, di- a.1.

cunt locandum eſſe in vertice montium,vt emineat ſupra omnes colles.Et ſcimus arces tunc
fuiſſe in locis editis.Poſtea orbi vniuerſo comparat montem Siō.Etſi enim ſingulas regiones
vel concuti,vel chaſmate perire,vel motu aliquo violento turbari, vel aliquam mutationem
ſubire contingit,corpus tamen ipſum terræ ſtabile firmúmque manet: quia altis radicibus ni-
titur.Significat igitur Propheta non eſſe temporale ædificium de quo loquitur(qualiter ſum-
ptuoſa Regum palatia aut vetuſtate concidunt,aut obnoxia ſunt variis excidiis) ſed fundatum
eſſe vt ſtet integrum vſque ad mundi finem.Siquis excipiat,Templum illud à Chaldęis & Aſ-
ſyriis dirutum fuiſſe:facilis ſolutio eſt,nonniſi in Chriſto conſtare hanc ſoliditatē quam cele-
brat Propheta:quia ſi per ſe æſtimetur vetus & vmbratile Sanctuarium, inane ſpectrum erit:
Pſal.87.a. ſed quia Deus pignus eſſe voluit Chriſti venturi, meritò ei tribuitur perpetuitas:ſicuti alibi
1. dicitur fundamenta ieciſſe Deus in montibus ſanctis.Item,Manu ſua fundaſſe Sion. Item,Re-
Ieſa.14.g. ſidere in eo,vt nunquam labaſcat.
32.
Pſa.74.a. 70 *Et elegit.* Facta mentione templi,ad regnum quoque tranſit: quia hæc duo præcipua
2. erant electionis & gratiæ Dei ſigna, ſicuti etiam Chriſtus vt plenam ſalutem afferret,Rex &
Sacerdos nobis apparuit.Dauidem verò regem Diuinitus creatum fuiſſe probat, quòd ab o-
uium caulis,& pecudum cuſtodia in ſolium euectus fuerit. Nam Dei gratiam non parum il-
luſtrat hæc mutatio,quòd homo ruſticus ex ignobili tugurio in Regem aſſumptus eſt. Hanc
verò gratiam non reſtringit Propheta ad perſonā Dauidis:ſed admonet,quicquid eſt dignita-
tis in filiis Abrahæ,fluere ex fonte illo miſericordiæ Dei.Tota enim populi gloria & fœlicitas
continebatur in regno & ſacerdotio:quorum vtrunque mero Dei beneplacito aſcribit. Atque
ideo exordium regni Chriſti humile & contemptibile eſſe oportuit, vt figuræ ſuæ conforme
eſſet,ac palàm faceret Deus nullis externis adminiculis ſe vſum fuiſſe ad peragendam ſalutem
noſtram. Alia circunſtantia Dei gratiam commendat, quòd Dauid ex paſtore ouium factus
eſt electi populi & hæreditatis Dei paſtor.Etſi autem alluſio eſt ad priorē Dauidis ſtatum,do-
cet tamen Spiritus ſanctus quantū à tyrannis,prædonibus,& auaris exactoribus differant legi-
timi Reges,quos paſtores eſſe conuenit.Poſtea addit,fideliter exequutū eſſe partes ſibi iniun-
ctas.quo etiam obliquè perſtringitur ingratitudo ac prauitas populi,qui nō modò ſanctum &
inuiolabilem Dei ordinem labefactauit,ſed excuſſo ſalutari iugo,ſe in miſeram diſſipationem
proiecit.Quod ſequitur de *prudentia manuum*, impropriè dictum videtur:ſignificanter tamen
exprimere voluit Propheta,Dauidem non modò fœlicem in ſuis actionibus fuiſſe,ſed guber-
natum Dei Spiritu,vt manus ad nullum opus temere proiiceret,ſed dextrè ſciētérque dirige-
ret quo vocabat fides & officium:atque ita in ſucceſſu operum eius maior prudētiæ laus:quàm
proſperitatis fulgeret.

ARGVMENTVM PSALMI LXXIX.

Querimonia eſt ac lamentatio Eccleſiæ grauiter afflictæ, in qua tametſi deplorant fideles miſeras & indignas ſuas clades, & hoſtium accuſant ſæuitiam, ſe tamen meritò fatentur caſtigari, & ſupplices ad Dei miſericordiam confugiunt, hac ſpe maximè freti, quòd ſuas calamitates vident cum Dei probro coniunctas eſſe, dum impii ſacrum eius nomen oppreſſa Eccleſia blaſphemant. *Pſal. LXXIX.*

1 *PSalmus Aſaph. Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt Templum ſanctitatis tuæ, poſuerunt Ieruſalem in aceruos.*	1 מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ טִמְּאוּ אֶת־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ שָׂמוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ לְעִיִּים׃
2 *Dederunt cadauera ſeruorum tuorum eſcam volatilibus cælorum, carnem manſuetorum tuorū beſtiis terræ.*	2 נָתְנוּ אֶת־נִבְלַת עֲבָדֶיךָ מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמָיִם בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ־אָרֶץ׃
3 *Fuderunt ſanguinem eorum velut aquam in circuitu Ieruſalem: & non fuit ſepeliens.*	3 שָׁפְכוּ דָמָם כַּמַּיִם סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלָםִ וְאֵין קוֹבֵר׃
4 *Fuimus opprobrium vicinis noſtris, ſubſannatio & deriſio iis qui in circuitu noſtro ſunt.*	4 הָיִינוּ חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ׃

1 *Deus venerunt.* Pſalmus hic inter alios clarè oſtendit ſe longè poſt mortem Dauidis fuiſſe compoſitum.Quòd enim excuſant quidam Spiritu Prophetico prædictas fuiſſe Eccleſiæ clades,vt animarentur poſteri ad crucem tolerandam,ratione caret.Neque enim ita in ſuis vaticiniis hiſtoricè loqui Prophetæ ſolent.Et quiſquis integro iudicio contextum expendet,per ſe facilè videbit tunc fuiſſe compoſitū quando vel exuſto templo, & vrbe euerſa ab Aſſyriis, tractus fuit in exilium populus:vel quum ab Antiocho templum fuitpollutum multis ſtragibus editis.Nam ad vtrunque tempus argumentum optimè quadrat.Sumamus igitur pro con-

feſſo

feſſo dictatam fuiſſe piis hanc querimoniam, quum oppreſſa Eccleſia, res ad vltimam deſperationem eſſent adductæ. Scimus enim quàm crudeliter ſæuierint Aſſyrij. Et ſiquis pro aſſerēdo Dei cultu ſub tyrannide Antiochi mutire auſus fuiſſet, iugulum mactationi ſtatim præbere neceſſe erat. Primo autem in perſona fidelium conqueritur Propheta de templo polluto, & deſtructa vrbe: deinde ſecundo verſu & tertio, ſanctos promiſcuè fuiſſe cæſos, & ſine honore ſepulchri proiecta eorum cadauera. Singula autem ferè verba indignitatem exprimunt. Nam quum terram illam ſegregaſſet Deus populo ſuo, profanis gentibus vt eam contumelioſè calcarent, ac pro ſua libidine totam diſiicerent, proſtitui minimè æquum fuit. Ergo quaſi de peruerſo naturæ ordine expoſtulat Propheta, gentes veniſſe dicens in hæreditatem Dei. Templi autem euerſio, de qua ſecundo loco agit, minus fuit tolerabilis, quia hoc modo extinguebatur Dei cultus in terra, & religio peribat. Addit *Ieroſolymam*, quæ regia erat Dei ſedes, *in aceruos* fuiſſe *redactam* qua voce notatur deformis ruina. Profanatio autem templi & ſanctæ vrbis euerſio ſicuti impio ſacrilegio non carebant, ita meritò debebant cōtra hoſtes Dei vindictam prouocare: ideóque ab illis orditur Propheta. deinde ſecundo loco ad cædes piorum tranſit. Hac autem circunſtantia maior notatur crudelitas, quòd non tantùm occiderint ſeruos Dei, ſed inſepulta eorum cadauera proiecerint beſtiis & auibus in prædam. Religio autē quædam ſemper tenuit hominum animos, vt ne hoſtes quidem fraudarent ſepulchri honore. vnde ſequitur immanibus belluis eſſe ſimiles quos delectat iſta barbaries, videre mortuos lacerari. Oſtendit etiam non fuiſſe graſſatos vulgari hoſtium more, quòd humano ſanguini nihilo magis pepercerint quàm aquæ: vnde colligitur cædendi auiditas. Quū autē addit *nō fuiſſe qui ſepeliret*, ad fratres & cognatos extēditur: acſi diceret tantū fuiſſe incuſſum horrorē, deinde obuios quoſque paſſim ita fuiſſe trucidatos, vt nemo progredi auderet. Porrò quum in hominum ſepultura Deus aliquod teſtimoniū extare voluerit vltimæ reſurrectionis, ſanctos hoc iure poſt mortem ſpoliari, bis indignum fuit. Quæritur tamen, quum reprobis Deus hanc pœnam ſæpe denunciet, cur fideles ſuos paſſus ſit vorari à beſtiis. Tenēdum eſt quod alibi diximus, temporales pœnas, quæ ad ſolam carnē pertinent, tā electis quàm reprobis eſſe cōmunes. tantùm in exitu eſt diſcrimen, quia Deus in ſalutem fidelibus cōuertit quod naturaliter ſignum iræ erat. Ac omnino de ſepulchro quod de morte dicendum eſt. cōtinget optimos quoſque Dei ſeruos violenter occidi: quam pœnam ſanguinariis & aliis Dei contemptoribus ſcimus ſæpe infligi. Neque tamen ideo mors ſanctorum, pretioſa in conſpectu Dei eſſe deſinit: ſed vbi iniuſtè in carne opprimi paſſus eſt, vindicta oſtendit quàm ſibi chari fuerint. Sic vt iræ ſuæ notas etiam poſt mortem inſculpat reprobis, priuat eos ſepulchro: & ideo impio Regi minatur aſini ſepulturam. Sed quum ſuos exponit ſimili probro, licet ad tēpus credatur eos deſerere, illis poſtea in adiumentum ſalutis conuertit: quia fides eorum hac tentatione probata nouam palmā ſibi acquirit. Nam quod olim mortuos vngebant, nonniſi ad viuos & ſuperſtites ſpectabat hæc cæremonia, vt cernentes corpus in cuſtodia reponi, ſpem vitæ melioris in cordibus ſuis fouerēt. Quare ſine iactura ſepulchro priuantur fideles, dum fide hæc media adminicula tranſcendunt, vt ad beatam immortalitatem properent. Iere.22.c.19.

4 *Fuimus opprobrium.* Alia expoſtulatio ad prouocandam Dei miſericordiam. Nam quo ſuperbius inſultant nobis impij, eo propior redemptionis ſpes affulget: quia minimè Deo tolerabilis eſt eorum petulantia, dum tam licentioſè effertur, præcipuè quum in ſacrum Dei nomen redundet contumelia: ſicuti apud Ieſaiam dicit capit.37.d.22. Quem ſubſannant? & ſuper quem concutiunt caput, virgo filia Sion? Et certè vicini qui partim apoſtatæ erant, vel degeneres Abrahę filij, partim verò profeſſi religionis hoſtes, miſerum populum vexando, nō abſtinebant à blaſphemiis. Quare ſciamus non de priuatis ludibriis hîc conqueri fideles, ſed quæ videbant obliquè in Deum & Legem eius congeri, ſicuti rurſus in fine Pſalmi videbimus.

5 *Quouſque Iehoua iraſceris in perpetuum? ardebit velut ignis zelus tuus.*	5 עַד־מָה יְהוָה תֶּאֱנַף לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ קִנְאָתֶךָ׃
6 *Effunde iram tuam ſuper gentes quæ te non nouerunt, & ſuper regna quæ nomen tuum non inuocant.*	6 שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל־מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ׃
7 *Quia vorarunt Iacob, & habitationem eius vaſtarunt.*	7 כִּי־אָכַל אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ׃
8 *Ne recorderis erga nos iniquitatum priorum: feſtina, præueniant nos miſericordiæ tuæ, quia afflicti ſumus valde.*	8 אַל תִּזְכָּר־לָנוּ עֲוֹנֹת רִאשֹׁנִים מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד׃

9 *Succurre nobis Deus ſalutis noſtræ propter gloriam nominis tui, & libera nos, & propitius eſto peccatis noſtris propter nomen tuum.*	9 עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃

5 *Quouſque Iehoua.* Iam alibi admonui, duas iſtas voces Quouſque & Perpetuò, dum ſimul iunguntur, diuturnam & longam malorum continuationē notare, cuius etiam nullus apparet finis in poſterum: ſicuti Latinè dicimus, Quouſque tādem? Colligimus ergo, non primo vel ſecundo menſe ex quo affligi cœpit Eccleſia, dictatam fuiſſe hāc querimoniam, ſed quum tædio ſemifracti eſſent animi. Cæterùm fatentur hîc fideles, nonniſi irato Deo, tanta malorū congerie ſe obrui. nam quum perſuaſi ſint nihil poſſe impios, quicquid machinentur, niſi quātum Deus permiſerit: ex hoc principio facilè ratiocinātur, vbi tantum licentiæ concedit profanis hoſtibus, iratum eſſe & infenſum. Nec verò aliter ſe Dei auxilio ſaluos ſperarēt fore: quia eiuſdem eſt compeſcere qui frænum laxat, præſertim verò vbi nos coarguit propria conſcientia, quoties nos flagellis ſuis ferit Deus, ad manum eius attendere conuenit. Nec verò Deum iniuſtæ irę inſimulant, ſed meritò ſe plecti agnoſcunt. Etſi autē ſemper iuſtas in ſeruis ſuis cauſas reperiet Deus cur eos caſtiget, ſæpe tamen pro ſua indulgentia, eorum delictis parcens, alium in finē cruce eos exercet. ſicuti probare voluit patientiam Iob, Martyres verò honorifica militia dignatus eſt. Sed populus hîc ſponte ad Dei tribunal ſe citans, quas ſuſtinet calamitates peccatis ſuis imputat. vnde probabilis coniectura ſumi poteſt, tempore exilij Babylonici
Pſal. 44 c. 18. compoſitum fuiſſe Pſalmum: quia ſub Antiochi tyrannide diuerſam fuiſſe precandi formam alibi vidimus, Non receſſimus à mandatis tuis, non deſciuimus à fœdere tuo, nō deflecximus à te, nec defecimus à Lege tua: & tamē hæc omnia eueniunt nobis. non quòd obſtreperent Deo fideles, ſed quia ſciebant alium Deo finem eſſe propoſitum, quàm peccata punire. Duris enim illis certaminibus ad palmam ſupernæ vocationis eos parabat.

6 *Effunde.* Videtur à regula charitatis alienum eſſe hoc votum: quia ſic propriis malis ſingulos eſſe anxios conuenit, vt alios quoque ſecum leuari cupiant. Quare videtur perperam fideles incredulis optare exitium, pro quorum ſalute debebant potius eſſe ſoliciti. Sed tenendum eſt quod alibi diximus, vt rite quis hæc vota concipiat, induēdum eſſe publicū affectum, ne eum priuatæ iniuriæ titillent, ne carnis impetu feratur contra hoſtes: ſed ſui oblitus, communem modò ſalutem Eccleſiæ reſpiciat ac curet. Deinde inuocandum eſſe prudentiæ & iudicij Spiritum, ne inconſideratus zelus precantem impellat. qua de re alibi fuſius diſſeruimus. Adde quòd fideles non modò poſthabita ſui cura toti Eccleſiæ hîc conſulunt: ſed præcipuè oculos intendunt ad Chriſtum, vt deſperatos eius hoſtes exitio deuoucant. Non ergo temere prorumpūt in hanc vocem, vt hos vel illos perdat Deus: nec Dei iudicium anticipant, ſed reprobis quale merentur iudicium optantes, patienter expectant dū reprobos ab electis diſcernat cæleſtis Iudex. Hoc modo non abiiciunt affectum charitatis: quia etſi cuperēt omnes eſſe ſaluos, ſciunt tamē quoſdā inſanabiles eſſe Chriſti hoſtes, quos manet certus interitus. Quanquam nondum prorſus ſoluta eſt quæſtio: quia dum proximo verſu hoſtium crudelitatē accuſant, videntur appetere vindictam. Sed tenendum eſt quod nuper dixi, non poſſe in hunc modum precari niſi qui publicam perſonam induerint, & omiſſo ſui reſpectu, curā ſuſceperint totius Eccleſiæ: imò Chriſtum Eccleſiæ caput ſtatuerint ſibi ante oculos: poſtremò niſi qui præeunte Spiritu animos ſuos extulerint ad Dei iudiciū, vt parati ad ignoſcendū, non hoſtes quoſlibet, à quibus offenſi ſunt, ſed ſolos reprobos morti addicant. Nam qui, antequam ſpes reſipiſcentiæ ſit ablata, ad pœnam feſtinant, eos præpoſteri zeli damnauit Chriſtus hac voce, Neſci-
Luc. 9. g. 55. tis cuius ſpiritus ſitis. Adde quòd non ſimpliciter impiis Eccleſiæ perſequutoribus fideles perniciem hîc optant: ſed prout illis familiariter cum Deo agere conceditur, in hunc modum ratiocinantur ab abſurdo, Quî fit Domine, vt tam duriter nos affligas, ſuper quos inuocatur nomen tuum: Gentibus autem profanis quæ te ſpernunt, indulgeas? Denique ſignificant alibi, ſatis amplam eſſe Deo materiam exercendæ iræ, quia non ſoli peccauerint in mundo. Etſi autem noſtrum non eſt prǽſcribere Deo legem, imò lex illa nobis patienter ferenda eſt, vt caſtigationes incipiant à domo eius, hæc tamen libertas ignoſcitur fidelibus, vt poſtulent non deteriore ſaltem loco eſſe, quàm increduli & Dei contemptores. Notandum autem, pro eodē ſumi, *non*
Ro. 10. c. 14. Oſee 2. d. 23. *agnoſcere Deum, & nomen eius non inuocare.* Diuerſis enim loquēdi formis ſignificat Propheta, niſi præcedat Dei cognitio, non poſſe ipſum inuocari: ſicuti etiam Paulus docet. Neque enim reſpōdere noſtrū eſt, Tu Deus noſter: donec anteuerterit dicēdo, Vos eſtis populus meus: ſed os nobis aperit dū ad ſe inuitat. Etſi autē inuocatio nominis Dei non reſtringitur ad ſolas preces (quia ſæpe tantundem valet ac Gallis verbū *Reclamer*) ſumma tamen huc redit, niſi Dei notitia nos dirigat, non poſſe nos ſyncerè profiteri veram pietatē. Tunc paſſim gloriabantur Gētes ſe Deum colere: ſed quia verbo deſtituebantur, ac ſua illis figmenta & falſæ imaginationes Dei loco erant abominabile fuit quicquid tentarunt: ſicut hodie in Papatu, quia non ſtatuunt cœci cultores quid ſit Deus, neq; ex ore eius ſciſcitantur quid probet, ſed imaginarios ſequūtur cultus, certum eſt repudiari ipſos à Deo: quia idola in eius locum ſubrogant.

8 *Ne recorderis.* Confirmant fideles quæ breuius & obſcurius attigerant, iuſtas de ſui peccatis pœnas exigi: quia ex reconciliatione petendum erat malorum leuamen. Hoc enim primũ malis omnibus remedium eſt, vt nos Deus recipiat in gratiam: quia ipſo irato proſperitas ipſa malè & infœliciter nobis cedit. *Peccata antiqua* intelligũt quidam quæ admiſſa ſunt à Patribus. Alij autem, eorum qui precantur antiqua peccata vocari putant quæ pueri vel adoleſcentes admiſerint. Ego verò latius patere arbitror: acſi non modò reatum vnius & alterius culpæ & eius recentis agnoſcerẽt, ſed ſe pridem multiplici reatu, eóque vetuſto, cum Patribus fuiſſe implicitos. Ita longam pertinaciam fatentur in qua obdurauerant contra Deum. Et propheticis obiurgationibus reſpondet confeſſio hęc. teſtatur enim Sacra hiſtoria ſuſpenſam fuiſſe exilij pœnam, donec expertus fuiſſet Deus incurabilem eſſe malitiam. Nec mirum eſt Patrum culpam filios deprecari, quum Lex pronuntiet, Deum reijcere patrum delicta in ſinum filiorum & vlciſci peccata in tertiam & quartam generationem. Notanda autem eſt antitheſis inter verbum *feſtinandi & vetuſta peccata*: quia ſi ad calculum vocaſſet Deus quicquid tribus vel quatuor ſeculis peccauerant Iſraelitæ, in longum tempus ſuſpenſa fuiſſet liberatio. Rogant igitur fideles vt abolitis prioribus offenſis, ad opem ferendam feſtinet. Iam quia in ipſis peccatis erat remora & obſtaculum, non fruſtra addunt, vt *Dei miſericordiæ celeriter accurrant.*

9 *Succurre nobis.* Iterum repetunt hoc verſu fideles, quicquid afflictionum ſuſtinent, prouenire ex ira Dei, nec aliud eſſe malis ſolatium, niſi vt Deum ſibi propitiẽt. Iam quia ſibi multorum ſcelerum conſcij erant, ſpem veniæ impetrandæ confirmant variis loquẽdi modis. Primò fauorem ſibi conciliant hoc epitheto, dum vocãt *Deum ſalutis ſuæ*: deinde ſe nihil à ſeipſis afferre teſtantur quod Dei miſericordiam prouocet: ideóque ſuam ei gloriam duntaxat obiiciunt. Vnde colligimus non ſatisfactionibus vel vllis operum meritis, ſed gratuita venia Deo reconciliari quicunque peccarunt. Tenẽdum eſt etiam quod paulo antè attigi, & fuſius explicui Pſa. 6. vbi nos Deus caſtigat, non modò ab externis pœnis leuamen eſſe optandum: ſed inprimis de placando Deo cogitandum eſſe: nec imitãdos eſſe ſtultos ægrotos qui ſymptomata tantùm auferri ſibi cupiunt, pro nihilo ducunt fontem & cauſam morbi. De verbo כפר quod reddunt interpretes, Propitius eſto, alibi dictum fuit. Propriè ſignificat expiare, & ſacrificiis aptatur: ideóque quoties Deum nobis reconciliare cupimus, in mentem veniat nobis Chriſti: quia non fit remiſſio abſque ſanguine. Heb. 9. f. 22.

10 *Quare dicerent Gentes, Vbi eſt Deus eorum? nota fiat in Gentibus coram oculis noſtris vindicta ſanguinis ſeruorum tuorum qui effuſus eſt.*	10 לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ׃
11 *Veniat coram facie tua gemitus vincti: ſecundum magnitudinem brachij tui reſiduos fac filios mortis:*	11 תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֶנְקַת אָסִיר כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה׃
12 *Et repende vicinis noſtris ſeptuplum in ſinum eorum, opprobrium eorum quod exprobrauerunt tibi Iehouah.*	12 וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל־חֵיקָם חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ אֲדֹנָי׃
13 *Et nos populus tuus, & oues paſcuorum tuorum confitebimur tibi in ſeculum, in generationem & generationem narrantes laudẽ tuã.*	13 וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם לְדֹר וָדֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ׃

10 *Quare dicerent.* Alio ſenſu nunc obiiciunt Deo fideles nomen ſuum. Nobis enim propter nomen ſuũ ignoſcit: quia quum ſit miſericors, & velit os nobis obſtruere, vt ſolus iuſtus cenſeatur, gratis peccata nobis ignoſcit. Nunc autem deprecantur fideles, ne Deus ſacrũ ſuum nomen blaſphemiis ac maledictis impiorum ſubiiciat. Vnde etiam monemur, perperam nos precari, niſi ſalutis noſtræ curam cum zelo gloriæ Dei indiuiduo nexu iungamus. Ex ſecundo membro eadem quæ nuper ſoluta eſt, quęſtio exoritur. Etſi enim Deus vindicem noſtrum ſe fore pronuntiet, non ideo tamẽ licet, quum læſi ſumus, vltionẽ appetere. Sed meminerimus, non quibuſlibet dictatam eſſe hanc precandi formam, vt priuatis ſuis paſſionibus indulgeant: ſed vt duce & magiſtro Spiritu aduerſus reprobos communem agant cauſam Eccleſiæ. Ergo vt ritè precemur in hũc modum, primùm in nobis refulgeat Spiritus prudentia. Deinde compoſitus ſit ac purus zelus, quem lutulenti carnis affectus perturbãt. Tunc liquidò zelo & ſedato petere licebit vt Deus claris exẽplis oſtendat ante oculos noſtros ſibi pretioſam eſſe ſeruorum ſuorum vitam, quorum ſanguinem vlciſcitur. Neque enim hîc volunt fideles expleri ſanguine, acſi eum cupidè appeterent, ſed tantùm expetunt fidei ſuæ confirmationem ex paterno

Dei amore,qui in vlciſcendis iniuriis apparet. Notandum præterea eſt vocari *ſeruos Dei*,qui tamen ob ſua peccata iuſtè puniebantur:quia vtcunque nos caſtiget Deus, non ideo protinus abiicit,quin potius de ſalute noſtra teſtatur ſe eſſe ſolicitum. Deinde ſcimus,vbi graſſatur ira Dei in totum Eccleſiæ corpus, quia boni malis permiſti ſunt, communiter etiam affligi:ſicuti Ezechiel,Ieremias,Daniel,& reliqui in exilium tracti ſunt.Etſi enim non prorſus erant innoxij, certum tamen eſt non fuiſſe tantam cladem illatam populo eorum cauſa:ſed potius in eorum perſona ſpectaclum exhibitum fuiſſe impiis,quo magis tangerentur.

11 *veniat coram.* Quia non dubito quin tunc exulauerit populus Dei,quum Spiritus hanc precationem dictauit,vinctos generaliter nominat Propheta qui finibus Aſſyriæ & Chaldææ incluſi erant,vt capitale eſſet illinc mouere pedem. *Filios* autem *mortis* nominat, quaſi addictos vel deſtinatos morti,captiuitatis reſpectu. Quanquam abſurdum non erit reſtringere ad paucos ſententiam hanc,qui in arctiorem cuſtodiam traditi erant. Hac autem voce ſignificat Propheta fractos eſſe & verè humiliatos feroces illos ſpiritus qui prius contra Deum exultauerant.Et *magnitudinem brachij* Dei implorat, quia ſine inſigni miraculo ſperari non poterat reſtitutio Eccleſiæ.

12 *Et repende.* Satis iam de vindicta dictum eſt: & hîc clarius demonſtrant fideles, non tam ſemoueri priuatis iniuriis,quàm pio zelo excandeſcere vbi proſcindi vident ſacrum Dei nomen.qui affectus ſi vigebit in animis noſtris,facilè moderabitur carnis intemperiem:ſi autem accedat Spiritus prudentia,iuſto Dei iudicio vota noſtra rectè ſubſcribent. Vltimo verſu fructum ſuæ liberationis hunc fore prædicant,*vt Dei nomen celebretur*: ſicuti minimè in alium finem nobis optanda eſt ſalus.Et ipſe etiam gratis omnia nobis largitur,tantùm vt ſuam bonitatem illuſtret.Promittunt autem non exigui temporis gratitudinem,ſed cuius memoria tradatur poſteris,& per continuas ætates tranſeat de manu in manum.Notanda etiam circunſtantia eſt,quòd dicit,*Nos populus tuus & oues paſcuorum tuorum.* Quia enim electa erat poſteritas Abrahæ quæ nomen Dei celebraret,& laudes eius in Sion reſonabāt,extincto illo popu-
Ieſa.43.c.21. lo,quid futurum erat niſi vt intercideret nomen ipſum Dei?Nec dubium eſt quin reſpondeat hic locus vaticinio Ieſaiæ,Populum hunc mihi creaui,laudem meam narrabit.

ARGVMENTVM PSALMI LXXX.

Precatio eſt lamentabilis,vt Deus afflictæ ſuæ Eccleſiæ ſubueniat. Sed quo facilius opem rebus ſuis miſeris impetrent fideles,eas comparant cum ſuis exordijs,in quibus refulſit ſingularis Dei gratia.

Pſal. LXXX.

1 *PRæfecto ſuper Soſannim Eduth, Pſalmus Aſaph.*	1 לַמְנַצֵּחַ אֶל־שֹׁשַׁנִּים עֵדוּת לְאָסָף מִזְמוֹר׃
2 *Qui paſcis Iſrael auſculta, qui ducis tanquam oues Ioſeph,ſedens inter Cherubim appare:*	2 רֹעֵה יִשְׂרָאֵל הַאֲזִינָה נֹהֵג כַּצֹּאן יוֹסֵף יֹשֵׁב הַכְּרוּבִים הוֹפִיעָה׃
3 *Coram Ephraim & Beniamin & Mnaſſe excita virtutem tuam, & veni in ſalutem nobis.*	3 לִפְנֵי אֶפְרַיִם וּבִנְיָמִן וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת־גְּבוּרָתֶךָ וּלְכָה לִישֻׁעָתָה לָּנוּ׃
4 *Deus conuerte nos, & lucere fac faciē tuam, & ſalui erimus.*	4 אֱלֹהִים הֲשִׁיבֵנוּ וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃

Quāquam Pſalmus hic proximo affinis eſt,mihi tamen videtur compoſitus eſſe in gratiam
Num.2.c.18. decem tribuum:poſtquam variis cladibus regnum illud atteri cœpit.Neq; enim abs re fit expreſſa mentio Ioſeph,Ephraim,& Mnaſſe.Excipiūt quidam interpretes, Prophetam ad ſitum & ordinem caſtrorum alludere, qualis à Moſe deſcribitur,quia ab vna parte progrediebantur Ephraim & Mnaſſe.Sed frigidum eſſet,præterita tribu Iehuda,& vrbe quoque ſancta, in medium proferri Ioſeph,Mnaſſe,Ephraim & Beniamin:niſi de regno Iſrael ſpecialis fieret ſermo.Si quis obiiciat, ex quo alienatæ ſunt decē tribus à domo Dauidis,fuiſſe degeneres,& illic corruptum fuiſſe Dei cultum:reſpondeo,multos illic pios Dei cultores habitaſſe, qui non flexerant genu coram Baal,nec ſe ad communes ſuperſtitiones proiecerant. Ideóque in tribu Iehuda duritiem accuſat Amos cap.6.b.6.quòd illic nemo ingemiſcebat ſuper plaga Ioſeph. Scimus etiam,in illa defectione miſſos fuiſſe Prophetas qui ſpem redēptionis facerent.Quanuis ergo omnes ferè eſſent apoſtatæ,reſiduum ſemen non neglexit Deus. Et quemadmodum prius futuris malis ſolatium in vaticiniis gratiæ ſuæ dederat,ſic nunc preces dictando, confirmat fouétque in eadem ſpe,donec re ipſa experiantur ſe non fuiſſe vanis promiſſionibus lactatos.Hinc tenemus quid duo iſti Pſalmi proximi inter ſe differant. Sicui non ſatisfaciat quod
Pſal.45. dico,electio maneat libera,quiſquis tamen circunſtantias omnes expendet,libenter (vt ſpero) mihi aſſentietur.In vocibus Soſannim & Eduth non inſiſtam, quia alibi retuli quid ſentiant interpretes:

interpretes: nec reſtanti momenti eſt vt magnopere laborandum ſit: deinde qui peritiſſimi ſunt vetuſtatis, nihil afferunt præter coniecturas probabiles.

2 *Qui paſcis Iſrael.* Antequam Ephraim & Manaſſe nominet Propheta, ponit nomen Ioſeph: cur potius quàm Iehuda, niſi quia ſeorſum de regnô Iſrael, cuius poteſtas erat penes familiam & poſteros Ioſeph, verba erat facturus? Neque abſurdum eſt, vt dixi, quum peculiares illis dati fuerint Prophetæ, poſtquam Dei flagellis percuſſi ſunt, additam fuiſſe precationem qua Deus reliquias ſibi colligeret. Cæterùm ne ſibi blandiantur in cultu adulterino, vocãdo Deum *ſeſſorem Cherubim*, Propheta eos ad puram Legis doctrinam reuocat. Propitiatorium enim pignus erat præſentiæ Dei, vbi Deus ſe propinquum fore ſuis promiſerat, vt eorum vota exaudiret. Formam hanc Diuinitus præſcriptam, hominum arbitrio mutari fas non fuit. Monentur ergo Iſraelitę ac iubentur redire ad primam originem, vt Deum propitium inueniant. Cęterùm hoc epitheto mirus erga homines Dei amor exprimitur, quòd ſe quodammodo extenuat vt ad eos deſcendat, ſedémque & domicilium ſibi deligat in terra, vt habitet in medio ipſorum. Neque enim ſedet ipſe, ſicuti loco non includitur quem cæli cælorum non capiunt: ſed reſpectu hominum locatur inter duos Cherubim, ne fideles remotum à ſe fingendo, perplexi hęreant in acceſſu. Interea tenendum quod attigi legitimam orandi regulam proponi Iſraelitis, ne in Dan & Bethel Deum à ſe fabricatum inuocent, ſed ſuperſtitionibus valere iuſſis, vera fidei luce regantur, verbum Dei ſequendo.

4 *Deus conuerte nos.* Hoc eſt, reſtitue. Petierant verſu proximo vt virtutem ſuam erigeret Deus coram Ephraim & Manaſſe: nunc queruntur ſe proiectos, donec ſuccurrat Deus, & miſeræ diſſipationi remedium afferat. Quidam verbum *conuertere*, aliter accipiunt, ac ſi peterent à Deo fideles Spiritum regenerationis. Sed quia id nimis argutum eſt, contenti ſimus priore illo ſenſu, fideles malis afflictos ad Deum confugere, cuius propriũ eſt vitam reddere mortuis. Iam ſicuti fatentur malorum omnium hanc eſſe cauſam quòd Deus offenſus faciem abſconderit: ita rurſum plenam ſalutem ab vnico Dei fauore expectant. Hæc (inquiunt) vera erit nobis reſurrectio, ſi modò facies tua nobis illuceat. ac ſi dicerent, ſe propitio & fauente Deo beatos fore, ſibíque omnia fœliciter ceſſura.

5 *Iehoua Deus exercituum quouſque fumabis in oratione populi.*

6 *Cibaſti nos pane lachrymarum, & propinaſti in lachrymis copiam.*

7 *Poſuiſti nos rixam vicinis noſtris, & inimici noſtri ſubſannant apud ſe.*

8 *Deus exercituum conuerte nos, & fac lucere faciem tuam & ſalui erimus.*

5 יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַד־
מָתַי עָשַׁנְתָּ בִּתְפִלַּת עַמֶּךָ׃
6 הֶאֱכַלְתָּם לֶחֶם דִּמְעָה וַתַּשְׁקֵמוֹ
בִּדְמָעוֹת שָׁלִישׁ׃
7 תְּשִׂימֵנוּ מָדוֹן לִשְׁכֵנֵינוּ
וְאֹיְבֵינוּ יִלְעֲגוּ־לָמוֹ׃
8 אֱלֹהִים צְבָאוֹת הֲשִׁיבֵנוּ
וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃

5 *Iehoua Deus.* Quum vltro promittat Deus & toties affirmet non irrita fore ſuorum vota, mirum eſt cur nunc obiiciant Sancti ſibi eſſe implacabilem, vtcunque ad eum confugiant. Neque enim tantùm queruntur ſe non exaudiri, ſed Deum fumare vbi inuocatur: ac ſi data opera hoc pietatis officium reſpueret. Vbi igitur illa promiſſio, Antequam clamauerint, ego exaudiam? Sed quia Deus auxilium ſuum differens, ſuorum patientiam exercet, ex ſenſu carnis dicit Propheta eum eſſe ſurdum ad preces: non quòd in hac opinione precãtes ſubſiſtere conueniat: (viam enim ſibi præcluderent:) ſed quanuis eos contrario fidei ſenſu eniti & penetrare in cælum oporteat, vbi occultam ſalutem cernant: Deus tamen permittit, quò exonerent animos ſuos, curas, ſolicitudinem, dolores & metus quibus anguntur, in medium proferre. Videtur autem tacita eſſe alluſio inter fumum iræ Dei, & ſuffitum qui Sacrificiis adhibebatur ſub Lege. Quum enim hic ad purgandum cęlum valeret, queruntur diuerſo fumo tenebras offundi, ne ad Deum perueniant ſui gemitus. Ieſa.65.d.24.

6 *Cibaſti nos.* Magnitudinem doloris, & longum etiam malorũ tractum his loquendi modis exprimunt: ac ſi dicerent ſe confectos fuiſſe triſtitia vſq; ad ſummã ſatietatẽ. Poſtea addũt, ſe *in contentionem vicinis fuiſſe datos*, quod bifariam poteſt intelligi, vel quòd rixati cum ipſis vicini fuerint: vel quòd victoriã adepti, contenderent de præda, vt fieri ſolet dum quiſq; ſpolia ad ſe rapere appetit. Prior tamen ſenſus videtur melius quadrare, vt querantur totidem ſibi hoſtes fuiſſe, quot vicinos, quum tamen mutuæ beneuolentiæ vinculum debeat eſſe ipſa vicinitas. Eodem pertinet ſecundum membrum, *ridere apud ſe*, hoc eſt, de rebus aduerſis vltro & citro per iocum & ludibrium inter ſe fabulari. Cæterùm hoc Dei iudicio aſcribunt, in cuius manu eſt flectere hominum animos, vt hoc modo ſe ad pœnitentiam hortentur. Quum verò eiuſdem hodie reatus ſimus nobis conſcij, non mirum eſt ſi nihilo etiam melior eſt noſtra conditio. Sed quum formam hanc precandi ferè deſperatis Spiritus ſanctus dictauerit, ſpes nobis & libertas ſuggeritur ne ab inuocatione peccata noſtra nos prohibeant. Nec dubium eſt quin

ad ſuperãdum obſtaculum iterum repetatur quod prius dictum erat. neque enim inanem battologiam dictare ſuis voluit Deus, ſed vt malis grauati, audacter nihilominus aſſurgerent, hęc fultura ſæpius illis oblata fuit, ſicuti tertiò repetitur in Pſalmi clauſula.

9 *Vitem ex Ægypto tranſtuliſti, expuliſti Gentes, & plantaſti eam:*	9 גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה׃
10 *Expurgaſti coram ea, radicaſti radices eius, & impleuit terram.*	10 פנית לפניה ותשרש שרשיה ותמלא־ארץ׃
11 *Operti ſunt montes vmbra eius, & palmites eius cedri Dei.*	11 כסו הרים צלה וענפיה ארזי־אל׃
12 *Emiſit malleolos ſuos vſque ad Mare, & vſque ad Fluuium propagines ſuas.*	12 תשלח קציריה עד־ים ואל־נהר יונקותיה׃
13 *Cur diruiſti ſepem eius, & diſcerpſerunt eam omnes tranſeuntes per viam?*	13 למה פרצת גדריה וארוה כל־עברי דרך׃
14 *Vaſtauit eam aper è ſylua, & fera agri depaſta eſt eam.*	14 יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה׃

9 *Vitem ex Ægypto.* Vitis ſimilitudine Propheta commendat ſingularem Dei gratiam qua redemptum populum dignatus eſt: quod ad ſpem impetrãdi non parum habuit efficaciæ. Quis enim noſtrum in Dei conſpectum proſilire audeat, donec præueniat nos ipſe? Inuitat autem nos tam beneficiis, quàm verbo: atque hoc conſilio nunc ei obiicitur ſua liberalitas, ne inchoatum deferat opus manuum ſuarum. Quanquam autem ſine verbo frigerent apud nos Dei beneficia, vbi tamen ad verbi teſtimoniũ accedit experientia, non vulgariter nos animat. Et redẽptio cuius nunc meminit Propheta, fœdere Dei veſtita fuit: quia annis antè quadringentis Abrahæ eam Deus pepigerat. Summa huc redit, indignũ eſſe vt Deus vitem manu ſua plantatam, & exquiſitè cultam, à feris beſtiis nunc lacerari ſinat. Neque enim tridui vel exigui temporis erat Dei fœdus, ſed filios Abrahæ ſibi adoptauerat quos perpetuò tueretur. Vitis autem nomine ſignificat Propheta quãto in pretio populus hic coram Deo fuerit, quem non modò inſtar hæreditarij fundi ſibi eſſe voluit, ſed, ſicuti vitis ſupra reliquas poſſeſſiones excellit, peculiari honore dignatus eſt. Quòd dicit *terram fuiſſe purgatam*, metaphoricè repetit quod prius ſine figura dixerat, Gentes fuiſſe expulſas, vt vacuus eſſet locus electo populo. Niſi fortè ad continuas foſſiones alludat, quibus vites, ne degenerent, purgandæ ſunt: vt ſignificet Deum ſunctum eſſe agricolę partibus erga ſuum populum, quia non deſtiterit poſt plantationem in eo fouendo & conſeruando operam impendere. Nam quòd continuò pòſt addit *radicatas fuiſſe radices*, de prima ſatione non debet intelligi, ſed de propagatione, quæ vna eſt culturæ ſpecies. Vnde ſequitur opertos fuiſſe montes vmbra eius: quia tota regio, licèt montuoſa eſſet, incolis referta fuit: in tantam multitudinem creuit populus ille. Ideóque palmites comparat *cedris Dei*. hoc eſt pulcherrimis, vel eximiis quibuſque: quo illuſtrior reddatur Dei benedictio. Mare & Euphratem ſcimus terminos promiſſæ hæreditatis fuiſſe Diuinitus præfixos.

13 *Cur diruiſti.* Applicatio eſt ſimilitudinis: quia nihil minus conſentaneum eſt, quàm Deum vitem à ſe plantatam, feris beſtiis euellendam tradere. Id quidem ſe facturum ſæpius minatur ac denuntiat per Prophetas: ſed in eum finem, vt populi ingratitudo magis reddatur deteſtabilis, quæ prodigioſum illud pœnæ genus extorſit. Interea non abs re ex tam præclara Dei beneficentia fiduciam concipere iuſſi ſunt fideles: ſaltem vt in ipſa euulſione ſperarent curæ ſe futuros Deo, qui opus manuum ſuarum nunquam deſerit. Etſi enim ad vaſtitatem redactus fuit populus, inſanabilis ſuæ peruicaciæ culpa, paucis tamen palmitibus ſeruatis, vitem ſuam deinde reſtituit Deus. Hæc quidem deprecatio toti populo fuit propoſita, qua horrendę diſſipationi occurreret. Cęterùm quia pauciſſimi Deo verè ſupplices facti ſunt, vt iram eius reſtinguerent, ſatis fuit illos ab interitu eripi, vt noua deinde vitis exurgeret. Porrò antithetis iſtis augetur indignitas, dum ab vna parte Deus vinitor ſtatuitur: ab altera autem non modò quicunque tranſeunt, ſed apri quoque ſylueſtres, aliæque feræ beſtiæ. Verbum כרסם quidam accipiunt pro ventrem farcire: quæ ſignificatio niſi paulò eſſet ab vſu remotior, præſenti loco aptè quadraret.

15 *Deus exercituum reuertere obſecro, inſpice è cælis, & vide, & viſita vitem hanc.*	15 אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקד גפן זארת׃

16 Et

16 *Et* "*hortum quem plantauit dextera tua*,	16 וְכַנָּה אֲשֶׁר־נָטְעָה יְמִינֶךָ וְעַל־
& ſuper filium quem *confirmaſti tibi:*	בֵּן אִמַּצְתָּה לָּךְ׃
17 *Combuſta eſt igne, exciſa eſt: ab increpatio-*	17 שְׂרֻפָה בָאֵשׁ כְּסוּחָה מִגַּעֲרַת
ne vultus tui pereunt.	פָּנֶיךָ יֹאבֵדוּ׃
18 *Sit manus tua ſuper virum dexteræ tuæ, ſu-*	18 תְּהִי־יָדְךָ עַל־אִישׁ יְמִינֶךָ עַל־
per filium hominis quem *confirmaſti tibi.*	בֶּן־אָדָם אִמַּצְתָּ לָּךְ׃
19 *Et non recedemus abs te: viuificabis nos, &*	19 וְלֹא־נָסוֹג מִמֶּךָּ תְּחַיֵּנוּ וּבְשִׁמְךָ
nomen tuum inuocabimus.	נִקְרָא׃
20 *Iehoua Deus exercituum conuerte nos: fac*	20 יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת הֲשִׁיבֵנוּ
lucere faciem tuam, & ſalui erimus.	הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃

" vel, ſedem.

15 *Deus exercituum.* His verbis docere voluit Propheta, quanuis ad tempus faciem ſuam occultet Deus imò ſpeciem alienationis præbeat, tentationi minimè cedẽdum eſſe: quia, modò cum certa ſpe venia quæratur, quos abiicere viſus eſt, placatus in gratiam recipiet. Etſi autem hęc ſumma fuit populi dignitas, cenſeri Dei vineam: dum tamen hoc reſpectu Deum ſibi conciliant fideles, nihil afferunt proprium, ſed tantùm poſtulant ne deficiat in medio liberalitatis curſu. Particulam *e cælis*, non dubito fuiſſe interpoſitam, ne fidem ſuam procul extendere fideles dubitarent, quanuis ab ipſis longè diſtaret Deus à quo receſſerant: deinde ſi nullus liberationis modus apparebat in terra, vt in cęlum ſuſpicerent. Quãtum attinet ad vocem כנה, libenter recipio quod nonnulli vertunt locum paratum. Quia tamen aliis videtur permutatio literæ ג in כ, vt hortum ſignificet, libera maneat electio. Certum quidem eſt, metaphoram eſſe priori affinem, qua notatur ſingularis Dei in ornando populo liberalitas. *Virum* quoque *dextræ* appellat palmitem manu Dei conſitum.

17 *Combuſta eſt igne.* Clades populi iam clarius exprimit. Dixerat vitem Dei beſtiis fuiſſe expoſitam ad direptionem. Longè autem durius eſt, incendio conſumi, eradicari & perire. Etſi autem perfide deſciuerat à pietate Iſraelitæ, erant tamen adhuc Eccleſiæ portio, vt dictũ fuit. Quare hoc tristi eorum exemplo monemur quàm ſeueris pœnis digna ſit noſtra ingratitudo, præſertim vbi accedit cõtumacia, vt minis & obiurgationibus nihil Deus apud nos proficiat. Simul autem diſcamus, vbi paſſim ardet ira Dei, inter medias tamen incendij flammas, dolores noſtros in Dei ſinum reiicere, qui mirabiliter Eccleſiam ſuam ab interitu ſuſcitat. Paratus quidem eſſet non modò continuo tenore proſequi ſuum erga nos fauorem, ſed magis ac magis nos locupletare, niſi obſtaret noſtra prauitas: ſed quia fieri non poteſt quin tot ſceleribus ſuccenſeat, hoc inæſtimabilis clementiæ eſt, vbi ignis à nobis accenſus longe latéque graſſatus eſt, eo reſtincto aliquam Eccleſiæ partem reſiduam ſeruare, vel vt magis propriè loquar, excitare ab ipſis cineribus populum qui nomen ſuum inuocet. Iterum repetit Propheta non vi & armis hoſtium, ſed increpatione vultus Dei Eccleſiam periiſſe: quia nunquam ſperãda eſt pœnarum mitigatio, niſi vere perſuaſi ſimus manu Dei iuſtè nobis infligi. Et hoc reſipiſcentię ſignum fuit, ad manum percutientis reſpicere, ſicuti alibi dicitur. Ieſa. 9. c. 13.

18 *Sit manus tua ſuper virum.* Precationem qua vſus fuerat ſub figura vineæ, ſimplicibus verbis repetit, vt manu ſua Deus protegat *virum dexteræ ſuæ & hominem quem ſibi roborauit.* Incertum eſt autem, de ſolo Rege, an de populo ipſo loquatur. Nam etſi Iarobeam vnctus fuit in Regem, non tamen legitimo iure honorem illum adeptus eſt: nec quenquam ex ſucceſſoribus ita Deus probauit, quin ſemper & ius & poteſtas regni maneret penes poſteros Dauidis. Neque enim, vt Pſal. 78. g. 67. vidimus, elegit Deus tribum Ephraim: imò inuiolabili eius decreto ſceptrum datum fuerat familiæ Iuda, ſicuti continet vaticinium Iacob. Ergo impia ruptura fuit, quum maior pars populi deſciuit ad Iarobeam. Solui tamen poteſt hic nodus, quia etſi peruerſum fuit regni principium, ſicut dicitur apud Hoſeam, Dedi vobis Regem in furore meo: toleratia deinde probatum fuit: & vnctio teſtata eſt, ratum Deo fuiſſe quod perperam tumultu populi geſtum fuerat. Potuit igitur populus Iſrael Regem ſuum dicere à Deo creatum & ſtabilitum, qui in remedium diſſipationis additus fuerat filiis Dauidis. Etſi enim diſſidio illo collapſus eſt ſtatus populi, fultura tamen illa, arcano Dei conſilio ſuppoſita fuit ne concideret. Sed ego libenter totum Eccleſiæ corpus complector. Nec temere ſingulari numero vſus eſt Propheta, quum vellet Deus populum illum inſtar eſſe vnius hominis. qua etiam ratione Paulus in vno ſemine inſiſtit. Diffluxerant enim Iſmael, Eſau & alij, quum Deus redemit ac collegit ſemen Abrahæ. Ita *Filius hominis* vocabitur populus quem ſibi adoptauerat Deus, vt eſſet quaſi vnus homo: quia tamen vnitas hæc pendebat à capite, non diſplicet Regem diſertè notari quatenus retinebat maiorem populi partem, ne exitiali ruina periret. Cæterùm hîc rurſum Propheta nonniſi prioribus Dei beneficiis innititur ad conciliandum eius fauorem: ac ſi diceret, Domine, quia tuum eſt perficere quod cœpiſti, Regem abs te nobis datum

Gen. 49. b. 10.
Hoſe. 13. c. 11.
Gal. 3. c. 16.

cuſtodias. Tandem promittunt fideles ſe Deo gratos fore, ſi exauditi fuerint: neque id tantùm ſacrificio laudis, ſed tota vita. Nam *inuocatio nominis Dei* pro vitulis labiorum accipitur. Sed totius vitæ conſenſum declarat vbi dicit, *non recedamus à te.* Quanquam ſic contexi poteſt hic verſus, Domine etiam in rebus noſtris deploratis manebimus ſub tuo obſequio, neque malorum acerbitas ad defectionem nos impellet. Tua autem gratia & virtute reſtituti, celebrabimus nomen tuum. De vltimo verſu quem tertiò inculcat Propheta ſuperuacuum eſſet plura dicere.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXI.

Duæ ſunt huius Pſalmi partes. nam quiſquis fuerit author populum hortatur vt redemptus Dei manu, & in regnum ſacerdotale ac peculiarem Eccleſiā electus, inæſtimabilis huius gratiæ memor, redemptorem ſuum tam laudibus quàm ſancta vita piè colat. Deinde ſequitur exprobratio ingratitudinis in Dei perſona, quòd ſcilicet blandè & comiter populum hunc ad ſe inuitans, nihil profecerit quin iugum Legis peruicaciter reſpueret.

Pſal. LXXXI.

1 *PRæfecto ſuper Cithith Aſaph.*	1 למנצח על־הגתית לאסף׃
2 *Exultate Deo fortitudini noſtræ, iubilate Deo Iacob:*	2 הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב׃
3 *Sumite canticum & proferte tympanum, citharam iucunditatum cum nablo:*	3 שאו־זמרה ותנו־תף כנור נעים עם־נבל׃
4 *Clangite cithara in nouilunio, tempore ſtatuto ad diem ſacrificij noſtri:*	4 תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו׃
5 *Quia ſtatutum Iſraeli hoc, iudicium Deo Iacob.*	5 כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב׃
6 *Teſtimonium in Ioſeph poſuit hoc, quum egreſſus eſt ſuper terram Ægypti: labium quod neſciebam audiui.*	6 עדות ביהוסף שמו בצאתו על־ארץ מצרים שפת לא־ידעתי אשמע׃
7 *Amoui ab onere humerum eius: manus eius ab ollis receſſerunt.*	7 הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד תעברנה׃
8 *In tribulatione clamaſti, & eripui te, reſpondi tibi in occulto tonitrui: probaui te ſuper aquas Meriba. Selah.*	8 בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם אבחנך על־מי מריבה סלה׃

2 *Exultate Deo.* Hunc Pſalmum probabile eſt feſtis diebus, quibus ſolennes ſuos conuentus agebant Iudæi, fuiſſe deſtinatum. Nam à principio oſtendit non fuiſſe ordinem illum diuinitus mandatum, vt ſurdi & muti ad tabernaculum ſtarent (quia Deus neque otio, neque frigidis ac inanibus cæremoniis colitur) ſed vt talibus exercitiis fidei vnitatem inter ſe fouerent, profiterentur ſuam pietatem, & ſe animarent ad continuos eius progreſſus ſuáque ſtudia coniungerent ad laudandum Deum: denique vt in ſacro fœdere retinerentur, quo ſibi Deus eos adoptauerat. Quum verò hic fuerit dierum feſtorum vſus ſub Lege, colligere etiam licet, quoties hodie conueniunt fideles, debere finem hunc eſſe propoſitum, vt ſe exerceant in vera pietate, Dei beneficia in memoriam reuocent, proficiant in eius verbo, fideíque ſuæ conſenſum teſtentur. Friuolis enim ac inutilibus cæremoniis ludunt homines cum Deo, niſi in primis vigeat doctrina fidei, quæ ad inuocationem eos incitet: niſi etiam beneficiorum recordatio ſuggerat laudum materiam: imò mera eſt profanatio nominis Dei, dum extincta doctrinæ luce, externo tantùm cultu defungitur populus. Ideo Propheta non ſolùm fideles iubet ad tabernaculum concurrere, ſed de fine quoque admonet, vt illic renouetur memoria gratuiti fœderis, vnde augeſcat fides eorum & pietas, vt celebrentur Dei beneficia, quæ animos ad gratiarum actionem ſtimulent. Quantum ad tympanum, citharam, & nablum attinet, diximus alibi, & poſtea dicendum erit, Leuitas non abs re muſicis inſtrumentis vſos fuiſſe ſub Lege: quia tenerum adhuc & pueris ſimilem populum Deus talibus rudimentis docere voluit vſque ad Chriſti aduentum. Nunc vbi Euangelij claritas, diſcuſſis vmbris Legalibus, cultum Dei magis ſimplicem nobis commendat, ſtultè ac perperam imitaremur quod Propheta nonniſi ętati ſuę præcepit. Vnde apparet Papiſtas hoc ad ſe transferendo, ſimias fuiſſe. Sub *nouilunio* per ſynecdochen alias quoque ferias deſignat. Quanquam autem quotidie offerebantur Sacrificia, *dies* tamen *Sacrificij* per excellentiam nominat, quibus ſe ex Legis præſcripto ſiſtebant fideles ad tabernaculum.

5 *Quia ſtatutum.* Quo efficacior ſit exhortatio, legem hanc impoſitam eſſe docet populo Dei,

Dei,qua ſanciatur æternum fœdus. Quia autem in fœderibus mutua eſt conuentio, dicit hoc ſtatutum datum fuiſſe Iſraeli, & Deum ſibi hoc ius pepigiſſe. עדות quidam deriuant à verbo עדה quod ſignificat ornare:& vertunt Decus,vel ornamentum Ioſeph. ſed deſcendit potius à עוד & contextus flagitat pro teſtimonio vel pactione accipi. Cæterùm in nomine *Ioſeph* reſpexit Propheta ad primam originem, quum poſt mortem Iacob diſtinctæ fuerunt familiæ. Nam quia nondum ad Iehudam peruenerat tunc primatus,Ruben verò gradu primogeniti exciderat,meritò excelluit poſteritas Ioſeph ob memoriam beneficij: quia fratrum ſuorum totiúſque gentis pater & nutritius fuerat.Cæterùm fœderis ſanctitatem ſpeciali nota commendat Propheta, quia Deus populum ſibi acquiſierat,dum hunc honorem ſibi deferri ſtipulatus eſt:ac ſi diceret, redemptum fuiſſe hac lege populum, vt ſtatis diebus ad renouandam gratiæ memoriam confluerct.Verbum *quum egreſſus eſt*,tam Deo quàm populo cõuenit.Trita enim eſt loqutio,Deum coram populo ſuo egredi,ſicut paſtor gregem,vel dux exercitum præcedit.Præpoſitio *Super*,quibuſdam videtur notare altiorem Iudææ ſitum: quia aſcendunt qui illuc veniunt ex Ægypto. Ego autem ſimpliciter interpretor, populum, præeunte Deo, liberè peruagatum fuiſſe per terram Ægypti,quia fractis ac paucefactis incolis datus eſt tranſitus.Gratiam liberationis amplificat,dicens in perſona totius populi,ſe fuiſſe ex profunda barbarie ereptum.nihil enim moleſtius eſt,quàm *peregrinari* apud Gẽtem cum qua nulla ſit linguæ communicatio,quæ precipuum eſt ſocietatis vinculum.Quia enim lingua eſt velut character mentis ac ſpeculum,non ſecus ac ſylueſtres feræ, inuicem alieni ſunt qui carent linguæ vſu. Et Ieſaias,quum vult duriſſimum ſupplicium minari, pronuntiat venturos hoſtes profundis labiis, & confuſo gutture.Itaque eo præſtantius Dei beneficium populus agnoſcit,quòd ab Ægyptiis ereptus fuerit,quorum linguam non intelligebat. Ieſa. 33. c. 19.

7 *Amoui ab onere.* Hîc iam Deus quibus & quantis beneficiis ſibi deuinxerit populum Iſrael commemorat.Nam quo aſperior fuerat ſeruitus vnde erepti fuerãt, eo optabilior & magis pretioſa fuit libertas.Quum ergo Propheta refert curuatos fuiſſe ſub onere,& figulinæ addictos,aliiſque ſeruilibus & duris operis,contrarios ſtatus inter ſe comparans, magis illuſtrat redemptionis gratiam. Nunc ab illis ad nos anagoge tenenda eſt: quia vbi non tantùm ab onere lateritio ſubduxit Deus humeros noſtros,nec tantùm manus noſtras à fornacibus remouit, ſed ex miſerrima Satanæ tyrannide redemptos,ab inferis eduxit multo ſanctior eſt noſtra obligatio quàm veteris populi.Eandem ſententiam proſequitur ſequenti verſu.Dicit Deus ſe tuliſſe ſuppetias quum *in anguſtus clamarent*. Quod ego libenter de precibus intelligo. Nam etſi interdum contingit, eos qui ad vltimam neceſſitatem redacti ſunt; confuſo clamore deflere ſuas miſerias:quia tamen in afflicto populo aliquæ manebant pietatis ſcintillæ,neque effluxerat ex cordibus promiſſio Patribus data, non dubito eorum preces ad Deum fuiſſe conuerſas.Nam & qui nihil tale meditatum habent,ſi tamen vrgeat maior aliqua neceſſitas,arcano naturæ inſtinctu ad Deum feruntur.Quo magis credibile eſt,promiſſionem illis fuiſſe magiſtram, vt ad Deum reſpicerent. Quia verò nemo Deum verè implorat niſi auxilium ab eo ſperans,melius conuincere debuit Iſraelitas clamor ille, vt redemptionem oblatam, ſoli Deo aſcriberent. *Arcanum tonitrui* quidam exponunt nimis argutè, meo iudicio,tonitru quod occultauerit gemitus populi, ne Ægyptios magis exacerbarent. Simpliciter intelligo, arcano & admirabili modo exauditum fuiſſe populum, & tamen edita palàm fuiſſe ſigna,ex quibus colligerent Iſraelitæ, diuinitus ſe iuuari. Quamuis ergo non apparuerit Dei facies, tonitru tamen notabile fuit latentis eius præſentiæ indicium. Iam quo pluris gratiam hanc æſtiment Iſraelitæ,obliquè illis Deus exprobrat indignis fuiſſe præſtitam:quia maligni ac peruerſi ingenij experimentum dederint apud aquas Meriba. Ac ſi diceret, quum palàm tunc innotuerit veſtra impietas,certè nulla à me habita fuit dignitatis veſtræ ratio.Non minus autem in nos competit hæc obiurgatio quàm in Iſraelitas:quia non ſolùm quum afflicti eſſemus ſub Satanæ tyrannide,Deus noſtros gemitus audiuit,ſed antequam nati eſſemus, redemptionis pretium nobis ſtatuit in Filio vnigenito. Deinde quum inimici eſſemus, per Euangelium nobis & Spiritum illucens, ad gratiæ ſuæ participationem nos vocauit: & tamen non deſinimus ei ſubinde obſtrepere,imò ferociter contra eum tumultuari. Nu. 14. f. 34.

9 *Audi popule mi,& conteſtabor te: Iſrael ſi audieris me.*

10 *Ne ſit in te deus extraneus, & ne adores deum alienum.*

11 *Ego Iehoua Deus tuus, qui te eduxi è terra AEgypti: dilata os tuum, & implebo illud.*

9 שְׁמַע עַמִּי וְאָעִידָה בָּךְ יִשְׂרָאֵל אִם־תִּשְׁמַע לִי׃

10 לֹא־יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר׃

11 אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ׃

12 *Et non audiuit populus meus vocem meam, & Iſrael renuit me.* | 12 וְלֹא־שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא־אָבָה לִי׃

13 *Et dimiſi eos in*" *cogitatione cordis eorum, ambulabunt in conſiliis ſuis.* | 13 וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם׃

" vel, prauitate, vel duritia.

9 *Audi popule mi.* Quo melius animos permoueat Propheta, Deum induit perſona docto-ris, eúmque familiariter in medio cœtu loquétem inducit: vt intelligat populus inutiles ac luſorios eſſe conuentus omnes, vbi vox Dei ad fidem & pietatem incitans non reſonat. Sed præſtat verba expendere. Præfatio hæc breuiter docet, non rite nec purè coli feſtos dies, niſi atten ti ſint fideles ad Dei vocem: quia vt manus, pedes, oculos, ſéque totos illi conſecrent in obſequium, neceſſe eſt ab auribus incipere. atque ita oſtendit nullos ſe agnoſcere cultores, niſi qui diſcipuli ſint. *Conteſtandi* verbo ſignificat ſe paciſci ſolenni more, quo maior conſtet verbis authoritas. Quod poſtea ſequitur, *Iſrael ſi audieris me*, puto abruptè eſſe poſitum, vt in orationibus patheticis, defectus maiorem vehementiam exprimit. Alij contexũt cum verſu ſequenti, Iſrael ſi me audieris, non erit in te Deus extraneus. Sed ego vocem deſiderãtis eſſe arbitror. Quanquam obliquè ſignificat Deus præfracto populo ſe diffidere, & vix ſperare morigerum fore, vel docilem. Præcipuum deinde fœderis caput, & ferè ſummam totam proponit, vt ſolus ipſe emineat. Sicui tamen magis ita reſoluere placeat, Iſrael quum me audieris, nihil eſt quod æquè abs te poſtulem, vel exigam, niſi vt me vno contentus, alienos deos tibi nõ accerſas: hanc ſententiam non improbo. Certè hac voce confirmat Deus quod toties alibi inculcat in Lege & Prophetis, ſe zelotypum eſſe, vt ſocium honoris non admittat. Sed interea ſimul admonet, principium veri cultus incipere ab obedientia. Diuerſa eſt apud Moſen ſeries, Exod. 20. a. 2 4. & Deuter. 5. a. 6. 8. nam vbi præfatus eſt Deus ſe eſſe Deum Iſraelis, prohibet ne ſibi fabricent nouos deos. Hic autem prohibitio priorem locũ obtinet: deinde additur cauſæ redditio, quòd abundè ſufficere debeat Deus ille qui ſibi populum acquiſiuit. Fortè etiam præparationis vice initio hoc poſuit, vt populum à ſuperſtitionibus abduceret, quas prius euelli ac purgari neceſſe eſt, quàm radices in nobis agat vera pietas.

11 *Dilata os tuum.* Sicuti prius redemptionem populi commemorans, ſignum iniecit Deus quo ſuos clientes obſequio adſtrictos teneret: ſibi in futurum tempus bonorum omnium copiam ſuppetere denuntiat vnde expleat populi eſuriem. Notandæ verò ſunt tres iſtæ rationes, quibus in ſe vno Deus continet Iſraelitas, ac perperam impiéque facere oſtendit ſi ad deos extraneos declinent. Nam voce *Iehouæ*, ſe Deum natura eſſe aſſerens, negat in arbitrio hominum eſſe fingere nouos deos. ac emphaticum eſt pronomen *ego*. Quanuis enim prætexerent Ægyptij, ſe Deum colere cæli & terræ opificem, mendacij eos palàm coarguebat contemptus Dei Iſraelis: à quo ſimulac diſcedunt homines, eius ſpoliis ornant ſua figmenta, quoſcunque obtendant colores. Vbi ſe Iehouam aſſeruit, Deitatem ſuam effectu & experimento probat: quia eius clarum ſpecimen exhibuerit in redimendo populo: præſertim quia tunc fidem Patribus datam præſtitit. Virtus enim quæ tunc ſpectata fuit, non ſeorſum debuit æſtimari: quia pẽdebat à fœdere quod olim cum Abraham pepigerat idem ille Deus, qui probata ſua veritate nõ minus quàm potentia, debitam ſibi laudem aſſeruit. Tertiò iam ſe in poſterum offert, hoc ſenſu, modò pergat Iſrael in fide, ſe eundem fore erga filios qualem experti ſunt patres, quia exhauſta non ſit ſua liberalitas. Nam verbo *dilatandi*, obliquè perſtringit anguſtias quæ beneficentiæ eius viam obſtruunt: ac ſi diceret, culpam penuriæ reſidere in populo, quia bonorum quibus indiget, capax nõ ſit: imò incredulitatis ſuæ obſtaculo arceat ac repellat quæ vltrò fluerent beneficia. Nec ſolùm iubet os aperire, ſed gratiæ ſuæ abundantiam ſplendidius commendat: ſignificans, quantunuis ſe longè ac latè extendant noſtra deſideria, nihil defore ad plenam ſatietatem. Vnde ſequitur, parcè & tenuiter ſtillare in nos cæleſtes gratias, quia os nimis anguſtum eſt. alios verò ieiunos eſſe & inanes, quia os prorſus claudunt. nã maior pars vel faſtidio, vel ſuperbia, vel furore reſpuit quicquid è cælo bonorum offertur. alij, quanuis non in totum reiiciant, vix tamen exiguas guttas admittunt: quia ſic reſtricta eſt eorum fides vt effuſam copiam impediat. Hinc verò nimis clarè detegitur mundi prauitas, quòd neque Deũ cognitum amplecti, neq; in eo acquieſcere ſuſtinet. etſi enim externo adorationis ſigno coli ſe Deus hîc poſtulat, non tamen moratur nudum nomen, quia eius maieſtas in duabus vel tribus ſyllabis ſita non eſt: ſed rem potius ſpectat, ne aliò diffluant ſpes noſtræ: vel laus iuſtitiæ, ſalutis & bonorum omnium transferatur. Hoc enim nomine Deitatem ſibi vendicat, quòd ſibi plena bonorum ſuppetat vbertas ad nos ſatiandos & explendos.

12 *Et non audiuit.* Nunc queritur Deus, quum Iſraelitas comiter ad ſe alliciat, blandam tamen hanc inuitationem ſperni: imò quum pridem cœperit eos hortari, ſemper aures fuiſſe clauſas Verbo ſuo. Neque enim de vnius tantùm diei cõtumacia expoſtulat, ſed populum ſtatim ab initio ſtupidum ac præfractum fuiſſe intelligit. & in eadem obſtinatione pergere. Hæc verò prodigioſa malitia eſt, Deo, vbi paratus eſt nobiſcum ferè æquabili lege paciſci, claudere acceſſum, & audientiam negare. Ac ne culpam, ignorantiæ obtentu extenuent, addit ſe ex pro-

feſſo & deliberato contemptu fuiſſe reiectum. Vnde apparet faſcinatas à diabolo fuiſſe eorum mentes. Hinc pronuntiat factum eſſe vt eos dimiſerit in duritia cordis eorum: vel, vt alij vertunt, in cogitatione. שרר enim vnde hoc nomen deductum eſt, vmbilicum proprie ſignificat. Vnde apta eſt tranſlatio ad cogitationes cordibus implicitas: vel etiam ad duritiem quæ medium cor occupat. Quia tamen ſcimus in Pſalmis rem vnam bis ſolere repeti, prætuli nomen cogitationis, quia mox ſequitur, Ambulabunt poſt ſua conſilia. Cæterùm his verbis iuſtam ſe pœnam ſumpſiſſe teſtatur de populo, dum ſana eum doctrina ſpoliás in reprobũ ſenſum proiecit. Sicuti enim Verbo ſuo nos regens, quaſi fræno cohibet, ne poſt errores vagemur: ita Prophetas ſuos auferens Iudæis, peruerſis eorum conſiliis habenas laxauit, vt ſibi eſſent duces. Atque hoc grauiſſimum eſt vindictæ genus, & ſignum horrendæ deſperationis, quum ad noſtram proteruiam diſſimulans ac ſilens, correctionis medicinam non adhibet. Quãdiu enim nos obiurgat, & ad tribunal ſuum citando, metu iudicij nos terret, ſimul inuitat quoq; ad pœnitentiam: vbi autem operam ſe rixádo videt ludere, nec quicquam proficere ſuas admonitiones, tacendo declarat ſe curam abiicere ſalutis noſtræ. Nihil ergo magis timendum, quàm ita emancipari homines à Deo, vt laſciuientes in ſuis conſiliis, à Satana trahantur. Quanquam poteſt hoc latius exponi, Deum tędio fatigatum non curaſſe de retinendo populo, qui perdita ſua malitia ſpem omnem profectus abſciderat. Stultè verò inferunt ex hoc loco quidam, æqualiter diſtribui omnibus Dei gratiam, donec repudiata fuerit. Nam & tùnc ſingulari priuilegio Deus ſolos Abrahæ filios, poſthabito toto orbe, ad ſe vocare dignatus eſt. Hodie fateor ſublatum eſſe diſcrimen, vt legatio Euangelij, qua ſe Deus mundo reconciliat, communis ſit omnibus: videmus tamen vt certis in locis excitet Deus pios doctores. Quanquam non ſola vox externa ſufficeret, niſi efficaciter ad ſe traheret quos vocauit. Cæterùm quia docet hic locus nullam eſſe magis exitialem peſtem, quàm propriis conſiliis regi, nihil aliud ſupereſt niſi vt prudentia carnis valere iuſſa, Spiritum ſequamur ducem.

14 "*O ſi populus meus audiſſet me, Iſrael in viis meis ambulaſſet!*	14 לו עמי שמע לי ישראל בדרכי יהלכו:
15 *Breui inimicos eorum humiliaſſem, & ſuper aduerſarios eorum vertiſſem manum meam:*	15 כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי:
16 *Oſores Iehouæ mentiti fuiſſent illi, & fuiſſet tempus ipſorum in ſeculum.*	16 משנאי יהוה יכחשו לו ויהי עתם לעולם:
17 *Et pauiſſem illos adipe frumenti, & melle ſatiaſſem te è petra.*	17 ויאכילהו מחלב חטה ומצור דבש אשביעך:

" vel, Vtinam.

4 *O ſi populus meus.* Iterum honorifico elogio probrum & dedecus populi melius detegit quia duplex fuit flagitium, quum vocatione eſſent populus Dei, nihil ab alieniſſimis differre: Ieſa.1.a.3.
ſicuti apud Ieſaiam conqueritur, Bos cognouit poſſeſſorem ſuum, aſinus præſepe domini ſui. populus autem meus non intelligit. Quia dictio לו apud Hebræos non eſt conditionalis, ſed optatiua, non dubito quin Deus inſtar gementis exclamet miſerum eſſe hunc populum, qui ſaluti ſuæ optimè conſuli ſponte recuſauerit. Patris enim ſuſcipiens perſonam, vbi remediis omnibus tentatis, filios deploratos eſſe videt, voces emittit dolentis, veluti cum ſuſpirio & gemitu. non quòd obnoxius ſit humanis paſſionibus, ſed quia aliter ſuum erga nos amorem exprimere non poteſt. Ac videtur Propheta locum hunc mutuatus ex Cantico Moſis, vbi iiſdem Deu.32.d.
ferè verbis deplorat populi peruicaciam. Eſt autem hic tacita exprobratio, vt ſciant Iudęi non 29.
niſi per ſuam malitiam ſtetiſſe quominus optimè haberẽt. Siquis obiiciat, fruſtra & ſine ratione Deum conqueri, quando in eius arbitrio fuit flectere duras populi ceruices: nunc quando facere non libuit, non eſſe cur ſe homini dolenti cõparet: Reſpondeo, iuſtè id fieri noſtra cauſa, ne infœlicitatis noſtræ culpam alibi quàm in nobis quæramus. Sed hîc cauendum ne res diuerſas miſceamus, & quæ non minus inter ſe diſtãt, quàm cęlum à terra. Deus enim ad nos deſcendens per verbum ſuum, & ſine exceptione inuitans omnes, neminem fruſtratur. Quicunq; enim veniunt, admiſſi, ſentiunt, non abs re fuiſſe vocatos. Interim ex fonte arcanæ electionis manat hoc diſcrimen, vt in paucorum corda verbum penetret, aliorum aures verberet duntaxat. Neque tamen abſurdum eſt eum flebiliter conqueri de noſtra amentia vbi non paremus. Sicuti enim verbo externo nos inuitans, patrem exhibet: cur nõ etiam patris imaginem referret in hac forma querimoniæ? Verè enim apud Ezechielem pronuntiat ſe nolle mortem peccatoris, modò ex toto contextu candidè & nõ contentioſe petatur eius dicti interpretatio. Nõ Ezec. 18.
vult mortẽ: quomodo? nẽpe quia vult omnes ad ſe conuerti. Satis verò cõſtat nõ eſſe hanc con- c.32.
uerſionem in libero hominũ arbitrio, donec ex cordibus lapideis Deus carnea reddiderit: imò renouatio hęc (vt ſcitè Auguſtinus docet) ipſa creatione præſtantior. Quid autẽ obſtat quominus pariter omnium corda flectat Deus ac formet in obſequium? Hîc ergo tenenda eſt modeſtia ac ſobrietas, ne in arcanum eius iudicium perrũpere tentemus: ſed nobis ſufficiat volũtas

Ieſa. 21.c. 12. in verbo patefacta. Eorum enim ſalutem velle meritò cenſetur ad quos dirigitur vox iſta, Venite ad me, & conuertimini. Secundo membro definit Propheta quid ſit Deum audire. Neque enim ſatis eſſet annuere loquenti Deo: quia facilè concedunt hypocritæ, verum eſſe quod ex ore Dei proficiſcitur, perinde ac ſi aures flecteret aſinus. Propheta autem non aliter Deum audiri ſignificat, niſi nos eius imperio ſubiicimus.

15 *Breui inimicos.* Hic admonet quaſcunque perpeſſi fuerant clades Iſraelitæ, imputandas eſſe eorum peccatis: quia non aliis viribus pugnarunt hoſtes, quàm quibus è cælo inſtructi erant. Promiſerat Deus ſuis auſpiciis electum populum fore omnium hoſtium victorem: nequis eum malę fidei inſimulet, affirmat ſe id facturum fuiſſe niſi prohibitus eſſet populi peccatis. Nec dubium eſt quin tacitè admoneat eos de prioribus victoriis, quas non proprio marte, ſed eius ductu adepti fuerant. Nunc ſe non modò cohiberi dicit eorum culpa, vt à defenſione ipſorum abſtineat, ſed etiam improbitate cogi, vt hoſtibus omiſſis, in ipſos irruat armata manu. Eandem ſententiam proſequitur quum dicit hoſtes ſuppliciter iugum fuiſſe ſubituros, niſi illos ad licentiam armaſſet Iſraelitarum impietas, dum excuſſo iugo contra Deum laſciuiunt. *Hoſtes Iehouæ* nominãs, perſtringit Iſraelitas, quòd abrupto fœderis vinculo, ſe à Deo diſiunxerint, ne bellum ſtatim pro ipſis contra hoſtes communes ſuſciperet. Quemadmodum enim terreni principes ſi à ſociis fraudẽtur, deſcendũt ad inducias cum reliquis hoſtibus: & hoc pacto ſe vlciſcuntur de periuris & fœdifragis: ita ſignificat Deus ſe hoſtibus ſuis peperciſſe: quia perfidè & ſceleratè à populo Iſrael deceptus erat. Cur enim manifeſtos hoſtes ſinit inultos eſſe, & in aſſerenda ſua gloria ad tempus ceſſat, niſi quòd rebelli & immorigero populo illos opponit, à quibus ſubigatur? Quid ſibi velit verbum כחש, alibi diximus. Subindicat autem Propheta, non aliam cum reprobis ſperandam eſſe pacem, niſi quatenus eorum rabiem conſtringit Deus occultis catenis, ſicuti leo ferrea cauea incluſus, manet ſemper leo, ſed cohibetur ne laniet ac diſcerpat qui quinque tantùm vel ſex pedibus ab eo diſtãt: ſic impii licet in noſtram perniciem inhient, exequi tamen quod cuperent nequeunt: imò eorum ferociam humiliat Deus, vt manſuetudinem ſimulent. Summa eſt, culpa Iſraelitarum fieri vt præualeant contra eos hoſtes, & petulanter inſultent, qui filiis Dei morigeris & obſequentibus ſupplices erant futuri. *Tempus* quoque *perpetuum* ad promiſſiones referri debet, ſicuti copia tritici & mellis ad ſatietatẽ vſque: teſtatus enim fuerat Deus ſe fore illis protectorem & cuſtodem ad finem vſque. Mutatio igitur tam ſubita quæ contigerat, odioſè illis obiicitur, quòd data opera ſuam fœlicitatem protinus abiecerint. Idem & de terræ fertilitate dicendum. Quî fit enim vt eſuriant in ea terra vbi Deus tritici & mellis abundantiam illis pollicitus fuerat, niſi quia Dei benedictio eorum culpa exaruit? *Adipem frumenti* metaphoricè vocat ſimilaginem, niſi quis pro optimo tritico accipere malit. *Mel ex petra* quidam hyperbolicè accipiũt: ac ſi dictum foret, potius mel fluxiſſet ex ipſis rupibus, quàm non ſaturaſſet Deus hunc populum. Sed quum appareat ex Sacra hiſtoria, mel in cauis rupibus paſſim fuiſſe repertum quandiu florebat Dei benedictio, ſimplex ſenſus eſt, tenorem gratiæ Dei continuum & æquabilem futurum fuiſſe, niſi malitia & ſceleribus populi abruptus eſſet.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXII.

Quia Reges & quicunque poteſtate præditi ſunt immenſam ſibi licentiam, faſtu excæcati, vt plurimum indulgent: denuntiat reddendam eſſe rationem ſummo Iudici qui omnem mundi celſitudinem ſupereminet. Poſtquam autem officij & conditionis ſuæ eos admonuit, ſurdis ſe videns canere, Deum vindicem implorat.

Pſal. LXXXII.

1 *Pſalmus Aſaph. Deus ſedet in cætu Dei, in medio* ["vel, deos] *deorum iudicabit.*

1 מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט׃

2 *Vſquequo iudicabitis iniquitatem, & facies impiorum ſumetis? Selah.*

2 עַד־מָתַי תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ סֶלָה׃

3 *Iudicate pauperem & pupillum, inopem & egenum iuſtificate.*

3 שִׁפְטוּ־דַל וְיָתוֹם עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ׃

4 *Eripite pauperem & afflictum, è manu impiorum liberate.*

4 פַּלְּטוּ־דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד רְשָׁעִים הַצִּילוּ׃

1 *Deus ſedet in cætu Dei.* Hoc valde indignum eſt, quum certos homines velit Deus humano generi præeſſe in commune bonũ, eos non agnoſcere in quem finem excellant, neq; etiam cuius beneficio locati ſint in tam excelſo gradu, ſed contẽpta omni æquitate, libidinoſè dominari. Suo enim ſplendore hebetantur vt totũ orbem ſibi natum eſſe putent. Adde quòd ſuę altitudini minimè conſentaneũ eſſe ducunt, regi moderatis cõſiliis: & quũ iam ſua demẽtia plus æquo inſaniant, quærunt tamen adulatores qui blandiantur & applaudant eorum vitiis. Hanc ſuperbiam vt corrigat Propheta, principiò negat ſic occupari ſolia & tribunalia ab hominibus quin Deus retineat ſummum gradum: ſicut etiam voluit Deus profani & impuri Poetæ ore

hoc eſſe

hoc eſſe teſtatum, Regum timẽdorum in proprios greges, Reges in ipſos imperium eſt Iouis, Clari Giganteo triumpho, Cuncta ſupercilio mouentis. Ergo ne plus æquo ſibi arrogẽt mũdi proceres, Propheta hîc Deo ſolium erigit vnde omnes iudicet, ac cogat in ordinem, quod valde neceſſarium eſt. Etſi enim regnare ſe fatentur per Dei gratiam, & ceremoniis Deum colunt: infatuat tamen eos ſua magnitudo, vt falſa imaginatione Deum à cœtu ſuo procul expellant. neque enim rationi & legibus ſubeſſe ſuſtinent. Hanc veſaniam, qua faſcinati ſunt mũdi Principes, ridere, conſilium Prophetæ fuit: quòd Deo locum in cœtu ſuo non relinquunt. Et quò melius refellat ebriam cõfidentiam qua inebriati ſunt mundi Principes, ordinem politicum appellat *cœtum Dei*: quia vtcunque refulgeat eius gloria in ſingulis mundi partibus, præcipuum tamen lumen hac in parte emittit, dum legitima gubernatio inter mortales viget. Tritum quidem Hebræis eſſe fateor, quicquid eximium eſt ornare Dei epitheto: ſed videtur hîc pro circunſtantia loci, Principum ordinem Diuinum vocare Propheta, in quo reſplendet peculiaris Dei maieſtas: ſicuti coniugium appellat Solomo pactum Dei, quòd polleat ſingulari quadam ſanctitate. In ſecundo membro parum intereſt quo ad ſummam rei, legamúſne in medio deorum, an, iudicat deos in medio: niſi quòd melius fluit cõtextus prior. Quantum uis ſe extollant mundi proceres, non tamen imminuere ius Dei quominus primatum inter ipſos teneat, ſibíque gubernationem aſſerat. Cæterùm hîc nomen *deorum*: ſicuti paulo poſt, & aliis locis, pro Iudicibus ſumitur, quibus ſpecialem gloriæ notã inſculpſit Deus. Nam ad Angelos trahere, rigidum eſt commentum. Prouer.2. c.17.

2 *Vſquequo iudicabitis.* Multi exiſtimant deſcribi iudicij modum: ſed mihi potius videtur Propheta, vt obiurgationi viam pararet, ita præfatus eſſe, Quamuis capita Reges attollant ſupra nubes, viuere tamen ipſos quoque hac lege, vt regantur ſub Dei manu: ideóque ſua ferocia temere luctari, ne rationi cedant. Etſi enim deterrimi ſunt tyranni, ſceleſtóque ſacrilegio occupant locum illum, ſi quis tamen Dei ſeruus contra ipſos hiſcere audeat, quaſi fieret ipſis magna iniuria, obtendunt ſacrum Dei nomen. Ita dum ſe ſingunt communi Lege exemptos, ac ſolutos doctrinam eiúſque miniſtros ablegant ad plebem. Denique nullum eſſe imperium putant niſi vbi exultat effrenis libido. Atqui principio hoc poſito, Deum inter ipſos gubernare, iam patefactus eſt aliquis doctrinæ aditus: Ergo Propheta vbi ſibi authoritatem peperit, liberè inuehitur in principes, & craſſiſſimum vitium caſtigat, dum ſe venales in multis pauperum vexatoribus proſtituunt, & mercede redempti peruertunt omnem æquitatem. *Impios* autem diſertè exprimit, quia probi homines nunquam ſtudebunt corrumpere iudicia. Ac hæc furor quidam diabolicus proceres mundi dementat, vt plus improbis vltrò deferant, quàm innoxiis & ſimplicibus. Fingamus impios ceſſare, neque adulatione, neque fraudibus, neque pecunia, neque alio artificio ſibi acquirere fauorem, qui tamen dominantur, vt plurimum in malã partem magis propenſi erunt. Hæc ratio eſt cur exprobret Propheta impios plus reperire fauoris, quàm bonos & integros.

3 *Iudicate.* Breuiter admonet Propheta quibus documentis probare conueniat iuſtum & moderatum imperium: nempe ſi ius ſuum miſeris & afflictis tribuant. Eſt quidem in verbis ſynecdoche, quia certũ eſt obſtrictam eſſe omnibus eorum fidem: ſed nõ abs re dicit Propheta miſeris hominibus & oppreſſis datos eſſe patronos, quia & alieno auxilio indigent, nec alibi reperient quàm vbi auaritia, ambitio, aliæque corruptelæ ceſſant. Ideo autem gladiũ geſtant Iudices ad improbos cohibendos, ne in furioſa hominum intemperie vis præualeat: & quo quiſque potentior eſt, eo audacior fit ad premendos infirmos. Itaque rarò confugiunt diuites ad opem magiſtratuum, niſi fortè dum inter ſe litigant. Nunc tenemus cur pauperes & egenos præcipuè commendet Propheta: quia non ſecus ac medicis ægroti, Magiſtratuũ præſidio indigent qui diuitum ſæuitiæ & iniuriis ſunt obnoxij. Hoc ſi Regibus & aliis iudicibus ſolidè perſuaſum eſſet, ſe tutores pauperibus eſſe datos, vt ſe iniuriis opponant, compeſcantque omnem iniuſtam violentiam, vigeret vbique ſumma rectitudo. Nam quiſquis pauperes tueri dignabitur, non flectetur huc illuc gratia, ſed quod iuſtum eſt, tãtũm reſpiciet. Hoc etiam colligimus ex Prophetæ verbis, Quamuis nemo flagitet opem Principum, ignauiæ tamen coram Deo damnari, niſi ſponte ſuccurrant. Falſo enim colorem hunc prætendunt, vbi manifeſtè graſſatur iniquitas, gemitus & querimoniæ paſſim reſonant, ſe mederi non poſſe malis donec rogati fuerint. Quia igitur per ſe ſatis clamat oppreſſio, ſi Iudex in alta ſpecula ſedens conniuet, diſſimulationem hanc impunè non ceſſuram Propheta denuntiat.

5 *Non cognoſcunt, neque intelligunt, in tenebris ambulant*, quamuis *moueantur omnia fundamenta terræ.*	5 לא ידעו ולא־יבינו בחשכה יתהלכו ימוטו כל־מוסדי ארץ׃
6 *Ego dixi, Dij eſtis, & filij Excelſi vos omnes.*	6 אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם׃

7 *Certè ſicut homo, moriemini: & ſicut quilibet, Principes cadetis.*

8 *Surge Deus iudica terram, quia tu hæreditabis in cunctis Gentibus.*

7 אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ׃

8 קוּמָה אֱלֹהִים שָׁפְטָה הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה תִנְחַל בְּכָל־הַגּוֹיִם׃

5 *Non cognoſcunt.* Poſtquam officij admonuit Principes, conqueritur ſe nihil proficere, quia ſtupidi ſunt, nec admittunt ſanam doctrinam: imò vt concutiatur totus orbis, ſecuri manent in ſua ſocordia. Nam hinc maximè coarguit & vrget eorum dementiam, quòd, ſi videant cælum terræ miſceri, non tamen moueantur, acſi nulla eos tangeret cura generis humani, cuius tamen ſpecialiter delecti ſunt cuſtodes. Dixi autem paulò antè, quid maximè eos priuet intelligentia, quia ſcilicet cæcutiunt in ſuo fulgore: & quum ferociter excutiant omne iugum, nulla religio ad modeſtiam eos flectit. Nam hoc ſanæ mentis & prudentiæ initium eſt, tribuere Deo ſuum honorem, vt nos Verbi ſui fræno contineat. Poſtremum hoc membrum, *moueantur fundamenta terræ*, plærique ferè omnes aliò torquent, acſi inter mundi calamitates hanc eſſe maximam diceret Propheta, vbi Principes officio non funguntur, quia ſtatus terræ, hoc eſt hominum conditio, huic fundamento innititur, ſi iuſtitia vigeat. Senſus ergo eſt ſecundum eos, labefactari orbem iniuſta Principum tyrannide. Ego, quanquam ſenſum hunc non refello, potius tamen arbitror, vt iam attigi, damnari prodigioſum ſtuporem in Iudicibus, qui rebus horrendum in modum confuſis & ipſa terræ concuſſione non mouentur.

6 *Ego dixi.* Conceſſio eſt, qua tamen oſtendit Propheta, nihil peruerſis Iudicibus præſidij fore in ſacra perſona quam illis Deus impoſuit. Quanquam autē non inducit eos loquētes, tantundem valet hæc exceptio acſi dixiſſet, Si clypei loco obiicitis veſtram dignitatem, nihil vobis proderit hæc gloriatio, imò vos deluditis ſtulta cōfidentia, quia Deus vos ſibi vicarios cōſtituēs, ſe proprio imperio non ſpoliauit. Deinde voluit fragilitatis veſtræ eſſe memores, vt ſolicitè & cū timore munus vobis iniunctum exequamini. Poteſt hoc etiā accipi in Dei
oi. 10. f. 4. perſona quòd vnà cū principatu nomē illis ſuū detulerit. Ac videtur hoc congruere cū Chriſti dicto: vocari Deos ad quos Dei ſermo factus eſt. Commodè tamen etiam verti poteſt, Fateor vos eſſe Deos, & filios Excelſi. In re ipſa parum eſt diſcriminis, quia hoc tantùm vult Propheta, non excuſari honoris prætextu Iudices, vt ſcelerum pœnam effugiant: quia hac lege præfecti ſunt mundo vt olim ipſi quoque rationis reddendæ cauſa ad tribunal cæleſte compareant: ideóque nonniſi temporali dignitate eſſe præditos, quæ vnà cum mundi figura effluet. Quo ſenſu continuo pòſt addit, *Atqui ſicut homines moriemini.* Acſi diceret, quum inſtructi ſint poteſtate ad regendum mundum, non exuiſſe tamen naturam vt mortales eſſe deſinerent. Poſterior pars verſus malè ab aliis vertitur, meo iudicio. Quaſi vnus Principum cadetis. Putant autem illis denuntiari violentam mortem: ſicut ille dicit, Ad generum Cereris ſine cæde & ſanguine pauci Deſcēdunt Reges, & ſicca morte tyranni. Sed quia illud coactum eſt ac remotū, non dubito Principes obſcuris & gregariis hominibus conferri. Vnus enim, quēlibet è vulgo ſignificat. Itaque licet homines ſe eſſe obliti, fallaci perpetuitatis confidentia ſe inebrient, ad promiſcuam mortem trahendos eſſe dicit. Chriſtus calumniam refutare volens qua eum grauabāt Phariſæi, teſtimonio hoc vſus eſt, Si vocat (inquit) Scriptura Deos ad quos Dei manda-
oan. 10. 35. tum peruenit, annon longè dignior eſt hoc titulo quē Pater ſignauit Deus? Cæterùm his verbis non ſe conſtituit in ordine Iudicum, ſed ratiocinatur à minori ad maius: Si trāsfertur Dei nomen ad eius officiarios, (vt vocant) longè magis competere in Filium vnigenitum, qui Patris perſonam ſuſtinet, in quo relucet eius maieſtas, totáque Deitatis plenitudo habitat.

8 *Surge Deus.* Cur Pſalmus hic precatione claudatur, initio dixi. Propheta enim ſe nihil proficere vidēs monendo, & obiurgādo, quia Principes ſuperbia inflati omnem æquitatis doctrinam reſpuunt: ſe ad Deum conuertit, & compeſcendæ eorum inſolentiæ vindicem implorat. Hoc autem modo Spiritus ſanctus ſolatium nobis præſcribit, quoties libidinosè nos vexant tyranni. Etſi enim nullum in terris frænum cohibendæ eorum licentiæ occurrit, ſuſpicere tamen in cælum conuenit, atque inde remedium petere: quia non fruſtra Deus partes iudicandi orbis ſibi vendicat. Ideóque rogandus eſt vt res confuſas ad rationem legitimam componat. Quæ mox ſequitur ratio, quibuſdam videtur eſſe vaticiniū de regno Chriſti, quo Deus cunctas gentes ſub poteſtatem ſuam redegit. Ego autem latius extendo: Deo in cunctis gentibus obedientiam iure deberi, iúſque dominandi perperam & iniuſtè ei eripi à tyrannis, dum poſthabito eius mandato, fas & nefas permiſcent. Itaque rogandus eſt vt mundum rite ordinando, imperium ſuum recuperet.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXIII.

Implorat Dei opem Propheta contra Eccleſiæ hoſtes: atque vt facilius impetret, commemorat quàm multæ gentes ſimul conſpirauerint, & quidē eo conſilio, vt deleto populo Iſrael, Eccleſiæ Dei nomen extinguant. Interim, vt ſe & alios maiore fiducia ad ſtudiū precādi ſtimulet: propoſitis in medium pluribus exemplis, quàm potenter ſolitus ſit Deus ſeruis ſuis opitulari oſtendit. *Pſal. LXXXIII.*

Canticum

1 *CAnticum Pſalmus Aſaph.*
2 *Deus ne taceas apud te, ne ſileas & ne quieſcas Deus:*
3 *Quia ecce inimici tui tumultuantur, & qui te oderunt extulerunt caput.*
4 *Super populum tuum callidè excogitarunt conſiliũ, & conſultauerunt aduerſus abſconditos tuos.*
5 *Dixerunt, Venite & excidamus eos à gente, & ne ſit in memoria nomen Iſrael amplius.*

1 שִׁיר מִזְמוֹר לְאָסָף׃
2 אֱלֹהִים אַל־דֳּמִי־לָךְ אַל־תֶּחֱרַשׁ וְאַל־תִּשְׁקֹט אֵל׃
3 כִּי־הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ׃
4 עַל־עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וְיִתְיָעֲצוּ עַל־צְפוּנֶיךָ׃
5 אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי וְלֹא־יִזָּכֵר שֵׁם־יִשְׂרָאֵל עוֹד׃

2 *Deus ne taceas.* Quod multorum conſenſu receptum eſt, Pſalmum hunc compoſitum fuiſſe tempore Regis Ioſaphat, mihi etiam probatur: quia ſcimus quantam pius ille Rex belli molem ſuſtinuerit contra multiplices hoſtium copias. Quanquam enim præcipui belli authores erant Ammonitæ & Moabitæ, ſubſidia tamen contraxerant non modo ex Syria, ſed etiam ex longinquis regionibus, quæ multitudine fere obruerant totam Iudæam. Quum autem ergo hic refertur longus hoſtium catalogus, qui inter ſe conſpirauerant ad perdendum Dei populum, probabilis eſt cõiectura, Pſalmum tunc fuiſſe dictatum. nam & Sacra hiſtoria refert vnum ex Leuitis pollicitum fuiſſe Regi victoriam ſpiritu Prophetico, & Leuitas cecinisſe coram Domino. Quia autem fieri non potuit quin totus populus cũ ſancto Rege in tantis periculis magnopere eſſet anxius, plena vehementiæ & ſolicitudinis hic cõtinetur precatio. Atque huc ſpectat repetitio quæ occurrit ſtatim in primo verſu, *ne taceas apud te, ne ſileas, ne quieſcas.* acſi dicerent fideles, ſi auxiliari ſibi velit Deus, nunquam id tempeſtiue facturum niſi celeriter feſtinet. Quanquam autem noſtrum eſt patienter quieſcere, ſi quãdo Deus auxilium ſuum differat, infirmitati tamen noſtræ concedit feſtinationem hanc optare. Vbi verti, ne ſileas apud te, ad verbum eſt, ne ſileas tibi, quòd periphraſticè reſoluunt quidam, ne taceas in propria cauſa: quod tanquam nimis argutum omitto: tantundem verò loquutio hæc valet acſi dictum eſſet, ne te intus contineas. Poteſt autem eſſe ſuperuacua particula, ſicut aliis pluribus locis.

3 *Quia ecce inimici.* Hic neceſſitas exprimitur, quòd tam vi & impetu hoſtiũ, quàm aſtutis conſiliis premantur fideles, vt nullum mortis effugium pateat. *Tumultuari & efferre caput* dicens, intelligit fretos, ſua potentia inſolenter ſe gerere. Sicuti autẽ talis ferocia pios animos valde labefactat, ita vnica leuatio eſt, de ipſa apud Deum conqueri, cuius perpetuum munus eſt ſuperbos compeſcere. Ideóque ſancti, vt plurimum, vbi Dei ſuppetias implorant, obiicere ſolent hoſtium ſuorum proteruiam. Ac notandum eſt, vocari Dei hoſtes quicunque Eccleſiã infeſtant, quia hæc non vulgaris fiduciæ materia eſt, communes nobiſcum Deo hoſtes eſſe. Hoc autem ex gratuito eius pacto manat, quo pollicitus eſt ſe fore aduerſarium omnibus hoſtibus noſtris: & merito, quia ex quo nos amplexus eſt in ſuam tutelam, oppugnari non poteſt ſalus noſtra, quin ſimul violetur eius maieſtas. Interea pax nobis cum omnibus colenda eſt quoad licebit, ſtudendúmque probitati, vt ſecurè coram Deo gloriari liceat iniuriã nobis fieri quum præter meritum læſimur. Iam vtcunque ad ſuperbiam & violentos impetus hoſtiũ accedat etiam hoſtium calliditas danda eſt tamen ſua Deo gloria, vt eius ſubſidio contenti ſimus. Sicuti enim frangere ſolet ſuperbos qui rabiem ſuam deſpumant, ita etiam aſtutos deprehendere in ſua aſtutia. Porrò ne hoſtium inſidiis & captionibus putemus nos eſſe expoſitos, opportunè ſuggerit nobis Propheta plenum conſolationis & ſpei epitheton, vocans nos Dei *abſconditos.* Nam quod quidam in cõtrariam partem trahunt, quia non appareat Dei auxilium quo protegimur, ſicuti alibi vita fidelium vocatur abſcondita: nimis coactum eſt, & Coloſſ. 3.
prorſus remotum tam à mente quàm à verbis Prophetæ. Simpliciter enim decet latere nos a. 5.
ſub vmbra alarum Dei. quia etſi videmur patere & obnoxij eſſe impiorum libidini, occulta Dei virtute ſeruamur. Ideóque alibi dicitur, Abſcondes me in abdito tabernaculi tui. Simul Pſal. 27. b.
tamen notandum eſt, non alios occultari ſub Dei cuſtodia, niſi qui ſuis viribus diffiſi, trepidi 5.
ad Deum confugiunt. nam qui perſuaſi ſe ad reſiſtendum pares fore, audacter concurrunt, & quaſi metu ſoluti laſciuiũt, tãdem dabunt nuditatis ſuæ pœnas. Ideóque nihil tutius eſt quàm ſub Dei vmbra deliteſcere, dum propriæ imbecillitatis conſcij, ſalutem noſtram in eius ſinum conijcimus.

5 *Dixerunt, Venite.* Augetur hac circunſtantia indignitas, quòd in animo habuerint impii Eccleſiam radicitus excidere. Poteſt quidem hoc reſtringi ad Ammonitas & Moabitas, qui flabella fuerunt aliis excitandis. Sed quia eorum impulſu Agareni, Syrij, & reliqui non diſſimili odio & furore perciti ad perdendum Dei populum arma ſumpſerunt, commode hanc vocẽ

omnibus tribuemus, quia ſcilicet inita pactione certatim irruerint, aliique alios hortati ſint ad delendum regnum Iuda. Cauſa autem tam crudelis odij præcipua fuit, quòd Satan Dei Eccleſiam extinguere ſemper conatus eſt: ideóque ſuos omnes ad furorem impellere non deſtitit. *Excidere à gente* ſignificat funditus eradicare, ne ſit amplius gens aut populus, quod clarius patet ex ſecundo membro, *ne memoretur poſt hac nomen Iſrael.* Atque hæc circunſtantia valuit ad prouocandam Dei miſericordiam, quòd bellum hoc non ſit ſuſceptum communi more, vt victi & ſubacti venirent in hoſtium poteſtatem, ſed ad vltimum vſque exitium progreſſa ſit ſæuitia, perinde autem fuit acſi conati eſſent euertere Dei conſilium in quo fundata eſt Eccleſiæ perpetuitas.

6 *Quia conſultauerunt corde ſimul, aduerſus te fœdus pepigerunt.*
7 *Tabernacula Edom, & Iſmaelitæ, Moab, & Hagareni.*
8 *Gebal, & Ammon, & Amalec, Philiſthiim cum habitatoribus Tyri.*
9 *Etiam Aſſur ſociatus eſt illis: fuerunt brachium filijs Loth. Selah.*

6 כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרתו:
7 אהלי אדום וישמעאלים מואב והגרים:
8 גבל ועמון ועמלק פלשת עם־ישבי צור:
9 גם־אשור נלוה עמם היו זרוע לבני־לוט סלה:

6 *Quia conſultauerunt.* Hîc multiplices copias recenſet, quæ iunctis viribus machinabantur Eccleſiæ Dei ruinam. Quum ergo tam valida factione incumberent multæ gentes in perniciem infirmi regni, neceſſe fuit maturè ſubleuari admirabili Dei auxilio, quibus nulla ad ſe
1. Par. 14. tuendos facultas erat. Et tamen in ſimili deſperatione erupit ſancto Regi Aſa vox illa verè
c.11. heroica, Non eſt difficile Deo ſuccurrere ſiue aduerſus magnum, ſiue exiguum exercitum: nec impediet noſtra paucitas, quominus ab ingenti multitudine nos eripiat. Idem ſcilicet Spiritus qui inuicta illa fortitudine inſtruxit pium Regem, Pſalmum hunc toti Eccleſiæ dictauit, vt ſe intrepidè ad opem Dei conferret: Ac hodie quoque nobis verba præit ne Dei inuocationi ianuam præcludat vllum diſcrimen. Nam vt in nos conſpiret totus mundus, murus hic aheneus
Pſal. 2. a. 1. oppoſitus eſt ad defenſionẽ regni Chriſti. Vt quid tumultuantur Gentes, &c. Nec verò mediocriter nobis prodeſt, in hoc exemplo quaſi in ſpeculo, cernere quid ab initio Eccleſiæ Dei cõtigerit, ne hodie nos eadẽ vel ſimilis conditio nimium percellat, dum totus mundus nobis eſt infeſtus. Videmus enim vt diabolico furore totum orbem in nos inflammet Papa. Itaq; quocunque vertamus oculos, totidem infeſti ad nos delendos exercitus occurrent. ſed vbi ſtatuerimus, nihil nobis accidere noui, veteri Eccleſiæ fato confirmabimur ad tolerantiam, donec virtutem ſuam repentè Deus exerat, quæ ſola ad diſſipandos omnes mundi conatus ſufficiet. Porrò ne ambigerent fideles an ſibi paratum eſſet è cælo auxilium, clarè affirmat Propheta, bellum cum Deo ſuſcipere quicunque Eccleſiam infeſtant, quæ ſuſtinetur eius patrocinio.
Zach. 2. c. Scimus enim qua lege pronunciet ſe nobis fore auxiliatorem, Qui tangit vos, (inquit) tangit
8. pupillam oculi mei. Et quod dictum fuit alio Pſalmo de Patriarchis, ad omnes fideles exten-
Pſa. 105. b. ditur, Ne tangatis chriſtos meos: & ne ſitis moleſti Prophetis meis. Nam vnctionem qua nos
15. ſignauit, vult eſſe clypei loco, qui nos ſaluos & incolumes præſtet. Quanquam igitur non intulerant ex profeſſo bellum Deo qui hîc numerãtur populi: quia tamen vbi Deus iniuſtè ſuos impeti videt, medium ſe conſtituit ad ſuſtinendos inſultus: meritò dicit Propheta, omnes illos fœdus pepigiſſe contra Deum. Sicuti hodie Papiſtæ quum de nobis perdendis conſilia agitant, ſi quis roget an fortiores Deo ſint futuri, protinus excipient, ſibi non eſſe in animo Gigantum more cælum inuadere. ſed quia pronuntiat Deus quoties iniuſtè lædimur, ſe quoque violari ex fidei ſpecula longè nos proſpicere conuenit quod ipſi tandẽ effectu ipſo ſentient. *Conſultare corde*, quidam exponunt, ſtrenuè & magno ſtudio deliberare ſicuti Fieri ex animo dicimus quod fit ſerio ardentíque affectu. Sed potius hac voce reconditos aſtus notare voluit Propheta de quibus paulò antè conqueſtus eſt. *Tentoria Edom* quidam interpretes ad bellicum apparatum referunt, acſi diceret Propheta, veniſſe bene inſtructos cum tentoriis ad protrahendum bellum: ſed videtur potius alludere ad gentium illarum morem, quia ſub tabernaculis degebant. Quanquam hyperbolica eſt loquutio: acſi diceret, tuguria illorum ſuis locis fuiſſe euulſa, tãta erat bellandi cupiditas. De ſingulis autem gentibus curioſè nõ diſſero, quia maior pars frequenti Scripturæ vſu ſatis nota eſt. Quòd autem dicit *Aſſur* cum aliis *fuiſſe brachium filijs Loth*, hinc certè non parum augetur indignitas. Nefariæ crudelitatis fuiſſet, exteris Gentibus ſuppetias ferre contra ſuos cognatos: nunc quum claſſicum primi canunt, & vltro accerſunt Aſſyrios & reliquos, perdendis ſuis fratribus, nónne meritò deteſtabilis eſt tã barbara feritas? Nam vt Ioſephus ipſe commemorat, ſine noxa & maleficio per eorum fines trãſierant Iſraelitæ, quia Dei mandato ſanguini ſuo pepercerant. Quum ergo viderent Moabitæ & Ammonitæ vigere apud fratres ſuos ſanguinis memoriam. nónne mutuo etiam colẽda

ipſis

ipſis erat humanitas, ne quid hoſtile tentarent? ſed hoc quoque Eccleſiæ quaſi fatale eſt, non modo ab externis hoſtibus impeti, ſed plus moleſtiarum ab adulterinis fratribus ſufferre. Sicuti hodie nulli importunius in nos inſaniunt quàm degeneres Chriſtiani.

10 *Fac illis ſicut Madianitis, ſicut Siſaræ, ſicut Iabin, in torrente Ciſon.*

11 *Perierunt in Endor: fuerunt ſicut ſtercus terræ.*

12 *Pone eos, Principes eorum ſicut Oreb, & ſicut Zeb, & ſicuti Zeba & ſicuti Salmuna, omnes Principes eorum.*

13 *Qui dixerunt, Hæreditate poßideamus nobis habitacula Dei.*

10 עשה להם כמדין כסיסרא כיבין כנחל קישון:

11 נשמדו בעין־דאר היו דמן לאדמה:

12 שיתמו נדיבמו כערב וכזאב וכזבח וכצלמנע כל־נסיכמו:

13 אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים:

10 *Fac illis.* Poſtquam de grauiſſimis ſuis oppreſſionibus conqueſti ſunt fideles, quò propenſior eſſet Deus ad opem ferendam, nunc in memoriã reuocant quàm ſæpe deſperatis populi ſui rebus remedium attulerit. Vnde colligere promptum fuit, Deum conſulto auxilium ſuum differre, dum premuntur eius ſerui, vt mirabiliter in vltima neceſſitate perditis ſuccurrat. Duas autem hiſtorias miſcet Propheta, quia debuit vno contextu proſequi, *Fac illis ſicut Madianitis in torrente Ciſon,* Inſerit autem cladẽ Iabin & Siſaræ: ſed in diſtinctione non multum fuit momenti, quia ſatis habebat ſibi & reliquis fidelibus ſuggerere quæ Deus olim in liberando populo ſæpius ediderat miracula. Summa enim huc tendit, Deum, qui toties profligatis hoſtibus, pauidas oues ſuas è faucibus luporum eripuit, non deſtitui nunc eadem virtute. Scimus quàm mirificè populo per manum Gedeonis opitulatus ſit. Videri enim potuit merum ludibrium, quòd cum validiſſimo exercitu congredi auſus fuerit Gedeon, non niſi trecẽtos milites ſecum ducens, præſertim qui ſeruitio aſſueti, ſolo dominatorum aſpectu terreri poterant. Atqui factum eſt vt Madianitæ mutuis vulneribus conciderent. Eadem Dei gratia in cæde Siſaræ & Regis Iabin refulſit. nam auſpiciis mulieris ambo ſunt profligati à Barach, qui ingentibus eorum copiis exiguam manum opponere auſus eſt. Dux etiam ipſe Siſara non fortiter in prælio occubuit, ſed quum in latebras fugiſſet, muliebri manu percuſſus eſt. Ergo ne fideles terrore occupati deſperent, tempeſtiuè ſibi obiiciunt hæc liberationis exempla, quibus teſtatus fuerat Deus ſatis in ſe vno reſidere potentiæ ad ſuos tuendos, quoties humanis opibus deſtituti, ad eum confugerent. Porrò ex illo incredibili & inſolito modo liberationum, colligebant Deum mirificum eſſe artificem in Eccleſia ſua ſeruanda, vt in ſolo eius flatu, confiderẽt ſibi eſſe ſatis præſidij ad hoſtes ſternendos. Neque hoc tantum loco refertur in hunc finem Madianitarum ſtrages, ſed Ieſaias etiam eadem ratione futuram Eccleſiæ reſtitutionem confirmat. Quod dicit *fuiſſe ſtercus terræ*, bifariam exponitur, vel quòd in terra putrefacti ſint, vel calcati ſint inſtar ſterquilinij atque hic poſterior ſenſus melius quadrat, licet priorẽ nõ repudiem. Cur dicat *periiſſe in Endor*, non ſatis liquet. Legitur hoc nomen Ioſuæ cap. 17. c. 11. Et probabile eſt illic deletum fuiſſe exercitum Regis Iabin. Quod enim appellatiue quidam accipiunt Endor, quaſi dictum eſſet palàm & oculari ſtrage, mihi non placet.

Iud 6.

Iud. 4.

Eſ. 9. 4.

13 *Qui dixerunt.* Iterum accuſat profanos homines ſacrilegij, quòd prædatoria licentia inuolẽt in ipſam Dei hæreditatem. Certum quidem eſt, non hoc verbis præ ſe tuliſſe, ſed quũ Deum ſpernerent, quem ſciebant coli in populo Iſrael, meritò hoc crimine eos onerat, quòd Deum hæreditate ſua ſpoliare conati ſint. Nec vero dubium eſt quin conuitiis exagitauerint verum Deum, vt ſuis figmentis inebriati, ſacrũ eius numen pro nihilo ducebant. Atque vt abſtinuerint à craſſis blaſphemiis, quicquid tamen moleſtiæ infertur piis, redundat in Dei contumeliam, qui in ſuam clientelam eos recepit. Subeſt etiam huic loquendi formæ non parua conſolatio, dum Iudæam Propheta nũcupat *habitacula Dei*: quia hac lege ſe nobis cõiunxit vt perpetuam quietem & domicilium inter nos habeat: imò non ſecus charam & pretioſam habeat Eccleſiam, quàm paterfamiliâs optimas poſſeſſiones.

14 *Deus mi pone eos tanquam globum, tanquam ſtipulam coram vento.*

15 *Sicut ignis inflammat ſyluam, & ſicut flamma accendit montes.*

16 *Sic perſequaris eos in tempeſtate tua, & turbine tuo terreas eos.*

14 אלהי שיתמו כגלגל כקש לפני־רוח:

15 כאש תבער־יער וכלהבה תלהט הרים:

16 כן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם:

17 *Imple facies eorum ignominia, vt quærãt no-*
men tuum Iehoua.

17 מַלֵּא פְנֵיהֶם קָלוֹן וִיבַקְשׁוּ
שִׁמְךָ יְהוָֹה׃

18 *Pudeſiant & terreantur vſque & vſque,*
confundantur & pereant:

18 יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ עֲדֵי־עַד וְיַחְפְּרוּ
וְיֹאבֵדוּ׃

19 *Et ſciant quòd tu ſis nomen tuum Iehouah,*
ſolus tu excelſus ſuper omnem terram.

19 וְיֵדְעוּ כִּי־אַתָּה שִׁמְךָ יְהוָֹה
לְבַדֶּךָ עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃

14 *Deus mi.* Quia intolerabilis eſt impiorum ſuperbia dum ad perdendam Eccleſiam ſe accingunt, rogat Deum Propheta vt eos pudefaciat, quando aliter corrigi eorum inſolentia nequit, donec confuſi & turpiter fruſtrati iaceant. Quod hoc modo futurum Propheta dicit *vt quærant nomen Dei*, de vera conuerſione, meo iudicio, intelligi non debet. Primus quidem fateor, hic gradus eſt ad reſipiſcẽdum, vbi homines flagellis humiliati, vltro ſe demittunt: ſed Propheta ſimpliciter coactam & ſeruilem ſubiectionẽ notat, qualis fuit Pharaonis, ſæpe enim contingit, impios malis ſubactos dare gloriam Deo ad momentum. Sed quia paulò pòſt phrenetica rurſus amentia feruntur, hinc ſatis detegitur hypocriſis, ſéque prodit quæ in eorũ cordibus latebat ferocia. Vult ergo plagis impios cogi vt inuiti Deum agnoſcant: vt ſaltẽ eorum furor qui ex impunitate prorumpit, conſtrictus ac incluſus teneatur. Idque melius apparet ex proximo verſu, vbi palàm æternum illis interitum precatur. quod minimè quadraret ſi daretur pœnitentiæ locus. Nec abs re tot voces accumulat Propheta, partim quia, vt ſunt indomabiles reprobi, quamuis ſæpius caſtigati ſint, colligunt tamen ſubinde nouas vires, & nouos ſpiritus: partim quia nihil apud nos perſuaſu magis eſt difficile, quàm breui perituros qui læti in ſumma proſperitate exultant. Id autem fit quia non ſatis apprehendimus quàm formidabilis maneat Dei vindicta Eccleſiæ oppreſſores.

19 *Et ſciant quod tu.* Nunc quoque de ſalufica Dei notitia non agit, ſed quam reprobis extorquet violẽta Dei manus. Quanquã nõ ſimpliciter dicit cogni turos aliquẽ eſſe Deum, ſed ſpeciale ponit notitiæ genus, quod profani homines, quibus antea contẽptui fuit vera religio, tandem ſenſuri ſint vnicum eſſe Deum illum qui ſe in Lege patefecit & in Iudæa colitur. Interim tamen notitiam duntaxat euanidam, radicéque & viuo ſenſu carentem deſignat: quia nec ſeriò, nec libenter ſe Deo ſubiiciunt reprobi, qui vel ad fictum obſequium inuiti trahuntur. vel, quatenus eos compeſcit, non audent in apertum furorẽ erũpere. Hæc igitur eſt experimentalis notitia, quæ ad cor vſque non penetrat, ſed vi & neceſſitate exprimitur. Eſt autem emphaticum pronomẽ אתה, quia ſubeſt comparatio inter Deum Iſraelis & alios omnes fictitios, acſi dixiſſet Propheta, Domine fac vt ſentiant, quæ ſibi fabricati ſunt idola, nihil eſſe. Et certè quantumuis refugiant lucem Dei contemptores, & nunc ſibi obducant nebulas, nunc ſe immergant profundis tenebris, Deus tamen eos perſequitur, & trahit ad ſui notitiam, quam cuperent ignorantia ſepelire. Quia autem promiſcuè & indignè transfert mundus ad ſua figmenta ſacrum Dei nomen, hanc profanationem ſimul corrigit Propheta quum addit, *Nomẽ tuum Iehouah*: acſi diceret, verè in eum ſolum competere eſſentiam, aut verè eſſe quod dicitur: quia vtcunque eius gloriam dilacerent increduli, ipſe tamen integer manet. Semper tenenda eſt illa quam dixi anthiteſis. Nulla enim fuit tam barbara natio quæ non coleret deitatem aliquam: ſed vnaquæque Regio proprios fingebat ſibi deos. Et quãuis Moobitæ, Idumæi, & reli-
1. Reg. 20. qui concederent aliquid poteſtatis Deo Iſrael: eam tamen putabant Iudææ finibus eſſe inclu-
d. 23. ſam: ſicuti Rex Syriæ vocabat Deum montium. Præpoſtera hæc gloriæ Dei partitio vno verbo refellitur, ac euertitur quicquid tunc in mundo ſuperſtitionum fuit, quum vni Deo Iſrael tam eſſentia, quàm nomen ſuum aſſeritur: quia niſi aboleantur omnia Gẽtium idola, non obtinebit ſolius Iehouę nomen: ideóq; additur, *Tu ſolus excelſus ſuper terram.* quod diligẽter notandũ eſt: ſuperſtitioſis enim vt plurimum ſatis eſt, relinquere Deo ſuum nomen, hoc eſt duas vel tres ſyllabas, quum interea virtutem eius diſcerpant. quaſi verò inani titulo contineatur eius maieſtas. Sciamus ergo non aliter Deum excellere inter homines, niſi dum imperio ſuo potitur, nec quicquam opponitur ad obſcurandam eius gloriam.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXIIII.

Conqueritur ſibi nihil eſſe moleſtius quàm arceri à Tabernaculi acceſſu, & à cœtu piorum exulare, in quo Deus inuocabatur: & nihil piorũ deſiderio obſtare poſſe quominus ad Deum quærendũ conſtanter perrumpant. Tandem reſtitui poſtulans, iterum teſtatur pluris ſibi eſſe diem vnũ agere in Tabernaculo Dei: quàm diu vitam prorogare inter incredulos.

Pſal. LXXXIIII.

1 *PRæfecto ſuper Githith, filiorum Coræ Pſalmus.*

1 לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית לִבְנֵי־
קֹרַח מִזְמוֹר׃

2 *Quam dilecta tabernacula tua Iehouah exercituum!*

2 מַה־יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ
יְהוָֹה צְבָאוֹת׃

concupiſcit

3 *Concupiſcit atque etiam deficit anima mea*
poſt atria Iehouæ: cor meum & caro mea exul-
tant ad Deum viuum.
4 *Etiam paſſer inuenit ſibi domum, & hirun*
do nidum ſibi, vbi reponat pullos ſuos, ô altaria
tua Iehouah exercituum Rex meus & Deus
meus.
5 *Beati qui habitant in domo tua ſemper lau-*
dabunt te. Selah.

3 נִכְסְפָה וְגַם־כָּלְתָה נַפְשִׁי
לְחַצְרוֹת יְהוָה לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ
אֶל־אֵל חָי׃
4 גַּם־צִפּוֹר מָצְאָה בַיִת
וּדְרוֹר קֵן לָהּ אֲשֶׁר־שָׁתָה אֶפְרֹחֶיהָ
אֶת־מִזְבְּחוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת
מַלְכִּי וֵאלֹהָי׃
5 אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ
סֶּלָה׃

1 *Præfecto.* Etſi non inſcribitur nomen Dauidis, quia tamen argumentum conuenit eius perſonæ, probabile eſt eum fuiſſe authorem. Nam quod putant quidam à filiis Coræ eius nomine fuiſſe compoſitum, hac ratione ſatis (vt arbitror) refellitur, quòd ætate ſua Dauid Prophetiæ dono magis excelluerit quàm vt mandaret partes iſtas Leuitis. Vna tãtùm obſtat difficultas, quòd meminit montis Sion, ad quem nõ antè aducta fuit Arca fœderis quàm ipſe potitus eſt tranquillo regno. Atqui ab eo tempore ſemel tantùm ad breue tempus priuatus fuit Arcæ conſpectu, quum filium ſuum fugeret. Verba autem ſonant tunc iactatum fuiſſe per varia & longa exilia. Verùm ſi reputamus Dauidem longo pòſt tempore Pſalmis cõplexum eſſe quæ ſub Saule perpeſſus fuerat, non mirabimur montem Sion ab eo ſimul nominari. De voce Githith alibi dictum eſt. Pſal. 8.

2 *Quàm dilecta.* Conqueritur Dauid ſibi negari in Eccleſia Dei locum vt fidem ſuã profiteatur, proficiat in pietate, ſéque exerceat in Dei cultu. Nam qui Tabernacula Dei regnum cæleſte eſſe volunt, quaſi ingemiſcat ſe hoſpitem eſſe in mundo: non ſatis attendũt ad præſentem eius neceſſitatem. Sciebat non fruſtra ſacros cõuentus Diuinitus fuiſſe præſcriptos, quia talibus adiumentis opus habent fideles quandiu peregrinantur in mũdo. Erat etiam ſibi propriæ infirmitatis conſcius, non ignorans quantum ab Angelica perfectione diſtaret. Quare non immeritò deplorat ſe deſtitui mediis illis quorum vſus ſatis notus eſt piis. Nam haud dubiè rectum externi ordinis finem ſpectauit: quia ſimilis non erat hypocritis, qui dum ſolennes conuentus magna pompa frequentant, licèt videantur toti feruere, mera tamen oſtentatione defungi volunt erga Deum. In hoc certè craſſo figmento minimè occupatus fuit Dauid, ſed liberum Sanctuarij ingreſſum tantopere optauit, vt ſincere & ſpirituali modo Deũm illic coleret. Exclamatio, ardentis affectus ſignum eſt, quem plenius ſecũdo verſu explicat. Vnde colligimus, nimium eſſe ſtupidos qui ordinem à Deo mandatum, quaſi poſſent proprio marte in cælum conſcendere, ſecurè negligunt. Dixi in ſecundo verſu non vulgarem deſiderij ardorem exprimi, quia quum כסף ſignificet vehementer expetere, non contentus hoc verbo, adiungit *animam ſuam deficere poſt atria Dei:* quod tantundem valet atque euaneſcere, quum immodico affectu extra nos rapimur. Atria autem poſuit: quia quum Sacerdos nõ eſſet, non vltrà progredi licuit. Scimus enim Sanctuarium interius ſolis Sacerdotibus fuiſſe apertum. Tãdem exprimit deſiderium hoc diffundi vſque ad corpus, quod ſcilicet externo geſtu ſe in ore, oculis & manibus proferret. Dicit autem *ad Deum viuũ* nõ quòd anguſto rẽtorio incluſus eſſet Deus: ſed quia ſcalis ſibi ſciebat eſſe opus per quas in cælum conſcenderet. viſibile verò Sanctuariũ vice ſcalarum eſſe: quia ad cæleſte exemplar pias mentes dirigebat. Et certè quãdo ad Dei altitudinem nos carnis tarditas aſſurgere non patitur, fruſtra nos ad ſe vocaret, niſi etiam deſcẽderet ad nos viciſſim: vel ſaltem interpoſitis mediis, manus quodammodo ad nos ſurſum tollendos extenderet.

4 *Etiam paſſer.* Verſum hunc quidam vno contextu legunt: acſi diceret Propheta, aues prope altaria nidulari. vnde melius apparet quàm iniqua ſit eius conditio qui procul inde prohibetur. Et huic ſententiæ videtur ſuffragari particula את, quę accuſatiuo caſui vtplurimum iũgitur. Sed quia interdum etiam ſeruit exclamationibus, non dubito quin Propheta medium orationis curſum abrumpens, exclamet, ſibi conſpectu altaris nihil fore gratius. Primum ergo Dauid paſſeribus ſe & hirundinibus comparans, miſeriam ſuam amplificat: quia indignum eſt ab hæreditate ſibi promiſſa expelli Abrahæ filios, quũ auiculæ nidos alicubi reperiant. Quanuis autẽ nactus quandoque eſſet cõmodum hoſpitium, imò liceret apud incredulos cũ aliqua dignitate manere, viſus tamen eſt ſibi quodãmodo exul à toto orbe quantiſper ad Sanctuariũ non patebat acceſſus. Nam certè hic nobis eſt viuendi finis vt in Dei cultu exerceamur. Porrò quanuis non ritè colatur niſi ſpirituali modo, ſubſidiis tamen vti opus eſt quæ non abs re nobis deſtinauit. Hæc ratio eſt cur in hanc vocem erumpat Dauid, *ô altaria tua Domine.* Nam quia obiicere promptum erat, multos eſſe angulos in mundo vbi tuto quieſceret, imò multos eſſe hoſpites qui libẽter eum exciperẽt, atque ita ſine cauſa tumultuari: reſpõdet, ſe malle to-

ti mundo renũtiare, quàm priuati ſacro Tabernaculo: nullum locum ſibi iucundum eſſe procul à Dei altaribus,imò nullum vſquam domicilium extra terram ſanctam ſibi placere. Atque huc pertinent epitheta quæ Deo tribuit, Rex meus & Deus meus. ſignificat enim moleſtam & acerbam eſſe vitam,quia exulet à regno Dei:ac ſi diceret,etiamſi me certatim omnes inuitent quandiu à finibus tuis excludor quum Rex meus ſis,quid me iuuaret in mundo agere? iã quum Deus meus ſis,quorſum viuo,niſi vt ad te aſpirem? Vbi autem me reiicis,cur nõ omnia hoſpitia aſperner quamlibet ſuauiter carni meæ arrideant?

5 *Beati qui habitant.* Hîc clarius definit rectum & legitimum Sanctuarij vſum: atque ita ſe diſcernit ab hypocritis,qui & ipſi ad cæremonias externas ſedulò accurrunt,ſed pietate vacui. Veros autem Dei cultores teſtatur Dauid afferre laudis ſacrificium, quod à fide ſeparari non poteſt. Neque enim ex animo Deum laudabit niſi qui acquieſcẽs in eius gratia, ſpirituali pace & gaudio fruitur.

6 *Beatus homo cui robur in te,ſemita in corde eorum.*

6 אַשְׁרֵי אָדָם עוֹז לוֹ בָךְ מְסִלּוֹת בִּלְבָבָם׃

"vel mori 7 *Tranſeuntes in valle "fletus,fontem ponet, etiam ciſternas operiet pluuia.*

7 עֹבְרֵי בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ גַּם־בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה׃

"vel è turma in turmam. 8 *Venient "è virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion.*

8 יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל־חָיִל יֵרָאֶה אֶל־אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן׃

6 *Beatus.* Iterum docet Sanctuarium ſe non expetere tantùm vt paſcat oculos, ſed vt in fide proficiat. Eſt enim hic non vulgaris profectus,recumbere toto animo in Deum, quod fieri non poteſt niſi deiecto omni faſtu, & animis verè humiliatis. Atqui hanc ſibi quærendi Dei rationem ſtatuit,vt precario mutuetur ab eo virtutem qua ſe deſtitui ſentit. Quod mox ſequitur *ſemitas eſſe in corde ipſorum*,quidam vno contextu ita exponunt,fœlices eſſe qui viam ſequuntur à Deo præſcriptã: quia nihil magis perniciofum eſt,quàm ſapere ex proprio ſenſu.
Ieſa. 30. c.21. Nec verò fruſtra de lege pronuntiatum eſt, Hæc eſt via, ambulate in ea. Verum igitur eſt, peruerſis erroribus circumagi homines vbi vel tantillum à verbo Dei deflexerunt. Sed melius hoc reſtringitur ad præſentem circunſtantiam,fœlices eſſe qui Deum ſibi cupiunt eſſe vitæ moderatorem, ideóque ad eum accedere cupiũt. Neq; enim (vt dictum eſt) moratur Deus externas cæremonias, ſed regere vult ac ſibi ſubiicere quos ad Tabernaculum ſuum inuitat. Quiſquis ergo didicit quanta ſit fœlicitas,Deo inniti,ſtudia huc ſua & omnes ſenſus applicabit,vt ad Deum celeriter properet.

7 *Tranſeuntes in valle.* Intelligit nihil poſſe cordatis ſtrenuíſque Dei cultoribus obſtare quin ad Sanctuariũ feſtinẽt. Atque hac loquendi forma cõfirmat quod prius dixit, nihil magis eſſe optabile quàm exerceri quotidie in Dei cultu: quãdo nullæ difficultates, nulla obſtacula, piorum deſideria morari poterunt quin alacriter per arida deſerta concurrant ad celebrandos ſacros cõuentus. Quoniam בכא ſignificat flere, ה verò & א literæ ſunt affines, quarum mutua eſt tranſmutatio,vertunt multi,vallem fletus. Probabilis eſt tamen eorum opinio qui morum vertunt. Quanquam dubium nõ eſt notari ſteriles & ieiunas ſolitudines, per quas moleſtũ eſt iter facere:quia ad viaticũ nihil eſt magis neceſſarium potu. Piorũ ergo conſtantiam probare voluit Dauid,quia aquæ penuria,ob quam deficiũt viatores, nõ impediet quo minus per valles arenoſas ad Deum quærendum properent. Quibus verbis coarguitur eorũ ignauia quibus graue eſt quicquam ſubire incommodi dum proficiſcẽdum eſt in Dei cultu. Suum otium & deliciæ eos oblectant.itaque modò pedem mouere neceſſe non ſit,libenter ſe profitebũtur Dei cultores:ſed liberum doctrinæ & Sacramentorum vſum ne pilo quidem redimunt. Videmus quàm multos nidis ſuis affixos teneat hæc ſocordia, vt nulla commoditate fraudari ſe ſuſtineant,etiam vbi ad preces publicas,ad audiendam ſalutis doctrinam, ad ſacra myſteria participanda vocantur:videmus alios dormire,alios operam dare lucro,alios implicitos eſſe profanis negotiis,alios etiam ludere. Vnde mirum non eſt, qui procul abſunt,& qui ſine facultatũ diſpendio frui nequeunt iſtis ſalutis adminiculis,domi reſides manere. Atqui ne in ſuis lautitiis ſibi placeant,pronuntiat Dauid,quibus cordi eſt pietas, & qui feriò Deum colũt, eos pergere non modò per mollem & lætam viam,ſub vmbra,& per delectabiles vias, ſed etiam per aſpera deſerta:& potius ſibi facturos ciſternas maximo labore, quàm regionis ſiccitas eorum iter impediat. Idem & proximo verſu repetit:quia enim ex Legis præſcripto, poſtquam Arca fœderis in montem Sion tranſlata fuerat, illic erant ſacri conuentus: dicit fideles certatim illuc venturos. Nomen חיל raro ſignificat turmam,ſæpius autem potentiam vel robur. Ideo ad communem linguæ vſum aptius erit vertere, *Venient è virtute in virtutem*:ac ſi diceret, fideles collectis ſubinde viribus aſcendere ad montem Sion,nec laſſitudine vlla tardari, donec conſpiciant Dei faciem. Sicui tamen magis placeat turma, ſenſus erit, non paucos modò venturos,ſed permultas cateruas. Porrò quomodo apparuerit olim Deus in templo ſeruis ſuis,alibi dictum eſt,ac præſertim Pſal. 27. a. 45. Etſi enim nulla illic viſibilis erat Dei imago, quia tamen

tamen Arca fœderis ſymbolum erat eius præſentiæ, experti ſunt fideles hoc ſe adminiculo vtiliter iuuari vt ad Deum accederent.

9 *Iehoua Deus exercituum audi precationem meam, auſculta Deus Iacob. Selah.*

9 יהוה אלהים צבאות שמעה
תפלתי האזינה אלהי יעקב סלה:

10 *Clypeus noſter aſpice Deus, & intuere faciem Chriſti tui.*

10 מגננו ראה אלהים והבט
פני משיחך:

11 *Quia melior eſt dies* vnus *in atriis tuis, quàm mille: elegi limē tenere in domo Dei mei, potius quā habitare in tabernaculis impietatis.*

11 כי טוב יום בחצריך מאלף
בחרתי הסתופף בבית אלהי מדור
באהלי רשע:

12 *Quia ſol & clypeus Iehoua Deus, gratiam & gloriam dabit Iehoua, non claudet bonum ambulantibus in rectitudine.*

12 כי שמש ומגן יהוה אלהים חן
וכבוד יתן יהוה לא ימנע טוב
להלכים בתמים:

13 *Iehoua exercituum, beatus homo qui confidit in te.*

13 יהוה צבאות אשרי אדם
בטח בך:

9 *Iehoua Deus.* Quia ſtultè & ſine profectu profani homines ſe macerant & torquent in ſuis deſideriis, prudenter Dauid ſua vota ad Deum conuertit. Atque hinc etiam apparet non fuiſſe ambitioſis iactantiis deditū: ſicuti mirum ardorem præ ſe ferunt multi hypocritæ, quos intus frigere teſtis eſt Deus. Primò autem generaliter audiri poſtulat: deinde quia videri poterat ab Eccleſia reſectus, huic tentationi occurrit, ſe aggregans & colligens cum omnibus piis ſub Dei præſidium. Niſi enim Eccleſiæ fuiſſet membrum, non poterat communiter quaſi in omnium perſona dicere, *Clypeus noſter.* Mox etiam altius conſcendit, regiam vnctionē, qua Deus per manum Samuelis eum dignatus fuerat, in medium proferens. Emphatica enim eſt loquutio, quam multi interpretes nimis frigidè tranſmittunt, *Aſpice in faciem Chriſti tui.* Nam Dei favorem hinc ſibi promittit, quia eius mandato vnctus fuerat in Regem. Quia verò ſciebat regnum ſuum non niſi eſſe vmbratile, non dubium eſt quin ſibi gratiam conciliare ſtuduerit obiecto Mediatore, cuius perſonam gerebat: ac ſi dixiſſet, Quamuis indignus ſim quem tu reſtituas, hoc tamen meretur vnctio qua me typū feciſti vnici Redemptoris. Quibus verbis docemur, non aliter nobis propitiari Deum, quàm vbi Chriſtus in medium prodit, cuius aſpectu diſcutiuntur omnes vitiorum noſtrorum nebulæ. 1. Sam. 16. c. 12.

11 *Quia melior eſt dies.* Quum maior pars mundi ſine ratione viuere appetat, nec aliud habeat in votis quàm ſibi vitam prorogari: teſtatur hic Dauid non modò propoſitum ſibi eſſe viuendi finem vt Deum colat, ſed ſibi pluris eſſe diem vnum, quem impendere licebit in cultum Dei, quàm longum tempus tranſigere inter homines profanos à quibus exulat religio. Quia vero ſolis Sacerdotibus fas erat Templum ingredi, diſertè exprimit Dauid, modò ſubſidere in atrio liceat, hac ſorte contentum ſe fore. Nam סף poſtem vel limen domus ſignificat. Porrò comparatio iſta multum amplificat, quum ſe *malle* dicit *in ipſis Templi foribus ſubſiſtere, quàm occupare tabernacula impietatis*: quaſi diceret, ſe in vulgarem & ignobilem locum malle reiici, modò cenſeatur in Dei populo, quàm primarium gradum tenere inter impios. Rarum certè pietatis exemplum. Quamuis enim multi locum ſibi in Eccleſia eſſe cupiant, ſic tamen præualet ambitio, vt pauciſſimis ſufficiat in communi numero manere. Omnes enim ferè abripit veſana altius conſcendendi cupiditas, vt quieta illis non ſit ſtatio niſi emineant.

12 *Quia ſol & clypeus.* Solis comparatio huc tendit, quemadmodum ſol luce ſua mundum viuificat, fouet, atque exhilarat, ita ſereno Dei aſpectu recreari fideles: imò non aliter viuere & ſpirare, niſi quatenus illis Deus affulget. Clypei nomine intelligit Propheta, ſalutem noſtram, quæ alioqui innumeris periculis expoſita eſſet, eius defenſione protegi: quia non ſatis eſſet, viuificum nobis eſſe Dei fauorem, niſi inter tot diſcrimina virtutem quoque ſuam ad nos tuendos opponeret. Quòd poſtea ſequitur, *gratiam & gloriam dabit*, ita poſſet accipi, quos Deus in hoc mundo ſua gratia ornauit, tandē in regno ſuo, cæleſti gloria coronare Sed quia vereor ne arguta ſit illa diſtinctio, prę̨ſtabit, meo iudicio, ita reſoluere ſententiā. poſtquā fauore ſuo complexus fuerit Deus fideles, extollet eos in ſummá dignitatem, nec deſinet eos ſuis donis locupletare. Quod etiam confirmat proximo membro, *non prohibebit bonum ambulantibus in rectitudine*: ac ſi diceret, nunquam exhauriri Dei beneficētiam quin aſſiduè fluat. Interea colligimus ex iis verbis, quicquid eſt in nobis præſtantiæ, manare ex mera Dei gratia. Simul Dei cultoribus propriā notam aſcribit, quòd eorū vita ad integritatem ſit compoſita. Quòd exclamat in fine Pſalmi *beatos eſſe qui in Deo confidunt*: videtur referri ad exilij tempus. Prius dixerat beatos eſſe qui habitant in atriis Dei: nunc quāuis hoc bono ad tēpus caruerit, ſe tamen negat prorſus fuiſſe miſerum: quia optimo ſolatio fretus, Dei gratiā procul intuitus ſit. Atq; hoc exemplum

notatu dignum eſt. quãdiu enim priuamur Dei beneficiis, angi quidem triſtitia & gemere neceſſe eſt: ſed ne doloris ſenſus nos abſorbeat, ſtatuere conuenit, inter ipſas miſerias nos fide & patientia beatos eſſe.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXV.

Quia fideles ab exilio Babylonico reuerſos nouis incommodis atque etiam cladibus Deus afflixerat, primò liberationem commemorant, ne opus gratiæ ſuæ deſerat imperfectum. Deinde querũtur de longo malorum ſuorũ tractu. Tertiò, ſpe & fiducia erecti, de promiſſa ſibi fœlicitate gloriantur: quia reſtitutio in patriam, cum regno Chriſti annexa erat, vnde ſperabant omnem bonorum affluentiam.

Pſal. LXXXV.

1 *PRæfecto filiorum Coræ Pſalmus.*
2 *Beneuolus fuiſti Iehoua terræ tuæ, reduxiſti captiuitatem Iacob:*
3 *Abſtuliſti iniquitatem populi tui, operuiſti omnia peccata eorum. Selah.*
4 *Auertiſti omnem iram tuam, reuocaſti ab excandeſcentia furorem tuum.*
5 *Conuerte nos Deus ſalutis noſtræ, & remitte iram tuam erga nos.*

1 לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃
2 רָצִיתָ יְהוָה אַרְצֶךָ שַׁבְתָּ שְׁבוּת יַעֲקֹב׃
3 נָשָׂאתָ עֲוֹן עַמֶּךָ כִּסִּיתָ כָל־חַטָּאתָם סֶלָה׃
4 אָסַפְתָּ כָל־עֶבְרָתֶךָ הֱשִׁיבוֹתָ מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ׃
5 שׁוּבֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְהָפֵר כַּעַסְךָ עִמָּנוּ׃

2 *Beneuolus fuiſti.* Qui verba hæc in futurum tempus conuertunt, videntur mihi Prophetæ ſenſum corrumpere. Probabile eſt, populo dira Antiochi tyrãnide afflicto Pſalmum fuiſſe dictatum: ideóque ex redemptione ſpes nouæ & continuæ gratiæ in poſterum ſuggeritur: quia hoc modo teſtatus fuerat Deus nullis peccatis extingui poſſe fœderis ſui memoriam, quin exorabilis eſſet erga filios Abrahæ. Niſi enim tantam Dei bonitatem prius eſſent experti, mole afflictionum, præſertim tam diuturna, obrui neceſſe fuit. Porrò quòd redempti fuerint, cauſam ſtatuunt in gratuito Dei amore, quo terram ſuam proſequutus eſt, quia ipſam elegerat. Vnde ſequitur continuum fuiſſe huius beneplaciti curſum: vnde etiam precandi fiduciam ſibi comparant fideles, quia Deus, electionis ſuæ memor, terræ ſuæ propitius fuerit. Diximus autem alibi, nulla re nos melius animari ad precãdum, quàm vbi recordamur ſuperiores Dei gratias: quia rebus aduerſis ſtatim ſuccumberet fides noſtra, & corda noſtra ſuffocaret anxietas, niſi prioris temporis experientia Deum ſeruis ſuis exorabilem eſſe, & ſemper vbi poſtulat neceſſitas, opitulari doceret: præſertim vbi eadem manet continuandæ gratiæ ratio. Ita prudenter ad fideles ſui temporis accommodat Propheta quæ olim Deus beneficia ipſorum Patribus contulerat: quia vtrique in ſpem eiuſdem hæreditatis vocati erant.

3 *Abſtuliſti iniquitatem populi tui.* Quia metum & anxietatem poterant afferre fidelibus ſua peccata, hanc quoque dubitationem tollit Propheta. quoniam Dominus populum ſuum redimendo, inſigne gratuitæ veniæ ſpecimen ediderit. Fontem prius oſtenderat gratuitũ Dei beneplacitum: ſed poſtquam interuenerant offenſæ, quibus alienauerat ſe populus à Deo, remedium hoc ſuccurrere oportuit. Nam ablatam fuiſſe iniquitatem dicens, non intelligit correctos fuiſſe, & à ſuis peccatis purgatos fideles, ſicuti Deus Spiritu regenerationis eos ſanctificans, peccata verè tollit: ſed ſtatim explicat quid voluerit. Summa eſt, Deum Iudæis fuiſſe reconciliatum, peccata non imputando. *Tegere* enim *peccata* dicitur Deus quæ ſepelit, ne in iudicium veniãt: ſicuti plenius dictum eſt Pſalmo 32.a.1. Ergo quum populi ſui ſcelera exilio caſtigaſſet, reſtituere eos in patriam volens, abolito reatu obſtaculum ſuſtulit. Nam ex culpæ remiſſione pendet etiam pœnarum relaxatio. Quo refellitur Sophiſtarum commentum, quod magni myſterij loco iactitãt, retineri à Deo pœnam, licet culpam ignoſcat: quum vbique prædicet, in hunc finem ſe ignoſcere, vt placatus pœnas ſimul mitiget: ídque rurſum confirmat Propheta proximo verſu, vbi dicit exorabilem fuiſſe Deum populo ſuo, vt manum ſuam ab eo caſtigando retraheret. Quid hîc obgannient Sophiſtæ, qui Deum fore iuſtum negant, niſi remiſſa culpa, pro ſua ſeueritate pœnas exigat? Nam culpæ veniam conſequitur hic effectus, vt ſua benedictione teſtetur Deus ſe iam non eſſe offenſum.

5 *Conuerte nos Deus ſalutis n.* Iam ad præſentẽ vſum accommodãt fideles quod antea retulerant de paterna eius indulgentia erga populũ redemptum. *Deum* autem *ſalutis* vocant, à quo petunt reſtitui, vt in rebus deploratis ac perditis, ſpem tamen hanc foueant, ſe Dei virtute ſaluos fore. Nam etſi viſibilem bene ſperandi materiam oculis noſtris nõ offerat, ſtatuere tamen conuenit, ſalutem in manu eius eſſe abſconditam, & eius manifeſtãdæ, quoties placuerit, promptum & expeditum eſſe modum. Quia verò calamitatum omnium cauſa & origo eſt ira Dei, eam nunc quoque deprecantur fideles. Atqui hic ordo ſedulò notandus eſt, quia, vt teneri ſumus

mus ac moles ad ferēda mala, ſimulac minimo digito ferire nos cœperit Deus, flebiliter quidem petimus vt nobis parcat: ſed quod præcipuum eſt omittimus, vt nos à reatu abſoluat: quia non libenter ad nos examinandos deſcendimus.

6 *An perpetuo iraſceris erga nos? protrahes iram tuam in ſeculum & ſeculum?*

7 *Annon tu conuerſus viuificabis nos, & populus tuus lætabitur in te?*

8 *Oſtende nobis Iehoua miſericordiam tuam & ſalutem tuam da nobis.*

9 *Audiam quid loquatur Deus Iehoua: certè loquetur pacem ad populum ſuũ, & ad manſuetos ſuos, & non redibunt ad ſtultitiam.*

6 הלעולם תאנף־בנו תמשך אפך
לדר ודור׃

7 הלא אתה תשוב תחיינו ועמך
ישמחו־בך׃

8 הראנו יהוה חסדך וישעך
תתן־לנו׃

9 אשמעה מה־ידבר האל יהוה כי
ידבר שלום אל־עמו ואל־
חסידיו ואל־ישובו לכסלה׃

6 *An perpetuò.* Deplorant hoc loco malorum diuturnitatem, & ratiocinãtur à natura Dei, qualis in Lege deſcribitur, nempe quòd tardus ſit ad iram, longæque patientiæ, ad veniá propenſus & facilis: ſicuti etiam alibi vidimus, iram eius momento euaneſcere, miſericordiam durare perpetuò. Sic enim inter precandum, promiſſiones Dei meditari cõuenit, quæ nobis verba ſuppeditent. Etſi autem videntur quodammodo expoſtulare ac ſi alium ſe Deus oſtenderet: dubium tamen non eſt, cum tentatione fortiter luctando, ſpem leuationis quæſiſſe ex Dei natura: ac ſi principiũ hoc ſumerent, fieri non poſſe vt Deus perpetuò iraſceretur. Interea colligimus, vſque ad tædium malis fuiſſe grauatos, dum ita orarũt, vt ferendo iam propemodum eſſent defeſſi. Quare diſcamus, vtcunque non ſtatim palàm nobiſcum Deus in gratiam redeat, non eſſe tamen ceſſandum à continuo precandi ſtudio. Siquis obiiciat, vanum igitur eſſe quòd Deus iram ſuam breuem fore promiſit: Certè ſi peccata noſtra expẽdimus, breuis ſemper eſt: quòd ſi nobis occurrat æternus miſericordiæ eius tenor, momentaneam eſſe fatebimur. Nam quia ſubinde relabitur caro noſtra ad laſciuiam, variis correctionibus penitus ſubigi neceſſe eſt. Eodem ſenſu quærũt *annon ſe Deus conuertet ad eos viuificandos.* Quia enim vigebat in eorum cordibus principium hoc, pœnas quibus filios ſuos caſtigat Deus, eſſe temporales, hinc fiduciam colligunt, Deum, quamuis nunc merito ſit infenſus & auerſus, fore ſibi exorabilem, vt mortuos in vitam ſuſcitet, luctũmque conuertat in lætitiam. *Viuificandi* enim verbo ſe mortuis propè ſimiles queruntur, vel malis exanimes. Dum verò lætandi materiam ſibi promittunt, nunc ſe intelligunt mœrore propè eſſe confectos.

8 *Oſtende nobis.* Eadem in his verbis ſubeſt antitheſis: quia miſericordiam ſibi petentes oſtendi, & ſalutem dari, fatentur omni vtriuſque guſtu ſe eſſe priuatos. Quum autem talis fuerit olim ſanctorum conditio, diſcamus, etiam extremis malis afflicti & perditi, ad Deum tamen confugere. Scitè vero miſericordia priore in gradu locatur: deinde ſubiicitur ſalus quam illa ex ſe generat & profert: quia non aliunde inducitur Deus vt ſit ſeruator, niſi quia miſericors eſt. Vnde ſequitur, quicunque ſua merita obiiciunt Deo ad impetrandum eius fauorem, ſaluti viam claudere.

9 *Audiam.* Hîc ſuo exemplo totum Eccleſiæ corpus ad quietam & placidam tolerantiam hortatur. Nam quia efferbuerat quadam vehementia, quaſi fræno ſe cohibet, ſicuti ſemper in votis noſtris quamlibet piis & ſanctis, cauendũ eſt ne liberius exultent. Nam vbi quis ſuæ infirmitati indulget, facile abripitur immodico feruore vltra metas. Hac ratione ſilentium nunc ſibi & aliis indicit Propheta, vt Deum patienter expectent. His autem verbis oſtendit ſe compoſito animo & quaſi tacitum manere, quia perſuaſus ſit Eccleſiam curæ eſſe Deo: quia ſi dominari putaſſet fortunam in mundo, & cæco impetu rotari humanum genus, non aſcriberet Deo iubẽdi partes. *Loqui* enim hoc loco tantũdem valet ac præcipere, vel mãdare: ac ſi diceret, quia confidit, in manu Dei eſſe remediũ præſentibus malis, tranquillum ſe fore, donec opportunum liberandę Eccleſiæ tempus aduenerit. Sicut ergo contra Deum tumultuatur paſſionum noſtrarũ intẽperies, ita patientia ſpecies eſt ſilentij, quo ſe ſub eius imperio cõtinent pię mentes. Secundo mẽbro colligit lætiorẽ fore Eccleſiæ ſtatũ: quia quum Dei ſit præcipere in rebus humanis, fieri nõ poteſt quin Eccleſiæ quam diligit, bene cõſulat. *Pacis* nomine alibi diximus Hebræis fœlicẽ rerũ ſucceſſum notari. Ideo ſumma eſt, Eccleſiã Dei beneficio proſperè habiturã. Cæterùm *loquendi* verbo ſubindicat ſe attentũ fore ad promiſſiones. Simplicius enim loqui de prouidentia Dei poterat, Spectabo quid facturus ſit Deus: ſed quoniã beneficia quibus Eccleſiã proſequitur, ex promiſſionibus fluũt, os potius quàm manum poſuit: & ſimul oſtẽdit patiẽtiam ex trãquillo fidei auditu pẽdere. Quòd ad populũ Dei adiũgit *manſuetos eius*, hac nota diſcernit inter verũ & titularẽ (vt ita loquar) Dei populum: quia quũ hypocritæ omnia Eccleſiæ priuilegia ſuperbè ſibi arrogent, eorũ iactantiam refutari operæpretium eſt, vt agnoſcant iure ſe excludi à Dei promiſſionibus. *Et non redibunt.* Ita reſolui ſolet hæc particula, Ne re-

Pſal. 30. b. 6.

deant ad ſtultitiam,ac ſi fructum beneficentiæ Dei adiungeret. Nā quia fideles ſuos Deus benignè tractando allicit,vt ſub eius obſequio ſe contineant, Propheta(vt ipſi quidem ſentiunt) ad ſtultitiam redituros negat:quia inſtar fræni erit Dei bonitas ad ipſos retinendos.Quáquam autem tolerabilis eſt illa interpretatio,aptius tamen,meo iudicio,referetur ad totum complexum:vt ſit ſumma,Poſtquam ſatis correxerit Deus Eccleſiam ſuam, propitium tandem fore, vt ſancti pœnis eruditi, melius ſibi in poſterum caueant. Cauſam enim oſtendit cur gratiam ſuam Deus ſuſpendat ac differat.Sicuti enim medicus ægrotum,quamuis iam leuatus ſit aliqua ex parte,retinet ſub ſua diſciplina donec planè cōualuerit,& ſublata morbi materia collegerit firmas vires,quia liberum victum ſtatim permittere noxium eſſet:ſic Deus,quia videt nō vno die nos bene & penitus curari à vitiis, ſuas caſtigationes extrahit : quia alioqui procliuis eſſet relapſus.Ergo Propheta dolorem , quo fideles opprimeret malorum diuturnitas , hoc ſolatio mitigat, conſultò Deum plus pœnarum quàm vellet , ab ipſis exigere , vt ſeriò reſipiſcant,ac cautiores in futurum reddantur.

10 "*Certè propinqua eſt timentibus eum ſalus ipſius,vt inhabitet gloria in terra noſtra.*	10 אַךְ קָרוֹב לִירֵאָיו יִשְׁעוֹ לִשְׁכֹּן כָּבוֹד בְּאַרְצֵנוּ׃
11 *Miſericordia & veritas occurrent inter ſe iuſtitia & pax oſculabuntur:*	11 חֶסֶד־וֶאֱמֶת נִפְגָּשׁוּ צֶדֶק וְשָׁלוֹם נָשָׁקוּ׃
12 *Veritas è terra germinabit, & iuſtitia è cælo proſpiciet.*	12 אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף׃
13 *Etiam Iehoua dabit bonum,& terra noſtra dabit prouentum ſuum.*	13 גַּם־יְהוָה יִתֵּן הַטּוֹב וְאַרְצֵנוּ תִּתֵּן יְבוּלָהּ׃
14 *Iuſtitia coram eo ambulabit,& ponet in via greſſus ſuos.*	14 צֶדֶק לְפָנָיו יְהַלֵּךְ וְיָשֵׂם לְדֶרֶךְ פְּעָמָיו׃

" Vel, Atqui.

10 *Certè propinqua eſt.* Confirmat proximam ſententiam: & quamuis in ſpeciem longè à populo ſuo remotus eſſet Deus,ſibi tamen & aliis Dei cultoribus ſpem propinquæ liberationis facit,quia occultè reſpiciat Deus quos palàm negligere videtur.Quòd ſi particulam אַךְ,aduerſatiuè accipere libeat, vt ſæpius ſumitur apud Hebræos,plenior erit ſententia. Quia enim nuper dixerat Deum longius in ſuis caſtigandis pergere , dum ad nouum lapſum nimis propenſos videt:ne moleſta eſſet ipſa tarditas, correctionem hác adhibuit,etiam dum tardius apparet ſalus eius,propinquam tamen eſſe.*Gloriam*,cuius meminit in ſecunda parte verſus,vaſtitati opponi certum eſt,quæ quum ſignum eſſet horribilis iræ Dei,terram ignominię & probri damnabat.His ergo verbis ſe & alios fideles hortatur Propheta ad pœnitentiam,tam grauiter hoſtium tyrannide non ſine contumelia oppreſſos fuiſſe admonens:quia ſuis peccatis Dei ſalutem longè repulerint.

11 *Miſericordia & veritas.* Verba quidem ſunt præteriti temporis,ſed quæ in futurum reſolui contextus poſtulat.Libenter autē amplector quod multorum cōſenſu receptum eſt,vaticinium hoc ad Chriſti vſque regnum extendi. Nec verò dubium eſt quin fideles, vbi ſperanda erat Eccleſiæ reſtitutio, præſertim ex quo reuerſi erant Babylone, oculos ſuſtulerint ad Chriſtum.Interim conſilium Prophetæ eſt,oſtendere quàm liberaliter agat Deus cum ſua Eccleſia vbi recōciliatus eſt.Dicit enim hos fructus emergere, vt miſericordia & veritas *mutuò ſibi occurrant,iuſtitia & pax ſeſe amplexentur.*Ex his verbis elicit Auguſtinus pulcherrimam ſententiam plenámque ſuauiſſimæ conſolationis,nempe miſericordiam Dei,principium eſſe & fontē omnium promiſſionum:hinc prodire iuſtitiam,quæ per Euangelium nobis offertur:ex eadem naſci pacem,quam fide conſequimur,vbi Deus nos gratis iuſtificat,*iuſtitiam* porrò intelligit *è cælo proſpicere*,quia gratuitū eſt Dei donum,non autem acquiritur operū meritis.Venire igitur è cælo,quia inter homines nō reperietur,qui eius ſunt inopes & vacui.Interea *veritatem è terra germinare* exponit,quia effectu ipſo fidelem ſe Deus cōprobat,implendo quod promiſit.Sed quia nobis potius quærenda eſt ſoliditas quàm argutiæ,cōtenti ſimus genuino Prophetæ ſenſu,regnum Chriſti nobile fore miſericordia,veritate,pace & iuſtitia.Quia verò non hominū laudes prædicat,ſed cōmendat quā prius à ſolo Deo ſperauit & precatus eſt gratiam, ſtatuēdū eſt omnia hęc bona à Deo fluere. Et per ſynecdochē his quatuor vocibus notatur vera fœlicitas.nam vbi impunè graſſatur crudelitas,extincta eſt fides,oppreſſa ſub pedibus iacet iuſtitia,confuſo tumultu omnia miſcentur:nónne pręſtaret mūdū eſſe prorſus abolitum?Vnde ſequitur,nihil eſſe magis ad beatam vitam optabile,quàm vt vigeāt & principatū teneant quatuor iſtæ virtutes:ſicuti ſimilibus ferè elogiis alibi ornatum fuit Chriſti regnum.Siquis tamen miſericordiam & fidem Dei intelligere malit,nō repugno.Certè *è terra germinare fidē,& iuſtitiam è cælo proſpicere*,tantundē valet ac ſi dixiſſet vtranq; fore ſurſum & deorſū vbiq; diffuſam, vt cælum & terram impleant.Neque enim ſeorſum illis aliquid diuerſum tribuere voluit,ſed commu-

communiter de illis aſſerere, nullum fore terræ angulum vbi non floreant.

13 *Etiam Iehoua.* Quòd hunc verſum allegoricè quidam accipiunt de prouentu ſpiritualium bonorum, non conuenit cum particula גם, qua mihi notare videtur Propheta plenum eius fœlicitatis cumulum de qua loquutus fuerat. Ponitur ergo hîc *terræ fructus*: quaſi præſtantioris beneficentiæ acceſſio. Quanquam enim præcipua Eccleſiæ fœlicitas quatuor illis quæ retulit donis continetur, non tamen negligenda eſt externi victus commoditas, modo in ſuo gradu ſubſidat. Siquis obiiciat, perperam cum ſpirituali Chriſti regno miſceri vberem terræ prouentum, facilis reſponſio eſt, nihil eſſe abſurdi, ſi Deus ſpiritualiter fideles benedicens, paterni quoque amoris guſtum aliquem in externis beneficiis præbeat: quando (teſte etiam Paulo) pietas non futuræ modò vitæ, ſed etiam præſentis promiſſiones habet. Sed notandum eſt, ſic reſtringi caducæ huius vitę commoda, ne terrenis blanditiis indormiant fideles. Ideóque in terra guſtare eos dixi duntaxat paternum Dei amorem, non autem opulentia ſatiari. Porrò hic verſus docet non modo ſemel vim & gratiam fœcunditatis eſſe terræ inditam, vt alimenta nobis ſuggerat (ſicuti fingunt profani homines Deum in prima creatione ſingulis elementis mandaſſe ſuas partes: nunc verò otioſum ſedere) ſed quotannis arcana Dei virtute fœcundari, prout ſuam bonitatem vult nobis teſtatam eſſe.

1. Tim. 4. c. 8.

14 *Iuſtitia coram eo.* Quòd iuſtitiam quidam pro iuſto homine accipiunt, aſperum eſt. Continet quidem hic ſenſus vtilem doctrinam, Iuſtus coram Deo ambulabit, & actiones ſuas componet ad rectitudinem, ſed quia nulla neceſſitas cogit iuſtitiæ vocem tam violenter torquere, ſumamus quod rectius ac ſimplicius eſt, ordinem ſub Chriſti regno tam bene fore compoſitum, vt iuſtitia coram Deo ambulet ac occupet omnes vias. hoc modo videtur iterum reuocare fideles ad præcipuam fœlicitatem: quia vtcunque ſuppeditet ſeruis ſuis Deus liberalem victum. non decet tamen illic eſſe affixos. Et certè in hoc differimus à brutis pecudibus, quòd non ſaginat nos Deus, nec ventres noſtros refercit vt mundo fruamur, ſed altius nos deducit. Quòd dicit *ambulaturam* coram Deo, ſignificat Dei ordinatione fieri vt iuſtitia curſum ſuum habeat: quod eſt *ponere greſſus in via*: ſicut ex oppoſito conqueritur Ieſaias, æquitatem non poſſe ingredi, quoniam arcetur publico.

Ieſa. 59. c. 14.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXVI.

Pſalmus hic preces ſanctis ad fidem alendam, & confirmandam meditationibus, deinde etiam laudibus & gratiarum actioni miſtas continet. Nam quia pro carnis ſenſu difficilis erat exitus ab anguſtiis quibus Dauid premebatur, immenſam Dei bonitatem & potentiam opponit. Nec verò tantùm poſtulat ſe ab hoſtibus liberari ſed cor ſuum firmari ad Dei timorem, & in eo conſtanter ſtabiliri.

Pſal. LXXXVI.

1 *PRecatio Dauidis, Inclina Iehoua aurem tuam reſponde mihi: quia pauper & inops ego.*	1 תפלה לדוד הטה יהוה אזנך ענני כי־עני ואביון אני׃
2 *Cuſtodi animam meam, quia ego manſuetus ſum: ſerua tu Deus mi ſeruum tuum ſperantem in te.*	2 שמרה נפשי כי־חסיד אני הושע עבדך אתה אלהי הבוטח אליך׃
3 *Miſerere mei Iehoua, quia ad te clamo "quotidie:*	3 חנני אדני כי־אליך אקרא כל־ היום׃ " Vel, toto die.
4 *Lætifica animã ſerui tui, quia ad te Domine animam meam leuo:*	4 שמח נפש עבדך כי־אליך אדני נפשי אשא׃
5 *Quoniam tu Domine bonus & propitius, multus clementia erga omnes qui te inuocant.*	5 כי־אתה יהוה טוב וסלח ורב־ חסד לכל־קראיך׃
6 *Auſculta Iehoua precationem meam, attende ad vocem deprecationum mearum.*	6 האזינה יהוה תפלתי והקשיבה בקול תחנונותי׃
7 *In die tribulationis meæ clamabo ad te, quia reſpondebis mihi.*	7 ביום צרתי אקראך כי תענני׃

1 *Inclina.* Quanquam nec inſcriptio docet, nec ex contextu certò licet colligere de quibus periculis hîc queratur Dauid, credibile tamen eſt, quando eum perſequebatur Saul, meditatum fuiſſe quæ poſtea hîc deſcripſit quum in pace data eſſet melior opportunitas. Porrò non abs re miſerias ſuas Deo allegat quæ fauorem impetrẽt: quãdo naturę eius nihil magis propriũ eſt quàm ſuccurrere miſeris: & quo quiſque durius premitur, & deſtituitur humanis auxiliis

benignius eum iuuare. Quare, ne in ſummis afflictionibus animos noſtros obruat deſperatio ſuccurrat hæc fultura, pauperibus & miſeris dictatam eſſe hanc precationem à Spiritu ſancto.

2 *Cuſtodi animam meam.* Duas alias cauſas recenſet, quibus ſibi conciliet Dei auxilium: ſuam erga proximos humanitatem: deinde ſpem quam in deo repoſuit. Quanquã autem priore membro dignitatem aliquam videtur obtendere, nihil tamẽ minus arguit propoſitũ, quàm Deum obſtringere vllis meritis: ſed huc tendit *clementiæ* mẽtio, vt maiore odio grauet hoſtes ſuos, qui innoxium hominem, adeóque benemeritum, non minus indignè quàm inhumaniter vexabant. Quum ergo pronuntiet Deus, ſe tam bonis cauſis, quàm probis iuſtitiæ cultoribus fore patronum, Dauid non abs re beneficentiam ſe coluiſſe teſtatur: vnde appareat iniquam referre ab hoſtibus mercedem qui gratis erga miſericordem ſunt crudeles. Sed quia non ſufficeret iuſtè & humaniter in mundo verſari, adiungitur etiam *fiducia in Deum recumbens*, quæ mater eſt pietatis. Scimus quoſdam ea fuiſſe integritate præditos, vt laudem ſummæ æquitatis obtinuerint apud homines: ſicuti gloriabatur Ariſtides, ſe nulli dediſſe cauſã luctus. Sed quia illi cum ſuarum virtutum præſtantia, vel ambitione referti erant, vel ſuperbia inflati, vt ſibi magis quàm Deo confiderent, non mirum eſt vanitatis ſuæ pœnam dediſſe: ſicuti profanas hiſtorias legendo, ſtultè miramur quî factum ſit vt improborum multitudini expoſuerit Deus honeſtos, graues & temperantes viros: quum propria virtute freti, Dei gratiam ſacrilego faſtu contempſerint. Nam quum idoli loco illis eſſet ſua virtus, ad Deum oculos attollere dignati non ſunt. Itaque quamuis nobis ſimus bene conſcij, & Deus noſtræ innocentię optimus ſit teſtis, ſi tamen cupimus eum nobis adeſſe, ſpes noſtras & curas in eum reiicere neceſſe eſt. Siquis obiiciat, hoc modo ianuam claudi peccatoribus: reſpondeo. Quum ad ſe innoxios Deus inuitat, non protinus omnes arcere qui ob ſua delicta plectuntur: quia illis ad manum eſt deprecatio. Cęterùm ſi nos iniuſtè laceſſunt quos nunquam læſimus, duplicatur fiducia.

3 *Miſerere mei.* Iterum ad Dei miſericordiam confugit. Nam verbum חנן Hebræis tantundẽ valet ac gratificari. perinde ac ſi diceret, ſe nihil afferre proprij meriti, ſed ſuppliciter à mera Dei gratia petere liberationem. Iam quòd ſe *quotidie clamare* dicit, teſtimonium eſt ſpei ac fiduciæ, de qua paulò antè dictum eſt. Clamandi verbo, vehementiã notari, ſæpius iam monuimus. Quanquam enim non ſemper ſonora voce preces concipiunt ſancti, occulti tamen eorum gemitus altè reſonant, & ex eorum cordibus penetrant vſque ad cælum. Perſeuerantiã quoque ſimul adiungit, vt ſciamus non fuiſſe fractum primo vel ſecundo inſultu, ſed infatigabili ſtudio continuaſſe preces. Proximo verſu magis ſpecialiter exprimit quem in finem optauerit Deum ſibi eſſe miſericordem: nempe vt mœrore ſuo eximatur. Secundo autem membro declarat nihil fictionis in ſuo clamore eſſe, quia animam ſuam ad Deum attollat, quæ pręcipua eſt ritè orandi ratio.

5 *Quoniam tu Iehoua.* A natura Dei confirmat totam ſuperiorem doctrinam, quia fruſtra ad Deum confugerent miſeri, & votis in cęlũ aſſurgerent, niſi perſuaſi eſſent fidum eſſe remuneratorem omnibus qui eum inuocant. Huc nunc incumbit Dauid, Deum beneficum eſſe & exorabilem, vt pro magnitudine ſuæ clementiæ repudiare nequeat quicunque eius opem implorant. Quòd Deum vocat *placabilem*, ſpecies eſt bonitatis. Neque enim ſufficeret in genere eſſe bonum, niſi etiam peccatoribus ignoſceret. quod intelligitur per vocem סלח. Quanquam autem multitudinem clementiæ Dei commendat, mox tamen elogium illud reſtringit ad fideles qui ipſum inuocant: vt ſciamus meritò in ſuis malis perire, qui neglecto Deo, frænum contumaciter arrodunt. Simul tamen dicit *omnes*, vt ſine exceptione à minimo vſq; ad maximum quilibet audeat ſe ad Dei miſericordiam conferre.

6 *Auſculta Iehoua.* Hoc verſu & proximo quum ardenter vota iteret, oſtendit non leui dolore ſe fuiſſe conſtrictum, nec mediocri etiam cura æſtuaſſe. Atque hoc exemplo docemur nimis frigidos eſſe vel euanidos, qui prece vna defuncti, niſi mox annuat Deus, fatiſcunt. Nec verò inanis eſt repetitio qua paulatim fideles exonerant in Deum ſuas curas: éſtque boni odoris ſacrificium coram Deo hæc importunitas. Quum dicit, *Exaudiet me Deus quum clamauero in die tribulationis*, in ſuum peculiarem vſum applicat quod nuper dixit, Deum omnibus ipſum inuocantibus eſſe propitium & facilem.

8 *Non eſt ſicut tu inter deos Domine, & nullus ſecundum opera tua.*	8 אין־כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך׃
9 *Omnes gentes quas feciſti, venient, & adorabunt coram facie tua Domine, & gloriam dabunt nomini tuo.*	9 כל־גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך אדני ויכבדו לשמך׃
10 *Quia magnus tu, & faciens mirabilia tu Deus ſolus.*	10 כי־גדול אתה ועשה נפלאות אתה אלהים לבדך׃

11 *Oſtende*

11 *Oſtende mihi Iehoua vias tuas, ambulabo in veritate tua, vnias cor meum ad timendum nomen tuum.* | 11 הוֹרֵנִי יְהוָֹה דַּרְכֶּךָ אֲהַלֵּךְ בַּאֲמִתֶּךָ יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה שְׁמֶךָ׃

8 *Non eſt ſicut tu.* Vel iam voti compos erumpit in gratiarum actionem, vel animum & nouas vires ad precandum colligit: quod poſterius magis arridet, niſi forte vtrunque complecti libeat. Quod nomen אלהים quidam de Angelis accipiunt, ac ſi eos conferret Dauid cum ſummo Deo: nõ videtur huic loco ſatis quadrare. Neque enim Angelos, quaſi minores deos, cogit in ordinem, vt cedant Dei virtuti: ſed omnes fictitios deos, in quibus increduli ſubeſſe aliquid auxilij putabant, contemptim deridet, quia operibus minimè probét ſe deos eſſe. Nam ſi virtutem operandi ſecundum plus & minus diſtribueret, nõ aſſereret Deo in ſolidum quod ſuum eſt. Negat igitur re ipſa & effectu quicquam Diuinum in ipſis deprehendi. Iam ad opera nos reuocans, ſatis oſtendit friuolis tantùm nugis ludere qui ſubtiliter philoſophantur de arcana Dei eſſentia: manifeſtas verò notas prætereunt, in quibus refulget eius maieſtas. Ergo quum ad Dei altitudinem non perueniant ſenſus noſtri, prudenter Dauid operum teſtimonio contentus, commentitios eſſe omnes deos pronũtiat qui virtutem nullam exerunt. Siquis obiiciat, Deum abſurdè conferri cum inanibus figmentis: facilis ſolutio eſt, accommodari ſermonem ad vulgi inſcitiam: quia ſcimus quàm audacter ſupra cælos attollant ſuperſtitioſi falſa cerebri ſui commenta. Ac optimè Dauid inſultat eorum amentiæ, quòd ſibi deos fabricent abſque vllo teſtimonio.

9 *Omnes gentes.* Sicut hoc placeat reſtringere ad præſentem cauſam, per me ſit liberum. Et certè quam ipſe Dauid gratiam expertus erat, ſæpe amplificat talibus encomiis. Commodè tamen extendere licebit ad generalem Dei potentiam. Siue autem de gratia priuatim ſibi collata, ſiue de operibus Dei in genere diſſerat, tenendum eſt quod alibi diximus, quoties pietatis conſenſum in Gentibus prædicat, reſpicere ad regnũ Chriſti: ante cuius aduẽtum primordia tantùm quædam libauit manifeſtationis ſuæ gloriæ, quæ tandem Euãgelij voce ſparſa fuit per totum orbẽ. Nec verò Dauidem latebat futura Gentium vocatio, ſed quia propter nouitatem hoc dictu aſperum erat inter Iudæos, venturas Gentes vt promiſcue Deum colerẽt cum filiis Abrahæ, ac ſublato diſcrimine futuras cæleſtis doctrinæ participes: mitigandi cauſa dicit, Gentes quoque eſſe à *Deo creatas* vt minimè abſurdum videri debeat, ſi ipſę quoq; illuminatę fictorem & opificem ſuum demum agnoſcant. Ac iterum proximo verſu cauſam illã repetit: nempe Dei gloriam *ex magnitudine operum* cognoſci: quæ vera eſt diſcẽdę pietatis ratio. Quantis enim ſemper carnis ſuperbia in cęlum tranſuolare cupiat: quia tamen in tam longa inueſtigatione deficiunt ſenſus noſtri, nihil vtilius nobis eſt, quàm pro infirmitatis noſtræ modulo, in operum ſuorum teſtimoniis Deum quærere. Quare diſcamus ſenſus noſtros expergefacere ad reputanda Dei opera: ſuperbos autem ſinamus in ſuis ambagibus vagari, quarum finis ſemper erit inextricabilis abyſſus. Cæterùm ne huius modeſtiæ nos pigeat, magnificè prædicat Dauid Dei opera *mirabilium* nomine, quanuis cæcis & inſipidis hominibus ſordeſcãt. Hoc interim principium diligenter notandum eſt, nonniſi in vnum Deum competere Deitatis gloriam: quia non alibi reperietur vel ſapientia, vel potentia, vel iuſtitia, & quicquid Diuinum in admirandis eius operibus refulget. Vnde ſequitur, Papiſtas veram Deitatem quantum in ſe eſt abnegare, quum Deum fraudantes ſuis virtutibus, nudum ferè nomen ei relinquunt.

11 *Oſtende mihi.* Altius nunc conſcendit Dauid, vt ſpiritu ſanæ intelligentiæ regatur ad ſanctè viuendum, & ſpiritu fortitudinis in hoc ſtudio cõfirmetur. *Vias* autem Dei tacitè opponit conſiliis omnibus quæ ex carnis ſenſu capere poterat: quia Deo ſe ſubiiciens, cúmque implorans ducem, fatetur non alium eſſe rectè viuendi modum, quàm vbi præit, nos verò ſequimur: atque ita in errorem abduci quicunque vel minimum deflectunt à Lege, vt ſapiant ex proprio cerebro. Idque melius confirmat, continuò pòſt addens, *Ambulabo in veritate tua.* Damnat enim vanitatis & mendacij quicunque hanc veritatis regulam non tenent. Iam non optat doceri in viis Dei, quaſi prius expers fuiſſet omnis doctrinæ: ſed quòd ſciret ſe adhuc implicitum eſſe multis ignorantię nebulis, ad profectum maiorem aſpirat. Notandũ quoque eſt, eum non de externa tantùm docendi ratione loqui, ſed quũ Legem haberet præ manibus, interius Spiritus ſancti lumen petere, ne inutiliter in diſcenda litera laboret: ſicut alibi dicit. Aperi oculos Pſal. 119.
meos, & conſiderabo mirabilia in Lege tua. Quòd ſi tantus Propheta, & tãta Spiritus amplitu- 18.
dine donatus, ſuam tamen ignorantiam ex animo fatetur, quantæ amentiæ erit non ſentire quid nobis deſit, vt tenuitatis noſtræ cognitio ad vlteriorem progreſſum nos ſtimulet? Et certè quo quiſque magis profecit in doctrina pietatis, eo melius ſentit procul ſe à ſcopo diſtare. Secundò addendum eſt non ſufficere lectionem vel auditum, niſi intus nos Deus Spiritu ſuo illuminet. Ad hæc, cor ſuũ formari in Dei obſequiũ, & in eo conſtanter ſtabiliri poſtulat: quia ſicuti mens noſtra luce indiget, ſic voluntas rectitudine. Alij vertunt, Lætifica cor meum: ac ſi verbum eſſet à radice חדה. Sed potius eſt à יחד quod vnire ſignificat: qui ſenſus optimè cõuenit præſenti loco. Subeſt enim antitheſis, quę non ſatis fuit, vt par erat, obſeruata, inter firmum propoſitum, quo adhęret cor hominis Deo vbi à Spiritu regitur: & inquietudinem qua ęſtuat,

húcque & illuc rapitur, quándiu fluctuat inter ſuos affectus. Poſtquam ergo quid rectum ſit didicerint fideles, accedat firmus conſenſus neceſſe eſt, ne in prauas cupiditates cor ebulliat. Ideóque aptiſſima eſt in verbo *vniendi* metaphora, ex qua colligimus turbulentum eſſe cor hominis, diſtrahi, & quaſi diſſipari in varias partes, donec Deus ad ſe collectum in firmo & æquabili obedientiæ tenore retineat. Hinc etiam patet quid per ſe liberum arbitrium valeat. Nam quum ſint duæ eius facultates, vtraque ſe deſtitui fatetur Dauid, lumen Spiritus ſancti cæcitati mentis ſuæ opponens: & cordis rectitudinem affirmans merum eſſe Dei donum.

12 *Celebrabo te Domine Deus mi in toto corde meo, & glorificabo nomen tuum perpetuò.*
13 *Quia clementia tua magna fuit ſuper me & liberaſti animā meam è ſepulchro inferiori.*
14 *Deus, ſuperbi ſurrexerunt contra me, & cœtus robuſtorum quæſierunt animam meam: & non ſtatuerunt te in conſpectu ſuo.*
15 *Et tu Domine Deus miſericors & propenſus ad gratiam: procul ab ira, & multus clementia & veritate:*
16 *Reſpice ad me, & miſerere mei: da robur tuum ſeruo tuo, & ſerua filium ancillæ tuæ.*
17 *Fac mecum ſignum ad beneficentiam: & videbunt aduerſarij mei, & pudefient, quia tu Iehoua auxiliatus es mihi, &* " *conſolatus es me.*

" Vel, adiuuiſti.

12 אוֹדְךָ אֲדֹנָי אֱלֹהַי בְּכָל־לְבָבִי וַאֲכַבְּדָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם׃
13 כִּי־חַסְדְּךָ גָּדוֹל עָלָי וְהִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּיָּה׃
14 אֱלֹהִים זֵדִים קָמוּ עָלַי וַעֲדַת עָרִיצִים בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי וְלֹא שָׂמוּךָ לְנֶגְדָּם׃
15 וְאַתָּה אֲדֹנָי אֵל־רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃
16 פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי תְּנָה עֻזְּךָ לְעַבְדֶּךָ וְהוֹשִׁיעָה לְבֶן־אֲמָתֶךָ׃
17 עֲשֵׂה־עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שֹׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ כִּי־אַתָּה יְהֹוָה עֲזַרְתַּנִי וְנִחַמְתָּנִי׃

12 *Celebrabo te.* Promittit Deo gratitudinem poſtquam beneficum Patrem modis omnibus expertus fuerit. Sicuti autem cor ſuum vniri Deo petiit ad eum timendum, ita non tātùm ore vel lingua ſe laudum eius fore præconem dicit, ſed ex ſerio cordis affectu, ídque conſtanter. Cauſam deinde ſubiicit, quia Deus in ipſo liberando rarum & memorabile miſericordiæ ſuæ ſpecimen ediderat. Hanc verò gratiæ magnitudinem quo melius illuſtret, *ſepulchrum inferius* nominat diſcrimen illud vnde ereptus fuerat: ac ſi diceret, non vna vel ſimplici morte ſe fuiſſe detentum, ſed demerſum in profundiſſimo ſepulchro, vt manum à Deo mirabiliter porrigi oportuerit. Nunc quum Chriſti gratia erepti ſimus ex altiore mortis abyſſo, minimè excuſabilis noſtra ingratitudo erit, niſi ſe quiſque pro virili in hac liberatione prædicanda exerceat. Nam ſi Dei *nomen* tantopere extulit Dauid propter vitam ad breue tempus prorogatam, quas laudes meretur incomparabilis iſta redemptio, qua traducti ſumus ab inferis ad cælum? Quòd Papiſtæ hinc Purgatorium ſuum elicere contendunt, ac ſi eſſet infernus ſuperior: nimis putidum eſt, nec refutatione indiget.

14 *Deus ſuperbi.* Legunt alij זרים, quod alienos ſignificat. Et certè hac voce Scriptura immanem ſæpe barbariem notat, ac ſi diceret crudeles. Ego tamen quod receptius erat ſequi malui. Nam quum זדים Hebræi ſuperbos vocent, credibile eſt, propter ſimilitudinem, ד mutatum fuiſſe in ר: & melius hoc modo fluet contextus, quia eodem ſenſu continuò pòſt appellat *robuſtos*, qui violento impetu & ferocia ruebant ad perdendum: ſicuti ſcimus, vbi regnat ſuperbia, nihil eſſe moderationis. Exprimit autem abſque figura quod nuper dixit de ſepulchro quia quum agnus eſſet in medio luporum, mox abſorptus fuiſſet, niſi miraculo eum Deus eripuiſſet quaſi ex media morte. Extremā ſæuitiæ intemperiem deſignat quum dicit nullum habuiſſe Dei reſpectum, quia niſi nos refrænet Dei timor, & iudicij eius ſenſus, prodigioſus eſt libidinis noſtræ furor ad quiduis audendum. Porrò in Dei miſericordia his malis remedium quærit. Nam quum ſtatim delabitur ad hæc elogia, *Tu Domine Deus mi, miſericors,* &c. perinde eſt ac ſi diceret, contra audaciam & rabiem impiorum ſatis eſſe nobis præſidij in Dei bonitate, clementia, & fide. Fieri etiam poteſt, quum ſentiret impios eſſe Dei flagella, vt ad ſedandum immodicum terrorem, Dei miſericordiam ſibi propoſuerit. Hoc enim verum eſt atque vnicum ſolatium, quanuis nos Deus caſtiget, non tamen miſericordiæ ſuæ obliuiſci. Porrò ſatis notum eſt, deſumptam eſſe ſententiam hanc ex Exodi cap. 34. b. 6. vbi maximè inſignis eſt naturæ Dei deſcriptio. Primò vocatur miſericors: inde ſequitur *propenſio ad gratiā*: dū ſcilicet malis noſtris cōpatitur. Additur tertiò *eius tolerantia*, quia non excandeſcit ſimulac læſus eſt,

ſed

ſed pro ſua indulgentia ignoſcit. Tandem dicitur *multus clementia & veritate*: quibus verbis intelligo aſſiduè beneficum eſſe & veracẽ. Quanuis autem non minus laudabilis ſit eius ſeueritas, quàm clementia: quia tamen non niſi peruicacia noſtra ſeuerus eſt, quaſi ad exigẽdas pœnas cogatur. Scriptura naturaliter clementem & propitium prædicans, quaſi accidentale eſſe ſignificat ſi quando ſeuerus ac rigidus eſt. Impropriè quidem & craſſè loquor, ſed tamen huc tendit elogium, quo deſcribitur natura Dei, Deum ſic natura propitium eſſe & facilem ad dãdam veniam vt diſſimulet, pœnáſque differat, nec vnquam niſi malitia noſtra coactus, ad vindictam ſe accingat. Diximus autem alibi cur Dei clementiæ iungatur veritas. Nam quia etiam qui maximè ſunt benigni, cuperent interdum retractare ſi quid polliciti ſunt, quia ſuę facilitatis eos pœnitet: nos qui perperam metiri Deum ſolemus noſtra vlna: diffidimus de eius promiſſionibus. Ergo Deus ſe diſſimilem hominibus eſſe pronuntiat, quia nõ minus ſibi conſtat largè præſtando quicquid pollicitus eſt, quàm liberaliter promittit.

16 *Reſpice ad me*. Clarius ad præſentem vſum accommodat quod dixit de clementia & bonitate Dei. Nam quia miſericors eſt Deus, ei ſalutem ſuam curæ fore confidit. Poſtea ſequitur verbum חנן, quod gratificari ſignificat: refertúrque ad gratuitum auxilium. Tandem concludit ſe nonniſi precaria Dei virtute fore ſaluum: quo fatetur ſe intus deficere. *Seruum & filium ancillæ* ſe vocando non ſua obſequia iactat, ſed ex longa origine, & diuturno curſu gratiæ Dei plus ſibi conciliat fauoris: acſi diceret, ſe ab vtero matris domeſticum eſſe Dei ſeruum, ac vernam, qua de re iam alibi diximus. Vltimo autẽ verſu iterum confirmat ſe fuiſſe à Deo quaſi derelictum. Neque enim ſibi ſignum aliquod gratiæ dari optaret, niſi vndique ad deſperationem fuiſſet impulſus: & ad probandam eius patientiam abſconditus fuiſſet Dei fauor: Hoc autem non vulgaris conſtantiæ experimentum fuit cum hac tentatione luctari, vt lucẽ in tenebris cernere non deſineret. *Hoſtes* autem ideo *pudefieri* cupit, quod ſimplicitatẽ eius ludibriis ſuis ac ſannis vexabant, quaſi ſtultè in Deum ſperaſſet.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXVII.

Quum piorum animos debilitare poſſet miſera triſtiſque Eccleſiæ conditio qualis ab exilio Babylonico fuit, hic miram & incredibilem eius inſtaurationẽ promittit Spiritus ſanctus, vt nihil ſit magis optabile quàm cenſeri in eius membris.

Pſal. LXXXVII.

1 *Filiorum Koræ Pſalmus Canticum: Fundamenta eius in montibus ſanctis.*

2 *Diligit Iehoua portas Sion præ omnibus tabernaculis Iacob.*

3 *Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei. Selah.*

1 לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר שִׁיר יְסוּדָתוֹ בְּהַרְרֵי־קֹדֶשׁ׃

2 אֹהֵב יְהוָֹה שַׁעֲרֵי צִיּוֹן מִכֹּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב׃

3 נִכְבָּדוֹת מְדֻבָּר בָּךְ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה׃

Quum bene eſt filiis huius ſeculi, videmus quantopere ſua illis placeat conditio, & quàm magnificè cum ſuperbo Eccleſiæ contemptu eam extollant: ac ne malis quidem domiti, huius ſuæ ebriæ confidentiæ obliuiſcuntur. Interea ſecurè ab illis deſpicitur religio & Dei cultus: quia deliciis, opibus, & honoris ſplendore contenti, ſibi videntur abſque Deo eſſe fœlices. Iam verò ſæpe fit vt eos Dominus omni bonorũ genere ſaginet, iuſtas tãdem & maturas de ipſorum ingratitudine pœnas ſumpturus. Eccleſiã verò ſuam variis & grauibus ærumnis premat, vel ſaltem contineat in obſcuro & humili ſtatu, vt ſibi miſera poſſit videri, certè deſpectui ſit obnoxia. Ergo ne fideles decipiat euanida iſta ſpecies, alio reuocari operæpretium eſt, vt ſtatuant verum eſſe quod docet Pſalmus 33. c. 12. Beatum eſſe populum cui Dominus eſt Deus. Sit igitur Pſalmi huius ſumma, Vnã Dei Eccleſiam ſupra omnia mundi regna & politias excellere, quia Deum habet ſalutis ſuæ præſidem, ciúſque imperio gubernatur. Primùm vt inter violentos motus & horribiles procellas, quibus ſubinde concutitur orbis terrarum, ſalua maneat. Secundo, idque præcipuè vt eiuſdem Dei præſidio mirabiliter ſeruata, tandem ad palmã ſupernæ vocationis poſt longam militiam perueniat: hoc ſingulare Dei beneficiũ eſt, ac ſimul inſigne miraculum, quòd inter tam varias regnorum terræ conuerſiones. Eccleſiam ſuam per cõtinuos ætatum ſucceſſus propagans, ab interitu vindicat, vt ſola in mũdo perpetua ſit. Verùm quia ſæpe dum affluunt increduli diuitiis, florent opibus & potentia miſeram Eccleſiam inter plurima diſcrimina iactari: imò innumeris naufragiis propemodum obrui conſtat: in eo præſertim ſtatuenda eſt eius fœlicitas, quòd æternum ſtatum in cælo repoſitum habeat. Iam ad Pſalmum intelligendum non parum facit temporis, quo compoſitus fuit, circũſtantia. nam etſi ab exilio Babylonico reuerſus erat populus, collecta Dei Eccleſia rurſus in vnum corpus ex longa diſsipatione coaluerat, ſtabat templum & altare, reſtitutus erat Dei cultus: quia tamẽ ex ingenti multitudine exigua tantùm portio hominum reſtabat, Eccleſiæ conditio obſcura erat & ignobilis: atque id quod erat reſiduum, ab hoſtibus quotidie atterebatur: templum antiquo ſuo ſplendore lõgè inferius erat: fidelibus vix vlla ſuppetebat in poſterum bene ſperãdi

materia. Certè vt in priſtinum ſtatum, vnde exciderant, ſe vnquam attollerent, fieri non poſſe videbatur. Quare periculum erat ne & acceptæ cladis memoria, & præſentium calamitatum mole oppreſſi labaſcerent, ac tandem deſperatione conciderent piorum animi. Tam grauibus ærumnis ne ſuccumbant, Dominus in hoc pſalmo non tantùm recuperaturos promittit quod

Agg.2.b.10. amiſerant: ſed in ſpem incomparabilis gloriæ eos erigit, ſecundum illud Aggæi vaticiniū, Maior erit ſecundi templi quàm prioris gloria. Nunc poſtremò reſtat, vt in vſum quoque noſtrum aptare Pſalmum hunc diſcamus. Tantum apud pios eius ſeculi homines valere debuit hęc conſolatio, vt rebus ſuis afflictis non modo erecti ſtarent, ſed è ſepulchro pertingerent ad cœlum. Hodie, quum ſciamus, quicquid prædixerat Spiritus, completum fuiſſe, plusquam ingrati ſumus, niſi Patrum experimentum verbis accedens, fidem noſtram magis confirmet. Neque enim ſatis pro dignitate exprimi poteſt quàm ſplendidè Chriſtus aduentu ſuo Eccleſiam ornauerit. Tunc enim vera religio quæ in anguſtiis Iudææ prius clauſa fuerat, per totum orbem diffuſa fuit. Tunc Deus qui ab vna familia cognitus fuerat, diuerſis omnium gentium linguis cœpit inuocari. Tunc mundus qui innumeris ſuperſtitionum errorúmque ſectis miſerè laceratus fuerat, in ſanctam fidei vnitatē coaluit. Tunc certatim omnes Iudæi ſe aggregarūt, à quibus abhorruerant: Reges terræ & populi in Chriſti obſequium ſponte ſe dediderunt: lupi & leones in agnos conuerſi ſunt. dona Spiritus in fideles effuſa, quæ omnem mundi gloriam, quæuis decora, diuitias omnes longè præcellerent. ipſum Eccleſiæ corpus ex regionibus procul inter ſe remotis mirabiliter collectum & auctum & conſeruatum fuit: Euangelij propagatio breui tempore incredibilis cum profectu peræque inſigni coniuncta. Ergo ſi Eccleſiæ nobilitas nunquam fuiſſet hoc vaticinio celebrata, ipſam tamen verè cæleſte eſſe Dei regnum, præclara & incomparabilis aurei illius ſeculi conditio palàm demonſtrat. Cæterùm fideles tunc quoque oportuit in æſtimanda Eccleſiæ præſtantia, altius ſapere carnis ſenſu. Nam quo tempore maximè floruit, non purpura, auro & gemmis, ſed Martyrum ſanguine fulgebat. Spiritu diues, egena nihilominus inópſque terreſtrium bonorum erat: ſanctitate coram Deo & Angelis nobilis & conſpicua, mundo tamen deſpicabilis erat. Multi externi & profeſſi hoſtes aut crudeliter ſæuiebant, aut obliquis artibus peſſima quæque in eam moliebantur; intus verò timores & inſidiæ. Denique ſub Chriſti cruce adhuc latebat veneranda quidem ſed ſpiritualis eius dignitas. Quare tunc quoque tempeſtiua fuit quæ hoc Pſalmo habetur conſolatio, vt fideles ad perfectiorem Eccleſiæ ſtatum animis aſſurgerent: noſtra autem ratio diuerſa eſt. Factum eſt proinde patrum noſtrorum culpa, vt præclara illa Eccleſiæ ſpecies ſub impiorum pedibus ſqualida & deformis iacuerit. Et hodie peccatis noſtris oppreſſa ſub miſera vaſtatione, ſub diaboli mundíque ludibriis, ſub tyrannorum ſæuitia, ſub indignis hoſtium calumniis gemit: vt filiis ſeculi, qui ſibi bene eſſe cupiunt, nihil minus ſit optabile, quàm cenſeri in Dei populo. Quo melius perſpicitur huius Pſalmi vtilitas, & ſimul quàm neceſſaria ſit aſſidua eius meditatio. Inſcriptio non tam authores deſignat, quàm præfectos muſicæ ad canendum Pſalmum. Quanquam fieri poteſt vt quiſpiam ex illa progenie Leuita eum compoſuerit.

1 *Fundamenta eius in mont.* Quum relatiuum ſit maſculinum, falluntur, meo iudicio, qui de Ieroſolyma accipiunt, quaſi fundata eſſe dicatur *in montibus ſanctis*. Nec me latet quomodo hoc excuſent nonnulli docti homines, nomen ſcilicet populi ſubaudiēdum eſſe, tametſi de vrbe primaria habetur ſermo. Sed quàm coacta ſit expoſitio, me tacente omnes vident. Hebræis quibuſdam nihil magis probabile viſum eſt quàm ad Pſalmum referre. atque ita metaphoricè fundamenta de themate exponunt: quia diſſerat de vrbe ſancta Ieruſalem quæ in montibus ſita erat. Ac demiror in re tam facili & expoſita fuiſſe deceptos. nam quum Hebræis tritum ſit relatiuum ſine antecedente ponere, loquutio illis dura videri non debuit. Paulo pòſt autē ſequitur nomen Dei. Scimus autem paſsim dici fundatam eſſe ab ipſo Hieroſolymam. Quòd montes quidam intelligunt Moria & Sion (quę duo erant cacumina mōtis bicipitis) nimis coactum eſt. Potius quum montuoſa eſſet regio, plures vicinos montes & cōtiguos qui Hieroſolymam cingebant, notauit Propheta: ſicuti alibi videbimus, Ieruſalem montes in circuitu eius.

Pſal. 124. a.2. Ergo ſimplex & genuinus eſt ſenſus, quòd Deus elegerit ſanctos montes, in quibus vrbē ſuam fundaret. nam paulo pòſt in contextu ſequitur, Excelſus ipſe ſtabiliet eam. Eſt quidem & aliarum vrbium conditor: ſed de nulla alia vrbe dictum legitur, Hæc requies mea in ſeculum, hîc habitabo, quia elegi eam. Pſalm. 132. c. 14. Tenendum eſt ſemper diſcrimen, quòd quum aliæ vrbes externæ modò politiæ cauſa, auſpiciis Dei & virtute conditæ forēt, Hieroſolyma peculiare erat eius ſacrarium, ſedéſque Regia. Eodem modo etiam Ieſaias loquitur, capit. 14. g. 32. Quinetiam quum tota Iudæa Deo ſacra eſſet, dicitur tamē vrbē hanc ſibi, aliis reiectis, ſumpſiſſe in qua regnaret. Neque enim de terrena politia hîc agitur, ſed de regimine ſpirituali, quia nuſquam tunc alibi pura religio, & legitimus Dei cultus, & pietatis doctrina, quàm Hieroſolymæ vigebāt. Quod exprimitur ſecūdo verſu *Diligit Dominus portas Siō præ omnibus habitaculis Iacob:* hinc docemur totā ſanctæ vrbis præſtantiam à gratuita Dei electione pēdere. cui

reſpondet

reſpondet quod Pſal.78.f.60.habetur,Deum repudiaſſe Silo, tribum Ephraim tabernaculum Ioſeph,vt in Sione habitaret,quam dilexit.Ergo cauſam notat Propheta cur locum vnum aliis prætulerit Deus:& cauſam ſtatuit nō in loci dignitate,ſed gratuito Dei amore.Quare ſi quæritur vnde aut cur excellat Hieroſolyma,ſufficiat breuis reſpōſio,quia ſic Deo placuit. Atq; hoc quidem Diuini amoris fuit principium:finis autē,vt certus eſſet aliquis locus,in quo ad fouendam fidei vnitatem conſiſteret vera religio vſque ad Chriſti aduentum, & vnde poſtea in omnes mundi plagas manaret. Proinde hoc elogio Propheta Hieroſolymā commendat quòd Deum habeat architectum & præſidem.Deinde quicquid præ aliis locis excellētiæ habet,Dei gratiæ & adoptioni adſcribit.Quòd *Sionem* pro Hieroſolyma,& *portas* pro toto vrbis cōplexu poſuit,duplex eſt ſynecdoche.

3 *Glorioſa dicuntur.* Ad verbum eſt,Quod in te dicitur,ſunt res glorioſæ.Spectandum eſt Prophetæ conſilium,vel potius quò ſpectet Dei ſpiritus per os Prophetæ ipſius loquēs.Quum humilis ac deſpecta eſſet totius populi conditio, multi & graues vndique aduerſarij inſtarent paucis animus ſuppeteret ad vincenda obſtacula,quotidie noua aliqua mutatio præter ſpem exoriretur,& periculum eſſet ne res in deterius paulatim collapſę,tandem peſſum irent:vix vlla ſanctæ vrbis inſtauratio ſperari poterat. Ne deſperatione victa ſuccumbant corda fidelium idonea fultura ſupponitur,quòd aliter de futuro eius ſtatu loquutus ſit Dominus.neque enim dubium eſt quin à præſenti rerum aſpectu reuocentur ad promiſſiones, quæ ſpem dabant incredibilis gloriæ.Ergo quamuis nihil magnopere lætum appareat,filios tamen Dei iubet Propheta Verbo erectos,quaſi in ſpecula ſtare,vt patiēter expectent quæ promiſſa ſunt. Hoc modo admonebantur fideles:primùm vt ad vetera oracula attenderent, eáque memoria repeterent, præſertim quæ apud Ieſaiam leguntur à capite 40. vſque ad finem libri:deinde vt aures præberent Dei ſeruis,qui tunc de regno Chriſti concionabantur.vnde ſequitur,rectum de Eccleſiæ fœlicitate iudicium non poſſe fieri,niſi dum eam ex Dei verbo æſtimamus.

4 *Memorabo Rahab & Babel inter cognitores meos:ecce Philiſtini & Tyrus cum Æthiopia,hic natus eſt ibi.*

5 *Et de Sion dicetur,Vir & vir natus eſt in ea,& Excelſus ipſe ſtabiliet eam.*

6 *Dominus recenſebit ſcribendo populos,Hic natus eſt ibi.Selah.*

4 אַזְכִּיר רַהַב וּבָבֶל לְיֹדְעָי
נֵה פְלֶשֶׁת וְצוֹר עִם־כּוּשׁ זֶה
יֻלַּד־שָׁם׃

5 וּלְצִיּוֹן יֵאָמַר אִישׁ וְאִישׁ יֻלַּד־
בָּהּ וְהוּא יְכוֹנְנֶהָ עֶלְיוֹן׃

6 יְהוָה יִסְפֹּר בִּכְתוֹב עַמִּים זֶה
יֻלַּד־שָׁם סֶלָה׃

4 *Memorabo.* Nomen *Rahab* pro Ægypto in compluribus aliis Scripturæ locis ſumitur: & huic optime quadrat ea ſignificatio. conſilium enim Prophetæ eſt ſcribere magnificam illam Eccleſiæ amplitudinem,quæ adhuc in ſpe abſcondita erat.Dicit igitur,eos qui prius infeſti hoſtes fuerant,vel prorſus alieni,non tantùm familiares amicos fore,ſed inſerendos in vnū corpus,vt cenſeātur Hieroſolymæ ciues.Priore membro dicit, Memorabo Ægyptum & Babylonem inter meos domeſticos.Secundo addit,Philiſthini,Tyrij & Æthiopes,quibus hactenus tantū fuit diſſidium cum populo Dei,nunc perinde conſentient ac ſi eſſent indigenæ. Præclara Eccleſiæ dignitas,quòd vndiq; ad eam aggregabūtur qui eam ſpernebant:& qui eam cupiebant exciſam ac perditam,ſummi honoris loco ducent,ciues eius eſſe & haberi.ſponte omnes patriæ ſuæ renuntiabūt in qua prius ſuperbiebant.vndecūque ergo nati ſint,ſiue ex Palæſtina,ſiue ex Æthiopia,ſiue Tyro,profitebuntur ſe Vrbis ſanctæ eſſe ciues. Hebræi hunc locum ita exponunt, pauciſſimos ex aliis gentibus prodituros, qui ingenio aut virtute præſtent: ſed in Iſraele magnum fore prouentum.Vix,inquiunt,ſinguli apud Tyrios,Ægyptios,Æthiopes,& quoſuis alios, extabunt laude digni homines: vt ſiquis talis ſit,digito monſtrari queat ob raritatem:ſed in Siō *vir & vir naſcetur*,hoc eſt,magna erit talium copia.Chriſtiani ferè vno conſenſu ad Chriſtum referunt,ac exiſtimant reddi cauſam cur inter Hieroſolymæ ciues numerandi ſint qui hactenus extranei fuerant, adeóque infenſi hoſtes: quia ſcilicet illic naſcetur Chriſtus,cuius officium eſt homines diſſipatos,quaſi lacera membra in fidei vnitatem & ſpē vitæ æternæ colligere. Prior interpretatio quum ſit prorſus coacta, refutatione non indiget. Deinde ſatis liquet,Iudæos ſtolida ambitione inductos,quaſi data opera torquere hunc locū. Quod afferunt Chriſtiani,quanquam propter argutiam primo intuitu plauſibile eſt, nihil tamen habet ſolidi:& clara ſunt Prophetæ verba,cuiuſcunque gentis ſint homines,libenter patriæ ſuæ renuntiaturos,vt in catalogo populi electi ſcribantur. *Natos* enim non ponit pro indigenis,ſed pro ciuibus.Quod poſtea ſubiicitur,*Excelſus ſtabiliet eam*,non minus propriè vertetur,ordinabit:quia ſcilicet verbo ſuo Deus Eccleſiam ſpecialiter gubernat.

5 *Et de Sion dicetur.* Continuat eandem ſententiam,quòd ex diuerſis mundi partibus colligentur noui ciues in Eccleſiam Dei.Quanquam alia figura vtitur, quòd alienigenæ reputa-

buntur in ſacro populo,perinde acſi originem à Patre Abraham ducerent. Dixerat proximo verſu Chaldæi & Ægyptij ad Eccleſiæ domeſticos accedent:Æthiopes,Palæſthini,& Tyrij,nomina dabunt inter eius filios,nunc confirmationis vice addit,ingentem nouæ ſobolis turbam fore,vt numeroſo populo referta ſit ciuitas,quæ ad tempus deſerta, poſtea etiã exiguo hominum numero ſemiplena fuerat.Idem quod breuiter promittitur,pluribus verbis deſcribit Ieſaias,Lauda ſterilis,quæ non pariebas,quia plures filij erunt deſertę,quàm quæ marito coniũcta eſt.dilata locum tentorij tui,extende funiculos,& clauos conſolida,&c.Item,Filij tui è lõginquo venient,leua per circuitum oculos tuos,omnes iſti congregabũtur tibi.Capite autem 44.a.5.eadem ferè loquutio extat,vel ſaltem quæ proximè ad iſtam accedit quæ hic habetur, Iſte dicet,Domini ſũ:ille vocabit in nomine Iſrael,ſcribet hic ſua manu, Ego Domini:ille ex nomine Iſrael ſe cognominabit.Neque abs re *naſcẽdi* verbo ſignificat Propheta ex grege populi Dei fore Ægyptios,Chaldæos,& ſimiles.nam etſi natura geniti non erant ex Sione,ſed adoptione inſerendi in ſancti populi corpus:quia tamen ipſe in Eccleſiam tranſitus ſecunda eſt natiuitas,optimè conuenit iſta loquutio,nam & ea lege Chriſtus ſibi fideles deſpõdet,vt populum ſuum obliuiſcantur,& domum patris ſui,Pſal.45.c.11.& formati ac regeniti ſemine incorruptibili in nouas creaturas,tam Dei,quàm Eccleſię filij eſſe incipiant,Gal.4.c.19.Et certè non aliter renaſcimur in cæleſtem vitam quàm per Eccleſiæ miniſterium. Interea tenendum eſt diſcrimen quod ponit Apoſtolus inter terrenam Ieruſalem,quæ vt ſerua eſt, in ſubiectionem generat:& ſupernam,quæ ingenuos filios per Euangelium parit.Secunda parte verſus exprimitur longa diuturnitas.ſæpe enim contingit vt quo citius in eximiam altitudinem emergunt vrbes,breuior ſit proſperi ſtatus duratio,ne putetur in eum modum caduca Eccleſiæ fœlicitas,Propheta eius firmitudinem à Domino fore pronuntiat:acſi diceret,Non mirum eſt ſi nutent aliæ vrbes,variiſque inclinationibus ſubinde ſint obnoxiæ:quia vnà cum mundo voluuntur,neque æternos habent cuſtodes.At nouæ Ieruſalem diuerſa erit ratio, cuius perpetuitas in Dei virtute fundata,etiam cęlo & terra ruentibus,conſiſtet.

Ieſa. 54.a.1.

6 *Dominus recenſebit.* Intelligit Propheta tam celebre fore Sionis nomen, vt in ciuium eius numerum ac ordinem referri omnes cupidiſſimè ambiant. Loquitur enim de ſorte maximè honorifica:acſi diceret,Quum Deus cenſum aget populorum quos præcipuo honore dignabitur. Sioni potius quàm Babyloni aut alijs quibuſuis vrbibus, adſcribet. pluris enim erit iſta nobilitas,inter ciues Sionis plebeium locum tenere,quàm alibi vſquam primatum.Simul tamen admonet vnde alienis hominibus repentè tantus honor: nempe ex Dei beneficio. Et certè qui Satanæ & peccati mancipia ſunt,nunquam,ſibi propria induſtria ius ſupernæ ciuitatis acquirent: Solus eſt Dominus qui populos vt viſum eſt, in ſuas claſſes diſtribuens,quum par ſit hominum conditio,alios ab alijs diſcernit. Deſcriptio cuius hîc fit mentio, ad vocationem pertinet. nam etſi filios ſuos ante conditum mundum ſcripſit in libro vitæ, in ſuorum tamen catalogo tunc eos demum recenſet quum regenitos adoptionis Spiritu, nota ſua inſignit.

7 *Et cantores ſicut tibicines, omnes fontes mei*	7 ושרים כחללים כל־מעיני בך׃

7 *Et cantores.* Partim conciſa breuitas,partim ambiguitas vocis vnius orationem reddit obſcuram.*Fontes* metaphoricè hîc ſumi,extra controuerſiam eſt:ſed in explicanda metaphora variant interpretes.Quidam ſpes interpretantur,quidam affectus, alij cogitationes.Libenter eorum ſententiæ ſubſcriberem qui modulationes vertunt, ſi pateretur hoc linguæ proprietas.quia autem id nimis remotum videri poſſet, quod rationi maximè conſentaneum eſt amplector,aſpectus notari:acſi dictum eſſet,Ego in te quaſi defixis oculis ſemper intentus ero.nam & radix nominis oculum ſignificat. Nunc videndum eſt quid ſibi velit alterum illud membrum.Cantores vt tibicines,abrupta quidẽ eſt loquutio, ſed de cuius ſenſu inter omnes ſatis conuenit:tantam lætitiæ materiam fore,vt tam alſa voce,quàm muſicis inſtrumentis cõtinuè reſonent illic Dei laudes. Confirmat ergo quod prius dixit de magnifica Sionis inſtauratione:quia ex gaudij magnitudine,& multiplici laudum concentu, quanta eius futura ſit fœlicitas demonſtrat. Verùm interea finem deſcribit donorum omnium,quibus tam liberaliter Eccleſiam ſuam perſequitur Deus:vt ſcilicet hymnis & canticis ſuam erga eum gratitudinem teſtentur fideles. alij חוללים vertunt, qui ſaltãt ad modulos vel tripudiant. Sed in eo parũ eſt momenti:quum hoc ſummatim tenere ſufficiat,perpetuam ſcilicet ſymphoniam laudum Dei in Eccleſia fore,vbi gratiæ ſuæ theſauros explicuerit, mutuáſque fore canendi vices. Adde quòd Dei Eccleſiam ſingulari amore, cura, ſtudio amplecti ſe demonſtrat Propheta, vt ſuo exemplo ad eundem pios omnes affectum hortetur & accendat, iuxta illud, Obliuioni detur dextera mea,ſi non memor fuero tui Ieruſalem in principio lætitiæ meæ. Tunc enim demum in Eccleſia ſubſiſtunt omnes noſtri affectus, dum à vagis vaniſque diſtractionibus collecti, poſthabitis mundi honoribus,deliciis,opibus,pompis vna ſpirituali regni Chriſti gloria contenti ſunt.

Pſa.137.a.5.

ARGV-

ARGVMENTVM PSALMI LXXXVIII.

Quanquam Pſalmus hic grauiſſimas lamẽtationes hominis miſerrimè afflicti & ferè deſperati cõtinet, ſimul tamen multam fidei ſuæ conſtantiam, contra mœrorem luctãdo, declarat Propheta, quòd ex profundis mortis tenebris Deum nihilominus redemptorem implorat. Pſal. LXXXVIII.

1 *CAnticum Pſalmi filiorum Koræ, præfecto ſuper Mahalath ad humiliandũ, eruditiuum Heman Eſraitæ.*

2 *Iehoua Deus ſalutis meæ, die clamo, nocte coram te.*

3 *Veniat in conſpectum tuum precatio mea, inclina aurem tuam ad clamorem meum:*

4 *Quoniam ſaturata eſt malis anima mea, & vita mea inferno appropinquauit.*

5 *Reputatus ſum cum deſcendentibus in ſepulchrum: fui tanquam vir cui nulla virtus.*

6 *Inter mortuos liber, tanquam occiſi iacentes in ſepulchro, quorum non es memor amplius, & qui è manu tua abſciſſi ſunt.*

1 שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי־קֹרַח
לַמְנַצֵּחַ עַל־מָחֲלַת לְעַנּוֹת
מַשְׂכִּיל לְהֵימָן הָאֶזְרָחִי׃
2 יְהוָה אֱלֹהֵי יְשׁוּעָתִי יוֹם־
צָעַקְתִּי בַלַּיְלָה נֶגְדֶּךָ׃
3 תָּבוֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתִי הַטֵּה
אָזְנְךָ לְרִנָּתִי׃
4 כִּי־שָׂבְעָה בְרָעוֹת נַפְשִׁי
וְחַיַּי לִשְׁאוֹל הִגִּיעוּ׃
5 נֶחְשַׁבְתִּי עִם־יוֹרְדֵי בוֹר הָיִיתִי
כְּגֶבֶר אֵין־אֱיָל׃
6 בַּמֵּתִים חָפְשִׁי כְּמוֹ חֲלָלִים
שֹׁכְבֵי־קֶבֶר אֲשֶׁר לֹא־זְכַרְתָּם עוֹד
וְהֵמָּה מִיָּדְךָ נִגְזָרוּ׃

1 *Canticum Pſalmi.* Heman cuius nomen hîc inſcribitur, cum eſſe probabile eſt cuius mentio fit in Sacra hiſtoria, vbi dum laudatur prudentia Solomonis, confertur cum Etan, Heman, Chalcol, & Darda. Ideóque mirum non eſt, hominem ſapiẽtiæ Spiritu præſtantem, Pſalmi huius authorem fuiſſe. Particulam על מחלת quidam appellatiuè vertũt, ſuper infirmitate. Sed ex communi vſu probabile eſt vel muſicum inſtrumentum notari, vel initium cantilenæ. De aliis vocibus iam alibi ſatis dictum eſt. Porrò tenere operæpretium eſt, in vnius hominis perſona ſtatui nobis ante oculos raræ afflictionis & ſimul patientiæ ſpeculũ. neq; enim Deus ſeruum ſuum, quem tam preclaris dotibus ornauerat vt aliis eſſet exemplo, priuatim exercuit, ſed communem eruditionis materiam dare voluit omnibus ſuis. Quo etiam conſilio Heman velut theatrum conſcendens, tam ſuarum infirmitatum, quàm ſuæ fidei & conſtantiæ teſtem facit Eccleſiam. Noſtra enim plurimum intereſt, nobilem Dei ſeruum, & eximiis Spiritus dotibus excellentem ſpectare tanta afflictionum mole obrutum, vt flebiliter deploret ſe nihil à mortuo diſtare: ne vel ærumnæ noſtræ, quantumuis graues, deſperatione nos opprimant: vel ſi quando nos ægritudo, cura, dolor, anxietas, & metus debilitat, ideo tamen deſpondeamus animos, præſertim vbi videmus ſanctum Prophetam non ſine violẽto conatu ex profunda obſcuritate in lucem bonæ ſpei emergere. Quin potius ſtatuendum eſt, per os Heman à Spiritu Dei precandi formulam dictari, qua deſperatos omnes inuitet. 1. Reg. 4. d.31.

2 *Iehoua Deus.* Notandum eſt quod nuper attigi, quanuis ſimpliciter & citra hyperbolen recitet Propheta quos paſſus eſt anxietatum & dolorum cruciatus, dictaſſe tamen afflictis precandi formam, ne ſub vllis malorum tormentis deficerent. Etſi autem pro malorum atrocitate ſtatim ebulliet in vehementes querimonias, breui tamen præfatione tempeſtiuè ſe munit: ne affectus ſui feruore abreptus, obſtrepat potius Deo, & expoſtulet, quàm ſuppliciter veniam deprecetur. Deum enim *ſalutis ſuæ* vocans, quaſi iniecto fręno, cohibet doloris intemperantiam, deſperationi ianuam claudit, ſéque ad crucis tolerantiam munit & comparat. Clamore & aſſiduitate oſtendit quàm ſerio intentus fuerit ad orandum. Fieri quidem poteſt vt vocem non extulerit pleno gutture: ſed *clamandi* verbo ad contentionem notandam nõ fruſtrà vſus eſt. Eodem ſpectat perſeuerantia, dum ſe *dies & noctes* continuaſſe dicit. Nec ſuperuacua etiam eſt particula *coram te*, quia etſi communiter omnes querulantur in dolore, multum tamen abeſt quin effundant corã Deo ſuos gemitus. imò maior pars latebras quæritat, in quibus obmurmuret Deo, eiúſque ſeueritatem accuſet: alij clamores ſuos temere proiiciunt in aërem. Vnde colligimus, raræ virtutis eſſe, Deum nobis ſtatuere ante oculos, ad quem vota noſtra dirigamus.

4 *Quoniam ſaturata eſt malis an.* His verbis Propheta magnitudinem ſui doloris excuſat: ac ſi diceret, ſe non mollitie vel deliciis adcò eſſe clamoſum: ſed ſi reputetur ſua conditio, immenſa malorum congerie ad lamentationem iuſtè impelli. Nec vnã tãtùm mali ſpeciem profert: ſed alia aliis fuiſſe aggeſta, vt ad tædium vſque cor eius mœroribus refertum fuerit. Deinde in ſpecie exprimit vitam ſuam non procul abfuiſſe à ſepulchro. Sed hoc quoque proximo

verſu magis exaggerat, vbi ſe quaſi exanimem fuiſſe conqueritur. Etſi enim ſpirabat inter viuos, multæ tamen mortes quę vndique impendebant, totidem erant ſepulchra, quibus ſe mox deglutiendum putabat. Et nomē גבר quod à fortitudine dicitur, potius quàm hominis videtur poſuiſſe, quo melius teſtatum faceret tantam fuiſſe atrocitatem malorum quæ vel robuſtiſſimum quenque frangeret.

6 *Inter mortuos liber.* Plus quiddam & grauius vulgari morte exprimere voluit Propheta. Primò ſe liberū eſſe dicit inter mortuos, quòd inutilis eſſet ad omnia vitæ munera, & quaſi à mundo alienatus. Illa enim Auguſtini argutia nihil ad Prophetæ mentem, Chriſtum vocari liberum inter mortuos, quia ſingulari priuilegio victoriam adeptus eſt, ne mors in eum dominaretur. Potius enim dicit Propheta ſe pręſentis vitę militia perfunctum, nullam animo curam amplius ſuſcipere, quia ſenſum omnem mala abſtulerint. Deinde *vulneratis* ſe comparās, peius ſecum agi deplorat, quàm ſi malis debilitatus, paulatim ad mortē deſcenderet, quia violētam mortem naturaliter magis horremus. Durius in ſpeciem eſt quod addit, ſe *obliuioni traditum eſſe à Deo, & abſciſſum ab eius manu*, vel cuſtodia: quum certum ſit, mortuos non minus quàm viuos ſub tutela Dei eſſe. Imò nebulo ille Balaam cui propoſitum erat lucem conuerte-
Nu. 23. b. 10. re in tenebras coactus tamē fuit exclamare, Moriatur anima mea morte iuſtorum. Itaque poſſet videri ſententia hæc profani hominis, Deum non eſſe amplius memorē hominis mortui. Reſponſio dari poteſt, Prophetam ex vulgi ſenſu loqui, ſicuti etiam Scriptura, quum de prouidentia Dei agitur, ſtylum accommodat ad viſibilem mūdi ſtatum, quia ad futuram vitam, quæ abſcondita eſt, nonniſi gradatim conſcendimus. Exiſtimo tamen Prophetam magis ex turbulento afflicti hominis ſenſu loquutum eſſe, quàm reſpexiſſe quid rudes imperiti ſentiāt. Nec mirum eſt, hominem Spiritu Dei præditum, vbi præualuit mœror, quaſi attonitū fuiſſe, vt vocem parum conſideratam emitteret. Quamuis enim ſeruis Dei in ſummis perturbationibus fides hęc infixa maneat, Deo curæ eſſe tam viuos quàm mortuos: ſæpe tamen eorum mētes obnubilat dolor, vt non occurrat in re præſenti Dei prouidentia. Hoc inter querimonias Iob ſæpius animaduertere licet, dum præoccupati ſunt piorum animi triſtitia, non ſtatim penetrare ad arcanam Dei prouidentiam, quam tamen probè meditati ſunt, & inſculptā in cordibus ſuis geſtant. Ergo Propheta, quamuis perſuaſus eſſet mortuos quoque eſſe ſub tutela Dei, in primo tamen triſtitiæ impetu non tam compoſitè loquutus eſt vt decebat: quia ſuffocatum erat lumē fidei, quod ſtatim emicuit, vt videbimus. Et hoc notatu in primis vtile eſt, ne ſi tentationes nos debilitent, animos tamen deſpondeamus.

7 *Poſuiſti me in fouea infima, in tenebroſis, in profunditatibus:*	7 שתני בבור תחתיות במחשכים במצלות:
8 *Super me incubuit indignatio tua, & omnibus fluctibus tuis afflixiſti me.*	8 עלי סמכה חמתך וכל־משבריך ענית סלה:
9 *Remouiſti notos meos à me, poſuiſti me abominationes illis: concluſus ſum vt non egrediar.*	9 הרחקת מידעי ממני שתני תועבות למו כלא ולא אצא:
10 *Oculus meus dolet præ afflictione mea, inuoco te Iehoua quotidie, expando ad te manus meas.*	10 עיני דאבה מני עני קראתיך יהוה בכל־יום שטחתי אליך כפי:

7 *Poſuiſti me.* Iam diſtinctius agnoſcit, quicquid patitur malorum, ex Dei manu profectum eſſe. Nec verò quiſquam ſeriò petendi remedij cauſa ad Deum confugiet, niſi qui iam perſuaſus erit, eius manu ſe percuti, nihil autem fortuitò cōtingere. Iam quo propius ad Deū accedit, notandum eſt, magis exacerbari dolorem: quia Sanctis nihil magis horribile eſt Dei iudicio. Alij vertunt, *appropinquauit ſuper me indignatio tua*, & ſic interdum accipitur verbum סמך. Sed circunſtantia loci accipere cogit, vt pluribus alijs locis, pro circundare vel incumbere: quia vbi de homine in triplex ſepulchrum demerſo ſermo habetur, illud appropinquare nimis eſſet frigidum. Contextui autem optimè reſpondet verſio quam ſequutus ſum, vt dicat Propheta ſe ſuſtinere totam molem iræ Dei, quia eius fluctibus affligitur. Iam quum tam horribile diluuium Prophetam non impedierit quominus cor ſuum & vota ad Deum extolleret: diſcamus, eius exemplo, in omnibus naufragiis noſtris anchoram fidei & precum in cælos iacere.

9 *Remouiſti.* Quum humanis omnibus auxiliis orbatus eſſet Propheta, hoc quoque iræ Dei aſcribit in cuius arbitrio eſt flectere corda hominum ad humanitatem, vel eadem efferare. Quod notatu dignum eſt: quia niſi in memoriam ſuccurrat, ideo nos deſtitui humanis mediis, quia Deus manum ſuam ſubducit, tumultuamur ſine fine & modo: & iure quidē conqueri licebit de hominū ingratitudine, vel ſæuitia, quoties iuſtis officiis nos fraudabunt. ſed hoc profectu carebit, niſi accedat hæc cognitio, quia Deus nobis offenſus eſt, tollere que nobis deſtinauerat

nauerat ſubſidia:ſicuti promptum ei eſt,quoties viſum fuerit,cōciliare nobis omnium animos vt manum porrigant. Addit etiam aliquid grauius,ſe fuiſſe deteſtabilem omnibus amicis:ac tandem concludit nullum ſuis malis patere exitum.

10 *Oculus meus.* Ne Prophetam imaginemur fuiſſe ferreum,rurſus inculcat ſibi tam duras fuiſſe & moleſtas afflictiones,vt in vultu & oculis extarét mœſtitiæ ſigna.vnde colligimus quantopere deiectus fuerit.Sed interea teſtatur ſe minimè fuiſſe à Deo abſtractum, vt multi ſecum tacitè frementes,frænúmque rodentes,vt eſt in prouerbio,nihil minus ſibi proponunt quàm ſuas curas in Deum exonerare,vt ſolatium ab eo petát.Quod de *manuum extenſione* dicit,ſignum ponit pro re ipſa.Alibi autem diximus quorſum ſpectauerit hæc cæremonia,quæ ſeculis omnibus fuit in communi vſu. Pſal.18.2.

11 *An mortuis facies miraculum? an mortui ſurgentes confitebuntur tibi? Selah.*	11 הלמתים תעשה־פלא אם־רפאים יקומו יודוך סלה:
12 *An narrabitur in ſepulchro clementia tua, veritas tua in interitu?*	12 היספר בקבר חסדך אמונתך באבדון:
13 *An cognoſcetur in tenebris mirabile tuum: & iuſtitia tua,in terra obliuionis?*	13 היודע בחשך פלאך וצדקתך בארץ נשיה:
14 *Ego autem ad te Iehoua clamaui,& mane oratio mea præueniet te.*	14 ואני אליך יהוה שועתי ובבקר תפלתי תקדמך:

11 *An mortuis.* Significat his verbis,niſi celeriter feſtinet Deus ad opem ferendam, non venturum in tempore:quia vix tantillum à morte diſtet.ergo hunc eſſe extremum articulum, ſi Deus eum iuuare velit,quia poſthac ceſſabit occaſio. Quærit ergo quouſque differre velit Deus,an vt mortuos miraculo excitet. Quanquam autem Propheta de vltima reſurrectione non loquitur,quæ ſuperior erit reliquis omnibus miraculis,excuſari tamen non poteſt exceſſus,quia Deo tempus præſcribere noſtrum non eſt ferendi auxilij:quia iniuriam facimus eius potentiæ,niſi ſtatuimus tam facile ei eſſe,reddere vitam mortuis,quàm maturè occurrere, & anteuertere vltimum diſcrimen.Et certè talis ſemper fuit Sanctorum conſtantia, quæ carnis infirmitatem aliqua in parte reſiperet,vt etiam in ipſis virtutibus quod vitij admiſtum erat,neceſſe fuerit paterna Dei indulgentia tolerari.Dum quærit *an in ſepulchro narrabitur Dei bonitas,*non intelligit mortuos carere ſenſu,ſed proſequitur quod iam antè dixerat,magis opportunum eſſe auxiliandi tempus dum homines in periculis adhuc clamitant,quàm ſi mortuos e ſepulchris excitet.Ratiocinatur autem ex communi more,quia Deus ſolitus non eſſet mortuos e ſepulchris teſtes ac præcones ſuæ bonitatis producere. Fidem Dei annectit clementiæ: quia quoties ſuorum liberator eſt Deus,ſe in promiſſionibus veracem fuiſſe confirmat.Porro ad promittendum non aliunde,quàm mera ſua bonitate inducitur.Quòd verò tam fidē quàm bonitatem,virtutem & iuſtitiam in terra obliuionis cognoſci negat,perperam trahunt homines fanatici ad craſſum errorem, quaſi morte abolerentur homines: quia tantùm differit de modo iuuandi ordinario:quia Deus mundum hunc inſtar theatri eſſe voluit,ad gratiam, qua proſequitur humanum genus,demonſtrandam.

14 *Ego autem ad te.* Quanuis aliqua perturbatio ſurrit in Prophetæ verbis,quam confeſſus ſum vitioſam fuiſſe:hoc tamen raræ fidei & pietatis ſignum fuit,nunquam deſiſtere à ſtudio precādi.Nam hoc ſenſu dicit ſe *mane feſtinaſſe:*ne putemus lentè & frigide fuiſſe cunctatū, donec cogeret vltima neceſſitas.Modeſtè autem his verbis admonet, non factum eſſe ſua pigritia vt in diuturnis malis contabuerit,acſi Deum non quæſiiſſet.Atque exemplū hoc in primis eſt notabile,ne deſpōdeamus animos,ſi quādo preces noſtras,licet volūtarias & aſſiduas, contingat tamen profectu carere.

15 *Vtquid Iehoua repudiabis animam meam, abſcondes faciem tuam à me?*	15 למה יהוה תזנח נפשי תסתיר פניך ממני:
16 *Ego miſer & moribundus à pueritia,tuli terrores tuos dubitando:*	16 עני אני וגוע מנער נשאתי אמיך אפונה:
17 *Super me tranſierūt furores tui,formidines tuæ exciderunt me:*	17 עלי עברו חרוניך בעותיך צמתתוני:
18 *Circundederunt me ſicut aquæ quotidie,cinxerunt me ſimul.*	18 סבוני כמים כל־היום הקיפו עלי יחד:
19 *Remouiſti à me amicum & ſocium,familiares mei tenebræ.*	19 הרחקת ממני אהב ורע מידעי מחשך:

15 *Vt quid Iehoua.* Quanuis lamentationes iſtæ primo intuitu mœrorem abſque vllo ſolatio præ ſe ferant, continent tamen in ſe tacitas preces. Neque enim ſuperbè cum Deo litigat, ſed flebiliter malis ſuis exoptat remedium. atque hoc genus querimoniæ meritò inter gemitus inenarrabiles cenſeri debet, quorum meminit Paulus ad Romanos capite 8.e.26. Nec verò ſi putaſſet Propheta ſe reſpui & abominationi eſſe, orando perſeueraſſet. verùm carnis ſenſũ, cui fortiter reluctabatur, hîc in medium proponit, vt re ipſa tandem, & manifeſto effectu appareat, non fruſtra eum oraſſe. Ergo quanuis hic Pſalmus non claudatur gratiarum actione, ſed in lamentabilem querimoniam deſinat, acſi nullus reſtaret gratiæ locus, eo vtilior eſt ad nos in precandi officio retinendos: quia certè non deſtitit Propheta, gemitus hos in Dei ſinũ deponens, ſperare quam non videbat ſalutem: quia non vocauit initio Deum ſalutis ſuæ, vt ſibi poſtea nihil de eo promitteret. Cur verò ſe *moribundum à puero* fuiſſe dicat incertum eſt, niſi quòd probabiliter coniicere licet fuiſſe multis modis duriter examinatum, acſi eius vita inter varias trepidationes ac metus è filo penderet. Vnde etiam colligimus, furores Dei & formidines, de quibus continuò poſt loquitur, non exigui tãtùm fuiſſe temporis: idque exprimit per vocem *quotidie*. Iam quum nihil magis horribile ſit, quàm Deum nobis infenſum concipere, non abs re *diluuio* anxietatem ſuam comparat. hinc etiam *dubitatio*: quia fieri non potuit quin eius animũ dira inquietudine iactaret iræ Dei ſenſus. Quæritur tamen quomodo fidei conſentiat vacillatio, & certè vbi quis perplexus hæret ac dubius, imò huc & illuc agitatur, videtur abſorpta eſſe fides. Sed experientia nos docet, fidem, dum fluctuatur in his agitationibus, ſubinde tamen reſurgere ne mergatur. quòd ſi quando ſuffocatur, foueri tamen abſcõditam. quia quantumuis inſurgunt procellæ, clypeum tamen illum opponit, Deum manere fidelem, vt ſuos nunquam fruſtretur, vel deſerat.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXIX.

Propheta quiſquis fuerit Pſalmi author, Deo ſupplicaturus pro afflicta Eccleſia fœdus Dei quod cũ Dauide pepigerat, ſibi & reliquis ad bene ſperandi materiam proponit. Commemorat deinde in genere, Dei potentiam, quæ perſpicitur in tota mundi gubernatione: adhæc ad redemptionis memoriam deſcendit, in qua Deus paterni ſui erga electum populum amoris æternum ſpecimẽ exhibuerat. Inde iterum ad fœdus cum Dauide percuſſum reuertitur, in quo pollicitus fuerat Deus ſe in Regis fauorẽ populo ſemper fore propitium. Tandem ſubijcit querimoniam, quòd Deus quaſi pacti ſui oblitus Eccleſiam exponat impiorum libidini, nec in triſti vaſtitate quicquam opis vel ſolatij oſtendat.

Pſal. LXXXIX.

1 *ERuditiuum Ethan Ezraitæ.*

2 *Clementias Iehouæ in æternum cantabo, in ætatem & ætatem celebrabo veritatem tuã ore meo.*

3 *Quia dixi, Perpetuò clementia ædificabitur: cælos ſtabilies, veritas tua in illis.*

4 *Pepigi fœdus cum electo meo, iuraui Dauidi ſeruo meo.*

5 *Vſque in æternum ſtabiliam ſemen tuum, & ædificabo in ætatem & ætatem ſolium tuum. Selah.*

1 מַשְׂכִּיל לְאֵיתָן הָאֶזְרָחִי׃

2 חַסְדֵי יְהוָה עוֹלָם אָשִׁירָה לְדֹר וָדֹר אוֹדִיעַ אֱמוּנָתְךָ בְּפִי׃

3 כִּי־אָמַרְתִּי עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה שָׁמַיִם תָּכִן אֱמוּנָתְךָ בָהֶם׃

4 כָּרַתִּי בְרִית לִבְחִירִי נִשְׁבַּעְתִּי לְדָוִד עַבְדִּי׃

5 עַד־עוֹלָם אָכִין זַרְעֶךָ וּבָנִיתִי לְדֹר־וָדוֹר כִּסְאֲךָ סֶלָה׃

1 *Eruditiuum Ethan.* Quiſnã fuerit hic Ethan, cui aſcribitur Pſalmus, mihi non ſatis liquet.
1. Reg. 4. nam ſi vnum eſſe dicamus ex iis quatuor quibus ob ſapientię præſtantiam confertur Solomo,
d 31. non quadrabit in eius ætatẽ argumentũ. Niſi fortè Solomoni ſuperſtes, triſtem & funeſtã, quę tunc accidit, diſſipationem, quæ præludium erat ruinæ, defleat. Etſi enim populus in duas partes diuiſus, ſtetit adhuc incolumis, quum tamen diſſidium illud ſancitam à Deo vnitatẽ abrũperet, quid potuit ſpei eſſe reſiduum? Adde quòd ab vno capite, à quo decẽ tribus impiè defecerant, pẽdebat ſalus totius corporis. Quàm horribile verò portẽtũ fuit, ſtatim poſt vnius hominis ætatem cernere regnũ illud, quod vſque ad finem mundi integrum florere debebat, miſera laceratione deforme? Quis non putaſſet luſorium & inane fuiſſe oraculum illud, cuius fides tam breui temporis ſpatio peſſundata erat? Ergo ſi placet Ethan illum Pſalmi fuiſſe authorem, licebit eius querimonias in tempus illud conferre, quo non modò labefactatũ fuit Dauidis ſolium, ſed maior pars populi ſe à Deo alienauit, fratréſque mutuis & inteſtinis diſcordiis ſe cõficere cœperunt. Ego certè in re dubia nihil video probabilius. Nam qui volunt Spiritu prophetico præmonitũ fuiſſe populũ de futuris cladibus, facilè refelluntur ab ipſo contextu, vbi diſertè ſcriptor, quiſquis fuerit, mutationem deplorat quæ prima cõtigit ex factione Iarobeã.

2 *Clementias*

2 *Clementias Iehouæ.* Tenendum eſt quod nuper attigi, exordium fieri à Dei laudibus & fœderis memoria, vt fideles contra graues tentationum machinas fidem ſuam ſtabiliant. Nam vbi nos ad precandum accingimus, ſi in ipſo veſtibulo occurrat deſperatio, vi & impetu perrumpere neceſſe eſt, ne flacceſcant animi, prorſuſque deficiant. Cõſilium ergo Prophetę fuit, inter ipſa principia firmis & ſolidis fulturis munire piorum animos, vt Dei promiſſione freti, quæ ferè in ſpeciem conciderat repulſis omnibus tentationum machinis, quibus grauiter concutiebatur eorum fides, non dubitarent de regni inſtauratione bene ſperare, & pro ea conſtanter precari. Etſi igitur ex triſti ruinæ ſpectaculo pro ſenſu carnis conijcere poterat Ethan ſe & reliquos fideles fuiſſe deluſos, ſe tamen Dei miſericordias quæ tunc erant abſconditę, celebraturum dicit. Quia verò non facilè erat, Deum, quem ſeuerum & rigidum experiebatur, clementem agnoſcere: vt hanc tentationem copia & varietas gratiæ Dei ſuperet, ſibi in plurali numero proponit bonitates.

3 *Quia dixi.* Rationem aſſignat cur Dei laudes continuet inter res aduerſas, quia ne ſic quidem deſperet Deum ſuis propitium fore, quanuis aſperius eos caſtiget. Neq; enim os quiſquam liberè aperiet ad laudandum Deum, niſi qui certò perſuaſus erit, etiam dum ſuis iraſcitur, nunquam paternum affectum exuere. Iſtud enim *dicere*, cuius meminit, tantundem valet atque infixum habere in animo: ac ſi diceret, quicquid hactenus acciderit, ſibi tamẽ non fuiſſe excuſſam gratiæ Dei fiduciam in futurum tempus, ſéque in hoc propoſito ſtaturum. Notandum verò eſt, non ſine difficili certamine Prophetam fide amplexum eſſe Dei bonitatem, quę tunc prorſus euanuerat: vt diſcamus, ſiquando auferat nobis Deus omnia amoris ſigna, ſtatuere tamen in cordibus noſtris *æternum miſericordiæ ædificium* de quo hîc agitur. qua metaphora ſignificat Propheta, Dei miſericordiam propagatum iri, vel continuam fore, donec ad finem ſuum vel complemẽtum perueniat. In ſecundo membro aliquid ſubaudiendum eſt: quia huc ſumma redit, non minus fore ſtabilitatis in Dei fide, quàm in ipſa cælorum conſiſtentia, quæ æterna eſt, & ab omni mutatione immunis. Porrò cælos intelligo non modò viſibiles, ſed qui totam mundi architecturam ſuperant: quia hîc Dei veritas ſupra mundi elementa in cæleſti regni Dei gloria locatur.

4 *Pepigi fœdus.* Quo ſe & omnes pios melius confirmet in fide oraculi, authoritatem acceſſit ex Dei perſona, quem hîc loquentem inducit. Nam quia ex ore Dei pendere debet fides, plus ponderis & energiæ huic loquendi formæ ſubeſt, dum in medium prodit ipſe Deus, nóſque propria voce inuitat. Vbi autem hoc modo nos præuenit, nullus iam eſt temeritati locus ſi familiariter ad eum accedimus: ſicuti rurſus nihil nobis ſine verbo Dei imaginari fas eſt de eius gratia, vel noſtro arbitrio ſperare quod non eſt pollicitus. Iam promiſſio hac loquutione magis redditur authentica, vbi refert Deus iureiurando interpoſito, fœdus ſe cum Dauide ſeruo ſuo pepigiſſe. Nam quia ſolebant olim fœdera incidi in tabulas æneas, metaphoram ſumptam ex more illo vſurpat. Duobus verò epithetis ornat ipſum Dauidem, vocãs electum ſuum, & ſeruum. Nam qui priorem titulum ad Abraham trahũt, non ſatis attendunt ad communem loquendi formam, qua bis idem repetitur. Iam electus Dei vocatur, quem Deus mero beneplacito, non modò poſteris Saulis & tot viris inſignibus, ſed etiam fratribus ſuis prætulit. Ergo ſi quæritur fœderis cauſa vel origo, venire ad Dei electionem neceſſe eſt. *Serui* nomine, quod continuò pòſt ſequitur, ne intelligas Dauidem quicquã ſuis obſequiis fuiſſe promeritum: ſed regiæ dignitatis intuitu, vocatur Dei miniſter: quia nõ ſe temerè ingeſſit, ſed vocatione legitima fretus, imperium ſibi Diuinitus oblatum recepit. Iam ex ipſa fœderis ſumma colligimus, Prophetam non fruſtra in vſum ſuũ & totius populi illud accommodaſſe: quia non pepigit Deus priuatim cum Dauide, ſed totum Eccleſiæ corpus in futuras ætates reſpexit. Etſi enim de Solomone & reliquis ſucceſſoribus aliqua ex parte intelligi hoc debet, Stabiliam ſolium tuum in æternum: ſciebat tamen Propheta, ſolidam perpetuitatem nõ poſſe niſi in Chriſto reperiri. Et certè Regem vnum creando, non vnius tantum familiæ Deus reſpectum habuerat, poſthabito & neglecto populo cum quo fœdus antè pepigerat in manu Abrahæ, ſed detulit imperium Dauidi eiúſque filiis, vt præeſſent in communem omnium ſalutem, donec Chriſti aduentu ſolium verè ſtabiliretur.

6 *Et celebrabunt cæli miraculum tuum Iehouah, etiam veritatem tuam in cœtu Sanctorum.*
7 *Quia quis in nubibus æquabitur Iehouæ. ſimilis erit Iehouæ in filiis deorum?*
8 *Deus terribilis in cœtu Sanctorũ valde, & metuendus ſuper omnes qui in circuitu eius ſunt.*
9 *Iehoua Deus exercituum quis ſicut tu fortis Deus? & veritas tua per circuitus tuos.*

6 ויודו שמים פלאך יהוה אף אמונתך בקהל קדשים׃
7 כי מי בשחק יערך ליהוה ידמה ליהוה בבני אלים׃
8 אל נערץ בסוד־קדשים רבה ונורא על־כל־סביביו׃
9 יהוה אלהי צבאות מי־כמוך חסין יה ואמונתך סביבותיך׃

6 *Et celebrabunt cæli.* Propheta loquutus de fœdere Dei, ſicuti fides exordium debet facere à verbo, nunc ad generale operum eius encomium deſcendit. Quanquã notandum eſt, non alio fine diſſerere Prophetam de admirabili Dei potentia, niſi quo melius illuſtretur ſanctitas fœderis. exclamat enim hunc eſſe Deum qui iure colendus ſit ac metuendus, cui ſit habenda fides: cuius virtuti ſecurè inniti liceat. Itaque *miraculum* quod primo loco ponit, libenter ad potentiam reſtringo quam exerit in conſeruatione ſuæ Eccleſiæ. Verum quidem eſt cęlos admirabilis Dei potentiæ optimos eſſe teſtes ac præcones: ſed ex cõtextu melius patebit ad eum quem dixi ſcopum elogia omnia referri. Nam rectè, meo iudicio, per cælos quidam interpretes Angelos intelligunt, quibus in ſalute Eccleſiæ communis eſt lætitia & gratulatio: idq; confirmat poſterius membrum, vbi dicit *veritatem Dei in cœtu Sanctorum eſſe prædicandam.* Neque enim dubium eſt quin eandem ſententiam hîc continuet: & Veritatis nomine, inſigniat præclaras liberationes quibus Deus fidem ſeruis ſuis datam præſtiterat.

7 *Quia quis in nubibus.* Nunc magis illuſtrat Propheta quod dixit de mirabilibus Dei: ac emphaticè exclamat, Quis poterit Deo in nubibus cõferri? Nubes autem vel cælum exprimit: quia mirum nõ eſt, in terra nihil inueniri quod ad Dei gloriam accedat. Nam etſi excellit homo prę aliis animantibus, videmus tamen quàm miſera ſit abiectáq; eius conditio: imò quàm plena ignominiæ & probri. Vnde ſequitur, ſub cælo nullam excellentiam Deo æmulam eſſe: ſed dum in cælos conſcendimus, admiratione rapti, fingimus deorum turbam quæ verã Deitatem abolet. Ac poſterius membrum exegeticum eſt, vbi negat Propheta inter filios deorum quenquam eſſe vero & vnico Deo ſimilem. Nam quòd per nubes vel cælos quidam intelligũt Solem Lunam, & ſtellas, ipſo contextu refellitur. Summa ergo eſt, etiam in cælis ipſis vnicum Deum eminere abſque ſocio. Et Angelos quidem vocat filios deorum: quia nec originem ex terra traxerunt; neque corruptibili corpore ſunt veſtiti: ſed cæleſtes ſunt ſpiritus Diuina præditi gloria. Non quòd pars ſint eſſentiæ Dei, ſicuti ſomniant fanatici homines: ſed quia in ipſis potentiam ſuam Deus exerit, hoc elogio eorum natura à noſtra diſtinguitur. Summa eſt igitur, Quanuis in Angelis refulgeat maior dignitas quàm in aliis creaturis, quæ etiam in ſui admirationem nos rapit: non tamen appropinquare Deo, vt ſua eminẽtia eum obſcurẽt, vel imperium obtineant cum eo commune. Quod diligenter notãdum eſt: quia vtcunque Deus paſſim Angelos pronuntiet ſibi eſſe miniſtros & paratos ad obſequiũ: mundus tamen vnico Deo non contentus, multas ſibi Deitates fabricat. Eodem pertinet proximus verſus, vbi dicit Propheta *Deum eſſe formidabilem in cœtu ſanctorum.* Diabolicam enim illam ſuperſtitionem corrigit ad quam propenſi ſunt ferè omnes, quum Angelos ſine modo & ratione extollunt. Atqui ſi ipſi quoque Angeli trepidant & expaueſcunt coram Dei maieſtate, quomodo non cogentur in ordinem, vt ſolus Deus in ſolidum regnet? Porrò eos *in circuitu Dei* locans, intelligit inſtar ſatellitum circundare ſolium eius, præſtóque ſemper adeſſe ad ſubeunda iuſſa. Poſtea denuo idem repetit, *Quis ſicut tu fortis?* vt metu ſaltem territi, diſcamus nõ ſpoliare eum debito honore. Cæterùm ne nimis nos abſterreat, aliquid dulcedinis admiſcet, *veritatem eius per omnes circuitus ſpectari* prædicans: ac ſi diceret, Deum ſemper conſtare ſuis promiſſis: & quicquid mutationum accidat, manere tamen à tergo & fronte, à dextra & ſiniſtra veracem.

10 *Tu dominaris ſuperbiæ maris: dum attolluntur fluctus eius, compeſcis eos.*	10 אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם:
11 *Tu afflixiſti ſicut vulneratũ Ægyptum, in brachio fortitudinis tuæ diſperſiſti inimicos tuos.*	11 אתה דכאת כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויביך:
12 *Tui ſunt cæli, etiam tua eſt terra, orbem & plenitudinem eius tu formaſti.*	12 לך שמים אף־לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם:
13 *Aquilonem & Meridiem tu creaſti: Thabor & Hermon in nomine tuo exultabunt.*	13 צפון וימין אתה בראתם תבור וחרמון בשמך ירננו:
14 *Tibi brachium cũ potentia: roborabis manum tuam, attolles dexteram tuam.*	14 לך זרוע עם־גבורה תעז ידך תרום ימינך:
15 *Iuſtitia & iudicium locus ſolij tui, clemẽtia & veritas præcedent faciem tuam.*	15 צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך:

10 *Tu dominaris.* Iam admonui, quæ hactenus generaliter Propheta diſſeruit de virtute Dei, referenda eſſe ad redemptionis miraculum, quod iam diſertè celebrat. Quanquam enim quidam fluctus maris componi interpretãtur, quia Deus non patitur ſubmergi diluuio totum orbem: ego tamen coniunctim duos iſtos verſus legens, Prophetam exiſtimo de Rubro mari loqui, quod Deus compeſcuit vt tranſitum daret populo ſuo. Subiicit enim continuò pôſt, totam

tam

a in *terram Ægypti inſtar hominis occiſi fuiſſe proſtratam.* Quibus verbis Dei gratiã in liberanda Eccleſia commendat. Neque enim dubium eſt quin ſibi & aliis propoſuerit paternum Dei amorem, quo liberius ad eum confugeret. ſicuti Deum prædicans *brachio ſuo forti contriviſſe hoſtes*, ab experimentali notitia colligit, quoties viſum fuerit, idem ſemper facturum.

12 *Tui ſunt cæli.* Tertiò repetit, Deum qui electi populi fuit liberator, imperio ſuo regere totum orbem. Nam ex creatione colligit Deum actualiter moderari quicquid in cælo & terra agitur: quia abſurdum eſſet, cælos à Deo creatos, fortuitò nunc volui, & res vel hominum arbitrio, vel temere & caſu miſceri in terra: quia proprium Dei eſt tueri & gubernare quicquid condidit: ne cum profanis hominibus imaginemur pulcherrimi huius theatri conſpectu otioſum frui. De *Meridie & Septentrione* loquens, item de montibus *Hermon & Thabor*, accommodat ſermonem ad ſenſum rudis vulgi: quaſi diceret, nullam eſſe mundi partem quę non revereatur opificem ſuum, atque obſeruet. Proximum quoque verſum ſimul contexo, quòd *brachium Dei inſtructum ſit potentia, manus eius robore, & dextra eius ſummam celſitudinem obtineat.* Nam quod reſoluunt quidam in optatiuum, Robores manum tuam, & dextram attollas: remotius videtur à Prophetæ mente, qui ſimpliciter, ad pios omnes animandos, inæſtimabilem Dei fortitudinem celebrat.

15 *Iuſtitia.* Plus etiam valent hæc elogia ad ſpei confirmationem, quàm ſi in medium propoſita eſſet ſola Dei fortitudo. Et quoties ſit Dei mentio, ad has præcipuè virtutes quæ fidem ædificant, mentes intendere conuenit: ne fruſtra euaneſcamus in argutiis ſpeculationibus: quibus dum ſe oblectant ſtulti homines, non tenent quid ſit Deus. Propheta igitur ad Regum inſignia vel pompas alludens, dicit iudicium & iuſtitiam eſſe fulturam ſolij eius, vt conſpicuus emineat: *clementiam* verò & *veritatem* eſſe quaſi apparitores. ac ſi diceret, loco purpurę, vel diadematis, vel ſceptri, his inſignibus ornari Deum, quòd iuſtus ſit, & æquus mundi iudex, miſericors pater, & fidelis ſuorum protector. Nam quia terrenis Regibus non ſuppetit intrinſeca dignitas, aliunde eam mutuantur. Deus autem qui ſe vno contentus, nullis adminiculis indiget, ſplendorem imaginis ſuæ in iuſtitia, bonitate, & veritate ſua nobis proponit.

16 *Beatus populus qui nouit iubilationem, Iehoua in ſplendore vultus tui ambulabunt.*	16 אַשְׁרֵי הָעָם יוֹדְעֵי תְרוּעָה יְהוָה בְּאוֹר־פָּנֶיךָ יְהַלֵּכוּן׃
17 *In nomine tuo exultabunt quotidie, & in iuſtitia tua efferentur:*	17 בְּשִׁמְךָ יְגִילוּן כָּל־הַיּוֹם וּבְצִדְקָתְךָ יָרוּמוּ׃
18 *Quia gloria roboris eorum tu es, & in beneplacito tuo efferetur cornu noſtrum.*	18 כִּי־תִפְאֶרֶת עֻזָּמוֹ אָתָּה וּבִרְצוֹנְךָ תָּרִים קַרְנֵנוּ׃
19 *Quia Iehouæ clypeus noſter, & ſancto Iſraelis Rex noſter.*	19 כִּי לַיהוָה מָגִנֵּנוּ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מַלְכֵּנוּ׃

16 *Beatus populus.* Proſequitur quod de Eccleſia attigerat, non modò quia ad intuitum operum Dei cæcutiunt increduli, ſed quia Prophetæ non aliud quàm piis bonam ſpem dare propoſitum eſt, vt ſecurè in Deum recumbant, nulliſque malis frangantur, quin eum intrepidè inuocent. Beatos autem eſſe dicit quibus datum eſt in Deo lætari: quia etſi Dei liberalitate communiter paſcantur cuncti mortales, non tamen ſenſus paternæ eius bonitatis ad omnes peruenit, vt ſibi propitium eſſe perſuaſi, de ſalute ſibi gratulentur. Singulari itaque priuilegio dignatur ſuos electos, guſtandam illis bonitatem ſuam præbens, vt ad gaudiũ & iubilationem colligant animos. Et certè nihil miſerius, quàm incredulos bruto ſtupore calcare Dei beneficia, quibus ſe ingurgitant: quia eo fœdior eſt eorum ingratitudo, quo largius eos Deus ſaginat. Hæc igitur vera fœlicitas, Dei bonitatem concipere, quæ animos noſtros gaudio occupans, ad laudes & gratiarum actionem incitet. Effectu deinde probat beatos eſſe qui lęti & hilares Deum agnoſcunt patrem: quia non modò fruantur eius beneficiis, ſed fauore eius freti, totum vitæ curſum tranquillis animis peragãt. Hoc enim valet *ambulare in lumine vultus eius*, dum perſuaſi ſumus peculiariter ab eo ſalutem noſtram curari, eúmque excubias agere pro ſalute noſtra, acquieſcere in prouidentia eius. Eodem pertinet *lætitia in nomine*, & *gloriatio in iuſtitia.* Summa enim eſt, ſatis & ſuper in Deo reperire fideles quo exultẽt & glorientur. Per vocem *quotidie* notare videtur firmam & ſolidam continuationem: atque ita obliquè perſtringere ſtultam eorum arrogantiam qui vento tantùm inflati, ſuperbiendo in ſuis viribus, cornua in ſublime tollunt. Nam, vt malè ſunt fundati, tandem concidere neceſſe eſt. Vnde ſequitur, nullam eſſe veram magnanimitatem, nec vllam virtutem ſtare, niſi quæ vnius Dei gratiæ innititur: ſicuti etiam magnificè Paulus ſe iactat, Si Deus pro nobis, quis præualebit contra nos? Et malis omnibus, tam præſentibus quàm futuris inſultat. Rom. 8. f. 31.

18 *Quia gloria.* Confirmat eandem ſententiam, quòd ſcilicet nunquam Deus fideles ſuos virtute deſtituat. *Gloriam* enim *virtutis eorum* vocans, ſignificat eos ita ſemper fulciri præſenti Dei auxilio, vt meritò in ipſo glorientur: vel, quod idem valet, virtutem Dei in illis iuuãdis ac

ſuſtinendis ſemper extare glorioſam. Quanquam interea monentur ſui officij, vt quòd ſtāt ſalui & integri, laudem Deo referant. Quod ſi verè de præſenti vita dictum eſt, longè magis in ſpiritualem animæ vitam competit. Iam quo melius commendet hanc Dei beneficentiam, ſimul docet à mero eius beneplacito pendere. Vnde ſequitur, in ſolidum deuinctos & aſtrictos eſſe Deo, qui ſola liberalitate & gratuita ad proſequendum ſuum auxilium inducitur.

19 *Quia Iehouæ.* Quia in Rege ſummum erat populi præſidium, ſpecialiter admonet Propheta, hoc quoque Dei donum eſſe, quòd à Rege ipſo protegitur ſalus fidelium. Quanquam notandum eſt, Prophetam non ita fuiſſe defixum in temporali & caduco regno, quin finem ſimul expenderet, ſicuti mox videbimus. Sciebat enim nonniſi Chriſti reſpectu fauorem Dei à capite in totum Eccleſiæ corpus defluere. Ac primò quidem metaphoricè Regem vocans *clypeum*, ſicuti hanc figuram Scriptura ſæpe vſurpat, eius tamen manu & opera nonniſi diuinitus fatetur populum defendi. Ac idem ſecundo membro repetit, pronuntians Regem à Deo eſſe datum qui populum gubernet: ideóque defenſionem quæ à Rege prouenit, Dei beneficium eſſe. Iam meminerimus, quod de vmbratili regno dicitur, propriè quadrare in Chriſti perſonam qui nobis datus eſt à Patre ſalutis cuſtos, vt eius manu protegamur.

20 *Tunc loquutus es in viſione manſuetis tuis, & dixiſti, Poſui adiutorium ſuper fortem, exaltaui electum è populo:*

21 *Inueni Dauid ſeruum meum, oleo ſanctitatis meæ vnxi eum:*

22 *Ideo manus mea ſtabilietur cum eo, vtique brachium meum roborabit eum.*

23 *Non erit exactor inimicus in eum, nec filius iniquitatis affliget eum.*

24 *Et conteram à facie eius oppreſſores eius, & qui oderunt eum percutiam.*

20 אָז דִּבַּרְתָּ־בְחָזוֹן לַחֲסִידֶךָ
וַתֹּאמֶר שִׁוִּיתִי עֵזֶר עַל־גִּבּוֹר
הֲרִימוֹתִי בָחוּר מֵעָם׃

21 מָצָאתִי דָּוִד עַבְדִּי בְּשֶׁמֶן
קָדְשִׁי מְשַׁחְתִּיו׃

22 אֲשֶׁר יָדִי תִּכּוֹן עִמּוֹ אַף־
זְרוֹעִי תְאַמְּצֶנּוּ׃

23 לֹא־יַשִּׁא אוֹיֵב בּוֹ וּבֶן־
עַוְלָה לֹא יְעַנֶּנּוּ׃

24 וְכַתּוֹתִי מִפָּנָיו צָרָיו וּמְשַׂנְאָיו
אֶגּוֹף׃

20 *Tunc loquutus es.* Fuſius iam explicat cur dixerit Regem electi populi è cælo datum eſſe ad publicæ ſalutis conſeruationem, quia ſcilicet neque ſuffragiis hominum fuit electus, neque ſumpſit ipſe ſibi tyrānidem, vel malis artibus obrepſit: ſed quia diuinitus electus erat publicæ ſalutis miniſter, ſub eiuſdem Dei auſpiciis & ductu officio ſuo perfungi. Cōſilium enim Prophetæ eſt, vt paulo pòſt clarius videbimus, Diuinum hunc Regem à reliquis omnibus diſcernere. Nam etſi verè docet Paulus non eſſe poteſtatem niſi à Deo, longum tamē diſcrimen fuit inter Dauidem, & terrenos omnes Reges qui humanis mediis imperiū adepti ſunt. Deus enim ſeruo ſuo Dauidi ſceptrum de manu (quod aiunt) in manum tradiderat, eúmque ſua authoritate locauerat in ſolio. Particula אז, quæ propriè ſignificat tunc, accipitur etiam pro olim. Senſus ergo eſt, quū alij naſcantur Reges, qui hæreditario iure ſuccedūt parentibus, alij creentur, alij vi & manu potentiam ſibi acquirant: Deum huius regni eſſe authorem, quia voce ſua Dauidem elegit. Etſi autem conſilium ſuum patefecit Samueli: quia tamen plurali numero dicit Propheta, pluribus idem oraculum fuiſſe traditum, certò colligere licet plures fuiſſe teſtes adhibitos, qui vno cōſenſu aſſererent Dauidem fuiſſe diuinitus creatū Regem. Et certè quum tunc alij Prophetæ floruerint, probabile non eſſet de re tanta fuiſſe cælatos. Solus tamen nominatur Samuel, quia & præco fuit vaticinij, & miniſter vnctionis. Porrò quum vel per ſomnium, vel per viſiones Prophetis tunc loquutus ſit Deus, hîc ponitur altera ſpecies. Sequitur deinde ſumma oraculi, quòd Deus auxilio *fortem* vel robuſtū inſtruxerit quem elegerat, vt regno præficeret. Fortis vocatur, non quòd propria fortitudine excelleret: (quādo & exiguæ ſtaturæ fuit, & inter fratres contēptibilis, vt eum Samuel quoque neglectim præteriret:) ſed quia poſt electionem ornatus fuit noua virtute, & regiis aliis dotibus: ſicuti quum Apoſtolos elegit Chriſtus, non titulo duntaxat eos ornauit, ſed ſimul contulit quæ ad munus exequendum erāt neceſſaria. Et eandem hodie Spiritus gratiam in ſuis Miniſtris exerit. Robur ergo Dauidis, cuius hîc fit mentio, electionis effectus fuit: quia Deus Regem creādo, virtute ſimul inſtruxit quę ad populi cōſeruationem ſufficeret. Quod etiam clarius apparet ex ſecundo membro, vbi origo notatur inuictæ huius fortitudinis, quia ſcilicet *electum* Deus è plebe *extulerat.* Sunt enim voces omnes emphaticę: quia quum pronuntiat Deus ſe exaltaſſe, intelligitur humilis & abiecta cōditio, in qua obſcurus latebat Dauid antequam manum Deus porrigeret. Eodem ſpectat quod addit, *è populo.* ſenſus enim eſt, Ignobilem tunc & ex infima plebe fuiſſe, & qui nihil eximium prę ſe ferret, quum vltimus eſſet in ruſtico tugurio, & inter pecuarios. In voce *electi* nos ad ſuum arbitrium reuocat Deus: ac ſi vetaret aliā cauſam inueſtigare, quàm quòd ita placuit.

Rom. 13. a.1.

21 *Inueni*

21 *Inueni Dauid.* Confirmat eandem ſententiam Propheta, nihil fuiſſe regium in Dauide, niſi quatenus anteuertit eum Deus ſua gratia. Hoc enim exprimitur inueniendi verbo: ac ſi diceret Deus, gratis à ſe aſſumptum fuiſſe: ideóque *ſerui* nomen non meritum aliquod notat, ſed ad vocationem refertur, ac ſi ſanciret Deus ſua authoritate eius imperium. quia ſi Deo probatur, legitimum eſſe dubium non eſt. Gratuita etiam electio ſecundo membro iterum confirmatur: quia vnctio quam Dauid ipſe non quæſiuit propria induſtria, ſed præter ſpem adeptus eſt, honoris cauſa fuit. Quia ergo ſponte & mero ſuo beneplacito Dauidi occurrit Deus, vt eum manu Samuelis in Regem vngeret, meritò pronuntiat ſe illum inueniſſe. Poſtea adiungit ſe cuſtodem fore huius regni, cuius author eſt: ſicuti non ſolet inchoata ſua opera deſerere, ſed continuo progreſſu perducere ad ſuum finem.

23 *Non erit exactor.* Nominatim exprimit, quanuis hoſtibus non careat Dauid præſto fore Dei virtutem ad eum tuendum, ne iniuſta violentia prematur. Negat igitur Dauidem fore hoſtibus tributariũ: ſicuti qui bello deuictus eſt, cogitur ſubire iniquas victoris leges. Interim quòd hoſtes eius vocat *filios iniquitatis*, tacitè oſtendit innoxium fore dominationis genus, quod nemo abſque iniuria & ſcelere euertere tentabit. Summa eſt, Dauidem eiúſque poſteros Dei præſidio tutos fore, & probè munitos, ne hoſtium libidini ſint expoſiti. Iam quòd opprimi & peſſundari regnum paſſus eſt Deus, vt Dauidis ſucceſſores exteris & profanis Regibus graue tributum pendere coacti ſint, cum hac promiſſione non pugnat: quia ſatis fuit, acciſis regni opibus, manere tamen radicem, vſquedum prodiret Chriſtus, in cuius demum manu ſtabile fuit regnum. Nam quum tantam Dei benedictionem tam Rex quàm populus impiè abiicerent, eorum culpâ ſæpe concuſſum regnum fuit: deinde imminutum, & tandem collapſum. neque tamen deſtitit interea Deus, vt oraculum ſanciret de regni perpetuitate, cum illorum ingratitudine certando, ſpem aliquam fouere & tueri. Adde quòd oſores & oppreſſores Dauidis nominando, admonet, hoc ſolium non fore immune ab incommodis & moleſtiis: quia ſemper aliqui infeſti erunt, niſi ſe Deus opponat.

25 *Et veritas mea & clementia mea cum eo: & in nomine meo exaltabitur cornu eius.*	25 ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו׃
26 *Et ſtatuam in mari manum eius, & in fluminibus dexteram eius.*	26 ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו׃
27 *Ipſe clamabit ad me, Pater meus es, Deus meus, rupes ſalutis meæ.*	27 הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי׃
28 *Etiam ego primogenitum ponam eum, excelſum præ Regibus terræ.*	28 אף־אני בכור אתנהו עליון למלכי־ארץ׃
29 *Et in ſeculum ſeruabo illi miſericordiam meam, & fœdus meum firmum erit ei.*	29 לעולם אשמור־לו חסדי ובריתי נאמנת לו׃
30 *Et ſtatuam in perpetuum ſemen eius, & ſolium eius quaſi dies cælorum.*	30 ושמתי לעד זרעו וכסאו כימי שמים׃

25 *Et veritas mea.* Docet, continuum eius gratiæ quam initio Dauidi oſtendit, tenorem fore. tantundem enim valent hæc verba ac ſi dixiſſet, vt ſe veracem præſtet, fore ſemper beneficum. Ita videmus, non modò à principio Deum exhibuiſſe bonitatis ſuę ſpecimen in Dauide, ſed eandem clementiam fuiſſe proſequutum: quod ad totam Chriſti Eccleſiam ſpectat, vt in toto ſalutis noſtræ curſu appareat Dei bonitas, non tantùm in veſtibulo, ſicuti nugantur Sophiſtæ. *Cornu Dauidis* hìc, vt ſæpe aliàs, pro gloria, dignitate & potentia ſumitur. Ideóque ſenſus eſt, Dei beneficio proſperum ſemper & florentem fore regni ſtatum. Additur mox amplitudo. Nam quia populus ſuis ſceleribus viam præcluſerat Dei benedictioni, reſtrictior fuerat eius hæreditas quàm ferebat promiſſio. Nunc pronuntiat Deus, ſub Dauide rurſus propagatum iri, vt totam regionem à Mari vſque ad Euphratem populus occupet. Vnde colligimus, non niſi in Dauidis perſona fuiſſe completum quod per Moſen Deus fuerat pollicitus, per *fluuios* tam ſolum Euphratem intelligere licet, qui in multos alueos ſcinditur, quàm vicina etiam flumina à parte Syriæ.

27 *Ipſe clamabit ad me.* Præcipuam Regis huius præſtantiam in eo fore memorat, quòd filius Dei cenſebitur. Etſi autem quoſcunque Deus conſtituit Reges, eodem honore dignatur: (ſicut alibi vidimus, Ego dixi, Dij eſtis, & filij Excelſi omnes) hìc tamen ſingulare aliquid de ſacro & à ſe electo Rege pronuntiat, & alio modo ſibi in filium fore intelligit. Et paulò pòſt videbimus altiore in gradu locari quàm terrenos Reges, quanuis latius dominentur. Hęc igitur vnius tantùm Regis in mundo prærogatiua fuit, filiũ Dei vocari. Alioqui non frigidè modò ſed abſurdè ratiocinatus eſſet Apoſtolus, Chriſtum contendens ſuperiorem eſſe Angelis, Pſal. 82. b. 6.

quia dictum eſt, Ero ei in patrem,& ipſe erit mihi in filium. Ergo quanuis tam Angeli, quàm Reges quicunque regeniti ſunt adoptionis Spiritu,filij vocentur,eximitur tamen Dauid inſigni prærogatiua à communi omnium ordine,quum Deus promittit ſibi fore filium. Quod ex proximo verſu clarius liquet, vbi *primogenitum* quoq; appellat:quia emineat ſuper omnes terræ Reges:qui honor tam omni humana dignitate,quàm Angelica excellentior eſt.Siquis obiiciat,Dauidem,vnum ex grege mortalium, non fuiſſe æqualem Angelis:ſolutio facilis eſt, Si in ſe reputetur, non poſſe in tam ſublimem gradum iure efferri : ſed quatenus Chriſti perſonam ad tempus ſuſtinuit.

Hebr.1.b. 4.

29 *In ſeculum.* Sæpius inculcat Deus,hac lege erectum à ſe fuiſſe regnum Dauidis,vt in finem vſque ſtabiliatur.Porrò *clementiam* priore loco ponens, deinde addens *fœdus*,cauſam fœderis deſignat:ac ſi vno verbo diceret eſſe gratuitum,nec modò fundatum eſſe in gratia,ſed in eadem quoque perſtare: quia huc redit ſumma verborum, Deum miſericordem ſemper fore erga Dauidem,ne vnquam fœdus intereat. vnde ſequitur,eius firmitatem in mero Dei beneplacito conſiſtere.Proximo verſu effectum ſuę veritatis exprimit,quia ſemper manebit Dauidis poſteritas in Regio ſolio.Nam quia ſub cęlo nihil eſt diuturnũ,ideo Propheta per *dies cælorum* æternam durationem intelligit. Vnde ſequitur,non poſſe conſtare huius vaticinij effectum,donec ad Chriſtum ventum fuerit,in quo ſolo demum reperietur iſta æternitas.

31 *Si deſeruerint filij eius Legem meam, & in iudiciis meis non ambulauerint:*	31 אם־יעזבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכון׃
32 *Si edicta mea profanauerint, & ſtatuta mea non cuſtodierint:*	32 אם־חקתי יחללו ומצותי לא ישמרו׃
33 *Tunc viſitabo in virga tranſgreſſionem eorum,& in plagis iniquitatem eorum.*	33 ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם׃
34 *Sed clementiam meam non auferam ab eo,& non mentiar in veritate mea.*	34 וחסדי לא־אפיר מעמו ולא אשקר באמונתי׃
35 *Non profanabo fœdus meum, & quod egreſſum eſt è labiis meis non mutabo.*	35 לא־אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה׃
36 *Semel iuraui in ſanctitate mea,Si Dauidi mentiar.*	36 אחת נשבעתי בקדשי אם־לדוד אכזב׃
37 *Semen eius in æternum ſtabit,& ſolium eius quaſi Sol coram me.*	37 זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי׃
38 *Sicut Luna ſtabilietur in ſeculum, & teſtis in cælo fidelis.Selah.*	38 כירח יכון עולם ועד בשחק נאמן סלה׃

31 *Si deſeruerint.* Propheta vltrà progreditur, quanuis peccarent Dauidis poſteri, Deum tamen pollicitum fuiſſe ſe illis fore placabilem, ne ſummo iure exigeret vindictam de eorum tranſgreſſionibus. Cæterùm quò efficacior ſit promiſſio,Deum ſemper loquentem inducit, ac ſi ex conceptis pacti verbis cum eo ageret.Fuit autem valde neceſſaria additio:quia niſi pro immenſa ſua indulgẽtia nobis Deus ignoſcat,vt lubrici ſumus,atque ad continuos lapſus procliues,nullum eius nobiſcum fœdus ratum vel firmum erit. Quia ergo videbat Deus fieri aliter non poſſe quin poſteri Dauidis,quantum in ipſis erat, ſua culpa ſubinde exciderẽt à fœdere,exceptionem hanc remedij loco addidit. Cæterùm quia vtile eſt hominibus, caſtigari Dei ferulis,nõ promittit Deus impunitatem qua alantur peccata, ſed paternam moderationem in pœnis, vt vindictam ſummo iure non exigat.neque tamen leuibus ſolùm delictis promittit veniam,ſed peccatis quoque atrocibus.Neque enim temere has loquẽdi formas vſurpat, *Legem relinquere,Profanare ſtatuta, Non ambulare in iudiciis,Præcepta non ſeruare.* neque temere *tranſgreſſionem* vel perfidiam & *iniquitatem* ponit. Ergo tolerantia Dei & lenitas, qua ſibi reconciliat poſteros Dauidis,vſque ad grauiſſima ſcelera extenditur. Oſtendit porrò hic locus, dum cooptantur homines à Deo,non protinus exuere carnem ſuam cum vitiis:ſicuti ſomniãt fanatici homines, ſimulac inſerimur in corpus Chriſti debere aboleri quicquid eſt in nobis corruptelæ. Vtinam quidem poſſemus repentè mutare ingenium, vt vigeret in nobis iſta, quam requirunt,Angelica perfectio ! Sed quoniam procul ab ea nos diſtare palàm eſt, quandiu circumferimus hanc carnem,diabolico illo figmento valere iuſſo,confugiamus omnes ad commune veniæ aſylum.Nam certè de Eccleſiæ ſuæ domeſticis Deus loquitur,vbi veniã eorum ſceleribus promittens,reos fore defectionis pronũtiat. Iam quod hìc dicitur,ad veterem populum reſtringere non modò inſulſum eſt,ſed prorſus impium. Primùm, illud quod iam ſæpius viſum eſt,pro confeſſo ſumo,erectum fuiſſe vmbratile illud regnũ,in quo Mediatorem

Deus

Deus Eccleſiæ ſuæ proponeret. ídque non modò probatur Chriſti & Apoſtolorum teſtimoniis, ſed ex re ipſa certo apertéque colligitur. Nam Chriſto remoto, vbi illa ſolij æternitas cuius ſit mentio? Secundus enim Dauidis ſucceſſor maxima imperij parte ſpoliatus, vix tribum vnam & dimidiam ex duodecim retinuit. Iam quot poſtea cladibus deforme fuit exiguum illud regnum, donec tandem Rex totúſque populus cum ſummo dedecore & cōtumelia in exilium tracti ſunt? Qualis verò ſolij dignitas fuit, quum Rex iugulatis in conſpectu filiis, capitale ſubiit iudicium? Quòd deinde precario Iudæis habitare in patria licuit, hoc fuit ſine regni nomine & titulo. Itaque Ezechiel ter pronuntiat peruerſum fore diadema, donec veniat cuius erit. Sequitur ergo, in ſola Chriſti perſona reſidere perpetuum regni ſtatum. Et certè quid vel olim Iudæis commune fuiſſet cum Deo, vel hodie quoque nobis eſſet, niſi ad gratiam conciliandam intercederet Mediator? Iam ergo qualitates regni de quibus diximus, ad nos aptandæ ſunt. Sicuti enim æternitas ad ſpem beatæ immortalitatis nos deducit, inuictum autem robur animos noſtros tranquillat, & quicquid machinetur Satan, & quamlibet variæ mortes nos circundent, fidem noſtram collabi non patitur: ita venia quæ promittitur, ad ſpirituale Chriſti regnum pertinet. ſicuti etiam ex hoc loco æquè colligitur, ſalutem Eccleſiæ non niſi in Dei gratia & veritate conſiſtere. Siquis obiiciat, nunquam deficere in totū qui regeniti ſunt Dei Spiritu, quia ſemen incorruptibile in ipſis manet: id veriſſimum eſſe fateor. Nec verò vniuerſalis defectio hic notatur, vt nihil pietatis maneat reſiduum: ſed quia interdum contingit fideles ita iugum excutere, vt videri poſſit ſuffocatus in illis Dei timor: ideo neceſſe fuit atrocibus quoq; peccatis veniā promitti, ne eos deſperatione obrueret talis quilibet lapſus. Sic Dauid ad tempus viſus eſt in ſpeciem orbatus Spiritu, quem ſibi reſtitui poſtulat. Hæc cauſa eſt cur fœdis etiam & mortiferis tranſgreſſionibus ſpem veniæ Deus relinquat, ne quā nos ſcelerum grauitas arceat vel impediat à reconciliatione quærenda. Vnde etiam coarguitur nimia veterum ſeueritas, quibus iterum vel tertiò lapſos ad pœnitentiam admittere religio fuit. Etſi enim cauendum eſt ne vitiis habenas laxet facilitas, non minus tamen eſt periculi in rigore immodico. Interea notandum eſt, vbi Deus ſe tranſgreſſoribus fore propitium denuntiat, qui Legem ſuam violauerint, & mādata profanauerint, conſultò odioſas iſtas voces proferre, vt nos in vitiorum odium & deteſtationem adducat, non autem alliciat ad peccandum. Summa quidem hæc tenenda eſt, Quamuis non omni ex parte gratiæ Dei reſpondeant fideles, ideóque abdicatione digni ſint, Deum tamen illis fore placabilem: quia coniuncta eſt cum fœdere, peccatorum remiſſio. Et certè quum in Lege Deus plus exigat quàm præſtando ſimus, quicquid illic promittit, inefficax eſt atque irritum: vnde illud Pauli, Si ex Lege hæreditas, exinanita eſt fides, abolita promiſſio. Quò etiam reſpicit illud Ieremiæ, Feriam vobiſcum fœdus nō quale pepigi cum patribus veſtris, quòd ſtatim violarūt: ſed hoc erit fœdus quod vobiſcum paciſcar, Leges meas inſcribā cordibus eorum, & iniquitatibus eorum propitius ero. Cæterùm quia nō adoptat nos Deus vt impune peccemus, interponitur hic caſtigatio, qua oſtendit Deus ſibi odio eſſe peccata: & filios ſuos quid promeriti ſint admonens, ad reſipiſcentiam inuitat & hortatur. Ergo inter indulgentiam, quæ peccandi eſt illecebra: & extremum rigorem, qui in exitium præcipitat, media eſt paterna caſtigatio, quæ vim obtinet medicinæ. Propheta verò hîc vaticinium illud attingit quod refertur 2. Samuelis capite 7. b. 14. vbi Deus ſe more humano pœnas de fidelibus ſumpturum dicit, vel quia ex amore naſcitur patris iracundia in puniendis filiis, quia aliter male conſuleret eorum ſaluti: vel antitheſis eſt inter ipſum & homines: ac ſi diceret, ſe remiſſum fore & lenem: quia ſi virtutem ſuam exerere velit, protinus vel ſolo digiti motu in nihilum nos rediget. Ad hunc quidem ſcopum tendit vterque locus, quoties fidelium peccata Deus puniet, ſalubre fore temperamentum: ideóque ad hunc vſum referre conuenit quicquid nobis infligit pœnarum, vt totidem ſint medicinæ. Atque in hoc nimis turpiter hallucinati ſunt Papiſtæ. nam quia illis incognitus erat verus caſtigationum finis ac fructus, Deum imaginati ſunt de peccatoribus ſe vlciſci. vnde natæ ſunt ſatisfactiones, & ex illis rurſum indulgentiæ quibus ſe redimere tentarunt. Atqui Deo nihil aliud eſt propoſitum, quàm vitia ſuorum corrigere, vt bene purgatos ſibi reconciliet: ſicut docet Paulus fideles corripi, ne cum hoc mundo damnentur. Ideóque manum ſuam ſuſpendit, ne pœnarum onere ipſos opprimat, ac infirmitati eorum parcit. Ita impletur hæc promiſſio, *Miſericordiam eius* à fidelibus *non auferri*, dum iraſcitur: quia non deſinit amare quos vult eſſe correctos in ſalutem. Quanquam notanda eſt in verbis perſonæ mutatio. poſtquam enim dixit, Si filij eius reliquerint Legem meam, & quæ ſequuntur: tandem ſubiicit, Non auferam miſericordiam meam ab eo. Certe plurali numero debuerat eos nominare de quibus habitus fuit ſermo: ſed conſultò videtur docuiſſe Propheta, nonniſi Chriſti reſpectu nos reconciliari Deo, & ex eo fonte petendam eſſe ſpem miſericordiæ. Quod tandem ſequitur, *non mentiar in veritate mea*, plus aliquid exprimit quàm ſi dixiſſet Deum in ſuis dictis fore veracem. Nam fieri poterit vt effectu careant promiſſiones, Deus tamen fidelis maneat. Lex vera eſt ac ſancta: quid tamen iuuat, ſalutem in ea nobis promitti, quam inde nemo conſequitur? Ergo longius hoc loco Deus nos ducit, fœdus ſuum efficax ratúmque fore promittens, non modò quia ipſe verax erit, ſed quia retinebit ſuos fideles ne vanitate ſua diffluant.

2.Reg.25. b 7.
Ezec 21.f. 27.
Rom.4.c. 14.
Iere.31.f. 32.
1.Cor.11. g.32.

35 *Non profanabo.* Quia non aliunde quàm ex verbo, vera miſericordiæ Dei notitia poteſt concipi, iubet nos in fœdere ſuo penitus defixos eſſe. Nam quo præſtantius ac magis inæſtimabile beneficium, poſtquam ſemel adoptati ſumus, nunquam abiici, eo magis difficile eſt creditu. Et ſcimus quàm variæ ſubinde obrepere dubitationes ſoleant. Ne ergo anxiè & abſque modo ſecum diſceptent fideles an Deum habeant ſibi propitium, iubentur ad fœdus reſpicere, ac ſalutem illic ſibi oblatam ampleċti. Fidem ergo ſuam commendat Deus, vt nobis ſufficiat ſola promiſſio, neque alibi quæramus certitudinem ſalutis. Quia autem prius dixerat, Si filij Dauidis ſtatuta mea profanauerint: ad profanationem illam nunc alludens, negat ſe eundem mutuò fore erga illos: ac ſi diceret, Quamuis non in totum reſpondeant vocationi ſuæ fideles, vt par erat, ſe tamen nō paſſurum vt fœdus eorum culpa diſſipetur: quia in promptu occurret remedium gratuitæ veniæ. Priorem enim ſententiam proſequitur, Non mentiar in veritate mea: non modò ſe veracem ex parte ſua (vt loquuntur) fore promittens, ſed qualecunque obſtaculum ingerant homines, ratum fore quod promiſit: quia certabit cum eorum vitiis, vt bonitatis ſuæ effectus ad ipſos perueniat. Et certe quum Iudæi ſua ingratitudine ac perfidia ſeſe alienauerint à Deo, non tamen fuit abolitum fœdus quod innixum erat immobili eius conſtantiæ. Sic hodie quum peccata noſtra vſque in cælos aſcendant, Dei bonitas cælos tranſcendens, illis ſuperior eſt.

36 *Semel iuraui.* Iureiurando nunc ſancit Deus quod prius ſe retulit pollicitum fuiſſe Dauidi. vnde apparet, rem non leuis momenti fuiſſe: quia Deus non fruſtra ſacrum ſuum nomen interponeret. Interea raræ indulgentiæ ſignum eſt, quòd dum nos ad diffidentiam propenſos videt, tam humaniter occurrit. Quò minus excuſationis nobis reſtat, niſi promiſſionem tam probè ſancitam indubia fide amplectimur, quum Deus, ſalutis noſtræ ſtudio, dum vult nos verbo ſuo addictos eſſe, nomini ſuo nō parcat. Niſi enim ſufficiat nobis ſimplex promiſſio, illud quaſi pignoris vice ſubſtituit. Aduerbium *Semel*, ſignificat iuſiurandum eſſe irreuocabile, nec vllum eſſe inconſtantiæ periculum. Dicit autem ſe iuraſſe per ſanctitatem ſuam: quia nuſquam inuenietur maior per quem iuret. Nam dum nos per ipſum iuramus, eum conſtituimus iudicem, nobiſque præficimus, ſicuti natura præeſt. Sed loquutio magis eſt emphatica *per Sanctitatem*, quàm ſi diceret, per ſe ipſum, non modò quia gloriam eius commendat, ſed quia ad confirmationem fidei longè eſt aptior, dum fideles reuocat ad terrenum domicilium Dei quod ſibi elegerat, ne procul quærendus eſſet. Neque enim dubito quin Sanctuarium deſignet hoc nomine: neque tamen aliter quàm per ſe ipſum iurat, quia templum in quo reſidet nominans, extra ſe ipſum non egreditur, ſed tantùm ruditati noſtræ ſe accommodans, per ſanctitatem ſuam iurat quæ in terra viſibilis reſidet. Quod ad formam iurandi eclipticam attinet, alibi vidimus tritam fuiſſe Hebræis. Sic autem admonebantur, ſobriè ſumendum eſſe Dei nomen, ne temere & audacter iudicium ſibi accerſerent: quia abruptus ſermo & ſuſpenſus, inſtar fræni erat ad ipſos cohibendos. Nouum autem non eſt, Deum aliquid mutuari à communi hominum more.

37 *Semen eius.* Sequitur nunc promiſſio, ius regni ſemper manſurum penes poſteros Dauidis. Duo enim ſimul coniungit, progeniem & ſolium, quibus verbis promittitur regni æternitas hac lege ne ad alienos vnquā trāſeat. Citantur Sol & Luna teſtes: quia etſi ſubiaceāt corruptioni, plus in ſe habent firmitatis quàm terra, vel aër: quando elementa videmus continuis mutationibus eſſe obnoxia. Quia ergo totum mundum ſua agitatio aſſiduè permutat, cōditio ſtabilior proponitur in Sole & Luna: ne regnum Dauidis æſtimetur à communi naturæ ordine. Iam quum ſedes regia concuſſa fuerit ſub Rehabeam, vt paulò antè diximus, poſtea verò diruta & euerſa: ſequitur non poſſe oraculum hoc reſtringi ad Dauidem. Neque enim Sol interdiu lucere, & Luna noctu deſtitit, quamuis extincta eſſet ſine ſpe reſtitutionis externa regni dignitas. Ideo donec ad Chriſtum ventū fuerit, videri fallax in ſuis promiſſis Deus poſſet. Verùm hic ſurculus, qui emerſit ex trunco Iſai, re ipſa oſtēdit fidem optimā his verbis conſtitiſſe.

39 *Tu autem abominatus es & repuliſti, iratus es Meſsiæ tuo:*

40 "*Ceſſare feciſti fœdus ſerui tui, profanaſti ad terram diadema eius.*

"Vel, Abieciſti.

41 *Dirupiſti omnes muros eius, poſuiſti munitiones eius fracturam.*

42 *Prædati ſunt eum omnes tranſeuntes viam: fuit opprobrium vicinis ſuis.*

43 *Extuliſti dextram oppreſſorum eius, exhilaraſti omnes aduerſarios eius.*

39 וְאַתָּה זָנַחְתָּ וַתִּמְאָס
הִתְעַבַּרְתָּ עִם־מְשִׁיחֶךָ׃

40 נֵאַרְתָּה בְּרִית עַבְדֶּךָ
חִלַּלְתָּ לָאָרֶץ נִזְרוֹ׃

41 פָּרַצְתָּ כָל־גְּדֵרֹתָיו שַׂמְתָּ
מִבְצָרָיו מְחִתָּה׃

42 שַׁסֻּהוּ כָּל־עֹבְרֵי דָרֶךְ הָיָה
חֶרְפָּה לִשְׁכֵנָיו׃

43 הֲרִימוֹתָ יְמִין צָרָיו הִשְׂמַחְתָּ
כָּל־אוֹיְבָיו׃

44 *Etiam*

44 *Etiam retudiſti robur gladij eius, & non feciſti eum ſtare in prælio.*

44 אַף־תָּשִׁיב צוּר חַרְבּוֹ וְלֹא הֲקֵמֹתוֹ בַּמִּלְחָמָה׃

45 *Deleuiſti ſplendorem eius, & ſolium eius in terram detraxiſti.*

45 הִשְׁבַּתָּ מִטְּהָרוֹ וְכִסְאוֹ לָאָרֶץ מִגַּרְתָּה׃

46 *Minuiſti dies iuuentutis eius, operuiſti eum ignominia Selah.*

46 הִקְצַרְתָּ יְמֵי עֲלוּמָיו הֶעֱטִיתָ עָלָיו בּוּשָׁה סֶלָה׃

39 *Tu autem.* Hic conqueritur Propheta, collapſo regni ſtatu, nō extare fidem oraculi. non quod Deum mendacij inſimulet, verùm vt curas ſuas & dolores familiariter reiiciat in eius ſinum, vt nobis permittit ſecum familiariter agere. Nam etſi vota noſtra ad eius arbitriū formare conuenit, non tamen fines tranſgreditur qui ſuppliciter deplorat ablata ſibi eſſe gratiæ & fauoris ſigna: modò ne ſpem abiiciat, vel contumaciter obmurmuret, ſicuti poſtea videbimus. Subiicit teſtimonium placidæ obedientiæ, quo ſuas querimonias Propheta corrigit vel temperat quum in fine Pſalmi Deum benedicit. Itaque quiſquis fuerit ille Rabbinus, qui fas negabat hunc Pſalmum recitari, ſtulta & impia moroſitate damnauit quod Deus in filiis ſuis tolerat. Neque enim hæc expoſtulãdi libertas qua vtitur Propheta, aliò tendit quàm vt ſe coram Deo exonerans, dubitationi & impatientiæ reſiſtat. Quum autem dicit *abominatus es & repuliſti*, ſi quis hoc exigere velit ad normam Grecæ vel Latinę linguæ, erit ineptum: quia pręcedit quod longè atrocius eſt, ſecundo loco additur quod eſt leuius. Sed quia Hebræi gradus noſtros nō ſeruãt, nihil eſt in hoc ordine abſurdi. In tertio verbo, cauſæ redditio eſt: quia Regem abiectum eſſe ſignificat Propheta, eo quòd iratus ſit Deus. Quidam hoſtium ludibria hic recitari putant, nempe vt effugiant offendiculum, quod Rabbinus ille ferre non potuit in hoc aſpero loquendi genere. Sed notandum eſt, Prophetam ex communi ſenſu loqui, quamuis certò apud ſe ſtatueret non poſſe reiici qui ſemel electus fuerat. Eodem pertinet quod ſequitur de abolito fœdere. Neque enim leuitatis aut inconſtantiæ Deum arguit, ſed tantùm queritur, præclara illa quæ vidimus promiſſa, in ſpeciem concidiſſe. Nam certè quoties interrogant fideles, Quouſque tandem dormies? Item, Quouſque obliuiſceris noſtri? Deo ſomnum, vel obliuionem non tribuunt: ſed proferunt in medium quas ſanguis & caro ſuggerunt tentationes, vt infirmitatem qua premuntur, maturè Deus ſubleuet. Itaque mirum non eſt, in horribili diſſipatione Prophetam aliquid humanitus fuiſſe paſſum, vt diceret minimè conſpici quod Deus promiſerat. Neque enim erat ferreæ mentis, vt omnia videns contraria verbo Dei, triſti illo confuſóque ſpectaculo non tangeretur: ſed liberè in Dei conſpectum prodiens, remedium quærit, ne abſorbeatur mœrore. quod factum eſſet, ſi intus frænum rodendo, neglexiſſet hoc leuamen. 1 Sam.28. c.17. Quod mox addit, *de proiectio in terram diademate*, non videtur competere in tempus Rehabeam: niſi forte laceratio regni, vocetur diadematis proiectio. Sed quæ poſtea adduntur, niſi hyperbolicè accipias, neceſſariò referri debent ad maiorem cladem. Hoc ſi placeat, non erit author Pſalmi Ethan, ille vnus ex quatuor ſapientibus quorum fit mentio in Sacra hiſtoria. 1. Reg.4. d.31. Quare in re dubia, libera ſit cuique probabilis coniecturæ electio.

41 *Diripuiſti.* Quanquam aliò cauſam tranſcribere promptum eſſet cur dirutæ eſſent, fractæque munitiones, piè tamen ſanctéque Propheta Deum agnoſcit authorem: quia principiū illud retinet, non potuiſſe niſi eo irato, quod ipſe erexerat regnum, libidine hominum diſſipari. Poſtea metaphoricè deplorat expoſitum in prædam fuiſſe viatoribus, quemadmodum ſi ager vel hortus, dirutis maceriis, ad ſpoliationem pateat: Auget alia indignitate quod per ſe plus ſatis graue erat, dicens *probro haberi paſſim à vicinis*. Neque enim dubium eſt quin profani homines in occaſione tam plauſibili proteruè inſultauerint. Hiccine Diuinus eſt ille Rex Angelis excellentior, cuius ſolium cum ſole & luna ſtaturum erat? Porrò quum in Deum reciderẽt hæc maledicta, meritò Propheta deplorat contumelioſè rideri Meſſiam, cuius dignitas cæleſti vnctione ſancita fuerat. Addit poſtea, Deum ab hoſtium parte ſtetiſſe: quia ſatis intelligit non niſi volente Deo, præualuiſſe hoſtes, dum alios *virtute inſtruit* alios *effœminat*. Denique quotquot acciderant clades, totidem colligit ſigna eſſe alienationis Dei, quo propitio totus mundus quicquid machinatus eſſet, ſacri illius regni ſtabilitatem conuellere non poterat. Nam ſi dixiſſet hoſtes victoria eſſe potitos, verum id quidem erat, ſed ad extollẽdam Dei potentiam obſcurius: acſi homines Deo oppoſiti, propriis viribus violaſſent illius præſidium. Nunc verò ſecum expendit, nonniſi irato Deo, tam miſerè afflictum eſſe regnum quod erexerat Deus.

46 *Minuiſti dies.* Quidam ita reſoluunt, Domine debilitaſti Regem noſtrum, vt emarcuerit in primo ætatis flore, & antequam adoleuiſſet in virum, ſenio confectus fuerit. Quæ interpretatio etſi probabilis eſt, vt tamen clarius nobis pateat mens Prophetæ, notandum eſt non de vno homine eum loqui, ſed ſtatum regni conferre vitæ humanę. Huc ergo tendit querimonia, Deum feciſſe vt regnum ſeneſceret, ac tandem deficeret antequam veniret ad iuſtam maturitatem: perinde acſi iuuenem, dum vigorem adhuc colligit, mors violenta ante tempus

abripiar. Et cōcinna eſt iſta ſimilitudo: quia ſi reſpicitur promiſſio, vix dū planè effloruerat regnum, quū inter primos ſuos progreſſus, repente graui ruina deformatum eſt, tandémq; euanuit. Porrò memoria tenendū eſt quod diximus, dū expoſtulat Propheta euentum nō reſpondere Dei promiſſionibus, non tamen arguere Deum mendacij, ſed alio fine & conſilio proferre hanc repugnantiā, vt fiduciam orandi ex Dei promiſſionibus colligat: quas quum obiiceret Deo, perſuaſus erat fieri aliter non poſſe quin ſe veracem oſtenderet. Nam ſicuti pleriq;, quia de profectu deſperāt, intus ſorbent ſuum dolorem: ita fideles quo liberius Deum appellant de ſuis promiſſis, eo fortius luctantur cum diffidentia, & ſe ad bene ſperandum animant.

47 *Vſquequo Iehouah abſcōditus eris perpetuò, ardebit tanquam ignis indignatio tua?*
48 *Recordare cuius æui ego ſim: cur fruſtra creaſſes omnes filios hominum?*
49 *Quis vir viuet, & non videbit mortem, redimet animā ſuā è manu ſepulchri? Selah.*

47 עַד־מָה יְהוָה תִּסָּתֵר לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ חֲמָתֶךָ׃
48 זְכָר־אֲנִי מֶה־חָלֶד עַל־מַה־שָּׁוְא בָּרָאתָ כָל־בְּנֵי־אָדָם׃
49 מִי־גֶבֶר יִחְיֶה וְלֹא יִרְאֶה־מָּוֶת יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ מִיַּד־שְׁאוֹל סֶלָה׃

47 *Vſquequo.* Vbi conqueſtus eſt de indignis Eccleſię cladibus, iā ſe conuertit ad preces. Vnde ſequitur, quas hactenus profudit voces doloris, quanquā manabāt ex carnis ſenſu, fuiſſe tamen cum fide coniunctas. Nā increduli tumultuando quanuis ad orandū proſiliant, nihil tamen petunt niſi ſimulatè. Propheta verò preces annectens ſuis querelis, teſtatur nunquam ſibi excuſſam fuiſſe promiſſionum Dei fidem. De hoc loquendi genere, vſquequo ſemper, alibi dictum fuit, notare ſcilicet nimis diuturnos malorum ſucceſſus. Porrò, *quouſque abſconditus erit Deus*, interrogās, ſubindicat omnia fore ſalua, ſimul ac ſerena eius facies apparuerit. Secūdo autem mēbro iterū cōmemorat cur Deus paterno aſpectu electū populū nō dignetur: quia ſcilicet offenſus eſt. Vnde ſequitur, mala omnia ex peccatis proficiſci, quum ſint irati Dei flagella. Cæterùm vbi cōfeſſus eſt Eccleſiā ſua culpa tam duriter & miſere affligi: vt Deum ad miſericordiam flectat: proponit in medium vitæ humanæ breuitatē, in qua ſi nullū Diuinæ bonitatis guſtum percipimus, videbimur fruſtra creati. Ergo vt ſummam teneamus, ſatius erit ab hoc membro incipere, Cur fruſtra creaſſes omnes filios hominū? Nam ex vero fonte ſententiam hanc petunt fideles, quòd Deus homines ideo cōdiderit, & locauerit in mūdo, vt ſe illis exhibeat patrē. Nam quum ad iumenta & brutas pecudes ſe diffundat eius liberalitas, nos huius eſſe expertes, nimis abſurdum eſſet, qui inter animantia excellimus. Si hic finis eſt creationis noſtræ, præſtaret nunquam naſci, quàm ſub cōtinuis doloribus tabeſcere. Huc accedit breue vitæ curriculum: quia niſi maturè acceleret Deus guſtanda nobis præbere ſua beneficia, in iſto euanido tranſitu non erit opportunum tempus. Nunc tenemus quid velit Propheta in hoc verſu. Primò expēdit, in hunc finem cōditos eſſe mortales vt fruantur Dei beneficētia in mūdo. Vnde colligit, fruſtra naſci, niſi ſe illis Deus patrē demōſtret. Iam quia breuis eſt vitæ curſus, niſi benefacere feſtinet Deus, colligit non fore amplius locum vbi vita effluxerit. Sed primò videtur Sancti nimis licētiosè præſcribere tēpus Deo. Deinde quāuis nos aſſiduis tormentis Deus excruciet dū in mūdo peregrinamur, præpoſterè tamen inde infertur fruſtra nos eſſe conditos, quia melior in cælo vita nos manet, in cuius ſpem dum adoptamur, non mirum eſt ſi nunc abſcondita ſit in terris vita noſtra. Reſpōdeo, Dei conceſſione Sanctos hāc ſibi licentiam ſumere, vt Deum ſuis precibus ad feſtinationem incitent: modò ſimul iniiciant ſibi modeſtiæ frænū, & cohibito feruore totos ſe eius arbitrio permittāt. De ſecūdo ſic habendū eſt, ſi per continuos cruciatus vita hæc nobis ægrè trahenda foret, verum quidem eſt, ſatis eſſe ſolatij ad ferendas miſerias, ſi mentes in cælum tollimus, ſed neque in tanta infirmitate id quiſquam faciet, niſi in hac vita prægustauerit Dei bonitatem. Deinde notandū eſt fideliū gemitus non debere ad perfectam regulam exigi, quia non oriuntur ex cōpoſito & tranquillo ſenſu, ſed ex paſſionū vehementia turbulentum aliquid trahunt. Fateor quidem: ſi quis metiatur Dei amorem ex præſenti ſtatu, perperàm eum facere: quia Deus quos diligit caſtigat, ſed quia nunquam tam auſterus eſt erga ſuos, quin gratiam ſuam re & experientia ipſis oſtendat, ſemper hoc verū manet, vitam hominum inutilem eſſe, niſi in ea ſentiant Deum ſibi eſſe patrē. Quòd verò ad ſecundum membrum ſpectat, dictum alibi fuit, non fluere æquabili tenore preces noſtras, ſed interdū doloris intēperiem prodere. Ideóque mirum nō eſt dum piorū ſenſus occupat & cōſtrictos tenet immodicus dolor vel metus, ſi obrepit talis incogitantia, vt futuram vitam præ oculis non ſemper habeant. Putant multi hoc eſſe valde abſurdum, ſi filij Dei prima quaque cogitatione non ſtatim in cælū penetrent. Quaſi verò non ſæpe cōtingat intercedere craſſas nebulas quæ aſpectum noſtrum impediāt vel morētur. Aliud enim eſt, fidem hebetari, aliud prorſus extingui. Et ſanè quiſquis exercitatus eſt in Dei iudiciis & tentationū militia, fatebitur non tam memorē eſſe ſpiritualis vitæ quàm decebat. Ergo quanuis hæc ſentētia deducta ſit ex vero principio, vitioſum tamē exceſſum reſipit. Vnde apparet, in precibus optimè cōpoſitis ſemper nobis opus eſſe venia: quia niſi infirmitati noſtræ Deus ignoſcat, ſemper aliquid

Pſal.79.a.5.

Heb.11.b.6.

quid

quid nimium elabitur. Proximo verſu confirmat quod de breuitate humanæ vitæ dixit. Summa eſt, clauſam fore ianuam Dei gratiæ, niſi mature occupet patrem ſe oſtendere hominibus. Et ponit nomen גבר quod deductum eſt à fortitudine, quo melius exprimat, neminem à mortis imperio immunem eſſe.

50 *Vbi miſericordiæ tuæ priores Domine? iuraſti Dauidi in veritate tua.*

51 *Recordare Domine opprobrij ſeruorum tuorum, ſuſtinui in ſinu meo omnia fortium populorum.*

52 *Quæ exprobarunt inimici tui Iehoua, quæ exprobarunt plantis Meſſiæ tui.*

53 *Benedictus Iehoua, in æternum. Amen, & amen.*

50 איהי חסדיך הראשנים אדני נשבעת לדוד באמונתך:

51 זכר אדני חרפת עבדיך שאתי בחיקי כל רבים עמים:

52 אשר חרפו אויביך יהוה אשר חרפו עקבות משיחך:

53 ברוך יהוה לעולם אמן ואמן:

50 *Vbi miſericordiæ.* Colligit animos Propheta ex recordatione beneficiorum Dei: acſi ratiocinetur, Deum non poſſe ſui eſſe diſſimilem: ideóque non poſſe aboleri beneficentiam quam olim Patribus exhibuit. Poſſet hęc quidem comparatio debilitare animos piorum, dum ſe minus clementer à Deo tractari vident: niſi alterum ſimul occurreret, Deum neque mutari vnquam, neque in ſuæ liberalitatis curſu fatigari. Secúdum membrum quidam interpretes cōtexūt interpoſito relatiuo, Vbi miſericordiæ quas iuraſti? Quod libenter recipio: quia omiſſo relatiuo idem ferè manet ſenſus. Nam fidem oraculi Deus claris experimentis comprobauerat, ideóque tam promiſſionem quàm multiplices eius effectus obijciunt fideles Deo. Dicunt autem *in veritate,* quo ad ſe confidentius trahant quicquid olim Deus præſtiterat: quia communis eſt ratio, quum Deus qui ſemper ſibi conſtat, iurauerit in omnes ætates ſe miſericordem fore poſteris Dauidis.

51 *Recordare Domine.* Rurſus adducunt quod ad prouocandam Dei miſericordiam non parum valebat, ludibrio ſe haberi ab impiis. Nam quo grauior eſt iſta tentatio & moleſtior; rideri patientiam noſtram ab impiis, vt damnata Dei fide, nos in deſperationem præcipitent, eo paratior eſt Deus ad opem ferendam, ne tentationi ſuccumbant debiles animi. Neque enim ſimpliciter intelligit Propheta, contumelias hoſtium ſibi eſſe intolerabiles: ſed petulantiam hanc, qua fidei & patientiæ piorum inſultant, reprimendam eſſe à Deo, ne pudefiant in ipſo ſperantes. Hoc idem magis exaggerat ſecundo membro, quum dicit omne probrorum genus ſe ſuſtinuiſſe à multis populis, vel magnis. nā רבים vtroque modo poteſt accipi. Porrò quum de ſeruis Dei communiter loquutus eſſet, non fruſtra numerū mutat, vt quiſque fidelium magis ſeriò tangatur ad orandum. particula etiam *in ſinu* emphatica eſt, quaſi diceret; impios non tantùm eminus iactare ſua conuitia, ſed vomere contra filios Dei, quæ ipſi patienter ſuo ſinu excipere cogantur. Facit autē ſeculi noſtri peruerſitas, vt nobis neceſſarius ſit huius doctrinæ vſus: quia profanis & ſuperbis Dei contemptoribus referta eſt terra. qui nobis inſultare non deſinunt: & quum Satan facundus ſit talis rhetoricæ magiſter, materiam illis ſuggerunt Eccleſiæ calamitates. Quòd *ſinum* accipiunt quidam pro arcano cordis affectu, nimis argutum videtur.

52 *Quæ exprobrarunt inimici.* Iam non dicit impios ſuis probris vexare filios Dei, ſed Deum ipſum proſcindere: quia hoc ad conciliandum fauorem longè efficacius eſt, Deum rogare & hortari vt ſuam cauſam ſuſcipiat, non modò quia vulneratur in Eccleſiæ ſuæ perſona, ſed quia contumeliæ omnes, quibus exagitatur fidei ſimplicitas, in eum redundant: ſicut apud Ieſaiam dicit, Super quem caput concuſſit hoſtis tuus: & cui conuitiatus eſt, virgo filia Sion? Ieſa. 37. d. Putabat quidem ſceleratus ille latro Rapſaces, miſeris Iudæis ſe illudere, quos tenebat obſeſſos, & quos perſuaſus erat mox deditionem facturos: Deus tamen perinde accepit acſi eius blaſphemiis rectà impetitus foret. Hac ratione etiam vocat hoſtes Dei, quia Eccleſiam hoſtiliter perſequendo, Deum, in cuius protectione eſt, violant. Quòd ad ſecundum membrū pertinet, *plantas Chriſti* poſuit pro aduentu, ſicuti apud Ieſaiam, Quàm pulchri ſunt pedes annuntiantium pacem! Nam etſi עקב interdum calcem ſignificat, hoc tamen loco, ſicuti alibi ſæpe, propriè eſt planta, vel inferior pars pedis. Alij transferunt veſtigium, eodem ſenſu. Certè dubium non eſt quin per ſynecdochen pedes deſignet Propheta, & rurſus metonymicè aduentum Meſſiæ intelligat. Quia enim videbant impij ſpe redemptionis Iudæos ſuſpenſos eſſe: & quia promiſſus erat liberator, patienter quaſlibet ærumnas ferre: probroſè ridebāt eorū patiētiam, acſi fabuloſum eſſet quicquid de Chriſti aduentu teſtati fuerant Prophetæ. Nunc etſi exhibitus ſemel fuit mundo, quia tamen receptus in cæleſtem gloriam, videtur procul diſta-

Ieſa. 37. d. 22.

Ieſa. 52. b. 7.

re à nobis,& Eccleſiam ſuam deſeruiſſe ſubſannant ſpem noſtram impuri canes; acſi mera eſſet fruſtratio.

53 *Benedictus Iehoua in æternum.* Miror cur nonnulli interpretes verſum hunc à librario fingant additum fuiſſe, quia contextui non reſpondet. Quaſi verò non æquè in clauſula cõueniat benedictio Dei,atque in exordio.Ergo mihi dubium nõ eſt,poſtquam libere calamitates Eccleſiæ defleuit Propheta,vt doloris acerbitatem leniat, cõſultò erumpere in Dei laudem. De
Pſal.41.e. particula *Amen & amen*,facile aſſentior,diſtinguẽdi libri cauſa,hîc vt alibi eſſe poſitam. Sed
14. & 72. quiſquis Pſalmum compoſuit, hac gratulatione haud dubiè in rebus triſtiſſimis leuare ſtatuit
d.19. 8. doloris magnitudinem,vt alacrius ſalutem ſperaret.

ARGVMENTVM PSALMI XC.

Quia Moſes tam de breuitate & miſerijs humanæ vitæ,quàm de pœnis Iſraelitico populo inflictis verba facturus erat,vt conſolatione aliqua temperet quem ex communi naturæ lege,maximè verò ex proprijs afflictionibus dolorẽ & metũ cõcipere poſſet fideles,de peculiari gratia præfatur, qua Deus electũ populum dignatus eſt.Recitat deinde paucis quàm miſera ſit hominũ conditio ſi in mũdo ſubſidant,præſertim vbi Deus ad tribunal ſuum reos citat. Poſtquã verò cõqueſtus eſt filios quoque Abrahæ hãc ſeueritatẽ ad tempus eſſe expertos,vt mœrore propè cõſumpti fuerint,gratuito fauore Dei fretus quo illos ſibi adoptauerat,precatur vt ſe rurſus clementem,ſicut olim,ac beneficũ exhibeat, vt in finem vſque proſequatur totum gratiæ ſuæ curſum.

Pſal. XC.

1 *PRecatio Moſis viri Dei. Domine habitaculũ tu fuiſti nobis in generatione & generatione.*	1 תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר׃
2 *Antequam montes naſcerentur, & formares terram & orbẽ, & à ſeculo vſque in ſeculum tu es Deus.*	2 בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל׃

Dubium eſt compoſituſne fuerit Pſalmus hic à Moſe, an verò ex precandi forma per manus ab eo tradita quiſpiam prophetarum canticum aptauerit in vſum populi. Certè non abs re Moſi inſcriptum eſſe probabile eſt:imò,quum iam eius ętate vigeret Pſalmorum vſus,eum eſſe authorem non dubito.Qui verò inſcriptionis rationem hãc eſſe volunt,quòd ab eius poſteris cantatus fuerit, cur ad tam frigidum commentum confugiant non video: imò apertè eos refellit quod mox additur epitheton. Neque enim abs re Moſes hîc diſertè nominatur *vir Dei*,ſed honorifico titulo ornatur,qui authoritatem doctrinæ conciliet.Quòd ſi permittitur locus coniecturis,credibile eſt,quum iam inſtaret mortis tempus,vt diuturnum mœrorẽ ſub quo ferè cõtabuerat populus,leniret,atque animos malorum congerie oppreſſos recrearet,precationem hãc dictaſſe. Etſi enim mirabilis in redemptione affulſerat Dei bonitas,quæ ſepultis prioribus ærumnis,lætitia eos repleret,ſcimus tamẽ eam paulò pòſt illorum ingratitudine fuiſſe extinctam:ita per totos quadraginta annos continuos languor in deſerto eos attriuit. Opportunè igitur runc rogare Deum potuit Moſes,vt ſecundum annos quibus populũ ſuum afflixerat,clementer & benignè cum ipſo ageret.

1 *Domine habitaculum tu fuiſti nobis.* Filios Abrahæ ſingulari priuilegio ſeparans à reliquo humano genere,gratiam adoptionis qua complexus fuerat illos Deus,commendat. Ac finis huius exordij eſt,vt Deus quam olim erga ſanctos Patriarchas exeruit gratiam, nunc iterum renouet ac continuet erga eorum progeniem. Quod putant quidam interpretes Moſen ad tabernaculum alludere,quòd illic non ſecus conſpicua eſſet Dei maieſtas, acſi reſideret in medio populi:mihi prorſus intempeſtiuum videtur. potius enim totum illud tempus complectitur quo peregrinati ſunt Patres in terra Chanaan.Deinde quia nondum per annos quadraginta ſteterat tabernaculum, minimè quadraret tam longa duratio quæ hîc ponitur. Non ergo narrat qualem ſe Deus Iſraelitis præbuerit ex quo eos redemit, ſed qualem ſeculis omnibus experti fuerint eorum Patres ab initio vſque. Aptè autẽ, quum vagi & erratici ſemper fuerint, Deum habitationis loco illis fuiſſe docet. Quamuis enim inſtabilis ſit omnium conditio in terra,ſcimus tamen Abraham eiúſque poſteros præ aliis fuiſſe inquilinos & ferè exules.Quum ergo vagati ſint in terra Chanaan vſque dum traducti ſunt in Ægyptum, vbi etiam precario in diem viuebant,neceſſe fuit ſtationem eos quærere ſub vmbra Dei, ſine qua vix cenſeri poterant mundi incolæ, quum vbique ſemper fuerint exteri: deinde circunducti per varios circuitus.Quòd verò per omnes peregrinationes eos Dominus ſuſtinuerit, ac protexerit etiã ſua manu,quũ inter feros & crudeles populos habitarent,& expoſiti eſſent eorum iniuriis, hanc gratiam inſigni elogio extollit Moſes, Deum profugis & per noua ſubinde hoſpitia vagantibus pro habitatione vel domicilio aſſignans, ac eam temporis longitudine amplificat, quia vltra quatuor ſecula non deſtiterit illos tueri ſuo præſidio, vt ſub alis eius manerent.

2 *Antequam montes.* Quum velit Moſes ſublime aliquod & reconditũ myſteriũ proferre,vide

re, videtur tamen ieiunè & ferè pueriliter loqui. Quis enim neſcit Deum eſſe mũdo priorem? Verum quidem eſt hoc omnes fateri, ſed interea vix centeſimus quiſque ſolidè perſuaſus eſt ſemper manere ſui ſimilem. Atqui confertur hic Deus creaturis, quas ſcimus continuis inclinationibus eſſe obnoxias, vt nihil ſit ſub cælo firmum, præſertim quũ humana vita nihil magis æſtuoſum ſit, ne homines à ſuis iactationibus Deum æſtiment, locatur hic in tranquillo ſtatu. ita æternitas hæc de qua loquitur Moſes, non ad eſſentiam modo refertur, ſed ad prouidentiam qua mundum gubernat. Quamuis enim mundum ſubiiciat variis inclinationibus, ipſe quietus manet: nec tantùm apud ſe, ſed quia eum fideles experiuntur minimè verſatilem, ſed conſtantem in ſua potentia, veritate, iuſtitia, bonitate, qualis ab initio fuit. Non poterat quidem ante conditum mundum perſpici æterna hæc ac immutabilis Dei conſtantia, quum nulli adhuc eſſent oculi teſtes, ſed à poſteriori colligitur: quia quum voluantur omnia variis agitationibus, retinet ipſe ſuam naturam. Poſſet etiam hîc eſſe antitheſis inter ipſum & omnes fictitios Gentium deos, quorum turba errore & ſtultitia hominũ paulatim obrepſit. Sed iam expoſui quorſum tendat Moſis conſilium, perperam ſcilicet nos facere ſi Deum metimur noſtro captu, ſed ſuperandam eſſe terram & cælum ipſum, quoties de ipſo cogitamus.

3 *Conuertes hominem ad contritionem, & dices, Reuertimini filij Adam.*

3 תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי־אָדָם׃

4 *Quia mille anni in oculis tuis tanquã dies heſternus quando præterijt, & vigilia in nocte.*

4 כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה׃

5 *Inundaſti eos, ſomnus erũt, mane quaſi herba creſcet:*

5 זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף׃

6 *Mane florebit, & creſcet: ad veſperum excidetur & areſcet.*

6 בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ׃

7 *Quoniam deficimus in ira tua, & in furore tuo conſternati ſumus.*

7 כִּי־כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ׃

8 *Poſuiſti iniquitates noſtras in conſpectu tuo occulta peccata noſtra ad lumen vultus tui.*

8 שַׁתָּ עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ׃

3 *Conuertes hominem.* Primùm commemorat quàm fragilis & caduca ſit hominum vitæ eiúſque ærumnas deplorat, non vt cum Deo expoſtulet, ſed quò propenſior ſit ad miſericordiã: ſicuti alibi dicitur parcere mortalibus dum reputat eorum figmentũ, recordatur puluerem & fœnum eſſe. Comparat autem curſum vitæ noſtræ gyro: quia Deus in terra nos locans, per breuem circuitum verſat: vbi autem ad vltimum punctum venimus, ad ſe momento retrahit. Alij ſecus interpretantur, quòd Deus deducat homines vſque ad interitum, deinde in reſurrectione inſtauret. Sed argutia hæc procul quæſita eſt, nec quadrat contextui. Ponitur ergo ſimplex definitio vitæ noſtræ, quòd breuis quædã verſatio ſit in qua celeriter gyrum implemus, cuius vltimus punctus meta eſt curſus noſtri. Hæc autem cognitio melius oſtendit quàm præclare agat Deus cum ſeruis ſuis, quum eos adoptat in peculium, vt eos tandem in æternam hereditatem colligat. nec fruſtra ex oppoſito addit *mille annos coram Deo eſſe quaſi diem heſternum.* Etſi enim experientia verum eſſe conuincit, homines peracto gyro, ſtatim è mundo abripi, non tamen animis noſtris inſidet fragilitatis huius notitia, quia ſupra mundum non reſpicimus. Vnde enim tantus ſtupor, vt homines præſenti vitæ addicti, rationes ſuas ita componant acſi victuri eſſent ad duo annorum millia: niſi quia nihil altius concipiunt mente, quàm, quod oculis ſe offert? Quiſque ſe cum aliis comparãdo, longam ſibi vitam fingit. Denique in hac hebetudine triginta annos vel etiam pauciores ſibi pro æternitate ſtatuunt: nec agnoſcunt vitæ ſuæ breuitatem quandiu ſenſus eorum occupat mundus. Hæc ratio eſt cur nos expergefaciat Moſes ad cæleſtẽ Dei æternitatem mentes noſtras attollens, ſine qua non ſentimus quàm euanida ſit vita noſtra. Nam imaginatio longi temporis, ſopori ſimilis eſt, in quo torpemus omnes, donec cæleſtis vitæ meditatio inane hoc terreni ſtatus figmentum abſorbeat. Porrò quia tantopere cæcutiunt homines, Deum illis iudicem ſtatuit: acſi diceret, Domine ſi illam æternitatem ex qua ſpecularis leues iſtos mundi circuitus, mente conciperent homines, pro nihilo ducerent præſentem vitam: ſed quia non expendunt quæ ſit vera diuturnitas, imò ſponte oculos ſuos auertunt à cælo, ideo obſtupeſcunt, & diem vnum reputant quaſi centum annos. Hæc autem apoſtrophe valde emphatica eſt, quòd Moſes ſocordiæ noſtræ pertæſus, Deum compellat: acſi diceret, fruſtra ſe apud ſurdos verba facere, qui ne continuo quidem vſu & experimento ſe caducos eſſe diſcunt. Citatur à Petro hæc ſententia paulo in diuerſum ſenſum: neque tamen abuſiuè, quoniam aptè & ſcitè ex Moſis teſtimonio deducit Petrus quod illic tractat. Vult Moſes homines à craſſis ſuis imaginationibus abſtractos in cælum

Pſal. 103. c. 14.

2. Petr 3. b. 8.

attollere. Petrus autem quid? Quia plerique, dum pro eorum voto nõ feſtinat Chriſtus, moræ tædio ſpem reſurrectionis abiiciunt, præpoſterum hunc feruorem optimo remedio corrigit. Videt homines diffluere & excidere à promiſſionibus Dei: quia videtur Chriſtus nimiũ tardare. Vnde hoc, niſi quia in terra ſubſiſtunt? Propriè igitur ad hoc vitium ſanandum accommodat Moſis ſententiam. Sicut enim delicias ſibi faciunt increduli eo quod mundo nimis affixi, cæleſtem æternitatem non guſtant, ita ex eodem fonte oritur impatientia. Atque hinc colligimus verum huius doctrinę vſum. Vnde enim tantopere ſumus anxii de vita noſtra, vt nihil nobis ſufficiat, & nobis ipſi moleſti ſumus, niſi quia perpetuũ nidum ſtultè nobis fingimus in mundo? Vnde etiam tanta moroſitas, vt, flacceſſant animi noſtri in aduẽtus Chriſti expectatione, niſi quia in terra deſident? Diſcamus ergo non iudicare ex carnis ſenſu, ſed pendere à Dei iudicio: ideóque fide ſurſum feramur vſque ad cæleſte eius ſolium, ex quo pronuntiat terrenam vitam nihil eſſe. Nec verò mille annos duntaxat ad diem vnum Moſes reſtringit, ſed ponit diem heſternum qui iam præteriit. Quicquid enim adhuc verſatur ante oculos, mentes noſtras retinet. Quod autem præteriit, minus afficit ſui recordatione. Quantum ad nomen *vigiliæ* ſpectat, ſcimus veteres noctẽ in quatuor vigilias diſtribuere ſolitos, quarum ſingulæ ternis horis cõſtabant. Extenuandi verò cauſa hæc ſimilitudo addita eſt: mille annos coram Deo nihil differre à tribus horis nocturnis, in quibus vix ſciunt homines vigiléntne an dormiant.

5 *Inundaſti eos.* Cõfirmat quod prius dixit, homines, dũ in mũdo peregrinantur, peragere momẽtaneũ quendã circuitũ. Nã inundãdi verbũ nõ reſtringo ad grauiores pœnas, ſed mortẽ ſimpliciter in genere diluuio cõferri arbitror. ſi quidẽ vbi pauxillũ ſtetimus in mũdo, mox cadimus in ſepulcrũ, & terra obruimur. Ita cõmunis interitus propriè inundatio vocatur. Neque enim ſecus in ipſo vitali flatu nos Dominus inundat, quàm qui pereũt naufragio abſorpti: vt mors aptè dici queat inuiſibile diluuium. Tunc verò palam fieri dicit Moſes ſomnum eſſe homines qui in ſuo curriculo mirum ſibi vigorem arrogãt. Cõparatio *herbæ* quæ additur, huc ſpectat, prodire mane homines, ſicuti herba germinat, virere vel tranſire ad tempus exiguum, donec ſucciſi areſcant. Quia verba ſunt ſingularis numeri, vidẽtur melius cõtexi cũ herbę nomine. ſed commodè etiam referri poſſunt ad vnumquenque hominẽ. Quia tamen ad rei ſummam parum intereſt, minus laboro. Aſſiduam porrò meditationem requirit hæc doctrina, quia etſi fatemur omnes, vita noſtra nihil eſſe magis caducum, mox tamen quaſi furioſo impetu ſinguli ad fingendam terrenam immortalitatem rapimur. Nã quiſquis ſe mortalem eſſe meminit, ſibi moderatur, ne vltra modum ſatagat, ſed properet ad metam. Quando autem nullum finem curis noſtris ponimus, aſſiduis ſtimulis pungi nos oportet, ne pro tenui vitæ vmbra mille vitas nobis ſomniemus.

7 *Quia deficimus in ira tua.* Conſultò meminit iræ Dei Moſes, cuius ſenſu niſi tangantur homines, nunquã probè expẽdunt quod experientia fateri ipſos cogit, quàm citò peracta reuolutione diffluant. Quanquã Moſes alia etiã ratione hæc duo ſimul cõiunxit: quum homines natura adeo caduci ſint & ferè vmbratiles populum Iſraeliticum aduerſa Dei manu fuiſſe afflictum, quia euanidæ noſtræ fragilitati minus tolerabilis eſt ira Dei, quàm ſi mediocris aliqua virtus ſuppeteret. Cęterùm vt demõſtret, ſibi minimè eſſe in animo hac querimonia Deo obſtrepere, iram Dei, quantũuis fuiſſet terribilis, iuſtã tamen eſſe dicit, quia eam populus ſua culpa prouocauerat. nam qui Dei manu percuſſi non humiliãtur, magis ſe obdurãt. Ideo hæc vera proficiendi ratio atque etiam ſuperbiæ domãdæ, Deum ſentire iuſtum iudicem. Ergo Moſes vbi breuiter docuit, homines inſtar fumi natura euaneſcere, inde colligit non eſſe mirum ſi Deus exanimet ac conſumat quos in ira ſua perſequitur. Notãda autem locutio eſt, Deum, vbi iræ ſuæ ſigna profert, ponere ante oculos hominum peccata: quia inde ſequitur, quicquid relaxationis nobis datur, Dei indulgẽtiæ meritò debere aſcribi, qui peccata ſepelit vt nobis parcat. עלומים quidam in ſecundo membro adoleſcentias vertũt: ac ſi dixiſſet Moſes reuocari in memoriam adoleſcentiæ delicta: quod nimis coactũ eſt ac detortum. ſic enim periret antitheſis inter abſcondita peccata & lumen vultus Dei, qua ſignificat Moſes, quãdiu non affulget cũ luce iudicij ſui Deus, homines ſe in tenebras abdere, ſéque inuoluere multis fallaciis. Vbi autẽ Deus à ſubterfugiis eos retrahens, quibus conantur elabi, quę per hypocriſin occultant peccata, oculis ſuis admouet, tunc metu & terrore ſubactos verè humiliari.

9 *Quia omnes dies noſtri tranſierunt in indignatione tua: cõſumpſimus annos noſtros velut* " *cogitationem.*

" vel, ſermonem.

9 כי כל ימינו פנו בעברתך
כלינו שנינו כמו הגה:

10 *In diebus annorũ noſtrorum ſeptuaginta anni: & ſi in fortitudinibus, octoginta anni: & ſuperbia eorũ, moleſtia & labor: quia præterit citò, & nos auolamus.*

10 ימי שנותינו בהם שבעים
שנה ואם בגבורת שמונים שנה
ורהבם עמל ואון כי גז חיש ונעפה:

Omnes

9 *Quia omnes dies noſtri.* Quanquam poſſet generalis confirmatio eſſe proximæ ſententiæ, totum vitæ humanæ curriculum citò conſumi ſimulac Deus iratus apparet: meo tamen iudicio, potius amplificat Moſes quod prius dixit de rigore irę Dei, & ſeuero examine in caſtigandis peccatis. Dicit enim non exigui modò temporis fuiſſe hunc terrorem quem inflixit Deus populo ſuo, ſed protractum eſſe vno tenore vſque ad mortem. Conqueritur ergo, Iudæos in continuis malis ferè contabuiſſe, quia iram ſuam Deus nõ remiſerit nec mitigauerit. Ideóque non mirum eſt ſi annos fluxiſſe dicat inſtar *ſermonis*, vbi ita perſeueranter ira Dei incubuit.

10 *In diebus annorum.* Iterum ad generalem doctrinam redit, quàm fluxa ſit hominum conditio, etiamſi Deus ad eos terrendos iram ſuam apertè non exerat. Quę eſt, inquit, vitæ duratio? nempe, ſi numeremus omnes annos, perueniemus tandem in ſeptuageſimum: vel ſiqui erunt magis vegeti ac viuaces, ad octogeſimum vſque nos deducent. Dies autem annorum emphaticè poſuit, quia dum in minutas partes diſtribuitur tempus, numerus ipſe nos decipit, vt viuendi fiduciam nobis prorogemus. Has inanes blanditias refellere volens, permittit hominibus colligere in paucis annis multa annorum millia. Simul tamen dicit, hunc magnum aceruum ſtatim in nihilum redigi. Amplificent ergo, vt libuerit, homines vitæ ſuæ ſpatiũ, hoc prætextu quòd ſinguli anni trecentos ſexaginta quinque dies in ſe contineant: certè terminus ſeptuaginta annorum breuis reperietur. Atqui ex longa dierum ſupputatione hæc tandem cõficitur ſumma. Qui autem octogenarius eſt, ad ſepulcrum feſtinat. Vixit Moſes ipſe longius, & alij forſan eius ætate: ſed de communi ratione loquitur. tunc autem habiti ſunt ſenes & ferè decrepiti qui ad annos octoginta peruenerant: vt non fruſtra dicat ſolis robuſtis id contingere. *Superbiam* accipit pro virtute vel præſtantia, qua ſe magnificè iactant homines. Senſus autem eſt, antequam declinent homines ad ſenium in medio tamen ætatis flore iam implicari multis moleſtiis, nec poſſe curas, tædia, dolóres, metus, ægritudines, incommoda, & anxietates effugere, quibus obnoxia eſt vita mortalis. Cæterùm hoc ad totum vitę curriculum refertur. Et certè ſi quis reputet qualis ſit vitæ noſtræ conditio ab infantia vſque ad ſepulcrum, reperiet in ſingulis partibus moleſtias & labores. Nã עמל & און dũ ſimul iunguntur, paſſiuè ſumuntur pro incommodis & afflictionibus: ac ſi dixiſſet Moſes, laborioſam eſſe hominis vitã, multíſque tormentis refertam, ídque dum maximè ſuperbiunt. Ratio quam ſubiicit videtur non ſatis quadrare, *citò præterit, & nos auolamus.* fieri enim poteſt vt fœlicitas, quæ breuis eſt, non tamen ideo nulla ſit. Sed intelligit Moſes ſtultè gloriari homines in ſua excellentia: quia velint nolint coguntur in futurum tempus reſpicere. Atqui ſimulac oculos aperiunt, præcipiti volatu ſe ad mortem ferri & rapi vident: ſuam verò præſtantiam ſingulis momentis euaneſcere.

11 *Quis cognoſcit vim iræ tuæ? & ſecundum timorem tuum ira tua.*	11 מִי־יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ׃
12 *Vt numeremus dies noſtros ſic ſcire fac, & adducemus cor ad ſapientiam.*	12 לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה׃
13 *Reuertere Iehoua, quouſque? placare ſuper ſeruos tuos.*	13 שׁוּבָה יְהוָֹה עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ׃

11 *Quis cognoſcit.* Iterum ad priuatas afflictiones populi, ſermonem refert. Nam hac etiam occaſione prius de communi generis humani fragilitate & ærumnis conqueſtus eſt. Meritò autem exclamat inæſtimabile eſſe iræ Dei robur: quia quantiſper ipſe manum ſuam ſubducit, homines non ſecus ac ſerui fugitiui, quos Domini conſpectus amplius non terret, petulanter exultant: nec aliter ſub obſequium cogitur præfracta eorum natura, quàm vbi iudicij ſui terrore eos Deus percellit. Senſus ergo eſt, quandiu ſe occultat Deus, irámque ſuam diſſimulat, contumacia turgere homines, & violento impetu ruere: ſed vbi ſentire coguntur quàm ſit ira eius formidabilis, ferociæ ſuæ oblitos recidere in nihilum. Quod proximè ſequitur, *ſecundum timorem tuum ira tua*, ſolet ita exponi, Quo quiſque magis Deum reueretur eo ſolere durius tractari, & ſeuerius. Iudicium enim à domo Dei incipit: & quum reprobos in ſua pinguedine foueat, electos ſuos macerat continuis tribulationibus, denique caſtigat quos diligit. Vera igitur & vtilis doctrina eſt, Deum ſuos cultores aſperius tractare, quàm reprobos: ſed Moſen aliud hoc loco velle arbitror, nempe ſola Dei reuerentia fieri vt verè & ſerio ſentiamus eius iram. Videmus enim reprobos, etiamſi duriter caſtigentur, vel frenum arrodere, vel calcitrare aduerſus Deum, planéque furere, vel ſtare attonitos, quaſi occalluerint ad mala omnia: tantum abeſt vt ſubigantur. Quanuis etiam tumultuentur ac clamitent, nõ penetrat tamen ira Dei in eorum animos vt miteſcat eorum ferocia. Piorũ tãtùm mentes ira Dei vulnerantur, nec fulmina expectãt quibus reprobi opponunt duram & ferream ceruicem: ſed Deo vel minimum digitum mouente, ſtatim contremiſcunt. Hãc exiſtimo genuinam eſſe Prophetæ mentem. dixerat non poſſe ſatis comprehẽdi humano ingenio quàm horribilis ſit ira Dei.

1. Pet 4. d. 17.
Hebr. 12. b. 6.

Videmus autem quanuis cælum & terram concutiat Deus, multos tamen Cyclopes ridere, & tam bruta eſſe ferocia, vt Deum fulminantem contemnant. Sed quia doctrinam tractat peculiarem filiis dei, Dicit in illis tenerrimum eſſe iræ Dei ſenſum, vt ſcilicet eius imperio ſe placidè ſubmittant. Quanuis enim impiis carnifex ſit propria conſcientia, quæ eos quieſcere non ſinit, ex cæco illo metu adeò non diſcunt manſuetudinem, vt contumacius obſtrepant. Denique ſolis fidelibus ſenſibilis eſt ira Dei, qui domiti, ſe nihil eſſe agnoſcunt, & cum vera humilitate totos ſe addicunt Deo. Hæc ſapientia in reprobos homines non cadit, qui faſtum quo inflati ſunt, nequeunt deponere: quia ſenſu iræ eius non tanguntur, eo quod neque ipſum timeant.

12 *Vt numeremus dies noſtros.* Alij vertunt, ad numerum dierum: ſed eodem ſenſu. Nam quia videbat Moſes, quod hactenus docuit, hominũ ingenio non cõprehendi, donec affulgeat Deus ſpiritu ſuo: iam ad precationem ſe cõuertit. Videtur quidẽ primo intuitu ridicula eſſe precatio. Vt teneamus numerum annorũ noſtrorũ. Quid enim? quum vix annum octogeſimũ attingát robuſti, an difficile eſt ſupputare tam paucos annos, diſcunt numeros pueri ſimulac balbutire incipiunt. nec verò arithmeticam à magiſtro diſcere opus eſt, vt numerum centenarium digitis ſupputemus. Atqui eo fœdior & magis pudenda noſtra ſocordia, quòd tam breue vitæ noſtrę ſpatium nunquam comprehendimus. Nam qui optimus erit arithmeticus & myriades myriadum, diſtinctè ac ſubtiliter tenebit ac excutiet, non tamen poterit octoginta annos ſupputare in propria vita. Hoc certè prodigio ſimile eſt, homines extra ſe ipſos metiri omnia interualla, cognoſcere quot pedibus diſtet luna à centro terrę, quã longis inter ſe ſpatiis planetæ diuidãtur, denique omnes cæli & terræ dimenſiones tenere, quũ in ſe ipſis ſeptuaginta annos non numerent. Videmus ergo quod rariſſimæ prudentiæ eſt non fruſtra Moſen à Deo petere. Poſterius quoque membrum apptime notatu dignũ eſt, quo docet nos tunc demum cor adiicere ad ſapientiam, dum capimus vitæ humanæ breuitatem. Quæ enim maior amentia eſt quàm nulla propoſita meta vagari? Soli autem fideles, quibus nota eſt inter hanc caducam vitam & beatam æternitatem, ad quam creati ſunt, diſtinctio, ſciunt quò vitam dirigere oporteat. Ergo nemo compoſita mente vitam inſtituet, niſi qui cognito vitæ fine, hoc eſt morte ipſa, ad conſiderandum viuendi ſcopum deductus fuerit, vt ad palmam ſupernæ vocationis pergat.

13 *Reuertere Iehoua.* Querimoniæ precationem ſubnectit, vt Deus, qui pridem graues à populo ſuo pœnas exigere non deſierat, tandem ad lenitatem flectatur. Etſi enim quotidie multis modis guſtum aliquem dabat amoris ſui, exilium tamen à terra promiſſa, duriſſima erat afflictio, quo admonebantur, ſe beata illa hæreditate, quã Deus filiis ſuis deſtinauerat, eſſe indignos. Nam & horribile illud iuſiurandum quo fulminauerat cõtra eos Deus, neceſſe fuit ſub-
Num. 14. inde illis venire in mentem, Nõ introibunt in requiem meam, ſed putreſcent eorum cadaue-
d.23.c.32. ra in deſerto. Nec dubito quin aſperam illam ſeruitutem, quam perpeſſi erant in Ægypto, coniungat cum erroribus deſerti: ideóque non immerito diuturnum langorem deplorat in particula *Quouſque.* Sicuti tergum Deus obuertere, vel procul à nobis recedere dicitur, dum fauoris ſui ſigna ſubmouet: ita per reditum intelligitur gratiæ demonſtratio. Quantum attinet ad verbum נחם quia pœnitere ſignificat, non malè quadrat hic ſenſus, Pœniteat te ſuper ſeruos tuos: quia ex communi Scripturæ vſu conſtat pœnitentiam Dei vocari, vbi diſcuſſa triſtitia, gaudij materiam reſtituens, quaſi mutatus apparet. Propius tamen videntur ad mentẽ Moſis accedere qui vertunt, Conſolare te ſuper ſeruos tuos, quia Deus ſuauiter nos fouendo, non ſecus ac pater in filiis ſuis ſe oblectat. Id verò nihil aliud eſt quàm placari, vel propitium eſſe, ſicuti vertimus quo planior eſſet ſententia.

14 *Satia nos mane bonitate tua, & exultabimus, & lætabimur cunctis diebus noſtris.*	14 שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל־יָמֵינוּ׃
15 *Exhilara nos ſecundum dies afflictionis noſtræ, annos quibus vidimus malum.*	15 שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה׃
16 *Appareat erga ſeruos tuos opus tuum, & decor tuus ſuper filios eorum:*	16 יֵרָאֶה אֶל־עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל־בְּנֵיהֶם׃
17 *Et ſit pulchritudo Domini Dei noſtri ſuper nos, & opus manuum noſtrarum dirige ſuper nos, & opus manuum noſtrarum dirige.*	17 וִיהִי נֹעַם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ׃

16 *Appareat erga ſeruos tuos.* Quia Deus, Eccleſiam ſuam deſerens, quodammodo alienam perſonam induit, ſcitè Moſes *proprium eius opus* nominat protectionis gratiam quã pollicitus fuerat filiis Abrahæ. Ergo quanuis in omnibus pœnarum exemplis, quibus perfidiam, ingratitudinem, contumaciam, libidines, prauáſque cupiditates populi vltus eſt, conſpicuum

fuerit

fuerit eius opus, κατ' ἐξοχὴν aliis omnibus potentiæ eius documentis illam tuendæ populi ſalutis curam præfert Moſes qua maximè volebat innoteſcere. Hac ratione Paulus Dei bonitatem, gloriæ titulo ſpecialiter inſignit. Quamuis enim gloriam ſuam aſſerat, mundum iudicando, quia tamen nihil ei magis naturale eſt quàm beneficum ſe monſtrare, ideo gloria eius in beneficiis excellere dicitur. Rom.6.c.23. Quod ad præſentem locum ſpectat, tantùm cœperat Deus populum ſuum liberare: reſtabat enim vt fruerentur terra Chanaan. Itaque niſi vltra deſertum progreſſi eſſent, obſcurata fuiſſet redemptio. Adde quòd ex promiſſione opus Dei æſtimat Moſes, ideóque plenum & ſuis numeris abſolutum fore negat, niſi ſuam gratiam vſque in finem continuet. Quod etiam clarius exprimitur ſecundo membro, vbi non modò ætati ſuæ bene precatur, ſed *generationi* quæ nondum nata erat: quia talis etiam erat forma fœderis, Ero Deus tuus & ſeminis tui. Gen.17.a.7. Cęterùm hoc exemplo monemur, in precibus noſtris habendam eſſe poſteritatis curam: præſertim quia nobis promiſſa eſt Eccleſiæ perpetuitas vſque ad finem mundi, ſicuti proximo Pſalmo vidimus, in omnibus votis quibus commendamus eius ſalutem, complecti poſteros noſtros etiam qui nondum nati ſunt, conuenit. Notandum preterea eſt *decoris & pulchritudinis* nomen, vnde colligimus quàm incomparabilis ſit erga nos Dei amor. Quamuis enim ſuis donis nos ornans, nihil ſibi acquirat: liberaliter tamen nobiſcum agendo ſplendere vult, & decorem ſuum palàm facere: ac ſi forma eius obſcura eſſet vbi nos ſua beneficentia proſequi ceſſat. Sequitur deinde, *opus manuum noſtrarum dirige ſuper nos*: quo ſignificat Moſes, nihil poſſe nos fœliciter aggredi vel tentare, niſi dum ſe ducem & authorem præbet Deus, & auſpiciis ſuis nos regit. Vnde ſequitur, ſuos profanis hominibus conatus & ſtudia retrorſum cadere, quia Deum non ſequendo, confuſè & inordinatè omnia peruertunt. Nec ſuperuacua eſt particula עלינו. nam etſi in optimum finem dirigit Deus quicquid Satan & omnes reprobi moliuntur, ſpecialis tamen eſt Eccleſiæ ratio, in qua pacatum imperium Deus exercet. Nam arcana ſua prouidentia opus ſuum extra dirigit Deus erga reprobos, ſed intus fideles ſuo ſpiritu gubernat, ideóque propriè opus manuum ipſorum ordinat. Et repetitio docet continuum perſeuerantiæ tenorem requiri in Dei gratia: quia non ſufficeret ad dimidium vſque iter nos eſſe perductos, niſi totum curſum compleat. Alij vertunt, confirma: qui ſenſus tolerabilis eſt. Sequutus tamen ſum quod ad contextum aptius erat, nempe vt omnes piorum actiones Deus ordinet in finem proſperum.

ARGVMENTVM PSALMI XCI.

Docet piorum ſalutem curæ eſſe Deo, vt nunquam eos in periculis deſtituat. Itaque hortatur fideles, vt eius præſidio confiſi, ſecurè per omnia diſcrimina ambulent. Vtiliſſima doctrina, quia etſi de prouidentia Dei loquuntur omnes, fatentúrque fidelium eſſe cuſtodem, vix tamen centeſimus quiſque ſalutem ſuam eius fidei commendat.

Pſal. XCI.

1 *HAbitans in abdito Excelſi, in vmbra Omnipotentis morabitur.*	1 ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן:
2 *Dicam Iehouæ, Spes mea & arx mea: Deus meus, ſperabo in ipſo.*	2 אמר ליהוה מחסי ומצודתי אלהי אבטח־בו:
3 *Certè ipſe liberabit te à laqueo aucupis, à peſte noxia:*	3 כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות:
4 *Alis ſuis proteget te, & ſub pennis eius tutus eris, ſcutum & clypeus veritas eius.*	4 באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה צנה וסחרה אמתו:

1 *Habitans in abdito.* Hebręi quidam interpretes vno contextu legunt tres primos verſus, vt pendeat ſententia vſque ad membrum illud, Certè eruet te è laqueo aucupis: atque ita exponunt, Qui habitat in refugio Excelſi, & in vmbra Dei cõmoratur, Illi dicã de Iehoua, quòd ſit ſpes eius & propugnaculũ, & Deus in quo acquieſcere tuto liceat: Quoniam liberabit eum à laqueo, &c. Sed quàm coactus ſit ſenſus ille, palàm eſt. Deinde qui ita ſentiunt, friuola ratione mouentur: quia in primo verſu idem bis repeti exiſtimant, ideóque nullum ſenſum poſſunt elicere, in quo longè falluntur: res enim diuerſas notat Propheta, quiſquis ſit Pſalmi author, dicens eos qui abſcõditi latent ſub Dei cuſtodia, non eſſe telorũ ictibus expoſitos, ſed inhabitare tutum & quietum locum. Siquis ita loquatur, Qui Deum habet præſidem ſalutis ſuæ, ille quieſcet ſub vmbra Dei: in ſecundo mẽbro emphatica notatio erit, quia illic humanis auxiliis opponitur Dei potentia. Sic etiam Propheta hoc loco mãſuros dicit ſub vmbra Dei qui in abdito eius habitant: quia ſentient tandẽ quid valeat eius protectio. Quum ergo bona pars mundi quærat ſibi varias latebras, atque vt ſe quique obnoxios vident pluribus malis, circunſpiciant huc & illuc: docet, nuſquam alibi tutam & inexpugnabilẽ ſalutis arcem eſſe, quàm in Dei præſidio. Itaque ſpes omnes quibus vtplurimum deludimur, opponit eorum ſecuritati qui in Deum recũbunt. Eandem doctrinã ſecundo verſu cõfirmat, ſimúlq; oſtendit ex proprio ſenſu & fidei experiẽtia ſe loqui: quod valde neceſſariũ eſt in doctore. Hæc enim vera demũ eſt co-

gnitio, quam per manus aliis tradere licet,dum proferimus non ex labiis tantum, ſed ex intimo corde quod nobis Deus patefecit. Ergo Propheta, ex intimo affectu quod nuper docuit profectum eſſe teſtatur. Quanquam autem litera ל ſæpe accipitur pro DE, & hoc loco à plæriſque ita vertitur:plus tamen efficaciæ habet quod reddidi. Neque enim ſimpliciter ſtatuunt fideles Deum ſibi fore loco arcis, ſed eius promiſſionibus freti, familiariter eum compellant. Ita ex precandi fiducia cõfirmat quàm tuta ſit ſub vmbra Dei habitatio.Hæc enim ſancta gloriatio maximus eſt fidei triumphus, dum intrepidè confugimus ad Deum, quicquid accidat: certóque perſuaſi ſumus non tantùm vota noſtra ab eo exaudiri,ſed ſatis ſupérque auxilij nobis eſſe in eius manu.Tertio autem verſu ſpem de qua loquutus erat,dicit non fallacem vel irritam fore,quia Deus ſuorum perpetuus ſit liberator.Neque enim dubito quin ſermonem ad ſeipſum conuertat,ſéque hoc modo ad beneſperandum animet. Quidam *laqueum* ab *excidio* vel peſte diſtinguunt,tãquam occultum malum à manifeſto,ac ſi dixiſſet Propheta, Siue clam occultis artibus inſidietur nobis Satan,ſiue aperto Marte nos oppugnet,paratum fore Dei auxilium,quod mihi non diſplicet. Nam vt quiſpiam ſimplicius accipere verba malit, probabile tamen eſt notari quaſlibet malorum ſpecies : vt ſciamus nulla in parte nos periclitari quin Deus ſuccurrat.

4 *Alis ſuis proteget te.* Hæc ſimilitudo,quam etiam alibi vſurpat Scriptura,miram Dei in tuenda ſalute noſtra ſollicitudinem pulchrè depingit.Si in ſe reputatur Dei maieſtas,certè nihil habebit affine vel gallinis vel aliis auibus, vt fouendis pullis alas extendat. Ipſe verò vt infirmitati noſtræ conſulat, à cæleſti ſua gloria quodammodo deſcendere non grauatur, vt ſub gallinæ imagine blandius nos inuitet.Nihil ergo eſt quod nos impediat à familiari eius acceſſu,quando ita comiter ſe demittit. Quanquam autem veritas Dei,quam *clypei* & *parmæ* loco fore dicit,pro fidelitate capitur,quia Deus nunquam ſuos in neceſſitate deſerit:dubium tamen non eſt quin ad Dei promiſſiones reſpiciat Propheta, ſine quibus nemo in Dei ſinum coniicere ſe auderet. Quia igitur ſublato verbo guſtare non poſſemus hanc Di bonitatem de qua diſſerit Propheta,ipſum teſtem eius producit.Sicuti autem nuper Deum arci comparans, tutos &ſaluos fore dixit qui in eo acquieſcunt:ita nunc ſub clypei ſimilitudine intermedium fore docet,vt nos ab omni inſultu defendat.

5 *Non timebis à terrore noctis, à ſagitta quæ volabit per diem:*	5 לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם:
6 *Ab exitio in tenebris graſſante, à peſte quæ in meridie vaſtat,*	6 מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים:
7 *Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis: ad te non appropinquabit.*	7 יפל מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש:
8 *Vtique oculis tuis aſpicies, & retributionem impiorum videbis.*	8 רק בעיניך תביט ושלמת רשעים תראה:

5 *Non timebis à terrore noctis, à ſagitta, &c.* Fuſius explicat Propheta quod paulò antè attigi,vndecunque moleſtiam faceſſat nobis Satan, & quocunque telorum genere nos impetat,ſi vnico Dei præſidio contenti erimus, nihil nociturum. Idque tenere operæpretium eſt, Quos Deus in tutelam ſuam ſuſcepit, probè vndique eſſe munitos. Nam quum nihil difficilius ſit quàm Deum amplecti liberatorem, quanuis eouſque quis profecerit: vbi tamen occurrunt tot mortes & noxæ quibus obſidetur vita noſtra,ſimul obrepit dubitatio quę inquietudinem & trepidationem generat. Ideo non abs re enumerat Propheta diuerſas malorum ſpecies, ne vnam tantùm ſalutem à Deo ſibi promittant fideles,ſed innumeris tentationibus fortiter reſiſtant. Nocturni pauoris ideo meminit, quia & tenebræ homines reddunt timidos,& nox pluribus incommodis obnoxia eſt:deinde ſiquid increpuit, fingimus nobis maiores metus. Sagittam interdiu volantem potius elegit, meo iudicio, quàm aliud quoduis telum,quia & longius vibratur, & propter celeritatem non facilè poteſt præcaueri. Secundo membro idem aliis verbis inculcat, nullum eſſe genus mali quod non repellat Deus auxilij ſui clypeo.

7 *Cadent à latere tuo mille, &c.* Proſequitur eandem ſententiam, quanuis eadem ſit mortalium omnium conditio in ſpeciem, ſingulari tamen priuilegio eximi fideles à propinquis malis, & quæ ferè eorum capitibus imminent. alioqui enim protinus in mentem hoc veniret, Quid, nónne tu vnus es ex vulgo hominum, quorum vita mille mortibus circundatur? Hanc dubitationem vt corrigat Propheta, diſertè admonet,quanuis totus mundus ruinis miſceatur, Deum tamen peculiari cura ſeruis ſuis conſulere, ne promiſcuè in turba pereant. Valde neceſſaria admonitio, Quanuis naturaliter communibus incommodis ſubiecti ſimus, ſingulari tamen priuilegio nos eximi, vt ſemper in periculis tuti ſimus. Proximo verſu non modò intelligit experientiam fore magiſtram, quia reipſa ſentient fideles,& quaſi oculis cernent

nent ſalutem ſuã in Dei manu repoſitam eſſe:ſed alio argumento confirmat hanc doctrinam, quòd ſcilicet Deus,qui iuſtus eſt mundi iudex,impios ac reprobos quo meriti ſunt exitio plectens,ſuos tueatur.Quanuis ergo res ſæpe in terra confuſæ ſint, in hac tamen obſcura caligine dicit Propheta fideles palàm cognituros iudicia Dei, vnde colligant non fruſtrà in eum ſperaſſe.Alloquitur autem oculatos & qui prædíti ſunt vera fidei luce, qui ad conſideranda Dei iudicia ſedulò excubant,qui etiam patienter & in ſilentio expectant tempus opportunũ: quia maior pars iudicium præcipitans,ſua feſtinatione ſe cõturbat. vnde fit vt ſenſus carnis ad Dei prouidentiam cæcutiat.Adde quòd ſufficere nobis debet, ſi iudicia ſua Deus ex maiori parte in diem plenæ reuelationis differens,aliquem nunc guſtum prębeat.

9 *Quia tu Iehoua protectio mea, Excelſum poſuiſti refugium tuum.*	9 כִּי־אַתָּה יְהוָה מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ׃
10 *Non occurret tibi malum,&plaga nõ appropinquabit tabernaculo tuo:*	10 לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ׃
11 *Quia Angelis ſuis mandauit de te,vt cuſtodiant te in omnibus viis tuis.*	11 כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ׃
12 *Super manus portabunt te, ne offendas ad lapidem pedem tuum.*	12 עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ׃

9 *Quia tu Iehoua.* Multus eſt in commendanda Dei prouidentia:quia nõ niſi lentè & multis ſtimulis excitatur hominũ ſegnities,vt relictis mundi fulturis quibus ſunt affixi, rectà ſe in Deum conferant.Sicuti autem in hoc Pſalmo ſubinde variat perſonas:ita in hoc verſu primò Deum cõpellat:deinde iterũ ſermonem ad ſe ipſum cõuertit.Ac Deum quidem *protectionem* ſuam nominat,quo efficacius ſuo exemplo ad eum cogat reliquos fideles. Eadem ratione ſecum deinde loquitur, quo plus fidei faciat de interiore ſuo affectu. Nam hæc vera demum fidei probatio eſt,dum ſe quiſque colligens, abſque teſtibus animum ſuum examinat: quia vbi Deo vnico non cõtenti,ad homines reflectimus oculos, vix fieri poteſt quin ſe ambitio in fidei locum inſinuet.Dicitur autem Deus cenſeri pro domicilio:quia ſurſum & deorſum nobis defenſor eſt ab omnibus noxis,ſicut & Pſalmo 90.a.1. poteſt autem coniunctim hic verſus legi cum proximo, vt cauſæ redditio ſit.ſequitur enim, *Non occurret tibi malum.* Vnde autem arceantur malorum occurſus,niſi quia ſub Dei tutela quieti latemus? Verum quidem eſt,fidelibus quoque accidere multa incommoda: ſed intelligit Propheta Deum opponere manum ſuam contra violentos inſultus, ne prorſus obruantur fideles. Deinde hanc cuſtodiam ad totas piorum domos extendit: quia ſcimus Deum ipſum paterno fauore quo dignatur ſeruos ſuos,eorum etiam filios complecti. Niſi fortè ſimplicius accipere libeat, qui Deum eligunt domicilij loco,in ſuis ædibus tutò habitaturos.

11 *Quia Angelis ſuis.* Hoc etiam conſultò additum fuit à Propheta,vt obuiam iret noſtrę infirmitati.vnde perſpicimus quàm benignè nobis indulgeat qui non tantùm ignoſcit diffidentiæ noſtræ vitio,ſed remedium adhibet: dum ſe pronuntiat fore loco arcis & clypei, vmbram manus ſuæ offert,vocat ſe domicilium,alas denique ad nos fouendos extendit. niſi tot & tam luculentæ promiſſiones nobis ſufficiant, annon pluſquam ingrati ſumus? Si nos terret eius maieſtas,gallinæ ſe comparat: ſi trepidamus ob hoſtium potentiam, vel nos exanimat diſcriminum multitudo, inuictam ſuam virtutem proponit, quæ abſorbeat contrarias omnes potentias.Atqui vbi tot modis ad ſe nos allicere tentauit, quia videt tardè adhuc & cunctanter accedere,ac ſi non eſſemus vno eo contenti: adiungit etiam Angelos, & eos offert ſalutis cuſtodes.Hoc certè eſt inſigne indulgentię eius teſtimonium,quòd ſe validis copijs armatum eſſe pronuntians ad nos tuendos, diffidentiam noſtram ſubleuat, nec modò ſingulis aſſignat vnum Angelum, ſed cæleſtes ſuos exercitus de ſalute cuiuſque fidelium iubet eſſe ſolicitos. Nam vnumquenque fidelium alloquitur Propheta,ſicut etiam Pſalmo 34 b.8.vidimus Angelos caſtrametari in circuitu timentium Deum. Vnde apparet falſum illud eſſe commentum, ſuum cuique Angelum ſingularem eſſe.idque tenere maximè noſtra intereſt: ſicuti certamen nobis eſt cum multis hoſtibus, ita multis cuſtodibus nos eſſe inſtructos, ſi vnum mihi Angelum præſidij caput daret Deus, eſſet hoc quidem aliquid: ſed dum audio ſalutis meæ curam multis mandari,plus momenti habet hæc promiſſio, ſicuti Eliſæus hac fiducia ingentes hoſtium copias ſpernebat. Nec repugnant Scripturæ loci, qui videntur officia inter Angelos diſtribuere,vt ſingulis hominibus præſint. Conſtat enim Deum variè per Angelos operari, vt vnum pluribus populis præficiat, vni verò homini plures. Quomodo autem ad ſalutem noſtram curandam inter ſe conſpirent, noſtrum non eſt nimis anxiè & ſcrupuloſè diſquirere:contenti ſimus hac Apoſtoli doctrina, quia nobis deſtinati ſunt miniſtri, ſemper ad munus intentos eſſe. Nam quòd alibi præſto eſſe dicuntur ad Dei obſequium & exequenda iuſſa, hoc quoque ad fidei noſtræ confirmationem valet, quum ad nos tuendos eorum o-

2. Re.6.c.16.

Pſal. 103.d.20.&21.

pera Dei vtatur. Quanquam autem de ſingulis Eccleſiæ membris agit Propheta, non temerè hoc diabolus aptauit ad perſonam Chriſti. Nam vtcunque ſemper ei ſit propoſitum peruertere & corrumpere veritatem Dei, in generalibus tamen principiis ſpecioſum colorem adhibet, ſatíſque acutus eſt theologus. Et ſanè quum totum Adæ genus exulet à regno Dei, nihil cum Angelis eſt nobis commune, & illi nobiſcum nihil habent negotij. Solus ergo Chriſtus eſt, qui ſublato diſſidio Angelos nobis conciliat, ſicuti proprium eius eſt colligere quæ diſſipata erant in cælo & in terra, vt ait Paulus ad Epheſios capite 1.b.10. Id ſancto Patriarchæ Iacob oſtenſum fuit ſub figura ſcalæ: & quia per Chriſtum coaleſcimus in vnum corpus cum

Gene. 28. c.12. Iohan. 1. g.51.

Angelis, dicebat ipſe, Poſthac videbitis cælos apertos, & Angeli aſcendent ac deſcendent. Videmus ergo propriè in caput congruere quod eius beneficio ad omnia membra pertinet. Iam verò Propheta *vias omnes* plurali numero diſertè ponit, quo diſtinctius exprimat, quocunque pergendum ſit, Angelos ſemper fore duces. Et certè videmus quàm flexuoſus ac multiplex ſit curſus vitæ noſtræ, & quàm multæ tempeſtates nos huc illuc ſubinde rapiant. Itaque oportuit ſingulis actionibus & conſiliis nominatim Angelos attribui duces, vt ſciamus nobis præire ſiue ad dexteram ſiue ad ſiniſtram nos ferat neceſſitas. Interea probabile eſt, ſub viarum nomine commendari nobis modeſtiam, ne præcipiti iactu Deum tentemus, ſed nos contineamus intra vocationis noſtræ fines. Nam ſiquis ſe temerè proiiciat, & aggrediatur plus quàm permittit Deus, quaſi vellet repugnante Deo ſupra nubes conſcendere, non eſt quod ſibi Angelos promittat ſuæ temeritatis miniſtros vel adiutores. Ac videtur aſtutè Satan particulam hanc obliteraſſe dum Chriſtum ad temerariam proiectionem impellere tentabat.

12 *Super manus.* Amplificat quod dixit de Angelorum cuſtodia, ac ſi diceret, non ſolùm excubias agere nequid mali nobis accidat, & paratos eſſe ad opem ferendam, ſed etiam ſuis manibus fulcire gradus noſtros, vt ſine offenſa curſum noſtrum peragamus. Hoc quidem minimè apparet, in ſublime attolli fideles, qui ſæpe anhelant vel laborant ambulando, ſæpe impingunt vel labuntur, vix etiam & ægre ſe trahunt: ſed quia in tanta debilitate non ſolùm cadere ſingulis momẽtis cõtingeret, ſed etiam diffluere, niſi nos mirabiliter fulciret Deus: meritò leuamen quod præſtatur, Angelorum opera tam magnificè Propheta commendat. Adde quòd ſuperandis tam arduis obſtaculis quæ nobis Satan opponit, minimè pares eſſemus, niſi nos Deus attolleret. Quiſquis hæc duo inter ſe conferet, fluidam noſtram infirmitatem, deinde ſpinas, ſalebras, ſaltus, aſperitates viarum, anguſtias, præterea hebetudinem mentis noſtræ, & Satanæ vafritiem in ſtruendis inſidiis: reperiet non eſſe hyperbolicum hoc elogium, ſed fatebitur non poſſe nos tres paſſus progredi, niſi quodammodo præter naturam Angeli nos in aëre portent. Quòd autem ſæpe impingimus, culpæ noſtræ imputandum eſt, quia nos à capite noſtro disiungimus. Quanquam autem propriæ infirmitatis conuinci nos vult Deus dum impingimus vel cadimus, quia tamen collidi non permittit, perinde eſt ac ſi manum ſuam ſupponeret.

13 *Super leonem & aſpidem ambulabis, conculcabis leunculum & draconem.*	13 על־שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין׃
14 *Quia in me acquieuit, liberabo eum: exaltabo eum, quia cognouit nomen meum.*	14 כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי־ידע שמי׃
15 *Inuocabit me, & reſpondebo ei: cum ipſo ero in tribulatione, eripiam eum & glorificabo eum.*	15 יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו׃
16 *Longitudine dierum ſatiabo eum, & oſtendam ei ſalutem meam.*	16 ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי׃

13 *Super leonem & aſpidem, &c.* Confirmat aliis verbis eandem ſententiã. Lapidũ nomine prius notauit obſtacula omnia, quibus molitur Satan abrumpere ſalutis noſtræ curſum. Iam per *aſpidem, leonem, leunculum & dracone͂*, ſignificat mortiferos caſus quibus obnoxij ſumus in mundo. Certè quandiu hîc peregrinamur, ambulandũ nobis eſt inter ſæuas feras, aut virulenta animalia. Quid ergo nobis fieret, niſi victoriam nobis promitteret Deus contra tot noxas, quę aſſiduè nobis impendent? Quiſquis ergo ſuas tentationes expendet, non mirabitur hyperbolica loquendi forma vſum fuiſſe Prophetam, vt fideles eximeret à trepidatione & metu: imò non dicet eſſe hyperbolen, quia verè his verbis reſpondet effectus. Nos quidem procul à telorum iactu, videmur pluſquam bellicoſi, ſed in minimis quibuſq; negotiis leones nobis & dracones fingimus videmúrque nobis ad plures lanienas expoſiti. ideo ſermone͂ ad ſenſum carnis noſtræ attẽperauit Propheta. Vbi aſpidem Græci verterũt, Hebraicum nomen leonem ſignificat: & in ſecundo mẽbro repetitio eſt Hebræis vſitata: ideóq; ſubtilius inter quatuor ſpecies

cies diſtinguere nihil attinet, niſi quòd certum eſt per leones & leunculos deſignari aperta & violenta mala:per aſpides verò & dracones, occultas noxas, quibus inſidioſè & ex inopinato quaſi ex ſerpentum latebris impetimur.

14 *Quia in me acquieuit.* Ne faſtidioſi ſimus in tam prolixo ſermone,tenendum memoria eſt quod dixi,Prophetam infirmitati noſtræ hoc modo proſpicere, quia nunquam ſatis conſtanter Dei prouidentię innitimur,vbi apparet diſcrimen aliquod.Hoc conſilio nunc quoque Deum loquentem inducit Propheta,vt in eius perſona confirmet quod prius docuit.Deus autem è cælo pronuntians, ſub alarum ſuarum protectione nos fore ſaluos, tantùm ſpem à ſuis requirit.Nam verbũ חשק(quod concupiſcere vel amare ſignificat,vel,vt vulgo loquũtur, beneplacitum ſuum capere)tantundem hìc valet ac ſuauiter recumbere in Deum,eiúſque gratia oblectari. Promittit ergo ſe paratum fore ad ferendas nobis ſuppetias,ſi ex animo eum quæramus. Admonet interea,vitá noſtram ſemper in terra circundari variis mortibus niſi ad nos ſeruandos ipſe manum habeat intentam.Etſi autem ſæpe etiam incredulis opitulatur:ſolis tamen fidelibus ita manum porrigit, vt ſit in ſolidum & finem vſque eorum ſeruator. Aptè etiam ſpei & deſiderio adiungitur cognitio nominis Dei. nam quòd huc & illuc circunſpiciunt homines,& eos ſua trepidatio diuerſos trahit, inde fit quia illis incognita eſt Dei virtus: imò ne tenuiter quidem guſtant quid ſit Deus,quia eius loco ſomniant mortuũ neſcio quod idolum.Quum ergo vera nominis Dei cognitio fiduciam ex ſe & inuocationem pariat, nec ab aliis ſincerè quæratur,niſi qui eius promiſſiones amplexi, iuſtum ei honorem tribuunt,ſcitè & propriè notitiam hanc Propheta quaſi ſpei fontem poſuit. Ac melius patebit huius doctrinæ vtilitas, ſi reputamus quàm inſulſè de fide balbutiant Papiſtæ. Nam vtcunque iubeant Deo penitus adhærere, verbum tamen ſepeliunt quo aditum pateſieri oportet ad ipſum quærendum. Quanquam autem *exaltare* nihil aliud eſt quàm tutum & incolumem præſtare: hæc tamen metaphoræ ratio eſt,quòd Deus ſuos mirabiliter ſeruat dum eos in ſublime propugnaculum attollit.

15 *Inuocauit me.* Expreſſius demonſtrat quid ſibi voluerit per illud acquieſcere in Deo,vel ei ſuum amorem & beneplacitum,vt loquuntur,addicere. Amor enim ille & deſiderium quæ ex fide naſcuntur,nos ad eum inuocandum adducũt.Vnde iterum patet quod nuper attigi, legitimam precandi rationem fundatam eſſe in Dei verbo: quia hìc nihil proprio arbitrio audendum eſt,ſed quærendus eſt Deus quatenus nos inuitat. interea diſcamus ex hoc contextu, non otioſam eſſe fidem,ſed verè hoc examine probari,dum rectà ad Deum confugiunt qui ſalutem ab eo expectãt.Iterum verò docemur, fideles nunquã ab ærumnis & moleſtiis fore immunes:quia non mollem & delicatam vitam illis Deus promittit,ſed eorum tribulationibus ſe opem laturum.*Glorificandi* verbo ſignificat nõ temporale fore Dei auxiliũ,cuius hactenus meminit,ſed vſquedum ad ſolidam fœlicitatem perueniãt. Ornat quidem eos in mundo,& conſpicuam reddit ſuam gloriam:ſed nõniſi complero ſalutis eorũ curſu, triumphandi materiam ſuppeditat. Quod autem de *longitudine dierum* vltimo verſu promittit,videtur abſurdum eſſe, quia vt plurimum contingit fideles celerius è mundo migrare.Sed hìc repetere conuenit quod alibi diximus, Dei benedictiones quæ ad hanc caducã vitam ſpectant,non eſſe perpetuas, neque æquali tenore fluere. Quanuis enim guſtũ amoris ſui præbeat in opibus vel aliis commodis,non tamen ſequitur,odio illi eſſe pauperes:quanuis ſanitas corporis & firma valetudo,eius beneficiũ ſit,nõ propterea cenſebimus ægrotos & debiles ei eſſe exoſos.In hoc genere eſt vitę diuturnitas,qua ſatiaret Deus ſeruos omnes ſuos,niſi vtilius ipſis foret,maturè è mũdo migrare.Interea exiguo vitæ ſpatio melius ſatiantur,quàm increduli decem ſeculis. Ita nemini vnquam profano continget ſatiari longitudine dierũ: quia etiamſi mille annos continuent, ſunt inexplebiles, vitam ipſam ingurgitant: nec Dei bonitate,quæ ſola animos tranquillat, vel ad momentum fruuntur. Vnde non immeritò Propheta ſingulari priuilegio fideles dicit vita ſatiari,quibus ſatis ſupérque ſufficit maturum vocationis ſuæ curſum complere. Et ſanè quum pluris longè ſit æternitas dierum quàm diuturnitas: ſalus autẽ Dei,terrenæ vitæ anguſtiis minimè incluſa ſit:ad hanc præcipuè intentas eſſe decet pias mentes tam in morte quàm in vita. Conſultò enim hãc quaſi extremã clauſulam omnibus Dei beneficiis adiecit Propheta, quòd ſalutem ſuã oſtendat fidelibus poſtquã eos per totam vitã paterno fauore proſequutus fuerit.

ARGVMENTVM PSALMI XCII.

Continet exhortationem ad laudãdum Deum:materiam verò in operibus eius proponit,in quibus præcipuè iuſtitiam eius in tuendis fidelibus,& in reprobis perdendis iudicium commendat. Qua doctrina omnes ad ſtudium colendæ probitatis animat:& ne in crucis tolerãtia deficiant,fœlicem malis omnibus exitum illis promittit. Rurſum vt abſterreat à ſceleribus, denuntiat, omnes impios vtcunque ad tempus floreant,breui perituros.

Pſal. XCII.

1 *PSalmus Cantici ad diem Sabbathi.*	1 מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת׃
2 *Bonum eſt confiteri Iehouæ, pſallere nomini tuo Excelſe,*	2 טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוָה וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן׃

3 *Annuntiare mane bonitatem tuam, & veritatem tuam nocte.*
4 *Super pſalterio, & ſuper nablo, ſuper higgaion cum cithara.*
5 *Quia exhilaraſti me Iehoua, in operibus tuis: in factis manuum tuarum exultabo.*

3 להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות:
4 עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור:
5 כי שמחתני יהוה בפעלך במעשי ידיך ארנן:

2 *Bonum eſt confiteri.* Non dubito quin Pſalmum hunc cãtare ſoliti fuerint die Sabbathi, ſicuti fert inſcriptio: & ex aliis locis apparet quoſdã alios Pſalmos propriè ad hunc vſum fuiſſe deſtinatos. Porrò quia ad verbum Hebraicè legitur, bonum eſt ad confitendum, inſiſtunt quidam interpretes in litera ל, ac ſubaudiũt bonũ eſſe canendis Dei laudibus præfixũ eſſe certum diem: ac ſi diceret Propheta vtilem eſſe hũc ordinẽ, quòd delectus fuerit vnus dies, in quo ſe fideles celebrandis Dei operibus exerceant. Sed notum eſt literã ל nihil plurimum aliud valere quàm vt ſit nota מקור, hoc eſt infinitiui modi: ideóque ſimplicior eſt ſenſus quẽ reddidi. Cur verò hanc doctrinã Sabbatho accommodet Propheta, ratio in promptu eſt, quia non fuit dies ille ſacer, quaſi Deus otio hominum colatur, ſed vt populus negotiis omnibus ſolutus, totum ſe conferret ad meditanda Dei opera. Nam, vt lubricæ ſunt mentes noſtræ, ſi diſtrahantur huc & illuc, facilè alienantur à Deo. Itaque vt ſeriò ad Dei laudes ſe applicent, neceſſe eſt ab aliis omnibus curis expediri. Admonet igitur Propheta, Sabbathum non rectè coli feriãdo, quod nimis craſſum eſſet: ſed ordinatum eſſe vt celebretur Dei nomen. Hortantur autem à fructu: quia nihil nos acrius ad officium ſtimulat, quàm vbi ſcimus nos operam non ludere, ſed probari Deo quod agimus. Proximo verſu materiã & argumentum ſuggerit laudãdi Dei: ac ſi diceret, nolle Deum celebrari nomẽ ſuum à nobis de nihilo, vel ob ſolam magnitudinem & potentiam, ſed ob *bonitatem & fidem*, quarum ſenſus & experientia tale ſtudium ſponte accendere in cordibus noſtris debent. Quibus verbis docet non modò dignum eſſe qui laudetur, ſed nos malignos eſſe & ingratos ſi ceſſamus in hac parte. Nam quum Dei fides & bonitas ad nos propriè dirigantur, niſi animos noſtros alliciãt & rapiant in eius laudes, inexcuſabilis eſt noſtra ſegnities. Sed quod iubet *annuntiari* bonitatem *mane*, & veritatem eius *per noctes*, videtur abſurda eſſe diſtributio. nam ſi Deus perpetuò non per interualla beneficus eſt, cur exigua diei portio ad canendam hanc virtutem deſtinabitur? Idem & de altera parte dici poteſt. neque enim eius veritas tantùm noctu apparet. Sed alio ſenſu loquitur Propheta, ſi à primo mane incipimus laudare Deum, continuandas eſſe eius laudes ad vltimam noctis partem: quia hoc bonitas ipſius & fides merentur. Si verò initium fiat ab eius bonitate, proximè ſuccedet veritas. Ita continuus erit vtriuſque tenor, ſicuti mutua eſt conſenſio. Propheta ergo alteram ab altera diſiungere noluit, quum ſemper inter ſe coniunctæ ſint: ſed tantùm docere, niſi nos ſocordia noſtra impediat, nunquam deeſſe argumentum laudandi Dei: nec verè defungi officio gratitudinis, niſi in eo ſumus aſſidui, ſicuti ipſe bonitatem ſuam & fidem erga nos perpetuat. Quarto verſu Leuitas, quibus iniunctum erat canendi munus, propriè compellat, vt muſica etiam inſtrumenta adhibeãt: non quia per ſe hoc neceſſarium foret, ſed quia vtile erat rudimentum veteri populo. Neque enim citharam pulſari voluit Deus, ac ſi more hominum voluptatem caperet ex melodia: ſed quia nõdum aduenerat maturæ ætatis tempus, Iudæos ſub illis puerilibus elementis continuit. Finis autem erat, vt excuſſo torpore, alacrius ſe accingerent ad Deum ex animo laudandum. Tenendum enim eſt, cultum Dei nunquam in illis rebus externis fuiſſe ſitum, ſed rudes & infirmos adminiculis iſtis ad eum ſpiritualiter colendum opus habuiſſe. Simul verò tenendum eſt diſcrimen veteris & noui populi: quia quum exhibito Chriſto Eccleſia iam adoleuerit, Euangelij lucem ſuffocant qui adhuc Eccleſiam inuoluunt veteribus vmbris. Vnde colligimus, Papiſtas in muſicis inſtrumentis non eſſe Patrum imitatores, ſed ſimias, qui vmbratili Legis cultu, cui finem attulit Euangelium, ſtultè adhuc oblectantur. qua de re iterum aliis locis dicendum erit.

5 *Quia exhilaraſti me.* Iterum admonet Propheta, diem Sabbathi non eſſe præſcriptum vt ignaui ſedeant homines, ſed vt colligant omnes ſuos ſenſus ad meditanda Dei opera. Simul autem oſtendit, eos demum legitimos & idoneos eſſe laudum Dei præcones, qui paternam erga ſe eius beneficentiam reputant ac ſentiunt, vt liberaliter & lætis animis hoc pietatis officium ſuſcipiant. Sed admonet interim Propheta, ſi ritè expendimus Dei opera, illic cõſpicuam eſſe eius bonitatem & fidem, de quibus loquutus eſt: quia hinc demum lætitia, dum ſe nobis Patrem exhibet Deus, ſibíque charam & pretioſam eſſe teſtatur ſalutem noſtram: ſicuti hæc bruti torporis nobis cauſa eſt, quòd ad guſtandum finem operum Dei inſipidi ſumus. Porrò quum tota mundi machina ſurſum & deorſum clamitet beneficum & veracem eſſe Deum, prudenter ad hæc teſtimonia attendere diſcamus, vt nos ſancta lætitia ad ſacrum eius nomen celebrandum incitet.

6 *Quàm magnificata ſunt opera tua Iehoua: valde profundæ factæ ſunt cogitationes tuæ.*
7 *Vir ſtultus non cognoſcet, neque inſipiens intelliget ea:*
8 *Dum florent impij quaſi herba, & germinant omnes operarij iniquitatis, vt pereant in perpetuum.*
9 *Et tu Excelſus in ſeculum Iehoua.*

6 מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה מְאֹד
עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ׃
7 אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־
יָבִין אֶת־זֹאת׃
8 בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ־עֵשֶׂב
וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם
עֲדֵי־עַד׃
9 וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְהוָה׃

6 *Quàm magnificata.* Propheta de operibus Dei in genere loquutus, nunc ad ſpeciem vnam deſcendit, nempe quòd Deus mundũ iuſtitia ſua gubernans, quãuis ſcelerum pœnas ad tẽpus differat, tandẽ oſtendit ſe nõ excutire quãtiſper diſſimulat: neque etiã, dum cruce ſeruos ſuos exercet, eorum ſalutẽ negligere. Hanc verò partem, meo iudicio, ſpecialiter attingit, quia deformis confuſio quæ in hominũ vita graſſatur, ordinem prouidentiæ Dei maximè obſcurat. Videmus enim exultare impios acſi nullus eſſet in cælo iudex, ſibi applaudere in ſua fortuna: & dum illis parcit, hoc prætextu in maiorem licentiã ruere, acſi ex eius manu elapſi eſſent. Ad hãc tentationem accedit noſtra ſocordia vel hebetudo, vt putemus Deum abiecta mundi cura otiari in cælo. Scimus rurſum quanta ſit in ferẽdis tribulationibus carnis noſtræ mollities. Conſultò igitur propheta hanc partem delegit, in qua oſtenderet Deum excubare ad tutelam humani generis. Orditur autem ab exclamatione: quia nos præpoſtera intemperies cõturbat, vt operum Dei ratio, quantumuis clarè fulgeat, nobis ſit abſcõdita. Hoc primo tenẽdum eſt, Prophetã hîc non diſſerere de cæli & terræ opificio, nec de generali Dei prouidẽtia in mũdi gubernatione: ſed reſtringere ſermonem ad iudicia quæ inter homines exercet. Exclamat autem magnifica hîc eſſe Dei opera & profundas cogitationes, quia ſcilicet lõgè aliter adminiſtret humanum genus quàm ferat captus noſter. Nam certè ſi in arbitrio noſtro eſſet, libẽter quiſque inuerteret quem Deus tenet ordinẽ. Et quia id penes nos nõ eſt, obliquè cum eo expoſtulamus quòd non magis feſtinet tam ad liberandos fideles, quàm ad reprobos vlciſcendos. Nihil enim minus videtur conſentaneum, quàm ipſum quieſcere dum contra eum ferociunt, dum effræni audacia ad omne facinus graſſantur, pro ſua libidine vexant bonos & ſimplices: videtur hoc inquam non eſſe tolerabile, Deũ exponere cultores ſuos iniuriis & violentiæ malorum, deinde frænum laxare fraudibus, mẽdaciis, rapinis, cædibus & omne genus iniquitati. Quid quòd veritatem ſuam latere in tenebris patitur, & ſacrum ſuum nomẽ probroſè calcari? Hæc eſt operum Dei magnificentia, hæc concilij profunditas quam miratur Propheta. Verum quidem eſt, tantam eſſe in mundi fabrica potentiæ & ſapientiæ Dei altitudinem, vt ſenſus noſtros longè ſuperet: ſed nominatim Propheta cohibere nos voluit ne obſtrepamus Deo, dum aliter quàm pro animi noſtri voto humanum genus moderatur. Quod igitur à ſenſu communi abhorret, reuerenter ſuſpicere nos iubet: quia Deus vt obſequium noſtrum probet, arcana ſua iudicia longè ſupra captum noſtrum attollit.

7 *Vir ſtultus.* Diſertè hoc addidit, vt culpam ſciamus in nobis reſidere quòd Dei iudiciis laudem ſuam non tribuimus. Quanuis enim profunda myſteria eſſe dixerit, nunc pronuntiat, ſtupori noſtro & ſocordiæ eſſe imputandum quòd nobis non ſint conſpicua. Stultos autẽ vocat omnes incredulos, ac tacitè eos fidelibus opponit, quibus Deus per Verbum ſuum & Spiritum illucet. Nam peræque omniũ mentes occupat hęc inſcitia & cæcitas, donec cæleſti gratia oculati reddamur. Ideóque rogandus eſt Deus vt oculos noſtros bene purget ad meditanda ſua opera. Interim à contemptu vindicat incomprehenſibilem Dei ſapientiam, ſtultitiæ & amentiæ damnans eos omnes qui faſtidioſè eam reiiciunt: & à vulgi torpore fideles reuocat, vt attentius conſiderandis operum Dei myſteriis incumbant.

8 *Dum florent impij.* Pulchra & concinna ſimilitudine refellit ac deridet ſtultitiam hanc, quòd putamus impios, niſi ſtatim cogantur in ordinem, quaſi triumphum de ipſo Deo agere. Eſt autem in verbis cõceſſio, quòd fatetur germinare & florere: ſed notanda eſt quæ mox additur correctio, florere ad momentum inſtar herbæ: quia celeriter marceſcit eorum fœlicitas. atque ita ſcandalum ad quod totus ferè mundus impingit prudenter tollit & abolet: quia nimis ſtultè putamus beatos eſſe quibus propinquus interitus impendet. florent quidem hodie, Pſal. 129. 6.
ſed cras excidentur vt areſcant. Alibi videbimus, herbis conferri quæ naſcuntur in culminibus tectorum: quia dum illis deeſt ſoli pinguedo, ex qua ſuccũ trahãt, ſpõte pereunt. Sed Propheta nũc ſimplici ſimilitudine contentus fuit, quòd proſperitas impiorum maturius exitium ſibi accerſat, non ſecus ac falcem, herbarũ maturitas. Ac antitheſis inter breuem durationem & ęternum exitium notanda eſt: ac ſi diceret, nõ reſecari vt vere nouo iterum pullulet eorum radix, ſicuti herbæ emortuæ vigorem colligunt, ſed ad æternum exitium damnari. Quod autem Deũ ex oppoſito dicit *Excelſum in cælo* ſedere, quidã ita accipiũt ac ſi illi aſſereret poten-

tiam ac munus regendi mundi:ne quid putemus fortuitò accidere,dum rebus humanis præſidet tam ęquus index ac moderator.Alij aliud afferunt.Sed mihi videtur Propheta ſtabilitatem ſolij Dei conferre cum verſatili mundi agitatione: ac ſi diceret non æſtimandum eſſe Deum ex mundo,in quo nihil fixum eſt vel ſtabile: quia longè diuerſa eius ratio ſit qui terrenas mutationes ex alto quietus deſpicit: neque id modò vt Deum à creaturis diſcernat, quo gradum ſui honoris obtineat illius maieſtas: ſed vt nos quoque diſcamus ſupra nos & ſupra totum mundum aſſurgere quoties de mirabili & arcana eius prouidētia agitur. quia turbidus eſt eorum aſpectus qui in terra ſubſiſtunt. Ergo vt nobis appareant quæ in mundo non cernuntur Dei iudicia, Propheta ſub voce ſublimitatis admonet Deum non agere noſtro arbitrio, ſed prout fert eius æternitas.nos,quia breue eſt vitæ noſtræ curriculū,quia vt plurimum non procedunt noſtri conatus,variis ſcilicet obſtaculis abrupti,quia non ſemper offertur occaſio,præcipitanter ferimur,& ſecundum aſſiduas mundi turbationes, fides etiam noſtra turbatur ac labaſcit:Propheta Deum ante oculos nobis ſtatuit in æterno & immutabili ſolio ſedentem,vnde opportunè iudicia ſua differt.Hoc ergo elogium non tantùm honoris cauſa ad Dei eſſentiam refertur,ſed ad fidei noſtræ fulturam:ac ſi dictum eſſet, quanuis in terra anxiè gemant fideles ac trepident,Deum tamen,qui cuſtos eſt vitæ ipſorum, in ſublimi manere,& eos protegere virtute æterna.

10 *Quia ecce inimici tui,Iehoua,quia ecce inimici tui peribunt: diſsipabuntur omnes operarij iniquitatis.*

11 *Et attolles quaſi vnicornis cornu meum: perfuſus ſum oleo viridi.*

12 *Et videbit oculus meus in oppreſſoribus meis: in iis qui inſurgunt contra me, in iis qui me infeſtant, audient aures meæ.*

10 כי הנה איביך יהוה כי־הנה איביך יאבדו יתפרדו כל־פעלי און׃

11 ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן׃

12 ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני׃

10 *Quia ecce inimici.* Infert ex proxima ſententia,fieri non poſſe quin Deus inimicos ſuos tandem proſternat.Vnde clarius perſpicimus quod nuper docui, non aliò ſpectare Prophetæ conſilium,quàm vt fidem noſtram armet contra omnia certamina:pręſertim vt ſcandalum illud auertat,quum multi à recta via exturbantur, dum impiorum proſperitas Dei iudicium obnubilat. Sicut autem ardua & difficili lucta hîc opus eſt, vehementer inſiſtit Propheta in doctrinæ ſuæ confirmationem.Emphatica enim eſt tam demonſtratio, quàm repetitio. Primò non minus ſecurè pronuntiat perituros eſſe Dei hoſtes, ac ſi iam ante oculos eſſet eorum interitus,ídque ſecundo confirmat,vnde colligimus quid ei profuerit fidei ſuę intuitu penetrare vltra mundū,vt oculos ad cæleſte Dei ſoliū dirigeret.Itaq; eius exemplo diſcamus,quoties fidem noſtrā concutit impiorū proſperitas,in cælū conſurgere: quia mox fluet hæc doctrina, fieri non poſſe vt diu in proſpero ſtatu maneant eius hoſtes. Simul etiā definit Propheta quinam ſint hoſtes Dei.Neque enim quęquā gratis odit,imò quatenus eius figmēta ſunt homines,paterno eos amore cōplectitur.Sed quū nihil eius naturæ magis aduerſum ſit quàm iniuſtitia,ſceleratis omnibus irrecōciliabile bellū denuntiat. Atque hinc non vulgare ſolatiū percipiūt fideles,dum exitij reproborū hæc illis cauſa redditur, quòd Deo exoſos eſſe neceſſe eſt qui non poteſt ſe ipſum abnegare. Et Propheta etiā paulò pòſt declarat hunc ſibi propoſitum fuiſſe finem,vt hac ſpe,mala omnia,dolores,curas, anxietates & moleſtias leniret. Porrò ſub *olei* figura deſignat ſe fruiturū Dei benedictionibus. & *oleum viride* nominat recens, quod emarcidum non eſt,nec vetuſtate obſoleuit. Notatu etiam dignū eſt,quòd propriè gratiā Dei piis omnibus communem in ſuum vſum accommodat. Hoc autem modo ſignificat frigere generalem doctrinam,niſi vnuſquiſque noſtrum ſe vnum eſſe ex filiis Dei perſuaſus, ad eam participandā aſpiret.Tandem,vtcunque moleſti ſint hoſtes,& nunc inſidiis,nunc vi & impetu eum infeſtent,Deum ſibi auxiliatorem promittit,vt in hac mundi militia, infatigabili ſtudio perſeueret. Vnde etiam apparet quàm inconſideratè quidam Rabbini Adam huius Pſalmi authorem eſſe fingant. Quaſi verò credibile ſit poſteros contra eum inſurrexiſſe.

13 *Iuſtus quaſi palma florebit, tanquam cedrus in Libano propagabitur.*

14 *Plantati in domo Iehouæ, in atriis Dei noſtri florebunt.*

15 *Adhuc germinabunt, in ſenectute pingues & virides erunt.*

13 צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה׃

14 שתולים בבית יהוה בחצרות אלהינו יפריחו׃

15 עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו׃

Vt

16 *Vt annuntient quòd rectus ſit Iehoua, rupes mea, & non ſit iniquitas in eo.* | 16 להגיד כי־ישר יהוה צורי ולא־עלתה בו׃

13 *Iuſtus quaſi palma.* Tranſit rurſus ad communem doctrinam: quanuis ad tempus multis incommodis ſuos exerceat Deus, moleſtiis ſubiiciat, & ærumnis affligat, vltimo tandem exitu oſtendere ſe eorum non eſſe oblitum. Nec mirum eſt tam accurate in hoc capite doctrinæ inſiſtere Prophetã, quia nihil difficilius eſt quàm Sãctos, dum ſimiles ſunt mortuis, & vita eorum abſcondita eſt, de inſtauratione bene ſperare. Quòd in cedris fragrantiam boni odoris: in palmis, fructus dulcedinem notari quidã putãt: nimis fortè ſubtile eſt. Simplicius eſt, quanuis ad tempus vel exaruerint vel etiam ſucciſi fuerint, collecto nouo vigore ex integro ſurrecturos: vt non minori præſtantia & dignitate in Eccleſia Dei floreant, quàm pulcherrimæ arbores in monte Libano. Vnde autem illis creſcendi vigor, ſimul exprimit, *plantatos eſſe* dicens *in templo Dei*, non modò quia locum illic occupent (quod hypocritis etiam commune eſt) ſed quia viuis radicibus actis, penitus illic ſint defixi, vt Deo adhæreant. Quum de atriis loquitur, alludit ad formam templi, quia ſolis Sacerdotibus licebat ingredi Sanctuarium, plebs autem ex atrio adorabat. Vero itaque & interiore cordis affectu coniunctos eſſe Deo intelligit qui in eius domo plantati ſunt: ideóque fluxam eorum fœlicitatem fore negat, quia non dependet à mundo. Neque enim dubium eſt quin radice in atriis Dei locata, iſtud florere ad ſpiritualem & æternam vitam extendat. Quo ſenſu dicit *adhuc germinaturos & in ſenectute*, quæ ſuccũ & natiuum humorem deſiccat, *pingues fore*. Perinde enim eſt acſi eos à communi aliorum ſorte eximeret, imò vitam eorum aſſereret à cõmuni naturæ lege. Ita Ieſaias de Eccleſiæ renouatione loquens, dicit in illo beato ſtatu ſenem centum annorum ſimilem fore puero: ſignificans quãuis naturaliter ad interitum inclinet ſenectus, vt ſit ferè ſemimortuus qui centeſimum annum attigit, ſub regno Chriſti initium ſeculi fore pueritiam, & viuendi initium. Quod non aliter impletur, niſi quia poſt mortem ſumus in cœlo ſuperſtites. Ieſa. 65. d. 20.

16 *Vt annuntient.* Clauſula hæc apertiſſimè confirmat, in hoc totum eſſe Prophetam, vt in rebus turbulentis compoſitum animi ſtatum retineant fideles: & quanuis ſe duriter & aſperè tractari videant, reprobos verò potiri opibus ac imperiis, vegetos eſſe, affluere deliciis & honoribus: patienter expectent, dum opportunè diſcuſſis tenebris lucidum & diſtinctum ordinem Deus reſtituat. Nominatim dicit, ad annuntiandum *quòd rectus ſit*: quia niſi res mundi ad votum noſtrum attemperet, caro noſtra non ſolùm imaginatur mundum ab eo negligi, ſed eum iniuſtitiæ inſimulat, acſi deſereret ſuos cultores, ſceleríſque licentiam permitteret. Quòd ſi iuſtitiam ſuam illuſtrat Deus, reprobos vlciſcendo, certò ſtatuere licet, quicquid fœlicitatis obtinent, peſſimi exitij eſſe præludium. Et Propheta Deum appellans *rupem ſuam*, ſe rurſus includit in eorum numero quibus Deus iuſtitiam ſuam in tuenda eorum ſalute manifeſtabit.

ARGVMENTVM PSALMI XCIII.

Initio celebrat immenſam Dei gloriam, deinde addit fidelem eſſe, vt ſuos nunquam fruſtretur, qui promiſſiones eius amplexi inter mundi procellas & iactationes, tranquillis animis ſalutem expectant.

Pſal. XCIII.

1 *IEhoua regnauit, decorem induit, induit Iehoua fortitudinem, accinxit ſe: etiam firmauit orbem, non mouebitur.* | 1 יהוה מלך גאות לבש לבש יהוה עז התאזר אף־תכון תבל בל־תמוט׃ (vel Paratum.)

2 *Stabile ſolium tuum, ex tunc à ſæculo tu es.* | 2 נכון כסאך מאז מעולם אתה׃

1 *Iehoua regnauit.* Videmus quod nuper attigi, in Dei potentia nobis proponi fiduciæ materiam: quia hinc vt plurimum metus & trepidatio, dum ſua virtute, vt par erat, non induimus Deum, malignéque eum ſuo imperio ſpoliamus. Nõ audemus quidem palàm id facere, ſed ſi probè de eius omnipotentia perſuaſi eſſemus, contra omnes tentationum inſultus inuicta nobis fultura eſſet. Verbo fatentur omnes quod Propheta hîc docet, Deum regnare: ſed quotuſquiſque hunc clypeum, vt decebat, contrariis mundi opibus opponit, vt nihil metuat quantumuis formidabile? Hæc igitur gloria Dei eſt, ſuo arbitrio moderari humanũ genus *decorem & robur induere* dicitur, non quòd aliquid in eo aduentitium imaginari oporteat, ſed vt re ipſa certiſque experimentis demõſtret, admirabili iuſtitia & ſapientia ſe fouere humanum genus. Porrò Deum mundi curam nunquam abiicere, ab ipſa creatione probat. Et certè ſolus mundi aſpectus abundè ad teſtandam Dei prouidentiam nobis ſufficere deberet. Cælum quotidie voluitur, & in mole tantæ magnitudinis nulla eſt concuſſio quæ æquabilẽ curſum in tanta celeritate perturbet. Sol quum in circuitu quotidiano ſemper diuerſum iter teneat, quotannis in idem redit pũctum. Planetæ in ſuis erroribus ſtationem tamen ſuam non deſerũt. Terra quomodo in aëre penderet, niſi Dei manu ſuffulta? Quomodo in tam præcipiti cælorum

agitatione ſtaret immobilis, niſi firmitudinem hanc à ſuo opifice haberet? Eſt igitur emphatica particula אף, ac ſi Latinè diceremus, & ſanè.

2 *Stabile ſolium tuum.* Quod alij paratum vertunt, contextui non malè conuenit, modò coniunctim legamus hæc duo membra, Domine quum tu ſis à ſeculo, ſolium quoque tibi ab eo tempore erectum eſt. Nam quòd interpretes ſimpliciter de æternitate Dei hoc dictũ eſſe volunt, frigidum eſt. docet enim his verbis Propheta, ſicuti æterna Dei eſſentia eſt, ita ſemper imperio & maieſtate fuiſſe pręditum. Nam *ſolij* nomine per ſynecdochen, iuſtitiam & gubernandi munus deſignat: vt ſimilitudines iſtæ ab hominibus ſumptæ pro infirmitatis noſtræ captu impropriè ſolent ad Deum transferri. Hoc autem elogio craſſa omnia commenta, quæ Dei potentiam vel abrogant vel extenuant, Propheta refellit: acſi diceret, non aliter fore Deum, niſi ſolio ſuo inſideat, hoc eſt, ſimul teneat mundi gubernacula.

3 *Extulerunt flumina Iehoua, extulerũt flumina vocẽ ſuam, extollẽt flumina gurgites ſuos:*
4 *A vocibus aquarum magnarum terribiles fluctus maris terribilis in excelſo Iehoua.*
5 *Teſtimonia tua verificata ſunt valde: domui tuæ decus ſanctitas, Iehoua in longitudinem dierum.*

3 נשאו נהרות יהוה נשאו
נהרות קולם ישאו נהרות דכים:
4 מקלות מים רבים אדירים
משברי־ים אדיר במרום יהוה:
5 עדתיך נאמנו מאד לביתך
נאוה־קדש יהוה לארך ימים:

3 *Extulerunt flumina.* Variè interpretes hunc verſum exponunt. Aliqui metaphoricè notari putant violentos hoſtium impetus qui ſurrexerant contra Eccleſiam, & Dei gratiam celebrari qui eos compeſcuerit. Alij ſimpliciter potius quàm figuratè accipere malunt, Quanuis terribiles ſint magnarum aquarum ſtrepitus, & eorum terrorem ſuperent fluctus maris, Deũ tamen in ſupremo gradu eſſe terribilem. Ego vt in comparationis argutia non inſiſto, nõ dubito quin Propheta quaſi per hypotypoſim Dei potentiam hîc nobis exprimat: quaſi diceret, quærendum non eſſe illuſtrius ſpecimẽ potentiæ Dei vt nobis formidabilis ſit eius maieſtas, quàm in rapido fluminum decurſu & maris tempeſtatibus. ſicuti Pſalmo 29. a. 4. dictũ fuit in tonitru reſonare terrificam Dei vocem. Summa eſt, Deum in fluminum ſtrepitu & tempeſtuoſis maris fluctibus virtutem exerere qua nos ad ſui reuerentiam commoueat. Nunc ſi placeat comparatio, addendum erit, hoc quoque nihil eſſe vbi ad ipſam Dei maieſtatem venitur, qualis eſt in cælo. Neque tamen repugno quin hic quoque ſenſus elici poſſit ex verbis, Quanuis mundus hic variis modis concutiatur in ſpeciem, non tamen minui Dei potentiam, quia terribili ſuo imperio perturbationes omnes facilè compeſcit.

5 *Teſtimonia tua.* Hactenus retulit Propheta quàm admirabilis ſit Deus cùm in mundi creatione, tum etiam in gubernatione generis humani. Nunc peculiare beneficium commemorat quo populum electum dignatus eſt, patefacta ſalutis doctrina. Ac primò quidem Legem Dei à certa fide & veritate commendat: ſed quia theſaurus hic cunctis populis promiſcuè expoſitus non erat, continuò pòſt adiungit domum Dei ornatam eſſe ſplendore in perpetuũ. Quanuis ergo ſe Dei bonitas ad totum mundum extẽdat, hoc inæſtimabile Dei beneficium meritò celebrat Propheta, quòd fœdus æternæ vitæ in Eccleſia ſua depoſuerit, vt illic cęleſtis ſua gloria plenius fulgeret. Quidam נאוה pro deſiderabili accipiunt: acſi dixiſſet Propheta, Tẽpli decus eſſe pretioſum, ſed ratio Grãmaticæ aliud poſtulat. *Lõgitudine dierũ* notatur perpetua ſuc-
Ieſa.59. d. ceſſio, de qua etiam præclarè Ieſaias, Ecce poſui verbum meum in ore tuo, in ore ſeminis tui,
21. & ſeminis quod deinde ſequetur: vt fideli cuſtodia per multas ætates cæleſtis doctrina vigeat.

ARGVMENTVM PSALMI XCIIII.

Implorat auxilium Dei contra improbos & violentos qui tyrannicè & crudeliter ſanctos opprimebant. Nec dubium quin de oppreſſoribus domeſticis loquatur: quorum iniqua dominatio non minus Sanctis moleſta & infeſta erat, quàm omnes Gentium iniuria.

Pſalm. XCIIII.

1 *DEus vltionum Iehoua, Deus vltionum affulge:*
2 *Eleua te Iudex terræ, redde mercedem ſuperbis.*
3 *Vſquequo impij Iehoua, vſquequo impij exultabunt.*
4 *Effutiunt, loquuntur duriter, extollunt ſe omnes operarij iniquitatis:*

1 אל־נקמות יהוה אל נקמות
הופיע:
2 הנשא שפט הארץ השב
גמול על־גאים:
3 עד־מתי רשעים יהוה עד־
מתי רשעים יעלזו:
4 יביעו ידברו עתק יתאמרו
כל־פעלי און:

5 *Populum*

5 *Populum tuum Iehoua conterunt, & hæreditatem tuam affligunt:*
6 *Viduam & peregrinum interficiunt, & pupillos occidunt.*

5 עמך יהוה ידכאו ונחלתך יענו:
6 אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו:

1 *Deus vltionum.* Certum eſt Iudæos malis vicinis cinctos fuiſſe, adeóque totidem fuiſſe acerrimos hoſtes qui eos vexare & fatigare non ceſſabant. Sed quum impiis pro libidine dominantibus, interior afflictio durius eos vrgeret, meritò Deum inclamat Propheta, vt tam exitiali malo remedium afferat. Loquutio ſatis trita eſt, *Deum apparere conſpicuum* & in ſublime efferri, dum manifeſto effectu ſe vindicem demonſtrat: quia tunc videtur tribunal cōſcendere vt pœnas exigat de ſceleribus, & virtutem ſuam exercere mūdo in ordinem cogendo. Atq; id dicitur reſpectu noſtri: quia non ſentimus eum gerere curam noſtri niſi quatenus manum ſuam apertè & quaſi viſibili modo profert ad nos iuuandos. Quòd bis dicitur, *Deus vltionum,* deinde *Iudex terræ,* propriè ſpectant hæc epitheta ad præſentis cauſæ circunſtantiā: ac ſi ipſum officij ſui moneret Propheta his verbis, Domine tuū eſt vindictā ſumere de ſceleratis, & terram iudicare. Vides autem, dum impunè graſſatur eorum iniquitas, vt eorum audacia proteruè inſultet. Non quòd vlla admonitione indigeat Deus qui nunquam torpet: quin potius dum lentè cunctari videtur, pro opportunitate ſibi cognita, iudicia ſua temperat: ſed eius naturam hoc modo ſecum reputant fideles, quo ſe ad meliorem fiduciam animēt & extimulēt ad precandi vehementiam: quò etiam pertinet repetitio. Itaque quo petulantius laſciuient impij, ſemper occurrat nobis hæc doctrina, non poſſe tamen hoc auferri Deo quin mundi ſit iudex ad exigendam de ſceleribus vindictam. Et quanuis pro carnis noſtræ ſenſu Deus tenebris incluſus lateat, hanc precandi formam quæ à Spiritu ſancto dictatur, non dubitemus arripere, vt ſcilicet tandem affulgeat.

3 *Vſquequo impij.* Feruorem ſuum hoc verſu excuſat Propheta, quia tempeſtiua ſit feſtinatio, dum nullum ſuperbiendi modum faciunt improbi. Quia igitur neceſſitas addere nobis debet animum, vt ſciamus iuſtas preces exauditum iri, teſtatur hîc Propheta ſuam querimoniam non de nihilo vel leui de cauſa naſci, ſed extorqueri ſibi grauiſſimis iniuriis. Circūſtantia etiam temporis ad augendam indignitatem valet, quòd longa Dei patientia obduruerant, atque ex duritie non peruicaciam contraxerant modò, ſed impudentiam quoque: ac ſi eorum improbitati Deus faueret. Nam in aduerbio *vſque quo* bis repetito diuturna notatur impunitas: ac ſi dixiſſet non incipere nunc demum impios: ſed quum nimis diu fuerint tolerati, nullū facere peccandi modum. Iam quum olim tantam in Eccleſia tyrānidem exercuerint reprobi, nec ſtatim adhibitū fuerit à Deo remedium: ne miremur ſi hodie quoque longis oppreſſionibus ſubiaceat Eccleſia: nec putemus prorſus à Deo deſertam, quanuis non protinus ſanādis malis manum admoueat. *Exultandi* verbo, lætitiam proteruiæ & iactantiæ plenam deſignat, quum impij longa proſperitate ebrij quiduis ſibi licere confidunt.

4 *Effutiunt.* Clarius hoc idem exprimit, tanta ſcilicet ferocia turgere, vt gloriari in ſceleribus non dubitent. Verbum נבע, quod effutire vertimus, plus eſt quàm loqui. Nam quū propreè ebullire ſignificet, metaphoricè transfertur ad temerarios ſermones. Videmus autē quò ſua ambitio & ſuperbia impios homines præcipitet, vt etiam cum magno ſuo probro & dedecore potentiam ſuam futiliter efferant. minando enim, nihil quàm cædes, violētiam, & barbaram atrocitatem crepant. Iſtæ ſunt ebullitiones de quibus loquitur Propheta, dum impij pudoris & modeſtiæ obliti, ſe quiduis pro libidine acturos iactare nō dubitāt. Atq; hæc eſt *durities ſermonis,* quam neque ratio, neque timor, neque honeſti reſpectus cohibet quin perrūpat quocunque tulerit effrænis licentia. Iam ſicut hæc grauis tētatio fuit olim fidelibus, cernere in Eccleſia prorſus cōfuſam dominationem: ita hodie docemur, quoties præpoſterè regitur Eccleſia, vel potius opprimitur, nihil noui accidere: ſed inuocandum eſſe Deum, qui poſt longam diſſimulationem, tandem ſeruis ſuis opitulari ſolet.

5 *Populum tuum.* Vbi de ebria & petulanti verborum iactantia loquutus eſt, facta quoque deſcribit, quòd immaniter Dei Eccleſiam affligant. Si indignum eſt à profanis Regibus ſubditos ſuos iniuſtè premi, certè electum Dei populum, qui peculiaris eſt eius hæreditas, tyrannicè conteri, multo minus eſt tolerabile. Iam meminerimus dictari hîc nobis precādi formam, quoties ſcelerati homines, ac præſertim hoſtes domeſtici, nobis & reliquis fidelibus moleſti ſunt. Nam quia non tantùm Deo curæ eſt noſtra ſalus, quia homines ſumus ab ipſo cōditi: ſed etiam pretioſa, quia nos in peculio ſuo cenſet: ſiquid patimur iniuriæ, familiarius ad eum confugere licet. Sequitur altera amplificatio, quòd ne *viduis quidem parcant pupillos interficiāt ac peregrinos.* Atqui Deus poſtquam in genere præcepit vt iuſtitiam & æquitatē mutuò colamus, præcipuè tamen viduas & peregrinos & pupillos commendat: quia eo plus merētur humanitatis & miſericordiæ, quo magis obnoxij ſunt iniuriis. Quo magis ſe prodit impietas & Dei contemptus, vbi promiſcuè in eos ſæuiendo, non modò violatur ius cōmune, ſed priuile-

gium quod Deus ad tuendam eorum ſalutem ferre dignatus eſt. Itaque magis in ſe prouocant iram Dei qui crudeliter in illos inſurgunt. Et certe pueris, quia ſe defendere nequeunt, ætas ipſa infirma præſidio eſt etiã aduerſus canes & feras beſtias. Quàm turpe eſt igitur & mõſtruoſum hominibus, vires ſuas contra eos experiri? Porrò quaſi in ſpeculo cernimus quam deformis tunc fuerit in Eccleſia vaſtitas Erat Lex, erant iudicia Diuinitus inſtituta: videmus tamen vt horribili modo exundauerit omne genus ſcelerum. Ergo ſolicitè cauendum eſt nequid tale nobis vſuueniat: quòd ſi tamen contingat peregrinos iniuſtè vexari, raptari viduas in prædam, ſpoliari pupillos: rogandus eſt Deus vt eorum patrocinium ſuſcipiat, ſicuti exemplo ſuo Propheta nos ad leuandas eorum miſerias hortatur.

7 *Et dixerunt, Non videbit Deus, non cognoſcet Deus Iacob.*	7 וַיֹּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה־יָּהּ וְלֹא יָבִין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃
8 *Intelligite inſipientes in populo: & ſtulti quãdo ſapietis?*	8 בִּינוּ בֹּעֲרִים בָּעָם וּכְסִילִים מָתַי תַּשְׂכִּילוּ׃
9 *Qui plantauit aurem, an non audiet? an qui finxit oculum, non aſpiciet?*	9 הֲנֹטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע אִם־יֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט׃
10 *Qui arguit gentes, an non corripiet? qui docet homines ſcientiam?*	10 הֲיֹסֵר גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִיחַ הַמְלַמֵּד אָדָם דָּעַת׃

7 *Et dixerunt.* Quod dicit Propheta impios illudere Deo, acſi oculos ei oblinerent: non ita debet intelligi, quaſi diſtinctè hoc concipiant in animis ſuis: ſed quia perinde contemnunt eius iudicium, acſi nulla eum tangeret cura humani generis. Nam ſi penitus inſculptum eſſet hominum cordibus, ſe Dei oculos non poſſe effugere, ſufficeret frænũ hoc ad cohibendã eorum vitam. Quum ergo huc vſque prolibant audaciæ vt hunc diripiant, illũ ſpolient, aliũ deuorent: certum eſt in ſua ſocordia eſſe demerſos, acſi abſconditi eſſent à Dei oculis. Certè tam ſupina ſecuritas oſtendit eos peccare acſi nunquam vocandi eſſent ad reddendam vitæ rationem. Quanuis ergo tam craſſas blaſphemias euomere non audeant, Deum eſſe rerũ omnium ignarum, ac ferè ſimilem trunco, iure tamen illis exprobrat Propheta quòd mundum exiſtiment Dei prouidentia non regi. imò palàm ei iudicis officium ac poteſtatem abrogent. quia ſi perſuaſi eſſent vt decet de eius prouidentia, ſimul tribuerent honorem qui reuerentiam ac metum incuteret, qua de re fuſius alibi diſſeruimus. Conſilium autem Prophetæ eſt, extremã & perditam nequitiam exprimere, dum ſcilicet abiecto Dei timore, quiduis ſibi indulget peccator. Si quis profanus homo, qui nihil vnquam cæleſtis doctrinę guſtauerit, ita inſultet, furor erit non ferendus: homines ergo qui à pueris educati fuerant in Legis doctrina, tam contemptim illudere vel fucum facere Deo, immane portentum fuit.

8 *Intelligite inſipientes.* Quum execranda in Deum blaſphemia ſit, eum iudicis officio priuare, vehementius in eorum ſocordiam inuehitur Propheta, qui ſe illius iudicium ſubterfugere, imò oculos fallere ſuis aſtutiis poſſe confidunt. Grauius eſt autem vocare *ſtultos in populo*, quàm ſimpliciter ſtultos: eo quòd minus excuſabilis ſit talis amentia in filiis Abrahæ, de
Deut. 4. a. 7. quibus dictum fuerat à Moſe, Quis populus tam nobilis, qui Deos ſibi appropinquantes habeat, ſicuti hodie Deus tuus ad te deſcendit? Hæc enim veſtra eſt intelligentia coram cunctis gentibus, & ſapientia, Deum habere Legiſlatorem. Niſi fortè ignominioſos in populo vocat, qui tamen primores erant, ſummúmque tenebant honoris gradum: acſi vocaret gregarios. Nã ſuperbos quos ſua dignitas excæcat, ita in ordinem cogi vtile eſt, vt ſentiant non ſe alio loco cenſeri apud Deum, quàm promiſcuè quoſlibet è vulgo. Et certè videtur eos ad plebẽ relegare, vt ſibi in ſua altitudine placere deſinant: niſi quòd ironicè eorum eminentiam perſtringit: acſi diceret, hac maximè nota eſſe conſpicuos, quòd reliquos omnes ſtultitia ſuperent, quàm alia etiã ratione exaggerat, quòd in ea pertinaciter maneãt. id enim valet interrogatio, *Quando tandem ſapietis?* Videtur quidẽ, dum interrogat, *An non audiret Deus qui aures formauit?* frigidè aſſerere contra impios, Dei prouidentiam: quia nemo tam barbarus eſt qui Deo cognitionẽ planè detrahat: ſed, quemodmodum nuper dixi, tam craſſa audacia, in qua ſibi indulget maior pars mundi, teſtis eſt, eos qui tam ſecurè contra Deũ irruunt, eius loco imaginari mortuum idolum. quia ſi feriò perſuaſi eſſent, ab eo ſua facta aſpici & notari, non minus ſaltem honoris ei deferrent quàm mortalibus, quorum metu & reuerentia à peccando prohibentur. Nõ abs re igitur Propheta ad excutiendum hunc torporem ratiocinatur à naturæ ordine, quum homines viſu & auditu præditi ſint (quia hæc illis facultas à Deo opifice collata eſt) fieri non poſſe vt quicquam eum lateat qui tam aures quàm oculos creauit.

10 *Qui arguit gentes.* Argumentum eſt à maiori ad minus, fieri non poſſe vt Deus qui totis populis non parcit, ſed vlciſcitur eorum peccata, paucos homines impunitos pretereat. Quanquam poſſet etiam eſſe Gentium comparatio cum Iudæis. Nam ſi Deus erga Gentes,

Legis

Legis ſuæ ignaras, ſeueritatem exercet,digni ſunt grauioribus pœnis Iudæi quos Deus in ſua ſchola familiariter edocuit:quia ſicuti electo populo prçſidet,ita æquum eſt illic clarius fulgere eius iuſtitiam. Ego tamen priorem ſenſum libentius amplector, quòd ſtultè impunitatem ſibi promittant pauci homines, qui Deum vident publicas de cunctis gentibus pœnas exigere.Reſtringunt hoc quidam ad inſignes & memorabiles vindictas quæ in Scriptura leguntur:quales fuerunt quum Deus Sodomam igne cæleſti, & totum humanum genus diluuio Gen.19.
perdidit.Sed ſimplicius accipere malo, nimis peruerſam eorũ contumaciã, qui populis per- Gene.7.
cũtibus ſaluos ſe fore confidunt.Quòd poſtea addit *ipſum docere homines ſcientiam*,ad perſtringendam eorum confidentiam valet qui ex Dei contemptu laudem acuminis vel aſtutiæ captant:ſicuti Ieſaias vafros illos contẽptores maledicit qui ſibi cuniculos fodiunt quibus ſe abſcondant à Dei oculis. Atque vtinam hoc morbo nunc quoque mundus non ſcateret. Sed vi Ieſa. 29. c.15.
demus quibus integumentis tam aulici homines,quàm forenſes ſuas mentes obtenebrent, vt ſine vllo pudore ſubſannare Deum audeant. Vos ſcilicet,inquit,ingeniis veſtris confiſi,Deum eludere tentatis:quaſi veſtrum ſit eum priuare ſcientia,qui ex ſua plenitudine exiguas tantùm particulas in mundum diſtillat.

11 *Iehoua nouit cogitationes hominum quòd vanæ ſint.*	11 יְהֹוָה יֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם כִּי־הֵמָּה הָבֶל׃
12 *Beatus vir quem erudieris Deus, & à Lege tua docueris:*	12 אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ׃
13 *Ad præſtandam ei quietem à diebus mali,dum fodiatur ſcelerato fouea.*	13 לְהַשְׁקִיט לוֹ מִימֵי רָע עַד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת׃

11 *Iehoua nouit.* Rurſus inſultat hominum fallaciis, qui dum ſibiipſis nebulas obducunt, ſperant ſe Dei oculos poſſe effugere.Ergo vt ſibi inani hoc prætextu blandiri deſinant, admonet,fumos illos momento diſcuſſum iri, vbi in Dei cõſpectum ventum fuerit.Vnde ſequitur, eos nihil proficere,dum è cælo Deus vanitatis condemnat quicquid aſtutè comminiſcuntur. Nam eos ad tribunal Dei citando, retrahit ad propriæ conſcientiæ examen.Vnde enim ſecuritas,niſi quòd Deo tergum obuertunt:ſepeliunt omne boni & mali diſcrimen,& quantũ in ſe eſt,exuunt omnem ſenſum ? Dum ita ſe inaniter demulcent,denuntiat Propheta rideri à Deo tam pueriles ineptias. Nota eſt celebris ſententia: ſed attendere operæ pretium eſt ad conſiliũ Prophetæ,quod multi neglectim prætereunt,nempe impios,dum ſibi latebras fabricant, ſe ipſos decipere:quia Deum ſua vafritia fallere nequeunt.Quòd vertunt quidam,*ipſi ſunt vanitas*, nimis coactũ eſt.Loquutio enim eſt tam Hebraica,quàm Græca, quæ ſic reſolui debet, Deus nouit hominum cogitationes eſſe vanas.

12 *Beatus vir.* Nunc ab obiurgatione Propheta ad conſolationem tam ſui quàm piorum omnium tranſit,quòd Deus ipſorum ſaluti conſulat,dum ad tempus affligi ſinit.Doctrina apprimè vtilis in toto vitæ curſu,qui in continua militia peragendus nobis eſt.Nam vt Deus infirmitati noſtræ parcens,aliquid relaxationis concedat,vult tamen ſemper multis iniuriis eſſe expoſitos.Et videmus quanta ſit impiorum petulantia.itaque miſerrima eſſet ſine hoc ſolatio noſtra conditio,beatos eſſe quos Deus cruce exercet,vbi nos Deus ſibi in populum collegit, videtur ſegregaſſe à reliquo mundo,vt iuſtitiam & æquitatem inter nos colendo, beata pace omnes fruamur.Atqui ſæpe continget vt prætextu honorificæ poteſtatis,tyranni ſceleratè opprimant Eccleſiam:ac talis fuit tentatio de qua hoc Pſalmo cõqueſtus eſt Propheta: quia non alios quàm domeſticos hoſtes accuſat, qui ſe populi iudices profitebantur. Hic dictat carnis ſenſus,Si Deus nos reſpiceret,nunquam tantam licentiam daturum improbç illorum libidini. Sed reclamat ex oppoſito Propheta,aliunde ſapiendum eſſe quàm ex proprio cerebro,& opus eſſe cæleſti prudentia.Sic enim locum hunc interpretor,vt nos,dum vrgent res aduerſæ, tranquillis animis ſtemus, & patienter expectemus Dei auxilium, non aliter fieri quàm ſi Dominus nos in ſchola ſua erudiat.Fatetur enim Propheta nõ ita naturaliter ſapere homines,vt per continuas afflictiones pacatis animis ad metam contendant,ſed hanc ſapientiam Diuinitus illis conferri.Ideo exclamat beatos eſſe quos Deus Legis ſuç doctrina aſſuefecit ad crucis tolerantiam,& quos etiam arcana Spiritus ſui conſolatione fulcit, ne rebus aduerſis ſuccumbant. Nam quòd primò dicit, *Beatus quem tu erudieris*, tametſi de caſtigationibus & crucis exercitiis dici fateor:tamen ad interius illuminationis donum extendo: ſed mox addit Propheta ſapientiam hanc,quam Deus nobis intus inſpirat,ſimul in Lege proponi & patefieri. Quo elo- Rom. 15. a.4.
gio commendat externæ doctrinæ vſum: ſicuti etiam dicit Paulus, Omnia ſcripta eſſe ad noſtram doctrinam:vt per patientiam & conſolationem Scripturarum, ſpem habeamus.Iam videmus ex quo fonte haurienda ſit patientia,nempe ex Dei oraculis, quæ dolores noſtros mitigando,materiam fouendæ ſpei ſuppeditãt.In ſumma, conſilium Prophetæ eſt,primùm fideles hortari ad patientiam,ne ſub cruce animos deſpondeant, ſed in quiete & ſilentio Deũ ex-

pectent liberatorem:deinde eos monere vnde petenda ſit hæc prudentia. quia enim caro nos aſſiduè ſolicitat ad deſperationem, centies euaneſceret ſpes noſtra,niſi Diuinitus edocti,mala omnia ſciremus nobis ceſſura in ſalutem.Interea teſtatur, veram conſolationis materiam nobis in Lege Dei ſuppetere,vt nunquam deſperet,vel frangatur,vel ſe miſerum eſſe ducat quiſquis rite in ea profecerit.Nam hac nota veros diſcipulos Deus à fictitiis diſcernit, ſi ad crucẽ ferendam parati ſint ac compoſiti,non obſtrepant nec tumultuentur, ſed liberationem quieti ſperent.Et ſanè hæc vera eſt patientiæ ratio,non cõtumaciter reſiſtere rebus aduerſis (ſicuti præfractam duritiem Stoici pro virtute laudarunt)ſed nos libenter ſubiicere Deo,quia in eius gratiam recumbimus.Scitè igitur Propheta ab hoc fundamento incipit: vt diſcant fideles ſe ideo affligi ad momentum,vt perfuncti ſua malitia,beatam quietem obtineãt.Dicere poterat beatos eſſe qui ex Lege Dei æquo animo crucem tolerare didicerint: ſed ſolatium poſuit quo mitigantur animi,vt ſe Dei arbitrio placidè ſubmittant.Nam vt quis in rebus aduerſis lachrymas contineat & gemitus,ſi abſque vlla ſpe frænũ mordet,tãtúmque tenet illa principia, Nos eſſe mortales,neceſſitati fruſtra reſiſtere,vel contra fatum niti,Fortunam eſſe cæcam:hæc peruicacia eſt magis quàm patientia:quia interim libenter aduerſus Deũ calcitraret qui fortitudinis prætextu mala ſua deſpicit.Ad manſuetudinẽ verò ſola hæc doctrina animos noſtros ſubiget,Deum vbi ſuos vexationibus exponit,eorum quieti ſic cõſulere. Vbi autem regnabit hęc perſuaſio,quietem parari fidelibus & refrigerium dum in æſtu miſeriarum verſantur, ne cum mundo pereant,ſatis ſupérque ad leniendam quamlibet doloris acerbitatem valebit.Hoc modo *dies malos* vel mali intelligeret Propheta æternũ interitum, qui reprobos omnes manet vbi illis ad tempus Deus pepercerit. Poſſent etiã ſic exponi Prophetæ verba, Beatus, qui inter afflictiones quietus & tranquillus eſſe didicerit.Ita notabitur interior tranquillitas,qua fruuntur fideles etiam inter medias procellas.atque hæc eſſet contextus ratio, Beatus eſt homo qui hucuſque profecerit in Dei Lege,vt ſedato animo & cõpoſito omnes malorum inſultus ſuſtineat.Sed quia mox ſequitur, *dum foditur impio ſepulcrũ*, vt oppoſita mẽbra inter ſe reſpondeãt, videtur eorum prudẽtiam laudare Propheta qui ſe in hunc finẽ à Deo affligi reputant vt ſalui ſint ab interitu,& fœlici tandem exitu potiantur.Porrò hæc altera pars conſolationis omnino addenda fuit:quia fieri non poteſt,vbi impij triumphant,nec eos Deus compeſcit,quin violẽtus doloris feruor in cordibus noſtris ebulliat.Tempeſtiuè igitur occurrit Propheta,admonẽs impios ſuper terram relinqui,ſicuti cadauer in cubiculo repoſitum manet, donec effoſſum ſit ſepulcrum.His autem verbis docet non poſſe aliter fideles conſtanter perſtare, niſi ſpeculam conſcendant,ſicuti loquitur Habacuc,vnde procul cernant Dei iudicia. Videbunt impios terrenis deliciis potiri:niſi longius ſuam cogitationem extendant,præ indignatione deficient.Verùm ſi in mẽtem veniat,domos quæ viuis deſtinatæ ſunt,ad exiguum tempus cõcedi mortuis, dum illis effoditur ſepulcrum,ita & ſuperſtites manere qui tamen exitio iam ſunt deuoti: hęc conſolatio ad placandam triſtitiam ſufficiet.

Habac. 2. a.1.

14 *Certè non abijciet Iehoua populum ſuum,& hæreditatem ſuam non derelinquet:*	14 כי לא־יטש יהוה עמו ונחלתו לא יעזב׃
15 *Quia ad iuſtitiam reuertetur iudicium, & poſt ipſum omnes recti corde.*	15 כי עד־צדק ישוב משפט ואחריו כל־ישרי־לב׃

14 *Certè non abijciet.* Clarius ſuperiorem ſententiam confirmat, fieri poſſe negans vt Deus populum abiiciat,quem velut ſibi hæreditarium elegit. Atque hoc nobis ſacrum aſylum eſſe debet, quoties malis tentamur, nos tamen eſſe Dei populum, quia nos ſibi gratis adoptauit:itaque charam ei eſſe & pretioſam ſalutem noſtram:quia non fruſtra pollicitus eſt ſe non ſecus Eccleſiæ ſuæ,ac propriæ hæreditatis,ſedulum fore cuſtodem. Vnde rurſum colligimus,excidere & euaneſcere patientiam,niſi affulgeat gratiæ notitia ad pacãdos omnes carnis tumultus.

15 *Quia ad iuſtitiam.* Quia in afflictionum tenebris non facile eſt cernere amorem illũ quo Deus ſuos occultè proſequitur, alio argumento vtitur Propheta,nempe quòd poſt confuſam perturbationem Deus tandem res in legitimũ ordinem cõponet.Quia phraſis Prophetæ nõnihil obſcura eſt : disiunctim quidam hęc duo legũt,Iuſtitia ad finẽ reuertetur: poſtea *iudiciũ reuertetur.*Sed hoc modo perperam torquẽt ac dilacerãt contextũ.Ego itaque perinde accipere non dubito ac ſi dictum eſſet,iudicium aptabitur vel conformabitur iuſtitiæ. Iudiciũ porrò hîc ſicut multis aliis locis,pro gubernatione accipitur,vel publico ſtatu.Iam quia rebus in mũdo turbatis videtur iniquum ac peruerſum eſſe regimen, ideo promittit meliorem exitũ. Nec tantùm dicit rediturος ad ęquitatẽ homines qui prius inordinatè dominati fuerint, ſed altius penetrat,Dominum tandem in reſtituenda Eccleſia iuſtitiam quam occultauerit patefacturum:non quòd eius prouidentia vnquam à recto ordine vel minimum deflectat, ſed quia hominum reſpectu,non ſemper apparet talis moderatio vel temperamentum vt conſpicua ſit illius iuſtitia: quæ iuſta gubernatio dicitur vbi correcta eſt inæqualitas.Nã ſicuti nocte vel tẽpore nubilo lumen ſolis abſconditum eſt,ita dũ impij homines tyrannicè bonos vexant, & eorũ

libidini

bidini ac ſceleribus laxantur habenæ, inter nos & Dei prouidentiam interpoſitæ nebulæ lucem æquitatis obſcurant, & ita quodammodo iudicium à iuſtitia diſtrahitur. Rebus autem in verum ordinem reſtitutis, optimus imperij & iuſtitiæ conſenſus in moderata ęqualitate apparet. Fide quidem in rebus confuſis iuſtitiam Dei, licet abſconditam, apprehendere nos decet: ſed hoc ad ſenſum & experientiam refertur, quòd tanquam ſereno cælo fulgebit Dei iuſtitia. *Poſt eum omnes recti corde.* Vertunt aliqui, poſt eam iuſtitiam, ſed quia nomen hoc accipitur pro æquali & ordinato regimine, quum Deus vindictam ſumit de improbis & ſuos liberat: nō videtur congruere illa expoſitio: malo igitur de ipſo Deo intelligere, atque ita erit relatiuum ſine antecedente. Neque enim Hebræis rarum eſt, vbi Dei fit mētio, nominis eius loco ponere relatiuum. Senſus ergo eſt, iuſtos omnes, vbi Deus ſtatum mundi compoſuerit, ſumpturos animum vt eum alacrius ſequantur. Etſi enim etiam crucem ferendo, per ærumnas & afflictiones ad eum aſpirant, vbi tamen ſentiunt liberatorem, & talem conſpiciunt eius manum, plenius ei ſeſe addicunt.

16 *Quis ſurget mihi cum aduerſantibus? quis ſe ſtatuet mihi cum operarijs iniquitatis?*

17 *Niſi Iehoua auxilio fuiſſet mihi, propemodum habitaſſet in ſilentio anima mea.*

18 *Si dixi, Lapſus eſt pes meus: bonitas tua Iehoua ſuſtinuit me.*

19 *In multitudine cogitationum mearum, in medio mei conſolationes tuæ exhilarant animam meam.*

16 מִי־יָקוּם לִי עִם־מְרֵעִים מִי־יִתְיַצֵּב לִי עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃

17 לוּלֵי יְהוָה עֶזְרָתָה לִּי כִּמְעַט שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי׃

18 אִם־אָמַרְתִּי מָטָה רַגְלִי חַסְדְּךָ יְהוָה יִסְעָדֵנִי׃

19 בְּרֹב שַׂרְעַפַּי בְּקִרְבִּי תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעַשְׁעוּ נַפְשִׁי׃

16 *Quis ſurget.* Hîc Propheta quaſi per hypotypoſin demonſtrat quantopere fuerit deſtitutus hominum auxilio. Nam quaſi in re præſenti exclamat, *Quis ſtabit pro me?* vel, ſe opponet hoſtibus meis? ac ſibi continuò reſpondet, Niſi Deus tuliſſet opē, actum de ſua ſalute fuiſſe. Hoc verò ad amplificandam Dei gratiam valet, dum ſe prædicat miraculo ereptū fuiſſe ex morte: quia à toto mundo deſertus erat. Quanuis enim homines, dum nobis manum porrigūt miniſtri ſint gratiæ Dei, vbi tamen oculis noſtris occurrit inferius aliquod ſubſidium, non facilè agnoſcimus manum Dei. Porrò *in ſilentio* dicitur *habitare vita*, dum mortui, ſenſu & vigore carentes, in ſepulcris iacent. Itaque fatetur Propheta nullum ſibi vitę ſeruandæ fuiſſe remedium, niſi rectà manum ſuam Deus è cælo extendiſſet.

18 *Si dixi.* Confirmatio eſt proximę ſententiæ. nam quo Dei bonitatem & potentiam melius commendet, commemorat ſe non à mediocri aliquo periculo, ſed quaſi à morte præſenti fuiſſe ſeruatum. Senſus autem verborum eſt, mortem ita verſatam fuiſſe ante eius oculos vt proprio iudicio eſſet deploratus, quemadmodum Paulus dicit ſe nuntium mortis in ſeipſo accepiſſe, quum omni ſpe abſciſſa, vitæ renuntiauit. Quum autem Propheta, qui iam ſe morti addixerat, præter ſpem liberatus eſt, eo illuſtrius fuit Dei auxilium. Iam ſi *lapſum pedis* intelligimus de corporali tantùm morte, in deſperatione Prophetæ nihil erit abſurdi: quia Deus ſępe vitā in mundo ſuis prorogat quanuis, omni ſpe viuendi ablata, ad migrandum parati ſint. Quāquam fieri poteſt vt Propheta hoc ſuum dicere ad carnis ſenſum reſtringat: quod mihi magis eſt probabile. quia prius vidimus nūquam eum ceſſaſſe ab inuocatione Dei: vnde ſequitur aliquid ſperaſſe: ídque clarius ex proximo verſu colligitur, vbi refert ſuos dolores aliqua ſemper conſolatione fuiſſe mitigatos. *Cogitationes* enim vocat anxias & perplexas curas, quibus fuiſſet obrutus, niſi Diuinitus adhibita fuiſſet aliqua conſolatio. Docet igitur hic locus, Deum, pro magnitudine triſtitiæ & mœroris, ſeruis ſuis in ipſo articulo ſuccurrere, vt dilatet eorū anguſtias, ſicut alibi dicitur. Itaque quo magis ingraueſcent mala noſtra, ſperemus leniendis doloribus potentiorem fore eius gratiam. Quòd ſi pro carnis infirmitate curæ & ægritudines nos vrant & excrutient, ſufficiat nobis hoc remedium quod magnificè extollit Propheta. Nam fideles duplicem in animis ſuis affectum gerunt, quia ab vna parte anguntur, diſtrahuntur etiam in varios metus & curas: ſed Deus arcanam illis lætitiā inſpirat, ídque pro neceſſitatis modo, ne vllus malorum gurges quantumuis profundus ipſos abſorbeat.

2. Cor. 1. b. 9.

Pſal. 4. a. 2. & 118. a. 5.

20 *An ſociabitur tibi ſolium iniquitatum, artifex moleſtiæ loco iuris?*

21 *Coibunt ſuper animam iuſti, & ſanguinem innocentis damnabunt.*

20 הֲיְחָבְרְךָ כִּסֵּא הַוּוֹת יֹצֵר עָמָל עֲלֵי־חֹק׃

21 יָגוֹדּוּ עַל־נֶפֶשׁ צַדִּיק וְדָם נָקִי יַרְשִׁיעוּ׃

22 *Atqui fuit Iehoua mihi in arcem, & Deus meus in rupem fiduciæ meæ:*	22 ויהי יהוה לי למשגב ואלהי לצור מחסי׃
23 *Et rependet ſuper eos iniquitatem ipſorum, & in malitia eorum perdet eos, perdet eos Iehoua Deus noſter.*	23 וישב עליהם את־אונם וברעתם יצמיתם יצמיתם יהוה אלהינו׃

20 *An ſociabitur.* Fiduciam rurſus colligit à Dei natura: quia fieri non poteſt vt vel improbis faueat, vel conſentiat impiis eorum machinationibus. Deo autem aduerſo quomodo interitum effugerent? Plus autem vehementiæ habet interrogatio, qua docet omnē iniquitatem Dei naturæ eſſe contrariam. *Solij* autem conſultò meminit, quia non accuſat vulgares ſicarios, vel fures, quorum infamia paſſim nota ſit, ſed contra tyrannos inuehitur qui fallaci iuris prætextu opprimebant Eccleſiam. Dicit ergo, quanuis occupent ſolium quod Deo conſecratum eſt, nihil tamen cum ipſo commune habere, quatenus ſolium illud ſceleribus ſuis polluūt ac contaminant. Clarius ſe exponit altero membro, vbi prorſus à Deo alienos eſſe pronuntiat qui moleſtiam fabricant loco iuris. וחק ſignificat ius & decretum, vel ſtatutum ordinem. Perſtringit igitur Propheta improbos Iudices, qui per omne oppreſſionum genus graſſando, ſimulabant tamen ſe tenere rectum officij curſum. Sic enim perfidi Iudices vt poſſeſſionem honeſti & ſpecioſi tituli retineant, varios colores accerſunt ad tegenda ſuæ tyrannidis flagitia. Nunc tenemus quid Propheta velit, nempe, quanuis honorificum ſit ſolij nomen, vbi tamen corrumpitur hominum prauitate, ſuo pretio & honore excidere apud Deum, qui iniquitati ſuffragari non poteſt.

21 *Coibunt.* Quia verbum גדד vel גור copias vel manum colligere ſignificat, non dubiū eſt quin ſignificet Propheta non ſibi fieri negotiū à gregariis hominibus, ſed à ducibus populi qui rerum potiebantur. Exprimit etiam hoc verbo, ſe & reliquos fideles nō ab vno vel altero priuato homine fuiſſe iniuſtè tractatos, ſed à publico cœtu. Triſte quidem, ac etiam turpe exemplum fuit, in legitimo conuentu ita regnare improbos, vt collegium Iudicum nihil aliud eſſet quàm latronum turba. Nam hoc bis indignum eſt, vbi oppreſſi fuerint innoxij homines, ſimul cum iniuria probrum ſuſtinere. Deinde quid minus conſentaneum, quàm vt tota forenſis ratio nihil aliud ſit quàm ſceleſta conſpiratio ad inſontes damnandos? Sed hoc exemplo nos hodie armari conuenit, ſi tantum licentiæ permittat Deus impiis, vt prætextu iuris, in perniciem bonorum & ſimplicium, tribunal conſcendant. Quanuis ergo tolerabile non ſit primo intuitu, inſontes ab ipſis Iudicibus crudeliter vexari, atque etiam grauari ignominia, quia tamen vtraque tentatione ſeruos ſuos olim exercuit Deus, diſcamus non ſolùm iniuſtam violētiam æquo animo ferre, ſed indignas etiam calumnias, quibus præter meritum grauamur.

22 *Atqui fuit.* Concludit Propheta, quanuis in tantas anguſtias redactus eſſet, ſibi ſatis fuiſſe in Deo vno præſidij: quibus verbis iterum eius virtutem illuſtrat, quia ſolus tam validos conatus, tantas copias, tantúmque furorem ſubegerit. Non ſolùm autem dicit Deum ſibi inſtar propugnaculi fuiſſe, ex quo deſpiceret omnes impetus, & vbi tuto deliteſceret: ſed vbi ſibi gratulatus eſt de protectione Dei, hoſtibus quoque exitium denuntiat: quia propriū Dei munus eſt, quicquid moleſtiæ intentant bonis, retorquere in eorū capita. Si tantùm irriti & fruſtranei eſſent eorum conatus, in eo iam guſtum aliquem iuſtitiæ ſuæ Deus præberet: ſed dum cadunt ipſi in foueam quam parabant, & vbi inſidioſè captant omnes vias ad bonos perdēdos pereunt in ſua aſtutia: totúmque robur ſuum experti, ſe propriis gladiis conficiunt: tunc mirabile Dei iudicium melius apparet. Et quia id creditu difficile eſt, bis repetit, *perdet eos, perdet Deus noſter.* Vbi etiam notare operæpretium eſt, fidelibus dari ſperandi materiam, quū dicit Propheta, *Deus noſter:* reducit enim in memoriam quod prius dixit, Deum hæreditatem ſuam non negligere quam in fidem ſuam ſuſcepit.

ARGVMENTVM PSALMI XCV.

Propheta quiſquis ſit author Pſalmi, Iudæos in ſolenni cœtu hortari volens ad laudandum Deum, duplicem materiam proponit: nempe quia mundum quem creauit, ſua virtute ſuſtineat: deinde quòd Eccleſiam ſibi gratis adoptauerit. Sed quia in multorū labris reſonabant ficta laudes, ſimul etiā hortatur vt ſyncerè ac ſeriò populus totum ſe Deo addicat, vtáque teſtetur non fruſtra ſe electum eſſe. Et quo omnem hypocriſin excutiat, Patres ab initio dicit ingratos Deo & immorigeros fuiſſe: & pœnam horribilem illis inflictam refert, quæ meritò terrere poſteros debet, ne illorum peruicaciam ſequantur.

Pſal. XCV.

1 *VEnite exultemus Iehouæ, iubilemus rupi ſalutis noſtræ:*	1 לכו נרננה ליהוה נריעה לצור ישענו׃

2 *Præueniamus*

2 *Præueniamus faciem eius cum laude, in canticis iubilemus ei:*	2 נקדמה פניו בתודה בזמרות נריע לו׃
3 *Quia Deus magnus Iehoua, & Rex magnus ſuper omnes deos:*	3 כי אל גדול יהוה ומלך גדול על־כל־אלהים׃
4 *Quia in manu eius profunditates terræ, & altitudines montium ipſius ſunt.*	4 אשר בידו מחקרי־ארץ ותועפות הרים לו׃
5 *Quia ipſius eſt mare, & ipſe fecit illud, & aridam manus eius formauerunt.*	5 אשר־לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו׃

1 *Venite.* Quadrat hic Pſalmus ad diem Sabbathi, quo ſcimus ſacros conuentus peculiariter habitos ad celebrandum Dei nomen. Neque enim vnumquenque piorum hortatur ad Deum priuatim laudandum, ſed hoc fieri iubet in publico conuentu. Atque ita oſtendit, non in mortuis cæremoniis ſitum eſſe externum Dei cultum, ſed præcipuè in laudis ſacrificio. Feſtinationem etiam requirit, qua teſtētur fideles, officium hoc ſe alacriter obire. Nam verbum קדם quo vtitur, properare vel maturare ſignificat. Pręcipit ergo vt in Dei conſpectum venire accelerent: quod operępretiū fuit in tanta ſegnitie quæ nobis ingenita eſt, vbi Deus ad gratias ſibi agendas nos vocat. Sicut autem obliquè Propheta veteris populi ignauiā in canendis Deo laudibus perſtrinxit: ita ſciamus hodie quoque eodē ſtimulo nobis opus eſſe, quia non minor eſt in nobis ingratitudo. Nec parum hoc valuit ad excitandū populi ſtudiū, quū iuberet *in Dei conſpectū prodire*: quia nihil magis optabile eſt quàm præſenti Deo ſacrificiū offerre quod ſibi acceptū eſſe declarat. Tantundem enim valet hæc loquutio ac ſi dixiſſet Deum corā adeſſe teſtē, ne ſe operam ludere putarent. Porrò qualis fuerit Dei pręſentia in Sanctuario, alibi dixi.

3 *Quia Deus magnus.* His verbis admonet Propheta ſuppetere vberem materiam laudandi Dei, vt mendacibus encomiis minimè indigeat, ſicuti Regibus adulari ſolent rhetores. Primò Dei magnitudinem extollit, eum tacitè omnibus diis fictitiis opponens, quos ſibi fabricauerant homines. Scimus ſemper in mundo magnam fuiſſe deorum turbam: vnde illud Pauli, Multos in terra nominari deos. Notāda eſt igitur antitheſis inter Deū Iſraelis, & alios omnes 1. Cor. 8.
quos ſibi finxerat hominū libido. Siquis excipiat, idolum nihil eſſe: Reſpondeo, hac ſententia b.5.
Prophetam refellere vanos hominum errores, qui Deitates ſuo arbitrio ſtultè imaginantur. 1.Cor.8.a.4.
Quanquam ego ſub hoc nomine Angelos libēter complector: ac ſi diceret, Deum ita excellere, vt longè emineat ſupra omnē cæleſtem gloriam & quicquid Diuinū eſt, non minus quàm ſupra omne terrenum figmentum. Angeli quidem dij non ſunt: ſed quia propius ad Deum accedunt impropriè ad ipſos transfertur hoc nomen: maximè verò hominum reſpectu, qui immodica admiratione eos ſuperſtitioſè euehunt. Quòd ſi Dei vnius maieſtas in ordinem cogit cæleſtes Angelos, quàm indignum eſt eius gloriæ obſtare nihili figmenta? Huius deinde magnitudinis ſpecimen in mūdi opificio ſpectādum proponit, quod dicit *opus eſſe manuum Dei*, & eius imperio ſubeſſe. Atque hæc laus eſt generalis, quòd Deus conſpicuam ſuam gloriā in mundi creatione reddidit, & quotidie in eius gubernatione vult agnoſci. Nam quum dicit *in manu eius eſſe penetralia terræ*, intelligit eius prouidentia regi, ac imperio ſubeſſe: alij fines vertunt, ſed potius abyſſos notat: quas opponit altitudini montium. Et vox Hebraica propriè ſcrutationem ſignificat.

6 *Venite, adoremus, & procidamus, genu flectamus coram facie Iehouæ fictoris noſtri:*	6 באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני־יהוה עשנו׃
7 *Quia ipſe Deus noſter, & nos populus paſcuorum eius, & grex manus eius: hodie ſi vocem eius audieritis.*	7 כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו היום אם־בקלו תשמעו׃

6 *Venite, adoremus.* Quia iam electum populum ad gratitudinem Propheta hortatur, quòd gratuito Dei beneficio excellat ſupra omnęs Gentes, vehementior eſt ſermo: ſicuti pleniorem laudis materiā nobis Deus ſuppeditat dum ſpirituali honore nos dignatur, & pręter meritum anteponit cunctis mortalibus. Itaque tribus verbis rem vnam deſignat, vt ſcilicet filij Abrahæ ſe totos illi addicant. Verum quidem eſt, tanti momenti eſſe Dei cultū, de quo cōcionatur Propheta, vt omnes noſtros conatus ſibi meritò vendicet: ſed notanda eſt circunſtantia, quòd ſcilicet paternum Dei fauorem commēdet, quo Deus ſolos Abrahæ filios complexus erat, vt in ſpem ſpiritualis & æternæ vitę eos adoptaret. Hoc quoque notandum eſt, non tantùm de cordis gratitudine hîc agi, ſed ſimul requiri profeſſionē externā pietatis. Hoc enim tribus verbis exprimitur, officio ſuo nō defungi fideles, niſi palàm & genu flexione & aliis ſignis Deo ſe in ſacrificium offerant. *Faciem Dei* eo quo nuper dixi ſenſu accipio, vt ſcilicet ante Arcam fœderis populus ſe proſternat: quia ſermo de legali cultu habetur. Semper tamen addenda eſt exceptio, vt ſublatis in cælum oculis, ſpiritualiter Deum colant fideles.

7 *Quia ipſe Deus noſter.* Quamuis in hunc finem creatum ſit totum humanum genus, Eccleſia tamen non abs re vocatur Dei plãtatio in eius laudem. Itaque meritò officium hoc ſpecialiter ab electo populo exigit Propheta. Hæc ratio eſt cur admoneat filios Abrahæ de inæſtimabili priuilegio quo ipſos dignatus fuerat quum eos in ſuam curam ſuſciperet. Nam etſi quodammodo hoc ad totum humanum genus poſſet extendi, certum tamẽ eſt, Deum vocari Eccleſiæ ſuæ paſtorẽ, non qualiter reliquos mortales promiſcuè alit, ſuſtinet ac gubernat: ſed quia eam à toto mundo diſtinxit, vt paterno ſinu foueat. Vocatur ergo *populus paſcuorum* quẽ Deus peculiari cura & tuetur, & proſequitur omni beneficiorum genere. Poterat quidem diſtinctius loqui, vocando, *gregem paſcuorum, & populum manus*: vel, ſi tantùm nomen Legis poſuiſſet, cõtinua fluebat metaphora: ſed non adeò curauit ſermonis elegãtiam, modò populum de inæſtimabili adoptionis gratia moneret, cuius finis erat vt ſub Dei fide ac tutela degeret, boniſq; omnibus frueretur. *Grex manus* vocatur non tam quòd à Deo formatus ſit, quàm eo quòd regitur eius manu. Gallicè dicimus *le troupeau de ſa conduite.* Quanquam autem antitheſis quam nonnulli obſeruant paulò fortè argutior eſt quàm ferat genuinus Prophetę ſenſus, Deum ſcilicet paſcendo populo intẽtum eſſe, nec vti conductitiis paſtoribus: dubium tamen non eſt quin exprimere voluerit Propheta propinquũ illum & familiarem gubernationis modum qui tunc in vno duntaxat populo refulſit. nõ quòd hominum operas Deus abiiceret, qui Sacerdotibus, Prophetis, Iudicibus, deinde etiam Regibus populi ſui regimen mandauit: ſed quia aliter in populo illo quàm generali prouidẽtia in reliquo mundo, paſtoris officium obiret. *Hodie ſi vocem eius.* Secundum Hebræos conditio hæc apponitur ad proximã ſententiam: ac ſi denuntiaret Propheta non aliter mãſurum eſſe populum in poſſeſſione ſuæ dignitatis ac priuilegij, niſi in Dei obedientia perſtaret. Græcus interpres cum ſequẽti verſu contexit, *Ne obduretis corda veſtra:* quæ ſententia optimè cohæret. Si tamen placet diſtinctio quam ponunt Hebræi, voluit exprimere Propheta, filios Abrahæ ideo eſſe gregẽ manus Dei, quia Deus Legem ſuam, quaſi pedum, in medio eius erexerat, quo ſe paſtorem oſtenderet. Ita particula אם non erit propriè conditionalis, ſed expoſitiua. Vel pro tẽporis aduerbio ſumitur: ac ſi dictum
Pſal. 147. d.20. eſſet, hanc eſſe diſcretionis notam inter Gentes & Iudæos, quia Deus ad hos vocem ſuam direxerat: ſicut alibi dicitur, non ita feciſſe reliquis nationibus. Dixerat autem prius Moſes, Hęc
Deut.4.a. 6.7. eſt nobilitas veſtra coram populis. quæ enim eſt natio ſub cælo, quę deos habeat ita appropinquantes ſibi? Solent autem multa Prophetæ à Moſe mutuari, vt ſatis notum eſt: ac emphaticè demonſtrat Propheta in aduerbio *hodie*, Iudęos eſſe Dei populum, quum audiant eius vocem: quia non procul quærendum ſit teſtimonium, ſed in re præſenti appareat, & ſub oculis verſetur. Iubet ergo in eo paſtorem agnoſcere, quòd vocem eius audiant, quia ſingulari gratia factum eſt vt eos familiariter alloqui dignatus ſit. Quod alij vertunt, Vtinam, & volunt eſſe aduerbium hortantis, vereor ne ſit coactum. Illud verò alterum concinnè fluit, quando vox Dei aſſiduè in auribus perſonat, nec ſemel tantùm Patribus oſtendit paſtoralis curæ, vel quotannis memoriale aliquod duntaxat præbet, ſed continuat hoc munus, ſatis clarè patefieri electos eſſe Iudæos in gregem.

8 *Ne obduretis cor veſtrum ſicut in Meriba, ſecundum diem Maſſa in deſerto,*	8 אַל־תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה כְּיוֹם מַסָּה בַּמִּדְבָּר׃
9 *Quando tentauerunt me Patres veſtri, probauerunt me, quum tamen vidiſſent opus meum.*	9 אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחָנוּנִי גַּם־רָאוּ פָעֳלִי׃
10 *Quadraginta annos litigaui cum generatione hac, & dixi, Populus ſunt errans corde: & ipſi non cognouerunt vias meas.*	10 אַרְבָּעִים שָׁנָה אָקוּט בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם וְהֵם לֹא־יָדְעוּ דְרָכָי׃
11 *Quare iuraui in ira mea, Si introibunt in requiem meam.*	11 אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם־יְבֹאוּן אֶל־מְנוּחָתִי׃

8 *Ne obduretis.* Quia duræ ceruicis erant, & difficiles ad obſequium, poſtquam Dei gratiã extulit ac celebrauit in officio paſtoris: ita viciſſim admonet vt docilitate & placida manſuetudine ſe gregem ouium eius eſſe probent. ac quo melius tangantur, Patrum contumaciam illis exprobrat. Quanquam autem nomen מריבה appellatiuũ eſſe poteſt, vt ſit rixa vel contentio: quia tamen non dubium eſt quin ad hiſtoriam reſpiciat Propheta quę narratur Exodi capite 17.a.2.b.7. malui ad locum referre: quod idem etiam in nomẽ מסה competit. Quia tamẽ in ſecundo membro additur nomen *deſerti*, ad notandũ tentationis locum: ſicui magis placeat verſio, *ſecundum diem tentationis*, nolim cõtendere. Nec ſanè in re tantula opus eſt nos eſſe nimis curioſos. nam quòd diuerſa loca eſſe quidam volunt, nõ aſſentior. Pluribus deinde verbis duritiem populi explicat: & quo plus efficaciæ habeat ſermo, Deũ loquentem inducit. Porrò ſub obduratione cordis non dubium eſt quin Propheta quemlibet verbi Dei contemptum ſignificet,

gnificet, quãuis multæ ſint ac diuerſæ ſpecies. Nam quum in medium proponitur, videmus ab
aliis frigidè audiri, & contemptim: ab aliis faſtidioſe reſpui, ab aliis ſuperbè reiici, ab aliis etiã
furioſe non ſine probro & blaſphemia proſcindi. Quum ergo ex auditoribus alij ſint ignaui,
alij faſtidioſi, alij deriſores, alij inſani & rabioſi: vitia hæc omnia vno verbo Propheta comple-
ctitur. Neque enim cor noſtrum molle & flexibile ad Deum audiendum cẽſebitur, niſi reue-
renter promptóque ad obſequium affectu excipimus eius doctrinam. Quòd ſi nulla eius eſt a-
pud nos authoritas, nihilo plus quàm homini mortali tribuimus: in quo ſe prodit cordis duri-
ties, ſiue tãtùm ex ſocordia, ſiue ex faſtu, ſiue ex rebellione procedat. Conſulto autem odioſa
voce vſus eſt, quo magis execrabilem redderet verbi contemptũ: ſicuti in Lege, ſub Adulterij
nomine, quanuis ſcortationem & impuras libidines damnat: ſub nomine Homicidij, omne
genus violentiæ & iniurię, odia etiam & ſimultates. Ergo quiſquis neglectim pręterit verbum
Dei, neque attentus eſt ad parendum, quanuis non ſit apertè contumax, dicitur tamẽ eſſe cor-
de lapideo. Ridiculi tamen ſunt Papiſtæ, dum ex hoc loco liberum arbitrium aſtruere conan-
tur. Primò notãdum eſt corda omniũ mortalium naturaliter lapidea eſſe: quia Scriptura quum Ezec.36.f.
de corde lapideo loquitur, non reſtringit vitium ad paucos, ſed in genere pronuntiat qualis ſit 26.
hominũ natura. Cæterùm quanuis ingenita ſit nobis talis prauitas, quia tamen voluntaria eſt,
neque ſenſu caremus, vt lapides: quiſquis Dei verbo ſe regi non patitur, cor ſuum iam antè la-
pideum obdurat, ac proprio ſenſu conuincitur ſuæ contumaciæ. Neque tamen ſequitur, mol-
litiem & cor in vtranque partem flexibile, eſſe in manu noſtra: quia facit naturæ corruptio vt
tota hominis voluntas ad malum inclinet, atque etiam feratur. Se ipſum tamen quiſque ob-
durat quoties Deo non obedit: quia malitiæ culpam non poteſt aliò transcribere.

9 *Quando tentauerunt me Patres veſtri.* Obliquè ſignificat Propheta, ſicuti prius attigi, Iu-
dæos ab initio peruerſi ingenij & propè indomiti fuiſſe. Vtile tamen ob duas rationes fuit, cri-
men Patrum filiis reuocari in memoriam. Scimus quàm procliuis in eorum imitatione ſit la-
pſus. nam & licitum videtur quicquid inualuit, & vetuſtas ſemper aliquam reuerentiam ſibi
vendicat: & domeſtica exempla nos excæcant, vt ſine delectu, loco virtutis arripiant poſteri
quicquid à maioribus profectum eſt. Itaque videmus quàm audacter in Papatu, Patrum au-
thoritas verbo Dei opponi ſoleat. Adde quòd Iudæi, quibus mos erat gloriari in Patribus, fa-
cilius hac in parte decepti fuiſſent. Ideóque non abs re Propheta eos à Patribus ſuis abducit,
quòd deteſtabilis fuerit eorum ingratitudo. Altera eſt ratio quam prius attigi, vt ſciuerint ne-
ceſſariò ſe admoneri. Nam ſi nulla fuiſſet Patrum rebellio, excipere promptum erat, Quorſum
præcipis ne obduremus corda, quando hactenus genus noſtrum docile ac morigerum fuit?
Quum verò Patres eorum ab initio duri fuerint ac præfracti, Propheta non de nihilo ſe in hoc
vitio corrigendo nunc inſiſtere docet. Quæ ſequuntur, poſſunt bifariam exponi. Nam quum
tentare Deum, nihil aliud ſit quàm prauo & illicito voto efferri ad quærendum virtutis eius
experimentum: vno contextu legi poſſet, Tentauerunt me & probauerunt, quanuis iam opus
meum vidiſſent. Et certè iuſta hæc Dei querimonia fuit, quum tot documentis teſtatam præ-
clarè feciſſet ſuam potentiã apud eos, quæſiſſe tamen nouam probationem. Poteſt tamẽ *pro-
bandi* verbum aliter ſumi, hoc modo, Tentarunt me Patres veſtri, quum ad tot mea beneficia
cæcutientes, quærerent vbinam eſſet Deus. Probarunt igitur, hoc eſt, re ipſa experti ſunt: quia
non deſtiti apud eos præſentiæ meæ ſigna palàm exercere, adeóq; viderunt opus meum. Vtrun
uis ſenſum eligas, huc tendit conſilium Prophetæ, minus excuſabiles fuiſſe Iudæos, quòd Dei
virtutem de qua tot experimentis edocti fuerant, quaſi incognitã patefieri ſibi cuperent. Quę-
rendo cur illos Deus deſtitueret cibo & potu, etiamſi nullum antè ſignum datum eſſet, ſuã in-
temperiem prodebant. ſed quũ Deus excelſa manu traxiſſet eos ex Ægypto, tótque luculentis
teſtimoniis ſe illis propinquũ eſſe monſtraſſet, vbi dubitant de eius præſentia ac ſi antè fuiſſet
abſconditus, peruerſa obliuio crimen auget. Itaq; omnibus expẽſis, ſic reſoluere malo Prophe-
tæ verba, Tentauerũt me Patres veſtri, quũ tamen ſatis ſupérque probaſſent, hoc eſt ſenſiſſent
veris & claris documentis me ſuum eſſe Deum, imò opera mea illis fuiſſent conſpicua. Atque
hæc doctrina æquè ad nos pertinet. nam quo melius teſtata nobis fuerit Dei gratia & virtus, ſi
adhuc expetimus nouas eius probationes, eo deterior eſt noſtra impietas. ſicuti hodie vide-
mus multos miracula flagitare, alios expoſtulare cum Deo, niſi eorum votis obtemperet. Quę-
ritur tamen cur Propheta, tot hiſtoriis præteritis, mentionẽ tantùm fecerit Meriba. Nã quum
in ipſo Maris trãſitu iam cœperint contra Deum tumultuari, neque vnquam ab eo die deſti-
terint, crimen vnum exprobrans, videtur ſuo ſilentio eos à reliquis abſoluere. Sed quum fre-
quentes ſint in Scripturis Synecdoche, nihil abſurdi erit ſi dicamus ſub vna ſpecie plures no-
tari. videtur tamẽ alia fuiſſe ratio cur hoc exemplum Propheta maximè eligeret: quia ex Mo-
ſe promptum eſt colligere: hunc fuiſſe extremum ingratitudinis & contumacię cumulum, vbi
populus propter aquam rixatus eſt. Scio interpretes aliter ſentire: ſic tamen res habet, tũc im-
pleſſe omnes impietatis numeros, vt ſolus ille ſtrepitus, quaſi omnium actionum cataſtrophe
palàm oſtenderit inſanabilem eſſe eorum peruicaciam.

10 *Quadraginta annos.* Obſtinatæ malitiæ crimen exaggerat Propheta, quòd Deus cum
ea tandiu ſit luctatus abſque profectu, accidere enim interdum ſolet vt ebulliat aliqua proter-

uia,quæ momento poſtea conſidit.Deus autem totis quadraginta annis ſibi aſſidua fuiſſe cum populo iurgia cõqueritur.vnde indomabilis prauitas colligi poteſt.Et *generationis* nomine vtitur in eũdem finem. Nam דור ſeculum vel ſpatium humanę vitæ ſignificat.Ad vnius autem ætatis homines transfert:ac ſi diceret Propheta,quandiu vixerunt Iſraelitæ quos Deus liberauerat,non potuiſſe in obſequium ſubigi. Quidam verbum אקוט vertũt contemptui fui:Græcus interpres,προσώχθισα, infenſus fui,vel exacerbatus. ſed Hebræi genuinum ſenſum tenent, quòd Deus litigando,continuum habuerit certamen.Quod notabile ſpecimẽ fuit perditæ eorum obſtinationis. Iudicium deinde ſuum profert:ac ſi diceret, Poſtquã tot modis ſuam impietatem prodiderant,amentiam eorum plus ſatis fuiſſe cognitam.*Errorem* verò *cordis* nõ extenuandi cauſa ponit,ſed vecordes & inſanos eſſe pronuntiat: ac ſi diceret,ſibi negotium non eſſe cum hominibus ſenſu vel intelligẽtia præditis,ſed potius cum beſtiis.Additur ratio,quia ad tot Dei opera attenti non fuerint,& pręcipuè ad doctrinam. Nam ſub voce דרך complectitur tam Legem & cõtinuas admonitiones,quàm miracula quibus eos Deus erudierat. Mira igitur amentia fuit,quumDominus familiariter habitaſſet in medio ipſorum,ac tam verbo quàm operibus illuſtris fuiſſet eius gloria, clauſis oculis omnia præteriiſſe. Hæc ratio eſt cur eorum torporem amentiæ damnet Propheta:quia in tanta luce quaſi cæci errauerint.

11 *Quare iuraui.* Si relatiuũ אשר in proprio ſenſu accipere libeat,nõ repugno:ſicuti etiam multi verterunt.Græcus interpres ſimilitudinis notam eſſe putans, reddidit ὡς. illatio tamen viſa eſt non malè quadrare.non quòd tunc demum priuati fuerint promiſſa hæreditate quum Deum tẽtaſſent:ſed poſtquam de eorum obſtinatione loquutus eſt Propheta in perſona Dei, colligit, non fruſtra interpoſito iureiurando prohibitos fuiſſe à terræ ingreſſu. Aſſiduo enim ſcelerum progreſſu ſatis ſupérque innotuit, quia corrigi nullo modo poterãt,non temerè fuiſſe abdicatos à requie Dei.Clarior enim erit ſenſus,ſi legas in tempore plus quàm perfecto,iuraueram.quia ante iurgium illud Deus iam illorũ malitiam præuidens,eos ab hæreditate promiſſa excluſerat Quid autem valeat ecliptica hæc iurandi forma,alibi diximus. Cur etiam terra Chanaan vocetur eius requies,ex promiſſione petenda eſt ratio.Abraham enim & eius poſteri in ea peregrinati fuerant,donec maturum poſſeſſionis tempus veniret.Ægyptus temporale hoſpitium & quaſi exilium fuerat.Quum ergo Deus iam ex pacto, Iudæos in terra Chanaan quaſi in iuſto patrimonio locare paratus eſſet,meritò vocat requiem ſuam.Quod tamen actiuè intelligitur:quia ſcilicet ſingulare eius beneficiũ erat, Iudæos illic tanquam in ſolo natali & quieto domicilio habitare.Hunc locũ Apoſtoli in tertio & quarto capite ad Hebræos, cum Prophetæ verbis breuiter conferre operæ pretium eſt.Quòd Græcam verſionem ſequitur Apoſtolus,non debet videri abſurdum. neque enim ex profeſſo tractandum locum ſuſcipit,ſed tantùm inſiſtit in aduerbio Hodie,& in nomine Quietis. Primo igitur docet non reſtringi illud Hodie ad Legis tempus,ſed propriè aptari Euangelio,in quo plenius loqui Deus cœpit.Doctrinæ autem perfectio plus attentionis iure poſtulat. Certè quum Deus loqui non ceſſauerit,ſed Chriſto patefacto quotidie nos ad ſe inuitet,vtendum eſt occaſione vt eius voci obtẽperemus.Secundo loco de requie ſubtilius diſputat quàm ferant Prophetæ verba. Sumit enim hoc principium,Quum ſub pœnę denuntiatione incluſa ſit tacita promiſſio,meliorem requiem populo Dei promitti,quàm in terra Chanaan.Poſtquam enim illuc ingreſſi fuerant Iudæi,Deus ſpem nouæ quietis Eccleſiæ ſuæ facit. Definit Apoſtolus noſtri abnegationem eſſe qua fit vt Deo in nobis operante feriemur ab operibus noſtris. Atque hac occaſione vetus & Legale ſabbathum quod vmbratile tantùm erat,cum ſpirituali vitę nouitate confert. Quum ſe *in ira iuraſſe* dicit,docet ſe propè ad hanc pœnam infligendam fuiſſe coactum : ac ſi diceret,Non fuit hæc leuis vel modica irritatio, ſed deteſtabilis eorum peruerſitas iram mihi accendit quæ ſimul extorſit iuſiurandum.

ARGVMENTVM PSALMI XCVI.

Exhortatio eſt ad laudandum Deum,quæ non ſolum ad Iudæos dirigitur,ſed ad omnes Gẽtes.Vnde colligimus,Pſalmũ hunc ad regnum Chriſti referri:quia donec patefactus fuit mundo,non alibi quàm in Iudæa inuocari potuit eius nomen: & tunc quoad hoc pietatis officium,Gentes mutæ erant ac ſurdæ. Interim non dubium eſt quin ſub Lege fideles incitauerit Spiritus ſanctus ad canendas Dei laudes, donec Chriſtus omnes mundi angulos gloria ſua illuſtrans,illuc vſque extenderet veræ doctrinæ lucem.

Pſal. XCVI.

1 *CAntate Iehouæ canticum nouum,cantate Iehouæ omnis terra.*	1 שירו ליהוה שיר חדש שירו ליהוה כל־הארץ׃
2 *Cantate Iehouæ,benedicite nomini eius:prædicate de die in diem ſalutem eius.*	2 שירו ליהוה ברכו שמו בשרו מיום ליום ישועתו׃
3 *Narrate in Gentibus gloriam eius in omnibus populis mirabilia eius.*	3 ספרו בגוים כבודו בכל־ העמים נפלאותיו׃

1 *Cantate Iehouæ canticum nouum.* Docet exordium quod dixi, Prophetam non ſolos Iſrae-
litas, ſed promiſcuè totum orbem hortari ad teſtandam pietatem. Quod fieri non potuit do-
nec per Euangelium Deus paſſim innotuit. Tenendum enim ſemper eſt illud Pauli, Quomo- Rom. 10.
do inuocabunt eum in quem non crediderunt? Et quum idem alibi Gentium vocationē pro- c.14.
bet hoc teſtimonio, Laudate Gentes cum populo eius: ſequitur in laudum concentu eſſe fidei Rom. 15.
ſocietatem. Adde quod non vulgare vel vſitatum cāticum, ſed nouum requirit Propheta. Vn- c.10.
de colligimus, ſermonem haberi de inſolita & extraordinaria Dei gratia. Quemadmodū Ie-
ſaias vbi de inſtauratione Eccleſiæ loquitur, quia incredibile erat miraculum, dicit, Cantate
Domino canticum nouum. Admonet igitur Propheta venturum eſſe tempus quo Deus ino- Ieſa.42.b.10.
pinato more regnum ſuum eriget. Clarius iterum exprimit participes fore omnes populos
gratiæ Dei, iubens vbique prædicari eius ſalutem, & ſalutem hanc non eſſe caducam vel eua-
nidam, ſed perpetuò vigere confirmat: quia vult de die in diem celebrari.

3 *Narrate in Gentibus gloriam eius.* Aliis nominibus inſignit ſalutem illam, nempe gloriæ & mirabilium: ac ſi diceret, glorioſam fore & admirabilem, quibus epithetis eam diſcernit ab antiquis liberationibus: vt certè nobilius tunc & pręſtantius quàm antehac immenſę tum bonitatis tum potentiæ ſuæ ſpecimen Deus edidit, quum apparuit toti mundo redemptor. Hæc verò ſalus, vt nuper attigi, Gentibus prædicari non potuit, ſi eius fuiſſent expertes. Monemur autem his verbis, non aliter nos pro merito redemptionem à Chriſto partam ſatis agnoſcere, niſi ad incomparabile miraculum, quod in ea reſplendet, ſenſus noſtros attollimus.

4 *Quia magnus Iehouah & laudabilis valde, terribilis ipſe ſuper omnes deos.*

4 כִּי־גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃

5 *Quia omnes dij Gentium* "*vanitates: Iehouah autem cælos fecit.* ("vel, idola.)

5 כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה׃

6 *Fortitudo & decor coram eo, robur & decus in Sanctuario eius.*

6 הוֹד־וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ׃

4 *Quia magnus Iehouah.* Deſignat Deum illum, quem vult laudari, ne Gentes pro more in ſuis erroribus vagentur. Ergo vt totus mundus ſuperſtitiones abiiciat, ſéque cōferat ad veram religionem, oſtēdit vnicum Deum omni laude dignum eſſe. Atque hoc magni intereſt: quia niſi hoc fræno ſe cohibeant homines, quo plus operæ impendent ad laudandum Deum, eo magis eum ſpoliabunt ſua gloria. Itaque hic ordo tenendus eſt, ne temere Dei nomē profanemus: ſicuti faciunt increduli, falſos deos ornando quos ipſi fabricarūt. Nomē אלהים, tam de Angelis quàm de idolis poteſt accipi, vt Pſalmo 95.a.3. diximus. Sed ego in ſententia quam illic dixi, maneo, comprehendi ſcilicet omne numen quod eſt vel cenſetur: quia Deus per Angelos irradiat totum mūdum, in illis refulgent Deitatis ſcintillę. Iam homines dum idola fingunt, de nihilo ſibi deos comminiſcuntur. Docet igitur Propheta perperam falli qui vel Angelis affingunt immodicā gloriam, vel ſuis idolis, quæ eos abducat à vero & vnico Deo. Diſertè poſtea Gentium dementiā refutat, quia vanitas ſit ac nihilum quicquid Deum appellant. Nam id Hebręis valet nomē אלילים quod contemptim ad idola transfertur. Summa eſt, quia non niſi in vno mundi opifice vera eſt ac ſolida Deitas, friuolas eſſe & ſtultas religiones quæ purū eius cultū corrumpunt. Quęritur tamen an cenſeri nihilū aut vanitas debeāt Angeli: quia multi in eis decepti ſunt, putantes deos eſſe. Reſpondeo, Angelis fieri iniuriā dum in eos trāſfertur Dei maieſtas: neque tamen ideo redigi in nihilū eorum naturam, ſed quicquid imaginarium illis affingitur, nihilum eſſe. Quāquam de craſſis Gentium erroribus hîc tantum agitur quæ ſibi deos audacter imaginatæ ſunt. Antequam verò earum cōmenta Propheta refelleret, prudēter dixit Deum eſſe magnum & laudabilem: hoc eſt, ſic excellere vt facilè infinitas gloriæ eius, quicquid de ſuis idolis ſomnient homines, abſorbeant. Notanda eſt etiā Prophetę fiducia, vbi neglecto mortalium omnium cōſenſu, veri Dei gloriam ſtrenuè aſſerit. Magnum tunc & arduum certamen erat veris Dei cultoribus contra tantam turbam & congeriē ſuperſtitionum qua refertus erat totus mundus. Verus enim Deus in Iudæa, quaſi in obſcuro receſſu, latebat. Iupiter vbique erat celeberrimus, tota Aſia, Europa, & Africa perſonabat eius nomen. Quū vnaquæque regio peculiares haberet deos, alibi tamen quoque famā obtinebant: ſolus verus Deus honore ſuo carebat. Tametſi ergo conſpirauerat totus mundus in mendacia, Propheta hîc ex alto deſpicit quid ſentiant vel ſuis ſuffragiis probent cuncti mortales: quia eorum vanitas nihil derogat vnius Dei gloriæ. Vnde ſequitur, peruerſè ex multitudinis conſenſu fieri de religione iudicium: quia ſi vel hominū calculis ſtatueretur religio, vel pēderet Dei cultus ex nutu hominū, concideret hęc Prophetæ ſententia. Ergo vtcunque innumeri homines in errorē conſentiant, liberè clamemus poſt Spiritum ſanctū, nō poſſe eos minuere Dei gloriā: quia vt ipſi ſunt vanitas, ita vanū eſt ac fallax quicquid ab ipſis prodit. Iam vbi magnitudinem Dei aſſeruit, eam ſimul cōfirmat: quoniam in mundi fabrica relucet eius imago.

Nam quum proprium Dei ſit,à ſe ipſo eſſe & ſua virtute ſtare: ſequitur commentitios eſſe omnes deos qui non ſunt mundi opifices. Cælos autem per ſynecdochen poſuit,quia illic magis conſpicua eſt Dei potentia pro modo ornatus & pulchritudinis.

6 *Fortitudo & decor.* Quum הוד fortitudinem ſignificet, non videntur mihi interpretes probè conſideraſſe rationem contextus dum gloriam vertũt: nam certè in ſecundo membro, eiuſdem ſententię repetitio eſt:illic autem dicitur,*fortitudo & gloria in eius Sanctuario.* His autem verbis ſignificat non poſſe Deum rite cognoſci quin reſplendeat in ipſo incomparabilis virtus & maieſtas. Potentiam verò & robur priore loco nominat quaſi materiam gloriæ. Et quia Deus per ſe inuiſibilis eſt, fideles reuocat Propheta ad Sanctuarium, quod ſymbolum fuiſſe præſentiæ eius, alibi vidimus. Quia enim mentis noſtræ imbecillitas ad cæli altitudinem non conſcendit, Propheta admonet non eſſe nobis obſcuram eius gloriam,quia præſentiæ ſuæ inſignia extare voluit in Templo, in ſacrificiis,in Arca fœderis. Cæterùm quoties fit Dei mentio,diſcamus gloriam hanc quæ in facie eius refulget,animis noſtris concipere: quia mortuam potius eſſentiam imaginantur, quàm viuam Deitatem, qui eius potentiam ab eo ſeparant.

7 *Afferte Iehouæ congregationes populorum, afferte Iehouæ decus & robur.*	7 הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃
8 *Afferte Iehouæ decus nominis eius. tollite oblationem,& intrate in atria eius.*	8 הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו׃
9 *Adorate coram Iehouah in decore Sanctuarij,tremiſcite à facie eius tota terra.*	9 הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃

7 *Afferte Iehouæ congregationes populorum.* Quum tunc Deum maneret laus in Sion,& locus ille ſacer eſſet ad celebrandum Dei nomen,ſola etiam Abrahę poſteritas ſacerdotio ornata foret.non dubium eſt quin hìc Propheta Eccleſiæ renouationem deſignet,quæ tandẽ contigit Chriſti aduentu.Eſt igitur antitheſis inter veterem populum & Gentium familias, quæ tandem futuræ erant eiuſdem adoptionis conſortes. Porrò *afferre gloriam & fortitudinem,*tantundem valet ac gloriam fortitudinis tribuere. Atque vt oſtenderet nihil afferre homines de ſuo,ſed Deũ iuſta laude impiè fraudare niſi eum celebrent,adiungit poſtea *gloriã nominis eius,* quo verbo ſignificat non aliunde eum mutuari, ſed penes eum reſidere quicquid laudis ſibi tribui poſtulat. Gentes etiam diſertè ad eundem cultum cum Iudæis Deo præſtandũ inuitat: non quòd externo ritu qui olim præſcriptus in Lege fuit,nunc colendus ſit à nobis Deus,ſed vnam ſignificat fore regulam vel formam pietatis in quam conſentiunt omnes populi. Atqui
Ephe.2.c. 14. niſi diruta fuiſſet maceria,fas non erat Gentibus communiter cum filiis Dei ingredi Sanctuarij atria. Clarum etiam vaticinium eſt de futura Gentium vocatione,quæ aggregari in ſacrum cœtum non poterant,donec purgata eſſet earum immundities. Erat quidem ſpecies vna tantùm ſacrificij Minhah: ſed Propheta ſub ea complectitur totum Dei cultum,quia hæc magis ordinaria erat pietatis profeſſio. Patet autem ex hoc loco, ſicut ex pluribus aliis, vbi de regno Chriſti agunt Prophetæ,ſub ætatis ſuæ ſymbolis notare internum Dei cultum. Neque enim placentas ſibi Deus offerri voluit poſt Chriſtum exhibitum: ſed perinde eſt ac ſi diceret Propheta,fores Templi quæ olim clauſæ fuerant,apertum iri Gentibus. Quibus autem ſacrificiis nunc coli Deus velit, Apoſtolus breuiter docet in epiſtola ad Hebræos. Quo minus ferendi ſunt Papiſtæ dum hæc teſtimonia ad ſuam Miſſam vel alias nugas detorquent. Aptè interea colligere ex hoc loco licet,veros Dei cultores vacuos ad eius conſpectum non accedere:ſicuti iubemur,nos & noſtra omnia offerendo in ſacrificium,rationalem ei cultum præſtare.
1. Pet.2.a. 2.

9 *Adorate coram Iehouah.* Proſequitur adhuc eandem ſententiam. nam quòd olim Deus oblationes exegit à populo ſuo,non id fecit quòd hominum officiis indigeat,ſed vt fidẽ ſuam profiterentur. Docet igitur Propheta quorſum pertineat oblatio cuius meminit, vt ſcilicet proſternant ſe coram Deo fideles,ſéque totos & quicquid habent,teſtentur eius eſſe. Ac iterum de Templi pulchritudine meminit,oſtendere volens, Gentes cooptandas eſſe in nouum honorem,vt corpus vnum cum electo populo efficiant. Id verò quo tempore compoſitus fuit Pſalmus,vulgo minimè credibile fuit, profanas Gentes promiſcuè cum ſancto genere Abrahæ admiſſum in Templum iri. Sed eo nobis teſtatior meritò eſſe debet noſtra vocatio, quæ tunc monſtri loco habita fuit:quia certò nobis conſtat nonniſi diuinitus apertam nobis fuiſſe ſalutis ianuam. Pulchritudinis autem nomine templo reuerentiam conciliat Propheta, ne temere proſiliant homines in conſpectum Dei, ſed metum & humilitatem afferant. Eodem pertinet clauſula verſus, *Contremiſcite à facie eius*: vt reputantes quanta ſit Dei maieſtas, ſuppliciter coram eo ſe incuruent. Neque tamen terrere voluit Dei cultores vt fugaret ab eius acceſſu:(quibus nihil dulcius vel iucundius eſſe debet quàm ipſum quærere) ſed quia nos humiliari neceſſe eſt,vt verè & ſeriò Deum colamus. *Pulchritudo* autem vel decor *Sanctuarij* non in argento vel auro,non in pretioſa materia, vel quadratis lapidibus, vel reliquo ſplendore

doie & opulentia ſitus erat, ſed in imagine cæleſtis, prototypi qui Moſi oſtenſus fuerat in monte. Exod. 25. a. 9.

10 *Dicite in Gentibus, Iehouah regnat. vtique ſtabilietur orbis, non commouebitur: iudicabit populos in rectitudinibus.*

10 אמרו בגוים יהוה מלך אף־תכון תבל בל־תמוט ידין עמים במישרים׃

11 *Lætentur cæli, & exultet terra, tonet mare & plenitudo eius.*

11 ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלאו׃

12 *Exultet ager, & quicquid in eo eſt, ſimul iubilent omnes arbores ſyluæ.*

12 יעלז שדי וכל־אשר־בו אז ירננו כל־עצי־יער׃

13 *Coram Iehouah: quia venit, quia venit ad iudicandam terram: iudicabit orbem in iuſtitia, & populos in veritate ſua.*

13 לפני יהוה כי בא כי בא לשפט הארץ ישפט תבל בצדק ועמים באמונתו׃

10 *Dicite in Gentibus.* Iterum inculcat, non vigere Dei cultum niſi vbi ad regendum præſidet. Quandiu enim ſolium Dei fuit in angulo Iudeę, cultum eius verè profiteri non poterant Gentes, quum imperio non parerent. Ergo regnum eius Propheta ad vltimas mundi plagas extendit, vt ſub eius auſpiciis in vnum coaleſcant qui prius fuerant diſperſi. Et per verbum *dicite* ſignificat Deum verbo ſuo & doctrina propagari velle regni ſui fines. Notatu verò dignũ eſt quod ſubiicit de *ſtabilitate orbis*. etſi enim ſcimus naturæ ordinem ab initio diuinitus fuiſſe poſitum, eundem ſemper ſolem, lunam & ſtellas reſplenduiſſe in cælo, iiſdem alimentis quibus fideles ſuſtentatos fuiſſe incredulos, & eundem traxiſſe ſpiritum vitalem: tenẽdum eſt omnia eſſe confuſa, & horribilem ἀταξίαν inſtar diluuij mundum in tenebris demerſum tenere quandiu impietas hominum animos occupat: quia extra Deum quid ſtabile eſſe poteſt? Nõ immeritò igitur docet hic locus ſtabiliri orbem, vt amplius non nutet, vbi rediguntur homines ſub manum Dei. Vnde etiam diſcendum eſt, quanuis ſuum officium peragãt ſingulæ creaturę, nihil tamen eſſe in mundo, ordinatum, donec regiam ſedẽ ſibi Deus figat regendis hominibus. Quæ enim vaſtitas magis deformis eſt, quàm vbi creator ipſe non agnoſcitur? Iam vtcunque ſibi placeant increduli, ſemper tamẽ fluctuari neceſſe eſt, & vitam eorum pendere de filo, quia in Deo fundatus non eſt eorum ſtatus. Atque hîc memoria repetere conuenit quod vidimus Pſalmo 46. a. 6. Deus in medio vrbis ſanctę, ideo non commouebitur. Neque etiam diſplicet, quum adhuc omnia in Lege ſuſpenſa eſſent, obliquè conferri cum illis præludiis plenũ fœlicitatis ſtatum qui ſub Chriſto futurus erat. Poſtea regnũ hoc, æquitatis plenum fore prædicit, ſicuti Pſal. 45. b. 7. vidimus, Virga rectitudinis, virga regni tui. *Iudicãdi* verbo quoduis regimẽ notatur apud Hebræos. Quòd ſi Deo hic regnandi modus eſt, vt vitam hominum ad æquitatem formet ac componat, primò colligere licet, vtcunque ſibi placeant homines, omnia tamen eſſe tortuoſa, donec eos Chriſtus ſibi ſubiiciat. Hæc autẽ rectitudo, non ad externas modò vitæ actiones refertur, ſed eſt interior cordis nouitas, quia pendet à Spiritus regeneratione qua refingimur ad imaginem Dei.

11 *Lætentur cæli.* Quo melius amplificet magnitudinem gratiæ Dei, vbi cunctos homines dignatur ſub manum ſuam colligere, ipſas quoque bruta creaturas, ſicut arbores, terram, mare, & cęlos ad ſocietatem lætitię inuitat. Neque enim Metonymicè de Angelis vel hominibus loquitur, quia mutos quoque piſces reſonare præ gaudio iubet. Hyperbolica igitur eſt loquutio, qua exprimit, nihil eſſe magis optabile vel beatum, quàm ſub Dei fide eſſe. Interea ſignificat, Deum minimè regnare more tyrannico vel formidabili, ſed plenam ſuauitatis & lætitiæ eſſe eius poteſtatem. Nam quòd expaueſcunt impij ſimul ac erigitur Dei ſolium, hoc illis accidentale eſt. Cæterùm talis eſt Hyperbole quæ tamen ratione non caret: quia ſicuti nunc omnia elementa parturiunt ac gemunt nobiſcum, teſte Paulo, quia propter nos obnoxia ſunt corruptioni: ita non mirũ eſt ſi ea exhilaret mundi inſtauratio ad quam anxiè aſpirant. Ex hoc etiam loco quàm furioſa ſit hominum lætitia colligimus vbi ſine Deo laſciuiunt. In vltima clauſula clarius docemur, quandiu abſcondita eſt nobis Dei facies, nullam veri gaudij ſcintillam nobis micare. Exultant (inquit) à facie Dei, quia venit. Quòd ſi mare & terrã occupat mœſtitia donec appareat Dei aduentus: quid nobis futurum eſt, quibus propriè incumbit horribilis maledictio? Et quia res erat creditu difficilis, bis repetit Propheta, ſimúlque definit rectitudinem illam quam nuper attigerat, quòd ſcilicet Deus *iuſtitia ſua & fide mundum gubernabit.* Vnde ſequitur, nonniſi luce iuſtitiæ Dei & veritatis, prauitatem & hypocriſin, quæ hominibus ingenitæ ſunt, diſcuti ac purgari. Rom. 8. b. 22.

ARGVMENTVM PSALMI XCVII.

Hic quoque Pſalmus deſcribit regnũ Dei quale ſub Lege non extabat. vnde ſequitur vaticinium eſſe de Chriſti regno quod per Euangelium repente illuxit. Cæterùm Propheta dum amplitudine &

gloria ornat, quæ merito ad humilitatem cogat cunctos mortales. Deinde vt amorem & gratiam conciliet Dei regno, admonet non aliò ſpectare, quàm in hominum ſalutem. *Pſal. XCVII.*

1 *IEhoua regnat, exultet terra, lætentur inſulæ* "*magnæ.*

" vel, multæ.

1 יהוה מלך תגל הארץ
ישמחו איים רבים:

2 *Nubes & caligo in circuitu eius, iuſtitia & iudicium locus ſolij eius.*

2 ענן וערפל סביביו צדק
ומשפט מכון כסאו:

3 *Ignis coram-facie eius ambulabit, & exuret in circuitu inimicos ſuos.*

3 אש לפניו תלך ותלהט
סביב צריו:

4 *Illuxerunt fulgura eius orbi, videbit ac tremiſcet terra.*

4 האירו ברקיו תבל ראתה
ותחל הארץ:

5 *Montes tanquam cera fluxerunt à facie Iehouæ, à facie Domini totius terræ.*

5 הרים כדונג נמסו מלפני
יהוה מלפני אדון כל־הארץ:

1 *Iehoua regnat.* Homines ad lætitiam inuitans, ſatis declarat nunquam Deum regnare quin ſimul affulgeat ſalus & plena fœlicitas. Gaudium verò commune toti mundo faciens, adeóque transmarinis regionibus, ſignificat, regnum Dei quod tunc anguſtis Iudææ finibus erat incluſum, longè fore amplius, quia ad Gẽtes vſque propagabitur. Proximis quatuor verſibus cæleſtem Dei gloriam ſuis inſignibus exornans Propheta, ad eius reuerentiam ſubigere voluit cunctos mortales. Nam proponitur in hũc finem formidabilis eius maieſtas, vt faſtum & prauam carnis confidentiam ſub ſe proſternat ac conterat. Scimus in conſpectu nubili cęli plus eſſe terroris quàm ſerena luce: quia obſcuritas ſenſus noſtros cõtrahit. Itaq; Prophetam non dubito incutere hoc ſymbolo terrorem, quo magis reuerenter Deum mundus exciperet. Alij ſubtilius exponunt, nubem eſſe in circuitu Dei, quę temeritatem & audaciam humani ingenij compeſcat, ne in excutiendis eius myſteriis plus æquo ſibi permittãt qui nimium curioſi ſunt. Etſi autem continet ſenſus ille vtilem doctrinam, quia tamen argutiis nõ oblector, retineo illud conſilium Prophetę, quòd fuliginoſo Dei conſpectu percellere velit corda hominum, vt tremiſcant. Quod etiã confirmat reliquus contextus, vbi dicit *ignem coram eo ambulare* qui hoſtes exurat, fulgura eius concutere terram, adeóq; montes liquefacere. Siquis excipiat, non conuenire hanc formidinem cum gaudio cuius nuper meminit: Reſpõdeo primum, quanuis Deus ſolium ſuũ erigendo, quãtum in ſe eſt, beare omnes paratus ſit, non omnes tamen huius beneficij capaces eſſe. Deinde tenendũ eſt quod prius attigi, vtilem hanc admonitionem eſſe fidelibus, vt proiecta carnis altitudine, Deum ſuppliciter adorent. Solium verò eius in *iuſtitia* & *iudicio* locans, regnum Dei à fructu quem inde percipimus, commẽdat: quia quum nihil miſerius ſit, quàm ſine iuſtitia & iudicio viuere, laudem hãc ſpecialiter Deo vendicat Propheta, quòd regnando, æquitatem ſolus in mundo reſtituat: vt certè exulat à nobis omnibus, donec Spiritu manſuetudinis Deus ad ſubeundum verbi ſui iugum nos flectit ac domat. Sed quia magna pars hominũ peruicaciter imperium Dei reiicit & excutit, cogitur Propheta pingere ſeueram Dei faciem: vt doceat non impune ceſſuram impiis præfractam ſuam malitiam. Quia autẽ, niſi Deum ſibi appropinquantem reuerenter & placidè excipiant homines, duplicatur eorum impietas: iure hęc vindictæ denũtiatio aptatur ad regnum Chriſti. Qui verò Deum in Filij ſui vnigeniti perſona contemnunt, dicit Propheta eos tandem velint nolint ſenſuros quàm tremẽda ſit eius maieſtas. Hoc enim intelligit verbo *videndi*: quia dum vident impij fruſtra ſe conari, veſano impetu contra Deum quærere incipiunt ſubterfugia & latebras. Propheta autem hac hebetudine conſequi poſſe negat vt ſe à Dei facie abſcondant.

6 *Annuntiauerunt cæli iuſtitiam eius, & viderunt omnes populi gloriam eius.*

6 הגידו השמים צדקו וראו
כל־העמים כבודו:

7 *Pudefiant omnes ſerui ſculptilis, qui glorian-tur in* "*figmentis: adorent coram eo omnes dij.*

" vel, idolis.

7 יבשו כל־עבדי פסל
המתהללים באלילים השתחוו־
לו כל־אלהים:

8 *Audiuit & læta eſt Sion, & exultauerũt filiæ Iudæ propter iudicia tua Iehoua.*

8 שמעה ותשמח ציון ותגלנה
בנות יהודה למען משפטיך יהוה:

6 *Annuntiauerunt cæli.* Tam illuſtrem fore Dei iuſtitiam affirmat, vt cæli quoque futuri ſint eius præcones. Differt autem quod hîc dicitur, ab illa ſententia Pſalmi 19. a. 2. Cæli enarrant gloriam, &c. quia illic docet tantùm Dauid in cælorum fabrica lucere imaginem ſapientiæ

ſapientiæ & potentiæ Dei:acſi eas Deus vocali teſtimonio aſſereret, hîc verò ſpiritualem iuſtitiam quam Deus manifeſtabit ſub regno Chriſti, tantam fore dicit vt cælos & terram impleat. Ac multum vehementiæ habet iſta proſopopœia quum cælos de iuſtitia Dei loquentes inducit,acſi ad eos quoque penetraſſet eius ſenſus, quanquam non minus probabilis erit Metonymia vel Synecdoche: vt ſit continens pro contento, atque ita reſpondebit proximo membro,vbi non terram ſed populos cælo confert.Optimè autem conuenit Angelis attribui partes ebuccinandæ vel celebrandæ gloriæ Dei.

7 *Pudefiant omnes.*Hîc Propheta,ſicuti proximo Pſalmo,verũ Deũ ab omnibus hominum figmẽtis apertè diſcernit,ne elogia quæ protulit,quiſque ad commentitiã Deitatẽ rapiat. Facilè admittimus Deum laudari:ſed vt ad ſuperſtitionem ſumus procliues, vix centeſimus quiſque cõtinet ſe in puro Dei cultu:ſed ſimul ac fit Dei mẽtio,labimur ad noſtra deliria.Et quãuis quiſq;ſibi ſingat peculiarem deum,in tam confuſa varietate nobis placemus.Hæc ratio eſt cur tam ſolicitè Prophetæ,dum homines hortantur ad Dei cultum,ne falſos deos adorent, ſimul deſignant quiſnam ſit verus Deus.Sed in ordine prophetæ hoc quoque notatu dignũ eſt, non aliter euaneſcere prauas ſuperſtitiones,niſi dum obtinet vera religio. Nã quia pro ſenſus ſui tarditate ad verum Deum non perueniunt,neceſſe eſt eos in ſuis mẽdaciis errare: quæ ſola Dei cognitio diſcutit ac purgat,non ſecus ac ſol fulgore ſuo tenebras diſpergit. Ingenita eſt hominibus religio aliqua: ſed quia talis eſt non ſolùm imbecillitas mentis noſtræ, ſed etiam cæcitas ac ſtupor,vt conceptum Deitatis ſenſum ſtatim deprauet:hinc fit vt religio initium ſit omnium ſuperſtitionum:non id quidem ſua natura,ſed quia obtenebratæ ſunt hominũ mentes,vt verum Deum ab idolis non diſcernant.Simul autem ac innotuit Dei veritas, fugandis & procul abigendis ſuperſtitionibus ſatis eſt efficax.Nam ſi ſol(vt diximus) quæcũque aërem offuſcant impedimenta abſorbet,quid non efficiet ipſe Dei conſpectus? Non mirum igitur ſi Propheta de regno Dei præfatus,profanis Gentibus inſultat,quę in fictilibus gloriantur.ſicuti Ieſaias,vbi de exortu lucis Euangelicæ loquitur,mox addit, Tunc cadent omnia ſculptilia Ægypti. Porrò quum Dei cognitio homines latuerit, ne miremur ſi tam variæ ſuperſtitiones mundum ab initio occupauerint.Quæ eadem ratio nunc quoque valet.nam apud Turcas, Iudæos,& Papiſtas ſcimus extinctam eſſe veræ doctrinæ lucẽ.quare aliter fieri non poteſt quàm vt obſtupefacti iaceant in ſuis erroribus:quia impoſſibile eſt,niſi agnito vero Deo, redire ad ſanam mentem,vt eos errorum pœniteat.Nam Propheta in verbo *pudefiant*, ſignificat tempus eſſe vt qui dediti fuerant ſuperſtitionibus,reſipiſcant,& ſe conferant ad verum vnius Dei cultum.Non quòd tangantur promiſcuè omnes vera pœnitentia: (videmus enim hodie multos Lucianicos homines,excuſſis ſuperſtitionibus, meretriciam impudentiam inducere) ſed Dei cognitio fructum hunc ex ſe profert,vt homines damnatis erroribus,ad Deum ſe conuertant.Qui verò peruicaciter reſiſtunt Deo(ſicut hodie videmus multos in Papatu manere obſtinatos)non tamen dubium eſt eos intus proſterni, vt cum ſua contumacia confuſi iaceant. Quum poſtea dicit,*adorent coram eo omnes dij*,quanquam propriè in Angelos id competit, in quibus relucet aliqua Deitatis particula,poteſt tamen impropriè ad deos fictitios extendi:acſi dixiſſet,Quicquid habetur pro Deo cedat & ſe ſubmittat,vt emineat Deus vnus. Atque hinc colligi poteſt vera definitio pietatis,quum ſcilicet verus Deus in ſolidum colitur, & ita vnus eminet,vt nulla creatura eius numen obſcuret:ac niſi velimus inter nos peſſundari veram pietatem,tenendum eſt hoc principium,Nequa creatura à nobis vltra modum euehatur. Ieſa.19.a.1.

8 *Audiuit,& lætata eſt.*Quanquam prius cõmune gaudiũ fecerat toti mundo,nunc peculiariter electũ populum appellat:primum quia ei oblatæ ſunt gaudij primitiæ:deinde vt tollatur omnis æmulatio & inuidia.Quamuis ergo dixerit Gentes æquandas eſſe filiis Abrahæ,nũc addit,hac ſocietate nihil decedere Iudæis:quin potius iuſtam eſſe lætitiæ cauſam, quòd Deus ex eorum fonte totum mũdum irriget. Cæterùm Propheta de legitimis tantùm Abrahæ filiis loquitur,qui dupliciter gauiſi ſunt vbi Deus imperium ſuum & gloriam ab ortu ſolis vſq; ad occaſum extendit, primò quia tunc Deus promiſſam redemptionem in ſolidum exhibuit in Chriſto:deinde quòd Dei gloriam,quæ latuerat in Iudæa,viderũt vbique diffundi. Nec parua fuit fidei confirmatio quum gentes ſecundum vaticinium ſe benedicerent in ſemine Abrahę: & religio quæ exoſa vel contẽpta fuerat,paſſim reciperetur. Sed cur potius audiſſe dicit quàm vidiſſe?Reſpondeo,hoc verbo vſum fuiſſe Prophetam ob duas cauſas,nempe vt fideles antequam id completum eſſet gaudium tamen ex ſpe iam conciperent:deinde ſignificat longè lateque ſpargendã eſſe Euangelij gloriã,vt eam fama potius quàm intuitu cognituri ſint Iudæi.

9 *Quia tu Iehoua excelſus ſuper totam terram valde exaltatus es ſupra omnes deos.*

10 *Qui diligitis Iehouam,odio habete malum cuſtodit animas manſuetorum ſuorum, è manu impiorum eripiet eos.*

9 כִּי־אַתָּה יְהוָה עֶלְיוֹן עַל־כָּל־
הָאָרֶץ מְאֹד נַעֲלֵיתָ עַל־כָּל־אֱלֹהִים
10 אֹהֲבֵי יְהוָה שִׂנְאוּ־רָע שֹׁמֵר
נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם׃

11 *Lux ſeminata eſt iuſto, & rectis corde lætitia.*

12 *Gaudete iuſti in Iehoua, & celebrate memoriam ſanctitatis eius.*

11 אור זרע לצדיק ולישרי־לב שמחה:

12 שמחו צדיקים ביהוה והודו לזכר קדשו:

9 *Quia tu Iehoua.* Quia iam alibi expoſui verba, pluribus non inſiſtam. Solùm notanda eſt comparatio inter Deum & Angelos ac quicquid eminet. Nam omnem altitudinem. Propheta in ordinem ita cogit, vt penes vnum Deum reſideat omnis maieſtas. Id autem tunc plenius contigit, dum in Filio ſuo vnigenito apparuit Deus, qui viua eſt eius imago. Sicuti enim prius obſcurior erat eius notitia, ſic minus conſpicua fuit exaltatio.

2. Tim. 2. c. 19. 10 *Qui diligitis Iehouam.* Hîc Dei cultores ad colendam integritatem hortatur, ſicuti etiam Paulus dicit, Diſcedat ab iniquitate quiſquis inuocat nomen Domini. Probat igitur à natura Dei, nullos ab eo agnoſci vel cenſeri in numero ſeruorū ſuorū, niſi quià malitia diſcedūt, vt ſe addicant rectitudini. quia ſcilicet quum ſit, fons eius iuſtitiæ, omnem iniquitatem odio habeat neceſſe eſt: quando ſeipſum abnegare non poteſt. ideóque hac lege nos ſibi deuinctos tenet, vt nobis diſſidium ſit cum omni iniuſtitia. Quoniam tamen hoſtium prauitas ſæpe nos ad vim dictam ſollicitat, nec videmur ſalui poſſe euadere niſi malis artibus: vt his tentationibus occurrat Propheta, pronuntiat, Deum eſſe ſuorum cuſtodem. Nam qui ſub Dei tutela ſe agere perſuaſi ſunt, non certant cum improbis, neque retaliāt acceptat iniurias, viciſſim nocendo ſi læſi ſunt, ſed ſuam ſalutem fido eius protectori commendant. Ita frænum nobis iniicitur ne moleſtum ſit vel graue abſtinere à malitia, & ſeruare puras manus, quamuis nos improbi laceſſant, vbi Deus animas noſtras in cuſtodiam recipere dignatur.

11 *Lux ſeminata eſt iuſto.* Confirmat proximam ſententiam, ac ſimul obiectionem anticipat quæ contra afferri poterat. Videmus enim ſæpe iuſtos malè & indignè tractari acſi hoſtium libidini expoſiti forent. Reſpondet igitur Propheta, quamuis non ſtatim ſuos liberet Deus, arcana tamen virtute tueri eorum ſalutem. Ac duplex eſt Metaphora in priore membro verſus. Nomine enim lucis lætitiam deſignat vel proſperum ſucceſſū (quæ loquendi ratio paſſim occurrit in Scriptura) ſicuti res aduerſæ conferuntur tenebris. Poſterior Metaphora in voce ſationis videtur aliquanto durior. Quidam dicunt ſeminari lętitiam iuſtis, quemadmodum ſemen, quum proiicitur in terram, emoritur vel latet aliquandiu occultum antequam germinet. Quam ſententiam tametſi non improbo, neſcio tamen an hic ſenſus ſimplicior ſit. Quāuis iuſti vix locum in mundo inueniant, ſaltem non audeant in publicum prodire, & quaſi demerſi lateant, Deus tamen eorum fœlicitatem inſtar ſeminis longè latéque diſperget: vel lucem gaudij, quæ conſtricta eſt, producet. Secundum membrum verſus, exegeſis eſt prioris: *lætitiam* enim pro luce ponit, & *rectos corde* pro iuſtis. Atque hæc definitio iuſtitiæ notanda eſt, quòd ſcilicet non ſit externa laruа, ſed ſinceram cordis integritatem requirat, vt non ſufficiat linguas, manus & pedes à maleficio continere, ſi cupimus coram Deo iuſti cenſeri. Tandem vltimo verſu pios hortatur ad gratitudinem, vt ſcilicet perſuaſi Deum eſſe ſuum liberatorem, eius gratiæ acceptam vitam ſuam referant: &, quicquid acciderit, contenti ſint eius præſidio.

ARGVMENTVM PSALMI XCVIII.

Affinis eſt hic Pſalmo nonageſimo ſexto, nec modò ſimile eſt argumentum, ſed in verbis etiam conueniunt. Summa eſt, vbi propagata fuerit Dei cognitio per totum orbem, magis quàm antehac conſpicuam fore eius gloriam: tum quia Redemptore exhibito, plenior promiſſionibus generi Abrahæ datis effectus conſtabit: tum quia ſalus repente exorietur toti mundo: qua ratione iubet magnificè nomen Dei celebrari.

Pſal. XCVIII.

1 PSalmus. *Cantate Iehouæ canticum nouum, qui a mirabilia fecit, ſalutem peperit ei dextera ſua & brachium ſanctitatis eius.*

2 *Notam fecit Iehoua ſalutem ſuam, in oculis Gentium reuelauit iuſtitiam ſuam.*

3 *Recordatus eſt bonitatis ſuæ & veritatis erga domum Iſrael: viderunt omnes fines terræ ſalutem Dei noſtri.*

1 מזמור שירו ליהוה שיר חדש כי־נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

2 הודיע יהוה ישועתו לעיני הגוים גלה צדקתו:

3 זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל־אפסי־ארץ את ישועת אלהינו:

1 *Cantate Iehouæ.* Diximus his verbis notari exquiſitam & non vulgarem gratiarum actionem. Quod etiam ex ratione mox addita patet, nēpe quia Deus mirabiliter & incredibili modo ſalutē ſuam in medium protulerit. Nam de miraculis loquutus, ea ſpecialiter ad ſummam vnā reſtringit, quòd Deus *ſalutē ſibi acquiſierit propria virtute.* Quibus verbis ſignificat non humanis

manus mediis,vel ordine conſueto,ſed inaudito hactenus modo ſeruatam fuiſſe Eccleſiã.Miraculũ hoc pluribus verbis extollit Ieſaias cap.59.c.16.Reſpexit Deus an eſſet auxiliator, miratus eſt neminem eſſe qui intercederet,Itaque ſalutem ſibi fecit brachio ſuo,& ſe iuſtitia ſua firmauit. Vtroque loco brachium Dei ordinariis mediis opponitur: quæ tametſi nihil derogant potentiæ Dei, eius tamen aſpectum quaſi vela quædam obſcurant. perinde eſt acſi dixiſſet Propheta.Non vtetur Deus vſitatis modis ad ſeruandum mundũ, ſed prodibit ipſe in medium,vt appareat ſalutem hanc mirificum eſſe eius opus.Meritò igitur concludit,hanc admirabilem Dei bonitatem, & quæ incomprehenſibilis eſt humanis ingeniis, ſummis laudibus prædicandam eſſe.Secundo verſu idem clarius exponit,patefactam eſſe dicens *ſalutem & iuſtitiã eius Gentibus*. Quid enim minus ſperari potuit, quàm in denſis illis tenebris ignorantiæ & cæcitatis repente exorituram eſſe lucem? & in profunda iniquitatum abyſſo, iuſtitiæ locum fore?Quòd autem ſalus,quæ effectus eſt iuſtitiæ, priore loco ponitur, tametſi inuerſus eſt ordo,id tamen rarum non eſt,nec abſurdum videri debet,vbi de beneficiis Dei habitus eſt ſermo modum qui ordine præcedit,explicationis cauſa adiungi.Porrò iuſtitia Dei ex qua manat ſalus hominum, non in eo ſita eſt quaſi illis rependat quod meriti ſunt:ſed ſpecimen eſt bonitatis eius,gratiæ,& fidei,vt alibi dictum eſt.

3 *Recordatus eſt*.Poſtquam de generali reuelatione ſalutis loquutus eſt, peculiarem Dei gratiam erga electum populum proprio elogio commendat.Etſi enim Gẽtibus ac Iudæis cõmuniter ſe Deus in patrem obtulit, à Iudæis tamen exorſus eſt, vt eſſent quaſi primogeniti. Hæc enim Gentium gloria eſt, quòd cooptatæ ſint ac inſitæ in ſanctam Abrahæ domum: & ex promiſſione Abrahæ facta fluxerit communis totius mundi redemptio: ſicuti etiam dicit Chriſtus,Salus ex Iudæis eſt.Quare merito dicit Propheta,Deum in mundo redimendo,*fidei*, quam dederat populo Iſrael,*recordatum eſſe*. Quibus etiam verbis docet,non alia cauſa inductum fuiſſe,niſi vt fideliter præſtaret quod fuerat pollicitus. Ac quo melius exprimat promiſſionem non in meritis vel iuſtitia hominũ fundatam eſſe, *bonitatem* priore loco nominat, deinde *fidem* adiungit quæ ex ea pendet.Summa eſt,Deum non exiiſſe extra ſe, vt loquuntur, ſed cauſam reperiſſe in gratuita ſua bonitate,& mero beneplacito, quod pridem Abrahæ & eius poſteris teſtatum fecerat.Recordandi autem verbum,ad ſenſum hominum refertur:quia diuturna ſuſpenſio,quædam obliuio videri poterat.Siquidem à die promiſſionis,vltra duo annorum millia præterierant antequam exhibitus fuerit Chriſtus:& interim tot malis & cladibus ſubinde afflicti ſunt fideles,vt mirum non ſit anxie gemuiſſe acſi à ſpe videndæ & fruendæ redemptionis deiecti forent.Quod continuò pòſt additur,*fines omnes terræ vidiſſe ſalutẽ* Dei, nõ tantùm ad commendationem ſpectat,acſi dixiſſet memorabile fore ſalutis genus, cuius fama ad vltimos vſque terræ fines perueniret:ſed etiam ſignificat,Gentes quæ prius ſuis deliriis faſcinatæ fuerant,fore eius participes.

Ioan.4.c.22.

4 *Exultate Iehouæ omnis terra,reſonate,& exultate, & plaudite.*	4 הריעו ליהוה כל־הארץ פצחו ורננו וזמרו׃
5 *Pſallite Iehouæ in cithara,in cithara & voce cantici:*	5 זמרו ליהוה בכנור בכנור וקול זמרה׃
6 *In tubis & voce buccinæ pſallite coram Rege Iehoua.*	6 בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יהוה׃
7 *Reſonet mare,& plenitudo eius orbis, & qui habitant in eo.*	7 ירעם הים ומלאו תבל וישבי בה׃
8 *Flumina plaudant manu,ſimul montes exultent:*	8 נהרות ימחאו־כף יחד הרים ירננו׃
9 *Ad conſpectum Iehouæ,quia venit ad iudicandam terram: iudicabit orbem in iuſtitia, & populos in rectitudinibus.*	9 לפני יהוה כי־בא לשפט הארץ ישפט תבל בצדק ועמים במישרים׃

4 *Exultate*.Repetit exhortationem qua initio vſus fuerat.quam ad Gentes dirigens, ſatis oſtendit vnam fore Eccleſiam in toto mundo,vbi Deus diruta maceria, in eundẽ fidei cõſenſum omnes colliget. In muſicis inſtrumentis alludit haud dubiè ad temporis ſui morem. Interea noluit Gentes cæremoniis legalibus obſtringere. Cæterum in verborum repetitione vehementia eſt:acſi dixiſſet,quamlibet ardenter conentur homines celebrare mundi redemptionem,nullas tamen laudes gratiæ magnitudini pares fore. Quod etiam ex ſequentibus melius patet,vbi rebus inanimatis ſenſum tribuit.Sed quia totus hic contextus alibi expoſitus fuit,nunc pluribus dicendis ſuperſedeo.

ARGVMENTVM PSALMI XCIX.

Pſalmus hic à ſuperioribus in vno differt, quod regnum Dei & beatitudinem quæ inde conſequitur, vltra Iudææ fines non extendit: ſed potius ob adoptionis priuilegium, filios Abrahæ à reliquis Gentibus ſeparans illos peculiariter ad Deum laudandum extimulat. *Pſal. XCIX.*

1 *IEhoua regnat, contremiſcant populi: habitans* inter *Cherubin, moueatur terra.*

1 יהוה מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ׃

2 *Iehoua in Sion magnus, & excelſus ipſe ſuper omnes Gentes.*

2 יהוה בציון גדול ורם הוא על־כל־העמים׃

3 *Confitebuntur nomini tuo magno, & terribili, ſanctum eſt.*

3 יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא׃

4 *Et robur regis iudicium diligit: tu ſtatuiſti rectitudines, iudicium & iuſtitiam in Iacob tu feciſti.*

4 ועז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית׃

1 *Iehoua regnat.* Tantùm populos iubet contremiſcere quos prius ad lætitiam vocabat. Nam quia vndique obſeſſi hoſtibus erant Iudæi, operæ pretium fuit Dei potentiã apud ipſos extolli, vt ſcirent illius præſidio ſe contra omnium odia & furores ſemper tutos fore. Verbum רגז, vt alibi vidimus, nunc contremiſcere, nunc iraſci Hebræis ſignificat: denique refertur ad quemlibet motum, ſiue ex iracundia naſcatur, ſiue ex timore. Itaque nunc intelligit Propheta, Deum in liberatione electi populi virtutem patefacturum quæ conturbet omnes Gẽtes, eáſque tandem ſenſuras quantopere inſanierint in ſuam perniciem. Dicitur enim regnare Deus, hominum reſpectu, dum ſe magnificis potentiæ documentis in ſublime attollit: quia dum opem ſuam occultat, audacius proteruiunt increduli, acſi nullus eſſet.

2 *Iehoua in Sion.* Tenenda eſt illa cuius memini, antitheſis, Deum eſſe magnum in Sion ad perdendos & in nihilum redigendos Eccleſiæ ſuæ hoſtes. Quod autem addit continuò pòſt *excelſum eſſe ſuper omnes populos*, non ita debet accipi quaſi præſideat in eorum ſalutem, ſed vt diſſipet eorum conſilia, conatus diſturbet, totum robur euertat. Iam quod de *celebrando Dei nomine* ſequitur, non pertinet ad omnes gentes, ſed tantùm, meo iudicio, gratitudinem à fidelibus requirit Propheta. Etſi enim confeſſionem extorquet Deus ab hoſtibus deuictis, quia tamen eius gloriæ obſtrepere non deſinunt, atque etiam blaſphemias euomere, illis non congrueret quod dicit, Confitemini nomini Dei quia ſanctum eſt. Fideles ergo propriè compellat, quos ad Dei nomen ſponte celebrandum cognitio ſanctitatis eius incitat.

4 *Et robur regis.* Poſſet eſſe comminatio ad hoſtes terrendos, acſi diceret Deum fortitudine armatum eſſe ad vlciſcendas iniurias, quia iuſtitiam & æquitatem diligit. Sed malo hoc ad Eccleſiam referre, quòd ſcilicet ea lege ſubſit Dei imperio, vt iuſtitiam & integritatem colat. Non malè etiam quadraret alius ſenſus, nefas eſſe imaginari tyrãnicum in Deo imperiũ: quia perpetuus conſenſus ſit inter potentiam eius & rectitudinem. Sed dum expendo totum contextum, non dubito, vbi Deum in Regis ſolio locauit Propheta, quin de modo regnandi nunc diſſerat. Nam addit *ſtatuiſſe rectitudines & æquitatem*. Quod tamẽ bifariã poteſt accipi, vel quòd Deus in Lege ſua perfectam æquitatem populo ſuo mandauerit: vel quòd iuſtitiam ſuam & æquitatem ſemper approbauerit in fouendo & tuendo populo. Etſi autem veriſſimum eſt, in Dei operibus & iudiciis ſemper refulſiſſe ſummam iuſtitiã, videtur tamẽ probabilius de doctrina hoc intelligi, quòd Deus qui iuſtitiam amat, imperij formã inſtituerit in populo Iſrael, quæ optima eſſet probè iuſtéque viuendi regula. Ita verbũ *facere* impropriè ſumetur pro mãdare vel præcipere. Niſi fortè hoc poſtremũ de ipſa Dei gubernatione ſeorſum accipere placeat: quod mihi non diſplicet. Nihil enim ad præſtandum Deo obſequium magis animat fideles, vel in ſtudio ſeruandæ legis confirmat, quàm dum re ipſa experiuntur Deo ſe eſſe curæ: & quam à ſuis iuſtitiam ſermone requirit, factis mutuo præſtare.

5 *Exaltate Iehouam Deum noſtrum, & adorate ad ſcabellum pedum eius:* " *ſanctus eſt.*

" vel ſanctum.

5 רוממו יהוה אלהינו והשתחוו להדם רגליו קדוש הוא׃

6 *Moſes & Aaron in Sacerdotibus eius, & Samuel inter inuocantes nomen eius: clamarunt ad Iehouam, & ipſe reſpondebat eis.*

6 משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו קראים אל־יהוה והוא יענם׃

7 *In columna nubis loquutus eſt ad eos, cuſtodierunt teſtimonia eius, & ſtatutum quod dedit illis.*

7 בעמוד ענן ידבר אליהם שמרו עדתיו וחק נתן־למו׃

Iehoua

8 *Iehoua Deus noſter, tu reſpondiſti illis, Deus propitius fuiſti illis, & vltor ſuper opera eorum.*

9 *Exaltate Iehouam Deum noſtrum: & adorate ad mōtem ſanctitatis eius, quia ſanctus Iehoua Deus noſter.*

8 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם
אֵל נֹשֵׂא הָיִתָ לָהֶם וְנֹקֵם עַל־
עֲלִילוֹתָם׃
9 רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ
לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ

5 *Exaltate Iehouam Deum.* Exhortatio hæc ad ſolam Eccleſiam propriè dirigitur, vt Dei gratiam experta, eo ſe alacrius ad cultum pietatis addicat. Iudæos ergo ad Deum, qui tam prȩclarè illis opitulatus eſt, extollendum incitat, & iubet cultum in Lege mandatum offerre. Vocatur quidem ſæpe alibi Templum, Dei ſedes vel domicilium, vel requies, aut domus habitationis. Quod autem hîc vocatur ſcabellum pedum eius, optima eſt huius metaphoræ ratio. voluit enim Deus ita habitare in medio populi, vt non teneret defixas mentes in externo Templo, & Arca fœderis, ſed ſurſum potius attolleret. Ergo domus vel habitationis nomen ad fiduciam valuit, quo familiariter pij omnes accedere ad Deum auderent. quem videbant vltrò ſibi occurrere. Sed quia procliues ſunt hominum animi ad ſuperſtitionem, vitium hoc corrigi oportuit, nequid de ipſo Deo carnale vel terrenum conciperent, neque ſubſiſterent in externis ſignis. Propheta ergo templum vocans ſcabellum pedum Dei, pios altius conſurgere iubet quia immenſa ſua gloria cælum & terram replet. Hoc tamen modo admonet, non alibi quàm in monte Sion legitimum Deo cultum præſtari. Nam ſtylum ita temperat, vt pias mentes ſupra mundū attollens, nihil tamen deroget ſanctitati Tēpli, quatenus locū illum in terra vnicum elegerat Deus vbi inuocaretur. Hinc videmus quàm fruſtra poſt Auguſtinū, multi ſe torqueant, quomodo iubeat Propheta adorari ſcabellum pedum Dei. Subtilis eſt Auguſtini reſponſio, Si ad Chriſtum hominem reſpicimus, inquit, inuenta eſt ratio qua piè adoretur ſcabellum Dei. Corpus enim aſſumpſit ex terra, in quo vult adorari, neque tamen aliud quàm Deus adoratur in terra hac: quia & terra Deitatis eſt habitaculum, & Deus ipſe terra fieri dignatus eſt. Hoc totum dictu quidem plauſibile eſt, ſed nihil ad Prophetæ mentem, qui diſcrimen ponere volens inter legalem cultum (quem ſolum Deus probabat) & Gentium ſuperſtitiones, filios Abrahæ ad Templum tanquam ad vexillum euocat: vbi tamen ſpirituali modo colere Deum iubet, quia cæleſtem gloriam inhabitat. Nunc vmbris abolitis, fateor non aliter rite Deum coli, niſi vbi nos rectà ad Chriſtum conferimus, in quo habitat plenitudo Deitatis. Sed impropriè & abſurdè ſcabellum quis vocaret: quia hac loquendi forma docere Propheta voluit Deum viſibili Templo minimè incluſum eſſe, ſed quærendum eſſe ſupra omnes cælos, ſicuti toto mundo ſuperior eſt. Nimis putidè verò hoc loco abuſi ſunt phrenetici Græcorum Epiſcopi in ſecunda Synodo Nicena, vt probarēt Deū in ſtatuis & picturis adorandum eſſe. Cauſæ redditio antitheſin continet, nā Propheta nomen vnius Dei ſanctificans, profanat omnia Gentium idola: ac ſi diceret, Quamuis ſuis idolis imaginarium ſanctitatem arrogēt Gētes, ſunt tamen mera vanitas abominatio & ſterquilinia fœtoris plena. Alij vertunt, quia ſanctum eſt. ſed patebit ex fine Pſalmi, Prophetæ fuiſſe conſilium, hoc epitheto Deum ab omnibus idolis diſcernere.

6 *Moſes & Aaron.* Hac nota commendat peculiarem gratiam qua Deus ſemen Abrahæ dignatus eſt, quòd inde ſibi delegit Prophetas & Sacerdotes qui ad ſanciendum ſalutis fœdus quaſi intermedij ſponſores forent. Ac tres quidem nominat, qui primis temporibus excelluerunt. Moſes enim ad populum Deo conciliandum fuit quaſi ſtipulator: Aaron eodem functus eſt officio: poſtea Samuel eandem ſuſtinuit perſonam. Neque tamen dubium eſt quin ſub his tribus perſonis complexus ſit totum populum cū quo Deus fœdus pepigerat. Sed nominatim hos recenſet qui huius incōparabilis theſauri fuerant depoſitarij & cuſtodes. Quòd Moſen dicit fuiſſe in Sacerdotibus, poſſet videri abſurdum, quum eius filij tātùm fuerint inter vulgares Leuitas, nec ipſe poſt Legem latam, ſummi Sacerdotij honorē vnquam vſurpauerit. Sed quia כוהנים Hebrȩi primarios homines vocāt, quales ſunt filij Regum: nihil impedit quo minus Moſen hoc nomine inſignierit Propheta, ac ſi dixiſſet vnum ex ſacris Eccleſiæ proceribus: Deinde ſi ad primam originem reſpicimus, Moſes certè, antequam lex lata eſſet, ſummo Sacerdotio fuit prȩditus. Tenendum autem Prophetæ conſilium eſt, quòd Deus non modò adoptauerit genus Abrahæ: ſed, quo certior eſſet fides fœderis, quoſdam voluerit eſſe Mediatores, quibus inuocandi ſui nominis partes iniunxit. Nam *inuocatio* cuius meminit, non quælibet intelligēda eſt, ſed Sacerdotalis: nempe quia internuntij erant Diuinitus electi, qui totius populi nomine in Dei conſpectum prodirent, ac pro omnibus verba facerent. *Clamarunt ad, &c.* Apertius explicat quod iam dixi, Deum ſingularibus beneficiis ab initio proſequutū fuiſſe Abrahæ filios, ídque gratuiti tantùm fœderis reſpectu. Nam quotquot vnquam in Iudæos contulit beneficia, ex fonte illo manabant. Ideóque quoties experti ſunt Deum propitiū, primæ illius gratiæ memoriā renouare illos oportuit. Diſertè etiā viſibile *colūnæ nubis* ſymbolū cōmemorat Propheta, quo Deus teſtatam in omnes ȩtates ſuam prȩſentiā voluit: ſicuti tem-

poralibus ſignis vſus eſt Deus non modò in eorum gratiam quibus exhibita fuerunt, ſed qui deinde ſequuti ſunt. Quanuis ergo Deus non ſemper columnam nubis obtulerit oculis veteris populi, quia tamen ea eſt hominum tarditas vt Dei præſentiam non ſentiant niſi admoniti externis ſignis, Propheta meritò reuocat Iudæos ad memorabile hoc pignus: quia Deus Patribus in deſerto palàm apparuerat, vt certò perſuaſi eſſent poſteri, eũ ſibi quoque propinquũ ſemper fore. Conſultò autem addit illos ſeruaſſe teſtimonia Dei, vt alias ætates ſub eodem obſequio contineat.

8 *Iehoua Deus noſter.* Admonet fuiſſe exauditos, quia mutuus erat inter Dei gratiam & eorum pietatẽ conſenſus. Ergo ſequitur eorum exemplo poſteros ſic debere Deum inuocare, vt non modo eius nomen in ſupremis labris reſonent, ſed ſincero affectu cuſtodiant eius fœdus. Interea admonet, quòd Deus nõ tam benignè & largiter gloriam ſuam illuſtrat omnibus ſeculis, hominum culpa id accidere: quia poſteritas vt plurimũ à fide patrum vel deſciſcit, vel certè declinat. Nihil enim mirum, vbi refrigeſcit pietas in mundo, Deum quoque manũ ſuam ſubducere, vel ſaltẽ non exerere tã illuſtri modo. *Deus propitius tu fuiſti.* Quod antehac de Moſe, Aaron & Samuele dixit, ad totum populum ſpectaſſe, ex his verbis clarius apparet. Et certe non ſibi priuatim Sacerdotes ibi erant, ſed in communem populi ſalutem. Quare Propheta non incõmodè à tribus illis tranſitum facit ad reliquum populi corpus. Nã relatiua neque ad tres perſonas reſtringo, neque de iiſdem hominibus præcisè interpretor, ſed potius ſtatum Eccleſiæ notari exiſtimo, quòd ſcilicet Deus ad Sacerdotũ ſuorum preces Iudæis fuerit propitius, & tamen ſeuerè animaduerterit in eorũ peccata. Ab vna enim parte celebrat Dei gratiã, quum tã indulgẽter populum illum fouerit, ac tam clementer pepercerit eius delictis. Ab altera autem parte commemorat tremenda exempla, quibus vltus eſt eorum ingratitudinem, vt poſteri ſe ei obedienter ſubiicere diſcant. Semper enim tenendum eſt, quo liberalius nobiſcum agit Deus, eo minus ferre vt ludibrio ſit eius liberalitas. In clauſula Pſalmi ſententiã repetit quam habuimus verſu quinto: ac pro ſcabello pedum ponit *montem ſanctitatis:* & quod propter breuitatẽ obſcurius antè dixerat קדוש הוא, nunc plenius explicat, *Sanctus Iehoua Deus noſter.* Vult enim, Deum non fortuito coli ab Iſraelitis (ſicuti Gẽtium religio à ſola opinione pendebat) ſed eius cultum in fidei certitudine fundatum eſſe.

ARGVMENTVM PSALMI C.

Inſcriptio vice argumenti ſufficere nobis debet: deinde ipſa breuitas longiorem ſermonem non poſtulat. Fideles autem propriè ad Deum laudandum inuitat, quòd eos ſibi elegerit in populum, & in ſuam curam ſuſceperit.

Pſal. C.

1 *PSalmus ad laudandum. Exultate Iehouæ omnis terra:*	1 מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַיהוָֹה כָּל־הָאָרֶץ׃
2 *Seruitute Iehouæ in lætitia: venite in cõſpectũ eius in exultatione.*	2 עִבְדוּ אֶת־יְהוָֹה בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה׃
3 *Cognoſcite quòd Iehoua ipſe eſt Deus: ipſe fecit nos, & non ipſi nos: populus eius, & grex paſcuorum eius.*	3 דְּעוּ כִּי־יְהוָֹה הוּא אֱלֹהִים הוּא עָשָׂנוּ וְלֹא אֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ׃

1 *Exultate.* Partem duntaxat cultus Dei attingit, quæ in reputandis eius beneficiis & gratiarum actione ſita eſt. Quia autem promiſcuè compellat totam terrã, videtur Spiritu Prophetico ad tempus reſpexiſſe quo ex variis Gentibus colligenda erat Eccleſia. Iubet igitur in lætitia Deum coli: ſignificans ita beneficum eſſe erga ſuos, vt largam gaudij materiam eis ſuppeditet. Quod melius tertio verſu exprimit, vbi primo hominum audaciam caſtigat qui ſibi & plures deos, & multiplices eorum cultus fingendo, perperam à vero Deo deſciuerant. Quoniam ergo deorum turba obruit ac ſepelit verã vnius Dei notitiam, eiúſque gloriam lacerat: merito admonet Propheta cunctos mortales, vt ad ſanam mentem reuerſi, Deum ſuo honore ſpoliare deſinant: & eorum amentiã coarguit, quòd non contenti vno Deo, in ſuis cogitationibus euaneſcant. Nam vtcunque verbo fateri cogãtur omnes, eſſe aliquẽ Deum cæli & terræ opificẽ, mox tamen eius gloriam huc & illuc diſtrahũt. Atque hoc modo ipſa Diuinitas, quãtum in ipſis eſt, redigitur in nihilũ. Quum ergo res ardui negotij ſit, retinere homines in puro Dei cultu, non abs re à conſueta vanitate Propheta mundum reuocãs, cognoſcere iubet quod Deus ſit Deus. Tenenda enim eſt breuis eius notitiæ definitio, dum ſcilicet ei integrum relinquitur ius ſuum, nec opponitur vlla Deitas quæ eius nomẽ obſcuret. In Papatu quidem relinquitur ei ſuum nomen: quia tamen eius gloria in duabus ſyllabis minimè incluſa eſt, certũ eſt pro Deo non agnoſci. Sciamus ergo non ſtare rectum Dei cultum, donec correcta fuerit impia gloriç eius profanatio quam ſuperſtitiones ſecũ afferunt. Poſtea ſingulare eſſe eius beneficium prædicat, in quo reputãdo fideles præcipuè ſuam operam vult conſumere. Videtur quidẽ hoc eſſe nimis vulgare, quòd *Deus nos fecerit:* ſed vt taceam de cõmuni ingratitudine, quòd vix centeſimus quiſque ſeriò vitam ſuam Deo acceptam refert, quanuis dum vrgentur, non negent ſe de nihilo creatos eſſe, quiſque tamẽ ſibi Deus eſt, & ſe ipſum adorat, dũ arrogãt om-

nes ſuis viribus quod Deus ſuum eſſe pronuntiat. Deinde tenendum eſt, Prophetam non de communi creatione hic agere, vt alibi diximus: ſed de ſpirituali regeneratione qua imaginem ſuam in electis refingit. Solos ergo fideles hic Propheta docet eſſe opus Dei, non quatenus in vtero formati ſunt homines, ſed quo ſenſu Paulus ad Eph. 2. b. 10. vocat eos τὸ ποίημα Dei, quia conditi ſunt ad bona opera quæ præparauit vt in illis ambulent. idque ex cōtextu melius liquet. Nam vbi dicit nos eſſe populū eius & gregem paſcuorum eius, ſpecialē certè gratiam notat qua ſibi Deus in peculium ſegregauit filios ſuos, vt eos tanquam ſub alis foueat. Quod multo præſtantius eſt quàm homines naſci. Iam ſiquis glorietur, ſe factum eſſe hominē à ſe ipſo: quis non deteſtetur tam putidum ſacrilegium? Nec verò tribuere terrenis patribus hoc licet, quod nos propria virtute genuerint. quid enim efficeret putridum ſemen? Atqui nō dubitant maior pars ſpiritualis vitæ laudem ad ſe trahere. Quorſum enim tendunt liberi arbitrii præcones, niſi vt perſuadeant propria induſtria nos conſequi vt filij Dei ex filiis Adæ fiamus? Atqui Propheta *populum Dei* nos vocando, gratuita eius bonitate nos ſpiritualiter regenitos eſſe docet. Per *gregem* verò *paſcuorum* ſignificat eadem gratia nobis ſaluum manere vſque ad finem quod ſemel datum eſt. Poſſet etiam ſecus legi, Fecit nos populum ſuum, &c. ſed quia non mutatur ſenſus, retinui quod magis receptum erat.

4 *Ingredimini portas eius cum laude, atria eius cum exultatione: celebrate eum, benedicite nomini eius.*	4 בֹּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה חֲצֵרֹתָיו בִּתְהִלָּה הוֹדוּ־לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ׃
5 *Quoniam bonus eſt Iehoua, in ſeculum miſericordia eius, & vſque in generationem & generationem veritas eius.*	5 כִּי־טוֹב יְהוָֹה לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ׃

4 *Ingredimini portas.* Clauſula exordio ferè ſimilis eſt, niſi quòd mentionem admiſcet legalis cultus: quo tamen ſimpliciter admonet, non aliter rite defungi fideles in gratiis Deo agēdis, niſi etiam in ſolemni pietatis profeſſione ſe exerceant. Interea Templi nomine ſignificat Deum nolle niſi ex Legis ſuæ præſcripto coli. Porrò vt ſciamus aſſiduam nobis præberi materiam laudandi Dei, dicit *miſericordiam eius* manere *in ſecula, veritatem* quoque *eius perpetuā.* Quum ergo nobiſcum ita agere non deſinat, pluſquam turpe nobis eſſet in ſoluendo laudis ſacrificio defatigari. Cur veritatem adiungat miſericordiæ, alibi diximus. Nam, vt ſumus inſipidi, miſericordiam Dei, dum ſe palàm exhibet, ne palpando quidem ſentimus, donec ſacrum os ſuum ad teſtandum nobis paternum amorem aperiat.

ARGVMENTVM PSALMI CI.

David, quanquam nondum potiebatur regno, quia tamen Rex iam Diuinitus creatus erat: ſe comparat & accingit ad optimum gubernandi modum: neque ſolum hac pia meditatione ſe ad præſtandum regium munus extimulat, ſed votum Deo nuncupans, fidelem ſe eius miniſtrum fore promittit, vt maturam impetret poſſeſſionem.

Pſal. C I.

1 *DAuidis Pſalmus. Clementiam & iudicium cantabo, tibi Iehouæ pſallam.*	1 לְדָוִד מִזְמוֹר חֶסֶד וּמִשְׁפָּט אָשִׁירָה לְךָ יְהוָֹה אֲזַמֵּרָה׃
2 *Prudenter agam in via perfecta, donec venias ad me: ambulabo in integritate cordis mei in medio domus meæ.*	2 אַשְׂכִּילָה בְּדֶרֶךְ תָּמִים מָתַי תָּבוֹא אֵלָי אֶתְהַלֵּךְ בְּתָם־ לְבָבִי בְּקֶרֶב בֵּיתִי׃
3 *Non ſtatuam coram oculis mei rem peruerſam: opus declinantium odio habeo, non adhærebit mihi:*	3 לֹא־אָשִׁית לְנֶגֶד עֵינַי דְּבַר־בְּלִיָּעַל עֲשֹׂה סֵטִים שָׂנֵאתִי לֹא יִדְבַּק בִּי׃
4 *Cor prauum recedet à me, malum non cognoſcam.*	4 לֵבָב עִקֵּשׁ יָסוּר מִמֶּנִּי רָע לֹא אֵדָע׃
5 *Detrahentem clàm proximo ſuo, hunc diſperdam: elatum oculis & largum corde, hunc ferre non potero.*	5 מְלוֹשְׁנִי בַסֵּתֶר רֵעֵהוּ אוֹתוֹ אַצְמִית גְּבַהּ עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל׃

" vel quando venies ad me.

1 *Clementiam.* Quod de cantu meminit, ſic intelligant lectores, profiteri hoc Pſalmo quod apud ſe meditatus erat, qualis ſcilicet Rex futurus eſſet ſimul ac promiſſum ſolium foret adeptus. Cantare ergo clementiam & iudicium, tantundem valet ac teſtari ſolenni verborū nuncupatione, ſe fore iuſtum & æquum Regem. Auguſtinus ſubtiliter accipit, quòd laudandus ſit Deus ſiue homines ſeuerè puniat, ſiue miſericordem ſe illis præſtet. Sed Dauid hîc non de

arcanis Dei iudiciis,ſed de legitima regni adminiſtratione concionatur, vt tam verbis quàm factis ſuæ vocationi reſpondeat. Quum dicit, *tibi Iehoua pſallam*, Dei beneficio ſe agnoſcit ad tam præclarũ & honorificum munus eſſe deſtinatum:quia ſuperbæ temeritatis fuiſſet vltro ſe ingerere. Non abs re autem regias virtutes duabus his partibus complectitur, clemẽtia & iudicio:quia ſicuti præcipuum Regis munus eſt,ſuum cuique ius reddere, ita ſolicitus erga ſuos amor & humanitas in eo requiritur. Nec abs re dicit Solomo, Clementia ſtabiliri ſolium.

Prou. 16. b.2.

2 *Prudenter agã.* Hic ſignificat Dauid probè ſe expendere quàm difficile ſibi onus ſit impoſitum vbi Rex creatus eſt. Scimus,& experientia docet,omnes ferè Reges ſuo ſplẽdore eſſe ebrios:nec prouerbium illud temere olim in vſu fuit, Aut Regem, aut fatuum oportuit naſci. Malè quidam interpretabantur,quia ſcilicet vt plurimum contingit eos qui rerum potiuntur ſtultos eſſe & fatuos. Et certè notabilis eſt Dei vindicta,quòd beſtiæ, & indigni qui cẽſeantur in hominum numero,ſumma imperia vt plurimum occupẽt:ſed quamuis Reges non naſcantur ſtulti,eos tamen excæcat ſua dignitas,nequid ſe debere cogitent ſuis ſubditis,vt ſe inſolenter efferant,ſecurè ſe demergant in ſuas delicias,tandémque ſui obliuiſcantur. Prudenter ergo ſe acturum,vel,quod idem valet,ſummopere attentum fore prædicat: quia rara virtus eſt, eum qui omnia poteſt,ita eſſe temperantem,vt nihil ſibi licẽtiæ permittat. Qui ergo ſummo imperio præditus,non tentat malè agendo quid poſſit, ſed ſeipſum frænat ſua modeſtia, vera intelligentia præditus eſt. Denique teſtatur,ſe aliis Regibus non fore ſimilẽ quos infatuat ſua dignitas: ſed pro magnitudine oneris curam ſe adhibiturum vt intelligenter munus ſuum impleat. Et notandum eſt quòd prudentiã in *via perfecta* ſiue rectitudine ſtatuit. Vnde colligimus,ſecundum Deum minimè ſapere tyrannos qui ingenium ſuũ ad prauas aſtutias cõferunt, nouas artes quotidie excudunt onerandis & grauandis ſubditis: denique nonniſi ad nocẽdum acuti ſunt. Vt talis vafrities multis diſpliceat,certè hæc Regum cenſetur optima prudentia, & ſummis laudibus extollitur ſi ad propagandos ſuos fines ſint attenti, & exquiſitis etiam artificiis polleant. Atqui non aliam ſibi prudentiam appetit Dauid quàm quæ ſit integritatis magiſtra. *Donec venias.* Duplex eſt lectio:quidam interrogatiuè vertunt,quando venies:acſi peteret Dauid non ſe differri in longiorem moram. Et certè iuſta ei gemendi & expoſtulãdi fuit ratio,quũ tandiu ſe inopia premi & miſerè per diuerſa exilia iactari videret. Præſtabat enim, vt antè homo pecuarius fuerat, ignobilem degere in tugurio patris, quàm in Regem vngi, vt à patria eiectus,in ſummo dedecore & odio ageret. Ego tamen ſine interrogatione legere malo,vſquedum,vel quando,quod tamen ipſum paulò aliter interpretor quàm plerique: nẽpe quòd Dauid quamuis adhuc maneat priuatus homo,necdum ſibi promiſſo iure regio fruatur,ſectari tamen interea integritatem non differet. Senſus ergo eſt, Domine,quamuis longius me ſuſpenſum teneas,ego nihilominus integritati ſtudebo. Ita *medium domus ſuæ* palatio & publicis ædibus opponit:acſi diceret,intra priuatos parietes.

3 *Non ſtatuam coram oculis.* Poſtquam profeſſus eſt ſe in priuata vita probitatis & iuſtitiæ cultorem fore,ſicuti etiam bonos Principes hinc auſpicari decet:nũc addit,ſe in gerendo Principis officio hoſtem fore iniuſtitiæ & ſceleribus. *Rem* enim *peruerſam coram oculis ponere* tantundem valet ac ſibi proponere aliquid impiè agendũ. Auerſum igitur ab omni ſcelere ſe fore pronuntiat:vt certè nemo iuſtus & æquabilis erit iniuſtitiæ vltor, niſi qui ab ea penitus ex animo abhorret. Vnde ſequitur,non præſtare officium Reges, niſi puri ſint ab omni prauo conſenſu. Quidam עשׂות ſimul contexunt,ſubaudientes literam ל,acſi dixiſſet. Non proponam mihi quicquam impiè agẽdum,vel, Nulla prauitas mihi adlubeſcet, vt eam exequar. Sed alter ſenſus probabilior eſt,quòd vbi teſtatus eſt Dauid ſe nihil iniquitatis coram oculis ſuis paſſurum,mox ad confirmationem addat,ſe inimicum fore omnibus maleficiis. In poſtremo membro mutatio numeri eſt,ſi ad perſonas declinantium referas. Poteſt tamen de opere ipſo commodè exponi:acſi dixiſſet,nullis impiis defectionibus ſe fore affinem.

4 *Cor prauum.* Quòd prauum cor nonnulli de perfidis hominibus accipiunt, tãquã coactũ repudio. Deinde cõtextus reclamat, nã quum expoſitiuè mox addiderit,*malum non cognoſcam*, priore mẽbro haud dubiè ſe immunẽ fore à perfidia & prauitate affirmat. Ac ſumma eſt,Dauidẽ operã daturũ vt ſibi caueat ab omni maleficio:& quid ſit proximis iniuriam facere,neſciat.

5 *Detrahentem.* Hoc verſu clarius diſſerit de Regis officio,qui gladio armatus eſt ad coercẽdos improbos. Nã etſi meritò bonis omnibus diſplicẽt obtrectatio,ſuperbia,& alia vitia,nõ eſt tamẽ eorũ cuiuſq;è medio tollere ſuperbos vel obtrectatores, quia non ſunt inſtructi publica poteſtate,ſed manus habent ligatas. Atq; hæc diſtinctio tenẽda eſt, vt in modeſtia ſe cõtineant filij Dei,nec quiſquã vocationis ſuæ fines tranſiliat. Nam certè quandiu priuatus vixit Dauid,nunquã auſus fuiſſet hoc tentare,ſed ſolio impoſitus,gladium ſumpſit è manu Dei quẽ ad vlciſcẽda maleficia exereret. Species autẽ quaſdã deſignat,vt per Synecdochen ſignificet ſe omnium ſcelerum fore vindicẽ. Peſtis apprimè noxia eſt clancularia & furtiua detractio,perinde enim eſt acſi quis hominẽ per inſidias occidat:imò calumniator,non ſecus ac veneficus, incautos opprimit. Atq; hoc ſignum eſt peruerſæ & proditoriæ naturæ,ita lædere alterius famam vt non ſit defenſioni locus. Malum ergo hoc quia nimis paſſim graſſatur,& tamẽ minimè eſt tolerabile in hominũ vita, Dauid vlciſcẽdum ſuſcipit. Superbos deinde duabus loquendi formis

di formis notat. *Alios oculis* vocat, non quòd ſupercilia attollat quiſquis ſuperbus eſt: ſed quia vt plurimum elato vultu produnt ſuperbi animi ſui altitudinem. Vocat *latos corde*, quia inflatos eſſe & turgidos neceſſe eſt qui ad res magnas aſpirāt. Nihil enim illis ſatis eſt niſi deglutiāt totū mūdū. Atque hinc colligimus, non vigere rectum ordinem, niſi Principes reprimendæ ſuperbiæ ſedulò inuigilent, quæ ſecum neceſſariò & ferociam & crudelitatem trahit, parit contumelias, rapinas, & quoduis iniuriæ genus. Ita fiet vt ſimplices & quieti homines, potentiorum libidini expoſiti ſint, niſi oppoſita Principum authoritas, eorum audaciam arceat. Iam quum velit Deus piis Regibus deteſtabilem eſſe ſuperbiam, certum eſt ei perinde exoſam eſſe. ideóque à filiis ſuis placidam manſuetudinem requirit, quia profeſſus eſt eorum omnium hoſtis qui emergere altius conantur quàm ferat ipſorum conditio.

6 *Oculi mei ad veraces terræ, vt habitet mecum: ambulans in via integra, hic miniſtrabit mihi.*

7 *Non habitabit in medio domus meæ faciens fraudem: loquens fallacias non ſtatuetur coram oculis meis.*

8 *In matutinis perdam omnes impios terræ, ad exterminandum ex vrbe Iehouæ omnes operarios iniquitatis.*

6 עֵינַי בְּנֶאֶמְנֵי־אֶרֶץ לָשֶׁבֶת עִמָּדִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ תָּמִים הוּא יְשָׁרְתֵנִי׃

7 לֹא־יֵשֵׁב בְּקֶרֶב בֵּיתִי עֹשֵׂה רְמִיָּה דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא־יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי׃

8 לַבְּקָרִים אַצְמִית כָּל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ לְהַכְרִית מֵעִיר־יְהוָה כָּל־פֹּעֲלֵי־אָוֶן׃

6 *Oculi mei.* Ponit aliam virtutem cordati Principis, ſibi fore curę dicens, vt familiares ſibi reddat veraces terræ, eorúmque vtatur opera, & vt integros habeat miniſtros. Quidā generaliter accipiunt hanc particulam *vt mecum habitent*, hoc ſenſu, Non negligam bonos & innoxios: neque patiar iniuſtè vexari, ſed faciā vt tranquillo ſtatu mecum fruātur. Sed potius ſignificat ſibi delectum fore, ne promiſcuè aſſumat hos vel illos, ſed prudenter, qualis ſit quiſque, diſcernat, vt coniunctiſſimos ſibi habeat qui integrè viuunt, eóſque publicis muneribus præficiat. Ac *veraces* primo loco ponit: quia etiamſi quis virtutibus excellat, niſi tamen fidei & integritati ſit deditus, nunquam rectè in iudiciis verſabitur. Hoc autē notatu dignum eſt, quia licet optimus ſit Princeps, niſi tamen reſpondeāt miniſtri, eius innocentia vix ad ſubditos perueniet. Nam quum miniſtri ſint Principū manus, quicquid ille ſtatuerit, ſceleratè peruertent ſi auari ſint vel fraudulenti, vel rapaces. quod plus ſatis experientia notum eſt. Maior quidem pars Regum, præteritis bonis & integris, imò procul valere iuſſis, data opera miniſtros appetunt ſui ſimiles, & ad tyrannidem ſuam appoſitos: ſed in bonis & moderatis hęc quoque mollities apparet, vt peſſimis conſiliis regantur, & publica munera inconſideratè proſtituant.

7 *Non habitabit.* Poteſt hic verſus tam de aulicis omnibus qui publica iudicia exercent, exponi, quàm de miniſtris domeſticis. Sed quum nuper in genere de omnibus officiariis loquutus ſit, videtur nunc ſermonem propriè habere de cohorte regia. Nam hinc omnes corruptelæ: ſi primarij Regum amici, & alij familiares qui eorum aures occupāt, fallaces ſint ac doloſi, ſuo exemplo quaſi ſignum licentiæ attollent. Et fieri non poteſt vt qui domū ſuam temperanter non continet, tenendis populi gubernaculis ſufficiat. Vileſcit enim in publico authoritas quæ ne domi quidem gradum ſuum tenere poteſt.

8 *In matutinis.* Tandē concludit præcipuā curā ſe adhibiturū vt terrā purget improbis & ſceleratis hominibus. Dicit autem mane, quia ſi reſides ſint ac lenti Principes, nō ſatis tempeſtiuè occurrent ſanandis malis. Principiis ergo obſtandum: modò ne iracundiæ indulgeat iudex, vel ſe incōſideratè præcipitet. Plurali etiam numero notatur cōtinua ſtrenuitas: quia non ſatis eſſet Iudicem ſemel atque iterū pœnas de improbis ſeuerè & acriter exigere, niſi in hanc curam perſeueranter intentus eſſet. Damnatur autē hac voce in Principibus ſegnities, vbi improbos videntes audacter ad peccandum ruere, vel metu vel indulgentia diem de die trahūt. Meminerint ergo Reges & Magiſtratus ſe gladio armatos eſſe, vt Dei iudicia ſtrenuè & maturè exequantur. Non potuit quidē Dauid purgare omnibus inquinamentis terrā, quantumuis animoſè in eam rem incumberet: ſed tantùm promittit ſe abſque vllius perſonæ reſpectu ſeuerū fore iudicem ad tollēdos omnes impios. Iudicibus autem ſæpe obſtat timiditas, ne ſatis viriliter malos proteruientes compeſcant. Quare neceſſe eſt eſſe præditos ſpiritu inuictæ magnitudinis, vt freti Dei auxilio, munus ſibi iniunctum peragant. Deinde ambitio & gratia flexibiles eos reddit, ne æquabili tenore ſcelera vbi oportet puniant. Hinc colligimus quātopere placeat Deo ſeueritas quæ modū non excedit: & quàm rurſus non probetur crudelis humanitas, quæ improbis habenas laxat: ſicuti nulla eſt maior peccandi illecebra quàm impunitas. Ideo tenendum illud Solomonis, Qui iuſtificat impium & condemnat innocentem, vterque abominatio eſt Deo. Emphaticū etiam eſt quod addit, *vt noxios exterminem è ciuitate Dei.* Prou. 17. c. 15.

Nam ſi profanis etiam Regibus communiter mandata eſt ſcelerum vindicta, ſciebat Dauid ſanctiori vinculo ſe aſtringi, quum Eccleſiæ Dei præeſſet. Et certè qui tam honorificũ locum obtinent, niſi conatus omnes ſuos conferant ad purgandas ſordes, quantum in ſe eſt polluunt Dei Sacrarium: nec ſolùm erga homines infideliter ſe gerunt, bonorum ſalutem prodendo, ſed etiam in Deũ ipſum ſunt ſacrilegi. Iam quum regnum Dauidis obſcura tantùm fuerit regni Chriſti imago, ſtatuendus nobis eſt in medio Chriſtus, qui etſi patitur multos hypocritas, quoniam tamen futurus eſt mundi iudex, vocabit tandem omnes ad rationem, & ſegregabit agnos ab hœdis. Quòd ſi videtur longiorem moram facere, cogitandum nobis eſt de aurora illa quæ repente exurget, vt ſordibus purgatis vera puritas refulgeat.

ARGVMENTVM PSALMI CII.

Videtur hæc precatio fuiſſe dictata fidelibus quum in exilio Babylonico languerent. Primum autem mœſti & ſupplices, de ſuis afflictionibus queruntur: Deinde Vrbis ſanctæ & Templi reſtitutionem Deo commendant. Et quo maiore fiducia concipiant ſuas preces, promiſſiones Dei commemorant de fœlici tàm Regni quàm Sacerdotij renouatione: nec tantùm liberationem ſibi promittunt ab exilio, ſed etiam precantur vt Deus Reges & populos ſub obſequium ſuum cogat. Tandem interpoſita rurſus breui querimonia de triſti & afflicto ſuo ſtatu ſolatium petunt ex Dei æternitate: quia ſeruos ſuos in ſpem meliorem adoptans, à communi hominum ſorte ſegregauit.

Pſal. CII.

1 *PRecatio afflicto, quãdo conſtrictus erit, & coram Iehoua effundet meditationem ſuam.*	1 תְּפִלָּה לְעָנִי כִי־יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְהוָה יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ׃
2 *Iehoua audi precẽ meam, & clamor meus ad te veniat.*	2 יְהוָה שִׁמְעָה תְפִלָּתִי וְשַׁוְעָתִי אֵלֶיךָ תָבוֹא׃
3 *Ne abſcondas faciem tuam à me in die afflictionis meæ: inclina ad me aurem tuam, in die quo clamo feſtina, reſponde mihi.*	3 אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי בְּיוֹם צַר־לִי הַטֵּה־אֵלַי אָזְנֶךָ בְּיוֹם אֶקְרָא מַהֵר עֲנֵנִי׃

1 *Precatio.* Quiſquis ex Prophetis fuerit author Pſalmi, certum eſt, eum dictaſſe precandi formam pro Templi & Vrbis reparatione. Quod reſtringunt quidam ad tempus quo impediebatur à vicinis gentibus Tẽpli ædificatio, mihi nõ placet: potius exiſtimo ante reditũ populi, quum iam inſtaret promiſſæ redemptionis tempus, compoſitum fuiſſe Pſalmum. Tunc enim cœperunt Prophetæ magis erigere piorũ animos, iuxta illud vaticiniũ Ieſaiæ, Conſolamini, conſolamini populũ meum, dicet Deus veſter. Conſiliũ autem Prophetę fuit non modo animare populũ ad fiduciam, ſed curam & ſolicitudinem iniicere pro Eccleſiæ ſalute. Inſcriptio oſtendit in quem vſum & finem deſtinatus fuerit Pſalmus. Nam qui in præterito tẽpore vertunt, Oratio afflicto dum fuit conſtrictus, & effudit ſuã meditationem: videntur malè ſenſum reddere. Quin potius voluit eorũ anxietati ſuccurrere quorũ videbat collapſos animos: ac ſi diceret, Quanuis eos conſtringat mœror & deſperatio eſſe tamen adhuc precandi locum. Quidam verbum עטף vertunt, dum ſe abſcondet: ac putant metaphoricè exprimi geſtum precantis, dum pro mœrore faciem erigere non ſuſtinens, quaſi in ſinum ſe reuoluit & implicat. Mihi autem videtur concinna eſſe alluſio, dum ab vna parte, anguſtię animi & conſtrictio ponuntur: ab altera autem, precationum effuſio: vt ſciamus adeò non claudi ianuam precibus noſtris dum contracti dolore, lucem & conſpectũ hominum fugimus, vt tunc verè opportunum ſit tempus orandi: quia hæc vnica curis noſtris leuatio eſt, dum liberè corda noſtra effundere licet coram Deo. Verbũ quidem שיח ſæpe capitur pro orare, ſed quia ſignificat meditari, nomen ex eo deductum hîc propriè eſt meditatio. Notandum eſt præterea, his verbis admonitos fuiſſe Iſraelitas quomodo animis compoſitos eſſe deceret dum conciperent hanc precandi formam, ac ſi diceret: non aliis ſe eam præſcribere niſi quos angebat Eccleſiæ clades.

Ieſa. 40. a. 1.

2 *Iehoua audi.* Hęc vehemẽtia iterũ oſtendit non dictata fuiſſe verba quæ ſecuri & hilares effunderẽt, quod factũ non fuiſſet abſq; craſſo Dei ludibrio. Teſtãtur enim ſic loquendo, ſe diros cruciatus perferre, & ardere ingẽti deſiderio obtinendæ leuationis. Quare hæc verba ore nemo reſonare poterat, quin profanaret Dei nomẽ, niſi accederet ſerius animi affectus. Et circunſtãtia quã dixi notãda eſt, nos à Spiritu ſancto ita expergefieri dũ pro cõmuni Eccleſię ſalute orandus eſt Deus. Nam quũ priuatim ſibi curã quiſq; gerat, vix cẽteſimus quiſque Eccleſiæ malis, vt par eſt, afficitur: quò magis ſtimulis opus eſt, ſicuti Prophetã videmus multa verborũ cõgerie frigus & tarditatẽ corrigere. Cordis (fateor) partes eſſent linguã mouere, & dirigere ad precandum: ſed quia ſæpe flacceſcit, vel lẽtè & pigrè munus ſuũ exequitur, linguæ adminiculo opus habet. Eſt hîc igitur aliquid reciprocum: quia ſicuti cor præire verba debet ac formare, ſic & lingua ipſa cordis torpori opitulatur. Fieri quidem ſępe poterit vt fideles orent non tantùm ſeriò, ſed etiam ardenter, nec tamen vlla vox ab ore exeat: non tamen dubium eſt quin per clamorem intelligat Propheta vehementiam, ad quam erumpere cogit dolor.

Ne abſ-

3 *Ne abſcondas.* Quòd rogant ne faciem ſuã abſcondat Deus,non eſt ſuperuacuum.Nam quum iam per annos ſeptuaginta ferè contabuiſſet in exilio populus, auerſus poterat videri Dei fauor.Sed in extrema afflictione iubentur tamen ad preces confugere tanquã ad vnicum remedium.Dicunt enim ſe clamare *in die afflictionis*,non vt ſolent hypocritę,qui fremẽdo tumultuantur:ſed quia ſe à Deo tunc vocari ſentiunt. *Feſtina,reſponde.*Quia de his loquutionibus alibi fuſius fuit dictum,nunc breuiter tenere ſufficiat, Deum vbi permittit nobis infirmitates proprias ſine pudore coram ſe detegere,& ineptias noſtras ſuſtinet,pluſquam indulgenter nobiſcum agere.Certè coram eo querulari vt pueri ſolent, eius maieſtate minimè dignum eſſet,niſi hanc licentiam vltrò concederet.Libenter vtor hoc nomine,vt ſciant infirmi qui ad Deum accedere trepidant,tam comiter ſe inuitari,nequid à familiari acceſſu eos retardet.

4 *Quia conſumpti ſunt vt fumus dies mei,& oſſa mea quaſi focus exuſta ſunt.*	4 כי־כלו כעשן ימי ועצמותי כמוקד נחרו׃
5 *Percuſſum eſt tanquam herba & aruit cor meum, quia oblitus ſum comedere panẽ meum.*	5 הוכה כעשב ויבש לבי כי שכחתי מאכל לחמי׃
6 *A voce gemitus mei adhæſerunt oſſa mea carni meæ.*	6 מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי׃
7 *Similis factus ſum pelicano deſerti.fui quaſi bubo ſolitudinum.*	7 דמיתי לקאת מדבר הייתי ככוס חרבות׃
8 *Vigilaui, & fui quaſi paſſer ſolitarius ſuper tectum.*	8 שקדתי ואהיה כצפור בודד על־גג׃

4 *Quia conſumpti ſunt.* Sunt quidem hyperbolicæ loquutiones,ſed quæ tamen verè exprimunt quàm grauiter pios animos ſauciare debet Eccleſiæ deſolatio. Atque in hac parte ſe ipſum quiſque diligenter examinet.Niſi enim Eccleſiam pręferimus aliis omnibus curis,indigni ſumus qui cenſeamur inter eius membra Et quoties occurrunt iſtæ loquendi formę,ſciamus nobis exprobrari noſtram ignauiam, quia Eccleſiæ incommodis minus afficimur quàm decebat.Dies ſuos *fumo* comparat:oſſa autem,foci lapidibus,quos temporis ſucceſſu ignis tandem abſumit.Per *oſſa* verò intelligit quicquid eſt roboris in homine.Et certè niſi ſenſu carerent,fieri non potuit quin illud triſte ſpectaculum iræ Dei ſiccaret eorum oſſa, totúmque vigorem abſumeret.

5 *Percuſſum eſt.* Sequitur tertia ſimilitudo,vbi dicit cor ſuum inſtar herbæ percuſſæ eſſe emarcidum,ac prorſus aridum.Plus autẽ quiddam exprimere voluit Propheta,quàm ſi dixiſſet cor ſuum eſſe arefactum , & oſſa ad ſiccitatem redacta: nempe ſicut herba quum ſecatur,non amplius poteſt terræ ſuccum haurire,nec retinere quem à radice vigorem trahebat, ſic intelligit cor ſuum quaſi euulſum vel reſectum, naturalibus fomentis deſtitui. *Oblitus ſum comedere.*Hoc eſt,tantus fuit mœror,vt neglexerim ordinarium cibum. Edebant quidem in exilio fideles:& hoc fuiſſet impię deſperationis ſignum,inedia ſe conficere:ſed intelligit ſe mœrore conſtrictũ reſpuiſſe omnia oblectamenta,vt etiam cibo & potu ſe fraudaret.Quãquam autem ſolitum victum omittunt fideles, dum voluntario ieiunio iram Dei ſuppliciter deprecantur: non tamen de hac inediæ ſpecie nunc loquitur Propheta , ſed quam affert maior vis triſtitiæ vnà cum ciborum faſtidio & tædio rerum omnium. Tandem addit corpus ſuiſſe quaſi tabidum,vt oſſa cuti adhæreſcerent.

7 *Similis factus ſum.* Pro nomine *pelicani*,alij onocrotalon, alij cucullum ponunt.pro bubone Græcus interpres nycticoracem reddidit.Sed quia aues ſunt Iudæis quoque incognitæ, ſimpliciter tenere ſufficiat,notari hoc verſu funeſtas aues,quæ in latebroſis montibus ac deſertis habitant,quarum adeò amœnus & ſuauis cantus non eſt,vt horrorem potius incutiat. ac ſi diceret,ſe ab hominum conſuetudine remotum ſimilem propè fuiſſe beſtiæ ſylueſtri. Et certè quanuis dęgerent fideles in regione culta & fertili,certum tamen eſt totam Chaldęam & Aſſyriam inſtar deſerti illis fuiſſe,quum Templum & patria vnde eiecti erant,obſtrictas teneret corũ mentes.Tertia ſimilitudo à paſſere ſumpta,luctũ inquietudinis plenũ denotat. Etſi enim צפור quamlibet auem ſignificat, hîc tamen non dubito pro paſſere accipi.Solitarium autem vocat,quia viduatus ſit compare.Scimus autem auiculas illas tam impatienter viduitatem ferre,vt ferè luctum omnem ſuperent.

9 *Quotidie exprobarũt mihi inimici mei:& inſanientes in me per me iurarunt.*	9 כל־היום חרפוני אויבי מהוללי בי נשבעו׃
10 *Quia puluerem tanquam panem comedi, & potum meum cum fletu miſcui.*	10 כי־אפר כלחם אכלתי ושקוי בבכי מסכתי׃

Daniel.9.

11 *A facie indignationis tuæ & iræ tuæ: quia extuliſti me, & proieciſti me.*

12 *Dies mei tanquam vmbra inclinata, & ego tanquam herba arui.*

11 מִפְּנֵי־זַעַמְךָ וְקִצְפֶּךָ כִּי נְשָׂאתַנִי וַתַּשְׁלִיכֵנִי׃

12 יָמַי כְּצֵל נָטוּי וַאֲנִי כָּעֵשֶׂב אִיבָשׁ׃

9 *Quotidie.* Hac circunſtantia ſibi miſericordiam conciliāt fideles, quòd hoſtibus ſuis non tantùm ſint ludibrio, ſed etiam execrationi. De hac ergo indignitate conqueritur Propheta, quòd electo Dei populo impij tam probroſè inſultent: vt etiam mutuentur ex eius cladibus iurandi formulam. Hoc autem fuit Iudæos ſumere quaſi inſigne maledictionis exemplar. Hodie verò quum peræquè ſibi fræna laxent impij ad petulantiam, diſcamus his armis nos munire, quæ hoc tentationis genus quamlibet aſperum ſuperent. Nam Spiritus ſanctus hanc precandi formā dictando, teſtari voluit, Deū talibus contumeliis moueri vt ſuis ſuccurrat, quemadmodum habetur apud Ieſaiam, Quem probris affeciſti? & cui conuitiatus es? contra quem
Ieſa.57.c.23. exaltaſti vocem? nempe contra ſanctum Iſraelis. Dixerat autem proximo antè verſu, Deſpexit te filia Sion: ſuper te concuſſit caput, filia Ieruſalem. Hæc certè inæſtimabilis eſt conſolatio, proteruia hoſtium noſtrorum magis accendi Deum, vt ſe ad opem nobis ferendam accingat. Secundo membro crudelitatem hoſtium magis exprimit, *furere* eos dicens. Quum autem verbum הלל ſignifi[illegible]t vt plurimum laudare, poſſet per antiphraſin ſumi, Qui me vituperant. Sed præſtat ſequi quod vſu magis receptum eſt. Quòd autem exiſtimant quidam vocari inſanos, qui ſuam amentiam prodebant, vt conſtaret re ipſa nihili eſſe homines, imò quaſi fæcem & quiſquilias videtur nimis detortum. Sufficiat igitur ſenſus ille, quòd fideles ſæuitiæ vel furioſi odij accuſent maledicos

10 *Quia puluerem.* Quidam inuerſum eſſe ordinem putant, ac notam ſimilitudinis כ præpoſitam nomini לחם debere præfigi nomini אפר: ac ſi dictum eſſet, Ego in pane meo nihilo plus reperio ſaporis quàm in puluere. quia ſcilicet ciborum faſtidium generet cordis mœſtitia. Sed ſimplicius eſt, *puluerem comediſſe loco panis*, qui humi proſtrati iacerent, vt quaſi terram lingerent. Scimus enim ſolenne fuiſſe lugentibus, pronos in terra iacere. Quanquam aliud dicere voluit Propheta: nempe, quum cibum ſumeret, non fuiſſe menſam appoſitam, ſed panem ſordidè fuiſſe in terra proiectum. Ergo in perſona fidelium dicit, ſe ita fuiſſe terræ affixum, vt ne cibi quidem ſumendi gratia inde ſurrexerit. Quo etiam ſpectat poſterius membrum, *potum cum fletu miſcere*. Nam quum mœrorem cohibere pauliſper ſoleant qui lugent, dum ſe reficiūt cibo, dicit Propheta nihil ſibi fuiſſe intermiſſionis à luctu. Quidam in priore membro non legunt, ſicut panem: ſed in pane: & quum magna ſit affinitas inter כ & ב, mihi magis probatur lectio illa, quia melius ſecundo membro reſpondet.

11 *A facie indignationis.* Iam exprimit Propheta triſtitiæ magnitudinem non ſimpliciter ex incōmodis vel ærumnis ortam fuiſſe, ſed ex pœnæ diuinitus inflictæ ſenſu. Et certè nihil eſt quod tam grauiter nos vulnerare debeat, quàm vbi ſentimus Deum nobis infenſum. Huc ergo ſpectat Prophetæ ſermo, Domine non tantùm quæ profanis hominibus venirent in mentem reputo, ſed ſenſum potius meum conuerto ad iram tuam: quia niſi nobis aduerſus eſſes, potiremur hæreditate abs te data, vnde nos meritò furor tuus expulit. Eſt autem vtilis admonitio, quum nos manu ſua Deus percutit, non tantùm ad ictus ingemiſcere, vt ſolēt ſtupidi homines: ſed præcipuè cauſam expendere, vt ſeriò humiliemur. Poſterius membrum duplicem ſenſum admittit. quia enim in ſublime attollimus quæ volumus durius ad terram allidere, poſſet violenta deiectio notari his verbis, Tu me alto & præcipiti iactu fortius contriuiſti, quàm ſi è gradu deiectus forem. Sed videtur eſſe alia doloris amplificatio. quia enim nihil acerbiùs eſt quàm ex beato ſtatu detractos, in vltimas miſerias coniici. Propheta hîc dolenter conqueritur priuatum fuiſſe Dei populū prȩclaris beneficiis quibus olim ornatus fuerat, vt ipſa beneficiorum Dei memoria, quæ ad ſolatium valere debuerat, magis exaſperet dolorem. Nec verò hoc fuit ingratitudinis, trahere in materiam luctus prȩterita Dei beneficia, quum agnoſcerent ſua culpa ad miſerā & fœdā nuditatem redactos ſe fuiſſe. Neque enim Deum oblectat mutatio, vt poſt breuem ſuæ bonitatis guſtum nos ſtatim fruſtretur: ſed quemadmodum inexhauſt[illegible] eſt eius bonitas, ſic perpetua in nos flueret eius benedictio, niſi eius curſum abrumperent [illegible]a peccata. Quòd ergo beneficiorum Dei recordatio dolores noſtros lenire debet, id non lu[illegible]t quominus magis nobis doleat ex alto cecidiſſe, dum apparet nos prouocaſſe irā Dei, vt ſi[illegible]gniam & beneficā manum à nobis retraheret. Sic dum reputamus, imaginem De[illegible] quæ in [illegible]um conſpicua erat, fuiſſe fulgorem cæleſtis gloriæ: ex oppoſito autem nobis occurrit pu[illegible]nda fœditas, quā nobis in ſignum iræ ſuæ Deus inuſſit: fieri certè nequit quin acerbius nos vulneret iſta comparatio. Ergo quoties Deus ornamentis quæ contulerat, nudatos quaſi proſtituit ad opprobrium, diſcamus ideo maiorem nobis eſſe lugendi cauſam, quia lucem culpa noſtra conuertimus in tenebras.

12 *Dies mei tanquam vmbra.* Scimus, dum ſol capitibus noſtris imminet, in ipſo ſcilicet meridie, non perſpici tam ſubitas mutationes vmbrarum: ſed vbi vergere ad occaſum incipit, ſingulis

gulis ferè momentis variant vmbrę. Hæc ratio eſt cur diſertè *vmbrã inclinantem* nominet. Etſi autem videtur hoc commune eſſe cunctis mortalibus quod in perſonã afflictæ Eccleſiæ Propheta confert: ſpecialis tamen hæc ratio in calamitate exilij valuit. Verùm quidem eſt, ſimul-ac vergimus ad ſenium, exiguo tempore nos collabi: ſed id Propheta etiã in medio ætatis flore populo Dei accidiſſe conqueritur. Dierum enim nomine totum vitæ curriculum deſignat: ac ſi diceret exilium piis fuiſſe quaſi ſolis occaſum, eò quòd celeriter cõciderent. Tandem repetit ſimilitudinem *herbæ arefactæ*, qua nuper vſus fuerat, ſignificãs vitam in exilio fuiſſe mœroribus implicitam, qui ipſum vitalem ſuccum exurerent. nec mirum, quum centum mortibus deterior eſſet illa viuendi conditio, niſi ſpe futuræ redemptionis ſuffulti fuiſſent. Etſi autem non fuerunt prorſus tentatione obruti: non tamen leuem triſtitiam concipere oportuit quòd à Deo eſſent abdicati.

13 *Et tu Iehoua in perpetuum habitabis: & memoria tui in generationem & generationem.*	13 וְאַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וְזִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר׃
14 *Tu exurges, misereberis Sionis: quia tempus miſerandi eius, quia venit ſtatutum tempus.*	14 אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי־עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד׃
15 *Quia diligunt ſerui tui lapides, eius & pulueris eius miſerebuntur.*	15 כִּי־רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ׃

13 *Et tu Iehoua.* Quod Propheta ſe ad bonam ſpem erigere volens, ſibi proponit æternum Dei ſtatum, videtur longè petita conſolatio. Quid enim hoc ad nos, ſi Deus immutabilis, & ſemper idẽ in ſolio cæleſti ſedet, quando interim fragilis & caduca conditio ne ad momẽtum quidem ſtare nos ſinit? imò ex notitia beatę quietis, qua Deus fruitur, melius apparet vitã noſtram merum eſſe ludibrium. Sed Propheta in memoriã reuocans promiſſiones, quibus teſtatus fuerat Deus ſibi curæ fore Eccleſiã, ac præcipuè illud inſigne fœderis caput, Habitabo in Exod. 25.
medio veſtri: ſacro hoc & inſolubili vinculo fretus nõ dubitat pios in ſqualore iacẽtes, ſocios a.8.
& conſortes facere cæleſtis gloriæ quam Deus inhabitat. Atque huc quoque ſpectat nomen *memoriæ*. Quorſum enim nobis prodeſſet ſtare ęternam Dei eſſentiam, niſi in cordibus noſtris vigeret eius cognitio, quæ ex gratuito fœdere cõcepta, fiduciã mutuæ inter nos & ipſum coniunctionis generat? Sit igitur hæc ſumma, Tametſi fœno arido ſimus ſimiles, concidamus ſingulis momẽtis, parum diſtemus à morte, imò iam quaſi in ſepulchro habitemus: quia tamen fœdus nobiſcum pepigit Deus, quo ſe promiſit populi ſui fore cuſtodem, ſéque nobis cõiunxit hac lege vt ſemper in medio noſtri habitet, bene eſſe ſperãdũ: & quanquã, ſi in nobis ſubſiſtimus, nihil reſtat præter meram deſperationem, erigẽdas eſſe mẽtes ad cæleſte ſoliũ, vnde nobis Deus tandem manũ porriget. Quiſquis mediocriter exercitatus eſt in Scripturis, agnoſcet hoc nobis eſſe agendum quoties multæ mortes nos obſident, nempe quũ ſemper maneat Deus ſui ſimilis, ac ne vlla quidem obumbratio in eum cadat, nihil impedire quominus nos iuuet: atque id facturum, quia verbum habemus quo ſe nobis deuinxit, quia memoriam ſui apud nos depoſuit, quæ ſanctam & inſeparabilem ſocietatem continet.

14 *Tu exurges.* Hæc illa eſt conſequentia cuius memini, Deus æternus eſt, ergo *miſerebitur Sionis*. Æternitas autem, in memoria aut verbo ſpectanda eſt, vbi ſe nobis obligãs, ſalutis noſtræ cuſtodiam ſuſcipit. Porrò quia non deeſt ei potẽtia, nec fieri poteſt vt ſe ipſum abneget, timendũ non eſt quin ſuo tempore impleat quod promiſit. Diximus alibi *ſurgendi* verbũ ad ipſam experientiã referri quæ nobis apparet. Quanuis enim quieſcat immutabilis, potentiam tamen exerens, ſuam altitudinem externo actu (vt loquuntur) demõſtrat. Ac Propheta quidem vbi de inſtauratione Eccleſiæ agitur, eius cauſam ſibi proponit Dei miſericordiã: ſed eam facit duplicẽ, ideóque diuerſis verbis vtitur. Quod ad priorẽ miſericordiæ ſpeciem attinet, hæc eius ratio eſt, quia hîc nihil loci habent merita, nec aliunde adduci poteſt Deus vt Eccleſiã ſuã ædificet, cauſam ſumit à gratuita ſua bonitate. Deinde ſecundã miſericordiam adiungit, quæ promiſſionibus annexa erat, *Tu* ergo *misereberis, quia tempus iam adeſt beneplacito tuo præfixum*. Interea cõſiliũ Prophetæ fuit, euehere Dei miſericordiã, vt ſcirent fideles in ea ſola incluſam eſſe ſuã ſalutẽ. Sed iam videndũ eſt quodnã tempus intelligat. מועד enim Hebręis dies omnes ſtatos vel condictos ſignificat. Ergo non dubiũ eſt quin reſpiciat ad vaticinium Ieremię quod legitur capite 29. b. 12. & repetitur ſecũdi libri Chronicorum vltimo capite, b. 10. Fideles enim, ne in ipſa diuturnitate malorum deficerent, recumbere oportuit in ſpem illã, finem exi-
lio fuiſſe diuinitus impoſitũ, ne duraret vltra ſeptuaginta annos. Et videmus Danielem in hac Daniel. 9.
cogitatione fuiſſe verſatum, quum precari pro Eccleſiæ reparatione vellet. Hoc quoq; modo a.2.
nunc Prophetæ conſilium fuit, quo ſe & alios animaret ad intrepidè orandũ, celebre illud vaticinium Deo proferre, vt triſte exiliũ finiret. Et ſanè niſi in precibus ſemper nobis occurrant Dei promiſſiones, vota quaſi fumos in aërem iactamus. Simul notandum eſt, quanuis appropinquaret, vel iam impletũ eſſet tempus redemptionis promiſſæ, Prophetam tamen non ceſſare à precibus, ad quas nos Deus verbo ſuo ſollicitat: quanuis etiam tempus eſſet condictum,

ſic Deum appellat Propheta de ſuo pacto, vt confugere ad meram eius bonitatem non deſinat: quia promiſſiones quibus fidem ſuam obſtringit, eius gratiam minimè obſcurant.

15 *Quia diligunt.* Hoc ad Cyrum & Darium reſtringi prorſus ineptum eſt: ac miror quoſdam ex noſtris tam frigido commento ſubſcribere. Nam Rabbinos mirum non eſt ſtultas argutias nimis cupidè venari. Scio alicubi impios vocari Dei ſeruos, quia per eorum manũ exe-
Iere.25.b. quitur ſua iudicia: imò fateor Cyrum nominatim dici electum Dei ſeruum: ſed neque eũ ne-
9. que Darium Spiritus ſanctus tam honorifico titulo dignatus eſſet ſine circunſtantia. Deinde
Ieſa.44. probabile eſt compoſitum fuiſſe Pſalmum antequam edictum promulgaſſent de populi redi-
d.28. tu. Ergo ſoli fideles in catalogo ſeruorum Dei ſimpliciter cenſentur: quia illis propoſitum eſt tota vita, Dei vocationi obſequi. Ego certè non dubito quin cõmuniter de tota Eccleſia loquatur: ac ſi diceret, nõ ab vno tantùm homine concipi hoc votũ, ſed totum Eccleſiæ corpus in eodẽ eſſe conſenſu. Nã quo Deũ melius inclinet, pios omnes quotquot tunc erant in mundo, ſuffragatores ſibi aduocat. Et certè ad fiduciam augendam hoc non parũ valet, quaſi in vna perſona preces ab omnibus ſimul concipi: ſicuti Paulus ſecũdę ad Corinth.1.b.11. notat. Subeſt autem in verbis põdus, quia *lapides Sionis* vocat deformem materiam quæ ſupererat ex ruinis: vt ſignificet non tantùm fuiſſe olim conſpicuo illo templi ſplendore captos fideles, quũ poſſet non tantùm allicere oculos hominum, ſed rapere in ſui admirationem omnes ſenſus: ſed quanuis ſubuerſum ſit Templũ, & deformis tãtùm vaſtitas illic appareat, fideles tamẽ in eius amore manere defixos, in putridis lapidibus & corrupto cæmento agnoſcere Dei gloriam. Et certè quum Dei auſpiciis cõditum fuiſſet Templum, & reparatio eius ab eodẽ Deo promiſſa, non oportuit ab eius ruinis auelli piorũ affectus. Interea ne ipſos frangerent Gentiũ ludibria, in verbo Dei aliud ſpeculari neceſſe fuit, quàm oculis cernerẽt. Nam quia locũ ſciebant Deo ſacrum eſſe: & rurſus illic erigendum eſſe Templum, quanuis mutili & cõciſi lapides iacerent ſine ordine, diſiectáque eſſet inutilis materia: non abiiciũt fideles Templi reuerentiam. Ergo quo triſtior eſt Eccleſiæ deſolatio, eo minus alienari nos oportet ab eius amore. Quin potius hæc miſericordia, gemitus & ſuſpiria elicere nobis debet. quæ doctrina vtinã noſtrę ętati non adeò conueniret. Nam etſi alicubi Deus habet ſua tẽpla, vbi viget purior eius cultus, ſi tamen oculos coniicimus in totum orbem, quia vbiq; calcatur verbũ Dei, & innumeris profanationibus eius cultus fœdatur: certè ſanctum eius templũ triſtibus ruinis vbiq; dilapſum eſt: imò Eccleſiolæ iſtæ in quibus Deus habitat, laceræ ſunt ac diſperſæ. Quid hæc tuguria ad ſplendidum illud ædificiũ quod apud Ieſaiam, Ezechielem & Zachariam deſcribitur? Sed nulla deſolatio obſtare debet quominus amemus Eccleſiæ lapides & puluerem. Papiſtas ſinamus in ſuis altaribus, magnis ſtructuris, & aliis pompis ſuperbire: quia totus ille profanus ſplendor nihil aliud eſt quàm abominatio coram Deo & Angelis. veri autem templi ſacræ ſunt ruinæ.

16 *Et timebunt Gentes nomen Iehouæ, & omnes Reges terræ gloriam tuam.*

17 *Quia ædificauit Iehoua Sion, viſus eſt in gloria ſua.*

18 *Reſpexit ad precem ſolitarij, & non contempſit precem eorum.*

19 *Scribetur hoc ad generationem poſteram, & populus creatus laudabit Deum.*

16 וייראו גוים את־שם יהוה
וכל־מלכי הארץ את־כבודך׃

17 כי־בנה יהוה ציון נראה
בכבודו׃

18 פנה אל־תפלת הערער
ולא בזה את־תפלתם׃

19 תכתב זאת לדור אחרון ועם
נברא יהלל־יה׃

16 *Et timebunt.* Fructũ liberationis deſcribit Propheta, quòd inde illuſtris reddetur Dei gloria populis & ipſis Regibus. Quo tacitè ſignificat, oppreſſa Eccleſia, ſimul Dei gloriã deiici: ſicuti haud dubiè tũc deriſui fuit impiis Deus Iſrael, acſi facultas cum deficeret ad opem ſuis ferendam. Dicit ergo Propheta, ſi Deus populum ſuum redemerit, fore hoc notabile potentiæ eius ſpecimen, quòd Gentes cogat eum reuereri quem ſubſannant. *Deum* enim *viſum eſſe in gloria ſua* dicit, vbi Eccleſiam ſuam eduxit è mortis tenebris: ſicuti de prima redemptione alibi canitur. Factus eſt tunc Iuda in ſanctitatem eius, Iſrael fuit poteſtas eius. Ita hoc loco
Pſal. 114. Deus populũ iterũ ſibi colligens qui diſperſus fuerat, & quaſi à morte ſuſcitãs Eccleſiã appa-
a... ruit in ſua gloria. Atq; hęc non vulgaris cõſolatio eſt, tantum eſſe Dei erga nos amorẽ, vt decus ſuum in ſalute noſtra fulgere velit. Quanuis autem inter medias afflictiones fidelibus abſcondita fuerit virtus Dei, eã tamen ſemper fidei oculis & in ſpeculo promiſſionũ intuiti ſunt.

18 *Reſpexit.* Hoc notatu dignum eſt, precibus fideliũ aſſcribi piorũ redemptionem. Quanuis enim nonniſi mera clementia fuerit adductus Deus ad liberãdam Eccleſiam, ſicuti gratis pollicitus fuerat id ſe facturum: vt tamen ſtimulet fideles ad ſtudiũ precandi, hoc idem quod ſponte facturus eſt, eorũ votis ſe daturũ aſſerit. Neque hæc duo inter ſe pugnant, Deum gratuita miſericordia ſeruare Eccleſiam, & in ea ſeruanda propitiũ eſſe ſuorum votis: quia quum gratuitis promiſſionibus annexæ ſint preces, harũ effectus ex illis fluit. *Preces* autẽ *ſolitarij* exaudi-

auditas fuiſſe dicens, non loquitur tantùm de vno homine, quia mox plurali numero vtetur: ſed Iudæos omnes quandiu eiecti à patria exularunt in alieno ſolo, vocat *ſolitarios:* quia vtcunque Aſſyria & Chaldęa regiones eſſent apprimè fertiles & amœnæ, non ſecus tamen illic vagati ſunt miſeri exules, quàm in deſerto, vt alibi diximus. Cæterùm vt tunc populus ſolitarius gemendo gratiam adeptus eſt, ita quáuis nunc diſperſi ſint fideles, nec legitimos habeant conuentus, Dominus tamen in hac vaſta diſſipatione eorum gemitus exaudiet, modò ſyncero fidei conſenſu ſimul aſpirent ad reſtitutionem Eccleſiæ.

19 *Scribetur hoc.* Magis extollit redemptionis fructum, quo ſe & alios omnes ad ſpem impetrandi animet. His autem verbis ſignificat memorabile fore hoc Dei opus, cuius laus propaganda ſit in multas ętates. Scimus enim multa eſſe laude digna, quorum tamen memoria euaneſcit: ſed Propheta ſalutem Eccleſiæ pro qua rogat, à vulgaribus beneficiis diſcernit. *Scribendi* verbo ſignificat hiſtoriam publico monumento dignã eſſe, vt tranſmittatur eius memoria ad poſteros, & ſubeſt concinna antitheſis inter nouam populi creationem & præſentẽ interitum, quam interpretes malè prætereunt. Populo enim abdicato, extincta quodãmodo erat Eccleſia. Certè mortuũ videri poterat eius nomen, quũ Iudæi profanis Gẽtibus permiſti, nullum corpus efficerent. Itaque reditus quaſi ſecunda fuit natiuitas: ideóque nõ abs re Propheta nouam creationem expectat: quia vtcunque periſſet Eccleſia, perſuaſus erat Deum mirabili virtute facturum eſſe vt de integro rediuiua ſurgeret. Atque hic locus inſignis eſt, nõ ſemper ita ſeruari Eccleſiam vt ſuperſtes appareat, ſed vbi mortua videtur, repente nouã creari, quoties ita Deo viſum eſt. Nulla igitur deſolatio hanc nobis ſpem adimat. ſicuti ſemel Deus ex nihilo mundum condidit, ita proprium eſſe eius opus, Eccleſiam ex mortis tenebris eruere.

20 *Quia proſpexit ex ſublimi* loco *ſanctitatis ſuæ, Iehoua è cælis in terram reſpexit.*	20 כִּי הִשְׁקִיף מִמְּרוֹם קָדְשׁוֹ יְהוָֹה מִשָּׁמַיִם אֶל־אֶרֶץ הִבִּיט׃
21 *Ad audiendum gemitum vincti, ad ſoluendos filios mortis:*	21 לִשְׁמֹעַ אֶנְקַת אָסִיר לְפַתֵּחַ בְּנֵי תְמוּתָה׃
22 *Vt narretur in Sion nomen Iehouæ, & laus eius in Ieruſalem,*	22 לְסַפֵּר בְּצִיּוֹן שֵׁם יְהוָֹה וּתְהִלָּתוֹ בִּירוּשָׁלָםִ׃
23 *Dum colligentur populi ſimul, & regna vt ſeruiant Iehouæ.*	23 בְּהִקָּבֵץ עַמִּים יַחְדָּו וּמַמְלָכוֹת לַעֲבֹד אֶת־יְהוָֹה׃

20 *Quia proſpexit.* Nunc Propheta redemptionem, ad quam anxiè ſuſpirat, perinde amplectitur ac ſi peracta eſſet. ac ne tantum Dei beneficium obſcuret hominum malignitas, apertè & diſertis verbis laudem ſuam Deo vendicat: ſicuti etiam multis modis coactus fuit populus agnoſcere Dei manum. Nam multò antè quàm in exilium tractus foret, hæc clades fuerat prædicta, vt teſtatum eſſet Dei iudicium. Simul promiſſa fuerat liberatio, & tempus notatum vſque ad LXX. annos. Non potuit igitur hominum ingratitudo excogitare vel comminiſci alias cauſa reditus, quàm meram Dei bonitatem. Dicit ergo *Deum è cælo reſpexiſſe*, ne gratiæ & fauori Cyri Iudæi acceptam ferant ſalutem palàm è cælis profectã. *Sublimis* locus *Sanctuarij* tantundem hìc valet ac cęlum. Nam ſicuti Templum alibi habitatio Dei vocatur, reſpectu hominum: ita ne quid terrenum de ipſo Deo imaginemur, domiciliũ ſibi in cęlo aſſignat: non quòd incluſus ſit cælo, ſed vt ſupra mundum à nobis quæratur. Poſtea iterum repetit quod de precibus attigerat, vt iterum excitet piorum corda ad orandũ: deinde vbi liberati fuerint, ſentiant fidei ſuæ hoc cõceſſum quòd promiſſionibus freti, ſurſum direxerint ſuos gemitus. *Vinctos* autem dicit, quia etſi compedibus nexi non erant, captiuitas tamen eorum inſtar duriſſimi carceris erat. Imò paulò pòſt dicit *morti fuiſſe deſtinatos*, vt tandem ſentiant actum fuiſſe de ſua ſalute, niſi extraordinaria Dei virtute à morte erepti eſſent. Pſal.16.b.8.& 76.a.3.

22 *Vt narretur.* Hìc amplior & vberior quàm antehac celebratur redemptionis fructus: quia nõ tantùm ad gratias Deo agendas in vnum coaleſcẽt Iudæi, ſed in patriã reducti, ſecum etiam Reges & populos in fidei vnitatẽ & eundem Dei cultum colligent. Hoc verò tũc prorſus incredibile fuit, non modò in Templo diruto & exciſo breui reſonaturas Dei laudes vt olim, ſed venturos vndique populos, & Iudæis, qui tunc quaſi putridũ erant cadauer, aggregandos ad Deum colendum. Ratione quidem hac vtitur Propheta ad ſpem reditus dandã populo, quòd impoſſibile ſit, locum illum quem Deus ſibi delegit, perpetuò deſeri: ſed nouã materiam laudandi Dei fore denuntiat, quia nomen Dei adorabitur ab omnibus populis. nec tantùm ex gẽte vna cõſtabit Eccleſia, ſed ex toto orbe. Quod ſcimus Chriſti auſpiciis fuiſſe completum, ſicuti etiam teſtatum fuerat vaticinio ſancti Iacob, Ad ipſum erit collectio Gentium. Sed quia Prophetis ſolenne eſt continuare liberationem ab exilio Babylonico vſque ad Chriſti aduentũ, Propheta non partem vnam duntaxat arripit, ſed perducit gratiam Dei vſque ad ſuum finem. Etſi autem neceſſe nõ fuit Ieroſolymam aſcendere quicunque ad Chriſtum conuerſi ſunt, more tamen vſitato legalem cultũ poſuit tanquam ſymbolũ veræ pietatis. Cęterùm Gene. 49.b.10.

Ieſa.61. a. 3. diſcamus ex hoc loco nunquam melius celebrari Dei nomen quàm dum propagatur religio & creſcit Eccleſia, quæ ideo vocatur plantatio in laudem Dei.

24 *Afflixit in via robur meum coarctauit dies meos.*

25 *Dixi, Deus mi, ne tollas me in dimidio dierum meorum: in generationem generationum anni tui.*

26 *Prius terram fundaſti, & opus manuum tuarum cœli.*

27 *Ipſi peribunt, & tu permanebis, & omnes quaſi veſtimentum veteraſcent: quaſi veſtem mutabis eos, & mutabuntur.*

28 *Et tu idem, & anni tui non deficient,*

29 *Filij ſeruorum tuorum habitabunt, & ſemen eorum coram te ſtabilietur.*

24 עִנָּה בַדֶּרֶךְ כֹּחוֹ קִצַּר יָמָי׃
25 אֹמַר אֵלִי אַל־תַּעֲלֵנִי בַּחֲצִי
יָמָי בְּדוֹר דּוֹרִים שְׁנוֹתֶיךָ׃
26 לְפָנִים הָאָרֶץ יָסַדְתָּ וּמַעֲשֵׂה
יָדֶיךָ שָׁמָיִם׃
27 הֵמָּה יֹאבֵדוּ וְאַתָּה תַעֲמֹד
וְכֻלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ כַּלְּבוּשׁ
תַּחֲלִיפֵם וְיַחֲלֹפוּ׃
28 וְאַתָּה הוּא וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא
יִתָּמּוּ׃
29 בְּנֵי־עֲבָדֶיךָ יִשְׁכּוֹנוּ וְזַרְעָם
לְפָנֶיךָ יִכּוֹן׃

24 *Afflixit in via.* Querimoniam hanc inſcitè, meo iudicio, quidam ad tempus illud reſtringunt quo exhibitæ fuerunt Iudæis moleſtiæ, poſtquam data fuerat redeundi libertas. Potius in voce itineris aut viæ metaphora eſt. Nam quum meta veteris populi eſſet Chriſti exhibitio, iure afflictos ſe queruntur in medio ſtadii curſu. Atque ita Deo ſuam promiſſionem obiiciunt, quòd quum temere non cucurrerint, ſed ſequuti ſint eius fidem, in medio itinere attriti fuerint eius manu. Non expoſtulant quidem cum Deo, ac ſi ſpem eorum fruſtratus eſſet: ſed quia perſuaſi ſunt eum non agere fallaciter cum ſuis cultoribus, hac querimonia ſe ad bene ſperandum confirmant. Eodem ſenſu addunt *dies ſuos fuiſſe conciſos*, vel in anguſtum redactos, quia ad tempus plenitudinis reſpiciunt, quod, niſi Chriſto patefacto, ſuſpenſum ſemper fuit: ideo ſequitur *Ne perimas me in dimidio dierum meorum.* Nam ſpatium inter medium vſquedum apparuiſſet Chriſtus, dimidię vitæ cõparant: quia matura Eccleſiæ ætas, Chriſti demum aduentu completa fuit, vt diximus. Etſi enim prædicta illa calamitas fuerat, ſic tamen ferebat natura fœderis, vt populũ illum Deus ſub manu ſua protegeret ac tueretur: ideóque exilium violenta quædam ruptura fuit: quo maiore fiducia rogarunt pij ne ante tempus in medio itinere raperentur. Neque enim hoc modo finxerunt ſibi certum vitæ ſpatium: ſed quia Deus gratis eos adoptans, hac lege dederat vitæ initium vt eos ad Chriſti vſque aduentum foueret, iure licuit hanc promiſſionem in medium proferre: ac ſi dicerent, Domine tu vitam nobis pollicitus es nõ tridui, vel vnius menſis, vel paucorum annorum, ſed donec renouares totum orbem, & colligeres omnes populos ſub manu Chriſti tui. Quid ergo ſibi vult interitus in medio curſu? Quæ ſequitur ratio, videtur nihil ad præſentem cauſam facere. Nam etſi æternus eſt Deus, an ideo æterni erũt homines? Sed Pſal. 90. a. 2. diximus quomodo tempeſtiuè in medium vocetur Dei æternitas, vbi de ſalutis noſtræ fiducia agitur: quia Deus non modò in
Ieſa. 40. b. 6. arcana ſua eſſentia vult æternus agnoſci, ſed etiam in verbo, ſicut eſt apud Ieſaiã, Omnis caro fœnum, & omnis gratia eius quaſi flos herbæ. Verbũ autem Domini in æternum manet. Iam quia nos ſibi per verbum coniungit, quantumuis diſtet fragilis noſtra conditio à cæleſti eius gloria: fides tamẽ noſtra ad beatum illum ſtatum penetrare debet, ex quo Deus miſerias noſtras reſpicit. Quanquam aliò quoque ſpectat comparatio inter æternam Dei vitam, & breue humanæ vitæ curriculum: hac etiam cauſa ad miſericordiam flectitur Deus, dum videt quaſi momento tranſire homines, & mox euaneſcere: ſicuti fuſius mox exponitur.

26 *Prius fundaſti terram.* Amplificat quod prius dixit, nempe totum mundum, ſi cõferatur cum Deo, euanidam eſſe figuram: paulò pòſt tamen Eccleſiã eximit ab hac cõmuni ſorte, quia in verbo Dei fundata eſt, & eiuſdem verbi cuſtodia protegitur. Duo igitur mẽbra ſunt, Quum cæli ipſi nihil ferè à fumo differant coram Deo, eam eſſe fragilitatem in humano genere quæ Dei miſericordiã prouocare debeat: Deinde, vtcunque nulla ſit cæli & terræ ſtabilitas, Eccleſiæ tamẽ ſalutem, quia ſuffulta eſt æterna Dei veritate, firmam perpetuò fore. Priore membro docentur fideles, dum prodeunt in conſpectũ Dei, ſuppliciter reputare quàm fluxa ſit & caduca ſua conditio, ne aliud quàm ſuam inanitatem afferant. Primus enim ad conciliandam nobis gratiam gradus eſt hæc deiectio: ſicut etiam noſtris miſeriis ſe moueri affirmat Deus, vt nobis ſit propitius. Huc optimè quadrat cælorum comparatio: quanta enim eſt eorum vetuſtas vitæ noſtræ reſpectu, quæ tam citò præterit, vel potius euolat, quot mortalium ætates fluxerunt, ex quo cæli continua agitatione naturam ſuam retinent? Deinde tam concinna & præclara fabrica ſe opus eſſe manuum Dei clamitat. Atqui neque antiquitas, neque tam pulcher ornatus cę-

los eximent ab interitu. Quid ergo nobis miſeris mortalibus fiet, qui vix dum nati morimur? quia nulla eſt vitæ noſtræ particula quæ non celeriter ad mortem inclinet. Quanquam non vno modo exponunt interpretes *cælos perire*. Quidam ſimpliciter de mutatione intelligunt, quę ſpecies quædam erit interitus. Etſi enim non ſunt redigendi in nihilum, ipſa tamen naturę alteratio (vt ita loquar) abſumet quod mortale eſt ac corruptibile: vt alij eſſe cæli incipiant ac noui. Secundum alios ſubaudienda eſt conditio, Si Deo ita placuerit: quia abſurdum eſſe exiſtimant, cælos corruptioni ſubiici. Sed primùm nulla neceſſitas cogit aſciſcere particulam illã quæ magis impedit ſenſum quàm expediat. Deinde falsò cælis tribuunt immortalem ſtatum, quos Paulus, non ſecus ac terram aliaſque creaturas, gemere & parturire dicit vſque ad diem redemptionis, eo quòd ſubiectæ ſint corruptioni, nõ ſponte vel natura, ſed quia homo ſe præcipitans, totum mundum in eiuſdem ruinæ ſocietatem ſecum traxit. Duo igitur tenenda ſunt verè nunc obnoxios eſſe cælos corruptioni propter hominis lapſum: & ita renouatum iri, vt meritò perituros dicat Propheta, quia non iidem erunt, ſed alij. Summa eſt, quocunque vertamus oculos, donec ad Deum ventum fuerit, vbique nobis deſperationem occurrere. Quid enim in nobis eſt niſi putredo? & quid ſumus ipſi niſi mortis ſpeculum? Iam quid aliud eſt totius mundi mutatio, niſi præſagium quoddam, imò præludium interitus? Si vniuerſa mundi fabrica ad finem ſuum fertur, quid de genere humano fiet? Si interituri ſunt omnes populi, quænam erit in ſingulis hominibus ſtabilitas? Ergo non alibi quàm in Deo ſolo quærenda eſt ſtabilitas.

Rom. 8. d.22.

29 *Filij ſeruorum.* His verbis ſignificat Propheta ſe non petere Eccleſiæ conſeruationem quia ſit pars generis humani, ſed quia Deus extra mundi reuolutiones eam extulerit. Et certè hac lege nos ſibi adoptat, vt foueat in ſinu ſuo. Quare non eſt illatio longè petita, quòd inter innumeras procellas, quarum ſingulæ abripere nos poſſent, firmam ſtationem Eccleſiæ ſperat Propheta. Nam etſi noſtra culpa alienati à Deo, ſimul quaſi abſciſſi à fonte vitæ ſumus: vbi tamen reconciliamur Deo, rurſum in nos defluere incipit. Vnde ſequitur, fideles, quia regeniti ſunt ſemine incorruptibili, à morte fore ſuperſtites, quia Deus ſemper idem manet. Nam verbo *habitandi* firmam & æternam hæreditatem ſignificat. dicit autem *coram facie Dei* quia non ſecundum mundi reſpectum, vel ſecundum communem rationem cæli & terræ firma eſt piorum ſalus, ſed pro ſancta coniunctione, quæ illis eſt cum Deo. *Semen & filios piorum* intelligit non quoslibet, quia multi ex carne geniti, ſunt degeneres: ſed qui à fide parentum non deciſcũt. Diſertè autem notata eſt ſucceſſio, quia fœdus ad futuras ætates extenditur, vt iterum videbimus Pſalmo proximo. Quòd ſi conſtanter ſeruamus vitę theſaurum apud nos depoſitum, ne dubitemus, etiamſi innumeræ mortes nos circunſtent anchoram fidei noſtræ in cælo iacere: vt in Deo reſideat ſalutis noſtræ ſtabilitas.

ARGVMENTVM PSALMI CIII.

Hoc Pſalmo docetur quiſque piorum, pro ſe priuatim gratias Deo agere: deinde pro communi gratia qua ſuos electos dignatus eſt, fœdus ſalutis in Lege ſua paciſcendo quo adoptionis ſuæ participes faceret. Præcipuè verò miſericordiam commendat, qua Deus populum ſuum, licet grauibus pœnis dignum, ſuſtinet ac tolerat: neque id, meriti vel dignitatis reſpectu, ſed quia eius fragilitati indulget. Tandem generali laudum elogio Pſalmus clauditur.

Pſal. CIII.

1 *DAuidis. Benedic anima mea Iehouæ, & omnia interiora mea nomini ſancto eius.*	1 לדוד ברכי נפשי את־יהוה וכל־קרבי את־שם קדשו:
2 *Benedic anima mea Iehouæ, & ne obliuiſcaris omnium munerum eius:*	2 ברכי נפשי את־יהוה ואל־תשכחי כל־גמוליו:
3 *Qui propitius eſt omnibus iniquitatibus tuis, qui ſanat omnes infirmitates tuas:*	3 הסלח לכל־עונכי הרפא לכל־תחלואיכי:
4 *Qui redimit è ſepulcro vitam tuam, qui te coronat clementia & miſerationibus:*	4 הגואל משחת חייכי המעטרכי חסד ורחמים:
5 *Qui ſatiat bono maxillas tuas, renouabitur tanquam aquilæ iuuenta tua.*	5 המשביע בטוב עדיך תתחדש כנשר נעוריכי:

1 *Benedic anima.* Propheta ſeipſum ad gratitudinem ſtimulans, ſuo exemplo docet quid ſingulis agendum ſit. Et certè ſegnities noſtra hac in parte continuis ſtimulis opus habet: imò ſi ne Propheta quidẽ ipſe, qui ſingulari ante alios zelo feruebat, immunis fuit ab hoc pigritiæ morbo, ſicuti fatetur ſeipſum ſolicitans: quanto nobis hæc medicina magis neceſſaria eſt, qui proprij corporis plus ſatis ſumus nobis conſcij? Ergo Spiritus per os Prophetę obliquè nobis exprobrat quòd non magis ſeduli ſimus ad laudandum Deum: ſimúlque remedium oſtendit,

vt quiſque in ſeipſum deſcendẽs,tarditatem ſuam corrigat. Nam *animæ* nomine non contentu,quo haud dubiè ſedem intelligentiæ & affectuum ſignificat,intimas etiã eius partes diſertè adiungit,quaſi mentem & cor ſuum omnéſque vtriuſque facultates compellans.Qui verò ita ſeipſum alloquitur,quaſi remotis arbitris coram Deo ſecum agit. Et repetitio ad emphaſim valet:acſi tarditatem ſuam argueret.

2 *Ne obliuiſcaris.*Hac particula admonet, Deum ſuis partibus non deeſſe quin ſuppeditet largam ſui laudandi materiam,modò ne obſtaret nobis propria ingratitudo.Ac primò quidẽ docet ideo tam liberaliter nobiſcum agere,vt per nos celebretur nomen ſuũ:ſed interim perſtringit noſtram vanitatem,quæ nos aliò quouis potius rapit.Quî fit enim vt in hoc præcipuo exercitio pietatis adeò torpeamus,niſi quòd immenſa Dei beneficia, quæ palàm cælo & terræ apparent, fœda & impia obliuio in cordibus noſtris ſepelit ? Nam ſi modò eorum vigeret memoria, ſatis nos ad officium propenſos fore docet Propheta, quum ſolùm obliuiſci vetat.

3 *Qui propitius.*Nunc per ſpecies enumerat beneficia, in quibus reputandis nos nimis obliuioſos & ſocordes eſſe docuit. Nec temere ab hoc capite orditur, quòd Deus peccatis ignoſcat:quia gratuita reconciliatio fons eſt vnde reliqua omnia ſcaturiũt.Etſi enim ad impios quoque ſe diffundit beneficentia Dei,adeò tamen ea non fruuntur, vt ne guſtum quidem capiant.Omnium ergo bonorum quorum vera & ſolida fruitio ad nos peruenit, hoc initiũ eſt, quòd Deus peccata noſtra gratis condonans & abolens,in gratiam nos recipit. Imò peccatorum remiſſio dum nobis Deum propitiat, ſimul etiam ſanctificat quæcunque largitur nobis bona,vt in ſalutem cedant.Secundum membrum vel repetitio eſt eiuſdem ſententię,vel latius patet. Nam hi ſunt gratuitæ veniæ effectus,quòd Deus nos Spiritu ſuo gubernans, concupiſcentias carnis mortificat,& nos purgat à vitiis,verámque pię & rectę vitę ſanitatem reſtituit. Qui verò intelligunt *ſanari infirmitates* à Deo,quia vbi peccata remiſit, ſimul nos à corporalibus morbis liberat:videntur nimis ieiunè reſtringere Prophetæ ſenſum. Quare non dubito, medicinam de qua Propheta loquitur, ſpectare ad delendum reatum. deinde ad curanda vitia quæ nobis inhærent,quod fit Spiritu regenerationis. Siquis tertium addere velit quòd Deus nobis placatus,etiam pœnas condonet, non repugno. Diſcamus interea ex hoc loco, donec cæleſtis medicus opem nobis ferat, nos non tantùm intus fouere multos morbos, ſed etiam mortes.

4 *Qui redimit.* Clarius exprimit qualis ſit noſtra conditio antequam malis noſtris Deus medeatur,nempe mortuos eſſe & ſepulcro deuotos.Quo pluris æſtimare conuenit Dei miſericordiam,quia liberatio eſt à morte & interitu,Nam ſi initium ſpiritualis vitę,reſurrectio eſt à ſepulcro:quid iam reliquum erit hominibus in quo ſibi placeãt?Poſtea docet Propheta,tam in ipſo principio ſalutis,quàm in toto progreſſu fulgere incomparabilem Dei gratiam. cuius laudem vt magis amplificet, adiungit etiam plurali numero *miſerationes.* Dicit autem nos illis circundari: quaſi diceret,à fronte, à tergo, ab vtroque latere,ſurſum & deorſum immenſam gratiæ Dei abundantiam nobis præſto eſſe,vt nullus locus ab ea ſit vacuus. Id poſtea amplificat,dicens *ſatiari maxillas*: qua metaphora ad epulandi licentiam alludit in largiore ciborum copia.Nam qui laborant victus penuria,vix audent tenuiter cibum guſtare. Non quòd ingluuiem probet in Dei beneficiis nimis cupidè vorandis, ſicuti intemperanter ſibi homines indulgent quoties vberior ſuppetit copia:ſed loquutionem ſumpſit ex communi hominum more,qua doceret,quicquid bonorum optari poteſt,nobis Dei benignitate affluere vſque ad plenam ſatietatem.Qui עדי pro ornatu accipiunt,ſuo commento deprauant hũc locum.& miror vnde illis in mentem venerit tam abſurda imaginatio:niſi quòd ſolet hoc accidere curioſis omnibus,dum acumen ſuum exercent,vt proferant meras ineptias.Poſtea addit ſtillari ſibi Diuinitus nouum vigorem vt ſemper maneat integer:quemadmodum Ieſaias de Eccleſiæ inſtau- Ieſa. 65.d. 20.
ratione differens,ſenem centenarium dicit fore ſimilem puero.Hac autem loquendi forma ſignificat Deum ſibi ſuggerere cum vberrima bonorum copia internum quoque vigorẽ, vt illis fruatur lætus,acſi vires aſſiduè refloreſcerent.*Aquilæ* comparatio,fabulãdi occaſio fuit Iudæis.nam quum nullius prorſus ſcientiæ elementa teneant,tanta ſunt audacia præditi, vt quacũque de re agatur,nuſquam hæſitent:ſimul verò atque aliquid incognitum occurrit, nullum eſt tam putidum figmentum quod non oraculi loco obtrudant.Ita hoc loco diuinant aquilas ſingulis quibuſque decenniis conſcendere vſque ad ignem elemẽtarem, & poſtea ſe proiicere in mare,ſtatim ſuccreſcere nouas pennas.Atqui ex aquilæ natura quã philoſophi deſcribũt, vſu ſcilicet bene compertam,ſimplex elicitur Prophetæ ſenſus.auis enim illa ad vltimum vſq; ſenium ſemper vegeta eſt,nec annis debilitatur,nec morbis obnoxia eſt, donec tandem fame intereat.Viuacem eſſe ſatis conſtat:ſed tandem ſuccreſcit roſtrum,vt cibũ capere nequeat,ſed tantùm ſanguinem ſugere cogatur,vel ſe potu reficere.Vnde prouerbiũ,Aquilæ ſenectus:quia bibaces facit neceſſitas.Quia verò ſolus potus ad tolerandã vitam non ſufficit, fame & inedia magis tabeſcunt,quàm concidant defectu virium.Nũc tenemus abſq; fabula genuinũ Prophetæ ſenſum,Sicut aquilis ſemper durat ſuus vigor,vt in ſenectute ſint iuuenes:ita ſuſtineri arcana Dei virtute pios,vt retineãt vires integras.Etſi autẽ nõ ſemper vegeti ſunt in hac vita,imò ægrè

ægrè ſe trahunt in continuis languoribus, verè tamen in eos ſuo modo competit quod hîc dicitur. Hoc quidem omnibus ſine controuerſia commune eſt, quod educti è ſepulcro Deum infinitis modis beneficum ſentiunt. Quòd ſi reputent ſinguli quantum illi debeant, meritò dicent ſatiari os ſuum bonis, ſicuti prius confeſſus eſt Dauid ſe numerando eſſe imparem, quia ſuperat arenas maris. Ac niſi malignitas noſtra ſenſus perſtringeret, in ipſa eſurie ſic famelici paſcimur, vt multiplices ſemper ſuæ bonitatis diuitias Deus proferat. De vigore ſic habendũ eſt, quia dum corrumpitur exterior homo noſter, renouamur in meliorem vitam, nõ eſſe cur moleſtè feramus vires noſtras collabi: præſertim quum debiles ac languidos Spiritu ſuo ſuſtineat. Pſal. 139. c. 18.

6 *Faciens iuſtitias Iehoua, & iudicia omnibus oppreßis.*	6 עשה צדקות יהוה ומשפטים לכל־עשוקים׃
7 *Patefecit vias ſuas Moſi, filijs Iſrael facta ſua.*	7 יוריע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו׃
8 *Miſericors & clemens Iehoua, longus ira, & multus bonitate.*	8 רחום וחנון יהוה ארך אפים ורב־חסד׃

6. *Faciens iuſtitias.* Poſtquam in ſe ipſo Dei beneficia recenſuit Dauid, ab hac priuata conſideratione longius euehitur. Quanquam dubium non eſt, vbi Deum prædicat ſuccurrere oppreſſis, quin ſe vnum ſtatuat in eorum numero, ſicuti eius auxilium in multis perſequutionibus expertus erat: ſed ex ſua experientia deſcribit qualem Deus ſe præſtare ſoleat omnibus iniuſtè afflictis. Cæterùm quia fideles in hoc mundo ſemper inter lupos verſantur, plurali numero varias liberationes celebrat: vt ſciamus hoc eſſe ordinarium Dei munus, ſuccurrere ſeruis ſuis quoties iniuriam illis afferri videt. Nam hinc ad patientiam inſtruimur, dum noſtras iniurias Deus vindicandas ſuſcipit: & quoties iniquè impetimur, iuſtitiæ ſuæ clypeo nos tegit, vel iudicij gladio defendit.

7 *Patefecit vias.* Iam electi populi perſonam ſuſcipit Dauid, & quidem opportunè, nempe beneficiis ſibi collatis admonitus: quia perſuaſus erat, nonniſi quatenus erat Eccleſiæ membrum, tot bonis locupletatum fuiſſe, mentem ſuam ad commune fœdus mox retulit. Eandem (fateor) ſententiam continuat: quia *viæ iſtæ* quas Moſi oſtenſas dicit, nihil aliud fuerunt quàm liberatio populi, donec terram promiſſam ingreſſus eſt. Atque hoc tanquam inſigne præ aliis iuſtitiæ & iudicij documentum elegit, quo probaret Deum oppreſſis iuſtum auxiliatorẽ ſemper eſſe. Sed quia hoc ex promiſſione pendebat, non dubium eſt quin hanc præcipuè reſpiciat acſi diceret, Dei iuſtitiam in electo populo quem adoptauerat, & cum quo fœdus pepigerat, clarè fuiſſe probatam & cõſpectam. Dicitur autem Moſi primùm, qui miniſter & internũtius erat, deinde toti populo vias ſuas manifeſtaſſe. Induitur enim Moſes ipſe perſona diuinitus impoſita. quia voluit Deus per eius manum & operam innoteſcere populo. *viæ* ergo & *facta* Dei ſunt, quòd ſurrexit cum admirabili potentia vt populum redimeret, quòd eum traduxit per Mare rubrum, quòd multis ſignis & virtutibus teſtatus eſt præſentiam ſuam. Sed quia hoc totum manabat ex gratuito fœdere, ſe & alios ad gratias Deo agendas hortatur Dauid, quòd electi fuerint in peculiarem populum, & per Legis doctrinam illuxerit eorum mentibus: quia ſicuti nihil homine miſerius eſt abſque Dei notitia, ita hic incomparabilis plenæ fœlicitatis eſt theſaurus, quòd Deus ad nos cum paterni amoris teſtimonio deſcendit.

8 *Miſericors & clemens.* Videtur alludere Dauid ad Moſis exclamationem, quæ legitur Exodi 34. a. 6. vbi pro inſigni reuelationis modo clarius quàm alibi deſcribitur Dei natura. Nam quum Moſi conceſſum foret propius cernere Dei gloriam, exhibito eius cõſpectu, erupit in hanc vocem, Deus miſericors, & clemens, propitius, lentus ad iram, multus bonitate. Quum ergo ſummatim illic complexus ſit quod de ipſo Deo nobis cognitu vtile eſt, prudenter Dauid ad præſentem vſum accommodat elogia illa. Nam eius conſilium eſt meræ Dei bonitati tribuere, quòd populus, qui ſuis vitiis à gratia adoptionis ſubinde excideret, gradum tamen ſuum retinet. Cæterùm in genere ſic habendum eſt, veram Dei notitiam ſemper ad fidei ſenſum referri debere: quia non vult in occulta ſua eſſentia inueſtigari, ſed quatenus ſe nobis communicat, quod notatu dignum eſt. Videmus enim, quoties ſit Dei mentio, peruerſe rapi hominum ingenia ad frigidas ſpeculationes, & arripere quæ nihil proſunt: negligere interim quę oculis noſtris occurrunt virtutes, in quibus relucet viua eius imago. Atqui quocũque ſtudium ſuum applicent homines, nuſquam melius proficient quàm in cõtinua meditatione ſapientiæ, bonitatis, iuſtitiæ, & miſericordiæ eius: præſertim bonitatis eius cognitio tam ad fidẽ ædificandam, quàm ad laudes eius illuſtrandas apta eſt. Ideóq; Paulus hanc noſtrã altitudinem eſſe pronuntiat, longitudinem, latitudinem & profundum, cognoſcere ineffabiles gratiæ diuitias quæ nobis patefactæ ſunt in Chriſto. Hæc etiam ratio eſt cur Dauid poſt Moſen pluribus verbis Dei miſericordiam commendet. Nam primò nullum in nobis vitiũ deterius eſt diabolica arrogantia, quæ ſuam Deo laudem eripit: adeò autem penitus inhæret, vt nõ facilè reuelli Ephe. 3. d. 18.

queat.Exurgit ergo Deus,& quo exinaniat ſacrilegam carnis fiduciam, miſericordiam ſuam qua ſola ſtamus, magnificè aſſerit. Rurſum vbi acquieſcere decebat in Dei gratia, trepidant aut vacillant mentes noſtræ:nec quicquam nobis difficilius eſt quàm agnoſcere Deum nobis propitium. Quare huic dubitationi Dauid poſt Moſen ſynonyma hæc oppoſuit, Deum eſſe miſericordem:deinde gratificum, vt ita loquar: tertiò, humaniter & cum manſuetudine tolerantem hominum peccata:poſtremò multæ clementiæ & bonitatis.

9 *Non in perpetuum rixabitur, & non in ſeculum cuſtodiet.*	9 לֹא־לָנֶצַח יָרִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטּוֹר׃
10 *Non ſecundum peccata noſtra fecit nobis neque ſecundum iniquitates noſtras rependit ſuper nos:*	10 לֹא כַחֲטָאֵינוּ עָשָׂה לָנוּ וְלֹא כַעֲוֺנֹתֵינוּ גָּמַל עָלֵינוּ׃
11 *Quia ſecundum altitudinem cælorum ſuper terram" præualuit bonitas eius ſuper timentes eum.* ("vel magnificauit bonitatem.")	11 כִּי כִגְבֹהַּ שָׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ גָּבַר חַסְדּוֹ עַל־יְרֵאָיו׃
12 *Sicuti procul diſtat Oriens ab Occidente, procul remouit à nobis peccata noſtra.*	12 כִּרְחֹק מִזְרָח מִמַּעֲרָב הִרְחִיק מִמֶּנּוּ אֶת־פְּשָׁעֵינוּ׃

9 *Non in perpetuum.* Conſequentiã ex ſuperioribus Dei epithetis colligit Dauid, Deum, vbi offenſus fuerit, fore tamen placàbilem, quia natura ſemper ad ignoſcendum propenſus eſt. Hoc autem additu neceſſarium fuit, quia peccata noſtra ianuam clauderent eius bonitati, niſi occurreret eius placandi ratio. Subindicat autem Dauid, Deum litem intẽdere peccatoribus, vt eos ſenſu reatus humiliet:mox tamen ſuperſedere, vbi ſubactos videt ac ſupplices. Aliter Geneſis 6.a.3. dicit. Non litigabit Spiritus meus amplius cum homine: nempe quia conuictis maleficiis, iam matura erat damnatio. Hic autem Dauid perpetuò rixari negat: quia vt eſt exorabilis & facilis ad veniam, ius ſuum non proſequitur. Atque huc pertinet ſecũdum verbum quod phraſi Gallicæ reſpondet, *Ie luy garde, Il me l'a gardé*, vbi de occulta vltione agitur, quam intus fouens qui iniuriis ignoſcere non poteſt, nocendi occaſionem expectat. Negat autẽ Dauid Deum more hominum ſeruare iniurias, quia vltro ad reconciliationem deſcendit. Sciendum tamẽ eſt, promiſcuè hoc nõ competere in totum humanum genus, ſed eſſe Eccleſiæ priuilegium. Nam diſertè apud Moſen vocatur Deus formidabilis vltor, qui Patrũ delicta reiicit in ſinum filiorum. Sed Dauid omiſſis incredulis, quibus incumbit æterna & implacabilis ira Dei, docet, quàm comiter indulgeat filiis ſuis:ſicut etiam loquitur Deus ipſe apud Ieſaiam, In momento caſtigaui te, miſerationibus autem æternis te proſequar. Experimento deinde vel effectu probat quod dixi, quia nonniſi mira Dei tolerantia ſalui hactenus ſteterant Iſraëlitæ. perinde acſi diceret, Examinet quiſque noſtrum vitam ſuam:quot modis prouocauimus iram Dei? imò aſſiduè prouocamus:ipſe verò non modò ſibi à pœnis temperat, ſed benignè etiam alit quos meritò perdere poterat.

Deut.5.a.9.

Ieſa.54.c.8.

11 *Quia ſecundum altitudinem.* Similitudine confirmat, Deum fideles ſuos non vlciſci vt meriti ſunt, ſed clementia ſua cum eorum maleficiis certare. Porrò tantundem valet loquutio acſi immenſam erga nos Dei miſericordiam eſſe diceret. Verbum גבר ſiue neutraliter, ſiue tranſitiuè accipias, parum intereſt: quia vtroque modo immenſitas miſericordiæ mundi amplitudini confertur. Quia autem Dei miſericordiæ ad nos vſque non pateret acceſſus, niſi ſublato reatus obſtaculo, continuò pòſt addit, Deum tam procul abigere à nobis peccata, quàm longè diſtat Oriens ab Occaſu. Summa eſt, longè latéque pro Orbis magnitudine effundi miſericordiam Dei ſuper fideles:ac, nequid impediat eius curſum, aboleri penitus eorum peccata. Confirmat autem quod nuper dixi, non generaliter ſe tractare qualis erga totum mundum ſit Deus, ſed qualem ſe fidelibus præſtet. Vnde etiam apparet non hîc agi de miſericordia qua nos initio ſibi reconciliat, ſed qua aſſiduè proſequitur quos paterno amore complexus eſt. vna enim ſpecie miſericordiæ eſt qua nos à morte reſtituit in vitam, dum adhuc ſumus ab eo alieni:altera, qua nos ſuſtinet. quia ſtatim euaneſceret gratia illa, niſi eam quotidiana venia ſanciret. Vnde etiam colligimus quàm craſſè ineptiant Papiſtæ, dum gratuitam peccatorum remiſſionem ſemel tantùm dari fingunt:poſtea autem iuſtitiam acquiri, vel retineri eius poſſeſſionem operum meritis:quicquid culpæ contrahitur, ſatisfactionibus redimi. Videmus autem vt Dauid Dei miſericordiam qua ſibi nos reconciliat, peccata non imputando, non includat puncto temporis, ſed extendat vſque ad vitæ finem. Non minus etiam validè refellit hic locus fanaticos, qui ſe & alios veſana perfectæ iuſtitiæ opinione faſcinant, vt amplius non indigeant venia.

13 *Sicut*

13 *Sicut miſericors eſt pater erga filios, miſericors fuit Iehoua erga timentes ſe.*	13 כְּרַחֵם אָב עַל־בָּנִים רִחַם יְהוָה עַל־יְרֵאָיו׃
14 *Quia ipſe cognoſcit figmentum noſtrum, recordatus eſt quod puluis ſumus.*	14 כִּי־הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוּר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ׃
15 *Homo quaſi herbæ dies eius, quaſi flos agri, ſic floret.*	15 אֱנוֹשׁ כֶּחָצִיר יָמָיו כְּצִיץ הַשָּׂדֶה כֵּן יָצִיץ׃
16 *Vbi ventus tranſierit ſuper eum, tunc non erit, nec cognoſcet eum amplius locus eius.*	16 כִּי רוּחַ עָבְרָה־בּוֹ וְאֵינֶנּוּ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקוֹמוֹ׃

13 *Sicut miſericors.* Non tantùm ſimilitudine explicat quod dixit, ſed ſimul notat cauſam cur tam benignè ignoſcat Deus, quia ſcilicet *pater* eſt. Gratuita igitur adoptio Deum peccatis noſtris aſſiduè propitiat. Ideóque ex illo fonte ſpes veniæ petenda eſt. Iam quum nullus ſuo merito adoptatus fuerit, ſequitur gratis remitti peccata. Scimus autem Deum terrenis patribus conferri, non quia ſimilis ſit, ſed quia aliter incomparabilis erga nos eius amor exprimi non poteſt. Iam ne ad peccandi licentiam trahatur paterna Dei indulgentia, iterũ repetit Dauid, nonniſi ſinceris ſuis cultoribus ita eſſe propitium. Eſt quidem hoc non vulgaris tolerãtię, quòd Solem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos: ſed hîc agitur de gratuita imputatione iuſtitiæ, qua cenſemur Dei filij. Ea autem non aliis offertur niſi qui tam benefico patri ſe addicunt, & reuerenter ſubiiciunt eius verbo. Sed quia qualecunque pietatis ſtudium longè à perfectione diſtat, vnica ſalutis fultura relinquitur in Dei bonitate. Matth. 5. g.45.

14 *Quia ipſe cognoſcit.* Hîc Dauid in nihilum redigens quicquid ſibi dignitatis arrogant homines, ſolùm miſeriæ reſpectum eſſe aſſerit, qui Deum prouocat ad nos humaniter tolerãdos. Quod diligenter rurſus notandum eſt, non modò ad domandam carnis ſuperbiam, ſed ne fiduciam noſtram moretur vel impediat noſtra indignitas. Nam quo miſerior eſt ac magis deſpicabilis noſtra conditio, propenſior ad miſericordiam erit Deus. ſiquidem vt nobis bene faciat, luto noſtro & puluere contentus eſt. Eodem pertinet ſimilitudo quæ mox ſequitur totam hominis præſtãtiam non ſecus ac floris caduci vno flatu marceſcere. Impropriè quidẽ homo *florere* dicitur: ſed quia obiici poſſet, cum tamen aliqua gratia pollere, Dauid per conceſſionem florere dicit inſtar herbæ, potius quàm fumum vel vmbram, ac rem nihili eſſe pronũtiat ſicuti iure poterat. Etſi enim quandiu viuimus in mundo, naturalibus donis ſumus ornati, atque (vt reliqua taceam) in Deo ſumus & mouemur: quia tamen nihil habemus niſi precarium, & quod in ſingulas horas auferri poteſt, pompa eſt vel figura quæ præterit. Propriè autem de vitæ breuitate hîc agitur, cuius Deus rationem habet, clementer nobis ignoſcendo: ſicut alibi dicitur, Recordatus eſt quia caro ſunt, ſpiritus tranſiens & non rediens. Siquis roget cur prætterita mentione animæ, quæ tamen potior eſt pars hominis, Dauid nos pronuntiet eſſe puluerem & lutum: Reſpondeo, hoc Deo ſufficere ad nos clementer ſuſtinendos, dum videt noſtra vita nihil eſſe fragilius. Etſi autem anima, poſtquam migrauit ex ergaſtulo corporis, ſuperſtes manet: in ſe tamen nihil habet firmitudinis. Creata eſt vt corpus viuificet: ſed nulla vitæ gutta prædita eſt niſi quam Deus inſpirat. Quòd ſi gratiam ſuam ſubducat Deus, anima nõ aliter flatus erit, quàm corpus puluis: certè in toto homine nõniſi mera vanitas reperietur. Act. 17. f. 28. Pſal. 79. d.37.

17 *At bonitas Iehouæ à ſeculo & vſque in ſeculum ſuper timentes eum, & iuſtitia eius ſuper filios filiorum,*	17 וְחֶסֶד יְהוָה מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם עַל־יְרֵאָיו וְצִדְקָתוֹ לִבְנֵי בָנִים׃
18 *Iis qui cuſtodiunt fœdus eius, & memores ſunt ſtatutorum eius, vt faciant ea.*	18 לְשֹׁמְרֵי בְרִיתוֹ וּלְזֹכְרֵי פִקֻּדָיו לַעֲשׂוֹתָם׃

17 *At bonitas.* Hoc tantùm facit hominibus reſiduum, vt in Dei miſericordia ſubſiſtant: quia nimium deſiperent fulturam in ſe quærendo. Poſtquam autem exinaniuit homines, opportunum ſolatium addit, Quanuis nulla ſit in ipſis virtus intrinſeca quę nõ in fumum abeat, Deum tamen inexhauſtum eſſe vitæ fontem qui eorum ariditati ſuccurrat. Notanda eſt hæc antitheſis. quoſnam enim exuit omni virtute? nempe fideles qui regeniti ſunt Dei Spiritu, veráque pietate eum colunt: nihil tamen relinquit vbi ſpes eorum ſubſidat, præter meram Dei bonitatem. Cæterùm quia æterna eſt Dei bonitas, non obſtat ſua fidelibus infirmitas quominus de æterna ſalute vſque ad finem & in morte ipſa glorientur. Neque enim eorum ſpem aliis temporum finibus includit Dauid, quàm Dei gratiam in qua fundata eſt. Bonitati ſubiicit *iuſtitiam*. qua voce iam ſæpius diximus notari Dei præſidiũ quo ſuos tuetur ac cõſeruat. Deus ergo iuſtus eſt: non quia vnumquenque remuneret prout dignus fuerit, ſed quia fideliter cum ſuis agit, eos manu ſua protegendo. Hãc verò iuſtitiam ſcitè Propheta inferiore gradu ſtatuit

Deut. 7.b.9. tanquam effectum bonitatis. Eandem quoque ſuper filios & nepotes propagari dicit, ſecundũ illud, Deus miſericors in mille generationes. Eſt autem hæc eximia amoris probatio, quòd nõ tantùm ſingulos in gratiam recipit, ſed quaſi hæreditario iure poſteros aſſociat, vt eiuſdem ſint adoptionis cõſortes. Quomodo enim nos abiiceret qui filios noſtros & nepotes in tutelam ſuam recipiens, in eorum perſonis demonſtrat quàm ſibi pretioſa ſit noſtra ſalus? Cæterùm quia nihil magis procliue, quàm vt falſo gratiæ Dei prætextu ſe deludant hypocritæ, vel filij degeneres perperam ad ſe rapiant quod patribus promiſſum eſt, iterum exceptio illa ponitur, Deum non aliis fore propitium niſi qui viciſſim cuſtodiunt eius fœdus, quod ſua prauitate irritum reddunt increduli. Quod pro Dei timore, *cuſtodia* vel obſeruatio *fœderis* ponitur, notatu dignum eſt: quia hoc modo ſignificat Dauid non alios eſſe veros Dei cultores niſi qui reuerenter obediunt eius verbo. Hinc longiſſimè abſunt Papiſtæ, qui dum ſe putant æquare ſanctitate Angelos ipſos, excutiunt tamen Dei iugum, non ſecus ac rabioſæ belluæ, pedibus calcãdo ſacrum eius verbum. Hinc ergo probè Dauid æſtimat pietatem hominum, ſi Dei verbo ſe ſubiiciãt, præſcriptámque ab eo regulam ſequantur. Quia autem initium ſumit fœdus à commendatione gratiæ, legitima eius cuſtodia fidem inprimis & inuocationem requirit. Nec ſuperuacuum eſt quod addit, *Qui memores ſunt ſtatutorum eius*. quanuis enim aſſiduè Deus nos commonefaciat, ſtatim ad mundi curas delabimur, obſtrepunt multa auocamenta, multæ illecebræ ſoporem mentibus noſtris inducunt. Ita doctrinæ lucem ſuffocat obliuio, niſi ſe identidem excitent fideles. Vigere autem hanc memoriam dicit Dauid, ſi in actione ſe exerceant homines: quia multis ad diſſerendum ſatis prompta eſt lingua quibus nimis tardi ſunt pedes, & manus ferè mortuę.

19 *Iehoua in cælis ſtabiliuit ſolium ſuum, & regnum eius in omni dominatione.*	19 יְהֹוָה בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה׃
20 *Benedicite Iehouæ Angeli eius potentes virtute, qui facitis verbum eius, audiendo vocem verbi eius.*	20 בָּרְכוּ יְהֹוָה מַלְאָכָיו גִּבֹּרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ׃
21 *Benedicite Iehouæ omnes exercitus eius, miniſtri eius, qui facitis beneplacitum eius.*	21 בָּרְכוּ יְהֹוָה כָּל־צְבָאָיו מְשָׁרְתָיו עֹשֵׂי רְצוֹנוֹ׃
22 *Benedicite Iehouæ omnia opera eius in omnibus locis dominationis eius: benedic anima mea Iehouæ.*	22 בָּרְכוּ יְהֹוָה כָּל־מַעֲשָׂיו בְּכָל־מְקֹמוֹת מֶמְשַׁלְתּוֹ בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהֹוָה׃

19 *Iehoua in cælis.* Poſtquam retulit Dauid Dei beneficia, quibus tam ſingulos noſtrum ſibi obſtringit, quàm totam Eccleſiã proſequitur: nunc in genere extollit immenſam eius gloriam. Summa autem eſt, quoties Dei fit mẽtio, vt diſcant homines tranſcendere totum mundum: quia ſuperat eius maieſtas omnes cælos: deinde vt diſcant potentiam eius non metiri humano modo, quia omnia imperia & dominationes ſub ſe cõtinet. Ac nequis putaret terrenas ſolùm creaturas cogi in ordinem. Angelos ipſos præcipuè compellat. Porrò eos in ſocietatem laudandi Dei accerſens, ſe & pios omnes admonet, nihil eſſe melius vel magis optabile quàm laudare Deum: quando nulla Angelis præſtantior eſt exercitatio in qua ſe occupẽt. Certè Angeli magis voluntarij ſunt ad hoc officiũ & alacres, quàm vt indigeant noſtris ſtimulis. nos verò qua fronte hortandi partes nobis ſumere audebimus, quorum tanta eſt ſegnities? Sed quãuis celeriter præcurrant Angeli, nos vix lentè ſequamur: Dauid tamen noſtra cauſa canendas Dei laudes illis commendat, vt eorum exemplo expergefaciat noſtrum torporem. Interea notandum eſt eius conſilium quod attigi ſermonem ſcilicet ad Angelos dirigere: vt ſciamus non alium illis eſſe propoſitum ſummũ finem, quàm extollẽdæ Dei gloriæ. Ideo ab vna parte eos *virtute* ornat: ſed mox addit totos pendere à Dei nutu: *qui facitis* (inquit) *verbum eius*. ac ſi diceret, quantalibet virtute ſint prædici, nihil eſſe illis magis honorificum quàm vt Deo pareant. nec tantùm dicit Angelos exequi Dei mandata, ſed quo promptitudinem obſequij melius exprimat, dicit præſto ſemper eſſe ad capeſſenda eius iuſſa.

21 *Omnes exercitus eius.* Hac voce non ſtellas deſignat, vt quidam exponunt: ſed continuat eandem ſententiam. neque tamen ſuperuacua eſt repetitio: quia per exercitus intelligit myriades myriadum, quæ aſtantes ad Dei tribunal, excipiunt omnes eius nutus. Ac vocat iterum *miniſtros qui faciunt eius beneplacitum*, vt ſciamus nõ eſſe defixos in otioſa gloriæ Dei ſpeculatione, ſed quum nobis dati ſint miniſtri & cuſtodes, ad opus eſſe paratos. Pro voce verbi, nunc ponit *beneplacitum*. ſcitè vtrunq;, & optima ratione. nã ſol, & luna, & ſtellæ, quanuis obſeruent leges à Deo præſcriptas, quia tamen intelligentia carent, propriè non dicuntur verbo & voci eius parere. Transfertur quidem interdum ad mutas creaturas obediendi verbũ: ſed metaphoricè dicuntur *audire vocem Dei* dũ arcano naturæ iñſtinctu obtẽperant eius decretis.

Propriè

Propriè verò in Angelos hoc competit,quibus propoſitum eſt Deo morē gerere, ſicuti quid fieri velit ex ſacro eius ore intelligunt. Iam beneplaciti nomen clarius lætum & hilare obſequium exprimit:acſi dixiſſet,Angelos non ſolùm Dei præceptis obſequentes eſſe, ſed libenter & cum ſumma oblectatione excipere eius nutus,vt eius beneplacitis obtemperent. hoc enim valet nomen Hebraicum,vt alibi diximus.

22 *Omnia opera eius.* Tandem ſe ad omnes creaturas conuertit: quia licet voce & ſenſu careant,quodammodo tamen perſonare debent laudes Dei.ídque facit noſtra cauſa,vt doceat, nullum cęli ac terræ angulum Dei laudibus vacuū eſſe. Minus enim excuſationis nobis reſtat, dum omnia Dei opera opificem ſuum laudando,ſocordiam nobis exprobrant,niſi ſaltem eorum exemplum imitamur. *Omnia autem loca dominationis* diſertè ponere videtur, quo feruentius operam ſuam huc impendant fideles.Nam ſi in celebrandis Dei laudibus ne regiones quidem,vbi nulla vox eius auditur,mutæ eſſe debent, quomodo ſilere nobis fas erit, quibus os Deus aperit,ſacra ſua voce nos pręueniens? Tandem oſtendit Dauid in quem finem recenſuerit Dei beneficia,& imperium extulerit, nempe vt ſe magis ad eum laudandum animaret.

ARGVMENTVM PSALMI CIIII.

Differt hic Pſalmus à proximo : quia neque de ſpecialibus Dei beneficijs diſſerit quæ reſident in Eccleſia,neque ad ſpem cæleſtis vitæ nos attollit:ſed in mundi opificio & naturæ ordine viuam ſapientiæ,potentiæ,& bonitatis Dei imaginem nobis depingens,ad eum laudandum nos hortatur,quatenus in hac caduca vita ſe nobis patrem exhibet.

Pſal. CIIII.

1 BEnedic anima mea Iehouæ: Iehoua Deus mi,magnificatus es valde,laudem & decorem induiſti:	1 בָּרֲכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה יְהוָה אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ׃
2 Amictus luce ſicut veſtimento,extendens cælos quaſi velum:	2 עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה׃
3 Contignans in aquis cœnacula ſua, ponens nubes vehiculum ſuum, ambulans ſuper alas venti:	3 הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו הַשָּׂם עָבִים רְכוּבוֹ הַמְהַלֵּךְ עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃
4 Faciens angelos ſuos ventos,miniſtros ſuos ignem flammeum.	4 עֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת מְשָׁרְתָיו אֵשׁ לֹהֵט׃

1 *Benedic anima mea.* Poſtquam ſe hortatus eſt ad Deum laudandum,ſubiicit,argumentum ſuppetere,obliquè ſe & alios ingratitudinis damnans,ſi Dei laudes,quibus nihil debebat eſſe notius vel magis celebre,ſepeliantur ſilentio. *Lucem* verò qua Deum *ornatum* eſſe dicit comparans *veſtimento*, ſignificat,quamuis inuiſibilis ſit Deus,conſpicuam tamen eſſe eius gloriam.Si de eſſentia eius agitur,habitat certè lucem inacceſſam:ſed dum irradiat totum mundū ſuo fulgore,hæc veſtis eſt in qua viſibilis quodammodo nobis apparet qui in ſeipſo erat abſconditus.Atque hæc doctrina cognitu apprimè vtilis eſt.nam ſi conentur homines aſcendere ad Dei altitudinem,quamuis nubes tranſuolent, deficere tamen in medio curſu neceſſe eſt. Et certè deſipiunt qui Deum quærunt in nuda ſua maieſtate.Quare vt cōſpectu eius fruamur, prodeat in medium cum ſuo ornatu, hoc eſt, vertamus oculos ad pulcherrimam hanc mundi fabricam, in qua vult à nobis conſpici,ne perperam in arcanæ eſſentiæ inueſtigatione ſimus curioſi.Iam quum Deus ſe luce veſtitum nobis offerat,non eſt cur ignauiæ ſuæ prætextum captent qui eius notitiam ſubterfugiunt,acſi in profundis tenebris lateret. *Cælum* verò *velum* eſſe non intelligit quo ſe occultet Deus,ſed quo decoretur eius maieſtas:acſi diceret regium eſſe tentorium.

3 *Contignans in aquis.* Pluribus verbis explicat Dauid quod breuiter & figuratè dixerat de veſtimento Dei.Huc tendit ſumma, non eſſe penetrandum ſuper cælos quærendi Dei cauſa, quia nobis occurrit in mundo,viuáſque picturas oculis noſtris paſſim ingerit. Porrò ne imaginemur aliquid in eo aduentitium,quaſi creato mundo auctus fuerit:tenendum eſt, eum noſtra cauſa veſtem induere. Paulò durior videtur eſſe metaphora, quòd Deus cœnacula ſua in aquis contignet:ſed ex re incomprehenſibili plus admirationis mouere voluit Propheta. Niſi enim trabes ſolidæ ſint ac robuſtæ,ne mediocris quidem ædificij moles illis incumbet. Quòd ergo Deus aquas cæleſti ſuo palatio ſupponit,quis non ad miraculum tam incredibile obſtupeſcat?Stupori autem noſtro non ſuperuacuæ ſunt tales hyperbolæ, quæ vix ad leuem vſque notitiam nos expergeſaciunt.Quid ſit *ambulare ſuper alas ventorum*, ex ſequenti verſu melius liquet,vbi dicit ventos eſſe nuntios Dei.En quomodo in nubibus equitet Deus,& ventorum alis vehatur: quia ſcilicet ventos & nubes circumagit ſuo arbitrio, & qua vult celeritate huc

illuc tranſmittens, præſentiam ſuę virtutis demonſtrat. His autem verbis admonet, non temerè vẽtos ſurgere, nec fortuito impetu oriri fulgura, ſed Deum ſuo imperio regere & moderari quicquid eſt perturbationum in aëre. Cuius doctrinæ duplex eſt fructus. nam ſi quando ſurgant noxij venti, Auſter aërem inficiat, ſegetes exurat Aquilo: non arbores tantùm, ſed ædificia proſternat: alij venti fruges terræ corrumpant: trepidandum eſt ſub iſtis Dei flagellis. Rurſum ſi Deus ſuaui aliquo vento temperet nimium calorem, ſi Aquilone purget aërem fæculẽtum, ſi Auſtris aridam terram humectet: hîc reputanda eſt eius bonitas. Cæterùm quia locum hunc Apoſtolus citat ad Hebræos cap. 1. c. 7. & transfert ad Angelos, communi ferè conſenſu Græci & Latini interpretes putarunt allegoricè Dauidem loqui. Sic quia Paulus locum ex Pſalmo 19. a. 5. citans, vſus fuerat transferre ad Apoſtolos quod de cælis illic dicitur, totus Pſalmus ad allegoriam inſcitè tractus eſt. Porrò Apoſtoli conſilium non fuit ſimpliciter exponere quid doceat hoc loco Propheta: ſed quia Deus quaſi in ſpeculo nobis viſibilis proponitur, meritò analogiam poſuit Apoſtolus inter obſequium quod palàm & ſenſibili modo venti Deo præſtant, & quod ipſe ab Angelis recipit. Summa eſt, ſicuti Deus ventis vtitur tanquam nũtiis, huc illuc conuertit, ſedat & excitat quoties viſum eſt, vt eorum miniſterio declaret ſuam potentiam: ſic Angelos eſſe creatos vt Dei iuſſa exequantur. Et certè malè proficimus in ſpectaculo totius naturæ, niſi fidei oculis ſpeculamur ſpiritualem illam gloriam, cuius imago in mundo nobis apparet.

5 *Fundauit terram ſuper baſes ſuas, non nutabit in ſeculum & vſque.*

5 יָסַד אֶרֶץ עַל־מְכוֹנֶיהָ בַּל־תִּמּוֹט
עוֹלָם וָעֶד׃

6 *Abyſſo quaſi veſte operuit eam, ſuper montes ſtabunt aquæ.*

6 תְּהוֹם כַּלְּבוּשׁ כִּסִּיתוֹ עַל־הָרִים
יַעַמְדוּ מָיִם׃

7 *Ab increpatione tua fugient, à voce tonitrui tui celeriter tranſibunt.*

7 מִן־גַּעֲרָתְךָ יְנוּסוּן מִן־קוֹל
רַעַמְךָ יֵחָפֵזוּן׃

8 *Aſcendent montes, deſcendent valles ad locum quem fundaſti eis.*

8 יַעֲלוּ הָרִים יֵרְדוּ בְקָעוֹת אֶל־
מְקוֹם זֶה יָסַדְתָּ לָהֶם׃

9 *Terminum poſuiſti, non præteribunt, non reuertentur ad operiendam terram.*

9 גְּבוּל־שַׂמְתָּ בַּל־יַעֲבֹרוּן בַּל־
יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ׃

5 *Fundauit terram.* Hîc in terræ ſtabilitate prædicat Dei gloriam, quomodo enim locum ſuum tenet immobilis, quum in medio aëre pendeat, & ſolis aquis fulciatur? Nõ caret hoc ratione fateor, quia terra infimum locum occupans, vt eſt centrum mundi naturaliter illic ſubſidit, ſed in hoc quoque artificio relucet admirabilis Dei potentia. Deinde ſi aquæ ſupereminẽt, quia leuiores ſunt, cur non ergo circulariter operiunt totam terram? Hîc certè non habent philoſophi quod reſpondeant, niſi Dei prouidentia correctum fuiſſe naturæ ordinem, vt hoſpitium pateret hominibus. Niſi enim certo Dei conſilio cohiberi aquas concedant, non modò malitiam ſuam produnt & ingratitudinem, ſed inſcitiam quoque, ſuntque prorſus barbari. Non abs re igitur inter Dei miracula Propheta commemorat quod incredibile nobis eſſet, niſi experientia conuinceret verum eſſe. Ac nimium maligni ſumus, niſi hoc tam certo documento admoniti, diſcamus nihil in mundo eſſe firmum, niſi quatenus Dei manu fulcitur. Neque enim mundus habet à ſeipſo originem: itaque non aliunde pẽdet totus naturæ ordo, quàm ex decreto Dei, quo indita eſt ſingulis elementis ſua proprietas. Nec tãtùm hortatur nos Propheta ad gratias Deo agendas, ſed in futurum tempus confirmat, ne trepidè & anxiè viuamus in mũdo: ſicuti neceſſe eſſet niſi teſtatus eſſet Deus ſe hominibus ſtationem dediſſe in terra. Atque hoc ſingulare eius beneficium eſt, quòd vult tranquillis animis nos in terra habitare: quia æternis eam fulturis ſtabiliuit. Etſi enim ſæpe contingit vrbes chaſmate perire, corpus tamen ipſum terræ manet: imò quicquid motuum accidit melius confirmat, terram ſingulis momentis abſorberi poſſe niſi arcana Dei virtute ſtaret.

6 *Abyſſo tanquam veſte.* Poteſt hoc duobus modis intelligi, vel quòd nunc mare operiat terram quaſi veſtis: vel quòd initio, antequam aquas voce ſua Deus in aceruum colligeret, abyſſo tecta fuerit terra. Videtur tamen illud melius quadrare Prophetæ verbis, nunc mare eſſe terræ integumentum. Nam in prima creatione abyſſus non tam veſtis erat quàm ſepulcrum: quia nihil ab ornatu magis alienum eſt, quàm confuſa illa vaſtitas & informe chaos. Hîc ergo, meo iudicio, laudatur mirabilis iſta diſtinctio, quòd quum abyſſus forma careat, ſit tamen ornatus terræ. Quia videtur aliò ducere contextus, illuc magis inclinant interpretes, tectam fuiſſe terram abyſſo antequam ſegregarentur aquæ. Sed facilè ſoluitur hic nodus ſi futurum tempus vbi dicit Propheta, *Super montes ſtabunt aquæ*, in potentialem modum reſoluas, quod Hebræis ſatis tritum eſt. Et certè non dubito, vbi dixit Propheta veſtitam fuiſſe terram aquis, exegeticè addere, Super montes ſtarent aquæ, niſi ab increpatione tua fugerent. Vnde enim fit

vt emineant

vt emineant montes, valles ſubſidant, niſi quòd fixi ſunt aquis limites, ne reuerti queant ad terram mergendam? Videmus nunc contextum optimè fluere, quod mare, quum abyſſus ſit horrorem ſua vaſtitate incutiens, ſpecioſa tamen ſit terræ veſtis. Metaphoræ autem ratio eſt, quia extat aperta terræ ſuperficies. Confirmat autem Propheta hoc non eſſe fortuitum. niſi enim aquas cohibeat Dei prouidentia, annon protinus ſe proiicient aquæ ad terram obruendam? Quænam reſtabit montium & vallium diſtinctio? Ergo Propheta non temere contendit claro miraculo, non autem naturaliter fieri vt appareat aliqua terræ facies. Nā ſi habenas mari Deus laxaret, repentè ſtarent aquæ ſuper montes. Nunc quia fugiunt ab obiurgatione Dei, feruntur in diuerſam partem. *Obiurgationem* verò Dei & *vocem tonitrui* vocat terrificum imperium quo Deus prohibet violentos maris impetus. Quanquam enim ſolo nutu hanc diſtinctionem poſuit, & hodie tuetur: ſi tamē reputamus quàm tumultuosè deſpumet maris feruor, non fruſtra dixit Propheta, violento Dei imperio compeſci: ſicuti & Ieremiæ 5. c. 22. & Iob 28. d. 25. Deus hac in parte ſuam potentiam magnificè commendat. *Aſcenſus montium & vallium deſcenſus* poeticæ ſunt figuræ, niſi Deus abyſſum ſuis finibus includeret, nullum fore amplius diſcrimen inter mōtes & valles, quia totam terram ingurgitaret. Valet autem hęc diuerſitas ad terræ pulchritudinem. Dicit vallibus fundatum eſſe locum: quia in radicibus montium nihil eſſet ſolidi, ſed illic dominaretur abyſſus, niſi Deus vacua illic ſpatia eſſe quaſi præter naturam iuberet.

9 *Terminum poſuiſti.* A perpetuo ordine melius amplificat quod poſuit miraculum. Phyſici hoc fateri coguntur, & vnum eſt ex primis rudimentis, quum aqua circularis ſit, & medium locum inter terram & aërem occupet, fieri cæleſti prouidentia vt pars terræ ſicca ad hominum habitationem emineat. Huius etiam rei clara eſt nautis demonſtratio: imò ſi rudiſſimi idiotæ tantùm aperiant oculos, videbunt in mari excelſas aquarum moles longe ſupra terræ ſitum. Certè nulli aggeres, nulla etiam ferrea clauſtra facerent tam firmam conſiſtentiam qualis in aquis natura fluidis cernitur. Sicuti autem nuper dixi, terræ motus & hiatus qui cladem afferunt certis locis, non euertere terrę ſtatum: ita & de mari ſciendum eſt, quum alicubi fines ſuos tranſilit, fixam tamen manere legem, vt vacua maneat terræ incolis habitatio. Mare Balticum ætate noſtra longos agrorum tractus ſubmerſit, magnámque iacturam Flandris intulit, & aliis vicinis gentibus. ſed hoc ſpeciali diluuio admoniti ſumus quid fieret ſublato Dei obſtaculo. Quî enim factum eſt vt non ſimul abſorpti ſimus, niſi quia Deus ſęuum illud elementum verbo ſuo continuit? Summa eſt, quanuis naturaliter poſſint aquæ terram tegere, hoc tamen non futurum: quia ſicuti æterna eſt veritas, ita ſtabilis manet hic ordo quem Deus verbo ſuo ſanciuit.

10 *Emittens fontes in conuallibus* qui *inter montes ambulabunt.*

11 *Bibent omnes beſtiæ agri: frangent onagri ſitim ſuam.*

12 *Iuxta eos volucris cæli habitabit, è medio ramorum dabunt vocem.*

13 *Irrigans montes è cœnaculis ſuis: è fructu operum tuorum ſatiabitur terra.*

14 *Germinare faciens herbam animali, & herbam in miniſterium hominis, ad educendum panem è terra.*

15 *Et vinum exhilarat cor hominis, ad illuſtrandum faciem* eius *oleo: & panis cor hominis ſuſtentat.*

10 הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים בַּנְּחָלִים בֵּין הָרִים יְהַלֵּכוּן׃

11 יַשְׁקוּ כָּל־חַיְתוֹ שָׂדָי יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם׃

12 עֲלֵיהֶם עוֹף־הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן מִבֵּין עֳפָאיִם יִתְּנוּ־קוֹל׃

13 מַשְׁקֶה הָרִים מֵעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע הָאָרֶץ׃

14 מַצְמִיחַ חָצִיר לַבְּהֵמָה וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ׃

15 וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב־אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב־אֱנוֹשׁ יִסְעָד׃

10 *Emittens fontes.* Aliud tam virtutis quàm gratiæ Dei ſpecimen deſcribit, quòd fontes ſcaturire facit in montibus, qui per medias valles decurrant. Quanuis enim terræ ſiccitas nobis ad hoſpitium neceſſaria ſit, niſi tamen ſuppeteret aqua ad potum, & terra aperiret ſuas venas, deficeret omne genus animalium. Hoc ergo temperamentum commendat Propheta, quòd terra quanuis arida ſit, ſuo tamen liquore nos irrigat. נחלים alij vertunt torrentes aut flumina, ſed rectius eſt quod poſui. Quo etiam ſenſu continuò pòſt additur, *inter montes fluere*, quum tamen vix credibile ſit ex rupibus & lapidoſis locis poſſe oriri fontes. Quæritur tamen cur *animalia agri* potius dicat Propheta *ſitim ſuam reſtinguere*, quàm homines, quorum gratia conditus eſt mundus. Mihi non dubiū eſt quin ad amplificādam Dei gratiam ita loquutus ſit

Propheta,quòd ſuam curam ad bruta pecora extēdere dignatur, imò vſque ad *onagros*: ſub qua ſpecie ſylueſtres feras deſignat. Et Propheta conſultò deſerta loca commemorat, vt quiſque noſtrum deinde amœniores terræ partes & cultu aliquo nitidas cum illis comparet. Nam per vaſtas quoque ſolitudines decurrunt fluuij, illic feræ beſtiæ aliqua Dei benedictione fruuntur:nec vlla eſt tam ſterilis regio quę non habeat ſparſas arbores,vbi reſonant auium cantus. Quū in locis illis ſqualidis appareant ſigna Diuinę bonitatis & potentię,quantū admirationis meretur vberrima tot bonorum copia quę in regionibus cultis & amœnis conſpicitur? Certè vbi non modò flumen vnū decurrit,creſcit herba paſcendis feris, ex paucis arboribus audiuntur auium voces,ſed multiplex bonorum copia,& varietas oculis noſtris vbiq; ſe ingerit,pluſquam brutus eſt ſtupor noſter,niſi ad piam glorię Dei meditationem eo magis ſumus intenti. Eandem ſententiam proſequitur quum dicit Deum *irrigare montes è cœnaculis ſuis*. Hoc enim miraculum eſt non vulgare,quòd montes qui videntur perpetua ſiccitate damnati,& quodam modo in aëre pendent,abundant tamen paſcuis. Itaque meritò concludit Propheta,non aliun de prouenire hanc fœcunditatem , niſi quia Deus arcanus eſt agricola. Tribuit quidē impropriè laborem Deo,ſed non ſine ratione:quia Deus terram ex ſua quiete benedicens,efficacius agit quàm ſi cuncti mortales aſſiduo labore ſe conficerent.

14 *Germinare faciens*. Iam ad homines deſcendit,quos Deus peculiari cura tanquam filios dignatur. Poſtquam ergo de brutis animalibus loquutus eſt,dicit ſegetē produci, & ex ea panem ad homines alendos. neque id modò,ſed oleum quoq; & vinum accedere: quę duo non ſolùm ad neceſſitatem,ſed ad lætitiam pertinent. Particulam לעבודת nonnulli de labore accipiunt quem agriculturæ impendunt homines. Nam quum ſponte & ſine humana induſtria herbæ in montibus naſcātur,ſegetes & herbas ſatiuas hominum operā requirere & ſudorem notum eſt. Ergo ſecundum eos ſenſus erit,Deum benedicere hominum obſequio quod pręſtant in agrorum cultu. Sed quoniam argutia hæc coactior eſt,rectius ſumetur hoc nomē pro ſeruitio,vt vulgo loquuntur. Nomen *panis* ſicui reſtrictè accipere libeat non repugno. quanquam probabile eſt reliquos cibos etiam comprehendi: tantùm mihi diſplicet eorum ſententia qui panem excludunt. Infirma autem eſt eorum ratio,quia paulo pòſt ſubiicitur alius panis vſus,quòd ſcilicet cor hominis confirmet:quia illic diuerſo modo res eadē exprimitur. Intelligit autem Propheta Deum producere herbam hominibus qua alantur, non modò quia victum in tritico terra ſuppeditat, ſed etiam in herbis & aliis fructibus: quia non vno tantùm genere alimenti paſcimur.

15 *Vinum lætificat*. His verbis admonet,Deum non modò proſpicere hominū neceſſitati, & largiri quantum ad ordinarios vitæ vſus ſufficiat:ſed pro ſua indulgentia liberalius eos tractare,dum corda exhilarat vino & oleo. Nam certè aquæ potu contenta eſſet natura. ergo ex Dei largitate eſt vini acceſſio. Quod dicit *illuſtrari facies oleo*,variè exponitur. Nā quia triſtitia obnubilat faciem, quidā intelligunt nitere lætitia dum commoditate vini & olei fruuntur homines. Quidam argutius ad lucernas referunt:quod ratione caret. Alij literam מ cōparatiuè accipiunt:ac ſi dictum eſſet,nitere magis hominū facies vino quàm ſi oleo perunctę eſſent. Ego verò non dubito quin de vnguentis loquatur Propheta. hoc enim vult, Deum nō modò erogare hominibus quod ſatis ſit ad frugalem vſum, ſed vlterius progredi, dum eorū deliciis indulget. Ac poſtremum membrum vbi dicit *panem cor hominis fulcire*,ſic interpretor,ſufficeret quidem homini panis ad vitam tolerandam, ſed Deus vinum & oleum de ſuperabundāti, vt aiunt,largitur. Non eſt igitur ſuperuacua repetitio de panis vſu , ſed ad commendationem gratiæ Dei poſita eſt,dū molliter & lautè homines,tanquā pater indulgentiſſimus,filios educat. Ergo iterū dicit, quū Deus ſatis benignum ſe nutritium in pane præſtet, bis & ter in ipſis lautitiis eſſe liberalē. Cęterùm quia nihil procliuius eſt quàm Dei beneficentia ad luxum abuti,quo largior erga homines eſt Deus, eo magis cauendum eſt ne abundantiam quę offertur, contaminent ſua intemperie. Ideo non abs re vetat Paulus curam carnis agere pro concupi-
Rom.13.d.14. ſcentiis eius. Nullus enim erit modus ſi carni demus quantum appetit. Et ſanè ſicuti benignè nobis Deus indulget,ſic legē temperantiæ ſtatuit,vt quiſq; in ſua abundantia ſpōte ſe reſtringat. Emittit boues & aſinos ad paſcua,qui ſua ſatietate contenti ſunt: nobis pluſquam opus ſit ſuppeditans,præſcribit certam moderationem , ne ſua beneficia nimis cupidè voremus, ac in largiore copia frugalitatem noſtram examinat. Hæc autē legitima vtendi ratio,vt nos ſuſtentet victus,nō opprimat. Mutua etiam communicatio quam Deus pręcipit,optimū eſt intemperantiæ fręnum. Hac enim lege abundant diuites,vt fratrum ſuccurrant inopiæ. Certè quia Propheta ingluuiem hominum hîc cum Dei prouidentia non permiſcet, colligimus ex eius verbis vino licere vti,non modò ad neceſſitatem,ſed ad lætitiam,ſed hæc lætitia ſobriè tēperanda eſt:primùm ne ſui obliuiſcantur homines,ſenſus ſuos obruāt,vires ſuffocent,ſed lętentur
Leu.23.g.40. coram Deo ſuo, quemadmodū iubet Moſes:& cum gratitudine ſe ita exhilarēt vt agiliores reddantur ad Dei obſequium. Qui hoc modo gaudebit, paratus quoque erit ad ferendam triſtitiam quoties ita viſum Deo fuerit. Tenenda enim eſt illa Pauli regula,Didici abundare,
Phili.4.c.12. didici & penuriam pati. Nam ſi quod immineat iræ Dei ſignū,etiam qui circūfluet omni lautioris annonæ copia reſtrictus erit in ſuo victu : quia ſe ad ſaccū & cinerem vocari intelliget.

Multò

Multò itaque magis à deliciis prohibetur quem ipſa inopia cogit eſſe frugi ac ſobrium. Denique ſi alium cogat morbus à vino abſtinere, alius vappam tantùm habeat, alius non niſi aquam, contentus ſit quiſque ſua ſorte, ac ſe lætitia quam Dominus non concedit, libenter & placidè abdicet. Idem & de oleo dicendum. Videmus vnguéta fuiſſe in vſu frequenti apud Iudęos, ſicuti apud reliquos Orientales. Alia eſt hodie noſtra ratio, quia magis ad medicinã ſeruantur vnguenta quàm ad delicias adhibeantur. Dicit tamen Propheta in hunc quoque vſum dari oleum vt ſe eo perfundant homines. Sed notandum eſt, quia plus ſatis ad voluptatẽ procliues ſunt homines, ne ad luxuriam trahatur libertas, temperantiæ legem non debere ſeparari à Dei beneficentia. Et ſemper addenda eſt hęc exceptio, ne quis licentiam ex hac doctrina arripiat. Cęterùm vbi ſedulò admoniti fuerint homines de cupiditate frænanda, vtile eſt ipſis cognoſcere, Deũ permittere moderatas delicias vbi facultas ſuppetit. alioqui ne pane quidem & vino tranquilla conſcientia vnquam veſcentur: imò tandem de ſapore aquæ ſcrupulum ſibi inicient: certè ad menſam nunquam accedent niſi trepidè. Interea maior pars mundi ſine delectu in delicias ſe ingurgitabit: quia non expendet quid ſecundum Deum liceat: quia optima frugalitatis magiſtra nobis eſſe debet paterna Dei indulgentia.

16 *Satiabuntur arbores Iehouæ, cedri Libani quas plantauit:*	16 ישבעו עצי יהוה ארזי לבנון אשר נטע:
17 *Quia illic aues nidificant, ciconia cuius abietes ſunt domus.*	17 אשר־שם צפרים יקננו חסידה ברושים ביתה:
18 *Montes excelſi* " *damis, rupes latibulum erinaceis.*	18 הרים הגבהים ליעלים סלעים מחסה לשפנים:

" vel, capreis.

16 *Satiabuntur.* Rurſum concionatur de generali Dei prouidentia in fouendis omnibus mundi partibus. ac primùm dicit, illa irrigatione de qua loquutus fuerat, ſaturari arbores, vt hoſpitium auibus præbeant. Poſtea dicit latebras etiam dari capreis ſylueſtribus & cuniculis: vt appareat nullam mundi partem ab optimo Patre negligi, & nullam creaturam curæ eius eſſe expertem. Ab hominibus ergo ad arbores tranſit Propheta: ac ſi diceret, non eſſe mirum ſi Deus homines ad imaginem ſuam creatos tam liberaliter nutriat, quũ ne ad arbores quidem curam ſuam extendere grauetur. *Arbores Iehouæ* nominat proceras & quę pulchritudine excellunt: quia in illis magis conſpicua eſt Dei benedictio, & vix ſuccus vllus terræ ſufficere poſſe videtur qui ad tantam altitudinem perueniat dum folia quotannis reſumunt.

19 *Fecit lunam in ſtata tempora: ſol cognouit occaſum ſuum.*	19 עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו:
20 *Ponis tenebras, & fit nox: in ea reptat omnis beſtia ſyluæ.*	20 תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל־חיתו־יער:
21 *Leones rugiunt ad prædam, & ad quærendum à Deo cibum ſuum.*	21 הכפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אכלם:
22 *Orietur ſol, colligentur, & ad ſua domicilia accubabunt.*	22 תזרח השמש יאספון ואל־מעונתם ירבצון:
23 *Egredietur homo ad opus ſuum & ad laborem ſuum vſque ad veſperum.*	23 יצא אדם לפעלו ולעבדתו עדי־ערב:

19 *Fecit lunam.* Deſcendit iam ad aliud elogium Diuinæ prouidentiæ, Deum ſcilicet ita diſpoſuiſſe ſolis & lunę curſum, vt aptiſſimè cohæreat alterna ſeries. Adeò enim ordinem non perturbat varietas in mutuis vicibus, vt facilè appareat non potuiſſe tempus melius diſtingui. Quum dicit lunam creatam eſſe in tempora ſtatuta, conſentiunt interpretes hoc debere intelligi de ſtatis & præfixis diebus. Nam quum ſoleãt Hebræi ſupputare menſes ſuos à luna, eam habent directricem ad feſtos dies, & tam ad ſacros quàm politicos conuentus. Ego tamen ſynecdochen ſubeſſe non dubito: ac ſi dixiſſet Propheta, lunam nõ modò dies à noctibus diſtinguere, ſed etiam notare dies feſtos, deſcribere annos & menſes, denique accommodatam eſſe ad multiplices vſus: quia ex eius curſu petitur temporũ diſtinctio. Quum dicit *ſolem cognoſcere occaſum ſuum*, non tantùm de quotidiano circuitu intelligo: ſed quia gradatim nunc accedens propius ad nos, nunc recedens, ſuas ſtationes metiri nouerit, ex quibus æſtatem, hyemem, ver & autumnum conficiat. *Reptare noctu* dicit *beſtias ſyluæ*, quia timidè egrediuntur ex ſuis latebris. Quidam verbum רמש pro ambulare accipiunt: ſed propria ſignificatio non malè conuenit, quia etſi inedia ſæpe feras adigit ad rabiem, captant tamen noctis tenebras: ideo propter hanc timiditatem dicuntur reptare.

21 *Leones rugiunt.* Tametſi leones ſi fames eos cogat, etiam media luce prodeunt & rugitum edunt, deſcripſit tamen Propheta quid frequentius accidere ſoleat. dicit ergo leones interdiu progredi non audere, ſed tenebris noctis fretos proſilire ad prædam. Atque hîc mirabilis Dei prouidentia apparet, quòd tam formidoloſum animal in antro ſe continet, vt liberior ſit hominibus ambulatio. Quod autem maiore interdum licentia vagantur leones, id defectioni Adæ imputandum eſt, quæ illi dominium in feras beſtias abſtulit. Manent interea reliquiæ quædam priſtinæ benedictionis Dei, quòd diurna luce quaſi repagulis vel catenis Deus tot truculentas beſtias continet. *Cibum à Deo quærere* dicens, non intelligit ad Dei curam ſe conferre ac ſi eum nutritium agnoſcerent: ſed rem ipſam deſignat, quòd ſcilicet mirabili ratione Deus beſtiis tam voracibus alimentum prouideat.

22 *Orietur ſol.* Proſequitur illam ſententiam, ſic diſtribui à Deo temporum vices, vt dies ſit proprius hominis. Niſi enim tot feras nobis infeſtas cohiberet Deus, mox actum foret de genere humano. Quum ergo iam poſt lapſum hominis videri poſſint beſtię in perniciem noſtram natæ, & obuios quoſque diſcerpant ac lanient: neceſſe eſt ſæuitiam hanc Dei prouidentia clauſam teneri. Eas autem vt recludat in antra ſua tantùm pro terrore lucem ſolis opponit. Gratiam hanc magis commendat Propheta à neceſſitate: quia nulla alioqui libertas eſſet hominibus verſandi in labore vel negotiis. Quod ergo luce protegitur homo contra vim & iniurias belluarum, in eo perſpicitur incomparabilis Dei bonitas, qui humanis commodis tam paternè proſpexit.

24 *Quàm magnificata ſunt opera tua Iehoua! omnia in ſapientia feciſti, impleta eſt terra opibus tuis.*

24 מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָֹה כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ׃

25 *Hoc mare magnum & ſpatioſum regionibus, illic reptile & non numerus, animalia puſilla cum magnis.*

25 זֶהִי הַיָּם גָּדוֹל וּרְחַב יָדָיִם שָׁם רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר חַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם־גְּדֹלוֹת׃

26 *Illic naues ambulant, Leuiathan quem formaſti vt ludat in eo.*

26 שָׁם אֳנִיּוֹת יְהַלֵּכוּן לִוְיָתָן זֶהִי יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק־בּוֹ׃

24 *Quàm magnificata.* Non enumerat Propheta integram operum Dei deſcriptionem, quod immenſum foret: ſed tãtùm ſpecies quaſdam attingit, vt accuratius apud ſe quiſque reputet ac meditetur qua prouidentia Deus totum mũdum & ſingulas eius partes gubernet. Itaque ſermonem ſuum abrumpẽs, cum admiratione exclamat, *Quàm magnificata ſunt opera tua:* ſicuti tunc demum iuſtus honor tribuitur Deo, vbi ſtupore correpti fatemur linguas noſtras & ſenſus omnes deficere. Quòd ſi exigua operum Dei portio nos obſtupeſcere cogit, quantulus erit ingenij noſtri modus vt ſolidam magnitudinem capiat? Primò autem dicit ſapienter Deum omnia feciſſe: deinde addit terram plenam ac refertam eſſe eius copiis. Porrò nomine *ſapientiæ* non excludit potentiam, ſed intelligit nihil in mundo eſſe cõfuſum: quin potius ſumma ratione ordinatam eſſe tot rerum miſturã, vt nihil vel addi, vel detrahi, vel corrigi queat. Hoc verò elogium prauis imaginationibus opponitur quæ nobis ſæpe obrepunt, vbi nos in Dei operibus fugit eius conſilium. Quaſi verò ſtultitiæ noſtræ obnoxius ſit Deus, vt cogatur reprehenſores ferre, qui in reputandis eius operibus cæcutiunt. Eodem quoque elogio veſaniam eorum coarguit Propheta, qui mundum fortuitò conflatum eſſe ſomniant, ſicuti Epicurus ex atomis nugatus eſt compoſita fuiſſe elementa. Quum autem pluſquam brutum ſit commentum illud, tam concinnam fabricam & ineſtimabili ornatu diſtinctam, ex cæco atomorum concurſu concretam fuiſſe, Propheta hîc nos Dei ſapientiam & incredibile artificium quod refulget in tota mundi gubernatione, diligẽtius attendere iubet. Sub *opibus* comprehenditur bonitas Dei, & beneficentia. Neque enim ſibi diues eſt, ſed in bonum noſtrum exuberat, nequid in vſus noſtros deſit. Terram verò non eſſe tam fœcundam à ſe ipſa vel locupletem, ſed liberalitatis Dei miniſtram nobis teſtatum eſſe debet.

25 *Hoc mare magnum.* Poſtquam de terrenis gloriæ Dei teſtimoniis concionatus eſt, in mare quoque aſcendit, docens illud nouum eſſe potentiæ Dei & ſapientiæ ſpeculum. Nam ſi mare piſcibus vacuum eſſet, ſolo tamen amplitudinis conſpectu iam eſſet admirabile, præſertim dum nunc ventis & tempeſtatibus intumeſcit, nunc ſedatũ reſidet. Iam nauigatio quanuis ab hominum induſtria profecta ſit, pendet tamen ex Dei prouidentia, qui tranſitum hominibus per aquas conceſſit. Sed piſcium abundantia & varietas gloriam Dei non parũ amplificat in mari. *Balænam* tamen vel cetum præcipuè celebrat: quia ſolũ hoc animal ſatis ſuperq; formidabilem Dei virtutem ante oculos exhibet. quare & de eo tam longus ſermo in libro Iob texitur. Quia autem motus eius ingenti concuſſione non minus corda hominum quàm mare

perturbat,

perturbat Propheta hunc motum *luſus* nomine deſignat, reſpectu Dei: ac ſi diceret balænis datum eſſe campum illum in quo ſe exerceant.

27 *Omnia ad te reſpiciunt vt des eſcam eorum tempore ſuo.*
28 *Dabis illis, colligent: aperies manum tuam, ſatiabuntur bono.*
29 *Abſcondes faciem tuam, terrebuntur: colliges ſpiritum eorum, deficient, & in puluerē ſuum reuertentur.*
30 *Emittes Spiritum tuum, creabuntur: & renouabis faciem terræ.*

27 כֻּלָּם אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן לָתֵת
אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃
28 תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֹטוּן תִּפְתַּח
יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב׃
29 תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֵלוּן תֹּסֵף
רוּחָם יִגְוָעוּן וְאֶל־עֲפָרָם
יְשׁוּבוּן׃
30 תְּשַׁלַּח רוּחֲךָ יִבָּרֵאוּן וּתְחַדֵּשׁ
פְּנֵי אֲדָמָה׃

27 *Omnia ad te.* Hic rurſus Propheta Deum nobis prouidum erga omne animalium genus patremfamilias & nutritium deſcribit. Prius dixerat fœnum creari in mōtibus vnde alantur iumenta: ſubminiſtrari leonibus ipſis victum eiuſdem Dei manu, quanuis ex rapto viuant: nunc addita circunſtantia miraculum illud Diuinæ beneficentię exprimit. Nam quum infinitæ propemodum ſint animalium ſpecies, & in ſingulis tantus numerus, nullum tamē eſt quod non indigeat quotidiano victu. hoc intelligit dicens *omnia reſpicere in Deum*: ac ſi diceret, non poſſe vel triduum manere in ſtatu, niſi Deus quotidianæ eorum vt neceſſitati ſubueniens, ſingula reficeret. Huc pertinet tanta fructuum diuerſitas: quia commodū & proprium quibuſque cibum Deus attribuit ac deſtinat. Etſi autem ratione & iudicio non pollent bruta animalia, vt neceſſitati ſuę remedium in Deo quęrant, imò prona in terrā ad pabulum ingurgitandum ferantur: propriè tamen loquutus eſt Propheta, reſpicere ad Deū dicens, quorum inediæ eius liberalitatē ſuccurrere neceſſe eſt, ne mox deficiāt. Nec ſuperuacua eſt *temporis* notatio, quòd annonam animalibus reponit Deus, vt per totū anni circuitū reperiant vnde veſcantur. Nam quum terra hyeme viſcera ſua claudat, quid fieret niſi victū curaret in longū tempus? Creſcit ergo miraculū, quòd Deus ſtatis temporibus terrā fœcūdam reddēs, benedictionem ſuam in reliquum annū extendit. quanuis eſuriē & famem minetur. Quid enim nobis miſerius, dū ſuas opes hyeme contrahit terra, niſi animos noſtros foueret ſpes noui prouentus? Quo ſenſu appoſitè dicit Deū *manum ſuam aperire*. Nam ſi quotidie naſceretur triticū, obſcurior eſſet Dei prouidentia. vbi autem areſcit terra, perinde eſt ac ſi manū ſuam clauderet Deus. vnde ſequitur, dum eā fœcundat, quaſi exerta manu cibum è cælo nobis porrigere. Quòd ſi feris & brutis animalibus victum opportunè ſuppeditat, quo ad ſatietatem paſcantur, nobis eius benedictio inexhauſtum erit copiæ cornu, modò ne eam prohibeamus infidelitatis noſtræ obſtaculo.

29 *Abſcondes faciem tuam, &c.* His verbis docet nos ſtare & cadere pro Dei nutu. Stamus enim quatenus nos ſua virtute ſuſtinet: ſimul autem ac viuificum ſpiritum ſubducit, cadimus. Vidit hoc etiam Plato, qui ſæpius docet, propriè loquendo, vnum Deum eſſe, omnia autem in eo ſubſiſtere duntaxat. Nec dubito quin per illum profanum ſcriptorem expergefacere voluerit Deus cunctos mortales, vt ſentirent aliunde ſe vitam mutuari. Ac primò terreri dicit, ſi Deus faciem ſuam abſcondat: ſi ſpiritum eorum auferat, mori, & in puluerem redire. quibus verbis ſignificat viuificos eſſe Dei oculos vbi nos reſpicere dignatur: & quandiu relucet ſerena eius facies, vitam inſpirare omnibus creaturis. Bis ergo inexcuſabilis eſt noſtra cæcitas, niſi in illam bonitatem, quæ totum mundum viuificat, viciſſim coniicimus oculos. Gradatim verò deſcribit animalium interitum, vbi arcanum ſuum vigorem retrahit Deus, quo melius ex oppoſito continuam inſpirationem commendet, qua vegetantur. Quanquā autem vltra progredi poterat, omnia ſcilicet in nihilum reditura eſſe, contentus tamen fuit hoc craſſo & populari docendi modo, in putredinem concidere quicquid diuinitus non fouetur. Dicit autem rurſum quotidie mundū *renouari*, quia *ſpiritum ſuum Deus emittit*. Et certè in noua animalium ſobole aſſiduè cernimus nouam mundi creationem. Quòd vero ſpiritum, quem prius animalium eſſe dixit, nunc tribuit Deo, nihil in eo repugnantiæ eſt. Deus ſpiritum qui penes eum reſidet, emittit quò viſum eſt: ſimul ac emiſit, omnia creantur. hoc modo quod ſuum erat, noſtrum facit. Cæterùm hoc veteri Manichæorum delirio nihil ſuffragatur, quod in deterius noſtra ætate auxit impurus ille canis Seruetus. Dicebant Manichæi animam hominis particulam eſſe Diuini ſpiritus, & ex eius traduce naſci. hic nebulo dicere auſus eſt boues, aſinos, & canes eſſe partes Diuinæ eſſentiæ. Manichęi ſaltem colorem hunc obtendebant, quòd anima hominis formata eſſet ad Dei imaginem: ſed idem ad porcos ac pecudes transferre, bis deteſtabile portentum eſt. Prophetæ autem nihil minus propoſitum fuit, quàm Dei ſpiritum partiri, vt eſſentialiter aliqua eius portio in ſingulis animantibus habitet. ſed ſpiritum Dei vocauit, qui ab eo proficiſcitur. Interea noſtrum eſſe admonet, quia nobis in vitam datus eſt.

Summa huc tendit,dum videmus quotidie mundum deficere & renaſci,in hoc ſpeculo lucere nobis viuificam Dei virtutem. Quotquot enim animalium interitus accidunt, totidem ſunt exempla noſtræ nullitatis,vt ita loquar: dum alia ſuboleſcunt,quædam mundi renouatio nobis oſtenditur. Quando itaque mundus quotidie interit & renaſcitur in ſuis partibus, hinc colligere promptum eſt,nonniſi arcana Dei virtute ſubſiſtere.

31 *Sit gloria Iehouæ in ſeculum: lætetur Iehoua in operibus ſuis.*

32 *Aſpiciens terram, & contremiſcet: ſi tetigerit montes, fumigabunt.*

33 *Canam Iehouæ in vita mea: pſallam Deo meo quandiu ſum.*

34 *Gratus ſit ei" ſermo meus, ego lætabor in Iehoua.*

" vel, meditatio mea.

35 *Deficiant ſcelerati è terra, & impij vſquedum eſſe deſinant: benedic anima mea Iehouæ Halelu-Iah.*

31 יְהִי כְבוֹד יְהֹוָה לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְהֹוָה בְּמַעֲשָׂיו׃

32 הַמַּבִּיט לָאָרֶץ וַתִּרְעָד יִגַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ׃

33 אָשִׁירָה לַיהֹוָה בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃

34 יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי אָנֹכִי אֶשְׂמַח בַּיהֹוָה׃

35 יִתַּמּוּ חַטָּאִים מִן־הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים עוֹד אֵינָם בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהֹוָה הַלְלוּ־יָהּ׃

31 *Sit gloria Iehouæ, &c.* Oſtendit quorſum hactenus in Dei operibus celebrauerit eius potentiam,ſapientiam,& bonitatem,nempe vt ſenſus hominum erigeret ad ipſum laudandum. Neque enim hic vulgaris honor eſt,quòd Deus mundum tam ſplendido ornatu in gratiā noſtram inſtruxit,vt non ſolùm pulchri huius theatri ſimus ſpectatores,ſed multiplici bonorum copia & varietate,quæ in eo nobis ſunt expoſita, fruamur. Hæc gratitudo vnicæ compenſationis loco eſt apud Deum,vbi debita eum laude proſequimur. Quod addit,*lætetur Iehoua in operibus ſuis*,minimè ſuperuacuum eſt. Cupit enim ordinem, quem ab initio Deus inſtituit, fluere in legitimo donorum eius vſu. Sicut enim eū pœnituit feciſſe hominem,ita dum ſuam benedictionem inquinari videt noſtris corruptelis,oblectationē ex ea capere deſinit.Et certè confuſæ perturbationes quæ accidunt vbi elementa in officio ſuo ceſſant, teſtantur diſplicentia & tædio Deum adduci vt æquabilem curſum ſuæ beneficentiæ abrumpat:nō quòd in eum cadant eiuſmodi paſſiones:ſed perſonam optimi patris induit, qui filiis blandè fouendis & liberaliter alendis ſe oblectat. Proximo verſu oſtendit ſtatum mundi in illa Dei lætitia fundatum eſſe:quia niſi terram vegetet ſereno paternóque affectu, ſimulac eam ſeuero oculo aſpexerit,tremefaciet,montéſque ipſos exuret.

Gen.6.b.6.

33 *Canam Iehouæ, &c.* Præit aliis ſuo exemplo, & ſe toto vitæ curſu infatigabilem laudum Dei præconem fore denuntiat. Metam verò laudandi Dei in morte locat,non quòd ſancti, vbi in aliam vitam migrarunt, ſuperſedeant ab hoc pietatis officio:ſed quia in hunc finem ſumus conditi,vt Dei nomen per nos in terra celebretur. Cæterùm quia indignum ſe agnoſcit, qui tam pretioſum ſacrificium Deo offerat, ſuppliciter rogat *vt gratæ ſint quas Deo cantabit laudes*,licet ex pollutis labiis profectæ. Verum quidem eſt, nihil Deo magis placere vel probari,quàm laudum ſuarum prædicationem, ſicuti nihil à nobis tantopere exigit:ſed quia pollutio noſtra contaminat quod erat natura ſua ſanctiſſimum,meritò ad Dei indulgentiam confugit Propheta, ne ſuis canticis grauetur locum dare. ideo docet Apoſtolus placere Deo ſacrificia gratiarum actionis quatenus per Chriſtum offeruntur. Iam verò dū promiſcuè fruuntur omnes Dei beneficiis, quia vix centeſimus quiſque reſpicit in ipſum authorem, ſubiicit etiam Propheta, *lætabor in Domino*, raram virtutem ſignificans. quia nihil difficilius quàm ex erraticis gaudiis, quæ per cælum & terram euaneſcunt, mentem colligere vt ſe in Deo contineat.

Hebr. 10. b.8.9.

35 *Deficiant ſcelerati è terra.* Pendet hæc imprecatio ab illa ſententia,Lætetur Deus in operibus ſuis. Nam quia ſcelerati mūdum ſuis ſordibus inficiunt,hinc fit vt Deo minus iucunda ſit ac ferè diſpliceat eius fabrica. Neque enim fieri poteſt quin eum offendat pollutio,quæ per omnes mundi partes diſperſa,deprauat &corrumpit tam nobile eius opus. Ergo quia impij peruerſo donorum Dei abuſu faciunt vt quodammodo degeneret mundus, & deſciſcat à prima ſua origine,meritò eos exterminari cupit Propheta vſquedum prorſus deficiant. Meminerimus ergo ſic expendere Dei prouidētiam vt in eius obſequium addicti,beneficiis quę in vſum noſtrum ſanctificat,ritè & purè vtamur. Deinde nobis doleat tam pretioſos theſauros impiè diſſipari:ac nobis deteſtabile portentum ſit,mortales non tantùm ſui opificis obliuiſci,ſed quaſi data opera conuertere in præpoſterum & indignum finem quicquid ipſis bonorum contulit.

ARGV-

ARGVMENTVM PSALMI CV.

Commendat ſingularem Dei gratiam, quòd ſibi ex toto orbe gratis populum vnum adoptauit. Atque vt oſtenderet ſe non titulo-tenus cum Abraham & eius poſteris fœdus pepigiſſe, poſtquam eos redemit, non deſtitit etiam innumeris beneficiis proſequi, idque in eum finem, vt qui redempti fuerant, viciſſim ſanctè obſeruarent eius fœdus, ſéque totos ad ſyncerum eius cultum addicerent.

Pſal. CV.

1 *CElebrate Iehouam, inuocate nomen eius, annuntiate in populis opera eius.*

2 *Canite ei, pſallite ei, loquimini de omnibus mirabilibus eius.*

3 *Laudate in nomine ſancto eius, lætetur cor quærentium Iehouam.*

4 *Quærite Iehouam & fortitudinem eius, inquirite faciem eius iugiter.*

5 *Mementote mirabilium eius quæ fecit, prodigiorum eius, & iudiciorum oris eius.*

1 הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִּשְׁמוֹ
הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו׃
2 שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ־לוֹ שִׂיחוּ
בְּכָל־נִפְלְאֹתָיו׃
3 הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח
לֵב מְבַקְשֵׁי יְהוָה׃
4 דִּרְשׁוּ יְהוָה וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו
תָּמִיד׃
5 זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה
מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי־פִיו׃

1 *Celebrate Iehouam.* Non aliò ſpectat exordium hoc, niſi vt totam ſuam beatitudinem Abrahæ genus conſtituat in adoptione Dei gratuita. Etſi enim non ſpernendum bonum erat, creatos eſſe homines, paterna eius cura foueri in mundo, & alimenta ex eius manu percipere: longè tamen præſtantior fuit hæc dignatio, electos eſſe in peculiarem Dei populum. Nam quum in Adam maledicta ſit omnium mortalium origo, ſic diſtincta fuit conditio populi illius à reliquis Gentibus, vt gloriari poſſet ſe Deo ſacrum eſſe. Ideo Propheta ad huius gratiæ commendationem tot verba congerit. Neque enim diſſerit de tota mundi gubernatione, vt Pſalmo proximo: ſed paternum fauorem quo complexus eſt Deus Iſraelitas, prędicat. Nominat quidem indefinitè *opera eius* & *mirabilia*: ſed vtrunque ad ſpirituale fœdus reſtringit, quo Eccleſiam ſelegit, quæ in terra cæleſtem vitam meditaretur. Neque enim mirabilia nunc vocat, quòd ſol, luna & ſtellæ quotidie oriuntur vt mundum illuſtrent, quòd terra ſuis temporibus germinat, quòd bonorum omnium copia in alimentum ſuggeritur animantibus, quòd humano generi liberaliter ſuppetunt tot commoditates: ſed quòd ex perdita Adæ progenie exiguam partem ſibi delegit cui ſe patrem familiariter præſtaret: ideóque iubet lætari in Dei nomine *& ipſum inuocare*: quo priuilegio ſola Eccleſia excellit. Vnde ſequitur, non niſi ad fideles dirigi ſermonem, quos Deus in fidem & cuſtodiam ſuam ſuſcipiens, voluit ſuo nomine gloriari.

4 *Quærite Iehouam.* Quanquam nuper hoc titulo inſignierat fideles, quòd Deum quęrant, eos tamen iam ad illius quærendi ſtudium hortatur: neque abs re. nam verum quidem eſt, hac propriè nota diſcerni fideles à profanis hominibus, ſed multum abeſt quin eum quo decebat feruore quærant: ideóque ſtimulis aſſiduè opus eſt, quibus, licet vltro currentes, incitentur. Neq; enim hîc vel erraticos homines, vel prorſus ignauos & terrenis fæcibus affixos ad Deum quærendum ſolicitat Propheta, ſed qui prompto iam animo huc tendebant: quia ſcilicet multis impedimentis eos tardari videt, ne ſatis accelerent ſuum curſum. Quanlibet ergo voluntarij ſimus, neceſſaria eſt nobis hæc incitatio quæ pigritiam noſtram caſtiget. Quum dicit *robur eius* & *faciem eius*, non dubium eſt quin ſpeciem manifeſtationis deſignet, qua tunc pro temporis ruditate fideles Deus ad ſe traxit. Scimus autem pluribus aliis locis Arcam fœderis tam robur quàm faciem Dei vocari ſolere: quia & his ſymbolis admonebatur populus, Deum ſibi propinquum eſſe, & re ipſa experiebatur eius virtutem. Itaque quo ſe magis familiarem exhibet Deus, ad eum quęrendum alacriores eſſe animos iubet: vt certè adminicula quibus infirmitatem noſtram Deus ſubleuat, ſtudium noſtrum accendere magis debent. Modeſtia etiam nobis cõmendatur, vt in quęrendo Deo tarditatis noſtrę memores, viam teneamus ab eo pręſcriptam, nec rudimenta faſtidiamus, quibus nos ad ſe paulatim deducit. Additur etiam *iugiter*, nequis in hoc curſu defatigetur, vel ſtulta perfectionis opinione inflatus, externa pietatis ſubſidia negligat: quemadmodum multi, vbi quatuor vel quinque pedes progreſſi ſunt in Dei notitia, quaſi Angelis ſuperiores eſſent, à lege communi ſe eximunt. Iterum iubet *recordari mirabiliũ Dei*, quæ in populi ſui liberatione edidit: quia ſcimus illic virtutem ſuam nouis & inuſitatis modis exeruiſſe. Per *iudicia oris* quidam Legem intelligunt. Sed quia hæc tria vno contextu lego, malo de ſignis exponere, quibus Pharaonis ſuperbiam fregit Deus. Adhuc tamen de ratione loquutionis ambigitur. Quidam ob Moſis prædictionem, iudicia oris Dei vocari putant: quod probabile eſt. quanquam ſimplicius poſſet accipi, in ſignis apparuiſſe incredibilem Dei potentiam: vnde colligere promptum eſſet ab eo eſſe profecta. Equidem Moſis

miniſterium non excludo, quem Prophetam Deus excitauerat Ægyptiis, qui denũtians quod futurum erat, hoc ipſo probaret non eſſe fortuitum. Meo tamen iudicio, Propheta ad ipſam miraculorum claritatem alludit: ac ſi diceret, Quanuis Deus verba non feciſſet, re tamen ipſa patuiſſe eum eſſe populi ſui vindicem.

6 *Semen Abrahæ ſerui eius, filij Iacob electi eius:*	6 זרע אברהם עבדו בני יעקב בחיריו:
7 *Ipſe Iehoua Deus noſter, in tota terra iudicia eius.*	7 הוא יהוה אלהינו בכל־הארץ משפטיו:
8 *Recordatus eſt in ſeculum fœderis ſui: verbi* quod *mandauit in mille generationes,*	8 זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור:
9 *Quod pepigit cum Abraham, & iuramenti ſui ad Iſaac.*	9 אשר כרת את־אברהם ושבועתו לישחק:
10 *Et ſtabiliuit ipſi Iacob in decretum, Iſraeli in fœdus perpetuum:*	10 ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם:
11 *Dicendo, Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hæreditatis veſtræ.*	11 לאמר לך אתן את־ארץ כנען חבל נחלתכם:

6 *Semen Abrahæ.* Nomine compellat ſuam gentem, quam Deus (vt dictum eſt) ſpeciali adoptione ſibi deuinxerat. Fuit enim illud ſanctius vinculum coniunctionis, mero Dei beneplacito præferri omnibus populis. Vocans autem filios Abrahæ, & filios Iacob, admonet non adeptos fuiſſe tantum honorem proprio marte: ſed quia progeniti erant ex ſanctis Patribus. Quanquam ſimul aſſerit ſanctitatem Patrum à ſola Dei electione manare, non autem à natura. Vtrunque enim diſertè exprimit: antequam naſcerentur filij Abrahæ, iam fuiſſe hęredes fœderis, quia originem à ſanctis Patribus traherent: deinde Patres ipſos non ſibi peperiſſe hoc iuris ſuo merito vel dignitate, ſed gratis fuiſſe electos. nã ideo vocat Iacob *electum Dei*. Quan-
Geneſ.26 c.24. quam enim Abraham vocatur ipſe quoque Dei ſeruus, quia purus fuit eius cultor, ſecundo tamen loco teſtatur Propheta non ab hominibus fuiſſe initium, ſed à Deo ſolo, qui eos ſibi in peculium aſciſcere dignatus eſt. Infert ex hoc fœdere, quanuis imperium Dei pateat per totum orbem, & vbique ſua iudicia exerceat, eſſe tamen peculiarem Deum vni populo. ſicut dicitur in Cantico Moſis, quum diuideret Excelſus Gentes, quum diſtribueret populos, exten-
Deut. 32. a.8. dit funiculum in Iacob. Atque iterum docere voluit Propheta non excellere Iſraelitas quòd meliores eſſent aliis, ſed propter Dei beneplacitum. Nam ſi Dei iudicia ſe extendunt per omnes mundi plagas, æqualis eſt Gentium omnium conditio, earum reſpectu. Vnde ſequitur diſcrimen in Dei amore eſſe, & fontem dignitatis eſſe gratuitum. Quanuis ergo Deus iure ſuo poſſideat totam terram, dicit populum vnum ſibi ſumpſiſſe in quo regnaret. Ad nos quoque hodie pertinet hæc admonitio. Nam ſi probè vocationem noſtram expendimus, certè reperiemus non aliunde inductum fuiſſe Deum vt nos aliis præferret, ſed mera ſua gratia fuiſſe contentum.

8 *Recordatus eſt.* Nunc realem (vt vocant) fœderis effectum commendat: atque ex redemptione probat quod prius dixit, Deum, quum ęqualiter dominaretur cunctis Gentibus, vnum tamen genus Abrahæ ſuo fauore eſſe complexum. Nam qui factum eſt vt Deus in redimẽdo populo brachij ſui virtutẽ palàm tot miraculis illuſtrauerit, niſi vt fidem olim ſeruis ſuis datam præſtaret? Conſtat igitur antiquum fœdus redemptionis fuiſſe cauſam: quia vt verax eſſet Deus in ſeruandis promiſſis, antè oportuit miſericordem eſſe. Quia verò longa annorum ſeries fluxerat inter promiſſionem & effectũ, recordãdi verbo vtitur Propheta: ac ſi diceret non obſoleſcere lõgo temporis tractu Dei promiſſiones, ſed dũ mundus credit eas eſſe extinctas, vel obliuione deletas, vigere earum memoriam coram Deo, vt eas opportunè impleat. quod melius confirmat proximo membro, vbi ſymmetriã & conſenſum laudat inter formam pacti & effectum. Non ad diem vnum, inquit, vel paucos Deus pepigit cum Abrahã, neque etiam vnius hominis vita finiuit fœdus ſuũ, ſed in mille vſq; generationes promiſit ſe Deum fore eius poſteris. Ergo quãuis diu ſuſpenſum fuerit complementũ, Deus tamẽ re ipſa oſtẽdit vetuſtate non collabi vel effluere fidem ſuã. Porrò quia Abraham, quum permiſtus eſſet idololatris, primus vocatus eſt: ideo ab eius perſona Propheta incipit. Sed poſtea in filij quoque & nepotis manu ſancitũ fuiſſe commemorat. Depoſuit ergo Deus fœdus ſuum apud Abraham, & ſolẽni iureiurando pepigit ſe fore Deum ſeminis eius. Sed quo certior cõſtaret fides, repetere voluit erga Iſaac & Iacob. facit enim talis propagatio vt altius hominum cordibus inſideat Dei veritas: deinde vt notior ſit ac magis celebris Dei gratia, repetitis vicibus ſæpius teſtata. ideóq; per gradus exprimitur quàm firma ſit ſtabilitas illius fœderis. nam quod de ſingulis Patriarchis dicitur, peræque ad omnes pertinet. Dicit Propheta Deum iuraſſe ipſi Iſaac: annon prius

iurauerat

iurauerat Abrahæ? Hoc certè dubium eſt, Dicit *ſtabilitum fuiſſe erga Iacob decreti loco.* & in fœdus perpetuum. An quòd temporale vel caducum prius fuerit fœdus, & tunc naturam mutauerit? Hoc prorſus remotum eſt à Prophetæ conſilio. Sed diuerſis loquendi formis, plenam & ſolidam confirmationem aſſerit: vt ſi fortè in vno homine obſcura eſſet vocatio, plus lucis accederet ex quo eius teſtimonium ad poſteros tranſmiſerat: quia hoc modo melius rata fuit eius fides. Hîc rurſus memoria repetere conuenit, Deum pluſquam indulgenter noſtræ infirmitati conſulere, dum & iureiurando & repetito ſermone nobis confirmat quod ſemel pollicitus eſt. Quo fœdior eſt noſtra ingratitudo dum fidem abrogamus non loquenti modò ſed etiam iuranti.

11 *Dicendo tibi dabo.* Quum hæc exigua fuerit portio gratiæ Patribus oblatæ, videtur Propheta nimis anguſtè includere Dei fœdus quod ad ſpem vſque æternæ hæreditatis patebat. Sed Propheta ſatis habuit per ſynecdochen monſtrare præſtitum fuiſſe ac completum quod Deus patribus fuerat pollicitus. Huc enim tendit eius conſilium, eos non alio iure poſſidere terram Chanaan, niſi quòd ex Dei pacto legitima erat Abrahæ hæreditas. Certè ſiquis arrhã contractus oſtendat, non violat contractum. Itaque Propheta viſibili ſymbolo probans Deum non fruſtra pepigiſſe cum ſeruis ſuis, nec ſpem eorum luſiſſe, alias gratiæ partes non tollit vel abolet. imò dum audiunt Iſraelitæ ſe iure hęreditario occupare terram, quia ſunt electus Dei populus, longius tranſcēdere conuenit, vt priuilegia omnia quibus eos ornare dignatus eſt, ſimul colligant. Atque hinc notandum eſt, dum aliqua in parte ſua promiſſa erga nos complet Deus, malignos eſſe nos & ingratos, niſi in fidei noſtræ confirmationem hæc experientia valeat. neque enim dubium eſt, quoties ſe patrem nobis exhibet Deus, quin verbi ſui vim & efficaciam realiter, vt loquuntur, cordibus noſtris obſignet. Quòd ſi terra Chanaan in cælum deducere Iſraelitas debuit, quia ſciebant reſpectu fœderis in eam ſe fuiſſe adductos: longè plus momenti apud nos habere debet, quòd Deus Chriſtum ſuum exhibuit, in quo omnes promiſſiones ſunt Etiam & Amen. Quum dicit, Tibi dabo *funiculum hæreditatis veſtræ*, mutatio 2.Cor.1.
numeri oſtendit communiter Deum pepigiſſe cum toto populo, licet ad paucos homines verba faceret: ſicut paulo antè vidimus fuiſſe decretum, vel legem perpetuam. Etſi enim ſancti Patriarchæ primarij fuerunt promiſſionis cuſtodes, non tamen priuatim ſibi amplexi ſunt oblatam gratiam, ſed vt poſteris communis foret. d 20.

12 *Quum ipſi eſſent pauci numero admodum & peregrini in ea.*	12 בִּהְיוֹתָם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ׃
13 *Et obambularent è gente ad gentem, è regno ad populum alium*	13 וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־גּוֹי מִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אַחֵר׃
14 *Non permiſit hominibus nocere illis, & corripuit pro ipſis Reges:*	14 לֹא־הִנִּיחַ אָדָם לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים׃
15 *Ne tangatis chriſtos meos, & Prophetas meos ne lædatis.*	15 אַל־תִּגְּעוּ בִמְשִׁיחָי וְלִנְבִיאַי אַל־תָּרֵעוּ׃

12 *Quum ipſi eſſent.* Hîc enumerat Dei beneficia quibus ſanctos Patres iam ab initio proſequutus eſt: vt appareat longè ante redemptionem non fuiſſe inane fœdus. Huc enim tendit narratio quam videbimus, ex quo Abraham in fidem ſuam recepit, mirabiliter eum fouiſſe: paternum quoque eius amores & curam apparuiſſe in tuendis duobus aliis Patriarchis. Quanquam vbi dicit eos fuiſſe numero admodum paucos, non modò virtutem Dei hac circunſtantia cõmendat, ſed cauſam ſimul notat cur tam beneficus erga eos fuerit Deus. Hoc igitur primo loco tenendum eſt, ne ſibi quicquam arrogent Iudęi, Prophetã diſertè excipere Patres eorum iam tunc fauorem Dei expertos eſſe quum infirmi eſſent & contemptibiles, vagi, inopes, & ſecundum carnem modis omnibus miſeri. Sic etiam illis Moſes exprobrat, Non elegit Deut.7.
Deus patres tuos quòd plures eſſent numero quàm alij populi, vel in illis eſſet aliqua maior b.7.
nobilitas: ſed quia dilexit eos. In ſumma, neque multitudinis, neque vllius præſtantiæ ratio habita fuit in electione huius populi. Vnica fuit domus Abrahæ, & quidem ſterilis: Iſaac ex duobus filiis alterum longè ablegare coactus eſt, alterum vidit reſectum è ſua familia: quãquam domus Iacob fuit fœcundior, erat tamen priuata. Deinde non modò ignobiles fuerunt & contempti, quum eſſent inquilini in alieno ſolo: ſed fames etiam, vel aliarum rerum penuria ſæpius eos coegit locum mutare. quibus poſitis concidit humanæ dignitatis reſpectus: & clarè patet, quæcunque in eos contulit Deus beneficia, non fluxiſſe ex alio fonte quàm amoris eius. Cauſa autem amoris extra eum quærenda non eſt. Iam ſi tam ſolicitè commendat Spiritus ſanctus Dei gratiam in terrenis beneficiis, quanto magis hoc tenendum eſt vbi de cæleſti hæreditate habetur ſermo? Quum dicit *migraſſe à gente in gentem*, hac circunſtantia clarius demonſtrat quàm mirabilis fuerit Dei protectio in illis ſeruandis. Si nidum aliquem quietũ re-

periſſent,fuiſſet hæc commoditas notabile gratiæ Dei ſignum:ſed quum exulauerint in diuerſis locis,hinc inde cum magna inuidia reiecti fuerint,quemadmodum ſi vetus propellat quiſquilias,multo clarius illic refulget Dei præſidium. Quum ergo vbique eorum vita è filo penderet,mutatio autem hoſpitij eos nouis ſubinde iniuriis redderet obnoxios , ſola Dei virtus eos præſtitit incolumes.

14 *Non permiſit hominibus.* Scimus non duos vel tres Abrahæ & eius filiis fuiſſe aduerſos, ſed à totis populis exhibitas fuiſſe moleſtias. Quũ ergo turmatim multi inſurgerẽt alij poſt alios,Propheta indefinitè dicit prohibitos à noxa fuiſſe homines.ponitur enim hîc nomẽ אדם. Deinde amplificat Dei amorem erga ſeruos ſuos , quòd eorum cauſa ſe Regibus oppoſuerit. nam quòd ne Regibus quidem Ægypti & Gerar pepercit Deus, hinc apparet quàm pretioſa ei fuerit Abrahæ & generis eius ſalus. Diximus enim nuper,nullius pretij vel exiſtimationis fuiſſe ſanctos Patres coram mundo:quo illuſtrius ſuam bonitatem Deus extulit, Regibus eos præferens.Iam videmus,Iudæos in Patrum perſona fuiſſe humiliatos, nequa dignitatis ſpecie fingerent paratam ſibi fuiſſe gratiam coram Deo.

15 *Ne tangatis chriſtos meos.* Longius nunc procedit,quum Deus bellum ſuſcepit cum Regibus in fauorem ſeruorũ ſuorum,non modò fuiſſe ab eo defenſos,quemadmodũ ſolet miſeris hominibus & iniuſtè oppreſſis ſuccurrere : ſed quia illos ſuo præſidio tuendos ſuſceperat. neque enim generali illa tãtùm ratione ſuos Deus protegit:ſed quia iure gratuitę adoptionis profeſſus eſt ſe fore illorum vindicem.Hæc ratio eſt cur nunc duobus elogiis ſanctos Patriarchas inſigniat Propheta:vocans Prophetas & vnctos Dei. Dixiſſet de aliis Deus, Ne tangatis homines innoxios,ne miſeros lædatis,qui de vobis nihil tale meriti ſunt : ſed in Abraham & eius filiis aliam ſibi oſtendit defenſionis cauſam eſſe. Vnctos vocat quos ſibi ſanctificauit in peculium.Eodem ſenſu vocat Prophetas:quo elogio ornatur etiam Abraham ipſe,Geneſ.ca. 20.b.7.quia ſcilicet non ſolùm Deus propius ſe illis patefecerat,ſed quia cæleſtem doctrinam fideliter propagarũt,vt ſuperſtes eius memoria illis mortuis vigeret.Nondum quidẽ vnctionis erat vſus,qualis poſtea ſub Lege fuit:ſed quod Deus in Legalibus cæremoniis poſtea oſtẽdit,Propheta in Abrahã re ipſa fuiſſe teſtatur, ſicuti Deus omnibus ſuis electis inſculpſit ſanctificationis notam.Iam ſi tantùm valuit interior Dei vnctio quo tempore ne Legis quidem figuras Deus prodiderat,quanto nunc maiore cura ſuos tuebitur,poſtquam in Filio ſuo vnigenito vnctionis plenitudinem exhibuit.

16 *Et vocauit famem ſuper terram, omnem baculum panis contriuit.*	16 וַיִּקְרָא רָעָב עַל־הָאָרֶץ כָּל־מַטֵּה־לֶחֶם שָׁבָר׃
17 *Miſit ante eos virum , in ſeruum venditus eſt Ioſeph.*	17 שָׁלַח לִפְנֵיהֶם אִישׁ לְעֶבֶד נִמְכַּר יוֹסֵף׃
18 *Afflixerunt in compede pedes eius ,ferrũ venit in animam eius:*	18 עִנּוּ בַכֶּבֶל רַגְלָיו בַּרְזֶל בָּאָה נַפְשׁוֹ׃
19 *Vſque ad tempus quo venit verbum eius: ſermo Iehoua examinauit eum.*	19 ער־עֵת בֹּא־דְבָרוֹ אִמְרַת יְהוָה צְרָפָתְהוּ׃

16 *Et vocauit famem.* Hîc nobiliſſimum ſpecimen prouidentiæ Dei erga electum populũ prædicat,quo tempore videri poterat irritum & deletũ eſſe fœdus. Nã ad confirmationem,vt prius dictum fuit,addita fuerat arrhæ loco vel pignoris,hæreditas terræ Chanaan.Quum ergo deſcenſus in Ægyptũ,qui domum Iacob priuabat Terræ conſpectu, facere non potuit vt fœdus intercideret,illic melius refulſit Dei conſtantia. Atqui Deus hac ipſa tentatione clarius oſtendit quàm prouidus eſſet Pater in tuendo genere Abrahæ. Sed præſtat ſingulas partes expendere.Primo docet non fortuitã fuiſſe illam famem quæ Iacob expulit in Ægyptum. Tametſi autem de vna fame nunc agitur,ſtatuendum tamen eſt in genere,non alia eſſe cuiuſuis penuriæ cauſam:niſi quòd Deus manum ſuã retrahens,alimẽta ſubducit. Sed magis exprimitur Dei maledictio,quũ dicitur vocata fuiſſe fames:quaſi præſto fuerit ad Dei obſequiũ tanquam iræ eius miniſtra:quo monemur,famem & peſtẽ,& alia flagella non temerè oriri,nec ferri cæco caſu,ſed Dei manu dirigi quo viſum eſt,& parere eius arbitrio. Sequitur ratio vocandæ famis,nempe vbi Deus *frãgit panis robur.* Aptiſſima autem eſt *baculi* metaphora,quia Diuinitus indita fuit pani vis & proprietas confirmandi hominis, arcana fultura quæ nos ſuſtineat in ipſo quaſi baculus latet,quandiu Dominus hoc medio vires noſtras vult refici. Duobus autem modis conteritur hic baculus,vel quum aufert tritici copiam quæ ſufficiat ad nos alẽdos: (atque ita videtur accipere Ezechiel capite 4.d.16. Confringam baculum panis in Ieruſalem, comedẽt in menſura & anxietate,bibent aquam cum pauore,ne ſcilicet deficiant :) vel quum ſufflat Deus in panem ipſum,vt eſuriem non tollat , ſed maneant famelici qui vorando ſatietatem quærunt.Et certè hoc ſecundum ferè ad terræ ſterilitatem accedit , vt Deus à pane fulturam auferat:quia per ſe non viuificat panis(vt dicitur Deuteronomij capit.8.a.3.)ſed intrin-

ſecam

recam virtutem mutuatur ex ore Dei.

17 *Miſit ante eos.* Totus hic contextus quaſi per hypotypoſin oſtendit, manu & conſilio Dei fuiſſe gubernatum quicquid cōtigit in populo illo. Simplex narratio erat, famē veniſſe in terrā quū Ioſeph à fratribus venditus, in Ægyptum delatus eſſet: ſed emphaticè loquitur Propheta, Dei cōſilio præmiſſum fuiſſe Ioſeph qui domum patris ſui aleret: vocatam deinde fuiſſe famem, tunc Dei prouidentia oblatum fuiſſe pręter ſpem remedium. Etſi autem hoc generaliter verum eſt in rebus humanis, peculiarem tamen regendæ & alendæ Eccleſiæ curam commemorat Propheta. Recitat autem ſecundo loco quod temporis ordine prius eſt. Ideo in verbo *mittendi* tempus plusquam perfectum melius ſenſum exprimet: nempe antequam Deus terrā Chanaan fame affligeret remedium paraſſe ſeruo ſuo Iacob, & familiæ eius. Ioſeph enim præmiſerat quaſi œconomū qui victū illis curaret. Ponit autē duo quaſi contraria, vnde prouidentia Dei melius eluceat. Quomodo enim miſſus eſt Ioſeph à Deo? nempe quū deſtinatus eſſet ad mortem, fortè accidit vt fratres vendere ipſum maluerint quàm relinquere in ſepulchro. Ipſa igitur venditio ſi per ſe reputetur, quaſi nubes interpoſita, obſcurat & obtegit Dei prouidentiam. Vbi enim initum eſt conſilium de eius cæde, quis ſperaſſet fore nutritiū paternæ domus? Pòſt, genus mortis inuētū eſt minus crudele; ſed in ciſternam proiectus, quomodo alius ſuccurrere poterat? Summa ſpes fuit, quòd tandē vēditus, è ciſterna emerſit. Sed rurſus parum abfuit quin tota vita putreſceret in carcere. Quis putaret tam flexuoſos circuitus regi Dei prouidētia? Ideo Propheta occurrit, dicens, reſpectu quidē hominum fuiſſe *venditum*, ſed præmiſſum tamen fuiſſe Diuinitus. Locus hic notatu dignus eſt, quia optime Dei prouidentiā aſſerit contra præpoſterum carnis noſtræ ſtuporem. Quia enim ſubſiſtimus in mediis quæ nobis occurrunt, vel hominum conſiliis aſcribimus quicquid geritur, vel caſu accidere putamus: ita nemo ferè ad Deum penetrat. Atqui venditio Ioſeph hìc nō obtenditur quaſi velum quod Dei prouidentiam abſcondat, ſed potius tanquam inſigne monumētum, quo docemur, vbi hoc vel illud moliti ſunt homines, euentus eſſe in Dei manu: imò corda hominum huc & illuc arcano inſtinctu flectere, vt per eos vel inſcios vel nolētes exequatur quod ſtatuit. Sic di- Gen.45.b.5. cebat Ioſeph ipſe fratribus, Vos non me vendidiſtis ipſi, ſed Deus præmiſit me vobis in patrē. Cæterum ita Deus occulto fræno gubernat res humanas, & prauis conſiliis vtitur in rectū finem, vt tamen permiſta non ſint eius iudicia hominum prauitati. Perperam conſpirant fratres Ioſeph in eius necem: iniuſtè etiam eum vendunt, culpa in ipſis reſidet: Deus per eorum manum proſpicit tam ipſis, quàm patri Iacob, totique ſuæ Eccleſiæ. hoc ſanctum conſilium nihil ſordis vel maculæ contrahit ex eorum malitia qui prorſus tendebant in diuerſum finem: ſicuti poſtea teſtatus eſt idem Ioſeph, Vos quidem cogitaſtis de me malum, ſed Deus in bonū Gen.50.d.20. conuertit.

18 *Afflixerunt.* Non fruſtra perſequitur circuitum illum qui obnubilare poterat hominum mentes ne ad Dei conſilium reſpicerent. Quid enim minus conſentaneum, quàm per tam diuerſas ambages Deum ad propoſitum ſibi finem venire? Sed prouidentia Dei ſuperatis tot obſtaculis, multo illuſtrior emergit quàm ſi breui & facili compendio totum negotium transigeret, ſi primo ſtatim aduentu Ioſeph deductus eſſet ad Regem, & Ægypto præfectus, facilis ad ſecundum actum tranſitus erat. Sed vbi in carcerem abreptus, quaſi extra hominum conſuetudinem ſemimortuam vitam agit: deinde longo pòſt tempore præter ſpem Regi innoteſcit, ſubita illa mutatio non vulgariter miraculum illuſtrat. Ergo hic circuitus quem recenſet Propheta, ad rei ſummam non parum facit: decies mortuus eſt Ioſeph antequam venderetur. Ergo toties Deus Eccleſiæ ſuæ curam habuit, patrem eius liberando. Vbi in Ægyptum delatus transfertur de manu in manum, donec in aliud ſepulchrum deſcendat: annon hinc clarius apparet, Deum vbi dormire in cælo videtur, maximè excubare pro ſuis? & melius progredi per varios iſtos flexus, quā ſi rectà pergeret, imò celeriter curreret? Ideo dicit Propheta *afflictos fuiſſe in compede pedes eius*, quod tametſi à Moſe non narratur, certum tamen eſt vt de re nota & vulgata loqui. Et certè multa per manus tradita fuerunt Iudæis, quorum nulla fit in Scripturi mentio. Satis etiam probabile eſt non fuiſſe traditum initio in liberalem cuſtodiam, vt poſtea contigit, ſed duriter oppreſſum. Siue autem legamus animam eius veniſſe in ferrum, ſiue ferrum veniſſe in animam, ſenſus idem manet, ſanctum virum ita conſtrictum fuiſſe catenis acſi ferro addicta eſſet eius vita. Vnde ſequitur nihilo magis ſperandam fuiſſe vitam ab eo, quàm ab aliquo cadauere.

19 *Vſque ad tempus.* Hìc docet Propheta, quamuis ſecundum carnis ſenſum nimis cunctetur Deus, ſummam moderationem tenere, vt opportunè tādem compleat quod decreuit. *verbum* hoc loco haud dubiè ſignificat non doctrinam, ſed decretum cæleſte. Quanquam autem relatiuum *eius* tam de ipſo Deo quàm de Ioſeph poteſt intelligi: hoc tamē ſecundū, mihi magis placet, donec ſcilicet patefieret exitus Ioſeph, qui in Dei conſilio latebat. Tenendum ſemper eſt, Prophetam reuocare hominum mentes à profana illa imaginatione, quòd fortuna temerè verſet res humanas. Quū enim nihil Eccleſiæ ſalute magis cōfuſum fuerit quandiu habitus eſt Ioſeph pro damnato, Propheta hìc nos ſurſum attollit, & iubet reputare occultum verbum, cuius nōdum opportuna vel matura erat manifeſtatio. Eodē modo interpretor quod ſe-

quitur, *ſermo Dei examinauit eum.* Nam de vaticinio exponere, vt faciunt multi videtur nimis argutum. Quouſque verò apparuit lætior euentus, quem Deus occultum & ſuſpenſum diu tenuit, ſeriò examinata fuit patientia Ioſeph. Et quod profani homines qui non agnoſcunt Deũ rebus humanis præeſſe, fatum appellant, Propheta magis proprio nomine inſignit, dicẽs ſermonem eſſe Dei, & cuiuſque verbũ. Nec diſplicet quod Galli ſua lingua vocãt *deſtinee.* Stoici quum de fato diſputant, vel potius balbutiunt, non modò ſpinoſis anfractibus ſe inuoluunt & rem ipſam, ſed verum principium: quia complexum cauſarum fingentes eripiunt Deo mundi gubernacula. Impium hoc figmentum eſt, cauſas inter ſe perplexas nectere, quibus alligatus ſit ipſe Deus. Fidem ergo noſtram ad arcanum Dei conſilium aſcendere oportet, quo liberè omnia in ſuum finem dirigit. Interea docet etiam hic locus, finem piorum afflictionibus Diuinitus eſſe præfixum donec probè examinati fuerint.

20 *Miſit Rex, & ſoluit eum: Dominator populorum, & liberauit eum.*

20 שָׁלַח מֶלֶךְ וַיַּתִּירֵהוּ מֹשֵׁל עַמִּים וַיְפַתְּחֵהוּ׃

21 *Conſtituit eum dominum ſuper domum ſuam, & dominatorem in cunctis opibus ſuis.*

21 שָׂמוֹ אָדוֹן לְבֵיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־קִנְיָנוֹ׃

22 *Ad vinciendum Principes ſuos in anima ſua, & vt ſenes ſuos ſapere doceret.*

22 לֶאְסֹר שָׂרָיו בְּנַפְשׁוֹ וּזְקֵנָיו יְחַכֵּם׃

23 *Et venit Iſrael in AEgyptum, & Iacob peregrinatus eſt in terra Cham.*

23 וַיָּבֹא יִשְׂרָאֵל מִצְרָיִם וְיַעֲקֹב גָּר בְּאֶרֶץ־חָם׃

24 *Et auxit populum ſuum valde, "multiplicauit eum præ oppreſſoribus eius.*

" vel roborauit.

24 וַיֶּפֶר אֶת־עַמּוֹ מְאֹד וַיַּעֲצִמֵהוּ מִצָּרָיו׃

20 *Miſit Rex.* Liberationem Ioſeph ſplendidis verbis exornat, quia in re tam incredibili maximè enituit rara Dei virtus. Quid enim magis inſolitum, quàm Regem potentiſſimum, hominem exterum è carcere accerſere, quem toti regno præficiat, & ſecundum à ſe gradũ tenere iubeat? Quod autem dicit, *ad vinciendum Principes,* vulgò exponũt delatum fuiſſe ſummũ imperium ipſi Ioſeph, vt pro ſua voluntate conijceret in carcerẽ etiã regni proceres. Alij, quia hoc aſperius eſſe vidẽt, deducũt verbũ לאסור à verbo יסר quod eſt erudire, vt י mutetur in א. Sed miror vtroſque metaphorã non animaduertiſſe in hoc verbo: nempe quod Ioſeph deuinctos ſuo arbitrio teneret primores Ægypti, vel poteſtati ſuę ſubiectos. Nõ agitur hic de vinculis, ſed de obſtrictione vel nexu obſequij, quũ ab eius nutu pẽderẽt tã Principes quàm omnes reliqui. Et quum paulò pòſt addit, *vt ſenes ſapere doceret,* oſtendit Ioſeph non tyrannicè fuiſſe dominatum, ſicuti difficile & rarum eſt in ſumma poteſtate nihil permittere ſuæ libidini: ſed ſummis quibuſque regulam fuiſſe, & exemplar optimæ moderationis.

23 *Et venit Iſrael.* Non recitat totam hiſtoriam, neque opus fuit: tantùm ponit ante oculos Dei prouidentiam. quam vix centeſimus quiſque expendit dum legunt quod ſcriptum eſt à Moſe. Dicit ergo, poſtquam præmiſſus fuit Ioſeph qui patrem cum familia hoſpitio exciperet, tunc Iacob veniſſe in Ægyptum, rebus ſcilicet mirabiliter ordinatis, vt in gente ſuperbiſſima, quum omnes inedia tabeſcerent, reperiret panis copiam. Vnde apparet, tarditatem Dei quę putatur, non aliò ſpectare, quàm vt optima occaſione opus ſuum compleat.

24 *Et auxit.* Iam alia circunſtantia laudatur ſingularis Dei fauor erga Eccleſiam, quòd populus ille breui temporis ſpatio præter communem modum auctus fuerit. Qua in parte enituit admirabilis Dei benedictio: quo putidior eſt quorundam canum latratus, dũ populi multiplicationem, quæ à Moſe refertur, proteruè ſubſannant, quia ſuperet communẽ naturæ modum. Atqui ſi vſitato more creuiſſet populus, protinus exciperent nullum illic cerni Dei opus. Ita hoc vnum captant ſuis cauillis, vt Dei benedictionem aboleant. Nos verò qui ſcimus fas non eſſe potentiam Dei vel ſenſu noſtro vel communi lege naturæ metiri, reuerenter hoc extraordinarium eius opus miremur. Quod poſtea ſequitur, ſubobſcurum eſt præſertim ſi legamus roboratum fuiſſe populum. Neque enim notare tẽpus illud videtur Propheta quo quieti in proſpero ſtatu degebant Iſraelitæ: ſed quo contumelioſè vexati ſunt tanquam mancipia. Poſſumus tamen hoc κατὰ πρόληψιν accipere de re futura. Nam proximo verſu dicet Propheta Ægyptios mutatis animis cœpiſſe crudeliter in populum graſſari. Quamuis ergo nondum palàm ſæuirent in populum Ægyptij, dum & numero hominum & viribus inualeſcebat, perſecutores tamen eos vocat Propheta. Quanquam certum eſt, dum ſeruiliter oppreſſus fuit populus formidabilem hoſtibus ſuis fuiſſe: & Moſes clarè affirmat, ſub tyrannide & iniuſtis oppreſſionibus conſpicuam adhuc fuiſſe Dei benedictionem.

Exo. 1. ca. 12.

25 *Vertit cor eorum vt odio haberent populũ ſuum & fraudulenter agerent cum ſeruis ſuis.*

25 הָפַךְ לִבָּם לִשְׂנֹא עַמּוֹ לְהִתְנַכֵּל בַּעֲבָדָיו׃

Miſit

26 *Miſit Moſen ſeruum ſuum, Aaron quem elegit.*	26 שלח משה עבדו אהרן אשר־בחר בו׃
27 *Poſuerunt in illis verba ſignorum eius, & prodigia in terra Cham.*	27 שמו בם דברי אתותיו ומפתים בארץ חם׃
28 *Miſit tenebras, & obtenebrauit: & non fuerunt rebelles verbis eius.*	28 שלח חשך ויחשך ולא מרו את־דבריו׃
29 *Conuertit aquas eorum in ſanguinem, & occidit piſces eorum.*	29 הפך את־מימיהם לדם וימת את־דגתם׃
30 *Produxit terra eorum ranas in cubiculis Regum ipſorum.*	30 שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם׃

25 *Vertit cor eorum.* Quòd Ægyptij ex beneuolis & humanis hoſpitibus ſæui poſtea hoſtes
facti ſunt, hoc quoque Dei conſilio aſſignat Propheta. Certũ quidem eſt, prauo malignóque
ingenio, faſtu, & auaritia fuiſſe illuc cõpulſos: ſed non ſine Dei prouidentia, qui modò incom-
prehenſibili opus ſuũ ita in reprobis peragit, vt lucem eliciat ex tenebris. Quia loquutio vide-
tur quibuſdã durior, paſſiuè exponunt, conuerſa fuiſſe corda, quod neque reſpondet contextui,
& frigidũ eſt. Videmus enim data opera Prophetæ eſſe propoſitum totã gubernationẽ Eccle-
ſiæ ſubiicere Deo, vt nihil niſi ex eius voluntate cõtingat. Si autem hoc quaſi duriuſculũ refu-
giunt teneræ quorundã aures. Spiritus ſanctus alibi quoque ſecurè pronunciat, arcano inſtin- Pro. 21. a. 1.
ctu impelli huc illuc corda hominum, vt nihil velint, vel faciant niſi ex eius nutu. Quanta autẽ
veſania eſt, nihil amplecti niſi quod arrideat rationi humanæ? Qualis erit verbi Dei authori-
tas, ſi non admittitur niſi quatenus adlubeſcit? Qui ergo hanc doctrinam reſpuunt, quia huma
no ſenſui minus grata eſt, inflati ſunt peruerſa arrogantia. Alij malignè calumniantur, non in-
ſcitia, vel errore, ſed tantum vt ſuſcitent turbas in Eccleſia, vel odium nobis conflent apud im-
peritos. Sunt etiam quidam nimis timidi, qui pacis cauſa doctrinam hanc cuperent ſepultam
eſſe. iniqui certè moderatores. nam videmus hanc olim fuiſſe cauſam cur deſciuerint Eccleſiæ
ſcriptores à puro & genuino Euangelio, & deflexerint ad profanam Philoſophiam. Vnde e-
nim nobis liberum arbitrium, vnde operum iuſtitia, niſi quòd veriti ſunt boni Patres ne licen
tiam darent maledicis vel proteruis hominibus, ſi liberè profiterentur quod Scripturis prodi-
tum eſt? Quòd niſi Deus quaſi violenta manu coegiſſet Auguſtinum, ſimilis prorſus fuiſſet a-
liis. Deus autem quaſi malleo eum expoliens, correxit ſtultam illam prudentiam quæ contra
Spiritum ſanctũ criſtas erigit. Videmus quid aſſerat Spiritus ſanctus, Ægyptios ſic fuiſſe ma-
los, vt corda eorum Deus verterit in odium populi ſui. Eludũt mediatores, flexiſſe corda, quia
paſſus fuerit: vel quum Ægyptij corda ſua adiicerent ad tale odium, quaſi per accidens vſus
fuerit eorum malitia, quaſi elinguis fuerit Spiritus, vt aliud pro alio proferret. Si videtur hoc
prima ſpecie abſurdum, ſciamus non fruſtra Dei iudicia alibi inſcrutabilia vocari, & a- Rom. 11. d. 33.
byſſum profundam. Niſi enim infra eorum altitudinem ſubſideret ſenſus noſter, nullus eſſet
labyrinthus. Interea tenendum eſt, radicem malitiæ fuiſſe in ipſis Ægyptiis, vt culpa in Deum Pſ. 36. a. 7.
tranſcribi nequeat. Dico ſponte & intrinſecus malos fuiſſe, non alieno impulſu coactos. Quan
tum ad Deum ſpectat, etiamſi non appareat ratio, voluntas Dei ſufficere nobis debet. Sed cau-
ſa etiam apparet, quæ iuſtitiam Dei ab omni calumnia vindicat. Cæterùm ſi modo hoc rudi-
mentum imbiberimus, reuerenter acquieſcendum eſſe verbo Dei myſteria hæc quæ vel ſuper
bos vel nimis cautos offendunt, ſine controuerſia nobis ſapient. Propheta deinde modum ex-
primit nocendi. neque enim palam aggreſſi ſunt Ægyptij populum Dei, vt eum conficerent,
ſed dolis & aſtutia paulatim opprimere tentarunt. nam Propheta verbum ex Moſe ipſo mu-
tuatus eſt. Atque hoc disertè expreſſum eſt, ne putemus corda impiorum libero curſu in per-
niciem noſtram ferri. Hoc quidem ſufficere nobis deberet, quicquid diabolus & impij in nos
machinentur, Deum tamen ipſorum conatus reprimere. ſed duplex eſt fidei confirmatio, vbi
audimus eorum manus non ſolùm teneri ligatas, ſed etiam corda & mentes, vt nequid conſul
tent niſi quod Deo viſum eſt.

26 *Miſit Moſen.* Hîc quæ in populi redemptione notatu digna erant, Propheta breuiter
perſtringit. Si ſponte paſſi fuiſſent Ægyptij populum exire, neque Moſis opera, neque mira-
culis opus erat. Sic ergo liberationem illam Deus diſpoſuit, vt negari non poſſit ipſum fuiſſe
authorem. Hoc ſenſu vocat Moſen ſeruum Domini, vt ſciamus nõ à ſeipſo fuiſſe electum, nec
quicquam à ſeipſo tentaſſe, ſed quatenus Dei miniſter erat executum fuiſſe partes ſibi iniun-
ctas. Idem clarius exprimitur in perſona Aaron, quum dicitur fuiſſe electus. Quod autem ſin-
gulis tribuitur, ambobus pariter competit: ideóque ſic reſolui debet oratio. Deum miſiſſe Mo
ſen & Aaron miniſtros ſuos: non qui per ſe idonei forent, vel qui vltro ſuum obſequiũ detu-
lerint, ſed quia eos elegit. Atque hic locus docet, quicunque vtilem Eccleſiæ operam impen-

dunt,non præparari ſuo proprio marte,vel induſtria formari, ſed excitari Diuinitus. Moſes homo fuit heroicæ virtutis:ſed ſi per ſe æſtimetur, nullus erat. Ideóque iubet Propheta vni Deo aſcribi quicquid tam de illo quàm de Aarone memorabile refertur:ita quicquid conferunt homines in Eccleſiæ ſalutem,gratuitum eſſe Dei donum conſtat.

27 *Poſuerunt in illis.* Primùm leuiter delibat Propheta quæ fuſius & pluribus verbis narrantur à Moſe:neque proſequitur continuam hiſtoriȩ ſeriem:quia ſatis habuit oſtendere liberationem illam Diuinum fuiſſe opus. Ac rurſum diſtinguit inter Dei potentiam, & miniſterium Moſis & Aaron. Nam hos quidem *ſigna* dicit edidiſſe,ſed à Deo profecta,vt cæleſtis virtus non obſcurè apparuerit in eorum manu. Vnam deinde ſpeciem commemorat, quæ tamen prima ordine nõ fuit,ſed ex qua facilè colligitur,Deum fuiſſe redemptionis authorem, in qua tota naturæ ratio mutata fuit:quia nihil magis ſtupendum,quàm lucem in tenebras conuerti. Secundo membro commendat fidem Moſis & Aaron, quia ſtrenuè executi ſunt quicquid mandauerat Deus:acſi diceret,optimum fuiſſe conſenſum inter imperium Dei ipſius,& vtriuſque miniſtri obſequium.

29 *Conuertit aquas.* Quàm grauis fuerit hæc plaga Ægyptiis,hinc coniicere licet, quòd elementum aquæ vnum eſt ex duobus vitæ principiis. Clarius autem enituit Dei potentia, quòd quum irrigua ſit illa regio,tamen ſiti exaruerint Ægyptij in aquæ abundantia. Poſtea dicit *productas fuiſſe ranas* quæ penetrauerunt vſque ad *Regum cubicula*,quo ſe palàm teſtatus eſt Deus miraculi eſſe authorem. Etſi enim tota Ægyptus ſcateret ranis, oportuit tamen Regum aulas eſſe immunes. Cæterùm *Reges* vocat,vel primores regni,vel filios regios qui in ſpem regni educabantur:quia ſcimus tunc Regem vnum fuiſſe dominatum in Ægypto. Hinc verò diſcamus quàm facilè Deus nec ſine ludibrio in ordinem cogat qui ſuperbiunt in carne. Neque enim ſibi collegit exercitum vt cum Ægyptiis confligeret:neque ſtatim armauit Angelos, vel è cælo fulminauit,ſed produxit ranas,quæ faſtum illius gentis contumelioſè calcarent, à qua ſcimus deſpectum fuiſſe totum orbem. Glorioſum illis fuiſſet, ſub robuſtis hoſtibus cadere: nunc ranis cedere quantum eſt dedecus? Sed quia probare voluit Deus ſibi non opus eſſe validis copiis ad impios perdendos,quia ludendo id præſtabit quoties volet.

31 *Dixit,& venit examen muſcarum: pediculi in omni termino eorum.*	אָמַר וַיָּבֹא עָרֹב כִּנִּים בְּכָל־גְּבוּלָם׃ 31
32 *Poſuit pluuias eorum grandinem, ignem flammantem in terra ipſorum.*	נָתַן גִּשְׁמֵיהֶם בָּרָד אֵשׁ לֶהָבוֹת בְּאַרְצָם׃ 32
33 *Et percuſſit vites eorum, & ficulneas ipſorum: & contriuit arborem termini ipſorum.*	וַיַּךְ גַּפְנָם וּתְאֵנָתָם וַיְשַׁבֵּר עֵץ גְּבוּלָם׃ 33
34 *Dixit,& venit locuſta, & bruchus abſque numero.*	אָמַר וַיָּבֹא אַרְבֶּה וְיֶלֶק וְאֵין מִסְפָּר׃ 34
35 *Et vorauit omnem herbã in terra ipſorum & conſumpſit fructum telluris ipſorum.*	וַיֹּאכַל כָּל־עֵשֶׂב בְּאַרְצָם וַיֹּאכַל פְּרִי אַדְמָתָם׃ 35
36 *Et percuſſit omne primogenitum in terra ipſorum,principium omnis virtutis eorum.*	וַיַּךְ כָּל־בְּכוֹר בְּאַרְצָם רֵאשִׁית לְכָל־אוֹנָם׃ 36
37 *Et eduxit eos cum argento & auro: & nullus in familiis eius fuit debilis.*	וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב וְאֵין בִּשְׁבָטָיו כּוֹשֵׁל׃ 37
38 *Lætata eſt Ægyptus in egreſſu eorum quia ceciderat timor eorum ſuper illos.*	שָׂמַח מִצְרַיִם בְּצֵאתָם כִּי־נָפַל פַּחְדָּם עֲלֵיהֶם׃ 38

31 *Dixit,& venit.* Dicendi verbo exprimit non fortuitò *muſcas & pediculos* prodiiſſe. Scimus autẽ verbũ hoc prolatũ fuiſſe ore Moſis:quia etſi per ſe Deus iubere poterat,Moſen interpoſuit quaſi præconẽ. Cæterùm nõ minus efficaciæ verbo ſuo dedit Deus, proferri iubens per hominem,quàm ſi è cælo tonaſſet ipſe. Nam dum nihil effutit miniſter, ſed quatenus Dei organum eſt,munus ſuum fideliter peragit,cum externa eius voce cõiuncta eſt interior virtus Spiritus. Hic verò rurſus notãdũ eſt,muſcis & pediculis ſubiectos fuiſſe Ægyptios, vt maiore probro Deus eorũ contumaciã domaret. Vbi dicit Propheta *pluuias eorum verſas in grandinẽ*, ſignificat horribilem fuiſſe impetum grandinis qui naturæ tribui non poſſet. Probabile etiam eſt huic incommodo minus obnoxiam eſſe Ægyptũ quàm alias regiones:imò non ſæpe pluuiam recipit,ſed Nilo irrigatur:quo magis Ægyptiis fuit inſolitum, terram eorum grandine percuti: *ignem* quoque interpoſuit Deus,quo plus incuteret terroris. Grando igitur procelloſo turbini fuit permiſta, vt Ægyptij, qui ad alia miracla obdurauerant, tamen expauefacti ſentirent

tirent cum Deo ſibi eſſe negotium.

34 *Venit locuſta.* Hæc agrorum calamitas non potuit in fortunam conferri, quia & momento exortæ ſunt locuſtæ,& abſque numero,vt totam Ægyptum obruerent. Sed miraculum in verbo maximè conſpicuum fuit quia prædictio abſtulit omnem dubitationem. Itaque diſerte Propheta *bruchos & locuſtas* irrupiſſe dicit Deo iubente, acſi dato ſigno milites ad prælium currerent. Semper quidem hæc inſecta, vbi nos infeſtant, & corrumpunt terræ fruges, Dei flagella ſunt.ſed Propheta extraordinarium Dei opus hîc notare voluit. Recitat tandem Propheta vltimum miraculum,quod proxima nocte ante populi egreſſum edidit Angelus primo genita omnia occidendo.Hanc hiſtoriam vt alias ſuperiores leuiter prætereo:quia & alibi vberius fuerunt tractatæ,& nunc Prophetæ conſilium tenere ſufficit. Quanquam repetitione hanc Dei virtutem amplificat,dicens *contritas fuiſſe primitias,& florem virtutis eorum*. Male alij vertunt,principium doloris.nam quia virile robur in generatione ſe prodit, principium virtutis vocant Hebræi primogenita,vt diximus Geneſ.49.a.3.

37 *Et eduxit eos.* Ex oppoſito commendat Dei gratiam,quæ populum electum ab omnibus plagis intactum & incolumem ſeruauit. Si promiſcuè vtrique eaſdem ſenſiſſent plagas, minus notabilis fuiſſet Dei manus. Nunc dum ex tot cladibus nihil prorſus ſentiunt incommodi,hæc diſtinctio,quaſi in tabula paternam Dei curam erga ſuos depingit. Hac ratione dicit nullum fuiſſe debilem,vel qui impingeret.nam verbum בשל vtrunque ſignificat. Ego tamen ſimpliciter accipere malo,Quum Ægyptus ad interitum tenderet, populum Dei vegetum fuiſſe,& ab omni morbo immunem.Quum dicit,*eduxit eos*:poſtea,*in familiis eius*, mutatio eſt numeri Hebræis ſatis trita. Nam quod ad Deum quidam referunt, vereor, vt nimis coactum ſit.

38 *Lætata eſt Ægyptus.* Alia circunſtantia Dei potentiam teſtatur, quòd libenter electum populum dimiſerint Ægyptij,quum tamen nihil minus eſſet propoſitum. Nam quum centies perditos cuperent,ſe tamen putabant lupum auribus tenere: ita vindictæ metus ad delendam populi memoriam eos reddebat magis obſtinatos. Vnde ſequitur occultum eſſe opus prouidentiæ Dei,quòd priorem affectum repentè exuunt.Eodem ſpectat quod dixit proximo verſu,*eductos fuiſſe cum auro & argento.* Neque enim animus fuiſſet Ægyptiis ſe vltro ſpoliare ad eos ditandos quos cupidè vita priuaſſent.Fuit igitur hæc Dei liberalitas, in cuius manu & arbitrio ſunt omnes mundi copiæ.Quum autem violenter eripere poſſet Ægyptiis quæ dederat, flexit eorum corda,vt ſe vltrò nudarent.*Quia ceciderat timor eorum*.Paſſiue accipitur.neque enim timebant Iſraelitæ Ægyptios,ſed terribiles erant. Nec de vulgari timore loquitur Propheta.nam paulò ante eos inſtigauerat timor ad ſæuitiam & tyrannidem. Sed quum ad eum vſque diem præfracta ferocia conati eſſent metum excutere,Deus repente eos proſtrauit.Quare non abs re inter Dei virtutes commemorat Propheta,quòd fregerit violentos impetus quibus antè feruebant Ægyptij vt liberos dimitterent quos ſeruilibus operis atterere ſtatuerant: quaſi oues lupis formidoloſas redderet.

39 *Extendit nubem ad tegumentum, & ignem vt luceret nocte.*	39 פרש ענן למסך ואש להאיר לילה:
40 *Et petiit,& adduxit coturnices, & pane cælorum ſatiauit eos.*	40 שאל ויבא שלו ולחם שמים ישביעם:
41 *Aperuit rupem,& fluxerunt aquæ, ambulauerunt in aridis* locis vt *fluuius.*	41 פתח צור ויזובו מים הלכו בציות נהר:
42 *Quia recordatus eſt verbi ſanctitatis ſuæ ad Abraham ſeruum ſuum:*	42 כי זכר את־דבר קדשו את אברהם עבדו:
43 *Et eduxit populum ſuum in lætitia, in exultatione electos ſuos.*	43 ויוצא עמו בששון ברנה את־בחיריו:

39 *Extendit nubem.* Recenſet quædam miracula, quibus gratiam ſuam Deus erga populum ſuum proſequutus eſt in deſerto.Atque hanc ſeriem notare operæpretium eſt. nam ad illud incomparabile redemptionis opus acceſſit non vulgaris confirmatio, quum Deus ſe itineris ducem præſtare non deſtitit. Ergo poſt Maris tranſitum nubem extendit interdiu,quæ populũ protegeret ab æſtu ſolis:noctu illuxit per columnã ignis vt in tenebris lucidũ eius præſentiæ ſignum extaret.Hæc certè perſeuerãtia locuples perpetui amoris teſtis fuit, acſi palam oſtẽderet Deus filios Abrahæ ſe adoptaſſe,vt in finẽ vſque ſub cuſtodia ſua foueret. Quod de *coturnicibus* ſequitur, alio fine recitat Propheta quàm alibi. Certum eſt aſcribi iræ Dei potius quàm beneficentiæ,delatam fuiſſe copiam coturnicum,vt ſe populus carnibus ſatiaret: ſicuti etiam antè vidimus exprobrari.Sed nunc omiſſa eorum ingratitudine,Propheta cõtinuam erga eos Dei indulgentiam celebrat.Niſi fortè *petendi* verbũ accipere libeat in malam partem,

quia non ſuppliciter Deum rogauit populus, ſed ſua intemperie proſiliit ad obſtrependum: imò proteruè cũ Deo litigauit. Hoc modo amplificatio eſſet, quòd Deus iure ſuo cedẽs, prauæ etiam cupiditati morem geſſerit. Quia tamẽ tacetur crimen, ſinamus quod ſimplicius eſt, coaceruari Dei beneficia quibus redemptionem ſemel à ſe factam ſanciuit. Sequitur deinde *ſaturatos eſſe pane cæleſti*: ſic autem κατ' ἐξοχὴν Man vocatur, vt alibi vidimus. Nam quum naturale ſit è terra nobis produci cibum quo veſcimur, apertius tunc Deus porrexit manum Iudæis, vt eos è cælo paſceret. Iam quia non ſatis erat cibo refici famelicos, niſi & potum Deus ſuggereret, addit rupem fuiſſe apertam, & inde fluxiſſe aquas per loca arida vel deſertum.

42 *Quia recordatus eſt.* Iterum cauſam deſignat cur tam benignè Deus cum populo illo egerit, tãmque humaniter eum tolerauerit, nempe vt fidei datæ ſtaret: quia cum Abraham pepigerat ſe fore Deum ſeminis eius. Hoc autem non abs re ſumma cura traditum fuit à Prophetis gratuitum fœdus fontem eſſe ex quo fluxit redemptio, & continua ſalus populi: quia & melius inde innotuit Dei gratia, quum nihil ſubitum fieret, ſed tantùm impleret Deus quod quatuor antè ſeculis pollicitus fuerat. Præluxit ergo Deus verbo ſuo, ne obſcura eſſet ſua gratia & veritas. Ideo rurſus Propheta inculcat, Deum non fuiſſe noua cauſa inductum vt populum redimeret, ſed fidem & effectum fœderis ſui comprobaſſe, perinde acſi quis theſaurum erueret ſub terra defoſſum. Nec dubium eſt quin longius fidem gentis ſuæ ducere voluerit Propheta, vt certò perſuaſi eſſent omnes poſteri, quia tunc teſtatus erat Deus futuris ſeculis certam & ſolidam verbo ſuo veritatem conſtare, non alium fore quàm olim experti fuerant Patres. Ideo epitheto inſignit verbum illud, quod mortuo Abraham ſemper viuam efficaciam retinuit. Nam cum Abraham loquutus erat Deus: ſed vis fœderis cum homine mortua non eſt quin ſe Deus veracem erga poſteros oſtenderet.

43 *Et eduxit populum.* *Lætitiæ & exultationis* meminit, quo gratiæ magnitudinem altius extolleret. Neque enim hoc paruum fuit, quum diris & atrocibus modis afflicti eſſent Ægyptij, tota regio plena eſſet lachrymis & vlulatu, ſingulæ etiam domus funeſtæ: populum qui nuper mœſtus gemebat, imò iacebat ferè exanimis, alacrem & lętum exire. *Electos* autem Dei vocando, admonet non ſuo merito vel generis dignitate tam propitium illis fuiſſe Deum: ſed quia illos adoptauerat, vt nihil gloriæ fiat reſiduum hominibus, ſed in ſolo Deo gloriari diſcant.

44 *Et dedit illis terras Gentium, & laborem populorum in hæreditatem adepti ſunt.*	44 וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ׃
45 *Vt cuſtodiant decreta eius, & Legem eius ſeruent. Halelu-Ia.*	45 בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו וְתוֹרֹתָיו יִנְצֹרוּ הַלְלוּיָהּ׃

44 *Et dedit illis.* Cauſam finalem profert cur Deus mirificam ſuam virtutem tot modis exeruerit in redimendo populo, cur non deſtiterit in deſerto fouere illum & tueri: cur terram ſicuti pollicitus fuerat, fruendam illis tradiderit: nempe vt ſe totos dicarent, & addicerent in eius cultum. Et certè hic electionis noſtræ finis eſt, quòd Deus populum aliquem vult habere in terra à quo inuocetur & colatur. Porrò quo melius ad gratitudinem Iudæos incitet, gratiæ amplitudinem extollit, dicẽs longè latéque *occupaſſe terras Gentium*, & quicquid magno labore acquiſierant multi populi, iam quaſi hæreditario iure tenere. Numerus enim pluralis tam in terris quàm gentibus beneficium Dei magis exornat. Iam glorificandi Dei modum breuiter definit, *vt Legem cuſtodiant*: quia non ſatis eſſet linguis tantùm celebrare Dei gratiam, niſi accederent ſeria pietatis experimenta. Et quia fictitios omnes cultus Deus repudiat, vnica ſupereſt eius ritè colendi ratio in ſeruandis eius præceptis.

ARGVMENTVM PSALMI CVI.

Differt hic Pſalmus à ſuperiori, quia quũ illic docuerit, Deum electo populo fuiſſe pluſquam beneficum patrem, vt ſibi in futurum tempus acquireret puros cultores, nunc præclara illa beneficia fatetur malè locata fuiſſe: quia ſubinde ingũ excuſſerint Iudæi, Dei gratia indignè abuſi fuerint, polluerint ſe multis inquinamentis, perfidè etiam deſciuerint ab eius verbo. Quanquam non tam obiurgatio eſt vel querimonia, quã cõfeſſio ad precationẽ veniæ. Incipit enim Propheta à laudibus Dei, quo ſe & alios erigat in bonam fiduciam. Deinde votum concipit, vt Deus benedictionem ſuam erga genus Abrahæ cõtinuet. Cæterùm quia indignus erat populus cui poſt tot defectiones propitius adhuc eſſet Deus, poſtquam confeſſus eſt ab initio per continuas ætates malitia, ingratitudine, ſuperbia, perfidia, & alijs vitiis ſemper iram Dei prouocaſſe, veniam tamen poſtulat.

Pſal. CVI.

1 *HAlelu-Ia. Celebrate Iehouam, quia bonus quia in ſeculum clementia eius.*	1 הַלְלוּיָהּ הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
2 *Quis loquetur potentias Iehouæ, annuntiabit omnem laudem eius.*	2 מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְהוָה יַשְׁמִיעַ כָּל־תְּהִלָּתוֹ׃

Beati

3 *Beati qui cuſtodiunt iudicium, qui facit iuſtitiam omni tempore.*
4 *Memento mei Iehoua in beneplacito populi tui, viſita me in ſalute tua:*
5 *Ut videam beneficentiam electorum tuorum. vt læter in lætitia gentis tuæ, vt glorier cum hæreditate tua.*

3 אַשְׁרֵי שֹׁמְרֵי מִשְׁפָּט עֹשֵׂה צְדָקָה בְכָל־עֵת׃
4 זָכְרֵנִי יְהוָה בִּרְצוֹן עַמֶּךָ פָּקְדֵנִי בִּישׁוּעָתֶךָ׃
5 לִרְאוֹת בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ לִשְׂמֹחַ בְּשִׂמְחַת גּוֹיֶךָ לְהִתְהַלֵּל עִם־נַחֲלָתֶךָ׃

1 *Celebrate.* Exhortatio quaſi inſcriptionis vice ponitur: non quòd Pſalmus ſolam gratiarum actionem, vel laudes Dei contineat, ſed vt reconciliationis fiduciam ex præteritis beneficiis colligat populus: atque ita Deum, quanuis tunc offenſus foret, placabilem ſperet fore. Ergo, Dei laudes canendo, reuocare in memoriam iubet quæ præſentium malorum lenire dolorem poſſent, & animos à deſperatione erigere.

2 *Quis loquetur.* Poteſt hic verſus duobus modis exponi. nã ſi coniunctim leges cum proximè ſequenti, ſenſus erit, non idoneos eſſe quoſlibet laudũ Dei præcones, quia impij & ſcelerati ore impuro nihil aliud quàm ſacrum eius Nomen profanãt, ſicuti dicitur Pſalmo 50.c.16. atque ita huic ſententię addita eſſet reſponſio, *Beati qui cuſtodiunt iudicium.* Ego tamen iudico aliam eſſe Prophetæ mentem, neminem ſcilicet mortalium, vtcunque ad canendas Dei laudes ſtudia omnia & conatus ſuos conferat, tam ſplendido argumento parem fore, cuius immenſitas ſenſus omnes noſtros obruit. Quanquam non eo cõſilio in ſublime attollit Dei potentias vt nos ab illis prædicandis deterreat: ſed hac potius ratione nos ſtimulat vt ſupra vires nitamur. Nam ſi ſtrenuè currendo, longè tamen à perfectione ſemper diſtamus, quis iam pigritiæ locus reſtat? Optimum verò ad nos animãdos ſolatium eſt, quòd ſcimus, vtcunque nos facultas deficiat, quas ex animo offerimus laudes Deo placere: tãtùm ne frigeamus: quia nimis abſurdum eſſet, qui ad decimam partem non perueniunt, hac occaſione in centeſima torpere.

3 *Beati qui cuſtodiunt.* Hunc verſum à ſuperiori diſtinguo, ſic tamen vt aliquo modo cohæreat. Poſtquam enim eam virtutum Dei immenſitatem eſſe dixit Propheta, vt celebrandis earum laudibus impares ſint omnes linguæ, nunc etiam addit, non placere Deo laudes quæ in ore tantùm reſonent, niſi cõſentiant animi, imò in tota vita reſpondeat concentus. Breuis autem eſt veræ pietatis definitio, dum primò iubet cuſtodiri *iudicium*, deinde fieri *iuſtitiam.* Neque enim dubito quin priore membro ſyncerum cordis affectum notet: poſtea deſcendat ad externa opera. Scimus enim vmbratilem eſſe iuſtitiam, niſi ex animo probitati quis ſtudeat. Perſeuerantiam quoque requirit, ne quis ſe defunctum putet, niſi qui conſtanter & perpetuo tenore in ſtudium rectè iuſtéque viuendi incumbit. Videmus enim multos proiicere quaſdam ſpumas, alios virtutis quædam ſigna dare, ſed æquabilem non tenere curſum.

4 *Memento mei.* His verbis declarat Propheta hoc ſibi præcipuũ eſſe votũ, vt Deus amorem quo Eccleſiã complexus eſt, ad ipſum extẽdat, vt hoc modo benedictionũ omniũ fiat particeps quibus ab initio Deus dignatus eſt ſuos electos, & quas de die in diem cõtinuat. Quanquam non hoc ſibi priuatim optat: ſed cõmunẽ totius Eccleſiæ nomine precationẽ concipit, vt fideles inſtituat ſuo exẽplo ad idẽ petẽdũ. *Memento*, inquit, *mei in beneplacito populi tui.* hoc eſt, fac vt gratuitus fauor quo populũ tuũ dignaris, ad me perueniat, ne diſiungar ab Eccleſia, ſed vnus cẽſear ex tuorũ numero. Nã beneplacitũ populi paſſiuè ſumitur pro dilectione qua Deus electos gratis amplectitur. Quanquã per metonymiã transfert hãc vocẽ Propheta ad ſigna amoris Dei. Nã quòd gratiã ſuam Deus à re ipſa & experimẽtis probat. hoc ex fonte illo gratuito fluit. Porrò ſummã verę fœlicitatis in eo ſtatuit Propheta, ſi cẽſeatur in Dei populo: quia hoc modo ſentiet Deũ ſibi eſſe propitiũ (quo nihil optabilius eſt) & eum quoque liberalem ſentiet. Recordandi verbũ ad circunſtantiã tẽporis refertur: quia in fine videbimus in triſti & calamitoſo populi ſtatu cõpoſitũ fuiſſe hũc Pſalmũ, vt fidelibus obrepere dubitatio poſſet ſe obliuioni eſſe traditos. Eodẽ ſpectat poſterius mẽbrũ, *viſita me in ſalute tua.* Viſitare enim Deus videtur à quibus ſe in ſpeciẽ ſubduxit: ſalus autẽ, eſt beneplaciti demõſtratio. Cõtexit eandẽ ſententiã verſu proximo, *vt videam in beneficentia electorum tuorum.* Socius enim & cõſors eius beneficẽtiæ fieri cupit quã ſemper experti ſunt electi Dei. *Aſpectus* enim pro fruitione capitur, vt ſatis notũ eſt: vt Videre regnũ Dei, Videre bonũ & vitam. Falluntur enim qui Ioan. 3. a. 3.
exponũt, vt videã te electis benefacere: quãdo neq; ſuperior verſus vnde hic dependet, ſenſum hunc admittit: & quę ſequũtur, expoſitionẽ quam attuli cõfirmant. *Læter in lætitia populi tui, & glorier cum hæreditate tua.* Satis enim conſtat Prophetã ſibi bonorum omniũ ſocietatem optare cum electis, vt Deo vno cõtentus, beatè & fœliciter ſub eius præſidio degat. Quãuis autem 1. Pet.3.b. 10.
tunc miſera eſſet Eccleſiæ cõditio, in rebus tamen confuſis hoc principium retinet Propheta, nihil eſſe melius quàm cẽſeri in grege & populo Dei: quia ſemper optimus fuerit pater ſuorũ, & ſalutis eorũ fidelis cuſtos. Tãtùm petit eodem ſe modo tractari quo Deus Eccleſiam ſuam ſemper tractare ſolitus eſt. Atq; hoc vnũ ſibi ſufficere teſtatur, non diuelli nec ſeparari à con-

muni Eccleſiæ ſorte. Tacita interim querimonia ſubeſt, quòd Deus bonitatem ſuam tunc prohiberet ab Eccleſia afflicta, ac ſi eam abdicaſſet.

6 *Peccauimus cum Patribus noſtris, iniquè egimus, ſceleratè nos geſſimus.*	6 חָטָאנוּ עִם־אֲבוֹתֵינוּ הֶעֱוִינוּ הִרְשָׁעְנוּ׃
7 *Patres noſtri in Ægypto non intellexerunt mirabilia tua: non recordati ſunt multitudinis bonitatum tuarum: & rebelles fuerunt ad Mare, in Mari rubro.*	7 אֲבוֹתֵינוּ בְמִצְרַיִם לֹא־הִשְׂכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת־רֹב חֲסָדֶיךָ וַיַּמְרוּ עַל־יָם בְּיַם־סוּף׃
8 *Et ſeruauit eos propter nomen ſuum, vt notam faceret potentiam ſuam.*	8 וַיּוֹשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ אֶת־גְּבוּרָתוֹ׃
9 *Et increpuit Mare rubrū, & exiccatū eſt: & ambulare fecit eos in abyſſis ſicut in deſerto.*	9 וַיִּגְעַר בְּיַם־סוּף וַיֶּחֱרָב וַיּוֹלִיכֵם בַּתְּהֹמוֹת כַּמִּדְבָּר׃
10 *Et ſeruauit eos è manu hoſtis, & redemit eos è manu inimici.*	10 וַיּוֹשִׁיעֵם מִיַּד שׂוֹנֵא וַיִּגְאָלֵם מִיַּד אוֹיֵב׃
11 *Et operuerunt aquæ oppreſſores eorum, vnus ex illis non fuit reſiduus.*	11 וַיְכַסּוּ־מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר׃

6 *Peccauimus.* Hinc clarius patet, quanuis loquutus ſit Propheta in perſona vnius hominis, dictaſſe tamen Eccleſię communem formam orandi, quia iam totum corpus ſibi adiungit. Cæterùm hinc ad finem vſque Pſalmi ex veteribus hiſtoriis colligit Patres ſuos maligno ſemper & improbo ingenio, peruerſis moribus, rebelles, ingratos, & perfidos Deo fuiſſe: poſteróſque nihilo meliores agnoſcit: vt hac confeſſione edita, veniæ deprecatio locū obtineat. Quia ergo veniæ impetrandæ non ante ſumus capaces, quàm peccata noſtra damnauerimus, & ſtupor noſter ianuam Dei gratiæ claudit: meritò Propheta in ſeuera & dura populi caſtigatione ſuppliciter reatum fatetur, ac ſi Deus grauiores velit pœnas exigere, iure id facturum. Alia etiam de cauſa vtile fuit peccata ſua Iudæis ante oculos poni: quia ſi nos Deus aſperius caſtigat, mox fingimus promiſſiones eius excidiſſe. Sed vbi ex oppoſito monemur, mercedem nos referre quam peccatis noſtris ſumus promeriti, ſimul occurrunt promiſſiones quibus ſe propitium Deus offert, modò ex animo reſipiſcamus. Porrò tribus verbis ſcelerum atrocitatem exaggerat, ne leuiter (vt fieri ſolet) tangantur animi, ſed penitus mœrore vulnerentur. Scimus enim homines vitiis ſuis teneri implicitos, & ſibi parcere, donec ad ſerium examen cogantur: imò vbi Dominus in iudicium eos citat, defunctoriè tantùm vno verbo dicunt ſe peccaſſe. interea hypocriſis ſopitos tenet animos. Non eſt igitur ſuperuacua verborum congeries, quum dicit Propheta *populum peccando iniquè egiſſe*, prorſúſque impium fuiſſe & ſceleratum. Et certè ſi quiſque noſtrum ſe examinet, facilè iudicabimus nō minus nobis eſſe neceſſariū ad veram confeſſionem vrgeri: quia etſi nos abſoluere non audemus, nemo tamen eſt qui non libenter

Daniel.9. captet latebras & effugia. Eadem ferè forma Daniel ſua & populi peccata condemnat. Et fieri poteſt vt author huius Pſalmi illius exemplum ſequutus ſit. Diſcamus autem nos ab vtroq; hanc eſſe vnicam rationem placandi Dei, vbi ſeueri in nos cenſores ſumus. Diligenter etiam notandum eſt ſanctos iſtos Prophetas, licet nunquam à Dei timore & cultu deſciuerant, ſubire tamen communem reatum cum populo: neque id ſimulata modeſtia, ſed quia ſciebant multis corruptelis ſe fuiſſe infectos: vt fieri non poteſt, dum regnant vitia, & eorū colluuies exundat, quin aliqua etiam ad optimos ſerpat contagio. Neque enim ſe cum reliquis comparant, ſed ad tribunal Dei prodeuntes, vident ſe non poſſe elabi. Tunc verò ſic inualuerat impietas apud Iudæos, vt mirum non ſit, etiam qui optimi erant ac integerrimi, fuiſſe quaſi vi tempeſtatis abreptos. Quo magis deteſtabilis eſt eorum ſuperbia qui ſe vix leuiter putant delinquere: imò diabolicam neſcio quam perfectionem imaginantur, vt hodie faciunt quidam fanatici.

Ezech.14. d.14. Certè tenendum eſt, quanuis ſolicitè Daniel ſe continuerit ſub timore Dei, quem etiam Spiritus ſanctus vnum ex iuſtiſſimis fuiſſe pronuntiat, non tamen fictè ſua & populi peccata cum graui & ſeuera deteſtatione coram Deo fateri. Non fuerat quidem eodem quo vulgus hominum diluuio ſubmerſus, ſe tamen ſciebat multas labes traxiſſe. Iam verò *Patres* non ideo adducit Propheta vt eorum prætextu culpā minuat: (ſicuti hoc clypeo multi obiurgationes repellunt, ſe ita edoctos fuiſſe à Patribus, prauā educationem in cauſa eſſe:) ſed potius grauiori pœnæ ſe & gentiles ſuos eſſe obnoxios, quia ab initio vſque & quaſi prima infantia exorſi, non deſtiterint nouis ſceleribus irā Dei magis ac magis in ſe prouocare. Sic enim multiplici reatu pa-

tu patres vnà cum filiis inuoluit.

7 *Patres noſtri.* Hîc narrat quomodo populus ſtatim ab exordio redemptionis Deo ingratus fuerit,& ſe contumaciter in eum geſſerit. Neque vnius modò temporis hiſtoriam narrabit,ſed huc tendet totus ſermo, nunquã à ſua malitia populum deſtitiſſe, quamuis Deus incredibili bonitate contrà certaret. Vnde apparet quàm indomita fuerit & deſperata gentis illius prauitas. Primò autem accuſat populi dementiam,quæ cauſa fuit ingratitudinis. Neque enim ſtultitiæ nomine culpam extenuat,vt ſæpe fieri ſolet: ſed traducit fœdum & pudendum populi ſtuporem,quòd in rebus tam apertis cæcutierit. Erant enim eiuſmodi opera Dei, quæ etiam à cæcis conſpici deberent. Vnde igitur tam craſſa ignorantia, niſi quòd ipſos dementauerat Satan,vt Dei miracula negligerent quę lapides ipſos poterant mouere? Iam quum addit *non fuiſſe recordatos,* melius exprimit non fuiſſe excuſabilem ignorantiam: imò ſupina magis ſocordia quàm inſcitia eos fuiſſe cæcos. Cauſa enim ignorantiæ fuit,quòd ſepelierunt quę per ſe ſatis erant conſpicua. Addit quàm ſubita fuerit obliuio: quod ad crimen augendũ valet. fuit enim hoc prodigioſum,quòd ne conſpectus quidem ipſe eorum animos excitauerit. Hinc factum eſt vt vix dum egreſſi ex Ægypto, in ipſo Maris tranſitu contra ſuũ redemptorem proteruè inſurrexerint. Certè nec annus,nec ſeculum tam memorabiles virtutes debuerat ex eorum cordibus delere. Quantus igitur furor,quòd adhuc in re præſenti obſtrepunt Deo , quaſi hoſtibus eos iugulandos prodiderit? Mare Suph Hebræi vocant ſinum illum quo traiectus eſt populus. Quidam vertunt caricoſum: & סוף algam eſſe volunt. Qualiſcunque autem ſit etymologia, de loco ipſo nulla dubitatio eſt. Probabile autem eſt,quia iuncis refertus erat tractus ille,ideo inditum fuiſſe nomen.

8 *Et ſeruauit eos.* Subiicit Propheta quod ex proxima ſentẽtia colligere cuiuis promptum erat, Iſraelitas non quia digni eſſent,fuiſſe ſeruatos, ſed quia Deus ſuæ gloriæ cõſulere voluit. Ergo ne Deus ſacrum ſuum Nomen proſtitueret Gentium opprobriis,ſuperato illo obſtaculo,perrexit ad implendam quam cœperat redemptionem. Porrò antitheſis inter *nomen Dei,* & hominum merita vel dignitatem notanda eſt:quia Deus ſeipſum reſpiciens, cauſam in nobis minimè reperit qua ad nos ſeruandos flectatur. Modum ſeruandi poſtea deſcribit,in quo melius adhuc refulget inæſtimabilis Dei bonitas,quæ in gratiam peruerſi adeo populi naturæ ordinem mutauit. *Increpitum fuiſſe Mare* dicens, Dei potentiam prædicat,quòd ſolo imperio vel nutu Mare ſiccauerit,aquas retrocedere iubens, vt liber tranſitus inter aduerſas aquarum moles pateret. Atque vt miraculum extollat,ſimilitudine vtitur,quam veriſimile eſt ex Ieſaia ſumptam eſſe. dicit enim capite 63 c.13. Tu ambulare feciſti populum tuum per abyſſos quaſi equum in deſerto,vt non impingat. Intelligit autem hoc non ſine mira Dei potentia factum eſſe,vt populus per Mare iter faceret,non ſecus atque in ſicca planitie. Fieri quidem poteſt vt deſertũ in quo peregrinatus eſt populus,habuerit multas abyſſos, iter fuerit ſalebroſum,multæ crepidines:ſed non dubium eſt quin Dei potentiam in Maris tranſitu æſtimet Propheta,& hac comparatione augeat, quòd per illud profundum Mare æquabilis fuerit via. Miraculum etiam confirmat vbi dicit *ſubmerſos fuiſſe hoſtes ipſorum:* quia vbi Mare liberum iter præbet Iſraelitis,operit & abſorbet Ægyptios , *vt ne vnus quidem ſaluus euadat,* vnde hoc tam ſubitum diſcrimen,niſi quia Deus alios ab aliis diſtinxit?

12 *Et crediderunt verbis eius,cecinerunt laudem eius.*	12 ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו׃
13 *Feſtinarunt , obliti ſunt operum eius, non expectauerunt ad conſilium eius.*	13 מהרו שכחו מעשיו לא חכו לעצתו׃
14 *Et concupiuerunt cõcupiſcentiam in deſerto: & tentauerunt Deum in ſolitudine.*	14 ויתאוו תאוה במדבר וינסו־אל בישימון׃
15 *Et dedit illis petitionem eorum: & miſit maciem in animam eorum.*	15 ויתן להם שאלתם וישלח רזון בנפשם׃

12 *Crediderunt.* Hoc in eorum laudem non ponitur,quòd crediderint verbis Dei,& cecinerint laudem eius:ſed hinc duplicatur crimen,quòd conuicti tam inſignibus documentis, mox tamen ad ingeniũ reuerſi,quaſi nihil vidiſſent,cœperũt cõtra Deum tumultuari. Hæc verò minimè excuſabilis fuit impietas,momẽto ſepelire præclara beneficia,quæ agnoſcere coacti fuerant. Magnitudine ergo operũ Dei,fidem & laudem illis quaſi inuitis expreſſam fuiſſe dicit,vt crimen defectionis augeat:quia quũ ſubacta eſſet eorum durities,mox relapſi ſunt ad ſuam infidelitatem. Exoritur tamen quæſtio. nam quum vera fides, verbi naturæ reſpõdeat:ſicuti verbum ſemen eſt incorruptibile,ſic illa nunquam extinguitur,quamuis ſuffocari contingat. Sed eſt tẽporalis quædam fides,vt à Marco vocatur,quæ non tam ex Spiritu regenerationis,quàm ex mutabili aliquo affectu manat,ideóque euaneſcit. Quanquã ne voluntaria quidem fides hîc Marc. 4. b.17.

à Propheta laudatur,ſed potius violẽter extorta:quia ſcilicet velint nolint homines, potentiæ Dei ſenſu ad aliquam eius reuerentiam cogantur.Locus hic notandus eſt, ne ſibi blandiantur qui ſemel Deo ſe ſubiecerint:ſed hanc verę fidei probationem eſſe diſcant, vbi ſpõte amplexi erunt Dei verbum,in hac obedientia conſtanter perſtare.Atque vt populi leuitatem perſtringat,dicit *feſtinaſſe*.Nam quod exponunt quidam,celeriter correpto itinere profectos fuiſſe ad locum Marah:nimis frigidè prætereunt emphaticam Prophetæ loquutionem,qua odioſè feruidum & præcipitem eorum errorem infamat, quòd tantùm ad momẽtum crediderint,& feſtinanter obliti ſint operum Dei. Tridui enim fuit illis iter à traiectu Maris vſque ad Marah: interim cœperunt obſtrepere Deo quòd nõ reperirent aquas dulces.Interea notandum quod alibi vidimus,non alia de cauſa tam ingratos erga Deum eſſe homines, niſi quia ſpernũt eius beneficia: quorum ſi memoria animis noſtris hæreret,freni loco eſſet ad nos in eius timore retinendos. Speciem tranſgreſſionis deſignat Propheta, quòd non ſuſpenderint vota ſua ad tempus opportunum.Mira enim eſt cupiditatum noſtrarum intemperies, vt vix diem vnum Deo concedat.niſi enim protinus nobis obſequitur,ſtatim ſubit impatientia,& tãdem deſperatio.Hoc igitur crimen populi fuit,non conijcere curas ſuas in Deum, non placidè eum inuocare,& patienter expectare dum precibus annueret, ſed tumultuoſo impetu ruere,ac ſi legem imponere Deo vellet.Ideo *conſilij* nomine vtitur,feſtinationis crimen exaggerans.quòd homines Deo ſapere non permittunt,neque pendent ab eius conſilio vt decebat: ſed volunt plus quàm liceat eſſe prouidi,& potius Deum regere,quàm ſe permittere regendos illius arbitrio. Ergo ne Deum exaſperemus,tenendum eſt hoc principium, vt ſinamus Deum nobis proſpicere,quemadmodum vtile eſſe nouit.Et certè fides propria ſapientia nos ſpolians,in ſpe & ſilentio nos continet, donec impleat Deus opus ſuum, quum ſemper caro intempeſtiuè Dei conſilium anticipet.

14 *Concupiuerunt.* Hiſtoricè proſequitur vitium, quod pro doctoris officio breuiter attigerat.Siquis ergo roget quomodo Dei conſilium non expectauerint:reſpondet,quia ſuis concupiſcentiis habenas laxarunt:quia hæc vnica eſt moderationis ratio,ſi Deus affectus noſtros gubernet,eorúmque ſit arbiter.Quo nos magis eniti decet ad fręnandas concupiſcendi licentias,quæ naturaliter in nobis ebulliunt.Nam qui ſibi appetere permittit plus quàm datur, apertè bellum Deo indicit, quia omnes carnis concupiſcentiæ rectà feruntur contra Deum. *Tentare Deum* eſt non acquieſcere Dei arbitrio,ſed plus expetere quàm ipſe dare velit.Quum autem diuerſis modis tentetur, genus vnum hîc notat Propheta, quòd Deum excogitatis à ſe mediis aſtringere auſus eſt populus,atque ita contempto medio quod amplecti debuerat, ſibi imaginatus eſt nouam Dei virtutem,niſi nos Deus carnibus paſcat,nõ putabimus eſſe Deum. Atqui alimentum ſuggerebat quod ſufficeret.Deus autem,quamuis non alligatus ſit vllis mediis,vult tamen mediis à ſe ordinatis ſenſus noſtros ſubiici.Exempli gratia,Quamuis nos poſſit abſque pane alere,vult tamen hoc ſubſidio ſuſtineri vitam noſtram:quo neglecto ſi nouam rationem ei præſcribimus,tentamus eius virtutem.

15 *Dedit petitionem.* Elegãs eſt paronomaſia in voce רזון nam ſi pro ז legatur צ,erit beneplacitum.Ergo Propheta voce affini ad beneplacitum alludés vel deſiderium, dicit *Deum miſiſſe in animas eorum maciem*:ſignificans morem quidem geſſiſſe intemperantiæ populi, ſic tamen vt præter maciem nihil retulerint quibus faſtidio erat Manna.Videtur etiã obliquè conferre in populum quod perſpicimus quotidie in hominibus lautis & faſtidioſis,prę ſertim vbi ventriculus,propter vitioſos humores,ſalubres cibos reſpuit:tales enim nonniſi quæ maximè noxia ſunt appetunt.quo autem ſe magis ingurgitant,eo plus malæ habitudinis contrahitur: ita paulatim eos cibus ipſe macerat.Videtur ergo Propheta vitioſum corporis affectum ad animos transferre,& conferre Iudæos hecticis,quibus nihil profuit largius comedere,imò nocuit propter atrophiam.Ratio eſt,quia cibo quẽ improbè petierant, Deus maledixerit,vt pœna tranſgreſſionis eos humiliaret. Quòd autem ne hoc quidem modo correcta fuit obſtinatio,in eo ſe prodidit maior prauitas.Dicitur vulgari prouerbio, Stultos accepto malo ſapere. Ergo inſanos & inſanabiles fuiſſe oportet,qui ne coacti quidem reſipuerunt.

16 *Et æmulati ſunt Moſen in caſtris, Aaron ſanctum Iehouæ.*	16 וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְהוָה׃
17 *Aperta eſt terra, & deglutiuit Dathan, & operuit ſuper tabernaculum Abiram.*	17 תִּפְתַּח־אֶרֶץ וַתִּבְלַע דָּתָן וַתְּכַס עַל־עֲדַת אֲבִירָם׃
18 *Et accenſus eſt ignis in conuentu ipſorum, flamma exarſit ſuper impios.*	18 וַתִּבְעַר־אֵשׁ בַּעֲדָתָם לֶהָבָה תְּלַהֵט רְשָׁעִים׃
19 *Fecerunt vitulum in Horeb, & adorauerunt coram ſculptili:*	19 יַעֲשׂוּ־עֵגֶל בְּחֹרֵב וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַסֵּכָה׃

Et mu-

20 *Et mutauerunt gloriam ſuam in ſimilitudinem bouis comedentis fœnum.*
21 *Obliti ſunt Dei ſeruatoris ſui qui fecerat magnifica in AEgypto,*
22 *Miracula in terra Cham, terribilia ad mare Rubrum.*

20 וַיָּמִירוּ אֶת־כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֹכֵל עֵשֶׂב׃
21 שָׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעָם עֹשֶׂה גְדֹלוֹת בְּמִצְרָיִם׃
22 נִפְלָאוֹת בְּאֶרֶץ חָם נוֹרָאוֹת עַל־יַם־סוּף׃

16 *Et æmulati ſunt.* Aliam tranſgreſſionē breuiter attingit, ſed in qua ſibi & aliis materiam longę meditationis proponat. Nam quod populus diuerſos peccādi modos ſubinde fabricās, ingenioſus fuerit ad prouocandū Deum, hoc nobis debet plus incutere horroris. Porrò quum dicit *æmulatos fuiſſe Moſen & Aaron*, ſignificat diabolico ſuo faſtu contra Deū fuiſſe elatos, vt iugum ab eo impoſitū excuterent: ſicut etiam dicebat Moſes, Quid ſumus ego & Aaron. Nam Num. 16. b.11.
quum per eorum manus populum regere Deus vellet, hanc gubernationis ſpeciem non ferre, nihil aliud fuit quàm contumaciter reſiſtere Dei imperio. Itaque ſub verbo æmulandi ſubeſt magnum pondus, quòd dum blādè & ſuauiter fouebat Deus Iſraelitas ſub alis ſuis, ſua tamen ſorte non contenti, aduerſus eum calcitrauerint. Quorſum iſta intēperies, niſi quòd Deum am plius non ferentes nutritium, nubes ipſas tranſcendere cupiūt? Hoc ſenſu vocatur *Aaron ſanctus Iehouæ*, vt ſciamus nihil tam ei quàm Moſi fuiſſe à Deo ſeparatū. Nam ſub vnius perſona, vtrique hoc elogium tribuitur: quo ſignificat Propheta diuinitus fuiſſe ad illud miniſterium ſegregatos. Dathan igitur & Abiram delectum hunc labefactando, non cum hominibus, ſed cum Deo bellum gerunt: quia quantum in ſe eſt profanant ſanctos Dei.

17 *Terra aperta eſt.* Ex pœnæ magnitudine cognoſci potuit criminis atrocitas. Sed Prophetæ conſiliū fuit populi duritiem traducere, qui adeò plagis non fuit emendatus (quum tamen lapides quoque mouere debuerit tam horribilis Dei vindicta) vt petulantius inſanierint. fuit ſanè horribile hoc portentum, quòd *terra* viuos *abſorbuit Dathan & Abiram* cum tota factione: quòd *ignis è cœlo deſcendens eos conſumpſit*: ſicut dicebat Moſes, Si quid vulgare cōtigerit ne credatis Deum qui in cęlo regnat, vobis & mihi præfuiſſe: ſed ſi hoc nouum accidat & inſolitum vt dehiſcat terra, credite ſaltem me à Deo fuiſſe miſſum. Quum verò ſuo furore abrepti Iſraelitæ tunc quoque in Deum tumultuati ſint, deterrimum fuiſſe morbum apparet qui tam violento remedio corrigi non potuit. Et quum hypocritas quoque terreat Dei ſeueritas, fremere & iurgari contra Deum tam duriter percutientem, prodigioſi furoris fuit. Si quæratur cur paucorum hominum crimē toti populo imputet Propheta, ſolutio facilis eſt: quia etſi duo tantùm præcipui fuerunt authores tumultus, qui ducentos & ſeptuaginta ſeditioſos homines ſecum traxerunt, populum tamen contagione fuiſſe infectum, ex fremitu & calumniis apparet. Pœna duces & anteſignanos impiæ cōiurationis tranſgreſſa non eſt: nempe quia eam mitigare voluit Deus, & vulgo hominum parcere, quod tamen nouitatis cupidum fuerat, vt omnibus intolerabiles eſſent Moſes & Aaron. Num. 16. c.29.

19 *Fecerunt vitulum.* Hîc defectionē ponit omniū turpiſſimā, dum reiecto vero Dei cultu, vitulum ſibi fabricarūt. Etſi autem propoſitum illis erat, Deum hoc modo colere, brutum tamen ſtuporē coarguit Propheta, quòd *adorauerint coram ſculptili*: & Deum *ſub figura bouis fœnum comedentis* repręſentauerint. Nam hinc colligit Propheta auferri Deo quod ſuum eſt, totámque eius gloriam profanari. Et ſanè ita eſt: quamuis enim obtendant idololatræ colendi Dei zelum, ſimul tamen ac ſibi figurant viſibilem Deum, abnegato vero Deo, idolum ſibi impiè fabricant. Sed flagitium grauius exprobrat quum dicit *in ſimilitudinem bouis comedentis fœnum*: & ex oppoſito ponit *decus ipſorum*, vel gloriam. Nam quum Deus ſua gloria eos decoraret, quantæ ſocordiæ fuit ſubſtituere in eius locum non modò bouem, ſed mortuam bouis formam? quaſi aliqua ſit affinitas inter Deum, qui omnes alimentorū ſpecies procreat, & craſſum animal quod fœno veſcitur. Notandum igitur Prophetæ conſiliū, quia dum homines in mediocri ſuperſtitione ſe non continent, ſed proiecto pudore ſaltant ad prodigioſos cultus, turpior eſt eorum cæcitas, & magis deteſtabilis. Si Deum ſibi repræſentaſſet populus ſub hominis figura, id iam impium & ſacrilegū erat: ſed multò fœdior ſtupiditas, quòd boui Deum aſſimilant. Dum vitam ſuſtinent homines cibo & potu, quia eius vſuram mutuantur à rebus mortuis, fatentur quàm fragilis ſit ſua conditio. Quantò igitur maiore contumelia afficitur Deus quum relegatur ad beſtias? Iam comparatio de qua diximus, crimen exaggerat. Quale enim decus fuit ſancto populo mortuam bouis effigiem colere loco Dei? Atqui gloriā ſuam inſtar alarum Deus ſuper filios Abrahæ extendere dignatus fuerat, vt eos ſumma præſtantia ornaret. Ergo illi ſe nudando, turpitudinem ſuam expoſuerunt Gentium omnium ludibriis. Ideo crimen illud idololatriæ deſcribens Moſes, nuditatis voce vtitur. Siquis excipiat, Arcam fœderis fuiſſe Dei imaginem: reſpondeo, ſymbolum illud datum fuiſſe Iſraelitis non in quo defigerent mentes ſuas: ſed quo potius adiuuarentur ad ſpiritualem Dei cultum.

21 *Obliti ſunt.* Repetit ſecundò Propheta, non inſcitia ſola erraſſe populum, ſed ingra-

titudine:quia iam ſatis ſupérque ſe Deus patefecerat. Cæcis etiam ipſis ſublata eſt excuſatio: quia Deus in opificio cæli & terræ conſpicuus apparet. Sed Iſraelitarum crimen longè atrocius,qui Deo valere iuſſo, poſtquam familiariter illis ſe communicauerat, conuertunt ſe ad brutas ſuperſtitiones.Subeſt enim magna in his elogiis emphaſis,quòd Deus,vt eorum eſſet ſeruator,incredibilem ſuam potentiam è cęlis exeruerat.Si vulgare modò aliquod ſignum dediſſet ſuæ virtutis, debebat tamen attentio retinere populum in eius timore & cultu : nunc quum virtutes apprimè inſignes fuerint,imò terribiles & inſolitæ, populum clauſis oculis ad idololatriam ſe proiicere,nimis indignum fuit.Nam illa Dei notitia non ſecus ac ſolis fulgore caligo diſcutitur,commenta omnia & prauos errores euaneſcere oportuit.

23 *Et dixit vt perderet eos, niſi Moſes electus eius ſtetiſſet in ruptura coram facie eius, ad euertendam iram eius,ne deleret.*	23 וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי מֹשֶׁה בְּחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִית׃
24 *Et repudiarũt terram deſiderabilem:non crediderunt verbis eius.*	24 וַיִּמְאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֶמְדָּה לֹא הֶאֱמִינוּ לִדְבָרוֹ׃
25 *Et tumultuati ſunt in tentoriis ſuis, non audierunt vocem Iehouæ.*	25 וַיֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה׃
26 *Et extulit manum ſuam ad diſpergendum eos in deſerto.*	26 וַיִּשָּׂא יָדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם בַּמִּדְבָּר׃
27 *Et ad diſpergendum ſemen eorum inter Gentes,& ad ſeminandum eos per terras.*	27 וּלְהַפִּיל זַרְעָם בַּגּוֹיִם וּלְזָרוֹתָם בָּאֲרָצוֹת׃

23 *Et dixit.* His verbis docet Propheta,quum ſolis precibus cohibita fuerit Dei vltio,populum ſenſiſſe mirabiliter ſe exitio fuiſſe ereptum, cui iam propinquus erat:in quo ſe prodidit peruicax eius malitia,quando paulò pòſt ad ingenium reuerſus eſt.Quo exprimat grauem Dei offenſam,dicit feciſſe decretum de perdendis transgreſſoribus, nõ quòd in Deum cadant paſſiones humanæ,vt ad momentum excandeſcat,deinde placatus mutet conſiliũ.Deus enim in arcano ſuo conſilio,ignoſcere ſtatuerat,ſicuti fecit.Sed aliud decretum commemorat Propheta,quo Deus terrere populum voluit,vt agnita culpæ ſuæ grauitate humiliaretur. Hæc eſt pœnitentia cuius ſępe fit in Scripturis mentio.non quòdDeus in ſe ipſo ſit flexibilis:ſed quia, vt iræ ſuæ ſenſu nos ſerio tangat,induere cogitur hominis perſonam : ac ſi Rex qui malefico dare veniam ſtatuit,prius tamen eũ ad tribunal ſuum ſiſtat,quo melius commendet ſuũ beneficium.Deus ergo arcanum ſuum conſiliũ intus ſibi retinẽs, decretum protulit quo populum oſtendit ætetnę mortis reatu eſſe obſtrictum.Poſtea dicit *Moſen ſtetiſſe in ruptura*,ſignificans ſua interceſſione obuiã iuiſſe Deo,ne cum extrema vltione perrũperet. Alluſio autẽ eſt ad vrbium oppugnationes.nam ſi murus ariete vel alia machina dirutus fuerit,ſtrenui milites obie-
Ezec.13.a. ctis ſuis corporibus rupturam claudunt.Itaque Ezechiel pſeudoprophetis obiicit quod Moſi ſint diſſimiles qui ſuis blanditiis murum quaſi ſtramineum fingentes, ſe in die pręlij ad rupturam non opponant. Exiſtimant quidam interpretes alludere Prophetam ad diuulſionem quam populus abrupto Dei fœdere & ſancta vnitate,fecerat.& eodem redit ſenſus:quia in ruptura hæc eſt metaphorę ratio, quòd Deus populum fide ſua protegens, erat ei loco muri & antemuralis.Rurſum iratus irruebat quaſi ad ſtragem,niſi Moſes medius interceſſiſſet.

24 *Et repudiarunt.* Hoc apertũ indomitę malitię ſignum fuit,poſtquã exitio addicti fuerãt Iudęi,vix dum è tanto & tã pręſenti periculo ereptos tumultuari contra Deũ.Quęnam autem tumultus cauſa?Faſtidium terrę ſanctę,qua nihil illis fuit optabilius. *Terra* autẽ *deſiderij* tã hîc quàm pluribus aliis locis non abs re vocatur regio Chanaan,quę illis deſtinata erat,in qua ſo uerentur paterno Dei ſinu,& ſegregati à profanis Gentibus Deũ purè colerent: imò quæ cæleſtis hæreditatis arrha illis erat.Sacrum ergo illud domicilium electi populi reſpuere,quàm fœdæ ingratitudinis fuit?Ad hęc faſtidij cauſam notat Propheta,quòd *verbo Dei fuerint increduli.* Nam ſi Dei promiſſionem qua decebat fide amplexi eſſent,ingẽti terrę deſiderio accenſi,ſuperaſſent omnia obſtacula. nunc quia fidem derogant, non modò reſpuunt oblatam ſibi hęreditatem,ſed tumultum in caſtris miſcent,ac ſi arma inducrent contra Deum.

26 *Et extulit.* Aliam Dei vindictã deſcribit,cuius memoria inſidere cordibus debuerat,vt metũ aſſiduè renouans,ſollicitudinẽ etiam incuteret. Nunc vbi nihil proficitur,cõſtat inſanabilẽ fuiſſe furorẽ eius Gentis.Moderatus quidem ſibi tunc eſt Deus ne ſemen eorũ proiiceret in diuerſas mundi plagas:ſed ſola cõminatio ſuperbię eorũ in ordinem cogendæ ſufficere debuit,niſi fuiſſent intractabiles.*Manum extollere*,bifariã hîc poteſt accipi:quia ſæpe in Scriptura leuare Deus manum ſuam dicitur ad ſumendas pœnas:quia tamẽ receptũ ferè eſt omnium conſenſu,Prophetam de iureiurando loqui,libenter in hanc partẽ inclino. Fuit autẽ ſolennis

manus

manus leuandæ ritus quaſi Deum è cælo accerſerent: itaque ad Deum impropriè transfertur, qui ſua altitudine omnia ſuperat, nec iurare poteſt per maiorē, vt dicit Apoſtolus. Verùm hoc vt multa alia, mutuatur à communi hominum more. Futura igitur erat horribilis diſſipatio populi, niſi precibus Moſis retenta fuiſſet Terræ ſanctæ poſſeſſio. Heb.6.c.13.

28 *Et copulati ſunt Baal-peor: & comederunt ſacrificia mortuorum.*	28 וַיִּצָּמְדוּ לְבַעַל פְּעוֹר וַיֹּאכְלוּ זִבְחֵי מֵתִים׃
29 *Et ad iracundiam prouocauerunt in operibus ſuis: & irruit in eos plaga.*	29 וַיַּכְעִיסוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם וַתִּפְרָץ־בָּם מַגֵּפָה׃
30 *Et ſtetit Phinees, & vindicauit: & cohibita eſt plaga.*	30 וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה׃
31 *Et imputatum eſt ei ad iuſtitiam in generationem & generationem vſque in ſeculum.*	31 וַתֵּחָשֶׁב לוֹ לִצְדָקָה לְדֹר וָדֹר עַד־עוֹלָם׃

28 *Et copulati ſunt.* Recitat, Iudæos tam horribili pœna denuntiata, ſtatim tamen prolapſos fuiſſe ad nouam apoſtaſiam. Putant quidam obliquè eos perſtringi, quòd mulierum illecebris decepti, ad ſuperſtitiones Madianiticas defecerint. Et certè hoc fuit conſilium Balaam, vbi linguam ſuam à Deo conſtrictam vidit ne populo malediceret. Suaſit enim Regi Balac proſtituendas eſſe puellas quæ blanditiis ſuis populum ad nouos cultus pellicerent. Quoniam igitur idololatria cuius hîc fit mentio, initium habuit ab adulterinis coniugiis, exiſtimant quidam interpretes Prophetam hac circunſtantia duplicare populi crimen: quòd muliebri copula implicitus, alterum vinculū contraxerit cum Baal-peor. Vtcūque ſit, inuchitur Propheta in ſuæ gentis perfidiam, quòd ſpirituale coniugium, à puro Dei cultu degenerās, violauerit. Scimus enim quum Deus vxoris loco Eccleſiam ſuam habeat, dum ſe idolis addicit, non minus turpiter fidem violare, quàm ſi mulier relicto marito ſe adulteris proſtituat. Satis notum eſt Baal-peor Madianitarum fuiſſe idolū. Quæ verò ſit nominis ratio, non ſatis conuenit. בעל certè tantundem valet ac patronus. Et quia פער aperire ſignificat, vertunt quidam, Deum apertionis & cauſam addunt, quòd pudenda coram eo detegerent: quod non audeo pro certo recipere. Ac fieri poteſt vt ſit nomen proprium loci, quemadmodū ſcimus idolis gentilitia nomina ſæpe impoſita fuiſſe. Tenemus nunc Prophetæ ſenſum, Iudæos nefarium feciſſe diuortium cum Deo, vt ſe pollucrent ſocietate Baal-peor. Turpitudinem magis exaggerat, dicens *comediſſe ſacrificia mortuorum.* Intelligit autem quæ idolis oblata fuerant, quum prius ſoliti eſſent ſacrificiis veſci quæ eos vniebant vero Deo, qui fons eſt vitæ inexhauſtus: quo magis pudenda fuit mutatio, quum ſe nefando ſacrilegio in mortem vltrò addixerunt. Erat autem epulum, vt ſcimus, quaſi cultus acceſſio. Itaque hoc conſequebātur ſuis ſacrificiis, vt vero Deo valedicentes, mortuos ſibi in coniugium accerſerent: ideóque duplici dedecore eos onerat, quod non tantùm genu flexerint coram Baal, & mactauerint hoſtias, ſed epulati ſint in ſacrificiis. Num. 31. c 16.

29 *Et prouocauerunt.* Rurſus narrat noua plaga fuiſſe admonitos: vt appareat Deum ſemper gloriæ ſuæ ſeuerum fuiſſe iudicem, populum caſtigando, ſed abſque profectu: quia nullis plagis correcti fuerint. Sicuti autem nuper dixit placatum fuiſſe Deum precibus Moſis, ita nunc dicit plagam fuiſſe repreſſam vel ſanatam beneficio Phinees. Quidam verbum פלל vertunt orare: ſed alter ſenſus contextui aptior eſt, quòd iudicium exercens in ſcortatorē & ſcortum, zelo ſuo Dei vindictam anteuerterit. *Stetit* ergo, hoc eſt ſurrexit, vel ſe oppoſuit, quum alij omnes diſſoluta ignauia ceſſarent. Quum ergo vnius hominis beneficio ſedatā fuiſſe plagam ſentirent Iudæi, eo minus excuſabilis fuit eorum peruicacia, quòd ne ſic quidem peccādi finem fecerunt. Sciamus autem hæc omnia nobis dici: nam quum ſubinde nos caſtiget Deus, vel alienis exemplis ad pœnitentiam inuitet, quotuſquiſque ſub eius ferulis proficit? Cæterùm notatu dignū eſt, plagam ceſſaſſe ex quo executus eſt iudicium Phinees. vt ſciamus optimum hoc remedium eſſe extinguendo vindictæ Dei incendio, vbi peccator ipſe vltrò iudicis partes ad ſe puniendum occupat, ſicut dicit Paulus, Si nos iudicaremus, vtique nō iudicaremur à Domino. Atque hæc ſumma dignatio eſt, dum nobis iudiciū in manu permittit Deus, vt de peccatis noſtris pœnas ſumamus. Simul tamen notandum eſt, ſedatam tunc fuiſſe plagam, vnius hominis pœna: quia tunc exhorruit populus ſuum flagitium cui aſſueuerat. 1.Cor. 11. g.31.

31 *Et imputatum.* Vnius hominis laude totū populi corpus infamat Propheta. Nam ex elogio quo Spiritus ſanctus prçclarū illud facinus Phinees ornare dignatur, colligimus quàm deteſtabilis fuerit populi fœditas. Neque enim penes eū ſolum reſedit decus, ſed nobilitas parta fuit eius familiæ in multas ætates. Itaq; maioris ignominiæ cauſa toti populo opponitur vnus Phinees. Quæritur tamē quomodo probatus Deo fuerit priuati hominis zelus, qui præter vocationis modum, arrepto gladio iudicium exercuit. Videtur enim incōſideratè id tentaſſe. Reſpōdeo, quoſdam in ſanctis fuiſſe ſingulares & extraordinarios motus, qui ad cōmunem regulam exigi nō debent. Moſes, quū Ægyptium occidit, quāuis iam eſſet vocatus, quia tamē nōdū Exod.1.b.11.

data ei erat gladij poteſtas,arcano Dei inſtinctu adductũ fuiſſe certum eſt vt hoc auderet.Talis fuit impulſus in Phinees.Nam etſi nemo putabat gladio Dei eſſe armatum,ipſe tamẽ poteſtatis Diuinitus conceſſæ probè ſibi conſcius fuit.Atque ita notandum eſt, vſitatum vocandi modum & ordinem quo Deus vtitur,nõ obſtare quominus electos ſuos vbi viſum eſt,arcano Spiritus motu gubernet.Sed reſtat difficilior quæſtio, Quomodo imputatum fuerit ipſi Phinees vnum facinus in iuſtitiam,Paulus ſola fide iuſtificari homines probat: quia ſcriptum eſt,

Rom.4.2. Credidit Abraham Deo,& imputatum ei fuit ad iuſtitiam. Eodem verbo illic vtitur Moſes. Nunc ſi contrà idem de operibus excipere liceat,non infirma tantũ erit Pauli ratio, ſed friuola.Primo videndũ eſt an Phinees vno opere iuſtitiam adeptus fuerit. Certè Lex etiamſi iuſtificaret,non tamen ſingulis operibus ſalutẽ promittit, ſed iuſtitiã locat in perfecta obſeruatione omnium præceptorũ.Reſtat ergo vt dicamus, ipſi Phinees imputatũ fuiſſe opus ſuũ ad iuſtitiam:ſicuti Deus opera fidelibus non intrinſeco merito,ſed gratis in iuſtitiã imputat. Nam quum ſola perfecta Legis obſeruatio quæ nuſquã reperitur,ſit iuſtitia,mortales omnes confuſos ad Dei tribunal iacere neceſſe eſt.Huc accedit quòd ſingula opera,ſi vocentur ad examen, reperientur næuo aliquo aſperſa,Supereſt igitur vnicum aſylum in gratuita Dei miſericordia. Porrò non ſolùm ipſi iuſtitiam gratis fide conſequimur, ſed quemadmodum lumen ſuũ mutuatur Luna à Sole,ita eadem fides opera quoque noſtra iuſtificat:quia abolitis vitiis iuſta reputantur. Denique tam perſonis quàm operibus iuſtitiæ titulum, non dignitas, ſed ſola fides conciliat.Iam redeo ad Paulum:non tãtùm ex vna voce ratiocinatur nos gratis & ſola fide iuſtificari:ſed altiora principia ſumit quæ iam attigi,iuſtitia deſtitui cũctos mortales,donec eos ſibi Deus recõciliet per Chriſti ſanguinem. Deinde mediũ obtinendæ veniæ & reconciliationis eſſe fidem:quia nuſquam reperiatur operum iuſtitia.Quare meritò concludit ſola fide nos iuſtificari. Huic verò iuſtitiæ ſubalterna eſt (vt loquuntur) operum iuſtitia, quæ nihil pretij merentur niſi ex mera indulgentia Dei,quatenus nos pro iuſtis reputat.

32 *Et prouocauerũt ad iracundiam ſuper aquas iurgij,& malè ceßit ipſi Moſi propter eos:*

32 וַיַּקְצִיפוּ עַל־מֵי מְרִיבָה וַיֵּרַע לְמֹשֶׁה בַּעֲבוּרָם׃

33 *Quia* "*exacerbauerunt ſpiritum eius & loquutus eſt labiis ſuis.*

" vel, rebellare fecerunt.

33 כִּי־הִמְרוּ אֶת־רוּחוֹ וַיְבַטֵּא בִּשְׂפָתָיו׃

34 *Non perdiderunt populos de quibus mandauerat illis Iehoua:*

34 לֹא־הִשְׁמִידוּ אֶת־הָעַמִּים אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם׃

35 *Et commiſti fuerunt Gentibus,& didicerunt opera eorum:*

35 וַיִּתְעָרְבוּ בַגּוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם׃

36 *Et ſeruierunt ſimulachris eorum, & fuerunt illis in ruinam.*

36 וַיַּעַבְדוּ אֶת־עֲצַבֵּיהֶם וַיִּהְיוּ לָהֶם לְמוֹקֵשׁ׃

37 *Et ſacrificauerunt filios ſuos & filias ſuas dæmonibus:*

37 וַיִּזְבְּחוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם לַשֵּׁדִים׃

38 *Et effuderunt ſanguinem innoxium,ſanguinem filiorum ſuorum & filiarum ſuarum, quos ſacrificauerunt ſculptilibus Chanaan, & polluta eſt terra ſanguinibus.*

38 וַיִּשְׁפְּכוּ דָם נָקִי דַּם־בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר זִבְּחוּ לַעֲצַבֵּי כְנָעַן וַתֶּחֱנַף הָאָרֶץ בַּדָּמִים׃

39 *Et coinquinati ſunt in operibus ſuis: & fornicati ſunt in ſtudiis ſuis.*

39 וַיִּטְמְאוּ בְמַעֲשֵׂיהֶם וַיִּזְנוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם׃

32 *Et prouocauerunt.* Nouum crimen recenſet quòd litigauerint cum Deo ad aquas iurgij, vnde & locus nomen ſortitus eſt. Quamuis enim rixa contra Moſen directè ſuſcepta fuerit, erant tamen in Deum tumultuoſi,ſi cauſa rectè expenditur.Atque vt magis culpam exaggeret, dicit Moſen propter eos malè fuiſſe multatum. Hinc autem colligitur grauitas offenſæ, quòd Deus ne electiſſimo quidem ſeruo ſuo pepercerit.Certum quidem eſt Moſen pœna illa fuiſſe dignum:ſed ſi fontem culpæ quærimus,in illum redundauit populi iniquitas.Quòd ſi priuatus fuit terræ ingreſſu Moſes,quia alieno vitio præter animi ſui ſententiam abreptus fuit ad peccandum,quanto minus tolerabilis eſt populi impietas,qui data opera cum Deo rixatus eſt,& Moſen ſua intemperie ad culpæ ſocietatem pertraxit?

33 *Quia exacerbauerunt.* מרה propriè eſt exacerbare: ſed quia ponitur in coniugatione Hiphil, tranſitiuè quidam accipiunt, quòd Moſen rebellare fecerit populus. quod mihi non diſplicet.Quanquã eorum ſententiæ non ſubſcribo qui particulã את volunt notam eſſe datiui

caſus,

caſus quaſi dicatur Moſes rebellis fuiſſe Spiritui Dei. Neque enim tam aſperè de inconſiderato lapſu & errore loquutus eſſet Propheta. Illud autem quod prius retuli, optimè conuenit, quum tam ſeuerus fuerit Deus contra Moſen, qui populi furore quaſi violenter ad peccãdum adactus fuerat, præcipuos authores longè atrocius peccaſſe. Interea tamen docet Propheta, quamuis propter populum caſtigatus fuerit Moſes, non tamen fuiſſe extra culpam: quia etſi eius impatientia à populi ſtrepitu principium habuit, debebat tamen ſtare firmior. Subiicit *loquutum fuiſſe labiis ſuis:* quod ad Moſen refero. minus enim probabilis eſt eorũ cõiectura qui exponunt denuntiatam fuiſſe diſertis verbis pœnam. Potius enim exprimit, Spiritum Moſis tanta perturbatione fuiſſe impulſum vt Deo palàm obſtreperet. Ideo ſignificat Propheta, quum docili & manſueto ingenio eſſet Moſes, malitia populi quaſi flabello fuiſſe incitatum, vt ipſe quoque turbulentè loquutus ſit, An poterit vobis Deus aquam ex rupe educere? Tantum enim indignationis iam conceperat apud ſe, vt placidè mandatum Dei non audiret. Num. 20. b. 10.

34 *Non perdiderunt.* Errare mihi videntur qui pœnam ſimpliciter inflictam referri putant: ac ſi exprobret Iudæis Propheta, eorum culpa factum eſſe ne populos perderent, quia indigni fuerint pluribus victoriis. potius enim nouum crimen obiicit illis Propheta, quòd ignaui fuerint in profligandis Gentibus, imò in terra purgãda morem Deo gerere detrectauerint. Iam ad ſummum cumulum peruenerat iniquitas Amorrhæorum, vt Deus non fruſtra vellet exciſos, præſertim ne eorum ſocietas contagioſa foret ſancto populo. Deus enim terram illam ſibi in domicilium eligens, volebat ſanctam & ab omni ſorde puram eſſe. Populus ergo immundam ſibi vindictam exequi recuſans, ſe inquinamenta vltrò appetere oſtendit. Ideo videmus quàm duriter excanduerit ob hunc torporem, Ecce, inquit, iuſſeram gladio interfici omnes iſtos populos: nunc quia non paruiſtis mihi, erunt vobis in ſpinas, configent vtrinque latera veſtra, compungent oculos veſtros, &c. Quamuis enim ſpecies clementiæ fuerit nõ omnes ad vnum occidere, nõ tamen excuſabilis eſt populus, qui iuſtam Dei vindictam negligit, & terram inquinamentis relinquit obnoxiam. Idque notandum eſt, quia in vtranque partem ſibi plus æquo indulgent homines, quòd nimis regidi ſunt vbi opus non eſt, & iudicia corrumpũt diſſoluta mollitie. Pendere igitur ab ore Dei nos oportet, ne in hanc vel illam partem perperam labamur. Nam ſi damnantur Iſraelitæ quòd integris Gẽtibus pepercerint, quid de Iudicibus dicendum eſt qui dum erga paucos remiſſi ſunt ac ignaui, in publicam perniciem habenas laxant ſceleribus? Num. 33. g. 55.

35 *Et commiſti fuerunt.* Fructum præpoſteræ illius humanitatis deſcribit, quòd ſe implicuerint Gentium, quibus pepercerant, inquinamentis. Si ſoli habitaſſent in terra, facilius erat retinere purum Dei cultum: nunc non mirum eſt ſi à vicinis pellecti degenerent: quia ad mala exempla nimium propenſi ſumus. Loquitur autem nunc de eorum poſteris qui toties in deſerto prouocauerant iram Dei. Atqui nihilo meliores patribus fuiſſe docet: quia gente renouata eadem infidelitas, contumacia, & ingratitudo graſſata eſt. Porrò hæc miſtura cum Gentibus, aperta erat reiectio gratiæ: quando hac lege eos adoptauerat Deus vt ſegregati eſſent à profanis Gentibus, hanc ſanctificationem promiſcua commiſtione quantum in ſe eſt in nihilũ redigunt. Quũ addit *didiciſſe opera eorum*, admonet nihil eſſe peſtilentius impiorum conſuetudine: quia vt ſumus ad vitia procliues, fieri non poteſt vbi inter corruptelas verſamur, quin mox latius ſerpat contagio. Quare hîc ſumma adhibenda eſt ſedulitas & cautio, ne impij, dum nobis ſunt familiares, vitioſis ſuis moribus nos imbuant: ac præſertim vbi idololatriæ periculum eſt, ad quam vnumquenque ſuum ingenium inclinat. Quid igitur fiet vbi oleum camino addet aliena inſtigatio? Exprimit igitur Propheta Iudæos fuiſſe Gentium diſcipulos, vt ſe addicerent eorum ſuperſtitionibus. Vtitur autem *ſeruiendi* verbo, quo refellitur puerile Papiſtarum effugium, dum adoratione duliæ non latriæ, ſe imagines colere excuſant. Atqui ſi imaginibus ſeruire fas eſt, immeritò Propheta gentem ſuam accuſat quòd ſeruierit diis alienis. Putida igitur eſt illa diſtinctio, Deum latria colendum eſſe, imagines autem dulia. Repetit hoc illis *ceſsiſſe in ruinam*, quo melius appareat, contemptis Dei flagellis, peruicaciter in ſuis erroribus fuiſſe defixos.

37 *Et ſacrificauerunt.* Speciem vnam ſuperſtitionis deſignat Propheta, in qua prodigioſa populi cæcitas apparet, quòd nõ exhorruerint filios & filias ſuas mactare dæmonibus. Odioſum nomen data opera ponit, quo magis deteſtabile reddat crimen populi. Vnde colligimus quàm friuolus ſit prætextus inconſiderati zeli. Nam quo plus feruoris in Iudæis fuit, eo ſceleratiores fuiſſe conuincit Propheta: quia veſania ſua abrepti, ne propriis quidem filiis pepercerint. Certè ſiquid valeret bona intentio qualem fingunt idololatræ, dignũ maxima laude fuiſſet opus obliuiſci omnes naturæ affectus in liberis mactãdis. Sed vbi ſuo arbitrio feruntur homines quo magis ſatagunt, eo magis augent crimen. Quid enim diſſimile fuit inter Abraham & iſtos quorum meminit Propheta, niſi quòd ille fidei obſequio ad filij im̃o'ationem ſe accinxit, hos autem veſanus zelus egit præcipites, vt depoſito humanitatis affectu, in proprium ſanguinem ſæuirent?

38 *Et effuderunt.* Acrius adhuc inuehitur in illum furorem, quòd liberos ſuos mactando, terram polluerint fuſo innoxio ſanguine. Nam ſiquis obiiciat, laudari Abrahã quòd vnigenito

1.Sam.15. c.22. ſuo nō pepercerit:ſolutio facilis eſt,quia Deo paruit fidei puritate,omnem credulitatis maculam fuiſſe deletam.Nam ſi obedientia præſtátior eſt omnibus victimis,piè & rectè agendi optima eſt regula.hoc autem horribile eſt vindictæ Dei ſignum dum ſuperſtitioſi ſuis tantùm figmentis deditì,obdureſcunt ad brutam feritatem. Quoties Martyres vitam impendunt pro aſſerenda veritate,ſuauis eſt huius ſacrificii odor coram Deo.at quum Decij execrabili forma ſe exitio deuouent,nefandum eſt ſacrilegium. Non abs re igitur hac circumſtantia populi crimen Propheta exaggerat,quòd peruerſum cultum ſequuta ſit immanis ſæuitia.Nec ſine cauſa exprobrat terram ab illis fuiſſe pollutam,ex qua veteres incolasDeus profligari iuſſerat,vt peculiare aliquod haberet cultus ſui domicilium. Bis ergo ſcelerati Iſraelitæ, qui non modò ſuperſtitionibus terram polluendo,ſed etiam crudeli mactatione filiorum,Deum iure ſuo fraudant,& quodammodo fruſtrantur.

39 *Et coinquinati.* Concludit nunc in genere, Iudæos modis omnibus fuiſſe coinquinatos vbi in Gentium mores prolapſi ſunt:quia in hominum figmentis nihil eſt præter ſordes.Nam *opera hominum* vocat fictitios omnes cultus,quos ſine Dei mandato ſibi excogitant:ac ſi diceret,veram ſanctitatem cultus Dei ex Verbo manare:quicquid ex ſe ipſis ingerunt homines,& admiſcent,profanum eſſe, ſuóque fœtore inficere Dei cultum. Certè Iſraelitis propoſitum erat Deo ſeruire:ſed hoc magno feruore adepti ſunt vt Spiritus ſanctus pronuntiet,pollutionum ſuarum fœtore & ſcortationibus fuiſſe Deo abominabiles. quia hæc ſpiritualis eſt caſtitas,verbo Dei prorſus adhærere.

40 *Et exarſit ira Iehouæ in populum ſuum, & abominatus eſt hæreditatem ſuam:*	40 ויחר־אף יהוה בעמו ויתעב את־נחלתו׃
41 *Et tradidit illos in manus Gentium, & dominati ſunt ſuper eos inimici ipſorum:*	41 ויתנם ביד־גוים וימשלו בהם שנאיהם׃
42 *Et ſubiugarunt ipſos hoſtes ipſorum, & afflicti ſunt ſub manu ipſorum:*	42 וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם׃
43 *Multis vicibus liberauit eos: & ipſi exaſperauerūt* eum *in conſilyſ ſuis, & oppreſſi ſunt in iniquitate ſua.*	43 פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתם וימכו בעונם׃
44 *Et vidit quum eſſent in anguſtia, audiendo clamorem ipſorum:*	44 וירא בצר להם בשמעו את־רנתם׃
45 *Et recordatus eſt erga eos fœderis ſui: & pœnituit eum ſecundum magnitudinem clemētiarum ſuarum:*	45 ויזכר להם בריתו וינחם כרב חסדו׃
46 *Et dedit eos in miſericordias coram omnibus qui captiuos abduxerant eos.*	46 ויתן אותם לרחמים לפני כל־שוביהם׃

40 *Et exarſit.* Pœnæ atrocitas confirmat quod nuper diximus, non fuiſſe leue delictum, quòd populus, Dei cultum adulterare auſus eſt. Sed populus ipſe eo magis inſanabilem ſuam malitiam prodidit,quòd nec ſic quidem ad veram pœnitentiam reuocatus eſt. Fuit certè hæc horribilis vindicta,quòd populus,qui ſacra erat & electa hæreditas,expoſitus fuit Gentium libidini,quæ tamen diaboli mancipia erant. Tunc ſaltem ſua ſcelera deteſtari debuit, quibus in illas extremas clades proiectus fuerat. ideo indignitatem auget Propheta, *ſubiugatos & afflictos ab hoſtibus* fuiſſe dicens:quo turpior fuit amentia, talibus probris non verè & ex animo humiliari ſub potenti Dei manu.Pridem enim admoniti fuerant à Moſe, non fortuitò nec hoſtium virtute ſe in duram illam ſeruitutem eſſe coniectos: ſed quia Diuinitus traditi erant, & quaſi venundati.Fuit autem iuſtiſſima vltio, vexandos & opprimendos tyrannis tradi, qui Dei iugum recuſauerunt:& ſubiici hoſtibus ſuis calcandos, qui non ſuſtinuerant paterno Dei imperio regi.

43 *Multis vicibus.* Sicuti impia populi obſtinatio prodita fuit, quia ne duriſſimis quidem flagellis potuit corrigi:ita nūc Propheta ſceleratam duritiem ex oppoſito coarguit,quòd nullis beneficiis flexus eſt ad obſequium.Patet quidem inter afflictiones ſub onere gemuiſſe: ſed vbi Deus non modò pœnas mitigat, ſed miribiliter eos eripit, an excuſabilis poſtea lapſus eſt? Meminerimus autem hîc in ſpeculo nobis proponi totius humani generis ingenium: quia quum Deus omnes ferè vtroque modo reducere in viam tentet, quotuſquiſque non manet idem? Quòd ſi nos vel flagellis ſuis contundat, vel bonitate emolliat, hoc tantùm momentaneum,eſt: quia ſtatim in eadē vitia reuoluimur, dico quantunuis ſæpe vel pœnas iteret,

vel

vel indulgentiã.Quod ad Iudæos ſpectat,intolerabilis certè fuit vecordia & ſtupor, quòd poſt tot liberationes non ceſſarunt à ſuis defectionibus.Dicit enim Propheta eos nihilominus exaſperaſſe Deum prauis ſuis figmẽtis.Poſtea repetit,iuſtam illis mercedem fuiſſe ſolutam,quia in ſua iniquitate oppreſſi ſint.Rurſus vero commemorat exauditos fuiſſe corũ gemitus,quan uis tot malis eſſent digniſſimi. Vnde colligimus, infatigabili bonitate certaſſe cum ipſorum malitia.Cuius enim miſericordiæ fuit attendere ad eorum clamorem, qui ſanæ eius doctrinæ aures clauſerant,ſurdi fuerant ad omnes obiurgationes & minas?Atqui ne hac quidem perſeuerantia diabolicum eorum furorem ſanauit.

45 *Et recordatus eſt.* Cauſam tantæ humanitatis ac tolerantiæ aſſignat, quòd Deus fœderis ſui memor fuerit:quo non tantùm gratuita venia notatur, ſed perſtringitur peruerſa eorum cæcitas,qui talibus remediis ad fœdus in quo ſalutem ſuam videbant poſitam eſſe, reducti non ſunt.Præcipuè tamen ingratitudinem illis exprobrat,quòd quum digni eſſent excindi, non agnouerint ſe Dei clementia ſeruatos eſſe. Quod melius confirmat ſecundo membro, Deum illis peperciſſe *ſecundum magnitudinem ſuarum miſerationum.* Nam quum neceſſe fuerit Deum explicare ingentes bonitatum ſuarum theſauros in illis redimẽdis,inde colligitur quid meriti fuerint. *Pœnitendi* verbo, non aliqua in Deo ipſo mutatio,ſed tantùm in pœnis ipſis notatur.Nam Deus pœnas mitigando,vel manum retrahendo ab exequendis ſuis iudiciis,videtur quodammodo mutare conſilium.Itaque Scriptura ruditati noſtræ ſe accommodans, ex ſenſu noſtro loquitur.

46 *Dedit eos.* Sicuti nuper dixerat traditos fuiſſe Iudæos in manus hoſtium, quia hoſtes ſola ira Dei armauerat,vt illos ſub iugum cogerent:ita nunc ab eodem Deo manſuefactos dicit fuiſſe hoſtes qui prius eius vindictam diris modis executi fuerunt.Quia ergo Dei manu reguntur corda hominum,vt vel ad ſæuitiam inflammet, vel ad humanitatem flectat, quoties ita viſum eſt,quandiu exarſit ira eius in populum,hoſtes quoque ipſi implacabili odio accenſi ſunt:eo autem placato,non ſolùm extinctus fuit ignis ille qui ex fornace iudicij eius prodibat, ſed crudelitas in miſericordiam verſa eſt.Incredibilis enim fuiſſet illa conuerſio,vt hoſtes ſæui & truculenti amore complecti & miſericordia proſequi inciperent quos prius oderant, niſi Dei prouidentia,ex lupis facti fuiſſent agni.

47 *Serua nos Iehoua Deus noſter: & collige nos ex Gentibus ad celebrandum nomen ſanctitatis tuæ,ad gloriandum in laude tua.*

48 *Benedictus Iehoua Deus Iſrael à ſeculo & in ſeculum: & dicat omnis populus Amen Alleluia.*

47 הוֹשִׁיעֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם
קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ׃

48 בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם וְאָמַר
כָּל־הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ׃

47 *Serua nos.* Apparet ex hac clauſula compoſitum fuiſſe Pſalmum ſub miſera & triſti populi diſperſione.Et quanquam non extiterint poſt Aggæum & Malachiam inſignes Prophetæ in populo illo, probabile eſt aliquos ex ſacerdotibus Spiritu Prophetico fuiſſe præditos, qui ſaltem neceſſarias conſolationes populo dictarent. Ego certè exiſtimo, poſtquam tyrannide Antiochi diſſipatus fuerat iterum populus, præſenti neceſſitati aptatam fuiſſe precandi formam,in qua populus,veteres hiſtorias repetendo, agnoſceret innumeris modis prouocatam fuiſſe à Patribus iram Dei,ex quo eos redemerat.Oportuit enim verè humiliari populum, ne Dei caſtigationi obſtreperet. Quum verò indignis peperciſſet Deus, ſpes veniæ in futurum tempus dabatur,ſi ex animo ſtuderent cũ ſibi reconciliare:præſertim quia hìc celebratur memoria fœderis, cuius fiducia licebat Deum quanuis offenſum inuocare.Quia autem Deus eos elegerat in populum peculiarem,petunt vt lacera membra reſtituat in vnum corpus,ſecundũ vaticinium Moſis,Si diſiectus fueris ad quatuor mundi plagas,inde ego te colligam.Quod tũc demum impletum fuit,vbi multitudo huc & illuc diſperſa,in fidei vnitatem coaluit.Etſi enim Deu 30.
terrenum regnum,& politiam nunquam recuperauit populus ille,fœlicior tamen fuit hæc col a.4.
lectio,quòd in corpus Chriſti inſiti,vbicunque agerent, ſacro & ſpirituali fidei vinculo inter ſe & vnà cum Gentibus copulati ſunt,vt Eccleſiam vnam in toto orbe diffuſam facerent. Finem redemptionis addunt,*vt celebrent Dei nomen*,ſéque exerceant in eius laudibus.

48 *Benedictus.* Hìc vota populi ſic temperat, vt inter ſuos gemitus,calamitoſi exules non deſinant tamen Deo gratias agere.Quæ circunſtantia diligenter notãda eſt:quia vbi rebus aduerſis premimur,vix cẽteſimus quiſque placidè ad Deum accedit:ſed faſtidioſè precando, vel tumultuosè conquerendo,ſuperbiam noſtram prodimus. Atqui hæc vna erat exorandi Dei ratio,manſueto ſpiritu nos ſubiicere eius ferulis,crucem nobis impoſitam ferendo.Itaque nõ abs re Propheta afflictos exules ad Deum benedicendum hortatur, quanuis eos aſperius caſtiget:quo etiam tendit hæc particula, *dicat populus Amen.* acſi omnes iuberet Dei laudibus ſubſcribere,quanuis publicè & priuatim anxiis laboribus confecti iacerent.

ARGVMENTVM PSALMI CVII.

Docet primò res humanas non verſari cæco fortunæ rotatu,ſed in varijs agitationibus,quas mundus caſu accidere putat,reputanda eſſe Dei iudicia.Ideóque res aduerſas,& quicquid calamitatum ſuſtinent homines,naufragia,ſterilitates,exilia,morbos,bellorum clades, totidem eſſe iræ Dei teſtimonia quibus homines ad tribunal ſuum reos citat:Proſperos autem & lætos ſucceſſus,eius gratiæ debere adſcribi,vt ſemper quam meretur laudem,vel humaniſsimi patris, vel iuſti iudicis obtineat. Tandem inuehitur in profanos homines,qui in tam claris prouidentiæ Dei documentis cæcutiunt.

Pſal. CVII.

1 *CElebrate Iehouam, quia bonus, quia in ſeculum clementia eius.*	1 הדו ליהוה כי־טוב כי לעולם חסדו:
2 *Dicant redempti Iehouæ, quos redemit è manu tribulantis,*	2 יאמרו גאולי יהוה אשר גאלם מיד־צר:
3 *Quos collegit ex terris, ab Oriente & occaſu, à Septentrione & Meridie.*	3 ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים:
4 *Errarunt à via in deſerto in ſolitudine, vrbem habitationis non inuenerunt:*	4 תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו:
5 *Famelici,etiam ſitibundi,*vt *anima eorum in ipſis deficeret.*	5 רעבים גם־צמאים נפשם בהם תתעטף:
6 *Et clamauerunt ad Iehouam in anguſtia ſua:ex tribulationibus eorum eripuit eos.*	6 ויצעקו אל־יהוה בצר להם ממצוקותיהם יצילם:
7 *Et direxit eos via recta, vt venirent in vrbem habitationis.*	7 וידריכם בדרך ישרה ללכת אל־עיר מושב:
8 *Celebrent coram Iehouah clementiam ſuam mirabilia eius coram filijs hominum:*	8 יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם:
9 *Quia ſatiauit animam concupiſcentem, & animam famelicam impleuit bono.*	9 כי־השביע נפש שקקה ונפש רעבה מלא־טוב:

1 *Celebrate.* Verſum hunc,quia initium erat proximi pſalmi,expoſuimus: & conſtat non ſolum in vſu frequentiſſimo fuiſſe Iudæis,ſed ita alijs canticis intercalari ſolitum, vt dum chorus vnus proſequebatur pſalmum aliquem,chorus oppoſitus alternis vicibus ſuccineret, *Celebrate Iehouam,quia bonus,&c.*Tritam ergo & celebrem ſententiam generalis procemij loco hîc poſuit quiſquis fuerit author.Deinde ad ſpecies deſcẽdit.Et primò ad gratitudinem hortatur qui ex longinqua & difficili peregrinatione, adeóque ex ſeruitute & vinculis domum incolumes reuerſi ſunt.Tales autem vocat *redemptos Dei*, quia per deſerta & inuias ſolitudines vagando,ſæpius à reditu excluſi eſſent,niſi Deus quaſi porrecta manu,ducem ſe illis præbuiſſet. Quanquam non quoſlibet viatores hîc deſignat,ſed qui vel hoſtili impetu,vel alia vi & neceſſitate in longinquas regiones expulſi,extrema quæq;diſcrimina experti ſunt:imò captiui fuerũt apud hoſtes,vel piratas,vel alios prædones. Admonet igitur, non caſu fuiſſe iactatos, nec temere etiam in patriam relatos eſſe, ſed eorum errores gubernatos fuiſſe Dei prouidentia. Poſſet autem ſecundus hic verſus cum primo contexi:acſi iuberet Propheta, quos alloquitur recitare celebre illud canticum:ſed non minus commodè ſeorſum legetur,hoc modo,Redempti Iehouæ qui ex captiuitate poſtliminio reuerſi ſunt, prodeant in medium, & ſuſcipiant ipſi ſuas partes in canendis Dei laudibus,ac narrent quam in ſua liberatione experti ſunt Dei gratiam.Etſi autem id Iudæis ferè omnibus commune fuit,quibus longinquas profectiones ſuſcipere contigerat:quia terram ſuam egredi vix poterant quin vndique occurrerent vel aſperæ viæ ac difficiles,plenæque variis periculis:hæc tamen doctrina promiſcuè patet ad totum genus humanum.Reducit autem illis in memoriam quàm ſæpe à recto itinere abducti hoſpitio caruerint:quod frequẽter contingit in locis incultis.imò ſiquis ſyluam ingreditur, niſi peritus ſit itineris, poterit errando ſubinde præda eſſe leonum ac luporum. ſed peculiariter eos deſignat qui deprehenſi in locis deſertis,etiam ob famem & ſitim de vita periclitantur. Certum enim eſt,tales(niſi Dominus ſuccurrat)tantum vnius horæ ſpatio à morte diſtare.

6 *Clamauerunt.* Verba præteriti temporis, continuum actum hîc notant, vt loquuntur grammatici.Senſus eſt igitur:Qui errant in locis deſertis,ſæpe quia hoſpitium non inueniunt, fame & inedia premi:& quum eos ſpes deficit,clamare ad Deum.Certum quidem eſt, Deum multis laborantibus opem ferre,quanuis ad eum ſua vota non dirigant. Nec verò Prophetæ tam fuit propoſitum laudare piorum fidem, qui ex animo Deum quærunt, quàm deſcribere

com

communem naturæ affectum. Nam etſi multorum ſpes in Deo minime defixa ſit, vbi tamen vrget maior aliqua neceſſitas, arcano ductu ad Deum trahuntur. Atque hoc modo confeſſionem illis Deus extorquet, non aliunde quàm ab vno ipſo ſalutem petendam eſſe: imò impios, qui Deum alioqui in deliciis & quiete ſubſannant, Deus ad nominis ſui inuocationem nolẽtes cogit. Fuit hoc ordinariũ omnibus ſeculis, vt prophani homines, quibus religio pro fabula eſt, neceſſitate coacti ad Deum clamarent. An id per iocum faciunt? imò arcano naturę inſtinctu feruntur ad celebrandum Dei nomen, quod prius ludibrio habuerant. Quod ergo vt plurimum accidere ſolet, Propheta meo iudicio hîc narrat: homines quãuis pietate & fide vacuos, & qui optarent nihil ſibi eſſe cum Deo negotij, ſi grauiori in diſcrimine verſentur, etiam ſine certa meditatione, ad Deum inuocandum natura duce & magiſtra impelli. Quum autem in rebus dubiis vel deploratis ita ad Deum confugiant, eorum ſocordiam planè arguit hæc confeſſio, quòd rebus tranquillis Deum negligant, quia ipſos inebriat ſua proſperitas: & quãuis inſitum ſit eorum cordibus religionis ſemen, nunquam tamẽ ſapere niſi malis coactos. ſapere dico, vt meminerint aliquem eſſe in cælo Deum. Nec eſt quod obiiciat quiſpiam dicterium illud ſcurræ veteris. nam quum templum ingreſſus, tabulas à mercatoribus illic poſitas ſpectaret, quibus profitebantur ſe deorum beneficio ex naufragio ereptos eſſe, viſus eſt facetè & falsè excipere, Atqui non numerantur eorum mortes qui ſubmerſi ſunt, quorum innumera eſt turba. Fictitiis idolis potuit ille fortè ſic illudere: ſed quamuis centuplo plures mergantur in medio mari, quàm ſalui in portum euadant, hoc gloriam bonitatis non obſcurat, qui ſic eſt miſericors vt ſimul tamen exerceat ſua iudicia. Sic de viatoribus per deſerta, palatis & vagantibus dicendum, ſi pereunt multi fame & ſiti, multi vorantur à feris, multi frigore intereunt: nempe totidẽ iudicij ſui ſpectacula proponit Deus. Vnde colligimus idem omnibus inſtare, niſi vellet aliquam partem generis humani eſſe ſaluam: atque ita medius iudex teſtandę miſericordiæ ſuæ cauſa quoſdam ſeruat, in aliis ſeueritatem ſuam oſtendit. Merito itaque ſubiicit Propheta, Dei manu reduci eos in viam, vt commodum hoſpitium inueniant: & ideo ad gratias agendas hortatur. Et quo melius confirmet Dei beneficium, miſericordiæ coniungit Dei mirabilia, ac ſi diceret. In hac gratia magis conſpicuum eſſe Dei gratiam, quàm vt latere debeat, & dũ tacent qui ita liberati ſunt, perfido ſilentio non aliter ſuffocare Dei miracula, quàm ſi conentur lumen ſolis pedibus calcare. Quid enim aliud dicẽdum, quum naturæ ſenſus in diſcrimine ipſo ad Deum nos rapiat, vbi ſtatim eius obliuiſcimur, quis negabit malitia & ingratitudine noſtra eius gloriam obrui?

10 *Habitantes in tenebris & vmbra mortis, deuincti anguſtia & ferro:*	10 ישבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל:
11 *Quia rebelles fuerunt verbis Dei & conſilium Excelſi ſpreuerunt:*	11 כי־המרו אמרי־אל ועצת עליון נאצו:
12 *Et humiliauit moleſtia cor ipſorum: afflicti ſunt, & nemo adiutor.*	12 ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עזר:
13 *Clamauerunt ad Iehouam in anguſtia ſua: ex tribulationibus eorum liberauit eos.*	13 ויזעקו אל־יהוה בצר להם כמצוקותיהם יושיעם:
14 *Eripuit eos ex tenebris, & vmbra mortis, & vincula eorum diſrupit.*	14 יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק:
15 *Celebrent coram Iehoua clementiam eius, & mirabilia eius coram filiis hominum:*	15 יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם:
16 *Quia contriuit portas æneas, & vectes ferreos confregit.*	16 כי־שבר דלתות נחשת ובריחי ברזל גדע:

10 *Habitantes in ten.* Alteram periculi ſpeciem commemorat Propheta, in qua Deus virtutem ſuam & gratiam liberandis hominibus palàm exerit. Vocat mundus, vt dixi, agitationes iſtas ludum Fortunæ: & Dei prouidentiæ vix centeſimus quiſq; locũ relinquit. Sed aliam prudẽtiam à nobis exigit Propheta, vt in omnibus rebus aduerſis reputemus Dei iudicia: in ipſo autem exitu bonitatem. neque enim vel caſu incidit quiſpiam in manus hoſtium, vel latronũ: vel caſu ſeruatur. Sed tenendum eſt principium illud, afflictiones, Dei flagella eſſe: ideóque non alibi quàm in eius gratia eſſe remedium. Siquis à latronibus vel piratis captus nõ extemplò iuguletur, tantùm viuit in ſingula momenta, & quidem ſine ſpe vitæ: itaque eius liberatio documentum eſt gratiæ Dei, quæ eo clarius effulget, quo pauciores euadunt: tãtum abeſt vt eius laudes extinguere debeant multi interitus. Quare eos omnes ingratitudinis damnat Propheta, qui tam mirabiliter erepti paulo pòſt ſalutem ſibi præſtitam obliuione inducũt. Et quo

eorum crimen melius arguat, iterum contra ipſos, clamores eorum teſtes citat. Nam quùm in ſuis anguſtiis ſine fictione profeſſi ſint Deum eſſe ſuum liberatorem: quî fit vt in otio & pace notitia hæc euaneſcat?

11 *Quia rebelles.* Cauſam notando, falſum illum errorem corrigit quòd fortuitò res aduerſæ contingant. Nam ſi reputantur Dei iudicia, caſui & fortunæ non relinquitur locus. Iam verò donec perſuaſi ſint homines ærumnas Diuinitus infligi, nunquam in animum inducēt ſalutem ab eo petere. Porrò cauſæ notatio huc non ſpectat, quaſi palàm in foro humano ſcelerati habeantur de quibus agit Propheta: ſed his verbis hortatur afflictos ad examen vitæ ſuæ habendum: & quamuis nemo eos accuſet, vt tamen in ſe ipſos deſcendant, vbi ſemper reperiāt malorum cauſam. Nec ſimpliciter eos peccaſſe dicit, ſed rebelles fuiſſe verbo Dei, quo ſignificat vnam eſſe bene viuendi regulā, ſequi quod Deus præcipit. Qui ergo ſic conuicti tenentur, ſi illis clamorem ad Deum extorquet vltima neceſſitas, nimis ſtupidi ſunt, niſi agnoſcant inopinatam liberationem à Deo eſſe. Nam oſtia chalybea & vectes ferreos nominat amplificandi beneficij cauſa: ac ſi diceret, vincula perpetuæ ſeruitutis ſoluta eſſe.

17 *Stulti propter viam tranſgreſsionis ſuæ, & propter iniquitates ſuas cruciantur:*
18 *Omnem eſcam abominatur anima eorum, & appropinquant ad portas mortis.*
19 *Tunc clamant ad Iehouam in tribulatione ſua: ex anguſtiis ſuis ſeruat eos.*
20 *Mittit verbum ſuum, & ſanat eos, & eripit eos ex omnibus" corruptionibus eorum.*
21 *Celebrēt coram Iehoua miſericordiam eius, & mirabilia eius apud filios hominum:*
22 *Et ſacrificent ſacrificia laudis, & prædicent opera eius cum exultatione.*

" vel, foueis, aut laqueis.

17 אֱוִלִים מִדֶּרֶךְ פִּשְׁעָם וּמֵעֲוֺנֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ׃
18 כָּל־אֹכֶל תְּתַעֵב נַפְשָׁם וַיַּגִּיעוּ עַד־שַׁעֲרֵי מָוֶת׃
19 וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם׃
20 יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיִרְפָּאֵם וִימַלֵּט מִשְּׁחִיתוֹתָם׃
21 יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃
22 וְיִזְבְּחוּ זִבְחֵי תוֹדָה וִיסַפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרִנָּה׃

17 *Stulti, &c.* Deſcendit ad aliam caſtigationis ſpeciem. Nam ſicuti nuper dixit captiuos tradi in manus hominum qui ſe à Dei obſequio emancipant, ita nunc docet morbos Diuinitus infligi propter peccata. Vbi autē ſenſerit peccator Dei ferulis ſe caſtigari, facilis inde tranſitus erit ad gratiæ notitiam. Stultos autem vocat qui inconſideratè concupiſcentias ſuas ſectādo, perniciem ſibi accerſunt. non quòd ignorantia tantùm & errore delinquant, ſed quia cæci affectus priuant eos recto iudicio, vt ſibi peſſimè conſulant. Et ſanè tenendū eſt ſemper illud principium, timorem Dei eſſe ſapientiam. Vnde ſequitur, amentia rapi & furore qui excutiūt Dei iugum, vt ſe Diabolo mancipent ac peccato. Caput verò amētiæ Propheta *defectionem* ponit: deinde addit *iniquitates.* quia vbi quis ſemel à Deo receſſit, raptari huc & illuc ſubinde neceſſe eſt, vt non deſinat aliud ex alio peccare. Non autem hîc de vulgaribus morbis diſſerit, ſed qui lethales prorſus cenſentur, nec ſpem vitæ reſiduam faciunt: quo melius refulgeat liberationis gratia. Nam ſiquis incommoda valetudine ſit leuatus, non ita probè in leui mutatione expendet Dei manum, quæ ſe notabili & illuſtri modo exerit dū ſemimortuis reſtituit plenum vigorem. Dicit ergo ſeruari à multis corruptionibus perinde atque à multis mortibus. Atque huc quoque ſpectant circunſtantiæ iſtæ, dum dicit Propheta eos *appropinquare ad portas mortis,* & *omnem eſcam abominari.* Nam de clamore prius diximus, nempe homines in extremas anguſtias redactos, clamando fateri de ſalute ſua actum eſſe niſi mirabiliter Deus ſuccurrat.

20 *Mittit verbum.* Iterum oſtendit Propheta ſe de exitialibus morbis agere qui propè exanimānt homines, cum eos dicit liberari à perditionibus. Cæterùm opem Dei opponit omnibus humanis remediis: ac ſi diceret, ſola Dei virtute eos reuiuiſcere, quia medicū in terra inuenire impoſſibile erat. Modus quoque ſanandi notandus eſt: quòd ſcilicet Deus ſolo nutu vel mandato morbos omnes mortémque ipſam procul abigat. Neque enim hoc reſtringo ad fideles, vt faciunt plerique. Verum quidem eſt, niſi purgentur animę Dei verbo, corporum ſanationem leuis eſſe momenti. Sed Propheta, Dei clementiam in reprobis quoque & ingratis vult conſiderari. Itaque ſenſus eſt, Sicuti morbi non influūt caſu in homines, vel tātùm ex naturalibus cauſis proueniunt, ſed tanquam Dei apparitores, eius imperium exequuntur: ita eūdem ipſum qui percuſſit, ſanare abſq; vllo negotio: quia ſufficit pręcipere quid fieri velit. Cæterùm vbi Prophetæ mentem tenuerimus, non malè deinde ſuo loco conueniet anagoge. Si corporales morbi nōniſi Dei verbo vel imperio ſanantur, multo minus animas reſtitui in vitam niſi per Verbum, & quidem fide apprehenſum.

22 *Et ſacrificent* Sentẽtiam hanc exegeticè addidit Propheta quo melius exprimeret fraudari Deum iure ſuo, niſi hac in parte agnoſcitur eius prouidentia. Natura dictat, Deo cultum aliquem deberi, & hoc ſine magiſtro profani quoque homines ſentiunt. Et ſcimus ritum ſacrificandi ſemper in vſu fuiſſe apud omnes Gentes: nec dubium eſt quin illo principio Deus vt aliquo pietatis ſenſu, retinere voluerit humanum genus. Huc ergo ſtupidos vel nimis torpentes reuocat Propheta, vera hæc Sacrificia eſſe admonẽs dum agnoſcitur eius beneficentia. Neque tamen inficior quin alludat ad cæremonias Legales: ſed quia promiſcuè in toto mundo religio ſacrificiis colebatur, reos ingratitudinis peragit qui exempti ab aliquo periculo, ſilentio laudem Dei ſepeliunt.

23 *Qui deſcendunt in mare nauibus, negotiantes in aquis magnis,*

23 יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים:

24 *Ipſi vident opera Iehouæ, mirabilia eius in profundo.*

24 המה ראו מעשי יהוה ונפלאותיו במצולה:

25 *Et dicit, & excitat ſpiritum procellæ, & in ſublime attollit fluctus eius.*

25 ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו:

26 *Aſcendunt in cælos, deſcendunt in abyſſos: anima eorum in malo diſſoluitur.*

26 יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג:

27 *Agitantur & nutant tanquam ebrius, & omnis intelligentia eorum abſorbetur.*

27 יחוגו וינועו כשכור וכל־חכמתם תתבלע:

28 *Et clamant ad Iehouam in anguſtia ſua: & ex tribulationibus eorum educit eos.*

28 ויצעקו אל־יהוה בצר להם וממצקותיהם יוציאם:

29 *Stare facit procellam in ſilentio, vt quieſcant fluctus ipſorum,*

29 יקם סערה לדממה ויחשו גליהם:

30 *Et lætentur quia ſedati ſunt: & deducit eos ad regionem voti eorum.*

30 וישמחו כי־ישתקו וינחם אל־מחוז חפצם:

31 *Celebrent coram Iehoua clementiam eius, & mirabilia eius apud filios hominum:*

31 יורו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם:

32 *Et extollant eum in cœtu populi, & in conuentu ſenum laudent eum.*

32 וירוממוהו בקהל־עם ובמושב זקנים יהללוהו:

23 *Qui deſcendunt.* Hìc in alia ſpecie oſtendit Propheta quãtam humani generis curam Deus gerat, dum naufragos in portum adducit, non ſecus ac ſi è ſepulcro in lucem eos attolleret. Quòd dicit homines nauigationi aſſuetos cernere in profundo mirabilia Dei, non interpretor generaliter de multiplici miraculorum copia quibus mare refertum eſt. Verum quidẽ eſt, tales eſſe idoneos teſtes operum Dei, quia maior illic rerum incredibilium copia & varietas offertur quàm in terra: ſed ego ad ſequentem contextũ hoc reſtringo, quia videtur ſeipſum exponere Propheta, narrans quomodo Deus tempeſtates ſubito excitet ac componat. Summa huc redit, Eos qui nauigant, tempeſtatibus ad viuum probari, vt ipſa iactatio totidem oſtentet mortes quot fluctus inſurgunt. Sed magis graphicè Dei prouidentiam nobis depingit, vt enim ſciamus non ſponte mare tumultuari, conſultò *dicendi* verbum vſurpat, ſignificans Dei prouidẽtia & imperio ventos ad mare turbandum flare. Verum quidem eſt nautas ex naturalibus cauſis tempeſtates futuras coniicere, ſed ſubitæ mutationes nonniſi ex occulto Dei iuſſu proueniunt. Non igitur hiſtoricè tantùm refert procellas ac turbines ſurgere: ſed quia ſuſtinet perſonam doctoris, ab ipſa cauſa incipit. Periculi deinde magnitudinẽ exprimit: imò quaſi mortis imaginem depingit in tabula, quo melius in euẽtu lætiore Dei gratia refulgeat: *ſurgũt*, inquit, *in cælum, deſcendunt in abyſſos*: quaſi diceret, ſurſum euolare, vt euaneſcat eorũ vita: poſtea præcipites deorſum ruere ac mergi. Adiungit etiam terrores, qui mentes illis concutiunt, imò auferunt: ſignificans his verbis, quantumuis periti ſint nautæ qui gubernandis nauibus præſunt, excidere tamen ab omni intelligentia. vnde ſequitur, aliis adminiculis deſtitui, quorum nullus eſſet vſus etiamſi ad manum ſuppeterent. Nam etſi armamenta colligunt, deiiciunt bolidem in profundum, flectunt huc vel illuc vela: ſed omnibus tentatis, permittunt tandem ſe ventis raptandos vbi ars defecit. Deſperatio enim nihil relinquit conſilij. Itaque vbi nihil apparet ſolatij in mundo, ſupereſt vnus clamor, qui conuincit ipſos ſimiles fuiſſe mortuis.

26 *Stare facit.* Diceret profanus homo hiſtoriam referens, ventos poſuiſſe, & ſedatos eſſe

motus:ſed Propheta in hac mutatione prouidentiam Dei commendat,ſignificans nõ fieri humanitus vt tam repente ceſſent violenti illi impetus maris ac vẽtorum,quibus videtur labefactari mundi machina. Quum ergo horribili feruore mare ebullit,vt ſingulæ quaſi guttæ inter ſe pugnent,vnde mox ſilentium & quies,niſi quòd vndas,quarum tam formidabilis erat colliſio,Deus cohibet,nec ſecus ſtare facit aquas, quàm ſi conglaciatæ eſſent? Lætitiam opponit timoribus,vnde clarius pateat ingratitudo niſi memoriam tam præclarè liberationis colant. Neque enim magiſtro indigent poſtquam & diſcrimine ipſo & ſerenitate reddita ſatis ſupérque edocti ſunt vitam ſuam ſub Dei fuiſſe manu & cuſtodia. Præterea genus beneficij eſſe docet,quòd non modò priuatim agnoſci vel narrari intra priuatos parietes, ſed paſſim & per *celebres conuentus* meretur prædicari. Imò *ſenes* diſertè ponit, ſignificans, quo quiſque maiore pollebit prudentia,ita harum laudum magis idoneum fore auditorem & teſtem.

33 *Ponit flumina in deſertum,& exitus aquarum in ſiccitatem:*	33 יָשֵׂם נְהָרוֹת לְמִדְבָּר וּמֹצָאֵי מַיִם לְצִמָּאוֹן׃
34 *Terram fructiferam in ſalſuginem propter malitiam habitantium in ea.*	34 אֶרֶץ פְּרִי לִמְלֵחָה מֵרָעַת יֹשְׁבֵי בָהּ׃
35 *Ponit deſertum in ſtagnum aquarum:& terram ſolitudinis in exitus aquarum:*	35 יָשֵׂם מִדְבָּר לַאֲגַם־מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמֹצָאֵי מָיִם׃
36 *Et facit illic habitare famelicos qui ordinant vrbem habitationis:*	36 וַיּוֹשֶׁב שָׁם רְעֵבִים וַיְכוֹנְנוּ עִיר מוֹשָׁב׃
37 *Et ſerunt agros, & plantant vineas, & edunt fructum prouentus.*	37 וַיִּזְרְעוּ שָׂדוֹת וַיִּטְּעוּ כְרָמִים וַיַּעֲשׂוּ פְּרִי תְבוּאָה׃
38 *Et benedicit eos, & multiplicantur valde: & animalia eorum non minuit.*	38 וַיְבָרְכֵם וַיִּרְבּוּ מְאֹד וּבְהֶמְתָּם לֹא יַמְעִיט׃
39 *Poſtea minuuntur,& deijciuntur præ dolore,malo,& ægritudine:*	39 וַיִּמְעֲטוּ וַיָּשֹׁחוּ מֵעֹצֶר רָעָה וְיָגוֹן׃
40 *Effundit contemptum in Principes, & errare facit eos in vaſtitate vbi non eſt via:*	40 שֹׁפֵךְ בּוּז עַל־נְדִיבִים וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא־דָרֶךְ׃
41 *Et erigit afflictum à miſeria, & ſtatuit inſtar gregis familias.*	41 וַיְשַׂגֵּב אֶבְיוֹן מֵעוֹנִי וַיָּשֶׂם כַּצֹּאן מִשְׁפָּחוֹת׃

33 *Ponit flumina in deſertum.* Recenſet mutationes quas fortunæ aſcribi nimis abſurdum eſſet. Continget enim fœcundas terras areſcere, ſteriles verò induere nouam naturam. Vnde fit vt ſterileſcat vna regio,altera verò inſolitam pinguedinem acquirat, niſi quia Deus contra illius incolas iudicia ſua exercens,benedictionem ab illis ſuam tollit, hanc verò paſcendis famelicis fœcundat? Quòd multæ Aſiæ & Græciæ partes,quarum olim famoſa vbertas fuit, nũc iacent ſqualidæ,poſſet hominum paucitati tribui.ſed quũ experientia doceat ſiccari quarundã terrarum pinguedinem,quum aliæ fructuoſæ eſſe incipiant,hîc certè Dei prouidentiam quã extollit Propheta agnoſci neceſſe eſt. Quanquam non ſufficit tenere,Dei conſilium dominari in his mutationibus,niſi accedat hoc ſecundum,quod etiam non omiſit Propheta terram maledici propter ſuos incolas,vbi indigni ſunt quos Deus liberaliter paſcat. *Stagna & exitus aquarum* pro agris vel regionibus irriguis poſuit:quia continuus humor ſuccum fructuoſum ſuppeditat. In voce *ſalſuginis* eſt metaphora,quia nihil ſale ſterilius:vnde etiam illud Chriſti, Sal ſi infatuatus fuerit,ad quid proderit amplius? ne ad ſterilitatem quidem. Ideo quum aliquem locum damnare volebant ſolitudinis,ſolebant ſalem ſpargere. Ac fieri poteſt vt Propheta ad morem antiquum alluſerit,dicens ſale terram aſpergi.

Mar.9.g. 50.

35 *Ponit deſertum.* Hęc mutatio priori oppoſita, melius illuſtrat mirabilem Dei potentiam:quia ſiquid ex priſtina fœcunditate agris decederet, dicerent profani homines quod olim vulgò iactatum fuit terram poſt frequentes partus quaſi effœtam quieſcere. Sed vnde locis aridis noua pinguedo,vt videri poſſit mutatus aër cũ natura terræ, niſi quòd Deus inſigne ſuæ bonitatis ſpecimen illic profert? Quare non abs re Propheta dicit conuerti deſerta in ſtagna aquarum,vt in locis vaſtis & incultis,vbi ne vnum quidem tugurium antè fuerat, ſurgant populoſæ vrbes. Neque enim magis probabile eſt mutari terræ naturam, quàm curſum ſolis & aſtrorũ. Quòd dicit *ſatiari famelicos*,duplicem ſenſum admittit,vel quòd ipſi quoque famelici reperiant quod longæ inediæ medeatur:vel quòd miſeris & vagis hominibus quos penuria cogit nouum hoſpitium quærere, Deus liberaliter ſubueniat. Ego potius quod vt plurimũ fieri

fieri ſolet, notari arbitror, nempe famelicos, quibus videtur mundus negare victum, & quos etiam patria ſua euomit, quæ tamen mater erat, commodè locari in deſertis, vt Dei benedictione illic augeſcant. Vbi reddidi *fructum & prouentum*, Hebræi multi grammatici duplicationem eſſe putant, ac ſubaudiunt copulam. Sed potius annuum fructum deſignat Propheta: ac ſi diceret, non ſemel nec paucis annis fructum in illis regionibus prouenire, ſed fœcunditatem eſſe perpetuam. תבואות enim vocant Hebræi fructus annos, & quos terra quotannis affert. Quum dicit *nouos incolas terram ſerere*, ſubindicat nullũ illic prius arationis vel culturæ fuiſſe vſum: ideóque regionem, cuius agris data eſt inſolita pinguedo, nouam faciem induere. Tandem addit nonniſi Dei benedictione fieri vt per continuos progreſſus locupletentur quos nuper egeſtas & inopia premebat.

39 *Poſtea minuuntur.* Antequam ad rem venio, breuiter hoc de vocibus notandũ eſt, עוצר à quibuſdam verti tyrannidem. & certè verbum עצר dominari ſignificat. Sed quia metaphoricè pro anguſtia capitur, videtur hic ſenſus melius congruere. Duo alia nomina tã in caſu nominatiuo quàm in genitiuo legi poſſunt. Mihi tamen magis arridet lectio iſta, ab anguſtia mali & dolore. Quod verò ad ſummam rei pertinet, ſicuti antehac deſcripta nobis fuit quę terris quoad fundos agrorum, contingit mutatio, ita nũc docemur non eodẽ ſemper in ſtatu manere homines: quia & numero decreſcũt, & bellis, vel inteſtinis ſeditionibus, vel aliis incommodis attriti decidunt ex ſuo gradu. Ergo ſiue peſtis abſumat eorum partem, ſiue ab hoſtibus cladem accipiant, ſiue conficiant ſeipſos mutuis diſſidiis, ſępe alternat eorum conditio. Vnde autem hoc, niſi quòd Deus gratiam ſuam ſubducit, quę prius erat inſtar occultæ ſcaturiginis vnde fluebat proſperitas? Quum autem varij ſint vrbium caſus, ſpeciem vnam exprimit Propheta prę aliis notabilẽ & conſpicuã. Nam quia in priuatis & obſcuris hominibus non ita expenditur manus Dei, Principes ipſos in theatrum producit, quorũ nobilitas non patitur latere ſiquid illis contingit memoratu dignum. Videtur enim mundus in eorum gratiam creatus eſſe. Ergo dum eos præcipitat Deus e gradu, magis expergeſiunt hominum mentes ad conſiderandum Dei iudicium. Notanda autem loquutio eſt quum dicit *contemptum* diuinitus *effundi ſuper Principes*, ſicuti rurſus quantiſper tueri vult eos in ſtatu, reuerentiã ipſis conciliat. Nota eſt ſentẽtia Danielis, Terrorem tui ô Rex poſuit Deus in ipſis auibus cæli & beſtiis terræ. Et certè quanuis armati ſint potẽtia Principes, nihil tamẽ maiori præſidio eſt, quàm interior dignitas quæ illis diuinitus inſculpta eſt. (Dan. 2. f. 37.) Neque aliter ad triduum ſtaret pagus vnus, quàm ſi occulto fræno contineret Deus omnium animos. Ergo vbi contemptibiles Deus Principes reddit, neceſſe eſt ſumma quæque imperia labefactari. Atque hoc teſtãtur hiſtoriæ, maximos Reges, qui formidabiles toti mundo fuerãt, poſtquam dignitate exuti ſunt, ludibrio fuiſſe ſeruis ſuis. Sed quum prodigij loco cenſeri debeat hæc mutatio, facit ſtupor noſter vt Dei prouidentia oculis noſtris nõ occurrat. Poſtea ex oppoſito docet Propheta, *abiectos & ignobiles extolli*, augeri familias: & qui nullo in pretio erant, opibus & dignitate repente florere. in quo Dei prouidentiam agnoſcerent homines, niſi eos hebetaret ſua prauitas.

42 *Videbunt recti, & lætabuntur: & omnis iniquitas obſtruet os ſuum.*	42 יִרְאוּ יְשָׁרִים וְיִשְׂמָחוּ וְכָל־עַוְלָה קָפְצָה פִּיהָ׃
43 *Quis ſapiens, vt obſeruet hæc, & intelligent bonitates Iehouæ?*	43 מִי־חָכָם וְיִשְׁמָר־אֵלֶּה וְיִתְבּוֹנְנוּ חַסְדֵי יְהוָה׃

42 *Videbunt recti.* Concludit tandem Propheta, non excidere iuſtis tot documenta prouidentiæ Dei: ſed quia fide oculati ſunt, gaudere tali ſpectaculo: impios quoque confuſos obmuteſcere. Nam alios ab aliis prudenter diſcernit: quia impij vtcunque agnoſcere cogantur Deum mundi gubernatorem, cæcutiunt tamen videndo: nec aliter proficiunt aſpectu, quàm quòd redduntur magis inexcuſabiles: iuſti autem non tantùm iudicio pollent, ſed ſpõte etiam aperiunt oculos ad contemplandam Dei iuſtitiam, bonitatem, & ſapientiam, ſéque oblectant earum notitia. Nam gaudium, volũtarij intuitus ſignum eſt. Quantum ad impios ſpectat, non intelligit Propheta ſeriò eos affici, vt verè ſentiant diuinitus regi mundum, ſed teneri cõſtrictos, vt non audeant negare Dei prouidentiam vt cuperent, vel ſaltem refutentur quoties oblatrant. nam etſi in propatulo ſint ipſis Dei iudicia, excęcatæ tamẽ ſunt eorũ mentes, nec clarã lucem cernant. Loquutio autem hæc plus habet vehementiæ quàm ſi dixiſſet, obmuteſcere ipſos impios. Neque enim obſtrepere ipſi deſinunt: imò videmus quàm proteruè fidei noſtræ inſultent, nec dubitent fœdas blaſphemias in Deum euomere. Veriſſimum tamẽ eſt hoc Prophetæ dictum *iniquitati os obſtrui*, quia re ipſa, quo petulantius ruunt, apertius conuincitur eorum improbitas. Porrò lætitia hæc cuius Propheta meminit, inde manat, quia nihil ad fidem ædificandã aptius eſt, quàm prouidentiæ Dei cognitio: quoniam ea ſublata, non minus quiſq; apud ſe æſtuabit, quàm mundum fortuitò verſari finget. Proinde qui hanc doctrinæ partem euertere conantur, filios Dei vero gaudio priuantes, miſera inquietudine torquent animos, & ipſis inferos in hoc mundo fabricãt. Quod enim magis horribile tormentũ quàm ſi anxij, ſine fine trepidemus? Atqui nulla quies, donec in Dei prouidentiã recũbere didicerimus. Cęterũ

oſtendit hæc clauſula, quum Deus promiſcuè ſuam bonitatem exhibeat hominibus, paucos tamen ex innumera turba proficere. Vnde ſequitur hortatum prius fuiſſe omnes ad celebrandam Dei bonitatem, quo palàm fieret multorum ingratitudo.

43 *Quis ſapiens.* Significat tunc demum ſapere homines vbi ſtudium applicant ad conſiderationem operum Dei: deſipere verò reliquos, & quantumuis callidi appareant, euaneſcere tamen in ſuo acumine, dum clauſis oculis prætereũt lucem ſibi oblatã. Interrogatione autem obliquè perſtringit falſam perſuaſionem quæ vulgo in mundo graſſatur, dũ audaciſſimus quiſque Dei contemptor ſe optimè ſapere putat: ac ſi diceret, fatuos omnes deprehenſum iri, qui hac in parte oculati non ſunt. Atq; eo magis neceſſaria eſt hęc admonitio, quia videmus quoſdam ex ſummis Philoſophis adeò fuiſſe malignos, vt nulla in re magis laborauerint quàm in ſepelienda Dei prouidentia: vel ſaltem in excudendis mediis cauſis, quibus ſe & alios, neglecto Deo affigerent. Ariſtoteles tam ingenio quàm doctrina maximè excelluit: vt tamen profanus homo erat, prauíque animi, ſemper hoc habuit propoſitum vt Dei prouidentiam inuolueret multis vagis ſpeculationibus: imò quicquid perſpicacię in eum Deus contulerat, ſacrilegus ille nebulo ad extinguẽdam omnem lucem applicuit. Propheta autem non modò Epicureos (quorum craſſior fuit fatuitas) amentiæ damnat, ſed admonet, in ſummis illis Philoſophis magis deteſtabile fuiſſe cęcitatis portentum. *Cuſtodiendi* verbo docet nõ ſufficere ſiquis ſubitò apprehendat Dei opera, ſed ſedula obſeruatione eſſe opus quę maturè concoquat hanc notitiam. Itaque continua meditatio requiritur, quę illam penitus animis noſtris inſculpat. Mutatio numeri gratia non caret, quum dicit Propheta, *Quis ſapiens, & intelligent.* Nam primò tacitè cõqueritur de eorum paucitate qui Dei iudicia obſeruant: ac ſi diceret, quotuſquiſque reperietur verus ſpectator operum Dei? Poſtea oſtendit verſari ante omnium oculos, vt nihil eos impediat præter ſuam malitiam. Cęterùm ſiquis roget cur Propheta, vbi de iudiciis Dei, & eius ſeueritate diſſeruit, nunc tantùm clementias eius attingat: Reſpondeo, in Dei operibus ſemper excellere & quaſi primatum tenere eius bonitatem, ſicuti natura ad beneficentiam propenſus eſt, qua etiam maximè ad ſe nos allicit.

Pſal. CVIII.

1 *CAnticum Pſalmi Dauidis.*	1 שיר מזמור לדוד׃
2 *Paratum cor meum Deus, paratum cor meũ: cantabo & pſallã, etiã gloria mea.*	2 נכון לבי אלהים אשירה ואזמרה אף־כבודי׃
3 *Exurge nablum & cithara, excitabor diluculo.*	3 עורה הנבל וכנור אעירה שחר׃
4 *Celebrabo te in populis Iehoua, & pſallam tibi in nationibus:*	4 אודך בעמים יהוה ואזמרך בלאמים׃
5 *Quia magna ſupra cælos bonitas tua, & ad nubes veritas tua.*	5 כי־גדול מעל־שמים חסדך ועד־שחקים אמתך׃
6 *Exaltare ſuper cælos Deus: & ſuper omnem terram gloria tua:*	6 רומה על־שמים אלהים ועל כל־הארץ כבודך׃
7 *Ut liberentur dilecti tui: ſerua dextera tua, & exaudi me.*	7 למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו׃
8 *Deus loquutus eſt in ſanctitate ſua, lætabor, diuidam Sechem, & vallem Suchoth dimetiar.*	8 אלהים דבר בקדשו אעלזה אחלקה שכם ועמק סכות אמדד׃
9 *Meus Galaad, meus Manaſſe, & Ephraim robur capitis mei: Iehuda*["] *legiſlator meus.* ["] vel, dux.	9 לי גלעד לי מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מחקקי׃
10 *Moab olla lotionis meæ, ſuper Edom proiiciam calceum meum: ſuper Palæſthina iubilabo.*	10 מואב סיר רחצי על־אדום אשליך נעלי עלי־פלשת אתרועע׃
11 *Quis deducet me in vrbem munitam? quis deducet me vſque ad Edom?*	11 מי יובלני עיר מבצר מי נחני עד־אדום׃
12 *Annon tu Deus* qui *repuleras nos, & non egrediebaris Deus inter exercitus noſtros?*	12 הלא־אלהים זנחתנו ולא־תצא אלהים בצבאתינו׃

13 *Affer*

13 *Affer nobis auxilium à tribulatione, quia vana ſalus hominis.*

13 הבה־לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם:

14 *In Deo faciemus virtutem, & ipſe conculcabit aduerſarios noſtros.*

14 באלהים נעשה־חיל והוא יבוס צרינו:

Quoniam Pſalmus CVIII. partim ex LVII. partim ex LX. compoſitus eſt, ſuperuacuus eſſet labor, quæ illic diximus iterum repetere.

ARGVMENTVM PSALMI CIX.

Conſtat tribus præcipuis membris. Incipit à querimonia: deinde adiungitur catalogus multarum imprecationum: poſtea ſequitur precatio cum teſtimonio gratitudinis. Etſi autem dubium nō eſt quin de illatis ſibi iniurijs conqueſtus ſit Dauid: quia tamen aliam perſonam ſuſtinuit, propriè, quicquid dicitur in Chriſtum Eccleſiæ caput competit: & in ſingulos fideles, quatenus ſunt eius membra, vt iniuſtè ab hoſtibus vexati cæleſtis ſui vindicis opem implorent.

Pſal. CIX.

1 *PRæfecto Dauidis Pſalmus. Deus laudis meæ ne taceas:*

1 למנצח לדוד מזמור אלהי תהלתי אל תחרש:

2 *Quia os impij & os fraudis ſuper me aperta ſunt, loquuti ſunt mecum lingua doli:*

2 כי פי רשע ופי־מרמה עלי פתחו דברו אתי לשון שקר:

3 *Et verbis odij circundederunt me, & præliati ſunt mecum ſine cauſa.*

3 ודברי שנאה סבבוני וילחמוני חנם:

4 *Pro dilectione mea aduerſati ſunt mihi, & ego ad precem.*

4 תחת־אהבתי ישטנוני ואני תפלה:

5 *Et poſuerunt ſuper me malum loco beneficentiæ, & odium pro dilectione mea.*

5 וישימו עלי רעה תחת טובה ושנאה תחת אהבתי:

1 *Deus laudis meæ.* Teſtatur hoc exordio Dauid, neque alium ſe expetere integritatis ſuæ vindicem quàm Deum, neque etiam alibi poſſe vſquam inueniri. Deū enim laudis ſuæ vocās, licèt damnatus ſit totius ferè mundi iudiciis, ſuam tamen integritatem ei cōmendat. Quidam actiuè accipiūt, ac ſi Dauid laudum Dei ſe præconem diceret. Sed eum ſenſum refellit circunſtantia, quia videmus Dauidem iniuſtis & crudelibus odiis in mundo oppreſſum, ad Dei iudicium refugere. Ac ſubeſt tacita antitheſis, quia vbi calumniæ præualent, laudem ſuam & pretium nuſquam alibi quàm apud Deum obtinet integritas. Senſus ergo eſt, Domine vtcunque habear pro homine deterrimo, & expoſitus ſim totius mundi infamiæ, tu innocentiæ meę vindex eris, ac proinde meus laudator. Concinnè etiam reſpondet quod addit continuò pòſt, *ne taceas:* quia abſurdū eſſet, vbi improborum calumniis obruimur, Deum innocentiæ noſtrę teſtem ſilere. Iam memoria tenendum eſt quod dixi, de priuatis quas patiebatur iniuriis ſic eum conqueri, vt in ſua perſona Chriſtum & totum Eccleſiæ corpus repræſentet. Ergo, quanuis omni probrorum genere nos onerēt homines, diſcamus acquieſcere in vnius Dei patrocinio. Neque enim puro animo quiſquam Deo ſe committet niſi qui ſtatuerit apud ſe ſpernenda eſſe mundi probra, modò ſibi bene conſcius, Deum habeat cauſæ ſuæ patronum.

2 *Quia os impij.* Clarius exprimit Dauid ſe tam ſollicitè implorare Dei opem: quia nulla inter homines reperiatur æquitas. Etſi autem credibile eſt, tumultuosè oppugnatum fuiſſe Dauidem, conqueritur tamen ora doli vel fraudis contra ſe fuiſſe aperta, ſéque linguis fallacibus fuiſſe circunuentum. vnde apparet eum ſpecioſo colore grauatum fuiſſe calumniis apud imperitos, vt criminis infamiam non effugeret.

3 *Et verbis odij.* Verbis hoſtilibus ſe fuiſſe obſeſſum deplorat, quum tamen nihil tale fuerit promeritus. Pulchra autem ſimilitudine oſtendit tantam fuiſſe virulētię copiam in linguis hoſtium, vt durius fuerit obſeſſus quàm à magno exercitu, & quidē nullo ſuo merito. Hęc belli ſpecies notanda eſt qua Deus filios ſuos vt plurimum exercet. Nam etſi eos vi aperta oppugnet Satan, vt tamen eſt pater mendacij, miris calumniarū artificiis eos deformare tentat, ac ſi eſſent fæces & excrementa mundi. Iam ſicut in Chriſto fuit impletum quod adumbratū fuerat in Danide: ita meminerimus impleri quotidie in fidelibus τὰ ὑστερήματα paſſionum Chriſti, Colo. 1. d. 24.
quia ſemel in ſe paſſus, illos ſibi conſortes ac ſocios acceſſit.

4 *Pro dilectione mea.* Iam teſtatus fuerat, hoſtes nulla iniuria laceſſitos, ſibi gratis & tantùm diabolico furore infeſtos eſſe. Idem nunc confirmat, ſe illis amicum fuiſſe dicens. Plus autem eſt diligere quàm abſtinere ab omni maleficio. Atque hinc perſpicimus quàm prodigioſi ſint Satanæ impulſus, vbi mentes hominum ſibi mācipatas tenet. Nihil enim naturę minus conſentaneum quàm odio proſequi & crudeliter infeſtare qui nos amant. Amori quoque adiungit beneficentiam: ſignificans externis beneficiis ſe ſtuduiſſe de illis bene mereri.

Et ego ad precem. Quidam intelligunt, quanuis hoſtes irruerent tanto furore, pro ipſis tamen precatum eſſe Dauidem: cui ſententiæ reſpondet quod habuimus Pſalmo 35. b. 13. Mihi

autem videtur ſimplicior eſſe ſenſus, quòd atrociter vexatus, non applicuerit animum ad illicita media, vt paria referret: ſed contentus vnius Dei tutela, ſe ad eum contulerit. Atque hoc magnæ virtutis eſt, temperare ſuis affectibus hominem indignè læſum, quem iniuriæ ad vindictam ſollicitant, vt tantùm prouocet ad Dei iudiciũ. Nam qui alioqui bene cum bonis agere cupiunt, ſi cum improbis negotium eſt, fas ſibi eſſe putãt retaliare iniurias: & nemo eſt piorum qui non ſentiat in ſe hoc tentationis genus. Atqui Spiritus ſanctus frẽnũ nobis iniicit: atque vt centies ſua intemperie nos cogant hoſtes ad vindictæ deſiderium, violentia tamen & fraude omni valere iuſſa, confugiẽdum eſſe ad preces. Atque hoc ſuo exemplo præſcribit Dauid, his armis pugnandum eſſe, ſi modò ſub Dei auſpiciis vincere cupimus. Similis locus eſt Pſalmo 69.b.13. Loquebantur contra me ſedentes in porta, canticum fui bibentium ſiceram: ego verò precationem meam ad te Iehoua. Nam illic quoque ecliptica eſt loquendi forma. Porrò his verbis ſignificat Dauid, quanuis totum mundum ſibi aduerſum experiretur, ſatis ad tranquillum animi ſtatum fuiſſe, coniicere ſuas curas in Deum. Iam quia nõ fruſtra has preces Dauidi Spiritus ſanctus & piis omnibus dictauit, quiſquis formam hanc ſequetur, ne dubitet, prout contumelioſè viderit Deus ipſum vexari, ita ad opem ferendam propenſum fore.

6 *Præfice ſuper eum impium, & aduerſarius ſtet ad dexteram eius.*	6 הַפְקֵד עָלָיו רָשָׁע וְשָׂטָן יַעֲמֹד עַל־יְמִינוֹ׃
7 *Dum iudicatur, exeat impius, & oratio eius vertatur in peccatum.*	7 בְּהִשָּׁפְטוֹ יֵצֵא רָשָׁע וּתְפִלָּתוֹ תִּהְיֶה לַחֲטָאָה׃
8 *Sint dies eius pauci: præfecturam eius accipiat alter.*	8 יִהְיוּ־יָמָיו מְעַטִּים פְּקֻדָּתוֹ יִקַּח אַחֵר׃
9 *Sint filij eius pupilli, & vxor eius vidua:*	9 יִהְיוּ־בָנָיו יְתוֹמִים וְאִשְׁתּוֹ אַלְמָנָה׃
10 *Et vagando vagentur filij eius, & mendicent, & quærant è locis ſuis vaſtatis.*	10 וְנוֹעַ יָנוּעוּ בָנָיו וְשִׁאֵלוּ וְדָרְשׁוּ מֵחָרְבוֹתֵיהֶם׃
11 *Illaqueet exactor quæcunque ſunt illi: & diripiant extranei laborem eius.*	11 יְנַקֵּשׁ נוֹשֶׁה לְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְיָבֹזּוּ זָרִים יְגִיעוֹ׃

6 *Præfice ſuper eum.* Quum hactenus in plurali numero conqueſtus ſit de magna turba, nunc quaſi hominem vnum deſignat. Fieri tamen poteſt vt de ſingulis quaſi de vno loquatur. Quanquam non minus probabile eſt, odioſius certum aliquem perſtringi qui primatum tenebat inter improbos. Nec diſplicet eorum coniectura qui referunt ad perſonã Doeg, quem ſcimus perfida defectione non ſolùm Dauidi, ſed piis Sacerdotibus perniciem conflaſſe: (ſcimus enim Pſalmum hunc Iudæ aptari à Petro:) ſed æquè, & fortè melius quadrabit, hanc querimo-
Acto. 1.d. 20. niam de amico magis familiari intelligere. Iam quod ad imprecationes ſpectat, tenendum eſt quod alibi diximus, Dauidem, quoties diras iſtas vel maledictionis vota concepit, nec immodico carnis affectu fuiſſe commotum, nec priuatam cauſam egiſſe, nec zelo inconſiderato fuiſſe accenſum. Hæc tria diligenter notanda ſunt. nam vt quiſque ſe ipſum amat, ita ſuis commodis intentus, ſtatim proſilit ad vltionem: ideo vt ſibi quiſque priuatim addictus eſt, intemperãter ad curam priuatę vtilitatis rapitur. Ex ſtudio priuati commodi oritur alterum vitium. nemo enim pœnam expetet de ſuis hoſtibus quia hoc rectum & iuſtum ſit, ſed quia odio ſuo indulget: prætenditur quidem hic color, ſed intus ebulliens cupiditas, ſublata ęquitatis memoria, animos excæcat. Vbi correcta fuerint hæc duo vitia: nempe priuatus noſtri reſpectus & intemperantia carnis, requiritur etiam tertia moderatio, vt cohibito ſtulti zeli feruore, ſpiritum ſequamur ducem. Nunc ſiquis præpoſtero zelo abreptus exemplum Dauidis obtendat, nihil proficiet. Nam quod Chriſtus reſpondit diſcipulis, meritò in eum competet, Neſcitis
Luc. 9.g. 55. cuius ſpiritus ſitis. Quo magis deteſtabile ſacrilegium eſt quòd Pſalmum hunc Monachi profanant, & maximè Franciſcani. Res enim minimè occulta eſt, ſiquis hoſtem capitalem habeat quem velit perditum, conducere ex illis nebulonibus aliquem qui quotidie Pſalmum hunc recitet. Imò in regno Galliæ ſcio primariam quandam fœminam conductitios ex Franciſcanis habuiſſe, qui vnigenito filio hac forma imprecarentur. Sed iam redeo ad Dauidẽ, qui purus omni turbido affectu, vota ſua, præeunte Spiritu, protulit. quia impij, contempto Deo, ad perdendos bonos & ſimplices graſſando, iugum omne excutiunt, vt nulla eos modeſtia retineat vel æquitas: digniſſimi ſunt hoc ſupplicio, vt impius ſuper eos dominetur: quia etiã per inſidias peſtem bonis machinantur, digniſſimi ſunt quibus ſubornet Deus aduerſarium, qui nunquam diſcedat ab eorum latere. Tantùm à nimia feſtinatione caueant fideles dum orant, quin potius Dei gratiæ concedant locum: quia fieri poterit vt qui hodie nos capitaliter odit, cras amicus fiat.

7 *Dum*

7 *Dum iudicatur.* Alia imprecatio, vt in iudicium tractus, ſine vlla miſericordia plectatur:& quanuis ſuppliciter petat veniam, Iudex tamen inflexibilis maneat. Poſſet quidem hoc non incommodè accipi de ipſius Dei iudicio:ſed quum humanis iudiciis recte hoc conueniat, nolui à recepta ſententia recedere. Duo igitur membra ſunt,vt palàm ſiant impiorum ſcelera, ne reliquus ſit abſolutioni locus:deinde vt omnis deprecatio repudietur. Exire ergo impium dicit à conſpectu iudicis,qui retectis & conuictis flagitiis,quam meritus eſt damnationis infamiam refert. Quantum ad Dei tribunal ſpectat, abſurdum etiam non eſſet precationē ſuam impiis verti in peccatum,quia omnia eorum ſacrificia abominationi eſſe ſcimus: atque vt ipſi polluti ſunt,ita fœtere quæ videntur in illis ſpecioſæ virtutes. Sed quia de terrenis Iudicibus contextus melius fluit,in hac parte non inſiſto.

8 *Sint dies eius pauci.* Quamlibet multis ærumnis referta ſit hæc vita,ſcimus tamen benedictionis Dei ſymbolum eſſe ac teſtimonium : ſicuti Deus ſæpe in ſignum fauoris promittit vitam ſe prorogaturū hominibus:non quòd in ea ſubſiſtere conueniat, ſed quia paternus Dei amor in ea guſtatur,qui ad ſpem immortalis vitę nos deducat. Ex oppoſito nūc vitæ breuitas in ſignum maledictionis ponitur. nam Deus ſceleſtos è terra quaſi violenter rapiēs, indignos eſſe communi ſpiritu demonſtrat. Idem etiam dicendum eſt, quum eos honore abdicans, ex alto præcipitat. Verum quidem eſt hoc idem filiis Dei contingere,quia tam bonis quàm malis promiſcuæ ſunt temporales pœnæ:ſed nunquam adeò confuſa eſt permiſtio,quin manifeſta Dei iudicia & notatu digna interdum appareant. Petrus hunc verſum citans primo Actorum capite d.20.dicit oportuiſſe impleri in Iuda,quia hîc ſcriptum eſt,Epiſcopatum eius accipiat alter. Sumit autem principium illud,Dauidem in Chriſti perſona loquutum eſſe. Quanuis ergo Hebraicum nomen פקודה,præfecturam generaliter ſignificet, aptè Petrus de Apoſtolatu Iudæ exponit. Ac credibile eſt,malitia facere Hebræos interpretes,quòd alij hunc locum de vxore,alij de anima(quæ eſt pretioſum depoſitum in homine) alij de ſubſtantia exponunt. Quorſum enim attinet vocem per ſe claram & facilem ſic torqueri, niſi quia malignè in ea obſcuranda ſudant, ne locus appoſitè citatus videatur à Petro? Porrò docemur his verbis, non eſſe cur ſuperbiant improbi dum regnant in mundo,quia tādem eos manet exitus quem Spiritus hîc denuntiat: & nobis etiam ſuggeritur optima patientiæ & conſolationis materia, dum audimus, vtcunque in ſublime nunc euecti ſint, propinquam tamen abdicationem illis inſtare. Proximis duobus verſibus ad vxorem quoque & liberos extenditur maledictio. & vxoris quidem viduitas,orbitáſque filiorum ex illa vitæ breuitate pendent cuius nuper meminit Propheta. ſed additur *mendicitas* & inopia rerum omnium. Vnde colligitur atrocitas criminis:quia mediocri delicto Spiritus ſanctus non denuntiaret tam grauem ac ſeueram pœnam. Quum *exactoribus* Dauid eius bona deuouet atque addicit in prædam, hoc ad futuram inopiam filiorū refertur. Neque enim de ignobili & paupere quolibet loquitur, qui moriens nihil ſuis relinquit, ſed de eo qui per fas & nefas ſibi cumulauit vnde filios locupletaret, niſi raperet Deus ex eius manu malè parta ſpolia.

12 *Ne ſit illi protrahens clementiam: & ne ſit qui miſereatur pupillorum eius.*	12 אל־יהי־לו משך חסד ואל־יהי חונן ליתומיו:
13 *Sit poſteritas eius in exitium: in generatione altera deleatur nomen eorum.*	13 יהי־אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם:
14 *In memoriam reuocetur iniquitas patrum eius coram Iehoua, & ſcelus matris eius ne deleatur.*	14 יזכר עון אבתיו אל־יהוה וחטאת אמו אל־תמח:
15 *Sint coram Iehoua ſemper, & deleat è terra memoriam ipſorum:*	15 יהיו נגד־יהוה תמיד ויכרת מארץ זכרם:
16 *Quia non recordatus eſt facere clementiam & perſequutus eſt virum miſerum ac pauperem, & afflictum corde, vt interficeret.*	16 יען אשר לא־זכר עשות חסד וירדף איש־עני ואביון ונכאה לבב למותת:

12 *Ne ſit illi protrahens.* Protrahere humanitatem vel clementiam, accipiunt Hebræi pro conſtanter benefacere : aliquando etiam pro miſereri, vel ad humanitatem flecti, vbi longo temporis ſucceſſu miteſcit ira,& calamitas etiam animos emollit. Ideo ſic quidam exponunt hunc locum,ne quis etiam erga filios ſit placabilis: quem ſenſum confirmat ſecunda pars verſus. Quanquam ipſum quoque impium Dauid cum ſobole complectitur:ac ſi diceret,Quanuis tabeſcat ipſe diuturnis malis,& continuo tractu perueniat vſq; ad filios calamitas, ne quis tamen tangatur miſericordia. Scimus autem vt plurimū accidere vt crudelibus etiam ingeniis longa miſeria inimici vel ſympathian extorqueat,vel obliuionē inducat odij & maleuolētiæ.

Hîc autem Dauid hoſtem ſuum vnà cum progenie ita exoſum & deteſtabilem eſſe cupit, vt nullis malis ſatietur totius populi odium,ſed omnes,ac ſi ferreo eſſent corde,ad tale ſpectaculum obdureſcant. Tenendum autem eſt,Dauidem non temere ferri priuato ſuo dolore, ſed pronuntiare quaſi ex ore Dei,quænam impiis repoſitæ ſint pœnæ: ſicut etiã inter Dei iudicia Lex hoc recenſet,nempe eum obdurare corda, nequid miſericordiæ inueniant qui ſine modo fuerunt crudeles. Nam æquum eſt eandem illis menſuram rependi qua vſi fuerint erga alios.

Deut.2. f. 30.

13 *Sit poſteritas eius.* Proſequitur quod nuper dicere incepit, vt Deus patrum ſcelera reiiciat in ſinum filiorum. Quod iam pluralem numerum vſurpat,ſic poteſt accipi,quia certamen ei fuit cum tota cohorte Saulis,non autem cum vno tantùm homine. Cæterùm quia ſemper in malis actionibus aliquos ſcimus eſſe duces & anteſignanos,non mirum eſt eum ab vno homine ad plures conuerti,deinde ad ipſum eũdem redire. Quanquam ſimplicius eſt ad progeniem eius referri,quia nomen אחרית eſt collectiuum. Grauior eſt autem imprecatio quàm altera quæ præceſſit. Accidit enim ſæpe vt poſtea reſurgat domus, quam repentina calamitas euertit. Sed hîc cupit Propheta in eam ruinã deiici impios, vt nunquam vires colligant ad recuperandum priſtinum ſtatum. Id enim eſt *nomen* eorum *deleri in generatione altera*,vel poſt finem ſeculi. Sicuti autem totas impiorum domos exitio deuouet,vt illos Deus in ſuis poſteris puniat,ita petit *in memoriam reuocari patris & matris ſcelera*, vt in cumulum damnationis accedãt. Eſt autem hoc ex communi Scripturæ doctrina ſumptũ:quia ſicuti prorogat Deus miſericordiam ſuam & continuat erga poſteros,quia viget fœderis eius memoria in mille generationes:ita etiam peccata vlciſcitur in tertiam & quartam generationem:non quòd inſontes promiſcuè ſceleratis inuoluat, ſed quia reprobos priuando gratia & luce Spiritus ſui, vaſa iræ apparat etiam antequam naſcantur,ad interitum. Ab hac ſeueritate abhorret communis ſenſus: ſed inde diſcendum eſt,iniuriam fieri arcanis & incomprehenſibilibus Dei iudiciis,vbi ea modulo noſtro metimur. Ergo hæc tam rigida denuntiatio horrore nos percellat,qui mentes noſtras humiliet ad reuerentiam. Quòd autem ad dictum Ezechielis ſpectat, Non portabit filius iniquitatem patris,ſed anima quæ peccauerit,ipſa morietur:ſcimus illic refelli iniuſtas populi querimonias qui ſe innoxium iactabat,idcóque præter meritum affligi. Atqui vbi Deus vindictam perſequitur à patribus vſq; in filios,nullum illis relinquit defenſionis locum: quia eodem impietatis faſciculo ſunt omnes impliciti. Et iam diximus hoc eſſe vindictæ initium, quòd Deus ſpiritum ſuum tam à filiis quàm à patribus ſubducens,vtroſque Satanæ mancipat. Quæri poſſet,quum optet Propheta ſemper coram Deo verſari peccatum, cur non etiam addat,nomen eorum è cælo deleatur: ſed tantùm cupiat excidere ac perire in mundo. Reſpondeo loquutum eſſe pro ratione ſuæ ætatis, qua nondum ſpirituales pœnæ tam liquidò patefactæ erãt:quia nondum aduenerat maturũ plenæ reuelationis tempus. Deinde vult Dauid conſpicuam extare Dei vindictã inter homines,vt ſentiat totus mũdus Deum eſſe iuſtũ iudicem.

Rom.9.c. 22.

Eze. 18.d. 20.

16 *Quia non recordatus eſt.* Iam docet,non abs re ſe hoſtibus pœnam adeò diram & atrocem imprecari:quia inſatiabilis fuerit eorum immanitas,& perſequuti ſint non minus obſtinato quàm crudeli furore miſerum hominem,ac ſi canem mortuũ impeterent. Nam & Philoſophi ſordidis & ſeruilibus ingeniis hoc tribuunt,ſæuire contra miſeros quibus nullæ ſunt ad reſiſtendum vires. nam æmulatio eſt inter pares. Idcóque Propheta malitiam hoſtium ſuorum amplificat,quòd perſequuti ſint *miſerum & inopem.* Magis etiam emphaticum eſt quod addit, *afflictum corde.* Reperiuntur enim miſeri qui tamen ſuperbia turgere non deſinũt. & quo minus ferendum eſt tale portẽtum,eo magis in ſe prouocant potentum iracundiam. Vbi autem accedit cordis deiectio,ſignum eſt extremæ ſæuitiæ ſiquis adhuc inſultet. quid enim hoc aliud eſt quàm luctari cum vmbris? Porrò inexplebilis crudelitas notatur hoc verbo,quòd non recordatus ſit facere miſericordiam. Significat enim nullis hominis innoxij & miſeri cladibus fuiſſe mitigatum,vt ſaltem memor humanæ ſortis feritatem ſuam exueret. Mutua ergo antitheſis reſpondet inter talem contumaciam & inexorabile Dei iudiciũ. Iam quum Dauid non niſi Spiritus impulſu loquutus ſit,perinde habenda eſt hæc imprecatio ac ſi Deus ipſe è cæleſti ſolio tonaret. Ita ab vna parte vindictam denũtiando, retundit in nobis ac cõpeſcit prauos omnes nocendi affectus:ab altera dolorem noſtrum temperat,adhibito ſolatio,quo patienter feramus iniurias. Impunè quidem ad tempus exultant impij in ſua libidine:ſed hæc comminatio oſtendit,Deum non fruſtra in tutelam ſuam recipere miſeros:tantùm ſe ſub manſuetudine contineant fideles, vt deiectio cordis eorum in Dei conſpectum aſcendat. Et quia nobis nondum datum eſt diſcernere electos à reprobis, diſcamus bene precari omnibus qui nobis moleſti ſunt, optare totius humani generis ſalutem, pro ſingulis etiam eſſe ſolliciti. Interea hoc non impediet, ſi modò puri ſint nobis & compoſiti animi, quin liberè prouocemus ad Dei iudicium,vt deſperatos omnes malè perdat.

17 *Et dilexit maledictionem,& veniat ei:& non complacitum fuit ei in benedictione, & elongetur ab eo.*	17 ויאהב קללה ותבואהו ולא־חפץ בברכה ותרחק ממנו:

18 *Et*

18 *Et induatur maledictione quaſi veſtimento: & veniat, tanquam aquæ, in penetralia eius: & ſicut oleum in oſſa eius:*	18 וַיִּלְבַּשׁ קְלָלָה כְּמַדּוֹ וַתָּבֹא כַמַּיִם בְּקִרְבּוֹ וְכַשֶּׁמֶן בְּעַצְמוֹתָיו׃
19 *Sit ei quaſi pallium quo operiatur, & cingulum quo ſemper ſe accingat.*	19 תְּהִי־לוֹ כְּבֶגֶד יַעְטֶה וּלְמֵזַח תָּמִיד יַחְגְּרֶהָ׃
20 *Hoc opus aduerſantium mihi à Iehoua, & loquentibus malum ſuper animam meam.*	20 זֹאת פְּעֻלַּת שֹׂטְנַי מֵאֵת יְהוָה וְהַדֹּבְרִים רָע עַל־נַפְשִׁי׃

17 *Et dilexit maledictionem.* Multus eſt Dauid in recitãda hoſtium ſuorum iniquitate, quo melius pateat, vbi in eos tam rigidus eſt, tantùm ſubſcribere Dei iudicio. Nam hoc ſemper videndum eſt, quoties ad Dei tribunal accedimus, vt certa & liquida cauſæ bonitas eum nobis conciliet. Teſtatur ergo Dauid ſe bona conſcientia fretum, Deo iudicium contra hoſtes ſuos deferre. Verba quidem ſunt præteriti temporis, Venit ei maledictio, & benedictio elongata eſt: ſed quæ in modum optandi reſolui debent. Precatur enim adhuc Dauid retaliari hoſti ſuo quæ aliis intulerat mala. Sicut ergo expers omnis beneficentię fuerat, imò quaſi in deliciis habuerat maleficia: ita nũc obnoxium vult eſſe omne genus malis. Quidam Maledictionem accipiunt pro imprecationibus ac diris: ac ſi dixiſſet, execrationibus eſſe deditum, & nihil præter exitia vel infauſtos & aduerſos euentus ſpirare. quod etſi non repudio, libenter tamen extendo longius, Qui lædẽdo & nocendo abolere ſtuduerit omnem benedictionem, bonorum autem & ſimplicium cladibus oblectatus fuerit. Duos ſequentes verſus multi interpretes vertũt in præterito, *Indutus eſt maledictione*, &c. ac ſi diceret Dauid, hoſtem ſuum non minus cupidè appetere maledictionem quàm pretioſum ornamentum: vel, ſe ea inuoluere perinde ac veſtimento, oſſibúſque eius ac medullis penitus eſſe infixum hunc morbũ. Alter tamen ſenſus ſimplicior eſt, vt maledictio adhæreat impio, inſtar pallij cum operiat, inſtar cinguli cũ conſtringat, adeóque penetret in oſſa eius. Semper autem tenere conuenit, Dauidem non agere priuatam cauſam, nec vnum eſſe quemlibet ex vulgo, nequis temere in exemplum trahat quod peculiari Spiritus inſtinctu hîc dicit. Nec verò dubium eſt, quatenus erat ex communi ordine fidelium, quin regulam charitatis ſequutus, optauerit omnes eſſe ſaluos: ſed hîc ſpiritũ eius extulit Deus ſupra omnes reſpectus humanos, ſicuti iracundia & omni turbida paſſione eum exuit, vt ſancta moderatione, & prudentia Spiritus, reprobum hominem ac perditum deuoueret exitio. Quod exponunt quidam, Dilexit maledictionem, data opera in ſe prouocauit vindictam, ac ſi bellum Deo indicens, perniciem ſibi accerſeret, videtur coactum eſſe. Quare potius tenenda eſt illa quam poſui interpretatio, addictum ſic fuiſſe prauitati & iniuſtitię, vt nihil recti vel humani ab eo exprimi potuerit. Interea notandum eſt, quicquid machinantur improbi, recidere tandem in ipſorum capita: & quo maiore licentia graſſantur, ſibi accerſere quicquid aliis intentant, non ſecus ac Cæcias flando nubes accerſit.

20 *Hoc opus.* Operæpretium ſignificat vel mercedem: diſertè autem exprimit *à Deo*: vt teſtetur ſibi in cæleſti vindice ſpem eſſe reſiduam, quamuis in terra nudatus ſit & orbatus humanis ſubſidiis. Colligimus autem ex hoc verſu, non temere ac futiliter hoſtibus ſuis maledixiſſe Dauidem, ſed ſecurè pronuntiaſſe quod dictabat Spiritus. Fateor equidem multos dum talem fiduciam prætexunt, ad petulantiã nihilominus & intemperiem ruere: ſed Dauid quod puro fidei oculo cernebat, quieto etiam affectu protulit, (nempe quia pietatem ipſe coleret ac Dei manu tegeretur) mercedem hoſtibus ſuis eſſe repoſitam. Atque hinc colligimus non habuiſſe reſpectum ad homines, vt fluctuaret prout mundum ſentiret propitium vel aduerſum, ſed in vnum Deum recubuiſſe. Et certè quiſquis ab hominibus pendebit, ad minima quæque incommoda excidet. Itaque ſancti viri exemplo, quamuis totus mundus nos deſtituat, mentes ſurſum erigere nos cõuenit, & inde vindicem noſtrum expectare. Si nos eripere velit per manum hominum, facile reperiet miniſtros quibus vtatur: verùm ſi fidei noſtræ probandę cauſa terrenis omnibus auxiliis nos exuat, honore ſuo ſpoliandus non eſt, donec maturè appareat eius iudicium in quo patienter acquieſcimus.

21 *Et tu Iehoua Domine mi, fac mecum propter nomen tuum: quia bona clementia tua, eripe me:*	21 וְאַתָּה יְהוִה אֲדֹנָי עֲשֵׂה אִתִּי לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי־טוֹב חַסְדְּךָ הַצִּילֵנִי׃
22 *Quia pauper & inops ego ſum: & cor meum vulneratum eſt intra me.*	22 כִּי־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנֹכִי וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי׃
23 *Sicut vmbra dum inclinat, perambulo: excuſſus ſum quaſi locuſta.*	23 כְּצֵל כִּנְטוֹתוֹ נֶהֱלָכְתִּי נִנְעַרְתִּי כָּאַרְבֶּה׃

24 *Genua mea collapſa ſunt præ ieiunio: & caro mea exaruit à pinguedine.*	24 בִּרְכַּי כָּשְׁלוּ מִצּוֹם וּבְשָׂרִי כָּחַשׁ מִשָּׁמֶן׃
25 *Ego autem factus ſum opprobrium illis: dum vident me, concutiunt caput ſuum.*	25 וַאֲנִי הָיִיתִי חֶרְפָּה לָהֶם יִרְאוּנִי יְנִיעוּן רֹאשָׁם׃
26 *Adiuua me Iehoua Deus mi, ſaluum me fac ſecundum clementiam tuam.*	26 עָזְרֵנִי יְהוָה אֱלֹהָי הוֹשִׁיעֵנִי כְחַסְדֶּךָ׃
27 *Et cognoſcent quòd manus tua hæc*, quòd *tu Iehoua feceris.*	27 וְיֵדְעוּ כִּי־יָדְךָ זֹּאת אַתָּה יְהוָה עֲשִׂיתָהּ׃

21 *Et tu Iehoua Domine mi.* A querimoniis & hoſtium deteſtatione tranſit ad preces: imò poſtquam Deum ſibi propoſuit liberatorem, videtur hac occaſione ſe ad precandum animaſſe: ſicuti omnes piæ meditationes quibus ſancti fidem ſuam exercent & confirmant, ad inuocationem nominis Dei eos ſollicitant. Cęterùm nec vllum obſequium iactat quo promeritus ſit auxilium Dei, nec ſua dignitate nititur: ſed vnicum ſibi aſylum ſtatuit in Dei clementia. Oppoſuit quidem hoſtibus ſuis integritatē cuius ſibi conſcius erat: quo magis pateret eorum iniquitas. ſed de compenſatione cum Deo non agit: quia altius principium tenet, omnia ſe debere gratuitę Dei electioni, & ab ea pendere ſuam ſalutem. Atqui ſi quiſquam gloriari potuit propria virtute & meritis, Dauid certè non fuiſſet vltimus. Adde quòd Chriſti & totius Eccleſiæ perſonam ſuſtinuit. Vnde ſequitur preces omnes diffluere, niſi in Dei clementia fundatæ ſint. Specialis quidem Chriſti fuit ratio, qui ſua iuſtitia Patrem nobis placauit: ſed quia à Dei beneplacito pendebat quicquid habuit in hominis natura, ſuo exemplo ad hunc fontem nos deducere voluit. Nobis verò quid agendum eſt, quorum integerrimus fateri ſemper cogetur ſe multis peccatis eſſe oneratum? tantum abeſt vt Deum ſibi vllo iure obſtrictum teneat. Reſtat igitur hoc vnum, quia Deus natura beneficus eſt, ſuámque gratiam vult in ſalute noſtra fulgere, quia bona eſt miſericordia eius, vt nos tueatur. Ergo quoties ad Deum accedimus, hæc duo tenenda ſunt, opus quidem eſſe teſtimonio bonæ conſcientiæ: ſed nullā eſſe fingendam dignitatem quæ Deum nobis obſtringat, nullum meritum cui debeat mercedē. Nam ſi in fluxæ huius & caducæ vitę conſeruatione nomen ſuum & bonitatem illuſtret Deus, vbi ad vitam cæleſtem & æternam venitur, quanto magis ceſſare debet omnis operum fiducia? Si tantùm mihi in terra vitam proroget ad breue tempus, hoc modo glorificat nomen ſuum, ſe bonum & vltrò beneficum eſſe oſtendens. Quum ergo me ex tyrānide diaboli ereptum adoptat inter filios, Chriſti ſanguine ſordes meas purgat, regenerat Spiritu ſancto, in corpus Filij ſui me inſerit, perducit ad cæleſtem vitam, certè quanto liberalius agit mecū, tanto minus fas eſt vllam partem laudis mihi vēdicare. Ex oppoſito autem Dauid, quo ſibi fauorem acquirat, miſeriam & egeſtatem ſuam profert in medium: & quia non ſufficeret externa afflictio, niſi ſublata omni contumacia deiectus eſſet, iterum repetit, cor ſuum vulneratum eſſe. quo monemur Deum non aliis fore medicum, niſi qui verè humiliati ad eum ſuſpirant, nec obſtupeſcunt in ſuis malis.

23 *Sicut vmbra.* Duæ iſtæ ſimilitudines aptiſſimæ ſunt: ac de priore quidem aliquid diximus Pſalmo 102. c. 12. optimè ſcilicet hominem afflictum & quaſi ſemi exanimem conferri vmbræ veſpertinæ. Nam dum ſol exoritur, vel altè eminet, non tam facilè perſpicitur continua vmbrarum mutatio: ſed vbi ad occaſum vergit, nullum pręterit momentum quo nō vmbra ante oculos noſtros volitet. Altera ſimilitudine notatur etiam inſtabilis conditio. ſicuti enim locuſtæ hinc inde ſaltant, ita conqueritur Dauid ſibi motoriam fuiſſe vitam, quum ſubinde inſtarent perſequutores, nec vllum ei receſſum quietum permitterēt. ſicut alibi dicit inſtar paſſeris, cui vndique tēnduntur laquei ab aucupibus, ſe coactum fuiſſe migrare. In ſumma autem, deplorat miſeram ſuam ſortem, quòd nuſquam tuta ſit ſtatio: imò nullus inter homines reliquus ſit locus. Quum verò totius Eccleſiæ effigiem in hoc Pſalmo nobis repræſentet, ne miremur ſi nos quoque Deus exagitat, & multa caſuum varietate nobis torporem excutit: ſicuti Paulus ſe & alios vocat ἀστατουμένους, quod elogium aliquatenus competit in omnes Dei filios.

Pſal. 11. a. 1.

1. Cor. 4. c. 11.

24 *Genua mea.* Poteſt hoc accipi quaſi mœroris ſignum, quòd Dauid, licèt victus ſuppeteret, confecerit tamen ſe voluntaria inedia, & ieiunio non minus quàm precibus ſe addixerit. Poteſt etiam notari faſtidium cibi & potus: quia triſtibus ac mœſtis ſcimus inſipida eſſe alimenta, ſicuti vita ipſa tędio eſt. Siquis ad inopiam referre malit, quia Dauid dum ſęuitiam hoſtis fugiens, ſe abdit in cauernas ferarum, multam penuriam & eſuriem paſſus eſt: fruatur ille ſuo ſenſu. Mihi tamen videtur hoc ſigno grauiſſimum luctum notare: quia mortem ante oculos cernens, abhorruerit à cibo & potu. Eodē ſpectat quod proximè ſequitur, *carnem exaruiſſe à pinguedine*: quia ſpiritus triſtis exiccat oſſa. Pinguedinem nonnulli exponunt de lautitiis: quaſi diceret, ſe omni delicatiore victu fuiſſe priuatū. Simplicior tamen ſenſus eſt, maciē contraxiſſe

Pro. 17. a. 22.

traxiſſe ex dolore & inedia: quia ſuccus deficeret. Auget indignitatem alia circunſtantia quòd *ludibrio ſit omnibus*, ſicuti etiam conqueſtus eſt Pſalmo 22.b.7. Triſte verò & acerbum eſt filiis Dei maledictionem, quam Deus Legis ſuæ tranſgreſſoribus denuntiat, ſentire in ſua capita conuerti. Dicit enim Lex contemptoribus, Eris in opprobrium & concuſſionem capitis. Atque hoc genere tentationis impetitus fuit Dauid: nec tantùm ſe pro damnato habitum fuiſſe dicit, ſed etiam petulanter deriſum, non ſine obliqua Dei ſubſannatione: ſicuti ſolenne eſt impiis dum prætextu afflictionum noſtrarum criſtas erigunt, fidem ſimul noſtram & pietatem inceſſere: quia Deus miſeris non ſuccurrit. Deut.28.d.37.

26 *Adiuua me.* Precationem ſuam iterat Propheta, ſicuti neceſſe eſt eo maiore ſtudio contendere & eniti, quo pluribus machinis nos oppugnat Satã. Quãuis enim perſuaſi ſimus Deũ nobis eſſe propitium, vbi tamen moratur, & ſuis cauillis nos laceſſunt impij, fieri non poteſt quin ſe inſinuent ac ſubinde recurrant variæ dubitationes. Itaque non fruſtra Dauid ad ſuſtinendos tales inſultus clypeum hunc ſæpius opponit, Deum pro ſua clemẽtia ſuis in neceſſitate opem ferre. Petit autem, non vulgari modo, ſed inſigni Dei virtute liberari, vt hoſtis cõfuſus obmuteſcat. Scimus enim Deũ obſcurè interdùm ſuis auxiliari: aliquando autem exerere palàm brachium ſuum, vt impij, licèt claudant oculos, cogantur tamen Diuinum aliquid ſentire. Nam ſicuti Deo inſultauerũt eius hoſtes, ita viciſſim de illis triumphum agere cupit Dei nomine. Neque enim ſibi laudem bellicæ virtutis acquirere ſtudet, ſed manifeſtari Dei potentiam, quæ omnem carnem humiliet. Quanquam hoc non ſolùm de exitu accipi, ſed ad ipſam afflictionem extendi poteſt, præcipuè tamen ſalutem ſuam Dei gratiæ aſcribi cupit: quia Dei manum tam Fortunæ, quàm humanis omnibus mediis opponens, vult Deum vnum agnoſci authorem. Quod diligenter notandum eſt, quia etſi cupimus omnes Dei manu ſeruari, vix tamen centeſimus quiſque ſcopum illuſtrandæ Dei gloriæ ſibi proponit. Atqui eam pluris eſſe nobis decebat, quàm propriam ſalutem: ſicuti ordine præcellit. Iam qui impios conuinci optat, ne Dei manum ignorent, multo magis expendere debet quod in ſeipſo experitur Dei auxilium. Nimis enim præpoſterum eſſet, obiicere aliis Dei manum, niſi eius cognitio animis noſtris inſideat.

28 *Maledicẽt ipſi, & tu benedices: dũ ſurrexerint pudefient, & ſeruus tuus lætabitur.*
29 *Induentur aduerſarij mei opprobrio, & operientur quaſi veſte erubeſcentia ſua.*
30 *Laudabo Iehouam valde ore meo, & in medio magnorum celebrabo eum.*
31 *Eò quòd ſtet ad dexteram pauperis ad ſeruandum à condemnationibus animam eius.*

28 יְקַלְלוּ־הֵמָּה וְאַתָּה תְבָרֵךְ קָמוּ וַיֵּבֹשׁוּ וְעַבְדְּךָ יִשְׂמָח׃
29 יִלְבְּשׁוּ שׂוֹטְנַי כְּלִמָּה וְיַעֲטוּ כַמְעִיל בָּשְׁתָּם׃
30 אוֹדֶה יְהוָה מְאֹד בְּפִי וּבְתוֹךְ רַבִּים אֲהַלְלֶנּוּ׃
31 כִּי־יַעֲמֹד לִימִין אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיעַ מִשֹּׁפְטֵי נַפְשׁוֹ׃

28 *Maledicent ipſi.* Variant hîc interpretes: quia totam ſententiam in modum optandi reſoluunt quidàm, Maledicant ipſi, modò tu benedicas: ſurgant & induantur confuſione. Alij retinent futurum tempus modi indicatiui, quibus ego libenter aſſentior. Quanquam ſiquis permiſſiuè accipere malit, non repugno. Falluntur tamen, meo iudicio, qui precationem eſſe volunt. Potius enim Dauid, poſt vota concepta, iam ſecurus de fauore Dei gloriatur. Fruſtra (inquit) maledicent mihi: quia tu Deus benedices. Hoc autem modo oſtendit ſe minimè terreri hoſtium minis: quanuis linguæ virulẽtia non minus quàm gladio inſtructi ſint ad nocendum. Diſcamus ergo exemplo Dauidis, ne corda noſtra vnquam percellat hoſtium malitia, improbitas, audacia, robur, & furor, Deum à parte noſtra ſtatuere, qui inſtar fumi diſcutiat omnes eorum conatus. Et certè tunc demum locus datur gratiæ Dei, vbi eius fulgore euaneſcit quicquid terroris obiectum nobis erat à mũdo. Dauid ergo Dei fauore fretus etiam in medio prælio epinicion ſibi canit, intrepidè ſpernens quicquid moliti fuerant hoſtes: quia contra Dei benedictionem non præualebunt. Quod melius proximo membro exprimitur. *Quantumuis inſurrexerint, pudefient tamen.* Significat enim nondum hoſtium intemperiem eſſe domitam, ſed patitur eos furere ac proiicere ſuos impetus, modò ipſe oppoſita Dei manu tegatur. Ita ſe & alios ſuo exemplo contra omnem mundi ſuperbiam erigit ac confirmat, etiam dum ſuperior videtur eſſe hoſtium noſtrorum improbitas. Hac ſpe finem triſtitiæ ſibi in futurum tempus promittit. Vnde colligimus, leniter & manſuetis animis ferendas eſſe afflictiones, donec adueniat maturum gaudij tempus. In eadem etiam gloriatione pergit ſequẽti verſu: quia etſi magna inſolentia efferri videt improbos, procul tamen extendens fidei intuitum, non dubitat quin Deus fruſtretur tandem & eludat eorum conatus.

30 *Laudabo Iehouam valde ore meo.* Clarius ex hac clauſula liquet quod nuper dixi, Dauidẽ ſancta fidei gloriatione laceſſere hoſtes ſuos, potius quàm precari. Nam quaſi votorum

compos,ad gratitudinem ſe accingit. Quod autem dicit *ore meo*,non eſt in hac voce pleonaſmos,ſicuti falsò quidam putant:ſed exprimit ſe publicè gratias Deo acturū:acſi diceret.Non modò apud me,tacito cordis affectu,vel priuatim ſine teſtibus expendam quid Deus mihi cōtulerit,ſed ſolenni laudis ſacrificio palàm apud homines teſtabor quātum eius gratiæ debeam. Quo etiam ſenſu mox adiungit *in cœtu magnorum*, vel multorum. Nam רבים vtroque modo verti poteſt.Ego tamen magnos transferre malui:quia Dauid celebrē & honorificum procerū conuentum videtur notare. Certè gratum ſe fore Deo profitetur non in obſcuro tantùm angulo,ſed maxima populi frequentia,atq;inter ipſos proceres.Etſi enim pectus linguam pręire debet in celebrandis Dei laudibus, frigoris tamen ſignum eſt niſi lingua etiam comes accedat.Oris verò ſolùm meminit Dauid, quia hoc pro confeſſo ſumebat, vanas & friuolas eſſe laudes quæ in hominū auribus reſonant,niſi cor loquatur corā Deo. Ideóq; ex intimo cordis affectu erumpit in externam confeſſionem:ſicuti mutuæ ædificationis ſtudium fideles ad hoc officium ſtimulare debet:alioqui legitimo honore fraudatur Deus.Formam quoque gratiarū actionis ponit,quòd *ſteterit* Deus *ad dexteram pauperis*. Significat autem, quo tempore viſus fuerat Deus,eo neglecto & deſerto,procul receſſiſſe,ſemper tamen fuiſſe propinquum,vt præſto eſſet ad opem tempeſtiuè ferendam.Nam certè egeſtas & afflictio Dauidis ſpeciem quandam reiectionis præbebat:eò quòd ſubduceret Deus vel occultaret ſuam gratiam. agnoſcit tamen,Deum ſibi,quanuis afflicto & pauperi,ſemper adfuiſſe. Deſperationem clarius exprimit,ſe à *iudicibus animæ ſuæ ſeruatum fuiſſe* dicens.quibus verbis, non modò ſignificat cum potentiſſimis hoſtibus,nempe Rege ipſo & proceribus regni,ſibi fuiſſe negotium, ſed illos potentia ſua confiſos ſuperbè,acſi de vita eius actum foret,tanquam canem mortuum ſpreuiſſe. Equidem non dubito quin hîc queratur non modò ſæuitia hoſtium ſe malè vexatum fuiſſe, ſed probris & contumeliis traductum:quia ſcimus eorum iniquitate fuiſſe oppreſſum, qui dignitate præditi,falſum iudicij prætextum iactabant.

ARGVMENTVM PSALMI CX.

Celebratur æternum Chriſti tam regnum quàm Sacerdotium. Ac primò quidem Dauid ſummum imperium Diuinitus Chriſto datum eſſe affirmat,cum inuicta potentia,qua cunctos hoſtes,vndecunque ſurgant,vel proſternat,vel cogat in obſequium. Deinde addit,fines huius regni longè latéque eſſe à Deo propagandos.Tertiò Chriſtum non minus Sacerdotis quàm Regis honore eſſe ornatum, & quidem ſolemni iureiurando.Poſtremò nouum fore Sacerdotij ordinem, cuius aduentus finem Leuitico, quod temporale fuit,imponat:perpetuitas verò careat fine. *Pſal. CX.*

1 *PSalmus Dauidis. Dixit Iehoua Domino meo,Sede à dexteris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum eius.*

2 *Sceptrum potentiæ tuæ emittet Iehoua è Siō: dominare in medio inimicorum tuorum.*

3 *Populus tuus cum voluntariis oblationibus in die exercitus tui,in pulchritudine ſanctitatis ex vtero ab aurora tibi ros adoleſcētiæ tuæ.*

1 לְדָוִד מִזְמוֹר נְאֻם יְהֹוָה לַאדֹנִי שֵׁב לִימִינִי עַד־אָשִׁית אֹיְבֶיךָ הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ׃

2 מַטֵּה עֻזְּךָ יִשְׁלַח יְהֹוָה מִצִּיּוֹן רְדֵה בְּקֶרֶב אֹיְבֶיךָ׃

3 עַמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ בְּהַדְרֵי־קֹדֶשׁ מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ טַל יַלְדֻתֶיךָ׃

Quum de ſe compoſitum fuiſſe hunc Pſalmum teſtetur Chriſtus,non aliunde quidem nobis quàm ex eius ore petenda eſt certitudo:verùm vt ceſſet eius authoritas,atque etiam Apoſtoli teſtimonium,Pſalmus ipſe clamat ſe non aliam expoſitionem admittere. Nam vt nobis certamen ſit cum peruicaciſſimis quibuſque Iudæis, firmis rationibus extorquebimus,neque in Dauidem,neque in alium quempiam,excepto ſolo Mediatore, competere quæ hîc dicuntur. Fateor quidem in Dauidis perſona fuiſſe adumbratam effigiē regni Chriſti : ſed neque de ſe, neque de vllis ſucceſſoribus aſſerere potuit,Regem latè dominaturum qui ſimul Sacerdos eſſet,non legalis,ſed ſecundum ordinem Melchiſedec,& quidem ęternus. Neque enim noua & inſolita Sacerdotij dignitas erigi tunc potuit,niſi ablato à Leuitis honore. Nec verò in hominem mortalem competere potuit æternitas cuius hîc fit mentio:quia aliis,præter hunc vnum, breui & fluxo vitæ curriculo ſtatim honor finitur.Cæterùm quia fuſius hæc ſuo loco mox tractanda erunt,nunc paucis attigiſſe ſufficiat.

1 *Dixit Iehoua.* Poſſet aliquatenus Dauidis perſonæ congruere quod hîc dicitur:quia neque temerè ſolium ipſe conſcēdit,neque illuc penetrauit malis artibus:neque euectus fuit ſtultis ſuffragiis,ſed Dei mandato regnauit.Imò de cūctis mūdi Regibus meritò dici poſſet.Diuinitus locatos eſſe in ſuo ſolio:quia cæleſti decreto diſtincti ſunt mundi ordines, nec eſt poteſtas niſi à Deo.Atqui Dauid regnum de quo nūc diſſerit,ab aliis omnibus voluit diſtinguere, ſicuti etiā peculiaris fuit eius ratio.Inſtruit quidē Deus poteſtate Reges,ſed nō ſanctificantur ſicut Dauid,vt eos ſacra vnctio tāquam Chriſti vicarios inſigniat. Vidimus quidē alibi vocari Deos:quia & Dei placito locum occupāt,& eius perſonā quodāmodo ſuſtinent : quia penes

Rō.13.a.1.

Pſ. 82.a.1. b.6.

eum

eum ſolũ eſt omnis dominatio:ſed illis deeſt ſacra maieſtas, qua excelluit Dauid vt eſſet vnigeniti filij Dei imago. Adde quòd merito prędicat ſibi aliter datum fuiſſe regnum quàm alijs Regibus terrenis, qui tametſi præſtantur ſe gratia Dei regnare, ſe tamẽ Dei manu ſuſtineri minimè intus reputãt: quin potius vel propria induſtria ſe regnare fingunt, vel hæreditario iure, vel Fortunæ beneficio: ideóque ipſorum reſpectu vt plurimũ legitima nõ eſt vocatio. Et quia acceptum illi non referunt quod debent, propriè ad eos non dirigitur mãdatũ Dei. Dauid autẽ qui ſibi probè cõſcius erat Diuinæ electionis, ſéque modeſtè continuerat in priuato gradu, donec voce Dei regnare iuſſus eſſet, non abs re à communi grege ſe eximit: acſi diceret, Deũ ſibi eſſe regnandi authorem. Cæterum ne Dauidi quidem poſſe hoc omni ex parte aptari, patet ex Chriſti reſponſo quod Matth. cap. 22. d. 44. legitur. Nam quum Phariſæi Chriſtum fore Dauidis filium dixiſſent, obiicit, Quomodo igitur à Dauide ipſo vocatur Dominus? Nec eſt quod obſtrepant Iudæi, cauillo vſum fuiſſe Chriſtum, quia non ſuo nomine loquatur Dauid, ſed populi. Hanc exceptionem refellere promptum eſt. quanuis enim fatendum ſit, in communem vſum Eccleſiæ compoſitum fuiſſe Pſalmum: quia tamẽ ipſe quoque Dauid vnus fuit ex piorum numero, & membrum corporis ſub capite, ſe inde eximere non potuit: imò non potuit canticum aliis dictare, quin ſua etiam voce ſimul cõcinerct. Operæpretium quoque eſt aliud notare. principium enim vel axioma pro confeſſo ſumit, quod tunc receptum erat, nempe Dauidem loquutum eſſe Spiritu Prophetico: atque ita de futuro Chriſti regno vaticinatũ eſſe. Hoc poſito, haud dubiè colligitur, ad Chriſtum reſpicere qui poſtea manifeſtandus erat: quia ſummum eſt & vnicum Eccleſiæ caput. Vnde etiam ſequitur aliquid natura humana præſtantius in Chriſto eſſe, cuius reſpectu vocatur Dauidis patris ſui dominus. Quod melius confirmatur ſecunda parte verſus. Etſi enim terreni Reges aliquatenus ſedent ad dexteram Dei, cuius nomine præſident, hîc tamen ſublimius aliquid exprimitur, nempe Regem vnum peculiariter eligi qui ſecundum à Deo potentiæ & imperij gradum obtineat: cuius dignitatis exigua tantùm ſcintilla emicuit in Dauide, perfecta autem claritas enituit in Chriſto. Nam quũ dextera Dei longè ſupra Angelos emineat, ſequitur omnibus creaturis præferri qui illic locatur. Porrò non dicemus Angelos, vt Dauidi ſubiicerentur, in ordinem fuiſſe coactos. Quid ergo ſupereſt, niſi vt Spiritu Prophetico ſupra cæleſtes Principatus in ſublime tollatur Chriſti ſolium? Eſt autem ſimilitudo ab hominibus ſumpta: quia ſicuti in mundo ad dexteram Regis ſedet qui eſt ab eo ſecundus: ita Filius per cuius manum Pater totum mundum regit, metaphoricè ſummo imperio ornatur per hanc ceſſionem. *Donec ponam.* Hîc affirmat Propheta, quanuis vndique ad turbandum Chriſti regnum tumultuentur hoſtes, ſuperiorem tamen fore omnibus obſtaculis. Interea ſubindicat tranquillum non fore Chriſti regnum, donec multos & varios hoſtes ſubegerit. Ergo quanuis machinas admoueat totus mundus ad labefactandum Chriſti ſolium, dicit tamen Dauid ſtaturum eſſe in ſua firmitate: & quicunque contra inſurrexerint, tandem ſternendos. Teneamus ergo, quanuis innumeri hoſtes contra Filium Dei conſpirent, ac regnum eius conentur euertere, nihil tamen profecturos: quia non preualebunt aduerſus Dei immutabile decretum, quin potius immenſa Dei virtute ſternentur ſub pedibus Chriſti. Iam quia ante diem nouiſſimum hæc prophetia non implebitur, neceſſe eſt vſque ad finem mundi à variis hoſtibus ſubinde oppugnari Chriſti regnum: ſicuti paulò pòſt iterum dicetur: *Dominare in medio inimicorum tuorum.* Iam verò particula *donec*, non ſignificat quid futurum ſit poſt vltimam ſtragem hoſtium Chriſti. Dicit quidem Paulus traditurum tũc Deo & patri regnũ quod accepit ex eius manu: ſed his verbis non intelligit depoſito imperio quaſi priuatum hominem fore, tantùm regnandi modum deſignat, quòd ſcilicet diuina eius maieſtas magis conſpicua erit. Cæterùm de ſolis reprobis hîc fit mentio, qui in ſuam perniciem cadunt ſub Chriſti pedes: quia quum naturaliter Chriſto repugnet totum humanum genus, alios ſic domat & humiliat in voluntarium obſequium, vt deinde attollat in ſocietatem gloriæ ſuæ: alios autem proſternit, vt in ruina perpetuò iaceant. 1. Cor. 15. c. 24.

2 *Sceptrum virtutis.* Non modò aliis verbis confirmat quod nuper dixit, ſed addit hoc quoque amplius, longè latéque dominaturum eſſe Chriſtum, quia Deus ſceptrum eius procul extendet. Quanquam autem Dauid multas ex vicinis gentibus ſibi tributarias fecit, ſi tamen cõfertur aliis Monarchis eius regnum, ſemper incluſum fuit anguſtis finibus. Subeſt autem antitheſis, acſi dixiſſet, non in monte Sion duntaxat Chriſtum fore Regem, quia Deus amplitudinẽ eius in longinquas mũdi plagas extendet. Atque ideo vocatur ſceptrũ potentiæ: quia hoc mirabile fuit, toto ferè mundo repugnante propagari nihilominus Chriſti regnũ. In ſumma, confirmat hîc Dauid piorum animos, ne ob veſanam eorum audaciam qui ſe efferũt ad turbãdum Chriſti regnum, atque inter formidabiles tumultus, labaſcant: quia ad tuendam ſacri huius ſolij gloriam inexpugnabilis Dei potentia ſe exercet. Quoties ergo agitamur inter varias perturbationes, diſcamus in hanc fulturam recumbere, quantũuis inſaniat mundus, nõ eſſe tam longas ei manus vt Chriſtum detrahat è Patris dextera. iam quia non ſibi regnat Chriſtus, ſed in ſalutem noſtram: nos ſub inuicti Regis cuſtodia tutos & incolumes fore. Eſt quidem aſpera hæc cõditio, ſed quia Deo viſum eſt, vt nos continua militia exerceat, Chriſti regnum circundare hoſtibus, paremus nos ad tolerantiam & manſuetudinem. Dei autem præſidio freti, intre-

piè totius mundi furori inſultemus.Hinc etiam elicitur Gentium vocatio.niſi enim pronuntiaſſet Deus quod hîc audimus de amplitudine regni Chriſti,non eſſemus hodie ex eius populo:ſed quia rupta maceria promulgatum fuit Euangelium in corpus Eccleſiæ fuimus collecti & virtus Chriſti ad nos protegendos ac tuendos diffuſa.

3 *Populus tuus.* Hîc regnum Chriſti tam à prompta & alacri obedientia ſubditi populi, quàm à multitudine celebrat.Nomẽ נדבות ſæpe oblationes ſpõtaneas ſignificat:ſed hoc loco ſenſus eſt,electum populum,& qui verè in Chriſti grege cenſetur,voluntarium fore,vt ſponte & liberaliter ad parendum ſe offerat.Dicit autem,*In die exercitus*, hoc eſt quoties agentur ſolennes conuentus ac legitimi, vel Rex populum luſtrare volet. quod Gallicè dici poſſet *au iour des monſtres.* Alij vertunt,In die virtutis:ſed illa prior interpretatio melius quadrat, Vbi ſuos colligere volet Chriſtus, ſtatim ad obſequium præſto fore, licèt violento imperio non cogantur.Deinde vt iterum confirmet Regnum hoc Deo ſacrum eſſe præ aliis, addit *pulchritudines* vel decora *ſanctitatis*,acſi diceret,non venturos qui ſe Chriſto ſubijcient,quaſi in conſpectum profani Regis,ſed Dei ipſius:atque hunc ſcopum omnibus fore, vt Deo cultum exhibeant.*Ex vtero ab aurora.* Singulas huius loci interpretationes referre nihil attinet: quia vbi veram & genuinam protulero,in aliis refutandis multum operæ ſumere non erit opus. Ego certè non dubito quin hîc Dei benedictionem in augẽdo Chriſti populo celebret Dauid ideóque pueritiam,vel ſobolem quæ naſcetur,*rori* comparat: quia creſcet præter ordinarium modum.Sicuti enim mirantur omnes terram irriguam eſſe.quum tamen defluxus roris non appareat,ſed fallat ſpectantium oculos: ita Dauid ſobolem incredibili numero naſcituram Chriſto dicit,quæ totam terram operiat. *Ros* ergo *pueritiæ* vocatur iuuentus ipſa, quæ inſtar roris,maiore copia defluit quàm vt numerari queat.Nam ילדות eſt nomẽ collectiuum.Siquis diſtinctius habere velit ſenſum verborum,ita reſoluat, Ex vtero prodituram eſſe innumeram ſobolem,ſicuti ros ab aurora diſtillat. Porrò hoc non temerè fuiſſe prædictum, experientia oſtendit:quia incredibile erat tantam multitudinem ſub Chriſti imperium tam exiguo tempore poſſe colligi, & quidem ſola Euangelij voce, quum totus mundus furioſè repugnaret. Pueros autem vocari ex vtero progenitos, qui ſenes vel prouectæ ætatis ad Chriſtum conuerſi ſunt,mirum nõ eſt:quia ſpiritualis regeneratio pios omnes ſimiles facit infantibus, ſi-
1.Pet.2.a.2. cut Petrus docet.Sic apud Ieſaiam dicitur Chriſtus viſurus ſemen longæuum: & ſub eius Regno promittitur Eccleſiæ inæſtimabilis fœcunditas.Hoc de ratione nominis. Certè ex mun-
Ieſa.53.c.10. di fæce,quæ tantum filios iræ continet, numerum aliquem licèt exiguum colligi, miraculum eſſet:duplex verò miraculum eſt,immenſam ferè hominum multitudinem Chriſti Spiritu & Euangelio eſſe regenitam. Sed meminerimus, Deum hoc honore dignari electos ſuos, vt alacres ad iuſſa capeſſenda concurrant,ſolóque nutu regantur. Neque enim pro ſuis agnoſcet Chriſtus niſi qui libenter iugum ſubibunt, & ſigno dato ſiſtent ſe in eius conſpectum. Iam ne quis ſe defunctum putet oculari obſequio, addendum eſt etiam illud alterum, Chriſtum non externa pompa ſed vera ſanctitate velle coli, qualem in Dei conſpectum afferri docet.

4 *Iurauit Iehoua, & non pœnitebit eum, Tu es ſacerdos in ſeculum ſecundum rationem Melchiſedec.*	4 נִשְׁבַּע יְהוָה וְלֹא יִנָּחֵם אַתָּה כֹהֵן לְעוֹלָם עַל־דִּבְרָתִי מַלְכִּי־צֶדֶק׃

4 Verſus hic ſatis euincit non de alio quopiam haberi ſermonem quàm de Chriſto. Nam quod Iudæi,vt vaticinium obſcurent,כוהן vertunt principem:nimis dilutum eſt,adeóque friuolũ.Fateor כהנים vocari proceres,vel qui ſunt ex cognatione regia:ſed quid dignũ ipſo Chriſto loquutus eſſet Dauid,proceris titulo ipſum inſigniens,qui inferior eſt dignitate regia? Deinde quid hoc ſibi vellet,principem eſſe æternũ,& ex ratione Melchiſedec?Ergo non dubium eſt quin ſingulare aliquid deſignet Spiritus, quod Regem hunc diſcernat ac ſeparet ab aliis
Gen.14.d.18. omnibus.Porrò notũ eſt elogium quo ornatur Melchiſedec apud Moſen. Fateor quidẽ olim
2.Parali.26.d.21. etiam in profanis Gẽtibus Reges ſacerdotio functos eſſe:ſed quia vnicum Deum ritè colebat Melchiſedec,vocatur Sacerdos Dei altiſſimi.Deus autẽ in populo ſuo hæc officia miſceri noluit.Itaque quũ Rex Vzias,qui legitimus erat Dauidis ſucceſſor, ſuffitũ Deo adolere tentaſſet, lepra fuit percuſſus. Fuit igitur diuerſa ratio in progenie Dauidis quàm in Melchiſedec. Et colligere prõptũ eſt diſcrimen hoc notari,quòd in hoc nouo Rege, Sacerdotij religio cũ diademate & ſolio coniuncta erit. Nam certè imperij maieſtas non tanta fuit in obſcuro regulo Melchiſedec,vt eo ſolo reſpectu proponi debuerit in exemplar. Nam Salem vnica eius ſedes ignobile tũc erat oppidulũ vbi precario regnabat;vt nihil in eo memorabile fuerit niſi Sacerdotij & regni cõiunctio.Profanos enim Reges ambitio impulit vt reuerentiæ captandæ cauſa honorem Sacerdotij ad ſe raperent.Melchiſedec autem vtranque perſonam Dei mandato ſuſtinuit.Nobis quidem abũde ſufficere debet Apoſtoli authoritas, ne dubitemus Dauidem id ſenſiſſe:ſed quamlibet peruicaciter contendant Iudæi,manifeſta ratio euincit, clarius hîc deſcribi illum ſanctitatis decorem cuius nuper facta fuit mentio:& certam ac inſolitã notam apponi

poni quæ Sacerdotij honore Chriſtum attollat ſupra alios Reges, ſimúlque eius Sacerdotium diſcernat à Leuitico. Huc accedit Dei iuſiurandum, qui certè ſacrum nomen ſuum rebus ſeculis interponere non ſolet, imò vt nos ſuo exemplo ad ſobriè & reuerenter iurandum inſtituat, nunquam iurat niſi graui & ſeria de cauſa. Si autem iuraſſet Deus Meſſiam fore ducē & gubernatorem populi ſui, ſicut fuit Melchiſedec, inſulſa eſſet nominis eius profanatio: nunc quum appareat rarum aliquid & eximium notari, colligere licet quanti ſit ponderis Chriſti Sacerdotium quod Dei iureiurando ſancitur. Et certè in hoc cardine vertitur ſalus noſtra: quia niſi Chriſto mediatore freti, à Dei conſpectu omnes arcemur. Quia verò nobis nihil magis neceſſarium precandi fiducia, Deus non modò ad ſe nos inuitat, ſed interpoſito iureiurando, patronū nobis conſtituit qui gratiam conciliet. Ideo qui ſibi præcludunt ianuam, Deum inſimulant mendacij, atque etiam periurij. Nec abs re contendit Apoſtolus, hoc modo abrogatum fuiſſe Leuiticum Sacerdotium, quia illo ſtante non iuraret Deus nouam fore rationem niſi futura eſſet aliqua mutatio. Imò quum promittit nouum Sacerdotem, non dubium eſt, aliis omnibus præferri, & qui receptum morem aboleat. דברתי quidam vertunt, ſecundum verbum meum: quorum ſententiā non prorſus repudio. nam hoc modo Dauid Sacerdotiū Melchiſedec in Dei vocatione & mandato fundatum eſſe diceret. Sed quia י ſæpe ſuperuacuū eſt, ſimpliciter *rationem* vertere malui, ſicuti etiam maior pars interpretū huc inclinat. Cæterùm quia comparatio Chriſti cum Melchiſedec pleroſque ex vetuſtis Eccleſiæ ſcriptoribus fefellit, quid ſimile ſit ex Apoſtolo dicendum eſt, vnde colligere promptū erit quanta incogitantia hallucinati ſint. Quid enim magis præpoſterum, quàm negligere myſteria omnia de quibus Spiritus per os Apoſtoli diſſeruit: & quod ille omiſit, vnum arripere? Nam ſolùm in pane & vino philoſophantur, cuius oblatio ſecundum eos vtrique communis eſt. Atqui Abrahæ in viaticum, panem & vinum obtulit Melchiſedec, non autem in ſacrificium Deo. Neque in ſacra Cœna oblatio eſt panis & vini, ſicut illi falsò putarunt, ſed communicatio inter fideles. Quòd verò ad præſentem locum ſpectat, præcipuè in perpetuo Sacerdotio ſimilitudo tenenda eſt: ſicuti etiam particula לעולם admonet. Quemadmodum ergo Melchiſedec quaſi cęleſtis quidam homo deſcribitur à Moſe: ita nunc Dauid Chriſtum ei comparans: fine carere intelligit eius Sacerdotiū. Vnde ſequitur (quod etiam Apoſtolus diſputat) quia morte non impeditur ab exequendo ſuo munere, nullum ei eſſe ſucceſſorem. Quo refutatur deteſtabile ſacrilegium Papalis Miſſæ. nam vt Deum omnibus reconcilient Papæ Sacerdotes, eos Chriſto eripere neceſſe eſt honorem ei à Patre datum.

5 *Dominus ad dexteram tuam confregit in die iræ ſuæ Reges.*	5 אֲדֹנָי עַל־יְמִינְךָ מָחַץ בְּיוֹם־אַפּוֹ מְלָכִים׃
6 *Iudicabit in Gentibus, implebit ruinis, confringet caput ſuper terram magnam.*	6 יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל־אֶרֶץ רַבָּה׃
7 *E torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.*	7 מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל־כֵּן יָרִים רֹאשׁ׃

5 *Dominus ad dexteram.* Hìc terribilem Chriſti potentiam celebrat Dauid ad profligandos hoſtes: atque hoc modo confirmat, quamuis vndique infeſtis hoſtium turbis cingantur, non tamen fore obſtaculo improbos illorum conatus quin Deus Regem quem conſtituit defendat. Notanda eſt tamen particula *in die iræ*: qua monemur, patienter ferendam eſſe nobis crucem, ſi Deus graſſante hoſtium ſæuitia & furore, ad tempus diſſimulet: quia ipſe nouit maturum & iuſtum vltionis tempus. Poſtea Chriſtum Gētibus incircuncíſis præficit: ac ſi diceret, non modò electum eſſe Regem qui vni populo in Iudæa præſit: ſed qui Gentes etiam remotas ſub imperio ſuo contineat, ſicuti dictum fuit Pſalmo 2. cap. 8. Porrò quia in omnibus terræ plagis, ſicut intra Iudææ fines, multi rebelles & immorigeri futuri erant, de eorum quoque ſtrage concionatur: acſi diceret, quicunque reſiſtent Chriſto, cum ſua duritie frangendos.

7 *E torrente.* Verſum hunc nimis durè, meo iudicio, exponunt multi interpretes, tantam fore cæſorum copiam, vt eorum ſanguis fluat torrentis inſtar, cuius potu ſatietur victor Chriſtus. Nihilo rectius alij allegoricè pro ærumnis & doloribus accipiunt, acſi dictū eſſet, Chriſtum in hac caduca vita obnoxium fore multis afflictionibus. Atqui potius ſimilitudo eſt à ſtrenuis & robuſtis ducibus ſumpta, qui, dum feſtinant ad hoſtes perſequendos, non indulgēt deliciis, ſed ad potum contenti ſunt obuiis quibuſque fluminibus, & quidem in tranſcurſu, vt ſtantes ſitim è flumine reſtinguant. Nam & hoc modo Gedeon cordatos & bellicoſos milites expertus eſt: quia ignauos eſſe colligens qui bibendi cauſa ſe curuabant, domum remiſit. Iudic. 7. b. 5.
Ego itaque nō dubito quin figuratè tribuat Dauid militare robur Chriſto, negans ſumpturū quietem potus cauſa, quia pergendo raptim è flumine potum hauriet. Quo elogio incutere voluit hoſtibus terrorem, vt ſciant in hac feſtinatione ſibi inſtare exitium. Siquis roget, Vbi

Ieſ.61.a.1. igitur ille clementiæ & manſuetudinis ſpiritus,quo præditum fore alibi docet Scriptura?Reſpondeo, ſicuti erga oues mãſuetus eſt paſtor,lupis autem & furibus aſper & formidabilis,ita Chriſtum ſuauiter & placidè fouere qui ſe eius cuſtodiæ committunt: ſed qui obſtinata malitia excutiunt eius iugum,ſenſuros quàm horribili potentia inſtructus ſit.ſicuti ergo vidimus Pſalm.2.c.9.ſceptrum ferreum eſſe in eius manu,quo omnem mundi contumaciam conterat: ſic etiam ad vlciſcendos hoſtes ſuos ſanguinarius dicitur.Quo attentius cauere nos oportet ne præfracto & intractabili ingenio iram eius prouocemus,dum nos comiter inuitat.

ARGVMENTVM PSALMI CXI.

Inſcriptio ſit nobis vice argumenti.Cæterùm vt omnes ad Deum laudandum melius animet, exemplo ipſe præit.Deinde breuiter varia eius beneficia recenſet,quibus fideles ſuos olim affecit & aſſiduo proſequitur. Pſalmus autem in ordinem alphabeti digeſtus eſt,ſed ita vt ſinguli verſus duas literas contineant.Initium primi verſus eſt א*:ſed in proximo hemiſtichio ponitur litera* ב*.Tãtum duo vltimi verſus non ſunt in hemiſtichia diſtincti,ſed vterque ternas literas comprehendit. Quod tamen errore factũ eſſe reperiet quiſquis propius expẽdet contextũ.nam ſi tres verſus ex duobus quis faciat,aptiſſimè inter ſe cohærẽt ſentẽtiæ.itaque à librariis perperã neglecta fuit Prophetæ diſtinctio. Pſal.CXI.*

1 HAlelu-Iah. א *Celebrabo Iehouam in toto corde,* ב *in congregatione iuſtorum & cœtu.*	1 הללויה אודה יהוה בכל־לבב בסוד ישרים ועדה׃
2 ג *Magna opera Iehouæ,* ד *explorata cunctis cupientibus ea.*	2 גדלים מעשי יהוה דרושים לכל־חפציהם׃
3 ה *Pulchritudo & decor opus eius,* ו *& iuſtitia eius manet in ſeculum.*	3 הוד־והדר פעלו וצדקתו עמדת לעד׃
4 ז *Memoriam fecit mirabilibus ſuis,* ח *clemens & miſericors Iehoua.*	4 זכר עשה לנפלאתיו חנון ורחום יהוה׃

1 *Celebrabo Iehouam.* Ducem ſe aliis proponit Propheta ad canendas Dei laudes: quia hæc optima eſt ac in primis efficax exhortãdi ratio.Duo autem ſunt huius ſententiæ membra,Prophetã ex animo ac ſyncero cordis affectu celebraturũ Dei laudes:deinde id publicè facturũ in cœtu piorũ.Et meritò exordiũ facit à corde:quia Deũ intus & ſine teſte laudare pręſtat quàm ficto animo clamare,& tonare eius laudes pleno gutture. Cæterũ quiſquis tacitè apud ſe Deo gratus erit,ſimul in apertas voces erumpet:quia alioqui fraudatur Deus dimidia honoris ſui parte.Deum ergo celebrare inſtituit Propheta,primũ toto corde,hoc eſt integro,non fucato. Neque enim ſe omni ex parte officio ſatisfacturum promittit,ſed tãtùm hypocritis ſe fore ſimilẽ negat,qui frigidè & corde duplici imò fallaciter linguã tantùm exercent in canendis Dei laudibus.Atque hoc notãdum eſt,ne quem exanimet deſperatio ſi cordis perfectionẽ nõ afferat qualis optãda foret:quia vtcũque mutilæ ſint laudes noſtræ,Deo tamẽ placere nõ deſinũt, ſi modò non ſimulatè enitimur ad præſtandum hunc pietatis cultũ.Sequitur altera pars, vbi ſe profitetur laudũ Dei fore præconẽ apud homines.Quanquã autẽ nomẽ סוד Hebræis cœtũ arcanũ ſignificat:ego tamẽ duo ſynonyma hîc poni exiſtimo.Interea ſicui ſubtilius accipere libeat,fruatur ſuo ſenſu.Dicit autem *in cœtu iuſtorum*,quia in hunc maximè finẽ agũtur ſacri cõuentus,vt Deo laudẽ ſacrificẽt ſui cultores.ſicuti alibi dicitur:Te expectat Iehoua laus in Sion. Pſ. 65.a.1.

2 *Magna opera Iehouæ.* Nunc materiã laudandi Dei in eius operibus ſuppetere admonet, quæ tametſi generaliter nominat,mox tamen explicatione magis dilucida ad Eccleſiæ gubernationem reſtringet. Cæterum quia magnitudo hęc operum Dei à paucis cognoſcitur,vulgo autem fugit mortaliũ oculos,eius ignorantiam mundi ſocordiæ & ingratitudini imputat Propheta.Quanquam in ſecunda parte verſus variant interpretes.Nonnulli enim vertunt,exquiſita omnibus deſideriis eorum.Et certè חפץ beneplacitum Hebræis ſignificat. Sed quia ſenſus ille durior eſt,rectius חפצים adiectiuè ſumetur pro ſtudioſis vel deſiderantibus.Quod ad participium *explorata* ſpectat,quanquam דרש Hebræis propriè eſt inueſtigare, hic tamen opera Iehouæ vocãtur דרושים quaſi perſpectat vel cõperta,ſicuti Ieſaiæ 65.a.1.Inuẽtus ſum ab iis qui me nõ quærebãt. Nũc,vt ad Prophetæ mentẽ reuertar,quia pauci ad reputanda Dei opera ſtudiũ ſuũ applicant,hinc fieri docet Propheta vt maior pars in luce cæcutiat.Nam quũ excellentiam operũ Dei notam eſſe dicit omnibus eã cupiẽtibus. nullos eius ignaros eſſe intelligit niſi qui oculos ſpõte claudunt,imò maligno contẽptu ſuffocãt oblatã lucem. Tenẽdum eſt tamẽ intelligentiæ modus,quia ſcimus tardiores eſſe ac magis debiles fideliũ mẽtes quandiu in terra peregrinãtur,quàm vt ad arcanã operum Dei altitudinem penetrent. Sed vtcũque incomprehẽſibilis ſit ſapientiæ,æquitatis,iuſtitiæ,virtutis,miſericordiæ immẽſitas in Dei operibus,noticiã tamẽ delibãt fideles quæ od Deum glorificãdũ ſufficiat. Tãtùm à reuerẽtia incipere diſcamus,vt nobis ſapiant opera Dei,quæ apud reprobos ſcelerato faſtidio vileſcũt. Quia Græcus interpres

interpres vertit exquiſita in omnes voluntates eius. Auguſtinus argutè philoſophatur quomodo plures ſint Dei voluntates vel ſaltem nobis appareant. Ac vtilis quidem doctrina eſt, quamuis in Lege ſuam voluntatem manifeſtet Deus, eſſe tamen arcanum illud conſilium, quo mirabiliter genus humanum gubernat. ſed nihil ad præſentem locum.

3 *Pulchritudo.* Alij ſplendorem vertunt. Summa eſt, quicquid agit Deus, plenum eſſe magnifica dignitate. Hoc autem decus & pulchritudinem ſecũdo membro clarius definit: quia vbique conſpicua eſt Dei iuſtitia. Neque enim potentiæ ſolum & imperij ſpecimen extare vult Deus in ſuis operibus, quod metu percelleret omnium animos: ſed iuſtitiam ſpectandam exhibet quæ ſua dulcedine nos alliciat. Opponitur autem elogium hoc obſtreperis impiorum calumniis, quibus gloriam operum Dei, quantum in ſe eſt, ſceleratè deformant. Proximo verſu miracula ſpecialiter commendat, quibus virtutem ſuam Deus maximè exeruit. *Facere autem memoriam mirabilibus ſuis*, tantundem valet ac res memoratu dignas edere, vel quarum fama nunquam intereat. Sicuti autem nuper ad reputandam iuſtitiam nos hortatus eſt, ita nũc in miraculis præcipuè gratiam & miſericordiam celebrat: idque eodem ferè ſenſu, quia ex fonte gratuiti amoris manat iuſtitia illa quam in ſuis conſeruandis oſtendit.

5 ט *Portionem dedit timentibus ſe:* ו *recordabitur in ſeculum fœderis ſui.*

5 טֶרֶף נָתַן לִירֵאָיו יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ׃

6 כ *Virtutem operum ſuorum annuntiauit populo ſuo,* ל *ad dandum illis hæreditatem Gentium.*

6 כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם׃

7 מ *Opera manuum eius veritas & iudicium:* נ *veracia omnia ſtatuta eius.*

7 מַעֲשֵׂי יָדָיו אֱמֶת וּמִשְׁפָּט נֶאֱמָנִים כָּל־פִּקּוּדָיו׃

8 ס *Stabilita vſque in ſeculum,* ע *facta in veritate & rectitudine.*

8 סְמוּכִים לָעַד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בֶּאֱמֶת וְיָשָׁר׃

5 *Portionem dedit timentibus ſe.* Quoniam Eccleſia ſpeculum eſt gratiæ & iuſtitiæ Dei, ad eam Propheta nominatim accommodat quod de illis dixit. Nec vero propoſitum fuit de qualibet Dei iuſtitia diſſerere, ſed quam erga electos ſuos peculiariter explicat. Nunc ergo adiungit, Deum curam habere populi ſui, vt neceſſitatibus eius proſpiciat. טרף ſæpius accipitur pro uerb. 30. b. 8 & 31. b. 15. acſi diceret, Deum populo ſuo dediſſe quicquid opus erat, & hoc fuiſſe quaſi liberale demenſum. Scimus enim populum Iſrael non ſua induſtria, ſed Dei benedictione fuiſſe ditatum, acſi paterfamilias domeſticis ſuis annonam victúmque diuideret. Secundo membro cauſam huius curæ & liberalitatis aſſignat, quia ſcilicet affectu probare voluerit fœdus ſuum non eſſe irritum vel inane. Atque hoc diligenter notandum eſt, ſicuti olim fœderis gratuiti reſpectu tam benignè egit cum populo Iſrael, ita non aliunde fluere beneficia quibus nos proſequitur, niſi quia nos ſibi adoptauit in populum. Porrò memoriam fœderis ſemper vigere dicit: quia nunquam fatigatur Deus, benignè ſuos tractando. Sicuti autem de die in diem ad extremum vſque continuat gratiæ ſuæ teſtimonia, ſic fidem noſtram, vt conſtantiæ eius reſpondeat, non fluxam eſſe oportet, ſed vitam & mortem tranſcendere. Proximus verſus expoſitionis loco additus eſt, Deum in danda Gentium hæreditate virtutem operum ſuorum manifeſtaſſe populo ſuo. Vtitur quidem verbo *annuntiandi*, ſed realem prædicationem intelligit: quia Terræ ſanctæ poſſeſſio non humanitus parta eſt, ſed cæleſti virtute multiſque miraculis tradita: acſi palàm teſtatus eſſet Deus filiis Abrahæ quàm incomparabili potentia ſit præditus. Huc etiam pertinet quòd multis gentibus populum opponit, qui certè, niſi fretus cæleſti auxilio nunquam præualuiſſet contra tot hoſtes.

7 *Opera manuum eius.* Priore verſus parte exclamat fidelem & rectum in ſuis operibus Deum cognoſci: deinde eandem veritatem & rectitudinem in doctrina Legis commendat: acſi diceret inter dicta & facta Dei pulcherrimum eſſe conſenſum, quia vbique verax iuſtúſque apparet. Etſi autem redemptio veteris populi memorabile huius rei documentum fuit, non tamen dubito quin ſub operum nomine continuam Eccleſiæ gubernationem cõplexus ſit Propheta: quia non deſtitit Deus quotidie ſe probare & iuſtum & veracem, & hunc quaſi infatigabilem curſum tenere. Quanquam autem inter homines plus eſſet manu quàm lingua aliquem cognoſci iuſtum: quia tamen doctrina Legis, vita fuit & ſalus populi, non abs re Propheta pluribus verbis in hac ſecunda parte inſiſtit, veracia eſſe omnia ſtatuta dicens perpetuò manere, ad ſummæ fidei & rectitudinis normam exactè eſſe compoſita. Et certè niſi ſacro Legis vinculo populum ſibi Deus copulaſſet, perquam tenuis fuiſſet redemptionis fructus adeóque ſtatim exaruiſſet gratia illa. Notemus ergo primatum hîc tribui doctrinæ, quia æternum Dei amorem teſtando viuifica fuit.

9 פ *Redemptionem miſit populo ſuo:* צ *mādauit in æternum fœdus ſuum* ק *ſanctum & terribile nomen eius.*

10 ר *Principium ſapientiæ timor Iehouæ,* ש *intelligentia bona cunctis facientibus ea:* ת *laus eius manet perpetuò.*

9 פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו קדוש ונורא שמו׃

10 ראשית חכמה יראת יהוה שכל טוב לכל־עשיהם תהלתו עמדת לעד׃

9 *Redemptionem miſit populo ſuo.* Repetit aliis verbis quod iam dixerat: quia initium ſalutis fuit redemptio, eam priore loco ſtatuit: deinde adiungit confirmationem in Lege, qua factum eſt ne vnquam excideret Dei adoptio. Etſi enim fœdus olim Deus pepigerat cum Abraham, quæ etiam cauſa fuit redimendi populi: hoc tamen elogium ad Legem refertur, qua ſancitum fœdus fuit, ne vnquam efflueret. Summa huc redit, Deū non vno tantùm die beneficum fuiſſe patrem in liberando populo, ſed gratiam ſuam Lege promulgata ſtabiliſſe, vt ſpes vitæ æternæ ſemper in Eccleſia reſideret. Porrò tenendum eſt quod alibi admonui, & fuſius repetendū erit Pſalmo 119. vbi de Lege ſermo habetur, nō ſemper nuda præcepta arripi debere: quia Spiritus ſanctus maximè ad promiſſiones in Chriſto fundatas reſpicit, quibus Deus electum populum ſibi colligens, in vitam æternam regenuit.

10 *Principium ſapientiæ.* Poſtquam de beneficiis Dei concionatus eſt Propheta, & iuſtis elogiis Legem ornauit: nunc fideles ad ipſius Dei reuerentiam, Legíſque ſeruandæ ſtudiū hortatur. Timorem Dei, principium vel caput ſapientiæ vocādo, eos omnes damnat amentiæ qui ſe Deo in obſequium non addicunt: acſi diceret, brutos eſſe omnes, nec prima tenere rudimēta rectè ſapiendi, qui Dei timore penitus imbuti non ſunt, & vitam non componunt ad eius Legem. Quod diligenter notandum eſt, nam quum ſapere paſſim appetant omnes, totus fere mundus, contempto Deo, in praua aſtutia ſibi placet. Quū ergo peſſimi quique præ aliis ſapere credantur, & hac fiducia turgentes contra Deum ſe obdurent, Propheta omnem mundi ſapientiam ſine Dei timore, fumum vel inane ſpectrum eſſe pronuntiat. Et certè quicunque viuendi finem non tenent, eos deſipere & mente alienatos eſſe certum eſt: Atqui in hoc nati ſumus & viuimus, vt nos exerceamus in Dei cultu. nulla ergo deterior cæcitas, nullus magis brutus ſtupor, quàm vbi contempto Deo, ſtudia noſtra aliò conuertimus. quacunque enim vafritie polleāt homines profani, deeſt illis caput, hoc eſt vera pietas. Eodem pertinet quod mox additur, prudentiam bonam eſſe Dei mandata ſeruantibus. ac in epitheto טוב, ſubeſt magna emphaſis: quia ſtultam perſuaſionem de qua diximus, Propheta refutās, tacitè eos perſtringit qui præpoſterè acuti ſunt, acſi diceret. Fateor vulgò prudentes æſtimari qui bene conſulunt rebus ſuis, qui foro ſeruiunt, qui aſtuti ſunt ad retinendum mundi fauorem, alios etiam decipiunt. Cæterùm vt hoc nomen illis concedam, inutilis ac peruerſa eſt eorum prudentia: quia ſanitas mentis in Legis obſeruatione ſe prodit. Iam vero pro Dei timore, ponitur *obſeruatio mandatorum Dei*: quia licet promiſcuè omnes ferè iactent ſe timere Deum, nihil tamen magis vulgare Legis contemptu. Meritò igitur hoc examine probari Dei timorem docet Propheta, ſi libenter iugum eius ſuſcipimus, nóſque regi patimur eius Verbo. Quoſdam nomen principij decepit, vt putarent timorem Dei vocari initium ſapientiæ, quaſi alphabetum, eò quòd ad veram pietatem homines præparet: ſed hoc friuolum eſt, quum alibi vocetur ſapientia. Neque enim timor hîc ſicut in Canonica Ioannis, pro tyrocinio vel rudimento pietatis capitur, ſed totam pietatem vel Dei cultum comprehendit. Clauſula Pſalmi expoſitione non indiget. Tantùm enim hoc vult Propheta, vt intelligant fideles nihil ſibi eſſe potius tota vita, quàm Deum celebrare.

Iob.28.d.28. 1.Io.4.d.18.

ARGVMENTVM PSALMI CXII.

Quoniam maior pars mundi ſibi ex maleficijs bene fore ſperat, atque ex rapinis, fraudibus, & iniurijs quibuſlibet lucrū vulgò captatur, benedictiones Dei enumerat Propheta. quæ in puris Dei cultoribus ſpectantur: vt ſciamus ſtudium piè iuſtéque viuendi optima mercede non carere. *Pſal. CXII.*

1 *HAlelu-Ia:* א *Beatus vir qui timet Iehouam,* ב *in mandatis eius delectabitur valde.*

2 ג *Potens in terra erit ſemen eius:* ד *generatio rectorum benedicetur.*

3 ה *Opes & diuitiæ in domo eius,* ו *& iuſtitia eius manet in æternum.*

1 הללויה אשרי־איש ירא את־יהוה במצותיו חפץ מאד׃

2 גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יברך׃

3 הון ועשר בביתו וצדקתו עמדת לעד׃

1 *Beatus vir qui timet Iehouam.* Quanquam hortādi verbum præponitur, iam tamen admonuį

nui,altius tendere Prophetā quā vt ad canēdas Dei laudes incitet fideles. Nā quia hæc paſſim habetur fœlicitas,malis artibus vel iniuriis graſſari ad nocēdum: & quāuis interdum laudetur integritas,vix tamē cēteſimus quiſq; eam ſequitur,dū ſe omnes fore miſeros putāt,niſi per fas & nefas ad ſe rapiant quicquid prędę expoſitū erit:Propheta contrà,docet plus à paterno Dei fauore ſperandum eſſe,quàm ab omni genere noxarum,ac ſpe mercedis propoſita, nos ad colendā æquitatē & beneficentiam reuocat.Ego autē verba ſic reſoluo,Beatus vir qui timet Dominū,ſéq; oblectat in eius mādatis:vt ſecūdo mēbro definiat Propheta in quo poſitus ſit Dei timor. Atq; hæc additio valde neceſſaria fuit,ſicut in fine proximi Pſalmi attigimus: quia quū omnes ſecurè Legem Dei deſpiciant,nihil tamen procliuius eſt quàm Dei timorem prętexere.Hęc improbitas optimè refellitur à Propheta, dum neminem agnoſcit inter Dei cultores, niſi qui animum ſuum adiicit ad Legem ſeruandā.Nec emphaſi caret verbū חפץ, quod tantundem valet ac complacitū habere,vt vulgò loquūtur.Nos vertimus *delectari*.nā voluntariū & alacre ſtudium ſeruandę Legis, à ſeruili & coacto obſequio diſtinguit Propheta: quia non ſatis eſt attendere ad Legem Dei,niſi eam libenter amplectimur, vt eius amor ſua dulcedine omnes carnis illecebras ſuperet. Itaq; donec huc vſque progreſſus quis fuerit,vt Legis delectatio eum hilariter in officio contineat,non cenſebitur verus Legis obſeruator. Nunc redeo ad totam ſententiam.Propheta beatos eſſe affirmans Dei cultores,ex aduerſo admonet peſtiferam eſſe fallaciam qua ſe deludunt impij,ſictitiam ſibi beatitudinem ex maleficiis fingēdo.

2 *Potens in terra.* Propheta,probandæ quam protulit ſententiæ cauſa,gratiæ Dei teſtimonia enumerat,quibus remunerari ſolet ſuos cultores.Ac primò quidem dicit,nō modò in eorum perſonis reſidere paternum Dei fauorem,ſed extēdi ad poſteros: ſicut etiam in Lege dicitur,Ego ſum miſericors in mille generationes erga eos qui me diligūt,& cuſtodiūt manda- Exo.34.a.
ta mea.Et Pſalmo 103.b.8.9.aliiſque locis hoc doctrinę caput attigimus.Sed quia multi perpe- 6.
ram æquali modo metiri volūt tēporales Dei gratias,tenendū eſt quod Pſalmo 37.c.25.docui, variè ſcilicet eas diſpenſari, prout Deo placet.Interdū fiet vt careat liberis optimus vir. atqui ſterilitas per ſe cenſetur Dei maledictio. Sic multi ex Dei cultoribus premuntur egeſtate & inopia,morbis laborāt,variis ærumnis miſerè affligūtur.Tenenda eſt igitur generalis regula, prout Deus ſingulis vtile eſſe nouit, nunc largius, nunc parcius erga ſuos eſſe beneficum: imò interdum fauoris ſui ſigna abſcondere , vt videri poſſit negligere prorſus ſuos. in hac tamen confuſione ſemper apparet non fruſtra eſſe dictū,*pios cum ſua progenie benedici.* Nam quū improbis nihil aliud propoſitum ſit quàm regnare in mundo, & filios ſuos attollere ſupra nubes, vtplurimum vanas eorum ſpes fruſtratur Deus. Rurſum quum fidelibus ſatis ſint inſtituere filios ſuos in Dei timore,vt tenuiter victitent, Deus quaſi porrecta manu, eos in ſublime attollit.Adde quòd olim ſub Lege magis dilucida fuit huius doctrinæ approbatio,quia rudē & infirmū populū terrenis benedictionibus paulatim ad ſpem meliorē deduci oportuit. Quanquam niſi noſtra vitia obſtaculo forent,hodie quoque clarius fulgerent terrena erga nos Dei beneficia.Nā quod mox additur,*opes & diuitias fore in domibus rectorum*, nō peræque ſemper experientia verum eſſe demōſtrat: quia ſæpe contingit probos & ſanctos homines eſurire & frugali etiam victu deſtitui:nempe quia noxium illis eſſet liberalius à Deo tractari:quia multi ferendę opulentiæ idonei non ſunt.Interea notemus,gratiam quam celebrat Propheta , in eo maximè conſpici,quòd ſua mediocritate contenti ſunt probi & ſimplices,quū nulla copia ſaturentur profani homines,quāuis totū mundum abſorbeāt. Verū enim eſt vetus illud prouerbiū,Tam deeſſe auaro quod habet:quàm quod nō habet,quia nihil poſſidet,ſed tantùm poſſidetur à ſuis diuitiis.Coniunctim etiam cum hoc mēbro legendū eſt quod poſtea ſequitur,*iuſtitiam bonorū manere perpetuò.* Atque hoc propriū eſt & certiſſimū diſcrimen:quia etſi ad tempus faciūt impij domos ſuas magnis copiis,vno Dei flatu,ſicut dicit Propheta,repentè euaneſcet tota illa congeries.Et videmus quotidie in prędam exponi quæ rapinis vel fraudibus par- Aggæi 1.
ta ſunt:integritas autem fidelibus optima eſt,& fideliſſima benedictionum Dei cuſtos. c.9.

4 ז *Ortum eſt in tenebris lumen rectis:* ח *clemens, & miſericors,& iuſtus.*	4 זָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹר לַיְשָׁרִים חַנּוּן וְרַחוּם וְצַדִּיק׃	vel,oriri fecit.
5 ט *Bonus vir miſeretur & mutuo dat,* י *metitur verba ſua in rectitudine:*	5 טוֹב־אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט׃	vel,bene viro qui.
6 כ *Certè in æternum non nutabit,* ל *in memoriam ſeculi erit iuſtus.*	6 כִּי־לְעוֹלָם לֹא־יִמּוֹט לְזֵכֶר עוֹלָם יִהְיֶה צַדִּיק׃	
7 מ *Ab auditu malo non timebit:* נ *ſtabilitum cor eius,quia confidit in Iehoua:*	7 מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּיהוָה׃	
8 ס *Suffultum cor eius,non timebit,* ע *donec videat in ſuis aduerſariis,*	8 סָמוּךְ לִבּוֹ לֹא יִירָא עַד אֲשֶׁר־יִרְאֶה בְצָרָיו׃	

4 *Ortum eſt.* Siue neutraliter ſiue actiuè ſumere placeat verbum זרח, eodem redibit ſenſus. Quanquam vtrouis modo accipias, duplicem adhuc ſenſum verba admittũt: vel quod immunes ſeruet Deus iuſtos à communibus miſeriis, ac ſi tenebris occupãtibus totã terram, Sol luceret in aliquo angulo: vel quod Deus ſerenitatem reſtituat ſeruis ſuis, quanuis ad tẽpus eorum animos triſtitia obnubilet, ſicuti dies nocti ſuccedit. Si probetur poſterior hæc expoſitio, per *tenebras* vel tempus nubilum ac pluuioſum, afflictiones intelligit Propheta, quibus ſeruos ſuos exercet Deus ad patientiam. Quanquam aptior videtur altera ſententia, nempe toto mundo in malis demerſo, lucere Dei gratiam ſuper fideles, vt ſentiant Deo propitio, bene ac fœliciter ſibi eſſe. Hoc modo rectè diſtinguitur eorum conditio à communi hominum ſorte. Nam improbi quanuis proſperis rebus exultent, quia tamen non guſtãt paternum Dei amorem, cœcutiũt in luce: rebus autem aduerſis, in tenebras mortales merguntur. certè nunquam illis eſt ſerena tranquillitas. Pij autem, quibus ſemper lucet Dei gratia, quanuis obnoxij ſint communibus miſeriis, nunquam tamen tenebris obruuntur: ideo non abs re dicitur, orni lumen in tenebris. Cęterùm ſi actiuè ſumamus verbum זרח, melius vno tenore fluet verborum ſyntaxis. Certè mihi dubium non eſt quin Deũ his elogiis inſigniat Propheta, *clemens, miſericors, & iuſtus.* Itaque ſi in neutro genere legamus, exortum eſt lumen, poſterius membrum erit cauſæ redditio. Nam quod exponunt nonnulli, iuſtos & humanos non obtenebrare mundum, vt faciunt improbi & ſcelesti: neque ex luce dare fumum, ſed ex fumo lucem: nimis detorquent Prophetæ verba.

5 *Bonus vir.* Hæc interpretatio communi ferè conſenſu recepta eſt. Quanquam ego in alteram magis inclino, bene fore humanis & liberalibus: quia ſic melius texetur Prophetæ oratio. Propoſitum enim eſt oſtendere longè falli profanos homines dũ prauis & illicitis artibus ad fœlicitatem aſpirant: quia ſola Dei gratia fons & cauſa ſit bonorum omnium. Atque hoc modo ſubaudiendum erit relatiuum. Falli ergo admonet qui maligna tenacitate ſeuíſque exactionibus diteſcere properant: quia fideles humanitate & beneficentia Dei gratiã velut canali ad ſe eliciũt. Nam טוב in genere maſculino ſæpe neutraliter capitur. *Mutuo dare* ponit tanquam miſericordiæ fructũ. Nã & fœnerator dat mutuò, ſed vt miſeros, fallaci iuuandi prætextu, exugat. Proſperum ergo ſucceſſum promittit Deus verè liberalibus, qui miſericordia adducti, pauperibus ſuccurrunt, non autem vt tendãt retia. דברים in fine verſus pro negotiis accipio: ſicuti & Dauid Kimhi, qui fideliſſimus eſt inter Rabbinos. Nã de ſermone hoc prædicari, nimis eſſet frigidũ, & ſimplicius loquutus eſſet Propheta. Hoc autẽ optimè cõuenit, iuſtos ſua negotia ratione & iudicio metiri, vt in re domeſtica neq; prodigi ſint, neq; ſordidi, vel nimiũ tenaces, ſed ſine luxuria modũ teneãt. Deinde vt cõtrahẽdo, ęquitatis regulã ſẽper obſeruent.

6 *Certè in æternum.* Poteſt etiam cauſalis particula in genuino ſuo ſenſu accipi, præſertim ſi in ſuperiore verſu legere placeat, Bene erit viro. proſperitatem enim illam de qua loquutus eſt expreſſius deſignat, quòd ſcilicet Deus miſericordes & humanos ſuſtinet, ne agitentur inter mundi cõuerſiones. Deinde quòd eorum integritatem lucere facit, & ab iniuſtis calumniis vindicat. Dicuntur autem *non labaſcere*: quia etſi obnoxij ſunt communibus incommodis, ſępe etiam videntur malorum oneri ſuccumbere, manent tamen intus in ſuo gradu, & victrice patientia ſuperant res omnes aduerſas. Iam quanuis Deus aſſertor ſit iuſtitiæ ipſorum, non effugiunt tamen improborum calumnias: ſed ſatis eſt coram Deo & Angelis totóque piorum theatro benedictam eſſe eorum memoriam.

7 *Ab auditu malo.* Poſſet videri confirmatio ſuperioris ſententiæ: ac ſi dixiſſet Propheta iuſtos à ſiniſtra fama, quã ſibi reprobi culpa ſua & vitiis cõtrahũt, eſſe immunes. Verùm ego potius intelligo, iuſtos non eſſe incredulis ſimiles, qui ad minimas quaſque rumoris auras trepidant: ſed quicquid periculorum nuntietur, placidos & quietos inniti paternæ Dei prouidẽtiæ. Vnde enim continua incredulis fluctuatio, niſi quòd Deo in cęlis otium agente, fortunam ludos ſuos in terra agere putant? Ergo non mirum eſt ad ſtrepitum folij cadentis percelli & concidere. Tali inquietudine fideles eximit Propheta, quia non pendẽt ex rumoribus, neq; metu impediuntur quin ſemper Deum inuocent. Verũ quidem eſt, metuere quoq; Dei filios ſiquid impendet diſcriminis: quia ſi nulla eos malorum cura tangeret, ſtuporis eſſet, non conſtantiæ ſecuritas, ſed dum agnoſcunt Deum vitæ ſuæ cuſtodem. quanuis ſollicitudine & metu non ſint exuti, in ſuo tamẽ curſu pergẽdo, ſalutem ſuã Deo cõmendant, cuius arbitrio libenter ſe permittunt. Hæc iuſtorũ eſt magnanimitas, qua formidoloſos rumores, eos cõtemnere dicit Propheta. Porrò eius fulturã prudẽter in Domino ſtatuit: quia quũ innumerę mortes à dextris & ſiniſtris nos obſideãt, ſtatim deſperatione obrui neceſſe erit, niſi ſuccurrat hęc fiducia, nos ſub Dei cuſtodia tutos eſſe. Recta igitur ſtabilitas eſt qualẽ definit Propheta, nẽpe ſi in Deo cõfidimus. Nam quòd ſe vana ſecuritate inebriãt profani homines, eo magis in ſe prouocant Dei fulmina: quia obliuiſcuntur quàm fragilis ſit humanæ vitæ conditio, ſuáque ſuperbia ſtolidè ſe aduerſus Deũ efferunt. Itaque quum dixerint Pax & ſecuritas, repentinus ſuperueniet interitus. (1.Theſ. 5. a.3.) Fideles autem ſic terret vel ſollicitat malorũ ſenſus, vt tamen non labefactet eorum animos: quia fidem non excutit, qua ſola fortes ſunt ac firmi. In ſumma, neq; ferrei ſunt neq; ſtipites, ſed fiducia quam in Deo locant, ſupra omnes anxietates ſe attollunt. Hoc modo mentes

retinent

retinent pacatas & compoſitas, donec veniat maturum vltionis tempus contra reprobos.

9 *Diſperſit dedit pauperibus, iuſtitia eius perſtat in ſeculum: cornu eius exaltabitur in gloria.*	9 פזרי נתן לאביונים צדקתו עמדת לעד קרנו תרום בכבוד:
10 *Impius videbit & iraſcetur, dentibus ſuis fremet & tabeſcet, deſiderium impiorum peribit.*	10 רשע יראה וכעס שניו יחרק ונמס תאות רשעים תאבד:

9 *Diſperſit.* Rurſum aſſirmat fructu & mercede ſuæ liberationis nunquam fraudari iuſtos. Ac primò quidem ſpargendi verbo ſignificat Propheta, non tenuiter eos & malignè erogare pauxillum aliquid, quemadmodum multi exigua ſtipe defungi volunt erga pauperes: ſed copioſè largiri, quantum ſcilicet poſtulat vſus, & patitur eorum facultas, fieri enim poterit vt liberali animo non ſuppetat rerum abundantia. Sed tantum ſignificat Propheta, reſtrictos non eſſe iuſtos, quin parati ſint ad ſpargendum. Deinde ſimul addit *pauperibus eos largiri*, ſignificans non temere ſua proiicere, ſed adhibere prudentiam & delectum, vt neceſſitati ſubueniant. Scimus à mundo ſæpe laudari ſuperuacuos & ſuperfluos ſumptus, qui fiũt vanæ oſtentationis cauſa. itaque centuplo plus bonorum dilapidat luxus, vel ambitio, quàm moderata liberalitas diſpenſet. Propheta autem beneficentiæ laudem non in promiſcua largitione ſitam eſſe docet, ſed vbi pauperum inopiæ ſuccurritur, & conſumitur pecunia in rectos vſus ac legitimos. Citatur hic locus à Paulo 2. ad Corinth. capite 9. c. 9. vbi admonet Deo promptum eſſe vt nobis copiam ſuppeditet, vnde fluat æquali curſu liberalitas: quod optimè cum mẽte Prophetæ quadrat. Quod poſtea ſequitur, *iuſtitiam* talis viri *manere perpetuò*, bifariam poteſt accipi. Quia enim virtutis nomen non meretur impetus ille ambitionis, qui profanos homines ad diſſipandum incitat, non malè conueniet continuum tenorem laudari à Propheta: ſicuti prius dixit iuſtos metiri ſuas rationes in iudicio. Siquis tamen iuſtitiæ fructum interpretari malit, libenter aſſentiar. Et certè videtur eſſe eiuſdem, quam nuper vidimus, ſententiæ repetitio. Poſtea oſtendit Propheta quomodo iuſtitiæ ſuæ laudem beneficiis Deus aſſerat, ac mercede non fruſtretur: quia ſcilicet *cornu eorum*, hoc eſt robur, vel proſperum ſtatum, magis ac magis attollit.

10 *Impius videbit.* Sequitur antitheſis qualem vidimus Pſal. 2. a. 5. quæ magis illuſtrat Dei gratiam erga fideles. Intelligit autem Propheta, quanuis procul omnem pietatis ſenſum à ſe reiiciant impij, ne Deum exiſtiment rebus humanis præeſſe: ſenſuros tamen, velint nolint, iuſtos non fruſtra ſe addicere Dei imperio ad colendam humanitatem. Quantumuis ergo ſe obdurant, mercedem quam rependit Deus filiis ſuis, manifeſtam illis fore dicit, quæ ad ſtridorem dentium cogat, & lenta inuidiæ tabe ipſos conficiat. Tandem addit *impios fruſtratum iri ſuis cupiditatibus.* Nam quum ſint inexplebiles, & hoc vel illud ſubinde appetant, non minus tamen audax eſt eorum confidentia, quàm effrænis cupiditas. ita fit vt totum mundum ſtulta ſpe haurire non dubitent. Atqui docet Propheta ereptum illis iri à Deo quod putabant in manu ſua eſſe, vt inanes & famelici ſemper diſcedant.

ARGVMENTVM PSALMI CXIII.

In hoc etiam Pſalmo materia laudandi Dei nobis ex eius prouidentia ſuggeritur: quòd quum cælos omnes celſitudine ſua longè ſuperet, oculos tamen in terrã demittere ad curandũ humanum genus dignetur. Porrò quia varietas quæ cernitur in terris, pleroſque perturbat, diſertè Propheta in ſubitis conuerſionibus, quæ præter ſpem accidunt, conſiderandam admonet Dei prouidentiam: ne dubitemus omnia eius nutu & arbitrio gubernari.

Pſal. CXIII.

1 *HAlelu-Iah Laudate ſerui Iehouæ, laudate nomen Iehouæ.*	1 הללויה הללו עבדי יהוה הללו את־שם יהוה:
2 *Sit nomen Iehouæ benedictum ex nunc & vſque in ſeculum.*	2 יהי שם יהוה מברך מעתה ועד־עולם:
3 *Ab ortu ſolis vſque ad eius occaſum laudabile nomen Iehouæ.*	3 ממזרח־שמש עד־מבואו מהלל שם יהוה:
4 *Excelſus ſupra omnes gentes Iehoua, ſupra cælos gloria eius.*	4 רם על־כל־גוים יהוה על־השמים כבודו:

1 *Laudate ſerui.* Quãquam Pſalmus argumentũ continet cunctis mortalibus cõmune, peculiariter tamẽ fideles alloquitur Propheta: quia ſoli ſpiritualibus oculis præditi ſunt ad cernendam Dei manũ. Nec ſuperuacua eſt duplicatio, ſi expẽdimus quàm frigidi ſint ac pigri homines in hoc pietatis exercitio. Fatemur quidẽ omnes nos ad celebrãdũ Dei nomẽ creatos eſſe, ſed interim iacet inter nos eius gloria. Ideóq; meritò corrigitur tã praua ſegnities: & eadem opera nos ſtimulat Propheta ad infatigabile ſtudiũ laudãdi Dei. Ergo repetita exhortatio tam

ad perſeuerantiam quàm ad ardorem referri debet. Siquis per ſeruos Dei malit Leuitas intelligere, quibus ſub Lege erant mandatæ partes canendi Deo, non admodũ repugno: modò ne excludat reliquos fideles, quibus olim Deus præfecit Leuitas duces ac magiſtros, vt ſine exceptione celebraretur à populo ſuo. Nec certè alia ratione, vbi de laudibus Dei agitur, nominatim Leuitas Spiritus compellat, niſi vt ſuo exẽplo præeant aliis, totáque Eccleſia ſancto concentu reſpondeat. Nunc verò quum regale ſimus Sacerdotiũ, & Zacharias teſtetur contemptiſſimos ex plebe quoſque ſub regno Chriſti fore Leuitas, non dubiũ eſt quin præteritis incredulis, qui muti ſunt, nos ad cultum hunc Deo præſtandum communiter Propheta inuitet.

1. Per. 2. b. 9.
Zac. 14. d. 21.

2 *Sit nomen.* Confirmat Propheta quod nuper attigi, continuandas eſſe toto vitæ curſu Dei laudes. Nam ſi ſeculis omnibus laudabile eſt Dei nomẽ, ſaltẽ tam breui tẽporis ſpatio, quo in mundo peregrinamur, ſollicitè curãdum eſt vt nobis mortuis vigeat eius memoria. Proximo verſu gloriã nominis Dei in omnes terræ plagas extẽdit: vnde ſequitur, minimè excuſabilem eſſe noſtram ignauiã, niſi mutuò inter nos reſonemus eius laudes. Etſi autẽ ſub Lege nõ alibi quàm in Iudæa rite celebrari potuit Deus, quia nõniſi electo populo innotuerat, digna tamen fuerunt eius opera totius mundi præconiis quę fuerũt cunctis Gentibus patefacta. Eodẽ etiã ſpectat quod ſequitur de *celſitudine* glorię Dei. quid enim magis indignũ, quã nos in ea extollẽda parcos eſſe ac tardos, quũ in ſui admirationẽ ſurſum rapere debeat cunctas mentes? Non fruſtra igitur tantopere extollit Dei nomẽ Propheta, ſed vt ſciamus nõ eſſe locũ deſidię, & ſacrilegum eſſe ſilentium niſi ad ipſum laudibus celebrandũ ſupra vires enitimur, ita vt affectus noſter quodãmodo cælos trãſcendat. Quòd *excelſum* dicit eſſe *ſupra omnes gentes*, ſubeſt tacita exprobratio ad damnãdum electi populi torporem. nam quid magis abſurdũ, quàm oculatos gloriæ Dei teſtes ceſſare ab eius laudibus, quæ inter cęcos quoq; refulgẽt? Quãuis enim ſolos Iudęos Deus cęleſtis doctrinæ luce tũc dignatus eſſet, nunquã tamen deſtitui voluit teſtimonio, quẽadmodũ dicit Paulus in Actis, & ad Rom. cap. 1. c. 20. Cæterũ hęc ſublimitas promulgato Euangelio melius perſpecta fuit, quia tunc demũ ſub eius imperium collectus eſt orbis.

Act. 14. c. 17.

5 *Quis ſicut Iehoua Deus noſter, ſe exaltans ad habitandum,*	5 מִי כַּיהוָֹה אֱלֹהֵנוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת׃
6 *Se humilians ad videndum in cælis & in terra?*	6 הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ׃
7 *Attollens è puluere inopem, è ſtercoribus erigit miſerum:*	7 מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן׃
8 *Ut collocet eum cũ Principibus, cum Principibus populi ſui:*	8 לְהוֹשִׁיבִי עִם־נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ׃
9 *Habitare faciens ſterilem in familia, matrem filiorum lætantem Halelu-Iah.*	9 מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ׃

5 *Quis ſicut.* Hîc Propheta altitudinem gloriæ & potentiæ Dei cum immenſa bonitate comparans, hinc laudes eius amplificat. non quòd Dei bonitas ab eius gloria ſeparari queat: ſed diſtinctio hæc ponitur hominum reſpectu, quibus per ſe formidabilis eſſet Dei maieſtas, niſi comiter ſe demittens, amabili dulcedine nos alliceret. Summa igitur eſt, quãuis Deus ſupra cęlos habitans, tanto interuallo à nobis diſtet, non tamen obſtare hãc altitudinem quin ſe nobis propinquum exhibeat, & familiariter ſalutẽ noſtram curet. Ac Propheta Deũ ſupra cælos excelſum eſſe dicens, nõ ſolùm erga homines eius miſericordiã commẽdat, quorum vilis eſt & abiecta conditio: ſed admonet, ipſum cęleſtes quoque Angelos poſſe ſuo iure deſpicere, niſi quòd paterno amore adductus, ad eos ſua cura amplexandos deſcendit. Quòd ſi Angelorum cauſa ſe humiliat, quid de hominibus dicendum, qui in terris reptando, ſimul etiam innumeris ſordibus tenentur impliciti? Siquis roget annon impleat Deus cælũ & terram: facilis ſolutio eſt, nihil aliud tradi Prophetæ verbis, quàm ipſum poſſe pedibus calcare nobiliſſimas creaturas, imò propter longam diſtantiam poſſe eas negligere. In ſumma, dicendum eſt, non fieri noſtra propinquitate vt curam noſtri Deus gerat, ſed quia vltrò ſe demittit.

7 *Attollens.* Hîc Propheta in variis conuerſionibus quæ ſortuitò credũtur accidere, prouidentiã Dei celebrat. Quòd ergo pręter noſtrã opinionẽ res mutãtur, hoc pẽdere dicit ab vnius Dei arbitrio. Nam ſi idem & æquabilis eſſet curſus, iactarent omnes, naturam naturã, nunc viciſſitudo admonet dominari arcanũ Dei conſilium. Atqui rebus inſperatis attoniti, transferimus imaginationes noſtras ad Fortunam. Quia ergo omni ex parte maligni ſumus, Propheta in rebus inſolitis iubet nos Dei prouidentiã mirari. Nam quũ vel bubulci, vel aliis deſpectiſſimi homines ad ſumma imperia emerſerint, tã inopinata nouitate ſenſus noſtros melius expergefieri æquum eſt. Nunc tenemus Prophetæ conſilium. Nam poterat (ſicut aliis locis) proponere cæli & terræ architecturam: ſed quia in ordinario naturæ curſu cæcutiunt mentes noſtræ,

ſtræ,dicit in operibus inſolitis magis conſpicuam eſſe Dei manum.Miraculum etiam amplificat,quum dicit obſcuros & ſordidos homines non ſolùm ad quemlibet principatum euehi, ſed vt in ſacro populo emineant:quod maius eſt quàm dominari in aliis terræ partibus.Status enim Eccleſiæ,præcipuum eſt & maximè ſpecioſum theatrum,vbi Deus admirabilis ſuæ potentiæ,ſapientiæ & iuſtitiæ documenta profert ac explicat.

9 *Habitare faciens.* Aliud commemorat Dei opus, quod etſi non videtur tam memorabile,non minus tamen afficit ſenſus noſtros.Nam ſi mulier quæ diu fuit ſterilis,repente concipiat numeroſam ſobolem,mirari cogimur, licet in quotidianis Dei operibus ſimus ſtupidi. הבית non ſimpliciter pro ædificio capitur,ſed pro ipſa familia,continens pro contento,ſicuti Græci οἶκον,Latini domum appellant.Senſus ergo eſt,quæ prius ſolitaria fuerat mulier, donari fœcunditate,vt domum liberis impleat.*Lætitiam* verò matribus tribuit, quia licet ad expetendas diuitias,vel honores,vel delicias,vel quælibet commoda, propendeant omnium animi,ſoboles tamen aliis omnibus præfertur. Quum ergo Deus non modò conſuetum naturæ ordinem gubernet,ſed mutet etiam rerum vices,in ſublime euehens qui iacebant contempti, & mulieres ſteriles fœcundans:niſi ad conſiderandam eius manum attenti ſumus,bis damnabilis eſt ſtupor noſter.

ARGVMENTVM PSALMI CXIIII.

Breuis eſt redemptionis deſcriptio, qua Deus populum ſuum ex Ægypto in promiſſam hæreditatem deducens memorabile ſeculis omnibus virtutis & gratiæ ſuæ ſpecimen edidit. Finis autē eſt,vt filij Abrahæ Deo ſe totos addicant,qui gratuita adoptione eos complexus,ſibi in ſacrum & peculiarem populum eſſe voluit.

Pſal. CXIIII.

1 *QVum egreſſus eſt Iſrael ex Ægypto,domus Iacob è populo barbaro:*	1 בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז׃
2 *Fuit Iehuda in ſanctificationē eius, Iſrael dominia eius.*	2 הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו׃
3 *Mare vidit & fugit,Iordanis conuerſus eſt retrorſum.*	3 הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר׃
4 *Montes exultauerunt vt arietes, colles ſicut agni ouium.*	4 הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן׃

1 *Quum egreſſus eſt.* Quum exitus ille tam præclarum erga filios Abrahæ amoris Dei pignus & ſignum fuerit,non mirum eſt toties reuocari in memoriam. Initio autem admonet Propheta , non eſſe amplius ſui iuris populum quem ſibi Deus tam pretioſè acquiſiuit. Nam quod nonnulli interpretantur, tribum Iehuda fuiſſe tunc ſanctificatam Deo,ſecundum illud, Vos eſtis gens ſancta,& regnū ſacerdotale:mihi à mente Prophetæ videtur remotū. Et quod continuò pòſt additur,dubitationem eximit,Iſraelem tunc fuiſſe Dei imperio addictū. Nam eiuſdem ſententiæ ſub diuerſis verbis repetitio eſt:ac tribus quidem Iehuda propter excellentiam primatus reliquo populo prę́fertur.Quanquam minimè dubium eſt quin idem elogium quo ſpecialiter ornatur,ad totum populi corpus pertineat.Porrò dicitur ſanctificari Deus hominum reſpectu:quia in ſe neque creſcit,neque minuitur. Et dicitur *Iehuda* fuiſſe *in eius ſanctitatem,Iſrael in dominium*,quia tūc ſancta eius maieſtas, quæ prius obſcura fuerat,in ſui reuerentiam traxit quicunque tam incredibilis potentiæ fuerunt teſtes. Quòd ſi Deus populum ſuum redimendo,regnum ſibi erexit , & venerationem peperit ſacro ſuo nomini, excuſabilis non eſt populi ignauia,niſi ſe in continua tanti beneficij meditatione exerceat. Exod. 19. a.6. 1.Pet.2.b.9.

3 *Mare vidit.* Non proſequitur quæcunque tunc edita fuerunt miracula, ſed ſummatim attingit,Mare,licèt mortuum ſit elementum, & ſenſu careat,metu tamen potentiæ Dei fuiſſe conterritum:idem feciſſe *Iordanem*,& *montes* ipſos *exultaſſe*. Quanquam autem poeticè deſcribit Propheta Maris & Iordanis receſſum, verba tamen rei modū non excedunt:ac Mare quidem opifici ſuo tale præſtans obſequium,ſanctificauit eius nomen : Iordanis ſua ſubiectione ornauit eius imperium : montes contremiſcendo teſtati ſunt quàm ſacra ſibi eius eſſet illius maieſtas. Sed non magis propoſitum eſt celebrare Dei potentiam, quàm paternam curam & ſtudium ſeruandæ Eccleſiæ. Ideóque prudenter Iſraelem à Mari,Iordane & montibus ſeparat:ſicuti diuerſa fuit ratio electi populi & mortuorum elementorum.

5 *Quid tibi Mare quòd fugiſti? Iordanis, quòd conuerſus es retrorſum?*	5 מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר׃
6 *Montes exultaſtis vt arietes,colles ſicut agni ouium.*	6 הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן׃

7 *A facie Domini contremiſce terra, à facie Dei Iacob:*

8 *Qui conuertit rupem in ſtagna aquarum, ſilicem in fontem aquarum.*

7 מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב׃

8 הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָיִם׃

5 *Quid tibi mare.* Propheta hîc populariter Mare, Iordanẽ, & montes interrogat, ſicuti nuper ſenſum & reuerentiã potentiæ Dei illis tribuit. Atque his figuris acrius coarguit hominũ ſtuporẽ, niſi intelligentiã qua præditi ſunt, ad cõſideranda Dei opera applicẽt. Aſpectus etiam Maris de quo loquitur Propheta, ad damnandã eorũ cæcitatẽ ſatis ſupérq; valebit. Mare enim non potuit ſiccari, neq; fluuius Iordã retro curſum flectere, niſi arcano inſtinctu, vt Deus obſequium cogeret. Cæterùm quáquam ad mare, Iordanem & montes dirigitur ſermo, potius tamen nos cõpellat Propheta, vt quiſque noſtrũ in ſe deſcendẽs, ſedulò & attentè in hac cõſideratione inſiſtat. Ideo quoties occurrunt hæc verba, reſpondeat quiſque non poſſe aſcribi tantam mutationem naturæ & inferioribus cauſis, ſed hîc palàm fulgere Dei manum. Similitudo ab agnis & arietibus ſumpta, videtur quidem à rei magnitudine lõgiſſimè abeſſe: ſed cõſilium Prophetæ fuit rudiſſimè exprimere quàm incredibili modo ſuam illic virtutem Deus explicuerit. Nam quum in montibus quodammodo fundata ſit orbis ſtabilitas, quid cum arietibus vel agnis ſimile, vt huc & illuc ſaltãdo ſe agitẽt? Non ergo miraculum extenuat Propheta, ſed ſub craſſo genere dicendi, rudibus ingeniis melius inſculpit inopinata virtutis Dei ſigna.

7 *A facie Domini.* Vbi interrogãdo expergefecit hominũ ſenſus, reſponſionem ſubiicit: quam multi in perſona ipſius terræ accipiunt, quia ׳ affixum eſſe putãt verbi חולי, ac ſi diceret terra, Meũ eſt cõtremiſcere à facie Domini. Sed hoc commentũ ſtare nõ poteſt, quia mox ſubiicitur nomen terrę. Rectius igitur alij ׳ ſuperuacuũ eſſe docent, vt ſæpe aliàs: atque hũc eliciũt ſenſum, Terrã contremiſcere coram Domino ſuo æquũ eſt ac decet. Sed quia à plæriſq; non malè reſoluitur verbum חולי in modum imperandi, eos libenter ſequutus ſum. Probabile enim eſt, Prophetam rurſus ad terram verba facere, quo magis ad viuum afficiat hominum animos. Senſus tamen eodem redit, ac ſi dixiſſet, Agedum ſic fieri oportuit vt terra à conſpectu Regis ſuis cõtremiſceret. ponitur enim nomen ארון, quod dominũ vel herũ ſignificat. Poſtea tamẽ diſertè adiungit nomen *Dei Iacob*, quo fictitios omnes deos iubet procul faceſſere. Nam, vt propenſi ſunt homines ad fallacias, ſemper timendum eſt ne idola ſubſtituant in veri Dei locum. Tandem aliud miraculum recenſet, quo Deus poſt tranſitum populi rurſum in deſerto ſuam virtutem magnificè extulit. Hoc autẽ modo admonet non vno tantùm die apparuiſſe Dei gloriam in exitu populi, ſed continuo temporis ſucceſſu fuiſſe in aliis operibus conſpicuam, ſicuti quum ex arida *rupe* repente *fluuius emerſit*. Verum quidem eſt ſcaturire fontes ex rupibus & locis lapidoſis: ſed ex ſicca rupe aquam elicere, fuit certè præter naturæ ordinem. Porrò hîc ſubtiliter diſputandum non ſuſcipiam quomodo lapis in aquam fuerit conuerſus, & ſimplex eſt Prophetæ ſenſus. vbi prius ſiccitas erat ac durities, fluxiſſe aquas. Hinc tamen apparet quàm ridiculi ſint Sophiſtæ tranſſubſtantiationem fingendo, vbi Scriptura hoc vel illud conuerti dicit. neque enim ſubſtantia lapidis tunc mutata fuit in aquam, ſed mirabiliter aquas Deus creauit quæ ex arida rupe fluerent.

Exod. 17. b.6.

ARGVMENTVM PSALMI CXV.

Pſalmum hunc dictatum fuiſſe Eccleſiæ quum duriter afflicta eſſet, colligere promptũ eſt. Orant autem fideles, quanuis indigni ſint quos exaudiat Deus, ſe tamen liberari: ne ſacrum eius nomen ſannis & opprobriis Gentium ſubiaceat. Deinde collectis animis inſultant omnium vecordiæ qui idolis addicti ſunt: & ſancta iactantia ſuam fœlicitatem efferunt, quòd ſint à Deo cooptati: vnde etiam mutuò ſe ad gratitudinem hortantur. *Pſal. CXV.*

1 *NOn nobis Iehoua, non nobis: ſed nomini tuo da gloriam propter clemẽtiam tuam, propter veritatem tuam.*

2 *Vt quid dicẽt gentes, Vbi nunc Deus eorũ:*

3 *Atqui Deus noſter in cœlo, omnia quæ voluit fecit.*

1 לֹא לָנוּ יְהוָה לֹא־לָנוּ כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל־חַסְדְּךָ עַל־אֲמִתֶּךָ׃

2 לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם׃

3 וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה׃

1 *Non nobis.* Quanquam de authore Pſalmi certò non conſtat, neque etiam quando fuerit compoſitus, principium tamen hoc demonſtrat, fideles in rebus deploratis ad Deum confugere. Non exprimunt autem diſertis verbis quid velint, ſed obliquè inſinuant ſuam poſtulationem. Interea præfantur ſe non afferre in medium vlla merita, nec impetrandi fiduciam aliunde concipere, niſi quia ipſos liberãdo, *Deus gloriæ ſuæ conſulet:* quia res ſint inſeparabili nexu coniunctæ. Quanuis ergo repulſam mereantur, rogant tamen ne Deus nomen ſuum Gentium ludibriis proſtituat. Suis quidem miſeriis cupiunt ſolatium & opem afferri: ſed quia nihil in ſe dignum reperiunt Dei fauore, ipſum appellant gloriæ ſuæ vindicem. Atque hoc notatu

tatu dignum eſt, quamlibet indigni ſimus quos Deus reſpiciat, bene tamen ſperandum eſſe, quia nomen ſuũ glorificare vult nos ſeruando, quos ea lege adoptauit vt nũquam deſerat. Interea notandum, humilitatis & modeſtię cauſa non conqueri aperte de ſuis miſeriis, nec à ſalute ſua incipere, ſed potius à gloria Dei. Nam quum ipſa calamitas quædam eſſet ſpecies reiectionis, pudore confuſi, non audebant palàm petere à Domino quod optabant: ideóq; inſinuatione vſi ſunt, vt peccatoribus nihil gratiæ promeritis patrem ſe Deus præſtaret glorię ſuę intuitu. Quia autem non ſemel dictata fuit Eccleſię hęc precandi forma, quoties ad Deum accedimus, veniat nobis in mẽtem propria dignitate nos exuere, vt gratuita eius bonitas nos ad bene ſperandum animet. Imò hîc etiam, quum iuuari petimus, ſcopus nobis eſſe debet, vt illuſtret nomen Dei liberatio quam adepti erimus. Ac veriſimile eſt promiſſione admonitos ſic oraſſe. Dixerat enim Deus exilij tempore, Non propter vos, ſed propter me hoc faciam. Nunc Ieſa. 48 b. 11. agnoſcunt hoc ſibi vnicum eſſe aſylum, dum ſpes omnes aliæ deficiunt. Bis etiam hoc repetendo, melius oſtendunt quàm probè ſibi conſcij ſint ſuæ indignitatis: vt ſi contingat centies ſuas preces repudiari, litem mouere nequeant ſua cauſa.

2 *Vt quid dicent.* Nunc exprimunt quomodo Eccleſiam ſeruando, Deus vindex gloriæ ſuę ſit futurus: quia ſi illam exitio permittat, impiis Gentium inſultationibus obnoxium erit eius nomen. exertę enim ad maledicendum erunt linguę, nudatum eſſe potentia Deum Iſrael, qui ſuos clientes in vltima neceſſitate deſerat, nõ quòd tali admonitione indigeat ipſe, ſed potius Pſal. 69 b. 10. vt ad ſanctum illum zelum animos ſuos referant fideles, de quo alibi vidimus, Opprobria exprobrantium tibi, ceciderunt ſuper me. Neque enim rhetoricos colores perſuadendi cauſa fictè inducunt, ſed profitentur ſe ita ſolicitos eſſe de propria ſalute, vt pluris tamen æſtiment Dei gloriam, ſicuti meretur. Poſtea rationem aſſignant cur interſit Dei gloriæ ipſos ſeruari: quia ſcilicet fœdus pepigerat, quod impij iactaſſent abolitum eſſe & extinctum. Atque hoc modo & irritam Dei gratiam, & vanas promiſſiones eſſe dixiſſent. Deo itaque gratiam ſuam obiiciunt, deinde fidem, quarum vtranque manebant impiæ calumniæ, ſi populum quem æterno fœdere ſibi deuinxerat, & quẽ adoptauerat gratuita miſericordia, fruſtratus eſſet. Nunc quum nos quoque Deus Euangelij ſui participes faciens, in corpus filij ſui inſerere dignatus ſit, licebit idem in medium afferre.

3 *Atqui Deus noſter.* Iam fideles ſancta audacia ſe magis animant ad precandum: quia ſcimus irritas eſſe noſtras preces, ſi inter dubitationes fluctuamus. Si in eorum animos penetraſſet illa blaſphemia, futurum erat lethale vulnus. maturè igitur clypeum opponunt: atque ideo abrumpunt orationis filum. Mox ſuo loco ſecundum membrum tractabimus, vbi Gentium idolis prauíſque ſuperſtitionibus inſultant. nunc ſingula verba huius ſententiæ expendere operæpretium eſt. Deum in cælis locando, non includunt aliqua loci circumferentia, neq; cancellos circundant immenſę eius eſſentiæ: ſed negant finitam eſſe eius potentiam, vel alligatam humanis mediis: negant obnoxiam eſſe Fato vel Fortunæ: denique totum mundum ſubiiciũt eius imperio, vt ſuperior omnibus obſtaculis, liberè quicquid viſum eſt exequatur. Quod clarius exprimitur ſecundo membro, *Quæcunque vult facit.* Quomodo igitur in cælis Deus habitat? Quia ſubiectus eſt mundus eius arbitrio, vt nihil obſtare queat quo minus impleat quicquid decreuit. Eſt autẽ inſignis doctrina, Deum facere quęcunque vult, modò aptetur in verũ & legitimũ vſum. Hæc admoneo, ne curioſi vel proterui homines licentiam ſibi pro more arripiant transferendæ ſanę doctrinę in phrenetica deliria. Et plus ſatis quotidie perſpicimus in hac parte humani ingenij laſciuiam: quia plurimi de hoc myſterio, quod reuerenter in primis ſuſpicere decebat, ſine vllo pudore & modeſtia blaterant. Porrò vt ad nos redeat huius doctrinæ vtilitas, notare conuenit cur dicatur facere Deus quæcunque vult: nempe quòd Deo plena ſuppetat facultas ad tuendam Eccleſiæ ſuæ ſalutem: deinde quum omnes creaturas contineat ſub manu ſua, nullo obſtaculo prohiberi quominus ſua conſilia perficiat. Quanquam ergo vidẽt fideles prę cluſas ſibi eſſe omnes ſalutis vias, colligũt tamen animos: quia Deus non ſolùm omnibus impedimentis ſuperior eſt, ſed ipſis etiã vtitur ad viam ſibi ſternendã. Interea ſimul hoc tenere neceſſe eſt, fieri omnia ſolius Dei decreto, nihil autem fortuitò cõtingere. tantum de vſu doctrinę prę fari oportuit, vt ſe cohibeãt mẽtes noſtræ, nequid imaginentur indignũ Dei gloria, ſicut ſolent erratici ſpiritus. Sumpto illo principio, ne pudeat nos ingenuè fateri, Deum ſic æterno cõſilio moderari omnia vt nihil fiat niſi ipſo volẽte & ordinante, ideo appoſitè & ſcitè Auguſtinus hoc teſtimonio probat, non ſimplici Dei permiſſu accidere quæ videntur nobis abſurda, ſed nutu etiam & decreto. Nam ſi facit Deus noſter quęcunque vult, cur permitteret fieri quæ nõ vult? Cur diabolum & omnes impios ſibi repugnantes non coercet? Si medius fingitur inter actionem & paſſionem, vt toleret quæ fieri non vult: erit igitur otioſus in cęlo, vt Epicurei ſomniant. Quòd ſi fatemur Deum conſilio præditum eſſe, vt mundum, cuius eſt opifex, curet ac gubernet, nullámque negligat eius partem: inde ſequetur, quicquid fit, ipſo volente fieri. Qui obganniunt, Deum hoc modo fore malorum authorem, peruerſi ſunt dialectici. Nec verò ſi impuri ſunt canes, latratu ſuo efficient vt mentitus ſit Propheta, vel Deo eripiant mundi gubernationem. Si nihil fit niſi ex Dei conſilio & decreto, videtur peccata non reprobare. Atqui habet arcanas ſuas cauſas & nobis incognitas, cur fieri ve-

Ieſa. 5.f. 26. lit quod faciunt peruerſi homines, non tamen pro vitioſo eorum affectu. Voluit Deus Hieroſolymã excidi: volebat hoc idem Chaldęus, ſed alio modo. ac tametſi Babylonios ſępius appellet milites ſuos conductitios, dicat excitatos ſuo ſibilo, imò gladium manus ſuæ: nõ tamen propterea dicemus fuiſſe eius ſocios: quia longè diuerſum fuit conſilium, vt in excidio Hieroſolymæ refulgeat Dei iuſtitia, Chaldæos ſua libido, auaritia, & crudelitas meritò condemnet. Quanuis ergo fieri velit Deus quicquid fit in mundo, non tamen quicquã mali vult fieri: quia
Pſal. 36. a. 7. etſi incomprehenſibile nobis eſt eius conſilium, optima tamen ei ratio ſemper conſtat. Quòd ſi nobis ſufficit ſola eius voluntas, vt certò perſuaſi ſimus, quãuis iudicia eius ſint abyſſus profunda, illic tamen regnare ſummam iuſtitiam: hæc inſcitia longè doctior erit toto eorum acumine, qui opera eius captu ſuo metiri audent. Iam & hoc rurſus notandum eſt, ſi facit Deus quæcunque vult, ipſum fieri nolle quæcunque non fiunt. Quod in primis vtile cognitu eſt, ſæpe enim, quum ad Eccleſiæ afflictiones conniuet Deus ac quieſcit, quærimus cur ſinat eam tabeſcere, cui ſuccurrere in manu eius eſt. Auaritia, fraudes, perfidia, crudelitas, ambitio, ſuperbia, libidines, ebrietas, omne denique genus corruptelæ hodie graſſatur in mundo: quæ mox ceſſarent ſi Deo placeret adhibere remedium. Quare hoc nobis tolerantiæ frænum ſit, dum videtur torpere Deus, vel facultate deſtitui ad opem ferendam, nolle tam ſubito, quia moram & dilationem vtilem eſſe nouit: volentem certè ſua diſſimulatione ferre quæ momento corrigere poſſet, ſi liberet.

4 *Idola eorum, argẽtum & aurum, opus manuum hominum.*	4 עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃
5 *Os illis, & non loquentur: oculi illis, & non videbunt.*	5 פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃
6 *Aures illis & non audient: nares illis, & non olfacient.*	6 אוֹזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף־לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן׃
7 *Manus illis, & non palpabunt: pedes illis, & non ambulabunt: non clamabũt gutture ſuo.*	7 יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא־יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם׃
8 *Similes illis erunt qui faciunt ea: quiſquis confidit in ipſis.*	8 כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם׃

4 *Idola eorum.* Hæc antitheſis in hunc finem referri debet, vt melius ſpem ſuam confirment pij, qua recumbunt in vnum Deum: quia extra ipſum quicquid diuinitatis concipiunt hominum mentes, ſtultum eſt ac deluſorium figmentum. Nam certè totius mũdi errorem & inſaniam cognoſcere non parum prodeſt ad veræ pietatis confirmationem, dum ex altera parte occurrit Deus, quem certò ſcimus eſſe terræ & cæli opificem, nec fruſtra vel fortuitò à nobis coli. Porrò quo fortius retundat impiorum petulantiam, qui Deum cum electo populo ſuperbè deſpicere audebant, contemptim deridet fallaces eorum deos, primùm idola vocans, hoc eſt res nihili: deinde quia conflati ſint ex mortua materia, vigore & ſenſu carere arguens. Quid enim magis præpoſterum, quàm ab illis quicquam opis ſperare: quãdo neque materia, ex qua fabricantur, neque forma, quę accedit ex manu hominum, vllam in ſe cõtinent diuinitatis guttam, quæ reuerentiam illis conciliet? Interea tamen ſubindicat Propheta, pretiũ materiæ nihil dare præſtantiæ idolis, vt pluris fieri mereantur. Ideóque aduerſatiuè reſolui poteſt oratio: quanuis aurea ſint & argentea, non eſſe tamen deos, quia ſint opus manuum hominis. Nam ſi ſimpliciter materiam vilipendere propoſitum fuiſſet, potius vocaſſet lignum & lapidem: nunc verò auri tantùm & argenti meminit. Interea tamen Propheta nihil minus conſentaneum eſſe admonet, quàm homines vel eſſentiam, vel formam, vel honorem etiã Deo conferre, quando ipſi precariò euanidum ſpiritum trahunt. Vnde ſequitur, ſtultè gloriari Gentes deorum ſuorum auxilio, quibus originem dederunt. Nam vnde idolis principium, niſi ex hominum arbitrio? adeſt ad manum materia: liberum, eſſet nõ modo pateram aut vas aliud fingere ex auro vel argento, ſed matulam quoque: Deum fingere magis libet. Quid magis ridiculum quàm mortuæ maſſæ accedere nouam Deitatem? Satſe etiam addit Propheta, quanuis membra ſuis ſimulachris forment Gentes, non poſſe vel motum aliquem vel vſum dare. Eo itaque pręclarius ſecũ agi intelligunt fideles, quia indubiè ſtat verus & vnicus Deus ab eorum parte: quando conſtat Gentes omnes fruſtra ſuperbire vmbrarũ præſidio. Quanquã latius extendi debet hæc doctrina, quia inde generaliter colligimus, perperã Deũ quæri ſub externis figuris, quæ nihil ſimile vel affine habent cæleſti eius gloriæ. Niſi enim hęc ſentẽtia hodie tenetur, Gẽtibus in promptu fuiſſet exceptio, iniuſtè ſe dãnari: quia etſi idola ſibi in terris cõflabant, perſuaſi tamen erant Deũ in cælo eſſe. Neque enim Iouem putabant vel lapideũ eſſe, vel aureũ, vel fictilẽ, ſed repræſentari ſub his ſignis. Vnde enim loquutio illa, Supplicare ad deos, niſi

niſi quod ſimulachra putabant eſſe quaſi deorum perſonas: Non haberent, inquit Cicero, Siculi deos, ad quos precentur. Barbarè hoc diceret, niſi hæc infixa fuiſſet opinio vulgi animis, deorum cæleſtium figuras ſibi ante oculos verſari in ære, vel argento, vel marmore. Sed quia deos ſibi propiores putabant, quum ad ſimulachra accederent, merito delirium hoc exagitat Propheta quòd deitatem includant corruptibilibus ſignis: quia à natura Dei alienum eſt, ſub lapide, fruſto marmoris, vel ligno & trunco, vel ære, vel argento habitare. Et hac ratione vocat Habacuc magiſterium falſitatis, craſſam illam colendi Dei formam. Notanda præterea eſt illa inſectatio, *Os illis, & non loquentur*. Cur enim ad Deum confugimus, niſi quia vita noſtra ab eo pendet, in eius manu eſt ſalus noſtra, penes eum reſidet bonorum omnium copia & iuuandi facultas? Quid ergo abſurdius quàm à ſimulachris petere quod illis deeſt, quum & motu & ſenſu careant? Hab. 2.d. 18.

8 *Similes illis.* Multis videtur eſſe imprecatio: itaque futurum tempus optandi modo vertunt, Similes fiant. Sed non minus rectè conuenit ſubſannatio ſi affirmet Propheta idololatras non minus eſſe ſtupidos quàm ſi trunci eſſent vel lapides. Merito autem tam acriter inuehitur in homines naturaliter ratione præditos, quod ſeipſos abdicent omni ratione & iudicio, ſenſúque communi priuent. Nam qui à rebus mortuis vitam petunt, nónne quantum in ſe eſt extinguunt omne rationis lumen? Summa eſt, ſi qua eſſet gutta ſanæ mentis, non tribuerent operibus manuum ſuarum deitatem, quibus ſenſum dare nequeunt. Et certe hoc vnum ſufficit ad tollendum ignorantiæ prætextum, quod præter naturæ rationem falſos deos ſibi fabricant. Vnde ſequitur, ſponte claudere oculos, obducere ſibi tenebras, ſéque obſtupefacere: quæ voluntaria cæcitas eos prorſus inexcuſabiles reddit: nec obtendere liceat, errorem à pio zelo profectum eſſe. Nec mihi dubium eſt quin Propheta titulum ac colorem ignorantiæ diſcutere voluerit: quia ſponte obruteſcunt homines. *Quiſquis confidit.* Hinc clarius patet cur tantopere abominetur Deus ſimulachra: quia ſcilicet ferre nequit cultum ſibi ereptum ad ea transferri. Nihil Deo magis proprium, quàm vt mundus agnoſcat eum eſſe vnicum ſalutis authorem: quicquid opus eſt, petat ab eo ſolo & expectet. Ideóque ſpoliatur debito cultu, & quaſi in nihilum redigitur eius maieſtas, quoties alibi locatur fiducia. Sacrilegium hoc Propheta accuſat, ſicuti etiam multis locis zelotypiæ confertur Dei indignatio, quoties videt idola & com- Exo.34.b.
mentitios deos ſuis ſpoliis ornari. Siquis ſtatuam fingat ex marmore, vel ligno, vel ære, ſi con 14.
ſtet ex auro, vel argento, non eſſet hoc per ſe tam execrabile: ſed vbi Deum ſuis figmentis ten Deut.5.a.
tant affigere, & quaſi ipſum elicere è cælo, in eius locum ſubſtituitur mera falſitas. Verum qui- 9.
dem eſt falſificari (vt ita loquar) Dei gloriam, ſimul ac induitur forma corruptibili (Cui ſimi- Ieſa 40.f.
lem me feciſtis? clamat per Ieſaiam, & plena eſt Scriptura talibus teſtimoniis) duplicatur ta- 25. & 46.
men contumelia vbi eius virtus, gratia, & poteſtas in idolis incluſa creditur. Quanquam mor- b.5.
bi ſunt ferè inſeparabiles, idolis alligare ſuam fiduciam poſtquam fabricata fuerint. Vnde enim tam cupide appetit mundus lapideos vel ligneos deos, vel fictiles, vel ex quauis terrena materia: niſi quia Deum imaginantur à ſe remotum, donec aliquo vinculo conſtrictum teneant? Quia igitur nolunt Deum ſpiritualiter quærere, detractum ex ſuo ſolio, mortuis elementis ſubiiciunt. Hinc fit vt preces dirigant ad ſimulachra, quia in illis putant propinquas ſibi eſſe Dei aures, oculos etiam, & manus. Dixi, vix poſſe duo hæc vitia disiungi, quin diuinum numen idolis arrogent quicunque ea fabricando, Dei veritatem conuertunt in mendacium. Prophetæ tamen conſilium fuit, vt nuper admonui, præcipuum ſacrilegium damnare: & quod maxime deteſtabile eſt, quum dicit idolis *confidere* incredulos.

9 *Iſrael confide in Iehoua, auxilium eorum, & clypeus eorum ipſe.*	9 יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃
10 *Domus Aaron confidite in Iehoua, auxilium eorum & clypeus eorum ipſe.*	10 בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃
11 *Qui timetis Iehouam confidite in Iehoua auxilium eorum & clypeus eorum ipſe.*	11 יִרְאֵי יְהוָה בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃
12 *Iehoua recordatus eſt noſtri, benedicet, benedicet domui Iſrael, benedicet domui Aaron.*	12 יְהוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית אַהֲרֹן׃
13 *Benedicet timentibus Iehouam, paruulis ſimul cum magnis.*	13 יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהוָה הַקְּטַנִּים עִם־הַגְּדֹלִים׃
14 *Adiiciet Iehoua ſuper vos, ſuper vos, & ſuper filios veſtros.*	14 יֹסֵף יְהוָה עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם׃
15 *Benedicti vos à Iehoua qui fecit cælum & terram.*	15 בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

9 *Iſrael confide.* Iterum ad illud doctrinæ caput reuertitur Propheta, non eſſe timendum veri Dei cultoribus, ne ipſos in neceſſitate deſerat vel fruſtretur: quia tam propenſus eſt ad curandam eorum ſalutem quàm potentia inſtructus. Cæterùm primo loco hortatur Propheta totum Iſraelem in genere ad fidendum Deo: deinde nominatim compellat domum Aaron tertiò ponit timẽtes Deum. cuius ordinis optima eſt ratio: quia Deus promiſcuè adoptauerat
Act. 26.b. totum populum, omnibus etiam expoſita erat eius gratia, vt deberent communiter in eo ſpes
7. ſuas figere, quo ſenſu dicit Paulus duodecim tribus Iſrael expectare promiſſam redemptionẽ. Non abs re igitur Propheta totum Iſraelem initio complectitur. Rurſum tamen, quia peculiariter elegerat ſibi Deus Leuitas, præcipuè verò Sacerdotes ex domo Aaron, qui aliis præirẽt, eſſéntque religionis antiſtites, plus ab ipſis quàm reliquo vulgo requirit: nõ quòd ſpecialis ſalus illis promiſſa eſſet, ſed quia æquum erat viam aliis ipſos monſtrare, ſicuti aditus in Sanctuarium patebat: acſi diceret Propheta, Vos filij Aaron, quos Deus religionis magiſtros populo ſuo eſſe voluit, eſtote aliis exemplum fidei, quando ſingulari honore vos dignatus eſt, Sanctuarium ſuum vobis aperiens.

11 *Qui timetis Iehouam.* Non loquitur de alienigenis, vt falsò quidam putant, quaſi de Gentium vocatione eſſet vaticinium. quia enim filiis Iſrael & filiis Aaron eos adiungit, putant incircunciſos notari, qui nondum collecti erant in ouile. Sed eodem argumento colligere liceret Sacerdotes non eſſe ex genere Abrahæ, quia ſeorſum de illis facta eſt mentio. Quin potius ſubeſt correctio in his verbis, qua veros Dei cultores ab hypocritis, qui degeneres erant Abrahæ filij, diſcernit. Quoniam ergo multi carnales Abrahæ filij deſciuerant à fide patris, promiſſionem ad eos reſtringit Propheta, qui eam fide amplexi, ſyncerè Deum colebant. Atque ita nunc tenemus cur per tres iſtos gradus progreſſus fuerit: quemadmodum ſiquis hodie exhortationem dirigat, primò ad totum Eccleſiæ corpus, poſtea deſcendat ſpecialiter ad miniſtros & doctores, qui debent aliis eſſe anteſignani. Quia verò inani Eccleſiæ titulo fallaciter multi ſe venditant, ideóque cenſeri non merentur in germanis Dei filiis, diſtinctè nominat puros & non fucatos Dei cultores.

12 *Iehoua recordatus eſt.* Plerique verbum *benedicendi* in præterito tempore vertunt, acſi propoſita experientia temporum ſuperiorum fideles ad bene ſperandum incitet, hoc modo, Iam longo vſu didicimus quid valeat Dei noſtri fauor: quia non aliunde nobis & proſperitas, & bonorum omnium copia, & ſtabilis conditio. Sumit enim principium illud quod nobis omnibus perſuaſum eſſe debet, nos bene & fœliciter nunquã habere niſi quatenus Deus benedicit. Iam quia toties erepti fuerant Iſraelitæ ex multis periculis, toties in neceſſitate adiuti, tã liberaliter tractati, totidem erant clara gratiæ Dei erga ipſos documenta. Quia tamen nulla ratio cogit futurum in verbis tempus mutare, optimè etiam conueniet, fidelibus eandem promitti quam antè experti erant gratiam. ita ſenſus eſſet, Deus hactenus fœderis ſui memor, nos reſpexit: ergo eius benedictio, ſicuti cœpit, ad finem vſque in nos defluet. Eundem verò ordinem repetit, filiis Aaron ſuperiorem gradum tribuens in benedictione Dei, laruatos autem Iſraelitas ab ea excludens. Dicit *puſillos cum magnis*, hac circunſtantia magis commendãs paternam Dei indulgentiam: quia ne viliſſimos quidem & contemptiſſimos negligat, qui modò ex animo eius fidem implorant. Iam quum nulla ſit perſonarum acceptio apud Deum, ne ab acceſſu nos abſterreat ignobilis & abiecta noſtra conditio, quãdo tam comiter inuitat qui nullius videntur eſſe pretij. Repetitio etiam in verbo *benedicet*, aſſiduum gratiæ curſum deſignat. Si magis placeat tempus præteritum retinere, ſenſus erit, longa ſerie fluxiſſe Dei beneficentiã erga populum quæ certa eſſet perpetui amoris probatio. Et hunc ſenſum adiuuat proximus verſus, vbi Deum *multiplicaturum* dicit quæ hactenus beneficia contulerat. Quia enim fons eſt inexhauſtus Dei liberalitas, nunquã deſinit curſum ſuũ tenere, quandiu ſuæ ingratitudinis obſtaculo eam homines non arcent. Vnde ſequitur, ad poſteros quoque manare: quia Deus adoptionis ſuæ gratiam & fructum in mille generationes propagat.

15 *Benedicti vos.* Proximo verſu ſpem fecerat Propheta perpetuæ fœlicitatis: quia largiendo, nunquam areſcit immenſa Dei facultas, & locupletare nunquam deſinit quos ſemel fecit ſuæ beneficentiæ participes. Nunc confirmandæ huius doctrinæ cauſa filios Abrahæ commemorat ſelectos eſſe à reliquis Gentibus, vt hoc priuilegio freti, non dubitent totos ſe tam benigno & benefico patri addicere. Iam quia caro pro ſua tarditate non apprehendit Dei potentiam, cuius cognitio nos ſub Dei præſidio quietos & ſecuros continet: Propheta *cæli & terræ opificem* vocans, admonet minimè timendum eſſe ne ipſe vnus ad nos tuendos ſufficiat. Neque enim ſic creauit Deus cælum & terram, vt nunc ſedeat otioſus in cælo, ſed vt ſuo imperio moderetur quicquid ſemel condidit.

16 *Cæli cæli Iehouæ: at terram dedit filijs hominum.*

17 *Non mortui laudabunt* te *Deus, neque omnes qui deſcendunt in ſilentium.*

16 הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי־אָדָם׃

17 לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל־יֹרְדֵי דוּמָה׃

18 *Nos autem benedicimus Deo ex nunc & vſque in ſeculum. Halelu-Iah.*

18 ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

16 *Cæli cæli Iehouæ.* Hîc bonitatem Dei, paternúmque erga humanum genus amorem commendat Propheta, quòd, quum nulla re indigeat ipſe, mundum tamen cum ſuis opibus in vſum hominum condiderit. Quorſum enim tanta bonorum varietate (quæ vbique ſe ingerit oculis noſtris) referta eſt terra, niſi quia Deus, vt prouidus paterfamilias, neceſſitatibus noſtris conſuluit? Quotquot ergo commoditates hîc percipimus, totidem ſunt paternæ eius curæ teſtimonia. hoc Prophetæ conſiliū eſt, quod miror tam ſecurè à pleriſque interpretibus negligi. Summa eſt, Deum gloria ſua contentum, terram locupletaſſe copiis omnibus, nequid hominibus deeſſet. Deum autem omni terrena opulentia poſſe carere probat, quoniam inhabitat cælos. nam certè neque vinum, neque triticum illic naſcitur, neque alia vitæ ſubſidia. Vnde ſequitur, Deo non eſſe opus quicquam extra ſe quærere. atque huc ſpectat duplicatio, Cęli cęli Deo ſufficiunt: & quia nullis adminiculis indiget, ipſe ſibi eſt pro centum mundis. Reſtat igitur hoc ſecundum, quicquid eſt in mundo opulentiæ, clamare alta voce quàm beneficus pater ſit Deus erga homines. Quum verò de incomparabili iſta Dei bonitate concionatus eſſet Spiritus ſanctus, mirum eſt huius doctrinæ nullum fuiſſe guſtum. canebant ſub Papatu, ſicuti hodie faciunt, Pſalmum hunc in templis: ſed an centeſimus quiſque expendit, Deū, omnia nobis largiendo, nihil ſibi præter gratiarum actionem reſiduum facere? Neque in eo tantum ſe prodit mundi ingratitudo, ſed fœdius ad craſſam & nimis pudēdam blaſphemiam vulgo prorumpere auſi ſunt perditi nebulones, quibus hic verſus iocoſi dicterij loco fuit, quum Deum in cælo delectari dicerent, nec curare res humanas. Et quum Propheta hîc diſertè exprimat, Deo non alia in re vtilem eſſe mundum niſi vt paternę erga homines eius ſolicitudini ſeruiat, verba Prophetæ in ludibrium torſerunt porci iſti & canes, acſi propter longam diſtantiam homines non reſpiceret. Cogor hîc memorabilem hiſtoriam referre. Accidit nobis in diuerſorio quodam cœnantibus, vt profanus Dei contemptor ſermones noſtros de ſpe cæleſtis vitæ deridens, ſubinde ludibrium hoc euomeret, Cælum cæli Domino. illic repente correptus diris torminibus cœpit vociferari, O Deus, O Deus. atque vt erat patulo gutture, boatu ſuo replebat totum cœnaculum. Ego qui in eum ſeuerè excandueram, perrexi meo more, ſtomachosè denuntians vt tunc ſaltem ſentiret non impunè Deo illudi. Vnus ex conuiuis qui hodie adhuc ſuperſtes eſt, homo probus & religioſus, ſed tamen facetus, hac opportunitate in alium finem vſus eſt: Túnc Deum inuocas? an philoſophiæ tuæ oblitus es? cur non in ſuo cælo finis quieſcere? Et quoties ille tonabat O Deus, hic alter ſubſannans regerebat, Vbi nunc eſt illud tuum Cælum cæli Domino? Ac tunc quidem leuatus eſt: ſed quod reliquum fuit vitæ, in ſuis impuris ſordibus tranſegit.

17 *Non mortui, &c.* Hîc vltrà progreditur Propheta, Deúmque precatur vt hac ſaltem de cauſa Deus ſe placabilem exhibeat ſuæ Eccleſiæ, ne funditus intereat humanum genus: & ſint qui non modò fruantur eius beneficentia, ſed nomen etiam inuocent ac celebrent. Poſtquam enim peculiarem erga Iſraelitas Dei gratiam, & deinde beneficentiam qua proſequitur totū genus hominum laudauit Propheta: nunc ad Dei miſericordiam confugit, vt populi ſui peccatis ignoſcat. Sumit autem principium illud, Quum profanæ gentes ſe ingurgitent Dei beneficiis, ſolùm genus Abrahæ ad canendas eius laudes eſſe electum. acſi diceret, Domine quid fiet ſi nos perire ſinas, niſi vt nomen tuum nobiſcum extinctum ſepeliatur? Sed hîc exoritur quæſtio: quia videtur priuare ſenſu omnes mortuos atqui ſi animę ex corporum ergaſtulis egreſſę, ſunt ſuperſtites, alacrius tunc eas vigere certum eſt. vnde ſequitur, Deum à mortuis quoq; laudari. Adde quòd domicilium hominibus in terra aſſignans, ita ipſos à Deo ſeparat vt commu nem tātùm cum brutis animalibus relinquat vitam. Neque enim ſolis hominibus data eſt terra, ſed bobus quoque, porcis, & canibus, leonibus, & vrſis, imò & inſectis quibuſlibet. nulla enim muſca eſt, nullus pediculus cui domicilium nō præbeat terra. Primæ quæſtionis facilis eſt ſolutio: quia in terra ideo locati ſunt homines, vt vno quaſi ore inter ipſos Dei laudes perſonent. Ad hanc ſymphoniam reſpexit Propheta, ſicuti & Scriptura aliis pluribus locis, Non mo- Pſa. 18. c
riar, ſed viuam, & narrabo opera Domini. Dicebat etiam pius Rex Ezechias, Viuens viuens 17.
ipſe confitebitur tibi. Dicebat etiam Ionas è ventre ceti eiectus, Immolabo, & vota reddā Do- Ieſa. 38. d.
mino. Denique quia hic nobis viuendi finis eſt vt ſimus in terra præcones glorię Dei, non eſt 19.
autem talis inter mortuos communicatio & ſocietas, vt mutuò laudes Dei inter ſe concinant: Ionæ 2. d. 10.
meritò Propheta partes laudandi Dei mortuis adimit. Hinc & alterius quæſtionis pendet ſolutio dicit Propheta terram hominibus eſſe datam, nempe vbi ſe exerceant in Dei cultu, donec fruantur æterna ſua fœlicitate. Nam quum ad pecudes & feras perueniant terræ opes, præcipuè tamen in vſum hominum creatas eſſe omnia Spiritus pronuntiat, vt Deum inde Patrem agnoſcant. Concludit tandem Propheta, niſi Deus Eccleſiam conſeruet, inuerſum iri totum naturæ ordinem: qua irrita erit mundi creatio, niſi ſit aliquis populus qui Deum inuocet. Inde colligit, reliquias aliquas ſemper fore ſuperſtites. nec ſolùm promittit incolumem fore Eccleſiam, ſed qui in hunc modum ſeruati fuerint, eos ad gratitudinem hortatur: imò ſe omniū no-

mine ad canendas Dei laudes obſtringit.Nec verò de vnius tantùm ſeculi hominibus habetur ſermo, ſed de toto Eccleſiæ corpore, quod ideo propagat Deus per continuas ætatum ſeries,vt teſtes ſemper ac præcones habeat ſuæ iuſtitiæ,bonitatis,ac miſericordiæ.

ARGVMENTVM PSALMI CXVI.

Dauid ex ſummis periculis ereptus, quàm diros animi cruciatus & anxietates perpeſſus fuerit, deinde quàm mirabiliter à Deo ſeruatus fuerit,recitat. Nam ex ipſa deſperatione clarius enituit Dei virtus in reſtituenda ſalute:quia ſpes omnes præciſæ erant,niſi Deus illi opem tuliſſet. Hoc modo ſe ad gratias agendas incitat, & fatetur nullum aliud ſuppetere compenſationis genus pro innumeris beneficijs.

Pſal. CXVI.

1 *DIlexi,quia exaudiet Iehouah vocem precationis meæ.*	1 אָהַבְתִּי כִּי־יִשְׁמַע יְהֹוָה אֶת־ קוֹלִי תַּחֲנוּנָי׃
2 *Quia inclinauit aurem ſuam mihi, & in diebus meis inuocabo.*	2 כִּי־הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא׃
3 *Circundederunt me laquei mortis,& anguſtiæ ſepulchri inuenerunt me: tribulationem & dolorem inueni.*	3 אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי־מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא׃
4 *Et in nomine Iehouæ inuocabo, obſecro Iehouah,libera animam meam.*	4 וּבְשֵׁם־יְהֹוָה אֶקְרָא אָנָּה יְהֹוָה מַלְּטָה נַפְשִׁי׃

1 *Dilexi,quia &c.*Hîc ab initio Dauid teſtatur ſe dulcedine bonitatis Dei illectum,in ipſo vno quieſcere.Nam defectiua loquutio magis emphatica eſt, qua exprimit nuſquam ſibi vel gaudium eſſe vel quietem niſi in vno Deo.Scimus enim,donec ſibi Deus animas noſtras penitus deuinciat,ſemper vagari poſt inanes illecebras,& inquietudine feruere. Hunc morbum in ſe curatum eſſe aſſerit Dauid,quia certè ſenſerit Deum ſibi eſſe propitium:& quia expertus eſt in ſolidum beatos eſſe quicunque Deum inuocant, nullis ſe deliciis ab eo abſtractum iri prædicat.Iſtud ergo Dilexi,tantũdem valet acſi negaret ſibi quicquam ſuaue fore extra Deũ, vel delectabile.Vnde colligimus,malè proficere in experientia gratiæ Dei, qui ab eo exauditi,non ſe penitus ipſius fidei tradunt. Eodem & ſecundus verſus pertinet, niſi quòd ſecunda pars ſenſum commodum admittit,de quo tacent interpretes. Nam quòd dicitur, *In diebus meis inuocabo*,ſine controuerſia ita exponunt, Ego, cui tam fœliciter antehac ſucceſſit Deum orare,toto vitæ curriculo in hoc curſu pergam.Sed videndum eſt annon æquè conueniat, accipi *dies Dauidis* pro opportuno quærendæ opis tempore, quum ſcilicet anguſtiæ vrgerent. Neque futurum tempus moror in verbo אקרא:quia & primo verſu verbum Exaudiet de tempore præterito haud dubiè capitur.tunc verò copula reſoluenda eſſet in aduerbium temporis quod Hebræis ſatis tritum eſt. Contextus autem hic optimè cohæret, Quia aurem mihi præbuit dum eum aduerſis meis temporibus inuoco,adeóque in ipſo articulo vltimæ neceſſitatis Quòd ſicui magis arrideat prior expoſitio,non contendã:quæ tamen ſequuntur, magis videntur huic ſecundę ſuffragari,quia exegeticè incipit referre Dauid quinam dies illi fuerint. Cæterùm vt gloriam Dei pro merito illuſtret,nullum ſibi à morte exitum fuiſſe prædicat.quemadmodum ſiquis apud hoſtes manicis & compedibus ligatus, omni ſpe redemptionis priuetur.Fatetur ergo ſe morti fuiſſe mancipatum,ſe deprehenſum ac captum fuiſſe, vt nulla euaſio reliqua eſſet. Quemadmodum autem ſe mortis anguſtiis dicit fuiſſe conſtrictum, ita etiam addit ſe incidiſſe in tribulationes & dolores. Hîc verò iam confirmat quod nuper dixit, quum videri poſſet procul à Deo reiectus, ſibi hoc maximè opportunum fuiſſe tempus orandi.

5 *Clemens Iehoua & iuſtus,& Deus noſter miſericors.*	5 חַנּוּן יְהֹוָה וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם׃
6 *Cuſtodiens ſimplices Iehoua extenuatus ſum, & me ſeruauit.*	6 שֹׁמֵר פְּתָאיִם יְהֹוָה דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ׃
7 *Reuertere anima mea in requiem tuam quia Iehoua rependit ſuper te.*	7 שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי־ יְהֹוָה גָּמַל עָלָיְכִי׃
8 *Quia eripuiſti animam meam à morte,oculum meum à lachrymis,pedem meum à lapſu.*	8 כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת־ עֵינִי מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדֶּחִי׃

9 *Ambulabo coram facie Iehouæ in terris viuorum.* | 9 אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים׃

5 *Clemens.* Iam iſtius dilectionis de qua meminit, fructus profert, Dei elogia ſibi proponens,quæ ad fidem in eo retinendam valeant. Primò vocat clementem, quia gratis ad auxiliandum propenſus eſt.Hinc naſcitur iuſtitia quam exerit ad ſuos tuendos. Miſericordia porrò adiungitur,ſine qua indigni ſumus quibus Deus ſuccurrat.Et quia afflictiones quę interueniunt,ſæpe videntur iuſtitiæ pręcludere ianuam,hinc ſequitur,nihil ſuauius eſſe quàm acquieſcere in eo ſolo,vt paternus eius fauor ſenſus omnes noſtros contineat,nec alio nos rapiat vlla oblectatio aut voluptas.Vſum deinde clementiæ & iuſtitiæ Dei accommodat *ad cuſtodiendos ſimplices*,nempe qui conſilio deſtituti,ſibi ipſis proſpicere nequeunt.Accipitur hoc nomē פתאים ſæpe in malam partem pro inconſideratis & ſtultis.qui recto conſilio non obtēperāt: ſed nunc ſimplices vocātur qui patent iniuriis,qui cauendis inſidiis minimè ſunt ſolertes, qui denique facilè circunueniuntur,quum filij huius ſeculi tam æſtu pollēat,quàm rationibus ſint inſtructi ad ſe protegendos.Dauid ergo ſe fatetur inſtar pueri fuiſſe, qui ſibi conſulere nequiret,& ad repellenda diſcrimina quibus erat obnoxius,minimè idoneus eſſet. Ideo Græcus interpres non malè reddidit τὰ νήπια. Summa eſt,vbi neque prudentia,neque ratio miſeris ſuppetit ad reperienda effugia,Deum pro ipſis ſapere,& arcanam prouidentię ſuæ cuſtodiam opponere periculis omnibus quibus impetitur ipſorum ſalus.Tandem exemplum in ſe Dauid proponit,quòd redactus ad ſummam inopiam,integrum ſtatum per Dei gratiam receperit.

7 *Reuertere anima.* Iam ſe ad colligendum animum hortatur:imò animam ſuam alloquens, tranquillam eſſe iubet,quia Deus ſe propitium exhibuerit. Quòd interpretes quidam ſub *quietis* nomine Deum intelligunt,coactum eſt:potius enim pro tranquillo & bene compoſito animi ſtatu accipitur.fatetur enim Dauid ſe grauiter fuiſſe perculſum,& iactatū inter multas agitationes:ſicuti quiſque noſtrum ſibi conſcius eſt propriæ inquietudinis, vbi vndique mortis terrores impendent.Quanuis ergo rara fortitudine excelleret Dauid, mœroris tamen impulſu tumultuatus eſt:& interior concuſſio animum eius adeò turbauit,vt meritò quæratur ſe fuiſſe quiete ſua priuatum. Nunc Dei gratiam ſufficere dicit ad ſedandas iſtas perturbationes.Quæritur tamen an ſola experiētia gratię Dei,metum & trepidationem in animis noſtris ſanet:quia ſe poſthac tranquillum fore Dauid prædicat,quòd ſubleuatus fuerit Dei auxilio. Si autem fideles non aliter quietem ſuam recuperant niſi quatenus ſe illis exhibet Deus liberatorem,quiſnam erit fidei locus?& quæ vis promiſſionum? Nam hæc certè eſt fidei probatio, dum placidè & in ſilentio expectamus quæ Deus occultat fauoris ſui ſigna. Fides autem vbicunque viget,tranquillat conſcientias & mentes,vt pax Dei quæ exuperat omnem ſenſum,illic obtineat palmā,ſicut dicit Paulus.Itaque pij,quanuis labaſcat totus mundus,reſident in ſua Phili.4.b.7.
ſtatione.Quid ergo ſibi vult iſte reditus ad quietem?Reſpondeo, quanuis ſurſum & deorſum verſentur filij Dei,ſuam tamen illis fulturam manere in Dei verbo ne prorſus excidant. Cæterùm,quanuis promiſſionibus Dei freti ſe reiiciant in eius prouidentiam,laborant nihilominus inquietudine,& inter tentationum procellas miſerè æſtuant. Vbi autem ſuccurrit Deus, non modò pax interior cuſtodit eorum mentes,ſed hilaritatis & lætitiæ materiam concipiunt ex manifeſta eius gratia.De hac altera quietis ſpecie nunc tractat Dauid, tempus eſſe dicens, quanuis in anima ſua præualuerint tumultus, vt iam ſe placidè in Deo oblectet. גמל improprie vertunt rependere, quum generaliter Hebræis tam conferre beneficium, quàm mercedem rependere ſignificet: ídque confirmat proximo verſu, animam ſuam à morte ēreptam eſſe dicens, &c. Hæc igitur eſt retributio (vt ita loquar) quòd Deus à morte eum liberans, lachrymas abſterſerit ab eius oculis. Eſt autem inuerſus ordo verborum: quia more noſtro dicendum fuit potius,Eripuit pedes meos à lapſu,oculos meos à lachrymis:imò, eripuit animam meam à morte.quia quod præcipuum eſt, ſolemus extremo loco ponere. ſed Hebræis hæc ſeries verborum minimè abſurda eſt:quæ ſic reſolui debet,Non tantùm aſſeruit me Deus à præſenti morte,ſed liberalius egit mecum,triſtitiam mihi diſcutiens, & manum mihi porrigens,ne impingerem.nam eſt amplificatio gratiæ Dei,quòd penè exanimem in vitam reſtituit.

9 *Ambulabo.* Hîc Ambulare coram Deo, tantundem mihi valet atque agere ſub eius cura.Hinc Dauid fore ſperat vt ſua incolumitate ſemper fruatur:nihil enim optabilius eſt quā Deo pro nobis excubias agente,vitam noſtram incluſam eſſe ſub eius cuſtodia. Itaque ſicuti impiorum ſecuritas eſt,procul à Deo recedere:ita hoc vno pij ſe beatos æſtimant, quòd Deus totam eorum vitam dirigat. Victurum ergo ſe Dauid prædicat:quia Deum habeat vitæ ſuæ cuſtodem.Nam quod addit *in terra viuorum*,hùc ſpectat, actum de nobis eſſe, & ſingulis ferè momentis inſtare nouos interitus,ſi noſtri obliuiſcatur.

10 *Credidi, quia loquar: ego afflictus ſum valde.* | 10 הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד׃

11 *Ego dixi in trepidatione mea, Omnis homo mendax.* | אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב׃ 11

10 *Credidi.* Iterum recitat quàm magno in diſcrimine verſatus ſit: quo melius eluceat liberationis miraculum. Sed præfatur ſe ex ſyncero animi ſenſu loqui, nec aliud ore proferre quàm quod diu meditatum & probè concoctum habuerat. Hoc enim valet particula, Credidi, quia loquar, verba ex ſerio animi affectu proficiſci. Paulus 2. ad Cor. cap. 4. c. 13. locum hûc citans, Græcam verſionem ſequitur, Credidi, propterea loquutus ſum. Sed quia alibi admonui Apoſtolis non fuiſſe propoſitum ſingulas voces aut ſyllabas referre, ſufficiat Dauidis verba natiuo ſenſu propriè aptari ad cauſam quæ illic à Paulo tractatur. Poſtquam enim obliquè perſtrinxit Corinthios, qui tanquam exempti communi ſorte hominum, ſe ſupra nubes efferebât: Credidi, inquit, propterea loquutus ſum: qui ſemel excitauit Chriſtum à mortuis, Chriſti quoque vitam ad nos vſque extendet: hoc eſt, ego credo, & ideo loquor. Inde colligit, ſtulta iactantia ſuperbire Corinthios: quia non humiliter amplexentur Chriſti crucem, quum eodem fidei Spiritu ipſos loqui deceat. Quanuis autem Hebræi quidam interpretes particulam כי aduerſatiuè accipiant, rectior tamen ſenſus eſt, quem etiam doctiſſimi probant, Nõ loquar niſi quod animo concepi. circunſtantia enim loci hoc exigit, externam linguæ profeſſionem cum vero cordis ſenſu congruere: ſicut multi futiliter garriunt quod nunquam in animos eorum penetrauit. acſi diceret, Nequis putet me futiles iactare hyperbolas, quia loquor, verè credidi. Vnde colligitur vtilis doctrina, fidem non poſſe in cordibus mortuam latere quin emergat. Spiritus enim ſacro vinculo fidem cordis hîc copulat cum externa confeſſione, quæ autem Deus coniunxit homo ne ſeparet. Itaque perfidè totum Dei verbum corrumpunt ſimulatores, qui fidem libenter obruerent in tenebris. Sed meminerimus exigi à filiis Dei ordinem quem præſcribit Dauid, vt antè credant quàm lingua profiteantur. Cæterùm (vt dixi) de magnitudine periculi ſui diſſerit, quo ſalutem Diuinitus ſibi oblatam magis illuſtret.

11 *Ego dixi in trepidatione mea.* Quidam nomen חפז pro feſtinatione vel fuga accipiunt: atque interpretantur, Dauidem, quum celeriter fugeret à facie Saulis, ſic fuiſſe loquutum. Sed quia trepidationem metaphoricè ſignificat, non dubito quin recitet Dauid ſe conſternatum fuiſſe animo, vt quaſi in præcipitio eſſet. Quum ergo mentis agitatio eum raptaret, fatetur ſe propemodum animo concidiſſe. In ſecunda parte verſus etiam variant interpretes. Quidam Dauidem fateri putant ſe dubitaſſe de promiſſione ſibi oblata per Prophetam Samuelem. Erat quidem ille teſtis idoneus: ſed quum videret ſe Dauid patria expulſum ſubinde in varias mortes incurrere, obrepere potuit tentatio, fruſtra & de nihilo fuiſſe vnctũ à Samuele. Ergo ſecundum illos, ſenſus verborum eſt, parum abfuit quin prorſus in fuga exciderem, & promiſſio mihi data euaneſceret, imò putaui vana ſpe me fuiſſe deceptum. Alij contrariũ ſenſum eliciũt, Dauidem ſcilicet tentationis fuiſſe victorem, quòd quum aſtutè mentem eius Satan ad deſperationem attraheret, ſeipſum mox corripuerit, atque anſam præciderit ſuæ incredulitati, hoc modo, Quid agis miſer, & quò te præcipitas? audéſne obliquè Deo imputare mẽdacium? imò ſit ille verax, tu autem vanus, mendax, ac perfidus. Ego verò generalius hanc doctrinam patere arbitror, quòd ſcilicet non ſibi directè vaticinium hoc propoſuerit Dauid: ſed animo cõfuſus, inconſideratè ſe implicuerit Satanæ laqueis, vt nihil firmi vſquam conciperet. Quanquam enim ſæpe labaſcunt fideles, vt denſas tenebras illis obiicit Satan, vt ferè illis euaneſcat verbũ Dei: fundamentum tamen ſuum non relinquunt, neque Deum conſulto incuſant mendacij: quin potius impiis cogitationibus frænum iniiciunt. Certè quum *dicendi* verbum Hebræis fixam perſuaſionem denotet, ſicut Gallicè dicimus, *I'ay conclu ou reſolu*: non potuit hæc tentatio ferire animum Dauidis, quin ſtatim occurreret. Reſtat igitur quod dixi, Dauidem mente obtenebratum, momento illo in Deum non reſpexiſſe. Etſi enim non ex profeſſo litigant, vel inquirunt fideles ſitne Deus verax, neq; hæc execranda blaſphemia quaſi formata (vt ita loquar) occupat eorum ſenſus: quin potius eam, quoties ſe inſinuat, repellunt ac deteſtantur: contingit tamen interdum ipſis vſque adeo turbari, vt nihil cernant præter mendacium & inanitatẽ. Talis fuit in trepidatione ſenſus Dauidis & quidem confuſus, acſi craſſæ nebulæ aſpectum lucis tollerent, Nihil certi eſt, nihil ſtabilis quid credam? quid ſperabo? quò confugiam? Atque ita ſecum non rarò diſceptant fideles in hominibus nihil certum eſſe. nam velum eſt oppoſitũ eorũ oculis, quo prohibentur à conſpectu lucis Dei, ideóque in terra ſubſidunt, donec ſupra cælos euecti, veritatem Dei rurſus cernere incipiant. Conſiliũ Dauidis eſt (vt nuper attigi) amplificare modis omnibus Dei gratiam. hac de cauſa de ſuis tentationibus verba faciens, ſe indignum fuiſſe fatetur quem Deus ope ſua ſubleuaret, debuerat enim ſe colligere, vt vaticino innixus, ſupra omnem diffidentiam ſe attolleret. Hoc ſe feciſſe negat, quòd mens confuſa nihil præter vanitatem cerneret. Porrò quum tã horribili impulſu concuſſus fuerit, quid nobis fiet, niſi nos Deus fulciat ac retineat? Quod tamen non eò ſpectat vt dubij & incerti pendeãt fideles, ſed magis ſolicitè Deum inuocent. Sedulò autem ad certandum intenti ſimus: quia incredibiles ſunt iſtæ luctæ, donec ad rem ventum fuerit. Quanquã ſimul tenendũ eſt, agitationẽ hãc quaſi momentaneã fuiſſe in Dauide, quum ſcilicet elapſa vaticinij memoria, dubius oberraret.

12 *Quid*

12 *Quid rependam Iehouæ? omnia beneficia eius ſuper me.*	12 מָה־אָשִׁיב לַיהוָה כָּל־ תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי׃
13 *Calicem ſalutum accipiam, & nomen Iehouæ inuocabo.*	13 כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃
14 *Vota mea Iehouæ reddam nunc coram toto populo eius.*	14 נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־ נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃

12 *Quid rependam.* Iam cum admiratione exclamat ſe magis obrui immenſa beneficiorum Dei mole, quàm vt referendę gratiæ par eſſe queat. Emphatica enim interrogatio eſt, qua ſtudium quidem ſibi non deeſſe oſtēdit, ſed rationem minimè ſuppetere. Quū ergo ſe nō eſſe ſoluendo agnoſcat, ſumit quod reſiduum eſt, nempe vt Dei gratiam celebret quibuſcunque poteſt laudibus. Cuperem (inquit) officio defungi: ſed dum in omnes partes circunſpicio, nihil vſquam inuenio compenſationis. Quod ad verba ſpectat, particulam *Super me* quidam ita exponunt, quaſi diceret Dauid, reſidere in animo ſuo memoriam omnium beneficiorum quæ Deus in ipſum contulerat. Alij ſubaudiunt particulam PRO, ſicuti etiam reddidit Græcus interpres. Sed melius quadrat diſtinctio poſt Iehouæ. Poſtquam enim ſe Deo remunerando imparem confeſſus eſt, imò nihil ſibi occurrere quod rependat, ſimul adiungit, confirmandi cauſa non vna tantùm beneficij ſpecie ſe eſſe obſtrictum, ſed innumeris: acſi diceret, Quum nullum ſit beneficij genus quo non me Deus ſibi deuinxerit, quomodo remunerandi facultas mihi ſuppeteret? Quia ergo omnia præmia deficiunt, cōfugit ad gratiarum actionem: quę vna ſolutio, Deo abundè ſufficit. Admonet autem hoc Dauidis exemplum non leuiter aut defunctorie reputāda eſſe Dei beneficia: quia ſi pro merito æſtimantur, ipſa cogitatio in admirationem rapere nos debet. Nemo enim eſt noſtrum qui non onuſtus ſit immenſa beneficiorum Dei congerie: ſed vanitas noſtra, quæ animos in erraticas ſpeculationes abſtrahit, huius doctrinæ obliuionem inducit, quæ tamē in aſſidua ſui meditatione nos occupare debuerat. Ac eo plus laudis meretur Dei erga nos liberalitas, quòd nihil à nobis mutuum expectat, ſicuti nec recipere poteſt: quia nec vlla re indiget, nos verò bonorum omnium inopes ſumus ac vacui.

13 *Calicem ſalutum.* Alludit ad morem vſitatum ſub Lege: nam quum ſolennes agerent Deo gratias, adhibebatur etiam epulum, vbi fiebat in ſignum lætitię ſacra libatio. Quia hoc ſymbolum erat liberationis, Calicem ſalutum vocat. Et verbum *inuocandi* ſignificat nomen Dei celebrare. quod idem clarius exprimit continuò pòſt, vbi dicit ſe *redditurum vota ſua in cœtu fidelium*: quia non alibi quàm in Sanctuario fas erat offerre ſacrificia. Summa huc tendit, non eſſe magnopere laborandū fidelibus quomodo ſe liberent, quia Deus ſatisfactiones non quęrit quibus eos ſcit carere, ſed nuda & ſimplici gratitudine contentus eſt. nam hæc iuſta ſolutio eſt, fateri omnia illi nos debere. Quòd ſi Deus tam benignè & humaniter nobis indulget, eo magis deteſtabilis eſt noſtra ignauia, niſi laudes ſalutum quas exigit, ei referimus. Et certè plus quam indigni ſunt qui ſolis luce & vitali ſpiritu, ne dicam mundi totius diuitiis fruantur, qui authorem tam exiguo iure fraudant. Quanquam autem iam in vſu non ſunt legales cæremoniæ, ideóque ceſſauit externa iſta libatio cuius meminit Dauid, viget tamen ſpiritualis cultus, de quo vidimus Pſalm. 50. d. 23. Sacrificium laudis glorificabit me. Interea meminerimus ritè Deum à nobis laudari, ſi non modò linguas, ſed nos ipſos & quicquid in nobis eſt offerimus in ſacrificium, non quòd vlla inde ad Deum redeat vtilitas, ſed quia gratitudinem noſtram hoc modo probari æquum eſt.

14 *Vota mea reddam.* Quum in mediis periculis vota nuncupauerit, in eo refulget pietatis conſtantia. Iam oſtendit ſe minimè eſſe oblitum, ſicuti plerique, dum vrgentur manu Dei, eius quidem fidem implorant ad momentum, ſed memoriam acceptæ ſalutis mox ſepeliunt. Atqui Spiritus de vero cultu diſſerens, non abs re duas iſtas partes inſeparabili nexu coniungit, Inuoca me in die tribulationis: & liberatus, glorifica me. Sicut abſurdum eſſe videtur, fideles Pſ. 50. c. 15.
votorum nuncupatione paſciſci cum Deo, vt ſibi concilient fauorem: Reſpondeo non promittere ipſos laudis ſacrificium, vt blanditiis ipſum inſtar hominis mortalis demulceant, vel vt ſibi obſtringant propoſita mercede. nuper enim teſtatus eſt Dauid nihil ſe afferre compenſationis. Votorum ergo finis & vſus eſt, primùm vt impetrandi fiduciam cordibus ſuis obſignēt filij Dei: deinde vt ſe magis ad gratiarum actionem incitent. Nam certè vouendi libertas filiis Dei pro ſubleuanda eorum infirmitate conceditur: quia hoc modo ad eos deſcendit indulgentiſſimus Pater, ac ſecum permittit familiariter agi, modò in hunc quem dixi finem voueant. Quicquid ſit, nihil tentandum niſi ex eius permiſſu. Quo magis ridiculi ſunt Papiſtæ, qui ſtulta quælibet abſurdáque vota quæ ſine iudicio effutire libuerit, defendunt hoc prætextu. quaſi verò licita ſit ebrietas, quia Deus nobis permittit comedere.

15 *Pretioſa in oculis Iehouæ mors manſuetorum eius.*	15 יָקָר בְּעֵינֵי יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו׃

16 *Agedum Iehoua, quia ego ſeruus tuus, ego ſeruus tuus filius ancillæ tuæ, dirupiſti vincula mea:*	16 אָנָּה יְהוָה כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן־אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי׃
17 *Tibi ſacrificabo hoſtiam laudis, & nomen Iehouæ inuocabo.*	17 לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃
18 *Vota mea Iehouæ reddam nunc coram toto populo eius,*	18 נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃
19 *In atrijs domus Iehouæ, in medio tui Ieruſalem. Halelu-Iah.*	19 בְּחַצְרוֹת בֵּית יְהוָה בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָםִ הַלְלוּיָהּ׃

15 *Pretioſa.* Tranſit ad generalem doctrinam, pios curæ eſſe Deo, vt illis in neceſſitate opem ferat: quia pretioſa eſt coram eo ipſorum vita. Hoc autem clypeo munire ſe voluit cõtra mortis terrores qui ſæpe ingerebantur, quum ſe mox abſorbẽdum putaret. Nam dum ita Deo conniuente periclitamur, obrepit opinio, nos tanquam vilia mancipia negligi, vitámque noſtram pro nihilo duci. Iam ſcimus, impios, dũ vident nos deſtitui omnibus præſidiis, eo audacius contra nos inſoleſcere, acſi nulla eſſet vitæ aut mortis noſtræ ratio. Eorum ergo libidini oppoſuit Dauid hanc ſententiam, pluris eſſe Deo ſuos cultores, quàm vt eos fortuitò in mortem proiiciat. Quanuis ergo ad tempus ſimus omnibus fortunæ & hominum iniuriis expoſiti ſemper tamen occurrat hæc conſolatio, Deum tandem palam facturum quàm charas habeat animas noſtras. Sicut hodie quum innoxius ſanguis funditur, & atrociter inſultant impij, acſi, Deo victo, triumphos agerent, ſtet nobis firma hæc doctrina, mortẽ fidelium, quę ſordida eſt coram hominibus, imò probroſa, in oculis Dei eſſe pretioſam, vt tandem vel mortuis manũ porrigat: & horrendis exẽplis demõſtret quàm ſibi inuiſa ſit eorũ crudelitas qui iniuſtè
Pſ. 56.b.9. bonos & ſimplices affligunt. Nam ſi lachrymas eorum in vtre numeratas ſeruat, quomodo
Ieſa.26.d. 21. ſanguinem euaneſcere ſineret? Suo igitur tempore implebitur Ieſaiæ vaticinium, vt terra ſanguines ſuos detegat. Cæterùm vt locum demus gratiæ Dei, induamus manſuetudinis ſpiritum ſicuti Propheta fideles vocans manſuetos, ad ferendum crucis onus iubet colla placidè ſubmit-
Luc.21.d. 19. tere, vt in patientia ſua poſſideant animas ſuas.

16 *Agedum Iehoua.* Sicuti proximo verſu gloriatus eſt, in ſua perſona editum fuiſſe à Deo ſpecimen paterni fauoris quo fideles omnes proſequitur, ita nunc ſpecialiter ad ſe accommodat generalem doctrinam, *vincula ſua ſoluta eſſe* dicens: quia vnus fuerit ex numero ſeruorum Dei. *Vincula* autem nominat, quemadmodum ſi quis pedibus & manibus ligatis trahatur à carnifice. Porrò liberationis ſuæ cauſam in eo ſtatuens quòd ſeruus Dei fuerit, minimè iactat ſua obſequia, ſed potius animum refert ad gratuitam Dei electionem: quia minimè in nobis ſitum eſt facere nos Dei ſeruos, ſed ex mera eius adoptione nobis contingit hæc dignitas. Ideóque Dauid non ſimpliciter aſſerit ſe fuiſſe Dei ſeruum, ſed *filium ancillæ*: acſi diceret, ſe iam ab vtero, imò antequam naſceretur, id honoris fuiſſe adeptum. Ergo ſe commune omnibus ſpeculum proponit qui ſe in Dei clientelam addixerint, vt non dubitent ſe eius patrocinio ſaluos fore.

17 *Tibi ſacrificabo.* Iterum repetit quod dixerat de gratiarum actione, eáque publica: quoniam non arcano tantùm ſenſu coram Deo, ſed externa quoque profeſſione teſtanda eſt nobis pietas noſtra apud homines. Etſi autem legalibus cæremoniis defunctus eſt Dauid cum reliquo populo, quia hæc exercitia ſciebat non fruſtra tunc mandari veruntamen finem reſpexit, vt ſacrificium laudis & vitulos labiorum præcipuè offerret. *Atria domus Dei* nominat, quia tunc vnicum erat altare, à quo diſcedere fas non erat: & volebat illic Deus celebrari ſacros conuentus, vt mutua eſſet inter fideles ad cultum pietatis inuitatio.

PSAL. CXVII.

1 *LAudate Iehouam omnes gentes, celebrate eum omnes populi:*	1 הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים׃
" vel, multiplicata. 2 *Quia " confirmata eſt ſuper nos clementia eius, & veritas Iehouæ in æternum. Halelu-Iah.*	2 כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְהוָה לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

1 *Laudate Iehouam.* Quia per os Prophetæ omnes gentes hortatur Spiritus ad canendam Dei miſericordiam & veritatem, meritò colligit Paulus ad Romanos cap 15.c.11. hoc vaticinio prædictam fuiſſe totius mundi vocationem. Nam increduli, quanuis expertes non ſint Dei miſericordiæ, quia tamen eam non ſentiunt, & ſimul incognita eſt illis eius veritas, quomodo ad eum laudandum ſe accingerent? Itaque fruſtra ad gentes profanas verba faceret Propheta, niſi ſimul cum filiis Abrahæ congregandæ eſſent in fidei vnitatem. nec eſt quod naſuti homines ſuis cauillis eludere conentur hanc Pauli rationem. Hortatur quidem alibi Spiritus, fateor, tam

montes,quàm fluuios,arbores,pluuias,ventos,& tonitrua ad perſonādas Dei laudes:quia ſcilicet omnes creaturæ tacendo clamant ſuum eſſe opificem : ſed alio modo laudatur ab hominibus qui intelligentia præditi ſunt.Sicuti & addita cauſæ redditio oſtendit,nempe quia *miſericordia Dei & veritas* materiam præbeant.Porrò non intelligit Propheta laudādum eſſe paſſim Deum à Gentibus , quia in angulo Iudææ hæc notitia reſideat: ſed quatenus diffuſa erit per totum orbem.Primùm ergo laudari Deum iubet quòd bonitas eius aucta ſit vel *confirmata*.(גבר enim Hebræis vtrunque ſignificat) deinde quia ſtabilis in æternum maneat eius veritas.Qui ergo bruto ſtupore prætereunt Dei bonitatem , qui cæleſtem eius doctrinam ſurdis auribus reſpuunt,quomodo parati eſſent ad canendas Dei laudes?Porrò *veritas Dei* hoc loco propriè ad teſtimonium gratię refertur.Poterit enim verax eſſe Deus,vt toti mundo minitetur exitium:ſed ideo priore loco clementiam poſuit,vt fides eius paternæ beneuolentię teſtimonium continens,pias animas exhilaret.Non minus quidem laudis merentur potentia eius & iudicium:ſed quia nunquam ad laudandum Deum rectè affecti erunt homines , niſi guſtu bonitatis eius allecti, non abs re Propheta miſericordiam & fidem delegit , quæ ſolæ mutis ora aperiunt. Porrò non dicitur æterna veritas, quaſi miſericordia , poſtquam viguit,ad momentum deinde euaneſcat:(nam eadem ratione exigua eſſet, reſpectu miſericordiæ, quæ copioſa eſſe dicitur:)ſed ſenſus eſt,ſic vberem eſſe Dei miſericordiam ſuper nos , vt fluat continuo curſu,quia coniuncta eſt cum æterna eius veritate.Cæterum ſi legamus confirmatam eſſe clementiam,exemptus erit ſcrupulus : quia eodem conſtantiæ & firmitatis elogio ornabitur tam clementia quàm veritas.

ARGVMENTVM PSALMI CXVIII.

Quocunque tempore compoſitus fuerit Pſalmus hic, Dauid regiā poteſtatem adeptus, quia in communem Eccleſiæ ſalutem regnare ſe nouit, filios omnes Abrahæ hortatur ad gratiam hanc reputandā. Pericula etiam commemorat, quorum magnitudo & varietas centies potuerit eum perdere, niſi mirabiliter opem Deus tuliſſet. Unde colligere promptum eſt, neque ſua ipſius induſtria, neque hominum fauore, neque humanis mediis ei patuiſſe regni ſolium. Simul etiam docet, non temerè ſe neq; illicitis artibus prorupiſſe ad rapiendum Saulis imperium, ſed Diuinitus creatum eſſe Regem. Interea meminerimus, conſilium Spiritus fuiſſe, ſub imagine temporalis illius regni deſcribere nobis æternum & ſpirituale Filij Dei regnum, ſicuti eius perſonam geſtabat Dauid. *Pſal. CXVIII.*

1 *CElebrate Iehouam quia bonus, quia in ſeculum clementia eius.*	1 הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
2 *Dicat nunc Iſrael quia in ſeculum clementia eius.*	2 יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
3 *Dicat nunc domus Aaron quia in ſeculum clementia eius.*	3 יֹאמְרוּ־נָא בֵית־אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
4 *Dicant nunc timentes Iehouam quia in ſeculum clementia eius.*	4 יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

1 *Celebrate Iehouam.* Videmus Dauidem non agere priuatim gratias Deo , ſed populum clara voce hortari ad commune pietatis officium.Hoc autem facit,non modò quia dux & magiſter aliis erat ordinatus:ſed quia Deus,eum creando Regem,Eccleſiæ ſuæ afflictæ miſertus fuerat.Ergo Iſraelitas ad prædicandam Dei gratiam hortatur,cuius fœlicibus auſpiciis prodit ſalutis eorum inſtaurator.Generaliter quidem dicit initio,Deum eſſe bonum,& clementiam eius ęternam:ſed deinde eius bonitatis documentum in ſe profert,vt ſuo loco videbimus.Interea in memoriam reuocare conuenit quod proximo Pſalmo admonui,argumētum laudandi Dei nobis proponi in eius miſericordia,potius quàm in potētia & iudicio:quia ſi illic quoque refulget eius gloria,nunquam tamen alacres & voluntarij laudes eius canemus,donec ſuæ bonitatis dulcedine nos alliciat:ſicut Pſal.51.d.17.vidimus,aperiri ora fidelibus ad Deum laudandum vbi ſentiunt eum liberatorem. Quòd autem ſolum Iſraelem & filios Aaron alloquitur,id facit ætatis ſuę reſpectu: quia adhuc in vna illa gente reſidebat adoptio.quanquam eundem rurſus ordinem ſequitur quem tenuit Pſalmo 116.Poſtquam enim filios Abrahę,qui Dei electione ſegregati erant à Gentibus, hortatus eſt : item filios Aaron qui Sacerdotij iure aliis præcinere debebāt:ſermonem conuertit ad alios Dei cultores: quia multi laruati erant Iſraelitæ,qui tametſi in Eccleſia locum occupabant,ab ea nihilominus erant extranei. Nec obſtat quòd hîc Prophetico Spiritu diſſerat Dauid de futuro Chriſti regno : quia etſi ad Gentes extenſum eſt,originem tamen & primitias habuit in populo electo.

5 *Ex anguſtia inuocaui Deum: reſpondit mihi in latitudine Deus.*	5 מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ׃

6 *Iehoua mecum, non timebo quid faciat mihi homo.*

6 יְהוָה לִי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם׃

7 *Iehoua mecum inter auxiliarios meos: & ego videbo in aduerſariis meis.*

7 יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי׃

8 *Melius eſt ſperare in Iehoua, quàm confidere in homine:*

8 טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם׃

9 *Melius eſt ſperare in Iehoua, quàm confidere in Principibus.*

9 טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים׃

5 *Ex anguſtia.* Specialis eſt doctrinæ, quam vidimus, applicatio ad perſonam Dauidis, cui tamen annexa eſt totius Eccleſiæ gratulatio: cuius publicæ ſaluti Deus proſpexerat, hominem vnum tuendo. Suo autem exemplo pios omnes confirmat, ne rebus aduerſis animum deſpondeant. Et videtur conſultò occurrere dubitationi, quæ ſtatim obrepere ſolet quoties prædicatur Dei bonitas, cur ergo ſinat ſeruos ſuos tam duriter opprimi & laborare. Admonet igitur Dauid ne ſic quidem excidere Dei miſericordiam, quia paratum eſt malis noſtris ſolatium & remedium in precibus. Circunſtantia temporis quam exprimit, admonet, quo magis nos premunt res aduerſæ tunc verè opportunum eſſe orandi tempus: dum ſcilicet ſe ex anguſtiis precatum dicit, atque hoc modo in latitudinem fuiſſe eductum.

6 *Iehoua mecum.* Vnius Dei auxilio fretus, non paucis tantùm hoſtibus, ſed toti mundo inſultat: ac ſi diceret, quia manu Dei protegitur, ſecurè ſe & ex tuto deſpicere quicquid machinari poterunt homines. Et certè tunc demum tribuitur iuſtus honor Deo, quum præ ipſo nihili ducitur tota mundi potentia. Hoc etiam modo perſtringit omnium ferè incredulitatem, qui ſe vltrò conſternant vanis terroribus. etſi enim tranquillum animi ſtatum omnes expetunt, quia tamen impiè Deum fraudant virtutis ſuæ laude, eos tanto illo bono priuat ſua ingratitudo. Nam ſi Dei arbitrio & poteſtati cuncta, vt decet, ſubiicerent, intrepidè ad ſuperanda omnia incommoda parati ſtarent, quorum metu ſubinde expaueſcunt. Nũc quum Dei præſidio præferant noxios hominũ conatus, digni ſunt quos exagitet ſtrepitus folij cadentis. Hanc prauitatem ſuo exemplo corrigere voluit Dauid, ſe Deo propitio cũctos mortales non metuere aſſerens: quia ſcilicet perſuaſus eſt, in eius arbitrio eſſe ſitum aduerſos omnes conatus diſcutere. Porrò ſi hoc canticum cecinit poſt liberationem, conſtat quàm bene profecerit in experientia gratiæ Dei. Ergo quoties nobis opem Deus tulerit, creſcat inde fiducia in poſterum, nec tam obliuioſi ſimus quin ſemper occurrat bonitas & virtus Dei in ipſa neceſſitate nobis perſpecta. Quanquam fieri poteſt vt hîc recitet quas inter media diſcrimina ſibi meditationes ſuggeſſit: alterum tamen illud magis probabile, poſtquam victoria potitus erat, de perpetuo Dei auxilio in futurum tempus gloriari. Quòd *auxiliatores* quidã accipiunt pro exigua manu quam ſibi conciliauerat Dauid, mihi videtur nimis dilutum. Frigidè enim Deũ numeraret inter ſexcentos illos quos ſecum ducebat, quaſi vnus eſſet ex grege. Simplicius ergo interpretor, vocari Deum auxiliatorem, ac ſi diceret ſibi ſufficere modò illum habeat à parte ſua ſtantem. Quanuis enim deſtitueretur humanis ſubſidiis, Deum cunctis hoſtibus opponere non dubitat.

8 *Melius eſt ſperare.* Videtur nihil niſi vulgare & tritum dicere. fatentur enim vno conſenſu omnes, vbi ad Dei & hominum comparationem venitur, longè pluris illum vnum debere fieri, ideóque nihil eſſe melius quàm recumbere in ſpem auxilij quod ſuis promittit. Et quidem hæc confeſſio reſonat in omnium ore. Interea vix centeſimus quiſque Deum vnum ſibi ſufficere perſuaſus eſt. Quare multum profecit qui vno Deo contentus, etiamſi nihil auxilij reperiat in terra, bene tamen ſperare non deſinit. Eſt autem impropria comparatio, quia in totum nefas eſt vel minimam ſpei noſtræ partem, quæ tota in Deo fixa eſſe debet, transferre ad homines. ſenſus tamen minimè eſt ambiguus, rideri vanas ſpes hominum, quibus huc & illuc raptantur: & dum illis mundus arridet, præterito vel ſpreto Deo, criſtas erigunt. Putant nonnulli Dauidem odioſè ſuis hoſtibus obiicere quòd à Saulis fauore pendentes decepti fuerint. Sed hoc mihi videtur nimis reſtrictum: nec dubito quin Dauid exemplum ſe piis omnibus proponat: quia amplam mercedem retulerat ſpei ſuæ, quum ſoli Deo innixus, patienter tuliſſet ſe priuari omnibus humanis ſubſidiis. In ſecunda parte verſus, vbi *Principes* loco hominum ponit, amplificatio eſt, ac ſi diceret, non eos modò ſtultè errare qui plebeis hominibus ſpem ſuam addicunt, ſed qui ſummis etiam Regibus ſunt amici: quia ſemper tandem maledicta erit fiducia quæ in carne fundata eſt: Deo autem propitio mors quoque in vitam verteretur.

10 *Omnes gentes circundederunt me, in nomine Iehouæ certè excidam eas.*

10 כָּל־גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃

11 *Circun-*

11 *Circundederunt me, etiam circundederunt me, in nomine Iehouæ certè excidam eas.*	11 סַבּוּנִי גַם־סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃
12 *Circundederunt me ſicut apes, extinctæ ſunt vt ignis ſpinarum, in nomine Iehouæ certè excidam eas.*	12 סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃
13 *Impellendo impuliſti me vt caderem, & Iehoua adiuuit me.*	13 דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיהוָה עֲזָרָנִי׃
14 *Robur meum & canticum* meum *Deus, & fuit mihi in ſalutem.*	14 עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃

10 *Omnes gentes.* Commemorat his verſibus quàm mirabiliter ereptus fuerit, vt certò agnoſcant omnes, liberationem quæ humanitus cõtingere non potuit, verè fuiſſe Diuinam. repetit enim ſæpius, ſe fuiſſe obſeſſum, neque id à paucis, ſed ab ingẽti multitudine. Quum ergo totus populus iracundia & furore in eum ardens, eum teneret comprehenſum, vt nulla pateret euaſio, nulla ſalus aliũde quàm è cælo prouenire potuit. Cæterùm quòd gentes omnes ſibi infeſtas fuiſſe cõqueritur, hoc quidam referunt ad vicinos populos, à quibus vndiq; Dauidi fuiſſe periculum ſcimus. Meo tamen iudicio ſimpliciter intelligit totũ mundum ſibi fuiſſe aduerſum: quia vnius Dei auxilium capitali & furioſo odio opponit quo eum proſequebantur tam populares quàm vicini, vt nullus angulus in terra tutus ei foret. Quãuis enim exercitus ex pluribus populis non fuerint collecti ad eum obſidendum: quia tamen nulla niſi in latebris ferarum quieta erat ſtatio, imò illinc quoque metu abigebatur, & quotquot obuij erant, totidem cernebat laqueos: non mirum eſt ſi dicat circundatum ſe fuiſſe ab omnibus populis. Ecliptica autem loquutio plus habet vehementiæ, quàm ſi dixiſſet ſe ſperaſſe in Deo, & hoc modo victoriam eſſe adeptum. Nam ſolum *Dei nomen* in medium proferens, ſe aliis copiis inſtructum fuiſſe negat, vt pereundum certò fuerit, niſi Deus vnus opem tuliſſet. Particulam כי affirmatiuè vertere placuit: ſed hoc ſenſu, Quanuis vndique ſim obſeſſus à mundo, tantùm mihi ſuccurrat Dei virtus, certè ea ſatis ſupérque valebit ad omnes hoſtes meos perdendos. Quòd toties inculcat *ſe circundatum fuiſſe*, in eo exprimitur pertinax & inexplebile odium. *Apum* verò ſimilitudine veſanũ ardorem notat: quia etſi in illis animalibus non tantum eſt roboris, mira tamen eſt excandeſcentia: & dum cæco impetu irruunt, non parum iniiciunt terroris. Paulo pòſt tamen addit *extinctos fuiſſe tanquam ignem ſpinarum*, qui etſi magnum crepitũ initio edit, & maiores proiicit flammas quã ex ſolido ligno, mox tamen concidit. Summa eſt, hoſtes tumultuoſè aggreſſos eſſe Dauidem, ſed eorum violentiam momento collapſam eſſe. Itaque tertiò repetit modò adſit Dei virtus, quicquid fuerit aduerſi, ſtatim ceſſurum.

13 *Impellendo.* Vel eſt heteroſis numeri: vel Saulem qui hoſtium caput erat, alloquitur. Cęterùm in perſona vnius hominis, omnibus ſimul inſultat: ac ſe impulſum fuiſſe prædicans, fatetur quidem non propria ſe virtute ſtetiſſe, ſicuti qui pares ſunt ad reſiſtendum, firmo gradu contrarios impetus ſuſtinent: ſed hinc melius refulget Dei virtus, quòd ab ipſa ruina erectus fuerit. Ideo proximo verſu cõcludit *Deum eſſe robur ſuum & laudem*. Nã priore epitheto ſuam infirmitatem ingenuè agnoſcens, vni Deo aſcribit quòd ſaluus manet. Iam vbi confeſſus eſt ſe in ſolo Deo fuiſſe fortem, quatenus ſcilicet ſuffultus eſt eius virtute, continuò pòſt addit *Deum eſſe laudem ſuam, vel canticum*: quod nomen paſſiuè accipitur: ac ſi diceret, nullam in ſe ipſo gloriandi materiam ſibi ſuppetere, ſed totam ſalutis ſuæ laudem reſidere in vno Deo. Quò etiam ſpectat verſus clauſula, vbi Deum ſibi in ſalutem fuiſſe prædicat.

15 *Vox exultationis & ſalutis in tabernaculis iuſtorum: dextera Iehouæ fecit virtutem,*	15 קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל׃
16 *Dextera Iehouæ exaltata eſt, dextera Iehouæ fecit virtutem.*	16 יְמִין יְהוָה רוֹמֵמָה יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל׃
17 *Non moriar, imò viuam, & narrabo opera Dei.*	17 לֹא־אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי־יָהּ׃
18 *Caſtigans caſtigauit me Deus: ſed morti non tradidit me.*	18 יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי׃
19 *Aperite mihi portas iuſtitiæ, ingreſſus in eas celebrabo Deum.*	19 פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם אוֹדֶה יָהּ׃

20 *Hæc porta Iehouæ, iuſti intrabunt in eam.*

21 *Celebrabo te, quia exaudiſti me, & fuiſti mihi in ſalutem.*

20 זֶה־הַשַּׁעַר לַיהוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ:

21 אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה:

15 *Vox exultationis.* Tale fuiſſe Dei beneficium aſſerit, pro quo non ſatis ſit in obſcuro receſſu gratias agere: non modò quia illic inſignis apparuerat Dei virtus & memoratu digna, ſed quia fructus ad totam Eccleſiã rediturus erat. Quia ergo admirabilis erat liberatio, & communiter piis omnibus vtilis, publicam gratiarum actionem promittit Dauid: & eadẽ opera pios omnes hortatur ad ſanctam hanc ſocietatem. Præcipuè tamen hac circunſtantia extollere voluit gratiæ Dei magnitudinem: & deinde ab ipſo effectu oſtendere non ſibi priuatim oblatam fuiſſe ſalutem, ſed in ſua perſona Eccleſiam fuiſſe ſeruatam. Hoc quidẽ exigit mutua inter fideles communicatio vt alij pro aliis viciſſim Deo gratias agant: ſed ſpecialis, quam attigi, in Dauide fuit ratio, quem Deus mirabiliter ex multis mortibus ereptũ, electo populo præfecerat. Notandũ quòd vocem lætitiæ & gratulationis cum Dei laude coniungit: ſicut fideles minimè gaudere decet ſine gratiæ Dei ſenſu. Porrò *facere virtutem* tantundem valet ac magnificè exerere ſuam potentiam, cuius ſplendor palàm refulgeat. Sæpe enim occultè & ſub ſpecie infirmitatis Deus fideles ſuos liberat, vt ſentiant quidẽ ipſi ſe manu eius fuiſſe ereptos, hoc autẽ aliis non ſit perinde cognitum. ſed Dauid præclarè teſtatum fuiſſe opus Dei aſſerit: vt minimè ambiguum ſit vnde contigerit hæc ſalus. Eodẽ pertinet altera loquutio, *Dexteram Dei fuiſſe exaltatam*, quia potenter agendo, & præter conſuetũ morem, Deus manũ ſuã in ſublime extulerat.

17 *Non moriar.* Loquitur Dauid quaſi quiſpiam è ſepulchro emergens. Nam qui dicit, non moriar, fatetur ſe à morte, cui iam addictus erat, fuiſſe liberatum. Et certè per annos complures in ſumma deſperatione vixerat, vt ſingulis momentis variæ mortes inſtarent, & exitus ab vna, ingreſſus eſſet in aliam. Se ergo non moriturum prædicat, quia vitam, à cuius ſpe exciderat, recuperauit. Cæterùm nobis toto vitæ curriculo cantilena hæc meditanda eſt, quorum vita abſcondita eſt cum Chriſto in Deo. Siqua datur interdum relaxatio, dicendum quidem erit cum Dauide, nos, qui in morte concluſi eramus, emergere ad nouam vitam. ſed tamen aſſiduè per medias tenebras luctandum eſt: quia ſalus noſtra quæ in ſpe repoſita eſt, palàm conſpicua nobis eſſe non poteſt. Secunda parte verſus legitimum oſtendit vitæ vſum, quia Deus vitam ſuis non prorogat vt ſaturentur cibo & potu, dormiant altum ſomnum, & fruantur terrenis omnibus commodis: ſed vt celebrent eius beneficia, quibus eos quotidie onerat: qua de re diximus Pſal. 115.

Coloſſ. 3. a.3.

18 *Caſtigans.* Hîc agnoſcit Dauid, quamuis eum iniurioſè hoſtes impeterent, ſe tamen caſtigatum fuiſſe Dei ferulis per illorum manus: deinde hanc fuiſſe paternam caſtigationem, quia non inflixerit Deus mortiferas plagas, ſed moderatus ſit rigori ſuo. Videtur autem anteuertere peruerſa iudicia, quibus odioſè premi ſe videbat: ac ſi mala omnia quæ perpeſſus fuerat, totidem eſſent reprobationis ſigna. Quod ergo calumniabantur reprobi, retorquet in contrariam partem, leniter ſe & paterno more fuiſſe correctum. Hoc primum eſt in rebus aduerſis, vt ſciamus nos humiliari Dei manu: accedat deinde alterum, hoc modo probari noſtram obedientiam, nos expergefieri à nimio torpore, crucifigi veterem hominem, purgari ſordes noſtras, cogi nos ſub Dei obſequium, & ſtimulari ad meditationem cæleſtis vitæ. Nam ſi hæc veniant nobis in mentem, nemo erit qui non exhorreat fremere aduerſus Deum, imò ſe potius quiſque manſueto ſpiritu ſubiiciet. Et certè quòd frænum arrodimus, vel prorumpimus ad impatientiam, inde contingit, quòd maior pars non reputat afflictiones eſſe Dei ferulas: alij verò paternam eius moderationem non guſtant. Quare hoc ſecundum membrum diligenter notandum eſt, clementer ſemper agere Deũ cum ſuis, vt percutiendo ſanet: non quòd ſemper appareat paterna eius indulgentia: ſed exitus tandem demonſtrat, adeò non fuiſſe exitiales plagas, vt medicinæ vice fuerint, quæ nos ad exiguum tempus debilitans, ſanatis noſtris vitiis integrum vigorem nobis reſtitueret.

19 *Aperite.* Hîc zeli ardore prorumpit Dauid ad teſtandam ſuam gratitudinem, dum ſibi Templum aperiri iubet, quaſi victimis in medium adductis. Atque iterum confirmat quod prius dixit, ſe publicè Deo gratias acturum in legitimo piorum cœtu. Quanquam autem ex more Sacerdotes portas Templi aperiebant populo, videtur tamen alludere Dauid ad diuturnum ſuum exilium, atque hanc coniecturam melius confirmat proximus verſus. Quum ergo diu prohibitus eſſet ab acceſſu Sãctuarij, imò priuatus eius conſpectu: nunc lætatur ac triumphat ſe admitti vt Deo ſacrificet. Simul oſtendit ſe venturum, non vt ſolebant hypocritæ, quibus Deus per Ieſaiam exprobrat quòd pauimentum ſuum fruſtra terant: ſed ſe venturum cum ſacrificio laudis. Iam quia ſibi veræ pietatis conſcius erat, æquum eſſe dicit, ſibi & ſui ſimilibus patefieri Templi fores, ad quas accedere pridem auſus non fuerat. *Porta*, inquit, *eſt Iehouæ*: ergo iuſtis eas tandem aperiet. Summa huc tendit, quamuis extorris à Templo & patria fuiſſet Dauid, nunc tam ipſum quàm ſynceros omnes Dei cultores recuperare ius ſuum,

Ieſa. 1. d. 12.

ſtatu

ſtatu regni in melius compoſito. Atque ita obliquè deflet Templi profanationem, quandiu ſub tyrannide Saulis fuerat à profanis Dei contemptoribus occupatum, ac ſi canibus & impuris animalibus ſtabulum eſſet. Quòd ergo Templum diu fuerat latronum cauerna, hæc indignitas perſtringitur: nunc verò quum iuſtis pateat, verè ſacram eſſe Dei domum aſſerit. Porrò quod contigit tempore Saulis, hodie cernitur, vt per ſummum nefas ac dedecus Sanctuarium Dei occupent ſacrilegi eius hoſtes. Neque enim Antichriſtus eſſet Papa, niſi ſederet in tẽplo Dei. Cæterùm quũ ille paſſim omnia templa fœdis pollutionibus in lupanaria cõuerterit, ſtudeamus quoad in nobis eſt, ea purgare, vt purè in illis colatur Deus. Vbi autem ſacrum inter nos domicilium eligere dignatur, demus quam poſſumus operam arcendis inquinamentis & fœtidis miſturis quæ puritatem Eccleſię corrumpunt. Poſtea breuiter commemorat Dauid qua de re laudis ſacrificium offerre Deo inſtituat: quia ſcilicet *ſeruatus fuerit* eius gratia.

22 *Lapidem reprobauerunt ædificantes, factus eſt in caput anguli.*

22 אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה׃

23 *A Iehoua factum eſt hoc, mirabile eſt in oculis noſtris.*

23 מֵאֵת יְהוָה הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ׃

24 *Hæc dies quàm fecit Iehoua, exultemus & lætemur in ea.*

24 זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ׃

25 *Obſecro Iehoua ſerua, obſecro, obſecro Iehoua proſperum ſucceſſum da obſecro.*

25 אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָּא׃

26 *Benedictus qui venit in nomine Iehouæ: benedicemus vobis è domo Iehouæ.*

26 בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה׃

22 *Lapidem.* Iam Dauid collecto animo calumniis inſultat, quibus iniuſtè & præter meritum fuerat grauatus. Porrò quia durum erat præiudicium, à toto procerum cõſeſſu & omnibus qui gubernacula tenebant damnatum eſſe, iámque inualuerat opinio, hominem ſceleratum eſſe ac reprobum: hunc errorem conſultò refutat, & contra præcipuos quoſque innocentiam ſuam aſſerit. Nihil moror (inquit) quòd reiectus fuerim à maximis quibuſque, quando re ipſa apparuit Dei iudicio me fuiſſe electum. Concinna verò metaphora vtitur, lapidi ſe comparans: ipſos verò Eccleſiæ primores architectis. Poterat quidem abſurdum videri, priuatos fuiſſe Dei Spiritu & ſana mente regni proceres, penes quos reſidebat Eccleſiæ poteſtas: ſed prauis & fallacibus eorum ſuffragiis opponit Dei gratiam, quòd decreto & manu Dei poſitus ſit ad ſuſtinendum totum ædificium. In ſumma, docet ſibi non obſtare ſplendidos titulos, & præſtantiam dignitatis qua ſuperbiebant improbi: quia Dei vocatione ſubnixus, gloriam totius mundi iudiciis ſuperiorem obtineat. Sed quia difficilis erat eius rei perſuaſio, gratiã Dei pluribus verbis extollit, vt eius authoritate improbos omnes & obſtreperos ſermones compeſcat. *A Domino*, inquit, *factum eſt*: perinde ac ſi diceret, Ite & litigate cum Deo quicunque me è ſolio deiicere contenditis, quod ego non temere conſcendi, vel humanis mediis, ſed manifeſta Dei virtute. Id autem probat, quia omnes quod factum eſt, quaſi incredibile cogantur mirari. Vbi autem ſupra captum noſtrum & mirabiliter operatur Deus, conſpicua eius virtus nobis eſſe debet. Siquis aduerſatiuè accipere malit in hunc ſenſum, Quanuis homines in hoc Dei opere obſtupeſcant, non debere tamen repudiari: fruatur ſuo ſenſu. Mihi certè probabile eſt, *miraculi* nomen à Dauide poſitum vt Deo cedat omnis carnis proteruia, nec quiſquam amplius obſtrepere auſit. Porrò quomodo hæc in Chriſtum propriè conueniant, commodius differam vbi ad 25. verſum peruenerimus.

24 *Hæc dies.* Nunc fauſtum & fœlicem eſſe prædicat diem illum quo tandem receptus fuit in Regem, & vnctio Samuelis effectu ſancita fuit. Etſi autem verum eſt, dies omnes peræquè à Deo creatos eſſe, Dauid tamen κατ' ἐξοχὴν Diuinum appellat illum diem qui in ſalutem Eccleſiæ illuxerat poſt longas tenebras: quia ornatus erat inſigni nota & ad poſteros memorabili. Quia autem emerſerat Eccleſia ex tam denſa caligine, fideles ad lætitiam & gratulationem hortatur: ídque conſultò facit, quia multi adhuc ignorabant vel ſpernebant Dei gratiam: alios verò tenebat peruerſum ſtudium Saulis, vt ſe Dauidis imperio ægrè ſummitterent.

25 *Obſecro Iehoua.* Quia נא ſæpe aduerbium eſt temporis apud Hebræos, multi hoc loco vertunt, ſerua obſecro nunc. quia tamen ſæpe rogantis quoque aduerbium eſt, ſenſum hunc elegi qui præſenti loco non malè quadrabat. Neque enim dubito quin Spiritus ſanctus frequenti repetitione per os Prophetæ excitare in cordibus piorum voluerit raram vehementiam & ardorem precandi. quanquam ſiquis diuerſum potius ſenſum eligat, facilè patiar. Hoc quidem certũ eſt, dictari electo populo precandi formam, vt fœlicem ſucceſſum optet regno Dauidis, ex quo pendebat publica omnium ſalus. His autem verbis teſtatus eſt, cæleſtibus auſpiciis ſe regnare: deinde indignos eſſe qui in Eccleſia locũ occupent quicũque ad optandam

regni ſui fœlicitatẽ non conſentiunt. Proximo verſu adiungitur ſpeciale votũ, quod concipere debent fideles, nempe vt Deus, ſicut Dauidem conſtituit gratiæ ſuę miniſtrũ, ita *benedicat.* Nam dicuntur *in nomine Domini venire*, quorum opera vtitur in populi ſui ſalutem: ſicuti Prophetę & Doctores, quos ad colligendam Eccleſiam ſuam excitat: Duces & Præfecti quos Spiritu ſuo inſtruit. Dauidis autem ſingularis fuit ratio, quatenus Chriſti figuram geſtabat: quia ſub ipſo & ſucceſſoribus voluit Deus populum ſuum degere vſque ad Chriſti aduentum. Poſſet etiam gratulationis eſſe elogium, quum dicitur *Benedictus qui venit.* Sed quia mox ſubiicitur benedictio Sacerdotalis, potius in illam partem inclino, populum Dauidi precari Dei gratiam & fauorem. Iam quo votum hoc alacrius concipiant fideles, & inde animētur ad amplexandum quem illis Deus Regem præficit, additur continuò pòſt promiſſio in Sacerdotũ perſona, *Benedicimus vobis è domo Domini.* Sic autem pro officij ſui ratione loquuntur quibus iniunctæ erant benedicendi partes: ſicuti pluribus locis Moſes docet, & præcipuè Numerorum 6.d.25. Sed non temere coniungũt cum proſpero regni ſtatu Eccleſię ſalutem: quin potius admonent, incolumem fore populum quandiu florebit regnum illud, & benedictos fore omnes vnà cum ſuo Rege: quia inſeparabilis ſit nexus inter caput & membra. Iam quia ſcimus, quum Dauid Rex creatus eſt, iacta fuiſſe fundamenta æterni regni, quod tandem Chriſti aduentu patefactum fuit: & temporale illud ſoliũ, in quo ſedebant poſteri Dauidis, imaginem fuiſſe perpetui imperij quo donatus eſt Chriſtus à Patre, vt plenam poteſtatem tam in cælo quàm in terra obtineat: non dubium eſt quin fideles iubeat Propheta aſſiduis votis expetere lætos & fœlices ſpiritualis huius regni progreſſus. Oportuit autem qui ſub veteribus figuris vixerunt, pro Dauide & ſucceſſoribus precari. Vbi verò collapſa fuit tota regni dignitas, oportuit maiore ſtudio promiſſam inſtaurationem à Deo petere. Denique quicquid hîc dicitur, propriè in Chriſti perſonam competit: & quod in Dauide obſcurè adumbratum fuerat, ſolidè in Chriſto ipſo fuit exhibitum. Arcana fuit Dauidis electio: & quum Samuel eum in Regem vnxiſſet, reiectus fuit à Saule & cunctis populi Ducibus, omnéſque eum abominabantur quaſi centum mortibus dignum. Tanta igitur ignominia deformis, non viſus eſt idoneus lapis cui daretur locus in ædificio. Eadem regni Chriſti fuerunt exordia, qui in Eccleſiæ redemptionem miſſus à Patre, non ſolùm contemptus fuit à mundo, ſed in odio & execratione habitus: nec modò apud vulgus ignobile, ſed primos Eccleſiæ antiſtites. Quæri tamẽ poſſet quomodo architectos nominet Propheta, qui nihil aliud machinabantur quàm totum Templi ędificium euertere: tantùm abeſt vt tueri ſtuderent. ſcimus enim quanto furore incubuerint Scribæ & Sacerdotes Chriſti tempore ad totius pietatis ruinam. Facilis ſolutio eſt, Dauidem ad eorum munus non autem ſtudium reſpicere. Quanquam enim euerſor Eccleſiæ Dei fuit Saul cum ſuis conſiliariis, vocationis tamen reſpectu architecti erant. Ita ſolet impiis Spiritus ſanctus concedere honorificum nomen officij, donec eos Deus abdicet. Scimus quàm ſceleſti ſæpe fuerint Sacerdotes in veteri populo: manebat tamẽ penes eos tituli honor & decus, donec è ſuo gradu deiecti eſſent. Sic loquitur Ieſaias cap. 42.c.19. Quis eſt cæcus, niſi ſeruus meus? & quis ſtupidus, niſi quem ego miſi? Quanuis enim illis propoſitum eſſet totum ordinem labefactare, quia tamen in alium finem diuinitus vocati erant, ſeruos Dei & ab eo miſſos vocat. Sic hodie vtcunque ſibi Papa cum fœtido ſuo Clero titulum Sacerdotij vſurpet, non tamen deſinunt profeſſi eſſe Chriſti hoſtes. Vnde ſequitur, nihil minus quàm legitimos eſſe Dei miniſtros: atque hoc illis in grauius iudicium cedet, quòd gregem diſſipando, locum tamen occupant paſtorum. Quanquam autem inter ipſos & Sacerdotes Leuiticos magnũ eſt diſcrimen, quatenus tamen ordinaria poteſtas penes eos reſidet, titulum illis concedere nihil obeſt: modò ne hoc prætextu, tyrannidis ſuæ probrum obtegant. Nam ſi nudus titulus ad reuerentiam ſufficeret, neceſſe fuiſſet Chriſtum obmuteſcere, quum eius doctrinam reſpuerent Sacerdotes. Quin potius docet hic locus, peſſimos interdum eſſe operarios quibus mandatum eſt regendæ Eccleſiæ officium. Architectos vocat Dauid in Spiritu, qui Filiũ Dei & ſalutẽ humani generis extinguere conati ſunt, à quibus adulteratus fuerat Dei cultus, tota religio corrupta, & profanatum Dei Templum. Ergo ſi promiſcuè audiri oportet, quaſi legitimum paſtorem, quicunque ordinaria poteſtate præditus eſt, taceat Chriſtus: quia vtplurimum contingit deterrimos eius hoſtes deliteſcere ſub paſtorum larua. Videmus quàm valido & firmo clypeo nos inſtruat Spiritus contra inanes Cleri Papalis iactãtias. Sint ſanè titulo architecti: ſed ſi Chriſtum reprobant, an eum nobis abnegare fas erit? Imò ſpretis & calcatis eorum placitis, veneremur hunc pretioſum lapidem, in quo ſalus noſtra fundata eſt. Nam quòd dicitur *locatus in capite anguli*, his verbis intellige verum eſſe Eccleſiæ fundamentum, quod totam ædificij molem ſuſtinet: quia in angulis præcipua debet eſſe firmitas. Neque enim placet illa Auguſtini argutia, Chriſtum angularem eſſe lapidem, quia Iudæos cum Gentibus cõiunxit, ſicuti angulus medius eſt inter diuerſos parietes. Poſtea inculcat Dauid (vt dixi) pluribus verbis, perperam æſtimari Chriſti regnum ab hominum ſenſu vel ſuffragiis: quia inuito & repugnante mundo, mirabiliter erigitur arcana Dei virtute. Interea meminerimus, quod in Chriſti perſona impletum fuit, ſpectare ad continuum regni eius curſum vſque ad finem mũdi. Spreuerunt Chriſtum Eccleſiæ antiſtites dum in terra verſatus eſt: nunc Gigantum more bellantur contra Euãgelium & Spiritum qui

Petri

Petri & Pauli ſe ſucceſſores nominant, quũ prorſus ſint Annæ & Caiaphæ. Atqui nõ eſt quòd furioſa hæc rebellio nos conturbet: ſed ſuppliciter adoremus admirabilem eius potentiam, quæ peruerſa mundi iudicia euertit. Nam ſi rationem quam Deus in tuenda Eccleſia ſua ſeruat, caperet ingenij noſtri modulus, non fieret miraculi mentio. Vnde colligimus operandi modum eſſe incomprehenſibilem, qui cogat omnes humanos ſenſus euaneſcere. Quæritur tamen an neceſſe ſit Chriſtum reprobari ab architectis. Atqui malè ageretur cum Eccleſia ſi nullos vnquam haberet paſtores, niſi ſalutis ſuæ capitales inimicos. Deinde Paulus ſe architectum nominans, docet hoc commune fuiſſe Apoſtolis omnibus officium. Reſpondeo igitur, 1.Cor.3.b.10.
non damnari perpetuæ cæcitatis quicunque dignitate pollent in Eccleſia: ſed Spiritũ ſanctum occurrere huic ſcandalo, quod alioqui plurimos morari ſolet, dũ vident mundi ſplendore obrui Chriſti nomen. Quia ergo Deus, vt potentiam ſuam clarius illuſtret, laxat frænum Satanæ, vt qui authoritate & imperio ſunt præditi, Chriſtum reſpuant: hîc Spiritus ſanctus nos magno animo eſſe iubet, & peruerſis eiuſmodi iudiciis valere iuſſis, reuerenter quem Deus nobis Regem præficit ſuſcipere. Scimus initio architectos Chriſtum euertere conatos eſſe. Idem ætate noſtra accidit: quia imperium Chriſti modis omnibus euertere conati ſunt quibus mandatum erat Eccleſiæ regimen, & hodie adhuc quaſcunque poſſunt admouent machinas. Sed ſi huius vaticinij memoria nobis ſuccurrat, adeò non labaſcet fides noſtra, vt magis ac magis ſtabiliatur: quia inde melius conſtat non regnare Chriſtum hominum arbitrio, vel muniri terrenis ſubſidiis, ſicuti imperium non eſt adeptus humanis ſuffragiis. Interea ſi probè ædificant architecti, eo minus excuſabilis erit eorum malitia qui ſe non permittent aptari ſacro ædificio. Cęterùm quoties hoc tentationis genere probabimur, ſemper in mẽtem veniat, minimè æquum eſſe gubernari Eccleſiam pro captu noſtro, ſed incognitum nobis eſſe eius regimẽ: quia quod fit miraculo, non poteſt à nobis comprehendi. Quod poſtea ſequitur, *Diem hunc factum eſſe à Deo*, admonet mortiferas tenebras graſſari, donec per ſuum Euangelium illuceat ſol iuſtitiæ Chriſtus. Simul etiam monemur aſcribi hoc opus Deo, ne quid ſuæ induſtrię arrogent homines. Exhortatio ad gratulationem, quæ mox ſequitur, huc ſpectat, ne cedamus hoſtium veſaniæ, quantumuis tumultuentur, ad excutiendum nobis gaudium quod Chriſtus attulit. Nam quum tota noſtra fœlicitas inde fluat, mirum non eſt, quamuis fremant ac indignentur omnes impij, nos ad gaudium inſuperabile attolli, quod omnes dolores & afflictionum quæ ferendæ ſunt acerbitatem proſternat. Precatio quæ ſequitur, ante Chriſti aduentum trita fuit in populo vſque ad ipſos pueros: ſicuti hac voce exceptum fuiſſe Chriſtum Euangeliſtæ commemorant. Nec dubium eſt quin Deus tunc vaticinium quod protulerat per os Dauidis, ſancire voluerit: imò acclamatio illa palàm demonſtrat publico conſenſu receptam fuiſſe interpretationem cui nunc obſtrepunt & allatrant Iudæi: quo minus excuſabilis eſt eorum peruicacia & improbitas. Nam ſtuporem non accuſo, quum data opera, ignorantiæ nebulas ſibi & aliis offundant. Quòd autem in illa triſti vaſtitate ac deformibus ruinis, non ceſſauit tamen hęc precatio inter Iudæos, animos nobis hodie addere debet illorum perſeuerantia. Nulla erat tunc regni dignitas, nullum ſolium, nullum nomen niſi apud Deum: rebus tamen perditis ac deploratis, retinuerunt precandi formam ſemel à Spiritu ſancto dictatam. Hoc exemplo edocti, quamlibet miſerè diſſipata hodie ſit Eccleſia, pro eius tamen reſtitutione fortiter orare pergamus. Præterea his verbis iterum docemur, non hominum induſtria vel promoueri vel fulciri Chriſti regnum, ſed hoc vniuſ Dei eſſe opus: quia ad ſolam eius benedictionem confugere docentur fideles. Ipſa etiam verborum repetitio, quam emphaticam eſſe diximus, ſegnitiem noſtram excitet: quo ardentius intenti ſimus ad hoc votum. Poſſet quidem ipſe Deus ſponte & abſque vllius rogatu Filij ſui regnum tam erigere quàm tueri: ſed non fruſtra hanc curam nobis mandauit: quia nihil eſt in quo ſe melius exerceant fideles, quàm in expetenda eius gloria.

27 *Deus Iehoua, & illuxit nobis: ligate agnum funibus vſque ad cornua altaris.*	27 אֵל יְהוָה וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ׃
28 *Deus meus es, & celebrabo te: Deus meus, exaltabo te.*	28 אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ׃
29 *Celebrate Iehouam, quia bonus, quia in æternum clementia eius.*	29 הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

27 *Deus Iehoua.* Confirmat quod prius dixit, Deum Eccleſiæ ſuæ miſertum, diſcuſſis tenebris, gratiæ ſuæ lucem protuliſſe, vbi in ſolium conſcendit Dauid: quia hoc redemptionis, quæ à Chriſto tandem ſperanda erat, fuit prælludium. Repetit etiam, Deum huius tam inopinatæ ſalutis eſſe authorem, & effectu ipſo palàm probaſſe dicit, verè ſe Deum eſſe. Subeſt enim his verbis emphaſis, Iehoua ipſe eſt Deus fortis, quia lucem vitæ nobis reſtituit. Nã quia confuſo Eccleſiæ ſtatu fideles propemodum animos deſponderant, impij verò imaginabantur actum eſſe de genere Abrahæ, Deus ipſe quodammodo abſconditus erat. Itaque ad gratiarum

actionem rurſus deſcendit. Et quia ex Legis præſcripto, fideles non ſine ſacrificiis ſolennes Deo agebant gratias, iubet *ligari victimam ad cornua altaris*. Scimus enim, vt ſedulus erat Legis obſeruator Dauid, cæremonias à Deo mandatas minimè neglexiſſe. Quanquã præcipuum ſemper finem ſpectauit, vt rudimentis illis adiutus, ſpiritualem offerret Deo cultum. Nunc vmbris legalibus abolitis, ſupereſt vt per Chriſtum offeramus gratiarum actiones Deo, quas ipſe ſua puritate ſanctificat, ne ab hoc pietatis cultu ſordibus carnis noſtræ arceamur. Quòd verò mentem ſuam ad Dei laudes direxerit Dauid, clarius apparet ex ſequenti verſu, vbi promittit ſe celebraturum Dei nomen, quia Deum ſuum expertus fuerit: hoc eſt, re ipſa ſenſerit ſalutem ſibi in eius manu certam & paratam fuiſſe.

ARGVMENTVM PSALMI CXIX.

Quia de rebus variis in hoc Pſalmo diſſeritur, difficile eſt breui ſumma exponere quid contineat: niſi quòd duo præcipui ſunt ſcopi. Nam ad pietatis & ſanctæ vitæ ſtudium filios Dei hortatur Propheta: deinde regulam & modum veri cultus præſcribit, vt ſe totos Legis doctrinæ addicant fideles. Sed quia promiſſiones ſubinde admiſcet, quibus magis animet Dei cultores ad piè iuſtéque viuẽdum, querimonias etiam inſerit de impio Legis contemptu, ne ſe malis exemplis profanent: varij denique tranſitus ab vno doctrinæ capite ad aliud occurrunt, nec continuo tenore certum aliquod argumentum proſequitur: ſatius erit ſingula ſuis locis excutere.

Pſal. CXIX.

1 א *Beati*" *integri in via, ambulantes in Lege Iehouæ.*	1 אשרי תמימי־דרך ההלכים בתורת יהוה:
2 א *Beati cuſtodientes teſtimonia eius,* qui *toto corde exquirunt eum.*	2 אשרי נצרי עדתיו בכל־לב ידרשוהו:
3 א *Certè non operantur iniquitatem* qui *in viis eius ambulant.*	3 אף לא־פעלו עולה בדרכיו הלכו:
4 א *Tu mandaſti ſtatuta tua cuſtodiri valde.*	4 אתה צויתה פקדיך לשמר מאד:
5 א *Utinam dirigantur viæ meæ ad cuſtodienda edicta tua.*	5 אחלי יכנו דרכי לשמר חקיך:
6 א *Tunc non pudefiam quum intentus fuero ad omnia mandata tua.*	6 אז לא־אבוש בהביטי אל־כל־מצותיך:
7 א *Celebrabo te in rectitudine cordis, quum didicero iudicia iuſtitiæ tuæ.*	7 אודך בישר לבב בלמדי משפטי צדקך:
8 א *Edicta tua cuſtodiam, ne me derelinquas vſque longè.*	8 את־חקיך אשמר אל־תעזבני עד־מאד:

" vel, perfecti.

Pſalmum hunc quidam Octonarium nominant, quia per octonos quoſque verſus, prima dictio incipit ab eadem litera, ſecundum ordinem alphabeti. quod memoriæ iuuandæ cauſa factum eſſe, ex re ipſa colligitur. Continet enim doctrinã, cuius meditatio aſſidua eſſe debet inter filios Dei. Itaque vt moleſtia lectores Propheta leuaret, ſingulas quaſq; verſuum ogdoadas propriis literis à capite diſtinxit. quo ſubſidio pigris etiã & frigidis ſublata fuit excuſatio ignauiæ. Quanquam autem Latinis hominibus hoc leuamen commune non eſt, tenere tamen hoc principium conuenit, doctrinam hîc proponi in qua ſe exerceãt omnes filij Dei, & quam memoriter diſcant, quò magis familiaris ac trita ſit. De authore nihil affero, quia nec probabili coniectura elicere licet quiſnam fuerit: nec interpretum conſenſu quicquam certi conſtat. Quia tamen hac dote alios omnes antecelluit Dauid, mihi religio non erit, alicubi nomen eius ponere. De vocibus etiam quarum creberrima occurrit repetitio, aliquid præfari conuenit. De nomine תורה non loquar, quia tametſi à doctrina deductum eſt, paſſim pro Lege capitur. תוקים ſtatuta, vel ritus diuinitus præſcriptos, quorum certa conſtet ratio, quidam Hebræi doctores eſſe tradunt. פקדים volũt eſſe pręcepta, quę ad naturę ęquitatẽ ſpectãt. משפטים certum eſt eſſe mandata, ídque ex etymologia probatur. עדות accipiunt Hebręi pro doctrina Legis, ſed cum certa notatione: vt ſciamus illic comprehendi quomodo Deus cũ populo ſuo paciſcatur. Cur præcepta Legis vocentur iudicia, vel iuſtitiæ, ſatis notũ eſt: nẽpe vt ſciamus nihil à Deo præcipi niſi rectũ & iuſtũ, deinde non aliã hominibus perfectæ ſanctitatis regulam eſſe quærendam, niſi vt vitam ſuam in Legis obſequiũ componant. Eodem ferè ſenſu vocantur viæ Domini, vt ſe ab omni errore tutũ certò ſciat quiſquis à Legis ductu nõ deflectit. Sed quum תוקים promiſcuè vocẽtur quęlibet Dei vel Regum edicta, פקודים etiã quum ex multis locis conſtet ad diuerſas ſpecies extendi: refellitur tam argutum illud diſcrimen. Quòd verò

ad

ad Pſalmũ hunc attinet,ex contextu patebit,omnia ferè eſſe ſynonima.Vt Legi plus reuerentiæ conciliet Propheta, variis can~elogiis inſignit eandem tamen doctrinam ſemper commendans.Nunc ad verba deſcendo.

1 *Beati integri*.Idem parodoxon nunc profertur quod initio libri vidimus.Nam quum beati eſſe naturaliter appetant cuncti mortales,adeò tamen recta via ad beatitudinem non aſpirant,vt per innumeros errores conſulto in ſuum exitium errare malint. Quare tanta ſocordia & cæcitas merito à Spiritu Dei coarguitur. Et verborum quidem clarus eſt ſenſus, niſi ſua quemque cupiditas bruto impetu in contrariam partem raperet. Nam quia vt quiſque longius à Deo receſſerit,ſe fœlicem fore imaginatur,quod de pietate & cultu Dei pronuntiat Spiritus,quaſi fabuloſum,omnes repudiant. Certè vix centeſimus quiſque hanc doctrinam amplectitur.*Via* hîc ponitur pro vitæ inſtituto vel curſu:ita integros via dicit, quibus ſyncerum & æquabile ſtudium eſt colendę iuſtitiæ,& qui vitam ſuam ad hunc ſcopum deſtinant.Secundo membro clarius definit quænam ratio ſit piè iuſtéque viuendi,nempe *ambulare in Lege Dei* quia ſiquis ſuo arbitrio currat,nihil aliud quàm vagabitur: atque vt ei totus mundus applaudat,ſe tamen abſque profectu fatigabit.Poſſet tamen quæri an à ſpe fœlicitatis excludat Propheta quicunque non perfectè Deum colunt.atqui hoc modo ſoli Angeli fœlices eſſent,quia nuſquam in terra reperietur perfecta Legis obſeruatio. Solutio facilis eſt, Vbi integritas exigitur à filiis Dei, non tolli gratuitam veniam, qua ſola conſiſtit eorum ſalus: Sic ergo beati ſunt Dei cultores,vt tamen ad miſericordiam confugere neceſſe habeant: quia tantum dimidia eſt eorum integritas.Hoc modo verè prædicantur fœlices qui Legem Dei fideliter obſeruant:ſimul tamen illud impletur,Beatos eſſe quibus non imputat Deus peccata.Secundo verſu eandem doctrinam melius confirmat,beatos vocans, non qui ſibi ſapiunt, vel ſanctitatem Pſ. 32.a.1.
ſibi fingunt ſuo arbitrio,ſed qui pacto Dei & Legis doctrinæ addicti ſunt. Cæterùm vt ſciamus Deum oculari cultu minimè contentum eſſe, ſyncerum quoque affectum cordis requirit.Et certè ſi ſolus Deus vitæ noſtræ idoneus eſt iudex ac arbiter,non ſatis eſt pedibus & manibus obſequium præſtare,niſi primum locum teneat cordis veritas.

3 *Certè non operantur*. Etſi videtur nihil niſi vulgare tritúmque dicere,quod publico conſenſu paſſim receptum eſt,non peccare qui Deum ſequuntur ducem:duas tamen ob cauſas neceſſaria eſt admonitio.vt ſcilicet diſcamus totam vitam permittere Deo regendã:deinde magis attenti ſimus ac ſolliciti ad audiendam eius doctrinam. Fatentur omnes extra errandi eſſe periculum quiſquis Deo obtemperat:ſed interim quiſque ad ſuas ambages declinat.Nónne hæc libido vel audacia palàm conuincit,pluris eos facere ſua commenta quàm certam Dei Legem?Iam quoties lapſus eſt quiſpiam nonne ſtatim obiicitur incogitantiæ prætextus? acſi nemo ſciens & volens vnquam peccaſſet?Quaſi verò non ſatis ad cauendum ſuggerat prudentiæ Lex Dei,quæ omnibus delictis remedium affert, quia vitioſas omnes cupiditates frænat. Itaque meritò denuntiat Propheta, quicunque in Lege Dei edocti ſunt, carere ignorantiæ prætextu,quia ſponte cæcutiunt.Si enim attenderent ad vocem Dei,probè contra omnes Satanæ inſidias muniti eſſent.Iam vt timorem incutiat,dicit quarto verſu,Legis obſeruationem *ſeuere à Deo exigi*.vnde ſequitur,eius contemptum non fore impunitum, Deum etiam ſecunda perſona compellans,quaſi iudicem ante oculos ſtatuit.

5 *Vtinam dirigantur*. Quia verbum כון ſtabilire quoque interdum ſignificat, poſſet videri Propheta ſibi optare perſeuerandi virtutem:malo tamen *dirigere*, quia etſi apertè nos inſtituit Deus in Lege ſua,quæ tamen eſt mentis noſtræ tarditas,quæ etiam cordis contumacia,neceſſe habemus in ſingula momenta eius Spiritu dirigi.Quare hoc ſit caput omnium votorum mentem expetere quæ non niſi ex Lege Dei ſapiat.& cor etiam docile ac morigerum. Poſtea ſubiicit,minimè timendum eſſe, ſiquis intentus ſit ad ſeruandam Dei Legem, ne ipſum pœniteat vllius conſilij vel actionis. Verbo *reſpiciendi* ſignificat non eſſe dandũ conſiliis noſtris locum,nec deliberandum ex carnis ſenſu quid agere conueniat:ſed hoc ſemel ſtatuendũ eſſe, rectam viam tenere qui à Dei præceptis neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram declinant. Etſi autem non deſinunt à maiori hominum parte damnari qui reuerenter attendunt ad eius Legem,eos Propheta *negat pudefieri*, quia ſibi probè conſcij ſunt coram Deo & Angelis, & cæleſti theatro abundè ſunt contenti. nam ſi penderent à mundi opinione, ſubinde labaſcerent. Dicit autem *ad omnia præcepta*, quia inter tot Satanæ inſidias,in tam craſſis tenebris,in tanta noſtra hebetudine non vulgaris ad cauendum ſedulitas requiritur, ſi omni ex parte culpam effugere cupimus. Quare danda opera eſt vt in ſingulis actionibus recurrat Legis memoria quæ nos à lapſu contineat.

7 *Celebrabo te*. Confirmat,ſingulare Dei beneficium eſſe ſi quis ritè in Lege profecerit. Gratiarum enim actio loco ſigni ponitur.acſi dixiſſet,Domine tu mihi incomparabile bonum præſtiteris ſi me docueris in Lege tua. Vnde ſequitur nihil eſſe in vita magis expetendum: atque vtinam id nobis bene & penitus perſuaſum eſſet. Nam dum ſollicitè quærendo quicquid nobis vtile putamus,nullum prætermittimus carnis commodum: interea quod præcipuũ erat negligimus.*Iudicia iuſtitiæ* tantundem valet ac præcepta quæ perfectã in ſe iuſtitiã continent, atque ita ab exacta doctrinæ perfectione Legem Dei Propheta commendat. Docemur præ-

terea hoc verſu,neminem ſyncero cordis affectu laudare Deum,niſi qui in eius ſchola huc vſque profecit vt vitam formet ad eius obſequium: quia nimis frigida ſimulatio eſt, Deum ore & lingua laudare,ſi vita noſtra eum probro afficit.Meritò itaque Propheta fructum veræ pietatis hîc ponit,Deum ſine hypocriſi laudare.

8 *Edicta tua.* Teſtatur primùm,ſibi eſſe in animo ſeruare Dei Legem:ſed interim quia propriæ infirmitatis ſibi conſcius eſt,precem adiungit ne deſeratur à gratia Dei.Quanquam iſtud *relinquere* bifariam exponi poteſt:vel quum Spiritum ſuum Deus ſubducit:vel quum perinde rebus aduerſis affligi ſuos patitur acſi ab illis remotus foret. Atque hæc poſterior expoſitio melius conuenit,propter particulam mox additam *vſque valde.* Neque enim Propheta in totum fugit quin fideles ſua tentationibus probetur:ſed ſi examen nimis diu extrahatur,deficere metuit.Itaque ſuæ infirmitati ignoſci cupit.Summa eſt,Tu vides Deus quo ſim animo:ſed quia homo ſum,ne fauoris tui ſigna diutius à me abſcondas,vel differas auxilium tuum,quàm mihi expediat:ne me derelictum putans,à recto pietatis ſtudio deſciſcam.

9 ב *In quo purgabit adoleſcens viam ſuam? cuſtodiendo ſecundum ſermonem tuum.*	9 בַּמֶּה יְזַכֶּה־נַּעַר אֶת־אָרְחוֹ לִשְׁמֹר כִּדְבָרֶךָ׃
10 ב *In toto corde meo exquiſiui te,ne me errare ſinas à mandatis tuis.*	10 בְּכָל־לִבִּי דְרַשְׁתִּיךָ אַל־תַּשְׁגֵּנִי מִמִּצְוֺתֶיךָ׃
11 ב *In corde meo abſcondi eloquium tuum, vt non peccem tibi.*	11 בְּלִבִּי צָפַנְתִּי אִמְרָתֶךָ לְמַעַן לֹא אֶחֱטָא־לָךְ׃
12 ב *Benedictus tu Iehoua, doce me edicta tua.*	12 בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃
13 ב *Labiis meis narraui omnia iudicia oris tui.*	13 בִּשְׂפָתַי סִפַּרְתִּי כֹּל מִשְׁפְּטֵי־פִיךָ׃
14 ב *In via teſtimoniorum tuorum delectatus ſum vt in omnibus diuitiis.*	14 בְּדֶרֶךְ עֵדְוֺתֶיךָ שַׂשְׂתִּי כְּעַל כָּל־הוֹן׃
15 ב *In ſtatutis tuis meditabor,& conſiderabo ſemitas tuas:*	15 בְּפִקּוּדֶיךָ אָשִׂיחָה וְאַבִּיטָה אֹרְחֹתֶיךָ
16 ב *In edictis tuis oblectabo me, non obliuiſcar verborum tuorum.*	16 בְּחֻקֹּתֶיךָ אֶשְׁתַּעֲשָׁע לֹא אֶשְׁכַּח דְּבָרֶךָ׃

9 *In quo purgabit.* Repetit aliis verbis quod prius dixerat,nempe vtcunque ſibi blandiantus in ſuis factis homines,nihil tamẽ purum eſſe in eorum vita,donec ſe tutos addixerint verbo Domini.Sed quo efficacius permoueat,diſertè pueros vel adoleſcentes in exemplũ adducit. Neque enim hos nominans,frænum adultis vel ſenibus laxat,quaſi idonei ſint ad regendam vitam,ac ipſis ſua prudentia,legis inſtar ſit:ſed quia adoleſcentia homines locat in biuio, vt certum genus vitæ ſibi deligant: ſignificat vbi quis vitam inſtituere cogitat, nullum conſilium poſſe fideliter ſuccedere,niſi Legem Dei magiſtram & ducem ſibi proponat.Hoc modo ſimul ac mores ſuos citò vel maturè formandos Propheta homines ſolicitat, ne in longũ tem-
Eccle. 12. a.1. pus differant,ſicuti & Solomo dicit,Memento creatoris tui in iuuentute tua, antequã veniant dies afflictionis,&anni qui ſint tibi tædio.Et certè videmus, eos qui procraſtinãt obdureſcere in ſuis vitiis,vt ſero ad ea corrigenda virilem ætatem ingreſſi nitantur. Accedit altera ratio quòd adoleſcentes in quibus magis ebulliunt libidines carnis,quaſi duplici fręno opus habẽt: & quo minus in ipſis eſt temperantię,talem laſciuiam cohiberi neceſſe eſt.Itaque non immeritò eos Propheta peculiariter hortatur ad ſtudium Legis. Iam ducendum eſt argumentum à maiori ad minus.Nam ſi ad frænandos adoleſcentiæ impetus tam efficax eſt Lex Domini, vt puros & integros ſeruet quicunque ad eam reſpiciunt:minimè dubium eſt,vbi acceſſerit ætatis maturitas& cupiditates deferbuerint optimum fore remedium ſanandis vitiis.Inde igitur tanta malorum colluuies in communi vita,quòd ſibi omnes in ſua immũditie indulgent, vel plus ſuo ingenio tribuunt quàm cœleſti doctrinę.Hæc enim vna eſt fidelis cuſtodia,cauere nobis ſecundum Dei ſermonem:ſed alij,dum ſapiunt ex proprio ſenſu,ſe proiiciunt in Satanæ laqueos,alii autem flagitoſam vitam ignauia fouent.

10 *In toto corde.* Quanuis Propheta verè animum ſibi rectũ eſſe prædicet, ne tamẽ infirmitate labatur,implorat Dei auxilium. Neque tamẽ hic ſuam præpurationẽ iactat quaſi proprio motu Deum quærere inceperit:ſed quã adeptus eſt gratiam celebrans, ſimul ad perſeuerandi conſtan-

conſtantiam aſpirat. Stultè ergo hunc locum & ſimiles arripiunt Papiſtæ, quaſi Sancti libero arbitrio anteuerterint gratiam Spiritus,& deinde eius ſubſidio adiuti fuerint. Neque enim hîc inter ſe & Deum partitur Propheta: ſed potius rogat vt Deus in finem vſque continuet opus ſuum, ſicuti vbique docemur obiicere Deo ſua beneficia, donec ea ad perfectionẽ adduxerit. Interim hæc legitima eſt precandi ratio, vt Dominus manũ nobis porrigat, dum videt animis ita eſſe compoſitos, vt nihil magis expetamus quàm ritè agere. Sicut autem ad petendum donum perſeuerantiæ, Deus nos fiducia erigit, vbi rectum affectum cordibus noſtris inſpirat, ſic etiam nos ſolicitat in futurum tempus ne ſecurè torpeamus tanquam emeriti, ſed petamus vt in ſingula momenta nos dirigat Spiritu prudentiæ, & ſpiritu virtutis fulciat. Dauid enim hîc ſuo exemplo regulam nobis dictat, vt quiſque ſe Diuinitus adiutum fuiſſe ſentit, eo maiore cura & ſtudio ad continuum eius auxilium implorandum impellit: quia niſi nos ſua manu retineat, ſtatim in errorem labimur: quod enim clarius exprimitur verbo Hebraico תשגני, eſt enim tranſitiuum, quod tantundem valet ac in errorem inducere: non quòd ex verbi ſignificatione intrinſecum Dei motum probare contendam, ſed vt teneant lectores quæ noſtra eſt ad peccandum propenſio ſimul ac manum laxarit Deus, protinus in errorem labi. Admonet etiam hic locus, quiſquis vel tantillum declinat à mandatis Dei, extra viam errare.

11 *In corde meo*: Quia Pſalmus hic in vſum priuatum compoſitus non fuit, quoties exemplum ſuum proponit Dauid, ſciamus ſub typo nobis præſcribi quid ſequendum ſit. Hoc autem loco docet, tunc demũ nos ad cauendas Satanæ inſidias eſſe inſtructos, ſi Lex Dei penitus cordibus noſtris ſit infixa, niſi enim ita ſolidè corda noſtra occupet, nullo negotio ſubinde excidemus. Nam ſicuti qui tantùm ex commentariis ſapiunt, niſi librum ſemper habeant præ oculis, facilè produnt ſuam inſcitiam: ita niſi imbiberimus Dei doctrinã, & ea probè ſimus imbuti, facilè nos deprehendet Satan, ſuiſque laqueis induet. Hæc igitur vera demum munitio eſt, non leuiter guſtaſſe Legem Dei, vel legendo tranſuolaſſe, ſed profundè eam recondere in animis noſtris. Interea rurſus monemur, quicquid ſibi de ſua prudentia homines perſuadeant, omni tamen recto iudicio deſtitui, niſi quatenus Deus illorum magiſter eſt.

12 *Benedictus tu.* Etſi hucuſque profecerat Propheta, vt non tantùm vnus eſſet ex diſcipulis Dei, ſed publicus Eccleſiæ doctor: quia tamen ſe & perfectiſſimos quoſque in curſu eſſe agnoſcit vſque ad vitæ finẽ, Spiritum intelligentiæ petere non definit. Ac in genere quidem oſtendit hic locus, quanuis Lex Dei ſub oculis noſtris verſetur, non eo tamen acumine nos pollere vt lucem illic propoſitã cernamus, donec Spiritu iudicij nos Deus illuminet. Atque hinc fit vt multi cæcutiant in clara lucẽ doctrinæ, quòd perſpicacia ſua confiſi, arcanam Spiritus illuminationem negligunt. Secundò diſcamus, neminem mortalium tanta intelligentia pollere, quin ſemper incrementis indigeat: quia ſi Propheta cui Deus tã honorificum munus contulerat, profitetur adhuc ſe vnum eſſe ex diſcipulis: cuius ſocordiæ erit, nos qui longè adhuc ab eo diſtamus, ad profectũ non eniti? Adde quòd non propria merita ingerit, vt impetret quod poſtulat: ſed Deum per ſuam gloriam obteſtatur. Nam exordium hoc ſumens, *Benedictus tu Iehoua*, ſe inde exorandi fiduciam concipere declarat, quòd Deus ob immenſam bonitatem, iuſtitiam, miſericordiam omni laude dignus ſit.

13 *Labiis meis.* Teſtatur hoc verſu ſe non tantùm habuiſſe Legem Dei in corde ſuo incluſam, ſed operam quoque dediſſe vt multos condiſcipulos adduceret in obſequium Dei. Per ſe quidem frigidum eſſet de Lege Dei verba facere, ſicut videmus hypocritas facundè garrire de tota pietatis doctrina, à qua tamẽ ſunt alieniſſimi: ſed quod Propheta nuper de cordis affectu profeſſus eſt, ad linguam quoque nunc transfert. Et continuò pòſt rurſus confirmat, ex animo & abſque fictione operam ſe impendiſſe aliis docendis, dum ſe non minus oblectationis cepiſſe prædicat ex Dei doctrina quàm ex cunctis mundi opibus. Pium verò Legis amorem quo flagrabat, obliquè confert prauæ cupiditati quæ totum ferè mundum occupat: acſi dixiſſet, Quum hominum mentes ad ſe rapiant diuitiæ, mihi non minus iucundum fuit proficere in doctrina pietatis, quàm ſumma opulentia affluere.

15 *In præceptis tuis.* Tenendum eſt quod prius admonui, Prophetam hîc non efflare ſuas glorias, ſed aliis proponere exemplar quod ſequantur. Scimus quantum maior pars hominum terrenis curis addicta ſit, vt nihil temporis & otij ad doctrinam Dei meditandam reſtet. Itaque vt frigus illud ac ſegnitiem corrigat, non fruſtra commendat diligentiam & attentionem. Atque vt mundus non ita nos teneat implicitos, ſcimus tamen quàm facilè in quotidianis tentationibus nobis obrepat Legis Dei obliuio. Itaque non abs re ad continuam exercitationem nos hortatur Propheta, & huc ſtudia omnia applicare nos iubet. Et quoniam erratica eſt hominum vita, quòd carnis cupiditatibus huc & illuc diſtrahi non deſinunt, ideo ſe ad conſiderandas Dei *ſemitas* intentum fore dicit. Poſtea iterum repetit, hoc *ſtudium ſummæ voluptati ſibi fuiſſe*, donec enim hilariter & cum oblectatione animum ſuum quis adiiciat ad Legem Dei frigidè & nimis lentè in ea proficiet. Atque hoc rectè viuendi exordium eſt, vt Lex Dei ſuauitate nos ſua alliciat. Hæc etiam vna ratio domandis vel ſanandis carnis cupiditatibus. quid enim naturaliter nobis arridet niſi vitioſum? Itaque ſemper in illam partem feremur propenſi, niſi contraria Legis oblectatio nos retrahat.

17 ג *Confer ſeruo tuo, viuam, & cuſtodiam ſermonem tuum.*

17 גמל על־עבדך אחיה ואשמרה דברך:

18 ג *Aperi oculos meos, & conſpiciam mirabilia ex Lege tua.*

18 גל־עיני ואביטה נפלאות מתורתך:

19 ג *Peregrinus ſum in terra, ne abſcondas à me mandata tua.*

19 גר אנכי בארץ אל־תסתר ממני מצותיך:

20 ג *Confracta eſt anima mea præ deſiderio ad iudicia tua in omni tempore.*

20 גרסה נפשי לתאבה אל־משפטיך בכל־עת:

21 ג *Perdidiſti ſuperbos, maledicti qui declinant à mandatis tuis.*

21 גערת זדים ארורים השגים ממצותיך:

22 ג *Aufer à me opprobrium & contemptum, quia teſtimonia tua cuſtodiui.*

22 גל מעלי חרפה ובוז כי עדתיך נצרתי:

23 ג *Etiam ſederunt Principes, in me loquuti ſunt, ſeruus tuus meditatus eſt in edictis tuis.*

23 גם ישבו שרים בי נדברו עבדך ישיח בחקיך:

24 ג *Etiã teſtimonia tua oblectationes meæ, viri conſilij mei.*

24 גם־עדתיך שעשעי אנשי עצתי:

17 *Confer ſeruo tuo.* Verbum גמל quod retribuere vertunt, Hebræis non ſignificat mutuam mercedem, ſed tantundem ſæpe valet atque conferre beneficium: ſicuti ex Pſalmo 116.b.7. & pluribus aliis locis patet. Hic quidem locus poſtulat de gratuito beneficio exponi. Duplex tamen adhuc poſſet eſſe ſenſus: Vel vt ſeorſum legatur, hoc modo: Præſta Deus te liberalem ſeruo tuo: ita viuam. vel, tunc me exiſtimabo fœlicem. Vel vt tota ſententia vno tenore fluat, Hoc confer ſeruo tuo Deus vt viuendo cuſtodiam mandata tua. Si prior lectio magis placet, teſtatur his verbis Propheta ſe abſque Dei fauore ſimilem eſſe mortuo: atque vt alia omnia ſuppetant, ſibi nullam fore vitam, niſi Deum ſibi propitium ſentiat. Sed rectior eſt altera expoſitio, Prophetam hoc ſummi beneficij loco petere, vt viuendo ſe totum Deo addicat: quia ſtatuat non aliam ſibi eſſe viuendi cauſam, niſi vt ſe exerceat in Dei cultu. Itaque hæc duo ſimul cohærent, *viuam & cuſtodiam ſermonem tuum*, acſi diceret, non aliam ſe vitam expetere niſi in qua ſe probet verum & fidum Dei cultorem. Sibi omnes vitam prorogari à Deo cupiunt, & certatim rapitur totus mundus ad hoc votum: interea quorſum viuendum ſit vix centeſimus quiſque reputat. Vt nos ab hoc bruto affectu reuocet Propheta, legitimum vitæ finẽ præſcribit. Interea docet, ſingulari Spiritus gratia fieri vt quis Dei Legem obſeruet. Nam ſi putaſſet in libero ſuo arbitrio eſſe poſitum ad cuſtodiendam Dei Legem ſe accingere, ſimulata fuiſſet precatio. Quò proximè accedit ſecundi verſus doctrina. Poſtquam enim confeſſus eſt Diuinitus hominibus conferri ſeruandæ Legis virtutem ſtatim addit quenque noſtrum cæcum eſſe donec mentis oculos idem Deus illuminet. Verum quidem eſt Deum nobis lucere per verbũ ſuum. ſed intelligit Propheta, donec velũ ex oculis noſtris abſtulerit, nos cæcutire in clara luce. Perinde ergo eſt acſi ſuam & totius humani generis cæcitatem Propheta defleret, dum ſibi velatos & clauſos oculos fatetur, ne cæleſtis doctrinæ lucem conſpiciant, donec eos arcana Spiritus ſui gratia Deus aperiat. Cæterùm dum hoc ſibi munus Deus vindicat, docet remediũ in promptu eſſe, modo ne proprio acumine confiſi, ſpernamus quam offert illuminationis gratiam. Diſcamus præterea, non ideo nos illuminari, vt contempto externo verbo, rapiamur ad arcanos afflatus: quemadmodum multi fanatici non aliter ſe putãt ſpirituales niſi reiecto Dei verbo, ſua deliria ſubſtituant. Atqui longè aliũ illuminationis vſum notat Propheta, vt ad cernendam viuificam lucem quam profert Deus verbo ſuo, nobis ſufficiant oculi. Et *mirabilia* vocat Legis doctrinam, primum vt ad ſuſpiciendam eius altitudinẽ nos humiliet: deinde quo melius perſuadeat nobis cæleſti gratia opus eſſe ad intelligenda arcana quæ captum noſtrum ſuperant. Atque hinc colligimus per nomen *Legis* nõ modo decem præcepta intelligi, ſed fœdus æternæ ſalutis quod Deus pepigit, cum ſuis appendicibus. Et certè quum ſciamus Chriſtum, in quo abſconditi ſunt omnes theſauri ſcientiæ & ſapientiæ, finem eſſe Legis: non mirũ eſt ſi eam à ſublimibus myſterijs commendat Propheta.

Col.2.a.3. Rom. 10. a.4.

19 *Peregrinus ſum.* Operæ pretium eſt notare cur ſe inquilinum & hoſpitem dicat eſſe in mundo. Profanis enim & terrenis hominibus nihil aliud curæ eſt, niſi vt commodè hîc viuãt. Qui verò ſciunt nobis currendũ eſſe, & hæreditatem nobis in cælo repoſitam: non affixi ſunt neque implicìti rebus caducis, ſed aſpirant quò vocantur. Senſus ergo eſt, Domine quũ mihi per terram celeriter tranſire neceſſe ſit, quid mihi fiet ſi doctrina Legis tuæ deſtituar? Hinc

diſcamus vnde nos incipere oporteat vt alacriter ad Deum pergamus. Porrò *abſcondere* dicitur *Deus mandata ſua*, quibus oculos non aperit: quia dum ſpiritualibus oculis non ſunt prædi ti, videndo non vident, vt abſconditum ſit quod palàm verſatur ante oculos. Atque vt demonſtret Propheta ſe non defunctoriè ita precari, adiungit ſe totum Legis deſiderio ardere. Nam quum dicit *animam ſuam confractam fuiſſe*, non vulgaris vehementia exprimitur. Quemadmodum enim ſiquis adeò cupidè conferat in rem aliquam ſenſus ſuos vt ferè euaneſcant, dicetur intemperie ſua conſumptus: ſic etiam Propheta animi ſui vigorem ardenti Legis deſiderio fractum vel exhauſtum eſſe dicit. Et ſimul perſeuerantiam notat, quum dicit, *omni tempore*, quia interdum continget magno impetu quempiam ad ſtudium cæleſtis doctrinæ impelli, ſed cuius euanidus erit feruor. Habenda igitur conſtantia eſt, ne tædio langueſcant animi.

21 *Perdidiſti ſuperbos*. Alij vertunt increpare. atque id ſignificat Hebræis verbum גער: ſed quũ in regimine additur litera ב *Beth*. Nunc autem quum ſimpliciter dicat גערת זדים, ſecundum rationem Grammaticæ aptius conuenit perdendi verbum. Quanquam ad ſummam rei parum refert, conſilium enim Prophetæ minime ambiguum eſt, ſe Dei iudiciis fuiſſe edoctũ [ut] animum adiiceret ad ſtudium Legis. Et certè non expectandum eſt dum nos ſuis ferulis [caſ]tiget Deus: ſed dum impios & verbi ſui contemptores vlciſcitur, nimium ſumus ſocordes niſi nos erudiant eius flagella. Ac profectò hæc ſingularis Dei clementia eſt, dum nobis parcit, procul terrorem incutere, vt intactos & à caſtigatione immunes ad ſe adducat. Nec temere ſuperbos vocat omnes incredulos: quia ſola fides eſt quæ nos humiliat, & omnis rebellio ex ſuperbia naſcitur. Quàm verò vtile ſit attentè & ſedulò Dei iudicia animaduertere, quibus talem faſtum compeſcit hinc colligimus. quandiu enim vident infirmi furioſè impios contra Deum inſurgere, proteruè omne iugum excutere, & impunè habere ludibrio totã pietatem, dubitare incipiunt an aliquis in cælo iudex Deus ſedeat. Quamuis ergo ad tempus Deus conniueat, ſimul tamen atque aliquod exemplum edit, certò ſtatuamus non fruſtra tranſgreſſoribus Legis ſuæ minatum eſſe Deum: atque ita in mentem veniat maledictos eſſe omnes qui ab eo recedunt. Cæterùm notandum eſt *declinandi* verbo non quodlibet delictum notari, ſed effrænem licentiam, quæ ex impio Dei contemptu naſcitur. Eſt quidem illa vniuerſalis ſententia, Maledictum eſſe quiſquis non permanſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt, ſed quia Deus paterna indulgentia tolerat qui per infirmitatis vitium claudicant, hîc de iudiciis nominatim agitur quæ aduerſus reprobos exercet. Illorum verò finem eſſe docet Ieſaias, vt iuſtitiam diſcant habitatores terræ. Deut. 27. d.26. Ieſa.26.b. 9.

22 *Aufer à me*. Poteſt hic verſus duobus modis intelligi. Scimus, quamlibet ſe filij Dei rectè gerant, multis tamen calumniis eſſe obnoxios. Itaque non fruſtra poſtulant fideles vt Deus contra linguas virulentas ſynceræ, quam colunt, pietatis ſit aſſertor: Nec malè conueniet hic ſenſus, Domine, quia mihi bene conſcius ſum, & tu mihi etiam veræ integritatis es teſtis, ne permittas vt improbi falſa crimina in me congerendo, vitam meam infament. Sed plenior erit ſententia ſi vno contextu legatur, Ne patiaris Deus impios ideo mihi illudere quia Legem tuam ſeruare ſtudeo. Nam ab initio hæc impietas in mundo graſſata eſt, vt Dei cultoribus probri loco obiecta fuerit ſua ſimplicitas, & in ludibrium tracta. Sicuti hodie eadem fere probra aduerſus filios Dei volitant, quòd non contenti vſitata viuendi ratione, nimium ſapere velint. Nam illud Ieſaiæ nunc quoque impleri oportet, Ecce ego, & pueri mei quos dediſti mihi in portentum. vt filij Dei cum capite ſuo Chriſto apud profanos homines monſtris ſint ſimiles ſicuti & Petrus teſtatur nos ab illis inſaniæ damnari, quia eorum vias non ſequimur. Quia autem hæc contumelia in nomen Dei redundat, ſi ob purum Legis Dei ſtudium habentur ludibrio: meritò Propheta ſubſannationes iſtas compeſci poſtulat. Atque etiam ad hoc aſylum nos ſuo exemplo Ieſaias confugere docet, quòd impiis in terra ferociter probra ſua iactantibus, ſedeat tamen in cælo iudex noſter. Ieſa. 8. d. 18. 1.Pet.4.a. 4. Ieſa. 23.d. 22. Proximo verſu clarius aſſerit Propheta, ſe non fruſtra precatum eſſe vt eum Dominus à talibus probris aſſereret: quia non tantum à plebe & hominum quiſquiliis deriſus fuerit, ſed etiam ab ipſis proceribus qui ſedebant tanquam iudices. Nam *ſedendi* verbo ſignificat non tantùm in ſuis cubiculis vel menſis perperam & iniquè loquutos eſſe, ſed publicè quoque & in ipſo tribunali, vbi ius dicendum erat. Ideo vtitur particula גם, quæ tacita comparatione inter obſcuros plebis ſuſurros & ſuperba iſtorum iudicia, amplificat rei indignitatem. Interea tamen quàm conſtanter perſtiterit in ſtudio pietatis videmus. Nam quia hoc artificio tentabat Satan eum ad deſperationem impellere, remedium ex meditatione Legis Dei ſe quæſiiſſe dicit. Hîc verò docemur non eſſe nouum ſi mundi Iudices iniquè opprimant ſeruos Dei, & eorum pietati inſultent. Hanc contumeliam ſi effugere non potuit Dauid, cur hodie eſſemus immunes? Simul tamen diſcamus, nihil magis eſſe peruerſum quàm pendere ab hominum iudiciis: quia neceſſe erit ſingulis momentis vacillare. Quare ſatis ſit nos Deo probari, quamuis nos iniuſtè traducant homines, nec modò vulgus ignobile, ſed ipſi etiam iudices à quibus ſperanda erat maior æquitas.

24 *Etiam teſtimonia tua*. Particula גם verſum hunc cum ſuperiore connectit. Hoc raræ fortitudinis exemplum eſt, quum mundus perperam de nobis iudicat, non mutare propoſitũ,

nec fluctuari,ſed perſequi meditationem Diuinæ Legis.Nunc igitur docet Propheta quomodo hanc tentationem eluctatus fuerit:nempe, Teſtimonia tua (inquit) ſunt lætitiæ meæ.hoc eſt,Quanuis acerba ſit & moleſta hominum iniquitas,dum mendaciter me accuſant, ſufficiũt tamen ad compenſationem deliciæ Legis tuæ.Addit teſtimonia Dei eſſe *ſuos conſiliarios*,qua loquendi forma ſignificat ſe non acquieſcere in proprio ſenſu,ſed petere à verbo Dei conſilium.Quod diligenter notandum eſt.videmus enim vt regendæ hominum vitæ præſideãt cæci affectus.Auarus vnde petit conſilium,niſi ex falſo principio quod ſibi imaginatus eſt, nihil ſcilicet melius eſſe diuitiis?Cur ambitioſi vnam altitudinem appetunt,niſi quia exiſtimant nihil eſſe melius quàm tenere gradum honorificum in mundo?Non igitur mirum eſt tam miſerè errare homines,qui ſe tam malis conſiliariis regendos tradunt. Tunc autem & carnis noſtræ & mundi impoſturis clauſus erit aditus, & contra omnes tentationum impetus ſtabimus inuicti,ſi nos verbum Dei gubernet:atque hæc nobis vnica ſit prudentia,quicquid præſcribit, obedienter ſequi.

25 ד *Adhæſit pulueri anima mea, viuifica me ſecundum verbum tuum.*

26 ד *Vias meas narraui,& reſpondiſti mihi: doce me edicta tua.*

27 ד *Viam mandatorum tuorum fac vt intelligam,& meditabor in mirabilibus tuis.*

28 ד *Stillat anima mea præ dolore, erige me ſecundum verbum tuum,*

29 ד *Viam falſitatis aufer à me,& Lege tua gratificare mihi.*

30 ד *Viam veritatis elegi, iudicia tua propoſui.*

31 ד *Adhæſi teſtimoniis tuis Iehouah,ne pudefacias me.*

32 ד *Viam ſtatutorum tuorum percurram, vbi dilataueris cor meum.*

25 דָּבְקָה לֶעָפָר נַפְשִׁי חַיֵּנִי כ
כִּדְבָרֶךָ:

26 דְּרָכַי סִפַּרְתִּי וַתַּעֲנֵנִי לַמְּדֵנִי
חֻקֶּיךָ:

27 דֶּרֶךְ־פִּקּוּדֶיךָ הֲבִינֵנִי וְאָשִׂיחָה
בְּנִפְלְאוֹתֶיךָ:

28 דָּלְפָה נַפְשִׁי מִתּוּגָה קַיְּמֵנִי
כִּדְבָרֶךָ:

29 דֶּרֶךְ שֶׁקֶר הָסֵר מִמֶּנִּי וְתוֹרָתְךָ
חָנֵּנִי:

30 דֶּרֶךְ אֱמוּנָה בָחָרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ
שִׁוִּיתִי:

31 דָּבַקְתִּי בְעֵדְוֹתֶיךָ יְהוָה אַל־
תְּבִישֵׁנִי:

32 דֶּרֶךְ־מִצְוֹתֶיךָ אָרוּץ כִּי
תַרְחִיב לִבִּי:

25 *Adhæſit pulueri anima mea.* Significat ſe de vita non ſecus deſperaſſe quàm ſi affixus eſſet ſepulchro.Quod notatu dignũ eſt,ne tædeat nos vel pigeat,quoties ita viſum fuerit Deo, per varias mortes tranſire.Suo autem exemplo docet, quum nihil occurrit præter mortem, ſpéſque omnes videntur extinctæ,ad Deum nihilominus vota noſtra dirigere,in cuius manu ſunt exitus mortis,quemadmodum alibi vidimus : & cuius proprium munus eſt vitã reſtitue-
Pſal.68.c. re mortuis. Cæterùm quia hæc difficilis lucta eſt,ideò ſe & alios reuocat ad Dei promiſſio-
21. nes. Nam quum dicit *ſecundum verbum tuum*, fatetur, ſi à Dei verbo receſſerit, nullam ſpem manere ſibi reſiduam.Verùm quia pollicitus eſt Deus vitam piorum in manu ſua & tutela eſſe,quanuis ſepulchro adhæreat,ſe tamen in vitæ fiduciam erigit.

26 *Vias meas narraui.* Priore membro teſtatur ſe abſque fuco fuiſſe precatũ, nec ſequutum eſſe ſuperbos homines qui prudentia ſua,virtute,aut opibus freti,ad Deũ nõ confugiunt. Vias enim ſuas Deo exponere dicitur,qui nihil tẽtare vel aggredi audet niſi eius auxilio, ſed totus pendens ab eius prouidentia,ſua omnia conſilia eius arbitrio permittit,& quaſi in eius ſinum deponit affectus ſuos:idque ſyncerè facit,non vt hypocritę,qui aliud lingua præ ſe ferũt:aliud in corde occultant.Addit etiam *ſe fuiſſe exauditum*: quod in ſpem futuri temporis non parum valebat. Secundo membro iterum teſtatur ſibi nihil eſſe pluris quàm veram Legis intelligentiam conſequi.Sunt enim nonnulli qui vota quidem ſua Deo aperiunt,ſed eum ſtultis ſuis cupiditatibus morigerum habere vellẽt.Ideo dicit Propheta nihil ſe magis cupere, quàm in *Dei ſtatutis* rectè *doceri*.Quod & proximo verſu confirmat, hanc ſibi intelligentiam dari rurſus poſtulans.Atque vtroque loco notandum eſt,quanuis oculis noſtris Lex Dei ſit expoſita, niſi tamen accedat interior magiſter Dei Spiritus, non multum nos poſſe ex illius lectione conſequi.Cæterùm vbi poſui *Meditabor*,quidã interpretes vertunt diſſerã:& verbum שוח tã ad ſermonem quàm ad tacitas cogitationes refertur. Sed huic loco poſterior ſignificatio melius cõuenit.Sic enim reſoluo Prophetæ verba,vt mediter in mirabilibus tuis,fac vt mandata tua intelligam.Scimus enim,donec mentes noſtras Deus purgauerit vt veræ ſapientiæ guſtũ percipiant,Legem eius eſſe nobis inſipidam. Atque ex hoc faſtidio naſcitur ignauia vt grauetur

uetur mundus ad Dei Legem reuerenter attendere,quia admirabilem ſapientiam quæ illic re condita eſt non guſtamus.quare non temere Propheta ianuam intelligentiæ dono ſibi pateſieri rogat.Hinc vero ſimul diſcendum eſſe,prout donati ſumus intelligentiæ Spiritu,reuerentiam Legis Dei & eius meditandæ ſtudium debere in nobis creſcere.

28 *Stillat anima mea præ dolore.* Quemadmodum paulo antè dixerat, animam ſuam pulueri eſſe affixam,ita nunc ſimili ferè ſenſu diſfluere præ dolore conqueritur. Quanquam ſunt qui ad lachrymas putent eum alludere:acſi dixiſſet animam ſuam in lachrymas liquefieri. Verùm ſenſus eſt ſimplicior,vires diſfluere inſtar aquarum. Et verbum quidem eſt futuri temporis, continuum tamen actum deſignat. Porrò extremi mœroris remedium hoc ſibi ſtatuit Propheta,ſi Deus manum porrigat. ſicuti enim nuper quum exanimis eſſet , ſpem reſurrectionis concepit ex Dei gratia:ita nunc ex eadem,noui & pleni vigoris reſtitutionem ſperat , quanuis nunc euanuerit.Repetit particulam illam *ſecundum verbum*,quia abſque verbo nobis frigeret Dei potentia.Atqui vbi nobis Deus occurrit,quanuis nos animus & vires deficiant, ſatis ad nos confirmandos valere debet eius promiſſio.

29 *Viam falſitatis aufer à me.* Quia ſciebat quàm propenſa ſint ad vanitatem ac mendaciũ hominum ingenia,priore loco mentẽ ſuam purgari poſtulat,ne Satanæ impoſturis implicita, in errorem labatur.Deinde vt ſibi à mendaciis caueat,Legis doctrina muniri ſe petit. Quanquam varia eſt ſecundi membri interpretatio.Quidam enim ita vertunt:Fac vt Lex tua grata ſit mihi.Et certè quia Lex carni,quam cogit in ordinem,odioſa eſt, meritò rogãdus eſt Deus vt ſuauem & gratioſam nobis eam reddat. Alij exponunt.Miſerere mei de Lege tua acſi miſericordiam deduceret Propheta ex proprio ſuo fonte : quia Deus in Lege ſua fidelibus eam promiſit.Vterque ſenſus mihi coactus videtur:ideo tertium libentius amplector , Legem tuã gratuito mihi dona.Sed verbum חנני non potuit aliter transferri quàm *gratificare mihi.* craſsè quidem & barbarè : ſed mihi perinde fuit modò Prophetæ mentem certò tenerent lectores. Iam ſumma nobis conſtat,quia enim nos occupat hebetudo, nihil procliuius eſt quàm vt ſe errores inſinuent.Quare ſubinde in varias hallucinationes rapi continget,niſi prudentiæ Spiritu nos Deus inſtruat.Modus autem exprimitur,vt nos inſtituat in Lege ſua.Sed gratificandi verbum poſuit ac ſi dixiſſet,Hoc quidem incomparabile beneficium eſt,quòd homines Lege tua dirigi,ſed quia gratuita eſt tua liberalitas,petere non dubito vt me in huius boni fruitione admittere digneris.Iam ſi Propheta qui pridem Deum coluerat, nunc ad nouum profectũ aſpirans,non petit pleniorem gratiam meritis ſuis tanquam debitam rependi,ſed fatetur hoc gratuitum eſſe Dei munus:concidit impium illud commentum quod in Papatu obtinuit , augmentum gratiæ meritis tanquam debitum retribui.

30 *Viam veritatis elegi.* Hoc verſu & proximo ſe ita animatum fuiſſe aſſerit, vt nihil magis expeteret quàm ſequi quòd rectum & verum erat.Non temere hìc ponitur eligendi verbum. nam quod veteri prouerbio dictum eſt , Vitam hominum eſſe quaſi in biuio , non modò ad generalem curſum,ſed ad ſingulas actiones pertinet.Simul enim ac minimum aliquid ſuſcipimus,huc & illuc diſtrahimur,& quaſi tempeſtate abrepti miſcemus varia conſilia. Ideò Propheta vt conſtanter in recta via pergeret , dicit ſibi fixum ac decretum fuiſſe non relinquere veritatem.Hoc modo ſe non fuiſſe expertem tentationum ſignificat, præualuiſſe tamen , quia animum addixerat ſtudio ſeruandæ Legis.Eodem ſpectat poſterius membrum, vbi dicit *propoſita ſibi fuiſſe Dei iudicia.* Neque enim firma eſſet electio , niſi ſe fideles in continuo Legis intuitu exerceant,neque vagandi licentiam permittant oculis ſuis. Sequenti autem verſu non modò pium hunc affectum prædicat,ſed adiungit ſimul precationem , ne confuſus impiorum ludibriis ſuccumbat,dum Legi Dei totus eſt affixus: Idem verbum nunc repetit quo prius vſus eſt,vbi animam ſuam dicebat affixam eſſe pulueri.atque ita declarat ſe Legem Dei ita tenaciter eſſe amplexum vt ab ea auelli nequeat.Dum ergo pudefieri metuit,vel probris obrui, hinc colligimus,quo ſyncerius quiſque ſe Deo addicit,magis prouocare impuras & virulentas linguas.

32 *Viam mandatorum tuorum.* Significat Propheta, vbi Deus alacritatem dederit, ſatis vegetum & alacrem ſe fore,adeóque conſtantẽ ne in medio ſtadio fatiſcat, quibus verbis tacitè fatetur,donec corda hominum dilatauerit Deus,non modò fore ignauos,ſed non poſſe pedem mouere vt ad bene agendum aſpirent.Porrò vbi corda eorum Deus explicuit, non modo ad ambulandum,ſed etiam ad currendum ſatis fore idoneos.Admonet interea, veram Legis obſeruationem non in externis tantùm operibus ſitam eſſe,ſed requirere voluntarium obſequium,vt cor ſe quodammodo dilatet,nõ quòd ſe proprio motu ita comparet, ſed quia vbi correcta eſt eius durities & contumacia,liberaliter ſe offert,neque amplius ſuis anguſtiis conſtringitur. Docet poſtremò hic locus, vbi animos noſtros in hanc latitudinem formauerit Deus,vires non defore:quia Deus vnà cum recto affectu facultatem quoque ſufficiet,vt pedes ad currendum ſint parati.

33 ה *Doce me Iehoua viam edictorum tuorum,& cuſtodiam eam ad finem.*	33 הוֹרֵנִי יְהוָה דֶּרֶךְ חֻקֶּיךָ וְאֶצְּרֶנָּה עֵקֶב׃

34 ה *Fac me intelligere , & ſeruabo legem tuam,& cuſtodiam eam in toto corde.*	34 הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל־לב:
35 ה *Dirige me in via ſtatutorum tuorũ: quia in ea eſt bene placitum meum.*	35 הדריכני בנתיב מצותיך כי־בו חפצתי:
36 ה *Inclina cor meum ad teſtimonia tua , & non ad auaritiam.*	36 הט־לבי אל־עדותיך ואל אל־בצע:
37 ה *Auerte oculos meos ne videant vanitatem: in via tua viuifica me.*	37 העבר עיני מראות שוא בדרכך חיני:
38 ה *Confirma ſeruo tuo eloquium tuum qui timori tuo* deditus eſt.	38 הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך:
39 ה *Aufer opprobrium meum quod timui, quia iudicia tua bona.*	39 העבר חרפתי אשר יגרתי כי משפטיך טובים:
40 ה *Ecce concupiui ad mandata tua , in iuſtitia tua viuifica me.*	40 הנה תאבתי לפקודיך בצדקתך חיני:

33 *Doce me Iehoua viam edictorum.* Adhuc repetit precationem qua iam ſæpe vſus eſt in hoc Pſalmo: quia magnopere noſtra refert, tenere hoc in vita eſſe præcipuũ vt nos Deus gubernet. Videmus enim vt maior pars quiduis potius cogitet quàm hoc ſibi à Deo petẽdum eſſe. Ideo votum hoc quod aſſiduè recurrere nobis debet, Spiritus ſanctus inculcat: vt non modo qui nouitij ſunt ac rudes tyrunculi, ſed qui magnos progreſſus fecerunt, non deſinant vltrà eniti. Et quia Spiritus intelligentiæ è cælo datur, arcano eius inſtinctu poſtulent ſe ad veram Legis ſcientiam deduci. Nam ſecundo membro oſtendit Propheta de qua ſpecie doctrinę loquatur, nempe quæ efficax ſit ad formandum cor hominis. Cæterùm vocem עקב duobus modis exponunt interpretes. Quidam pro mercede, hoc ſenſu, Vbi probè edoctus fuero, non fruſtra eos laborare, cognoſcam qui ſe addicunt ad obſeruantiam Legis tuæ. Ideóque propter mercedem mandata tua cuſtodiam: quia nunquam fruſtraris cultores tuos. Alij vertunt, ad finem vſque: quia quos Deus efficaciter docet, ſimul etiam confirmat ne fatigentur in medio itinere, ſed abſque laſſitudine conſtanter ad metam pergant. Equidem non dubito quin de perſeuerantię dono loquatur: ſed expendant lectores annon ſimpliciter legi poſſit hic verſus vt verba ſonant. Neque enim præpoſitio ו א exprimitur à Propheta, ſed dicit *Cuſtodiam eam*, nempe tanquam ſcopum appoſitiuè. ita ſenſus eſſet, Domine mihi neceſſe eſt aſſiduè doceri, ne deficiam, ſed ſemper intentus ſim ad ſcopum meum, qui abs te eſt præfixus. Tu enim hac lege in ſtadio tuo currere præcipis, vt mors demum ſit meta, interim verbo tuo regamur. Hæc verò conſtantia in me non reperietur, niſi quotidie me doceas. atqui te duce ſemper ero in ſpecula: nec oculos à fine meo vel ſcopo deflectam. Ego tamen in verſione poſui quod magis receptum erat.

34 *Fac me intelligere, & ſeruabo.* Primò admonet hanc eſſe veram prudentiam, ſi tantùm ſapimus ex Lege Domini, vt nos ſub eius timore & obſequio contineat. Hanc verò ſibi Diuinitus conferri poſtulans, fatetur homines carnis ſenſu excæcatos, quouis potius tendere. Et certè longè à communi hominum opinione remotum eſt, ſtudia omnia conferre ad ſeruandá Dei Legem. Eos enim demum ſapere mundus exiſtimat qui bene proſpiciũt ſuis commodis, in negotiis terrenæ vitæ acuti ſunt & verſuti, aſtutia etiam pollent ad fallendos ſimplices. Cõtrà autem denuntiat Propheta, recta intelligentia deſtitui homines quandiu primatum nõ obtinet Dei timor. Neque enim aliam ſibi perſpicaciam expetit, niſi vt diſcat totum ſe Deo regendum tradere. Fatetur etiam interim, hoc ſpeciale eſſe Dei donum, non autem proprio marte vel induſtria acquiri, nam ſi idoneus ſibi quiſque magiſter foret, ſuperuacua eſſet iſta precatio. Porrò quia res non vulgaris eſt Legis obſeruatio, duobus verbis vtitur: acſi diceret, Domine ardua res eſt ac difficilis Legem tuam exactè vt decet ſeruare, quæ munditiem plus quàm humanam præſcribit: ſed ego cæleſtis Spiritus tui luce fretus non deficiam. Clarior tamen erit ſenſus ſi verba ſic reſoluas, Da mihi intellectum vt ſeruem, & toto corde cuſtodiam. Totius autem cordis fit mentio, vt ſciamus procul abeſſe à Legis iuſtitia qui externos tantùm ſenſus in officio continent, vt nihil palam deſignet reprehenſione dignum, quia Deus frænum maximè cordibus iniicit vt illic vigeat pura integritas, cuius deinde fructus in vita appareant. Atque hæc ſpiritualis Legis obſeruatio melius conuincit quàm neceſſe ſit nos Diuinitus ad eam formari.

35 *Dirige me in ſemita.* Quòd ſubinde hanc ſententiam iterat Propheta, non eſt ſuperuacuum

vacuũ: quia quũ hominibus hîc ſit vnicus finis vt proficiãt in ſchola Dei, videmus vt ſuis illecebris mundus eos huc & illuc trahat, ipſi etiam ſibi innumera auocamenta fingant. Ac notandum eſt quod ſequitur, hoc eſſe ſuum beneplacitum. Eſt enim hoc raræ virtutis, hominem ſenſus ſuos & affectus ita colligere, vt blanditiis omnibus quæ carnem titillant valere iuſſis, non alibi ſe oblectet quàm in Dei cultu. & tamen hanc palmam adeptus Propheta, ſibi adhuc aliquid deeſſe videt. Nouum igitur Dei ſubſidium implorat, vt ad deſiderium accedat plenus effectus, ſicuti Paulus dicit, Deum eſſe qui in nobis operatur & velle & exequi. Tenendum verò eſt, non hîc gloriari de intrinſeco naturæ ſuæ motu: ſed quam accepit gratiam, proferre in medium, vt Deus opus quod inchoauit perficiat: acſi dixiſſet, Domine qui mihi animum dediſti, adde etiam vires. Iam nomen *beneplaciti*, carnis cupiditatibus tacite opponitur quæ hominum corda ſuis illecebris deuincta tenent. Phil. 2. b. 13.

36 *Inclina cor meum.* Primò fatetur adeò morigerum non eſſe cor hominis Dei iuſtitiæ, vt potius in cõtrariam partem feratur. Nam ſi naturaliter & ſponte propenſi eſſemus ad Legis iuſtitiam, fruſtra dictum eſſet, Inclina cor meum. Sequitur ergo, corda noſtra nihil niſi vitioſum cõcipere, & contumaciæ eſſe dedita, donec ea in diuerſam partem reflectat Deus. Notãda diligenter eſt hæc Prophetæ confeſſio, corruptam vſque adeo eſſe hominum naturam, vt quiduis potius quàm quod rectum eſt appetat: donec manu Dei ad nouã docilitatem flectatur, vt procliuis ad bonum eſſe incipiat. Et altero membro oſtendit Propheta quid impediat quominus ad iuſtitiæ ſtudiũ aſpirẽt homines: quia ſcilicet procliues ſunt *in auaritiam.* Ac ſpecies pro genere per ſynecdochen ponitur בצע quidem violenter agere ſignificat, ſicut concupiſcere vel fraudare: ſed nomen auaritiæ optime conuenit, modò ſciamus delectam eſſe hanc ſpeciẽ à Propheta quæ radix eſt omnium malorum, vt oſtenderet nihil magis eſſe contrariũ iuſtitiæ Dei. Interea monemur in genere, teneri nos prauis & vitioſis affectibus implicitos, vt abhorreant corda noſtra à ſtudio Legis Dei donec propenſionem ad bonum inſpiret Deus. 1. Tim. 6. b. 10.

37 *Auerte oculos meos.* Docemur his verbis ſic occupari ſenſus omnes noſtros vanitate, vt non mirum ſit à recto ſtudio eſſe alienos donec fuerint purgati & reformati: nam prauitatem quam dixit proximo verſu regnare in hominum cordibus, ad externos quoque ſenſus extendit: ac ſi diceret, morbum concupiſcendi non in animis modo latere, ſed diffuſum eſſe per omnes partes, vt neque oculi, neque aures, neque pedes, neque manus integram naturam retineant: denique nihil purum ſit à corruptela. Et certè ſcimus labem originalis peccati non tantùm reſidere in aliqua parte hominis, ſed poſſidere totam animam & corpus. Nam ſi oculos ſpeciali Dei gratia auerti neceſſe eſt à vanitate, ſequitur ſimul atque aperti fuerint, cupidè incurrere in Satanæ fallacias quæ vbique ſe ingerunt. Si tantùm laqueos tenderet Satan, nos autem ad cauendas eius impoſturas prouidi eſſemus, non propriè oculos Deus auerteret à vanitate: ſed quia ſponte dediti ſunt malis illecebris, retrahi neceſſe eſt. Quoties ergo oculos aperimus, duas ianuas ſciamus Diabolo eſſe apertas quibus in animã noſtrã penetret, niſi Spiritus ſui cuſtodiã Deus opponat. Quod autẽ de oculis dicit, pertinet etiam ad alios ſenſus: quia hîc quoque ſynecdochica eſt locutio. Ac reſpondet poſterius membrum. quanquam enim alij diuerſos ſenſus afferunt, hũc genuinũ eſſe arbitror, Domine, quia maledicta eſt vita hominum quãdiu ſuas facultates cõferunt ad peccandũ: fac vt quicquid eſt in me vigoris, nihil niſi iuſtitiam quã præſcribis, ſpiret. Vt hoc melius pateat, tenere principium iſtud cõuenit. Quòd oculi vident, quòd aures audiunt, pedes ambulãt, manus palpant, pretioſa quidem dona eſſe Dei: excellentius etiã eſſe donum quòd iudicio & voluntate præditi ſumus: ſed interim nullum eſſe oculorũ aſpectũ, nullos ſenſuũ motus, nullã cogitationẽ, cui nõ adhæreat vitiũ & prauitas. Quũ ita ſit, meritò Propheta ſe totum Deo mortificandum offert, vt nouam vitam viuere incipiat.

38 *Confirma ſeruo tuo.* Hic breuiter notatur legitimus & vnicus precandi finis, vt promiſſionũ Dei effectus ad nos perueniat. vnde ſequitur, perperã facere qui habenas temere ſuis votis laxant. Videmus enim vt Propheta nihil petere vel optare ſibi permittat niſi quod Deus promittere dignatus eſt. Et certè nimis importuna eorũ audacia eſt qui ad Deũ ſine vlla verbi eius inuitatione perrumpunt: perinde acſi arbitrio ſuo vellent Deum ſubiicere. Notanda autem eſt quæ ſequitur ratio, *Quia ad timorem tuum:* ſi quidem relatiuum אשר cauſalem particulam valet. Significat enim Propheta ſe non ſubſiſtere in terrenis commodis, vt ſolent profani homines, nec præpoſterè abuti promiſſionibus Dei ad captandas carnis delicias, ſed timorem ac reuerentiam Dei ſibi eſſe pro ſcopo. Et certe hæc optima impetrandi fiducia eſt, vbi vota noſtra non ſeiungimus à Dei cultu, ſed hoc vnum expetimus vt in nobis regnet.

36 *Aufer opprobrium.* Non ſatis liquidò conſtat quodnã opprobrium deſignet. Quia multos calumniatores ſciebat eſſe quaſi in excubiis, vt ſi fortè eum deprehenderent in aliquo delicto, maledicendi occaſio ſuppeteret: meritò incidere timuit in talẽ infamiam, idque ſua culpa. Potuit etiam timere aliud probrũ, quia ſciebat improbos homines optimis quibuſq; proteruè maledicere, & rectè facta ſuis calumniis trahere in ſiniſtram partem. Ratio additur, *quòd iudicia Dei bona ſint,* vt Deus improbas linguas cõpeſcat quæ virus petulãtiæ ſuæ exerunt contra homines innoxios, qui Dei ipſius Legem reuerenter obſeruant. Si opprobrium quiſpiam accipere malit Dei reſpectu, non malè ſenſus quadrabit, hoc modo, vt Propheta, cui ſatis erat

vitam ſuam Deo probare,tãtùm cupiat,vbi apparuerit ad eius tribunal,iudicium effugere hominis reprobi:perinde ac ſi magno & ſublimi animo deſpiciat quicquid garriũt in mundo homines,modò ſtet integer in Dei conſpectu. Et certè hoc maximè probrum timere Sanctos omnes decet,ne cum ignominia cadant ad Dei tribunal.

40 *Ecce concupiui.* Iterum repetit quod nuper teſtatus erat, ſe præditum eſſe pio affectu, & ſibi cordi eſſe rectitudinem:tantùm reſtare vt Deus opus quod inchoauit,abſoluat. Si placet hic ſenſus,tantundem valebit *in iuſtitia Dei viuificari* atque in via. Et certè iuſtitiæ nomen paſſim occurrit in hoc Pſalmo pro Lege Dei.vel iuſtè viuendi regula. & hoc modo melius duo membra inter ſe cohærebunt, Domine hoc iam præclarum eſt gratiæ tuæ munus, quòd ſanctum ſeruandæ Legis tuæ deſiderium mihi inſpiraueris:ſed hoc adhuc deeſt, vt eadem virtus ſe in tota vita mea exerat.Sed quoniam n• men iuſtitiæ ambiguum eſt,liberum erit lectoribus accipere:ac ſi dixiſſet,pro tua bonitate,qua ſoles vti erga omnes tuos, reſtitue me, tuere ac ſuſtenta.Ego tamen quid magis placeret oſtendi.

41 ו *Et veniāt ad me miſericordiæ tuæ Iehoua,ſalus tua ſecundum eloquium tuum:*	41 וִיבֹאֻנִי חֲסָדֶךָ יְהוָה תְּשׁוּעָתְךָ כְּאִמְרָתֶךָ׃
42 ו *Et reſpondebo probris me afficienti verbum,quia ſperauerim in verbo tuo.*	42 וְאֶעֱנֶה חֹרְפִי דָבָר כִּי בָטַחְתִּי בִּדְבָרֶךָ׃
43 ו *Et ne eripias ex ore meo verbum veritatis vſque valde:quia iudicia tua expecto.*	43 וְאַל־תַּצֵּל מִפִּי דְבַר־אֱמֶת עַד־מְאֹד כִּי לְמִשְׁפָּטֶךָ יִחָלְתִּי׃
44 ו *Et cuſtodiam Legem tuam ſemper in ſeculum & vſque.*	44 וְאֶשְׁמְרָה תוֹרָתְךָ תָמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃
45 ו *Et ambulabo in latitudine:quia ſtatuta tua exquiſiui:*	45 וְאֶתְהַלְּכָה בָרְחָבָה כִּי פִקֻּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי׃
46 ו *Et loquar de teſtimoniis tuis coram Regibus,& non pudefiam:*	46 וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ׃
47 ו *Et oblectabo me in mandatis tuis quæ dilexi.*	47 וְאֶשְׁתַּעֲשַׁע בְּמִצְוֺתֶיךָ אֲשֶׁר אָהָבְתִּי׃
48 ו *Et tollam manus meas ad ſtatuta tua quæ dilexi,& meditabor in edictis tuis.*	48 וְאֶשָּׂא כַפַּי אֶל־מִצְוֺתֶיךָ אֲשֶׁר אָהַבְתִּי וְאָשִׂיחָה בְחֻקֶּיךָ׃

41 *Et veniant ad me.* Non dubium eſt, quum *miſericordias* Dei priore loco ſtatuit, deinde *ſalutem* addi,quin cauſam effectui,vt poſtulat naturæ ordo, præferat. Atque hoc modo fatetur non aliter ſe fore ſaluum niſi mera Dei miſericordia. Porro dum gratuitã ſalutem ſibi optat, promiſſioni ſimul innititur,quemadmodum iam vidimus aliis locis.Secundo verſu gloriatur ſe optima defenſione contra hoſtium calumnias fore inſtructum, quia in Dei verbo ſperauit. Quanquam futurum tempus licebit in optatiuum reſoluere,vt multi faciunt:ac ſi dixiſſet, *Domine quia ſperaui in verbo tuo*,fac vt os mihi liberè apertum ſit ad refutanda eorum maledicta, neque me obmuteſcere permittas dum falſa in me probra cõgerunt. Vtrouis modo accipere libeat,primum docemur,nunquã defore homines maledicos, qui filios Dei quantũuis innoxios inſectari non deſinant.Dubiũ autem eſt de quo probri genere loquatur:quia non tantùm Dei filios impij aſpergunt infamia,ſed eorum fidei ſuis ſubſannationibus illudũt.Hunc ſecundum ſenſum,quia ad contextum aptior eſt:facilè amplector. Ludibriis enim ſuã ſpem in Deo opponit Dauid:ac ſi dixiſſet,Erit quod falſis inſultationibus reſpondeam:quia Deus ſperantes in ſe non fraudat.Quòd ſi ad vtrunq; extendere quis malit,non repugno.Porrò non dicit ſimpliciter ſe in Deo ſperaſſe,ſed in eius verbo, quia verbum eſt ſperandi materia. Notanda eſt etiam mutua inter *verbum* & *verbum* relatio: quia niſi Deus ex verbo ſuo aliud verbum nobis ad defenſionem ſuppeditet, ſtatim obruemur impiorum petulantia. Ergo ſi cupimus inuicti ſtare contra mundi inſultus,fortitudinis principium hîc nobis oſtenditur,nẽpe ſperare in Dei verbo:quo dum fulti ſumus,iubet nos Spiritus Dei virulentas impiorum blaſphemias animoſè contemnere.atque vt eas refutemus,verbo ſpei adiungit verbum confeſſionis.

43 *Ne auferas verbum.* Quæri poſſet cur *verbo veritatis* linguã potius inſtrui poſtulet quàm cor muniri.nam hoc ordine prius eſt,& maioris momenti. Quantulum enim iuuabit,prõptas eſſe & diſertas linguas,ſi corda fide vacua ſint?Atqui vbi ſolida fides,vltro etiam ſequitur lingua. Reſpondeo, Dauidem non ita de externa profeſſione fuiſſe ſolicitum quin fidem cordis præferret.Sed quum apud Deum verba faciat,nihil mirum ſi tantùm de illa loquatur, ſub qua tamen hanc comprehendit:perinde ac ſi dixiſſet, Domine nõ modò cor meum fide ſuſtineas, ne ten-

ne tentationibus obruat: ſed fac etiam vt linguæ cõſtet plena libertas, vt inter homines te intrepidè celebrem. Videmus vt loquendi fiduciam ſibi dari poſtulans, à corde incipiat. Poſſet iterũ hîc quæri cur dicat *vſque valde*. quaſi verò non metuat verbo veritatis deſtitui ad breue tempus. Atqui hoc valde abſurdum eſſet, quum in ſingula momẽta ſolicitos eſſe oporteat, ne vnquam inermes ac nudi deprehendamur. Solutio eius nodi à proprio experimento nobis petenda eſt. Nam in hac carnis infirmitate fieri vix poteſt quin trepident interdum robuſtiſſimi etiam quique, dum violentius eos impugnat Satan. Et quanquam fides non ſuccumbit, labaſcere tamen ſentimus, præſertim non tanta ſuppetit animi præſentia vt æqualis ſemper tenor in linguis conſtet, ac ſemper ad impiorum ludibria prompta ſit reſponſio: quin potius vacillant ad breue tempus & trepidant. Dauid ergo huius quæ ſe in omnibus prodit infirmitatis ſibi conſcius, precationem ſuam temperat hoc modo, Etiamſi non ſemper in promptu mihi ſit quæ optanda eſſet loquendi fiducia, ne me permittas diu obmuteſcere. Quibus verbis tacitè fatetur Propheta ſe non fuiſſe tam cõſtantem & animoſum vt par erat, ſed linguam ſuam metu fuiſſe quaſi deuinctam. Hinc verò diſcendum eſt, non magis in arbitrio noſtro eſſe ingenuè loquendi virtutem, quàm cordis affectus. Quatenus itaque linguas noſtras gubernat Deus, promptæ ſunt ad liberam confeſſionem. Simul ac ſpiritum fortitudinis ſubmouet, non modò languent corda, vel proſtrata iacent, ſed linguæ etiam conticeſcunt. Addit rationem, quòd *expectauerit ad Dei iudicia*: ſic enim loquitur ad verbum. vnde colligimus non tantùm pro Legis præceptis iudicia accipi, ſed hac voce etiam notari promiſſiones, quæ propriè expectationem noſtram ſuſtinent. Quod enim nonnulli deducentes à radice חול, vertunt Contremui ad iudicia tua: neſcio an conueniat. Certè quòd iudicia interpretantur de pœnis alienum eſt.

44 *Et cuſtodiam*. Hîc promittit non modò ad paucos dies ſe fore Legis ſtudioſum, ſed vſque ad vitę finem. Quod autem tria verba ponit eodẽ ſenſu, תמיד, עולם & עד, nõ ſuperuacua eſt congeries: quia ſubindicat, niſi fortiter ad reſiſtendũ inſtent fideles, varijs ſubinde tentationibus poſſe illis excuti Dei timorem, vt à Legis ſtudio deſciſcant. Ideo, quo paratior ſit ad pugnam, difficultatem commemorat. Proximus verſus optandi modo legi poſſet: ſequamur tamen quod magis receptũ eſt, nempe Dauidem gloriari, quia Dei pręcepta ſolicitè inquirat, viam ſibi planã fore & expeditam: quod eſt *ambulare in latitudine*. Scimus enim plerunq; vias hominum vel ſpinoſas eſſe vel anguſtiis cõſtrictas: quia ipſi ſibi varia obſtacula acceſſunt, vel ambagibus ſe implicant. Ita fit, dum nemo ſe Dei verbo ſubiicere & regendum tradere ſuſtinet, vt huius arrogantię pœnam quiſque luat: quia Deus vndique laqueos nobis tẽdit, foueas obiicit, vias abrũpit multis ſalebris, concludit denique in abyſſos: & quo quiſque aſtutior eſt, eo magis anxiè laborat. Docet autem hic verſus, ſiquis ſimpliciter Deo obtemperet, hanc ei mercedem rependi, vt quieto & ſecuro animo iter faciat: quòd ſiquando occurrant anguſtiæ, inueniat tamen exitum. nam fideles, quantumuis ſe Deo præbeant dociles, contingit tamen interdum hærere perplexos, ſed tandem impletur illud Pauli, Quanuis anxij laborent, non tamen manere conſtrictos: quia Dei eſt viam per inuia monſtrare. imò quanuis anxie premantur, ambulant nihilominus in latitudine. quia dubios euentus ſic Deo committunt, vt eo duce non dubitent ex abyſſis liberum ſibi fore egreſſum. 2. Cor. 4 b.8.

46 *Et loquar de teſtimoniis tuis*. Videtur hîc ſecurè ſibi promittere quod ante precatus eſt. Poſtquam enim dixit, Ne auferas verbum ex ore meo: nunc quaſi voti compos exurgit, ſéque elinguem fore negat, etiamſi coram Regibus habendus ſit ſermo. Neque enim dubium eſt quin dicat, toto mundo obſtante, ſibi fore præſentem animũ, vt ingenuè Dei gloriam aſſerat: ſed Reges deligit qui præ aliis ſunt formidabiles, faſtúque ſuo Dei teſtibus ora claudunt. Sæpe quidem contingit, etiam infimis hominibus nos cedere. ſimul enim ac ſe quiſpiam opponit verbo Dei, timidè nos colligimus, & euaneſcit illa quã initio profeſſi eramus libertas. Maximè tamen vbi ad Regum tribunalia ventum eſt, timiditas noſtra ſe prodit. Hæc ratio eſt cur dicat Dauid, non modò contra ignobiles aduerſarios ſe fortiter ſtaturum, ſed coram Regibus ipſis conſtantem & intrepidum ſe fore. Quibus verbis docemur, tunc demum nos ritè profeciſſe in verbo Domini, ſi mentes noſtræ, vbi eas mundus deiicere conabitur, contra humanos terrores munitæ, ne Regum quidem conſpectum formident. Nam vano eorum ſplendore Dei gloriam obrui, nimis indignum eſt.

47 *Et oblectabo me*. Similem ferè ſententiam antè protulerat. Summa eſt, ſic amplexum eſſe amore præcepta Dei vt nihil ſuauius reperiat continua eorum meditatione. Nam oblectandi verbo exprimitur amoris vehementia. Eodẽ pertinet quod cõtinuò pòſt addit, *Tollam manus meas*. Nam quod extentis manibus captamus, cupide à nobis appeti certum eſt. Itaque deſiderij ardorem metaphoricè deſignat. Nam ſiquis geſtu ſimulet talem affectum, in omnibus autem vitæ negotiis Legem Dei negligat, nimis putida erit hypocriſis. Atque iterũ confirmat, ſerium illum & ardentem affectum inde naſci, quòd iam Legis dulcedo animos noſtros ſibi deuinxit. Poſtremò dicit ſe *meditaturum in Dei teſtimoniis*. Neque enim dubito quin verbum שיח ad tacitam meditationem, in qua ſe exercent filij Dei, referri debeat, quod etiam maior pars interpretum agnoſcit.

49 ז *Memento verbi ad ſeruum tuum, ſuper quo ſpem mihi dediſti.*

50 ז *Hæc cõſolatio mea in afflictione mea: quia ſermo tuus viuificat me.*

51 ז *Superbi deriſerunt me plurimum: à Lege tua non declinaui.*

52 ז *Recordatus ſum iudiciorum tuorum à ſeculo Iehoua, & me conſolatus ſum.*

53 ז *Terror inuaſit me propter impios derelinquentes Legem tuam.*

54 ז *Cantiones fuerunt mihi edicta tua in domo peregrinationis meæ.*

55 ז *Recordatus ſum nocte nominis tui Iehoua, & cuſtodio Legem tuam.*

56 ז *Hoc factum eſt mihi, quia ſtatuta tua ſeruaui.*

49 זְכָר־דָּבָר לְעַבְדֶּךָ עַל אֲשֶׁר יִחַלְתָּנִי׃

50 זֹאת נֶחָמָתִי בְעָנְיִי כִּי אִמְרָתְךָ חִיָּתְנִי׃

51 זֵדִים הֱלִיצֻנִי עַד־מְאֹד מִתּוֹרָתְךָ לֹא נָטִיתִי׃

52 זָכַרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ מֵעוֹלָם יְהוָֹה וָאֶתְנֶחָם׃

53 זַלְעָפָה אֲחָזַתְנִי מֵרְשָׁעִים עֹזְבֵי תּוֹרָתֶךָ׃

54 זְמִרוֹת הָיוּ־לִי חֻקֶּיךָ בְּבֵית מְגוּרָי׃

55 זָכַרְתִּי בַלַּיְלָה שִׁמְךָ יְהוָֹה וָאֶשְׁמְרָה תּוֹרָתֶךָ׃

56 זֹאת הָיְתָה־לִּי כִּי פִקֻּדֶיךָ נָצָרְתִּי׃

49 *Recordare verbi.* Precatur vt Deus re ipſa exhibeat quod pollicitus eſt. nam effectus demonſtrat Deum eſſe verborum ſuorum memorem. De promiſſionibus autem haberi ſermonem, colligimus ex fine verſus, vbi datam ſibi ſperandi materiam dicit: quod non ſtaret niſi oblata fuiſſet gratia. Secundo autem verſu teſtatur, quanuis Deus eum adhuc ſuſpenſum teneret, ſe tamen in verbo requieuiſſe. Interim docet, ſe in moleſtiis & curis nõ captaſſe vana ſolatia, quemadmodum ſolet mundus, ad leuandas ſuas miſerias, huc & illuc circunſpicere: & ſiquæ illecebræ arrideant, dolores ſuos lenire talibus emplaſtris. Propheta autem ſe vnico Dei verbo dicit fuiſſe contentum: & quãuis alia omnia deficerent, ſe illic reperiſſe plenam vitam. Interim tacitè fatetur, niſi animum recipiat ex Dei verbo, ſe fore exanimem. Et certè quanuis profani homines ſæpe in ſuis miſeriis inflatos habeant ſpiritus, vacui tamen ſunt interno animi vigore. Itaque non immeritò Propheta fideles hoc ſolo viuere & vigere in ſuis miſeriis dicit, quia illis *vitam inſpirat Dei verbum.* Quare ſi probè meditemur verbũ Domini, etiam in media morte viuemus, nec erit vlla tam grauis triſtitia quæ non ſanetur iſto remedio. Quòd autem leuatione deſtituimur in malis noſtris, fit noſtra culpa, qui contempto vel poſthabito Dei verbo, vanis ſolatiis nos ipſos data opera fallimus.

51 *Superbi deriſerunt.* Exemplum hoc apprimè vtile eſt, vt diſcamus, quamuis impiorum ludibriis obnoxia ſit noſtra ſimplicitas, firma conſtantia refutãdum eſſe eorum faſtum, ne vnquam nobis Legis Dei faſtidium obrepat. Pleroſque enim videmus qui alioqui ad Dei timorem propenſi eſſent, huic tentationi ſuccũbere. Iam terra profanis Dei contemptoribus ſemper referta fuit, hodie verò ferè exundat. Quare niſi ad eorum ſannas obdureſcamus, nulla erit fidei noſtræ firmitas. Deſignat autem proprio nomine incredulos, dum *ſuperbos* vocat. Nam hæc ſapientia eſt infidelium, Deum contemnere, floccifacere eius iudicia, calcare pedibus totam pietatem, denique cæleſte regnum conſpuere. nec verò tam audacter ruerent, niſi excæcati eſſent ſuperbia. Cæterùm ita reſolui debent verba, Quanuis mihi ſuperbi illuſerint, non tamen deflexi à Lege tua. Notanda etiam particula eſt, *vſque valde*: qua ſignificat, non ſemel aut vno die ſe fuiſſe exagitatum ab impiis, ſed quotidie renouatum fuiſſe certamen. Vnde colligimus, licentiam maiorem inde ſumpſiſſe impios, quòd numero præualerent: ſicuti exiguus ſemper eſt piorum numerus qui reuerenter Deum colant. Quare vt maneamus integri, cum magna turma & colluuie luctandum eſt.

52 *Recordatus ſum iudiciorum.* In hoc Pſalmo iudicia Dei ferè ſumuntur pro ſtatutis & decretis, ac ſi quis diceret rectitudines. Sed propter additã particulam *A ſeculo*, magis probabile eſt nunc ita vocari exẽpla quibus teſtatus eſt Deus ſe iuſtũ eſſe mundi iudicẽ. Quorſum enim diceret Legem Dei fuiſſe à ſeculo? Poſſet quidẽ aliquo modo hoc excuſari: quia rectitudo quæ illic oſtẽditur, nõ fabricata nuper, ſed verè æterna eſt: quia nihil aliud eſt Lex ſcripta quàm teſtimonium Legis naturæ, quo Deus reducit nobis in memoriã quæ iam cordibus noſtris ſunt infixa. Sed ego libenter inclino in alterum ſenſum, quòd recordatus fuerit Dauid iudicia Dei quibus probauit ſe perpetuã fixiſſe in mundo Legem. Atque hęc confirmatio valde neceſſaria nobis eſt: quia vbi apertè non perſpicitur Dei manus, ſæpe friget eius doctrina. Vbi autem vindictam Deus ſumit de impiis, ſancit quæ locutus fuerat. Vnde & pœnæ in Iure ciuili vocantur

ſanctiones

ſanctiones.Sed hoc verius competit in Dei iudicia, quibus cõfirmat Legis ſuæ authoritatem, ac ſi realis probatio ad verba accederet.Quum autẽ vetuſtiſſima quęque Dei iudicia ſe in memoriam reuocaſſe dicit,diſcamus ex hoc verbo,noſtra ingratitudine vel ſocordia fieri quominus ſatis multa Dei iudicia ad fidei noſtræ confirmationem occurrant. Nulla enim ætas præteriit qua non clara in hunc finem documenta ediderit Deus:vt verè dici queat,continuo tenore fluxiſſe Dei iudicia per ſingulas ætates:ſed ideo nos fugere, quia non dignamur aperire oculos.Siquis obiiciat contrarium eſſe Dei iudiciis vt conſolationem nobis afferant quæ debebant terrorem incutere:reſponſio facilis eſt,iudiciis Dei terreri fideles quatenus illis ad carnis ſuæ mortificationem expedit: ſed quatenus inde agnoſcunt Deo curæ eſſe genus humanum,ampla conſolationis materia ſeſe offert. Colligunt enim,vbi ad tempus laſciuierint impij,venturos tandem ad Dei tribunal:ſe verò,vbi patienter militauerint ſub tali ſuę ſalutis pręſide,haud dubiè fore ſaluos.

53 *Terror apprehendit me.* Verſus hîc duplicem ſenſum admittit:vel quòd grauiter vulneratus fuerit Propheta,Legem Dei violari cernens ab impiis:vel quòd eorum exitium exhorruerit.Nam quod alij ardorem vertunt,non tam aptè fluit.Retineo igitur horroris nomen, & zeli vehementiam notari exiſtimo,quia non tantùm moleſtè tulerit Legis tranſgreſſiones,ſed inſtar monſtri deteſtatus fuerit ſceleratam eorum audaciam quibus Lex Dei nullo in pretio erat.Notandum verò eſt,non eſſe nouum ſcandali genus,ſi multi excuſſo iugo,contra Deum proteruiunt: idque notare operæpretium eſt, quia multi friuolam excuſationem petunt ex temporis corruptela,ac ſi inter lupos vlulare fas ſit.Atqui Dauidis etiam ætate videmus multos fuiſſe apoſtatas qui à pietate deſciſcerent:adeo tamen non concidiſſe, vel fractum eſſe, vt timor Dei ſanctam potius iracundiam in eius animo accenderit. Quid ergo, ſi vndique nos obſideant mala exempla,agendum eſt, niſi vt quiſque ad eorum deteſtationem ſe extimulet? Atque hîc incluſa eſt tacita antitheſis inter fallaces blanditias, dum licitum eſſe creditur quicquid vulgare eſt:& horrorem quo ſe Propheta correptum fuiſſe docet.Si ſe pro libidine contra Deum efferant impij,quia non euigilamus ad Dei iudicia,trahimus id in occaſionem prauæ confidentiæ vel ſtuporis.contrà autem Propheta ſe horrore correptum dicit,quia Dei patientiam ab vna parte reputans,certò tamen perſuaſus erat fieri non poſſe quin tandem pœnas exigeret Deus.

54 *Cantica fuerunt mihi.* Alia loquendi forma repetit quod dixerat, Legem Dei ſibi vnicam fuiſſe vel præcipuam oblectationem in vita.Cãtus enim,lætitiæ indicium eſt.Porrò quia Sancti in mundo peregrinantur, nec aliter cenſeri poſſunt filij Dei & cælorum hæredes quàm ſi terræ ſint hoſpites,per ***domum peregrinationum*** intelligi poteſt terrenæ vitæ curſus. Quanquam videtur ſpecialis notari circunſtantia, quòd Dauid exul à patria,non deſtiterit ex Lege Dei ſolamen petere ſuis malis,imò gaudium quod exilij mœrorem vinceret. Fuit enim hoc raræ virtutis ſpecimen,quum careret templi conſpectu,non poſſet ad ſacrificia accedere,priuatus eſſet pietatis exercitiis, non tamen fuiſſe alienatum à Deo. Ergo domus peregrinationis ad amplificationem ponitur,quòd eiectus à patria, infixam in animo Dei Legem retinuerit:& quanuis poſſet eum deiicere exilij acerbitas,tamen Legem meditando,ſe ad hilaritatem erexerit.

55 *Recordatus ſum nocte.* Coniunctim lego totum verſum,quia ſecundum membrum ex priore dependet.ſignificat enim Propheta ſe Dei recordatione ad ſeruandum Legem induci. nam hinc Legis contemptus,quia nemo ferè ad Deum reſpicit.Itaque Scriptura dum impietatem hominum damnat,dicit oblitos eſſe Dei.Contra Dauid vnicam Dei memoriã ſufficere Pſal.50.d.
admonet ad nos in timore Dei & Legis obſeruantia retinendos. Et certè quoties ſe mentibus 22. & 78.
noſtris ingerit Dei maieſtas,eius ſenſu nos humiliari neceſſe eſt: vt hæc cogitatio nos ad pie- b. 11. &
tatem ſolicitet. Quanquam autem *noctis* verbo ſignificat recordationem non vnius tantùm 106.d. 21.
momenti,ſed continuam: noctis tamen ideo diſertè meminit, quia tunc obruuntur ferè omnium ſenſus:ac ſi dixiſſet,quum alij dormiunt,ſibi in ſomno ipſo Deum occurrere. Alia etiam ratione noctis tempus poſuit,vt ſciamus,quanuis nullus adeſſet teſtis vel monitor, imò tenebris eſſet tectus, non ſecus tamen attentum fuiſſe ad colendam Dei memoriam quàm ſi in illuſtri theatro verſatus foret.

56 *Hoc ſuit mihi.* Non dubito Prophetam ſub pronomine זאת complecti omnia Dei beneficia:ſed quia coram Deo in rem præſentem venit,demonſtratiuè loquitur.Itaque ſub hac voce includitur tot bonorum quibus ornatus fuerat, recognitio.vel certè ſpeciali aliqua liberatione commemorat probitati ſuæ teſtimonium fuiſſe diuinitus redditum.Neque tamen iactat quicquam ſe fuiſſe promeritum:quemadmodum Phariſæi,quicquid tale occurrit in Scripturis,ad operum merita arripiunt. Atqui non aliud fuit Prophetæ conſilium quàm ſe opponere Dei contemptoribus qui proſpera omnia vel arrogant ſuæ induſtriæ vel fortunæ aſcribunt,Dei prouidentiam tegunt impio ſilentio.Propheta igitur ſe & nos ad Deum reuocat:& admonet,quia Deus iuſtus iudex eſt, mercedem pietati apud Deum eſſe repoſitam. Fortè etiam hac ſancta iactantia malignas impiorum calumnias retundit quibus alibi vidimus duriter fuiſſe impetitum.

57 ח *Portio mea Iehouah, dixi ad cuſtodien-dum verba tua.*	57 חֶלְקִי יְהוָה אָמַרְתִּי לִשְׁמֹר דְּבָרֶיךָ׃
58 ח *Deprecatus ſum faciem tuam toto corde, miſerere mei ſecundum eloquium tuum.*	58 חִלִּיתִי פָנֶיךָ בְכָל־לֵב חָנֵּנִי כְּאִמְרָתֶךָ׃
59 ח *Reputaui vias meas, & conuerti pedes meos ad teſtimonia tua.*	59 חִשַּׁבְתִּי דְרָכָי וָאָשִׁיבָה רַגְלַי אֶל־עֵדֹתֶיךָ׃
60 ח *Feſtinaui, & non diſtuli ad cuſtodiendum mandata tua.*	60 חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי לִשְׁמֹר מִצְוֹתֶיךָ׃
61 ח *"Funes impiorum apprehenderunt me, Legis tuæ non ſum oblitus.*	61 חֶבְלֵי רְשָׁעִים עִוְּדֻנִי תּוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃
62 ח *Media nocte ſurgam ad confitendum tibi ſuper iudiciis iuſtitiæ tuæ.*	62 חֲצוֹת־לַיְלָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃
63 ח *Socius ego omnibus qui te timent, & qui cuſtodiunt ſtatuta tua.*	63 חָבֵר אָנִי לְכָל־אֲשֶׁר יְרֵאוּךָ וּלְשֹׁמְרֵי פִּקּוּדֶיךָ׃
64 ח *Miſericordiæ tuæ Iehouah plena eſt terra, edicta tua doce me.*	64 חַסְדְּךָ יְהוָה מָלְאָה הָאָרֶץ חֻקֶּיךָ לַמְּדֵנִי׃

" vel, cœtus impiorum ſpoliauerũt.

57 *Portio mea.* Ambiguus eſt verborum ſenſus, quia & Iehoua in nominandi caſu legi poteſt: & verbum *dixi* referri tam ad prius quàm ad poſterius membrum. Hæc igitur erit vna lectio, Iehoua eſt portio mea, ideo decreui Legem tuam ſeruare. Altera, Deus qui portio mea es, decreui Legem tuam ſeruare. Tertia, Dixi vel ſtatui Deum eſſe portionem meam ad cuſtodiendam eius Legem. Quarta, Dixi, vel ſtatui, Domine hæc portio mea eſt ſeruare Legẽ tuam, & hanc ego amplector. Rectè quidem conuenit hæc ſententia, quia Deus portio noſtra eſt, id debere ad ſeruandã eius Legem animũ nobis addere. Iam pluribus aliis locis viſum eſt, Deum vocari hæreditatem fidelium, quia ad ſolidã horũ fœlicitatẽ ipſe vnus ſufficiat. Et certè quum ſibi nos in peculium elegerit, æquũ eſt viciſſim in ipſo ſolo nos acquieſcere. Quòd ſi vno Deo contenti erimus, propenſi quoque animi noſtri erunt ad ſeruandã eius Legem: & carnis cupiditatibus valere iuſſis, hæc nobis ſumma erit oblectatio & firmum propoſitum. Quanquam autem hęc expoſitio, ſicut dixi: non malè cohæret, continétque vtilem doctrinam, proxima tamen illa quam mihi probari dixi, ſimplicior eſt, Statui apud me quòd hæc mihi optima ſit hęreditas, ſeruare Dei Legem. Cui affine eſt illud Pauli dictum, Pietas optimus eſt quęſtus. Comparat autem Dauid Legis obſeruantiam omnibus fictitiis bonis quæ ad ſe hominum cupiditates rapiunt: ac ſi dixiſſet, Appetat quiſque quod mens eius tulerit, & ſuis deliciis fruatur: non erit quod aliis inuideam ſi mihi ſalua manebit hæc portio, vt me Dei verbo addicam.

1. Tim. 6. b. 6.

58 *Precatus ſum faciem tuam.* Teſtatur hoc verſu Dauid ſe ab officio precandi non ceſſaſſe: quia ſine precibus otioſa torperet fides. Quanquam autem loquendi genus quo vtitur, aliis linguis aſperum eſſet, Hebręis tamen familiare illud colloquium exprimit ad quod Deus ſeruos ſuos admittit & inuitat dum in eius conſpectum veniunt. Summam porrò votorum verbo vno perſtringit, quòd implorauerit miſericordiam Dei, cuius fiduciam ex verbo conceperat. Primùm itaque notemus, expergefieri noſtram pigritiam, vt fidem noſtram precibus exerceamus. Deinde hoc præcipuum eſſe orandi caput, vt Deus pro gratuita ſua bonitate propitius nobis ſit, reſpiciat noſtras ærumnas, & inopiæ ſuccurrat. Etſi enim Deus innumeris modis nos iuuat, neceſſitates etiam noſtræ ſunt innumerę: vnum tamen hoc maximè & vnicè optandum, vt noſtri miſereatur, vnde reliqua fluunt. Tertiò ne incerta vota in aërem fundamus, diſcamus Deum in ſuis promiſſis proponi quaſi voluntarium debitorem.

59 *Cogitaui.* Summa eſt, poſtquam attendit Propheta ad vitæ ſuæ rationem, ſibi non aliud fuiſſe propoſitum quàm Legis doctrinam ſequi. Quibus verbis obliquè ſignificat ideo vltra metas vagari homines, & miſerè diſſipatos huc & illuc ferri, quia inconſideratè ſibi indulgẽt. Acriter quidem inuigilat quiſque, ſtudiáque ſua applicat quò inclinat animi libido, ſed omnes in electione ipſa cæcutiunt, imò velut clauſis oculis vel præcipitanter feruntur, vel per incuriam huc & illuc euaneſcunt. Certè nullus vias ſuas prudenter conſiderat: ideóque nõ abs re hoc rectè viuendi principium admonet Propheta, vt à ſocordia excitati, vias ſuas reputent, & aliquando ſobriè cogitent quid ſit vitam inſtituere. Docet autem ſecundo loco, vbi quis ſeriò ad vitam regendam attentus fuerit, nihil occurrere poſſe melius quàm ſi ſequatur quò Dominus vocat. Et certè niſi in ſua incogitantia ſtuperent homines, certatim vno conſenſu Deum ſibi vitæ ducem eligerent.

60 *Feſtinaui*

60 *Feſtinaui.*Quanquam verba ſunt præteriti temporis,continuum tamen actum notant. Narrat autem Propheta quanta promptitudine Deo ſe in obſequium obtulerit. Nam celeritas zeli feruorẽ ſignificat. Quòd deinde *ſe tardaſſe negat*,ex vſu linguæ Hebraicæ ſignificat quod de feſtinatione dixit.Nam ſicut Hebræis loqui & non tacere tantũdem valet ac liberè cordatéque & non diſſimulanter dicere quod opus eſt,ita Feſtinare & non tardare dicitur qui abſq; cunctatione & mora celeriter currit. Quòd ſi nobis in mentem veniat noſtra ſegnities, & ex alia parte tot remoræ quas Satan iniicere non ceſſat,colligere licebit nõ fruſtra hoc fuiſſe additum.Nam vt verè & ex animo quis Dei iuſtitiæ ſe addicere cupiat,ſcimus tamen quid dicat Rom.7.c.
Paulus,ſe non præſtare quod vellet.Quamuis ergo nullũ externum obſtaculũ nos moretur,tot 15.d.18.19.
tamen impedimentis intus ſumus conſtricti,vt nihil difficilius ſit quàm properare ad ſeruandam Dei Legem.Cæterùm tenendũ eſt,Prophetam hîc comparatiuè loqui eorũ reſpectu qui magna vitæ parte procraſtinant:nec modo cunctãter & lentè accedunt ad Deum, ſed deliberando ſubſidũt:vel ſe inter flexuoſos anfractus impediunt ne accedant. Non ergo alacrior ad Deum colendum Propheta fuit quàm Paulus,ſed tantùm his verbis oſtendit,ſtrenuè luctãdo, expeditum fuiſſe ſibi curſum. Ac ſuo exemplo docet friuolas eſſe excuſationes quas noſtræ ignauiæ vel ex mundi obſtaculis vel ex noſtra ipſorum debilitate obtendimus.

61 *Cœtus impiorum.* Qui חבלי vertunt dolores,nullum genuinum ſenſum eliciunt,ac tam ſe ipſos quàm Prophetę verba torquent.Duę ergo reſtant lectiones,quarum vtraque eſt probabilis.Funes impiorum apprehenderunt me,vel Cœtus impiorum ſpoliauerunt me.Vtrauis eligere placeat, teſtatur Propheta, quum graui tentationis machina pietatem eius concuteret Satan,conſtanter perſtitiſſe in Legis Dei ſtudio. Quanquam funes bifariam accipi poſſunt,vel pro captioſis illecebris quibus eum in ſuam ſocietatem implicare tentauerũt:vel pro fraudibus quas machinati erant in eius perniciem.Si prior ſenſus arridet, raram virtutẽ prædicat Dauid.Quòd quum viſi fuiſſent impij eum ſuis laqueis induiſſe ſub cuſtodia tamen Legis Dei ſe continuerit.Quia tamen maiore conſenſu receptum eſt,verbum עוד tantundẽ valere ac ſpoliare vel prædari, ſequamur hunc ſenſum,quòd Propheta turmatim ab impiis vexatus,deinde pro eorum libidine ſpoliatus ac direptus,ſtationem ſuam non deſeruerit. Quod etiam ſummæ virtutis ſpecimen fuit.nam extremis iniuriis expoſiti,niſi Deus ſuccurrat,de eius prouidẽtia ſtatim dubitare incipimus. Videtur omni fructu carere pietas,fingimus etiam liberum eſſe nobis ius vindictæ:inter hos fluctus facilè ſubmergitur legis Dei memoria.Propheta autem admonet hoc demum eſſe veræ pietatis ſignum, ſi æquabile manet Legis Dei ſtudium,& eadem iuſtitiæ obſeruantia, vbi in prædam impiis expoſiti, nullum Dei auxilium ſentimus.

62 *Media nocte.*Docet hoc verſu ſe non modò probaſſe & ex animo amplexum eſſe quicquid Lex Dei continet, ſed gratitudinis etiam ſignum dediſſe, quòd particeps eſſet tanti boni.Videtur quidem hoc vulgare eſſe, Deo ſubſcribere Lege ſua nos docenti, quis enim obſtrepere audeat?Multum tamen abeſt quin Dei doctrinam omni ex parte iuſtam eſſe mundus prædicet.Primò,quæ carnis noſtræ proteruia eſt, vellet quiſque aliquid vel mutatum vel detractum. Deinde ſi detur optio,mallent homines arbitrio ſuo potius quàm Dei verbo regi. Denique tam humanæ rationi quàm cupiditatibus magnum eſt cum Lege Dei diſſidiũ. Non parum ergo profecit ille qui & obedienter amplectitur cæleſtem doctrinam: & ſuauiter in ea ſe oblectans, gratias Deo agit. Quanquam non ſimpliciter ſe Dei iuſtitiam celebraſſe refert Propheta, ſed media nocte ſe ſurrexiſſe dicens, ardorem ſui deſiderij exprimit,quia ſtudiis & curis quę nos à ſomno excitant,magnam vehementiam ineſſe oportet.Interim etiam admonet,procul ab omni oſtentatione abfuiſſe quòd Legi Dei teſtimonium reddidit, quia ſecum & abſque teſtibus,illius iuſtitiam ſuis elogiis ornauit.

63 *Socius ego omnibus.* Non de fraterno tantũ cõſenſu & amore loquitur,quẽ inter ſe mutuò colũt fideles:ſed intelligit,quoties in aliquẽ inciderat qui Deũ timeret, ſe manũ porrexiſſe in ſignũ ſocietatis:nec ſolũ fuiſſe vnũ ex numero & ordine ſeruorũ Dei,ſed etiã adiutorẽ. Et certè hic cõſenſus in omnibus piis requiritur, vt alij alios promoueant in timore Dei: ac videtur tacita ſubeſſe cõparatio inter ſanctã hãc cõſpirationẽ,in qua fideles Dei cultũ & pietatẽ apud ſe fouẽt,&impios ſyncretiſmos qui paſſim regnãt in mũdo.Videmus enim vt aduerſus Deum ſuas phalãges cõſtituant profani homines, ac vltro citróque ſe adiuuẽt ad euertendũ Dei cultum,quo magis incitari decet filios Dei ad colendã ſanctam vnitatẽ.Fideles primùm à timore Dei,ſecũdo à Legis obſeruãtia cõmẽdat:quia &Dei timor radix eſt vel origo omnis iuſtitiæ:& tunc demũ nos Deũ timere & reuereri apparet,vbi vitã ei noſtrã in obſequiũ dicamus.

64 *Miſericordia tua.* Hîc Propheta Deum per immenſam eius bonitatem quæ relucet in toto mundo,obteſtatur,vt ſe cæleſtis ſapientiæ theſauro dignetur.Quæ precatio valde emphatica eſt.Quòd igitur terram dicit plenam eſſe miſericordia Dei, ſpecies eſt obteſtationis. Neque enim tantùm in genere(vt alibi)prædicat Dei bonitatẽ,quòd nullam mũdi partem ſuę liberalitatis expertem relinquat;& eam exerceat non modo erga humanum genus,ſed ad bruta quoque animalia extendat.Quid ergo?nempe Dei miſericordiam,quæ ſe in omnes creaturas diffundit,vna in re cupit erga ſe patefieri,vt in Lege Dei proficiat. Vndẽ colligimus,hoc

intelligentiæ donū ei fuiſſe inæſtimabilis theſauri loco.Quod ſi hoc præcipuū Diuini fauoris ſignum eſt,donari Spiritu intelligentiæ:incredulitas noſtra alienationem ab eo noſtram prodit.Iam memoria repetere conuenit quod alibi diximus,nimis pudendam eſſe ſocordiam noſtram,qui exiguo cæleſtis doctrinæ guſtu contenti,profectū non magnopere curamus:quum tam præclarus Eccleſiæ doctor cupidè & ardenter ſemper ad diſcendum contenderit. Adhæc certum eſt non de externa doctrina hîc agi,ſed de arcana mentis illuſtratione,quæ donum eſt Spiritus.Lex promiſcuè omnibus erat expoſita,ſed videt Propheta, niſi illuminetur à Spiritu ſancto,hoc non magnę vtilitatis fore,ideóque efficaciter doceri petit.

65 ט *Benignè feciſti cum ſeruo tuo Iehouah ſecundum verbum tuum.*	65 טוֹב עָשִׂיתָ עִם־עַבְדְּךָ יְהוָה כִּדְבָרֶךָ׃
66 ט *Bonitatem guſtus & ſcietiam doce me: quia mandatis tuis credidi.*	66 טוּב טַעַם וָדַעַת לַמְּדֵנִי כִּי בְמִצְוֹתֶיךָ הֶאֱמָנְתִּי׃
67 ט *Priuſquam humiliarer ego errani: at nunc ſermonem tuum cuſtodio.*	67 טֶרֶם אֶעֱנֶה אֲנִי שֹׁגֵג וְעַתָּה אִמְרָתְךָ שָׁמָרְתִּי׃
68 ט *Bonus tu & beneficus, doce me edicta tua.*	68 טוֹב־אַתָּה וּמֵטִיב לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃
69 ט *Concinnauerunt ſuper me mendacium ſuperbi: ego toto corde cuſtodiam edicta tua.*	69 טָפְלוּ עָלַי שֶׁקֶר זֵדִים אֲנִי בְּכָל־לֵב אֶצֹּר פִּקּוּדֶיךָ׃
70 ט *Impinguatum eſt ſicut adeps cor eorum: ego Lege tua me oblecto.*	70 טָפַשׁ כַּחֵלֶב לִבָּם אֲנִי תּוֹרָתְךָ שִׁעֲשָׁעְתִּי׃
71 ט *Bonum mihi quòd afflictus ſum vt diſcam edicta tua.*	71 טוֹב־לִי כִי־עֻנֵּיתִי לְמַעַן אֶלְמַד חֻקֶּיךָ׃
72 ט *Bonum mihi Lex oris tui ſuper millia auri & argenti.*	72 טוֹב־לִי תוֹרַת־פִּיךָ מֵאַלְפֵי זָהָב וָכָסֶף׃

65 *Benignè feciſti.* Ad verbū eſt,Bonū feciſti:quod generaliter quidā accipiunt quaſi teſtetur Propheta ſe boni conſulere quomodocunque à Deo tractetur:quia videat in ſalutē ſuam cedere. Verùm quia diſertè fit mētio promiſſionis, non dubito quin Dei fidē in præſtāda quā pollicitus eſt gratia celebret,ac ſi dicat,re ipſa vel effectu ſe expertū eſſe veracem eſſe Deum, nec verbis lactare ſeruos ſuos.Statuit igitur Dei promiſſiones in mediū,quia inde ad nos manant omnia eius beneficia:non tanquam ex primo fonte, ſed ex canalibus. Etſi enim gratuita Dei bonitas,vnica ei ad nos liberaliter tractandos cauſa eſt, nihil tamen ab eo ſperare poſſumus donec per verbum ſuum nobis occurrat.Poſtquam autem confeſſus eſt Dauid,experientia ſibi compertum eſſe quàm verax eſſet Deus in ſuis promiſſis, adiungit votum quale proximò verſu habuimus,nempe vt creſcat in recta intelligentia. quánquam paulo diuerſis verbis vtitur.Ponit enim rectitudinem guſtus & ſcientiā.Nam quū טעם guſtare ſignificet Hebræis, nomen ex eo deductum propriè capitur pro guſtu.transfertur tamen ad mētem.Nec dubium eſt quin Dauid ſimul cum ſcientia dari ſibi poſtulet ſanam diſcretionem & iudiciū. Nam qui diſiunctim legunt bonitatem & ſenſum,deprauant totam ſententiam. Vt tamen nobis cōſtet integra mens Prophetæ,addendum eſt poſterius membrum.Dicit ſe fidem habuiſſe Dei edictis,hoc eſt,libenter amplexum eſſe quicquid in Lege præſcribitur:ita ſe docilem eſſe & morigerum affirmat. Quum autem Spiritus ſancti ductu ita ad obſequium Dei propenſus foret, alterū donū addi poſtulat,nēpe ſani guſtus & intelligētiæ. Vnde colligimus duo hęc ad vitam ritè inſtituendam diſtinctè requiri,prędi tum eſſe recto affectu, & prudēter intelligere. Quòd fidem iam habebat Propheta Dei mandatis,hæc certè reuerentia ex pio zelo oriebatur.ſed ne inconſideratè aberret,non ſine cauſa metuit.Diſcamus ergo, poſtquā corda noſtra formauerit Deus in Legis ſuæ obſequiū, ſimul petere ab eo prudentiā quæ zelum noſtrū moderetur.

67 *Priuſquam humiliarer.* Quia verbū ענה loqui interdū vel teſtificari ſignificat:quibuſdā placet hęc lectio.Antequā meditarer in ſtatutis tuis,ego errabam.Sed hoc nimis coactum videtur.Longius etiam alij recedūt. Quo tēpore errauit Propheta, nō fuiſſe quod Deo reſponderet.Nec verò refutādis iſtis cōmentis immoror, quia minimè ambiguū eſt Prophetæ conſilium : nempe in ſua perſona cōmunem humani generis vel laſciuiam vel contumaciam deſcribit,quòd ſcilicet Deo nūquam obſequimur niſi ferulis coacti.Hoc quidem prodigij ſimile,quòd præfractè nos Deo ſubiicere abnuimus:ſed tamen experientia oſtendit,vbi Deus nobis indulget,ſemper nos ad ferociam erumpere.Et certè quum in Dei Propheta cōtumaciam violēter corrigi oportuerit,multo magis hæc eruditio neceſſaria nobis eſt. Nam quum principium

cipium obedientiæ ſit carnis mortificatio,quam naturaliter omnes refugiunt, non mirum eſt ſi variis afflictionibus Deus in ordinem nos cogat. imò quoniam ſubinde etiam vbi videtur domita,recalcitrat caro,non mirum eſt ſi nos Deus ſæpius retrahit ad ferulas. Fit autem hoc diuerſis modis:quia alios paupertate,alios ignominia,alios morbis, alios domeſtico incommodo,alios moleſtis & duris laboribus Deus humiliat:atque ita diuerſis vitiis aptat ſua remedia. Nunc tenemus quàm vtilem doctrinam contineat hæc confeſſio. De ſe quidem loquitur Propheta:ſicut & Ieremias dicit ſe fuiſſe vitulum indomitum:ſed laſciuiæ,quæ nobis omnib. Iere. 31.c. 18.
ingenita eſt,imaginem ante oculos nobis ponit. Nos verò nimis ingrati ſumus, niſi fructus hic quem ex caſtigationibus percipimus,earum acerbitatem leniat vel temperet. Nihil enim nobis miſerius quandiu ſumus Deo rebelles. Atqui hæc vna ratio eſt, qua nos ad parendum flectat Deus ac manſuefaciat,dum nos ferulis ſuis erudit.Suo interim exemplo docet Propheta,ſaltem vbi duritiam noſtram ſubigendo oſtendit Deus ſe velle nos habere diſcipulos, dandam eſſe operam vt miteſcamus,& depoſita ferocia,quod nobis imponit iugum, libenter feramus.Proximus verſus expoſitione non indiget, quia eandem ferè ſententiam continet quã vltimus verſus ſuperioris Octonarij.Deum enim per ſuam bonitatem obſecrat non vt augeſcat diuitiis & honoribus,non vt affluat deliciis,ſed vt proficiat in Legis intelligentia.Nã quia vulgò totus ferè mundus Dei beneficentiam implorat,& liberaliter ſecum agere cupit, prout vnumquenque ad diuerſa vota rapit carnis intemperies: Dauid abundè ſufficere ſibi teſtatur ſi vna hac in re quam ferè omnes contemptim prætereunt,ſentiat Deum eſſe liberalem.

69 *Concinnauerunt ſuper me.* Teſtatur, quum facta ſua in malam partem improbi traherent,atque hoc artificio eum deiicere tentarent à ſtudio recti,ſe tamen animum nunquã mutaſſe.Dura hæc tentatio eſt,quum innoxij rapimur ad probra &infamiam:neque tantum conuitiis oppetimur,ſed obducto etiam ſpecioſo colore vulgò nos inuidiæ exponunt ſceleſti homines.Videmus enim multos alioqui probos & ad rectè viuendum propenſos,vbi tam indignam mercedem rependi ſibi vident,vel collabi vel labaſcere.Quo magis notandum eſt Prophetæ exemplum,ne hominum malignitas vllo modo nos concutiat: atque vt in hominum conſpectu probitatis famam nobis eripiant, non tamen deſinamus Dei timorem intus alere: nobiſque ſufficiat apud Dei tribunal lucere noſtram pietatem, quamuis eam hominum calumniæ deforment.Quandiu enim pendebimus ab hominũ iudiciis, ſubinde fluctuabimur, vt dictũ eſt.Deinde quantumuis ſplendida ſint noſtra opera, ſcimus tamen non ventura coram Deo in rationem,ſi in illis mundi plauſum ſpectemus.Quare oculos coniicere diſcamus ad cæleſte illud theatrum,& ſiniſtros ſermones deſpicere.Fruantur ſua mercede filij ſeculi: quia in cælo non in terris repoſita eſt nobis corona.Temporalem infamiã libenter ferendo, laqueos expediamus quibus nos morari conatur Satan. Verbum טפל quod alioqui coniungere ſignificat,hîc pro texere vel concinnare eleganti metaphora ſumitur: quia non tantùm craſſis probris per contumeliam grauatus fuit Propheta,ſed crimina etiam in eum finxerunt non ſine artificio & colore,vt videri poſſet nigerrimus. Quamuis autem non deſierint illi telam hanc texere,pertupit tamen inuicta conſtantia,& obſerato corde ſuo,Legem Dei in fideli cuſtodia retinuit.Nec ſine cauſa *ſuperbos* vocat quia hinc coniicere licet,non ex vulgo fuiſſe homines, ſed primarios,qui honoris & opum confidentia inflati,audacius in eum inſurgerent.Certè apertè demonſtrat ſe illorum faſtu non ſecus fuiſſe calcatum quàm ſi canis fuiſſet mortuus. Cui reſpondet quod ſtatim ſequitur proximo verſu,*Cor eorum fuiſſe pingueſactum inſtar adipis.*quod vitium in Dei contemptoribus nimis vulgare eſt.Vnde enim fit vt optimis Dei ſeruis tam petulanter inſultent ſceleſti homines, quos intus mordet conſcientia,niſi quòd craſſities quædã occupat eorum corda,vt in ſua obſtinatione ſtupidi ſint,vel etiam furioſi?Mira autem Prophetæ & ſumma laude digna magnanimitas,qui omnes ſuas delicias repoſuit in Dei Lege:ac ſi diceret, hanc ſuam eſſe ſaginam, & ſe hoc cibo ad ſatietatem refici. quod fieri non potuit niſi cor eius à prauis deliciis vacuum & bene purgatum eſſet.

71 *Bonum mihi quòd afflictus.*Confirmat quam ſuprà habuimus ſententiam,ſe vtiliter ſubactum fuiſſe Dei ferulis,vt ad parendum manſueſceret.Quibus verbis fatetur ſe à praua contumacia,qua totum humanum genus laborat,non fuiſſe immunem:alioqui ficta eſſet iſta vtilitas quam prædicat,nempe nõ aliter ſe fuiſſe docilem niſi quia humiliatus fuit. Sicuti nec quiſquã noſtrum vltro collum Deo ſubmittit donec malleo naturæ duritiem emolliat. Fructum verò qui ex Dei caſtigationibus nobis prouenit,aſſiduè guſtare operæ pretium eſt, vt nobis dulceſcant:atque ita in ordinem cogi nos ſinamus qui tam obſtreperi ſumus & moroſi.Poſtremus quoque verſus nulla expoſitione indiget, quia ſententiam continet in hoc Pſalmo ſatis frequentem & per ſe dilucidam: quòd ſcilicet Legem Dei prætulerit omnibus mundi diuitiis, quarum inſana cupido maiorem hominum partem miſerè dementat. Nec verò ſuis fortunis Legem Dei æquiparat,ſed ingeniti opulentia ſibi pluris fuiſſe aſſerit.

73 י *Manus tuæ fecerunt me & formarunt me: fac me intelligere,& diſcam mandata tua.*	73 יָדֶיךָ עָשׂוּנִי וַיְכוֹנְנוּנִי הֲבִינֵנִי וְאֶלְמְדָה מִצְוֹתֶיךָ׃

74 י *Timentes te videbunt me, & lætabuntur, quia ad verbum tuum expectaui.*	74 יְרֵאֶיךָ יִרְאוּנִי וְיִשְׂמָחוּ כִּי לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃
75 י *Cognoui Iehoua quòd iuſtitia* ſint *iudicia tua: & in veritate humiliaſti me.*	75 יָדַעְתִּי יְהוָֹה כִּי־צֶדֶק מִשְׁפָּטֶיךָ וֶאֱמוּנָה עִנִּיתָנִי׃
76 י *Sit quæſo bonitas tua ad conſolandum me ſecundum ſermonem tuum ad ſeruum tuum.*	76 יְהִי־נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנִי כְּאִמְרָתְךָ לְעַבְדֶּךָ׃
77 י *Veniant mihi miſericordiæ tuæ, & viuam: quia Lex tua delectatio mea eſt.*	77 יְבֹאוּנִי רַחֲמֶיךָ וְאֶחְיֶה כִּי תוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃
78 י *Pudefiant ſuperbi, quia falſo peruerterunt me: ego meditabor in edictis tuis.*	78 יֵבֹשׁוּ זֵדִים כִּי־שֶׁקֶר עִוְּתוּנִי אֲנִי אָשִׂיחַ בְּפִקֻּדֶיךָ׃
79 י *Conuertantur ad me qui timent te, & nouerunt teſtimonia tua.*	79 יָשׁוּבוּ לִי יְרֵאֶיךָ וְיֹדְעוּ עֵדֹתֶיךָ׃
80 י *Sit cor meum integrum in ſtatutis tuis, ne pudefiam.*	80 יְהִי־לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ׃

73 *Manus tuæ.* Quòd Propheta commemorat ſe Dei manu fuiſſe creatum, ad ſpem obtinendæ quam poſtulat gratiæ plurimum valet. Nam quum Dei ſimus figmentum & opus, nec motum vitalem duntaxat, vt brutis animalibus nobis contulerit, ſed lucem quoque intelligentiæ & rationis addiderit: hinc precandi fiduciam colligere licet, vt nos in obedientiam Legis ſuæ dirigat. Neque tamen Deum tãquam ſibi obſtrictum appellat: ſed quia opus à ſe inchoatum non deſerit, tantùm implorat nouam gratiam qua Deus quod cœpit proſequatur. Nam & ideo Legis ſubſidio nobis opus eſt, quia corrupta eſt tota mentis noſtræ integritas, vt non teneamus quid rectum ſit, niſi aliunde edocti. Sed hinc etiam maior apparet cæcitas & ſtupor, quòd nihil prodeſt doctrina donec animas noſtras Deus reformet. Tenendum verò memoria eſt quod antè dixi, quoties ad diſcenda præcepta Dei ſibi intelligentiam dari petit, ſe & cunctos mortales damnare cæcitatis, cuius vnicum remedium eſt Spiritus ſancti illuminatio.

74 *Timentes te.* Vel cohæret hic verſus proximo, vel latius extenditur ad alia quæuis Dei beneficia. Siue autem ſpeciem vnam attingat, ſiue generaliter loquatur, beneficia Dei quibus ornatus fuerat, hoc elogio in ſublime attollit, vt ad omnes Dei cultores commune perueniat gaudium. Neque enim ſolã lætitiæ cauſam facit quòd ſperauerit in Domino, ſed quòd ab eo inſigniter ſeruatus, multiſque beneficiis auctus, amplum ſpei ſuæ præmium retulerit. Quia autem communiter ſeruos omnes ſuos ad ſperandum inuitat Deus, quoties erga vnumquemlibet gratiæ ſuæ ſpecimen edit, omnibus teſtatur ſe veracem eſſe in ſuis promiſſionibus: nec timendum eſſe ne fraudet in ſe ſperantes.

75 *Cognoui Iehoua.* Quanquam per *iudicia* in hoc Pſalmo intelliguntur præcepta Legis quia tamen Propheta continuò pòſt addit iuſtè ſe fuiſſe caſtigatum, videtur nomen hoc accipere pro pœnis quibus Deus ad reſipiſcentiã homines ſolicitat. Nã duæ voces, צדק & אמונה, ſunt hîc ferè ſynonymæ. Itaque priore membro fatetur generaliter Propheta Deum ſic temperare iudicia ſua, vt os impiis obſtruat, ſi qui de ſæuitia vel rigore querantur: ac tantam illic ęquitatem lucere, vt fateri cogamur nihil eſſe melius quàm ſic reuocari homines ad ſeipſos. Deinde exemplum in ſua perſona ſtatuit. Nam & hypocritæ interdum iuſtitiæ laudem Deo tribuunt vbi alios caſtigat, nec ſeueritatem eius vnquam improbant, modò ſibi parcatur: at veræ pietatis eſt, non tam in aliorum peccatis quàm noſtris acres & ſeueros eſſe cenſores. Et *cognitio* cuius Propheta meminit, teſtis eſt ſerij examinis: quia niſi probè expendiſſet ſuum reatum, non poterat certa experientia in ſuis afflictionibus apprehendere Dei iuſtitiam. Siquis in ſenſu vſitato iudicia accipere malit, talis erit ratio contextus, Scio Domine Legem tuam ſanctam & iuſtam eſſe: neque mihi ideo excidit hæc perſuaſio, quòd me ſeuerè afflixeris: quia hac quoque in parte rectitudinem perſpicio, quæ verbi tui naturæ reſpondet.

76 *Sit quæſo clementia.* Quanuis ſe iure humiliatum confeſſus ſit, cupit tamen ſuam triſtitiam aliquo ſolatio iuuari. Dei enim miſericordiam, quaſi neceſſarium malis ſuis remedium implorat. Atque hoc modo oſtendit nihil eſſe quod dolorem abſtergat fidelibus donec propitium ſibi Deum ſentiant. Porrò quum Deus in verbo miſericordiam ſuã offerat, iam illic ſubeſt non leuis conſolatio ad ſanandos omnes dolores. Sed de actuali (vt ita loquar) miſericordia nunc ſermo eſt, vbi Deus re ipſa quem pollicitus eſt fauorem declarat. Iam enim Propheta promiſſione Dei fretus, hilaritatem ex ſpe gratiæ in animo ſuo fouebat. Sed quia niſi liberator tandem appareat Deus, ſpes noſtra nihil eſſet quàm mera fruſtratio: ſibi impleri poſtulat quod Deus promiſit: acſi diceret, Domine quando mihi pollicitus es te pro bonitate tua ad opẽ mihi ferendã paratũ fore, nũc effectũ verbi tui exhibeas. Iam verò tenendũ eſt quod alibi

admonui

admonui, nõ fruſtrà obiici Deo verbũ ſuum: quia temere in eius conſpectum prodirent mortales, niſi ipſe viam vltrò patefaceret. Quum dicit, *Ad ſeruum tuum*, non vni ſibi vendicat Dei miſericordiã, ac ſi ſingulari oraculo ſibi promiſſa foret: ſed quod Deus toti Eccleſiæ promiſit, pro fidei natura ad ſe accommodat. Niſi enim ſtatuam me vnum eſſe ex eorum numero quos compellat Deus, vt ad me quoque pertineant eius promiſſiones: nunquam ad inuocationem animum erigam. Proximo verſu idem ferè votum, licet verbis paululum mutatis, repetit ac confirmat. Quemadmodum enim nuper dixerat, non aliter quàm Dei miſericordia mœrorẽ ſuum auferri & gaudium reſtitui poſſe: ita nunc vitam ſibi fore negat donec reconciliatus Deo fuerit. atque ita ſe diſcernit à profanis hominibus quos non magnopere tangit hæc cura, imò qui Deo quoque infenſo delicias ſibi facere non deſinunt. Clarè enim aſſerit, donec propitiũ ſibi Deum eſſe agnoſcat, ſe viuendo mortuum eſſe. Rurſus verò ſimul atque illuxerit Dei miſericordia, ſe reſtitutum iri à morte in vitã. Interea ſignificat ſignis paternæ Dei gratiæ ad tẽpus ſe fuiſſe priuatum: quia fruſtrà venire optaret niſi procul abeſſet. Iam vt impetret quod precatur, dicit Legẽ Dei *ſuam oblectationem eſſe*. neq; enim aliter ſperare potuit, Deum ſibi fore miſericordem. Adde quòd nemo vere ſentit quid valeat Dei gratia, niſi qui ſummam fœlicitatis in hac vna ſtatuens, miſeros & maledictos eſſe nõ dubitat qui ſe ab eo diſiungunt. quod ex Lege Propheta didicerat.

78 *Pudefiant ſuperbi*. Iam ſæpe vidimus futurum tempus, optatiui loco accipi apud Hebræos: non tamen male quadraret ſenſus hoc modo, Quia mecũ peruersè egerunt ſuperbi, & præter meritum moleſti fuerunt, Dominus mercedem illis rependet. Quia tamẽ inter omnes ferè interpretes conuenit precationem eſſe, ego in verſione à communi conſenſu diſcedere nolui: præſertim quia ſermo ad Deum ipſum dirigitur. Notanda autem ratio eſt cur Deum hoſtibus ſuis aduerſarium fore confidat: quia ſcilicet ſceleſtè & malitiosè ipſum oppugnauerãt. Quidam שקר vertunt abſque cauſa. ſed videntur dimidiam tantùm partẽ attingere: quia meo iudicio nomen hoc ad inſidias & fraudes refertur, quibus conati fuerant ſceleſti homines Dauidem perdere. Vnde colligimus, rectà nos vocari ad Dei præſidiũ quoties iniuſtè affligimur. ac ſimul docemur, non eſſe cur nos exanimet eorum inſolentia: quia quãtumuis ſibi arrogent, Dominus tamen faſtum eorum retundet ac proſternet cum ignominia: vt pudefacti, aliis exẽplo ſint nihil eſſe magis ridiculum quàm triumphos canere ante victoriam. In ſecundo membro verbum אשיח non minus recte exponi poteſt loquar, quàm meditabor: ac ſi diceret Propheta, vbi potitus victoria fuerit, ſe præconẽ fore gratiæ Dei. Loqui enim de ſtatutis eius, tantundem valet atque ex Lege diſſerere quàm fidelis ſit ſuorum cuſtos Deus, quàm certus liberator, & quàm iuſtus vindex. Cohæret etiam proximus verſus, vbi dicit, quam adeptus fuerit ſalutem, piis omnibus commune fore documentum. ac ſi diceret, Potuit ad tempus conditio mea ſicut reprobis ferociam augebat, piorum animos deiicere: nunc verò collectis animis oculos ad lætum ſpectaculum conuertẽt. Porrò ex duabus notis quibus inſignit fideles, diſcimus quæ ſit vera pietatis natura. timorem Dei vel reuerentiam priore loco ponit: ſed mox adiungit cæleſtis doctrinæ ſcientiam, vt ſciamus res eſſe coniunctas. Nam vt aliquem Dei timorem præ ſe ferant ſuperſtitioſi, nonniſi euanida eſt ſpecies. Deinde ludunt operam qui ſe fatigant in ſuis commentis: quia Deus non alia, niſi quæ ex ſuo mandato præſtantur, obſequia in rationes ſuas referet. Vera igitur religio & cultus Dei ex fide oriuntur: vt nemo rite Deo ſeruiat, niſi qui edoctus fuerit in eius ſchola.

80 *Sit cor meum integrum*. Quemadmodum paulo antè ſibi optauerat dari ſanam mentem, ita nunc pro ſyncero cordis affectu idem votum concipit. Scimus has eſſe præcipuas humanæ animæ facultates, quarum vtranque vitiatam & peruerſam eſſe clarè oſtendit, qui & illuminari petit à Spiritu ſancto mentem ſuam, & cor ſuum ad obedientiam Legis formari. quo planè refellitur quicquid de libero arbitrio garriunt Papiſtæ. Neque enim hic tantum orat Propheta, quia infirma ſit ſua voluntas, Diuinitus adiuuari: ſed in ſolidum prædicat cordis rectitudinẽ eſſe donum Spiritus. Ergo prout quiſque in verbi Dei notitia profecit, in hac altera precatione ſe exerceat. Docemur preterea his verbis quænam vera ſit Legis obſeruatio. Nam mundi bona pars vbi defunctorie vitam externo obſequio ad Dei Legem compoſuit, ſibi nihil deeſſe putat. Hic autem pronuntiat Spiritus Dei nullum placere Deo obſequium, niſi quod ex cordis integritate profectũ ſit. De voce תמים alibi diximus, opponi ſcilicet cor תמים id eſt integrum, duplici vel fucato: ac ſi diceret Propheta, verè ſe Deo addicere qui ſimulationis expertes, purum ei cor offerunt. Quum addit, *Ne pudefiam*, ſignificat talem exitum manere ſuperbos omnes qui poſthabita eius gratia, propriis viribus nituntur, & hypocritas qui ſe pulchris coloribus ad tempus oſtentant. Senſus ergo eſt, Niſi nos Deus Spiritu ſuo regat, & contineat in officio, vt cor noſtrum in ſtatutis eius ſyncerum ſit, quamuis ad tempus lateat noſtra ignominia, imò nos laudent ac mirentur homines, inſtare tamen probrum & ignominiam.

81 כ *Defecit ad ſalutem tuam anima mea, ad verbum tuum expecto.*	81 כָּלְתָה לִתְשׁוּעָתְךָ נַפְשִׁי לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃

82 כ *Defecerũt oculi mei ad ſermonem tuum, dicendo, Quando conſolaberis me?*	82 כלו עיני לאמרתך לאמר מתי תנחמני:
83 כ *Quia fui ſicut vter in fumo, edicta tua non ſum oblitus.*	83 כי־הייתי כנאד בקיטור חקיך לא שכחתי:
84 כ *Quot ſunt dies ſerui tui? quando facies de perſecutoribus meis iudicium?*	84 כמה ימי־עבדך מתי תעשה ברדפי משפט:
85 כ *Foderunt mihi ſuperbi foueas, quod nõ eſt ſecundum Legem tuam.*	85 כרו־לי זדים שיחות אשר לא כתורתך:
86 כ *Omnia mandata tua veritas: fallaciter me perſequuntur, adiuua me.*	86 כל־מצותיך אמונה שקר רדפוני עזרני:
87 כ *Ferè conſumpſerũt me in terra, ego tamen non dereliqui ſtatuta tua.*	87 כמעט כלוני בארץ ואני לא־עזבתי פקדיך:
88 כ *Secundum bonitatem tuam viuifica me, & cuſtodiam teſtimonium oris tui.*	88 כחסדך חיני ואשמרה עדות פיך:

81 *Defecit ad ſalutem tuam anima mea.* Intelligit Propheta, quanuis diuturno languore confectus, nullum miſeriis ſuis finem videret, ſe tamen nulla moleſtia vel tædio fuiſſe fractum quominus ſemper à Deo pẽderet. Quod vt clarius fiat, incipiendum eſt à ſecũdo mẽbro: quod exegeticè additum eſſe patet. Illic enim aſſerit ſe in Deo ſperare, quòd fundamentũ eſt. ſed infatigabilem ſpei ſuæ conſtantiam exprimere volens, addit ſe deuoraſſe omnia tædia quibus alij ſuccumbunt. Quoſdam enim videmus ſatis auidè arripere Dei promiſſiones, ſed paulò pòſt euaneſcere eorum ardorem, vel ſaltem rebus aduerſis extingui. Videtur quidem primo intuitu aliud ſonare verbum כלה, quod eſt deficere vel cõſumi. Sed Propheta hoc loco, vt alibi, per defectionem intelligit tolerantiam, quæ omni vigore ablato, exanimes non deſerit, ac eorum cordibus arcanos & inenarrabiles gemitus inſpirat. Itaque hæc defectio deliciis opponitur, quæ longam moram non ſuſtinent. Proximus verſus affinis eſt, quia ad oculos transfert quod antè dixerat de anima. Hoc diſcrimen eſt, quòd pro ſalutis deſiderio, nunc ſermonis deſideriũ ponit. Nam ſalus eſt in actu (vt loquuntur) quum ſermo nos expectatione ſuſpẽſos teneat. Sed quanuis Deus non ſtatim palàm exhibeat quod promittit: quia tamen non alibi quàm in verbo ſalutem offert, nulla etiam alia eſt ſperandi ratio quàm vbi in verbum recumbimus. Quia igitur verbum ſalutem ordine præcedit, imò ſpeculum eſt in quo nobis manifeſtatur, meritò Propheta dum ad ſalutem ſuſpirat, dicit ſe vſque ad oculorum defectum fuiſſe defixum in verbo. Hîc verò mira & incredibilis patiẽtiæ virtus in carnis infirmitate apparet, dum lãguidi & omni vigore deſtituti, ſalutem in Deo abſconditam quærimus. Tandem ſignificat Propheta quàm nõ ſine cauſa defecerit, nequis putet nimis mollem & fluidum fuiſſe. Nam ex Deo quærens *quando tandem eum conſolabitur*, ſatis oſtendit, diu fuiſſe quaſi proiectum & deſertum.

83 *Quia fui tanquam vter.* Particula כי poſſet etiam non malè reſolui in aduerbium temporis quando, vt vno contextu legamus, Quando ſimilis vtri arefacto fuit Propheta, non tamen fuiſſe oblitum Legis Dei. Conſilium quidem eius minimè obſcurum eſt, nempe, quanuis duro examine probatus, & ad viuum punctus fuerit, non tamẽ abductum fuiſſe à timore Dei. Comparatio autem vtris aut veſicæ huc ſpectat, cõtinuo malorum æſtu fuiſſe quaſi torridum. Vnde colligimus, nõ mediocri mœrore tantùm ſquallorem & maciem contraxiſſe vt ferè exaruerit. Quanquam videtur ſubeſſe notatio non modo duri ſed etiam lenti cruciatus: ſicuti fumus ex æſtu proueniens, veſicas paulatim arefacit. Sciamus ergo longam fuiſſe dolorum ſeriẽ, quæ centies conſumere Prophetam, idque diuturno languore, potuit, niſi ſuffultus fuiſſet Dei verbo. Atque hæc demum vera eſt pietatis experientia, dum afflictiſſimi non deſinimus tamen Deo nos ſubmittere.

84 *Quot ſunt dies ſerui tui.* Quidam ſeorſum legunt hæc duo membra. ac ſi primùm generalis querimonia eſſet de breuitate humanæ vitæ, quales in Pſalmis quædã occurrũt, frequentius verò in libro Iob: deinde ſecundũ eos ſequitur ſpecialis precatio, vt de hoſtibus vindictam Deus ſumat. Ego verò malo ſimul contexere, & vtrunque reſtringere ad Dauidis afflictiones: ac ſi dixiſſet, Domine quouſque tibi decretum eſt ſeruum tuum ſubiicere impiorũ libidini? & quando tandem eorum ſæuitiæ & furori te oppones vindicem? Scriptura enim hoc ſenſu nomen Dierum ſæpe accipit, vt Dies Ægypti, & dies Babylonis, & dies Hieroſolymæ: quod alibi dicitur Tempus viſitationis. Plurali autem numero certum & præſcriptum tempus deſignat, quod alibi comparat diebus mercenarij. Non ergo in genere caducam hominum vitam deplorat, ſed de ſua militia cõqueritur, quam ſua opinione nimis longã ſuſtinuerat: ideóque

Pſal. 137. b. 7. Ieſ. 10. a. 3. Iob. 14. b. 6. Ieſa. 16. 4. 14.

que

que non abs re ſiniri cupit. Etſi autem expoſtulet cum Deo de ſua moleſtia, non tamen id facit contumaciter, vel obſtrependi affectu: ſed rogans quouſque ſibi neceſſe ſit pati, modeſtè precatur ne Deus opem ferre differat. Quò verò cum ad vindictam ſuo voto ſolicitat, alibi vidimus quomodo hanc precem concipere licuerit: nempe quòd vindictam appeteret qualis propriè Deo conuenit. Certum eſt enim depoſuiſſe vitioſos omnes carnis affectus, vt puro & liquido zelo expeteret Dei iudicium. Etſi in genere hîc tantum optat, interpoſita Dei manu ſe ab iniuriis liberari: non autem exitio deuouet ſuos aduerſarios. nam ſatis habet modò vindex appareat Deus.

85 *Foderunt mihi ſuperbi foueas.* Conqueritur ſe fraudibus & vafritie hoſtium fuiſſe circumuentum: acſi diceret, non modo aperta vi & gladiis in perniciem ſuam fuiſſe graſſatos, ſed malitioſè & per inſidias vel clandeſtinis artibus captaſſe quomodo eum perderent. Quòd addit *non fuiſſe ſecundum Legem Dei*, ad prouocandam miſericordiam pertinet: quia eo propenſior eſt Deus ad ſuos iuuandos, vbi vnà cum eorum ſalute violari Legem ſuam videt. Interea ſuæ innocentiæ teſtimonium reddit, quòd nihil tale de ipſis fuerit meritus, & quicquid machinati ſint, patienter ſe continuerit. neque enim tentaſſet quod ſciebat Legi Dei eſſe aduerſum. Proximo verſu iterum confirmat, quibuſcunque modis vexatus fuerit, non fuiſſe variis cogitationibus diſtractum: quia fretus Dei verbo, de eius ope non dubitauerit. Ac primò quidem refert quo clypeo ad excipiendos omnes inſultus munitus fuerit: nempe quòd fœliciter ſub Dei auſpiciis militent fideles: quia ſalus quam ex eius verbo ſperant, minimè dubia eſt. Hac ratione prædicat vera Dei eſſe mandata. quo elogio ſignificat extra periculum eſſe qui in Dei verbum recumbunt, vt hæc fulcura nos rectis animis ſuſtineat. Secundò conqueritur de hoſtium perfidia, vt ſuprà expoſuit. Nam hîc repetitur nomen שקר, quo intelligit nullam ab illis habitam fuiſſe æquitatis rationem. Hinc & liberationis fiduciam concipit: quia proprium Dei munus eſt pauperibus iniuſtè oppreſſis ſuccurrere.

87 *Propemodum conſumpſerunt.* Paulò diuerſis verbis repetit quod nuper dixerat, quantumuis duriter tentatus fuerit, ſe tamen in gradu ſuo ſtetiſſe: nempe quia pietatem non deſeruit. Quanquam autem perfectis hoc ſemel eſſe dictum ſufficeret, ſi tamen nobis in mentem veniat noſtra imbecillitas, fatebimur non eſſe ſuperuacuam doctrinã. Nec verò extremis tantum certaminibus concuſſi, Legem Dei obliuiſcimur, ſed maior pars ante quam manus conſerat diffluit. Quo magis notandum eſt hoc mirabile Prophetę robur, quòd ferè ſemimortuus non tamen deſierit aſſidua Legis meditatione animum ſuum focillare. Non fruſtra etiam in ſeruit hoc factum eſſe in terra. ſubeſt enim tacita cæli comparatio, acſi diceret, Quum ſe vndique in terris ingererent mortis terrores, ſe mentem ſurſum extuliſſe: quia ſi fides in cælum pertingat, facile erit ex deſperatione emergere. Vltimus etiam verſus nihil nouum continet. Nam initio vitam ſuam Dauid in Dei miſericordia locat: non ſolùm quia ſibi humanæ fragilitatis erat conſcius, ſed quia multis mortibus quotidie ſe obiici videret, imò ſubmota Dei virtute exanimis iaceret. Deinde vbi reſtitutus fuerit in vitam, ſe gratum fore promittit: neque id lingua modo, ſed tota vita. Nam ſicuti Dei auxilia, quibus nos à periculis liberat, totidem ſunt nouæ vitæ, ita æquum eſt, quicquid temporis nobis prorogat, in eius cultum dicare. Quum Lex vocatur *teſtimonium oris Dei*, hoc elogio præclarè aſſeritur eius authoritas.

89 ל *In æternum Iehoua verbum tuum permanet in cælis.*	89 לעולם יהוה דברך נצב בשמים:
90 ל *In generationem & generationem veritas tua: firmaſti teram, & conſiſtit.*	90 לדר ודר אמונתך כוננת ארץ ותעמד:
91 ל *At iudicia tua perſtant hucuſque: quia omnia ſunt ſerui tui.*	91 למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך:
92 ל *Niſi Lex tua delectationes meæ* fuiſſent, *tunc periiſſem in afflictione mea.*	92 לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בעניי:
93 ל *In ſeculum non obliuiſcar ſtatutorum tuorum, quia in illis viuificaſti me.*	93 לעולם לא־אשכח פקודיך כי־בם חייתני:
94 ל *Tuus ſum ego, ſerua me: quia ſtatuta tua quæſiui.*	94 לך־אני הושיעני כי פקודיך דרשתי:
95 ל *Me expectant impij ad perdendum me, teſtimonia tua conſidero.*	95 לי קוו רשעים לאבדני עדתיך אתבונן:
96 ל *In omni perfectione vidi finem: latum mandatum tuum valde.*	96 לכל־תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד:

89 *In æternum Iehoua.* Hunc verſum ita plerique exponunt acſi Dauid hoc proferret documentum veritatis Dei,quia ſtabilis ac fixa ſit cælorum conditio. Itaque ſecundum eos ſenſus eſt, Deum probari veracem, quia cæli manent in perpetuo ſtatu. Alij etiam magis coactum ſenſum afferunt,quòd veritas Dei certior ſit quàm ſit ipſe ſtatus cælorum. Atqui mihi videtur Propheta aliud prorſus velle. Quia enim nihil in terra firmum vel diuturnum cernimus,mentes noſtras in cælum attollit,vt illic figant ſuam anchoram. Certè poterat Dauid (ſicuti aliis pluribus locis)dicere,totum mundi ordinem de conſtantia verbi Dei teſtari : quod veriſſimũ eſt,ſed quia periculum erat ne ſuſpenſæ hærerent piorum animæ ſi veritatem proponeret in mundo,vbi variæ ſunt agitationes,eam in cælis locans,domicilium attribuit nullis mutationibus obnoxium. Ergo ne quis verbum Dei ex intuitu tot reuolutionum æſtimet,tacitè opponitur cælũ terræ:acſi dictum eſſet,ſalutem noſtram,quatenus incluſa eſt in verbo Dei, non eſſe verſatilem,vt ſunt omnes res terrenæ:ſed ſtare in tuto & tranquillo portu. Idem Propheta Ie-
Ieſa.40.b.6. ſaias paulò diuerſis verbis docet, Omnis caro fœnum,& omnis gloria eius tanquam flos agri. Nam Petro interprete,ſignificat ſalutis certitudinem in verbo eſſe quærendam: ideóque per-
1.Pet.1.d.24. peram facere qui in mundo ſubſidunt:quia verbi Dei firmitas,mundi naturam longè tranſcẽdit. Eandem ſententiam repetit & confirmat ſequẽti verſu. diſertè enim admonet, quanuis ad momentum verſentur fideles in terra quaſi inquilini,& ſtatim diffluant,vitam tamen eorum minimè caducam eſſe,quia ex incorruptibili ſemine ſunt regeniti. Quãquã vltrà progreditur Propheta. nam ſicuti prius fide nos iuſſit in cælum penetrare,quia in mundo nihil reperiemus vbi tuto quieſcere liceat:ita nunc rurſum ab experientia docet,quanuis voluatur mundus claris tamen & inſignibus Dei teſtimoniis in eo quoque fulgere Dei veritatem,vt ſtabilitas verbi non tantum incluſa ſit in cælo,ſed ad nos vſque perueniat. Hac ratione additur,terram,ſicuti à Deo fundata eſt,firmam manere:acſi diceret, Domine etiam in ipſa terra,quaſi in ſpeculo viſibilis nobis eſt verbi tui veritas: quia licet ſuſpenſa ſit in medio mari, retinet tamen ſuum ſtatum. Hæc igitur duo inter ſe optimè cõueniunt,verbi Dei conſtantiam ex ſtatu terreno minimè æſtimandam eſſe,quia ſubinde fluctuat, & inſtar vmbræ effluit. rurſum tamen ingratos eſſe homines, niſi hanc eandem ſententiam ex parte agnoſcant in mundi opificio: quia terra, quę alioqui momento vno non ſtaret,firma tamen manet,quia fundata eſt verbo Dei. Iam non eſt cur obiiciat quiſpiam difficile eſſe Dei veritatem extra mundum quærere, quia nimis longè ab hominum ſenſu remota eſſet. Occurrit enim Propheta,quãuis in cælo habitet,ſigna tamen ante pedes noſtros conſpicua extare quæ nos pro modulo noſtro & ruditate ad perfectam eius notitiam paulatim attollant. Sic Propheta ab vna parte hortatur nos vt fide ſuperemus totum mundum,vt verbo Dei conſtet iuſta firmitas quæ fidem noſtram fulciat:ab altera parte admonet nos minimè eſſe excuſabiles niſi ex ipſo terræ aſpectu cognoſcimus Dei veritatem,quum ſe ad pedes vſque noſtros extendat. Priore membro reuocantur homines à vanitate ſenſus ſui:altero ſubleuatur eorum infirmitas,vt quod in cælo plenius quærendum eſt,in terra deguſtent.

91 *At iudicia tua ſtant.* Nomen היום quod ego,alios interpretes ſequutus, reddidi huc vſque,non malè verti poſſet quotidie,vel ſingulis quibuſque diebus:ſenſu tamẽ non abſimili. intelligit enim Propheta,totius naturæ ordinem,ſolius Dei imperio vel decreto niti. Nam iudicia nominans,ad Legem ipſam alludit:acſi diceret, vbique fulgere rectitudinem illam quæ in Lege Dei patefacta eſt. Vnde ſequitur,nimis peruerſos eſſe homines quum infidelitate ſua, Dei fidem quantum in ſe eſt concutiunt & labefactant,in quam recumbunt omnes creaturæ: deinde quum ſua contumacia violant Dei iuſtitiam,& vim pręceptis abrogant, in quibus fun data eſt tota mundi firmitas. Quanquam autem dura eſt loquutio, omnia elementa eſſe Dei ſeruos, plus tamen exprimit quàm ſi dixiſſet omnia eſſe diſpoſita ad præſtandum Deo obſequium. Quomodo enim aër,qui tam fluidus eſt,aſſiduè ſpirando nõ ſe conſumeret,quomodo aquæ fluendo non deficerent,niſi arcanum audirent Dei imperium? Fide quidem percipimus mundum ſtare Dei imperio : ſed quicunque præditi ſunt aliqua intelligentiæ gutta, ex claris documentis idem colligunt. Sit ergo hoc nobis penitus infixum, arcana Dei virtute ſic omnia foueri,vt in ſtatu ſuo retinendo verbum eius vel mandatum audiant. Tenendus enim eſt ſemper Prophetæ ſcopus, veritatem Dei quæ in externis eius operibus refulget, per gradus nos altius deducere,vt indubia ſit cæleſtis doctrinæ veritas.

92 *Niſi Lex tua.* Eandem ferè doctrinam continuat Propheta:quia ſibi pereundum fuiſſe dicit,niſi malis ſuis ex Lege Dei ſolatium quęſiſſet. Aduerbium אז Hebręis ſignificat tunc:ſed quia de longo tempore interdum capitur,tantundem hîc valet ac pridẽ: niſi cui magis placeat emphaticam eſſe demonſtrationem,acſi adhuc in re præſenti foret. Proprio autem experimẽto confirmat quod prius dixit,vt appareat nõ de rebus incognitis eum loqui,ſed aſſerere quod reipſa didicit ac expertus eſt,nullum ſcilicet aliud in rebus miſeris ſolatium & remedium eſſe, niſi dum acquieſcimus in verbo Dei,gratiámque illic oblatam & ſalutis noſtræ teſtimonium amplectimur. Certum verò eſt, idem verbum quod nuper in cælo manere dixit, nunc celebrari. quia etſi in terra perſonet, penetret in aures noſtras, cordibus inſideat: retinet tamen cæleſtem naturam, quia ſic ad nos deſcendit vt non ſubiaceat mundi inclinationibus.

Declarat

Declarat autem Propheta ſe afflictionum mole fuiſſe grauatum , quæ penitus obruere eum poſſet: ſolatium vero quod ex Lege recepit, in tanta deſperatione ſibi fuiſſe vitæ loco. Proximus verſus gratiarum actionem continet. quia enim ſalutem attulerat Lex Domini, promittit ſe nunquam fore eius immemorem. Simul tamen ſe & alios admonet quàm neceſſe ſit in animo fouere Legis Dei memoriam: quia etſi viuificam eſſe experti ſumus, facilè tamen obrepit eius obliuio, cuius poſtea iuſtam pœnam luimus dum nos ſinit Deus in triſtitia noſtra tabeſcere.

94 *Tuus ſum ego.* Primò hinc ſumit precandi fiduciam, quòd ſit in ære & peculio Dei, vt loquuntur. Deinde ab effectu probat ſe Dei eſſe, quia eius mandata cuſtodiat. Cæterùm hoc non ita accipere conuenit quaſi ſe quicquam promeritum iactaret, quemadmodum apud homines hæc ſolet adduci ratio ad impetrandum quod petimus, Ego te ſemper colui, ſtudui honori tuo & commodis conſulere, obſequia mea tibi fuerunt parata. Quin potius meram Dei gratiam in medium profert Dauid: quia nemo ſibi propria induſtria tantùm honoris acquirit vt ſit ſub Dei clientela, ſed ex gratuita eius adoptione manat. Deo itaque ſuum hîc beneficium obiicitur ne inceptum opus deſerat. Nam quod dicit, ſtudioſe mãdatis Dei ſe intendere, hoc quoque ex vocatione pendet: quia non antè cœpit Dei mãdatis ſtudium ſuum adiicere, quàm eſſet vocatus & receptus in eius familiam. Quia autem à Domino poſtulat ſeruari, continuò pòſt neceſſitatem exprimit, *ſe ab impijs ad interitum fuiſſe quæſitum* dicens. Vbi tamẽ ſimul pietatis ſuæ conſtantiam prædicat: quia mentem ſuam tunc ad Dei Legem applicuerit. quod notatu dignum eſt. nam qui ſpõte aliàs ad Deum ſequendum propenſi forẽt concuſſi ab impijs, quò ſe vertere debeant neſciunt, vt facile ad praua conſilia labantur. Quàm egregia virtus eſt, quamuis in perniciem noſtram cõſpirent improbi, vt ſecundum carnem de vita periclitemur, tribuere tamen hoc honoris Deo, vt ſolis eius promiſſionibus ſimus contẽti. *Intelligere* autem *ad Dei teſtimonia* hoc loco tantundem valet atque verbo Dei addicere mentes noſtras, quod nos contra omnes impetus fulciat, efficax ſit ad ſedandos metus, ab omnibus peruerſis conſiliis cohibeat.

96 *In omni perfectione.* Aliis verbis iterum commendat quod primo verſu huius literæ docuit, nempe Dei verbum, quia ſupra caduca mundi elementa longe eminet, mutationi non eſſe obnoxium. Hic enim dicit nihil ſub cælo tam perfectum eſſe, ac ſolidum, vel abſolutum omni ex parte, quod tamẽ finem non habeat: ſolum Dei verbum ſua amplitudine ſuperare omnes terminos & metas. Quoniam verbum כלה tam cõſumere & finire, quàm perficere ſignificat, quidam nomẽ תכלה pro menſura vel fine accipiũt. Sed ratio poſtulat de perfectione exponi, vt illuſtrior ſit comparatio, & fidem verbi Dei melius amplificet. ac ſi dixiſſet Propheta poſtquam omnia circumſpexit, præſertim quæ exactiſſima perfectione excellunt, nihil tamen eſſe ad verbum Dei: quia aliis omnibus impẽdeat finis, verbo autem Dei ſemper cõſtet ſua æternitas. Vnde ſequitur minimè timẽdum eſſe ne in medio curſu nos deſtituat. Nam huc pertinet nomen *latitudinis*: quia vt quis ſupra cęlos euolet, deſcẽdat in profundiſſimas abyſſos, tranſcurrat à dextera ad ſiniſtram, non tamen perueniet longius quàm nos Dei veritas deducit. Reſtat vt hanc amplitudinem concipiant animi noſtri: quod fiet vbi ſe in anguſtias mundi huius coniicere deſierint.

97 מ *Quàm dilexi Legem tuam! toto die ipſa eſt meditatio mea.*	97 מה־אהבתי תורתך כל־היום היא שיחתי׃
98 מ *Præ aduerſariis meis ſapientem me reddidiſti à mandatis tuis; quoniam* ea *mihi in perpetuum.*	98 מאיבי תחכמני מצותך כי לעולם היא־לי׃
99 מ *Præ omnibus doctoribus meis prudentem me reddidiſti: quia teſtimonia tua meditatio mea.*	99 מכל־מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי׃
100 מ *Præ ſenibus intellexi: quia ſtatuta tua ſeruaui.*	100 מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרתי׃
101 מ *Ab omni ſemita mala prohibui pedes meos, vt cuſtodiam ſermonem tuum.*	101 מכל־ארח רע כלאתי רגלי למען אשמר דברך׃
102 *A iudiciis tuis non declinaui: quia tu docuiſti me.*	102 ממשפטיך לא־סרתי כי אתה הורתני׃
103 מ *Quàm dulcia fuerunt faucibus meis eloquia tua! ſupra mel ori meo,*	103 מה־נמלצו לחכי אמרתך מדבש לפי׃

140 מ *A ſtatutis tuis intellexi propterea odi omnem ſemitam falſitatis.*

104 מִפִּקּוּדֶיךָ אֶתְבּוֹנָן עַל־כֵּן שָׂנֵאתִי כָּל־אֹרַח שָׁקֶר׃

97 *Quàm dilexi.* Non contentus ſimplici affirmatione, interrogatiuè exclamat ſe incredibili amore Legis Dei fuiſſe accẽſum:& probationem addit, quòd aſſiduus fuerit in eius meditatione. Nam ſiquis Legem Dei ſibi charam eſſe iactans, neglecto eius ſtudio animum aliò conuertat, nimis craſſam hypocriſim prodit: quia amor ſemper aſſiduam meditationem gignet. præſertim qualis hîc exprimitur à Propheta. Et certè niſi corda noſtra in ſui amorem inflammet Lex Dei ac rapiat, ſtatim obrepent multæ illecebræ, quæ nos ad vanitatem traducant. Ergo amorem Legis hîc commendat Propheta, qui ſenſus omnes noſtros occupans, ianuam claudat & obſeret fallaciis omnibus & corruptelis, ad quas nimium ſumus alioqui procliues.

98 *Præ aduerſariis meis.* Hîc commemorat Propheta, ſe & hoſtibus ſuis & magiſtris & ſenibus fuiſſe doctiorem, quia diſcipulus erat Legis Dei. Porrò aliter intelligit ſe intelligentia fuiſſe præditum ſupra hoſtes, quàm ſupra doctores ſuos. illis enim fuit ſuperior, quia nihil profecerint ſua aſtutia & fraudibus, quum acumen ſuum in eius perniciem intenderent. Scimus enim vt impios ſua malitia ſemper ad nocendum ſollicitet, quia autem ſæpe vafri ſunt & captioſi, niſi inſidiis & iiſdem artibus certemus, timemus ne eorum dolis obnoxia ſit noſtra ſimplicitas. ideo gloriatur Propheta, ſatis ſibi fuiſſe in Dei Lege præſidij, vt omnes laqueos effugeret. Quòd verò *ſupra magiſtros doctrinam ſibi vendicat*, videtur abſurda eſſe comparatio: quia illi quoque didicerant ex verbo Dei quod vtile fuit cognitu. Sed non dubium eſt quin gratias agat Deo Propheta, quòd eorum progreſſus tranſcenderit à quibus rudimenta acceperat. Neque enim nouum eſt vt magiſtrum ſuperet diſcipulus, prout cuique Deus menſuram intelligentiæ partitur. Scimus enim ita inſtitui fideles hominum opera & labore, vt Diuinitus illuminentur. Atque hinc prẹſtantia diſcipuli ſupra magiſtrum, quia Deus quaſi digito monſtrare vult ita ſe vti hominum induſtria, vt præcipuus interim maneat doctor. Quare diſcamus nos ei regendos tradere, vt gloriari cum Dauide liceat, eius ductu nos vltra eſſe progreſſos quàm nos ducere potuerit humana inſtitutio. Idem & *de ſenibus* confirmationis vice addit. Ætas enim multum confert, vt qui natura tardi ſunt ac rudes, eos longa experientia & vſus expoliat. Propheta autem dicit ſe ex Lege Dei prudentiam adeptum eſſe pluſquam ſenilem. Summa eſt, quiſquis ſe docilem præbuerit Deo, ſenſúſque ſuos in eius verbo continuerit, ac ſedulò ſe exercuerit in Lege meditanda, illic reperturum ſatis prudentiæ: vt ſibi conſulat cõtra hoſtium inſidias, & circunſpectus ſit ad cauendas eorum fraudes: deinde vt ad totum vitæ curſum certare poſſit cum optimis quibuſque magiſtris. Neque tamen prudentiam ſuam iactat Dauid, quò ſe coram mundo venditet: ſed exemplo ſuo admonet, nihil nobis eſſe melius quàm diſcere ex ore Dei: quia perfectè demum ſapiunt qui edocti ſunt in eius ſchola. Commendatur etiam fidelibus ſobrietas, ne aliundè ſapere appetant quàm ex Dei verbo, ne ambitio vel curioſitas ad vanam oſtentationem eos titillet. Denique modeſtia & ſubmiſſio omnibus præcipitur, nequis ſcientiam ſibi arroget qua efferatur ſupra Dei Legem, ſed vbi in medium prodit cæleſtis illa Sapientia, ſponte ſe omnes, quantumuis intelligentes aut periti, in ordinem cogant. Quum dicit ſe ſeruaſſe Dei ſtatuta, ſignificat qualis fuerit illa meditatio, de qua diximus: vt ſciamus, non frigidè fuiſſe philoſophatum, ſed ſerio affectu fuiſſe addictum Dei præceptis.

101 *Ab omni ſemita mala.* Significat ſe bellum indixiſſe omnibus vitiis, vt ſe Deo in obſequium dederet. Vnde colligitur vtilis doctrina, nempe, vt Legem Dei ſeruemus, initio cauendum eſſe ne greſſus noſtri in flexuoſas ſemitas declinent. Nam in tam vitioſa natura, inter tot illecebras, in tanta mẽtis noſtræ vanitate nihil procliuius eſt quàm in errorem abduci. Imò rarum miraculum eſt ſi rectum curſum in vita quis teneat. Summa itaque attentione opus eſt, vt pedes ſuos à vagando fideles prohibeant. Proximo verſu conſtãtiam ſuam prædicat Dauid in ſtudio ſeruandæ Legis. Dicit igitur, ex quo viuendi rationem à Deo accepit, ſe tenuiſſe rectum curſum. Iam quum tam lubrica ſit via, & pedes tam infirmi, totúmque ingeniũ ad innumeros errores flexibile, non leui conatu ad nos retinendos opus eſt, ne deflectamus à iudiciis Dei. Sed notandum eſt quale doctrinæ genus deſignet, etſi enim promiſcuè docentur omnes quibus proponitur Dei verbum, vix decimus quiſque eius guſtum capit: vix autem centeſimus eo vſque proficit, vt ad extremum in recto curſu pergat. Peculiaris ergo hîc docendi modus notatur, nempe quòd electos ſuos Deus intus ad ſe trahit: acſi diceret Propheta ſe arcano Spiritus inſtinctu in viam ſalutis fuiſſe adductum, & in eadem retentum fuiſſe.

103 *Quàm dulcia.* Quod aliis verbis dixerat, iterum repetit, ſe dulcedine Legis Dei ſic fuiſſe captum, vt non aliam oblectationem appeteret. Nam fieri quidem poterit vt tangatur quiſpiam aliquo reuerentiæ ſenſu: ſed nemo alacriter Legem ſequetur niſi qui hãc ſuauitatem conceperit. Deus autem non ſeruile obſequium à nobis exigit, ſed vult hilariter ad ſe venire. Quæ ratio eſt vt Propheta toties in hoc Pſalmo commendet verbi Dei dulcedinem. Siquis

roget

roget quomodo dicat Propheta tam ſuauiter ſe oblectatum fuiſſe Dei Lege, quę (teſte Paulo) 2. Cor. 3.
nihil quàm formidinem incutit: facilis ſolutio eſt, Prophetam non loqui de mortua litera quę c.9.
lectores ſuos occidit, ſed complecti totam Legis doctrinam, cuius præcipua pars eſt gratuitum ſalutis fœdus. Paulus Legem Euãgelio comparans, tantùm attingit præcepta cum minis. atqui ſi tantùm præcipiat Deus, & maledictionem denuntiet, totum eius ſermonem mortiferũ eſſe certum eſt. Propheta autem Euangelium Legi non opponens, adoptionis gratiam quæ in Lege offertur, meritò melle ſibi dulciorem eſſe aſſerit, hoc eſt nullas ſibi delicias fuiſſe pares. Iam memoria repetendum eſt quod alibi dixi, Legem Dei nobis eſſe inſipidam, vel ſaltẽ nunquam ita nobis dulcem eſſe vt à voluptatibus carnis nos reuocet, donec cum proprio ingenio ſtrenue luctati ſimus, ad domandos qui in nobis regnant affectus carnis.

104 *A ſtatutis tuis.* Videtur hîc Propheta inuertere ordinem quem nuper poſuit. dicebat enim ſe prohibuiſſe ab errore pedes vt ſeruaret Legem Dei: nunc diuerſam rationem ponit, initium faciens à Legis obſeruatione. Dicit enim ſe prius edoctũ fuiſſe à verbo Domini, quàm vitia ſua corrigeret. Duo tamen hæc non male inter ſe conueniunt, quòd fideles ſeſe ab erroribus colligant, vt vitam forment ad regulam verbi Dei: vbi autem iam progreſſi ſunt, quatenus viget in ipſis Dei timor, maiori odio habere incipiant & acrius deteſtari omnia ſcelera. Et certe hoc bene viuendi exordium eſt, vt quiſque ſe à vitiis purgare ſtudeat: quo autẽ quiſque melius profecit, maiore zelo ferueat in vitiis deteſtandis & fugiẽdis. Porrò docemur Prophetæ verbis, ideo homines paſſim inuolui mendaciis, prauiſque erroribus irretiri, quia non verè ex Dei verbo ſapiunt. Quum totus mundus deſipiat, hoc errantibus ſubterfugium eſt, ſibi à fallaciis cauere nimis eſſe difficile. atqui remedium in promptu erit ſi Prophetæ ſequamur conſilium, hoc eſt, ſi propriæ prudentiæ non innixi, intelligentiam petamus ex Dei verbo, vbi non tantùm oſtendit quid rectum ſit, ſed munit etiam ac prouidos reddit contra omnes fallacias Satanæ & mundi impoſturas. Atque vtinam hoc eorum animis qui ſe fideles hodie iactãt, penitus eſſet infixum. neque enim tanta leuitate maior pars huc illuc ſubinde ad varios opinionum motus fluctuaret. Nos verò, quum tam ſedulò incumbat Satan ad ſpargendos errorum fumos huic prudentiæ maiorem demus operam.

105 נ *Lucerna pedi meo verbum tuum, & lumen ſemitæ meæ.*	105 נֵר־לְרַגְלִי דְבָרֶךָ וְאוֹר לִנְתִיבָתִי׃
106 נ *Iuraui, & ſtabiliam, ad ſeruandum iudicia iuſtitiæ tuæ.*	106 נִשְׁבַּעְתִּי וָאֲקַיֵּמָה לִשְׁמֹר מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃
107 נ *Afflictus ſum vſque valde Iehoua, viuifica me ſecundum verbum tuum.*	107 נַעֲנֵיתִי עַד־מְאֹד יְהוָה חַיֵּנִי כִדְבָרֶךָ׃
108 נ *Voluntaria oris mei tibi quæſo placeant Iehoua, & iudicia tua doce me.*	108 נִדְבוֹת פִּי רְצֵה־נָא יְהוָה וּמִשְׁפָּטֶיךָ לַמְּדֵנִי׃
109 נ *Anima mea in manu mea ſemper, & Legem tuam non ſum oblitus.*	109 נַפְשִׁי בְכַפִּי תָמִיד וְתוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃
110 נ *Poſuerunt impij laqueum mihi, & à ſtatutis tuis non erraui.*	110 נָתְנוּ רְשָׁעִים פַּח לִי וּמִפִּקּוּדֶיךָ לֹא תָעִיתִי׃
111 נ *Hæreditatis loco habui teſtimonia tua in æternum: quia lætitia cordis mei ſunt.*	111 נָחַלְתִּי עֵדְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם כִּי־שְׂשׂוֹן לִבִּי הֵמָּה׃
112 נ *Inclinaui cor meum ad facienda edicta tua in perpetuum in finem.*	112 נָטִיתִי לִבִּי לַעֲשׂוֹת חֻקֶּיךָ לְעוֹלָם עֵקֶב׃

105 *Lucerna pedib.* Teſtatur hoc verſu Propheta Legem Dei ſibi fuiſſe bene viuendi magiſtram ac directricem: nobiſque omnibus ſuo exemplo eandem præſcribit normã. nam dum ſequitur quiſque quod viſum eſt, incidimus in horribiles labyrinthos. Verùm vt certius teneamus eius mentem, notandum eſt, omnibus humanis conſiliis opponi Dei verbum. Nã quicquid iudicat mundus rectum eſſe, hoc coram Deo ſæpe obliquum ac peruerſum eſt cui non alia probatur vitæ inſtitutio quàm quæ exigitur ad Legis ſuæ normam. Nec verò aliter dirigi potuit Dauid verbo Domini, quin prius renuntiaſſet carnis prudentiæ: ſicuti hoc noſtræ docilitatis principium eſt. Sed metaphora qua vtitur, plus aliquanto explicat: nempe, niſi præluceat Dei verbum, totam hominum vitam tenebris & caligine implicitam eſſe, vt nihil quàm miſerè vagari queant. deinde vbi nos dociles ſubiicimus Legi Dei, extra errandi eſſe periculum. Nam ſi ea eſſet verbi obſcuritas de qua blatterãt Papiſtæ, falſo & mentito elogio ornatũ eſſet à Propheta. Sciamus ergo certam lucem illic nobis monſtrari, modò aperiamus oculos. 2.Pet.1.d.
Eandẽ ſententiam clarius expreſſit Petrus, fideles laudans quòd attendãt ſermoni prophetico 19.

tanquam lucernæ in loco caliginoſo ardenti. Iterum de ſua conſtantia loquitur: & quemadmodum nuper retulit ſe tota vita non deflexiſſe à Lege Dei, ita nunc agit de mentis ſuæ propoſito. *Iurandi* verbo ſignificat ſe fidem Deo obſtrinxiſſe ne mutaret conſilium. Nam hæc vera eſt ſeruandæ Legis ratio, ex animo ſuſcipere & amplecti quod præcipit, & quidem æquabili tenore: ne ardor noſter (vt ſæpe fieri ſolet) ſtatim langueſcat. Hæc eadem eſt legitima vouẽdi regula, offerre nos Deo, vitámque noſtram dicare. Quæri tamen poteſt annon temeritatis damnandum ſit Prophetæ iuſiurandum, qui ſibi longè plus ſumere auſus eſt quàm ferat hominum facultas. quis enim par erit ſeruandæ Legi? Temere ergo nunc proſilit ad nuncupandum votum, qui rem impoſſibilem Deo promittit. Sed facilis reſponſio eſt, quoties aliquid Deo promittunt fideles, non reſpicere quid per ſe valeant, ſed inniti gratiæ Dei, cuius eſt præſtare quod à nobis exigit, dum ſcilicet vires à Spiritu ſuo ſuppeditat. Cæterùm præter Spiritũ non poſſunt quicquam vouere vbi Deo obſequendum eſt. neque enim vel ad cogitandum ſumus
2.Cor.3.b. 5. idonei, vt inquit Paulus. Sed quia Deus manũ nobis porrigẽs, iubet bono & alacri animo eſſe, & ſe nobis nunquam defore aſſerit, hinc illa fiducia iurandi. Nec verò vlla eſt temeritas, vbi promiſſionibus Dei confiſi, quibus nos præuenit, viciſſim nos ei offerimus in obſequiũ. Nondum tamen ſoluta eſt quæſtio: quia vtcunque filij Dei per Spiritus gratiã emergant tentationum omnium victores, laborant tamen ſemper aliqua infirmitate. Sed notandũ eſt, in votis &
Eze. 11.d. 20. promiſſionibus fidelium non modò comprehẽdi pactum illud quo Deus ſe facturum recipit vt ambulemus in præceptis ſuis: ſed alterũ quod ſimul additur de gratuita venia. Quare fidem
Pſal. 103. c.13. de ſeruanda Lege pro gratiæ ſibi datæ menſura obſtrinxit Dauid, ſecundum illud Prophetæ, Parcam illis quemadmodum parcere ſolet pater filiis ſibi ſeruientibus.

107 *Afflictus ſum.* Docet hic verſus Deum non ita molliter fouiſſe in ſinu ſuo Patres ſub Lege, quin duris tentationibus eos exercuerit. Neq; enim leuiter & vulgari modo ſe afflictum fuiſſe dicit, ſed ſupra modũ, & *viuificari* poſtulans indicat morti ſe propinquum fuiſſe. Simul tamen indicat, quamuis à morte fuerit obſeſſus, ſe tamen non ſuccubuiſſe, quia in Deum recubuerit. Quod diligenter notandum eſt. nam vt initio ſuppetat alacritas ad Deum inuocãdum, ſi ingraueſcit tentatio, flacceſcunt animi: extremo autẽ metu extinguitur fiducia. Atqui Propheta gratiam Dei implorat, non qua ſeruetur integer in vita, ſed qua vitam amiſſam recuperet. Obſeruanda etiã eſt pars iſta, *Secundum verbum tuum*: quia frigebit inuocatio, imò nulla erit, niſi in mœrore & anguſtia promiſſio Dei fiduciam addat. Denique non patebit (vt alibi diximus) acceſſus ad precandum, niſi hæc clauis ad manum ſit.

108 *Voluntaria oris mei.* Poteſt hic verſus tam vno contextu legi, quàm diſtingui in duo membra. Prior ſenſus eſſet, Suſcipe ſacrificia mea in hunc finem, vt me præcepta tua doceas. Si magis placeat diſtinctio diuerſa, erũt precationes: vt ſacrificia Deus grata habeat: deinde Prophetam inſtituat in doctrina Legis. Ego in priorem ſentẽtiam magis inclino. aſſerit enim Propheta (ſicut alibi vidimus) ſibi nihil fuiſſe potius, quàm probè tenere Legis doctrinam: ac ſi diceret, Suſcipe Domine pro tuo beneplacito quæ offero ſacrificia. & quoniam hæc ſumma eſt votorum meorum vt in Lege tua rectè inſtituar, huius tam optati boni fac me compotẽ. Notandi autem ſunt loci omnes, vbi aliis omnibus mundi beneficiis præfertur cæleſtis doctrinæ cognitio. Et certè quum æternæ ſalutis pignus in ſe cõtineat, pro incomparabili theſauro non abs re ducenda eſt. Longius tamen orditur Propheta, vt Deus cultum ſuum probare & ſuſcipere dignetur. Per נדבות mihi dubiũ non eſt quin ſpontanea quæ vocabant ſacrificia intelligat. Fateor quidem de votis & precibus eum propriè loqui. Sed quia ad propitiandum Deum ſolebant ſacrificia offerre, vt cuiuſque facultas ferebat, ad ritum illũ legalem alludit: ſicuti laudes Dei, vitulos labiorum appellat Oſeas. Nam illa cęremonia teſtatum Deus voluit Patribus,
Oſeæ 14. a.3. nullas ſibi preces niſi ſacrificio coniunctas placere, vt ſemper ad Mediatorẽ mentes ſuas conuerterẽt. Fatetur autem primo loco ſe indignum eſſe qui precibus quicquã impetret, niſi gratis ipſum exaudiat Deus. Deinde Deum ſibi in hoc propitium eſſe optat, vt ritè proficiat in doctrina Legis. Nam verbum רצה quo vtitur, ſignificat mero beneplacito fauere. vnde ſequitur nihil eſſe in precibus dignitatis, ſed quoties annuit Deus, liberaliter hoc dare.

109 *Anima mea in manu.* Docet, nullis ærumnis afflictionibus vel periculis ſe alienatum fuiſſe à Dei cultu & Legis obſeruantia. Animam enim geſtare in manu, tantundem valet ac de
Iob. 13.b. 14. vita periclitari, vt anima ſit quaſi vento expoſita. Sicuti Iob, dum tabeſcit in malis, & in ſingula momenta mortem expectat & metuit, conqueritur animam ſibi eſſe in manu: ac ſi diceret, auulſam à ſuo domicilio, ſubiacere mortis imperio. Perperam igitur loquutio hęc ab indoctis torquetur in abſurdum ſenſum: ac ſi diceret Propheta, in arbitrio ſuo eſſe vitæ ſuæ regimen. Quin potius hac circumſtantia pietatem ſuam commẽdat: quòd licet inter naufragia iactetur, & centum mortes verſentur ante oculos, vt ne momento quidem ſecurus quieſcat, non tamen abiiciat ſtudium Legis Dei. Hîc rurſus notandũ eſt quàm duris certaminibus probati fuerint Patres ſub Lege, ne diſcrimina & metus nos abſterreant, vel tædio debilitẽt quominus animis noſtris inſideat Legis Dei memoria. Sententia proximi verſus affinis eſt, quia propius deſignat Propheta quomodo vitam ſuam geſtauerit in manu: nempe quòd vndique improborum inſidiis concluſus, ſpem ferè vitæ nullam cerneret. Diximus autem alibi, quàm difficile ſit, vbi ſuis

ſuis captionibus perniciem nobis intentant hoſtes, non errare à viis Domini. nam & libido carnis ad retaliandum nos incitat: nec vllus tuendæ vitæ noſtræ modus apparet, niſi certemus iiſdem artibus quibus illi nos oppugnant: & fingimus nobis licitum eſſe vlulare inter lupos. quo magis meditanda nobis eſt hæc doctrina, dum nos impij circumueniunt, nihil eſſe melius quàm ſequi quò Deus vocat, nec quicquam niſi ex eius mandato tentare.

111 *Hæreditatis loco.* Confirmat rurſus ſententiam illam quæ nimium repeti non poteſt, Legem Dei pluris ſibi fuiſſe quàm omnes mundi delicias, opes & copias. Dixi, non fruſtra toties hoc inculcari, quia videmus vt ferueãt mundi libidines, quàm multiplici ſolicitudine ſinguli æſtuent, dum innumera appetere non deſinunt. interea vix centeſimus quiſque mediocriter aſpirat ad ſtudium Legis Dei. Ergo Propheta, vt ſuo exemplo nos extimulet, dicit teſtimonia Dei tantæ ſibi voluptati eſſe, vt nihil pretioſius æſtimet. Solus enim amor eſt qui pretium rebus conciliet. ideo vt Legem Dei qua decet reuerentia colamus, ab hac delectatione incipere cõuenit. Porrò non mirum eſt teſtimonia Dei lætitiam afferre, quę poſthabitis & ſpretis aliis omnibus nos ſibi deuinctos teneat. Quid enim ſuauius quàm nobis cælos aperiri, vt liberè in Dei conſpectum prodire liceat, dum nos ſibi in filios adoptans, peccata gratis condonat? Quid optabilius quàm audire ita nobis eſſe placatum, vt vitæ noſtræ curam ſuſcipiat? Hoc breuiter attingere viſum eſt, ne miremur Dauidem tanta affectum fuiſſe lætitia ex Lege Dei. Similitudo autem *hæreditatis* frequenter occurrit in Scriptura: & hæreditarium vocatur quod ſummum gradum apud nos obtinet, vt parati ſimus reliquis omnibus carere, modò id vnum ſaluum maneat. Itaque ſignificat Propheta, quęcunque adeptus fuerat bona, pro aduentitiis ſibi eſſe, ſolùm cæleſtem doctrinam eſſe hæreditatis loco, quia extra ipſam nihili omnia æſtimet: vt libenter aliis relinquat diuitias, honores, commoda, delicias, modo poſſideat incomparabilem hunc theſaurum. non quod in totum contemneret Dei beneficia quæ ad pręſentis vitæ vſum ſpectant, ſed quia ligatum non tenebant eius animum.

112 *Inclinaui cor meum.* Deſcribit hoc verſu probam Legis obſeruantiam, dum ſcilicet hilariter & ex animo nos accingimus ad præſtandum quod iubet: quia ſeruile & coactum obſequium à contumacia parum differt. Propheta ergo vt breuiter definiat quid ſit Deo ſeruire, non tantùm manus, oculos vel pedes ſe applicuiſſe dicit ad Legem ſeruandam, ſed cœpiſſe à cordis affectu. Quanquã pro verbo *inclinandi*, non malè etiam congrueret Extendere cor. ſed ſenſum magis receptum teneo, quòd propenſo ſtudio ad ſeruandam Legem acceſſerit. Cæterùm hæc cordis inclinatio vagis cupiditatibus opponitur, quæ contra Deum exultant, & nos quouis potius rapiunt, quàm inclinant ad rectè agendum. Quòd autem Papiſtæ ad probãdum liberum arbitrium hoc gladio ſe armant, nugatorium eſt. colligunt ex Prophetę verbis in poteſtate hominis eſſe, cor ſuum flectere in vtranque partem. Sed facilis ſolutio eſt, Prophetam hîc non iactare quid propria virtute fecerit. nam idem nunc verbum repetit quod ante poſuerat, quum diceret, *Inclina cor meum, &c.* Si non fuit hæc ſimulata precatio, certè confeſſus eſt, proprium eſſe opus Spiritus ſancti, corda noſtra in bonum inclinare & formare. Sed minimè nouum eſt, nobis aſcribi quod Deus in nobis agit. Clarum eſt illud Pauli, Deũ eſſe qui in nobis velle operatur. Phili. 2. b. 13. Sed Propheta cor ſe inclinaſſe dicens, non ſeparat ſuum conatum à gratia Spiritus, cuius inſtinctu alibi teſtatus eſt id totum peragi. Simul etiam conſtantiam pij ſui affectus ab euanido aliorum feruore diſcernit. Itaque dicit ſe de continuo vitæ curſu cogitaſſe, ne in via fatiſcat, vel etiã retrocedat. Dictio עקב exegeticè meo iudicio addita eſt ad לעולם: atque id, vt ſciremus fortiter ipſum fuiſſe luctatum cum obſtaculis & difficultatibus, ne conſtantiam eius frangerent. Neque enim ſine arduo conatu quiſquam in puro Dei cultu perſeuerat. Quòd alij pro mercede accipiunt, videtur nimis remotum.

113 ס *Cogitationes* obliquas *odio habui, & Legem tuam dilexi:*	113 סֵעֲפִים שָׂנֵאתִי וְתוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי׃
114 ס *Latibulum meum & clypeus meus tu, in verbo tuo ſperaui.*	114 סִתְרִי וּמָגִנִּי אָתָּה לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃
115 ס *Declinate à me ſceleſti, & cuſtodiã mandata Dei mei.*	115 סוּרוּ מִמֶּנִּי מְרֵעִים וְאֶצְּרָה מִצְוֹת אֱלֹהָי׃
116 ס *Suſtenta me in ſermone tuo & viuam: & ne pudefacias me ab expectatione mea.*	116 סָמְכֵנִי כְאִמְרָתְךָ וְאֶחְיֶה וְאַל־תְּבִישֵׁנִי מִשִּׂבְרִי׃
117 ס *Confirma me, & ſaluus ero: & conſiderabo edicta tua iugiter.*	117 סְעָדֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה וְאֶשְׁעָה בְחֻקֶּיךָ תָמִיד׃
118 ס *Conculcaſti omnes errantes ab edictis tuis, quia mendacium eſt dolus eorum.*	118 סָלִיתָ כָּל־שׁוֹגִים מֵחֻקֶּיךָ כִּי־שֶׁקֶר תַּרְמִיתָם׃

119 ס *Scorias ceſſare feciſti omnes impios terræ,*
propterea dilexi teſtimonia tua.
120 ס *Horruit à timore tui caro mea, & à iu-*
diciis tuis timui.

119 סִגִים הִשְׁבַּתָּ כָל־רִשְׁעֵי־
אָרֶץ לָכֵן אָהַבְתִּי עֵדֹתֶיךָ
120 סָמַר מִפַּחְדְּךָ בְשָׂרִי ו
וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ יָרֵאתִי׃

113 *Cogitationes obliquas.* Qui סעפים volunt eſſe nomen thoar, vertunt, cogitantes mala: ſed rectius pro ipſis cogitationibus ſumitur, hócque vſu magis receptum eſt. סעף propriè ramum ſignificat: ſed metaphoricè ad cogitationes aptatur: quæ ex corde profectæ, ſicut rami ex trunco arboris, huc & illuc ſe extendunt. Quia autem minimè dubium eſt hoc loco ſumi in malam partem addidi epitheton *obliquas.* atque hoc etiam requirit etymologia, ſicuti rami arboris perplexi & impliciti tranſuerſum feruntur, ita etiam per obliquos flexus confusè inter ſe miſceri cogitationes. Nam quòd ex Hebręis quidam, Gentium leges intelligunt, quę exciſę ſunt tanquam rami à Lege Dei: argutum quidem eſt, ſed infirmum. Quod ergo ſimplicius eſt, retineo, Legi Dei, quæ ſola recta eſt, opponi tortuoſa cordis humani figmēta, & quicquid ex peruerſo ſenſu comminiſcuntur impij. Et certè quiſquis volet Legem Dei verè amplecti, in primis neceſſe erit vt prauis & vitioſis cogitationibus ſe abdicet, imò vt à proprio ingenio diſcedat. Niſi fortè magis arrideat altera metaphora, vt סעפים altas cogitationes ſignificet, quia verbum סעף pro extollere capitur. Scimus autem nullum ęſſe gratius Deo ſacrificium quàm obedientiā, vbi nihil ſublime ex nobis ſapimus: & docilitas noſtra ab humilitate incipit. Quia tamen hæc quoq; expoſitio videri poſſet longius petita, ab ea ſuperſedeo. Sufficiat nobis quod dixi, nempe quia Deus nullos Legis ſuę diſcipulos admittit niſi qui vacui ſunt & bene purgati contrariis omnibus figmentis quæ mentem corrumpunt, Prophetam hîc teſtari ſe inimicum eſſe obliquis cogitationibus, quæ homines huc & illuc diſtrahere ſolent.

114 *Latibulum meum & clypeus.* Senſus eſt, quia perſuaſus erat Propheta non aliter ſe tutum eſſe niſi quatenus ſub alis Dei abſcōditus latebat, ſe eius promiſſionibus confiſum nihil metuere. Et certè hoc primum eſt, vt ſtatuant fideles, vitam ſuam inter tot diſcrimina non aliter quàm Dei præſidio ſaluam manere: vt deinde ad ipſum confugiant, & verbo eius innixi, ſecurè expectent quam promiſit ſalutem. Verum quidem eſt fiduciam hanc ex verbo cōcipi, quòd Deus nobis ſit pro aſylo & clypeo: ſed hæc mutua coniunctio tenenda eſt, quòd vbi ex verbo didicimus tutum in Deo nobis latibulum eſſe, hanc doctrinam in animis noſtris foueri & confirmari, dum ſentimus quàm neceſſaria ſit nobis Dei defenſio. Cæterùm quanuis eius potentia in ſpem ſalutis abundè nobis ſufficere debeat, ſemper tamen verbum in medio ſtatuere conuenit, ne tardante eius auxilio, fides concidat.

115 *Declinate à me.* Hunc quidem verſum nonnulli ita exponunt ac ſi pronuntiet Dauid alacrius ac maiore ſtudio fore ſe deditum ſeruandæ Legi, vbi ab ipſo oppugnando improbi deſtiterint. Et certè vbi Deum ſentimus nobis fuiſſe liberatorem, pluſquam ſtupidi ſumus niſi notitia hæc ſtudium eius colendi in nobis incitet. Niſi enim pro ſenſu vel experimento gratiæ Dei creſcat in nobis pietas, turpem ingratitudinem prodimus. Vera igitur & vtilis eſt illa doctrina: ſed aliud hoc loco Propheta voluit. Quia enim videbat quātum obſtaculi impij nobis afferant, procul eos à ſe ablegat: vel potius ſibi curæ fore teſtatur ne ſe illaqueet illorū conſuetudine. Neque hoc tam ſua cauſa dixit, quàm vt ſuo exemplo doceret, ſi cupimus inoffenſo gradu pergere in via Domini, dandam in primis eſſe operam vt longiſſimè abſimus à profanis & impiis, non locorum diſtantia, ſed vſu & communicatione: quia fieri vix poteſt, ſi familiariter ad nos obrepant, quin ſua contagione protinus nos corrumpant. deniq; nimis clarum eſt quàm exitialis ſit malorum ſocietas: atque hinc fit vt pauci ad finem vſq; integri maneant, quia mundus refertus eſt corruptelis. In tāta autem naturę noſtrę infirmitate nihil procliuius eſt quàm infici, & pollutionem ex minimo contactu contrahere. Quare merito Propheta vt ſine offenſa in Dei timore pergat, faceſſere à ſe iubet impios. Nam quiſquis ſe eorum conſuetudine implicuerit, ſucceſſu tandem temporis fiet vt ſe cum illis proiiciat ad contemptū Dei, & vitam diſſolutam. Atque huic dicto reſpondet admonitio Pauli, Ne iugum ducamus cum infidelibus. Quanquam autem non erat in arbitrio Prophetæ longè fugare impios, ſignificat tamen his verbis, ſibi nihil fore poſthàc cum illis cōmune. Emphaticè etiam *Deum ſuum* nominat, vt teſtetur eum vnum ſibi eſſe pluris quàm cūctos mortales: Nam quia videbat paſſim graſſari in terra ſcelerum colluuiem, diuortium fecit cum hominibus, vt ſe ad Deum colligeret. Atque hodie magnopere intereſt, ne mala exempla nos abripiant, Deum ſtatuere à parte noſtra, & in eo conſtanter manere, quia noſter eſt.

2.Cor.6. c.14.

116 *Suſtenta me in ſermone tuo.* Multi legunt ſecundū ſermonem tuum, vt ב ſumatur loco כ notę ſimilitudinis: atque ita ſenſus eſſet, Suſtēta me ſecundū fidem quā dediſti, vel prout mihi pollicitus ęs. Et certè quoties nobis manū porrigit Deus vt collapſos erigat, vel eadem manu nos fulcit, promiſſiones ſuas implet. Videtur tamē Propheta ſibi poſtulare fidei conſtantiā, vt firmus in verbo maneat. Sicuti enim dicimur excidere à verbo Dei, excidendo ab eius fide, ita quantiſper in eius fidem recūbimus, fultura noſtra eſt. Quia verò ſciebat Propheta non eſſe in

homine

homine tantum fortitudinis, perſeuerantiam à Deo petit, tanquam ſingulare Spiritus donum. Ergo neque alibi reperietur vera ſtabilitas quàm in verbo Dei: & nemo huic conſtanter inniti poterit, niſi Spiritus ſancti virtute confirmatus. Ideo ſemper rogandus Deus vt nos in fide retineat qui ſolus eam inchoat & perficit. Porrò vitam in fide locans, merā fallaciam eſſe docet quicquid ſibi promittunt homines extra verbum. Solus ergo Dominus verbo ſuo viuificat, ſicut dicit Habacuc, Iuſtus ſua fide viuet. Nam vtriuſq; loci idem eſt ſenſus: quia poſtquam Haba. 2.
Habacuc ſtultam carnis confidentiam (qua vtplurimum inflati ſunt homines) deriſit, eo quòd 2.4.
in ſublime ſe attollunt, vt violentius corruāt: admonet ſolos fideles, quos ſuſtinet verbū Dei, in tuto, & ſolido ſtare. Si prior expoſitio placeat, ſecundum membrum exegeticè additum erit, *ne pudefacias me ab expectatione mea.* Nam eodem ferè reciderent iſta duo, Prophetam Dei gratia ſecundum eius verbum incolumem ſeruari, & ſpei ſuæ fructum percipere. Videtur tamen vbi perſeuerandi conſtantiam ſibi dari precatus eſt, nunc vltrà progredi, vt tādem re ipſa exhibeat Deus quod promiſit. Et certè ſua cuique infirmitas teſtis eſt quàm multę dubitationes nobis obrepant ſi poſt longam tolerantiam ſpei noſtræ non reſpondet ſucceſſus: quia videtur Deus nos fruſtrari. Eodem ſpectat proximus verſus, niſi quòd verbi nulla ſit expreſſa mentio. *Salus* enim loco vitæ ponitur. His quidem verbis ſignificat Propheta, ſimul ac gratiam ſuam Deus ſubduxerit, de ſalute ſua actum fore: quòd ſi diuinitus fuerit confirmatus, nihil ſibi eſſe metuendum. Multi verbum שעה vertūt oblectabor: nec malè quadrat ſenſus, quia licet optimum bonitatis ſuæ guſtum præbeat nobis Deus in nudo verbo, vbi tamen accedit effectus, ſaporem illum non parum auget, modò ne os Dei à manu perperam ſeparemus. Hęc enim vera fidei prudentia eſt, in omnibus Dei beneficiis promiſſiones expendere: quarum ſi nulla habetur ratio, perit nobis omnium bonorum vſus, imò ſępe exitialis eſt. Reſpiciendi tamen verbum mihi magis placet: quia vt quiſque magis expertus eſt Dei auxilium, ita ſeipſum expergefacere debet ad conſiderandam cæleſtem doctrinam. Addit præterea ſe tota vita in hac meditatione fore aſſiduum.

118 *Conculcaſti omnes.* Conculcandi verbo intelligit Deum proſternere omnes Legis ſuæ contemptores, ac diiicere ex altitudine quam ſibi arrogāt. Opponitur enim ſtultę, aut potius veſanæ confidentiæ qua turgent impij dum ſecurè eludunt Dei iudicia: imò ſeſe contra eum efferre non dubitant, ac ſi eius potentiæ non ſubiacerēt. Et notandū eſt poſterius membrum, quo docet Propheta impios nihil proficere ſuis aſtutiis: quin potius vel illaqueari, vel tandem ſentire meras fuiſſe præſtigias. Senſum inſcitè deprauant qui copulam interiiciūt: ac ſi dixiſſet Propheta, mendacium & fraudem in ipſis eſſe. רמיה enim vafrum & fraudulentum conſilium ſignificat, pro quo ſæpe cogitationem reddunt interpretes. Sed hoc nomine non ſatis Hebraicæ vocis proprietas & vis exprimitur. intelligit enim Propheta, quantumuis ſua illis calliditas placeat, eos tamē nihil aliud quàm ſibi illudere ac mentiri. Et neceſſe fuit hoc addere, quia videmus quàm exitialiter bonam mundi partem inebrient vanę ſuę cogitationes, & quàm difficilè ſit creditu quod hìc pronuntiat Dauid, quo ſibi videtur magis perſpicaces, magis ſibi imponere. Affinis eſt proximi verſus ſentētia, vbi dicit *aboleri impios à ſuperficie terræ quaſi ſcoriā.* Inopinata enim mutatio hac ſimilitudine deſcribitur, quū imaginaria eorum gloria & fœlicitas in fumum abit. Cęterùm notandum eſt, non ſtatim vindictam Dei patefieri contra reprobos, vt pereant, vel è mundo exterminētur: ſed quum Deus ſubinde eos tollendo, ſe iudicem mundi oſtendat, terrámque purget, non mirum eſt ſi de eorum exitio ita loquatur Propheta. Verba enim apud Hebræos ſæpe continuum actum deſignant. Sicut ergo Deus paulatim iudicia ſua exequitur, & ſępe donec ſua tolerantia abuti videt impios, pœnas ſuſpendit: noſtrum eſt viciſſim expectationem noſtram tenere ſuſpenſam, donec pœnæ grauitate tarditatē compenſet, ſicut ait profanus ille ſcriptor. Satis conſtat ſubaudiendam eſſe ſimilitudinis notam in nomine *ſcoriæ:* neque eorum ſententiam improbo qui conferri ſcoriis putant improbos: quia dum permiſti ſunt fidelibus, quaſi fæces, eorum puritatem inficiunt ac contamināt. Vbi autem reiecti ſunt inſtar ſpumæ, melius nitet piorum munditics. Secundo loco addit Propheta, iudicia Dei profectu apud ſe nō caruiſſe: quia *magis diligere inceperit Legis doctrinam.* Et certè quoties Deus ſublata manu oſtendit mundū ſuo imperio gubernari, nimis peruerſos eſſe oportet qui ſe eius pręſidio non committūt. Quum verò vltro ſe per verbum offert, nimis ſtupidi ſunt qui ad tantam gratiam amplexandam non properant. Contrà vbi longius conniuet ad ſcelera hominum, langueſcit pietatis ſtudium, quo nos in verbi Dei amorem rapi decebat.

120 *Horruit à timore tui.* Videtur primo intuitu Propheta ſecum pugnare. nam quum nuper dixerit, Dei ſeueritate ſuauiter ad amanda eius teſtimonia ſe fuiſſe illectum, nūc ſe horrore correptum fuiſſe recitat. Sed quanuis duo iſti affectus longè diuerſi ſint, ſi tamen expendimus quibus rudimentis nos Deus ad reuerentiam Legis ſuæ formet, videbimus optimè congruere. Vt gratiā Dei expetamus, ſubigi nos metu oportet. Ergo quia timor, amoris initiū eſt, teſtatur Propheta, ſerio Dei timore ſe fuiſſe expergefactum vt ſollicitè ſibi caueret. Nec verò mortificatio carnis res tam facilis eſt, vt ad eam quiſque conſentiat niſi violentis modis coactus: ideóque nihil mirum ſi Deus ſeruum ſuum pauore cōcuſſerit, vt ad reuerentiā ſui flecteret. Porrò hæc non vulgaris prudentia eſt, expauſcere coram Deo vbi iudicia ſua exercet, quę

maior pars mundi clauſis oculis præterit. Docemur ergo his Prophetæ verbis, attentius conſi-
deranda eſſe iudicia Dei, vt non tantùm placidè nos erudiant, ſed percellant etiam horrore,
qui ad veram vſque pœnitentiam nos adducat.

121 י *Feci iudicium & iuſtitiam: ne tradas me oppreſſoribus meis.*	121 ערב עבדך לטוב אל־ יעשקני זדים׃
122 י *Sponde pro ſeruo tuo in bonum, ne opprimant me ſuperbi.*	122 עשיתי משפט וצדק בל־ תניחני לעשקי׃
123 י *Oculi mei defecerunt ad ſalutem tuam & ad ſermonem iuſtitiæ tuæ.*	123 עיני כלו לישועתך ולאמרת צדקך׃
124 י *Fac cum ſeruo tuo ſecundum bonitatem tuam, & edicta tua doce me.*	124 עשה עם־עבדך כחסדך וחקיך למדני׃
125 י *Seruus tuus ſum, da mihi intelligẽtiam, vt diſcam teſtimonia tua.*	125 עבדך־אני הבינני ואדעה עדתיך׃
126 י *Tempus ad faciendum Iehouæ, diſsipauerunt Legem tuam.*	126 עת לעשות ליהוה הפרו תורתך׃
127 י *Propterea dilexi ſtatuta tua præ auro & "auro obrizo.*	127 על־כן אהבתי מצותיך מזהב ומפז׃
128 י *Propterea omnia mandata* tua *omnino recta duxi, omnem viam mendacij odio habui.*	128 על־כן כל־פקודי כל ישרתי כל־ארח שקר שנאתי׃

" vel, margaritis.

121 *Feci iudicium.* Dei auxilium contra improbos qui moleſti erant, ſic Propheta implo-
rat, vt ſimul teſtetur ſe immeritò ab illis vexari. Et certè ſi Deum cupimus ad opem nobis fe-
rendam deſcendere, viciſſim occurrere ei nos decet cum bonæ conſcientiæ teſtimonio. Quia
ergo vbique auxilium ſuum miſeris promittit qui iniuſtè premuntur, non ſuperuacua eſt hęc
Prophetæ cõteſtatio, quòd hoſtes ſuos non prouocauerit, ſed ſe abſtinuerit ab omni iniuria &
maleficio, ac ne malum quidem malo rependere conatus fuerit. Se enim omni tempore iudi-
cium feciſſe dicens, intelligit, quicquid machinati ſint improbi, ſe conſtanter coluiſſe integri-
tatem, nec vnquam à iuſto & recto fuiſſe abductum. Similis ferè precatio eſt ſecundi verſus.
ſic enim malo interpretari verbum ערוב, quàm cum aliis vertere, oblecta ſeruum tuũ bono,
vel, fac vt bono delectetur ſeruus tuus. Secunda verſio hunc habet ſenſum, vt Deus beneficiis
ſeruum ſuum exhilaret. Tertia verò vt animo eius inſpiret recti amorẽ ac deſiderium. Nam
hæc vera eſt perfectio, quum nos iuſtitia & rectitudo oblectat. Ex fine verſus colligere licet
Dauidem hîc ſuppetias ſibi contra hoſtes petere. Itaque melius conuenit *ſpondendi* verbũ, ac
ſi dixiſſet, Domine quũ in meam perniciem crudeliter ferantur ſuperbi, mediũ te interponas,
ac ſi fideiuſſor meus eſſes. Quod autem inter verbum & nomen litera ל non interponitur, du-
rum videri non debet, quia ſæpe ſubauditur. Plena autem conſolationis loquutio eſt, Deum
ſponſoris munus ad nos liberãdos ſuſcipere. Metaphoricè enim dicitur fideiubere pro nobis,
ac ſi numerata debita pecunia nexos ſolueret. Huc verò tendit precatio, ne impiis contra nos
pro libidine ſæuire permittat, ſed interueniat vindex ad nos ſeruãdos. His autem verbis ſigni-
ficat Propheta ſe fuiſſe in extremo diſcrimine, nec aliã ſpem ſibi relictã quàm in Dei auxilio.

123 *Oculi mei defecerunt.* Primò teſtatur ſe conflictatum fuiſſe cum duris moleſtiis, neq; id
exiguo tantùm tempore, ſed vt tædio & languore deficere potuerit. Rurſus tamen docet ſe in
tam longis & moleſtis certaminibus non fuiſſe fractũ animo. Quid ſit *deficere ad ſalutem*, ſu-
prà expoſuimus: nempe etiamſi nullus finis appareat malorum, & vndique ſe deſperatio inge-
rat, contra tentationem vſque ad totius animæ deliquium eniti. Si præteritum verbi tẽpus lo-
co præſentis accipere libet, vt videtur hoc ſenſu poſitũ, Propheta oculos ſuos deficere refert,
non quia fatiſcant, ſed quia vehementi attentione quaſi hebetudinẽ contrahant, neque tamen
deſinant aſſiduè attendere ad Dei ſalutem. In ſumma, defectus perſeuerantiam ſignificat cum
arduo conatu: & momentaneo eorum ardori opponitur qui ſtatim langueſcunt, niſi Dominus
reſpondeat eorum votis. Simul notatur acris vehementia quæ ſenſus omnes propemodũ con
ſumat. Sub voce *ſalutis* non vnum auxilij genus tãtùm complectitur, ſed continuũ gratię Dei
curſum, donec in ſolidũ ſaluos præſtet ſuos fideles. Modum verò exprimit, quòd pependerit
à verbo Dei, vbi duo notanda ſunt, nempe nõ aliter expectari ſalutẽ à Deo niſi quatenus eius
promiſſionibus freti, in eius tutelã nos conferimus. Deinde tunc demũ tribui Deo ſalutis lau-
dẽ, vbi ſpes noſtra in verbo eius defixa perſtat. Hac enim via quærendus eſt: & quãuis ſuã vir-
tutẽ occultet, in nudis eius promiſſionibus acquieſcẽdũ eſt. qua ratione *ſermonẽ* appellat *iuſtũ*,
vt ſe in eius fide confirmet: quia Deus liberaliter promittẽdo, non vana opinione lactet ſuos.

124 *Fac*

124 *Fac cum ſeruo tuo.* Coniunctim legenda ſunt duo membra, quia non ſeorſum poſtulat Deum ſibi eſſe beneficum, deinde magiſtrum & doctorem: ſed potius eum obteſtatur per bonitatem & miſericordiá, qua vti ſolitus eſt erga omnes ſuos, vt ipſum erudiat in Lege ſua. Finis ergo voti eſt, vt Deus Prophetam doceat in ſtatutis ſuis: ſed exordiú facit à Dei miſericordia, quo facilius impetret quod cupit. Sic ergo reſolui debet oratio, Domine humaniter mecú age, ac tuam erga me bonitatem in hoc oſtende, vt me in præceptis tuis doceas. Et certè hîc tota noſtra fœlicitas cóſiſtit, vt verè ſapiamus ex verbo Domini. Hęc autem impetrandi vnica eſt fiducia, vt clementiam ſuam & bonitatem Deus erga nos exerat. Commédat igitur Propheta beneficij magnitudinem & præſtantium, dum ſibi gratuitò præſtari rogat. Porrò quàm ardéter id optauerit, & quá ſedulo proſequutus ſit hoc idem votum, oſtendit repetitio quæ ſequitur proximo verſu, *fac me intelligere vt diſcam mádata tua.* Quibus etiá verbis clarius exprimit quomodo ſuos doceat Deus, nempe ſana intelligentia illuſtrans eorum mentes quæ alioqui cæcæ eſſent. Parum enim prodeſſet Legem in auribus noſtris ſonare, vel ſcriptam oculis noſtris proponi, & hominis voce enarrari, niſi correcto noſtro ſtupore, intus nos Deus arcano Spiritus ſui inſtinctu dociles redderet. Siquis autem putet Prophetá aliquid meriti Deo obiicere dum eius ſeruum ſe iactat, facilis eſt refutatio. Sic quidé vulgò imaginátur homines, dú ſumus bene præparati, Deum addere nouá gratiá quá vocát ſubſequenté. Atqui Propheta tantùm abeſt à iactanda ſua dignitate, vt potius cómemoret quátopere ſit Deo aſtrictus. Neq; enim in arbitrio cuiuſquá hominis eſt, ſe creare Dei ſeruú, nec quiſquá ex ſeipſo afferet quod cóciliet tantú honoris. Quú ergo probe teneret Propheta indignos eſſe cunctos mortales qui in hoc ordine céſeri debeant, tantú adducit in mediú quá adeptus eſſet gratiam, vt Deus ſuo more perficiat quod cœpit. Sic etiam alibi, Ego ſeruus tuus, & filius ancillæ tuæ. Vbi liquidò *Pſal. 116. c.16.* patet, non gloriari de ſuis obſequiis, ſed tantùm referre ſe vnum eſſe ex Eccleſiæ membris.

126 *Tempus ad faciendum.* Propheta impiis & ſceleratis imprecari volens quàm meriti ſunt vindictam, dicit iam maturú veniſſe tempus, quia nimis proterue cótra Deum laſciuierint. Et generale verbum *faciendi* magis emphaticum eſt: perinde ac ſi dixiſſet, nimis longam videri poſſe Dei ceſſationem niſi munus Iudicis nunc compleat. Proprium enim opus Dei eſt cohibere impios, atque etiá ſeuerè vlciſci, dum videt prorſus eſſe deſperatos. Siquis obiiciat, aliter precari quàm poſtulet charitatis ratio, Solutio in próptu eſt, ſermonem núc haberi de reprobis, de quorum reſipiſcétia nihil ſperatur. Neq; enim dubium eſt quin Spiritu prudétiæ gubernatum cor Prophetæ fuerit. Adde quòd non conqueritur de priuatis incommodis, ſed ſyncero rectóq; zelo impellitur ad optandum Dei contemptoribus exitium. Neque enim aliud in medium proponit quàm Legis diſſipationem quo demonſtrat, nihil Dei cultu ſibi pluris eſſe & nihil æquè pretioſú ac Legis obſeruantiá. Sæpius iam alibi monui, quoties nos mouent priuatæ iniuriæ, peruerſum eſſe & turbulentum noſtrú zelum. Ideo diligenter notandum eſt, non alia de cauſa natum fuiſſe Prophetæ doloré quàm quòd ferre non poſſet violari Legé Dei. Summa autem eſt, vt rebus confuſis & perditis Deus remedium afferat. Nunc reſtat vt diſcamus exemplo Dauidis, quoties ſceleribus referta eſt ac polluta terra, vt nulla ſit amplius reuerentia Dei: eum implorare vt gloriæ ſuæ vindex appareat. Hic autem eſt doctrinæ vſus, vt ſpem noſtram & patientiam ſuſtineat quoties Deus iudicium ſuum diutius quàm vellemus ſuſpendit. Propheta enim antequam ſermonem ad Deum conuertat, principium hoc ſibi ſumit, quamuis ad tempus in ſpeciem otietur Deus, nunquam tamen officij ſui obliuiſci, ſed differre iuſtis de cauſis ſua iudicia, vt ea tempeſtiuè demum proferat.

127 *Propterea dilexi.* Non dubito quin verſus hic cum ſuperiore cohæreat: nam alioqui illatiua particula ſenſu careret. Intelligo igitur pretioſam ei fuiſſe Dei Legem præ auro & gémis, quia penitus infixa eſſet eius animo hęc perſuaſio, Vtcunque ad tempus conniueat Deus, non tamen ſemper inultam fore iuſti & recti diſſipationem. Imò quo videbat petulantius impios ruere, ſancta indignatio vrendo eius animum, ad Legis amorem magis incitabat. Locus apprimè notabilis: ſcitur enim quid faciant mala exempla, quia licitum ſibi quiſque putat quod vulgo fieri permittitur. vnde fit vt mala conſuetudo quaſi tempeſtas nos abripiat. Quo attentius meditanda eſt nobis hæc doctrina, dum ſibi effrænem licentiam vſurpant reprobi, fidei oculis conſideranda eſſe Dei iudicia quæ ad amorem ſeruandæ Legis nos ſtimulent. Quòd ſi quando fuit huius doctrinæ vſus, hodie danda nobis opera eſt ne totius ferè mundi ſcelerata conſpiratio ad violandam Dei Legem nos inuoluat: ſed quo ſe furioſius efferunt reprobi, magis in nobis creſcat Legis reuerentia & dilectio.

128 *Propterea om. præc.* Pendet etiam hæc illatio ex eadem doctrina, quòd ſcilicet Propheta patienter Dei iudiciú expectans, & ardenter ſimul implorans, eius Legi in omnibus & per omnia (vt loquútur) ſubſcripſerit, eámque ſine exceptione fuerit amplexus. Deinde quòd odio habuerit omnem viam fallacem. Ad verbú eſt, *omnia præcepta omnium.* ſed genitiuus ad res, non ad perſonas refertur: ac ſi diceret, de quibuſcunque rebus præcipiat Deus, ſibi probari omnes quas ſtatuit leges. Similis eſt loquutio apud Ezechielem, Omnes oblationes omnium: *Eze. 44. d.30.* nempe quancunque ſpecié offerant homines. Quod nó fruſtra tam diſertè Propheta expreſſit: quia nihil procliuius eſt quàm faſtidire vel reſpuere quicquid nobis non adlubeſcit in Lege

Dei, ita vt quiſque hoc vel illo vitio laborat, optaret contrarium mandatum à Lege Dei expunctum eſſe. Atqui nobis fas non eſt quicquam addere vel minuere: & quum præcepta ſua Deus ſacro & inuiolabili nexu coniunxerit, tolerabile nō eſt vnius ab aliis diuortiū. Videmus ergo Prophetam ſancta zelotypia Legis cum ſcelerata eorū contumacia certaſſe qui eam ſpernebant. Et certè quum impios videmus tanta audacia Deo illudere, & nunc audacter inſurgere, nunc verò peruertere ſingulas Legis partes: eo nos magis accendi conuenit, & animoſiores reddi ad veritatē Dei aſſerendā. Pręcipuè vero extrema ſeculi noſtri impietas poſtulat vt ſe in hoc ſtudio exerceāt fideles. nam certatim per ludibrium, ſalutis doctrinam exagitant profani homines, ſacrum Dei verbum ſuis ſubſannationibus contēptibile reddere conantur, alij blaſphemias ſuas vomere non deſinunt. Quare perfidæ ignauiæ crimen effugere non poſſumus, niſi corda noſtra zelo incaleſcāt, & ſancta æmulatio nos vrat. Neque enim tantùm dicit Propheta ſe penitus & ſine exceptione Legem Dei probaſſe, ſed addit *odio ſibi fuiſſe omnem viam mendacij*, vel fallacem. Et certè ſerio non ſubſcribunt Dei præceptis niſi qui reiiciunt omnes calumnias quibus ſanæ doctrinæ puritatem inficiunt vel obſcurant reprobi. Per *viam mendacij* non dubium eſt quin Propheta intelligat quicquid alienum eſt à puritate Legis: acſi dixiſſet deteſtabiles ſibi fuiſſe omnes corruptelas quæ Dei verbo repugnant.

129 פ ***Res mirabiles teſtimonia tua, ideo ſeruauit ea anima mea.***	129 פלאות עדותיך על־כן נצרתם נפשי׃
130 פ ***Ingreſſus ſermonum tuorum, lux, intelligentiam conferens paruulis.***	130 פתח־דבריך יאיר מבין פתיים׃
131 פ ***Os meum aperui & reſpiraui, quia mandata tua dilexi.***	131 פי פערתי ואשאפה כי למצותיך יאבתי׃
132 פ ***Reſpice ad me, & miſerere mei ſecundum iudicium erga diligentes nomen tuum.***	132 פנה־אלי וחנני כמשפט לאהבי שמך׃
133 פ ***Greſſus meos dirige ſecundum eloquium tuum, & ne dominetur in me vlla iniquitas.***	133 פעמי הכן באמרתך ואל־תשלט־בי כל־און׃
134 פ ***Redime me ab oppreſſione hominum, & ſeruabo præcepta tua.***	134 פדני מעשק אדם ואשמרה פקודיך׃
135 פ ***Faciem tuam illuſtra erga ſeruum tuum, & doce me edicta tua.***	135 פניך האר בעבדך ולמדני את־חקיך׃
136 פ ***Riui aquarum fluxerunt ex oculis meis, quia non ſeruarunt Legem tuam.***	136 פלגי־מים ירדו עיני על לא־שמרו תורתך׃

129 *Res mirabiles*. Ita vertere placuit vitandæ amphibologię cauſa. Neque enim Propheta ſimpliciter intelligit admirabilem eſſe Legis doctrinam, ſed complecti alta & recondita myſteria. Dicit igitur, eo quòd videret in Lege Dei cōprehēdi ſublimem & admiratione dignam ſapientiam, ſe in eius reuerētiam fuiſſe adductum. Hoc autem diligenter notādum eſt, quia à maiori hominum parte Lex Dei faſtuoſè ſpernitur dum eius doctrinam probè non guſtant, neque agnoſcunt Deū è ſublimi loqui, vt deiecta carnis ſuperbia, fidei ſenſu nos ſurſum attollat. Colligimus etiam ex hoc loco, fieri nō poſſe vt quis Legem Dei ex animo ſeruet, niſi reuerenter eam ſuſpiciat: quia purę & rectæ ſubiectionis initium eſt reuerētia. Ideo dixi pleroſque aſpernari Dei verbum, quia inferius eſſe putāt ſuo acumine, imò audacius ſe ad ſacrilegum hunc contemptum multi proiiciunt, quo ſuum ingenium oſtentent. Cæterùm vt ſibi in illo faſtu placeant profani homines, verum tamen Prophetæ elogium eſt, comprehendi in Lege Dei myſteria quæ omnes humanos ſenſus longè ſuperent.

130 *Ingreſſus ſermonum.* Summa eſt, tam perſpicuam eſſe doctrinę lucem in verbo Dei, vt ſtatim primo intuitu illuminet. Nam פתח propriè quidē apertio eſt, ſed methaphoricè pro ianua capitur. Itaque vetus interpres non malè vertit principiū: modo ſciamus de primis rudimentis hîc agi. acſi dixiſſet Propheta, nō eos modo qui ad vnguem totam Legem didicerint, & qui in ea perfectè fuerint exercitati, perſpicuā illic lucē cernere, ſed qui tenuiter eā guſtauerint, & ſalutauerint (vt aiunt) à limine. Nunc ratiocinandū eſt à minori ad maius: nam ſi tyrones ac nouitij primo ingreſſu illuminari incipiunt, quid fiet vbi quis ad plenam ſcientiam admiſſus fuerit? Secūdo membro melius ſeipſum explicat Propheta. Paruulos enim intelligit qui nec ingenio excellunt, nec inſtructi ſunt prudentia, imò indocti ſunt ac rudes, eos intelligentia donari affirmat ſimul ac Legis Dei elementa perceperint. Porrò hæc ſentētia ad excitandum in nobis diſcēdi ſtudium acerrimus ſtimulus nobis eſſe debet, quū audimus, etiā qui

contemptibiles

contemptibiles ſunt idiotæ coram mūdo,ſi modò animum adiiciant ad Legem Dei,prudentiam inde conſequi quæ ad ſalutem æternam ſufficiat.Etſi enim nō omnibus datur venire ad ſummum gradum , hucuſque tamen communis piorum omnium eſt profectus, vt teneant certam vitæ regulam: ita nemo qui ſe docilem Deo præbuerit, operam ludet in eius ſchola, quia in ipſo veſtibulo inæſtimabilem fructum percipiet. Interea monemur, vagari in tenebris eos omnes qui ſenſum proprium ſequuntur. Nam Dauid *paruulos illuminari* affirmans, ſignificat tunc demum idoneos Legis diſcipulos fore homines, vbi omni confidentia vacui, Deo ſe ſummiſerint.Rideant verò Papiſtæ,vt faciunt,quòd Scripturam promiſcuè ob omnibus legi volumus. Deus tamen non fallaciter per os Dauidis pronuntiat,doctrinæ ſuæ lucem idiotis expoſitam. Non ergo fruſtrabitur eorum ſtudium qui ſuæ ruditatis conſcij, humiliter ſe Deo ſubiicient.

131 *Os meum.* His verbis intelligit,ſe tanto Legis Dei amore flagraſſe ac deſiderio, vt aſſiduus fuerit in ſuſpiriis. Aptiſſima enim metaphora vſus eſt,ſimilem famelicis,vel qui vehementiſſima ſiti ardent,ſe faciens : quia ſicuti illi aperto ore & anxio anhelitu feruorem ſuum demonſtrant,ac ſi totum aërem abſorbere vellent, ita Propheta ſe continua inquietudine æſtuaſſe dicit. Oris igitur apertio & attractio ſpiritus frigidè verbi Dei approbationi opponitur. Porrò hîc docet Spiritus quo ardore expetenda ſit cæleſtis doctrinæ cognitio. Vnde colligimus, quicunque malè in Lege Dei proficiunt,ignauiæ ſuæ pœnas dare. Quanquam vnà cum ardore conſtantiam ſimul deſignat,quum ſe in continua reſpiratione fuiſſe dicit.

132 *Reſpice ad me.* Poſtulat hoc verſu rationem ſui haberi, quemadmodum ſolitus eſt Deus ſemper ſuos reſpicere. Nam משפט hoc loco ſicut aliis compluribus, communem regulam,vel morem vſitatum ſignificat. Deinde addit in quem finem reſpici cupiat,nempe vt leuetur à ſuis miſeriis.Eſt igitur precatio hominis afflicti,qui dum videtur Dei auxilio deſtitui, neque aliud ſentire poteſt quàm ſe à Deo negligi ac deſeri,ſecum tamen expendit alienū hoc ab ipſius Dei natura & cōſuetudine eſſe,ac ſi diceret, Quanuis non appareat mihi ſignum vllum tui fauoris,imò conditio mea tam miſera ſit & perdita,vt pro ſenſu carnis exiſtimem te mihi tergum vertiſſe:quia tamen innumeris documentis ſtatim ab initio mundi ad hūc vſque diem teſtatus es te miſericordem eſſe erga tuos cultores,ſecundum hanc normam nunc ſimilem erga me beneuolentiam oſtende.Porrò hoc diligenter notandum eſt,Prophetam diu miſeriis fuiſſe oppreſſum ſine aliqua ſpecie leuationis : ne animos deſpondeant quibus non ſtatim reſpondet Deus. Simul tamen notandum eſt,non alia quàm gratuitę Dei bonitatis fiducia Prophetam hoc petere à Deo. Vt de colligimus,quanuis eximia ſanctitate polleret,vnicū tamen hoc fuiſſe eius aſylum.Quantum ad nomen *iudicij* ſpectat,diſcamus exemplo Prophetæ,ex variis experimentis agnoſcere Dei naturam:vt certò nobis cōſtet ipſum nobis eſſe propitium.Et certè niſi quotidiano vſu perſpecta nobis eſſet eius gratia,quis noſtrum auderet ad eum accedere ? Verùm niſi oculi noſtri cæcutiant, ſatis & ſuper claris teſtimoniis fidem noſtram ædificat, ne dubitemus pios omnes ab eo reſpici.Tātùm dāda eſt opera vt ſimus ex eorū numero qui nomen ipſius diligunt. Porrò hoc epitheto fideles deſignat:quia inter Dei cultores cenſeri non merentur qui eum ſeruiliter tantùm metuūt.Obſequiū enim liberale à nobis requirit,vt nihil nobis ſit magis delectabile quàm ſequi quò nos vocat. Quanquam ſimul tenendum eſt,dilectionem hanc ex fide naſci.Imò Propheta ſummum fidei effectum hîc commendat , pios qui in Dei gratiam recumbunt, à prophanis hominibus diſcernens, qui mundi illecebris dediti,nunquam in cælum attollunt mentes ſuas.

133 *Greſſus meos dirige.* His verbis(vt ſæpe aliàs)oſtendit non aliam viuendi normam eſſe,quàm dum ſe homines in obſequium Legis Dei totos componunt. Sæpius enim iam hoc Pſalmo vidimus, quandiu vagari ſibi permittunt poſt ſua figmenta:quātumuis anxiè laborēt, Deum reſpuere quicquid ſatagunt. Sed quemadmodum declarat Propheta,tunc demum ritè formari hominum vitam vbi ſe penitus addicunt obſequio Dei : ita rurſum fatetur,hoc minimè in ſuo arbitrio vel poteſtate eſſe. Et certè Lex Dei quid rectum ſit nobis præſcribēs , nihilo nos redderet meliores: vnde & prædicatio externa confertur mortuæ literæ. Itaque Dauid probè in Lege edoctus,cor morigerū ſibi dari poſtulat,vt ambulet in via ſibi propoſita. Hęc autem duo diſtinctè notanda ſunt,liberaliter Deum agere cum hominibus dum verbo & doctrina eos ad ſe inuitat : ſed hoc totū frigere & carere profectu,donec Spiritu ſuo regat quos iam docuit.Quod autem non ſimpliciter greſſus ſuos dirigi poſtulat,ſed in Dei ſermone:hinc diſcamus nō captaſſe arcanas reuelationes,verbo poſthabito,ſicuti multi fanatici ſolent : ſed externam doctrinam cum ſpiritus gratia coniūxiſſe:vt hæc ſolida eſt fidelium perfectio,dum cordibus eorū inſculpit Deus quod voce oſtendit rectum eſſe.Itaque nihil hoc cōmento magis inſipidum, æſtimari à Deo hominū vires quum illis præcipit quid eos velit facere:quia fruſtra perſonat in auribus noſtris doctrina,niſi Dei ſpiritus in corda efficaciter penetret. Fatetur enim Propheta fruſtra ſe legere vel audire Legem Dei, niſi arcano Spiritus motu vita ſua regatur,vt in rectitudine illius doctrinæ ambulet.Secundo membro admonet quàm neceſſarium ſit nobis in hoc voto aſſiduè exerceri : quia fatetur ſe peccati eſſe mancipium donec ſibi ad liberationem porrecta fuerit Dei manus. Dirige me(inquit)ne dominetur iniquitas.Er-

go quandiu nobis permittitur,viget ac graſſatur tyrannis Satanæ,vt nobis liberũ non ſit ab iniquitate nos eximere. Hæc verò vnica eſt piorum libertas,gubernari à Dei Spiritu,ne iniquitati ſuccumbant,quamuis duris & moleſtis certaminibus fatigentur.

134 *Redime me,* Propheta quid ſibi contigerit referens, demonſtrat ſuo exemplo pios omnes expoſitos eſſe rapinis & oppreſſionibus, & quaſi oues in faucibus luporum verſari,niſi Deus eos aſſerat. Nam quum pauciſſimi Dei Spiritu regantur, non mirum eſt omne ſtudium æquitatis à mũdo exulare, & omnes paſſim ruere in omne ſcelerum genus, alios impelli ſæuitia, alios fraudibus eſſe addictos.Quũ ergo iniuriis vndique oppreſſum ſe videret Propheta, ad Deum redemptorem ſe contulit. Nam hoc verbo ſignificat, niſi mirabiliter ſeruetur, de ſua ſalute actum eſſe. Secundo membro gratitudinem promittit: quia nihil etiam eſt quod nos melius confirmet in ſtudio integritatis & iuſtitiæ, quàm dum experimur pluris nobis eſſe Dei præſidium, omnibus quæ ſibi profani homines accerſere ſolent illicitis ſubſidiis. Docemur autem hoc loco, non certandum eſſe cum improbis malitia, ſed, quantũuis iniuſtè & violenter nos oppugnent, vnica Dei redemptione debere eſſe contentos. Deinde quoties experti erimus in nobis liberandis Dei gratiam, debere nos hoc ſtimulo incitari ad colendã integritatem. neque enim nos redimit in alium finẽ niſi vt liberationis fructus in vita noſtra appareant. Et nimis peruerſi ſumus niſi hæc experientia nobis ſufficiat, qui perſtant in ſincero Dei timore, quamuis totum mundum habeant aduerſum, eius auxilio ſemper manere ſaluos.

135 *Faciem tuam.* Repetitur hoc verſu precatio quam aliquoties vidimus. oſtendit enim Propheta nihil ſibi eſſe pluris, quàm probè Legem Dei intelligere. Nam dũ præfatur vt Deus faciẽ ſuã ſuper ſeruum ſuum illuſtret, primò quidẽ paternum Dei fauorem ſibi cõciliat (quia nihil niſi ab eo propitio ſperandum eſt) ſed beneficij magnitudinem ſimul oſtendit: ac ſi diceret, nullũ ſe documẽtũ amoris Dei magis expetere quàm vt ritè in eius Lege proficiat. Vnde colligimus quod nuper attigi, cæleſtem doctrinam boni omnibus ab eo præferri. Atque vtinam in animis noſtris vigeret hic affectus! Sed quod tantoperè extollit Propheta, ferè ab omnibus negligitur. Si qui autem punguntur hoc deſiderio, ſtatim eos ad mundi illecebras videmus relabi, vt pauciſſimi poſt habitis aliis omnibus votis, ſeriò cum Dauide ad Legis doctrinã aſpirent. Cæterùm quia hoc priuilegio nos alios dignatur Deus niſi quos paterno amore cõplexus eſt, ab hac precandi forma incipere conuenit, vt faciem ſuam ſuper nos lucere faciat. Quanquam loquutio hæc plus aliquid exprimit, quòd ſcilicet tunc demum radiis gratiæ ſuæ fideles oblectat Deus, vbi vera Legis ſuæ intelligentia illuſtrat eorum mentes. Sæpe autem contingit ipſis quoque obnubilari in hac parte Dei faciem, dum genuino verbi ſui guſtu eos priuat.

136 *Riui aquarum.* Hîc non vulgari zelo gloriæ Dei ſe flagraſſe prædicat Dauid, quòd propter Legis contẽptum totus in lachrymas defluxerit. Nam licet hyperbolicè loquatur, verè tamen & ſimpliciter affirmat quo præditus fuerit affectu. ſicuti etiam alibi dicit, Zelus domus tuæ comedit me. Et certè vbicunque regnat Dei Spiritus, hunc ardorem excitat qui pios animos vrat, dũ vident pro nihilo duci ſummi Dei imperium. Neque enim ſatis eſt ſi quiſque noſtrum Deo placere ſtudeat, niſi etiam cupiat Legẽ eius ab omnibus haberi in pretio. Hoc modo ſanctus Lot, teſte Petro animam ſuam cruciabat: quum videret ſcelerum omnium colluuiem Sodomæ regnare. Porro ſi quando tantũ mœrorem expreſſit Dei filiis mundi impietas, eò vſque corruptelæ hodie prolapſi ſumus vt ter & quater ſtupidi ſint qui præſentem ſtatum ſecuri & ſiccis oculis intuentur. Quantus enim mũdi furor eſt in Deo cõtemnẽdo & reſpuenda eius doctrina? Pauculi quidem ore profitentur eã ſe velle recipere, ſed vix decimus quiſque vita hoc confirmat, interea innumeri ad Satanæ & Papæ impoſturas rapiuntur. alij inſtar brutorum animalium torpẽt: multi Epicurei palam ſubſannant quicquid eſt religionis. Si qua ergo ſupereſt in nobis pietatis gutta, non tãtùm exiguę lachrimę ob oculis noſtris fluant, ſed pleni riui. Cęterùm ſi cupimus puri & ſynceri zeli ſignum dare, ſit hoc noſtri doloris initium, dum nos procul adhuc à perfecta Legis obſeruantia diſtare cernimus, imò prauas carnis concupiſcentias ſubinde contra Dei iuſtitiam inſurgere.

137 צ *Iuſtus es Iehoua, & recta iudicia tua.*	צַדִּיק אַתָּה יְהוָה וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ׃ 137
138 צ *Mãdaſti iuſtitiam* in *teſtimoniis tuis & veritatem valde.*	צִוִּיתָ צֶדֶק עֵדֹתֶיךָ וֶאֱמוּנָה מְאֹד׃ 138
139 צ *Succidit me zelus meus, quia obliti sũt verborum tuorum aduerſarij mei.*	צִמְּתַתְנִי קִנְאָתִי כִּי־שָׁכְחוּ דְבָרֶיךָ צָרָי׃ 139
140 צ *Purgatum eloquium tuum vehementer, & ſeruus tuus dilexit illud.*	צְרוּפָה אִמְרָתְךָ מְאֹד וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ׃ 140

141 צ *Paruus ego & contemptus, præcepta tua non ſum oblitus.*
142 צ *Iuſtitia tua, iuſtitia in ſeculum, & Lex tua, veritas.*
143 צ *Tribulatio & anguſtia inuenerunt me, mandata tua oblectationes meæ.*
144 צ *Iuſtitia teſtimoniorum tuorum in ſecula: fac me intelligere & viuam.*

141 צעיר אנכי ונבזה פקודיך לא שכחתי׃
142 צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת׃
143 צר־ומצוק מצאוני מצותיך שעשעי׃
144 צדק עדותיך לעולם הבינני ואחיה׃

137 *Iuſtus es.* Tribuit Deo laudem iuſtitiæ, cámque in eius Lege agnoſcit. Nam quòd iudicia quidam intelligunt quæ Deus caſtigandis hominum peccatis exercet, non videtur tam aptè quadrare. Quia autem adiectiuum ישר ſingulari numero ponitur cum iudiciis, ſic reſolui debet oratio, nullum eſſe ex Dei iudiciis quod non rectum ſit. Si pro ſubſtantiuo accipere libet, idem ferè manebit ſenſus. Etſi autem iuſtum eſſe Deum fatētur omnes, plus tamē expreſſit Propheta quàm vulgus hominum, imò totus mundus ſentiat: quia Deum nominans iuſtū, intelligit, ſimulatque ab eo diſceſſum eſt, nullam alibi poſſe inueniri iuſtitiæ guttam. Vbi autem addit, huius iuſtitiæ ſpecimen ac documentum in Lege conſpici, Deum ſua laude ſpoliari admonet niſi ſubſcribimus omnibus eius præceptis. Eodem ſpectat ſequens verſus: Quòd Deus plenam & exactam in Lege ſua iuſtitiam & veritatem tradiderit. Nam aduerbium מאד melius cum nominibus cohæret quàm cum verbo *mandaſti*: quia ſcilicet Deo propoſitum fuit perfectam iuſtitiæ regulam illic oſtendere. Atque his elogiis ornatur Legis doctrina, vt inde ſapere diſcamus omnes, nec quis ſibi aliam rectitudinem vel iuſtitiam fingat: ſicuti libenter quiſque ſibi nouam iuſtitiæ ideam fingeret.

139 *Conſumpſit me.* Loquitur de ſuis perſecutoribus, à quibus multas ei moleſtias fuiſſe exhibitas certum eſt. Sed quanuis infeſti eſſent ac crudeles, negat ſe tam priuatis iniuriis fuiſſe offenſum quàm Legis Dei violatione: imò hoc dolore ſe fuiſſe conſumptum, vt priuatis incōmodis non moueretur. Exemplum apprimè vtile: ſumus enim ad ferendas iniurias nimis teneri: itaque ſimulac digito attingimur, incaleſcimus iracundia: frigidè interea afficimur grauiſſimis quibuſque Dei offenſis. Quod ſi vigeat in nobis Prophetæ zelus, ad aliam triſtitiam rapiet in qua toti occupabimur. Cauſam huius zeli proximo verſu notat, cæleſtis doctrinæ amorem. Nam eius contemptum indignè ferre vel ſeuerè damnare, niſi nos tui amore deuinctos teneat, mera eſt ſimulatio. Dicit autem non temere, nec cæco vel inconſiderato affectu amare ſe Dei ſermonem: quia inſtar auri vel argenti purus ſit ac purgatus omni fæce & ſcoria. Hanc enim metaphoram in ſe continet participium צרופה, quæ tametſi videtur nihil niſi vulgare ſonare, ab omnibus prauis & malignis iudiciis verbum Dei aſſerens, veram fidei obediētiam graphicè exprimit. Nam quotuſquiſque vel diffidentia ſua, vel moroſitate, vel faſtu, vel mollitie non aſpergit Dei ſermonem aliqua macula? Quum ergo tam obſtrepera ſit caro, nō vulgare eſt cæleſtis doctrinæ elogium auro bene recocto conferri, vt omni ſorde pura eniteat. Cæterùm ad teſtimonii fidem non parum valet quod ipſum Propheta proprio experimento confirmat. Ergo quo efficacius licentiam noſtram cohibeat, quoties vitium aliquod imaginamur in Dei verbo, ſe ex animi ſui ſenſu loqui pronuntiat: quia puritate iſta cuius meminit, ſuauiter oblectetur.

141 *Paruus ego.* Senſus eſt, quanuis inopia & multis miſeriis probatus fuerit, conſtanter tamen perſeueraſſe in ſtudio pietatis & Legis obſeruantia. Nam ideo ſe contemptibilē fuiſſe Propheta refert, quia tantundem quiſque laudis tribuit Deo, quantum ſaturatur eius beneficentia: & vix centeſimus quiſque reperietur qui ad Dei cultum animum applicet, niſi votis omnibus fruatur. Hinc fit vt hypocritæ dum lautè ſaginantur, dum opes accumulant, dum augentur potentia, valde ſint liberales in laudando Deo. Quòd ſi paulò aſperius tractari cœperint, mox ceſſat benedictum illud Dei nomen. Quum igitur mercenarij ferè ſint homines in Deo colendo, diſcamus Prophetæ exemplo, veram pietatē eſſe gratuitam, vbi non deſinimus Deum benedicere quanuis rebus aduerſis nos affligat, reddátque contemptibiles coram mundo. Et certè illa Chriſti exprobratio diligenter notanda eſt, Quæritis me, non quia vidiſtis ſigna, ſed quia ſaturati eſtis panibus. Ergo ingenuè & ſyncerè Deum colunt qui in eius timore conſtantes manent, quanuis contemptibilis ſit eorum conditio, denique in terra mercedem non quærunt: ſed per æſtum & frigus, egeſtatem, diſcrimina, contumelias & ludibria indefeſſi pergunt in militiæ ſuæ curſu. Ioan. 6.c. 26.

142 *Iuſtitia tua.* Hìc alio elogio commendat Legem Dei, quòd æterna ſit iuſtitia & veritas: ac ſi diceret, alias omnes viuendi regulas, qualibet ſpecie fulgeant, nihil habere præter euanidam vmbram. Neque enim dubium eſt quin Legis doctrinam obliquè conferat præceptis omnibus quæ vnquam tradita fuerūt, vt ſub eius obſequium cogat omnes fideles, quia ſchola

ſit perfectæ ſapientiæ. Nam vtcunque magis plauſibile ſit quòd argutè & ſubtiliter diſſerunt homines, nihil tamen ſubeſt firmi nec ſolidi. Firmitatem hanc ſequenti verſu probat ab vna ſpecie, quòd tentationibus grauiter vexatus, perpetuum tamen ſolatium inuenerit in Lege Dei. Atque hoc legitimum eſt profectus noſtri examen, quæcunque nos anguſtiæ conſtringant, conſolationem opponere ex Dei verbo, quæ triſtitiam omnem obliteret ex animis noſtris. Plus autē exprimit quàm nuper. illic enim tantùm dicebat ſe reuerenter coluiſſe Deum, quanuis duriter & aſperè tractatus, videri poſſet operam ludere. Nunc verò vbi angitur & cruciatur, dicit ſe in Lege Dei reperire ſuauiſſimam delectationem, quæ dolores omnes leniat, & eorum acerbitatem non modò temperet, ſed etiam quadam dulcedine condiat. Et certè vbi ad nos oblectandos non viget hic guſtus, nihil procliuius eſt quàm abſorberi triſtitia. Et notanda eſt loquutio qua docet Propheta, quanuis vndique obſeſſus ac deprehēſus eſſet, hoc ſibi ſatis efficax fuiſſe remedium, quòd conſolationem ex verbo Dei oblatam amplexus eſt. Porrò quia hoc in nuda præcepta non competeret, quæ adeò malis noſtris non medentur, vt potius anxietatem incutiant, certum eſt ſub præceptis per ſynecdochen comprehendi totam doctrinæ Legem: vbi Deus non tantum exigit quod rectum eſt, ſed electos ſuos ad ſpem æternæ ſalutis inuitans, ianuam plenæ felicitatis aperit: imò ſub Lege, & gratuita adoptio, & omnes quæ inde fluunt promiſſiones continentur.

144 *Iuſtitia teſtimoniorum.* Repetit quod nuper dixerat, Iuſtitiam Dei longè diſſimilem eſſe humanis commentis quorum ſplendor euaneſcit, ſed perpetuò firmam ſtare. Bis autem hoc inculcat, quia etſi cogatur mundus iuſtitiæ laudem aſcribere Legi Dei, maior tamen pars rapitur ad ſuas ſpeculationes, vt nihil difficilius ſit quàm nos teneri adſtrictos ad ipſius Dei obſequium. Huc nunc tendit Dauid, iuſtitiam ſeculi vel perpetuam, non alibi comprehendi, & alibi fruſtra quæri quàm in Dei Lege. ideóque nunc ponitur clarior definitio iuſtitiæ, quæ nos intra Legis metas contineat. Poſterius membrum coniunctim lego, *Fac me intelligere.* quia etſi mentem ſuam à Deo illuminari optat Dauid, non tamen alium ſibi fingit intelligentiæ modum, quàm ſi in Lege ritè proficiat. Cæterùm hîc docet non propriè viuere homines ſi careant cæleſti ſapientiæ luce. & certè quando in hunc finem minimè conditi ſunt homines vt cum porcis vel aſinis ventres ſuos farciant, ſed vt ſe exerceant in notitia & cultu Dei. vbi hinc degenerant, deterior eſt eorum vita mille mortibus. Dauid ergò profitetur hoc ſibi demum eſſe viuere, ſi non tantùm paſcatur cibo & potu, ac terrenis commodis fruatur, ſed aſpiret ad meliorem vitam. quod fieri non poteſt niſi fide directrice. Atque hæc valde vtilis eſt admonitio. etſi enim hoc paſſim vulgare ac tritum eſt, hominem hac lege eſſe natum vt intelligendo bruta animalia præcellat, maior tamen pars quaſi data opera ſuffocat quicquid Deus lucis inſpirat mentibus. Omnes quidem acumen appetere fateor, ſed quotuſquiſque ad cęlum aſpirat, & reputat initiū ſapiētiæ eſſe Dei timorem? quando itaque terrenis curis obruitur cæleſtis vitæ meditatio, nihil aliud quàm ſe in ſepulcrum demergunt homines, vt mundo viuentes, Deo moriantur. Quanquam (vt alibi diximus) vitæ nomine ſummam votorum ſuorum deſignat Propheta: acſi diceret, Domine quanuis ſim exanimis, hac vna gratia recreabor, ſi mentem meam cæleſtis doctrinæ notitia illuſtres.

145 ק *Clamaui in toto corde, reſponde mihi Iehoua, ſtatuta tua ſeruabo.*	145 קָרָאתִי בְכָל־לֵב עֲנֵנִי יְהוָה חֻקֶּיךָ אֶצֹּרָה׃
146 ק *Inuocaui te, ſerua me, & cuſtodiam teſtimonia tua.*	145 קְרָאתִיךָ הוֹשִׁיעֵנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדֹתֶיךָ׃
147 ק *Præueni crepuſculum, & clamaui, ad verbum tuum ſuſpexi.*	147 קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף וָאֲשַׁוֵּעָה לִדְבָרֶיךָ יִחָלְתִּי׃
148 ק *Præuenerunt oculi mei cuſtodias, ad meditandum in ſermone tuo.*	148 קִדְּמוּ עֵינַי אַשְׁמֻרוֹת לָשִׂיחַ בְּאִמְרָתֶךָ׃
149 ק *Vocem meam audi ſecundum clementiam tuam Iehoua, ſecundum iudicium tuum viuifica me.*	149 קוֹלִי שִׁמְעָה כְחַסְדֶּךָ יְהוָה כְּמִשְׁפָּטֶךָ חַיֵּנִי׃
150 ק *Appropinquauerunt perſecutores malitiæ, à Lege tua receſſerunt.*	150 קָרְבוּ רֹדְפֵי זִמָּה מִתּוֹרָתְךָ רָחָקוּ׃
151 ק *Propè es tu Iehouah, & omnia mandata tua veritas.*	151 קָרוֹב אַתָּה יְהוָה וְכָל־מִצְוֺתֶיךָ אֱמֶת׃

152 *Initio*

152 ק *Initio cognoui de teſtimoniis tuis, quòd in ſeculum fundaſti ea.* | 152 קֶדֶם יָדַעְתִּי מֵעֵדֹתֶיךָ כִּי לְעוֹלָם יְסַדְתָּם׃

145 *Clamaui in toto corde.* Poteſt vno contextu Legi hic verſus, vt in fine oſtendat quid clamando poſtulauerit: ita ſenſus eſſet, quum flagraret ſummo deſiderio ſeruandæ Legis, hac de re aſſiduè vota feciſſe. Sed ſequens verſus aliter diſtinguere cogit hanc ſententiam: quia non dubium eſt illic ſecundò repeti. Petit ergo à Deo exaudiri, & in ſignum gratitudinis promittit ſe obſeruaturum eius præcepta. Clamandi autem verbum indefinitè ponens, non exprimit quas conceperit preces: ſed tantùm docet quum filij ſeculi huc & illuc diſtrahantur, ſe omnes cordis affectus dirigere ad vnum Deum: quòd ſcilicet ab vno illo penderet. Porrò quia fateri cogitur mundus, Deum eſſe bonorum omnium authorem, ex illo principio fluunt multæ perfunctoriæ preces: ideo Dauid ſe integro corde precatum affirmat. Vbi autem votorum ſuorũ compos fuerit factus, finem ſibi proponit Dei gloriam: quia eo maiore ſtudio ſe ad Deum colendum addicet. Nam etſi ſacrificio laudis ritè ſe coli pronuntiat Deus, Dauid tamen vt ſe ab hypocritis diſcernat, qui frigidis & fictis laudibus profanant Dei nomen, non abs re dicit ſe vita & operibus gratias acturum. Sequenti verſu quanquam nihil nouum dicit, expreſſius tamen loquitur. ac primò quidem dicit ſe clamaſſe ad Deum: poſtea addit, ei ſe precibus commendaſſe ſuam ſalutem: quo ſignificat, ſiue incolumis eſſet, ſiue quid inſtaret diſcriminis quod mortem minitaretur, ſemper in Deum recubuiſſe: quia non aliter ſe fore ſaluum perſuaſus erat niſi quòd eum haberet ſalutis ſuæ cuſtodem.

147 *Præueni crepuſculum.* Impropriè hoc loco ſic vertitur nomen Hebraicum נשף, quod potius ſignificat ſummum mane antequam illuceat aurora. Sed quia Latini crepuſculum à crepero deducunt, vt ſit dubium tempus & medium inter lucẽ & tenebras, nolui in voce adeò eſſe ſcrupuloſus: modò ſciant lectores non notari veſpertinum tempus ab occaſu ſolis, ſed tempus obſcuræ lucis ſub exortum auroræ. Maximam ergo feſtinationem exprimit Dauid, quòd auroræ aduentum anteuerterit in ſuis precibus. Et *clamandi* verbo ſemper notatur vehementia: quia non tam ad ſonitum vocis, quàm ad contentionem animi refertur. Sed *feſtinationis* meminit, vt perſeuerantiam melius commendet. dicit enim, quamuis ita promptus fuerit ad orandum, ſe tamen non fuiſſe ſtatim fatigatum: vt increduli, niſi mox eorum votis annuat Deus, tumultuantur & cum eo expoſtulant. atque ita cum ardore deſiderij, patientiam ſpei coniungens, veram precandi rationem oſtendit. Sicut etiam Paulus petitiones noſtras apud Deum innoteſcere volens cum gratiarum actione, admonet turbulentos affectus inter precandum cohibendos eſſe: quia hic etiam precandi finis eſt, vt ſpem noſtram alamus. Nec ſuperuacua eſt verbi mentio: quia hoc tantùm fræno retinetur carnis noſtræ intemperies, vbi nobis verbum Dei ſemper verſatur ante oculos. Phi.4.a.6.

148 *Præuenerunt oculi.* Significat ſe ad meditandam Dei Legem magis ſedulo fuiſſe attentum, quàm vigiles noctis ad excubias agẽdas. Alij verbum שוח pro diſſerere poſitum eſſe volunt. quod ſi recipimus, ſenſus erit, Prophetam non oſtentationis cauſa, ſed in fratrum ſalutem adeò fuiſſe docendi cupidum, vt nihil ſibi otij daret: Sed huic loco melius conuenit verbum Meditandi: quia noctu verba facere de Lege Dei non fuiſſet tempeſtiuum: ſed tunc ſecum tacitus reuocabat in memoriam quæ prius didicerat, vt nulla pars noctis vacua eſſet à Legis meditatione.

149 *Vocem meam audi.* Primò declarat non aliam ſibi fuiſſe fiduciam exorandi Dei, niſi quod recumberet in gratuitam eius bonitatem. Quicquid enim Sancti orando in mediũ proferant neceſſe eſt à mera Dei gratia incipere. nec alio ſenſu *Iudicia* nominat ſecundo mẽbro. Quia enim bonitatem ſuam Deus verbo patefecit, inde petenda eſt eius certitudo. Ergo Propheta, quũ ſibi Dei miſericordia opus eſſe cognoſceret, rectà ſe ad verbum contulit, vbi Deus blandè homines ad ſe inuitans, promittit gratiam ſuam omnibus promptam & expoſitã fore. Quare vt quis certò ſtatuat Deum ſibi miſericordem fore, diſcat Prophetæ exemplo petere vt ſe præſtet qualem pollicitus eſt fore. Quod alij iudicia interpretantur morem vel conſuetudinem (quia liberaliter cum ſuis omnibus agere ſoleat) tametſi non planè repudio, durum tamen & remotum eſſe arbitror. ſenſus autem quem attuli optimè fluit. Porrò *viuificari* optat, vt teſtetur ſe vel in media vita eſſe mortuum, niſi quatenus ſuſtinetur Dei virtute. Et certè quiſquis propriæ infirmitatis ſibi probè conſcius eſt, ſingulis momentis viuificari ſe petet, pro nihilo vitam ſuam ducens. Adde quòd ita ſeruum ſuum ſæpe exercuit Deus, vt iure potuerit preces, quaſi è ſepulcro, mittere, vt reſtitueretur à morte in vitam.

150 *Appropinquauerunt perſecutores.* Quia רודפי in conſtructione ponitur, nõ dubito quin זמה in genitiuo legendum ſit: ita appropinquare interpretor ad nocendum. Et miror quid interpretes mouerit vt aliter verterent quàm ferat linguæ proprietas, Appropinquauerũt ſceleri perſecutores. vt taceam זמה potius ſonare prauitatem vel malitiam, quàm ſcelus. Dicit ergo ſibi inſtare qui malitiæ intenti ſunt, & quidem ita irruere ad inferendam perniciem, vt procul remoti ſint à Lege Dei, quia omne recti & æqui ſtudium longè reiiciant. Fuiſſet autem

miſerrima Prophetæ conditio, cernere hoſtes ſuos, excuſſo Dei timore & Legis reuerentia, capiti ſuo imminentes, niſi ex oppoſito propinquus fuiſſet Deus. ſicuti continuò pòſt ſubiicit. Atqui hac conſolatione ſe erigit, quòd Deus ſuos vrgeri videns, maturè etiam ipſe occurrit ad
Phi.4.a.5. opem ferendam. ſicuti Paulus dicit, Ne ſitis ſoliciti, Dominus propè eſt, moderatio veſtra nota ſit omnibus. Clauſula verſus huc ſpectat, Deum nunquam ſuos deſerere vel fruſtrari in neceſſitate, quia verax eſt in promiſſis. Illic autem denuntiat ſibi ſemper eorum ſalutem fore curæ. Ergo ne dubitemus paratam ſemper fore Dei manum ad repellendos hoſtium noſtrorũ impetus, nobis hoc fixum maneat, non fruſtra toties ipſum promittere in verbo ſuo ſe fore ſalutis noſtræ cuſtodem.

152 *Initio cognoui de teſtimoniis tuis.* Quòd alij vertunt, Cognoui pridem de teſtimoniis tuis, tametſi non planè improbo, libentius tamen ſenſum quem poſui teneo: quòd non tantùm cognouerit Propheta æternam eſſe ſtabilitatem in Dei teſtimoniis, ſed hanc quoque notitiã ex teſtimoniis hauſerit. Nam quum Latinum DE exprimere volunt Hebræi, ſæpius vtuntur particula מן vel ב. Dicit igitur ſe ex Dei teſtimoniis didiciſſe vel fuiſſe edoctum, in æternum ſtabilia eſſe. Atque hoc primum eſt fidei caput, Non conſtare temporalem duntaxat fidem verbo Dei, ſed immutabilem ſemper manere. Neque enim alioqui ſub eo includere liceret ſpem æternæ ſalutis. Vt autem animis noſtris inſideat hæc firmitas, neceſſaria quidem eſt interior Spiritus reuelatio: quia donec verbi ſui certitudinem intus obſignet Deus, ſubinde apud nos vacillabit eius fides. neque tamen abs re Propheta dicit ſe ex verbo didiciſſe: quia vbi per Spiritum ſuum illuxit Deus, facit etiam vt in verbi ſpeculo reluceat ſancta iſta veritas quæ in æternum manet.

153 ר *Vide afflictionem meam, & erue me: quia Legem tuam non ſum oblitus.*	153 ראה עניי וחלצני כי תורתך לא שכחתי:
154 ר *Diſcepta cauſam meam & redime me ad ſermonem tuum viuifica me.*	154 ריבה ריבי וגאלני לאמרתך חיני:
155 ר *Procul ab impiis ſalus: quia ſtatuta tua non quæſierunt.*	155 רחוק מרשעים ישועה כי חקיך לא דרשו:
156 ר *Miſerationes tuæ magnæ Iehoua, ſecundum iudicia tua viuifica me.*	156 רחמיך רבים יהוה כמשפטיך חיני:
157 ר ”*Multi perſecutores mei & oppreſſores mei: à teſtimoniis tuis non receſſi.*	157 רבים רדפי וצרי מעדותיך לא נטיתי:
158 ר *Vidi perfidos, & iurgatus ſum: quia ſermonem tuum non cuſtodierunt.*	158 ראיתי בגדים ואתקוטטה אשר אמרתך לא שמרו:
159 ר *Vide quia mandata tua dilexi Iehoua, ſecundum clementiam tuam viuifica me.*	159 ראה כי פקודיך אהבתי יהוה כחסדך חיני:
160 ר *Caput verbi tui veritas, & in ſeculum omne iudicium iuſtitiæ tuæ.*	160 ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך:

” aut, validi.

153 *Vide afflictionem meam.* Docet ſuo exemplo, non eſſe abiiciendos animos pietatis cultoribus, ſi malã in mundo mercedem referant. hæc enim eorum eſt conditio vt militent in terra: ideóque minimè cõuenit rebus aduerſis turbari, ſed potius in hoc ſolatio acquieſcere, quòd ad Deum inuocandũ ianua pateat. Neque tamen Propheta Legis ſeruãdæ ſtudium iactat, quaſi mutuam ſibi mercedem à Deo rependi velit, ſed tantùm vt oſtendat ſe vnum eſſe ex Dei ſeruis, quemadmodum alibi de ſpe ſua loquutus eſt. Quanquã propriè ad præſentem cauſam ſpectat hæc ratio: quia hoc raræ virtutis ſignum eſt, non abduci nos rebus aduerſis à timore Dei ſed luctari cũ tentationibus, vt eum quæramus dum videtur ex profeſſo abigere. Sequẽti verſu afflictionis ſpeciem deſignat, quòd iniuſtè à malis & improbis vexetur. Ad verbum eſt, Litiga litem meam. quod tantundem valet ac ſuſcipere patrocinium, vel cauſam tuendam ſuſcipere, vel aſſerere ius oppreſſi. Primò Deum aduocãs Propheta ad cauſæ ſuæ defenſionem, inique ſe aut violentia, aut calumniis, aut fraudibus grauari oſtendit: & redemptorem quærens, ſe imparem eſſe docet ad reſiſtendum, vel ita eſſe illaqueatum, vt vna ſpes ſuperſit in Dei liberatione. In ſecundo membro ל videtur accipi pro כ nota ſimilitudinis: quia paulò antè ſimilem precandi formam poſuit. Deinde quum ſe Dauid hîc queratur quaſi deuinctum ab hoſtibus teneri, niſi manu redemptoris vindicetur, meritò reſtitui in vitam poſtulat: quia ſimilis eſt mortuo qui ſic deiectus eſt. Aptè quoque additur, *ſecundum ſermonem,* quia hinc nobis elucet ſpes vitæ. quòd ſe Deus verbo ſuo promittit fore liberatorem. Vnde Propheta ex tenebris ad lucem,

ad lucem aſpirans, verbo ſe ſuſtentat & erigit. Sicuti magis probetur diuerſus ſenſus, non ſimpliciter petet Dauid ſibi vitam dari, ſed ſpiritualem: vt animetur ad fidem, timorem Dei, ſanctéque viuendi ſtudium.

155 *Procul ab impiis ſalus.* Quia perſuaſus erat Propheta, arcana Dei (qui iuſtus eſt iudex) prouidentia mundum regi, ex illo fonte hanc ſententiã deducit, impios à ſalute procul remotos, & ſalutem ab ipſis vnde precandi fiducia naſcitur: quia ſicuti à verbi ſui contẽptoribus auerſus eſt Deus, ita ſeruis ſuis opem ferre paratus eſt. Porrò notãdum eſt, quum hoſtes ſuos videret Propheta rebus proſperis efferri, animum fide contrà extuliſſe, vt certò ſtatueret maledictas eſſe omnes eorum delicias, & ad exitium tẽdere. Ergo quoties ex voto impiis ſuccedit vt laute ſaginati, in ſua pinguedine exultent, clypeum hunc quem Spiritus ſanctus porrigit, ad nos muniendos arripere diſcamus, infœliciter tandem eſſe perituros, quia mandata Dei non exquirunt. vnde manat contraria doctrina, quamuis fideles, dum ſincere in timore Dei ambulant, oues ſint mactationi deſtinatæ propè tamen eſſe eorum ſalutem, quæ occulta Dei cuſtodia protegitur. atque in hunc ſenſum proximo verſu addit Propheta multas eſſe Dei miſericordias: ac ſi diceret, non alios fore ſaluos niſi qui ad Dei miſericordiam confugiunt. Cæterùm quo maiore fiducia accedere audeat, nõ tantùm dicit miſericordem eſſe Deum, ſed eius miſerationes magnificè prædicat & extollit. Vnde colligimus, illis contentum fuiſſe, vt nullum ſubſidium ex ſuis meritis accerſeret. Quanquam ſimul notandum eſt non leuiter agitatum fuiſſe Prophetam multis tentationibus, dum illis hãc miſericordiæ amplitudinem opponere coactus fuit. Siue autem magnas legamus, ſiue multas, parum intereſt. Quod ſequitur, vt Deus eum *viuificet ſecundum iudicia ſua* de promiſſionibus interpretor. Nam quod alij pro more vel conſuetudine accipiunt, iam antè oſtendi non tam apte congruere. Confirmat ergo rurſus Propheta, non aliter poſſe vitã à Deo vel ſperari vel peti, niſi dum ex eius verbo ſpes concipitur: idque ſæpius inculcat, quia ſumus hac in parte admodum obliuioſi. Sed vt intrepide liceat quicquid gratiæ ſeruis ſuis promittit Deus, ad nos aptare ſemper occurrat principium illud de multis vel magnis Dei miſericordiis. Nã ſi fingimus Deum promittere, quia debeat, vel promeriti ſimus, ſtatim obrepet dubitatio quæ precibus ianuã claudet. Quòd ſi penitus nobis perſuaſum ſit, Deum non alia cauſa ad ſalutem promittendam adduci niſi quia miſericors eſt, non dubitabimus ad eum accedere: quia vltro ſe nobis obtulit.

157 *Multi perſecutores.* Teſtatur ſicut alibi, quamuis fuerit prouocatus multis iniuriis, ſe tamen non deflexiſſe à recta via. quod ſpecimẽ magnæ & ſingularis conſtantiæ eſſe apparet. Facile enim eſt rectè agere inter bonos: ſed ſi nos improbi laceſſunt, ſi alter nos oppugnat vi & manu, alter prædatur, alter fraudibus nos circumuenit, alter calumniis nos adoritur: difficile eſt perſtare in noſtra integritate, quin potius vlulare incipimus inter lupos. Adde quòd licentia quæ illis impunè permittitur, violenta eſt machina ad labefactandam fidem nostram: quia Deus conniuendo, videtur nos in prædam exponere. Itaque Propheta per *Dei teſtimonia* non modò regulam bene & iuſtè viuendi intelligit, ſed etiam promiſſiones: ac ſi diceret, Domine ego neque ab integritate diſceſſi, quamuis occaſio mihi daretur ab improbis: neque mihi excuſſa eſt gratiæ tuæ fiducia, quin patienter auxilium tuum expectauerim. Atque vtrunque neceſſarium eſt, quia vtcunque rectè agendo cum hoſtium ſuorum malitia certet qui iniuriis afficitur, & ab omni maleficio abſtineat, niſi tamen totus pendeat à Deo, non ſufficiet hæc rectitudo ad ſalutem: nõ quod ſe ita modeſtè quiſquam gerat niſi qui in Deum recumbit, cúmque liberatorem expectat: ſed ſi hoc poſſet accidere, non ſatis in hac dimidia virtute eſſet momenti: quia ſalus Dei fidelibus qui eam ſerio fidei ſenſu implorant, recondita eſt. Quiſquis autem Deum ſibi liberatorem fore perſuaſus, animum ſuum eius promiſſionibus fulcit ac ſuſtinet, malum etiam bono vincere ſtudebit. Proximo verſu vltra progreditur, ſancto zelo ſe accenſum fuiſſe prædicans quum videret Legem Dei contemni ab impiis. Quanquam in verbo vno non conſentiunt interpretes, quia אתקוטטה quidam à קוט deducunt, quod ſæpe litigare ſignificat etiam in coniugatione hithpahal, alij à קטט, quod eſt excidere vel perimere. Priorem ſenſum, quia magis receptus eſt inter doctos, & optimè conuenit, amplector. Propheta igitur tanto ſe Legis Dei zelo flagraſſe docet vt impium eius ludibrium non poſſet ferre. Poteſt tamen verbo litigandi tam interior excandeſcentia notari, quàm obiurgatio qua palàm in Dei contemptores inſurrexerit. Ideo quidam vertunt, exhorrui, vel tædio affectus ſum. Et certè nemo ad contentionem deſcendet pro aſſerenda Dei gloria, niſi qui ſecum prius excanduerit, & animum ſuum cruciauerit. ſicuti rurſus ſanctam hanc indignationem ferè ſequitur actio tranſitiua. In ſumma, monemur exemplo Prophetæ, tam indignè ferendum eſſe verbi cõtemptum, vt animus noſter incaleſcat vſque ad iurgia. Ac primò quidem intus nos purgat dolor: deinde vbi occaſio tulerit, ſtrenue eorum proteruiam & ſuperbiam reprimere conemur, nec dubitemus eorum furorem in nos prouocare.

159 *Vide quia mandata.* Tenendum eſt quod prius admonui, quoties ſancti apud Deum ſuam pietatem prædicant, non ingerere merita quibus nitantur: ſed principium illud ſumere Deum qui ſuos cultores à profanis & ſceleratis diſcernit, propitium ipſis fore, qui ex animo eum quærunt. Adde quòd ſincerus Legis Dei amor certum eſt adoptionis ſignum, quũ opus

ſit Spiritus ſancti. Ergo Propheta, quanuis nihil ſibi arroget, meritò pietatem ſuam proponit in medium, vt certiorem impetrandi fiduciam ex Dei gratia quam expertus eſt concipiat. Interea docemur, veram Legis obſeruationem non niſi ex liberali amore naſci. Deus enim voluntaria ſacrificia quærit, & hoc rectè viuendi principium eſt (ſicut dicit Moſes) eum amare, Quid nunc abs te petit Deus tuus Iſrael, niſi vt ipſum diligas? Quod idem repetitur in ſumma Legis, Diliges Dominum Deum tuum. Ac proinde Dauid Legem Dei non modo ſibi pretioſam eſſe antè dixit, ſed delectabilem. Sicuti autem in ſeruanda Lege à ſpôtaneo obſequio incipere oportet, vt nihil nos magis delectet quàm Dei iuſtitia? ſic rurſus tenẽdum eſt, nonniſi gratuitæ bonitatis Dei & paterni amoris ſenſu inclinari animos noſtros ad hunc affectũ: quia nuda prǫcepta adeò non ſibi conciliant homines, vt potius abſterreant. Ergo qui ex Legis doctrina guſtauerit Dei bonitatem, is demum ad eam amandam animum ſuum mutuò adiiciet. Quod verò toties precem hanc iterat Propheta vt Deus ipſum viuificet, colligimus, vitæ ſuæ fragilitatem probè fuiſſe ei cognitam: vt non aliter viuere homines duceret niſi quatenus ſingulis momentis vitam illis Deus inſpirat. Deinde probabile eſt fuiſſe à multis mortibus aſſiduè obſeſſum: quo magis ſollicitè ad vitæ fontem confugeret. Ac rurſus fidei ſuæ fundamentũ iacit in Dei bonitate: vnde perſpicimus quàm procul à meritorum iactantia nuper abfuerit dum Legem Dei ſe amare præfatus eſt.

Deut. 10. c.12.

Deut. 6. a.5.

160 *Caput verbi tui.* Quanquam non obſcurum eſt Prophetæ conſilium, duplex tamen poteſt eſſe verborum ſenſus. Caput enim quidam ita interpretantur, quòd veritas Dei à primo ſtatim limine conſpicua refulgeat in eius verbo, vt meritò vocari queat principium. Atque hæc ſententia continet vtilem doctrinam, ſi mentis oculis præditi ſumus, ſimulac oculos coniicimus in cæleſtem doctrinam, occurrere nobis eius veritatem. Forſan tamen non minus rectè alij diſtingunt, quòd ab initio conſtiterit verbo Dei certa fides, & permaneat vſque in finem. Optimè enim cohærent hæc dua membra, Deũ ab initio fuiſſe veracem in verbo ſuo, & æquabili tenore ſui manere ſimilem. Quòd *iudicium* ad opera Dei referunt, non ad doctrinam, tametſi non refello, contextui tamen non reſpondet. Teneamus igitur hunc ſenſum, ex quo loqui cœpit Deus ſemper fuiſſe fidelem in ſuis promiſſis, nec ſpem ſuorum vnquam feſelliſſe: & ita æquabilem fuiſſe huius veritatis curſum, vt ab initio vſque ad finem verax ſit & fidelis eius ſermo.

161 ש *Principes perſequuti ſunt me gratis, & à ſermone tuo expauit cor meum.*	161 שָׂרִים רְדָפוּנִי חִנָּם וּמִדְּבָרְךָ פָּחַד לִבִּי׃
162 ש *Delectatus ſum ego ſuper ſermone tuo ſicuti qui educit prædam multam.*	162 שָׂשׂ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב׃
163 ש *Fraudẽ odio habui & deteſtatus ſum, Legem tuam dilexi.*	163 שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי וָאֲתַעֵבָה תּוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי׃
164 ש *Septies quotidie laudaui te ſuper iudiciis iuſtitiæ tuæ.*	164 שֶׁבַע בַּיּוֹם הִלַּלְתִּיךָ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃
165 ש *Pax multa diligentibus Legem tuã, & nullum illis offendiculum.*	165 שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין־לָמוֹ מִכְשׁוֹל׃
166 ש *Expectaui ad ſalutem tuam Iehoua & mandata tua feci.*	166 שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וּמִצְוֹתֶיךָ עָשִׂיתִי׃
167 ש *Cuſtodiuit anima mea teſtimonia tua & dilexi ea valde.*	167 שָׁמְרָה נַפְשִׁי עֵדֹתֶיךָ וָאֹהֲבֵם מְאֹד׃
168 ש *Cuſtodiui mãdata tua & teſtimonia tua: quoniam omnes viæ meæ in conſpectu tuo.*	168 שָׁמַרְתִּי פִקּוּדֶיךָ וְעֵדֹתֶיךָ כִּי כָל־דְּרָכַי נֶגְדֶּךָ׃

161 *Principes perſecuti ſunt me gratis.* Refert, in dura & graui tẽtatione ſe timore Dei fuiſſe retentũ, vt nihil pio homine indignũ tentare cuperet. Eſt enim procliuis ad deſperationem lapſus, vbi Principes, qui potentia armati ſunt ad nos obruẽdos, infeſti nobis ſunt ac moleſti. Accedit etiam indignitas, quòd quum debeant ad nos protegẽdos clypei eſſe, vires ſuas ad nocendum conuertunt. Imò dum ita è ſublimi feriuntur miſeri homines, manum Dei quodammodo ſibi aduerſam eſſe putant. Fuit etiam Prophetæ ſpecialis ratio dũ certamen haberet cum proceribus electi populi, quos in tam honorifico gradu Deus locauerat, vt columnæ eſſent Eccleſiæ. Quidam reſtrictius exponunt, quòd ſcilicet Dauid exhortationem Chriſti ſequutus ſit, quæ tametſi nondum eius ore erat prolata, tamen piorũ omnium cordibus infixa eſſe debuit, Nolite timere eos qui occidunt corpus, oſtendam vobis à quo ſit metuendũ: Deũ timete, qui

Matth. 10.c.18.

poſtquam

poſtquam corpus occiderit,animam poteſt mittere in gehennā ignis. Ergo ſecundū illos ſenſus eſt,quòd nullis minis vel terroribus à timore Dei deiectus fuerit Propheta. Sed latius extendit hoc conſtantiæ ſuæ elogium.Nota eſt illa exhortatio Ieſaiæ,Ne expauēſcatis ad eorum terrores,ſed Iehoua exercituum ſit ipſe timor veſter,&pauor veſter.Generaliter illic oſtendit Propheta quibus armis inſtructi fideles,omnes mundi impetus ſuperēt:nempe ſi Deum non modò reuereantur, ſed etiam ſalutis ſuæ cuſtodem ſemper fore confidant, vt reiiciant in eum omnes curas. Ita enim fiet vt contenti eius præſidio, non declinent ad quicquam machinandum.Sic etiam hoc loco Propheta, quamuis iniuſta Principum violentia oppreſſus triſte eſſet ſpectaculum, ſe tamen ſuccubuiſſe negat, ſed reputaſſe quid ſibi liceret,nec æmulatum praua illorum ſtudia,vt fraudem fraude & vim vi repelleret. Hoc eſt enim *metuere à verbo Domini*, quantum ad præſentem circunſtantiā cohibere ſe ipſum,nec quicquā illicitū aggredi. Iam dixi aduerbium חנם vel gratis,ad amplificationem poſitū eſſe: quia tētatio eo durior fuit quod hominem innoxium tyranni nulla de cauſa,ſed tantùm praua libidine impeterent. Scimus enim ingenuas naturas facilius ad iracundiam abripi, dum impetitur qui neminem laceſſiuit. Præclarum igitur fuit modeſtiæ ſpecimen in Propheta,frænum ſibi inücere ex verbo Dei, ne maleficiis certaret,vel etiam ne impatientia victus à ſua vocatione deficeret.Itaque diſcamus quieti manere, quamuis tyrannicè poteſtate ſibi diuinitus commiſſa abutantur Principes, ne tumultuando legitimum ordinem turbemus. Ieſ.8.c.12.

162 *Delectatus ſum.* Scimus nullum lucrum plus afferre lætitiæ,quàm dum victores ſpoliis hoſtiū diteſcunt:quia & cum lucro ipſo coniuncta eſt gloria triumphi,& vtilitas repentè contingens magis delectat.Hæc ratio eſt cur cæleſtis doctrinæ notitiam quam adeptus erat, ſpoliis magis comparet Dauid,quàm aliis opibus.his enim verbis præcipuam ſibi ex Dei ſermone lætitiam afferri ſignificat,ad quam nullus quæſtus quamlibet optabilis,accedat. Vnde colligimus,ſermone Dei quaſi plenis deliciis & ſolida fœlicitate fuiſſe cōtentum: quod fieri non potuit quin à prauis cupiditatibus cor ſuum ſubduceret.Nec mirum ſi totam beatæ vitæ ſummam Dauid in verbo Dei ſtatuit, vbi ſciebat incluſum eſſe æternæ vitæ theſaurū, ſibíque gratuita adoptione offerri. Tertio verſu huius ogdoadis melius declarat quod nuper attigi, ſe purgatum fuiſſe vitioſis affectibus,vt iuſtum honorem & pretiū Legi deferret.Quia verò alibi eandem ferè ſentētiam habuimus,breuiter tātùm perſtringam cur prius dicat Propheta,ſibi *odio fuiſſe fraudem*,quàm de Legis amore & ſtudio loquatur. Quia enim ſcimus ingenitā eſſe hypocriſin omniū cordibus, & naturaliter propenſos eſſe ad vanitatem & fallacias: ſtrenuè in purgandis cordibus noſtris laborandū eſt,vt illic regnet amor Legis.Quòd ſi initium rectè viuendi,& primum iuſtitiæ caput eſt,odium fraudis ac deteſtatio ſequitur nihil integritate eſſe præſtantius.euaneſcūt enim omnes virtutes,niſi primum gradum illa teneat. Nec fruſtra *odio* adiungitur *deteſtatio*,vt ſciamus non ſufficere vulgare fraudis odium,niſi ab ea filij Dei hoſtiliter abhorreant.Iam ſi Legis amor & fraudis odium res ſunt coniunctæ,ſequitur dolo & hypocriſi infectos eſſe quicunque in Dei ſchola edocti non ſunt.Per aduerbium *ſepties*,intelligit Propheta ſe in celebrandis Dei laudibus aſſiduum vel frequentem fuiſſe. quemadmodū alibi dicitur iuſtus ſepties in die cadere,dum ſæpius in varias tentationes incidit.Quia autem *iudicia Dei* paſſim ſumuntur pro pœnis quas ſceleribus irrogat,interdum etiam ad totam prouidentiam referuntur qua Deus mundum gubernat: quidam intelligunt laudatum fuiſſe Deum à Propheta,quòd iuſtitiam ſuam clarè probet tam in puniendis ſceleribus quàm in tota mundi gubernatione.Sed aliis potius aſſentior qui ad doctrinam referūt:non quòd prior ille ſenſus mihi diſpliceat, ſed quia in hoc Pſalmo celebrandæ Legi Dei propriè inſiſtat Propheta. Summa igitur eſt,quum in meditanda Lege Dei aſſiduus eſſet Dauid, tantam reperiſſe in ea iuſtitiæ & ſapiētiæ perfectionem,vt ſubinde in laudem & gratiarum actionem eruperit.Hæc porrò laudandi Dei ſedulitas oſtendit, Dauidem non modò reuerenter & honorificè loquutum fuiſſe de Lege Dei, ſed pro incomparabili erga hominum genus beneficio eam duxiſſe. Neque enim laudem tantùm expreſſit admiratio,ſed gratitudinis affectus: quia videbat nihil potuiſſe dari hominibus præſtantius,quàm dum incorruptibili cæleſtis doctrinæ ſemine renouantur in beatam & æternam vitam. Atqui ex iis quibus theſaurum hunc Deus offert, vix centeſimus quiſque mediocre ſaltem ſtudium adhibet ad gratias agendas. Tanta verò paſſim malignitas in mundo regnat, vt faſtuosè alij reiiciant cæleſtem doctrinam, alij reſpuant, alij oblatrent & fremant ſiquid non arridet. Pro.24.b.16.

165 *Pax multa diligentibus Legem tuam.* Si *pacis* nomen accipimus pro fœlici vitæ ſtatu(ſicut Hebræi ſæpe hoc ſenſu vſurpant)*offendiculum* quoque viciſſim pro rebus aduerſis poſitum erit:ac ſi dictū eſſet,proſperū fore curſum diligētibus Legem Dei,& ſtaturos in gradu,quāuis totus mundus ruat.Sed diuerſa interpretatio peræque conueniet, pacē illis multam eſſe, quia ſcilicet perſuaſi ſe Deo placere ac ſuam vitam,acquieſcunt in bona conſcientia.Scimus enim hanc εὐθυμίαν meritò cenſeri primum beatæ vitę caput,vbi Deo propitio trāquilli agimus,eiúſque paternus fauor in cordibus noſtris relucet. Meritò autem hāc partem docet Propheta nos conſequi ex amore Legis:quia quiſquis aliunde pendet,ad minimā quanque auram ſubinde trepidabit. Quòd ſi placet hic ſenſus,*offendiculum* in ſecūdo membro ſignificabit omnes

animi perturbationes,quibus miſerè laborant & æſtuant qui verbo Dei non innixi,vel ſua libidine vel hominũ arbitrio feruntur.Cæterùm,vtrouis modo ſumamus duas iſtas voces,cõſilium Prophetæ manebit idem,miſeros ſcilicet eſſe qui Deo addicti non ſunt:quia etſi ad tempus ſibi plaudant,multa illis impendent offendicula quæ repente ipſos in contrarium agãt.Ex nomine autem amoris colligimus non ſeruili obſeruantia Legis acquiri hanc pacem,ſed conciliari fide:quia Lex,nulla nos dulcedine ad ſe alliciet,niſi Deũ nobis exhibeat patrem, & ſalutis æternæ certitudine animos trãquillet.Cõtrà autem,profanos omnes & Dei cõtemptores iuſtè vlciſcitur ſua contumacia & prauitas:quia ſibi quiſque eorum eſt carnifex:& quo magis ferociunt contra verbum Dei,eo ſęuius torquentur,donec vltimam ſibi perniciem accerſant. Quanquam autem piis etiam ſuæ ſunt agitationes, interior tamen conſolatio abſtergit omnem moleſtiam,vel erigit ad ſuperanda offendicula,vel ita leuat vt non ſuccumbant.

166 *Expectaui ad ſalutem tuam.* Sententiam hanc,quæ in ore omnium volitat,non abs re ſæpius inculcat Propheta,quòd ſcilicet nihil facilius eſt quàm ſeruãdi laudem & munus Deo tribuere:quum tamen nullum ferè in mundo occurrat firmæ ſpei exemplum, vbi cum tentationibus diutius luctandum eſt.Porrò ex ordine verborum colligimus,vt quis ſe cõtineat ſub Dei timore & Legis ſtudio, neceſſe primùm eſſe vt ſalutem in Deo quærat. Nam fide gratiæ ſublata,vel excuſſa patientia,huc illuc abrepti,pietatis obliuiſcimur.Itaque pręcipua fidelium virtus eſt tolerantia crucis & mortificatio,qua ſe Deo placidè ſubiiciunt:quia ſi hypocritis nihil aduerſi contingat,videntur ipſi quoque ad Deum colendum rectè animati. Iam aliæ ſunt rationes cur nos ad Dei ſalutem attentos eſſe oporteat ſi cupimus vitam noſtram rectè formare:quia ſi nos ſibi teneãt deuinctos mũdi illecebræ,ſtatim diffluemus.Et videmus ideo maiorem partem deficere,quia difficile eſt certò ſtatuere non aliter ſperandam eſſe ſalutẽ, quàm ex gratia Dei.Quare vt perſeueranter Deum colamus,prælucea t nobis fides neceſſe eſt:deinde accedat comes patientia,quæ iuſtitiæ amorem in nobis foueat.nam hinc pergẽdi alacritas (vt diximus)ſi ſalutem noſtram in ſinu Dei abſconditam latere æquo animo patimur,nec dubitamus,quamuis gratiam ſuam ab oculis noſtris ſubducat,fidum remuneratorem fore omnibus qui ipſum quęrunt.Hanc doctrinam proximo verſu aliis verbis confirmat,ſe *ex animo cuſtodire* dicens *teſtimonia Dei.*Nam *animæ* nomine magis emphaticè exprimit,ſe penitus atque intimo cordis receſſu clauſam tenuiſſe Legis doctrinam.Huius tam ſedulæ cuſtodiæ cauſa eſt ſingularis amor quem ſubiicit. Nam qui neceſſitate & ſeruiliter Legi obſequitur, adeò eam arcano cordis domicilio cuſtodiendam non ſuſcipit,vt procul remotam cupiat.

168 *Cuſtodiui mandata tua.* Quod maiore vehementia prius dixit, nunc ſimplicius iterat, addita ratione. Quanquam non in toto complexu orationis eſt iſta breuitas, ſed in ſola voce *animæ*,quam nunc omittit. Interea *mandatis* adiungit *teſtimonia*, vt clarius oſtẽdat ſe non tantùm agere de regula bene viuendi, ſed complecti totum ſalutis fœdus. Et certè non potuit tam ſuauis & amabilis eſſe Legis doctrina, quia præcipiat quid rectum ſit: niſi etiam proponeret gratuitum Dei fauorem. Ratio autem quam aſſignat Propheta, huc ſpectat, quoniam ſciebat Deo nihil eſſe occultum,id ſibi inſtar fræni fuiſſe ad colendam pietatem:quia niſi tanquam ſub oculis Dei viuimus,ſtatim nos huc & illuc abripit carnis laſciuia.Poteſt etiam eſſe hic ſenſus,quòd Deum ſtatuerit vitæ ſuæ arbitrum & iudicem,quia Scriptura *ambulare in Dei conſpectu* dicit qui omnes ſuas actiones ſponte ad eum referunt, & quaſi ab oculis hominum ſubducti,ſiſtunt ſe ad eius tribunal.Hoc modo ſignificat ſe operam dediſſe vt non modò purus eſſet omni culpa & reprehenſione apud homines, ſed integrum ac ſyncerum cor offerret Deo.Vtrumuis ſenſum eligas,teſtatur Propheta tunc demum ritè ſeruari Dei Legem,vbi reputamus nobis negotium eſſe cum Deo cordium cognitore,& cuius oculis nihil eſt abſconditum.Poſſet etiam obteſtationis eſſe forma,ac ſi dixiſſet, Domine tu optimus es teſtis quàm fideliter Legem tuam ſeruauerim,quia nihil te latet.Sed videtur potius notaſſe hoc ſanctè viuendi principium,quòd vitam ſuam Deo conſecrauerit, & ſemper in eius conſpectum defixos habuerit ſuos ſenſus.

169 ת *Appropinquet clamor meus ad faciem tuam Iehoua,ſecundum verbum tuum da mihi intellectum.*	169 תקרב רנתי לפניך יהוה כדברך הבינני:
170 ת *Veniat precatio mea in conſpectum tuum,ſecundum ſermonem tuum libera me.*	170 תבוא תחנתי לפניך כאמרתך הצילני:
171 ת *Loquentur labia mea laudem, quum docueris me ſtatuta tua.*	171 תבענה שפתי תהלה כי תלמדני חקיך:
172 ת *Loquetur lingua mea ſermonẽ tuum quia omnia præcepta tua iuſtitia.*	172 תען לשוני אמרתך כי כל־ מצותיך צדק:

173 *Sit*

173 ת *Sit manus tua ad auxiliandũ mihi, quia mandata tua elegi.*

174 ת *Expetiui ſalutem tuam Iehoua, & Lex tua delectationes meæ.*

175 ת *Viuat anima mea, & laudet te, & iudicia tua ſubueniant mihi.*

176 ת *Erraui ſicut ouis perdita: quære ſeruũ tuum, quia ſtatuta tua non ſum oblitus.*

173 תְּהִי־יָדְךָ לְעָזְרֵנִי כִּי פִקּוּדֶיךָ בָחָרְתִּי׃

174 תָּאַבְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהֹוָה וְתוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃

175 תְּחִי־נַפְשִׁי וּתְהַלְלֶךָּ וּמִשְׁפָּטֶךָ יַעֲזְרֻנִי׃

176 תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד בַּקֵּשׁ עַבְדֶּךָ כִּי מִצְוֹתֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃

169 *Appropinquet clamor meus.* Repetit quod iam antè vidimus, nempe hoc ſibi primũ eſſe votum, & quod aliis poſthabitis maximè vrgeat, vt proficiat in Lege Dei. Nam voce *clamoris* vehementiam deſignat: ac ſi diceret, hac ſe cura præcipuè tangi, & hoc deſiderio flagrare (ſicuti æquum eſt ac rectũ) intelligẽtiæ lucẽ, qua præcellimus bruta animalia, & proximè ad Deum accedimus, omnibus terrenis cõmodis præferri. Cæterùm particula, *ſecundum ſermonem tuum,* duplicem ſenſum admittit: & quidam ita exponunt quaſi optaret Dauid mẽtem ſuam formari ad verbi Dei præſcriptum, ne aliter ſapiat quàm ex Legis doctrina. Nec malè cõgrueret hic ſenſus, niſi obſtaret quod proximo verſu ſequitur, *ſecundum ſermonem tuum eripe me.* Quia autem non dubito quin duæ iſtæ ſententiæ inter ſe reſpondeant, quanuis illud magis ſit plauſibile, Dauidem precari vt ad Legis normam ſapiat: potius in alterum ſenſum inclino, quòd ſe intelligentia donari poſtulet ſicuti Deus fuerat pollicitus. Scimus autem, quum liberaliter omnia ſuis promittat, hoc meritò eſſe præcipuum, vt illuminati eius Spiritu, vera ſanáque prudentia polleant. Ac multiplex eſt huius doctrinę vtilitas. Primò enim docemur, nihil eſſe magis expetendum quàm vt Deus nos luce ſua dirigat: ne ſimiles ſimus brutis pecudibus. Deinde hoc peculiare eſſe donum Spiritus ſancti: quia fruſtra Dauid ſibi precatus eſſet dari quod naturaliter eſſet ingenitum, vel propria induſtria conſequi liceret. Accedit tertiò quod de promiſſione dixi, ne dubitent fideles Deo ſe illuminandos offerre, qui pronuntiat ſe ducem fore cæcorum, & qui paruulis & humilibus magiſter & doctor eſſe non recuſat.

170 *Veniat precatio.* Poſtquam de recta intelligentia votum concepit: nunc Deum liberatorem implorat: quo fatetur ſe aſſiduè in multis periculis verſari, è quibus non aliter emergere queat niſi Deus porrigat è cælo manum. Scimus quidẽ Prophetam, quoties inſtaret aliqua neceſſitas, inuocaſſe Dei opem: ſed quia indefinitè loquitur, non dubito quin generaliter vitam ſuam Dei tutelæ commendãs, innumeris mortibus ſe incluſum teneri reputet, niſi Deus perpetuus ſit liberator. Sed hoc inęſtimabile ſolatium eſt, quòd in omni diſcrimine Deus auxilium ſuum nobis promptum ac paratum fore affirmat.

171 *Loquentur labia.* Nunc alia ratione quàm proximo verſu, oſtendit quanti æſtimauerit recipi à Deo inter diſcipulos, rectéque in eius ſchola proficere: nempe quia pleno ore ad gratias agẽdas proſiliet. Nã verbũ נבע quo vtitur, metaphoricè deductũ eſt à ſcaturigine fontiũ: ideóque non ſimpliciter loqui, ſed copioſum ſermonẽ profundere ſignificat. Ergo ſicut nuper voti ſui ardorẽ precatione mõſtrauit, ita nunc gratulationẽ ſuam teſtẽ fore dicit, nihil ſibi eſſe optabilius quàm probè imbutũ eſſe cęleſti doctrina. Iterũ autem confirmat hãc verè ſapiendi eſſe regulam, ſi nos Dei verbo ſubiicimus, neque ſequimur proprias imaginationes: deinde ſi Deus ipſe ſenſus noſtros aperit ac ſubigit in ſuum obſequiũ. Vtrunq; enim hîc coniũgit Propheta, quòd vbi Deus Legẽ ſuã nobis propoſuit, ex qua diſcendũ eſt quicquid vtile eſt cognitu in ſalutem, idem etiam interior eſt magiſter, quia non ſufficeret aures noſtras externa voce percuti, niſi Deus mentes noſtras illuſtraret Spiritu intelligentię, & duritiem noſtram Spiritu docilitatis corrigeret. Porrò ſicuti inutilis eſt doctorũ opera donec efficax reddatur, ita etiam notandum eſt, qui verè ſunt theodidacti, non abduci per arcanas reuelationes à Lege & Scriptura, ſicut fanatici homines ſe in elementis ſubſidere putant, niſi verbũ Dei faſtuoſè calcãdo, poſt ſua figmenta volitent. Quarto verſu huius ogdoadis dicit, quũ profecerit in Lege Dei, ſe aliis quoque inſtituendis operam daturum. Eſt quidem hic ordo tenendus, vt radicem agat in cordibus noſtris doctrina antequam ad alios proferatur: debet tamẽ quiſq; pro fidei ſuę menſura communicare cum fratribus quod accepit, ne ſepeliatur doctrina, cuius fructum & vſum vult Deus in cõmuni Eccleſiæ ædificatione extare. Additur etiam ratio, qua pios omnes ad enarrandam Dei Legem ſolicitari conuenit, nempe quia hoc modo propagatur iuſtitia per totum mundũ. Neque enim *iuſtitiæ* titulo pręcepta Dei inſigniens Propheta, ſimpliciter ea probat, ſed obliquè inſinuat, donec emineat hæc regula ad regẽdum humanũ genus, triſti & horrenda confuſione plenum eſſe totum mundum. Iudicent tamen lectores annon melius cõueniat præſenti loco reſpondendi verbum, vel teſtificandi, quod propriè ſignificat Hebraicum ענה: vt ſenſus ſit, Lingua mea teſtimonium reddet, vel reſpondebit ſermoni tuo: quòd non aliunde petẽda ſit vera cognitio iuſtitię. Sed tunc ſubaudiẽda eſſet litera ל ad nomen אמרתך.

173 *Sit manus tua.* Quia ſe addixit Legis doctrinæ,manum Dei ſibi adiutricem eſſe poſtulat. Cæterùm his verbis declarat,aſſiduè opus habere Dei præſidio qui ſe eius verbo regẽdos tradunt.Et certè quo quiſque ſyncerius probitati ſtudet,eum pluribus modis infeſtat Satan:ac plures etiam aduerſarij hinc inde moleſtiam exhibent.Atqui vbi videt Deus manere conſtantes in propoſito qui ſemel doctrinam ſuam amplexi ſunt,eo propenſior eſt ad eos iuuandos. Et verbo *eligendi* expreſſit, ſibi nihil obſtaculo fuiſſe quominus ſe Legi Dei addiceret. Neque enim ſine magno certamine quiſquam animum adiiciet ad Legis amorem,quum vnumquenque huc illuc diſtrahant praui carnis affectus.Ergo electio hæc cuius fit mentio,oſtendit non inſcitia vel inconſiderato zelo Dei filios præcipuè expetere cæleſtem doctrinam , ſed quum flexibiles ſint more hominum, varióſque ſentiant carnis impulſus , animum conſultò in Dei obſequium ſubigere.

174 *Expetiui ſalutem tuam.* Quanquam ſibi omnes bene eſſe cupiunt,& nemo etiam planè repudiat Dei fauorem,votum tamen fœliciter agendi adeò confuſum eſt ac erraticum, vt vix centeſimus quiſque ad Deum aſpiret.Nam quum alios rapiat ſua ambitio,alios occupet auaritia,alios vrat libido,quo longius à Deo recedunt,eo ſibi melius fore imaginantur:deniq; vt quiſque ſaluus eſſe cupit,in quærendis hinc inde mediis iram Dei accerſit.Et ſyntaxis Hebraica conſtantiam deſiderij notat : quia ad verbum dicit *ſe expetiuiſſe ſalutem Dei.* Deinde modum exprimit ſalutis patienter expetendæ , vbi ſcilicet malis omnibus ſolatium & leuamen petimus ex Dei verbo. Nam quiſquis promiſſæ gratiæ fiducia ſe non oblectat ad leuiſſimos quoſque inſultus labaſcet. Prudenter igitur Propheta,ne ſenſum ſuum auerteret à ſperanda ſalute Dei,eum continuit in Legis doctrina.

175 *Viuat anima mea.* Quia verba ſunt futuri temporis,ſic reſolui poſſet ſententia,Domine vbi mihi vitam contuleris,ſtudebo me celebrandis tuis laudibus gratum oſtendere. Si arrideat hic ſenſus,erit gratulationis ſpecies,in qua Propheta,Dei promiſſionibus fretus,ſecurè vitam ſuam ſaluam fore prædicat.Et certè quanuis abſcondita ſit vita noſtra ſub vmbra mortis,gloriari tamen licet eam eſſe tutam,quia fidelis eſt eius cuſtos. ſicuti ex viuifica eius gratia quæ nobis offertur Dei verbo, fiducia hæc emergit. Quia tamen maior pars interpretum in optandi tempus hæc verba transfert,ſequamur quod magis receptum eſt,nempe Dauidẽ vitam petendo ſibi prorogari,finẽ ſimul oſtendere cur viuere cupiat : nẽpe vt ſe exerceat in canendis Dei laudibus,ſicuti Pſalmo 115.d.18.dictũ fuit,Nos qui ſuperſtites erimus,cõfitebimur Iehouæ.In ſecundo mẽbro *iudicia* de præceptis accipere durum eſſet,quibus propriè nõ competit auxilium ferre.Videtur ergo Propheta,quum ſe obnoxium ſentiret innumeris malis(ſicuti fideles in mundo,propter effrænem improborum licentiam,quaſi oues inter lupos habitant)Deum implorare vindicem,vt arcanæ ſuæ prouidẽtię fræno à noxa cohibeat omnes impios.Atque hæc valde vtilis eſt doctrina, vbi res ſurſum ac deorſum voluuntur in mundo, & ſalus noſtra inter varias procellas periclitatur,attollere oculos ad Dei iudicia,& ex illis remedium petere.Quia tamen in hoc Pſalmo ferè ad Dei præcepta refertur hoc nomen,licebit etiam commodè ita interpretari hunc locum , vt Propheta munus & partes auxiliandi tribuat Dei verbo,quia non vanis promiſſis nos lactat Deus,ſed verbum ſuum,quoties opus eſt,præſenti manus ſuæ virtute confirmat ac ſancit. Ita hoc inſigne elogium erit ad commendãdam verbi Dei efficaciam,quum Propheta Dei Legem in auxiliũ ſuum accerſit. Siquis etiã de Legis obſeruatione exponere malit, non repugno:ac ſi diceret Propheta, Domine, præſidio ſit mihi integritas quam colui,& ſtudium quod impendi ſeruandis tuis præceptis.

176 *Erraui ſicut ouis perdita.* Non fatetur hîc ſua delicta,vt multi falsò exiſtimant,ac ſi tractus eſſet in Satanæ decipulas: quia repugnat ſecundũ membrũ,vbi ſe negat oblitũ eſſe Legis Dei .Ac friuola eſt ſolutio,ouem fuiſſe erraticã ante tẽpus vocationis,inde verò fuiſſe pietati deditum,vel errando retentum fuiſſe pio aliquo affectu,ne prorſus Dei timorẽ abiiceret: quia vtroque mẽbro tempus idẽ notari certũ eſt.Deinde colligere promptũ eſt, Prophetã aduerſatiuè loqui,Quanuis errauerit inſtar ouis perditæ, nunquam tamen obliuionẽ Legis ſibi fuiſſe inductam.Erraſſe igitur,meo iudicio,ſe dicit,quia vi &impetu hoſtiũ profligatus,trepidè huc & illuc ad captandas latebras ſe contulerit.Certè Dauidẽ ita profugũ fuiſſe ſcimus, vt nuſquã inueniret quietum locum exilio. Quare aptiſſimè in eum cõpeteret hęc ſimilitudo, quòd fugatus ac diſpulſus,nunquam tamen à Dei Lege deflexerit.Iam quia vbique eum perſequebantur lupi,colligi à Deo precatur,ſibíque tutam & tranquillam ſtationem dari,vt tãdem vagari deſinat.Hæc verò ad exorandi fiduciam optima fuit ratio,quòd multis iniuriis impulſus,nunquàm à Dei timore defecerit.quod tamen ad curſum vitæ magis referri debet, quàm ad ſpeciales actus,vt vocant. Etſi enim ad tempus in adulterio ſuo obſtupuit, certum tamen eſt , in rebus aduerſis pia tolerantia fuiſſe retentum,vt perſeueranter iuſtitiam coluerit.

ARGVMENTVM PSALMI CXX.

Si Dauidem credimus Pſalmi authorem fuiſſe,quod probabile eſt,refert,quàm anxiè precatus ſit, quum Saulis ſæuitiam fugiens,per varia exilia erraret.Maximè verò de prauis delatoribus cõqueritur,qui falſis calumniis iniuſtè nihil tale meritũ grauabãt.Sin verò diuerſa coniectura magis placeat,ſimplex ac generalis querimonia erit de falſis delationibus. Hic Pſalmus & quatuordecim ſe-

tes vocantur Graduũ:*qua ratiõne,non conuenit etiam inter Hebræos doctores. Quidam fingũt quindecim fuiſſe gradus ad partem Templi viris deſtinatam, quum infra ſubſiſterent mulieres. ſed friuola eſt diuinatio: & ſcimus quantum licentiæ in rebus obſcuris ſibi permittant Iudæi ad quiduis fingendum. Alij* aſcenſionem *interpretantur reditum ab exilio Babylonico, quod prorſus coactum eſt: quia palàm eſt maiorem partem compoſitam vel à Dauide vel à Salomone: & conijcere promptũ eſt ex ipſo argumento, quoſcunque compoſuit Dauid, in templo fuiſſe decantatos eo regnante. Alij aſcenſiones putant eſſe tonos in modulatione. Sunt qui dicant fuiſſe carminis initium. Etſi autem de hac re, quæ leuis eſt momenti, non valde laboro, probabilis tamen cõiectura eſt nomen ab altiore cantu fuiſſe impoſitum. Deſcendit enim à verbo* עלה, *quod tantundem valet atque aſcendere: ideóque diſtinctos modulationis gradus notari, libenter recipio.*

Pſal CXX.

1 *CAnticum graduum. Ad Iehouam in anguſtia mea clamaui, & reſpondit mihi.*	שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל־יְהוָֹה בַּצָּרָתָה לִּי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי׃ 1
2 *Iehoua libera animam meam à labio falſitatis, à lingua doli.*	יְהוָֹה הַצִּילָה נַפְשִׁי מִשְּׂפַת־שֶׁקֶר מִלָּשׁוֹן רְמִיָּה׃ 2
3 *Quid dabit tibi, & quid addet tibi lingua doli?*	מַה־יִּתֵּן לְךָ וּמַה־יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה׃ 3
4 *Sagittæ robuſti* viri *acutæ cum carbonibus iuniperorum.*	חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים׃ 4

1 *Ad Iehouam in anguſtia.* Non aſcribitur quidẽ authoris nomen, ſed totus verborum contextus Dauidem nobis repræſentat. Itaque licet nihil auſim pro certo aſſerere, huc tamen magis inclino, Pſalmum fuiſſe ab eo compoſitũ: neque abſurdum (meo iudicio) erit perinde interpretari ac ſi nomẽ expreſſum foret. Hoc igitur conceſſo, etſi Dauid hoc verſu ſe à Domino exauditum fuiſſe cõmemorans, gratias agit, præcipuũ tamen eius conſiliũ fuit, ſub forma querimoniæ referre quàm ſcelerate & crudeliter in eius perniciem ſtudia ſua & conatus intẽderint Saulis adulatores. Primò tamen de ſua gratitudine præfatur, quòd non fruſtra Deum inuocauerit: vt ſuo exemplo alios ad precandi fiduciam animet, præſertim vbi rebus aduerſis premuntur. Quanuis enim ſingulis momentis Dei auxilio indigeant homines, nullum tamẽ magis opportunum eius quærendi tempus, quàm dum vrget maius aliquod diſcrimen. Ideo notanda eſt circunſtantia, fuiſſe exauditum, quum tribulatione coactus, in Dei fidem ſe contulit.

2 *Iehoua libera.* Iam ſpeciem afflictionis deſignat, quòd ſcilicet fictis criminibus grauatus fuerit. Cæterùm hoſtes ſuos mendacij & falſitatis accuſans, innocentiam ſuam aſſerit ab eorum calumniis. Huc itaque tendit expoſtulatio, quum ſibi nullius culpæ ſit conſcius, preter ius & fas ſe impeti ab improbis, trahíque in odium nullo ſuo merito. Porrò quum duobus modis probos & ſimplices viros oppugnent fallaces linguæ, vel dũ eos circunueniunt dolis & captionibus, vel dum falſò infamant: de ſecunda ſpecie nunc Propheta expoſtulat. Quòd ſi tanta virtute præditus, & omni ſiniſtra nota purus, remotúſque à crimine Propheta, probris tamen impetitus eſt: quid mirum ſi falſa hodie inuidia laborent filij Dei, & quum rectè agere ſtuduerint, malè tamen audiant? Et certè quum diabolum habeant hoſtem, eius mendaciis grauari neceſſe eſt: imò videmus ne Filio quidem Dei linguas maledicas peperciſſe. quo æquius nos ferre decet ſi immerito nos improbi traducunt: quia certum eſt communem hic totius Eccleſiæ fortunam deſcribi.

3 *Quid dabit tibi.* Exaggerat Propheta hoſtium ſuorum malitiam, quòd eos praua libido, etiam nulla vtilitate propoſita, ad maledicendum rapiat. Quanquam videtur longius progredi, poſtquam ſcilicet totum calumniarum ſuarum virus profuderint, irritos tamen fore, & profectu carituros eorum conatus. Ergo quia Deus innocentiæ ſuorum aſſertor eſt, hac ſpe fretus Dauid, perinde ac triumphum acturus de tota calumniatorum turba, magno animo inſurgit, exprobrans nihil aliud quàm inane maledicendi ſtudium prodere, quod Deus tandem in ipſorum capita retorquebit. Et hoc ſolatio lenit piorum omnium dolorem, vbi iniuſtè eorum famam proſcindunt calumniatores, nihil profecturos: quia Dominus ſpem eorum fruſtrabitur.

4 *Sagittæ robuſti.* Malitiam eorum qui ſimplices & innoxios ſuis calumniis infeſtant, alia ratione amplificat, quòd probra ſua non ſecus iaculantur ac ſiquis ſagitta proximum ſuũ configeret: & eorum calumnias ſimiles eſſe carbonibus iuniperi, qui efficacius penetrant, & magis exurunt quàm ex aliis lignis effecti. Summa eſt, Igneo ardore accenſas eſſe & quaſi lethali veneno tinctas calumniatorum linguas: ideóq; minus eſſe excuſabiles, quòd nulla mercede tam exitialiter lædere appetunt. Quia autem nihil hîc refert Propheta niſi quod expertus erat: ſi eum eiúſque ſimiles configi mendaciorum iaculis & quaſi carbonibus exuri oportuit, non eſt quod miremur in eundem quoque modum exerceri optimos quoſque Dei ſeruos.

5 *Hei mihi quia peregrinatus ſum in Meſech, habitaui inter tentoria Kedar.*

6 *Multum habitauit anima mea cum oſore pacis.*

7 *Ego pacem: & dum loquor, ipſi ad bellum.*

7 אוֹיָה־לִי כִּי־גַרְתִּי מֶשֶׁךְ שָׁכַנְתִּי עִם־אָהֳלֵי קֵדָר׃

8 רַבַּת שָׁכְנָה־לָּהּ נַפְשִׁי עִם שׂוֹנֵא שָׁלוֹם׃

9 אֲנִי־שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הֵמָּה לַמִּלְחָמָה׃

5 *Hei mihi.* Conqueritur trahendam ſibi fuiſſe moram cum peruerſis hominibus: ac ſiquis miſer in triſti exilio ſeneſcere cogatur. Scimus Meſechitas & Kedarenos fuiſſe populos Orientales, quorum priores originem traxerūt à Iapheth, vt docet Moſes Gen. 10.a.2. alteri verò ex filio Iſmaelis fuerūt progeniti. Nam de Hetruſcis accipere, prorſus abſurdū eſt, & caret omni colore. Quidā Meſech volunt appellatiuū eſſe nomē: & quia משך trahere ſignificat, Prophetam diuturnū exilium, quod ſine fine prorogari videbat, deflere exiſtimāt. Sed quia continuò pòſt addit Kedar (quo nomine Iſmaelitas vocari certū eſt) nō dubito quin per Meſech Arabes illis vicinos deſignet. Quòd ſiquis Meſechitas à peritia ſagittandi nomen adeptos eſſe putet, non repugno: modò de hac re conueniat, Prophetā, ac ſi in terrā prædonū relegatus eſſet, duræ ac moleſtæ habitationis tædium exprimere. Tenendū enim eſt, quanuis Arabes nominet, metaphoricè de ſuis popularibus loqui: ſicut alibi corruptos & degeneres Iudęos, Gētiles vocat. Sed hîc quo magis odioſè perſtringeret hoſtes ſuos, cōſultò efferas & barbaras gentes elegit, quarum Iudęis nota erat immanis crudelitas. Docemur autē his verbis, filiis Dei vix vllum acerbius malum contingere, quàm dum piè & innoxiè viuendo, virulentas tamen calumnias effugere nequeunt. Et notandū eſt, quum in patria ageret, fuiſſe inquilinum: quia nihil grauius eſſet prauorū hominum cōſuetudine. Nam inde colligimus, Deo, ex cuius Spiritu loquutus eſt, nihil magis eſſe deteſtabile, quàm falſas criminationes, quę Dei Eccleſiā fœda vaſtitate deformant: vt nihil ferè à latronū ſpeluncis vel locis ob barbaram feritatem infamibus differat. Iam ſi triſte exiliū eſt filiis Dei, vbi iniuſtis mendaciis obruitur bonorum integritas, quomodo libenter & ſine acerbiſſimo mœrore moram traherent in eo loco, vbi horrendis blaſphemiis turpiter fœdatur ſacrum Dei nomen, & ſacrilegis mendaciis obſcuratur veritas? Exclamat Dauid, *Hei mihi*, quia apud adulterinos fratres indignam pietatis ſuę mercedem reportet. Quum igitur hodie in Papatu probris omnibus inquinata ſit religio, quum laceretur fides, quum lux in tenebras conuerſa ſit, Deique maieſtas craſſis ludibriis ſubiecta, certè in quibus vigebit pietatis ſenſus, non poterunt ſine ingenti cruciatu in illis ſordibus iacere.

6 *Multum habitauit anima mea.* Iam ſine figura oſtendit quos prius obliquè notauerit per Meſechitas & Kedarenos, nempe laruatos & perfidos Iſraelitas qui deſciuerant à ſanctis Patribus. *Oſores* autem *pacis* eſſe dicit, quia bonis & inſontibus vltro bellum inferant: ſicuti addit continuò pòſt ſibi ad pacem quærendam animum fuiſſe propenſum, imò ſe prorſus deditum fuiſſe paci, & omnia tentaſſe ad illos ſibi conciliandos, niſi implacabilis eos crudelitas ad nocendum impelleret. Quum dicit, *Ego pax* vel pacem, abrupta eſt loquutio, non tamen obſcura, nullam ab ipſo profectam iniuriam quæ odiis occaſionem præbuerit: ac ſi diceret à parte ſua fuiſſe pacem. Vltrà etiam procedit, ſe dediſſe operam vt offenſos mitigaret, atq; ad concordiam adduceret. Nam *loqui* tantundem valet ac placidè offerre pacis conditiones, vel de reconciliatione agere. Vnde melius liquet quàm truculenta fuerit hoſtium Dauidis ſuperbia, qui hominem de ſe benemeritum, & à quo nunquam læſi fuerant, ne alloquio quidem dignati ſint. Docemur autem exemplo Dauidis, non ſufficere ſi fideles abſtineant ab iniuria, niſi etiam comiter allicere ſtudeant, & ad beneuolentiam flectere. Quòd ſi reſpuitur eorum modeſtia & æquitas, patienter expectent dum vindex è cælo appareat. Meminerimus tamen ferendum eſſe moræ tædium, ſi non ſtatim manum ſuam exerat Deus, ſicuti videmus in hoc Pſalmo Dauidem gratias de ſua liberatione Deo agere, & tamen, quaſi languore confectum, longam oppreſſionem deflere.

ARGVMENTVM PSALMI CXXI.

Pſalmus hic vt fideles ad bene ſperandum de auxilio Dei hortetur, & ad eius tutelam confugere doceat, primò, quocunque vertamus oculos, pronuntiat nuſquam alibi ſalutem reperiri poſſe: deinde ſplendidis elogiis paternam Dei curam ad tuendos fideles extollit.

Pſal. CXXI.

1 *Canticum graduum. Leuabo oculos meos ad montes, vnde veniet auxilium meum.*

2 *Auxilium meum à Iehoua, qui fecit cælum & terram.*

1 שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי׃

2 עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

1 *Leuabo oculos.* Videtur initio Propheta, quiſquis ſit, hominis increduli perſonā ſuſcipere, nam

re.nā ſicuti Deus benedictionibus ſuis præuenit fideles,ſpontéque illis occurrit, ſtatim etiam ipſi rectà in eũ coniiciũt oculos.Quid ergo ſibi vult vagus hic intuitus Prophetæ,dum oculos circũfert in diuerſas partes,quaſi cũ fides ad Deũ nõ dirigeret? Reſpondeo,nunquā piorũ ſenſus ita occupari Dei verbo,quin primo impetu ferantur ad illecebras.præſertim vbi nos ſolicitāt diſcrimina,vel duris tētationibus cõcutimur,fieri vix poteſt (vt ſumus in terrā procliues) quin obiectis illecebris moueamur:donec ſibi frænũ iniiciāt mẽtes noſtræ,ſéq; ad Deũ colligant.Quanquā poteſt cõditionaliter exponi oratio: ac ſi diceret Propheta, quicquid nobis in mentem veniat,ſpes omnes quæ ab vno Deo nos abſtrahũt,eſſe euanidas & fallaces.hoc modo non diceret Propheta quid ſecũ agat,vel quid ſit facturus,ſed tantùm eos operā ludere qui poſthabito Deo,procul circunſpiciũt, & remedia quæritant per longos & erraticos circuitus. Certum quidẽ eſt,eum in ſua perſona,morbũ quo laborat totum hominũ genus,proponere: minimè tamẽ abſurdũ erit,cũ ex proprio ſenſu loquutũ eſſe:quia hāc vanitatẽ nobis omnibus à natura ſcimus eſſe ingenitā,vt metu aliquo perculſi, huc & illuc vertamus oculos, donec ab errorũ ambagibus reductos,ad vnũ Deum fides dirigat:nam in hoc tantùm ab incredulis differimus,quòd tametſi omnes ad recipiẽdas fallacias propẽſi & impoſturis creduli ſimus,illos præſtigiis ſuis faſcinat Satā:Deus autem vitiũ naturę noſtrę corrigens,lõgius nos vagari non ſinit.Prophetæ certè conſilium minimè ambiguum eſt,etiamſi potentiſſima quæque mundi ſubſidia ſe nobis offerant,nihil tamen ſalutis extra Deũ quærendum eſſe: imò,poſtquā diu ſe fatigauerint homines captandis hinc inde remediis,experimento tandẽ ſenſuros nihil eſſe certæ opis niſi in vno Deo.Nam per *montes*,quicquid in mundo ſublime eſt vel preclarũ,intelligit:ac ſi diceret,quanuis totus mundi ſplendor nobis arrideat,fauorem hũc pro nihilo ducendum eſſe.Coniunctim autem legi debent hi duo verſus, Vbi oculos meos extulero ad mõtes, experiar demum,perperā & ſine profectu errare,donec in vnũ Deum fuerint defixi.Ac ſimul notandum eſt,non fruſtra hoc epitheto Deum ornari,quòd opifex ſit cæli & terræ,quia tacitè perſtringitur hominum ingratitudo,dum in eius virtute acquieſcere nequeunt.Nam ſi ſolidè agnoſcerent Creatorẽ,perſuaſi quoque eſſent (quia totus mundus in eius manu eſt, ciúſq; arbitrio regitur)immenſa virtute eſſe inſtructũ:nunc, dum aliò eos rapit cæcus impetus,iure & imperio ſuo eum fraudāt.Hoc modo accommodare ad præſentem cauſam epithetõ oportet. Summa eſt,quũ ſimus natura plus iuſto ſoliciti ad quærendũ malis noſtris leuamen & remedium,præſertim vbi imminet manifeſtũ aliquod diſcrimen,perperā tamen diſcurrere per flexuoſas ambages,ideóque cohibendos eſſe ſenſus noſtros,ne aliò ſe quàm ad vnum Deum applicent.Nec male(iudicio meo)ſentiunt quidam אל hîc poſitam eſſe pro על, quod eſt ſuper. vt ſit ſenſus,quālibet altè ſpeculẽtur homines:nihil tamen extra Deũ veræ ſalutis reperturos.

3 *Non dabit*" *ad lapſum pedem tuum, non dormitabit cuſtos tuus:*

4 *Ecce non dormitabit neque dormiet cuſtos Iſraelis.*

5 *Iehoua cuſtos tuus, Iehoua protectio tua ad manum dexteram tuam.*

3 אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ׃

4 הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל׃

5 יְהוָה שֹׁמְרֶךָ יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ׃

" vel, in cõmotionem.

3 *Non dabit.* Hîc Propheta,vt fideles reuocet,vt anſam præcidat illecebris omnibus quæ ſolent pias mentes diſtrahere , quicquid à mundo expetere vel ſperare ſolent profani homines,fidelibus in vno Deo ſuppetere & promptum eſſe prædicat:nec potentiam ſolùm tribuit Deo,ſed erga nos ita affectum eſſe docet,vt ſaluos omni ex parte præſtare velit.Quoties enim extollitur Dei potentia , multis exceptio in ore eſt, poſſe quidem ſi velit, ſed de eius conſilio nos eſſe incertos.Ergo fidelibus proponitur Deus cuſtos,vt ſecurè in eius prouidentiam recumbant. Nam ſicut ab Epicureis:qui fingunt nullam eſſe mundi curam Deo , omnis pietas extinguitur:ita qui confuſè imaginantur mundum à Deo regi,nec ſtatuunt vnumquenq; piorum peculiari eius cura foueri,ſuſpenſos relinquunt animos,& continua inquietudine ipſi fluctuant. Certè nunquam vigebit ſeria Dei inuocatio, donec huius cuſtodiæ certitudo penitus animis noſtris infixa fuerit. Deum verò pronuntiat cuſtodem noſtrum eſſe vt nos ſuſtentet. מוט Hebręis tam lapſus vel ruina,quàm trepidatio & nutatio vocatur.Etſi autem fideles contingit ſæpe nutare,imò labaſcere: quia tamen ſua virtute fulcit eos Deus, recti ſtare dicuntur. Quia autem inter tot pericula quæ ſingulis momentis impendent, difficile eſt à cura & metu nos eximere,ſimul teſtatur Propheta Deum agere perpetuas excubias.

4 *Ecce non dormitabit.* Vt ſingulos reuocet ad commune fœdus,Dei prouidentiā ad totum Eccleſiæ corpus extendit.nam vt quiſque Deum ſibi propitium fore confidat,à generali promiſſione incipere conuenit.Eſſet autẽ abſurda loquutio in aliis linguis,*Non dormitabit,& non dormiet*:quia potius dicendũ eſt,non dormiet,imò nõ dormitabit:ſed dum hunc ordinem inuertunt Hebręi,ratiocinantur à maiori ad minus.Senſus ergo eſt,quia nunquā vel minimum dormitat Deus,minimè timendum eſſe nequid nobis contingat eo dormiẽte.Tenemus nunc

Prophetæ conſilium: nam vt ſingulis perſuadeat Deum peculiarem eorum curam gerere, in medium profert quid toti populo ſit pollicitus, Deúmque pronuntiat Eccleſię ſuę eſſe cuſtodem, vt ex hoc fonte ſinguli riuos ad ſe deriuent. Itaque quenque priuatim compellans, continuò pòſt repetit, Deus *cuſtos tuus*, ne ſcilicet dubitet quiſpiam, quod ad totum Iſraelem pertinet, in ſuum vſum applicare. Vocatur autem Deus *protectio ad dexteram*, vt ſciamus non procul quærendum eſſe Deum, ſed præſto adeſſe, imò ſtare à latere noſtro, vt nos tueatur.

6 *Die ſol non vret, neque luna nocte.*

6 יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה׃

7 *Iehoua cuſtodiet te ab omni malo, cuſtodiet animam tuam.*

7 יְהֹוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ׃

8 *Iehoua cuſtodiet exitum tuum & egreſſum tuum ab hoc tempore & vſque in ſeculum.*

8 יְהֹוָה יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

6 *Die ſol non vret.* His loquendi formis fructum præſentiæ Dei commendat, ac per ſynecdochē ſub ſpecie vna fideles tutos ab omnibus rebus aduerſis fore aſſerit, quia Dei manu proteguntur. Quanquam etiam ſubeſt metaphora, quia per nocturnum frigus & diurnum æſtum Propheta quoduis incommodi genus deſignat. Senſus ergo eſt, quanuis humanæ vitę miſeriis promiſcuè ſubiaceant fideles, vmbram tamen Dei ſemper ad latus eſſe oppoſitam, ne quid noxæ inde ſentiant. Quanquam non tales promittit delicias filiis Dei, vt immunes ſint ab omni moleſtia, ſed tantùm hoc ſolatio temperat eorum dolores, Deo propitio, ab omni exitiali noxa ſecuros fore, ſicuti proximis verſibus clarius explicat. Deum ita ab omnibus malis fore ſuorum cuſtodem, vt eorum vitam incolumem ſeruet. Atque hoc quidem generale eſt: poſtea deſcendit ad præcipuas vitæ partes.

8 *Iehoua cuſtodiet exitum tuum.* Senſus eſt, quicquid aggrediaris in tota vita, vel inſtituas, rectè & fœliciter cedet. Etſi autem Deus ſeruorum ſuorum conſilia Spiritu ſuo dirigit, hic tamen locus ad proſperos eiulatus magis referri videtur. Siquis tamen longius extēdere malit, non reclamo: mihi ſufficit quod ſine controuerſia certum eſt ac ſolidum amplecti, Deum ſeruis ſuis perpetuum fore ducem, vt manu porrectâ, ab initio ad finem vſque pro voto eos deducat. Iam notare operæpretium eſt, cur Propheta quod breuiter & vno verbo ſatis clarè expreſſit, toties repetat. videtur enim ſuperuacua eſſe inculcatio. Cæterùm ſi expendimus quàm difficile ſit noſtram diffidentiam corrigere, colligere licebit non temere inſiſtere Prophetam in commendanda Dei prouidentia. Quotus enim quiſque hunc Deo cuſtodis honorē tribuit, vt ſecuritatem inde concipiat, ac in periculis eum inuocet? imò vbi videmur optimè guſtaſſe quid valeat Dei protectio, ſimulac folium deciderit ex arbore, trepidamus ac ſi noſtri oblitus eſſet. Ergo quum tot prauis dubitationibus ſimus impliciti, & tanta ſit noſtra ad diffidentiam propenſio, admonet hîc locus, ſi breuis ſententia nobis non ſufficiat, quicquid paſſim de prouidentia Dei in Scripturis occurrit, colligendum eſſe: donec penitus cordibus noſtris inſideat hoc doctrinæ caput, Deum ſemper pro nobis excubias agere, vt vnico eius præſidio contenti, omnibus mundi figmentis valedicamus.

ARGVMENTVM PSALMI CXXII.

Hoc Pſalmo ſibi & toti Eccleſiæ gratulatur Dauid, quòd tandem deſignata ſit ſtatio Arcæ fœderis, & locus electus à Deo vbi perpetuò inuocetur eius nomen. Deinde vt fideles hortetur atque animet ad cultum Sanctuarij, breuiter commemorat hinc pendere fœlicem populi ſtatum, quòd Deus Regiam ſedem delegerit Hieroſolymæ, vnde ſuos protegere, tueri & iuuare velit. *Pſal. CXXII.*

1 *Canticum graduum Dauidis. Lætatus ſum quum dixerunt mihi, In domum Iehouæ ibimus.*

1 שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְהֹוָה נֵלֵךְ׃

2 *Stantes*" *erunt pedes noſtri in atriis tuis Ieruſalem.*

" vel fuerunt.

2 עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלִָם׃

3 *Ieruſalem ædificata vt ciuitas, cooptata in ſe ſimul.*

3 יְרוּשָׁלִַם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ יַחְדָּו׃

1 *Lætatus ſum.* Sæpius dixerat Deus per Moſen, fore aliquando certum & ſtabilem locum ſuo Sanctuario: iam tamen vltra mille annos Arca Domini huc & illuc traducta fuerat, quaſi peregrinaretur. Dauidi patefactus fuit mons Sion, vbi eam locari Deus volebat, & templum ſibi extrui. Sicuti verò ipſe oraculū ſummo gaudio amplexus eſt, ita ſe lætatum fuiſſe affirmat quod acceſſerit totius populi conſenſus. Hæc circūſtantia non ſatis expenſa fuit, ideóque non bene verterūt interpretes, Lætatus ſum cum dicētibus mihi. Quanquā ſenſus tātùm hoc modo redditur obſcurior: quem prorſus corrumpit Græca verſio & Latina vulgaris, vbi ponitur

neutrum

neutrum genus, Lætatus ſum in his quæ dicta ſunt mihi. Fateor quidem ad verbum eſſe, Læta tus ſum in dicentibus mihi, ſed literam ב *beth* reſolui in aduerbium temporis, nouum non eſt, idque poſtulat cōtextus. Dauid enim ſe duplici gaudio affectum teſtatur: quòd oraculum, quo mons Sion ad ſolennem Dei cultum electus fuerat, exceptum eſſe videat communi populi obedientia. Quo exemplo monemur bis gaudendum eſſe, vbi non modò vnumquenque noſtrum Deus Spiritu ſuo in obſequium verbi ſui format, ſed alios quoque nobiſcum adducit, vt ſimus omnes eiuſdem fidei ſocij. Scimus quanta ſit humani ingenij cōtumacia, vt ſemper fere maior numerus obmurmuret quoties Deus loquitur. Itaque nō parua nobis offertur gratulationis materia, vbi nobiſcum omnes Deo ſubſcribūt. Qui vertunt, cum dicentibus mihi: hunc eliciunt ſenſum, Delector eorum conſortio qui me inuitant ad Dei cultum, & ſe mihi offerūt comites, vt ſimul adeamus Sanctuarium. Sed ex ſecundo verſu clarius liquebit, gaudium de quo loquitur, inde fuiſſe conceptum, quia populum videbat propenſa fidei obedientia conſentire in cæleſte oraculum de legitima & fixa ſede Arcæ fœderis. nam mox ſequitur.

2 *Stantes erunt.* Præteritum quidem eſt verbi tempus, quòd licebit commodè retinere: ſed quia ad ſummam rei parum intereſt, mihi non fuit religio liberam optionem dare lectoribus. Nam communem piorum omnium vocem recitat Dauid, quòd pedem demum fixuri ſint Hieroſolymæ: quia illic Sanctuarium reſidere volebat Deus, quod prius in varia hoſpitia ſubinde traductum fuerat. Tali verò Arcæ peregrinatione monebat Deus populum ſuum, non fruſtra ſe per Moſen dixiſſe quod nuper attigi. Ita quoties Arca fœderis ab vno loco in alterū delata fuit, ad certam ſtationem expetendam ſtimulauit Deus ſeruorum ſuorum vota. Porrò illa quam diximus, loci ſtatio, non parui momenti fuit: quia ſicuti vagante Arca, fides populi ſuſpenſa fuit: ſic poſtquam Deus elegit certum domicilium, certius teſtatus eſt ſe æternū fore populi cuſtodem. Non mirum igitur quòd fideles cum gratiarū actione prædicent pedes ſuos iam fore ſtabiles in portis Ieruſalem, qui prius diſcurrere ſolebant. Verum quidem eſt diu Arcā habitaſſe in Silo: ſed quia nihil de loco illo promiſerat Deus, nulla potuit eſſe ſtabilitas.
Rurſus quia de monte Sion dictum erat (vt alibi videbimus) Hæc requies mea in ſeculum ſecu Pſa.132.d.14.
li: fideles in hoc verbo fundati, ſecurè iactant, pedes ſuos in poſterum fore quietos & firmos. Colo.2 b.9.
Iam quum Chriſtus, in quo habitat plenitudo Deitatis, & qui verus eſt nobis Immanuel, inter
nos reſideat, vberioris gaudij materiam nobis ſuppeditat. Quare ingrati ſumus & ſtupidi, niſi Ieſ.7.c.14.
in ſummum gaudium nos rapiat illa promiſſio, Ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationē Mat. 28.d.20.
ſeculi: præſertim ſi eam publico conſenſu recipi videmus. Nam quod nuper citaui de requie Domini, in Chriſti demum perſona impletū eſt: ſicut conſtat ex capite Ieſaiæ 11.c.10. Requies eius erit gloria. vbi Ieſaias non de Chriſti ſepultura loquitur, vt falſo putant interpretes, ſed de futura Eccleſiæ præſtantia.

3 *Ieruſalem ædificata.* Hîc incipit Dauid celebrare laudes Hieroſolymæ, idque eo conſilio vt populus conſtāter in obſequio maneat. Magni enim interfuit non abſtrahi huc & illuc piorum mentes, ſed manere defixas in ea vrbe quæ vinculum erat ſacræ vnitatis. Et ſcimus hoc fuiſſe miſeræ diſſipationis initium, quum populus in duo corpora diuiſus fuit. Quare nihil mirum ſi tanto ſtudio locum Diuinitus electum Dauid commendet: quia ſciebat inde pendere Eccleſiæ ſalutem ſi purè illic ex Legis præſcripto Deum colerent filij Abrahæ: deinde ſi regiā ſedem agnoſcerent, quam illic ſuis auſpiciis idem Deus erexerat. Quod dicit Ieruſalem ædificatam eſſe inſtar vrbis, non tantùm ad muros, vel turres, vel foſſas refertur, ſed præcipuè ad ordinem politicum: etſi ad veterem ſtatum alludere fateor. Salem quidem ab initio celebre fuerat oppidum: ſed ex quo regni caput eſſe voluit Deus, faciem & quodammodo naturam mutauit: vt tunc demum verè inceperit nomen vrbis bene compoſitæ mereri. Videri poſſet hoc primo intuitu frigidum, Ieruſalem vocari vrbem: ſed notandum eſt quaſi vnicam ſtatui in tota terra, cui aliæ fruſtra ſint æmulæ. Nam certè paſſus eſt Dauid alias vrbes manere in ſuo gradu, ſed Ieruſalem altius extollit vt conſpicua emineat: ſicuti videmus Ieſaiam c.2.a.2. loqui de monte Siō, quòd ſublimior erit aliis omnibus. Colliculum vt Propheta extollat, altiſſimos quoſque orbis montes in ordinem cogit, ne illius obſcurent gloriam. Sic etiam nunc Dauid Hieroſolymam dicit compoſitam eſſe tanquam vrbem, ne huc vel illuc circunſpiciant fideles, ſed vrbe Diuinitus electa contenti ſint: quia nuſquam reperient parem. Poſtquam autem iuſſit omnes alias vrbes ſubſidere, præſtantiam Hieroſolymæ paucis verbis oſtendit, quòd ſcilicet coadunata ſit, vel omnibus ſuis partibus aptè & concinnè vnita. Quidam ſine figura hoc accipiunt, quòd ciues eius concordiam & pacem ſimul colant. Mihi tamen non diſplicet, per ſimilitudinem deſcribi pacatum vrbis ſtatum. Mutuam igitur coniunctionem, quæ viget inter ciues, & qua inter ſe cohærent, comparat ędificiis inter ſe pulchro artificio aptatis, vt nihil mutilum ſit, vel hiulcum, vel diuulſum, ſed concinna vbique æqualitas. Cæterùm admonet Dauid non aliter ſtare incolumem Eccleſiam niſi vbi viget conſenſus, & fide ac charitate coagmentata ſanctam vnitatem colit.

4 *Illuc aſcenderunt tribus Dei in teſtimonium Iſraeli, ad celebrandū nomen Iehouæ.*	4 שֶׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים שִׁבְטֵי־יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל לְהוֹדוֹת לְשֵׁם יְהוָה׃

5 *Quia illic ſederunt ſolia ad iudicium, ſolia domus Dauid.*

5 כִּי שָׁמָּה יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד׃

4 *Illuc aſcenderunt.* Iam duobus elogiis ornat Dauid Hieroſolymam, quòd ſacer ſit & legitimus locus ad inuocandum Dei nomen: deinde regia ſit ſedes, vnde ius petendum eſt toti populo. Scimus his duobus membris conſtare totam ſalutem noſtram, quòd datus eſt nobis Chriſtus Sacerdos, & in Regem præfectus, qui nos gubernet. Id Deus ſub figuris oſtendit veteri populo. Sanctuarium enim fixum in monte Sionis, populi fidẽ continuit in ſpirituali Chriſti ſacerdotio. Regni etiam eius imago fuit ante oculos propoſita in Dauide. Dicit ergo priore loco venturas illuc Dei tribus, vel familias: mox deinde adiungit, fixum illic eſſe ſolium iudicij, in quo ſedeat ipſe cum ſuis poſteris. Scimus cur templum vnum duntaxat & vnum altare extare tunc voluerit Deus, ne ſcilicet populus in varias ſuperſtitiones difflueret. Iam ergo Dauid prædicat hunc locum Dei voce ordinatum eſſe, in quem vndique conueniant omnes Dei familiæ, vel duodecim tribus. Atque vt clarius exprimat quanti interſit purum & legitimum cultum ſeruari, dicit hoc eſſe in teſtimonium. Origo iſtius nominis eſt verbum עוד, quod teſtificari vel paciſci ſignificat. Notatur autem hic mutua teſtificatio vel conuentio inter Deum & populum: acſi diceret Propheta, non temere ventura illuc tribus, quia ſic ferat libido: ſed quia eas proprio ore Deus inuitet. Summa eſt igitur, ſacros cõuentus qui Hieroſolymæ agentur, non fore inanes vel friuolos: quia de certo loco Deus cum populo pepigerit. Vnde colligimus, verum Dei templum non cenſeri niſi à doctrina. Quod ad tempus Dauidis ſpectat, quoniam adoptauerat Deus veterem populum, & volebat exerceri in externo nominis cultu, regulam præſcripſit à qua nefas fuit deflectere. Ita non ſtultè, vel inconſiderato zelo, vel cerebri ſui impetu tracti fuerunt fideles in montem Sion, ſicuti homines ex proprio ſenſu innumeros cultus ſibi fingunt: ſed Dei mandato abducti, vt eum colerent in monte Sion. Quo verbo ſignificat alia omnia templa profana eſſe, & vitioſos cultus, quia Dei præſcripto non reſpondeant. Poſtea finem huius pacti vel conuentionis addit, *vt celebretur nomen Dei.* Et ſanè ſicuti hîc adoptionis noſtræ, ita omnium actionum finis eſt, bonorum omnium gloriam Deo tribuere.

5 *Quia illic ſederunt ſolia.* Intelligit ſolium regni Hieroſolymæ fixum eſſe vel locatum, vel illic certam eſſe eius ſtationem. Scimus aliqua ſemper fuiſſe iudicia in populo: ſed quum prius fuiſſent ſuſpenſa & variè mutata, nouam gubernationem quæ perpetuo ordine flueret, inſtituit Deus in perſona Dauidis, quia in eius locum poſteros iuſſit ſuccedere vſq; ad Chriſti aduentum. Ergo ſicuti de templo & ſacerdotio nuper loquutus eſt, ita nunc regnum quod Deus erexit, firmum & ſtabile fore prædicat, vt diſcernat à reliquis mundi imperiis, quæ non modò temporalia ſunt, ſed etiam caduca. Atque hæc perpetuitas ab aliis Prophetis ſubinde confirmata fuit, & meritò: vt ſcirent fideles non aliter Deum cuſtodem fore ſalutis ſuæ, niſi ſub tutela & præſidio Dauidis: atque ita ſi incolumes & ſalui manere cuperent, non crearent ſuo arbitrio nouos Reges ſed placidè ſub illo genere regiminis degerent. Itaque emphatica repetitio eſt in nomine ſolij, Illic poſitum eſt ſolium (inquit) iudicij vel rectitudinis. Deinde ſolium domus Dauid: quia volebat Deus penes eius poſteros manere ius & poteſtatem regnandi, donec patefieret in Chriſto ſolida æternitas.

6 *Precamini pacem Ieruſalem, proſperè ſit diligentibus te.*

6 שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָ͏ִם יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ׃

7 *Sit pax in munitione tua,*" *proſperitas in turribus tuis.*

" vel, abũdantia.

7 יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ׃

8 *Propter fratres meos & propinquos meos loquar nunc pacem in te.*

8 לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ׃

9 *Propter domum Iehouæ Dei noſtri*" *quæram bonum tibi.*

" vel, perſequar.

9 לְמַעַן בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ׃

6 *Precamini pacem Ieruſalem.* Nunc hortatur Dauid omnes pios Dei cultores, vt vota concipiant pro fœlici ſacræ vrbis ſtatu. Et quo efficacius moueat, viciſſim eis quoque Dei benedictionem promittit. Cur tantopere de ſalute illius vrbis ſolicitus fuerit, antea diximus, & mox iterum in fine Pſalmi repetet: nempe quia in regno & ſacerdotio incluſa erat totius Eccleſiæ ſalus. Iam verò quum neceſſe ſit, collapſa communi ſalute, vnumquenque noſtrum miſerè perire, non mirum ſi Dauid hanc curã & hoc ſtudium omnibus Dei filiis commẽdet. Itaque ſi ritè ordinare volumus preces noſtras, hoc ſit exordium, vt Dominus Eccleſiæ corpus conſeruet. Quiſquis autem priuatim ſibi addictus, communem ſtatum neglgit, non ſolùm oſtendit ſe vacuum eſſe vero pietatis ſenſu, ſed fruſtra ſibi bene optat, nec quicquam præpoſteris ſuis votis proficiet. Quò etiã ſpectat quæ mox additur promiſſio: *Proſperè erit diligẽtibus te.*

quòd

quod tamen membrum optatiuè legi poteſt,ſed eodem ferè ſenſu. Quanquam autem verbum שלה inquiete vel pace agere ſignificet,quia tamen pacis nomé generaliter pro læto & fœlici ſtatu poſuit,ita non dubito quin piis omnibus quibus curæ erit Eccleſia benedictioné Dei & vitam proſperam in genere denunciet. Quę ſententia ſæpius occurrit apud Ieſaiam à 54. capite vſque ad finem. Porrò hinc colligimus,à Deo maledici omnes qui Eccleſiam infeſtant, vel eius perniciem quouis genere noxæ machinantur.

7 *Sit pax in munitione tua.* Pacis nomen hoc etiam loco non aliud quàm proſperitatem ſignificat. Eſt enim ſententiæ geminatio in hoc verſu:ideo ex ſecũdo membro colligitur prioris ſenſus. Atqui poſtea additur nomen שלוה, quod interdum quidem Hebræis quietem ſignificat,ſed ſæpius pro abundantia vel rebus proſperis capitur. Qua ratione adductus nomen בחילך tranſtuli,in munitione tua. Etſi enim nõ improbo quod alij foſſam vel antemurale verterunt,munitio tamen turribus melius reſpondet. Summa eſt, quòd Dauid proſperitatem optat Eccleſiæ quàm lõgè patet per totum circuitum. Porrò notandum eſt, non ita optari proſperitatem externam, acſi non curaret Dauid quomodo intus habeat: ſed ad mores alludens, optat ſanctam vrbem omni ex parte Dei benedictione cinctam eſſe ac munitam.

8 *Propter fratres meos.* Duas cauſas enumerat cur tangatur Eccleſiæ cura, vt ſuo exemplo pios omnes ad eundem profectum prouocet. Videtur tamen ſubeſſe tacita antitheſis, quia apud improbos & malignos ſuſpectus eſſe poterat,vel ſaltem obnoxius erat eorum calumniis: acſi in commendanda Ieruſalem domeſtico potius commodo,quàm publicæ vtilitati conſuleret. Nequis obiiceret,altutè regnum ſuum hoc modo ſtabilire:teſtatur ſe nõ moueri priuato ſui reſpectu,ſed totam Eccleſiam ſe animo amplecti. Loquar(inquit)de pace tua Ieruſalem: nõ quia vel mihi vel meis vtile futurum eſt,ſed quia proſperitas tua ſeſe ad omnes Dei filios diffundet. Neque enim dubium eſt quin fideles omnes ſub fratrum nomine deſignet. Additur poſtea ſecunda ratio: quia,niſi ſtante Hieroſolyma, non manebit integer Dei cultus, ſed peſſum ibit. Ergo ſi pretioſa eſt nobis fatrum ſalus,ſi cordi eſt religio, curanda ſimul eſt Eccleſiæ incolumitas quoad in nobis erit. Vnde ſequitur non minus crudeles eſſe quàm impios quibus ſúſque déque eſt Eccleſiæ ſtatus. nam ſi columna & firmamentum veritatis eſt Eccleſia, eius interitu pietatem quoque extingui neceſſe eſt. Iam quomodo exitium corporis ſingula etiam membra non inuoluat? Docet præterea hic locus, non inanem eſſe Eccleſiæ titulum, ſed vbi viget pura religio,illic quærendam eſſe Eccleſiam. Vnde apparet quàm inſipidi ſunt Papiſtæ, qui profligata Euangelij doctrina,magnificè tamen Eccleſiæ nomine ſuperbiunt. 1. Tim. 3. d. 15.

ARGVMENTVM PSALMI CXXIII.

Hoc Pſalmo fideles crudeli hoſtium tyrannide oppreſſi,Deum liberatorem implorant, quia non alia quàm in eius patrocinio ſpes reſidua ſit.

Pſal. CXXIII.

1 *CAnticum graduum. Ad te leuabo oculos meos,qui habitas in cælis.*	1 שיר המעלות אליך נשאתי את־עיני הישבי בשמים׃
2 *Ecce ſicut oculi ſeruorum ad manum dominorum ſuorum, ſicut oculi ancillæ ad manum dominæ ſuæ,ita oculi noſtri ad Iehouam Deum noſtrum,donec miſereatur noſtri.*	2 הנה כעיני עבדים אל־יד אדוניהם כעיני שפחה אל־יד גברתה כן עינינו אל־יהוה אלהינו עד שיחננו׃
3 *Miſerere noſtri Iehoua,miſerere noſtri, quia valde ſatiati ſumus opprobrio.*	3 חננו יהוה חננו כי־רב שבענו בוז׃
4 *Multum ſatiata eſt apud ſe anima noſtra ſubſannatione diuitum,opprobrio ſuperborum.*	4 רבת שבעה־לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לגאיונים׃

1 *Ad te leuabo oculos meos.* Incertum eſt quando Pſalmus hic vel à quo etiam Propheta compoſitus fuerit. Dauidem certè authorem eſſe,mihi probabile non eſt: quia vbi perſequutiones quas paſſus eſt ſub Saule,deplorat,aliquid de ſe priuatim interponere ſolet. Potius ergo arbitror,quum populus in exilio Babylonico degeret,vel quo tempore graſſata eſt Antiochi ſæuitia,hanc precandi formam piis omnibus in commune dictatam eſſe ab aliquo Propheta. Quicquid ſit,Spiritus ſanctus, cuius inſtinctu Propheta precandi regulam populo tradidit, clara voce nos ad Deum inuitat, quoties non vnus & alter modò, ſed tota Eccleſia hoſtium ſuorum libidine iniuſtè & ſuperbè vexatur. Diſertè autem,meo iudicio,vocatur Deus *cælorum habitator*,nõ modò vt eius potentiæ deferant fideles quantum oportet, ſed vbi nihil ſpei reliquum eſt in terra,imò deſperata eorum conditio inſtar ſepulchri eſt,vel in labyrintho demerſi ſunt,vt cogitẽt Dei virtutẽ in cælo integram manere. Itaque ſubeſſe videtur antitheſis inter turbulentum & confuſum mundi ſtatum,& regnum Dei cæleſte: ex quo omnia ſic mode-

ratur,vt omnes mundi agitationes,quoties ita viſum eſt,tranquillet,perditis & deſperatis ſuccurrat,lucem reſtituat diſcuſſis tenebris,proſtratos & deiectos erigat. Ac *leuandi* verbo id confirmat Propheta,vbi ſcilicet omnia nos in mundo deficient,ſurſum tollendos eſſe oculos, vbi Deus ſimilis ſui perpetuo manet,vtcunque hominum furor omnia hic peruertat.

2 *Ecce ſicut oculi ſeruorum.* Hæc ſimilitudo apprimè apta eſt ad præſentem cauſam : quia ſignificat Propheta,extra Dei tutelam nihil eſſe ſolatij fidelibus, inermes eſſe, & ad quamuis iniuriam expoſitos, non vires neque audaciam ad reſiſtendum ſuppetere : denique eorum ſalutem pendere totam ab alieno auxilio. Scimus enim quàm indignè olim tractati fuerint ſerui,& quibus expoſiti contumeliis:porrò ad vim repellendam vix digitum mouere audebant. Omni ergo defenſione priuatis reſtabat quod hîc dicitur,vt ſe herili manu protegi peterent. Eadem etiam ratio ad *ancillas* pertinet. Pudenda quidem ac turpis fuit illa conditio,ſed facit compenſatio quæ hîc nobis proponitur, ne ſeruilis ignominiæ nos pudeat. Neque enim eſt cur ægrè feramus conferri mancipiis,modò Deus ſit patronus noſter,vitæque noſtræ defenſionem ſuſcipiat:qui nos conſulto exarmat,& cunctis huius mundi opibus exuit, vt diſcamus vnica eius gratia contenti eſſe.Nam olim quia ſeruis gladium vel telum aliquod geſtare capitale erat,& omnibus iniuriis obnoxij erant, eo animoſius ſolebant domini ſe opponere ſiquis eos abſque cauſa violauerat.Non dubium igitur,ſi Deus à ſua tutela nos pendere videat, nec propriis opibus confidere,quin ad omnes quæ nobis illatæ fuerint moleſtias vindex occurrat.Certum tamen eſt tempus hîc propriè deſcribi quo populus Dei ad extremam inopiá adeóque deſperationem redactus erat.Manum pro auxilio poni,ſatis notum eſt.

3 *Miſerere noſtri Iehoua.*Proſequitur ac confirmat ſuperiorem doctrinam. Dixerat piorum oculos,quia prorſus fracti & deiecti erant, ad Dei manum intentos eſſe : nunc addit ſatiatos eſſe opprobrio.vnde colligimus,impios non modò violenter graſſatos eſſe ad quiduis audendum,ſed per ludibrium quaſi calcaſſe filios Dei.Et certè repetitio quæ vehementiæ & ardoris ſignum eſt,ſimul oſtendit nihil defuiſſe ad ſummas miſerias. Iam vbi ad iniurias accedit ſubſannatio,nihil eſt quod ingenuas mentes magis vulneret. Ideo de hac maximè conqueritur Propheta acſi eſſet malorum omnium cumulus. *Diuites* & *ſuperbos* Eccleſiæ inſultaſſe dicit, quia hoc vſu venire ſolet,vt qui eminent in mundo,populum Dei ex alto deſpiciant.Nam illis oculos perſtringit honoris ſui & potentiæ ſplendor,ne vllo pretio dignétur ſpirituale Dei regnum:imò quo proſperior arridet Fortuna impiis,eo magis intumeſcit eorum ſuperbia,& inſolentius deſpumat.Docet tamen hic locus,nihil noui accidere ſi filiis huius ſeculi qui opibus excellunt,contemptibilis ſit Eccleſia.Et merito eoſdem vocat ſuperbos,quos & diuites: quia abundantia ferociam parit.Cæterum quia videmus iam olim coopertam probris fuiſſe Eccleſiam Dei,& per ludibrium digito oſtenſam,nō eſt quod nos hodie exanimet mũdi cōtẽptus, vel fidem noſtram labefactent impij dum ſuis dicteriis nos inceſſunt, imò & conuiciis proſcindunt.Semper enim tenendum eſt quod hîc refertur,ſatiatam fuiſſe animam non vnius tantùm hominis vel paucorum,ſed totius Eccleſiæ,non modò impia violentia,crudelitate, fraudibus,& aliis maleficiis,ſed etiam probro & ſubſannatione.Tenendum etiam eſt,quicquid eſt altitudinis in mundo & ſuperbiæ,hîc contra Eccleſiam Dei ſtatui, vt ſit pro quiſquiliis & ſtercore,quemadmodum dicit Paulus.dum idem nobis hodie vſu venit, ſinamus impios turgere ſuo faſtu donec crepent atque hoc vno contenti ſimus,quòd Deus tamen nos pretioſos ducit. Ac verbo *ſatiandi*,præſertim dum emphaticè repetitur,expreſſit Propheta diuturnam oppreſſionem,quæ tædio & mœrore repleuerit piorum animos.Porrò quàm vtilis hodie ſit hæc admonitio,prolixè diſſerere nihil attinet.Eccleſiam videmus deſtitui omni mundi præſidio, & iacere ſub hoſtium pedibus, qui copiis omnibus abundant, & formidabili potentia inſtructi ſunt.Papiſtas videmus ſecurè inſurgere,& pleno gutture profundere ſua ludibria in nos,& totum Dei cultum.Nobis etiam permiſti ſunt & vbique volitant Epicurei homines,quibus deriſui eſt noſtra ſimplicitas.Multi etiam Cyclopes contumeliis nos obruunt:atque hæc indignitas,ex quo rurſus emergere cœpit Euangelium,hucuſque durauit. Quid ergo ſupereſt,niſi vt tenebris circundati,vitæ lucem in cælo quæramus?& quamuis ad ſatietatem omni probrorum genere repleta ſit anima noſtra,famelicis tamen votis ad liberationem aſpiret?

1.Cor.4. c.13.

ARGVMENTVM PSALMI CXXIIII.

Quia ex ſummo diſcrimine Diuinitus liberata fuerat Eccleſia, fideles hortatur Dauid ad gratias agendas: atque hoc memorabili exemplo admonet,eorum ſalutem nonniſi Dei gratia & virtute ſtare.

Pſal. CXXIIII.

1 *CAnticum graduum Dauidis. Sine Iehoua qui fuit pro nobis, dicat nunc Iſrael:*

2 *Sine Iehoua qui fuit pro nobis,quum inſurgerent contra nos homines,*

1 שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לוּלֵי יְהוָֹה שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל:

2 לוּלֵי יְהוָֹה שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם:

3 *Tunc viuos deglutiſſent nos, quum excandeſceret furor eorum in nos:*

4 *Tunc aquæ obruiſſent nos, torrens tranſiſſet ſuper animam noſtram:*

5 *Tunc tranſiſſent ſuper animam noſtram aquæ ſuperbæ.*

3 אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו׃

4 אזי המים שטפונו נחלה עבר על־נפשנו׃

5 אזי עבר על־נפשנו המים הזידונים׃

1 *Sine Iehoua.* Quòd putant quidam interpretes deſcribi triſtiſſimam Eccleſiæ cladem, quum reliquiæ populi Babylonem traductæ ſunt, infirmum eſt: quia perſequutionibus quas ſub Antiochi tyrannide paſſa eſt Eccleſia, æque conueniũt quæ hîc leguntur querimoniæ. Sed quum Pſalmus præferat nomen Dauidis, & hiſtoricè narret populum è ſummo periculo Diuinitus fuiſſe ereptum, coacta eſt illa coniectura, ſub vaticinio deſcribi quod nondum contigerat. Prophetæ enim alio modo de rebus futuris diſſerere ſolent. Quare magis probabile eſt, Dauidem hîc proponere notam hiſtoriam, fidelέſque hortari vt ſecum reputent quod iam re ipſa experti erant Dei auxilium. Nec verò ad tempus Dauidis reſtringere audeo quod hîc dicitur. Hoc quidẽ verum eſt, gentes profanas ſæpius ea potẽtia inſtructas bellum populo mouiſſe, vt diluuio ſimilis eſſet earum impetus: ſed quia nullam ſpeciem deſignat, nõ vnum (meo iudicio) liberationis genus, ſed quaſcunque vnquam ſuppetias tulerat Deus Eccleſiæ ſuæ, hac gratiarum actione celebrat. Scimus autem variis temporibus ſæpe gentes inſurrexiſſe contra Eccleſiam tam validis copiis, vt nihil ferè à morte illa diſtaret. Dubium ergo Eccleſiæ ſtatum qualis ab initio fuerat, quaſi in ſpeculo proponit Dauid: vt diſcant fideles non propriis viribus ſtetiſſe, ſed admirabili Dei gratia ſeruatam, ſέque ad Deum in periculis inuocandum aſſuefaciant.

2 *Sine Iehoua.* Bis eandem ſententiam non fruſtra inculcat. Quandiu enim in diſcrimine verſamur, timor noſter modum excedit: perfuncti verò, extenuamus mali noſtri magnitudinẽ. Et Satan hoc artificio nobis illudit ad obſcurãdam Dei gratiam. Quoniam ergo vt plurimũ, poſtquam mirabiliter à Domino ſeruati ſumus, varias nobis fingimus imaginationes, quæ memoriam gratiæ Dei oblitterent, conſultò Dauid populum quaſi attonitum inducens, in amplificando diſcrimine inſiſtit. Quare ſciamus his verbis frænum nobis iniici, quod in meditandis noſtris periculis nos retineat, ne ex animis noſtris euaneſcat gratiæ Dei ſenſus. Communis verſio non ſatis exprimit Dauidis mentem, Niſi Dominus fuiſſet pro nobis pronuntiat enim Dauid, non aliter quàm Dei auxilio potuiſſe ſeruari: & ſimul docet, auxilium illud certum & illuſtre fuiſſe. Duo igitur hîc diſtinctè notanda ſunt, præſto fuiſſe Dominum ad ferendam ſeruis ſuis opem, & ab eorum parte ſtetiſſe: deinde non aliunde neque aliter potuiſſe ſaluos euadere qui iam perditi erant. atque ita docemur tunc demum homines aſcribere ſalutis ſuæ gloriam Deo, quum perſuaſi ſunt eum ſibi eſſe propitium, vt eos tueri velit, & incolumes præſtare. Secundo membro in ſublime attollitur immenſa Dei virtus, cuius ſpecimen ediderat in populo liberando: vt ſciamus non competere in homines talem ſeruandi modum. Per nomen אדם (quod dum eſt collectiuum, homines indefinitè ſignificat) videtur notare Dauid ingentem hoſtium numerum: acſi diceret, populo Dei non fuiſſe certamen duntaxat cum paucis hominibus, vel vna gente, ſed ferè à toto mundo fuiſſe oppugnatum: vt ſatis conſtat Iudęis infeſtum fuiſſe totum humanum genus. Quum dicit, *Viuos deglutiſſent nos*, non modò exprimitur truculenta ſæuitia, ſed etiam virium imparitas. Primò igitur deſcribit quàm violenta fuerit aggreſſio: deinde quàm infirmæ ad reſiſtendum vires: quia gladiis opus non fuerit ad cædem, ſed abſque prælio & manu imbellem gregem vorare potuerint immanes illæ beſtiæ.

4 *Tunc aquæ obruiſſent nos.* Exornat eleganti metaphora formidabilem illum hoſtium impetum, diluuio comparans, quod ſua exundatione quicquid obuium eſt abſorbet & ſemper hominis expauefacti perſonam retinet. Aquas nominat, deinde *torrentem*, tertio repetit *aquas impetuoſas* vel ſuperbas. Dicit *ſuper nos ſuper animam noſtram*, acſi ex rei intuitu vellet terrorẽ incutere. Et certè tantundem valere debet patheticus hic ſermo atque hypotypoſis, quo melius ſentiant fideles ex quàm profundo gurgite erepti fuerint Dei manu. Nam ille demum ſalutem ſuam Deo fert acceptam, qui ſe ante liberationem perditum fuiſſe agnoſcit. Aduerbiũ *tunc*, vel deicticon eſt, acſi digito rem monſtraret: vel accipitur pro pridem. Quanquam præſenti loco prior ſignificatio magis conuenit.

6 *Benedictus Iehoua, qui non dedit nos in prædam dentibus eorum.*

7 *Anima noſtra, ſicut auis, erepta eſt è laqueo venantium: laqueus diſſipatus eſt, & nos liberati ſumus.*

6 ברוך יהוה שלא־ נתננו טרף לשניהם׃

7 נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נשבר ואנחנו נמלטנו

8 *Auxilium noſtrum in nomine Iehouæ, qui fecit cælum & terram.*

8 עזרנו בשם יהוה עשה שמים וארץ׃

6 *Benedictus Iehoua.* Iam ad gratitudinem pios hortatur, & quaſi verba illis dictat: vbi etiam altera ſimilitudine oſtendit, actum de ipſis fuiſſe niſi Deus opem tuliſſet. Dicit enim non ſecus fuiſſe ereptos, quàm ſiquis *prædam ex dentibus* feræ & crudelis beſtiæ auferat. Eodem & tertia ſimilitudo pertinet, irretitos vndique fuiſſe, & implicitos hoſtium captionibus, non ſecus atque *auiculæ* reticulo comprehenſæ ſub manu aucupis iacent. ereptos autem non aliter fuiſſe, quàm ſiquis liberum exitum captis auibus concedat. Summa eſt, populum Dei imbellē, conſilij inopem, viribus deſtitutum, non modò cum truculentis ſæuiſque belluis negotium habuiſſe, ſed aucupiis etiam & fraudibus fuiſſe illaqueatum, vt tam conſilio quàm aperto marte hoſtibus longè inferior à multis mortibus obſideretur. Vnde colligere promptum eſt mirabiliter fuiſſe ſeruatum.

8 *Auxilium noſtrum à Iehoua.* Iam ad perpetuum Eccleſiæ ſtatum extendit quod antè experti erant fideles. Sic enim hunc verſum interpretor, vt non tantum de vno beneficio gratias agat, ſed afferat nō aliter incolumem manere Eccleſiā, niſi quatenus Dei manu & tutela protegitur. Conſilium autem eius eſt, filios Dei ad bonam ſpem animare, vt non dubitent ſub Deo cuſtode vitam ſuam eſſe in tuto. Eſt autem notanda antitheſis inter Dei auxilium & alia media quibus perperam mundus confidit, ſicut Pſalmo 20. b. 8. videmus. Hi in curribus, illi in equis, nos autem in nomine Dei inuocabimus. vt fideles omni praua confidentia purgati & vacui ad vnum Dei præſidium ſe conferant: eóque freti, ſecurè deſpiciant quicquid Satan & totus mundus in eos machinantur. Etſi autem nomen Dei nihil aliud eſt quàm Deus ipſe, ſubeſt tamen aliqua notatio: quia quatenus gratiam ſuam verbo nobis patefecit, facilis ad eum acceſſus patet, vt non procul vel per flexuoſos circuitus quærendus ſit. Nec fruſtra rurſus Deum inſignit epitheto creatoris. Scimus enim qua inquietudine æſtuant mentes noſtræ donec in ſuum gradum extulerint Dei potentiam: vt toto mundo in ordinē coacto, ſola emineat: quod fieri non poteſt niſi ſtatuamus omnia eius arbitrio ſubeſſe. Neque enim ſemel momento ſuam potentiam oſtendit in mundi creatione, quam deinde ſubduceret: verùm aſſiduè eandē in illo gubernando demonſtrat. Cæterùm etſi liberaliter ac pleno ore fatentur omnes Deum cæli & terræ eſſe factorem, vt improbiſſimos etiam quoſque pudeat hoc titulo ipſum non ornare: ſimul tamen atque obiectum eſt aliquid terroris, conuincitur noſtra incredulitas, quòd eius auxilium nullo ferè loco dignamur.

ARGVMENTVM PSALMI CXXV.

Quia fideles in hoc mundo profanis hominibus permiſti, videntur ad omnes communis vitæ caſus expoſiti, Propheta eos Hiereſolymæ comparans, inuicto præſidio munitos eſſe docet. Quòd ſi quando Deus improborum libidine vexari eos permittat, hortatur ad bene ſperandum: interim tamen ne promiſcuè, quod hic dicitur, ad ſe rapiant hypocritæ, inter veros & falſos Iſraelitas diſcernit.

Pſalm. CXXV.

1 *Canticum graduum. Qui confidunt in Iehoua, ſicut mons Sion non commouebitur, perpetuò reſidebit.*

2 *Ieruſalem montes in circuitu eius, & Iehoua in circuitu populi ſui ex nunc & vſque in ſeculum.*

1 שיר המעלות הבטחים ביהוה כהר־ציון לא־ימוט לעולם ישב׃

2 ירושלם הרים סביב לה ויהוה סביב לעמו מעתה ועד־עולם׃

1 *Qui confidunt.* Differt hic Pſalmus à ſuperiore, quòd illic dictum fuit Eccleſiam Diuinitus neque humanis mediis fuiſſe ſeruatam: nunc autem docet Spiritus ſanctus, in poſterum tempus ſemper ſaluam fore ac tutam, quia inexpugnabili Dei virtute munita eſt. Quum autem ſub ſitu vrbis Hieroſolymæ deſcribitur Eccleſia, Prophetæ conſilium eſt ſingulos fideles hortari vt ſalutem communiter toti electo populo promiſſam, certò ſibi perſuadeāt ad ſe ſpectare. Sed viſibilem Eccleſiæ imaginem oculis proponens, eorum ruditati ſe accommodat qui pigritiæ carnis ſuæ retenti, adhuc in terra ſubſidunt. Hoc igitur primo notandum eſt, ſi qui arcanum Dei præſidium fidei ſenſu non ſatis capiant, illis inſtar ſpeculi proponi *montes*, quibus vndique cincta erat Hieroſolyma, vt minimè dubitent æquè ab omni periculo tutam eſſe Eccleſiam, acſi talibus propugnaculis & muris omni ex parte probè clauſa foret. Iā verò vtile cognitu eſt quod nuper attigi, quoties Deus totum populum ſuum compellat, vocem ad ſingulos dirigere. Bona enim pars promiſſionum ad totum Eccleſiæ corpus extēditur: ita multi eas tanquam procul remotas eminus ſpeculantur, neque ad ſe aptare audent. Ideo tenenda eſt quę hîc præſcribitur ratio, vt ad ſe quiſque accommodet quicquid Eccleſiæ ſuę communiter Deus promittit. Porrò non temerè Hieroſolymam Eccleſiæ picturam facit, quòd illic eſſet Dei

Sanctua-

Sanctuarium & Arca fœderis. Quod ad verba ſpectat, duobus modis exponi poſſunt. Quidam enim prius verbum אל ימוט non cõmouebitur de Hieroſolyma accipiũt: poſterius autẽ ישב referunt ad ipſos fideles, vt ſit mutatio numeri quæ Hebræis ſatis trita eſt. Et certe non incõmodè ſic vertetur ſententia, Qui confidunt in Domino, ſicut mons Sion non commouebitur, in æternum habitabunt, vel manebunt ſtabiles. Nam hoc ſenſu verbum reſidendi capitur. Nũc tenemus quid velit Propheta: Quanuis tot ac tam ſubitis mutationibus obnoxius ſit mundus, vt in ſingula ferè momenta nouam faciem induat, fideles autem aliis permiſti ſint, & communis vtriſque ſit conditio: illorum tamen ſalutem inuicto Dei præſidio firmam ſtare. non quòd tranquilli habitent: ſed quia ſub Dei cuſtodia fruſtra impetitur eorum ſalus. ſalutem excidere nunquam poterunt etiamſi labaſcãt. Sed notemus requiri fidei conſtantiã: ſub voce הבוטחים quæ Hebræis ſignificat ſperantes, vel qui expectant. Ergo quiſquis manu Dei fulciri cupit, conſtanter in eam recumbat: quiſquis ab ea cupit protegi, patienter ſub ea quieſcat. Nã quod Deus ſæpe nos in varias partes abripi, vel inſtar paleæ iactari patitur, id fit noſtra leuitate, dum in aëre volitare malumus, quàm in rupe auxilij eius mentes noſtras figere. Similitudo quæ ſecundo verſu ponitur, ſatis dilucida eſt, Quemadmodũ in circuitu Hieroſolymæ continui *montes* formam murorum repræſentant, ita Deum ſua virtute circundare fideles, vt noxas omnes ab illis arceat. Frequenter occurrunt ſimiles loquutiones, Deum populo ſuo murum & antemurale fore: ſed vltrà progreditur Dauid, vel quiſquis fuerit Pſalmi author, arcanum præſidiũ, quo ſuos tuetur Deus, ſub montium figura demonſtrans, vt rudes & infirmi quos adhuc in terra torpor ſuus retinet, montium conſpectu adiuti, ſurſum animos attollant.

3 *Quia non quieſcet ſceptrum impiorum ſuper ſortem iuſtorum, ne extendant iuſti ad iniquitatem manus ſuas.*	3 כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא־ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם׃
4 *Benefac Iehoua benignis & rectis in cordibus ſuis.*	4 הטיבה יהוה לטובים ולישרים בלבותם׃
5 *Qui autem* " *diuertunt in prauitates ſuas, ambulare faciet Iehoua cum operarijs iniquitatis: pax ſuper Iſraelem.*	5 והמטים עקלקלותם יוליכם יהוה את־פעלי האון שלום על־ישראל׃

" vel, oberrant in prauitatibus ſuis.

3 *Quia non quieſcet.* Eſt quædam ſuperioris ſententiæ correctio. Dixerat, in omnes partes extentam eſſe manum Dei ad protegendam Eccleſiam. Quia verò libenter Dei promiſſiones huc uſque trahimus ad noſtrum commodum, vt ſimus immunes ab omni moleſtia, monemur hîc non obſtare Dei tutelam quominus cruce & afflictionibus interdum exerceamur, ideóque non eſſe cur ſibi mollem & tranquillam vitam in terra promittant fideles: quia ſatis eſt non deſeri vbi Dei auxilio indigent. Etſi enim tenerrimè eos diligit cæleſtis Pater, vult tamen cruce expergefieri, ne carnis ſuæ delicijs nimium indulgeant. Quare ſi amplectimur hanc doctrinam, quamuis impiorum tyrannide nos opprimi contingat, patienter tamen expectabimus dum eorum ſceptrum confringat Deus, vel de manibus excutiat. Dura eſt tẽtatio, fateor, videre graſſantes impios in hæreditate Domini, & fideles ſub eorum pedibus iacẽtes: ſed quia non ſine iuſta ratione ita Deus ſuos humiliat, petendum indé eſt ſolatium. Additur etiã ratio, ne *iuſti* tentatione victi, *ſeſe ad peccandum proijciant*, quæ diligenter notanda eſt. Nam hinc colligimus ideo temperari à Deo res aduerſas. quia infirmitati noſtræ parcere vult. Quare etſi nõ tantum eſt in nobis fortitudinis & conſtantiæ vt vel momentum perſtemus in officio: hæc ſententia nobis occurrat, curæ tamen fore Deo ne fracti malis deſeramus pietatis cultum. Certè ſi toto vitæ curſu abſque vlla relaxatione nos affligeret, crux ſemper eſt nobis vtilis. Nam & quàm indomita ſit carnis noſtræ contumacia videmus, & quàm feruidi ſubinde ebulliãt eius impetus: imò vt inter ipſas afflictiones quibus in obſequium cogenda erat, non tamen deſinat calcitrare. Quo magis neceſſaria eſt hęc admonitio, Dominum tempeſtiuè modum imponere tentationibus, quia videt nos impares eſſe ad reſiſtendum. Nec verò Propheta tantùm dicit eſſe periculum ne infirmi deficiant, ſed ne iuſti, qui verè & ex animo Deum colunt, & dediti ſunt piè viuendi ſtudio, ſuccumbant ipſi quoque. Ergo, vtcunque in cordibus noſtris vigeat Dei timor, ſciamus tamen non eſſe tanta fortitudine præditos vt ſuſtineamus in finem vſque, niſi Dominus infirmitatis noſtræ rationem habeat. Quòd ſi hoc de optimis quibuſque athletis pronuntiat Spiritus ſanctus, quid de tyronibus fiet, qui nondum ita ſunt ad pugnandum confirmati? Notanda etiam eſt loquutio, *ne extendant manus ſuas*: qua docet violentos eſſe tentationum impetus, vt iuſtorum manus, quæ prius erant quaſi deuinctæ, & quarum motus compoſiti erant ad Dei arbitrium, nunc quaſi ſolutæ ad peccandi licentiam ferantur.

4 *Benefac Iehoua.* Quanquam Propheta certò iam piis omnibus pollicitus fuerat opportunum Dei auxilium, ſe tamen ad precationem cõuertit, neque id fruſtra. Nam etſi nos ſuſtentet fides, quia tamen interea vacillant carnis noſtræ ſenſus, preces miſcendæ ſunt ad cõfirma-

tionem. Sequamur ergo hanc Prophetæ regulam, qui pios omnes ad fiduciam hortatus, ſimul oſtendit non ſecurè oſcitandum eſſe quin ad Deum confugiant, & precibus ab eo flagitent quod ipſe verbo ſuo iubet eos ſperare. Et certè quia in afflictionum tenebris non perſpicitur Dei auxilium, quin potius videtur coram Deo nullum eſſe iuſtorum & impiorum diſcrimen: hoc remedio vtendum eſt. Nec tantùm ſimpliciter rogat vt bonos benigne tractet Deus, ſed bonitatem quoque definit, quæ manat ex ſyncero affectu. Neque enim filiis Dei ſufficeret abſtinere ab omni maleficio, niſi reſpondeat interior cordis integritas, imò niſi totam eorum vitam gubernet.

5 *Qui autem diuertunt.* Quia participium המטים eſt ex coniugatione Hiphil, ſecundum rationem Grammaticæ potius actiuè exponi deberet. ſed quia non parum eſt verba in illa cõiugatione neutraliter quoque accipi, probabilis eſt iſta, quam ſequutus ſum, verſio. Sed quia actiua ſignificatio non minus aptè quadrat, libera ſit electio. Senſus eſt, ne Deus ad eorum ſcelera ſemper conniueat, qui ſe falſa profeſſione iactantes, pro ſua libidine vagantur, vel etiam ſimplices corrumpunt & ſecum trahunt ad peccandi licentiam. Neque enim dubium mihi eſt, de hypocritis haberi ſermonem, quos impunitas temporalis ita obdurat, vt inter ſanctiſſimos locum ſibi arrogent, quia ipſis Dominus indulget. Videmus non tantùm in mundo permiſtos eſſe bonos improbis, ſed in ipſa quoque Dei area latere ſub palea & quiſquiliis triticum. In hoc dubio & confuſo ſtatu ſuperbiunt mali, acſi eſſent ex optimis Dei cultoribus. Quare rogandus eſt Deus vt eos trahat in lucem, & cum operariis iniquitatis in iuſtas pœnas detrudat. Hinc ſequitur *pax* iſta quam optat *ſuper Iſraelem.* Non loquitur autem in genere de tota carnali progenie Abrahæ, ſed potius optat purgari Dei Eccleſiam ab hypocritis qui locum in ea occupant, donec manum ſuam Deus in iudicium attollat. Ideo dixi hinc oriri Eccleſiæ pacem dum iuſtam vindictam exercens Deus contra fictitios & laruatos Iſraelitas qui eius viſcera diſcerpunt ac lacerant, rectos corde colligit, ac ſua benedictione paternum erga eos fauorem palàm demonſtrat.

ARGVMENTVM PSALMI CXXVI.

Pſalmus hic tribus membris conſtat. Nam primo fideles ab exilio reuerſos hortatur Propheta ad gratitudinem, & liberationis gratiam magnificè extollit: vt certò agnoſcant, Diuinitus, non fortuito caſu, vel hominum beneficio ſe in patriam reductos eſſe. Adiungitur deinde precatio, vt Deus opus ſuum quod cœpit abſoluat. Tandem quanuis non ſtatim oculis appareat plena reſtitutio, mitigat tamen moræ tædium. Atque vt nunc ſatio lachrymis reſperſa ſit, affirmat tamen lætam fore meſſem.

Pſalm. CXXVI.

1 *CAnticum graduum. Dum reduxit Iehoua captiuitatem Sion, facti ſumus tanquam ſomniantes.*	1 שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב יְהוָה אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים׃
2 "*Iam implebitur riſu os noſtrum, & lingua noſtra exultatione:*" *iam dicent inter Gentes, Magnificè ſe geſſit Iehoua ad agendum cum iſtis.*	2 אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה׃
3 *Magnificè Iehoua ſe geſſit ad agendum nobiſcum, facti ſumus lætantes.*	3 הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים׃

"vel, Tūc impletū eſt. "vel, Tūc dictū eſt.

1 *Dum reduxit.* Quòd vaticinium quidam interpretes hîc eſſe volunt de futuro tempore, durum & coactum eſt. Ego certè Pſalmum à reditu populi compoſitum eſſe non dubito: ideo verbum בשוב in præterito tempore reddere placuit. Quiſquis autem vel ex Leuitis vel ex Prophetis fuerit author, modum redemptionis magis fuiſſe mirificum dicit, quàm vt Fortunæ aſcribi queat. vt hinc colligant fideles verè impletum fuiſſe Ieremiæ vaticinium, quod finem exilio ad ſeptuaginta annos præfixerat. (Iere. 25.c.12. & 29.b.10.) Ac *ſomniandi* verbo rem incredibilem deſignans, locum ingratitudini non reſtare admonet. Nam quoties vſitatis modis agit Deus, vt maligni ſunt homines, ad obſcurandam Dei gratiam comminiſci varias cauſas ſolent. Quia autem in populi reditu miraculum reſplenduit quod abſorbeat vel obſtupefaciat omnes hominum ſenſus cogit inſigne Dei opus agnoſcere. Hæc ratio eſt cur ſomnio comparet populi redemptionem: acſi diceret, Certè adeò nulla mens capiet tam incomparabile Dei beneficiū, vt ſola cogitatio nos in ſtuporem rapiat, acſi ſomnium eſſet, nō res geſta. Quanta igitur prauitas erit nō agnoſcere ipſum authorem? Porrò non intelligit Propheta fideles ita fuiſſe hebetes vt nō ſentirent ſe manu Dei redemptos, ſed tantùm attonitos fuiſſe pro carnis ſenſu: ne tanquam de re vulgari apud ſe ratiocinantes, Dei potentiam minoris quàm par erat facerent. Nomen שיבת liceret etiam vertere, vt quidam faciunt, reductionem: atque ita magis concinna analogia eſſet. Quia tamen ad ſenſum nihil ferè intereſt, ſatis eſt obiter admonitos eſſe lectores.

2 *Iam replebitur.* Aduerbium temporis אז ferè verti ſolet tunc. Sed quia verba futuri ſunt

temporis,putaui non inepte transferri poſſe hoc modo,Iam replebitur,& iam dicent. Quanquam ſi recipimus quod tradunt Hebræi quidam doctores,hanc eſſe vim particulę vt futurum tempus in præteritum conuertat,bene conueniet ſententia. Prophetæ quidem conſilium minimè obſcurum eſt. populum enim reditu ita vult lætari, vt non ſepeliat obliuione Dei gratiam,ideóque non vulgarem lætitiam deſcribit,ſed quæ ita animos perfundit,vt cogat eos in geſtu & voce modum excedere.Interea ſolidum hoc eſſe gaudium admonet in quo deceat filios Dei acquieſcere,quòd conceſſus ſit in patriam reditus.Nam ſicuti nihil tunc miſerius fuit quàm in exilio degere,vbi quodammodo abdicati erant ab hæreditate ſibi diuinitus promiſſa:ſic nihil magis optabile illis eſſe debuit quàm reſtitui. Quum igitur reductio in patriam teſtimonium fuerit renouatæ Dei adoptionis,non mirum eſt ſi Propheta dicat repletum os fuiſſe riſu & linguam exultatione.Eodem quoque gaudio nos hodie exultare conuenit vbi colligit Deus ſuam Eccleſiam. ſicuti nimirum duri ſumus & ferrei, niſi miſera eius diſſipatio,doloris & luctus nobis cauſa eſt.Longius deinde progreditur Propheta, miraculum hoc à cæcis conſpectum fuiſſe dicens.Scimus enim tunc Gentes,cæcorum inſtar,in tenebris erraſſe, quia nulla in ipſis fulgebat Dei cognitio:& tamen ſic conſpicua illic fuit Dei virtus, vt in apertam confeſſionem erumperent,*magnificè Deum egiſſe cum populo ſuo.* Quo magis pudenda fuit ſocordia inter Iudæos,niſi libere & pleno ore celebrarent Dei gratiam,quæ tantum laudis apud incredulos obtinuerat.Et notanda eſt loquutio quę emphaticè exprimit magnificamDei potentiam in hac liberatione fuiſſe cognitam à Gentibus. Vnde & continuò poſt in ſua & Eccleſiæ perſona idem repetit:ac ſi diceret , ſaltem exeat à nobis confeſſio qualem Deus incredulis expreſſit.Quum ſubiicit *lætatos eſſe*,ſubeſt tacita antitheſis inter nouum hoc gaudium & diuturnum mœrorem quo fuerant conſtricti in ſuo exilio. Diſertè autem prædicat redditam fuiſſe lætitiam,quo melius expendant fideles quàm lugubris fuerit prior conditio.

4 *Reduc Iehoua captiuitatem noſtram ſicut riuos in Auſtro.*	4 שׁוּבָה יְהוָֹה אֶת־שְׁבוּתֵנוּ כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב׃
5 *Seminantes in lachrymis , in exultatione metent.*	5 הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ׃
Vadens vadet ac flebit , portans pretium ſeminis:veniens veniet in exultatione , portans manipulos ſuos.	6 הָלוֹךְ יֵלֵךְ וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ הַזָּרַע בֹּא־יָבֹא בְרִנָּה נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו׃

4 *Reduc Iehoua.* Secunda pars Pſalmi,vt dixi,precationem continet,vt Deus reſiduos captiuos ſimul colligat.Atque hanc precandi formam Iudæis qui iam patria fruebantur, dictauit Spiritus ſanctus,ne miſeros fratres ſuos negligerent.Tametſi enim patefactus erat toti populo exitus,& data libertas,ſcimus tamen exiguum numerum, præ ingenti multitudine,huius beneficij fuiſſe participem.Quoſdam enim metus retinuit,quoſdam ignauia , quòd diſcrimina viderent inſtare quibus obeundis pares non erát:&mallent in ſordibus ſuis torpere,quàm ſuſcipere itineris moleſtiam.Credibile etiam eſt,multos præſentem quietem & commoda ęternæ ſaluti prætuliſſe.Certè impletum fuit quod prędixerat Ieſaias,Etiamſi populus æquaret arenam maris,reliquias tantum fore ſaluas. Quum ergo multi palàm reſpuerent oblatum be- Ieſa.10.c.22.
neficium,& precaria libertas multis difficultatibus & obſtaculis non careret,vt vix pauci cordatiores pedem mouere auderent:non mirum eſt ſi Propheta Eccleſiam adhuc pro reductione vota concipere iubeat. Iam ſimul notandum eſt qualis fuerit eorum ſtatus qui iam reuerſi erant.Nam quum occupata eſſet terra ab exteris,quos omnes habebant infeſtiſſimos & iuratos hoſtes, non ſecus in patria captiui erant quàm inter Babylonios. Itaque duplici reſpectu neceſſe fuit Eccleſiam anxiè precari,vt Deus colligeret diſperſos: nempe vt animum adderet timidis,torpentes excitaret, ſtupidis delicias excuteret, omnibus porrigeret directricem manum:deinde vt reducem populi manum locaret in libertate & otio. Similitudinis quæ additur, hunc ſenſum multi eſſe putant , Hoc perinde fore gratum ac ſi aqua per deſertum flueret. Scimus verò quàm graue & moleſtum ſit in regione calida iter per ſiccas arenas facere. Auſter verò pro deſerto capitur:quia Meridionalis plaga ad latus Iudęę,vaſta & ferè inhabitabilis erat.Mihi tamen rectius videtur,miraculi comparatione Dei gratiam extolli,& magis augeri à Propheta:ac ſi diceret, Quanuis difficile ſit reliquias diſperſas coaleſcere in vnum corpus,eſſe tamen inDei arbitrio non ſecus ac per deſertum aridum riuos ducere.Interim ad medium iter alludit,ſicuti ex regionum ſitu patet.Ita nihil erit in verbis ſubaudiendum,quæ ſimpliciter hoc ſonant,perinde ac ſi fluuius in regione ſterili & arida decurreret.Et certè viam aperire populo qui velut in profunda abyſſo demerſus erat, perinde fuit ac curſum aquis irriguis per deſertum patefacere.

5 *Seminantes in lachrymis.* Hæc ſententia (meo iudicio) non minus extendi in futurum

tempus debet,quàm de præterito intelligi. Fuit Iudæis ſua migratio ſationis inſtar: quia vaticinio Ieremię animos eorum ad ſpem meſſis erexerat Deus:non tamen ſine ingenti mœrore & cruciatu tracti fuerunt in longinquum exilium. Hoc ergo perinde fuit ac ſi tempore penuriæ miſer agricola qui iam eſurit, fraudare ſe ordinario victu cogatur, vt in annum futurum ſibi proſpiciat.quanquam ~~autem~~ hoc acerbum eſt,ſpe meſſis ad ſeminādum incitatur.Verum ergo eſt,Iudæos,quum in exilium tracti ſunt, non aliter fuiſſe triſtes ac qui ſemen pretioſum tempore ſterilitatis in terram ſpargit: poſtea verò ſequutam eſſe lætam meſſem dum liberati ſunt: quia Dominus tanquam in vberrimo prouentu hilaritatem ipſis reſtituit. Sed mihi videtur Propheta fideles in poſterum quoque hortari ad patientiam. Necdum enim completa erat Eccleſię reſtitutio:imò ob duas cauſas(quas paulò ante recenſui)patet tunc fuiſſe ſationis tempus:quia etſi liberaliter Iudæos omnes inuitabat Regis edictum, pauci tamen ex multis, ſenſim & trepidè per turmas reuerſi ſunt:deinde à vicinis iniquè ac duriter fuerunt excepti,& multum illis negotij exhibitum, vt æquè tolerabilis eſſet prior ſeruitus. Vnde colligimus ferendum adhuc illis fuiſſe,quia nondum aduenerat maturum tempus meſſis:ideóque non fruſtra eos hortatur Propheta vt ſtrenuè laborent, & pergant inter continuas moleſtias,neq; fatiſcant,donec melior appareat ſucceſſus.Quantum ad verba ſpectat, מֶשֶׁךְ alij pretiū vertunt, alij caniſtrum,aut vas ſeminarium.Hæc poſterior verſio ratione caret. Qui pretium interpretantur,locum adducunt ex libro Iob.28.c.18. Pretium ſapientiæ omnibus margaritis melius. Sed quum verbum מָשַׁךְ vnde nomen hoc deducitur,extendere vel protrahere ſignificet,fortè tam hîc quàm in illo altero loco commodius מֶשֶׁךְ in proprio ſenſu poterit ſumi. videtur enim Propheta illic non promptum acumen,ſed reconditam ſapientiam laudare:ita protractio ſapiētiæ,hoc eſt perpetuus tenor,propter altas radices,dicetur melior margaritis. Ita hoc loco protractio ſeminis refertur ad ipſos agricolas, nempe vitam ſuam eos extendere vel prorogare dum ſeminant.Quòd ſi tamen magis placeat nomen pretij,ſenſus erit,anguſta annona cum lachrymis ſemen terræ mandari,quia pretioſum ac carū eſt.Iam latius patet hæc doctrina.Scimus vitam noſtram alibi ſationi conferri. Sæpe autem continget vt ſeminandum ſit in lachrymis.ideo ne alacritatem noſtram frangat mœror,vel retardet,ad ſpem meſſis erigere animos decet.Cæterùm meminerimus, non omnes Iudæos qui tracti ſunt Babylonem, ſeminaſſe:quia multi qui obduruerant aduerſus Deum & Prophetas, ſicuti contempſerant minas omnes,ita priuati ſunt ſpe reditus,quibus incubuit talis deſperatio,in ſuis miſeriis conſumpti ſunt:quos autem ſuſtinebat Dei promiſſio, quanuis in extrema inedia ſemen fortuito iaceret in terram,ſpem meſſis in cordibus ſuis fouebant. Ergo vt præſenti noſtræ triſtitiæ gaudium ſuccedat,diſcamus ad exitum quem promittit Deus,animos intendere.Ita experiemur,piis omnibus commune eſſe hoc vaticinium, vt Deus non tantum abſtergat lachrymas ab eorum oculis,ſed corda inæſtimabili gaudio perfundat.

ARGVMENTVM PSALMI CXXVII.

Ordinem mundi tam politicum quàm œconomicum,non hominum induſtria,ſedulitate, conſilio,ſed ſola Dei benedictione ſtare oſtendit.Sobolem verò generis humani,ſingulare eſſe eius donum.

Pſal. CXXVII.

1 *CAnticum graduum Solomonis. Niſi Iehoua ædificet domum, fruſtra laborant qui ædificant eam:niſi Iehoua cuſtodiat vrbem,fruſtra vigilat cuſtos.*	1 שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לִשְׁלֹמֹה אִם־יְהוָה לֹא־יִבְנֶה בַיִת שָׁוְא עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ אִם־יְהוָה לֹא־יִשְׁמָר־עִיר שָׁוְא שָׁקַד שׁוֹמֵר׃
2 *Fruſtra vobis mane feſtinando ſurgere,tardare ad quietem, comedere panem dolorum : ſic dabit dilecto ſuo ſomnum.*	2 שָׁוְא לָכֶם מַשְׁכִּימֵי קוּם מְאַחֲרֵי־שֶׁבֶת אֹכְלֵי לֶחֶם הָעֲצָבִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שֵׁנָא׃

1 *Niſi Iehoua.* Cur Pſalmum hunc Iudæi à Solomone compoſitum eſſe negent, nulla eſt ratio: ל tantundem valere putāt atque in gratiam Solomonis,quum tamen repugnet communis vſus.nam vbique talis inſcriptio authorem deſignat. Quare importunè nouum commentum fabricant,quū optimè conueniat,Solomonem,qui in rebus politicis inſtructus fuit,prudentiæ Spiritu de rebus ſibi notis & compertis diſſerere. Mundum autem duplici de cauſa,& hominum vitam diuinitus gubernari aſſerit.Primò quicquid proſperè ſucceſſerit hominibus, ſtatim ſe prodit eorum ingratitudo, quòd ſibi totum hoc aſcribunt : ita fraudatur Deus iuſto honore.Hoc tam peruerſum vitium vt corrigat Solomo,pronuntiat nihil nobis fœliciter cedere, niſi quatenus actiones noſtras Deus bene fortunat. Deinde propoſitum ei fuit ſtultam hominum confidentiam retundere,qui poſthabito Deo,prudentia tantùm ſua aut viribus freti,quiduis aggredi audent.Ergo quod ſibi temere arrogant illis detrahēs,ad modeſtiā & Dei inuocationem hortatur.Porrò non repudiat hominū vel laborem,vel ſtudia,vel conſilia:quia virtus eſt laude digna,quæ officij noſtri ſunt ſedulo curare. Neque enim Dominus vult nos

ſimiles

ſimiles eſſe truncis,vel ignauos iacere,ſed in vſum applicari quicquid nobis contulit. Verum quidem eſt,maximam laborum partem fluere ex Dei maledictione: ſi tamen maneret primi ſtatus integritas,adhuc vellet Deus nos exerceri.ſicuti videmus Adam locatum fuiſſe in horto vt eum excoleret.Quare Solomo vigilantiá quæ Deo probatur,minimè damnat:neque etiam laborem,quem dum ex Dei mandato libenter ſuſcipiũt homines,gratum ei ſacrificiũ offerunt.Sed ne ſuperbia excæcati,ad ſe rapiant quod proprium Dei eſt, ſatagẽdo nihil proficere admonet,niſi quatenus eorum laborem Dominus benedicit.Per *domum* nõ modò ligneam vel lapideam ſtructuram intelligit,ſed complectitur totũ ordinem œconomicum.ſicuti paulò pòſt per nomen *vrbis* non tãtum ædificia vel cincturã murorum deſignat, ſed communem totius Reipublicæ ſtatum.Eſt etiam in voce *ædificantis* & *cuſtodis* ſynecdoche: quia generaliter pronuntiat,quicquid operæ,conſilij & induſtriȩ homines afferant ad tuendã familiam,vel conſeruandam vrbem,irritum fore,niſi Dominus e cælo proſperos euentus ordinet.Iam memoria repetere conuenit quod nuper attigi,nempe,quoniam tam cȩca ſuperbia occupat ferè hominũ mentes,vt Deo cõtempto,ſuas facultates ſine modo efferant, nihil vtilius eſſe quàm in ordinem cogi:vt ſentiant,quicquid tẽtauerint,euanidũ fore,niſi profectus à mera Dei gratia accedat.Philoſophi quum diſputant de ſtatu politico , ingenioſè quidem omnia colligunt quæ ad rem facere videntur:cauſas & media erigendæ Reipublicæ acutè oſtendũt: rurſum vitia quibus corrumpi ſolet rectus ſtatus.denique ſumma dexteritate perſequuntur quicquid in hac parte cognitu neceſſariũ eſt:niſi quòd præcipuum caput omittũt,nempe homines,quantumuis prudentia & virtute excellant, quicquid moliantur , nihil poſſe efficere niſi quatenus manum Deus porrigit,imò tãquam organis vtitur.Quis vnquam ex philoſophis agnouit hominem politicum nihil aliud quàm organon eſſe quod manu Dei dirigitur? Imò præcipuam fœlicis ſtatus cauſam locarunt in hominis virtute.Quum ita mortales ſacrilega audacia inſurgant ad condendas vrbes,& conſtituẽdum totius mundi ſtatum, meritò Spiritus ſanctus talem veſaniam coarguit.Sic ergo nos exerceamus,quiſque pro facultatis ſuæ modo & officij ratione,vt interim laus omnis proſperi ſucceſſus penes vnum Deũ maneat. Nam & partitio quam fingunt multi,iniqua eſt,vt dimidiam laudis partem Deo relinquens,qui ſtrenuè ſe geſſit,alteram ſibi vſurpet:ſed vnam Dei benedictionem vigere in ſolidũ & regnare oportet. Quod ſi à mero Dei beneplacito conditio noſtra terrena pendet,quibus alis in cælũ vſque euolabimus? Si inſtituitur domus,vel eligitur certũ vitæ genus, imò ſi ferũtur Leges,& exercentur iudicia, hoc totum nihil aliud eſt quàm in terra reptare:& tamen noſtros omnes conatus hîc eſſe euanidos Spiritus ſanctus pronuntiat. Quo minus tolerabilis eſt eorum dementia qui propriis viribus in cȩlum vſque penetrare contendunt. Porrò ex hac doctrina colligere licet, mirũ non eſſe ſi hodie res in mundo turbatæ ſint ac confuſæ,ſi iudicia in vrbibus diſſipata ſint, ſi coniuges vltro citróque ſe accuſent,parentes de liberis querantur,omnes ſortem ſuam deplorent. Quotus enim quiſque in ſua vocatione ſe ad Deum conuertit,ac non potius inflatus arrogantia,ſeſe perperam extollit?Iuſtè ergoDeus vbi honore ſuo fraudatur,triſtem hanc mercedem rependit ingratis hominibus.Quòd ſi modeſtè ſe omnesDei prouidentiȩ ſubiicerẽt,haud dubiè refulgeret in ſingulis vitæ partibus tam publicè quàm priuatim hȩc benedictio quam Solomo commendat.Verbum עמל quod laborare vertimus, non modò operam impendere ſignificat,ſed etiam vſque ad fatigationẽ & moleſtiam ſatagere. Dixi per *cuſtodes* intelligi non ſolum qui locantur in excubiis,ſed omnes Magiſtratus & Iudices. Siquid eſt in ipſis vigilantiæ,cæleſte donum eſt. Sed opus eſt rurſus altera Dei vigilantia: quia niſi excubias ipſe agat è cælo,nulla hominum perſpicacia cauendis periculis ſufficiet.

2 *Fruſtra vobis.* Iam plenius exprimit Solomo,homines ſe fruſtra conficere laboribus,& macerare inedia , vt opes ſibi acquirant: quia hoc quoque vnius Dei beneficium eſt. Et quo efficacius permoueat,vnumquenque hîc compellat,Vobis(inquit)fruſtra eſt.Duo autem media enumerat quæ putantur ad opes colligendas plurimum valere. Nam qui labori non parcunt,ſed noctes diéſque conſumunt rebus agendis,& tenuiter victitant ex ſuo labore,non mirum eſt ſi diuitias breui tempore accumulent. Atqui Solomo neque frugali vita,neque ſedulitate quicquam profici affirmat:non quòd vetet parſimoniam in victu colere,& mane ſurgere ad laborem obeundum:ſed vt nos ſolicitet ad preces & inuocationem Dei,deinde gratitudinem cõmendet,in nihilum redigit quæ Dei gratiam obſcurãt.Tunc ergo ritè auſpicabimur ſi ſpes noſtra à ſolo Deo pendeat,euentus etiam votis noſtris reſpondebit. Quòd ſiquis Deo poſthabito,alacriter feſtinet,præcipiti ſuo curſu peſſum ibit.Ergo Propheȩ conſilium nõ eſt, homines ad ignauiã traducere,vt tota vita nihil cogitent,ſed torpeant ac indulgeant ſuȩ inertiæ:ſed dum exequuntur quod ſibi diuinitus iniunctum eſt, ſemper tamen incipiant à precibus & Dei inuocatione,ſuóſque labores ei benedicendos offerant.*Panis dolorum* duobus modis poteſt exponi:vel qui duro & anxio labore partus eſt: vel qui comeditur cum moleſtia: ſicuti videmus parcos homines & tenaces vix panem guſtare quin manum ex ore retrahãt.Sed ad rem parum intereſt vtrumuis ſenſum eligas:quia ſimpliciter docemur,parcos homines etiam malignè geniũ fraudando nihil proficere. *Sic dabit dilecto ſuo.* Significat,Dei benedictionem de qua diſſeruit,in eius filiis ac ſeruis re ipſa conſpici.Neq;enim ſatis fuerit doctrinã illã

tenere, inutile eſſe quicquid conātur homines, niſi accedat promiſſio, vt certa ſpe alacriter officio fungantur. Poteſt autem legi, dabit dilecto ſomnum, vel, dabit per ſomnum, quæ ſcilicet fruſtra increduli proprio marte acquirere cōtendunt. Particula כן ad certitudinem poſita eſt. nam quo melius perſuadeat Solomo quod videtur incredibile & fabuloſum nempe Deum ſine magna cura fidelibus victum ſuggerere, rem quaſi digito demonſtrat. Perinde quidem loquitur ac ſi Deus ſua indulgentia ſeruorum ſuorum deſidiam aleret. Sed quia ſcimus hac lege creatos eſſe homines, vt ſe exerceant, & proximo Pſalmo videbimus fœlices cenſeri Dei cultores dum laborem manuum ſuarum comedunt: certum eſt *ſomni* nomine inertiam nō intelligi, ſed placidum laborem, cui ſe ex fidei obſequio addicunt fideles. Vnde enim tantus incredulis feruor, vt digitum ſine tumultu non moueant, hoc eſt quin ſe torqueant ſuperuacuis curis: niſi quia Dei prouidentiæ nihil tribuunt? Fideles verò, etſi laborioſam agant vitam, compoſitè tamen & tranquillis animis Dei vocationi parent. ita eorum manus otioſæ non ſunt, ſed animi ſe continent in fidei ſilentio, ac ſi dormirent. Siquis rurſus obiiciat, fideles ſæpe æſtuare diris curis, & dum premuntur rerum omnium inopia, ac deſtituuntur mediis omnibus, eſſe in craſtinum anxios: Reſpondeo, ſi perfecta eſſet in Dei cultoribus fides & pietas, perſpicuam fore Dei benedictionem cuius meminit Propheta. itaque quoties immodicè torquentur, id contingere eorum vitio, quia in Dei prouidentiam non ſolidè recumbunt. Addo etiam, magis ſeueram pœnam de ipſis exigi quàm de incredulis, quia ipſis vtile eſt inquietudine huc illuc ad tempus raptari, vt ad quietum hunc ſomnum perueniant. Interea tamen præualet Dei gratia, & in mediis tenebris ſemper emicat, quòd Dominus filios ſuos quaſi per ſomnum alit.

3 *Ecce hæreditas Iehouæ, filij: merces, fructus ventris.*	3 הִנֵּה נַחֲלַת יְהוָה בָּנִים שָׂכָר פְּרִי הַבָּטֶן׃
4 *Sicut ſagittæ in manu robuſti, ita filij adoleſcentiæ.*	4 כְּחִצִּים בְּיַד־גִּבּוֹר כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים׃
5 *Beatus vir qui impleuerit pharetram ſuam illis. non pudefient dum loquentur inimicis ſuis in porta.*	5 אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת־אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם לֹא יֵבֹשׁוּ כִּי־יְדַבְּרוּ אֶת־אוֹיְבִים בַּשָּׁעַר׃

3 *Ecce hæreditas Iehouæ, filij.* Hîc ſpeciem vnam profert Solomo, in qua præcipuè agnoſci vult quod hactenus in genere teſtatus eſt, vitam hominum à Deo gubernari. Nihil videtur magis naturale quàm vt homines ex hominibus naſcantur. Ita ſomniat maior pars, poſtquam ab initio id ſtatuit Deus, iam eo ceſſante, arcano naturæ inſtinctu ſobolem gigni: imò qui aliquo pietatis ſenſu præditi ſunt, quanuis Deum non negent humani generis patrem eſſe & authorem, non tamen agnoſcunt ad hunc peculiarem delectum eius curam deſcendere, ſed creari homines vniuerſali quodam motu. Peruerſum hunc errorem corrigere volens Solomo, filios nominat Dei hæreditatem: & fructum vteri, eius munus. Nam Hebraicum nomen שכר quod mercedem reddunt, ſignificat quicquid beneficiorum in homines Deus confert, vt clarè patet ex multis Scripturæ locis. Itaq; ſenſus eſt, non fortuito caſu obtingere liberos, ſed vt Deo viſum eſt ſingulis partem ſuam diſtribuere. Porrò quum bis idem repetat, hæreditas & merces idem valent: quia vtrunque vel fortunæ vel hominum vigori opponitur, vt quiſque maximè vegetus eſt, idoneus videtur ad procreandam ſobolem. Contrà pronuntiat Solomo, patres fieri quos Deus hoc honore dignatur. Porrò quia non ſemper numeroſa ſoboles gaudium affert parentibus, additur ſecunda Dei gratia, dum liberos format, ornátq; præclara indole & omni genere virtutum. Meritò diſputat Ariſtoteles in Politicis an cēſeri πολυτεκνία in bonis debeat: idque negat, niſi accedat εὐγένεια, hoc eſt generoſitas, vel naturæ probitas in ipſis liberis. Et certè multis orbitas vel ſterilitas longè eſſet fœlicior, quàm luctuoſa fœcunditas. Itaq; non abs re Solomo, vt clarius illuſtret Dei beneficium, εὐγένειαν ac generoſam indolem celebrat in liberis. Videri quidem poſſet ſimilitudo, qua vtitur, paulo aſperior, Quemadmodum armatur ſagittarius arcu bene inſtructo, ſic homines liberis ſuis muniri tanquam *arcu & pharetra.* Siquis tamen propius expendat, fatebitur eleganter hoc fuiſſe dictum. admonet enim, quodammodo eſſe exarmatos qui ſobole carent. quid enim aliud eſt orbitas & ſolitudo? Non vulgare autem eſt Dei donum, hominem renouari in ſua progenie: quia nouum robur tunc Deus ſuppeditat, vt quaſi ſecundò viuere incipiat qui alioqui ſtatim deficeret. Hæc doctrina apprimè cognitu vtilis eſt. nam & brutorum animalium fœcunditas vni Deo diſertè aſcribitur. Si Deus beneficium ſuum reputari vult quòd vaccæ & oues & equæ concipiunt: quàm inexcuſabilis erit hominum prauitas, vbi Deus honorifico patrum titulo eos ornat, gratiam hanc pro nihilo ducere? Adde quòd niſi homines liberos Diuinitus ſibi dari reputent, contemptim & faſtidioſè eos alunt, ſicut hæc cognitio optimus eſt alacritatis ſtimulus ad educandam ſobolem. Iam qui ſic Dei beneficium reputat, liberè & ſedato animo expectabit dum gratiam

ſuam

ſuam contin[e]t Deus:neque etiamſi exiguum patrimonium filiis relinquat,vltra modum anxius erit.

5 *Non pudefient dum loquentur.* Deſcribit hîc liberos qui iuſtitia & integritate prædito,non dubitent vitæ ſuæ rationem reddere,vt os maleuolis obſtruant & calumniatoribus.Scimus in portis olim actos fuiſſe legitimos conuentus. Perinde ergo hîc de porta loquitur Solomo,ac ſi nunc quis Tribunal diceret,vel Curiam,vel Senatum.Ac notemus, præcipuè innocentiam laudari in ſobole, vt hanc gratiam ſuo pretio æſtiment patres. Nuper liberos virtute & præclara natura ornatos ſagittis ſimiles fecerat:ne quis hoc ad violentiam traheret,acſi latronum inſtar permitteret per fas & nefas graſſari præſidium quod patribus ſuis afferre debent,diſertè in virtute morúmque integritate ſtatuit.Docet ergo optandos eſſe tales liberos qui nõ violenter opprimant miſeros homines,prævaleant aſtu & fraudibus, multas opes iniuſtè ſibi accumulent,tyrannicam potentiam ſibi acquirant, ſed qui æquitatem colant,non recuſent ſubeſſe legibus, parati ſint ad vitæ ſuæ defenſionem. Quanuis autem ſub caſta diſciplina ſedulò formare debeant patres ſuos liberos, meminerint tamen id ſe nonniſi mera & ſingulari Dei gratia poſſe conſequi. Subindicat etiam Solomo, quantumuis probitati addicti ſimus, nunquam tamen defore nobis obtrectatores. quia ſi ab omni maledicto immunis eſſet integritas,nulla eſſet cum inimicis diſceptatio.

ARGVMENTVM PSALMI CXXVIII.

Pſalmus hic proximo affinis eſt,& quædam veluti appendix.Nam Dei benedictionem, quam Solomo teſtatus eſt diffundi per totum humanum genus,in veris & ſynceris eius cultoribus maximè illuſtrem eſſe prædicat.

Pſal. CXXVIII.

1 *CAnticum graduum. Beatus vir times Iehouam,ambulans in viis eius.*

2 *Laborem manuum tuarum dum comedes beatus eris,& bene erit tibi.*

3 *Vxor tua ſicut vitis fructifera in lateribus domus tuæ, filij tui ſicut plantæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ.*

1 שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא יְהוָה הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו׃

2 יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ׃

3 אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ׃

1 *Beatus vir.* Quia proximo Pſalmo dictum eſt proſperum in omnibus negotiis totóque vitæ decurſu euentum à ſola Dei gratia ſperandũ eſſe:nunc admonet Propheta vt qui cupiunt benedictionis Dei eſſe participes,ſyncerè totos ei ſe addicant, quia cultores ſuos nunquã fruſtrabitur.Ac primus quidem verſus ſummam continet.nam reliqui tantum explicationis vice additi ſunt. Eſt autem hoc paradoxon,cui vix centeſimus quiſque ſubſcribet, beatos eſſe qui timent Deum,præſertim in hac vita.Multi enim Epicurei paſſim volitãt Dionyſio ſimiles,qui in ſecunda nauigatione iactabat deos fauere ſacrilegis. Infirmos etiam turbat & concutit malorum fœlicitas. Deinde ſub ærumnis ſuis fatiſcunt. atque vt non bene ſit Dei contemptoribus,& tolerabilis ſit bonorum conditio, maior tamen pars in reputanda Dei prouidentia vel cæcutit vel conniuet. Certè dicterium hoc pridem communi ferè omniũ conſenſu receptum fuit,Optimum eſſe non naſci,proximum quàm citiſſimè aboleri.Denique vel totũ humanum genus promiſcuè miſerũ eſſe exiſtimat ſenſus carnis:vel profanis & ſceleratis hominibus magis propitiam eſſe fortunam quàm bonis.Ab hac autem ſententia, vt fuſè diſſerui Pſalmo 37. penitus abhorret,beatos eſſe qui timent Dominum,quo magis in eius meditatione nos inſiſtere conuenit.Cæterùm quia obſcura eſt hæc fœlicitas,vt eam capere poſſimus,primò tenenda eſt eius definitio quæ mox ſequetur.Deinde ſciendum eſt,à Dei protectione maximè pendere. Nam vt in aceruum congeras quæcunque ad beatam vitam facere videntur, nihil certè magis erit optabile quàm deliteſcere ſub Dei præſidio. Quòd ſi bonum hoc,vt meretur, noſtro iudicio reliquis omnibus præcellit,quiſquis perſuaſus erit Deo mundum & res humanas curæ eſſe,ſimul haud dubiè ſtatuet ſummum fœlicitatis caput eſſe quòd hîc ponitur.Sed antequam vltrà progrediar,notandum eſt, in ſecunda parte verſus non abs re notam apponi quæ Dei cultores à contemptoribus diſcernit. Videmus vt improbiſſimi quique non minore faſtu quàm impudentia & ludibrio timorem Dei iactent.Itaque Propheta probationem in vita exigit,quia res ſunt indiuiduæ timor Dei & Legis obſeruatio:atque ex radice neceſſe eſt prodire fructus.Colligimus præterea ex hoc loco,nõ aliter probari Deo vitam noſtram niſi dum ad Legem eius formatur.Certè nulla eſt ſine timore Dei religio. Ex illo autem Propheta deducit quod dixi,vt viuamus ad eius præſcriptum & mandatum.

2 *Laborem manuum tuarum.* Quidam malè(meo iudicio)ſententiam hanc diſcerpunt,ſeorſum legentes, Quia laborem manuum tuarum manducabis:deinde, Beatus eris,& bene tibi erit:vt hoc poſterius membrum ſit initium nouę ſententię.Equidem verum eſſe fateor quod

afferunt, hanc Dei gratiam, quòd fideles labore ſuo fruentur, opponi maledictioni quam ſcimus toti generi humano fuiſſe inflictam. Sed optimè ſenſus fluet, ſi vno cõtextu legamus, beatos eſſe filios Dei laborem ſuum comedendo. alioqui frigida eſſet adeoque inſulſa repetitio. Iam verò Propheta priorem doctrinam cõfirmans, breuiter admonet ſecus æſtimandam fœlicitatem eſſe quàm facere ſoleat mundus, qui beatam vitam in otio, deliciis, honoribus & opum abundantia locat. Hîc autem ſeruos Dei ad mediocritatẽ reuocat Propheta quæ ferè ab omnibus reſpuitur. Quotuſquiſq; enim, ſi detur optio, ex ſuo labore viuere appetet? imò quis pro ſingulari bono ducet? Simul ac in medium prodit fœlicitatis nomen, vt inexplebilis gurges eſt hominis cupiditas, ſtatim quiſque ad intemperiem erumpit. Ergo Propheta hoc vno contentos eſſe iubet, quòd ſub Deo nutritio commodè labore manuum ſuarum alentur, ſicut dictum fuit Pſalmo 34.b.11. Leones eſuriunt & ſunt famelici: qui verò Deum inquirunt, eos nihil boni deficiet. Meminerimus autem, Prophetam non de vltima fœlicitate loqui, quę nec cibo vel potu conſtat, nec anguſtis caducę vitę finibus incluſa eſt: ſed promittere etiam in hac peregrinatione vel terreno hoſpitio fidelibus fœlicem vitam quatenus patitur mundi conditio: quemadmodum dicit Paulus, pietati vtrunque promitti, vt ſcilicet Deus toto vitę curriculo
1. Tim.4. c.8. noſtri curam gerat, donec ad æternam gloriam tandem nos perducat. Valet etiam ad emphaſim perſonæ mutatio: quia in tertia perſona loquutus, ſermonem ad ſingulos dirigit, hoc ſenſu. Non tantùm immortalis fœlicitas in cęlo te manet, ſed quantiſper in mundo peregrinaris, Deus officium patrisfamiliâs præſtare non deſinet in te educando, vt tibi quotidianus victus ſuppetat ex eius manu, modò tenui ſorte contentus ſis.

3 *Vxor tua ſicut vitis.* Iterum hîc deſcribitur benedictio Dei ſub ſpecie illa cuius proximè meminit Solomo, nempe quòd Deus fœcundos reddet ſuos cultores, vt numeroſam ſobolem generent. Maior quidem pars ſobolem expetit, éſtque id ferè à natura ingenitum: ſed plerique datam faſtidiunt: deinde pauperibus ſæpe gratior eſt orbitas, quàm ſi turbam inopem relinquerent. Verùm vtcunque præpoſteris deſideriis variè & inconſtanter feratur mundus, hanc ſuam benedictionem Deus præfert omnibus diuitiis, ideoque & nobis in pretio habenda eſt. Siquis ergo vxorem habet vitæ ſociam, commodis moribus, non minoris æſtimet hãc
Pro. 19.b. 14. benedictionem quàm Solomo, qui affirmat non niſi à Deo vxorem bonam dari. Siquis etiam pater ſit magnæ ſobolis, grato animo excipiat tam præclarum beneficium. Siquis obiiciat, Prophetam, ſic loquendo, fideles carnis illecebris in terra morari, ne ſolutis & liberis animis in cælum aſpirent: reſpõdeo non eſſe mirum ſi Iudæis guſtum gratiæ Dei paterníque fauoris ſub Lege propoſuerit, quia tunc ſcimus pueris fuiſſe ſimiles. Quanquam ſic eum temperauit, vt ad cæleſtis vitæ meditationem conſcenderent. Hodie quoque nobis, licet parcius fauorem ſuum
1. Tim.4. c.8. temporalibus beneficiis Deus teſtatum facit: quemadmodum nuper citauimus ex Paulo pietatem habere tam præſentis quàm futuræ vitæ promiſſiones. Sed hoc modo non iniicitur nobis remora vel impedimentum ne in cælum aſſurgant mentes noſtrę, ſed potius ſcalæ eriguntur quibus gradatim illuc conſcendant. Meritò itaque Propheta fideles admonet, fructum iam aliquem ſuæ integritatis percipere dum illis victum Deus ſuppeditat, eos fortunat in coniugio & prole, & ad curandam eorum vitam deſcendit. Sed eo conſilio præſentem Dei gratiam commendat, quo alacrius ad æternam ſuam hæreditatem feſtinent. Quòd ſi non ſemper hæc fœlicitas piis contingat, ſed interdum vxor vel moleſta ſit, vel ſuperba, vel vitioſis moribus, ſi liberi etiam diſſoluti ſint ac vagi, imò patris domum dedecore afficiant: ſe ideo Dei benedictione fraudari agnoſcant, quòd eam ſua culpa repulerint. Et ſanè ſi quiſque ſua vitia reputet, fatebitur terrenis Dei beneficiis iuſtè ſe priuari.

4 *Ecce certè ſic benedicetur vir timens Iehouam.*

5 *Benedicet tibi Iehoua è Sion, & videbis bonum Ieruſalem omnibus diebus vitæ tuæ:*

6 *Et videbis filios filiorum tuorum, pacem ſuper Iſrael.*

5 הִנֵּה כִי־כֵן יְבֹרַךְ גָּבֶר יְרֵא יְהוָֹה׃

6 יְבָרֶכְךָ יְהוָֹה מִצִּיּוֹן וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלָםִ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃

7 וּרְאֵה בָנִים לְבָנֶיךָ שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל׃

4 *Ecce certè ſic.* Confirmat Propheta ſuperiorem doctrinam, in externo quoque fluxæ huius vitæ ſtatu fulgere Dei gratiam, quæ demonſtret nos operam non perdere eum colendo. Quia tamen non tam clarè apparet pietatis merces, primò demonſtratiua particula vtitur, *ecce:* deinde addit *certè*. ſic enim interpretor particulam כי. Semper tamen memoria tenẽdum eſt quod prius attigi, ſic promitti nobis in terra Dei benedictionem, ne ſenſus noſtros occupet ac detineat: quia ſpem futuræ vitæ minimè ſuffocari decet. Quo fit vt non ſemper potiamur æqualiter Dei beneficiis.

5 *Benedicet tibi.* Quidam precationem eſſe volunt, atque ita futurum tempus reſoluunt in optatiuum. ſed potius videtur contextus eſſe eiuſdem doctrinæ: quia clarius nunc exprimit Propheta, bonorum quæ retulit, Deum eſſe authorem. Etſi enim ſæpe nobis ante oculos verſantur

ſantur eius dona, tamen eorum conſpectum falſæ imaginationes obſcurant. Quare ſuperuacua hęc repetitio non fuit, à Deo benedici fideles quoties aliquid proſperi euenit. Dicit autem *è Sion*, vt pios reuocet ad memoriam fœderis quod Deus cum ipſis pepigerat. nam familiariter promiſerat ſe Legis obſeruatoribus propitium fore. atque hæc rudimenta pietatis à prima infantia imbiberant. Quare Propheta nihil ſe nouum vel prius inauditum afferre docet: quia pridem ex Lege didicerant, temporalibus quoque beneficiis palàm fieri, non fruſtra coli Deum, atque id re ipſa ſenſuros aſſerit. Sed quod addit *de bono Ieruſalem*, piis legem pręſcribit, ne priuatim ſibi tantum conſulant, vel propriis commodis ſint addicti: quin potius vt præcipuum eorum votum ſit videre florentem Dei Eccleſiam. Valde enim abſurdum eſſet, neglecto corpore ſingula membra optare quod ſibi vtile ſit. Porrò quum nimis illuc cupidè feramur, non temere Propheta ſtudium publicæ ſalutis commendat, ac benedictiones domeſticas ſic permiſcet communibus Eccleſiæ bonis, vt ſciamus res eſſe coniunctas, & quas diſtrahere fas non ſit.

ARGVMENTVM PSALMI CXXIX.

Docet primò hic Pſalmus Deum hoc conſilio Eccleſiã ſuam variis moleſtiis & vexationibus ſubiicere, vt ſe melius liberatorem eius ac vindicem probet. Ergo fidelibus in memoriam reuocat quàm miſerè ſeculis omnibus afflictus fuerit Dei populus, & quàm mirabiliter ſeruatus: vt ex illis documentis ſpem in futurum tempus colligat. Ideóque in ſecunda parte ſub forma imprecationis docet, impiis omnibus qui Dei populum ſine cauſa infeſtant, breui vltionem inſtare. *Pſal. CXXIX.*

1 *CAnticum graduum. Sæpe afflixerunt me à iuuentute mea, dicat nunc Iſrael:*	1 שִׁיר הַמַּעֲלוֹת רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרָי יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל׃
2 *Sæpe afflixerunt me à iuuentute mea, nec tamen potuerunt contra me.*	2 רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרָי גַּם לֹא־יָכְלוּ לִי׃
3 *Super dorſum meum arauerunt aratores, protraxerunt ſulcos ſuos.*	3 עַל־גַּבִּי חָרְשׁוּ חֹרְשִׁים הֶאֱרִיכוּ לְמַעֲנוֹתָם׃
4 *Iehoua iuſtus confregit funes impiorum.*	4 יְהוָה צַדִּיק קִצֵּץ עֲבוֹת רְשָׁעִים׃

1 *Sæpe afflixerunt.* Probabile eſt Pſalmum hunc fuiſſe compoſitum quum Eccleſia Dei in extremas anguſtias coniecta, vel magno aliquo diſcrimine perculſa, vel tyrannide oppreſſa, parum ab interitu diſtabat. idque conicio ex aduerbio temporis *nunc*. quod mihi videtur emphaticum: ac ſi diceret Propheta, Dum ſub tentationum mole ægrè fideles reſpirant, opportunum eſſe tempus quo ſecum reputent qualiter ab initio Deus & per continuam ætatum ſeriem populum ſuum exercuerit. Simul ac Deus hoſtium noſtrorum libidini habenas laxauit, mœrore conſtricti, tantùm in præſenti malorum ſenſu occupamur. hinc naſcitur deſperatio: quia in mentem non venit, idem quoque patientiæ examen ſumptum eſſe de Patribus, nec quicquam nobis accidere quod nõ experti ſint. Hoc ergo fidelibus optimum ſolatij genus, ſi oculos referãt ad vetuſta Eccleſiæ certamina, agnoſcãt ſemper laboraſſe ſub cruce, iniuſta hoſtium violentia duriter fuiſſe vexatã. Iam mihi non occurrit melior coniectura, quàm Pſalmũ fuiſſe compoſitum poſtquam ab exilio reuerſus fuerat populus, & à ſuis vicinis graues multas acerbáſque iniurias perpeſſus, tandem ſub tyrannide Antiochi propemodum defecit. In illa igitur turbida caligine, Propheta fideles ad fortitudinem animat: nec paucos ſolùm, ſed ſine exceptione totum corpus: iubétque, ad ſuſtinendos tam duros inſultus, hunc bonæ ſpei clypeum opponere, Eccleſiam Dei patiendo ſemper ſtetiſſe victricem. Ac ſingulis propè verbis ſubeſt pondus. *Dicat nunc Iſrael*, hoc eſt, ſecum vetera experimenta reputet, ex quibus colligere licebit Dei populum nunquam à crucis tolerantia fuiſſe immunẽ, fœlici tamen euentu variis afflictionibus fuiſſe ſemper probatum. De hoſtibus autẽ indefinitè loquendo, grauitatem exaggerat magis quàm ſi Aſſyrios vel Ægyptios nominaſſet. Certũ enim genus nõ deſignans, mundum ſubindicat innumeris hoſtiũ copiis refertum eſſe, quos facilè armat Satan ad bonorum perniciem, vt omni ex parte noua ſubinde bella emergant. Et certè ſatis teſtantur hiſtoriæ, non fuiſſe negotium populo Dei cum paucis hoſtibus, ſed à toto ferè mundo oppugnatum: deinde non ab externis tantùm hoſtibus, ſed à domeſticis exhibitas fuiſſe moleſtias. *Iuuentutis* nomine intelligit prima exordia, non tantùm quum Deus populum eduxit ex Ægypto, ſed quum Abraham & Patriarchas laborioſa militia per totam ferè vitam cõfecit. Quum verò immaniter exagitati eſſent in terra Chanaan, poſteris Ægyptus deterior fuit habitatio, vbi non modò ſeruiliter, ſed etiam probroſè fuerunt oppreſſi. In egreſſu ſcimus quanta difficultas, ab eo tempore ſi quid relaxationis datum eſt, non tamen diuturna quies fuit vſque ad regnum Dauidis. Quanquã autem tunc viſa fuit beata eius conditio, nõ multò poſt exortę ſunt turbæ, atque etiam clades, quæ Dei populo exitium minitarentur. Exilio Babylonico parũ abfuit quin ſine vlla ſpe tãquam ſepulchro abditi putreſcerent. Poſt reditum vix breues induciæ

ad reſpirandum datæ ſunt. Certè ad internecionem ſæpius fuerunt cæſi. Itaque non abs re dicuntur fuiſſe afflicti, ne quis conciperet mediocri aliquo incommodo fuiſſe affectos. ac ſi Propheta ante oculos nobis ſtatueret Dei populum quaſi ſemimortuum, quem hoſtes ſub pedibus ſuis proſtratum calcare non dubitent. Quòd ſi ad nos venitur, horrendas perſequutiones adiungere conueniet, quibus millies conſumpta fuiſſet Eccleſia, niſi Deus quaſi rediuiuam arcanis modis ſeruaſſet. Porrò niſi in malis noſtris obſtupeſcimus, huius infauſtæ ætatis neceſſitas ad eiuſdem doctrinæ meditationem nos cogit. Adhęc quum bis dixit, *Afflixerunt me, Afflixerunt me*, repetitio minimè ſuperuacua eſt, vt ſciamus Dei populum non ſemel aut iterum bellaſſe, ſed continuis exercitiis fuiſſe ad patientiam probatum. Dixerat cœpiſſe *à iuuentute*, ſignificans à prima origine ſic fuiſſe imbutum, vt aſſueſceret ad ferendam crucem: nunc addit quàm non abs re fuerit tam aſpera educatio, quia per continuos progreſſus non deſtitit Deus malis eos ſubigere. Quòd ſi tam auſtera fuerunt pueritiæ rudimenta, niſi hodie, poſtquam in virilem ætatem Chriſti aduentu adoleuit Eccleſia, robur ad ferendum nobis ſuppetat, nimis pudenda erit noſtra mollities. Conſolatio autem in poſtremo verbo poſita eſt, quòd hoſtes, omnia experti, nunquam tamen votis ſuis potiti ſint: quia ſpem & conatus eorum fruſtratus eſt Deus.

3 *Super dorſum meum.* Exornat apta ſimilitudine quod dixit de grauibus Eccleſiæ preſſuris. Nam Dei populum agro comparat per quem aratrum trahitur. Dicit protractos fuiſſe ſulcos, vt à ſciſſura & foſſione nullus angulus fuerit immunis. His verbis ad viuum exprimit dorſo Eccleſiæ ſemper infixam fuiſſe crucem, quæ longè & latè ipſam proſcinderet. mox tamen additur eadem conſolatio, ſed ſub figura, quòd Deus iuſtus *abſciderit funes.* Ad aratrum enim alludit, quod ſcimus funibus alligari ad colla boum. Et aptiſſimè docet paratos quidem fuiſſe impios ad pergendum, quia nunquam feſſa vel ſatiata fuiſſet eorum crudelitas: fuiſſe etiam armis inſtructos: ſed modum fuiſſe inexpectatum quo Dominus eorum rabiem compeſcuit, perinde ac ſi quis funes & lora conſcindens, boues diſiungeret ab aratro. Hinc videmus qualis ſit Eccleſiæ ratio. quia Deus iugum ſuum vult à nobis placidè ſuſcipi, Spiritus ſanctus non abs re comparat nos terræ arabili, quæ nihil opponere poteſt quin tota ſcindatur aratri tractu. Siquis argutius philoſophari velit, dicere liceret arationem fieri vt ager ſeminatus tandem fructum referat. Sed Propheta (meo iudicio) ſimplicius concionatur de afflictionibus Eccleſiæ. Epitheton iuſti, quo Deum Propheta inſignit, ad circunſtantiam cauſæ aptandum eſt: ac ſi diceret, Quanuis ad tempus diſſimulet Deus, nunquam tamen obliuiſci ſuæ iuſtitiæ, quin det relaxationem miſeris. ſicuti Paulus hanc rationem adducit in ſecunda ſua epiſtola ad Theſſalonicenſes, capite 1. c. 7. Atque hoc notatu apprimè dignum eſt, ſalutem Eccleſiæ neceſſario coniunctam eſſe cum Dei iuſtitia. Prudenter etiam Propheta admonet, ideo non pręualuiſſe hoſtes, quia Deus eorum conatus abrupit, nec paſſus eſt vltrà progredi quàm apud ſe decreuerat.

5 *Pudefient, & vertentur retrorſum omnes qui oderunt Sion.*	5 יֵבֹשׁוּ וְיִסֹּגוּ אָחוֹר כֹּל שֹׂנְאֵי צִיּוֹן׃
6 *Erunt ſicut herba tectorum, quæ antequam exeat areſcit:*	6 יִהְיוּ כַּחֲצִיר גַּגּוֹת שֶׁקַּדְמַת שָׁלַף יָבֵשׁ׃
7 *De qua non impleuit manum ſuam meſſor, neque ſinum ſuum manipulos colligens.*	7 שֶׁלֹּא מִלֵּא־כַפּוֹ קוֹצֵר וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר׃
8 *Neque dixerunt tranſeuntes, Benedictio Iehouæ ſuper vos, benedicimus vobis in nomine Iehouæ.*	8 וְלֹא אָמְרוּ הָעֹבְרִים בִּרְכַּת־יְהוָה אֲלֵיכֶם בֵּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם יְהוָה׃

5 *Pudefient.* Siue hæc precatio ſit, ſiue promiſſio, in futurum tempus reſpicit Propheta. Et certè quum verba omnia ſint futuri temporis, aptiſſimè conuenit ſenſus ſi ex præteritis colligat quid in finem vſque ſperandum ſit. Vtrouis modo accipias, docet Propheta non eſſe cur animum deſpondeant fideles, vbi vident in ſublime hoſtes ſuos attolli. Neque enim propter altiorem ſitum pluris eſt herba quæ in tectis naſcitur, quàm ſeges quæ in humili fundo calcatur pedibus. Nam herbæ tectorum licet altè emineant ſuper hominum capita, primùm ſunt inutiles, deinde paulò pòſt areſcunt. Alij verbum שלף vertunt euellatur: ac ſi dictum eſſet, abſque manu vel artificio hominis ſiccari. Sed quum propriè educi vel exire ſignificet, intelligit (meo iudicio) Propheta, adeò non eſſe diuturnum vigorem, vt marceſcant ac pereant in primo germine: quia nulla ſubeſt radix, nulla etiam terra quæ ſuccũ vel humorem ſuppeditet in alimentũ. Quoties ergo nos terrebit hoſtium ſplendor, vel eminentia, veniat nobis in memoriam hæc comparatio, herbam in tectis naſcentẽ eſſe ſublimem, ſed abſq; radice, ideóque non longæ durationis: ſic iſtos, quo propius ſuperbiæ ſuæ altitudine ad Solem accedunt, citius ęſtu

con-

conſumptum iri,quia radice carent:quum ſola humilitas vitam & vigorem à Deo hauriat vt nobis inſpiret.

7 *De qua non impleuit.* Confirmat rurſus,quantunuis inſurgant impij,vel ſe efferant,manere tamen in herba,quia neque vnquam producunt bonam frugem,neque ad maturitatem perueniunt,ſed mera apparentia(vt loquuntur)turgent. Vt hoc planum faciat, opponit eos herbis frugiferis,quæ ex vallibus & locis depreſſis alimenta hominibus producunt. Tandem omniū odio vel contemptu dignos eſſe dicit,quum publicis votis benedicantur ſegetes. Cæterùm quum doctrinam hanc à communi vitæ vſu ſumpſerit Propheta,monemur,ſimulac oculis noſtris ſpes aliqua prouentus occurrit,rogandum eſſe Deum,in cuius manu eſt terræ fœcunditas,vt benedictionem ſuam pleno effectu confirmet. Et certè quum tot periculis obnoxij ſint terræ fructus,mirum niſi neceſſitas ipſa nos ad orandum ſollicitet. Adde quòd non de ſolis filiis Dei loquitur,qui verè ex eius verbo edocti ſunt terram eius gratia eſſe fertilem: ſed complectitur etiam homines profanos,quibus naturaliter ingenita eſt eadem notitia. Porrò ſi nō modò habitabimus in Eccleſia Domini,ſed ſtudebimus cenſeri inter legitimos eius ciues, intrepidè deſpicere licebit totam hoſtium noſtrorum potentiam,quia etſi floreant ad tempus, ſintque conſpicui,ſunt tamen herbæ ſteriles & maledictæ.

ARGVMENTVM PSALMI CXXX.

Siue priuatim ſuo nomine oret Propheta,ſiue Eccleſiæ totius perſonam ſuſtineat, malis obrutus ardenti vehementia liberationem flagitat. Et quanquam ſe iuſtè caſtigari agnoſcit Dei manu,ſe tamen & pios omnes ad bene ſperandum hortatur, quia Deus ſuorum ſit perpetuus redemptor,& in promptu ſuppetat ratio qua eos à morte eripiat.

Pſal. CXXX.

1 *CAnticum graduum. De profundis clamaui ad te Iehoua:*	1 שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָה׃
2 *Domine audi vocem meam,intentæ ſint aures tuæ ad vocem precationum mearum.*	2 אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי׃
3 *Si iniquitates obſerues Deus, Domine quis conſiſtet.*	3 אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד׃
4 *Quia apud te eſt propitiatio vt timearis.*	4 כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא׃

1 *De profundis.* Notandum eſt quòd ſe velut ex profundo gurgite vocem emittere dicit Propheta, vtpote malis obrutus. Quia enim miſeriæ quarum finis non apparet, deſperationē ferè ſecum trahunt, nihil magis difficile quàm ex graui & alta mœſtitia animos excitare ad precandum. Et mirum eſt,quum rebus lætis & tranquillis frigeant preces,quia tunc ſenſus noſtros occupat ſecuritas: malis quæ acuere nos debebant,magis torpere attonitos. Atqui Propheta ex moleſtiis,cura,periculis,mœrore,ſub quibus demerſus eſt, precandi fiduciam ſumit. Anxietatem verò & ſtudij ardorem exprimit tam voce *clamoris*,quàm repetitione quæ habetur ſecundo verſu. Quo magis deteſtabilis eſt barbara Papiſtarum inſcitia dum Pſalmum hūc in vſum alienum trahentes fœdè profanant. Quorſum enim demurmurant eum pro mortuis, niſi quòd eos faſcinauit Satan vt doctrinam apprimè vtilem ſuo ſacrilegio extinguerent? Nam ex quo ad mortuas vmbras raptus fuit Pſalmus, vulgo ferè creditum eſt nullum eſſe eius vſum inter viuos:atque ita mundo periit incomparabilis theſaurus.

3 *Si iniquitates obſerues.* Hîc iam fatetur ſe iuſtas pœnas luere, quantumuis miſerè afflictus ſit. Porrò quū ſuo exēplo toti Eccleſiæ regulam dictet,nemo ſine humili deprecatione in Dei conſpectum ſe offerre audeat:præſertim vbi Dominus ſeuerè nos tractat, ſciamus eandē quæ hîc editur confeſſionem à nobis exigi. Nam qui vel ſibi blāditur, vel neglectu ſua peccata ſepelit,dignus eſt qui tabeſcat in ſuis miſeriis:certè indignus eſt qui vel minimum leuationis à Deo impetret. Simul ergo ac iræ ſuæ ſigna profert Deus,etiam qui aliis omnium ſanctiſſimus videtur,ad hanc vocem deſcendat,ſi iure nobiſcum agere ſtatuat Deus, vocétque ad tribunal ſuum,neminem mortalium poſſe conſiſtere. Atque vt demus vnum hominem hîc precari, ſimul tamen pronūtiat de toto genere humano:acſi diceret,à primo vſque ad vltimum omnes filios Adæ,ſi reddenda ſit vitæ ratio,perditos eſſe ac damnatos. Ergo ſanctiſſimos etiam quoſque hunc reatū ſubire neceſſe eſt,vt ad miſericordiæ aſylum confugiant. Nec tamen Propheta extenuandæ culpæ cauſa alios ſecum inuoluit:ſicut hypocritæ, vbi non audent prorſus ſe iudicio eximere,ſubterfugium hoc ſibi accerſunt, An ego vel primus vel ſolus peccaui? atque ita dum ſe in turba miſcent,dimidiam abſolutionem ſe adeptos credunt. Propheta verò tale effugium minimè captauit:imò poſtquam ſe penitus excuſſit,eo grauiore pœna obſtrictū eſſe fatetur,quòd ex toto genere humano ne vnus quidē æternum exitium effugere queat, acſi dixiſſet,Quiſquis accedet in conſpectum Dei,quālibet rara ſanctitate polleat,ſuccūbet tamen. quid igitur mecum fiet qui nō vnus ſum ex optimis? Hæc genuina eſt huius doctrinæ applicatio,vt

quiſque vitam ſuam ſerio examinet ad perfectionem illam quæ nobis in Lege perſcribitur. Sic fiet vt ſine exceptione fateri cogatur cūctos mortales æterno interitu dignos eſſe: ſinguli verò ſe millies perditos eſſe agnoſcant. Iam verò docet hic locus, quum nullus propriis operibus ſtare queat, quicunque iuſti reputantur coram Deo, venia & remiſſione iuſtos eſſe: alioqui euaneſcet omnis iuſtitia. Et Papiſtæ quidem fatentur defectum operum indulgentia ſuppleri: ſed quia partialem ſomniant iuſtitiam, quæ homines ſuſtineat coram Deo, longiſſime aberrant à Prophetæ ſenſu, ſicuti ex ſequentibus clarius liquebit.

4 *Quia apud te eſt.* Verſus hic longius nos deducit. nam etſi ore tenus fatentur omnes neminem eſſe in mundo quem Deus, ſi velit, æternæ morti non iure addicat: quotus quiſque ſibi perſuadet quod nunc addit Propheta, gratiam qua indiget, ſibi paratam fore? nam vel cum ſtupore indormiunt ſuis peccatis, vel fluctuantur inter varias dubitationes, & tandem deſperationi ſuccumbunt. Sine controuerſia (vt dixi) valet illud axioma inter omnes, neminem extra noxam eſſe: claudit tamē oculos maior pars ad ſua vitia, & in latebris ignorantiæ ſuæ ſecurè deſidet, niſi violenter excitetur. Vbi autem vrgentur Dei iudicio, trepidāt, vel vſque ad deſperationem torquētur. Quia igitur nemo Deum ſibi propitium fore confidit, nulla eſt petēdæ veniæ cura. Siquis ſerio iudicij Dei ſenſu expergefiat, pudore & metu humiliari neceſſe erit. Sed non ſufficeret talis diſplicentia, niſi ſimul accedat fides, quæ deiectos timore animos ad petendam veniam erigat. Rectè ergo Dauid vt verum pœnitentiæ affectum induat, ſe primò ad Dei tribunal ſiſtit: ſed ne terrore confuſus deficiat, mox ſpem veniæ adiungit. Et certè qui non vltra gradum hunc procedunt, vt ſe morte æterna dignos ſentiant, eos videmus quaſi phreneticos magno impetu contra Deū ruere. Ideo quo ſe & alios melius confirmet Propheta, pronuntiat non poſſe à Deo ſuam clementiam auelli vel ſeparari. acſi diceret, Simul ac de te cogito, occurrit etiam tua bonitas, vt non dubitem te mihi fore propitium, quia exuere naturam non potes: certóque perſuaſus ſim te ideo miſericordem eſſe quia Deus es. Sciamus autem non de confuſa gratiæ Dei notitia hîc agi, ſed vnde certo colligat peccator, ſimulac Deū quæſierit, paratam reconciliationem fore. Quare non mirum ſi apud Papiſtas nulla viget firma Dei inuocatio, vbi ſua merita, ſatisfactiones & dignam (vt vocāt) præparationem miſcentes Dei gratiæ, de reconciliatione cum Deo ſuſpenſi dubiíque ſemper diſceptant. Ita fit vt orando nihil quàm ſuos dolores & cruciatus augeāt, quemadmodum ſiquis lignum admoueat iam accenſo igni. Vt autem orando quis proficiat, eum neceſſe eſt à gratuita peccatorum remiſſione incipere. Notanda etiam eſt finalis cauſa cur Deus ad ignoſcendum propenſus dicatur, & nunquam in medium prodire quin ſe placabilem ſeruis ſuis offerat: quia ſcilicet nulla maneret pietas in mundo, nullus Dei cultus ſine impetrandæ veniæ fiducia. Hoc quoque principium ignorant Papiſtæ. Prolixè quidem concionantur de timore Dei, ſed quia perplexas dubitatione tenent miſeras animas, ædificant ſine fundamento. Et certè hic primus Dei ritè colendi gradus eſt, ſponte nos ei & liberali affectu ſubiicere. Nam quod de eleemoſynis docet Paulus ad omnes vitę partes extenditur. Deum ſcilicet hilarem datorem amare. Porrò quî fięt vt ſe Deo quiſquam alacriter offerat, niſi recumbat in eius gratiam, certóque perſuaſus ſit ſua obſequia placere? quin potius fugient omnes, atque horrebunt Dei conſpectum. quòd ſi non tergum prorſus obuertant, captabunt tamen ſubterfugia. Denique ſenſus iudicij Dei abſque ſpe veniæ, horrorem incutit, qui odium neceſſariò ex ſe generat. Non contemnit quidem Deum peccator, qui minas eius formidans, apud ſe angitur: ſed tamen fugit. hoc verò ipſum fugere, mera eſt apoſtaſia & rebellio. Vnde ſequitur, Deum nunquam rectè coli abſque notitia gratiæ eius. Tenenda eſt etiam altera ratio quam attigi, niſi confidimus acceptum eſſe Deo quod ei offerimus, ignauia & torpore nos retineri. Quanquam enim increduli multum feruoris ſæpe oſtentant (vt videmus Papiſtas laborioſè ſuis ſuperſtitionibus incumbere) quia tamen Deum ſibi propitium eſſe non ſtatuunt, nullum interea præſtant ſpontaneum obſequium: quia niſi eos cogeret ſeruilis formido, mox erumperet horribilis contumacia, quæ metu ſuppreſſa latet.

2.Cor. 9. b.7.

5 *Expectaui Iehouā, expectauit anima mea, & in verbum eius ſperaui.*	5 קותי יהוה קותה נפשי ולדברו הוחלתי:
6 *Anima mea ad Dominum ante cuſtodes mane, cuſtodes mane.*	6 נפשי לאדני משמרים לבקר שמרים לבקר:

5 *Expectaui Iehouam.* Poſtquam Deum in genere miſeris peccatoribus qui ad eum cōfugiunt exorabilem teſtatus eſt, concludit ſe inde animari ad bene ſperandum. Nam præteritum verborum tēpus loco præſentis accipitur. Porrò quū per ſe emphatica ſit repetitio, eſt etiam auxeſis in voce *animæ*: acſi diceret, ſe in Deo ſperare, & quidem intimo cordis affectu. Atque hinc etiā colligimus, non modò in hominum oculis fortem fuiſſe, ſed arcano etiam ſenſu apud Deum quietem & patientiam fouiſſe: quæ optima eſt fidei probatio. quia vtcūque multos cohibeat ambitio ne apertè Deo obmurmurēt, vel diffidentiam ſuā prodant, vix decimus quiſque remotis arbitris vel teſtibus pacato animo Deum expectat. Addit continuò pòſt, hāc patientiæ

tientiæ ſuæ fulturam eſſe,quia in Dei promiſſiones recumbat:quibus ſublatis,Dei gratiam euaneſcere neceſſe eſt.atque ita mentes noſtras concidere,& deſperatione obrui. Cæterùm, vt verum ſpei noſtræ documentum extet, ſolo Dei verbo contentos eſſe docet. Vbi verò quis verbum amplexus,ſalutem ſibi à Deo promittet,fiducia hæc, expectationis vel patientiæ mater erit.Quanquam autem ſe ipſum alloquitur confirmandæ fidei ſuæ cauſa,non tamen dubiũ eſt quin ſimilem fiduciæ materiam ſuggerat omnibus Dei filiis:ac primo verbum illis ſtatuat vt inde toti pendeant. Deinde admonet euanidam eſſe fidem, niſi ad patientiam nos formet.

6 *Anima mea ad Dominum.* Hoc verſu tam feruorem ſui ſtudij,quàm conſtantiam exprimit.Nam ſe *cuſtodes* antecedere dicens,quàm ſedulo & alacriter ad Deum aſpiret, hac ſimilitudine oſtendit.Repetitio autem,conſtantiæ teſtimonium eſt.quia non dubium eſt quin continuum actum vel tenorem,ideóque perſeuerantiam deſignet. Vtrũque verò dignum eſt notatu:quia plus ſatis apparet quàm lentè ac frigidè ad Deum mentes noſtrę contendant:deinde quàm facilè ad minimos quoſque flatus nutent,atque etiam labantur.Porrò quia ſolebant vigiliæ in quatuor partes diſtribui,ſic exponi poteſt hic locus, Quemadmodum nocturni cuſtodes,qui vicibus excubias peragunt,intenti ſunt ad auroram, ita Prophetam ſumma animi attentione ad Deum reſpexiſſe.Sed videtur ſimplicior eſſe ſenſus,Sicuti mane alios omnes præueniunt ſua vigilantia, & omnium primi ſurgunt portarum cuſtodes, vt ad ſuam ſtationem compareant,ita animum Prophetæ ſumma celeritate ad quærendum Deum properaſſe. Repetitio,ſicuti iam admonui,docet,in illo intuitu ſtetiſſe defixum.quia ſemper cauendum eſt, ſi Dominus longius nos ſuſpendit,ne moræ tædio feruor noſter langueſcat.

7 Sed *ſperet Iſrael in Iehouam: quia apud Iehouam clementia,& multa apud eum redemptio.*

8 *Et ipſe redimet Iſraelem ex omnibus* " *iniquitatibus eius.*

7 יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי־עִם־יְהוָה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת׃

8 וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֺנוֹתָיו׃

" vel pœnis.

7 *Speret Iſrael.* Poſtquam de ſe loquutus eſt Propheta, & commune in ſua perſona exemplum propoſuit,iam ad totum Eccleſiæ corpus doctrinam accommodat. Notandum verò eſt vbi ſpem omnium piorum fundatam eſſe velit,nempe in Dei miſericordia,ex qua naſcitur redemptio.Priore membro fideles admonet,etiam ſi dignitatem nullam afferãt, neque merita, ſufficere tamẽ ipſis quòd Deus ſit miſericors.Atque hæc inter fidem Eccleſiæ & gratuitã Dei bonitatem mutua relatio diligenter notanda eſt:vt ſciamus, eos omnes qui meritis ſuis freti, Deum remuneratorem ſibi fore cõfidunt,ſpem ſuam ad Scripturæ normam minimè componere.Ex hoc fonte *redemptionem* deducit:quia, vt populi ſui redemptor ſit Deus, non aliunde quàm ſua miſericordia mouetur. *Multam* verò eſſe dicit, vt ſe vel in vltima deſperatione ſuſtineant fideles,quia in manu Dei ſint multæ & incredibiles ſeruandi viæ.Ac fieri poteſt vt afflictiſſimo Eccleſiæ ſtatu compoſitus fuerit Pſalmus,qui deiicere omnes poſſet, niſi immenſa potentiæ Dei ad ſuos ſeruandos magnitudo illis oppoſita fuiſſet. Atque hic verus eſt præſentis doctrinæ vſus, vt in profundis gurgitibus demerſi, non tamen dubitent exitum in manu Dei eſſe,qui rationes abſconditas quoties erit opus inueniet. deinde ſtatuant, quoties afflicta fuerit Eccleſia,eum fore liberatorem.quò etiam ſpectat quæ mox ſequitur clauſula.

8 *Et ipſe redimet Iſraelem.* Propius ad Eccleſiam applicat quod dixit. colligit enim, minimè dubium eſſe quin Deus, cui patent multiplices ad ſeruandum viæ, futurus ſit redemptor populi quẽ elegit.Quibus verbis docet,vbi teſtata nobis eſt Dei adoptio, ſalutẽ quoque certam nobis eſſe.Craſſius hoc modo exponere licebit Prophetæ mentem:Quum Dei ſit perpetuum munus redimere,non ſit autem promiſcuè omnium redemptor, ſed tantùm electi populi,minimè timendum eſſe quin fideles ex malis omnibus emergant. quia alioqui ceſſaret Deus ab officio quod ſibi vendicat.Atque iterum inculcat,modò ad reatum deprecandũ ſupplex accedat Iſrael,peccata eius non fore obſtaculo quominus Deus ſit redemptor. Etſi enim עון ſæpe pro pœna peccati ponitur,ſubeſt tamen culpæ notatio. Iam quoties pœnarum mitigationem Deus promittit,ſimul docet peccatis ſe fore placabilem:imo reconciliatione oblata,ſpem veniæ facit peccatoribus.Secundum hunc ſenſum dicitur Eccleſiam ſuam redempturus,non ab exilio Babylonico,vel à tyrannide & iniuriis hoſtium, vel à penuria, vel denique ab aliis incommodis:ſed à peccatis,quia donec hominibus quos affligit ignoſcat,nulla ſperanda eſt liberatio. Quomodo igitur vel quo ordine petenda ſit à malis omnibus liberatio,hinc diſcamus, nempe vt ſemper primum gradum teneat peccatorum remiſſio, ſine qua fœliciter nihil ſuccedet. Nam qui pœnas tantùm excutere cupiunt,ſimiles ſunt deliris ægrotis,qui de morbo non ſoliciti,tantùm ad ſymptomata curanda intenti ſunt. Ergo vt nos à miſeriis liberet Deus,danda in primis opera eſt, vt abolitis peccatis redeamus cum ipſo in gratiam: alioqui parum proderit,temporalem pœnam laxari: quia id reprobis etiam ſæpe contingit: hæc

autem eſt ſolida liberatio, vbi Deus abolitis peccatis, propitium ſe oſtendit. Vnde etiam colligimus, minimè timendum eſſe, vbi veniam adepti erimus, quin humanitas Dei & clementia nobis parata ſit & expoſita. quia Redimere ab iniquitate, tantundem valet atque pœnis vel caſtigationibus modum imponere. Quo refellitur peruerſum commentum de ſatisfactionibus & Purgatorio, quaſi Deus culpam condonans, pœnam retineat. Quòd ſiquis obiiciat, puniri interdum à Domino qui iam adepti ſunt veniam: concedo, non ſemper eodem momento Deum fauoris ſui ſigna oſtendere hominibus, quo ſibi eos reconciliat: ſed quamuis eos erudiat in poſterum, rigorem ſuum interea lenire. Id verò nihil ad ſatisfactiones pertinet, quibus Papiſtæ fingunt ſe Deo afferre dimidiæ redemptionis pretium. Certè innumeris locis, vbi Deus externas benedictiones populo ſuo promittit, ſemper exordium facit à culpæ remiſſione. Quare nimis craſſa inſcitia eſt, non remitti pœnam donec operibus placatus ſit. Iam quum Dei conſilium ſit, pœnis ad obſequium cogere fideles, perperam hoc vltra mortem extenditur. Sed non mirum eſt Papiſtas tot profana ſomnia coaceruare, qui vnicum reconciliationis modum non tenent, nempe Deum non aliis propitium eſſe niſi qui expiationem ſuã quærunt in Chriſti ſacrificio. Notandum autem quod dicit *ex cunctis iniquitatibus*, ne miſeri peccatores, quamuis multiplici reatu ſe obſtrictos ſentiant, ſperare tamen deſinant propitium ſibi Deum fore.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXI.

Hîc Dauid, vt populum animet ad ſtrenuè militandum ſub auſpiciis ſuis, vel etiam ad obſequium ſibi præſtandum pios omnes hortetur atque inuitet, Deum pronuntiat ſemper ducem ſibi fuiſſe, nec abſque eius mandato & vocatione quicquam ſe fuiſſe aggreſſum. *Pſal. CXXXI.*

1 *Canticum graduum Dauidis. Iehoua non eſt exaltatum cor meum, nec elati ſunt oculi mei, nec ambulaui in* rebus *magnis & abſconditis à me:*

1 שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד יְהוָה לֹא־גָבַהּ לִבִּי וְלֹא־רָמוּ עֵינַי וְלֹא־הִלַּכְתִּי בִּגְדֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי׃

1 *Iehoua non eſt exaltatum.* Quia Dei Eccleſiæ præerat Dauid, vt ſe legitimum probaret Regem, ac fideles ſibi morigeros redderet, teſtari voluit nihil ſe ambitione vel ſuperbia abreptũ tentaſſe: quin potius ſe quieta & placida modeſtia fuiſſe retentum, vt ſe Deo ſubiiceret. Quæ doctrina ideo apprimè eſt vtilis, quòd nulla certior bene viuendi regula eſt, quàm dum quiſque ſorte Diuinitus ſibi præſcripta contentus, fortunam ſibi non fingit, ſed Dei vocationem placidè expectat: neque plus expetit quàm licet: neque ſe præcipitanter ingerit: neque etiam ad magnitudinem effertur, ſed in ſuo gradu libenter ſe continet. Porrò cor ſuum exaltatum fuiſſe negans, fontem omnis temeritatis & illicitæ audaciæ notat. Vnde enim fit vt ſuis cupiditatibus ita ſeruiant homines, vt volitent per medium aërem, vt omnia miſcendo, mundum conturbent, vt denique ſua audacia ferantur præcipites, niſi quia ſuperbia turgent? Correcta verò altitudine cordis, moderationem omnes colent. Quod de *oculis* additur, perinde valet ac nullum ſuperbiæ ſignum in geſtu aut vultu extitiſſe: ſicut alibi in ſuperbis damnantur alta ſupercilia. Etſi longius non ineptè extendi hoc poſſet, quòd ſcilicet Dauid non modo cor ſuum compeſcuerit, ne ſe ambitione efferret: ſed oculis quoque frænum iniecerit, ne cordi altitudinis cupido ſe comites præberent. Summa eſt, vnà cum corde omnes ſenſus ad modeſtiã fuiſſe ſubmiſſos. Quod ſe *negat ambulaſſe in rebus magnis*, ad animũ referri neceſſe eſt. Res certè præclaræ fuerunt, non modò fungi Prophetæ officio, ſed Regia etiam dignitate eſſe ornatum: imò in ſacro vnigeniti Filij Dei ſolio ſedere. Omitto alias excellentiæ partes, quibus eum Deus à vulgo hominum exemit. Verum quia ſe continuit in hoc gradu, ne aliud appeteret quàm Deo & Eccleſiæ eius ſeruire, meritò aſſerit ſe non ambulaſſe in rebus magnis. Quanquam ne quis fruſtra in verbo vno hæreat, particula quæ ſequitur *ſupra me*, cõmuniter rebus magnis & abſconditis vel mirabilibus aptanda eſt. Non ergo agitur quàm humilis vel excelſa fuerit Dauidis conditio: quia ſufficit tenuiſſe modũ, ne tranſiliret vocationis ſuæ metas. Neque enim fas ſibi duxit vel pedé mouere, niſi quatenus Dei præcepto regebatur. Atque hîc tenenda eſt antitheſis inter Dauidis ſubmiſſionem, & prauam eorum temeritatem, qui poſthabito Dei iuſſu ſe ingerunt vltra quàm par eſt, vel in alienas functiones inuolant. nam vbi prælucet Dei vocatio, nihil nobis erit abſconditum, vel magnum ſupra nos, præſertim ſi ad quoduis obſequium parati ſimus. quoſcunque verò ambitio ſollicitat, neceſſe eſt in labyrintho vagari. Et ſanè videmus vt magnificos iſtos conatus, in quibus faſtuosè ſe iactant filij ſeculi, fruſtretur Deus. Per longos ſuos diſcurſus obequitant, verſant totum mundum ſuo arbitrio, & nihil intactum prætereunt: placent etiam ſibi in ſuo acumine & induſtria. verùm vbi in magnum aceruum extulerunt ſua conſilia, repente euertitur: quia nihil ineſt ſolidum. Duobus autem diuerſis vitiis laborant qui Deum præire volunt, ſequi non ſuſtinent. alij enim feruenter ſe præcipitant, acſi lapides ædificandi cauſa in cælum proiicerent. alij verò, quamuis non palàm ſuam intemperiem prodant, ſed lenti ſint, & quaſi reptando in longum tempus proſpiciant: quia tamen

non

non minore arrogantia decernunt,contempto Deo,quid poſt decem & viginti annos facturi ſint,aeſi cælo & terræ dominarentur,lapides ædificij ſui fundandi cauſa iaciunt in profundum mare.Atqui,ſi Deus centum illis vitas prorogет,nunquam ad ſuperficiem peruenient.Quòd ſi Deo ſe quis ſubiiciat,primùm nihil appetens,deinde ſe continens in ſuo modulo,cum Dauide planam & æquabilem viam tenebit.

2 *Si non poſui & quietam tenui animam meam ſicut eſt ablactatus ſuper matrem ſuam, ſicut ablactatus ſuper me anima mea.*	2 אם־לא שויתי ורוממתי נפשי כגמל עלי אמו כגמל עלי נפשי׃
3 *Speret Iſrael in Iehouam ex nunc & vſque in ſeculum.*	3 יחל ישראל אל־יהוה מעתה ועד־עולם׃

2 *Si non poſui.* Concinna ſimilitudine hîc melius explicat quid ſibi voluerit, puero nuper ablactato ſe comparans.Senſus autem eſt,curis omnibus valere iuſſis , quæ ambitioſos homines inquietare ſolent paruitatem amaſſe.Quia autem res eſt difficilis creditu iureiurando cõfirmat:de cuius forma alibi dictum fuit.nam ſubaudienda eſt imprecatio quæ tacetur : vt diſcãt homines iurando linguã ſuam cohibere, ne futiliter Dei nomẽ vſurpent.Quod ad verba ſpectat,*Ponere animam inſtar pueri*,eſt eã formare vt ſimilis ſit.Deinde oſtẽditur qua in re nẽpe vt quieſceret in ſilẽtio.Eſt enim רוממתי verbũ quadratũ à רום quod trãſitiuè accipitur pro cogere ad ſilẽtiũ.Porrò iſtud *quieſcere* feruidis ſtudiis opponitur,quibus ſe multi & totũ mũdũ tumultuosè perturbãt.Infantis pueri ſimilitudo alibi in vitio ponitur. Nã quũ dicitur Ieſaiæ 28.c.9.Quẽ docebo ſciẽ iã?abductos à lacte?auulſos ab vberibus?Propheta odiosè populi tarditatẽ perſtringit,acſi nihilo eſſet ad diſcẽdũ magis idoneus, quàm pueri nondũ bimuli. Sed eadẽ ratione hic laudatur ſimplicitas qua dicit Chriſtus. Niſi ſitis puero huic ſimiles, non poteritis ingredi in regnum Dei.Inde autem inſanæ cupiditates quò homines vltra quàm par ſit,ſapere & prouidi eſſe appetũt.Ideo addit Dauid, *anima mea ſuper me* quieuit: nõ quòd propriis viribus niteretur,ſed quia animũ nullis cupiditatib. agitatum placidè & ſuauiter in ſinu foucbat.Notatur enim antitheſis inter vagos & erraticos, imò violẽtos eorũ motus qui ſorte ſua nõcõtenti ,ſeſe temerè proiiciũt,& piorũ moleſtiã qui in Dei vocatione trãquilli reſidẽt. Iam ex cõcluſione patet quorſum afferat Dauid,nihil ſe carnis impulſu fuiſſe aggreſſum. Iubet *Iſraelem ſperare in Deo.*Certè abrupta eſſet oratio,niſi quia ad communẽ Eccleſię ſalutem magnopere interfuit,ipſum Diuinitus in ſolio regni locatum eſſe:quia hoc modo de promiſſa benedictione certi erant fideles.Atque hæc certè optima ſperandi ratio vbi ſobrie & humiliter de nobis ſentientes,nil niſi Deo authore & approbatore cupimus vel audemus. Mat. 18.a.3.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXII.

Propheta quiſquis ſit Pſalmi author, Deum in perſona fidelium de ſua promiſſione appellat, ne Regnum vel Templum intercidere vnquam ſinat.ſed vtrumque ſtabiliat ac tueatur. *Pſal. CXXXII.*

1 *CAnticũ graduum. Memento Iehoua Dauidis" cum omni afflictione eius.*	1 שיר המעלות זכור־יהוה לדוד את כל־ענותו׃
2 *Qui iurauit Iehouæ, vouit forti Iacob,*	2 אשר נשבע ליהוה נדר לאביר יעקב׃
3 *Si introiero in tabernaculum domus meæ, ſi aſcendero ſuper ſtratum lecti mei,*	3 אם־אבא באהל ביתי אם־אעלה על־ערש יצועי׃
4 *Si dedero ſomnum oculis meis, palpebris meis dormitationem:*	4 אם־אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה׃
5 *Donec inuenero locum Iehouæ, habitacula forti Iacob.*	5 עד־אמצא מקום ליהוה משכנות לאביר יעקב׃

" vel ad beneficẽtiam eius hoc eſt,ſecundùm clemẽtiam quæ fuit abs te exhibita.

1 *Memento Iehoua.* De authore Pſalmi interpretes non conſentiunt: etſi minime dubium eſt vel Dauidem vel Solomonem eſſe.Nam in ſolenni dedicatione Templi,quũ Solomo preces conciperet,ſacra hiſtoria quoſdã verſus ab eo pronuntiatos recitat: vnde probabilis coniectura elicitur iam tunc Pſalmum in populo notum fuiſſe ac celebrem,vel Solomonem pauca verba in eum vſum aptaſſe cui totum Pſalmum deſtinauerat. Porrò quia Dauidi promiſſa fuerat Regni ac Templi perpetuitas,nomen eius proponitur in medium:quia etiam poſt eius mortem,ſuperſtes nihilominus vigebat Dei veritas. Ita merito in hanc formam precari Eccleſia potuit,vt præſtaret Deus quod ſeruo ſuo Dauidi pollicitus fuerat,non priuato eius nomine,ſed in omnium piorũ gratiam. Quo ſatis ſupérque refellitur Papiſtarum ſtultitia , dum ex hoc loco mortuorum ſuffragiis nos iuuari contendunt.Quaſi verò hîc patronũ è ſepulchro fideles ſibi accerſant,qui apud Deum verba faciat.quin potius ex contextu patebit,fœdus tam

tum ſpectaſſe quod Deus cum Dauide pepigerat: quia ſciebant hac lege apud vnum hominem fuiſſe depoſitum, vt de manu (quod aiunt) in manum ad omnes perueniret. *Afflictionis* autem vel humiliationis non abs re fit mentio. Nam quod quidam manſuetudinem vertunt, à ratione diſſidet. Fateor 2. Chr. cap. 6. g. 42. poni חסדים hoc eſt clementias, vel bonitates, quod paſſiuè mihi poſitum videtur pro beneficiis quibus ornatus fuerat Dauid: hîc verò eorũ ſententiæ indubiè ſubſcribo qui anxias curas intelligũt, tótque difficultates & certamina quibus agitatus fuit Dauid, quantiſper eũ Deus ſuſpenſum tenuit. Itaque ſumma eſt, Memento Deus quanta anxietate æſtuauerit Dauid, quantis cum moleſtiis luctatus fuerit antequam potitus ſit regno, quàm feruenter etiam & anxiè aſpirauerit ad extruendum tibi Templum: quod tamen ſecundum tota vita adeptus non eſt. Et meritò ſanè apud fideles periculis, laboribus, & ſuſpiriis Dauidis obſignata fuit cæleſtis oraculi veritas: quia abundè teſtatus eſt quàm firmum certúmque duceret quod ex ore Dei profectum erat. Quod in textu copulam interiiciunt, memento Dauidis & afflictionis, mihi non placet. nam particula את potius ſpecialem reſpectum notat, vt in memoriam veniant Dauidis afflictiones, vel vt ipſe in Dei conſpectum prodeat cum ſuis afflictionibus, & ſecundum eas voti compos fiat.

2 *Qui iurauit Iehouæ.* Inter afflictiones hanc numerat præcipuam, quòd Dauid de Arcæ ſtatione perplexus ſe ipſum cruciauerit. Iuſſus quidẽ à Moſe pridem fuerat populus Deum colere in loco quem elegerat. Sciebat Dauid maturum iam adeſſe tempus quo locus ille patefieret: & tamen dubius hærebat, quod non abſque ſolicita expectatione fieri potuit: præſertim quum tanto cultus Dei ſtudio flagraret, deinde ageretur de fixa Dei præſentia ad tuendum & regendum populum. Narrat autem iuraſſe, omnibus aliis poſthabitis, ſibi fore curæ ædificationem Templi. Quanquam in formula durior eſt ac ſeuerior obſecratio, acſi ſomno cibóque & aliis vitæ adminiculis renuntiet, donec locus tẽplo deſignatus fuerit. Atqui temerè id & incõſiderato zelo facturus erat: quia non erat in eius arbitrio tempus Deo præfigere, multorũ verò dierum perferre inediam, vel multis noctibus peruigilem durare, non ferebat eius facultas. Adhæc quando dicemus nuncupatum ab eo fuiſſe votum? Scio quid reſpondeant ex Hebræis quidam, quum expauefactus Angeli conſpectu cecidit, hoc iuſiurandum fuiſſe ab eo cõceptũ. Fateor quidem paulò pòſt monſtratam ei fuiſſe aream: ſed diuinatio eſt parũ firma & prorſus coacta, reſtringere ad illũ temporis articulum quod potius de longa meditatione intelligi debet. Porrò nihil erit abſurdi, ſi dicamus loquendi genus eſſe hyperbolicum: nec referri hoc loco conceptam deuotionis formulam, ſed ita mitiganda eſſe verba, Ne vnquam vel domũ ingrediar, vel ſpondam lecti mei conſcendam, quin me iſta cura ſolicitet. Perſuaſus certò erat, ſedem Sanctuarij & Regni ſtatum res eſſe coniunctas: ideóque nihil mirum ſi neque Rex ſibi viſus fuerit, neque vllis vitæ commodis ſibi frui tranquillè promiſerit, donec certior de loco Templi factus eſſet. Quia tamen nihil certi habemus, vbi nos deſtituit Scripturę teſtimonium: tantùm affero quod meo iudicio magis eſt probabile. Senſus autem hic non malè quadrabit, ſiue domi habitet Dauid, ſiue in lecto iaceat, ſemper anxio & inquieto animo fore, donec edoctus de perpetua Arcæ habitatione fuerit. Quantum ad votum pertinet, ex hoc loco & ſimilibus perperã colligunt Papiſtæ, quicquid abſque delectu votorum effutiuerint, Deo probari. Nam ſicuti Deo vouere quod ſibi gratum fore pronuntiat, laudabile eſt: ita nimis vitioſa audacia eſt, dum carnis ſuæ ſenſu ad quiduis vouendũ proſiliunt homines. Itaque ſpectandũ quid prober, ne præcipuo iure ſuo fraudetur: quia apud eum potior eſt obedientia quàm victimæ.

Deut. 12. a. 5.

6 *Ecce audiuimus eam in Ephratha, inuenimus eam in campis ſyluæ.*	6 הִנֵּה שְׁמַעֲנוּהָ בְאֶפְרָתָה מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי־יָעַר׃
7 *Ingrediemur in habitationes eius: adorabimus ad ſcabellum pedum eius.*	7 נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו נִשְׁתַּחֲוֶה לַהֲדֹם רַגְלָיו׃
8 *Surge Iehoua in requiem tuam, tu & Arca fortitudinis tuæ.*	8 קוּמָה יְהוָה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ׃
9 *Sacerdotes tui induantur iuſtitia, & manſueti tui exultent.*	9 כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ׃

6 *Ecce audiuimus eam in Ephratha.* Verſus hic valde obſcurus eſt, vt mirũ nõ ſit interpretes in ſenſu eius quærendo ſe torquere. Primum relatiuo generis fœminini nullum antecedẽs reſpondet. cogit ergo neceſſitas ad habitationem referre cuius antè meminit, licet in numero plurali. In voce Ephratha magis ſudatur, vbi nunquã repoſita fuit Arca fœderis. Si de tempore anteacto agitur, debuit potius nominari Silo. Sed quum extra controuerſiam ſit, nouum domicilium celebrari à Propheta, cur pro Sione Ephratha ponitur? Quidam friuolo cõmento ſe expediunt, binominem fuiſſe locum, & Arcam quæ oſtenſa fuit Dauidi, dictam quoque fuiſſe Ephratha, quòd locus eſſet fertilis. vnde & Hieronymus καρποφορίαν vertit. quãquam ne ipſe quidem ſibi vbique conſtat: quia dum alicubi allegoriis ſuis ludit, interpretatur furorem:

rem:quod abſurdum eſt. Equidem non dubito quin à פרה quod eſt fructum ferre deductum ſit nomen:ſicut & Bethlehem,quæ in ea regione ſita erat,ob fœcunditatē dicta eſt domus panis. Sed de nomine loci frigida eſt diuinatio:itaque quærendum quod ad veriſimilitudinem propius accedat. Primum nonnihil coloris haberet hæc expoſitio, Rumor vulgatus fuerat Arcam fœderis locandam eſſe in Ephratha,vnde oriundus erat Dauid,& certè credibile eſt, tam Arcæ,quàm Sanctuario locum in ſolo eius natali maximè idoneum viſum eſſe. Nec mirum eſt ſi hæc opinio paſſim hinc inualuerit. Itaque auditus hic poſitus eſſet pro cōmuni fama. Quòd ſi placeat hic ſenſus, tempus verbi eſſet pluſquàm profectum, Audieramus eam in Ephrata, inuenimus autem in ſyluis.hoc eſt,in loco non tam culto,neque amœno. Scimus enim Ieruſalem montibus fuiſſe cinctam,nec partem illam terræ fuiſſe frugiferam, vt non abs re vocetur ſyluoſa. Expendant etiam lectores an alter hic ſenſus malè conueniat,vt ſi dicant fideles ſe audiſſe in Ephratha, quia Dominus ſublimius aliquid de Ephrata pollicebatur,quàm de Sion. Etſi enim memorabile illud Michææ vaticinium nondum editum fuerat, fieri tamen poteſt Mich.5.a.2.
vt iam Deus aliquid magnificum & inſigne de Bethlehē teſtatus foret. Audiuimus ergo de Bethlehem:ſed quia locus ille adhuc in ſpe nobis eſt abſconditus, interea colendus erit Deus in loco ſyluoſo,donec promiſſionem quam de Ephratha ſuſpendit,impleat. Sed quia hæc interpretatio coacta eſt,eam vix audeo amplecti,certè pro genuina non commendo. Mihi ſimplicius videtur,nomen Ephrata potius de perſona Dauidis quàm de loco accipere,acſi dixiſſet Propheta,Nunc tandem ex quo Regem Ephrateum ſibi Deus delegit,locum ſimul Arcæ fœderis fuiſſe deſtinatum. Ponitur autem primo loco auditus, quia non fuit in hominum arbitrio Sanctuarium Dei vſquam figere,donec patefacta eſſet Dei voluntas. Nec verò ſuperuacua eſt gratulatio,quod tandem ſub regno Dauidis nobile illud oraculum de æterna Templi ſtatione allatum fuit. Interea oſtendunt fideles ſe Arcam non locaſſe in hoſpitio fortuito, ſed Diuinitus fuiſſe edoctos vbi Deus coli vellet. ſicuti in legitimo cultu ſemper primatum tenet fides,quæ ipſa ex auditu naſcitur. Cæterùm quanuis mons Sion nullis ferè dotibus excelleret, oſtendunt tamen fideles,nefas eſſe de loco eligendo diſceptare,quia iam audierint quid Deo placeat.

7 *Ingrediemur in habitationes eius.* Hìc dictat communem exhortationis formam piis omnibus,qua ſe mutuo inuitent ad eum locum qui ab Angelo monſtratus fuerat. Et certè æquum eſt,quo certius innotuerit Dei voluntas,eo nos ad obſequium alacriores reddi. Ergo quum nunc probè teneat populus,locum à Deo fuiſſe electum, admonet Propheta iam non eſſe locum deſidiæ,ſed maiore ſtudio properādum eſſe;quia Deus certa quiete electa, familiarius ad ſe vocat. Quibus verbis damnat eorum omnium ſegnitiem, qui pro modo reuelationis etiam in zelo non proficiunt. Quòd *habitationes* plurali numero dici volunt, quia in Templo erat ſanctuarium interius, deinde media pars,& tertiò atrium,neſcio an tam argutè loquutus fuerit Pſalmi author;non tamen repudio. Plus momenti eſt in epitheto quod mox additur. nam Propheta Arcam fœderis *ſcabellum Dei* vocans, breuiter oſtendit, immenſam Dei eſſentiam non includi ſanctuario, ſicuti craſſi homines fingebant, Si enim tota externi Templi maieſtas nihil fuit quàm ſcabellum pedum,fideles ad cælos neceſſe fuit aſſurgere, vt Deum ipſum reuerenter ſuſpicerent. Certè fas non fuit terrenum quicquam de eo imaginari. Dicitur quidem alibi Dei facies,nēpe vt ſolida fidei certitudine populus ad ſymbolum Di- Pſ.27.c.8.
uinitus ſibi propoſitum intentus ſit. Propheta autem hìc diſtinctius de vtroque loquitur, quòd ſcilicet Deum templo includere praua ſuperſtitio ſit: neque tamen fruſtra externis ſymbolis Eccleſia vtatur, ne ſcilicet vel adminicula fidei ſuæ negligant, vel in ipſis nimium ſint defixi. Etſi igitur in cælo & ſupra omnes cælos habitat Deus, in eo tamen quærendo non cogimur ſine adiumentis illuc vſque euolare: quia ſymbolum præſentiæ ſuæ porrigens, pedes ſuos in terram extendit,nobiſque palpandos præbet. Nunc videmus quàm vtiliter balbutiat Spiritus ſanctus pro infirmitatis noſtræ captu, vt nos à terrenis elementis in cælum euehat. Niceni verò Concilij ſecundi pluſquam bruta fuit cæcitas,dum ad probandam idololatriam,boni paterculi locum hunc torquere auſi ſunt, quaſi verò Dauid vel Solomo ſtatuas Deo erigere iubeat in quibus colatur. Nunc poſtquam abolitæ ſunt figuræ legales,ritè ad ſcabellum Dei adorant qui reuerenter eius verbo ſe ſubiiciunt, & ſacramentis ſe exercent ad ſpiritualem eius cultum. Et quia ſciunt Deum non ſimpliciter è cælo deſcendere,ſed auferre pedes ſuos gradatim ad ipſos aſcendunt. Quia autem in Chriſto non modo quieſcunt pedes Dei,ſed tota eſſentiæ Dei & gloriæ plenitudo reſidet, in ipſo quærendus eſt Pater. Et certè ideo deſcendit vt nos ſurſum attolleret.

8 *Surge Iehoua in requiem tuam.* Eſt hic loquendi modus ſatis craſſus, vt Deus,qui cælum & terram implet,veniat in nouum hoſpitium:ſed iis elogiis externa quæ inſtituit Deus pietatis exercitia conſultò ornantur, quo libentius illis operam impendant fideles. Nam ſi Deus nullo medio interpoſito,rectà nos in cælum vocet,quia nobis horrorem incutit longa diſtantia,friget inuocationis ſtudium. Itaque licet locum non mutet, propius tamen ad nos accedit. Sic olim ad populum ſuum deſcendit per Arcam fœderis, in qua viſibilē extare voluit gratiæ & virtutis ſuæ præſentiam. Ideo ſecundum membrum exegeticè additum eſt, vt ſcirent fide-

es, Dei aduentum non aliter intelligi niſi quatenus virtutem ſuam in Arca conſpicuam reddebat. Nam & hoc ſenſu vocatur *arca fortitudinis*: quia non mortuum vel inane ſpectrum erat, ſed re ipſa monſtrabat Deum Eccleſiæ ſuæ propinquum eſſe. Requies autem Dei vocatur mons Sion, quia nuſquam alibi in poſterum tempus coli Deus volebat, quemadmodum paulò poſt iterum repetam.

9 *Sacerdotes tui induantur iuſtitia.* Nunc in genere precatur pro fœlici Eccleſiæ ſtatu: quod ex proxima ſententia dependet: quia non alium in finem habitat Deus in medio noſtri, quàm vt bene & fœliciter nobis ſit. Quidam magis optari putant vt vigeat purus Dei cultus: atque ita ſanctitatem requiri in Sacerdotibus, vt etiam alludat Propheta ad ſacras illorum veſtes. Sed dum omnia ſimul inter ſe confero & propius expendo, potius inclino in diuerſam ſententiam: votum hîc concipi vt Dei iuſtitia refulgeat in populo, ſitque vice ornamenti in Sacerdotibus, deinde lætitiam afferat toti populo, ita iuſtitiam pro fructu iuſtitiæ accipio, & illam quidem non hominum, ſed Dei interpretor. Sacerdotes priore loco ſtatui mirum non eſt: quia ſcimus ita compoſitum fuiſſe Eccleſię ordinem, vt præ aliis excellerent. Suum tamen illis gradum aſſignans, nõ deſinit communiter pro tota Eccleſia precari: acſi diceret, Fac Domine vt iuſtitiæ tuæ fulgor irradiet à Sacerdotibus in totum populum. Iuſtitia autem nos Deus veſtire dicitur quum apparet liberator noſter, tuetur nos ſua virtute, & ſic gubernat vt teſtetur ſe gerere curam noſtri. Et certè *exultatio* quam mox ſubiicit, deſignat beatam vitam. Quum hæc duo coniungat: ſequitur, nomen iuſtitiæ non aliter quàm pro Dei tutela & gubernatione accipi. In eundem ſenſum paulò pòſt ſequetur, Sacerdotes tui induentur ſalute. Et Solomo in illa ſolenni precatione quam ſuprà attigi, iuſtitiæ non meminit, ſed ſalutis tantùm. Cur חסידים vel manſueti Dei vocentur omnes fideles, ſæpius dictum eſt: quia ſcilicet nulla eſt virtus qua propius ad Deum accedant mortales quàm beneficentia.

10 *Propter Dauid ſeruum tuum ne auerſeris faciem Chriſti tui.*	10 בעבור דוד עבדך אל־תשב פני משיחך׃
11 *Iurauit Iehoua Dauidi in veritate, nec ſe auertet ab ea, De fructu ventris tui ponam ſuper ſolium tuum.*	11 נשבע יהוה לדוד אמת לא־ישוב ממנה מפרי בטנך אשית לכסא־לך׃
12 *Si cuſtodierint filij tui fœdus meũ, & conuentiones meas quas docebo eos: etiam filij eorum vſque in ſeculum ſedebunt ſuper ſolium tuum.*	12 אם־ישמרו בניך בריתי ועדתי זו אלמדם גם־בניהם עדי־עד ישבו לכסא־לך׃

10 *Propter Dauid ſeruum tuum.* Quidam principium huius verſus cum proximo contexũt. quod tametſi non refello, facilè tamen perſpicient lectores verſum hũc vno contextu legendum. Porrò antequam mentem Prophetæ explico, ſciendum eſt, nimis argutè ſenſum hunc verbis affingi. Ne auertas faciem Chriſti tui, hoc eſt, ne priues nos conſpectu Redemptoris.
2. Reg. 2. d.20. Certò enim ex Solomonis precatione colligitur, potius rogare Deum vt ſe Regi propitium exhibeat. Sicuti quum Solomonem filium ſuum rogat Bethſabe, eodem verbo vtitur: acſi diceret, ne me reiicias à conſpectu tuo. Tantundem igitur valet atque auerſari. idque breuiter attingere operæ pretium fuit: quia ſententia illa: Ne auferas promiſſum Redemptorem, vt eſt plauſibilis, facile imperitos alliceret. Atqui ſimpliciter hîc rogatur Deus ne regis vota, quæ pro toto populo concipit, aſpernetur vel repudiet. Petitur autem hic fauor vel gratia ſub Dauidis nomine, non alia de cauſa niſi quia Deus cum eo fœdus pepigerat. Nam huius priuilegij reſpectu non quaſi vnus quilibet ex vulgari ordine reputandus fuit. Summa eſt, vt Deus promiſſionis ſuæ memor, erga Dauidis poſteros fauorem ſuum proſequatur: quia & ſingulis Regibus dictata hîc fuit precatio pro Eccleſia: ſed fundamentum in perſona Dauidis iactum fuit. Itaque iam tunc ſub figura admoniti fuerunt fideles, Chriſtum mediatorem fore qui pro toto corpore populi intercederet. Sed quia nondum carnem noſtram induerat Chriſtus, necdum etiam peracto Sacrificio cæleſte Sanctuarium ingreſſus erat, interpoſitus fuit ad tempus vmbratilis mediator, qui exorandi fiduciam populo daret.

11 *Iurauit Iehoua Dauidi.* Iam clarius exprimit nihil ſe aliud reſpicere in Dauide quàm gratuitam Dei promiſſionem quæ apud eum depoſita fuerat. Ac ne in eius fide vacillet, iureiurãdo ſancitam fuiſſe dicit. Quantum ad verba ſpectat, dicit Deum iuraſſe veritatem, hoc eſt, non fallaciter, ſed bona fide: ideóque non eſſe timendum ne à promiſſo deflectat. Promittit autem Dauidi ſucceſſorem ex eius ſemine: quia iam ferè de continua ſucceſſione deſperauerat, non quòd liberis careret, ſed quia domi ſuæ videbat regnare exitiales turbas, eámque inteſtinis diſcordiis ſciſſam eſſe, quæ totum genus facilè peſſundarent. Quanquam autem deſignatus fuit Solomo, non dubium tamen eſt quin promiſſio ad continuam vſque ſeriem pateret. Quia autem nõ Dauidi priuatim, ſed toti Eccleſiæ Deus hoc modo proſpexerat, nũc iubentur fideles bono animo eſſe: quòd regnum inter eos Deus erexerit non fluxũ vel caducũ, ſed cuius ſancta

eſſe

eſſet ſtabilitas. Atque vtile fuit tam Regem quàm populum de hac extraordinaria fultura moneri. Videmus enim quàm ſe inſolenter efferant terreni Reges: quia etſi ore fatentur Dei gratia ſe regnare, tamen in ſuo faſtu euaneſcunt. Adde quod vt plurimum violenter irrumpunt in ſolium, vt rarò locum obtineat legitima vocatio. Itaq; meritò à terrenis imperiis diſcernitur ſacrum Dauidis regnum, quod in cæleſti oraculo fundatum erat.

12 *Si cuſtodierint filij tui fœdus meum.* Nunc apertius progreditur ad illam quam dixi ſeriem, qua aſſeritur illius diuturnitas. Etſi autem in hoc mundo Regum filij parentibus hæreditario iure ſuccedunt, certum eſt tamen regnum Dauidis ſingulari priuilegio eximi à communi lege, quia diſertè pronuntiat Deus ſemper exorituram ſobolem quæ ſoliũ regium obtineat: neque id vno vel altero ſeculo, ſed ſine fine. Nã etſi deletum fuit regnũ illud, breui tamen ſecuta eſt reſtitutio, & in Chriſto ſtabilita eius perpetuitas. Hic tamen naſcitur quæſtio, An regni duratio hominum meritis nitatur. Nam conditio ſub qua paciſcitur Deus, innuit non aliter ratum fore Dei fœdus, quàm ſi homines bona fide reſpondeant. Vnde ſequitur, effectum gratiæ promiſſæ pendere ab eorum obedientia. Sed primo loco tenere conuenit, quatenus pollicitus eſt Deus ſe miſſurũ redemptorẽ, à quo ſperãda eſſet ſalus, fœdus illud fuiſſe prorſus gratuitũ: quia ex prima adoptione fluebat, quæ & ipſa gratuita fuit. Et certè non obſtitit impiæ gentis perfidia quominus Deus exhibito Chriſto palàm oſtenderit ſe eorũ meritis nihil tribuere. Ideo dicit Paulus, Si quidã eorũ fuerunt increduli, an ideo exinanita eſt Dei veritas? ſignificans Rom. 3. a. 3.
Deũ fauorem ſuũ continuaſſe erga Iudæos, quia gratis eos elegerat. Et quũ ſæpius data opera viſi ſint eius promiſſiones in nihilũ velle redigere, certaſſe tamen incredibili bonitate cũ eorum malitia atque ita factum eſſe vt ſuperior emerſerit eius veritas: quia nõ reſpexit quid meriti eſſent, ſed in ſuo propoſito firmus ſtetit. Nunc tenemus quatenus cõditionale nõ fuerit illud fœdus: ſed quia ſecũ trahebat alias acceſſiones, ideo cõditio fuit appoſita, Si parueritis mandatis meis, ego vobis benedicam. Ab hac obedientia quia deſciuerant Iudæi, in exiliũ abducti ſunt. Ac tunc viſus eſt Deus fœdus ſuum irritum facere, vel profanare, vt alio loco vidimus. Diſſipatio igitur illa, quædam fœderis ruptura fuit, ſed ex parte dũtaxat & in ſpeciem. Clarius etiam hoc fiet ſi altius repetamus ex ſacra hiſtoria quid paulò poſt Dauidis mortem contigerit. Regnum enim collapſum fuit decem tribuũ defectione, vt tantùm exigua portio reſtaret. Subinde nouis poſtea cladibus attritum fuit, donec tandem à radice euulſum periit. Etſi autem reditus ab exilio ſpem aliquam reſtitutionis præbuit, nullum tamen fuit tunc nomen regium, & in Zorobabel obſcura dignitas: donec exurgerent Reges adulterini & degeneres. Quis non diceret penitus abolitum fuiſſe fœdus Dei? Et tamen quia nõ aliunde prodiit Redemptor, firmum ratumque ſtetiſſe ex effectu patet. Hoc ſenſu dicitur apud Prophetã de regio diademate, Tolle cidarim: tranſuerſam, trãſuerſam, tranſuerſam ponam illã, donec veniat cuius eſt. Videtur certè Propheta, Dei chirographum conſcindere & renuntiare pacto. Nam populi ſalus regno annexa erat, ſicuti habetur in Threnis Ieremiæ, Chriſtus Dominus noſter in cuius ſpiritu nos ſpiramus. Quanquã autem Propheta cidarim tollẽdo, videtur fœdus abrumpere, mox tamen in ſecunda parte, quatenus gratuitum erat, ęternum & inuiolabile fore oſtendit. quia etſi ad tempus Iudæi ſe abdicauerint à Dei gratia, Redemptorem nihilominus promittit. Nam vt Deus ingratum populum vltus eſt, atque ita oſtendit non fruſtra conditionaliter ſe loquutum eſſe, demum Chriſti aduentu gratis præſtitit quod gratis pollicitus erat, dum cidarim repoſuit ſuper Chriſti caput. Cæterùm vbi obſeruantiam pacti ſui tam ſeuerè exigit Deus, repudiatis hominum figmentis in pura verbi ſui doctrina nos retinet.

Ezech. 21. f 26.

Thren. 4. d. 20.

13 *Quoniam elegit Iehoua Sion, dilexit eam in ſedem ſibi.*	13 כִּי־בָחַר יְהוָה בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ׃
14 *Hæc requies mea in æternum, hîc habitabo: quia dilexi eam.*	14 זֹאת־מְנוּחָתִי עֲדֵי־עַד פֹּה אֵשֵׁב כִּי אִוִּתִיהָ׃
15 *Victum eius benedicens benedicam, pauperes eius ſaturabo pane.*	15 צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ אֶבְיוֹנֶיהָ אַשְׂבִּיעַ לָחֶם׃
16 *Et Sacerdotes eius induã ſalute, & manſueti eius exultatione exultabunt.*	16 וְכֹהֲנֶיהָ אַלְבִּישׁ יֶשַׁע וַחֲסִידֶיהָ רַנֵּן יְרַנֵּנוּ׃

14 *Quoniam elegit Iehoua Sion.* Hîc Regnum cum Sacerdotio & Spirituali cultu coniungens, expreſſius confirmat non fuiſſe electum humano arbitrio, ſed in cæleſti decreto fundatum. Hæc igitur connexio notanda eſt: quia Regni illius ſtabilitas non alibi quàm in Chriſto quærenda erat. atqui regnũ Chriſti à Sacerdotio inſeparabile eſt. Hinc videmus quorſum commemoret Sionem electã: quia Deus nihil ſeorſum de Regno ſtatuit, ſed voluit ſimul accedere Sanctuariũ, vt vera eſſet imago futuri Mediatoris, qui ſecundũ ordiné Melchiſedec non modo Rex eſt, ſed etiã Sacerdos. Vnde ſequitur Regni & Tabernaculi ſtatum res eſſe indiuiduas. Poſtea notatur electionis cauſa: nempe montem Sion non ſua præſtantia fuiſſe electum, vt

alibi etiam vidimus,ſed quia Domino ita placuit. Fauor enim vel beneplacitum Dei merito loci opponitur.Vnde rurſus patet quod nuper attigimus,fœdus quod pepigit Deus cum Dauide,à mera eius bonitate fuiſſe profectum.

14 *Hæc requies mea in æternum.* Eandem ſententiam,quo plus authoritatis addat,in perſona Dei repetit.Pronuntiat autem Deus non fruſtra ſibi Templum extructum iri, quia manum ſuam è cælo exerens, re ipſa & efficaciter oſtendet ſibi gratum eſſe cultum quem mandauit.Nam requies & habitatio Dei,virtutis eius præſentiam hominum reſpectu ſignificant. Pſal.68.g.68. Ita *in Sion habitauit*,quia illic ritè ex Legis pręſcripto eum inuocarunt fideles:neque etiam luſerunt operam,quoniam votis eorum reſpondit. Et re ipſa palàm factum eſt, à Deo fuiſſe hoc promiſſum qui fallere nequit. quia etſi euerſum fuit Templum, deletum altare, totus legalis cultus ceſſauit:ſtatim poſtliminio rediit gloria Dei & maieſtas,& vſque ad Chriſti aduentum ſedem illic ſuam retinuit.Interim ſcimus quàm improbè & ſceleratè abuſi fuerint Iudæi hoc oraculo,ac ſi Deus illis ſeruiliter addictus foret,vt hoc prætextu auſi fuerint ſuperbè deſpicere Prophetas omnes,imò crudeliter perſequi.Quare ſcitè Lutherus hanc promiſſionem vocat cruentam:quia,vt ſolent hypocritę ex ſacro Dei nomine ſuis flagitiis facere operculum,quicquid ſcelerum obiectum foret, obtrudere non dubitabant, non eſſe tamen penes Prophetas eripere quod Deus dederat.Nam templum ſpoliare Dei gloria, perinde illis erat ac mendacij eum arguere, vel inter eum & eius veritatem facere diuortium. Hac temulenta fiducia ad fundendum ſine modo & ſine innoxium ſanguinem fuerunt impulſi.Et certè hodie ſi Romanus Satan armatus eſſet tam honorifico titulo,quid non auderet?nulla eſt ſyllaba in Scripturis quæ colorem inducat eius tyrannidi.Iam quum immani barbarie cum aperta Dei contumelia totam pietatem diſſipet,videmus quàm ferociter vel potius truculento faſtu nomen Eccleſiæ ingerat.Quid ergo abolebitur hierarchia,quam ſtare neceſſe eſt,niſi Chriſtus perſidè ſponſam ſuam deſerat?Nobis verò prompta eſt exceptio, Eccleſiam non eſſe vni loco alligatam: & ex quo Dei maieſtas ad vltimos vſque terræ fines innotuit, requiem Dei non niſi in Chriſto & eius membris eſſe. Porrò æternitas iſta Templi quam Propheta prædicat, dextrè intelligi debet. nam quia ſeculum in Chriſto renouatum fuit, non dicemus vanas fuiſſe figuras,quarum vis & complementum in eo extitit. Siquis autem obiiciat, nominari montem Sion quaſi æternum domicilium Dei:in promptu ſolutio eſt, vt vaticinio conſtet ſua veritas, ſufficere quòd nunc Chriſtus aduentu ſuo montem illum dilatauerit vſque ad vltimos terræ fines.

15 *Victum eius benedicens.* Fuit illud ſummum caput beatæ vitæ,Deum habitare in medio populi ſui:nunc adduntur ſigna paterni eius amoris,quòd victum ordinarium curabit, & ſuggeret populo ſuo,ſuccurret inopiæ,Sacerdotes ornabit ſalute,& pios omnes lætitia circundabit. Porro non ſuperuacua fuit hæc adiectio: quia non adeo ſumus ſpirituales vt in cælos penetremus,niſi oculis noſtris ſe offerat Dei benedictio. Hæc verò duplex in quotidiano victu obſeruanda eſt,quòd ſcilicet terram fœcundat vt nobis frumentum,vinum & oleum ſuppeditet:deinde quòd terrę prouentus arcana virtute multiplicat,vt nobis in alimentum ſufficiant. Hoc quidem loco ſpecialem populi ſui curam Deus ſibi fore denuntiat, nequid deſit ad eius alimenta:& quamuis non ſuppetat magna vbertas, ſe tamen facturum vt in penuria ſatientur pauperes.Non minus autem hoc loco notabilis eſt quàm ridicula Papiſtarum inſcitia,quæ clarè oſtendit ſpiritu ſtuporis fuiſſe omnes percuſſos, vt ſine iudicio ex ſtercore cibum facerent: quum in nomine victum duas literas non diſtinguerent, vidum legerunt: & quia vox adhuc mutila erat,putarunt legendum eſſe viduam.ita viduas crearunt ex victu: monſtrum ſane incredibile dictu,niſi adhuc in ſuis templis abſque pudore eandem ſonarent cantilenam. Sed ſicuti Deus victui populi ſui benedictionem promittit, ſic eorum mentes maledicit & linguas,vt prodigioſis deliriis peruertant totum naturæ ordinem.Poſtea iterum cõfirmat quod de aliis Dei beneficiis prius dixit,niſi quòd pro iuſtitia ſalutem ponit:ſed eodem ſenſu, vt ſuprà expoſui.Nam quòd *ſalutem* alij puritatem doctrinæ,& vitæ ſanctimoniam dici volunt,nimis longè petitum eſt.quia ſimpliciter intelligit Propheta, Dei protectione incolumes fore ac beatos.

17 *Illic germinare faciam cornu Dauidi: parui lucernam Chriſto meo.*

18 *Inimicos eius induam probro, & ſuper eum florebit diadema eius.*

17 שם אצמיח קרן לדוד ערכתי
נר למשיחי׃

18 אויביו אלביש בשת ועליו
יציץ נזרו׃

17 *Illic germinare faciam cornu Dauidi.*Redit ad ſtatũ regni cuius ſe pręſidem ac cuſtodẽ fore promiſerat Deus. Sed propius notanda eſt verborum proprietas. Faciam,inquit, germinare cornu Dauidi.Certum & ſatis vulgare eſt Hebręis tantundem valere *cornu* ac robur &potentiam,vel præſidium: ſed germinandi verbo tum contemptam regni originem, tum mirificas reſtitutiones Propheta denotat. Dauid ex ignobili tugurio & ouium ſtercoribus,quum inter pecuarij hominis filios minimus eſſet,in ſolium eductus, aſſiduis incremẽtis præter ſpem auctus

ctus eſt. Iam regnum ſub Ieroboam ita reſectum fuit, vt aſſiduè germinãdo ſteterit in medio-
cri aliquo gradu. Adhæc quot ſequutæ ſunt euulſiones, quæ totidem erant interitus præſag a
niſi ſubinde pullulaſſet nouum germen? Quid autem populo in exilium diſperſo futurum e
rat, niſi cornu fractum & contritum germinare Deus feciſſet? Itaque Ieſaias non abs re Chri- Ieſa.11.a.1
ſtum ſurculo comparat, qui non ex arbore procera, ſed ex trunco naſcitur. Et forte ad hoc va- Zach.6.c.12.
ticiniũ alludit Zacharias, Ecce vir, Germen nomen eius. quia ſcilicet poſt horrendã illã vaſti-
tatem non aliter reſtitui potuit Regia poteſtas. Alio ſenſu loquitur Dauid, 2. Samuelis 23.a.5.
vbi continua regni incrementa ſub hac voce cõmendat. Nunc autem intelligit Propheta, quã-
uis interdum vel areſcat vel frangatur cornu Dauidis, Deum tamen mirabiliter facturum vt
nouus vigor ſuccreſcat. Eodem pertinet metaphora *lucernæ*, quæ frequenter alioqui occurrit:
quia celebre in populo fuit hoc oraculum. Senſus autem eſt, quanuis obſcura interdum vel fu-
ligine infecta eſſet regni dignitas, fieri tamen nunquam potuiſſe vt vllę clades eam penitus ex-
tinguerẽt. quia illic ſemper ardebat Dei lucerna, cuius lumen etſi eminus non erat conſpicuũ,
fidelibus tamen certam ſalutem monſtrabat. & Hieroſolymæ quidem tunc micabant ſcintil-
læ ex lucerna, nunc ſol iuſtitiæ Chriſtus pleno fulgore orbem illuſtrat.

18 *Inimicos eius induam probro.* Sicut antè iuſtitia & ſalute veſtiuit ſacerdotes, ita nunc
etiam probrum loco veſtis induit Dauidis hoſtibus. Quia enim non ſatis eſſet proſperè intus
agere, niſi Deus ab externa vi & iniuria nos defenderet: nunc additur hæc ſecunda promiſſio,
in qua etiam clarius ſæpe nobis relucet Dei fauor, quàm dum omni bonorum genere nos in
pace locupletat. Quanto enim magis nos afficiunt hoſtium minæ & terrores, ſenſus etiam no-
ſtros expergefaciunt vt apprehendant Dei auxilium. monemur tamen hoc loco, nunquam ſic
in terris quietam fore Eccleſiam quin ſubinde infeſtetur à variis hoſtibus, quos in illius per-
niciem excitare non deſinit Satan. Sed bene eſt quòd audimus ex ore Dei, cũ probro tandem
& ignominia retroceſſuros vbi fruſtra omnia machinati fuerint. Quod ſequitur, variè tor-
quent interpretes. nam quia verbum צוץ in coniugatione hiphil, aſpicere interdum ſignifi-
cat, quidam vertunt conſpicietur in eo loco diadema Dauidis, vbi germinabit cornu. Quidam
à ציץ deducunt quod eſt lamina: ac ſi dictum eſſet, coronam Regis aureis laminis ſplendidam
fore. Sed rectius (meo iudicio) eodem ſenſu quo nuper loquutus eſt de germine, nũc floridum Ieſa.28.a.1.
diadema fore pronuntiat. Sicuti ex oppoſito Ieſaias coronam temulentię Ephraim comparat
flori emarcido. Ita ſenſus erit, quanuis diadema poſteris Dauidis futurum ſit ſæpe caducum in
ſpeciem, arcano tamen vigore renouatum iri, vt perpetuò floreat.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXIII.

Gratulatio eſt de ſancta populi concordia, ad quam mutuo fouendã fideles omnes incitat Propheta.

Pſal. CXXXIII.

1 *CAnticum graduum Dauidis. Ecce quàm bonum & quàm* " *decorũ habitare fratres etiam ſimul.*	שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד הִנֵּה מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם־יָחַד׃ 1
2 *Sicut oleũ pretioſum ſuper caput, quod deſcendit ſuper barbã, barbam Aaron, quod deſcendit ſuper oram veſtimentorum eius.*	כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב עַל־הָרֹאשׁ יֹרֵד עַל־הַזָּקָן זְקַן־אַהֲרֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־פִּי מִדּוֹתָיו׃ 2
3 *Sicut ros Hermon, qui deſcendit ſuper montes Sion: quia illic mandauit Iehoua benedictionem, vitam in perpetuum.*	כְּטַל־חֶרְמוֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־הַרְרֵי צִיּוֹן כִּי שָׁם צִוָּה יְהוָה אֶת־הַבְּרָכָה חַיִּים עַד־הָעוֹלָם׃ 3

" vel, iucundum.

1 *Ecce quàm bonum.* Non dubito quin Dauidis conſilium fuerit hoc Pſalmo gratias Deo
agere pro reconciliatione totius populi, poſtquam ex longa & triſti diſſipatione iterũ coaluit,
& ſingulos ad pacis alendæ ſtudium hortari, qui in eius commendatione prolixè inſiſtit, ſal-
tem quoad ferebat Pſalmi breuitas. Nõ abs re autem magnificis elogiis Dei gratiam celebrat
quòd populum miſerè laceratum, in corpus vnum collegerit. Poſtquam enim regnum adeptus
eſt, quia diu pro publico hoſte habitus fuerat, adhuc maior pars ab ipſo erat alienior: imò ſci-
mus capitali diſſidio fuiſſe Iudæos inter ſe diuiſos, vt nulla ſpes eſſet concordiæ niſi in alterius
partis interitu. Fuit ergo mirabile & inexpectatum Dei opus ad concordiam deſcendere, & ſe
mutuo amplecti qui tam acribus odiis certauerant. Hanc circunſtantiam malè prætereunt in-
terpretes, ac ſi Dauid generaliter & abſque proprio intuitu conſenſum laudaret inter Dei cul-
tores. Ac primo quidẽ aduerbiũ Ecce, valde emphaticũ eſſe exiſtimo, nõ modò quia res ocu-
lis ſubiicitur, ſed quia ſubeſt tacita comparatio belli inteſtini, quo propè ad vaſtitatem redacti
erant, cum læta & optabili pace. Amplificat ergo Dei gratiam quia longa experientia Iudæos
magis doceat quàm ineſtimabile bonũ ſit vnitas, quia ſe inteſtinis diſcordiis ferè perdiderint.
Quem ſenſum confirmat particula גם, quæ in fine verſus ponitur. Deprauant enim Prophetę

ſenſum interpretes qui eam accipiunt copulæ loco, quum ad vehementiam non parum faciat: ac ſi dixiſſet, Nos qui fratres eramus natura, ſic fuimus diſtracti, vt alij aliis magis inuiſi eſſent quàm exteris hoſtibus, nunc igitur quàm bonum eſt fraternam illam vnitatem etiam animis colere. Interea non dubium eſt quin Spiritus ſanctus fraternum conſenſum, qui vigere debet inter omnes Dei filios, ſuis laudibus extollat, vt huc quiſque applicet ſuum ſtudium. Quòd ſi nos ſcindāt odia, vel ſimultates diſtrahant, Dei quidem reſpectu manebimus fratres: ſed quia fruſtra erimus laceri corporis, non cenſebitur vnum. Itaque ſicut in Deo Patre & Chriſto vnum ſumus vt Papiſtæ ex defectione ad piam concordiam redeant, his verbis licebit gratias Deo agere: interea quicunque ſe Deo placidè ſubmittunt, eos amplecti decet. Quia verò aſſiduè turbulentos ſpiritus excitat Satan, contrà nitamur, & ſedulò retineamus quicunq; ſe præſtabunt dociles ac morigeros. Cæterùm præfractos omittere neceſſe eſt, quibuſcum fraterna coniunctio coli non poteſt quin ſummum patrem abnegemus, à quo oritur omnis cognatio. Pax enim quam commendat Dauid, à legitimo capite incipere debet. quo ſatis refellitur Papiſtarum improbitas, qui nobis ſchiſmata & diſſenſiones odioſè exprobrant, ac ſi non ſatis à parte noſtra teſtatum foret, non aliud nos quærere niſi vt nobiſcum in Dei veritatem conſentiant, quæ vnicum eſt ſanctæ vnitatis vinculum.

2 *Sicut oleum pretioſum ſuper caput.* Apertè confirmat Dauid quod nuper docui, veram ſcilicet fratrum coniunctionē initium habere à Deo, legitimúmq; eius finem eſſe vt purè Deum omnes colant, vnóque cōſenſu inuocent. Quorſum enim ſimilitudinem mutuatur à ſacro vnguento, niſi vt religio primū ſemper gradum teneat? ac ſi diceret, inſipidam fore pacem quam inter ſe colent homines, niſi cultus Dei odore perfuſa ſit. Nunc ergo tenemus, ſic inter ſe coniungi homines mutuo amore, vt Deus omnes ſimul gubernet. Quibus verò hæc cōditio non placebit, cum illis præſtabit acriter dimicare, quàm pacem redimere Dei contemptu. Hoc enim tenere conuenit, in Sacerdotis perſona oſtendi concordiam fluere à vero & puro Dei cultu. deinde per *barbam & extremas partes veſtium*, notari, quàm longè latéque patet Eccleſia, pacem quæ à capite Chriſto manat, diffundi. Altera ſimilitudo ſumpta à *rore*, qui tam in montem *Hermon* quàm *ſuper Sion* diſtillat, oſtendit piam concordiam non modò ſuauis eſſe odoris coram Deo, ſed proferre etiam vtiles fructus: ſicuti ros terram irrigando, ſuccum & vigorē ſuppeditat. Scimus autem quid de Iudea dicat Moſes, non eſſe ſimilem Ægypto quàm fluuij exundatio fœcundat, ſed pluuiam quotidie è cælo expectare. Monuit ergo Dauid, ieiunam ac ſterilem, miſeram denique fore hominum vitam, niſi fraterno conſenſu foueatur. Montem verò Hermon pinguem & opimum fuiſſe conſtat, quia celebratur inter loca paſcua. Præcipua verò montium vbertas ex rore cæleſti: quod in monte Sion ſatis conſpicuum erat. Poſtremò ſubiicit Dauid Deum benedictionem mandare vbi pax colitur, hoc eſt, læta bonorum abundantia teſtari quantopere ſibi placeat, homines viuere vnanimes. Hanc ſententiam aliis verbis imita-
2.Cor.13. tus eſt Paulus, Pacem colite inter vos, & Deus pacis erit vobiſcum. Studeamus ergo quantum
c 11. in nobis erit, fraternæ concordiæ locum dare, vt Dei quoque benedictio apud nos reſideat.
Phili 4. b.9. Extentis etiam brachiis optemus amplecti qui à nobis diſſident, ſi modò non abnuant in fidei vnitatem redire: ſiqui calcitrent, valere ſinamus: quia nobis nulla, vt dictum eſt, niſi cum filiis Dei fraternitas.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXIIII.

Exhortatio eſt ad laudandum Deum: quæ tametſi communis eſt piis omnibus, peculiariter tamen dirigitur ad Sacerdotes & Leuitas.

Pſal. CXXXIIII.

1 *CAnticum graduum. Ecce benedicite Iehouam omnes ſerui Iehouæ, qui ſtatis in domo Iehouæ per noctes.*	1 שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה כָּל־עַבְדֵי יְהוָה הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְהוָה בַּלֵּילוֹת׃
2 *Tollite manus veſtras ad Sanctuarium, & benedicite Iehouam.*	2 שְׂאוּ יְדֵיכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְהוָה׃
3 *Benedicat tibi Iehoua è Sion qui fecit cælum & terram.*	3 יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

1 *Ecce benedicite.* Putant quidam interpretes vnà cum Leuitis alios quoque Dei cultores comprehēdi: & certè fateor quoſdam è populo, qui præ aliis zelo feruebant, in templo pernoctaſſe (ſicut de Anna vidua legitur, quòd dies & noctes fuerit in precibus aſſidua) ſed ex fine
Luc. 2. f. Pſalmi patet, Prophetam non alios hortari quàm Sacerdotes: quia formulā benedictionis di-
37. ctat qua precentur pro communi ſalute. quod munus ſolis Sacerdotibus fuit iniunctum. Leuitas igitur ab officio, cui addicti erant, ſeruos Dei vocari interpretor, vt ſanè eorum maximè
Leu. 8. f. erat in templo pernoctare. idque per vices, ſicuti docet ſacra hiſtoria. Ideóq; aduerbio demon-
35. ſtrandi quaſi in rem præſentem eos adducit, quia decebat aſſiduo templi conſpectu magis ſtimula

mulari ad pietatis exercitia. Iam verò notandum eſt quo conſilio Propheta tam ſedulò eos incitet ad laudandum Deum. Nam vt nihil magis procliue eſt quàm cæremoniis abuti, multi ex Leuitis ſe officio defunctos putaſſent, ſi modò ſtetiſſent otioſi in templo: ita neglectus fuiſſet præcipuus finis. Oſtendit ergo Propheta totum hoc fore ludicrum & nihili, quod nocturnas excubias agunt Leuitæ pro Templi cuſtodia, luminaria accendunt, Sacrificiis dant operam: niſi ſe exerceant in ſpirituali Dei cultu, & externos omnes ritus ad præcipuum illud Sacrificium referant, vt Dei laudes celebrentur. ac ſi diceret, Videtur hoc vobis laborioſum eſſe, quòd dum alij dormiunt in ædibus ſuis, vos ſtatis in Templo peruigiles. Atqui Deus alium præſtantiorem cultum exigit, vt ſcilicet laudes eius præcinatis toti populo. Secundo verſu cæremoniam adiungit quæ cum inuocatione Dei coniuncta eſt. Quorſum enim attollunt homines manus precando, niſi vt animos ſuos ad Deum erigant? Itaque Propheta eorum torporem tacitè coarguit, qui in Templo vel reſides manebant, vel nugando & confabulando corrumpebant purum Dei cultum.

3 *Benedicat tibi Iehoua.* Verſus hic (meo iudicio) cogit Pſalmum exponere de ſolis Sacerdotibus & Leuitis, quorum propriũ ex Legis præſcripto erat munus, populo benedicere. Poſt Nume. 6.
quam verò hortatus eſt ipſos Propheta ad benedicendum Deum, nunc ſecundas partes addit, d.23.
vt populum benedicant in nomine Dei. Neque tamen hoc præceperat Deus vt alij ſecurè viuerent: (ſicuti in Papatu, modò in templis cantillent Monachi, tota plebs Deũ ritè coli exiſtimat) ſed Deus Sacerdotes aliis præire voluit, vt quiſque priuatim domi ſuæ imitaretur quod in templo fiebat. Populo autem benedicere, illis præceptum fuit, quatenus Chriſti perſonam gerebant. Porrò hæc duo non abs re diſtinctè ponuntur, vt Deus qui cæli & terræ creator eſt, etiam benedicat. Creatoris elogium ponitur notandę potentiæ cauſa, vt nihil non à Deo ſperare audeant fideles. Quid enim aliud mundus eſt quàm immenſæ eius virtutis ſpeculum? vt nimium ſtupidi ſint quibus non ſufficit eum habere propitium, cuius imperio omnia ſubeſſe, & in cuius manu omnem opulentiam eſſe cernunt. Cæterùm quia audito creatoris nomine, multi de acceſſu diffiderent, ac ſi procul quęrendus eſſet Deus: ideo Propheta ſymbolum propinquitatis ante oculos ſtatuit, vt familiariter & liberè ad eum accedere audeant, qui non minus comiter ſe ab eo inuitari intelligunt, quàm ſi paternum ipſis gremium porrigeret. Ergo ex cælorum intuitu potentiam Dei agnoſcunt: in domicilio Sion, paternum amorem.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXV.

Exhortatio eſt ad canendas Dei laudes, partim quia electũ populum ſingulari gratia dignatus fuerat: partim quia eius potentia & gloria appareat in toto mundo. Additur etiam antitheſis inter idola quæ vana Deitatis figmenta ſunt: & Deum Iſraelis, qui certis clariſque teſtimoniis verum ſe & vnicum Deum probauit: vt alacrius ad eum laudandum ferantur pij, cuiúſque imperio ſe addicant.

Pſal. CXXXV.

1 *HAleiv-Iah. Laudate nomen Iehouæ, laudate ſerui Iehouæ.*

2 *Qui ſtatis in domo Iehouæ, in atriis domus Dei noſtri.*

3 *Laudate Deum, quia bonus Iehoua: canite nomini eius, quoniam* " *ſuaue eſt:*

4 *Quia Iacob elegit ſibi Deus, Iſraelem in peculium ſibi.*

1 הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה׃

2 שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְהוָה בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃

3 הַלְלוּיָהּ כִּי־טוֹב יְהוָה זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים׃ " vel, decorum.

4 כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ׃

1 *Laudate nomen Iehouæ.* Quanquam inter huius Pſalmi exordium & ſuperioris nullũ ferè eſt in verbis diſcrimen, videri tamen poſſet nunc Propheta non ſolos Leuitas hortari, ſed totum populum: quia cauſas laudandi Dei cõmemorat quæ apud pios omnes cõmuniter valere debent. Neque etiam de nocturnis excubiis & continua ſtatione loquitur: ſed quia proprium Sacerdotum munus fuit, in hoc pietatis exercitio reliquis præire, & quaſi præcinere vel dictare Dei laudes, minimè abſurdũ erit eos vocari primo loco & ſtimulari ad ſuas partes. Et quiſquis verba propius expendet, videbit populum ſecundo ordine adiũgi Sacerdotibus. Nã compellat Propheta ſeruos Dei *ſtantes in templo eius*, deinde *in Atriis*: quum proximo Pſalmo nulla facta fuerit Atrij mentio. Et videtur plurali numero poſuiſſe Atria: quia Sacerdotibus quoque ſuum erat Atrium: deinde erat alterum cõmune totius populi, quem Lex arcebat à Sanctuarij Leuit. 16.
ingreſſu. Porrò ne doctrina hæc vel exhortatio ad laudes Dei tam frequenter repetita faſti- d.17.
dium pariat, tenẽdum memoria eſt quod alibi diximus, nullum ei ſacrificium magis placere, quàm dum gratitudinem noſtrã erga ipſum teſtamur: ſicut etiam vidimus Pſalmo 50.c.14. Sacrifica Deo laudem, & redde Excelſo vota tua. Item Pſalmo 116.c.12. Quid rependam Deo pro omnibus eius beneficiis? Calicem ſalutum accipiam, & nomen Iehouę inuocabo. Ac diligẽter notandi ſunt loci qui ſpiritualem hunc cultum magnificè extollunt: ne præpoſtero Dei colẽdi

ſtudio,in nugis ludamus operam:ſicuti maior pars hominum ſtultè excogitat & comminiſcitur ad Dei cultum,fruſtráque ſe fatigat omiſſo præcipuo capite. Ideo toties Spiritus ſanctus inculcat verbum Laudate, ne vileſcat apud nos vel frigeat hoc pietatis officium. Quanquam ſimul torporem noſtrum obliquè perſtringit:quia apud ſedulos & voluntarios ſufficeret parcior exhortatio.Finis tertij verſus,vbi dicit,*quia ſuaue eſt*,duplicem ſenſum admittit,vel quòd ſuaue ſit Dei nomen,ſicuti priore membro dixeratDeum ipſum eſſe bonum:vel quia res ſuauis ſit Deo canere.Quanquam נעים decorum & pulchrum propriè ſignificet:& hîc generalis ſenſus melius conuenit.

4 *Quia Iacob.* Alias deinde rationes laudandi Dei colligit ex mundi gubernatione. ſed quia nonniſi à poſteris Abrahæ tunc poterat laudari,quibus ſolis innotuerat,Propheta materiam illis proponit,quòd electi ſint in populum peculiarem.Et certè incomparabile hoc bonum fuit,quo eos rapi & accendi decuit ad gratias agendas : ſolos fuiſſe adoptatos, præteritis cunctis Gentibus. Nam laudem electionis Deo aſcribens Propheta, clarè admonet non excelluiſſe eos propria virtute,ſed quia gratuito fauore eos complexus eſt Pater cęleſtis.Omnes
Mat. 5. g. 45. quidem ſibi promiſcuè obſtringit, Solem ſuum quotidie oriri faciens ſuper bonos & malos, ſed tunc ſanctiore vinculo ſibi deuinxit filios Abrahę:ſicuti hodie quoſcunq; in gregem ſuum adoptat & inſerit in corpus vnigeniti Filij ſui.

5 *Quia ego cognoui quòd magnus Iehoua, & Deus noſter præ omnibus dijs.*	5 כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל־אֱלֹהִים׃
6 *Omnia quæ vult Iehoua facit in cælis & in terra,in mari & omnibus abyſsis:*	6 כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ יְהוָה עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל־תְּהֹמוֹת׃
7 *Aſcendere faciens nubes ab extremo terræ,fulgura ad pluuiam facit, educens ventum ex locis ſuis abſconditis.*	7 מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו׃

5 *Quia ego cognoui.* Ponitur generalis potentiæ deſcriptio:quo melius ſciant Iſraelitæ,eundem quem coluntDeum,eſſe totius mundi opificem,omnia regere ſuo arbitrio,nec aliùm vſquam poſſe reperiri.Cæterùm non dicit ſe magnitudinem nouiſſe, vt alios excludat: ſed potius ex ſuo ſenſu incitat omnes ad eandem attentionem, vt expergefacti cognoſcant quod palàm conſpicuum eſt.Etſi enim Dei immenſitatem nemo capit,gloria tamen eius, quatenus expedit,ſatis eſt nobis expoſita, vt totus mundus careat ignorantiæ prætextu. Nam quiſquis cæli & terræ conſpectu fruitur, quomodo ſine ſummo ſcelere authorem ipſum clauſis oculis præteribit?Sed quo nos efficacius pungeret, ſuo exemplo ad notitiam gloriæ Dei inuitat: vel potius caſtigat ſtuporem noſtrum,quòd non ſimus ad eam conſiderandam ſatis attenti.Ex ſecundo membro certius colligimus quod nuper attigi, hoc ſcilicet eſſe Prophetæ conſilium, Iſraelitas retinere in vnius Dei cultu & timore : quia idem Deus qui fœdus ſuum pepigerat cum eorum patribus,cæli & terræ ſit creator.Poſtquam enim Iehouam nominauit,ſtatim addit eſſe Deum Iſraelis.Vnde ſequitur,quicunque ab hoc Deo declinant,falsò prętendere Dei nomen:ſicut hodie Iudæi & Turcæ,quanuis Deum mundi creatorem ſe colere profiteantur, meras nugas agunt:quia vbi à Lege & Euangelio diſceditur, quælibet pietatis iactantia, veri Dei eſt abnegatio. itaque Propheta non abs re ſpeciali titulo Deum veſtit, vt ſe contineant Iſraelitæ in Legis doctrina. Si per אלהים fictitios Gentium deos intelligas, erit conceſſio: quia impropriè Deum vanis & nihili figmentis conferret.ac ſenſus erit,Dei magnitudinē ſic excellere, vt in nihilum redigat quicquid deitatis fingitur. Videtur tamen Angelos complecti,vt alibi diximus:quia etſi in illis Diuinum aliquid emicat, quatenus cæleſtes ſunt virtutes ac principatus: ſupereminet tamen Deus ipſe,vt eos cogat in ordinem , ne magnitudinem ſuam obſcurent.

6 *Omnia quæ vult Iehoua.* Hæc eſt immenſa Dei magnitudo cuius meminit,quòd non ſemel tantùm condiderit cælum & terram,ſed moderetur etiam omnia ſuo arbitrio. Nam qui Deum fatentur mundi creatorē,& ſedere otioſum in cælo fingūt abiecta mundi cura,eum ſua virtute impiè ſpoliant.atqui magnam hominū partem occupat craſſum hoc commentum.Siquis roget an credāt Deum dormire, negabunt quidē:ſed dum imaginātur eum laxare fortunæ habenas vmbratilē duntaxat potentiā ei relinquunt,quæ effectu ſuo careat,quum Scriptura doceat actualē eſſe:quia totus mūdus eius arbitrio regitur. Nam Propheta diſertè hîc affirmat,ſingulas mundi partes curæ eſſe Deo,vt nihil confuſè vel fortuitò vſquā cōtingat.Putant vulgo Deum ſplendidè ornatum eſſe, dum neſcio quid de vniuerſali prouidentia balbutiunt. Atqui diſtinctio cæli,terræ & aquarum,particularē curam deſignat. Præcipuum tamen pondus ineſt in verbo חפץ.Pronuntiat Spiritus ſanctus Deum facere quicquid placitum eſt.Confuſa autem gubernatio,de qua vulgo garriunt, tantùm huc tendit,vt Deus incogitanter mūdi ordinem continuet. Ita hoc modo in nihilū redigitur eius voluntas.Nam ſi vult, ſuum habet cōſilium,certámque rationem.Vnde colligitur ſpecialis eius prouidentia, quæ vim ſuam di-

ſtribuit

ſtribuit ad regendas ſingulas mundi partes: vt nihil fortuitò accidat, ſed arcano ſuo conſilio moderetur quę videntur maximè fortuita. Etſi autem noſtrum non eſt diſquirere cur fieri velit quæ repugnant cum ſenſu noſtro, niſi tamen velimus omnia pietatis elementa conuellere, firmum hoc manere debet, nihil accidere niſi quod ſtatuit Deus ac decreuit. Ac ſi abſcondita nobis eſt eius voluntas, eam tamen, vt fontem omnis iuſtitiæ & rectitudinis, reuerenter ſuſpicere conuenit: quia nihil æquius eſt quàm vt ſummum gradum apud nos obtineat. Plura, ſi videbitur, petant lectores ex Pſalmo 115.

7 *Aſcendere faciens.* Speciem vnam atque alteram attingit Propheta, vnde melius poſſit intelligi, nihil ſponte moueri niſi quatenus Dei conſilio & manu dirigitur. Quia igitur milleſimam operum Dei partem comprehendere non poteſt ſenſus noſter, pauca tantum exempla hîc Propheta delibat, in quibus vult expendi quod docuit de cæleſti prouidentia. *Nubes dicit attolli ab extremis terræ partibus*, quia vapores è terra ſurgẽtes denſius coacernati, nubes tãdem efficiunt. Quis verò futurum putaret vt vapores, quos aſcendere eminus cõſpicimus, mox cælum obſcurent & incumbant noſtris capitibus? Hoc ergo inſigne eſt documentum potentiæ Dei, exiguos vapores ſurgere, qui deinde totum aërem momento occupent. Addit Propheta quod non parum valet ad augendum miraculum, *fulgura pluuiæ miſceri*: quæ res ſunt prorſus contrariæ. Niſi hæc ignis & aquæ miſtura vſu cognita eſſet, quis non diceret incredibile eſſe portentum? Eadem eſt ventorum ratio. nam etſi ventos naturaliter procreari certum eſt, & originem philoſophi demonſtrant, mirabile tamen Dei opus eſt tam multiplex ventorum agitatio. Cæterùm non modò prædicat Dei potentiam qualem philoſophi concedunt, ſed intelligit nullam pluuiæ guttam è cælo decidere niſi quam Deus certa diſpenſatione ſtillat. Fatentur omnes Deum eſſe pluuiæ authorem, tonitruum item & ventorum, quia hũc in natura ordinem ſemel poſuit: verùm Propheta hîc vltrà progreditur, quoties pluit, non id fieri cæco naturæ inſtinctu: ſed quia Deus ita decreuit, cuius eſt pro ſuo arbitrio cælum ex ſereno reddere obnubilum, & caligine diſcuſſa puram lucem reddere.

8 *Percuſſit primogenita Ægypti, ab homine vſque ad beſtiam.*
9 *Miſit ſigna & prodigia in medio tui Ægypte, in Pharaone & in omnibus ſeruis eius.*
10 *Percuſſit gentes magnas, & occidit reges fortes.*
11 *Sihon regem Amorrhæorum, & Og regem Baſan, & omnia regna Chanaan.*
12 *Et dedit terram eorum hæreditatem, hæreditatem Iſraeli populo ſuo.*

8 שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה׃
9 שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו׃
10 שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים׃
11 לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן׃
12 וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃

8 *Percuſſit primogenita.* Rurſus de peculiaribus Dei beneficiis diſſerit, quibus Eccleſiam & electum populum ſibi obligauerat. Nam quia ſermonem dirigit ad ſolos fideles, in Dei laudibus hoc ſtatuit præcipuum caput, quòd ex toto humano genere exiguum numerum adoptauerit. Deinde quòd in eorum gratiam magnis regnis & validis gentibus ſe oppoſuerit. Quæcunque enim edidit Deus miracula tam in Ægypto quàm in terra Chanaan: totidem fuerunt paterni eius erga electum populum amoris teſtimonia. Quòd autem primo loco ponit occiſa Ægypti primogenita, non ſeruat hiſtoriæ ordinem, ſed memorabile exemplum proponit, vnde appareat quàm pretioſa fuerit Deo ſalus Eccleſiæ ſuæ: cuius reſpectu, magno & opulento populo non pepercit. Summa eſt, in redemptione populi ſatis ſupérque teſtatam fuiſſe Dei virtutem ſimul cum gratia.

10 *Percuſſit gentes magnas.* Deſcendit ad finem redemptionis. Neque enim populum ſuum eduxit Deus ex Ægypto, vt in vaga peregrinatione ſtatim desereret, ſed vt locaret in hæreditate promiſſa. Hîc ergo etiam conſpicuũ fuiſſe Dei fauorem Propheta docet, ac infatigabilem gratiæ perſeuerantiam: quod vbi ſemel manum porrexit filiis Abrahæ, eo vſque deduxit, perrexítque virtutem ſuam exerere, donec promiſſa terra fruerentur. Potentiã verò Dei extollit, quia nonniſi multis ſtragibus tranquilla cõtigit terræ poſſeſſio. Bonitatem verò Dei illuſtrat hæc circunſtantia, quòd turmã ignobilem validis Regibus & Gẽtibus robuſtis prętulit. Sihon verò & Og duos Reges memorat, nõ quia fuerint omniũ potẽtiſſimi, ſed quia præcluſo terræ aditu in primis erãt formidabiles: præſertim quũ populus nõdũ ad bellãdum aſſuefactus foret. Cumulũ verò beneficentiæ adiungit Propheta, quòd firmam terræ poſſeſſionem adepti ſunt Iſraelitæ. Non minor eſt virtus quàm quærere, parta tueri, inquit ille. quum ergo infeſtiſſimis hoſtibus vndique cincti eſſent Iſraelitæ, in eo maximè enituit Dei virtus, quòd neque deleti, neque expulſi fuerunt: quod centies accidere poterat, niſi in ſua poſſeſſione fuiſſent ſtabiliti.

13 *Iehoua, nomen tuum in ſeculum: Iehoua memoria tui in generationem.*

13 יְהֹוָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְהֹוָה זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר׃

14 *Quia iudicabit Iehoua populum ſuum, & ſuper ſeruis ſuis*" *pœnitentia ducetur.*

14 כִּי־יָדִין יְהֹוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם׃

" Vel, con ſolatione accipiet.

13 *Iehoua.* Etſi multæ ſunt rationes cur ſemper florere debeat in mundo nomen Dei: hîc tamen propriè concionatur Propheta de æterna laude quam ex Eccleſiæ conſeruatione meretur ac ſibi acquirit: quia mox ſubiicitur cauſę redditio, quòd Deus iudicabit populum ſuum. Et certe ſicuti totus mundus theatrum eſt Diuinę bonitatis, ſapientię, iuſtitię, virtutis: pars tamen illuſtrior, inſtar orcheſtræ, eſt Eccleſia: & quo propius ad nos accedit Deus, ſuáque beneficia familiarius nobis communicat, in eorum meditatione nos attentius exerceri conuenit. Porrò quum *iudicandi* verbum Hebræis omnes iuſti legitimíque regiminis partes in ſe contineat, futurum tempus de continuo actu poſitum interpretor, vt frequenter ſolet: ac ſi dixiſſet Propheta, ſemper Deum pręſidem fore & cuſtodem populi ſui: ideóque in tuto eſſe piorum ſalutem, quæ Deo curæ eſt. Niſi forte conſulto futurum tempus notauit Propheta, vt diſcamus in afflictionibus ſpem noſtrã ſuſpendere: & ſiquãdo videbitur à Deo negligi ac deſeri, ne tamen exanimemur. quia vtcunque opem ſuam ad tempus occultet, poſtquam ſuos ſatis humiliatos videt, vindicem opportune ſe oſtendit. Neque diſplicet hic ſenſus, quia Prophetam alludere probabile eſt ad Moſis dictum, cuius etiam verba recitat. Nam dolorem quem ex Dei flagel-
Deu. 32. c. 36. lis ſenſurus erat populus, Moſes lenire volens, Deum fore iudicem populi ſui denũtiat, vt miſerè afflictum ſubleuet ac tueatur. Id nunc ad perpetuum Eccleſię vſum accommodat quiſquis fuerit author Pſalmi, Deum nunquã paſſurum docens vt penitus intereat Eccleſia, cuius abolitione Rex eſſe deſineret. Tempus autem verbi in præteritum mutare, ac ſi Deus populum ſuum vindicaſſet contra Ægyptios, frigidum commentum eſt, ac remotum à Moſis & Pſalmi huius contextu. quia verbum נחם Hebręis tam pœnitentia duci, quàm conſolationem accipere ſignificat. vtrouis modo accipias, optimè conſtabit ſenſus. Nam quoties in gratiã reditDeus cum Eccleſia, quanuis nulla in eum cadat mutatio, in re tamen ipſa apparet. Ergo pœnitentia dicetur affici, dum Eccleſiam quam iratus iuſtis pœnis afflixerat, clementius tractare incipit. Conſolationem etiam accipere vel placare ſuper populo ſuo dicitur, dum fœderis ſui æterni memor, vbi eum ad momentum caſtigauit, perpetuis miſericordiis proſequitur: ſicut dicit a-
Ieſa. 54. c. 8. pud Ieſaiam. Summa huc redit, temporalem eſſe iram Dei erga fideles: ac dum vlciſcitur eorum ſcelera, miſericordiæ ſuæ recordari in medio iræ curſu, ſicut docet Habacuc: atq; ita pin-
Habac. 3. a. 2. gitur nobis Deus ſub humana figura, quia induitur paterno affectu, dum filios ſuos, qui meritò abdicandi erant, reſtituit: quia non poteſt à viſceribus ſuis auelli. ac ſi diceret, Deum miſericordem eſſe fidelibus, quia filij ſunt: ipſe verò ſe orbare nolit. denique ideo eſſe placabilem, quia deliciæ eius ſunt, ſuauiter fouere quos pro filiis agnoſcit.

15 *Simulachra Gentium, argentum & aurum, opus manuum hominis.*

15 עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃

16 *Os illis, & non loquentur: oculi illis, & non videbunt.*

16 פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא־יִרְאוּ׃

17 *Aures ipſis, & non audient: etiam non eſt ſpiritus in ore ipſorum.*

17 אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין־יֶשׁ־רוּחַ בְּפִיהֶם׃

18 *Similes ſint illis qui faciunt ea, quiſquis confidit in illis.*

18 כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם׃

19 *Domus Iſrael benedicite Iehouæ, domus Aaron benedicite Iehouæ.*

19 בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה׃

20 *Domus Leui benedicite Iehouæ, timentes Iehouam, benedicite Iehouæ.*

20 בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה יִרְאֵי יְהֹוָה בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה׃

21 *Benedictus Iehoua è Sion, qui habitat in Ieruſalem. Halelu-Ia.*

21 בָּרוּךְ יְהֹוָה מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלִָם הַלְלוּיָהּ׃

15 *Simulachra.* Quia tota hæc pars Pſalmi expoſita alibi fuit, ſuperuacuum eſſet inſiſtere: & repetitio lectoribus moleſta eſſet. Conſilium ergo Prophetæ paucis tantùm verbis obiter perſtringam. Nam Gentium ſocordiam exagitãs, quòd Deum non putarent ſibi propinquum eſſe niſi ad idola confugerent, Iſraelitas admonet quàm præclarè cum ipſis actum fuerit: quo ſe attentius contineant in ſimplici & puro Dei cultu, & à profanis ſuperſtitionibus abhorreãt.

Tandem enim concludit, quo plus impendunt operæ idololatræ in colendis ſuis idolis, grauius ſibi iudicium accerſere. Nam certè falſorum deorum cultoribus tam horribilem vindictam denuntiat, vt ab eorum exemplo abſterreantur quicunque edocti ſunt in Lege Dei. Cæterùm quum Pſalmus 115. ad ſperandum hortetur, Propheta hîc Deum benedicere iubet. Leuitas autē domui Aaron adiungit propter duos Sacerdotij ordines. Reliqua omnia conueniūt, niſi quòd vltimo verſu Propheta hîc cum reliquo piorum cœtu ipſe quoque Deum benedicit. Dicit autem *è Sione*, quia quum pollicitus eſſet Deus ſe illinc exauditurum ſuorum vota, ac odorem gratiæ ſuæ inde diffunderet, ſimul etiam laudum materiam ſuggerebat. Ratio etiam additur, quia *habitat in Ieruſalem*: quod nihil craſſum vel terreſtre ſonat, quaſi tam anguſto domicilio incluſus eſſet Deus: ſed ad ſenſibilem eius gratiam referri debet. quia experientia docebat, quanuis cælum & terram impleat eius maieſtas, virtute & gratia ſuis eſſe præſentem.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXVI.

Admonet Propheta fraudari Deum iuſto beneficiorum ſuorum fructu, niſi aßidui ſint fideles in canendis eius laudibus. Porrò in ſingulis beneficiis miſericordiam eius commendans, ſimul docet non ritè laudari Deum, niſi gratuitum eſſe agnoſcimus quicquid in nos contulerit. *Pſal.* CXXXVI.

1 *Laudate Iehouam, quia bonus, quia in ſeculum clementia eius.*	1 הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
2 *Laudate Deum deorum, quia in ſeculum clementi a eius.*	2 הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
3 *Laudate Dominum dominorum, quia in ſeculum clementia eius.*	3 הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
4 *Qui fecit mirabilia magna ſolus, quia in ſeculum clementia eius.*	4 לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
5 *Qui fecit cælos intelligenter, quia in ſeculum clementia eius.*	5 לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
6 *Qui extendit terram ſuper aquas, quia in ſeculum clementia eius.*	6 לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
7 *Qui fecit luminaria magna, quia in ſeculum clementia eius.*	7 לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
8 *Solem ad præfecturam in die, quia in ſeculum clementi a eius.*	8 אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
9 *Lunam & ſtellas ad præfecturam in nocte, quia in ſeculum clementia eius.*	9 אֶת־הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלַּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

1 *Quia in ſeculum.* Videri poſſet inanis battologia, quòd breuibus & conciſis ſententiis particulam hanc toties inſerit. verùm ſi feruntur, imò laudem & plauſum referunt verſus intercalares in profanis poëtis, non debet videri abſurda hæc repetitio, quæ in optima ratione fundata eſt. Nam etſi fateri coguntur omnes, bonorum omnium fontem eſſe liberalitatē Dei, non tamen purè & in ſolidum agnoſcitur gratuita eius bonitas: cui tamen ſummum gradum ſemper attribuit Scriptura. Imò Paulus de ea loquens, gloriam Dei generaliter κατ' ἐξοχὴν nominat: acſi diceret, Deum, qui in cunctis ſuis operibus ſummam laudem meretur, velle tamen præcipuè glorificari in ſua miſericordia. Et ex Sacra hiſtoria colligere promptum eſt, ex Dauidis præſcripto inter canendum, morem hunc receptum fuiſſe vt alternis Leuitæ ſuccinerent, Quia in æternum clementia eius. Nam & Solomo in templi dedicatione ritum hunc obſeruauit, 2. Chronicôn, 7.a.3.6. & Ioſaphat in epinicio illo ſolenni, cuius mentio fit eiuſdem libri capite 20.d.21. Priuſquam verò ad recitationem operum Dei veniat Propheta, ſummam eius Deitatem ſummúmque imperium commendat. non quòd propriè loquendo extra ipſum vlla ſit Deitatis ſcintilla: ſed quia homines vbicunque partem aliquam gloriæ eius conſpiciunt, Deitatem aliquam ſeorſum imaginantur, Deúmque ipſum perperam diſtrahunt in partes: neque hoc errore contenti, deos ſibi ligneos & lapideos confingunt. Denique omnibus ingenita eſt hæc prauitas, vt ſe deorum varietate & turba oblectent. Ideo Propheta conſultò videtur, non modò in voce אלהים pluralem numerum vſurpaſſe, ſed etiam in voce ארונים. Sic enim eſt ad verbum, *Laudate dominos dominorum*, acſi diceret perfectam omnis dominij plenitudinem in vno Deo inueniri. Rom. 3.c.23.

4 *Qui fecit mirabilia.* Hoc nomine inſignit omnia Dei opera à minimo vſque ad maxi-

mum:quo nos in eorum admirationem expergefaciat.quia propter ſocordiam noſtram vileſcunt:quum tamen ſingulis inſculptæ ſint inſignes notæ incredibilis tam ſapientiæ quàm virtutis Dei:Deum autem feciſſe & facere ſolum quicquid admiratione dignum eſt,aſſerit:vt diſcamus non poſſe vel minimam laudis eius guttam aliò transferri abſque intolerabili ſacrilegio: quia vbi luſtrauerimus cælum & terram,nuſquam reperiemus vllum Deitatis ſpecimen, vt ei ſocium vel æmulum adiungere liceat.Poſtea Dei Sapientiam celebrat in vna ſpecie,quòd ſcilicet tanto artificio *compoſiti ſint cæli*,vt clamitent mirabiliter ſe tam pulchra diſtinctione fuiſſe ornatos.Inde ad *terram* deſcendit: vt diſcamus hoc quoque præclarum & memorabile Dei opus magnifacere,quia nudam & ſiccam terræ ſuperficiem expandat ſuper aquas.Nam quum elementis ſphærica ſit forma,naturaliter aquæ terram obtegerent,niſi cohiberentur ſuis clauſtris:quia Deus hoſpitium concedere voluit humano generi:atque hoc inter ſua principia ponere coguntur Philoſophi.Ergo terræ expanſio, & vacuum hoc ſpatium quod aquis non obruitur,meritò cenſetur inter præcipua Dei miracula.Et ſimul Dei gratiæ aſcribitur: quia nulla erat ratio cur aquas à ſuo ſitu depelleret, niſi quia pro immenſa ſua bonitate hominibus conſultum eſſe voluit.

7 *Qui fecit luminaria.*Quum Moſes duo luminaria magna vocet Solem & Lunam,non dubito quin hanc loquendi rationem ſequutus ſit Propheta. Ideo quod paulo pòſt adiungit de ſtellis,quaſi acceſſorium eſt.Etſi autem Lunam alij planetæ magnitudine ſuperant, non abs re tamen vocatur ſecundum luminare manifeſti effectus cauſa. Neque enim Spiritus ſancti conſilium fuit aſtrologiam docere:ſed quum doctrinam proponeret rudiſſimis quibuſque idiotis communem populariter loquutus eſt per Moſen, & Prophetas,ne quis prætextu difficultatis ſubterfugeret.ſicuti videmus nihil cupidius homines captare quàm ignorantiæ prætextum, ſi nimis ſublime ac reconditum eſt quod traditur.Etſi ergo Saturnus Luna maior eſt, quia tamẽ propter longiorem diſtantiam hoc non patet oculis: maluit Spiritus ſanctus quodammodo balbutire,quàm diſcendi viam præcludere plebeis & indoctis. Eiuſdem notæ eſt quod ſimul addit Propheta,Deum Solis & Lunæ vices ordine partitum eſſe,vt illum *diei præficeret*, hanc verò nocti:non quòd potiantur vllo dominio,ſed quia mirabilis in hac diſtributione Dei œconomia refulget.Et certè dum Sol interdiu ſuo fulgore terram illuſtrat, Luna verò & ſtellæ noctu,honorificum(vt ita loquar)obſequium Deo præſtant.

10 *Qui percuſsit Ægyptios in primogenitis ipſorum,quia in ſeculum clementia eius.*	10 לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
11 *Et eduxit Iſrael è medio eorum, quia in ſeculum clementia eius.*	11 וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
12 *In manu forti & brachio extento, quia in ſeculum clementia eius.*	12 בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
13 *Qui diuiſit mare Rubrum in diuiſiones,quia in ſeculum clementia eius.*	13 לְגֹזֵר יַם־סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
14 *Et tranſire fecit Iſraelem per medium eius, quia in ſeculum clementia eius.*	14 וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
15 *Et præcipitauit Pharaonem & exercitum eius in mare Rubrum, quia in ſeculum clementia eius.*	15 וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
16 *Et deduxit populum ſuum per deſertum, quia in ſeculum clementia eius.*	16 לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

10 *Qui percuſsit Ægyptios in primogenitis.* Literam ב alij vertunt cum primogenitis. Sed prior interpretatio melius fluere videtur.Cęterùm,niſi concionari placeat,ſupcruacuum eſſet plurib.verbis hîc morari lectores:quia nihil habetur quod non alibi tractatũ fuerit.Verè autẽ dicit percuſſos fuiſſe Ægyptios in primogenitis,quia licet ſæpius territi fuerint alijs plagis, nõ tamen deſtiterunt contumacia ſua furere,donec hac vltima plaga domiti vel fracti Deo ceſſerunt.Quia vero propoſitum non erat ordine recenſere ſingula miracula, ſummam vno verbo complexus eſt,populum è medio Ægypti forti manu & brachio extento eductũ fuiſſe dicens. quia,vt erat vndique obſeſſus,nullum niſi in mirifico Dei virtute effugium patebat.*Brachij extenti* ſimilitudo aptiſſima eſt: quia nõ ſolemus brachium extendere niſi quum arduum aliquid molimur.Itaque ſenſus eſt, Deum in liberando populo non leui manu vſum eſſe,ſed inſolito modo exeruiſſe ſuam potentiam.

13 *Qui diuiſit mare Rubrum.*De voce סוף alibi dictum eſt.Itaque mihi religio non fuit vertere

tere mare Rubrum. Quia autem Propheta *diuiſiones* nominat plurali numero, diuinãt quidam ex Hebræis plures fuiſſe tranſitus: vt illis ſolenne eſt de rebus incognitis nugari totámq; Scripturam ſuis commentis adulterare. Etſi autem meritò ridentur tales ineptiæ, ſimul tamen eas deteſtari conuenit: quia minimè dubium eſt, Rabbinos Satanæ aſtutia, huc fuiſſe inductos ad labefactandam Scripturæ fidem. Palàm & clarè aſſerit Moſes vtrinque ſtetiſſe aquarum moles, vnde colligimus continuum fuiſſe ſpatium. Sed quia turmatim populus tranſibat, non autem vnus poſt alium, propter viæ amplitudinem, in qua liberè progreſſi ſunt viri & mulieres cum ſuis familiis, & iumentis: ſcitè Propheta diuiſiones nominat, reſpectu hominum. quia hæc circunſtantia Dei gratiam non parum auxit, videre latè ſiccatos gurgites, vt populo turmatim ſimul progredienti planum eſſet iter. Hoc quoque ad gratiæ confirmationem valet, quòd paulo poſt ſubmerſus fuit Pharao: quia diuerſitas oſtendit non accidiſſe arcano aliquo naturæ motu, quòd alij perierint, alij traiecerint ſalui & incolumes. In hoc igitur diſcrimine conſpicua fuit Dei miſericordia ad populum ſeruandum. Quod vno verbo attingit, Deum *fuiſſe ducem populi ſui in deſerto*, longè patet. multis enim & variis miraculis opus fuit, vt in loco arido omnibúſque vitæ ſubſidiis carente annos quadraginta tranſigeret. Itaque in hunc locum decet conferre quæcunque Moſes recenſet bonitatis & potentiæ Dei teſtimonia: quòd cibo cæleſti aluerit famelicum populum, aquam ex rupe profluere iuſſerit, protexerit ſub nube ab æſtu Solis, ſignum dederit ſuæ præſentiæ in columna ignis, veſtes ſeruauerit integras, vagos exules cum paruulis tutatus ſit ſub foliorum tuguriis, & alia quæ lectoribus innumera occurrent.

17 *Qui percuſſit reges magnos, quia in ſeculum clementia eius.*	17 לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
18 *Et occidit Reges inſignes, quia in ſeculum clementia eius.*	18 וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
19 *Sihon regem Amorrhæorum, quia in ſeculum clementia eius.*	19 לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
20 *Et Og regem Baſan, quia in ſeculum clementia eius.*	20 וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
21 *Et dedit terram eorum hæreditatem, quia in ſeculum clementia eius.*	21 וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
22 *Hæreditatem Iſraeli ſeruo ſuo, quia in ſeculum clementia eius.*	22 נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
23 *In humiliatione noſtra memor fuit noſtri, quia in ſeculum clementia eius.*	23 שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
24 *Et eripuit nos ab oppreſſoribus noſtris, quia in ſeculum clementia eius.*	24 וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
25 *Qui dat eſcam omni carni, quia in ſeculum clementia eius.*	25 נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
26 *Confitemini Deo cælorum, quia in ſeculum clementia eius.*	26 הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

23 *In humiliatione noſtra memor fuit noſtri.* Sex verſus, qui ex proximo Pſalmo ſumpti ſunt, non attingo. Alios etiam quia longa explicatione non indigent, ſuccinctè percurram. Tãtùm docet Propheta, quia Deus continua ſerie auxiliari populo ſuo non deſtitit, nullam ætatem eiuſdem bonitatis quæ Patribus exhibita fuerat, fuiſſe expertem. Atque hoc notabilius fuit documentum gratiæ, ſuccurrere calamitatibus populi ferè perditi, quàm æquabili tenore integrum fouere: quia ipſa neceſſitas oculos nobis aperit, & ſenſus excitat. Deinde quia quoties ſuos liberat Deus, ſequitur eorum peccatis ignoſcere. Tandem paternam Dei prouidentiam extendit promiſcuè non modò ad totum humanum genus, ſed ad cuncta animantia: vt mirum non ſit, tam prouidum ac beneficum eſſe patrem erga electos ſuos, qui ne bobus quidem & aſinis, coruis, & paſſeribus conſulere grauatur. Quum ergo brutis animalibus longè præcellant homines, & ipſi longè inter ſe differant, non propria dignitate, ſed adoptione Dei, ratiocinatur à minori ad maius Propheta, non poſſe ſatis extolli incomparabilem Dei erga domeſticos ſuos gratiam.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXVII.

Quum in exilio Babylonico ceſſaret legitimus Dei cultus. Propheta totius Eccleſiæ perſonam ſuſcipiens, conqueritur de hoſtium ludibrijs quæ in ſacrum Dei nomen dirigebantur: & exulibus animoſam vocem dictans, ipſos ad ſpem redemptionis erigit. *Pſal. CXXXVII.*

1 *SVper flumina Babylonis illic ſedimus, etiam fleuimus dum recordamur tui Sion.*

2 *Super ſalices in medio eius ſuſpendimus citharas noſtras.*

3 *Tunc quæſierunt ex nobis qui ceperant nos verba cantici, & in ſuſpenſionibus noſtris lætitiam, Canite nobis è cantico Sion.*

4 *Quomodo cantabimus canticum Iehouæ in terra aliena?*

1 עַל־נַהֲרוֹת בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ
גַּם־בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת־צִיּוֹן׃
2 עַל־עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ
כִּנֹּרוֹתֵינוּ׃
3 כִּי שָׁם שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ
דִּבְרֵי־שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה
שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן׃
4 אֵיךְ נָשִׁיר אֶת־שִׁיר יְהוָה
עַל אַדְמַת נֵכָר׃

1 *Super flumina Babylonis.* Diximus alibi nimis craſsè falli eos qui Dauidem putant prophetico Spiritu populum de futuro exilio admonuiſſe: quia ſecus Prophetæ loqui ſolent de rebus futuris: hîc autem diſſeritur de re nota & vſu comperta. Conſilium verò Prophetæ quale ſit, breuiter expediendum eſt. Triſtis enim illa abdicatio facere potuit vt fides ac religio inter Iudæos euaneſceret. Atque vt facilis eſt lapſus ad ſuperſtitiones & corruptelas, dum impiis ſumus permiſti, periculum fuit ne profaneſcerent inter Babylonios. Adhæc exilium, duráque ſeruitus, & quæ illic ferendę erant indignitates, animos deiicere poterant fidelibus. Quiſquis ergo fuerit Pſalmi author, lamentationis formam dictat, vt gemendo & orando, ſpem ſalutis deſperatæ foueant. Quanquam alter quoque finis notandus eſt. hortatur enim eos ne in terra profana pietatem colere deſinant, nec ſe polluant Gentium inquinamentis. Hac ratione filiis Edom vindictam imprecatur qualem erant meriti: & Babylonem, cuius caduca fœlicitas euanidum reddebat totum orbē, miſeram eſſe exclamat, ſuóque exitio propinquam. Porrò quàm vtile, imò neceſſarium fuerit, fulciri pias animas ne deficerent, ſola temporis diuturnitas ſatis docet. Procliue enim erat aſſueſcere pollutis Gētium moribus, niſi per annos ſeptuaginta mira animi fortitudine fuiſſent præditi. Sedendi itaque verbo longum exilij tempus notat: acſi diceret, non modò abreptum fuiſſe populum à patriæ conſpectu, ſed quaſi in ſepulchro concluſum. Et demonſtratio quoque in aduerbio loci שם emphatica eſt, qua in rem præſentem lectores adducit. Etſi autem regionis amœnitas, vt erat irrigua, triſtitiam mulcere poterat, dicit tamen, fideles quandiu illic habitarunt fuiſſe in continuo fletu. Ideóque vtitur particula גם quæ ad augendum valet: acſi diceret, fideles in quibus vigebat purus Dei timor, non fuiſſe inebriatos deliciis Babylonicis, vt ſpernerent hæreditatem ſuam: Simul tamen oſtendit neque obſtupuiſſe in ſuis malis, quin ſentirent iuſtam Dei caſtigationem: nec contumaciter reluctatos eſſe Deo, quia fletus tam humilitatis & pœnitentiæ, quàm mœroris ſignum fuit. Quod clarius patet ex recordatione Sion, qua ſignificat non fuiſſe terrenis commodis addictos, ſed potius intentos fuiſſe ad cultum Dei: quia Sanctuarium erexerat Deus inſtar vexilli in monte Sion, cuius intuitu continerentur in certa ſpe ſalutis. Quanuis ergo in regione ſuaui & fœcunda, quæ illecebris molles animos corrumpere poterat, longiorem moram traherent fideles, lachrymas tamen, quæ citò areſcere dicuntur, ſemper ſibi ex oculis fluxiſſe dicunt: quia prohibebantur à ſolito Dei cultu, & hæreditate ſibi promiſſa videbant ſe iure priuari.

2 *Super ſalices in medio eius.* Deplorat interruptionem lætitiæ, cuius vſum præceperat Deus in Templo ſuo. Scimus enim iniunctas Leuitis fuiſſe canendi partes, vt ad hoc pietatis exercitium toti populo duces eſſent ac magiſtri. Siquis roget quorſum citharas portarint tam procul à patria, hoc quoque tāquam inſigne & fidei & pij zeli teſtimonium memorat Propheta: quū omnibus fortunis exuti eſſent Leuitæ, ſollicitè tamen ſeruaſſe citharas inſtar pretioſæ ſupellectilis, quas rurſus ſuo tempore in priorem vſum aptarēt. Et certè probabile eſt, veros Dei cultores reliquias Diuini cultus in ſummo pretio duxiſſe, & illis cuſtodiendis ſedulo dediſſe operam, donec veniret reſtitutionis tēpus. Porrò videtur per ſalices notare oblectabiles fuiſſe ripas illas quæ ad refrigerium conſitæ erant ſalicibus. Negat igitur Propheta vllas vmbras, quanuis iucundæ eſſent, valuiſſe ad diſcutiendum mœrorem qui altius occupauerat piorū animos, quàm vt profani ſolatii vel oblectationis quicquam admitterent. Certè ipſa loci cōmoditas, quum arborum vmbris obtecti ad ripas fluminum ſederent, eos inuitare & allicere potuit vt arreptis citharis, dolorem ſuum canendo lenirēt: ſed docet Propheta, grauius oppreſſos fuiſſe animos ſenſu iræ Dei, quàm vt ſe vanis ſolatiis fallerent. Longius etiam progreditur, vero & ſancto gaudio priuatos tunc fuiſſe. Nam etſi neque pium neque conſultum erat, exacerbare ſuum dolorē, non mirum tamen eſt publica cātica vſque ad reditum diſtuliſſe, quū eos ferulæ

Dei

Dei ad querimonias & luctum cogerent.

3 *Tunc quæſierunt à nobis.* Non dubium eſt, ſub barbara illa tyrannide aſperè & duriter tractatos fuiſſe Iſraelitas. Summum tamen malorum cumulum fuiſſe intelligunt, quòd probroſè inſultauerint victores, atque etiam illuſerint: quia non tam propoſitum erat vulnerare miſeros exules, quàm blaſphemias in Deum iaculari. Neque enim ſacra cantica audire Babyloniis libebat, neque etiam fortè paſſi eſſent publicè apud ſe celebrari Dei nomen: ſed ironica fuit loquutio, ac ſi probroſè iactarent, Leuitas, qui prius ſolebant reſonare ſacra cantica, iam obmutuiſſe: quaſi dicerent, An mortuus eſt Deus veſter, cui antehac ſoliti eſtis canere? Nam ſi eum oblectat veſtra muſica, cur ceſſatis? Poſterius membrum verſus variè torquent interpretes. quidam enim nomen תוללינו deducunt à verbo ילל quod eſt vlulare: ac vertunt, pro vlulatibus noſtris lætitiam. Alij transferunt, ſuſpenſiones lætitiæ. Sunt qui participij vice accipiāt, à verbo הלל quod eſt inſanire: ac ſi dictum eſſet, Inſanientes contra nos. Sed quum proximo verſu verbū תליבו poſuerit radicem huius nominis pro ſuſpendere, ſimplicior mihi viſa eſt illa quam ſequutus ſum lectio.

4 *Quomodo cantabimus.* Hìc contra ſuperbam inſultationem excelſo & magnifico reſponſo fideles inſtruit Propheta, quòd in terra polluta abſtineant à canticis, ſicuti à ſacrificiis legalibus. Nam licet Iudæos putarent Chaldæi exilij loco affixos eſſe, Propheta *terram alienam* vocando, ſignificat nonniſi ad tempus illic hoſpitari: præcipuè tamen ſignificat indignam eſſe Chaldæam tanto honore vt illic perſonent Dei laudes. Certum quidem eſt, filios Dei, vbicunque viuerent, ſemper fuiſſe peregrinos in mūdo: ſed quia terra Chanaan ſacra erat eius quies, meritò dicit Propheta exteros & inquilinos fuiſſe in aliis regionibus: atque hoc modo ſēper Ierem. 25.
ad reditum paratos & accinctos eſſe iubet, tacitè cōfirmans Ieremiæ vaticinium, quo tempus c. 11. & 29.
exilij præfixum erat: ne patriæ vnquam obliuiſcerentur. Interea conſtantia fideles animat, ne b. 10.
quibus minis territi ſe permiſceant Babyloniis. ſicuti hodie quamuis ſub Papatu inſtet graue periculum fidelibus, niſi ad receptos mores ſe conforment hoc tamen interſtitio ab omni impia ſimulatione eos Spiritus ſanctus diſiūgit. Nam Gallis, Italis, & Angelis, quibus cordi ac ſtudio eſt ſyncera pietas, quandiu degunt ſub illa tyrannide, patria ſua verè aliena eſt regio. Quanquam inter nos & veterem populum aliquid eſt diſcriminis. tūc enim nonniſi vno in loco fas erat Deum colere: nūc vbicunque duo aut tres conueniunt in Chriſti nomine, Templum Dei eſt, modò ab omni idololatriæ profeſſione diſiuncti, ſe in puro Dei cultu contineant. Cæterùm noluit his verbis Propheta ſtudium laudandi Dei prorſus extinguere, ſed potius afflictas mentes hortari ad patientiam, donec reſtituta eſſet publica Dei colendi libertas, ac ſi diceret, Orbati ſumus Templo & Sacrificiis, expulſi à patria vagamur in ſolo polluto quid ergo reſtat niſi vt gemamus, ac noſtræ abdicationis memores, ſuſpiremus ad promiſſam redemptionem?

5 *Si oblitus fuero tui Ieruſalem, obliuiſcatur dextera mea.*	5 אִם־אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלִָם תִּשְׁכַּח יְמִינִי׃
6 *Adhæreat lingua mea palato meo, ſi non meminero tui, ſi non extulero Ieruſalem ſuper caput lætitiæ meæ.*	6 תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי לְחִכִּי אִם־לֹא אֶזְכְּרֵכִי אִם־לֹא אַעֲלֶה אֶת־יְרוּשָׁלִַם עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי׃
7 *Recordare Iehoua filiorum Edom, in die Ieruſalem dicentium, Nudate, nudate vſque ad fundamentum in ea.*	7 זְכֹר יְהוָֹה לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלִָם הָאֹמְרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ׃
8 *Filia Babylonis vaſtata, beatus qui rependet tibi retributionem tuam quam retribuiſti nobis.*	8 בַּת־בָּבֶל הַשְּׁדוּדָה אַשְׁרֵי שֶׁיְשַׁלֶּם־לָךְ אֶת־גְּמוּלֵךְ שֶׁגָּמַלְתְּ לָנוּ׃
9 *Beatus qui apprehendet & allidet paruulos tuos ad petram.*	9 אַשְׁרֵי שֶׁיֹּאחֵז וְנִפֵּץ אֶת־עֹלָלַיִךְ אֶל־הַסָּלַע׃

5 *Si oblitus fuero tui.* Confirmatio eſt proximæ ſententiæ: vnde etiam colligere promptum eſt quid ſibi tunc voluerit. Teſtātur enim Dei cultores, & quidem adhibita imprecatione, memoriam ſanctæ vrbis cordibus ſuis ſemper fore infixam, neque vnquam deletum iri quicquid acciderit. Quia autem de conatu & muſicis inſtrumentis hìc agitur, imprecationis formā inde concipit Propheta, vt *obliuiſcatur manus* artis ſuæ, *linguæ palato* vel faucibus *adhæreat.* Summa huc tendit, non debere priuatis incommodis fideles ita triſtari, quin grauius tangantur cōmuni Eccleſiæ clade: quia æquum eſt, zelum domus Dei palmā tenere in cordibus noſtris, vt ſupra omnes priuatos affectus emineat. Secundum membrum quidam ſic interpretantur.

ſi non hoc mihi erit præcipuum gaudium,videre rurſus florentem ſtatum Hieroſolymæ.Alij, nunquam penetrabit in animum meũ lætitia,donec me exhilaret Eccleſiæ reſtitutio.Sed Propheta,meo iudicio,vtrunque ſimul complectitur. Nec verò poteſt alterum ab altero diuelli: quia ſi Ieruſalem extollimus ad caput lætitiæ noſtræ, caput lætitiæ ipſius erit ex ſecundo proſperóque illius ſtatu:quod non fiet niſi mœror ex eius malis conceptus, prophanis omnibus gaudiis ianuam præcludat.

7 *Recordare Iehoua filiorum Edom.* Quum aliis quoque vicinis Gentibus, quæ in excidium Hieroſolymæ conſpirauerant,inſtaret vindicta, non dubium eſt quin per ſynecdochen eos omnes Propheta ſub filiis Edom deſignet:vel quia odij crudelitate ſuperauerant alios,vel quia minus tolerabilis erat eorum crudelitas in conſanguineos & fratres. erant enim poſteri Eſau.
Deute. 2. & quum populus Iſrael omnia hoſtiliter vaſtaret,Dei mãdato pepercerat Idumæis.Nimis er-
a.1. go cæca fuit immanitas accerſere Babylonios fratribus ſuis perdendis,vel ſuis flabellis eorum ſæuitiam magis accendere.Sed notandum eſt, Prophetam hîc ad maledictiones & diras non temere prorumpere:ſed Diuinum eſſe præconem confirmandis prioribus vaticiniis. Deus e-
Ezec. 25. nim per Ezechielem & Ieremiam prædixerat de Idumæis pœnas ſe ſumpturum.Et Abdias ra-
c.13. tionem clarius exprimit,quæ reſpondet huic loco, nempe quia conſpirauerant cum Babylo-
Iere. 49. niis. Conſilium verò Dei fuiſſe ſcimus,fulcire hoc ſolatio animos populi in triſtiſſima clade:
b.7. quia alioqui videri poterat irrita electio Iacob,ſi eius filij impunè à progenie Eſau tam imma
Abd.d.11. niter fuiſſent lacerati. Nunc Spiritus inſtinctu precatur Deum Propheta, vt re ipſa oſtendat, non fruſtra hoc fuiſſe prædictum.Et quum dicit,Recordare Iehoua,promiſſionis memoriam reuocat in animos piorum,vt Deum vindicem fore perſuaſi, exitum patiẽter & moderatè expectent.Neque enim vindictam petere fas erat niſi quam promiſerat Deus:& quidem aduerſus reprobos & inſanabiles.Nam aliis quantumuis infeſti ſint, optanda eſt ſana mens, & reſipiſcentia. *Diem Ieruſalem* vocat, vſitato Scripturæ more,tempus viſitationis, cui finem Deus præfixerat.

8 *Filia Babylonis vaſtata.* Iam fidei oculis abſconditum Dei iudicium inſpicit Prophe-
Hebr. 11. ta,ſicuti fidem ſcitè Apoſtolus rerum abſconditarum aſpectum vocat. Quanuis ergo incredi-
a.1. bile foret tam potenti monarchiæ, qualis tunc erat Babylon, poſſe quicquam contingere aduerſi, omnéſque vulgò putarent inexpugnabile eſſe eius robur: cladem eius & interitum in verbi ſpeculo intuetur Propheta.Et idem facere iubet pios omnes,vt cœleſtibus oraculis freti, ſceleratæ vrbis ſuperbiam quaſi ex alto deſpiciant.Quòd ſi fiduciam & ſpem concipere diſcamus ex Dei promiſſionibus, quantumuis abiecti, poterimus tamen ex inferis attollere capita:& gloriari nos in extremis malis beatos eſſe,hoſtes verò noſtros exitio deuotos: modò affectus omnes noſtros ſua rectitudine temperet Dei Spiritus. Porrò quum pronuntiat *beatos qui Babyloniis vindictam rependent*, non intelligit Perſarum & Medorum obſequium placuiſſe Deo, quos ambitio & inexplebilis auaritia,deinde praua æmulatio ad bellum impulit: ſed quia bellum illud quaſi Dei auſpiciis geſtum eſt, optabilem ſucceſſum Propheta fore dicit.
Iere. 48. Quia enim ſtatuerat Deus pœnam ſumere de Babylone,benedixit Cyro, & Dario:ſicuti rur-
b.10. ſum Ieremias ſimili ratione maledictos pronuntiat qui facient opus Dei negligenter: hoc eſt, qui non ſtrenuè operam Deo ſuam, vaſtando & perdendo, impendent, vbi conducti erunt ab eo carnifices.Etſi autem crudele videtur, dum optat teneros fœtus & adhuc innoxios ad lapides allidi & conteri: quia tamen non impulſu proprio loquitur, ſed verba petit ex ore Dei, nihil aliud quàm iuſti iudicij præconium eſt: ſicuti quum pronuntiat Dominus, qua
Matth. 7. quiſque menſura vſus fuerit erga alios,viciſſim ei remenſum iri.Sed de Babylone ſpeciale va-
a. 2. ticinium ediderat Ieſaias,cui haud dubiè ſuccinit nunc Propheta, Ecce Deus acuit ferrum, &
Ieſa. 13. intendit arcus:Medos & Perſas emittit, qui non expetent argentum & aurum: tantùm ſitient
c.16. ſanguinem,&c.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXVIII.

Dauid memoria repetens quàm præclarè ſemper adiutus eſſet à Deo,tam eius bonitatẽ quàm fidem expertus,his documentis primùm ſe ad gratitudinem incitat,& accingit: deinde in poſterum ſibi promittit eundem beneficentiæ curſum, quia Deus perpetuò ſibi conſtat. Quòd ſi periclitari contigerit, ſpem ſibi facit læti exitus.

Pſal. CXXXVIII.

1 DAuidis. *Celebrabo te in toto corde meo, coram Dijs pſallam tibi.*	1 לדוד אודך בכל־לבי נגד אלהים אזמרך:
2 *Adorabo* te *ad templum ſanctitatis,& canam nomini tuo ſuper clementia tua & ſuper veritate tua: quia magnificaſti ſuper omnia nomen tuum,ſermone tuo.*	2 אשתחוה אל־היכל קדשך ואודה את־שמך על־חסדך ועל־אמתך כי־הגדלת על־כל־שמך אמרתך:

3 *In*

3 *In die* quo *clamaui* ad te *tunc exaudiſti me, multiplicaſti mihi in anima mea robur.*

4 *Celebrent te, Iehoua, omnes reges terræ: quia audierunt verba oris tui.*

5 *Et canant in vijs Iehouæ, quia magna eſt gloria Iehouæ.*

3 ביום קראתי ותענני תרהבני
בנפשי עז׃

4 יודוך יהוה כל־מלכי־ארץ
כי־שמעו אמרי־פיך׃

5 וישירו בדרכי יהוה כי גדול
כבוד יהוה׃

1 *Celebrabo te.* Sicuti memorandis Dei beneficiis ornatus fuerat Dauid: ita profitetur ſe non vulgari modo gratum fore. Sed quia hypocritæ ficta & inani reſonantia vitiant & contaminant hoc ſacrificium, ſimul addit non labiis modò, ſed ſyncero corde gratias ſe Deo acturũ. nã *totum cor* pro ſyncero accipi, & duplici opponi, alibi vidimus. Iam quia nomen אלהים nũc ad Reges, nunc ad Angelos transfertur, vtrunque præſenti loco non malè conueniet. Publicã gratiarum actionem promittit Dauid. Iam quia ſacer conuentus quaſi cæleſte theatrũ eſt, ſcimus ornari Angelorum frequentia. & Cherubim ideo Arcam fœderis cingebant, vt ſcirent fideles ſibi adeſſe teſtes Angelos, quoties in Sanctuarium veniebant colendi Dei cauſa. Quia verò primum ordinem ducebant Principes, non erit abſurdum de ipſis accipere quod hîc dicitur. ſicuti & Pſalmo 107.c.32. Celebrate Iehouam in ſeniorum conſeſſu: hoc eſt, celebri & honorifico, vt loquuntur. Quanquã mihi prior ſenſus magis arridet: eo quòd fideles, quoties prodeunt in conſpectum Dei, quaſi ſegregati à mundo, cælos conſcendunt, vt ſe coniungant Angelis, ſicuti Paulus de ordine & decoro ad Corinthios diſſerens, admonet vt in publico cœtu ſaltem Angelos reuereantur. Et Deus olim ſub figura Cherubim idem depingi voluit, vt viſibile præſentiæ ſuæ pignus, fidelibus daret. Et mox ſequitur explicatio, vbi dicit, *Adorabo ad templum ſanctitatis tuæ.* Significat enim non modò priuatim ſe gratum fore, ſed ex Legis mandato venturum ſe ad Sanctuarium, vt alios ad imitationem hortetur. Etſi enim ſpiritualiter Deum colebat, oculos tamen ad externa illa ſymbola conuertere oportuit, quæ tunc vehicula piis erant ad tollendas ſurſum eorum mentes. Porrò materiam laudandi Dei ſibi proponit in eius miſericordia & veritate: quia etſi encomia etiam ſua meretur eius potẽtia & virtus, nihil tamen acrius ſtimulare nos debet, ad celebrandum eius nomen, quàm gratuita bonitas: quia liberaliter nobiſcum agendo, os nobis ad canendas ſuas laudes aperit. Cæterum quia miſericordiam non guſtamus, vel ſaltem viuo animi ſenſu non apprehendimus abſque verbo, additur fides aut veritas. Atque hæc copula, vt iam ſæpius admonui, diligenter notanda eſt: quia vtcũque effectis ſe beneficum Deus oſtendat, niſi tamen prælucea doctrina, impediet ſtupor noſter ne eius bonitas in animos noſtros penetret. Hæc autem priore loco ſtatuitur, quando non alia de cauſa veracem ſe Deus nobis præſtat niſi quia ſponte ſe nobis gratuita promiſſione obſtrinxit. Et certè in eo perſpicitur inæſtimabilis eius miſericordia, quòd à ſe alienos præuenit, & familiariter alloqui dignatur vt ad ſe inuitet. In fine verſus ſubaudiunt aliqui copulam in voce *ſermonis*, atque ita reddunt, Magnificaſti nomen tuum, & ſermonem tuum ſuper omnia: quod vt frigidum eſt, meritò à doctis interpretibus repudiatur, qui tamẽ ipſi ad ſenſum nimis coactum (meo iudicio) confugiunt, ſic vertentes, Magnificaſti ſuper omni ſermone tuo nomen tuũ. Ego verò nõ dubito quin Dauid prædicet nomẽ Dei ſua celſitudine ſupra omnia excellere: deinde ſpecialem modum definiat, quo Deus nomen ſuum extulit, nempe quia veraciter præſtitit quod liberaliter promiſerat. Et certè quia pro ſtupore noſtro cæcutimus ad Dei beneficia, hæc optima eſt ad nos expergefaciendos ratio, dum ſua voce nos compellat Deus, & tandem effectu quam pollicitus eſt gratiam ſancit & obſignat.

Pſ. 12.a.3.

1.Cor.11. b.10.

3 *In die quo clamaui.* Quanuis ſæpe vota noſtra præueniat Deus, & quaſi dormientibus occurrat, ideo tamen ſuos vt plurimum Spiritus ſui inſtinctu ſollicitat ad preces: quo melius illuſtret ſuam gratiam, dum agnoſcunt nõ fruſtra nec ſine profectu ſe oraſſe. Iure itaque Dauid non poſſe hoc videri fortuitum colligit, quòd emerſerit ex periculis: quia palàm apparuerit exauditum fuiſſe ab eo. Hoc ergo vnum eſt, preces noſtras Dei gratiam propius nobis oſtẽdere. In ſecunda parte verſus nonnulli etiam copulam ſubaudiunt. Multiplicaſti me, & in anima mea robur. ſed ineptè: quum ſenſus verborum optimè fluat nihil addendo: ſiue legas quemadmodum prius verti, ſiue legere malis, Multiplicaſti me in anima mea robore. Summa eſt, quũ debilitatus eſſet malis, adeptum eſſe nouam animi fortitudinem. Niſi fortè magis placeat ſic reſoluere, Multiplicaſti me, hoc eſt, benedixiſti me, vnde in anima mea robur.

4 *Celebrent Iehouam.* His verbis docet, quam expertus eſt gratiam, longè fore memorabilem, vt fama eius per totum orbem ſpargatur. Cæterùm Reges ipſos dicens audiſſe verba oris Dei, non ſignificat ritè eſſe edoctos in pietate, vt inſeri debeant in Eccleſiæ corpus, ſed hoc vbique fore notum, non alia de cauſa mirabiliter ſeruatum fuiſſe à Deo, niſi quòd eius mãdato vnctus fuerat in Regem. Quanuis ergo in illo cæleſti oraculo non proficerẽt vicini Reges, valuit tamen ad commendationẽ gratiæ Dei, paſſim cognoſci ab omnibus Diuinitus ſe fuiſſe

vocatum.Et certè quum per tot annos,quibus accerrimè eum ad necem perſequutus eſt Saul, ſemper iactauerit ſe militare ſub Dei vexillo,non potuit hoc eſſe obſcurum,Dei beneplacito & vocatione eum regnare.Tale ergo gratiæ Dei fuit documentum,quod profanis etiam Regibus aliquam confeſſionem exprimeret.

6 Quia excelſus Iehoua,humilem tamen reſpiciet,
&" excelſus eminus agnoſcet.
" vel, excelſum.
7 Si ambulauero in medio tribulationis, viuificabis me: ſuper iram inimicorum meorum mittes manum tuam,& ſeruabit me dextera tua.
" vel, perficiet pro me.
8 Iehoua" rependet ſuper me, Iehoua clementia tua in perpetuum: opera manuum tuarum non deſeres.

6 כִּי־רָם יְהוָה וְשָׁפָל יִרְאֶה
וְגָבוֹהַ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע:
7 אִם־אֵלֵךְ בְּקֶרֶב צָרָה
תְּחַיֵּנִי עַל אַף אֹיְבַי תִּשְׁלַח יָדֶךָ
וְתוֹשִׁיעֵנִי יְמִינֶךָ:
8 יְהוָה יִגְמֹר בַּעֲדִי יְהוָה
חַסְדְּךָ לְעוֹלָם מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אַל־
תֶּרֶף:

6 *Quia excelſus.*Hoc verſu commendat Dei prouidentiam,qua totus mundus regitur.Eſt autem hoc apprimè vtile cognitu,non negligi à Deo ſalutem noſtram:quia etſi verum id eſſe fatentur omnes,trepidatio tamen in minimo quoque diſcrimine diffidentiam noſtram refellit.quia quiſquis ſolidè perſuaſus erit paterna Dei cura ſe foueri,nõ tam facilè expaueſcet.Etſi autem quidam excelſum interpretantur,acſi diceret Dauid, Deum in cæleſti ſolio ſedere ad regendum totum orbem, aduerſatiuè tamen poſitum eſſe cenſeo, acſi diceret, non obſtare Dei celſitudinem quominus humiles & abiectos reſpiciat in terra. Quod idem confirmat ſecundo membro,vbi dicit ſublimem procul vel è longinquo intelligere.Alij גבה in accuſatiuo caſu legunt:qui etiam ſenſus non malè quadrat:quaſi diceret,Deum altos & ſuperbos non dignari propinquo intuitu,ſed contemptim deſpicere:quum paruulos & abiectos (qui videntur in ſpeciem longius remoti)non ſecus ac ſibi propinquos curet.Sunt etiã qui verbum ידע vertant conterere:quaſi dictum eſſet,Deum,humiles fouendo,conterere altos iſtos gigantes,qui ſibi in ſua proſperitate applaudunt.Sed quia vereor ne non tam argutè loquutus ſit Dauid,mihi ſufficit ſimplex repetitio eiuſdem ſententiæ:quanuis ſublimis ſit Deus, cognoſcere tamen quæ fugere videntur eius curam.Sic vidimus Pſalmo 113.b.5. Exaltat ſe Iehoua ad habitãdum, ſe tamen humiliat ad videndum tam in cælo quàm in terra.Summa eſt, Quanuis cælis omnibus ſuperior ſit Dei maieſtas,non arceri tamen longo interuallo,quominus ſua prouidẽtia ordinet totum orbem.Sublimis ergo Deus eſt,ſed procul aſpicit:vt neceſſe non habeat locũ mutare,dum vult deſcendere ad gerendam noſtri curam.Nos,contempti & ignobiles:ſed nõ impedit miſera noſtra conditio quin Deus curam noſtri ſuſcipiat.Sic enim conuenit immenſam eius gloriam,qua cælos omnes ſuperat,cum admiratione ſuſpicere, vt tamen non dubitemus quaſi paterno eius ſinu nos foueri.Et appoſitè contexit Dauid hæc duo membra primùm, ne Dei maieſtas obiecto terrore,ſenſum bonitatis eius & indulgentiæ tollat: deinde ne bonitas, qua ſe ad nos vſque demittere non grauatur,minuat gloriæ eius reuerentiam.

7 *Si ambulauero.*Hîc declarat Dauid quomodo ſibi Deum fore ſeruatorem confidat: nẽpe qui mortuo reſtituat vitã,ſi opus ſit.Qui locus notatu dignus eſt, nam vt delicata eſt caro, cuperet quiſque noſtrum extra telorum iactum ſecurus degere. itaque nihil minus tolerabile quàm certare cominus cum mortis metu. Imò ſimulac diſcrimen aliquod obiectum eſt, ſine modo exhorreſcimus,acſi anguſtiæ noſtræ omnes Dei ſalutes prohiberent.Atqui hæc vera fidei regula eſt,in mortis tenebris cernere vitæ lucem:nec tantùm initi Dei gratiæ, quæ nos ab omni incommodo eximat,ſed quæ nos ſingulis momẽtis in media morte viuificet:ſicuti ſuos variis afflictionibus humiliat,vt mirabiliter tueatur:atque ita non modò vitæ cuſtos,ſed etiam liberator appareat.Porrò quia ſemper in mundo hoſtes imminent fidelibus,pronũtiat Dauid quicquid illa machinentur,ſe Dei auxilio tutum fore.Hinc ergo ſpem vitæ ſibi eſſe docet,quia extenta Dei manu protegitur,quam nouit inuictam eſſe,& omnium hoſtium victricem.Vnde ſequitur,Deum ita exercere filios ſuos continua militia, vt alterum in ſepulchro pedem habentes,trepidè ſub eius alas confugiant,vt tranquillitate fruantur. Quidam particulam אף nõ accipiunt pro ira,ſed pro etiam:atque ita legunt,Extendes etiam ſuper inimicos.Sequutus tamen ſum quod erat receptius:quia & ſenſus plenior eſt,nec quicquam habet coactum.

8 *Iehoua rependet.* Ambigua verbi גמר ſignificatio ſententiam quoque hanc dubiam facit.Significat interdum rependere,adeóque generaliter conferre: quia ſæpe ad gratuita beneficia confertur.Sed quæ ſequuntur in contextu verba,videntur diuerſum ſenſum exigere.nam quum addatur ratio, Iehoua miſericordia tua in ſeculum, opera manuum tuarum non deſeres:melius conuenit,Iehoua perficiet pro me,hoc eſt, perget oſtendere ſibi curæ eſſe ſalutem meam,& quod cœpit perducet ad vltimum vſque actum.Ergo quemadmodum liberatus fuerat Dei miſericordia,ſtatuit hoc fore perpetuum: quia Deus naturam non mutat, nec bonita-

tem

tem qua præditus eſt,poteſt exuere. Et certè, vt nos bona ſpes in periculis ſuſtineat, oculos in
Dei bonitatem deſigere neceſſe eſt,in qua fundata eſt ſalus noſtra. Iam quum Deus, qui nul-
lo iure nobis obſtrictus eſt,vltro promittat nos ſibi curæ futuros,optimè colligit Dauid,ſalu-
tem ſuam non fore caducam nec temporalem:quia æterna eſt Dei bonitas. Et hanc ſentẽtiam
confirmat aliis verbis, Fieri non poſſe vt Deus laſſitudine,vel tædio(vt mortales ſolent) opus
imperfectum abiiciat. Nam eodem ſenſu hoc pronũtiat Dauid,quo docet Paulus dona & vo- Rom. 11.
cationem Dei carere pœnitentia. Nam quum homines vel inconſtantia aliò rapti, quod ſtultè d.29.
aggreſſi ſunt,leuiter relinquant:vel infirmitate cogantur omittere quod ſupra vires tentarũt:
nihil tale in Deum competit. ideóque timẽdum non eſt ne ſpem noſtram in medio curſu fru-
ſtretur. Sola enim malitia & ingratitudo noſtra infatigabilem & perpetuum gratię eius teno
rem abrumpit. Ergo quod firma fide amplexi erimus, nunquã auferet Deus,vel nobis efflue-
re ſinet. Nec verò Dauid pronuntiat Deum perficere ſuorum ſalutem , vt ipſe torpori indul-
geat:ſed potius vt fidem ſuam confirmet,ſeque ad precandum acuat. Vnde enim piis ſollici-
tudo & metus,niſi quia ſuæ fragilitatis conſcij,ab vno Deo pendent? Interim ſolida certitudi-
ne recumbunt in eius gratiam : quia non dubitant quin perficere velit vſque in diem Chriſti
quod cœpit:ſicut idem Paulus admonet Philippenſium capite primo,a.6. Hic autem eſt do-
ctrinæ vſus,vt quoties labimur vel fluctuamus,veniat nobis in mentem , Atqui operatus eſt
in me Deus initium ſalutis,ergo vſque in finem proſequetur. Hinc mox confugiamus ad pre
ces,ne ignauia noſtra continuò gratiæ Dei riuo,cuius fons eſt inexhauſtus,aditum claudat.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXIX.

David,vt ſibi nebulas omnes,quibus ſe fallaciter maior pars mundi inuoluit,diſcutiens hypocriſin purget ex corde ſuo:multis verbis diſſerit,nihil quamuis occultum Dei oculos latere: idque confirmat ex creatione hominis:quia ſi Deus in vtero matrum nobis figuram aptauit,& ſingulis membris attribuit vim ſuã & munus,fieri non poteſt quin omnes actiones noſtræ verſentur ſub eius oculis. Poſtquam verò hac meditatione ad ſyncerum Dei timorem ſe animauit,à profanis & ſceleratis Dei contemptoribus alieniſſimum ſe eſſe teſtatur:atque huius integritatis, cuius ſibi conſcius eſt, fiducia Deum implorat,ne in medio vitæ curſu ab eo deſeratur.

Pſal. CXXXIX.

1 *PRæfecto,Dauidis Pſalmus. Iehoua exploraſti me,& cognoſcis.*	1 לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר יְהוָה חֲקַרְתַּנִי וַתֵּדָע׃
2 *Tu cognouiſti ſedere meum & ſurgere meum,intelligis cogitationem meam procul.*	2 אַתָּה יָדַעְתָּ שִׁבְתִּי וְקוּמִי בַּנְתָּה לְרֵעִי מֵרָחוֹק׃
3 *Semitam meam & accubitum meum obſides,& omnes vias meas intelligis.*	3 אָרְחִי וְרִבְעִי זֵרִיתָ וְכָל־דְּרָכַי הִסְכַּנְתָּה׃
4 *Quia nullus ſermo in lingua mea: ecce Deus cognoſcis totum.*	4 כִּי אֵין מִלָּה בִּלְשׁוֹנִי הֵן יְהוָה יָדַעְתָּ כֻלָּהּ׃
5 *Retro & ante coarctas me,& poſuiſti ſuper me manum tuam.*	5 אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי וַתָּשֶׁת עָלַי כַּפֶּכָה׃
6 *Mirabilis facta eſt ſcientia* tua *ſupra me: exaltata eſt,non potero ad eam.*	6 פְּלִאיָה דַעַת מִמֶּנִּי נִשְׂגְּבָה לֹא־אוּכַל לָהּ׃

1 *Iehoua exploraſti me.* Præfatur Dauid ſe non venire in Dei conſpectum quia putet ſe quicquam proficere ſimulando:ſicut hypocritę,quaſi velis obtentis,ſecurè delicias ſibi faciunt:ſed quia perſuaſus ſit,Deo nihil eſſe abſconditum,ſenſus omnes ſuos vltro detegere vt ſe examinandum permittat,Tuum eſt, inquit,ô Deus perſpicere quicquid in me latet, nec quicquã te fugiet. Addit etiam circunſtantias, quibus ſignificat nullam vitæ ſuæ partem Deo eſſe obſcuram. Siue quieſco,inquit,ſiue ambulo,ſiue ſurgo:tu motus omnes meos obſeruas. Porrò quũ רע amicum vel ſociũ ſignificet,quidam interpretes vertunt,Intelligis propinquitatem meam à longè:quod multo aptius quadraret,ſi quod occurreret ſimile exemplum. Eſt enim cõcinna alluſio, quod procul remotum eſt,ſub oculis tamen Dei verſari quaſi propinquum. Sed quia receptior eſt altera lectio,diſcedere ab ea auſus non ſum. Sunt qui particulã מרחוק,trãsferant pridem:in qua ſignificatione alibi quoque accipitur. ac ſi dictum eſſet,Domine,quicquid animo concipio, antè tibi pridem compertum fuit. Sed illud alterum quod ſequutus ſum , magis placet,Deum non eſſe cælo incluſum,vt ſe otio oblectans (ſicut Epicurei fingunt)res humanas negligat:ſed quamuis longè ab eo peregrinemur,eũ tamen non lõgè abeſſe. Quia verbum זרה nunc ventilare,nunc circundare ſignificat,commodè etiam poſſet in tertio verſu exponi, Tu ventilas ô Deus ſemitas meas. Trita enim metaphora eſt,vẽtilari quod ex tenebris erutũ, in lucem profertur. Sequatur ergo quiſq; quod magis placuerit. Nã alter ille ſenſus quẽ poſui,

optimè reſpondet. In fine verſus variant etiam interpretes. Nam quia verbum סכן in coniugatione Hiphil, ſicuti hîc habetur, ſignificat proſperum reddere: putant quidam gratias agi Deo, quòd actionibus det fœlicem ſucceſſum: ſed quia Dauidi aliud propoſitum eſt quàm Dei benedictionem celebrare, ſignificatio illa nihil ad præſentem locum. Non minus etiam coactum eſt quod alij afferunt, Fecisti aſſueſcere vias meas: quaſi diceret beneficiū Dei eſſe, quòd præditus ſit conſilio. Ego igitur, quanquam ſit verbum Hiphil, neutraliter accipere non dubito: hoc ſenſu, Domine tu aſſueuiſti viis meis, vt tibi familiariter notæ eſſent.

4 *Quia nullus ſermo.* Duplicem ſenſum admittunt hæc verba: ideo ſic reſoluunt quidam, Domine, antequàm ſermo in lingua mea naſcatur, cognoſcis quid dicturus ſim. Alij autem, Quanuis verbum nullum proferam, ſed ſilentio tegere coner mea conſilia, nihil te prorſus latet. Quia ferè eodem redit vtraque verſio, liberū ſit hanc vel illam eligere. Summa eſt, Quum lingua vocetur inter nos character mentis, quia loquēdo quiſque cum proximis ſuis communicat: Deum, qui cordium eſt cognitor, non opus habere ſermone. Et demonſtratiua particula *ecce*, emphaticè addita eſt: ac ſi dixiſſet profundiſſimos mentis receſſus adduci in rem præſentem. In quinto verſu legunt multi, Retro & ante formaſti me: ſed quum צור coarctare ſæpe ſignificet, non dubito quin dicere voluerit Dauid, ſe omni ex parte circundatum & concluſum teneri Dei conſpectū, vt fruſtra effugere conetur quocunque ſe vertat. Nam qui viam ſibi obſtructam eſſe videt, reflectit gradum. Dauid autem ſe non minus à tergo, quàm à fronte conſtrictum teneri dicit. Ac eodem pertinet ſecundum membrum *Poſuiſti ſuper me manum tuam*. frigidè enim ad formationem alij trahunt quòd Deus, inſtar opificis, manum applicuerit ad opus ſuum formandum: nec ſatis attendunt ad cōtextum. quare multo rectius eſt, Deum quaſi iniecta manu cunctos mortales ſubiicere oculis ſuis, vt ne tranſuerſam quidem lineam deflectere queant, niſi ipſo conſcio.

6 *Mirabilis facta eſt.* Particulam ממני duobus modis accipere licet: nempe quòd ſcientia Dei mirabilis ſit ex hominis creatione: ſicuti veteri prouerbio vocarūt hominem μικρόκοσμον: quia vbi reputamus quanto artificio compoſitum ſit corpus hominis, & quibus donibus anima excellat, neceſſe eſt quaſi attonitos rapi. Sed contextus diuerſam ſententiam exigit. Dauid enim proſequi volens quod hactenus dixit, exclamat, perperam & ſtultè facere qui metiri volunt Dei ſcientiam ſuo modulo, quum mirabiliter ſupra nos emineat. Quia enim vbi Dei fit mentio, multi ex ſuo ingenio iudicium ferunt: hæc temeritas meritò coarguenda fuit. Non plus Deo cognoſcere vulgò permittunt, quàm ipſi capiant. Dauid autem ſcientiam Dei fatetur ſibi eſſe incomprehenſibilem. quaſi diceret nullis ſe verbis poſſe aſſequi hoc ipſum de quo differit, Deo ſcilicet nihil eſſe abſconditum: quia huius ſcientiæ nullus ſit modus, vel finis. Itaque nihil ſibi eſſe reſiduum, niſi vt ſuæ imbecillitatis conſcius, tantam altitudinem reuerenter ſuſpiciat.

7 *Quò proficiſcar à Spiritu tuo? & quò à facie tua fugiam?*	7 אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח:
8 *Si aſcendero in cælos, illic tu es: ſi iacuero in ſepulchro, ecce tu.*	8 אם־אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך:
9 *Sumam alas auroræ vt habitem in extremis maris:*	9 אשא כנפי־שחר אשכנה באחרית ים:
10 *Etiam illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.*	10 גם־שם ידך תנחני ותאחזני ימינך:
11 *Si dixero, Saltem tenebræ operient me: & nox lux pro me erit.*	11 ואמר אך־חשך ישופני ולילה אור בעדני:
12 *Etiam tenebræ non obtenebrabunt abs te, & nox quaſi dies illuminabitur, & tenebræ ſicut lux.*	12 גם־חשך לא־יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה:

7 *Quò proficiſcar.* Proſequitur, meo iudicio, Dauid idem argumentum, nihil proficere ſuis ſubterfugiis homines dum conantur effugere Dei oculos. *Spiritus* non ſimpliciter pro virtute hîc ponitur, vt plerunque in Scripturis: ſed pro mente & intelligentia. Nam quia in homine ſedes intelligentiæ eſt ſpiritus, hoc ad Deum transfert. quod ex ſecunda parte clarius patet, vbi *facies* pro notitia vel conſpectu ponitur. Summa eſt, non poſſe Dauidem locum mutare quin Deus animaduertat: imò fugientem perſequatur ſuis oculis. Itaque ad probandam eſſentiæ Dei immenſitatem malè detortus fuit hic locus. quia etſi minimè dubium eſt quin Dei maieſtas cælū & terram impleat, aliud tamen voluit Dauid: quencunque angulum latebris captauerit, ſe

prauerit,ſe manifeſtum fore Deo,cuius oculi cælum & inferos penetrent.Quanuis ergo ſupra cælos euolet,aut in vltimis abyſſis lateat,dicit ſurſum & deorſum omnia eſſe Deo conſpicua. In alis auroræ vel luciferi pulchra eſt tranſlatio,ſimul enim ac Sol terris exoritur,non ſecus ac celerrimo volatu ſplendorem ſuum repentè in omnes mundi plagas tranſmittit. Et eadem etiam metaphora occurrit Malachiæ 3.a.2.Summa eſt,Etiamſi quis æquaret celeritate Solis radios,nullum tamen receſſum ab eo poſſe inueniri, quin ſemper Dei imperio ſubiaceat. *Manus* enim hîc vocatur poteſtas:ac ſi dixiſſet, quoties ſe homines ſubducere tentabunt ab oculis Dei,in eius fore arbitrio mox retrahere fugitiuos.

11 *Si dixero.* Induit Dauid perſonam hominis ad omnes circuitus intenti,ſi quà fortè elabi queat ex ſuis anguſtiis.Poſtquam ergo fugas omnes confeſſus eſt ſibi eſſe inutiles,iam de nouo remedio loquens,dicit,Si nulla mihi celeritas prodeſt quæ me extra Dei conſpectũ rapiat: ſaltem luce extincta venient tenebræ,quæ me ad tempus occultent,vt tãtiſper reſpirare liceat. Sed hoc quoque vanum fore dicit:quia non minus acutè cernat Deus in denſiſſimis tenebris, quàm in meridie. Qui hæc duo membra ſeparant, *Tenebræ operient me*, & *Nox lux pro me erit* (quaſi diceret tenebras in lucem cõuerſum iri,vt ipſe nihil videns,Dei tamen oculis appareat) meo iudicio falluntur:quia potius verba ex ſuo ſenſu contexens Dauid,intelligit,modò tegumentum aliquod inueniat, ſibi fore aliquid licentiæ: quemadmodum furibus & ſyluestribus feris nox pro die eſt, quòd tunc liberius vagentur. Si ergo promiſero mihi aliquas inducias, inquit,inter tenebras noctis, fruſtrabitur me opinio: quia tenebræ lucem tuam non obtenebrant.Et ex particula גם,colligimus membra ſic debere aptari. Si cui autem ſuperuacuus videtur hic ſermo,nullum coram Deo diſcrimen eſſe inter lucem & tenebras, experientia ſatis coarguit,ægerrimè ſummáq; difficultate adduci homines vt nudi & aperti inDei conſpectum prodeant.Deum quidem omnia cognoſcere fatemur omnes:ſed quod nemo in cõtrouerſiam vocat,quiſque apud ſe tacitè pro nihilo ducit:dum tam ſecurè Deo illudimus,nec vlla eius reuerentia nos coërcet,vt ſaltem locum hominis mortalis apud nos obtineat.Pudore enim retinemur,nequis hominum conſcius ſit ac teſtis noſtræ turpitudinis: Dei verò iudicium non ſecus contemnimus,ac ſi interpoſito velo,ſcelera noſtra abſcondita eſſent eius oculis.Hęc noſtra ſtupiditas niſi acerrimè ſtimuletur, lucem nobis in denſas tenebras ſubinde conuertet. Quare non abs re Dauid ad diſcutiendos vanitatis noſtræ fumos tam prolixè inſiſtit.Tantùm ſupereſt,dum nobis obrepit nimia ſecuritas,vt quiſque his ſtimulis ſe pungat & excitet.

13 *Quia tu poſſediſti renes meos,operuiſti me in vtero matris meæ.*	13 כִּי־אַתָּה קָנִיתָ כִלְיֹתָי תְּסֻכֵּנִי בְּבֶטֶן אִמִּי׃	
14 *Celebrabo te,eo quòd terribiliter mirificatus ſum:mirabilia opera tua, & anima mea cognoſcet valde.*	14 אוֹדְךָ עַל כִּי נוֹרָאוֹת נִפְלֵיתִי נִפְלָאִים מַעֲשֶׂיךָ וְנַפְשִׁי יֹדַעַת מְאֹד׃	
15 *"Non eſt abſcondita fortitudo mea abs te, quam feciſti in occulto. contextus fui in infimis partibus terræ.*	15 לֹא־נִכְחַד עָצְמִי מִמֶּךָּ אֲשֶׁר־עֻשֵּׂיתִי בַסֵּתֶר רֻקַּמְתִּי בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ׃	" vel.os meum nõ eſt à te abſconditũ.
16 *Informe meum viderunt oculi tui,in libro tuo omnia ſcribentur,diebus formata ſunt,& "non vnum ex ipſis.*	16 גָּלְמִי רָאוּ עֵינֶיךָ וְעַל סִפְרְךָ כֻּלָּם יִכָּתֵבוּ יָמִים יֻצָּרוּ וְלֹא אֶחָד בָּהֶם׃	" vel ei vnum ex ipſis.

13 *Quia tu poſſediſti renes meos.* Quanquam videtur continuare eandem doctrinam,paulo tamen longius procedit,non mirum eſſe ſcilicet ſi ita in occultiſſimas quaſque hominum cogitationes diſquirat qui renum ac cordium fictor eſt.Dicit ergo in ipſis renibus poſitum eſſe Deo tribunal,ex quo iuriſdictionem ſuam exerceat:nec mirum eſſe ſi eum nõ fallant flexuoſi cordium noſtrorum receſſus,qui nos adhuc clauſos matris vtero tam clarè intuitus eſt ac ſi eſſemus in media luce expoſiti. Nunc tenemus qua occaſione Dauid ad creationem hominum nunc deſcẽdat.Eodem ſpectat proximus verſus,in cuius verbis licet aliqua ſit ambiguitas,ſenſus tamen facilis ac clarus eſt,mirabilibus modis Dauidem fuiſſe formatum,& qui merito admirationem terroremq; incutiant:vnde cogitur in Dei laudes prorũpere. Inde enim tam ſecura carnis indulgentia,quia non ſatis expendimus quàm mirificè nos formauerit cæleſtis opifex.Deinde à ſpecie trãſcendit Dauid ad genus,exclamãs,quæcũq;oculis noſtris occurrũt Dei opera,totidẽ miracula eſſe quæ mẽtes noſtras ad ſe rapere debeãt.Hæc enim(vt alibi diximus) iuſta eſt operũ Dei cõſideratio,quæ in admirationẽ deſinit.Quòd autẽ addit *animã ſuam valde cognoſcere* miracula,quæ tamẽ ingenij noſtri captũ excedunt,nõ aliò tẽdit,quã modeſta ſobriáque diligentia ſe attentũ fore & ſolertẽ,vt percepto guſtu mirabiliũ Dei,immenſã glorię altitudinẽ adoret.Nõ ergo hîc ponitur cognitio quę ſẽſibus noſtris ſubiiciat quod Dauid ſub miraculi nomine cõfeſſ'eſt nõ poſſe cõprehẽdi(ſicut philoſophos inflat ſua arrogãtia vt nihil Deo occultũ relinquãt)ſed tantũ pia attẽtio notatur,quę nos ad reddẽdã Deo gloriã expergefaciat.

15 *Non eſt abſcondita.* Pergit Dauid à creatione hominis ratiocinari,nihil Deo eſſe abſconditum:& Deum oſtendit longè præcellere ſummos quoſque artifices, qui oculorum adminiculo indigent ad formandum ſuum opus, quum Deus in viſceribus matris noſtræ nos formauerit.Siue autem de oſſibus loquatur,ſiue de fortitudine,ad ſummam rei parum intereſt.quan quam malim de oſſe accipere. Et deinde vterum matris *infimis terræ cauernis* & penetralibus comparat.Siquis artifex in obſcuro aliquo antro abſque lucis adiumento opus aliquod velit aggredi,vnde incipiet?quęnam erit progrediendi ratio?& qualis perfectio operis?Atqui Deus nulla luce adiutus, opus omnium perfectiſſimum,nempe hominem in vtero matris format. Et verbum רקם,quod eſt contexere,ad amplificationem valet. Neque enim dubium eſt quin metaphoricè exprimere velit Dauid inæſtimabile quod in figura corporis humani relucet artificium. Nam ſi tantùm vngues inſpicimus, non poterit tamen quicquam illic mutari, quin mox oſtendat incommoditas aliquid eſſe luxatum. quid ergo ſi excutiantur ſingulæ partes? Huius tam multiplicis variæque texturæ quis phrygio ſua induſtria & acumine centeſimam partem aſſequi poterit? Non mirum igitur ſi Deus homines in lucem editos tam exactè cognoſcat,quos in matris vtero numeris omnibus abſoluit.

16 *Informe meum viderunt oculi tui.* Quia ἔμβρυον, vbi in vtero concipitur,non ſtatim formam induit, dicit hîc Dauid ſe iam tunc cognitum fuiſſe Deo quum adhuc informis maſſa eſſet,quàm Græci τὸ χύημα vocant.Nam τὸ ἔμβρυον illis fœtus vocatur à conceptione vſque ad partum.Ratiocinatur autem à maiori ad minus Dauid:ſi antequam coaluiſſet in certam & diſtinctam formam,Deo cognitus fuit,multò minus poſſe nūc eius notitiam effugere.Dicit poſtea *in libro eius omnia eſſe ſcripta*,nempe totam rationem creationis Deo eſſe probè compertam.Nam quòd ad nomen libri,ſimilitudo ab hominibus ſumpta eſt,qui libris & commentariis ad memoriam iuuandam vtuntur.Itaque dicitur Deus habere in actis ſuis ſcripta quæcunque nouit:quia nullis adminiculis eius memoria indiget. In ſecundo membro non conſentiunt interpretes.Quidam enim ימים legunt nominandi caſu,quum dies formati ſunt:&hunc eliciunt ſenſum,omnia oſſa mea ſcripta erant in libro tuo, Deus,ab exordio mundi, qũ primos dies creares:& tamen nullum re ipſa extabat. Sed diuerſa interpretatio magis eſt probabilis,nempe temporis ſucceſſu formari ſingulas humani corporis partes. Neq; enim ſimulac coaleſcit ſemen,apparet diſpoſita aliqua ſpecies, vel membrorũ proportio:ſed progreſſu temporis digeritur, & aptatur maſſa illa in ſuam figuram. In altero etiam diſſentiunt interpretes. Nam quum in particula לא, ſæpe contingat mutari literas ו & א, quidam ac ſi eſſet לו per ו, nempe relatiuum pronomen,ſic exponũt,Quanquam paulatim aptatum fuerit corpus,tamen ſemper vnum & idem fuiſſe in libro Dei,qui ſpatio non indiget ad opus ſuum abſoluendum. Verùm vt nihil mutetur,negatio nō malè quadrat, nempe quum diebus ſiue paulatim creata ſunt membra,nullum ex ipſis extitiſſe: quia ſcilicet nulla erat cōcinnitas,vel diſtinctio,ſed informis globulus.Ita commendatio erit prouidentiæ Dei,eo quòd cōfuſam illam putredinem in pulcherrimam figuram tractu temporis digerat.

17 *Et mihi quàm pretioſæ ſunt cogitationes tuæ, Deus,quàm fortes ſummæ earum!*	17 וְלִי מַה־יָּקְרוּ רֵעֶיךָ אֵל מֶה עָצְמוּ רָאשֵׁיהֶם׃
18 *Si numerem eas,præ arena multiplicabuntur: expergefactus ſum,& adhuc ſum tecum.*	18 אֶסְפְּרֵם מֵחוֹל יִרְבּוּן הֱקִיצֹתִי וְעוֹדִי עִמָּךְ׃

17 *Et mihi quàm pretioſæ.* Hîc quoque רעה cogitationem potius,quàm ſocium vel amicum ſignificat,ſicuti multi poſt Chaldæum interpretem verterunt: ac ſi iam deſcenderet Propheta ad diſcernendos à reprobis fideles.Contextus enim poſtulat hîc adhuc de incomparabili Dei prouidentia fieri ſermonem.Repetit ergo quod prius dixerat,neque id præter rationem:quia tam præclara arcanæ Dei ſapientiæ documenta,quæ in hominis creatione exhibet,totâq; vitæ gubernatione vel negligi videmus,vel non æſtimari ſuo pretio. Quòd quidam raras vertunt,nihil aliud quàm ſenſum obſcurant.Vtitur eodem verbo Sacra hiſtoria,fateor,quum di-
1.Sam.3. cit tempore Eli rara fuiſſe oracula. Sed quum pretioſa intelligat, retinere ſatius eſt quod o-
a.1. mni ambiguitate caret.Sic autem appellat,quia non ſubiaceant hominum iudicio.Quo ſenſu mox adiungit *ſummas* vel collectiones *earum* fortes eſſe ac validas,nempe quia ad obruendas hominum mentes ſufficiunt.Hæc autem exclamatio admonet,niſi tam inſipidi eſſent homines,vel potius ſtupidi,perculſum iri arcanis Dei iudiciis, ne pro more audacter illudant, ſed trepidè & ſuppliciter ſe ſiſtant ad eius tribunal. Idem & proximo verſu confirmat,*ſiquis numerare tentet* arcana Dei conſilia, eorum immenſitatem ſuperare arenas maris. Vnde ſequitur, modulum noſtrum milleſimæ partis non eſſe capacem. Quòd ſequitur continuò pòſt, *exurrexi,& adhuc tecum ſum*,quanuis variè diſtrahant interpretes,ſimpliciter ita accipere non dubito,quoties è ſomno ſuo expergiſcitur Dauid, nouam materiam offerri ac ſuggeri meditandæ huius tam incredibilis ſapientiæ Dei. Ergo quum dicit ſe exurgere, non debet hoc reſtringi ad diem vnum:ſed quemadmodum confeſſus eſt immenſa magnitudine ſapientię Dei abſorberi ſenſus ſuos:ita nunc addit, Dum quotidie expergefio, mihi nouum admirationis argumentum

argumentum naſcitur. Nunc tenemus genuinum Dauidis ſenſum, Deum ſcilicet ita præeſſe generi humano, vt cum nihil prorſus lateat, ne profundæ quidem cogitationes. Et quanquam multi bruta ſocordia ſe proiiciant in omne ſcelus, ac ſi nunquam venturi eſſent in Dei conſpectum, fruſtra tamen eos ſibi cauernas fodere: quia velint nolint trahentur in lucem. Atque hanc doctrinam eo diligentius expendere conuenit, quia dum quiſque manus & pedes ſuos reſpicit, ſibique placet in formæ elegantia, vix centeſimus quiſque fictoris ſui memor eſt. Quòd ſi qui tamen Deo acceptam referant vitam ſuam, nemo tamen ad hoc præcipuum caput conſcendit, audire, videre, & intelligere omnia qui aures finxit & oculos, & cor intelligentia præditum creauit.

19 *Si occideris, Deus, impium, tunc viri ſanguinum declinate à me.*	19 אם־תקטל אלוהי רשע ואנשי דמים סורו מני:
20 *Qui loquuti ſunt de te ſcelerat è. ſumpſerunt mendaciter aduerſarij tui.*	20 אשר ימרוך למזמה נשוא לשוא עריך:
21 *Annon oſores tuos, Iehoua, odio habebo, & cum inſurgentibus contra te litigabo?*	21 הלוא־משנאיך יהוה אשנא ובתקוממיך אתקוטט:
22 *Perfecto odio odi ipſos, fuerunt mihi in hoſtes.*	22 תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי:
23 *Explora me Deus, & cognoſce cor meum: examina me, & cognoſce cogitationes meas.*	23 חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע שרעפי:
24 *Et cognoſce an via prauitatis in me ſit, & deduc me in via ſeculi.*	24 וראה אם־דרך עצב־בי ונחני בדרך עולם:

19 *Si occideris Deus impium.* Quòd pendere quidam hunc verſum à proximo exiſtimant, coactum eſt. Optandi etiam modo accipere, vt volunt quidam, non placet, Vtinam, vel, ô ſi occidas Deus impium. Nihilo magis eorum ſententiæ ſubſcribo qui Dauidem gratulari ſibi putant ſi è medio tollantur impij. Videtur enim mihi aliud magis velle, ſe conſiderandis Dei iudiciis operam daturum; vt proficiat in eius metu, & pietate, quoties pœnā ſumpſerit de reprobis. Et certè ipſos Deus ſtatuit in exemplum, vt inflictæ illis pœnæ electos ab eorum ſocietate reuocent. Etſi enim ſponte ad cultum & timorem Dei propenſus erat Dauid, opus tamen habuit, vt reliqui fideles, fræno aliquo, ſicuti etiam dicitur apud Ieſaiam, vbi exercuerit Ieſa.26.b.9.
Deus ſua iudicia, iuſtitiam diſcent habitatores terrę, nempe vt ſe in Dei timore contineant. Interea non dubito quin ſe Propheta ſiſtat coram Deo integritatis ſuæ teſte: ac ſi diceret, libere & ingenuè ſe prodire ad Dei tribunal, quia non ſit vnus ex ſceleratis Dei contemptoribus, nec quicquam habeat cum ipſis negotij.

20 *Qui loquuti ſunt de te.* Exprimit quò licentiæ proſiliant impij quantiſper illis parcit Deus, nec eos premit vltrice manu. Nec enim ſtatuunt modò quiduis ſibi impunè ceſſurum, ſed manifeſtas in Iudicem ipſum blaſphemias euomunt. Scelestè enim loquutos dicit: quia ſuam malitiam nullis coloribus fucauerint, ſicuti linguas ſuas continent quibus aliquis reſiduus eſt pudor: ſed palàm præ ſe tulerint Dei contemptum. Secundum membrum, vbi dicit *ſumpſiſſe fallaciter* nomen Dei, nimis reſtrictè quidam exponunt quòd abuſi fuerint Dei nomine ad ſua periuria. Propius ad ſimilitudinem veri accedunt qui dicunt ſumere in vanum impios Dei nomen, dum eum transfigurant in ſua figmenta. Experientia enim docet, maiorem hominum partem non ſentire quid ſit Deus, ſed fabricare ſimilem ſemimortuo. Vocatur quidem paſſim iudex mundi: ſed mox euaneſcit illa confeſſio, quia iudicandi munus ei abdicant. hoc eſt ſumere nomen Dei fallaciter, quia obſcurant eius gloriam, cúmque quodámmodo deformant. Sed quia non exprimitur nomen Dei, & verbum נשא in ſublime tollere ſignificat, commodius (meo iudicio) ſic interpretari licebit, quòd ſeipſos efferant ventoſo & mendaci faſtu. Atque hæc elatio, petulantiæ cuius meminit, ſemper ferè coniuncta eſt. Vnde enim fit vt audeant virus proteruiæ ſuæ contra Deum euomere, niſi quia faſtu temulenti, non reputant ab vna parte ſe miſeros eſſe homunciones, Deum verò ſua poteſtate ſpoliant? Atque hac ratione vocat Dei aduerſarios, quia quiſquis ſupra legitimum gradum ſe effert, Gigantum more cum Deo bellatur.

21 *Annon oſores tuos.* Pergit oſtendere quantum in illa meditatione Dei profecerit, nempe quòd ſe reuocans ad Dei tribunal, ac ſe non poſſe effugere eius manum cogitās, cuius oculi in vltimas abyſſos penetrent: ſibi piè ſanctéque viuendi legem indixerit. Nam Dei contēptores ſibi dicēs fuiſſe odio, ſuam integritatem hoc elogio profitetur: non quòd purus fuerit ipſe ab omni delicto, ſed quòd pietati colendæ addictus, omnem impietatem ex animo deteſtatus ſit. Neque enim ſatis in cordibus noſtris viget pietatis ſtudium, niſi ex ſe odium ſcelerum gene-

Pſal.69.b.10. ret,quale hîc prædicat Dauid. Deinde ſi in nobis ardet zelus ille domus Dei, cuius alibi meminit Dauid , inexcuſabile eſt noſtrum frigus, dum ſcilicet tacitè patimur non modò violari eius iuſtitiam,ſed ſacrum eius nomen petulanter ab impiis calcari.Quod ad poſtremum verbum ſpectat,quum קוט ſignificet rixari,vel cõtendere, hîc in coniugatione hithpael eundem ſenſum retinet.niſi fortè aliquid expreſſius notet Dauid,ſe fuiſſe exaſperatum,vt animũ ſuum ad litigandum acueret.Videmus ergo,Dauidem,neglectis totius mundi odiis,ſtrenuè certaſſe pro aſſerenda Dei gloria,vt bellum cum omnibus impiis ſuſciperet.

22 *Perfecto odio odi ipſos.* Ad verbum, perfectione odij. Confirmat eandem ſententiam, tanti ſibi fuiſſe Dei gloriam vt non ſuſtinuerit quicquam habere commune cum eius contemptoribus.Summa verò huc tendit, ſibi nihil fuiſſe conſenſus cum operibus tenebrarum: quia quiſquis ad ſcelera conniuet,eáque fouet ſuo ſilentio,perfidus eſt cauſæ Dei proditor,qui nobis omnibus iuſtitiæ ſuæ patrocinium commendat. Hoc autem exemplo docemur fortibus altíſque animis ſpernenda eſſe omnia improborum odia, vbi pro Dei honore certandum eſt: potiúſque renuntiandum eſſe terrenis omnibus amicitiis, quàm blanditiis perperam foueamus eorum fauorem qui Dei odium cupidè in ſe accerſunt.Atque hęc doctrina eo magis notanda eſt,quòd nos ſtudium priuatæ ſalutis,honoris & commoditatũ,adeo rapit,vt nulla certamina,ſimulac quiſpiam nos lædit,ſuſcipere dubitemus:in aſſerẽda Dei gloria pluſquam meticuloſi ſumus & ignaui.Ergo vt quiſque noſtrûm ſibi addictus eſt, ſuæque vtilitati conſulit, non alia nos cauſa ad diſſidia, rixas, contentiones & bella impellit, quàm vt proprias iniurias vlciſcamur:vbi violatur Dei maieſtas,nemo ſe commouet. Atqui zelũm Dei in nobis vigere teſtatur hæc magnanimitas,vbi cum improbis & Dei contemptoribus bellum irreconciliabile gerere malumus,quàm in eorum gratiam alienari à Deo.Quanquam notandum eſt,odium cuius meminit Propheta,non tam in perſonas quàm in vitia dirigi. Colenda enim nobis eſt pax cum omnibus,quoad licet:amanda eſt etiam omnium ſalus:& ſi fieri poteſt, humanitate & omnibus officiis reuocandi ſunt in viam. Quatenus tamen Dei ſunt hoſtes, eorum furori nos acriter opponere conuenit.

23 *Explora me Deus.* Confirmat ſe non alia de cauſa inimicum fuiſſe Dei contemptoribus,niſi quia Deum purè ipſe reuerebatur,& ab aliis eodem animo timeri optabat.Rara quidem fiducia præditum eſſe oportuit qui ſe Dei iudicio examinãdum tam intrepidè offert.Sed quia probè ſibi conſcius erat ſynceræ pietatis , non temere proſilit cum hac ſecuritate ad Dei tribunal:neque tamen immunem ſe profiteri voluit ab omni culpa, qui ſub vitiorum ſuorum onere triſtis gemebat.Et certum eſt ſanctos, quoties de ſua integritate loquuntur,ſemper initi gratuitæ veniæ. Cæterùm quia perſuaſi ſunt,vtcunque infirmitate labantur , ſuam pietatem probari Deo, non mirum eſt ſi liberè ſe ab impiis ſeparent. Etſi autem ſibi cor non eſſe fictum & duplex affirmat,non tamen ſe omni reatu eximit, ſed tantum negat ſe prauitati eſſe addictum.nomẽ enim עוצב,non quodlibet delictum,ſed dolorem & moleſtiam,vel prauitatem ſignificat:interdum etiam metaphoricè pro idolo ſumitur.Quod poſtremum non conuenit præſenti loco:quia Dauid non modò à ſuperſtitione:ſed ab iniuſtitia tutum ſe fuiſſe teſtatur:ſicut alibi dicitur,in viis talium hominum eſſe moleſtiam & vaſtitatem.quia violẽter per
Ieſa.59.b.7. nefas omne graſſantur.Alij ad malam conſcientiam trahunt, quæ cæcis tormentis aſſiduè impios cruciat:quod eſt nimis coactum.Quicquid ſit,ſimpliciter affirmat Dauid,ſe quanuis homo eſſet vitiis obnoxius,non tamen fuiſſe iniquitati deditum.

24 *Et deduc me.* Quod nonnullis videtur eſſe imprecatio , ac ſi caput ſuum Dauid pœnæ
Ioſuæ 23.d.14. deuoueat,nihil habet coloris. Fateor viam vniuerſæ terræ quandoque accipi pro communi interitu: ſed verbum *ducendi* beneficium magis deſignat quàm pœnam.Deinde neſcio an vſquam mors vocetur *via ſeculi.* Ego igitur non dubito notari continuum vitæ humanæ curſum:ac ſi peteret Dauid Deum ſibi eſſe ducem ſtadij ſui vſque ad metam. Nec me latet quid alij quidam ſentiant:extendunt enim ad vitæ æternitatem.nec verò inficior comprehendi futuram vitam ſub hoc complemento viæ , ſed mihi ſufficit tenere ſimplicem verborum ſenſum,vt Deus ſeruum ſuum cui ſemel manum porrexit,vſque ad finem gubernet, neque deſerat in medio ſpatio.

ARGVMENTVM PSALMI CXL.

Conqueritur Dauid tam de implacabili ſæuitia hoſtium ſuorum , quàm de inſidiis & virulentis calumniis.Poſtea Dei fidem implorans,ac ſibi propitium fore perſuaſus,ſe bona ſpe liberationis iuſtæque in hoſtes vindictæ ſolatur.

Pſal. CXL.

1 *PRæfecto Pſalmus Dauidis.*
2 *Eripe me Iehoua ab homine improbo,à viro iniuriarum cuſtodi me.*
3 *Qui machinantur malitias in corde,quotidie congregant ad prælia.Selah.*

1 לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
2 חַלְּצֵנִי יְהוָה מֵאָדָם רָע מֵאִישׁ
חֲמָסִים תִּנְצְרֵנִי׃
3 אֲשֶׁר חָשְׁבוּ רָעוֹת בְּלֵב כָּל־
יוֹם יָגוּרוּ מִלְחָמוֹת׃

2 *Acuerunt*

4 *Acuerunt linguam ſuam quaſi ſerpens: venenum aſpidis ſub labiis eorum.*

4 שָׁנְנוּ לְשׁוֹנָם כְּמוֹ־נָחָשׁ חֲמַת עַכְשׁוּב תַּחַת שְׂפָתֵימוֹ סֶלָה׃

5 *Cuſtodi me Iehoua à manibus impij: à viro iniuriarum cuſtodi me, quia machinantur ad præcipitandum greſſus meos.*

5 שָׁמְרֵנִי יְהוָֹה מִידֵי רָשָׁע מֵאִישׁ חֲמָסִים תִּנְצְרֵנִי אֲשֶׁר חָשְׁבוּ לִדְחוֹת פְּעָמָי׃

6 *Poſuerunt ſuperbi laqueum mihi: & funibus extenderunt rete: ad viam ſemitæ decipulas poſuerunt mihi. Selah.*

6 טָמְנוּ גֵאִים פַּח לִי וַחֲבָלִים פָּרְשׂוּ רֶשֶׁת לְיַד־מַעְגָּל מֹקְשִׁים שָׁתוּ־לִי סֶלָה׃

1 *Præfecto.* Pſalmum hunc vt reſtringam ad Doeg, ſicuti magna pars interpretum in hanc partem inclinat, adduci nequeo: quia ex contextu liquebit ſermonem haberi de Saule, eiúſque conſiliariis, qui Regem ipſum ſponte plus ſatis furentem, non ceſſabant in ſancti viri perniciē magis accendere. Porrò quum geſtaret Chriſti figuram, non mirum eſt diaboli ſatellites tam atrociter in eum ſæuiſſe. Atque hæc ratio eſt cur tam duriter eorum rabiem perfidiámq; exagitet. Cæterùm improbos & violentos nominans, ſignificat nulla iniuria laceſſitos, ſponte, & cupidè ad nocendum ruere. Suam igitur cauſam Deo commendat, quòd pacem cum ipſis coluerit, nulla in re eos læſerit, ſed inuiſtè perſequuti ſint nihil tale meritum. Atque eadem nobis ratio tenenda eſt, vt Deus contra vim & maleficia ſuccurrat. Neque enim conuitia euomit Dauid, vt ſolet fieri in iurgiis, ſed hoc innocentiæ ſuæ teſtimonio ſibi fauorem Dei conciliat: quia fieri non poteſt quin probis & tranquillis hominibus ſemper opituletur.

3 *Qui machinantur malitias in corde.* Hîc iam interiorem eorum malitiam accuſat. Ac videmus non vnum modò hominem notari, quia nunc ad pluralem numerum tranſit (quod iam nobis ſatis familiare eſſe debet) vt à capite ad omnes improbitatis conſortes & ſocios tranſitus fiat. Quanquam quæ hactenus dixit in numero ſingulari, indefinitè accipere licet, vt Grammatici loquuntur. Confirmat interea quod nuper attigi, nulla ſua culpa tam hoſtiliter ſe ab illis oppugnari. Itaque quo improbius nos vexabunt hoſtes, vel clandeſtinis artibus fraudulentius nos impetent, ſciamus præſentaneum nobis remedium promitti à Spiritu ſancto, qui per os Dauidis hanc precandi formam dictauit. Secundum membrum tribus modis vertitur. ad verbum eſt, *qui congregant prælia*, & ita quidam accipiunt. Sed quia ſcimus Hebræos ſæpe omittere præpoſitiones, non dubito quin ſignificet eos falſis delationibus accendere omniū odia, atque ita eſſe belli tubas. Nam quod nonnulli verbum יגורו accipiunt pro coire, vel ſimul concurrere, videtur eſſe & remotum & frigidum. Poſtea exprimit quomodo iniuſtum bellum excitent, nempe peruerſis calumniis: quia vi & manu opprimere non poterant probum hominem, & innoxium, donec calumniis eſſet obrutus.

5 *Cuſtodi me Iehoua.* Querimoniis & accuſationibus nunc iterum addit precationem. vnde melius conſtat quod attigi, tantùm implorare Deum vindicem. Eſt autem eiuſdem ſententiæ repetitio, mutatis quibuſdam verbis: quia vbi dixerat, *eripe me*, dicit *cuſtodi*: & pro *homine malo*, ponit *manus ſcelerati*. Vbi verò dixerat *cogitare malitias*, mutat *machinari* quomodo miſerum & incautum hominem præcipitent. Quod etiā de fraudibus dixerat, metaphoricè repetit non ſine vehemētia. Dicit enim retia ad ſe illaqueandum vndique extenta eſſe, niſi Dominus ſuccurrat. Etſi autem videntur primo intuitu obſcuriores metaphoræ quàm ſimplex nudáque oratio, hæc tamen figura minimè obſcurat quod prius dictum eſt, & plus energiæ in ſe continet. Iam ex nomine גאים, quod altos & ſuperbos Hebræis ſignificat, colligimus nō agi de gregariis hominibus, ſed qui authoritate prædìti ſperabant nihil ſibi fore negotij in deiiciendo pauperculo homine. Itaque eius exemplo, quoties inſolenter hoſtes noſtri ſe efferēt, diſcamus ad Deum confugere, cuius eſt retundere impiorum ferociam. Neque tamen intelligit, ſola vi & audacia graſſatos, quum de retibus & decipulis queratur: ſed vtrunque coniungit, potentia ſua confiſos fraudes excogitaſſe quibus eum perderent.

7 *Dixi Iehouæ, Deus meus es: auſculta Iehoua voci deprecationis meæ.*

7 אָמַרְתִּי לַיהוָֹה אֵלִי אָתָּה הַאֲזִינָה יְהוָֹה קוֹל תַּחֲנוּנָי׃

8 *Iehoua Domine mi, robur ſalutis meæ, poſuiſti tegumentum capiti meo in die armorum.*

8 יְהוָֹה אֲדֹנָי עֹז יְשׁוּעָתִי סַכֹּתָה לְרֹאשִׁי בְּיוֹם נָשֶׁק׃

9 *Ne permittas Iehoua deſideria impij: cogitarunt, ne conſummes, exaltabuntur, Selah.*

9 אַל־תִּתֵּן יְהוָֹה מַאֲוַיֵּי רָשָׁע זְמָמוֹ אַל־תָּפֵק יָרוּמוּ סֶלָה׃

10 *Caput obſidentium me, moleſtia labiorum eius operiat eum.*

10 רֹאשׁ מְסִבָּי עֲמַל שְׂפָתֵימוֹ יְכַסּוֹמוֹ׃

11 *Cadant ſuper eos carbones cum igne: præcipitabit eos in profunditates, non reſurgent.*

11 יִמּוֹטוּ עֲלֵיהֶם גֶּחָלִים בָּאֵשׁ
יַפִּלֵם בְּמַהֲמֹרוֹת בַּל־יָקוּמוּ׃

7 *Dixi Iehouæ.* Docet his verbis ſibi non naſci vota in labiis, ſicut hypocritæ oſtentationis cauſa clamoſè Deum inuocant: ſed ſe orare ſeriò, & recondito fidei ſenſu. Donec enim verè quis ſtatuerit ſe Dei gratia ſaluum fore, nulla erit ſyncera inuocatio. Pulchrè autem hîc exprimitur fidei natura, dum Propheta ſe ab hominum oculis ſubducens, Deum ſeorſum alloquitur: quia hic interior cordis receſſus hypocriſin omnem excludit. Hæc igitur vera precandi regula eſt, non futiliter vocem attollere, ſed ex fide intus concepta proferre noſtras preces. Porrò Dauid vt penitus ſibi perſuadeat non fruſtra ſe à Deo ſalutem petere, ſibi proponit quę in ipſum Deus auxilia antè contulerat. Dicit igitur ſibi fuiſſe inſtar clypei quoties periclitatus eſt. Vertunt quidam in tempore futuro, Operies caput meum in die prælij. Sed non dubito quin commemoret Dauid ſe iam olim fuiſſe protectum manu Dei, fideíque confirmationem ab hac experientia colligat. Prodit enim non quaſi nouitius & rudis tyro, ſed miles variis certaminibus probè exercitatus. *Robur ſalutis* tantundem valet ac ſalus non vulgari fortitudine allata.

9 *Ne permittas.* Poſſet etiam non minus commodè verti, Ne ſtabilias. quanquam ſenſus manebit idem: nempe vt Deus, impiorum libidinem frænando, quicquid tentant & conantur, irritum reddat. Vnde colligimus, in eius arbitrio eſſe, quoties viſum eſt, praua hominum conſilia, ſpéſque improbas fruſtrari, ſtudia etiam frangere. Itaque quoties videmus non poſſe reuocari hoſtes ad ſanam mentem, rogandus eſt vt quas diu coxerunt machinationes momento diſſipet atque euertat. In ſecundo membro maior eſt ambiguitas: quia verbum פוק Hebræis nunc impingere vel cadere, nunc educere ſignificat, non malè conuenit hæc verſio, ne perducat Deus ad effectum quæ impij conſultant. Sed probabilis quoque eorum ſententia eſt, qui conciſè legunt, cogitatio eius, non impinges, vt mimeticè referat Dauid quas ſpes ſibi fabricent impij. Et ſimili propè forma alibi deſcripſit eorum ſuperbiam, quòd Dei prouidentia velere iuſſa, omnes euentus pedibus ſuis ſubiiciant, ac ſi mundum regerent ſolo nutu, atque ita optimè quadrabit verbum *exaltabuntur*: quaſi diceret, impios faſtu ſuo inflatos ſupra nubes efferri: quia nihil ſibi accidere poſſe aduerſi imaginentur. Si magis placeat altera lectio, iterum negatio repetenda erit, ne ſinas Deus emergere in ſuum effectum quod impij conſultant, ne exaltentur. Hoc quidem certum eſt, perſtringi à Dauide ſecuritatem hoſtium ſuorum, quia Deum pro nihilo ducentes, ſibi ad quiduis audendum habenas laxent.

10 *Caput obſidentium.* Dubium eſt an ſub voce capitis principem aduerſæ factionis notet: quia poſſet eſſe tã ordinis inuerſio quàm mutatio numeri: hoc ſenſu, Recidat moleſtia quam ſceleratis ſermonibus mihi intentant, in capita ipſorum. Sed quia in priorem ſententiam deſcendunt omnes ferè interpretes, ſequamur quod magis receptum eſt: niſi quòd Saulem potius notari exiſtimo quàm Doeg. Sequitur deinde communis imprecatio contra totam manum, vt *cadant ſuper eos carbones*: vbi ad horribile Sodomę & Gomorrhę exitium alludere videtur. Et alibi vidimus proponi à Spiritu Dei hoc vindictæ Dei exemplum ad terrendos omnes reprobos: ſicuti, teſte Iuda, hoc æterno documento teſtatus eſt ſemel Deus ſe omnium impiorum fore iudicem. Quod ſequitur, nonnulli ſic vertũt, in ignẽ deiicies eos: quod eſt tolerabile. Sed quia ב *beth* ſæpe nota eſt inſtrumenti apud Hebręos, poſſet etiam commodè reddi, deiicias eos per ignem, vel, cum igne, ſicuti Deus contra Sodomam & Gomorrham fulminauit. Optat autem ſubmergi *in profundas abyſſos*, vnde nunquam reſurgant. Nam quum Deus, quos duriter percuſſit, ſanare interdum ſoleat, ſpẽ veniæ reprobis Dauid præcidit, nempe quia videbat inſanabiles. Nam ſi flexibiles fuiſſent ad reſipiſcentiam, ipſe quoque viciſſim fuiſſet ad miſericordiam propenſus.

12 *Vir linguæ non ſtabilietur in terra, virum violentiæ noxa venabitur ad expulſiones.*

13 *Cognoui quòd faciet Iehoua iudicium pauperis, iudicium afflicti.*

14 *Vtique iuſti celebrabũt nomen tuum, habitabunt recti coram facie tua.*

12 אִישׁ לָשׁוֹן בַּל־יִכּוֹן בָּאָרֶץ
אִישׁ־חָמָס רָע יְצוּדֶנּוּ לְמַדְחֵפֹת׃
13 יָדַעְתָּ כִּי־יַעֲשֶׂה יְהוָה דִּין עָנִי
מִשְׁפַּט אֶבְיֹנִים׃
14 אַךְ צַדִּיקִים יוֹדוּ לִשְׁמֶךָ
יֵשְׁבוּ יְשָׁרִים אֶת־פָּנֶיךָ׃

12 *Vir linguæ.* Quod vertunt quidam linguacem, nimis reſtrictum eſt. neque enim vel maledicum, vel garrulum, vel futilem, & iactantiæ deditum intelligit: ſed virulentum hominem, qui fraudibus & calumniis magis quàm aperto marte pugnat. Nam hoc ſub altera ſpecie oſtendit, tam perfidiæ & aſtutiis quàm violentiæ deditos fuiſſe hoſtes ſuos: atque ita leonum ſimul & vulpium fuiſſe ſimiles. ſicuti antè conqueſtus eſt, venenum aſpidis aut viperę eſſe ſub labiis eorum. Cæterùm quum verba ſint futuri temporis, maior pars interpretum in optandi modum reſoluit. quod tametſi non repudio, malui tamen retinere futurum tempus: quia

quia nõ tam videtur precari Dauid, quàm animum erigere ad ſpem liberationis. Ergo ſiue inſidiis obrepant hoſtes, ſiue palàm furorem ſuum prodant, remedium in manu Dei fore ſibi promittit. Et concinna eſt ſimilitudo venationis: quia ſicuti venator, vbi vndique tetendit plagas ſuas, nullum belluæ effugiũ relinquit: ita docet, quantumuis tergiuerſentur impij, nõ poſſe tamen elabi ex Dei iudicio. *Venatur* autem *eos malum in expulſiones*, quia impunitatem captãdo, magis ſe præcipitant in ruinam.

13 *Cognoui quòd.* Hic iam haud dubiè Dauid, vt precationem ſuam obſignet de prouidentia Dei & iudicio, ſecum diſſerit: quia (ſicuti iam dictum eſt) dubitanter orando nihil aliud quàm opera luditur. Pronuntiat igitur quaſi de re ſibi certò nota & comperta, fieri non poſſe quin Deus afflictis tandem ſubueniat. Quia autem conniuet ad tempus, probóſque & ſimplices miſerè vexari patitur, prudẽter Dauid huic tentationi opponit clypeum, facere hoc Deum conſultò, vt afflictos ſubleuet, oppreſſóſque reſtituat. Ideóque diſertè exprimit *vindicem fore inopis & afflicti.* Hoc modo ſe & alios ad ærumnas patienter ferendas animat, donec opportunum adueniat ferẽdi auxilij tempus, quaſi diceret, Me nunc omnes miſerum exiſtimant, quia expoſitus impiorum libidini, non ſtatim Dei manu reſtituor: me tamen deſperatio non obruet: quia proprium Dei munus eſſe ſcio pauperum cauſam ſuſcipere. Nam quod priuatim ad Dauidis perſonam hoc nonnulli reſtringunt, dilutum eſt. Hinc colligit iuſtos gratias Deo acturos, cuiúſque auxilio ſemper fore incolumes. Nã particula אך, quæ ſæpe aduerſatiua eſt Hebræis, hîc ſimpliciter affirmat, vice tamen illationis ponitur. Quamuis ergo ad tempus obmuteſcant pii, & anguſtiis conſtricti, à Dei laudibus ceſſent: ſtatuit tamen Dauid paulò poſt redditum iri quod ablatum fuerat, vt læti & alacres celebrent Dei gratiam. Et quia hoc in rebus maximè confuſis difficile creditu erat, particulam *vtique* interpoſuit. Sic enim luctando ad hanc fiduciam emergere nos decet, quantumuis miſerè iaceant fideles, recuperata lætitia, breui celebraturos Dei nomen. Secundum membrum, cauſæ eſt redditio. Hanc enim Dei laudandi materiam *rectis* fore dicit quia ſentient ſalutis ſuæ curam eſſe Deo. Nam hoc eſt *habitare coram facie Dei*, foueri ac ſuſtineri paterna eius cura.

ARGVMENTVM PSALMI CXLI.

Quæcunque neceſſitas ad hanc precandi formam Dauidem compulerit, vtcunque indignè & præter culpam graues iniurias ſuſtinuerat, petit tamen animum ſuum Diuinitus frænari & regi, ne ad vlciſcendi cupidinem proſiliens, paria referat: atque ita maleficiis certet. Deinde vbi ſe ad tolerantiam compoſuit, Deum contra hoſtes ſuos vindicem implorat.

Pſal. CXLI.

1 *PSalmus Dauidis. Iehoua clamaui ad te, feſtina ad me, auſculta vocem meam dum ad te clamo.*

2 *Dirigatur precatio mea quaſi ſuffitus corã facie tua: eleuatio manuum mearum quaſi ſacrificium veſpertinum.*

3 *Pone Iehoua cuſtodiam ori meo, cuſtodi ſuper oſtium labiorum meorum.*

4 *Ne inclines cor meum ad rem malam, ad patranda opera in impietate cum viris operantibus iniquitatem, & ne comedam ex deliciis ipſorum.*

1 מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה קְרָאתִיךָ חוּשָׁה לִּי הַאֲזִינָה קוֹלִי בְּקָרְאִי־לָךְ׃

2 תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי קְטֹרֶת לְפָנֶיךָ מַשְׂאַת כַּפַּי מִנְחַת־עָרֶב׃

3 שִׁיתָה יְהוָה שָׁמְרָה לְפִי נִצְּרָה עַל־דַּל שְׂפָתָי׃

4 אַל־תַּט־לִבִּי לְדָבָר רָע לְהִתְעוֹלֵל עֲלִלוֹת בְּרֶשַׁע אֶת־אִישִׁים פֹּעֲלֵי־אָוֶן וּבַל־אֶלְחַם בְּמַנְעַמֵּיהֶם׃

1 *Iehoua clamaui.* Ex hoc principio colligere licet, Dauidem, quum ita precatus eſt, non leui tentatione fuiſſe perculſum quia eadem vota iterat, & vehementer inſiſtit in flagitãdo auxilio. Etſi autem non audeo tempus præſcribere, non tamen diſplicet eorum coniectura qui Pſalmum hunc de perſequutionibus, quas ſub Saule paſſus eſt, cõpoſitum eſſe volunt. Iam Dauid ſuo exemplo ad Deum rectà quærendum nos inuitat, ne (ſicuti homines profani ſolẽt) variis ſubſidiis accerſendis occupati, à precandi ſtudio ceſſemus. Clamare ſe ad Deum dicit, quũ profani homines cælum, terram, homines, Fortunam, ſuáque omnia figmenta prius inclamẽt. Quòd ſiquando ad Deum voces ſuas dirigant, obſtrepũt tamẽ & ob murmurant: vt ſit hoc potius vlulare quàm precari. Secundo verſu non dubium eſt eum alludere ad legales ritus. Quia enim ſuffitu & ſacrificiis tunc volebat Deus ſanctificari preces fidelium, huic promiſſioni innititur Dauid. Quòd autem hinc colligunt quidam profugum tũc & extorrem fuiſſe à cœtu piorum, neſcio an ſatis firmum ſit. Secundũ eos ſubeſt tacita antitheſis hoc ſenſu, Quãuis prohibear ab acceſſu Sanctuarij, vt apparẽam inter Dei cultores, quamuis à ſuffitu & ſolennibus ſacrificiis excludar, ne tamen vota mea repudies ô Deus. Sed quia nulla ratio cogit tam reſtrictè accipere, contenti ſimus generali doctrina: quia his ſymbolis admonebantur fideles, non

ſecus acceptas eſſe Deo preces ſuas quàm ſuauiſſimi odoris ſuffitũ & optima ſacrificia, Dauidem hinc fidei confirmationẽ petere. Etſi enim externis illis ceremoniis minimè affixi erant Patres, debuit tamen Dauid hæc adminicula in vſum ſuum aptare. Quia ergo ſecum reputat non temerè adoleri quotidie ſuffitum in altari ex Dei mandato, nec fruſtra etiam offerri munus veſpertinum, cum illo legali cultu preces ſuas cõiungit. *Eleuatio manuum* haud dubiè pro ipſa precatione ſumitur. nam qui משאת hoc loco vertunt munus, obſcurant imò corrumpũt genuinum Prophetę ſenſum. Quàm frigidè enim diceret? Munus meum tibi placeat ſicut munus veſpertinum. Iam quum nomen hoc à נשא deductum, eleuatio ſit Hebræis, optimè conuenit, orationem notari ab externo geſtu. Et facilè conſtat, Dauidem ſuo more idem bis repetere. Quorſum verò ſemper publico gentium omnium cõſenſu receptum fuerit manus in cęlum tollere inter precandum, alibi dictum fuit.

3 *Pone Iehoua.* Quia effræni hoſtium ſuorum ſæuitia & libidine concuti potuit Dauid, vt ſe minus temperanter gereret, Diuinitus ſe gubernari petit. nec modò manus ſuas cohiberi à vindicta, ſed linguam quoque tam à maledictis, quàm obſtreperis vocibus. Nam & moderatiſſimis quibuſque interdum contingit, ſi præter meritum læduntur, hoſtium ſuorum ingratitudine turbari, vt ad ſe vlciſcendos proſiliant. Petit ergo Dauid linguam ſuam à Domino frænari, ne quod præpoſterum verbũ effluat. Deinde cor ſuum retineri ab omnibus peruerſis conſiliis, ne iniurias retaliet. Quod poſtea ſequitur, *ne comedam ex deliciis ipſorum*, metaphoricũ eſt: ac ſi diceret, Ne eorum proſperitas ad prauam æmulationem me alliciat. Debẽt enim hęc tria coniunctim legi. Sed præſtabit ſingula propius excutere. Quia nihil difficilius eſt quàm iniuſtè afflictos ita linguæ ſuæ moderari, vt placidè & cum ſilentio deuorent iniurias: non fruſtra optat Dauid clauſtris os ſuum & cuſtodia obſerari, adeóque oſtium oris ſui clauſum teneri à Deo, ſicuti ianitor ingreſſus & egreſſus obſeruat. ſiquidem נצרה verbum eſt imperatiui modi potius quàm nomẽ. Secundo adiungit, *ne Deus cor ipſius inclinet ad rem malã*, דבר enim, vt ſępe alias, pro negotio hîc ponitur. Et mentem ſuam continuò pòſt declarat, ne ſcilicet maleficiis certando, ſimilis hoſtibus ſuis reddatur. Hoc Dauidis conſilium ſi probè expendiſſet Monachus ille cuius mentio fit apud Euſebium, non tam inſipidè ſilentio totius ſeptennij putaſſet ſe perfunctum eſſe optimi diſcipuli partibus. Quum audiret, raræ eſſe virtutis linguam cõpeſcere, contulit ſe in remotam ſolitudinem. nec ad magiſtrum reuerſus eſt niſi poſt ſeptem annos. tunc verò rogatus de cauſa moræ, ſe meditatum eſſe reſpondit quod didicerat ex hoc verſu. Sed rogandus ſimul erat an nihil interea cogitaſſet. Cohærent enim inter ſe iſta duo, taciturnum eſſe, & immunem à prauis cogitationibus. Atqui fieri potuit, vt tacendo, multas ſecum impias cogitationes agitauerit: quod deterius eſt quàm futiliter obloqui. Craſſum hoc deliriũ breuiter attingere placuit, vt diſcerẽt lectores quid ſit, poſthabito ſcriptoris conſilio, verbum vnum mutilatũ arripere. Porrò Dauid tam ſermones ſuos quàm affectus Deo regendos commendans, fatetur non aliter quàm arcana Spiritus moderatione & mentem & linguã in officio teneri: præſertim vbi ad intemperiem nos hoſtium petulãtia impellit. Iam ſi lubrica eſt ac nimis volubilis lingua, niſi Deus quaſi cuſtos & excubitor eam contineat, nõ minus neceſſe eſt intus cohiberi turbulentos affectus. Qualis enim officina eſt cor hominis, & quàm varia conſilia ſingulis ferè momentis fabricat? Fatendum ergo eſt cum Dauide, niſi Deus corda & linguas cuſtodiat, nullum fore modum prauis tam cogitationibus quàm verbis: quia & linguæ modeſtia, ſingulare eſt ſpiritus donum: & Satan nunquam multa ſuggerere deſinet quæ nos facilè, imò cupidè amplectemur, niſi ſe Deus opponat. Nec abſurdum videri debet ſi inclinet Deus ad res malas corda noſtra, quæ ſunt in eius manu, vt eius arbitrio huc illuc flectãtur. Nõ quòd ad malas cupiditates nos ipſe ſollicitet: ſed quia arcanis ſuis iudiciis, tradens Satanæ tyrannidi reprobos, & quidem efficaciter mãcipans, meritò dicitur excæcare & obdurare. Interim culpa ſcelerum extra homines quærenda non eſt; in quibus reſidet concupiſcentia: & quum naturaliter appetant bonum vel malum, non externo impulſu, ſed ſponte & proprio vitio ad malum inclinant. Vbi reddidi *ad patranda opera in impietate*, non malè quidã vertunt, ad cogitandũ cogitationes. Sed quia eodem recidit ſenſus, nõ adeò laboro. Per מנעמים (quod nomen vertimus delicias) iucunditatem intelligit qua ſeſe oblectant impij quandiu pro ſua indulgentia Deus ad eorum ſcelera conniuet. Sicuti autem audacius inſoleſcunt, ita periculum eſt ne fideles eorum proſperitate decepti, ſimul etiam diffluãt. Ideóque non abs re Dauid arcano Spiritus ſancti fræno retineri poſtulat, ne epuletur ex eorum deliciis. hoc eſt, ne fallaci amœnitate ſeſe ad peccandi licentiam inebriet, atque ita in peccatis voluptuetur.

5 *Percutiat me iuſtus clemẽtia, & caſtiget me oleum pretioſum, non franget caput meum: quia adhuc & oratio mea in malis earum.*

6 *Deiecti ſunt in loca ſaxoſa Iudices eorum: & audient ſermones meos: quia ſuaues ſunt.*

5 יֶהֶלְמֵנִי צַדִּיק חֶסֶד וְיוֹכִיחֵנִי שֶׁמֶן רֹאשׁ אַל־יָנִי רֹאשִׁי כִּי־עוֹד וּתְפִלָּתִי בְּרָעוֹתֵיהֶם׃

6 נִשְׁמְטוּ בִידֵי־סֶלַע שֹׁפְטֵיהֶם וְשָׁמְעוּ אֲמָרַי כִּי נָעֵמוּ׃

7 Sicuti

7 *Sicuti qui frangit & ſecat in terra, diſperſa ſunt oſſa noſtra dos ſepulcri.*	7 כְּמוֹ פֹלֵחַ וּבֹקֵעַ בָּאָרֶץ נִפְזְרוּ עֲצָמֵינוּ לְפִי שְׁאוֹל׃

5 *Percutiat me.* Quia dum impios incſcat Satan ſuis illecebris, ſimul ipſi quoque alij aliis blandiendo, ſe mutuò decipiunt, affirmat hîc Dauid multo ſibi eſſe optabilius, caſtigationibus velut ferulis aſſiduè expergeſieri, quàm falli inanibus blanditiis. Nam quia inter Dei cõtemptores non coarguitur qui hoc vel illo vitio infectus eſt, quiſquis ad ſanitatem aſpirat, ſedulo adiungere ſe probis hominibus debet, qui ſanctis monitionibus reſtituant labentem, vel errãtem in viam reuocent. Eſt quidem hoc carni minimè iucundum, reprehendi quoties delinquimus: ſed Dauid ad docilitatem & tolerantiam ſic compoſuerat animum, vt nulla obiurgatio acerba foret, quam ſciret à Spiritu manſuetudinis profectam eſſe. Quia tamen in verbis ſubeſt aliqua ambiguitas, videndum eſt quiſnam ſenſus optimè conueniat. Nomen חסד commodè reſolui poſſet in aduerbium clementer: vel ſubaudiri præpoſitio ב :& in hanc ſententiam deſcẽdit maior pars interpretum, Inſtar optimi vnguenti Dauidi fore correctiones quæ ſpirabũt humanitatem & clementiam, vel ex placido beneuolóque animo naſcentur. Si placeat hæc lectio, notandum erit, Dauidem non tam ad externum obiurgationis modũ quàm ad manſuetudinem cordis reſpicere. Etſi enim acriter excandeſcant iuſti: & ſeuerè verbis errantes caſtigent, non tamen alio quàm fraterni amoris affectu mouentur. Imò aſperitates ipſa verè ex pia ſollicitudine emergit, dum fratrum ſaluti metuunt. Clementer ergo ſe geret ſemper iuſtus, quanuis durior aut vehementior appareat: ſicuti maleuoli, quanuis leuiter tantùm perſtringãt, ſunt tamen inhumani. Denique hac nota Dauid obiurgationes à ſyncero amore profectas diſcernere voluit à conuitiis quæ ex odio vel inimicitiis prorumpunt, ſicut dicit Solomo. Æquè tamen quadrat diuerſa interpretatio quam poſui, Corripiat me iuſtus clementia erit: (vel, hoc putabo in loco beneficij) corripiat me, & hoc mihi erit pretioſum vnguentum quod caput meum non lædet. Hoc membrum ſecus alij exponunt, Oleum capitis ne frangat caput meum: hoc eſt, ne me ſuis blanditiis exitialiter demulceant impij. Ita ſub olei nomine notari volunt peſtiferas adulationes, quibus nos in exitium præcipitant improbi, dum prætextu dulcedinis nos magis ac magis in profundam abyſſum demergunt. Hoc modo plenior eſſet ſententia, Dauidem non modò eſſe morigerum & docilem ſuſcipiendis correctionibus, ſed etiam adulationes fugere non ſecus ac noxios Sirenum cantus. Et certè quanuis primo guſtu ſuaue ſit laudari, quiſquis tamen aures aſſentationibus præbuerit, toto corde mox hauriet præſentiſſimum venenum. Cæterùm diſcamus exemplo Dauidis excutere omnes blanditias, ad quas natura ſumus nimium propenſi, & peruicaciam exuere: ne caſtigationes, quæ ſaluberrima ſunt vitiis noſtris remedia, reſpuamus. Adeò enim ſocordia perire magnam hominum partem iuuat, vt qui ſe damnare cogitur, cupiat tamen mundi ſuffragiis abſolui. Quorſum hoc, niſi vt torporem conſcientiæ obducens, ſponte ſe exitio deuoueat?

Prou. 10. b. 12.

5 *Quia adhuc.* Tribus modis exponitur hoc membrum. Quidam ſenſum hunc eliciunt, Quia nihil magis procliue eſt quàm corrumpi malis exemplis, Dauidem hoc deprecari, ne in malitiam eorum declinet. Secundus ſenſus eſt, quia Dauid eos quidvis improbè machinari videt, petere à Domino vt ab eorum malitia tutus ſeruetur, tertij ſic reddunt, Quãdo video eſſe deſperatos, imprecor quod meriti ſunt, vt ſe tandem contra eos exerat iuſta Dei vltio. Contrarius tamen ſenſus videri poſſet aptior, quòd obſtinatio eorum non impediat tamen Dauidẽ quominus illis bene precari pergat. Nam aduerbium *adhuc* emphaticè inſeritur. Quid ſi etiã vaticinetur Dauid de infauſto eorum exitu? acſi diceret, Quanuis nunc laſciuiant impij, vbi paulisper quieuerit ipſe, breui fore vt ipſorum miſereſcat. Et certè huc potius nos deducit verborum contextus. neque enim dicit, Adhuc oratio mea erit in malis ipſorum. ſed videtur ſeorſũ dicere, quia adhuc: quum interpoſita copula, deinde adiungat, & oratio mea erit in malis ipſorum. Quia ergo timendum erat ne vnà cum illis euaneſceret Dauid: prudenter animum ſuum ſuſpendit. acſi diceret, Pauliſper adhuc maneamus integri, & tandem horribili clade ferientur, quæ mihi & omnibus aliis Dei filiis extorqueat miſericordiam.

6 *Deiecti ſunt.* Conſentiunt omnes ferè interpretes in mutando verbi modo. Præteritum enim tempus accipiunt loco futuri. deinde reſoluunt in modum optatiuum, Deiiciantur. Mihi videtur dilucida fore mens Dauidis, ſi vertamus hoc modo, Vbi deiecti fuerint è rupibus, vel in loca ſaxoſa illorum iudices, tunc audient ſermones meos. Certũ quidem eſt, quia promiſcuum vulgus errore & falſis delationibus captum, contra ſe furere videbat Dauid, culpam reiicere in ipſos duces. Itaque vbi ablata illis fuerit dominatio, ſimplices ad ſanam mentem redituros confidit. Metaphoricè autem hîc ponitur deiectio è rupibus, vel in loca ſaxoſa, reſpectu dignitatis in qua locati erant. Etſi autem non prorſus extra culpam fuerunt qui malos duces ſequuti, pium & ſanctum virum iniuſtè perſequebantur: meritò tamen de eorum reſipiſcẽtia melius ſperat: quòd tunc ſapere incipient vbi Deus in ipſa capita vindictam exercuerit. Videmus enim plebem impetu magis quàm delectu hoc vel illud probare, cęcíſque præiudiciis ferri in res peſſimas: rurſum vbi admonita fuerit, eadem facilitate curſum reflectere. Quanuis ergo crudelitas ſemper vitioſa ſit, neque ſtultitia excuſet, moneamur tamen exemplo Dauidis,

optandum eſſe ſanum conſilium errantibus,vt verum & æquum patienter audiant.

7 *Sicut qui frangit.* Hîc conqueritur Dauid hoſtes ad ſe interimendum non vna & ſimplici morte fuiſſe contentos:quia ipſe & comites lacerati fuerint antequam in ſepulchrum proiicerentur.Quum ergo latrones iugulati hominis cadauer proiiciant integrum in foueam,crudelius ſe & comites tractatos fuiſſe aſſerit Dauid : quia ſcilicet oſſa ipſorum diſperſa fuerint: quemadmodum fruſtulatim ſcindunt linga & lapides , vel terra effoditur. Hinc ſequitur,mirabiliter ereptum fuiſſe Dauidem ex multis mortibus,quemadmodum loquitur Paulus de ſe, 2.Cor.1.b.9. Vnde etiam ſpes nobis concipienda eſt vitæ & ſalutis , quanuis oſſa noſtra fracta & diſſipata fuerint.

8 *Quia ad te Iehoua, Domine mi , oculi mei, in te ſperaui: ne exinanias animam meam.*
9 *Cuſtodi me à manibus laquei quem tetenderunt mihi, à retibus operantium iniquitatem.*
10 *Cadant in retia eius impij ſimul, ego ſemper tranſibo.*

8 כי אליך יהוה אדני עיני בכה חסיתי אל־תער נפשי:
9 שמרני מידי פח יקשו לי ומקשות פעלי און:
10 יפלו במכמריו רשעים יחד אנכי עד־אעבור:

8 *Quia ad te.* Si tenemus quid valeat illa oſſium diſperſio,cuius nuper meminit,perinde accipienda eſt hæc precatio , acſi fruſtra diſcerpti & lacerati cadaueris ad Deum clamarent. Vnde colligimus quàm heroica fortitudine præditus fuerit Dauid , qui tam alta mole obrutus , non deſtitit tamen coniectos in Deum habere oculos. ſicuti proprium fidei munus eſt diſſipatos ſenſus colligere,qui ſubinde aliâs euaneſcerent.Quanuis ergo inſigne Dei miraculum fuerit,diſperſis oſſibus ſeruare ſuperſtites:duplex fuit miraculum,animas retinere in ſolida conſtantia ne deficerent.

9 *Cuſtodi me.* Fatetur ſe teneri incluſum hoſtium inſidiis,niſi Diuinitus liberetur.Deum tamen in his anguſtiis implorans , oſtendit quantum tribuat eius gratiæ. ſicut alibi dixit , eius
Pſa. 68.c. 21. eſſe mortis exitus:quia liberationem Deus ſæpe differt,quo tandem ſit illuſtrior:deinde quod machinati ſunt impij,in eorum capita retorquet. Quòd verò pronomen *eius*, ad Saulem quidam referunt,quaſi diceret,Deoq;& ſimiles cadant in laqueos Saulis : videtur eſſe abſurdum. Deum ergo tacito eius nomine deſignari arbitror.Prius dixerat: Cuſtodi me Domine à plagis & laqueis impiorum:nunc laqueis quos tetenderant impij ad circunueniendos ſimplices, opponit Dei retia,qui ſolet deprehendere aſtutos in malitia quam fabricant. Et quia negotium erat cum ingenti multitudine,dicit,*cadant ſimul* quia niſi perſuaſus fuiſſet,in manu Dei eſſe quicquid copiarum coaceruant homines,nullo negotio proſternere , nulla ſpes erat effugij.Quod poſtea ſequitur,duplicem ſenſum admittit. Vertunt multi Ego perpetuò tranſibo. Sed poteſt eſſe inuerſio ordinis,donec tranſeam.Hoſtes igitur ſuos irretiri optat, donec euadat ipſe ſaluus.

ARGVMENTVM PSALMI CXLII.

Quum veniſſet Saul in ſpeluncam in qua latebat Dauid,potuit ſanctus vir in tanto diſcrimine vel obſtupeſcere,vel conſternatione impelli,quò non licebat:ſicuti qui de vita deſperant,vel iacent ſimiles attonitis,vel amentia huc illuc rapiuntur.Hoc autem Pſalmo teſtatur Dauid ſe retinuiſſe compoſitum animum,vt in Deum certa fide recumbens,nihil illicitum tentaret,ſed acquieſceret in votis & precib.

Pſal. CXLII.

1 *Erudiens Dauidis,quum eſſet in ſpelunca,precatio.*
2 *Voce mea ad Iehouam clamaui, voce mea ad Iehouam precatus ſum.*
3 *Effundo coram facie eius meditationem meã , afflictionẽ meam coram facie eius narro.*
4 *Quum ſe inuolueret ſuper me ſpiritus meus, & tu cognouiſti ſemitam meam:in via qua ambulaui poſuerunt laqueum mihi.*
5 *Aſpiciendo ad dexteram,& videndo,nemo fuit mihi cognitor,periit fuga à me,nullus requirens animam meam.*

1 משכיל לדוד בהיותו במערה תפלה:
2 קולי אל־יהוה אזעק קולי אל־יהוה אתחנן:
3 אשפך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד:
4 בהתעטף עלי רוחי ואתה ידעת נתיבתי בארח־זו אהלך טמנו פח לי:
5 הביט ימין וראה ואין־לי מכיר אבד מנוס ממני אין דורש לנפשי:

2 *Voce*

2 *Voce mea.* Mira fuit præſentia animi in Dauide, quòd neque pauore exanimatus eſt, neque iracundia percitus, ſe vltus eſt de hoſte: quod facile erat, neque deſperatione impulſus eſt ad eius necem: ſed vota ſua compoſito animo ad Deum direxit. Itaque non abs re poſita eſt inſcriptio ad circunſtantiam notandam: nec abs re teſtatur ipſe Dauid ſe Deo prorſus fuiſſe addictum. Quum vndique cinctus eſſet Saulis exercitu, quî factum eſt vt ſe quaſi ſepulchro incluſum videns, manum tamen abſtinuerit ab hoſte implacabili: niſi quia precibus ad vincendas omnes tentationes ſe armauit? Huc ſpectat repetitio, qua ſignificat perſeueranter ſe oraſſe, vt contra omnes fluctus, ſtaret immobilis. Clarius etiam proximo verſu exprimit ſe exoneraſſe ſuas curas in Dei ſinum. nam effundere cogitationem, & tribulationem nuntiare, perplexis anxietatibus opponit, quas intus coquunt miſeri homines, & quibus ſe exurunt, dum malunt frænum mordere quàm confugere ad Deum: vel inſanis clamoribus quos in aerem proiiciunt alij, qui ex paterna Dei prouidentia nihil ſolatij concipiunt. Itaque ſumma eſt, neque vlulaſſe bruto impetu apud homines, neque cæcis tormentis animum ſuum cruciaſſe: ſed dolores ſuos familiariter expoſuiſſe coram Deo.

5 *Quum ſe inuolueret.* Quanquam hîc fatetur ſe anxio fuiſſe animo, confirmat tamen quod dixit de fidei ſuæ conſtantia. Concinna autem tranſlatio eſt animi in ſe contorti & impliciti: quia vbi nullus in periculis exitus apparet, inter varias reuolutiones animus alternat, & conſilia hinc inde accerſendo plus moleſtiæ accumulat. Iam verò dicit, quamuis nulla conſtaret ſalutis ratio, Deum tamen ſemper ſciuiſſe quomodo liberandus eſſet. Quidam hoc membrũ, Cognouiſti ſemitam meam, ſecus accipiunt: acſi integritatis ſuæ Dauid teſtem faceret Deum. ſed alterum illum quod attuli, rectius eſt, quum ipſe animum ſuum variis agitationibus ſurſum & deorſum verſaret, & tamen inexplicabilis eſſet exitus, modum liberandi fuiſſe Deo cognitum. Quibus verbis docemur, quamuis poſt tentata omnia remedia, conſilio deſtitui nos contingat, debere hoc nobis ſufficere quòd Deus mala noſtra non ignoret, ac noſtri curam ſuſcipere dignetur, ſicuti dicebat Abraham, Dominus prouidebit. Hanc eandem regulam ſe Gen.22.
quutus eſt Dauid, dum mortis caligine obſeptus, clauſis oculis, regendum ſe tradidit paternæ b.8.
Dei prouidentiæ.

5 *Aſpiciendo.* Confirmat ſe diros illos cruciatus non abs re perpeſſum eſſe, quũ nec quicquam humanæ opis vel ſolatij ſperandum eſſet, neque pateret vllum mortis effugium. Cæterùm, quum dicit *aſpiciendo & videndo* non reperiſſe inter homines amicum, non ſignificat ſe, præterito Deo, mentem circumegiſſe ad humana ſubſidia. ſed quoad fas erat quæſiiſſe an vllus eſſet in terra adiutor. Siquis oblatus eſſet, haud dubiè ſenſiſſet eſſe miniſtrum gratiæ Dei: ſed Deus hominum auxilio orbare eum voluit, quo mirabilius eum à morte eriperet. Requirere animam, in bonam partem hîc ponitur, pro eo quod eſt ſolicitum eſſe de vita hominis tuenda.

6 *Clamaui ad te Iehoua, dixi, tu ſpes mea, portio mea in terra viuorum.*	6 זָעַקְתִּי אֵלֶיךָ יְהוָה אָמַרְתִּי אַתָּה מַחְסִי חֶלְקִי בְּאֶרֶץ הַחַיִּים׃
7 *Intende ad clamorem meum, quia miſeria laboro valde: libera me à perſecutoribus meis, quia inualuerunt ſuper me.*	7 הַקְשִׁיבָה אֶל־רִנָּתִי כִּי־דַלּוֹתִי מְאֹד הַצִּילֵנִי מֵרֹדְפַי כִּי אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃
8 *Erue è carcere animam meam, vt celebrem nomen tuum: me coronabunt iuſti, quia rependeris mihi.*	8 הוֹצִיאָה מִמַּסְגֵּר נַפְשִׁי לְהוֹדוֹת אֶת־שְׁמֶךָ בִּי יַכְתִּרוּ צַדִּיקִים כִּי תִגְמֹל עָלָי׃

6 *Clamaui ad te.* Iam quo Deus magis opem ſuam acceleret, attenuatum ſe Dauid queritur, redactúmque ad extrema. & clamoris voce, vt alibi diximus, vehemẽtiam notat. Tandem ſibi redemptione opus eſſe dicit, quia captiuus teneatur. Nam quòd per carcerem quidam intelligunt ſpeluncam, nimis reſtrictũ eſt. Quod additur in fine, *coronabunt me iuſti*, ſecus ab aliis vertitur, nempe expectabunt me. Retinui veram & natiuam ſignificationem. Quanquam metaphoricè poni fateor pro circundare: acſi dixiſſet ſe fore omnibus ſpectaculo: quia omnes ad tam claram liberationem vndique conuertent oculos. Sicui magis placeat citra figuram legere, ſenſus erit, Non tantùm mihi gratulabuntur iuſti, ſed victoriæ cauſa, capiti meo coronam imponent. Sunt etiam qui ſic interpretentur, Conuenient ad gratulandum, & ſtabunt omni ex parte coronæ inſtar. Cæterùm quia ad verbum eſt, coronabunt in me, quidam ſubaudiunt aliud pronomen, quòd ſcilicet iuſti ad gloriam ſuam transferent beneficium Dauidi collatum: quia Deus, quoties vnum aliquem liberat ex ſuis, alios omnes ad eandem ſpem inuitans, corona donat. Simplicius tamen eſt quod poſui, gratiam hanc, quaſi in theatro, cõſpicuam omnibus fore, vt iuſtis celebre ſit documentum, ad fulciendam eorum fidem. Nam verbum גמל Hebræis latius patet quàm rependere, & tantundem valet ac conferre beneficium, ſicuti aliis locis diximus.

ARGVMENTVM PSALMI CXLIII.

Quanquam Dauidi negotium erat cum ſceleratis hoſtibus, qui non minus iniuſtè quàm crudeliter eum premebant: quia tamen agnoſcit hoc fieri iuſto Dei iudicio vt Deum ſibi concilieт, ſimpliciter ad veniæ deprecationem confugit. Deinde vbi conqueſtus eſt de hoſtium ſæuitia, & teſtatus eſt ſibi nulla vnquam triſtitia excuſſam fuiſſe Dei memoriam, tam reſtitui poſtulat, quàm Dei Spiritu gubernari: vt quod reſiduum eſt vitæ pietati addicat.

Pſal. CXLIII.

1 P*Salmus Dauidis, Iehoua audi precatione mea, auſculta ad oratione mea. in veritate tua reſponde mihi, in iuſtitia tua.*

1 מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה שְׁמַע תְּפִלָּתִי הַאֲזִינָה אֶל־תַּחֲנוּנַי בֶּאֱמֻנָתְךָ עֲנֵנִי בְּצִדְקָתֶךָ׃

2 *Et ne intres in iudiciũ cum ſeruo tuo: quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo vllus viuens.*

2 וְאַל־תָּבוֹא בְמִשְׁפָּט אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי לֹא־יִצְדַּק לְפָנֶיךָ כָל־חָי׃

3 *Quia perſequutus eſt inimicus animã meã proſtrauit in terra vitam meam: locauit me in tenebricoſis, ſicut mortuos ſeculi.*

3 כִּי רָדַף אוֹיֵב נַפְשִׁי דִּכָּא לָאָרֶץ חַיָּתִי הוֹשִׁיבַנִי בְמַחֲשַׁכִּים כְּמֵתֵי עוֹלָם׃

1 *Iehoua audiui.* Quum adeo dolenter & anxiè mala ſua deploret Dauid, apparet extremam fuiſſe hoſtium ſæuitiam. Oſtendit autem præfatio non leui mœrore tactum fuiſſe. Cur iuſtitiam cum veritate coniungat alibi ratio expoſita fuit. neque enim ſub *iuſtitiæ* nomine imaginari oportet meritum ac mercedem, vt inſcitè nonnulli faciunt: ſed iuſtitia Dei vocatur bonitas qua inducitur ad ſuos tuendos. Eodem & *veritas* ſpectat: quia optima eſt fidei probatio, nunquam eos deſerere quibus ſe auxilio fore pollicitus eſt. Suos igitur iuuando, tam iuſtum quàm veracem ſe Deus oſtendit: quia eorum ſpem non fruſtratur, deinde quia beneficentia ſpecimen edit ſuæ naturæ. ideo ad precandi fiduciam Dauid meritò ſibi vtrunque proponit.

2 *Et ne intres.* Cur ad veniam petendam deſcendat, nuper admonui. Nam vndecũque proueniant res aduerſæ ſtatuendum eſt, eſſe Dei flagella quibus nos ad pœnitentiã ſollicitat. Nam quum minimè oblectetur malis noſtris, certum eſt peccata noſtra cauſam dare cur nos aſperius tractet. Itaque Dauid, tametſi cum improbis hominibus ſit certamẽ, quorũ reſpectu ſibi erat optimè conſcius, reus tamẽ & ſupplex ingenuè coram Deo culpam fatetur. Atque hæc generalis regula tenenda eſt, ſi Deum nobis propitium eſſe cupimus, rogandum eſſe vt peccatis noſtris ignoſcat. Nam cùm Dauidi vnicum aſylum fuerit veniæ deprecatio, quis noſtrum iuſtitia & integritate ſua fretus, in Dei conſpectum prodire audebit. Quanquam Dauid non tãtùm ſuo exẽplo præſcribit fidelibus qualiter precari debeant, ſed pronuntiat, neminẽ mortalium, ſi ad cauſam dicendam vocetur, iuſtum fore. Hic verò locus continet vberrimã doctrinam. docemur enim, ſicuti nuper attigi, non aliter Deum nobis fore propitium quoties ad eũ accedimus, niſi depoſita iudicis perſona, gratis peccata remittens, nos ſibi reconciliet. Vnde ſequitur, omnes hominum iuſtitias concidere, ſimulac ventum eſt ad eius tribunal. Id vno verbo quanuis omnes fateantur, vix tamẽ centeſimus quiſque ſeriò agnoſcit. Nam dum alij aliis mutuò indulgent, ſecurè omnes ſubeunt Dei iudicium: acſi tã facile eſſet illi ſatisfacere, quàm abſolui hominum ſuffragiis. Sed quo rem totam probè teneamus, primò notandũ eſt quid ſit iuſtificari. Locus autem hic clarè demonſtrat, iuſtificari, qui iuſtus coram Deo reputatur ac cenſetur, vel quem iudex ipſe cæleſtis tanquam innocentem abſoluit. Iam ab hac innocentiæ laude cunctos mortales excludens Dauid, ſignificat, ſi qua ſit in ſanctis iuſtitia, non ita perfectam eſſe vt coram Deo ſtare queat: atque ita pronuntiat omnes obnoxios eſſe Deo, nec poſſe abſolui niſi cõfeſſione iuſti reatus. Certè poterat meritò iactare vnũ ſe eſſe ex perfectiſſimis, ſi qui reperti eſſent in mundo: ſciebat qualis fuiſſet Abrahæ integritas, & ſanctorum Patrum: quum nec ſibi nec illis parcat, vnum omnibus placandi Dei modum definit, vt ad eius miſericordiã confugiant. Vnde colligimus quàm diabolicus furor eorum mentes occupet qui hodie adhuc de perfecta iuſtitia garriunt, vt è medio tollatur peccatorum remiſſio. Certè nunquam eo ſuperbiæ prorumperent, niſi bruto Dei contemptu intus referti. Magnificè regenerationẽ extollunt, acſi in puritate vitæ conſiſteret totum Chriſti regnum. Sed quum præcipuum æterni fœderis caput aboleant de gratuita reconciliatione, quam quotidie quærere iubentur fideles, ſéque & alios inflent veſano & pluſquam ebrio faſtu, barbariem ſuam produnt. Sint ergo nobis deteſtabiles, ſicuti libenter conſpuerent in faciem Dei. Hoc tamen vnum nondum ſufficit quia fatentur etiã Papiſtæ, ſi Deus iudicis partes ſuſcipiat in examinanda hominũ vita, omnes ſubiacere iuſtę damnationi. Et in hac parte ſaniores ſunt, modeſtiores, & magis ſobrij, quàm prodigioſi iſti Cyclopes, de quibus loquutus ſum. Sed quanuis non ſibi arrogẽt in ſolidum iuſtitiam: dum tamen merita ſua & ſatisfactiones obtrudunt, longè remoti ſunt ab exẽplo Dauidis. Defectum aliquem ſemper agnoſcunt in ſuis operibus: ideóque, vt gratiam obtineant,

ſubſidium

ſubſidium aduocant miſericordiæ. Atqui inter hæc duo, quæ Scriptura inter ſe opponit, nihil eſt medium, Iuſtificari operibus & Iuſtificari fide. Stultè ergo Papiſtæ tertiam comminiſcuntur iuſtitiam, quam partim ſuis operibus acquirant, partim Deus pro ſua indulgentia imputet. Et certè hìc Dauid neminem mortalium coram Deo ſtaturum affirmans, ſi opera in iudicium vocentur, non fingit duplicem illam iuſtitiam, ſed rectà nos ad hanc conſequentiam vocat, Deum nobis fore propitium quatenus eſt miſericors, quia euaneſcit coram eo quicquid iuſtitiæ ſe afferre homines putabunt.

3 *Quia perſequutus eſt.* Poſtquam confeſſus eſt Dauid iuſtas ſe pœnas luere pro peccatis: nunc ad hoſtes ſuos deſcendit, à quibus exordium facere præpoſtera fuiſſet ratio. Crudelitas autem ita exprimitur, quòd ſatiari nequeant niſi extincto ſancto viro, imò ſe iam vita ſpoliatum dicit, niſi celeriter Deus ſuccurrat. Non enim ſimpliciter ſe comparat homini mortuo, ſed putrido cadaueri: quia per *mortuos ſeculi* intelligit qui pridē ſublati ſunt è mundo. Atque his verbis docet, non modò in morbo lethali confidere Deum ſibi fore medicum, ſed quanuis longa obliuione ſepulta eſſet vita ſua, in Dei tamen manu eſſe reſurrectionem qua cineres in vitam reſtituat.

4 *Et inuoluitur ſuper me ſpiritus meus, in medio mei attonitum eſt cor meum.*

4 וַתִּתְעַטֵּף עָלַי רוּחִי בְּתוֹכִי יִשְׁתּוֹמֵם לִבִּי׃

5 *Recordatus ſum dierum antiquorum, meditatus ſum in omnibus factis tuis: in opere manuum tuarum meditatus ſum.*

5 זָכַרְתִּי יָמִים מִקֶּדֶם הָגִיתִי בְכָל־פָּעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ אֲשׂוֹחֵחַ׃

6 *Expandi manus meas ad te, anima mea ſicut terra ſine aqua tibi. Sela.*

6 פֵּרַשְׂתִּי יָדַי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי כְּאֶרֶץ־עֲיֵפָה לְךָ סֶלָה׃

7 *Feſtina, reſponde mihi Iehoua, deficit ſpiritus meus: ne abſcondas faciem tuā à me, quia ſimilis ero deſcendentibus in foueam.*

7 מַהֵר עֲנֵנִי יְהוָה כָּלְתָה רוּחִי אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי וְנִמְשַׁלְתִּי עִם־יֹרְדֵי בוֹר׃

4 *Et inuoluitur.* De externis calamitatibus loquutus, nunc fatetur animi ſui infirmitatem. vnde colligimus non ſaxeam fuiſſe eius fortudinem, ſed quum mœrore obrutus eſſet ſecundum carnis ſenſum, ſola fide & Spiritus gratia ſubnixum ſtetiſſe. Quo exemplo docemur, ſi quando nos debilitent afflictiones, imò ferè exaniment, non eſſe tamen à lucta deſiſtendum: quia dabit tandem Deus emergere, modò inter ſuas anxietates cor noſtrum ad eum aſpiret. Et proximo verſu commemorat Dauid ſedulò ſe remedium quæſiſſe ad mitigandos dolores. Pleroſque enim ſponte ſe ignauiæ dedentes, ſuccumbere mirum non eſt: quia ex recordatione gratiæ Dei vigorem colligere negligunt. Verum quidem eſt exacerbari interdum mala noſtra, dum memoria repetimus quàm humaniter Deus nobiſcum egerit: quia comparatio ſenſus noſtros magis excitat & acuit. ſed Dauid alium ſcopum ſibi præfixit, vt fiduciam ex veteribus Dei beneficiis ſumeret. Et certè optima eſt dolori leniendo ratio, quum propè deficimus, reſpicere ad antiqua Dei beneficia. Nec ea tantum intelligit Dauid quæ ipſe à puero expertus fuerat. nimis enim reſtrictè (meo iudicio) ſic quidam interpretantur: quum vox קדם longius pateat. Itaque non dubito quin priuatæ ſuæ experiētiæ veteres hiſtorias adiunxerit, in quibus perpetuam Dei erga ſuos bonitatem intueri promptum erat. Et nos quoque eius exemplo diſcamus, non tantùm expendere quæ in nos contulit Deus beneficia, ſed reuocare in memoriam quoties opitulatus ſit ſeruis ſuis, ídque totum aptare in vſus noſtros. Quòd ſi non ſtatim miteſcat acerbitas doloris, poſtea tamen ſequetur profectus. Nam vtcunque hîc queratur Dauid non ſtatim hoc ſolatio leuatas fuiſſe curas ſuas & moleſtias, perrexit tamen in ſua meditatione, donec opportunè tandem fructus ſe exereret. Verbum שוח, vt alibi diximus, tam lingua proloqui, quàm animo voluere ſignificat. Ideo vertunt quidam, diſſerui de operibus tuis. Sed quia verbum הגה ſignificat etiam meditari, bis idem repeti arbitror, & quidem aſſiduitatis notandæ cauſa. Sæpe enim accidit vt leuiter guſtatis Dei operibus, aliò mox tranſuolent mentes noſtræ. vnde non mirum eſt ſi nulla firma conſolatio inſideat. Quare ne euaneſcat cognitio, continua attentione iuuanda eſt.

6 *Expandi manus meas.* Hîc apparet meditationis vtilitas, quia animum Dauidis ad precandi ſtudium erexit: ſicuti neceſſe eſt, vbi ſeriò reputamus qualē ſe Deus ſemper oſtenderit ſeruis ſuis, & qualē etiam ſumus nos experti, dulcedine bonitatis eius mentes noſtras rapi ad eum quærendum. Quanquam enim ex fide naſcitur inuocatio: quatenus tamen fidem ipſam confirmant potentiæ & bonitatis Dei documenta, ſimul etiam optima ſunt adminicula ad ſubleuandum languorem noſtrum. Iam affectus ſui ardorē pulchra ſimilitudine declarat, *terræ ſiticuloſæ animam ſuam* comparans. Videmus in ſummis caloribus terram dehiſcere, acſi aperto ore potum è cælo appeteret. Significat ergo Dauid ſe deſiderio feruentē ad Deū accedere, acſi vita-

lis humor eum deficeret.quod ſequenti verſu clarius exprimit. Hic verò rurſus ſe profert non vulgare fidei ſpecimen,quòd ſe deficere ſentiens,ſepulcróque propinquus, non tamen vacillanti animo huc & illuc circunſpicit,ſed manet in Deo ſolo defixus.Cæterùm quamuis ei cum propria infirmitate dura & ardua fuerit lucta,defectio tamen ſpiritus de qua loquitur, acrior ad incitandum precandi ſtudium ſtimulus fuit, quàm ſi Stoica contumacia ſuos metus, dolores,& ægritudines viciſſet.Semper verò notandum eſt,vt ſe alliget vni Deo omnes alias ſpes ex animo reſcindere:deinde ipſam neceſſitaté ſibi aptare inſtar vehiculi, quo ad Deū aſcēdat.

8 *Fac me audire mane clemētiam tuam,quia in te ſperaui: oſtende mihi viam qua ambulem, quia ad te leuaui animam meam.*

8 הַשְׁמִיעֵנִי בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ כִּי־בְךָ בָטָחְתִּי הוֹדִיעֵנִי דֶּרֶךְ זוּ אֵלֵךְ כִּי אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי נַפְשִׁי׃

9 *Eripe me ex inimicis meis Iehoua,ad te occultaui.*

9 הַצִּילֵנִי מֵאֹיְבַי יְהוָה אֵלֶיךָ כִסִּתִי׃

12 *Doce me vt faciam volūtatem tuam,quia tu Deus meus: Spiritus tuus bonus deducat me in terram rectam.*

10 לַמְּדֵנִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ כִּי־אַתָּה אֱלוֹהָי רוּחֲךָ טוֹבָה תַּנְחֵנִי בְּאֶרֶץ מִישׁוֹר׃

11 *Propter nomen tuū Iehoua viuificabis me, in iuſtitia tua educas ex anguſtia animā meā.*

11 לְמַעַן שִׁמְךָ יְהוָה תְּחַיֵּנִי בְּצִדְקָתְךָ תּוֹצִיא מִצָּרָה נַפְשִׁי׃

12 *Et in clemētia tua diſsipabis inimicos meos, & perdes omnes affligentes animam meam, quia ego ſeruus tuus.*

12 וּבְחַסְדְּךָ תַּצְמִית אֹיְבָי וְהַאֲבַדְתָּ כָּל־צֹרְרֵי נַפְשִׁי כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ׃

8 *Fac me audire.*Hoc verſu iterum poſtulat Dei gratiam ſibi manifeſtari, & quidem cum effectu. Quòd dicit,fac me audire,videtur impropria eſſe loquutio: quia ſentitur potius Dei bonitas quàm auditur.Sed quia percipere Dei beneficia parū nobis prodeſſet, niſi fidei guſtu nobis ſaperent,meritò ab auditu incepit Dauid.Videmus enim vt illis ſe ingurgitent profani homines ſine bonitatis ſenſu:quia ad verbum attenti non ſunt,nec fides prælucet, quæ Deū oſtendat eſſe patrem.Aduerbium *mane*,frigidè quidam reſtringunt ad ſacrificia. Scimus enim quotidie bis ſacrificia offerre ſolitos,matutinum & veſpertinum.Alij ſubtilius accipiūt,quòd Deus mitius agens cum ſuis ſeruis,dicatur formare nouum diem.Alij metaphorā eſſe volunt, & notari proſperum lætúmque ſtatum:ſicut triſte & calamitoſum tēpus ſæpe notatur per tenebras.Sed miror in hac voce quæri extraneos ſenſus, qua ſimpliciter reperit quod prius dixerat *feſtina*.Mane ergo tantundem valet ac tempeſtiuè,vel celeriter.*Spem ſuam*, vt alibi ſæpe, Deo obiicit,qua nobis Deum quodammodo obſtringimus:ſicuti liberaliter ſe nobis offerēs, & promittens ſe in patrem fore,humano more nobiſcum paciſcitur. Hæc igitur eſt quædam obligationis ſpecies.Verùm hoc modo tantum abeſt vt quicquam afferamus dignitatis vel meriti,vt ſpes noſtra potius vacuitatis ſit ac inopiæ teſtimonium. Quòd ſibi patefieri viam petit qua ambulet,ad anxietates refertur.Significat enim ſe hærere quaſi attonitum, vt pedem mouere nequeat,niſi aperto ſibi Diuinitus exitu:quaſi diceret, Domine, omnia animæ meæ deſideria ad te feruntur:ergo in rebus tam perplexis conſilium mihi expedias.

9 *Eripe me ex inimicis meis.*Eodem ferè tendit hæc precatio: quia omnes ei exitus claudebat hoſtium importunitas.Porrò verbum כסיתי vertunt quidam ſperare:propria ſignificatio eſt tegere, à qua recedere nolui. Quidam tamen ſic reſoluunt, quòd Dauid expoſitum ſe videns mille mortibus,contulerit ſe ſub tegumentū vmbræ Dei,ac ſub tutela eius latuerit. Quæ expoſitio mihi videtur probabilis:certè magis eam amplector, quàm alteram, quæ propter argutiam nonnullis placet, Dauidem non eſſe vagatum huc & illuc, ſed vno Deo teſte contentum,ſeorſum & occultè eum inuocaſſe.

10 *Doce me vt faciam.*Altius iam conſcendit.Neque enim tantùm poſtulat ab externis moleſtiis liberari,ſed(quod præcipuum eſt)gubernari Dei Spiritu, vt neque ad dexteram neque ad ſiniſtram declinans,contineat ſe in vera rectitudine. Quod votum ſtatim occurrere nobis debet quoties nos tentationes durius exagitant: quia nihil difficilius quàm nos ita ſubiicere Deo,ne illicita remedia appetamus. Quum ergo curæ, metus,ægritudines,tædia,dolores,ad quiduis tentandum ſæpe multos impellant, exemplo Dauidis frænum à Deo nobis iniici petamus,ne carnis impulſu feramur quò non oportet. Sed diligenter notanda eſt loquendi forma:quia non tantùm doceri cupit qualis ſit Dei voluntas,ſed doceri & formari ad obſequiū. vt eam faciat.Prior enim docendi modus parum eſſet efficax:quia vbi oſtendit Deus quid rectum ſit,non protinus ſequimur quò vocat,donec affectus noſtros ad ſe traxerit.Ideóque neceſſe eſt Deum nobis non mortua tantùm litera magiſtrum eſſe & doctorem, ſed arcano Spiritus

ritus inſtinctu imò tribus modis fungitur erga nos magiſtri officio: quia verbo ſuo nos docet: deinde Spiritu mentes illuminat: tertiò cordibus noſtris inſculpit doctrinam, vt vero & ſerio conſenſu obediamus. Nam & verbi auditus per ſe eſſet inutilis: nec ſufficeret intelligentia, niſi accederet voluntarium cordis obſequium. Nec verò dicit, doce me vt poſſim facere, ſicut Papiſtæ ſomniant in hoc tantùm valere Dei gratiam vt nos ad bonum flexibiles reddat, ſed præſentem effectum ſtatuit. Idem & proximo membro confirmat, quum dicit, Spiritus tuus bonus deducat me, &c. Ducem enim Spiritum Dei optat non modò quatenus illuſtrat mentes, ſed efficaciter corda flectens in conſenſum nos quaſi manu ducit. Porrò circunſtantia loci admonet, vbi certamen nobis eſt cum improbis, ſedulò cauendum eſſe ne arripiant nos præpoſteri affectus: & quia nobis ad eos frænandos & cohibendos non ſuppetit ratio vel facultas, Spiritum Dei ſemper optandum eſſe ducem, qui eorum intemperiem ſubigat. Interea docemur generaliter quid valeat liberum arbitrium: cui hîc à Dauide eripitur recta electio, donec cor à Spiritu Dei formatum fuerit ad ſanctam obedientiam. Et verbum *ducendi* confirmat quod nuper attigi, Dauidem non fingere mediam gratiam, de qua balbutiunt Papiſtæ, quæ hominem relinquat ſuſpenſum: ſed efficaciam longè maiorem exprimere, ſicuti etiam Paulus docet, Deus eſt qui operatur in vobis velle & perficere pro ſuo beneplacito. *Terram rectam* Phili.2.b.13. metaphoricè accipio pro rectitudine: quia ſignificat Dauid, ſimul ac deflectimus à Dei beneplacito, in errorem nos abduci. Iam epitheton *Spiritus*, tacitæ prauitati nobis ingenitæ opponitur: ac ſi dixiſſet Dauid, vitioſas eſſe & tortuoſas omnes hominum cogitationes, donec Spiritus gratia correctæ fuerint ad veram regulam. Vnde ſequitur, nihil nobis à ſenſu carnis integrum vel ſanum dictari. Fateor quidem reprobos abripi ſpiritu Dei malo, quia Deus ſua iudicia per diabolos exequitur. Sed hoc loco Dauidem tam ſubtiliter loquutum eſſe non arbitror: quin potius, damnata ſua prauitate, bonitatis, iuſtitiæ & ſynceritatis laudem tribuiſſe Spiritui Dei. Iam quum dicit, *quia tu Deus meus*, oſtendit non aliunde quàm ex gratuita adoptione & promiſſionibus ſe petere impetrandi fiduciam. Neque enim in arbitrio noſtro eſt facere vt ſit Deus noſter, donec gratis nos præueniat.

11 *Propter nomen tuum.* Confirmat melius hoc verbo, non ex alio fonte, quàm mera liberalitate Dei, ſalutis fidem petere. nam ſiquid afferret proprium, non reſideret in ſolo Deo cauſa. Atqui dicitur propter nomen ſuũ nos iuuare, vbi nihil in nobis reperiens quod fauorem conciliet, ſola ſua bonitate inducitur. Et eodem pertinet *iuſtitiæ* nomen: quia Deus fidelium ſalutem materiam ſibi conſtituit illuſtrandæ ſuæ iuſtitiæ, vt alibi diximus: Simul etiã repetit quod dixerat de ingenti afflictionum ſuarum magnitudine: quia viuificari petens, fatetur quodammodo ſe eſſe exanimem, vel morti addictum, niſi arcana quadam reſurrectione eum reſtituat Pſal.68.c.21. Deus, penes quem ſunt exitus mortis.

12 *Et in clementia.* Hoc quoque verſu rurſus inculcat quod quater vel quinquies prius dixit, ſe vitam ſperare ex mera Dei bonitate. Nam licet ſeuerus appareat Deus in perdendis impiis, quam de illis exiget vindictam teſtimonium paternæ erga ſe gratiæ fore affirmat Dauid. Et certè vtplurimum ſibi mutuò occurrunt, Dei ſeueritas & miſericordia: quia ſuis ſeruandis manum porrigere volens, iræ ſuæ fulmen contra eorum hoſtes exerit. Denique armatus prodit ad ſuos liberandos, ſicut apud Ieſaiam loquitur, Dies vindictæ in corde meo, & annus redemptionis meæ hic eſt. Porrò ſeruum Dei ſe nominans, nequaquam officia ſua iactat: Ieſa.63.a.4. ſed potius commendat Dei gratiam, cui hoc acceptum referri debuit. Neque enim proprio marte vel induſtria acquiritur hæc dignitas, vt cenſeamur inter Dei ſeruos, ſed à gratuita eius electione pendet, qua nos in ſuorum numerum & ordinem, antequam nati ſimus, accenſere dignatur: ſicuti idem Dauid alibi clarius exprimit, Ego ſeruus tuus, ſeruus tuus ſum, & filius ancillæ tuæ. Tantundem enim hoc valet ac ſi Dei ſe clientem faciens, eius patrocinio vitam Pſal.116.d.16. ſuam permitteret.

ARGVMENTVM PSALMI CXLIIII.

Pſalmus hic, gratiarum actione & precibus miſtus eſt: quia Dauid magnificè extollens donorũ Dei, quibus ornatus fuerat, amplitudinem, ſiue quòd curſum totius vitæ humanæ multis incommodis obnoxium videret, ſiue quia reſtabat multum negotij cum hominibus peruerſis, vota ſimul facit vt Deus eaſdem gratias ad finem vſque proſequatur. Differt à Pſalmo 18. quia illic pacato regno, rebúſq; proſperè fluentibus, tantummodo triumphat: hic verò aliquas ſollicitudinis & metus notas aſpergit: quia adhuc eum exercebant hoſtium reliquiæ.

Pſal. CXLIIII.

1 *DAuidis. Benedictus Iehoua, " fortitudo mea, qui docet manus meas ad prælium, digitos meos ad bellum.*

1 לְדָוִד בָּרוּךְ יְהוָה צוּרִי הַמְלַמֵּד יָדַי לַקְרָב אֶצְבְּעוֹתַי לַמִּלְחָמָה׃

" vel, rupes.

2 *Beneficentia mea, & munitio mea, arx mea, & liberator meus mihi, clypeus meus, & in ipſo ſperaui, ſubiiciẽs populũ meum ſub me.*

2 חַסְדִּי וּמְצוּדָתִי מִשְׂגַּבִּי וּמְפַלְטִי לִי מָגִנִּי וּבוֹ חָסִיתִי הָרֹדֵד עַמִּי תַחְתָּי׃

3 *Iehoua, quid eſt homo vt agnoſcas eum? filius hominis, vt de eo cogites?*

3 יְהוָה מָה־אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ בֶּן־אֱנוֹשׁ וַתְּחַשְּׁבֵהוּ׃

4 *Homo vanitati ſimilis, dies eius quaſi vmbra præteriens.*

4 אָדָם לַהֶבֶל דָּמָה יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר׃

1 *Benedictus Iehoua.* Facilè apparet, Dauidem, quum tam ſplendidis elogiis celebrauit Dei gratiam, non modò regno potitum fuiſſe, ſed inſignes quoque victorias adeptum, Deum *robur ſuum* appellans, fatetur, quicquid habet fortitudinis, diuinitus ſibi fuiſſe inditum: non modò quia ex paſtore ruſtico factus erat ſtrenuus bellator: ſed etiam quia perſeuerantia ſingulare erat Dei donum. Videtur autem melius quadrare nomē hoc quàm rupis: quia exegeticè continuò pòſt addit ſe Dei magiſterio formatum eſſe ad militiam. Nam certè his verbis agnoſcit, quanuis militari eſſet animo, non tamen ſe fuiſſe natum ad bella gerenda, niſi nouus homo creatus eſſet. Quale enim rudimentum præbuit in Goliath? certè ridicula fuit illa aggreſſio, niſi quatenus arcana Dei virtute inſtructus, humanis adminiculis non indiguit.

2 *Beneficentia mea.* Dura eſt loquutio Latinis auribus in ſenſu paſſiuo ſicuti Hebræis accipitur: ſicuti quum alibi Regem Dei ſe nominat: non quòd imperium exerceat in Deum, ſed quia ab ipſo creatus, & ordinatus erat. Quia ergo tot modis Deum expertus fuerat beneficum, bonitatem ſuam nominat, ab eo manare intelligens quicquid poſſidet bonorum. Quæ ſequitur verborum congeries, tametſi videri poſſit ſuperuacua, plurimum tamen ad fidei confirmationem valet. ſcimus quàm lubricæ ſint hominum mentes: præſertim quàm facilè excidant à fidei conſtãtia, vbi incubuit grauior tempeſtas. Si igitur vno verbo Deus nobis opem promittat in hac infirmitate ad nos retinẽdos, non ſufficiet: imò quamlibet multas fulturas adhibeat, non modò ſubinde multas vacillationes patimur, ſed obrepit etiam gratiæ obliuio, quæ animos noſtros propemodùm deiicit. Quare ſciamus, Dauidem non teſtandæ modò gratitudinis ſuæ cauſa tot elogia colligere ad celebrandam Dei gratiam, ſed vt pios vndique muniat cõtra omnes Satanæ vndíque inſultus. Porrò non abs re in præcipuis Dei beneficiis recẽſet, quòd populum ſub imperio ſuo contineat. Quòd עמי Quidã pro עמים poſitum eſſe volũt & vertunt populos: miror cur eos delectet tam coacta interpretatio, quum ſimpliciter intelligat Dauid, ſtatum regni non tam ſuo conſilio, virtute, artibus, & authoritate fuiſſe compoſitũ, quàm arcana Dei gratia. Et appoſitè vſus eſt verbo רדד, quod extẽdere ſignificat. Nam quod quidam expanſum populum intelligunt, quia lætus ac fœlix in otio ſederet, longè petitum videtur. Nihilo magis recipio quod alij volunt, proſtratum fuiſſe quaſi pedibus calcandum: quia violẽta illa dominatio in electo populo, & ſancta Dei hæreditate nõ tam fuiſſet optabilis. Vbi autem libenter & ſponte legibus obtemperat populus, placidè ſe in ordinem quiſque cogit, melius refulget Dei benedictio. Et concinnè, vt diximus, expanſio vocatur talis ęquabilitas, in qua nihil eſt turbulentum, vel confuſum. Poſtquam ergo Dauid quas adeptus erat victorias contra exteros, Deo aſcripſit, ſimul etiam gratias agit de ordinato Regni ſtatu. Et certè quum eſſet ignobilis, deinde falſis calumniis exoſus, vix credibile fuit poſſe vnquam tranquillum imperium conſequi. Quòd ergo præter ſpem repentè ſe populus dedidit, tam admirabilis mutatio præclarum fuit Dei opus.

Pſal. 18. d. 51.

3 *Iehoua quid eſt homo, &c.* Amplificat comparatione Dei gratiam. Vbi enim tam præclarè ſecum eſſe actum narrauit, conuertit in ſe oculos, & exclamans rogat, Quiſnam ego ſum, ad quem Deus ſe demittere dignatur? Sermo quidem generalis eſt de toto genere humano: ſed hęc circunſtantia notanda eſt, quòd reputans quàm ſordida ſit & abiecta ſua cõditio, Dei gratiam magis commendat. Aliis locis producit in medium quę priuatim ipſum humiliare poterant, ſed nunc intra communem naturæ reſpectum ſe continet: imò quum excuſſa hominum natura, poſſet etiam alia referre, cur indigni ſint Dei amore & cura: breuiter attingit fumo vel *vmbra* eſſe ſimiles. Vnde ſequitur, Deum bonitatis ſuę diuitias erga immeritos explicare. Monemur interea, quoties obrepit noſtri obliuio vt nos putemus eſſe aliquid: ſola vitæ breuitate retundi debere omnem arrogantiam & faſtum. Nam quum de hominum fragilitate diſſerit Scriptura, ſimul coniungit quæ neceſſariò annexa ſunt. Nam quum momento euaneſcat vita noſtra, quid reperietur in nobis firmum? Diſcendum præterea eſt, nunquam ſatis probè à nobis expendi Dei gratiam, niſi in mentem nobis veniat noſtra conditio: quia tunc verè tribuitur Deo quod ſuum eſt, vbi agnoſcimus indignis eum benefacere. Reliqua petant lectores ex Pſalmo octauo, vbi ſimilis fere habetur ſententia.

5 *Iehoua inclina cælos tuos, & deſcende: tange montes, & fumabunt.*

5 יְהוָה הַט־שָׁמֶיךָ וְתֵרֵד גַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ׃

6 *Fulmina fulmen, & diſſipa eos: emitte ſagittas tuas, & diſperde eos.*

6 בְּרוֹק בָּרָק וּתְפִיצֵם שְׁלַח חִצֶּיךָ וּתְהֻמֵּם׃

7 *Mitte manum tuam ab excelſo, erue me ✓, & eripe me ex aquis magnis, è manu filiorum alieni.* | 7 שלח ידיך ממרום פצני והצילני ממים רבים מיד בני נכר:

8 *Quia os eorum loquutum eſt fallaciam, & dextra eorum dextra fraudis.* | 8 אשר פיהם דבר־שוא וימינם ימין שקר:

5 *Iehoua inclina cælos tuos.* Vbi pro merito extulit ſuperiores Dei gratias, petit vt ad regni conſeruationē ſuppetias ferat pro neceſſitate præſenti. Sicut autē heroico animo gloriatus in Deo fuerat, eandē in precibus quoq; magniloquentiā retinet, vt cælos inclinet, fumum eliciat ex mōtibus, aërē fulminando cōturbet, ſagittas iaculetur. quibus loquendi formis haud dubiè impedimenta omnia diſcutit, ſupra quę emergere nobis difficile eſt, vt immēſam Dei potenſiā fide cōprehendamus. Pſalmo decimooctauo, quæ iā expertus erat Dei auxilia, iiſdē ferè loquendi formis cōmendat, ſignificās mirabiliter & inſolitis modis ſe fuiſſe diuinitus ſeruatum. Etſi enim nō ſemper tale aliquod ſignū apparuit quoties ei opitulatus eſt Deus, meritò tamē quę pręter ſpem cōtigerant, extollit ſupra cōmunem naturę vſum. Hîc verò aliud propoſitum fuit, nempe quū ſe multæ mortes ingererent, quæ poſſent deſperatione obruere eius mētem, concipere incredibilē Dei virtutem, cui omnia mundi obſtacula cedere neceſſe eſt. Certè non fruſtra hyperbolicis iſtis loquutionibus euectus eſt, ne ſalutem ſuam includeret humanis mediis: quia nihil magis præpoſterum tunc fuit, quàm Dei virtutem conſuetis modis metiri.

7 *Mitte manū tuam ab excelſo.* Iam vno verbo intelligimus quorsū tendāt priores figurę, nēpe vt ceſſantibus terrenis ſubſidiis, manū ſuam è cęlo Deus exerat: quia periculi magnitudo poſcebat inuſitatū iuuandi morem. Ideo hoſtes ſuos *aquis magnis* & profundis cōparat. Quòd *alienos* vocat, non tam ad generis originē, quàm ad ingeniū & mores refertur. Malè enim hoc ad incircunciſos trahitur, quū degeneres potius Iudæos perſtringat Dauid, qui falsò gloriabantur in carne. Et paulò pòſt ſignificat non tam ſibi cū exteris eſſe negotium, qui vi & armis ex profeſſo pugnarēt, quàm cū inteſtinis hoſtibus. Per *dextram falſitatis* quidā intelligūt temerarios conatus, quos ſperabat Dauid fruſtratū iri. Alij reſtringunt ad ſolennē iuriſiurandi ritum, ac ſi vocaſſet periuros. Alij exponunt, non minus exequi manibus peruerſa conſilia, quàm lingua mentiri. Sed quia in promiſſionibus recepti moris fuit, manus conſerere, ſicuti dicit Solomo, Manus ad manū: non dubito quin ſignificet perfidos, inſidioſos, & fallaces. Optimè enim cohærēt hæc duo inter ſe lingua fallax, & manus fraudulenta: ac ſi dixiſſet, quicquid promitiāt, nihil tamen ſperandum eſſe: quia tantùm fallendi cauſa blandè loquantur, & manus porrigāt.

Pro. 11.c. 21.& 16.a. 5.

9 *Deus canticum nouum cantabo tibi: in nablo, in pſalterio pſallam tibi.* | 9 אלהים שיר חדש אשירה לך בנבל עשור אזמרה־לך:

10 *Dans ſalutem Regibus, redimens Dauidē ſeruum ſuum à gladio noxio.* | 10 הנותן תשועה למלכים הפוצה את־דוד עבדו מחרב רעה:

11 *Redime me, & eripe me è manu filiorum alieni, quorum os loquutum eſt fallaciam, & dextra eorum dextra fraudis.* | 11 פצני והצילני מיד בני־נכר אשר פיהם דבר־שוא וימינם ימין שקר:

9 *Deus canticum nouum cantabo tibi.* Iterum collecto animo ſe ad gratias agendas comparat, non dubitās quin Deus ad extremū vſque beneficia ſua tueri velit. Diximus autē alibi per canticum nouum intelligi ratum & ſingulare. vnde ſequitur, plus ſperaſſe Dauidem, quàm caperet humana ratio: quia pro auxilij magnitudine promittit inſolitū cantici genus, quod inſigni epitheto à quotidianis ſacrificiis ſeparat. Quantū ad *Nablum & Pſalterium*, diximus alibi fuiſſe hāc partem legalis pædagogiæ. Præcipuè verò notandum eſt cantici argumentum, quòd ſcilicet Deus Regū ſeruator Dauidem ſua authoritate & mandato creatū & vnctum Regem, non modò tutatus ſit, ſed redemerit à gladio. Quòd videtur quibuſdam tacita ſubeſſe antitheſis inter Reges & plebeios, quaſi diceret Dauid non modò gregarios homines diuinitus ſeruari, ſed potentiſſimos etiam quoſque, qui videntur propriis viribus ſatis ſuperq; eſſe tuti: neſcio an ſatis firmum ſit. Mihi diuerſa ratio magis probatur, quamuis totum humanum genus Deus ſuſtentet, peculiari tamen modo curam ſuam extendere ad tuēdum ordinem politicum vnde pendet communis omnium ſalus. Perinde igitur eſt ac ſi vocaſſet regnorum præſidem & cuſtodem: quia quum odioſa res ſit nomē imperij, nec libenter quiſquam alteri pareat, nec quicquam magis naturæ contrarium ſit quàm ſeruitus, ſinguli excuſſo iugo, certatim ſolia Regum euerterent, niſi tegerentur arcano Dei præſidio. Interea Dauid ab aliis Regibus ſe diſtinguit, ſicuti alibi dictus eſt primogenitus Regum: vel ſaltem in ſummo gradu ſe conſtituens, quia ſacra vnctione prę aliis donatus fuerat, dicit excelluiſſe erga ſe Dei gratiā. Et honoris cauſa ſpecialē ſerui Dei titulum ſibi vendicat: quia etſi cuncti Reges, Dei ſunt miniſtri, & Cyrus

Pſal. 89. d.28.

Ieſ.45.a.1. κατ' ἐξοχὴν apud Ieſaiam vocatur ſeruus Dei:quia tamen nemo vnquam profanus Dei vocationem agnouit,& tunc vnus in toto orbe erat Dauid legitima authoritate præditus,vt certa fide regnaret,meritò apponitur hæc diſcriminis nota. Sub *gladio noxio* non dubito quin comprehendat pericula omnia quibus per tot annos defunctus fuerat, vt verè dici poſſet per varias mortes perueniſſe ad ſolium,& inter mortes ipſas ſtabilitum fuiſſe in ſolio.

12 *Quia filij noſtri ſicut plantæ,quæ creuerũt in adoleſcentia ſua: filiæ noſtræ ſicut anguli politi in ſimilitudinem palatij.*

12 אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כזוית מחטבות תבנית היכל:

" vel, producentes. 13 *Receſſus noſtri pleni," exeuntes à ſpecie in ſpeciem: oues noſtræ in millia fœcundæ, in decem millia in plateis noſtris.*

13 מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן צאוננו מאליפות מרבבות בחוצותינו:

" vel, pingues. 14 *Boues noſtri" ad onus aſſueti, nõ ruptura, neque egreſſus, neque clamor in plateis noſtris.*

14 אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו:

15 *Beatus populus cui ſic, beatus populus cuius eſt Iehoua Deus.*

15 אשרי העם שככה לו אשרי העם שיהוה אלהיו:

12 *Quia filij noſtri ſicut plantæ.* Hos tres vltimos verſus quidam accipiunt in modo optandi. Alij Dauidem ſibi gratulari putant,totique populo, quòd tunc fœliciter bonorum omne genus à Dei benedictione fluebat. Nec certè dubito quin Dauid cum gratiarũ actione commemoret quàm liberaliter egiſſet Deus cum populo. Sed interea non malè cõuenit ſimul precari vt ſalua maneant Dei beneficia,quorum propè abruptus fuiſſet curſus per ſceleratos homines & hoſtes domeſticos,niſi rebus turbatis & confuſis diuinitus ſubuẽtum foret. Hìc ergo finis eſt,ne ſinat Deus tam ſplendidas benedictiones,quibus onerauit populum ſuum,collabi & euaneſcere. Et primò quidem à liberis incipit, in quibus ἐν γένειαν laudare volens,maſculos *plantis* comparat *quæ in adoleſcentia creuerunt*: quia arbores niſi maturè grandeſcant,dum adhuc teneræ ſunt,vix vnquam acquirunt proceritatem. Puellas ſimiles eſſe dicit *angulis bene & affabrè exciſis*, vt ſpecioſum ædificium faciant:quaſi diceret,ſua elegantia &ſplendore domum ornare. Porrò ſobolem generoſam & bene moratam primo loco poni inter terrena Dei beneficia,mirum non eſt,qua de re alibi fuſius diſſeruimus. Cæterùm quum loquatur Dauid in perſona totius populi, ſuáſque fortunas communibus permiſceat, hinc colligimus minimè priuatis ſuis commodis fuiſſe addictum.

13 *Receſſus noſtri pleni,exeuntes.* Vertunt alij penuaria:quod non repudio. Sed quum nomen ab eadẽ radice deductum ſit à qua זוה,quod proximo verſu habuimus, ad etymologiam melius cõgruere viſum eſt quod verti, nempe receſſus plenos eſſe. Participium מפיקים tranſitiuè quidam accipiunt, & vertunt producentes:ſed eodem ferè redit ſenſus,quòd ſcilicet ſcaturiat omnis bonorũ copia ex angulis omnibus. Porrò vbi dicitur מזן אל זן mihi potius videtur multiplex & diſtincta notari bonorum varietas, quàm quod quidam interpretes volũt tam vberem prouentum affluere vt miſceantur ſpecies, & ex immodica abundantia confuſus aceruus fiat. Nihil enim opus eſt confugere ad duram illam hyperbolem:&verba diſertè aliud ſonant:quia ſi confuſa fuiſſet congeries,dicendum ſimpliciter erat זן זן. Summa igitur eſt,populum non ſolùm tritico, ſed omni frugum genere ita eſſe locupletem, vt receſſus omnes, quantum ad ſatietatem ſufficit,quauis ſpecie abundent.

14 *Boues noſtri.* סבל Hebreis propriè eſt portare. Vnde מסובלים quidam accipiunt pro robuſtis:qoia niſi bene neruoſi eſſent boues,nõ eſſent pares ad vecturã vel onus trahendũ. Alij tamen oneratos pinguedine intelligunt. Qua de re non adeo laboro,quia ad ſummam rei non admodum intereſt. Potius hoc notatu dignum,hoc nomine laudari paternam Dei indulgentiam erga ſuos,quòd minimis quibuſq; eorum commodis proſpicere non grauatur. Ergo ſicuti proximo verſu,pecudum & ouium fœcunditatem aſcripſit Dei gratiæ, ita nunc dicit ab eo ſaginari boues,vt ſciamus nullam vitæ noſtræ partem negligi. Quia verò parum prodeſſet affluere omni rerum copia, niſi ea frui liceret, ſubiicit Dei quoque beneficio quietum & tranquillum eſſe populum. Ac primò per *rupturam* nõ dubito hoſtiles incurſus notari: quaſi diceret, hoſtes non perrumpere violenter effractis portis vel muris. *Egreſſum* miror cur plerique accipiant pro exilio:ac ſi dixiſſet,non rapi nec trahi populum extra patriæ ſuæ fines. Simpliciter enim (meo iudicio) docere voluit opus non eſſe eruptione aliqua ad repellendos hoſtes, quum nemo vim aut moleſtiã inferat. Eodem pertinet *clamor in plateis*,qui ex ſubito tumultu exoritur. Senſus ergo eſt,nulla inquietudine turbari vrbes: quia Deus hoſtes procul arceat.

15 *Beatus populus cui ſic.* Concludit hoc modo,ſatis teſtatum eſſe & conſpicuum erga ſuos Dei fauorẽ. Siquis obiiciat,nihil niſi craſſum & terrenũ ſpirare, quòd de fœlicitate hominum æſtimat ex caducis commodis:reſpõdeo,hæc duo coniunctim legenda eſſe, beatos eſſe qui in

ſua

ſua abundantia Deum ſibi propitium ſentiunt: & ſic eius gratiam deguſtant in benedictionibus caducis,vt de paterno eius amore perſuaſi,aſpirent ad veram hæreditatem. Nec verò abſurdè hoc dicitur,beatos eſſe quibus in hoc mundo Deus benedicet, modò ne in ipſa fruitione & vſu cæcutiant,vel ſocordes ac ſtupidi negligant authorem.Nam quod nullis vitæ ſubſidiis deſtitui nos Deus patitur,hæc certè tam benigna eius prouidētia illuſtre rari amoris ſpeculum eſt. Quid autem optabilius,quàm nos Deo curæ eſſe? præſertim vbi non ita inſipidi animi ſunt quin Deū colligant ſibi eſſe patrem,qui tam liberaliter ab eo aluntur. Nam ad hunc ſcopum referri debent omnia. Et alioqui inedia ſtatim conſumi præſtaret, quàm ſatiari brutorum animalium inſtar:nec tenere hoc præcipuum caput,beatos eſſe quos Deus in populum elegit. Interea notandum eſt,quanuis partem aliquam fœlicitatis guſtandam nobis Deus in potu & cibo delibet,non ideo tamen miſeros eſſe fideles qui per inopiam & egeſtatem ægrè vitam trahunt:quia defectum hunc,qualiſcunque eſt,ſolatiis melioribus Deus ſupplet.

ARGVMENTVM PSALMI CXLV.

Propheta ſecum reputans admirabilem Dei ſapientiam, bonitatem, iuſtitiam, primùm in tota mundi gubernatione, præſertim verò in tuendo, fouendo, & regendo genere humano, effertur ad celebrandas eius laudes. Poſtquam autem in genere elogia prouidentiæ eius recenſuit, tandem deſcendit ad peculiarem gratiam qua dignatur ſuos fideles. *Pſal. CXLV.*

1 *LAus Dauidis. Extollat te Deus meus Rex, & benedicam nomini tuo in ſeculum & vſque.*

2 *Quotidie benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in ſeculum & vſque.*

3 *Magnus Iehoua, & laudabilis valde, & magnitudinis eius non eſt inueſtigatio.*

4 *Generatio generationi laudabit opera tua, & potentiam tuam narrabunt.*

5 *Decorem gloriæ excellentiæ tuæ, & verba mirabilium tuorum*" *meditabor.*

6 *Et fortitudinem terribilium tuorum dicent, & magnitudinem tuam narrabo.*

1 תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

2 בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

3 גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד ו וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר:

4 דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ:

5 הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה:

6 וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלּוֹתֶיךָ אֲסַפְּרֶנָּה:

" vel, eloquar.

Extollam te. Non tantùm quid facturus ſit narrat Dauid,ſed tam ſe quàm alios incitat & hortatur ad hoc pietatis officium,vt ſacrificia laudis quæ meretur,Deo ſimul omnes offerant. Nam in hunc finem Deum humano generi tam beneficum eſſe admonet, vt pia gratitudine colatur.Studij quoque perſeuerantiam commendat.nam quum ſua beneficia continuet,minimè æquum eſt nos in eo laudando fatigari.Itaque ſicuti nouam ſubinde materiam laudum offert ſuis fidelibus,ita eos ad gratitudinem ſtimulat,vt toto vitæ curſu in ea ſe exerceant. Nam quum dicit *quotidie*,notatur aſſiduitas.Poſtea addit,etiamſi plura ſecula victurus eſſet,*ſe in finem vſque id facturum.*Et repetitio ad notandā vehemētiam non parū facit.Iam quum probabile ſit,compoſitum fuiſſe Pſalmum quo tempore florebat regnum Dauidis,hæc circunſtantia notatu digna eſt,quòd Deum *Regem* ſuum vocando,ſe & terrenos omnes Principes cogit in ordinem,nequa terrena altitudo obſcuret Dei gloriam. Quod etiam melius cōfirmat proximo verſu,vbi exclamans magnitudinem Dei immenſam eſſe, admonet tunc ritè demum à nobis Deum laudari quum ad immenſitatem potentiæ eius quaſi obſtupeſcimus,vel rapimur in ecſtaſin.Ex illo deinde fonte admirationis pro modulo noſtro manabunt iuſtæ laudes.

3 *Generatio gener.* Hìc in genere oſtendit creatos eſſe in hunc finem cūctos mortales,& ſuſtineri in vita,vt ſtudium ſuum impendant canendis Dei laudibus. Ac ſubeſt tacita antitheſis inter æternum Dei nomen,& famę immortalitatē,quam ſibi magni viri rebus præclarè geſtis acquirere videntur.Etſi enim hiſtoriis celebrantur humanæ virtutes,Dei tamen longè diuerſa eſt ratio,qui memoriam operum ſuorum quotidie renouat,imò pręſenti fructu eam fouet, vigeréque facit in animis noſtris,ne vnquam intercidat.Hac ratione etiā *glorioſum* dicit *excellentiæ ſplendorem*,vel decus,vt ſe & alios in eius admirationē melius attollat.*Verba mirabilium* pro incomprehenſibili operum Dei ratione accipio: quia totidem ſunt miracula quæ ſenſus noſtros abſorbēt.Atque hinc colligimus,Dei magnitudinem non latere in arcana eius eſſentia,de qua,omiſſis operibus,qui ſubtiliter diſputant, frigidè tantùm nugātur,quum vera religio,non ſpeculatiuā,ſed practicam notitiam requirat. Poſtquam autem dixit *eloquar*,vel meditabor(verbū enim אשיחה vtroq; modo,poſſe accipi,alibi vidimus)ſermonē ad alios tranſ-

ferens, ſignificat ſemper aliquos fore in mundo, iuſtitiæ, ſapientiæ, & bonitatis Dei præcones: ſimúlque dignas eſſe virtutes Dei, quarum fama in omnium linguis vno conſenſu perſonet. Cæterùm vtcunque ceſſent alij, Deúmque legitimo honore fraudent, oſtendit tamen ſe nihilominus in ſuas partes intentum fore, vt ſilentibus aliis ſtrenuè decantet Dei laudes. Per *robur terribilium* idem repeti quidam exiſtimant. Quanquam videntur ſpecialiter notari quę aduerſus profanos contemptores Deus exercet iudicia.

7 *Memoriam magnitudinis bonitatis tuæ* "*eloquentur, & iuſtitiam tuam cantabunt.*	7 זכר רב־טובך יביעו וצדקתך ירננו׃
8 *Propitius & miſericors Iehoua, tardus ad iram, & magnus clementia.*	8 חנון ורחום יהוה ארך אפים וגדול־חסד׃
9 *Bonus Iehoua omnibus, & miſericordiæ eius ſuper omnia opera eius.*	9 טוב־יהוה לכל ורחמיו על־כל־מעשיו׃
10 *Celebrabunt te Iehoua omnia opera tua, & manſueti tui benedicent:*	10 יודוך יהוה כל־מעשיך וחסידיך יברכוכה׃
11 *Gloriam regni tui dicent, & potentiā tuam loquentur:*	11 כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו׃
12 *Vt notas faciant filiis hominum potentias eius, & gloriam decoris regni eius.*	12 להודיע לבני האדם גבורתיו וכבוד הדר מלכותו׃
13 *Regnum tuum regnum omnium ſeculorum, & dominatio tua in omnem generationem & generationem.*	13 מלכותך מלכות כל־עלמים וממשלתך בכל־דור ודר׃

" vel, eructabunt.

7 *Memoria magnitudinis.* Quia verbum נבע propriè ſcaturire ſignificat, quum ad loquendum transfertur, quidam emphaſim ſubeſſe volunt, vt ſit non ſimpliciter loqui, ſed plenis buccis effari: ſicuti copioſa aqua ex fonte profluit. & reſpondet poſterius verbum ירננו, quod clamare vel ſonorè canere ſignificat. Porrò celebrare memoriam bonitatis Dei, tantundem valet ac Dei bonitatem, ſicuti proprio ſenſu & experientia nobis cognita eſt, in memoriam reuocare, vt eam celebremus. Nam vtcunque fateri cogamur, Deum in omnibus ſuis virtutibus laude eſſe dignum: nihil tamen magis nos afficit quàm eius bonitas qua ad nos deſcendit, ſéque patrem exhibet. Ideóque Dauid hac nos dulcedine allicit, vt ſponte & alacriter feramur ad Deum laudandum: imò vt prorumpamus, ſicuti ſonat metaphora in priore verbo.

8 *Propitius & miſericors.* Pluribus nunc verbis illuſtrat bonitatem illam, quòd Deus ad gratiam propenſus ſit. hoc enim propriè ſignificat vox חנון. Deinde quòd miſeriis noſtris velut condoleſcens, libenter ſuccurrat. Notādum verò eſt, Dauidem ſumpſiſſe hæc elogia ex celebri illo Moſis loco, Exodi 34. a. 6. nec mirum eſt, quum Prophetæ ex fonte Legis hauſerint ſuam doctrinam, viſionem quę illic refertur, ſummo illis in pretio fuiſſe: quia nuſquam clarius vel familiarius exprimitur Dei natura. Ideóque Dauid breuiter notare volens quid nos maximè de ipſo Deo ſcire oporteat, verba illinc mutuatur. Eſt autem hæc pars non vltima gratiæ, quòd nos ad ſe talibus blanditiis Deus allicit. Nam ſi potentiam ſuam proferret in medium, terrore nos illa deiiceret magis quàm attolleret: ſicuti Papiſtę Deum formidabilē deſcribunt, qui à conſpectu ſuo omnes profliget, quum recta eius notitia ad ipſum quærendū nos inuitet. Vnde quo quiſque propius coniunctus eſt Deo, melius in eius cognitione profecit. Iā ſi Deus non tantùm nobis vult gratificari, vt ita loquar, ſed miſeriarum noſtrarum ſympathia tāgi dicitur, vt ſit nobis eo humanior, quo magis ſumus miſeri: cuius ſocordiæ eſſet nō ſtatim ad eū accurrere? Sed quia peccatis noſtris bonitatem eius à nobis arcemus, nobíſque obſtruimus acceſſum: niſi hoc obſtaculum ſuperet Dei bonitas, fruſtra de eius gratia & miſericordia diſſererent Prophetæ. Ideo quod ſequitur, neceſſario addendum fuit, quia *magnus eſt clementia*, peccatis eum ignoſcere, & tolerare vitia hominum, vt etiam indignis propitius ſit. Etſi autem impios quoque patienter Deus ſuſtinet, quia tamen percipiendæ veniæ capaces non ſunt, peculiariter ad ſolos fideles dirigitur hæc doctrina, qui viuo fidei ſenſu Dei bonitatem percipiunt.
Amos 5. c. 18. Nam reprobis dicitur, Ad quid vobis dies Domini? tenebræ dies ille, & non lux: afflictio, & non lætitia. Et videmus quàm duriter ſtatim ab initio contra eos fulminet Propheta Nahum. Nahum. 1. a. 3. poſtquam enim elogia hæc ex Moſe retulit, ne animos inde attollant, mox infert ex oppoſito, Deus rigidus eſt ac ſeuerus, terribilis & inexorabilis iudex. Reſtat ergo vt qui ſuis peccatis iram Dei prouocarunt, fauorem eius fide ſibi reconcilient.

9 *Bonus Iehoua omnibus.* Latius patet hæc ſententia quàm ſuperior: quia hîc commemorat

morat Dauid Deum non modò paterna indulgentia clemēter ignoſcere delictis, ſed promiſcuè beneficum eſſe erga omnes. ſicuti oriri facit Solem ſuum ſuper bonos & malos. Quanuis ergo peccatorum remiſſio theſaurus ſit clauſus reprobis, non tamen Deum impedit ipſorum malitia & prauitas quominus in eos quoq; ſuam bonitatem effundat Deus, ſed quam ſine ſenſu deuorant. Interea ſoli fideles norunt quid ſit propitio Deo frui: ſicuti alibi dicitur, Accedite ad eum, & illuminamini, & facies veſtræ non pudeſient: guſtate & videte quàm ſuauis ſit Iehoua. Quòd paulò pòſt dicitur *miſericordia Dei ſe extendere ad omnia opera eius*, neque abſurdum, neque durum videri debet. Nam quum peccata noſtra totum mundum inuoluant Dei maledictione, vbique locus eſt miſericordiæ Dei, vt brutis etiam animalibus ſubueniat. Mat. 5. g. 45. Pſal. 34. a. 6.

10 *Celebrabunt te Iehoua.* Concludit Dauid, quanuis multi impio ſilentio Dei laudes obruant, vbique tamen ipſas fulgere, ſponteque occurrere, & quaſi reſonare in mutis creaturis. Deinde ſpeciale præconium attribuit fidelibus, qui & oculis prædìti ſunt ad conſiderãda Dei opera, & ſciunt nihil eſſe potius quod agant, quàm vt ſe exerceant in prædicandis eius beneficiis. Quod mox additur, *Gloriam regni tui dicent*, ad ſolos fideles refero. Quanquã ſi quibus magis placeat generaliter ad omnes Dei creaturas trahere, non repugno. Sed diſtincta ratio docendi, cuius hîc meminit Dauid, nonniſi ſanctis conuenit. Ideóque futurum tempus in verbis retineo, quod alij reſoluunt in modum optandi. Cæterùm ſub *regni* voce ſignificat Dauid huc tendere manifeſtationem operum Dei, vt totus orbis in ordinē coactus eius imperio ſe ſubiiciat. Commendat verò regni præſtantiam, vt ſciant homines omnia eſſe peruerſa & confuſa, niſi emineat ſolus Deus. Poſtea exclamat regnum hoc minimè caducum eſſe, vt ſunt terrena omnia, ſed firmum perpetuò ſtare: Atque vt hæc æternitas attentius reputetur, prę admiratione exclamans, ſermonem ad Deum ipſum dirigit.

14 *Suſtentans Iehoua omnes cadentes, & erigens omnes curuatos.*

15 *Oculi omniū ad te ſperant, & tu das illis cibum ipſorum tempore ſuo.*

16 *Aperis manum tuam, & ſatias omne viuens beneplacito.*

14 סוֹמֵךְ יְהוָה לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים׃

15 עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃

16 פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן׃

14 *Suſtentans Iehoua omnes.* Exempla quædam bonitatis & clementiæ Dei recenſet, ex quibus apparet Deum non dominari niſi in publicam ſalutem humani generis. Per *cadentes* & *curuatos* metaphoricè intelligit quicunque rebus aduerſis oppreſſi, mox ſuccumberent niſi Deus manum ad eos fulciendos porrigeret. Summa eſt, Deum reſpicere hominum ærumnas, vt laborantibus ſuccurrat. Vnde ſequitur, dignum eſſe non modò quem reuerenter ſuſpiciant cuncti mortales in cælo regnantem, ſed cui regendos libenter & cupidè ſe permittant. Interea admonet, minimè fruſtratum iri quicunque ſolatium ſuis miſeriis à Deo petent.

15 *Oculi omnium.* Documentum aliud bonitatis Dei profert Dauid, quòd cunctis animantibus victum ſuppeditans, patremfamilias ſe illis exhibeat. Quidam interpretes, adducti verbo *ſperandi*, ad ſolos homines hoc reſtringunt ratione & intelligentia præditos, vt alimenta à cęleſti Patre petant: quia bruta animalia viſu tantùm & olfactu cibum quærunt. Verùm quanuis ingenita illis non ſit ratio vt pendeāt à Dei prouidentia, quia tamē neceſſitas ipſa arcano quodam inſtinctu ea ad cibum quærendum compellit, non abs re dicuntur in Deo ſperare: ſicuti alibi dicuntur eum inuocare pulli coruorū. Qui verò ad homines reſtringunt, ne hoc quidem modo effugiunt abſurditatem: quia impij nihilo magis quàm boues & aſini, ad paternam Dei curam attenti ſunt. Quando igitur ita compoſitus eſt naturę ordo, vt cuncta animalia ferantur ad ſuum opificem, non male conueniet affectum hîc pro re ipſa eſſe poſitum. Et proximo verſu tollitur omnis ambiguitas, vbi dicitur omne animal ſaturari. Dicit autem illis dari *cibum ſuum & tempore ſuo*, quia varietas ipſa magis illuſtrat Dei prouidentiam, dum ſingulis diuerſa eſt paſcendi ratio, & variæ alimentorum ſpecies in varios vſus diſtributæ & aptatæ ſunt. Qua ratione vocat Dauid cibos ipſorum. Pronomen verò relatiuum quod cum tempore coniungitur, non eſt pluralis numeri: ideóque intelligi non poteſt de animalibus. Suum ergo tempus vocat opportunum, quia & hac in parte admirabilem ſuam diſpenſationem cōmendat Deus, quòd fœniſecio, meſſi, vindemiis ordinauit certum tempus, & ita digeſſit anni vices, vt nunc herbis, nunc fœno vel palea alantur pecudes, glandibus etiã, fructibúſque aliis. Nam ſi omnes eodem momento copias effunderet, valde incommoda eſſet perceptio. ideóque in annuo frugum & alimentorum prouentu non parum laudis meretur opportunitas. Pſal. 147. b. 9.

16 *Aperis manum.* Concinna eſt hypotypoſis. quia enim miram Dei bonitatem quę in pulcherrimo hoc naturæ ordine cōſpicua refulget, maior pars clauſis oculis prætérit, Deum porrecta manu cibū animalib. diſtribuentē inducit Dauid. In terra, vnde victus nobis prouenit, & naturalibus mediis perperã ſubſiſtimus. Hūc igitur errorē vt corrigat Dauid, apertã Dei manū ante oculos noſtros pingit, ac ſi in os cibū ſuggereret. In ſecundo mēbro nomē רצון acci-

piunt pro deſiderio:ac ſi dixiſſet,ſingulis animalium generibus victum pro voto ſuppetere.Et certè paulò pòſt hoc ſenſu ſumetur.Alij tamen referre ad Deum malunt,quòd mera gratia & liberalitate paſcat animalia:quia non ſufficeret tenere,ſuppeditari nobis victum diuinitus,niſi accederet hoc ſecundum membrum, Deum gratis eſſe liberalem, nec vlla cauſa extrinſeca moueri vt tam benignè cunctis animantibus proſpiciat.Ita cauſa hîc poſita erit pro effectu. Alimenta enim effectus ſunt huius beneplaciti,ſicut χαρίσματα τῆς χάριτος. Quòd autem ſæpe eſuriunt & fame laborant tam homines quàm reliqua animalia,naturæ corruptelæ aſcribi debet.Nam poſt Adæ lapſum,vitiis noſtris ſępe labaſcit pulcherrimus ille naturæ ordo quem ab initio Deus inſtituerat:& tamen in mutilis reliquiis ſemper apparet iſta Dei liberalitas quam prædicat Dauid:quia etiam in maxima frugum penuria nullus annus tam ieiunus eſt ac ſterilis,quo non aperiat Deus manum ſuam.

17 *Iuſtus Iehoua in omnibus viis ſuis,& clemens in omnibus operibus ſuis.*	17 צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו׃
18 *Propinquus Iehoua omnibus inuocantibus eum,omnibus qui eum inuocãt in veritate.*	18 קָרוֹב יְהוָה לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת׃
19 *Deſiderium timentium ſe faciet, & clamorem eorum audiet,& ſeruabit eos.*	19 רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם׃
20 *Cuſtodit Iehoua omnes diligentes eum, & omnes ſceleratos diſperdet.*	20 שׁוֹמֵר יְהוָה אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד׃
21 *Laudem Iehouæ loquetur os meum, & benedicet omnis caro nomini ſancto eius in perpetuum & vſque.*	21 תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֶּר־פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃

17 *Iuſtus Iehoua.* Iam non de ſola Dei beneficentia diſſerit,quòd victum cunctis animalibus quotidie ſubminiſtret,ſed alias etiam eius prouidentiæ partes cõplectitur:ſicuti quòd caſtigat hominum peccata,compeſcit ſceleratos, ſuorum quoque tolerantiam cruce examinat: denique iudiciis ſæpe nobis incognitis,temperat mundi gubernationem.Etſi autem vulgare hoc eſſe videtur elogium,quia in omnium ore volitat:raræ tamen ſapiẽtiæ eſt caput hoc tenere, Deum in omnibus operibus ſuis eſſe iuſtum: vt hæc laus integra ſemper rebus ſurſum ac deorſum conuerſis,ei maneat in corde noſtro. Poſtquam enim confeſſi ſunt omnes Deũ eſſe iuſtum,maior pars ſimulac affligitur,de nimio eius rigore expoſtulat: niſi protinus obtẽperet votis,obſtrepit:denique nihil magis vſitatum eſt quàm iuſtitiæ eius obloqui.Itaq; non abs re iuſtitia hæc quæ paſſim indignè laceratur malignis hominum iudiciis, contra tantã ingratitudinem aſſeritur:ac ſi diceret, Quantũuis mundus obſtreperis ſuis vocibus obſcuret Dei iuſtitiam,conſtare tamen,& illæſam ſemper manere.Et diſertè exprimit *in omnibus viis*,& *in cunctis operibus*:quia fraudatur Deus iuſta laude,niſi æquabilẽ in toto operũ eius curſu iuſtitiæ tenorem agnoſcimus.Atqui nihil difficilius eſt quàm in rebus aduerſis,vbi vel nos deſerere,vel iniquè perſequi videtur,compeſcere carnis affectus,ne aduerſus Dei iudicia ebulliãt:ſicuti de Imperatore Mauricio memorabilis refertur hiſtoria,quũ à perfido & ſceleſto proditore Phoca filios ſuos videret iugulari,mox & ipſe ad cædem rapiẽdus:ſubinde clamaſſe,Iuſtus es,Domine,& iuſta iudicia tua. Ergo vt ſæuiſſimis tentationibus clypeum hunc vir non malus oppoſuit,ſic & nos diſcamus frænum mentibus noſtris iniicere, vt ſemper ſuam laudem obtineat Dei iuſtitia.Quanquam vltrà progreditur Dauid,Deum,vbi rigidiſſimus apparet,adeo à crudelitate remotum eſſe,vt duriſſima quæque iudicia æquitate & clementia temperet.

18 *Propinquus Iehoua.* Hæc doctrina maximè eſt propria fidelium,quos ſingulari priuilegio Deus ad ſe inuitat,propitium ſe eorum votis fore promittens.Et certè otioſa,imò etiam mortua iaceret fides ſine inuocatione,in qua ſe profert atq; exerit adoptionis Spiritus, & qua teſtamur nobis certas ac ratas eſſe omnes eius promiſſiones.Summa igitur eſt,inęſtimabilem Dei gratiam erga fideles in eo patere,quòd ſe illis patrem exhibet. Iam verò quia multæ nobis dubitationes obrepunt,quoties rogandus eſt Deus,atq; ita vel trepidè accedimus,vel fracti,& exanimati deficimus, vel metu langueſcit fides:ideo ſine exceptione pronuntiat Dauid Deum omnibus qui ipſum inuocant,exorabilem eſſe. Cæterũm quia maior pars mundi ſuis figmentis Dei inuocationem corrumpit ac profanat,altero membro vera precandi ratio præſcribitur,nempe in veritate.Quũ frigidè ad Deũ confugiãt homines,imò vel ſuperbia turgentes,vel indignatione,cum eo inter precandum expoſtulent,queruntur tamen ſe non exaudiri. quaſi verò inter precari & rixari,vel inter fidei teſtimoniũ & hypocriſin, nullũ ſit diſcrimen. maior pars ſua infidelitate implicita,vix Deũ in cælo eſſe cogitat:alij eum inde libenter excuterent:alij vellent ſibi eſſe obnoxium:alij defunctoriè eius placandi modũ aliquem quęrũt.ita

vulgaris

vulgaris mos precandi nihil aliud eſt quàm friuola & inanis ceremonia. Et quum ad Deum in ſua neceſſitate curſitet totus ferè mundus, vix decimus quiſque affert fidei aut pœnitentiæ guttam. atqui præſtaret ſepultũ relinquere Dei nomen, quàm talibus ludibriis ſubiicere. Ideo non fruſtra in precibus exigitur veritas, vt prodeant ex ſyncero corde. Porrò mendacij, quod huic ſynceritati contrarium eſt, variæ ſunt ſpecies ac propè innumeræ: infidelitas, dubitatio, impatientia, murmur, ficta humilitas, vitioſę cupiditates totidem ſunt mendacia. Iam quia hęc non leuis momenti doctrina eſt, rurſus eam exegeticè proximo verſu confirmat Dauid. Atque hæc repetitio diligenter notanda eſt: quia adeò procliue nobis ad incredulitatem ingenium eſt, vt pauciſſimi ſtatuant ſe vocante Deo, non fruſtra preces concipere. hinc fit vt peruerſa agitatio huc & illuc vagas mentes impellat: ſicuti in Papatu ſibi excogitarunt innumeros patronos, quia pro nihilo ferè ducebant Dei promiſſiones, quibus nos ad ſe inuitat, indubia fide amplecti. Ergo vt latius pateant fores, hic Spiritus ſanctus per os Dauidis inculcat Deum *morem gerere piorum omnium deſideriis*. Quæ loquutio dici non poteſt quàm efficaciter in animos noſtros penetrare debeat. Quid enim eſt homo, vt eius volũtati ſe morigerum prębeat Deus: cuius altitudinem ſuſpicere, & cuius imperio ſuppliciter parere noſtrum eſt? atqui ad hanc legem ſe vltro demittit vt noſtris deſideriis obtemperet. Quanquam fræno temperanda eſt hęc libertas. neque enim licentia quiduis appetendi permittitur, vt proternè quicquid libido tulerit, pij ab eo flagitent: ſed antequam eorum vota ſe exauditurum affirmet Deus, eorum affectibus legem obedientiæ & modeſtiæ edicit, quemadmodum docet Iohannes, Scimus quòd 1. Ioan. 5. c. 14.
nihil nobis negabit, ſi quidem petierimus ſecundum eius voluntatem. Atque hac de cauſa formam precandi dictauit nobis Chriſtus, Fiat voluntas tua: vt cancellos nobis circundaret, ne Mat. 6. b. 10.
præpoſterè Dei beneplacitis noſtra præferamus, vel ſine delectu petamus quicquid in buccam venerit. Iam disertè exprimens Dauid *timentes Deum*, timorem, reuerentiam, & obſequium prius illis commendat, quàm proponat Dei indulgentiam: ne ſibi plus optare fas eſſe putent, quàm ille verbo ſuo probat & concedit. Quod additur de *clamore*, ſpecies eſt correctionis. Neque enim tam facilis ſemper apparet Deus, vt quod rogatus eſt, eodem momento præſtet. Ideóque perſeuerantia opus eſt in hoc fidei examine, vt vota confirmet clamor. Poſtrema etiam particula, *ſeruabit eos* vice correctionis poſita eſt: vt ſciamus quatenus, & in quem finem impleat Deus ſuorum vota, nempe vt reipſa pateat fidum eſſe ſalutis eorum cuſtodem.

20 *Cuſtodit Iehoua.* Eandem doctrinam proſequitur, Deum ſeruis ſuis propinquum eſſe, vt in neceſſitate opem ferat: quia hic certus eſt effectus præſentię Dei, quicquid accidat diſcriminum, ſaluos tamen & incolumes eius gratia ſemper euadere. Quòd verò timoris loco tunc *dilectionem* ponit, notatu dignum eſt. hoc enim epitheto fideles inſigniens, quòd Deum diligant, radicem veræ pietatis eſſe oſtendit, voluntario affectu ſe Deo ſubiicere: quod ipſum, ex fide naſcitur. Donec enim gratiæ ſuæ dulcedine nos Deus traxerit, nunquam ſequetur placida hæc ſubmiſſio. Quanquam fortè iſtud diligere, de quo loquitur Dauid, longius patet: quia non modò ſe Deo addicunt fideles, vt imperio pareant, ſed quia ſciunt nihil eſſe optabilius quàm ei coniungi, ad hanc fœlicitatem toto animo aſpirant. Interea tamen dubium non eſt, verę ſanctitatis & iuſtitiæ præcipuum caput hìc notari, ſicuti apud Moſen. Et nunc Iſrael quid abs te Deu. 10. c. 11.
petit Dominus Deus tuus, niſi vt ipſum diligas, &c? Hunc verò pietatis fructum, quò tuti ſaluique manemus ſub Dei cuſtodia, contrario membro Dauid amplificat: pronuntians iuſta Dei vindicta malè perituros omnes impios. Tandem vt primis vltima reſpondeant, iterum affirmat *ſe laudum Dei fore præconem*, & omnes ſuo exemplo ad hoc idem officium hortatur. Nam quod vertunt aliqui, omnis animans benedicet: mihi non probatur. Quum Moſes de diluuio loquens omnem carnem in qua erat ſpiritus vitæ, interiiſſe dicit, fateor ſub hac voce comprehendi bruta animalia: verum vbicunque ſine adiectione ponitur *caro*, nonniſi ad homines refertur. Neque tamen hìc Dauid quid facturi ſint prædicat, ſed quid facere debeant: acſi diceret, immenſa & inexhauſta Dei bonitate obſtrictos teneri cunctos mortales ad Deum aſſiduè & iugiter laudandum.

ARGVMENTVM PSALMI CXLVI.

Poſtquam ſe & alios ſuo exemplo hortatus eſt Dauid ad canendas Dei laudes, morbum ferè omnibus ingenitum corrigit, ne ſpes ſuas huc illuc ſpargendo, ſe decipiant. Simul oſtendit remedium, vt tota eorum ſpes in Deo ſit defixa. Quo autem alacrius ad eum ſe conferant, quædam potentiæ & gratiæ eius teſtimonia breuiter attingit. *Pſal. CXLVI.*

1 *HAlelu-Ia. Lauda anima mea Iehouam.*	1 הַלְלוּ־יָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה׃
2 *Laudabo Iehoua in vita mea pſallam Deo meo quandiu fuero.*	2 אֲהַלְלָה יְהוָה בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃

3 *Ne confidatis in Principibus, in filio homi-*	3 אל־תבטחו בנדיבים בבן־
nis in quo non eſt ſalus:	אדם שאין לו תשועה׃
4 *Exibit ſpiritus eius, reuertetur in terram*	4 תצא רוחו ישב לאדמתו ביום
ſuam, in illa die peribunt cogitationes eius.	ההוא אבדו עשתנתיו׃
5 *Beatus cui in auxilium eſt Deus Iacob, cu-*	5 אשרי שאל יעקב בעזרו שברו
ius ſpes eſt ad Iehouam Deum ſuum.	על־יהוה אלהיו׃

1 *Halelu-Ja.* Quinque vltimi Pſalmi eadem, à qua incipiunt voce clauduntur. Poſtquam autem generaliter iuſſit omnes laudare Deum, ſermonem ad ſe, vel quod idem eſt, ad animam ſuam conuertit: niſi quòd ſub nomine animæ ſenſus ſuos magis emphaticè compellat. Secundo verſu quaſi ad præſtandum officium accinctus, omnes animat ſuo exemplo. Vnde colligimus non leuem & volaticum fuiſſe motum (qualiter multi pigritiem ſuam hac in parte accuſant, ſed mox in eam recidunt) ſed firmum & conſtantem affectum, quem & ſedulitas ſequuta eſt, & effectus non fictum eſſe probauit. Videtur autem Dauid, quum ſentiret impediri vel tardari Satanæ aſtutia pios conatus, prius ſtimulo adhibito feruorem ſuum incitaſſe, quàm aliis ſe ducem fore ac magiſtrum profiteretur. Nam quum verè & ſeriò animatus eſſet, id tamen præ ſe ferre noluit, niſi collecto maiori ardore. Quòd ſi Dauidi neceſſe fuit ſe ad laudandum Deum pungere, vbi cæleſtis vita cum noſtri abnegatione meditanda eſt, quàm acriter ad rem tam arduam ſtimulandi ſumus? Interea ſciamus, ad hoc pietatis exercitium, cuius nunc fit mentio, nunquam nos fore ſatis impigros, niſi ſtrenui ſimus exactores. Iam quia in hunc finem alit & ſuſtinet ſuos Deus in mundo, vt toto vitæ curſu ſe in ipſo laudando exerceant, meritò Dauid vſque ad finem vitæ hoc ſibi agendum proponit.

3 *Ne confidatis.* Tempeſtiuè inſeritur hæc ſententia: quia hæc cæcutiendi cauſa eſt hominibus, quòd mentes ſuas ſubinde inuoluūt multis figmentis, quo minus ſoluti & expediti prodeant ad laudandum Deum. Ergo vt laudem ſuam Deus in ſolidū obtineat, corrigit atque abolet Dauid ſpes omnes peruerſas ad quas ſumus alioqui nimium propenſi. Etſi autem conſiliū eius eſt, nos generaliter ab hominibus abſtrahere, principes nominat à quibus magis metuendum eſt quàm ab hominibus gregariis. Quid enim promitterent pauperculi, & alienæ opis indigi? Magnates verò & opulenti fallaciter nos ſuo ſplendore illectant, quaſi nihil melius ſit quàm latere ſub eorum vmbra. Quia verò ad eorum fortunam obſtupeſcunt ſimplices, adiungit, potentiſſimum quenque ex mundi principibus, eſſe tamen filium hominis. Quo ſatis ſtultitia noſtra coarguitur, dum eos colimus quaſi ſemideos: ſicuti etiam loquitur Ieſaias capite 31.b.3. Ægyptius homo eſt, & non Deus: caro, & non ſpiritus. Vtcunque ergo viribus, pecunia, hominum manu, aliiſque ſubſidiis inſtructi ſint principes: admonet tamen Dauid, perperā in homine mortali & caduco locari noſtram fiduciam, & ſtultè ſalutem quæri vbi non reperietur. Quod ipſum melius explicat proximo verſu, vbi memorat quàm breuis & fluxa ſit hominum vita. Etſi enim laxat Deus frænum Principibus, vt quiduis machinando, cælum quoque inuadant: migratio tamen animæ, quaſi flatus aliquis tranſiret, conſilia omnia & conatus repentè euertit. Quia animæ domicilium eſt corpus, non malè de ea intelligi poterit quod hic dicitur. morte enim illā ad ſe Deus reuocat. Simplicius tamen exponere licebit de flatu vitali: & cōtextui melius quadrabit, Simulac ſpirare deſierit homo, cadauer fore putredini obnoxiū. Vnde ſequitur, pēdere ab euanido flatu quicunq; in hominibus confidūt. Et quū dicit *cogitationes* omnes *in illo die tranſire*, vel præterfluere, facetè hoc verbo præſtringit veſaniā principum, quibus nullus finis vel modus eſt ſperandi & appetendi, vt cælum ipſum non ſecus ac montibus coaceruatis tranſcendant, ſicuti freneticus ille Alexander Macedo, quū audiret plures eſſe mundos, defleuit ſe nondum vno potitum eſſe, paulò pòſt autem ſarcophago cōtentus fuit. Et experientia ipſa demonſtrat ingētes eſſe labyrinthos, principum conſilia. Ergo ne ſpes noſtræ perperam illis implicentur, pronuntiat Dauid, in principibus quoque celerem & momentaneum fore vitæ tranſitum, cum qua ſimul omnia eorum conſilia euaneſcent.

5 *Beatus.* Quia non ſatis fuiſſet vitium reprehendere, remedium ſubiicit vnde pendet vera correctio: nempe tunc demum firmam & bene fundatam eſſe ſpem hominis, vbi ſoli Deo innititur. Hucuſque enim perueniunt interdum profani homines, vt deſipere agnoſcāt quiſquis ſpem in carne locat. Ideóque ſæpe ſibi ſuccēſent, quod tam inconſiderato ſalutem expectauerint ab hominibus, ſed interea omiſſo remedio, ſe ab errore non explicant. Propheta igitur, damnata vanitate, quam omnibus ingenitam eſſe diximus, prudenter attexit, beatos eſſe qui Deo confidunt. Eundem ordinem tenet Ieremias capite 17.a.5.7. Maledictus qui confidit in homine & ponit carnem brachiū ſuum, &c. Deinde, Beatus vir cuius fiducia eſt Iehoua. Porrò *beatos* pronuntians *quibus in auxilium eſt Deus*, beatitudinem fidelium ad præſentē ſenſum nō reſtringit, acſi non aliter beati eſſent niſi dum palàm & reipſa Deus eorum auxiliator apparet, ſed in eo fœlicitatem ſtatuit, ſi verè perſuaſi ſint ſe non ſtare niſi Dei gratia. Iam *Deum Jacob* nominando, eum à falſorum deorum turba diſcernit quibus tum gloriabantur increduli:

& meritò

& meritò, quia vtcunque omnibus ſit propoſitum, Deum quærere, vix tamen centeſimus quiſque rectam viam tenet. Sicuti autem verum Deum ſua nota deſignat: ſic oſtendit nonniſi certa adoptionis fide fieri vt quiſque noſtrum in eum recumbat. quia propitium nobis eſſe oportet, vt nobis paratum ſit eius auxilium.

6 *Qui fecit cælum & terram, mare, & omnia quæ in illis ſunt: qui cuſtodit veritatem in perpetuum:*

6 עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הַיָּם
וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם הַשֹּׁמֵר
אֱמֶת לְעוֹלָם׃

7 *Ius reddens iniuſtè oppreſſis, dans panem famelicis, Iehoua ſoluens vinctos:*

7 עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן
לֶחֶם לָרְעֵבִים יְהוָֹה מַתִּיר אֲסוּרִים

8 *Iehouæ illuminans cæcos, Iehoua erigens curuos, Iehoua diligens iuſtos.*

8 יְהוָֹה פֹּקֵחַ עִוְרִים יְהוָֹה זֹקֵף
כְּפוּפִים יְהוָֹה אֹהֵב צַדִּיקִים׃

9 *Iehoua cuſtodiens peregrinos, pupillum & viduam ſubleuat, & viam impiorum diſperdet.*

9 יְהוָֹה שֹׁמֵר אֶת־גֵּרִים יָתוֹם
וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים
יְעַוֵּת׃

10 *Regnabit Iehoua perpetuò Deus tuus Sion in generationem & generationem. Halelu-Ia.*

10 יִמְלֹךְ יְהוָֹה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ
צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ׃

6 *Qui fecit cælum.* His omnibus epithetis confirmat ſuperiorem doctrinam. Etſi enim creationis mentionem facere, videtur primo intuitu remotum, aptiſſimè tamen conuenit vt nobis ſuccurrat. Dei potentia quoties impendet aliquid periculi. Scimus enim quàm leuibus momentis nos ad diffidentiam Satan impellat: nos verò ad leuiſſimos quoſque motus trepidè huc illuc agitamur. Atqui ſi reputamus Deũ eſſe cæli & terræ opificem, hunc ei honorem meritò tribuemus, In manu eius & arbitrio eſſe mundi quem creauit imperium. Eſt igitur in primo elogio commendatio potentiæ, quæ metus omnes noſtros abſorbere debet. Sed quia non ſufficeret, auxiliari Deum nobis poſſe, niſi accederet promiſſio qua teſtetur ſe etiam velle, atque facturum, ſecundo loco prædicat Dauid fidelem eſſe *& veracem*, vt iam dubitationi non ſuperſit locus vbi nobis comperta eſt eius voluntas.

7 *Ius reddens.* Alias ſpecies enumerat tam potentiæ quàm bonitatis Dei, quæ totidem ſint nobis bene ſperandi argumenta. Ad hunc ſcopum tendunt omnia, opem Dei contemptiſſimis quibuſque expoſitam fore ac paratam: ideóque obſtaculo non fore noſtras miſerias quominus nos iuuet: imò hoc ferre eius naturam, vt pro cuiuſque neceſſitate, ad ferendam cuique opem propenſus ſit. Primò dicit *ius reddere oppreſſis*, vt nobis in mentem veniat, quamuis, ſecundum carnis noſtræ ſenſum, conniueat ad noſtras iniurias, non tamen prætermiſſurũ quod officij ſui proprium eſt, vt improbos ad reddendam violentiæ ſuæ rationem trahat. In ſumma, quoniam vult Deus ſuorum patientiam cruce experiri, diſertè hîc afflictos alloquitur, nè ærumnis ſuccumbant, & liberatorem placidè expectent, qui ideo tardius occurrit vt iuſtus mũdi iudex appareat. Sequitur, ipſum *dare panem famelicis.* Vnde etiam colligimus, non ita liberaliter ſemper agere cum ſuis, vt plena copia ſaturentur, ſed benedictionem ſuam interdum ſubducere, vt ſuccurrat poſtquam ad eſuriem ventum fuerit. Si dixiſſet Propheta largiter paſci fideles, & quaſi ſaginari à Deo, quis non in fame vel inedia ſtatim deſponderet animum? Non abs re ergo longius extenditur Dei gratia, vt eſurientes paſcat. Eodem etiam pertinent reliqua, Deum *vinctos ſoluere*, & *illuminare cæcos.* Quia enim ſubinde contingit fideles anxietate conſtringi, vel hominum tyrannide premi, vel redigi ad extrema, acſi duriſſimis ergaſtulis incluſi forent: ideo hanc cõſolationem proponi neceſſe fuit, Domino eſſe faciles exitus, quoties in tales anguſtias redacti erimus. Illuminare cæcos, tantundem valet ac lucem dare ex tenebris. Itaque quoties deſtituimur conſilio, perplexíque hæremus, confuſi denique iacemus & attoniti, acſi incumberent mortis tenebræ: diſcamus Deum ornare hoc elogio, vt caligine diſcuſſa, nobis oculos aperiat. Sic quum *curuos erigere* dicitur, diſcamus colligere animum ſiquando ſub onere gementes fatiſcimus. Neque enim vult ſolùm Deus hîc celebrari laudes ſuas, ſed cæcis, captiuis & afflictis manum quodammodo ideò porrigit, vt curas ſuas & dolores in eum reiiciant. Nec ſuperuacuum eſt quod ter repetit nomen *Iehouæ*: quia hoc modo ad ipſum quærendum ſollicitat & pungit homines, qui ſæpe frenum rodendo, malunt putreſcere in ſuis miſeriis, quàm ad certum hoc aſylum ſe conferre. Quod poſtremò dicitur Iehoua *iuſtos diligere*, videtur ſpecies eſſe correctionis. Conſtat enim pleroſque, licet duriter premantur, anxij ſuſpirent, iaceant in tenebris, nihil tamen ſolatij à Deo ſentire: nempe quia tunc quoque ſua contumacia Deum magis prouocant, ac dum vix centeſimus quiſque implorat eius gratiam, iuſtam ingratitudinis ſuæ mercedem reportant. Itaque non abs re Propheta quod generaliter dixerat, Deum miſeris opitulari, nunc ad iuſtos reſtringit, vt ſyncero pietatis affecto ei ſe addicant qui eum experiri cupiunt liberatorem.

9 *Iehoua cuſtodiens.* Sub peregrinis, pupillis, viduis, per ſynecdochen eos omnes Propheta complectitur quos deficiunt humana ſubſidia. Quia enim notis & propinquis quiſque fauet, peregrinos ſcimus vt plurimum iniuriis eſſe obnoxios. Viduis & pupillis qui ſe defenſores offerant ac vindices, non multi reperiuntur: quia videtur perdi opera, vbi ſpes nulla compenſationis affulget. Ergo ſub his exemplis docet Propheta, quacunque moleſtia grauemur, non niſi per nos ſtare quominus manu porrecta nos Deus eruat, qui tam ſuauiter ad ſe inuitat omnes miſeros. Ex oppoſito impiis eius contẽptoribus denũtiat omnia malè & infœliciter ceſſura. Diximus primo Pſalmo, viæ nomine totum notari vitæ curſum. *Diſperdet* igitur Deus *viam impiorum*, quia omnia eorum conſilia, omnes actiones, quicquid tentarint vel aggreſſi fuerint, maledicet, vt nihil eis proſperè ſuccedat. Quanuis ergo polleant conſilio, imò callidi ſint & aſtuti, facultas etiam bonorum omnium ſuppetat, omnes eorum ſpes Deus euertet. Nã ſicuti manum ſuis porrigens, per quæuis obſtacula, imò per inuia eos deducit: ita rurſus apertam & planam viam reprobis abrumpet.

10 *Regnabit Iehoua.* Sermonem ideo ad Eccleſiam conuertit, quo melius perſuadeat piis omnibus re ipſa talem ſenſuros Deum qualem antehac deſcripſit. Porrò quum Deum vocat perpetuum Regem, ſimul tenendum eſt in quem finem regnet. Ac definitio ex ſuperioribus elogiis petenda eſt. Vnde ſequitur, tam in vita quàm in morte nos ſub eius Regis cuſtodia ſal uos fore, qui nonniſi in ſalutem noſtram regnat. Si ſimpliciter dixiſſet, Iehouam regnare perpetuò, excipere promptum erat procul nos diſtare ab incomprehenſibili eius gloria. Ideo diſertè exprimit ſacro fœdere deuinctum eſſe electo populo.

ARGVMENTVM PSALMI CXLVII.

Inuitat etiam hic Pſalmus fideles ad Deum laudandum duabus de cauſis, quòd ſcilicet in generali mundi gubernatione, & ſingulis cæli & terræ partibus refulgeant eius potentia, bonitas, ſapientia, & reliquæ virtutes: præſertim verò quòd Eccleſiam, quam gratis elegit, peculiari gratia foueat & tueatur, collapſum etiam reſtituat, & diſſipatam colligat.

Pſal. CXLVII.

1 *LAudate Deũ, quia bonũ eſt pſallere Deo noſtro, quia iucundũ, decora laus?*	1 הללויה כי־טוב זמרה אלהינו כי־נעים נאוה תהלה׃
2 *Ædificans Ieruſalem Iehoua, diſperſos Iſraelis congregabit:*	2 בונה ירושלם יהוה נדחי ישראל יכנס׃
3 *Sanans contritos corde, & colligans dolores eorum.*	3 הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם׃
4 *Numerans multitudinem ſtellarum, ſingulis nomina imponens.*	4 מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא׃
5 *Magnus Dominus noſter, & multus virtute, intelligentiæ eius non eſt numerus.*	5 גדול ארונינו ורב־כח לתבונתו אין מספר׃
6 *Subleuans miſeros Iehoua, deiiciens impios vſque ad terram.*	6 מעודד ענוים יהוה משפיל רשעים עדי־ארץ׃

1 *Laudate Deum.* Quanquam beneficia hìc commemorat quibus promiſcuè totum genus humanum Deus proſequitur, non tamen dubium eſt, ſermonem propriè ad fideles dirigi, qui ſoli oculati ſunt operum Dei teſtes: quum incredulos, mentis cæcitas & ſtupor intelligentia priuet. Nec ſolùm diſſerit de communibus Dei beneficiis, ſed gratiam, quæ conſpicua erat in populo electo, præcipuè commendat. Porrò vt ſe ad canendas Dei laudes alacrius accingat Eccleſia, hoc genus exercitij bonum, iucũdum & ſuaue eſſe dicit, obliquè perſtringens omniũ ferè prauitatem, quibus tædio eſt quælibet Dei mentio: ſumma autem voluptas, Deum & ſe ipſos obliuiſci, quo ſibi liberius indulgeãt. Ergo vt ſe oblectare diſcant homines in hoc pietatis exercitio, Propheta admonet *decoram* vel optabilem eſſe *laudem*. Nam vtroque modo poteſt accipi dictio נאוה.

2 *Ædificans.* Incipit à ſpeciali gratia, qua Eccleſiam ſuam dignatus eſt Deus, dum & gentem vnam aliis poſthabitis adoptare voluit, & certum locum eligere vbi inuocaretur. Nam quòd hìc vocatur Hieroſolymæ conditor, non tam ad externam formam & ædificium id refertur, quàm ad ſpiritualem Dei cultum. Trita autem metaphora eſt in *ædificij* vel templi nomine, vbi de Eccleſia agitur. Summa eſt, non humanitus ædificatam fuiſſe Eccleſiam, ſed cæleſti Dei virtute: quia neque loci dignitas hoc effecit, vt Hieroſolyma vnicũ Dei eſſet in terris domicilium: neque tantum honorem conſilio, induſtria, labore, vel opibus hominum adepta eſt, ſed quia Deo placuit eam ſibi conſecrare. Verum quidem eſt, hominum opera & miniſterio vſum fuiſſe quum illic ſibi Sanctuarium erexit: ſed ideo eius gratiam obſcurari minimè

æquum

æquum eſt, quæ ſola vrbem ſanctam à reliquis omnibus diſtinxit. Cæterùm hoc conſilio Deũ Eccleſiæ architectum & opificem nominat, vt ſciamus eiuſdem virtute eam manere in firmo ſtatu, vel ſi collapſa ſit reſtitui. Vnde etiam colligit, in eiuſdem manu & arbitrio eſſe colligere diſperſos. Hîc enim miſeros exules, qui huc illuc diſiecti erant, ſolari voluit Propheta, vt ſe ex diſſipatione collectum iri ſperarent: quia Deus non fruſtra eos ſibi adoptauerat vt coaleſcerent in vnum corpus. Ergo quum Templum & altare ſibi Hieroſolymę erigi iuſſiſſet, illícque ſedem ſuam fixiſſet, Iudæos à patria ſua extorres ad bonam ſpem reditus Propheta hortatur: acſi diceret, non minus proprium eſſe Dei opus, dirutam & euerſam Eccleſiã rurſus inſtaurare, quàm initio fuit eius fundamenta iacere. Non ergo ſimpliciter propoſitum fuit Prophetæ, in primis Eccleſiæ exordiis laudare gratuitam Dei bonitatem: ſed ab ipſa origine ratiocinari, Deum minimè paſſurum vt prorſus intercidat Eccleſia cuius ſemel fuit conditor, vt eam ad finem vſque tueatur: quia opus manuum ſuarum non deſerit. Atque hæc conſolatio hodie nobis occurrere debet in tam funeſta Eccleſiæ laceratione, quæ paſſim cernitur, vt ſperemus electos omnes, qui inſiti ſunt in Chriſti corpus, quamuis miſerè diſperſi ſint quaſi lacera membra, collectum tamen iri in fidei vnitatem: & mutilum Eccleſiæ corpus, quod quotidie diſcerpitur, reſtituendum eſſe ſuæ integritati: quia opus ſuum prorſus intercidere Deus non ſinet. Proximo quoque verſu eandem doctrinam continuat. huc enim reſpicit ſimilitudo, Quamlibet grauibus morbis laboret, vel confecta ſit Eccleſia, quamlibet multis vulneribus confoſſa ſit, facilem & promptam ſanationem Deo fore. Vnde apparet diuerſo loquendi modo idem repeti: quamuis non ſemper floreat Eccleſiæ ſtatus, ſaluam tamen & incolumem ſemper fore, quia velut vlceroſum corpus Deus mirabiliter ſanabit.

4 *Numerans multitudinem.* Quia incredibilis videri poterat collectio populi de qua diſſeruit Propheta, qui eam hoc verſu cõfirmari putant, mouentur probabili ratione. Sic ergo contexunt Prophetæ verba, Quia difficilius non eſt palatos & diſiectos homines colligere, quàm numerare ſtellas in cælo, non eſſe cur profugi & exules Iſraelitæ de reditu deſperent: modò vno conſenſu ſe ad Deum, tanquam vnicum caput, conferant. Non minus etiam probabilis coniectura eſſet Prophetam alludere ad oraculum illud, Reſpice ſtellas cæli ſi numerare potes: ſic erit ſemen tuum. Quia tamen de vniuerſo naturæ ordine continuò pòſt diſſerit Propheta, ſimplicius erit (meo iudicio) hunc quoque verſum exponere de admirabili cæli opificio, in quo relucet incomparabilis Dei ſapientia, dum varios, multiplices, ac flexuoſos ſtellarum curſus ita moderatur, vt ne puncto quidem aberrent. Singulis attribuit certum ac diſtinctum munus, vt in tanta turba nihil ſit confuſum. Itaque meritò ſtatim exclamat *Magnum eſſe Deum & immenſæ tam virtutis quàm intelligentiæ.* Quo etiam docemur nihil magis eſſe peruerſum, quàm ſenſus noſtri modulo Dei opera velle metiri, in quibus ſæpe incomprehenſibilem ſapientiam ac potentiam exerit. Gen. 15. a. 5.

6 *Subleuans.* Hoc Dei elogium propriè ad ſpei noſtræ confirmationem valet in rebus aduerſis, ne in examine crucis animi noſtri deficiant. Vnde etiam colligimus, quamuis ſub Lege mollius fouendi eſſent Patres, non fuiſſe tamen expertes eius militiæ, in qua nos hodie Deus exercet, vt alibi quàm in mundo, veram requiem quæramus. Si ergo duriter afflictis obrepat dubitatio, vbinam ſit auxilium illud quod Deus prœſto nobis fore pollicitus eſt: veniat in mentem hæc ſententia, nos ideo humiliari, vt Dei manu poſtea in ſublime tollamur. Si quando etiam vbi deliciari videmus impios, vrat nos vel pungat æmulatio, occurrat quod hîc dicit Propheta, in ſublime euehi, vt præcipites ruant. Nam *proſternendos vſque ad terram* eſſe dicens, non dubium eſt quin eorum ſuperbiam obliquè perſtringat, qua ſeſe efferunt ſupra nubes acſi non eſſent ex hominum numero.

7 *Canite Iehouæ in laude, pſallite Deo noſtro in cithara.*	7 ענו ליהוה בתורה זמרו לאלהינו בכנור׃
8 *Qui operit cælos nubibus, parat terræ pluuiam, germinare faciens herbam in montibus.*	8 המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר׃
9 *Qui dat iumento cibum ſuum, filiis coruorum qui ad eum clamant.*	9 נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו׃
10 *Non in fortitudine equi placebit ei, neque in cruribus viri oblectabitur.*	10 לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה׃
11 *Oblectatur Iehoua in iis qui ipſum timent, qui ſperant in clementia eius.*	11 רוצה יהוה את יראיו את המיחלים לחסדו׃

7 *Canite Iehouæ.*Iterum hortatur ad canendas Dei laudes,& ſimul admonet minimè deeſſe materiam:quia noua ſubinde documenta potentiæ eius,bonitatis,& ſapientiæ ſe oculis noſtris ingerunt.Primò dicit *operire cælos nubibus*,quæ mutatio expergefacere ſenſus noſtros debet,niſi nimium ſtupidi eſſemus. Certè vtcunque in cælo fulgeant innumera Dei miracula,ſi tamen eadem ſemper maneret ſerenitas,non tam conſpicua eſſet eius virtus,quàm vbi repentè cælum obnubilans ſubducit Solis fulgorem,& quaſi mundo nouam faciem induit. Poſtea admonet, hoc modo cunctis animalibus eum proſpicere: quia & inde herbæ germinant, & ſuccus terræ ad vbertatem ſuggeritur.Ita cum potentiæ ſuæ documento, gratiæ, paternique erga genus humanum amoris ſpecimen ante oculos Deus proponit:imò demonſtrat,ne feras quidem & pecudes ſe negligere.Atque hoc notatu apprimè dignum eſt, non cadere pluuiæ guttam in terras niſi iubente Deo.Inueniunt quidem Philoſophi pluuię originem in elementis:neque vero negandum eſt ex craſſis vaporibus quos terra & mare exhalat, nubes creari: ſed mediæ cauſæ,Dei prouidentiam obſcurare non debent quin humorem terrę ſuppeditet gignendis frugibus neceſſarium. Denique ſicut terra calore dehiſcens, quodammodo ſitim ſuam ore aperto declarat:ſic etiam viciſſim Deus pluendo, potum diſtillat.Poſſet quidem aliis occultis modis dare vigorem ne deficeret: ſed irrigatio quaſi oculare ſpectaculum eſt continuæ quam de nobis gerit,curę.

9 *Qui dat iumento.* Clarius ſpecie vna propoſita explicat quod dixit, Deum ſcilicet victum cunctis animalibus curare.Quod autem iumenta potius & coruos quàm homines paſci dicit,hoc ad amplificationem valet.Certum quidem eſt,hominis cauſa mundū eſſe creatum, ſuaque fertilitate & copia ornari:& quo propius ad Deum accedimus,eo magis ſuā erga nos beneficentiam illuſtrat.Verùm ſi ad bruta quoque animalia extendere non grauatur,hinc facilè liquet nobis verè patrem eſſe ac nutritium.Ideo *coruos* nominat cōtemptiſſimum auium genus,vt doceat,Dei liberalitatem penetrare ad omnes mundi partes.Quod autem *pullos coruorum* dicit *clamare ad Deum*,non dubium quidem eſt quin ad crocitum alludat.interea tamē admonet fateri ſuam egeſtatem niſi Dominus è cælo alimenta porrigat. Nam quod fabulantur Iudæi deſeri à pullis ſuos coruos ſimul ac excluſi ſunt,& vermes naſci in corticibus arborum ad eos paſcendos,hoc ſuo more faciunt:quia nulla illis religio vel pudor eſt quiduis ſine colore comminiſci quoties aliquid ambiguum occurrit.Nobis autem hoc ſufficiat, totum naturæ ordinem ſic temperari à Deo vt ne pullis quidem coruorum deſit cibus,qui crocitando fatentur ſe eſſe famelicos,nec ſibi eſſe inopiæ remedium niſi Deus ſuccurrat.

10 *Non in fortitudine.*Poſtquam docuit Propheta nullam mundi partem vacuam eſſe beneficentia Dei,nominatim pronuntiat nullas ſuppetere vires hominibus,niſi quas è cælo ipſe idem inſpirat:idque conſulto addit refellendæ ſuperbiæ cauſa qua naturaliter inflati ſunt ferè omnes,vt nitantur propria virtute.Senſus autem verborum eſt,veniat homo inſtructus ſuo robore,& adiumenta omnia afferat quibus pollere ſibi videtur,fumus erit & mēdacium :imò ſi vel minimum quidpiam ſibi arroget,ſolo hoc obiectu impediet atque arcebit Dei gratiam qua ſola ſtamus.Sub fortitudine equi per ſynecdochen quodlibet præſidij genus deſignat. nō quòd Deo per ſe diſpliceant quę nobis largitur adminicula:ſed quia neceſſe eſt à praua eorum fiducia nos abſtrahi : quia nihil magis commune eſt ſimulac facultas aliqua nobis ad manum ſuppetit,quàm veſano faſtu inebriari.Ideo tam hominum quàm equorum fortitudini opponit Dei timorem,& ſpem quæ in eius miſericordia recumbit,acſi diceret,hanc præcipuè modeſtiam à nobis requiri,vt piè ſanctéque Deum colendo, pendeamus ab eius gratia. Vnde colligimus non aliam fortitudinem damnari niſi quæ Deum honore ſuo fraudat.

12 *Celebra Ieruſalem Iehouam, lauda Deum tuum Sion:*	12 שבחי ירושלם את־יהוה הללי אלהיך ציון:
13 *Quia roborat veſtes portarum tuarum, benedicit filiis tuis in medio tui.*	13 כי־חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך:
14 *Qui ponit fines tuos pacem, pinguedine frumenti ſatiat te.*	14 השם־גבולך שלום חלב חטים ישביעך:

12 *Celebra Ieruſalem Iehouam.*Poſtquam in genere diſſeruit de beneficiis Dei rurſus ſermonem ad fideles conuertit, quos ſolos antè diximus ſano guſtu præditos eſſe, vt cum vera gratitudine percipiant quæ mundus ingurgitat bona. Porrò totam Eccleſiam compellat ſub nomine Ieruſalem:quia illic ſacros conuentus tunc agebant fideles,& quaſi confluebant ſub Dei vexillum. Quanquam autem paulo pòſt de vniuerſali mundi gubernatione iterum verba faciet,nunc Dei gratiam commendat,quam nonniſi erga fideles ſuos exerit:nempe dum Eccleſiam ſuam defendit,benignè fouet,largiter bonis omnibus ditat:ſaluam denique ab omni noxa tranquillámque pręſtat.*Vectes* enim *portarum à Deo firmari* dicens,intelligit,ſanctam vrbē optimè Dei præſidio munitam eſſe, vt ſibi ab hoſtibus metuere non debeat. Eodem ſpectat

altera

altera quæ paulo pòſt ſequitur loquutio, *cunctos eius fines poſitos eſſe pacem*, Diuinitus ſcilicet arceri hoſtes, ne quid moleſtię ac turbarum faceſſant. Non quòd ſemper omni ex parte pacata ſit Eccleſia, nullâſque incurſiones ſuſtineat: ſed quia manum ſuam Deus ad impetus repellendos manifeſtè opponit vt ſecurè hoſtes in circuitu deſpiciat. niſi fortè latius extendere placeat nomen *pacis*: ſicut plerunque pro ſecundo & felici ſtatu ſumitur. Sed quia fit mentio finium, videtur prior ille ſenſus melius quadrare. Deinde adiungitur interior Dei benedictio, qua fit vt proſperè & beatè in ea ciues habitent: & ſimul largè ad ſatietatem vſque paſcantur. non quòd ſemper filiis Dei ſuppetant lautitiæ, quę eos corrumperent: vt nimis propenſa eſt caro ad laſciuiam: ſed quia in victu quotidiano clarius Dei liberalitatem perſpiciunt quàm incređuli, quos vel excæcat ſua ſagina, vel inopia miſera ſolicitudine cruciat, vel etiam inſatiabilis cupiditas ſemper vrit. Præſertim verò olim Patribus ſub Lege paternus Dei fauor in victus abundantia patefactus eſt: quia talibus rudimentis altius tunc deduci oportuit.

15 *Dum emittit eloquium ſuum terræ, valde celeriter currit ſermo eius.*	15 השלח אמרתו ארץ עד־מהרה ירוץ דברו:
16 *Qui dat niuem ſicut lanam, pruinam quaſi cinerem ſpargit,*	16 הנתן שלג כצמר כפור כאפר יפזר:
17 *Proijcit glaciem ſuam quaſi fruſta: coram frigore eius quis conſiſtet?*	17 משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמד:
18 *Mittet ſermonem ſuum, & liquefaciet ea: ſlabit ſpiritus eius, fluent aquæ.*	18 ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו־מים:
19 *Annuntiat ſermones ſuos Iacob, edicta ſua & iudicia ſua Iſraeli.*	19 מגיד דברו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל:
20 *Non fecit ſic cuilibet genti, & iudicia non manifeſtauit illis. Halelu-Ia.*	20 לא־עשה כן לכל־גוי ומשפטים בל־ידעום הללויה:

15 *Dum emittit.* Rurſus operum Dei, quæ in naturæ ordine paſſim refulgent, quaſdam ſpecies attingit. Sed quia aëris & terræ mutationes, quæ teſtimonia eſſe debebant potentiæ eius, mundus fortuitò contingere imaginatur: antequam de niue, pruina & glacie Propheta diſſerat, diſertè exprimit eius imperio & nutu terram regi. *Emiſſio* enim *ſermonis* nihil aliud eſt quàm arcanus motus, quo omnia moderatur & temperat: quia niſi iubente ipſo & ordinante, nulla in elementis eſſet agitatio: nec proprio inſtinctu huc vel illuc ferrentur, niſi præiret arcanum eiuſdem mandatum. *Velociter* autem dicit *ſermonem currere*: quia ſimulac oſtendit Deus quid fieri velit, præſtò ad parendum concurrunt omnia. Quod principium niſi tenemus, quantumuis ſubtiliter excutiamus medias cauſas, tota noſtra perſpicacia euaneſcet. Sicut Ariſtoteles in meteoris acumen ſuum ita exercuit, vt de cauſis naturalibus exactiſſimè diſputet: omittat tamen præcipuum hoc caput, in quo rudiſſimus quiſque idiota, vera ſaltem pietate imbutus, eum ſuperat. Nam plus quàm inſipidum eſſe oportet quem tam ſubitæ niues ac pruinæ de hac verbi Dei celeritate non docent. Itaque niſi velimus præpoſterè in operibus Dei philoſophari, ſemper ab hoc principio incipere conuenit, ſingulas mundi partes ad Dei arbitrium intentas eſſe, vt totus naturæ curſus nihil aliud ſit quàm prompta eorum quæ mandauit executio. Nam certè dum ſe aquæ conglaciant, dum per aërem ſpargitur grando, dum pruinæ cælum obſcurant, hinc apparet quàm efficaciter loquatur. Quòd ſi maior pars mundi ad hæc tot miracula obſtupeſcit, frigoris aſperitas qua obrigeſcunt corpora, nos Dei potentiam mirari cogat. Nam certè quum æſtate nos torreat ſolis calor: deinde hyems ſuccedens, omnia contrahat: mutatio hæc quæ extra vſum incredibilis eſſet, apertè clamitat aliquod regnare in cælis numen.

19 *Annuntiat ſermones ſuos Iacob.* Hîc alterius ſermonis quàm paulo antè, fit mentio: quia aliter creaturis ſenſu carentibus præcipere dicitur Deus, quas arcana inclinatione tacitus in obſequium ſuum dirigit, quàm hominibus intelligentia præditis, quos articulatè docet vt ſcientes & volentes ſequantur quò ipſe vocat. Etſi autem quæ prius recenſuit beneficia non vulgari pretio digna ſunt, hoc tamen longè præcellit, quòd in tradenda pietatis doctrina, quæ æternæ ſalutis theſaurus eſt, magiſtri officio erga electum populum fungi dignatur. Quantulûm enim hoc prodeſſet, caducis bonis affluere Eccleſiam, & ab hoſtium violentia defendi, ſi ſpes eius ſupra mundum non aſſurgeret? Hoc igitur ſummum gratiæ ſpecimen eſt, cæleſtis vitæ lucem in verbo ſuo proponere. Ideóque non abs re, tanquam veræ & ſolidæ fœlicitatis cumulus hîc apponitur. Hinc verò diſcamus, non modò reuerenter piáque obſeruantia excipere Dei doctrinam, ſed amanter quoque amplecti: quia nihil ſuauius vel optabilius fingi

poteſt,quàm Deum ſalutis noſtræ curam ſuſcipere,idque familiariter teſtari dum porrecta manu ad ſe nos ducit.Hic enim ſcopus eſt doctrinæ, vt in denſis huius mundi tenebris, & inter tot flexuoſos errores,quibus humanum genus vagum circumagit Satan,nobis præluceat optimus pater donec in cæleſtem hæreditatē colligamur. Notādum verò aſcribi Deo partes quas eius mandato executi ſunt Moſes & Prophetæ:quia tunc demum pietatis doctrinæ iuſtus defertur honos,& pro ſuo merito æſtimatur,vbi in Deum erigimus mentes: qui ſic hominum vtitur opera,vt ſibi interim ſummi & vnici doctoris munus minimè abroget.Ergo ab authoris perſona hîc ſua aſſeritur verbo maieſtas: & tandem gratiam illam comparatione amplificat Propheta,*non ita reliquis Gentibus factum eſſe* admonens. Nam ſi quæritur cauſa cur populū vnum reliquis Deus prætulerit,certè ad fontem gratuitæ electionis præſtantia ipſa nos deducet:quia reperiemus non propria virtute differre filios Iſrael à reliquo mundo,ſed quia ipſos Deus reliquis preteritis adoptare dignatus eſt.

ARGVMENTVM PSALMI CXLVIII.

Quo melius & efficacius exprimat quàm laudabilis in ſuis operibus ſit Deus, creaturas omnes ſurſum & deorſum ad canendas eius laudes aduocat. Quanuis enim incipiat ab Angelis, ſtatim ad bruta animalia, mutáque elementa ſermonem extendit ſignificans nullam eſſe mundi partem in qua non reſonent Dei laudes: quia vbique Deus clarum & diſertum teſtimonium potentiæ ſuæ, bonitati & ſapientiæ reddit. Tandem ad homines delabitur, quos ipſe legitimos laudum ſuarum præcones in hoc mundo conſtituit. Sed quia increduli ſicuti ad conſideranda Dei opera cæci ſunt, ita etiam muti ad celebrandum eius nomen, Propheta in fine pſalmi filios Iſrael quibus ſe propius Deus patefecit, quaſi peculiares teſtes compellat.

Pſal. CXLVIII.

1 *HAlelu-Ia. Laudate Iehouam è cælis, laudate eum in excelſis.*	1 הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת־יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים׃
2 *Laudate eum omnes Angeli eius, laudate eum omnes exercitus eius.*	2 הַלְלוּהוּ כָל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָו׃
3 *Laudate eum Sol & Luna, laudate eum omnes ſtellæ lucidæ.*	3 הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר׃
4 *Laudate eum cæli cælorum, & aquæ ſupercæleſtes.*	4 הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם׃
5 *Laudent nomen Iehouæ: quia ipſe mandauit, & creata ſunt:*	5 יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ׃
6 *Et ſtatuit ea in perpetuum, in ſeculum poſuit illis edictum, & non præteribit.*	6 וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר׃

1 *Laudate Iehouam.* Videtur tam ſtellas quàm Angelos hîc complecti,atque adeò cælum ipſum,aërem,& quicquid illic gignitur:quia continuò pòſt ſequitur partitio,vbi Angelos primò,deinde ſtellas & aquas cæleſtes hortatur. Quantum ad Angelos ſpectat, quia ideo conditi ſunt vt in hoc pietatis officio ſint aſſidui, non mirum eſt locari eos in primo ordine, vbi de laudibus Dei prædicandis agitur.Ideo in illa memorabili viſione quę Ieſaiæ 6.a.3.refertur,clamant Cherubim,Sanctus,Sanctus,Sanctus Iehoua exercituum. Et pluribus aliis locis Scriptura Angelos Deum talibus elogiis celebrantes inducit.Quibus ergo ſtimulis indiget tanta alacritas?Quòd ſi incitandi forent,quid tamen minus conſentaneum, quàm nos qui tanta ſegnitie torpemus,ſuſcipere hortandi partes? Ergo Dauid qui non modò Angelos zelo non æquabat,ſed procul ſequebatur, nequaquā idoneus illis eſſe hortator potuit.Sed neque tale fuit eius cōſilium:imò ſimpliciter teſtari voluit nihil ſibi eſſe gratius,vel magis optabile, quàm pio cum electis Angelis conſenſu Deum laudare. Nec verò abſurdum fuit, quo ſe alacrius accingeret ad celebrandas Dei laudes,Angelos qui ſponte currebant, imò viam monſtrabant, vocare ſocios. Eoſdem in ſecunda parte verſus vocat *exercitus Dei:* quia ſemper ad excipienda
Daniel.7. c.18. Dei iuſſa præſto adſunt. Myriades enim myriadum (vt eſt apud Danielem) ſolium eius circundant. Transfertur hoc nomen etiam ad ſtellas, tum quia mirabili ordine diſtinctæ ſunt, tum quòd incredibili celeritate exequuntur Dei mandata. Sed hîc eadem ratione Angeli di-
Coloſſ. 1. c.16. cuntur exercitus,qua alibi Principatus & poteſtates:quia per ipſorum manum virtutem ſuam Deus exerit.

3 *Laudate eum Sol & Luna.* Non ſuffragatur hic locus Platonis delirio,qui ſtellas finxit ſenſu & intelligentia pollere.Neque enim Propheta eas nunc in eodem locat gradu quē nuper attribuit Angelis, ſed tantùm ſignificat,vbique fulgere Dei gloriam,quaſi laudes eius perſonarent

ſonarent clara voce. Quo etiam obliquè perſtringitur hominum ingratitudo: quia hanc me- diam audiet quiſquis vel pauxillum attentus erit ad conſideranda Dei opera. Sol enim tam fulgore ſuo, quàm calore, aliiſque ſingularibus donis, annon opificem ſuum celebrat? Stellæ quum peragunt curſum ſuum, cæloſque ornando terram illuſtrant, an non etiam ebuccinant Dei laudes? Quia autem nos ſurdi & ſtupidi ſumus, meritò eas aduocat teſtes Propheta, vt tarditatem noſtram corrigant. Iam quòd nominat *cælos cælorum*, ad ſphæras haud dubiè referri debet. Nam eclipſes, aliique aſpectus palàm oſtendunt tam ſtellas fixas ſuperiores eſſe planetis, quàm planetas ipſos diuerſis orbibus ſitos eſſe. Hanc artificij præſtantiam non abs re commendat Propheta, cælos cęlorum diſertè exprimens: non quòd re ipſa plures ſint cęli, ſed quia non poteſt ſatis magnificè extolli admirabilis Dei ſapientia quam in cęlis creandis adhibuit: Solem, Lunam, & ſtellas confuſè nō permiſcens, ſed ſingulis aſſignans proprium ſitum & domicilium, multiplices etiam curſus moderans. Iam quum ſub nomine cælorum aërem comprehendat, vel ſaltem quicquid ſpatij eſt à media regione aëris ſurſum, pluuias vocat aquas ſupercęleſtes. Neque enim vlla ratio eſt cur fingant quidam aquas reſidere ſuper quatuor elementa. Et Propheta pluuiæ deſcenſum clarè notat quum dicit aquas illas eſſe deſuper. Nimis etiam ſeruiliter literæ ſe aſtringunt qui imaginantur quoddam in cęlis mare, ac ſi illic ſemper aquæ reſideant: quum ſciamus Moſen & Prophetas, vt ſe accommodent ad rudiſſimi cuiuſque captum, populariter ſolere loqui. Ideóque præpoſterum eſſet, quæ apud eos leguntur, ad Philoſophiæ regulas exigere. ſicuti hoc loco, quòd Deus aquas in aëre ſuſpenſas teneat, hoc miraculum commendat Propheta: quia hoc videtur præter naturam eſſe vt in ſublime conſcendant: deinde quum fluidę ſint, tamen conſiſtant in loco vacuo. Ideo alibi dictum fuit, teneri illic quaſi vtribus incluſas. Interea formam loquendi mutuatus eſt Propheta à Moſe, qui dicit aquas fuiſſe diſtinctas ab aquis. Pſal. 33. b. 7. Gene. 1. a. 2.

5 *Laudent nomen.* Quia de creaturis ſenſu carentibus verba facit, tranſit ad tertiam perſonam: vnde colligimus, hactenus in ſecunda perſona loquutum eſſe, quo magis afficeret homines. Neque enim aliam exegit laudem, niſi ex qua diſcamus neque à ſe ipſis ortas eſſe ſtellas, neque fortuitò pluuias creari: quia quum tam præclara potentiæ Dei documenta aſſiduè ante oculos noſtros verſentur, opificem fœdo ſtupore præterimus. Itaque emphaticū eſt pronomen *Ipſe*: ac ſi diceret Propheta, non eſſe mundum ęternum, ſicuti ſomniant profani homines, neque ex atomis conflatum, ſed Dei mandato repentè extitiſſe pulcherrimum hunc qui cernitur, ordinem. Porrò de creatione loquutus, addit quod magis obſeruatu dignum eſt, præceptum illis dediſſe quod inuiolabile manet. Multi enim, licet concedant mundum diuinitus creatum eſſe, poſtea tamen labuntur ad frigidas imaginationes, ac ſi nunc per ſe ſtaret naturæ ordo, Deus verò in cælis dormiret. Meritò itaque Propheta hîc inſiſtit, cæleſtes creaturas non modò ſemel à Deo eſſe conditas, ſed eiuſdem arbitrio nunc moueri: nec tantum ſemel illis inditam eſſe arcanam virtutem, ſed dum funguntur ſuis partibus, impendere Deo ſuam operam ac miniſterium ad deſtinatos vſus.

7 *Laudate Iehouam è terra dracones, & omnes abyſſi:*	7 הַלְלוּ אֶת־יְהוָה מִן־הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל־תְּהֹמוֹת׃
8 *Ignis & grando, nix & glacies, ſpiritus procellæ faciens verbum eius:*	8 אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ׃
9 *Montes & omnes colles, arbor fructifera, & omnes cedri,*	9 הֶהָרִים וְכָל־גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל־אֲרָזִים׃
10 *Beſtia & omne iumentum, reptile, & auis pennata.*	10 הַחַיָּה וְכָל־בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף׃

7 *Laudate.* Iam ad inferiores mundi partes deſcendit: quanquam iterum non ſatis exacto ordine quæ in aëre gignuntur, vt fulgura, niuem, gelu & procellas, permiſcet. debebant enim hæc potius in priori claſſe ſtatui: ſed ad communem hominum captum reſpexit. Summa huc tendit: quocunque vertamus oculos, vbique nobis occurrere potentiæ Dei teſtimonia. Et incipit à cetis: quia quum mox adiungat *abyſſos*, nō dubito quin per תנינים marinos piſces intelligat, quales ſunt balenæ. Nec verò abſurdum eſt, ex mari quod tot miraculis refertum eſt, proferri laudum Dei materiam. Poſtea ad *grandines, niues & procellas* aſcendit, quas dicit *facere verbum Dei*: quia neque cælum fortuitò obnubilatur, neque gutta pluuiæ ex nubibus decidit, neque tonitrua excitantur, ſed arcano Dei arbitrio reguntur omnes iſtæ mutationes, ſiue terras irrigans teſtari velit hominibus bonitatis ſuæ dulcedinem: ſiue procellis, grandinibus aliiſque incommodis caſtigare eorum peccata. Multiplicem enim vſum continet hęc doctrina, vt ſciamus quoties impendet penuria, quanuis terra continuo æſtu exuſta areſcat, in promptu Deo eſſe pluuiam, quæ ſimul ac annuerit Deus, ſiccitatem tollat. Si verò continuis

imbribus putreſcat in terra ſemen, vel non perueniant ad maturitatem fruges: tunc quoque petenda eſt à Deo ſerenitas. Iam ſi mentes noſtras percellant tonitrua, Propheta admonet inuocandum eſſe Deum, cuius eſt ſedare omnes motus, ſicuti in nos iratus ſua manu fulminat. Neque enim tam frigidè debet accipi hæc doctrina, ac ſi virtutem ſibi ab initio inditam proferrent creaturæ, Deus autem ſe oblectaret in otio, ſicuti balbutiunt profani homines: ſed pręcipuè tenendum eſt, Deum proſpicere ſuis creaturis, nec quicquam niſi præſenti eius arbitrio moueri, ſicuti Pſalmo 104.a.4. vidimus ventos eſſe eius nuntios, & miniſtros eiuſdem eſſe ignes vrentes.

11 *Reges terræ & omnes populi, Principes & omnes Iudices terræ:*	11 מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ׃
12 *Iuuenes atque etiam virgines, ſenes cum pueris*	12 בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלֹת זְקֵנִים עִם־נְעָרִים׃
13 *Laudent nomen Iehouæ: quia excelſum eſt nomen eius ſolum, laus eius ſupra terram & cælos.*	13 יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃
14 *Et exaltauit cornu populi ſui: laus omnibus manſuetis eius, filiis Iſrael, populo qui propinquus eſt ei. Halelu-Ia.*	14 וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם־קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ׃

11 *Reges terræ.* Tandem ad homines vertit ſermonem, quorum reſpectu præconium laudum Dei tam à terrenis quàm à cæleſtibus creaturis exegit. Et quia Reges ac proceres excæcat ſuę dignitatis ſplendor, vt mundum ſua cauſa conditum eſſe putantes, Deum ſuperbè contemnant, peculiariter eos ad officium hortatur, & ab ipſis exordiũ faciens, eorum ingratitudinem coarguit, quòd præ aliis Deo obſtricti, eum tamen debita laude fraudent. Nã certè quum ab ipſa origine æqualis ſit generis humani conditio, quo quiſque altius eminet, propiúſq; ad Deum accedit, ſanctiore vinculo obſtringitur ad prædicandam eius gratiam. Quo minus ferenda eſt iſta malignitas, dum ſe à communi lege eximunt Reges & proceres, qui duces aliis & magiſtri eſſe debuerant. Vno quidem verbo hortari poterat cunctos mortales, ſicuti etiam generaliter populos compellat: ſed ter *Principes* repetens, ſignificat, niſi vrgeãtur, ad officium hoc pigros & tardos eſſe. Sequitur deinde ſexuum & ætatum partitio, vt ſine exceptione intelligant omnes, ſe creatos eſſe in hunc finem: ideóque promiſcuè debere ſuas operas & ſtudia coniungere. Quantum ad *ſenes* ſpectat, quo longius produxit Deus eorum vitam, eo magis exercitatos eſſe conuenit in canendis eius laudibus: illis tamen ſocios adiungit *iuuenes*: qui tametſi minus habent experientiæ ex longo vſu, excuſabiles tamen non ſunt, niſi in ſuo vigore ſentiant vim gratiæ Dei. Vbi loquitur de puellis aut *virginibus*, particula גם hoc eſt etiam, ſuperuacua non eſt. amplificationis enim cauſa inſeritur: ac ſi diceret, ipſas quoque adoleſcentulas quæ non tam liberaliter docentur vt maſculi, quia videntur ad domeſtica officia natæ, ceſſare tamen in officio niſi laudandi Dei partes ſimul cum reliqua Eccleſia obeant. Vnde ſequitur, à minimo vſque ad maximum communi hac lege omnes obſtringi.

14 *Et exaltauit cornu.* Quia ſuperiore Pſalmo vidimus luculentius in Eccleſia ſpectari Dei virtutes quàm in vniuerſo mundi opificio, ideo hanc clauſulam appoſuit Propheta, Dei manu protegi Eccleſiam, virtutéque armari contra cunctos hoſtes: vt in mediis periculis tutò tamen habitet. Per *cornu* ſatis notum eſt robur vel dignitatem notari. Itaque nunc intelligit Propheta conſpicuam eſſe Dei benedictionem in Eccleſia & electo populo, quia nonniſi eius virtute viget ac floret. Subeſt autem tacita comparatio inter Eccleſiam Dei & omnes aduerſas poteſtates, quia neceſſe eſt Dei præſidio muniri quæ vndique impetitur. Hinc colligit Propheta *laudem* eſſe *omnibus* Dei *manſuetis*, quia ſcilicet pro ſingulari qua eos dignatur, gratia, habent cur ſibi gratulentur, noménque eius pędicent. Iam filios Iſrael vocans *populum Deo propinquum*, in memoriam reducit gratuitum fœdus quod cum Abraham Deus pepigerat. Vnde enim iſta propinquitas, niſi quòd obſcurum & contemptum inquilinum Deus populis omnibus prætulit? Neque enim extra merum Dei amorem quærẽda eſt dignitatis ratio. Quum autem peræquè ad Deum pertineat totus orbis, familiariter ſe patefecit filiis Iſrael, propinquóſque ſibi reddidit, qui non minus alieni erant quàm totũ Adæ genus. Vnde illud Moſis, Quum diſcerneret Excelſus gentes, ac diſtribueret populos, extendit in Iacob funiculum ſuum. Cauſam ergo oſtendit cur tam præclaris donis populum vnum, exiguum & contemptum ornauerit Deus quia eum ſibi adoptauit.

Deut. 32. a.8.

ARGVMENTVM PSALMI CXLIX.

Si Pſalmum hunc cum ſuperioribus, & cum proximo qui vltimus erit, conferre libeat, hoc ſolum eſt diſcrimen, quòd antehac peculiarem gratiam qua Deus Eccleſiam ſuam fouet ac tuetur, generali

prouidentiæ

prouidentiæ qua mundum ſuſtinet permiſcuit Propheta quiſquis fuerit Pſalmi author: nunc tantùm de beneficiis diſſerit quibus Eccleſiam ſuam proſequitur. Proximo autem Pſalmo ſolùm in genere fiet potentiæ Dei mentio.

Pſal. CXLIX.

1 *HAlelu-Ia. Cantate Iehouæ canticum nouum: laus eius in cœtu manſuetorum.*	1 הללויה שירו ליהוה שיר חדש תהלתו בקהל חסידים׃
2 *Lætetur Iſrael in factore ſuo: filij Sion exultent in Rege ſuo:*	2 ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם׃
3 *Laudent nomen eius in tibia, in tympano & cithara pſallant ei:*	3 יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו־לו׃
4 *Quia complacuit Iehouæ in populo ſuo: glorificabit pauperes in ſalutem.*	4 כי־רוצה יהוה בעמו יפאר ענוים בישועה׃

1 *Cantate.* Exordium hoc comprobat quod nuper dixi, hanc ſcilicet exhortationem reſtringi ad ſolos fideles: quia vberiorem laudis materiam illis ſuppeditat rara, qua priuatim eos proſequitur Deus, beneficentia. Ac probabilis coniectura eſt, eo tempore fuiſſe compoſitum quo exultabat populus, vel poſtquam reuerſus eſt in patriã ab exilio Babylonico. Videbimus enim in contextu promitti reſtitutionem collapſi ſtatus. Meo autem iudicio, animum addere voluit fidelibus Propheta ad ſperandam plenam redemptionem, cuius præludia repentè & præter ſpem in exitu permiſſo extiterant. Nam quia non ſtatim inſtaurata fuit Eccleſia, imò vix longo temporis progreſſu colligere potuit vigorem, hæc conſolatio apprimè vtilis fuit. Voluit etiam Spiritus ſanctus futuris malis mederi: quia vix reſpirare cœperat Eccleſia quum variis incommodis rurſum vexata fuit: oppreſſa etiam dira tyrannide Antiochi, quam ſequuta eſt horrenda diſſipatio. Quare non abs re ad ſperandum gratiæ Dei complementum pios animat Propheta, vt ſtatuant, manu Dei ſe protectum iri, donec ſurgat tãdem Meſſias, qui colligat totum Iſraelem. *Canticum* enim *nouum*, vt alibi vidimus, vulgaribus opponitur, quibus quotidie celebrantur Dei laudes inter pios: ſicuti hæc continua eſt eorum exercitatio. Vnde ſequitur, de raro & inſolito Dei beneficio haberi ſermonem, quod inſignem & exquiſitam gratiarum actionem meritò ſibi vendicat. Ac mihi videtur quiſquis fuerit author Pſalmi, ad illum Ieſaiæ locum alludere, Cantate Domino canticum nouum: vbi de futura Eccleſiæ reſti- Ieſa.42.b.
tutione & æterno Chriſti regno concionatur. Secundo membro ſubeſt promiſſio, aut vatici- 10.
nium. Quanuis enim hortari pergat fideles ad mutuam laudum Dei ſymphoniam, fore tamen oſtendit vt rurſum coaleſcat Eccleſia in vnum corpus ad celebrandas in ſolenni cõuentu Dei laudes. Scimus enim ſic diſiectos fuiſſe Iſraelitas, vt ceſſarent apud eos ſacra cãtica, ſicut etiam alibi queruntur ſe fuiſſe cum ludibrio prouocatos ad canendum, Quomodo cantabimus can-
tica Iehouę in terra aliena? Hortatur ergo vt ex illa triſti diſperſione rurſus ſe ad habendos ſa Pſal. 137.
cros cœtus comparent. a.3.

2 *Lætetur Iſrael.* In eodem argumento adhuc inſiſtit, vt certò ſibi perſuadeant fideles, non fruſtra genus ſuum electum eſſe ex toto mundo, ſed Deum ſemper memorem fore ſui fœderis, ne concidant ac extinguantur quæ in illos collatæ erant gratiæ. Quanuis ergo ablata ad tempus illis eſſet hæreditas terræ Chanaan, quæ teſſera erat adoptionis, Propheta Deum nominat eorum *factorem*, & *Regem filiorum Sion*, vt in memoriam reuocent, quum fuerunt adoptati vt ſupra alias gentes excellerent, hanc ſpeciem fuiſſe nouæ creationis. Ita Pſalmo 95.a.6. vocantur Iſraelitæ opus manuum Dei, non tantùm quia ab ipſo creati erant vt reliqui homines, ſed quia eos refinxerat, & ornauerat noua dignitate, vt eſſent à toto genere humano ſegregati. Nomen *Regis* longius patet: quia admonet Propheta, non modò ſemel hunc populum fuiſſe à Deo formatum, ſed in hunc finem vt perpetuò eius imperio regatur. Muſica inſtrumenta quorum meminit, ad tempus pædagogiæ pertinent: ne ſtulta æmulatione in vſum noſtrum trahamus quod proprium fuit veteri populo. Confirmat autem Propheta quod nuper dixi, breui reſtituendos qui ad tempus aboliti fuerant, ſacros cœtus, vbi Dei nomen legitimo ritu inuocent.

4 *Quia complacuit.* De verbo רצה alibi vidimus: hîc gratuitum fauorem exprimit: ac ſi diceret Propheta, Deum mero beneplacito adductum fuiſſe vt hunc ſibi populum eligeret. Ex hoc fonte fluit quod additur ſecundo membro, Deum afflictis daturum nouum ſalutis decus. ענוים enim vocant Hebræi pauperes & afflictos: ſed hoc nomen poſtea ad manſuetos transferunt: quia domari ſolet carnis ſuperbia afflictionibus, ſicuti ſatietas ferociam parit. Opportuno igitur ſolatio mitigat Propheta præſentium malorum triſtitiam, vt fideles ærumnis deiecti, ſpe tamen ad gloriam, quæ nondum cernitur aſpirent. Summa eſt: quia populum electum Deus amore complexus eſt, fieri non poſſe vt perpetuò in tantis miſeriis deſerat.

5 *Exultabunt manſueti in gloria, iubilabunt in cubilibus ſuis.*	5 יעלזו חסידים בכבוד ירננו על־משכבותם׃

6 *Exaltationes Dei in gutture eorum,& gladius anceps in manu eorum:*	6 רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּי פִיּוֹת בְּיָדָם׃
7 *Ad faciendam vindictam in Gentibus, caſtigationes in populis:*	7 לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים׃
8 *Ad vinciendos Reges eorum catenis,& proceres eorum compedibus ferreis:*	8 לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל׃
9 *Ad faciendum in illis iudicium ſcriptum: decor hic omnibus manſuetis eius. Halelu-Ia.*	9 לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל־חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ׃

5 *Exultabunt.* Hîc lætitiam,iubilum & magnificam Dei exaltationem nominans,ab effectu clarius probat ſe non de vulgari Dei beneficio differere:quia niſi mirabiliter ſeruatus fuiſſet populus,non erat cauſa tantæ lætitiæ,atque etiam triumphi.quibus etiam verbis admonet, non ideo reductum eſſe populum ab exilio vt ſtatim iterum diffluat, ſed vt floreat omni genere benedictionis.Atque ideo *cubilium* meminit, vt ſub Dei protectione diuturnã requiem fideles ſperarent.Inſtructos quoque armis & potentia fore denũtiat non modò ad hoſtes arcendos,ſed etiam longè latéque profligandos, donec Reges & populos quibus prius fuerant obnoxij,ad obſequium cogant.*Gladios* autem *duplicis oris* vel *ancipites* intellige,qui vtrinque ſcindunt:quia tunc vulgò vna erat gladiis acies.

7 *Ad faciendam vindictam* Hoc certè tam exilij tempore quàm poſt reditum incredibile prorſus erat. Nec verò ante Chriſti aduentum impletum fuit. vtcunque enim Machabæi & eorum poſteri vicinis Gentibus iugum impoſuerint,fuit tamen hoc duntaxat vmbratile præ-
Hag.2.b.9. ludium,quod pias mentes aliò duceret.Sed quemadmodum Haggęus tunc clamabat gloriam ſecundi templi maiorem fore quàm prioris: ita hîc promittitur ſtatus fœlicior quàm omnibus ſeculis extitiſſet.Ergo quamlibet imminuti eſſent Iudæi, réſque eorum acciſæ,denuntiat Propheta cunctis Gentibus,quæ moleſtæ & infeſtæ fuerant,dominaturos.Ergo quum tributarij eſſent,ac tantùm precariò habitarent Hieroſolymæ, fide eos amplecti oportuit quod videri poterat pro ſenſu carnis fabuloſum, & animos attollere ad immenſam Dei potentiam, quæ facilè omnia mundi obſtacula ſuperat.Vindictam de qua loquitur,intellige non quam ipſi Iſraelitæ priuati doloris impulſu ſumpturi erant, ſed Dei mandato: ne quis hinc colligat, nobis licere iniurias noſtras vlciſci.Proximus verſus,vbi *Regum* & *procerum* fit mentio,amplificationem continet:quia ſi tantùm de populis & Gentibus loquutus eſſet,reſtringi hoc poterat ad ignobiles & gregarios.Hoc autem longè ſplendidius, Reges quoque & alios primores catenis ad ſupplicium trahi.Porrò tenendum ſemper memoria eſt quod nuper attigi, donec apparuit Chriſtus,nunquam dimidiam tanti ſplendoris partem conſpectam fuiſſe. Nam etſi populi opes non parum auctæ fuerunt ſub Machabæis vix tamẽ hoc in rationem venire debet niſi quatenus illo remedio labentem populum Deus ſuſtinuit vſque ad Chriſti aduẽtum.Te-
Gen. 49. b.10. nendum enim eſt vaticinium illud Iacob,Non exibit ſceptrum è Iuda,donec veniat Silo. Atqui ex alia tribu oriundi erant Machabæi.Unde ſequitur,legitimum ordinem tunc fuiſſe diſſipatum,nec poſſe magis in illis victoriis fundari fœlicem populi ſtatũ, quàm ſi quis ædificium in aëre ſuſpendat.Et videtur conſultò Deus tunc imperium abſtuliſſe à tribu Iuda,ne proſperitas illa inebriaret piorum animos:ſicuti maior pars inſignibus illis victoriis ſuperbiens,veram & ſolidam redemptionem neglexit. Quum ergo de perfecta populi fœlicitate hîc diſſerat Propheta, ſequitur eum reſpicere ad Meſſiam, ne eius ſpes ac deſiderium in cordibus piorum tam proſperis quàm aduerſis rebus euaneſceret.

9 *Ad faciendum.* Mitigat ſuperiores ſententias,quibus ad ſæuitiam populum Dei armare viſus eſt. Hoc verò prima ſpecie abſurdum erat, qui paulò ante vocati fuerant manſueti, nunc ſtrictis gladiis emitti ad ſtrages vbique edendas,fundendúmque humanum ſanguinem, quid enim hoc cum manſuetudine affine habet?Sed vbi Deus ipſe vindictę eſt author,rectum iudicium eſt,non crudelitas.Itaque quum hîc fit mentio *iudicij ſcripti*, admonet Propheta Iudæos Dei mandato fuiſſe armatos ad libertatem, qua iniuſtè ab exteris & tyrannis priuati erant,vindicandam.atque ita non poſſe culpari, quòd executi ſint iudicium ſcriptum. Frigidè enim exponitur hic locus vbi non tenetur hoc Prophetæ conſilium, quòd ſcilicet Iudæos ad præceptum Dei reuocet,nequid ſuſcipiant propria libidine,frænúmque iniiciant ad cohibendum eorum feruorem:ac ſi diceret,non aliam permitti vindictam filiis Dei,niſi quæ vocationi reſpondeat:quia vbi quiſque proprio impetu fertur, nullus eſt moderationi locus. Obiici
Mat.12. b.20. etiam poſſet aliqua quæſtio.nam ſicuti Chriſtus veniſſe dicitur ſine clamore & ſtrepitu,vt calamum quaſſatum non confringat,ita eandem ſuis perſonam imponit.ſolutio tamẽ facilis eſt, Chriſtum ſimul ferreo ſceptro armari,quo rebelles omnes conterat: & alibi deſcribi ſangui-
Ieſa.63. a. 2. nolentum,qui cęſis paſſim hoſtibus,cædendo tamẽ non fatigetur. Nec verò mirum eſt,quum totus mundus plenus ſit contumacia,clementiam quæ indignè reſpuitur, in ſeueritatem conuerti.

uerti.Iam doctrina hæc ſic in vſum noſtrum probè accommodari poterit,quod de gladio ancipiti dicitur,peculiariter competere in Iudæos,nobis propriè non aptari, quibus idem iuris hodie permiſſum non eſt, niſi quòd Principes & Magiſtratus gladio etiam diuinitus ſunt inſtructi ad puniendam omnem violentiam:ſed ſpecialis eſt vocatio.Quantum ad totum Eccleſię corpus ſpectat,alius nunc gladius nobis datur in manum,verbi ſcilicet,ac Spiritus,quo mactemus Deo in ſacrificium qui prius fuerant hoſtes:vel etiam quo eos tradamus in æternum exitium niſi reſipiſcant. Nam quod de Chriſto vaticinatur Ieſaias, ad omnia eius membra patet,Cōſiciet impium verbo oris ſui,& ſpiritu labiorum ſuorum interficiet.Si inter has vocationis ſuæ metas placidè ſe contineant fideles,ſentient tandem non fruſtra promiſſam illis eſſe vindictam de hoſtibus.Deus enim(vt nuper dixi)ad iudicium ſcriptum nos reuocans,tam animos noſtros quàm manus coercet,ne plus audeamus quàm ipſe præcipit.In fine verſus *decorem hunc omnibus Dei manſuetis fore* dicens,non ſolùm nos hortatur ad pietatis ſtudium,ſed etiam ſolatium adhibet, ne putemus iacturæ fore noſtram manſuetudinem ac patientiam, ſicuti maior pars ideo ad ferociam ebullit,quia nō putat ſe vitam ſuam poſſe aliter tueri,quàm vlulando cum lupis. Ergo quamuis fideles neque robuſti ſint inſtar Gigantum, nec digitum mouere audeant ſine Dei iuſſu,animis etiam placidi ſint,decorum tamen ac ſplendidum exitum omnibus eorum miſeriis fore Propheta docet.

Ephe.6.c.17. Ieſa.11. a.4.

ARGVMENTVM HVIVS PSALMI VLTIMI PETATVR ex proximo.

1 *Halelu-Ia. Laudate Deum in Sanctuario eius, laudate eum in firmamento potentiæ eius.*	1 הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ׃
2 *Laudate eum in fortitudine eius, laudate eum pro multitudine magnitudinis eius.*	2 הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ׃
3 *Laudate eum in clangore buccinæ, laudate eum in nablo & cithara:*	3 הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר׃
4 *Laudate eum in tympano & tibia, laudate eum in chordis & organo:*	4 הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָב׃
5 *Laudate eum in cymbalis ſonitus, laudate eum in cymbalis iubilationis.*	5 הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה׃
6 *Quicquid ſpirat, laudet Deum. Halelu-Ia.*	6 כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ׃

1 *Laudate Deum.* Pſalmus hic in genere commendat ſpiritualem Dei cultum,qui laudum ſacrificio conſtat. Per *Sanctuarium* minimè dubium eſt hoc loco cælum intelligi, ſicut alibi ſæpe.Secundum enim membrum exegeticum eſt,quia idem repetitur. Atqui pro Sanctuario ponitur רקיע,hoc eſt cæli expanſio:cui additur epitheton *potentiæ*, quia illic relucet inæſtimabilis Dei virtus,vt cælorum conſpectu,in illius admirationem nos rapi neceſſe ſit.Nam quod exponunt quidam,Laudate vos Angeli Deum qui cęlos incolitis,& vos homines qui habitatis ſub firmamento:coactum eſt ac remotum,quum Propheta quo melius homines expergefaciat,qui alioqui frigent in canendis Dei laudibus,iubeat oculos attollere in cæleſte Sanctuarium. Denique vt iuſtam reuerentiam in mundo obtineat Dei maieſtas, eum in cæleſti ſolio præſidentem Propheta inducit: & eandem ſententiam continuat ſecundo verſu, potentiam Dei,eiúſque magnitudinem celebrans,quam in cęlo quaſi in ſpeculo propoſuerat.Ergo ſi verè cupimus animos noſtros accendi ad hoc pietatis exercitium, veniat nobis in mentem immenſa Dei potentia & magnitudo, quæ facilè nobis omnem torporem excutient. Etſi enim tantam immenſitatem non capiunt mentes noſtræ,ſolus tamen guſtus ſeriò nos afficiet.Deus autem quas pro modulo noſtro obtulerimus laudes non reſpuet.

3 *Laudate eum in clangore.* De Hebraicis vocibus quæ muſica inſtrumenta ſignificant, non laboro: tantùm meminerint lectores, hîc multas ſpecies referri quorum vſus viguit ſub Legali cultu,quo melius exprimat non poſſe nimis ſedulò ſatagere Dei filios in celebrandis Dei laudibus: ac ſi iuberet ſtrenuè conferre ad hoc pietatis officium quicquid habent, & in eo penitus occupari. Neque etiam abs re Deus ſub Lege olim exegit multiplices illos cantus,vt à vanis,imò peruerſis oblectamentis quibus nimis cupidè dediti ſunt homines, ad ſanctam vtilémq; lętitiā traduceret ſuorum animos.Exultat enim mira licentia caro noſtra,vt etiam portēnta quædā ſibi multi excogitēt ad ſeſe oblectādos, interim ſumma illis voluptas eſt

Dei memoriam ſupprimere. Hæc prauitas non aliter corrigi potuit niſi Deus multis frænis atque aſſiduis exercitiis retineret infirmum & rudem populum. Ideo Propheta hortari fideles volens,vt totum ſuum gaudium in Dei laudes profundant, coaceruat quæcunque tunc in vſu erant muſica inſtrumenta,& admonet debere omnia conſecrari in Dei cultum.

6 *Quicquid ſpirat.* Quia vox נשמה halitum vel flatum ſignificat,& quicquid eſt animatum,vel ſpirat: ideo poſſet extendi ſententia hæc ad omne genus animantium : ſicut Pſalmis ſuperioribus vidimus,creaturis etiam ſenſu carentibus attribui præconium laudum Dei. Sed quemadmodum ſub carnis nomine ſępe intelliguntur ſoli homines,ita etiam minimè abſurdum erit, ſermonem ad homines dirigi, qui tametſi vitalem ſpiritum communem habent cum brutis animalibus, præ aliis tamen nomen ſpirantium ſicut viuentium obtinent. Vt ita accipiam,hæc me ratio mouet:hactenus enim populum Legalibus cęremoniis aſſuetum hortatus Propheta ad canendas Dei laudes, ſeſe ad totum humanum genus tandem conuertit: venturum tempus tacitè oſtendens quo vbique reſonabunt eadem cantica quæ tunc nonniſi in Iudæa audiebantur.Atque hoc vaticinio nos in eandem ſymphoniam Iudęis coniuncti fuimus, vt aſſiduis laudum ſacrificiis colatur Deus inter nos: donec collecti in regnum cæleſte, cum electis Angelis canamus perpetuum halelu-Ia.

INDEX

INDEX EORVM QVAE IN HIS IN LIBRVM PSALMORVM COMMENTARIIS EXPONVNTVR.

Prior numerus Pſalmum, alter verò verſum Pſalmi oſtendit.

A

ABimelech, nomen Regibus Philiſtinis cõmune 34.1
Abnegatio ſui ipſius quid 19.13.& 95.11
Abraham quondam idololatris permiſtus 105.8
abrahæ filij cum reliquo mundo conferuntur 24.1
abrahæ filij duplices 68.26.& 69.35.& 78.8 & 86.9.& 87.5.& 97.8.& 115.11
Abrogatio ceremoniarum 40.8
abrogatio cultus legalis ibid.
Acceſſus ad Deum nonniſi puris eius cultoribus patet 15.1
Achis Rex Philiſtinorum 34.1
Adæ lapſu totum genus humanum à natiua ſua origine excidit 8.6
Adeps pro faſtu 17.10
Adoptio gratuita Deum nobis propitium reddit 103.13
adoptionis noſtræ finis 102.29
Adulatio malum non minus peſtiferum quàm vulgare 15.4
adulatio damnatur 12.4.& 15.4.& 28.3
ערות quid 19.7
Ægrotatio pro quouis incommodo vel triſtitia 35.13
Affectus diuerſi in piorum orationibus inter ſe aliquando confligunt 44.3
affectus humani cur Deo interdum tribuuntur 14.4
Afflictiones vnde 43.3
afflictiones à Deo 38.3.& 42.8.& 83.7.& 105.16.& 118.18
afflictiones peccatis noſtris imputandæ 38.5
afflictiones piis ac impiis communes 37.19.& 109.8
afflictiones cur piis immittuntur 41.2
afflictiones cur variæ hominibus immituntur 41.8
afflictiones non ſemper ſunt iræ Dei ſigna 6.2
afflictiones piis non noxiæ 49.6.7
Vide afflictionum vtilitas
afflictiones ęquo animo ferēdę 109.28
afflictiones Chriſti & fidelium communes 20.2
afflictionum breuitas 30.6
afflictionum finis 6.3.& 41.2
afflictionum vtilitas & fructus 6.2.& 30.8.9.& 34.19.20.& 39.6.& 44.1.& 50.14.& 94.12.& 119.71
afflictionum tempore quid agendum 5.8.& 6.2.& 39.2
אילת pro cerua, ſeu initio vulgaris cantilenæ 22.1
עלמות initium celebris carminis 9.1.& 46.1
Ambulare coram Deo quid 116.9.& 119.168
ambulare in latitudine 119.44
ambulare in luce viuorum quid 56.14
ambulare in rebus magnis 131.1
Amicitia fucata quàm noxia 41.7.& 55.13.21.& 62.5
אמל metaphoricè ſumptum, pro deici & frangi 6.1
Amor Dei, vide Dei amor.
אמונת pro firma diuturnitate 37.3
Anabaptiſtæ quo prætextu ſe ſpirituales iactant 71.14
Angeli ſub figura Cherubim repręſentati 18.9
angeli non adorandi 89.7.& 96.4
angeli quomodo dij dicantur 95.3
angeli cur deorum filij 89.7
angeli cur legitimi principatus vocentur 35.6
angeli ſemper parati ad capeſſenda Dei iuſſa 103.19.21.& 104.3
angeli iudiciorum Dei miniſtri 78.44
angeli ſalutis piorum miniſtri 34.8.& 35.6.& 55.19 & 68.18.& 91.11
angeli ad quid conditi 148.1
angeli cur principatus & poteſtates dicantur 148.1
angelorum pręcipua exercitatio 103.19
Anima pro corde 69.2
anima pro vita 31.5
anima pro parte vitali 44.16
anima pro ſede intelligentiæ & affectuum 3.3.& 103.1
animæ vita, Lex 19.7
animam effundere quid 42.5
animam geſtare in manu quid 119.109
animam quærere quid 54.4.& 142.5
animam ſuam cur vnicam vocet Dauid 35.17
animæ corporibus exutę intelligentia non priuantur 6.6
animarum immortalitas 49.16.& 115.17
Animalia bruta à Dei prouidentia pendent 145.15
animalia bruta quomodo in Deo ſperare dicantur 145.10
Antiochi ſæuitia & tyrannis in populum Dei 44.23 & 129.1
Anthropopathia 10.1
ענוים qui Hebræis 34.3
אפיקים quid 18.16
Apoſtatæ & degeneres Gentiles dicti 10.16
Apoſtolorum libertas in citandis Scripturæ locis 8.6.& 40.8
Aquæ elementum terra ſuperius 24.2.& 33.7.& 104.9
aquæ num ſuper quatuor elementa reſideant 148.3
aquæ pro tribulationibus 69.2
aquæ in aëre ſuſpenſæ 148.3
aquarum moles excelſæ ſupra terræ ſitum 104.9
Aquilæ natura 103.4
aquilæ ſenectus, prouerbium. Ibid.
Arca fœderis, cur Iehoua dicebatur 47.6
arca fœderis cur ſcabellum Dei 99.5.& 132.7
arca fœderis præſentiæ Dei pignus & ſymbolum 20.3.& 94.7.& 106.19.& 132.9.& 138.1
Ariſtidis gloriatio 86.1
Ariſtotelis locus 29.7.& 127.3.147.15.
Arrogantia Idumæorum 44.14
Ars incantandi 58.5
artes malæ fugiendæ 27.11
אסף pro congerere in aceruum 26.9
אשר pro expletiua vel exegetica particula 8.1
אשר pro quia 47.5
Aſtutia cauenda 27.11
aſtutia Rebeccæ vitioſa 34.1
aſtutia Satanæ. Vide Satanæ aſtutia.
Auaritia damnatur 39.7.& 111.2.10.& 119.36
Auguſtinus Hebraicæ linguæ imperitus 58.2
auguſtini dictum de humilitate 9.21
auguſtini lepidum reſponſum ad Donatiſtas 26.5
auguſtini locus 18.21.& 31.19 & 85.11 & 88.6.& 99.5 & 101.1 & 115.3.& 118.25
עולם quid Hebræis 66.7.& 73.12
און quid Hebræis 31.10.& 38.5.& 40.13 & 55.2
Aures perforate quid 40.7

B

BAal-peor Madianitarum idolum 106.28
Babylonis excidium 137.8
Beatus quis cenſendus 1.1.& 4.7.& 16.11 & 32.1.& 34.9.& 40.5.& 119.1.& 128.1
Beatitudo extra Deum nulla 48.3
בליעל quid 18.5 & 41.9
Benedicere quid 5.13
Benedictio Dei. Vide Dei benedictio.
benedictiones temporales non ſemper conſpicuæ 37.19 & 128.3
benedictiones Dei terrenæ ad eius cõſilium reſtringuntur 37.33

Beneficentia quàm præclara virtus 72.12.
Beneficentia commendatur 34. 15. & 37.27.& 112.5.9
Beneficia quæ in proximos noſtros conferuntur,in vſum noſtrum ſunt accommodanda 5.12
beneficiorum Dei recordatio ſpem fouet 4.2.& 9.3.& 22.10.& 25.5.& 27. 2.3.9.& 31.5.& 42 10.& 44.3.& 61.4.& 71.17.& 77.12.& 89.50.
beneficiorum Dei abuſus 23.5
beneficia Dei,vide Dei beneficia
Beneuolentia fraterna colenda 16.3
Boatus Papiſticus 47.6
Bonitas pro effectu ſuo capitur 31.19
Boni malis permiſti 1.1.& 15.1.& 22. 24.& 24.3.& 26.5. & 37.19. & 47.6. & 52. 10. & 79. 10. & 101. 8. & 123. 3. & 125.5
bonum omne ex gratuita Dei miſericordia 6.35
boni & mali diſcrimen ex ſola Dei Lege petendum 19.8
Brachium conterere quid 10.15
Breuitas afflictionum, vide Afflictionum breuitas
breuitas humanæ vitæ,vide Vita.

C

כבור pro lingua 16.9.& 57.9
כבור pro memoria 7.6
Cæcitas Iudæorum 22.17
Cadere à conſiliis quid 5.11
Cæſaris dicterium 48.4
cæſaris nomen Romanis imperatoribus commune 34.1
Calamitates non temere oriuntur 105.16
calamitates bonis & malis communes 37.19.& 109 8.& 112.4
Calix ſalutum 116.13
Calumniatores maximè noxij 35.1
Canticum nouum quid 33.5.& 40.4.& 149.1
Caro pro vanis hominibus 78.39
caro pro ſolis hominibus 145.20
carnis ſecuritas 30.8.139.13
Caſtigationum finis 89.31
Caſtitas ſpiritualis, Verbo Dei adhærere 106.39
Cathari refelluntur 26.5
Catonis locus 15.5
Cauſa interdum effectui ſuo ſubiicitur 26.11
cauſa pro ſuo effectu 145.16
Cautio ſtulta & futilis 40.6
Ceremoniarum abrogatio 40.8
ceremoniarum vſus 22.27
Certamen Chriſti cum morte 22.16
Cerui certis anni temporibus ardenter aquas expetunt 42.2
Charitas mutua commendatur 112.3
charitas fraterna colenda 16.3
charitas erga omnes 16.3
Chriſtus Deus æternus 33 6.& 45.7
chriſtus, Deus manifeſtatus in carne 21.13
chriſtus hominum & Angelorum caput 8.6
chriſtus caput Eccleſiæ 40.8
chriſtus quomodo vitam ſuam Patri commendauit 31.5
chriſtus fidelium cuſtos 89.19
chriſtus infra omnes deiectus 22.7
chriſtus cur ad nos deſcendit 28.2
chriſtus quomodo è morte ereptus 22. 22
chriſtus quibus formidabilis 110.7
chriſtus Eccleſiæ fundamentum 118.25
chriſtus quatenus à Patre genitus 2.7
chriſtus germen 132.17
chriſtus imago Dei 97.9
chriſtus verus Immanuel 112.2
chriſtus iudex mundi 21.4.9.& 101.8
chriſtus cur lapis angularis 118.25
chriſtus carnis infirmitate minimè lapſus 22.2
chriſtus infirmitatibus carnis noſtræ citra corruptelam duntaxat obnoxius 22.15
chriſtus ſolus mediator 50.14. & 84.9. & 110.4.
chriſtus Rex æternus 18.51.& 21.3. & 132.12
chriſtus Rex gloriæ 24 8
chriſtus Rex & Sacerdos 110.4 & 132. 13
chriſtus multa à linguis mendacibus paſſus 27.12
chriſtus aceto potus 69.21
chriſtus piorum paſtor 23 4
chriſtus cur Eccleſiæ præfectus 22.31
chriſtus quomodo ſe à Deo derelictũ queſtus fuerit 22.2
chriſtus ſemen Dauidis 18.51
chriſtus Angelis ſuperior 8.6.& 89.27
chriſtus viuit in æternum 61.7
chriſtus ferreo ſceptro armatus 149.9
chriſti affectus minimè vicioſi 22.15
chriſti in cælum aſcenſus 68 19
chriſti horribile cum morte certamen 22.16
chriſti Diuinitas, vide Chriſtus Deus
chriſti dominatio 18.4
chriſti exaltatio 21.4
chriſti hoſtes qui 4
chriſti hoſtium horrendus interitus 21.9
chriſti nomen extingui non poteſt 45. 17
chriſti populus voluntarius 72.15.& 110
chriſti ſumma poteſtas 2.9.& 72.11. & 110.5.7
chriſti potentia aduerſus hoſtes 149.9
chiſti regimen ſpirituale 72.2
chriſti regnum æternum 21.3
chriſti regnum ampliſſimum 65.2. & 72.8.10.& 110.3
chriſti regnum omnium celeberrimũ 110.3
chriſti regnum opulentiſſimum 72.15
chriſti regnum perpetuum 18.51. & 21. 3.& 72.17
chriſti regnum ſpirituale 2.4
chriſti regnum ſacerdotio coniunctũ 2.4.& 110.4.
chriſti regnum quàm charum & pretioſum 21.10
chriſti regni præſtantia 68.17
chriſti regno nunquam hoſtes defuturi 21.8
chriſti reſurrectionis præconium 22. 32
chriſti ſceptrum 45.2.17.& 47.4
chriſti ſponſa 45.11
chriſti zelus 69.10
chriſti & Eccleſiæ ſacra coniunctio 45.1
chriſti cum Melchiſedec comparatio 110.4
chriſti & Solomonis collatio 45.7
chriſto quomodo omnia ſubiecta 8.7
chriſto quomodo tribuũtur fidelium vitia 40.8
Chriſtũ ſedere ad dexterã patris 110.5
Chus,Saulis conſanguineus 7.1
כי variè ſumitur apud Hebręos 33.21
כי pro particula aduerſatiua 37.20. & 44 20.
כי pro quamuis 8.4.& 18.18
כי pro אשר 22.32
כי loco aduerbij temporis 27.10
ciborum delectus ſublatus 24.1
Ciceronis locus 15.4.& 44 14.& 115.4
Claudicatio pro caſibus aduerſis 35.15. & 38.18
claudicatio Iacob patriarchæ 22.2
Clementia, Regum dos própria 4.4
Cæli mutatio teſtis præſentiæ Dei 18.9.
cæli pro vniuerſa mundi machina 33. 6
cæli quomodo teſtes ac præcones gloriæ Dei 19.1
cæli omnium populorum veluti concionatores 19.4
cæli quomodo perituri 102.26
cælorum antiquitas gloriam Dei illuſtrat 68.32
cælorum inclinatio quid 18.9
cælorum ſermo qualis 19.3.4
Cœnæ Dominicæ vſus 110.4
Communicatio ſanctorum 16.3
Conceſſio ironica 4.3
Conciliatio quorundam locorum Scripturæ ſacræ 8.3.6.& 16.10. & 19. 7.8
Concilium Lateranenſe & eius decretum 19.2
concilium Nicenum ſecundum 48.8
concilij Niceni bruta cæcitas 132.7
Concordia fraterna commendatur 133.1
concordia piis neceſſaria ibid. Vide Charitas fraterna.
Confeſſio oris neceſſaria 116.10
confeſſio peccatorum qualis requiritur 19.12
confeſſio auricularis à Papiſtis conficta euertitur 19.12.& 32.5
Conſcientia bona, optima fultura & ingens theſaurus 4.2.& 69.5. & 71.4. & 86.1.& 109.1.& 116.7
conſcientia bona optimum patrocinium 109.1
conſcientia bona, fœlicis vitæ fundamentum 1.5
conſcientia bona,magnum in afflictione ſolatium 55.2
conſcientiæ bonæ integritas fideliſſima benedictionum Dei cuſtos
conſcientiæ puritas vnde 35.11
conſcientiæ bonæ teſtimonium, magni momenti eſt coram Deo 35.19
conſcientiæ rectæ ſtudendum 31.23
conſcientia mala, ſæuiſſimus carnifex 32.2.& 55.24
Conſilium impiorum quid 1.1
Conſolatio ex Scripturis petenda 94. 12
conſolatio fidelium, vide fidelium conſolatio
conſolationis munus Prophetis iunctum 74.9
Conuentus ſacri Diuinitũs præſcripti 84.2
Conuerſio pro diuerſa voluntate 7. 13

Copula ꝗ amplificandi cauſa poſita 31. 11. vide Et.
Cor hominum in manu Dei 105.25.& 106.46.& 109.12.& 119.36.
cor totum pro integro vel ſyncero 9.2
cordis duplicitas quid 12.3
cordis rectitudo, Dei donum 86.11
cordis integritas ſeruanda 22.8.& 26. 2
cordis & linguæ ſymphonia requiritur 15.2
Cornu pro robore vel dignitate 148. 14
Corporis humani inæſtimabile artificium 139.15
Correctionum vtilitas 141.5
Creatio mundi ad Dei prouidentiam nos deducit 33.6
creationis noſtræ finis 89.47
Creaturæ omnes ad Dei laudes incitantur 103.22
creaturæ ratione carentes quomodo Deo obediant 147.19
Crudelitas nimia damnatur 15.3
crudelitas quàm Deo exoſa & abominabilis 14.4.& 94.5
crudelitas ſemper ſuperba 10 2
Culpæ & pœnæ Papiſtica diſtinctio 32.1
Cultus quis Deo gratus 66.4.17
cultus coactus vel ſeruilis Deo minimè probatur 11
cultus legalis celebri encomio commendatus 24 7
cultus legalis abrogatio 40.8
cultus Dei, vide Dei cultus.
Cupiditas opes congerendi damnatur 39.7. vide Auaritia
Curæ feruidæ & præcipites damnantur 39.7
Cyrus quomodo beatus 137.8

D

DArius quomodo beatus 137.8
Dauid à puero formatus ad pietatem 32.4
dauid licèt neruoſus, humilis tamen ſtaturæ fuit 18 36
dauid magna animi manſuetudine præditus 18.38
dauid non eſt omnium Pſalmorum author 42.1.& 44.1
dauidis lucta ardua cum propria infirmitate 144.6
dauid communis Eccleſiæ doctor 42. 1
dauid quatenus paſtor 28.9
dauid ad Pſalmos legendos fideles hortatur 1.1
dauid ſpiritu prophetico in Chriſtum maximè reſpexit 21.2
dauid quomodo Angelis præſtantior 89.27.& 110.1
dauid imago capitis Eccleſiæ 69.1
dauid mirabiliter ex multis mortibus ereptus 14 .6
dauid typus Chriſti 18.38.44.& 20.1.10. & 41.10.& 69.10.21. & 89.27.& 109.3. & 110.1.& 118.25.& 140.1
dauid qualis Rex 101.2
dauid cur ſe Dei ſeruum nominat 18. 1.& 13.& 23 1.& 36 1
dauid cur Deum ſuum appellat 18.7. & 22.2.& 31.14
dauid ſtrenuè vocationem ſuam ſequutus 18.22
dauid feſtis diebus ſacros conuentus frequentauit 42.1
dauid ſuis opibus minimè excæcatus 23.5
dauid à primo ætatis flore, toto ferè vitæ tractu variis afflictionibus exercitus 18.1.& 27.12. & 30.6.& 38. 9
dauid variis calumniis expoſitus 7.1. & 13.1.& 18.21.& 27.12.& 31.31.& 35.1. & 119 22.
dauid linguis fallacibus circumuentus 109.2.3
dauid ſiniſtris criminationibus obnoxius 64.4
dauid clandeſtinis artibus oppreſſus 55.13
dauid ex confuſo & deſperato ſtatu materiam ſperandi petit 5.10
dauid Dei præſidio fretus ſecurè hoſtibus ſuis inſultat 27.1
dauid an Spiritus ſancti inſtinctu veſaniam finxerit coram Rege Achis 34. 1
dauid patria extorris vnicè optabat in templo Domini habitare 27.4
dauid quàm dolenter ferebat à Sanctuario arceri 42.1.7.& 43.3
dauid de ſe in aliorũ perſona loquitur 20.1
dauid de ſolis circuitu populariter loquitur 19 4
dauid de terræ ſitu philoſophicè non diſputat 24 2
dauid non fuit humanæ infirmitatis expers 38.11
dauid mali grauitate victus ſtultas & temerarias voces profudit 39.4
dauid aliquid perturbationis paſſus 39.14
dauid proſperitate interdum abuſus 30.7
dauid cur ſuam cõditionem miſeram eſſe queratur 22.7
dauid cur fidem ſuam eiúſque perſeuerantiam celebret 25.15
dauid quomodo ſuam iuſtitiam coram Deo allegat 18.21
dauid quomodo integritatem ſuam iactet coram Deo 7.9.& 25.21
dauid quo iure ſibi immunitatem à morte promiſerit 16.10
dauid quomodo ſibi beatam vitam in mundo promittat 41.3
dauid quo affectu hoſtibus ſuis imprecatus fuerit 55.16.& 59.5.& 69. 23.30. & 109.6.12.17
dauid creatus à Deo vindex Eccleſiæ 60.10
dauid ſuam ignorantiam fatetur ..11
dauid certamen habuit cum falſis criminibus 57.5
dauid cur templi meminerit quum nondum extructum eſſet 68.29
dauid non ſine lucta hoſtes ſuos vicit 69.21
dauid cur mortem tantopere exhorruerit 6.6.& 30.10
Dauidis agitatio 115.11
dauidis conſcientia bona 7. 6. 10. & 11. 4 & 58.2.7.& 69.5.& 71.4.& 109.17. & 116.7
dauidis conſtantia 38 6
dauidis culpa multiplex 51.5
dauidis dies 116.1
dauidis electio Saulis dominationem ſepeliuit 68.25
dauidis exilium calamitoſum 11.1
dauidis hyperbolica eloquutio 18.5 22.3.& 38 22.& 40.1
dauidis fides vacillauit 22 2
dauidis fides nunquam in eo extincta 40.13
dauidis rara fortitudo 116.7
dauidis ſancta gloriatio 18.26.& 27. 1.3.5.& 109.28
dauidis hoſtes implacabiles 35.20
dauidis hoſtium duó genera 41.7
dauidis hoſtium malitia 140.3
dauidis integritas & innocentia 7.4.5. 9.10.& 11.4.& 17.3.& 18.22 23.& 25 15. 31.& 26.1.2.& 26.11.& 27.12. & 28. 3. & 35.7.19.& 38.20.& 43.1.& 58.2.7.& 86.1
dauidis manſuetudo 38.14
dauidis inſignis modeſtia 18.1.& 23.1
dauidis nomen magnum & celebre fuit inter vicinas gentes 22.28
dauidis patientia 26 3.& 39.3.& 69.4. & 71.7.& 119 4
dauidis continua peregrinatio 56.9
dauidis regnum in Dei beneplacito fundatum 18.51
dauidis regnum vmbratile 2.1
dauidis ſtultitia 30.8
dauidis tentationes grauiſſimæ 42.4
dauidis vitæ breuitas 21.4
dauidis zelus purus 18.38. & 42.11. & 69.10
dauid vnico Deo teſte contentus 144. 9
דביר quid 28.2
Deliciæ temporales velut ſomnia euaneſcunt 16.11
Deriſores qui dicantur 1.1
Deſertum pro feris ipſis ſumptum 29.7
Deſperationis ſignum 36.4
Deus quomodo in cælis 115.3.& 123.1
deus Epicuri qualis 44.24
deus quomodo quærendus 28.2.& 105. 4
deus perſonarum acceptor non eſt 115. 12
deus mortis ac vitæ arbiter 31 15
deus ſolidi gaudij author 65.9
deus cur bonus & rectus prædicatur 25.8
deus in ſuis promiſſis certus vetus ac conſtans 12.7
deus pura mente colendus 2.1
deus ſuorum perpetuus cuſtos, vide Deus ſuorum curam gerit
deus nemini debitor 16.2
deus in ſuis promiſſis quaſi voluntarius debitor 119.58
deus omni laude dignus 18 4
deus fidelis & verax 31.5.& 54.7. & 89. 31 35
deus cur interdum & quibus formidabilis inducitur 29.5.& 68. 4. & 76. 8.& 103.9.
deus exercituum cur dictus 59.5
deus hæreditas fidelium 16.5 & 73 26.
deus totius mundi iudex 1.6 & 5.5.& 7. 9.& 9.7.17.& 11. 4.& 14.2.& 26.1.& 35. 24.& 38.22.& 43.1.& 50.6. & 58.12. & 59.5.& 73 21.& 75.7.& 76.10. & 94. 8. & 109.13 & 119.155.
deus cur iuſtus vocetur 103 17
deus fidelium liberator perpetuus 68. 14 20
deus natura miſericors 25.6

deus in cælo minimè otioſus 9.9.& 10.14.& 11.4.& 35.22. vide Dei prouidentia.
deus populi ſui paſtor 28.9.& 55.23.& 77.20.& 78.52.& 80.2.& 95.7
deus non eſt malarum cauſarum patronus 7.4.& 9.5.& 43.1.& 58.7
deus pater noſter 103.13
deus pater nutritius 104.15
deus vbique præſens 66.5
deus quibus propitius 1.1
deus Rex æternus 10.16.& 29.10.& 145.10
deus Rex totius mundi 24.1
deus cordium ſcrutator 7.10.& 17.3.& 139.1
deus ſeruator ſperantium 17.7
deus ſemper ſui ſimilis 22.4.& 31.5.& 40.10.11.& 138.8.& 143.6
deus promiſſionum ſuarum tenax 3.4
deus verax 31.5.& 105.8.& 116.11.& 117.1
deus ſcelerum vltor 5.6
deus quomodo dicitur non amare ſacrificia 40.7
deus variis modis ſuis auxiliatur 109.26
deus nunquam ab officio ſuo ceſſat 7.12
deus ſola obedientia colitur 1.1
deus cur homini ebrio cōfertur 78.65
deus opus manuum ſuarum non deſerit 4.4.& 57.2.& 138.8
deus cur auxilium ſuum interdum differt 9.10.13.19.& 10.1.15.18.& 12.6.& 13.3.& 18.28.& 22.25.& 25.6.& 27.14.& 33.18.& 34.10.19.23.& 35.17.& 37.13.32.34.& 40.2.& 83.10.& 105.19.23
deus cur pœnas impiorum differat 2.4.& 5.5.& 21.9.& 34.16.& 36.13.
deus quando verè exaudit 13.3.& 78.26.
deus quomodo reprobos excæcat 69.28
deus quomodo per angelos reprobos ſua iudicia exercet 35.6
deus ſpem verbo ſuo datam minimè fruſtratur 48.8
deus ſuorum curam gerit 1.6.& 3.9.& 5.13.& 11.17.& 12.8.& 14.5.& 17.7.13.& 118 7.26.& 23.1.& 25.9.& 27.10.& 31.5.14.& 32.10.& 33.18.20.& 34.8.10.16.21.23.& 36.6.7.& 37.9.25.28.31.& 41.13.& 46.6.& 47.10.& 48.4.14.& 97.10.& 99.4.& 116.15.& 121.4.& 118.2.& 135.13.
deus mortuorum etiam curam gerit 9.13
deus quomodo in templo habitabat 24.8
deus quomodo ſuos inſtituat 16.7
deus cor & animum intuetur 66.17.& 119.1.& 130.4
deus quomodo peccatoribus iraſci dicatur 6.2
deus num electis ſuis iraſcatur 74.1
deus quomodo in piorum perſona læditur 5.11
deus variis modis ſuos liberat 118.15
deus quomodo ſemel loquutus 62.12
deus quomodo piorum laudibus magnificatur 69.31
deus humano captu non metiendus 90.2
deus quomodo placandus 143.2
deus fide poſſidetur 16.7
deus in verbo & Sacramentis ſe nobis conſpiciendum præbet 27.8
deus nos præuenit, non contrà 25.8 Vide Dei gratia nos præuenit.
deus quomodo hoſtes ſuos profliget 8.3
deus cur in Dauidem propenſior fuit quàm in Saulem 28.8
deus duobus modis quæritur 9.11
deus tribus modis docet homines 144.10
deus quomodo regnat 99.1
deus quomodo peccata patrum in ſinum filiorum reiicit 21.10
deus quomodo ſuis mercedem iuſtitię rependit 18.21
deus ſolus ſeruat 3.9
deus verus hominum doctor 147.19
deus vnus ac ſolus piis omnibus ſufficit 16.5.& 18.32.& 31.6.& 37.4.& 39.8.& 73.25.27.& 77.14.& 119.57
deus quomodo ſurgere dicatur 9.20.& 10.12.& 74.22.& 76.10.& 102.14
deus quomodo populum ſuum vendiderit 44.13
deus quatenus viuere dicitur 18.47
dei æternitas quomodo conſideranda 102.14 24
dei amor erga Eccleſiam immenſus 6.9.& 27.10.& 34.8.& 44.4.& 68.8.& 69.4.& 80.2.& 103.8.13.
dei amor præcipuum caput pietatis 18.2
dei arca, præſentiæ Dei ſymbolum 105.4. Vide Arca fœderis
dei auxilium humano ſenſu non metiendum 3.7.& 68.20
dei auxilium nunquam deeſt in ſuo curſu pergentibus 4.4
dei benedictio piis promiſſa 24.5.& 15.13
dei benedictio, fons & cauſa bonorum omnium 37.21.27.& 115.12
dei benedictio terram fœcundat 132.15.
dei benedictio arcana iuſtos locupletat 37.16
dei benedictio etiam externa in regno Chriſti 85.13
dei benedictio non ſemper æquali modo perſpicitur 37.27
dei benedictiones ad præſentem vitā ſpectantes non perpetuæ 91.15
dei beneficentia nunquam exhauritur 84.12.& 89.18.& 104.15.
dei beneficentia per ſingulos annorum circuitus conſpicua 65.12
dei erga omnes beneficentia 45.9.& 145.16
dei beneficia vnde fluant 28.8
dei beneficia gratuita 23.3
dei beneficia priora ſpem augent, vide beneficiorum Dei recordatio.
dei beneficia non defunctoriè reputanda 116.12
dei beneficiorum abuſus 23.5
dei beneplacitum ex nuda experientia cognoſcitur 41.12
dei bonitas ſalutis noſtræ cauſa 15.5
dei bonitas immenſa 8.4.& 115.16.& 145.8
dei bonitas quaſi peculiaris theſaurus piis deſignatur & reconditur 17.7.& 25.10.& 31.19.20.& 33.1
dei bonitas quomodo guſtanda 71.14
dei bonitas cum hominum infidelitate & malitia certat 31.22.& 106.43
dei bonitas potius ſentitur quàm auditur 145.8
dei brachium pro inſigni eius virtute 77.6
dei clementia magna 101.11
dei clementia eius potentiæ coniuncta 62.12
dei cognitio vera 130.4
dei cognitio quàm neceſſaria 62.10.& 67.3.& 103.7
dei cognitio inuocationem parit 91.14
dei cognitio qualis in reprobis 83.18.19
dei conſilium quid 23.11
dei conſilium in verbi ſpeculo inſpiciendum 25.14.& 33.11
dei conſilia quomodo expendenda 40.6
dei cultores qui 103.17
dei cultus verus & legitimus quis 16.3.& 22.26.& 33.18.& 50.4.23.& 54.8.& 66.3.& 100.1
dei cultus in eius amore ſitus 18.2
dei cultus ex eius notitia 22.28
dei cultus ex fide oritur 99.8.& 119.78
dei cultus ſpiritualis 4.6.& 40.7.& 135.1
dei cultus voluntarius 54.8.& 66.3
dei cultus dupliciter vitiatur 78.58
dei facies lucida quid 67.2
dei diſcipuli quales eſſe debeant 19.7
dei dona cur ſæpe ſine effectu effluant 33.17
dei facies quid 4.7.& 27.8.9.& 31.16.& 42,6.& 67.2
dei fœdus arcanum 25.14
dei gloria infinita 103.19.& 113.5
dei gloria in eius operibus conſpicua 19.1.& 104.1.& 135.5
dei gloria quanti facienda 109.26
dei gloria in ſola Eccleſia veræ celebratur 29.9.& 33.1
dei gratia fons bonorum omnium inexhauſtus 37.26.& 112.5
dei gratia, vnica piis lux vitæ 6.9
dei gratia ſatis exhilarat 43.3
dei gratia intra huius caducæ vitæ fines minimè includenda 30.6
dei gratia quomodo æſtimanda 27.10
dei gratia quàm nobis neceſſaria 19.13.& 31.20
dei gratia ante oculos ſtatuenda tempore afflictionis 5.8
dei gratia homines præuenit, non contra 25.8.& 33.12.& 65.5.& 67.2.& 89.21.& 105.6.& 111.2.& 119.10.& 141.10.
dei gratia num æqualiter omnibus diſtribuatur donec repudiata fuerit 81.12
dei gratiæ abuſus 8.4
dei gratiæ cognitio ex verbo petenda 43.3
dei gratiæ tenor continuus erga fideles 25.9.& 28.1.& 30.6.& 33.22.& 36.11.& 37.26.& 40.11.& 41.13.& 44.2.5.9.& 127.3
dei gratiæ teſtes idonei qui 42.6
dei imperium minimè tyrannicum 99.4.
dei erga ſuos indulgētia 6.4.& 19.11.& 20.7.22.3.& 26.9.& 40.14.& 44.24.& 89.36.39.47.& 99.8.& 102.3.& 104.15.& 105.8.& 106.29.31.& 116.14.& 127.2

dei

dei ira ſub cæli caligine depicta 18.9
dei ira cur tineæ confertur 39.12
dei ira quàm grauis 32.4
dei ira quàm metuenda 18.9.& 39.12.& 42.5
dei ira breuis 30.6
dei iræ ſenſus neceſſarius 32.3.& 39.12
dei iræ coniungenda ſunt peccata noſtra 38.4
dei iudicia æquiſſima 145.17
dei iudicia occulta 28.5
dei iudicia recta 9.9.& 19.9
dei iudicia quomodo altitudo impiis 10.5
dei iudicia cur abyſſo conferuntur 36.7
dei iudicia incomprehenſibilia 28.5.& 36.7.& 109.13.& 315.3
dei iudicia pertimeſcenda 119.120
dei iuſtitia quid 40.11
dei iuſtitia pro fide quam piis præſtat in tuenda eorum vita 5 9 & 7.18. & 22.32.& 31.1.& 48.10.& 71.14.16.& 99.4.& 116.5
dei iuſtitia pro eius bonitate 51 16
dei iuſtitia pro vitæ ſanctitate 69.28
dei iuſtitia quomodo conſideranda 11.7
dei laudes in ore noſtro quomodo perſonandæ 34.3
dei laudes publicæ & toto vitæ noſtræ curſu celebrandæ 9.15.& 18.50.& 26.7.12.& 34.4.& 40.10.& 103.19.& 111.1.& 113.1.& 119.162.& 146.1
dei laudes ab omnibus celebrandæ 148.11.& 150.6
dei erga ſuos liberalitas 23.2.5.& 29.11.& 36.9.& 89.47.& 99.8.& 104.15.& 115.12.& 116.12.& 145.16
dei liberalitas, fons bonorum omniũ 135.1
dei lumen pro eius fauore & gratia 43.3.4
dei maieſtas formidabilis 50.1
dei manus pro eius virtute 78.42
dei memoria piis neceſſaria 20.8
dei miſericordia quid 40.11
dei miſericordia ſempiterna 30.6
dei miſericordia immenſa 145.9
dei miſericordia principium & fons omnium promiſſionum 85.11
dei miſericordia vbique expanſa 36.6.11
dei miſericordia nemini non neceſſaria 19.12.& 143.2
dei miſericordia ad dignos minimè reſtringenda 25.8
dei miſericordia cum hominum improbitate certat 40.15
dei miſericordia quàm præclara 63.4.& 117.1
dei miſericordia quanti æſtimanda 103.4.11
dei miſericordiæ tenor 36.11. vide dei gratiæ tenor
dei mun⁹ propriũ 5.11.& 6.3.& 7.2.& 9.4.14.& 13.4.& 14.7.& 17.7.& 18.26.& 22.12.& 24.5.& 25.4.8.12.16.& 28.3. & 33.10.& 35.10.& 38.13.& 39.8.& 65.4.& 69.19.& 75.3& 80.4.& 119.15.126
dei natura 5.5.& 11.7.& 31.1.& 33.5 & 38.6.& 97.10.& 102.11.& 103.6.8.9.& 109 21.& 115.8
dei naturæ inſignis deſcriptio 86.14
dei nomen pro ipſo Deo 20.2
dei nomen pro eius maieſtate 9.11
dei nomen pro celebri eius notitia 8.1
dei nomen pro eius potentia 75.3
dei nomen vnica ſalutis noſtræ cauſa 31.3
dei nomen ſobriè ſumendum 89.36
dei nomen falſo obtendi non debet 15.1
dei nomen in vanum ſumere quid 139.20
dei obliuio facilè nobis tempore pacis obrepit 23.1
dei opera quomodo expendenda 33.3.4.5.6.& 66.5
dei opera verbis exprimi nequeunt 8.1
dei opera aſſiduè reputanda 28.5
dei patientia magna 77.10.& 78.38. & 85.8 & 29.31.& 103.8.13
dei patientia longè à conniuentia differt 7.12
dei pœnitentia qualis 106.13
dei potentia infinita 18.26. & 35. 2.10. & 59.9. & 65.7. & 68.2.22. & 71. 19. & 77 18 & 93 1.& 102.14.& 103.19. & 114. 3.5.& 113.5.& 124 2.& 126.2.& 135.5
dei potentia qualiter expendenda 33.12.& 38.4.& 46.8.9 & 62.12
dei potentia abſoluta 38.4.& 39 10
dei potentia rectitudini coniuncta 99.4
dei potentia immenſa 148.7.& 150.1
dei præſentia quàm vtilis 16.8.& 68.18.& 73 23& 96.10.& 121.6
dei præſentia noſtra fælicitas 6.5
dei promiſſiones in grauiſſimis pugnis locum habent 37 14
dei prouidentia ad totum orbem promiſcue patet 22.29
dei prouidentia palàm apparet 8.3
dei prouidentia à paucis conſideratur 29.9
dei prouidentia quomodo reputanda 1 6.& 8.3.& 11.4.& 22.29 & 23.4 & 28.5. & 31.5.15.& 33.4.5.10. 13.15. & 34. 16. 18.& 35.22.& 36.6.& 37.5.18.28. & 40.6.& 44 13.& 46.9.& 47.10.& 55. 23. & 56.9.& 58.12.& 59.10.& 69.20 & 71 20.& 73.16. & 75.7.9. & 85. 13. & 88.6. & 91.9.& 93.1.& 94.8.16. & 95. 3. & 104.15.16.19.& 105 17.& 106.46.& 107.110.& 111.7.& 112.7.& 115.3.& 119.56.155. & 121.4.& 124.8. & 127.1. & 135.6. & 138.6.& 140.13.& 145 15.
dei prouidẽtia ſpecialis 135 6.& 136.23
dei prouidentiæ dandum ſpatium vt tandem ſe in neceſſitate proferat 9.10 & 10.14
dei ſecretum in Lege 25.14
dei terror 9.21
dei timor pro tota pietate vel toto Dei cultu 111.10
dei timor pro ſenſu pietatis 40.4
dei timor pro ratione colendi Dei 19.9
dei timor pro ipſa piè viuendi regula 34.12
dei timor piis quàm neceſſarius 2.11.& 34.10.12.& 111.10.& 119.78.& 128.1
dei timor in precibus 5.8
dei timor in mundo rariſſimus 25.12
dei tolerantia vide Dei patientia
dei verbum pro eius conſilio vel mandato 33.4
dei verbum pro promiſſionibus 18.31
dei verbum non ſemper pro doctrina ſumitur 33.4
dei verbum ſolum veritatem continet 29.9
dei verbum ſobriè ac reuerenter tractandum 24.7
dei verbum perpetuum 119.96
Dei verbum ſemen incorruptibile 22.31
dei verbum omnibus & ſemper neceſſarium 60.8.& 81.9.& 102.15.& 119.9.& 138.1
dei verbi conſtantia 119.89
dei verbi præſtantia 12.7
dei veritas quid 40.11
dei veritas pro fide quam Deus in ſuis promiſſis præſtat 36.6
de via pro ratione agendi quam tenet erga ſuos 68.31.& 44.18
dei vindicta velociſſima 58.10
dei vindicta eo propius inſtat quo inſolentius ruunt homines ad peccandum 55.10
dei horrenda vindicta aduerſus hoſtes 149.7
dei vita quomodo conſideranda 18 47
dei voluntas interdum nobis abſcondita 135.6
dei voluntas à ſolis electis perficitur 40.8
dei vox in tonitru 29.3.& 93.3
dei & hominum diſcrimen 37.13
dei & idolorum diſcrimen 9.12.& 95.3.& 99 5 & 115.4
deo cur domicilium in cælo aſſignetur 102.20
deum eſſe impij non credunt 10.4.11
deum audiri ab hominibus quid 81.14
deum inuocare quid 18 4
deum quomodo pœnitet 106.45.& 135.15
deum quærere quid 9.11.& 22.27.& 24.6.& 34.5
deum ſilere quid 28 1
deum tentare quid 78.18.& 95 9. & 106.14
deum tentare atrox contumelia 78.40
dij tutelares quàm vani 18 32
Diabolus cur malus Dei ſpiritus dicitur 35.7
Dicere pro ſtatuere in animo 116 11
dicere pro imprecari 41.6
Dies Dauidis 116 1
dierum continua ſucceſſio certum diuinæ prouidentiæ documentum 19.2
Diffidentiæ peccatum grauiſſimum 31.22
diffidentiæ corrigendæ ratio 31.5
Dioniſij dicterium 10.5 & 73.2 & 128.1
Diſcipuli Dei quales eſſe debeant 19.7
diſcipuli Legis qui 11
diſcipuli Legis literales perſtringuntur 25.14
Diſſidia ex malorum impietate 34.15
diſtinctio pœnæ & culpæ 31.1
diſtinctio duliæ & latriæ 106.35
diuites à regno Dei non excluſi 22.30
diuites officij admonentur 21.6
diuitiarum fallax fiducia 62 11
diuinum vocatur Ebræis quicquid excellit 36.7
doctor verus quis 19.11
docilitas donum Dei 119.124
docilitas commendatur 32 9
doctrina generalis in quotidianos vſus aptanda 10 14.& 92.10
doctrina particularis neceſſaria 32 8
doctrina legis quàm neceſſaria 111 7

doeg regis paſtoribus præfectus 52.1
doeg perfidia 109.6
doeg ſuperbia 52.9
donatiſtæ refelluntur 26.5
donec quomodo ſumatur 110.1
דור quid Ebræis 12.8.& 14.5.& 22.31
duliæ & latriæ putida papiſtarum diſtinctio 106.35
durities Stoica in ſanctis non fingenda 30.12

E

EBræi menſes ſuos à luna ſupputant 104.19
ebræi ſæpe præpoſitiones omittunt 140.4
ebræorum puncta non ſemper ſcribendo expreſſa 15 4
ebræis tria temporis enallage 21.3
ebræis tritum eſt relatiua omittere 19. 3
Eccleſia ſub Dauide floruit 44.1
eccleſia vbi quærenda 122.8
eccleſia ab omni ſorde nondum purgata 26.5
eccleſia cur columna & firmamentum veritatis 78.4
eccleſia curæ Deo, vide Deus ſuorum curam gerit.
eccleſia piorum omnium mater 47.4
eccleſia regina ibid.
eccleſia, quomodo perpetua 22.31.32
eccleſia terræ arabili ſimilis 129.3
eccleſia cur turturi confertur 74.19
eccleſiæ ſpes ſupra mundum aſſurgit 147.19
eccleſia ſpeculum gratiæ & iuſtitiæ Dei 111.5
eccleſia inſigne gloriæ Dei theatrum 76.2
eccleſia omnibus aliis curis præferenda 102.4
eccleſia ſuper omnia mundi regna excellit 87.1
eccleſia variis modis ſeruatur 102.19
eccleſia variis afflictionum generibus obnoxia 66.10
eccleſia nunquam hoſtibus caret 46.7
eccleſia papiſtarum qualis 45.11
eccleſiæ ædificatio proprium dei opus 51.20
eccleſiæ hoſtes cæci 69.24
eccleſiæ hoſtes leonibus ſimiles 74.4
eccleſiæ hoſtes furioſi 69.25
eccleſiæ hoſtes domeſtici 41.10.& 55.13. & 59.5.& 83.6
eccleſiæ hoſtes perimendi 68.22. & 99. 2
eccleſiæ ornatus internus 45.14
eccleſiæ perpetuitas aſſeritur 22.31. 32
eccleſiæ purgatio ſemper optanda 26. 5
Eccleſiæ puritas deſideranda 22.26
eccleſiæ redemptio deſcripta 18.7
eccleſiæ fœcunditas 110.3
eccleſiæ regimem externum quorſum ſpectat 24.7
eccleſiæ ſalus firmiſſima 48.8
eccleſiæ ſalus coniuncta cum Dei iuſtitia 129.3
eccleſiæ ſecuritas vnde 46.6
eccleſiæ vnitas vnde æſtimanda 47. 10.
eccleſiæ & Chriſti ſacra coniunctio 45.1
Effundere animam 42.5
Electio gratuita cauſa bonorum omnium 33.12
electio firma 3.4
Electionis noſtræ finis 24.1.& 105.44
Electi ſoli Dei voluntatem faciunt 40.8
electi ſoli ſentiunt ſe à Deo ſeruari 68. 20
electi ſponte Deo ſeruiunt 110. 3. vide Dei populus voluntarius
Electorum & reproborum, piorum & impiorum, fidelium & infidelium, iuſtorum & hypocritarum diſcrimen 1.4.& 2.9.& 3.5.6.& 5.3.& 9.2.18. 21. & 10.5.6.12. & 16.7.11. & 17.1.15.& 18.19.22.26.42. & 20.8. & 22.1. 26. & 23.6.& 24.3.5.& 25.7.14.& 26.3. & 28. 5.7.& 30.7.& 31.5. 19. & 32.1.2.5. & 33. 18.& 36.2. 5.& 37.4.19.24.37.& 38.5.6. 7.10.20. & 39. 8.12. & 40.8 & 41.5. & 44.4.& 47.5.& 52.3.8.11. & 54.8. & 55. 24.& 56.14.& 58.12.& 65.2. & 66.3.15. & 68.4.20.& 73.18.& 77.12.& 79.1.& 81.14.& 83.19. & 95. 8. 11. & 102. 11. & 103. 3. 9.13. & 105.4. & 106. 2. & 107. 42.& 111.4.7.& 118.18.& 127.2. & 147. 14.
Epicurus quid de Deo ſentiat 44.24
epicuri commentum de mundi compoſitione 104.24
epicurei qualem Deum ſomnient 33. 13.& 44.24.& 115.3
Epicurei multi 128.1
Epicureorum fatuitas & dementia 107.43
Epulum in ſacrificiis fieri ſolitum 22. 27
Equus pro quouis auxilij genere 33. 17
Errores cauendi 16.4
Et pro attamen 22.4.& 31.14
& pro ergo 5.8
& pro quia 6.3.& 7.10.& 8.6.& 37.13.& 60.13
& pro ſed 3.4
& pro ideo 55.20
& ſuperuacuum 25.11.& 31.3
Ethan quis fuerit 89.1
Euangelium ſceptrum Chriſti 45.17
euangelium Iudæos à fœdere non abduxit 47.10
euangelij vis 18.46
Euentus quotidiani certi Diuinæ prouidentiæ teſtes 33.10
euentus fidelium cur à Deo ſecundantur 37.13
Exemplum bonum quàm vtile 34. 47
Exercitia pietatis non contemnenda 26.8
Experientia fidem adiuuat 43.3
experientia ſtultorum magiſtra 49.11
Ezechias proſperitate abuſus 30.7
ezechias cur mortem tantopere exhorruerit 6.6

F

FAcere pro mandare 99.4
facere virtutem 118.15
Facultas hominis, vide Hominis facultas.
Facilitas commendatur 34.15
Fama impiorum extinguitur 9.6
Famæ immortalitas quomodo paranda 11
Fanatici ſe & alios venia egere negant 103.11
fanaticorum delirium de natura Angelorum 89.7
fanaticorum error de perfectione iuſtitiæ 103.11.& 106.6
Fatum Stoicorum 105.19
feſtinatio pia & ſancta 13.5
feſtinatio vitioſa 31.22. & 34.23. & 41. 2
feſtinatio nimia quomodo corrigenda 55.23
fidelis quilibet Chriſti ſponſa 45.11
fideles ſoli numeris omnibus beati 16. 11
fideles ante mundum conditum electi 87.6
fideles ſolo Deo contenti ſunt 17.15. & 73.25.27.& 77.14.& 119.57
fideles ſolo Dei præſidio contenti 46.2
fideles paucis contenti 37.21
fideles ſereno Dei aſpectu recreantur 84.12
fideles calumniis 7.& falſis accuſatoribus expoſiti 37.32.& 133.1.& 127.5
fideles ſtupidi non ſunt 46.2.4
fideles ſoluti non ſunt omni reatu 37. 25
fideles non vno momento ſed gradatim perficiuntur, ideo ſe ſemper imperfectos agnoſcunt 15. 4. & 19. 13. & 25. 11. & 32.1. & 65. 5. & 119. 1. 12
fideles cur reprobis interdum inuideant 37.5
fideles extra periculum 37.12
fideles fratres Chriſti 22.23
fideles quomodo iuſti 5.13
fideles quomodo in ſua iuſtitia glorientur 4.2
fideles in pretio habendi 15.4.& 16.3
fideles quomodo hæredes terræ 37.27. 29
fideles cur manſueti dicantur 30.5
fideles cur multis ærumnis obnoxij 34.20
fideles cur rebus aduerſis probentur 41.2
fideles quomodo ſe à Deo reiectos querantur 42.10
fideles recti corde dicuntur 32.11
fideles de cultus Dei perpetuitate ſoliciti 44.3
fideles ſoli quomodo opus Dei 100. 1
fideles ſoli illuminantur 36.10
fideles ſoli Deum verè inuocant 105. 1
fideles ſoli gloriæ Dei præcones 33.1.& 119.7
fideles ſponte ſe Deo ſubiiciunt 145. 20
fideles cur interdum ſepultura careant 79.1
fideles morte non extinguuntur 25.13. & 31.5.& 102.29.& 116.15
fidelium beatitudo 116.9
fidelium communicatio 22.25
fidelium iucunda ac ſuauis conditio 16.6
fidelium miſera in hoc mundo conditio 10.9. & 34.20. & 37.14. & 55. 13. & 69 5.& 119.22.& 123.3
fidelium conſolatio 1. 6. & 2.1. 12. & 5. 5. & 9.16. & 12. 6. & 14 5.7. & 20. 2. & 21. 9. 13. & 23. 4. & 33. 10. 22. & 37. 17.18. & 38. 21. & 40.14. & 46.7. & 49.1.

49.1.& 52.4.& 57.5.& 64 8. & 68.2. & 69. 8. & 71. 14. & 83.1. & 92. 10. & 94. 12. & 102. 9. & 109 8. & 119.165.& 129.1
fidelium inuicta conſtantia 31.24. & 109 28
fidelium conſtantia à ſtupore differt 46.2
fidelium maximus cruciatus 42.4.& 102.1.& 119.136
fideliam docilitas 73.16
fidelium deſcriptio 36.11
fidelium dignitas & præſtantia 16.3.& 68.17
fidelium euentus cur Deus ſecundet 37.13
fidelium exercitia & ſtudia 35.1
fidelium fiducia qualis 30.8 & 69 8.& 83 5.& 85.6.& 91.1.4.7.& 115.9
fidelium fiducia timori coniuncta 56.5
fidelium ſolida fœlicitas 16. 11.& 21 6. & 23. 1. & 25. 13. & 37. 24. & 119 124
fidelium fœlicitas quid 14.7.19
fidelium gaudium vbi ſitum 4.8.& 32 11.& 63.4.& 126.2
fidelium ſancta gloriatio 14.5.& 16.5.6 & 19 13.& 32.11
fidelium hæreditas Deus eſt 16.5
fidelium hæreditas perpetua & quomodo 37.18.29
fidelium infirmitas 22.2
fidelium integritas duobus partibus conſtat 73.12
fidelium lucta cum deſperatione 42.6
fidelium magnanimitas 18.22
fidelium memoria benedicta 112.6
fidelium merces ampliſſima 5 11.& 58 12 & 112.9
fidelium dura malitia 37.9.& 39 4
fidelium militia perpetua 12.8.& 18.1 & 27.14.& 30.7.& 37. 24.& 42.11.& 138.7
fidelium militia cum improbis 139.22
fidelium mors pretioſa 68.0.& 116 15
fidelium multitudo 110.3
fidelium munitio optima 5.13
fidelium orationes nunquam irritę 38 10.& 65.2
fidelium panoplia 18 3
fidelium patientia qualis 27.14 & 30 12.& 31.9. vide patientia
fidelium perfectio in quibus rebus ſita 33.18.& 119.21
fidelium poſteritas à Deo benedicta 112.2
fidelium prærogatiua 68.17. vide fidelium dignitas
fidelium progreſſus 16.7
fidelium prudentia 14.6.& 22.10.& 26 4.& 38.3
fidelium ſalus Deo pretioſa 22.32
fidelium ſalus in manu Dei 37.39 & 47 17.& 102.29
fidelium vera ſatietas 17 15
fidelium ſecuritas qualis 3.6.& 4.9.& 30.7
fidelium ſemen benedictum 25.13.& 37.25 26
fidelium ſimplicitas qualis 26.4.& 55 2.& 131.2
fidelium ſimplicitas impiis ludibrio 123.3
fidelium ſobrietas 119.98
fidelium ſpes in Dei miſericordia fundatur 130.7
fidelium ſpes ſupra mundum aſſurgit 147.19
fidelium ſtabilitas 112.7
fidelium ſtudia 56 5
fidelium grauis tentatio 77.8
fidelium virtus præcipua 119.166
fidelium vitia impropriè ad Chriſtum transferuntur 40.8
fidelium vnitas 16.3. vide Charitas fraterna
fidelium zelus 119.136.139
fidelibus omnia cedunt in bonum 1.3 & 17.4 & 18.38 & 34.10.& 37.3
fides veræ pietatis radix 78.2
fides non niſi verbo nititur 43.1
fides mater inuocationis 44.2.3
fides beatos reddit homines 84.12
fides otioſa non eſt 69.7.& 91.15.& 116 10
fides ſola iuſtificat 106.31
fides temporalis 106.12
fides promiſſa præſtanda 15.4
fidei natura 22.8.& 37.7
fidei conſtantia à ſtupore differt 46.2
fidei obedientiæ ex auditu eſt 18.44
fidei natura 137.8.& 141.5
fidei probatio 11.4.& 31.14.& 37.9.& 40 17.& 56.4.& 71.14
fidei prudentia 119.116
fidei externa profeſſio quomodo colenda 26.6
fidei regula 138.7
fidei veritas ex precibus cognoſcitur 22.5
fiducia maledicta quæ in carne fundata eſt 118.8
fiducia fideliū, vide Fidelium fiducia.
filij Abrahæ duplices, vide Abrahæ filij
filij Adam pro plebeiis & ignobilibus 49.2
fœlicitas vera, quæ 23.6.& 32.1.& 34 13. & 37.17.& 49.14
fœlicitas vera vnde 67.2
fœlicitas in mundo non locanda 49. 14
fœlicitas fidelium, vide Fidelium fœlicitas
fœnerator quo loco habendus 15.5
fœnerari cur Deus vetuit ibid.
fœnoris ſpecies deterrima ibid.
Fœtus in vtero matris illæſus mirabiliter ſeruatur 22.10
Franciſcani Scripturæ deprauatores 109.6

G

Gaudium duplex 48.2
Gaudium verum & ſolidum 35. 27.& 37.4.& 71.22.& 100.1
gaudium verum vnde 33.21
gaudium verum ex ſolo Deo 65.9
gaudium verum ex ſolo Deo 65.9
gaudium verum ex ſolo Dei præſidio naſcitur 5.12.13 & 28.7
gaudium verum ex paterno Dei fauore 16.11
Gaudium verum ex fide 16.9
gaudium verum ex Diuinæ Legis ſtudio 19.8
gaudium fidelium, vide Fidelium gaudium
gaudium impiorum, vide impiorum gaudium
Gemitus confuſi precibus ſanctorum permixti 55.10
Gentes in ſuis ſacrificiis ſanguinem libare ſolebant 16.4
gentium conuerſio Chriſti ductu & auſpiciis facta 22 29
gentium ſtulta gloriatio 115.4
gentium vocatio 2.8. & 18. 44.& 10.4. & 22 28 & 57.10. & 65 2.6.& 66. 4. & 67.3.4 & 68.32 & 72.22.& 86.9 & 87.5. & 96.1.7.& 97.1.& 102. 22 & 106. 47. & 110.2.& 113 2.& 117 1
Gloria pro lingua 16 9
גמל quid Hebræis 141 6
Gradatio 39 13
Gratia Dei, vide Dei gratia
Gratiæ certitudo vnde petenda 44. 20
Gratiarum actio ſeu gratitudo quam Deo accepta 5.8.& 40.10
gratiarum actio pars cultus Dei 66. 13
Gratiarum actio pro acceptis Dei beneficiis, fidelibus neceſſaria 5. 12. & 7.18. & 9 2. & 13.5. & 18. 47.50. & 20. 6 7. & 21 1.13.& 22.23 & 26 7 12.& 27. 6.& 28.6.& 30.1.12.13.& 31 21 & 32. 7. & 34.2 & 35 18 & 51.16.& 68.26 & 69. 31.& 76 12.& 86 8 12.& 116 13 17.& 119. 7
נתית quid Hebræis 8.1

H

HÆreditas fidelium Deus 16.5
Hermon mons pinguis & opimus 42.7
חנש quid Hebræis 18 46
Homo mortalis & caducus 9.20. & 10. 18
homo quàm vilis & calamitoſus 8.4
homo mera vanitas 39 6
homo cur caro dicatur 56.5
hominis conditio antequam Deus illi medeatur 103.4
hominis miſera conditio 39.6
hominis dignitas & præſtantia 8.6
hominis facultas ex Dei pręceptis non metienda 31.24
hominis ſumma fœlicitas 26.13
homines antequam crearentur Deo curæ fuerunt 24.2
homines qua lege initio in Adæ perſona creati 33.12
homines cur in terra locati 6.6
homines cuncti quales natura ſunt 5. 10.& 14 2.& 19.13 & 106 43
homines natura ad incredulitatem propenſi 145.18
homines omnes ſine Dei benedictione miſeri 1.1
homines ad credendum tardi & difficiles 22.19
homines cognitione Dei vacui inexcuſabiles 19.2
homines morte non abolentur 88. 11
hominum cæcitas magna 33.13
hominum corda in manu Dei 105.25. & 106.46.& 109.12.& 119.36
hominum indignitas 103.14
hominum ingenium & natura 106. 43
hominum ingratitudo 29. 9. & 71.5 & 103. 4. & 104. 29. & 105.11. & 148. 13
hominum natura 5.10.& 14.2 & 19.13.& 106.43
hominum natura ad idololatriam

prona 114.7
hominum ſocordia magna 18.8
hominum ſtupiditas 139.17
hominum vanitas 8.4.& 39 6 & 78.55. & 102.26.& 103.14
hominum & pecudum diſcrimen 85 14
Horatij locus 29.3.& 46.4.& 78 8
Hoſtes Chriſti. vide Chriſti hoſtes
hoſtes Eccleſiæ. vide Eccleſiæ hoſtes
חטאים quid Hebræis 1.1
חפז quid Hebræis 31 22
Humanitas commendatur 112. 5. 6 9
Humilitas præcipuũ fidei exercitium 36.10
humilitas coram Deo ſuffitus eſt boni odoris 16.2
humilitas hominis tota in ſui notitia poſita 9.21
humilitas piis neceſſaria 25. 14. & 69 11
Hypocriſis Deo abominabilis 26.2
hypocriſis cauenda 4.6.& 28.3.& 32.2 & 41.6.& 78.34.& 119.47.& 125.5
Hypocritæ nomine Dei abutuntur 63 12
hypocritę magni cæremoniarum obſeruatores 15.2.& 50.16
hypocritæ fruſtra nomen Dei prætexunt 15.1.& 18.42
hypocritæ quomodo Deum quærunt 24.6
hypocritæ defunctoriæ Deum orant 27.4.& 28 7
hypocritæ ad ſuum commodum obtendunt quicquid de iuſtis & rectis prædicat Spiritus Dei 37.30.& 103 17
hypocritæ Deum defunctoriè colunt 40.7
hypocritæ quomodo peccata ſua fatentur 32.5.& 38.6
hypocritę perfidi 50.17
hypocritæ extra Eccleſiam ſunt 69 29
hypocritæ quo velo culpam ſuam tegant 51.7
hypocritæ permulti 101.8
hypocritæ perſtringuntur 4.6. 24.3.& 41.7
hypocritarum confeſſio qualis 25.7 & 32.5
hypocritarum ridenda iactantia 4.6 & 10.16
hypocritarum mos 4.6.& 44.18.22.63 12.& 65.4.& 103.17. & 32.14
hypocritarum ſocordia 150.21
hypocritarum & filiorum Dei diſcrimen 52.10

I

IAcob pro electo populo 20.2. & 24.6
Iacob patriarchæ claudicatio 22.2
Idololatræ ſtupidi 115.8
idololatræ ſtrenuè laborando nihil proficiunt 16.4
idololatræ falſos deos muneribus ornantes quid proficiant 16.4
idololatrarum vana fiducia 115.8
idololatria damnatur 115. 4. & 135.15
idololatria externa cauenda 16.4
idololatriæ principium 115.4
Idumæorum arrogantia 44.14
Ieiuthun vnus ex præcipuis cantoribus 39.1.& 92.1
Ieiunij vſus quis hodie 35.13
Ieruſalem duplex 87.5
Ieruſalem vnde & cur ſic dicta 76.2
Ieroſolyma quo iure Dei ciuitas 48.1
Ieroſolyma ſpiritualis per omnes mundi plagas diſperſa 48.8
Ieroſolymæ laudes 122.3
Ignauia. vide Socordia
Illuminatio donum ſupernaturale 36 10.& 119.73
Illuminationis noſtræ finis 119.17
Imagines in templis non ferendę 48.8
Imitatio præpoſtera cauenda 27.13.& 28.4.& 40.14
Immortalitas piis apparata 16.11
Immortalitatis certum teſtimonium 9.13
Impatientia vnde 39.10
impatientia damnatur 13.9.& 25.4.& 39.10
Impatientiæ corrigendæ ratio 39.10
Impietatis ſummus cumulus 11.5
impius quis 1 1
impij proſperitate abutuntur 10. 3.5 & 28.5.& 37.35
impij ſibi blandiuntur, ne ſibi peccando diſpliceant 36.3
impij in clara luce cæcutiunt 38.5
impij in ſenſum reprobum coniecti 69 28
impij filij iræ vltimo exitio deuoti 21 10
impij à Deo non exaudiuntur 18.42.43 & 66.17
impij, indulgentia Dei corrumpuntur 55.20
impij ſua prauitate excæcati 36.25
impij ad tonitrua, grandines, procellas & ſimiles impetus maximè expaueſcunt 29 3
impij ſemper famelici 37.21
impij quaſi Dei ferulæ 25.2
impij quatenus fugiendi 26.5
impij memoriam nominis Dei cum horrore fugiunt 5.12
impij ſemper ad malum impelluntur 26 9
impij non manebunt impuniti 5.5
impij fidelibus infenſi Deo bellum inferunt 40.15
impij omnes inſani 5.6
impij cur tam audacter inſoleſcant 9 20.& 10.11
impij cur fidelibus inſultent 89.51.& 109.24.& 119.69
impij intractabiles 32.9
impij propria aſtutia & inſidiis irretiuntur 7.16.& 9.16
impij nonniſi Dei permiſſu laſciuiunt 10.15
impij non metuendi 7. 15. 16. & 34 22
impij omnes miſeri 1.1
impij quomodo Deum eſſe negent 10 4.11 & 14.1.& 36.2
impij non nocent quantum volunt 43.2. & 46. 11. & 68.2.& 81.15. & 105 25
impij ſine examine quiduis ſibi permittunt 10.4
impij ſub Dei ferulis non proficiunt 9 21
impij quid ſua duritie proficiant 18 26
impij cur non ſtatim puniuntur 2.4
impij in diem mactationis ſaginantur 17.14.& 37.20
impij brutis animalibus ſimiles 17 14
impij canibus ſimiles 22.17
impij lauro viridi ſimiles 37.35
impij leonibus ſimiles 17.11. & 22. 14 & 57.5.
impij paleæ ſimiles 1 4 & 35.5
impij panno vel ligno quod tinea conſumit comparantur 39.1
impius quiſquiliis ſimiles 1.4
impii tauris ſimiles 22.13
impij tumulo vbi figi ſolet ſcopus, ſimiles futuri 21.12
impij cur interdum ſerui Dei vocentur 102.15.& 115.3
impij cur ſtulti vocentur 73.2
impij cur non ſtatim è medio tollantur 59.12
impij vt plurimum timidi 35.20
impij timore Dei vacui 36.2. & 55.20
impij tandem ad cæleſte tribunal venturi 28.4
impiorum audacia vnde 9.20.& 10.11 & 28.5
impiorum cæcitas 39.12
impiorum calix 11.6
impiorum conatus inanes & vani 2 1.&. 7. 16. & 9.16. 20. & 21. 11. & 31 20.& 33. 10. & 35.6. & 37. 13. & 90 16
impiorum quàm miſera conditio 94 12.& 112.10
impiorum ſtulta confidentia 61.6
impiorum conſcientia qualis 10.3
impiorum conſcientia ſtupida 28.5.& 36
impiorum conſilium quid 1.1
impiorum conſilia irrita & vana 5.11 33.10
impiorum conſilia mortifera 64.9
impiorum conſilia quomodo diſcindantur 55.10
impiorum conſortia fugienda 1.1.& 16 14.& 26.4.5.& 31.6.& 119.115
impiorum deſcriptio 5.10
impiorum fama extinguitur 9.6
impiorum fallax iactantia 18.42
impiorum gaudium 48.2
impiorum ignominia 18.43
impiorum ignorantia qualis 28 5
impiorum impudentia 73.8
impiorum indolentia 4.5
impiorum interitus grauis & ſubitus 1. 4. 6. & 2. 9. 12. & 14. 5. & 21. 9. & 32. 9.10. & 34. 22. & 35.5.8.26. & 36.13 & 37.9.15.34.& 58.9.10.& 60.4. & 64.8 & 75. 9. & 76.8. & 92.10. & 105.29.& 109.16.& 110.1.5.& 129.5
impiorum interitus quàm Deo facilis 105.29
impiorum ludibria quorſum tendant 38.17
impiorum ludibria quàm grauia 42 11.
impiorum ludibria animos piorum acriter vulnerant 25.2
impiorum memoria extinguitur 9.6 & 34.17
impiorum merces repoſita 11.6.& 21.9 & 35.4.& 40.16
impiorum mores fugiendi 1.1
impiorum multitudo 12.8
impiorum obſtinatio 4.3.5
impiorum pœna 11.6
impiorum pœnæ, iræ Dei ſigna 39.12
impiorum potentia infirma 129.7
impiorum proſperitas ideo defluit,

quia

quia à Deo maledicta 1.6.& 4.7.& 17.10.14.& 18.38. & 31. 10.& 36.9. 10 & 37.1.& 52.7. & 73.4.& 90. 11.& 92 10
impiorum ſecuritas 4.5.& 9.18.& 10.3 5.6.& 11.6.& 28.5.& 30. 7.& 35. 15. & 64.4.& 94.11.& 116 9
impiorum ſemen maledictum 21.10 & 37.28
impiorum ſtupor 36.3
impiorum ſuperbia 10.2.& 12.6.& 17 10
impiorum immanis truculentia 27.2
impiorum vita quomodo breuis 55 24
impiorum vita maledicta 1.6. & 55 24
impiis nunquam ſatis eſt 37.21
imprecatio in calumniatores 35.1.4.5 6.8
imprecatio in crudeles 35.26
imprecatio in hypocritas 10.16.17
imprecatio aduerſus impios 5.11.& 7 7.& 28.4 & 40.15.16
imprecatio in magniloquos 12.4
imprecationes quatenus piis licitę 28 4.& 35.6.& 79.6.& 109.6
impunitas peccandi illecebra 101.8
In, loco præpoſitionis pro, vel ſecundùm 5.9
incantationes præſtigiis diaboli fiunt 58.5
incredulitas quam abominabilis Deo 78.21
increduli omnes ſuperbi 119.21
indulgentia Dei, vide Dei indulgētia
infantium curam Deus ſuſcipit 22 10
ingratitudo damnatur 40.12.& 45.14
iniquitas pro pœna 38.19
iniquitas Dei naturæ contraria 94.20
iniquitas omnis Deo exoſa 5.5
iniquitatem deuoluere quid 55.2
iniuſtitiæ ſpecies duæ 12.2
integritas Dauidis, vide Dauidis integritas
integritati vitæ ſtudendum 31.20.23 & 34.10.& 43.10
intelligentia præſtantiſſima animæ facultas 19.7
intelligentia in Dei laudibus neceſſaria 47.6
intentio bona idololatrarum 106.37
inuocare pro celebrare 116.13
inuocatio pro toto Dei cultu 14.4
inuocatio vera quæ 145.18
inuocatio ex Dei cognitione 91.14
inuocatio ex fide naſcitur 44.20.& 50 14
inuocatio, ſpei ſubiecta 57.2
inuocatio ſanctitati coniuncta 66.17
inuocatio vana abſque Dei cognitione 79.6
inuocatio qualis in papatu 130.4
inuocationis partes duæ 61.8
Iobi ſermones quibus querelis referti 39.5
יקר quid Hebræis 37.20
Ioſeph à Deo miſſus in Ægyptum 105 17
Ioſeph non tyrannicè dominatus in Ægypto 105.20
Ioſephi locus 48.7
ira Dei, vide Dei ira
iracundia damnatur 4.5
Iſmael quomodo ſit fratrem perſequutus 42.11
Iſraelitarum duo genera 24.5.6.& 68 26. vide Abrahæ filij duplices
Iſraelitæ degeneres 24.5.6
iſraelitarum contumacia 81.12
iſraelitarum idololatria 106.19
iſraelitarum ingratitudo 106.7
iſraelitarum intemperies 78.23
iſraelitarum murmur 106.16
iſraelitarum prærogatiua 147.19.& 148.1.4
iſraelitarum ſocordia 78.65
Iudæ miniſterium ad alium tranſlatum 109 8
Iudæi cur aliis gentibus prælati 24.1
iudæi fœdifragi 78.9.34
iudæi à fœdere per Euangelium minimè abducti 47.10
iudæorum apoſtaſia 106.26
iudæorum prærogatiua 24.1.2.& 47 4.5 & 65.5. & 67.2.& 97.8. & 95.7.& 105 6. 12. & 115.15. & 147.19. & 148 14
iudæorum prærogatiua vnde 105.12
iudæorum pręſtantia in quo ſita 68.35
iudæorum præſtantia vnde pendeat 47.10.& 105.12
iudæorum indomita ad rixandū pertinacia 22.17
iudæorum ſatisfactiones 32.1
iudæorum ſocordia 78.9
iudęorum & fidelium Noui teſtamenti diſcrimen 33.2
iudæis Deus per verbum ſuum innotuit 19.7
iudices iniqui perſtringuntur 26.10
iudicium pro gubernatione vel publico ſtatu 94.15
iudiciū quotidianum quomodo Deo tribuitur, & cur pœnas ſæpe in longum tempus differat 7.12
iudicium præceps cauendum 37.10 & 41.2
iudicia Dei, vide Dei iudicia
iudiciorum nomine quid vates intelligat 18.23
Iulij Cæſaris dictum 73 4
iurare ecclipticè Hebræis tritum 27.13
iurare in Dei nomine quid 63.12
iuriſiurandi religio 24.4
iuſtitia quid 37.30
iuſtitia vera quid 35.1
iuſtitia fidei quid 32.1
iuſtitia pro bona cauſa 4.2
iuſtitia pro fructu iuſtitiæ 112 9
iuſtitia quæ Deo probatur 64.10
iuſtitia partialis à papiſtis conficta 130.3
iuſtitia Dei, Vide Dei iuſtitia
iuſtitiæ ſpecies duæ 12.2
iuſtitiæ tres partes 37.30
iuſtus quis habeatur 5.13.& 32.11

L

Labor manuū vtilis 127.1.& 128.2
Lachrymas in vtre ponere 56.9
Latriæ & duliæ putida diſtinctio 106 35
laudare pro gloriari 56.5
laudis ſacrificium Deo gratiſſimum 26.7.& 50.14.23.& 116.12
leuitæ cur muſicis inſtrumentis olim vſi 81.2.& 92.2
לעולם quid 71.1
Lex quid 19 7
lex pro tota Scriptura 1.1
lex quorſum tradita 78.7
lex quomodo ſuauis 19.10.& 119 105
lex extra Chriſtum quid valeat 19.8
lex æternæ fœlicitatis theſaurus 19 9.10
lex vita animæ 19.7
legis diſcipuli qui 1.1
legis diſcipuli literales perſtringuntur 25.14
legis Diuinæ excellentia 25.14
legis doctrina omnibus neceſſaria 68 35.& 103.107
legis promiſſiones quibus addita eſt conditio, quomodo accipiendæ 19.12
liber vitę in quo fideles deſcripti ſunt 40.8.& 69.29
liberi quales optandi 127.5
liberi inſtituendi 22.32
liberorum procreatio donum Dei 127.3
liberatio quomodo precibus fidelium adſcribatur, quum ſit gratuita 102.8
liberationis piorum finis 9.11
liberalitas commendatur 112.5.6.9
liberum hominis arbitrium vnde à Papiſtis aſtruatur 78.8.& 95.8.& 119 10.112
liberum hominis arbitrium euertitur 16.7.& 27.14.& 86.11. & 100.1. 119.17 105.133.& 144.10
libertas vera vbi ſita 40.8
lingua purus mentis character eſſe debet 15.2.& 34.14
lingua admodum lubrica 39 2
lingua Hebraica conciſa 19.3
linguæ exacta continentia, rara virtus 19.14
linguæ & cordis ſymphonia requiritur 15.2.& 34.14
linguam compeſcere, rara virtus 141.3
locus in Eccleſia quærendus vt ſeruemur 47.10
locus à Iudæis fraude corruptus 22 17
locus perperam ad picturas & idola detortus 27.4
locus perperam ad vota detortus 15 4 & 22.26
locus vnde quidam colligūt mortuos carere omni ſenſu 6.6
loqui ſapientiam quid 37.30
loquutio comparatiua 40.7.9
loquutio impropria 13.1
Lot pio zelo affectus 69.11
Lumen vultus Dei pro ſerena facie 4.7
lunæ vtilitas 104.19
lupus agnos de aqua turbata accuſat, prouerbium 28.4
Lutheri locus 132.14
lux pro fauore & gratia 43.3.4
Lux pro iucunditate & beatæ vitæ ſumma 27.1

M

מ litera ſæpe apud Hebræos comparatiuè ſumpta 3.111
מכתם modulationis ſpecies 16 1
Magiſtratus officij admonentur 2.10 & 29.1.& 82.3.& 101.5 & 106.3
magiſtratuum ſegnities notatur 101.8
Magnates reſpicere, quid 40.5
Maledicentia quàm noxia 31.10

Reconciliatio cum Deo in primis neceſſaria 32.3
recõciliatio cum Deo quomodo quærenda 32.6
reconciliatio ex ſola Dei gratia 79.9
reconciliationis noſtræ cum Deo finis 32.8
recordationis duæ ſpecies in Deo 25.7
recordari pro attendere 20.4
redemptio Chriſti ſanguine parta quanti æſtimanda 31.5
רגן quid Hebræis 35.20
Regnum Chriſti, vide Chriſti regnum
regnum Dauidis vmbratile, vide Dauidis regnum
regni legitima adminiſtratio 72.4
regni duratio an hominum meritis nitatur 132.12
regni firmitas non niſi in tribu Iuda 60.8
regnorum ſtabilitas 45.4
Rex Chriſtus, vide Chriſtus Rex.
regis officium 28.9.& 101.1.5
reges publicæ vtilitati addicti eſſe debent 28.9
regum huius mundi faſtus & arrogantia 132.11
regum ignauia 45.2
regula in precibus tenenda, vide Orandi regula
regula bene viuendi 19.14
relatio mutua inter Dei promiſſiones & fidem noſtram 30.10
relatiuum ſine antecedente 16.4
religio ſacratiſſimum humanæ coniunctionis vinculum 55.13
religio ex Dei notitia naſcitur 9.11
religio nulla ſine timore Dei 128.1
religio mutuæ inter homines æquitatis optima magiſtra 14.4
remiſſio peccatorum, vide Peccatorum remiſſio
remiſſio pœnæ & culpæ 32.1
רפא quid Hebræis 30.3
repetitiones quorſum tendant 29.1.3. & 24.8.& 34.12
Reprobi quomodo Deum agnoſcunt 83.18.19
reprobi hoſtes Chriſti 110.1
reprobi verè Deum non inuocant 22.2
reprobi oblatam ſibi lucem ſuffocant 31.19
reprobi ad Dei tribunal non niſi tracti veniunt 32.5
reprobi omnes ſtultitiæ damnantur 39.9
reproborum interitus, vide impiorum interitus
reproborum pœnæ, iræ Dei ſigna 39.12
reprobis cur filij Dei inuideant 37.5
reſpicere magnates quid 40.5

S

SAbbathum quomodo rite colitur 92.2.5
שאולה pro inferno 9.18
שאולה pro ſepulchro 16.10
שכם pro tumulo vbi figi ſolet ſcopus 21.12
Saccus in luctu veteri communis 12
ſaccus & ieiunium precationis adminiculi 35.13
Sacramentorum contemptores miſeri 26.8.& 27.4
Sacrificium Deo gratiſſimum 16.3. & 86.9.& 51.19.21
Sacrificium laudis Deo maximè acceptum 26.7. & 50.14.23. & 116.12
ſacrificia quomodo non amentur à Deo 40.7.& 50.9
ſacrificiorum quatuor ſpecies 40.7
ſacrificiorum vſus ac finis legitimus 76.7
Sacerdos Chriſtus, vide Chriſtus ſacerdos
ſacerdotes Papiſtici omnes ſacrilegi 110.4
שגיון certa melodiæ vel cantici ſpecies 7.1
Salomon montis nomen 68.15
Salomonis & Chriſti collatio 45.7
Salus nonniſi à Chriſto, ſperanda 20.10
ſalus noſtra Deo committenda 33.20
ſalus fratrum publica curanda 14.7
ſalus piorum apud Deum repoſita 12.6
ſalus fidelium in manu Dei 37.39. & 40.17
Sanctuarium cur domus Dei 26.8
ſanctuarium interius ſolis Sacerdotibus apertum 84.2
ſanctuarium cæleſte 20.7
ſanctuarium pro cælo 150.1
ſanctuarij vſus legitimus 84.5.6
Sancti cur ſuam infirmitatem toties commemorant 38.3
ſancti, vide Fideles
ſanctorum communicatio 16.3
Sanguis pro morte 30.10
Sapientia vera quæ 107.43.& 111.10
ſapientiam loqui quid 37.30
Satan iudiciorum Dei miniſter 144.10
ſatan quomodo fideles ad deſperationem ſolicitet 55.5
ſatanæ aſtutia 17.4. & 19.12. & 30. & 39.2.& 44.20
ſatanæ fallacia 32.2
ſatanæ telum lethale 22.8
Satisfactiones vnde natæ 89.31
ſatisfactiones Iudæorum & Papiſtarum euertuntur 32.1
Saul hoſtis Dauidis acerrimus 18.51
Saul hoſtis Dauidis perſtringitur 25.22
ſaulis dominatio, Dauidis electione ſepulta 68.26
Scandalum ex Eccleſiæ impuritate 15.1
ſcandalum ex impiorum proſperitate 37.1.7
Scelerati per magiſtratus puniendi 106.3
Sceptrum Chriſti, vide Chriſti ſceptrum
Scientiæ liberales non aſpernandæ 71.14
Scriptura ſacra Legis eſt expoſitio 1.1
ſcripturæ lectio etiam plebi permittenda 25.14.& 119.130
Scurræ menſarij perſtringuntur 35.16
Securitas carnis 30.8
ſecuritas impiorum, vide Impiorum ſecuritas
Selah eleuationem in concentu notat 3.3.& 9.17
Semen fidelium, vide Fidelium ſemen
ſemen impiorum, vide impiorum ſemen
Sepultura vltimæ reſurrectionis teſtimonium 19.1
ſepultura carere, maledictionis ſignũ 63.10
ſepultura cur interdum careant fideles 79.1
Sermo pro nutu vel mandato 33.6.8
ſermo pro promiſſionibus 18.31
Serpentes faſcinis incantantur 58.5
Serueti errores confutantur 73.26.& 74.19.& 104.29
Seueritas quæ Deo grata 101.8
Simplicitas Fidelium, vide Fidelium ſimplicitas
Sion quomodo Dei habitaculum dicatur 9.12
Sion montis præſtantia 68.16
Sobrietas piis neceſſaria 119.98
Socordia hominum quanta 39.6.& 42.8
ſocordia multorum vnde 31.5
ſocordia Iudæorum 78.9
ſocordia excutienda 18.23.& 42.8.& 30.7.& 31.5.& 34.9.13.& 50.22.&66.5.&68.32.& 69.7.& 84.7.& 90.3 & 103.2.3.22.& 111.2.&119.15.60.128.& 134.1
Socratis dictum 44.23
ſocratis reſponſio ad vxorem 69.5
Sodomæ & Gomorrhæ exitium Diuini in omnes impios iudicij documentum memorabile 21.9
Sol præcipuum luminis vehiculum 74.16
ſol quomodo occaſum ſuum agnoſcit 104.19
ſol quomodo Deum laudibus ſuis celebret 148.3
ſol & luna cur dicantur luminaria magna 136.7
ſol & luna honorificum Deo obſequium præſtant ibid.
ſolis calor & vis 19.4
Solium ſanctitatis quid 47.2
Soſannim quid 69.1.& 80.1
Spes piis quàm neceſſaria 37.34.& 42.6
ſpes ex præteritis Dei beneficiis concipienda, vide Dei beneficiorum recordatio
ſpes amplior concipi debet quò crudelius Eccleſiæ hoſtes inſoleſcunt 38.17
ſpes ſola manſuetudinem ex ſe parit 37.11
ſpes & timor quomodo in fidelibus 56.4
ſpei natura 42.6
ſpei legitima probatio 46.2
Spiritus pro mente & intelligentia 139.7
ſpiritus num in electis extinguatur quando peccant 51.12
ſpiritus ſancti officium 40.8.& 51.9
ſpiritus ſanctus tribus modis nos docet 144.10
ſpiritus oris pro ſermone 33.6
Statuta quæ 18.23.& 19.7
ſtatuta Domini recta 19.8

Stellæ

Stellæ quomodo laudes Dei ebuccinent: 148.3
ſtellarum ordo pulcherrimus 8.4
Stoici quale fatum ſomnient 105.19
ſtoicorum altitudo quam vana 34.19
Stultitiæ nomine quid Hebræi intelligant 38.6
ſtulti plagis ſapiunt, prouerbium 78.32
Surgere, pro conſcendere tribunal, vel ſe accingere ad reſiſtendum 7.7
Surgendi verbum quomodo Deo tribuitur 9.20. & 10.12. & 74.22. & 76.10. & 102.14
Superbia omnibus ingenita 9.21
ſuperbia audaciæ mater 75.5
ſuperbia omnium iniuriarum mater 10.2
ſuperbia fugienda 8.4. & 9.21. & 33.15. & 40.5. & 101.5.8
ſuperbiæ corrigendæ optimum remedium 38.12 & 75.7
ſuperbiæ pro apertis tranſgreſſionibus quibus adiuncta eſt contumacia 19.13
ſuperbi facetè perſtringuntur 31.25
ſuperborum merces ibid.
Superſtitionum defenſores 16.4
Synodus Nicena 99.5

T

טעם quid Hebræis 34.1
Tabulæ ſecundæ Legis ſumma 37.27
Tanninim pro marinis piſcibus 148
Temperantia piis neceſſaria 104.15
Templum ſanctitatis pro cœlo 11.4. & 18.7
templum non fruſtra extructum 132.13
templum erat præſentiæ Dei ſymbolum 27.5
templum quomodo Dei habitaculum 24.8
templum cur Dei ſcabellum 99.5
templum ab hoſtibus euerſum & incenſum 74.5
templi ſumptuoſum ædificium 24.7
templi partes tres 74.5
templi mentio cur fiat à Dauide quū nondum extructum eſſet 68.29
templi portæ quo ſenſu æternæ 24.7
templi profanatio 118
Tempus præteritum continuum actū deſignat 10.14
tempus verbi futurum in generalibus ſententiis continuum actum denotat 6.9. & 10.8
temporis enallage Hebræis trita 21.3
temporis ſerenitas à Deo petenda.
Tenacitas damnatur 112.5. 148.7
tentare Deum quid 78.18. & 95.9. & 106.14
terra vnde fructum ſuum proferat 65.10. & 85.13
terra Chanaā cur terra deſiderij 106.24
terra infra aquas ſubſidet 24.2. & 104.9
terra viuorum quæ dicatur 27.13
terra Vphaz vnde ſic dicta 19.10
terra recta pro ipſa rectitudine 144.10
terræ fœcunditas ex arcana Dei benedictione 65.10. & 104.10.25. & 107.33. & 132.15
terræ ſterilitas ex Dei maledictione 107.33
terræ ſtabilitas 104.5. & 119.89
terræ mutatio teſtis præſentiæ Dei 18.9
Timiditas à Deo inflicta 44.11
timiditas nimia damnatur 119.46
timiditas nimia quomodo corrigenda 68.2
timere à Domino quid 33.8
timere & ſperare quomodo inter ſe congruant 40.4
timor pro ratione colendi Dei 19.19
timor pro læta & alacri reuerētia 52.8
timor qualis infidelibus 46.2
timor & ſpes quomodo in fidelibus ſimul eſſe poſſint 56.4
timor quis piis neceſſarius 22.24
timor Dei, vide dei timor
Tonitru non niſi Dei imperio gignitur 18.14
tribus Iehuda cæteris præſtantior 114.1
Tripudij vox in bonam partem ſumpta 30.12
triſtitia duplex 42.5
טוב pro beneficentia vel gratuitis Dei muneribus & donis 21.3
Turcarum ſatisfactiones 32.1

V

Venti non temere ſurgunt 104.3. & 107.29
ventorum multiplex agitatio opus Dei 1.5.7
verbum pro Dei conſilio vel mandato 33.4
verbum Dei, vide Dei verbum
verba futuri temporis continuum actum deſignant 23.5. & 25.1. & 31.5
veritas in ſermone requiritur 34.14
veritas in ſolo Dei verbo lucet 29.9
via pro, viuendi ratione vel inſtituto 1.1. & 37.13
via Dei, vide Dei via
viæ, pro negotiis omnibus 37.5
viæ Domini, pro virtute qua ſuos fulcit 17.5
viæ Domini, pro fide promiſſionum ſuarum 25.4
viæ Domini, pro paterna quam in ſuis tuēdis & fouēdis tenet ratione 25.10
viæ iuſtitiæ pro facilibus & planis 23.2
Victoria vni Deo tribuenda 9.4. & 18.30.48. & 21.1. & 28.8. & 44.4.6.7.9. & 68.12.19.23
Vigiliæ in quatuor partes diſtributæ 130.6
Vindicta minimè appetenda 17.4. & 25.4. & 79.10. & 109.4
vindicta Deo relinquenda 17.4
vindicta quatenus à piis expeti poſſit 28.4. & 41.11. & 79.10
vindicta quomodo ab homine fieri poſſit 18.38.48
vindicta Dei, vide Dei vindicta
Vini vſus legitimus 104.15
Viri pacis qui Hebræis 41.10
Vita vera quæ 119.144
vita pro longa duratione 30.6
vita noſtra in manu Dei 31.5.15
vita beata non niſi ex Dei benedictione ſperanda 34.13
vita æterna quomodo operum merces 19.11
vita Dei, vide Dei vita
vitæ fons in Deo 36.10
vitæ bene inſtituendæ ratio ex vna lege petenda 19.11
vitæ integritas neceſſaria 15.1
vitæ liber quis 40.8
vitæ humanæ definitio 90.3
vitæ humanæ breuitas 39.5.6. & 89. & 103.14. & 146.3
vitæ humanæ vanitas 102.12
vitæ humanæ finis 6.6 & 30.10.12
vitæ humanæ terminus cuique præfixus 49.7
Viui mortuos nullo officij genere proſequi aut iuuare poſſunt 31.12
Vnguentorum vſus 104.15
Vnicornis animal pernicioſſimum 29.6.
vocatio electioni adiuncta 65.5
vocatio Gentium, vide Gentium vocatio
vocationis legitimæ certitudo multum prodeſt 28.8
vocationi ſedulo incumbendum 11.1
vota non quælibet probanda 56.13
vota quæ Deo accepta 66.13
vota Papiſtarum impia, ſtulta ac ſacrilega 50.14. & 66.13. & 116.14
votorum finis 116.14
Vox Dei in tonitru 29.3 & 93.3
vrbes prauis moribus imbutæ in æternum exitium deuouentur 55.10
Vſuræ nomen paſſim deteſtabile 15.5
vſuræ an omnes damnandæ ibid.
vide Fœnus & fœnator
Vxor bona ex Dei benedictione 128.3

Z

Zelus pius & ſyncerus 119.136.139
zelus inconſideratus non excuſat 106.37
zelus præpoſterus damnatur 109.6
zelus Dauidis purus & ſanctus 18.38. & 42.11. & 69.10
zelus Lot 69.11
zelus Phinees 106.29
זמה quid Hebræis 26.10

זולח
זולח
שכם
21
Sac
ſacc